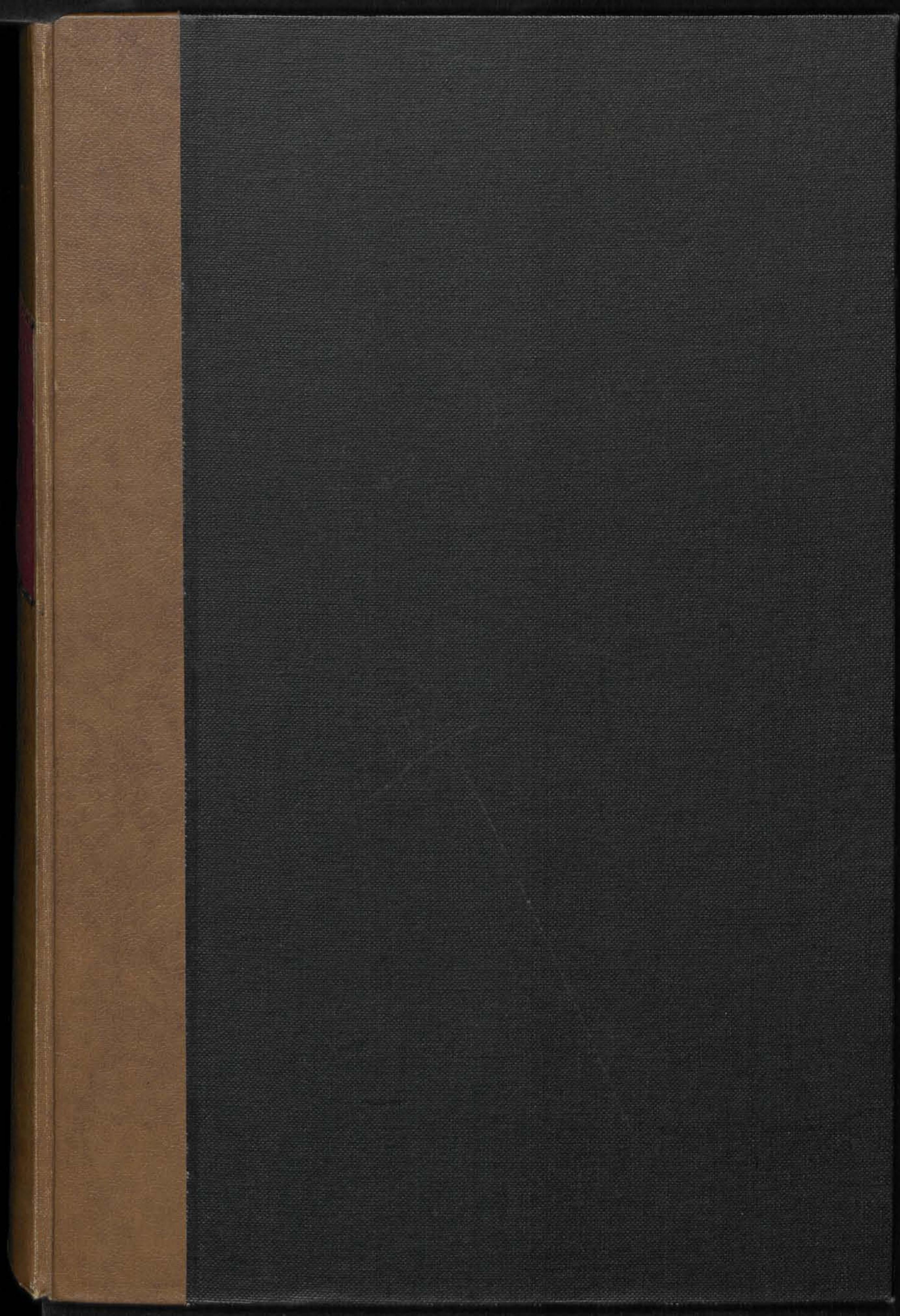

BIJLAGEN

VAN HET

VERSLAG DER HANDELINGEN

VAN DE

TWEEDE KAMER DER STATEN-GENERAAL.

1881-1882.

Bijlage C. Koloniaal verslag van 1881.

VOORLOOPIGE OPGAAF

DER

BIJLAGEN.

Lit. A. n°. I—VIII. Statistiek der bevolking van Nederlandsch Indie over 1879.

» B. Overzigt van de formatie en de sterkte van het leger aldaar op 31 December 1880.

» C. Numerieke opgave betreffende de mutatien in de onderofficierskaders van het Nederlandsch-Indisch leger gedurende de jaren 1876 t/m 1880.

» D. Overzigt betreffende de ziekenverpleging bij genoemd leger over de jaren 1879 en 1880, met aanwijzing van den aard der ziekten en van de sterfte.

» E. Recapitulatie van de sterfte- en ziektecijfers bij hetzelfde leger over de jaren 1876 t/m 1880.

» F. Overzigt van de zamenstelling der oorlogsmarine in Nederlandsch Indie over 1880.

» G. Overzigt van de zamenstelling der gouvernementsmarine aldaar over 1880.

» H. Statistiek der gevangenen in Nederlandsch Indie over 1879.

» J. Voorschriften door den Gouverneur-Generaal vastgesteld bij art. 2 van het besluit dd. 31 December 1880 n°. 48, tot uitvoering van de ordonnancie van gelijke dagteekening (*Indisch Staatsblad* 1880 n°. 241), houdende herziening van de regeling der heerendiensten op Java en Madura.

» K. Overzigt betreffende de in 1880 verrigte heerendiensten op Java en Madura (met uitzondering van de vorstenlanden).

» L. Overzigt van den aanslag en de opbrengst der landrente aldaar over 1880.

» M. Overzigt betreffende de in erfpacht aangevraagde gronden op Java, welke gedurende 1880 aan de aanvragers geweigerd werden.

» N.[o] Overzigt van de in 1881 op Java en in de buitenbezittingen in werking getreden aannemingscontracten betreffende het vervoer van producten, goederen, enz., voor zooveel daarbij het departement van binnenlandsch bestuur is betrokken.

Lit. O. Overzigt betreffende de op 31 December 1880 in Nederlandsch Indie aanwezige openbare en bijzondere lagere scholen voor Europeanen en met dezen gelijkgestelden.

» P. Overzigt betreffende de op 31 December 1879 in Nederlandsch Indie aanwezige openbare en bijzondere inlandsche scholen, benevens eenige voorloopige opgaven omtrent hetzelfde tijdstip van 1880.

» Q. Overzigt betreffende de in Nederlandsch Indie bestaande weeshuizen en andere instellingen van liefdadigheid over 1879 en 1880.

» R. Overzigt van de standplaatsen der met de uitoefening van den burgerlijken geneeskundigen dienst in Nederlandsch Indie belaste Europesche geneesheeren, met vermelding van het aantal der door hen in 1880 behandelde lijders en van de sterfte.

» S. Overzigt van het aantal der bedoelde behandelden en overledenen, naar gelang van den aard hunner ziekte.

» T. Overzigt van de plaatsen waar doctors djawa zijn gevestigd, en van het getal lijders gedurende 1880 door hen behandeld, met vermelding van de sterfte.

» U. Overzigt van het aantal der laatstbedoelde lijders en van de sterfte onder hen, naar gelang van den aard hunner ziekte.

» V. Opgaaf van het aantal personen in 1880 in de verschillende gewesten omgekomen door bij het bestuur bekend geworden ongelukken (daaronder ook het aantal overledenen ten gevolge van moord of zelfmoord).

» W. Overzigt van de krankzinnigen-verpleging bij de gestichten te Batavia, Samarang en Soerabaija in 1880.

» X. Overzigt van de verliezen aan buffels en runderen, in West-Java door de veetyphus veroorzaakt, over 1880 en de eerste helft van 1881.

VOORLOOPIGE INHOUDS-OPGAAF

VAN HET

VERSLAG BETREFFENDE NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE

(1ste gedeelte).

	Bladz.
A. Grondgebied en bevolking	1
§ 1. Grondgebied	1
§ 2. Bevolking	1
B. Opperbeheer	1
C. Mededeelingen van staatkundigen en algemeenen aard	1
§ 1. Betrekkingen met het buitenland	1
§ 2. Java en Madura	2
§ 3. Atjeh en onderhoorigheden	3
§ 4. Midden-Sumatra	8
§ 5. Sumatra's Westkust	12
§ 6. Benkoelen	13
§ 7. Lampongsche districten	13
§ 8. Palembang	13
§ 9. Sumatra's Oostkust	14
§ 10. Riouw en onderhoorigheden	15
§ 11. Banka	15
§ 12. Billiton	15
§ 13. Westerafdeeling van Borneo	15
§ 14. Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	16
§ 15. Celebes en onderhoorigheden	18
§ 16. Menado	19
§ 17. Amboina	20
§ 18. Ternate	21
§ 19. Timor	25
§ 20. Bali en Lombok	25
D. Landmagt	26
§ 1. Levende strijdkrachten	26
§ 2. Fortificatien	35
§ 3. Topografische dienst	36
§ 4. Krijgsverrigtingen	37
§ 5. Korpsen niet regtstreeks tot het leger behoorende	39
§ 6. Koloniaal militair invalidenhuis op Bronbeek	41
E. Zeemagt	41
§ 1. Algemeen beheer	41
§ 2. Oorlogsmarine	41
§ 3. Gouvernementsmarine	47
§ 4. Maritieme inrigtingen	49
§ 5. Speciale diensten onder beheer van het departement der marine	52
§ 6. Verrigtingen der zeemagt	53
F. Regtswezen	55
§ 1. Regterlijke magt	55
§ 2. Regtswezen in het algemeen	56
§ 3. Burgerlijk regt, handelsregt en burgerlijke regtsvordering	58
§ 4. Strafregt en strafvordering	58
§ 5. Gevangeniswezen	59
§ 6. Militair regt en militaire regtspraak	62
§ 7. Gewestelijke en plaatselijke verordeningen	62
§ 8. Bijzondere regten	62
§ 9. Personen en instellingen met het regtswezen in verband	63

	Bladz.
G. Algemeene Rekenkamer en comptabiliteit	64
§ 1. Algemeene Rekenkamer	64
§ 2. Comptabiliteit	65
H. Algemeen burgerlijk beheer	66
J. Departement van binnenlandsch bestuur	66
I. Gewestelijk en plaatselijk bestuur; politie	66
§ 1. Europeesch bestuur	66
§ 2. Inlandsch bestuur en politie	68
§ 3. Bestuur over vreemde oosterlingen	68
§ 4. Verdere aanteekeningen betreffende het bestuur en de politie in sommige gewesten	68
§ 5. Bijzondere onderwerpen	72
II. Persoonlijke diensten	72
§ 1. Java en Madura	72
§ 2. Buitenbezittingen	75
III. Landelijke inkomsten	77
§ 1. Java en Madura	77
§ 2. Buitenbezittingen	80
IV. Agrarische aangelegenheden; afstand van grond	80
§ 1. Java en Madura	80
§ 2. Buitenbezittingen	85
V. Kadastrale en andere opnemingen	88
§ 1. Kadaster	88
§ 2. Topografische gegevens betreffende de buitenbezittingen	89
VI. Transporten	89
VII. Paketvaart en andere stoomvaartdiensten	90
K. Departement van onderwijs, eeredienst en nijverheid	91
I. Onderwijs	91
§ 1. Onderwijs voor Europeanen en met hen gelijkgestelden	91
§ 2. Onderwijs voor inlanders	95
II. Kunsten en wetenschappen	98
§ 1. Taalstudie	98
§ 2. Oudheidkunde	99
§ 3. Natuurwetenschappen	99
§ 4. Genootschappen ter bevordering van wetenschappen en nijverheid	100
§ 5. Tijdschriften en nieuwsbladen	101
§ 6. Landsdrukkerij	101
III. Eeredienst	101
§ 1. Christelijke godsdienst	101
a. Protestantsche eeredienst	101
b. Roomsch-katholieke eeredienst	104
§ 2. Mohammedaansche godsdienst	104
IV. Instellingen van liefdadigheid; uitkeeringsen spaarfondsen	105
V. Burgerlijke geneeskundige dienst en veeartsenijdienst	107
§ 1. Burgerlijke geneeskundige dienst	107
§ 2. Veeartsenijdienst	113

[5. 1.]

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.
II. SURINAME.
III. CURAÇAO.

GELEIDENDE BRIEF.

Aan den Heer Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

's Gravenhage, *den 24sten September* 1881.

Ik heb de eer dezen ten geleide te doen strekken van het Koloniaal Verslag van 1881, tot welks aanbieding, in voldoening aan art. 60, 1ste lid, der Grondwet, door den Koning magtiging is verleend.

Het eerste gedeelte van het Oost-Indisch verslag (namelijk de hoofdstukken **A** t/m **K** met de bijlagen), zoomede de West-Indische verslagen met de bijlagen, kwamen reeds — of komen eerstdaags — van de pers.

De Minister van Koloniën,
W. VAN GOLTSTEIN.

[5. 2.]

VERSLAG.

A. Grondgebied en bevolking.

§ 1. *Grondgebied.*

Sedert de mededeelingen in 't vorig verslag stelden weder ettelijke Battaksche hoofden in Midden-Sumatra zich uit eigen beweging onder de Nederlandsche souvereiniteit, en wel: aan het Toba-meer een vijftal hoofden uit onderdeelen van de landschappen Goergoer, Tamboenan en Lagoe Boti, en meer zuidwaarts, aan de grenzen der onderafdeeling Silindong, een aantal hoofden uit de streek beoosten de vallei van dien naam. Aan het verlangen der hoofden in die streek om tevens onder Europeesch bestuur te worden gesteld, is zonder vermeerdering van bestuursmiddelen in de eerste helft van 1881 (Indisch Staatsblad n°. 96) gevolg gegeven. Het kleine Loemban Djoeloe, deel uitmakende van het in den maatregel begrepen landschap Sipahoetar, kwam door kracht van wapenen onder gezag van het Gouvernement. Over een en ander wordt meer in bijzonderheden gehandeld in hoofdstuk **C** § 4.

In het gouvernement Atjeh en onderhoorigheden kwamen de ter oostkust in de nabijheid van Telok Semawe gelegen landschappen Tjoenda en Nizam in onderwerping, alsmede verscheidene landschappen der westkust, gelegen ten zuiden van het landschap Soesoe.

§ 2. *Bevolking.*

De gegevens omtrent de sterkte der bevolking van Nederlandsch Indie bij het einde van het jaar 1879 zijn opgenomen in de bijlagen A n°. I-VIII.

Omtrent de uitvoering van het in 't vorig verslag (blz. 1) vermelde Indisch besluit dd. 15 April 1880 (Indisch Staatsblad n°. 81), waarbij op Java en Madura eene vijfjaarlijksche opneming van de bevolking, van het getal heerendienstpligtigen en van den veestapel is voorgeschreven, is voorshands slechts aan te teekenen dat de in verband daarmede bevolen nummering der dessa-erven alleen dáár tot de taak der commissien van opneming wordt gebragt, waar zulks naar het oordeel der residenten niet met genoegzamen waarborg voor deugdelijkheid aan de dorpshoofden kan worden overgelaten. Verder is nog bepaald (Julij 1880) dat de bedoelde opneming zal gepaard gaan met een onderzoek omtrent het aantal cultuurdienstpligtigen.

B. Opperbeheer.

De Gouverneur-Generaal mr. J. W. van Lansberge zag zich door gezondheidsredenen genoopt om tegen het voorjaar van 1881 ontheffing uit zijne waardigheid te verzoeken. Bij Koninklijk besluit van 24 November 1880 n°. 25 (Indisch Staatsblad 1881 n°. 16) werd aan dit verzoek voldaan, en bij een tweede Koninklijk besluit van gelijke dagteekening (Indisch Staatsblad 1881 n°. 17) werd tot Gouverneur-Generaal benoemd de heer F. s'Jacob, oud directeur-generaal der Maatschappij tot exploitatie van staatsspoorwegen hier te lande. Deze nam den 12den April jl. (Indisch Staatsblad n°. 103) het bestuur van Nederlandsch Indie uit handen van den aftredenden landvoogd over.

In het personeel van den Raad van Nederlandsch Indie vielen, na de in 't vorig verslag reeds vermelde veranderingen ten gevolge van het overlijden van den heer E. Netscher en de herbenoeming van den heer mr. H. D. Levyssohn Norman, verder geen plaatsen open. Het collége bleef dus zamengesteld als volgt: vice-president, de heer H. M. Andrée Wiltens; leden: de heeren mr. T. H. der Kinderen, mr. H. D. Levyssohn Norman, mr. S. C. H. Nederburgh en J. P. Sprenger van Eyk.

Mr. der Kinderen volbragt gedurende de maanden November, December en Januarij jl. eene zending naar Atjeh in zijne hoedanigheid van gouvernements-commissaris voor de reorganisatie van het regtswezen in de verschillende buitenbezittingen (zie lager blz. 8). Ook het raadslid Sprenger van Eyk zag zich nog belast met de speciale commissie, hem blijkens 't vorig verslag met betrekking tot het ontwerpen van eenige belastingverordeningen opgedragen.

De heer mr. G. G. van Harencarspel, die in Mei 1879 wegens ziekte uit den Raad had moeten treden en zich hier te lande op wachtgeld bevond, heeft sedert 1 Januarij jl. 's lands dienst met pensioen verlaten.

Omtrent de algemeene secretarie kan worden vermeld, dat met 1 Februarij 1881 eenige verandering is gebragt in de behandeling van dienstaangelegenheden tusschen de Regering en de departementen van algemeen bestuur, met het doel om den arbeid der algemeene secretarie eenigermate te vereenvoudigen en de afdoening van zaken te bespoedigen. Tot dusver was de algemeene secretarie belast met de taak om de voorstellen der departementen in den vorm van een besluit over te brengen. Voortaan zullen vele voorstellen door de departementen zelven in een ontwerp van besluit worden geformuleerd en, vergezeld van eene beknopte toelichting, aan de Regering worden aangeboden. Na eene proef van twee maanden bleek de nieuwe regeling zeer goed te voldoen en werd zij bestendigd. Vermoedelijk zal zij leiden tot eenige vermindering van het personeel bij de algemeene secretarie.

In de formatie van dat personeel werd overigens in Januarij jl. deze wijziging gebragt, dat de chefs der afdeelingen »archief" en »expeditie" den titel van »archivaris" en »expediteur" bekomen hebben, zoodat de rang van hoofdcommies niet meer een vereischte is voor deze betrekkingen, waarbij het allereerst op ervaring en naauwkeurigheid aankomt.

C. Mededeelingen van staatkundigen en algemeenen aard.

§ 1. *Betrekkingen met het buitenland.*

Op nieuw kan met waardering worden gewag gemaakt van de bereidwilligheid, waarmede, op verzoek van de Nederlandsch Indische Regering, zoowel het bestuur der Straits-Settlements als de gouverneur van Laboean het in November en December 1879 in die kolonien uitgevaardigd verbod tegen den uitvoer naar Nederlandsch Indie van oorlogsmaterieel, telkens na afloop van den termijn van zes maanden (verg. vorig verslag blz. 2), weder voor een gelijk tijdvak verlengden.

Met den gouverneur van laatstgenoemde kolonie kwamen onze autoriteiten in het afgeloopen jaar in persoonlijke aanraking, bij gelegenheid van den in 't vorig verslag aangekondigden togt naar Noord-Borneo van Zr. Ms. schroefstoomschepen 1ste klasse *Atjeh* en 4de klasse *Makasser.*

Zoo als nader zal blijken in hoofdstuk E § 6 werd diezelfde reis mede dienstbaar gemaakt aan het brengen van bezoeken zoowel aan de Spaansche autoriteiten in de Philippijnen, als aan de sultans van Broenai en Solok.

Toen een paar maanden daarna laatstgenoemde vorst zich tot den Gouverneur-Generaal wendde in het belang van eenige zijner onderdanen, die, als verdacht van slavenhandel in ons gebied, waren aangehouden, werd den sultan geantwoord dat hij er op rekenen kon dat tegen de bedoelde lieden, wier zaak bij den regter in onderzoek was, geene veroordeeling tot straf zou worden uitgesproken tenzij overtuigende bewijzen voor hunne schuld aanwezig waren. Den sultan werd bij die gelegenheid dank betuigd voor de goede ontvangst welke de kommandanten der straks genoemde oorlogschepen in Solok hadden ondervonden. Tevens werd de vorst uitgenoodigd om in zijn gebied zooveel mogelijk bekend te maken dat in de Nederlandsch Indische bezittingen handel in slaven evenzeer als invoer van oorlogsbehoeften ten strengste verboden is.

Met den gouverneur van Portugeesch Timor vonden nopens deze onderwerpen besprekingen plaats bij gelegenheid dat in Mei 1880 Zr. Ms. ramtorenschip *Koning der Nederlanden*, met den resident van Timor aan boord, te Dilly de vlag vertoonde.

Het blijk van belangstelling, aan onze Australische naburen gegeven door eene waardige vertegenwoordiging van onze vlag bij gelegenheid van de opening der internationale tentoonstelling te Melbourne (October 1880), is zoowel door de hooge autoriteiten als door het publiek op de verschillende plaatsen waar de *Atjeh* kwam, inzonderheid te Melbourne en te Sydney, ten zeerste gewaardeerd.

Te Djeddah (Arabie) heeft, in September 1880 Zr. Ms. schroefstoomschip 4de klasse *Madura* op zijne reis naar Indie een drietal dagen vertoefd.

Nog verdient vermelding dat in Augustus 1880 een ex-regent van Siam met eigen stoomjacht, begeleid door een vijftal Siamsche oorlogschepen, naar Java overkwam, ten einde Batavia en Buitenzorg te bezigtigen. De hooge reiziger, die vergezeld was van eenige Siamsche waardigheidsbekleeders en een aanzienlijk gevolg, werd met de aan zijnen rang verschuldigde eerbewijzen ontvangen. Onder gunstige indrukken van al hetgeen zij gezien hadden, keerden de Siamsche bezoekers, na een verblijf van zes dagen, naar Siam terug.

Eenigen tijd geleden is de Indische Regering voorbereid op de aanstaande komst te Batavia van eenige officieren der Noord-Amerikaansche marine tot het doen van astronomische waarnemingen. Reeds is aan het Gouvernement der Vereenigde Staten de verzekering gegeven dat de bedoelde commissie voor de goede vervulling harer taak op de noodige medewerking van de zijde onzer autoriteiten zal kunnen rekenen.

§ 2. *Java en Madura.*

Belangrijke politieke gebeurtenissen hadden in het afgeloopen jaar op Java en Madura niet plaats. De bezorgdheid van sommigen voor de gevolgen van het zenden van troepen naar de Preanger regentschappen, ter bewaking van de veepest-linien, bleek ongegrond te zijn geweest. Wel openbaarde zich bij den eersten intogt der militairen eenige vrees onder de dessalieden die nimmer soldaten hadden gezien, maar van lieverlede werd men aan hun aanwezen gewend, en noch in de Preanger regentschappen, noch in Bantam, waar insgelijks militaire bijstand noodig was voor de handhaving van de maatregelen tot beteugeling van de veeziekte, gaf de komst of het verblijf der troepen aanleiding tot rustverstoring. Evenwel zag het bestuur zich in een paar gevallen ter voorkoming van mogelijke botsingen genoopt tot het nemen van maatregelen. In de Preanger regentschappen veroorloofde zekere hadji MOEHAMAD HAKIM te Trogong (afdeeling Tjitjalengka), die toovermiddelen verkocht, zich allerlei verontrustende toespelingen omtrent de waarschijnlijke gevolgen van de komst der soldaten. Hem werd, in het belang der openbare rust en orde, bij politieken maatregel het verder verblijf op Java en Madura ontzegd en de hoofdplaats Muntok (Banka) tot verblijfplaats aangewezen. In Bantam moest het districtshoofd van Paroeng Koedjang (afdeeling Lebak) worden ontslagen. Daargelaten dat hij ook om andere redenen bestraffing verdiende, trachtte hij de bevolking te beletten levensmiddelen aan de soldaten te verkoopen.

Op godsdienstig gebied vielen geen bijzondere verschijnselen waar te nemen. Wel was in sommige streken het aantal van hen, die de bedevaart naar Mekka ondernamen, grooter dan anders, maar deze omstandigheid doet zich telkens voor wanneer — zoo als in 1880 weder het geval was — de zoogenaamde hadji'sdag, het feest van Arafat, op een Vrijdag invalt. Nergens was de toeneming van het aantal Mekkagangers zoo groot als in de Preanger regentschappen.

In genoemde residentie werd in het district Oedjoeng Broeng Koelon (afdeeling Bandong) op last van den regent, als hoofd van den godsdienst, de school van een hadji gesloten, omdat deze godsdienstonderwijzer stellingen verkondigde die tegen de leer van den Islam zondigden, en zich zelven wondergaven toeschreef. Een geval van ernstiger aard deed zich voor in de afdeeling Koetoardjo (residentie Bagelen). Zekere godsdienstonderwijzer IMAM MOEHALAM, die reeds vroeger eene straf van vijf jaren dwangarbeid had ondergaan, beraamde het plan om het garnizoen van Kedong Kebo te overvallen en de hoofdplaats Poerworedjo af te loopen, daartoe gedreven — zoo als hij voorgaf — door wrok tegen de politie, die zich, meer dan hem lief was, trachtte rekenschap te geven van de redenen welke MOEHALAM's school zoo grooten toeloop deden verkrijgen. De volvoering van dit plan werd echter tijdig verijdeld. Door het beleidvol optreden van de politie, daarbij gesteund door eene steeds aangroeijende menigte volks, werd MOEHALAM, die reeds met een vrij groot aantal gewapende volgelingen in aantogt was, omsingeld, en de geheele bende zonder veel moeite ontwapend. Allen werden naar de regtbank van omgang verwezen.

De verhouding van het bestuur tot de inlandsche vorsten op Java bleef naar wensch. In Soerakarta werden zoowel de Soesoehoenan als prins MANGKOE NEGORO bereid bevonden om der Regering de onbelemmerde beschikking te verzekeren over de te hunner beschikking staande gronden welke zij mogt behoeven voor den aan te leggen staatsspoorweg naar Madioen. Van haren kant kwam ook de Indische Regering den Soesoehoenan te gemoet, door hem eene som van f 50 000 in leen te verstrekken ten behoeve der bouwwerken in het rijk van Soerakarta. Ook werd bij wijze van onderscheiding zoowel aan den Soesoehoenan als aan prins MANGKOE NEGORO de toezegging gedaan, dat de Regering, even als hun in der tijd door de Nederlandsch-Indische spoorwegmaatschappij werd aangeboden, bij voorkomende gelegenheid kosteloos extratreinen op de aan te leggen staatslijn te hunner beschikking zal stellen.

De voorloopige onderzoekingen ter voorbereiding van de reeds in vorige verslagen besproken belasting, uit de opbrengst waarvan de Soesoehoenan de politie in zijn rijk op beteren voet wenscht in te rigten, waren bij den aanvang van 1881 zoover gevorderd, dat de uitvoering dier regeling nog vóór het einde des jaars scheen te mogen worden te gemoet gezien.

Toen in den aanvang dezes jaars een in Indie geboren persoon van Europesche afkomst, te Djokjokarta woonachtig, zich in een der dagbladen op beleedigende en boosaardige wijze over den Sultan had uitgelaten, zag de Indische Regering zich genoopt, ter wille van de goede verstandhouding tusschen het inlandsch en het Europeesch element in de Vorstenlanden, dien schrijver niet alleen in Djokjokarta maar ook in de aangrenzende gewesten het verblijf te ontzeggen. Deze maatregel heeft bij den Sultan veel waardering gevonden. Omtrent het hoofd van het Pakoe Alamsche huis, in wiens gebied de onveiligheid eenigszins verminderde, werden herhaaldelijk klagten vernomen. Hij zou aan zijne ondergeschikte hoofden eene behoorlijke bezoldiging onthouden, en ook 's prinsen familiebetrekkingen waren met hem weinig ingenomen.

In een der drie takken van het gemediatiseerde sultanshuis van Cheribon viel in het afgeloopen jaar de waardigheid van sultan door overlijden open. Met de vervulling dier waardigheid en het daaraan verbonden beheer der familiegoederen werd door de Regering een broeder van den overleden titularis belast, namelijk de derde zoon van den in 1853 overleden titulairen sultan SEPOEH. Van de wijze waarop de gekozene (pangeran radja NATA NINGRAT) de hem toe-

vertrouwde taak zou vervullen, zal het afhangen of hem na zekeren tijd ook de aan de waardigheid verbonden naam en titel zullen worden geschonken.

In Sumanap op Madura bleef het inlandsch bestuur voorloopig nog in handen van den resident. De eerst sedert kort daar in dienst gestelde patih (zie blz. 3 van het vorig verslag) maakte zich schuldig aan knevelarij, ten gevolge waarvan hij in zijne bediening geschorst en eene strafregtelijke vervolging tegen hem ingesteld werd.

In onderscheidene regentschappen der gouvernements-residentien ging de betrekking van regent in andere handen over. Sedert het einde van 1879 tot April jl. kwamen drie regenten te overlijden (die van Japara, Rembang en Banjoewangi) en werden er vier eervol ontslagen en gepensioneerd: de regenten van Lebak (Bantam), Poerbolinggo (Banjoemas) en Trengalek (Kediri) op eigen verzoek wegens vergevorderden leeftijd; de regent van Samarang niet op eigen verzoek, uithoofde van ongeschiktheid. In Demak (Samarang) viel het ambt van regent open doordien de titularis zijn ontslagen ambtgenoot van Samarang opvolgde. De nieuw benoemde regenten in Demak, Japara, Poerbolinggo en Trengalek werden gekozen uit de bloed- of aanverwanten hunner voorgangers, maar met die in Samarang, Rembang, Banjoewangi en Lebak was dit niet het geval; de twee laatstbedoelde titularissen zijn van buiten het gewest afkomstig, daar geen enkele der in Banjoewangi en Bantam geplaatste hoofden met vertrouwen voor de opengevallen betrekking in aanmerking kon worden gebragt. Voor zooveel blijkt, hadden drie der benoemden eene opvoeding op Europeschen voet genoten. De nieuwe regent van Banjoewangi is een zoon van prins Mangkoe Negoro van Soerakarta. De regenten van Koedoes (Japara) en Brebes (Tagal) verwisselden onderling van standplaats.

Hoewel de gewestelijke verslagen over het algemeen gewagen van eene toeneming van het aantal misdrijven en overtredingen die ter kennis van den regter werden gebragt, zoo kan daaruit alleen echter niet de gevolgtrekking worden gemaakt dat de veiligheid in het afgeloopen jaar verminderd is. Die toeneming toch betrof in de meeste gevallen slechts zaken van minder belangrijken aard, als kleine diefstallen en dergelijke, die volgens sommige residenten vroeger veelal verzwegen werden, maar door betere waakzaamheid der politie thans aan het licht worden gebragt. In Soerakarta hadden, even als in 1879, 8 ketjoepartijen plaats, waarvan 5 bij Europeanen, hetgeen in langen tijd niet was voorgevallen. Volgens den resident is het verschijnsel niet nieuw dat de aanleggers der ketjoepartijen de Europesche ondernemingen opzettelijk een tijd lang met rust laten, om zoodoende de waakzaamheid te doen verflaauwen en daarvan te goeder tijd partij te trekken. In Djokjokarta had in 1880 slechts 1 ketjoepartij plaats, tegen 11 in het voorafgegane jaar. Het aantal kleinere roofpartijen (zoogenaamde kajokpartijen) bedroeg in 1880 voor Soerakarta 17, voor Djokjokarta 37 (tegen 10 en 33 in 1879). In Kadoe kwam ongeveer een gelijk aantal roofpartijen voor als in 1879. Overigens vernam men nog van eenige plunderingen door ketjoes in Samarang en Madioen, en op eenige particuliere landen in Batavia (in Tangerang en Buitenzorg).

In straat Madura kwamen weder gevallen van zeeroof voor. Op de kust van Japara werden (enkel in de maand Augustus) achtereenvolgens zeven praauwen door zeedieven overvallen. Zij dwongen de opvarenden alles wat waarde had over te geven en lieten hen dan weder los. De berigten kwamen steeds te laat ter kennis van het bestuur om tot opsporing der daders te leiden.

Veediefstallen waren weder het talrijkst in Probolinggo. Ook in Bantam en Batavia werden vele buffels als gestolen aangegeven. Daar niet zelden die aangiften kwamen uit dessa's waar het vervoer van vee, ten gevolge van de maatregelen tot tegengang van de runderpest, verboden was, houdt men het er voor dat vaak de berooving slechts was voorgewend door de eigenaren zelven, die hunne beesten uit vrees voor de veeziekte verkocht en heimelijk vervoerd hadden.

Moedwillige brandstichtingen in de tabakschuren of suikerrietaanplantingen van Europesche landbouwondernemers waren in het afgeloopen jaar niet zeldzaam in Banjoemas, Probolinggo en Bezoeki. In Probolinggo bleek het weder dat verscheidene brandstichtingen ten doel hadden om het een of ander dessahoofd, dat bij de bevolking minder gezien was, bij het bestuur in verdenking te brengen.

De rijstoogst slaagde in het afgeloopen jaar bijna overal naar wensch. Ook de tabaks- en de suikercultuur leverden in de meeste gewesten goede uitkomsten op. De koffijoogst daarentegen viel over het algemeen minder goed uit en bleef in sommige streken zelfs beneden het middelmatige.

De gezondheidstoestand liet vrij algemeen te wenschen over. In onderscheidene gewesten werd de bevolking zeer door koortsen gekweld, maar vooral in het westen van Java — het ergst in Bantam — trad die ziekte epidemisch op en zij eischte daar talrijke offers. In laatstbedoelde streken bleef daarenboven de veepest heerschen, waardoor niet alleen de veestapel gevoelige verliezen leed, maar ook aan den landbouw der bevolking groote schade werd berokkend. Deze verschillende onderwerpen vindt men meer uitvoerig besproken in de hoofdstukken **O** afdeeling I, en **K** afdeeling V.

Eenige bandjirs en ligte aardschuddingen daargelaten, deden zich in het afgeloopen jaar geen verwoestende natuurverschijnselen op Java en Madura voor.

§ 3. *Atjeh en onderhoorigheden.*

De loop van zaken in Groot-Atjeh, gedurende het tijdvak waarop dit verslag betrekking heeft, leverde het bewijs dat de oorlog werkelijk, na de voorspoedige krijgsverrigtingen in den zomer van 1879 in de XXII en XXVI Moekim, een einde had genomen en dat, zoo als de gouverneur en militaire bevelhebber zich in September 1879 uitdrukte (zie blz. 5 van het vorig verslag) van dat oogenblik af de tijd van pacificatie en restauratie was aangebroken, waarin het burgerlijk bestuur met andere middelen dan het zwaard naar volledige onderwerping zou moeten streven en trachten te herstellen wat door de rampen van den oorlog was vernield. Vijandelijkheden werden niet meer ondernomen en van ernstige rustverstoringen was geen sprake meer. Vele uitgeweken hoofden, voor het meerendeel uit de XXII Moekim afkomstig, kwamen in onderwerping en legden te Kotta Radja den eed van trouw en gehoorzaamheid af. Van bijzonder belang was de onderwerping van Potjoet Abbas, den vroegeren hoeloebalang der moekim Lamlo̊öt in de XXII Moekim, die in Julij 1880, begeleid door den hoeloebalang van Selimoen, Toekoe Moeda Daoed, te Kotta Radja verscheen, en, na den vereischten eed te hebben afgelegd, in zijne vroegere waardigheid hersteld werd. Nog gewigtiger was de toetreding in de maand Maart jl. van den oelama Tongkoe Sjech Marabahan, een bejaard geestelijke, die bij de Atjehsche geestelijkheid in hoog aanzien staat en groot gezag in godsdienstige aangelegenheden uitoefent. Hij werd den 7den Maart, in tegenwoordigheid van een groot aantal hoofden en geestelijken, door den gouverneur in plegtig gehoor ontvangen. Wegens zijne hooge positie kon van hem niet worden gevorderd om den gewonen eed van trouw in handen van een geestelijke van minderen rang af te leggen, en werd genoegen genomen met eene plegtige verklaring op het graf van Tongkoe Andjoeng in Kampong Djawa. Hij was voornemens zich ter bedevaart naar Mekka te begeven, doch beloofde zijne reis uit te stellen om de inwijding bij te wonen van de in aanbouw zijnde missigit raja, die in den loop van dit jaar waarschijnlijk zal worden voltooid. Ook het vroegere hoofd der V Moekim Montassik, Toekoe Tjihik Kampong Baroe, die, na in 1878 zijne onderwerping te hebben aangeboden, in Mei 1879, tijdens de krijgsverrigtingen in de XXII Moekim, zich weder bij den vijand had gevoegd, toonde in September 1880 neiging om zich onder ons gezag te stellen, en had eene ontmoeting te Anagaloeng met den controleur, bij welke gelegenheid hij de belofte aflegde, dat hij, indien hij weder in genade mogt worden aangenomen, al het mogelijke zou doen om de V Moekim van veedieven en roovers te zuiveren. Ofschoon hem de toezegging werd gegeven dat zijne onderwerping zou worden aangenomen, schijnt hij nog te aarzelen en heeft hij in Januarij jl. verzocht zijne toetreding nog eenige maanden te mogen uitstellen.

De nog vijandig gebleven hoofden, die in het binnenland van Ghighen te Kemala verblijf houden, geven geen aanleiding meer tot ongerustheid. Volgens van verschillende zijden verkregen berigten bezit de partij, die den tegenstand nog wil volhouden, geen magt of invloed meer en heeft

zij met gebrek aan geld, levensmiddelen en oorlogsbehoeften te kampen. Op aanraden van den gouverneur en militair bevelhebber werd dan ook in September 1880 afgezien van het denkbeeld om eene expeditie naar Kemala te ondernemen.

In sommige gedeelten van Groot-Atjeh was echter ook in het thans verloopen tijdperk de toestand, wat de veiligheid betreft, ver van voldoende. Vooral in de XXVI Moekim en in de aan die sagi grenzende V Moekim Montassik namen de rooftogten eer toe dan af. Gewapende benden tastten somtijds geheele kampongs aan; telkens werden berigten ontvangen van plundering en moord, en de misdrijven bleven meestal ongestraft. Ook in de XXII Moekim waren dergelijke voorvallen niet zeldzaam en is de toestand nog ongunstig. Laatstelijk in Februarij jl. werden twee Europesche soldaten bij Anagaloeng verraderlijk overvallen en zwaar gewond, en werd een sergeant-majoor bij Long Lemoh doodelijk gekwetst door eenige gewapende Atjehers, die het door hem bereden paard roofden. Meer en meer leerde de ondervinding dat met militaire patrouilles weinig tegen de roovers kan worden uitgerigt, zoolang de bevolking, uit angst voor weerwraak van de zijde der kwaadwilligen, geen krachtige medewerking verleent en de roovers steeds gelegenheid geeft ongehinderd af te trekken vóór dat de patrouilles gewaarschuwd en aangekomen waren. [1]) Door dezen staat van zaken werd de goedgezinde bevolking verhinderd zich rustig in hare kampongs neder te zetten en zich aan den landbouw te wijden. In de V Moekim Montassik lag het land dan ook nog bijna geheel braak. In de XXVI Moekim keert de uitgeweken bevolking slechts langzaam terug, zoodat nog tal van kampongs onbewoond zijn en uitgestrekte landerijen onbebouwd blijven. Een hoofden van aanzien uit die sagi hebben zich nog bereid verklaard tot onderwerping. Intusschen werd het terugkeeren voor de bevolking van wege het bestuur zoo gemakkelijk mogelijk gemaakt. Zoo werden in October 1880 109 personen, waaronder 25 vrouwen, afkomstig uit de XXV en XXVI Moekim, met een gouvernementsstoomschip van Pedir naar hunne vroegere woonplaatsen teruggebragt. In den laatsten tijd bespeurde men eenige verbetering. Van rooftogten op groote schaal, ook in de XXVI Moekim, werd minder vernomen, en in de omstreken van Toengkoep vond de controleur in Februarij jl. eene groote goed bebouwde sawahvlakte met padi van uitmuntende soort. Hier en daar werd meer steun van de hoofden en de bevolking verkregen, ook ten gevolge van de toepassing van het stelsel van solidariteit (zie blz. 5 van het vorig verslag). Zoo werd in October, op last van Toekoe Ijé Alang, broeder van Panglima Polim, een der aanvoerders van de bende van Pang Saman in de XXII Moekim gedood, en gelukte het den controleur in de XXII Moekim met behulp van de inlandsche hoofden, zonder aanwending van militaire magt, in Februarij jl. twee bekende roovers op te vatten en naar Kotta Radja op te zenden.

In de IV en VI Moekim en de zuidelijke nederzettingen, waar de bevolking over het algemeen goed gezind is jegens het bestuur, heerschten orde en welvaart. De sawahs werden met ijver bewerkt en de door ziekte geteisterde veestapel werd door aanvoer van elders weder uitgebreid. Ook in de IX Moekim en VII Moekim (Baid) werd veel werk gemaakt van den landbouw en werden de sawahs weder beplant.

Toen na afloop van de poeasa op 4 October een groot aantal hoofden te Kotta Radja waren bijeengekomen om den gouverneur de gebruikelijke hulde te brengen, maakte deze van de gelegenheid gebruik om hen aan hunne regten en verpligtingen te herinneren. Hij voegde daarbij de verklaring dat de eigenlijke oorlog thans als geëindigd kon worden beschouwd, en dat het bestuur er slechts naar streefde om de rampen van den oorlog te doen vergeten. Voorts werden zij aangespoord om de zijdeteelt en de padicultuur te behartigen en ook den aanplant van andere gewassen, zoo als koffij, tapioca, notenmuskaat en kruidnagelen, te bevorderen.

[1]) Van de gewapende politiedienaren (zie vorig verslag blz. 5 noot 3), wier korps in October 1880 met 1 sergeant, 1 korporaal en 10 manschappen werd uitgebreid, werd tot beteugeling van de rooverijen nog weinig of geen gebruik gemaakt. Het korps was ook niet voltallig. In Februarij ll. waren van de 50 manschappen slechts 30 in dienst. De controleur der XXII Moekim werd in die maand gemagtigd om 15 manschappen uit de Atjehers aan te werven.

Er bestaat in Groot-Atjeh nog dringende behoefte aan goede wegen, en geleidelijk werd met den aanleg daarvan voortgegaan. Vooral is een goede hoofdweg van Kotta Radja tot Glé Kambing noodig. De helft van dien weg, van Kotta Radja tot Anagaloeng, zal weldra gereed komen. De aanleg en het onderhoud van binnenwegen geschieden in overleg met de betrokken hoofden in heerendienst met inachtneming van de krachten der bevolking. De lust om bij meer belangrijke werken te arbeiden neemt bij de Atjehers toe. De aannemer van den bouw der nieuwe versterking te Glé Kambing bijvoorbeeld kan gemiddeld op 180 Atjehsche koelies rekenen, en ook de genie kon steeds een voldoend aantal koelies vooral uit de VII Moekim bekomen, zelfs nadat de loonen van f 1 tot f 0,75 daags waren teruggebragt.

In November 1880 werd te Kotta Radja en in de omstreken aanzienlijke schade aangerigt door overstrooming. Een hoofdingenieur van den waterstaat werd in December belast met een onderzoek omtrent de oorzaken der hooge waterstanden in de vlakte van Groot Atjeh en met het beramen van middelen tot verbetering.

Nog verdient vermelding dat te Olehleh op 22 October 1880 het eerste Europesche handelshuis werd opgerigt onder de firma » de Lange & C°. Westkust."

Van de onderhoorigheden heeft vooral Samalangan ter Noordkust de aandacht getrokken. Sedert den aanvang van 1880 hadden de zaken in dat landschap eene betere wending genomen en gaf de houding van den radja, Toekoe Tjihik Boegies, geen aanleiding meer tot klagten. Op 30 Junij 1880 echter was eene te ver in het binnenland gemaakte militaire wandeling oorzaak van ernstige gebeurtenissen. De patrouille werd, toen zij buiten het bereik van het geschut der benting aan den zoom eener kampong rust hield, eensklaps aangevallen door eene bende Atjehers, bij welke zich weldra de bevolking der nabij gelegen kampongs voegde. Het detachement trok al vurende in goede orde terug, bestookt door 400 à 500 man, en kwam met een betrekkelijk gering verlies weder in de benting. De gouverneur tevens militair bevelhebber achtte het noodig de schuldige kampongs te straffen, en zond een bataillon infanterie benevens eene halve batterij artillerie naar Samalangan. Eene op den 15den Julij aangewende poging om den vijand uit zijne versterking te verdrijven slaagde niet; de kolonne stootte het hoofd en moest terugtrekken. Een tweede aanval, den 22sten Julij gerigt tegen de vijandelijke hoofdversterking in kampong Batoe Ilik, werd evenmin met den gewenschten uitslag bekroond, ofschoon de vijand weder gevoelige verliezen leed, verdreven werd uit de rondom Batoe Ilik gelegen stellingen en bentings en de troepen in het bivouak bij het terrein van het gevecht ongemoeid liet. Inmiddels was van den radja van Samalangan weinig medewerking ondervonden om aan het verzet een einde te maken. Hij had zelfs geweigerd aan den eisch te voldoen om als waarborg voor het herstel van de rust eenige gijzelaars aan het bestuur uit te leveren. Zijne houding kwam den waarnemenden adsistent-resident zoo verdacht voor, dat deze den radja den 17den Julij meende te moeten aanhouden en naar Kotta Radja opzenden ten einde zich bij den gouverneur te verantwoorden. De gouverneur achtte het echter raadzaam Toekoe Tjihik Boegies de gelegenheid te schenken om den slechten indruk, dien zijne houding gemaakt had, uit te wisschen, en nam den radja weder mede naar Samalangan, toen hij kort daarop zelf daarheen vertrok om de leiding op zich te nemen. Den 22sten Julij ter reede aangekomen, liet hij bij wijze van dwangmiddel de kwala's Samalangan, Olim en Djangka Boeija tijdelijk voor allen handel sluiten, en van de radja's van Merdoe en Djangka Boeija ophelderingvragen, daar ook volk uit hunne landschappen zich bij den vijand had gevoegd. Toen het gebleken was dat Toekoe Tjihik Boegies en zijne invloedrijke zuster Potjoet Maligoi niet bij magte waren om aan des gouverneurs eisch te voldoen, dat zij binnen zes dagen de versterking Batoe Ilik zouden laten ontruimen en slechten en de daar verzamelde benden zouden doen uiteengaan, werd, na verloop van dien termijn, op 1 Augustus weder tot een aanval op die versterking overgegaan. In weerwil van eene krachtige voorbereiding door artillerie, waarbij gebruik werd gemaakt van een opzettelijk uit Kotta Radja ontboden stuk belegeringsgeschut, mogt het niet gelukken de versterking door

storm te nemen of den vijand daaruit te verdrijven. De troepen leden een niet onbelangrijk verlies en de operatien werden dien dag gestaakt. Daar het alzoo scheen dat Batoe Ilik niet stormenderhand kon worden genomen, bepaalde men zich den volgenden dag tot het vernielen van de versterking door geschutvuur, hetgeen in zoover gelukte dat de vijand door ons vuur genoodzaakt werd de stelling te verlaten. Deze had echter voor ons noch strategische noch politieke waarde, en daar van eene vervolging van den vijand in het onbekende bergachtige binnenland geen sprake kon zijn, keerde de kolonne den 3den Augustus naar het bivouak te Samalangan terug zonder in het minst meer verontrust te worden. Dienzelfden dag hield de gouverneur eene bijeenkomst met de voornaamste hoofden van Samalangan en Djangka Boeija. Zij vroegen aan het Gouvernement en aan den radja vergiffenis voor het gebeurde, waarop hun werd medegedeeld dat nu niet verder offensief opgetreden zou worden, doch dat, om van hunne vredelievende betuigingen de proef te nemen, door de troepen een militaire marsch zou worden gemaakt in den omtrek en speciaal naar Djangka Boeija. Deze togt vond den 5den Augustus plaats en liep geheel naar wensch af; overal werden de troepen door bevolking en hoofden opgewacht, terwijl hun hier en daar ververschingen werden aangeboden. Daags daarop deed de gouverneur de expeditionaire kolonne naar Kotta Radja terugkeeren, met achterlating van ééne kompagnie tot versterking der bezetting te Samalangan, en nam hij ook zelf de terugreis naar Groot-Atjeh aan, na Toekoe Tjihik Boegies in zijne waardigheid te hebben bevestigd. Daar gebleken was dat Toekoe Berdan, het hoofd van Djangka Boeija, te eenenmale de magt miste om ongeregeldheden in zijn gebied tegen te gaan, en verzocht had zijne waardigheid te mogen neêrleggen, werd hij daarvan ontheven, en zijn gebied weder gevoegd bij Samalangan, waartoe het vroeger behoord had. Voorts werd de kust van Merdoe tot en met Pasangan voorloopig voor den in- en uitvoer gesloten, met toezegging evenwel dat de maatregel weder ingetrokken zou worden zoodra de vijandelijke benden zouden zijn uiteengedreven. Met het oog op het gebeurde werd het wenschelijk geacht den zetel van het bestuur der Noordkust weder te Segli te vestigen. De waarnemende adsistent-resident werd in Augustus daarheen verplaatst, terwijl de controleur, die sedert Julij 1879 zijne standplaats aldaar had gehad, weder te Samalangan ging verblijf houden. De rust werd later in Samalangan niet meer verstoord, zoodat in November jl. overgegaan kon worden tot heropening van de Samalangansche kwala's voor den handel. In Januarij jl. werd vernomen dat Batoe Ilik door de vijandelijke benden geheel verlaten en de bevolking bezig was hare sawahs te beplanten.

In de overige staatjes ter Noordkust heerschten vele twisten en verdeeldheden. Zoo ontstonden in Pedir groote oneenigheden tusschen den radja, Tongkoe Pakih Soleiman, en zijn jongeren broeder, Toekoe Moeda Hassan, welke echter voornamelijk door den invloed hunner moeder tot dusver geen ernstige gevolgen hebben gehad. Daarentegen zag het bestuur zich genoodzaakt met eenigen nadruk op te treden als bemiddelaar in eene sedert vele jaren tusschen Pedir en Gighen bestaande veete, welke in den laatsten tijd weder op nieuw ontbrand was en geleid had tot rooverijen door Gighensche onderdanen op Pedirezen gepleegd en tot weerwraak van dezen. Nadat met beide partijen langdurige onderhandelingen gevoerd waren en de zekerheid verkregen was dat zij zich aan de door den gouverneur te nemen beslissing zouden onderwerpen, begaf deze zich den 29sten December naar Segli, ten einde in persoon de door het civiel gezag ontworpen regeling te bekrachtigen. Den 8sten Januarij jl. werd op plegtige wijze de beslissing van den gouverneur aan beide partijen medegedeeld, welke beslissing in hoofdzaak daarop nederkwam dat de moekim Selang, vroeger door den Atjehschen sultan Mansjoer Sjah als tanah radja (kroondomein) aan Pedir ter besturing afgestaan, door dat landschap aan het Nederlandsch Indisch Gouvernement zou worden overgedragen om weder aan Gighen te worden afgestaan, als vergoeding voor den in der tijd door Pedir gepleegden moord op Tongkoe Kedjoeroean Oedjong Rimbah en zijne familieleden, en dat beide staatjes een bedrag van 2000 dollars zouden storten als waarborg voor de getrouwe nakoming van de beslissing. Nadat eene overeenkomst ter zake door de beide radja's bezegeld was, deelde de gouverneur hun mede dat thans een einde zou worden gemaakt aan de afsluiting van de Gighensche havens en het verbod op de vischvangst, waartoe in Junij 1880 was overgegaan wegens de talrijke gevallen van zee- en strandroof welke door lieden van Gighen gepleegd werden. Aan de getroffen schikking werd tot dusver alleen van de zijde van Pedir gevolg gegeven; Gighen bleef nog in gebreke de vastgestelde waarborgsom te storten, ten gevolge waarvan ook het overdragen van de moekim Selang en het verzoeningsfeest (kendoeri), dat volgens Atjehsch gebruik in dergelijke omstandigheden niet mag ontbreken, uitgesteld moesten worden.

Omtrent Endjoeng, Ajer (Ije) Laboe en Merdoe is niets bijzonders te vermelden. Daarentegen is in den stand van zaken in Pasangan eene groote verandering gekomen. Het bleek meer en meer dat de optreding van den nieuwen radja van Pasangan, Toekoe Maharadja Djempa, in de plaats van diens broeder, Toekoe Tjihik Samaoen (zie vorig verslag blz. 6), niet het gewenscht gevolg had gehad. Ook nadat Toekoe Tjihik Samaoen afstand van het bestuur gedaan had, bleef een groot gedeelte der bevolking hem als wettig hoofd beschouwen en behield hij een overwegenden invloed zoowel in Pasangan zelf als in het daaraan grenzende Kloempang Doea, waar de voornaamste hoofden het gezag van den radja, Toekoe Bintara Setia Moeda, niet wilden erkennen en bij Toekoe Tjihik Samoean steun vonden. In Julij werd de radja van Kloempang Doea belegerd in zijne eigen hoofdplaats, die op een afstand van 1000 à 1500 meters door versterkingen ingesloten was. Op verzoek van den waarnemenden adsistent-resident, die zich met het oorlogstoomschip *Amboina* daarheen begeven had, werden een twaalftal granaten in de versterkingen geworpen, ten gevolge waarvan deze verlaten werden. Toekoe Tjihik Samaoen gaf echter zijne vijandige houding tegen Toekoe Bintara Setia Moeda niet op. Korten tijd daarna werd deze aangevallen door eene flotille van Pasangansche praauwen, welke zich evenwel op de nadering van een stoomschip, ten onregte voor een onzer oorlogschepen aangezien, weder verwijderde. Toen daarop in September de radja van Kloempang Doea, bij wijze van wraakneming, zekeren Osman van Pasangan van een op de reede aldaar liggend vaartuig had weggevoerd en gevangen gehouden en ter zake door Pasangan de tusschenkomst van het Europeesch bestuur werd ingeroepen, bood zich de gelegenheid aan om met Toekoe Tjihik Samaoen weder in aanraking te komen. Deze verklaarde zich bereid om, vergezeld van zijn broeder, het regerend hoofd van Pasangan, met den waarnemenden adsistent-resident naar Kotta Radja te gaan, ten einde aldaar de schikkingen te treffen, die konden dienen om aan den toestand van regeringloosheid die in Pasangan heerschte, een einde te maken. Den 12den November kwam de waarnemende adsistent-resident met de beide Pasangansche hoofden en den radja van Telok Semawe te Kotta Radja aan, waar Toekoe Tjihik Samaoen zijne onderwerping aanbood. Aangezien de in Januarij 1880 getroffen regeling geen goede gevolgen had gehad, en in verband met de magt en het aanzien van Toekoe Tjihik Samaoen van diens herstelling in het gezag verbetering in den toestand verwacht kon worden, hechtte de gouverneur zijne goedkeuring aan eene met wederzijdsche instemming getroffen regeling, krachtens welke Toekoe Maharadja Djempa van zijne waardigheid weder afstand zou doen ten behoeve van zijn broeder, onder voorwaarde dat hij voortaan de waardigheid van radja moeda of rijksbestierder zou vervullen, onder genot van een vierde der rijksinkomsten, en dat hij zijn broeder in het bestuur zou opvolgen, indien deze geen wettige nakomelingen naliet. Was dit laatste wel het geval, dan zou hij tot aan de meerderjarigheid van den opvolger met de voogdijschap belast worden. De goedkeuring van deze schikking ging gepaard met de opheffing van de door den gouverneur in Augustus te voren bevolen sluiting van de kwala's. Tevens beloofde Toekoe Tjihik Samaoen vrede te zullen bewaren met Kloempang Doea.

Werd op deze wijze aan de geschillen in Pasangan zelf een einde gemaakt, de verwikkelingen in Kloempang Doea namen toe sedert Toekoe Tjihik Samaoen op nieuw als radja van Pasangan optrad. Wel onthield hij zich van

openlijke vijandelijkheden tegen Toekoe Bintara Setia Moeda, ook toen deze beweerde regt te hebben op een aandeel in de hassil van de goederen uitgevoerd langs een der kwala's van Pasangan, en na de weigering van Pasangan om dat regt te erkennen den uitvoer langs die kwala trachtte te beletten, — maar de hoofden van Kloempang Doea, die zich reeds vroeger tegen Toekoe Bintara Setia Moeda verzet hadden en Toekoe Tjihik Samaoen genegen waren, hervatten den strijd in Januarij. In weinige weken werden al de kampongs van den radja veroverd, geplunderd en verbrand. Nog eenige dagen hield de radja stand in zijne benting op de gedei, doch eindelijk moest hij in de eerste dagen van Maart met zijn gezin en eenige getrouwen in een tiental praauwen zijn gebied verlaten, en naauwelijks was hij de rivier uitgevaren, of ook de gedei van Kloempang Doea werd in brand gestoken. De gevlugte radja werd door het gouvernementsstoomschip *Arend*, dat hem op zee ontmoette, naar Kotta Radja overgebragt, ten einde de beslissing van den gouverneur in te roepen omtrent de voorziening in het bestuur van Kloempang Doea. Daar het twijfelachtig scheen of Toekoe Bintara Setia Moeda, ofschoon door ons als radja erkend, eigenlijk wel regt had op het gezag in Kloempang Doea, werd door den gouverneur bepaald dat de hoofden van het landschap den persoon zouden aanwijzen aan wien naar hunne meening de waardigheid van radja toekwam. Mogt Toekoe Bintara Setia Moeda niet door hen worden aangewezen, dan zou deze van het gezag afstand moeten doen, doch tot radja moeda aangesteld worden met een aandeel in de hassil, of wel zich met zijne volgelingen in Groot-Atjeh moeten vestigen, zoo als hij scheen te wenschen. Volgens de laatste berigten werd op 17 Maart, onder leiding van den waarnemenden adsistent-resident, door de hoofden van Kloempang Doea tot de aanwijzing van den regthebbende op het bestuur overgegaan. Tegen verwachting wees de meerderheid echter niet den minderjarigen zoon aan van wijlen Toekoe Bin Prak, die volgens nader ontvangen mededeelingen in 1875 eigenlijk tot radja had behooren te zijn aangesteld, maar Toekoe Tjihik Samaoen, radja van Pasangan, zelven, die in de vergadering tegenwoordig was, en bij die gelegenheid beweerde dat Kloempang Doea altijd een leen van Pasangan was geweest en dat hij aldaar zonder tusschenkomst van het Gouvernement een gemagtigde kon aanstellen. Wel schreef hij later dat hij genegen was den minderjarigen zoon van Toekoe Bin Prak als regthebbende op het bestuur te erkennen, maar zijne houding bleef toch verdacht, daar hij in April jl. zich niet ontzien heeft ook het landschap Nizam te bezetten en den radja van dat landschap te verjagen.

De verhouding met Toekoe Maharadja Mangkoe Boemi van Telok Semawe bleef van zeer vriendschappelijken aard. Daar het wenschelijk geacht werd om van zijn grooten invloed gebruik te maken tot het in 't leven roepen van een beteren toestand in de Pasei-streek, werd in Junij 1880 zijn gebied voorloopig ingedeeld bij de afdeeling Oostkust, in afwachting van het tijdstip waarop de voorgenomen vereeniging der afdeelingen Oost- en Noordkust zou plaats vinden. Het gelukte hem al spoedig een einde te maken aan den gespannen toestand welke sedert geruimen tijd bestond tusschen de tot de Pasei-confederatie behoorende staatjes Gedoeng en Blangmé. In Julij 1880 werd de maharadja weder ontheven van de hem in October 1879 opgedragen bemoeijenis met de inning van het sultans-aandeel in de peperhassil ter Oostkust (zie vorig verslag blz. 6). Verschillende hoofden maakten bezwaar om door zijne tusschenkomst belasting op te brengen, zoodat de inning toch door den waarnemenden adsistent-resident moest plaats hebben. Aan den maharadja is echter ook voor het vervolg een aandeel van 10 pct. in de opbrengst toegezegd.

Ter Oostkust liet de politieke toestand weinig te wenschen over en nam gaandeweg de invloed van het Europeesch bestuur toe. In den loop der maand Junij 1880 kwamen Toekoe Tjihik Tjoenda en Toekoe Sri Mahmoed, hoofden van de aan elkander grenzende en in de onmiddellijke nabijheid van Telok Semawe gelegen landschappen Tjoenda en Nizam, met hunne voornaamste ketoea's te Kotta Radja om hunne onderwerping aan te bieden. Met dezelfde gelegenheid kwamen ook Toekoe Bintara, hoofd van Bajoe, en Toekoe Moeda Nja Latif, het nog minderjarige hoofd van Blangmé, Tandjong Semantoh en Merbouw den gouverneur hunne hulde bewijzen. De onderwerping van Tjoenda en Nizam werd aangenomen. Het laatstgenoemd landschap werd echter, zoo als boven vermeld is, in April jl. door Toekoe Tjihik Samaoen van Pasangan bezet.

De vrees dat men in Simpang Olim overlast zou krijgen van Toekoe Nja Oesoef, den in Junij 1880 aldaar teruggekeerden zoon van den door ons verdreven radja Toekoe Moeda Nja Malim, werd bevestigd, ofschoon Toekoe Nja Oesoef zich aanvankelijk voordeed alsof hij zich rustig in het voormalig gebied zijns vaders wilde neêrzetten en zelfs zijn bezoek bij den waarnemenden adsistent-resident te Edi aankondigde. In de maand Augustus ontstond tegen den in 1877 in de plaats van Toekoe Moeda Nja Malim aan het hoofd van Simpang Olim gestelden radja Toekoe Nja Lam Kotta eene oproerige beweging onder de mindere hoofden, en later bleek dat Toekoe Nja Oesoef daarin een zeer werkzaam aandeel had gehad. Gedwongen om zijn gebied te verlaten, nam de radja de wijk naar Edi en riep de hulp in van het hem zeer bevriende hoofd van dit landschap, zoomede van het bestuur. Die hulp werd hem verleend door eenige geweren en wat kruit te zijner beschikking te stellen en bij wijze van dwangmiddel de Arakoendoer- en Simpang Olim-rivieren af te sluiten ten einde den uitvoer van peper en pinang te beletten. Deze maatregelen misten hunne uitwerking niet. Gesteund door Toekoe Tjihik van Edi, keerde Toekoe Nja Lam Kotta in zijn gebied terug en nam hij weder bezit van zijne hoofdplaats waar hij zich versterkte. Eerlang openbaarde zich dan ook bij zijne tegenstanders geneigdheid tot eene minnelijke schikking, welke, hoewel zooveel mogelijk door Toekoe Nja Oesoef tegengewerkt, eindelijk in de maand December tot stand kwam en bezegeld werd met een kenderi of verzoeningsfeest.

Ook in Langsar en Modjopahit heerschte eenige onrust, welke moest worden toegeschreven aan den kedjoeroean van Langsar, wiens gezag ook door laatstgenoemd landschap erkend wordt. Meer dan eens kwamen de ketoea's of mindere hoofden zich te Edi beklagen over den kedjoeroean, die gezegd wordt onder den invloed van twee opiumschuivers te staan, en wiens gezindheid jegens het Nederlandsch gezag veel te wenschen overliet. Zoo bleek het dat van zijne zijde niet de minste pogingen werden aangewend tot bestraffing of opvatting van eene bende van ongeveer veertig kwaadwilligen, welke zich in het begin van October schuldig hadden gemaakt aan een onverhoedschen aanval op eenige woningen van Chinezen te Soengei Radja, waarbij één Chinees gedood en drie Chinezen verwond waren en voor eene waarde van 4000 dollars geroofd werd. De bende had zich daarna in Langsar genesteld om van daar uit verder strooptogten langs de kust te ondernemen zelfs tot in Langkat (residentie Sumatra's Oostkust). In April jl. werd Modjopahit verontrust door eene bende van 60 roovers uit Merdoe, die te vergeefs getracht hadden de Chinesche nederzettingen te Edi-Tjoet en Pedawa te plunderen, en nadat hun aanval op de gedei te Modjopahit was afgeslagen, zich in de pepertuinen aldaar verschansten en de streek onveilig maakten.

De radja van Edi toonde zich bij voortduring het bestuur genegen. Ten einde zijne peper-aanplantingen uit te breiden nam hij van de faktorij der Nederlandsche Handelmaatschappij de gebouwen over, behoorende tot hare tabaksonderneming te Kemoening, welke in het midden van het afgeloopen jaar werd opgeheven.

Ter Westkust werd over het algemeen verbetering in den politieken toestand waargenomen. De hassil werd vrij geregeld opgebragt en de hoofden van eenige landschappen ten zuiden van Soesoe, waarmede wij nog niet in bepaalde aanraking waren geweest, kwamen in onderwerping. In het laatst van het afgeloopen jaar werd de acte van erkenning van het Nederlandsch gezag bezegeld door Blang-Pedir, Telok Paoeh Noord, Telok Paoeh Zuid, Sama Doea, Kloewat met de daaraan onderhoorige landschappen Sinaboe, Rassian, Assahan, Sibodik en Silekat; voorts door Manging en zelfs door Makih (Mukki) en Laboean Hadji, welke beide landschappen tot dusver eene vijandige houding hadden aangenomen. Ook de reeds tot ons gezag toegetreden hoofden van Soesoe, Poeloe Kajoe, Tampat

Toean en van het eiland Si Maloer bezegelden eene nieuwe acte van onderwerping, die vollediger is dan die welke vroeger van hen werd gevorderd. De radja van Koeala Batoe bleef aanvankelijk bij zijne vijandige houding volharden; in Februarij jl. echter ging hij, even als de radja van Senam, tot bezegeling van de acte van onderwerping over, zoodat nu al de landschappen ter Westkust de Nederlandsche souvereiniteit hebben erkend.

Bij het aan deze staatjes gebragt bezoek werd nagenoeg overal een toestand van diep verval aangetroffen. Ten gevolge van de voortdurende twisten en oorlogen waarin die landschappen onderling sedert jaren gewikkeld zijn geweest, was de bevolking aanzienlijk verminderd en de eertijds bloeijende pepercultuur nagenoeg geheel verloopen. Op het eiland Si Maloer werd een onderzoek ingesteld naar de aanwezigheid van steenkolen, doch met weinig bevredigend resultaat. Wel werden, even als vroeger, in de beddingen der stroomen stukken steenkool gevonden, maar koollagen werden niet ontdekt. De toestand der bevolking van het eiland is tamelijk gunstig. De landbouw bepaalt zich hoofdzakelijk tot de rijstcultuur, die met weinig zorg wordt gedreven op van regen afhankelijke velden, hoewel er aan stroomend water geen gebrek is. Er is een rijke veestapel, welke echter in den laatsten tijd, althans in het oostelijk gedeelte van het eiland, door buitengewone sterfte zeer verminderd is. Een groote tak van nijverheid is het bouwen van praauwen, welke op de westkust van Atjeh zeer gezocht zijn, en waarvoor de uitgestrekte bosschen in het binnenland zeer goede houtsoorten opleveren. De voornaamste artikelen van uitvoer zijn rottan, harsen, buffels, rijst, klappers en matten, welke geruild worden tegen kains, gambier, tabak, ijzer en aardewerk. Het eiland is schaars bevolkt; op eene uitgestrektheid van 50 □ mijlen wonen niet meer dan 5000 zielen, waaronder een 500tal Maleijers en een 100tal Atjehers.

Te Malaboeh was nog weinig verandering ten goede op te merken. De uit vorige verslagen bekende hoofden, Kedjoeroean Moeda, Toekoe Radja Hitam en Toekoe Oemar, gingen voort met hunne volgelingen de omstreken onzer vestiging onveilig te maken en in het bijzonder de bevolking van de hoofdplaats op de passar te verontrusten. Vooral in de maanden Julij, Augustus en September deed de bende veel van zich hooren; een ieder die ter markt naar Malaboeh ging, werd door haar beroofd; herhaaldelijk had de passar nachtelijke aanvallen te doorstaan, welke echter door de bevolking zelve werden afgeslagen. In den nacht van 3 op 4 September wisten de roovers eene in de nabijheid onzer versterking gelegen kampong binnen te dringen en de geheele bevolking, bestaande uit 20 zielen (mannen, vrouwen en kinderen) weg te voeren. Later schijnt de bende uiteen te zijn gegaan, althans de berigten maken van vijandelijkheden geen gewag meer, en Toekoe Oemar houdt zich in de noordelijk van Malaboeh gelegen staatjes op.

De aanrakingen met deze staatjes bepaalden zich tot een tweetal bezoeken door den waarnemenden adsistent-resident. Het eerste bezoek, in September, moest dienen om te voorzien in het bestuur over Pattij met de daaraan onderhoorige landschappen Lagen, Telok Gloempang en Ranoeh, waar de minderjarige radja Toekoe Njamareh was overleden. Zijn wettige opvolger was Toekoe Nja Doerachman, een kind van 4 à 5 jaren, en deze werd dan ook gekozen, terwijl bepaald werd dat gedurende zijne minderjarigheid het bestuur zou worden uitgeoefend door een regentschap, waarin Toekoe Nja Akoeb voor het landschap Pattij zitting zou nemen. Bij het tweede bezoek, door den waarnemenden adsistent-resident in Februarij jl te Pattij gebragt, werd eene poging gedaan om Toekoe Oemar van Malaboeh, die zich aldaar in de gedei ophield, met behulp van eene landingsdivisie van het oorlogstoomschip *Benkoelen* aan te houden, hetgeen echter mislukte, daar het bestuur van dat landschap geen medewerking verleende. Ook Rigas werd bezocht, bij welke gelegenheid door tusschenkomst van den besturenden ambtenaar een geschil over de verdeeling van de belasting op de peper tusschen den radja en eenige hoofden werd bijgelegd.

Over het algemeen kan gezegd worden dat de hoofden der Atjehsche onderhoorigheden meer dan vroeger genegen zijn hunne geschillen aan de beslissing der ambtenaren te onderwerpen, en dat het vertrouwen in het Gouvernement toeneemt. Dat dit laatste ook in de binnenlanden van Atjeh het geval is, kan worden opgemaakt uit de omstandigheid dat eenige hoofden uit de Gajoe-landen (zie het verslag van 1877, blz 11, en 1878, blz. 5, noot 3) en een hoofd van het landschap Samakoeroe, gelegen tusschen Baijoe en de Gajoe-landen, zich in Maart jl. bij den ambtenaar ter Oostkust (te Edi) aanmeldden en het verlangen te kennen gaven met het Nederlandsch gezag in betrekking te komen. Zij begaven zich met den waarnemenden adsistent-resident naar Kotta Radja en werden toegelaten bij den gouverneur, die hun eenige kleine geschenken deed uitreiken en de verzekering aanvaardde van hunne goede gezindheid jegens het Gouvernement.

De voorafgaande mededeelingen omtrent de gebeurtenissen in de verschillende deelen van het Atjehsch gebied loopen ongeveer tot op het oogenblik, waarop gewigtige veranderingen in het bestuur van het gewest Atjeh en onderhoorigheden werden gebragt. Gebruik makende van eene in October 1879 door het Opperbestuur verstrekte magtiging, volgens welke het den Gouverneur-Generaal werd overgelaten om, wanneer hij dit geraden zou oordeelen, het burgerlijk beleid in Atjeh op te dragen aan een civiel gouverneur, onder zoodanige voorwaarden als hij noodig zou achten, bepaalde de Gouverneur-Generaal bij besluit van 11 Maart 1881 (Indisch Staatsblad n°. 79) dat voortaan aan het hoofd van het gewest een hoofdambtenaar zou staan met den titel van gouverneur. De luitenant-generaal van der Heijden werd bij hetzelfde besluit eervol van zijne functien ontheven. In zijne plaats werd tot gouverneur benoemd de heer A. Pruijs van der Hoeven, laatstelijk gouvernements-commissaris voor de organisatie van Atjeh, terwijl als militair bevelhebber de kolonel der infanterie J. F. Haus werd aangesteld. Beiden aanvaardden hunne betrekkingen op den 6den April. Bij kabinetsschrijven van den 11den Maart gaf de Landvoogd den luitenant-generaal van der Heijden kennis van het besluit tot invoering van het burgerlijk bestuur in Atjeh, welke maatregel tevens gepaard ging met de vaststelling van eene definitieve organisatie van het bestuur. »In werkelijkheid", zoo eindigde de Gouverneur-Generaal van Lansberge zijn brief, »wordt daardoor de kroon gezet op het gebouw door den heldenmoed en de toewijding van het Indische leger onder Uwer Excellentie's krachtige leiding opgetrokken. Het doel van dit schrijven is om Uwer Excellentie deswege nogmaals de betuiging mijner waardering en den dank der Regering aan te bieden."

De organisatie van het bestuur en de regeling van het regtswezen in Atjeh, welke te gelijk met de invoering van het burgerlijk bestuur hebben plaats gehad, worden meer in bijzonderheden besproken in de hoofdstukken **E** en **F**. Hier ter plaatse moet echter nog, ten vervolge op de mededeelingen op blz. 7 van het vorig verslag, vermeld worden op welke wijze de vaststelling van de organisatie is voorbereid. De bij het besluit van den Gouverneur-Generaal van 30 Januarij 1880 benoemde gouvernements-commissarissen, de luitenant-generaal van der Heijden en de heer Pruijs van der Hoeven, dienden in Junij en Julij 1880 hunne voorstellen in, en verklaarden den 10den Julij dat zij hunne taak als afgeloopen meenden te mogen beschouwen. De door hen gedane voorstellen tot organisatie waren echter niet volledig en vorderden ten aanzien van verschillende punten nog nadere verduidelijking. De Gouverneur-Generaal achtte het daarom geraden hen in de gelegenheid te stellen hunne voorstellen mondeling toe te lichten en noodigde den luitenant-generaal van der Heijden uit om zijn mede-commissaris bij diens terugkeer naar Batavia te vergezellen. Het was den gouverneur echter, in verband met de gebeurtenissen in Samalangan, niet mogelijk dadelijk zijn gewest te verlaten. Eerst tegen het einde der maand Augustus kwam hij met den heer Pruijs van der Hoeven te Batavia aan. Na meer dan één onderhoud met beiden te hebben gehad, belegde de Gouverneur-Generaal den 11den September eene buitengewone vergadering van den Raad van Indie, welke door den Landvoogd werd voorgezeten en zoowel door de beide gouvernements-commissarissen als door de kommandanten der zee- en landmagt en de directeuren van binnenlandsch bestuur en van financien werd bijgewoond. In de eerste plaats werd de vraag ter sprake gebragt, of het tijdstip gekomen was om

tot invoering van eene normale organisatie over te gaan. Geen der aanwezigen had bedenking tegen het nemen van dien maatregel, nadat de luitenant-generaal VAN DER HEIJDEN, door den Gouverneur-Generaal deswege gevraagd, verklaard had bij het reeds vroeger in zijne rapporten uitgesproken gevoelen te blijven, dat geen krijgsverrigtingen op groote schaal meer noodig waren en dat de toestand in Atjeh door invoering van het civiel bestuur geconsolideerd behoorde te worden. Over verschillende andere met de organisatie in verband staande punten werd in de vergadering nog beraadslaagd, als: de inrigting van het Europeesch bestuur in het gewest, de inrigting van het inlandsch bestuur, de regeling van het regtswezen en van de politie in Groot-Atjeh, de handel en scheepvaart en het belastingwezen, alsmede de keuze van de hoofdplaats onzer vestiging.

Den 15den September keerde de luitenant-generaal VAN DER HEIJDEN naar Atjeh terug, en bij besluit van den 10den October werden de gouvernements-commissarissen eervol van hunne taak ontheven. Als gevolg van de gehouden vergadering nam de Gouverneur-Generaal daarna eenige beschikkingen ter voorbereiding van eene definitieve bestuursorganisatie. Bij beschikking van 13 October n°. 16 werden de kommandanten van de zee- en landmagt aangeschreven om, in verband met de opheffing van den staat van oorlog, de noodige voorstellen te doen, onder anderen tot intrekking van den krijgsraad te velde. Het besluit van 15 October handhaafde Kotta Radja als hoofdplaats onzer vestiging in Atjeh, ten gevolge van welke beslissing kort daarna magtiging werd verleend tot den bouw of de voltooijing van eenige belangrijke bouwwerken aldaar, waaronder het permanent kampement te Panteh-Perak. Bij besluit van 12 October n°. 3 had, in afwachting van de volledige organisatie van het bestuur in het geheele gewest, de vaststelling plaats van eene voorloopige formatie van het Europeesch bestuur in Groot-Atjeh, hetwelk eene afzonderlijke afdeeling onder regtstreeksch bestuur van een adsistent-resident te Kotta Radja zou uitmaken, terwijl de onderhoorigheden onder inlandsch zelfbestuur zouden blijven. Bij besluit van 24 October n°. 2 zag de Gouverneur-Generaal voorloopig af van het door de gouvernements-commissarissen met aandrang gedane voorstel om den spoorweg tusschen Olehleh en Kotta Radja tot in het binnenland te verlengen. Eindelijk werd den gouverneur en militairen bevelhebber van Atjeh, bij beschikking van den 29sten October n°. 1, opgedragen ten aanzien der organisatie van het inlandsch bestuur in Groot-Atjeh nieuwe voorstellen in te dienen, gegrond op een onderzoek omtrent den actueelen toestand en de instellingen onder de voormalige sultans. Ingevolge eene beschikking van 8 November zou aan deze opdragt uitvoering moeten worden gegeven in overleg met het lid van den Raad van Nederlandsch Indie mr. T. H. DER KINDEREN, die zich als gouvernements-commissaris voor de reorganisatie van het regtswezen in de bezittingen buiten Java en Madura naar Atjeh zou begeven om voorstellen te doen tot regeling van het regtswezen en tot organisatie van de met die regeling in naauw verband staande politie in Groot-Atjeh. Den 11den November vertrok de gouvernements-commissaris DER KINDEREN van Batavia om aan de ontvangen opdragt te voldoen. Hij bleef in Atjeh tot het begin van Februarij, en diende kort daarna uitgewerkte voorstellen in betreffende de regeling van het regtswezen en de organisatie van het bestuur en de politie in de afdeeling Groot-Atjeh, met welke voorstellen de Indische Regering zich in hoofdzaak geheel vereenigde, nadat ook van den gouverneur en militairen bevelhebber van Atjeh de verlangde gegevens betreffende het inlandsch bestuur waren ontvangen. Als hoofdbeginsel der bestuursorganisatie (Indisch Staatsblad 1881 n°. 79) is bepaald, dat het gouvernement Atjeh en onderhoorigheden wordt verdeeld in drie afdeelingen: Groot-Atjeh, Noord- en oostkust van Atjeh, en Westkust van Atjeh, bestuurd door adsistent-residenten, gevestigd te Kotta Radja, Telok Semawe en Malaboeh. Bij de regeling van het inlandsch bestuur in de onder regtstreeksch bestuur staande afdeeling Groot-Atjeh zijn de Atjehsche volksinstellingen zooveel mogelijk geëerbiedigd. In die afdeeling zal voorts een korps gewapende politiedienaren worden in dienst gesteld, bestaande uit 4 sergeanten, 8 korporaals en 213 manschappen. Naar mate deze politiemagt er meer en meer in slagen zal hare eigenaardige taak te vervullen, zal de in Atjeh aanwezige militaire magt, door concentratie van troepen en opheffing van een deel der bestaande posten en versterkingen, geleidelijk kunnen worden verminderd.

Wat de marine betreft, deze ging voort met de bekruising van de kusten, ten einde zeeroof en sluikhandel in oorlogsbehoeften en verder verboden artikelen tegen te gaan en te zorgen voor de handhaving van het tijdelijk verbod van in- en uitvoer, dat, zoo als uit het voorafgaand overzigt blijkt, in het afgeloopen jaar nog ten aanzien van sommige landschappen noodig is geweest. In Januarij jl. waren geen kwala's meer voor den handel gesloten, en bij besluit van den 25sten dier maand n°. 6 kon, in verband met het eindigen van den oorlogstoestand, worden bepaald dat de scheepsmagt in Atjeh zou worden verminderd met drie oorlogschepen en alzoo gebragt op vier schepen, waaraan drie stoombarkassen werden toegevoegd, terwijl het aantal gewapende booten van één op vier werd gebragt.

De nieuwe gouverneur van Atjeh en onderhoorigheden is in April aangeschreven om de in Julij 1879 uitgevaardigde bepaling in te trekken, volgens welke alle van buiten het gewest komende schepen en vaartuigen, alvorens eene der kustplaatsen aan te doen, verpligt waren eerst te Olehleh te lossen en zich daar te laten visiteeren. Ofschoon later ook Edi als eerste los- en visitatieplaats voor de schepen werd aangewezen, was deze regeling, die het karakter van een tijdelijken oorlogsmaatregel had, belemmerend voor handel en scheepvaart en scheen zij niet meer te mogen worden gehandhaafd van het oogenblik dat, door de invoering van eene organisatie van het civiel bestuur, een meer normale staat van zaken in het leven was getreden.

§ 4. *Midden-Sumatra.*

Battaksche landschappen grenzende aan de residentie Tapanoli. Met de rust in de ten deele niet onder geregeld bestuur gebragte, ten deele nog onafhankelijke streken aan de grenzen van Singkel en Baros was het in het afgeloopen jaar treurig gesteld. De oneenigheden tusschen verschillende kleine landschappen schenen van ernstiger aard of van meer omvang dan gewoonlijk. Vele lieden uit die streken, welke anders te Singkel en te Baros ten handel kwamen, achtten zich minder veilig en bleven weg, waardoor het vertier op beide plaatsen kwijnde. De oorzaken van al die twisten waren op zich zelf van weinig belang. Het bekende hoofd INDRA MOELIA van Tandjong Amas (Simpang Kanan), over wien zie het vorig verslag blz. 8, lag overhoop met den radja BANTAR te Kotta Baroe, mede aan de Simpang Kanan. Laatstgenoemde had een ondergeschikte van INDRA MOELIA, wegens ongeoorloofde verstandhouding met zijne vrouw, om het leven gebragt. INDRA MOELIA eischte nu eene geldelijke vergoeding, en toen de radja BANTAR daarop zijne vrouw zelve mede doodde, werd hij ook met vijandelijkheden bedreigd door haar vader te Passir Belok (Simpang Kiri). Tusschen Longkib en Binangka (mede in Simpang Kiri) duurden de reeds in 1878 ontstane geschillen nog voort. Onze invloed in de Simpangstreken mogt er ditmaal niet in slagen om een dezer geschillen te doen bijleggen. INDRA MOELIA en de andere radja's bleven zelfs onwillig om aan herhaalde oproepingen van den controleur van Singkel tot eene zamenkomst ter bespreking van eene minnelijke schikking gevolg te geven.

De voortvlugtige hoofden van Si Rapah en Si Atas (Pak-Pak), wier kampongs blijkens het vorig verslag, blz. 8, in Januarij 1880 door onze troepen verwoest waren, lieten niets van zich hooren, ofschoon INDRA MOELIA had beloofd dat hij de onderwerping of de uitlevering van deze zijne naburen zou trachten te bevorderen.

Een poos vertoefde ook de uit de Tobasche onlusten van 1878 bekende SINGA MANGARADJA van Bakara in de Simpangs, doch het bestuur had van hem geen overlast, en thans moet hij weder rustig te Bakara gevestigd zijn.

In de landschappen ten noorden en oosten van Baros grepen nog telkens vijandelijkheden plaats tusschen Parbotian en Toeka Dollok (zie vorig verslag blz. 8 noot 1), en heerschten binnenlandsche onlusten zoowel in Manoelang als in Passarriboe. Ook werd strijd gevoerd tusschen een paar kampongs van de landschappen Batoe Penopar en Pasaribioen, maar hier is de vrede hersteld. Was bij deze

woelingen, hoe betreurenswaardig ook, het Gouvernement niet regtstreeks betrokken, ook op 's Gouvernements gebied bleef men niet geheel van aanrandingen van de zijde der Battaks verschoond. In de kampong Sorkam, eenige uren bezuiden Baros gelegen, werd nu en dan met moord en brandstichting gedreigd, en somwijlen eensklaps een kogel door de omwanding der woningen gejaagd. De ontvangen berigten vermelden niet of men voor deze teekenen van kwaadwilligheid eenige aanleiding kan gissen.

In Nai Pos-Pos, het landschap achter Baros waar in October 1879 de kampong Aik na Doea van het weerspannige hoofd Si Hoelalang door onze troepen was getuchtigd (vorig verslag blz. 7/8), werden blijken van eene betere gezindheid waargenomen. Si Hoelalang keerde naar Aik na Doea terug, bouwde zijne kampong weder op, en bezorgde aan den resident van Tapanoli het gesnelde hoofd van Ompoe Somanolam, indertijd kamponghoofd aan de Kolang-rivier (gouvernementsgebied), ter zake van wiens vermoording de lieden van Aik na Doea door het Gouvernement gestraft waren geworden.

In de Toba-landen tusschen den zuidelijken oever van het Toba-meer en de onderafdeeling Silindong bestond ook in het afgeloopen jaar meer en meer neiging tot aansluiting bij het Gouvernement. In 't vorig verslag (blz. 8) werd vermeld dat Radja Deang (juister Partahan Bosi van Si Radja Deang in Lagoe Boti), een der voornaamste hoofden in Toba en in 1878 onze hardnekkigste tegenstander, het plan koesterde zich naar Silindong te begeven om het Gouvernement zijne onderwerping aan te bieden. Partahan Bosi is echter komen te overlijden vóór dat hij zijn voornemen had ten uitvoer gebragt, maar kort daarop kwam zijn minderjarige zoon, Ompoe Djoemangkas, blijkbaar op raad van oudere bloedverwanten en van de mindere hoofden van Si Radja Deang, het Nederlandsch oppergezag erkennen. Bij eene acte van 6 Februarij 1880 legde hij den gebruikelijken eed van onderwerping af. Bij acten van 21 Julij en 24 September werd ook de onderwerping aangenomen van Radja Pallangas, een der hoofden van het landschap Tamboenan, gelegen tusschen Baligé en Lagoe Boti, en van Parhoelalan, het voornaamste hoofd van Goergoer, die verklaarde ook namens de zes overige hoofden van het landschap te zijn opgetreden. In den aanvang van 1881 volgden weder twee hoofden van Lagoe Boti, namelijk Ompoe Timbang van Loemban Si Tangkola, behoorende tot dezelfde ondermarga als Si Radja Deang, en Ompoe Bidoean van Loembang Bagasan. Beiden legden den 6den Januarij in handen van den controleur te Taroetoeng den eed af.

Vele Tobasche kampongs gaven ook het verlangen te kennen om onder Europeesch bestuur te komen. Toen in Mei 1880 de gouverneur van Sumatra's Westkust in Silindong eene inspectiereis deed, kwamen onderscheidene Tobasche hoofden uit de naaste omgeving dier afdeeling (uit Boetar en Loeboe Si Regar) en ook uit het verder gelegen Lintoeng ni Hoeta dien hoofdambtenaar begroeten, en maakten zij van die gelegenheid gebruik om den wensch uit te spreken dat het Gouvernement zijn bestuur ook tot hun gebied zou uitstrekken. Van de zijde van sommigen werd dit verlangen in December nader aan den controleur voorgedragen, en toen deze ambtenaar er zich van wenschte te vergewissen of de toevoeging aan 's Gouvernements regtstreeksch gebied wel met de noodige eenparigheid verlangd werd, teekenden 9 hoofden van Boetar en 6 van Loeboe Si Regar te Bahal Batoe op 8 Januarij jl., zoo voor zich als voor de overige hoofden, eene schriftelijke verklaring dat het aller verlangen was om, even als Silindong, onder gezag van een controleur te worden gesteld. Den 31sten Januarij kwamen de reeds genoemde Ompoe Timbang en Ompoe Djoemangkas ook het bestuur over Si Radja Deang aan het Gouvernement aanbieden, onder mededeeling dat zij daartoe ook door de overige hoofden van dit gedeelte van Lagoe Boti gemagtigd waren. In April jl. is door de Indische Regering besloten om de landschappen, waaruit de bedoelde aanbiedingen zijn ontvangen, te doen bezoeken door den controleur van Silindong, voorshands nog slechts met het doel om al zoodanige gegevens te verzamelen, ook wat betreft het aantal slaven en den eventueel te betalen losprijs, als de Regering kunnen in staat stellen om ten aanzien van de ontvangen aanzoeken met volledige kennis van zaken te beslissen. De Indische Regering heeft tevens reeds bepaald dat op gelijke wijze kan worden gehandeld wanneer de hoofden en de bevolking van andere gedeelten van Lagoe Boti of van andere tusschen het Toba-meer en het tegenwoordig regtstreeksch gouvernementsgebied gelegen landschappen den wensch naar aanhechting bij dat gebied mogten te kennen geven.

Eene dergelijke vreedzame uitbreiding van ons regtstreeksch gebied is zeer onlangs oostelijk van Silindong tot stand gekomen, naar aanleiding van den in 't vorig verslag (blz. 9) aangekondigden militairen togt naar de streek, bekend onder den algemeenen naam van Sipahoetar. Deze togt, welke tevens gelegenheid zou geven om zich van de heerschende gezindheid in die streek te vergewissen, had in 't bijzonder ten doel om de hooghartigheid te fnuiken van een der hoofden, zekeren Goeroe Soemillam van Loemban Djoeloe, die zich aan rooverijen in Pangariboean (gouvernementsgebied) had schuldig gemaakt en onwillig was het geroofde terug te geven of deswege vergoeding te betalen. Vóór dat de te Sipoholon (Silindong) vereenigde troepen verder trokken, rigtte de resident van Tapanoli, die zich bij den controleur te Taroetoeng bevond om den togt mede te maken, oproepingsbrieven aan de hoofden van Sipahoetar, waarin hun te kennen werd gegeven dat zij van het Gouvernement niets te vreezen hadden, en dat zij naar Taroetoeng moesten komen om aldaar den vertegenwoordiger van het Gouvernement te ontmoeten. Aan Goeroe Soemillam liet de resident weten dat hij zich aan het Gouvernement onderwerpen, de geroofde karbouwen terug geven en wegens de betoonde wederspannigheid eene boete van 400 Spaansche matten betalen moest. In de verschillende andere gedeelten van Sipahoetar bleken de woelingen van het hoofd van Loemban Djoeloe nog geen kwaad te hebben gesticht, met uitzondering alleen van twee kampongs onder het bestuur staande van zijne ooms Ompoe Panei Bosi, Ompoe Manggiling en Ompoe Lahoet. De overbrengers van de oproepingsbrieven werden overal goed ontvangen, en de hoofden, waaronder verscheidene die met het Gouvernement nog niet in betrekking stonden, begaven zich met de Silindongers naar Taroetoeng, en bevestigden hunne goede gezindheid door den eed van onderwerping af te leggen en de souvereiniteit van het Gouvernement te erkennen voor zooveel zij dit niet reeds in 1878 gedaan hadden. Inmiddels waren reeds een paar Sipahoetarsche hoofden uit eigen beweging bij den resident gekomen, die nu te gelijk met de anderen (den 30sten Julij 1880) tot het afleggen van den eed werden toegelaten; geheel Sipahoetar, met uitzondering slechts van de drie kampongs van Goeroe Soemillam en zijne ooms, was hierdoor tot ons gezag toegetreden. Wat Soemillam betreft, ook deze kwam naar Taroetoeng, niet echter om de boete te betalen en het geroofde terug te geven, maar om verschoonende omstandigheden voor te dragen, ontleend aan beweerde onregtmatige handelingen van de zijde van Pangariboean. De resident kon echter deze verontschuldigingen niet aannemen, en daar Soemillam verklaarde omtrent de voldoening aan den hem gestelden eisch eerst met zijn voornaamsten raadsman, Ompoe Panei Bosi, te willen overleggen, gaf de resident hem nog uitstel tot den avond van den volgenden dag. Toen deze bedenktijd verstreken was zonder dat uit Loemban Djoeloe iets vernomen was, vertrok de expeditionaire kolonne, bestaande voor een gedeelte uit van Padang aangekomen troepen en verder uit detachementen van de garnizoenen te Siboga en Sipoholon [1]), in den morgen van den 1sten Augustus van laatstgenoemde plaats om, over Taroetoeng, Hoeta Barat en Hoetoe Goergoer, Sipahoetar binnen te rukken. Onderweg voegde zich bij de troepen de resident, vergezeld door den controleur, eenige Silindongsche hoofden, en de te Si Marangkir (Silindong) gevestigde zendeling leeraar, welke laatste van dienst kon zijn als tolk. Des anderen daags werd nog vóór den middag het eerste Sipahoetarsche landschap Loboe Tolang bereikt, waar de Nederlandsche

[1]) De kolonne was zamengesteld uit 4 officieren (waaronder de kapitein-kommandant S. de la Parra) en 150 onderofficieren en minderen der infanterie, 4 artilleristen voor de bediening van een mortier van 12 c.M., 1 officier van gezondheid met 6 man hospitaalpersoneel, benevens 40 dwangarbeiders en de noodige vrije koelies. In 't geheel waren, buiten de officieren, 100 Europeanen bij de kolonne ingedeeld.

vlag woei, en eenige uren later de kampong van Goeroe Soemillam, welke verlaten was. Bij het voortrukken door een deel der kolonne op den 3den Augustus bleek ook de kampong van Ompoe Lahoet ontruimd. Toen men de kampong van Ompoe Panei Bosi naderde, werd door eenige Battaks op de troepen geschoten zonder dat iemand gedeerd werd. De troepen losten een paar salvo's en rukten toen tegen de kampong op, die door den vijand met een verlies van 2 à 3 gesneuvelden of gewonden al vurende werd verlaten, en door de onzen bezet. Eenigen tijd schenen de lieden van Loemban Djoeloe toch nog in den omtrek stand te houden, daar telkens schoten vielen, doch na een paar granaatworpen hield het vuren geheel op en was er niets meer van den vijand te zien. Gedurende de drie volgende dagen werden in verschillende rigtingen patrouilles afgezonden om de weerspannige Battaks op het spoor te komen. Bevriende hoofden van Sipahoetar kwamen echter mededeelen dat al het volk van Loemban Djoeloe met vrouwen en kinderen naar het oostelijk gebergte gevlugt was en zich daar in de bosschen ophield; zij beloofden tevens Goeroe Soemillam en zijn aanhang geen schuilplaats te zullen verleenen. Een hunner vond de karbouwen die door Soemillam in Pangariboean geroofd waren, en stelde deze ter beschikking van den resident. Den 7den Augustus werd het bivouak in de kampong van Goeroe Soemillam opgebroken en deze kampong verwoest, even als vroeger met de beide andere geschied was. Men was hier slechts eenmaal — in den avond van den 4den — door een tiental kwaadwilligen verontrust geworden, die echter met een enkel salvo verdreven waren. Tot 10 Augustus vertoefden de troepen in Sipahoetar, waar zij in de kampongs, die zij doortrokken, met vreugdebetoon werden ontvangen. Den 8sten hield de resident eene vergadering met de voornaamste Sipahoetarsche hoofden, waarbij eenige hoofden uit Paronan Ronggoe tegenwoordig waren, — welk landschap, met uitzondering van eenige kampongs, te zamen Poerba Si Nomba uitmakende, reeds in 1878 ons gezag had erkend, — voorts hoofden van de landschappen Tapian na Oeli, Loemban Si Mangonsong, Parlomboean en Loemban Naga Sariboe. Ook het hoofd van Poerba Si Nomba vroeg vergunning om zich te onderwerpen. Na aflegging van den eed verklaarden alle aanwezige hoofden, ook namens hen die niet ter vergadering aanwezig waren, dat de geheele streek tusschen Silindong en het oostelijk gebergte, waarvan de Dollok Paoeng de hoogste top is, gaarne dezelfde bescherming als Silindong zou wenschen te genieten, en dat zij dus verzochten onder 's Gouvernements regtstreeksch gezag te worden gesteld. De resident beloofde hun verlangen aan de Regering te zullen overbrengen, en vermaande de aanwezigen om onderling geen oorlog meer te voeren, maar liever hunne geschillen aan de beslissing van den Europeschen ambtenaar te onderwerpen en voortaan het eten van menschenvleesch na te laten.

Werd bij den opmarsch Sipahoetar uit het zuiden bereikt, de terugtogt geschiedde in noordelijke rigting (over Paronan Ronggoe en Bahal Batoe) langs een langeren maar veel minder moeijelijken weg. In Paronan Ronggoe was de ontvangst even gunstig als in Sipahoetar; in verschillende kampongs waren witte en Nederlandsche vlaggen uitgestoken. Den 12den Augustus kwamen de troepen te Sipoholon terug.

Na de tuchtiging van Loemban Djoeloe bleven de voortvlugtige hoofden bij hunne vijandige houding volharden. Men vernam dat zij ijverig in de weer waren om in Toba ondersteuning te zoeken en de lieden aldaar tegen het Gouvernement op te zetten, maar zonder daarin te slagen. De bevriende Sipahoetarsche hoofden schenen niet bij magte om hen in handen te krijgen; mogelijk ook werden zij van pogingen daartoe teruggehouden door aanverwanten van Goeroe Soemillam en zijne ooms, die aan vele andere hoofden, tot zelfs in Silindong, vermaagschapt waren. Bij elke zich voordoende gelegenheid drongen overigens de Sipahoetarsche hoofden aan op de vervulling van hun wensch om onder geregeld bestuur te komen, daar de onzekerheid omtrent hunne toekomstige verhouding tot het Gouvernement hen nu en dan in moeijelijke omstandigheden kon brengen tegenover hunne naburen. Vermits in de hierbedoelde streken geen slavernij bestaat, en ook uit anderen hoofde geen geldelijke gevolgen aan eene inlijving verbonden waren, is reeds dadelijk (in April jl.), na verkregen magtiging van het Opperbestuur, tot hare toevoeging aan de onderafdeeling Silindong besloten (Indisch Staatsblad 1881 n°. 96).

Aan den vijandigen geest der hoofden van Loemban Djoeloe is inmiddels van zelf een einde gekomen door het overlijden in den aanvang van 1881 zoowel van Goeroe Soemillam als van zijne drie medestanders. Allen lieten zoons na, die in hunne plaats zijn opgetreden. In Maart jl. is door of namens deze opvolgers te Taroetoeng, in het bijzijn van onderscheidene hoofden, de eed van onderwerping en gehoorzaamheid afgelegd. De zoon van Soemillam en die van Ompoe Panei Bosi waren in persoon verschenen; de opvolgers van Ompoe Lahoet en Ompoe Manggiling waren door ziekte verhinderd en hadden gemagtigden gezonden.

Maleische landschappen grenzende aan de residentie Padangsche Bovenlanden. In Februarij 1880 hield zich de controleur van Kotta Baroe gedurende een tiental dagen op in het aan ons regtstreeksch gebied grenzende berglandschap Gloegoer, aan den bovenloop der Kampar-Kanan gelegen, en zulks naar aanleiding van het aanzoek, gedaan door de hoofden van Gloegoer III Kotta di Ilir, om onder Europeesch bestuur te worden geplaatst (verg. vorig verslag blz. 9). In dit gedeelte van Gloegoer, hetwelk eene eigene bestuursinrigting heeft, verzekerde zich de controleur dat het gedane verzoek inderdaad de algemeene goedkeuring wegdroeg, en dat men er ten volle bereid was de verpligtingen na te komen, die de invoering van 's Gouvernements bestuur voor de bevolking zou mede brengen met opzigt o. a. tot de heerendiensten en tot de levering van koffij. De controleur stelde zich ook in aanraking met de hoofden van het minder bekende Gloegoer III Kotta di Moedik, gewoonlijk Moeara genaamd, waar de jegens het Gouvernement heerschende gezindheid mede niets te wenschen overliet, maar het verlangen naar inlijving zich voor het oogenblik niet zoo onverholen uitsprak als in Gloegoer di Ilir. Intusschen werden in eene met de hoofden gehouden vergadering de grondslagen gelegd voor eene nadere aansluiting tot het Gouvernement, en werd overigens van hen de in het belang der orde noodig geachte verklaring verkregen, die weinige dagen te voren ook door de hoofden van Gloegoer di Ilir was afgelegd, dat het inlandsch bestuur van zijne bevoegdheid om over de woeste gronden te beschikken voorshands geen gebruik zou maken ten bate van Europeanen of vreemde oosterlingen.

In 't laatst van 1880 is de Indische Regering te rade geworden om ook den toestand te doen opnemen van het, aan Gloegoer di Moedik grenzende, nog weinig bekende landschap Mapat Toenggoel, dat in vroegeren tijd onze souvereiniteit heeft erkend en reeds in 1846 en nog lang daarna geacht werd een deel uit te maken van 's Gouvernements gebied, maar waar nog altijd geen geregeld bestuur is ingevoerd. Deze commissie is opgedragen aan den controleur te Rau (residentie Padangsche Benedenlanden); en daar het gemakkelijker is van Rau dan van Kotta Baroe naar Gloegoer di Moedik te komen, zal de reis ook gelegenheid geven tot een nader bezoek van dit landschap, waartegen te minder bezwaar kon bestaan omdat de hoofden getoond hadden dat zij ten behoeve hunner aanrakingen met het Gouvernement liever naar Rau dan naar Kotta Baroe zouden willen opkomen. Intusschen is voorshands tot de inlijving van Gloegoer nog alleen besloten voor zooveel Gloegoer di Ilir of Beneden-Gloegoer betreft. In Maart jl. is daartoe door het Opperbestuur de vereischte magtiging verleend. Voorloopig zal het landschap onder den controleur te Kotta Baroe ressorteeren. Aan den maatregel zullen slechts onbeduidende kosten verbonden zijn, daar met de aanstelling van een onbezoldigd larashoofd kan worden volstaan. Er worden in Gloegoer geen belastingen geheven en er zijn geen slaven, zoodat geen fondsen vereischt worden, hetzij voor afkoop van belastingen, hetzij voor vrijverklaring van slaven. Alleen zal eenig geld moeten worden ten koste gelegd om een weg te maken tusschen Sialang, de hoofdplaats van het gouvernementsdistrict Kapoer nan Sembilan (onderafdeeling Poeardatar en Mahi) en Kotta Gloegoer (hoofdplaats van het in te lijven district).

Volgens de reeds verkregen inlichtingen valt in de eerste jaren in dit district niet op inkomsten van eenig belang te rekenen, daar de bevolking weinig talrijk en zeer ar-

moedig is. Beneden-Gloegoer met drie negorijen telt omstreeks 500 zielen; terwijl de vijf negorijen van Boven-Gloegoer door nog geen 600 zielen bewoond worden. Daar de beide deelen van het landschap door hunne ligging als 't ware afgescheiden zijn van bedrijvige en goed bevolkte streken, zoeken vele jonge mannen elders een heenkomen; zij trekken meest naar Siak, Singapore en Malakka om eerst na jaren in hun geboorteland terug te keeren. Wat de toeneming der bevolking almede in den weg staat, is het gedurig voorkomen van de pokziekte, die de bevolking vruchteloos door een stelsel van afsluiting zoekt te beteugelen en waardoor vooral onder de kinderen groote sterfte heerscht. De bevolking kent weinig behoeften. Een ieder kweekt wat djagong, oebies of rijst voor dagelijksch gebruik, terwijl jagt en visscherij het verder levensonderhoud opleveren. Om zich kleeding en huisraad aan te schaffen, kweeken de inwoners ook in kleine hoeveelheid koffij of vervaardigen zij netten, om een en ander op de passars in Kampar of in het gouvernementsgebied (te Sialang) van de hand te zetten. Hetzelfde moeten de hoofden doen wegens de onbeduidendheid hunner ambtsinkomsten, bestaande in boeten die zij bij hunne regtspraak opleggen en in eene heffing op het rijstgewas en op het vinden van ivoor, goud of andere kostbaarheden. Zoowel in Benedenals in Boven-Gloegoer biedt het terrein, dat over 't geheel zeer bergachtig is, weinig gelegenheid aan voor het aanleggen van sawahs. Daarentegen moeten er vele en goede koffijgronden te vinden zijn. In de laatste jaren is de lust om koffij te teelen afgenomen door slechte oogsten ten gevolge van de bladziekte. De productie, die vroeger wel tot 100 à 150 pikols klom, beliep in de laatste jaren slechts 60 à 70 pikols, waarvan de grootste helft uit Boven-Gloegoer. Het product wordt naar Kampar vervoerd en vindt van daar zijn weg naar Singapore. De opkoopers in Kampar betalen f 20 à f 22 per pikol. De grondstof voor het vervaardigen van vischnetten levert de rameh; dit gewas wordt vooral in Soengeilolo (Boven-Gloegoer) nog al aangeplant, en men vervaardigt er ook ramehtouw voor den uitvoer. Gemeenschapswegen ontbreken in Gloegoer nagenoeg geheel. De Kampar-rivier, die het landschap doorsnijdt, is slechts stroomafwaarts te bevaren en dan nog in den regel alleen met vlotten; en te land kan men zich, op weinig uitzonderingen na, slechts verplaatsen langs schier onbegaanbare bergpaden. Van Sialang uit heeft men twee dagen noodig om Kotta Gloegoer (in Gloegoer di Ilir) en drie dagen om Moeara (in Gloegoer di Moedik) te bereiken. De afstand van Kotta Baroe, de hoofdplaats der onderafdeeling waarvan Gloegoer di Ilir deel zal uitmaken, tot Sialang bedraagt vier dagreizen.

Met de Pangkallan- en Kwantan-landen kwamen onze ambtenaren in het afgeloopen jaar weder niet in aanraking. Omtrent Pangkallan Sari, gelegen aan de Sebajang, een tak van de Kampar Kiri, vindt men gemeld dat de bevolking handelsbetrekkingen met de Padangsche Bovenlanden onderhoudt. Over het grensgebergte komt zij langs Ampalo te Halaban (afdeeling L Kotta) ter markt. Evenzoo de bewoners van Koentoe, Lipat Kain en Goenoeng Sailoen, allen aan de Kampar Kiri gelegen.

Een der grooten uit de Kwantanlanden, de jang di pertoean Poetih, zoon van wijlen jang di pertoean Radja Pandak of Nan Santi, rigtte in den loop van 1880 een schrijven aan den sultan van Lingga, strekkende om door dezen in de gelegenheid te worden gesteld den resident van Riouw te Tandjong Pinang te ontmoeten. De resident beantwoordde den brief met de verzekering dat het aangekondigd bezoek met genoegen zou worden ontvangen, doch bij het einde van 1880 was de jang di pertoean Poetih nog niet te Tandjong Pinang geweest.

Met de IX Kotta en met de Batang-Hari-districten had het bestuur in het afgeloopen jaar geene aanrakingen. De bevolking dezer laatste streken drijft handel in lijnwaden en vee met de inwoners der gouvernementslanden, en is, volgens berigten van handelaren, ons bestuur over het algemeen vriendschappelijk gezind. In Julij 1880 werd berigt ontvangen van het overlijden te Basara van Radja di Boea, het bekende hoofd uit den Padri-tijd, dezelfde van wien in het verslag van 1878 blz. 15 werd melding gemaakt.

Maleische landschappen grenzende aan de Padangsche Benedenlanden en Benkoelen. In het standpunt van politieke afzondering, door de Korintjische landschappen steeds tegenover het Gouvernement aangenomen, valt geenerlei verandering op te merken. Dit neemt niet weg dat zich geregeld Korintjiërs naar de aangrenzende gouvernementslanden — de Padangsche Benedenlanden en Mokko Mokko (Benkoelen) — ten handel begeven, en dat ook gouvernementsonderdanen, mits inlanders zijnde, in de Korintji-landen vriendschappelijk ontvangen worden. Naar aanleiding van besprekingen met die handelaren en van andere onderzoekingen zijn onlangs door den controleur van Mokko Mokko eenige mededeelingen nopens de Korintji-landen verstrekt, welke in vele opzigten overstemmen met hetgeen vroeger ter zake is vernomen uit de Padangsche Benedenlanden (verg. het verslag van 1878 blz. 16). Slechts het volgende schijnt thans nog aanteekening te verdienen.

Het land bestaat uit drie deelen: eigenlijk Korintji, Soengei Tenang en Serampei, en is digt bevolkt. Eigenlijk Korintji zou bestaan uit twee republieken, elk onder een raad van hoofden die Soetan Iskander te Poeloe Sangkar (eene doesson aan het Korintji-meer) als gemeenschappelijk raadsman erkennen, zonder zich echter tot gehoorzaamheid jegens hem verpligt te achten. Op gelijke wijze wordt het bestuur gevoerd in Soengei Tenang en Serampei, behoudens dat in Soengei Tenang de depati (margahoofd) van Kotta Tapoes, en in Serampei de depati van Tandjong Sri de waardigheid van algemeen raadsman vervult. Ofschoon de Korintji-landen reeds sedert vele jaren niet meer gerekend worden tot Djambi te behooren, heft de sultan van dat rijk nog nu en dan, meestal eens in de twee of drie jaren, eene schatting van de Korintjiërs, bestaande in stofgoud ter waarde van omstreeks f 0,60 per hoofd, welke belasting door een afgezant van den sultan zonder moeite wordt geïnd.

Bij gemis aan een centraal gezag zijn de verschillende hoofden in Korintji zeer naijverig op elkander, en vaak breken er onlusten tusschen hunne doessons uit, maar deze zoogenaamde oorlogen krijgen zelden grooten omvang. Het schijnt namelijk de gewoonte het gevecht te staken zoodra een der strijdenden gekwetst raakt of sneuvelt, en dan de uitspraak van scheidsregters in te roepen, die veelal beslissen ten nadeele van de partij waartoe de gekwetste of gesneuvelde behoort. De bevolking staat dan ook geenszins als krijgshaftig bekend. De talrijke doessons, veelal slechts bestaande uit een paar huizen door onderscheidene familien bewoond, zijn, vooral in den omtrek van het meer, vrij digt bij elkander gelegen, en allen omgeven door breede paggers van bamboe doeri. Bentings of andere vaste verdedigingsmiddelen moeten in Korintji niet aanwezig zijn. De wegen, enkel voetpaden, verkeeren in zeer slechten toestand en loopen door moeijelijk terrein, veelal dwars over steile bergtoppen; voor lastdieren met moeite begaanbaar, zijn zij te eenenmale ongeschikt voor voertuigen. Ook voor transport te water is de gelegenheid in de Korintjilanden niet gunstig. Alleen het meer wordt met kleine praauwen bevaren, doch de overige waterwegen zijn snelvlietende en ondiepe bergstroompjes.

Misdaden blijven dikwijls ongestraft, omdat het den bedrijvers weinig moeite kost zich aan vervolging te onttrekken, eenvoudig door zich bij andere doessons te voegen. Ook is Korintji een toevlugtsoord voor boosdoeners uit de gouvernementslanden. Op de veiligheid in het Korintjische gebied zelf werkt een en ander ongunstig terug. Voor Europeanen schijnt het land niet toegankelijk. Niet dat hun leven er dadelijk gevaar zou loopen, maar men zou hun aanzeggen zoo spoedig mogelijk het land weder te verlaten en hen daartoe des noods met geweld dwingen. Diegenen onder de Korintjiërs, die de toestanden in de gouvernementslanden door eigen aanschouwing hebben leeren kennen, worden gezegd van ons bestuur niet afkeerig te zijn, maar bij hen, die Korintji nimmer verlaten hebben, schijnt vooral de talrijke vrij fanatieke geestelijkheid eene tegenovergestelde stemming gaande te houden. Jaarlijks, meer bijzonder in de maanden Mei t/m Julij, komen te Mokko Mokko omstreeks 700 à 800 Korintjiërs (gedeeltelijk uit eigenlijk Korintji maar voornamelijk uit Soengei Tenang en Serampei) om handel te drijven, en deze lieden geven ons bestuur schier nimmer eenige moeite; over 't algemeen toonen zij zich zeer gedwee, niettegenstaande de

kooplieden te Mokko Mokko het er in den regel op aanleggen hen te bedriegen, vooral door het bezigen van valsche maten, hetgeen van bestuurswege zooveel mogelijk wordt tegengegaan. Hoofden van hoogeren rang dan de familie-depati's begeven zich zelden naar Mokko Mokko en komen dan liefst zoo min mogelijk met bestuurspersoneel in aanraking. Wanneer het bestuur te Mokko Mokko aanleiding heeft om sommige belangen bij de hoofden in Korintji schriftelijk ter sprake te brengen, is de wederzijdsche briefwisseling steeds vriendschappelijk, maar wanneer onzerzijds aanzoeken worden gedaan tot uitlevering van gevlugte veroordeelden, leidt dit nimmer tot gewenschte uitkomsten. Dat de bestuurders in de Korintjilanden buiten hun gebied een voor ons gezag nadeeligen invloed zouden uitoefenen, is tot dusver niet gebleken.

Maleische landschappen grenzende aan de afdeeling Siak. De in vorige verslagen meermalen genoemde jang di pertoean van Rantau Banoewang (of Binoang) — wiens gebied ook wel als Banoewang Sekti of Tamboesei wordt aangeduid en blijkens het verslag van 1877 (blz. 12) in Februarij van dat jaar onder Nederlandsche souvereiniteit is gekomen — is eenige maanden geleden te Bengkalis zijne zelfstandigheid tegenover den sultan van Siak komen bepleiten, doch zijne vertoogen vonden bij het Siaksch bestuur ernstige tegenspraak. Volgens berigten van Mei jl. was de resident met beide partijen over de kwestie nog in onderhandeling. In het bekende Kotta Intan aan de Rokkan Kiri, dat in 1876 (zie het verslag van 1877 blz. 12) verzocht had onder onze souvereiniteit te komen, — welk verzoek nog in beraad wordt gehouden, — zijn tusschen de bestuurders oneenigheden uitgebroken, ter beëindiging waarvan de bemiddeling van het Gouvernement is ingeroepen. De resident was voornemens een controleur naar Kotta Intan te zenden om een onderzoek in te stellen en te voorkomen dat de geschillen tot ongeregeldheden leidden. Uit berigten van den controleur der afdeeling Padang Lawas (residentie Tapanoli) blijkt dat de bevolking van de Rokkan-landen, althans van Tamboesei en Rambah, verwant is aan die van Sossah, tot gemelde afdeeling behoorende, en dat zij met deze en andere streken van Sumatra's Westkust vrij drukke handelsbetrekkingen onderhoudt.

De regeling onzer verhouding tot de V Kotta maakte in het afgeloopen jaar geen vorderingen. Op zijn in 't vorig verslag (blz. 10) vermeld schrijven ontving de resident van Sumatra's Oostkust tot dusver geen antwoord van de bestuurders van het landschap. Intusschen wordt door den gouverneur van Sumatra's Westkust berigt dat in bedoelde landstreek een streven merkbaar was om zich nader bij Pangkallan (Padangsche Bovenlanden) aan te sluiten. Tal van personen uit de V Kotta drijven handel met bewoners der Padangsche Bovenlanden en vele kinderen uit de V Kotta bezoeken de godsdienstscholen in de gouvernements-afdeeling L Kotta.

De in 1879 door den tongkoe besar van Poeloe Lawan en zijne rijksgrooten te Bengkalis geteekende acte, waarbij zij het Nederlandsch oppergezag erkenden en zich bereid verklaarden tegen behoorlijke schadeloosstelling de regten en pachten in het landschap aan het Gouvernement over te dragen, is nog niet door de Indische Regering bekrachtigd. Het wordt beter geacht daarmede te verwijlen tot dat overeenstemming verkregen is nopens het bedrag der jaarlijksche uitkeering die voor de overneming aan Poeloe Lawan zal worden toegestaan. Daaromtrent zijn echter door den tongkoe besar nog geen aannemelijke voorstellen gedaan. Eenigen tijd geleden werd door hem het overlijden van een zijner rijksgrooten berigt.

§ 5. *Sumatra's Westkust.*

Over het algemeen viel in dit gouvernement toenemend vertrouwen in het Europeesch bestuur waar te nemen. Nergens werd de openbare rust verstoord, en wanneer men Nias en eenige kleinere eilanden uitzondert, kon ook de veiligheid voldoende heeten. Voor landbouw, handel en visscherij was het afgeloopen jaar voorspoedig. Minder gunstig was het met de volksgezondheid gesteld, daar vele gevallen van pokken, buikziekte en koorts voorkwamen. Op godsdienstig gebied bleef zoowel uitbreiding van den Islam als van het Christendom waar te nemen. Dit laatste meer bijzonder in de onderafdeeling Silindong, waar het ledental der verschillende Christengemeenten in het afgeloopen jaar met 1600 vermeerderde. Op Nias zagen de zendelingen echter niet veel vruchten van hun arbeid. De leer van den profeet vond meer en meer ingang in de onderafdeeling Batang Taro-districten, in de afdeeling Padang Lawas en te Padang, op deze hoofdplaats voornamelijk onder de lieden die van Nias en de Batoe-eilanden afkomstig waren.

Het landschap Troemon is in Maart 1881 (Indisch Staatsblad n°. 72) verklaard te behooren tot het gouvernement Sumatra's Westkust. Vóór den Atjeh-oorlog onderhield het bestuur van Sumatra's Westkust de betrekkingen met den radja van Troemon, die even als zijn vader zich steeds een getrouw bondgenoot van het Gouvernement heeft betoond en sedert vele jaren eene geldelijke toelage genoot. Toen in 1874 tot de kustlandschappen van Noordelijk Sumatra de bekende proclamatie werd gerigt, waarbij de radja's werden uitgenoodigd het Nederlandsche oppergezag te erkennen, trad ook de van Groot-Atjeh onafhankelijke radja van Troemon tot die erkenning toe (verg. het verslag van 1874 blz. 12). Sedert werd hij geacht te ressorteeren onder het gouvernement Atjeh, maar het bleek dat van Malaboeh veel moeijelijker geregelde aanrakingen met Troemon konden worden onderhouden dan van Singkel, en toen de radja zelf in een aan den gouverneur te Padang gerigt schrijven dringend verzocht dat zijn gebied niet bij het gouvernement Atjeh, maar bij dat van Sumatra's Westkust mogt worden gevoegd, lag het voor de hand dat in dezen zin eene beslissing genomen moest worden. Onze autoriteiten in Atjeh hadden trouwens den radja slechts zelden ontmoet, maar wel was hij meermalen naar Padang gekomen, en zijne geldelijke toelage ontving hij steeds te Singkel. In 1874 was het ook de gouverneur van Sumatra's Westkust geweest die aan Troemon de acte van erkenning had uitgereikt, even als aan de hoofden van het eiland Si Maloer (Poeloe Babi) [1]). Vermits sedert de wenschelijkheid werd ingezien (verg. o. a. het verslag van 1877 blz. 7 noot 7) om in de acten van erkenning der verschillende Atjehsche landschappen onderscheidene bepalingen op te nemen die niet voorkwamen in de aanvankelijk gevorderde verklaringen van onderwerping, zijn nu ook van den gouverneur van Sumatra's Westkust voorstellen gevraagd betreffende eene betere regeling van onze verhouding tot Troemon. Tevens zal het een punt van overweging uitmaken of niet van den radja de regtenheffing op den invoer van opium zal moeten worden afgekocht, opdat de opiumpacht in 's Gouvernements regtstreeksch gebied tot Troemon kunne worden uitgestrekt. Op die wijze zal beter kunnen worden gewaakt dat de opium, die thans in dat landschap wordt ingevoerd en grootendeels haren weg vindt naar Allas, Karan, enz., van daar ter sluiks binnen het pachtgebied komt. Ofschoon in Troemon even als in andere Atjehsche landschappen peper wordt geplant, behoeft de radja daarvan niet, zoo als in andere staatjes, hassil aan het Gouvernement op te brengen.

In het najaar van 1880 werd door eene Europesche commissie, in overleg met den radja en de oudsten van Troemon, de grens van dat landschap bepaald aan de zijde van het Atjehsche gebied, welke grensbepaling, sedert vastgesteld bij het straks genoemde Indisch Staatsblad 1881 n°. 72, tevens geldt voor de gewesten Atjeh en onderhoorigheden en Sumatra's Westkust. Verder is bij dat Staatsblad de begrenzing van Troemon geregeld aan de zijde der afdeeling Singkel. Omtrent de binnenlandsche grenzen van het landschap aan de zijde van Allas, waar het terrein uit groote geheel onbewoonde bosschen bestaat, konden in Troemon geen gegevens worden verkregen. Dienaangaande zal men eerst tot eenige zekerheid kunnen geraken wanneer door verloop van tijd meer aanrakingen ontstaan met de

[1]) De regeling der betrekkingen met Si Maloer is slechts tijdelijk aan den gouverneur van Sumatra's Westkust overgelaten gebleven. In Augustus 1880 (Indisch Staatsblad n°. 149) is dat eiland tot het gebied van Atjeh en onderhoorigheden gebragt, nadat de tegenwoordige gouverneur van Atjeh, tijdens zijn aanwezen op Si Maloer, in zijne toenmalige betrekking van gouvernements-commissaris, zich overtuigd had dat de hoofden en bevolking, die tijdens het sultansbestuur aan Atjeh schatpligtig waren, tegen deze nieuwe indeeling geen bezwaar hadden.

hoofden en bevolking der Allas-landen [1]), die nu en dan te Singkel ten handel komen. Wat de commissie in Troemon te zien kreeg, gaf den indruk dat er weinig welvaart in het landschap heerscht en dat alles in een staat van verval verkeert.

§ 6. *Benkoelen.*

In den staat van zaken van dit gewest, gelijk die in 't vorig verslag is geschetst, kwam in 1880 weinig verandering. Voor den landbouw was het een vrij gunstig jaar. De gezondheidstoestand liet te wenschen over; er kwamen nog al gevallen van pokken, koorts en buikziekte voor.

De met 1 Mei 1880 ingevoerde nieuwe regeling van het regtswezen schijnt bij de hoofden en bevolking ter hoofdplaats bijval te hebben gevonden. In de binnenlanden heeft de bevolking haar eigen regtspleging behouden.

§ 7. *Lampongsche districten.*

Op stoffelijk gebied was de toestand van dit gewest in het afgeloopen jaar niet ongunstig. De voornaamste cultures leverden zeer bevredigende uitkomsten op en de prijzen der producten, inzonderheid die van de peper, waren voordeelig. Over den gezondheidstoestand viel niet te klagen. In enkele afdeelingen had de bevolking veel last van tijgers; door het bestuur zijn maatregelen genomen tot verdelging dezer dieren.

Over het algemeen bleven hoofden en bevolking vertrouwen stellen in ons bestuur en in onze regtspraak. De hoofden beginnen meer begrip te krijgen van hunne pligten als politieambtenaren, en de veiligheid van personen en goederen laat weinig te wenschen over.

§ 8. *Palembang.*

De politieke toestand in de aan ons regtstreeksch gezag onderworpen gedeelten van dit gewest was in het afgeloopen jaar over het algemeen gunstig. Op godsdienstig gebied viel niets bijzonders voor. De ter hoofdplaats gevestigde hadji's gingen voort hun invloed onder de bevolking der binnenlanden te versterken (zie vorig verslag blz. 12), maar de ijveraars veroorzaakten geen onrust en schenen zich ook van opligterijen jegens hunne volgelingen te onthouden, vermoedelijk uit besef dat onze ambtenaren hunne gangen nagaan. In November van het afgeloopen jaar legde het bestuur de hand op een viertal tot den Islam overgegane Chinezen, die kort te voren van buiten Nederlandsch Indie waren aangekomen, en, zonder zich bij onze autoriteiten te hebben aangemeld, de Palembangsche benedenlanden doorreisden. Zij gaven zich uit als geneesmeesters, maar leefden hoofdzakelijk van bedelarij en waren wegens hunne hoedanigheid van bekeerlingen bij de bevolking in groot aanzien. Daar zij niet konden aantoonen voldoende middelen van bestaan te bezitten of door werkzaamheid te kunnen verkrijgen, ontvingen zij van den resident den last om zich uit Nederlandsch Indie te verwijderen, waartoe hun op 's lands kosten overvoer werd verschaft naar Singapore, de meest nabij gelegen vreemde haven.

Niettegenstaande de oogst van rijst en koffij minder gunstig uitviel, was de handel toch levendig en nam ook de welvaart weder toe.

De gezondheidstoestand was over het algemeen bevredigend.

De landbouw breidde zich steeds uit. Alleen de Koeboes, een nog zeer onbeschaafde volksstam in de afdeeling Iliran en Banjoeassin, zijn schier niet te bewegen tot het drijven van eenigen landbouw. Zij houden zich in de bosschen op en kenmerken zich door eene groote mate van luiheid. In den regel behelpen zij zich voor hun onderhoud met hetgeen de wildernissen opleveren. Van tijd tot tijd, wanneer handelaren hunne streken komen bezoeken, voorzien de Koeboes zich van wat rijst, ijzerwaren en snuisterijen, waarvoor zij boschproducten in ruil geven. Onder de Koeboes die zich niet meer in de afgelegen streken, maar digter bij de hoofdplaats ophouden, hebben de aanrakingen met Maleijers, die zich onder hen vestigden en Koeboesche vrouwen huwden, reeds uitgewerkt dat sommigen zich in kampongs vereenigd en aan het bebouwen van den grond de hand gelegd hebben. Als middel ter beschaving tracht het bestuur dan ook de vestiging van Maleijers onder de Koeboes te bevorderen.

In Djambi is de staat van zaken nog altijd eenigszins gespannen. De in 1858 afgezette sultan TAHA en zijne aanhangers gaan voort den wettigen sultan het regeren in de binnenlanden onmogelijk te maken en schijnen er bij voortduring op uit om onder de bevolking zekere gisting gaande te houden.

Met den sultan en ook met den pangeran ratoe, diens wettigen vertegenwoordiger in de binnenlanden (over wien o. a. gehandeld is in het verslag van 1878 blz. 20), had de resident in Julij 1880 een paar zamenkomsten ter hoofdplaats Djambi. Bij deze gelegenheid werd door hen en door twee andere rijksgrooten de in 't vorig verslag (blz. 135) aangekondigde overeenkomst geteekend, strekkende om het opium-monopolie in geheel Djambi aan het Gouvernement over te dragen. Het rijksbestuur heeft zich daarbij verbonden om in Djambi geen andere opium toe te laten dan die welke afkomstig is van het Gouvernement of van den pachter op 's Gouvernements nederzettingen te Djambi en Moeara Saba, en zoolang die verbindtenis van Djambische zijde op voldoende wijze wordt nageleefd, is aan het inlandsch bestuur eene uitkeering uit 's lands kas gewaarborgd ten bedrage van f 4000 's jaars. Deze schadeloosstelling zal geheel aan den pangeran ratoe ten goede komen, vermits volgens eene aloude regeling, die de sultan verklaard heeft te willen handhaven, de inkomsten uit de amfioen ten bate strekken van het huis des pangerans ratoe, gelijk die uit het zout uitsluitend behooren aan het huis des sultans. De pangeran ratoe, die zich tot dusver uiterst zelden naar de hoofdplaats Djambi plagt te begeven, zal nu genoodzaakt zijn zich af en toe bij onzen politieken agent aan te melden, vermits deze in last heeft de bedoelde schadeloosstelling niet anders uit te betalen dan te Djambi en aan den pangeran ratoe in persoon.

Het behoeft naauwelijks gezegd te worden dat de resident met den sultan en den pangeran ratoe ook de houding van TAHA besprak en er inzonderheid bij den pangeran ratoe op aandrong dat deze den ex-sultan, met wien hij bevriend was (in 1879 nog had hij zijne beide zoons met dochters van TAHA laten huwen), tot toenadering zou trachten te bewegen. De pangeran ratoe zeide echter al dadelijk geen kans te zien om TAHA te bewegen tot eene persoonlijke ontmoeting met een onzer ambtenaren. Toen de resident vóór zijn vertrek van Djambi nog een onderhoud met den pangeran ratoe wenschte te hebben, liet deze zich wegens ongesteldheid verontschuldigen; hij zond echter pangeran WIRO KESOEMO (van geboorte Arabier, maar behuwdzoon des sultans) in zijne plaats. Aan dezen werd nog nader beduid dat het Gouvernement geen uitbreiding van gezag zocht, maar slechts verlangde dat TAHA zich schriftelijk onder eede zou verbinden verder geen woelingen te veroorzaken, — niemand, van welken landaard ook, die de bovenlanden zou willen bereizen, te bemoeijelijken, — en eindelijk het gezag te erkennen van den regerenden sultan. Mogt eene schikking op dien voet verkregen worden, dan zou van bestuurswege worden teruggekomen op het nog steeds gehandhaafde bevel van 1877, dat Palembangsche en Chinesche handelaren geen vergunning kunnen krijgen om de Djambi-rivier verder dan de hoofdplaats Djambi op te varen, een maatregel waardoor TAHA en zijne omgeving gevoelig getroffen werden, vermits dientengevolge alle benoodigdheden van Djambi moeten worden afgehaald en zij dus alles uit de tweede hand moeten koopen, daar zij niet zelven op de hoofdplaats durven te verschijnen.

Wel verre dat de gegeven gerustste1lende verzekeringen eene goede uitwerking op TAHA of zijne aanhangers hadden, vonden in den verderen loop van het jaar een paar feiten plaats, die, zoo zij al niet met zekerheid aan den invloed van TAHA konden worden toegeschreven, toch het bewijs leverden dat de heerschende opgewondenheid in Djambi nog niet bedaard was.

Terwijl in de bovenlanden de kwaadwilligen in Augustus 1880 weder vermetel genoeg waren om, even als in 1878, ons grens-établissement in de Palembangsche onderafdeeling Rawas, te Soerolangoen, te beschieten, waagde eene

[1]) Blijkens het vorig verslag (blz. 8) zijn in 1879 aanrakingen met ons bestuur gezocht door het hoofd van Batoe Boelan in Allas. Den wenk hem toen gegeven, om daartoe naar Singkel te gaan, heeft deze radja echter nog niet opgevolgd.

bende uit de benedenlanden in den nacht van 5 November een inbraak in de bijgebouwen van de controleurswoning ter hoofdplaats Djambi om de aldaar in voorraad zijnde wapenen (20 tirailleurgeweren en 10 sabels) te ontvreemden. De aanvoerder dezer bende was zekere RADEN ANOEM, stiefzoon van den pangeran adipati (deze laatste is bestuurder van het Kompeh-gebied en broeder des sultans), en hij wordt vermoed ook de hand te hebben gehad in den diefstal van geld uit het ontvangerskantoor te Moeara Kompeh, die in 1879 plaats had. Moest men zich te Soerolangoen bepalen tot het uitzenden van bevolkingspatrouilles onder leiding van de politiedienaren des controleurs, te Djambi zette men de bende met de aanwezige maritieme middelen na, doch de roovers waren niet meer te achterhalen, zoodat de afgezonden magt zich moest tevreden stellen met het verbranden van ANOEM's eigendommen in Doessoen Betoong (Kompeh-gebied).

Aanvankelijk vleide men zich nog dat de sultan, bij wien in de eerste plaats op de uitlevering van ANOEM en zijne bende werd aangedrongen, tot bereiking van dit oogmerk krachtige pogingen zou doen, om elke verdenking van dubbelhartigheid van zich af te weren; maar die pogingen — zoo zij al ernstig zijn geweest — zijn zonder gevolg gebleven. (Wel leverde de sultan enkele weken later eenige inlandsche militairen uit, die reeds vóór geruimen tijd naar zijn gebied waren gedeserteerd.) Daar er kans bestond dat de geroofde wapenen ter beschikking zouden komen van den ex-sultan TAHA, en alligt een nieuwe aanslag tegen ons établissement te Soerolangoen kon worden ondernomen, achtte men het raadzaam die plaats van eenig garnizoen te voorzien. Een detachement van 1 officier en 30 bajonetten werd daartoe in de tweede helft van November van Palembang afgezonden, hetwelk, per stoomschip tot Moeara Roepit (Rawas) vervoerd, van daar het nabijgelegen Soerolangoen overland bereikte. Sedert vonden geen aanrandingen meer plaats. Men kwam te weten dat de aanslag van Augustus had plaats gevonden onder aanvoering van een chetib, afkomstig uit Rawas, die sedert een paar jaren op aanklagt zijner kampongenooten was afgezet en toen naar Djambi de wijk had genomen [1]). Van ANOEM en zijne bende is mede niets meer gehoord. Een zijner verwanten, zekere pangeran ITAM MANGKOE, is echter in Februarij jl. in hechtenis genomen op vermoeden van medepligtigheid, toen men in eene schuur nabij zijne woning (te Moeara Kanis) enkele van de geroofde wapenen ontdekte.

§ 9. *Sumatra's Oostkust.*

De verhouding tusschen de Europesche autoriteiten en de inlandsche bestuurders der verschillende landschappen van dit gewest kenmerkte zich door welwillendheid en vertrouwen.

In het rijk Siak Sri Indrapoera blijft de politieke en economische toestand gedrukt, 't geen nadeelig terugwerkt op de ontwikkeling van het land. De sultan en zijne rijksgrooten gaan nog steeds onder schulden gebukt; bovendien is de verhouding tusschen den vorst en zijn rijksbestierder niet altijd naar wensch, omdat de rijksbestierder, die een oudere broeder des sultans is, zich wel eens handelingen veroorlooft die niet met 's vorsten zienswijze strooken. Op de eilanden tegenover de monding der Siak-rivier gelegen, gaven de Chinezen weder gedurig aanleiding tot klagten wegens mishandelingen en andere vergrijpen.

De toestand in Panei, Bila en Kotta Pinang (afdeeling Laboean Batoe), zoomede in het regtstreeksch gouvernementsgebied dier afdeeling (zie het verslag van 1864 blz. 13 noot 1) was bevredigend. Er heerschten rust en tevredenheid. Door den jang di pertoean van Kotta Pinang werd bij suppletoire acte (dd. 28 Mei 1880) alsnog de verklaring afgelegd dat de Europeanen en met dezen gelijkgestelde personen in zijn gebied door hem als gouvernements-onderdanen worden beschouwd. Hierdoor is eene leemte weggenomen in de bij zijne optreding (in 1872) gepasseerde acte, waarbij ten onregte die bepaling alleen voor de Chinezen was gemaakt. In Panei overleed de laatst afgetreden soetan van dat landschap, van wiens vervanging in 't vorig verslag (blz. 13) sprake was.

Ook in Assahan bleef de rust ongestoord. Stonden in 1879 dáár en in het onderhoorige landschap Kwaloe eenige grenskampongs bloot aan vijandelijkheden van de zijde van het onafhankelijke Battaksche landschap Na Dollok, in 1880 werd niet alleen van schending der grenzen niet meer gehoord, maar kwam in November zelfs een der voornaamste radja's uit Na Dollok, met name POEN DOLLOK, van de kampong Penamparan, naar Tandjong Balei om den controleur van Assahan de betuiging zijner goede gezindheid te brengen.

In Serdang, waar in December 1879 het bewind was opengevallen, is daarin nog niet definitief voorzien. De karapattan nam voorloopig het bestuur in handen, daar tijdens het leven van den soetan omtrent zijne opvolging geenerlei beschikkingen waren gemaakt, en heeft, zoowel aan Siak als aan het Gouvernement, als vervanger van den overleden vorst diens eenigen zoon, den 19jarigen TONGKOE SLEMAN, voorgedragen. Omtrent de erkenning van dezen kandidaat als soetan van Serdang is door de Indische Regering nog geen beslissing genomen. Zoodra een nieuwe vorst zal zijn opgetreden, zal eene minnelijke schikking beproefd worden in de tusschen Serdang en Deli hangende geschilpunten betreffende de landschappen Senembah en Danai.

Ten aanzien van het inlandsch bestuur in Deli is ditmaal niets bijzonders te vermelden.

In Langkat werd het bewind nog waargenomen door den in 't vorig verslag genoemden TONGKOE SOELONG, oudsten zoon van den in 1879 naar Mekka vertrokken pangeran.

De Tamiangstreek werd in de laatste maanden van 1880 en het begin van dit jaar bij herhaling verontrust door Atjehers van de noordkust (uit Merdoe, Pedir, enz.), die in het aan Tamiang grenzende Atjehsche landschap Modjopahit rondzwierven en, naar het schijnt, in eenige hunner landgenooten, die in Tamiang als peperplanters in dienst waren van een der hoofden, handlangers vonden. In November maakten zij zich schuldig aan roof en moord in de kampong Seroewaij (of Sroewé), aan den linkeroever der Tamiang-rivier, bij welke gelegenheid verscheidene Chinezen het leven lieten. Op 11 December werd de kleine militaire wacht overrompeld, die sedert eenigen tijd te Boekit Kramat was opgerigt ter verzekering van de gemeenschap tusschen onzen bestuurspost en de te Kwala Simpang gelegerde militaire bezetting. De sergeant en drie man werden vermoord en de overige militairen even als een paar soldatenvrouwen ernstig verwond. De meeste daders zijn reeds gevat en te Langkat in hechtenis, waar zij voor de inlandsche regtbank zullen te regt staan. Het gebeurde heeft aanleiding gegeven om de bezetting te Boekit Kramat en te Kwala Simpang te versterken en tevens militaire bescherming te verleenen zoowel op onze verdere nederzettingen aan die rivier, namelijk het controleurs-établissement te Sroewé en het iets meer benedenwaarts gelegen ontvangerskantoor, als op de aan de Besitanbaai, digt bij de Salahadji-monding, gevestigde Europesche houtzaagonderneming. In verband met een en ander heeft de troepenmagt in deze residentie tweemalen versterking van Java gekregen (te zamen tot een getal van 2 officieren en 125 minderen). Van den kant der Tamiangsche hoofden en bevolking werden bij de pogingen tot opsporing van de schuldigen ondubbelzinnige blijken van medewerking ondervonden. Op Poeloe Kompei — een tot Langkat behoorend eiland in de reeds genoemde Besitanbaai gelegen, waar zich in den laatsten tijd eenige Atjehers als peperplanters hadden nedergezet, zouden van wege het Langkatsche bestuur de noodige maatregelen van toezigt worden genomen. Zoo als lager zal blijken (zie hoofdstuk M) is sedert besloten om nevens het bestaande kantoor voor de heffing van in- en uitgaande regten in Langkat, er nog een tweede te vestigen op Poeloe Kompei, hetgeen ten gevolge zal hebben dat ook eenig gouvernementspersoneel en eene gewapende boot op dat eiland gestationeerd worden.

De landbouw der bevolking breidde zich in het afgeloopen jaar weder uit in de afdeelingen Assahan en Laboean Batoe, en vooral in eigenlijk Deli. Voor verdere bijzonderheden aangaande den landbouw, ook wat de uitkomsten

---

[1]) Te Moeara Roepit werd in 't begin van December een te dier plaatse aangekomen inlander gevat op het oogenblik dat hij den controleur te lijf wilde. Het bleek dat men met een krankzinnige uit de Boven-Rawas te doen had.

der particuliere ondernemingen betreft, zie men hoofdstuk **O**, afdeeling I, § 2. De handel bleef nagenoeg geheel in handen der Chinezen, wier welvaart kennelijk toeneemt. De gezondheidstoestand was over het algemeen vrij gunstig; alleen in Panei, Bila en Kotta Pinang deden zich gevallen van pokken voor, waaronder met doodelijken afloop.

Beweging op godsdienstig gebied viel niet waar te nemen en evenmin uitbreiding van den Islam, ofschoon de hadji's in dit gewest vrij talrijk zijn. Enkele Klingalesche en Chinesche koelies in de afdeeling Deli gingen tot het Roomsch-katholiek geloof over.

§ 10. *Riouw en onderhoorigheden.*

Behoudens eenige roofpartijen op afgelegen vestigingen door of tegen Chinezen gepleegd, werd in den Lingga-Riouw-archipel de rust in het afgeloopen jaar niet verstoord. Verzet tegen den aanslag in de bedrijfsbelasting, zoo als bij hare invoering in 1879, werd niet verder ondervonden. In het algemeen vermeerderde het vertier ten gevolge van lagere rijstprijzen en voordeeliger afzet van peper en gambier. Over den gezondheidstoestand viel niet te klagen. Een geschil tusschen den sultan en den onderkoning van het rijk Lingga-Riouw, over bestuurszaken weder gerezen, werd bijgelegd door den resident. Ook wist deze bij den onderkoning het ontslag te bewerken van een van diens wakils (gemagtigden) in de afdeeling Battam, die zich aan ergerlijke handelingen had schuldig gemaakt. Door den sultan werden uit de afdeeling Poeloe Toedjoe (de Anambas-, Natoena- en Tambelan-eilanden) enkele schadelijke elementen verwijderd, namelijk eenige anakradja's en saids, deze laatsten uit Indragiri afkomstig, wier kwade praktijken hem bij een bezoek in die afgelegen afdeeling waren bekend geworden. De sultan had er zich heen begeven om verbetering te brengen in de verhouding tusschen de verschillende hoofden der inheemsche bevolking. Bij de ter zake getroffen voorzieningen — op Siantan, Boengoeran en Sarasan — werd de vorst ter zijde gestaan door den controleur van Indragiri, die — tijdelijk ter hoofdplaats Tandjong Pinang aanwezig — hem voor deze reis was toegevoegd. Kort te voren was ook de controleur der afdeeling Tandjong Pinang naar de Anambas-groep geweest, o. a. om er den aanslag van de Chinezen in de bedrijfsbelasting te regelen. Van de op die eilanden gevestigde Chinezen, met vrouwen en kinderen ten getale van ruim 400, zijn de meesten aldaar ook geboren, gedeeltelijk uit inlandsche vrouwen. Slechts een 40tal zijn uit China of van elders overgekomen. De handel en de bereiding van klapperolie zijn hunne voornaamste bronnen van bestaan.

In de landschappen Reteh en Mandah op den vasten wal van Sumatra werd de staat van zaken door den resident opgenomen. Die landschappen, waarvan het eerste wordt opgegeven eene bevolking van omstreeks 1500 en het andere van omstreeks 2000 zielen te bevatten, worden door wakils in naam van den sultan bestuurd; die van Reteh is gevestigd te Kotta Baroe en die van Mandah te Soengei Krija. Eerstgenoemde hoofdplaats ligt 6 uur stoomens (per barkas) van de monding der Reteh-rivier; het is eene kleine kampong, waar ook enkele Chinezen gevestigd zijn. De handel heeft weinig te beteekenen; uitvoerproducten zijn sago en rottan. Hier en daar langs de oevers der rivier, tusschen de nipabosschen in, wordt een weinig padi op ladangs geteeld. Soengei Krija, de vrij uitgestrekte en van goede wegen voorziene hoofdkampong van Mandah, is gelegen op ongeveer 1½ uur stoomens van de monding der Mandah-rivier. Behalve de kampong der inheemsche bevolking vindt men er eene nederzetting van lieden uit Indragiri, en eene op het water uitgebouwde Chinesche wijk, bewoond door een vijftigtal dezer vreemdelingen, die zich met het opkoopen van sago en met den kleinhandel onledig houden. De plaats is voor vrij diepgaande schepen bereikbaar en er is eene houten aanlegplaats gebouwd. Vóór de kampong lagen vele inlandsche en Chinesche handelsvaartuigen ten anker en op de rivier heerschte eene vrij groote levendigheid.

De in vorige verslagen besproken vestiging van een controleur te Ringat, in het tusschen Mandah en Reteh gelegen landschap Indragiri (welks bevolking op omstreeks 35 000 zielen wordt geschat), heeft reeds ten gevolge gehad dat velen, die vroeger dat landschap verlaten hadden om zich aan de knevelarijen der vele hoofden en aanzienlijken te onttrekken, gaandeweg zijn teruggekeerd en zich aan de oevers der Indragiri-rivier weder op den landbouw zijn gaan toeleggen. Intusschen wordt Indragiri gezegd, wat veiligheid van personen en goederen betreft, nog vooreerst niet op ééne lijn te kunnen worden gesteld met de overige gedeelten der residentie Riouw. De handel, zoowel op het meer binnenslands gelegen Kwantan als op Singapore, begint echter langzamerhand te herleven. Zoo waren op het eind van 1880 in Indragiri ongeveer 100 Chinezen gevestigd, allen afkomstig van Singapore, tusschen welke plaats en Ringat reeds een vrij druk verkeer bestaat met zeilvaartuigen (tongkangs) en nu en dan ook met een klein op eerstgenoemde plaats te huis behoorend stoomschip. Tijdens eene inspectie van den resident (October 1880) kwamen de soetan en de onderkoning hem te Ringat hunne opwachting maken.

§ 11. *Banka.*

De uit dit gewest ontvangen berigten onderscheiden zich weinig van die welke in 't vorig verslag zijn opgenomen. Ook in het afgeloopen jaar was de stand van zaken op Banka over het algemeen gunstig.

§ 12. *Billiton.*

De slechte uitkomsten van den rijstoogst maakten voor velen het afgeloopen jaar niet voordeelig. Gebrek werd echter nergens ondervonden daar andere voedingsmiddelen genoegzaam voorhanden waren, of — waar dit niet het geval was — het te kort aan rijst werd aangevuld door invoer van buiten het gewest. Zij die bij den mijnbouw betrokken waren, deelden in de voordeelen eener ruime tinproductie. De gezondheidstoestand was zeer voldoende.

§ 13. *Westerafdeeling van Borneo.*

Onder de bevolking in dit gewest bleef over het algemeen eene gewenschte stemming heerschen. Van geschillen of ongeregeldheden tusschen de Dajaksche stammen onderling werd weinig vernomen. Hier en daar kwamen echter verwikkelingen voor tusschen de vorsten en hunne Dajaksche onderdanen, die zich aan de betaling van belasting zochten te onttrekken. Het Europeesch bestuur verleende zooveel mogelijk zijne medewerking tot minnelijke beëindiging dezer geschillen en in den regel was het voldoende aan de vorsten onzen zedelijken steun te verleenen. Een paar malen werd eenig militair magtsvertoon wenschelijk geacht om aan de optreding van het Europeesch bestuur kracht bij te zetten, namelijk in de Ketoengou-streken, om de Dajaks tot gehoorzaamheid aan den panembahan van Sintang te brengen, en in Landakh om de Chinesche bewoners gerust te stellen, toen eenige hunner landgenooten door Dajaks waren vermoord geworden. Beide togten waren van korten duur en liepen vreedzaam af. In Sambas en Pontianak werd de opvolging in het bestuur geregeld. In elk der beide rijken viel de keuze op den oudsten wettigen zoon van den sultan, en die keuzen werden door de Indische Regering bekrachtigd. Even als onlangs met Sambas (zie vorig verslag blz. 15), is thans ook onze verhouding met Pontianak door een nieuw contract (dd. 18 Augustus 1879) bepaald, hetwelk in November 1880 de bekrachtiging van den Gouverneur-Generaal heeft erlangd. In de leemten, die in het vroegere contract (van 1856) bestonden, is door deze nieuwe regeling voorzien.

Aan de zelfstandige Chinesche kongsi Lan-fong werd, ook na het overlijden, in April 1880, van den in 1876 opgetreden kapthay (zie het verslag van laatstgenoemd jaar blz. 20), voorshands nog het zelfbestuur gelaten. Voorloopig is het kongsi-bestuur, met goedvinden van de Regering, weder in handen genomen door den vroegeren kapthay, den vader des overledenen, die den hem in 1877 bij wijze van pensioen toegelegden onderstand behouden heeft.

Een der Sintangsche rijksgrooten werd door den panembahan, wegens het begaan van knevelarij in de Tempoenostreek waar hij als gemagtigde gefungeerd had, uit het rijk verbannen. De Indische Regering gelastte zijne overbrenging naar Java, waar hem Patjitan als verpligte verblijfplaats werd aangewezen. In Sanggouw lag de panembahan met zijn rijksbestierder overhoop, die naar het bin-

nenland de wijk nam en ook dáár in zijn verzet volhardde. Uit Boenoet, een der kleine landschappen in de streken der Boven-Kapoeas, werd vernomen dat de bestuurder, die zijn geheele vermogen door het spel verloren had, zijne hoofdplaats voor geruimen tijd had verlaten om zich, met een deel zijner onderhoorigen, onledig te houden met de inzameling en den verkoop van boschproducten (rottan en getah). In of nabij het gebied van Boenoet (aan de monding der Ambalou-rivier) was sedert 1876 een vaartuig der gouvernementsmarine met militaire bemanning gestationeerd tot afwering van invallen der Serawak-Dajaks. Deze maatregel werd in het afgeloopen jaar ingetrokken. De in 't vorig verslag (blz. 14) bedoelde nieuwe militaire post te Nanga Badou, mede in de nabijheid van de Serawaksche grenzen, heeft sedert eene sterkere bezetting gekregen (3 officieren en 60 bajonetten). De van de Ambalou-rivier beschikbaar gekomen kruisboot is zonder militair detachement toegevoegd aan den controleur der Boven-Kapoeas.

Op godsdienstig gebied werd niets bijzonders waargenomen. Verscheidene inlandsche vorsten schijnen met het ijveren voor de uitbreiding van den Islam niet veel op te hebben, omdat de gewoonte medebrengt dat de Mohammedanen minder belasting betalen dan de heidensche Dajaks. Het aantal bedevaartgangers was in het afgeloopen jaar aanzienlijk. De vorst van Sekadouw, die reeds toebereidselen gemaakt had om ook naar Mekka te gaan (verg. vorig verslag blz. 15), zag ter elfder ure van dit voornemen af, maar zond twee andere geloovigen in zijne plaats.

In den handel merkte men weder eenigen vooruitgang op. De uitkomsten van den rijstoogst waren over het algemeen middelmatig.

Ofschoon hier en daar gevallen van pokken voorkwamen, kon in het afgeloopen jaar de gezondheidstoestand bevredigend worden genoemd.

§ 14. *Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.*

In de gedeelten van dit gewest die onder ons regtstreeksch gezag zijn geplaatst, was de politieke toestand gunstig en heerschte over 't algemeen, althans wanneer men de ver afgelegen bovenlanden buiten rekening laat, een voldoende staat van veiligheid. De geregelde invoering en toepassing van het nieuwe reglement op het regtswezen (Indisch Staatsblad 1880 n°. 55) ondervond noch van den kant der hoofden noch van dien der bevolking eenige belemmering.

De rijstoogst viel overal vrij goed uit, behalve in de Dajaksche benedenlanden en enkele plaatsen in de hooger gelegen streken, waar het gewas geheel mislukte. Het bestuur ging daarom voort in enkele gedeelten der Dajaksche benedenlanden en van Amoenthai door het uitvoeren van eenige nuttige werken de noodlijdende bevolking in de gelegenheid te stellen om geld te verdienen.

De zucht om ter bedevaart naar Mekka te gaan, was in het afgeloopen jaar bijzonder groot. Langzaam maar gestadig breidt de Islam zich onder de Dajaks uit.

De inspectiereizen, door onze ambtenaren in de bovenlanden van 's Gouvernements regtstreeksch gebied gedaan, hadden ten doel de bewoners te onderhouden over hunne belangen en hen te brengen tot opvolging van de door het bestuur gegeven bevelen. In de Kapoeas- en Kahajanstreken kon ditmaal, wegens lagen waterstand, niet zoo diep doorgedrongen worden als bij vorige bezoeken, maar vele hoofden waren naar beneden gekomen om den vertegenwoordiger van het Europeesch bestuur te ontmoeten. Alleen de Ot Danoemsche hoofden boven Tewah (Boven-Kahajan) lieten zich weder vruchteloos wachten. Een in onderwerping gekomen koppensneller uit die streek, zekere Binti, bood zich aan om bedoelde hoofden tot meerdere toenadering over te halen. Ontstaan er mettertijd betrekkingen tusschen het bestuur en deze Ot Danoems, dan zal ook de algemeene welvaart daarbij winnen, omdat tot nu toe zelfs de inlandsche handelaren hen niet durven op te zoeken, terwijl de Ot Danoems zelven weinig nut weten te trekken van de voortbrengselen hunner rijke bosschen. Waar het kon, werden de togten in de binnenlanden ook dienstbaar gemaakt aan de verbreiding der vaccine onder de Dajaks.

In de aan inlandsche hoofden ter besturing gegeven gouvernementslandschappen, de zoogenaamde Tanah Boemboedistricten uitmakende, laat de gang van zaken over 't algemeen veel te wenschen over, daar de meeste der bedoelde hoofden zich om de naleving hunner instructie weinig o niet bekommeren. Toen de adsistent-resident van Koetei en de Oostkust in de tweede helft van het afgeloopen jaar eenige dier landschappen bezocht, kwamen hem vele klagten ter oore over willekeurige handelingen zoowel van het kort te voren overleden hoofd van Batoe Litjin, als van het hoofd van Tjingal, Menoenggoel en Bangkalaän. Aan beiden werd ten laste gelegd dat zij zich den alleenhandel in boschproducten aangematigd en ook in andere opzigten drukkende bepalingen in 't leven geroepen hadden, hetgeen ten gevolge had dat de bevolking meer en meer naar Poeloe Laut verhuisde, waar de handel aan matige regten onderworpen is en voor het overige geen belemmering ondervindt. Het bestuur over Batoe Litjin was met goedvinden der kiesgeregtigden voorloopig in handen genomen door den oudsten broeder van het overleden hoofd, die sedert door het Gouvernement als waarnemend hoofd is aangesteld, om later, bij gebleken geschiktheid, definitief met het bestuur te worden belast. Aan de naar de hoofdplaats Batoe Litjin opgekomen hoofden uit de bovenlanden reikte de adsistent-resident tijdens zijn bezoek eene publicatie uit, waarin aan allen die zich met de inzameling en den verkoop van boschproducten en met den handel in zout of andere artikelen wenschten in te laten, werd kenbaar gemaakt dat de uitoefening van deze bedrijven aan ieder vrij stond, behoudens verpligting tot betaling van de volgens de landsinstellingen verschuldigde landrente, tienden of in- en uitvoerregten. De hoofdplaats Batoe Litjin is eene kleine kampong van een zeer armoedig aanzien en telt slechts 150 inwoners; de bovenlanden zijn iets meer bevolkt. Op de strandplaatsen zijn vischvangst en kleinhandel de hoofdbronnen van bestaan; in de bovenlanden houdt men zich voornamelijk bezig met de inzameling van boschproducten. De landbouw wordt in het landschap weinig beoefend.

Omtrent den maatschappelijken toestand in Tjingal, Menoenggoel en Bangkalaän is vrij wel hetzelfde te zeggen. Het hoofd dezer landschappen is gehuwd met de leenvorstin van Pagattan-Koesan. Van daar dat hij zich weinig op zijne standplaats Tandjong Batoe, maar meestal in Pagattan ophoudt. Tandjong Batoe bestaat, buiten de woning van den pangeran, slechts uit een 5tal visscherswoningen; de overige bevolking woont bij Tandjong Samalantahan, en verder verspreid in het binnenland. Het door den adsistent-resident ingesteld onderzoek bragt geen overtuigende bewijzen aan het licht van kwellingen waaraan de handel in het gebied van den pangeran zou bloot staan, hetgeen echter niet belette dat de pangeran ernstig gewaarschuwd en hem aanbevolen werd een beter toezigt op zijne wakils (gemagtigden) te houden, daar o. a. die te Tandjong Samalantahan gezegd werd den handel op het naburige Sampanahan te belemmeren door eigenmagtige heffing van doorvoerregten.

Te Tandjong Batoe wenschte de adsistent-resident ook eene ontmoeting te hebben met het gouvernementshoofd van Tjantoeng, maar deze bestuurder, ofschoon opgeroepen, liet niets van zich hooren.

In Sampanahan, mede door een zoogenaamd gouvernementshoofd bestuurd, ging de adsistent-resident niet aan wal, daar de lage waterstand op de rivier het stoomschip belette tot vóór de kampong te komen. De door ziekte verhinderde pangeran zond twee zijner zonen met eenige mindere hoofden in zijne plaats. Behalve de zoo evenbedoelde misbruiken te Tandjong Samalantahan, bragten de hoofden nog de wenschelijkheid eener betere grensregeling met de gouvernementsafdeeling Amoenthai ter sprake, op grond dat telkens zendelingen van Amoenthaische hoofden naar de bovenlanden van Sampanahan kwamen om van de bevolking hoofdgeld te heffen, beweerende dat de lieden op grondgebied van Amoenthai zouden gevestigd zijn. Deze klagt zal nader worden onderzocht.

Het hoofd van het straks genoemde eiland Poeloe Laut scheen zich op voldoende wijze van zijne verpligtingen te kwijten. Zijne hoofdplaats, Kampong Barahoe geheeten, had een welvarend aanzien en er heerschte blijkbaar vertier, waartoe ook de kolendelving veel bijdraagt; men vindt vier dergelijke ontginningen op het eiland, waarvan er één in handen is van een Europeschen ondernemer. Bedoeld hoofd deelde mede dat een 500tal Riouw-Chinezen voornemens waren naar Poeloe Laut te verhuizen en aldaar gambiertuinen aan te leggen, welke nederzetting hij voor de ontwikkeling van het eiland zeer gewenscht achtte. De

adsistent-resident beval ook de aanplanting van klappers en andere voor de inlandsche huishouding benoodigde gewassen aan, alsmede de vereeniging van de bevolking in geregelde kampongs en den aanleg van sawahs in de nabijheid daarvan.

Over 't algemeen eischen de verschillende gedeelten der afdeeling Koetei en de Oostkust een gestadiger Europeesch toezigt dan met de bestaande bestuursmiddelen kan worden uitgeoefend, want ook in de meeste der thans te bespreken leenrijken dier afdeeling is de toestand tamelijk ongunstig.

Het bewind der vorstin van Pagattan-Koesan is meer op eigen voordeel dan op het welzijn harer onderdanen gerigt. De handel wordt gezegd er grootendeels het monopolie der vorstelijke familie te zijn. De vorstin, over een en ander onderhouden, verklaarde zich van geene kwade praktijken bewust te zijn en deze bij hare hoofden zooveel mogelijk tegen te gaan. Meer dan in eenig ander landschap ter oostkust van Borneo schijnt in Pagattan werk te worden gemaakt van den landbouw. Terwijl in Koetei en elders op de oostkust de rijstcultuur op de meest zorgelooze wijze wordt gedreven, geeft men zich in Pagattan blijkbaar veel moeite voor den aanleg van uitgestrekte sawahs; de wijze van bewerking der rijstvelden laat er echter nog te wenschen over. In den laatsten tijd maakte men in Pagattan ook nog al werk van de pepercultuur; de aanplantingen van dit product nemen in omvang toe, en ook aan de klapperteelt wordt uitbreiding gegeven. De jongste rijstoogst was zeer bevredigend uitgevallen. Met den veestapel in Pagattan was het minder goed gesteld; ten gevolge van slechte verzorging en andere oorzaken vermindert het aantal karbouwen meer en meer. Het diamantzoeken, waarmede vroeger velen in Koesan zich bezig hielden, gaat mede zeer achteruit. Door de daling der prijzen van de Borneo-diamanten is die arbeid niet meer winstgevend.

Omtrent Pasir wordt berigt dat de gang van zaken in dit rijk zeer veel te wenschen overliet. De afgeleefde sultan hield zich bijna voortdurend in de bovenlanden op, het bewind overlatende aan de willekeur zijner rijksgrooten, onder wie er slechts één is, die het mogelijke doet om althans op de hoofdplaats van het rijk het gezag te handhaven. Deze pangeran begint echter de tegenwerking, die hij van de overige grooten ondervindt, moede te worden, en slechts het aandringen van den adsistent-resident, die den vorst en de betrokken rijksgrooten ernstig over hunne tekortkomingen onderhield, heeft bedoelden pangeran er toe bewogen zich voorloopig nog niet aan de zaken te onttrekken. De zwakke gezondheid van den vermoedelijken bestuursopvolger is oorzaak dat ook deze zich met het landsbeheer weinig bemoeit. Ondanks een en ander scheen er te Pasir nog al vertier te heerschen. Boeginesche praauwen kwamen er boschproducten lossen en laden en in ruime hoeveelheid waren klappernoten en olie voor den uitvoer voorhanden. Minder goed was echter de padi-oogst uitgevallen.

Aangaande het rijk van Koetei vindt men ditmaal weinig vermeld. Bij voortduring schijnen zich vele lieden uit de gouvernementslanden derwaarts te begeven om werk te zoeken.

In de Berouwsche landschappen Goenoeng Taboer, Sambalioeng en Boeloengan ontbreekt het den vorsten aan de magt om zich door hunne rijksgrooten en verdere onderdanen te doen gehoorzamen en in 't algemeen om zich behoorlijk van hunne contractueele verpligtingen jegens het Gouvernement te kwijten, met name wat betreft de wering van den slavenhandel. De menschenhandel ter oostkust van Borneo wordt nog bij elke gunstige gelegenheid uit den Solok-archipel gevoed, maar kennelijk heeft de vestiging van een maritiem station in de St. Lucia-baai, aan de noordelijke grens van het Boeloengansche gebied (zie o. a. vorig verslag blz. 15/16), aan dit bedrijf reeds veel afbreuk gedaan [1]). Op de hoofdplaats Boeloengan begonnen de kooplieden reeds te klagen over het wegblijven der Soloksche slavenhandelaren, die de grootste afnemers van lijnwaden waren. De onveiligheid van personen en goederen schijnt de bevolking in de laatste 30 à 40 jaren steeds van nederzettingen om en bij de St. Lucia-baai te hebben teruggehouden. Niettegenstaande de vruchtbaarheid van den bodem en den rijkdom aan boschproducten zijn de verschillende soengei's in den omtrek der baai, die wel sporen van vroegere bewoning dragen, thans geheel verlaten. Verschillende hoofden in Boeloengan kennen zich erfelijke regten op deze soengei's toe, en met hen is van bestuurswege overeengekomen dat voortaan de inzameling van boschproducten aldaar zal vrijstaan aan ieder die zich bij den wettigen regthebbende van een pas voorziet, geldig voor een bepaalden tijd en voor de daarin genoemde streek. De in het zuidelijk gedeelte der baai uitmondende Kalabahan- en Siboeko-rivieren zijn voor groote schepen gemakkelijk toegankelijk en, naar men beweert, ook vele mijlen landwaarts in voor deze bevaarbaar. De meer noordelijk stroomende Tawau-rivier, waar het Gouvernement in 1879 een steenkolendepôt en eene grenswacht heeft opgerigt, levert echter, door eene ondiepte aan hare monding, voor het binnenkomen van eenigszins diepgaande vaartuigen moeijelijkheden op [2]).

De invoer en verkoop van opium en van zout in Boeloengan werden in het afgeloopen jaar door den sultan tot een uitsluitend regt gemaakt. Eerstgenoemd monopolie stond de vorst af aan een zijner familieleden zonder zich deswege eenig voordeel te bedingen; het zoutmonopolie werd aan een Europeesch inwoner van Boeloengan verpacht tegen f 2000 's jaars. De Indische Regering heeft de invoering dezer nieuwe belastingen gewettigd, onder voorwaarde dat de regten van den eventueelen pachter ophouden van kracht te zijn wanneer het Gouvernement te eeniger tijd het opium- en het zoutmonopolie mogt wenschen over te nemen. De tolregten in het landschap, op welker rigtige voldoening weinig wordt toegezien, worden gezegd wegens veelvuldige ontduiking ter naauwernood f 3000 's jaars op te brengen.

Zoowel in Boeloengan als in Goenoeng Taboer werd in het afgeloopen jaar door bemoeijenis van het Europeesch bestuur de sedert geruimen tijd slepende kwestie der bestuursopvolging tot eene bevredigende oplossing gebragt. In Goenoeng Taboer werd als toekomstige sultan aangewezen de oudste zoon van den tegenwoordigen bestuurder; in Boeloengan ging men 's vorsten eigen zoon (van wien o. a. bewezen was dat hij zich met slavenhandel had ingelaten) voorbij, en werd met eenparige stemmen gekozen de zoon van den voorlaatsten sultan, tevens behuwdzoon van den tegenwoordigen.

In een ander leenrijk van het gewest, namelijk in Kottawaringin, hoopt het Gouvernement eerlang een einde te kunnen maken aan de nog overgebleven onzekerheid omtrent de grenzen aan de zijde der residentie Westerafdeeling van Borneo. De kwestie loopt over de vraag of het landschap Bagintji tot Matan (Westerafdeeling van Borneo) dan wel tot Kottawaringin te rekenen is. Aan den con-

[1]) Dank zij ook de medewerking die onze stationskommandanten zich van enkele welgezinde hoofden in de kuststreken bezuiden genoemde baai, vooral te Sambakkong en te Sesajab, wisten te verzekeren, kwamen ons in 1880 weder een aantal zeeroovers met hunne slaven in handen. Zoo bragt in Augustus de *Sindoro* niet minder dan 44 slaven en 22 slavenhandelaren te Bandjermasin aan, en kort daarop de *Riouw* 14 slaven en 1 slavenhandelaar. Onder deze slaven waren er enkele die uit zich zelven aan boord onzer schepen hunne vrijheid waren komen zoeken. Bij eene der pogingen tot aanhouding van verdachte praauwen werd gewapende tegenstand ondervonden. Een paar sloepen van de *Riouw* namelijk, die in eene soengei op het eiland Sebati (St. Lucia-baai) 15 praauwen ontdekten, en de opvarenden, wier passen niet in orde schenen, gelastten aan boord van het oorlogschip te komen, zagen zich hierop in een vuurgevecht gewikkeld dat den onzen 1 doode en 6 gewonden bezorgde. Een praauw werd genomen. Daar echter de in het bosch genestelde vijand in getal veel sterker was dan de bemanning der sloepen en bovendien het voordeel van het terrein had, trokken de onzen, die zich op eene bijna droog liggende modderbank moesten bewegen, op de sloepen terug en bereikten verder ongedeerd het stoomschip, dat inmiddels eenige schoten op de soengei rigtte, maar door de invallende duisternis van verdere bestraffing moest afzien.

Tot bijstand van de zich afwisselende stationskommandanten in de St. Lucia-baai in hunne aanrakingen met inlandsche hoofden is in October 1880 een controleur der 1ste klasse boven de formatie aangewezen, die regtstreeks ondergeschikt is aan den adsistent-resident van Koetei en de Oostkust.

[2]) Een paar malen vertoonde zich in het afgeloopen jaar een Engelsch oorlogschip (van het station Laboean) in de St. Luciabaai en wisselde beleefdheidsbezoeken met onze marine-autoriteiten aldaar. De eerste maal werd door twee Engelsche officieren onze tijdelijke vestiging aan de Tawau bezocht.

Over de in den laatsten tijd op Borneo (buiten het Nederlandsch gebied) tot stand gekomen Europesche nederzettingen vindt men eenige bijzonderheden aangeteekend in hoofdstuk E § 6.

troleur van Sampit is opgedragen, na overleg met de besturen van beide rijken, en in bijzijn van wederzijdsche gevolmagtigden, de voor eene beslissing vereischte opnemingen te bewerkstelligen.

§ 15. *Celebes en onderhoorigheden.*

In 's Gouvernements regtstreeksch gebied deed zich op politiek terrein niets ongunstigs voor. Kraeng Bonto Bonto en zijne zonen leven steeds als rustige burgers in de afdeeling Pangkadjene en stellen zich hoe langer hoe meer in aanraking met het bestuur. Bleef de gezindheid der Europesche en Chinesche bevolking jegens het Gouvernement bij voortduring goed, die der inlandsche bevolking liet door gebrek aan vertrouwen en toenadering nog altijd te wenschen over. Over de veiligheid van personen en goederen viel niet te klagen. De gezondheidstoestand was over het algemeen goed. De slechte koffijoogst werkte ongunstig op den kleinhandel.

In onze verhouding tot de inlandsche staten kwam geenerlei stoornis, maar wel dreigden andermaal verwikkelingen tusschen sommige rijken onderling. Vooral openbaarde zich meer en meer naijver tusschen Wadjo en Boni. Naauwelijks was de tweespalt, waarop in 't vorig verslag gewezen werd, in de Wadjosche staten bedaard, dank zij de verstandige houding van den bekenden Aroe Padali [1]), die overtuigende blijken gaf zich naar 's Gouvernements raadgevingen te willen voegen, of een in het gebied van den pilla van Wadjo gepleegde moord op een Bonisch onderdaan bragt Wadjo en Boni op zoo gespannen voet tegenover elkander, dat er voor beide partijen geen andere uitweg meer scheen te bestaan dan naar de wapenen te grijpen. Terwijl Boni tot hiertoe vrij wel de voorzigtige houding had bewaard, welke het Gouvernement aan de vorstin en haren hadat steeds tegenover het Wadjosche streven naar overheersching had voorgeschreven, was het Bonisch bestuur thans van die gedragslijn afgeweken en had, buiten het Gouvernement om, aan den pilla van Wadjo, als vergoeding voor den gepleegden moord, een eisch gesteld, die, naar de landsinstellingen, voor dezen onaannemelijk was. De pilla, op zijne beurt over Boni's overmoed ontstemd, wees dien eisch op hoogen toon af, weigerde een door Boni afgevaardigden zendeling te ontvangen, en liet dezen uit zijn gebied zetten. Het hoofd van gewestelijk bestuur, van de dreigende verwikkelingen onderrigt, vaardigde naar elk der beide rijken een Europeschen ambtenaar af, en aan de krachtige vertoogen van dezen was het te danken dat de vrede bewaard bleef en omtrent den door Wadjo te betalen bloedprijs een vergelijk werd getroffen. De meening dat Boni, nu de vorstin aan het Goasche hof vermaagschapt was geworden (zie vorig verslag blz. 17), in een oorlog welligt op steun van die zijde kon hopen, scheen op het betrekkelijk spoedig toegeven van den pilla van Wadjo niet zonder invloed te zijn geweest. Het bestuur van Boni is vermaand om in 't vervolg niet weder door onvoorzigtigheid moeijelijkheden uit te lokken en om voorkomende geschillen aan den gouverneur van het gewest te onderwerpen. Ook de vorst van Goa heeft tot zijn kleinzoon, den gemaal van de vorstin van Boni, in dien zin een brief geschreven.

Nog vóór dat het conflict tusschen Wadjo en Boni tot eene vredelievende oplossing was gebragt, werden ook in een ander deel der vorstenrijken oorlogszuchtige plannen beraamd, niet onwaarschijnlijk van Sidenrengsche zijde aangestookt, hetzij enkel uit veroveringszucht, hetzij misschien om Boni de kans te benemen op hulp van het Gouvernement tegen Wadjo. De gouverneur kreeg namelijk berigt dat de Goasche prins Kraeng Mangeppe, behuwdzoon van den vorst van Sidenreng en tijdelijk bestuurder van het Soppengsche landschap Adjakang, op de grens van de Soppengsche onderhoorigheid Baloesoe gewapend volk verzamelde, ten einde de bestuurdster van Baloesoe, door haar met geweld te bedreigen, tot concessien te zijnen voordeele te nopen. Daar Baloesoe grenst aan Barroe en Tanette, en het mogelijk was dat Kraeng Mangeppe deze aan ons regtstreeksch gebied palende landschappen mede niet ongemoeid zou laten, achtte de gouverneur het raadzaam ook hier zonder verwijl tusschen beide te treden. De adsistent-resident ter beschikking werd dus naar Baloesoe gezonden, werwaarts ook de kroonprins van Goa vertrok om namens zijn vader, den vorst van Goa, Kraeng Mangeppe tot rede te brengen, terwijl de vorst van Sidenreng werd aangeschreven om zijn schoonzoon uit Adjakang terug te roepen en hem iedere inmenging in de Soppengsche aangelegenheden te verbieden. Binnen weinige dagen gelukte het door deze middelen Kraeng Mangeppe met zijne benden van de grenzen van Baloesoe te verwijderen en eene verzoening tusschen dit staatje en Adjakang te bewerken. De hooger bedoelde Aroe Padali, ofschoon daartoe niet aangezocht, werkte insgelijks krachtig mede om den vrede te bewaren. In Maart jl. is aan dezen prins door de Indische Regering de gouden medaille van verdiensten met gouden ketting geschonken, een eereblijk waaraan de vorsten op Celebes groote waarde hechten. Eene naauwe aansluiting van Aroe Padali aan het Gouvernement kan op onze vriendschappelijke verhouding tot het Wadjosche statenverbond niet anders dan gunstig werken. De prins verzekerde in Februarij jl., toen hij den gouverneur te Makasser ontmoette, dat in Wadjo voor 't oogenblik rust heerschte. Een der Wadjosche vorsten, de datoe van Palippoe en Dopeng, is in den loop van 1880 gestorven. Nopens zijne vervanging zijn geen bijzonderheden vernomen.

Met den vorst van Sidenreng had de gouverneur eene ontmoeting te Paré Paré, ter gelegenheid dat laatstgenoemde zich naar Soeppa had begeven tot bijwoning van het huwelijk van de dochter der vorstin van Soeppa, gewezen vorstin van Boni, met den oudsten zoon van den kroonprins van Goa. Van deze gelegenheid werd gebruik gemaakt om den Sidenrengschen bestuurder te onderhouden over de op hem rustende verpligtingen.

In Tanette gaf La Sassoe, de eenige zoon der vorstin, veel aanstoot. Hij stoorde zich niet aan het gezag der vorstin, en allerlei slecht volk, ook van buiten Tanette, vond bij hem steun en bescherming. Op aanzoek van de vorstin gelastte de gouverneur hem om te Makasser te verblijven, doch ook hier veroorloofde hij zich allerlei verkeerdheden. Het bleek dat hij zich, zoo al niet aan moord door lastgeving, dan toch aan onwettige gevangenhouding had schuldig gemaakt, en wel jegens twee gouvernementsonderdanen die tot de ontvlugting van een paar zijner onderhoorigen hadden medegewerkt. Hij werd gevangen genomen en naar Java opgezonden. Vermits eene strafregtelijke vervolging ongeraden scheen, besloot de Indische Regering hem bij politieken maatregel onschadelijk te maken. In December 1880 werd aan La Sassoe het verder verblijf op Celebes ontzegd en hem Ponorogo op Java tot verblijfplaats aangewezen.

De nieuwe vorst van Balangnipa (Mandhar) — zie vorig verslag blz. 17 — schijnt zich tegenover de verschillende partijschappen in het landschap tot dusver te hebben kunnen staande houden. In December jl. kwam hij met alle hadatleden te Makasser en deed het verzoek om definitief te worden erkend. De gouverneur heeft het echter beter geoordeeld de uitreiking van eene definitieve acte van erkenning nog van een verderen proeftijd afhankelijk te laten. Omtrent den gang van zaken in het Mandharsche landschap Mamoedjoe, waar in 1879 mede inwendige verdeeldheid was ontstaan, kwamen verder geen ongunstige berigten in.

In den loop van 1880 werd door het oorlogstoomschip *Watergeus*, op zijne reis in het oostelijk gedeelte van den Indischen archipel, de vlag vertoond in eenige staatjes op de westkust van Celebes, en deed de gouverneur, vergezeld van den adsistent-resident ter beschikking, met het oorlogstoomschip *Sumatra* o. a. eene reis naar het minder bezochte zuidoostelijke deel van het gewest, meer bijzonder naar de Kendari- of Vosmaersbaai, behoorende tot het Alfoersche rijk Laiwoei. Aan deze baai, waar vroeger eene gouvernements-vestiging heeft bestaan, die echter in 1841 opgeheven is, toen eene pokken-epidemie groote sterfte en volksverloop veroorzaakte, vindt men een zestal nederzettingen van Boeginezen en andere vreemdelingen, meerendeels afkomstig uit Boni, Saleijer enz., die een winstgevenden handel met de bevolking van Laiwoei schijnen te drijven. Deze houdt zich uitsluitend in het binnenland op, en komt slechts af en toe naar de kust om hare producten (hoofdzakelijk rottan en rijst) in te ruilen tegen

[1]) Zie over dezen Wadjoschen prins, tevens datoe van Mario-ri-awa (Soppeng), o. a. de verslagen van 1878 (blz. 26) en 1879 (blz. 23).

katoenen goederen, opium, metaalwaren enz. [1]). Geld of eenig ander vast waardemiddel is bij deze Alfoeren — hier Tokea's genoemd — onbekend. De Mohammedaansche godsdienst is tot hen nog niet doorgedrongen.

Wat de plaatselijke gesteldheid betreft, is slechts aan de zuidzijde der baai tot op zekeren afstand van de kust het land laag, maar overigens is het terrein bergachtig en naar het schijnt zwaar begroeid. In de baai loopen verschillende rivieren uit. Slechts één daarvan, de Lepo Lepo, is belangrijk, daar zij tot ongeveer 10 Engelsche mijlen landwaarts in bevaarbaar is, en dus een goeden afvoerweg aanbiedt. Het bergland wordt geacht zich goed voor de koffijcultuur te eigenen, en bij betere bebouwing en behoorlijke zaadverwisseling zou de door de Tokea's gedreven rijstbouw een veel beter product kunnen afwerpen dan thans het geval is. Het zielental in Laiwoei is, te oordeelen naar de hoeveelheid boschproducten en rijst die van daar wordt afgevoerd, stellig op minstens 20 000 en waarschijnlijk op een hooger cijfer te schatten. De bovenbedoelde Boeginesche kolonisten maken omstreeks 1300 zielen uit [2]). Zij worden door de Tokea's als hunne meerderen en niet als onderdanen van den vorst beschouwd. Sedert 1876 staan zij onder een eigen, door het Europeesch bestuur aangesteld hoofd.

Tijdens het aanwezen van den gouverneur in de Kendari-baai (Mei 1880) werd gelegenheid gezocht om in aanraking te komen met den vorst van Laiwoei, die, toen hij zijn in 1871 overleden vader opvolgde (verg. het verslag van 1877 blz. 25), nog minderjarig was en tot dusver het in 1858 door laatstgenoemde met het Gouvernement gesloten contract nog niet had beëedigd. De vorst, Sao Sao genaamd, hield zich toevallig in den omtrek van Kendari op, en toen de adsistent-resident ter beschikking hem daar opzocht, toonden Sao Sao en de rijksbestierder zich bereid aan boord van het oorlogschip te komen. In bijzijn van den kapitan van Kendari en van het hoofd der Boeginezen bezwoer hij het contract van 1858, welks inhoud hem was duidelijk gemaakt, en werd daarop door den gouverneur in zijne waardigheid bevestigd. Tevens werd hem eene Nederlandsche vlag en een zegelstempel uitgereikt.

Omtrent de in 't vorig verslag (blz. 17) vermelde aanhouding in de baai van Paré Paré (westkust van Celebes) van een stoomschip onder Engelsche vlag ter zake van overtreding van het verbod tegen den invoer van wapenen en ammunitie in Nederlandsch Indie, is aan te teekenen dat de raad van justitie te Makasser, bij vonnis van 15 September 1880, bedoeld stoomschip heeft verbeurd verklaard, met veroordeeling van den gezagvoerder tot eene geldboete van f 1000 en in de kosten van het geding. Eene nieuwe overtreding is onlangs, op aanwijzingen van het Nederlandsch consulaat te Singapore, te Makasser geconstateerd, alwaar de hand is gelegd op eene belangrijke hoeveelheid ter sluik ingevoerde patronen voor Snider-geweren, bestemd voor Wadjo.

§ 16. *Menado.*

In de Minahassa vertoonden zich in het afgeloopen jaar niet, gelijk in 1879, teekenen van eene minder gunstige stemming bij de bevolking. Slechts gaf zich in het begin van 1880 in Kakas eenige ontevredenheid lucht van de zijde van sommigen die de bevolen inlijving van dat district bij Rembokken (verg. vorig verslag blz. 71) als eene vernedering voor de bewoners van Kakas beschouwden. Op den passar en in de wachthuizen van het op te heffen district werden geschriften van oproerigen aard aangeplakt, terwijl eenige negorijhoofden hun wensch tot behoud van Kakas als zelfstandig district bij rekest voordroegen. Tot uitersten kwam het echter niet. Nadat het tweede districtshoofd van Kakas (die niet onwaarschijnlijk de hand in de beweging had) en zijne onderhoorigen door den in commissie gezonden hoofddjaksa van Menado namens den resident onderhouden waren over de ernstige gevolgen van eene volharding in het verzet, zijn de bevelen der Regering ten opzigte van de vereeniging der beide districten verder zonder verwijl opgevolgd. Toen in Augustus de resident zelf in Kakas vertoefde, kon de staat van zaken bevredigend worden genoemd.

De geregtelijke instructie betreffende de in October 1879 op den controleur van Belang beraamde wraakneming (zie vorig verslag blz. 17) bragt aan het licht dat het districtshoofd van Tonsawang van den toeleg der betrokken vier kwaadgezinden niet onkundig was geweest, maar nagelaten had daarvan rapport te doen. Hij werd gestraft met ontslag uit 's lands dienst ter zake van verregaand pligtverzuim. De lieden, die het plan beraamd hadden, zijn op vrije voeten gesteld omdat de aanslag niet tot een begin van uitvoering was gekomen en de door hen ondergane voorloopige hechtenis van ruim één jaar als eene voldoende straf kon worden beschouwd. Omtrent de aanleiding tot den mislukten aanslag tegen den controleur van Tondano (zie mede het vorig verslag blz. 17) is het bestuur tot dusver niet tot zekerheid kunnen geraken. Het onderzoek was bij den aanvang van 1881 nog niet gesloten.

Van de ingezetenen van Kema, die — zoo als verleden jaar werd gemeld — in 1879 waren opgekomen tegen de beslissing van het plaatselijk bestuur, dat zij niet als » inlandsche burgers " maar als negorijlieden moesten worden aangemerkt, bleken de meesten werkelijk aanspraak te kunnen maken op den titel van » inlandsch burger " en op de daaraan verbonden vrijstelling van hassilbelasting en heerendienst. Te Menado en te Amoerang, waar het aantal der zich noemende » inlandsche burgers " vrij belangrijk is, hield het bestuur zich bij den aanvang van 1881 nog bezig met de bevolen onderzoekingen naar den waren staat dezer klasse van personen. Intusschen heerschte onder hen gedurende 1880 een goede geest. Ook de inlandsche burgers te Kema waren veel volgzamer dan vroeger, en kweten zich stipter van de op hen rustende verpligtingen. Het detachement militairen, dat sedert November 1879 tijdelijk te Kema gestationeerd was, kon tegen het einde van Junij 1880 weder van daar worden verwijderd en werd toen tijdelijk ingedeeld bij het garnizoen ter hoofdplaats Menado.

Op stoffelijk gebied luiden de uit de Minahassa ontvangen berigten in algemeenen zin niet ongunstig. De landbouw en inzonderheid de rijstcultuur breidden zich weder uit; de teelt van muskaatnoten leverde goede uitkomsten op en het debiet van lijnwaden was eenigszins belangrijker dan in 1879. De oogst was over het algemeen zeer bevredigend en de gezondheidstoestand gunstig. De Chinesche wijk ter hoofdplaats werd in September 1880 door een groot onheil getroffen, daar een hevige brand in 't digtst bewoonde gedeelte eene schade aanrigtte die op niet minder dan drie tonnen gouds werd geraamd.

De Christelijke leer wint steeds veld; de Islam wordt gezegd zich in de Minahassa niet uit te breiden.

Buiten de Minahassa zijn in de residentie Menado alleen Europesche ambtenaren geplaatst in de Gorontalosche landschappen, aan welker hoofden het regt van zelfbestuur is gelaten. Meldenswaardige voorvallen schijnen in de afdeeling Gorontalo, waartoe ook de in 't verslag van 1878 uitvoerig besproken landen in de Tominibogt behooren, gedurende het afgeloopen jaar niet te hebben plaats gehad.

Aangaande de overige gedeelten van dit gewest (de leenstaatjes op de noordkust van Celebes en op de Sangi- en Talaut-eilanden) valt mede weinig te vermelden. De commissie, welke in het laatst van 1879 naar Bolang Mongondo was gezonden om daar in den verwarden staat van zaken eenige orde te brengen (zie vorig verslag blz. 18) wist eenige gevaarlijke sujetten te doen opvatten, die onder het bestuur van den afgezetten radja jaren achtereen straffeloos allerlei misdrijven hadden begaan; zij zijn gevankelijk naar Menado opgezonden ten einde aldaar te regt te staan. De Indische Regering heeft sedert (Julij 1880) het bestuur over Bolang Mongondo toevertrouwd aan den president-radja, die reeds voorloopig de leiding der zaken had en door de groote meerderheid van hoofden en bevol-

---

[1]) Volgens opgaven, van de bedoelde vreemdelingen verkregen, is de jaarlijksche invoer te Kendari te stellen op eene waarde van f 44 000 en de uitvoer op f 143 000. Behalve op de kustplaatsen in de baai komen echter de bewoners van het binnenland ook ten handel op 15 plaatsen ten noorden van de baai en op 5 plaatsen ten zuiden daarvan gelegen.

[2]) Behalve deze gevestigde vreemdelingen houden zich nog elk jaar een tijdlang een 300tal Badjo's in de baai op; deze lieden, die geen vaste woonplaats hebben, maar in praauwen gehuisvest zijn, komen hier van hunne zwerftogten uitrusten, om die weder voort te zetten als zij hunne tripang bereid en verkocht hebben. Deze orang Badjo staan te Kendari bekend als ijverige en eerlijke lieden.

king als de meest geschikte persoon was aanbevolen. De radja van Bwool stelde zijn reeds in 1879 aangekondigd bezoek te Menado andermaal uit, ditmaal — naar hij liet weten — wegens een sterfgeval in zijne familie.

In Julij 1880 deed de resident met het oorlogstoomschip *Watergeus* een viertal eilanden van de Sangi- en Talaut-groepen aan, namelijk Siauw, Taroena, Tagoelanda en Salibaboe. Op de twee eerstgenoemde eilanden werd in den laatsten tijd nog al veel handel gedreven in copra en ebbenhout, welke artikelen voor rekening van een paar handelshuizen in de Molukken en te Makasser regtstreeks naar Hamburg werden afgeladen. Op Salibaboe hield zich nog een der avonturiers op, van wie laatstelijk sprake was in het verslag van 1879 blz. 24; hij werd gezegd er in de wildernis te leven. Vermits na 's residents bezoek drie Sangische radja's waren overleden (die van Tagoelanda, Manganitoe en Taboekan) zijn de rijksgrooten der betrokken landschappen aangeschreven om tegen het gunstige jaargetijde naar Menado te komen, ten einde met den resident te beraadslagen over de voorziening in deze vacatures. In het afgeloopen jaar kwamen de radja's en rijksgrooten van Taroena ter hoofdplaats om eenige regtszaken en andere bestuursaangelegenheden te behandelen.

§ 17. *Amboina.*

Behoudens de in den aanvang van 1880 onderdrukte ongeregeldheden op Ceram, waaromtrent in 't vorig verslag reeds het noodige werd gezegd [1]), was de toestand van de residentie Amboina gedurende dat jaar over het algemeen bevredigend. Te Kamarian (zuidkust van Ceram) lag de bevolking andermaal overhoop met haren regent, dien zij reeds dadelijk bij zijn optreden niet had willen gehoorzamen (verg. het verslag van 1879 blz. 26). Thans kwam een groot aantal zijner onderhoorigen naar de hoofdplaats Amboina om den regent te beschuldigen dat hij willekeurig straffen oplegde, en om het verzoek te doen zich elders te mogen nederzetten. Sedert is door den resident te Kamarian een onderzoek ingesteld, dat niet in het voordeel van den regent is afgeloopen. Ook eenige negorijen op Haroekoe bragten grieven in over knevelarij en onregtvaardige bejegening van de zijde harer regenten. Een dezer regenten of negorijhoofden (die van Kailolo) werd uit 's lands dienst ontslagen; de beide anderen (de regenten van Aboro en Pelaoe) zullen welligt strafregtelijk vervolgd worden. In vele streken bleken overigens de regenten (negorijhoofden) onjuiste begrippen te koesteren omtrent hunne bevoegdheid. Velen legden nog rottingstraf en blokarrest op; ook werd hier en daar nog als van ouds de heffing van geldboete wegens overtredingen aan den meestbiedende verpacht ten bate der negorijkassen. In overeenstemming met de van regeringswege ontvangen wenken is bij eene publicatie van den resident dd. 8 November 1880 aan de betrokken hoofden en bevolking van Amboina, Haroekoe, Saparoea en Noessalaut duidelijk gemaakt binnen welke grenzen de wettelijke regtsmagt der regenten beperkt is. Een behoorlijk toezigt op de naleving van deze publicatie zal aan veel willekeur een einde kunnen maken. Ook met betrekking tot de beschikking over de werkkrachten der bevolking zijn in het afgeloopen jaar eenige onregelmatigheden aan het licht gekomen, waarover nader gehandeld wordt in hoofdstuk J afdeeling II § 2.

Over den stoffelijken toestand der bevolking op de eigenlijke Ambonsche eilanden zijn ditmaal de berigten zeer schaarsch. Over 't algemeen breidde de landbouw zich daar op aansporing van het Europeesch bestuur uit. In het noordelijk schiereiland van Amboina werd in dit opzigt veel medewerking ondervonden van de zijde der hoofden. Omtrent de Banda-eilanden is slechts gemeld dat de opbrengst der notenperken en de prijzen van het product eenigszins voordeeliger waren dan in 1879.

De gang van zaken op Ceram schijnt geen stof tot bijzondere mededeelingen te hebben opgeleverd. Zoowel de noord- en oostkust als de zuidkust van dit eiland werden in 1880 door den resident en gedeeltelijk ook door den controleur ter beschikking bezocht, welke laatste o. a. de negorijen aan de Teloeti-baai (zuidkust) inspecteerde, alwaar zich sedert ettelijke jaren geen Europeesch ambtenaar vertoond had. Verscheidene Alfoersche hoofden op Ceram maakten den resident hunne opwachting, o. a. de radja van Solok, tegen wien in 1872 eene militaire expeditie was uitgezonden. De ontmoetingen met de radja's der Christenkampongs werden vooral te baat genomen om hen te overreden alles na te laten wat de goede verstandhouding met de Alfoeren zou kunnen verstoren. De ondervinding toch had geleerd dat de vroeger op Ceram uitgebroken onlusten menigwerf veroorzaakt werden door de onderdrukking en afpersing waaraan de laatstbedoelde bewoners van de zijde der Christen-strandbevolking hadden blootgestaan. Aan den op Ceram's zuidkust, te Amahei, geplaatsten controleur werd opgedragen de Alfoersche hoofden in de binnenlanden op bepaalde tijden te bezoeken en hen zoodoende aan geregelder aanrakingen met het Europeesch bestuur te gewennen. Aan de Teloeti-baai werd een inlander als boodschapper (portero) aangesteld voor het onderhouden van gemeenschap met een paar Alfoersche bergstammen die geneigdheid betoonden hunne nederzettingen naar het strand over te brengen.

Ook vele van de verder afgelegen onderhoorigheden der residentie Amboina werden in het afgeloopen jaar door het hoofd van gewestelijk bestuur bezocht. Die togten, in de maanden September, October en November volbragt, deels met het oorlogstoomschip *Watergeus* (welks groot charter in de streken waar men kwam veel indruk maakte), deels met het gouvernements stoomschip *Tagal*, strekten zich uit tot de Zuidooster-eilanden (Ceramlaut-, Goram- en Matabella-groepen), tot den Kei-, Aroë- en Tenimber-archipel [2]) en, wat de Zuidwester-eilanden betreft, tot Seroea, Babber, Dawaloor, Dawera, Sermatang, Loeang, Letti, Kisser, Wetter, Roma en Damme. Nergens viel eenige kwaadwilligheid bij de inboorlingen te bespeuren, hoewel op een paar plaatsen — zoo als in straat Egeron (Tenimber-archipel) en aan de noordkust van Wetter — zekere schuwheid of achterdocht. Met de bewoners der in 1879 getuchtigde kampong Ankoeki op Dawera werden geen aanrakingen verkregen, ofschoon de resident door lieden uit de naburige kampong Wateweh berigt liet geven van zijne aanwezigheid [3]). Daarentegen was op Vordate (Tenimber-eilanden) de wrevelige stemming, bij de twee vorige bezoeken ondervonden (zie vorig verslag blz. 21), geheel verdwenen. De lieden toch, die zich toen bij den inspecteerenden ambtenaar beklaagd hadden dat zij bij den ruilhandel, in 1877 door hen met het particuliere stoomschip *Egeron* gedreven, waren benadeeld, werden nu opgezocht door den gewezen gezagvoerder die met hen gehandeld had en in de gelegenheid was gesteld naar Vordate mede te gaan. De inboorlingen bejegenden hem zonder eenigen

[1]) Uit vrees voor mogelijke nieuwe verwikkelingen werden de tijdelijk te Paulohi (Elpapoetih) gestationeerde militairen aldaar nog tot het eind van Augustus 1880 aangehouden. Het detachement is toen naar Amboina teruggekeerd.

[2]) In het belang der opsporing van de in deze streken vermiste Nederlandsch-Indische mailboot *Merapi* is in Maart jl. de resident met de *Tagal* andermaal naar de Tenimber-eilanden geweest en hij heeft toen het wrak op een niet onbekend rif nabij Timorlaut en de bemanning in de kampong Oeliliet aan den oostelijken ingang van straat Egeron in uitgeputten staat aangetroffen. De schipbreukelingen hadden aldaar omstreeks twaalf weken doorgebragt en gedurende al dien tijd van de woeste bewoners, die waarschijnlijk nimmer te voren met Europeanen waren in aanraking geweest, geen overlast gehad, hoezeer men alles duur had moeten betalen. Eerst bij het overbrengen van de geredden — 6 Europeanen en 78 inlanders — (een der machinisten was twee dagen te voren bezweken) naar de sloepen van de *Tagal*, gingen de inboorlingen tot het plegen van roof over, waarschijnlijk omdat zij gerekend hadden op eene vergoeding voor het aan de schipbreukelingen verschafte onderkomen. Inderdaad schijnt de gezagvoerder van de *Merapi* hun daarop uitzigt te hebben gegeven, maar toen de *Tagal*, die zich wegens het ongunstig weêr niet langer dan strikt noodig was ter plaatse kon ophouden, de geredden aan boord nam, verkeerde de gezagvoerder in zoodanigen staat van uitputting dat hij zich de veronachtzaming van die belofte eerst later bewust werd. In den goeden moesson zal men trachten zoo mogelijk de geroofde goederen terug te krijgen en zal tevens aan de bevolking van Oliliet de toegezegde vergoeding worden gegeven. Eenige andere kampongs op Timorlaut, welker bewoners uit bijgeloovige begrippen het dek enz. van de *Merapi* moedwillig moeten hebben vernield, zullen dan mede worden bezocht.

[3]) Ook in Mei te voren, toen het oorlogstoomschip *Batavia* zich eenige dagen langs de kust van het eiland ophield, lieten de bewoners van Ankoeki niets van zich hooren, terwijl andere negorijen op Dawera door het hijschen van de Nederlandsche vlag als anderszins van hunne goede gezindheid blijk gaven.

wrok, en de lieden die zich benadeeld achtten, kregen van hem eene hoeveelheid katoen als schadeloosstelling.

In het belang van de volksgezondheid en van de vaccine werden de reizen voor een deel medegemaakt door den dirigeerenden officier van gezondheid te Amboina. Hier en daar erkenden de bewoners dat in tijden van pokken- en andere epidemiën de sterfte zeer aanzienlijk was, en verklaarden zij het als eene groote weldaad te beschouwen, wanneer hun — behalve schoolmeesters, die op enkele plaatsen mede begeerd werden, — ook doctors djawa en vaccinateurs mogten worden gezonden. Intusschen viel op menige plaats, waar zich eene inlandsche school bevindt, niet te bespeuren dat het onderwijs veel vrucht droeg (verg. het slot dezer paragraaf). Daar de gezondheidstoestand in sommige streken te wenschen overliet, werden in ruime hoeveelheid geneesmiddelen aan de bevolking verstrekt.

Op verschillende plaatsen werd aanleiding gevonden om de hoofden en bevolking aan te sporen de woningen in beteren staat te brengen en den landbouw uit te breiden, inzonderheid de teelt van klappers, waarvan de uitvoer in gedroogden staat (als copra) op verscheidene plaatsen in den Indischen archipel veel winst oplevert. Inderdaad worden vele der hier besproken eilanden voor groote ontwikkeling vatbaar geacht, ook wegens den nijveren aard hunner bewoners, die zich, behalve op handel, landbouw of vischvangst, met goed gevolg nog op andere takken van volksvlijt toeleggen. Op Loeang, Roma, Damme en Kisser bijv. zijn de vrouwen zeer bekwame weefsters. De door haar vervaardigde sarongs vinden veel aftrek. Op Loeang verkrijgt men de benoodigde kapas van de meeste andere Zuidwester-eilanden en verder van de Zuidooster-eilanden. Te Eli (oostkust van Groot-Kei) worden door de vrouwen zeer fraaije aarden potten gebakken van eene soort roode klei. Op Wetter houden velen, nevens den landbouw, zich bezig met de inzameling van honig en was; de strandbewoners staan die voortbrengselen aan Makassaarsche en andere vreemde handelaren in ruil af tegen koralen en lijnwaden. Het bergvolk op Wetter leeft hoofdzakelijk van de jagt en oefent ook eenigen landbouw uit, maar komt zelden naar de stranden; het wordt gezegd zeer vreesachtig te zijn. Op de zuidkust van Wetter vernam de resident dat eenige orangkaja's aan de westkust, met name die van Limera en Kilair, door radja's van Portugeesch Timor waren aangezocht de Portugesche vlag te voeren, maar dat die pogingen niet gelukt waren.

De handel op vele der bezochte eilanden was zeer belangrijk. Hier en daar had de bevolking met misgewas van de gewone voedingsmiddelen te kampen, maar andere veld- en boomgewassen stelden haar in staat om, zonder hulp van het bestuur, in hare behoeften te voorzien.

Op de Ceramlaut- en Goram-eilanden trof men vele Papoeasche mannen, vrouwen en kinderen aan. Daar zich op deze eilanden nog al veel slecht volk ophoudt, rees er twijfel of niet van de kustbewoners van Nieuw-Guinea nog welligt slaven worden ingekocht. De radja's evenwel ontkenden dit ten stelligste. Op de Zuidwester-eilanden, die een vrij druk verkeer hebben met Portugeesch Timor, werden de regenten insgelijks aan het verbod van slaven-invoer herinnerd. De resident verkreeg hier eveneens geruststellende verzekeringen. Vroeger, zeiden de hoofden, werden wel uit den Timor-archipel slaven verkregen, maar in de laatste jaren niet meer, en de meeste slaven waren reeds door hunne meesters vrij gegeven.

Bij de ontmoetingen met de radja's en verdere hoofden kwam ook hunne regtsmagt ter sprake, en vermaande de resident hen zich van de toepassing der rottingstraf te onthouden. Te Dobo (Aroë-eilanden) bleek het wenschelijk eene regeling te maken betreffende de bevoegdheden van het hoofd der vreemde handelaren aldaar. O. a. werd bepaald dat dit hoofd, wien de titel van kapitan Boegis gegeven werd, gelijkelijk met de aangewezen radja's van andere voorwal-negorijen zou kennis nemen van alle kleine geschillen en oneenigheden op de Aroë-eilanden, en dat de radja's en de kapitan de aangebragte zaken, in gezamenlijk overleg, volgens de gebruiken des lands zouden behandelen, met uitzondering echter van gevallen van moord, doodslag, brandstichting en roof, welke niet zonder de tusschenkomst van den resident mogen worden afgedaan. Aan genoemde hoofden werd tevens opgedragen van de gevallen beslissingen melding te maken in een register, dat door den resident bij voorkomende bezoeken voor gezien zal worden geteekend.

Op Kisser werd een bezoek gebragt aan de aldaar nog wonende afstammelingen van vroegere Europesche kolonisten, vermoedelijk uit den tijd der Oost-Indische Compagnie, welke op Kisser eene militaire bezetting had. Velen dragen nog Hollandsche namen, maar niemand bezat eenig bewijsstuk dat omtrent hunne afkomst licht kon verspreiden. De lieden schijnen zich niet met de inheemsche bevolking te vermengen; zij huwen steeds onder elkander en het Europeesch type wordt gezegd bij hen nog vrij wel kenbaar te zijn. Ofschoon zich nog Christenen noemende, verschillen zij echter in beschaving weinig van de overige Kissersche bevolking (verg. het verslag van 1877 blz. 30). Aan den wensch dezer lieden dat een hulpprediker onder hen mogt worden aangesteld, welk verlangen reeds vroeger (verg. vorig verslag blz. 19) ook op Roma was uitgesproken, is in Mei jl. voldaan door overplaatsing derwaarts van den tot dusver op Letti gevestigden hulpprediker. Voorloopig zal deze den dienst op de drie eilanden moeten waarnemen. De op Kisser en Roma bestaande inlandsche scholen vond de resident in beteren toestand dan die op de Aroë-eilanden, op Letti en op Loeang. Overigens bestaat er in deze streken nog eene inlandsche school op Moa, maar dit eiland werd in 1880 niet bezocht.

§ 18. *Ternate.*

In den algemeenen toestand der drie sultansrijken, waaruit dit gewest grootendeels bestaat, kwam sedert de mededeelingen in 't vorig verslag weinig verandering. Zoo als in de meeste inlandsche rijken, kan alleen op de plaatsen waar het Europeesch bestuur zijne vertegenwoordigers heeft de veiligheid van personen en goederen in meerdere of mindere mate verzekerd worden geacht. Van zeerooverij wordt echter in het geheele gewest weinig meer gehoord. In den Soela- en den Bangaai-archipel, waar zich bij den aanvang van 1880 (zie vorig verslag blz. 22) nog eenige Alfoersche zwervers schuil hielden die aan het rooversbedrijf niet vreemd waren, zijn deze in den verderen loop van het jaar en het begin van 1881 van lieverlede het bestuur in handen gevallen of onschadelijk gemaakt, zoodat men zich vleit dat thans ook genoemde eilandengroepen en de aangrenzende oostkust van Celebes geheel van zeeschuimers gezuiverd zijn.

Handel en scheepvaart bleven vrij wel op gelijke hoogte als vroeger. Ter hoofdplaats evenwel nam het vertier eenigszins toe ten gevolge van de ontdekking van eene dammarsoort op het eiland Tobie (noordkust van Nieuw-Guinea), die beter schijnt dan de soorten welke uit Batjan en den Molukschen archipel verkregen worden.

Landbouw en nijverheid hebben hier weinig te beteekenen, omdat de bevolking door de groote vruchtbaarheid van den bodem en de vischrijkheid der zee in hare geringe behoeften met weinig inspanning kan voorzien. In het afgeloopen jaar viel de rijstoogst bijzonder goed uit, inzonderheid in de districten Tobello, Soela en Tomboekoe.

Onder de heidensche Alfoeren lieten zich slechts enkelen tot den Mohammedaanschen godsdienst bekeeren, en van den invloed van hadji's of Arabieren op de gemoederen der Mohammedaansche bevolking viel weinig te bespeuren.

Onze verhouding tot de vorstenbesturen bleef bij voortduring naar wensch. Ter aanvulling van leemten in het bestaande contract met Ternate (van 1862) werd in October 1880 eene geheel nieuwe overeenkomst met den een jaar te voren opgetreden sultan gesloten, welke overeenkomst in Februarij jl. door de Indische Regering bekrachtigd werd. In een geschil tusschen den sultan van Batjan en dien van Ternate omtrent het bezit van het eiland Moeari of Moring (het noordelijkste van de Latta-Latta-groep) werd door den Gouverneur-Generaal eene beslissing genomen ten gunste van Ternate, op grond dat Batjan nimmer eenig gezag over Moeari had uitgeoefend, en er zich ook geen enkele uit Batjan afkomstige persoon bevond, terwijl daarentegen het eiland al sedert veertig jaren feitelijk onder toezigt staat van een Ternataanschen sengadji en ook de meeste inwoners van Moeari tot dien landaard behooren.

Met betrekking tot het Batjansch gebied verdient nog

vermelding dat van de zijde van eenige Nederlandsche kapitalisten plannen zijn beraamd om, krachtens eene van het sultansbestuur verkregen concessie, in Batjan eene onderneming te vestigen voor de exploitatie van delfstoffen, woeste gronden, bosschen en parelbanken.

Nieuw-Guinea is in het afgeloopen jaar tweemaal bezocht geworden, met het doel om langs de zuidwestkust de vlag te vertoonen en op geschikte punten, inzonderheid aan de grens van het Nederlandsch gebied — op 141° oosterlengte van Greenwich — merkteekenen (wapenborden) te plaatsen. Beide reizen werden medegemaakt door den controleur ter beschikking van den resident en door een Tidoreschen prins als gecommitteerde van den sultan. De eerste reis werd in Mei/Junij 1880 met Zr. Ms. stoomschip *Bromo* gedaan. Even als in 1876 met de *Soerabaija* en in 1879 met de *Havik* het geval was geweest, gelukte het op die gelegenheid niet den 141sten lengtegraad op de zuidkust te bereiken, doch Zr. Ms. stoomschip *Batavia* mogt in December jl. daarin slagen [1].

De *Bromo*, die den 17den Mei van Ternate vertrok, begon haren togt met het aandoen van Waigamma op de noord- en Lelintah op de zuidkust van Misole. Beide plaatsen zagen er vervallen uit. Te Waigamma was het vertier afgenomen, doch te Lelintah bestond een vrij levendige handel met Ceram. De invoer en het verbruik van amfioen schijnen steeds toe te nemen. Vreemde schepen waren in den laatsten tijd op Misole niet geweest. De radja's, die aan boord kwamen om de onzen te verwelkomen, verzekerden dat in hun gebied alles rustig toeging. De Papoea's op Misole worden gezegd in zeden, gewoonten, kleeding en wapening zeer veel overeenkomst te hebben met de Alfoeren van Halmaheira, en de Islam schijnt meer en meer, ook zelfs in het binnenland, door te dringen.

In de Mac Cluer-golf liet de *Bromo* het anker vallen bij de aan den ingang gelegen negorijen Patepi en Roembati. Aan een paar nieuw opgetreden hoofden werden, namens den resident en den sultan van Tidore, aanstellingen uitgereikt. Op verzoek van de bevolking werd te Roembati een wapenbord geheschen, ter vervanging van dat hetwelk in 1872 meer westwaarts te Hati Hati werd opgerigt, doch in vervallen staat verkeerde en bovendien thans niet meer goed geplaatst was, vermits de negorij Hati Hati in den laatsten tijd geheel was verloopen. De radja had zich namelijk op Poeloe Ega nabij de baai van Kapaur nedergezet, welke vestiging hem voordeeliger was, daar hij hier de heffing van een ankerageld van 1 dollar 's jaars per praauw had ingesteld, aan welke betaling de handelaren zich niet schenen te durven onttrekken. Het Tidoreesch gezag wordt in de Mac Cluer-golf erkend. Echter maken Tidoresche grooten hiervan soms misbruik, door, buiten weten van den sultan, belastingen te innen, die natuurlijk niet verantwoord worden. Te Patepi en Roembati gaf de handel in wilde muskaatnoten veel levendigheid. Behalve eenige handelspraauwen van Ceram en Goram werden er ook eene menigte Papoea's uit andere gedeelten van de Mac Cluer-golf aangetroffen. Deze lieden zijn hunne landgenooten van Nieuw-Guinea's noordkust in beschaving ver vooruit. Vooral de aanrakingen met de Cerammers dragen hiertoe bij, maar het valt niet te ontkennen dat deze beschaving hare keerzijde heeft, daar de Cerammers te gelijk ook den Islam en het opiumverbruik hebben overgebragt.

Vervolgens vertoonde zich de *Bromo* in de baai van Kapaur, waar verscheidene kleine negorijen bij de nadering van het stoomschip de vlag heschen. Bij de kampong Kapaur lagen eene Europeesch getuigde brik van Makasser en een 15tal inlandsche vaartuigen van Makasser en Ceram ten anker. Verschillende hoofden, waaronder die van Hati Hati en Tatangar, kwamen aan boord, en deelden mede dat de rust in hun gebied ongestoord en de handel thans zeer levendig was. (Alleen de zoo even bedoelde brik had reeds 100 pikols noten geladen.) Ook te Kapaur en omstreken was, volgens hunne berigten, het gebruik van amfioen in de laatste jaren sterk toegenomen, en lieten de Papoea's, vooral de kustbewoners onder hen, hunne voorvaderlijke gewoonten in kleeding enz. meer en meer varen. Het Tidoreesch gezag scheen hier niet erkend te worden.

Nadat de controleur te Kapaur nog in de gelegenheid was geweest om eenige hoofden van Fauer, Karras en Toberoeassa te ontvangen, werd te Gisser (Ceramlaut-eilanden) de kolenvoorraad aangevuld, en van daar den 30sten Mei koers gezet naar het zuidelijk gedeelte van Nieuw-Guinea's westkust bij Frederik Hendrik-eiland. De kommandant vond, met het oog op den geringen kolenvoorraad, geen vrijheid om laatstgemeld eiland ten zuiden om te stoomen, en liep daarom op 4 Junij straat Marianne binnen, waar onder den wal van Nieuw-Guinea de nacht werd doorgebragt. Den volgenden dag weder onder stoom gaande, vond men weldra (op 139° 15' O. L. en 8° Z. B.) aan den wal van Frederik Hendrik-eiland de plek, waar in October 1879 door de *Havik* een wapenbord was geplaatst. Deze plek ligt aan de zuidelijke monding van twee riviertjes, die vermoedelijk hooger op bewoond zijn, en was de eenige waar men aan de moerassige kust vasten grond aantrof; althans bij het verder gedurende eenige uren doorstoomen van de straat werd nergens eenig spoor van drooge oevers gezien. Bij het aan wal gaan vond de controleur het vroegere wapenbord weggenomen. Men scheen de spijkers, waarmede het bevestigd was geweest, met zorg te hebben uitgehakt, en uit allerlei op het terrein gevonden voorwerpen viel op te maken dat nog kort geleden menschen zich hier hadden opgehouden. Ook vond men een tak in den grond gestoken, waaraan in de rigting naar de rivier een bos stroo was bevestigd, vermoedelijk om als wegwijzer te dienen in geval men aanrakingen met de bewoners mogt willen zoeken. De stroom was echter te fel om te beproeven de rivier met sloepen op te roeijen. Men bepaalde er zich dus toe om op de oude plek een nieuw wapenbord aan te spijkeren, waarna nog denzelfden namiddag (5 Junij) terug gestoomd werd om nog zooveel mogelijk de vlag te vertoonen langs de zuidelijke gedeelten van Nieuw-Guinea's westkust (benoorden Marianne-straat tot Kaap van den Bosch).

Na het verlaten van de straat trachtte men zoo digt mogelijk onder den wal te sturen, in de hoop een paar kampongs te kunnen naderen die zich op dit gedeelte der kust moesten bevinden, maar op de reis van de *Havik* vruchteloos waren gezocht. Ook nu slaagde men er niet in ze te vinden. Wegens ondiepten moest telkens worden afgehouden, hetgeen, in verband met afwisselende buijen, de lage kust dikwijls geheel uit het oog deed verliezen. De kommandant besloot daarom regtstreeks koers te zetten naar de Oetanate-rivier, wier monding men in den namiddag van 7 Junij in 't zigt kreeg. Op de bank vóór de rivier stond eene zoo hevige branding, dat het gewaagd voorkwam eene sloep naar den wal te zenden en alzoo te onderzoeken of men zich niet bedroog in het vermoeden dat de oevers der rivier landwaarts in bewoond zijn. De *Bromo* stoomde dus verder, nu weder digt langs de kust, zonder echter sporen van bewoners te ontdekken, waarna in den avond van den 8sten geankerd werd benoorden het doorgaans onbewoonde eilandje Lakahia.

Was bij vorige reizen te vergeefs beproefd om met negorijen in de baai van Lakahia in aanraking te komen, thans kostte dit niet veel moeite. Bij het aanbreken van den dag werden nabij het eiland eenige praauwen gezien, waarvan echter geene bij het stoomschip trachtte te komen, en welke zich — op ééne na — verwijderden toen eene sloep van de *Bromo* het eiland naderde. De onzen gingen aan wal, weldra door de Papoea's uit de praauwen op eenigen afstand gevolgd. Het in October 1879 voor de tweede maal op Lakahia geplaatste merkteeken was nog aanwezig, maar aan een nieuwen paal bevestigd. Twee opvarenden van de achtergeblevene praauw lieten zich na het ontvangen van kleine geschenken vinden om de onzen

[1]) De in Maart/Mei jl. door de *Batavia* volbragte reis naar de noordkust van Nieuw-Guinea is mede tot den 141sten lengtegraad uitgestrekt. Volgens de tot dusver ontvangen voorloopige berigten had men met de bevolking overal vriendschappelijke aanrakingen gehad, waren al de vroeger geplaatste wapenborden, behalve alleen dat in de Humboldtsbaai, nog aanwezig bevonden, en had men nu op een viertal plaatsen dergelijke merkteekenen voor 't eerst geplaatst.

De mede bezochte Mapia-eilanden waren door de in 't vorig verslag (blz. 23) bedoelde vreemde ondernemers verlaten. Ter bewaking van eene nog af te halen hoeveelheid gedroogde klappernoten en tripang hadden zij alleen een hunner ondergeschikten, een ouden gebrekkigen Engelschman, achtergelaten, die met een verwacht wordend schip mede zou worden afgehaald. De in 't vorig verslag bedoelde aanvrage om de Mapia-eilanden in huur te erlangen, is inmiddels komen te vervallen, daar de belanghebbende zich heeft teruggetrokken.

naar boord te volgen, waar hun eene vlag zou worden uitgereikt. Het waren beiden bewoners van Kajoe Merah, eene negorij op ongeveer een dag roeijens van Lakahia. Naauwelijks was men van wal gestoken of een aantal uit het bosch te voorschijn gehaalde praauwen werden te water gelaten en roeiden eveneens naar de *Bromo*. Bij het schip gekomen, gingen eerst de hoofden en oudsten aan boord, waaronder die van eene negorij op den vasten wal, mede Lakahia geheeten, alsmede die van Kajoe Merah en van Batagah. Voor zooveel uit hunne gebaren en uit enkele van hen opgevangen Maleische of Ceramsche woorden viel op te maken, schenen zij brieven te wenschen om die bij eene volgende gelegenheid te kunnen vertoonen als er weder een stoomschip kwam. Aan dit hun verzoek werd voldaan, en aan ieder werd eene acte van aanstelling en eene Nederlandsche vlag uitgereikt, terwijl hun tevens kleine geschenken werden gegeven. Bij het zien daarvan kwamen ook de lieden aan boord die nog in de praauwen gebleven waren, en door de uitreiking van tabak en spiegeltjes waren ook deze weldra tot vrienden gemaakt. Aan allen werd daarop een nieuw wapenbord getoond, en duidelijk gaven zij hun verlangen te kennen dat dit zou geplaatst worden. Uit het hierbij telkens door hen herhaalde woord »Aidoema" scheen te moeten worden afgeleid dat het eerste wapenbord, in 1875 door de *Soerabaija* op Lakahia geplaatst, door bewoners van Aidoema was weggehaald. De inboorlingen, die men thans om zich had, zagen er over 't algemeen flink uit, doch velen hunner leden aan huidziekte. Zoowel hunne sieraden als hunne wapenen (boog, pijl en lans) hebben veel overeenkomst met die van de Papoea's der Geelvinksbaai (op de noordkust). Met handelaren schenen de bewoners uit den omtrek van Lakahia niet in aanraking te komen, behalve met enkele lieden van Kapaur, die in geringe hoeveelheid ijzerwaren en katoenen stoffen aanbrengen ter inruiling tegen sago en massooi. De naam van den sultan van Tidore was hun geheel onbekend. Nadat allen zeer voldaan het schip verlaten hadden, begaf de controleur zich nogmaals naar den wal ten einde het merkteeken, dat slechts bestond in een gewoon bord waarop het woord Nederlandsch Indie was geschilderd, te vervangen door een wapenbord. Nog vóór den avond werd het anker geligt en koers gezet naar Aidoema en Adi, met het doel om van daar de Tritonsbaai te bezoeken. Een defect aan de machine noodzaakte echter den kommandant dit plan op te geven, zoodat de *Bromo* den 10den Junij, via Gisser en Amboina, de terugreis naar Ternate aanvaardde.

Het stoomschip *Batavia*, waarmede de tweede reis werd ondernomen, vertrok den 3den December van Ternate en zette, na een bezoek aan de Soela-eilanden, over Amboina en Dobo (Aroë-eilanden), den togt regtstreeks naar de zuidkust van Nieuw-Guinea voort. Drie dagen na het verlaten van Dobo was de *Batavia* Frederik Hendrik-eiland voorbij gestoomd en op 140° O. L. genaderd tot het volkomen onbekende gedeelte van genoemde kust. Den volgenden dag (21 December) werd de 141ste lengtegraad bereikt. Daar het dus hier de plaats was waar een grensteeken moest worden opgerigt, werd beproefd de kust te naderen. De diepte der zee verminderde echter zoo plotseling, dat het schip weldra niet verder kon instoomen; slechts uit den top van den mast was land te zien. Nadat men in alle rigtingen gelood had zonder een doortogt te vinden, werd teruggestoomd en, daar inmiddels de avond gevallen was, in eenigszins dieper water geankerd. Het verschil van hoog en laag water bleek hier 13 à 14 voeten te bedragen. Den 22sten December werd getracht de kust meer westelijk te naderen, hetgeen na veel heen- en weêrstoomen gelukte; althans tegen den middag kwam land in 't zigt, doch spoedig werd het water weder zóó ondiep dat op grooten afstand uit den wal moest worden geankerd. In den avond van den volgenden dag slaagde men er in weder meer nabij den 141sten lengtegraad te komen, maar kon slechts ver uit den wal ankeren. Het gedeelte, dat men tot dusver van de kust gezien had, was laag en met geboomte begroeid; hier en daar was de monding van eene kreek of rivier te onderkennen, doch nergens zag men eenig spoor van bewoners.

Den 24sten December ging de controleur, vergezeld van een der zee-officieren, naar den wal ten einde het wapenbord te plaatsen. Bij het naderen viel nergens strand te bespeuren; men ontwaarde niets dan risophoren en mangolia's. Na lang doch vergeefs zoeken of ergens vaste wal tusschen het geboomte te vinden was, werd het wapenbord aan een zwaren boom bevestigd, op zoodanige hoogte boven de oppervlakte der zee dat het zigtbaar was voor schepen die, hetzij door geringen diepgang, hetzij toevallig met hoog water, digt onder de kust mogten komen. Menschen of praauwen werden in den omtrek van de plek waar men zich bevond niet gezien.

Het hoofddoel van den togt was alzoo bereikt en nu werd de terugreis aangenomen. De kust volgende, die overal even doodsch en eenzaam was, kwam men allengs in dieper water. Den 25sten zag men voor het eerst strand, en toen men het zoo digt mogelijk genaderd was, werden klapperboomen en ook een paar afdakjes, doch geen menschen bespeurd. Daar het te veel oponthoud zou geven eene sloep af te zenden, en de huisjes zeer waarschijnlijk slechts tot tijdelijke verblijfplaatsen van visschers hadden gediend, hield men zich hier niet op. Langzamerhand kreeg de kust een geheel ander aanzien. Op meer dan eene plaats vertoonde zich strand, terwijl de klapperboomen menigvuldiger werden en meer en meer sporen van bewoning vielen waar te nemen. Tegen den middag kwam eene groote kampong in 't zigt. Men besloot om met de bevolking aanrakingen te zoeken en zoo mogelijk op dit punt (140° 25′ 4″ O. L. en 8° 43′ 30″ Z. B.) mede een wapenbord te plaatsen. Een paar malen staken eenige praauwen uit de kampong in zee, doch blijkbaar durfden zij het stoomschip niet naderen, hoezeer het mogelijke werd gedaan om de lieden daartoe over te halen. Tegenwind verhinderde den volgenden morgen met de gewapende barkas en de vlet het strand te bereiken ter plaatsing van een wapenbord. Ook dien dag kwamen weder praauwen naar buiten, maar ofschoon de *Batavia* eene witte vlag heesch, hielden zij zich zorgzaam op een afstand. Bij het onder stoom gaan werden aan de opvarenden eenige inlandsche kleedingstukken (kains) toegeworpen als teeken van toenadering, maar zonder gevolg. De lieden waren van flinke gestalte en bijna geheel naakt. In hun haar waren bladeren of boomschors gevlochten en ook in den neus droegen zij versierselen.

Tegen den avond kreeg men weder bewoonde plekken in 't zigt; en in den ochtend van den 27sten gelukte het de kust tot op ongeveer één mijl afstands te naderen. Men bevond zich tegenover een zeer hoog duinachtig strand, dat uitmuntend geschikt scheen om er een wapenbord op te stellen. Het anker was naauwelijks gevallen of van alle kanten staken praauwen in zee, elk bemand met 8 tot 14 koppen. Zij bleven echter op ongeveer 100 M. afstand van het stoomschip, waarop de gewapende barkas en de vlet naar den wal gezonden werden. Bij het te water laten van de barkas ging de praauwenvloot uiteen, doch zij kwam spoedig in nog grooteren getale weder opzetten, zich om de onzen, die naar het strand roeiden, vereenigende. De Papoea's waren het eerst aan wal, en velen hunner, waaronder één met eene knots in de hand, maakten allerlei teekenen waarvan de bedoeling niet duidelijk was. Terwijl de inboorlingen, die men vroeger ontmoet had, ongewapend waren, droegen hier de meesten pijl en boog. Uit voorzorg tegen eene mogelijk minder vriendschappelijke ontvangst was intusschen eene tweede gewapende sloep van boord gezonden.

Alvorens pogingen te doen om aan wal te gaan, wachtten de onzen eerst af wat de inboorlingen wilden beginnen, doch toen deze groene takken opzochten en de onzen daarmede toewuifden, begreep men dat hunne bedoelingen vriendschappelijk waren. Het bleek echter dat het strand alleen met de vlet was te naderen, waarin dan ook een gedeelte der onzen overging, doch zelfs met dit vaartuig kon men, wegens de ongelijkheid van den zeebodem, niet ver genoeg doorroeijen, zoodat men, om het land te bereiken, halverlijfs door het water moest waden. Naauwlijks aan het strand gekomen, zagen de onzen zich door 200 à 300 inboorlingen omringd, die woeste juichkreten aanhieven. Eerst na eenigen tijd ontstond er wat stilte, waarvan gebruik werd gemaakt om het wapenbord en de Nederlandsche vlag met eenige plegtigheid te plaatsen. (De plek, waar dit geschiedde, bleek gelegen te zijn op 140° 0′ 30″ O. L. en 8° 12′ 30″ Z. B.) Voorts werden Nederlandsche vlaggen uitgedeeld aan sommige oudsten en ook op de

praauwen vlaggen geplaatst, om de lieden te beduiden dat hunne vaartuigen daarvan voorzien moesten zijn telkens wanneer zij ten anker komende schepen te gemoet gingen. De Papoea's waren hier van een forsch maar leelijk uiterlijk. Mannen en vrouwen liepen bijna geheel naakt. Blanken schenen zij nooit gezien te hebben, blijkens de groote nieuwsgierigheid die zij aan den dag legden. Sommigen waren over hun geheele ligchaam met asch bedekt; anderen schenen zich met eene vetachtige stof besmeerd te hebben; weêr anderen hadden figuren op het lijf geschilderd. Hunne sieraden zijn snoeren van varkenstanden, vruchtenpitten, gevlochten bladeren en schelpen. Hun hoofdvoedsel is sago in bamboe gekookt. Verder eten zij klappers, visch en wilde varkens. Geen hunner was over te halen om op het stoomschip te komen. Ook viel het moeijelijk hun de beteekenis van het wapenbord duidelijk te maken. Na de uitreiking van eenige snuisterijen aan de verzamelde menigte keerden de controleur, de officieren en de bemanning der sloepen naar boord terug. Bij het onder stoom gaan was het wapenbord goed zigtbaar.

Den wal langs stoomende, kon men voortdurend klapperboomen en hier en daar eene kampong opmerken; dit gedeelte der kust scheen dus vrij sterk bevolkt. Tegen den avond kreeg men een eiland in 't zigt, dat op geen der Engelsche kaarten te vinden is, maar door den kommandant van de *Batavia* voor hetzelfde gehouden werd als het eiland dat door sommigen onder den naam van Vleermuizen- of St. Bartholomeus-eiland wordt aangeduid.

Toen de *Batavia* den volgenden morgen (28 December) voor het eiland ankerde, kwamen verscheidene kleine praauwen, eene zelfs met vrouwen en kinderen, langs de zijde van het stoomschip. Deze lieden, even vreemd beschilderd en versierd en even onrein als de overige reeds bezochte Papoea's, onderscheidden zich door minder schuwheid. Het kostte weinig moeite versieringen en andere voorwerpen, tot hunne kleederdragt behoorende, van hen in te ruilen. Ook terwijl de onzen zich op het eiland ophielden (dat ongeveer 2 à 3 Engelsche mijlen groot en nog al tamelijk bevolkt moet zijn) werd geen zweem van vijandelijkheid bespeurd. Eene medegebragte vlag werd met gejuich door de inboorlingen in ontvangst genomen en dadelijk, aan een bamboe bevestigd, in den grond gestoken. Zoo goed mogelijk werd den lieden aan het verstand gebragt dat zij bij aankomst van schepen deze vlag moesten vertoonen. Op den tegenoverliggenden oever van Nieuw-Guinea werd met den kijker eene kampong bespeurd, die de lieden Jakoed noemden, terwijl eene andere, iets verder gelegen, Teboekoe scheen te heeten. Den 29sten December werd nog bij het eiland vertoefd om de juiste ligging te bepalen (139° 27′ 30″ O. L. en 8° 17′ Z. B.), waartoe den vorigen dag wegens al te bedekte lucht de gelegenheid had ontbroken. Bij het wegstoomen raakte de *Batavia* aan den grond, doch het ongeval was niet ernstig en gaf slechts eenige vertraging, doordien men hoog water moest afwachten. Reeds had het schip in veel lastiger omstandigheden verkeerd, en het mogt een geluk heeten dat de togt langs de geheele onbekende en moeijelijk te naderen zuidkust tot dusver zoo goed was afgeloopen.

Bij de voortzetting van den togt, in den morgen van den 30sten December, vond men ook bewesten Vleermuizen-eiland de kust bewoond. Er kwamen verscheidene praauwen bij het schip, waaronder één, die men reeds in de verte van om de west had zien naderen, met eene Nederlandsche vlag, vermoedelijk dezelfde die in 1879 bij de bezoekreis van de *Havik* boven het wapenbord in de Marianne-straat was bevestigd geworden. De opvarenden trachtten dan ook te beduiden dat zij die vlag ergens gevonden en haar toen naar hunne negorij medegenomen hadden. Kennelijk waren zij verheugd dat van het stoomschip dezelfde kleuren wapperden. Gretig maakten de lieden gebruik van de gelegenheid om alles wat zij bij zich droegen te verruilen tegen snuisterijen en Europesche kleedingstukken, zoodat ook hier eenige ethnologische voorwerpen werden verzameld. Na eenige uren voor hunne kampong geankerd te hebben (139° 21′ O. L. en 8° 17′ Z. B.) stoomde de *Batavia* verder en bereikte nog vóór den avond den zuidelijken ingang van straat Marianne.

Den volgenden dag werd bezuiden Frederik Hendrik-eiland gestuurd, waar de kust een schier nog eentooniger aanzien heeft dan de streek bij den 141sten lengtegraad, en den 1sten en 2den Januarij werd het eiland verder rond gestoomd tot aan den noordelijken ingang van Marianne-straat. Bij de wetenschap dat de straat niet bewoond was, werd deze niet binnengestevend, doch weder de kust van Nieuw-Guinea gevolgd, hetgeen in het begin niet dan met groote voorzigtigheid kon geschieden.

Den 3den kreeg de *Batavia* achtereenvolgens twee kampongs in 't zigt (de zuidelijkste gelegen op 6° 28′ Z. B.), die beide zoowel in 1879 door de *Havik*, als later door de *Bromo*, vruchteloos waren gezocht. Men was echter genoodzaakt ze voorbij te stoomen, daar het weder ongunstig was en de *Batavia* zoowel daarom als wegens de weinige diepte der zee een paar mijlen uit den wal moest blijven. De hevige branding scheen het ook voor de inboorlingen onmogelijk te maken om naar buiten te komen.

In den morgen van den 4den, bij fraai weder, kreeg men — voor 't eerst op de geheele reis — landwaarts in bergen en ook enkele sneeuwtoppen te zien. Des avonds werd nabij de Oetanate-rivier geankerd. Het lag in de bedoeling om hier een wapenbord te plaatsen, maar van dit voornemen werd afgezien, daar dit kustgedeelte, voor zoover althans van boord was te zien, onbewoond scheen. Bovendien was het wenschelijk, met het oog op het toenemend aantal berri-berri-lijders aan boord, buitengewoon oponthoud te vermijden, en kwam de plaatsing van een wapenbord op dit punt ook niet bepaald noodig voor, omdat er toch reeds een in de nabijheid van de Oetanate-rivier — te Wakorah — stond.

Den 5den werd de reis vervolgd en digt langs de kust gestuurd, waar enkele hutten en kleine klapperbosschen gezien werden. In de nabijheid van Lakahia had men nog gelegenheid met de bevolking in aanraking te komen. Deze zag er minder woest uit en bood de onzen klappers en pisangs aan. Met de kleine geschenken, die uitgedeeld werden, toonden de lieden zich zeer ingenomen. Hunne kampong heette Tadjoepia. Onder degenen die aan boord kwamen was ook de radja moeda van Oetanate, wien eene Nederlandsche vlag werd uitgereikt. Van hem werd vernomen dat te Wakorah het wapenbord nog aanwezig was.

In overleg met den controleur besloot de kommandant van de *Batavia* de zending naar Nieuw-Guinea hier als afgeloopen te beschouwen, daar de steenkolenvoorraad aanvulling behoefde en de gezondheid der bemanning niet verbeterde. Er werd dus weder naar de Aroë-eilanden koers gezet om van daar, na eenige observatien in de Tiando-groep gedaan te hebben, via Amboina naar Ternate terug te keeren.

Omtrent het belang van Nieuw-Guinea's zuidkust voor den handel luidt het oordeel van den controleur niet bemoedigend. De groote afstand waarop men van den wal verwijderd moet blijven, de ondiepte der zee, de vele modder- en zandbanken die er worden aangetroffen, het gemis aan veilige ankerplaatsen, zijn zoo vele redenen die het bezoek van deze kust slechts bij kalm weder en kalme zee mogelijk maken, terwijl het bovendien bij den geringen trap van ontwikkeling, waarop de inboorlingen staan, niet waarschijnlijk is dat er handelaren zullen gevonden worden die hunne ondernemingen tot deze oorden zouden willen uitstrekken. Voor natuuronderzoekers, geologen, enz. schijnt deze kust een rijk veld ter bearbeiding op te leveren, doch expeditien derwaarts zullen uit den aard der zaak met zeer veel moeijelijkheden gepaard gaan, waaronder de ongezondheid van het land, zelfs voor niet-inheemsche inlanders, eene eerste plaats inneemt.

Het is niet gebleken of het land rijk is aan andere voortbrengselen dan sago en klappers, welke artikelen de algemeene voedingsmiddelen schijnen uit te maken. Pogingen om van de taal die de lieden spraken eenige woorden te verzamelen, moesten worden opgegeven, daar voor hetzelfde voorwerp op verschillende plaatsen geheel afwijkende benamingen werden gebezigd. De klank van het gesprokene had veel overeenkomst met die van andere Polynesische talen. Of er bij deze inboorlingen eene soort godsvereering bestaat, kon men niet te weten komen. Afgodsbeelden werden niet gezien, doch allen droegen eene soort van amuletten. Hoe bereid de lieden overigens waren om alles wat zij aan het lijf droegen te verruilen tegen de hun aangeboden voorwerpen, zoo bleek het toch dat zij zekere

stukjes bamboe of boomschors, die zij bij zich droegen, niet wilden afstaan. Ook in hunne praauwen (uitgeholde boomstammen van 14 tot 16 M. lengte, min of meer met snijwerk versierd,) was een stuk hout van zonderlingen vorm te vinden, dat zij niet wilden afgeven.

§ 19. *Timor.*

Bij de beperkte middelen van bestuur waarover in dit gewest valt te beschikken, kan het Europeesch gezag zich tegenover de vele onbeschaafde en dikwijls aanmatigende radja's niet steeds met de noodige kracht doen gelden. Ongestoorde rust is bovendien op vele der eilanden een zeldzaam verschijnsel, daar veeroof en geschillen over grondbezit gedurig stof tot verwikkelingen geven die vaak niet zonder gewelddadigheden afloopen. Vooral op Midden-Timor, in Endeh (Flores) en op Soemba was dit in het afgeloopen jaar het geval. Een der lastigste radja's van Soemba is die van Lewa of Soedoe (zie o. a. het verslag van 1875 blz. 26). In November 1880 ontstonden door zijn toedoen op de standplaats van den controleur ernstige ongeregeldheden, die wel voor het oogenblik met behulp van de ter plaatse gevestigde Boeginezen bedwongen werden, maar den controleur, op wiens woning de strijdlustige Soembanezen het vooral schenen gemunt te hebben, deden besluiten om zich met de kruisboot naar Koepang te begeven, ten einde zich met den resident omtrent de te nemen maatregelen te verstaan. Na gehouden overleg keerde de controleur op zijne standplaats terug. Ook den resident, die later Soemba bezocht, is het niet mogen gelukken den radja van Lewa in handen te krijgen, maar nieuwe verwikkelingen zijn tot dusver uitgebleven.

In het gebied van den radja van Larantoeka (Oost-Flores), waar in Mei 1880 (zie vorig verslag blz. 25) vijandelijkheden uitgebroken waren tusschen het berg- en het strandvolk, namen die onlusten gelukkig geen grooten omvang. Beide partijen schenen te weifelen om tot een beslissend treffen over te gaan; als schoorvoetende trok men af en toe tegen elkander op en men stelde zich tevreden wanneer aan de tegenpartij kleine verliezen waren toegebragt. De vooral met het oog op de veiligheid van de Roomsch-katholieke missie in Larantoeka van bestuurswege genomen voorzorgsmaatregelen konden dan ook omstreeks het einde van Julij reeds gedeeltelijk worden opgeheven. Daar echter de spanning tusschen de strand- en bergkampongs nog steeds voortduurde, bleef het bestuur ijverig in de weer om partijen tot eene schikking te bewegen, doch eerst in den aanvang van 1881 is de radja er toe gebragt kunnen worden zijnerzijds eenige concessien te doen, die hoop geven dat eerlang de goede verstandhouding tusschen Larantoeka en de bergkampongs zal hersteld zijn. Door den resident, die zelf met de hoofden van het bergvolk besprekingen heeft gehad, is niets ontdekt wat de veronderstelling zou kunnen wettigen, dat de invloed der Europesche geestelijken op den Christen-radja aanleiding tot diens geschillen met het heidensche bergvolk zou hebben gegeven.

Nu en dan werd in het afgeloopen jaar weder gehoord van slavenhandel op Zuid-Soemba, Flores en de Allor-eilanden. Steeds levendiger doet zich dan ook de behoefte gevoelen om in den Timor-archipel, waar thans slechts af en toe gedurende een korten tijd door de oorlogs- of gouvernementsmarine de vlag kan worden vertoond, blijvend een stoomschip beschikbaar te hebben, daar de aanwezige zeilvaartuigen (gewapende booten) te veel afhankelijk zijn van gunstigen wind en van de gesteldheid der zee om de verdachte plaatsen gedurig en onverwachts te kunnen bezoeken. Het noodige wordt gedaan om in het aanstaande jaar voor deze residentie een gouvernements stoomschip te kunnen afzonderen.

Volgens de berigten van onze ambtenaren kwamen gedurende 1880 in de verschillende gedeelten van het gewest nog al vele, ofschoon niet ernstige, ziektegevallen voor, waren voedingsmiddelen in voldoende mate aanwezig, doch was de handel verre van levendig.

§ 20. *Bali en Lombok.*

Uit de zelfbesturende vorstenrijken op Bali, waar het Gouvernement niet door ambtenaren vertegenwoordigd is, schijnen over 1880 geen berigten van aanbelang te zijn vernomen [1]). In de onder Europesche leiding geplaatste Balische landschappen Boeleleng en Djembrana was de stemming jegens het Gouvernement onder de verschillende bestanddeelen der bevolking over 't algemeen naar wensch, maar zoowel in Boeleleng als in Djembrana kwamen meer en meer de nadeelen aan het licht van den sedert eenige jaren bestaanden intérimairen toestand met betrekking tot het bestuur over de eigenlijke inheemsche bevolking. Bij gemis aan personen, geschikt om als zelfbesturend regent op te treden, werd, zoo als bekend, in Djembrana in 1866 en in Boeleleng in 1873 het bewind (behalve over de gouvernements-onderdanen) opgedragen aan een voorloopigen raad van bestuur. Van lieverlede schijnen deze voorloopige regeerders zich aan misbruiken te hebben schuldig gemaakt, die meer dan tot dusverre aan het licht kwamen toen in het afgeloopen jaar uit den boezem der mindere hoofden bij het Europeesch bestuur op verandering in den bestaanden staat van zaken werd aangedrongen. Zoo als elders is medegedeeld [2]), is nu het noodige voorbereid om te geraken tot eene betere uitoefening van het Nederlandsch gezag in dit gedeelte van Bali. Daartoe is de medewerking noodig van de inheemsche bevolking en hare hoofden, en het werd om die reden niet raadzaam geacht ten opzigte der bij de misbruiken betrokken bestuursleden tot ingrijpende maatregelen over te gaan, omdat dit welligt algemeene gisting en tijdelijke regeringloosheid zou kunnen te weeg brengen.

In Boeleleng werd in het afgeloopen jaar de landstreek Boengkoelan, welke tot dusver twee poenggawa-schappen (districten) uitmaakte, onder één districtshoofd geplaatst. Deze zamenvoeging, waarin de bevolking van het in te lijven gedeelte had toegestemd, lokte echter van de zijde van sommigen, die door den sedahan agoeng (ondercollecteur) en een paar leden der bestuurscommissie van Boeleleng bewerkt waren, verzet uit, toen als hoofd van het vereenigd district een poenggawa optrad, die niet tot de gunstelingen der drie laatstbedoelde personen behoorde. Nadat de sedahan agoeng, die sterk geijverd had voor de kandidatuur van zijn broeder (een onervaren jongeling), tijdelijk naar Banjoewangi was gezonden, ter voorkoming dat hij het tegen de onruststokers in te stellen onderzoek belemmerde, ondervond het gezag van den nieuwen poenggawa geen moeijelijkheid meer. De hoofdschuldigen werden vervolgens streng gestraft, terwijl de overigen, die meer als werktuigen hadden dienst gedaan, eene ligtere straf ontvingen.

Van botsingen tusschen het Hindoesche en het Mohammedaansche deel der bevolking vindt men in de ontvangen berigten niets vermeld. Het getal Balische Mohammedanen is vooral in Boeleleng zeer gering, en de Hindoesche Balinezen worden gezegd doorgaans zeer verdraagzaam te zijn, 't geen bij hen voortspruit uit het bewustzijn dat zij de groote meerderheid vertegenwoordigen. Van de twee op Bali (in of nabij de afdeeling Boeleleng) gevestigde zendelingleeraren is, volgens een telegrafisch berigt van Julij jl., één door zijn huisbediende vermoord. De daad wordt toegeschreven aan wraakzucht van den moordenaar wegens ondervonden mishandeling. De dader is gevat. Naar aanleiding van afkeurenswaardige handelingen, waaraan zich, volgens in Mei jl. bij de Indische Regering ingekomen berigten, de andere zendeling-leeraar tegenover Hindoesche Balinezen zou hebben schuldig gemaakt, is aan den resident van Banjoewangi een naauwkeurig onderzoek gelast.

In het afgeloopen jaar viel de oogst zoowel in Boeleleng als in Djembrana vrij bevredigend uit; de handel echter was niet zoo levendig als in 1879, doch over den gezondheidstoestand viel niet te klagen.

In Mei/Junij 1880 werd door het oorlogstoomschip *Watergeus*, behalve te Boeleleng en te Djembrana, ook

[1]) Van de twee jongelingen uit Gianjar en Klongkong, die op 's lands kosten te Banjoewangi werden opgeleid voor de hun door de vorsten dier landschappen toegedachte betrekking van Maleisch schrijver tevens tolk, is die uit Klongkong naar Bali teruggekeerd alvorens zijne studien te hebben ten einde gebragt. De leertijd van den andere, die door langdurige ziekte in het onderwijs veel ten achteren was geraakt, is door de Regering nog een paar jaren (tot Julij 1882) verlengd geworden.

[2]) Zie de toelichtende nota van wijziging, gedrukt onder n°. 43 der stukken betreffende de Indische begrooting voor 1881. (Zitting 1880—1881 — 4.)

te Ampenan op Lombok de vlag vertoond. De vorst, die naar het scheen zich wenschte te bepalen tot het afvaardigen van eenige hoofden om den kommandant te begroeten, noodigde echter, toen laatstgenoemde zijn verlangen naar eene ontmoeting met hem had te kennen gegeven, de onzen uit tot een bezoek aan zijne iets verder gelegen verblijfplaats Mataram, en liet daartoe te Ampenan de noodige paarden in gereedheid brengen. De kommandant en zijne officieren werden te Mataram in eene der pendoppo's van den kraton opgewacht door den vorst, omringd van zijne zonen, den rijksbestuurder en verder gevolg. Over de beleefdheid en gulheid der ontvangst viel niet te klagen, vooral toen de radja bespeurde dat aan het bezoek van de *Watergeus* geene bijoogmerken waren verbonden.

D. Landmagt.

§ 1. *Levende strijdkrachten.*

Zamenstelling. De verhouding, die bij het einde der jaren 1879 en 1880 tusschen de formatie en de sterkte van het Nederlandsch Indische leger bestond, wordt in het volgende overzigt aangegeven.

		Officieren.			Onderofficieren en manschappen.					Paarden.
		Europeanen.	Inlanders.	Totaal.	Europeanen.	Afrikanen.	Amboinezen.	Overige inlanders.	Totaal.	
Op 31 December 1879 telde de	normale formatie. . .	1334	a) 100	1434	13 062	246	1406	15 401	30 115	1404
	tegenwoordige formatie.	1550	„	1550	15 649	246	970	15 830	32 695	1451
	sterkte	b) 1495	„	b) 1495	15 788	172	c) 1296	16 743	d) 33 999	e) 1222
Op 31 December 1880 telde de	normale formatie. . .	1335	a) 100	1435	13 055	246	1406	15 403	30 110	1404
	tegenwoordige formatie.	1481	„	1481	14 728	246	970	14 562	30 506	1438
	sterkte	f) 1456	„	f) 1456	15 399	156	g) 1322	14 816	h) 31 693	i) 1240
Alzoo ult°. 1880 eene vermeerdering of vermindering der	normale formatie. . .	+ 1	„	+ 1	— 7	„	„	+ 2	— 5	„
	tegenwoordige formatie.	— 69	„	— 69	— 921	„	„	— 1268	— 2189	— 13
	sterkte	— 39	„	— 39	— 389	— 16	+ 26	— 1927	— 2306	+ 18

a) Volgens de oorspronkelijke legerformatie van 1853 bestemd ter indeeling bij de korpsen pradjoerits, die echter, zoo als bekend is, niet opgerigt werden.

b) Onder deze sterkte zijn begrepen 74 adjudant-onderofficieren, dienstdoende als officier, en 103 officieren gedetacheerd uit Nederland. Het leger telde echter bovendien 9 officieren in Nederland gedetacheerd, 14 officieren op non-activiteit of „voor memorie" gevoerd, en 206 officieren met verlof buiten Nederlandsch Indie.

c) Hieronder 109 Alfoeren.

d) Bovendien telde het leger nog 71 Europesche en 15 inlandsche onderofficieren en manschappen die „voor memorie" gevoerd, werden, en waren 302 burgerpersonen als schrijvers op de militaire bureaux werkzaam, die mede niet in de sterkte tellen. Daarentegen zijn onder de opgegeven sterkte wel begrepen 432 gedetineerden (306 Europeanen, 2 Afrikanen, 3 Amboinezen en 121 andere inlanders), benevens 5143 in de militaire hospitalen verpleegden (3268 Europeanen, 10 Afrikanen en 1865 inlanders).

e) Hieronder 26 muildieren.

f) Onder deze sterkte zijn begrepen 51 adjudant-onderofficieren, dienstdoende als officier, en 105 officieren gedetacheerd uit Nederland, waaronder 1 officier van gezondheid gedetacheerd van de reserve der marine. Het leger telde echter bovendien 14 officieren gedetacheerd in Nederland, 14 officieren op non-activiteit of „voor memorie" gevoerd, en 169 officieren met verlof buiten Nederlandsch Indie.

g) Hieronder 136 Alfoeren.

h) Bovendien telde het leger nog 71 Europesche en 18 inlandsche onderofficieren en manschappen die „voor memorie" gevoerd werden, en waren 323 burgerpersonen als schrijvers op de militaire bureaux werkzaam, die mede niet in de sterkte tellen. Daarentegen zijn onder de opgegeven sterkte wel begrepen 359 gedetineerden (300 Europeanen, 2 Afrikanen, 1 Amboinees en 56 andere inlanders), benevens 3777 in de militaire hospitalen verpleegden (2259 Europeanen, 13 Afrikanen en 1505 inlanders).

i) Hieronder 23 muildieren.

Meer gedétailleerd, dat is wapensgewijze en — wat de officieren betreft — ook rangsgewijze gesplitst, vindt men de boven opgegeven cijfers over 1880 terug in bijlage B, waarin tevens een overzigt wordt gegeven van de veranderingen die de formatie gedurende dat jaar heeft ondergaan. Uitgenomen de aanzienlijke inkrimping van de tegenwoordige formatie door de reorganisatie van de troepenmagt in Atjeh (zie blz. 40 en 41 van het vorig verslag), waren deze wijzigingen van te geringe beteekenis om daarbij nader afzonderlijk stil te staan.

De noodige gegevens zijn inmiddels verzameld om de formatie van het leger, zoo als die — sedert zij bij Koninklijk besluit van 2 Augustus 1853, lit. E[14], werd vastgesteld — door tal van beschikkingen werd gewijzigd, op nieuw te arresteeren, en wel in zoodanigen vorm dat voortaan elke nieuwe wijziging zal kunnen worden aangebragt zonder aan het behoud van een geregeld overzigt der formatie te schaden. Voor de zamenstelling van de begrooting van Nederlandsch Indie voor 1882 zijn de aldus verzamelde gegevens als grondslag genomen, met het doel om de legerformatie op nieuw als één geheel te arresteeren, zoodra de begrooting tot wet zal zijn verheven. Het voornemen bestaat om bij die gelegenheid tevens eenige urgente veranderingen in de formatie van het leger te brengen, voornamelijk ten aanzien van het wapen der kavalerie en van de verschillende inrigtingen ten behoeve van het militair onderwijs. Over dit laatste onderwerp wordt hierna afzonderlijk gehandeld (blz. 32).

Wat de kavalerie betreft, heeft het nader overleg met de Indische Regering, waarvan op blz. 26 en 27 van het vorig verslag werd gewaagd, tot de overtuiging geleid, dat de aanzienlijke inkrimping van het wapen, die vroeger in de bedoeling heeft gelegen, niet wel overeen te brengen is met de diensten die op den duur van de kavalerie kunnen en moeten gevorderd worden. Bovendien heeft de ondervinding geleerd dat de in 1873 tot stand gekomen zamensmelting van de zoogenaamde lijfwachten-dragonders aan de hoven van Soerakarta en Djokjokarta met het regiment kavalerie in de praktijk tot allerlei moeijelijkheden aanleiding geeft. De door die lijfwachten-dragonders en door hunne officieren aanhoudend te verrigten diensten in de onmiddellijke omgeving der vorsten van Soerakarta en Djokjokarta laten niet genoeg tijd beschikbaar om den troep geregeld te oefenen, waardoor die — als onderdeel van het regiment kavalerie — alle waarde verliest. Daarenboven eischen de straks vermelde ten hove te volbrengen diensten eene speciale vorming, en dragen die diensten — althans voor zooveel de officieren betreft — een eigenaardig karakter, dat niet altijd is overeen te brengen met den gewonen werkkring van den officier. Mitsdien is het noodig geoordeeld de lijfwachten-dragonders op nieuw, als op zich zelf staande korpsen (ieder sterk 1 officier, 47 ruiters en 40 paarden), onder toezigt van het civiel bestuur te brengen. Het regiment kavalerie zal te gelijkertijd

verminderd worden van zeven tot vijf eskadrons, namelijk vier veld-eskadrons en één depôt-eskadron, tot eene gezamenlijke sterkte van 32 officieren, 844 minderen (443 Europeanen en 401 inlanders) en 700 troepenpaarden. Onder deze sterkte is mede begrepen het, als zelfstandig onderdeel van het regiment te behouden, detachement te Makasser, sterk 1 officier en 35 minderen, met 29 troepenpaarden. Het regiment zal als volgt gelegerd worden: de staf, het depôt-eskadron en twee veld-eskadrons te Salatiga, één veld-eskadron te Batavia, een half veld-eskadron te Soerabaija en een half veld-eskadron in Atjeh.

Plaatselijke indeeling. Ongerekend de aanwijzing van verschillende troepenafdeelingen tot bewaking van de afsluitingslinien ter bestrijding der veeziekte — zie blz. 107 van het vorig verslag en hoofdstuk K, afdeeling V, § 2 hierachter — werden in 1880 in de standplaatsen der troepen (zie blz. 664 en volg. van den Regerings-almanak van Nederlandsch Indie voor 1881) geen wijzigingen van eenige beteekenis gebragt. Slechts werd het gedeelte van het 7de veldbataillon dat, in verband met de veeziekte, tijdelijk in Bantam had dienst gedaan, na afloop van de bewaking aldaar — omstreeks het einde van October — niet naar Banjoe-Biroe (Willem I) teruggezonden, maar te Meester-Cornelis gelegerd, waarheen in den aanvang van 1881 ook de overige te Banjoe-Biroe aanwezige kompagnien van gemeld bataillon overgingen. Ter laatstgenoemde plaats kwam toen het 6de veldbataillon in garnizoen, dat te Malang vervangen werd door het tot dusver (voorloopig) te Soerabaija gelegerde 3de depôt-bataillon. Deze troepenverplaatsingen, welke in Maart jl. haar beslag kregen, stonden in verband met het voornemen om de citadel Prins Hendrik te Soerabaija, — waarin laatstgemelde troepenafdeeling gehuisvest was geweest, — te doen inrigten tot centrale straf-inrigting voor dwangarbeiders (verg. hoofdstuk F § 5).

Aanvulling van het korps officieren. In den loop van het jaar 1880 zijn, blijkens de volgende opgave, 147 officieren voor goed aan het Indische leger ontvallen, waaronder echter 36 die ter zake van verlof naar Europa reeds tijdelijk uit de sterkte waren afgevoerd.

AANWEZIG:	AANTAL OFFICIEREN IN 1880: overleden of gesneuveld.	gepensioneerd.	eervol ontslagen zonder pensioen.	ontslagen.	Totaal aan den dienst ontvallen.
in Nederlandsch Indie (actief dienende)	11	90	6	4	111
buiten Nederlandsch Indie (met verlof)	4 *a*)	31	1	"	36
Te zamen . . .	15	121	7	4	147

a) Hieronder 1 die nog vóór zijne afreis uit Indie overleed. Nog 6 andere verlofgangers werden in 1880 in Indie uit de sterkte afgevoerd als overleden, maar deze zijn hier niet opgenomen omdat het sterfgevallen betrof die vóór 1880 plaats hadden.

Tot aanvulling der verliezen, die het actief dienend officierskorps leed, werden 94 nieuw benoemde officieren in Nederlandsch Indie ingedeeld, nader gespecificeerd in den volgenden staat, die geen rekening houdt met de officieren uit Nederland gedetacheerd.

WAPENS EN DIENSTEN.	AANTAL OFFICIEREN GEDURENDE 1880: in Indie benoemd. Afkomstig van de militaire en de artillerie-school te Mr. Cornelis en te Weltevreden.	in Indie benoemd. Opgeleid bij de korpsen.	in Indie benoemd. Overgeplaatst van de marine.	in Nederland benoemd en in Indie in dienst gesteld. 1) Speciaal opgeleid *a*).	in Nederland benoemd en in Indie in dienst gesteld. 1) Opgeleid bij de korpsen.	in Nederland benoemd en in Indie in dienst gesteld. 1) Civiel personeel.	in Nederland benoemd en in Indie in dienst gesteld. 1) Overgeplaatst van het Nederl. leger of de marine.	Totaal.
Infanterie	22	3	»	»	28	»	4	57
Kavalerie.	»	»	»	»	»	»	»	»
Artillerie	3	1	»	»	2	»	1	7
Genie	»	»	»	1	»	»	»	1
Officieren van gezondheid.	»	»	1	5	»	*b*) 12	*c*) 2	20
Apothekers	»	»	»	»	»	2	»	2
Paardenartsen	»	»	»	2	»	»	»	2
Militaire administratie . .	»	»	2	»	2	»	1	5
Totaal . .	25	4	3	8	32	14	8	94

a) Bij de Koninklijke militaire akademie te Breda, het militair hospitaal te Amsterdam, of 's Rijks veeartsenijschool te Utrecht.
b) Hieronder 11 vreemdelingen, die tijdelijk (d. i. voor vijf jaren) tot officier van gezondheid werden benoemd.
c) Beiden van de Koninklijke Nederlandsche Marine.

1) Behalve de in dezen staat vermelde officieren bevonden zich den 1sten Januarij 1881 op reis naar Java of (in afwachting hunner uitzending) in Nederland:
24 nieuw benoemde 2de luitenants der infanterie;
7 " " " " artillerie, waarvan 3 de lessen in de 1ste klasse der krijgsschool volgden, en 2 ter voltooijing hunner opleiding gedetacheerd waren bij de werkplaatsen te Delft;
7 nieuw benoemde 2de luitenants der genie, waarvan 6 de lessen in de 1ste afdeeling der krijgsschool volgden;
3 " " officieren van gezondheid der 2de klasse;
1 " benoemd militair apotheker der 3de klasse;
1 " " 2de luitenant-kwartiermeester.
Te zamen 43 officieren.

Niettegenstaande een buitengewoon groot aantal officieren in 1880 den dienst met pensioen verlieten — in Nederlandsch Indie alleen 90 [1]) — mogt het zonder moeite gelukken bijna alle verliezen, die het actief dienend officierskorps leed, aan te vullen. Den 1sten Januarij 1881 telde het leger slechts 18 actief dienende officieren minder dan een jaar te voren. Rekent men de officieren mede die in Nederland ter uitzending gereed waren, en derhalve — zoo noodig — binnen weinige weken voor den dienst in Indie beschikbaar zouden zijn geweest, dan kan gezegd worden dat de verliezen, die het actief dienend officierskorps leed, ruimschoots gedekt werden, welke uitkomst des te gunstiger mag heeten, omdat onder de in 1880 nieuw ingedeelde officieren er slechts één voorkwam, die zijne opleiding bij de Koninklijke militaire akademie genoten had. Het verdient daarbij opmerking, dat het aantal uit Nederland buitengewoon [2]) gedetacheerde officieren niet noemenswaardig toenam; dat aantal klom van 100 tot 103.

Zoo als hierboven reeds werd aangeteekend (blz. 26) kon in 1880 de tegenwoordige formatie niet onbeduidend worden ingekrompen, waardoor deze aan het einde des jaars 69 officieren minder vorderde dan bij den aanvang. Dit, gevoegd bij de omstandigheid dat het aantal met verlof buiten Nederlandsch Indie verblijf houdende officieren in den loop des jaars afnam [3]), was oorzaak dat de verhouding tusschen de cijfers der sterkte en der formatie aanzienlijk beter werd. Terwijl het aantal adjudant-onderofficieren, die dienst deden als officier, van 74 tot 51 daalde, werd tevens het incompleet van 55 tot 25 gereduceerd. Wat de infanterie betreft, bestond op het einde des jaars zelfs een overcompleet van 30 officieren, zoodat bij dit wapen de adjudant-onderofficieren die als officier dienst deden — op 1° Januarij 1881 ten getale van 33 — bijna allen gemist konden worden.

Aansluitende aan den op blz. 27 van het vorig verslag voorkomenden staat, geeft het volgende overzigt meer gedétailleerde cijfers betreffende de verhouding tusschen de sterkte en de eischen der formatie.

WAPENS EN DIENSTEN.	Tegenwoordige formatie.	Actief dienend in Nederlandsch Indie, ongerekend de adjudant-onderofficieren dienst doende als officier.	Adjudant-onderofficieren dienst doende als officier.	Totaal beschikbaar voor den dienst. (Kolommen 3 en 4 te zamen.)	Incompleet.	Overcompleet.	Met verlof of gedetacheerd buiten Nederlandsch Indie en voorts non-actief of voor memorie gevoerd.
Generaals	4	4	»	4	»	»	»
Generale staf *a*)	18	15	»	15	3	»	2
Infanterie	822	*b*) 819	33	852	»	30	119
Kavalerie	43	*c*) 32	»	32	11	»	5
Artillerie	135	*d*) 116	18	134	1	»	16
Genie	76	*e*) 67	»	67	9	»	5
Officieren van gezondheid	184	*f*) 160	»	160	24	»	26
Apothekers	44	39	»	39	5	»	7
Paardenartsen	6	7	»	7	»	1	1
Militaire administratie	149	*g*) 146	»	146	3	»	16
Totaal	1481	1405	51	1456	56	31	197
					Incompleet 25.		

a) De officieren van den generalen staf keeren, bij bevordering, in den regel naar hun oorspronkelijk wapen terug.

b) Hieronder 76 gedetacheerd uit Nederland.

c) Hieronder 2 gedetacheerd uit Nederland.

d) Hieronder 19 gedetacheerd uit Nederland, waaronder 10 infanterie-officieren die tijdelijk dienst doen bij het wapen der artillerie.

e) Hieronder 14 (allen Indische officieren) gedetacheerd van het wapen der infanterie.

f) Hieronder 1 gedetacheerd van de reserve der rijksmarine; voorts zijn in de opgaaf begrepen 23 officieren van gezondheid (vreemdelingen) die slechts voor den tijd van vijf jaren zijn aangesteld (zie blz. 34 van het verslag van 1878).

g) Hieronder 7 gedetacheerd uit Nederland.

De kansen op geregelde aanvulling van het officierskorps blijven gaandeweg verbeteren.

Terwijl de cursus aan de Koninklijke militaire akademie in September 1880 met 138 kadetten voor den Indischen dienst werd geopend, zal hun aantal den 1sten September 1881, naar het zich thans laat aanzien, 150 bedragen, nagenoeg als volgt verdeeld:

[1]) In het geheel — zoo als straks werd aangeduid — 121, terwijl in de elf voorafgegane jaren (1869 t/m 1879) te zamen, 506 officieren het leger met pensioen verlieten, — in 1869 het grootste aantal, 58; in 1873 het geringste, 28. Laat men deze beide jaren buiten rekening, dan vindt men een gemiddeld cijfer van 47 pensioneeringen per jaar. De menigvuldigheid der pensioens-aanvragen in 1880 was een natuurlijk gevolg van de sedert geruimen tijd in het vooruitzigt gestelde nieuwe regeling der pensioenen, die 1 Januarij 1880 in werking trad (verg. vorig verslag blz. 28/29).

[2]) Zie in bijlage B hierachter het vergelijkend overzigt van de tegenwoordige formatie en de aanwezige sterkte (blz. 5 aldaar).

[3]) Van 206 tot 169. De daling van het cijfer der met verlof buiten Nederlandsch Indie aanwezige officieren is voor een deel het gevolg van het hooger vermelde toenemen van het aantal pensioens-aanvragen.

	1ste studie-jaar.	2de studie-jaar.	3de studie-jaar.	4de studie-jaar.	Totalen.
Infanterie . .	27	20	17	6	70
Artillerie . .	14	11	17	8	50
Genie	5	5	11	9	30
	46	36	45	23	150

Den 1sten Mei 1881 werd het hierna vermeld getal onderofficieren bij de hoofdcursussen in Nederland opgeleid:

	te Kampen.		te 's Hertogenbosch.	
	Infanterie.	Militaire admini-stratie.	Infanterie.	Kavalerie.
Bestemd voor den dienst in Oost-Indie. .	8	1	4	»
Bestemd voor den dienst in Oost-Indie of in Nederland	5	2	1	»
Bestemd voor den dienst in Nederland of in Oost-Indie	22	4	27	2

Bij het in September 1881 in Nederland te houden examen voor onderofficieren, die naar den rang van officier dingen, worden voor den Indischen dienst opengesteld: 18 plaatsen voor de infanterie, en een onbepaald aantal voor de artillerie en voor de militaire administratie.

Bij de militaire school te Meester-Cornelis waren bij den aanvang van den cursus 1880-1881 103 élèves in opleidng, over de drie studiejaren aldus verdeeld:

	1ste studiejaar.	2de studiejaar.	3de studiejaar.	Totalen.
Infanterie	34	33	27 *a*)	94
Militaire administratie	5	2	2	9
Te zamen . . .	39	35	29	103

a) Een dezer leerlingen heeft het verlangen te kennen gegeven om bij het wapen der kavalerie over te gaan.

De artillerieschool te Weltevreden telde op hetzelfde tijdstip 10 élèves, waarvan 3 in het hoogste en 7 in het 3de studiejaar.

Wat de aanvulling van het officierskorps betreft, levert de geneeskundige dienst bij voortduring de meeste bezwaren op. Het incompleet aan officieren van gezondheid blijft nog toenemen, wat voor een deel het gevolg is van de aanzienlijke lotsverbetering die aan hunne collega's in Nederland ten deel viel bij de wet van 2 Augustus 1880 (Nederlandsch Staatsblad n°. 145). De Indische Regering werd daarom uitgenoodigd om, in verband met de bepalingen dier wet, een voorstel te doen tot verbetering der positie van de officieren van gezondheid en van de militaire apothekers bij het leger in Nederlandsch Indie. Ten aanzien dezer laatsten is reeds een belangrijke maatregel getroffen, in navolging van de meergenoemde wet, namelijk door de opheffing van de 3de klasse dier officieren, die bij Koninklijk besluit van 1 Maart 1881 n°. 10 werd bevolen.

Op voorstel der Indische Regering is de uitzending van vreemdelingen als tijdelijke officieren van gezondheid (zie het verslag van 1878 blz. 34) gestaakt. Daarentegen zijn nieuwe pogingen in het werk gesteld om Nederlandsche artsen voor den tijd van *vier*, *zes* of *acht* jaar aan den militairen dienst in Nederlandsch Indie te verbinden.

Den 1sten Januarij 1881 waren te Amsterdam bij het militair hospitaal nog 76 studenten in opleiding voor de betrekking van officier van gezondheid in Nederlandsch Indie [1]), en wel: 18 semi-artsen [2]), 46 kandidaat-artsen, 11 semi-kandidaten, en 1 student die nog geen nader examen had afgelegd [3]).

Het aantal aanvragen om ingevolge het »voorschrift", vastgesteld bij Koninklijk besluit van 18 April 1878 n°. 21 [4]), in vrije studie te worden opgeleid tot officier van gezondheid bij het leger in Nederlandsch Indie blijft toenemen. Voor het tijdvak van 1 Augustus 1881 tot ultimo Julij 1882 zullen vermoedelijk al spoedig een twintigtal plaatsen nieuw ingenomen zijn. Den 1sten Julij 1881 werden 44 studenten krachtens het genoemde »voorschrift" voor rekening van het Departement van Kolonien gesubsidieerd, en wel: 2 semi-artsen, 18 kandidaat-artsen, en 24 semi-kandidaten.

Het aantal kweekelingen voor den pharmaceutischen dienst, te Utrecht opgeleid, neemt allengs toe. De nieuwe cursus in September 1881 zal geopend worden met 18 leerlingen, waarschijnlijk als volgt over de verschillende studiejaren verdeeld: 1ste studiejaar 5, 2de 6, 3de 4, 4de 1 en 5de 2.

Daar de tegenwoordige sterkte van het officierskorps in Indie geen aanleiding meer gaf om detacheering naar Indie onder de officieren van het leger hier te lande over het algemeen aan te moedigen, werd reeds sedert eenigen tijd de gratificatie voor uitrusting voor officieren die buitengewoon — dat is niet op den voet van Indisch Staatsblad 1871 n°. 176 — gedetacheerd worden, van f 1500 tot f 1000 teruggebragt. Sedert 1 Junij 1880 is laatstvermelde som ook als normaal bedrag aangenomen voor de gratificatie, toe te kennen aan officieren die hier te lande voor het Indisch leger worden benoemd of daarbij van het Nederlandsche leger worden overgeplaatst (Koninklijk besluit dd. 26 Mei 1881 n°. 28). De ondervinding toch heeft geleerd dat de vroeger toegekende gratificatien van f 600 voor een luitenant en van f 800 voor een kapitein geheel ontoereikend waren voor het doel waarmede zij gegeven worden, d. i. dekking der kosten van uitrusting.

Voorziening in de behoefte aan militairen beneden den rang van officier. De volgende staten geven de gebruikelijke statistiek over vijf jaren betreffende de aanvulling van het leger in de mindere rangen.

[1]) Bovendien één arts, die ontslag van de aangegane verbindtenis had gevraagd en dit ontslag sedert bekwam.

[2]) Hiervan zijn er sedert 4 tot arts bevorderd; bovendien werden 2 op hun verzoek van hunne verbindtenis ontslagen.

[3]) Deze laatste is sedert overleden.

[4]) Bij Koninklijk besluit van 7 Maart 1881 n°. 8 is dit voorschrift aangevuld met eene bepaling, die voorkomt dat de in vrije studie opgeleide studenten, voor zoover zij hunne bestemming niet bereiken, in die opleiding het middel zouden kunnen vinden om hunne verpligtingen jegens de nationale militie te ontduiken (verg. art. 47. punt 6, der wet van 19 Augustus 1861 (Ned. Staatsblad n°. 72).

VERLIEZEN.

JAREN.	GESNEUVELD.			OVERLEDEN. a)			GEPASPORTEERD.			GEGAGEERD.			Tot officier bevorderd.		GEVONNISD.			Voor memorie gebragt.		Gedeserteerd of om eenige andere reden afgevoerd. b)			TOTALEN.		
	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.
1876.	38	1	34	1435	25	1146	738	12	413	354	29	439	13	»	77	2	49	16	»	214	3	990	2885	72	3071
	73			2606			1163			822			13		128			16		1207			6028		
1877.	29	7	24	1131	19	1173	284	6	424	712	18	493	41	»	125	2	55	21	»	156	2	1008	2499	54	3177
	60			2323			714			1223			41		182			21		1166			5730		
1878.	18	1	22	824	7	976	281	4	553	985	35	618	37	»	153	4	59	22	»	136	2	398	2456	53	2626
	41			1807			838			1638			37		216			22		536			5135		
1879.	26	»	16	715	11	893	337	1	676	1001	19	585	33	»	144	»	33	26	15	146	3	255	2428	34	2473
	42			1619			1014			1605			33		177			41		404			4935		
1880.	22	»	8	444	2	652	368	5	734	786	12	573	29	»	76	»	44	28	5	149	2	294	1902	21	2310
	30			1098			1107			1371			29		120			33		445			4233		

a) Hieronder zijn begrepen de militairen beneden den rang van officier, die stierven aan de gevolgen van in den strijd bekomen wonden. Hun aantal bedroeg: in 1876 39 Europeanen, 1 Afrikaan en 50 inlanders, te zamen 90.
„ 1877 28 „ 3 Afrikanen „ 17 „ „ „ 48.
„ 1878 37 „ 1 Afrikaan „ 42 „ „ „ 80.
„ 1879 16 „ 3 Afrikanen „ 25 „ „ „ 44.
„ 1880 11 „ „ 8 „ „ „ 19.

Het aantal der *officieren* (in bovenstaande tabel *niet* begrepen) die sneuvelden, en van degenen die aan de gevolgen van in den strijd bekomen wonden overleden, bedroeg: in 1876 4 en 9, in 1877 4 en 3, in 1878 3 en 8, in 1879 1 en 1, en in 1880 1 en 0, allen Europeanen.

b) Onder deze rubriek worden gerekend adjudant-onderofficieren aangewezen om dienst te doen als officier; vermisten; met een briefje van ontslag verwijderden; en eindelijk militairen die om verschillende redenen van hun dienstverband ontheven werden zonder toekenning van gagement of paspoort.

WERVING.

JAREN.	Aangekomen suppletie uit Nederland. a)			Werving in Indie. b)							Als terug van desertie; als niet meer voor memorie gevoerd, of om andere redenen weder in de sterkte opgenomen.					Totaal-generaal.
	Nederlanders.	Vreemdelingen.	Te zamen.	Europeanen.	Afrikanen.	Amboinezen, Menadonezen en Alfoeren.	Javanen, Soendanezen en Maleijers.	Madurezen.	Boeginezen.	Te zamen.	Europeanen.	Afrikanen.	Amboinezen.	Overige inlanders.	Te zamen.	
1876	986	2801	3787	128 (29)	3	196 (2)	5544 (55)	5 (2)	126 (5)	6002 (93)	37	2	„	150	189	9978
1877	888	2326	3214	122 (19)	3	227 (3)	2761 (30)	9 (2)	159 (5)	3281 (59)	46	„	„	163	209	6704
1878	729	1391	2120	143 c) (26)	8 (1)	260 (2)	d) 68	e)	81 (3)	560 (32)	63	„	4	123	190	2870
1879	763	977	1740	150 f) (16)	4 g) (1)	146 (3)	h) 60	e)	51 (1)	411 (21)	60	„	3	80	143	2294
1880	805	556	1361	98 i) (23)	4 „	166 (2)	k) 99 (79)	k)	47 (3)	414 (107)	55 —	„	2	95	152	1927

a) De aangebragte suppletietroepen bestonden dus in elk der opgegeven jaren voor p.m. 74, 72, 65, 56 en 41 pct. uit vreemdelingen.
b) De in deze rubriek tusschen ( ) geplaatste cijfers wijzen het getal aan van hen die vroeger reeds gediend hebben; dit aantal is onder het daarboven geplaatste cijfer begrepen.
c) Waaronder 6 met interruptie van één jaar.
d) De werving van Javanen, Soendanezen en Madurezen werd medio Januarij 1878 tijdelijk gesloten; onder het opgegeven aantal van 68 geworvenen bevonden zich dan ook slechts 40 Javanen en Soendanezen.
e) Zie de aanmerking *d*.
f) Waaronder 2 met interruptie van één jaar.
g) Met interruptie van meer dan een jaar.
h) Allen Maleijers. Zie aanmerking *d*.
i) Waaronder 2 met interruptie van één jaar.
k) De werving van Javanen, Soendanezen en Madurezen is sedert 11 Junij 1880 weder heropend, doch alleen voor hen die vroeger reeds gediend hebben. Onder het opgegeven aantal geworvenen bevonden zich 79 Javanen en Soendanezen; Madurezen meldden zich niet aan.

REËNGAGEMENTEN.

JAREN.	EUROPEANEN *a*).				AFRIKANEN.				INLANDERS *b*).				TOTAAL.				*AANMERKINGEN.*
	Voor één jaar.	Voor twee jaren.	Voor vier jaren.	Voor zes jaren.	Voor één jaar.	Voor twee jaren.	Voor vier jaren.	Voor zes jaren.	Voor één jaar.	Voor twee jaren.	Voor vier jaren.	Voor zes jaren.	Voor één jaar.	Voor twee jaren.	Voor vier jaren.	Voor zes jaren.	
1876	179	497	112	830	9	15	3	8	120	420	125	1154	308	932	240	1992	*a*) Het aantal Europesche militairen, die zich zonder premie reëngageerden, bedroeg in 1876 20, in 1877 15. In 1878, 1879 en 1880 kwamen zulke reëngagementen niet voor.
1877	57	329	52	485	1	10	2	2	62	281	122	1054	120	620	176	1541	
1878	46	309	50	372	1	15	5	1	68	303	98	836	115	627	153	1209	
1879	38	318	50	432	2	20	2	6	122	356	88	1212	162	694	140	1650	*b*) Van de inlandsche militairen reëngageerde zich in 1878 en 1880 telkens één Javaan zonder premie.
1880	39	270	53	458	1	9	5	13	106	413	117	1216	146	692	175	1687	

VERHOUDING VAN HET AANTAL REËNGAGEMENTEN TOT DE LEGERSTERKTE.

JAREN.	Voor één en voor twee jaren.			Voor vier jaren.			Voor zes jaren.			Totaal der reëngagementen.		
	Europeanen.	Inlanders.	Totaal.	Europeanen.	Inlanders.	Totaal.	Europeanen.	Inlanders.	Totaal.	Europeanen.	Inlanders.	Totaal.
1868 t/m **1872** (gemiddeld per jaar)	0.85	1.11	1.96	0.28	0.53	0.81	2.05	3.39	5.44	3.18	5.03	8.21
1876	1.84	1.42	3.26	0.30	0.33	0.63	2.21	3.04	5.25	4.36	4.79	9.15
1877	1.02	0.88	1.90	0.14	0.31	0.45	1.25	2.71	3.96	2.41	3.90	6.31
1878	1.01	1.01	2.02	0.15	0.26	0.41	1.02	2.28	3.30	2.18	3.56	5.74
1879	1.11	1.40	2.51	0.15	0.26	0.41	1.29	3.56	4.85	2.55	5.23	7.78
1880	0.97	1.67	2.64	0.17	0.39	0.56	1.44	3.88	5.32	2.58	5.94	8.52
1876 t/m **1880** (gem. per jaar) . .	1.19	1.28	2.47	0.18	0.31	0.49	1.44	3.09	4.53	2.82	4.68	7.50

Ook de cijfers, in de voorafgaande overzigten vervat, getuigen, even als die betreffende de aanvulling der officierskorpsen, van een allengs terugkeerenden meer normalen toestand. De sterfte is in 1880 aanzienlijk minder geweest dan in eenig jaar sedert 1873. Voor de Europeanen alleen daalde het sterftecijfer, dat in 1879 nog 715 bedragen had, in 1880 tot 444, ofschoon de sterkte van het Europeesch gedeelte des legers sedert 1 Januarij 1879 met nog geen 1000 man afnam. Het aantal Europeanen die den dienst met paspoort verlieten was in 1880 niet noemenswaardig grooter dan in 1879; het getal dergenen aan wie gagement werd toegelegd was aanzienlijk geringer dan in laatstgemeld jaar. Voegt men nu daarbij, dat het aantal reëngagementen in verhouding tot de legersterkte toenam, dan is er voor het oogenblik alle reden tot tevredenheid. Op goede gronden mag worden aangenomen dat de in vorige jaren herhaaldelijk ter sprake gebragte wanverhouding tusschen de getalsterkte van Nederlanders en vreemdelingen in 1880 een keerpunt heeft bereikt. Blijkens het vorig verslag (blz. 31) waren op 1 Januarij 1880 van de Europeanen 50.1 pct. vreemdelingen; op 1 Januarij 1881 maakten deze laatsten 49.2 pct. uit van de Europeanen, en sedert bij de werving minder hooge numerieke eischen gesteld worden, ontstaat van lieverlede eene gunstiger verhouding tusschen het aantal Nederlanders en vreemdelingen. Tegen ruim 56 pct. in 1879, vond men in 1880 nog geen 41 pct. vreemdelingen onder de op Java ontscheepte suppletietroepen, en de volgende opgave betreffende de werving te Harderwijk doet zien dat in dit opzigt nog verbetering is te wachten. Te Harderwijk werden namelijk geworven:

in Julij 1880	83	Nederlanders	en	54	vreemdelingen;
» Augustus »	88	»	»	59	»
» September »	81	»	»	44	»
» October »	107	»	»	51	»
» November »	148	»	»	59	»
» December »	144	»	»	43	»
» Januarij 1881	89	»	»	55	»
» Februarij »	70	»	»	36	»
» Maart »	74	»	»	43	»
» April »	68	»	»	50	»
» Mei »	65	»	»	45	»
» Junij »	97	»	»	56	»
Alzoo in twaalf maanden. . . .	1114	»		» 595	»

Van de geworvenen waren dus slechts 34.81 pct. vreemdelingen.

Tot zoo ver de werving van Europeanen. Verschillende pogingen in de jongst verloopen jaren in het werk gesteld om het Afrikaansche element in de gelederen van het Indische leger weder aan te vullen, hebben niet het gewenschte gevolg gehad. De Regering blijft echter werkzaam om zoo mogelijk de Afrikaansche kompagnien weder voltallig te maken.

De in 1880 geworven Amboinezen, Menadonezen en Ternataansche (niet-christen) Alfoeren, respectievelijk 38, 84 en 44 man, waren te zamen genomen ruim voldoende om de geleden verliezen te dekken, zoodat het overcompleet aan deze militairen van 326 tot 352 man toenam. Daarentegen vermogt men in het afgeloopen jaar niet meer dan 47 Boeginezen te werven, waardoor de geleden verliezen niet geheel werden aangevuld.

De sedert Januarij 1878 gesloten werving voor Javanen (waaronder Soendanezen) en Madurezen werd in Junij 1880 heropend, doch alleen voor hen die vroeger reeds gediend hebben. Van dezen werden er in den verderen loop van het jaar 79 aangenomen, uitsluitend Javanen en Soendanezen. Daar inmiddels het overcompleet aan inlanders, ondanks de aanzienlijke inkrimping der formatie, voor incompleet dreigde plaats te maken, werd de werving van Javanen en Madurezen den 1sten Januarij 1881 op nieuw algemeen opengesteld, en wel met zoo gunstig gevolg, dat al zeer spoedig weder beperkende voorschriften bij de aanneming moesten worden gegeven. Gedurende het eerste kwartaal van 1881 klom het overcompleet aan inlandsche militairen van 254 tot 790. Van de 20 Maleijers die gedurende 1880 aangeworven werden, waren 18 afkomstig van het eiland Nias. De rapporten over de Niassers luiden steeds zeer gunstig, waarom de werving van personen tot dezen landaard behoorende aanmoediging verdient.

In bijlage C is het gewone overzigt gegeven van de aanvulling en de verliezen van het kader bij de verschillende wapens, en wel over vijf jaren, van 1876 tot en met 1880. Bij de beoordeeling der daarin voor het jaar 1880 medegedeelde cijfers moet er op gelet worden, dat de inkrimping van de tegenwoordige formatie aan de aanvulling van het kader ten goede kwam. De omstandigheid, dat in 1880 meer kader uit de sterkte werd afgevoerd dan daarin gebragt, houdt hiermede naauw verband.

De opleiding van geniekader voor het Indische leger bij het bataillon mineurs en sappeurs te Utrecht heeft in 1880 reeds eenig resultaat opgeleverd. In den loop van dat jaar zijn in Indie aangekomen 1 sergeant, 2 korporaals, 4 mineurs der eerste en 1 mineur der tweede klasse, die deze opleiding hebben genoten. Over het algemeen was het intellectueel gehalte der jongelingen, die zich te Utrecht aanmeldden om voor het Indische geniekader te worden opgeleid, onvoldoende. Om hierin te voorzien, werd de werving, die tot dusver voortdurend geopend was, gesloten en tevens bepaald dat er slechts eenmaal 's jaars gelegenheid zal zijn om in opleiding bij het bataillon mineurs en sappeurs te worden aangenomen, nadat aan een vergelijkend examen zal zijn voldaan. Zoodanig examen werd voor het eerst in Maart 1881 gehouden; 2 adspiranten werden toegelaten. Den 1sten Junij 1881 waren in het geheel 21 jongelingen in opleiding.

De volgende staat geeft het aantal leerlingen aan, die bij het einde van 1880 onderrigt ontvingen op de kaderscholen in Nederlandsch Indie.

KADERSCHOLEN.	EUROPEANEN.			INLANDERS.			TOTAAL.		
	Onderofficieren en korporaals.	Mindere militairen.	Totaal.	Onderofficieren en korporaals.	Mindere militairen.	Totaal.	Onderofficieren en korporaals.	Mindere militairen.	Totaal.
Vesting- en garnizoens-artillerie. . .	6	16	22	2	5	7	8	21	29
Veld- en berg-artillerie	8	17	25	1	5	6	9	22	31
Genie	42	54	96	18	21	39	60	75	135
Te zamen . . .	56	87	143	21	31	52	77	118	195

Militair onderwijs. Gelijk hierboven (blz. 26) reeds met een woord werd vermeld, bestaat het voornemen om bij de nieuwe vaststelling der formatie van het leger ook het militair onderwijs in Nederlandsch Indie nader organiek te regelen. De kaderscholen der artillerie en der genie zullen daarbij in de formatie worden opgenomen, en bovendien vier nieuw op te rigten kaderscholen voor de infanterie, namelijk één bij elk depôtbataillon. Bij twee dezer bataillons zal naast de kaderschool een tweejarige cursus worden geopend, waartoe de beide bestaande cursussen gereorganiseerd zullen worden. De bedoelde nieuwe cursus wordt geregeld met het oog op het admissie-examen voor de school te Meester-Cornelis, alwaar de driejarige cursus in een tweejarigen veranderd zal worden.

Daar in Nederland het aantal adspiranten voor de Indische infanterie bij het admissie-examen te Breda derwijze blijft toenemen, dat — naar het zich laat aanzien — de in 't vorig verslag (blz. 32) besproken maatregel, om ook in Indie een admissie-examen voor de militaire akademie te doen afnemen, geen nut zou opleveren, werd aan de Indische Regering in overweging gegeven om in Nederlandsch Indie de gelegenheid te openen voor jongelieden, die degelijk voorbereidend onderwijs genoten hebben, om zich als adspirant-officier voor den dienst te verbinden, ten einde bij de hooger vermelde cursussen en bij de militaire school te Meester-Cornelis tot officier te worden opgeleid. Deze jongelieden zouden dan de sedert 1836 bestaande categorie van » volontairs dingende naar den rang van officier " vervangen, welke categorie nimmer aan het beoogde doel — aanvulling van het officierskorps — heeft beantwoord. Het legerbestuur in Indie, dat van de verwezenlijking van dit denkbeeld goede vruchten verwacht, mits de materieele positie der adspirant-officieren overeenkome met hun maatschappelijk gehalte, heeft dienaangaande een voorstel gedaan, met het doel de straks vermelde regeling van het militair onderwijs tevens dienstbaar te maken aan deze verbetering. Bij de zamenstelling van de begrooting voor 1882 wordt met deze nadere regeling van het militair onderwijs rekening gehouden.

De voorbereidende cursus voor de kavalerie te Salatiga is in Januarij 1880 opgeheven, daar in de behoefte aan officieren bij dat wapen zonder eenig bezwaar door uitzending uit Nederland kan worden voorzien.

De volgende staten geven een uitvoerig overzigt van het aantal leerlingen bij de voorbereidende cursussen en bij de korpsscholen in Nederlandsch Indie gedurende het schooljaar 1879-1880.

VOORBEREIDENDE CURSUSSEN.

MUTATIËN.	INFANTERIE.						
	Meester-Cornelis.			Willem I.			Totaal.
	Hoogste klasse.	Laagste klasse.	Te zamen.	Hoogste klasse.	Laagste klasse.	Te zamen.	
Aanwezig bij het begin van den cursus 1879/80 . . .	15	13	28	17	14	31	59
Bijgekomen: Nieuwe leerlingen	23	43	66	12	27	39	105
Bijgekomen: Overgegaan uit de laagste klasse . . .	32	»	32	10	»	10	42
	70	56	126	39	41	80	206
Verminderd: door overgang naar de hoogste klasse .	»	32	32	»	10	10	42
Verminderd: wegens overplaatsing, ontslag, overlijden, pasporteering, enz.	36	13	49	25	16	41	90
	36	45	81	25	26	51	132
Alzoo aanwezig bij het begin van den cursus 1880/81 .	34	11	45	14	15	29	74

KORPSSCHOLEN.

WAPENS.	Aantal scholen.	EUROPEANEN.			AFRIKANEN.			AMBOINEZEN.			ANDERE INLANDERS.			TOTAAL.		
		Onderofficieren en korporaals.	Mindere militairen.	Te zamen.	Onderofficieren en korporaals.	Mindere militairen.	Te zamen.	Onderofficieren en korporaals	Mindere militairen.	Te zamen.	Onderofficieren en korporaals.	Mindere militairen.	Te zamen.	Onderofficieren en korporaals.	Mindere militairen.	Te zamen.
Infanterie . . .	112	1824	346	2170	14	6	20	88	25	113	882	222	1104	2808	599	3407
Kavalerie. . . .	4	57	6	63	»	»	»	14	»	14	41	36	77	112	42	154
Totaal . .	116	1881	352	2233	14	6	20	102	25	127	923	258	1181	2920	641	3561

Bij het Koninklijk besluit van 9 Junij 1880 (Nederlandsch Staatsblad n°. 107), waarvan op blz. 33 van het vorig verslag melding werd gemaakt, is o. a. bepaald dat de 2de afdeeling der krijgsschool, voor zoover het Nederlandsche leger betreft, alleen voor luitenants toegankelijk zal zijn. De vraag, in December 1879 aan de Indische Regering gedaan, in hoeverre eene dergelijke bepaling ten aanzien der Indische officieren wenschelijk scheen, heeft geleid tot het Koninklijk besluit van 25 Maart 1881 n°. 12 (Indisch Staatsblad n°. 119), waarbij de bepalingen omtrent het bijwonen van den cursus der krijgsschool ook in dit opzigt voor Nederlandsche en Indische officieren gelijkluidend zijn gemaakt, en tevens bepaald is dat ook voor de Indische officieren het admissie-examen, behoudens de verdeeling van het aantal plaatsen over de verschillende wapens, vergelijkend zal zijn.

Krachtens art. 23 van het hooger genoemd besluit van 9 Junij 1880 is aan de 2de afdeeling der krijgsschool een intendance-cursus verbonden, welks inrigting nader geregeld werd bij Koninklijk besluit van 7 September 1880 n°. 8. Die cursus is mede toegankelijk gemaakt voor officieren van het Indische leger, en dat wel — ingevolge 's Konings besluit van 4 Mei 1881 n°. 9 — op nagenoeg dezelfde voorwaarden als voor de toelating tot- en het bijwonen van de lessen bij de 2de krijgsschool-afdeeling zijn bepaald. Jaarlijks zullen drie officieren van het Indische leger tot den intendance-cursus kunnen worden toegelaten, bij voorkeur officieren van de militaire administratie. Omtrent hetgeen in Indie is in acht te nemen door en ten opzigte van de officieren die zich ter toelating aanmelden hetzij tot den cursus voor algemeene krijgskundige studien, hetzij tot den cursus voor de intendance, is thans door den Gouverneur-Generaal op nieuw het noodige geregeld bij een besluit van 8 Junij 1881 (Indisch Staatsblad n°. 130), waarbij tevens is herzien het reglement van orde voor de commissie met het afnemen van het toelatings-examen belast.

Bij Koninklijk besluit van 11 April 1881 n°. 15 is bepaald dat een officier van den generalen staf in Indie als leeraar bij de krijgsschool wordt ingedeeld, waardoor het onderwijs ten behoeve der Indische officieren bij de 2de afdeeling aanmerkelijk zal worden gebaat. Het voornemen

bestaat om, zoo noodig in overleg met dien leeraar, het leerplan voor de Indische officieren te herzien.

Bewapening. Zoowel het leger en de schutterijen in Nederlandsch Indie, als de legioenen, barissans en pradjoerits zijn thans bewapend met het Beaumont-geweer, waarvan op 1 Januarij jl. 50 194 stuks in Indie aanwezig waren. De vraag, in hoeverre het wenschelijk is de in Nederland aan het achterlaadgeweer klein kaliber en aan de daarbij behoorende munitie aangebragte veranderingen ook in Indie toe te passen, wordt nog overwogen. Het is reeds gebleken dat het niet wenschelijk is voor Indie de pal aan die geweren af te schaffen. Vooral in de digt begroeide Indische terreinen, waar patrouilles verpligt zijn met geladen geweer te marcheeren, wordt de pal zeer wenschelijk geacht.

Gedurende 1880 werden bij de patroonfabriek te Soerabaija 4 millioen hulzen voor achterlaadgeweren aangemaakt, benevens 21000 scherpe patronen voor revolvers. Behalve de bij de korpsen in de buitenbezittingen aanwezige patronen, ten getale van 300 per man, waren op 1 Januarij 1881 in de magazijnen op Java en in Atjeh ruim 11½ millioen scherpe patronen voor het Beaumont-geweer in voorraad, benevens ruim 200 000 revolver-patronen.

De beproeving van het nieuwe stalen achterlaad velden berggeschut (zie vorig verslag blz. 34) heeft nader doen zien dat die vuurmonden zeer goed voldoen. De schietproeven te Batoe-Djadjar, met twee stukken van elke batterij genomen, — gedeeltelijk met het doel om de noodige gegevens te verkrijgen voor de zamenstelling der schootstafels, — hebben de deugdelijkheid van het geschut in elk opzigt bevestigd. Alleen zal de affuit van het berggeschut, die als schietgestel niet vrij van gebreken bleek te zijn, waarschijnlijk gewijzigd moeten worden. Overleg met de firma Krupp zal nader moeten uitmaken, of eene wijziging der uitwendige constructie van den vuurmond aan de op dit punt gerezen bezwaren kan tegemoet komen. Bij eene reeks van oefeningen, door de divisie veld- en bergbatterijen te Weltevreden gehouden, zijn ten aanzien van de marsch- en manoeuvreervaardigheid der beide batterijen de beste uitkomsten verkregen. De zeer gunstige rapporten omtrent de beproeving van het geschut zijn onlangs uit Indie ontvangen. Zoo mogelijk zullen nog in den loop des jaars twee nieuwe batterijen worden uitgezonden, zoomede een nieuwe voorraad van het kiezelkruid, dat zeer goed heeft voldaan.

De proeven op het schietveld te Adiredjo genomen met de in Indie ontworpen gemetselde bedding voor het kustgeschut van 24 c.M. zijn thans afgeloopen, en hebben eene alleszins bevredigende uitkomst opgeleverd.

Kleeding en uitrusting. De beproeving van de blijkens het vorig verslag (blz. 34) uitgezonden stoffen, die in December 1880 Batavia bereikten, heeft aldaar plaats. Dienaangaande is nog geen berigt uit Indie ontvangen.

Huisvesting. De werken te Magelang en te Malang werden in 1880 voortgezet. In eerstgenoemde plaats is het kampement voor één veldbataillon gereed.

Op beide plaatsen, waar de werken tot dusver door de militaire genie in eigen beheer werden uitgevoerd, is thans de hulp der particuliere industrie ingeroepen, waardoor men verwacht dat de arbeid zal worden bespoedigd. Te Magelang werd met goed gevolg, in vier perceelen, de bouw van een kampement voor één veldbataillon en van 28 officierswoningen uitbesteed, welk werk aan één aannemer werd gegund, die door den grooten omvang van den uit te voeren arbeid in staat gesteld zal zijn niet alleen de plaatselijke hulpbronnen op ruime schaal te exploiteeren, maar ook werkkrachten van elders te ontbieden. De militaire genie, noodzakelijk gebonden aan administratieve bepalingen, zou bij de vigeerende voorschriften een minder ruim gebruik kunnen maken van al deze hulpmiddelen. In September 1884 moet het aldus aanbestede werk opgeleverd zijn.

Ook voor Malang heeft met gewenschten uitslag eene openbare aanbesteding plaats gehad voor den bouw van officierslogies, welk werk door den aannemer nog vóór 1882 moet worden opgeleverd.

De aandacht der Indische Regering is gevestigd op de noodzakelijkheid om beide établissementen, te Magelang en te Malang, met den meest mogelijken spoed te voltooijen, waartoe desgevorderd andere genie-arbeid tijdelijk behoort te worden uitgesteld. Met den bouw van het derde groote établissement binnenslands — in de Preanger regentschappen — zal met het oog daarop nog vooreerst geen aanvang kunnen worden gemaakt.

De bouw van het permanente kampement te Buitenzorg, waarvoor volgens het verslag van 1879 (blz. 39) met een aannemer is gecontracteerd, vorderde niet zoo goed als oorspronkelijk wel verwacht werd. Het laat zich thans echter aanzien dat dit werk toch op het daarvoor vastgestelde tijdstip — 31 December 1881 — gereed zal komen.

Te Bengkalis (Sumatra's Oostkust) werd een aanvang gemaakt met de oprigting van een permanent kampement ter vervanging van het bestaande temporaire établissement, dat in een slechten toestand verkeert en bovendien te weinig ruimte aanbiedt.

Aan de kampementen te Padang en te Fort de Kock werd geregeld voortgewerkt, even als aan de mede in 't vorig verslag vermelde uitbreiding van het troepenlogies te Padang Sidempoean. Op laatstvermelde plaats mogt het echter niet altijd gelukken de vereischte werkkrachten beschikbaar te stellen; gebrek aan werkvolk is oorzaak dat de geniearbeid te dier plaatse nog niet is afgeloopen.

Ook de bouw van de versterking te Nanga Badou in de Westerafdeeling van Borneo (zie blz. 16 hiervóór) ondervond vertraging door gebrek aan werkvolk en aan transportmiddelen voor het aanvoeren van bouwmaterialen; men verwacht echter dat zoowel dit werk als de werkzaamheden te Singkawang en te Pontianak nog in den loop van dit jaar gereed zullen komen.

Het nieuwe établissement Tatas te Bandjermasin en de officierswoningen te Amoenthai, beide werken in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, naderen almede hunne voltooijing. Hetzelfde kan gezegd worden omtrent het artillerie-kampement nabij het schietterrein te Batoe Djadjar (Preanger regentschappen) en omtrent de officiersbarak en de kazerne voor Europeanen te Babakan nabij het schietterrein te Adiredjo (Banjoemas). Vermoedelijk zullen deze werken in 1881 gereed komen.

Nog steeds moest verreweg het meerendeel der militaire bouwwerken in eigen beheer worden uitgevoerd. In 1880 konden slechts voor vier werken contracten met aannemers gesloten worden; terwijl niet meer dan zes aanbestedingen voor de levering van materialen geheel of gedeeltelijk gelukten.

Voeding. De tarieven voor de voeding van het leger ondergingen gedurende 1880 geen verandering. Aan de Indische Regering is echter magtiging verleend om de tarieven 15, 16 en 20, voor zooveel de verschaffing van geconserveerd vleesch betreft, te herzien in dier voege dat de rations van dit voedingsmiddel vergroot worden. Herhaalde klagten in het leger over de hoeveelheid geconserveerd vleesch die per hoofd werd verstrekt, gaven namelijk aanleiding tot een opzettelijk onderzoek naar de verhouding tusschen de voedingswaarde van versch en van geconserveerd vleesch, waarbij de noodzakelijkheid is gebleken om tot den hierboven omschreven maatregel over te gaan. Daarvan is geen noemenswaardige vermeerdering van uitgaven te verwachten, vermits het tevens is gelukt het geconserveerd vleesch, dat tot dusver ondershands werd aangekocht, op veel billijker voorwaarden te verkrijgen. Dit gunstige resultaat is te danken aan mondeling overleg van den hoofdintendant, chef der militaire administratie, met den consul-generaal der Nederlanden te Melbourne, waarheen de genoemde hoofdofficier zich begaf met de bepaalde opdragt om de aanschaffing van geconserveerd en gezouten vleesch en van Australisch leder ten behoeve van het leger op afdoende wijze voor de toekomst te regelen.

Nog verdient vermelding dat eene aanbesteding van de voeding der troepen in Atjeh, waarbij voor de jaren 1881 tot en met 1883 plaatselijke levering bedongen werd op elk der verschillende posten, naar wensch is geslaagd.

Algemeene gezondheidstoestand en ziekenverpleging. De bijlagen D en E bevatten uitvoerige statistieke gegevens betreffende den gezondheidstoestand bij het leger. Daaraan is het volgende algemeene overzigt ontleend.

GARNIZOENEN.	1879.						1880.					
	Behandeld.			Overleden.			Behandeld.			Overleden.		
	Europeanen.	Niet-Europeanen.	Te zamen.	Europeanen.	Niet-Europeanen.	Te zamen.	Europeanen.	Niet-Europeanen.	Te zamen.	Europeanen.	Niet-Europeanen.	Te zamen
Java en Madura (met inbegrip van Benkoelen) . .	26 602	14 623	41 225	219	167	386	26 365	15 085	41 450	213	206	419
Atjeh en onderhoorigheden.	25 365	25 952	51 317	315	550	865	18 274	21 415	39 689	91	254	345
Overige buitenbezittingen (behalve Benkoelen) . .	15 248	14 807	30 055	153	140	293	12 561	13 317	25 878	111	118	229
Totaal . . .	67 215	55 382	122 597	687	857	1544	57 200	49 817	107 017	415	578	993

Uit deze cijfers blijkt dat de algemeene gezondheidstoestand in 1880 aanmerkelijk gunstiger was dan in de voorafgaande jaren. In verhouding tot de legersterkte kwamen veel minder ziektegevallen voor, en de uitkomsten der ziekenverpleging waren veel gunstiger. Weder waren het koortsen, dysenterie, diarrhee en berri-berri die steeds het grootste aantal offers eischten, de laatstgenoemde ziekte nagenoeg uitsluitend onder de inlandsche militairen, vooral in Atjeh. Cholera bepaalde zich tot enkele sporadische gevallen en wel één in elk der garnizoenen of gewesten Weltevreden, Djokjokarta, Magelang, Malang, Benkoelen, Padang, Muntok, de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo en het gouvernement Atjeh en onderhoorigheden. Slechts twee dezer negen gevallen hadden een doodelijken afloop; één onder de Europeanen en één onder de inlanders.

De in 't vorig verslag (blz. 35) besproken uitbreiding der gelegenheid tot opneming van zieke militairen in het particuliere gezondheids-établissement te Sindanglaija (Preanger regentschappen) is tot 31 December 1881 verlengd, even als het met den directeur-geneesheer van het gezondheids-établissement te Kampong Makasser (Batavia) gesloten contract.

Belooningen en straffen. Bij Koninklijk besluit van 7 September 1880 n°. 7 werden aan eenige officieren en minderen onderscheidingen toegekend ter belooning van hun gedrag bij de krijgsverrigtingen in de XXII en XXVI Moekim (Atjeh) gedurende de tijdvakken van 23 Maart tot 17 Junij 1879 en van 30 Junij tot 5 September daaraanvolgende. Voorts is bij Koninklijk besluit van 29 Mei 1881 n°. 19 nog bepaald, dat het eereteeken voor belangrijke krijgsbedrijven, — ingesteld bij Koninklijk besluit van 19 Februarij 1869 n°. 13 (Indisch Staatsblad n°. 41), — zal worden uitgereikt aan allen die aan den strijd tegen Atjeh hebben deelgenomen. De gesp van het eereteeken draagt ten opschrift 1873-1880; maar die gesp mag niet gedragen worden te gelijk met een der vroeger ingestelde gespen met het opschrift »Atjeh 1873-1874" en »Atjeh 1873-1876". Aan hen, die in het bezit zijn van een dezer beide laatstvermelde gespen, is vrijheid gelaten deze desverlangd te verwisselen met de thans ingestelde (Atjeh 1873-1880).

Ter zake van de krijgsverrigtingen in Silindong en Toba (Februarij-Mei 1878) werden eenige onderscheidingen toegekend bij Koninklijk besluit dd. 31 Maart 1881 n°. 8.

De op blz. 30 medegedeelde staat betreffende de verliezen, die het leger leed, doet zien dat weder in 1880 minder militairen veroordeeld werden dan het jaar te voren; daarentegen moesten, blijkens bijlage C, een grooter aantal militairen gedegradeerd worden dan in vroeger jaren het geval was.

Bij het eind van 1880 bevonden zich in het militair huis van arrest te Samarang 359 gedetineerden, d. i. 80 minder dan op 31 December 1879. Ook bij de strafdetachementen te Klatten en te Ngawi is het aantal gestraften gedurende hetzelfde tijdsverloop eenigszins afgenomen, namelijk met 8 Europeanen en 10 inlanders.

Reglementen en voorschriften; handleidingen bij het onderwijs. Sedert de indiening van het vorig verslag werden in Indie voltooid en uitgegeven: het XXIste en XXIIIste hoofdstuk van en het 6de bijvoegsel op den instructie-inventaris voor de artillerie van de landmagt aldaar, het reglement op de exercitien der mineurs en sappeurs, en eenige in de Maleische taal overgebragte exercitie-reglementen voor de artillerie. De commissie, belast met de zamenstelling van een reglement voor den velddienst, heeft in het afgeloopen jaar hare taak volbragt. Het ontwerp-reglement is thans bij de VIIde afdeeling van het departement van oorlog (generale staf) in behandeling. De netbladen van den voor het militair onderwijs bestemden atlas van Nederlandsch Indie zijn thans allen afgewerkt, en men verwachtte dat de geheele atlas omstreeks 1 Julij 1881 ter reproductie gereed zou liggen.

Bijzondere instellingen in het belang van den soldaat. Bij het einde van 1879 (latere opgaven zijn nog niet ontvangen) hadden 2769 deelhebbers in het militair spaarfonds aan kapitaal en rente f 120 643 te goed. In tegenstelling met 1878 (zie het vorig verslag blz. 35) is dus in 1879 het saldo in veel sterkere verhouding toegenomen dan het aantal deelhebbers, dat 31 December 1878 2196 bedroeg met een »te goed" van f 95 842. Maatregelen zijn genomen om de uitbetaling van bespaarde gelden aan repatrieerende militairen te bespoedigen, waardoor het nut van het militair spaarfonds zal verhoogd worden.

Hoewel niet alle kantines in gelijke mate vooruitgingen en bij sommige zelfs achteruitgang merkbaar was, kan toch de toestand waarin die inrigtingen verkeeren over het algemeen genomen bij voortduring gunstig genoemd worden, daar zij bij het einde van 1879 gezamenlijk over een voordeelig saldo van ruim f 97 000 te beschikken hadden, en de gebouwen, het meubilair en de bibliotheken eene waarde vertegenwoordigden van p. m. f 350 000.

Aan de instandhouding en uitbreiding der aan de kantines verbonden bibliotheken wordt steeds de meeste zorg besteed, wat trouwens gemakkelijker valt naar gelang de communicatiemiddelen met het moederland verbeteren, waardoor ook de boekhandel in Nederlandsch Indie gebaat wordt, en de gelegenheid ontstaat om de bibliotheken aan te vullen zonder de tusschenkomst van het Departement van Koloniën.

§ 2. *Fortificatien.*

In 1880 konden geen gelden worden afgezonderd voor de voltooijing van de in 1879 begonnen, doch in dat jaar nog niet gereed gekomen werken, noodig om den hoofdwal aan het zuiderfront der kustbatterij op de landtong te Tjilatjap voor de bewapening met het getrokken ijzeren kanon van 24 c.M. in te rigten. Men hoopt nu die werken in 1881 te zullen kunnen voltooijen.

Omtrent de kleinere verdedigingswerken valt ditmaal

alleen te vermelden de opheffing van den militairen post te Tandjong (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo), die echter eerst tegen het einde van 1881 zal kunnen worden ontruimd.

Sedert in 1878 (Indisch Staatsblad n°. 135) is voorgeschreven dat de opnemingen, vereischt tot toepassing van de bepalingen nopens het bouwen enz. binnen de militaire verboden kringen, slechts mogen geschieden door personen, die bevoegd zijn tot uitoefening van het landmetersberoep en als zoodanig zijn beëedigd, heeft zich de behoefte doen gevoelen aan meer personeel dat deze bevoegdheid bezit. Om hierin te voorzien, is overwogen in hoeverre het mogelijk zou zijn voor die opmetingen deskundigen uit het leger aan te wijzen, aan wie dan de bedoelde bevoegdheid zou zijn toe te kennen. Zij werd dientengevolge bij Koninklijk besluit van 28 November 1880 n°. 22 (Indisch Staatsblad 1881 n°. 63) verleend aan de officieren van het wapen der genie, aan de officieren die bij het topografisch bureau en bij de militaire verkenningen geplaatst zijn of geweest zijn, en aan de officieren die den geheelen cursus aan de » stafschool" te Breda of aan de » krijgsschool voor officieren" aldaar, of aan de tweede afdeeling der » krijgsschool" te 's Gravenhage hebben doorloopen.

§ 3. *Topografische dienst.*

Omstreeks April 1880 werd de opneming der residentie Pasoeroean voltooid en kwam het daar nog werkzaam gebleven personeel beschikbaar voor de residentie Banjoewangi, waarheen reeds vroeger een gedeelte der brigade van Pasoeroean was overgegaan tot het voorbereiden der opneming. Door de zes brigades gezamenlijk, die in 1879 eene oppervlakte van 2564 vierk. Java-palen (of 5824 vierk. K.M.) hadden opgemeten en ingeschetst, werden in 1880 opgenomen en in kaart gebragt ruim 3289 vierk. Java-palen (of 7470 vierk. K.M.), als: in Pasoeroean 83, Preanger regentschappen (twee brigades) 1044 4/9, Bezoeki 738 1/9, Bantam 508 6/9, Banjoewangi 276 6/9 en op Madura 638 8/9. Het werk maakte dus in 1880 belangrijke vorderingen, hetgeen gedeeltelijk hieraan was toe te schrijven dat in de Preanger regentschappen en Banjoewangi vele woeste of schaars bevolkte terreinen werden aangetroffen, welke, ter besparing van kosten en tijd, zonder bezwaar kunnen worden opgenomen en in kaart gebragt op de schaal van 1 : 50 000, in plaats van op de normale schaal van 1 : 20 000.

In den loop of tegen het einde van 1882 zullen drie brigades met haren arbeid gereed komen, en de drie andere vermoedelijk achtereenvolgens in 1883 en 1884. Het denkbeeld is in overweging om de twee 't eerst vrij komende brigades te bestemmen voor de heropneming van het oude — weleer naar minder goeden grondslag uitgevoerde — werk van den topografischen dienst. Het tijdstip waarop het van Java beschikbaar komende topografisch personeel zijne werkzaamheden naar Sumatra zal kunnen overbrengen is nog moeijelijk te bepalen, vermits nog niets gedaan is kunnen worden voor de driehoeksmeting aldaar, die aan de topografische opneming moet voorafgaan. In de verwachting dat het triangulatie-personeel van Java die taak tijdig zou kunnen ter hand nemen, heeft men zich door verschillende omstandigheden teleurgesteld gezien. De Indische Regering wenschte daarom ten behoeve van de Sumatra-triangulatie eenige officieren en onderofficieren te doen opleiden bij de afdeeling » geografische dienst" van het departement van marine, doch een ontstaan incompleet in het reeds zeer beperkte triangulatie-personeel dier afdeeling noopte in 't laatst van 1880 om het op te leiden personeel voorshands te beperken tot den aanstaanden chef van de Sumatra-triangulatie (een kapitein van den generalen staf, tot dusver brigade-chef bij den topografischen dienst), terwijl dan de vorming van meer werkkrachten te gelijk zou kunnen worden opgedragen aan den oudsten geografischen ingenieur, die in 't laatst van 1881 van buitenlandsch verlof werd terug verwacht. Deze plannen hebben sedert wijziging moeten ondergaan, daar niet alleen laatstbedoelde ingenieur tijdens zijn verlof is overleden, maar ook de eenige nog overgebleven ingenieur van den geografischen dienst, onder wiens leiding bedoelde kapitein zich voor de hem toegedachte taak te bekwamen had, in Mei jl., door vertrek met verlof wegens ziekte, tijdelijk aan den dienst is ontvallen. Ten gevolge van een en ander is thans het denkbeeld in overweging om een tweetal in Indie aan te wijzen officieren hunne vorming tot sectie-chefs bij de Sumatra-triangulatie in Nederland te doen ontvangen, terwijl inmiddels ten aanzien van den aanstaanden chef dier triangulatie is bepaald dat deze zijne verdere oefening zal volbrengen onder de leiding van den directeur van het observatorium te Batavia, die thans tevens de functien waarneemt van chef der Java-triangulatie.

Het personeel der militaire verkenningen, dat zich sedert 't laatst van 1877 in de residentie Sumatra's Oostkust ophield voor het bewerkstelligen van opnemingen, bragt de haar aanvankelijk opgedragen taak omstreeks het midden van 1880 ten einde. Daar ook geen bezwaar werd gezien om in de landschappen Panei, Bila, Kotta Pinang, Assahan, Serdang, Deli en Langkat de noodige opmetingen te laten doen ter aanduiding van de grenzen tusschen het direct Maleisch gebied en de Battaklanden, is het bedoelde topografisch personeel — sedert 1879 slechts bestaande uit 1 officier en 2 opnemers — voor deze werkzaamheden voorloopig nog in het gewest gestationeerd gebleven.

In Atjeh bleven ook in 1880 een tweetal opnemers gedetacheerd voor het verrigten van eenige metingen en voor het bijhouden van de reeds bestaande kaarten.

Aan de militaire kolonne die in Julij 1880 van uit Siboga en Sipoholon (residentie Tapanoli) naar Sipahoetar, oostelijk van Silindong, werd gezonden (zie blz. 9 hiervóór), was één opnemer toegevoegd, die, behalve de opmeting van het doorloopen terrein, ook eene vlugtige opneming verrigtte van de vallei van Silindong en de aangrenzende bevriende landschappen.

In 't laatst van 1880 verleende het Opperbestuur goedkeuring aan eene door het topografisch bureau te Batavia ontworpen nieuwe legenda van conventioneele teekens en kleuren, benevens aan een nieuw » voorschrift" voor de vervaardiging van topografische kaarten betreffende Nederlandsch Indie, een en ander ter vervanging van het deswege in 1859 vastgestelde, waarvan men echter in de praktijk al meer en meer had moeten afwijken ten gevolge van de verbeterde methodes voor kaartenreproductie, welke sedert toepassing hebben gevonden. Door de invoering van het nieuwe » voorschrift" enz. — 't welk hier te lande al dadelijk zal worden toegepast bij de zamenstelling, ter latere reproductie in kleurendruk, van de gearceerde overzigtskaarten (schaal 1 : 100 000) der residentien Batavia en Soerabaija [1]) — zullen de topografische kaarten van Nederlandsch Indie, uit een militair oogpunt beschouwd, zeer in bruikbaarheid winnen, o. a. door eene doelmatiger wijze van voorstelling van het bergterrein (met arceeringen en horizontale doorsneden).

Wat het teekenwerk in Indie betreft, kan worden berigt dat in 1880 bij het topografisch bureau te Batavia o. a. onderhanden was: 1°. het overteekenen in Oost-Indischen inkt (schaal 1 : 20 000) van brouillonbladen der residentien Pasoeroean, Probolinggo en Preanger regentschappen; 2°. het photo-autografisch reproduceeren van de net-détailkaarten der residentien Soerabaija en Pasoeroean, waarmede men voor eerstgemeld gewest gereed kwam, en 3°. het vervaardigen van eene gewasschen overzigtskaart van de residentie Batavia (mede in 1880 voltooid). Overigens werd bij het topografisch bureau te Batavia nog voortgewerkt aan de gearceerde overzigtskaart (schaal 1 : 200 000) der civiele opneming van Zuid-Celebes.

De proeven met heliogravure, kleurendruk en typo-autografie volgens de bij de topografische inrigting van het Ministerie van Oorlog hier te lande gevolgde methodes (verg. het verslag van 1879 blz. 42) werden voortgezet. Deze procédés werden toegepast op de reproductie van de kaarten der hoofdplaatsen en omstreken van Soerabaija en Buitenzorg (schaal 1 : 20 000). Ook eene bij het topografisch bureau te Batavia gereed gekomen nieuwe meer volledige kaart van Noord-Sumatra op de schaal 1 : 500 000 is bestemd om langs dien weg vermenigvuldigd te worden.

[1]) De reproductie in kleurendruk van de residentiekaart van Rembang (waarvoor de gearceerde overzigtskaart in Indie is vervaardigd) is hier te lande nog onderhanden. Van vier der vroeger verschenen residentiekaarten is onlangs eene tweede oplaag besteld, namelijk van die betreffende Djokjokarta, Tagal, Japara en Cheribon. Deze herdruk zal echter niet van de oorspronkelijke uitgave afwijken dan alleen wat de spelling der plaatsnamen op de kaart van Cheribon betreft.

De teleurstellingen bij herhaling ondervonden in de toepassing van de reeds in 1872 in beproeving gekomen ALBERT'sche lichtdruk-methode voor de vermenigvuldiging van *gewasschen* kaarten (zie het verslag van 1871 blz. 28) zijn eindelijk overwonnen. De nieuwe werkwijze, daarbij in 1880 gevolgd, leidde spoedig tot bevredigende uitkomsten, en de aanvankelijk nog overgebleven gebreken kunnen thans, na de sedert op vrij ruime schaal voortgezette proefnemingen, geacht worden geheel verholpen te zijn. Voor de reproductie van de gewasschen overzigtskaarten zal voortaan, in plaats van de photografie, met veel voordeel uitsluitend de lichtdruk-methode zijn toe te passen.

Sedert in 't laatst van 1879 ook de détailbladen der residentiekaarten (photo-autografisch gereproduceerd) bij het topografisch bureau te Batavia voor het publiek zijn verkrijgbaar gesteld, is het kaartendebiet bij die inrigting aanmerkelijk toegenomen. Tegen f 2299,12⁵ in 1879, werd in 1880 ter zake van verkochte détail- en overzigtskaarten ontvangen f 3157,33⁵. Onder die sommen was achtereenvolgens een bedrag van f 648,12⁵ en f 827,58⁵ begrepen wegens verkochte exemplaren der hier te lande vervaardigde overzigtskaarten in kleurendruk.

Aan lithografisch en auto-photografisch drukwerk werd door het lithografisch établissement afgeleverd voor eene waarde van f 13 714,01 in 1879, en van f 13 066 in 1880, waaronder f 289,50 en f 86,40 ten dienste van particulieren.

Ten slotte verdient nog aanteekening dat de in 1877 (zie het verslag van 1878 blz. 47) in Indie gereed gekomen nieuwe étappekaart van Java en Madura (schaal 1 : 500 000), en sedert hier te lande (bij eene particuliere firma) op steen gebragt en in kleuren gedrukt, in den aanvang van 1881 in den handel is gebragt.

§ 4. *Krijgsverrigtingen.*

Behalve den togt naar Sipahoetar, waarvan op blz. 9 en 10 melding werd gemaakt, en eenig militair magtsvertoon in de Westerafdeeling van Borneo (zie blz. 15), hebben in het jaar 1880 geen andere krijgsverrigtingen plaats gehad dan de op blz. 4 en 5 in korte trekken beschreven operatien in Samalangan. Daaromtrent is te dezer plaatse nog het volgende te vermelden.

Toen de tijding van den onverwachten aanval, den 30sten Junij op onze troepen gedaan, Kotta Radja bereikte, werden door den gouverneur aanstonds middelen beraamd om de kampongs, waaruit die aanval plaats had, gevoelig te tuchtigen. Met dit doel werd de majoor der infanterie W. A. SCHMILAU aan het hoofd van vier kompagnien infanterie en twee sectien bergartillerie, met het noodige hulppersoneel voor den geniedienst, den geneeskundigen dienst en de administratie, naar Samalangan gezonden. In den morgen van 14 Julij bereikte deze expeditionaire afdeeling, in het geheel sterk 29 officieren en 688 minderen met 4 vuurmonden en 34 paarden, de reede van Samalangan, en werd ondanks de hooge deining nog dienzelfden dag ontscheept. Nadat de kommandant der troepen zich, door overleg met den waarnemenden adsistent-resident ter noordkust en met den kommandant van het garnizoen der benting, op de hoogte had gesteld van den stand van zaken, maakte hij omstreeks half zes in den namiddag eene verkenning in zuidelijke rigting, die tot de overtuiging leidde dat de sawah-vlakte [1], hoewel vooral in het midden drassig, toch goed begaanbaar was. Aan POTJOET MALIGOI, de invloedrijke zuster van den radja van Samalangan, deelde majoor SCHMILAU schriftelijk mede, dat hij gekomen was om de kwaadwillige kampongs te tuchtigen; hij noodigde haar tevens uit aan de bewoners der goedgezinde kampongs te doen weten dat hun geen leed zou geschieden, mits zij zich niet als vijanden gedroegen. Toen zij zich hierop schriftelijk aanbood om zelf kampong Batoe Ilik gewapenderhand te gaan vernielen, werd dit echter afgeslagen, daar de opregtheid harer bedoelingen twijfelachtig voorkwam.

Den 15den Julij, des morgens om 6 uur, werd in zuidelijke rigting opgerukt, waarbij voorzigtigheidshalve de weg door de vlakte genomen werd. Wel werden uit de aangrenzende kampongs allerwegen witte vlaggen uitgestoken, maar het scheen toch zaak de terugtogtslijn te beveiligen, waartoe in kampong Kloempang Boenkoek, hiertoe door POTJOET MALIGOI beschikbaar gesteld, een étappepost werd opgerigt, door 1 officier en 50 manschappen bewaakt. Hoewel de togt nu verder liep langs kampongs die gezegd werden vijandig te zijn, trof men eerst tegen 10 uur aan de zuidzijde der vlakte eenige kleine versterkingen des vijands aan, die volgens de gidsen om den linkervleugel moesten worden omgetrokken. Nabij kampong Kroeng Kiran werden twee gevechtskolonnes geformeerd, waarvan één (de hoofdtroep) in zuid-oostelijke rigting langs den voet der heuvelrij voorwaarts rukte, en de andere, bestaande uit ééne kompagnie onder den kapitein K. H. A. HAACK VAN DER GOES, over de heuvelen marcheerende, de regterflank dekte en 's vijands positie gaandeweg oprolde. De linkerflank van den hoofdtroep werd daarbij door twee sectien infanterie gedekt, die den uit Merak herhaaldelijk opdringenden vijand door salvo-vuur terugdreven. Het bleek al spoedig dat de eerst ontdekte werken van geringe beteekenis waren en dat de kracht der verdediging schuilde in de achter kampong Merak, juist boven Batoe Ilik, gelegen heuvelen, van waar een hevig vuur de beide kolonnes in 't front bestookte. Bij den ingang van het dal der kali Samalangan daalde de regterkolonne weder in de vlakte af en sloot zich bij den hoofdtroep aan, die intusschen al meer en meer te lijden had van het haar allengs omringende vuur des vijands. Terwijl deze in het front door een goed gerigt granaatvuur in bedwang gehouden werd, ontving de kapitein W. H. NEYS den last om met eene halve kompagnie de linkerflank der hoofdbenting aan te vallen; tegelijkertijd moest de eerste luitenant F. J. R. VON ERNST trachten haar regterflank om te trekken.

De troepen hadden met groote hindernissen te kampen, en vooral de kolonne VON ERNST leed, naar gelang zij de bamboe-doerie en de zware verhakkingen, die den storm beletten, doorworstelde, steeds ernstiger verliezen. Te vergeefs werd een toegang tot de door natuur en kunst onbeklimbaar gemaakte sterkte gezocht, en toen nu tevens de steeds overmoediger geworden vijand den in de vlakte opgestelden hoofdtroep van verschillende zijden met de klewang aanviel, achtte de bevelhebber het geraden het gevecht af te breken. Hij vereenigde zijne troepen in een carré en trok, nadat daarbinnen eenige dooden begraven waren, in die formatie naar de strandzijde terug. Aanvankelijk werd het carré ernstig door den vijand bestookt, maar de uitwerking van het kartetsvuur en van de herhaalde salvo's der onzen deed hem spoedig van vervolging afzien. Twijfel aan de goede gezindheid der zoogenaamde bevriende kampongs, die trouwens allen de witte vlaggen hadden ingehaald, was oorzaak dat de étappepost werd opgeheven. Des namiddags omstreeks 6½ uur keerde de kolonne met een verlies van 8 dooden en 40 gewonden (1 officier, 32 minderen en 7 dwangarbeiders) in het bivouak terug. Onder de gesneuvelden was één officier, de van het Nederlandsche leger gedetacheerde 2de luitenant der infanterie G. J. C. VERKUYL.

Den volgenden dag werd aan de troepen rust gegund, maar den 17den Julij werd andermaal uitgerukt, nadat de geleden verliezen waren aangevuld door een deel van de bezetting der benting, tot welker bewaking eene landingsdivisie van de marine was beschikbaar gesteld. Tot kampong Meloen ging de togt ongestoord voorwaarts, maar hier werd halt gehouden ten einde den waarnemenden adsistent-resident, die de troepen vergezelde, in de gelegenheid te stellen een onderhoud te hebben met POTJOET MALIGOI, die schriftelijk had gewaarschuwd voor den ernstigen tegenstand, dien men te wachten had, en zich bij de nadering onzer troepen in de kampong terugtrok. Zij gaf voor door ziekte verhinderd te zijn den waarnemenden adsistent-resident te ontmoeten, en deze keerde dus onverrigter zake terug, vergezeld van het hoofd der kampong, aan wien werd te kennen gegeven, dat hij het beste bewijs

[1]) Die vlakte strekt zich tot ongeveer drie uur gaans bezuiden de benting van Samalangan uit, is ten zuiden begrensd door eene zich langzaam verheffende heuvelreeks, de uitloopers van het gebergte, en aan weêrszijden omzoomd door digt begroeide kampongs, waarvan de zuidelijkste zijn: Kroeng Kiran en Aloewi, ten westen der vlakte, en Merak en Batoe Ilik ten oosten. Ter verduidelijking van de beschrijving der operatien zij hier nog aangeteekend dat de beide laatstgenoemde kampongs, door de zeer smalle kali Samalangan gescheiden, aan den voet van eene heuvelreeks liggen, die den ingang van de vallei der kali Samalangan beheerscht. Benoorden Merak, en door de sawah-vlakte daarvan gescheiden, liggen op den linker rivieroever achtereenvolgens de kampongs Aramame, Meloen en Kloempang Boenkoek, die alzoo het zuidelijk gedeelte der vlakte aan de oostzijde begrenzen.

van zijne goede gezindheid en van die van den radja, TOEKOE TJIHIK BOEGIES, kon geven, indien hij de kolonne deed vergezellen door eenige van de hem ondergeschikte hoofden. De panglima-prang weigerde dit, en terwijl de kampong-rand zich allengs met gewapende lieden vulde, verscheen ook TOEKOE TJIHIK BOEGIES met een talrijk gewapend gevolg om nader in onderhandeling te treden. Ofschoon zoowel hij als POTJOET MALIGOI schriftelijk hadden erkend dat er op den 15den ook van hunne lieden tegen ons hadden gestreden, die daarom — zoo heette het althans — met vrouw en kind verbannen waren, was hij niet te bewegen den majoor SCHMILAU door het stellen van gijzelaars zekerheid te geven omtrent zijne bedoelingen.

Bij dien stand van zaken, terwijl geen voldoende troepenmagt beschikbaar was om kampong Meloen — in den rug der in te nemen gevechtspositie — bezet te houden, scheen het geraden den terugtogt aan te nemen.

Tegen 5 uur meldde TOEKOE TJIHIK BOEGIES zich bij den waarnemenden adsistent-resident aan, waarop deze hem mededeelde dat hij zich, na al het gebeurde, bij den gouverneur van Atjeh en onderhoorigheden zou moeten verantwoorden, tot welk einde hij onder geleide van een staf-officier naar Kotta Radja werd opgezonden. Den volgenden morgen werd hij per stoomschip *Siak* overgevoerd.

Met den loop der zaken bekend gemaakt, zond de gouverneur achtereenvolgens twee kompagnien naar Samalangan, terwijl hij den majoor SCHMILAU den last verstrekte om alsnog de achter kampong Merak gelegen benting, die den 15den Julij te vergeefs bestormd was, te vermeesteren.

Den 22sten Julij rukte de majoor SCHMILAU op nieuw uit, deed de kampong Aramame, die verlaten was, door eene kompagnie infanterie bezetten, en bereidde van daar, door verkenning, de verdere operatien voor. Twee detachementen infanterie, het eene onder bevel van den kapitein HAACK VAN DER GOES, het andere onder den kapitein G. H. L. J. VON LÜBTOW, kregen bevel om op den regteroever der Samalangan-rivier over te gaan, dien oever stroomopwaarts te volgen en zoodoende de benting van de zuidzijde te naderen, met dien verstande dat de kolonne VON LÜBTOW de beweging op de linkerflank moest dekken en daarbij tevens trachten een ten oosten der benting gelegen hoogeren heuveltop te bereiken. De hoofdtroep zou inmiddels met de artillerie den vijand in front bestoken en den aanval voorbereiden. Later werd nog aan kapitein NEYS opgedragen om met drie sectien tegen den noordwestelijken saillant der benting te ageeren, en daardoor tevens de flank der kolonne HAACK VAN DER GOES te dekken, die door het moeijelijk begaanbare terrein gedwongen werd in westelijke rigting van hare oorspronkelijke marschlijn af te wijken, terwijl de kapitein VON LÜBTOW met eene oostelijk gelegen versterking des vijands was slaags geraakt. Ook ditmaal bleek de benting volkomen stormvrij te zijn, en daar alle pogingen om haar binnen te dringen vruchteloos waren en de troepen aan steeds grooter verliezen werden blootgesteld, besloot de majoor SCHMILAU, nadat het gevecht van 10 uur 's morgens tot 6 uur 's namiddags onafgebroken had voortgeduurd, zijne troepen terug te trekken. De kompagnie VON LÜBTOW bleef echter het door haar veroverde punt bezet houden. Door de overige troepen werd het bivouak betrokken in de onmiddellijke nabijheid van het gevechtsterrein, dus in het gezigt van den vijand, die kennelijk zware verliezen had geleden. Aan onze zijde telde men 3 dooden, allen mindere militairen, en 58 gewonden, waaronder 8 officieren. De kampong Merak werd nog dienzelfden avond in de asch gelegd. Het bivouak werd niet verontrust.

Aan de kompagnie VON LÜBTOW was last gegeven de door haar veroverde sterkte eerst bij het aanbreken van den dag te verlaten, nadat die zooveel mogelijk zou zijn geslecht. Toen dit geschied was, sloot de kompagnie zich aan bij eene kolonne die in oostelijke rigting was opgerukt en, zonder door den vijand gestoord te worden, kampong Batoe Ilik, aan den voet der door hem bezette heuvelen gelegen, aan de vlammen prijs gaf, waarbij o. a. een aanzienlijke voorraad buskruit werd buit gemaakt.

Nu de tuchtiging der schuldige kampongs was volbragt, werd aan de troepen rust gegund. Des namiddags ontving de majoor SCHMILAU van den inmiddels ter reede aangekomen gouverneur van Atjeh en onderhoorigheden het bevel om met de twee kompagnien infanterie, die bij het gevecht de zwaarste verliezen hadden geleden, naar Samalangan terug te keeren. De overige troepen moesten het bivouak bezet blijven houden onder bevel van den majoor der infanterie G. A. H. STEENVELT, die de operatien reeds van den aanvang af had bijgewoond.

In den morgen van 24 Julij werd aan 's gouverneurs bevelen uitvoering gegeven, en omstreeks 8 uur was de majoor SCHMILAU te Samalangan terug, waar de luitenant-generaal VAN DER HEYDEN twee uur later voet aan wal zette, vergezeld van den luitenant-kolonel A. J. H. LUBECK, die met twee kompagnien infanterie van Olehleh was aangekomen. Na bespreking met de inlandsche hoofden werden ook de in of nabij kampong Aramame bivouakeerende troepen teruggeroepen.

Nu op nieuw gebleken was dat 's vijands benting bij Batoe Ilik niet zonder de hulp van zwaar geschut kon worden geforceerd, werd een getrokken achterlaadkanon van 12 c.M. uit Kotta Radja ontboden, en nadat deze vuurmond met toebehooren den 30sten Julij was ontscheept, begaf de majoor STEENVELT zich in den namiddag van den volgenden dag met 3 kompagnien infanterie op marsch om het geschut tot in de nabijheid van Batoe Ilik over te brengen, waarna hij op de sawah-vlakte bleef bivouakeeren.

Den 1sten Augustus zou, onder de leiding van den luitenant-generaal VAN DER HEYDEN, eene nieuwe poging gedaan worden om de door den vijand zoo hardnekkig verdedigde sterkte te nemen. De nog te Samalangan beschikbare infanterie rukte daartoe met de beide sectien berg-artillerie, des morgens om 6 uur, in de rigting van Batoe Ilik op, en kwam daar drie uren later aan. Tegen 10 uur was het kanon van 12 c.M. in batterij gebragt ten einde de door den vijand sterk bezette benting te beschieten. De berg-artillerie moest vooral 's vijands verdere stellingen in bedwang houden, en overigens waren de volgende dispositien voor het gevecht genomen:

1°. anderhalve kompagnie infanterie met de noodige ambulance, en voorzien van vivres voor één dag, zou uit Aramame eene omtrekkende beweging maken en daartoe door de verbrande kampong Batoe Ilik in oostelijke rigting oprukken naar de flankeerende hoogten voorbij de te nemen benting; deze kolonne zou trachten den vroeger door de kompagnie VON LÜBTOW genomen heuveltop, dien de vijand weder bezet had, te bereiken, en mogt zij op haren weg gewigtige punten nemen, deze door detachementen doen bezet houden;

2°. twee kompagnien infanterie onder den majoor STEENVELT waren als stormkolonne aangewezen en bleven dus in de onmiddellijke nabijheid van den opperbevelhebber te zamen; daarbij waren eenige uitmuntende schutters gevoegd, die den vijand gedurende het opruimen van de terreinhindernissen, welke bij den stormaanval mogten ontmoet worden, in bedwang zouden houden, indien hij zich boven de borstwering vertoonde;

3°. om de herhaalde aanvallen met de blanke wapens tegen te gaan, die de troepen op den 15den en den 22sten Julij hadden moeten doorstaan, en om de stormkolonne niet te doen afleiden, waren twee sectien infanterie nabij de Samalangan-rivier geposteerd, aan den noordwestelijken voet van den bentingheuvel, met last om den vijand, indien hij uit het zuiden mogt opdringen, door geregelde salvo's terug te drijven;

4°. eene kompagnie infanterie was tot dekking der artillerie aangewezen, en twee kompagnien bleven als hoofdtroep in reserve.

Reeds spoedig rapporteerde de kommandant der artillerie dat de vijandelijke versterking weinig vorm meer had; het was echter moeijelijk door de bamboe-doerie, die vóór de benting was geplant, de uitwerking der schoten naauwkeurig waar te nemen. De opperbevelhebber gaf hierop last ook de meer achterwaarts gelegen positie des vijands te beschieten, en nadat hij berigt had ontvangen dat de in oostelijke rigting opgerukte kolonne (VON LÜBTOW) tot 250 pas benoorden en in de flank der benting was gekomen, rukte de stormkolonne onder majoor STEENVELT omstreeks half drie uur in den namiddag naar den voet van den bentingheuvel op. De artillerie had inmiddels onafgebroken gevuurd en daarbij sedert half twee uur vooral de noorderface der benting beschoten. Om drie uur gaf het oplaten van drie vuurpijlen het sein tot den aanval, waarop tevens de kolonne VON LÜBTOW tot in den rug der benting moest oprukken om van daar naar omstandigheden partij te trekken van het terrein.

Onmiddellijk werd de benting aangegrepen; maar al spoedig bleek het op nieuw dat de haar omringende hindernissen de grootste moeijelijkheden opleverden. Herhaalde rapporten van den majoor STEENVELT deden allengs zekerheid ontstaan dat van de troepen eene buitengewone krachtsinspanning moest worden gevorderd, waarop eene estafette aan den militairen kommandant te Samalangan werd gezonden om de in het bivouak achtergelaten kompagnie infanterie met nieuwe munitie te doen opkomen. Te vergeefs werd inmiddels al het mogelijke gedaan om een doortogt te banen door de zware bamboe-doerie; het aantal gewonden groeide op onrustbarende wijze aan, en tegen 5 uur ontving de opperbevelhebber berigt dat het met de beschikbare middelen niet mogelijk was de benting te naderen. Ook de toezending van nieuwe krachten mogt niet baten, en toen nu de rapporten van den majoor STEENVELT niet gunstiger werden, gaf de opperbevelhebber last tot den algemeenen terugtogt en zond tevens, in antwoord op een verzoek van den kapitein VON LÜBTOW om nadere bevelen, aan dien officier het bevel om naar de vlakte terug te keeren. Tegen 7 uur had het vuren opgehouden en om 9 uur was ook de kolonne VON LÜBTOW in het bivouak terug.

Volgens vertrouwbare berigten had de vijand aanzienlijke verliezen geleden, o. a. zouden in de hoofdversterking alleen niet minder dan 100 dooden en gekwetsten zijn gevallen. Maar ook aan onze zijde waren een groot aantal militairen buiten gevecht gesteld; wij telden 19 dooden en, behalve de door steenworpen gekneusden, 55 gewonden [1]), waaronder 1 officier. De opperbevelhebber vond geen aanleiding om den moorddadigen strijd te hervatten, daar het te behalen voordeel niet evenredig zou zijn aan de op nieuw te verwachten verliezen, en gaf daarom den volgenden morgen last om de benting door artillerie-vuur verder te vernielen, waarna de troepen, met uitzondering van eene kompagnie infanterie die voorloopig de bezetting zou versterken, achtereenvolgens naar Olehleh zouden moeten terugkeeren.

De luitenant-generaal VAN DER HEIJDEN begaf zich den 2den Augustus naar Segli, en kwam van daar den 6den te Kotta Radja terug. Den volgenden dag rapporteerde hij aan den Gouverneur-Generaal o. a. als volgt:

» Uit het gevoerd onderhoud is mij gebleken dat het bestaande verzet in Samalangan niet zoozeer tegen het Gouvernement gerigt is, maar meer de strekking had om onderlinge veeten te beslechten.

» De omstandigheid, dat de militaire marsch van een gedeelte der bezetting van Samalangan zamenviel met de afwezigheid van den waarnemenden adsistent-resident ter noordkust, die zich met Zr. Ms. stoomschip *Amboina* naar Pasangan had begeven om dat landschap te tuchtigen, heeft de vijandelijke partij in den waan gebragt dat wij ons in hare geschillen partij stelden en haar tot het plegen van vijandelijkheden bewogen.

» Ten blijke van hunne goede gezindheid hebben de verzamelde hoofden, voor zoover zij ondergeschikt zijn aan TOEKOE TJHIK BOEGIES van Samalangan, aan dezen schriftelijk vergiffenis gevraagd voor hunne zoowel tegen hem als tegen ons bestuur gepleegde handelingen.

» Ik heb den hoofden te kennen gegeven, dat ik in hunne afgelegde verklaring ditmaal zou berusten en het verder offensief optreden onzerzijds zou staken, doch dat ik mij alsnog van hunne goede bedoelingen zou overtuigen door een militairen marsch te laten maken naar het gebied van TOEKOE BERDAN.

» Die marsch heeft op 5 dezer plaats gehad; onze troepen werden overal goed ontvangen; in de verschillende kampongs en in de gedei te Djangka Boeija woei hier en daar de Nederlandsche vlag, en op die plaatsen waar de troep halt hield, werden klappers en suikerriet aangeboden.

» Onder deze omstandigheden heb ik besloten de troepen naar Groot-Atjeh terug te zenden, waarmede den 6den dezer een begin is gemaakt."

Omtrent den toestand in Groot-Atjeh valt onder het hoofd » Krijgsverrigtingen " niets aan te teekenen. De in het vorig verslag (bijlage F) medegedeelde formatie van de bezetting strekte in 1880 ten grondslag aan de verschillende maatregelen die tot aanvulling dier bezetting dienden, en in verband daarmede werden de drie garnizoens-bataillons der vroegere formatie den 1sten October tot één bataillon vereenigd. De geheele bezetting, die den 1sten Januarij 1880 nog 327 officieren en 7550 minderen telde, was 1 Januarij 1881 tot 277 officieren en 6262 minderen ingekrompen. Het korps vrije geniewerkers, dat bij den aanvang des jaars nog 2261 hoofden telde, was tevens opgeheven, en het aantal dwangarbeiders van 2823 tot 2020 teruggebragt.

[1]) Hieronder van de kolonne VON LÜBTOW 1 doode en 1 gewonde.

In de formatie werden, behalve de veranderingen welke het noodzakelijk gevolg waren van den op blz. 7 besproken overgang van het bevel der troepen op den kolonel J. F. HAUS, geen andere wijzigingen gebragt dan de uitbreiding van het garnizoensbataillon met één kompagnie (4 officieren benevens 51 Europesche en 91 inlandsche onderofficieren en manschappen), ten einde een nieuw op te rigten post in Telok Semawe te doen bezetten (Indisch besluit van 7 April 1881 n°. 10), in verband waarmede bij hetzelfde besluit de formatie van het personeel van den geneeskundigen dienst werd uitgebreid met 1 officier van gezondheid en 6 minderen (voor den hospitaaldienst), terwijl het personeel voor de militaire administratie, hoewel voor Telok Semawe vermeerderd, door gelijktijdige intrekking van twee kleine magazijnen (Lambaroe en Anagaloeng) in het geheel met 1 adjudant-onderofficier en 1 schrijver verminderd werd.

§ 5. *Korpsen niet regtstreeks tot het leger behoorende.*

Schutterijen. Hieronder volgt een overzigt van de sterkte der schutterijen op en buiten Java bij het eind van elk der jaren 1879 en 1880.

PLAATSEN.	1879.		1880.	
	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.
Java.				
Batavia.	a) 618	b) 12	631	b) 12
Cheribon	32	»	23	»
Samarang.	237	216	221	212
Soerabaija.	259	229	208	166
Pasoeroean	51	174	40	175
Djokjokarta	65	»	83	»
Soerakarta.	c) 61	»	102	»
	1323	631	1308	565
	1954		1873	
Buitenbezittingen.	d)		d)	
Padang.	112	e) 137	127	e) 125
Makasser	101	»	98	»
Menado.	290	»	f) 258	»
Gorontalo	g)	g)	g)	g)
Amboina	h) 645	»	h) 676	»
Saparoea	157	»	232	»
Hila.	32	»	29	»
Boeroe	54	»	43	»
Banda	730	»	703	»
Ternate.	188	»	236	»
Koepang / Babauw	i) 569	»	i) 569	»
	2878	137	2971	125
	3015		3095	

a) Hieronder het in Junij 1880 opgeheven detachement kavalerie (3 officieren en 16 onderofficieren en minderen).

b) Tamboers. Bovendien bevonden zich bij de schutterij te Batavia 1 kapelmeester (Europeaan) en eenige muziekanten (inlanders) die niet in de sterkte van het korps tellen. Deze laatsten waren in de opgaven op blz. 41 van 't vorig verslag ten onregte medegerekend.

c) De sterkte op 31 December 1879 is niet gemeld; het opgegeven cijfer betreft de sterkte op 1 Julij van genoemd jaar.

d) De schutterijen in de buitenbezittingen, behalve te Padang en te Makasser, zijn hoofdzakelijk zamengesteld uit zoogenaamde inlandsche burgers (doorgaans van elders afkomstige inlanders of hunne afstammelingen). Deze lieden zijn in de opgegeven sterkte onder de Europeanen begrepen. Bij sommige schutterskorpsen zijn velen hunner slechts met een piek bewapend. Onder de opgegeven sterkte van 1880 bevonden zich in de residentien Amboina en Timor niet minder dan 1165 zoodanige piekeniers, als: bij de schutterij ter hoofdplaats Amboina 330, bij die van Saparoea, Boeroe en Banda 62, 11 en 468, en bij die van Koepang en Babauw 294.

e) Kompagnie Javanen (veelal gewezen militairen).

f) Sterkte van 1 Julij 1880, zijnde eene opgaaf van lateren datum niet ontvangen.

g) De bij het nieuwe schutterijreglement voor de residentie Menado (Indisch Staatsblad 1878 n°. 107) ingestelde kompagnie te Gorontalo was bij het einde van 1880 nog niet opgerigt.

h) Hieronder ook artillerie-schutterij (in 1880 3 officieren en 77 minderen).

i) Sterkte van 1 Julij 1879, zijnde eene opgaaf van lateren datum niet ontvangen.

Sedert 1 Julij 1881 (Indisch Staatsblad n°. 137) zijn de schutterijen te Cheribon en Pasoeroean opgeheven, ter eerstgenoemde plaats wegens het onbeduidend ledental, en te Pasoeroean wegens den ongunstigen toestand waarin het korps verkeerde, terwijl afdoende middelen ter verbetering, ook wegens de betrekkelijk geringe sterkte van het Europeesch element, niet wel te vinden waren.

In de formatie der schutterskorpsen kwam sedert het begin van 1880 geen andere wijziging dan de reeds in het vorig verslag vermelde opheffing van het detachement kavalerie der Bataviasche schutterij (Indisch Staatsblad 1880 n°. 118) en de onlangs plaats gehad hebbende toevoeging aan de schutterij te Padang van een luitenant-kwartiermeester tevens officier van kleeding en wapening (Indisch Staatsblad 1881 n°. 107).

Zoowel de bepalingen van 1825 betreffende de schutterpligtigheid der burgerij te Amboina, Saparoea, Hila en Boeroe, als die van 1830 welke deze aangelegenheid voor Banda regelden, behelsden geen aanwijzing van den leeftijd waarop persoonlijke schutterpligt of de betaling van contributie aan de schutterijkas een einde neemt. In die leemte werd voorzien bij ordonnancie van 14 December 1880 (Indisch Staatsblad n°. 221).

Daar twijfel was gerezen omtrent de wettelijke verbindbaarheid der bovenbedoelde bepalingen van 1830, betreffende het korps » burgerij " te Banda, werd in April 1881 (Indisch Staatsblad n°. 105) overgegaan tot de vaststelling bij algemeene verordening van een nieuw reglement voor de schutterij op de Banda-eilanden.

Aan eenige nieuwe categorien van landsdienaren werd in den laatsten tijd weder bevoegdheid verleend om ambtshalve vrijstelling van persoonlijken schutterlijken dienst te doen gelden (Indisch Staatsblad 1881 n°. 42, 53 en 91*a*).

In het afgeloopen jaar heeft de schutterij nergens actief behoeven op te treden. De berigten omtrent het uiterlijk voorkomen van den troep en den graad van geoefendheid luiden voor de meeste dezer korpsen vrij bevredigend. Te Pasoeroean evenwel (zie hooger) was de toestand der schutterij zeer ongunstig. Dit was eveneens, hoewel in mindere mate, het geval bij de schutterij te Koepang. Te Banda en te Amboina liet de geoefendheid te wenschen over, vooral op laatstgenoemde plaats, een gevolg van de tijdelijke ontwapening (vorig verslag blz. 41), waardoor te Amboina in 1878 en 1879 geen oefeningen konden gehouden worden.

Inlandsche korpsen. Omtrent de formatie en de sterkte der hierbedoelde korpsen bij het eind van elk der jaren 1879 en 1880 zijn de volgende opgaven ontvangen:

KORPSEN.	Wapens.	Formatie op 31 December 1879 en 1880.			Sterkte op 31 December 1879.			Sterkte op 31 December 1880.		
		Officieren.	Minderen.	Paarden.	Officieren.	Minderen.	Paarden.	Officieren.	Minderen.	Paarden.
Pradjoerits (57 detachementen op even zoo vele plaatsen van Java en onderhoorige kleine eilanden)	Infanterie.	*a*)	2037	»	*a*)	1986	»	*a*)	1981	»
Legioen van MANGKOE NEGORO (Soerakarta). .	Infanterie.	31	677	»	31	677	»	31	677	»
	Kavalerie.	4	72	?	4	72	?	4	72	?
	Artillerie.	4	67	»	4	67	»	4	67	»
		39	816	?	39	816	?	39	816	?
Legioen van PAKOE ALAM (Djokjokarta). . .	Infanterie.	20	403	»	16	404	»	18	403	»
	Kavalerie.	1	25	?	1	25	?	1	25	?
		21	428	?	17	429	?	19	428	?
Barissans op Madura:										
Pamakassan.	Infanterie.	10	256	»	10	261	»	10	261	»
	Artillerie.	3	60	»	»	57	»	»	61	»
		13	316	»	10	*b*)318	»	10	322	»
Bangkallan	Infanterie.	30	1010	»	28	955	»	27	930	»
	Kavalerie.	3	61	25	2	25	23	2	29	15
	Artillerie.	1	168	»	1	35	»	1	33	»
	Pioniers.	»	80	»	»	»	»	»	»	»
		34	1319	25	31	1015	23	30	992	15
Sumanap.	Infanterie.	26	847	»	23	657	»	24	850	»
	Kavalerie.	5	61	63	2	27	19	2	27	18
	Artillerie.	5	169	20	1	45	»	1	63	»
	Pioniers.	4	164	»	»	»	»	»	»	»
		40	1241	83	26	729	19	27	940	18

a) De pradjoerits staan onder de leiding van Europesche onderofficieren, tevens instructeurs, één bij elk detachement, behalve bij dat op Bawean, waarbij 2 Europeanen zijn ingedeeld. Deze 58 Europeanen zijn in de opgegeven formatie- en sterktecijfers niet begrepen.

b) In 't vorig verslag (blz. 42) werd ten onregte opgegeven 328.

De toestand der pradjoerits en der barissans wordt bevredigend genoemd; ten opzigte van de legioenen van Mangkoe Negoro en Pakoe Alam wordt echter over onvoldoende oefening geklaagd. In voltalligheid lieten deze beide korpsen niets te wenschen over; maar wel was dit het geval met de korpsen op Madura, althans wat de barissans van Bangkallan en Sumanap betreft; bij dit laatste korps was echter in 1880 het incompleet aanzienlijk afgenomen. De detachementen pradjoerits waren schier allen op de vereischte sterkte. Nieuwe detachementen werden niet opgerigt, zoodat die op de hoofdplaatsen Probolinggo en Bezoeki nog altijd (zie vorig verslag blz. 42) bleven ontbreken. Een der detachementen in Kediri kreeg, in plaats van Berbek, Ngandjoek tot standplaats, in verband met de overbrenging van den bestuurszetel der afdeeling naar laatstgemelde plaats. Onlangs (Indisch Staatsblad 1881 n°. 59) is bepaald dat de tamboers bij de pradjoerits tevens zullen zijn hoornblazers. Sedert de laatste maanden worden in de afdeeling Soemedang (Preanger regentschappen), onder het kommando van een paar adjudant-onderofficieren, ook pradjoerits benuttigd voor het waken tegen den in- en uitvoer van vee in verband met de veeziekte.

Volledigheidshalve is nog te vermelden dat van landswege 344 getrokken infanterie-geweren met toebehooren ter beschikking werden gesteld van den sultan van Djokjokarta, ter betere bewapening van een gedeelte zijner troepen, tegen inlevering van de geweren tot dusver bij de bedoelde manschappen in gebruik. Blijkens 't vorig verslag had eene dergelijke verstrekking ook plaats gevonden ten behoeve van de troepen des soesoehoenans van Soerakarta.

§ 6. *Koloniaal militair invalidenhuis op Bronbeek.*

Gedurende het afgeloopen jaar werden uit de sterkte van deze inrigting afgevoerd 91 gegageerde militairen (18 wegens overlijden, 71 wegens ontslag op eigen verzoek en 2 wegens wangedrag) en daarentegen 88 opgenomen, zoodat het bevolkingscijfer — buiten den kommandant, de hem toegevoegde officieren, den huismeester en drie arbeiders — op 31 December 1880 bedroeg 196, tegen 199 op 31 December 1879. Onder deze cijfers waren bij het eind van 1880 50, en op 31 December 1879 51 gegradueerden begrepen. Van de 196 hadden 12, en van de 199 hadden 11 gediend bij de landmagt in West-Indie; de overigen waren allen afkomstig van het Oost-Indische leger. Gemiddeld waren in 1880 — buiten de officieren, enz. — 190, in 1879 188 à 189 man in verpleging. Het getal zieken (in de infirmerie opgenomenen) wisselde doorgaans af tusschen 12 en 17. Onder het getal verpleegden in beide jaren zijn ook die invaliden — ten getale van 26 (waaronder 7 gegradueerden) — begrepen welke eenige functie bij de inrigting vervullen.

De kosten van het gesticht over 1880, — met inbegrip van de toelagen aan de officieren en het verder personeel, zoomede van het zakgeld der invaliden, — bedroegen, volgens voorloopige opgaven, f 73 424. Het bedrag der ten bate van het gesticht komende gagementen der verpleegden over 1880 was f 22 801,68⁵. In 1879 was uitgegeven f 67 210,57, en aan gagementen ontvangen f 22 850,37⁵.

De stijging der uitgaven in 1880 vindt hoofdzakelijk hare verklaring in de klimmende prijzen der voedingsmiddelen, terwijl ook de kosten van kleeding en die van den landelijken arbeid hooger waren dan in 1879.

De boerderij van het gesticht en de daaraan verbonden veehouderij — een en ander bestemd om de invaliden naar mate van hunne krachten met landelijken arbeid bezig te houden — wierpen in 1880, naar berekening, eene waarde af van f 6931, tegen f 6304 in 1879.

E. Zeemagt.

§ 1. *Algemeen beheer.*

In Maart jl. hield de vice-admiraal, kommandant der zeemagt en chef van het departement der marine in Indie, ingevolge eene opdragt van de Indische Regering zich eenigen tijd in Atjeh op ter regeling van dienstaangelegenheden. Gedurende zijne afwezigheid was de oudst aanwezende zee-officier te Batavia met de leiding van zaken bij het departement belast.

De in Mei 1880 opengevallen betrekking van inspecteur van stoomvaartdienst (zie vorig verslag blz. 42/43) werd tot in December tijdelijk waargenomen door een der bij het departement gedetacheerde hoofdofficieren (den chef der afdeeling » materieel "). De nieuwe titularis kwam in laatstgenoemde maand aan en ging met 1 Januarij 1881 uit den zeedienst over in Indischen burgerlijken dienst. Bij de afdeeling » materieel " was intusschen, gedurende den tijd dat de chef als inspecteur van stoomvaartdienst fungeerde, tijdelijk een tweede zee-officier geplaatst geworden, wiens detacheering nog gedurende het eerste kwartaal 1881 gehandhaafd werd. De tot dusver tijdelijke toevoeging van een tweeden zee-officier aan den chef der afdeeling » personeel " (zie het verslag van 1879 blz. 55) is sedert 1 Januarij jl., met uitbreiding van de formatie in Indisch Staatsblad 1879 n°. 15, voor goed bestendigd.

Het vertrek met verlof wegens ziekte van den hoofdingenieur-adviseur voor het vak van scheepsbouw, tevens eerstaanwezend ingenieur bij het marine-établissement te Soerabaija, gaf in Junij jl. (Indisch Staatsblad 1881 n°. 133) aanleiding om de betrekking van hoofdingenieur-adviseur op te heffen. De vereeniging van deze betrekking met die van eerstaanwezend ingenieur van scheepsbouw bij genoemd établissement (Indisch Staatsblad 1877 n°. 206), — in welke laatste hoedanigheid de hoofdingenieur-adviseur onder de bevelen van den directeur te Soerabaija stond, — was oorzaak van voor den dienst minder gewenschte verhoudingen, en de werkkring van adviseur van den kommandant der zeemagt in zaken van scheepsbouw, afgescheiden van de regtstreeksche leiding bij een der werven, werd niet omvangrijk genoeg geacht om een zelfstandig behoud van het ambt te regtvaardigen. Als eerstaanwezend ingenieur bij het marine-établissement te Soerabaija is nu de overgebleven hoofdingenieur bij die inrigting opgetreden.

Omtrent de inspectien van de vaartuigen der gouvernementsmarine werden in het afgeloopen jaar door het departement der marine nieuwe voorschriften vastgesteld, nadat de Indische Regering, met intrekking van vroegere bepalingen (zie o. a. Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 2151), de regeling van deze aangelegenheid geheel aan den kommandant der zeemagt had overgelaten. Bij de nieuwe voorschriften is van het beginsel uitgegaan dat de bemoeijingen van de marine-autoriteiten zich zoo weinig mogelijk tot de inwendige dienstaangelegenheden der gouvernementsmarine moeten uitstrekken. De inspectien zoowel van de stoomschepen als van de kleinere vaartuigen der gouvernementsmarine zullen zoo mogelijk om het halfjaar blijven geschieden.

§ 2. *Oorlogsmarine.*

a. Personeel.

Gedurende 1880 bestond het personeel der oorlogsmarine *gemiddeld* uit 3693 koppen, waaronder 2593 Europeanen (228 officieren en 2365 onderofficieren en minderen) en 1100 inlanders. In 1879 waren gemiddeld aanwezig 3798 man, waaronder 2765 Europeanen en 1033 inlanders. Bij het eind van elk der beide jaren was er een overcompleet zoowel aan Europeanen als aan inlanders, namelijk volgens de feitelijk geldende formatie; op de meeste schepen van het Indische eskader is de nieuwe formatie, vastgesteld bij Indisch Staatsblad 1877 n°. 129, tot dusver nog niet toegepast, zoo als hieronder nader blijken zal.

Terwijl voor opgaven nopens elken bodem in het bijzonder verwezen wordt naar bijlage F, volgt hier een algemeen overzigt, aanwijzende de totalen zoowel van het aanwezige personeel bij het eind van elk der jaren 1879 en 1880 als van de feitelijk geldende formatie op elk dier tijdstippen.

	Bemanning der in dienst zijnde schepen op 31 December 1879 *a*).					Bemanning der in dienst zijnde schepen op 31 December 1880 *a*).				
	Aantal schepen.	Formatie *b*).		Aanwezige sterkte.		Aantal schepen.	Formatie *c*).		Aanwezige sterkte.	
		Europeanen *d*).	Inlanders *e*).	Europeanen.	Inlanders.		Europeanen *d*).	Inlanders *e*).	Europeanen.	Inlanders.
Indisch eskader	*f*) 23	1772	736	2083	907	*f*) 24	1828	739	1983	962
Auxiliair eskader.	3	593	163	443	138	4	808	220	719	199
		g) 2365	899	*h*) 2526	1045		*i*) 2636	959	*k*) 2702	1161
	26	3264		3571		28	3595		3863	
Van de opgegeven bemanningen behoorden tot de rol van de schepen:										
in de wateren van Noordelijk Sumatra (met inbegrip van het wachtschip te Olehleh)	9	725	314	804	316	7	509	227	546	237
elders gestationeerd	11	812	312	767	351	10	731	282	683	323
gebezigd voor diensten niet tot eenig station behoorende	2	308	93	271	86	4	808	220	719	199
in reparatie (zonder uit de sterkte te zijn afgevoerd) .	1	229	53	*l*) 122	*l*) 35	*m*) 4	297	103	282	101
voor speciale diensten bestemd: wachtschepen	*n*) 2	256	81	527	201	*n*) 2	256	81	440	247
opnemingsvaartuig . . .	1	35	46	35	*o*) 56	*p*) 1	35	46	32	*q*) 54
		2365	899	2526	1045		2636	959	2702	1161
	26	3264		3571		28	3595		3863	

a) Bovendien waren tijdelijk aan den wal gedetacheerd of met speciale commissien belast: op 31 December 1879 21 officieren en 4 onderofficieren, en op 31 December 1880 18 officieren en 3 onderofficieren.

b) Wat het Indisch eskader betreft, is gedeeltelijk (namelijk voor 19 schepen) de oude formatie, gedeeltelijk (namelijk voor de *Borneo*, *Timor*, *Sambas* en voor het opnemingsvaartuig) de nieuwe formatie opgegeven. Ware ook voor eerstbedoelde 19 schepen de nieuwe formatie in werking gebragt, dan zouden alle op 31 December 1879 in dienst zijnde schepen van genoemd eskader te zamen eene bemanning vereischt hebben van 1546 Europeanen en 994 inlanders, ongerekend — wat deze laatsten betreft — de 10 pct. bovenrol (zie aanmerking *e*).

c) Wat het Indisch eskader betreft, is gedeeltelijk (namelijk voor 20 schepen) de oude formatie, gedeeltelijk (namelijk voor de *Borneo*, *Soembing*, *Batavia* en voor het opnemingsvaartuig) de nieuwe formatie opgegeven. Ware ook voor de eerstbedoelde 20 schepen de nieuwe formatie in werking gebragt, dan zouden alle op 31 December 1880 in dienst zijnde schepen van genoemd eskader te zamen eene bemanning vereischt hebben van 1600 Europeanen en 1010 inlanders, ongerekend — wat deze laatsten betreft — de 10 pct. bovenrol (zie aanmerking *e*).

d) Het aantal Europesche vuurstokers is (naar de voor Indie geldende formatie) berekend op de helft der vastgestelde sterkte.

e) Ongerekend de 10 pct. die boven de formatie aangenomen kunnen worden om hen, die in de hospitalen worden verpleegd, te vervangen of voor andere buitengewone omstandigheden.

f) Hierbij is niet gerekend op de kanonneerboot dienstdoende als wachtschip te Samarang, omdat deze bemand wordt uit de rol van het wachtschip te Soerabaija.

g) Hieronder van het korps mariniers 5 officieren en 448 onderofficieren en minderen.

h) Idem 4 en 458.

i) Idem 5 en 489.

k) Idem 3 en 513.

l) De bemanning van den hierbedoelden bodem (het ramtorenschip *Prins Hendrik der Nederlanden*) was voor den duur der reparatie van het schip tot eene geringere sterkte teruggebragt.

m) Bij het eind van 1880 waren eigenlijk 5 schepen in reparatie zonder uit de sterkte te zijn afgevoerd (*Samarang*, *Makasser*, *Soerabaija*, *Salak* en *Hijdrograaf*). Hier wordt slecht op de vier eerstgenoemde gedoeld; de *Hijdrograaf* heeft lager eene afzonderlijke plaats (zie noot *p*).

n) Zie aanmerking *f*. Overigens is hier niet gerekend op het wachtschip te Olehleh, dat onder de scheepsmagt in de Atjehsche wateren is gerangschikt.

o) Het opnemingsvaartuig *Hijdrograaf* behoorde op 31 December 1879 tot de tijdelijk uit de sterkte afgevoerde schepen. Het daarvoor voorloopig in de plaats gekomen raderstoomschip *Soembing* eischte eene grootere bemanning; van daar dat 10 inlanders boven de gewone sterkte van het opnemingsvaartuig waren in dienst gesteld.

p) Het opnemingsvaartuig (*Hijdrograaf*) was op 31 December 1880 in reparatie, zonder uit de sterkte te zijn afgevoerd.

q) Als tijdelijke maatregel werd in den loop van 1880 het getal inlandsche schepelingen voor de *Hijdrograaf* met 6 vermeerderd.

Uit Nederland werden in 1880 ter verwisseling of aanvulling van bemanningen aangebragt 762 koppen, waaronder 99 officieren. Van dezen maakten 361, waaronder 69 officieren, de reis per mail, de overigen aan boord der naar Indie uitgezonden marine-stoomschepen. Herwaarts keerden — met particuliere bodems — 547 koppen terug,

waaronder 79 officieren. Het volgend staatje geeft van de toe- en afneming der sterkte in het afgeloopen jaar, ook van de inlandsche bemanningen, een nader overzigt.

	EUROPEANEN.		INLANDERS (onderofficieren en minderen).
	Officieren.	Onderofficieren en minderen.	
Aanvulling.			
Aangebragt uit Nederland . .	99	663	»
Aangenomen in Indie . . .	»	*a*) 24	323
Teruggekeerde gedeserteerden of vermisten	»	»	24
	99	687	
	786		347
Verliezen.			
Teruggekeerd naar Nederland	79	468	»
Ontslagen.	7	22	88
Overleden	4	19	39
Gedeserteerd of vermist . . .	»	15	104
	90	524	
	614		231
Alzoo werden gedurende 1880 meer in de sterkte gebragt dan daaraan ontvielen. . .	172		116

a) Hieronder 19 inlanders die op den voor Europeanen bepaalden voet als kok of hofmeester werden aangenomen.

Zoo als hooger reeds is aangeteekend (zie de aanmerkingen *b* en *c* op de voorgaande blz.), konden tot nog toe niet meer dan 4 schepen (in 1880 de raderstoomschepen 3de en 4de klasse *Borneo* en *Soembing*, het schroefstoomschip 4de klasse *Batavia* en het opnemingsvaartuig *Hydrograaf*) [1]) geheel worden bemand volgens de nieuwe formatie, waarbij van het denkbeeld is uitgegaan dat de Europesche schepelingen (korporaals en matrozen van verschillende klassen) voor een gedeelte door inlanders van gelijke graden zouden kunnen worden vervangen. De oorzaak was dat het aantal geoefende inlandsche schepelingen niet voldoende was voor eene meer algemeene toepassing van het beginsel. Terwijl de op 31 December 1880 in dienst zijnde schepen der oorlogsmarine volgens de nieuwe formatie eene bemanning zouden hebben vereischt van 2408 Europeanen, d. i. 294 minder, — en van 1230 inlanders, d. i. 69 meer — dan nu aanwezig waren, zouden onder die 1230 inlanders moeten zijn begrepen geweest 532 die een hoogeren graad bezaten dan matroos 3de klasse, en wel 108 dien van onderofficier of korporaal, 193 dien van matroos 1ste en 231 dien van matroos 2de klasse. Het beschikbaar getal in de drie genoemde graden bedroeg echter op 31 December jl. slechts 53, 14 en 93 of te zamen 160. Tegenover de uitkomsten van 1879, toen slechts 44 onderofficieren en korporaals, 8 matrozen der 1ste en 70 der 2de klasse in dienst waren, getuigen de cijfers van 1880 wel van eenigen vooruitgang, maar luidens de ontvangen berigten is de tijd nog ver verwijderd waarop van eene merkbare verbetering zal zijn te gewagen. Toch gaven de kommandanten der verschillende oorlogschepen zich bij voortduring veel moeite voor de opleiding van het inlandsch personeel, en men overweegt nog wat verder in die rigting kan gedaan worden. Tegen het in 't vorig verslag vermelde denkbeeld, om de op te leiden schepelingen aan boord der wachtschepen te vereenigen, zijn in Indie verschillende bedenkingen gerezen. In de werving schijnt geen verandering noodig. Zij is sedert het laatst van 1878 in alle buitenbezittingen opengesteld, zelfs voor onbevaren volk, waarvoor zij op Java gesloten werd wegens het gering gehalte der zich daar, voornamelijk te Samarang, aanmeldende inlanders. Buiten de vuurstokers werden in de jaren 1878, 1879 en 1880 voor de oorlogsmarine achtereenvolgens aangeworven 201, 264 en 247 inlanders, waarvan in de buitenbezittingen respectievelijk 98, 122 en 69. Bandjermasin en ook Celebes leverden een vrij belangrijk contingent, de Molukken echter minder, en dan nog zelden inboorlingen. Onder de 3, 19 en 7 in Atjeh aangeworvenen was slechts één inboorling. In 't geheel konden van de aangeworvenen in genoemde drie jaren te zamen slechts 35 inlanders worden aangenomen in de graden van onderofficier, korporaal of matroos der 1ste of 2de klasse.

De gezondheidstoestand der equipagien was in het afgeloopen jaar, wat de op de kusten van Atjeh en in Riouw gestationeerde schepen betreft, niet ongunstiger dan in 1879. Elders daarentegen liet de toestand meer te wenschen over. Er deden zich ruim 200 gevallen van moeraskoorts meer voor dan in 1879; en ook berri-berri vertoonde zich in sterkere mate dan in dat jaar, vooral op de schepen die de westkust van Celebes bekruisten en die Nieuw-Guinea bezochten. Terwijl er in 1879 slechts 85 berri-berri-lijders waren met bijna 4.7 pct. sterfte aan boord, werden in 1880 133 gevallen opgeteekend met 5.3 pct. sterfte. Er schijnt steeds eenig verband te bestaan tusschen moeraskoortsen en berri-berri Ruim 95 pct. der berri-berri-lijders waren inlanders, hetgeen echter niet aan verschil in voeding kan worden toegeschreven, daar de ziekte zich vaak op het eene schip weinig of niet, en op het andere veelvuldig voordeed, niettegenstaande zoowel de schafting als de andere verhoudingen dezelfde waren. De inlandsche vuurstokers, die doorgaans krachtige gestellen hebben, en minder aan ziekten onderhevig zijn, werden evenzeer aangetast als de inlandsche matrozen, en het verloop der ziekte was bij hen niet gunstiger. Van de door moeraskoortsen aangetaste Europeanen moesten velen tot herstel van gezondheid naar Nederland terugkeeren. Een 90tal aangetasten werd wegens overgebleven bloedarmoede naar het gezondheids-établissement te Sindanglaija (Preanger regentschappen) geëvacueerd, en van deze herstelden bijna 70 pct. Op geen der schepen had men epidemien te bestrijden. Tijdens het uitbreken van de pokken te Padang (in Junij) en te Makasser (in September) werd de gemeenschap met den wal verboden en zooveel doenlijk werden de equipagien gevaccineerd en gerevaccineerd. Wegens aandoeningen der spijsverterings-werktuigen kwamen weinig lijders in behandeling; slechts 19 dysenterielijders worden opgegeven, tegen 49 in 1879. Venerische en syphilitische aandoeningen kwamen veel voor.

De gebruikelijke statistieke opgaven betreffende de uitkomsten van den geneeskundigen dienst op de vloot kunnen nog over geen later tijdperk dan over 1879 worden verstrekt. Het volgend staatje vermeldt tevens de cijfers der vier voorafgegane jaren. (Enkele cijfers over 1878 zijn ontleend aan verbeterde opgaven

[1]) In het vorig verslag, blz. 43, werd verzuimd te vermelden dat de nieuwe formatie, behalve op de daar genoemde drie actieve oorlogschepen, ook reeds in werking was op het opnemingsvaartuig.

JAREN.	Aantal zieken aan boord der oorlogschepen in behandeling op 1°. Januarij.	Aantal ziektegevallen gedurende den loop van het jaar bij gekomen.	Te zamen.	Daarvan: herstelden aan boord der oorlogschepen.	Daarvan: werden geëvacueerd naar de hospitalen, herstellingsoorden enz.	Daarvan: overleden of kwamen om aan boord der oorlogschepen.	Daarvan: bleven op 31 December aan boord der oorlogschepen in behandeling.	Van de geëvacueerden overleden. a)	Recapituleerende opgaven. Gemiddelde sterkte op de vloot. b)	Recapituleerende opgaven. Aantal ziektegevallen gedurende den loop van het jaar voorgekomen.	Recapituleerende opgaven. Percents gewijze verhouding tot de sterkte.	Recapituleerende opgaven. Totaal overledenen (zie de kolommen 7 en 9). c)	Recapituleerende opgaven. Percentsgewijze verhouding tot de sterkte.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.
EUROPEANEN.													
1875. . .	d) 167	5012	5179	3499	1536	15	129	130	2675	5012	187	145	5.4
1876. . .	d) 127	4904	5031	4148	718	16	149	30	2690	4904	182	46	1.7
1877. . .	149	5462	5611	4431	991	12	177	36	2500	5462	219	48	1.9
1878. . .	177	5485	5662	4458	1030	20	154	34	2442	5485	225	54	2.2
1879. . .	154	5462	5616	4170	1308	14	e) 113	25	2765	5462	197	39	1.41
INLANDERS.													
1875. . .	d) 23	1762	1785	1311	418	13	43	26	838	1762	198	39	4.4
1876. . .	d) 42	1681	1723	1294	384	6	39	23	890	1681	188	29	3.2
1877. . .	39	2037	2076	1696	333	6	41	17	1100	2037	185	23	2.1
1878. . .	41	1774	1815	1436	319	5	55	17	1001	1774	177	22	2.1
1879. . .	d) 49	1889	1938	1484	411	5	f) 33	13	1033	1889	182	18	1.74

a) Hieronder ook de op het slagveld overledenen, en zij die verdronken terwijl zij zich aan boord van particuliere schepen bevonden.

b) De verschillen welke sommige der onderstaande gemiddelden opleveren, bij vergelijking met de gemiddelde sterkte zooals die in vorige verslagen bij de bespreking der mutatien onder het personeel wordt opgegeven, vindt men niet toegelicht.

c) Het aantal gesneuvelden bedroeg in de behandelde vijf jaren achtereenvolgens 3, 3, 4, 4, en 0 Europeanen, terwijl gedurende die jaren door verdrinking omkwamen 3, 6, 13, 13 en 6 Europeanen en 2, 0, 4, 1 en 0 inlanders.

d) Het verschil met de opgaaf onder 31 December van het voorafgegane jaar is aan foutieve opgaven toe te schrijven.

e) Afgaande op de cijfers in de kolommen 4 tot en met 7 zou hier 124 moeten zijn ingevuld. Dit verschil vindt men niet toegelicht.

f) Ook hier doet zich een verschil voor dat niet is toegelicht. Bij vergelijking met de cijfers in de vier voorafgegane kolommen zou namelijk hier 38 moeten gelezen worden.

De behandelden rangschikkende naar de hoofdvormen hunne ziekten, verkrijgt men de volgende uitkomsten.

AARD DER ZIEKTEN.	EUROPEANEN. 1875.	EUROPEANEN. 1876.	EUROPEANEN. 1877.	EUROPEANEN. 1878.	EUROPEANEN. 1879.	INLANDERS. 1875.	INLANDERS. 1876.	INLANDERS. 1877.	INLANDERS. 1878.	INLANDERS. 1879.
Endemische en sporadische ziekten.	3347	3061	3283	3385	3232	1235	1102	1310	1093	1196
Epidemische ziekten. . . .	18	»	17	3	»	8	»	2	»	»
Verwondingen en accidenten.	385	451	532	490	491	132	115	170	140	136
Chirurgische ziekten . . .	443	475	565	625	663	153	197	217	172	156
Oogziekten	55	71	81	103	67	39	46	65	64	45
Venerische ziekten	711	813	922	826	908	170	193	251	291	337
Koortsvrije huidziekten. . .	53	33	62	53	101	25	28	22	14	19
	5012	4904	5462	5485	5462	1762	1681	2037	1774	1889

b. Materieel.

Sterkte en toestand. De zamenstelling van de oorlogsvloot bij het einde van 1880 blijkt uit de reeds aangehaalde bijlage F. Een beknopter overzigt, aanwijzende zoowel de bepaalde actieve sterkte voor 1880 en 1881, als de aanwezige sterkte op 1 April van elk dier jaren, volgt hieronder.

SOORT DER SCHEPEN.	Bepaalde actieve sterkte voor		Aanwezige sterkte			
			op 1 April 1880.		op 1 April 1881.	
	1880.	1881.	In dienst.	Tijdelijk uit de sterkte afgevoerd.	In dienst.	Tijdelijk uit de sterkte afgevoerd.
Indisch eskader.						
Raderstoomschepen 2de klasse .	2	2	3	»	*a)* 2	»
Idem 3de » .	4	3	3	*b)* 1	2	*b)* 1
Idem 4de » .	4	4	4	»	4	*c)* 1
Schroefstoomschip 1ste » .	»	»	»	»	*d)* 1	»
Schroefstoomschepen 4de » .	9	10	10	*e)* 2	10	*f)* 4
Opnemingsvaartuig	1	1	»	*g)* 1	1	»
Wachtschepen	*h)* 3	*h)* 3	*h)* 3	»	*h)* 3	»
	23	23	23	4	23	6
Auxiliair eskader.						
Gepantserde schepen	2	2	2	»	2	»
Schroefstoomschepen 1ste klasse .	1	2	1	»	1	»
Idem 2de » .	1	»	1	»	1	»

AANMERKINGEN.

a) Het derde schip van dit charter, de *Soerabaija*, telt nu onder de wachtschepen (zie het slot van aanmerking *h*).

b) *Banka* (sedert 27 December 1879).

c) *Onrust* (sedert 15 April 1880).

d) *Curaçao.* Telt in de opgaven betreffende 1 April 1880 onder de wachtschepen (zie verder het slot van aanmerking *h*).

e) *Samarang* en *Palembang* (respectievelijk den 15den Julij 1880 en 1sten April 1881 weder in dienst gesteld).

f) *Banda*, *Sambas*, *Samarang* en *Amboina* (respectievelijk sedert 20 Mei en 13 November 1880 en 1 Februarij en .. Maart 1881).

g) *Hydrograaf* (den 10den Julij 1880 weder in dienst gesteld).

h) Hierbij is niet gerekend op de kanonneerboot, dienstdoende als wachtschip te Samarang, omdat deze bemand wordt uit de rol van het wachtschip te Soerabaija.

Onder het drietal op 1 April 1881 in dienst zijnde wachtschepen is begrepen het raderstoomschip 2de klasse *Soerabaija*, hetwelk in Maart jl. den wachtscheepsdienst in Atjeh heeft overgenomen van de *Curaçao*. Deze laatste bodem kwam in de tweede helft van genoemde maand van Olehleh te Soerabaija aan, om aldaar tijdelijk als wachtschip in te vallen in plaats van de te repareeren *Gedeh.*

Van 1 April 1880 tot en met 31 Maart 1881 onderging de zamenstelling van het auxiliair eskader geen verandering. Bij het Indisch eskader werden gedurende dat tijdvak drie nieuwe schepen opgenomen: op 15 April het in Indie in dienst gestelde raderstoomschip 4de klasse *Sindoro* en op 29 Julij en 29 October de uit Nederland aangekomen schroefstoomschepen 4de klasse *Benkoelen* en *Madura*, terwijl daarentegen slechts één bodem uit de sterkte werd afgevoerd, namelijk in het derde kwartaal 1880 het raderstoomschip 3de klasse *Timor*, dat voor den actieven dienst is afgekeurd, maar nog wordt gebezigd als loodsstationschip vóór het oostgat te Soerabaija.

Op 1 April jl. waren dientengevolge in Indie in het geheel aanwezig — met inbegrip van de wachtschepen en van het opnemingsvaartuig — 33 oorlogsbodems (tegen 31 op 1 April 1880), waarvan er 4 tot het auxiliair en 29 tot het Indisch eskader behoorden. Van deze laatste schepen waren er 6 (zie het staatje) tijdelijk buiten dienst tot het ondergaan van herstellingen.

Van het auxiliair eskader verkeeren de drie grootste schepen in goeden staat; het vierde — de *Watergeus* (schroefstoomschip 2de klasse) — zal dit jaar nog geschikt blijven voor kleine reizen. Ter vervanging zal bij het auxiliair eskader het schroefstoomschip 1ste klasse *Koningin Emma der Nederlanden* invallen, dat reeds in Mei jl. te Batavia is aangekomen met de bestemming om van daar nog eerst eene reis naar Japan te doen.

Van de 9 composite-schepen van het Indisch eskader (8 schroefstoomschepen 4de klasse en het opnemingsvaartuig *Hydrograaf*), welke allen blijkens het vorig verslag (blz. 46 noot 2) achtereenvolgens langdurige en kostbare reparatien zouden vereischen, zijn de twee, die 't eerst in herstelling waren genomen (*Hydrograaf* en *Palembang*), sedert 10 Julij 1880 en 1 April 1881 weder in dienst, voorzien van nieuwe stoomketels. Met het vernieuwen van de rompen der beide schepen is op verschillende wijzen te werk gegaan. De *Hydrograaf* kreeg alleen eene nieuwe (gekoperde) buitenhuid, en om het inlaten van water tusschen deze en de binnenhuid te beletten, werd tusschen de beide (houten) huiden eene laag labor aangebragt, zijnde een mengsel van kalk en djarak-olie 't welk bij verharding eene waterdigte afsluiting geeft. Van de *Palembang* werd daarentegen zoowel de 5 c.M. als de 8 c.M. huid afgenomen en in de plaats daarvan eene enkele huid, maar van 13 c.M. omgelegd, mede voorzien van huidkoper. Deze methode bleek goedkooper, daar er van binnen bijna niets behoefde weggesloopt te worden, hetgeen bij de *Hydrograaf* wel het geval was geweest. Er is dan ook besloten de voor de *Palembang* gevolgde wijze van herstelling toe te passen op al de overige composite-schepen. In 1880 zijn de *Banda* en de *Sambas* en in Maart jl. is de *Amboina* te Soerabaija tijdelijk buiten dienst gesteld en bij het marine-établissement opgenomen, doch met de werkzaamheden moet worden gewacht totdat de sleephelling aldaar vrij komt. Daarna zullen in de *Banda* en de *Amboina*, wier werktuigen nog goed bruikbaar zijn, nieuwe ketels worden geplaatst, en de ketels en werktuigen van de *Sambas* worden nagezien. In het najaar zullen de *Pontianak* en de *Riouw* moeten opkomen om gekeurd te worden, en later de *Deli* en de *Bandjermasin.* Of al de bedoelde zeven composite-schepen, waarvan enkele ook min of meer door witte mieren zijn aangetast, de kostbare reparatien nog waard zullen zijn, zal veel afhangen van den toestand van het ijzeren geraamte, dat bij allen sterk geoxydeerd is, ook door oor-

zaken die niet aan den composite-bouw zijn te wijten. Voor hun behoud zal veel er van afhangen of de vernieuwing van de huid zoo tijdig kan geschieden, dat de schepen niet reeds als te veel afgevaren moeten worden beschouwd. De zes andere schroefstoomschepen 4de klasse (van ijzer gebouwd met houten huid en zinken dubbeling) zijn allen na 1876 in Indie aangekomen en dus betrekkelijk nog weinig versleten. De *Samarang*, *Batavia* en *Makasser* dagteekenen van 1877, de *Padang* van 1879; de *Benkoelen* en de *Madura* zijn, zoo als hooger gebleken is, geheel nieuw. De *Samarang*, die van September 1879 tot Julij 1880 eenige vertimmering en voorziening, vooral aan de ketels, ondergaan had, bekwam kort daarop (den 1sten September) eene zeer belangrijke rompbeschadiging ten gevolge van het stranden op een rif nabij Menado. Eerst zes weken later vlot gekomen, moest het schip weder naar Java terug om op nieuw gerepareerd te worden. Aanvankelijk naar Ternate gesleept en daar zooveel mogelijk in orde gemaakt, werd de *Samarang* verder naar Makasser gebragt, en kwam van daar, onder eigen stoom doch begeleid door een ander oorlogschip, den 29sten December behouden te Soerabaija aan, waar bij onderzoek bleek dat de herstelling van langen duur zou zijn en dat het schip op de helling moest worden gehaald. Den 1sten Februarij 1881 is het daarom weder tijdelijk buiten dienst gesteld. Eerst tegen het einde van dit jaar zullen de reparatien, welke ook het uitnemen van ketels en werktuigen vorderen, geheel zijn afgeloopen.

Wat de groote raderstoomschepen betreft, verkeert de in 1871 in dienst gestelde *Soerabaija* (houten raderstoomschip 2de klasse), voor zooveel den romp aangaat, in goeden staat; de werktuigen, in 't laatst van 1880 te Singapore gerepareerd, zijn echter zeer oud en niet veel kosten meer waard. Daar in 1878 nieuwe ketels zijn ingezet, mag — bij een matig gebruik van de stoomwerktuigen — toch nog gedurende de eerste vier jaren op dezen bodem gerekend worden. De beide andere (ijzeren) raderstoomschepen 2de klasse *Bromo* en *Merapi* (met houten huid en zinken dubbeling) hebben thans ongeveer zes jaren dienst; op de rompen schijnt nog voor onbepaalden tijd te kunnen worden gerekend, mits de zinken huid gedurig schoongemaakt en tijdig vernieuwd worde. Ter verwisseling van ketels enz. zouden beide in den loop van 1881 naar Soerabaija opkomen.

Van de drie ijzeren raderstoomschepen 3de klasse *Sumatra*, *Borneo* en *Banka*, allen 13 jaren oud, moet de *Borneo* dit jaar van ketels verwisselen en geheel gerepareerd worden, wanneer althans de toestand van den romp, die op verschillende plaatsen sterk afbladert en zeer in dikte is afgenomen, nog eene kostbare voorziening waard blijkt. De beide andere bodems van dit charter kunnen nog geruimen tijd dienst doen; de *Sumatra* heeft pas in 1879 eene kostbare vertimmering ondergaan en nieuwe ketels gekregen; terwijl de *Banka*, reeds van December 1879 af bij het marine-établissement te Soerabaija, in den loop van 1881 weder, geheel gerepareerd en van nieuwe ketels voorzien, voor den dienst gereed zou komen.

De vijf raderstoomschepen 4de klasse, namelijk de ijzeren riviervaartuigen *Onrust*, *Oenarang*, *Salak*, *Soembing* en *Sindoro*, zijn allen, op het eerstgenoemde na, nog nieuw. De *Onrust*, die van 1863 dagteekent, onderging in de laatste maanden eene flinke herstelling; werktuigen en ketels zijn nog in goeden staat; de laatste worden nog omstreeks vier jaren bruikbaar geacht.

Het in 1879 van het auxiliair eskader overgenomen schroefstoomschip 1ste klasse *Curaçao*, laatstelijk wachtschip te Olehleh (Atjeh), zal vermoedelijk nog een tweetal jaren goed bruikbaar zijn. Het schip kwam in Maart 1881 te Soerabaija om te dokken en aldaar voorloopig als wachtschip gestationeerd te blijven in plaats van de *Gedeh*, die wegens vervuring en witte mieren in timmering moet komen.

Het getal stoombarkassen van het Indisch eskader bedroeg in de eerste maanden van 1881 nog 11. Twee nieuwe werden in September 1880 uit Nederland aangebragt (verg. vorig verslag blz. 46), maar vier ontvielen aan de sterkte. N°. 8*a*, behoorende bij het opnemingsvaartuig, zonk in Januarij 1880 in de Chinesche zee, en n°. 11, dienst doende ter noordkust van Sumatra, verongelukte in November tijdens het vaartuigje door de *Borneo* gesleept werd. Twee andere (n°. 2 en 5), die laatstelijk op de Tjitarum-rivier (Java) hadden dienst gedaan, werden onbruikbaar. Daar de kosten van herstelling te hoog zouden loopen, werden ze in 't begin van dit jaar voor de marine afgekeurd; maar ze worden nu nog bij den dienst der Bataviasche havenwerken als ankerbooten gebezigd. Behalve de hooger bedoelde twee nieuwe (n°. 18 en 19), zijn ook de negen overige, ofschoon meerendeels oud (2 dagteekenen van 1871, 5 van 1873, 1 van 1876 en 1 van 1879), nog allen goed bruikbaar. Voor den aanbouw van nieuwe stoombarkassen behoeft voorshands niet gezorgd te worden, omdat in de Atjehsche wateren van deze vaartuigen voortaan minder gebruik zal worden gemaakt, en omdat men het voornemen heeft aan de schepen van het Indisch eskader geleidelijk stoomsloepen te verstrekken (verg. vorig verslag blz. 46 noot 4). Het voor de rijksmarine aangenomen type naar het model der aanvankelijk te Cowes (Wight) gebouwde stoomsloepen, waarvan de *Atjeh* van het auxiliair eskader en de voor dat eskader bestemde *Koningin Emma* reeds zijn voorzien, zal vermoedelijk ook voor het Indisch eskader de voorkeur verdienen. In het aanstaande jaar zullen twee stoomsloepen van bedoeld type worden medegegeven aan de ten dienste der Indische hydrografie hier te lande in aanbouw zijnde schoenerbrikken *Melvill van Carnbee* en *Blommendal.*

De uitgezonden twee opvouwbare booten van Berthon (collapsing boats) — zie vorig verslag blz. 46 noot 4 — werden voor de marine van weinig nut geacht en overgegeven aan het departement van oorlog, dat ze aan eene verdere beproeving zal onderwerpen.

Stationeering. Ds scheepsmagt in het station Noordelijk Sumatra, in het begin van 1880 tot 8 bodems terug gebragt, ten gevolge van het vertrek van de *Watergeus*, werd den 1sten April nog met één bodem — de *Banda* — verminderd, daar het behoud van een depôtschip bij Poeloe Bras voor het beheer der levensmiddelen en steenkolen niet langer noodig voorkwam [1]). In de eerste maanden van 1881 heeft eene nieuwe inkrimping van de zeemagt in de Atjehsche wateren plaats gehad, en zijn aan dat station achtereenvolgens onttrokken de *Curaçao*, de *Borneo* en de *Pontianak.* De sterkte zal nu verder bestaan uit de *Soerabaija* als stationschip en 3 schroefstoomschepen 4de klasse. In verband daarmede werd het getal stoombarkassen, dat reeds langzamerhand van 8 tot 4 was teruggebragt, tot 3 verminderd. De *Curaçao* deed in 1880 voortdurend dienst als wachtschip, terwijl de overige schepen in den regel tot kruisersdienst gebezigd werden. Enkele der voor Noordelijk Sumatra bestemde oorlogsbodems waren voor korteren of langeren tijd afwezig tot het ondergaan van reparatien te Singapore.

De overige maritieme stations in den Indischen archipel werden gedurende 1880 op de volgende wijze bezet:

dat van Riouw (waaronder ook de wateren der residentie Sumatra's Oostkust) tot 19 Junij door de *Timor*, en van 13 September af door de *Soembing*; in dien tusschentijd bleef het station onbezet;

dat van de Westkust van Sumatra door de *Merapi*;

dat van de Westkust van Borneo tot 31 Maart door de *Onrust*, en daarna tot 17 Junij door de *Salak*; sedert bleef het station — tot Februarij jl. — onbezet;

dat van de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo door de *Riouw*, de *Oenarang* en de *Salak*, welke laatste bodem den 4den Mei werd vervangen door de *Sindoro*;

dat van Celebes, van waar gedurende ééne maand ook de wateren van Timor werden bekruist, door de *Sumatra* (sedert 15 Januarij), de *Bandjermasin* en de *Padang*, welke laatste bodem echter reeds den 11den Februarij vertrok en eerst den 13den Augustus vervangen werd door de *Deli*;

dat van Menado en de Molukken door de *Batavia* en de *Bromo* (door dezen laatsten bodem eerst van 28 Maart af). De *Samarang*, mede voor dit station aangewezen, kwam er ten gevolge van het hooger vermelde ongeval niet in dienst.

De stationeering van een oorlogsbodem in het noordelijk gedeelte onzer bezittingen op Borneo's oostkust is gedurende het geheele jaar 1880 bestendigd, en daarvoor bleven, even als in 1879, aangewezen 3 schroefstoomschepen 4de klasse (waarvan 2 behoorden tot het station Celebes en onderhoorigheden en 1 tot dat der Zuider- en Oosterafdeeling

[1]) De leiding der dienstaangelegenheden bij het établissement in de Lambalei-baai (Poeloe Bras) ging over op een officier van de landmagt.

van Borneo), die elkander om de zes weken aflosten en de beschikking hadden over een stoombarkas.

Voor algemeene diensten, niet tot een bepaald station behoorende, werden gedurende het afgeloopen jaar gebezigd de beide ramtorenschepen (*Koning der Nederlanden* en *Prins Hendrik der Nederlanden*), de *Atjeh*, de *Watergeus* (deze beide laatste bodems eerst van medio Mei af), en — gedurende de eerste negen maanden des jaars — de *Makasser*.

Als wachtschepen werden in 1880 dezelfde bodems gebezigd als in de laatste maanden van 1879.

De dienst van het opnemingsvaartuig werd ook in de eerste helft van 1880 nog waargenomen door de *Soembing*. De *Hijdrograaf*, den 10den Julij na reparatie weder in dienst gesteld, hervatte hare taak op het opnemingsterrein in Augustus, maar kwam in November weder naar Java om te Onrust eenige voorzieningen te ondergaan.

In de boven reeds aangehaalde bijlage F is de afwisseling, die gedurende 1880 — en ook gedurende het eerste kwartaal 1881 — in het bezetten van de verschillende stations plaats vond, meer in bijzonderheden na te gaan. Op 1 April jl. waren, blijkens dat overzigt, de toen in dienst zijnde 23 schepen van het Indisch eskader aldus gestationeerd: Noordelijk Sumatra: behalve het lager te vermelden wachtschip te Olehleh, 4 schroefstoomschepen 4de klasse, waarvan 1 overcompleet, welke laatste bodem in Mei ter keuring naar Java is vertrokken; — Riouw 1 raderstoomschip 4de klasse; — Westkust van Sumatra 1 dito 2de klasse; — Westkust van Borneo 1 dito 4de klasse; — Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo 1 schroefstoomschip 4de klasse en 2 raderstoomschepen 4de klasse; — Celebes en onderhoorigheden 2 schroefstoomschepen 4de klasse en 1 raderstoomschip 3de klasse; — Menado en Molukken 1 schroefstoomschip 4de klasse en 1 raderstoomschip 2de klasse, — te zamen dus in de stations 8 schroefstoomschepen 4de klasse en van de raderstoomschepen 2 der 2de, 1 der 3de en 4 der 4de klasse. Voorts was 1 schroefstoomschip 4de klasse, bestemd voor diensten buiten de stations, op reis in den Timor-archipel; werd 1 dergelijk schip, na herstelling te Soerabaija, den 1sten April 1881 weder in dienst gesteld en aangewezen om één der in het station Noordelijk Sumatra wegens reparatie uitvallende oorlogschepen te vervangen; en bevond zich 1 van Atjeh als (overcompleet) vertrokken raderstoomschip 3de klasse te Batavia, van waar het naar het marine-établissement te Soerabaija zou gaan om onderzocht te worden. Verder was het opnemingsvaartuig op het terrein der opneming aanwezig, en waren, behalve de kanonneerboot te Samarang, die geen zelfstandige plaats in de formatie inneemt omdat zij bemand wordt uit de rol van het wachtschip te Soerabaija, nog 3 andere wachtschepen in dienst, waaronder het als zoodanig tijdelijk aangewezen raderstoomschip 2de klasse *Soerabaija*, terwijl een vierde bodem van groot charter, het schroefstoomschip 1ste klasse *Curaçao*, laatstelijk wachtschip te Olehleh, naar Java was opgekomen om te Soerabaija tijdelijk de plaats in te nemen van het aldaar gestationeerde wachtschip, hetwelk belangrijke herstellingen behoeft.

De 4 schepen van het auxiliair eskader waren op 1 April 1881 allen op Java gestationeerd; 2 lagen ter reede Batavia beschikbaar, namelijk 1 ramtorenschip en 1 schroefstoomschip 1ste klasse, terwijl het andere ramtorenschip en het schroefstoomschip 2de klasse te Cheribon en te Tjilatjap waren gestationeerd om op de kusten van Tagal en van Banjoemas en Bagelen zooveel mogelijk te waken voor de handhaving van de verbodsbepalingen tegen den in- en uitvoer van vee, in verband met de veeziekte in West-Java. De stationeering te Tjilatjap is echter in 't laatst van April opgeheven.

De voor den dienst beschikbare stoombarkassen werden in 1880 benuttigd als volgt: 4 in het station Noordelijk Sumatra, waarvan er 1 in November verongelukte en 2 om beurten in reparatie waren bij het établissement op Poeloe Bras, — 1 bij het wachtschip te Batavia, hetwelk omstreeks een half jaar dienst deed ten behoeve van de opneming van de reede van Batavia, — 1 bij het opnemingsvaartuig (de in Januarij 1880 verongelukte werd een paar maanden later vervangen), — 1 voor torpedo-vaartuig, — 1 ten behoeve van het civiel bestuur te Djambi, — 1 ter beschikking van den ter Noordoostkust van Borneo gestationeerden oorlogsbodem, — en 1 voor diensten tusschen Onrust en Batavia ter overbrenging en afhaling van werkvolk. Overigens werden in Junij 2 stoombarkassen, die te Soerabaija in reparatie waren geweest, aan de monding en op het bovengedeelte der Tjitarum (Batavia) gestationeerd in het belang van de maatregelen ter beteugeling van de veepest in West-Java; in den aanvang van 1881 moesten beide voor den dienst der marine worden afgekeurd (verg. blz. 46). De 2 nieuwe uit Nederland aangebragte stoombarkassen waren bij het eind van 1880 te Onrust nog in conservatie.

Steenkolen. Bij een viertal depôts (Onrust, Soerabaija, Poeloe Bras en Makasser) werden in het afgeloopen jaar steenkolen uit Europa aangebragt tot eene gezamenlijke hoeveelheid van 10 372 ton. Bovendien werden $2655^1/_2$ ton te Singapore aangeschafte kolen verzonden naar de depôts te Riouw, Bengkalis en Deli, terwijl de voorraad op Poeloe Bras ook werd aangevuld met 1310 ton van Pinang. Verder werden van daar nog 460 ton verstrekt ten behoeve van te Pedir en Edi gestationeerde schepen. Naar vijf depôts (Soerabaija, Onrust, Amboina, Ternate en Boeton) werden Borneo-kolen verscheept tot eene gezamenlijke hoeveelheid van 5350 ton, alle uit het hoofddepôt te Bandjermasin, waar op 31 December jl. nog in voorraad bleef eene hoeveelheid van 3981 ton (1356 ton Pengaron- en 2625 ton Assahan-kolen).

Een paar ladingen uit Europa aangebragte Engelsche kolen, die te Soerabaija een korten tijd opgeslagen geweest waren, gingen door zelfontbranding verloren toen zij van daar naar Ternate en Amboina werden overgevoerd. Daar het in- en uitladen op de kwaliteit der kolen nadeelig werkt en bovendien tot veel arbeidsloon en spillage aanleiding geeft, daargelaten nog de veelal dure vervoerkosten in Indie zelf, wordt er in den laatsten tijd naar gestreefd om, wanneer daarvoor tegen niet overdreven vrachtprijzen scheepsgelegenheid kan gevonden worden, de voor de depôts in de buitenbezittingen benoodigde Engelsche kolen regtstreeks ter plaatse van bestemming te doen aanbrengen. In verband daarmede zullen de bergplaatsen te Makasser, Amboina en Ternate vergrooting ondergaan.

Op de stoomschepen der oorlogs- en gouvernementsmarine, die van de nieuwere typen van werktuigen zijn voorzien [1]), bleef — om de in 't vorig verslag (blz. 48 noot 1) vermelde reden — het gebruik van Borneo-kolen, anders dan in geval van nood, verboden. Over 't algemeen worden die kolen ook niet verstrekt aan de schepen van het auxiliair eskader, noch aan die welke in de wateren van Noordelijk Sumatra zijn gestationeerd. Intusschen wordt in Indie zoowel bij de marine als van wege het mijnwezen voortgegaan met het verzamelen van naauwkeurige gegevens aangaande de eigenschappen der Borneo-kolen, ook omdat enkele soorten, in de inlandsche rijken, bijv. in Sambalioeng, gedolven, door sommigen gezegd worden van betere hoedanigheid te zijn dan die van de gouvernements-ontginning te Pengaron of te Assahan. Bij aflevering van kolen te Bandjermasin plagt men er geen aanteekening van te houden of de verstrekte kolen te Pengaron, dan wel te Assahan waren gedolven, maar in 't laatst van 1879 is last gegeven om de kolen van de beide mijnen uiteen te houden. Het is echter vrij zeker dat de kolen, waartoe de in 't vorig verslag vermelde klagten betrekking hadden, uit de tijdelijke ontginning te Assahan afkomstig waren, en dat men in één geval te doen had gehad met Borneo-kolen die door slechte opschuring (te Doreh op Nieuw-Guinea) in kwaliteit waren achteruitgegaan. Intusschen is in November jl. op het gouvernements-stoomschip *Valk* de schadelijke werking ook van Pengaron-kolen op de ketels met hoogen stoomdruk gebleken. De vraag, of er middelen zijn uit te denken om de machines beter voor het gebruik van Borneo-kolen aan boord van de marine-schepen in Indie geschikt te maken, wordt aldaar nog overwogen.

§ 3. *Gouvernementsmarine.*

a. Personeel.

Volgens de formatie van het *vaste* personeel bij het hierbedoelde deel der Indische zeemagt (dus ongerekend

[1]) Bij het Indisch eskader de schroefstoomschepen 4de klasse *Samarang*, *Batavia*, *Makasser*, *Padang*, *Benkoelen* en *Madura*, en bij de gouvernementsmarine de stoomschepen *Havik*, *Zeemeeuw*, *Valk* en *Arend*.

de bemanning der gewapende en der adviesbooten en de inlanders aan boord van 2 speciale vaartuigen) behoorden bij het einde van 1880 aanwezig te zijn 99 Europeanen en 493 inlanders, behalve van deze laatsten de toegestane 10 pct. overcompleet. Op bedoeld tijdstip waren in dienst 96 Europeanen en 497 inlanders, tegen 109 Europeanen en 525 inlanders op 31 December 1879. Een en ander is meer gespecificeerd opgegeven in bijlage G.

Het in 't vorig verslag vermelde overcompleet van 8 derde stuurlieden was bij het eind van 1880 niet alleen weggeslonken, maar zelfs zou men, als de hoogere graden reeds hadden kunnen worden aangevuld, er 3 te kort zijn gekomen. In verband daarmede zijn in den loop van 1881 3 geëxamineerde kandidaten uitgezonden, afkomstig van de kweekschool voor de zeevaart te Amsterdam. Op den voet der bepalingen van Februarij 1879 (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 3402) zijn thans 10 jongelingen bij die inrigting voor gouvernementsrekening in opleiding (2 in de hoogste of derde klasse, 5 in de tweede en 3 in de eerste klasse), waarvan één — tot dusver tot de gewone kweekelingen der inrigting behoorende — in Mei jl. is ingevallen ter vervanging van een gouvernements-kweekeling die physiek ongeschikt werd, en twee eerst in Augustus jl. — met de opening der lessen 1881/82 — tot de kweekschool zijn toegelaten. Voor de vier toen opengestelde plaatsen hadden zich 9 adspiranten aangemeld, waarvan 1 bij geneeskundig onderzoek werd afgekeurd en 6 een onvoldoend examen aflegden.

Van de machinisten der gouvernementsmarine ontbrak er bij het eind van 1880 slechts 1 der 2de klasse; de oudste machinist-leerling kon toen nog niet voor bevordering in aanmerking komen.

Volgens de bepalingen betreffende het afleggen van examen in Indie voor eerste benoeming of voor bevordering tot eenigen graad bij de gouvernements-marine (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 1891 en 2244) mogten de niet-geslaagde kandidaten eerst na verloop van een bepaalden tijd op nieuw tot het afleggen van het examen worden toegelaten. Bij een Indisch besluit van 1 Maart jl. is nu de kommandant der zeemagt doorloopend gemagtigd om de vastgestelde termijnen te verkorten, indien het belang van den dienst zulks vordert.

Voor de gezaghebbers van de vaartuigen der gouvernementsmarine (de gewapende en de adviesbooten uitgezonderd) gold tot hiertoe eene in 1854 door de Indische Regering vastgestelde algemeene instructie. Deze is in April 1881 (Indisch Staatsblad n°. 98) ingetrokken, omdat het wenschelijk is geacht de gezaghebbers der gouvernements-stoomschepen voortaan door den kommandant der zeemagt van de voor hunnen dienst noodige instructien te doen voorzien.

Bij het inlandsch personeel bestond op 31 December 1880 een overcompleet van 4 man, terwijl 45 man ontbraken aan de 10 pct. die boven de formatie zijn toegestaan. De uitkomsten der aanwerving lieten niet toe tot het maximum te gaan, hetgeen anders wenschelijk zou zijn geweest, daar sinds de laatste helft van 1880 zeer veel zieken in de hospitalen verpleegd werden. De verwachting dat het verbeterde voedingstarief (Indisch Staatsblad 1879 n°. 346) een gunstigen invloed op de dienstneming zou uitoefenen, is nog niet vervuld geworden. Voornamelijk waren het weder smeden-vuurstokers en vuurstokers 1ste klasse, mandoors, roergangers, hofmeesters en timmerlieden die ontbraken, terwijl daarentegen een overcompleet bestond van vuurstokers 2de klasse en ligtmatrozen.

Onder het personeel der gewapende en der adviesbooten, dat vrij wel voltallig kon worden gehouden, bleven de mutatien steeds talrijk, en de bruikbaarheid van dit personeel ging achteruit, vermoedelijk omdat, naarmate de stoommiddelen zich uitbreiden, van deze zeilvaartuigen minder belangrijke diensten gevorderd worden, hetgeen op de oefening een ongunstigen invloed moet hebben.

De gezondheidstoestand liet zoowel op de stoomvloot als op de zeilflotille gedurende 1880 veel te wenschen over.

b. Materieel.

Sterkte en toestand. Ter vervanging van de op 1 Februarij en 1 December 1880 wegens ouderdom uit de sterkte afgevoerde zeestoomschepen *Draak* en *Telegraaf*, werden den 15den October en den 15den December in dienst gesteld de in Augustus te voren uit Nederland aangekomen, te Vlissingen gebouwde nieuwe stoomschepen *Valk* en *Arend*. Ook ontviel in het afgeloopen jaar wegens ouderdom het rivierstoomschip *Kapoeas II*, dat in Mei te Pontianak buiten dienst werd gesteld. In de plaats daarvan kon echter nog geen nieuw gouvernements-stoomschip worden in dienst gesteld, vermits de twee die te Dassoon (Rembang) in aanbouw waren (*Djambi* en *Indragiri*) eerst in de tweede helft van 1881 gereed zouden komen. Van daar dat de sterkte, die bij het eind van 1879 uit 15 schepen bestond, op 31 December 1880 slechts 14 schepen bedroeg, namelijk 8 zee- en 6 rivierstoomschepen, ongerekend de 3 vaartuigen voor speciale diensten (de stoomschepen *Argus* en *Bogor* en een zeilvaartuig voor de bebakening der vaarwaters nabij Batavia). In April jl. is ook het rivierstoomschip *Sailoos* wegens ouderdom afgekeurd en te Bandjermasin buiten dienst gesteld.

In het afgeloopen jaar ondergingen de *Havik* en de *Tagal* gedurende korten tijd herstellingen te Soerabaija, terwijl de reeds in Augustus 1879 te Onrust begonnen werkzaamheden aan de *Argus* in Augustus 1880 afliepen. In November en December 1880 kwamen aldaar ook in timmering de *Singkawang* en de *Zeemeeuw*, welke laatste bodem weder beschikbaar is gekomen in April jl., toen de *Anjer* in reparatie is opgenomen. De *Singkawang* zou in Mei weder voor den dienst gereed zijn. De straks genoemde nieuwe schepen *Valk* en *Arend* verbleven na hunne aankomst mede eenigen tijd te Onrust, ten einde de weinig beduidende averij te herstellen, die zij op den overtogt geleden hadden. Deze schepen, behoudens eenige verbetering in de inwendige betimmering gebouwd naar het type *Havik* en *Zeemeeuw*, bleven, even als deze, als zeeschepen, en ook wat hunne snelheid betreft, goed voldoen.

Met het oog op de wenschelijkheid om ook een gouvernementsstoomschip voor den Timor-archipel te kunnen afzonderen, is in het afgeloopen voorjaar een vijfde stoomschip van het type *Havik* besteld. Dit vaartuig, te Vlissingen in aanbouw en *Zwaluw* geheeten, zal in de eerste helft van 1882 moeten opgeleverd worden.

Omtrent de zeilvloot der gouvernementsmarine valt aan te teekenen, dat het bebakeningsvaartuig voor Batavia te Onrust eene herstelling onderging, terwijl dat voor Riouw, — waar tot dusver een der kruisbooten voor het onderhoud van de bebakening was aangewezen, — te Soerabaija gereed kwam; het wachtte op de eerste gunstige gelegenheid om naar zijne bestemming te vertrekken.

Even als in 1879 beschikte men in het afgeloopen jaar over 49 kruisbooten (39 gewapende en 10 adviesbooten). Drie booten, die in conservatie waren, werden in de sterkte opgenomen ter vervanging van een gelijk aantal dat voor goed uit de sterkte afgevoerd is. Het aantal dezer vaartuigen kon in de residentie Banka van 6 tot 4 en ter Sumatra's Oostkust van 4 tot 3 verminderd worden; dientengevolge vereischte de formatie van 31 December 1880 voor alle stations te zamen 46 gewapende en 14 adviesbooten tegen 49 en 14 op 31 December 1879. Van de in conservatie zijnde kruisbooten werden verscheidene *tijdelijk* benuttigd; 2 werden namelijk aangewezen om dienst te doen als recherchevaartuigen langs de kusten der residentien Rembang en Samarang, alwaar buitengewoon toezigt noodig was tegen het ter sluiks invoeren van opium; 2 waren afgezonderd voor de opneming van de reede Batavia; en 2 werden bestemd om in straat Soenda langs Bantam's westkust te waken tegen den uitvoer van vee. De beide laatste booten hebben dezen dienst slechts ongeveer vier maanden verrigt en zijn toen (omstreeks October) weder in conservatie genomen. Bij het einde van 1880 bleven, ongerekend de 2 voor recherchediensten tijdelijk afgestane vaartuigen, 10 booten in reserve, waarvan 4 die nog in 't geheel niet, en 6 die reeds af en toe in dienst waren geweest.

Stationeering. In de wateren van Noordelijk Sumatra waren bij den aanvang van 1880 gestationeerd de *Zeemeeuw* en de *Siak*. Daar bij den verbeterden politieken toestand in Atjeh en bij de vermindering welke de militaire scheepsmagt aldaar onderging, zich de behoefte deed gevoelen aan meer transportmiddelen ten dienste onzer ambtenaren ter bevordering van vredelievende aanrakingen met de onderworpen landschappen, werd in het laatste

kwartaal van 1880 aan bedoeld station het nieuwe stoomschip *Valk* toegevoegd [1]). Voorshands kon die toevoeging echter niet voor de beoogde uitbreiding dienen, daar de *Zeemeeuw* herstellingen behoefde en den 14den December naar Onrust vertrok, zoodat tot aan het einde van 1880 nog slechts 2 gouvernements-stoomschepen in de Atjehsche wateren beschikbaar waren.

In de Westerafdeeling van Borneo bleef, na de buitendienststelling — in Mei 1880 — van de *Kapoeas II*, alleen de *Boni* over. Dit vaartuig deed bij afwisseling dienst te Sintang en te Pontianak, terwijl, bij afwezigheid van de *Boni*, in den dienst ter hoofdplaats werd voorzien door een der beide stoomvaartuigen die in dit gewest onder beheer van het civiel bestuur staan (zie hoofdstuk J, afd. I, § 4).

In de residentie Riouw was de in December jl. afgekeurde *Telegraaf* slechts beschikbaar tot het begin van Augustus, toen dit stoomschip naar Java werd opgeroepen, om tijdelijk de kusten der residentien Samarang, Japara en Rembang te bekruisen ten einde den invoer van opium te beletten. Gedurende de afwezigheid van een gouvernements-stoomschip werd voor den dienst te Riouw een ingehuurd particulier stoomvaartuig gebezigd.

Aan het station Lampongsche districten werd in Junij 1880 de *Singkawang* onttrokken, om tot aan het invallen van den westmoesson de kust van Bantam te bekruisen ter verhindering van den uitvoer van vee, en daarna, tijdens de storing van den telegraafkabel tusschen Java en Sumatra, voor korten tijd tot het overbrengen van telegrammen tusschen Anjer en Telok Betong gebruikt te worden, waarna het schip einde November te Onrust in timmering kwam om niet onbelangrijke herstellingen te ondergaan.

Overigens had in 1880 in de stationeering der gouvernements-stoomschepen weinig verandering plaats. Voor de residentien Palembang en Sumatra's Oostkust bleven aangewezen de *Sampit* en de *Koetei*; voor de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo de *Ternate*, *Berouw* en *Sailoos*. Alleen werd de *Ternate* tweemaal tijdelijk naar Banka gedirigeerd om aldaar gedurende 6 à 8 weken de noodige diensten te verrigten, waarvoor in dat gewest geen eigen stoomvaartuig beschikbaar was. In het gouvernement Celebes bleef de *Anjer* en in de residentie Amboina de *Tagal* ter beschikking van het bestuur. In de wateren van Menado en Ternate deed ook in 1880 de *Havik* dienst. Dit laatste vaartuig werd in April-Mei te Soerabaija gerepareerd, de *Tagal* in Junij-Augustus. Gedurende de afwezigheid van de *Tagal* deed de *Havik* ook dienst ten behoeve van de residentie Amboina.

In de eerste maanden van 1881 verwisselden nog enkele stoomschepen van station: de *Arend*, die gedurende December, in plaats van de onzeewaardig geworden *Telegraaf*, een gedeelte der noordkust van Java had bekruist om den invoer van opium tegen te gaan, werd — toen het jaargetijde dien maatregel voorshands minder noodzakelijk deed zijn — naar Atjeh gezonden om de *Siak* te vervangen, van welk stoomschip, wegens zijn minderen diepgang, elders beter partij kon worden getrokken. In Mei jl. is de *Zeemeeuw* in het station Atjeh teruggekeerd, doch reeds in Junij is de *Arend* tijdelijk aan het station Noordelijk Sumatra onttrokken om weder op de kusten van Samarang, Japara, Rembang, Soerabaija en Madura te kruisen ter beteugeling van den sluikhandel in opium. De voor de Atjehsche wateren bepaalde sterkte van drie stoomschepen der gouvernementsmarine is dus slechts korten tijd aanwezig geweest. De *Siak* is ter beschikking gekomen van den resident van Sumatra's Oostkust om daar het rivierstoomschip *Koetei* te vervangen, dat wegens zijn klein charter en beperkte gelegenheid tot kolenberging minder geschikt was gebleken voor de diensten ter genoemde kust, waar de zee soms vrij hoog staat en waar groote trajecten zijn af te leggen. Sedert Februarij jl. is nu de *Koetei* in de residentie Riouw gestationeerd, welk gewest sedert Augustus 1880 — nadat de *Telegraaf* naar Java was ontboden — van een gouvernements-stoomschip ontbloot was geweest. Het voornemen bestaat om voor de gemeenschap met Indragiri en voor den dienst in die onderafdeeling een tweede gouvernements-stoomschip ter beschikking van het bestuur van Riouw en onderhoorigheden te stellen en daartoe te bestemmen het in de tweede helft van 1881 gereed komende nieuwe rivierstoomschip *Indragiri*. De *Djambi*, die nagenoeg gelijktijdig moet worden opgeleverd, zal in de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo de reeds buiten dienst gestelde *Sailoos* vervangen. In het eerste kwartaal 1881 kwam de *Anjer*, te Makasser gestationeerd, naar Soerabaija om te dokken en eenige voorzieningen te ondergaan.

Voor de residentie Timor, voor Sumatra's Westkust, zoomede voor Batavia en Soerabaija kunnen nog steeds geen gouvernements-stoomschepen worden afgezonderd. Wat eerstgemeld gewest betreft, zal echter in het aanstaande jaar deze behoefte worden vervuld (verg. het aangeteekende op de voorgaande blz.).

Omtrent de vaartuigen voor speciale diensten valt aan te teekenen dat het stoomschip *Argus*, na sedert het najaar van 1879 te Onrust herstellingen en wijzigingen te hebben ondergaan, in September 1880 weder ter beschikking kwam van den inspecteur van bebakening, kustverlichting en loodswezen. Hoewel in menig opzigt verbeterd, schijnt de *Argus* echter toch geen bijzonder geschikt zeeschip te zijn. De *Bogor* onderhield de gemeenschap tusschen Batavia en Onrust en vervulde enkele malen ook zoogenaamde residentie-diensten (vervoer van hooge autoriteiten naar en van de reede). Zooveel mogelijk werd getracht dit stoomschip bij zijne reeds drukke verrigtingen te sparen en niet tevens voor diensten van de bebakening en kustverlichting te bezigen. Wanneer de *Bogor* herstellingen moest ondergaan — wat in den loop van 1880 tweemaal voorviel —, gedokt moest worden of residentie-diensten deed, werd tijdelijk voor den dienst tusschen Batavia en Onrust eene boot van een der prauwenveeren ingehuurd.

De stationeering van de 39 gewapende en de 10 adviesbooten, welke bij het eind van 1880 in dienst waren, is vermeld in de reeds aangehaalde bijlage G. Op Java waren er 8 en in de buitenbezittingen 41 gestationeerd, terwijl er volgens de formatie 11 en 49 aanwezig moesten zijn. Van de 41 kruisbooten in de buitenbezittingen in dienst, was er 1 in Atjeh en 1 in Ternate gestationeerd, op welke gewesten in 1880 bij de formatie nog niet was gerekend, terwijl er in de residentien Sumatra's Oostkust, Riouw en Timor te zamen 3 boven de formatie aanwezig waren. Gedeeltelijk in verband hiermede bleven de stations Bantam, Batavia, Benkoelen, Menado en Amboina even als vroeger onbezet. In verband met de vermindering die de militaire marine in de wateren van Atjeh in het begin van 1881 heeft ondergaan, zijn sedert voor dat gewest, behalve 3 stoomschepen der gouvernementsmarine, nog 4 gewapende booten toegestaan.

§ 4. *Maritieme inrigtingen.*

Het korps ingenieurs voor het vak van scheepsbouw bestond bij het eind van 1880, met inbegrip van de twee in 't vorig verslag (blz. 49 noot 3) bedoelde adspirant-ingenieurs, die nog in 1880 tot ingenieurs 2de klasse bevorderd werden, uit 2 hoofdingenieurs en 5 ingenieurs, zoodat aan de formatie alleen de twee adspirant-ingenieurs ontbraken. Bij het marine-établissement te Soerabaija waren geplaatst de twee hoofdingenieurs, waarvan één tevens adviseur voor het vak van scheepsbouw, 1 ingenieur 1ste klasse en 2 ingenieurs 2de klasse; bij het marine-établissement te Onrust, 1 ingenieur 1ste klasse, en bij de hout-exploitatie voor de marine te Parengan (Rembang) 1 ingenieur 2de klasse. In Junij jl. is de formatie van het korps met 1 hoofdingenieur ingekrompen, zoo als reeds gezegd is op blz. 41. Ter aanvulling van het korps is in 't laatst van 1880 weder een van de polytechnische school te Delft herkomstige kandidaat benoemd tot adspirant-ingenieur. Deze zal echter in het belang zijner praktische vorming nog gedurende $1^1/_2$ jaar bij 's Rijks werven hier te lande verblijven.

Bij de fabriek voor de marine en het stoomwezen trad omstreeks het einde van 1880 de van verlof uit Nederland teruggekeerde ingenieur-directeur als zoodanig weder op, na gedurende zijn verlof in de gelegenheid te zijn geweest om zich door een bezoek aan de voornaamste buitenlandsche

[1]) In 1881 zijn, zoo als lager blijkt, ook meer zeilvaartuigen der gouvernementsmarine voor Atjeh toegestaan; het getal gewapende booten is er namelijk van 1 op 4 gebragt.

fabrieken op de hoogte te stellen van de nieuwste verbeteringen op werktuigkundig gebied. De hoofdingenieur, chef der afdeeling stoomwezen bij het departement der burgerlijke openbare werken, die tijdelijk met de directie van de fabriek was belast geweest, werd toen van die taak ontheven. De werktuigkundige van den dienst der Bataviasche havenwerken, blijkens het vorig verslag (blz. 50) tijdelijk als tweede ingenieur bij de fabriek geplaatst, trad bij het eind van 1880 bij de staatsspoorwegen in dienst. In Januarij 1881 werd echter het ingenieurs-personeel bij de fabriek weder voltallig door de herbenoeming van een van buitenlandsch verlof teruggekeerden ingenieur.

Met het oog op de veelvuldige werkzaamheden bij de maritieme inrigtingen op Java werd in het afgeloopen jaar weder door sommige schepen der in Nederlandsch Indie aanwezige zeemagt, namelijk door 2 van het auxiliair eskader, door 3 van het Indisch eskader en door 1 van de gouvernements-marine, gebruik gemaakt van de particuliere werven en dokken te Singapore. Een paar malen begaf zich de te Batavia gedetacheerde officier-machinist derwaarts om de werkzaamheden na te gaan, die over 't geheel van minder omvang waren dan in 1879. Het aantal dokdagen der bedoelde zes schepen, waarvan er een paar tweemalen voor reparatien te Singapore vertoefden, bedroeg 34, terwijl de onkosten gezamenlijk beliepen f 111 465. In de vier voorafgegane jaren was ter zake van werkzaamheden te Singapore ten dienste der militaire en gouvernements-marine in Nederlandsch Indie achtereenvolgens f 163 276, f 245 000, f 223 059 en f 233 159 uitgegeven.

Marine-établissement te Soerabaija. De werkzaamheden bij het établissement te Soerabaija waren ook in 1880 van grooten omvang zoo als uit onderstaande gegevens blijken kan.

JAREN.	Aantal verrigte dagdiensten:		Uitbetaalde arbeidsloonen.	Geldswaarde der verwerkte materialen.	Van de arbeidsloonen is uitbetaald:		Gemiddeld aantal arbeiders dagds te werk (behalve de taakwerkers).	Gemiddeld dagloon:		*Aanmerkingen.*
	door ambachtslieden.	door koelies.			wegens taakwerk.	voor overwerk.		voor ambachtslieden.	voor koelies.	
1876 . .	578 136	94 893	f 463 023	f 549 401	f 111 090	f 4 505	1 777	f 0.61^{5}	f 0.45	Zoowel ambachtslieden als koelies zijn allen vrijwilligers. Van de beide houten dokken, die in 1879 en 1880 bij het établissement in gebruik waren, verrigtte het groote in elk dier jaren respectievelijk gedurende 261 en 321 dagen dienst, en het kleine gedurende 280 en 238 dagen. De verdeeling van dit aantal dokdagen was aldus: 1879. 1880. voor de militaire marine. . . . . . 138-149 245-147 voor de gouvernements-marine. 27- 25 20- 60 voor verschillende doeleinden . . 52- 82 41- 3 voor particulieren. 44- 24 15- 28 261-280 321-238
1877 . .	567 072	94 512	465 433	585 175	112 382	8 787	1 629	0.62^{5}	0.45	
1878 . .	547 500	91 250	462 337	556 700	98 197	12 116	1 864	0.65	0.45	
1879 . .	550 704	92 082	551 791	581 064	140 954	14 077	2 157	0.64^{5}	0.45	
1880 . .	533 965	92 320	526 230	579 793	123 343	20 529	2 067	0.64	0.44	

Min of meer belangrijke voorzieningen werden in het afgeloopen jaar aan verschillende schepen van de militaire en de gouvernementsmarine aangebragt. Alleen de belangrijke reparatien aan de composite-schepen, die op de sleephelling moesten plaats hebben, ondervonden vertraging, omdat het établissement slechts ééne sleephelling bezit, zoodat de schepen op elkander moesten wachten. Wel was reeds in 1879 sprake van het plan (zie o. a. het verslag van dat jaar blz. 63 noot 1) om nog twee sleephellingen te maken van de bestaande bouwhellingen, maar dit denkbeeld is voor alsnog buiten uitvoering gebleven in verband met de sedert aanhangig gemaakte voorstellen om het établissement te voorzien van een dok van een nieuw stelsel: het zoogenaamde floating and depositing dock van Clarck Standfield met bijbehoorende » stagers ". Nadat de *Hydrograaf* de sleephelling had verlaten, werd de *Palembang* er op gezet, die tegen het einde des jaars na volbragte reparatie weder is te water gelaten. De voorloopige inrigtingen voor ijzerbewerking, op die sleephelling aangebragt, werden in 't laatst van 1880 in gebruik genomen.

Het nieuwe ijzeren droogdok voor Onrust, waarvan de ineenzetting was aangevangen in Junij 1879, kwam nog binnen de twaalf maanden gereed, en werd, nadat het in het bassin te Soerabaija beproefd was, in October 1880 naar Onrust overgebragt. De kosten der ineenzetting bleven ver beneden de raming. Zij bedroegen slechts f 423 085, waaronder voor vergrooting van den dokput en voor het gereed maken van de stapelingen eene som van f 115 667, die slechts voor de helft op rekening van het dok kan worden gesteld, daar zoowel de dokput als de stapelingen ook voor andere werken dienstig zijn. Men kan dus aannemen dat de kosten van ineenzetting hebben bedragen ruim f 365 000. Het vervoer naar Onrust en eenige verdere onkosten brengen de uitgaven in Indie op ruim f 400 000. Voor den aanmaak en het vervoer naar Indie, met inbegrip van de kosten der uitgezonden werktuigen en materialen, is ruim f 1 003 000 betaald. Laat men de waarde van in Indie ongebruikt gebleven materialen buiten aanmerking, dan kan men de totale kosten van het dok dus stellen op ongeveer f 1 403 000.

In Junij 1880 werd het kleine ijzeren dok van Onrust naar Soerabaija teruggebragt, aldaar onmiddellijk in den dokput gezet en in reparatie genomen. In verband hiermede is het kleine houten dok, dat voortdurend veel water maakte, afgekeurd en in April jl. voor afbraak verkocht. Het groote houten dok zal, hoewel het reeds in verouderden staat verkeert, nog eenigen tijd dienst kunnen verrigten.

De nieuwe in 't vorig verslag (blz. 50) bedoelde stoomhoutzagerij werd in Februarij 1880 in gebruik genomen. Zij voldeed uitstekend; niet slechts kon in de behoefte aan gezaagd hout ruimschoots voorzien worden, maar ook werd groote besparing op de zaagloonen verkregen. De uit Nederland aangebragte stoomloopkraan werd opgesteld en beproefd, doch moest voorloopig in conservatie worden opgenomen, dewijl het spoorstelsel op de stapelplaats nog niet aanwezig was.

Met het in orde brengen van het in 1879 uit Nederland aangekomen stoombaggervaartuig ten dienste van het établissement kwam men in de eerste helft van het afgeloopen jaar gereed. Deze baggermolen werd den 1sten Julij 1880 in dienst gesteld, en voldeed goed bij beproeving. Omtrent de verdere uitkomsten kon echter bij het eind van het jaar

nog weinig worden gezegd, omdat er nog slechts ongeregeld mede gebaggerd was.

De werken, in verband staande met de overbrenging van de marine-fabriek naar het établissement, bleven in het afgeloopen jaar nog rusten in afwachting van het gereed komen der plannen om bij den bovenbouw eene gewijzigde constructie te volgen.

De gezondheidstoestand onder het talrijke personeel van het établissement kon in 1880 over het algemeen gunstig genoemd worden.

Marine-établissement te Onrust. Het afgeloopen jaar was voor den gang van zaken bij deze inrigting in vele opzigten gunstig. De eigen werving van werklieden, den 1sten Januarij 1878 begonnen, kan thans als geheel geslaagd worden beschouwd, daar geschikte werklieden in een voldoend aantal voorhanden waren. Ook had men bij het établissement minder berri-berri-gevallen dan vroeger, terwijl de sterfte in verhouding tot het ziekencijfer gering was [1]).

De volgende vijfjarige opgaaf geeft een overzigt van het aantal arbeiders, van de loonen en van de geldswaarde der verwerkte materialen in elk der betrokken jaren.

JAREN.	Aantal verrigte dagdiensten: door vrije werklieden. *a)*		door dwangarbeiders.		Totaal.		Uitbetaalde arbeidsloonen: Aan vrije werklieden.	Geldswaardig bedrag der diensten van dwangarbeiders.	Totaal.	Geldswaarde der verwerkte materialen.	Overwerk gelden.	Gemiddeld dagloon.
	Ambachtslieden.	Koelies.	Ambachtslieden.	Koelies.	Ambachtslieden.	Koelies.						
1876. . .	32 835	»	28 590	6 672	61 425	6 672	f 85 718	f 30 602	f 116 320	f 121 551	f 340	f 2.61
1877. . .	46 536	510	31 683	10 528	78 219	11 038	107 534	35 264	142 798	176 928	715	2.29
1878. . .	35 369	6 906	17 161	3 812	52 530	10 718	79 595	18 905	98 500	198 287	2 798	1.88
1879. . .	57 549	9 053	20 700	7 774	78 249	16 827	128 816	24 697	153 513	198 828	3 755	1.93^{5}
1880. . .	77 878	11 255	23 787	5 582	101 665	16 837	181 412	26 086	207 498	196 328	3 075	2.03^{5}

a) Tot 1 Januarij 1878 werden de vrije werklieden door tusschenkomst van een aannemer verkregen. Sedert is door eigen werving in de behoefte voorzien. Onder de werklieden vindt men zoowel inlanders als Chinezen; in het atelier zijn ook eenige Europeanen.

De voornaamste werkzaamheden gedurende 1880 bestonden in: het verrigten van reparatien aan 9 schepen van de militaire, en aan 6 schepen van de gouvernements-marine, zoomede aan 9 particuliere schepen en aan eenige stoombarkassen; voorts in het aanbouwen van 33 sloepen. Bovendien werden verschillende artikelen aangemaakt voor de marine-magazijnen, de in dienst zijnde schepen en de bebakening. Gedokt werden 7 oorlogs- en 6 gouvernements-stoomschepen, 1 vaartuig van de Bataviasche havenwerken en 27 particuliere schepen. Het aantal dokdagen in 1880 bedroeg voor het kleine ijzeren dok tot October — toen het, zoo als boven is vermeld, ter reparatie naar Soerabaija werd overgebragt — 233, terwijl het aangebragte groote ijzeren dok tot 31 December nog 26 dokdagen had. 136 en 7 van die dokdagen kwamen voor rekening van particulieren. Laatstbedoeld dok voldeed zeer goed. Ook de eindbeproeving in Januarij jl., toen het ramtorenschip *Koning der Nederlanden* er in werd opgenomen, slaagde volkomen.

Omtrent de gebouwen van het établissement valt nog aan te teekenen dat eenige nieuwe woningen voor het Europeesch personeel gereed kwamen, terwijl een blok woningen voor werklieden onderhanden bleef. Voorts werd een gedeelte van den kaaimuur vernieuwd.

Fabriek voor de marine en het stoomwezen te Soerabaija. In 1880 beliep het aantal werkorders bij de fabriek 188, waarvan er 159 afliepen, tegen 176, waarvan er 157 afliepen, in 1879.

In de *Hydrograaf* en de *Palembang* werden, nadat deze schepen op de sleephelling waren gerepareerd, nieuwe ketels geplaatst en de werktuigen op nieuw gesteld; het laatstgenoemde schip was bij het einde van het jaar nog onderhanden. Ook de *Banka* werd van nieuwe ketels voorzien en onderging tevens belangrijke herstellingen. De ketels van de *Samarang* werden weder in bruikbaren staat gebragt, en aan de werktuigen en ketels van de *Salak*, *Bromo Padang*, *Onrust*, *Riouw*, *Soembing*, *Sumatra*, *Atjeh*, *Oenarang*, *Batavia*, *Makasser* en *Sindoro* werden meer of minder belangrijke reparatien verrigt. De *Timor* werd, na voor den dienst te zijn afgekeurd, tot loodsstationschip ingerigt.

Met den aanmaak van reserveketels voor de raderstoomschepen 2de klasse kwam men gereed, terwijl nieuwe ketels voor de *Prins Hendrik*, *Samarang* en *Salak* onderhanden werden genomen. Verder werden drie stoombarkassen gerepareerd, en werd aan onderscheidene aanvragen voor de vloot en andere inrigtingen voldaan.

Wat de gouvernementsmarine aangaat, werden de machines en ketels van de *Havik* hersteld, terwijl een nieuwe ketel voor dezen bodem onderhanden genomen werd. De *Draak* kwam in keuring en werd geen herstelling meer waard bevonden.

Ten slotte volgt hier de gebruikelijke vergelijkende opgaaf betreffende de werkkrachten, betaalde arbeidsloonen en verwerkte materialen over de laatste vijf jaren.

JAREN.	Aantal verrigte dagdiensten: door ambachtslieden.	door koelies.	Uitbetaalde arbeidsloonen.	Geldswaarde der verwerkte materialen.	Verbruikte hoeveelheid (in K.G.): bewerkt en onbewerkt ijzer.	steenkolen en smeedkolen.	Gemiddeld aantal daags te werk: Ambachtslieden.	Koelies.	Gemiddeld dagloon: voor ambachtslieden.	voor koelies.	*Aanmerkingen.*
1876. . .	370 823	15 814	f 249 163	f 248 009	485 300	1 727 300	1 244	53	f 0.67	f 0.50	Zoowel de ambachtslieden als de koelies zijn allen vrijwilligers. *a)* De verbruikte hoeveelheid Borneokolen bedroeg in 1880 420 000 K.G.
1877. . .	358 844	18 014	238 833	241 844	354 900	2 112 550	1 200	60	0.69	0.50	
1878. . .	328 628	15 296	239 579	259 745	516 800	1 951 810	1 102	51	0.75	0.50	
1879. . .	292 619	8 328	224 499	220 133	465 036	1 908 200	988	28	0.79	0.50	
1880. . .	341 041	4 781	244 650	289 813	480 664	*a)* 1 810 400	1 136	16	0.73	0.50	

[1]) In 1880 stierven op Onrust 5 Europeanen, 10 Chinezen, 46 inlanders (waaronder 2 militairen) en 20 dwangarbeiders. Het getal overledenen bedroeg alzoo 81, tegen 79 in 1879 en 269 in 1878.

Bijzondere inrigtingen ten behoeve van het materieel. Het hulpdok te Pontianak (Westerafdeeling van Borneo) bleef goed voldoen. Het werd in 1880 gedurende 117 dagen gebruikt ten behoeve van 2 gewapende booten, 1 adviesboot en 1 stoombarkas.

§ 5. *Speciale diensten onder het beheer van het departement der marine.*

Kustverlichting en bebakening. Gedurende het jaar 1880 werd voortgegaan met den bouw der lichttorens, welke blijkens het vorig verslag onderhanden waren. De verwachting dat het zeelicht der 2de orde op Edam (baai van Batavia) reeds in 1880 zou ontstoken worden, werd niet vervuld. Daartoe kon eerst den 20sten Maart 1881 worden overgegaan, terwijl toen nog een paar maanden gemoeid zouden zijn met de voltooijing van de bij het licht behoorende gebouwen. Het in 1878 ten dienste der vaartuigen van de Bataviasche havenwerken ontstoken tijdelijke havenlicht der 6de orde op Alkmaar kon nu echter gemist worden en werd dan ook den 28sten Maart 1881 gebluscht, om eerlang naar den westelijken havendam van Tandjong Priok te worden overgebragt. Ook de bouwwerken voor het kustlicht der 2de orde op Poeloe Pandang (vaarwater van Padang) werden in 1880 nog niet opgeleverd; thans is echter berigt ontvangen dat het licht in Julij jl. is in dienst gesteld. De meeste der in 1880 ontstoken kust- en havenlichten zijn reeds in 't vorig verslag vermeld, welke opgaaf liep tot 15 Augustus. In den verderen loop van genoemd jaar werden nog in dienst gesteld: in September het kustlicht der 6de orde te Tandjong Oelar op Banka (als complement van het groote licht te Tandjong Kalean op hetzelfde eiland), en in November het havenlicht derzelfde orde te Tagal op Java's noordkust. In 1880 werd met de oprigting aangevangen van een kustlicht der 2de orde op Madura, nabij Sembilangan, en van een der 6de orde op het eiland Boeroe (noordkust van Atjeh); laatstbedoeld licht kwam in Augustus jl. in werking, even als in Julij te voren een havenlicht der 6de orde te Probolinggo.

Het in 't vorig verslag (blz. 52) besproken plan der verlichting van de straten tusschen de eilanden Banka en Billiton heeft eenige wijziging ondergaan, in zoo verre dat, in plaats van op Tandjong Berikat (oosthoek van Banka), een zeelicht op den westhoek van het eilandje Mendanau gebouwd en alzoo de Stolze-straat, in stede van de Macclesfield-straat, verlicht zal worden. Door een plaatselijk onderzoek is de uitvoerbaarheid van dit nieuwe plan gebleken, en tevens dat het ontworpen licht te Tandjong Bienga (noordwestelijke hoek van Billiton) beter zal geplaatst zijn op Poeloe Langkoewas, een eilandje ten noordwesten van genoemden hoek gelegen. Het voornemen was om in Mei 1881 met den bouw van de bedoelde lichten te beginnen, en onmiddellijk daarna over te gaan tot de voorbereidende werkzaamheden voor den bouw van het havenlicht der 4de orde te Samarang.

Den 2den September 1880 bragt eene aardbeving groote beschadiging toe aan den steenen lichttoren op Java's eerste punt in straat Soenda en aan de daarbij behoorende gebouwen; het bovengedeelte van den toren scheurde horizontaal door midden, terwijl de bovenverdieping der lichtopzigters-woningen een bouwval werd. De kostbare lichttoestel (1ste orde) bleef echter bijna geheel gespaard. De toren moest van 58 tot 40 M. ingekort en de verdieping van de woningen afgenomen worden. Twintig dagen na het ongeval brandde op Java's eerste punt een helder hulplicht der 6de orde, dat tijdelijk aan Telok-Betong ontleend was, waar dientengevolge gedurende bijna vijf maanden het licht gebluscht bleef. Op den 1sten Januarij jl. kon het licht der 1ste orde, — nu op eene hoogte geplaatst van bijna 80 M., in stede van bijna 98 M. zoo als vroeger, — weder worden ontstoken, waarna de toestel die als hulplicht had dienst gedaan, weder naar Telok-Betong werd teruggebragt. Het herstellen van de bouwwerken liep eerst in 't laatst van Februarij af.

Omstreeks medio Augustus 1881 waren 44 lichten in werking, namelijk 4 kustlichten der 1ste, 5 der 2de, 1 der 3de, 6 kust- en havenlichten der 4de, en 28 der 6de orde, onder welke laatsten zich 2 drijflichten bevonden.

Het lichtopzigters- en lichtwachterspersoneel voldeed goed, en het ontbrak niet aan geschikte personen voor dezen dienst. Ziekte- en sterfgevallen onder de dwangarbeiders waren op sommige établissementen zóó talrijk, en hun gezondheidstoestand was zooveel ongunstiger dan die van het overige zich aldaar bevindende personeel, dat de oorzaak schijnt gezocht te moeten worden in de minder goede voeding van de dwangarbeiders; verbetering van die voeding zal welligt noodig zijn.

Voor zooveel de beschikbare middelen zulks toelieten, werden de bebakeningen goed onderhouden. Ter reede van Batavia onderging de bebakening eene belangrijke wijziging. Over de voor den dienst der bebakening en kustverlichting beschikbare vaartuigen is reeds gehandeld in § 3.

Loodswezen. De noodige maatregelen werden getroffen om bij het marine-établissement te Soerabaija een loodsschoener in aanbouw te nemen voor den dienst in het westgat van Soerabaija. Van den aanbouw van een tweeden schoener voor het oostgat is afgezien, omdat het aldaar gestationeerde loodsstationschip niet alleen goed voldoet, maar ook wijl zulk een uitlegger 's nachts goede diensten bewijst als lichtschip, en in het hierbedoelde vaarwater althans verre boven kruisende schoeners te verkiezen is.

De ontvangsten wegens loodsgelden — blijkens 't vorig verslag (blz. 52) in 1877 bedragen hebbende f 101 094 en in 1878 f 97 040 — beliepen in de twee latere jaren

	1879	1880
te Soerabaija en Grissee . . .	f 82 586	f 145 202
te Banjoewangi (voor straat Bali)	15 626	17 410
te Tjilatjap	9 941	9 796
te zamen	f 108 153	f 172 408

Deze stijging in 1880 is een gevolg van de invoering der in 't vorig verslag bedoelde nieuwe loodstarieven voor Soerabaija en voor straat Bali.

Haveninrigtingen. De omstandigheid dat Laboean Deli in den loop van 1880 ophield de hoofdplaats der afdeeling Deli (residentie Sumatra's Oostkust) te zijn, en dus het Europeesch afdeelingsbestuur van daar verplaatst werd, maakte het noodig om de tot dusver door den adsistent-resident waargenomen functien van havenmeester aan een ander op te dragen. Met bedoelde functien — voor zooveel ze bestaanbaar zijn met het zelfbestuur der inlandsche vorsten — is nu belast de ontvanger der in- en uitvoerregten en accijnsen te Laboean Deli (Indisch Staatsblad 1881 n°. 54).

Te Tandjong Priok werden de noodige terreinen aangewezen om, zoodra de haven gereed is, het havendepartement van Batavia derwaarts over te brengen.

Onlangs zijn bij ordonnancie (Indisch Staatsblad 1881 n°. 111) de grenzen bepaald van de reede van Bandjermasin buiten de Barito-rivier. De grenzen zijn zoodanig getrokken dat de monding der niet onbelangrijke Maloeka-rivier binnen de reede valt; uit zee komende vaartuigen kunnen nu bij het binnenloopen van die rivier niet meer aan toezigt ontsnappen.

Opgaven omtrent de opbrengst der haven- en ankeragegelden over 1880 zijn nog niet ontvangen. In de jaren 1877, 1878 en 1879 was de opbrengst achtereenvolgens f 149 115, f 151 327 en f 139 412.

Hydrografische dienst. Het opnemingsvaartuig *Hydrograaf*, sedert 1 Augustus 1879 buiten dienst gesteld om te Soerabaija in reparatie te komen en van ketels te verwisselen, vertrok, nadat die voorzieningen hadden plaats gehad, in Julij 1880 naar Billiton en zette de in den aanvang van laatstgenoemd jaar door het raderstoomschip 4de klasse *Soembing* (tijdelijk opnemingsvaartuig) begonnen opneming van straat Karimata voort. De herstellingen, welke zoowel de *Soembing* als — na hare weder-indienststelling — de *Hydrograaf*, door het stooten op onbekende klippen, moesten ondergaan (verg. de aanteekeningen in bijlage F), en de aan boord van laatstgenoemd vaartuig voorgekomen berri-berri, waardoor het eenigen tijd te Pontianak moest verblijven, waren oorzaak dat de bedoelde opneming vertraagd werd, en in het afgeloopen jaar slechts de oostkust van Billiton met de daar langs gelegen eilanden opgenomen en in kaart gebragt kon worden.

Eene uitbreiding der opnemingsmiddelen, als waarop in 't vorig verslag (blz. 53) uitzigt werd gegeven, wordt voorbereid en zal in 1882 tot stand komen. De twee schoenerbrikken *Melvill van Carnbee* en *Blommendal*, die aan het opnemingsstoomschip zullen worden toegevoegd en — zoo

als reeds op blz. 46 is gezegd — elk eene stoomsloep zullen krijgen, komen in 't begin van 1882 ter uitzending gereed; bereids zijn maatregelen genomen om de aanstaande kommandanten der bedoelde nieuwe opnemingsvaartuigen in de gelegenheid te stellen zich voor hun specialen werkkring nader te bekwamen. Tevens bestaat het plan de werkkrachten op het hydrografisch bureau te Batavia te vermeerderen voor zooveel dit al dadelijk noodig is om het werk der compilatie beter te doen vorderen, en verder eenig ondergeschikt personeel op dat bureau aan te stellen ten einde voortaan het op steen brengen en drukken der gereed komende kaarten weder in Indie te doen geschieden (verg. o. a. het verslag van 1872 blz. 38 en dat van 1877 blz. 64). Bij de ontwerp-begrooting voor 1882 is gerekend op de noodige fondsen om de bemanning der beide schoenerbrikken in dienst te stellen en om reeds dadelijk de nieuwe organisatie van het hydrografisch bureau in werking te brengen. De detacheering bij dat bureau van twee zee-officieren uit het actieve korps der marine, welke tijdelijke maatregel reeds van Junij 1877 af is noodig gebleken, zal dan een einde kunnen nemen.

Ingevolge een Indisch besluit van 20 Junij 1880 is in het afgeloopen jaar door twee daartoe aangewezen zee-officieren, met behulp van eenig minder personeel der marine, eene nieuwe opneming bewerkstelligd van de reede van Batavia, waartoe twee adviesbooten en eene stoombarkas te hunner beschikking waren gesteld. In Maart jl. is ook eene heropneming gelast van de reede van Samarang, die, behoudens eene gedeeltelijke opneming in 1865, 't laatst in 1848 werd in kaart gebragt. Voor dit werk zijn dezelfde personeele en materieele hulpmiddelen toegestaan als voor de opneming der reede van Batavia.

Maatregelen werden genomen om meer stelselmatigheid te brengen in de bijdragen die door de militaire marine ten dienste der hydrografie geleverd worden.

Op het hydrografisch bureau werd in 1880 voortgegaan met de gewone werkzaamheden aan het beheer van het depôt van zeekaarten enz. verbonden, en verder met de compilatie van de kaarten: Riouw- en Lingga-archipel; Zuidelijk gedeelte der Chinesche zee; Kleine Soenda-eilanden, blad III, en Plannen en ankerplaatsen in de Molukken. Om hier te lande te worden uitgegeven, werden uit Indie verzonden de kaarten: Noordkust Java, blad I en II; Reede van Telok Betong, en Wester- en Oostervaarwater van Soerabaija [1]; terwijl van de kaarten: Reede Menado en Zuidwestkust van Celebes eene nieuwe uitgave in Indie onderhanden was. Sedert zijn nog een 8tal andere kaarten door het bureau te Batavia afgeleverd om hier te lande gegraveerd te worden. De Indische zeekaarten waarvan in 1880 en in de eerste helft van 1881 de gravure hier te lande gereed kwam, en die dus hetzij voor 't eerst, hetzij als nieuwe uitgaven het licht zagen, waren de volgende: Westkust Sumatra (gedeelte Aijer Bangies tot Padang); Westkust Sumatra (gedeelte Poeloe Ilir tot Aijer Bangies); Noordkust Java, blad I en II, en Reede Telok Betong.

De sterrekundige plaatsbepalingen ten dienste der hydrografie, die door vertrek, wegens ziekte, van den daartoe speciaal in Indie gedetacheerden zee-officier in de eerste helft van 1880 waren afgebroken, zijn nog niet hervat. De tot voortzetting van deze taak aangewezen luitenant ter zee 1ste klasse heeft zijne voorbereiding aan de sterrewacht te Utrecht, door bijzondere omstandigheden (het in reparatie zijn van het universaal-instrument), eerst in Maart jl. kunnen aanvangen. Door zijn voorganger werd sedert afgewerkt en ter doorzending aan de Indische Regering aangeboden het verslag van de uitkomsten zijner laatstelijk volbragte plaatsbepalingen op de zuidoostkust van Borneo.

Te Batavia en Soerabaija, waar de havenmeesters voor hunne administratieve werkzaamheden bij uitzondering over een comptabel ambtenaar (kommies) beschikken, is het wenschelijk geacht om als beheerders der daar aanwezige onderdepôts van zeekaarten, in plaats van de havenmeesters zelven, bedoelde kommiezen te doen optreden. In Februarij 1881 (Indisch Staatsblad n°. 51) zijn hun bedoelde functien opgedragen.

[1]) Deze laatste kaarten zijn weder naar het hydrografisch bureau teruggezonden, daar hier te lande wijziging in de teekening noodig bleek alvorens ze in bewerking konden worden gegeven. Spoedshalve zal nu de uitgave in Indie bezorgd worden.

Geografische dienst. Op het triangulatiepunt Beseh in de residentie Bezoeki werd in het begin van 1880 eene astronomische breedtebepaling gedaan. Daarna werd het lengteverschil tusschen Anjer en Indramaijoe éénmaal met behulp van den telegraaf bepaald. Vóórdat echter tot de tweede bepaling van dit lengteverschil, met omwisseling der waarnemers, kon overgegaan worden, moest de ingenieur voor de triangulatie wegens ziekte naar Europa vertrekken, alwaar hij eenige maanden later overleed. Hierdoor is het onmogelijk geworden de reeds gedane bepaling van het lengteverschil tusschen Anjer en Indramaijoe aan te vullen. Van het vaste personeel der triangulatie bleef nu nog slechts één der drie adsistenten in actieven dienst over, daar de beide anderen achtereenvolgens in het najaar van 1878 en het voorjaar van 1880 wegens ziekte met verlof naar Nederland waren vertrokken, en slechts één dezer plaatsen op tijdelijken voet werd vervuld door den in 't vorig verslag (blz. 53 noot 3) bedoelden civiel-ingenieur, hoofdzakelijk in dienst gesteld ten behoeve der berekeningen [2]). Eerstbedoelde adsistent, inmiddels tot ingenieur bevorderd, deed in 't laatst van 1880 nog eene breedtebepaling te Anjer, en verbond ook dit punt, — door middel van primaire hoekmetingen aldaar en te Dwars-in-den-weg, Goenoeng Gedeh en Goenoeng Karang, — met het driehoeksnet van Java.

Zoo als reeds gebleken is uit de mededeelingen op blz. 36 hiervóór betreffende de opleiding van personeel voor de aan den militairen topografischen dienst toegedachte taak eener driehoeksmeting op Sumatra, is in Mei jl. ook aan den zooeven bedoelden ingenieur wegens ziekte verlof naar Europa moeten verleend, en is dientengevolge de directeur van het observatorium te Batavia tijdelijk belast geworden met de leiding der werkzaamheden bij de triangulatie op Java en Madura, waaronder ook de leiding der theoretische en praktische oefening van den bij dezen dienstak gedetacheerden kapitein der militaire verkenningen. Door dezen officier worden thans, in het belang zijner vorming voor de Sumatra-triangulatie, eene breedte- en eene azimuth-bepaling in Oost-Java (te Banjoelegi) gedaan, na welker voltooijing van het nog aanwezige ondergeschikt triangulatie-personeel zal worden partij getrokken om bedoelden kapitein ook op de hoogte te stellen van het gebruik van den basis-meettoestel, welk instrument bij de triangulatie van Java is gebezigd. Voor terreinwerkzaamheden zijn er onder het personeel der Java-triangulatie geen geoefende elementen meer aanwezig, en daar deze werkzaamheden toch eigenlijk alleen nog tot voltooijing van de graadmeting zouden moeten dienen, terwijl er gegronde twijfel bestaat of Java ten gevolge zijner natuurlijke gesteldheid wel het geschikte terrein daarvoor aanbiedt, bestaat het voornemen om de werkzaamheden der triangulatie van Java en Madura in het aanstaande jaar te doen afloopen, hetgeen te meer aanbeveling verdient daar in het belang van de topografie en het kadaster de reeds verkregen uitkomsten der triangulatie geen noemenswaardige correcties meer behoeven. Het nog in dienst zijnde personeel zal zich tot zoolang hebben te wijden aan de berekeningen die noodig zijn ter verkrijging van bouwstoffen voor de eindbecijfering der afgeloopen triangulatie, en voor de beëindiging van dien arbeid zal hier te lande eene gelegenheid gezocht dienen te worden.

§ 6. *Verrigtingen der zeemagt.*

Even als in 1879 bestonden ook in het afgeloopen jaar de diensten der zeemagt in het station Noordelijk Sumatra hoofdzakelijk in het bekruisen van de Atjehsche kusten, om te waken voor de handhaving van de bepalingen op den invoer van oorlogsbehoeften, opium en levensmiddelen. Voorts werden te Samalangan de operatien der landmagt door de zeemagt ondersteund [3]).

[2]) De adsistent, aan wien in 1878 verlof naar Europa was verleend, is in Julij jl. naar Java teruggekeerd.

[3]) Zoo als reeds is gebleken uit de mededeelingen op blz. 46 en 49 is thans voor de militaire marine in het station Noordelijk Sumatra de sterkte bepaald op 1 stationschip en 3 oorlogschepen met 3 stoombarkassen, (laatstelijk was die sterkte 2 station- en 6 oorlogschepen met 4 stoombarkassen,) en voor de gouvernementsmarine op 3 stoomschepen en 4 gewapende booten (terwijl vroeger 2 stoomschepen en 1 gewapende boot voor dit station waren aangewezen).

In de andere gedeelten van den Indischen archipel deden de oorlogschepen veelal slechts de gewone stationsdiensten. Uit het station Menado en Molukken werden in 1880 en in de eerste helft van 1881 drie reizen naar Nieuw-Guinea gedaan: de eerste door het raderstoomschip 2de klasse *Bromo* en de beide andere door het schroefstoomschip 4de klasse *Batavia*. Over deze togten is reeds uitvoerig gehandeld op blz. 22-24 hiervóór. De tweede reis (die welke de *Batavia* in 't laatst van 1880 ondernomen had onder bevel van den luitenant ter zee 1ste klasse M. A. Medenbach), was vooral daarom belangrijk, omdat men er toen voor 't eerst in slaagde om op de onbekende en moeijelijk te bevaren zuidkust den 141sten lengtegraad te bereiken. Het raderstoomschip 4de klasse *Salak*, behoorende tot het station Westerafdeeling van Borneo, werd gedurende eenige maanden van 1880 op de noordwestkust van Java gebezigd om te waken tegen den in- en uitvoer van vee in verband met de veeziekte.

Ter bestrijding van zeeroof en slavenhandel is de zeemagt vooral in de Berouwsche wateren en in den Bangaai-archipel nuttig werkzaam geweest (verg. blz. 17 en 21 hiervóór). Ter verzekering van de veiligheid in straat Madura werd de bepaling gehandhaafd, dat ieder oorlogschip of gouvernements-stoomschip, hetwelk na reparatie te Soerabaija het marine-établissement verlaat, eenige dagen in bedoeld vaarwater moet kruisen alvorens naar eene andere bestemming te vertrekken. In Junij jl. zijn een drietal kruisbooten, die reeds sedert het afgeloopen najaar door de residenten van Soerabaija, Pasoeroean en Banjoewangi zooveel mogelijk gebezigd werden voor de uitoefening van politietoezigt in straat Madura, uitsluitend met die taak belast en dus ontheven van gewone diensten, waarin op andere wijze zal zijn te voorzien. De bekruising zal geschieden onder het toezigt van het tijdelijk te Samarang gestationeerde gouvernements-stoomschip, aan hetwelk is opgedragen om op een gedeelte van Java's noordkust den sluikhandel in opium tegen te gaan (zie blz. 49 hiervóór).

Voor militaire diensten, niet tot eenig station behoorende, was in 1880 een der bodems van het Indisch eskader beschikbaar, namelijk het schroefstoomschip 4de klasse *Makasser*, dat in den aanvang van 1880 eene reis volbragt naar Siam en Saigon, waaromtrent in 't vorig verslag (blz. 2) reeds het noodige is gezegd, en in den verderen loop van het jaar eene reis naar Noordelijk Borneo enz., waarover straks meer uitvoerige mededeelingen zullen gedaan worden.

Omtrent de verschillende diensten door de schepen van het auxiliair eskader bewezen, kan worden verwezen naar de aanteekeningen in bijlage F. Daaruit blijkt o. a. dat het ramtorenschip *Koning der Nederlanden* de vlag vertoonde in den Timor-archipel (verg. vorig verslag blz. 25 en blz. 2 hiervóór) en het ramtorenschip *Prins Hendrik* op Borneo's westkust en Java's noordkust. Overigens werden beide schepen benuttigd tot het doen van kleine togten ter oefening van de equipagien. Laatstelijk was de *Koning der Nederlanden* te Cheribon gestationeerd ter ondersteuning van de maatregelen door het civiel bestuur in verband met de veeziekte genomen tot wering van den in- en uitvoer van vee over zee. Voor hetzelfde doel deed ongeveer te gelijker tijd (in Maart en April) het schroefstoomschip 2de klasse *Watergeus* dienst op Java's zuidkust (te Tjilatjap). Gedurende een groot gedeelte van 1880 hield deze laatste bodem zich op beoosten Java en in den Molukschen archipel, tot vertooning van de vlag op plaatsen die gewoonlijk weinig door oorlogschepen worden bezocht. Van het meldenswaardigste dat de togten van de *Watergeus* opleverden, is reeds gewag gemaakt in hoofdstuk **C** van dit verslag (zie o. a. blz. 18, 20 en 25/26).

Omtrent de in 't vorig verslag (blz. 2 en 55) aangekondigde reis naar Noord-Borneo, Manilla en den Solok-archipel, waartoe waren aangewezen de schroefstoomschepen 1ste klasse *Atjeh* en 4de klasse *Makasser*, het eerste onder bevel van den kapitein ter zee jhr. H. O. Wichers, en het andere onder bevel van den luitenant ter zee 1ste klasse F. H. baron van Verschuer, is het volgende aan te teekenen.

Nadat te Pontianak een controleur van het binnenlandsch bestuur en een inlander als tolken waren aan boord genomen, werd den 21sten Mei 1880 koers gezet naar het eiland Laboean. De ontvangst bij den kort te voren opgetreden gouverneur liet niets te wenschen over.

Den 27sten Mei scheepte de kommandant van de *Atjeh* zich met vier officieren van dien bodem en de beide tolken op de *Makasser* in, welke dienzelfden dag naar Broenai onder stoom ging. Bij het binnenloopen van de Broenai-rivier geraakte de *Makasser* aan den grond, zoodat de reis naar de hoofdplaats met de stoomsloep moest worden voortgezet, waar de inmiddels vlot gekomen *Makasser* des anderen daags ten anker kwam. De sultan en zijne mantri's ontvingen den kommandant met gevolg in het zeer vervallen houten paleis, waar weder de in 't vorig verslag (blz. 54) bedoelde Maleijer tegenwoordig was, die de functien bekleedt van Engelsch consulair agent. De troonsopvolger, pangerang Toemenggoeng, werd gezegd door ongesteldheid verhinderd te zijn de plegtigheid bij te wonen. De kommandant bood den sultan uit naam van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement eenige gouden en zilveren geschenken aan, die nog denzelfden dag met eenige tegengeschenken beantwoord werden. Zoowel de afgeleefdheid van den meer dan 80jarigen vorst als de afwezigheid van den troonsopvolger waren oorzaak dat belangrijke zaken niet of slechts vlugtig besproken konden worden. Den 29sten keerde de kommandant van de *Atjeh* naar Laboean terug, waar de *Makasser*, die buiten de monding der Broenai-rivier andermaal aan den grond was geloopen, eerst eenige dagen later weder aankwam. Daar de ketels van laatstgenoemden bodem kleine herstellingen behoefden, besloot de kommandant van de *Atjeh* de reis naar Manilla zonder de *Makasser* te vervolgen. Deze laatste bodem zou inmiddels de in 1879 niet bezochte vestiging van de firma Overbeck en Dent aan de Tampasoek-rivier ter noordwestkust van Borneo aandoen, en zich vervolgens te Jolo, de Spaansche nederzetting op de noordkust van het eiland Solok, weder bij de *Atjeh* voegen. Den 8sten Junij verliet de *Atjeh* de reede van Laboean en twee dagen later vertrok de *Makasser*.

De vestiging aan de Tampasoek-rivier werd slecht bezet gevonden. De agent der firma was wegens ziekte met verlof naar Europa, en ook zijn voorganger was wegens ongesteldheid verandering van klimaat gaan zoeken, zoodat slechts een adsistent (van Engelsche nationaliteit), tijdelijk overgekomen van de zuidelijker gelegen vestiging der ondernemers aan de Papar-rivier, de zaken gaande hield. Inlichtingen van belang kon deze niet geven. Van een anderen persoon (van Belgische afkomst), als plantenkweeker in dienst van de ondernemers, vernam de kommandant van de *Makasser* dat de bovenlanden in deze streek bewoond worden door eene vrij talrijke bevolking, Doesoens geheeten, naar het scheen van gemengden Chineschen en Dajakschen oorsprong; deze lieden, onder wie het koppensnellen niet in zwang scheen te zijn, zouden uitgestrekte rijstvelden en een rijken veestapel bezitten. De kuststreek daarentegen zou zoo goed als onbevolkt zijn. Aan de Tampasoek-rivier, waar ook het établissement der onderneming was, vindt men eene kampong van Illano's, eene van Badjoa's en eene van Doesoens. Het plan was de vestiging der firma naar de kust (te Abai) over te brengen, waar de maatschappij reeds een gebouw bezit en overigens slechts een paar woningen van Chinezen worden aangetroffen. Ook bevindt zich hier de helft der 14 man sterke inlandsche politiemagt, waarover de agent der nederzetting aan de Tampasoek beschikt. Eenmaal 's weeks wordt nabij de woning van dien agent passar gehouden. De bovenvermelde plantenkweeker hield zich meestentijds aan de helling van den Kinabaloe (of Tjinabaloe) op, waar hij, aanvankelijk met goed gevolg, eenige koffijplantjes in den grond had gebragt. Een lager aangelegde proeftuin bevatte nog verscheidene andere gewassen, als: suikerriet, tapioca, theeheesters, enz., voor welke verschillende cultures, naar verzekerd werd, de grond zich zeer goed eigende. Even als op de beide andere nederzettingen der ondernemers (aan de Papar-rivier en in de Sandakan-baai) wordt ook door den agent aan de Tampasoek-rivier een regt van 5 pct. op den invoer geheven. Hoofdgeld, zoo als aan de Papar-rivier (zie vorig verslag blz. 54), scheen echter niet opgebragt te worden.

Te Manilla, waar de *Atjeh* van 11-22 Junij vertoefde, kenmerkten de aanrakingen met de Spaansche autoriteiten zich door de meeste welwillendheid. Het was evenwel zeer moeijelijk omtrent verschillende zaken inlichtingen in te winnen, omdat de hoofdambtenaren, eerst kort geleden met den nieuw benoemden kapitein-generaal aangekomen, nog weinig op de hoogte der toestanden waren.

Van Manilla begaf zich de *Atjeh* naar Jolo (Solok) en wachtte aldaar de *Makasser*, die den 27sten aankwam. Deze bodem had den 12den de Tampasoek-rivier, of juister gezegd de Oesoekan-baai, op Borneo's noordwestkust, verlaten en vervolgens den 16den Zamboanga op Mindanao, en den 24sten, tot het innemen van kolen, Isabela op Basilan aangedaan.

Den 29sten stoomden beide schepen naar de vrij groote doch weinig fraaije kampong Maiboen, de zetel van den sultan van Solok (op de zuidkust van het eiland). Even als eenige dagen te voren aan den Spaanschen gouverneur te Jolo, werd den 30sten aan genoemden vorst een ceremonieel bezoek gebragt, nadat de kommandant van de *Atjeh* er zich te Manilla van verzekerd had dat daartegen van den kant der Spaansche autoriteiten geen bezwaren bestonden. De (sedert overleden) sultan ontving de onzen niet in zijn eigenlijk woonverblijf, dat vermoedelijk te onaanzienlijk was, maar in een hem toebehoorend particulier huis, meer aan de monding der rivier gelegen. In de hoogst eenvoudige omgeving des vorsten bevond zich ook zijn oudste zoon. Het onderhoud werd, door tusschenkomst van den van Pontianak medegenomen inlandschen tolk, in 't Maleisch gevoerd. De vorst betuigde zijne ingenomenheid met het ontvangen bezoek, maar was niet zeer mededeelzaam; zijn uiterlijk en zijne wijze van spreken getuigden van zekere mate van moedeloosheid, te meer opvallend daar hij nog slechts den leeftijd van 32 jaren had bereikt. Op eene vraag aan den sultan of hij het Nederlandsche oorlogschip niet zou wenschen te bezigtigen, verontschuldigde hij zich in beleefde termen, op grond dat hij nog nimmer eenig oorlogschip had bezocht. Omtrent de zuidelijke grenzen van het Soloksche gebied op de noordoostkust van Borneo wist hij evenmin iets bepaalds mede te deelen als de Spaansche autoriteiten.

Den 1sten Julij werd Maiboen verlaten en naar de Sandakan-baai op de noordoostkust van Borneo gekoerst, alwaar zich de hoofdvestiging der onderneming Overbeck-Dent bevindt. Het nieuwe établissement, dat blijkens 't vorig verslag (blz. 54) daar werd opgerigt, bestond, behalve uit woningen voor den agent en het hem toegevoegde personeel, uit een kantoorgebouw, eene gevangenis en eenige blokhuizen. Verder bevonden zich ter plaatse — Elokpoera geheeten — nog een 30tal huizen, bewoond door lieden van Solok en Laboean afkomstig en door een 100tal Chinezen, hoofdzakelijk timmerlieden en handelaren. Van landontginning scheen weinig werk te worden gemaakt. Tot nog toe was alleen een proeftuin voor verschillende cultures aangelegd (nabij de kampong Opak aan den zuidelijken oever der baai). Het voornemen bestond om op een der eilanden in de baai peperaanplantingen te beginnen. De verschillende kampongs in de Sandakan-baai, ongeveer een 10tal, zijn van weinig beteekenis en worden hoofdzakelijk door visschers bewoond (Solokkers en Badjoa's). Volgens de van den agent verkregen opgaven had de invoer in de Sandakan-baai gedurende 1879, hoofdzakelijk aan rijst, katoenen goederen, tabak en andere benoodigdheden, eene waarde vertegenwoordigd van 25 030 dollars (waarop, zoo als hooger is gezegd, een regt van 5 pct. wordt geheven,) en was, meerendeels aan boschproducten (o. a. vogelnesten, rottan en getah pertja) voor eene waarde van 39 479 dollars uitgevoerd. Eigen handel werd, naar de agent thans verzekerde, aan de Sandakan-baai door de maatschappij niet gedreven, maar wel trachtte zij, door het geven van voorschotten als anderszins, de vestiging van Chinesche kooplieden aan te moedigen, ten einde op die wijze den inlandschen handel uit den omtrek naar Elokpoera te lokken.

Bezuiden gemelde baai was nog eene vierde vestiging van de maatschappij in wording, en wel te Silam aan de Darvel-baai. De agent van Elokpoera had derwaarts een adsistent (van Engelsche nationaliteit) gezonden om in den omtrek mineralogische nasporingen te doen, en deelde mede dat hij daar een inlander van Soloksche afkomst als hoofd had aangesteld. Nadat de *Atjeh* den 13den Julij Sandakan-baai verlaten en daarmede hare zending beëindigd had, bragt de *Makasser* nog een bezoek aan Darvel-baai, maar kon te Silam (uit slechts een 10tal inlandsche huizen bestaande) niets van het aanwezen van een Europeschen vertegenwoordiger ontdekken. Een Arabische gezagvoerder, wiens vaartuig, onder Engelsche vlag, met nog eenige handelsprauwen ter reede lag, bevestigde echter dat ter plaatse de inlander woonachtig was, die door den agent te Elokpoera als hoofd van Silam zou aangesteld zijn. De man was echter voor het oogenblik afwezig, en met de andere bewoners van Silam konden de onzen zich niet in betrekking stellen, daar deze lieden (Badjoa's) bij de komst eener sloep van de *Makasser* naar het binnenland waren gevlugt. Andere bewoonde plaatsen dan Silam en eene weder in aanbouw zijnde kampong in Toenkoe (ongeveer op de plek waar de Engelsche gunboat *Kestrel* in 1879 — zie vorig verslag blz. 54 — eene rooversvestiging vernield had) werden door de *Makasser* in deze streek niet aangetroffen.

De omstandigheden lieten niet toe dat de *Makasser* de kuststreek benoorden de Darvel-baai bezocht, waar de Kinabatangan en de Mumiang in zee vallen. Volgens te Elokpoera verkregen inlichtingen was de afvoer van boschproducten langs eerstgenoemde rivier, waar de agent mede een inlandsch hoofd had aangesteld, in den laatsten tijd aanzienlijk. Behalve hetgeen met inlandsche vaartuigen werd verscheept, was er ook geregeld goede vracht voor het stoomscheepje (de *Royalist*) dat maandelijks de verschillende nederzettingen der maatschappij aandoet en daarvoor door haar gesubsidieerd wordt. De Mumiang-monding is wegens hare ondiepten slechts voor inlandsche vaartuigen bruikbaar. De bedoelde rivierstreek heeft ook binnenslands gemeenschap met de Sandakan-baai, gedeeltelijk door middel van eene soengei die in het zuidwestelijk deel der baai uitmondt.

Nadat de *Atjeh* via Makasser te Soerabaija teruggekeerd was, ondernam deze bodem ruim een paar weken later de reis naar Melbourne (Australie), waarvan reeds op blz. 2 hiervóór is melding gemaakt. De *Atjeh* maakte aldaar door haar sierlijk en krachtig uiterlijk een goeden indruk en ondervond een uitstekend onthaal, ook te Sydney, Brisbane en Port Darwin, welke plaatsen op de terugreis werden aangedaan.

F. Regtswezen.

§ 1. *Regterlijke magt.*

Europesche regtscollegien. Zoo als reeds werd medegedeeld op blz. 13 der Memorie van Beantwoording betreffende de Indische begrooting voor 1881, heeft de Indische Regering geen termen gevonden om het bij haar ingediende voorstel tot herstel van de *absolute* (verpligte) revisie in strafzaken bij het Opperbestuur te ondersteunen (zie vorig verslag blz. 55). Daarentegen wenschte zij in het reglement op de strafvordering eene wijziging gebragt te zien, waaruit duidelijk zou volgen, dat het Hooggeregtshof aan de zaken waarin *berust* is, en die het dus slechts ter kennisneming ontvangt, niet meer aandacht heeft te wijden dan noodig is voor de uitoefening van het toezigt, bedoeld in art. 157 van het reglement op de regterlijke organisatie. Hier te lande werd er evenwel aan getwijfeld of men zoodoende een einde zou kunnen maken aan de eenmaal door het Hof aangenomen werkwijze, ten gevolge waarvan aan de zoogenaamde berustingszaken een even omstandig onderzoek te beurt viel als aan de zaken waarvan revisie was aangeteekend. Immers het stond aan het Hof om te beoordeelen wat noodig was om aan zijne verpligting tot uitoefening van toezigt over den lageren regter te voldoen; en dat hooge college zou waarschijnlijk met dezelfde mate van naauwgezetheid de bewuste zaken blijven onderzoeken, ook al verklaarde het reglement op de strafvordering dat voortaan dat onderzoek niet dieper behoefde te gaan dan voor de nakoming van art. 157 van het reglement op de regterlijke organisatie noodig was.

Inmiddels had het Hof aan den Gouverneur-Generaal voorgesteld om óf de revisie van de strafvonnissen van de landraden op Java en Madura over te brengen naar de drie raden van justitie, óf aan het Hof eene vierde kamer toe te voegen, bestaande uit een vice-president en twee leden. Dit waren volgens het hooge regterlijke college de eenige middelen om achterstand te voorkomen. De prokureur-generaal bij het Hof had te gelijkertijd in overweging gegeven om tot de zijns inziens dringend noodige aanstelling van een derden advokaat-generaal over te gaan. Terwijl de Gouverneur-Generaal dit laatste voorstel bij het Opperbestuur ondersteunde, gaf hij overigens als zijn gevoelen

te kennen dat het Hooggeregtshof geenszins eene vermeerdering van personeel noodig had om zich naar behooren van zijne taak te kwijten, ook al werd het niet ontlast van de behandeling der revisiezaken, *mits* het voortaan eene minder omslagtige werkwijze ten aanzien van de zoogenaamde berustingszaken volgde. De Gouverneur-Generaal achtte het noodig zijne daaromtrent reeds ingediende voorstellen aan te vullen. Hij wenschte namelijk uitdrukkelijk te zien voorschrijven dat de bedoelde zaken slechts dàn in den boezem der betrokken kamer zouden behandeld worden, wanneer het openbaar ministerie, of een aan te wijzen raadsheer-examinator die de stukken van den prokureur-generaal ontvangen zou, daarin stof vonden tot aanmerkingen. Ook dit denkbeeld werd hier te lande onaannemelijk geoordeeld, omdat een voorschrift als het aanbevolene bezwaarlijk scheen overeen te brengen met de bevoegdheid van het Hof, om als opperste regtcollege toezigt te houden over de regtsbedeeling in geheel Nederlandsch Indie. Voorshands kwam het wenschelijker voor eenige uitbreiding aan 's Hofs personeel te geven, onder dien verstande evenwel dat er geen afzonderlijke vierde kamer zou worden opgerigt, aangezien dan, ten gevolge der verdeeling van de revisiezaken tusschen twee kamers, de éénheid van regtspraak gevaar zou kunnen loopen. De Indische Regering is derhalve uitgenoodigd om nader te overwegen, of door eenige vermeerdering van 's Hofs personeel, bij behoud overigens van zijne tegenwoordige bevoegdheid, het terugkeeren van den chronisch geworden achterstand voor goed kan worden voorkomen.

Kort vóór zijne aftreding is de vorige Gouverneur-Generaal teruggekomen op zijne vroegere voorstellen tot verbetering van de traktementen der regterlijke ambtenaren (verg. de Memorie van Toelichting bij de Indische begrooting van 1879, blz. 8), met het doel om: 1°. op den duur een voldoend aantal geschikte regtskundigen aan den Indischen dienst te verbinden, en 2°. een einde te maken aan de telkens voorkomende mutatien onder het personeel der regterlijke magt. Terwijl dezerzijds vermeend werd dat het sub 1°. aangegeven doel door de ingediende voorstellen kwalijk zou worden bereikt, aangezien de gewenschte traktementsverhoogingen de *hoogere* rangen in de magistratuur betroffen, waartoe een regterlijk ambtenaar niet dan na veeljarigen dienst kan opklimmen, vond het denkbeeld instemming om, door het brengen van eene betere verhouding tusschen de bezoldigingen onderling, de aanleiding tot voortdurende overplaatsingen onder de regterlijke ambtenaren zooveel mogelijk weg te nemen. Eene in dien zin ontworpen regeling is thans aan het oordeel van den nieuw opgetreden Landvoogd onderworpen.

Inlandsche regtbanken. Afscheiding van regterlijke magt en administratief gezag. In 't vorig verslag (blz. 56) is berigt dat er dezerzijds bij de Indische Regering op was aangedrongen om voor de twee afdeelingen van Java, waar de functien der omgaande regters nog niet op de regtskundige landraadsvoorzitters waren overgedragen, tot de overdragt niet te besluiten alvorens men de zekerheid verkregen had dat de maatregel goede uitkomsten opleverde in de drie afdeelingen waar hij in 1879 was toegepast. Te dier zake is dan ook een onderzoek ingesteld, en in het laatst van 1880 hebben zoowel de residenten als de regtskundige landraadsvoorzitters in de tien gewesten, waar de maatregel toepassing had gevonden, nopens de werking daarvan zeer gunstige berigten ingezonden [1]). De tot de competentie der regtbanken van omgang behoorende zaken worden geregelder en spoediger afgedaan dan vroeger, en de regtskundige voorzitters verklaren bijna eenparig dat zij met de opdragt der functien van omgaand regter niet te zeer bezwaard zijn.

In de bedoelde tien gewesten telde men in 1879 25 regtskundige landraadsvoorzitters (te zamen 37 landraden presideerende), waarvan er twee de functien van omgaand regter ook uitoefenden in het regtsgebied der door een administratieven ambtenaar gepresideerde landraden op Bawean en te Banjoewangi. Thans is hun aantal geklommen tot 26, met 38 landraden. De landraden te Probolinggo en Kraksaän, tot dusver onder één regtskundigen president geplaatst, hebben namelijk in Augustus 1880 (Indisch Staatsblad n°. 144) ieder een afzonderlijken voorzitter gekregen, terwijl in Maart 1881 (Indisch Staatsblad n°. 90), in verband met de splitsing van de adsistent-residentie Modjokerto (Soerabaija) in twee afdeelingen, het getal landraden werd vermeerderd door de instelling van zoodanige regtbank in de nieuw gevormde afdeeling Djombang, die tot het ressort van den regtskundigen president te Modjokerto werd gebragt. Voorloopig is ook de griffier te Modjokerto met den dienst te Djombang belast.

In overeenstemming met hetgeen dezerzijds was aanbevolen (zie vorig verslag blz. 56), werden de 15 in 't laatst van 1880 van hier uitgezonden regterlijke ambtenaren, op vier na die bij Europesche regtbanken werden geplaatst, allen bij verschillende landraden werkzaam gesteld, met het voornemen om hen, bij eventueele vacatures, voor de betrekking van griffier bij de inlandsche regtbanken in aanmerking te brengen. (In dit jaar worden 13 regterlijke ambtenaren uitgezonden, zoo als in hoofdstuk N nader blijken zal.)

Te Bangkallan op Madura, waar men voor de zamenstelling van de regtbank van omgang en van den landraad hoofdzakelijk slechts te beschikken heeft over ambtelooze inlanders, die, ofschoon van goede afkomst, evenwel in den regel zóó onbemiddeld zijn dat de waarneming van deze onbezoldigde functien hen weinig aantrekt, zullen de leden der genoemde regtbanken ingevolge Indisch Staatsblad 1880 n°. 224 voortaan een zeker presentiegeld ontvangen. Bij een paar landraden op Java wordt mede door sommige leden dergelijke schadeloosstelling genoten (verg. het verslag van 1875 blz. 68/69).

Aan enkele leden van inlandsche regtbanken werd ook in het afgeloopen jaar, als blijk van waardeering der door hen bewezen diensten, de medaille voor burgerlijke verdiensten uitgereikt.

Over 't algemeen werd tot nog toe — een zestal der voornaamste landraden daargelaten — in de behoefte aan deurwaarders bij die regtbanken voorzien buiten tusschenkomst van de Regering; de residenten namelijk stelden buitengewone, niet vast bezoldigde deurwaarders aan, waartoe zij geacht werden bevoegd te zijn krachtens art. 193, 4de lid, van het reglement op de regterlijke organisatie. In den loop van 1880 heeft echter het Hooggeregtshof zich tegen die wijze van voorziening verklaard, op grond dat de aangehaalde wetsbepaling geacht moest worden slechts betrekking te hebben op den deurwaardersdienst bij de raden van justitie. Tegen eene meer algemeene aanstelling van gewone, vast bezoldigde deurwaarders bij de landraden bestonden bezwaren van geldelijken aard, en daarom is, ter wegneming van de gerezen moeijelijkheid, den residenten aan de hand gedaan om de als buitengewone deurwaarders bij de landraden fungeerende of daartoe te bestemmen personen eene aanstelling te geven bij de raden van justitie, en hen dan in hunne kwaliteit bij de landraden te doen fungeeren, waartoe art. 198 Regt. Org. vrijheid laat. (Zie Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 3556.)

§ 2. *Regtswezen in het algemeen.*

Regtswezen in de buitenbezittingen. Zoo als in het vorig verslag (blz. 57) werd medegedeeld, verlangde de Regering, alvorens gevolg te geven aan de voorstellen betreffende het regtswezen in Celebes en onderhoorigheden met Amboina, Menado, Ternate en Timor, de uitkomsten af te wachten van een door haar bevolen onderzoek naar de werking van de ter Sumatra's Westkust vigeerende regeling. Dit onderzoek is nu afgeloopen, en de Gouverneur-Generaal gaf in het laatst van 1880 van de ingekomen rapporten verslag. Daaruit bleek, dat, hoewel onderscheidene der geraadpleegde regterlijke en administratieve autoriteiten aanleiding gevonden hadden om bij deze gelegenheid de aandacht te vestigen op eenige leemten en gebreken, die zich bij de toepassing van het bestaande reglement hadden doen kennen, over het geheel de werking daarvan zeer bevredigend kon worden genoemd. Er was — zoo werd bepaaldelijk geconstateerd — meer regtszekerheid gekomen en er bestonden nu waarborgen tegen misbruiken en willekeur, zoodat de justitiabelen gebaat zijn door de tegenwoordige regtsbedeeling. De voornaamste autoriteiten op

[1]) De bedoelde gewesten zijn: Rembang, Madioen, Kediri, Japara, Soerabaija, Pasoeroean, Probolinggo, Bezoeki, Banjoewangi en Madura.

regtskundig en op administratief gebied, namelijk de raad van justitie te Padang en de gouverneur van Sumatra's Westkust, schaarden zich dan ook nadrukkelijk onder hen, die de nieuwe regeling over het algemeen eene verbetering achtten, welke aan de daarvan gekoesterde verwachtingen beantwoordt.

Terwijl de van sommige zijden gemaakte aanmerkingen tegen eenige voorschriften der voor Sumatra's Westkust geldende regeling nader aan het oordeel van den gouvernements-commissaris voor het regtswezen in de buitenbezittingen zijn onderworpen, meende de Regering geen verdere bedenkingen te moeten maken tegen de voorstellen betreffende Celebes en aangrenzende gewesten, ook omdat de Raad van Indie bij de vroeger door hem geopperde bezwaren (zie ter aangehaalde plaats in het vorig verslag) niet volhardde na de nadere verdediging van den ontwerper. Mitsdien bestaat het voornemen om, zoodra de noodige fondsen door de wetgevende magt zullen zijn toegestaan, voor de gewesten Celebes en onderhoorigheden, Amboina, Menado, Ternate en Timor eene organisatie in te voeren, die in hoofdzaak zal overeenkomen met het reglement op het regtswezen ter Sumatra's Westkust (Indisch Staatsblad 1874 n°. 94*b*). Al de genoemde gewesten zullen dan voortaan ressorteeren onder den raad van justitie te Makasser, die geheel uit regtskundige ambtenaren wordt zamengesteld. Voor het voorzitterschap der landraden worden op de voornaamste plaatsen (drie in Celebes, twee in Amboina en één in Menado) regtskundigen aangesteld, die tevens belast worden met het houden van het residentie-geregt, terwijl overigens de regtspraak zal worden uitgeoefend door magistraten en, waar mogelijk, door regentschaps- of districtsgeregten. In Menado en Timor blijven voor de inlandsche bevolking, voor zoover die niet aan onze regtspraak onderworpen is, de rijksraden in wezen.

Nadat de Indische Regering nader was geraadpleegd over de hier te lande gerezen bedenkingen tegen het ontworpen reglement op het regtswezen in de residentie Westerafdeeling van Borneo (zie vorig verslag blz. 56), werd de vereischte magtiging tot vaststelling van dat reglement verstrekt bij Koninklijk besluit van 14 October 1880 n°. 11, met dien verstande, dat wel is waar in de organisatie zou worden gerekend op een regtskundigen voorzitter van den landraad te Pontianak, maar dat tot aanstelling van dien titularis, en van een regtskundigen griffier, eerst zou worden overgegaan wanneer nader blijken mogt dat de omvang van werkzaamheden bij die regtbank de indienststelling van regtsgeleerden noodig maakte.

Wat Billiton betreft, wordt voorshands geen gevolg gegeven aan de voorstellen tot regeling van het regtswezen, waarvan in het vorig verslag sprake was, aangezien de Regering de gegrondheid moest erkennen der bezwaren welke door de Billiton-maatschappij werden aangevoerd tegen het denkbeeld om aan de administrateurs der tinmijnen hunne regts- en politiemagt te ontnemen. Het ontworpen plan zal nader zijn te behandelen in verband met de te nemen beslissing op een in Indie aanhangig verzoek van de genoemde maatschappij om eene verlenging van hare concessie.

In verband met de organisatie van het gewestelijk bestuur in Atjeh en onderhoorigheden (zie blz. 7 en 8 hiervóór) heeft de Gouverneur-Generaal bij ordonnanciën van 14 Maart 1881 (Indisch Staatsblad n°. 81, 82 en 83), onder nadere goedkeuring des Konings, 1°. genoemd gewest gebragt onder het regtsgebied van den raad van justitie te Padang; 2°. een reglement vastgesteld op het regtswezen in Atjeh en onderhoorigheden, en 3°. de regtspleging onder de inheemsche bevolking van Groot-Atjeh geregeld. Volgens die organisatien wordt de uitoefening van de regterlijke magt opgedragen aan magistraten, een landraad en een residentiegeregt, naar regelen in hoofdzaak overeenkomende met de bepalingen van het reglement op het regtswezen ter Sumatra's Westkust. De inheemsche bevolking van Groot-Atjeh blijft echter voorloopig in het bezit van hare eigene regtspleging. De districtshoofden en de inlandsche regtbanken (moesapats), zamengesteld uit inlandsche hoofden en voorgezeten door het hoofd van bestuur der onderafdeeling, spreken regt overeenkomstig de in Groot-Atjeh bestaande wetten, volksinstellingen en gebruiken, voor zoover die niet strijdig zijn met algemeene beginselen van regtvaardigheid, doch zullen, wat den vorm der regtspleging betreft, zooveel mogelijk in acht nemen wat deswege in het reglement op het regtswezen is voorgeschreven.

Wetgeving voor inlanders. Zeer onlangs is berigt ontvangen dat de Gouverneur-Generaal de aan hem ingediende rapporten omtrent de werking van het nieuwe art. 328*a* van het inlandsch strafwetboek (Indisch Staatsblad 1879 n°. 203) in handen heeft gesteld van den Raad van Indie om consideratien en advies.

De bezwaren, in de Tweede Kamer der Staten-Generaal gerezen tegen sommige bepalingen van de ordonnancie van 13 Julij 1880 (Indisch Staatsblad n°. 133), betreffende de verhouding tusschen ondernemers en van elders aangevoerde werklieden ter Oostkust van Sumatra (zie Handelingen 1880/81 II blz. 420 en volgg.), hebben geleid tot eene aanschrijving aan den Gouverneur-Generaal, waarbij in overweging werd gegeven om art. 4 dier ordonnancie, hetwelk ook den Minister onnoodig en niet zonder bedenking voorkwam, in te trekken.

Klagten over den toestand op Banda, in het bijzonder over de gedragingen der aldaar werkzame perkarbeiders, hebben de vraag doen in overweging nemen, of niet voor die afdeeling eene soortgelijke regeling moest worden in het leven geroepen als die welke voor Sumatra's Oostkust is vastgesteld. Ook op Banda heeft men toch met grootendeels van elders aangevoerde werklieden te doen. Van den resident van Amboina worden ter zake nadere voorstellen verwacht.

Regtspersoonlijkheid van vereenigingen; naamlooze vennootschappen. In het afgeloopen jaar werden op den voet van het Koninklijk besluit dd. 28 Maart 1870 n°. 2 (Indisch Staatsblad n°. 64) 13 vereenigingen als regtspersoon erkend, waarvan 12 voor onbepaalden tijd waren aangegaan, en 1 voor minder dan dertig jaren. Zes dezer vereenigingen waren societeiten voor gezellig verkeer. De 7 overige waren: het » Onderwijzersgezelschap Soerabaija " te Soerabaija; het Christelijk godsdienstgenootschap » de Armenische gemeente op Java "; het Indisch aardrijkskundig genootschap te Samarang; het begrafenisfonds: Onderling Hulpbetoon te Batavia; de Broederschool te Soerabaija voor de opvoeding en het onderwijs der mannelijke jeugd; de Vereeniging van beheerders van landbouwondernemingen in Pekalongan, gevestigd ter hoofdplaats van dat gewest, en de Vereeniging tot uitoefening van Christelijke liefdadigheid te Batavia (zie Indisch Staatsblad 1880 n°. 4, 7, 29, 79, 136, 185 en 230).

Van vijf reeds vroeger erkende vereenigingen werden wijzigingen in de statuten goedgekeurd (zie Indisch Staatsblad 1880 n°. 76*a*, 91, 101 en 231, zoomede de Javasche Courant van 20 Augustus 1880).

Na de 5 in 't vorig verslag (blz. 58, noot 1) reeds genoemde naamlooze vennootschappen, erlangden in 1880 nog 3 de bewilliging van de Indische Regering op de ter goedkeuring aangeboden acten van oprigting. Een dezer maatschappijen had de exploitatie eener nijverheids-inrigting (de fabriek » De volharding " te Soerabaija) ten doel; de beide andere » de Tjidamar cultuurmaatschappij ", gevestigd te Batavia, en de te Soerabaija gevestigde Maatschappij ter exploitatie van het land Kanto te Menado, beoogden het drijven van landbouwondernemingen. De statuten van deze drie vennootschappen zijn opgenomen in de Javasche Courant van 29 Junij, 26 October en 26 November 1880. Verder kregen in 1880 10 reeds bestaande naamlooze vennootschappen vergunning tot wijziging van hare statuten of tot verlenging van haren duur.

Op een verzoek van de » Missions Handels-Actien Gesellschaft " te Barmen (in Pruissen), om, met het oog op de werkzaamheid dier vereeniging in Nederlandsch Indie, bepaaldelijk te Padang en te Bandjermasin, alsnog volgens de Nederlandsch-Indische wetten hetzij als regtspersoon te worden erkend, dan wel als naamlooze vennootschap goedkeuring op hare statuten te erlangen, werd in Maart jl. door de Indische Regering afwijzend beschikt. Daar de vereeniging geen zedelijk ligchaam was, kon van de toekenning van regtspersoonlijkheid geen sprake zijn, en bewilliging op de statuten als naamlooze vennootschap kon mede niet worden verleend. Daargelaten toch de kwestie der regtsbestaanbaarheid in Nederlandsch Indie van buitenlandsche naamlooze vennootschappen, behelsden de statuten

bepalingen die in strijd waren met het Indisch Wetboek van Koophandel.

Geregtelijke statistiek. De in 't vorig verslag (blz. 58) bedoelde geregtelijke statistiek over de jaren 1875 en 1876 was bij den aanvang van 1881 in Indie nog ter perse. Ten einde eene spoedige bewerking van de geregtelijke statistiek over de vier laatst verloopen jaren te bevorderen, werd in October 1880 aan den directeur van justitie tijdelijk een ambtenaar op non-activiteit toegevoegd, die zich uitsluitend aan dien arbeid zal wijden.

§ 3. *Burgerlijk regt, handelsregt en burgerlijke regtsvordering.*

Afscheiding van eigendommen. Bij de zamenstelling van het Indisch Burgerlijk Wetboek werd in der tijd niet het voorschrift van art. 678 van het Nederlandsch Burgerlijk Wetboek overgenomen, luidende: »Ieder eigenaar kan zijnen nabuur noodzaken hunne aan elkander grenzende eigendommen af te scheiden. De afscheiding moet ten gemeenen koste gedaan worden." Men achtte destijds zoodanig voorschrift voor Indie niet wel uitvoerbaar, wegens de groote uitgestrektheid van sommige aan bijzondere personen toebehoorende landerijen. In het afgeloopen jaar is echter door een praktizijn te Batavia de aandacht der Indische Regering gevestigd geworden op het ongerief dat belanghebbenden konden ondervinden en inderdaad reeds ondervonden hadden van de ontstentenis der bedoelde bepaling. Dat zij in Indie onuitvoerbaar zou zijn, werd door hem betwist. Het maken van eene afscheiding zou bij groote landerijen meer kosten, maar die hoogere kosten zouden in verhouding staan tot de meerdere waarde der bezitting, terwijl juist grenskwestien zich bij grootere eigendommen eerder zullen voordoen dan bij kleine stukken gronds. Ieder eigenaar bezit wel is waar het regt van *afsluiting*, maar daargelaten dat de bezwaren, tegen *afscheiding* geopperd, nog veel meer moeten gelden tegen *afsluiting*, vindt de eigenaar, wiens land voor een deel door een ander is in bezit genomen, weinig of geen baat bij dat regt. Immers hij moet de grenzen van zijn land kunnen aanduiden, alvorens de actie in te stellen bedoeld bij art. 101 van het reglement op de burgerlijke regtsvordering.

Zoowel de Indische Regering als de Regering hier te lande hebben zich met dit betoog vereenigd. De bedoelde afscheidingen schenen geenszins onuitvoerlijk, vermits daaronder geene doorloopende afsluitingen werden verstaan. De Regering zelve heeft trouwens in onderscheidene verordeningen van den laatsten tijd de verpligting tot het stellen van grensscheidingen opgelegd. Bij Koninklijk besluit van 1 Februarij 1881 (Indisch Staatsblad n°. 95) is derhalve in het Indisch Burgerlijk Wetboek als art. 630*a* eene bepaling ingelascht, volkomen gelijkluidend aan art. 678 van het Burgerlijk Wetboek in Nederland.

Desertie van inlandsche schepelingen. Terwijl het bij nadere overweging niet noodig is voorgekomen om den vierden titel van het IIde Boek van het Wetboek van Koophandel voor Nederlandsch Indie uitdrukkelijk op inlanders toepasselijk te verklaren (zie vorig verslag blz. 58), en wel omdat de aangeworven schepelingen door de monsterrol reeds onderworpen worden aan de bedoelde bepalingen, is de Indische Regering er bij de ordonnancie van 13 November 1880 (Indisch Staatsblad n°. 203) toe overgegaan om tegen de desertie onder de inlandsche schepelingen aan boord van de zeebouwende schepen en vaartuigen bij den dienst der Bataviasche havenwerken gelijke bepalingen uit te vaardigen als reeds bij de ordonnancie van 14 Julij 1873 (Indisch Staatsblad n°. 119) zijn vastgesteld ten aanzien van de schepelingen aan boord van Nederlandsch Indische koopvaardijschepen.

Gemengde huwelijken. In het afgeloopen jaar zijn 63 inlanders met Europeanen in het huwelijk getreden na zich aan de Europesche wetgeving betreffende het burgerlijk en handelsregt te hebben onderworpen (art. 15 der overgangsbepalingen tot de nieuwe wetgeving, Indisch Staatsblad 18 8 n°. 10). Van de verschillende raden van justitie zijn deswege de volgende opgaven ingekomen.

In het ressort van den raad van justitie te	werd in 1880 het navolgend getal huwelijken gesloten tusschen Europeanen en: inlandsche Christenen.	andere inlanders.
Batavia	8	11
Samarang	11	8
Soerabaija	7	1
Padang	3	»
Makasser	1	2
Amboina	10	»
Banda	1	»
Ternate	»	»
	41	22
	63	

§ 4. *Strafregt en strafvordering.*

Aanvulling van de politie-strafreglementen. Ter beteugeling van het misbruik dat in sommige garnizoenen gemaakt werd van bedwelmende, ofschoon niet-gedistilleerde of gestookte, dranken, zijn onlangs de verbodsbepalingen, zoowel in het politiestrafreglement voor Europeanen als in dat voor inlanders voorkomende, tegen het verstrekken van sterke dranken buiten de kantines aan militairen der landmagt beneden den rang van officier, of aan hunne vrouwen, kinderen of bedienden, uitgebreid tot alle soorten van gegisten palmwijn (Indisch Staatsblad 1881 n°. 97). In eenige buitenbezittingen, waar de verkoop van gegiste dranken verpacht wordt, bestonden reeds beperkingen omtrent den verkoop aan militairen. Deze beperkingen golden echter enkel voor het pachtgebied en gingen voor het meerendeel niet zoo ver als het tegenwoordig verbod, dat ook den verkoop aan de gezinnen der militairen strafbaar stelt.

Gratie en remissie van straffen. De volgende tabel bevat een overzigt van het aantal en de categorien der personen, die in 1880 gratie of remissie van straf erlangden.

Aard der straffen.	Europeanen.	Chinezen.	Arabieren.	Inlanders.	Totaal.
Doodstraf	7 *a*)	1 *b*)	»	69 *c*)	77
Tuchthuisstraf	7 *d*)	»	»	»	7
Kruiwagenstraf	3	»	»	»	3
Detentie	46 *e*)	»	»	»	46
Gevangenis	24 *f*)	»	»	»	24
Dwangarbeid in- en buiten den ketting	»	30	3	808 *g*)	841
Geldboete	21	16	7	3	47
Verbeurdverklaring	1	1	»	»	2
Bannissement	»	»	»	1	1
Totaal					1048

a) Allen militairen, veroordeeld wegens insubordinatie.
b) Veroordeeld wegens diefstal onder verzwarende omstandigheden.
c) Hieronder 3 militairen, waarvan 1 veroordeeld wegens insubordinatie en 2 wegens moord. Van de 66 niet-militairen waren veroordeeld: 48 wegens moord, 2 wegens doodslag, 15 wegens diefstal onder verzwarende omstandigheden, en 1 wegens vergiftiging.
d) Hieronder 1 militair en 1 schepeling.
e) Hieronder 44 militairen en 2 schepelingen.
f) Hieronder 9 militairen.
g) Hieronder 17 militairen en 3 schepelingen.

De Europeanen, aan wie gratie van de doodstraf werd verleend, waren, even als in de drie voorafgegane jaren, allen militairen. Aan 72 ter dood veroordeelden werd gratie geweigerd, namelijk aan 3 Europesche en 8 inlandsche militairen, 1 Chinees en 60 inlanders.

Ter gelegenheid van 's Konings verjaardag erlangden 55 Europeanen en 403 inlanders geheele of gedeeltelijke kwijtschelding van straf. Gelijke gunst werd in den loop van 1880 verleend aan 179 dwangarbeiders als belooning voor hun loffelijk gedrag of voor hunne goede diensten in Atjeh.

Uitlevering van misdadigers. Bij een in Julij jl. ingediend wetsontwerp (zitting 1880–1881 n°. **172**) is het voorstel gedaan om aan art. 108 van het reglement op het beleid der Regering van Nederlandsch Indie de bepaling toe te voegen dat » de regelen, bij uitlevering van vreemdelingen in acht te nemen, worden vastgesteld bij algemeene verordening."

§ 5. *Gevangeniswezen.*

Gevangenissen en kettingkwartieren. In het afgeloopen jaar kwamen op Java 14 nieuwe gevangenissen gereed, waarvan 2 in Soerakarta (ter hoofdplaats Soerakarta en te Klatten), 9 op afdeelings- en 3 op districtshoofdplaatsen. In de buitenbezittingen werden er 5 voltooid, als: 1 in de Padangsche benedenlanden, 2 in de Lampongsche districten en 2 in de residentie Amboina, namelijk op Boeroe en Ceram. Te Siak (Sumatra's Oostkust) werd een gedeelte der militaire gebouwen tot gevangenis ingerigt. Op vele plaatsen zoo op als buiten Java en Madura werd ook het noodige gedaan ter uitbreiding van gevangenissen of zoogenaamde kettingkwartieren. Onder anderen werden te Onrust 15 cellen bijgebouwd ter toepassing van de disciplinaire straf van eenzame opsluiting. Om al dadelijk in de meest dringende behoefte aan gevangenisruimte te gemoet te komen, zijn voorts op onderscheidene plaatsen tijdelijke voorzieningen genomen. Zoo werden hier en daar loodsen en andere uit ligte materialen zamengestelde gebouwen, of een afgescheiden gedeelte der galerijen rondom de gevangenissen, voor de gevangenen gebruikt. Elders werd het een of ander gouvernements-gebouw tijdelijk voor gevangenis bestemd of werden particuliere woningen gehuurd om voorloopig als opsluitingsplaats te dienen, enz. Aan cellen voor de toepassing van de disciplinaire straf van eenzame opsluiting, en aan woningen voor cipiers bestaat op vele plaatsen nog groote behoefte, en bij menige gevangenis valt nog in gebrek aan ruimte te voorzien of zijn andere verbeteringen in de lokaliteit noodig.

Het te Samarang als kettingkwartier gebezigde gebouw (aan den ouden Boom), dat schadelijk voor de gezondheid was, werd ontruimd. Voorloopig dient nu de passantenkazerne tot verblijf der dwangarbeiders in afwachting dat zij tijdelijk gehuisvest kunnen worden in nieuw op te rigten bamboezen lokalen. In verband met een en ander was het noodig de sterkte der dwangarbeiders te Samarang te beperken. Daarom is het hierbedoelde kettingkwartier als depôtplaats voor Atjeh opgeheven en zijn de ter opzending derwaarts bestemde dwangarbeiders verdeeld over de reservekorpsen te Batavia, Soerabaija en Padang.

Uit de overbevolkte centrale gevangenis voor Europeanen en met hen gelijkgestelden te Samarang werden, in afwachting dat het voornemen tot uitbreiding van dat gebouw zal zijn uitgevoerd, ongeveer 30 gevangenen overgebragt naar de civiele en militaire gevangenis te Weltevreden. Van het plan, om deze laatste inrigting uit te breiden, is afgezien nu bij nadere overweging de overtuiging verkregen werd dat er meer te zeggen was voor eene uitbreiding van de centrale gevangenis te Samarang.

Te Soerabaija deed zich mede de noodzakelijkheid gevoelen om gevangenen naar elders over te brengen, dewijl men 19 Europeanen te bergen had en de gevangenis slechts ruimte aanbiedt voor 12.

Statistieke opgaven aangaande de bevolking der gevangenissen zijn nog over geen later jaar ontvangen dan 1879. Voor de verschillende categorien van gevangenen vindt men omtrent de toe- of afneming van hun aantal gedurende den loop van genoemd jaar uitvoerige gegevens — afzonderlijk voor Java en Madura en voor de buitenbezittingen — in de bijlage H, die ook vermeldt hoeveel gevangenen zich bij het eind van het jaar in elk gewest bevonden. Op laatstgenoemd tijdstip telde men meer gevangenen dan bij het eind van 1878. In de burgerlijke gevangenissen viel uitsluitend toeneming te bespeuren bij de praeventief in hechtenis gestelden. Terwijl op 31 December 1879 in bedoelde gevangenissen waren opgenomen 21 539 definitief veroordeelden, d. i. 49 minder dan het jaar te voren, bedroeg het aantal burgerlijke gevangenen die op teregtstelling of op de behandeling van hunne zaak in revisie wachtende waren, 5314, d. i. 619 meer dan op 31 December 1878. Omtrent de oorzaken van die toeneming worden nog inlichtingen van het Indisch Bestuur te gemoet gezien, ook in verband met de opmerkingen dienaangaande van de zijde der Tweede Kamer gemaakt naar aanleiding van de in 't vorig verslag vermelde uitkomsten over 1878, toen mede eene niet onbelangrijke stijging in het cijfer der praeventieve gevangenen viel waar te nemen (zie het Voorloopig Verslag betreffende de Indische begrooting voor 1881, blz. 12). In de militaire gevangenissen of provoosthuizen bevonden zich op 31 December 1879 in 't geheel 870 arrestanten, d. i. 231 minder dan bij het eind van 1878. In die strafplaatsen waren wel is waar op eerstgenoemden datum 27 militaire veroordeelden meer aanwezig dan op 31 December 1878, maar daarentegen was het aantal militairen, die zich in praeventief arrest bevonden, 258 minder. Volgens latere opgaven was op 1 October 1880 het totaal der militaire gevangenen andermaal belangrijk afgenomen; tegen 870 op 31 December 1879, bedroeg het toen 744. Er bevonden zich namelijk op dat tijdstip in het militair huis van arrest te Samarang 393 militaire gevonnisden, terwijl het aantal der overige militaire arrestanten, namelijk van hen die bij regterlijk gewijsde tot detentie of opsluiting voor korten duur veroordeeld of die in praeventieve hechtenis waren, toen 351 bedroeg. Op 31 December 1879 waren deze getallen 433 en 437, te zamen 870, en op 31 December 1878 463 en 638, te zamen 1101. De hooger medegedeelde opgaven vindt men gedeeltelijk terug in het hier volgend vergelijkend overzigt der eindcijfers van de statistiek der gevangenen in 1878 en 1879.

Aanwezig in de burgerlijke gevangenissen:	op 31 Dec. 1878.	op 31 Dec. 1879.
a. veroordeelden die ter bestemder plaatse hunne straf ondergingen [1])	19 646	19 793
b. veroordeelden die zich nog niet op hunne definitieve strafplaats bevonden [2])	1 942	1 746
c. praeventieve gevangenen, waaronder begrepen degenen die reeds gevonnisd waren, maar wier zaak nog in revisie was [3])	4 695 [1])	5 314 [1])
Aanwezig in de militaire gevangenissen of provoosthuizen:		
d. veroordeelde militairen, voor zooveel zij tijdens het ondergaan hunner straf tot het leger bleven behooren .	488	515
e. praeventieve gevangenen tot het leger behoorende	613	355
Totaal (met uitzondering van de gegijzelden en - wat Atjeh betreft - ook van de burgerlijke praeventieve gevangenen aldaar)	27 384	27 723

Tot welken landaard de gevangenen behoorden, blijkt uit de volgende opgaaf. (Het aantal vrouwen is tusschen ( ) vermeld achter het cijfer dat het totaal der gevangenen — dus met inbegrip der vrouwen — aanwijst.)

	31 Dec. 1878.		31 Dec. 1879.	
Europeanen	996	(5)	876	(6)
Inlanders	25 059	(1467)	25 578	(1644)
Vreemde oosterlingen. . .	1 329	(54)	1 269	(46)
	27 384	(1526)	27 723	(1696)

[1]) Hieronder ook veroordeelden door zeekrijgsraden benevens van de landmagt afkomstige militairen; deze laatsten voor zooveel zij ten gevolge hunner veroordeeling reeds uit de sterkte van het leger waren afgevoerd.

[2]) Hieronder ook door den militairen regter veroordeelden (Europeanen) die nog tot het ondergaan hunner straf naar Nederland moesten worden opgezonden.

[3]) Ongerekend de cijfers betreffende Atjeh, daar in beide jaren uit dat gewest nopens de hierbedoelde categorie van gevangenen geen vertrouwbare gegevens zijn ontvangen.

Naar gelang van de opgelegde straffen waren de sub *a* en *d* vermelde gevangenen (veroordeelden die ter bestemder plaatse hunne straf ondergingen, daaronder ook begrepen de in Atjeh gedetacheerde dwangarbeiders,) verdeeld als volgt: (De vrouwen zijn weder vermeld op gelijke wijze als hierboven.)

Veroordeelden tot:	31 Dec. 1878.		31 Dec. 1879.	
tuchthuis- en kruiwagenstraf	104	(1)	146	(3)
gevangenisstraf en detentie .	567	(2)	572	(2)
dwangarbeid in den ketting .	4532	(»)	3793	(»)
dwangarbeid buiten den ketting, te ondergaan elders dan ter plaatse der veroordeeling	5882	[1] (448)	5658	[1] (438)
idem, te ondergaan ter plaatse der veroordeeling [2]. . .	2547	(192)	2753	(203)
wegzending naar een oord van ballingschap [3].	27	(6)	26	(6)
politie-straffen: ten arbeidstelling aan de publieke werken	6236	(577)	7095	(672)
politie-straffen: gevangenisstraf . .	239	(5)	265	(10)
	20134	(1231)	20308	(1334)
Van de hierbedoelde veroordeelden waren:				
1°. op hunne gewone strafplaatsen aanwezig	16859	(1231)	17485	(1334)
2°. tijdelijk van elders in Atjeh gedetacheerd	3275	(»)	2823	(»)
	20134	(1231)	20308	(1334)

De mutatien onder elk dezer beide rubrieken gedurende den loop van 1879 waren aldus:

ad 1m. In de gewone strafplaatsen werden in 1879 142 902 nieuwe veroordeelden opgenomen (o. a. 11 749 die tot dwangarbeid en 130 349 die tot politiestraffen veroordeeld waren); bovendien keerden van Atjeh terug 1747 veroordeelden, en werden 1327 wegens ontvlugting afgeschrevenen weder opgevat en in de sterkte gebragt, te zamen dus eene vermeerdering met 145 976. Daarentegen werden wegens geëindigden straftijd ontslagen 136 503 gevangenen (o. a. 7115 die met dwangarbeid en 128 653 die politioneel gestraft waren geweest), en werden om andere redenen uit de staten afgevoerd 8847 (4596 wegens opzending naar Atjeh, 2067 wegens overlijden en 2184 wegens ontvlugting), te zamen 145 350. Er was dus op de gewone strafplaatsen eene toeneming van 626 gevangenen, zoodat het aantal van 16 859, aanwezig op 1 Januarij 1879, bij het eind van dat jaar geklommen was tot 17 485.

ad 2m. In Atjeh werd het getal der van elders gedetacheerde dwangarbeiders — op 31 December 1878, zoo als hooger blijkt, 3275 bedragende — gedurende 1879 vermeerderd met 4961 (4922 die uit andere gewesten werden aangebragt en dus op hunne gewone strafplaatsen uit de staten waren afgeschreven, en 39 die vóór 1879 ontvlugt waren, doch in 1879 weder opgevat en in de sterkte gebragt werden, en daarentegen verminderd met 5413, namelijk met 3764 die wegens geëindigden straftijd ontslagen, wegens ziekte geëvacueerd, of naar de gewone strafplaatsen teruggezonden werden, met 1548 die gestorven en met 101 die ontvlugt waren. De sterkte in Atjeh onderging dus bij slotsom eene vermindering met 452 dwangarbeiders en was dientengevolge op 31 December 1879 gedaald tot 2823.

Voor alle gevangenen te zamen (d. i. met inbegrip van de veroordeelden die zich nog niet ter bestemder plaatse bevonden en van de praeventieve gevangenen) was de verdeeling, naar mate zij zich op Java en Madura dan wel in de buitenbezittingen bevonden, als volgt:

	31 Dec. 1878.	31 Dec. 1879.
op Java en Madura	17 449	18 779
in de buitenbezittingen (daaronder ook Atjeh)	9 935	8 944
	27 384	27 723
Alleen voor de veroordeelden tot dwangarbeid waren de cijfers aldus:		
op Java en Madura	5 578	5 700
in de buitenbezittingen (daaronder ook Atjeh)	7 383	6 504
	12 961	12 204

Van de in 1879 bijgekomen nieuwe veroordeelden kregen er 5994 de strafplaats die hun door den directeur van justitie was aangewezen. In 1880 bedroeg dit aantal 5804 (5659 mannen en 145 vrouwen), waarvan 1785 die tot dwangarbeid in den ketting, 4010 die tot dwangarbeid buiten den ketting en 9 die tot kruiwagenstraf veroordeeld waren. De mannen werden allen gezonden naar Batavia, Soerabaija en Padang, waar thans nog de reserve-korpsen voor Atjeh zijn, en wijders naar Samarang, Onrust en de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo; de vrouwen, op zeer enkele uitzonderingen na, weder naar Banjoewangi. Van 290 veroordeelden werden in 1880 de strafplaatsen veranderd ten einde zooveel mogelijk te voorzien in de dringende behoefte aan werkkrachten in de gewesten Bantam, Cheribon, Benkoelen, Lampongsche districten, Sumatra's Oostkust, Celebes en onderhoorigheden en Amboina, benevens te Tjilatjap. Het aantal valiede dwangarbeiders was echter niet toereikend om aan de aanvragen uit genoemde gewesten ten volle te voldoen, en ook voor andere gewesten kwamen dwangarbeiders te kort. Voor het graven van den spoorwegtunnel bij Tegal Nangka (Preanger regentschappen) konden mede nog geen dwangarbeiders beschikbaar worden gesteld. Van de in Atjeh gevangen genomen personen waren er bij het eind van 1879 nog 79 aanwezig te Banjoewangi en 40 op Banka.

Onder de dwangarbeiders bleef gedurende 1880 het ziekte- en sterftecijfer nog groot, hetzij ten gevolge van den nadeeligen invloed van het klimaat, zoo als in Atjeh, hetzij ten gevolge van de soort van arbeid waartoe zij moesten gebezigd worden, zoo als bij de havenwerken te Tandjong Priok. In vele gevallen werkt ook de verandering van klimaat en levenswijze nadeelig op de gezondheid der veroordeelden. In Atjeh zijn hun, zoo als reeds in 't vorig verslag is gezegd, als gezondheidsmaatregel, baaijen jassen verstrekt. Eene andere verbetering, waartoe van regeringswege werd overgegaan, betrof de reeds hiervóór besproken ontruiming van het kettingkwartier te Samarang. Eenige maanden nadat de veroordeelden op eene betere plaats onder dak waren gebragt, was het ziektecijfer onder hen aanmerkelijk afgenomen. Aangaande de vraag, of het kettingkwartier te Batavia als ongezond is aan te merken, bestaat verschil van gevoelen; deswege is een nader onderzoek bevolen.

De behoorlijke huisvesting van de vele naar Batavia en Padang geëvacueerde dwangarbeiders uit Atjeh leverde weder groot bezwaar op, te Batavia omdat het stadsverband steeds overvol was, en te Padang omdat de tijdelijke gebouwen, waarin de verpleging aldaar plaats had, ontruimd moesten worden uithoofde van zware beschadiging door storm. Zoowel te Batavia als te Padang werd daarom een groot deel der bedoelde zieken in de militaire hospitalen opgenomen. In verband met een en ander kon de verpleging van aan berri-berri of buikziekte lijdende dwangarbeiders in het particulier ziekengesticht te Kampong Ma-

[1]) In den vervolge zal nog afzonderlijk zijn op te geven het aantal vrouwen voor wie de straf van dwangarbeid buiten den ketting strekt ter vervanging van de straf van dwangarbeid in den ketting.

[2]) Met andere woorden: dwangarbeid buiten den ketting voor den tijd van een jaar of minder.

[3]) Ten aanzien der bij de wettelijke bepalingen aangewezen categorien van aanzienlijke inlanders treedt deze straf voor die van dwangarbeid in de plaats.

kasser (residentie Batavia) nog niet gestaakt worden. Wel kwam de in 't vorig verslag (blz. 61) aangekondigde uitbreiding van het zoogenaamde berri-berri-gesticht te Buitenzorg gereed, maar toen de nieuwe loodsen betrokken konden worden, moesten zij in de eerste plaats dienen voor de opneming van de reeds aanwezige zieken, daar de oude lokalen van het gesticht dringend herstelling behoefden, en verder voor zieke dwangarbeiders die in het stadsverband te Batavia geen plaats hadden kunnen vinden. Naar Kampong Makasser werden voorts nog overgebragt 36 aan buikziekte of berri-berri lijdende dwangarbeiders uit het militair hospitaal, en 80 berri-berrilijders uit het stadsverband te Batavia. Sedert is de opneming in bedoeld particulier établissement voorloopig uitgestrekt tot alle van Atjeh afkomstige aan buikziekte of berri-berri lijdende dwangarbeiders, voor wie in de gouvernements zieken-inrigtingen geen plaats is.

De meest voorkomende ziekten waren wederom berri-berri, koortsen, buikziekten, huiduitslag en beenwonden. Te Samarang hadden ongeveer 30 à 40 pct. van hen, die aan beenwonden leden, opzettelijk die ziekte zich zelven toegebragt, ten einde van arbeid vrijtekomen.

Omtrent de sterfte onder de gevangenen in 1880 zijn slechts voor enkele plaatsen eenige opgaven ontvangen, doch deze zijn te onvolledig om hier te worden opgenomen, ook omdat daarbij slechts bij uitzondering het getal zieken is vermeld, en in geen enkel geval is aangeduid hoe groot de sterkte der gevangenen was tot welke de ziekte- of sterftecijfers betrekking hadden.

Zoo als reeds hooger is gezegd, werden in 1879 3615 veroordeelden [1]) uit de sterkte afgevoerd wegens overlijden, welk getal in 1878 bedroeg 3512. Van deze 3615 veroordeelden (waaronder 9 Europesche en 5 inlandsche militairen) stierven: op Java en Madura 1756, in Atjeh 1559 en in de overige buitenbezittingen 300. Onder hen bevonden zich 15 Europeanen, 3501 inlanders en 99 vreemde oosterlingen. In 1878 bedroeg het aantal sterfgevallen: op Java en Madura 2236, in Atjeh 864, in andere buitenbezittingen 412, te zamen als boven 3512. Naar den landaard was de verdeeling aldus: Europeanen 26 (waaronder 24 militairen), inlanders 3361 (waaronder 3 militairen), vreemde oosterlingen 125.

Omtrent de voeding der gevangenen werd wederom van vele zijden de klagt vernomen dat de leveranciers hunne aanneming niet behoorlijk nakwamen. Dit was vooral het geval te Tjiringin, Magelang, Madioen en Samarang. Eene vordering tot ontbinding van het contract met den aannemer in de residentie Banjoemas, uithoofde van wanpraestatie, werd in hooger beroep door het Hooggeregtshof niet ontvankelijk verklaard (zie Indisch Weekblad van het regt n°. 886). Te Buitenzorg werd door den aannemer, die even als zijne borgen onvermogend was, de levering gestaakt; van bestuurswege wordt nu voorloopig regtstreeks in de voeding voorzien.

De in de centrale gevangenis voor Europeanen te Samarang genomen proef om door eenige tot tuchthuis- en kruiwagenstraf veroordeelden rottingwerk te doen vervaardigen (zie vorig verslag blz. 61/62) moest in Maart 1880 gestaakt worden, omdat op den duur geen behoorlijke afzet voor het gefabriceerde te vinden was. Ook werd daar eenige maanden later, met het oog op den nog aanwezigen ruimen voorraad, het vervaardigen van muilen ten dienste van zieke militairen tijdelijk gestaakt. Sedert werden de tot tuchthuis- en kruiwagenstraf veroordeelden, even als zij die slechts gevangenisstraf ondergaan, bezig gehouden met kleêrmakerswerk voor het leger; enkelen verrigtten schrijfwerk. De valiede dwangarbeiders werden in 1880 wederom grootendeels naar Atjeh gezonden om koelie- en transportdiensten te verrigten ten behoeve van het leger. De behoefte aldaar was geringer dan in vorige jaren, zoodat met eene bezending van 2689 man kon worden volstaan. De sterkte van het korps dwangarbeiders in Atjeh kon namelijk in 1880 van ruim 2800 tot p. m. 2000 man worden ingekrompen, en in 1881 is dit getal andermaal verminderd, omdat de transporten van vivres sedert 1 April jl. niet meer in eigen beheer geschieden. De leverancier is thans gehouden het benoodigde ook op de verschillende posten te doen bezorgen. Voor het graafwerk ten dienste van den kaaimuur te Tandjong Priok zijn sedert December jl., in plaats van 150, 250 dwangarbeiders afgezonderd, en omstreeks dienzelfden tijd werd ook eene versterking van 50 dwangarbeiders naar Sumatra's Oostkust gezonden om in de onderafdeeling Tamiang den weg te verbeteren van Boekit Kramat naar Kwala Simpang. Te Demak (Samarang) bleven de noodige dwangarbeiders gestationeerd voor de voortzetting van de ondernomen aardewerken, waardoor men den omtrek dier hoofdplaats gezonder hoopt te maken. Te Rangkas Betoeng (Bantam) werden de oevers der Tjioedjoeng door dwangarbeiders hersteld. Op het landbouw-établissement in Banjoewangi wierpen de door veroordeelden geteelde gewassen eene opbrengst af van ruim f 2000; verder werden de dwangarbeiders in dit gewest te werk gesteld aan den weg van Soemberwaroe over Badjoelmati naar de hoofdplaats, aan het herstellen van de wallen en verdedigingswerken van het fort, het onderhoud van de zeeweringen tot bescherming van den landtong tusschen straat Bali en de rivier van Banjoewangi, en eindelijk aan het schoonhouden van de leidingen waardoor het drinkwater voor de schepen uit de hoofdplaats naar het strand wordt afgevoerd. Te Ngandjoek (Kediri) herstelden zij de beschadigde oevers der Brantas. Te Kediri onderhielden zij de stroombrekers en kribben in de Kediri-rivier. Te Ngawi en Magettan (Madioen) werden zij bezig gehouden met het bakken van pannen en steenen en het zagen van houtwerken. In de afdeeling Patjitan vervoerden zij de door stoomschepen aangebragte gouvernements goederen van het strand naar de afdeelingshoofdplaats en werden zij gebezigd bij het herstellen van het koffijpakhuis te Pangool. Te Padang werkten zij aan het gelijk maken van het erf der nieuwe gouverneurswoning. In de Padangsche Benedenlanden onderhielden zij den grooten weg van Padang naar Padang Pandjang en Solok. In Tapanoli maakten zij den weg van Siboga naar Silindong, verlegden gedeeltelijk dien van Siboga naar Loemoet, en verrigtten koeliediensten bij de militaire excursie naar Sipahoetar. In Palembang werkten zij aan den weg naar Lorrok en Banjoeasin, en maakten zij bamboezen bruggen in de kampongs aan de overzijde der Moesi. Te Djambi rigtten zij een tijdelijk kantoor op voor den ontvanger der in- en uitgaande regten en accijnsen. Te Toboali (Banka) werd door hen gearbeid aan het bouwen van een klipsteenen landhoofd bij de aanlegplaats. Binnen de kom der hoofdplaats Tandjong-Pandan op Billiton dempten zij een moeras. Te Pontianak werkten zij bij de zout- en steenkolenpakhuizen. In de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo werden dwangarbeiders gebruikt voor het delven van kolen te Pengaron en werden de voor mijnarbeid ongeschikten bezig gehouden met het laden en lossen van zout, steenkolen en andere gouvernementsgoederen. Bovendien werden de tot dwangarbeid veroordeelden in het algemeen gebezigd voor het schoonhouden van wegen en gouvernementserven, en verrigtten zij de gewone diensten in de militaire ziekeninrigtingen en kampementen, bij de kustlicht-établissementen, bij waterstaatswerken enz. Zooveel mogelijk werd ook getracht om door hunnen arbeid de heerendienstpligtigen te ontlasten.

Door de tot gevangenisstraf veroordeelde inlanders werd, wegens gebrek aan ruimte in de gevangenissen of aan toezigt houdend personeel, weinig andere arbeid verrigt dan het inwendig schoonhouden van de gevangenissen. Te Salatiga en te Poerwodadi (Samarang) werd door hen nog ander werk gedaan, als: het vergruizen van steenen voor het begrinten van wegen en het maken van manden, touw, enz.; ook te Bezoeki vervaardigden sommige inlandsche gevangenen bamboezen mandjes.

De orde en tucht onder de gevangenen lieten in het afgeloopen jaar nog al te wenschen over. Hier en daar kwamen gevallen van verzet en pogingen tot rustverstoring voor. Te Laboean Deli in de residentie Sumatra's Oostkust veroorzaakten de gevangenen een brand in de gevangenis, die echter tijdig ontdekt en gebluscht werd. Te Medan, in hetzelfde gewest, had tweemalen verzet plaats: de eerste maal wisten 37 gevangenen de omheining van het erf te

[1]) Onder de „veroordeelden" worden in de statistiek der gevangenen (zie bijlage H) alleen gerangschikt zij wier vonnis reeds in kracht van gewijsde is gegaan, derhalve niet de veroordeelden wier zaak nog in revisie was. Het getal overledenen onder deze laatsten vindt men niet opgegeven; evenmin de sterfte onder de eigenlijke praeventieve gevangenen.

verbreken en te ontvlugten; de tweede maal ontvlugtten des avonds 40 gevangenen te gelijk, na de deur der gevangenis te hebben opengebroken. Er zijn voorzieningen genomen opdat in den vervolge dergelijke feiten niet meer kunnen voorkomen. Te Kadjang (Oosterdistricten van Celebes) deden 8 gevangenen eene poging tot ontvlugting uit de gevangenis, en te Pontianak ontsnapten des nachts gezamenlijk 12 praeventieve gevangenen door braak en overklimming; 9 hunner werden weder opgevat. Ook te Djembrana (eiland Bali) lieten de orde en tucht ten gevolge van het gebrekkig toezigt veel te wenschen over.

Voor zooveel ter zake over 1880 reeds opgaven ontvangen zijn — van Atjeh en eenige andere strafplaatsen ontbreken die gegevens voor alsnog — bedraagt het getal der in dat jaar ontvlugte gevangenen 1124, terwijl er 694, waaronder ook die in vroegere jaren gedeserteerd waren, weder werden gevat.

In Atjeh is, in stede van het algemeen reglement van orde en tucht onder de gevangenen (Indisch Staatsblad 1871 n°. 78), nog eene in Februarij 1877 door het legerbestuur vastgestelde en nu en dan gewijzigde speciale instructie voor het beheer van het dwangarbeiderskwartier van kracht. In hoever deze bijzondere regeling voor Atjeh gehandhaafd dient te worden, is nog onbeslist.

Aan den inspecteur van het gevangeniswezen werd opgedragen om een plaatselijk onderzoek in te stellen naar de behandeling van de gevangenen in bedoeld gewest.

Ten opzigte van de bezoldiging of de in dienst stelling van toezigt houdend personeel kwamen in het afgeloopen jaar voor enkele gevangenissen regelingen tot stand, die echter niet belangrijk genoeg zijn om hier vermeld te worden. Voor enkele gevangenissen, zoo als in de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, is geen afzonderlijk personeel toegestaan; aldaar wordt de dienst waargenomen door politie-oppassers. In Atjeh staat aan het hoofd van het dwangarbeiderskwartier een beheerder, aan wien voor de administratie een luitenant-kwartiermeester en twee adjudant-onderofficieren zijn toegevoegd; verder is er voor elke 200 man een Europesche, Amboinesche of Afrikaansche opzigter; vrije mandoors zijn daar niet aangesteld, maar voor elke 25 dwangarbeiders doet een veroordeelde als mandoor dienst.

Stelsel van dwangarbeid. Aan de op blz. 62 van het vorig verslag vermelde uitnoodiging, om een volledig overzigt in te dienen van de uitgaven die in 1881 en in elk der eerstvolgende jaren voor de invoering van het nieuwe stelsel gevorderd zouden worden, in verband ook met den tijd die voor de voltooijing van de verschillende gebouwen en inrigtingen benoodigd zou zijn, heeft de Indische Regering nog niet kunnen voldoen. De door den directeur van justitie, in overleg met den directeur der burgerlijke openbare werken, tot dusver ingediende opgaven bevatten nog niet de vereischte gegevens.

Intusschen wordt de gevangenis te Soerabaija ingerigt voor een depôt voor 600 dwangarbeiders, overeenkomstig het nieuwe stelsel, en onderzoekt men (zie ook blz. 60) in hoever het bestaande kettingkwartier te Batavia als zoodanig zal zijn in te rigten. Ten gevolge van eenige wijzigingen in de standplaatsen der veld- en depôtbataillons op Java (verg. blz. 27 hiervóór) is het mogelijk geworden om ook te beschikken over het fort Prins Hendrik te Soerabaija, hetwelk met betrekkelijk geringe kosten (verg. de Memorie van Beantwoording betreffende de Indische begrooting voor 1881, blz. 15, noot) zal kunnen worden ingerigt tot centrale gevangenis. De directeuren van justitie en der burgerlijke openbare werken zijn aangeschreven om met den vereischten spoed projecten en begrootingen in te dienen voor de verbouwing van dat fort.

Van de toepassing van het nieuwe stelsel op de vrouwelijke veroordeelden is voorloopig afgezien. Deze zullen dus vooreerst nog in het landbouw-établissement te Soekaradja (Banjoewangi) verblijven.

§ 6. *Militair regt en militaire regtspraak.*

Bij Koninklijk besluit van 19 November 1880 n°. 19 (Indisch Staatsblad 1881 n°. 49) is eenige wijziging gebragt in de bepalingen van Indisch Staatsblad 1874 n°. 28, betreffende het aan disciplinair gestraften der landmagt toegekende regt van reclame. Er is nu uitdrukkelijk uitgemaakt dat ook mondelinge klagten zijn toegelaten, en tevens zijn een paar punten betreffende de proces-orde verduidelijkt, die in de toepassing aanleiding hadden gegeven tot verschil van opvatting. Van het denkbeeld om met de aanvulling der bedoelde leemten te verwijlen, totdat bij herziening van het reglement op de regtspleging de speciale regeling betreffende het regt van reclame in de militaire wetboeken zelf zou kunnen worden opgenomen (zie vorig verslag blz. 63), is, wegens de wenschelijkheid eener spoedige voorziening, op voorstel van de Indische Regering afgezien.

De genomen proef, om in gewone gevallen van dienstweigering door mindere militairen *disciplinaire* straffen op te leggen (verg. vorig verslag blz. 35 en 63), is goed geslaagd, zoodat kan gezegd worden dat de ondervinding beslist heeft in het voordeel der meening dat op die wijze de dienstweigeringen genoegzaam zouden kunnen worden bestreden. Ook de vermindering van het aantal vreemdelingen in het leger heeft tot die bevredigende uitkomsten bijgedragen.

Nu het gewest Atjeh en onderhoorigheden, krachtens de met 1 Julij jl. in werking getreden ordonnancie van 14 Maart 1881 (Indisch Staatsblad n°. 84), een op zich zelf staand militair kommandement of district uitmaakt, is aldaar, ingevolge art. 130 van de regtspleging bij de landmagt, een gewone krijgsraad in 't leven getreden, die dus den krijgsraad te velde (zie blz. 8 hiervóór) vervangen heeft. Ten overvloede werd door den Gouverneur-Generaal bij besluit van 14 Maart 1881 (Indisch Staatsblad n°. 86) laatstbedoelde krijgsraad alsnog uitdrukkelijk met 1 Julij 1881 opgeheven verklaard, behoudens — zoo als eene nader bij Indisch Staatsblad n°. 131 vastgestelde overgangsbepaling luidt — »afdoening ook na dien datum van de aanhangig gebleven zaken en de ten uitvoer legging der vonnissen."

§ 7. *Gewestelijke en plaatselijke verordeningen.*

Ook in het afgeloopen jaar hadden de meeste verordeningen, die door de hoofden van gewestelijk bestuur werden vastgesteld en afgekondigd, betrekking op de gewone onderwerpen van politie. Afzonderlijk verdienen hier slechts vermeld te worden de keuren die zijn uitgevaardigd ter zake van: het gebruik van artesisch water te Batavia ten behoeve van de scheepvaart (Javasche Courant 1880 n°. 79); — het praesteeren van gemeentediensten door vreemde oosterlingen in de gewesten Preanger regentschappen, Bezoeki, Probolinggo en Madura (Javasche Courant 1880 n°. 6, 16, 18 en 33; (van deze keuren werd reeds melding gemaakt in de 4de noot op blz. 63 van het vorig verslag;) — de broodbakkerijen in de residentie Soerabaija (Javasche Courant 1880 n°. 100); — het brandgevaar voor suikerrietvelden in Bezoeki (Javasche Courant 1880 n°. 73); — het plaatsen van sero's en ander visscherstuig binnen de grenzen van vaarwaters, leidende van Pontianak naar de reede (Javasche Courant 1880 n°. 102).

§ 8. *Bijzondere regten.*

Regt van verblijf. Uit het volgend overzigt blijkt hoeveel personen in 1880 vergunning tot inwoning in Nederlandsch Indie ontvingen, en van welken landaard zij waren.

LANDAARD DER PERSONEN.	Vergunningen verleend door:	
	den Gouverneur-Generaal.	de hoogste gewestelijke gezaghebbers buiten Java en Madura.
Nederlanders	48	52
Zweden.	1	»
Denen	1	»
Franschen.	5	2
Duitschers.	17	2
Italianen	1	»
Engelschen	6	»
Zwitsers	1	»
Perzen	6	»
Chinezen	2492	743
Arabieren	512	66
Andere vreemde oosterlingen	»	69

Aan 22 personen werd in het afgeloopen jaar vergunning tot reizen in Nederlandsch Indie verleend.

Omtrent de uitlegging te geven aan art. 3 van het Koninklijk besluit van 15 September 1871 (Indisch Staatsblad 1872 n°. 38), betreffende de vergunningen tot reizen in Nederlandsch Indie, is eenig verschil van gevoelen ontstaan tusschen de Indische Regering en het Opperbestuur, ten gevolge waarvan het noodig is voorgekomen eene nieuwe regeling te maken, welke duidelijk de bevoegdheid zoowel van den Gouverneur-Generaal als van de hoofden van gewestelijk bestuur tot het verleenen en intrekken van zoodanige vergunningen omschrijft. Bij een Koninklijk besluit van 25 Augustus 1881 n°. 20 is thans in hoofdzaak bepaald: dat de vergunningen tot reizen in een enkel gewest worden gevraagd aan het hoofd van gewestelijk bestuur, en die tot reizen in verschillende gewesten aan den Gouverneur-Generaal; dat aan de vergunningen zoodanige voorwaarden of beperkingen (wat de te bereizen streken betreft) kunnen verbonden worden als in het belang der orde en rust en in het belang der veiligheid van den betrokken persoon worden noodig geacht; dat een reiziger, ingevolge eene vergunning van den Gouverneur-Generaal in eene der buitenbezittingen aankomende, van zijne aankomst kennis moet geven aan het hoofd van gewestelijk bestuur; terwijl ten slotte de gevallen zijn aangewezen waarin verleende vergunningen geschorst of ingetrokken kunnen worden.

Bij Indisch besluit van 26 Februarij 1881 n°. 1 werd, zoo als reeds met een woord op blz. 2 is gezegd, krachtens art. 47 van het Regeringsreglement aan J. W. H. Halkema, geboren te Tagal, geëmploijeerde op een particulier kantoor en wonende te Djokjokarta, het verblijf in de Vorstenlanden en de daaraan grenzende gewesten ontzegd, omdat hij in het dagblad »de Locomotief" van 18 Januarij 1881, onder den naam van Joris Goetbloet, een stuk had geplaatst, dat schijnbaar een oud-historisch verhaal bevatte, maar waarin de thans regerende sultan van Djokjokarta op ergerlijke en boosaardige wijze werd gehoond. De Indische Regering overwoog te dien aanzien, dat door dergelijk geschrijf de goede verstandhouding tusschen de vorsten en inlandsche grooten met de Europesche bevolking zou dreigen verstoord te worden, waardoor orde en rust op bedenkelijke wijze zouden gevaar loopen. Van het genomen besluit is van wege den Koning mededeeling gedaan aan de Staten-Generaal [1]).

Overigens is van de bevoegdheid, verleend bij art. 47 van het Regeringsreglement, zoo als reeds vermeld is op blz. 18 en 2 hiervóór, nog tweemalen gebruik gemaakt ten aanzien van inlanders, namelijk ten aanzien van een zoon van de leenvorstin van Tanette, die van Celebes naar Ponorogo (Madioen), en ten aanzien van zekeren hadji Moehamad Hakim, die van de Preanger regentschappen naar Muntok (Banka) werd gerelegeerd.

Aan een Europeaan werd vergunning tot vestiging ter Sumatra's Westkust geweigerd, omdat hij niet kon aantoonen genoegzame middelen van bestaan te bezitten of door werkzaamheid te kunnen verkrijgen. Voorts werden eenige zonder de vereischte vergunning in Nederlandsch Indie zich ophoudende Chinezen volgens de bestaande voorschriften verwijderd (verg. o. a. blz. 13 hiervóór); terwijl afwijzend werd beschikt op de verzoeken van twee uit Singapore te Samarang aangekomen Arabieren om zich in Nederlandsch Indie te vestigen, en wel op grond dat zij geen middelen van bestaan hadden en ook niet konden aantoonen die door werkzaamheid te kunnen verkrijgen.

Aan een in 1854 naar Banda verbannen inlander, die eene hem sedert bij regterlijk vonnis opgelegde straf van twintig jaren ballingschap, op aanwijzing van den Gouverneur-Generaal, te Muntok (Banka) onderging, werd, na expiratie van zijn straftijd, die plaats als verblijfplaats aangewezen.

Aan twee Mohammedaansche geestelijken uit de Preanger regentschappen, in 1872 ter zake van medepligtigheid aan rustverstoring naar Amboina verbannen, werd vergund naar hun geboorteland terug te keeren. Eene gelijke beschikking werd genomen ten behoeve van twee inlanders uit Sumatra's Westkust, waarvan één op Banda en de ander op Nias was gerelegeerd.

[1]) Gedrukte stukken der Tweede Kamer, 1880—1881, 143.

Het onderzoek naar de werking der bestaande bepalingen op het verleenen van reispassen naar het buitenland, waarop gedoeld werd op blz. 64 van het vorig verslag, heeft in Indie plaats gehad. Daaruit is gebleken, dat de vreemde oosterlingen in sommige gedeelten van Nederlandsch Indie weinig gebruik maken van de bestaande gelegenheid om een pas te erlangen bij het verlaten van ons gebied. Voor zoover onbekendheid met de bepalingen daarvan oorzaak is, zal men de belanghebbenden dienaangaande doen voorlichten. Doch overigens heeft de Indische Regering nog geen aanleiding gevonden om tot eene herziening van de bestaande voorschriften over te gaan.

Drukpers. Een in het Padangsche Handelsblad van 4 December 1880 opgenomen, maar geheel uit de lucht gegrepen berigt, als zou onder de in het leger dienende vreemdelingen eene zamenzwering te vreezen zijn, gaf aanleiding tot de vraag of tegen den redacteur niet eene strafvervolging zou behooren te worden ingesteld naar aanleiding van art. 26 van het drukpersreglement, waarbij het door den druk openbaar maken van valsche tijdingen is strafbaar gesteld. De Regering achtte het echter beter zich eenvoudig te bepalen tot eene officieele tegenspraak van het logenachtig berigt.

De redacteur van genoemd blad, de heer H. Verleije, alsmede de heer A. Snackey, schrijver van eene correspondentie in dezelfde courant, werden wegens hoon en laster veroordeeld. Verder werden nog veroordeeld mr. J. W. T. Cohen Stuart, schrijver en inzender van een berigt in de te Samarang verschijnende »Locomotief", wegens smaad jegens een hoofdofficier, en de heer P. A. Daum, hoofdredacteur van laatstgemeld dagblad, op grond van een daarin opgenomen artikel van zijne hand, getiteld »Kan het zoo blijven?" Ook werd nog een uitgever van een dagblad te Makasser wegens laster veroordeeld.

Slavernij. Ten einde alle onzekerheid weg te nemen omtrent de regten en verpligtingen der blijkens 't vorig verslag (blz. 64) vrij verklaarde slaven in de als onderdeel van het gouvernement Sumatra's Westkust in 1879 onder regtstreeksch bestuur gebragte landschappen Pangkallan Kotta Baroe en XII Kotta Kampar, werd sedert nog bij algemeene verordening — ordonnancie van 8 September 1880 (Indisch Staatsblad n°. 172) — de verklaring uitgevaardigd dat de bedoelde lieden dezelfde regten en verpligtingen hebben als de vrijgeborenen.

Pandelingschap. In het gouvernement Celebes en onderhoorigheden werd één persoon veroordeeld ter zake van overtreding van het verbod tegen het nemen van pandelingen (Indisch Staatsblad 1872 n°. 114). In de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo had in 1880 geen inschrijving van pandelingen plaats. Bij het einde van 1879 bedroeg hun aantal 130, terwijl in den loop van 1880 een 25tal werden afgeschreven. De laatste ingeschreven pandelingen in dit gewest zullen in 1882 worden ontslagen.

§ 9. *Personen en instellingen met het regtswezen in verband.*

Praktizijns. Behalve de in 't vorig verslag reeds genoemden, werden in 1880 nog drie advokaten en prokureurs aangesteld, waarvan twee bij het Hooggeregtshof en één bij den raad van justitie te Samarang. Een der praktizijns bij laatstgemeld college ging in Julij 1880 als auditeur-militair in 's lands dienst over.

In het begin van 1881 kreeg één doctor in de regtswetenschap zijne aanstelling als advokaat en prokureur bij het Hooggeregtshof, terwijl de eenige praktizijn (niet-regtsgeleerde), die bij dat college uitsluitend als prokureur was aangesteld, ontslag bekwam. Verder werd een gewezen regterlijk ambtenaar benoemd tot advokaat en prokureur bij den raad van justitie te Samarang. Ook ging in de eerste helft van 1881 een regtsgeleerd praktizijn van Batavia naar Samarang over, en omgekeerd een van Samarang naar Batavia.

Tolken. In den loop van 1880 werd een translateur voor de Hoogduitsche taal te Soerabaija op zijn verzoek als zoodanig benoemd te Neira (Banda).

De inlander, die van gouvernementswege tot adjunct-translateur voor de Soendasche taal werd opgeleid, — zie het verslag van 1877 (blz. 77) — is gebleken den vereischten

aanleg voor deze studien te missen. Zijne opleiding is daarom gestaakt, doch thans wordt in zijne plaats een Europeaan opgeleid.

Notarissen. Omtrent de verloven der notarissen en de wijze van voorziening in de tijdelijke vervanging van notarissen met verlof werden in November 1880 (Indisch Staatsblad n°. 199), met wijziging van het reglement op het notarisambt, duidelijker en vollediger bepalingen vastgesteld.

Weeskamers. De Regering tracht zooveel mogelijk te bevorderen dat eene definitieve uitspraak worde verkregen in de reeds meermalen vermelde regtsvraag, of de toeziende voogdij bij de weeskamer blijft wanneer de voogd zijne woonplaats tijdelijk of voor goed hier te lande heeft gevestigd. Daarom is cassatie aangeteekend van het onlangs (op 29 April 1881) door het Geregtshof te Amsterdam gewezen arrest, waarbij het op blz. 65 van 't vorig verslag besproken vonnis der Haarlemsche regtbank is vernietigd, en aan de Bataviasche weeskamer haar eisch is ontzegd. In afwachting der uitspraak van den Hoogen Raad heeft de Regering de kwestie onder de aandacht gebragt van de staatscommissie belast met de herziening van het Nederlandsch Burgerlijk Wetboek.

Het personeel van de wees- en boedelkamer te Samarang is, wegens de aanzienlijke toeneming van werkzaamheden, vermeerderd met één Europeesch lid, één tweeden kommies en één kommies-boekhouder (Indisch Staatsblad 1881 n°. 26 en 27).

Aangaande den omvang van het beheer der weeskamers geeft de volgende staat een driejarig overzigt, waaruit tevens blijkt op welk bedrag over het afgeloopen jaar het rentecijfer is bepaald dat aan de geadministreerden was uit te keeren.

WEESKAMER TE:	Jaren.	Kapitalen waarover rente was uit te keeren: Over *twaalf* maanden.	Over *negen*, *zes* en *drie* maanden, doch herleid naar den maatstaf van een *vol jaar*.	Te zamen.	Rente gedurende het beheerjaar door de weeskamers gekweekt. a)	Rente over het beheerjaar aan de geadministreerden te goed gedaan (in verhouding tot de gewonnen rente bij alle weeskamers te zamen), voor de jaren 1878, 1879 en 1880 achtereenvolgens bepaald op $5^1/_4$, $6^1/_4$ en 7 pct.
Batavia	1878	f 2 408 615	f 344 586	f 2 753 201	f 142 718	f 144 543
	1879	2 076 065	641 147	2 717 212	184 728	169 825
	1880	2 176 268	503 470	2 679 738	194 888	187 582
Samarang	1878	1 060 638	103 215	1 163 853	60 616	61 102
	1879	1 161 884	132 750	1 294 634	67 243	80 914
	1880	1 069 842	125 215	1 195 057	48 459	83 654
Soerabaija	1878	1 337 223	143 208	1 480 431	78 351	77 723
	1879	1 454 770	123 471	1 578 241	98 789	98 640
	1880	1 328 580	115 368	1 443 948	118 657	101 076
Padang	1878	158 829	5 481	164 310	13 060	8 626
	1879	171 867	3 953	175 820	13 859	10 988
	1880	156 051	2 352	158 403	14 045	11 088
Makasser	1878	194 736	»	194 736	13 665	10 224
	1879	64 483	21 823	86 306	13 385	5 394
	1880	167 009	2 258	169 267	20 894	11 849
Amboina	1878	139 709	»	139 709	5 608	7 335
	1879	123 897	8 087	131 984	8 175	8 249
	1880	130 978	6 415	137 393	10 157	9 617
Banda	1878	62 434	21 771	84 205	4 669	4 421
	1879	33 257	»	33 257	2 432	2 078
	1880	28 558	»	28 558	10 303	1 999
Te zamen	1878	f 5 362 184	f 618 261	f 5 980 445	f 318 687	f 313 974
	1879	5 086 223	931 231	6 017 454	388 611	376 088
	1880	5 057 286	755 078	5 812 364	417 403	406 865

a) Hierbij is op te merken dat elke weeskamer, die van een zustercollege kapitalen ter uitzetting ontvangt, de daarmede gekweekte rente verantwoordt als of die verkregen was van eigen kapitalen.

G. Algemeene Rekenkamer en Comptabiliteit.

§ 1. *Algemeene Rekenkamer.*

Van de vier in Julij 1880 benoemde leden der Algemeene Rekenkamer (zie vorig verslag blz. 66/67) waren drie tijdens hunne benoeming in Indie aanwezig. Deze aanvaardden hunne nieuwe betrekking in Julij en September. Het vierde lid, de heer J. S. Diephuizen, nam omstreeks het begin van Februarij jl. zitting, nadat hij van verlof was teruggekeerd en eervol ontslag uit den militairen dienst bekomen had. Sedert kwam er geen verandering in de zamenstelling van het college.

Wegens het bijzonder standpunt dat de Rekenkamer ingevolge de wet inneemt, heeft de Indische Regering de vrijstelling van persoonlijken schutterlijken dienst, welke tot dusver alleen aan den voorzitter was toegekend, ook tot de leden uitgestrekt (Indisch Staatsblad 1881 n°. 53).

In de redactie der voorlaatste alinea van art. 47 der instructie voor de Rekenkamer (Koninklijk besluit van 4 Augustus 1874 n°. 5; Indisch Staatsblad 1875 n°. 24) werd eene wijziging van ondergeschikt belang gebragt bij art. 10 van het in § 2 hieronder te bespreken Koninklijk besluit van 27 Augustus 1880 n°. 19, tot regeling der vervolging van en het verhaal op ambtenaren die den lande schade hebben toegebragt (Indisch Staatsblad n°. 198). Deze wijziging was noodig omdat het aangehaald art. 47 der instructie verwees naar de bepaling van art. 2 van het Ko-

ninklijk besluit van 4 Augustus 1874 n°. 4 (Indisch Staatsblad 1875 n°. 23), welke bepaling bij art. 9 van het boven aangehaald Koninklijk besluit van 27 Augustus 1880 werd ingetrokken.

Bij eene onlangs met de Indische Regering gevoerde gedachtenwisseling over de vervulling van de hoogere rangen onder het bureaupersoneel der Kamer, is dezerzijds het denkbeeld in overweging gegeven om het afleggen van het groot ambtenaarsexamen niet langer als vereischte te stellen voor eene benoeming tot hoofdkommies bij de Algemeene Rekenkamer. De verordening op de benoembaarheid van ambtenaren bij den burgerlijken dienst (Indisch Staatsblad 1864 n°. 194) geeft daartoe vrijheid, daar zij het groot ambtenaarsexamen alleen als eisch stelt voor hoofdkommiesen bij » de verschillende takken van bestuur ", waaronder de Rekenkamer niet kan worden gerangschikt. De aard der werkzaamheden in de bureaux van dit college brengt mede dat ook de hoogere rangen behoorlijk vervuld kunnen worden door ambtenaren die hunne opleiding geheel in de ambtelijke loopbaan hebben verkregen.

De tijdelijke uitbreiding van het bureaupersoneel der Kamer tot bijwerking van den achterstand, waarvoor sedert 1876 een bedrag van f 70 000 's jaars werd toegestaan, bleef in 1880 nog gehandhaafd. Sedert Mei van dat jaar werden echter de ontstane vacatures in de rangen van 1sten en 2den kommies niet aangevuld, in verband met het voornemen om geleidelijk weder tot de normale formatie terug te keeren. Toen dan ook bij de begrooting voor 1881 het voor de tijdelijke uitbreiding van personeel uitgetrokken bedrag van f 70 000 tot f 40 000 werd teruggebragt, kon er met weinig bezwaar toe worden overgegaan om het getal plaatsen in beide rangen met 16 te verminderen, tegen gelijke vermeerdering van het getal 3de kommiesen en klerken. (Indisch Staatsblad 1880 n°. 234). Sedert 1 Junij jl. zijn in de tijdelijke formatie van het bureaupersoneel der Kamer nog eenige kleine wijzigingen gebragt, die echter geen afzonderlijke vermelding vereischen (Indisch Staatsblad 1881 n°. 121).

Ofschoon, voor zooveel dit in verband met de bestaande bepalingen mogelijk was, reeds veel is gedaan om de leemten, die den arbeid in de bureaux der Rekenkamer aankleefden, weg te nemen, o. a. door doelmatiger taakverdeeling, betere inrigting van registers, enz., zoo is toch een gewenschte betere toestand op den duur slechts te verkrijgen door persoonlijke regtstreeksche bemoeijenis van de leden met de wijze van werken in de bureaux. Daartoe is het noodig dat de leden den voorzitter bijstaan in het hem opgedragen toezigt op den gang van zaken (Indisch Staatsblad 1866 n°. 158, art. 8). De vraag, hoe men zich van hunne medewerking het best kan verzekeren, maakt thans in Indie een punt van overweging uit. In elk geval zal echter de invoering van eene betere werkwijze bij de Rekenkamer niet onmiddellijk kunnen leiden tot eene aanzienlijke beperking van het bureaupersoneel. Voor den overgang van den ouden tot een beteren toestand is tijd noodig en de gevolgen van den vroegeren toestand zullen zich nog doen gevoelen zoolang de resultaten van het werk in de laatste jaren tot grondslag moeten strekken van de op te maken rekeningen enz., en zoolang uit de gebrekkige oude registers nog de noodige gegevens moeten worden geput. Ook al werkt men thans beter, toch zal men, om met behulp van de vroegere onvolledige of onnaauwkeurige gegevens iets zamen te stellen of te verifieeren, veel tijd noodig hebben, terwijl de voordeelen van eene betere en vollediger wijze van werken zich eerst over eenige jaren zullen doen gevoelen in eene meer gemakkelijke en spoedige examinatie en afdoening van zaken. Ook moet niet uit het oog worden verloren dat wel hier en daar nutteloos werk afgeschaft, omslagtig werk vereenvoudigd, of betere aansluiting verzekerd kan worden, maar dat tevens gaandeweg de wenschelijkheid of noodzakelijkheid blijkt van eene meer volledige examinatie en contrôle of van betere inrigting van registers, zoodat het personeel, dat vrij komt, dadelijk weder belast moet worden met nieuwen arbeid.

Op 1 Maart jl. waren nog onbehandeld 22 rekeningen van comptabelen ter zake van *ontvangsten* over 1874, 102 over 1875, 822 over 1876 en 1376 over 1877. Deze rekeningen konden meestal nog niet worden afgedaan, dewijl de vereischte stukken of de noodige toelichtingen nog niet ontvangen waren. In de laatste maanden was hierin veel verbetering gekomen, doordien bij eenige departementen buitengewoon personeel voor de behandeling van de toelichtingen werd te werk gesteld.

De examinatie van de *uitgaven* over 1876 was geheel afgeloopen, even als die over 1877 op de uitgaven van Tontoli na. De stukken betreffende deze in 1877 ingetrokken landskas waren, voor zooveel dat jaar betreft, nog niet ontvangen.

Over 1878 waren van de bestaande 133 landskassen 127 verantwoordingen bij de Rekenkamer ingekomen, waarvan er 65 waren onderzocht.

De verbeterde algemeene rekening van de ontvangsten en uitgaven van het IIde hoofdstuk der begrooting van 1873 werd op 5 Julij jl. aan de Rekenkamer ingezonden.

§ 2. *Comptabiliteit.*

De in 't vorig verslag (blz. 67) aangekondigde maatregel tot uitvoering van art. 82, laatste lid, der comptabiliteitswet is tot stand gekomen bij het Koninklijk besluit dd. 27 Augustus 1880 n°. 19, tot regeling van de vervolging van en het verhaal op ambtenaren in Nederlandsch Indie die den lande schade hebben toegebragt (Nederlandsch Staatsblad n°. 166; Indisch Staatsblad n°. 198). Deze regeling gaat uit van het beginsel dat alleen vergoeding wordt opgelegd voor schade den lande toegebragt door pligtverzuim van den betrokken landsdienaar. Aangaande de bedenkingen, die tegen de handelingen der ambtenaren zijn gerezen, wordt onmiddellijk een onderzoek ingesteld, en met inachtneming van het regt van verdediging eene beslissing genomen bij een met redenen omkleed besluit van den Gouverneur-Generaal, den Raad van Indie gehoord. Van die beslissingen staat een hooger beroep op het Opperbestuur open. De afschriften der besluiten waarbij vergoeding is opgelegd, aan het hoofd voerende de woorden » In naam des Konings " en onderteekend door den algemeenen secretaris, zullen dezelfde kracht hebben en zoo noodig op dezelfde wijze worden ten uitvoer gelegd als de grossen van in kracht van gewijsde gegane vonnissen in burgerlijke zaken. In gewone gevallen zal de invordering echter geschieden op de ten laste der Indische begrooting komende inkomsten der betrokken personen. In art. 6 van het besluit zijn de noodige voorschriften gegeven opdat de gerezen bedenkingen en de genomen beslissingen voortaan met behoorlijke toelichting ter kennis komen van de wetgevende magt bij de indiening van de wetsvoordragten tot vaststelling van de sloten van rekening. Een verjaringstermijn van twee jaren is aangenomen voor de vorderingen van den lande tot vergoeding van de schade, in het besluit bedoeld, welke termijn aanvangt met den dag waarop in Indie de wet is afgekondigd tot vaststelling van het slot van den dienst op welken de schade betrekking heeft. Het besluit is niet alleen van toepassing op ordonnateurs en hulpordonnateurs, maar ook op die ambtenaren welke belast zijn met de naleving van verordeningen of voorschriften betrekkelijk de belastingen of de overige landsontvangsten. Het vervangt mitsdien de minder volledige regeling van art. 2 der » bepalingen omtrent de wijze van verificatie der ontvangsten in Nederlandsch Indie en omtrent daarmede in verband staande onderwerpen " (Koninklijk besluit dd. 4 Augustus 1874 n°. 4; Indisch Staatsblad 1875 n°. 23). Door eene overgangsbepaling is gezorgd dat de personen, aan wie krachtens het ingetrokken artikel reeds vergoedingen waren opgelegd, niet uitgesloten zijn van het bij de nieuwe regeling voor het eerst toegelaten beroep op het Opperbestuur. Het besluit is van toepassing op al de sedert de invoering van de comptabiliteitswet verloopen dienstjaren.

In November 1880 zijn de hoofden der departementen van algemeen bestuur door den Gouverneur-Generaal aangeschreven om, wanneer hun gevallen voorkomen die aanleiding zouden kunnen geven tot toepassing van de verordening, daaromtrent aan de Regering berigt te geven en voorstellen te doen.

Eene wijziging van de comptabiliteitswet kwam tot stand wegens de weigering der Algemeene Rekenkamer hier te lande om gevolg te geven aan het voorschrift van het Koninklijk besluit van 30 Maart 1867 (Nederlandsch Staatsblad n°. 19), art. 17, volgens hetwelk die Rekenkamer

den Minister van Kolonien tijdig en geregeld mededeeling behoort te doen van de bedenkingen bij haar gerezen tegen de ten laste van hoofdstuk I der Indische begrooting verevende uitgaven, die niet vóór de betaling aan haar onderzoek werden onderworpen. Sedert 1869 had de Rekenkamer gemeend dit voorschrift niet langer te moeten opvolgen, op grond dat het, naar hare opvatting, aan de Kamer buiten de comptabiliteitswet om eene verpligting oplegde, in strijd met de bedoeling van den wetgever. Dientengevolge kwamen de bedenkingen der Kamer eerst ter kennis van den Minister wanneer het college zijn verslag omtrent zijne werkzaamheden betreffende een afgesloten dienstjaar indiende en er geen gelegenheid meer was om begane onregelmatigheden te herstellen. Bij het blijvende verschil van gevoelen tusschen de Regering en de Rekenkamer omtrent de verbindende kracht van een voorschrift, bij Koninklijk besluit in den vorm van een algemeenen maatregel van inwendig bestuur uitgevaardigd, bleek eene wettelijke voorziening noodig, opdat niet eene werkwijze zou worden bestendigd, door den wetgever niet verlangd en belemmerend voor het voeren van eene ordelijke administratie. Door eene aanvulling van art. 25 der comptabiliteitswet is een dergelijk voorschrift in de wet zelve opgenomen (wet van 28 Junij 1881, Nederlandsch Staatsblad n°. 122), en aldus het bezwaar der Rekenkamer tegen eene tijdige mededeeling van hare bedenkingen uit den weg geruimd.

Andere belangrijke voorzieningen van comptabelen aard zijn ditmaal niet te vermelden. De in 't vorig verslag besproken regeling tot verzekering van de goede invordering van alle aan den dienst der staatsspoorwegen toekomende ontvangsten heeft bij Indisch besluit dd. 17 Junij 1880 n°. 11 eene wijziging ondergaan, in dien zin dat de inspecteur-generaal, chef van gemelden tak van dienst, niet slechts » wanneer daartoe bijzondere aanleiding bestaat", maar doorloopend, in alle gevallen, de invordering regtstreeks aan de algemeene ontvangers opdraagt, hetgeen in het belang van eene zuivere rekening betreffende de ontvangsten en uitgaven van bedoelden dienst wenschelijk was gebleken. Tevens is het noodige verordend om gemelden inspecteur al de gegevens te verstrekken die hij voor de bedoelde opdragten behoeft.

H. Algemeen burgerlijk beheer.

Met het oog op de bezwaren die meer en meer worden ondervonden bij de vervulling van de betrekkingen van hoofdkommies en referendaris bij de departementen van algemeen bestuur, welke ambten alleen toegankelijk zijn voor hen die aan het groot ambtenaarsexamen hebben voldaan, is onlangs de aandacht der Indische Regering gevestigd op de wenschelijkheid dat de chefs der departementen zich er op toeleggen om geëxamineerden voor den bureaudienst te winnen en te behouden, voornamelijk door voor de geëxamineerden onder de kommiesen betere kansen op bevordering open te houden.

Bij eenige departementen werd in het afgeloopen jaar, zoo als reeds op de voorgaande bladzijde werd aangestipt tijdelijk eenig buitengewoon personeel in dienst genomen, in het bijzonder voor de behandeling van de toelichting der jaarrekeningen van de comptabelen.

In den aanvang van dit jaar werd van de Indische Regering het voorstel ontvangen om in beginsel vast te stellen dat de veeartsenijdienst — wanneer de thans heerschende veeziekte als geweken kan worden beschouwd — van het departement van onderwijs, eeredienst en nijverheid zou worden overgebragt naar het departement van binnenlandsch bestuur, dat reeds met de verdere zorg voor den veestapel is belast. Hier te lande is echter de bedenking gerezen dat laatstgenoemd departement door die overbrenging welligt te veel zou worden bezwaard, en daar de maatregel, ook naar het gevoelen der Indische Regering, zoolang de veeziekte aanhoudt, nog niet in toepassing zou kunnen komen, is de tegenwoordige Gouverneur-Generaal uitgenoodigd het voorstel in nadere overweging te nemen.

Van het op blz. 67 van 't vorig verslag besproken denkbeeld, om de disciplinaire straf van geldboete ook toe te passen op het ondergeschikt ambtelijk personeel bij de verschillende departementen en bij de gewestelijke en plaatselijke bureaux, is afgezien.

Omtrent de ordening (van wege de afdeeling Statistiek ter algemeene secretarie) van het oude Indisch archief valt te vermelden dat de in Mei 1880 tijdelijk aan die afdeeling toegevoegde hoofdambtenaar (zie vorig verslag blz. 67) zich onledig houdt met het opmaken en ter perse bezorgen van een inventaris dier oude bescheiden.

J. Departement van binnenlandsch bestuur.

I. Gewestelijk en plaatselijk bestuur; politie.

§ 1. *Europeesch bestuur.*

In verband met de maatregelen tot beteugeling van de veeziekte in West-Java, waren tegen het eind van 1880 van het kader voor Java en Madura niet minder dan 23 controleurs — waaronder 9 van de 1ste klasse — met buitengewone werkzaamheden belast. Zij werden tijdelijk vervangen door een gelijk aantal adspirant-controleurs die als controleur 2de klasse zijn werkzaam gesteld. De functien van deze adspirant-controleurs werden waargenomen door 21 ambtenaren voor den burgerlijken dienst. Door deze tijdelijke voorzieningen gelukte het al de vaste plaatsen voor controleurs, ten getale van 100, op slechts 1 na (in Banjoewangi) tot op het laatst van 1880 bezet te houden. Van de 48 [1]) vaste plaatsen voor adspirant-controleurs waren er op dat tijdstip 5 (in Cheribon, Pasoeroean, Bezoeki, Bagelen en Kadoe) onvervuld.

Op het eind van 1880 waren nog, even als een jaar vroeger, vier controleurs van het kader voor Java en Madura, in het belang der koffijcultuur van de Minahassa, als controleurs werkzaam in de residentie Menado. Met inbegrip van dit viertal waren op genoemd tijdstip in de buitenbezittingen 117 controleurs op vaste controleursposten geplaatst, doch voor één van die posten (in Sumatra's Westkust) was nog altijd (zie vorig verslag blz. 68) een controleur in dienst boven de formatie, daar deze in 1880 slechts op 116 controleurs rekende. Van de volgens de formatie toegestane 25 plaatsen voor adspirant-controleurs in de gewesten buiten Java en Madura waren er op 31 December jl. 5 onvervuld (1 in de Lampongsche districten, 1 in Palembang, 2 op Celebes en 1 in Menado).

Behalve de reeds vermelde controleur in het gouvernement Sumatra's Westkust, waren op het eind van 1880 nog buiten de formatie bij het binnenlandsch bestuur in dienst of met bijzondere commissien belast: vooreerst de 23 controleurs die voor de aangelegenheden der veeziekte in West-Java waren afgezonderd, en voorts 15 controleurs en 1 adspirant-controleur, welke laatsten allen, op 1 controleur na, in de buitenbezittingen en wel voor het meerendeel in Atjeh werkzaam waren.

Ten vervolge op gelijksoortige opgaven in vroegere verslagen volgt hier een overzigt van de wijze waarop het personeel der controleurs en adspirant-controleurs bij het eind van het afgeloopen jaar over de verschillende gewesten verdeeld was:

Controleurs en adspiranten behoorende tot de gewone formatie.

GEWESTEN.	Controleurs 1ste klasse.	Controleurs 2de klasse.	Adspirant-controleurs.	Te zamen.
Java en Madura (met Bali).				
Bantam	2	2	2	6
Batavia	»	»	1	1
Krawang.	»	2	»	2
Transporteeren	2	4	3	9

[1]) In 1879 werd éene plaats van adspirant-controleur (Koeningan in Cheribon) boven de formatie ingesteld (verg. vorig verslag blz. 68). Sedert is echter een der normale standplaatsen (Toeloeng Agoeng in Kediri) ten gevolge der instelling van de nieuwe contrôle-afdeeling Paré in die residentie (zie vorig verslag blz. 69) opgeheven, zoodat het getal thans weder 48 bedraagt.

GEWESTEN.	Controleurs 1ste klasse.	Controleurs 2de klasse.	Adspirant-controleurs.	TE ZAMEN.
Per transport	2	4	3	9
Preanger regentschappen	3	7	8	18
Cheribon	3	4	2	9
Tagal	2	3	2	7
Pekalongan	1	2	1	4
Samarang	2	6	4	12
Japara	2	2	1	5
Rembang	3	1	2	6
Soerabaija	»	9	4	13
Pasoeroean	4	6	2	12
Probolinggo	1	2	3	6
Bezoeki	1	4	1	6
Banjoewangi (met Bali)	»	1	1	2
Banjoemas	»	3	4	7
Bagelen	1	3	1	5
Kadoe	2	1	»	3
Madioen	2	5	2	9
Kediri	2	4	1	7
Madura	»	1	1	2
In dienst	31	68 *a*)	43 *b*)	142
	99			
Gewone formatie	40	60	48	148
	100			

GEWESTEN.	Controleurs 1ste klasse.	Controleurs 2de klasse.	Adspirant-controleurs.	TE ZAMEN.
Buitenbezittingen (behalve Bali).				
Sumatra's Westkust	18	14	3	35
Benkoelen	3	5	3	11
Lampongsche districten	2	4	1	7
Palembang	6	9	3	18
Sumatra's Oostkust	2	5	2	9
Riouw	2	2	1	5
Westerafdeeling van Borneo	2	7	3	12
Zuider- en Oosterafd. van Borneo	5	5	»	10
Celebes en onderhoorigheden	3	9	1	13
Menado	3	4	2	*c*) 9
Amboina	2	3	1	6
Timor	1	»	»	1
In dienst	49	67	20	136
	116			
Gewone formatie	49	67	25	141
	116			

a) Hieronder 23 adspirant-controleurs die tijdelijk als controleurs 2de klasse fungeerden.

b) Hieronder 21 ambtenaren voor den burgerlijken dienst die tijdelijk belast waren met de waarneming der betrekking van adspirant-controleur.

c) Hieronder de 4 controleurs (één der 1ste en drie der 2de klasse) die uit het kader van Java en Madura tijdelijk naar de residentie Menado zijn gedetacheerd in het belang van de koffijcultuur in de Minahassa.

Controleurs en adspiranten boven de gewone formatie in dienst.

WERKZAAM GESTELD:	Afkomstig van het kader voor Java en Madura.				Afkomstig van het kader voor de buitenbezittingen.			
	Controleurs 1ste kl.	Controleurs 2de kl.	Adspirant-control.	Te zamen.	Controleurs 1ste kl.	Controleurs 2de kl.	Adspirant-control.	Te zamen.
in West-Java (in verband met de maatregelen tot beteugeling der veeziekte)	9	14	»	23	»	»	»	»
in Atjeh	»	3	»	3	6	1	1	8
ter Sumatra's Westkust	»	»	»	»	»	1 *a*)	»	1
in Palembang (voor Djambi)	»	»	»	»	1	»	»	1
ter Sumatra's Oostkust (voor Deli)	»	»	»	»	1	»	»	1
in Ternate (voor Halmaheira)	»	»	»	»	1	»	»	1
in bijzondere commissien	1 *b*)	»	»	1	1 *c*)	»	»	1
	10	17	»	27	10	2	1	13

a) Tijdelijk toegestaan voor één der 33 vaste controleursposten ter Sumatra's Westkust.

b) Deze controleur (in Maart jl. wegens ziekte met verlof naar Europa vertrokken) was uitsluitend werkzaam gesteld ter beoefening van de Soendasche taal.

c) Tijdelijk toegevoegd aan den kommandant van het maritiem station ter noord-oostkust van Borneo (verg. blz. 17, noot 1, hiervóór).

Van de bij de Indische begrooting voor 1881 geopende gelegenheid om het aantal Europesche ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur te vermeerderen met 1 adsistent-resident en 1 controleur der 2de klasse, ten behoeve van de residentien Soerabaija en Preanger regentschappen, en met 2 controleurs der 1ste klasse, beide voor Sumatra's Oostkust, is — zoo als lager (in § 4) blijken zal — in den aanvang van dit jaar gebruik gemaakt. In laatstgemeld gewest is nu de controleur boven de formatie (zie het overzigt hierboven) komen te vervallen. Bij de begrooting voor 1881 is ook gerekend op eene vermeerdering van het kader der controleurs op Java en Madura met één der 2de klasse, ter uitbreiding van de bestuursmiddelen in de Balische afdeelingen Boeleleng en Djembrana. Deze maatregel, waarop reeds gedoeld werd in hoofdstuk C van dit verslag (blz. 25), is echter nog niet tot uitvoering gekomen. Daarentegen is nu de voorloopige regeling van het Europeesch bestuur in Atjeh, waarvan de kosten tot dusver bestreden werden uit den begrootingspost » kosten van de bezetting van Atjeh ", door eene definitieve organisatie vervangen (zie blz. 70). Onder de voorloopige organisatie berustte het hoogste civiel gezag aldaar in handen van den militairen bevelhebber, en waren onder dezen, als besturende Europesche ambtenaren, boven de formatie 1 adsistent-resident, 10 controleurs en 1 adspirant-controleur in dienst. De definitieve organisatie brengt mede eene uitbreiding der gewone formatie van het bestuurspersoneel voor de buitenbezittingen met een civiel hoofdambtenaar die den titel van gouverneur draagt, 3 adsistent-residenten en 10 controleurs (4 der 1ste en 6 der 2de klasse).

§ 2. *Inlandsch bestuur en politie.*

Omtrent het vereenigen en splitsen van dessa's op Java en Madura werden bij besluit van 1 April 1879 (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 3398) door de Indische Regering voorschriften gegeven. Betreffende de toepassing van die voorschriften (waarover de residenten periodieke rapporten moeten indienen) zijn hier te lande tot dusver geen bijzondere berigten ontvangen. Alleen is gebleken dat van 1 April 1879 tot 31 December 1880 omtrent de verandering van het gebied van 182 inlandsche gemeenten in Bantam, de Preanger regentschappen, Samarang, Japara, Bagelen, Kadoe, Rembang, Soerabaija en Kediri door den Gouverneur-Generaal eene beslissing werd genomen, omdat er nopens de wenschelijkheid der verandering verschil van meening bestond tusschen de besturende ambtenaren en de meerderheid in de dessa's. Bijna altijd leidde de uitspraak van den Gouveneur-Generaal tot vereeniging van dessa's.

Wat het districtsbestuur op Java betreft, is slechts aan te teekenen, dat de Indische Regering hare goedkeuring hechtte aan het verleggen van de standplaatsen van drie adsistent-wedono's (in Samarang, Rembang en Pasoeroean) naar plaatsen die voor de uitoefening van hun gezag beter gelegen waren (Indisch Staatsblad 1880 n°. 182 en 235, en 1881 n°. 65).

Ofschoon reeds in enkele gewesten van Java en Madura sedert korteren of langeren tijd de gewoonte bestaat om inlandsche jongelieden die naar eene ambtelijke betrekking dingen aan een eenvoudig examen in lezen, rekenen en schrijven te onderwerpen, is nogtans voor het invoeren van eene algemeene regeling van dien aard geen aanleiding gevonden. Gewoonlijk is er ruime keuze van kandidaten, en er valt, behalve op de onmisbare elementaire kennis, ook op andere eischen te letten, als bekendheid met land en volk, afkomst, enz. Het werd daarom niet raadzaam geacht de hoofden van gewestelijk bestuur in dit opzigt aan bepaalde voorschriften te binden. Trouwens wordt reeds in den laatsten tijd bij de voorziening in mindere inlandsche ambten bij het binnenlandsch bestuur een zekere voorrang toegekend aan jongelieden die van de landbouwschool te Buitenzorg afkomstig zijn.

De aanhangige voorstellen tot reorganisatie van het politiepersoneel op Java en Madura zijn nog niet rijp voor beslissing. Nadere gegevens worden nog van de Indische Regering te gemoet gezien. Er bestaat te minder bezwaar die af te wachten, omdat van eene invoering van dien belangrijken maatregel toch geene sprake zou kunnen wezen, zoolang de toestand in West-Java, ten gevolge van de koortsen en de veepest, buitengewone maatregelen vordert. Voor eene reorganisatie als de hierbedoelde dient een normale toestand aanwezig te zijn.

Onlangs is bij een gouvernementsbesluit (Indisch Staatsblad 1881 n°. 117) bepaald, welke inlandsche hoofden en ambtenaren in de gouvernementslanden der gewesten buiten Java en Madura door den Gouverneur-Generaal worden benoemd en ontslagen. Bij deze regeling (welke geen betrekking heeft op Groot-Atjeh, omdat voor die gouvernementsafdeeling reeds het noodige verordend was bij Indisch Staatsblad 1881 n°. 79 — zie lager blz. 70 —) heeft de Gouverneur-Generaal zich de bevoegdheid voorbehouden tot aanstelling en ontslag van het volgend inlandsch personeel: in het gouvernement Sumatra's Westkust de regenten te Padang en Indrapoera; in de residentien Lampongsche districten en Banka de demangs (districtshoofden); in de adsistent-residentie Billiton mede de districtshoofden; in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo den ronggo van de afdeeling Bandjermasin en ommelanden; in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden de regenten; in de residentie Menado de eerste districtshoofden, en verder in het algemeen eenige categorien van inlandsche regterlijke ambtenaren. Voorts is bepaald dat er geen verandering wordt gebragt in de tot nu toe gebruikelijke wijze van benoeming en ontslag van de regenten in de residentie Amboina, en dat in het algemeen zoowel ten opzigte van de inlandsche hoofden en ambtenaren als van mindere inlandsche beambten het verleenen van ontslag uit 's lands dienst en het geven van vergunning tot naamsverandering uitsluitend blijven voorbehouden aan den Gouverneur-Generaal.

In een paar buitenbezittingen (Lampongsche districten en Timor) liet het gehalte der korpsen gewapende politiedienaren te wenschen over en was het moeijelijk in het gewest zelf geschikt personeel te verkrijgen. In 1878 (zie het verslag van dat jaar blz. 79) is beproefd in de behoefte te voorzien door buiten het gewest lieden aan te werven die zich tegen genot van handgeld voor twee jaren wilden verbinden. Noch in de Lampongsche districten, waar lieden, afkomstig van Benkoelen en Palembang, in dienst genomen waren, noch op Timor, waar zij van Soerabaija en Madura verkregen werden, waren de uitkomsten der proef gunstig genoeg om deze wijze van aanvulling verder in toepassing te brengen. Over het algemeen vond men bij de nieuwe elementen geen betere eigenschappen dan bij de reeds in dienst zijnde politiedienaren.

Om te gemoet te komen aan klagten over de tegenwoordige kleeding der gewapende politiedienaren in de buitenbezittingen, en ook om in hunne uitmonstering uniformiteit te brengen, is in Maart 1881 (Indisch Staatsblad n°. 92) eene algemeene regeling dienaangaande vastgesteld.

§ 3. *Bestuur over vreemde oosterlingen.*

In de formatie van het Chineesch bestuur op Java kwam eenige wijziging door opheffing van de betrekkingen van kapitein- en luitenant-Chinees in de residentie Bantam en van luitenant-Chinees in de afdeeling Lamongan (Soerabaija), een en ander op grond dat de Chinesche gemeenten aldaar van weinig belang zijn (Indisch Staatsblad 1880 n°. 134 en 122). Daarentegen is in Maart jl. (Indisch Staatsblad 1881 n°. 67) overgegaan tot de aanstelling van een luitenant der Chinezen te Bandong (Preanger regentschappen). In twee gewesten buiten Java en Madura, waar het Chinesche element zeer talrijk is, werd aan verschillende hoofden van dien landaard bezoldiging uit 's lands kas toegelegd (zie lager in § 4 onder » *Sumatra's Oostkust* " en » *Westerafdeeling van Borneo* ").

Overigens is hier nog aan te teekenen dat de betrekking van hoofd der Maleijers te Grissee (Soerabaija), toen zij in September 1880 openviel, opgeheven is geworden, omdat de weinige ingezetenen van dien landaard zeer wel onder het gewone inlandsch bestuur schenen te kunnen worden geplaatst; en dat daarentegen in Januarij jl. (Indisch Staatsblad 1881 n°. 12) een afzonderlijk hoofd is aangesteld over de te Makasser (Celebes) gevestigde Arabieren.

§ 4. *Verdere aanteekeningen betreffende het bestuur en de politie in sommige gewesten.*

Batavia. In twee afdeelingen van dit gewest waar het

districtsbestuur nog op gebrekkigen voet was ingerigt, namelijk in Meester-Cornelis en Tangerang, is daarin onlangs verbetering gebragt (Indisch Staatsblad 1881 n°. 11). Slechts twee districten (Kebajoran en Tjabang Boengin, beiden in Meester-Cornelis,) werden tot dusver bestuurd door districtshoofden (demangs) wier positie behoorlijk geregeld was, maar in de districten, waartoe de hoofdplaatsen der beide afdeelingen behooren, waren de betrekkingen van districtshoofd en djaksa zeer oneigenaardig in ééne hand vereenigd, terwijl in de drie overige districten (Bekassi in Meester-Cornelis, Mauk en Tjoeroek in Tangerang), waar vroeger het districtsbestuur werd uitgeoefend door Europesche schouten of onderschouten, de waarneming van de functien van districtshoofd nog steeds bij wijze van proef aan inlandsche ambtenaren was opgedragen. Daar de proef bewezen had dat het inlandsch districtsbestuur de voorkeur verdiende boven het vroegere Europesche, zijn nu de bedoelde drie waarnemende demangs voor goed in de formatie opgenomen, en is aan twee hunner, die nog eene lagere bezoldiging genieten, het normale traktement toegekend. Voorts zijn in de districten Meester-Cornelis en Tangerang afzonderlijke demangs in dienst gesteld, en zijn ten behoeve van de zeven districten inlandsche schrijvers toegestaan, welke beambten hier evenmin konden gemist worden als in de afdeeling Buitenzorg (verg. het verslag van 1879 blz. 81). Daar het aan de nieuwe demangs in de districten Meester-Cornelis en Tangerang toe te voegen politiepersoneel slechts gedeeltelijk kon gevonden worden uit de beschikbaar komende oppassers bij de djaksa's aldaar, werd de formatie der politiedienaren met 4 vermeerderd.

Voor de afdeeling Tangerang gingen deze voorzieningen gepaard met eene gelijkmatiger indeeling van het gebied der districten, in verhouding tot zielental en uitgestrektheid. De geheele westelijke helft der afdeeling is tot één district vereenigd, en het overige gedeelte gesplitst in twee districten. Deze laatsten — Tangerang en Mauk (vroeger ook wel Ooster- en Noorderdistrict genaamd) — hebben hunne oude hoofdplaatsen behouden. Het district Tjoeroek (Zuiderdistrict) is opgeheven en daarvoor is in de plaats gekomen het nieuwe (westelijke) district Blaradja, aldus geheeten naar de nieuwe hoofdplaats Blaradja, welke voortaan, in stede van Tjoeroek, de zetel van het districtsbestuur zal wezen. Ook in de afdeeling Meester-Cornelis heeft een der districten eene andere hoofdplaats gekregen. De demang van het district Meester-Cornelis zal namelijk niet op de hoofdplaats van dien naam, maar te Passar Minggo gevestigd zijn.

Preanger regentschappen. Aan den adsistent-resident van Soekaboemi, die in zijne uitgestrekte afdeeling slechts de beschikking had over één controleur en één adspirant-controleur, werd in den aanvang van 1881 (Indisch Staatsblad n°. 22), met uitbreiding der formatie, nog één controleur (der 2de klasse) toegevoegd, wien Lengkong als standplaats werd aangewezen. Alzoo werd het mogelijk in Soekaboemi, waar de bedrijvigheid in de laatste jaren zeer is toegenomen, eene derde contrôle-afdeeling te vormen, bestaande uit de districten Djampang tengah en Djampang koelon. Het gebied der beide andere contrôle-afdeelingen is daardoor eenigszins ingekrompen. Zoowel aan eene betere uitoefening der bestuurstaak als aan het toezigt op de uitbreiding van de koffijcultuur zal deze maatregel ten goede komen.

Wegens de noodzakelijkheid eener dadelijke voorziening is in Januarij jl. het personeel op het residentie-kantoor tijdelijk vermeerderd met twee kommiesen.

Soerabaija. Ter verzekering van eene meer actieve uitoefening van bestuur en politie in de uitgestrekte en sterk bevolkte afdeeling Modjokerto is het noodzakelijk gebleken de bestuurstaak aldaar over twee adsistent-residenten te verdeelen. Van de acht districten dier afdeeling zijn namelijk de drie westelijke (Modjoagoeng, Modjoredjo en Modjodadi) verheven tot eene afzonderlijke adsistent-residentie Djombang (Indisch Staasblad 1881 n°. 90 en 91). Het voor de nieuwe afdeeling gevorderde personeel bestaat, behalve uit den adsistent-resident en diens bureau- en oppasserspersoneel, uit een patih en een djaksa, ieder met een inlandschen schrijver en vier politie-oppassers, benevens uit een cipier en verder personeel voor de te Djombang op te rigten afdeelingsgevangenis.

De indeeling van het gesplitste gebied in contrôle-afdeelingen heeft geen andere wijziging ondergaan dan dat het bij de nieuwe adsistent-residentie behoorende district Modjoagoeng van de contrôle-afdeeling Modjokerto afgescheiden en aan de bestaande contrôle-afdeeling Djombang toegevoegd is (Indisch Staatsblad 1881 n°. 119*a*). Deze laatste contrôle-afdeeling omvat nu drie districten; de vijf andere districten vormen te zamen drie contrôle-afdeelingen.

Madura. In elke der afdeelingen Bangkallan en Sumanap is in Maart 1881 (Indisch Staatsblad n°. 94) de adsistent-resident ontheven van de functien van algemeen ontvanger en van de administratie van het zegeldebiet, en zijn deze bemoeijingen opgedragen aan de kommiesen der beide adsistent-residentie-kantoren. In eerstgenoemde afdeeling gingen op den kommies almede over de tot dusver door het hoofd van plaatselijk bestuur uitgeoefende functien van ontvanger der in- en uitgaande regten en van havenmeester. In de afdeeling Sumanap kon zoodanige voorziening achterwege blijven, vermits de inning van de in- en uitgaande regten daar reeds is opgedragen aan een specialen ambtenaar, die tevens als havenmeester werkzaam is.

In laatstgemelde afdeeling werd de dienst der politie tot dusver, behalve door de recherche, enkel door inlandsche hoofden waargenomen. Ten einde de politie te versterken en vooral om den sluikhandel in opium en koffij en de diefstallen van gouvernementszout tegen te gaan, is in Januarij 1881 (Indisch Staatsblad n°. 21) den adsistent-resident een Europeesch politie-ambtenaar met den titel van schout ter zijde gesteld, en aan dezen het noodige aantal politiedienaren toegevoegd, benevens een vaartuig met vaste bemanning ten dienste der politie te water.

Palembang. De marga Semendo werd ingevolge het verlangen der bevolking bij eene andere onderafdeeling ingedeeld (Indisch Staatsblad 1880 n°. 180). Bedoeld district is nu uit het ressort van den controleur te Batoe Radja overgegaan naar dat van den controleur te Moeara Enim, welke laatste plaats voor de bewoners van Semendo langs een korteren en beteren weg te bereiken is dan Batoe Radja. Het district is hierdoor ook onder een anderen adsistent-resident gekomen, namelijk onder dien te Lahat, in plaats van dien te Moeara Doea.

Gelijktijdig is bepaald dat laatstbedoelde adsistent-resident zijne standplaats naar Batoe Radja zal overbrengen, zoodra de nieuwe karreweg tusschen die plaats en Moeara Doea zal zijn voltooid. Batoe Radja is wel is waar minder in het midden der afdeeling gelegen, maar als zetel van den adsistent-resident verdient die plaats, wanneer de nieuwe weg den afstand tot Moeara Doea aanzienlijk zal hebben bekort, verreweg de voorkeur, daar zij gelegen is in eene veel volkrijker en welvarender onderafdeeling dan Moeara Doea.

Ingevolge Indisch Staatsblad 1880 n°. 143 zal de controleur, belast met het bestuur in de nabij de gewestelijke hoofdplaats gelegen afdeeling Ilirau en Banjoeasin, niet meer te Palembang, maar te Talang-Betoetoe gevestigd zijn, niet alleen omdat op zich zelve de ligging van Talang-Betoetoe, meer in het centrum der afdeeling, de voorkeur verdient als zetel van den controleur, maar ook om de aanrakingen te verminderen tusschen de bevolking van dit gedeelte der binnenlanden en de vrij talrijke dweepzieke elementen ter hoofdplaats Palembang.

In overleg met het Djambisch bestuur werden de grenzen geregeld tusschen 's Gouvernements nederzettingen te Djambi en Moeara Saba en het sultansgebied, en van die regeling is aanteekening gehouden bij gouvernementsbesluit dd. 1 December 1880.

Sumatra's Oostkust. In den aanvang van 1881 (Indisch Staasblad n°. 31) heeft weder eene vermeerdering van de bestuurs- en politiemiddelen in dit gewest plaats gehad, inzonderheid ten behoeve van de afdeeling Deli. Voor genoemde afdeeling, welke organiek slechts 3 controleurs telde, — doch waar in den laatsten tijd, bij wijze van voorloopige voorziening, nog een vierde was geplaatst, — zijn thans 5 controleurs toegestaan. Dientengevolge is de tijdelijke onderafdeeling Laboean Deli voor goed bestendigd en is van de uitgestrekte onderafdeeling Langkat het noor-

delijk gedeelte afgescheiden en onder het beheer van een afzonderlijken controleur geplaatst als onderafdeeling Tandjong Djati. De plaats van dien naam is den controleur als standplaats aangewezen. Ten einde nog op andere wijze de middelen van toezigt in Langkat te verbeteren, werd tevens besloten om het roeivaartuig van den controleur van Langkat door eene stoombarkas te vervangen. Het gouvernements-politiepersoneel in de verschillende onderafdeelingen van Deli werd voorts belangrijk versterkt. De formatie der gewapende politiedienaren werd gebragt van 89 op 178 man (waaronder het noodige getal sergeanten en korporaals). In verband daarmede kon de betrekking van schout voor de politie worden opgeheven. In de afdeeling Assahan verkreeg het detachement politiedienaren mede eenige uitbreiding. Aan 3 controleurs (allen in Deli) werd een gelijk aantal inlandsche schrijvers toegevoegd. Eindelijk werd meer administratief personeel toegestaan zoowel te Bengkalis voor het residentiekantoor, als te Medan voor het bureau van den adsistent-resident van Deli.

Ten aanzien van het Chineesch personeel in deze residentie werd insgelijks eene belangrijke verbetering ingevoerd (Indisch besluit dd. 10 Januarij 1881 n°. 4; Javasche courant van den 11den dier maand). Terwijl tot dusver in het gewest slechts 5 Chinesche hoofden in dienst waren, waarvan één bezoldiging genoot, is nu het aantal gebragt op 12 en aan allen traktement uit 's lands kas toegekend. Er zal nu meer toezigt op de Chinezen kunnen worden uitgeoefend, en de aanwezigheid van een genoegzaam getal bezoldigde hoofden van dezen landaard zal ook de gewenschte gelegenheid geven om hen, in plaats van de controleurs, met de inning van de bedrijfsbelasting onder de vreemde oosterlingen te belasten. Voor de controleurs was die bemoeijing te bezwarend, daar de eigenaardige toestanden ter Sumatra's Oostkust vorderen dat aan de belastingschuldigen, die voor het meerendeel op de landbouwondernemingen werkzaam zijn, gelegenheid gegeven worde de belastingen ter plaatse van hun verblijf te voldoen. Bovendien kunnen de controleurs minder goed nagaan of zich geen belastingschuldigen aan de inning onttrekken. Omtrent de ambtelijke onderscheidingsteekenen der Chinesche hoofden, aan wie de rangen van kapitein, luitenant en wijkmeester zijn toegekend, werden door de Indische Regering de noodige bepalingen vastgesteld bij besluit van 24 Maart jl.

Ten opzigte van de afdeeling Deli verdient nog vermelding dat voor 1881 weder een subsidie van f 500 's maands is beschikbaar gesteld voor de instandhouding van de in 1880, bij wijze van proef (zie vorig verslag blz. 70/71), in werking getreden veertiendaagsche stoomgemeenschap (per stoomsloep) van Laboean Deli: noordelijk naar Tamiang, via Langkat en Salahadji, en over dezelfde plaatsen terug, en zuidelijk naar Serdang en terug. Gemeld subsidie is te beschouwen als een abonnement voor het gebruik van deze stoomvaartlijn ten behoeve van 's lands dienst, daar de ondernemer verpligt is tot kosteloozen overvoer van alle gouvernementsreizigers met hunne bagage (voor militairen daaronder begrepen wapenen en amunitie), zoomede van gelden en postpakketten.

Atjeh en onderhoorigheden. Van de in Maart jl. tot stand gekomen definitieve bestuursorganisatie van dit gewest (Indisch Staatsblad 1881 n°. 79) zijn de hoofdtrekken reeds medegedeeld op blz. 7/8 hiervóór. Tot aanvulling is hier nog het volgende aan te teekenen.

Onder den gouverneur wordt het bestuur gevoerd door 3 adsistent-residenten en door 10 controleurs. Aan het hoofd van het gewestelijk bureau te Kotta Radja is een secretaris geplaatst die in de afdeeling Groot-Atjeh tevens fungeert als notaris, vendumeester en ambtenaar van den burgerlijken stand. Zoowel aan dezen als aan de adsistent-residenten is het noodige administratief en oppassers personeel voor hunne bureaux toegevoegd. Aan de bureaux van de twee buiten Groot-Atjeh geplaatste adsistent-residenten zijn drie inlandsche tolken, tevens zendelingen, verbonden: één voor de noord-, één voor de oost- en één voor de westkust.

De adsistent-residentie Groot-Atjeh, met Kotta Radja als hoofdplaats, omvat die gedeelten van het gewest — de voormalige sagi's XXV, XXVI en XXII Moekim — waar het Gouvernement regtstreeks bestuur voert. Zij bestaat uit vijf onderafdeelingen, genaamd Mesdjid Raija, Marassa c. a., Zuidelijke nederzettingen, XXII Moekim en XXVI Moekim. Aan het hoofd dier onderafdeelingen staan controleurs, aan wie Kotta Radja, Olehleh, Loöng, Lambaroe en Toengkoep als standplaatsen zijn aangewezen. Voor alsnog — zoolang te Loöng (onderafdeeling Zuidelijke nederzettingen) de noodige lokaliteit voor huisvesting van politiepersoneel ontbreekt — wordt die standplaats niet vervuld, en behoort genoemde onderafdeeling tot het ressort van den controleur te Olehleh, wien met het oog hierop tijdelijk nog een adspirant-controleur blijft toegevoegd. In de onderafdeeling XXII Moekim is, behalve de controleur te Lambaroe, een controleur ter beschikking geplaatst, die te Glé Kambing of Indrapoeri gevestigd is.

De adsistent-residentie Noord- en oostkust van Atjeh, met Telok Semawé als hoofdplaats, is verdeeld in vier onderafdeelingen: Telok Semawé, regtstreeks staande onder den adsistent-resident, Edi, Samalangan en Segli onder controleurs, gevestigd op de plaatsen waaraan die onderafdeelingen hare namen ontleenen. Voor de afdeeling Groot-Atjeh ging de straks vermelde indeeling gepaard met eene opsomming van de tot elke onderafdeeling behoorende landschappen; de omschrijving van het gebied der onderdeelen van de afdeeling Noord- en oostkust is bij Indisch Staatsblad 1881 n°. 120 nu en voor 't vervolg aan den gouverneur ter regeling overgelaten.

De adsistent-residentie Westkust van Atjeh, met Malaboeh als hoofdplaats, wordt regtstreeks bestuurd door den adsistent-resident, bijgestaan door een te Malaboeh gevestigden controleur.

Ten behoeve van de verschillende onderafdeelingen van Groot-Atjeh is de vorming van een korps gewapende politiedienaren bevolen ter sterkte van 225 onderofficieren en minderen. Voor drie dezer onderafdeelingen is voorts nog het volgende personeel toegestaan: een schout te Kotta Radja en een waterschout te Olehleh (beiden Europeanen) [1], twee inlandsche hoofden voor de door vele inlandsche vreemdelingen bewoonde kampongs Djawa en Kedah (onderafdeeling Mesdjid Raija), een inlandsche posthouder te Kroeng Raba (onderafdeeling Marassa c. a.), een inlandsche tolk tevens zendeling in de onderafdeeling XXII Moekim, en eindelijk een paar inlandsche schrijvers. Verder is nog gerekend op 17 politie-oppassers voor de afdeeling Noord- en oostkust, op 3 inlandsche schrijvers bij de drie controleurs dier afdeeling, en op 6 politie-oppassers te Malaboeh voor de afdeeling Westkust.

Vermits aan de landschappen, welke gezamenlijk de beide laatstgenoemde afdeelingen uitmaken, zelfbestuur gelaten is, viel alleen de zamenstelling van het inlandsch bestuur in Groot-Atjeh te regelen. Ten gevolge van het wegvallen der sagihoofden zijn van de vroegere hoofden in Groot-Atjeh slechts overgebleven die der districten, der moekims en der kampongs. Waar de districts- en de moekimhoofden zich door een vervanger of helper lieten bijstaan, is deze toestand bestendigd, en ook de hoofden van wijken zijn behouden gebleven waar zij in functie waren. De aanstelling van de verschillende hoofden in Groot-Atjeh zal zooveel mogelijk geschieden met inachtneming van de plaatselijke instellingen en gebruiken, en de uitoefening van hun gezag is geheel aan het plaatselijk gebruik overgelaten en op den bestaanden voet gehandhaafd. De districtshoofden (hoeloebalangs) worden door den Gouverneur-Generaal aangesteld; hunne vervangers en helpers, zoomede de moekimhoofden (imams) door het hoofd van gewestelijk bestuur; de vervangers en helpers der imams, zoomede de kamponghoofden (ketjihiks) door den adsistent-resident, en de hoofden der wijken (mandarsé's), voor zoover deze een wereldlijk — geen geestelijk — karakter bezitten, door de besturende controleurs. Als bezoldiging of ambtsvoordeelen zijn aan de verschillende hoofden in Groot-Atjeh de inkomsten gelaten welke het gebruik hun toekent, hoofdzakelijk bestaande uit de opbrengst van de hun onder het vormalige sultansbestuur afgestane gronden, en uit aandeelen in belastingen op civiele processen, echtscheidingen en begrafenissen. Alleen de in- en uitvoerregten door enkele hoofden geheven, en de voordeelen welke door sommige uit den opiumhandel genoten werden, zijn sedert onze vestiging in Groot-Atjeh voor goed vervallen. Ten

[1] De voor den waterschout vastgestelde instructie vindt men in Indisch Staatsblad 1881 n°. 28.

einde de districtshoofden aan ons gezag te verbinden en hun eene billijke belooning te geven voor de hooge eischen die ons bestuur hun stelt, zijn voor acht dezer hoofden bezoldigingen vastgesteld, en zijn de inkomsten van drie hunner, welke hun reeds in 1877 waren toegekend, voorloopig onveranderd gebleven.

Ingevolge Indisch Staatsblad 1881 n°. 72 behoort het landschap Troemon niet meer tot het Atjehsche gebied, maar vormt de noordelijke grens van dit staatje nu de grensscheiding tusschen de gouvernementen Atjeh en Sumatra's Westkust. Daarentegen is in 1880, zoo als mede reeds op blz. 12 hiervóór is vermeld (zie noot 1 aldaar), het eiland Si Maloer tot het gebied van het gouvernement Atjeh en onderhoorigheden gebragt.

Billiton. In verband met de aan de administrateurs der tinmijnen op dit eiland toegekende regts- en politiemagt verdient hier vermeld te worden dat de Billiton-maatschappij, na daartoe bij een besluit van 21 Mei jl. de toestemming der Indische Regering verkregen te hebben, een gedeelte van het mijndistrict Manggar, welk mijndistrict nagenoeg overeenkomt met het bestuurs-onderdistrict Linggang, verheven heeft tot een afzonderlijk mijndistrict onder een eigen administrateur, ten gevolg waarvan het aantal dezer door het Gouvernement als magistraten erkende Europesche beambten op Billiton van 4 op 5 is gebragt. Het genoemde bestuurs-onderdistrict is nu in de twee volgende mijndistricten verdeeld: Manggar of Boeroeng Mandi met de hoofdplaats Manggar, en Linggang met de hoofdplaats Gantoeng. In Junij 1881 (Indisch Staatsblad n°. 126) is door de Indische Regering tevens bewilligd in de vestiging van eene Chinesche wijk te Gantoeng.

Westerafdeeling van Borneo. In de plaats van een in dit gewest aan den dienst ontvallen rivierstoomschip der gouvernementsmarine zal een residentievaartuig (stoomjacht) worden in dienst gesteld, hetwelk onder het uitsluitend beheer van het civiel beheer zal komen, zoowel wat de bemanning en de administratie als wat het onderhoud betreft. Door dezen maatregel verkrijgt het hoofd van dit gewest voortdurend de beschikking over een snel vervoermiddel, hetgeen in het belang van den dienst zeer wenschelijk is. In afwachting dat de aanbouw van dit stoomjacht, hetwelk *Karimata* heeten zal, te Singapore gereed komt, wordt door den resident voorloopig gebruik gemaakt van het voor den controleur der Boven-Kapoeas aangekochte stoomvaartuig (zie vorig verslag blz. 71), dat in Junij 1880 te Pontianak aankwam. Inmiddels beschikt genoemde controleur over eene in April 1880 ingehuurde stoomsloep, welke aanvankelijk bestemd was voor de reizen van den resident, doch daarvoor minder geschikt bleek.

Tot dusver werden in dit gewest alleen die Chinesche hoofden uit 's lands kas bezoldigd, welke bij de afschaffing van het zelfbestuur in de vroegere zelfstandige Chinesche kongsi's (in Montrado, Landak en een gedeelte van Sambas) in gouvernementsdienst waren overgegaan [1]). Elders in het gewest stelde het Gouvernement even als in de meeste andere gewesten onbezoldigde hoofden der Chinezen aan onder de titels van kapitein en luitenant. Het kostte echter te veel moeite om onder de over 't algemeen weinig bemiddelde Chinezen in de Westerafdeeling van Borneo geschikte kandidaten te vinden, daar het collecteloon dat de hoofden voor de inning van de belasting ontvingen op zich zelf geen voldoende inkomsten gaf in verhouding tot de aan het ambt verbonden bemoeijingen, terwijl bovendien velen opzagen tegen het hooge zegelregt waaraan de acten van aanstelling onderworpen waren. Nu de collecteloonen in den laatsten tijd nog verminderd zijn (het collecteloon voor de in 1878 ingevoerde bedrijfsbelasting is namelijk veel geringer dan dat voor de afgeschafte hoofdelijke belasting), was het dringend noodig ook aan de hierbedoelde Chinesche hoofden bezoldiging toe te leggen. Daartoe is door de Indische Regering overgegaan bij een besluit van 8 Januarij 1881 (Indisch Staatsblad n°. 9), terwijl tevens het aantal dezer hoofden is beperkt geworden.

In de afdeeling Taijan is onlangs door de Indische Regering eene nederzetting van Chinezen toegelaten te Bonan (Indisch Staatsblad 1881 n°. 140); het getal plaatsen waar zich deze vreemde oosterlingen mogen vestigen is daardoor in gemelde afdeeling van 4 op 5 gebragt.

[1]) Aanvankelijk werd ook een kapthay (regent) bezoldigd, maar deze betrekking is reeds sedert jaren niet meer vervuld en dus als opgeheven te beschouwen.

Celebes en onderhoorigheden. Op Saleijer werd het aantal regentschappen (eigenlijk districten) weder met één verminderd, door vereeniging van het regentschap Mare-Mare, in hetwelk de betrekking van eerste inlandsch hoofd was opengevallen, met het regentschap Bonea. Het vereenigde regentschap behield den naam van Bonea; de bezoldiging van den regent werd met een gedeelte van het vrijvallend traktement verhoogd (Indisch Staatsblad 1881 n°. 80). Kort vóór de bovenbedoelde zamenvoeging was het gebied van het toenmalige regentschap Bonea nog gewijzigd geworden door de afscheiding van het glarangschap Loera, hetwelk aan het regentschap Bonto Bangoen is toegevoegd.

Nog kan hier worden vermeld dat in 't laatst van 1879 op het bureau voor inlandsche zaken te Makasser 4 personen (Europeanen) werden werkzaam gesteld, die voor de betrekking van tolk voor de Makassaarsche en Boeginesche talen bij de kweekschool aldaar in opleiding waren geweest en sedert (in Februarij 1880) met goed gevolg het examen voor adspirant-tolk hebben afgelegd.

Menado. In de afdeeling Menado werden de districten Aris en Negribaroe tot één district zamengevoegd, terwijl in de afdeeling Kema hetzelfde plaats vond met de districten Likoepang en Klabat di atas (Indisch Staatsblad 1881 n°. 19). Het getal districten in de Minahassa is daardoor verminderd tot 20, met even zoovele eerste districtshoofden, 22 tweede districtshoofden en 20 districtsschrijvers. Te gelijkertijd is eene nieuwe regeling van de inkomsten dezer hoofden en schrijvers tot stand gekomen, die als eene belangrijke verbetering kan worden aangemerkt, vooral omdat de bevolking, die tot dusver onbetaalde heerendiensten aan de districtshoofden verschuldigd was, nu van alle verpligte diensten te hunnen behoeve ontheven is geworden (verg. lager blz. 77). De inkomsten in geld, waarop de districtshoofden tot dusver aanspraak hadden, bestonden, behalve in de zoogenaamde koffij-percenten, in een aandeel in de hassilbelasting, hetwelk hun van gouvernementswege werd uitgekeerd, en in de dapoergelden welke zij van hunne onderhoorigen hieven. Deze dapoerbelasting bedroeg voor elken hassilpligtige f 1,50 's jaars (f 1 ten behoeve van het eerste en f 0,50 ten behoeve van het tweede districtshoofd). De districtsschrijvers hadden geen andere inkomsten dan een aandeel in de reeds genoemde hassilbelasting. Deze verschillende inkomsten (behalve de koffijpercenten) zijn nu, te gelijk met de bedoelde heerendiensten, sedert 1 Januarij 1881 afgeschaft. Daarvoor zijn vaste traktementen in de plaats gesteld, evenredig aan den omvang van ieders werkkring. Verscheidene hoofden van slecht bevolkte districten zijn door de nieuwe regeling geldelijk gebaat; andere, voor wie het traktement minder bedraagt dan de inkomsten die zij tot hiertoe genoten, zijn schadeloos gesteld door personeele toelagen. Nu de districtshoofden de beschikking over heerendienstpligtigen verloren, diende van bestuurswege voorzien te worden in het noodige personeel voor het overbrengen van hunne brieven en bevelen. Daartoe zijn 55 politie-oppassers in dienst gesteld op eene bezoldiging van f 120 's jaars, tot welk bedrag ook de traktementen der politie-oppassers bij den resident en de controleurs zijn verhoogd. De besproken maatregelen vereischen voorshands, met inbegrip van f 12 492 aan personeele toelagen, die van lieverlede zullen vrijvallen, eene uitgaaf van ruim f 74 000 's jaars, doch men mag aannemen dat de opoffering in werkelijkheid slechts f 29 000 's jaars zal bedragen, daar het Gouvernement voortaan (zie nader hoofdstuk M) de dapoerbelasting, welke omstreeks f 35 000 's jaars opbragt, in den vorm eener verhooging van de hassilbelasting voor zich zal behouden, en f 10 000 aan collecteloon zal besparen wegens het vrijvallend aandeel der districtshoofden en districtsschrijvers in de hassilbelasting. Volledigheidshalve verdient hier nog te worden aangeteekend dat de negorijhoofden (ten getale van ruim 300) dit jaar eenige meerdere inkomsten hebben gekregen door toekenning van hooger collecteloon voor de inning der hassilbelasting, en dat de onder-negorijhoofden (kapala's djaga) geldelijk eenigszins

zijn gebaat door hunne vrijstelling van de hassilbelasting.

De resident heeft publicatien doen verspreiden en aanplakken in alle negorijen, opdat de bevolking spoedig en algemeen met de voor haar zoo weldadige maatregelen zou bekend worden. Aan de districtshoofden zijn de nieuwe regelingen duidelijk gemaakt in eene door den resident belegde zamenkomst ter hoofdplaats. Ofschoon hunnerzijds geen onverdeelde ingenomenheid met de nieuwe orde van zaken werd aan den dag gelegd, (de hoofden van groote districten, die dagelijks over een aanzienlijk getal dienstpligtigen beschikten, zouden liever den vroegeren toestand behouden hebben,) zijn toch allen in eene goede stemming naar hunne standplaatsen teruggekeerd.

Ternate. Behalve de twee Europesche posthouders, die in 1877 bij wijze van tijdelijken maatregel op Halmaheira werden in dienst gesteld, is in 1880 nog, mede bij wijze van voorloopigen maatregel, een Europesche posthouder aangesteld op Soela Bessi (Soela-archipel), terwijl de inlandsche ambtenaar, tijdelijk als fungeerend posthouder ter beschikking van den resident gesteld, in 1880 in die hoedanigheid van Halmaheira naar den Bangaai-archipel is verplaatst (verg. vorig verslag blz. 71). In Januarij 1881 is besloten om aan ieder der beide laatstbedoelde ambtenaren de beschikking te geven over eene dienstpraauw, bemand met 1 mandoor en 9 roeijers. Deze vaste bemanning, tot welker indienststelling mede nog slechts bij wijze van tijdelijke voorziening is overgegaan, zal door de posthouders tevens voor politiediensten kunnen gebezigd worden, in verband waarmede is bepaald dat de bedoelde opvarenden van tromplaadgeweren zullen worden voorzien, terwijl ook de bemanning der dienstpraauwen van de beide posthouders op Halmaheira daarmede zal worden gewapend.

§ 5. *Bijzondere onderwerpen.*

Straatverlichting. In het afgeloopen jaar werd besloten om, even als reeds sedert vele jaren te Batavia geschiedt, ook te Soerabaija in de meest noodzakelijke straatverlichting op 's lands kosten te voorzien. Tot dusver werden de straten dier hoofdplaats door petroleum-lantaarns verlicht, en werden de kosten voor een klein deel gedekt door een subsidie ten laste der begrooting ten bedrage van f 3528 's jaars, terwijl het meer benoodigde (omstreeks f 11 000 's jaars) gevonden werd uit vrijwillige bijdragen der ingezetenen. Bij het gestadig afnemen van die bijdragen had men de verlichting reeds moeten inkrimpen en bestond zelfs de vrees dat zij niet lang meer zou kunnen in stand blijven. De voorwaarden betreffende de voorziening in de openbare gasverlichting op de twee genoemde hoofdplaatsen waren reeds vroeger geregeld bij de in 1877 aan de Nederlandsch Indische Gasmaatschappij verleende nieuwe concessie (zie het verslag van genoemd jaar blz. 83, en de n°. 2982 en 3453 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad). Volgens die voorwaarden moet zonder eenige kosten voor de Regering al het benoodigde voor de straatverlichting bezorgd worden door de gasmaatschappij, zoodat de Regering slechts eene vaste som voor het gaslicht te betalen heeft, bedragende — voor 2100 uren brandens per jaar — f 70 per lantaarn, waaronder de kosten van ontsteking, blusschen en onderhoud begrepen zijn. De straatverlichting te Soerabaija, waar 430 lantaarns zullen branden, zal dus eene jaarlijksche uitgaaf van f 30 100 vorderen.

In Januarij jl. is de gasmaatschappij voorbereid op het voornemen der Regering om met 1°. Julij de nieuwe straatverlichting een aanvang te doen nemen. De invoering van de openbare gasverlichting te Soerabaija zal, ingevolge de hooger bedoelde concessie, overigens ten gevolge hebben dat elk der lantaarnlichten te Batavia, zonder dat daarvoor meer te betalen is, in stede van 1800 uren, voortaan mede 2100 uren 's jaars zal branden. Niettemin zullen de kosten voor Batavia eene geringe wijziging ondergaan, daar ook hier de vaste prijs van f 70 per licht in werking treedt, bedragende voor de 786 lichten f 55 020 's jaars, tegen f 54 990 naar den tot dusver geldenden maatstaf [1]).

[1]) Na de in 1873 aangevangen subsidie-vermindering (zie het verslag van dat jaar blz. 92) werd namelijk betaald voor het oorspronkelijk vastgesteld aantal van 675 lantaarnlichten f 45 000 's jaars, en voor het aanwezig getal boven dat minimum f 90 per licht, bedragende voor 111 lichten f 9990, te zamen dus, als boven, f 54 990 's jaars.

Brandgevaar. Onder de plaatsen, waar het bezigen van zoogenaamde ligte materialen als dakbedekking voor bepaalde wijken of buurten door het hoofd van gewestelijk bestuur mag verboden worden (zie Indisch Staatsblad 1875 n°. 288, zoomede Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 3021), werd bij algemeene verordening ook de afdeelingshoofdplaats Grissee (Soerabaija) gerangschikt (Indisch Staatsblad 1880 n°. 233).

In aansluiting aan de bepalingen waaraan — ingevolge Indisch Staatsblad 1871 n°. 166 en 1872 n°. 159 — het bezit en de bewaring van petroleum en andere ligt ontvlambare oliën in Nederlandsch Indie ter voorkoming van brandgevaar zijn onderworpen, werden bij ordonnancie van 18 Februarij 1881 (Indisch Staatsblad n°. 57) ook voorzorgsmaatregelen voorgeschreven voor het vervoeren ter reede en het lossen of laden van de bedoelde oliën in het groot (d. i. bij hoeveelheden van meer dan 108 L.). Tegen eene der bepalingen van die ordonnancie, waarbij het lossen of vervoeren in lekke verpakking verboden werd, bragt de handel echter gegronde bezwaren in. Het bedoelde artikel werd nog vóór het in werking treden van de verordening door de Regering ingetrokken (Indisch Staatsblad 1881 n°. 89).

Districtskassen. In 't laatst van 1880 zijn door de Indische Regering eenige beschikkingen genomen ten aanzien der in de residentie Menado, als bijzonder eigendom der bevolking, nog bestaande districtskassen, en wel hoofdzakelijk met de bedoeling om te voorkomen dat uit die kassen uitgaven bestreden werden die niet door de algemeene districtsbelangen gevorderd worden. Daarom werd aanbevolen de bedoelde fondsen, onder persoonlijke verantwoordelijkheid van den resident, voortaan bij voorkeur te bestemmen voor: doelmatige verharding van wegen, technischen arbeid bij het bouwen van bruggen door de bevolking, het maken en verbeteren van waterleidingen enz., en overigens voor het bezoldigen van onderwijzers daar waar de bevolking van het betrokken district buiten de gouvernements- en zendingscholen negorijscholen bezit of mogt wenschen op te rigten. Tot vóór weinige jaren werd ten bate van de districtskassen geheven: 1°. f 0,25 per ingeleverden pikol koffij, welk bedrag op den inkoopsprijs werd gekort, en 2°. eene contributie van f 5 van hen die zich voor een geheel jaar van heerendiensten wenschten vrij te koopen. Na de afschaffing van die beide heffingen, respectievelijk sedert 15 Mei 1878 en 1 Januarij 1877 (verg. het verslag van 1877 blz. 87) hebben deze kassen geen andere baten meer dan hetgeen de districts-eigendommen (eenige erven — zoogenaamde kalakerang-gronden — en gebouwen) aan huur afwerpen. Van lieverlede en naar mate de omstandigheden daartoe gunstig zijn, zullen deze bezittingen worden te gelde gemaakt, en zal de opbrengst, even als de verder nog aanwezige fondsen, ten behoeve van werken van algemeen nut of van de negorijscholen worden aangewend. Het laat zich dus voorzien dat binnen langeren of korteren tijd de hierbedoelde districtskassen van zelf zullen uitgeput raken. Van eene formeele opheffing, reeds vroeger in overweging genomen (verg. het verslag van 1874 blz. 71), meende de Indische Regering zich te eer te moeten onthouden, omdat daarmede eene moeijelijk uitvoerbare verdeeling van de districts-eigendommen zou moeten gepaard gaan.

II. Persoonlijke diensten.

§ 1. *Java en Madura.*

Uit vorige verslagen is gebleken dat door de Indische Regering in 1878 een voorstel werd gedaan met de strekking om in de gouvernementslanden van Java en Madura 1°. door afschaffing van alle pantjendiensten en van een aantal andere heerendiensten eene belangrijke vermindering te brengen in de persoonlijke diensten waartoe de inboorlingen verpligt zijn, en 2°. als aequivalent voor de op te heffen diensten aan de heerendienstpligtige bevolking een hoofdgeld op te leggen van f 1 's jaars voor elken dienstpligtige. Bij de nadere overweging van dit voorstel hier te lande waren eenige bedenkingen gerezen, die in October 1879 aan den Gouverneur-Generaal werden medegedeeld (zie vorig verslag blz. 71/72), met uitnoodiging om daar-

omtrent zoo spoedig mogelijk zijne inzigten te doen kennen, opdat er gelegenheid zou bestaan om in de eerste helft van 1880 een wetsontwerp in gereedheid te brengen, waardoor de Regering tijdig de bevoegdheid zou erlangen om bij de vijfjaarlijksche herziening, die in dat jaar haar beslag moest krijgen, een welberaden stap te doen in de rigting van vermindering van heerendiensten.

Het antwoord uit Indie werd eerst in September van het afgeloopen jaar ontvangen. De hoofden van gewestelijk bestuur waren op nieuw gehoord en eenparig was door hen bedenking geopperd tegen eene partieele afschaffing van de pantjendiensten, terwijl ook de groote meerderheid zich verklaarde tegen eene regeling van het aequivalent, volgens welke iedere dessa zou worden aangeslagen in het hoofdgeld, in verhouding tot het aantal diensten waarvan zij zou worden ontheven. De Indische Regering meende mitsdien hare vroegere voorstellen te moeten handhaven. Het nader ingesteld onderzoek heeft doen zien, dat, zonder geheele afschaffing van alle pantjendiensten, de ongelijke druk van deze diensten, die in grooten getale op bepaalde plaatsen benoodigd zijn, zou blijven bestaan en eene goede verdeeling van de diensten in het algemeen zou blijven belemmeren. En wat het aequivalent betreft, is het denkbeeld om elke dessa in de nieuwe heffing te doen deelen naar evenredigheid van het aantal diensten waarvan zij zou ontheven worden, gebleken niet wel uitvoerbaar te zijn, daar op die wijze eene belasting in arbeid, die afwisselend aan verschillende dessa's opgelegd en telkens naar omstandigheden geregeld wordt, zou worden vervangen door eene vaste geldelijke belasting, gegrond op den feitelijken toestand van een enkel oogenblik.

De nieuw opgetreden Landvoogd, wiens gevoelen mede werd ingewonnen, verklaarde bij schrijven van 28 Mei jl., dat hij zich met volle overtuiging bij de aanhangige voorstellen kon aansluiten. Die voorstellen waren nu volledig toegelicht en rijp voor beslissing. Bij de Indische begrooting voor 1882 zijn dan ook fondsen uitgetrokken: 1°. voor verhooging van de traktementen van inlandsche hoofden en ambtenaren, als schadeloosstelling voor de afschaffing van heerendiensten ten behoeve hunner huishouding, en 2°. ter voorziening in eenige behoeften van 's lands dienst, waarvoor tot dusver over heerendienstpligtigen werd beschikt. Tevens is in het wetsontwerp betreffende de middelen voor het jaar 1882 het hoofdgeld als aequivalent voor afgeschafte heerendiensten opgenomen. Het voornemen bestaat om aan de Indische Regering de beslissing over te laten zoowel omtrent het tijdstip waarop deze maatregelen zullen in werking treden, als omtrent de soorten van heerendiensten die, behalve de pantjendiensten, voor afschaffing in aanmerking zullen komen.

Inmiddels was het oogenblik gekomen waarop tot de vijfjaarlijksche herziening van de heerendienst-regeling moest worden overgegaan, daar de nieuwe regeling in den aanvang van het jaar 1881 behoorde in werking te treden. Van het voornemen om de bovenbedoelde vermindering van diensten aan de periodieke herziening vast te knoopen, moest worden afgezien, want het was blijkens het bovenvermelde niet mogelijk geweest om vóór het einde van het jaar 1880 een wetsontwerp betreffende de heerendiensten in te dienen. De in December 1880 tot stand gekomen vijfjaarlijksche herziening heeft uit dien hoofde in den bestaanden toestand nog geen noemenswaardige verandering kunnen brengen. In hoofdzaak zijn de thans gegeven voorschriften gelijk aan die welke voor het vijfjarig tijdvak 1876 t/m 1880 van kracht waren. De vorm waarin de nieuwe regeling plaats had, wijkt echter af van dien welke tot dusver gebruikelijk was. Vroeger werd, telkens wanneer tot eene periodieke herziening moest worden overgegaan, bij een besluit van den Gouverneur-Generaal bepaald, dat, in voldoening aan art. 57 van het Regeringsreglement, de voorschriften omtrent de regeling en verdeeling der persoonlijke diensten, waartoe de inboorlingen verpligt zijn, op Java en Madura, met uitzondering van de Vorstenlanden, vóór het eind van het loopende jaar zouden worden herzien, met inachtneming van de verder in het besluit opgenomen regelen en wenken. Het besluit werd niet afgekondigd en was dus slechts als een administratief voorschrift te beschouwen. Men kon twijfelen of op deze wijze wel aan het voorschrift der 2de alinea van art. 57 van het Regeringsreglement eene voldoende uitvoering werd gegeven. Dat artikel toch vordert dat de Gouverneur-Generaal voor elk gewest eene verordening vaststelt omtrent den aard en duur der persoonlijke diensten, de gevallen waarin, en de wijze en voorwaarden waarop zij kunnen worden gevorderd, en dat die verordeningen in elk gewest om de vijf jaren door den Gouverneur-Generaal worden herzien. Om duidelijk te doen uitkomen dat door de herziening volledige uitvoering wordt gegeven aan het wettelijk voorschrift en dat de maatregel werkelijk strekt om voor de verschillende gewesten van Java en Madura te regelen wat art. 57 van het Regeringsreglement geregeld wil hebben, zijn nu bij algemeene verordening (Indisch Staatsblad 1880 n°. 241), — welke vorm ook bij de heerendienst-regelingen voor de buitenbezittingen is gevolgd, — voor de onderscheidene gewesten van Java en Madura de noodige regelen vastgesteld betreffende den aard en den duur der persoonlijke diensten, de gevallen waarin, en de wijze en de voorwaarden waarop zij kunnen worden gevorderd. Voorts zijn bij art. 2 van het besluit van 31 December 1880 n°. 48 (zie de bijlage J van dit verslag) voorschriften gegeven tot uitvoering van de bovenbedoelde ordonnancie.

Bij de redactie van de verschillende bepalingen en voorschriften zijn meer dan bij vroegere regelingen de vereischten van duidelijkheid en beknoptheid in acht genomen. Hetgeen ook zonder opzettelijke vermelding niet twijfelachtig kon zijn, is weggelaten. Zoo is geen aanleiding gevonden om bij de bepaling, dat diensten worden gevorderd ten behoeve van het vervoer van gouvernementsreizigers en goederen, even als vroeger te herhalen dat daartoe ook behoort het verleenen van hulp bij het vervoeren van rijtuigen van gouvernementsreizigers langs steilten. Onder de te vorderen diensten zijn niet meer genoemd die ten behoeve van den bouw, de herstelling en het onderhoud van inlandsche schoollokalen waarin van staatswege geheel kosteloos onderwijs wordt gegeven, aangezien gouvernementsscholen, waar kosteloos onderwijs wordt gegeven, niet meer bestaan. Onnoodig werd ook de bepaling geoordeeld dat de districtsgevangenissen, passangrahans en passantenhuizen slechts voorloopig, in afwachting van nadere regeling, werden gebragt onder de werken welke in heerendienst worden uitgevoerd. Een waarborg voor spoedige afschaffing wordt hierin niet gevonden, blijkens het feit dat deze soort van diensten nog altijd is blijven bestaan, hoewel daaraan reeds van 1864 af in de heerendienst-regelingen een voorloopig karakter werd toegekend. Van den anderen kant zal het ontbreken van het woord » voorloopig " in de heerendienst-regeling niet beletten dat deze diensten worden afgeschaft zoodra daarvoor termen zijn.

Ten aanzien van de voorschriften tot uitvoering van de regeling valt op te merken dat voortaan tot de in heerendienst te onderhouden binnenwegen niet alleen behooren de wegen die de hoofdplaatsen van gewesten, afdeelingen, districten of onderdistricten onderling verbinden of van die plaatsen naar gouvernementspakhuizen leiden, maar ook die wegen welke naar andere belangrijke plaatsen voeren. Deze aanvulling heeft meer in het bijzonder ten doel om het onderhoud van die wegen welke van zeeplaatsen loopen naar plaatsen waar producten worden afgescheept, ook al bevinden zich daar geen gouvernementspakhuizen, voortaan op eene voor de bevolking minder drukkende wijze te kunnen regelen. Tot dusver werden die wegen door middel van gemeentelijke diensten onderhouden, hetgeen eene gelijkmatige verdeeling van den arbeid belette en bezwarend werkte voor de betrokken gemeenten.

De opgaven, welke uit de verschillende gewesten van Java en Madura ontvangen zijn omtrent de in 1880 gepraesteerde heerendiensten (ongerekend de gemeentelijke diensten) zijn, naar den verschillenden aard der diensten gesplitst, in bijlage K opgenomen. Het volgend algemeen overzigt is aan die bijlage ontleend.

Jaren.	Aantal heerendienstpligtigen. a)	AANTAL GEPRÆSTEERDE DAGDIENSTEN: voor *bijzondere* diensten (dat zijn de zoodanige waarvoor dagelijks een vast aantal dienstpligtigen opkomen, of waarvoor dagelijks een zeker aantal kan worden opgeroepen).			voor *algemeene* diensten (dat zijn de zoodanige welke niet dagelijks de opkomst vorderen van een vast aantal dienstpligtigen, doch naar voorkomende behoefte worden geregeld). Ten behoeve van openbare werken van algemeen nut (wegen, dijken, bruggen, wachthuizen), waarbij het belang der inlandsche bevolking betrokken is. c)		Ten behoeve der reizen van landsdienaren. h).	Van het maximum der te praesteeren dagdiensten (in 1879 105 567 159 en in 1880 105 689 381) zouden dus slechts gebruikt zijn respectievelijk 30.49 en 30.95 pct., namelijk:
		Bezetten van wachthuizen.	Diensten bij de inlandsche hoofden.	Diensten van anderen aard b).	Voor onderhoud.	Voor eersten aanleg, zware herstelling of vernieuwing.		
1879	2 030 136	7 747 236	6 209 997	2 863 922	d) 11 397 729	f) 3 927 349	51 328	32 197 561
		16 821 155			15 376 406			
1880	2 032 459	8 373 731	6 222 060	2 788 349	e) 11 145 212	g) 4 101 238	76 410	32 707 000
		17 384 140			15 322 860			

a) Het aantal van hen die niet ten volle (d. i. voor 52 dagen per jaar) dienstpligtig zijn, is hier herleid tot volle dienstpligtigen. De cijfers berusten nog niet op de uitkomsten van de in 1880 bevolen telling van de heerendienstpligtigen, daar deze bij de afsluiting der opgaven voor het tegenwoordig verslag nog niet bekend waren.

b) In bijlage K onder verschillende rubrieken gesplitst opgegeven.

c) Onder deze categorie zijn nog gerangschikt gebleven passangrahans, passantenhuizen en districtsgevangenissen.

d) Hiervan onder anderen 79.96 pct. voor het onderhoud van wegen en 14.84 pct. voor het onderhoud van dijken, dammen en waterwerken.

e) Hiervan respectievelijk 78.21 en 15.97 pct. als boven.

f) Hiervan voor het maken of vernieuwen van dijken, dammen en waterwerken 46.48 pct., van bruggen en duikers 37.05 pct. en van wegen 14.49 pct.

g) Hiervan respectievelijk 43.89, 45.92 en 7.28 pct. als boven.

h) Slechts dan mogen voor het vervoeren van gouvernementsdienaren en hunne bagage heerendienstpligtigen gebezigd worden, wanneer tegen de reglementair bepaalde loonen geen vrijwillige koelies te verkrijgen zijn, en overigens alleen in die gevallen, waarin de voorschriften omtrent de reizen van landsdienaren de verstrekking van een vast aantal koelies wettigen.

Volgens deze statistiek zouden in 1880 voor bijzondere diensten 562 985 dagdiensten *meer*, doch voor algemeene diensten 53 546 dagdiensten *minder* zijn verrigt dan in 1879. In 11 van de 21 gewesten zouden aan bijzondere en algemeene diensten te zamen 15 120 145 dagdiensten zijn verrigt, tegen 13 851 875 in 1879. Daarentegen was het totaal der verrigte diensten in de 10 andere gewesten 17 586 855, tegen 18 345 686 in 1879.

Bij het vergelijken van de opgaven over de beide jaren moet echter worden in het oog gehouden dat de cijfers over 1879 (zie vorig verslag blz. 72) niet volledig zijn. Voor dat jaar werden niet de heerendiensten medegerekend welke in Bantam, Batavia en Krawang gevorderd zijn ter beteugeling van de veepest, terwijl deze diensten wel medetellen in de statistiek over 1880, even als die welke voor hetzelfde doel in de Preanger regentschappen gevorderd werden. Voor Bantam is de opgaaf van de bedoelde diensten ook nu nog niet volledig, vermits daarin niet zijn begrepen de diensten waarvoor de heerendienstpligtigen betaling kregen. Ook zijn van geen der genoemde vier gewesten afzonderlijke cijfers bekend nopens den invloed dien de maatregelen tot bestrijding van de veeziekte op de vermeerdering van de heerendiensten gehad hebben. Dat die invloed, ook in de onbesmet gebleven streken dier residentien, aanzienlijk is geweest, lijdt geen twijfel. Men denke slechts aan het bezetten der wachthuizen langs de lijnen van afsluiting, het maken van paggers, het onder dak brengen der militaire bewaking, het verrigten van transport- en andere diensten naar en op de standplaatsen der troepen in de veepestlinien, enz.

Wat de overige gewesten betreft, was de toeneming van heerendiensten in 1880 het belangrijkst in Bezoeki, Pasoeroean en Soerabaija. In Bezoeki droegen daartoe vooral de belangrijke waterstaatswerken bij, die in de afdeeling Panaroekan onderhanden waren, namelijk het graven van eene geul voor het bandjirkanaal te Sitoebondo, zoomede de werken aan den bestaanden stuwdam aldaar, aan de nieuwe Kapongan-sluis en aan een groot aantal bruggen en noodbruggen. In Pasoeroean eischten de wegen in de afdeeling Malang buitengewoon veel onderhoud, omdat ze meer dan anders hadden geleden door de groote transporten van koffij uit den oogst van 1879. In Soerabaija werden veel meer werkkrachten dan in 1879 gevorderd voor het maken of vernieuwen van dijken, dammen en waterwerken. In de afdeeling Sidaijoe dezer residentie leverde het onderhoud van den grooten binnenweg van Senilaran naar Babat voor de bevolking veel bezwaar op, omdat het benoodigde verhardingsmateriaal slechts op verren afstand was te verkrijgen. Verder is nog uit dit gewest gemeld dat op Bawean het praesteeren van heerendiensten

soms moeijelijkheden oplevert door het reizen en trekken waaraan de mannelijke bevolking van dat eiland gewoon is. Daardoor gebeurt het wel eens dat alle of de meeste dienstpligtigen van de eene of andere dessa het eiland verlaten, zoodat dan voor het bezetten der wachthuizen de hulp van eene andere dessa moet worden ingeroepen.

Onder de residentien waar in 1880 minder van de heerendienstpligtigen gevorderd werd dan in 1879, verdienen vooral genoemd te worden Bagelen en Kediri. In beide gewesten was het werk aan wegen en waterwerken veel geringer, waarvan voor Kediri, althans voor de afdeeling Ngrowo aldaar, als oorzaak wordt opgegeven, dat men de bevolking, die in den aanvang van het jaar met schaarschte van levensmiddelen te kampen had, in de gelegenheid had willen stellen om hare krachten meer aan den landbouw te wijden.

In het vorig verslag (blz. 72) werd de opmerking gemaakt dat vermoedelijk meer heerendiensten gepraesteerd worden dan de opgaven aanwijzen, die voor een goed deel van de dessahoofden moeten verkregen worden. In den loop van 1880 is aan de residenten opgedragen om na te gaan wat hunnerzijds zou kunnen worden gedaan ter verkrijging van meer vertrouwbare gegevens. Omtrent het gevolg aan die opdragt gegeven, was bij den aanvang van 1881 uit zes gewesten (Batavia, Krawang, Pekalongan, Samarang, Bezoeki en Banjoewangi) nog geen berigt ontvangen. Aan de rapporten van de overige residenten kan het navolgende worden ontleend.

Eene algemeene bemerking is deze, dat als voldoende vertrouwbaar zijn te beschouwen zoowel de opgaven omtrent de bijzondere diensten, als die omtrent zoodanige algemeene diensten welke volgens vooraf vastgestelde repartitie-staten verrigt worden ten behoeve van nieuwe werken en zware reparatien. Zoodanige werken toch worden uitgevoerd onder toezigt van technische of andere Europesche ambtenaren, die dagelijks aanteekening houden van het aantal niet uitgekomen heerendienstpligtigen. Er ontbreekt alleen genoegzame contrôle op de diensten, gevorderd voor het gewoon onderhoud van bruggen, wegen en dergelijke werken die onder leiding en toezigt van het dessabestuur worden uitgevoerd. Om daarin verbetering te krijgen, is nu in verschillende gewesten (Cheribon, Japara, Kadoe, Soerabaija, Madioen en Kediri) den inlandschen ambtenaren aanbevolen om bij de dessahoofden aan te dringen op het houden van juiste aanteekeningen en om te zorgen dat die aanteekeningen op de wekelijksche rapportdagen worden vertoond aan de districts- en onderdistrictshoofden, die gehouden zijn ze te controleeren. In Tagal is men tot eene bijzondere regeling overgegaan, hierin bestaande dat minstens in vijf dessa's van elk district een der leden van het dessabestuur is aangewezen om dagelijks in een daartoe aangelegd register aanteekening te houden van de verrigte diensten. Bij de toepassing van deze regeling hebben zich echter al aanstonds bezwaren doen kennen. In vele dessa's kan alleen de tjarik (dessaschrijver) schrijven; de inlander maakt geen onderscheid tusschen heeren-, cultuur- en gemeente-diensten; en de werkzaamheden zijn over zulk eene groote uitgestrektheid verdeeld, dat plaatselijke contrôle, ook omtrent den duur van de verrigte diensten, onmogelijk is. Een eindoordeel omtrent deze proefregeling kon evenwel nog niet worden uitgebragt. De resident van Rembang was met de verschillende ambtenaren omtrent de aan te wenden middelen van contrôle in overleg getreden, maar nog tot geen resultaat gekomen, daar men op dezelfde bezwaren meende te zullen stuiten als in Tagal. De residenten van Bantam en Pasoeroean achtten eene juiste contrôle op het uitkomen der heerendienstpligtigen onmogelijk wegens het beperkt ambtenaarspersoneel, en wat Bantam betreft, bovendien wegens het slechte gehalte van de dessahoofden. De resident van de Preanger regentschappen verklaarde slechts dan contrôle mogelijk te achten, wanneer voor alle geregeld terugkeerende heerendiensten vaste dagen werden aangenomen, en de werken aan bruggen en wegen zooveel mogelijk te gelijkertijd werden uitgevoerd. In Probolinggo bestond het voornemen om van de nominatieve staten, opgemaakt naar aanleiding van de onlangs voorgeschreven eerste vijfjaarlijksche opneming van de bevolking, de heerendienstpligtigen enz. (Indisch Staatsblad 1880 n°. 81), aan de dessahoofden een uittreksel te geven, opdat zij achter den naam van iederen dienstpligtige telkens het aantal verrigte dagdiensten zouden aanteekenen. Op iederen rapportdag bij het districts- of onderdistrictshoofd zouden die staten moeten worden medegebragt. Men hoopte de mondelinge opgaven der heerendienstpligtigen nu en dan met de nominatieve aanteekeningen te kunnen vergelijken, en op die wijze een geschikt middel van contrôle te hebben gevonden. De resident van Bagelen berigtte dat zijnerzijds omtrent verschillende categoriën van heerendiensten bijzondere voorschriften waren gegeven. In het algemeen was door hem verboden dat heerendiensten op eenvoudig goedvinden van het districtshoofd gepraesteerd werden. Daartoe zou eene lastgeving vereischt worden van het districtsbestuur, 't welk op die wijze in de gelegenheid zou worden gesteld behoorlijke contrôle uit te oefenen. Wat eindelijk Madura betreft, was de resident van de veronderstelde onnauwkeurigheid in de opgaven omtrent de heerendiensten niet zoo overtuigd, althans was hij het niet eens met het beweren dat er in werkelijkheid meer diensten zouden gepraesteerd worden dan waarvan uit de staten bleek. Naar zijn inzien zou eer te vreezen zijn dat de dessahoofden te hooge cijfers opgeven, hetzij om hunne dessa's vrij te houden van nieuwe lasten, hetzij om hun ijver te toonen. De resident gaf ten slotte als zijne meening te kennen, dat de klagt omtrent het drukkende van de gedwongen diensten meer de dessa- dan de heerendiensten geldt, een gevoelen waarin door andere hoofden van gewestelijk bestuur gedeeld wordt.

§ 2. *Buitenbezittingen.*

Het rapport van den gouverneur van Sumatra's Westkust omtrent de werking der in December 1877 (Indisch Staatsblad n°. 248) tot stand gekomen voorloopige regeling van de persoonlijke diensten, waartoe de inboorlingen van dat gewest verpligt zijn, luidt over het algemeen gunstig. De bij de verordening bestendigde, van ouds gebruikelijke wachtdiensten bij de inlandsche hoofden en ambtenaren werden, even als de diensten ten behoeve van den lande, zonder eenige moeijelijkheid gepraesteerd. Het is echter niet overal mogelijk de heerendiensten gelijkmatig over de bevolking te verdeelen. Vooral in bergstreken, waar de transportwegen veel onderhoud vereischen en de bevolking schaarsch is, zou deze te zwaar worden belast, indien men haar al de bij de verordening bedoelde diensten deed verrigten. Om die reden wordt dan ook op vele plaatsen voor herstellingen en onderhoud van transportwegen gebruik gemaakt van dwangarbeiders (zie blz. 61 hiervóór), of worden de heerendienstpligtigen voor hun arbeid betaald. Dit laatste had in de residentie Tapanoli plaats voor het onderhoud van den transportweg tusschen Batang-Taro en Loemoet en tusschen Natal en Tanah Batoe.

In enkele streken toont de bevolking veel geneigdheid om het werk aan de wegen af te koopen. Ter hoofdplaats Padang geschiedt de afkoop reeds sinds lang (zie Indisch Staatsblad 1858 n°. 66), tegen betaling van f 4 's jaars per dienstpligtige. Thans vindt men vermeld dat ook in sommige gedeelten der Padangsche Bovenlanden het betalen van een aequivalent in geld wordt toegelaten, hetwelk bij huishoudelijke regeling op f 6 's jaars per dienstpligtige bepaald is. In de XX Kotta en in een gedeelte der XIII Kotta maken vele dienstpligtigen van de gelegenheid tot afkoop gebruik om zich te ontslaan van hun aandeel in het onderhoud van den nieuwen transportweg van Solok naar Padang, en hetzelfde heeft plaats in Oud-Agam, L Kotta en Tanah Datar ten opzigte van het onderhoud van den transportweg door de kloof van de Batang Singalang.

Opgaven nopens de in het afgeloopen jaar door de bevolking gepraesteerde heerendiensten zijn slechts ontvangen voor zooveel betreft de diensten ten behoeve van landswerken. Men vindt die opgaven in het volgende staatje.

RESIDENTIEN OF AFDEELINGEN.	Aantal		Aantal dagdiensten gedurende 1880 gevorderd voor:					Gemiddeld aantal dagdiensten per jaar voor elken dienstpligtige (alleen voor landswerken).
	werkbare mannen.	heerendienstpligtigen.	gewoon onderhoud van bruggen.	gewoon onderhoud van wegen.	andere burgerlijke landswerken.	militaire werken.	Totaal.	
Padangsche Benedenlanden: Zuidelijke afdeeling van Padang.	20 113	16 413	9 094	60 616	234	»	69 944	ruim 4
Padangsche Benedenlanden: Ommelanden van Padang . . .	6 800	6 259	3 290	12 447	»	»	15 737	2 à 3
Padangsche Benedenlanden: Afdeeling Aijer-Bangies en Rau .	11 282	8 732	»	104 250	1 260	»	105 510	12
Padangsche Benedenlanden: Afdeeling Priaman	30 550	24 077	28 024	135 650	6 472	»	170 146	7
Padangsche Bovenlanden	173 937	130 317	»	1 295 961	»	»	1 295 961	circa 10
Tapanoli	27 113	17 904	23 190	196 982	15 978	»	236 150	ruim 13
Totaal. . .	269 795	203 702	63 598	1 805 906	23 944	»	1 893 448	ruim 9

In Benkoelen en Palembang worden, behalve de gemeentelijke diensten en de diensten die naar de landsinstellingen aan de volkshoofden verschuldigd zijn, in gewone omstandigheden geen andere heerendiensten gevorderd dan voor den aanleg en het onderhoud van wegen en bruggen buiten de hoofdplaatsen der beide gewesten, en voor het vervoeren van 's lands dienaren, voor zoover daarin van gouvernementswege niet op andere wijze werd voorzien. In Benkoelen kan daarenboven voor het vervoer van geld en goederen van den lande over heerendienstpligtigen worden beschikt. Opgaven van de in 1880 verrigte diensten zijn alleen omtrent dit laatste gewest ontvangen. De 32 276 dienstpligtigen verrigtten in dat jaar 620 728 dagdiensten, waarvan 615 279 (of gemiddeld 19 per dienstpligtige) voor het werk aan wegen en bruggen, en 5449 voor het vervoeren van 's lands dienaren en goederen. Ook in Palembang zijn de in heerendienst te verrigten transporten tegenwoordig van weinig beteekenis. Het werk aan wegen en bruggen is aldaar sedert de laatste jaren (zie o. a. het verslag van 1877 blz. 86) zoodanig geregeld dat in gewone tijden ieder dienstpligtige tweemaal 's jaars telkens 5 dagen moet uitkomen. Alleen in dringende gevallen werden van de bevolking ook diensten gevorderd tot herstelling van wegen en bruggen.

Op de hoofdplaatsen Benkoelen en Palembang wordt voor den afkoop der diensten aan wegen en bruggen een hoofdgeld van respectievelijk f 2 en f 3 betaald (Indisch Staatsblad 1874 n°. 276 en 1877 n°. 198). In de binnenlanden van Palembang komt afkoop bij onderlinge schikking veel voor.

In de Lampongsche districten mogen, buiten de diensten tot wering van rampen van hooger hand, geen andere diensten worden gevorderd dan die onvermijdelijk noodig zijn voor het onderhoud van de wegen en bruggen en voor het vervoer van 's lands goederen en dienaren. De bij Indisch Staatsblad 1878 n°. 136 in het leven geroepen strafbepaling op nalatigheid of onwilligheid in het verrigten van de diensten behoeft slechts zelden toegepast te worden, daar de bevolking zich over het algemeen gewillig betoont in het nakomen van hare verpligtingen. In de Ommelanden der hoofdplaats Telok Betong werden de heerendienstpligtigen in het werk aan de wegen bijgestaan door de ter hoofdplaats aanwezige veroordeelden.

Aan hetgeen in de verslagen van 1878 (blz. 85/86) en van 1880 (blz. 73) omtrent de heerendiensten op Billiton is gezegd, is weinig meer toe te voegen. Met de Billitonmaatschappij is in 1877 eene schikking getroffen, volgens welke deze als tegemoetkoming voor het onderhoud van wegen en bruggen jaarlijks aan de bevolking eene som van f 1420 uitkeert, zoomede 2 pikols spijkers, een en ander te voldoen in halfjaarlijksche termijnen. Wegens gebrek aan gereedschappen werd, op verzoek van de kamponghoofden, in 1880 slechts f 710 in geld uitgekeerd, en werden voor de andere helft patjols verstrekt ter verdeeling onder de regthebbende kampongs. De aanstelling van vast bezoldigde postloopers, daar waar het brievenvervoer thans nog in heerendienst geschiedt, is door de Indische Regering in beraad gehouden tot dat zal gebleken zijn welke baten de met 1 Januarij 1880 op Billiton ingevoerde hoofdelijke belasting over de eerste twee jaren voor den lande zal afwerpen. Intusschen wordt er voor gewaakt dat de hierbedoelde dienst zich bepale tot de gewone postgelegenheden.

Ten aanzien van de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo zijn de volgende opgaven omtrent de heerendiensten ontvangen.

AFDEELINGEN.	Aantal dienstpligtigen.	Aantal dienstpligtigen in 1880 gemiddeld dagelijks opgekomen:	
		in betaalden heerendienst. *a)*	in onbetaalden heerendienst. *b)*
Bandjermasin en ommelanden	4 461	10	135
Martapoera	18 917	17	259
Amoenthai	54 266	29	864
Doessoen en Dajaklanden. .	5 543	7 à 8	192
Sampit.	2 347	1 à 2	7 à 8

a) Voor het overbrengen van gouvernements-reizigers en goederen, van gevangenen en spoedbrieven.

b) Voor het in goeden staat houden van bruggen en wegen in de kampongs, het bezetten van de gardoes (alleen des nachts), het doen van nachtrondes en het vervullen van kemitdiensten bij de hoofden, wat deze laatste diensten betreft voor zooveel ze niet worden afgekocht (zie het verslag van 1879, blz. 85).

Ten einde de voor gouvernements transporten benoodigde heerendiensten te beperken, is in het afgeloopen jaar beproefd om een groot deel dier transporten voor één of meer jaren door aannemers te doen verrigten. In October 1880 werd te Bandjermasin eene uitbesteding te dier zake gehouden, maar geen enkel gegadigde deed zich voor. Het bestuur zou nu trachten om in de bewuste transporten zooveel mogelijk ondershands door particulieren te doen voorzien.

In de residentie Menado is, te gelijk met de op blz. 71 vermelde nieuwe regelingen omtrent de inkomsten der met het districtsbestuur in de Minahassa belaste eerste en tweede hoofden, in Januarij 1881 (Indisch Staatsblad n°. 18) een einde gemaakt aan een deel der heerendiensten die het zwaarst op de bevolking der Minahassa drukten. Aan de districtshoofden is namelijk de bevoegdheid ontzegd om, even als de negorijhoofden, ten eigen behoeve (voor huis-, tuin- of staldiensten) dagelijks over een zeker getal dienstpligtigen (pinontols) te beschikken, een getal dat naar gelang van de meerdere of mindere belangrijkheid der verschillende districten uiteenliep van 10 tot 3 pinontols bij elk der eerste districtshoofden en van 3 tot 1 bij elk der tweede districtshoofden. Behalve over de hun wettig toekomende dienstpligtigen (pinontols) beschikten de districtshoofden, althans de eerste hoofden, vaak nog ten eigen bate over dienstpligtigen die voor andere doeleinden waren toegestaan, namelijk: 1°. voor het bewaken van de districtsgevangenissen, en 2°. voor het overbrengen van de bevelen der districtshoofden en het begeleiden van deze hoofden bij hunne inspectien (soeroehans). Hieraan is nu mede een einde gemaakt, en in verband met de aanstelling van vast bezoldigde politie-oppassers bij de districtsbesturen is de resident aangeschreven er op toe te zien dat voor het bewaken van de districtsgevangenissen in 't bijzonder en voor andere diensten in 't algemeen niet dan in geval van noodzakelijkheid heerendienstpligtigen zouden worden opgeroepen. Nu aan de districtshoofden traktementen zijn toegelegd, zal ook niet meer het hier en daar bestaande, maar door de Regering nimmer erkende gebruik worden geduld dat die hoofden bij den bouw of het onderhoud van hunne woningen over den (kosteloozen) arbeid der bevolking beschikken. In verband daarmede werd voor zooveel noodig nog uitdrukkelijk aangeteekend dat de inlandsche hoofden in de Minahassa zelven voor hunne huisvesting hebben te zorgen.

Volgens eene opgaaf van den aanvang van 1878 (latere gegevens zijn niet ontvangen) telde men in de 307 negorijen der Minahassa (destijds te zamen bevolkt door 120 764 zielen, verdeeld in 25 642 huisgezinnen,) 19 279 heerendienstpligtigen. De pinontoldiensten vorderden dagelijks de opkomst van 761 dienstpligtigen, die, in tegenstelling met de pantjens op Java, niet slechts over dag maar gedurende het volle etmaal ter beschikking van de hoofden waren. Door de opheffing van de pinontoldiensten bij de districtshoofden vervallen 227 van die dagelijksche diensten, en men rekent dat nog ruim 73 000 dagdiensten 's jaars zullen vrijvallen door de afschaffing van de wachters en soeroehans bij de hoofden.

Nog is aangeteekend gevonden dat door elken heerendienstpligtige in de Minahassa gemiddeld 24 dagdiensten 's jaars zijn te praesteeren voor het onderhoud van wegen, en dat de negorijhoofden, afgescheiden van het werk der pinontols, nog 5 dagdiensten 's jaars van elken mannelijken inwoner hunner negorij mogen vorderen onder anderen voor het bewerken hunner plantsoenen.

In de residentie Amboina is, met betrekking tot de persoonlijke diensten op de eigenlijke Ambonsche eilanden, in het afgeloopen jaar aan eene groote onregelmatigheid een einde gemaakt. Het bleek namelijk dat zoowel op Ambon als op Noessalaut, Saparoea en Haroekoe vrij algemeen in ruimere mate over de werkkrachten der bevolking werd beschikt dan in de bedoeling lag van de Regering, die in 1864 de verpligte teelt en levering van kruidnagelen en in 1869 verschillende heerendiensten en leveringen afschafte. De regenten buiten de standplaatsen der Europesche ambtenaren beschouwden voor zich nog als van kracht eene van ouds onder den naam van »kardja trop" bekende regeling, die wel is waar in 1864 of 1869 niet uitdrukkelijk werd afgeschaft, maar in verband met de toen verordende maatregelen toch geen regt van bestaan meer had. Bedoelde regeling bestond hierin, dat de helft (in groote negorijen een vierde) van de mannelijke bevolking bij maandelijksche beurten beschikbaar moest zijn voor alle te vorderen cultuur-, heeren- en negorijdiensten. De handhaving van deze regeling bragt mede dat op vele plaatsen de zoogenaamde »trop"-arbeiders nog in gelijke mate moesten uitkomen als vroeger; thans echter, behalve voor de gewone heeren- en negorijdiensten, hoofdzakelijk voor allerlei huisselijke diensten bij de hoofden of te hunnen voordeele bij anderen, terwijl hier en daar de troplieden ook gebezigd werden voor zoodanige transportdiensten als naar de bedoeling der regeling van 1869 (verg. het verslag van 1870 blz. 51) in vrijen arbeid moesten worden verrigt. In November 1880 is nu door den resident bij publicatie aan de hoofden en bevolking bekend gemaakt dat het voortbestaan van de »kardjatrop" als een misbruik was aan te merken dat niet langer kon worden geduld; dat voortaan elke dienstpligtige hoogstens slechts tot 60 dagen arbeid per jaar zou mogen worden opgeroepen, en dat de te vorderen heeren- en negorijdiensten geene andere zouden mogen zijn dan die genoemd in Indisch Staatsblad 1869 n°. 91 en in art. 153 van Indisch Staatsblad 1824 n°. 19*a*, namelijk voor het onderhoud van wegen en bruggen, voor huis- of tuinarbeid bij de regenten, voor het vervoer van dezen op dienstreizen, voor het onderhoud van negorijgebouwen en vaartuigen, het schoonhouden van straten, waterloopen enz., het doen van wachten en het overbrengen van gevangenen. Tevens werd bij die publicatie bepaald dat de regenten voor zich en voor hun huis- of tuinarbeid dagelijks over hoogstens vijf dienstpligtigen zouden mogen beschikken tegen verstrekking van voeding, en dat deze lieden uitsluitend bij de regenten behoorden te werken en niet aan anderen zouden mogen worden verhuurd.

III. Landelijke inkomsten.

§ 1. *Java en Madura.*

Landrente. Met uitzondering van de Preanger regentschappen, Batavia en Pasoeroean werd in het afgeloopen jaar in alle gewesten de vaste aanslag der landrente gewijzigd in verband met verkregen betere gegevens omtrent de uitgestrektheid of de opbrengst der gronden. Terwijl die wijzigingen in dertien gewesten verhoogingen ten gevolge hadden, tot een gezamenlijk bedrag van f 420 985,90^5, waarvan omstreeks de helft alleen voor Kediri en Cheribon, bragten zij in vijf andere gewesten (Japara, Banjoemas, Bagelen, Kadoe en Madura) eene vermindering te weeg, ten bedrage van f 210 575,04, zoodat de aanslag van de voor vast aangeslagen gronden en van de landrentepligtige woonerven, ten gevolge van de toepassing van art. 2 der ordonnancie van Indisch Staatsblad 1878 n°. 110, over het geheel is toegenomen met f 210 410,86^5. Daarbij kwam nog eene vermeerdering van f 201 202,62^5 wegens den aanslag van gronden die in 1880 voor het eerst landrentepligtig werden [1]), en van f 147 292,19 wegens den aanslag van gronden die bij de voortgezette afbakening van de tegalvelden gebleken zijn niet meer onder de telkens slechts voor één jaar aangeslagen gogovelden te moeten worden gerangschikt. Daarentegen ging de vaste aanslag achteruit met f 126 353,99 ten gevolge van het te niet gaan van gronden. In het geheel is dus de vaste aanslag toegenomen met f 432 551,69. Van f 18 754 655,73^5, het bedrag van den vasten aanslag in 1879 volgens eene verbeterde opgaaf, is die aanslag in 1880 gestegen tot f 19 187 207,42^5. Voegt men hierbij de som van f 35 426,80, die in 1880 te betalen was voor die gogovelden welke nog niet voor vast waren aangeslagen, dan blijkt dat *voor alle landrentepligtige gronden en woonerven te zamen* de aanslag van 1880 tot f 19 222 634,22^5 steeg en dus f 271 990,40^5 hooger was dan die van 1879, welke f 18 950 643,82 bedroeg. De vrijstellingen en afschrijvingen beliepen in 1879 volgens verbeterde opgaven f 1 607 077,19^5, en in 1880 f 1 376 220,98 [2]), zoodat *werkelijk te heffen*

[1]) Daar in sommige gewesten de bij de nameting bevonden meerdere uitgestrektheid der bouwgronden ten onregte beschouwd is geworden als eene uitbreiding van het landrentepligtig gebied, en niet als eene in de oude cijfers gebragte verbetering, moet een deel van het bedrag van f 201 202,62^5 gevoegd worden bij de verhooging die het gevolg was van verkregen betere gegevens.

[2]) Voor de gronden waarover ten behoeve der gouvernements suikercultuur werd beschikt, bedroeg de vrijstelling in 1880 f 466 040,25; voor de gronden waarvan het gewas mislukte f 381 583,98; om andere redenen werd vrijstelling verleend tot een bedrag van f 41 573,04^5, terwijl de afschrijvingen (wegens het onbeplant blijven van gronden) beliepen f 487 023,70^5. Over 1879 waren deze sommen f 490 234,55, f 465 768,08^5, f 134 441,11 en f 516 633,45.

was in 1879 f 17 343 566,62^5 en in het afgeloopen jaar f 17 846 413,24^5 d. i. f 502 846,62 méér dan in 1879.

Op het einde van het jaar 1879 was van de verschuldigde belasting reeds f 17 085 405,12 ontvangen, zoodat toen over dat jaar nog een bedrag van f 258 161,50^5 bleef aan te zuiveren. Van den aanslag over 1880 was op 31 December jl. f 17 495 649,04^5 betaald en moest dus nog worden geïnd f 350 764,20, waaronder ook die sommen zijn begrepen welke door de belastingschuldigen reeds voldaan maar door de dessahoofden niet verantwoord waren. Ook nu was de achterstand weder verreweg het grootst in Bantam, een gevolg van de heerschende ziekten onder de bevolking en onder haren veestapel. De achterstand over 1879 in dit gewest was echter, op ongeveer f 2000 na, geheel aangezuiverd en er werd reeds in Januarij jl. omstreeks de helft afbetaald van den achterstand over 1880.

Voor verdere bijzonderheden betreffende de landrente over 1880 kan worden verwezen naar de bijlage L.

Is — zoo als reeds gezegd — het bedrag van de *werkelijk te heffen* landrente (derhalve na aftrekking van afschrijvingen en vrijstellingen) in 1880, in vergelijking met het voorafgegane jaar, gestegen met f 502 846,62, in 1879 bedroeg die stijging f 725 163,55 en in 1878 f 699 910,13, te zamen dus in genoemde drie jaren f 1 927 920,30, of iets meer dan het bedrag waarmede de landrente gedurende het vijfjarig tijdvak 1873 t/m 1877 is toegenomen. In die vijf jaren was namelijk de vermeerdering f 1 913 576,87. In 1875 viel, uithoofde van aanzienlijk misgewas en mindere beplanting van gronden, bij uitzondering een teruggang ten bedrage van f 228 970,93 op te merken. Daarentegen was in de andere jaren de vermeerdering als volgt: 1873 f 626 095,06^5, 1874 f 608 774,46, 1876 f 794 958,64^5 en 1877 f 112 719,63. Het verschil tusschen 1872 en 1873 beliep eigenlijk f 731 225,56^5 ten voordeele van laatstgemeld jaar, maar men heeft hier afgetrokken den aanslag in Banjoewangi ad f 105 130,50, omdat in 1872 in dat gewest de landrente nog niet werkte.

In welke residentien de stijging het aanzienlijkst was, kan blijken uit het volgende overzigt, hetwelk eene gewestelijke vergelijking geeft van de heffing over 1872 (het laatste jaar vóór de toepassing van de nieuwe landrente regeling), over 1877 (het laatste jaar van het eerste vijfjarig tijdperk waarin die regeling werd toegepast), en over 1880.

GEWESTEN.	Bedrag der te heffen landrente.			Verschil	
	1872.	1877.	1880.	over de vijf jaren 1873 t/m 1877.	over de drie jaren 1878 t/m 1880.
				pct.	pct.
Bantam	f 619 603,54	f 739 880,92^5	f 798 145,79	f + 120 277,38^5 = 19.41	f + 58 264,86^5 = 7.87
Batavia *a*)	11 628,18	11 323,00	12 100,64	— 305,18 = 2.62	+ 777,64 = 6.86
Krawang	61 348.00	89 703,35	85 432,74^5	+ 28 355,35 = 46.22	— 4 270,60^5 = 4.77
Preanger regentschappen	941 624,00^5	1 121 666,20	1 190 960,84^5	+ 180 042,19^5 = 19.12	+ 69 294,64^5 = 6.17
Cheribon	1 019 783,92	1 122 359,94^5	1 258 757,00	+ 102 576,02^5 = 10.05	+ 136 397,05^5 = 12.15
Tagal	597 488,74^5	840 921,46	962 814,19	+ 243 432,71^5 = 40.74	+ 121 892,73 = 14.49
Pekalongan	353 948,00	367 072,66^5	501 446,94^5	+ 13 124,66^5 = 3.70	+ 134 374,28 = 36.60
Samarang	1 015 456,50	1 410 944,75	1 392 857,52	+ 395 488,25 = 38.94	— 18 087,23 = 1.28
Japara	499 136,75	555 905,39^5	631 346,03	+ 56 768,64^5 = 11.37	+ 75 440,63^5 = 13.57
Rembang	753 792,00	628 843,62	809 984,10	— 124 948,38 = 16.57	+ 181 140.46 = 28.80
Soerabaija	1 545 849,52^5	1 706 571,89	1 858 701,70^5	+ 160 722,36^5 = 10.39	+ 152 129,81^5 = 8.91
Pasoeroean	1 005 335,00	1 072 189,10	1 088 173,52^5	+ 66 854,10 = 6.64	+ 15 984,42^5 = 1.49
Probolinggo	655 604,00	749 806,22	792 557,48^5	+ 94 202,22 = 14.36	+ 42 751,26^5 = 5.70
Bezoeki	788 534,41	853 730,18	935 539,65^5	+ 65 195,77 = 8.26	+ 81 809,47^5 = 9.58
Banjoewangi	*b*) (105 130,50)	80 100,73	123 053,56	— 25 029,77 = 23.81	+ 42 952,83 = 53.62
Banjoemas	667 576,00	812 570,81^5	906 891,47	+ 144 994,81^5 = 21.71	+ 94 320,65^5 = 11.60
Bagelen	1 232 215,00	1 344 374,89^5	1 571 450,70^5	+ 112 159,89^5 = 9.10	+ 227 075,81 = 16.89
Kadoe	730 165,00	827 765,04^5	864 968,37^5	+ 97 600,04^5 = 13.36	+ 37 203,33 = 4.49
Madioen	593 379,00	698 028,83	814 758,54	+ 104 649,83 = 17.63	+ 116 729,71 = 16.72
Kediri	732 684,00	761 359,80	1 119 124,17	+ 28 675,80 = 3.91	+ 357 764,37 = 46.99
Madura *c*)	74 634.00	123 374,13	127 348,25	+ 48 740,13 = 65.30	+ 3 974,12 = 3.22
				f + 2 063 860,20	f + 1 950 278,13^5
				af: — 150 283,33	af: — 22 357,83^5
	f 13 899 785,57^5				
	d) (14 004 916,07^5)	f 15 918 492,94^5	f 17 846 413,24^5	f + 1 913 576,87 = 13.66	f + 1 927 920,30 = 12.11

a) De landrente werkt hier alleen op het domein Bloeboer.

b) Eerst in 1873 werd in Banjoewangi de heffing van landrente ingevoerd (tegen afschaffing van het stelsel om de bevolking een lageren prijs voor hare koffij te betalen). Men heeft hier het bedrag uitgetrokken dat over het eerste aanslagjaar geheven werd omdat anders geene goede vergelijking ware te maken omtrent de stijging der landrente over de jaren 1873 t/m 1877.

c) De landrente werkt hier alleen in de afdeeling Pamakassan.

d) Het tusschen ( ) geplaatste totaal is fictief (verg. aanmerking *b*).

Blijkens het vorig verslag (blz. 74) had de Indische Regering in October 1879 (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 3490) de noodige voorschriften vastgesteld ten einde door de Europesche en inlandsche ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur in de verschillende gewesten op eenvormigen voet gegevens te doen verzamelen nopens de draagkracht der landbouwende bevolking met betrekking tot de landrente. Dit onderzoek werd noodig geacht om de Regering in

staat te stellen te zijner tijd nopens de beginselen eener nieuwe landrente-verordening te beslissen. De gegevens, welke het onderzoek aan het licht zou brengen, zouden tevens dienstbaar kunnen worden gemaakt aan de geleidelijke verbetering van den aanslag, op de wijze bedoeld bij art. 2 van het Indisch Staatsblad 1878 n°. 110. Door zoodanige geleidelijke verbetering zou de tijd van voorbereiding, die bij invoering van eene nieuwe landrente-regeling, ter voorkoming van schokken, in elk geval noodig zou zijn, tot den kleinsten omvang beperkt kunnen worden.

De bevolen onderzoekingen zijn in 1880 nog niet ver gevorderd. Een aanvang is gemaakt met het vormen van de kringen waarin de contrôle-afdeelingen voor het onderzoek gesplitst moesten worden, met de berekening van de prijzen der padi, en met de metingen; het nemen van padi-proefsneden is voortgezet, en onderzoekingen hebben plaats gehad naar de kosten van bearbeiding van den grond. De werkzaamheden werden echter belemmerd door de omstandigheid dat een groot aantal controleurs uit andere gewesten naar de door veepest geteisterde streken van West-Java moesten worden overgeplaatst om aldaar tot bestrijding van die ziekte werkzaam te zijn. In Bantam en Krawang vorderden de tegen de veepest genomen maatregelen zooveel arbeid van de ambtenaren van het binnenlandsch bestuur, dat met het verzamelen van de verlangde gegevens zelfs nog niet begonnen was kunnen worden.

Eene andere omstandigheid gaf mede tot vertraging aanleiding. Het bleek dat de vorige hoofdinspecteur der cultures de bedoeling der Indische Regering minder juist had opgevat. In stede van uitsluitend aan het verzamelen van de door de Regering gewenschte gegevens zijne aandacht te wijden, had hij voorschriften gegeven die de strekking hadden om al dadelijk over te gaan tot eene algemeene herziening van den aanslag op een voet dien de Regering niet aannemelijk achtte. De Indische Regering heeft onlangs (in Maart 1881) hare bedoelingen nader doen uiteenzetten door middel van eene circulaire, door bedoelden hoofdinspecteur gerigt aan de hoofden van gewestelijk bestuur, waarin hun wordt te kennen gegeven dat bij de herziening van den aanslag op den voet van art. 2 van het Indisch Staatsblad 1878 n°. 110 niet van andere *grondslagen* behoort te worden uitgegaan dan die bij de thans nog werkende landrente-regelingen zijn aangewezen. Men heeft eenvoudig na te gaan — zoo wordt in de circulaire opgemerkt — of de bestaande aanslagcijfers, dan wel de cijfers waartoe de toepassing van de grondslagen der regeling van 1872 zou leiden, te laag of te drukkend zijn, en of zij in het algemeen met de billijkheid, ook ten opzigte van den aanslag van andere dessa's, zijn overeen te brengen. Leeren de verkregen gegevens dat er redenen zijn om tot eene hoogere of tot eene lagere heffing te besluiten, dan geeft Indisch Staatsblad 1878 n°. 110 de bevoegdheid om eenvoudig de bestaande *aanslagcijfers* — niet de *grondslagen* der regeling — te wijzigen. Echter behoort gezorgd te worden, waar verhooging te pas komt, dat de heffing per bouw niet overschrijde het maximum bij de landrente-regeling van 1872 aangenomen.

Ten opzigte van het verleenen van vrijstelling wegens misgewas kwam de Indische Regering in het afgeloopen jaar (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 3583) op vroegere voorschriften terug, en wel in den zin eener minder absolute toepassing van het stelsel van afslag. Vóór de uitvaardiging van Indisch Staatsblad 1878 n°. 110, toen voor de klassificatie der gronden en voor de heffing der landrente geen andere maatstaf gelden mogt dan de gemiddelde opbrengst der velden (voor zoover deze eene waarde van f 10 per bouw te boven ging), werd vrijstelling van belasting verleend voor elk gedeelte der velden, waarvan was geconstateerd dat het improductief was gebleven. In den tegenwoordigen stand der zaak echter, nu slechts het beginsel op den voorgrond staat dat de aanslag niet mag worden opgevoerd boven de *draagkracht* der bevolking, scheen die regel bezwaarlijk langer gehandhaafd te kunnen worden. Daarom is aan de residenten opgemerkt dat vrijstelling van landrente ter zake van misgewas voortaan slechts te pas komt wanneer de mislukking van den oogst van dien aard is dat eene invordering van den geheelen aanslag de draagkracht der bevolking zou te boven gaan.

Ten slotte is nog aan te teekenen dat in Februarij en April jl. eene voorziening werd genomen ten einde voor een aantal dessahoofden in de residentie Banjoemas, namelijk voor hen die in de districten Madjenang, Dajaloehoer en Pegadingan tot het ressort van den ondercollecteur te Tjilatjap behooren, de storting van landrente (en bedrijfsbelasting) gemakkelijker te maken. Uithoofde van den verren afstand waarop beide districten van Tjilatjap gelegen zijn, is nu de gelegenheid opengesteld om te Madjenang de geïnde gelden af te dragen en wel bij den koffijpakhuismeester aldaar.

Belasting op vischvijvers. Zoo als uit vorige verslagen kan blijken, wacht deze belasting nog altijd op regeling bij algemeene verordening. Van het denkbeeld, om de vischvijvers in den aanslag der landrente op te nemen, is afgezien. Men is daarom teruggekeerd tot het vroegere plan eener zelfstandige regeling (verg. de verslagen van 1873 en 1874 blz. 99 en 86). De opbrengst leverde in het afgeloopen jaar in de meeste gewesten weinig verschil op met de uitkomsten van 1879. Alleen in Krawang werd weder eene opmerkelijke stijging waargenomen, waarvoor geen bepaalde redenen zijn opgegeven. Gedurende de laatste vijf jaren was de aanslag, in elk der elf gewesten waar deze belasting bestaat, als volgt:

Gewesten.	1876.	1877.	1878.	1879.	1880.
Bantam . . .	f 2 542	f 2 607	f 2 712	f 2 571	f 2 549
Krawang . .	8 474	9 820	11 312	14 631	23 759
Tagal	270	270	281	304	323
Samarang . .	1 342	1 184	1 379	1 348	1 342
Japara	42 522	42 915	43 860	44 735	44 335
Rembang . .	3 495	2 737	3 541	3 928	3 409
Soerabaija . .	178 783	184 793	194 943	199 517	198 154
Pasoeroean. .	25 826	25 837	25 947	26 000	26 004
Bezoeki . . .	3 555	5 124	4 892	7 825	7 810
Probolinggo.	7 422	7 367	7 237	6 926	6 826
Madura . . .	1 956	1 952	1 951	1 838	1 879
Totaal. .	f276 187	f284 606	f298 055	f309 623	f316 390

Van den aanslag over 1880 was bij het eind van dat jaar nog f 9784 aan te zuiveren.

Vogelnestgrotten. Over de jaren 1879 en 1880 wierp dit gedeelte van het landsdomein aan 's lands kas de volgende inkomsten af wegens huur of pacht:

	1879	1880
1°. grotten voor langen termijn verhuurd (in Bagelen, de Preanger regentschappen en Benkoelen)	f 39 299,00	f 39 299,00
2°. grotten telkens voor één jaar verhuurd (in Samarang en Japara).	144,60	150,36
3°. grotten in de afdeelingen Grissee en Sidajoe der residentie Soerabaija (van 1880 af voor drie jaren te gelijk verpacht).	72 000,00	72 120,00
4°. grotten in Bantam, Rembang, Bezoeki, Probolinggo en Banjoewangi, zoomede op Madura en Bawean, alle telkens voor één jaar verpacht . . .	36 792,00	34 392,00
	f 148 235,60	f 145 961,36

Nog werd ontvangen in 1879 f 3582,50 en in 1880 f 3673,50 wegens verkoop (te Samarang) van vogelnesten uit de gouvernementsgrotten in Djokjokarta en Madioen, en in 1879 bovendien f 385,25 wegens vogelnesten die over 1878 — voor 't laatst — uit enkele districten van de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo als belasting waren verkregen.

De sub 4°. hierboven bedoelde grotten zullen in 1881 aan pacht afwerpen (zie de bij hoofdstuk M behoorende bijlage betreffende de zoogenaamde kleine pachtmiddelen op Java en Madura) f 43 344.

§ 2. *Buitenbezittingen.*

Landrente en verpachtingen [1]) *in Boeleleng en Djembrana* (*Bali*). Gelijk uit vorige verslagen bekend is, wordt in deze landschappen, waar het Gouvernement tot dusver (verg. blz. 25 hiervóór) geen regtstreeksch bestuur over de eigenlijke inheemsche bevolking uitoefende, van de geheven landrente slechts zoodanig bedrag aan 's lands kas verantwoord, als niet benoodigd is voor de uitgaven die, naar de oude landsinstellingen, voor verschillende doeleinden daaruit moeten bestreden worden. Dit overschot is hoogst onbeduidend; het juiste bedrag daarvan is voor 1880 evenmin als voor de laatst voorafgegane jaren opgegeven.

De opbrengst der door het inlandsch bestuur verpachte middelen en de verdeeling van die opbrengst in de laatste vijf jaren blijken uit het volgende overzigt.

JAREN.	Opbrengst der verpachting: van het opium-debiet.	van de rund-slagt.	van de over-vaart te Gili-manok.	Totaal.	Af: voor de bezoldiging van de inlandsche besturen.	Alzoo zuiver toekomende aan 's lands kas.
Boeleleng.						
1876. . . .	f 120 000	f912	"	f 120 912	f 7 200	f 113 712
1877. . . .	180 000	828	"	180 828	7 200	173 628
1878. . . .	204 120	816	"	204 936	7 200	197 736
1879. . . .	192 360	480	"	192 840	7 200	185 640
1880. . . .	195 075	732	"	195 807	7 200	188 607
Djembrana.						
1876. . . .	f 23 640	f240	f 2 400	f 26 280	f 4 380	f 21 900
1877. . . .	23 100	360	4 200	27 660	4 380	23 280
1878. . . .	19 780	360	4 340	24 480	4 380	20 100
1879. . . .	18 750	360	3 960	23 070	4 380	18 690
1880. . . .	20 400	180	3 532[5] a)	24 112[5]	4 380	19 732[5]

a) Het werkelijk bedrag was f 3600, maar eene som van f 67,50 werd gerestitueerd aan den pachter als vergoeding voor de door hem gedurende ééne maand geleden schade ten gevolge van het verbod van in- en doorvoer in Djembrana van vee afkomstig uit Tabanan.

Landelijke inkomsten in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden. Voor zoover de cijfers van de opbrengst dezer belastingen in de laatste drie jaren hier te lande bekend zijn, vindt men die in het volgende staatje, waaromtrent op te merken valt, dat de opgaaf van 1879 eenige aanvulling heeft ondergaan en die over 1880 nog onvolledig is wat betreft de belastingen der padivelden (vertiening en tesang).

	1878.	1879.	1880.
Vertiening der padivelden	f143 988,78	a) f205 568,18	b) f212 951,21
Vertiening der suikerrietvelden	1 793,75	1 266,10	758,40
Vertiening der zoutpannen	632,25	*nihil.*	864,25
Tesangbelasting. . .	5 318,00	6 310,60	b) 854,70
Zoogenaamde koffijbelasting (in de bergregentschappen der afdeeling Noorderdistricten en in enkele bergstreken der Oosterdistricten) . . .	8 643,00	8 250,00	6 432,00
Bamboe-levering . .	33,66	57,91[5]	38,36
Totaal.	f160 409,44	f221 452,79[5]	f221 898,92

a) Verbeterde opgaaf.

b) Onvolledig cijfer (omdat de aanslag, tijdens de afzending der gegevens van Makasser, nog niet overal was afgeloopen).

Voor bijzonderheden omtrent de hierbedoelde belastingen zie men het verslag van 1875 blz. 85 en 86. Bij den aanslag voor 1880 is de geldswaarde der padi gesteld op f 33 per 100 bossen, tegen f 30 voor 1878 en 1879. De zoogenaamde koffijbelasting in de bergregentschappen der afdeeling Noorderdistricten is, met afwijking van de oorspronkelijke regeling, ook voor 1880 weder behouden op het verlaagd bedrag van f 3 per huisgezin (Indisch besluit dd. 14 Julij 1880 n°. 7).

IV. Agrarische aangelegenheden; afstand van grond.

§ 1. *Java en Madura.*

Vervanging van erfelijk individueel bezit door eigendom. In het afgeloopen jaar werden 127 aanvragen om toekenning van inlandsch eigendomsregt aanhangig gemaakt, tegen 91 in 1879. De meeste aanvragen waren weder afkomstig van personen wier erfelijk individueel gebruiksregt twijfelachtig was en die op deze wijze hun regt trachtten te verzekeren. Het getal der sedert de afkondiging van het Koninklijk besluit dd. 16 April 1872 n°. 29 (Indisch Staatsblad n°. 117) ingekomen aanvragen was nu bij het eind van 1880 geklommen tot 1168, te zamen betrekking hebbende op 9545 bouws, meest sawah- of tegalvelden en slechts voor een klein gedeelte erven of tuinen. Tot nog toe zijn de meeste aanvragen voorgekomen in Madioen, Pekalongan, Kediri, Kadoe, Samarang, Soerabaija en Rembang. In deze zeven gewesten te zamen waren 1050 aanvragen ingediend; daarentegen kwam er geen enkele voor in de residentien Batavia, Pasoeroean en Madura, en in de overige elf gewesten te zamen slechts 118. Van de 1168 aanvragen zijn er, door overlijden der verzoekers of om andere redenen, 211 komen te vervallen, die te zamen 2061 bouws betroffen. Bij het einde van 1880 waren nog 256 aanvragen in behandeling, en van de overige 701 waren er 455 (voor 1309 bouws) toegewezen en 246 (voor 2675 bouws) afgewezen. Voor elk gewest afzonderlijk kan een en ander in bijzonderheden blijken uit het volgende overzigt.

[1]) In dit hoofdstuk behandeld omdat de opbrengst wordt verantwoord aan het departement van binnenlandsch bestuur.

GEWESTEN.	GEDURENDE HET TIJDVAK 1872–1880:														Op 31 December 1880 nog in behandeling gebleven aanvragen.	
	aanhangig gemaakte aanvragen.								afgedane of vervallen aanvragen.							
	1872 t/m 1878.		1879.		1880.		Te zamen.		Toegewezen.		Afgewezen.		Vervallen.			
	Getal aanvragen.	Bouws.	Getal aanvragen.	Bouws.	Getal aanvragen.	Bouws.	Getal aanvragen.	Bouws.	Getal aanvragen.	Bouws.	Getal aanvragen	Bouws.	Getal aanvragen.	Bouws.	Getal aanvragen.	Bouws.
Bantam	4	$19^{374}/_{500}$	„	„	„	„	4	$19^{374}/_{500}$	4	$19^{374}/_{500}$	„	„	„	„	„	„
Krawang	6	10	„	„	„	„	6	10	4	$7^{127}/_{500}$	„	„	2	$2^{373}/_{500}$	„	„
Preangerregentschappen	1	1	„	„	„	„	1	1	1	1	„	„	„	„	„	„
Cheribon	3	$41^{1\ 99}/$	„	„	„	„	3	$4\ 1^{199}/_{0}$	1	$^{72}/_{500}$	2	$41^{127}/_{500}$	„	„	„	„
Tagal	„	„	a) 6	a) $655\ ^{37}/_{500}$	5	$5^{363}/_{500}$	11	$660^{400}/_{500}$	„	„	„	„	„	„	11	$660^{400}/_{500}$
Pekalongan	158	1229	„	„	„	„	158	1229	19	$142\ ^{73}/_{500}$	82	$723\ ^{40}/_{500}$	57	$363^{387}/_{500}$	„	„
Samarang	104	$2374^{469}/_{500}$	15	$180^{393}/_{500}$	2	$19^{343}/_{500}$	121	$2575^{205}/_{500}$	4	33	4	$83\ ^{23}/_{500}$	9	$165^{303}/_{500}$	104	$2293^{379}/_{500}$
Japara	1	$9^{307}/_{500}$	1	$2^{262}/_{500}$	„	„	2	$12\ ^{69}/_{500}$	1	$9^{307}/_{500}$	„	„	„	„	1	$2^{262}/_{500}$
Rembang	93	$105^{371}/_{500}$	9	$71^{395}/_{500}$	„	„	102	$177^{266}/_{500}$	71	$82^{442}/_{500}$	3	$66^{375}/_{500}$	28	$27^{449}/_{500}$	„	„
Soerabaija	117	a) $322^{162}/_{500}$	„	„	„	„	117	$322^{162}/_{500}$	78	$166\ ^{85}/_{500}$	35	$152^{166}/_{500}$	4	$3^{411}/_{500}$	„	„
Probolinggo	17	$4^{31}/$	„	„	1	$^{89}/_{500}$	18	$4^{400}/_{500}$	16	$3\ ^{67}/_{500}$	„	„	1	$1^{244}/_{500}$	1	$^{89}/_{500}$
Bezoeki	13	$3^{449}/_{500}$	„	„	1	$^{28}/_{500}$	14	$3^{477}/_{500}$	11	$3^{248}/_{500}$	1	$^{13}/_{500}$	2	$^{216}/_{500}$	„	„
Banjoewangi	34	$167^{125}/_{500}$	21	a) $52^{461}/_{500}$	„	„	55	$220\ ^{86}/_{500}$	51	$209^{250}/_{500}$	2	$9^{325}/_{500}$	2	$1\ ^{11}/_{500}$	„	„
Banjoemas	3	31	„	„	„	„	3	31	„	„	„	„	3	31	„	„
Bagelen	1	5	„	„	„	„	1	5	„	„	„	„	1	5	„	„
Kadoe	137	$2741^{214}/_{500}$	„	„	2	$36^{420}/_{500}$	139	$2778^{134}/_{500}$	6	$110^{451}/_{500}$	50	$1216^{124}/_{500}$	81	$1414^{139}/_{500}$	2	$36^{420}/_{500}$
Madioen	213	$572\ ^{46}/_{500}$	22	$100\ ^{97}/_{500}$	27	$141^{426}/_{500}$	262	$814\ ^{69}/_{500}$	163	$358^{254}/_{500}$	44	$231^{127}/_{500}$	17	$33^{319}/_{500}$	38	$190^{369}/_{500}$
Kediri	45	a) $322^{348}/_{500}$	17	a) $49^{212}/_{500}$	89	$266\ ^{51}/_{500}$	151	$638^{111}/_{500}$	25	$161^{405}/_{500}$	23	$150^{463}/_{500}$	4	$10^{332}/_{500}$	99	$314^{411}/_{500}$
Totaal	950	$7961^{375}/_{500}$	91	$1112^{357}/_{500}$	127	$470^{220}/_{500}$	1168	$9544^{452}/_{500}$	455	$1309^{155}/_{500}$	246	$2674^{283}/_{500}$	211	$2061^{184}/_{500}$	256	$3499^{330}/_{500}$

a) Verbeterde opgaaf.

Of de bestemming der 1309 aan de gebruikers in eigendom toegewezen bouws sedert die toewijzing verandering heeft ondergaan, is uit de ontvangen mededeelingen niet na te gaan. Wel vindt men vermeld dat nog menige verkrijger van agrarischen eigendom naliet zijn regt te doen inschrijven wegens de aan de inschrijving van eigendomsacten verbonden kosten. In den aanvang van 1881 (Indisch Staatsblad n°. 52) is echter aan dit bezwaar te gemoet gekomen door de vaststelling van een laag tarief voor de opmaking en uitgifte van acten van agrarischen eigendom en voor het overschrijven of met hypotheek bezwaren van dat regt. Tevens is bij gemeld Staatsblad de ordonnancie op de in- en overschrijving enz. van den hierbedoelden eigendom verduidelijkt, omdat eene harer bepalingen aanleiding kon geven tot de misvatting alsof ook de acten van eerste vestiging van agrarischen eigendom op zegel moeten geschreven zijn.

Dat de inlander nog weinig gebruik maakt van de gelegenheid om zijn gebruiksregt op grond door eigendom te vervangen, moet voor een groot deel hieraan worden toegeschreven dat ook de kosten op het verkrijgen van de bij de aanvraag benoodigde landmetersbescheiden te hoog loopen. In de residentien waar voor het opmeten van erfelijk individueel bezeten perceelen reeds van ambtenaren van het kadaster kan worden partij getrokken, zal dit bezwaar voortaan zooveel mogelijk worden uit den weg geruimd, daar het in de bedoeling ligt (zie lager blz. 89) de vergoeding voor het opmaken van meetbrieven door bedoeld personeel veel lager te stellen dan het tot dusver geldende tarief en bovendien eene vermindering van 50 pct. toe te staan voor meetbrieven bestemd ter verkrijging van agrarischen eigendom.

Verhuring van grond door inlanders aan niet-inlanders. Voor zooveel deswege door het bestuur opgaven konden worden verkregen, zijn in 1880 door niet-inlanders gronden van de bevolking gehuurd tot eene gezamenlijke uitgestrektheid van 13 771 bouws, tegen 14 926 bouws in 1879 en 13 134 bouws in 1878. Deze huurcontracten hadden voor het meerendeel aanplanting van suikerriet ten doel, namelijk in 1878 en 1879 voor ruim $^{7}/_{10}$, in 1880 voor bijna $^{7}/_{10}$. Al minder en minder gaan partijen er toe over om, op den voet der verordeningen in Indisch Staatsblad 1871 n°. 163 en 1879 n°. 209, hunne overeenkomsten bij het bestuur te doen registreeren. In Probolinggo echter werden eenige overeenkomsten ter registratie aangeboden omdat het wel voorkwam dat voor dezelfde gronden met verschillende ondernemers te gelijk huurovereenkomsten werden gesloten en ook dat iemand gronden verhuurde waarover hij de beschikking niet had.

Hoeveel overeenkomsten in de laatste drie jaren geregistreerd werden, en op hoeveel bouws deze overeenkomsten betrekking hadden, vindt men vermeld in het volgende overzigt.

JAREN.	Aantal gewesten waar overeenkomsten ter registratie werden aangeboden.	Aantal geregistreerde overeenkomsten.	Waarvan gesloten door:		Aantal bouws waarop de overeenkomsten betrekking hadden.	Waarvan in:	
			Europeanen	vreemde oosterlingen.		communaal bezit.	individueel bezit.
1878	17	6113	350	285	7628	6038	1590
1879	15	4868	84	100	6426	4670	1756
1880	15	2342	93	184	3857	3042	815

Hierbij valt op te merken dat in het afgeloopen jaar, even als vroeger, in vele gevallen de aangevraagde registratie moest geweigerd worden omdat de gemaakte bedingen strijdig waren met de bestaande bepalingen. Zoo werden in 1880 in Kadoe ruim 800 overeenkomsten ongeregistreerd teruggezonden. Omtrent den inhoud der in 1880 geregistreerde overeenkomsten is weinig anders aangeteekend gevonden dan dat daarbij als huurprijzen voor de ter beplanting met suikerriet bestemde gronden (1452 bouws) de navolgende sommen per bouw waren bedongen: in Cheribon f 20 à f 30; in Tagal f 25 à f 40; in Pekalongan f 35 à f 40; in Samarang f 20; in Japara f 10 à f 40; in Pasoeroean f 35 à f 50; in Probolinggo f 50; in Bezoeki f 50 à f 65; in Bagelen f 35 à f 40, en in Kediri zelfs tot f 75. De bestemming der overige bij gere-

gistreerd contract in 1880 ingehuurde gronden was als volgt: 283 bouws ter beplanting met tabak, 1631 bouws voor de teelt van padi of van padi en tweede gewassen, 13 bouws uitsluitend voor het verbouwen van tweede gewassen, 106 bouws voor de oprigting van schuren enz., en 372 bouws voor andere niet opgegeven doeleinden.

Van de 9914 bouws welke, voor zoover bekend, bij niet geregistreerde overeenkomsten waren ingehuurd, werden er 7971 met suikerriet beplant. De overige uitgestrektheid werd gebezigd voor de teelt van rijst en andere gewassen (respectievelijk 1433 en 506 bouws), terwijl 4 bouws bestemd waren voor de oprigting van loodsen.

Van de geregistreerde contracten hadden die in Cheribon betrekking op 1200 bouws, die in Samarang op 479, in Tagal op 424, in Bezoeki op 344, in Japara op 272, in Kadoe op 255, in Kediri op 237, in Pekalongan op 235, in Rembang op 132, in Pasoeroean op 99, in Probolinggo op 89, en in vier andere gewesten te zamen op 91 bouws.

Klagten over het niet nakomen van geregistreerde overeenkomsten werden, even als in 1878 en 1879, alleen aanhangig gemaakt in Kadoe, ditmaal ten getale van drie.

Het voorschrift der bovenaangehaalde verordening van Indisch Staatsblad 1871 n°. 163, dat op den verhuurder de verpligting blijft rusten tot het betalen der belastingen en tot het verrigten der diensten die ter zake van den grond verschuldigd zijn, gaf hier en daar aanleiding tot moeijelijkheden. Althans de inning van de landrente van verhuurde gronden ging vaak met bezwaren gepaard, en bleek soms onmogelijk, dewijl de verhuurders niet zelden onmiddellijk de ontvangen huurpenningen verteren. Door sommige residenten is gewezen op de wenschelijkheid om den huurder te verpligten de landrente te voldoen en den verhuurder alleen aansprakelijk te stellen voor de praestatie van de persoonlijke diensten op den grond rustende.

Ontginning door inlanders van woesten (niet tot de dessa's behoorenden) grond. Was in het afgeloopen jaar over het algemeen bij de hoogere inlandsche hoofden meer belangstelling te bespeuren voor de handhaving van de bepalingen nopens het ontginnen van domeingrond door inlanders (Indisch Staatsblad 1874 n°. 79), van de dessahoofden werd nog weinig medewerking ondervonden, omdat zij gaarne de bevolking in het onwettig ontginnen ter wille zijn, in de hoop daardoor hunne inkomsten te zien vermeerderen, en ook omdat het doel der wettelijke voorschriften niet door hen wordt begrepen. Niet zeldzaam waren dan ook de gevallen dat eigenmagtige ontginning van niet tot de dessa's behoorenden grond door den politieregter gestraft werd en dat dorpshoofden, wien ten deze verregaand pligtverzuim kon worden ten laste gelegd, uit hunne betrekking ontslagen werden. Van de in 1879 of vroeger uitgereikte vergunningen tot ontginning werden er weder eenige ingetrokken wegens het niet nakomen van de gestelde voorwaarden. Inzonderheid schoten vele houders te kort in de verpligting om terrassen te maken waar de ontginning op hellend terrein plaats heeft.

De volgende staat bevat de gebruikelijke opgaven nopens de in het afgeloopen jaar verleende vergunningen.

GEWESTEN.	VERGUNNINGEN VERLEEND DOOR: districtshoofden. Aantal personen.	districtshoofden. Aantal bouws. a)	adsistent-residenten. Aantal personen.	adsistent-residenten. Aantal bouws. a)	residenten. Aantal personen.	residenten. Aantal bouws. a)	TOTALEN. personen.	TOTALEN. bouws. a)	Gemiddeld betrof dus elke vergunning (per persoon gerekend) onderstaande uitgestrektheid (in bouws of onderdeelen van bouws).
Bantam	»	»	»	»	16	24	16	24	1 250/500
Krawang	37	88	»	»	»	»	37	88	2 189/500
Preanger regentschappen	3 284	1 884	67	38	176	174	3 527	2 096	297/500
Cheribon	2 746	2 679	25	25	»	»	2 771	2 704	488/500
Tagal	339	236	»	»	36	211	375	447	1 86/500
Pekalongan	470	151	»	»	»	»	470	151	160/500
Samarang	40	38	1	8	»	»	41	46	1 60/500
Ja	115	76	»	»	»	»	115	76	330/500
Rembang	124	85	»	»	523	532	647	617	477/500
Soerabaija	29	30	»	»	175	229	204	259	1 134/500
Pasoeroean	10	10	1	7	89	34	100	51	255/500
Probolinggo	210	326	»	»	189	324	399	650	1 314/500
Bezoeki	184	190	»	»	530	103	714	293	205/500
Banjoewangi	209	264	»	»	1	10	210	274	1 152/500
Banjoemas	639	567	6	2	2	2	647	571	441/500
Bagelen	162	47	»	»	»	»	162	47	145/500
Kadoe	7 345	5 876	63	26	23	9	7 431	5 911	397/500
Madioen	5 233	4 006	9	86	»	»	5 242	4 092	390/500
Kediri	616	325	»	»	50	55	666	380	285/500
Madura	92	48	»	»	»	»	92	48	260/500
Totaal	21 884	16 926	172	192	1 810	1 707	23 866	18 825	394/500
In de twee voorafgegane jaren waren de totalen als hiernevens 1879	26 633	23 918	105	559	1 922	2 468	28 660	26 945	470/500
1878	38 438	30 278	3 270	3 782	2 622	3 361	44 330	37 421	422/500

a) Bij de totalen van elk gewest is deze vlaktemaat in de onderdeelen afgerond.

Uitgifte van gronden in erfpacht. Voor de residentie Tagal zijn bij Koninklijk besluit dd. 1 November 1880 n°. 25 (Indisch Staatsblad 1881 n°. 29) mede de streken aangewezen, waar geen voor den aanplant van koffij geschikte gronden in erfpacht zullen worden afgestaan. Het is voldoende geacht daaronder te begrijpen de terreinen langs de noordelijke hellingen van den Slamat tot aan de wegen langs den voet van het gebergte. Er blijft nu nog alleen eene dergelijke regeling te maken voor Bezoeki, als wanneer de aanwijzing, bedoeld bij art. 9 *f* van het Koninklijk besluit tot regeling der agrarische aangelegenheden, welk artikel is gewijzigd bij Indisch Staatsblad 1877 n°. 270, voor veertien gewesten zal hebben plaats gehad. Ten aanzien van de vier andere gewesten waar de gouvernementscultuur bestaat, namelijk Japara, Bantam, Krawang en Banjoewangi, is in 1879 (zie vorig verslag blz. 80/81) en in Mei jl. beslist dat van eene reserveering van streken voor de koffijcultuur op den bedoelden voet geen sprake behoeft te zijn.

Even als in 1879 werd ook in het afgeloopen jaar in de gereserveerde streken nog tot de uitgifte in erfpacht van enkele perceelen overgegaan die wel is waar niet in het algemeen voor de koffijteelt ongeschikt waren, doch door hunne ligging noch voor de gouvernementscultuur, noch, in de naaste toekomst althans, voor de vrije teelt der bevolking in aanmerking konden komen. Dergelijke uitgiften zullen echter niet meer plaats vinden. De Indische Regering is namelijk bij nadere overweging te rade geworden dat het afstaan in de gereserveerde streken van gronden, die op zich zelven voor de koffijcultuur niet als ongeschikt waren aan te merken, niet wel vereenigbaar was met het wettelijk voorschrift en ook niet met de aan de reserveering ten grondslag liggende verwachting, dat de bevolking op den langen duur de niet voor de instandhouding van de verpligte cultuur benoodigde woeste gronden in de gereserveerde streken uit vrije beweging met koffij zal beplanten. Bovendien leerde de ervaring dat het in de bedoelde gevallen onder de voorwaarden van uitgifte steeds opgenomen verbod om op de aangevraagde perceelen koffij te planten aan de erfpacht van die gronden weinig waarde deed hechten.

In het afgeloopen jaar werden in erfpacht *toegezegd* 103 perceelen, tegen 76 in 1879, en *afgestaan* 81 perceelen, tegen 46 in 1879. Al deze perceelen [1]) waren weder door belanghebbenden zelven uitgezocht en aangevraagd

Van de 81 in 1880 afgestane perceelen waren er 17 nog in dat jaar toegezegd en dus ook onder het eerstbedoelde getal van 103 begrepen. Van de overige 64 waren er 48 in 1879 [2]), 12 in 1878 en 1 in 1877 toegezegd, terwijl er 3 zonder voorafgegane toezegging werden afgestaan.

De ingekomen erfpachtsaanvragen, welke in het afgeloopen jaar voorloopig of definitief werden ingewilligd, hadden dus betrekking op 167 verschillende perceelen, en deze waren alle door Europeanen aangevraagd op één na, van 300 bouws in de Preanger regentschappen, dat verlangd werd door een Chinees.

Voor 27 dezer 167 perceelen werd de erfpacht niet op het volle maximum van 75 jaren bepaald, dewijl de gronden bestemd waren om een deel uit te maken van perceelen die reeds in het bezit der aanvragers waren, en het wenschelijk werd geacht de nieuwe erfpacht te doen eindigen tegelijk met het regt op de oorspronkelijke perceelen. Een der toegezegde perceelen (in Tagal) bestond uit moerasgrond en moest dienen tot uitbreiding van een vroeger uitgegeven perceel, dat bestemd is voor het aanleggen van vischvijvers.

Van de in 1880 en vroeger afgestane perceelen werden er in het afgeloopen jaar in de openbare registers ingeschreven — dus door de aanvragers aanvaard — 68 (te zamen 17 740 bouws beslaande), tegen 56 (te zamen groot 16 873 bouws) in 1879. In beide jaren te zamen werden dus aanvaard 124 perceelen, waarvan alleen in de Preanger regentschappen 41, in Kediri 20, in Samarang 16 en in Pasoeroean mede 16, terwijl de overige 31 over tien andere gewesten verdeeld waren. Er waren nu bij het eind van 1880 in de registers ingeschreven — behalve de gronden waarvan de huur in erfpacht is geconverteerd, en de daaraan, gelijktijdig met de conversie, toegevoegde nieuwe gedeelten (verg. de volgende bladzijde) — 330 erfpachtsperceelen, te zamen eene oppervlakte beslaande van 87 984 bouws, waarvoor — wanneer zij alle reeds nu pacht moesten opbrengen — aan pachtschat zou zijn te betalen een bedrag van p. m. f 335 000 's jaars, ongerekend de verponding waarvan het bedrag uit den aard der zaak bij voorbaat niet is op te geven. In 1880 waren nog slechts 29 perceelen tot betaling verpligt, waarvoor aan pacht de som van p. m. f 21 500 en aan verponding ongeveer f 5000 verschuldigd was. (In deze opgaaf zijn niet begrepen 5 zeer kleine perceelen — te zamen 35 bouws — die vroeger met regt van opstal bezeten werden, en waarvoor sedert de uitgifte in erfpacht jaarlijks f 99 pacht is te betalen.) In 1881 vallen 41 perceelen voor 't eerst in de termen om pacht te betalen en stijgt deze tot p. m. f 58 000.

Aan hoofdgeld voor de op hunne gronden gevestigde arbeiders was over 1880 door de erfpachters — daaronder ook begrepen degenen die hunne gronden vroeger in huur bezaten — (à f 5 voor elken arbeider) f 46 490 verschuldigd, tegen f 37 500 over 1879. Wanbetaling werd nagenoeg niet ondervonden; alleen de tijdige kwijting van het hoofdgeld liet soms te wenschen over. Zoo werd van eerstgenoemde som een bedrag van f 19 400 eerst in 1881 ontvangen. Over 1879 bestond geen achterstand meer.

Afzonderlijk vindt men al de hooger bedoelde 330 perceelen vermeld in de bijlage betreffende den landbouw op de huur- en erfpachtsgronden op Java, behoorende bij hoofdstuk ●, afd. I § 1. Als naar gewoonte volgt hier een beknopt overzigt, waaruit tevens blijkt hoevele van de op 31 December 1880 reeds afgestane perceelen destijds nog niet waren aanvaard, en hoevele op dat tijdstip nog slechts waren toegezegd.

GEWESTEN.	Afgestaan en reeds in de openbare registers ingeschreven.		Afgestaan maar nog niet ingeschreven. *a*)		Toegezegd en nog niet afgestaan. *b*)	
	Aantal perceelen.	Aantal bouws. *c*)	Aantal perceelen.	Aantal bouws. *c*)	Aantal perceelen.	Aantal bouws. *c*)
Bantam	9	2 642	„	„	1	206
Krawang . . .	2	211	„	„	„	„
Preanger regentschappen. . .	97	22 423	*d*) 9	2 315	35	13 356
Cheribon . . .	4	1 074	„	„	„	„
Tagal.	3	727	„	„	1	12
Pekalongan . .	33	*e*) 5 912	2	229	2	190
Samarang . . .	39	6 198	2	140	2	450
Japara	3	1 217	„	„	„	„
Rembang . . .	„	„	„	„	1	500
Soerabaija . . .	5	1 874	1	53	3	1 200
Pasoeroean. . .	34	12 376	1	106	23	10 827
Probolinggo . .	5	*f*) 1 785	1	186	2	750
Bezoeki. . . .	2	1 000	1	414	9	4 266
Banjoewangi . .	3	972	„	„	„	„
Banjoemas . . .	1	197	„	„	*g*)	*g*)
Bagelen	6	1 199	„	„	6	1 435
Kadoe	17	3 561	1	184	3	664
Madioen. . . .	17	5 247	5	1 978	2	580
Kediri	*h*) 50	19 369	5	1 013	24	10 501
	330	87 984	28	6 618	114	44 937

a) Ongerekend één — in 1879 afgestaan — perceel (39 bouws in de Preanger regentschappen), waarvan de toewijzing vervallen is, omdat de aanvrager van de gronden heeft afgezien.

b) Voor 16 van de in deze rubriek vermelde perceelen is, in plaats van de in de aanvraag vermelde geschatte uitgestrektheid, reeds de bij opmeting gebleken werkelijke grootte ingevuld.

c) Waar onderdeelen van een bouw voorkomen, is hier voor elk perceel de uitgestrektheid in volle bouws afgerond.

d) Hieronder één perceel dat zamengesteld is uit twee stukken welke aanvankelijk bestemd waren om twee afzonderlijke perceelen te vormen.

e) De uitgestrektheid van het perceel Wonodadi is nader gebleken

[1]) Gronden, welke als één perceel waren aangevraagd, doch wegens hunne geschatte uitgestrektheid van meer dan 500 bouws door de Regering in twee perceelen werden toegezegd of afgestaan, zijn als twee perceelen in rekening gebragt.

[2]) Ongerekend één perceel in de Preanger regentschappen, dat te zamen met een ander perceel, in 1878 toegezegd, als één perceel werd afgestaan.

te zijn 186, en niet 155 bouws, zoo als vroeger is opgegeven. Als oppervlakte van de 29 op 31 December 1879 ingeschreven perceelen werd in 't vorig verslag opgegeven 5469 bouws. Volgens de toen bekende gegevens behoorde daarvoor gelezen te worden 5468 bouws.

f) In 't vorig verslag werd als uitgestrektheid van de toen bestaande 4 ondernemingen, in plaats van 1485, abusievelijk 1486 bouws opgegeven.

g) In 't vorig verslag werd in deze rubriek één perceel vermeld ter grootte van 100 bouws. Daarvan is echter door den aanvrager afgezien, en daar zich ook geen andere gegadigde voordeed, is het besluit van toezegging ingetrokken.

h) Een der in 't vorig verslag opgegeven 42 perceelen is in 1880 gesplitst; van daar dat thans, met inbegrip van de 7 in 1880 bijgekomen perceelen, niet 49 maar 50 perceelen moeten worden vermeld.

In 1880 werden 52 aanvragen om afstand van gronden in erfpacht *afgewezen*, waarvan 4 betreffende gronden die reeds vroeger aan dezelfde aanvragers waren geweigerd, en 5 betreffende perceelen die geheel of gedeeltelijk zamenvielen met gronden waarvoor reeds anderen zich als gegadigden hadden voorgedaan. Al de bedoelde aanvragen, met vermelding van de redenen der afwijzing, vindt men vermeld in bijlage M. Onder de afgewezen aanvragen waren er 2 van aanzienlijke inlanders. De overige gegadigden waren allen Europeanen.

Met het aanwijzen en opmeten in Pasoeroean, Probolinggo en Samarang van perceelen bestemd ter *aanbieding* in erfpacht, waartoe blijkens het vorig verslag (blz. 81) van bestuurswege was besloten, kwam men alleen in eerstgenoemd gewest zoo ver gereed dat in 1880 tot publieke inschrijving kon worden overgegaan. In Probolinggo bleven de stukken nog in behandeling bij den resident, en in Samarang bleek het perceel, dat men op het oog had, niet tot het vrij staatsdomein te behooren, omdat het reeds vóór de uitvaardiging van de ontginningsordonnancie (Indisch Staatsblad 1874 n°. 79) door de bevolking der betrokken dessa, met uitsluiting van de bewoners van andere dessa's, als gemeene weide werd gebezigd. In Januarij jl. heeft de opening van de inschrijvingsbiljetten plaats gehad betreffende de drie in Pasoeroean aangeboden perceelen: Soembergilang, Wonokojo en Pringapoes, alle gelegen in het niet voor de gouvernementskoffijcultuur gereserveerde gedeelte van het district Gondanglegi (afdeeling Malang), en groot 632, 581 en 486 bouws. De gunning had plaats op den voet van f 10,10 per bouw voor Soembergilang, f 9,11 voor Wonokojo en f 8,35 voor Pringapoes. In Maart jl. is de resident gemagtigd geworden het noodige voor te bereiden om eerlang in 't zelfde gedeelte van Gondanglegi weder de inschrijving voor een drietal perceelen open te stellen.

Vervanging van huur door erfpacht. In het afgeloopen jaar werden weder enkele tot dusver in huur bezeten perceelen als erfpachtsperceelen in de openbare registers ingeschreven, namelijk de gronden behoorende tot de drie thee-ondernemingen Parakansalak, Sinagar en Tjirohani in de Preanger regentschappen en tot de suikerfabriek Djatipiring of Blender in Cheribon. Daar de perceelen Sinagar en Tjirohani als ééne erfpachtsonderneming worden beschouwd, werd het aantal in erfpacht afgestane huurperceelen slechts met drie vermeerderd, en bedroeg het op 31 December 1880 67.

Van deze 67 perceelen, die vroeger jaarlijks aan huur hadden op te brengen f 208 143, zal nu voortaan jaarlijks zijn te ontvangen aan pacht (met inbegrip van de pacht over eenige kleine stukken gronds, aanvankelijk met regt van opstal bezeten doch bij de conversie mede in de erfpacht begrepen,) f 147 684, en aan verponding — volgens de globale taxatie op het tijdstip der toezegging van de erfpacht — f 78 498. Voor de vaste arbeiders op de gewezen huurgronden hebben de ondernemers, nu zij erfpachters zijn geworden, bovendien een hoofdgeld van f 5 's jaars te voldoen. De opbrengst van dit hoofdgeld is in de hier te lande ontvangen opgaven niet afzonderlijk vermeld, maar begrepen in de bovengenoemde sommen voor alle erfpachtsperceelen te zamen (zie blz. 83). Bij vier van de 67 zoo even bedoelde ondernemingen werden bij gelegenheid van de conversie der huur in erfpacht aan de tot dusver in huur of met regt van opstal bezeten gronden ook nieuwe (woeste) gronden toegevoegd ter uitbreiding en afronding van de grenzen der ondernemingen, en daarom met de oude gronden als één perceel ingeschreven. Voor deze nieuwe gedeelten, te zamen 2212 bouws, zal, wanneer de tijdelijke vrijdom verstreken is, nog aan pacht ontvangen worden: bij Tjisalak (Preanger regentschappen) en Kandangan (Madioen) f 1926 (verg. vorig verslag blz. 82 noot 2), en bij Parakansalak en Sinagar-Tjirohani f 3042, te zamen f 4968.

Omtrent de voorwaarden waarop de conversie voor deze beide laatste ondernemingen en voor Djatipiring geregeld is, vindt men het noodige aangeteekend in de lijst der erfpachts- en huurgronden op Java, behoorende bij hoofdstuk **O**. Met inbegrip van de toegevoegde nieuwe gronden (zie boven), beslaan de 67 perceelen, waarvan de huur in erfpacht is geconverteerd, eene uitgestrektheid van 34 883 bouws.

In het laatst van 1880 en in den aanvang van 1881 werden nog erfpachtsregten toegezegd op de huurperceelen Tjarennang in Cheribon, Kliwatsoengi in Samarang, Tjimoengkal-belah in de Preanger regentschappen en Tjiboengoer, mede in laatstgenoemd gewest. Sommige aanvragen om vervanging van huur door erfpacht waren in het begin dezes jaars nog in behandeling. Enkele daarvan hadden betrekking op huurgronden welke gelegen zijn in streken die — na het tot stand komen van het huurcontract — werden gereserveerd voor de uitbreiding van de gouvernementskoffijcultuur en waar derhalve geene voor den aanplant van koffij geschikte gronden in erfpacht mogen worden uitgegeven. Vermits de bedoelde huurgronden voor de koffijcultuur geschikt en ten deele daarvoor ook gebezigd worden, rees de vraag of ten gevolge van de reserveering, die geen beletsel kon zijn tegen het verlengen van de huur, het vervangen van de huur door erfpacht moest geweigerd worden. Blijkens de toelichting van het Koninklijk besluit dd. 20 Julij 1870 n°. 15 (Indisch Staatsblad n°. 118), welke der Indische Regering indertijd tot rigtsnoer voor hare handelingen is gesteld, lag het in de bedoeling dat geen conversie zou worden toegestaan ten aanzien van huurgronden die in de termen vielen van art. 9 van het besluit. Bij nadere overweging evenwel is het voorgekomen geen aanbeveling te verdienen om alleen op dien grond de vervanging van de huur door erfpacht onvoorwaardelijk af te wijzen. De toepassing van het voorschrift betreffende het reserveeren van streken voor de gouvernementskoffijcultuur heeft grooter omvang gekregen dan bij de uitvaardiging van het besluit van 1870 werd voorzien, en bovendien worden in de bewuste streken toch reeds gronden in erfpacht bezeten die vóór de reserveering waren uitgegeven. In Julij jl. is dan ook met 's Konings magtiging aan den Gouverneur-Generaal te kennen gegeven dat, met afwijking in zoover van de in 1870 gegeven bevelen, overeenkomsten tot verhuur van gronden ook dan kunnen worden vervangen door afstand in erfpacht, wanneer de gronden zijn gelegen in streken welke beschikbaar moeten blijven voor de uitbreiding van de op hoog gezag ingevoerde koffijcultuur, mits die vervanging voor den lande voordeelig zij en overigens geen algemeene belangen zich daartegen verzetten.

Verhuur van gronden. Gedurende 1880 werden geen gronden in huur afgestaan, terwijl het getal der bestaande huurperceelen verminderde van 48 (in 't vorig verslag, blz. 82, werd het ten onregte op 49 gesteld) tot 42, daar 1°. de huur van het koffijperceel plantage Rotterdam in Bezoeki na afloop van de overeenkomst niet meer werd vernieuwd; — 2°. van het sedert 1865 buiten ontginning gebleven perceel Tjisolear in Bantam de huur bij onderhandsche acte ontbonden werd; — en 3°. van vier andere perceelen (zie de voorgaande rubriek) de huur vervangen werd door erfpacht. Bij den aanvang van 1881 werden dientengevolge nog 15 632 bouws in huur bezeten (verg. de reeds meermalen aangehaalde bijlage van hoofdstuk **O**), tegen 17 223 bouws bij den aanvang van 1880.

In Pasoeroean werd een perceel van ongeveer 150 bouws in het district Sengoro (afdeeling Malang) in huur gevraagd, doch geweigerd, omdat de uitgifte in strijd zou zijn met de belangen der bevolking. Voorts werden in de Preanger regentschappen twee perceelen, in het district Tjipoetri (afdeeling Tjiandjoer), in huur verlangd ter uitbreiding van het gezondheids-établissement Sindanglaija. Omtrent deze aanvraag was bij het eind van 1880 nog niet beslist.

Met betrekking tot de sub 1°. en 2°. hierboven bedoelde

door den lande teruggenomen perceelen, groot 100 en 300 bouws, valt nog aan te teekenen dat de tot het huurland in Bezoeki behoord hebbende koffijplantsoenen, voor zoover zij de moeite van onderhoud waard blijken, onder de naburige dessa's zullen worden verdeeld, terwijl de 300 bouws braak liggende gronden van Tjisolear (Bantam) beschikbaar worden gehouden om, op aanvrage van de bevolking, aan deze ter ontginning te worden afgestaan. Hiervan is aan de bevolking mededeeling gedaan. Gebouwen of opstallen kwamen op geen der beide perceelen voor.

Verkoop van grond. Als gewoonlijk volgt hier een gewestelijk overzigt van de uitgestrektheid der » kleine stukken gronds", in 1880 op den voet van art. 62, 2de lid, van het Regeringsreglement door het Gouvernement aan particulieren, waaronder ook inlanders, in eigendom afgestaan, en van de daarvoor bedongen koopprijzen.

GEWESTEN.	Uitgestrektheid in M².	Bedongen koopprijs.
Batavia.	26 563	f 4 252
Preanger regentschappen .	146 612	8 589
Cheribon	236 645	8 301
Tagal	8 587	618
Pekalongan	13 955	1 016
Samarang.	62 547	9 825
Japara	84 290	3 232
Rembang	105 927	5 494
Soerabaija.	464 812	16 259
Pasoeroean	144 915	8 800
Probolinggo	28 818	1 823
Bezoeki.	25 348	1 817
Banjoemas.	70 349	3 405
Bagelen	60 926	2 706
Kadoe	55 360	4 619
Madioen	[1]) 36 101	1 033
Kediri	193 834	14 732
Te zamen . .	1 765 589	f 96 521

1) Hieronder 26 perceelen die tegen een minimumprijs van f 0,01 per M². aan minvermogenden werden afgestaan.

Openbare verkoop bij opbod op den voet van Indisch Staatsblad 1876 n°. 117 vond in 1880 plaats in Probolinggo, Bezoeki, Japara en Samarang. De cijfers betreffende de uitgestrektheid der aldus geveilde perceelen en de daarvoor betaalde sommen zijn in bovenstaand overzigt begrepen, doch niet afzonderlijk vermeld.

Afstand van grond met regt van opstal. Doorgaans werd tot dusver bij de uitgifte van gouvernementsgronden met regt van opstal de duur van dat regt al dadelijk op het maximum van 30 jaren bepaald. In den loop van 1880 (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 3588) heeft echter de Indische Regering als regel aangenomen om het regt van opstal aanvankelijk slechts voor korten tijd, bijv. voor 5 of 7 jaren, te verleenen wanneer de gronden benoodigd zijn voor ondernemingen, die door den onzekeren kans van slagen aan de mogelijkheid van verplaatsing bloot staan, en waarvoor dan ook in den regel geen permanente gebouwen noodig zijn, zoo als ondernemingen voor de bereiding van de koffij der bevolking, tabaksondernemingen en dergelijke. Blijkt de onderneming na verloop van dien termijn levensvatbaarheid te bezitten, dan kan het regt voor een gelijk of grooter tijdvak worden verlengd. Op aanvragen om, voor de oprigting van établissementen als de bedoelde, gouvernementsgrond *in eigendom* te bekomen, wordt in den regel afwijzend beschikt, vooral waar het terrein betreft dat voor ontginning kan in aanmerking komen.

In welke gewesten en tot welke uitgestrektheid gedurende het afgeloopen jaar gronden met regt van opstal werden uitgegeven, en hoeveel de daarvoor (in eens) verschuldigde betaling bedroeg, kan blijken uit het volgende overzigt.

GEWESTEN.	Uitgestrektheid in M².	Bedongen prijzen.
Preanger regentschappen .	40 003	f 1 000
Pekalongan	35 450	817
Japara	2 154	118
Pasoeroean	95 500	2 394
Bezoeki.	71 255	502
Banjoemas.	16 576	221
Kediri.	49 617	1 737
Te zamen . .	310 555	f 6 789

§ 2. *Buitenbezittingen.*

Gouvernementslanden van Sumatra. Nieuwe regelingen op agrarisch gebied kwamen voor Sumatra niet tot stand. De ontvangen mededeelingen betreffen dan ook in hoofdzaak slechts eenige weinige erfpachts-aanvragen en de deswege genomen beschikkingen. Wat het gouvernement Sumatra's Westkust betreft, werd door de Indische Regering in den loop van 1880 een viertal dergelijke aanvragen van Europeanen ingewilligd betreffende gronden in de residentie Padangsche Bovenlanden, namelijk drie reeds in bezit genomen perceelen, volgens de schetskaarten groot omstreeks 160, 300 en 1450 bouws, en één perceel groot volgens meetbrief ruim 670 bouws, dat gekozen was in overleg met het bestuur, nadat de belanghebbende bij authentieke acte voor zich en zijne regtverkrijgenden voor altijd had afstand gedaan van alle vermeende regten op eene uitgestrektheid van omstreeks 1280 bouws, in 1873, buiten het Gouvernement om, bij notarieele acte afgestaan door de hoofden van Goegoe (onderafdeeling Solok, afdeeling XIII en IX Kotta). Voor de 670 bouws, door het Gouvernement afgestaan en in dezelfde onderafdeeling gelegen, — het in 't vorig verslag blz. 83, noot 2, reeds genoemde perceel Boekit Gompong, — werd nog vóór het einde des jaars een regelmatige titel verkregen. Het aantal ingeschreven erfpachtsperceelen ter Sumatra's Westkust, alle vermeld in eene der bijlagen van hoofdstuk Ⓞ, afd. I, § 2, klom daardoor tot 17, te zamen eene uitgestrektheid beslaande van 8512 bouws. Aan de houders van de drie hierboven in de eerste plaats genoemde perceelen werd, op hun verzoek, tot in 1881 uitstel verleend om zich alsnog de voor de inschrijving noodige landmetersbescheiden te verschaffen. Op twee dezer perceelen, dat van 160 bouws in de onderafdeeling Solok en dat van 300 bouws in de onderafdeeling Sinkarah, werd reeds in 't vorig verslag gedoeld (blz. 83 noot 1). De houder van het derde perceel, mede in laatstgenoemde onderafdeeling gelegen, en welks uitgestrektheid aanvankelijk op 2000 bouws was geschat (zie het verslag van 1879 blz. 95), was tot het aanvragen van erfpacht eerst overgegaan na door het Gouvernement tot ontruiming te zijn gesommeerd. Een ander perceel van ruim 485 bouws (Soengei Daras in de onderafdeeling Solok), mede na eene sommatie tot ontruiming door den houder aangevraagd, bleek niet te kunnen worden afgestaan omdat de uitgifte zou zijn in strijd met de belangen van het Gouvernement en van de

bevolking. Toch is niet verder tot ontruiming daarvan geprocedeerd. De houder heeft namelijk in Augustus 1880 bij notarieele acte van alle vermeende regten op het perceel afstand gedaan, nadat hem van regeringswege eene som van f 4300 was toegekend, voornamelijk ter vergoeding van de kosten door hem gemaakt voor het opmeten en in kaart brengen van de gronden.

De aanvrager van de bovenbedoelde 300 bouws in de onderafdeeling Sinkarah wenschte nog 150 bouws aangrenzende gronden in erfpacht te erlangen, maar op dit verzoek moest met het oog op 's lands belangen afwijzend worden beschikt.

Elders in de gouvernementslanden van Sumatra kwamen in 1880 geen nieuwe erfpachtsondernemingen tot stand. Alleen werden omstreeks 2530 bouws in de Pasoemahlanden (residentie Palembang) aan een Europeschen ingezetene der hoofdplaats Palembang in erfpacht toegezegd, doch dit perceel werd nog niet aanvaard; de aanvrager, die de gronden wenschte te bestemmen voor de teelt van koffij en kina, heeft uitstel verkregen tot in de tweede helft van 1881.

Van een der twee erfpachtsondernemingen op Bengkalis (residentie Sumatra's Oostkust) werd in het afgeloopen jaar de exploitatie gestaakt. De bij het eind van 1880 achterstallige pacht zou de ondernemer moeten aanzuiveren vóór 1 Julij 1881.

Aan het voornemen om op Bengkalis van gouvernementswege gronden te doen uitzoeken ter aanbieding in erfpacht, is gevolg gegeven. Voor twee perceelen, één van ruim 1003 en één van ongeveer 996 bouws, werd blijkens eene aankondiging in de Javasche Courant van 3 December 1880 de inschrijving opengesteld (tot 5 April jl.). Er heeft zich evenwel geen enkele gegadigde voorgedaan.

De jaarlijks verschuldigde pacht (à f 1 per bouw) voor de 19 perceelen die op 31 December 1880 op Sumatra in erfpacht werden bezeten, bedroeg in 't geheel f 11 540 als: voor 6 perceelen in de Padangsche Benedenlanden f 626, voor 10 in de Padangsche Bovenlanden f 7115, voor 1 in Tapanoli f 771 en voor 2 op Bengkalis f 3028. Voor de arbeiders die op bedoelde ondernemingen als opgezetenen gevestigd waren, hadden de erfpachters over 1880 aan hoofdgeld te betalen (à f 2,50 per arbeider) f 1290, namelijk die ter Sumatra's Westkust f 1070, en die op Bengkalis (Sumatra's Oostkust) f 220. Laatstgemelde som was omstreeks Mei jl. nog geheel onaangezuiverd. De erfpachters ter Sumatra's Westkust betaalden het op 31 December 1880 nog verschuldigde hoofdgeld in de eerste maanden van 1881 ten volle af. Over 1879 was door hen aan hoofdgeld verschuldigd en voldaan f 940.

In den aanvang van 1881 zijn van het Gouvernement ook gronden gevraagd in de gouvernementslanden van het gewest Atjeh, en wel 1°. door twee Fransche natuuronderzoekers die zich eenigen tijd hadden opgehouden in het landschap Loöng, een deel van de onder regtstreeksch bestuur staande afdeeling Groot-Atjeh, en met de hoofden van dit landschap onderhandeld hadden over de vestiging van eene landbouwonderneming, waartoe zij zich de beschikking wenschten te verzekeren over eene uitgestrektheid van omstreeks 14 000 bouws; — en 2°. door een Europeesch koopman te Batavia, die erfpacht wenschte te verkrijgen van dat gedeelte van het eiland Waij, mede tot de onderafdeeling Groot Atjeh behoorende, waar geen nederzettingen van inlanders worden aangetroffen. Op de eerstbedoelde aanvrage werd den 22sten Mei jl. afwijzend beschikt, dewijl de Indische Regering den tijd nog niet gekomen achtte om in Loöng op groote schaal woeste gronden voor den landbouw uit te geven. Op de aanvrage betreffende een gedeelte van het eiland Waij is bij een Indisch besluit dd. 18 Julij jl. eene voorloopige toezegging gevolgd, voor zooveel namelijk de verlangde, nader aan te wijzen, gronden bij plaatselijk onderzoek voor uitgifte in erfpacht vatbaar zouden blijken. Op Waij, dat uiterst schaars bevolkt is, scheen het uitgeven van gronden niet tot moeijelijkheden te kunnen leiden.

Afstand van grond in eigendom, op den voet van art. 62, 2de lid, van het Regeringsreglement, vond in 1880 plaats in de gewesten Sumatra's Westkust, Benkoelen en Palembang. Voor de overgedragen 1276, 4137 en 5894 M². werd ontvangen f 77, f 414 en f 288.

Banka. Ook voor dit gewest is thans eene regeling in 't leven geroepen betreffende de uitgifte van gronden in erfpacht (ordonnancie van 18 December 1880, Indisch Staatsblad n°. 223); maar zij geldt alleen voor de kleinere eilanden, niet voor het eiland Banka zelf, waar in de verschillende districten de grond wel voor mijnontginning, maar minder voor landbouw en veeteelt geschikt is. De voorwaarden van uitgifte zijn dezelfde als die welke aanvankelijk voor de residentie Amboina zijn in 't leven geroepen en sedert ook voor de gewesten Celebes, Billiton en Ternate van kracht zijn verklaard. De ordonnancie zal welligt eerlang toepassing vinden op een der eilanden van de onbewoonde Nangka-groep, waar een Europeesch ingezetene van Muntok eene klapperonderneming bezit. Reeds in 1876 had deze Groot-Nangka in erfpacht gevraagd, maar het verzoek kon toen niet in overweging worden genomen bij gemis aan regelen nopens dergelijke uitgiften in de residentie Banka.

Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo. In deze residentie werden door het Gouvernement slechts gronden in eigendom afgestaan op den voet van art. 62, 2de lid, van het Regeringsreglement, en wel te zamen 64 639 M²., waarvoor ontvangen werd f 1293.

Gouvernement Celebes en onderhoorigheden. Sedert December 1879 is eene tweede erfpachtsonderneming in dit gewest gevestigd. Zij beoogt de guano-delving op Poeloe Kabia of Baars-eiland, volgens opmeting groot 59 bouws. Reeds in de twee vorige verslagen werd vermeld dat de uitgifte van dit eiland was toegezegd, maar eerst nu blijkt dat de erfpacht (welke slechts over een tijdvak van tien jaren loopt) bereids in 1879 was aanvaard. Nieuwe erfpachts-aanvragen kwamen in 1880 niet voor. In eigendom werden door het Gouvernement enkele kleine terreinen afgestaan tot eene gezamenlijke uitgestrektheid van 111 963 M²., waarvoor f 11 646 als koopprijs werd ontvangen.

Menado. Ten gevolge van de in 't vorig verslag (blz. 83) vermelde ordonnancie van 21 September 1879 (Indisch Staatsblad n°. 279) hebben verscheidene personen, die zonder regtmatigen titel gouvernementsgronden in de Minahassa in bezit hielden, zich het afgeloopen jaar ten nutte gemaakt om hun verzuim te herstellen. Of nog sommigen zijn nalatig gebleven en of deze de gronden al dan niet hebben ontruimd, is niet gemeld [1]). Alleen blijkt dat zonder uitzondering regt van eigendom wordt aangevraagd, ook voor perceelen die eene grootere uitgestrektheid hebben dan 10 bouws. Daar echter het Koninklijk besluit tot regeling van de agrarische aangelegenheden (Indisch Staatsblad 1870 n°. 118) aan de uitgifte van gouvernementsgronden in eigendom de beperking verbonden heeft dat zoodanige verkoop slechts mag betreffen stukken gronds die ieder eene oppervlakte van 10 bouws niet te boven gaan, doen de houders van groote perceelen voor elke 10 bouws afzonderlijke meetbrieven opmaken en vragen die gedeelten als afzonderlijke stukken in eigendom. Gedurende 1880 werden eigendomstitels uitgereikt voor eene gezamenlijke uitgestrektheid van 1 011 927 M². De koopprijzen beliepen gezamenlijk f 5990.

Door inschrijving van de erfpacht voor de 2 blijkens 't vorig verslag in 1879 toegezegde perceelen — Masaran in het district Toulian, groot ruim 418 bouws, en Kanto in het district Tonsea, volgens verbeterden meetbrief groot ruim 727 bouws — klom het getal erfpachtsondernemingen tot 4, te zamen eene uitgestrektheid beslaande van 6028 bouws. Behalve de pacht (à f 1 per bouw) had het Gouvernement over 1880 nog f 452,50 te ontvangen wegens hoofdgeld voor de op de erfpachtsperceelen gevestigde (181) arbeiders. Voor nadere bijzonderheden omtrent de bedoelde

[1]) Ter zake van onregtmatig bezit is, eenige jaren geleden, een ondernemer die zich op het eiland Bangka (district Menado) had nedergezet, van daar verwijderd geworden. Deze heeft toen eene possessoire actie tegen de Indische Regering ingesteld, hierop gegrond dat hij het eiland door koop van de inlandsche hoofden zou hebben verkregen. Dit proces is nog niet ten principale beslist. Bij eene onlangs door den Hoogen Raad der Nederlanden (bij arrest van 29 April 1881) bevestigde interlocutoire uitspraak van het Hooggeregtshof te Batavia van 30 Januarij 1879 (verg. het verslag van dat jaar blz. 96/97) is den bedoelden ondernemer toegestaan om door getuigen te bewijzen dat hij op Bangka eenige regten kan doen gelden.

vier erfpachtsondernemingen zie men eene der bijlagen van hoofdstuk **O**. Nog een vijfde perceel (circa 394 bouws in het district Langowan) werd in 1880 toegezegd, maar de aanvrager verkreeg vergunning om de inschrijving uit te stellen tot in 1881. Omtrent een paar erfpachts-aanvragen was bij het eind van 1880 nog niet beschikt.

Inhuurneming van gronden der inlanders door niet-inlanders kwam in 1880 in dit gewest niet voor. Nu zich in de Minahassa geen ondernemers meer inlieten met de bereiding van tabak voor de Europesche markt, vielen ook geen gronden meer in te huren voor het oprigten van droogloodsen. En zij die zich gronden der bevolking zouden willen verschaffen voor de teelt van muskaatnoten, worden daarvan teruggehouden door de bepaling (art. 3 der ordonnancie in Indisch Staatsblad 1877 n°. 127) dat de huur voor niet langer dan vijf jaren mag gesloten worden.

Van de gelegenheid, den inlander door de ontginnings-ordonnancie (Indisch Staatsblad 1879 n°. 89) geboden, om zich in de gouvernementslanden der residentie Menado erfelijk individueel bezit van grond te verschaffen, wordt tot nog toe slechts zeer weinig gebruik gemaakt. Dit wordt hieraan toegeschreven dat allerwegen in de Minahassa groote uitgestrektheden gronds aan bepaalde personen, maar veel meer nog aan familien, toebehooren. De behoefte aan ontginning van domeingrond doet zich dus slechts in zeer enkele gevallen gevoelen. Daarbij komt dat men liever de vroeger reeds ontgonnen terreinen op nieuw bebouwt dan woeste gronden voor 't eerst in ontginning te nemen. Men tracht dus in de meeste gevallen familiegrond in gebruik te krijgen, waartoe vaak terreinen gerekend worden die reeds jaren lang braak hebben gelegen en soms weder met bosch zijn begroeid. Ten einde van lieverlede dit familiebezit aan meer regelmaat te onderwerpen, is de resident er onlangs op gewezen, dat hij aan de ontginnings-ordonnancie de bevoegdheid ontleent om uit te maken welke gronden, als kennelijk verlaten, gerekend moeten worden weder vrij staatsdomein te zijn geworden.

Nu sedert 't laatst van 1879 ten aanzien van de gouvernementskoffijcultuur in de Minahassa de zoogenaamde Preanger-regeling van toepassing is verklaard (zie vorig verslag blz. 195), behoort aldaar ook te worden overgegaan tot het reserveeren van de gronden, benoodigd voor de uitbreiding en instandhouding van die cultuur. De Indische Regering heeft in Mei jl. het verlangen te kennen gegeven dat daarbij, in den geest van het in 1876 voor Java bepaalde (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 2909), van het beginsel worde uitgegaan om ten behoeve der gouvernements-koffijcultuur in den regel *niet* te beschikken over gronden der bevolking, en in elk geval tot zoodanige beschikking niet over te gaan dan nadat telkens daartoe magtiging van het Gouvernement is verkregen. Aan elk voorstel van dien aard moet een plaatselijk onderzoek voorafgaan, ook ter bepaling van het bedrag dat aan de regthebbenden, ingevolge de 3de alinea der agrarische wet (Indisch Staatsblad 1870 n°. 55) als schadeloosstelling toekomt. (Tot dusver was het in de Minahassa gewoonte om gemeenschappelijk of individueel bezeten gronden der bevolking voor de koffijcultuur in gebruik te nemen zonder schadeloosstelling.) Het even bedoelde onderzoek naar de onvermijdelijkheid van zoodanige beschikking — op Java door den hoofdinspecteur der koffijcultuur in te stellen — zal in de Minahassa door den resident kunnen geschieden.

Amboina. Met 31 December 1880 is de termijn verstreken die krachtens de ordonnancie van 31 October 1878 (Indisch Staatsblad n°. 281) ook in deze residentie aan de gebruikers van gouvernementsgronden zonder regtmatigen titel gelaten was om hun verzuim goed te maken. Opgaven waaruit zou kunnen blijken welk gevolg de verordening heeft gehad, zijn tot dusver niet ontvangen. In het afgeloopen jaar werd slechts één eigendomstitel uitgereikt, voor een perceel ter grootte van 46.5 M²., dat tegen f 1 per M². werd afgestaan.

Het aantal in erfpacht bezeten perceelen bleef zich, even als in de twee voorafgegane jaren, bepalen tot 4, te zamen groot 896 bouws, welke met de erfpachtslanden op Sumatra en Celebes vermeld zijn in de meerbedoelde bijlage van hoofdstuk **O**. Een verzoek om afstand in erfpacht van twee der tot dit gewest behoorende Schildpad-eilanden kon niet in behandeling worden genomen, omdat de aanvragers in gebreke bleven de vereischte inlichtingen omtrent de grootte enz. dier eilanden te verstrekken.

Omtrent de verhuring van gronden der bevolking aan niet-inlanders zijn eerst bij ordonnancie van 8 December 1880 (Indisch Staatsblad n°. 217) voor dit gewest regelen gesteld; zij wijken eenigszins af van die, welke in 1877 voor de Minahassa zijn tot stand gekomen. Dergelijke verhuring schijnt tot dusver nog alleen op Ceram te zijn voorgekomen (verg. het verslag van 1879 blz. 97 en dat van 1877 blz. 220), maar het is nog niet uitgemaakt of de negorijen die de gronden verhuurden (in West-Ceram ten behoeve eener cacao-onderneming en in Oost-Ceram ten behoeve eener tabaks-onderneming) wel het regt hadden om daarover te beschikken. Dit punt zal eerst tot klaarheid zijn te brengen bij een in te stellen plaatselijk onderzoek. Overigens is hier nog aan te teekenen dat eenige aan het Gouvernement toebehoorende sago-bosschen in West-Ceram sedert jaren (verg. o. a. het verslag van 1876 blz. 201) door een pachter worden geëxploiteerd.

Ternate. In het gouvernementsgebied dezer residentie werden in het afgeloopen jaar geen gronden in erfpacht gevraagd. De in 't vorig verslag (blz. 84) vermelde bereid verklaring van de Indische Regering om een deel van het eiland Obi op den voet van Indisch Staatsblad 1880 n°. 8 in erfpacht af te staan, was in de eerste maanden van 1881 nog niet door eene formeele aanvraag achtervolgd. Trouwens moet aan zoodanige aanvraag eene keuze en opmeting der gronden voorafgaan, waarbij de gegadigde aan geen termijn gebonden is.

Zoo als reeds op blz. 22 hiervóór is vermeld, zijn door eenige Nederlanders plannen beraamd om in het gebied van den sultan van Batjan eene onderneming te vestigen. Onder dagteekening van 16 April jl. is ter zake met het Batjansche bestuur eene overeenkomst gesloten, welke sedert — ingevolge daartoe verkregen magtiging — namens den Gouverneur-Generaal is goedgekeurd door het hoofd van gewestelijk bestuur. Vooraf hebben de ondernemers bij authentieke acte de verpligting aanvaard om zich stipt te gedragen naar alle bepalingen betreffende justitie, politie, belastingen en andere aangelegenheden van publiek belang, welke voor Batjan zijn of zullen worden uitgevaardigd en op hen of hun personeel van toepassing verklaard. Bij bovenbedoelde overeenkomst is door den sultan en de rijksgrooten van Batjan aan de concessionarissen, hunne erfgenamen of regtverkrijgenden voor een tijdvak van 75 jaren het uitsluitend regt verleend tot exploitatie van alle delfstoffen, bosschen, woeste gronden en parelbanken in het gebied van Batjan, met dien verstande evenwel: 1°. dat van de concessie is uitgezonderd het perceel in 1879 door een anderen Europeschen ondernemer van het Batjansch bestuur in huur verkregen (verg. vorig verslag blz. 84); 2°. dat de in het contract genoemde dammarbosschen en parelbank ter beschikking van den sultan blijven; 3°. dat eene voldoende uitgestrektheid woeste gronden ter beschikking van de inlandsche bevolking wordt gelaten voor de verwisseling en uitbreiding van hare aanplantingen, voor het weiden van haar vee, zoomede voor hare begraafplaatsen; en 4°. dat aan de inlandsche bevolking wordt vrijgelaten: *a.* om ook andere dan de sub 3°. bedoelde woeste gronden, zoolang ze nog niet door de concessionarissen in exploitatie genomen zijn, hetzij voor eigen behoeften in ontginning te brengen en in bezit te houden, hetzij tijdelijk te bezigen voor het weiden van vee; en *b.* om tot eigen gebruik hout te kappen en rotting of andere boschproducten te verzamelen in bosschen die nog niet door de ondernemers in exploitatie zijn genomen. Ook zijn de noodige bepalingen gemaakt opdat de concessie geen stoornis oplevere voor de goede werking van de overeenkomst die de verhouding regelt van Batjan tot het Gouvernement. De ondernemers mogen met ontginningen van den bovengrond geen aanvang maken dan nadat het daarvoor bestemde terrein behoorlijk opgemeten en in kaart gebragt en daarvan aan den sultan naauwkeurige aanwijzing gedaan is. Ook moeten vooraf de gronden worden afgebakend die ingevolge de straks vermelde bedingen ter beschikking van de bevolking behooren te blijven. Ten aanzien van de te ontginnen delfstoffen of te teelen gewassen is alleen deze beperking gemaakt, dat de

teelt van papaver, even als ook het bereiden van zout, verboden is. De ondernemers hebben aan den sultan een vaste jaarlijksche cijns (f 1500) te betalen, en voorts eene pachtsom van f 1 per bouw over de uitgestrektheid die door hen in exploitatie wordt genomen. Verlenging van de concessie na afloop van haren duur is afhankelijk van de goedkeuring der Regering. De concessie vervalt van regtswege wanneer: 1°. de cijns of pacht langer dan een vol jaar achterstallig is; 2°. de ontginning niet binnen vijf jaren is aangevangen, en 3°. de aangevangen exploitatie gedurende drie jaren geheel of zoo goed als geheel mogt blijven gestaakt.

De beoogde inhuurneming van de Mapia-eilanden (benoorden Nieuw-Guinea) — zie vorig verslag blz. 84 — is buiten verdere behandeling gebleven nadat de aanvrager verklaard had zich terug te trekken. Ook de verwachte aanvrage van een paar ondernemers, die welligt prioriteitsregten op eene exploitatie aldaar konden doen gelden, is uitgebleven.

V. Kadastrale en andere opnemingen. [1)]

§ 1. *Kadaster.*

Gedurende het afgeloopen jaar werden de kadastrale opmetingen geregeld voortgezet te Soerabaija, Samarang, Bandong, Tjiandjoer en Pasoeroean, en werd een begin gemaakt met de metingen te Probolinggo en Kediri. Op 1 Julij 1880 waren de voorbereidende werkzaamheden op de beide laatstgenoemde plaatsen afgeloopen. Van dat tijdstip af kon aldaar de eigenlijke arbeid worden aangevangen, zoodat gerekend kan worden dat in het afgeloopen jaar 6 opmetingssectien een vol jaar hebben gewerkt. Een gedeelte van het personeel voor de metingen te Samarang en te Soerabaija kon achtereenvolgens in Augustus 1880 en Januarij 1881 worden afgezonderd om respectievelijk te Salatiga en omstreken en te Grissee en omstreken met de kadastrale werkzaamheden een begin te maken.

Bij de metingen waren gedurende 1880 gemiddeld werkzaam 10 landmeters, 20 adjunct-landmeters, 5 geëmploijeerden op daggeld en 180 mantri's, terwijl het toezigt werd uitgeoefend door den te Batavia gevestigden ingenieur belast met de leiding van den dienst en door den ingenieur te Soerabaija. Vermits de werkzaamheden van algemeenen chef van het kadaster den ingenieur te Batavia niet meer toelieten om op de détails van het werk genoegzaam het oog te houden, werden in Januarij jl. de contrôle en het toezigt op de kadastrale metingen enz. verdeeld tusschen den in de tweede plaats bedoelden ingenieur te Soerabaija, die in verband daarmede naar Bandong werd verplaatst, en een tot ingenieur bevorderden bewaarder, die zijne standplaats kreeg te Soerabaija.

Ofschoon het inlandsch personeel en verscheidene der jongere Europesche ambtenaren nog niet geheel voor den kadastralen arbeid gevormd waren, en een paar sectien dikwerf zieken telden, vooral onder de mantri's, vorderde het werk toch reeds veel beter dan in 1879, toen (door vijf sectien) opgemeten werden 16 700 hectaren met 17 400 perceelen, terwijl de zeven sectien in 1880 hebben opgemeten 36 500 hektaren met 26 100 perceelen, aldus verdeeld:

SECTIEN.	Gemeten oppervlakte (in hektaren).	Aantal gemeten perceelen.
Soerabaija	3 000	5 000
Samarang	2 500	2 200
Bandong	13 500	6 000
Tjiandjoer	7 500	4 500
Pasoeroean	4 000	3 200
Probolinggo	3 500	2 800
Kediri	2 500	2 400
Totaal . . .	36 500	26 100

Daarenboven werden in de vier gewesten waar de werkzaamheden der gezworen landmeters reeds op de chefs der kadastrale metingen zijn overgegaan (sedert Mei 1880 was dit het geval in Soerabaija en sedert Augustus van dat jaar ook in de Preanger regentschappen, Pasoeroean en Probolinggo) van wege het kadaster nog ongeveer 4000 hektaren woeste gronden opgemeten [2)].

Van het in 1880 gemetene werd in kaart gebragt: te Samarang en te Soerabaija $^4/_5$, te Bandong ruim $^2/_3$, en te Pasoeroean $^1/_3$. Te Tjiandjoer werd de triangulatie berekend, doch met het in kaart brengen van de détails nog niet begonnen, omdat alle krachten moesten worden ingespannen om nog vóór het invallen van den regentijd de rivieren op te meten die het district begrenzen, terwijl later de opmeting van woeste gronden veel werk gaf. Te Kediri en Probolinggo was de triangulatie nog niet ver genoeg gevorderd om aan het in kaart brengen te kunnen beginnen.

Sedert den aanvang der kadastrale metingen (in 1874) tot 1 Januarij 1881 is nu door het kadaster op Java in het geheel gemeten eene oppervlakte van pl. m. 77 000 hektaren met 66 000 perceelen en blokken, waarvan nagenoeg $^2/_3$ in kaart is gebragt.

Omtrent de verrigtingen gedurende het afgeloopen jaar kan nog vermeld worden dat het getal gemeten hektaren te Samarang en Soerabaija betrekkelijk gering was, doordien men te doen had met sterk bebouwd en zeer versnipperd terrein. Daarenboven werd hier veel tijd besteed aan het in kaart brengen, de inhoudsberekening, het tabellariseeren van de gegevens en het kopieeren van de plans. Door de sectien Pasoeroean en Tjiandjoer werd ook slechts eene betrekkelijk geringe oppervlakte gemeten; in eerstgenoemd gewest was dit hieraan te wijten, dat de hoofdplaats in de meting begrepen was; wat Tjiandjoer betreft, hieraan, dat, zoo als hooger werd gezegd, de voorrang is toegekend aan de opmeting van rivieren. De sectie Bandong heeft meer werk geleverd dan in den regel van eene sectie verwacht kan worden; deze gunstige uitkomst is voor een deel toe te schrijven aan de buitengewone werkzaamheid van den chef der metingen, voor een ander deel aan den gunstigen aard van het terrein.

Bij de kadastrale bewaringen, tot dusver nog alleen bestaande te Batavia en Soerabaija (op laatstgenoemde plaats sedert 1 Julij 1880), hield men zich, behalve met het loopende werk, zooveel mogelijk bezig met de overwijzingen die noodig waren om het oude kadaster met het nieuwe in verband te brengen, en met de ineenzetting van de kadastrale boekhouding. Ten einde het in werking treden van het nieuwe kadaster te bespoedigen, werd in Mei 1880 het personeel der bewaring te Batavia met één landmeter vermeerderd. De bewaarder aldaar beschikte dientengevolge bij het eind van 1880 over 2 landmeters en 1 adjunct-landmeter, en die te Soerabaija over 1 adjunct-landmeter. Bij elk der beide kantoren waren bovendien 2 klerken en 1 mantri in dienst. In Februarij jl. is nog een, niet aan het kadaster verbonden, ambtenaar tijdelijk op het kantoor te Batavia in dienst gesteld, om eenige werkzaamheden te verrigten uitsluitend met de verpondingsbelasting in verband staande.

Bij de bewaring te Batavia werden in 1880 afgegeven 90 meetbrieven, 730 landmeters-kennissen en 234 extracten uit de kadastrale bescheiden, terwijl in 121 gevallen inzage van kaarten of registers werd verleend. Voor het kantoor Soerabaija waren deze cijfers (over zes maanden) respectievelijk 64, 238, 50 en 11. Te Batavia werd voor die verschillende werkzaamheden ten bate van den lande aan salaris ontvangen, met inbegrip van het zegelregt, f 5152, en te Soerabaija f 3274.

Na de aanstelling, in Februarij en April 1880, van 9 adjunct-landmeters en 4 landmeters, reeds in 't vorig verslag vermeld, onderging het kadasterpersoneel in het afgeloopen jaar nog eene aanvulling met 3 andere adjunct-landmeters. Als zoodanig werden benoemd: één van verlof teruggekeerde landmeter der vroegere statistieke opneming [3)], en twee personen die reeds als buitengewoon

[1)] De rubriek „Agrarische opnemingen" wordt thans weggelaten, omdat zij geen stof ter bespreking oplevert. Alleen is aan te teekenen dat het laatste of derde deel van het eindresumé betreffende de regten der bevolking van Java en Madura op den grond nog onderhanden is.

[2)] Sedert Mei 1881 (Indisch Staatsblad n°. 115) fungeeren de ambtenaren van het kadaster ook in Kediri als gezworen landmeters.

[3)] In 't laatst van December 1879 waren uit het personeel dezer opneming nog 5 andere personen bij het kadaster overgegaan, die tot dusver daarbij als buitengewone ambtenaren in dienst waren geweest. Een hunner werd al dadelijk tot bewaarder, de vier overige werden tot landmeters benoemd.

ambtenaar en als geëmploijeerde bij het kadaster in dienst waren. Bovendien keerde een landmeter van het kadaster van verlof terug, en werd een in Indie aanwezig persoon tijdelijk als buitengewoon ambtenaar bij dezen diensttak aangesteld. Daarentegen moesten twee adjunct-landmeters tijdelijk Indie wegens ziekte verlaten. In 't laatst van 1880 werden 5 personen op hun verzoek in de gelegenheid gesteld om hier te lande het examen voor adjunct-landmeter bij het kadaster in Nederlandsch Indie af te leggen, doch slechts 2 hunner voldeden aan de eischen. Aan het in het voorjaar van 1881 in Indie gehouden examen werd deelgenomen door 29 kandidaten. 12 hunner verwierven het diploma, en van deze zijn de 8, die de meeste punten behaald hadden, in Mei jl. in genoemden rang bij het kadaster aangesteld. (Voor verdere bijzonderheden nopens dit laatste examen zie men het beknopt berigt in de Javasche Courant van 10 Mei 1881.)

In Augustus 1880 (Indisch Staatsblad n°. 147) werd eene ordonnancie afgekondigd, ter regeling van het gebruik dat van de uitkomsten der kadastrale metingen te maken valt in de geregtelijke acten betrekkelijk den eigendom en andere zakelijke regten op onroerende goederen. Deze ordonnancie kon, tegen verwachting, ten gevolge van de vertraging welke de zamenstelling van de kadastrale boekhouding bij de bewaring te Batavia ondervond, nog niet van toepassing worden verklaard, doch waarschijnlijk zal dit nog in 1881 kunnen plaats hebben.

Bij hetzelfde besluit (Indisch Staatsblad 1880 n°. 148) werd voor de bewaarders van het kadaster eene instructie vastgesteld, waarbij zoowel hunne werkzaamheden als het gebruik, dat door bijzondere personen en de verschillende takken van openbaren dienst van de kadastrale bescheiden gemaakt kan worden, nader zijn omschreven.

Voor het door particulieren (ten behoeve van 's lands kas) verschuldigd salaris in geval de ambtenaren van het kadaster, daar waar eene kadastrale bewaring is georganiseerd of hun de functien van gouvernements landmeter zijn opgedragen, werkzaamheden verrigten ten dienste van het publiek, is een speciaal, zeer billijk tarief ontworpen, welks vaststelling spoedig kan worden te gemoet gezien, en hetwelk, voor zooveel het kadaster-personeel betreft, zal strekken ter vervanging van het tarief in Indisch Staatsblad 1837 n°. 3. Het salaris is bij het ontworpen speciaal tarief zoo laag gesteld dat in de meeste gevallen geen sprake kan zijn van eene werkelijke vergoeding van hetgeen de werkzaamheden van het kadasterpersoneel den lande kosten, en zulks uit overweging dat die werkzaamheden niet alleen ten goede komen aan hen die er gebruik van maken, maar ook aan het algemeen belang en aan 's lands dienst. Bovendien zal het publiek, in de gewesten waar de functien van gouvernementslandmeter op de ambtenaren van het kadaster zijn overgegaan, worden gebaat doordien het nu geen reis- en verblijfkosten meer te vergoeden heeft, daar de reizen der kadaster-ambtenaren voor rekening van den lande blijven [1]).

Onder de werkzaamheden die, in verband met de opheffing van de statistieke opneming, op het kadaster zijn overgegaan, behoort ook de bijhouding van de kaarten dier opneming, welke arbeid vroeger verrigt werd door de gewestelijke kadastraal-statistieke bureaux. De wijze waarop die bijhouding voortaan zal moeten plaats vinden, is, in den geest van het medegedeelde in 't vorig verslag (blz. 85), door de Indische Regering geregeld bij een besluit van 20 Mei 1880 (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 3557), waarbij ook bepaald werd dat de kaarten der voormalige statistieke opneming en de daarbij behoorende stukken, behalve op de 10 gewestelijke hoofdplaatsen waar de kadastraal-statistieke bureaux gevestigd waren, nog zullen bewaard worden op 14 afdeelingshoofdplaatsen in 8 der bedoelde gewesten [2]). Voor Pekalongan en voor Rembang bleef alleen de gewestelijke hoofdplaats als depôt aangewezen. Volgens het aangehaald besluit hebben de voor de bijhouding aangewezen inlandsche opnemers de grondveranderingen op te meten welke ter kennis van het bestuur gebragt of door hen opgespoord worden. Zij worden gecontroleerd door de mantri's-teekenaars, die voor het bureauwerk verantwoordelijk zijn. Afgescheiden van het toezigt dat door of van wege den chef van het kadaster op de bijhouding wordt uitgeoefend, is aan de hoofden van plaatselijk bestuur de zorg opgedragen dat de mantri's geregeld en behoorlijk werken. Met het oog op den aanmerkelijken achterstand die bij de hierbedoelde bijhouding bestond toen het kadaster de leiding daarvan kreeg, werden aanvankelijk meer mantri's in dienst gehouden dan voor de normale werkzaamheden noodig zullen zijn. Bij het eind van 1880 was de achterstand overal opgeruimd, behalve in Samarang, Banjoemas en Bagelen, waar de bijwerking vermoedelijk eerst in 1882 zal afloopen. Van de 70 mantri's, die blijkens het vorig verslag (blz. 84) waren afgezonderd voor het meten van de grenzen tusschen de afgebakende tegalgronden der inlandsche gemeenten en de tot het staatsdomein behoorende woeste gronden, bleven er bij het eind van 1880 nog 12 met dien arbeid belast in Kadoe en Bagelen. De overige 58 waren in Mei te voren allen bij de kadastrale metingen overgegaan, waar zij niet langer konden worden gemist.

[1]) Vermits het Europeesch en inlandsch personeel der opnemingssectien, zoomede de bewaarders, chefs van kantoren, of de als zoodanig fungeerende ambtenaren van het kadaster reeds in het genot zijn van vaste toelagen voor reiskosten, zijn bij Indisch Staatsblad 1881 n°. 1 de gevallen bepaald waarin het kadaster-personeel nog afzonderlijk reis- en verblijfkosten mag in rekening brengen voor de werkzaamheden, vroeger opgedragen aan de gouvernements landmeters.

[2]) Namelijk in Cheribon, te Koeningan; in Tagal, te Pamalang; in Samarang, te Kendal, Salatiga en Poerwodadi; in Japara, te Japara; in Banjoemas, te Bandjarnegara; in Bagelen, te Keboemen en Wonosobo; in Kadoe, te Temanggoeng; en in Madioen, te Ngawi, Magettan, Ponorogo en Patjitan.

§ 2. *Topografische gegevens betreffende de buitenbezittingen.*

Ingevolge het indertijd door de Indische Regering te kennen gegeven verlangen (zie het verslag van 1877 blz. 48) dat de ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur in de buitenbezittingen zich zouden toeleggen op het verzamelen van topografische gegevens nopens de door hen bestuurde afdeelingen, zijn van enkelen hunner niet onbelangrijke bijdragen ontvangen, waarvan op het topografisch bureau te Batavia een nuttig gebruik is gemaakt.

Voor het verkrijgen van eene goede topografische kaart van Palembang zijn onlangs eenige bijzondere maatregelen genomen. In hoofdzaak zal daartoe te benuttigen zijn de door een der mijningenieurs voleindigde kaart van Zuid-Sumatra, maar deze geeft geen vertrouwbare voorstelling van de Kommering-streken en bevat ook geen aanwijzing van de grenzen tusschen de afdeelingen en onderafdeelingen der residentie. Om de kaart op deze punten aan te vullen, zullen eenige opnemingen noodig zijn, terwijl het voorts wenschelijk geacht wordt eenige loodingen te laten doen in het Ranau-meer. Voor de eerstbedoelde werkzaamheden is in Januarij jl. ter beschikking van den resident gesteld een der opnemers die vroeger bij de civiele opneming van Zuid-Celebes werkzaam zijn geweest. De loodingen in het Ranau-meer zullen worden uitgevoerd door een stuurman en een roerganger of matroos van het in Palembang gestationeerde gouvernements stoomschip *Sampit.*

VI. Transporten.

Ook in het afgeloopen jaar werden bij het vervoer van gouvernements-producten groote bezwaren ondervonden, zoodat de Regering zich weder genoopt zag om aan verscheidene transport-aannemers eene verlenging toe te staan van den termijn van afvoer. In de Preanger regentschappen had men weder te kampen met moeijelijkheden door de veeziekte veroorzaakt, en moest dientengevolge in een gedeelte van het koffijtransport van bestuurswege worden voorzien voor rekening en risico van den aannemer. In weerwil daarvan was er de (trouwens buitengewoon groote) oogst van 1879 zelfs bij het einde van 1880 nog niet geheel afgevoerd.

In het afgeloopen jaar werden de in bijlage N vermelde negen nieuwe contracten gesloten, alle betreffende transporten op Java waarvoor de drie- of vijfjarige aannemingstermijnen met 31 December 1880 ten einde liepen. Ook nu werden weder de meeste contracten voor drie jaren aangegaan. Het vervoer ter reede van Samarang werd, even als vroeger, voor vijf jaren uitbesteed. Het contract voor vervoer ter reede Batavia is, met het oog op de waarschijnlijkheid dat

in 1883 alle schepen in de haven te Tandjong Priok zullen kunnen aanleggen, slechts voor twee jaren van kracht. Voor het transport van koffij uit de binnenlanden van Soerabaija naar de hoofdplaats van dat gewest werd met den tegenwoordigen aannemer alleen voor 1881 gecontracteerd, daar het vooruitzigt bestaat dat in het aanstaande jaar van den spoorweg Soerabaija-Madioen gebruik zal kunnen worden gemaakt. Voor beide transporten werd nu evenwel hooger ingeschreven dan bij de vorige aanneming, waarschijnlijk omdat gegadigden rekenden op de aanzienlijke waardevermindering welke hun materieel ten gevolge van de nieuwe toestanden zal ondergaan. Ook voor het koffij- en zouttransport in Pekalongan, voor dat in Kediri, en voor het vervoer ter reede Bantam waren de laagste inschrijvingsprijzen thans hooger dan bij de vorige uitbestedingen. Wat de beide eerstbedoelde transporten betreft, wordt het er voor gehouden dat de laatstelijk betaalde vrachtloonen den aannemers geen voldoende winst hadden gelaten.

Slechts drie van de nieuwe contracten, die voor het koffij- en zouttransport in Bantam, het vervoer ter reede Cheribon, en dat ter reede Samarang, waren voor den lande voordeeliger dan de afgeloopene. Wel werd ook voor den op- en afvoer naar en uit de binnenlanden van Cheribon over 't geheel een lager transportloon bedongen, doch in het contract is de afvoer uit vier nieuw opgerigte koffijpakhuizen opgenomen, ten gevolge waarvan jaarlijks iets meer betaald zal moeten worden dan gemiddeld volgens het afgeloopen driejarig contract in rekening werd gebragt.

Eene poging om ook in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo eenige transporten naar de binnenlanden en ter reede Bandjermasin door aannemers te doen geschieden, moest, zoo als reeds op blz. 76 is gezegd, bij gemis aan gegadigden voorshands buiten gevolg blijven.

VII. Paketvaart en andere stoomvaartdiensten.

De in 't vorig verslag (blz. 86) vermelde uitbreiding van de diensten der Nederlandsch-Indische Stoomvaartmaatschappij langs de westkust van Sumatra, ten gevolge waarvan het eiland Nias tweemaal 's maands wordt aangedaan, is in Augustus 1880 in werking getreden. Uit het vorig verslag blijkt reeds dat in April van hetzelfde jaar een aanvang is gemaakt met een nieuwen driemaandelijkschen dienst van Soerabaija op de Philippijnen en China, in verband waarmede het getal der reizen naar Australie van vijf tot vier is beperkt, en voor die reizen Soerabaija in stede van Batavia als uitgangs- en eindpunt is aangewezen. Verdere wijzigingen zijn in den loop van 1880 niet in de gesubsidieerde diensten der Nederlandsch-Indische Stoomvaartmaatschappij gebragt. Ook in 1881 zullen door de maatschappij dezelfde diensten zijn te onderhouden als in het afgeloopen jaar, behoudens eene kleine uitbreiding van de lijn Makasser-Boeton. Deze lijn zal, zoowel in het belang van den handel als ter bevordering van de bestuursaanrakingen met het landschap Laiwoei (zie blz. 18/19 hiervóór), de Kendari- of Vosmaersbaai (zuidoostelijke landtong van Celebes) tot eindpunt krijgen, waardoor zij 53 geografische mijlen langer wordt, hetgeen dus voor de 12 reizen per jaar eene vermeerdering geeft van 636 mijlen. Het subsidie voor de verschillende paketvaartdiensten binnen den Nederlandsch Indischen archipel is dientengevolge thans te berekenen over 90 309 geografische mijlen per jaar, daargelaten de eventueel voorkomende reizen van Atjeh naar Poeloe Bras (8 mijlen), en de 1490 mijlen welke méér afgelegd worden wanneer de drie veertiendaagsche diensten 27 in plaats van 26 malen in één jaar voorkomen.

De diensten die niet tot de vaste gesubsidieerde paketvaartlijnen te rekenen zijn, waren in het afgeloopen jaar van minder omvang dan in 1878 en 1879. In de twee laatstgenoemde jaren werden door de stoomschepen der maatschappij achtereenvolgens buiten contract afgelegd 41 022 en 43 316 geografische mijlen, terwijl in 1880 dit mijlental slechts 34 517 beliep.

De bruto-ontvangsten der maatschappij zouden, volgens van haar verkregen opgaven, met inbegrip van het gouvernements-subsidie, hebben bedragen in 1878 f 5 689 269, in 1879 f 5 803 522, en in 1880 f 5 104 176. Vermoedelijk zijn in deze sommen niet de ontvangsten begrepen wegens hare lijnen naar Australie en China.

Hieronder volgt eene driejarige opgaaf van het getal passagiers die door de maatschappij *binnen Nederlandsch Indie* zijn vervoerd, zoowel met hare uitsluitend binnen Nederlandsch Indie als met hare op Australie en China varende mailbooten.

Tusschen Nederlandsch Indische havens vervoerd met de volgende stoomschepen der Nederl. Ind. Stoomvaartmaatschappij.	1878.		1879.		1880.	
	Gouvernements passagiers.	Particuliere passagiers.	Gouvernements passagiers.	Particuliere passagiers.	Gouvernements passagiers.	Particuliere passagiers.
Stoomschepen dienstdoende in de Nederl. Ind. lijnen	75 082	31 374	83 161	36 644	65 382	41 372
	106 456		119 805		106 754	
Idem in de Australie-lijn	335	572	2	970	41	651
	907		972		692	
Idem in de China-lijn .	....	....	....	....	332	269
					601	

In het afgeloopen jaar werd door de maatschappij een door haar aangekocht schroefstoomschip — de *Sumbawa* (van 130 paardenkrachten) — in de vaart gebragt, doch daarentegen verkocht zij de *Tjidani*, een harer twee stoomjachten. Op 31 December 1880 stond dientengevolge hare vloot te boek als bestaande uit 25 mailbooten en 1 stoomjacht. Eerst later is gebleken dat reeds vóór genoemden datum één dezer 26 bodems, namelijk het stoomschip *Merapi* (van 80 paardenkrachten), op eene reis in het oostelijk gedeelte van den Indischen archipel (zie blz. 20, noot 2, hiervóór) verongelukt was. Ter uitbreiding van het materieel waren overigens aangekocht — maar nog niet in Indie aangekomen — een tweede stoomschip van hetzelfde charter als de *Sumbawa* en eene snelvarende raderboot, deze laatste voor den dienst langs Java's noordkust bestemd. Verder was in Schotland eene rivierstoomboot besteld, welke de maatschappij ter Sumatra's Oostkust in de vaart wenschte te brengen. Aan het in Indie in dienst zijnde materieel is onlangs ook de *Baron Bentinck* (van 125 paardenkrachten) ontvallen, welke bodem in Junij jl. in de Java-zee, in de nabijheid van Bawean, heeft schipbreuk geleden.

Even als in 1879 werd ook in het afgeloopen jaar door verschillende stoomschepen onder vreemde vlag, meest in de Straits-Settlements te huis behoorende, eene min of meer regelmatige vaart met Atjeh, Deli, Indragiri, Pontianak, Bandjermasin en enkele andere plaatsen onderhouden. Eene volledige opgaaf van die verschillende diensten kan evenwel niet worden verstrekt.

Behalve de 25 stoomschepen voor de paketvaart, waarvan hooger sprake was, bevonden zich bij het einde van 1880 in den Indischen archipel nog de navolgende stoomvaartuigen onder Nederlandsche vlag, varende op Nederlandsch Indische zeebrieven.

NAMEN.	Grootte in tonnen.	Waar te huis behoorende.	Paardenkracht der machine.
Batavia.	107	Batavia.	18
Amsterdam	98	id.	30
Prins Hendrik der Nederlanden	326	id.	50
Billiton.	244	id.	60

NAMEN.	Grootte in tonnen.	Waar te huis behoorende.	Paardenkracht der machine.
Nijverheid.	98	Batavia.	45
Mangkoe Almansoer . . .	587	id.	120
Vice-admiraal Fabius. . .	484	id.	50
Sing Tjin	322	id.	?
Generaal van Swieten . .	1431	id.	200
Bintang	42	Soerabaija.	18
Atjeh	60	Padang.	15
Raijah Kongsi Atjeh . . .	706	Atjeh.	80
Kongsi Olehleh	35	id.	20
Resident Schiff	104	Riouw.	35
Eersteling.	136	Bandjermasin.	45
Resident Broers.	401	id.	88
Tromp	137	Makasser.	35
Menado	759	Menado.	90
Fathool Nasar (vroeger Adeka)	52	Amboina.	75
Soutbaan	12	id.	8
Egeron	551	Banda.	50

Omtrent de verschillende doeleinden waarvoor bovengenoemde stoomvaartuigen gebezigd werden, zijn slechts weinig bijzonderheden bekend. De *Mangkoe Almansoer*, vroeger toebehoorende aan de stoomvaartreederij » Voorwaarts" te Batavia, en in Mei 1880 in andere handen overgegaan, werd gedurende den verderen loop van het jaar gebezigd voor reizen langs Java's noordkust. In het begin van 1881 is het schip naar Singapore gezonden om aldaar te worden verkocht. De *Sing Tjin*, in 1880 in de vaart gekomen en toebehoorende aan de te Batavia gevestigde reederij » Palembangsche stoomvaartonderneming", deed op onbepaalde tijdstippen reizen tusschen Java's noordelijke havens, Muntok, Palembang, Riouw en Singapore. De *Resident Broers*, te huis behoorende te Bandjermasin, onderhield, in vereeniging met de onder Engelsche vlag varende stoomschepen *Vidar* en *Petrel*, zooveel mogelijk een geregelden maandelijkschen dienst tusschen Bandjermasin, Singapore, Samarang en Soerabaija.

Verder waren in Indie voor particuliere rekening ook eenige stoombarkassen of stoomsloepen in de vaart, waarvan echter geen volledige lijst bekend is. Alleen vindt men vermeld dat de naamlooze vennootschap » Stoombootveer te Soerabaija" er vier bezat (de *Mercurius*, *Brantas*, *Betsy* en *Bromo*) voor haren dagelijkschen dienst tusschen Soerabaija, Grissee en nabij gelegen plaatsen op Madura, en dat eene firma te Batavia er twee in de vaart had (de *Mina* en de *Marie*) voor diensten ter reede aldaar. In de afdeeling Deli (Sumatra's Oostkust) werd door eene stoomsloep om de veertien dagen een geregelde dienst voor personen- en goederenvervoer onderhouden, tot welks instandhouding door het Gouvernement voorloopig geldelijk wordt bijgedragen (verg. blz. 70 hiervóór).

Door eene handelsfirma te Olehleh (Atjeh) werd een te Singapore gehuurd stoomschip (de *Jeannette*) in de vaart gebragt, bestemd om onder Engelsche vlag handel te drijven tusschen Poeloe Pinang en de kustplaatsen van Sumatra, van Tamiang tot Padang, met daartoe behoorende eilanden.

De maildienst tusschen Nederland en Java met de stoomschepen der maatschappij » Nederland" en der » Rotterdamsche Lloyd", waarvoor zoowel in Indie als in Nederland vaste vertrekdagen zijn aangenomen, had in het afgeloopen jaar geregeld plaats.

De Italiaansche stoomvaartreederij Rubattino & C°. te Genua liet hare op Britsch-Indie varende booten de *Malabar*, de *Bengala* en de *Roma* weder geregeld Java aandoen. De lading, door die booten in 1880 te Batavia, Samarang en Probolinggo ingenomen, bestond voor het grootste gedeelte uit suiker.

De in den aanvang van 1881 in werking getreden regtstreeksche maandelijksche maildienst tusschen Londen en Brisbane (Australie) schijnt eene nieuwe schakel tusschen Java en Europa te zullen vormen, daar het voornemen bestaat om op de uitreis, behalve Napels, ook Batavia aan te doen. De *Merkara*, het stoomschip waarmede de nieuwe dienst (die den naam draagt van Queensland Royal mailline) geopend werd, is in Maart jl. te Batavia geweest.

K. Departement van onderwijs, eeredienst en nijverheid.

I. Onderwijs.

§ 1. *Onderwijs voor Europeanen en met hen gelijkgestelden* [1])

Middelbaar onderwijs.

De verbetering welke, na de vaststelling van de Indische begrooting voor 1881, in de traktementen van de directeuren en van onderscheidene leeraren bij het middelbaar onderwijs kon gebragt worden (zie blz. 11 van de Memorie van Toelichting op die begrooting), heeft het bezwaar weggenomen dat de Regering tot nu toe terughield van eene verdere vermindering van de schoolgelden bij de hoogere burgerscholen op Java (zie vorig verslag blz. 87). Immers zoolang de financieele positie der leeraren niet verbeterd was, bestond er grond voor de vrees, dat men bij den te verwachten grooteren toevloed van leerlingen niet over het noodige aantal docenten zou kunnen beschikken. Het ligt thans in de bedoeling het schoolgeld, dat voor alle klassen f 180 's jaars bedraagt, voor de *drie laagste* klassen van de hoogere burgerscholen tot f 120 's jaars te verminderen.

Het in 't vorig verslag vermelde nader voorstel der Indische Regering tot oprigting van eene hoogere burgerschool voor meisjes te Batavia was de vrucht van een onderzoek, ingesteld naar aanleiding der tegen haar eerste voorstel gerezen bedenkingen, waarbij duidelijk aan het licht kwam dat zoodanige inrigting in Indie aan eene bepaalde behoefte voldoen zou. Het Opperbestuur heeft zich dan ook met dit nader voorstel vereenigd, nadat gebleken was dat de vroeger geraadpleegde inspecteurs van het middelbaar onderwijs hier te lande tegen het plan geene bepaalde bezwaren meer hadden. De school zal een driejarigen cursus omvatten, gelijkstaande met dien der drie laagste schooljaren aan eene hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus. Het onderwijs zal zich echter meer in eene taal- en letterkundige rigting bewegen.

Ten einde aan die jongelieden, welke in Indie het eindexamen der hoogere burgerscholen met voldoenden uitslag hebben afgelegd en hunne studien in Nederland wenschen voort te zetten, de gelegenheid te geven om op een bekwaam tijdstip hier te lande aan te komen, is bij Indisch besluit van 17 April 1881 eene regeling gemaakt, strekkende om met geleidelijke overgangen te geraken tot dit resultaat, dat de jaarlijksche cursus bij de hoogere burgerscholen van 1884 af aanvangt in het begin van Julij en eindigt op 15 Mei.

Voor de eindexamens der hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus is den 1sten Julij jl. een nieuw reglement vastgesteld (Indisch Staatsblad 1881 n°. 153).

Bij een besluit van 7 Mei 1880 werd door de Indische Regering uitgemaakt dat de teekenleeraren bij de hoogere burgerscholen te Samarang en Soerabaija niet alleen in het handteekenen maar ook in het regtlijnig teekenen

[1]) Van het te Batavia afzonderlijk uitgegeven wordende jaarlijksch „Algemeen verslag van den staat van het middelbaar en lager onderwijs voor Europeanen en met dezen gelijkgestelden in Nederlandsch Indie" heeft dat over 1879 in den aanvang van 1881 het licht gezien. Daarvan is reeds een exemplaar aan de Staten-Generaal aangeboden.

onderwijs hebben te geven. (Zie Indisch Staatsblad 1880 n°. 97 en 178).

Wederom is afwijzend beschikt op een vijftal verzoeken om meisjes toe te laten tot het admissie-examen voor de hoogere burgerschool te Soerabaija.

De hoogere burgerscholen te Samarang en Soerabaija tellen geen vreemde oosterlingen onder hare leerlingen. Te Batavia zijn de twee Chinesche leerlingen bij het einde van den cursus 1879/80 tot het 4de studiejaar bevorderd. Een hunner heeft echter de inrigting verlaten met het doel om naar Nederland te vertrekken en aan de Utrechtsche universiteit in de regten te gaan studeeren. Aan het toelatingsexamen voor het 1ste studiejaar nam in Augustus 1880 een jeugdige Chinees deel, die echter werd afgewezen. Op een der bijzondere scholen te Batavia, waar uitsluitend leerlingen voor de hoogere burgerschool worden voorbereid, ontvangen niet minder dan 17 jonge Chinezen onderwijs.

Blijkens het verslag der commissie, die belast is geweest met het afnemen in 1880 van het eindexamen der hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus, hadden zich voor dat examen 36 kandidaten aangemeld. Daarvan had 1 zich wegens ziekte moeten terugtrekken. Het getuigschrift van voldoend afgelegd examen werd verworven door 23 kandidaten, die — met uitzondering van 1 leerling uit de hoogste klasse der hoogere burgerschool te Soerabaija — allen afkomstig waren van de afdeeling » hoogere burgerschool " van het gymnasium Willem III te Batavia.

De uitgaven voor het middelbaar onderwijs, met uitzondeing van die voor de schoolgebouwen en de woningen voor het onderwijzend personeel, bedroegen in 1879, volgens herziene opgaven, te Batavia f 248 131, en te Samarang en Soerabaija te zamen, met inbegrip van f 8760 voor de burgeravondschool ter laatstgenoemde plaats, f 118 340, in 't geheel dus f 366 471. In 1880 zouden deze uitgaven, volgens voorloopige gegevens, bedragen hebben: te Batavia slechts f 200 712, en daarentegen op de beide andere hoofdplaatsen gezamenlijk f 158 259, waaronder f 8534 voor de burgeravondschool. De belangrijke verschillen tusschen de cijfers der beide jaren zijn hoofdzakelijk toe te schrijven aan de met 1 October 1879 tot stand gekomen maatregelen, waarvan in 't vorig verslag sprake was, de afschaffing namelijk van het internaat te Batavia, en de aanstelling van meer onderwijzend personeel bij de hoogere burgerscholen te Samarang en Soerabaija als gevolg van de uitbreiding van den driejarigen cursus tot een vijfjarigen. Ook op de ontvangsten waren deze maatregelen van invloed. Te Batavia waren namelijk de inkomsten in 1879 f 85 935 en in 1880 slechts f 41 820, te Samarang achtereenvolgens f 8970 en f 12 960, en te Soerabaija f 14 751 en f 20 421, onder welke beide laatste sommen f 486 en f 630 wegens schoolgelden van de leerlingen der reeds genoemde avondschool.

Omtrent elke der genoemde inrigtingen in het bijzonder kan nog het volgende worden medegedeeld.

a. Gymnasium Willem III te Batavia.

Afdeeling A. (Hoogere burgerschool.) Bij het begin van den cursus 1879/80 telde deze afdeeling 217 leerlingen, waaronder 4 toehoorders. Gedurende dien cursus kwamen daarbij 3 leerlingen en keerden 5 oud-leerlingen terug. Daarentegen werd de inrigting in den loop van dat schooljaar door 31 leerlingen (waaronder 1 toehoorder) verlaten, en bij het einde daarvan door 19 (waaronder 1 toehoorder), die hunne studien nog niet voltooid, en door 22 (allen gewone leerlingen) die een voldoend eindexamen afgelegd hadden. Er bleven dus voor den volgenden cursus over 153 leerlingen (waaronder 2 toehoorders). Van de 50 leerlingen die vertrokken zonder eindexamen te hebben afgelegd, gingen er 9 over naar andere hoogere burgerscholen op Java; 15 vertrokken naar Nederland; 22 werden in verschillende gouvernements of particuliere betrekkingen geplaatst; 2 wenschten hunne studien zelfstandig voort te zetten; 1 werd afgeschreven wegens aanhoudende ziekte; en 1 werd wegens wanbetaling van schoolgeld verwijderd.

Ten tijde der overgangs-examens telden de vier laagste klassen 160 leerlingen, van welke 158 aan die examens deelnamen. Van deze werden 107 tot hoogere klassen bevorderd, namelijk uit de 1ste klasse 38 van de 65, uit de 2de klasse 29 van de 35, uit de 3de klasse 19 van de 34, en uit de 4de klasse 21 van de 26.

Aan het eindexamen werd deelgenomen door 31 leerlingen van het 5de studiejaar en 3 toehoorders, en daarin slaagden 22 leerlingen.

Van de 74 kandidaten (waaronder 1 voor het 3de studiejaar) die zich voor den cursus 1880/81 aanmeldden, voldeden er 40 aan de eischen, allen voor het 1ste studiejaar, en van dezen lieten zich 37 inschrijven. Bovendien werden 3 leerlingen, van andere hoogere burgerscholen afkomstig, zonder examen respectievelijk tot de 2de, 3de en 4de klasse toegelaten. Deze cursus begon alzoo met 193 leerlingen (waaronder 2 toehoorders), van welke 148 van Batavia en 45 van elders afkomstig waren. Van de 191 gewone leerlingen waren er 60 in het laagste, 42 in het tweede, 39 in het derde, 22 in het vierde en 28 in het vijfde studiejaar.

Onder de leeraren kwamen in het afgeloopen jaar weder weinig mutatien en ongesteldheden voor. Een tijdelijke leeraar werd aan het einde van den cursus eervol van zijne taak ontheven; zijne lessen werden voorloopig onder drie zijner ambtgenooten verdeeld. Kort daarop moest een andere leeraar wegens den toestand zijner gezondheid met verlof naar Nederland vertrekken en werd voor dezen een tijdelijke vervanger aangesteld.

Omtrent het gedrag en den ijver der leerlingen zijn wederom gunstige berigten ontvangen. Het schoolverzuim bedroeg in 1880 gemiddeld 5.5 pct., tegen 5.4 pct. in 1879.

De beurs, gevormd uit de gift van den eersten Koning van Siam, kwam aan het einde van den cursus voor de helft beschikbaar. Een der twee leerlingen, wien daarin een aandeel was toegekend, vertrok naar de hoogere burgerschool te Samarang en zijn aandeel werd aan een anderen leerling gegeven. Bovendien volgden 12 leerlingen de lessen geheel of gedeeltelijk op kosten van het te Batavia gevestigde studiefonds voor onbemiddelde leerlingen van goeden aanleg, over welke particuliere instelling nadere bijzonderheden worden vermeld in afdeeling IV van dit hoofdstuk.

Afdeeling B. (Inrigting voor Indische taal-, land- en volkenkunde.) Blijkens het vorig verslag begon de cursus 1879/80 bij deze afdeeling met 20 leerlingen, waarvan 9 in het eerste en 11 in het tweede studiejaar. In den loop van het schooljaar liet zich nog 1 leerling inschrijven, terwijl 1 zijne studien staakte. Aan het einde van den cursus verlieten 12 leerlingen de inrigting, waaronder 9 die met goed gevolg het groot ambtenaars-examen hadden afgelegd. Bij het begin van den nieuwen cursus 1880/81 bleven dus 8 van de oude leerlingen over, terwijl er zich 17 nieuwe lieten inschrijven, waarvan 16 aan het eindexamen eener hoogere burgerschool in Indie hadden voldaan. Van deze 25 leerlingen waren er 17 in het eerste en 8 in het tweede studiejaar.

Onder de leerlingen dezer afdeeling zijn twee Javaansche jongelieden van rang, die de hoogere burgerschool slechts gedeeltelijk hebben doorloopen en niet voornemens zijn het ambtenaars-examen af te leggen.

De verschillende verzamelingen van hulpmiddelen voor het onderwijs bij het gymnasium verkeerden in goeden staat. Sommige gebouwen vereischen belangrijke herstellingen, welke gedurende 1881 zullen worden uitgevoerd.

b. Hoogere burgerschool te Samarang.

De cursus 1879/80 ving bij deze school aan met 65 leerlingen, waarvan 33 in de laagste, 9 in de tweede, 14 in de derde, 8 in de vierde klasse, en 1 toehoorder die de lessen van de tweede klasse volgde. Voor de vijfde klasse hadden zich nog geen leerlingen aangemeld. In den loop van het schooljaar werden 3 leerlingen toegelaten, afkomstig van de hoogere burgerschool te Batavia, terwijl 9 (waaronder naar het schijnt de eenige toehoorder) de inrigting verlieten. Van deze 9 leerlingen werden 5 in openbare of particuliere betrekkingen geplaatst; 3 staakten tijdelijk hunne studien om redenen van gezondheid; terwijl 1 zelfstandig wenschte voort te studeeren.

Ten tijde der overgangs-examens was het aantal leerlingen gedaald tot 62, die allen aan de examens deel namen, en van welke 48 tot hoogere klassen werden bevorderd, namelijk uit de 1ste klasse 23 van de 30, uit de 2de klasse al de 10 leerlingen, uit de 3de klasse 10 van de 13 en uit de 4de klasse 5 van de 9.

Bij het in 't begin van Augustus gehouden toelatingsexamen voor den cursus 1880/81 slaagden er 27 van de

34 adspiranten voor de 1ste klasse; van dezen lieten zich 23 als leerlingen inschrijven. Voorts werden bij het begin van den nieuwen cursus 4 leerlingen van de hoogere burgerschool te Batavia toegelaten, alsmede 6 toehoorders. De nieuwe cursus begon dus met 59 van de vroegere leerlingen en 33 nieuwe, te zamen 92, waarvan 31 in de laagste, 24 in de tweede, 14 in de derde, 11 in de vierde, 6 in de vijfde klasse, en 6 toehoorders. Vijf leerlingen werden in hunne studien geldelijk gesteund door het te Samarang gevestigde » Studiefonds Midden-Java".

In April 1880 werd een tijdelijke leeraar in de moderne talen wegens ziekte van zijne taak ontheven; tot het einde van den cursus werden zijne lessen over de andere leeraren verdeeld. Bij den aanvang van het nieuwe schooljaar werd een tijdelijke vervanger benoemd, die echter in het begin van 1881 wegens redenen van gezondheid 's lands dienst heeft moeten verlaten; in Junij jl. is zijne plaats definitief vervuld geworden door een van hier uitgezonden leeraar.

Sedert October 1879 waren de leerlingen van de eerste klasse gesplitst in twee parallel-afdeelingen. Was hiervoor destijds nog geen vermeerdering van personeel noodig, daar de vijfde klasse nog niet bezet was, bij het begin van den nieuwen cursus was dit anders en moest de formatie met twee tijdelijke leeraren worden uitgebreid.

Omtrent gedrag en ijver der leerlingen zijn wederom gunstige berigten ontvangen. Het schoolverzuim in 1880, meestal door ziekte veroorzaakt, bedroeg gemiddeld 5.9 pct., tegen 5.2 pct. in 1879.

De bibliotheek onderging wederom eenige uitbreiding. De hulpmiddelen voor het onderwijs werden aanmerkelijk vermeerderd met het oog op de behoeften van den vijfjarigen cursus. Een gedeelte van het terrein der school werd afgezonderd voor het kweeken van planten ten behoeve van het onderwijs in de botanie.

c. Hoogere burgerschool te Soerabaija.

Bij deze school begon de cursus 1879/80 met 88 leerlingen, waarvan 33 in de eerste, 26 in de tweede, 18 in de derde en 11 in de vierde klasse, terwijl zich destijds ook hier nog geen leerlingen voor de vijfde klasse hadden aangemeld. In den loop van het schooljaar werden 4 leerlingen toegelaten, waarvan 1 afkomstig was van de hoogere burgerschool te Batavia en 3 van hoogere burgerscholen in Nederland. Een van deze laatsten was de eerste en eenige leerling van de vijfde klasse. Daarentegen werd de inrigting gedurende of bij het eind van het schooljaar verlaten door 16 leerlingen, waarvan 1 te Batavia met gunstigen uitslag het eindexamen aflegde, en 15 hunne studien nog niet voltooid hadden. Van deze 15 leerlingen volgden 4 hunne ouders naar Nederland of elders, staakten 2 tijdelijk hunne studien (de eene om gezondheidsredenen, de anderen wegens financieele bezwaren), terwijl 9 besloten naar eene openbare of particuliere betrekking te dingen.

Ten tijde der overgangs-examens telden de laagste vier klassen 87 leerlingen, van welke 52 tot hoogere klassen werden bevorderd, namelijk uit de 1ste klasse 20 van de 32, uit de 2de klasse 15 van de 28, uit de 3de klasse 11 van de 16 en uit de 4de klasse 6 van de 11.

Bij het toelatings-examen voor den nieuwen cursus 1880/81 slaagden 29 kandidaten voor de 1ste en 1 voor de 4de klasse uit een totaal van 53 adspiranten; van de 30 geslaagden lieten zich 27 als leerlingen inschrijven. Met het begin van den nieuwen cursus werd nog 1 leerling van de hoogere burgerschool te Batavia toegelaten, waardoor de school toen 76 leerlingen van den vorigen cursus en 28 nieuwe, of in het geheel 104 leerlingen telde, verdeeld als volgt: laagste klasse 38, tweede klasse 29, derde klasse 17, vierde klasse 14 en vijfde klasse 6. Uit het Soerabaijasche schoolfonds genoten 4 leerlingen ondersteuning in de kosten hunner studien.

De leeraar in de staatswetenschappen en de geschiedenis kwam in September 1880 van verlof uit Nederland terug, waardoor diens tijdelijke vervanger weder kon worden gemist. Bij het begin van den nieuwen cursus zijn ook de leerlingen der tweede klasse, even als reeds sedert 1878 die der eerste klasse, in twee parallel-klassen gesplitst. In verband hiermede werd het aantal leeraren tijdelijk met twee in Indie aanwezige leeraren vermeerderd. Daar de splitsing van de laagste klasse wel zal moeten worden bestendigd, is in het begin van 1881 de voor die klasse toegestane tijdelijke uitbreiding van personeel door eene blijvende vermeerdering met 2 leeraren vervangen (Indisch Staatsblad 1881 n°. 55).

Het schoolverzuim bedroeg gemiddeld 4.5 pct. en werd voornamelijk door ongesteldheden veroorzaakt. Omtrent de vlijt en het gedrag der leerlingen zijn goede berigten ontvangen. De minder gunstige uitslag der overgangs-examens wordt door het bestuur der school ten deele geweten aan de gebrekkige lokaliteit van het voor de school ingehuurde woonhuis en aan het onvoldoende der leermiddelen voor enkele vakken. Eene verzameling van leermiddelen voor het onderwijs in de scheikunde werd in October 1880 ontvangen, terwijl eene bezending physische instrumenten in den loop van 1881 werd verwacht. De bibliotheek werd eenigszins uitgebreid, maar, even als bij de andere verzamelingen, bestond ook daarbij groot gebrek aan ruimte. Men heeft getracht hierin te voorzien door sedert 1 Maart jl. voor dit doel gebruik te maken van een deel der ruime regentswoning.

Burgeravondschool, verbonden aan de hoogere burgerschool te Soerabaija.

Bij den aanvang van den cursus 1879/80 telde deze school 73 leerlingen. Het aantal leerlingen in elke klasse voor de verschillende leervakken was als volgt:

	1ste klasse.	2de klasse.
wiskunde	54	6
natuur- en scheikunde	42	3
boekhouden	10	8
regtlijnig teekenen	47	7
handteekenen	37	2
staatsinstellingen en staathuishoudkunde	8	

In den loop van het schooljaar vermeerderde het aantal leerlingen met 2.

Aan het einde van den cursus werden tot de tweede klasse bevorderd 12 leerlingen voor de wiskunde, 8 voor de natuur- en scheikunde, 1 voor het boekhouden, 12 voor het regtlijnig teekenen en 9 voor het handteekenen. Voor het met vrucht doorloopen van den tweejarigen cursus werden acht getuigschriften uitgereikt, als: 2 voor de wiskunde, 2 voor de natuur- en scheikunde, 2 voor het boekhouden en 2 voor het handteekenen.

De nieuwe cursus 1880/81 begon met 65 leerlingen, waaronder 29 die van het vorige schooljaar waren overgebleven en 36 nieuwe. De verschillende lessen werden bijgewoond door het hieronder opgegeven aantal leerlingen:

	1ste klasse.	2de klasse.
wiskunde	31	16
natuur- en scheikunde	31	10
boekhouden	17	5
regtlijnig teekenen	35	14
handteekenen	16	7

Van de 65 leerlingen waren er 58 tusschen de 13 en 18 jaar en 7 tusschen de 19 en 26 jaar oud, terwijl 22 reeds eene betrekking bekleedden. Omtrent het doel hunner studien is gemeld dat 25 zich wenschten te bekwamen voor opzigter bij den waterstaat, 12 voor leerling-machinist bij de marine, 1 voor volontair bij de artillerie, 6 voor eene betrekking bij den handel, 3 voor de telegrafie, 5 voor landmeter, 1 voor teekenaar en 1 voor opzigter bij eene fabriek, terwijl 11 nog geen bepaalde keus hadden gedaan.

Aan het denkbeeld (zie vorig verslag blz. 89/90) om het onderwijs in de staatsinstellingen en de staathuishoudkunde te vervangen door dat in de rekenkunde is gevolg gegeven. Het onderwijs werd geregeld gegeven en door de meeste leerlingen goed gevolgd.

In den loop van 1880 legde 1 leerling het examen af voor adjunct-landmeter, 2 slaagden in het examen voor opzigter bij den waterstaat, 1 werd geplaatst als teekenaar bij den artillerie-constructiewinkel, 1 bij het marine-stoomwezen, 2 als boekhouder bij particulieren, terwijl 4 het toelatings-examen der hoogere burgerschool aflegden.

De burgeravondschool maakt gebruik van de lokalen en de verzamelingen der hoogere burgerschool. Ten behoeve van het onderwijs in het bouwkundig teekenen werden eenige modellen aangeschaft.

Lager onderwijs.

Behalve de openbare meisjesschool te Banda-Neira, van welker opening, in Maart 1880, reeds in 't vorig verslag (blz. 90 noot 2) is melding gemaakt, werden van de 7 aldaar genoemde gemengde openbare lagere scholen, tot welker oprigting besloten was, in genoemd jaar nog 4 geopend: te Soekaboemi, Tjiandjoer, Batang en Saparoea. De scholen te Batavia, Oenarang en Sampang bleven dus in 1880 nog achterwege. Die te Batavia is echter later, in Februarij jl., in werking gekomen; zij is te rangschikken onder de eerste lagere scholen en als zoodanig de tweede op genoemde hoofdplaats, waar het aantal gemengde scholen nu is geklommen tot zeven. Overigens is in 1880 nog eene nieuwe school opengesteld te Soerabaija, waardoor die hoofdplaats, nevens vier gemende 2de lagere scholen, nu, even als Batavia, twee 1ste lagere scholen telt. Vermits echter, zoo als mede reeds in 't vorig verslag is medegedeeld, de school te Siboga wegens het gering aantal leerlingen in de eerste helft van 1880 tijdelijk gesloten werd, waren bij het eind van dat jaar in geheel Nederlandsch Indie 107 openbare lagere scholen voor Europeanen in werking, waaronder 14 meisjesscholen, tegen 102, waaronder 13 meisjesscholen, op 31 December 1879. Eerlang zullen, naar hetgeen in 1880 en in de eerste maanden van 1881 is bepaald, nog 2 gemengde scholen worden opgerigt te Kraksaän in Probolinggo en te Tjandi nabij de hoofdplaats Samarang, alsmede 1 meisjesschool te Ambarawa.

Het onderwijzend personeel, dat bij het einde van 1879 uit 292 personen (202 mannen en 90 vrouwen) bestond, was bij het einde van 1880 uitgebreid tot 320 personen (213 mannen en 107 vrouwen).

Bij het einde van 1879 waren bij de openbare lagere scholen ingeschreven 7726 leerlingen (4619 jongens en 3107 meisjes), en een jaar later 8223 (4856 jongens en 3367 meisjes). Onder genoemde totalen waren begrepen 3873 en 4098 niet-betalenden en 593 en 643 kinderen van inlanders en vreemde oosterlingen. Deze laatsten, 201 in getal (tegen 266 in 1879), waren bijna uitsluitend Chinezen.

De gewone gedétailleerde opgaven omtrent het aantal scholen, onderwijzers en leerlingen, op elke der 75 plaatsen (51 op Java en Madura en 24 in de buitenbezittingen) waar bij het eind van het afgeloopen jaar openbaar lager onderwijs gegeven werd, vindt men in bijlage O.

Het onderwijzend personeel werd voltallig gehouden, zoo door herplaatsing van onderwijzers die van buitenlandsch verlof terugkeerden, als door nieuwe aanstellingen. In 1880 werden aangesteld: 20 onderwijzers en 6 onderwijzeressen die uit Nederland waren gezonden, benevens 3 onderwijzers en 28 onderwijzeressen die zich in Indie hadden aangemeld en die naar gebruik voor één jaar op de proef moesten werkzaam zijn.

De berigten over het verstrekte onderwijs zijn weder over het algemeen gunstig. Ook in het afgeloopen jaar leed het onderwijs echter op sommige plaatsen door ziekte en mutatien, vooral onder de onderwijzeressen. Het schoolverzuim bedroeg in 1880 gemiddeld 23.5 dagen per leerling, tegen 25 dagen in 1879.

De teekencursus te Batavia was aan het einde van 1880 nagenoeg zonder leerlingen, een gevolg van de omstandigheid dat de onderwijzer telkens door ziekte verhinderd werd les te geven; in het laatst van December werd hij daarom door een ander vervangen. Te Samarang werden deze lessen op 31 December jl. bijgewoond door 62 leerlingen; voor Soerabaija is het aantal leerlingen op den teekencursus niet opgegeven. De uitkomsten van het teekenonderwijs worden niet zeer voldoende genoemd.

Uit de aangehaalde bijlage O blijkt, dat op 31 December 1880 de laagste klasse der verschillende scholen gemiddeld 51.5 pct. der leerlingen bevatte, de middelste 37.3, en de hoogste klasse 11.2 pct., welke verhouding op 31 December 1879 was 51.1, 39.05 en 9.85 pct.

De lagere scholen werden in 1880 verlaten door 3373 leerlingen, waarvan slechts 313 alle klassen hadden doorloopen; de anderen verlieten de school meestal omdat hunne ouders zich elders gingen vestigen. Ook nu is het niet mogelijk op te geven hoevelen van dezen op de lagere scholen van hun nieuwe woonplaats werden ingeschreven.

De voorgenomen verlaging van schoolgelden (zie vorig verslag blz. 90) is bij Indisch Staatsblad 1881 n°. 8 vastgesteld en met 1 Maart jl. bij alle scholen in werking getreden. Ook is de gratis-verstrekking aan niet-betalende leerlingen van de benoodigdheden voor het onderwijs in de vrouwelijke handwerken, waarvan eveneens in het laatste verslag sprake was, bij Indisch Staatsblad 1881 n°. 25 definitief geregeld.

Aangaande het onderwijs in elementairen handenarbeid volgens de methode van den Deenschen ritmeester Clausen Kaas (zie vorig verslag blz. 90) kan worden medegedeeld dat overwogen wordt of die methode voorloopig als proef bij enkele scholen kan worden toegepast. Intusschen is een gouvernements onderwijzer te Samarang uit eigen beweging er toe overgegaan dat onderwijs buiten de schooluren te geven.

Het meubilair en de leermiddelen der openbare lagere scholen verkeerden in goeden toestand. In overleg met den directeur van onderwijs, heeft de directeur der burgerlijke openbare werken bij circulaire dd. 8 Januarij 1881 nieuwe regelen vastgesteld voor den bouw en de inrigting van gouvernements schoollokalen ten behoeve van het Europeesch lager onderwijs (verg. vorig verslag blz. 90).

Omtrent de uitgaven en ontvangsten van het openbaar lager onderwijs voor Europeanen zijn over 1879 de verbeterde en over 1880 de voorloopige opgaven ontvangen die hieronder volgen.

	1879.	1880.
Uitgaven wegens traktementen, schoolmeubilair, leermiddelen, enz.	f 901 845	f 944 600
Uitgaven voor schoollokalen, onderwijzerswoningen en huishuurindemniteiten	329 209	350 336
Te zamen. . .	f 1 231 054	f 1 294 936
Ontvangen schoolgelden. . . .	184 588	198 397
Blijft ten laste van den lande	f 1 046 466	f 1 096 539

Het aantal *bijzondere scholen* is in het afgeloopen jaar wederom met 1 verminderd. Er werden 2 van die scholen gesloten (te Batavia en te Pasoeroean) en 1 nieuwe geopend (te Poerworedjo). Bij het einde van 1880 waren er 20 particuliere scholen met 1845 leerlingen (630 jongens en 1215 meisjes), terwijl het onderwijzend personeel bestond uit 30 mannen en 51 vrouwen; een jaar vroeger waren deze laatste cijfers 32 en 64, voor 21 scholen, met 1899 leerlingen (690 jongens en 1209 meisjes). Nadere gegevens omtrent deze inrigtingen, waarvan de meeste voor meer uitgebreid lager onderwijs bestemd zijn, worden aangetroffen in bijlage O, waaruit ook blijkt dat zij op 31 December 1880 45 inlanders of vreemde oosterlingen onder hare leerlingen telden, tegen 35 in 1879. Ter instandhouding van een dezer scholen, die te Garoet in de Preanger regentschappen, werd ook voor 1881 een gouvernements subsidie van f 100 's maands toegestaan. Voor alsnog is het aantal kinderen te Garoet en omstreken te beperkt om tot de oprigting van eene openbare school te besluiten. In Augustus 1880 waren op deze school 16 leerlingen waaronder 4 inlanders.

In de bovenbedoelde opgaven omtrent de bijzondere scholen zijn niet begrepen: de 2 namiddagscholen te Samarang, die bij het eind van 1880 75 leerlingen telden; de gymnastiekschool op dezelfde plaats met 52 leerlingen; 3 namiddagscholen te Soerakarta (waarvan 1 voor meisjes) met 30 leerlingen; de gymnastiekschool te Soerakarta met 71 leerlingen (47 jongens en 24 meisjes), en die te Djokjokarta met 52 leerlingen (34 jongens en 18 meisjes).

Het aantal inrigtingen van voorbereidend onderwijs of *bewaarscholen* verminderde in 1880 met één, door de sluiting van de particuliere lagere school te Pasoeroean, aan welke eene bewaarschool verbonden was. De vereeniging voor het verschaffen van voorbereidend onderwijs in Nederlandsch Indie bragt in Februarij jl. hare bewaarschool te Batavia naar een nieuw gebouw over (zie vorig verslag blz. 57 en 91); het aantal kinderen was toen van 62 bij het eind van 1879 gestegen tot 160 (85 jongens en 75 meisjes). Voorts opende die vereeniging in Augustus 1880 eene normaalschool tot opleiding van onderwijzeressen bij het voorberei-

dend onderwijs, welke bij het einde van het jaar bezocht werd door 15 meisjes. Een verzoek dier vereeniging om een jaarlijksch subsidie van regeringswege te ontvangen werd afgewezen, omdat geoordeeld werd dat de oprigting en instandhouding van bewaarscholen op particuliere krachten moet steunen, en geen onderwerp van staatszorg kan uitmaken. Eene particuliere Fröbelschool te Batavia telde op 31 December jl. 25 leerlingen. Te Samarang bestaan 2 Fröbelscholen met 146 leerlingen (58 jongens en 88 meisjes), en te Soerabaija eveneens 2, van welke het aantal leerlingen niet bekend is.

De lessen aan de gouvernements *normaalschool* voor onderwijzers te Batavia werden bij het einde van 1880 gevolgd door 16 personen (2 meer dan een jaar te voren), namelijk: 5 onderwijzers en 8 onderwijzeressen in dienst van het Gouvernement en 3 particuliere onderwijzers. Vijf gouvernements-onderwijzers, die de lessen aan deze inrigting hadden bijgewoond, legden in het afgeloopen jaar met goed gevolg het examen voor hoofdonderwijzer af. De kosten der normaalschool bedroegen in 1880 f 3141, tegen f 3574 in 1879.

De volgende tabel bevat een vergelijkend overzigt van den uitslag der op verschillende plaatsen afgenomen onderwijzers-examens in de beide laatste jaren.

Aantal kandidaten ter verkrijging eener acte van bekwaamheid als:	1879.		1880.	
	Toegelaten.	Afgewezen.	Toegelaten.	Afgewezen.
Hoofdonderwijzer	7	11	6	4
Hulponderwijzer	1	»	»	1
Hoofdonderwijzeres.	4	»	1	2
Hulponderwijzeres	8	7	14	8
Onderwijzer in de Fransche taal .	1	2	1	2
» » » Engelsche taal .	»	»	1	»
» » » Duitsche taal. .	1	»	1	»
» » het teekenen . . .	»	1	1	»
» » de wiskunde . . .	1	1	»	3
» » » landbouwkunde.	»	»	»	3
» » » gymnastiek . .	2	»	»	»
Onderwijzeres in de Fransche taal.	4	4	5	»
» » » Engelsche taal	1	1	2	»
» » » Duitsche taal .	»	1	1	»
» » het teekenen . .	1	»	3	»
» » » rekenen. . .	1	»	»	»
» » »schoonschrijven	1	1	»	»
Totaal . .	33	29	36	23

§ 2. *Onderwijs voor inlanders.*

Terwijl in Indie de vraag is in behandeling genomen, door welke maatregelen men het onderwijs aan de kweekscholen voor inlandsche onderwijzers beter aan het doel zou kunnen doen beantwoorden (verg. vorig verslag blz. 91), werd hier te lande in de achtereenvolgens ingekomen rapporten der verschillende met het toezigt belaste autoriteiten aanleiding gevonden om op enkele punten de bijzondere aandacht der Indische Regering te vestigen. Bij het verschil van gevoelen dat tusschen sommige autoriteiten heerschte omtrent de eischen van toelating op eene kweekschool, omtrent den omvang van het daar te geven onderwijs en omtrent het eind-examen bij de kweekscholen, kwam het vooral raadzaam voor tegen het streven naar te groote eenvormigheid te waarschuwen. Iedere kweekschool is toch bestemd om een *bepaald gedeelte* van Nederlandsch Indie van onderwijzers te voorzien, zoodat bij de regeling van het onderwijs aan eenige kweekschool niet alleen met de behoefte der betrokken bevolking, maar ook met hare vatbaarheid rekening moet gehouden worden.

Daar omtrent eene betere regeling van het toezigt op het inlandsch onderwijs (zie vorig verslag blz. 92) nog geen voorstellen waren ontvangen, is aan het Indisch Bestuur opgemerkt dat dit onderwerp, hetwelk ten zeerste de aandacht der Regering verdient, niet langer in het stadium van voorbereiding behoort te blijven. Sedert is gebleken dat ter zake reeds eene uitvoerige gedachtenwisseling in Indie had plaats gegrepen en dat voorstellen ter regeling van het toezigt bij de Indische Regering in behandeling zijn.

In September 1880 is het eerste algemeen *vijfjaarlijksch* verslag van het inlandsch onderwijs, over de jaren 1873–1877, verschenen. Men heeft de noodige maatregelen genomen opdat het bewerken van het verslag over de volgende jaren geen vertraging ondervinde door te late inlevering van de bouwstoffen.

De berigten betreffende de oprigting van scholen op de particuliere landen bewesten de Tjimanok luiden voor alsnog weinig bevredigend. Slechts op één land had de bevolking haar verlangen te kennen gegeven om eene school te bezitten, en de administrateur had daartoe zijne medewerking toegezegd. Men vleide zich nogtans dat de oprigting van die school bij de opgezetenen van andere particuliere landen gelijke begeerte naar het verkrijgen van onderwijs zou opwekken.

De vraag, of het in het belang der uitoefening van eenige contrôle niet wenschelijk zou zijn dat het geven van bijzonder onderwijs door Europeanen aan inlanders van eenige vergunning werd afhankelijk gemaakt, en dat op de alzoo opgerigte scholen eenig toezigt werd gehouden (zie vorig verslag blz. 94/95), is bevestigend beantwoord, en in dien zin zijn dan ook eenige regelen gesteld bij ordonnancie van 3 November 1880 (Indisch Staatsblad n°. 201). Daarbij is als beginsel aangenomen dat Christenzendelingen voor de oprigting van scholen geene vergunning behoeven, bijaldien zij de bijzondere toelating hebben verkregen, bedoeld in art 123 van het Regeringsreglement.

Opleiding van inlandsche onderwijzers. Bij het einde van 1880 waren 542 inlandsche jongelieden op de kweekscholen aanwezig om tot onderwijzer te worden opgeleid. Deze kweekelingen waren over de verschillende kweekscholen op de volgende wijze verdeeld:

Kweekscholen.	Getal kweekelingen.
Bandong.	100
Magelang	99
Probolinggo	83
Fort de Kock.	50
Padang Sidempoean.	25
Bandjermasin	50
Makasser.	46 [1])
Tondano.	45
Amboina.	44

Het ligt in de bedoeling der Regering aan het negental bestaande kweekscholen nog eene dergelijke inrigting toe te voegen. De ondervinding heeft namelijk geleerd dat, op een paar uitzonderingen na, uit Oost- en Zuid-Sumatra geen jongelieden kunnen verkregen worden die genegen zijn aan de kweekschool te Fort de Kock tot onderwijzer te worden opgeleid. (Verg. vorig verslag blz. 92.) De Indische Regering is dan ook tot de overtuiging gekomen dat het noodig is om op eene nader te bepalen plaats in de residentie Palembang eene kweekschool op

[1]) Benevens 4 adspirant inlandsche ambtenaren.

te rigten, berekend voor 25 kweekelingen uit de gewesten Palembang, Riouw, Sumatra's Oostkust, Lampongsche districten, Benkoelen, Banka en Billiton.

Omtrent de bestaande kweekscholen kan worden medegedeeld dat zij achtereenvolgens door de inspecteerende ambtenaren bezocht worden, die daardoor gelegenheid hebben de Regering op het een of ander te wijzen dat voorziening vordert. Zoo bleek op de kweekschool te Probolinggo het Javaansch eenigszins veronachtzaamd te zijn, terwijl op die te Padang Sidempoean het Nederlandsch te veel bij het onderwijs werd gebruikt, niettegenstaande de kweekelingen in die taal nog slechts weinig vorderingen hadden gemaakt.

Te Makasser werd in Junij 1880 voor de eerste maal een eind-examen afgenomen, en wel met dit gevolg dat aan 4 van de 5 kandidaten het diploma kon worden uitgereikt. Aan die kweekschool is sedert November 1880 eene aanvangs- of voorbereidende klasse toegevoegd. Men verwachtte dat in 1882 aan de kweekschool te Bandjermasin het eerste eind-examen zou kunnen worden afgenomen. Met voldoenden uitslag werd overigens in 1880 het eind-examen afgelegd: aan de kweekschool te Bandong door 7, te Magelang door 6, te Probolinggo door 9, te Tondano door 5, en te Amboina door 2 kweekelingen. Onder de kweekelingen te Fort de Kock en Padang Sidempoean (op welke laatste plaats de kweekschool eerst in 1879 geopend werd) waren er in 1880 nog geen die reeds genoegzaam gevorderd waren om zich aan het eind-examen te onderwerpen. Te Makasser slaagden, behalve de reeds genoemde 4 kandidaat-onderwijzers, ook de 4 nog aanwezige Europesche adspirant-tolken; deze laatsten in het examen voor de betrekking van tolk (verg. blz. 71 hiervóór).

Op verzoek van den sultan van Sambas zijn in 't laatst van 1880 op 's lands kosten twee jongelieden uit dat rijk toegelaten op de kweekschool te Bandjermasin, ten einde naderhand aan het hoofd van scholen in Sambas te worden geplaatst. Te Fort de Kock zal, ingevolge eene magtiging van April jl., voor gouvernements rekening een jongeling uit Atjeh tot inlandsch onderwijzer worden opgeleid.

Het examen dat volgens Indisch Staatsblad 1872 n°. 227 en 1877 n°. 147 gevorderd wordt voor eene definitieve benoeming tot Europeesch onderwijzer aan eene kweekschool werd in 1880 met goed gevolg afgelegd: te Probolinggo door één kandidaat in het Javaansch, te Magelang door één in de landmeetkunde, te Makasser door één in het Boegineesch en het Makassaarsch, en te Tondano door twee in het Maleisch. Twee anderen die zich voor het Maleisch hadden aangegeven werden afgewezen.

Van de inlandsche jongelieden die ten huize van den heer Hekker te Amsterdam tot onderwijzer werden opgeleid, hebben drie, namelijk Kandon, Ratulangi en Raden Kamil (eerstgenoemde afkomstig uit Kadoe en de beide andere uit de Minahassa) in het afgeloopen jaar met zeer goed gevolg het examen voor hulponderwijzer afgelegd. Zij zijn kort daarop naar Indie vertrokken, waar zij sedert werkzaam zijn gesteld respectievelijk bij de kweekscholen te Magelang en Tondano en bij de school voor zonen van hoofden ter laatstgenoemde plaats. De Soendanees Mas Ardo Sasmita, van wien sprake was op blz. 92/93 van het vorig verslag, is in het begin van dit jaar gesteld onder de leiding van den Europeschen onderwijzer te Cheribon, ten einde zich voor het hulponderwijzers-examen te bekwamen, terwijl de gewezen kweekeling van de kweekschool te Fort de Kock Si Hamsah, die te kort hier te lande vertoefd heeft om reeds examen te kunnen doen (zie het verslag van 1879 blz. 107), zijne studien voortzet ten huize van een der Europesche onderwijzers te Fort de Kock. Over den eenigen thans nog bij den heer Hekker verblijvenden kweekeling Soejoed, afkomstig van de kweekschool te Magelang, worden steeds gunstige berigten ontvangen. Thans zijn drie inlanders (één uit de Padangsche Benedenlanden en twee uit de residentie Amboina) aangewezen om hier te lande verder te worden opgeleid.

Omtrent den uitslag der in 1879 en 1880 gehouden onderwijzers-examens, bestemd voor personen die niet aan eene kweekschool gevormd waren, zijn de volgende opgaven ontvangen:

Gewesten.		Aantal kandidaten ter verkrijging van de acte van bekwaamheid als: onderwijzer. Aantal kandidaten.	onderwijzer. Aantal geslaagden: die reeds (bij het onderwijs werkzaam waren.)	onderwijzer. Aantal geslaagden: die nog niet (bij het onderwijs werkzaam waren.)	onderwijzer. Aantal geslaagden: Totaal.	onderwijzer. Van de geslaagden waren op 31 Dec. 1880 reeds bij gouvernements-scholen als hulponderwijzer geplaatst:	hulponderwijzer. Aantal kandidaten.	hulponderwijzer. Aantal geslaagden: die reeds (bij het onderwijs werkzaam waren.)	hulponderwijzer. Aantal geslaagden: die nog niet (bij het onderwijs werkzaam waren.)	hulponderwijzer. Aantal geslaagden: Totaal.	hulponderwijzer. Van de geslaagden waren op 31 December 1880 reeds bij de gouvernements-scholen geplaatst als: waarnemend onderwijzer.	hulponderwijzer.	Totaal.
Java en Madura. .	1879	30	2	4	6	3	92	11	12	23	2	17	19
	1880	1	1	„	1	1	24	2	2	4	1	2	3
Buitenbezittingen .	1879	28	„	5	5	3	156	3	18	21	„	12	12
	1880	37	3	2	5	1	252	21	27	48	„	18	18
Totaal . . .	1879	58	2	9	11	6	248	14	30	44	2	29	31
	1880	38	4	2	6	2	276	23	29	52	1	20	21

Scholen voor zonen van inlandsche hoofden en andere aanzienlijke inlanders. Bij het einde van 1880 bedroeg het aantal leerlingen aan deze scholen: te Bandong 36, te Magelang 60, te Probolinggo 40 en te Tondano 16. De uitkomsten van het onderwijs worden aanvankelijk vrij bevredigend genoemd.

Speciale scholen. De school te Depok (Buitenzorg) telde aan het einde van het afgeloopen jaar 121 leerlingen (76 jongens en 45 meisjes), tegen 90 (56 jongens en 34 meisjes) op 31 December 1879. Onder de eerstbedoelde 121 leerlingen waren er 41 die gratis onderwijs genoten.

Omtrent het aantal leerlingen der Ambonsche burgerschool zijn ditmaal geen opgaven ontvangen. De school te Magelang voor de kinderen van mindere militairen, afkomstig uit de Molukken en Timor, die den Christelijken godsdienst belijden, werd aan het einde van 1880 bezocht door 42 leerlingen (28 jongens en 14 meisjes) die allen gratis onderwijs ontvingen. Een jaar te voren waren er 40 leerlingen (25 jongens en 15 meisjes).

Volksscholen. In het afgeloopen jaar zijn 19 nieuwe gouvernements scholen voor de inlandsche bevolking geopend, waarvan 12 op Java en Madura en 7 in de buiten-

bezittingen. Het aantal openbare inlandsche scholen op Java en Madura is daardoor tot 183, en dat in de buitenbezittingen, hetwelk volgens verbeterde opgaven in 1879 slechts 234 bedroeg (en niet 237 zoo als aanvankelijk was gemeld), tot 241 gestegen. Bij het einde van 1880 waren er dus in het geheel 424 gouvernementsscholen, alle nader aangeduid in bijlage P. Omtrent het opgegeven aantal voor de buitenbezittingen moet echter het voorbehoud worden gemaakt dat geene zekerheid kan gegeven worden aangaande het al of niet voortbestaan van vele scholen op de afgelegen eilanden.

De volgende 26 nieuwe scholen, waarvan de oprigting in 1879 en 1880 bevolen was, waren om verschillende redenen bij het einde van 1880 nog niet ge ...nd kunnen worden: 1 in Batavia (de derde ter hoofdplaats), 2 in Krawang (Wanaijassa en Tjilamaija), 1 in Samarang (Karangtoeri), 1 in Rembang (Padangan), 1 in Soerabaija (Bawean), 4 in Soerakarta (Boijolali, Klatten, Sragen en Wonogiri), 1 in Kediri (Paré), 1 in Benkoelen (Pasar Kerkab), 5 in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo (Amoenthai, Barabei, Martapoera, Marabahan en Sampit), 4 in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden (Saleijer, Balangnipa, Bonthain en Takalar), 5 in Menado (Treman, Kasar, Toemaloentoeng, Matoengkas en Singkil).

Onder het vermelde aantal van 424 scholen zijn begrepen de inlandsche meisjesscholen te Padang en Fort de Kock, die in den loop van 1880 geopend werden en bij het einde van het jaar respectievelijk 39 en 27 leerlingen telden. De belangstelling, door de hoofden bij de opening dezer scholen betoond, en de geleidelijke toeneming van het aantal leerlingen wettigen het vermoeden dat de oprigting van deze scholen inderdaad op prijs wordt gesteld.

Overeenkomstig het plan, ontwikkeld op blz. 27 van de Memorie van Beantwoording betreffende de Indische begrooting voor 1881, heeft de Gouverneur-Generaal bij besluit van 12 Februarij jl. de noodige maatregelen genomen ten aanzien van het schoolwezen in de Minahassa, voor het geval dat het Nederlandsche Zendelinggenootschap zich op dat gebied terugtrekt. Er zullen dan op 43 plaatsen (in de afdeeling Menado op 2, Kema op 11, Tondano op 13, Belang op 5 en Amoerang op 12 plaatsen) openbare inlandsche scholen worden geopend, aan het hoofd waarvan voorshands de onderwijzers van het genootschap zullen blijven. Zoolang die opdragt duurt, zullen zij mogen voortgaan met het verrigten van kerkelijke diensten, mits afgescheiden van het onderwijs en buiten de schooluren.

Overigens is de Regering over het algemeen niet voornemens het aantal inlandsche scholen in volkomen dezelfde mate te blijven uitbreiden, als zij onderwijzers te harer beschikking verkrijgt. In de eerste plaats moet worden getracht de minder geschikte of tijdelijk fungeerende onderwijzers te vervangen. Zoo daarvan in de eerste jaren welligt eene slechts geringe toeneming van het aantal scholen het gevolg mogt zijn, vertrouwt men dat daarentegen het gehalte van het onderwijs, dat blijkens de inspectie-rapporten op vele inlandsche scholen veel te wenschen overlaat, op den duur zal verbeteren.

Nadat een hoofdonderwijzer van eene der Javasche kweekscholen voor inlandsche onderwijzers, die zich hier te lande met verlof bevond, op zijn verzoek in de gelegenheid was gesteld om zich te bekwamen in het geven van onderwijs in handenarbeid aan kinderen, welk leervak volgens zijn gevoelen met vrucht op de inlandsche scholen zou kunnen worden beoefend, is daarvan, bij den terugkeer van dien onderwijzer, mededeeling gedaan aan den Gouverneur-Generaal, in de overtuiging dat het nut van bedoeld onderwijs op de inlandsche scholen door de bevoegde autoriteiten in Indie wel niet zal worden miskend.

Het aantal leerlingen die de gouvernementsscholen op Java en Madura *in den loop* van het jaar 1879 bezochten, was — blijkens de aangehaalde bijlage P — 24 258 (waaronder 47 meisjes), tegenover 23 050 in 1878 en 20 766 in 1877. Dit laatste cijfer is ontleend aan vorige regeringsverslagen. Volgens het schoolverslag over 1873 t/m 1877 bedroeg het aantal leerlingen in laatstgenoemd jaar echter 20 729, en waren daaronder in 't geheel 35 meisjes. Omtrent de mutatien onder de leerlingen blijkt uit gemeld verslag dat 8206 leerlingen in 1877 de scholen verlieten en dat over het genoemde vijfjarig tijdvak in 't geheel het aantal afgeschrevenen bedroeg 44 879; van dezen hadden slechts 8367 leerlingen het tot de hoogste klasse gebragt, waaruit 4260 ontslagen werden met een certificaat van goed volbragten leertijd en 4107 zonder certificaat. De schoolbevolking *bij het eind* van het jaar, die op 31 December 1877 bedroeg 12 523, vindt men voor de latere jaren niet opgegeven. Uit bovenbedoeld vijfjaarlijksch schoolverslag blijkt verder dat de 20 729 leerlingen van 1877 (voor bijna 23 pct. kinderen van inlandsche ambtenaren en aanzienlijken) naar hun leeftijd percentsgewijze waren verdeeld als volgt: van 5-8 jaren 6.17, van 9-12 jaren 28.24, van 13-16 jaren 46.88, van 17-20 jaren 17.09, en ouder dan 20 jaren 1.62 pct.

Ten aanzien van het schoolbezoek in de buitenbezittingen zijn de gegevens over 1878 en 1879 nog onvolledig. Wat het jaar 1877 betreft, kan worden aangeteekend dat van de 194 openbare inlandsche scholen, die toen buiten Java en Madura in werking waren, er 185 bezocht werden door 17 100 leerlingen (13 050 jongens en 4050 meisjes), waarvan bij het eind van genoemd jaar nog waren overgebleven 13 860.

Omtrent de uitgaven en ontvangsten voor het openbaar inlandsch onderwijs zijn over de twee laatstverloopen jaren de volgende opgaven ontvangen, die weder te beschouwen zijn als verbeterde wat 1879, en als voorloopige wat 1880 betreft:

	1879.	1880.
traktementen, leermiddelen enz.	f 917 484	f 957 190
gebouwen en huishuur . . .	245 441	297 211
te zamen. .	f 1 162 925	f 1 254 401
ontvangen schoolgelden. . . .	59 683	65 634
blijft ten laste van den lande	f 1 103 242	f 1 188 767

In de boven aangehaalde bijlage P worden verder eenige bijzonderheden omtrent de *particuliere inlandsche scholen* aangetroffen, die meestal niet verder loopen dan het jaar 1879, en, voor zooveel de buitenbezittingen aangaat, daarenboven zeer onvolledig zijn, niet alleen ten opzigte van het schoolbezoek, maar ook wat het getal scholen betreft.

Op Java en Madura waren blijkens die bijlage bij het eind van 1879 143 particuliere inlandsche scholen, waarvan 116 door het Gouvernement gesubsidieerd werden. Volgens het vorig verslag (blz. 94) zou het totaal op 31 December 1878, evenals het jaar te voren, geweest zijn 142, van welke er in beide jaren 115 subsidie hadden genoten [1]). In den loop van 1880 is het aantal gesubsidieerde scholen op Java en Madura tot 103 gedaald. Dat der niet gesubsidieerde op 31 December jl. kon nog niet worden opgegeven.

Het aantal leerlingen die *in den loop* van 1879 de particuliere scholen op Java en Madura bezochten, bedroeg 11 361, waarvan 9052 op de gesubsidieerde en 2309 op de niet gesubsidieerde. Over 1878 zijn geen volledige cijfers bekend. Echter kan thans eene nadere statistiek over 1877 worden medegedeeld. Terwijl volgens vroegere opgaven het aantal leerlingen dat *in den loop* van 1877 de particuliere scholen bezocht, werd opgegeven als te zijn geweest 7770, doet het jongst verschenen schoolverslag het aantal leerlingen kennen dat *bij het eind* van het jaar nog ingeschreven was. Dit aantal bedroeg — voor 152 scholen (zie de noot hieronder) — 7506, namelijk voor de zendingscholen 866, voor de gesubsidieerde scholen 5811, en voor de overige particuliere scholen 829. Onder de zendingscholen was die te Modjowarno in Soerabaija de voornaamste; zij telde op 31 December 1877 512 leerlingen (369 jongens en 143 meisjes).

In de buitenbezittingen trof men bij het eind van 1877, buiten eenige negorijscholen op de Sangi- en Talauteilanden waarvan het getal niet bekend is, 191 particuliere scholen aan, namelijk 141 zendingscholen (7 in Tapanoli, 2 op Nias, 8 in de Zuider- en Oosterafdeeling

[1]) Het meergenoemde vijfjaarlijksche schoolverslag geeft echter voor 31 December 1877, met inbegrip van de zendingscholen, — waarop ook bij de bovenstaande cijfers is gerekend, — een totaal van 152 particuliere scholen op, van welke er 118 als gesubsidieerd worden vermeld. Onder de niet gesubsidieerde scholen telden in deze opgaaf 12 zendingscholen mede, als: 2 in de Preanger regentschappen, 2 in Cheribon, 1 in Samarang, 6 in Japara en 1 in Soerabaija.

van Borneo, 123 in de Minahassa en 1 op Flores), en 50 negorij- of andere particuliere scholen (3 in de Padangsche Benedenlanden, 4 in de Padangsche Bovenlanden, 1 in de Lampongsche districten, — deze laatste destijds gesubsidieerd, — 1 in de Westerafdeeling van Borneo, 25 in de Minahassa, 13 op Rotti en 3 op Savoe).

De zendingscholen werden *in den loop* van 1877 bezocht door 8099 jongens en 4315 meisjes, te zamen 12414; de andere particuliere scholen door 2001 jongens en 929 meisjes, te zamen 2930. Van deze totalen waren *bij het eind* van het jaar nog aanwezig 10 680 en 2500 leerlingen.

In 1880 werden in de buitenbezittingen 4 particuliere scholen door het Gouvernement gesubsidieerd, alle in het gouvernement Sumatra's Westkust. Omtrent het subsidieeren van de in de Minahassa bestaande negorijscholen, voor zoover zij daarvoor, in verband met Indisch Staatsblad 1874 n°. 99 en 1875 n°. 262 en met den toestand der districtskassen (zie blz. 72 hiervóór), in aanmerking kunnen worden gebragt, worden voorstellen van den resident van Menado te gemoet gezien.

In de afdeeling Tondano zal het aantal particuliere scholen vermeerderd worden met eene te Tomohon te vestigen kost- en dagschool voor inlandsche meisjes, welke inrigting ook toegankelijk zal zijn voor meisjes van Europesche ouders. De commissie in Nederland die deze inrigting, in overleg met het Nederlandsche Zendelinggenootschap, wenscht tot stand te brengen, is er reeds in geslaagd hier te lande eene directrice en eene mede-onderwijzeres te vinden, die omstreeks de helft van 1881 naar hare bestemming zijn vertrokken. Het onderrigt zal zich aanvankelijk bepalen tot de vakken van gewoon lager onderwijs, en tot dat in vrouwelijke handwerken. Ofschoon de inrigting een Christelijk godsdienstigen geest ademt, zal het eigenlijke godsdienstonderwijs buiten de gewone schooluren worden gegeven, vermoedelijk door den hulpprediker te Tomohon. De in verband met Indisch Staatsblad 1880 n°. 201 (zie blz. 95 hiervóór) vereischte vergunning van den resident van Menado tot oprigting van deze school kan spoedig worden te gemoet gezien.

In het afgeloopen jaar werden door verschillende personen, zoowel Europeanen als inlanders, die meest allen bij het openbaar inlandsch onderwijs werkzaam waren, weder een aantal oorspronkelijke of vertaalde school- en volksboekjes aan de Regering ter uitgave aangeboden. Daarvan werden er 17 aangekocht om, na op 's lands kosten te zijn gedrukt, te dienen als prijzen of leerboeken op de inlandsche scholen, namelijk 14 oorspronkelijke werkjes (8 in het Maleisch, 2 in het Javaansch, 2 in het Soendasch, 1 in het Makassaarsch en 1 in het Boegineesch) en 3 vertalingen (1 in het Javaansch, 1 in het Madureesch en 1 in het Mandhelingsch). Aan de vervaardigers werden, in verhouding tot den aard en den omvang van den geleverden arbeid (zie n°. 2289 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad), verschillende belooningen toegekend, die te zamen f 7650 bedroegen. Voor twee dezer werkjes, vervaardigd door den adjunct-inspecteur van het inlandsch onderwijs te Fort de Kock, werd geen belooning verlangd; aan dien ambtenaar is de tevredenheid der Regering betuigd over zijn streven om ten behoeve van het inlandsch onderwijs nuttig werkzaam te zijn.

De voor 's lands rekening uitgegeven schoolboekjes in inlandsche talen, die in 1880 in Indie de pers verlieten, waren 22 in getal, namelijk: 7 in het Javaansch, 6 in het Maleisch, 3 in het Soendasch, 1 in het Madureesch, 4 in het Makassaarsch en 1 in het Dajaksch. Daarvan werden 7 gedrukt ter landsdrukkerij, 10 bij de in vorige verslagen vermelde particuliere drukkerij te Batavia, 4 bij eene particuliere firma te Makasser en 1 bij de drukkerij van het Rijnsche zendelinggenootschap te Bandjermasin. Bovendien werd nog een werkje, waarvan de schrijver zich hier te lande bevond, bestemd ter uitgave in Nederland, zijnde het 4de stukje van de door dr. J. A. C. Oudemans vervaardigde wereldbeschrijving ten dienste der inlandsche scholen. Het 3de stukje van bedoeld werk, in 1879 door den schrijver ter uitgave aangeboden (zie het verslag van genoemd jaar blz. 109, noot 4), is in Junij jl. hier te lande van de pers gekomen.

Verder werd door de Indische Regering de te Batavia ondernomen particuliere uitgave ondersteund van 5 Maleische werkjes (vier nieuw bewerkte uitgaven van Maleische teksten en ééne vertaling) en wel door ten behoeve van het inlandsch onderwijs een gedeelte der oplage aan te koopen. Hetzelfde geschiedde hier te lande met eene door den hoogleeraar A. C. Vreede voor de pers gereed gemaakte Madureesche vertaling van een Javaansch leesboek voor de inlandsche scholen, welke vertaling door een inlandschen onderwijzer in Indie bewerkt is. Het oorspronkelijk geschrift, mede door een inlander opgesteld, is getiteld: »Reizen van Radhen Mas Arjo Poerwo Lelono", en is reeds vroeger op 's lands kosten in Indie uitgegeven.

Geen enkel antwoord werd ingezonden op de twee blijkens 't vorig verslag (blz. 95) in Indie uitgeschreven prijsvragen voor de zamenstelling: *a.* van een leesboek voor beschaafde inlanders over de land- en volkenkunde van Nederlandsch Indie, en *b.* van eene verzameling afbeeldingen van dieren die voor den landbouw nuttig dan wel schadelijk zijn, welke verzameling zou worden bestemd ten gebruike op de inlandsche scholen. Voor de eerste prijsvraag stond de inzending open tot 1 Februarij 1881; voor de tweede tot 1 October 1880.

Een particulier onderwijzer te Batavia, voorgelicht door den leeraar in de zoölogie bij de hoogere burgerschool aldaar, is begonnen met het zamenstellen van een leerboek over dierkunde, bestemd om ten behoeve van het inlandsch onderwijs in inheemsche talen te worden overgebragt. Eene eerste proeve van dezen arbeid werd door de geraadpleegde deskundigen gunstig beoordeeld.

II. Kunsten en wetenschappen.

§ 1. *Taalstudie.*

Ter vervulling van een der plaatsen van ambtenaar voor de beoefening van Indische talen is in Julij jl., op den voet van het bepaalde bij Indisch Staatsblad 1878 n°. 154, een van hier uitgezonden kandidaat, dr. J. G. H. Gunning, aangesteld, die te Leiden het diploma van doctor in de Indische taal- en letterkunde verworven had.

Het denkbeeld om langs anderen weg, namelijk door de uitschrijving van een speciaal examen, overeenkomstig het bij het aangehaalde Staatsblad vastgesteld programma, adspiranten voor de wetenschappelijke beoefening van Indische talen te vinden, is in Indie nog niet in toepassing gebragt. Het liet zich namelijk aanzien dat, even als indertijd hier te lande het geval is geweest (zie het verslag van 1879 blz. 109), ook in Indie geen adspiranten zich zouden aanmelden, althans geene die eenige kans van slagen hadden. De Indische Regering achtte het daarom onnoodig eene examen-commissie zamen te stellen.

Omtrent de werkzaamheden der reeds vroeger in dienst gestelde ambtenaren voor de beoefening van Indische talen, dr. H. Neubronner van der Tuuk en mr. L. W. C. van den Berg, valt het volgende mede te deelen.

Eerstgenoemde ging voort met de aanvulling en herziening van zijn Kawi-Balineesch woordenboek, waarvan het tweede verbeterde afschrift tot de letter *ga* vorderde. Van het door hem omgewerkte Maleisch-Nederlandsch woordenboek van wijlen den ambtenaar H. von de Wall verliet het 2de deel, bevattende de letters *tja* tot en met *kaf* de pers, terwijl het 3de en laatste weldra gereed zal zijn. In het afgeloopen jaar gelukte het dr. van der Tuuk een volledig exemplaar van de Ramajana met interlineaire Balinesche vertaling magtig te worden. Ook slaagde hij er in van de heilige boeken of zoogenaamde véda's der Balinezen een afschrift te verkrijgen, dat door hem zelven met het origineel kon worden vergeleken. Hij bevond dat deze véda's bestaan uit strophen in het Sanskrit, die sterk met oud-Javaansch proza vermengd zijn. Verder heeft hij zich nog bezig gehouden met het aanleggen van eene verzameling van de verschillende Balinesche wetboeken, van welke naar zijne meening enkele zouden verdienen te worden uitgegeven in het belang eener betere regtspraak.

De ambtenaar mr. van den Berg hield zich ook in het afgeloopen jaar onledig met de verdere bewerking van het in vroegere verslagen reeds genoemde Arabische handschrift over het Mohammedaansche regt, dat op 's lands kosten zal worden uitgegeven. Kon reeds in het vorig verslag (blz. 95) worden vermeld dat de Arabische tekst en de kritische aanteekeningen geheel gereed waren, sedert is nog de helft der vertaling met bijbe-

hoorende opmerkingen herzien en voor de pers afgeschreven; terwijl ook de andere helft der vertaling bijkans voltooid is. De in 't vorig verslag bedoelde nota van mr. VAN DEN BERG over de Mohammedaansche geestelijkheid op Java en Madura zal waarschijnlijk spoedig in het tijdschrift van het Bataviaasch Genootschap het licht zien.

In November 1880 werd genoemde ambtenaar als secretaris toegevoegd aan den gouvernements-commissaris voor de regeling van het regtswezen in de buitenbezittingen om dezen ter zijde te staan bij zijne werkzaamheden in Atjeh. Gedurende zijn verblijf aldaar, dat ongeveer drie maanden duurde, stelde hij nasporingen in naar den aard der Atjehsche taal en naar de zich in dat land nog bevindende handschriften en oudheden. De uitslag van dat onderzoek is medegedeeld in eene nota, opgenomen in deel XIX, blz. 24/28, der notulen van het Bataviaasch Genootschap.

De ambtenaar, belast met de zamenstelling van een Javaansch-Nederlandsch woordenboek, J. A. WILKENS ging voort met de herziening en aanvulling van het oude handschrift van bedoeld werk, waarvan, zoo als in het vorig verslag is medegedeeld, een nieuw afschrift wordt vervaardigd. Naar aanleiding van de adviezen, hier te lande omtrent zijn arbeid uitgebragt door de hoogleeraren die in de gelegenheid waren gesteld er kennis van te nemen, heeft de Gouverneur-Generaal bij een besluit van 10 Julij jl den directeur van onderwijs enz. opgedragen om den heer WILKENS de inzigten der Regering te doen kennen ten aanzien van de rigting die zij bij de verdere bewerking zou wenschen gevolgd te zien, in het belang eener beperking van den arbeid.

De tijdelijk met taalstudien belaste controleur bij het binnenlandsch bestuur op Java en Madura, H. J. OOSTING, bleef zich bezig houden met het verzamelen van bouwstoffen voor eene Soendasche grammatica, nadat hij het supplement van zijn Soendasch-Nederlandsch woordenboek had voltooid. Dit supplement, dat een belangrijk getal nieuwe woorden en eenige noodzakelijke aanvullingen en verbeteringen bevat, zal hier te lande worden gedrukt onder toezigt van den schrijver, die in de eerste helft van 1881 wegens ziekte met verlof herwaarts is gekomen. Hij zal zijn verloftijd ook aan de verdere bewerking van de grammatica besteden. Zoodra hij met een en ander gereed is, wordt zijne taalkundige commissie als geëindigd beschouwd.

Bij eene uitgeversfirma te Samarang bestond het voornemen om een door den heer P. JANSZ bewerkt supplement op het handwoordenboek der Javaansche taal van wijlen dr. T. ROORDA het licht te doen zien. Nadat het advies van deskundigen nopens de waarde van dit supplement was ingewonnen, heeft de Indische Regering besloten voor een zeker getal exemplaren van dit werk in te teekenen. Eene hier te lande, onder toezigt van den hoogleeraar A. C. VREEDE, ondernomen nieuwe uitgave van bovenbedoeld woordenboek wordt mede ondersteund door eene bestelling van wege de Regering. Op dezelfde wijze wordt ook de nieuwe uitgaaf van het Javaansche werk » Radja Pirangon " bevorderd. Dit geschrift, een der weinige door Javanen gestelde prozawerken die met vrucht bij het onderwijs in het Javaansch zijn te gebruiken, werd in 1844 onder toezigt van wijlen dr T. ROORDA in het licht gegeven. De eerste uitgave is sedert eenige jaren uitverkocht en de hoogleeraar J. J. MEINSMA te Delft zal de nieuwe uitgave bezorgen.

De aan den heer L. SERRURIER te Leiden opgedragen voltooijing en uitgaaf van het Japansch-Nederlandsch woordenboek van wijlen dr. J. J. HOFMANN is door een zamenloop van omstandigheden vertraagd geworden. De verschijning van de eerste twee afleveringen mag nu echter weldra worden te gemoet gezien.

Daar de beoefening van de Chinesche taal hier te lande ook aan de Indische bestuursbelangen kan ten goede komen, werd ten laste van de Indische geldmiddelen voor de helft bijgedragen tot den aankoop van eene aan het Rijk ter overneming aangeboden belangrijke verzameling van Chinesche boekwerken, welke voor particuliere rekening uit Peking was ontvangen.

§ 2. *Oudheidkunde.*

De te Soerabaija aangekochte verzameling Hindoe-oudheden (zie het vorig verslag blz. 97) is thans bij het Bataviaasch Genootschap in bewaring. Het is nog niet uitgemaakt welk gedeelte van die verzameling aan het rijksmuseum van oudheden te Leiden zal worden afgestaan.

Even als in vroegere jaren werden in 1880 weder op verschillende plaatsen van Java voorwerpen van archaeologische waarde gevonden, die voor het meerendeel door het Bataviaasch Genootschap werden aangekocht.

§ 3. *Natuurwetenschappen.*

Magnetische en meteorologische waarnemingen. Bij het observatorium te Batavia werden in 1880 de waarnemingen van de voornaamste verschijnselen van den dampkring voortgezet. De meteorologische verschijnselen waren te Batavia ook in het afgeloopen jaar vrij normaal. De hoeveelheid regen was er over het geheele jaar een weinig minder dan in 1879; in de maanden Junij en Julij viel echter meer regen dan gewoonlijk. De temperatuur steeg niet bijzonder hoog en was over het algemeen vrij regelmatig.

De zelfregistreerende windvaan en regenmeter waren geregeld in werking en bleven goed voldoen, doch de photografisch-registreerende instrumenten gaven ook in 1880 weder veel teleurstelling. Wel dacht men in het eerste kwartaal de moeijelijkheden te hebben overwonnen, maar van de gedurende den verderen loop van het jaar verkregen photogrammen was ruim de helft onbruikbaar. Misschien zal te Batavia het bezigen van die instrumenten moeten gestaakt worden, daar ook op andere plaatsen tusschen de keerkringen moeijelijkheden met de photografische registratie ondervonden worden.

In 1880 werd een begin gemaakt met het drukken van het vijfde deel der waarnemingen van het Bataviaasch observatorium. Dit deel zal de waarnemingen van 1879 en 1880 bevatten, benevens een overzigt van de uitkomsten der waarnemingen in de jaren 1866–1880.

Regenwaarnemingen werden op 125 stations buiten Batavia gedaan. De uitkomsten zijn geregeld elke maand gepubliceerd in de Javasche Courant. Voor twee stations, Padang Pandjang (Sumatra's Westkust) en Sintang (Westerafdeeling van Borneo), liepen de gegevens van 1880 slechts over elf maanden, maar van al de overige plaatsen waren de ontvangen opgaven volledig genoeg. De bedoelde 125 stations zijn over de verschillende eilanden van den Indischen archipel aldus verdeeld: 76 op Java, 3 op Madura, 25 op Sumatra, 1 op Bintang (Riouw-archipel), 1 op Banka 4 op Billiton, 7 op Borneo, 4 op Celebes, 1 op Ternate 1 op Amboina, 1 op Banda en 1 op Timor. Het jongste jaaroverzigt der regenwaarnemingen, dat ook afzonderlijk te Batavia wordt uitgegeven, verscheen als bijvoegsel tot de Javasche Courant van 28 Junij 1881.

Over het algemeen is in 1880 in den Archipel minder regen gevallen dan in 1879; vooral voor Midden- en Oost-Java was dit verschil belangrijk. Op de oostelijke eilanden viel in 1880 mede minder regen dan in 1879; op de westelijke stations van Java en ook op vele punten van Sumatra was daarentegen in 1880 de regen overvloediger dan in 1879. De regenverschijnselen gaven weder, even als in 1879, grond voor de meening, dat in een gedeelte van zuidelijk Java in den oostmoesson meer regen valt dan in den westmoesson. Nog gedurig kwamen uit verschillende deelen van den Archipel aanvragen in om regenmeters, zoodat de in 't laatst van 1880 van hier ontvangen aanvulling met 25 stuks voor de behoefte niet meer toereikend was.

Natuurkundige en geografische mededeelingen. De botanische reis naar Nieuw-Guinea, welke de toenmalige inspecteur honorair der cultures J. E. TEIJSMANN reeds in 1879 dacht te ondernemen, en die vervolgens door ziekte van dien ambtenaar is moeten achterwege blijven, is sedert geheel opgegeven, in verband met het aan den heer TEIJSMANN met 1 Januarij jl. op zijn verzoek verleende eervol ontslag uit 's lands dienst.

Dr. C. PH. SLUITER, leeraar aan het gymnasium Willem III te Batavia, ging voort met zijn onderzoek naar de zeefauna van Java's noordwestkust. Hij is begonnen eene beschrijving van zijne bevindingen te publiceeren in het tijdschrift van de Koninklijke Natuurkundige vereeniging te Batavia, en ook in de Javasche Courant (van 12 Julij jl.) zijn eenige beknopte mededeelingen dienaangaande

opgenomen. De toelage van f 100 's maands, die in 1879 aan genoemden leeraar tijdelijk is verleend als tegemoetkoming in de kosten van zijne wetenschappelijke onderzoekingen, is hem in Maart 1881 nog voor een tijdvak van zes maanden toegezegd.

De voorwerpen die door den reiziger C. Bock op zijne in het vorig verslag vermelde reis in Zuid- en Oost-Borneo zijn verzameld, werden deels aan het rijksmuseum van natuurlijke historie te Leiden toegezonden, deels aan de Koninklijke Natuurkundige vereeniging te Batavia afgestaan. Met de uitgave der beschrijving van bedoelde reis is door het Koninklijk Instituut voor de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch Indie een begin gemaakt.

's Lands plantentuin en landbouwschool te Buitenzorg. De in November 1880 opgetreden nieuwe directeur van 's lands plantentuin zal weldra door een wetenschappelijken Nederlandschen botanist als adjunct-directeur worden ter zijde gestaan. Voor deze nieuwe betrekking (zie vorig verslag blz. 97) is in Maart jl. gekozen dr. W. Burck, leeraar in natuurlijke historie en chemie aan de hoogere burgerschool te Apeldoorn. Het is wenschelijk geacht hem eerst in September te laten vertrekken, opdat hij zich nog eenigen tijd door bestudeering van de tropische flora, ook in buitenlandsche botanische inrigtingen, meer in 't bijzonder voor den hem toegedachten werkkring zou kunnen voorbereiden.

De steeds toenemende omvang der werkzaamheden van den directeur van den tuin, en de omstandigheid dat de hem toegevoegde amanuensis veel tijd moest afzonderen voor lessen aan de landbouwschool, hebben de Indische Regering er toe geleid om, bij wijze van tijdelijken maatregel, een adsistent-amanuensis bij 's lands plantentuin aan te stellen. Ook werd ten behoeve van het herbarium een tijdelijke mandoor in dienst genomen. Aan den adsistent-hortulanus werd in Augustus 1880 wegens ziekte verlof naar Nederland verleend. Deze is hier in de gelegenheid gesteld om, in het belang van zijn werkkring in Indie, eenige inrigtingen van land- en tuinbouw in het buitenland te bezoeken. In Mei jl heeft ook de amanuensis, tevens leeraar aan de landbouwschool, van wien hierboven sprake was, wegens ziekte Indie tijdelijk moeten verlaten.

De door verschillende omstandigheden vertraagde publiekmaking van de uitkomsten der studien betreffende de Indische flora is zeer onlangs hervat. In Augustus 1881 heeft het 1ste stuk van het IIde deel der door den directeur van 's lands plantentuin bewerkte » Annales " hier te lande het licht gezien. (Het Iste deel is reeds in 1876 verschenen.)

De plantentuin bleef steeds in betrekking met andere botanische instellingen, waardoor belangrijke bezendingen planten werden verkregen. De inrigting werd druk bezocht, terwijl door vele belangstellenden raad of inlichtingen nopens verschillende gewassen werden ingewonnen. Van de zijde der Nederlandsche Maatschappij voor tuinbouw en plantkunde te Amsterdam werd in 't laatst van 1880 aan de Indische Regering het verzoek gedaan om de kweekers hier te lande in de gelegenheid te stellen belangrijke nieuwe of zeldzame gewassen uit 's lands plantentuin te bekomen. De vraag, op welke wijze aan dien wensch 't best ware te voldoen, maakt nog een punt van overweging uit. Intusschen is reeds gebleken dat bij de Indische autoriteiten groote bereidwilligheid bestaat om de belangen der Nederlandsche kweekers te bevorderen.

In den cultuurtuin werden de proeven met nieuwe gewassen voortgezet, o. a. met panicum sulcatum en panicum spectabile. Het kweeken van dit laatste gewas uit zaden, afkomstig uit den botanischen tuin te Kew, geschiedde tot dusver met goeden uitslag. Aan een groot aantal personen werden op aanvrage zaden van verschillende cultuurplanten gegeven. Vooral naar het nieuwe voedergewas reana luxurians was de vraag groot. Ook werd vrij veel paspalum nematodes verstrekt. Van Liberia-koffijzaden en planten werden twee veilingen gehouden, terwijl belangrijke hoeveelheden ter beschikking van het departement van binnenlandsch bestuur werden gesteld.

In het begin van 1881 werden van een Amerikaanschen bijenkweeker van het eiland Cyprus, die Java bezocht, negen korven met Europesche honigbijen ten behoeve van den cultuurtuin aangekocht, ter herhaling van de vroeger mislukte proef (zie het verslag van 1879 blz. 112) om bedoelde bijensoort op Java inheemsch te maken. De toestand der bijen geeft ditmaal hoop op gunstige uitkomsten.

Ten behoeve van 's lands plantentuin zijn in den afgeloopen zomer hier te lande eenige ontkiemde cacaozaden ontvangen uit Nicaragua, door het Gouvernement dier republiek bereidwillig beschikbaar gesteld. Nà gedurende eenige weken in den kruidtuin te Utrecht met gelukkig gevolg te zijn opgekweekt en verzorgd, zijn de jonge plantjes voor het meerendeel in Augustus jl. per mail naar Batavia verzonden.

De landbouwschool verkeerde in het afgeloopen jaar, eerst door het verlies van haren directeur, den in Maart 1880 overleden directeur van 's lands plantentuin, en vervolgens door het vertrek met verlof wegens ziekte van twee der leeraren, in een toestand die onmiddellijke voorziening noodig maakte. In October van het afgeloopen jaar werd daarom, bij wijze van tijdelijken maatregel, de leiding van de school opgedragen aan den adsistent-resident dr. J. H. F. Sollewijn Gelpke, die als zoodanig werkzaam bleef tot April jl, toen hij tot hoofdinspecteur der cultures werd benoemd. Door den heer Gelpke is er voornamelijk naar gestreefd om de adspirant-ambtenaren, die vóór hunne plaatsing bij het binnenlandsch bestuur den halfjarigen cursus hebben te volgen in de afdeeling A der inrigting, praktische kundigheden te doen verwerven welke in hun lateren werkkring te stade zouden komen. Daarom was het onderwijs voornamelijk gewijd aan de teelt van voedingsen cultuurgewassen en werd tevens een cursus geopend in de administratieve voorschriften die op Java het ambtelijk toezigt der Europesche ambtenaren op den landbouw beheerschen. Op grond der geheel bijzondere omstandigheden waarin de landbouwschool onder genoemden tijdelijken directeur verkeerde, werd met deze gedeeltelijke afwijking van het programma genoegen genomen, en toen hij in April jl. zijne functien bij de landbouwschool weder neêrlegde en de inrigting onder de leiding van den directeur van 's lands plantentuin terugkeerde, werd magtiging verleend om in denzelfden geest voort te gaan, terwijl het onderwijzend personeel tijdelijk werd aangevuld met twee controleurs van het binnenlandsch bestuur die met de betrekking van leeraar belast werden. Na afloop van deze proefneming zal moeten worden beslist welke hervorming de inrigting behoort te ondergaan.

Gedurende 1879/80 telde de reeds genoemde afdeeling A 36 en de afdeeling B (driejarige cursus voor inlanders) 58 leerlingen. In Julij 1880 werd voor de tweede maal het eind-examen van afdeeling B gehouden, waaraan 24 van de 26 der verst gevorderde leerlingen voldeden (11 uit Kediri, 4 uit Bagelen, 3 uit Batavia, 2 uit Banjoemas, 2 uit Madioen, 1 uit de Preanger regentschappen en 1 uit de Padangsche Bovenlanden). Vijf van deze leerlingen waren zonen van regenten of patihs.

Aan het toelatings-examen voor den cursus 1880/81, in September gehouden, namen 65 inlandsche jongelieden deel; velen hunner bleken zich echter zonder voldoende voorbereiding te hebben aangemeld, zoodat slechts 30 (waarvan 24 uit Bagelen) aan de eischen voldeden. Aan het eind-examen van 1881 voldeden al de leerlingen der hoogste of derde klasse, 15 in getal.

§ 4. *Genootschappen ter bevordering van wetenschappen en nijverheid.*

Het Bataviaasch Genootschap van kunsten en wetenschappen gaf in het afgeloopen jaar het XLIste deel zijner verhandelingen, het XXVIste deel van zijn tijdschrift en het XVIIIde deel van de notulen zijner bestuursvergaderingen uit. In het genoemde deel der verhandelingen zijn o. a. opgenomen eene bijdrage van het eerelid, nu wijlen het lid in den raad van Nederlandsch Indie E. Netscher, getiteld »Padang in het laatst der 18de eeuw", en een Menangkabausch-Maleisch verhaal: Geschiedenis der prinses Balkis met transcriptie, vertaling en kritische aanteekeningen door D. Gerth van Wijk. Het ledental van het genootschap nam eenigszins toe, terwijl de bibliotheek en de verschillende verzamelingen meer of min uitgebreid werden. Van regeringswege werden o. a. aan het genootschap afgestaan verschillende voorwerpen die aanvankelijk bestemd waren geweest voor de internationale visscherijtentoonstelling, in 1880 te Berlijn gehouden, doch derwaarts

niet verzonden waren. Door eene aanschrijving aan de hoofden van gewestelijk bestuur (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 3578) trachtte de Indische Regering het genootschap weder in ruimere mate van bouwstoffen voor zijn tijdschrift te voorzien.

Door de Koninklijke Natuurkundige vereeniging werd het XLste deel van haar tijdschrift uitgegeven. De ondersteuning en de toenemende belangstelling van particulieren stelden deze vereeniging in staat om op onbekrompen wijze aan de behoeften van hare bibliotheek te voldoen. Ook haar museum won meer en meer in wetenschappelijke waarde.

De Vereeniging tot bevordering van geneeskundige wetenschappen gaf de laatste vier afleveringen van deel XX en de eerste aflevering van deel XXI van haar tijdschrift in 't licht. Daarin verscheen o. a. eene door de vereeniging bekroonde monografie van dr. C. L. van der Burg over de Indische spruw (aphtae tropicae), die ook afzonderlijk in den handel is gebragt. In het tijdschrift werd eene nieuwe rubriek » Korte mededeelingen " geopend, die voorloopig goed aan de verwachting beantwoordt. De boekerij der vereeniging, die in de laatste jaren in een der lokalen van het Bataviaasch Genootschap werd geborgen, is thans naar een eigen lokaal overgebragt. Op nieuw werden twee prijsvragen uitgeschreven, namelijk één over berri-berri en één over een chemisch onderwerp, waarop vroeger geen antwoorden ontvangen waren.

De afdeeling » Nederlandsch Indie" van het Koninklijk Instituut van ingenieurs gaf het Vde deel van haar tijdschrift in het licht.

De Nederlandsch Indische Maatschappij van nijverheid en landbouw ging geregeld voort met het uitgeven van haar tijdschrift, waaraan ook weder door de Indische Regering eenige bijdragen betreffende cultuuraangelegenheden ter publiceering werden afgestaan. Van het XXVste deel van dat tijdschrift verschenen in het afgeloopen jaar de afleveringen 1-10 en in het begin van dit jaar de laatste twee afleveringen. De vereeniging voor landbouw en veeteelt te Buitenzorg, welke eene afdeeling dezer Maatschappij uitmaakte, is in April jl. wegens gebrek aan deelneming moeten worden opgeheven.

Het Indisch Aardrijkskundig Genootschap te Samarang maakte een begin met de uitgave van zijn tijdschrift, waarvan in de eerste maanden van 1881 de tweede aflevering verscheen. Reeds kort na haar optreden trachtte deze vereeniging de Regering te winnen voor het denkbeeld om van gouvernementswege nogmaals eene wetenschappelijke commissie naar Nieuw-Guinea te doen vertrekken. Bij een Indisch besluit dd. 27 Mei 1880 werd echter aan de vereeniging geantwoord dat het Gouvernement voor het oogenblik het doen van wetenschappelijke expeditien naar Nieuw-Guinea aan het genootschap wenschte over te laten, doch genegen was om dergelijke togten, wanneer zij met goedvinden der Regering ondernomen mogten worden, door eene geldelijke bijdrage en zooveel mogelijk ook door de hulp der besturende ambtenaren te steunen.

Aan de Nederlandsche Maatschappij ter bevordering van nijverheid te Haarlem heeft de Regering hier te lande, nadat de Indische begrooting voor 1881 daartoe de gelegenheid had geopend, de uitkeering toegezegd van een over drie jaren te verdeelen subsidie groot f 3000, voor de bewerking van een door de Maatschappij in het licht te geven beredeneerden catalogus van de in haar Koloniaal Museum aanwezige monsters van voortbrengselen uit het delfstoffen- en plantenrijk in onze kolonien. In de tweede helft van 1880 is de bedoelde verzameling van regeringswege o. a. vermeerderd met eene nieuwe bezending Oost-Indische houtsoorten.

Hier te lande ging het Koninklijk Instituut voor de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch Indie voort met de uitgave van zijne » Bijdragen ", waarvan in 1880 het 28ste deel (van de vierde volgreeks deel IV) het licht zag. Behalve dit tijdschrift geeft het Instituut nog afzonderlijke werken uit. Daartoe behoort o. a. de in 1879 verschenen bundel » Reizen naar Nederlandsch Nieuw-Guinea " enz., bevattende de drie in 't verslag van 1877 blz. 125 bedoelde officieele reisverhalen, met geschied- en aardrijkskundige toelichtingen van de hand van den heer P. J. B. C. Robidé van der Aa.

Aan het Aardrijkskundig Genootschap te Amsterdam werd in April jl. ter opneming in zijn tijdschrift aangeboden een gedeelte eener schets van den vroegeren en tegenwoordigen toestand van Groot-Atjeh, ontleend aan eene nota, behoorende bij de voorstellen, nopens dat gewest ingediend door den gouvernements-commissaris voor het regtswezen in de bezittingen buiten Java en Madura. Het stuk is opgenomen in deel V aflevering 4 van 's Genootschaps tijdschrift en draagt ten titel: » Het bestuur en de regtspleging in het gouvernement van Atjeh en onderhoorigheden".

§ 5. *Tijdschriften en nieuwsbladen.*

Behalve het in de voorgaande paragraaf bedoelde aardrijkskundig tijdschrift, dat te Samarang, en een halfmaandelijksch blad, getiteld »Kindercourant voor en in Nederlandsch Indie," dat te Soerabaija uitgegeven wordt, hebben in het afgeloopen jaar, voor zoover bekend, in Nederlandsch Indie geen nieuwe periodieke geschriften het licht gezien. Het in 1876 als maandelijksch orgaan van de onderwijzers-vereeniging te Samarang opgerigte »Schoolblad voor Nederlandsch Indie" hield in de eerste helft van 1880 op te verschijnen, even als het te Djokjokarta uitgegeven Javaansch weekblad » Darmo Warsito ", waarvan in Julij 1879 het eerste nummer was uitgekomen. Daarentegen is in April jl. de uitgave van eene nieuwe Maleische courant ondernomen, die tweemaal 's weeks te Soerabaija verschijnt onder den naam van »Pembrita Bahroe" (redacteur de heer J. A. Uilkens).

§ 6. *Landsdrukkerij.*

Door deze inrigting werden in 1880 afgeleverd:

a. 6 332 501 afdrukken van 3471 modellen ten behoeve van verschillende landsadministratien;

b. 7 inlandsche schoolboeken met eene oplage van te zamen 38 530 exemplaren (859 310 afdrukken);

c. 42 andere drukwerken (Staatsbladen, Javasche Courant, almanakken, woordenboeken, reglementen, verslagen enz.), in 't geheel eene oplage vertegenwoordigende van 33 659 exemplaren (1 801 826 afdrukken), en

d. 146 Maleische, 29 Javaansche, 33 Soendasche, 11 Maduresche, 1 Boeginesche en 36 Chineesche vertalingen van in het Staatsblad opgenomen verordeningen enz., van welke 256 vertalingen te zamen 107 701 afdrukken werden afgeleverd.

De landsdrukkerij had in 1880 eene ontvangst te verantwoorden van f 299 957, tegen f 277 186 over 1879, terwijl de uitgaven, met inbegrip van den prijs der uit Nederland ontvangen benoodigdheden, in beide jaren achtereenvolgens bedroegen f 138 182 en f 123 487.

III. Eeredienst.

§ 1. *Christelijke godsdienst.*

a. Protestantsche eeredienst.

Predikanten, enz. Bij het einde van 1879 waren, blijkens het vorig verslag (blz. 98), van de 35 predikanten (waaronder nog steeds een zendeling-leeraar, *waarnemend* predikant te Menado,) 5 met verlof buiten Nederlandsch Indie, ten gevolge waarvan de drie vaste predikantsplaatsen Bandjermasin, Ternate en Palembang onvervuld bleven, even als de beide plaatsen, welker aanwijzing van het kerkbestuur kan uitgaan. Bij het einde van 1880 was het aantal vacatures tot 8 geklommen. Wel keerden 2 der afwezige predikanten in Indie terug, maar daarentegen gingen er weder 3 wegens ziekte met verlof naar Europa, kwam 1 te overlijden en nam 1 zijn ontslag uit 's lands dienst. Deze groote onvoltalligheid onder het dienstdoende predikanten-personeel was oorzaak dat de gemeenten Bandjermasin en Ternate gedurende het geheele jaar van een eigen leeraar verstoken bleven, en dat in het laatste kwartaal 1880 onbezet raakten de predikantsplaatsen te Fort de Kock, Cheribon en Sumanap. Bovendien ontbraken gedurende het geheele jaar de twee predikanten ter beschikking van het kerkbestuur, en sedert September 1880 één der twee predikanten van Amboina. Te Bandjermasin werd de dienst waargenomen door een zendeling-leeraar van het Rijnsche genootschap; te Ternate door den hulppre-

diker bij de inlandsche Christengemeente op Batjan (zie lager); te Fort de Kock door den predikant van Padang; op Madura door de predikanten van Soerabaija; te Cheribon door twee zendelingen van de Nederlandsche zendingvereeniging, de een te Madjalengka en de ander te Indramaijoe gevestigd, die onder genot van eene geldelijke belooning bij beurten éénmaal 's maands de hoofdplaats bezochten. In den aanvang van 1881 werd ook eene tijdelijke — lager te vermelden — voorziening genomen met betrekking tot de vacature te Amboina.

In de plaats der twee voor goed aan den dienst ontvallen predikanten zijn in den aanvang van 1881 hier te lande twee nieuwe titularissen aangewezen, waarvan een reeds in Indie de betrekking van veldprediker had bekleed. Deze laatste is in Mei jl. te Batavia aangekomen en voorloopig ter beschikking van het kerkbestuur gesteld. De andere heeft mede reeds in Indie zijn dienstwerk aanvaard, en wel op een der standplaatsen die in dit jaar waren opengevallen door vertrek van predikanten met buitenlandsch verlof. Inmiddels heeft een der Indische predikanten, wiens verloftijd in Mei jl. ten einde liep, 's lands dienst met pensioen verlaten, in verband waarmede in Augustus jl. hier te lande nog een derde nieuwe predikant voor den Indischen dienst is aangewezen.

Van de twee veldpredikers was gedurende het afgeloopen jaar één met buitenlandsch verlof afwezig, terwijl de andere tijdelijk te Kotta Radja (Atjeh) geplaatst bleef. In Julij jl. is een nieuwe veldprediker naar Indie vertrokken, daar eerstbedoelde — zoo als hooger reeds is vermeld — in de betrekking van predikant naar Indie was teruggekeerd.

Aan het in 't vorig verslag vermelde denkbeeld om ten behoeve van de in Atjeh aanwezige militairen, die tot de Protestantsche gemeente behooren, nog een inlandschen godsdienstleeraar aan te wijzen, is geen gevolg gegeven, omdat het bleek dat de veldprediker dien bijstand ontberen kon.

Het aantal hulppredikers 1ste klasse bleef gedurende het geheele jaar 1880 voltallig; één van de vier — die te Bonthain op Celebes — is echter in Mei jl. op verzoek eervol uit 's lands dienst ontslagen.

Ten behoeve van de inlandsche Christengemeenten was voor 1880 bij de begrooting gerekend op 21 hulppredikers der 2de klasse. Tegen het einde van het jaar was echter, in verband met het beschikbaar personeel, nog slechts tot de indienststelling van 18 van die hulppredikers voor even zoovele standplaatsen overgegaan, en van deze 18 standplaatsen waren er toen 2 weder onvervuld, namelijk: Noessalaut (Amboina) waar de hulpprediker ontslag uit 's lands dienst had gekregen, en Rotti (Timor) waar de titularis wegens ziekte met verlof naar Europa was vertrokken. Van de 16 overige titularissen zag er één — die op Haroekoe (Amboina) — zich door den toestand zijner gezondheid genoodzaakt in den aanvang van 1881 tijdelijk zijn dienstwerk neder te leggen. In de eerste helft van 1881 zijn nog 2 standplaatsen ingesteld: Ratahan en Koemelemboeai in de Minahassa (Menado), en drie nieuwe titularissen benoemd, namelijk in Januarij een op Halmaheira gevestigde zendeling-leeraar van de Utrechtsche zendingvereeniging, en in Mei twee zendeling-leeraren van het Nederlandsche zendelinggenootschap, die in de Minahassa werkzaam waren. De in Januarij jl. benoemde hulpprediker kwam voor eene der bestaande standplaatsen in aanmerking; de beide anderen werden bestemd voor de zoo even bedoelde nieuwe ressorten Ratahan en Koemelemboeai, tot dusver door zendeling-leeraren bediend. Door deze laatste uitbreiding zijn nu al de vroegere zendingsgemeenten in de Minahassa onder hulppredikers gebragt, behalve eenige gemeenten van het laatste ressort, die tijdelijk gelaten zijn onder den thans daar gevestigden zendeling. Deze heeft, wegens hoogen ouderdom, zich niet voor eene benoeming tot hulpprediker aangemeld. In het belang eener behoorlijke regeling van het dienstwerk van die hulppredikers aan wie voorloopig de vroegere zendingsressorten in de Minahassa zijn toegewezen, en ten einde de vele verlaten inlandsche Christengemeenten in de residentie Amboina te doen bezoeken, is in de eerste helft van 1881 aan een der Bataviasche predikanten het maken van eene kerkelijke dienstreis derwaarts opgedragen.

De zorg voor de hierboven bedoelde vacante gemeenten op Rotti en Haroekoe werd zooveel mogelijk aan de naastbij gevestigde hulppredikers opgedragen. Op Noessalaut kwam in de tweede helft van 1880 de hulpprediker van Letti (Zuidwester-eilanden) tijdelijk in den dienst voorzien, en op zijn verzoek werd hij (om gezondheidsredenen) aldaar voorloopig gelaten en ontheven van zijn dienstwerk op Letti. Omstreeks het midden van 1881 is aan dezen hulpprediker echter het dienstwerk op Kisser en Roma opgedragen, wegens de dringende behoefte aan geestelijke leiding der Christengemeenten op die eilanden. (Verg. blz. 21 hiervóór.) In afwachting van de voorgenomen uitbreiding van het getal hulppredikers 2de klasse van 23 tot 25, waarop bij de begrooting voor 1882 wordt gerekend, ten einde, behalve een afzonderlijken hulpprediker uitsluitend voor het nieuwe ressort Kisser en Roma, er ook een voor den vereenigden dienst op de Aroë- en Kei-eilanden te kunnen bestemmen, is in Mei jl. de standplaats op Letti tijdelijk opgeheven, met bepaling dat de gemeenten aldaar nu en dan door den hulpprediker van Kisser en Roma zullen worden bezocht. Naar Rotti werd in Januarij 1881 de hulpprediker van Batjan (Ternate) verplaatst. De tot hulpprediker benoemde zendeling van Halmaheira werd bestemd voor Batjan, en — daar nog altijd de predikant ter hoofdplaats Ternate ontbrak — tevens belast met de waarneming van het leeraarsambt bij de Europesche en de inlandsche gemeente aldaar. In verband hiermede werd het beter geacht dezen hulpprediker voorshands te Ternate verblijf te doen houden; hem is opgedragen om — zoolang die maatregel duurt — vier dienstbezoeken 's jaars aan Batjan te brengen. Ook in de vacature van tweeden predikant te Amboina is onlangs (Maart jl.), voor zooveel den dienst bij de inlandsche Christengemeente op die hoofdplaats betreft, voorzien door tijdelijke overplaatsing derwaarts van den hulpprediker te Hoetoemoeri op hetzelfde eiland. In de uitoefening van zijn dienstwerk in laatstgemeld ressort is daardoor echter geen verandering gekomen.

De 18 thans in Indie in dienst zijnde hulppredikers 2de klasse zijn werkzaam als volgt: 9 in de Minahassa (Menado), 3 op Amboina, 1 op Saparoea, 1 op Ceram's zuidkust, 1 op de Zuidwester-eilanden, 1 tijdelijk te Ternate (voor Batjan), 1 op Timor en 1 op Rotti. In Julij jl. is een kandidaat hier te lande ter beschikking van den Gouverneur-Generaal gesteld voor het ambt van hulpprediker 2de klasse, en wel een kweekeling van het Nederlandsche zendelinggenootschap, die aan het examen voor zendeling-leeraar had voldaan.

Het aantal inlanders die door sommige der hierbedoelde hulppredikers worden opgeleid voor het leeraarsambt bij inlandsche Christengemeenten, op den voet van Indisch Staatsblad 1870 n°. 125, verminderde van 44 tot 41, doordien drie hunner in October 1880 te Amboina het voorgeschreven eind-examen met goed gevolg aflegden. Door het Protestantsch kerkbestuur werden de bepalingen van 1871, ter regeling van den werkkring dezer inlandsche leeraren, bij een besluit van 30 Junij 1880 (zie de bekendmaking in de Javasche Courant van 29 October 1880) aangevuld met het voorschrift, dat zij gedurende de eerste drie jaren na hunne optreding niet bevoegd zijn tot het bedienen van doop en avondmaal. Na verloop van die drie jaren kan gemeld kerkbestuur hun de bevoegdheid daartoe toekennen in overleg met den hulpprediker en de predikanten in wier ressort zij zijn geplaatst. Gemeld besluit bevat ook eene bepaling nopens de instelling van kerkeraads-gecommitteerden of van een eigen kerkeraad in de door inlandsche leeraren bediende gemeenten.

In Februarij jl. werd door de Indische Regering magtiging verleend om bij de voorgenomen geheele opheffing van de zending in de Minahassa de 31 aldaar in dienst van het zendelinggenootschap werkzame hulpzendelingen eveneens tot inlandsche leeraren op den voet van Indisch Staatsblad 1870 n°. 125 te benoemen.

In de pensioensbepalingen voor de predikanten, hulppredikers en veldpredikers is onlangs (Koninklijk besluit dd. 19 Julij 1881 n°. 152; Staatscourant van den 22sten dier maand,) eene wijziging gebragt, ten gevolge waarvan, in overeenstemming met het nieuwe pensioenreglement voor burgerlijke ambtenaren (zie lager hoofdstuk N van dit verslag), de tijd met verlof buiten Nederlandsch Indie doorgebragt voortaan, d. i. voor de verloven die verleend worden na 1 October 1881, slechts dan bij de berekening

van het pensioen in aanmerking komt, wanneer den verlofganger hier te lande door of van wege den Koning werkzaamheden in het belang van den kolonialen dienst worden opgedragen en deze werkzaamheden langer dan zes maanden duren. Ten aanzien van de hulppredikers 1ste klasse was kort te voren (Koninklijk besluit van 11 December 1880, Indisch Staatsblad 1881 n°. 93), bij wijze van aanvulling van de voor hen geldende regeling, nog bepaald dat zij, die reeds als zendeling-leeraar in Nederlandsch Indie hadden dienst gedaan, dien vroegeren diensttijd mede voor pensioen konden doen gelden.

Godsdienstonderwijs; openbare eeredienst. Op onderscheidene plaatsen waar geen vaste godsdienstleeraar (predikant of hulpprediker) is aangesteld, werd aan de protestantsche kinderen gelegenheid verschaft om van een daartoe door het kerkbestuur aangewezen persoon (meestal een onderwijzer bij het openbaar lager onderwijs) onderrigt te ontvangen in de bijbelsche geschiedenis en de Christelijke zedeleer, afgescheiden van het gewone schoolonderwijs en buiten de vaste schooluren. De toelage van f 30 's maands, die voor dit onderwijs wordt toegestaan, werd in 1880 door de Indische Regering beschikbaar gesteld voor 23 plaatsen, namelijk 20 op Java (Serang, Poerwakarta, Garoet, Soemedang, Indramaijoe, Japara, Patti, Koedoes, Toeban, Bodjonegoro, Malang, Banjoemas, Bandjarnegara, Tjendaga, Poerbolinggo, Tjilatjap, Wonosobo, Karang-Anjar, Magelang en Blitar), 1 op Banka (Muntok) en 2 op Celebes (Maros en Bima). Daar waar het kerkbestuur dit noodig achtte, was aan het genot van de bedoelde toelage nog de verpligting verbonden om voor de gemeente godsdienstige voorlezingen te houden op zon- en feestdagen, of om bij de openbare godsdienstoefeningen als voorlezer en voorzanger op te treden. Voor 1881 is dergelijke toelage ten behoeve van 28 plaatsen beschikbaar gesteld, namelijk voor al de hierboven genoemde, behalve Bandjarnegara en Tjendaga, waar voor het oogenblik geen personen voor het geven van dit onderwijs beschikbaar waren, en voor zeven nieuwe plaatsen: Bandong, Modjokerto en Toeloeng-Agoeng op Java, Pamakassan, Bangkalan en Sumanap op Madura en Fort de Kock op Sumatra. In 1880 werd ook te Gorontalo (residentie Menado) de gelegenheid geopend om Christelijk onderwijs te ontvangen, waartoe aan een hulponderwijzer van de gouvernements inlandsche school aldaar eene toelage van f 15 's maands werd uitgekeerd.

Buiten de standplaatsen der hulppredikers zijn er niet alleen op de Ambonsche eilanden, maar ook op de Aroë-, Kei- en Zuidwester-groepen, tal van inlandsche Christengemeenten, welker godsdienstige verzorging eenigermate wordt behartigd door vroegere schoolmeesters, afkomstig uit den tijd toen deze nog tevens voorgangers der gemeente waren, of door andere personen die eenig gebrekkig onderrigt hebben genoten. Al deze lieden, met uitzondering van een zestal, dat sedert 1878 eene kleine toelage geniet, nemen die functien geheel kosteloos waar. In de toekomst hoopt men dit onderwijs zooveel mogelijk te kunnen opdragen aan de hooger bedoelde inlandsche leeraren, maar in afwachting dat deze in genoegzaam aantal beschikbaar komen, wordt het, — ten einde die oude Christengemeenten niet aan geheele verwaarloozing prijs te geven, — wenschelijk geoordeeld den maatregel, in 1878 ten opzigte van het bedoelde zestal genomen, meer algemeen te maken, en dus aan de personen die zich thans het godsdienstonderwijs der inlandsche Christengemeenten in de residentie Amboina aantrekken, deswege eene kleine toelage uit 's lands kas te verzekeren, voor zoolang zij zich naar behooren van die taak kwijten. De verwezenlijking van dit voornemen zal, met inbegrip van de reeds toegestane toelagen, gezamenlijk bedragende f 1200 's jaars, eene jaarlijksche uitgaaf vorderen van omstreeks f 10 000.

Omtrent de voorloopige voorziening in de behoefte aan godsdienstonderwijs in de Minahassa op plaatsen waar de scholen van het zendelinggenootschap vervangen worden door gouvernementsscholen en de aanwezige inlandsche onderwijzers tijdelijk overgaan in 's lands dienst, is reeds het noodige gezegd op blz. 97 hiervóór.

Subsidien ter tegemoetkoming in de kosten van den openbaren eeredienst werden, tot geringe bedragen, voor 1880 alleen aan twee gemeenten toegestaan, en wel aan die te Padang en Benkoelen. Het in 't vorig verslag vermelde voornemen om te Kotta Radja (Atjeh) van regeringswege een kerkgebouw te stichten, is nog niet tot uitvoering gekomen. Het kerkgebouw te Koepang (Timor) werd in Januarij 1881 door eene aardbeving zoodanig beschadigd dat het geheel moest worden afgebroken. Te Pontianak (Westerafdeeling van Borneo) werd voor het houden van godsdienstoefeningen, ook ten dienste der Roomsch-katholieke gemeente, door de Indische Regering tijdelijk het lokaal der openbare Europesche school beschikbaar gesteld.

Zendelingen. In het afgeloopen jaar werd aan een zendeling van het Rijnsche zendelinggenootschap te Barmen vergunning verleend tot de uitoefening van zijn dienstwerk te Siboga en omstreken (residentie Tapanoli), terwijl een ander, in dienst van hetzelfde genootschap, die laatstelijk in de onderafdeeling Silindong werkzaam was, met vergunning van de Indische Regering (zie vorig verslag blz. 99, noot 2), zijne standplaats naar de onderafdeeling Sipirok overbragt. Nog een derde zendeling van dit genootschap, mede op Sumatra in de Battaklanden werkzaam, vertrok naar Europa, terwijl een ander van daar naar zijn vroegeren werkkring in dezelfde streek terugkeerde.

Een zendeling der Utrechtsche zendingvereeniging, die op Halmaheira werkzaam was, werd vervangen door een ander, die in November 1880 aldaar uit Nederland aankwam, en in April jl. vergunning tot uitoefening van zijn dienstwerk verkreeg.

Een zendeling van het Nederlandsche zendelinggenootschap te Rotterdam keerde van verlof uit Nederland terug en vestigde zich wederom op zijne vroegere standplaats, het eiland Savoe (Timor).

De aanstelling van twee nieuwe hulppredikers in de Minahassa, de in uitzigt gestelde opening van gouvernementsscholen en de aanstelling van inlandsche leeraren in die landstreek, van welke maatregelen hierboven reeds gewag is gemaakt, zullen aan het bedoelde Nederlandsche zendelinggenootschap de gelegenheid aanbieden, overeenkomstig het vroeger opgevat voornemen, zich geleidelijk aan den zendingsarbeid in dit gedeelte van Celebes te onttrekken.

Het in Augustus 1878 geopend seminarium voor inlandsche hulpzendelingen te Depok (Buitenzorg), dat zich met de opleiding van kweekelingen van verschillende genootschappen belast, zag zijn aantal leerlingen in den loop van 1880 van 13 tot 27 klimmen. 12 van die leerlingen zijn Battaks, 4 Dajaks, 4 Alfoeren, 4 Sangirezen, 2 Soendanezen en 1 is van Depok zelf afkomstig. De kweekelingen hebben een leeftijd van 16 tot 26 jaren.

Aan een der 't langst in de Battaklanden gevestigde zendelingen van het Rijnsche zendelinggenootschap te Barmen, schonk de Indische Regering, in den vorm eener geldelijke belooning, een blijk van erkenning voor de diensten gedurende zijn veeljarig verblijf in de residentie Tapanoli aan het bestuur en aan de maatschappij in 't algemeen bewezen. Een zijner ambtgenooten, die als tolk den militairen togt naar Sipahoetar had medegemaakt (zie blz. 9 hiervóór), en aan wiens woning mi[illegible] door kwaadwilligen schade was aangerigt, ontving te dier zake eene geldelijke tegemoetkoming uit 's lands kas.

In Bagelen bleek de prediking van een zendeling der Nederlandsche gereformeerde zendingvereeniging te Amsterdam bij de bevolking gemoedsbezwaren op te wekken tegen de vaccine, ten gevolge waarvan, toen de pokziekte zich in Bagelen vertoonde, het bestuur belemmering ondervond in zijne pogingen om de uitbreiding van de ziekte tegen te gaan. De Indische Regering vond hierin aanleiding om onder de aandacht van bedoelden zendeling te brengen dat de hem verleende toelating tot uitoefening van zijn dienstwerk zou worden ingetrokken, indien hij niet ophield de Regering te bemoeijelijken in haar weldadig streven om de vaccine onder de inlandsche bevolking te bevorderen.

Van het vermoorden in Julij jl. van een zendeling leeraar der Utrechtsche zendingvereeniging in de afdeeling Boeleleng op Bali is reeds melding gemaakt op blz. 25 hiervóór, even als van de klagten, waartoe de handelingen van een anderen mede te Boeleleng gevestigden zendeling-leeraar tegenover Hindoesche Balinezen hebben aanleiding gegeven. In Februarij jl. was een verzoek van laatstge-

noemde om zich te Djagaraga te mogen vestigen door de Indische Regering afgewezen.

Over de uitkomsten van den zendingsarbeid op en buiten Java zijn in de uit Indie ontvangen berigten, buiten het medegedeelde op blz. 12 hiervóór aangaande de evangelisatie onder de Battaks op Sumatra, ditmaal geen bijzonderheden aangetroffen.

b. Roomsch-katholieke eeredienst.

In het afgeloopen jaar kwam uit Nederland een geestelijke terug nadat zijn verloftijd verstreken was. Twee andere, van hier voor den kerkelijken dienst in Nederlandsch Indie uitgezonden, aanvaardden hun dienstwerk aldaar voor het eerst. Een geestelijke bevond zich nog met verlof in Europa, en een ander vertrok daarheen voor twee jaren wegens ziekte. Op 31 December 1880 telde dientengevolge de Roomsch-katholieke missie in Nederlandsch Indie, met inbegrip van den bisschop, apostolisch vicaris en pastoor van Batavia, 26 geestelijken, over de 11 standplaatsen verdeeld als volgt:

STANDPLAATSEN.	Pastoors.	Onder-pastoors.	Hulp-priesters.	Te zamen.
Batavia	1	2	1	4
Cheribon	1	„	„	1
Samarang	1	1	1	3
Ambarawa	1	„	„	1
Djokjokarta	1	„	1	2
Soerabaija	1	2	1	4
Padang	1	1	1	3
Medan (Sumatra's Oostkust)	1	„	„	1
Soengeisian (Banka)	1	„	1	2
Larantoeka (Flores)	1	1	1	3
Maumeri (id.)	1	„	1	2
Te zamen	11	7	8	26

Even als voor de Protestantsche leeraren (zie blz. 102/103) werd ook voor de van landswege bezoldigde Roomsch-katholieke geestelijken (pastoors en onderpastoors) als beginsel aangenomen (Koninklijk besluit dd. 19 Julij 1881 n°. 52) dat de tijd met verlof buiten Nederlandsch Indie doorgebragt voortaan — tenzij in bijzondere gevallen — niet meer in aanmerking komt bij de berekening van den voor pensioen geldigen diensttijd.

De bediening van de gemeente in Atjeh bleef, even als in 1879, opgedragen aan een der geestelijken van Padang.

De vaste kerkelijke dienstreizen werden zooveel mogelijk overeenkomstig de bestaande bepalingen volbragt. Sommige van die reizen werden, met toestemming van de Regering, ook ondernomen door hulppriesters, niet behoorende tot de van landswege bezoldigde geestelijken. Krachtens bijzondere vergunning werden in 1880 op 's lands kosten bovendien nog kerkelijke dienstreizen gedaan: door den bisschop, in de residentien Preanger regentschappen, cheribon, Tagal, Samarang, Djokjokarta, Kadoe, Bagelen en Banjoemas, en door andere geestelijken: in de Lampongsche districten, Celebes en onderhoorigheden, Amboina, Ternate en Menado. Aan de vergunning tot het doen van dienstreizen naar laatstgemeld gewest achtte de Indische Regering het noodig de voorwaarde te verbinden (besluit dd. 13 Junij 1880 n°. 1), dat het te verrigten dienstwerk zich niet zou uitstrekken tot andere personen dan die tot het Roomsch-katholiek kerkgenootschap behoorden. Het was te voorzien dat de rust en orde zouden bedreigd worden, wanneer de helpers van den met dienstreizen in Menado belasten Roomsch-katholieken geestelijke zich toelegden op het maken van bekeerlingen onder de inlanders die vroeger van het heidendom tot het Hervormd kerkgenootschap waren overgegaan. Bezwaren door den bisschop, pastoor van Batavia, tegen de bedoelde voorwaarde ingebragt, zijn door de Indische Regering tot een punt van nadere overweging gemaakt, en hebben geleid tot een vernieuwd overleg met de besturende ambtenaren in de Minahassa, waarvan de uitslag nog niet bekend is. Intusschen zijn den bisschop de beweegredenen voor het besluit van 13 Junij 1880 medegedeeld.

Vier gemeenten — Ambarawa, Soerabaija, Padang en Soengeislan — genoten, even als in vorige jaren, een gering subsidie (f 15 à f 27.50 's maands) ter tegemoetkoming in de kosten van den openbaren eeredienst. Te Cheribon werd een nieuw kerkgebouw in gebruik genomen. Ook werd de herstelling voltooid van het kerkgebouw te Batavia, in de kosten waarvan uit 's lands kas was bijgedragen. (verg. vorig verslag blz. 100).

Ook ditmaal zijn nopens het zielental der Roomsch-katholieke gemeenten op en buiten Java geene opgaven bij het bestuur ingekomen.

§ 2. *Mohammedaansche godsdienst.*

In het afgeloopen jaar was het getal Mohammedanen die uit Nederlandsch Indie naar Mekka ter bedevaart gingen veel aanzienlijker dan in een der vorige jaren. In 't algemeen droeg daartoe de reeds op blz. 2 van dit verslag vermelde omstandigheid bij dat in het laatst verstreken Arabisch jaar 1297 de feestdag van Arafat, dat is de 9de dag der maand Dzoelhidjah (12 November 1880), op een Vrijdag viel, hetgeen naar de Mohammedaansche beschouwing de bedevaart voor hen die dan te Arafat, eene plaats nabij Mekka, aanwezig zijn, bijzonder zegenrijk maakt. Deze bijzonderheid was het laatst voorgekomen in het Arabisch jaar 1289, toen de 9de Dzoelhidjah (7 Februarij 1873) eveneens een Vrijdag was [1]. Volgens ontvangen opgaven werden door de hoofden van gewestelijk bestuur op Java en Madura passen verstrekt aan 7327 bedevaartgangers, dat is 4064 meer dan in 1879. Opmerkelijk groot was het aantal passen dat werd uitgereikt in de Preanger regentschappen (2508 tegen 843 in 1879), waar het gaan ter bedevaart nog in het bijzonder scheen te zijn in de hand gewerkt door den zeer gunstigen oogst van koffij en padi in 1879. In de buitenbezittingen (enkele, waarvan geen opgaven ontvangen zijn, uitgezonderd) werden in 1880 aan 2852, in 1879 aan 2175 personen passen naar Mekka uitgereikt; doch wat die gewesten betreft, geeft het aantal passen niet volledig terug het aantal ter bedevaart vertrokken personen; dit geldt vooral voor de streken die niet onder ons regtstreeksch bestuur staan. Het getal der in Nederlandsch Indie teruggekeerde pelgrims was in 1880 iets geringer dan in de voorafgaande jaren.

Gewestelijke opgaven omtrent de met passen uit Nederlandsch Indie vertrokken en aldaar teruggekeerde Mekkagangers over de laatste drie jaren volgen hieronder.

GEWESTEN.	Vertrokken.			Teruggekeerd.		
	1878.	1879.	1880.	1878.	1879.	1880.
JAVA EN MADURA.						
Bantam	607	295	666	276	351	85
Batavia	283	107	196	236	74	72
Krawang	12	3	42	9	8	4
Preanger regentschappen	660	843	2508	573	571	575
Cheribon	144	148	485	293	107	330
Tagal	44	51	161	34	38	47
Pekalongan	181	107	142	26	81	72
Samarang	381	507	640	128	205	201
Japara	84	77	82	83	62	42
Rembang	41	67	167	37	48	59
Soerabaija	471	331	744	412	378	316
Pasoeroean	110	114	142	111	102	82
Probolinggo	34	23	61	9	23	3
Bezoeki	8	25	90	„	5	34
Banjoewangi	23	19	53	18	21	20
Transporteeren	3083	2717	6179	2245	2074	1942

[1]) Hetgeen in het verslag van 1878 blz. 119 omtrent dit onderwerp voorkomt, vereischt eenige verbetering. Vooreerst zijn in 1877 de plegtigheden te Mekka niet op een Vrijdag begonnen, maar op een Donderdag, en wel op Donderdag den 7den Dzoelhidjah 1294 (13 December 1877), en in de tweede plaats is het niet het begin der plegtigheden, maar de ceremonie van het verblijf te Arafat, welke op een Vrijdag moet vallen om het jaar bijzonder aanbevelenswaardig voor eene bedevaart te maken.

GEWESTEN.	Vertrokken.			Teruggekeerd.		
	1878.	1879.	1880.	1878.	1879.	1880.
Per transport	3083	2717	6179	2245	2074	1942
Banjoemas	45	28	66	59	39	24
Bagelen	198	96	269	118	118	64
Kadoe	121	105	260	53	71	60
Djokjokarta	9	40	19	12	5	"
Soerakarta	101	67	89	68	58	12
Madioen	42	87	183	101	70	49
Kediri	27	50	108	35	24	29
Madura	71	73	154	113	49	46
Totaal	3697	3263	7327	2804	2508	2226
BUITENBEZITTINGEN.						
Sumatra's Westkust	946	1142	1254	750	693	844
Benkoelen	42	46	48	24	5	"
Lampongsche districten.	54	77	113	35	51	27
Palembang	305	292	625	451	163	273
Sumatra's Oostkust	51	a) †	†	72	†	†
Atjeh	†	†	†	†	†	†
Riouw	17	10	1	18	1	1
Banka	14	40	19	32	12	34
Billiton	17	11	"	3	3	8
Westerafdeeling van Borneo	149	178	237	39	83	129
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.	184	182	334	263	128	76
Celebes en onderhoorigheden	125	169	172	72	58	62
Menado	"	"	3	"	"	"
Amboina	17	14	22	15	6	"
Ternate	4	7	9	"	2	6
Timor	"	"	"	"	"	"
Bali (Boeleleng en Djembrana)	10	7	15	14	1	3
Totaal	1935	2175	2852	1788	1206	1463

a) Waar een † is geplaatst, ontbreken de opgaven.

Bij het Nederlandsch consulaat te Djeddah meldden zich gedurende 1880 9397 pelgrims aan, die uit Nederlandsch Indie waren gekomen om aan de bedevaart deel te nemen, terwijl nog 146 anderen, die zich sedert jaren op het schiereiland Malakka hadden opgehouden en van daar ter bedevaart gekomen waren, bij hun vertrek naar Nederlandsch Indie door den consul van passen werden voorzien. Van deze 9543 Nederlandsch Indische onderdanen behoorden er 7167 te huis op Java en Madura. Ruim 1/6 gedeelte dezer Mekkagangers was regtstreeks uit Nederlandsch Indie naar Djeddah gegaan, namelijk 1787 (waarvan 777 met mailbooten van de Rotterdamsche Lloyd); omstreeks 1/3 had zich van Pinang of Singapore daarheen laten brengen, en de overigen, dat is ongeveer de helft, hadden hetzij op Java, hetzij te Singapore of Pinang, plaats genomen tot Suez [1]).

De gezondheidstoestand was gedurende het bedevaartsaizoen van 1880 gunstig; vele pelgrims kwamen echter om door vermoeijenissen en ellende, of ten gevolge van mishandelingen en verwondingen door roovers.

Van de hooger bedoelde 9543 Nederlandsch Indische pelgrims vertrokken er van Djeddah, na afloop van de bedevaart, 8461; bovendien meldden zich nog 686 Nederlandsch Indische onderdanen als vertrekkenden aan, die reeds in vorige jaren de bedevaart hadden ondernomen. Onder de zeer enkelen, wier verblijf in Mekka lang, zelfs 10 à 20 jaar, had geduurd, waren een 14tal Atjehers (uit Groot-Atjeh, Pedir en Malaboeh). Slechts één stoomschip (onder Engelsche vlag) bragt pelgrims regtstreeks naar Nederlandsch Indie terug, en wel 809 naar Padang. De overige 8338 maakten gebruik van de op Pinang en Singapore varende Engelsche stoombooten. Het betrekkelijk groote aantal bedevaartgangers die in 1880/81 Arabie verlieten wordt toegeschreven aan eene verordening van de Turksche autoriteiten, waarbij alle vreemde overzeesche pelgrims, die geen voldoende middelen hadden om de kosten van een langer verblijf in Mekka te bestrijden, gelast werden het land te verlaten.

Vermits door het bestuur van de Hedjaz tevens bepaald is dat na 1 April 1881 geen vreemde bedevaartgangers meer worden toegelaten die niet van behoorlijke passen zijn voorzien en niet kunnen aantoonen genoegzame middelen te bezitten om de terugreis te bekostigen, is met de Indische Regering in overleg getreden nopens de vraag of hierin geen aanleiding behoort te worden gevonden tot eene uitbreiding van onze bemoeijenis met de bedevaart in dien zin, dat aan de Nederlandsch Indische pelgrims de verpligting wordt opgelegd om, vóórdat zij naar Mekka vertrekken, eene som te storten tot dekking van de kosten hunner terugreis naar Indie. Daaromtrent zijn thans nog overwegingen aanhangig. Intusschen zijn door den Gouverneur-Generaal bij een besluit dd. 13 Julij 1881 reeds maatregelen genomen: 1°. om de passen voor de pelgrimsreis naar Arabie, die tot dusver enkel door de hoogste gewestelijke gezaghebbers konden worden afgegeven, ook bij de hoofden van plaatselijk bestuur verkrijgbaar te stellen (Indisch Staatsblad 1881 n°. 158); en 2°. om in de verschillende gedeelten onzer bezittingen, ook in die streken waar het Gouvernement geen regtstreeksch gezag uitoefent, de verordening der Turksche autoriteiten allerwegen te doen bekend maken, bij voorkeur door tusschenkomst van de hoofden der inlandsche bevolking, en tevens ter kennis van de bevolking te brengen dat de gevorderde passen kosteloos verkrijgbaar zijn bij alle hoofden van gewestelijk en plaatselijk bestuur, en dat zij die bij aankomst te Djeddah door den Nederlandschen consul moeten doen afteekenen.

Het getal van hen die — uit streken niet onder 's Gouvernements regtstreeksch gezag staande — tot dusver zonder passen te Mekka kwamen, wordt geschat op omstreeks 1500.

Ten einde de lieden die uit Atjeh ter bedevaart gaan, in de gelegenheid te stellen om, even als onder het voormalig sultansbestuur de gewoonte was, zich te Olehleh regtstreeks naar Arabie in te schepen, en daardoor tevens te bevorderen dat zij niet zonder passen vertrekken, werd in November 1880 (Indisch Staatsblad n°. 205) genoemde plaats gerangschikt onder de havens, bedoeld bij Indisch Staatsblad 1872 n°. 179, zoodat ook van Olehleh uit inlanders met passagier-schepen naar buiten Nederlandsch Indie mogen vertrekken.

IV. Instellingen van liefdadigheid; uitkeeringsen spaarfondsen.

Gestichten. Het aantal weeshuizen en andere verzorgingsgestichten bleef in het afgeloopen jaar onveranderd. Ditmaal zijn ten aanzien van 13 dezer instellingen, alle op Java, mededeelingen ontvangen, die men bijeengebragt vindt in bijlage Q hierachter. De opgaven betreffende de jongensweezen-inrigting te Soerabaija loopen niet verder dan het jaar 1878. De 12 andere instellingen telden in 1880 916 verpleegden, tegen 942 in 1879.

Het voortbestaan van vele dezer inrigtingen is bijna geheel afhankelijk van wisselvallige particuliere bijdragen, en ook ten gevolge van het onvoldoende der geldmiddelen was het aantal verpleegden in de meeste gestichten in 1880 minder dan in 1879.

Even als vroeger werden in het afgeloopen jaar uit 's lands kas gesubsidieerd: het Protestantsche weeshuis te Samarang met f 39 000, het Roomsch-katholieke weeshuis aldaar met f 40 000, en het Parapattan-weezengesticht te Batavia met f 6000. Ook de kosten van het oude-mannenhuis te Samarang worden gedeeltelijk door het Gouvernement gedragen. In de jongens-weezeninrigting te Soerabaija werden in 1880 voor rekening der weeskamers verpleegd 6 pupillen; voor ieder hunner moet jaarlijks f 300 betaald worden.

Instellingen van bedeeling. De commissien tot ondersteuning van behoeftige Christenen reikten in de verschillende gewesten, tot haar ressort behoorende, in 1880 aan onderstand uit:

die te Batavia	f 21 354	aan 123	bedeelden
» » Samarang	8 366	» 134	»
» » Soerabaya	9 513	» 84	»
te zamen	f 39 233	» 341	»

[1]) In welke mate Nederlandsche schepen aan dit vervoer tot Suez hebben deel genomen, vindt men niet vermeld. Alleen blijkt dat de stoomschepen der Maatschappij „Nederland" gedurende het tijdvak van December 1879 t/m November 1880 op hunne thuisreizen 1603 dekpassagiers tot Suez mede namen, tegen 709 in 1878/79.

of gemiddeld f 115 per jaar en per hoofd. Over 1879 beliepen deze bedeelingen in het geheel f 26 750 en per hoofd gemiddeld f 94. De saldo's bedroegen op 31 December 1880 respectievelijk f 421, f 270, en f 14 157, tegen f 3173, f 5207, en f 14 703 bij het einde van 1879.

Omtrent het bedeelingswerk van sommige diakoniebesturen zijn over 1880 de volgende opgaven ontvangen.

Het college van diakenen der Evangelische gemeente te Batavia verstrekte aan 67 personen of huisgezinnen bedeeling, in 't geheel ten bedrage van f 7618, zoodat ieder gemiddeld ongeveer f 9,50 's maands ontving. Van omstreeks 450 leden der gemeente werden toezeggingen van maandelijksche of driemaandelijksche bijdragen ontvangen.

Te Samarang werden uit het diakoniefonds der Protestantsche gemeente 64 personen bedeeld, te zamen met f 4906. De ontvangsten van het fonds beliepen slechts f 4739, doch met inbegrip van het saldo over 1879 was in 1880 f 5185 beschikbaar. Er bleef dus nog f 279 in kas.

Door het Roomsch-katholiek armbestuur aldaar werd aan 49 personen en door de Samarangsche Vincentius-vereeniging aan 44 personen bedeeling uitgereikt. Hoeveel daarvoor werd uitgegeven, vindt men niet vermeld.

Het armenfonds der Protestantsche gemeente te Soerakarta had 23 bedeelden, aan wie een bedrag van f 1728 werd verstrekt, en hield bij het eind van het jaar, behalve een uitgezet kapitaal van f 3970, nog f 519 in kas. Van wege het Roomsch-katholiek armbestuur aldaar kon niet meer dan 1 persoon met f 97 worden bedeeld, waarna slechts f 34 werd overgehouden.

Het diakoniefonds der Protestantsche gemeente te Makasser gaf in 1880 aan bedeelingen, ten behoeve van 30 gezinnen, f 2815 uit. Dit fonds steeg van f 29 089 tot f 30 302, en dat te Bandjermasin, hetwelk in 1880 slechts eene uitgaaf van f 60 had, van f 2218 tot f 2297.

Nopens de werkzaamheden van geheel particuliere liefdadigheidsvereenigingen zijn slechts weinig opgaven ontvangen. Het te Soerabaija bestaande » Fonds des vredes door het bloed des Kruises" verleende onderstand aan 5 behoeftige Christen-inlanders, trok zich op verschillende wijzen de godsdienstige belangen van Christen-inlanders aan, en stelde o. a. f 700 beschikbaar ten behoeve van de zendingsgemeente te Swaroe (Pasoeroean) en f 350 voor die te Modjowarno (Soerabaija).

Te Batavia vestigde zich in 't laatst van 1880 als zedelijk ligchaam (zie Indisch Staatsblad 1880 n°. 230) eene vereeniging tot uitoefening van Christelijke liefdadigheid. Deze stelt zich ten doel om door uitdeeling van kleedingstukken, eetwaren enz. — en in dringende gevallen ook door bedeeling in geld — behoeftige Christenen daar ter plaatse te ondersteunen die niet of niet in genoegzame mate door andere instellingen kunnen worden geholpen.

De uitgaven worden bestreden uit het fonds der vereeniging, bijeengebragt en in stand gehouden zoowel door gewone en buitengewone bijdragen der leden als door inkomende giften in kleedingstukken, geld, enz. Niet alleen de stoffelijke, maar ook de zedelijke belangen der ondersteunde personen worden behartigd. Door het verstrekken van kleedingstukken tracht deze vereeniging inzonderheid het schoolgaan van de jeugd te bevorderen.

Uitkeerings- en spaarfondsen. Slechts van enkele uitkeeringsfondsen zijn opgaven ingekomen, namelijk van de schoolfondsen die op de drie hoofdplaatsen van Java gevestigd zijn en van het fonds der vrijmetselaarsloge te Samarang. Dit laatste fonds keerde in 1880 aan de nagelaten betrekkingen van 8 deelgenooten eene som van f 15 000 uit. Het kapitaal steeg van f 38 126 tot f 47 000.

Uit het te Batavia bestaande studiefonds voor onbemiddelde leerlingen van goeden aanleg genoten op 1 October 1880 12 jongelieden bijdragen voor de kosten van schoolgeld en leerboeken. Bij de afschaffing van het internaat bij het gymnasium Willem III kon voor alle ten laste van het fonds komende internes, buiten bezwaar van het fonds, gelegenheid worden gevonden tot het verkrijgen van kost en inwoning, en dientengevolge daalden de uitgaven van f 5912 in 1878/79 tot f 3473 in 1879/80. De ontvangsten in beide boekjaren bedroegen achtereenvolgens f 6367 en f 6411. Het kapitaal der vereeniging groeide aan van f 5207 tot f 8145. In den loop van het op 30 September 1880 geëindigde vierde boekjaar daalde het aantal contribuanten van 276 tot 250; van dezen waren volgens de laatste opgaaf 93 in Nederland gevestigd. De afneming wordt toegeschreven aan veelvuldige wisseling van de personen die buiten Batavia, als agenten van het fonds, de belangen der vereeniging behartigen. Gedurende het vierjarig bestaan van het fonds was ten behoeve van 24 élèves bij het middelbaar onderwijs de niet onbelangrijke som van f 16 915 uitgegeven.

Het studiefonds Midden-Java te Samarang, waaruit in 1880 6 leerlingen werden ondersteund, ontving in dat jaar f 2600 en gaf f 2700 uit. Het tekort werd gevonden uit de f 600 die bij de spaarbank waren uitgezet. Het getal contribuanten ging van 129 terug tot 104, en de inkomsten verminderden dientengevolge met f 375.

De ontvangsten van het Soerabaijasche schoolfonds bedroegen in 1880 f 4232, tegenover eene uitgaaf van f 3865. Ondersteund werden 4 leerlingen, die van het middelbaar en 13 die van het lager onderwijs gebruik maakten. De vereeniging bezat bij het einde van 1880 een kapitaal van f 3822.

Omtrent de vijf in Nederlandsch Indie bestaande particuliere spaarbanken zijn de volgende opgaven ontvangen.

	BATAVIA.	SAMARANG.	SOERABAIJA.	PADANG.	MAKASSER.
Kapitaal (met bijgeschreven rente) op 1 Januarij 1880	f 1 726 683,25	*a*) f 1 990 523,89	f 1 719 553,35^5	*a*) f 60 415,28	f 65 831,01
Gedurende 1880 ingebragt. . .	492 193,27	964 681,48^5	697 722,03^5	68 731,97	53 874,27
Te zamen. .	f 2 218 876,52	f 2 955 205,37^5	f 2 417 275,39	f 129 147,25	f 119 705,28
Gedurende 1880 teruggenomen .	634 540,88	713 877,83	716 751,50	43 755,22^5	31 568,00
Blijft ingelegd. .	f 1 584 335,64	f 2 241 327,54^5	f 1 700 523,89	f 85 392,02^5	f 88 137,28
Bijgeschreven wegens rente en dividend voor de inleggers over 1880	51 863,00	92 083,20	67 991,02^5	3 122,04^5	4 976,64
Kapitaal (met bijgeschreven rente) op 31 December 1880. . . .	f 1 636 198,64	f 2 333 410,74^5	f 1 768 514,91^5	f 88 514,07	f 93 113,92
Reservefonds op 31 December 1879	90 500,00	120 367,79^5	54 215,41	»	2 518,57
» » » 1880	100 000,00	*b*) 142 652,00	59 363,27	1 331,92^5	3 795,14

a) Het in 't vorig verslag (blz. 101) vermelde bedrag, ontleend aan voorloopige opgaven, heeft bij het afsluiten van de boeken herziening ondergaan.

b) Dit cijfer zal na afsluiting der boeken welligt nog wijziging ondergaan.

Uit bovenstaande opgaven blijkt dat in 1880 alleen te Batavia en te Soerabaija meer werd teruggenomen dan ingebragt. Te Batavia ging ook het aantal inleggers eenigszins achteruit, namelijk van 2660 tot 2631. Bij de andere spaarbanken nam het daarentegen toe: te Samarang van 2897 tot 3086; te Soerabaija van 1814 tot 1910, en te Padang van 158 tot 178. Bij de spaarbank te Makasser telde men over 1880 100 inleggers. De gemiddelde inleg per hoofd bedroeg bij het eind van 1880 te Batavia f 602, te Samarang f 726, te Soerabaija f 890, te Padang f 479 en te Makasser f 881. Eene klassificatie van de inleggers naar het bedrag hunner rekeningen is alleen voor twee spaarbanken vermeld gevonden, namelijk voor die te Samarang, waarbij 2070 inleggers van kleine bedragen (niet boven f 500) waren, en voor die te Padang, waar dit aantal 130 was. Het verslag der spaarbank te Soerabaija vermeldt niet of er inlanders en vreemde oosterlingen onder de inleggers waren. Van de 5995 rekeningen der vier overige spaarbanken stonden er 173 ten name van inlanders en Chinezen. Te Batavia hadden 26 inlanders en 22 Chinezen een gezamenlijken inleg van f 10 442 en f 8479, te Samarang waren 50 Javaansche en 51 Chinesche inleggers, te Padang bevonden zich onder de inleggers 14 inlanders en 1 Chinees, en te Makasser 9 inlanders en Chinezen.

V. Burgerlijke geneeskundige dienst en veeartsenijdienst.

§ 1. *Burgerlijke geneeskundige dienst.*

De nog steeds in stand gebleven verordening van 1827, houdende regeling van den burgerlijken geneeskundigen dienst in Nederlandsch Indie (Indisch Staatsblad n°. 68), zal binnen kort door nieuwe bepalingen worden vervangen. In het afgeloopen jaar zijn nadere voorstellen ter zake van de Indische Regering ingekomen (verg. het verslag van 1875 blz. 125), die reeds tot eene beslissing hebben geleid. Het door den Gouverneur-Generaal uit te vaardigen nieuwe reglement zal den werkkring van het geneeskundig staatstoezigt op nieuw omschrijven. Voorts zullen de voorwaarden ter verkrijging van de bevoegdheid tot uitoefening van de genees-, tandheel-, artsenijbereid-, en verloskunde in overeenstemming worden gebragt met de daaromtrent in Nederland bestaande bepalingen.

Algemeene gezondheidstoestand. In 1880 werd vooral Westelijk Java geteisterd door de koortsepidemien, die blijkens het vorig verslag tegen het einde van 1879 in hevige mate waren begonnen te heerschen in Bantam en nog verergerd werden door den buitengewonen arbeid dien de bevolking, wegens gebrek aan vee, op hare rijstvelden had te verrigten. In zoover bestond er verband tusschen de veeziekte en de koortsepidemie, maar de overtuiging is niet verkregen dat de veeziekte de regtstreeksche oorzaak is geweest van den ongunstigen gezondheidstoestand der bevolking. Ter bestrijding van de epidemie werden voortdurend ruime hoeveelheden chinine, en voorts ook quinetum, door tusschenkomst van het bestuur ter beschikking van de bevolking gesteld, terwijl steeds twee of drie officieren van gezondheid, wegens het ongenoegzaam aantal civiele geneesheeren, voor het verleenen van geneeskundige hulp werden aangewezen. Inlandsche geneeskundigen die op hunne standplaatsen slechts eenigszins konden worden gemist, werden tijdelijk naar Bantam overgeplaatst. In Julij 1880 werd een dirigeerend officier van gezondheid naar dat gewest gezonden om den stand der ziekte op te nemen, terwijl in October een gewezen stadsgeneesheer, toen op non-activiteit, tot het bestrijden van de epidemie ter beschikking van den resident gesteld werd; eene opdragt die echter weldra wegens de door dien geneesheer geopperde bezwaren moest worden ingetrokken. Tegen het einde van het jaar werd nog tot meer afdoende maatregelen besloten. Bij een Indisch besluit van 22 December 1880 werd namelijk de indienststelling bevolen van 20 Europesche gecommitteerden, belast met het toezigt op de naleving van hygienische voorschriften en op de verstrekking van geneesmiddelen, terwijl aan vier ambtenaren van het binnenlandsch bestuur speciaal de leiding van en het toezigt op de werkzaamheden dezer gecommitteerden werd opgedragen. Voorts werd bepaald dat vier Europesche geneesheeren ter bestrijding van de epidemie werkzaam zouden zijn, bijgestaan door acht ziekenverplegers. De inspecteur van den burgerlijken geneeskundigen dienst werd met de leiding belast; terwijl de resident gemagtigd werd om op 's lands kosten slagtvee aan te koopen en het vleesch kosteloos aan de koortslijders te verstrekken; een maatregedie later ook tot andere levensmiddelen, als ding-ding, gezouten vleesch, melk en eijeren is uitgebreid.

Bij het einde van 1880 waren in Bantam, buiten den eerstaanwezenden officier van gezondheid te Serang, vier militaire geneesheeren en zeven doctors djawa ter bestrijding van de epidemie werkzaam. Daar de koortsen nog steeds waren blijven heerschen, werd in Maart jl. het geneeskundig personeel in Bantam met een uit Nederland aangekomen civielen geneesheer versterkt.

Volgens de laatste berigten had de koorts haar epidemisch karakter in het gewest verloren, en werd daarom het in dienst gestelde buitengewone personeel gaandeweg teruggezonden. Waren, volgens de ontvangen opgaven, in de eerste helft van 1880 omstreeks 139 000 personen in Bantam door de koorts aangetast geworden, en in het tweede semester ruim 81 000, gedurende de maanden Januarij tot en met Junij 1881 daalde het getal tot pl. m. 26 000. Na aftrekking van de herstelden en overledenen telde men op ultimo Junij en December 1880 achtereenvolgens 29 200 en 4800, en op ultimo Junij 1881 nog slechts 247 koortslijders.

De Gouverneur-Generaal heeft onlangs gemeend zich persoonlijk te moeten overtuigen van den toestand waarin de bevolking in Bantam verkeert ten gevolge van de rampen die haar getroffen hebben. Zijne reis, ten behoeve waarvan overeenkomstig 's Landvoogds uitdrukkelijk verlangen in geen enkel opzigt eenige last op de bevolking werd gelegd, had plaats tusschen den 2den en den 6den Julij jl. en strekte zich uit over het district Tjiroeas (afdeeling Serang), de afdeeling Pandeglang en het noordelijk deel der afdeeling Lebak, welke streken het zwaarst waren geteisterd. Eindelooze vlakten, vooral in het noordelijk deel van het gewest, waren geheel onbebouwd gebleven door gebrek aan karbouwen en aan handen; het meerendeel der bevolking was voor veldarbeid te veel verzwakt. In zuid-oostelijke rigting naar Lebak was de toestand minder ongunstig. Hoewel ook daar de bevolking zeer gedund was en veel sawahs onbebouwd waren gebleven, was niettemin eenige herleving te bespeuren. Door kleine industrien, als bij voorbeeld het vlechten van hoeden, scheen de bevolking aldaar de meest nijpende armoede te hebben kunnen afweren. Men hoorde in die streek in den laatsten tijd ook meer van huwelijken, welke in bijna twee jaren nagenoeg niet waren voorgekomen. Men kan aannemen dat het bevolkingcijfer in het geheele gewest met ongeveer 50 000 zielen is verminderd. Tegen October of November van dit jaar zal de voorraad padi vermoedelijk zijn verbruikt, terwijl het aantal overgebleven karbouwen te gering is om een voldoend aantal sawahs behoorlijk te bewerken. De Landvoogd heeft reeds de noodige maatregelen beraamd tot leniging van den nood en tot voorkoming van verdere rampen. Die maatregelen zullen hoofdzakelijk de aanvulling van den voorraad voedingsmiddelen en van den veestapel ten doel hebben. Ook zal getracht worden in het belang van den gezondheidstoestand door middel van artesische putten de bevolking van beter drinkwater te voorzien.

In April 1880 namen in een gedeelte van de residentie Batavia, namelijk in een paar districten van de afdeeling Meester-Cornelis, de koortsen mede zoodanig toe, dat ook derwaarts geneeskundige hulp moest worden gezonden. Achtereenvolgens werden een officier van gezondheid en zes doctors djawa, waaronder drie van de buitenbezittingen, in genoemde afdeeling werkzaam gesteld, waarheen zich in Januarij jl. tevens begaf de dirigeerende officier van gezondheid ter beschikking van den chef over den geneeskundigen dienst. Ten behoeve der uitgeputte zieken of herstellenden op een paar landen waar de ziektetoestand het ongunstigst was, stelde de Regering, op voorstel van laatstbedoelden geneesheer, versterkende voedingsmiddelen beschikbaar. In den aanvang van 1881 werden van bestuurswege ook buitengewone maatregelen getroffen ter bestrijding van de koortsen in de afdeelingen Tangerang en Buitenzorg. Men telde bij het eind van de maanden Januarij en Februarij in de genoemde drie afdeelingen omstreeks 16 000

en 14 000 koortslijders en op ult. Junij jl. nog 8677. Het aantal bijgekomen gevallen gedurende de maanden Maart t/m Junij beliep, volgens de ingekomen wekelijksche of tiendaagsche rapporten, achtereenvolgens 8072, 4556, 5822 en 5197.

In de residentie Preanger regentschappen, vooral in de afdeelingen Bandong en Tjitjalengka, namen in December 1880 de koortsen almede toe, zoodat voor die streken insgelijks tot buitengewone maatregelen moest worden besloten. Zoo werden in de eerste maanden van 1881 een officier van gezondheid van het garnizoen te Buitenzorg en zes doctors djawa ter beschikking van den resident gesteld, terwijl bovendien bij besluit van 22 Januarij 1881 magtiging werd verleend om tien ziekenverplegers in dienst te nemen. Voorts werd in 't laatst van Februarij een onderzoek omtrent den stand der koortsepidemie in genoemd gewest opgedragen aan den dirigeerenden officier van gezondheid in de eerste militaire afdeeling op Java. Telde men in Bandong en Tjitjalengka op 31 December 1880 12 366 koortslijders (van de andere afdeelingen zijn geen cijfers betreffende dien datum bekend), bij het einde van Januarij 1881 was er het getal gestegen tot 14 502, en in het geheele gewest tot 19 179. In Februarij en het begin van Maart schenen de van bestuurswege genomen maatregelen tot beperking van de ziekte te leiden, en deden zich in de andere afdeelingen, Tjiandjoer nog alleen uitgezonderd, geen buitengewone ziekteverschijnselen meer voor. De tijdelijk in het gewest werkzaam gestelde officier van gezondheid kon dan ook omstreeks medio Maart weder naar zijn garnizoen terugkeeren. In verhouding tot het aantal zieken was de sterfte over het algemeen niet groot geweest. In April verkreeg de toestand weder een minder gunstig aanzien en begon de epidemie zich ook in Soemedang te openbaren. Volgens een rapport dd. 26 Julij jl. van den inspecteur bij den burgerlijken geneeskundigen dienst, die kort te voren uit Bantam naar de Preanger regentschappen was opontboden om met den resident nopens de nader vereischte maatregelen te overleggen, moet de toestand in deze laatste afdeeling bepaald ongunstig worden genoemd. In de afdeeling Bandong (elders in het gewest had de inspecteur den toestand nog niet opgenomen) kwam hem de stand der epidemie vrij bevredigend voor.

Aan de ontvangen periodieke ziekenrapporten over het eerste halfjaar 1881 (waaraan echter die over het tijdvak 11 April tot 10 Mei ontbreken) worden hier nog de volgende cijfers ontleend. Omstreeks het einde van Februarij en Maart, zoomede op 10 April beliep het aantal koortslijders, hoofdzakelijk of uitsluitend in de afdeelingen Bandong, Tjitjalengka en Tjiandjoer, achtereenvolgens 15 520, 17 272 en 14 913, doch op 10 Mei, 31 Mei en 30 Junij was het totaal, met inbegrip van Soemedang, gestegen tot 18 043, 25 099 en 36 890. Aangetast werden: gedurende 26 Februarij-26 Maart 21 700 personen; van 27 Maart-10 April 9199; (van 11 April-10 Mei is, zoo als gezegd, het getal niet opgegeven); van 11-31 Mei 17 958 en van 1-30 Junij 34 627 personen.

Het westelijk gedeelte van Krawang werd sedert Mei 1880 insgelijks door epidemische koortsen bezocht, zonder dat echter de ziekte zich in dat jaar sterk verspreidde. Het grootste aantal aangetasten in ééne maand beliep 1153, in Julij, waarna het daalde tot 511 in October, om in December weder te stijgen tot 979. In Januarij 1881 werd de ziekte meer algemeen, zoodat het noodig bleek ook hier tot verstrekking van buitengewone hulp over te gaan. Te dien einde werden omstreeks het begin van Februarij jl. een officier van gezondheid en vijf doctors djawa ter beschikking van den resident gesteld, en werden met de verstrekking van geneesmiddelen o. a. belast de ter bestrijding van de veeziekte in dit gewest werkzame controleurs en gecommitteerden. Aanvankelijk mogt het gelukken den voortgang der ziekte te breidelen, maar in den loop van April nam het aantal lijders weder zeer toe. Had men in Februarij en Maart 4677 en 5463 nieuwe gevallen op te teekenen, over April werden 10 796 bijgekomen zieken gemeld, en bij het eind van die maand waren nog 7697 koortslijders aanwezig. Over Mei en Junij is het getal nieuwe gevallen niet volledig vermeld gevonden. In de eerste tiendaagsche opgaaf van Mei wordt echter het toen aanwezig getal koortslijders, daaronder ook de in ligten graad aangetasten, op grond eener naauwkeurige opneming, gesteld op 11 478, en de latere ziekenrapporten over die maand en over Junij vermelden steeds hoogere cijfers, behalve over het tijdvak 21-30 Junij, 't welk eene afneming van het getal koortslijders aanwijst van 19 506 tot 15 709. Die verbetering betrof uitsluitend de gouvernementsdistricten van het gewest, waar het getal zieken daalde van 9759 tot 5654. Op de particuliere landen Pamanoekan en Tjiassem bleef de ziekte stationair en op de Tegalwaroe-landen nam zelfs het aantal lijders weder toe (van 3084 tot 3425).

In de andere gewesten van Java en Madura, waar zich in het afgeloopen jaar epidemische koortsen vertoonden, was de ziekte het meest verspreid in Rembang, vooral in de afdeelingen Bodjonegoro en Blora. In de bedoelde gewesten behoefde de Regering echter geen buitengewone maatregelen te nemen, behoudens de zorg voor eene ruime verstrekking van chinine.

Luidens de van de besturende ambtenaren verkregen opgaven, zouden in het afgeloopen jaar op Java en Madura ruim een half millioen personen door epidemische koortsen zijn aangetast en zouden gemiddeld 14 pct. der aangetasten gestorven zijn. Men vindt die opgaven, welke betrekking hebben tot 16 gewesten en ook de door doctors-djawa behandelde lijders omvatten, zoomede die welke geen geneeskundige hulp hebben genoten, verzameld in het volgend overzigt. (In de lager te vermelden bijlage R is daarentegen uitsluitend sprake van zieken die door Europesche geneeskundigen behandeld zijn.)

RESIDENTIEN.	Aantal koortslijders.	Overleden koortslijders.	Verhouding van het aantal overledenen tot het aantal lijders.
Bantam	220 546	45 188	1 : 4,88
Batavia	22 953	2 567	1 : 8,94
Krawang	6 905	686	1 : 10,07
Preanger regentschappen.	35 170	3 620	1 : 9,71
Cheribon	11 266	1 661	1 : 6,78
Tagal.	17 763	905	1 : 19,63
Pekalongan.	274	18	1 : 15,22
Samarang	86 523	5 852	1 : 14,78
Japara	8 034	1 989	1 : 4,04
Rembang	95 015	6 386	1 : 14,88
Soerabaija	703	256	1 : 2,74
Probolinggo	16 051	2 562	1 : 6,27
Bezoeki	231	52	1 : 4,44
Banjoewangi	3 829	670	1 : 5,71
Banjoemas	3 854	563	1 : 6,84
Madura	15 273	1 896	1 : 8,05
Totaal . . .	544 390	74 871	1 : 7,27

Pokken heerschten gedurende het jaar 1880 vrij sterk in de residentien Cheribon, Tagal, Pekalongan, Banjoemas, Bagelen, Kadoe en Kediri en kwamen ook elders sporadisch voor. In het gouvernement Sumatra's Westkust vertoonde deze ziekte zich in Julij 1880 het eerst ter hoofdplaats Padang, hoofdzakelijk onder de Niassers en vreemde oosterlingen en later ook in de afdeeling Aijer Bangies en Rau. Zij breidde zich snel uit en werd in Augustus als epidemisch beschouwd, zoodat met toepassing van Indisch Staatsblad 1879, n°. 99, voorzorgsmaatregelen genomen werden tegen het overbrengen van de besmetting. In het begin van Februarij 1881 zijn echter die maatregelen, ten gevolge van het afnemen der ziekte, ter hoofdplaats Padang opgeheven. Sedert kwamen slechts enkele gevallen hier en daar voor. Ook op Java werd van bestuurswege zooveel doenlijk gewaakt tegen uitbreiding van de pokken; zoo werden o. a. in enkele gewesten loodsen opgerigt ter afzondering van de lijders.

Hieronder volgt als naar gewoonte een overzigt van de ziektegevallen, die in de laatste vijf jaren door de civiele geneesheeren of door de als zoodanig optredende officieren van gezondheid behandeld zijn. (Wat het jaar 1880 betreft, zijn de cijfers ontleend aan de uitvoerige statistieken, die men als bijlagen R en S hierachter aantreft.)

JAREN.	Aantal standplaatsen van civiele geneesheeren die bij het eind van het jaar niet bezet waren. 1)	wel bezet waren maar waarvan geen opgaven ontvangen zijn.	waarvan wel opgaven zijn ontvangen.	Behandelden.	Overledenen.	Verhouding van de overledenen tot de behandelden.	a. Behandelden. b. Overledenen. c. Sterfteverhouding.	EPIDEMIE-LIJDERS. [2] Koortsen.	Cholera.	Pokken.	Andere ziekten.	TE ZAMEN.
Java en Madura.												
1876.	2	5	47	203 194	14 982	1 : 13,56	a.	132 021	5 950	727	—	138 698
							b.	6 816	3 425	80	—	10 321
							c.	1 : 19,37	1 : 1,74	1 : 9,08	—	1 : 13,43
1877.	3	3	49	105 828	8 731	1 : 12,13	a.	38 795	1 881	1 117	20	41 813
							b.	1 835	1 237	114	6	3 192
							c.	1 : 21,14	1 : 1,52	1 : 9,79	1 : 3,33	1 : 13,10
1878.	5	5	46	153 874	14 457	1 : 10,64	a.	99 825	110	997	—	100 932
							b.	9 884	60	106	—	10 050
							c.	1 : 10,09	1 : 1,83	1 : 9,405	—	1 : 10,04
1879.	4	5	49	165 429	11 288	1 : 14,65	a.	98 206	—	2 935	—	101 141
							b.	7 036	—	183	—	7 219
							c.	1 : 13,95	—	1 : 16,03	—	1 : 14,01
1880.	4	3	52	458 536	64 799	1 : 7,07	a.	392 829	—	2 413	—	395 242
							b.	60 280	—	128	—	60 408
							c.	1 : 6,51	—	1 : 18,85	—	1 : 6,54
Buitenbezittingen.												
1876.	11	3	36	18 397	1 227	1 : 14,99	a.	840	569	301	1 741	3 451
							b.	69	251	37	249	606
							c.	1 : 12,17	1 : 2,26	1 : 8,13	1 : 6,99	1 : 5,69
1877.	13	6	30	15 106	1 228	1 : 12,30	a.	115	1 465	93	180	1 853
							b.	—	488	7	48	543
							c.	—	1 : 3,002	1 : 13,28	1 : 3,75	1 : 3,41
1878.	13	3	35	28 831	1 834	1 : 15,72	a.	9 440	—	2 608	238	12 358
							b.	741	—	565	32	1 338
							c.	1 : 12,74	—	1 : 4,74	1 : 7,43	1 : 9,23
1879.	14	7	34	18 618	1 879	1 : 17,25	a.	—	—	2 082	—	2 082
							b.	—	—	349	—	349
							c.	—	—	1 : 5,96	—	1 : 5,96
1880.	13	4	36	19 230	864	1 : 22,25	a.	—	—	2 044	550	2 594
							b.	—	—	302	88	390
							c.	—	—	1 : 6,77	1 : 6,25	1 : 6,65

1) Als wèl bezet zijn aangemerkt die standplaatsen welke tijdelijk tot het ressort van een geneesheer op eene andere standplaats waren gebragt.

2) De hieronder uitgetrokken cijfers zijn reeds begrepen in de totalen der behandelden en overledenen (kolommen 5 en 6).

Even als in 1879 kwamen ook gedurende het afgeloopen jaar in de praktijk der civiele geneesheeren in het geheel geen epidemische choleragevallen voor. Wat betreft de ziekten, die in 1880 door de van gouvernementswege opgeleide inlandsche geneeskundigen (doctors-djawa) behandeld werden, zijn slechts mededeelingen ontvangen omtrent 34 plaatsen op Java en Madura, en 29 in de buitenbezittingen. Volgens die opgaven, nader gespecificeerd in de bijlagen T en U hierachter, zouden door de bedoelde geneeskundigen op Java en Madura 60 269 en in de buitenbezittingen 20 627 personen behandeld zijn.

De bijlage V bevat de gewone opgaaf van het aantal personen, die in het laatstverloopen jaar door bij het bestuur bekend geworden ongelukken (waaronder ook moord en zelfmoord) het leven verloren hebben.

Hygiëne. De inspecteur van den burgerlijken geneeskundigen dienst bezocht in het afgeloopen jaar dat gedeelte der residentie Soerabaija hetwelk hij in 1879 niet had kunnen inspecteeren, en verder de residentien Pasoeroean, Kediri en Madioen.

Met de zamenstelling van een ter overbrenging in inlandsche talen geschikt handboek over de gezondheidsleer, een werk dat reeds in 1878 door de Indische Regering werd verlangd (verg. het verslag van 1879 blz. 120), houdt zich thans een officier van gezondheid bezig, daar de particuliere geneesheer te Batavia die aanvankelijk deze taak had aanvaard door zijne drukke praktijk in de geregelde bewerking van het geschrift verhinderd werd.

Europesche geneeskundigen. Met uitzondering van de drie hoofdplaatsen op Java, waar stadsgeneesheeren werkzaam zijn, werd de burgerlijke geneeskundige dienst op Java en Madura in het afgeloopen jaar waargenomen door 38 op den voet van Indisch Staatsblad 1874 n°. 77 aangestelde civiele geneesheeren en door 17 officieren van gezondheid. Onder de eerstbedoelde 38 zijn begrepen twee geneesheeren ten behoeve van den dienst bij speciale werken of inrigtingen, namelijk bij de Bataviasche havenwerken en bij het marine-établissement te Soerabaija.

Enkele der van gouvernementswege voor civiele geneesheeren aangewezen plaatsen konden weder niet worden

vervuld, omdat zich wegens de beperkte particuliere praktijk in de bedoelde ressorten geen geneesheeren vestigden. Hier te lande zijn sedert 1879 slechts twee civiele geneesheeren ter beschikking van de Indische Regering kunnen worden gesteld, namelijk één in November 1880, die in den aanvang van 1881 in Indie is aangekomen, en één in Augustus jl.

Omtrent de wijze waarop in 1880 in den dienst werd voorzien, is het volgende aan te teekenen.

In de vereenigde afdeelingen Soekapoera, Limbangan (het zuidoostelijk deel der Preanger regentschappen uitmakende) en Galoe (de zuidelijkste afdeeling van Cheribon) werd alleen in Limbangan geneeskundige hulp verleend, en wel door den civielen geneesheer van Bandong. Te Cheribon werd tijdens de ziekte van den geneesheer gedurende nagenoeg anderhalve maand (Mei/Junij 1880) in den dienst voorzien door een van Batavia overgekomen gepensioneerden officier van gezondheid. Toen in Junij jl. de vaste geneesheer te Cheribon andermaal door ziekte verhinderd werd zijn dienst waar te nemen, werd zijne taak tijdelijk opgedragen aan den geneesheer te Madjalengka in hetzelfde gewest. Te Tagal, waar in September 1880 de dienst door het overlijden van den geneesheer voorziening eischte, vestigde zich de geneesheer van Grissee (Soerabaija), die ter laatstgenoemde plaats tegen het begin van 1881 door den geneesheer van Toeban (Rembang) werd vervangen. Deze werd op zijne nieuwe standplaats Grissee, even als zijn voorganger, bovendien belast met de waarneming van den dienst in de afdeelingen Sidaijoe en Lamongan. De evengemelde standplaats Toeban was bij het begin van 1881 nog onvervuld. In Indramaijoe (Cheribon) werd in het afgeloopen jaar de dienst nog waargenomen door een doctor-djawa. In Augustus 1880 werd eindelijk in de sedert tien jaren bestaande vacature van civiel geneesheer te Japara en Koedoes voorzien, met vergunning aan den daarvoor gekozen titularis om zich te Koedoes te vestigen. Hierdoor kon de civiele geneesheer van Patti en Joana ontheven worden van de verdere waarneming van den dienst in de afdeeling Koedoes. In Probolinggo, waar de vereenigde dienst in de afdeelingen Probolinggo en Kraksaän te zwaar was gebleken voor één persoon, kreeg in Mei 1880 laatstgemelde afdeeling een eigen geneesheer. De stadsgeneesheer op non-activiteit, die in December 1879 tijdelijk belast was geworden met de waarneming van den dienst in de afdeelingen Pamakassan en Sampang (Madura), werd in Mei 1880 in activiteit hersteld en te Samarang geplaatst. Reeds in Julij kon in de daardoor op Madura ontstane vacature voorzien worden. In November vertrok ook van Madura de te Sumanap gevestigde geneesheer, doch deze vacature was bij het einde van 1880 nog niet vervuld kunnen worden.

Op de 17 standplaatsen op Java en Madura, waar de civiele geneeskundige dienst door officieren van gezondheid wordt waargenomen, schijnt gedurende 1880 in den dienst geregeld te zijn voorzien. Vroeger behoorde ook Wonosobo (Bagelen) tot de hierbedoelde categorie, maar sedert de laatste jaren is aldaar enkel een doctor-djawa gevestigd die den plaatselijken dienst waarneemt.

Van de vijf plaatsen in de buitenbezittingen waar de geneeskundige dienst aan civiele geneesheeren kan worden opgedragen (Tandjong Pandan op Billiton, Bonthain en Saleijer in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden, Gorontalo in de residentie Menado en Koepang op Timor) was in 1880, even als in het voorafgegane jaar, alleen eerstgemelde standplaats bezet; de dienst op Saleijer, te Gorontalo en te Koepang bleef echter aan doctors-djawa toevertrouwd. Elders in de buitenbezittingen traden de officieren van gezondheid als civiele geneesheeren op, behalve te Aijer-Bangies in de Padangsche Benedenlanden, Kepahiang in Palembang, Pangkalpinang en Toboali op Banka (welke laatste plaats in 't vorig verslag ten onregte niet werd genoemd), Sambas en Bengkaijang op Borneo's Westkust, Martapoera in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, Segiri op Celebes, en Wahaai en Saparoea in de residentie Amboina, op alle welke garnizoensplaatsen, even als in 1879, geen officieren van gezondheid bescheiden waren. Op de beide laatstgenoemde plaatsen en te Sambas bleef men echter over een doctor-djawa beschikken.

Het aantal Europesche geneesheeren die uitsluitend particuliere praktijk uitoefenden was 40, alzoo 12 meer dan in 1879. Hiervan waren 4 in de buitenbezittingen gevestigd, als: 1 te Padang, 2 in Deli en 1 in de Minahassa. Buitendien waren nog 2 tandheelkundigen te Batavia aanwezig. Niet minder dan 16 officieren van gezondheid (15 van het leger en 1 van de marine) vestigden zich in 1880, na verkregen eervol ontslag uit den militairen dienst, als particuliere geneesheeren. Zes hunner konden toegelaten worden als genees-, heel- en verloskundigen; de tien anderen kregen alleen admissie voor de uitoefening van de genees- en heelkunde. Wegens vertrek naar Europa werd van een 6tal geneeskundigen de acte van toelating ingetrokken.

Genees- en heelkundige examens hadden in 1880 niet plaats. Het examen in de verloskunde werd te Soerabaija door één Europesche vroedvrouw met goed gevolg afgelegd.

Het aantal particuliere apothekers, met uitzondering van de stads-apothekers te Batavia en Samarang, bedroeg 24, als: te Batavia 5, te Buitenzorg 1, te Cheribon 1, te Samarang 3, te Salatiga 1, te Djokjokarta 1, te Soerakarta 2, te Soerabaija 5, te Pasoeroean 1, te Probolinggo 1, te Kediri 1, te Padang 1 en te Banda 1. Bovendien werden te Batavia 2 filialen opgerigt: 1 van de stads-apotheek en 1 van eene particuliere apotheek. De vier kandidaten, die zich voor het apothekers-examen aanmeldden, voldeden allen aan de eischen; drie hunner erlangden eene acte van toelating als apotheker, de vierde als hulp-apotheker. Ook aan een in Nederland geëxamineerden apotheker werd eerstbedoelde acte uitgereikt.

Verloskundige praktijk werd, behalve door de 6 stedelijke vroedmeesteressen te Batavia, Samarang en Soerabaija, na verkregen diploma nog uitgeoefend door 15 Europesche vroedvrouwen, als: 7 te Batavia, 1 te Meester-Cornelis, 1 te Buitenzorg, 1 te Samarang, 2 te Soerabaija, 1 te Bezoeki, 1 te Djokjokarta en 1 te Padang.

Bij Indisch Staatsblad 1880 n°. 137 werd bepaald dat te Samarang en Soerabaija de geneesmiddelen voor lijders die aanspraak hebben op vrije geneeskundige behandeling, en voor behoeftigen die buiten de gouvernements-ziekeninrigtingen verpleegd worden, ook door andere dan de stads-geneesheeren kunnen worden voorgeschreven. Te Batavia bestaat eene dergelijke regeling reeds sedert 1875.

Inlandsche geneeskundigen. Het aantal van 95 doctors-djawa (in het vorig verslag werd dit ten onregte op 91 gesteld) die bij het einde van 1879 in dienst waren, werd in 1880 vermeerderd met 5, doordien vier doctors-djawa die indertijd als vacinateurs waren aangesteld, na gebleken geschiktheid, bestemd werden om uitsluitend als geneeskundigen dienst te doen, en één vroeger uit 's lands dienst ontslagen doctor-djawa herplaatst werd.

Door het overlijden van den doctor-djawa te Banda, werd het aantal teruggebragt tot 99, waarvan 61 op Java en Madura en 38 in de buitenbezittingen. Onder deze laatsten schijnt echter nog begrepen te zijn een doctor-djawa tevens vaccinateur ter Sumatra's Westkust, van wien gebleken was dat hij niet meer als doctor-djawa kon worden benuttigd en die daarom werd aangewezen om voortaan uitsluitend als vaccinateur dienst te doen. In Atjeh werd het aantal doctors-djawa in 1880 van 2 tot 1 teruggebragt. Aan enkele doctors-djawa, die zich door geschiktheid, ijver en goed gedrag onderscheidden, werden overeenkomstig Indisch Staatsblad 1875 n°. 264 traktementsverhoogingen toegekend.

Op de school voor inlandsche geneeskundigen te Weltevreden ving de cursus 1879/80 aan met 33 Javanen, 7 Amboinezen, 10 Maleijers van Java en Sumatra, en 1 Christen-Dajak. Van deze 51 leerlingen werden in den loop van het schooljaar twee van de inrigting verwijderd en één ontslagen op eigen verzoek. Bij de overgangs-examens in Julij en Augustus 1880 werden bij de geneeskundige afdeeling 19 van de 21 tot hoogere studiejaren bevorderd en gingen er 11 van de 27 uit de voorbereidende afdeeling tot de geneeskundige afdeeling over. Van de 24 personen, die zich voor toelating tot den nieuwen cursus hadden aangemeld, voldeden 16 aan de eischen. Van dezen werden 14 in de laagste klasse der voorbereidende afdeeling geplaatst, 1 in de hoogste klasse dezer afdeeling, en 1 (die reeds elders het klein ambtenaars-examen had afgelegd) in het 1ste studiejaar der geneeskundige afdeeling. Vóór den aanvang van den cursus 1880/81 werden 1 leerling uit de geneeskundige en 2 uit de voorbereidende

afdeeling wegens gebrekkigen aanleg ontslagen, zoodat de nieuwe cursus — in September 1880 — is aangevangen met 61 leerlingen, als: 32 in de geneeskundige afdeeling (6 in de 4de, 7 in de 3de, 6 in de 2de en 13 in de laagste klasse) en 29 in de voorbereidende afdeeling (8 in de hoogste en 21 in de laagste klasse). Kort na de hervatting van de lessen moest aan één leerling van de laagste klasse der geneeskundige afdeeling wegens voortdurende ongesteldheid ontslag worden verleend.

Vermits de cursus in de voorbereidende afdeeling, die tot dusver in den regel twee, en bij uitzondering drie jaren mogt duren, ontoereikend gebleken is voor het aanleeren van de Nederlandsche taal en van de beginselen der wiskunde, is in Julij 1881 (Indisch Staatsblad n°. 160) besloten dien leertijd tot hoogstens vier jaren, en in verband daarmede den geheelen cursus der school tot hoogstens negen jaren uit te breiden. Ook is de leeftijd van toelating in verband met de verlenging van den cursus eenigszins gewijzigd. Daar tevens eenige meerdere speelruimte voor de toelating tot de geneeskundige lessen nuttig voorkwam, is nu als vereischte voor de toelating tot de voorbereidende afdeeling een leeftijd van 12 tot 16 jaren (in plaats van 14 tot 18 jaren), en tot de geneeskundige afdeeling een leeftijd van 16 tot 20 jaren (in plaats van 16 tot 18 jaren) gesteld. Overigens is nog tot regel aangenomen om bij de toelating steeds die kandidaten te doen voorgaan welke genoegzame kundigheden toonen te bezitten om dadelijk de lessen in de geneeskundige afdeeling te volgen.

Het gedrag der leerlingen gedurende het in 1880 geëindigde schooljaar was over het algemeen zeer goed. Hun gezondheidstoestand was minder gunstig dan in 1879. Twaalf leerlingen werden in het begin van het jaar door berri-berri aangetast. Van deze werden acht gedurende één of meer maanden naar de gezondheids-établissementen te Batoe-Toelies en Sindanglaija geëvacueerd, terwijl 2 om dezelfde reden een verlof kregen naar hunne geboorteplaatsen. De ziekte verdween nadat de leerlingen de nieuwe luchtige lokalen betrokken hadden, van welker aanbouw in 't vorig verslag sprake was.

Gedurende den in 1880 geëindigden cursus werd wegens toelagen aan de leerlingen uitgegeven f 10 812, terwijl de verdere kosten der inrigting, buiten die voor de lokalen, gedurende 1879/80 bedroegen f 17 927. Voor meer bijzonderheden kan worden verwezen naar het door den directeur der school uitgebragt verslag over 1879/80, hetwelk is openbaar gemaakt in de Javasche Courant van 5 Augustus 1881.

Het getal geëxamineerde inlandsche vroedvrouwen bedroeg bij het einde van 1880 86, alzoo weder 3 minder dan het jaar te voren; 2 namelijk lieten de praktijk varen en 1 overleed. Van deze 86 vroedvrouwen genoten 31 een onderstand uit 's lands kas.

Ziekeninrigtingen. Op blz. 60/61 hiervóór is reeds vermeld op welke wijze, in verband met het instorten van eenige ziekenloodsen te Padang, zoowel daar als op Java werd voorzien in de verpleging van de wegens ziekte uit Atjeh teruggezonden veroordeelden tot dwangarbeid.

De ongunstige uitkomsten, die de verpleging van berri-berri-lijders in het stadsverband te Batavia opleverde, en het groot aantal andere zieken in die inrigting waren oorzaak dat zij zoo weinig mogelijk aan de verpleging van deze soort lijders werd dienstbaar gemaakt. In verband daarmede moest voorloopig worden afgezien van het denkbeeld om van het particulier gezondheids-établissement te Kampong Makasser niet meer op even ruime schaal als vroeger voor gouvernements rekening gebruik te maken. Ook hierover is reeds het noodige gezegd op blz. 60/61.

Met het oog op het groote aantal verpleegden in het stadsverband te Samarang werden in April 1880 voor den verderen loop van dat jaar, boven de bestaande formatie, drie mannelijke inlandsche bedienden toegestaan. In 1881 bleek deze buitengewone hulp niet verder noodig, maar ontstond er behoefte aan meer personeel voor de verpleging van de publieke vrouwen, waartoe in Februarij tijdelijk twee vrouwelijke bedienden werden in dienst genomen. De publieke vrouwen die tijdelijk in een lokaal buiten het stadsverband werden verpleegd, moesten in October 1880, wegens de bouwvalligheid van dat lokaal, weder naar het stadsverband teruggebragt worden.

Hoeveel zieken in de stadsverbanden op de hoofdplaatsen van Java en in de Chinesche hospitalen te Batavia en Samarang verpleegd werden, blijkt uit den volgenden staat.

ZIEKENINRIGTINGEN.	Aantal verpleegden op 1 Januarij 1880.	Bijgekomen gedurende den loop van het jaar.	Afgevoerd gedurende den loop van het jaar:			Aantal verpleegden op 31 December 1880.
			als geëvacueerd.	als hersteld.	als overleden.	
Stadsverband te Batavia. dwangarbeiders	376	4128	678	2453	973	400
Stadsverband te Batavia. andere verpleegden	235	1808	»	1372	454	217
Idem te Samarang	369	2279	»	1737	684	227
Idem te Soerabaija	131	3810	*a*)	*a*)	*a*)	*a*)
Chineesch hospitaal te Batavia	211	474	»	282	192	211
Idem te Samarang	64	55	»	27	32	60

a) Geen opgaven ontvangen.

Het aantal der in afzonderlijke gestichten verpleegde lepra-lijders was in de beide laatste jaren als volgt:

	1879.	1880.
Pelantoengan (Samarang)	22 [1])	30 [2])
Lowano (Djokjokarta)	36	38 [3])
Wangkang (Soerakarta)	55 [4])	55 [5])
Benkoelen	12	12
Kemang Pampang (Palembang)	22	22
Tandjong Pinang (Riouw)	14	14
Modelemo (Gorontalo)	3	3
Totaal	164	174

[1]) Gemiddeld cijfer, waaronder 8 Europeanen.

[2]) Aanwezig op 31 December 1880. Onder de 30 lijders telde men 17 Europeanen. Op 1 Januarij te voren waren aanwezig 23 lijders (waaronder 13 Europeanen). In den loop van het jaar werden 18 lijders (waaronder 12 Europeanen) opgenomen, terwijl 2 overleden en 9 ontslagen werden (hieronder respectievelijk 1 en 7 Europeanen).

[3]) Aanwezig op 31 December 1880.

[4]) Gemiddeld cijfer; de grootste sterkte bedroeg 77 lijders, de minste 17.

[5]) Gemiddeld cijfer; de grootste sterkte bedroeg 67 lijders, de minste 22.

Krankzinnigen-verpleging. In de bijlage W hierachter wordt in bijzonderheden opgegeven hoeveel krankzinnigen van elken landaard en van beide geslachten gedurende 1880 in de drie in gebruik zijnde gestichten op Java werden verpleegd en welke uitkomsten die verpleging opleverde. Aan die opgave is het volgende algemeene overzigt ontleend, waarin ter vergelijking ook de cijfers over 1879 zijn opgenomen.

GESTICHT TE:	Aantal verpleegden op 1 Januarij.	Bijgekomen gedurende den loop van het jaar.	Afgevoerd gedurende den loop van het jaar: als hersteld.	als verbeterd.	als niet verbeterd.	als niet krankzinnig bevonden.	als overleden.	Totaal.	Aantal verpleegden op 31 Dec.	Percentsgewijze verhouding tot het totaal der verpleegden: van het aantal hersteld ontslagenen.	van het aantal overledenen.
1879											
Batavia. . . .	98	51	22	1	"	2	31	56	93	14,76	20,8
Samarang . . .	109	6	2	"	"	"	5	7	108	1,74	4,35
Soerabaija. . .	60	40	8	1	"	"	10	19	81	8	10
Totaal. .	267	97	32	2	"	2	46	82	282	8,79	12,63
1880											
Batavia. . . .	93	41	17	1	"	2	24	44	90	12,68	17,9
Samarang . . .	108	11	6	"	"	"	4	10	109	5.04	3,36
Soerabaija. . .	81	41	11	2	1	"	8	22	100	9	6,55
Totaal. .	282	93	34	3	1	2	36	76	299	9,07	9,6

Onder de te Batavia opgenomen krankzinnigen (inlanders en Chinezen) was de gezondheidstoestand in 1880 wederom zeer ongunstig. Koorts en berri-berri heerschten het geheele jaar door. Van de 24 overledenen stierven er 18 aan de laatstgenoemde ziekte. De verstrekking van gedroogd vleesch of gezouten eijeren in plaats van gedroogden visch (zie vorig verslag blz. 105) is gestaakt, daar deze maatregel op den duur geen merkbare verbetering opleverde. De eenige oorzaak van den slechten gezondheidstoestand schijnt gezocht te moeten worden in de ongezonde ligging van het gesticht. Het plan bestaat dan ook om, zoodra het gesticht te Buitenzorg wordt geopend, de bestaande inrigting te Batavia (eene afdeeling van het Chinesche hospitaal) buiten gebruik te stellen, behoudens een gedeelte, dat bestemd kan worden voor tijdelijke opneming van lijders, in afwachting van hunne overbrenging naar Buitenzorg.

In de gestichten te Samarang en Soerabaija was de gezondheidstoestand in het afgeloopen jaar over het algemeen vrij bevredigend; alleen kwamen in de eerstgenoemde inrigting nog al vele gevallen van koorts voor, doch zonder kwaadaardig karakter.

Voor beide gestichten werd bij Indisch Staatsblad 1880 n°. 187 een tarief vastgesteld van de maxima der te verstrekken voedingsmiddelen, hetgeen tot dusver voorloopig aan de geneesheeren-directeuren overgelaten was. Tevens werden de toelagen voor de gratis-verstrekking van tabak, sirih, enz. geregeld en werd een reglement op het begraven met tarief van kosten vastgesteld.

Volgens voorloopige opgaven bedroegen de kosten der beide inrigtingen in 1880 f 161 646, terwijl aan vergoeding voor verpleegkosten f 8670 ontvangen werd.

De openstelling van het nieuwe centrale gesticht te Buitenzorg, dat ongeveer 212 lijders zal kunnen bevatten, werd in de eerste helft van 1881 nog voorbereid. Het door eene commissie ingestelde onderzoek nopens de vraag of in de geraamde uitgaven geen beperking ware te brengen (zie vorig verslag blz. 105) heeft tot de overtuiging geleid dat geen noemenswaardige bezuiniging mogelijk was. In Maart 1881 (Indisch Staatsblad n°. 74) zijn dan ook de noodige fondsen toegestaan zoowel voor het personeel als voor de kosten van voeding, verpleging enz., terwijl kort daarop de beide geneesheeren zijn benoemd. Als directeur is aangewezen de arts voor de krankzinnigenverpleging die reeds te Batavia geplaatst was, en als tweede geneesheer een van hier uitgezonden krankzinnigen-arts, laatstelijk tweede geneesheer bij het gesticht te Delft.

Men stelt zich voor om eenige maanden na de opening van het gesticht — aanvankelijk op kleine schaal — eene proef te nemen met de verpleging van eenige rustige inlandsche lijders (mannen) in eene aan het gesticht te verbinden landbouwkolonie. Daartoe is de oprigting (in inlandschen bouwtrant) bevolen van logies voor een 24tal patienten, van woningen voor de verplegers en voor hen die de lieden bij den arbeid moeten leiden, van een veestal enz. De hier bedoelde methode van verpleging zal, zoo zij aan de verwachting beantwoordt, te weeg brengen dat een grooter getal krankzinnigen te Buitenzorg zal kunnen opgenomen worden dan waarvoor binnen het eigenlijke gesticht plaats is.

Vaccine De uitkomsten der vaccinatien en revaccinatien in Nederlandsch Indie gedurende de laatste drie jaren blijken uit het volgende overzigt.

Jaren.	JAVA EN MADURA. Vaccinatien.	Waarvan geslaagd.	Revaccinatien.	Waarvan geslaagd.	BUITENBEZITTINGEN. Vaccinatien.	Waarvan geslaagd.	Revaccinatien.	Waarvan geslaagd.
1878	649 615	1 : 1,13	608 402	1 : 1,42	109 342	1 : 1,27	67 779	1 : 1,8
1879	637 567	1 : 1,14	535 361	1 : 1,44	98 519	1 : 1,24	69 783	1 : 1,76
1880 a)	521 621	1 : 1,13	509 263	1 : 1,44	79 349	1 : 1,21	82 924	1 : 1,92

a) Aan de cijfers betreffende Java en Madura ontbreken geheel of ten deele de opgaven van zes gewesten: Krawang, Cheribon, Banjoemas, Japara, Soerabaija en Madura; wat de buitenbezittingen betreft, zijn geen opgaven ontvangen uit de gewesten Sumatra's Oostkust, Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo en Menado, en zijn onvolledig de cijfers betreffende de Moluksche eilanden.

Het niet gelukken van een deel der vaccinatien moet voornamelijk worden geweten aan de zorgeloosheid van de ouders der ingeënte kinderen, somtijds ook aan de vaccinateurs, of aan de minder goede hoedanigheid der lymphe. Intusschen waren in 1880, even als in de voorafgegane

jaren, de verkregen resultaten over 't algemeen niet onbevredigend; alleen voor de revaccinatien in de buitenbezittingen was de verhouding tusschen de geslaagde en de niet geslaagde minder gunstig.

Terwijl men in 1880 uit de in 't vorig verslag genoemde Nederlandsche inrigtingen weder aanvoer kreeg van animale en gehumaniseerde lymphe, zijn de proeven met de oprigting van een parc vaccinogène in Indie, onder de leiding van een deskundig officier van gezondheid, hervat, en wel te Malang (Pasoeroean), omdat te Batoe Toelies (Buitenzorg) door het voortduren van de veepest de gelegenheid daartoe niet gunstig werd geacht. Na vele teleurstellingen is het in den aanvang van 1881 eindelijk mogen gelukken om uit animale lymphe, van de inrigting te 's Gravenhage herkomstig, op kalveren goede pokken voort te brengen. De overenting op kalveren gaat nu geregeld voort en er is reeds een goede voorraad te Malang gewonnen lymphe in buisjes aan opzieners der vaccine toegezonden. De uitkomsten, met deze stof verkregen, waren bij de afsluiting van de mededeelingen voor dit verslag nog niet volledig bekend.

Zoo als reeds in 't vorig verslag is gemeld, werden in 1880 8 nieuwe vaccinateurs toegestaan (1 op Java en 7 in de buitenbezittingen). In den aanvang van 1881 is nog overgegaan tot de aanstelling van 3 hulpvaccinateurs ten behoeve van eenige kleine eilanden beoosten Madura, behoorende tot de afdeeling Sumanap van genoemde residentie, waar tot dusver de vaccine op onvoldoende wijze geregeld was. Voorts is in Januarij jl. besloten om bij wijze van proef tijdelijk eenig personeel in dienst te stellen ter uitoefening van de vaccine in sommige streken der residentie Ternate, en wel op den zuidwestelijken landtong van Halmaheira, in den Bangaai-archipel en in Tomboekoe op de oostkust van Celebes. De poging van wege het bestuur in Palembang aangewend om onder de Koeboes (over welken volksstam zie blz. 13 hiervóór) de vaccine ingang te doen vinden, belooft wel te zullen slagen. In Julij 1880 werd door de Indische Regering besloten om, bij wijze van proef, gedurende een paar jaren een vaccinateur onder dien volksstam werkzaam te doen zijn. Ook in Atjeh, waar sedert 1878 en 1879 voorloopig 2 vaccinateurs en 2 élève-vaccinateurs bescheiden zijn, ondervindt over 't algemeen de koepokinenting bij de bevolking geen bezwaar, en men verwacht dat de toepassing van de vaccine er van lieverlede zal veld winnen.

Gelijk hooger reeds is gezegd, werden een 4tal vaccinateurs, die het diploma van doctor-djawa bezaten, uitsluitend als geneeskundigen aangesteld. Bovendien werden er 24 om andere redenen uit de sterkte afgevoerd. Daar echter 33 personen als vaccinateurs werden aangesteld, was het getal dezer beambten bij het eind van 1880 van 356 tot 361 geklommen, onder welke laatsten er nog 10 waren die aan het examen voor doctor-djawa hebben voldaan. Aan één vaccinateur werd wegens langdurige en getrouwe pligtsbetrachting de zilveren, en aan een ander de bronzen medaille voor burgerlijke verdiensten toegekend.

§ 2. *Veeartsenijdienst.*

Sedert de mededeelingen in het vorig verslag over de in West-Java heerschende veetyphus is de toestand aanmerkelijk gewijzigd. In de residentien Bantam en Batavia nam de ziekte in de tweede helft van 1880 over 't algemeen af, doch in de beide andere door veepest bezochte gewesten kreeg zij gedurende dat tijdsverloop grooter omvang. In de Preanger regentschappen namelijk vertoonde zij zich in November/December op nieuw in de afdeelingen Soekaboemi en Tjiandjoer, en in Krawang sedert Augustus weder op de Tegalwaroe-landen, van waar in November de besmetting zich oostwaarts op de Pamanoekan- en Tjiassemlanden voortplantte. In Februarij 1881 kwamen ook op de particuliere landen Kandanghauer en Indramaijoe-West, in het noordwesten van Cheribon, gevallen van veepest voor. In dit gewest en op de Pamanoekan- en Tjiassemlanden in Krawang was de toestand gedurende de eerste helft van 1881 het ongunstigst; doch volgens berigten over Julij jl. scheen toen in beide gewesten de ziekte nagenoeg uitgewoed te hebben, terwijl in Bantam, Batavia en de Preanger regentschappen zich alleen nog — in geringe mate — sporadische gevallen voordeden. Konderhalve, blijkens de tot dusver ingekomen schriftelijke rapporten, de veepest zoo goed als onderdrukt worden beschouwd, uit een onlangs ontvangen telegrafisch berigt van den Gouverneur-Generaal (dd. 12 September jl.) werd vernomen dat de ziekte, ondanks alle voorzorgsmaatregelen, op nieuw op verschillende plaatsen was uitgebroken.

Volledige cijfers omtrent de verliezen aan vee kunnen niet worden gegeven, daar in den regel geen aanteekening schijnt te zijn gehouden van het getal aangetaste en *bezweken* dieren, en waar dit voor enkele afdeelingen bij uitzondering wel het geval is geweest, zijn de opgaven niet afzonderlijk gehouden maar begrepen onder het cijfer der afgemaakte beesten. Dit laatste geldt echter alleen voor de statistiek over 1879 en 1880. In de tot dusver over 1881 verstrekte cijfers zijn, wat de residentien Preanger regentschappen, Krawang en Cheribon betreft, de niet afgemaakte maar aan veepest gestorven beesten afzonderlijk vermeld.

De voorhanden opgaven zijn voor elke maand en elke afdeeling afzonderlijk in bijlage X verzameld. Het volgend staatje bevat de totaalcijfers voor elk gewest.

GEWESTEN.	Aantal, ten gevolge van de veepest, afgemaakte buffels en runderen gedurende 1880, waaronder voor enkele afdeelingen ook de gestorven beesten.			Aantal buffels en runderen, ten gevolge van de veepest in de eerste helft van 1881:		In 1879 (sedert het uitbreken der ziekte tot 31 December) werd volgens nader verkregen gegevens afgemaakt het navolgend aantal buffels en runderen.	Alzoo tot 1 Julij 1881 in 't geheel afgemaakt (buffels en runderen).
	Januarij t/m Junij.	Julij t/m December.	Te zamen.	afgemaakt.	gestorven.		
Bantam......	14 718	2 719	17 437	775	?	39 886	58 098
Batavia......	33 909	8 674	42 583	1 269	?	35 590	79 442
Preanger regentschappen....	3 776	10 815	14 591	849	76	3 966	19 406
Krawang.....	7 696	10 812	18 508	14 896	a) 5 944	295	33 719
Cheribon.....	»	»	»	16 751	5 061	»	16 751
	60 099	33 020	93 119	34 540	11 081	79 737	207 416

a) Hieronder 4021 gestorven in de lager te vermelden doorziekingsparken.

Volgens globale schatting kan worden aangenomen dat in Bantam, niet alleen door sterfte en afmaking van ziek vee, maar ook doordien vele eigenaren van karbouwen uit angst hun vee hebben geslagt, het aantal buffels in de laatste twee jaren van p. m. 160 000 tot p. m. 70 000 stuks is verminderd. Bij gelegenheid zijner reeds op blz. 107 hiervóór besproken reis door het noordelijk deel van dit gewest heeft de Gouverneur-Generaal de aandacht van den resident gevestigd op de wenschelijkheid dat alle binnen het bereik des bestuurs liggende maatregelen worden genomen om het slagten van voor den landbouw bruikbare karbouwen tegen te gaan. Verder zal onderzocht worden in hoever eene premie op den invoer van buffels van de zijde van de Djampangs (Preanger regentschappen) tot herstel van den veestapel in Bantam kan leiden. Overigens zijn achtereenvolgens in Januarij en Maart jl. reeds gelden beschikbaar gesteld voor den aankoop van gouvernementswege van half verwilderde buffels in het zuiden der afdeelingen Lebak en Tjiringin ter verstrekking, bij wijze van voorschot, aan gezeten landbouwers in die streken van het gewest waar de behoefte aan ploegvee het grootst is. Verdere toepassing van laatstbedoelden maatregel wordt echter niet wenschelijk geacht.

Ter bestrijding van de ziekte werd voortgegaan met eene krachtige toepassing van de bij de verordeningen voorgeschreven maatregelen.

In Julij 1880 kwam in Bantam het door militairen bewaakte dubbele afsluitingscordon met tusschenliggende veelooze streek tot stand, loopende van de monding der Panimbang-rivier aan het weststrand tot aan den berg Halimoen (noordelijke grens der Preanger regentschappen), derhalve dwars door de residentie heen van het westen naar het zuidoosten. En terwijl Bantam's noord- en westkust door de reeds in 't vorig verslag (blz. 107) vermelde scheepsmagt werd bekruist, werd de te land moeijelijk genaakbare monding der Panimbang-rivier door eene stoomsloep bewaakt.

Vóór dat echter het bovenvermelde cordon gereed was, werd de besmetting eensklaps op vrij grooten afstand daar bezuiden waargenomen, en wel in het onderdistrict Malimping van het district Tjilangkahan (afdeeling Lebak). Men is er evenwel in geslaagd de ziekte in die streek tot eene kleine uitgestrektheid te beperken, door bedoeld onderdistrict dadelijk met paggers te omgeven die door inlandsch personeel en Europesche gecommitteerden werden bewaakt, terwijl later ten oosten van genoemd district eveneens eene veelooze streek is gemaakt, om op afdoende wijze te waken tegen besmetting van de afdeeling Soekaboemi in de Preanger regentschappen. In het noordelijk gedeelte van het gewest daarentegen nam de ziekte weldra eene zoo gunstige wending, dat de afsluitingslijn Panimbang-Halimoen in het begin van October kon worden opgeheven en de daarbij geplaatste troepen (een half bataillon infanterie en 60 kavalleristen) naar hunne garnizoenen konden terugkeeren. Ten behoeve der plaatsen, waar de ziekte nog niet geheel onderdrukt was, werd echter het aantal Europesche gecommitteerden en inlandsche wakers eenigszins uitgebreid. In November kon, in verband met den ingevallen westmoesson, die den uitvoer van vee met inlandsche praauwen zoo goed als onmogelijk maakte, ook de bekruising van de kusten worden opgeheven.

In de residentie Batavia werden geene afsluitingslijnen gesteld; alleen werd van Junij tot November 1880 de benedenloop der Tjitaroem door twee stoombarkassen bewaakt.

In de Preanger regentschappen kwam in Augustus 1880, ten oosten van den bestaanden pagger in de afdeeling Bandong, de in 't vorig verslag (blz. 108) bedoelde tweede pagger tot stand, loopende van Geger Soenten aan de Krawangsche grens, door de afdeelingen Soemedang en Tjitjalengka, tot Passir Kiamis in de afdeeling Bandong. Door een pagger van dit punt tot Patjet, aan de zuidoostelijke helling van het Malabar-gebergte, werd de oostelijke pagger verbonden met dien in de afdeeling Bandong en werd eene afgesloten ruimte gevormd waaruit al het vee verwijderd werd. Wegens het zeer bergachtig terrein en de geringe sterkte van de bevolking en den veestapel in het zuiden van het gewest kwam het onnoodig voor het veeloos cordon tot aan de zuidkust door te trekken. Daarom werd van Passir Kiamis af tot aan de zuidkust bij de monding der Tjikondang (afdeeling Soekapoera Kollot) slechts een enkele doch sterke pagger gemaakt. Voorts werd in Augustus 1880 magtiging verleend om in het westen der residentie de afdeeling Soekaboemi door een pagger van het besmette Buitenzorg af te scheiden, terwijl in October een gelijke maatregel werd genomen in de afdeeling Bandong, waar het noordelijk district Gandasoli door paggers werd afgesloten van het zuidelijker district Radjamandala, zoomede van de residentie Krawang. Voor de militaire bewaking van de verschillende afsluitingslijnen in de Preanger regentschappen deden aldaar dienst: sedert het begin van Mei 1880, een detachement van 40 man kavallerie; sedert de laatste dagen van Julij 1880 2 kompagnien infanterie van het 18de bataillon met den staf van het korps, en van half September af een gelijk gedeelte van het 10de bataillon.

Zoo als ten vorigen jare reeds is medegedeeld, lag het in de bedoeling om de boven vermelde veelooze streek in de Preanger regentschappen in noordoostelijke rigting over de Pamanoekan- en Tjiassem-landen door te trekken tot aan de kust van Krawang, in verband met de in dit laatste gewest reeds bestaande paggers. Hieraan is inderdaad door den heer Hofland, beheerder en mede-eigenaar van genoemde landen, geheel op eigen kosten, met kracht gewerkt; maar vóór dat deze afsluiting, waarmede om de zware besmetting in West-Krawang tegen te houden, van het noorden af werd aangevangen, naar het zuiden doorgetrokken en dus aansluiting met de paggers in de Preanger regentschappen verkregen was, brak de ziekte op de bedoelde Pamanoekan- en Tjiassem landen uit. Terstond werden maatregelen genomen om de verdere uitbreiding oostwaarts te voorkomen. In de Preanger regentschappen werd in het noorden der afdeeling Soemedang een pagger geplaatst langs de grens van Krawang, van het reeds genoemde punt Geger Soenten af tot aan de grens van Cheribon, voor welks bewaking eene kompagnie militairen werd aangewezen, ontleend aan de troepen die den pagger in het westen der afdeeling Bandong bezet hielden, terwijl de administrateur van het aan de Pamanoekan- en Tjiassemlanden grenzende land Kandanghauer in Cheribon, in overleg met den resident van het gewest, dien pagger aan de zijde der Krawangsche grenzen tot aan zee voortzette, voor zoover het moerassige terrein dit toeliet. Zooveel doenlijk werd door den administrateur van het oostwaarts aan Kandanghauer grenzende particuliere land Indramaijoe-West een tweede pagger, tusschen zijn land en Kandanghauer, opgerigt. Ook deze middelen mogten echter niet baten. In het begin van Februarij 1881 werd, vermoedelijk door clandestien vervoer van eenige buffels, de ziekte op Kandanghauer overgebragt, van waar zij zich al spoedig ook over de verschillende districten van het land Indramaijoe-West tot aan de Tjimanok verspreidde, zonder echter aanvankelijk die rivier te overschrijden. In Junij jl. evenwel vertoonde zich de ziekte beoosten de Tjimanok in het gouvernementsdistrict Sleeman, hoezeer altijd nog ten westen van de veelooze streek die inmiddels van regeringswege langs genoemde rivier tot in de helft van het district Sleeman en verder, langs den kortsten weg, naar de zeekust ter hoogte van Karang-Ampel was tot stand gebragt. Deze nieuwe veelooze ruimte, die met de vroegere een geheel maakt, ligt in Cheribon grootendeels ten oosten van de Tjimanok, maar voor een deel ook ten westen om de suikerriettuinen der fabrieken Kadipaten en Djatiwangi zooveel mogelijk te sparen. Twee kompagnien infanterie van het 10de bataillon zijn aangewezen om haar te bezetten.

Daar de veelooze streek in de Preanger regentschappen door de afdeeling Soemedang loopt en alzoo het noorden dezer afdeeling onbeschermd laat tegen de besmetting uit Kandanghauer, is een afzonderlijk paggercordon langs de noordelijke grens van Soemedang opgerigt, van de grens van Krawang af oostwaarts tot aan Ella-Etta, waar het zich aan de veelooze streek aansluit.

De verwijdering van het vee geschiedt, even als vroeger, op kosten van de Regering, die zich ook voor het behoud van het vee tegenover de eigenaren aansprakelijk stelt.

Om te beletten dat de ziekte zich verder oostwaarts verspreidt, is al het mogelijke gedaan. Behalve de reeds medegedeelde maatregelen is, vooral op aandrang van den nader te vermelden adviseur Laméris, eene nieuwe veelooze streek gemaakt dwars over Java van de noord-

naar de zuidkust, dáár waar het eiland het smalst is. Deze streek wordt besloten tusschen twee paggers, waarvan de westelijke aanvangt bij Moeara Amboeloe, eene westelijke monding van de rivier Losari, en verder loopt langs de grens die Cheribon van Tagal en van Banjoemas scheidt, om een weinig boven Bandjar op het gebied der Preanger regentschappen te komen en aldaar in het zuiden bij Kalipoetjang te eindigen. De oostelijke pagger, geplaatst op vijf à zes palen afstand van den eersten, begint in het noorden aan de bogt ten zuiden van Kaap Losari en eindigt bij de Segara Anakan of Kinderzee aan het zuiderstrand van Banjoemas. Voor het bezetten van deze cordons werden in Maart jl. aangewezen twee kompagnien van het 7de en drie kompagnien van het 6de bataillon met de staven van die korpsen en het noodige administratief en geneeskundig personeel. In Mei jl. hebben deze troepen allen hunne wachtposten betrokken. In Julij zijn nog 50 man kavalerie afgezonderd speciaal voor de bewaking van de paggers in Cheribon.

Om vervoer van vee uit de besmette gewesten over zee te beletten, worden de kusten van Krawang, Cheribon en Tagal sedert de laatste dagen van Februarij jl. bekruist door een daartoe gehuurd stoomschip. Voorts werd het ramtorenschip *Koning der Nederlanden* naar Cheribon gezonden, om van daar op de bekruising toezigt te houden. In het toezigt langs de zuidkust werd eerst door het oorlogstoomschip *Watergeus* en later mede door een ingehuurd stoomschip voorzien.

Om allen invoer van besmet vee tegen te gaan, zijn de residenten van Cheribon, Tagal en Banjoemas aangeschreven voorstellen te doen tot het organiseeren van eene strandpolitie. Op voorstel van den resident van Cheribon is reeds magtiging verleend om voor de bewaking der kust pl. m. 140 wachtposten met inlandsche wakers op te rigten, die door inlandsche mantri's en Europesche gecommitteerden worden gecontroleerd. Overigens is de Indische Regering voortgegaan met vermeerdering van het getal gecommitteerden, naar gelang der behoefte.

Onder de maatregelen, met het oog op de veepest genomen, is nog het besluit van Augustus 1880 te vermelden waarbij, ten einde nadere zekerheid te verkrijgen omtrent het karakter der ziekte, proeven zijn voorgeschreven met het doorzieken van vee en het toedienen van geneesmiddelen. Daartoe werd te Toengoel-Toetong, in de afdeeling Tjiringin (Bantam), een park opgerigt, waarbij drie veeartsen werden geplaatst, die wegens hun gezondheidstoestand voor den gewonen dienst tijdelijk minder geschikt waren. Gedurende de maanden September en October 1880 werden aldaar op dieren, die deels langs natuurlijken weg, deels door inenting besmet waren, proeven genomen met prophylactische en palliatieve behandeling, en ook met specifieke geneesmiddelen door verschillende personen aangeboden. In October werd het park in Bantam opgeheven en een ander geopend te Soesoekan in het district Adiarsa (residentie Krawang), toen de veepest ook daar hevig was uitgebroken. In geen van beide parken werden echter voldoende uitkomsten verkregen, zoodat in November aan deze proeven een einde werd gemaakt.

Nadat de paardenarts bij het Nederlandsche leger, de heer Laméris, die indertijd aan de bestrijding van de veepest hier te lande had deelgenomen, en in November naar Indie werd gezonden om de Indische Regering van raad te dienen, zich eerst te Batavia, en daarna in de geteisterde streken zooveel mogelijk op de hoogte had gesteld van den loop, dien de ziekte tot dusver genomen had, is in Februarij jl., op zijn advies, weder een aanvang gemaakt met het oprigten van proefparken. Naar zijne meening toch was het afmakingsstelsel zeer wenschelijk in die landen waar de ziekte zich slechts sporadisch vertoonde, maar moest men, ook om meer medewerking van den inlander te verkrijgen, in sterk besmette streken tot een ander stelsel zijne toevlugt nemen, hierin bestaande: dat al het vee in omheimde parken gedreven en met smetstof in aanraking gebragt — zoogenaamd ingeënt — wordt, ten einde op die wijze niet alleen het vee te behouden dat voor de ziekte onvatbaar is, maar ook die dieren welke de ziekte kunnen doorstaan. Bovendien zou daardoor de duur der ziekte kunnen bekort worden, aangezien in zulk eene uitgeziekte streek voor het weder uitbreken van de besmetting zeer weinig kans zou bestaan. Hij bestuurde in persoon de toepassing van dit stelsel in eenige sterk besmette districten der Pamanoekan- en Tjiassemlanden (Krawang). Ofschoon op deze wijze welligt meer vee zou kunnen worden behouden, besloot de Indische Regering toch op het einde van April 1881, uit vrees dat de proefparken een brandpunt van besmetting zouden worden en gelegenheid geven tot verbreiding van de smetstof, om de parken geleidelijk op te ruimen en overal het afmakingsstelsel weder toe te passen. Van de 79 parken waren er bij het einde van Mei reeds 67 opgeheven en van de 12 overige volgde de opruiming in Junij. In 't geheel waren aan het doorziekingssysteem in Krawang (behalve ruim een 70tal beesten in het hooger bedoelde park te Soesoekan) onderworpen geweest 5671 buffels en runderen, namelijk 2589 ziek ingebragte, 2937 ingeënte en 145 niet ingeënte. Daarvan zijn behouden gebleven respectievelijk 624, 954 en 72, of in 't geheel 1650 beesten.

Intusschen was het verlof van den heer Laméris, die oorspronkelijk voor zes maanden beschikbaar was gesteld, tot 1 Augustus verlengd, om hem de gelegenheid te geven de verdere werkzaamheden, in zijne instructie omschreven, te verrigten. Immers, behalve het doen van voorstellen aan den directeur van onderwijs, eeredienst en nijverheid omtrent de beste wijze waarop de veepest kon worden bestreden, was hem opgedragen advies uit te brengen: 1°. omtrent de vraag of de thans in West-Java heerschende veeziekte al dan niet inheemsch is, en of zij daar een ander karakter heeft dan in Europa; 2°. over het al of niet doelmatige van de in Nederlandsch Indie bestaande wetgeving op besmettelijke veeziekten in haren ganschen omvang en van de daarop gegronde administratieve voorschriften, en 3°. aangaande eene reorganisatie van den veterinairen dienst in Indie. Het advies van den heer Laméris aangaande het eerste punt is hier te lande ontvangen. Hij heeft daarin als zijne meening te kennen gegeven, dat de ziekte niet inheemsch is op Java, maar uit Atjeh is overgebragt waar zij in 1878 geheerscht heeft, en dat zij hetzelfde karakter draagt als de Europesche runderpest.

Behalve met den genoemden adviseur (die in het laatst van Julij jl. hier te lande is teruggekeerd) werd in 1880 het veeartsenijkundig personeel in Indie versterkt met 8 voor den tijd van één jaar ter beschikking van de Indische Regering gestelde Nederlandsche veeartsen. In het tijdvak April tot en met Julij jl. zijn achtereenvolgens 4 hunner na afloop van hunne verbindtenis, op verzoek, van hunne commissie ontheven geworden, terwijl een vijfde in Augustus jl. wegens ziekte tusschentijds ontslag heeft erlangd. Daarentegen zijn in Junij jl. weder een viertal andere van hier uitgezonden tijdelijke veeartsen in Indie werkzaam gesteld, terwijl nog een tweetal in Julij jl. derwaarts vertrokken is. Onder dit laatste zestal waren drie militaire paardenartsen.

Van de 7 vaste veeartsen gingen er in 1880 2 met verlof naar Europa wegens ziekte, doch keerde er 1 terug. Van de 6 die alzoo bij het eind van 1880 beschikbaar waren, hebben er sedert 2 's lands dienst verlaten. Voor de vervulling van deze beide plaatsen wordt thans hier te lande het noodige verrigt. Inmiddels is van de twee veeartsen die in 1880 herwaarts kwamen wegens ziekte, één reeds weder naar Indie teruggekeerd. Ter opleiding voor den burgerlijken veeartsenijdienst in Indie zijn onlangs bij 's Rijks veeartsenijschool te Utrecht vijf kweekelingen aangenomen voor rekening van het Departement van Kolonien.

Het in 't vorig verslag aangekondigde examen voor de betrekking van inlandsch veearts is in October 1880 in Indie afgenomen. Daarbij zijn van de 9 kandidaten 8 geslaagd, die dadelijk op den voet van Indisch Staatsblad 1876 n°. 348 als inlandsche veeartsen zijn opgetreden en ter beteugeling van de veepest werkzaam gesteld.

De in 1879 uitgegeven verzameling van Indische verordeningen betreffende de ziekten van het vee is in 1880 met een vervolg aangevuld. De nieuwe verordeningen die in 1880 met betrekking tot de veepest werden uitgevaardigd, waren de volgende.

Nadat bij ordonnancie van 13 Augustus 1880 (Indisch Staatsblad n°. 154) het voorschrift betreffende de verpligte afmaking van besmet of verdacht vee eene aanvulling had ondergaan, om het nemen van proeven met ziek vee mogelijk te maken, werd bij ordonnancie van den 21sten

dier maand (Indisch Staatsblad n°. 162*b*) eene uitbreiding gegeven aan de bevoegdheid der hoofden van gewestelijk bestuur om het vervoer van vee en van vee afkomstige zaken in het gewest onder hun beheer te verbieden.

Bij ordonnancie van 31 Augustus 1880 (Indisch Staatsblad n°. 168) werd bepaald dat de taxatie van afgemaakt vee, bij ontstentenis van de inlandsche hoofden, kan geschieden door andere geschikte inlanders, en dat in de plaats van het districtshoofd ook het onderdistrictshoofd kan optreden.

Bij Indisch Staatsblad 1880 n°. 163 werd de invoer van vee uit Portugeesch Timor verboden, waar insgelijks eene besmettelijke ziekte onder het vee heerschte, en bij n°. 171 werden de bepalingen van Indisch Staatsblad 1879 n°. 176, aangaande verpligte keuring bij aanbrengst enz., ook toepasselijk verklaard op vee en zaken met vee in verband staande, aangevoerd uit plaatsen, gelegen tusschen Timor en Java, waar het bestaan van veepest *niet* is geconstateerd, en zulks om te voorkomen dat hetgeen van het eiland Timor afkomstig is niet zou worden aangegeven als afkomstig van onbesmette streken in den Timor-archipel.

Overigens werd nog onder dagteekening van 3 November 1880 eene ordonnancie uitgevaardigd (Indisch Staatsblad n°. 200), waarbij de strafbepalingen tegen verboden vervoer zijn verscherpt, en het laten losloopen van vee, op plaatsen waar zulks verboden is, strafbaar is gesteld.

Volgens voorloopige opgaven, die nog eenige aanvulling zullen moeten ondergaan, is voor de bestrijding der veepest ten laste van het dienstjaar 1880 een bedrag van ongeveer f 3 751 000 uitgegeven. Hiervan werd besteed voor:

schadeloosstelling voor onteigend vee, stallen, enz.	f 2 597 900
ontsmetting en afmaking.	51 700
paggers en veelooze streken	350 000
bewaking van de cordons door militairen .	89 600
proefparken	7 500
traktementen en reiskosten der tijdelijke veeartsen.	28 000
traktementen en reiskosten van besturende en andere ambtenaren	80 700
daggelden en reiskosten van gecommitteerden	430 000
inlandsch politiepersoneel, wakers, enz. . .	110 200
drukwerk en andere kleine uitgaven. . . .	5 400

De uitgaven over 1879, welke in 't vorig verslag (blz. 107, noot 2) geschat werden op omstreeks f 4 millioen, hebben volgens de nader verkregen gegevens slechts bedragen f 2 940 337.

Behalve de veetyphus kwamen de gewone ziekten waaraan het vee in den Archipel niet zelden lijdt, vooral miltvuur, even als vroeger voor. In Banjoemas, waar plotseling eenige buffels aan eene kwaadaardige ziekte stierven, meende men aanvankelijk dat de veepest was uitgebroken. Bij de komst van een derwaarts gezonden veearts was de ziekte reeds geweken en kon uit de ingewonnen berigten worden opgemaakt dat er miltvuur geheerscht had.

Over de gevallen van veepest, die in Benkoelen en Palembang zijn voorgekomen, zie men de mededeelingen in hoofdstuk **O**, afd. I, § 2.

jaren, de verkregen resultaten over 't algemeen niet onbevredigend; alleen voor de revaccinatien in de buitenbezittingen was de verhouding tusschen de geslaagde en de niet geslaagde minder gunstig.

Terwijl men in 1880 uit de in 't vorig verslag genoemde Nederlandsche inrigtingen weder aanvoer kreeg van animale en gehumaniseerde lymphe, zijn de proeven met de oprigting van een parc vaccinogène in Indie, onder de leiding van een deskundig officier van gezondheid, hervat, en wel te Malang (Pasoeroean), omdat te Batoe Toelies (Buitenzorg) door het voortduren van de veepest de gelegenheid daartoe niet gunstig werd geacht. Na vele teleurstellingen is het in den aanvang van 1881 eindelijk mogen gelukken om uit animale lymphe, van de inrigting te 's Gravenhage herkomstig, op kalveren goede pokken voort te brengen. De overenting op kalveren gaat nu geregeld voort en er is reeds een goede voorraad te Malang gewonnen lymphe in buisjes aan opzieners der vaccine toegezonden. De uitkomsten, met deze stof verkregen, waren bij de afsluiting van de mededeelingen voor dit verslag nog niet volledig bekend.

Zoo als reeds in 't vorig verslag is gemeld, werden in 1880 8 nieuwe vaccinateurs toegestaan (1 op Java en 7 in de buitenbezittingen). In den aanvang van 1881 is nog overgegaan tot de aanstelling van 3 hulpvaccinateurs ten behoeve van eenige kleine eilanden beoosten Madura, behoorende tot de afdeeling Sumanap van genoemde residentie, waar tot dusver de vaccine op onvoldoende wijze geregeld was. Voorts is in Januarij jl. besloten om bij wijze van proef tijdelijk eenig personeel in dienst te stellen ter uitoefening van de vaccine in sommige streken der residentie Ternate, en wel op den zuidwestelijken landtong van Halmaheira, in den Bangaai-archipel en in Tomboekoe op de oostkust van Celebes. De poging van wege het bestuur in Palembang aangewend om onder de Koeboes (over welken volksstam zie blz. 13 hiervóór) de vaccine ingang te doen vinden, belooft wel te zullen slagen. In Julij 1880 werd door de Indische Regering besloten om, bij wijze van proef, gedurende een paar jaren een vaccinateur onder dien volksstam werkzaam te doen zijn. Ook in Atjeh, waar sedert 1878 en 1879 voorloopig 2 vaccinateurs en 2 élève-vaccinateurs bescheiden zijn, ondervindt over 't algemeen de koepokinenting bij de bevolking geen bezwaar, en men verwacht dat de toepassing van de vaccine er van lieverlede zal veld winnen.

Gelijk hooger reeds is gezegd, werden een 4tal vaccinateurs, die het diploma van doctor-djawa bezaten, uitsluitend als geneeskundigen aangesteld. Bovendien werden er 24 om andere redenen uit de sterkte afgevoerd. Daar echter 33 personen als vaccinateurs werden aangesteld, was het getal dezer beambten bij het eind van 1880 van 356 tot 361 geklommen, onder welke laatsten er nog 10 waren die aan het examen voor doctor-djawa hebben voldaan. Aan één vaccinateur werd wegens langdurige en getrouwe pligtsbetrachting de zilveren, en aan een ander de bronzen medaille voor burgerlijke verdiensten toegekend.

§ 2. *Veeartsenijdienst.*

Sedert de mededeelingen in het vorig verslag over de in West-Java heerschende veetyphus is de toestand aanmerkelijk gewijzigd. In de residentien Bantam en Batavia nam de ziekte in de tweede helft van 1880 over 't algemeen af, doch in de beide andere door veepest bezochte gewesten kreeg zij gedurende dat tijdsverloop grooter omvang. In de Preanger regentschappen namelijk vertoonde zij zich in November/December op nieuw in de afdeelingen Soekaboemi en Tjiandjoer, en in Krawang sedert Augustus weder op de Tegalwaroe-landen, van waar in November de besmetting zich oostwaarts op de Pamanoekan- en Tjiassemlanden voortplantte. In Februarij 1881 kwamen ook op de particuliere landen Kandanghauer en Indramaijoe-West, in het noordwesten van Cheribon, gevallen van veepest voor. In dit gewest en op de Pamanoekan- en Tjiassemlanden in Krawang was de toestand gedurende de eerste helft van 1881 het ongunstigst; doch volgens berigten over Julij jl. scheen toen in beide gewesten de ziekte nagenoeg uitgewoed te hebben, terwijl in Bantam, Batavia en de Preanger regentschappen zich alleen nog — in geringe mate — sporadische gevallen voordeden. Kon derhalve, blijkens de tot dusver ingekomen schriftelijke rapporten, de veepest zoo goed als onderdrukt worden beschouwd, uit een onlangs ontvangen telegrafisch berigt van den Gouverneur-Generaal (dd. 12 September jl.) werd vernomen dat de ziekte, ondanks alle voorzorgsmaatregelen, op nieuw op verschillende plaatsen was uitgebroken.

Volledige cijfers omtrent de verliezen aan vee kunnen niet worden gegeven, daar in den regel geen aanteekening schijnt te zijn gehouden van het getal aangetaste en *bezweken* dieren, en waar dit voor enkele afdeelingen bij uitzondering wel het geval is geweest, zijn de opgaven niet afzonderlijk gehouden maar begrepen onder het cijfer der afgemaakte beesten. Dit laatste geldt echter alleen voor de statistiek over 1879 en 1880. In de tot dusver over 1881 verstrekte cijfers zijn, wat de residentien Preanger regentschappen, Krawang en Cheribon betreft, de niet afgemaakte maar aan veepest gestorven beesten afzonderlijk vermeld.

De voorhanden opgaven zijn voor elke maand en elke afdeeling afzonderlijk in bijlage X verzameld. Het volgend staatje bevat de totaalcijfers voor elk gewest.

GEWESTEN.	Aantal, ten gevolge van de veepest, afgemaakte buffels en runderen gedurende 1880, waaronder voor enkele afdeelingen ook de gestorven beesten.			Aantal buffels en runderen, ten gevolge van de veepest in de eerste helft van 1881:		In 1879 (sedert het uitbreken der ziekte tot 31 December) werd volgens nader verkregen gegevens afgemaakt het navolgend aantal buffels en runderen.	Alzoo tot 1 Julij 1881 in 't geheel afgemaakt (buffels en runderen).
	Januarij t/m Junij.	Julij t/m December.	Te zamen.	afgemaakt.	gestorven.		
Bantam.	14 718	2 719	17 437	775	?	39 886	58 098
Batavia.	33 909	8 674	42 583	1 269	?	35 590	79 442
Preanger regentschappen. . . .	3 776	10 815	14 591	849	76	3 966	19 406
Krawang.	7 696	10 812	18 508	14 896	a) 5 944	295	33 719
Cheribon	»	»	»	16 751	5 061	»	16 751
	60 099	33 020	93 119	34 540	11 081	79 737	207 416

a) Hieronder 4021 gestorven in de lager te vermelden doorziekingsparken.

Volgens globale schatting kan worden aangenomen dat in Bantam, niet alleen door sterfte en afmaking van ziek vee, maar ook doordien vele eigenaren van karbouwen uit angst hun vee hebben geslagt, het aantal buffels in de laatste twee jaren van p. m. 160 000 tot p. m. 70 000 stuks is verminderd. Bij gelegenheid zijner reeds op blz. 107 hiervóór besproken reis door het noordelijk deel van dit gewest heeft de Gouverneur-Generaal de aandacht van den resident gevestigd op de wenschelijkheid dat alle binnen het bereik des bestuurs liggende maatregelen worden genomen om het slagten van voor den landbouw bruikbare karbouwen tegen te gaan. Verder zal onderzocht worden in hoever eene premie op den invoer van buffels van de zijde van de Djampangs (Preanger regentschappen) tot herstel van den veestapel in Bantam kan leiden. Overigens zijn achtereenvolgens in Januarij en Maart jl. reeds gelden beschikbaar gesteld voor den aankoop van gouvernementswege van half verwilderde buffels in het zuiden der afdeelingen Lebak en Tjiringin ter verstrekking, bij wijze van voorschot, aan gezeten landbouwers in die streken van het gewest waar de behoefte aan ploegvee het grootst is. Verdere toepassing van laatstbedoelden maatregel wordt echter niet wenschelijk geacht.

Ter bestrijding van de ziekte werd voortgegaan met eene krachtige toepassing van de bij de verordeningen voorgeschreven maatregelen.

In Julij 1880 kwam in Bantam het door militairen bewaakte dubbele afsluitingscordon met tusschenliggende veelooze streek tot stand, loopende van de monding der Panimbang-rivier aan het westerstrand tot aan den berg Halimoen (noordelijke grens der Preanger regentschappen), derhalve dwars door de residentie heen van het westen naar het zuidoosten. En terwijl Bantam's noord- en westkust door de reeds in 't vorig verslag (blz. 107) vermelde scheepsmagt werd bekruist, werd de te land moeijelijk genaakbare monding der Panimbang-rivier door eene stoomsloep bewaakt.

Vóór dat echter het bovenvermelde cordon gereed was, werd de besmetting eensklaps op vrij grooten afstand daar bezuiden waargenomen, en wel in het onderdistrict Malimping van het district Tjilangkahan (afdeeling Lebak). Men is er evenwel in geslaagd de ziekte in die streek tot eene kleine uitgestrektheid te beperken, door bedoeld onderdistrict dadelijk met paggers te omgeven die door inlandsch personeel en Europesche gecommitteerden werden bewaakt, terwijl later ten oosten van genoemd district eveneens eene veelooze streek is gemaakt, om op afdoende wijze te waken tegen besmetting van de afdeeling Soekaboemi in de Preanger regentschappen. In het noordelijk gedeelte van het gewest daarentegen nam de ziekte weldra eene zoo gunstige wending, dat de afsluitingslijn Panimbang-Halimoen in het begin van October kon worden opgeheven en de daarbij geplaatste troepen (een half bataillon infanterie en 60 kavalleristen) naar hunne garnizoenen konden terugkeeren. Ten behoeve der plaatsen, waar de ziekte nog niet geheel onderdrukt was, werd echter het aantal Europesche gecommitteerden en inlandsche wakers eenigszins uitgebreid. In November kon, in verband met den ingevallen westmoesson, die den uitvoer van vee met inlandsche praauwen zoo goed als onmogelijk maakte, ook de bekruising van de kusten worden opgeheven.

In de residentie Batavia werden geene afsluitingslijnen gesteld; alleen werd van Junij tot November 1880 de benedenloop der Tjitaroem door twee stoombarkassen bewaakt.

In de Preanger regentschappen kwam in Augustus 1880, ten oosten van den bestaanden pagger in de afdeeling Bandong, de in 't vorig verslag (blz. 108) bedoelde tweede pagger tot stand, loopende van Geger Soenten aan de Krawangsche grens, door de afdeelingen Soemedang en Tjitjalengka, tot Passir Kiamis in de afdeeling Bandong. Door een pagger van dit punt tot Patjet, aan de zuidoostelijke helling van het Malabar-gebergte, werd de oostelijke pagger verbonden met dien in de afdeeling Bandong en werd eene afgesloten ruimte gevormd waaruit al het vee verwijderd werd. Wegens het zeer bergachtig terrein en de geringe sterkte van de bevolking en den veestapel in het zuiden van het gewest kwam het onnoodig voor het veeloos cordon tot aan de zuidkust door te trekken. Daarom werd van Passir Kiamis af tot aan de zuidkust bij de monding der Tjikondang (afdeeling Soekapoera Kollot) slechts een enkele doch sterke pagger gemaakt. Voorts werd in Augustus 1880 magtiging verleend om in het westen der residentie de afdeeling Soekaboemi door een pagger van het besmette Buitenzorg af te scheiden, terwijl in October een gelijke maatregel werd genomen in de afdeeling Bandong, waar het noordelijk district Gandasoli door paggers werd afgesloten van het zuidelijker district Radjamandala, zoomede van de residentie Krawang. Voor de militaire bewaking van de verschillende afsluitingslijnen in de Preanger regentschappen deden aldaar dienst: sedert het begin van Mei 1880, een detachement van 40 man kavallerie; sedert de laatste dagen van Julij 1880 2 kompagnien infanterie van het 18de bataillon met den staf van het korps, en van half September af een gelijk gedeelte van het 10de bataillon.

Zoo als ten vorigen jare reeds is medegedeeld, lag het in de bedoeling om de boven vermelde veelooze streek in de Preanger regentschappen in noordoostelijke rigting over de Pamanoekan- en Tjiassem-landen door te trekken tot aan de kust van Krawang, in verband met de in dit laatste gewest reeds bestaande paggers. Hieraan is inderdaad door den heer Hofland, beheerder en mede-eigenaar van genoemde landen, geheel op eigen kosten, met kracht gewerkt; maar vóór dat deze afsluiting, waarmede om de zware besmetting in West-Krawang tegen te houden, van het noorden af werd aangevangen, naar het zuiden doorgetrokken en dus aansluiting met de paggers in de Preanger regentschappen verkregen was, brak de ziekte op de bedoelde Pamanoekan- en Tjiassem landen uit. Terstond werden maatregelen genomen om de verdere uitbreiding oostwaarts te voorkomen. In de Preanger regentschappen werd in het noorden der afdeeling Soemedang een pagger geplaatst langs de grens van Krawang, van het reeds genoemde punt Geger Soenten af tot aan de grens van Cheribon, voor welks bewaking eene kompagnie militairen werd aangewezen, ontleend aan de troepen die den pagger in het westen der afdeeling Bandong bezet hielden, terwijl de administrateur van het aan de Pamanoekan- en Tjiassemlanden grenzende land Kandanghauer in Cheribon, in overleg met den resident van het gewest, dien pagger aan de zijde der Krawangsche grenzen tot aan zee voortzette, voor zoover het moerassige terrein dit toeliet. Zooveel doenlijk werd door den administrateur van het oostwaarts aan Kandanghauer grenzende particuliere land Indramaijoe-West een tweede pagger, tusschen zijn land en Kandanghauer, opgerigt. Ook deze middelen mogten echter niet baten. In het begin van Februarij 1881 werd, vermoedelijk door clandestien vervoer van eenige buffels, de ziekte op Kandanghauer overgebragt, van waar zij zich al spoedig ook over de verschillende districten van het land Indramaijoe-West tot aan de Tjimanok verspreidde, zonder echter aanvankelijk die rivier te overschrijden. In Junij jl. evenwel vertoonde zich de ziekte beoosten de Tjimanok in het gouvernementsdistrict Sleeman, hoezeer altijd nog ten westen van de veelooze streek die inmiddels van regeringswege langs genoemde rivier tot in de helft van het district Sleeman en verder, langs den kortsten weg, naar de zeekust ter hoogte van Karang-Ampel was tot stand gebragt. Deze nieuwe veelooze ruimte, die met de vroegere een geheel maakt, ligt in Cheribon grootendeels ten oosten van de Tjimanok, maar voor een deel ook ten westen om de suikerriettuinen der fabrieken Kadipaten en Djatiwangi zooveel mogelijk te sparen. Twee kompagnien infanterie van het 10de bataillon zijn aangewezen om haar te bezetten.

Daar de veelooze streek in de Preanger regentschappen door de afdeeling Soemedang loopt en alzoo het noorden dezer afdeeling onbeschermd laat tegen de besmetting uit Kandanghauer, is een afzonderlijk paggercordon langs de noordelijke grens van Soemedang opgerigt, van de grens van Krawang af oostwaarts tot aan Ella-Etta, waar het zich aan de veelooze streek aansluit.

De verwijdering van het vee geschiedt, even als vroeger, op kosten van de Regering, die zich ook voor het behoud van het vee tegenover de eigenaren aansprakelijk stelt.

Om te beletten dat de ziekte zich verder oostwaarts verspreidt, is al het mogelijke gedaan. Behalve de reeds medegedeelde maatregelen is, vooral op aandrang van den nader te vermelden adviseur Laméris, eene nieuwe veelooze streek gemaakt dwars over Java van de noord-

naar de zuidkust, dáár waar het eiland het smalst is. Deze streek wordt besloten tusschen twee paggers, waarvan de westelijke aanvangt bij Moeara Amboeloe, eene westelijke monding van de rivier Losari, en verder loopt langs de grens die Cheribon van Tagal en van Banjoemas scheidt, om een weinig boven Baudjar op het gebied der Preanger regentschappen te komen en aldaar in het zuiden bij Kalipoetjang te eindigen. De oostelijke pagger, geplaatst op vijf à zes palen afstand van den eersten, begint in het noorden aan de bogt ten zuiden van Kaap Losari en eindigt bij de Segara Anakan of Kinderzee aan het zuiderstrand van Banjoemas. Voor het bezetten van deze cordons werden in Maart jl. aangewezen twee kompagnien van het 7de en drie kompagnien van het 6de bataillon met de staven van die korpsen en het noodige administratief en geneeskundig personeel. In Mei jl. hebben deze troepen allen hunne wachtposten betrokken. In Julij zijn nog 50 man kavalerie afgezonderd speciaal voor de bewaking van de paggers in Cheribon.

Om vervoer van vee uit de besmette gewesten over zee te beletten, worden de kusten van Krawang, Cheribon en Tagal sedert de laatste dagen van Februarij jl. bekruist door een daartoe gehuurd stoomschip. Voorts werd het ramtorenschip *Koning der Nederlanden* naar Cheribon gezonden, om van daar op de bekruising toezigt te houden. In het toezigt langs de zuidkust werd eerst door het oorlogstoomschip *Watergeus* en later mede door een ingehuurd stoomschip voorzien.

Om allen invoer van besmet vee tegen te gaan, zijn de residenten van Cheribon, Tagal en Banjoemas aangeschreven voorstellen te doen tot het organiseeren van eene strandpolitie. Op voorstel van den resident van Cheribon is reeds magtiging verleend om voor de bewaking der kust pl. m. 140 wachtposten met inlandsche wakers op te rigten, die door inlandsche mantri's en Europesche gecommitteerden worden gecontroleerd. Overigens is de Indische Regering voortgegaan met vermeerdering van het getal gecommitteerden, naar gelang der behoefte.

Onder de maatregelen, met het oog op de veepest genomen, is nog het besluit van Augustus 1880 te vermelden waarbij, ten einde nadere zekerheid te verkrijgen omtrent het karakter der ziekte, proeven zijn voorgeschreven met het doorzieken van vee en het toedienen van geneesmiddelen. Daartoe werd te Toengoel-Toetong, in de afdeeling Tjiringin (Bantam), een park opgerigt, waarbij drie veeartsen werden geplaatst, die wegens hun gezondheidstoestand voor den gewonen dienst tijdelijk minder geschikt waren. Gedurende de maanden September en October 1880 werden aldaar op dieren, die deels langs natuurlijken weg, deels door inenting besmet waren, proeven genomen met prophylactische en palliatieve behandeling, en ook met specifieke geneesmiddelen door verschillende personen aangeboden. In October werd het park in Bantam opgeheven en een ander geopend te Soesoekan in het district Adiarsa (residentie Krawang), toen de veepest ook daar hevig was uitgebroken. In geen van beide parken werden echter voldoende uitkomsten verkregen, zoodat in November aan deze proeven een einde werd gemaakt.

Nadat de paardenarts bij het Nederlandsche leger, de heer Lamúris, die indertijd aan de bestrijding van de veepest hier te lande had deelgenomen, en in November naar Indie werd gezonden om de Indische Regering van raad te dienen, zich eerst te Batavia, en daarna in de geteisterde streken zooveel mogelijk op de hoogte had gesteld van den loop, dien de ziekte tot dusver genomen had, is in Februarij jl., op zijn advies, weder een aanvang gemaakt met het oprigten van proefparken. Naar zijne meening toch was het afmakingsstelsel zeer wenschelijk in die landen waar de ziekte zich slechts sporadisch vertoonde, maar moest men, ook om meer medewerking van den inlander te verkrijgen, in sterk besmette streken tot een ander stelsel zijne toevlugt nemen, hierin bestaande: dat al het vee in omheinde parken gedreven en met smetstof in aanraking gebragt — zoogenaamd ingeënt — wordt, ten einde op die wijze niet alleen het vee te behouden dat voor de ziekte onvatbaar is, maar ook die dieren welke de ziekte kunnen doorstaan. Bovendien zou daardoor de duur der ziekte kunnen bekort worden, aangezien in zulk eene uitgeziekte streek voor het weder uitbreken van de besmetting zeer weinig kans zou bestaan. Hij bestuurde in persoon de toepassing van dit stelsel in eenige sterk besmette districten der Pamanoekan- en Tjiassemlanden (Krawang). Ofschoon op deze wijze welligt meer vee zou kunnen worden behouden, besloot de Indische Regering toch op het einde van April 1881, uit vrees dat de proefparken een brandpunt van besmetting zouden worden en gelegenheid geven tot verbreiding van de smetstof, om de parken geleidelijk op te ruimen en overal het afmakingsstelsel weder toe te passen. Van de 79 parken waren er bij het einde van Mei reeds 67 opgeheven en van de 12 overige volgde de opruiming in Junij. In 't geheel waren aan het doorziekingssysteem in Krawang (behalve ruim een 70tal beesten in het hooger bedoelde park te Soesoekan) onderworpen geweest 5671 buffels en runderen, namelijk 2589 ziek ingebragte, 2937 ingeënte en 145 niet ingeënte. Daarvan zijn behouden gebleven respectievelijk 624, 954 en 72, of in 't geheel 1650 beesten.

Intusschen was het verlof van den heer Lamúris, die oorspronkelijk voor zes maanden beschikbaar was gesteld, tot 1 Augustus verlengd, om hem de gelegenheid te geven de verdere werkzaamheden, in zijne instructie omschreven, te verrigten. Immers, behalve het doen van voorstellen aan den directeur van onderwijs, eeredienst en nijverheid omtrent de beste wijze waarop de veepest kon worden bestreden, was hem opgedragen advies uit te brengen: 1°. omtrent de vraag of de thans in West-Java heerschende veeziekte al dan niet inheemsch is, en of zij daar een ander karakter heeft dan in Europa; 2°. over het al of niet doelmatige van de in Nederlandsch Indie bestaande wetgeving op besmettelijke veeziekten in haren ganschen omvang en van de daarop gegronde administratieve voorschriften, en 3°. aangaande eene reorganisatie van den veterinairen dienst in Indie. Het advies van den heer Lamúris aangaande het eerste punt is hier te lande ontvangen. Hij heeft daarin als zijne meening te kennen gegeven, dat de ziekte niet inheemsch is op Java, maar uit Atjeh is overgebragt waar zij in 1878 geheerscht heeft, en dat zij hetzelfde karakter draagt als de Europesche runderpest.

Behalve met den genoemden adviseur (die in het laatst van Julij jl. hier te lande is teruggekeerd) werd in 1880 het veeartsenijkundig personeel in Indie versterkt met 8 voor den tijd van één jaar ter beschikking van de Indische Regering gestelde Nederlandsche veeartsen. In het tijdvak April tot en met Julij jl. zijn achtereenvolgens 4 hunner na afloop van hunne verbindtenis, op verzoek, van hunne commissie ontheven geworden, terwijl een vijfde in Augustus jl. wegens ziekte tusschentijds ontslag heeft erlangd. Daarentegen zijn in Junij jl. weder een viertal andere van hier uitgezonden tijdelijke veeartsen in Indie werkzaam gesteld, terwijl nog een tweetal in Julij jl. derwaarts vertrokken is. Onder dit laatste zestal waren drie militaire paardenartsen.

Van de 7 vaste veeartsen gingen er in 1880 2 met verlof naar Europa wegens ziekte, doch keerde er 1 terug. Van de 6 die alzoo bij het eind van 1880 beschikbaar waren, hebben er sedert 2 's lands dienst verlaten. Voor de vervulling van deze beide plaatsen wordt thans hier te lande het noodige verrigt. Inmiddels is van de twee veeartsen die in 1880 herwaarts kwamen wegens ziekte, één reeds weder naar Indie teruggekeerd. Ter opleiding voor den burgerlijken veeartsenijdienst in Indie zijn onlangs bij 's Rijks veeartsenijschool te Utrecht vijf kweekelingen aangenomen voor rekening van het Departement van Kolonien.

Het in 't vorig verslag aangekondigde examen voor de betrekking van inlandsch veearts is in October 1880 in Indie afgenomen. Daarbij zijn van de 9 kandidaten 8 geslaagd, die dadelijk op den voet van Indisch Staatsblad 1876 n°. 348 als inlandsche veeartsen zijn opgetreden en ter beteugeling van de veepest werkzaam gesteld.

De in 1879 uitgegeven verzameling van Indische verordeningen betreffende de ziekten van het vee is in 1880 met een vervolg aangevuld. De nieuwe verordeningen die in 1880 met betrekking tot de veepest werden uitgevaardigd, waren de volgende.

Nadat bij ordonnancie van 13 Augustus 1880 (Indisch Staatsblad n°. 154) het voorschrift betreffende de verpligte afmaking van besmet of verdacht vee eene aanvulling had ondergaan, om het nemen van proeven met ziek vee mogelijk te maken, werd bij ordonnancie van den 21sten

dier maand Indisch Staatsblad n°. 162*b*) eene uitbreiding gegeven aan de bevoegdheid der hoofden van gewestelijk bestuur om het vervoer van vee en van vee afkomstige zaken in het gewest onder hun beheer te verbieden.

Bij ordonnancie van 31 Augustus 1880 (Indisch Staatsblad n°. 168) werd bepaald dat de taxatie van afgemaakt vee, bij ontstentenis van de inlandsche hoofden, kan geschieden door andere geschikte inlanders, en dat in de plaats van het districtshoofd ook het onderdistrictshoofd kan optreden.

Bij Indisch Staatsblad 1880 n°. 163 werd de invoer van vee uit Portugeesch Timor verboden, waar insgelijks eene besmettelijke ziekte onder het vee heerschte, en bij n°. 171 werden de bepalingen van Indisch Staatsblad 1879 n°. 176, aangaande verpligte keuring bij aanbrengst enz., ook toepasselijk verklaard op vee en zaken met vee in verband staande, aangevoerd uit plaatsen, gelegen tusschen Timor en Java, waar het bestaan van veepest *niet* is geconstateerd, en zulks om te voorkomen dat hetgeen van het eiland Timor afkomstig is niet zou worden aangegeven als afkomstig van onbesmette streken in den Timor-archipel.

Overigens werd nog onder dagteekening van 3 November 880 eene ordonnancie uitgevaardigd (Indisch Staatsblad n°. 200), waarbij de strafbepalingen tegen verboden vervoer zijn verscherpt, en het laten loslopen van vee, op plaatsen waar zulks verboden is, strafbaar is gesteld.

Volgens voorloopige opgaven, die nog eenige aanvulling zullen moeten ondergaan, is voor de bestrijding der veepest ten laste van het dienstjaar 1880 een bedrag van ongeveer f 3 751 000 uitgegeven. Hiervan werd besteed voor:

schadeloosstelling voor onteigend vee, stallen, enz.	f 2 597 900
ontsmetting en afmaking	51 700
paggers en veelooze streken	350 000
bewaking van de cordons door militairen	89 600
proefparken	7 500
traktementen en reiskosten der tijdelijke veeartsen	28 000
traktementen en reiskosten van besturende en andere ambtenaren	80 700
daggelden en reiskosten van gecommitteerden	430 000
inlandsch politiepersoneel, wakers, enz.	110 200
drukwerk en andere kleine uitgaven	5 400

De uitgaven over 1879, welke in 't vorig verslag (blz. 107, noot 2) geschat werden op omstreeks f 4 millioen, hebben volgens de nader verkregen gegevens slechts bedragen f 2 940 337.

Behalve de veetyphus kwamen de gewone ziekten waaraan het vee in den Archipel niet zelden lijdt, vooral miltvuur, even als vroeger voor. In Banjoemas, waar plotseling eenige buffels aan eene kwaadaardige ziekte stierven, meende men aanvankelijk dat de veepest was uitgebroken. Bij de komst van een derwaarts gezonden veearts was de ziekte reeds geweken en kon uit de ingewonnen berigten worden opgemaakt dat er miltvuur geheerscht had.

Over de gevallen van veepest, die in Benkoelen en Palembang zijn voorgekomen, zie men de mededeelingen in hoofdstuk **C**, afd. I, § 2.

L. Departement der burgerlijke openbare werken.

I. Openbare werken in het algemeen.

Gelijk reeds uit vorige verslagen bekend is, werd sedert den aanvang van 1877 (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 3301) als regel aangenomen dat de waterstaats ambtenaren ontheven zijn van bemoeijenis met een aantal landswerken van eenvoudige constructie, welker uitvoering scheen te kunnen worden overgelaten aan de zorg der ambtenaren van het binnenlandsch bestuur. In art. 5 van het reglement omtrent het beheer en toezigt over de burgerlijke openbare werken (Indisch Staatsblad 1877 n°. 238), dat met 1 Januarij 1878 in werking trad, werd die regel nader bevestigd. In Februarij 1880 gaven de door sommige autoriteiten tegen deze regeling aangevoerde bezwaren aan de Indische Regering aanleiding om hare bedoeling nader uit een te zetten. Ofschoon zij geen reden had gevonden om het voorschrift te wijzigen, was zij toch van meening dat zorgvuldig moest gewaakt worden tegen overdrijving in de toepassing. Het voorschrift moest niet zóó begrepen worden dat werken van eenvoudige constructie nooit mogen worden uitgevoerd door ambtenaren van den waterstaat, en dat dus zelfs een met werk overladen controleur met het uitvoeren van zulke werken zou moeten worden belast, wanneer er een waterstaats ambtenaar ter plaatse is die ruim tijd heeft. Waar de werkzaamheden der ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur dit toelaten, verklaarde de Indische Regering er prijs op te stellen dat het aangenomen beginsel worde toegepast, doch waar de toepassing in bijzondere gevallen een voor die ambtenaren te zware last zou worden, daar behoorden ook de werken van eenvoudige constructie door het personeel van den waterstaat te worden voorbereid en uitgevoerd. Het bleek echter van lieverlede dat het beginsel, ook na de boven aangehaalde aanschrijving, ten nadeele zoowel van de eigenlijke taak der ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur als van de uit te voeren werken, in verschillende gewesten eene overdreven toepassing had gevonden. In den loop van 1881 is bovendien in Indie de vraag in overweging genomen, of het niet wenschelijk moet geacht worden de bestaande voorschriften te wijzigen in dien zin dat de bemoeijingen van het binnenlandsch bestuur met de uitvoering van werken meer worden beperkt, zoodat de uitvoering in den regel weder aan de ambtenaren van den waterstaat wordt toevertrouwd, en de hulp der ambtenaren van het binnenlandsch bestuur slechts dan wordt ingeroepen wanneer de werkkracht van het waterstaatspersoneel te kort schiet, of wanneer kleine werken van inderdaad eenvoudige constructie en gemakkelijke uitvoering op betrekkelijk verren afstand van de standplaats van den waterstaatsambtenaar zijn uit te voeren. Tevens wordt onderzocht of de in n°. 3301 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad voorkomende opsomming van de werken, welke vatbaar zijn om door het binnenlandsch bestuur te worden uitgevoerd, niet te uitgebreid is.

In 1877 en 1878 zijn in Pasoeroean, bij den bouw van eenige koffijinkooppakhuizen onder toezigt van ambtenaren van het binnenlandsch bestuur, heerendiensten van de bevolking gevergd, ofschoon die gebouwen volgens de bestaande voorschriften geheel in vrijen arbeid hadden moeten worden opgerigt. De omstandigheid dat het bedrag der fondsen voor den bouw toegestaan, hoewel gegrond op de vroeger ingediende begrooting van kosten, te gering was en dat eene spoedige oprigting van de pakhuizen dringend noodig was in het belang der bevolking, heeft aanleiding gegeven tot deze onregtmatige handelingen. De betrokken ambtenaren zijn deswege ter verantwoording geroepen.

Technisch personeel. De uitkomst van het onderzoek, dat blijkens het verslag van 1879 (blz. 127) is ingesteld naar de mogelijkheid om het personeel voor de burgerlijke openbare werken te verminderen, is geweest dat van dit denkbeeld moest worden afgezien. Bij de vele behoeften die nog op voorziening wachten, zou eene vermindering van het technisch personeel 's lands belangen benadeelen. Echter werd binnen de perken der voor bedoeld personeel toegestane fondsen de bestaande formatie (Indisch Staatsblad 1874 n°. 58) op enkele punten herzien bij Koninklijk besluit van 13 December 1880 n°. 24 (Indisch Staatsblad 1881 n°. 56). De ondervinding had geleerd dat het wenschelijk was aan de betrekking van inspecteur, waartoe ingevolge de regeling van 1874 de hoofdingenieurs zoowel van de 1ste als van de 2de klasse konden geroepen worden, eene hoogere bezoldiging te verbinden, omdat de goede waarneming die betrekking eene groote mate van kennis, ervaring en takt eischt. Dit kon het best geschieden door voor de betrekking van inspecteur voortaan alleen hoofdingenieurs der 1ste klasse te kiezen en de aan dien rang verbonden bezoldiging van f 1200 op f 1500 's maands te brengen. Tevens werd het aantal hoofdingenieurs 1ste en 2de klasse in elk dier rangen van 5 tot 4, en dat der opzigters 1ste klasse van 43 tot 41 verminderd, terwijl daarentegen het aantal ingenieurs der 1ste klasse met 2 werd vermeerderd en derhalve van 15 op 17 gebragt. Op deze wijze kwam de gewenschte verbetering tot stand zonder vermeerdering van uitgaven. Ten einde de bedoelde vermindering van het aantal hoofdingenieurs voor te bereiden, was reeds in den loop van 1880, toen 2 hoofdingenieurs 1ste klasse met verlof naar Europa vertrokken, voorloopig

slechts 1 hoofdingenieur 2de klasse tot hoogeren rang bevorderd, en werd ook de daardoor ontstane vacature van hoofdingenieur 2de klasse onvervuld gelaten. Feitelijk waren dus reeds in de tweede helft van 1880 8 in plaats van 10 hoofdingenieurs in dienst, behalve de 3 hoofdingenieurs die geen deel uitmaakten van de formatie en bij hun korps à la suite werden gevoerd. Een van deze was nog gedetacheerd bij het departement van binnenlandsch bestuur voor de regeling van waterkwestien bij de suikerfabrieken; een tweede was belast gebleven met de leiding van de bouwwerken ten dienste der marine te Soerabaija; de derde was de chef van den dienst der Bataviasche havenwerken. Van de 4 tot de formatie behoorende hoofdingenieurs der 1ste klasse was bij het eind van 1880 1 gedetacheerd bij het departement als technisch adviseur, terwijl de 3 overige als inspecteur dienst deden. De 4 hoofdingenieurs der 2de klasse waren belast met de leiding van den gewestelijken dienst in de residentien Batavia, Samarang, Soerabaija en Tagal. In de residentien Preanger regentschappen en Cheribon waren, in plaats van hoofdingenieurs 2de klasse, ingenieurs der 1ste klasse als eerstaanwezende waterstaatsambtenaren opgetreden.

In de overige ingenieursrangen bestond bij het eind van 1880 slechts een incompleet van 1 adspirant-ingenieur, wiens dienst werd waargenomen door een ingenieur der 3de klasse op non-activiteit. Daarenboven waren nog 2 ingenieurs boven de formatie in dienst en gedetacheerd bij het departement der marine. De vacatures werden aangevuld door ingenieurs die van verlof uit Europa terugkeerden en verder door indienststelling van 3 uit Nederland gezonden adspirant-ingenieurs, waaronder één die vroeger als ingenieur 2de klasse den Indischen dienst had verlaten. De beide anderen waren jongere kandidaten (van de promotie van 1878) die vóór hunne uitzending in de gelegenheid waren gesteld geworden om hier te lande bij openbare werken praktische kennis op te doen. Vier adspirant-ingenieurs, die in 1879 hunne studien hadden voltooid, waren gedurende 1880 mede bij openbare werken in Nederland gedetacheerd en zijn in den aanvang van 1881 naar Indie vertrokken. Voor dadelijke uitzending is voorts in 't laatst van 1880 een ingenieur in aanmerking gebragt, die reeds gedurende een paar jaren hier te lande zijn vak had uitgeoefend. Weldra zal ook de uitzending kunnen volgen van twee andere praktisch ervaren civiel ingenieurs, zoomede van den voor den Indischen dienst opgeleiden adspirant-ingenieur die in 1880 het diploma verkreeg, maar nog tot het najaar van 1881 een praktischen leertijd heeft moeten doorbrengen.

De aanvulling van het korps architecten en opzigters kon in het afgeloopen jaar weder, even als in 1878 en 1879, geschieden zonder uitzending van personeel uit Nederland. Het getal opzigtersplaatsen boven de formatie was in 1880 13, tegen 11 in 1879. Voor den dienst der Bataviasche havenwerken, waarbij reeds 2 in de formatie begrepen opzigters van den waterstaat geplaatst waren, werden namelijk in 1880 nog 2 opzigters gedetacheerd, die geen deel konden blijven uitmaken van de formatie, daar hunne plaatsen bij den gewonen dienst door anderen moesten worden vervuld. In den aanvang van 1881 zijn bij het korps eenige opzigters uit Nederland opgenomen, nadat in het najaar van 1880 hier te lande het op blz. 109 van het vorig verslag bedoelde vergelijkend examen was gehouden. Van de 40 kandidaten voldeden er 19 aan de eischen, en van dezen kon aan 4 de 1ste, aan 1 de 2de en aan de 14 overigen de 3de nota van bekwaamheid worden uitgereikt. De 6 die de hoogste punten behaald hadden, werden ter beschikking van den Gouverneur-Generaal gesteld. Vóór het einde van het jaar zullen nog 6 andere dezer geëxamineerden volgen.

Het technisch personeel der burgerlijke openbare werken, dat volgens de op 31 December 1880 in Indie nog geldende formatie bestond uit 75 ingenieurs, 20 architecten en 146 opzigters, was aldus verdeeld:

GEWESTEN.	Hoofd- en verdere ingenieurs.	Architecten en opzigters.	Totaal.
Bantam	1	3	4
Batavia	5	7	12
Krawang	„	3	3
Preanger regentschappen	3	5	8
Cheribon	5	10	15
Tagal	2	5	7
Pekalongan	2	4	6
Samarang	5	16	21
Japara	1	3	4
Rembang	2	6	8
Soerabaija	5	12	17
Pasoeroean	2	4	6
Probolinggo	1	4	5
Bezoeki	3	5	8
Banjoewangi	„	1	1
Banjoemas	2	6	8
Bagelen	2	5	7
Kadoe	1	5	
Djokjokarta	„	1	1
Soerakarta	„	2	2
Madioen	2	5	7
Kediri	2	5	7
Madura	„	1	1
Sumatra's Westkust	3	9	12
Benkoelen	„	1	1
Lampongsche districten	„	1	1
Palembang	1	2	3
Sumatra's Oostkust	„	1	1
Riouw	„	1	1
Banka	„	1	1
Billiton	„	„	„
Westerafdeeling van Borneo	„	2	2
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	1	3	4
Celebes en onderhoorigheden	1	3	4
Menado	1	5	6
Amboina	„	2	2
Ternate	„	1	1
Timor	„	1	1
Totaal voor den gewonen dienst	53	151	204
Gedetacheerd bij het departement	5	1	6
Inspecteurs	3	„	3
Afgezonderd voor speciale werken	14	14	28
Totaal	75	166	241

Van het personeel dat voor speciale werken was afgezonderd (doch niet boven de formatie aangesteld) waren werkzaam: bij de Bataviasche havenwerken 6 ingenieurs en 2 opzigters; — bij de opnemingen in het belang der irrigatie in Samarang (afdeelingen Grobogan en Kendal)

en in Rembang 4 ingenieurs en 3 opzigters; — bij de werken in de afdeeling Lebak (Bantam), ondernomen met het doel om aan de noodlijdende bevolking bij wijze van tegemoetkoming arbeid te verschaffen, 2 ingenieurs en 3 opzigters; — bij de opnemingen ter verbetering van het vaarwater in straat Madura 2 ingenieurs en 4 opzigters; — voor het toezigt over de ooster- en westerslokkans in de residentie Batavia 1 opzigter, — en bij den bouw van de missigit in Groot-Atjeh 1 opzigter.

In Junij jl. is te Kotta Radja ter beschikking van den gouverneur van Atjeh en onderhoorigheden een hoofdingenieur 2de klasse geplaatst, die tot dusver eerstaanwezend ingenieur was in de residentie Tagal. Hem is opgedragen de overneming voor te bereiden van die bouwwerken in Atjeh, waarvan het beheer in den aanvang van 1882 van de genie zal overgaan op het departement der burgerlijke openbare werken. Ook zal hij de noodige voorstellen ontwerpen voor de uitvoering van burgerlijke openbare werken in dat gewest.

Volgens opgaaf van de hoofden van gewestelijk bestuur werd gedurende 1880 — voor de uitvoering van werkzaamheden waarvoor geen opzigters van het vaste korps beschikbaar waren — gebruik gemaakt van de diensten van 120 tijdelijke opzigters (zoogenaamde werkbazen).

Nadere inlichtingen zijn ontvangen omtrent de redenen, die blijkens het vorig verslag (blz. 109) hebben doen afzien van het denkbeeld om bij de uitvoering van werken in de binnenlanden, in stede van dergelijke Europesche werkbazen, die tijdelijk en naar gelang van de behoefte worden aangenomen, vast aan te stellen inlanders te bezigen, die, als élève beginnende, na afgelegd examen zouden kunnen opklimmen tot mantri der 3de, 2de of 1ste klasse. De hoofden van gewestelijk bestuur, de drie inspecteurs der openbare werken en verscheidene eerstaanwezende ingenieurs werden over het denkbeeld geraadpleegd. De voornaamste bezwaren kwamen hierop neder: dat van den inlandschen mantri niet meer eerlijkheid is te verwachten dan van de Europesche tijdelijke opzigters; dat de inlander zich niet van kwade praktijken zal laten terughouden waar hij daartoe straffeloos kans ziet, en dat uit den aard der zaak oneerlijkheden bij den inlandschen opzigter veel moeijelijker zullen zijn te ontdekken dan bij den Europeschen werkbaas. Het plan was om de opzigters te kiezen uit de inlanders van goeden huize, maar dit zou niet mogelijk blijken omdat de inlander weinig genegen is zich op eenig ambacht toe te leggen en er veeleer op uit is om bij het binnenlandsch bestuur, in betrekkingen waaraan gezag verbonden is, geplaatst te worden. Men zou zich dus moeten vergenoegen met inlanders van minderen stand. Ook kon men van inlandsche mantri's niet verwachten dat zij veel toewijding zouden toonen voor het technisch gedeelte van hun taak; het was te vreezen dat zij, in plaats van het werk te leiden, zich meer uitsluitend met administratieve werkzaamheden zouden bezig houden. Verscheidene eerstaanwezende ingenieurs lieten zich gunstig uit over de als werkbazen gebezigde Europeanen; zij ontkenden niet dat, vooral vroeger, oneerlijkheden waren voorgekomen, maar meenden dat het gehalte der werkbazen in den laatsten tijd veel verbeterd was. Bijna algemeen achtte men de voorgestelde traktementen voor inlandsche opzigters onvoldoende, en verscheidene adviseurs, waaronder de directeur der openbare werken, waren van oordeel dat, daargelaten de andere bezwaren, de maatregel ook uit een geldelijk oogpunt behoorde te worden ontraden, wegens de verhooging van uitgaven waartoe elke uitbreiding van het kader der vaste ambtenaren aanleiding geeft. De Indische Regering besliste in December 1879 dat van het denkbeeld behoorde te worden afgezien, omdat de maatregel, bij groote kostbaarheid, slechts onzekere kansen op welslagen zou aanbieden. Zal men zich dus in Indie bij bouw- of waterstaatswerken, even als tot dusver, van Europesche werkbazen op dag- of maandgeld blijven bedienen, daardoor wordt niet uitgesloten dat ook van de goede elementen onder de inlanders wordt gebruik gemaakt. Integendeel is bij eene aanschrijving dd. 23 Julij jl. de aandacht der hoofden van gewestelijk bestuur gevestigd op de wenschelijkheid dat dit meer dan tot dusver geschiede, en dat men er zich meer algemeen op toelegge om — zoo als sommige ingenieurs reeds sinds lang met gewenscht gevolg uit eigen beweging hebben gedaan — de beste inlandsche werklieden of mandoors tot werkbazen op te leiden.

Landmeters. Gedurende 1880 werd in Indie door één persoon het examen van landmeter volgens het bij Indisch Staatsblad 1866 n°. 46 vastgesteld programma met goed gevolg afgelegd. Over de toekenning van de bevoegdheid tot uitoefening van landmeters-werkzaamheden aan eenige categoriën van officieren der landmagt is reeds gehandeld op blz. 36 hiervóór. 25 waterstaats-ambtenaren waren nog met de functien van landmeter belast; in de laatste jaren is het getal van lieverlede verminderd kunnen worden, daar zich meer particuliere landmeters aanboden en het kadaster wordt uitgebreid. In September 1880 is in Atjeh een gezworen landmeter tijdelijk ter beschikking van den gouverneur van dat gewest gesteld, onder anderen voor het maken van eene blokkaart van Kotta Radja en Olehleh.

Uitvoering van werken. Van de 404 werken (vernieuwingen en nieuwe werken), voorkomende op het werkplan van 1880, zijn gedurende dat jaar 141 onuitgevoerd gebleven, terwijl daarentegen 573 werken, waarop bij het plan niet was gerekend, in uitvoering waren. Onder deze laatsten waren er 310, die volgens het werkplan van 1879 in dat jaar hadden moeten zijn voltooid, en 101 die door de hoofden van gewestelijk bestuur op eigen gezag, onder nadere goedkeuring der Indische Regering, werden ten uitvoer gelegd (art. 2 van Indisch Staatsblad 1875 n°. 25). Terwijl volgens de vastgestelde begrooting aan *gewone* bouw- en waterstaatswerken, zoowel voor onderhoud en herstelling als voor vernieuwingen en nieuwe werken, in 1880 — buiten de f 500 000 toegestaan voor waterwerken in Demak — mogt worden ten koste gelegd f 6 235 276, werd blijkens de maandelijksche werkrapporten slechts uitgegeven f 6 095 703 [1]). Daaronder was begrepen een bedrag van f 1 591 127 voor gewoon onderhoud, f 953 087 voor werken die men gerekend had in 1879 te kunnen voltooijen, f 132 664 voor werken door hoofden van gewestelijk bestuur op eigen gezag bevolen, en f 7203 voor werken die in uitvoering waren genomen, ten einde de bevolking van streken die door misgewas of andere rampen waren geteisterd, gelegenheid te geven om geld te verdienen. Van de bovenvermelde som van f 6 095 703 was, volgens opgaaf der hoofden van gewestelijk bestuur, een bedrag van f 1 304 533 verwerkt door ambtenaren van het binnenlandsch bestuur die met de uitvoering van bouwwerken waren belast geworden.

Behalve de bovenbedoelde sommen van f 6 235 276 en f 500 000, en den post voor den aanleg der Bataviasche havenwerken, was overigens bij de begrooting voor 1880 nog f 100 000 toegestaan voor de werken tot beveiliging van Batavia tegen overstrooming. Van deze laatste som werd ruim f 88 000 uitgegeven. Over de uitgaven voor de Bataviasche havenwerken zie men blz. 124.

Er werden 59 aanbestedingen gehouden voor de uitvoering van werken en 8 enkel voor de levering van materialen. Van deze 67 aanbestedingen slaagden er 50, waaronder 43 voor de uitvoering van werken. De kosten der bedoelde 43 werken waren begroot op f 1 136 419, en de gezamenlijke aannemingsommen beliepen f 1 043 770. In beide totalen (wat het eerstvermelde betreft, slechts met uitzondering van een drietal kleine werken) is niet begrepen de waarde der uit 's lands voorraad te verstrekken materialen. Voor de 16 werken waarvan de aanbesteding mislukte, waren de kosten geraamd op f 180 178. De meeste uitbestede werken waren van kleinen omvang; slechts in 13 gevallen liepen de bestekken over hoogere sommen dan f 10 000. Van deze grootere werken konden er 10 worden toegewezen: 9 tegen sommen uiteenloopende van f 11 940 tot f 69 400, en 1 (betreffende het graven van eene waterleiding uit de Seraijoe in Banjoemas) tegen f 499 000.

Algemeen was de klagt over het ongeregeld opkomen der heerendienstpligtigen en over het onvoldoende van den door hen verrigten arbeid. Dikwijls gebeurde het dat zij slechts een klein gedeelte van den dag op het werk waren, terwijl het regel was dat het vereischte aantal niet opkwam. Slechts op enkele plaatsen (verg. blz. 61 hiervóór) kon bij de uitvoering van openbare werken van de diensten van

[1]) Uit nader ontvangen voorloopige opgaven betreffende de uitkomsten van den dienst over 1880 blijkt echter dat voor de bedoelde werken is beschikt over een bedrag van ruim f 6 524 000, waarvan ruim f 3 017 000 is besteed voor onderhoud en herstellingen, terwijl voor de waterwerken in Demak slechts f 12 244 werd uitgegeven.

veroordeelden tot dwangarbeid worden gebruik gemaakt.

In de binnenlanden doet zich nog vaak behoefte gevoelen aan bedreven handwerkslieden; enkele malen was dit eene oorzaak van vertraging in het tot stand komen der werken.

De werkloonen bleven in 1880 over 't algemeen op het bestaande peil. In de residentie Preanger regentschappen evenwel werd door de meerdere vraag naar handenarbeid, ten gevolge van de veeziekte en het daaruit voortspruitend gebrek aan transportmiddelen, stijging van loonen veroorzaakt.

Materialen van inlandschen oorsprong konden doorgaans zonder moeijelijkheid verkregen worden. In Bantam en Krawang ondervond men in dit opzigt echter meer bezwaar ten gevolge van den abnormalen toestand die aldaar door de veeziekte was ontstaan. Op enkele plaatsen was het noodig steenen en kalk in eigen beheer aan te maken. Eene proef om inlandsche metselsteenen met behulp van Europesche steenvorm-machines te vervaardigen, moest wegens de hooge kosten gestaakt worden. Bij een besluit van 9 April jl. zijn door de Indische Regering maatregelen genomen om te zorgen dat, ten behoeve van bouwwerken waarvoor ander hout dan djatihout benoodigd is, beschikt kunne worden over hout dat men reeds op stam heeft laten sterven. Er bestond in ruime mate gelegenheid tot aankoop van djatihout bij particulieren, doch wegens de aanzienlijke transportkosten moest daarvan dikwijls worden afgezien. In vier residentien werden uitbestedingen gehouden voor de levering gedurende drie jaren van het djatihout benoodigd voor de in eigen beheer uit te voeren bouwwerken. In Bagelen mislukte die uitbesteding; in Pekalongan werd de levering gegund tegen 118½ pct. boven den gouvernements-tariefsprijs; in Kadoe tegen 375 pct., en in Japara, ten behoeve van de werken in de afdeelingen Patti, Koedoes en Joana, tegen respectievelijk 110, 125 en 150 pct.

Beschadigingen van ernstigen aard kwamen in het afgeloopen jaar bij de openbare gebouwen slechts bij uitzondering voor. Te Singkel werd het pas voltooide tolkantoor, en te Menado (zie blz. 19 hiervóór) de passarloods in het Chinesche kamp door brand vernield.

II. Bijzonderheden omtrent sommige werken.

Gebouwen. De toestand van 's lands gebouwen kon in 1880 nog niet in allen deele bevredigend genoemd worden. Alleen door kostbaar onderhoud en gedurige herstellingen was het mogelijk een aantal gebouwen, die reeds sedert geruimen tijd voor vernieuwing in aanmerking kwamen, in bruikbaren toestand te houden. Waar woningen ontbraken voor ambtenaren aan wie regt op vrije huisvesting was toegekend, werd huishuur-indemniteit gegeven, en op vele plaatsen werd in het gebrek aan lokalen voor den openbaren dienst voorzien door het huren van particuliere huizen. Intusschen werd ook in het afgeloopen jaar het mogelijke gedaan om zonder overschrijding der bij de begrooting toegestane fondsen in de meest dringende behoeften te voorzien.

Voor vernieuwingen en eerste oprigting van gebouwen was bij de begrooting f 1 466 343 toegestaan, en voor onderhoud en herstelling f 1 151 000, te zamen dus f 2 617 343. Volgens voorloopige opgaven is ter zake ongeveer f 1 483 000 en f 1 116 700 uitgegeven, of te zamen p. m. f 2 599 700. Voor herstellingen alleen werd ruim f 470 000 besteed.

Op blz. 94 hiervóór is reeds vermeld dat in Januarij jl. nieuwe regelen zijn vastgesteld voor den bouw en de inrigting van lokalen ten behoeve van het openbaar lager onderwijs voor Europeanen.

Wegen. Volgens de van de hoofden van gewestelijk bestuur ontvangen rapporten was de toestand der wegen in de verschillende gedeelten van Nederlandsch Indie over het algemeen gunstig.

Omtrent de belangrijkste werken van deze categorie die in 1880 in uitvoering waren, kan het volgende worden medegedeeld.

De in 't laatst van 1879 ondernomen verbetering van den grooten postweg tusschen de hoofdplaats Samarang en de afdeelingen Demak en Kendal kon in 1880 niet worden voltooid. Men rekent dat dit werk in den loop van 1881 gereed zal komen. In de Preanger regentschappen werd de weg tusschen Garoet en Mangoenredja verlegd, terwijl in Probolinggo de postweg tusschen de hoofdplaats van het gewest en Loemadjang werd verbreed. Onder de werken die in Bantam zijn ondernomen met het doel om de bevolking eenig geld te laten verdienen, behoort het verbeteren over eene lengte van 11 paal van den weg tusschen Rangkas Betoeng en Sadjira, een onderdeel van den weg van eerstgenoemde plaats naar Buitenzorg. Voor die verbetering is f 52 156 toegestaan, terwijl nog opnemingen worden gedaan omtrent de voorzieningen die deze weg op andere punten behoeft. In de residentie Kediri zijn opnemingen gelast tot verbetering van de gebrekkige afwatering in de streek tusschen Waroedjaja, Kertosono en Ngandjoek. De tegenwoordige toestand van die afwatering zou mettertijd gevaar kunnen opleveren, niet alleen voor het behoud van den weg tusschen de laatstgenoemde twee plaatsen, maar ook voor den daar langs loopenden spoorweg. Van den in Soerakarta op 's lands kosten in uitvoering gekomen aanleg van een weg van Moengkoeng naar het spoorwegstation Lawang en van de voltooijing van een weg in Samarang van Godong naar het spoorwegstation Telawa wordt melding gemaakt in afd. III § 2 van dit hoofdstuk.

Vermelding verdient hier nog een Indisch besluit van 12 December 1880, waarbij de zorg voor het onderhoud van de toegangswegen die door den dienst der staatsspoorwegen zijn of worden aangelegd naar de stations en halten der staatslijnen, op den voet der bestaande bepalingen is opgedragen, hetzij aan het departement der openbare werken, hetzij aan dat van binnenlandsch bestuur.

Bruggen en duikers. Zoo als reeds in vorige verslagen is vermeld, vereischt de toestand der bruggen en duikers de bijzondere zorg van het waterstaatspersoneel en valt er op dit gebied nog veel te doen. Voor een deel is dit het gevolg van de omstandigheid dat vroeger het ontwerpen en bouwen van bruggen en duikers veelal aan niet-deskundigen werd overgelaten, ten gevolge waarvan die werken dikwijls minder goed aangelegd werden en spoedig vernieuwing en herstelling vorderden. Het ontwerpen van rivierovergangen wordt thans zooveel doenlijk aan deskundigen opgedragen, en daardoor de waarborg verkregen dat hetgeen vernieuwd wordt, bij goed onderhoud, geruimen tijd behouden kan blijven. Het denkbeeld om de spoorwegbruggen zóó in te rigten dat zij ook voor het verkeer van voetgangers kunnen dienen, wordt verder in toepassing gebragt. Zulks is nu ook bepaald ten aanzien van de spoorwegbrug over de Solo-rivier nabij de hoofdplaats Soerakarta.

Gedurende 1880 werd de bouw of vernieuwing van 552 bruggen en duikers onderhanden genomen, waarvan er 468 gereed kwamen. Bovendien had herstelling plaats van 301 bruggen en duikers. De gezamenlijke uitgaven voor deze soort van werken beliepen in 1880 volgens voorloopige opgaven ruim f 1 255 000.

Ten behoeve van eenige in Djokjokarta door het sultansbestuur, in vereeniging met Europesche landhuurders, te bouwen bruggen voor publiek verkeer, stelde de Indische Regering kosteloos de noodige ijzeren liggers en schroefbouten beschikbaar, onder voorwaarde dat men zich omtrent de plaats en wijze van aanleg zou gedragen naar de aanwijzingen van den resident, en dat het werk binnen één jaar na de verstrekking van de liggers zou moeten afgeloopen zijn.

Werken in het belang van den landbouw. In onderscheidene gewesten van Java hield men zich in het afgeloopen jaar bezig met de in vroegere verslagen besproken irrigatieplannen. De daarmede verband houdende opnemingen waren meerendeels in vollen gang, en voor zoover de onderzoekingen op het terrein waren afgeloopen, werden de plannen uitgewerkt, terwijl ook reeds voorstellen tot uitvoering van sommige werken zijn gedaan. Daar de verschillende belangrijke irrigatiewerken, ook wegens de daaraan verbonden uitgaven, niet dan geleidelijk tot uitvoering kunnen komen, werd in 't laatst van 1880 besloten om vooreerst geen nieuwe opnemingen voor irrigatiewerken van grooten omvang meer te doen ter hand nemen, en zich voorloopig te bepalen tot irrigatie-verbeteringen van minderen omvang die met het reeds in de verschillende gewesten beschikbare personeel kunnen worden voorbereid en uitgevoerd.

Het omvangrijkste der bovenbedoelde plannen was dat betreffende de verbetering van de irrigatie en den waterafvoer in de afdeeling Demak (Samarang), waaraan men eene verbetering van de communicatiemiddelen wenscht te verbinden. Blijkens het vorig verslag (blz. 111) was reeds een betrekkelijk klein gedeelte der werken voltooid, doch waren de ontwerpen voor de verdere uitvoering van het geheele plan te Batavia in onderzoek. De ten aanzien van dit plan voorgestelde wijzigingen, waardoor men op de kosten belangrijk hoopte te kunnen bezuinigen, zijn bij nader inzien niet raadzaam geoordeeld. De nog benoodigde werken zouden, volgens de in December 1880 aan het Opperbestuur gedane voorstellen, eene uitgaaf vorderen van f 9 144 000, welke som tot ongeveer f 9 500 000 zou stijgen, wanneer voor den arbeid van de heerendienstpligtigen, op 1 675 600 dagdiensten geraamd, eene geldelijke tegemoetkoming werd uitgekeerd. Wordt het plan volledig uitgevoerd, dan zal de afdeeling Demak voortaan gevrijwaard zijn tegen jaarlijksche overstroomingen; ruim 58 000 bouws zullen eene betere irrigatie erlangen, en er zal eene goede communicatie te water en te land worden in het leven geroepen, die vooral aan den afvoer van producten zal ten goede komen. Bij het ontwerp der Indische begrooting voor 1882 is gerekend op een eersten termijn van f 700 000. De te maken werken zijn in de Memorie van Toelichting dier begrooting in hoofdtrekken omschreven. Over de wijze van uitvoering van het plan, vooral wat betreft het gebruik van de krachten der bevolking en de verbinding van Sedadi (waar een kostbare stuwdam in de Serang-rivier moet worden aangelegd) met den spoorweg Samarang-Vorstenlanden, zal nog een nader overleg plaats hebben. Aan den Gouverneur-Generaal is in overweging gegeven de ingenieurs, die met de uitvoering van het plan zullen worden belast, herwaarts in commissie te zenden, ten einde de uitvoering te regelen in overleg met een hoofdingenieur hier te lande, en zich praktisch bekend te maken met nieuwe werktuigen, die een deel van den handenarbeid zouden kunnen vervangen. Intusschen zal vermoedelijk reeds in het loopende jaar de hand zijn gelegd aan een onderdeel van het plan — het verbeteren van den regter Toentangdijk van Goeboek tot Demak — en aan andere kleinere werken die op zich zelven noodig zijn en kunnen aangevangen worden zonder op de uitvoering van de andere werken vooruit te loopen.

Te gelijk met de opnemingen in de afdeeling Demak, werd ook een plan ontworpen voor de verbetering van de irrigatie en den waterafvoer in het district Singenkidoel, dat in 1873, toen de opdragt tot het ontwerpen van plannen ter verbetering van den toestand in de afdeeling Demak werd gegeven, nog tot die afdeeling behoorde. De uitvoering van dit plan, waarvan de kosten geraamd zijn op f 475 000 en waarvoor bovendien 78 500 onbeloonde dagdiensten zouden vereischt worden, zal vooreerst blijven rusten.

De irrigatie-opnemingen in de afdeelingen Grobogan en Kendal (mede in Samarang) werden in 1880 nog voortgezet. Ten opzigte van Grobogan is reeds gebleken dat het noodig zal zijn reservoirs aan te leggen. Aan de verdere afwerking van de ten deele opgemaakte projecten dient echter een nader geologisch onderzoek van wege het mijnwezen vooraf te gaan.

Met betrekking tot de onderzoekingen in Rembang kan worden aangeteekend dat die in de afdeeling Bodjonegoro nog niet beëindigd zijn, en dat de afgeloopen opnemingen in de afdeeling Toeban reeds geleid hebben tot een volledig ntwerp voor de irrigatie van 3870 bouws sawah in de districten Djatirogo en Singgahan. De kosten worden op f 91 560 en de tijd van uitvoering op zes jaar geraamd. Daarbij is er op gerekend dat van de heerendienstpligtigen 514 200 onbetaalde dagdiensten kunnen gevorderd worden. Het ontwerp tot aanleg van een water-reservoir in de afdeeling Rembang, waarvan in 't vorig verslag (blz. 111) sprake was, zal nog moeten worden omgewerkt en aangevuld; vooraf zal echter worden nagegaan welke uitkomsten de verbetering oplevert van een elders in het gewest, te Boengoer, aanwezig klein reservoir, dat in orde werd gebragt hoofdzakelijk met het doel om gegevens te erlangen ter benuttiging bij andere soortgelijke werken.

In Pekalongan hebben de in 't vorig verslag bedoelde nadere opnemingen tot de bevinding geleid dat in de waterverdeeling in het district Sragi op minder kostbare wijze kan worden voorzien dan men zich vroeger voorstelde, namelijk door reeds bestaande werken te verbeteren. Daartoe zal nu geleidelijk worden overgegaan. Het verleggen van de Laijangan-rivier (zie mede vorig verslag blz. 111) is nog tot 1881 moeten worden uitgesteld.

Alsdan zal men ook gereed komen met de ontwerpen ter verbetering van de irrigatie in de afdeeling Brebes der residentie Tagal, waar de opnemingen in 1880 werden ten einde gebragt.

Vermits het wenschelijk werd geacht het beheer en toezigt te regelen over het gebruik van water uit de rivier Angkee (residentie Batavia) ten behoeve van landbouw en nijverheid, werd in het begin van 1881 (Indisch Staatsblad n°. 32 en 33) een reglement deswege uitgevaardigd en voor het dagelijksch beheer en toezigt een mantri in dienst gesteld.

In de residentie Preanger regentschappen werd de in 't vorig verslag bedoelde leiding uit de Tjikaree in het district Melambong voltooid, en een aanvang gemaakt met het graven in heerendienst van eene leiding uit de Tjimawate in het district Panjeredan, welk werk evenwel door de ongunstige weêrsgesteldheid en andere tegenspoeden belemmerd werd. De opnemingen in het belang der irrigatie in de districten Tjihea en Bandjar moesten wegens tijdelijk gebrek aan personeel worden gestaakt.

De werken aan de Menenteng-leiding in Cheribon vorderden goed. In de Tjisangaroeng werd het linker landhoofd met inlaat- en spuisluis voltooid en het regter landhoofd tot 1.8 M. beneden de volle hoogte opgemetseld, terwijl van den stuwdam eene lengte van 27 M. in uitvoering en ten deele gereed was. De ijzeren brug over het nieuwe gedeelte der leiding, twee gemetselde doorlaten en één aquaduct werden geheel, één aquaduct en drie doorlaten op weinig na afgebouwd. Het graafwerk der leiding kwam ongeveer voor de helft gereed, terwijl de verlegging en verbreeding van de oude leiding reeds nagenoeg geheel tot stand waren gebragt. Voltooid werden ook zoowel de aquaduct die bestemd is om de Tjihesik in gemeenschap met de Ngombo over de Menenteng-leiding naar de Tjisangaroeng te voeren, als het nieuwe bed voor de vereenigde twee riviertjes; dientengevolge behoefde de bestaande loop der Tjihesik nog slechts te worden afgesloten.

In de afdeeling Indramaijoe van dezelfde residentie werden de opnemingen tot verbetering van de Sindopradja-leiding voortgezet. Inmiddels is het noodig gebleken al dadelijk te voorzien in den aanvoer van water voor het tot die afdeeling behoorende district Karang Ampel. Dit district wordt nu bevloeid door de Soekoredjo-leiding, een zijtak van de Sindopradja-leiding, welke zich bij Doetamati daarvan afscheidt. Vooral in het noordelijk gedeelte van het district is de wateraanvoer echter zoo onvoldoende dat de bevolking zelfs aan drinkwater gebrek heeft. Het plan is nu opgevat om te Doetamati eene nieuwe sluis te bouwen en een kanaal te graven, ten einde Karang Ampel uit de Tjimanok van water te voorzien door middel van de Doetamati-leiding. De kosten van dit in zeven jaren te voltooijen werk zijn geraamd op ruim f 245 000. Het district Karang Ampel zal daardoor van goed drinkwater voorzien worden; de irrigatie van 6000 bouws zal belangrijk worden verbeterd, en er zal al dadelijk meer water beschikbaar komen voor de Sindopradja-leiding. Op het werkplan voor 1882 is eene som van f 25 000 gebragt, ten einde in dat jaar met het werk een aanvang te maken.

Nadat in de residentie Soerabaija de in de verslagen van 1879 en 1880 besproken zware reparatien aan den beweegbaren stuwdam in de Brangkalrivier voltooid waren, werd in Januarij 1881 (Indisch Staatsblad n°. 30) bij dien dam en bij de inlaatsluis nabij de dessa Senoman een sluiswachter in dienst gesteld. Gelijktijdig werd het beheer en toezigt over beide kunstwerken geregeld. Daarentegen zijn in Mei jl. (Indisch Staatsblad 1881 n°. 116) de reglementen van gelijken aard ingetrokken betreffende het Porrong- en het Mangettan-kanaal in dezelfde residentie; het beheer en toezigt over deze kanalen en over de verdeeling van het water daaruit is namelijk aan den waterstaat onttrokken en overgebragt bij de ambtenaren van het binnenlandsch bestuur.

Ten behoeve van het noordelijk deel van het gewest is een irrigatieplan ontworpen, hetwelk verband houdt met een te maken scheepvaartkanaal ten dienste der prauwenvaart op de Solo-rivier (zie de volgende bladzijde). De opnemingen

worden nog voortgezet. Het plan zou ten goede komen aan de besproeijing van omstreeks 120 000 bouws in de vlakte van Sidaijoe, Lamongan en Grissee.

Het in 't vorig verslag bedoeld project voor de verbetering van de waterwerken in de afdeeling Bangil (residentie Pasoeroean) is gebleken omwerking en nadere toelichting te behoeven. Intusschen werd in de districten Gempol en Bangil van genoemde afdeeling de waterafvoer der langs de Porrongdijken gelegen sawahs verbeterd.

In de afdeeling Kraksaän (residentie Probolinggo) kwam de ontworpen stuwdam ten behoeve van de Padjarakanleiding tot stand, en was men bezig een dam en overlaat in de hoofdleiding Pekalen te maken ter besproeijing van 860 bouws. De ontworpen afsluiting en opdamming van het meer te Klakah, waarop in 't vorig verslag werd gedoeld, zou in 1881 in uitvoering komen.

Van de in 't vorig verslag (blz. 111/112) uitvoerig besproken werken in Bezoeki werd in 1880 de inlaatsluis voor de Kapongan-leiding voltooid, terwijl eene geul werd gegraven in het tracé van het ontworpen bandjirkanaal uit de Sampean-rivier, met het doel om meer zekerheid te krijgen aangaande de geaardheid van den ondergrond. De verkregen uitkomsten waren zoo gunstig dat in Junij jl. magtiging kon worden verleend tot het maken van het bandjirkanaal, waarvoor nog ruim f 154 000 zal zijn te verwerken. De Sampean-rivier zal voorts door middel van eene sluis worden afgesloten op zoodanige wijze dat de oorspronkelijk ontworpen breedte van 75 M. voor het afleidingskanaal tot op 30 M. kan worden verminderd. Ware dit niet mogelijk geweest en had men aan het kanaal de eerstontworpen breedte van 75 M. moeten geven, dan zou dit werk bijna drie ton meer hebben gekost dan vroeger werd geraamd, daar gebleken is dat de oorspronkelijke begrooting, vooral voor het transport van grond en voor het doen springen en opruimen van steenen door middel van dynamiet, veel te laag was.

Een belangrijk werk waarmede in September 1880 in Banjoemas een aanvang is gemaakt, is het graven van de Singomerto-leidng uit de Seraijoe-rivier. Het werd — zoo als reeds op blz. 118 is gezegd — aangenomen voor f 499 000 [1]) en moet in 1250 dagen zijn opgeleverd. Bij het einde des jaars waren ongeveer 150 000 M³. grond verzet en was men bezig met het verzamelen van materialen voor de kunstwerken. Bijzonderheden nopens deze irrigatieverbetering, die aan de besproeijing van 7000 bouws in de districten Singomerto en Poerworedjo ten goede zal komen, vindt men in het verslag van 1879 blz. 129.

De in gemeld verslag (blz. 129/130) mede uitvoerig besproken werkzaamheden ter gedeeltelijke uitvoering van de Mongkong-leiding in de afdeeling Ledok (residentie Bagelen) konden in het afgeloopen jaar, tegen verwachting, nog niet tot voltooijing worden gebragt, omdat zij belemmerd werden door aardstortingen, waartegen bijzondere voorzieningen moesten worden aangewend. Bij het begin van 1881 moest nog de geul verder worden uitgegraven over eene lengte van 600 M., moesten 6 kunstwerken voltooid, 60 M. kaaimuur gebouwd en een der aftappingen gemaakt worden. In dezelfde afdeeling Ledok werd in 1880 een aanvang gemaakt met verbeteringen aan de leiding Geblok. Omtrent de plannen voor nieuwe irrigatiewerken in de residentie Bagelen, die blijkens 't vorig verslag (blz. 112) in studie waren, is in de ontvangen berigten over 1880 niets naders gezegd. Blijkens het vorig verslag waren in 1879 in Bagelen ook werken onderhanden bij eene leiding in de afdeeling Keboemen en bij eene andere in de afdeeling Poerworedjo. De eerstbedoelde verbeteringen kwamen in 1880 tot stand.

Met betrekking tot de residentie Kediri valt ten slotte te vermelden dat een aanvang werd gemaakt met het bouwen van de in 't vorig verslag bedoelde stuw met verdeelwerk in de Konto-rivier.

Rivier- en waterkeeringswerken. In de residentie Bantam werden verbeteringen en vernieuwingen aan de dijken der Tjioedjoeng aangebragt. Dit werk, dat geheel in daghuur geschiedde, had ook ten doel om de bevolking, die ten gevolge van de veeziekte en de koortsepidemie hare velden niet had kunnen bearbeiden, in de gelegenheid te stellen om geld te verdienen. Nadat de Gouverneur-Generaal in Julij jl. de residentie had bezocht, werd het voornemen opgevat om de arbeiders niet langer per dag te betalen, maar alleen per taak.

Te Batavia bleef het afleidingskanaal uit de Goenoeng-Sahari-rivier, waardoor de oostzijde dier hoofdplaats tegen overstroomingen zal worden beveiligd, nog onderhanden. De aannemer hoopte het werk in 1881 te kunnen opleveren.

Van de rivierwerken die in Cheribon in uitvoering waren, kwam de verlegging van een gedeelte der Tjisangaroeng nabij Tjiledoek tot stand, terwijl de voltooijing van de werken ter betere regeling van den waterafvoer uit de Tjimanok in dit jaar kan worden te gemoet gezien. In 1880 werden het stortebed en de overlaat nabij den mond der Rambattan voltooid, de pijlers nagenoeg tot de volle hoogte opgemetseld en de beide landhoofden gedeeltelijk opgetrokken.

Bij het in 1879 voltooide bandjir-kanaal te Samarang werden bovenstrooms van een der kunstwerken eenige voorzieningen aangebragt.

In Banjoemas werden de werkzaamheden tot betere bevaarmaking van de Yosso- en Tjitandoei-rivieren voortgezet; in de monding der kali Yosso werden boomstammen opgeruimd, doch overigens ondervond men bij de verbetering van die rivier weder vele moeijelijkheden. Voor het opruimen van de boomstammen in de Tjitandoei is men tot het gebruik van dynamiet moeten overgaan.

In de Kediri-rivier (in de residentie van dien naam), welke men mede bezig was voor de scheepvaart te zuiveren, zetten zich gedurig nieuwe boomstammen in de bedding en langs de oevers vast, hetgeen de beëindiging van het werk vertraagde.

In de residentie Soerabaija werden ook in 1880, even als in vorige jaren, op verschillende plaatsen belangrijke voorzieningen aan de oeverbeschoeijingen en dijken langs de Kediri-, Porrong- en Soerabaija-rivieren bewerkstelligd. Tot behoud van het vaarwater in straat Madura (zie lager blz. 125) zal o. a. de kali Miring, langs welke de uit zee komende praauwen thans de Solo-rivier bereiken, moeten worden afgedamd. Na die afdamming zal echter ten dienste der praauwen een kanaal noodig zijn, hetwelk men tevens op ruime schaal aan de irrigatie in het noordoostelijk gedeelte der residentie wenscht dienstbaar te maken (zie hooger blz. 120/121). Daartoe hebben reeds opnemingen plaats gehad, die alleen nog eenige aanvulling behoeven. In Mei jl. heeft de Indische Regering den directeur der openbare werken opgedragen al vast een vóór-ontwerp in te dienen, vergezeld van eene globale raming van kosten.

Voor de buitenbezittingen is op het gebied van rivier- en waterkeeringswerken weinig belangrijks te vermelden. Over de zending van een waterstaats ambtenaar naar Groot-Atjeh tot het beramen van maatregelen tegen de herhaaldelijk voorkomende overstroomingen aldaar, is reeds gehandeld op blz. 4 hiervóór. De werkzaamheden in Palembang ondernomen, om in de bedding der Moesi-rivier rotsblokken op te ruimen, ondervonden in het afgeloopen jaar veel belemmering door hooge waterstanden.

Havenwerken. Zoo als bekend is, zijn de belangrijke werken voor Batavia's nieuwe zeehaven te Tandjong Priok, waarmede in Mei 1877 begonnen werd, voor de uitvoering verdeeld in drie afdeelingen, waarvan de eerste omvat de eigenlijke havenwerken te Tandjong Priok; de tweede hetgeen de verbinding te land en te water tusschen de haven en de stad Batavia betreft; de derde alles wat betrekking heeft tot de steen- en koraal-exploitatie te Merak en op eenige tot de residentien Bantam en Batavia behoorende eilanden.

De werkzaamheden in de tweede afdeeling waren met 1 November 1880 reeds zóó ver gereed gekomen dat, ter vereenvoudiging van de administratie, de verdere arbeid ten dienste van de verbindingswegen met Batavia werd gebragt onder het toezigt van den eerstaanwezenden ingenieur bij de eerste afdeeling. En in laatstgenoemde afdeeling was het werk tegen het eind van 1880 zoo ver gevorderd dat het stoomschip *Koning der Nederlanden* van de stoomvaartmaatschappij »Nederland" (lang 105 M.), met een diepgang van 23½ voet, op de terugreis van Batavia naar Amsterdam, den 17den December aan den ingang van de

[1]) De raming bedroeg f 543 094, behalve de van landswege te verstrekken materialen, wier geldswaarde op f 2399 is berekend.

binnenhaven ten anker komen kon. Op 11 April jl., bij aankomst uit Nederland, liet hetzelfde schip met volle lading andermaal te Tandjong Priok het anker vallen en kon zonder het minste oponthoud uit de buitenhaven naar de binnenhaven overgaan, waar de passagiers gelegenheid vonden om over een loopplank aan wal te stappen. In den westmoesson van 1880/81 kwamen dan ook reeds vele verzoeken in om stoombooten en schepen in de nieuwe haven te mogen lossen. Hiertoe kon slechts in een enkel geval vergunning worden gegeven, daar de watergemeenschap door het kanaal destijds nog niet geheel tot stand was gekomen, en het transport van de te lossen goederen per spoor voor den dienst der havenwerken te bezwarend was. Bovendien waren nog geen lokalen beschikbaar voor den opslag van goederen.

In de volgende mededeelingen worden als naar gewoonte de voornaamste bijzonderheden aangetroffen die omtrent den gang der werkzaamheden voor den havenbouw gedurende het jongst verloopen (vierde) werkjaar — 1 Mei 1880 tot 30 April 1881 — te vermelden zijn.

Ofschoon de koortsepidemie en de veeziekte in de naburige residentie Bantam ook in genoemd tijdvak weder van ongunstigen invloed waren op het verkrijgen van werkvolk bij den havenbouw, leed de voortgang van het werk daaronder minder dan vroeger, hoofdzakelijk omdat die onderdeelen, waarvoor veel koelies noodig zijn (in 't bijzonder is hier te denken aan het grondverzet), gaandeweg van minder omvang werden. Veel steun gaf de beschikbaarstelling van 250 dwangarbeiders (zie blz. 61 hiervóór). Deze veroordeelden werden met het beste gevolg gebezigd bij het graafwerk in den fundeeringsput van den kaaimuur der binnenhaven en in de koraalbanken langs dien kaaimuur, voor welken arbeid zich geen vrije arbeiders lieten vinden.

Onder de voor de vloot der havenwerken aangemonsterde inlanders had men weder veel over desertie te klagen. Nagenoeg de helft der delinquenten kon niet worden opgespoord. De anderen, voor zooveel zij niet uit eigen beweging terugkeerden, werden door beambten van de havenwerken of door de politie teruggebragt. Omtrent de in November 1880 (Indisch Staatsblad n°. 203) uitgevaardigde strafbepalingen tot tegengang van deze desertien is reeds het noodige gezegd op blz. 58 hiervóór.

In de opgeheven tweede afdeeling der werken kwam den 15den Augustus 1880 de permanente spoorweg van Tandjong Priok naar Pegapoeran in exploitatie, nadat reeds in Januarij te voren de definitieve lijn van Pegapoeran tot Batavia was in gebruik gesteld. In Januarij 1881 was het dubbel spoor geheel gelegd. Voor de voltooijing van den nieuwen spoorweg had men op 30 April jl. alleen nog op sommige gedeelten het talud af te werken. Het grondverzet voor den spoorweg heeft bedragen 55 482 M³., waarvan 31 853 M³. bij aanneming en 23 629 M³. in daghuur zijn uitgevoerd. Het belangrijke verkeer over dien weg kan blijken uit de volgende cijfers. Van 1 Mei 1880-30 April 1881 werden vervoerd: 930 337 personen, meest werklieden, 8837 M³. metselzand, 15 025 M³. grint, 23 200 vaten cement en 37 647 ton diverse goederen. In October werd een voorloopig exploitatie-reglement vastgesteld, terwijl een hoofdopzigter met het toezigt op den spoorweg en de exploitatie werd belast.

In verband met het opbreken van den hulpspoorweg op de noordelijke helft van de lijn kon in October 1880 de spoorwegdam worden weggebaggerd die de zuidergracht der binnenhaven nog afsloot van het kanaal, dat de verbinding te water tusschen Tandjong Priok en Batavia moet vormen. Het kanaal was toen over 't algemeen ook reeds op de bepaalde diepte en voor exploitatie geschikt, maar de volledige verbinding met de wateren der stad Batavia kon eerst in Maart volgen, toen zoowel de tijdelijke spoorwegdam van de Nederlandsch Indische spoorwegmaatschappij — ter plaatse waar de ijzeren draaibrug over het kanaal in gebruik kwam — als de afsluitdam bij het vereenigingspunt van het kanaal en de Tjiliwong-rivier geheel waren opgeruimd. De Tjiliwong en de kali Besar — aan welke laatste rivier zich de meeste pakhuizen van den Bataviaschen handel bevinden — kunnen als de voortzetting van het kanaal worden beschouwd. Om laatstbedoelden waterweg ten volle aan zijne bestemming te doen beantwoorden, is het noodig gebleken de Tjiliwong uit te diepen en te normaliseeren en een verbindingskanaal (coupure) met draaibrug aan te leggen tusschen dat water en de kali Besar, opdat de vaartuigen, die het kanaal van Tandjong Priok bevaren, zonder bezwaar de kali Besar kunnen bereiken. Zoowel de Tjiliwong als de te maken coupure zullen zijn te brengen op eene diepte van 1.5 M. beneden laagwater, welke voorloopig alleszins voldoende is voor het verkeer. Het kanaal van Tandjong Priok is wel is waar op eene diepte gebragt van 2.5 M. onder laagwater, maar ook dáár is eene diepte van 1.5 M. voorloopig voldoende. Het bestaande verschil zal gaandeweg verdwijnen door de aanslibbingen uit de Tjiliwong, en uit het Goenoeng-Sahari-kanaal en de Soenthar die verder op naar Priok in het kanaal vallen. Inmiddels wordt het onderhoud van het Priok-kanaal tot de oorspronkelijk bepaalde diepte uitgespaard. De aan te leggen kunstwerken ten dienste der verbinding met Batavia zullen echter berekend worden op eene diepte van 2.5 M., opdat er gelegenheid zij om later zoo noodig zonder bezwaar tot verdere uitdieping over te gaan. Voor deze bijkomende werken, die men in 1882 door het personeel voor den havenbouw wenscht te doen uitvoeren, wordt bij de ontwerpbegrooting voor 1882 eene som van f 128 300 aangevraagd.

Gedurende 1880/81 deden in het kanaal drie stoombaggermolens dienst. De werken tot voltooijing bestonden in het afwerken van taluds en maaiveld. Met uitzondering van het op diepte brengen van eenige aangeslibte gedeelten en het verbreeden van de uitmonding der Tjiliwong in het kanaal, was dit op 30 April jl. geheel voltooid.

Sedert de verwijdering van den spoorwegdam bij de binnenhaven, welke dam — zoo als hooger gezegd — de zuidergracht scheidde van het kanaal, zijn sterke eb- en vloedstroomingen in genoemde waterwegen ontstaan. Bij hooge springvloeden zal de praauwvaart van deze stroomingen noodwendig eenig ongerief ondervinden, maar daarentegen brengen zij eene krachtige doorspoeling te weeg die groote voordeelen oplevert, waaronder zeker in de eerste plaats de waterverversching in de binnenhaven mag worden genoemd. Te Tandjong Priok is de gezondheidstoestand reeds belangrijk verbeterd, nadat, ten gevolge van het vervallen der dammen, dagelijks in de binnenhaven doorspuijing is ontstaan.

Aan den rijweg en het jaagpad van Tandjong Priok naar Batavia werd geleidelijk voortgewerkt. Voor zooveel de rijweg langs het kanaal loopt, bepaalde de arbeid zich tot het onder profiel verwerken van de specie uit het kanaal die door den couloir van een der baggermolens in de aardenbaan werd gebragt. Op het eindgedeelte nabij het haventerrein, waar de rijweg zich van het kanaal afscheidt, moest al de benoodigde grond (22 500 M³) per spoor worden aangevoerd. Op een vak na van p. m. 300 strekkende meters, dat nog afgewerkt en geëffend moest worden, was op 30 April jl. de 15 M. breede aardenbaan voltooid. De bij de werken te Tandjong Priok uitgegraven of gebaggerde koraalsteen dient tot verharding van den rijweg over eene breedte van 7 M. Het aanbrengen van die verharding, waarmede in Junij 1880 begonnen is, vordert langzaam, omdat men, ter besparing van kosten, alleen het koraal van Priok voor dit doel wenscht te bezigen. Voor het tot dusver verharde en begrinte gedeelte (3200 van de 7650 M.) zijn 4480 M³. koraal benoodigd geweest. Aan het jaagpad moesten op 30 April jl. nog p. m. 3000 M³. grond verwerkt worden. Ofschoon de breedte oorspronkelijk op 2.5 M. was bepaald, is bij de uitvoering eene breedte van 6 M. aangenomen, hoofdzakelijk met het doel om op de goedkoopste wijze baggerspecie te kunnen bergen. Het grondverzet ten behoeve van het jaagpad bedroeg in 1880/81 7124 M³. De verharding is voor een groot gedeelte aangebragt. De bruggen in rijweg en jaagpad zijn allen gereed.

Wat den eigenlijken havenbouw (eerste afdeeling der werken) betreft, werd de verwachting, dat nog in 1880 een aanvang zou kunnen worden gemaakt met het verdiepen van de buitenhaven tot 8 M. onder laagwater, niet verwezenlijkt. De groote baggermolen, die blijkens blz. 113 van het vorig verslag van hier naar Indie onderweg was, kon na aankomst slechts een paar weken dienst doen, daar herhaaldelijk de schalmen van den emmerketting braken. Men moest deze door gesmeed ijzeren schalmen vervangen, zoodat eerst in 't laatst van April jl. de molen weder in werking gesteld kon worden. Bij de andere molens had men nog dikwerf te kampen met defecten, hetgeen

den arbeid zeer vertraagde: onder- en boventuimelaars, tandraderen, conische raderen, enz. vorderden herhaaldelijk vernieuwing. Overigens werden alle baggermolens geregeld om de zes maanden gedokt, schoon gemaakt, geverfd enz. Door de gezamenlijke molens werd in den thans behandelden jaarkring in het geheel gebaggerd 1 198 571 M³., waarvan 556 832 M³. uit de buitenhaven, 537 614 M³. uit de binnenhaven en 104 125 M³. uit de zuidergracht en het kanaal. (Het grondverzet door handenarbeid — voor het maken van de westergracht, de werken ten behoeve van den kaaimuur, het afgraven van terrein enz. — bedroeg in 't geheel 121 879 M³.)

Met den bouw van de zeehoofden kwam men in 1880/81 goed vooruit. In 't vorig verslag (blz. 113) werd gewezen op de noodzakelijkheid om in het ligchaam der dammen ligter materiaal te storten dan de trachiet van Merak. Dientengevolge werden nu alle beschikbare hulpmiddelen gebezigd (stoomhopperbarges, praauwen en andere zeilvaartuigen) voor het vervoeren van het koraal dat bij de Duizend-eilanden (residentie Batavia) en bij een paar eilanden in de baai van Bantam door inlandsche aannemers ten dienste der havenwerken werd uitgegraven. De op die wijze verkregen en in de dammen gestorte hoeveelheid beliep 37 440 M³. Van Merak (straat Soenda) werden aangevoerd 69 822 M³. trachiet en bovendien 19 453 M³ rotsblokken tot afdekking van de dammen. Deze rotsblokken werden hetzij door de scheepskranen, hetzij met behulp van eene drijvende kraan gelost en in de dammen verwerkt. Voor de zandstortingen tot versterking van den bodem werden 16 366 M³. zand verwerkt.

In December 1880 was de westelijke havendam, op het topwerk na, voltooid. Daar het uiteinde geschikt moet zijn om er later een havenlicht op te bouwen en het dus wenschelijk was dit gedeelte een maximum van inzinking te doen bereiken, zijn over de laatste 50 M. zandstortingen voor grondverbetering achterwege gelaten en is als stortingsmateriaal uitsluitend trachiet gebezigd. Het topwerk, bestaande uit zware rotsblokken die zooveel mogelijk aaneengesloten op den dam geplaatst worden, was op 30 April jl. verlengd tot 1738 M. uit den wortel, en het spoor gelegd tot 1630 M. Van het tangentpunt af over de laatste 410 M. bestaat de dam boven laagwater uitsluitend uit rotsblokken. De kruinsbreedte bedraagt 2 M. en de hoogte 1.5 M. boven laagwater. Alleen aan de buitenzijde van den dam is het talud met rotsblokken bestort en deze bestorting bleek gedurende het slechte weêr in December en Januarij jl. voldoenden weerstand te bieden aan de kracht der golven. Evenwel is bij die gelegenheid de noodzakelijkheid aan het licht gekomen om ook het binnen- of oostelijk talud, ofschoon daarop bij het oorspronkelijk ontwerp niet was gerekend, van rotsblokken te voorzien. Met dit vrij kostbare werk, dat eene afslechting van het bestaande talud noodig maakt, werd in April jl. begonnen. Aan den oostelijken havendam was bij het eind van genoemde maand de koraalaanvulling tot op laagwater verlengd tot 1465 M. uit den wortel, terwijl over 400 M. begonnen was met het verbreeden van de kruin. Met het storten van de zijdammen in den boog werd een aanvang gemaakt.

Gedurende het geheele tijdvak waarover dit verslag loopt, werden verzakkingen waargenomen, doch uitsluitend in die gedeelten der dammen, welke in diep water liggen; aan den kop, waar men — zoo als gezegd — opzettelijk geen zandstortingen heeft toegepast, bedroeg de inzinking in Januarij jl. reeds 10 M. De dammen werden door het zware weder in deze en de voorafgegane maand vrij aanzienlijk beschadigd. Over eene lengte van 738 M., waar het topwerk destijds nog niet met rotsblokken bekleed was, sloeg de westelijke dam tot laagwater af. Het verlies van materiaal was van geringe beteekenis omdat de aan den westkant afgeslagen steenen op het oostelijk talud teregt kwamen.

Behalve de 7 stoomhopperbarges die geregeld tusschen Merak en Priok in de vaart zijn, en in 1880/81 277 reizen heen en terug maakten (en bovendien nog 48 reizen naar de Duizend-eilanden of naar de baai van Bantam) waren bij den bouw van de havendammen geregeld in dienst eene drijvende stoomkraan, eene stoombarkas, benevens een aantal zolderschuiten en andere kleinere vaartuigen.

De kosten der beide havendammen, te zamen lang 3720 M., worden met vrij groote zekerheid geschat nog geen f 5 000 000 te zullen bedragen. In deze berekening, die alzoo neerkomt op slechts f 1350 per strekkenden meter, zijn alle denkbare uitgaven begrepen, zoowel die voor het personeel in algemeenen dienst en voor de volledige installatie van de steenexploitatie te Merak als die voor onderhoud en afschrijving van de transportvloot, waarbij er nog op te letten is dat de afstand tusschen Merak en Priok 57 Engelsche mijlen bedraagt.

Ook de bouw van den kaaimuur langs de westzijde der binnenhaven vorderde naar wensch. Aan metsel- en betonwerk werden gemiddeld maandelijks opgeleverd p. m. 2000 M³., tegen slechts 1500 M³. in 1879/80. Onder de hoeveelheid van 23 903 M³. metsel- en betonwerk, die in den laatstverloopen jaarkring aan dit kunstwerk werd toegevoegd, waren begrepen 4498 kunststeenen, van ½ M³. inhoud, voor het optrekken van den muur aan de dagzijde tot de hoogte van laagwater, en 497 M³. metselwerk van breuksteen, welk materiaal voor het optrekken van den muur boven laagwater wordt gebezigd. Deze breuksteen is in de groeven van Merak gesorteerd en geeft aan het werk het aanzien van een muur van bazalt. Volgens de laatst ontvangen opgaven was de kaaimuur, die — zoo als verleden jaar is medegedeeld — in het droogе wordt gebouwd, over de helft van zijne totale lengte, dus over 500 M., voltooid, op het aanbrengen van de dekzerken na. Ook de trappen in het gereed zijnde gedeelte waren geheel afgewerkt. Over de andere helft kwamen de waterdigte damwanden voor den fundeeringsput (door het inheijen van 2929 aansluitende palen) zoomede de fundeeringsput zelf zoo goed als gereed. Naarmate de werkzaamheden zulks noodig maakten, waren 2 of 3 stoomkranen beschikbaar om de door de dwangarbeiders gevulde kipbakken op te halen en den inhoud over te storten in de gereed staande wagens, waarmede de specie werd vervoerd naar de plaatsen waar zij tot ophooging van terrein of tot verharding van wegen kon dienen. Een pulsometer en drie centrifugaalpompen, alle door stoomkracht gedreven, houden den put van grondwater vrij. In Januarij jl. ondervond men in het werk eenige stoornis. Ter plaatse waar bij het uitgraven de koraalbank ophield, trof men zeer slappe klei aan. Tengevolge van zware regens ontstond tegen de landzijde van den damwand een zoo aanzienlijke druk dat de stempels en gordingen, alle 30 cM. in het vierkant, die de twee rijen palen verbinden, plat werden gedrukt en versplinterden. Toen daarop meer stempels werden aangebragt, braken de dampalen op den bodem van den put af, en schoten de ondereinden binnenwaarts. Een en ander vond plaats over eene strook van 52 M. lengte. Dit vak is door dwarsschotten geheel afgesloten geworden en achter den beschadigden damwand zal een nieuwe moeten worden geheid. De stempeling vereischt nu ook meer werk. Waren in de koraalbanken drie stempelreijen voldoende, in den slappen grond worden zeven stempels en gordingen in den fundeeringsput boven elkander noodig geacht. Ook het aantal fundeeringspalen, dat tot dusver 6 per stempelvak bedroeg, werd na het gebeurde in Januarij op 10 gebragt, d. i. één paal (van 30 cM. in het vierkant) per 0.875 M². fundeering. In het thans behandelde tijdvak van 1 Mei 1880-30 April 1881 werden 2100 fundeeringspalen geslagen, tegen 424 in 1879/80. Ten einde de damwanden te steunen, worden deze palen geheid vóór dat de fundeeringsput geheel ontgraven is, waardoor de grond tusschen de damwanden zamengeperst en dus het afbreken der dampalen beneden den bodem van den put voorkomen wordt. Vier stoommachines worden voor het inheijen van de fundeeringspalen gebezigd. Voor het storten van de beton waren drie vervoerbare betonmengers met stoomkranen in gebruik. Deze kranen waren ook dienstig tot het nederlaten en op hunne plaats brengen van de kunststeenen. Zoodra het metselwerk boven water is opgetrokken, heeft de damwand zijn dienst gedaan. Aan de landzijde laat men de palen in den grond, daar het uittrekken te veel zou kosten in verhouding tot de waarde der palen. Aan de dagzijde echter worden ze verwijderd. Dit werk gaat met veel bezwaar gepaard; de palen moeten op ruim 6 M. onder laagwater worden afgezaagd, nadat de koraalgrond aan de dagzijde van den muur is opgeruimd.

Voor de bescherming van den ingang der binnenhaven werden twee leidammen van stortsteen aangebragt, ieder ter lengte van p. m. 50 M.

Buiten de voltooijing van eene draaibrug voor voetgangers over de westergracht der binnenhaven en de uitbreiding van de ateliers met eene ijzergieterij, kwamen op het haventerrein voor alsnog geen verdere werken van aanbelang tot stand. [1]) Intusschen hebben de onderzoekingen omtrent het aan te nemen dokstelsel (zie vorig verslag blz. 114) geleerd dat een vast gemetseld dok de voorkeur verdient, en in verband daarmede zijn op de voor de oprigting bestemde plaats zorgvuldige grondboringen gedaan. Als de machines kunnen worden gebruikt die nu nog voor de eigenlijke havenwerken dienen, zal het te maken dok vermoedelijk ruim f 1 900 000 kosten. Daar de eigenlijke havenwerken waarschijnlijk in 1883 zullen gereed komen, hield men zich ook reeds bezig met de ontwerpen betreffende de voor de exploitatie onmisbare gebouwen en inrigtingen, als: magazijnen, hangars, spoorwegstation, haven- en tolkantoor enz. Ook met deze werken — globaal geraamd op f 1½ millioen — hoopt men, even als met het dok, in het aanstaande jaar een begin te kunnen maken. Voorts worden gegevens verzameld aangaande de beste wijze van exploitatie. Door de Indische Regering is reeds bepaald dat een ingenieur van den havenbouw zich te Singapore en Hongkong op de hoogte zal stellen van hetgeen voor de exploitatie van eene haven in Oostersche landen gevorderd wordt, ook wat betreft de bijzondere inrigtingen voor de opschuring, verwerking, lossing en lading van goederen enz.

De uitkomsten die gedurende 1880/81 in de derde afdeeling van het havenplan verkregen werden, namelijk bij de steen- en koraal-exploitatie te Merak, op de Duizendeilanden en in de baai van Bantam, zijn reeds hierboven vermeld. Te Merak had men weder gebrek aan handen, waartoe de heerschende koortsen veel bijdroegen, en boovendien moest het meerendeel der beschikbare werkkrachten worden gebezigd om den voet der mijnwanden schoon te maken, de rotswanden te lood af te werken, de rots-lagen af te dekken en de kolossale hoeveelheden gruis, puin en aarde, die onder het werken bloot kwamen, te verwijderen. Daarbij ontstonden in den westmoesson op de toppen der rotsen aardverschuivingen, die ten gevolge hadden dat de afkomende kleilagen in nagenoeg vloeibaren vorm in de groeven spoelden, en deze klei moest later met groote kosten weggeruimd worden. Veel tijd en arbeid waren ook gemoeid met het verkrijgen van de rotsblokken van groote afmeting, benoodigd voor de buitenbestorting van de havendammen. Het winnen van dergelijk materiaal toch ging steeds gepaard met het loswerken van veel steenen van minder volume, waarvoor men geen bestemming had en die op het werkterrein onnoodige ruimte innamen. Ook het tusschen het conglomeraat voorkomende porphyr moest worden gesorteerd en tot bekwame grootte gekloofd ten einde den breuksteen voor den kaaimuur te leveren. Per K.G. dynamiet werd gemiddeld 10⅔ M³. steen verkregen, alzoo nog iets meer dan in het voorafgegane werkjaar. Het aantal spoorlijnen in de groeven werd weder met vier vermeerderd, die door wissels met de bestaande rails in verbinding werden gebragt. Voor het opruimen van gruis en aarde bediende men zich met uitstekend gevolg van transportkabels. Duizende kubieke meters dezer aardlagen, die anders in de groeven zouden zijn teregt gekomen, werden daardoor op onkostbare wijze van de toppen der rotsen verwijderd.

Aan de ontginning van koraalbanken zal eenige uitbreiding worden gegeven. Eene overeenkomst is gesloten voor de levering gedurende zes maanden van p. m. 10 000 M³. koraal uit de banken bij Poeloe Babi.

Nevens eenige maatregelen van orde en tucht met betrekking tot de vlottende bevolking te Merak, werden ook voorzieningen genomen tot verbetering van de verblijven der koelies aldaar en tot betere behartiging van hunne geneeskundige verzorging. Bij wijze van administratieven maatregel werd het beheer van de voor het steentransport bestemde hopperbarges van de derde naar de eerste afdeeling der werken overgebragt, terwijl daarentegen de eerstaanwezende ingenieur der derde afdeeling belast werd met de algemeene leiding van de werkzaamheden aan de havendammen.

De vloot der havenwerken bleef in goeden toestand; geen der bodems kreeg eenige averij van beteekenis. Op één nieuwen stoombaggermolen na, die in September 1880 is aangekomen, hebben thans al de stoomvaartuigen der havenwerken gemiddeld drie jaren dienst. Geleidelijk moet nu tot eene vernieuwing van de vlampijpen der ketels worden overgegaan, opdat deze laatsten hun normalen duur (7 à 8 jaren) behouden. Een der stoombarkassen werd aan een ander departement overgedaan, om gebezigd te worden voor diensten met het beteugelen van de veepest in verband staande, terwijl een tweede stoombarkas als versleten werd afgekeurd. Daarentegen werden er twee van het departement der marine overgenomen (verg. blz. 46 hiervóór). Van de stoombaggermolens werd één, met nog vier houten klepschouwen, voor den waterstaat te Samarang afgestaan. De klepschouwen werden vermeerderd met een ijzeren zijdelosser van 250 ton inhoud, in de werkplaatsen te Priok aangemaakt, met benuttiging van de vóórschepen der stoombaggermolens *Borneo* en *Sumatra*, die na de aankomst dezer vaartuigen uit Europa waren weggebroken. (Het voorschip van de *Sumatra* is nu geworden het vóórschip van den zijde-losser, en zijn achterschip bestaat uit het vóórschip van de *Borneo*.)

Het drijvend dok bewees uitstekende diensten. Daarin worden de schepen der havenwerken telkens op hunne beurt nagezien naar een vastgestelden rooster. Ingevolge eene magtiging van 3 September 1880 is het dok der havenwerken, in dringende gevallen, ook voor particuliere schepen toegankelijk. Tot 1 Mei jl. was evenwel nog slechts in één geval van deze magtiging gebruik gemaakt. In 't algemeen mogen particuliere bodems voor reparatien slechts dan op hulp van den dienst der havenwerken rekenen wanneer die kan verleend worden zonder belemmering van eigen werkzaamheden, en ook moet het blijken dat de krachten der plaatselijke nijverheid tot het verleenen van de vereischte hulp te kort schieten. Het dok zelf werd in Augustus 1880 schoongemaakt. Eene enkele maal verrigtten een paar stoomschepen der havenwerken diensten buiten hunne eigenlijke bestemming, terwijl een derde vaartuig eenigen tijd achtereen aan zijn gewonen dienst onttrokken werd voor het overbrengen van telegrammen en postpakketten tusschen Anjer en Telok Betong en voor loodingen ten dienste van het departement der marine.

De kosten van het werk hebben tot den laatsten December 1880 bedragen, — na aftrekking van hetgeen ontvangen is aan assurantiepenningen voor vergane vaartuigen, boeten enz. — f 15 583 151,21, over de verschillende dienstjaren aldus verdeeld:

Dienst-jaar.	Uitgaven in Nederland.	Uitgaven in Indie.	Totaal.
1876 . .	nihil.	f 53 366,02	f 53 366,02
1877 . .	f 4 065 329,19	1 809 359,80	5 874 688,99
1878 . .	1 529 085,00	2 440 353,88	3 969 438,88
1879 . .	541 101,31^5	2 187 637,48^5	2 728 738,80
1880 . .	583 377,54^5	2 373 540,97^5	2 956 918,52
	f 6 718 893,05	f 8 864 258,16	f 15 583 151,21

De kosten zijn bij den aanvang van het werk begroot op 19 165 235,00

zoodat er nog te verwerken zou zijn . f 3 582 083,79

Hierbij valt op te merken dat op 1 Januarij 1881: 1°. de waarde van het aanwezig materieel, na eene afschrijving van 29 pct. wegens slijtage, te stellen was op f 4 381 564,61, — en 2°. de waarde der nog voorhanden onverbruikte materialen f 1 028 284,09^5 bedroeg.

Aan het bestaande havenkanaal te Batavia werd door den gewonen dienst van den waterstaat de noodige zorg gewijd. Met behulp van den aanwezigen stoombaggermolen werd in 1880 eene diepte van 2 M. beneden laagwater onderhouden. Ernstige klagten over dit vaarwater werden niet vernomen. Voor het uitdiepen van de stadsgrachten en vaarten, 't geen tot nog toe, voor zoover het plaats vond,

[1]) Tusschen Priok en het hoofdbureau in de stad (op Parapattan) kwam in April jl. eene telefoonverbinding in werking. Eene telegraafverbinding bestond reeds sedert November 1877. Ook tusschen Merak en Anjer is (in 1878) door en ten behoeve van den dienst der havenwerken eene telegraaflijn aangelegd.

op gebrekkige wijze door handenarbeid geschiedde, is hier te lande een tweede stoombaggermolen aangeschaft. Dit baggervaartuig, 't welk in December jl. is uitgezonden, is van bijzondere afmetingen die het in staat zullen stellen zich overal tusschen de bruggen en sluizen te bewegen.

Te Samarang is in Mei 1880 een tweede stoombaggermolen (de *Soenthar*) met een viertal klepschouwen in dienst gesteld, afkomstig van de Bataviasche havenwerken (zie de voorgaande bladzijde), nadat in 1879 de kleinste van de reeds vroeger te Samarang gebezigde twee molens voor Pekalongan was afgestaan. De *Soenthar* wordt gebezigd in de Samarangsche rivier, nabij de schutsluis welke dit water met het havenkanaal verbindt, waar eene opslibbing werd waargenomen die meer en meer hinderlijk werd voor de praauwvaart. Het havenkanaal zelf kon door den anderen molen steeds op diepte worden gehouden. In Januarij en Februarij 1880 was niettemin de gemeenschap met de reede gedurende eenige dagen geheel gestremd, hetgeen een gevolg was van de zware westewinden en de hevige branding. Het westerhavenhoofd werd door den golfslag belangrijk beschadigd. In verband daarmede moest het op den kop van dat hoofd geplaatste havenlicht geruimen tijd meer landwaarts in worden opgesteld. De herstelling van de schade heeft ruim f 9000 gevorderd. Hoewel de toestand van het havenkanaal thans bevredigend is te noemen, is het te voorzien dat binnen betrekkelijk korten tijd, waarschijnlijk reeds in 1883, verlenging van het westerhoofd of wel van beide hoofden noodig zal zijn, aangezien de strandlijn te Samarang door de sterke aanslibbing jaarlijks ongeveer 15 à 20 M. zeewaarts opschuift en dus meer en meer de koppen der hoofden nadert. In de eerste helft van 1881 zou het noodige materieel, — waaronder twee van hier uitgezonden, in Indie ineengezette sleepbootjes, — worden in dienst gesteld om met minder kosten en te gelijk beter te voorzien in het vervoer van de baggerspecie, dat tot dusver aan een aannemer was opgedragen.

De te Soerabaija van wege den waterstaat gestationeerde stoombaggermolen deed hoofdzakelijk dienst in de monding van de Kalimas en in de geul door de bank vóór die riviermonding. Op die wijze slaagde men er in om de gemeenschap met de reede voortdurend in goeden staat te houden.

Omtrent de in 't vorig verslag (blz. 114) bedoelde werken tot tegengang van de aanslibbingen in straat Madura, zijn nu van de Indische Regering voorstellen ontvangen, strekkende tot uitvoering van het eerste deel der ontworpen plannen, namelijk van hetgeen tot behoud van den noordelijken ingang der straat (het zoogenaamde Westgat van Soerabaija) noodig is. Het plan heeft ten doel om de monding der Solo-rivier zóó ver noordwaarts te verleggen dat de rivier bij Tandjong Kapala in de bogt van Sidaijoe valt en een uitweg vindt bij Oedjong Pangka. Op deze wijze zouden de afgevoerde slibstoffen buiten den invloed geraken van de strooming die ze thans in het Westgat doet bezinken. Daartoe zou eene coupure ter lengte van 3000 M. moeten worden gemaakt, en zou verder over eene lengte van 7000 M. eene geul door de zeebank in de bogt van Sidaijoe moeten worden uitgebaggerd. De kosten van deze werken en van de daarmede in verband staande afdamming van den benedenloop der rivier en van haren zijtak, de kali Miring, werden op f 2 millioen geraamd en voor de uitvoering wordt $3^1/_2$ jaar noodig geacht. Is de rivier door de ontworpen coupure en door de geul in de bogt van Sidaijoe geleid, dan zal verder in den eersten tijd, welligt nog gedurende zes à zeven jaren, jaarlijks omstreeks $1^1/_2$ ton moeten worden beschikbaar gesteld om te zorgen dat de rivier in het laatste en diepste gedeelte der bogt over een afstand van omstreeks 6000 M. zich oevers vorme en in regte rigting een weg bane naar Oedjong Pangka. Hier te lande geraadpleegde deskundigen ondersteunden de hoofdgedachte van het Indische plan. Zij raamden de uitgaven op hoogstens f 4 millioen, daar zij de mogelijkheid onderstellen dat nog f 1 millioen zal moeten worden besteed in het denkbare geval dat over de laatste 3 à $3^1/_2$ K.M. bij Oedjong Pangka het dringen van den rivierloop in de gewenschte rigting bijzondere maatregelen zal vereischen. Echter achtten zij eene aanvulling van het Indische plan noodig opdat te gelijk met de verlegging van den riviermond maatregelen zouden worden genomen om den achteruitgang van het vaarwater tegen te gaan gedurende de uitvoering van de ontworpen werken. Daartoe zou volgens hen een dam van Oedjong Piering naar het Djamoean-rif moeten worden gemaakt, welk werk op f 4 millioen zou te staan komen en in vier jaren zou kunnen worden uitgevoerd. Naar aanleiding van dit advies wordt in Indie verder onderzocht, of bij de steeds voortgaande bankvorming in het Westgat het wel mogelijk zal zijn zich gedurende de uitvoering van de ontworpen rivierverlegging van voorzieningen tot behoud van het vaarwater te onthouden. Inmiddels is op het ontwerp der begrooting voor 1882 eene som van f 1 millioen uitgetrokken om in het volgend jaar krachtig de hand te leggen aan de verbetering van het vaarwater in het Westgat.

Ten aanzien der in 't vorig verslag reeds kortelijk aangeduide plannen om almede het Oostgat van Soerabaija te vrijwaren voor de storende invloeden die aldaar de bandjirs uit de Soerabaija-rivier en het Wonokromo-kanaal uitoefenen, zijn nog geen voorstellen van het Indisch Bestuur ontvangen.

Omtrent den toestand der havens of toegangen tot de rivieren op andere zeeplaatsen is het volgende gemeld.

Te Cheribon, alwaar in 1879 met machinale stoombaggering een aanvang is gemaakt [1]), was bij het eind van 1880 de toestand van de haven iets gunstiger dan in vorige jaren. De baggermolen te Tagal hield de buitenhaven aldaar op diepte; ook de binnenhaven wordt thans uitgediept en aan de westzijde van een kaaimuur voorzien. Over den toestand van de havengeul te Pekalongan kwamen in December 1880 bij de Indische Regering klagten in van eenige handelshuizen te Batavia. Werkelijk was in het afgeloopen jaar, door herhaalde defecten aan den baggermolen, de vaargeul niet op voldoende diepte kunnen worden gehouden. De eischen waren echter hooger dan vroeger, omdat men praauwen van grooteren diepgang in de vaart had gebragt. Daar van baggerarbeid in den westmoesson weinig te verwachten was, werd de uitdieping met den inmiddels herstelden molen niet dadelijk ter hand genomen, maar zou daarmede in het voorjaar van 1881 weder met kracht worden aangevangen. Toen in Augustus jl. nieuwe klagten vernomen werden, ook nopens de moeijelijke gemeenschap met de reede te Tagal, is aan den chef van den dienst der Bataviasche havenwerken opgedragen om zoowel daar als te Pekalongan den toestand der haven op te nemen en op beide plaatsen het noodige ter verbetering te doen verrigten. Des vereischt zou daartoe al dadelijk baggermaterieel van Tandjong Priok moeten beschikbaar worden gesteld. Te Probolinggo werden in 1880 het havenkanaal en het bassin door den stoombaggermolen op diepte gehouden. De hoofden hebben echter veel te lijden van den golfslag en van zeekrabben, zoodat ze voortdurend herstellingen behoeven. De riviermonding die te Padang tot haven of ten minste tot havenkanaal dient, wordt bij hevige noordwestewinden door zandbanken vernaauwd, maar deze verdwijnen weder geheel of gedeeltelijk bij flinke bandjirs. De stoombaggermolen, die te klein is om in de branding op de bank vóór de monding dienst te doen, wordt dan ook bijna uitsluitend in de rivier zelve gebezigd.

Drinkwatervoorziening. In het afgeloopen jaar werden bij twee der artesische putten te Batavia de reservoirs geheel voltooid en de daarbij behoorende buisleidingen uitgebreid. Met betrekking tot de drinkwatervoorziening te Meester-Cornelis zijn voorstellen aanhangig.

Te Cheribon, waar men onder anderen uit de bron Si Djamboe aanvoer van drinkwater wenschte te ontleenen, moesten de daartoe onderhanden genomen werken wegens technische bezwaren worden gestaakt, en zal tot eene omwerking van het plan moeten worden overgegaan. Intusschen werd magtiging verleend om verbetering te brengen in de bestaande waterleiding uit de dessa Toek. Het op blz. 120 hiervóór besproken voornemen om het district Karang-Ampel aan de noordwestkust der residentie Cheribon door aftapping uit de Tjimanok van water te voorzien, strekt niet alleen tot verbetering van de irrigatie, maar vooral

[1]) Bij den stoombaggermolen te Cheribon, en ook bij dien te Pekalongan en te Padang, is geen vast personeel in dienst. De bediening dezer werktuigen wordt voorloopig bekostigd uit de fondsen voor het gewoon onderhoud der waterstaatswerken toegestaan. De zes andere stoombaggermolens, over welke de waterstaat in 1880 beschikte (4 te Batavia, Samarang en Soerabaija en 2 te Tagal en Probolinggo), worden door vast personeel bediend. De formatie van dit personeel is vastgesteld bij Indisch Staatsblad 1879 n°. 25.

ook in het belang van den gezondheidstoestand. De bevolking moet nu brak en modderig water gebruiken uit door haar gegraven putten.

Over hetgeen ter opsporing van drinkwater verrigt is door de voor den dienst der grondpeilingen afgezonderde mijningenieurs zie men hoofdstuk **O**, afd. II.

III. Spoorwegen.

§ 1. *Opneming, aanleg en exploitatie van spoorwegen door den Staat.*

a. Java.

In den loop van 1881 heeft te Batavia het licht gezien het reeds aan de Staten-Generaal aangeboden afzonderlijk verslag van den dienst der staatsspoorwegen op Java over 1879. Het eerste dat over een kalenderjaar loopt, strekt het ter aanvulling van het in 1880 verschenen verslag, dat het tijdvak van 1 Junij 1878 t/m 31 Mei 1879 behandelde. In eene der bijlagen van eerstbedoeld verslag wordt eene uitgewerkte berekening aangetroffen van de kosten van aanleg en uitrusting van het eerst voltooide gedeelte der staatslijnen, namelijk van den spoorweg Soerabaija-Pasoeroean, met zijtak naar Malang, die sedert 20 Julij 1879 in zijn geheel — ter lengte van ruim 112 K.M. — in exploitatie werd gebragt. De bedoelde berekening, in gewijzigden vorm hierachter overgelegd als bijlage Y, doet zien dat de kosten hebben bedragen f 9 494 958 of f 84 752 per K.M.

In 't vorig verslag (blz. 116) werd de verwachting uitgesproken dat van de in 1878 onderhanden genomen verlenging der genoemde lijn tot Madioen de sectien Sidoardjo (aansluitingspunt) — Modjokerto en Modjokerto-Kertosono, ter lengte van ongeveer 32 en ruim 39 K.M., vermoedelijk in September 1880 en in het begin van 1881 zouden gereed komen. Die verwachting is nagenoeg verwezenlijkt. Eerstbedoelde sectie kon op 16 October 1880 in haar geheel, en de andere op 27 Februarij 1881 grootendeels (namelijk tot Semboeng op p. m. 8 K.M. afstands van Kertosono) voor het publiek verkeer geopend worden. Op 25 Junij jl. kwam ook het ontbrekend gedeelte Semboeng-Kertosono, en op 13 Augustus een eerste gedeelte van den zijtak naar Blitar, namelijk van het aansluitingspunt Kertosono tot Kediri (p. m. 30 K.M.), in exploitatie. In 't geheel zijn dus nu, in de residentien Pasoeroean, Soerabaija en Kediri, 213 à 214 K.M. van de oosterlijnen in exploitatie.

Over de uitkomsten der exploitatie wordt lager gehandeld, nadat nog vooraf — over het tijdvak 1 Junij 1880 t/m 31 Mei 1881 — eenige mededeelingen zullen zijn gedaan zoowel nopens de opnemingen en plannen voor nieuwe lijnen, als nopens de vorderingen die gemaakt werden bij den aanleg: *a.* in Oost-Java, van de westelijke gedeelten der lijn Sidoardjo-Madioen, van den zijtak Kertosono-Blitar, alsmede van de verlenging van de oosterlijn — ingevolge de wet van 25 Mei 1880 (Nederlandsch Staatsblad n°. 96, Indisch Staatsblad n°. 138) — tot Soerakarta; *b.* in West-Java, van de lijn Buitenzorg-Tjitjalengka.

Opnemingen. Ten behoeve van het in vorige verslagen besproken avant-projet voor een spoorweg tusschen Tjitjalengka (Preanger regentschappen) en Tjilatjap (Banjoemas) werden nog eenige gegevens verzameld. Door een der op het hoofdbureau geplaatste ingenieurs werd het terrein nogmaals verkend en een plaatselijk onderzoek ingesteld omtrent het verkeer en de productie der landstreek, waardoor de spoorweg loopen moet.

Alle bescheiden betreffende het avant-projet der lijn Tjilatjap-Djokjokarta zijn in het laatst van Junij jl. van de Indische Regering ontvangen. De kosten van aanleg van dezen spoorweg, ter lengte van 187 K.M., worden geraamd op ruim f 17 900 000, en men rekent de lijn in vijf jaren zoover te kunnen voltooijen, dat zij geheel in exploitatie kan worden genomen, terwijl daarna voor het geheel afwerken van de lijn nog eene tijdruimte van ongeveer één jaar wordt noodig geacht.

Door de Indische Regering is mede het in 't vorig verslag reeds in uitzigt gestelde voorstel gedaan om den spoorweg tusschen Soerabaija en Pasoeroean tot Probolinggo door te trekken. De lijn Pasoeroean-Probolinggo, die met inbegrip van een zijspoor tusschen het station en de haven ter laatstgenoemde plaats 41 K.M. lang is, wordt berekend voor f 2 371 000 in twee jaren te kunnen worden aangelegd. Op het ontwerp der Indische begrooting voor 1882 zijn f 965 000 uitgetrokken, ten einde zoo spoedig mogelijk tot den aanleg van dezen spoorweg te kunnen overgaan.

In Februarij jl. werd den inspecteur-generaal, chef van den dienst der staatsspoorwegen, opgedragen de noodige gegevens te verzamelen voor eene spoorwegverbinding tusschen Djokjokarta, Magelang en Ambarawa. Met de werkzaamheden voor deze opneming is een aanvang gemaakt. Later, in Mei, is door de Indische Regering een onderzoek bevolen naar de vraag of eene regtstreeksche spoorwegverbinding tusschen Magelang (Kadoe) en Poerworedjo (Bagelen) niet de voorkeur verdient boven eene lijn tusschen Magelang en Djokjokarta, of althans aan den aanleg van laatstgenoemde lijn behoort vooraf te gaan.

Van verdere opnemingen is geen berigt ontvangen. Er is echter besloten tot eene verkenning oostelijk van Probolinggo tot Panaroekan (Bezoeki), daar het vermoedelijk overweging zal verdienen om ook door deze sterk bevolkte en suiker produceerende streek eene spoorweglijn aan te leggen.

Aanleg van de lijn Soerakarta-Blitar-Sidoardjo. Nadat bij de hiervóór vermelde wet van 25 Mei 1880 fondsen waren toegestaan voor den aanleg van de spoorweglijn van Madioen naar Soerakarta (p. m. 97 à 98 K.M.), werden onmiddellijk de noodige voorbereidende maatregelen genomen om met den bouw van dien spoorweg een aanvang te maken. Uit den aard der zaak moesten de werkzaamheden voor de in aanbouw zijnde lijn van Sidoardjo naar Madioen met zijtak naar Blitar (respectievelijk ruim 142 en 91 à 93 K.M.) vereenigd worden met die voor de nieuwe lijn, daar deze eene voortzetting is van de hoofdlijn tot Madioen. Een van de zes sectien waarin de werken verdeeld waren [1]), namelijk de sectie Wilangan-Madioen, werd met ruim 10 K.M. van de nieuwe lijn, tot Poerwodadi, uitgebreid, terwijl uit het verder tracé tot Soerakarta (p. m. 87 K.M) twee nieuwe sectien gevormd werden, waarvan eene (de 8ste) van Poerwodadi tot Kedoeng banteng reikt en de andere (de 7de) van deze laatste plaats tot Soerakarta. Op 31 Mei jl. waren de ontwerpen der beide laatste sectien deels in bewerking, deels — voor het vak Soerakarta-Sragen — reeds goedgekeurd. Eene voorgenomen wijziging van het aanvankelijk gekozen tracé in de sectie Kedoeng banteng — Poerwodadi zou echter over ongeveer 16 K.M. eene nieuwe uitbakening en waterpassing noodig maken. Van het gedeelte Poerwodadi-Madioen was de aanleg reeds onderhanden. Op den zijtak was nog niet begonnen aan het gedeelte Kediri-Podjok, waarvan intusschen de onteigeningen reeds waren afgeloopen. Het eindgedeelte Podjok-Blitar moest nog voor verreweg het grootste gedeelte (over ruim 39 K.M.) uitgebakend en gewaterpast worden.

Van de 4 104 616 M³. grond, die in de verschillende sectien, met uitzondering van de 6de en 8ste (Podjok-Blitar en Poerwodadi-Kedoeng banteng) voor de aardenbaan moesten verzet worden, waren op 31 Mei jl. 3 671 630 M³. reeds verwerkt. De aardenbaan was toen gereed over p.m. 172, onderhanden over p. m. 6, en nog niet aangeroerd over p. m. 152 K.M.

In de hoofdlijn van Sidoardjo tot Poerwodadi en in het gedeelte van den zijtak van Kertosono tot Kediri zullen, ongerekend de duikerbuizen, vermoedelijk in 't geheel 434 bruggen en duikers noodig zijn. Voor zooveel de ontwerpen reeds opgemaakt waren, werd 65 768 M³. metselwerk vereischt, waarvan op 31 Mei jl. reeds 56 587 M³. gereed was. Het grootste gedeelte der bruggen is slechts van eene betrekkelijk geringe spanning. Eene uitzondering vormen die voor den overgang van de Porrong-rivier bij Tjipeples, van de Brantas en Kontoh bij Kertosono, van de Brantas bij Ngoedjang, van de Madioen-rivier bij Madioen en van de Solo-rivier bij Soerakarta. Met den bouw van de bruggen over de Brantas en de Kontoh ging eene gedeeltelijke

[1]) De hoofdlijn in vier en de zijtak in twee sectien. Deze beide sectien betreffen slechts de laatste 84 à 85 K.M. van den zijtak. De eerste 7 à 8 K.M. (van het aansluitingspunt Kertosono tot Poerwoasri) zijn, zoo als reeds in 't vorig verslag (blz. 115) is gezegd, met eene der sectien van de hoofdlijn vereenigd.

vergraving en plaatselijke regulariseering van die beide rivieren gepaard. Niettegenstaande vele moeijelijkheden was de Kontoh-brug reeds op 31 Mei jl. gereed, en bestond toen het vooruitzigt dat de Brantas-brug spoedig voltooid zou zijn en door werktreinen bereden zou kunnen worden.

Ten opzigte van den bovenbouw op de onderhanden zijnde gedeelten der lijn kan worden medegedeeld dat op genoemden datum de onderlaagballast over eene lengte van 159 K.M. was aangebragt, het spoor gelegd over 115 K.M. en de baan gereed en afgeballast over 80½ K.M.

Met het opstellen en aanmaken van rollend materieel werd in de algemeene werkplaatsen voortgegaan. Tot 1 Junij 1881 waren vervaardigd en opgesteld 6 vlaktelijn-locomotieven met tender, 1 berglijn-tender-locomotief, 54 gesloten goederenwagens zonder en 6 met rem, 12 platte wagens zonder en 6 met rem, 5 bagagewagens, 15 zandwagens zonder en 8 met rem.

De uitvoering van de spoorwegwerken geschiedde in eigen beheer; voor de uitvoering van kleine onderdeelen werden ook nu weder onderhandsche overeenkomsten met inlanders en Chinezen aangegaan. In de behoefte aan dwarsliggers werd grootendeels door aannemers voorzien. Waar de spoorweg gouvernements-djatibosschen doorsnijdt, zoo als tusschen Wilangan en Tjaroeban, werd eene 100 M. breede strook gereserveerd en daaruit het hout voor timmerhout en dwarsliggers gekapt. Overigens zal de spoorweg zich te Madioen gemakkelijk van houtwerken kunnen voorzien uit eene aldaar op te rigten stapelplaats waar het hout van eene nieuw uitbestede bosch-exploitatie zal worden aangevoerd. Ook de aanschaffing van andere benoodigdheden, als: steenen, kalk, cement, enz. ging niet met bezwaren gepaard.

Over het algemeen kon steeds over het noodige aantal werklieden worden beschikt.

Waarschijnlijk zal, nu de zijtak van Kertosono tot Kediri voor het publiek verkeer reeds geopend is, ook spoedig het gedeelte der hoofdlijn van Kertosono tot Ngandjoek, ter lengte van p. m. 23 K.M., in exploitatie worden genomen. Men rekent in het begin van het volgend jaar tot Madioen te zullen vorderen met het leggen van het spoor, en hoopt eenige maanden later, omstreeks Mei of Junij, de lijn tot die plaats in exploitatie te kunnen brengen.

Vermits het in de bedoeling ligt om de oosterlijnen van den staatsspoorweg te Soerakarta te doen aansluiten aan de lijn Samarang-Vorstenlanden van de Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij, zal in Indie eene overeenkomst worden gesloten tot regeling zoowel van de wijze en voorwaarden waarop het station der Maatschappij te Soerakarta door en voor rekening van den Staat voor gemeenschappelijk gebruik en voor het overladen zal worden ingerigt, als van hetgeen verder voor de behoorlijke aansluiting van beide diensten noodig is.

Aanleg van de lijn Buitenzorg-Tjitjalengka. Het werk op deze lijn bepaalde zich, even als in 1879/1880, tot de eerste vier sectien, waarvan Tjipadalarang aan het begin der vlakte van Bandong het eindpunt is (te zamen p. m. 141 K.M.). De uitbakening en waterpassing zijn in deze vier sectien geheel voltooid, met uitzondering van een klein gedeelte van het tracé bij den overgang van de Tjisoedimampir. Behalve voor dit gedeelte en voor nog een ander stuk tusschen Tagogapoe en Tjibaliwoeng, waarvoor nog onteigening noodig is, zijn de lengteprofillen en grondkaarten gereed en zijn de onteigeningen geheel afgeloopen.

Het totale grondverzet in de vier sectien is geraamd op 7 869 000 M³., en daarvan waren op 31 Mei 1881 reeds 4 976 800 M³. verwerkt. Bijna zonder uitzondering geschiedde het grondverzet door middel van onderhandsche uitbestedingen van kleine gedeelten aan Chinezen of inlanders. Van de 2 892 200 M³. grond, die nog verzet moesten worden, vallen 1 957 200 M³. in de 4de sectie (van het begin der ingraving vóór de Tjisokkan tot Tjipadalarang). Door aanhoudend gebrek aan handen maakt het werk in deze sectie trage vorderingen. Daarom werd zooveel mogelijk getracht het grondverzet door verlegging van het tracé nog te beperken. Waar water beschikbaar is, werd het voor grondspoeling aangewend, waardoor een belangrijk voordeel bij de uitvoering van de aardewerken werd verkregen. In diepe ingravingen werd, waar de gesteldheid van den grond het toeliet, gebruik gemaakt van het versmald profiel. Voor de ophooging in de Tjirawah (4de sectie) werd eene waterleiding gemaakt van omstreeks 5 K.M. lengte, waarmede de grond naar de ophooging zal worden gespoeld.

De onderbouw van de kunstwerken werd grootendeels regtstreeks in eigen beheer uitgevoerd, terwijl van sommige werken de uitvoering geschiedde bij onderhandsche aanneming door Europesche, Chinesche of inlandsche aannemers. Op 31 Mei 1881 was het werk zoover gevorderd dat 49 350 M³. metselwerk was verrigt. In de 1ste sectie (van Buitenzorg tot Parong-Koedah) was het metselwerk geheel voltooid. De gebruikte metselsteenen werden in eigen beheer gebakken; het brandhout moest dikwijls over groote afstanden uit de wildhoutbosschen worden aangevoerd. Die aanvoer ging gepaard met veel bezwaren, ten gevolge van de maatregelen genomen tot beteugeling van de veeziekte, welke in de omstreken van den aan te leggen spoorweg was uitgebroken.

Ook het werk aan de tunnel bij Tegalnangka in de 3de sectie (Tjikasso tot aan de ingraving vóór de Tjisokkan) ondervond door dezelfde oorzaak eenige vertraging. Een ander bezwaar bij dit werk werd ondervonden aan de Tjiandjoer- of noordzijde van de tunnel, waar de aandrang van water den 4den Mei jl. zoodanig toenam, dat de aanwezige pompmiddelen niet voldoende bleken om de galerij droog te houden. Een nieuwe pomp van grooter vermogen werd aangebragt, met behulp waarvan de voortzetting van den arbeid weder mogelijk was. Bij het eind van genoemde maand was van de geheele lengte die de tunnel moet verkrijgen — thans met zekerheid te stellen op 680.10 M. — eene uitgestrektheid van 549.5 M. deels onderhanden, deels gereed. Terwijl aan de noordzijde de rigtingsgalerij slechts eene lengte had van 182.5 M., doch de bovengalerij, tot gewelf uitgebreid, reeds verlengd was tot 195 M., was men aan de Soekaboemi- of zuidzijde met de rigtingsgalerij gevorderd tot op 354.5 M. en met de bovengalerij tot op 304 M. Het geheele gewelf was aan de noordzijde gemetseld over 173 en aan de zuidzijde over 258.5 strekkende meters, terwijl de regtstanden waren gereed gekomen over eene lengte van respectievelijk 153 en 187.5 meters.

Wegens de groote bezwaren, verbonden aan de fundeering van de pijlers der viaduct over de Tjisokkan in de 4de sectie, werd in de rivier de middenspanning van 36 M. op 54 M. gebragt, zoodat de oeverpijlers, onafhankelijk van den hoogen waterstand en den fellen stroom, met geringe kosten konden worden uitgevoerd. De ontgraving voor de fundeering is zoo ver gevorderd, dat spoedig met het opmetselen zal kunnen worden begonnen. Aan de ontgraving voor de pijlers der viaduct over de Tjitaroem kon wegens de hooge waterstanden, die bijna dagelijks tot het begin van Mei voorkwamen, zeer weinig worden verrigt. Zoodra de waterstand het toeliet, is met kracht aan de keerdammen doorgewerkt.

Tot 1 Junij jl. [1]) was in de vier sectien gezamenlijk de aardenbaan gereed over p. m. 86 K.M., onderhanden over p. m. 32 K.M., en (op de laatste drie sectien) nog niet aangeroerd over p. m. 23 K.M. Het spoor was nagenoeg over de geheele lengte der 1ste sectie gelegd (met inbegrip van de rails op de stations en halten over 34 420 strekkende meters). Het afwerken van den bovenbouw werd op de 1ste sectie met kracht voortgezet, terwijl op de overige sectien de onderlaag-ballast werd aangebragt, voor zoover de beschikbare werkkrachten dit, in verband met de andere werken, toelieten.

De noodige werkkrachten waren niet altijd overal in voldoende mate aanwezig. De buitengewone diensten die van de bevolking gevorderd werden ten gevolge van de veeziekte werkten weder zeer belemmerend. Vooral in de 4de sectie was de opkomst van het werkvolk slecht, ook ten gevolge van het uitbreken van kwaadaardige koortsen. Ook de vele regens oefenden in 1880 een nadeeligen invloed op den voortgang der werkzaamheden uit. Deze omstandigheden waren oorzaak dat de raming in 't vorig verslag (blz. 117) nopens de vermoedelijke tijdstippen der openstelling van de eerste twee baanvakken, van Buitenzorg tot Tjitjoeroek (26 K.M.) en van laatstgenoemde plaats

[1]) Voor de 4de sectie loopt deze opgave slechts tot 1 Mei.

tot Soekaboemi (31 K.M.), met ettelijke maanden zal worden overschreden. Indien geen buitengewone tegenspoeden worden ondervonden, zal nu waarschijnlijk de lijn tot Tjitjoeroek, of tot Parong-Koedah (ruim 7 K.M. verder), nog in de laatste maanden van 1881, en tot Soekaboemi in de eerste maanden van 1882 in exploitatie kunnen worden gebragt. Intusschen is reeds bij Indisch Staatsblad 1881 n°. 24 eene formatie vastgesteld van het personeel dat voor de exploitatie van een gedeelte der westerlijn zal noodig zijn. Daarbij is gerekend op de exploitatie tot Soekaboemi. De volledige toepassing van de formatie voor bedoeld gedeelte zou eene uitgaaf van f 110 664 à f 154 020 vorderen, maar het personeel zal ook hier slechts geleidelijk, in verband met de werkelijke behoefte, worden in dienst gesteld.

Exploitatie van de oosterlijnen. Zoo als hooger reeds is medegedeeld, werd in 1880 een nieuw gedeelte der staatslijnen voor het publiek verkeer opengesteld, en wel den 16den October de sectie Sidoardjo-Modjokerto van den spoorweg naar Madioen. Dientengevolge waren bij het eind van het jaar p. m. 144 K.M. staatsspoorweg in exploitatie, waarvan voor de hoofdlijn van den spoorweg Soerabaija-Pasoeroean 62^{946}, voor den zijtak naar Malang 49^{086} [1]), en voor het bedoelde nieuwe gedeelte Sidoardjo-Modjokerto, uitmakende het begin der voortzetting naar Madioen van evengemelde hoofdlijn, 31^{914} K.M. Over het geheele jaar genomen, was nu, volgens de Indische opgaven, gemiddeld in exploitatie geweest eene lengte van 118^{732} K.M. [2]), tegen 98^{947} K.M. in 1879. Gedurende de 7½ maand der exploitatie van 1878 was het gemiddelde 68^{61} K.M.

De ontvangsten, die in laatstgemeld tijdvak en in 1879 per dag-kilometer bedragen hadden f 16,54 en f 21,48, beliepen in 1880 f 21,00, waar tegenover aan uitgaven f 8,13, f 10,17 en f $11,08^{5}$. De winst beliep derhalve achtereenvolgens per dag-kilometer f 8,41, f 11,31 en f $9,91^{5}$, of in 't geheel f $132\,103,22^{6}$, f 408 618,02 en f 430 926,14.

In bijlage Z vindt men de gebruikelijke opgaaf van hetgeen in het afgeloopen jaar in iedere maand is vervoerd en ontvangen, terwijl eene opsomming van den aard en de hoeveelheid der vervoerde vrachtgoederen over 1878 en 1879 wordt aangetroffen in bijlage AA. Over 1880 zijn dergelijke gegevens nog niet voorhanden.

De totaalcijfers van het verkeer [3]) en de ontvangsten over 1880 volgen hieronder.

	Aantal of hoeveelheid.	Opbrengst.
Reizigers 1ste klasse . .	3 394	f 14 269,43
„ 2de „ . .	31 407	$78\,434,59^{5}$
„ 3de „ . .	674 819	398 056,90
Totaal reizigers-vervoer .	709 620	f $490\,760,92^{5}$
Bagage	275 800 K.G.	f 6 181,08
Bestelgoederen	1 403 707 „	39 342,85
Vrachtgoederen	56 628 110 „	347 257,11
	58 307 617 K.G.	f 392 781,04
Rijtuigen, paarden en vee	2 034 (aantal)	f 7 263,43
Diverse ontvangsten . .	. . . .	21 919,75
Totaal der ontvangsten .	. . . .	f $912\,725,14^{5}$

[1]) Volgens opgaven van Februarij 1881 beliep toen de lengte van den zijtak 49^{365} K.M. Deze meerdere lengte van 279 M. is vermoedelijk een gevolg van de lager te vermelden verbinding van het spoor tusschen Lawang en Malang met een gouvernements-doorvoerpakhuis.

[2]) Deze berekening berust op de exploitatie over 289 dagen van 112 K.M. en over 77 dagen van 144 K.M. Eene volkomen naauwkeurige berekening van het gemiddelde is uit de hier voorhanden gegevens niet wel zamen te stellen, omdat het onzeker is of niet welligt de uitbreiding met 279 M., bedoeld in de voorgaande noot, reeds voor een gedeelte van 1880 zou moeten in aanmerking worden genomen.

[3]) Nopens het vervoer van (niet-betalende) dienstgoederen in 1880 is geen opgaaf ontvangen. In 1878 en 1879 beliepen de hoeveelheden 302 en 2217 ton.

In de bovenstaande opgaven zijn de gouvernementsreizigers en goederen begrepen, te weten 10 reizigers der 2de en 3261 der 3de klasse, 2510 K.G. bagage, 3314 K.G. bestelgoed en 9 820 350 K.G. vrachtgoed (voor een groot deel materialen ten behoeve van de nog in aanleg zijnde gedeelten). Het vervoer van deze personen en goederen vertegenwoordigde eene opbrengst van f $34\,277,40^{5}$. Voor gouvernementsproducten, door aannemers langs den spoorweg vervoerd, werd ontvangen f 120 395, tegen f 119 694,05 in 1879.

Het vervoer van reizigers heeft plaats gehad met 4700 treinen (personen- en gemengde).

Van het totaal aantal passagiers (gemiddeld 151 per trein) reisden 0.47 pct. in de eerste, 4.43 pct. in de tweede, 95.10 pct. in de derde klasse. In de opbrengst van het passagiersvervoer droegen de drie klassen respectievelijk bij 2.9, 16 en 81.1 pct. De gemiddelde opbrengst per reiziger bedroeg in de eerste klasse ruim f 4.20, in de tweede klasse bijna f 2,50, in de derde bijna f 0,59, en de gemiddelde afstand door ieder hunner afgelegd respectievelijk 42^{043}, 41^{626} en 29^{498} K.M. Rekent men alle reizigers dooreen dan werd door elken reiziger gemiddeld f $0,69^{2}$ opgebragt, en een afstand van 30^{095} K.M. afgelegd. Voor de vervoerde bagage werd dooreengenomen ontvangen f $22,41^{14}$, voor het bestelgoed f $28,02^{78}$ per 1000 K.G. Elke ton vrachtgoed bragt gemiddeld f $6,13^{22}$ op, en werd vervoerd over 51^{616} K.M., zoodat per ton-kilometer werd ontvangen f $0,11^{88}$.

Er werden 374 rijtuigen, 455 paarden en 1205 stuks vee vervoerd. Per baan-kilometer werd ontvangen voor reizigers f 4133,35, bagage f 52,06, bestelgoederen f 331,36, vrachtgoederen f 2924,71, rijtuigen, paarden en vee f $61,17^{5}$, diversen (verzending van telegrammen, kraanhuren, verzekering van waarden, opbrengst van verkochte drukwerken, loon voor het opmaken en bezorgen van vrachtbrieven, buffetpacht, opbrengst van extra-treinen enz.) f $184,61^{5}$.

De vrachtgoederen waren over het algemeen van gelijken aard als in 1879. Het vervoer van rijst en van suiker, in laatstgemeld jaar slechts 1758 en 4101 ton (vergelijk de reeds aangehaalde bijlage AA), klom in 1880 tot 7503 en 5654 ton. Daarentegen werd minder koffij vervoerd, namelijk slechts 14 021 ton, tegen 16 002 ton in 1879, een gevolg van den minder overvloedigen oogst.

Hierboven werd reeds met een enkel woord van de geldelijke uitkomsten der exploitatie over 1878, 1879 en 1880 melding gemaakt. Een meer uitvoerig overzigt deswege over laatstgenoemd jaar, ten vervolge op de gelijksoortige opgaven in de beide vorige verslagen opgenomen, volgt hieronder.

Onderwerpen van ontvangst en uitgaaf.	Sommen.	Pct. van de bruto-ontvangsten.	Pct. van de uitgaven.	Per dag en per kilometer. *a*)	Per trein-kilometer. *b*)
Reizigers en bagage . .	f $496\,941,96^{5}$	54,45	. . .	f $11,43^{6}$	f $1,33^{1}$
Goederen, vee, enz. . .	393 863,43	43,15	. . .	$9,06^{3}$	$1,05^{4}$
Diversen	21 919,75	2,40	. . .	$0,50^{4}$	$0,05^{9}$
Totaal der ontvangsten .	f $912\,725,14^{5}$	100	. . .	f $21,00^{3}$	f $2,44^{4}$
Aandeel in de directie en algemeene uitgaven van den dienst	f *c*)27 597,62	3,02	5,7	f $0,63^{5}$	f $0,07^{4}$
1ste afdeel. (administratie)	38 766,60	4,25	8,0	$0,89^{2}$	$0,10^{4}$
2de afdeel. (onderhoud en bewaking van weg en werken)	142 548,22	15,62	29,6	3,28	$0,38^{2}$
3de afdeel. (beweging en onderhoud van materieel)	$194\,452,63^{5}$	21,30	40,4	$4,47^{5}$	0,52
4de afdeel. (vervoer) . .	78 433,93	8,59	16,3	$1,80^{5}$	0,21
Totaal der uitgaven . .	f $481\,799,00^{5}$	52,78	100	f $11,08^{7}$	f 1,29
Winst	f 430 926,14	47,22	. . .	f $9,91^{6}$	f $1,15^{4}$

a) Gemiddeld waren over het geheele jaar in exploitatie 118^{732} K.M. (van 1 Januarij t/m 15 October 112, en van 16 October t/m 31 December 144 K.M.). Zie echter noot 2 hiervóór.

b) De treinen legden 373 461 K.M. af.

c) Dit cijfer berust op voorloopige opgaven en zal waarschijnlijk later nog eenige wijziging ondergaan.

Van de winst op de exploitatie ten bedrage van f 430 926,14

gaat 1 pct. of f 4309,26 af voor de afdeeling-chefs van den exploitatiedienst, zoodat de netto winst bedraagt f 426 616,88 of ruim 46.74 pct. van de bruto ontvangsten. In 1878 en 1879 leverde de exploitatie, zoo als reeds op de voorgaande bladzijde is gezegd, eene winst op van f 132 103,22^5 en f 408 618,02, of na aftrekking van 1 pct. voor de genoemde chefs f 130 782,19^5 en f 404 531,84 = 50.33 en 52.14 pct. van de bruto ontvangsten. Deze cijfers verschillen eenigermate van die welke in de beide vorige verslagen werden opgenomen, omdat tot dusver het bedrag van de uitgaven volgens voorloopige gegevens in rekening was gebragt. De definitieve cijfers der uitgaven volgens de exploitatierekeningen van beide jaren, in haar geheel opgenomen in de twee reeds verschenen afzonderlijke verslagen van den dienst der staatsspoorwegen op Java, waren aldus:

	1878.	1879.
Aandeel in de directie en algemeene uitgaven van den dienst.	f 15 398,27	f 21 533,14^5
1ste afdeeling (administratie). .	15 745,18	37 588,71
2de afdeeling (onderhoud en bewaking van weg en werken).	35 944,10^5	126 192,24^5
3de afdeeling (beweging en onderhoud van materieel) . . .	31 611,47^5	116 886,05^5
4de afdeeling (vervoer). . . .	29 047,03^5	65 029,99
Totaal der uitgaven	f 127 746,06^5	f 367 230,14^5
De bruto ontvangsten beliepen .	259 849,29	775 848,16^5
Winst	f 132 103,22^5	f 408 618,02

Vernieuwingen of herstellingen van belang kwamen ook in het afgeloopen jaar niet voor. Er werden 48 dwarsliggers en 12 spoorstaven verwisseld. Eene kleine herstelling vereischte de brug bij Morotandjek, waarvan een der landhoofden gescheurd was. Voorts werd het haltegebouw te Lawang hersteld, dat door een ongeval zwaar was beschadigd. Aan de sporen van dat station werd eenige uitbreiding gegeven ten einde het te verbinden met een koffij- en zout-doorvoerpakhuis te Malang (verg. noot 1 op de voorgaande bladzijde). De suikerfabriek Sroeni bij de halte Gedangan werd, even als vroeger de suikerfabriek Waroe (zie het vorig verslag blz. 118), door middel van een zijspoor met den spoorweg verbonden. De stations-emplacementen te Soerabaija en te Sidoardjo werden, in verband met de eischen van den verderen aanleg en met de uitbreiding die de exploitatie verkregen heeft, eenigszins gewijzigd.

Door de opening der lijn tot Modjokerto is in 1880 het aantal stations, tot dusver 5, vermeerderd met dat te Modjokerto, en dat der halten, tot dusver 13, met die te Toelangan, Prambon en Tarik.

Bij het einde van 1880 bestond het rollend materieel uit 16 tenderlocomotieven voor de vlaktelijn, 7 tenderlocomotieven voor de berglijn, 1 tenderlocomotief voor de inspectie, 2 rijtuigen 1ste klasse, 16 gemengde rijtuigen 1ste en 2de klasse, 32 rijtuigen 3de klasse klein model (waarvan 11 met rem), en 7 groot model (waarvan 4 met rem), 11 bagagewagens, 6 paarden- en veewagens, 68 gesloten goederenwagens (waarvan 34 met rem), 40 goederenwagens met dekkleed (waarvan 15 met rem), 30 bakwagens, 10 platte wagens, 2 stellen tot vervoer van lang hout en 24 zandwagens. In het geheel waren dus aanwezig 24 locomotieven, 68 voertuigen voor personen- en bagagevervoer en 180 voor goederenvervoer.

De locomotieven legden 373 461 K.M. af, waarvan 323 811 met beladen treinen en 49 650 in rangeerdienst. 2668 K.M. (in de vorenstaande opgaven begrepen) werden in dubbele tractie gereden.

Het verbruik van steenkolen bedroeg in het geheel 2 487 600 K.G. (per locomotief-kilometer 6.66 K.G. en per trein-kilometer 7.65 K.G.).

De rijtuigen legden gezamenlijk af 1 722 360 K.M.; de goederenwagens 1 042 125 K.M.

De verhouding tusschen de aangeboden en de bezette plaatsen was in de rijtuigen der 1ste, 2de en 3de klasse respectievelijk 17.23, 4.94 en 1.12 tot 1.

Gemiddeld bestonden de personentreinen uit 11.14 rijtuigen en bagagewagens en 3.16 goederenwagens; de gemengde treinen uit 6.62 rijtuigen en bagagewagens en 3.96 goederenwagens; de goederentreinen uit 7.48 wagens; de buitengewone treinen uit 3.16 rijtuigen en bagagewagens en 0.2 goederenwagen; de treinen met ledig materieel uit 0.61 rijtuig en bagagewagen en 4.44 goederenwagens, en de ballasttreinen uit 7.12 wagens.

Van de personen- en gemengde treinen hadden er elf een oponthoud van 15 tot 30 minuten; drie van 31 tot 40 minuten; vier van 41 tot 60 minuten, en tien van meer dan 60 minuten. De voornaamste vertragingen waren het gevolg van deraillementen of van gebreken aan de locomotieven. Het belangrijkste ongeval had plaats den 14den October 1880 op 1½ K.M. afstand van de brug te Tjipeples met den extratrein, die des morgens van Modjokerto vertrok met bestemming naar Sidoardjo. De locomotief kwam in de bermsloot te regt en kantelde om. Drie beambten bij den spoorwegdienst bekwamen hevige brandwonden, aan de gevolgen waarvan zij overleden zijn; een ander werd ligt gekneusd; doch geen der reizigers ontving eenig letsel.

Aan het begin dezer afdeeling (zie blz. 126) is er reeds op gewezen dat in het loopende jaar de in exploitatie zijnde oosterlijnen weder met p. m. 70 K.M. zijn uitgebreid, namelijk den 27sten Februarij met 31^{929}, den 25sten Junij met 7^{598} en den 13den Augustus met p. m. 30 K.M. Hierdoor is het getal stations en halten, bij den aanvang van het jaar 6 en 16, vermeerderd met 2 stations (Kertosono en Kediri) en met 8 halten (Tjoerahmalang, Peterongan, Djombang, Semboeng, Poerwoasri, Papar, Minggiran en Soesoehan).

Van 1 Januarij tot 30 Junij jl., op welken laatsten datum in 't geheel 183^{752} K.M. [1]) in exploitatie waren, hebben de ontvangsten bedragen f 494 958, tegen f 412 367 in het eerste semester van 1880. Ter nadere vergelijking kunnen de volgende maandopgaven dienen.

MAANDEN.	Aantal reizigers.		Vervoerde bagage, bestel- en vrachtgoederen (in tonnen).		Totaal van alle ontvangsten.	
	1880.	1881.	1880.	1881.	1880.	1881
Januarij . .	57 189	60 466	5 454	3 593	f 82 184	f 68 22
Februarij .	54 378	57 145	4 644	2 603	72 906	65 268
Maart. . .	55 886	68 166	5 334	6 107	70 608	83 860
April . . .	51 139	68 199	5 282	6 769	66 056	83 823
Mei . . .	55 869	73 790	3 155	5 360	61 911	92 763
Junij . . .	55 871	76 636	2 504	5 380	58 702	101 017
	330 332	404 402	26 373	29 812	f 412 367	f 494 958

Niettegenstaande in het begin van 1881 p. m. 32 K.M. meer dan in de eerste maanden van 1880 in exploitatie waren, beliep in Januarij en Februarij jl. het goederenvervoer toch 3902 ton minder dan in dezelfde maanden van het vorige jaar. De oorzaak is hierin gelegen dat destijds nog eene aanzienlijke hoeveelheid koffij van den oogst van 1879 werd vervoerd, terwijl de koffij van den vroegen oogst van 1880 nog in datzelfde jaar geheel was afgevoerd. In de maanden Maart t/m Junij jl. beliep daarentegen het goederenvervoer 7341 ton meer dan in hetzelfde tijdvak van 1880. Overigens is bij vergelijking van de bovenvermelde totalen in het oog te houden dat in het eerste semester 1880 112^{032} en in het eerste semester 1881 gemiddeld 166^{350} K.M. [1]) in exploitatie waren.

Een vergelijkende staat van de verschillende tarieven voor het vervoer op de staatsspoorwegen op Java en op de lijnen der Nederlandsch Indische Spoorwegmaatschappij is hierachter te vinden (zie bijlage BB). In Indie wordt onderzocht in hoever de tarieven der staatslijnen voor vermindering in aanmerking komen.

[1]) Hierbij is nu voor den zijtak Bangil-Malang eene lengte van 49^{365} K.M. in aanmerking genomen (verg. noot 1 op de voorgaande bladzijde).

b. Sumatra.

De laatste opgaven in het vorig verslag (blz. 119) omtrent de maandelijksche opbrengsten van het spoorweglijntje in Atjeh (tusschen Olehleh en Kotta Radja) liepen tot Mei 1880. In de volgende twaalf maanden hebben de opbrengsten in 't geheel f 43 626,95 bedragen, en wel:

in Junij	1880	f 4 502,80
» Julij	»	3 366,45
» Augustus	»	3 880,65
» September	»	3 847,55
» October	»	4 428,90
» November	»	3 086,85
» December	»	3 754,95
» Januarij	1881	3 612,30
» Februarij	»	3 241,00
» Maart	»	3 111,55
» April	»	3 346,95
» Mei	»	3 447,00

Per kalenderjaar heeft deze spoorweg tot dusver opgebragt: in 1876 (over vijf maanden) f 16 881,50; in 1877 f 51 417,14; in 1878 f 49 521,55; in 1879 f 56 302,05, en in 1880 f 46 228,50. In November 1880 werd de baan belangrijk beschadigd door bandjirs, zoodat de treinen gedurende een drietal dagen niet konden loopen. Het voornemen bestaat om dit lijntje, hetwelk tot dusver onder het beheer van de militaire genie was, in den aanvang van 1882 onder burgerlijk beheer te brengen. In Junij jl. werd een ambtenaar der staatsspoorwegen naar Atjeh gezonden om den toestand van den spoorweg op te nemen en tevens een ontwerp-reglement te vervaardigen voor het beheer en den dienst. Het denkbeeld is in overweging genomen om de lijn verder in het binnenland van Groot-Atjeh, langs de Atjeh-rivier tot Glé-kambing, door te trekken, en haar dan in haar geheel als een stoomtramweg te exploiteeren.

§ 2. *Particuliere spoorwegen.*

De uitkomsten der exploitatie van de lijn Samarang-Vorstenlanden over 1880 stelden de Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij [1]) weder in de gelegenheid om het gewone jaarlijksche voorschot wegens rentegarantie, ten bedrage van f 765 000, geheel aan het Gouvernement terug te betalen. Bovendien kon zij in mindering van de vroegere voorschotten ditmaal f 91 103,13 uitkeeren (tegen f 74 500 in 1879), zoodat hare renteloozе schuld aan den Staat nu gedaald is tot f 3 135 543,24^5. Sedert 1876, toen de schuld het hoogst was, namelijk f 3 334 429,66^5, is zij dus verminderd met f 198 886,42. Aan obligatieschuld had de Maatschappij op 31 December 1879 in omloop f 9 591 000 der 4$^1/_2$ pct. leeningen en f 2 400 000 der nieuwe 3 pct. leening. In den loop van 1880 verminderden deze leeningen door aflossing respectievelijk met f 152 000 en f 144 000 [2]), terwijl bovendien de 4$^1/_2$ pct. leening van 1867, waarvan nog voor f 1 443 000 in omloop was, geheel werd ingetrokken. Op 31 December 1880 bleven dus in omloop f 7 996 000 aan 4$^1/_2$ pct. en f 2 256 000 aan 3 pct. obligatiën.

Het geplaatste aandeelen-kapitaal bedroeg f 11 450 000 en onderging in 1880 geen verandering. In de boeken der Maatschappij is daarvan f 7 450 000 op rekening der lijn Samarang-Vorstenlanden en f 4 000 000 op die der lijn Batavia-Buitenzorg gebragt.

Bij het eind van 1880 wees de rekening van het reservefonds voor de lijn Samarang-Vorstenlanden een saldo aan van f 129 915,86^5 en die van het reservefonds voor de lijn Batavia-Buitenzorg een saldo van f 58 656,29 boven het maximum, voor beide lijnen respectievelijk bepaald op f 500 000 en f 300 000. Bedoelde saldo's zouden in 1881 voor amortisatie van obligatiën kunnen worden aangewend.

De vernieuwingsfondsen voor het materieel en den bovenbouw (alleen voorgeschreven bij de concessie voor de lijn Samarang-Vorstenlanden) bedroegen op 31 December 1880 f 687 047,46 en f 559 035,76^5 of te zamen f 1 246 083,22^5, tegen f 572 197,98^5 en f 463 380,91^5 bij het eind van 1879.

Uit de berigten der met het regeringstoezigt belaste ambtenaren blijkt dat op de beide lijnen het onderhoud van spoorweg en bovenbouw op eene voldoende wijze plaats had; alleen de afsluitingen waren nog niet alle gewijzigd overeenkomstig de laatst ingevoerde bepalingen (zie vorig verslag blz. 121, noot 1). De toestand der gebouwen was over het algemeen bevredigend.

In verband met het regeringstoezigt behoort hier nog vermeld te worden de in Augustus 1880 door de Indische Regering genomen beslissing, dat er geen termen bestonden om voor de zoogenaamde sneltreinen op de lijn Batavia-Buitenzorg, in onderscheiding van de gewone (gemengde) treinen, bijzondere tarieven te blijven toepassen. Dientengevolge is van wege de spoorwegmaatschappij het verhoogde tarief ingetrokken waaraan reizigers 3de klasse op eerstbedoelde treinen waren onderworpen [3]). Ook verviel eene door de Maatschappij ingevoerde regeling, volgens welke slechts voor enkele en niet voor alle halten, waar de sneltreinen verpligt zijn stil te houden, plaatskaarten verkrijgbaar waren.

De aanrakingen van de ambtenaren voor het regeringstoezigt met den chef der exploitatie van de lijn Batavia-Buitenzorg gaven aanleiding tot de vraag, of deze, dan wel het comité van bestuur, als » bestuurder van den spoorwegdienst " in den zin van art. 27 van het algemeen spoorwegreglement (Indisch Staatsblad 1866 n°. 132) was aan te merken. Bij eene beschikking van 25 Januarij 1881 gaf de Indische Regering te kennen dat de ambtenaren der spoorwegmaatschappij die met het dagelijksch beheer van den dienst der exploitatie belast zijn, en niet het comité van bestuur, als de bestuurders van den spoorweg-*dienst* moeten worden beschouwd.

Ten aanzien van den dienst op elke der beide lijnen is het navolgende aan te teekenen.

1°. Samarang-Vorstenlanden.

Waren de bruto-ontvangsten dezer lijn, behoudens een kleinen teruggang in 1877 en 1878, in de laatste jaren steeds stijgende geweest, ook in 1880 was dit het geval, daar het voordeelig verschil met 1879 f 70 762 beliep. De oorzaak lag echter ditmaal niet in toeneming van het gewone vervoer, maar alleen in het uittrekken van eene veel hoogere opbrengst dan vroeger voor het vervoer van de eigen dienstgoederen der onderneming. Voor het eerst zijn namelijk in 1880 onder de ontvangsten dezer lijn ook de vrachten van de ballast- en werktreinen in rekening gebragt, waardoor de opbrengst van het dienstgoederenvervoer (met inbegrip van de vracht der als *bestelgoed* vervoerde dienstcolli's) een voordeelig verschil tegenover 1879 aanwijst van f 89 672. Inderdaad waren de overige ontvangsten *te zamen* f 18 910 lager dan in 1879, gedeeltelijk door minder reizigers-vervoer, maar voornamelijk doordien de post » diversen " veel geringer was. Het goederenvervoer (buiten de bagage en de dienstgoederen) bragt echter iets meer op dan in 1879, ofschoon de koopmans- of vrachtgoederen in hoeveelheid minder waren. De afvoer van koopmansgoederen, die voor rekening van derden op den spoorweg kwamen, was 87 784 ton en de opvoer 75 936 ton, tegen 95 207 en 80 675 ton in 1879. Per baan-kilometer bedroeg het vervoer van deze goederen 806 ton, tegen 866 ton in het jaar te voren. Aan stapelproducten (suiker, koffij, indigo en tabak) werden afgevoerd 38 232, 9773, 625 en 664, of te zamen 49 294 ton, tegen 47 418 ton in 1879. Buiten de artikelen suiker en koffij vertegenwoordigden in den afvoer de hoogste cijfers: hout (vooral brandhout), grint, kalk en olie (respectievelijk 20 730, 7640, 1786 en 1514 ton). Wat den opvoer betreft, droegen rijst met inbegrip van padi (te zamen 19 293 ton), en hout in ver-

[1]) Het verslag van den raad van beheer dier Maatschappij over het jaar 1880 is opgenomen in de Staatscourant van 9 September 1881; dat over 1879 in die van 27/28 Junij 1880.

[2]) Door deze aflossingen, die ten laste van de winst- en verliesrekening en van de reservefondsen geschiedden, klom het bedrag, dat uit de inkomsten der Maatschappij van de verschillende leeningen was gedelgd, tot f 1 624 340.

[3]) Toen in 1876 de eerste proef met de sneltreinen werd genomen, was aan de Maatschappij voor één jaar de toepassing van dat verhoogde tarief toegestaan. Sedert was zij met de toepassing van dat tarief voortgegaan, zonder nader de goedkeuring der Regering daarop te vragen. De leden van het comité van bestuur op Java zijn deswege in regten vervolgd en tot betaling van boeten veroordeeld geworden.

schillende vormen (te zamen 17 896 ton), het meest tot de levendigheid van het verkeer bij. Verder waren de voornaamste artikelen van opvoer: visch, zout, petroleum, boengkil en ijzer (5494, 4371, 2974, 2226 en 2058 ton). Ten einde het vervoer van producten voor de inlandsche markt, inzonderheid van de artikelen die op de passars te koop worden gebragt, aan den spoorweg te trekken, werd met 1 Maart 1880 voor bedoeld vervoer een lager tarief in werking gebragt. (Voor vergelijkende opgaven van de tarieven der Maatschappij met die van de staatsspoorwegen op Java zie men de op blz. 129 hiervóór bedoelde bijlage BB). De totalen van het vervoer op de lijn Samarang-Vorstenlanden waren in 1880 als volgt:

	Aantal of hoeveelheid.	Opbrengst.
Reizigers 1ste klasse.	6 344	f 34 953
„ 2de „	30 580	89 046
„ 3de „	399 991	314 541
„ 4de „	499 240	51 758
Militairen.	8 873	8 671
Gevangenen	4 895	5 223
Totaal reizigersvervoer. . . .	949 923	f 504 192
Bagage.	183 886 K.G.	f 3 072
Bestelgoederen	132 803 „	21 471
Koopmansgoederen	163 719 688 „	1 933 937
Dienst-bestelgoederen	8 369 „	2 345
Dienstvrachtgoederen waaronder ook ballast en grond (zie hooger)	170 360 374 „	127 349
Totaal goederenvervoer. . . .	334 405 120 K.G.	f 2 088 174
Paarden, rijtuigen en vee. . .	4 849 (aantal)	f 15 592
Huren en diversen	. . . .	81 505
Totaal der ontvangsten. . . .	. . . .	f 2 689 463

Maandelijksche opgaven nopens het bovenvermelde vervoer vindt men in bijlage CC. Het vervoer heeft plaats gehad met 4800 treinen, als: 3660 gemengde, 20 buitengewone, 6 hulp-, 596 goederen-, 319 werk- en 199 ballasttreinen. De locomotieven legden 496 281 K.M. af, waarvan 364 445 K.M. met treinen ten behoeve van derden, 31 855 K.M. met werk- en ballasttreinen, 94 680 K.M. in rangeerdienst, terwijl 5301 K.M. werden afgelegd door alleen loopende locomotieven.

Aan steenkolen werden verbruikt 3899 ton, dat is per locomotief-kilometer 7.8 K.G.

De rijtuigen en bagagewagens doorliepen 1 832 285 K.M.; de andere wagens 3 544 723 K.M.

De verhouding tusschen de aangeboden en de bezette plaatsen was in de rijtuigen der 1ste, 2de en 3de klasse respectievelijk 9.9, 4.8 en 2.3 tot 1. Gemiddeld bestonden de gewone (gemengde) treinen uit 14.59 voertuigen (5.85 rijtuigen en 8.74 wagens); de goederentreinen uit 14 en de werk- en ballasttreinen uit 10.6 wagens.

Van het totaal aantal passagiers (buiten de militairen en gevangenen) reisden 0.68 pct. in de 1ste, 3.26 pct. in de 2de, 42.73 pct. in de 3de, en 53.33 pct. in de 4de klasse. In de opbrengst van het passagiersvervoer droegen de vier klassen (met uitzondering weder van de militairen en gevangenen) respectievelijk bij 7.13, 18.16, 64.15 en 10.56 pct. Gemiddeld bragt het passagiersvervoer per gewonen reiziger op: 1ste klasse f 5,51, 2de klasse f 2,91, 3de klasse f 0,79, 4de klasse f 0,10, terwijl het vervoer voor militairen en gevangenen gemiddeld opbragt f 0,98 en f 1,07 per hoofd. De door elk dezer reizigers afgelegde afstand beliep gemiddeld 61, 48, 39, 10, 73 en 81 K.M. Rekent men alle reizigers dooreen, dan werd door elk hunner gemiddeld f 0,53 opgebragt en 25 K.M. afgelegd, zoodat per afgelegden kilometer van elken reiziger ontvangen werd f 0,02^{12}. De vervoerde bagage bragt per 1000 K.G. f 16,70 op; het bestelgoed (daarbij ook de tot die klasse behoorende dienstgoederen) f 168,60 per 1000 K.G. Elke ton vrachtgoed, met inbegrip van de ladingen der ballast- en werktreinen, bragt gemiddeld f 6,17 op (de particuliere goederen f 11,81, de dienstgoederen, waaronder nu voor het eerst ook grond en ballast zijn medegerekend, f 0,75). De particuliere goederen werden vervoerd over gemiddeld 96,3 K.M. afstand en bragten op per ton-kilometer f 0,12^{3}. Per baan-kilometer werd ontvangen: voor de reizigers f 2483,70, bagage f 15,13, bestelgoederen (particuliere en dienstgoederen te zamen) f 117,31, vrachtgoederen van particulieren f 9526,78 (in 1879 bedroeg dat cijfer f 9498,21), vrachtgoederen voor den eigen dienst der onderneming (waaronder thans ook de vracht van ballast en grond) f 627,33, rijtuigen, paarden en vee f 76,80, huren en diversen f 401,50.

Een algemeen overzigt van de uitkomsten der exploitatie volgt hieronder:

Onderwerpen van ontvangst en uitgaaf.	Sommen.	Pct. van de bruto-ontvangsten.	Pct. van de uitgaven.	Per jaar en per kilometer. a)	Per dag en per kilometer. a)	Per trein-kilometer. b)	Aanmerkingen.
Reizigers en bagage . . .	f 507 264	13.9	. . . .	f 2 499	f 6,85	f 1,28	a) De lengte van den spoorweg bedraagt 203 kilometers (normaal spoor).
Goederen, vee, enz. . . .	2 100 694	78.1	. . . .	10 348	28,35	5,30	
Diversen	81 505	8.0	. . . .	401	1,10	0,21	b) De treinen, waaronder ook de werk- en ballasttreinen, legden 396 300 K.M. af.
Totaal der ontvangsten	f 2 689 463	100	. . . .	f 13 248	f 36,30	f 6,79	
Algemeene kosten	f 165 214	6 1	15.2	f 814	f 2,23	f 0,42	
Weg en werken.	457 011	17.0	42.0	2 251	6,16	1,14	
Tractie	312 286	11.6	28.7	1 538	4,21	0,79	
Exploitatie.	154 879	5.8	14.1	763	2,10	0,40	
Totaal der uitgaven	f 1 089 390	40.5	100	f 5 366	f 14,70	f 2,75	
Winst 1880	f 1 600 073	59.5	. . . .	f 7 882	f 21,60	f 4,04	
„ 1879	f 1 591 647	60.8	. . . .	f 7 841	f 21,48	f 4,39	
„ 1878	1 315 598	55.4	. . . .	6 481	17,75	3,67	
„ 1877	1 285 371	53.5	. . . .	6 332	17,34	3,55	

In 't vorig verslag (blz. 119 noot 4) was sprake van den aanleg van twee nieuwe binnenwegen in Samarang en Soerakarta die ook als voedingswegen voor den spoorweg nuttig konden zijn. Een dezer voedingswegen, namelijk die

van Godong naar Telawa (reeds vroeger tot Karang Rajong afgewerkt) is in 1880 voor het verkeer opengesteld. Aan den in de tweede plaats bedoelden weg, die van Moengkoeng over de Solo-rivier naar Lawang loopt, en in de plaats is gekomen van den vroeger — zie het verslag van 1876 blz. 135 — ontworpen weg van Moengkoeng naar Djenkilon, is in 1880 met zooveel kracht gewerkt, dat de voltooijing spoedig te verwachten is. Vroeger (zie het verslag van 1875 blz. 136) werden nog andere wegen (in Soerakarta en Djokjokarta) genoemd, wier aanleg tot voeding van den spoorweg zou kunnen dienen, en die meerendeels door belanghebbende landheeren of door het inlandsch bestuur waren voorgesteld, terwijl voor den aanleg van sommige dezer wegen (buiten bezwaar van 's lands kas) zelfs reeds de toestemming der Indische Regering was verkregen [1]). Een onderzoek, in den aanvang van 1880 van bestuurswege ingesteld nopens de bestaande uitzigten op verwezenlijking van de bedoelde plannen, heeft tot de uitkomst geleid dat van den aanleg van deze wegen wordt afgezien. Over 't algemeen schijnen de voordeelen, inzonderheid wat het belang der bevolking betreft, veel te hoog te zijn geschat in verhouding tot den arbeid die voor het tot stand brengen van de ontworpen verbindingen zou gevorderd worden. Slechts één van de bedoelde wegen was eene korte poos onderhanden geweest, namelijk die van Soekoardjo naar Delangoe, welke indertijd was voorgesteld door den adsistent-resident van Klatten, doch in 1877 was het werk gestaakt bij gemis aan voldoende werkkrachten en ook omdat het nut van den weg niet boven bedenking verheven was In verband met een en ander is bij een besluit van 19 September 1880 door de Indische Regering aangeteekend dat noch op den aanleg van dezen weg, noch op het tot stand brengen van de beide andere wegen die indertijd met hare goedkeuring waren ontworpen (van het Zuidergebergte naar Tjepper en van Djelapan naar Boetok) meer prijs is te stellen.

Nog enkele mededeelingen betreffende den spoorweg zelf, ook wat het materieel betreft, mogen hier eene plaats vinden. De baan had, in tegenstelling met vorige jaren, weinig schade geleden door bandjirs of andere oorzaken. Er was echter veel gewerkt aan versterking waar de ondervinding leerde dat dit noodig was, en aan verbetering van het profiel. Verscheidene nieuwe kunstwerken, als bruggen en doorlaten, werden bijgebouwd, alle bestemd om de afvoering van bandjirwater gemakkelijker te maken. Voor onderhoud van den bovenbouw werden gebruikt ongeveer 23 000 M³. ballast, 1541 ijzeren spoorstaven en 14 009 houten dwarsliggers; bovendien werden 2372 stalen spoorstaven gelegd ter vervanging van ijzeren, en 2068 ijzeren dwarsliggers aangewend. Het rollend materieel bestond op 31 December 1880 uit 21 locomotieven, 46 rijtuigen, 12 bagage- en 335 andere wagens, of te zamen 414 stuks, tegen 405 bij het einde van 1879.

Van de 3660 vaste treinen die in 1880 liepen, kwamen er 261, dus 7.1 pct., een kwartier of meer te laat aan.

Een man en een kind, die zich zonder verlof op de spoorbaan bevonden, werden in 1880 overreden en gedood. Een opzigter-machinist viel van den trein, werd overreden en overleed aan de gevolgen.

Omtrent de ontvangsten gedurende de eerste helft van 1881 is aan te teekenen dat deze, volgens voorloopige opgaven, bedroegen f 903 594, tegen f 957 681 in hetzelfde tijdvak van 1880.

Over het voornemen om met deze spoorwegonderneming eene schikking te treffen nopens de aansluiting van de oosterlijnen der staatsspoorwegen op haar station te Soerakarta, zie men blz. 127 hiervóór.

2°. Batavia-Buitenzorg.

Op deze lijn bleven ook in 1880 de ontvangsten stijgen. Zij overtroffen die van 1879 met f 48 552, tot welke vermeerdering het reizigersvervoer bijdroeg f 10 474 en het vrachtgoederen-vervoer f 36 360.

[1]) De bewuste wegen zouden loopen: in Soerakarta, een van Massaran naar Klatten, een van het Zuidergebergte naar Tjepper, en een van Soekoardjo naar Delangoe; en in Djokjokarta, van Djelapan naar Boetok. Het nut van eerstbedoelden weg schijnt echter reeds spoedig in twijfel te zijn getrokken, althans een bepaald voorstel tot den aanleg van dien weg is bij de Indische Regering nimmer ontvangen.

Terwijl lager meer in bijzonderheden de uitgaven der exploitatie zullen worden vermeld, is ten aanzien van het vervoer gedurende het afgeloopen jaar het volgende mede te deelen.

Het aantal reizigers dat van den spoorweg gebruik maakte was over 't geheel iets minder dan in 1879, hetgeen uitsluitend het gevolg was van een minder vervoer van militairen.

Wat het goederenverkeer betreft, was de hoeveelheid der vervoerde koopmans- of vrachtgoederen veel aanzienlijker dan in 1879. Aan vrachtgoederen voor derden werden vervoerd in laatstgemeld jaar 46 390, en in 1880 60 705 ton. Onder beide totalen zijn begrepen de materialen en verdere behoeften voor den in aanbouw zijnden staatsspoorweg van Buitenzorg naar de Preanger regentschappen. In 1880 geschiedde dit vervoer, waarvan de hoeveelheid 14 892 ton beliep (over 1879 is het cijfer niet afzonderlijk vermeld), met wagens van de staatsspoorwegen en naar een afzonderlijk tarief. Aan eigen dienstgoederen had de Maatschappij in 1880 weder eene mindere hoeveelheid te vervoeren dan in het voorafgegane jaar, doordien minder grond en ballast behoefde te worden aangebragt. Dit was ook de reden dat de opbrengst van dit dienstgoederen-vervoer lager was. (Ten opzigte van deze lijn was het reeds vroeger gebruikelijk om de vracht der ballast- en werktreinen onder de ontvangsten te verantwoorden.) Buiten de goederen voor de staatsspoorwegen en die voor den eigen dienst der Maatschappij kwamen in 1880 45 813 ton vrachtgoederen op den spoorweg. Daarvan werden 28 569 ton op- en 17 244 ton afgevoerd. De artikelen waarvan de belangrijkste hoeveelheden opgevoerd werden, waren visch, steenen, zout en steenkolen (4741, 4541, 2530 en 2523 ton). Aan rijst (en padi) werden slechts 1062 ton opgevoerd, tegen 5753 ton in 1879; daarentegen bedroeg de afvoer 6451 ton, tegen slechts 2023 ton in 1879; het geheele rijstvervoer beliep dus 7513 ton, tegen 7776 ton in 1879. Onder de afgevoerde goederen namen verder eene eerste plaats in: groenten, thee, koffij en dedak (respectievelijk 3347, 1695, 1259 en 1254 ton).

De reeds aangehaalde bijlage CC bevat een overzigt van het reizigers- en goederenvervoer in elke maand van 1880; opgaven betreffende het geheele jaar vindt men in het volgende staatje.

	Aantal of hoeveelheid.	Opbrengst.
Reizigers 1ste klasse.	17 867	f 16 107
„ 2de „	151 018	81 888
„ 3de „	670 024	271 017
Militairen.	15 424	3 583
Gevangenen	1 129	778
Totaal reizigersvervoer. . . .	855 462	f 373 373
Bagage.	143 640 K.G.	f 5 429
Bestelgoederen.	179 272 „	9 066
Koopmansgoederen	45 812 604 „	231 257
Dienstgoederen voor de Maatschappij (waaronder ook ballast en grond) a).	3 557 031 „	4 603
Dienstgoederen voor de staatsspoorwegen	14 892 000 „	33 598
Totaal goederenvervoer. . . .	64 584 547 K.G.	f 283 953
Paarden, rijtuigen en vee. . .	4 026 (stuks)	f 10 384
Huren en diversen	. . . . . .	25 517
Totaal der ontvangsten. . . .	. . . . . .	f 693 227

a) De opgaaf betreft uitsluitend vrachtgoederen; bestelgoederen voor den eigen dienst der onderneming schijnen niet te zijn vervoerd.

Het vervoer heeft plaats gehad met 7079 opbrengstgevende treinen, als 1464 gemengde treinen (doorgaand verkeer), 3944 omnibus treinen (lokaal verkeer), 1352 sneltreinen, 292 extra treinen (te zamen 7052 treinen voor derden), en 27 werktreinen.

De locomotieven legden 231 037 K.M. af, waarvan 208 038

met opbrengst-gevende treinen, 11 598 in rangeerdienst en 11 401 door alleen loopende locomotieven.

Aan steenkolen en cokes werden verbruikt 5 K.G. per trein-kilometer.

De rijtuigen en bagagewagens doorliepen gezamenlijk 1 069 937 K.M., de andere wagens 529 608 K.M. De wagens van de staatsspoorwegen (zie hooger) legden over de lijn der Maatschappij 198 460 K.M. af.

De verhouding tusschen de aangeboden en de bezette plaatsen was in de rijtuigen der 1ste, 2de en 3de klasse respectievelijk 9, 3.27 en 2 tot 1. Gemiddeld bestonden de treinen uit 9 voertuigen (4.35 rijtuigen en bagagewagens en 4.65 andere wagens).

Van het totaal aantal passagiers (gemiddeld 121 per trein) reisden — buiten de militairen en gevangenen — 2.1 pct. in de eerste, 18 pct. in de tweede en 79.9 pct. in de derde klasse. In de opbrengst van het passagiersvervoer droegen de drie klassen (met uitzondering weder van de militairen en gevangenen) respectievelijk bij: 4.36, 22.19 en 73.45 pct. Gemiddeld bragt het passagiersvervoer per gewonen reiziger op: 1ste klasse f 0,90, 2de klasse f 0,54, 3de klasse f 0,40, terwijl het vervoer van militairen en gevangenen gemiddeld afwierp f 0,26 per hoofd. De door elk dezer reizigers afgelegde afstand beliep gemiddeld 10.2, 11.1, 19.5 en 17.8 K.M. Rekent men alle reizigers dooreen, dan werden door elk hunner gemiddeld f 0,44 opgebragt en 17,9 K.M. afgelegd.

Per 1000 K.G. bragt de vervoerde bagage f 37,70, het bestelgoed f 50,65 op. Alle vrachtgoederen dooreen genomen bragten per ton f 4,19 op (de particuliere goederen f 5,04, de dienstgoederen der Maatschappij f 1,29, en die der staatsspoorwegen f 2,25). De particuliere goederen doorliepen gemiddeld 46.1 K.M. en bragten op per ton-kilometer f 0,10; voor de dienstgoederen waren deze cijfers 17.2 K.M. en f 0,07[5].

Per baan-kilometer werd ontvangen: voor de reizigers f 6437,46, bagage f 93,60, bestelgoederen f 156,31; vrachtgoederen (particuliere) f 3987,19, eigen dienstgoederen der Maatschappij f 79,36; materialen enz. voor de staatsspoorwegen f 579,27; rijtuigen, paarden en vee f 179,03; huren en diversen f 439,95.

Een algemeen overzigt van de uitkomsten der exploitatie over 1880 vindt men in het volgende staatje.

Onderwerpen van ontvangst en uitgaaf.	Sommen.	Pct. van de bruto-ontvangsten.	Pct. van de uitgaven.	Per jaar en per kilometer. a)	Per dag en per kilometer. a)	Per trein-kilometer. b)	Aanmerkingen.
Reizigers en bagage . . .	f 378 802	5 .6	....	f 6 531	f 17,90	f 1,82	a) De lengte van den spoorweg bedraagt ruim 58 kilometers (smal spoor).
Goederen, vee, enz. . . .	288 908	41.7	....	4 981	13,65	1,39	
Diversen	25 517	3.7	....	440	1,20	0,12	b) De treinen legden (zie hooger) 208 038 kilom ters af.
Totaal der ontvangsten	f 693 227	100	....	f 11 952	f 32,75	f 3,33	
Algemeene onkosten . . .	f 55 719	8.0	18.6	f 960	f 2,63	f 0,27	
Weg en werken.	91 344	13.2	30.5	1 575	4,31	0,44	
Tractie	82 880	12.0	27.7	1 429	3,92	0,39	
Exploitatie.	69 300	10.0	23.2	1 195	3,27	0,33	
Totaal der uitgaven	f 299 243	43.2	100	f 5 159	f 14,13	f 1,43	
Winst 1880	f 393 984	56.8	....	f 6 793	f 18,62	f 1,90	
„ 1879	f 381 129	59.1	....	f 6 571	f 18,01	f 2,26	
„ 1878	388 758	62.1	....	6 703	18,37	2,34	
„ 1877	352 618	59.4	....	6 079	16,65	2,13	

Betreffende den spoorweg zelf, zoo wat den weg en de werken als het rollend materieel betreft, valt ten slotte nog het volgende aan te teekenen.

De uitgaven voor de baan en de kunstwerken bepaalden zich in 1880 tot die voor gewoon onderhoud. In den bovenbouw werden vernieuwd 575 ijzeren spoorstaven en 3882 dwarsliggers; bovendien werden over ongeveer 13 K.M. de ijzeren spoorstaven vervangen door stalen, waartoe 3888 nieuwe rails gebruikt werden.

Het rollend materieel bestond op het eind van 1880 uit 11 locomotieven, 41 rijtuigen, 8 bagage- en 66 andere wagens, of te zamen 126 stuks, tegen 123 in 1879, dat is 3 rijtuigen en 1 bagagewagen meer en 1 goederenwagen minder.

Van de 7052 vaste treinen die in 1880 liepen, kwamen er 22, dat is 0.31 pct. een kwartier of meer te laat aan.

Een man en eene vrouw werden in 1880 overreden en gedood. Beide ongevallen werden aan zelfmoord toegeschreven.

Over de eerste zes maanden van 1881 heeft de opbrengst van den spoorweg, volgens voorloopige opgaven, f 356 682 bedragen, tegen f 340 681 gedurende het eerste semester van 1880.

§ 3. *Concessie-aanvragen voor spoorwegen.*

In den loop van 1880 en in de eerste helft van 1881 zijn bij de Indische Regering eenige verzoeken ingekomen om concessie voor aanleg en exploitatie van spoorwegen op Java. Zoo is door den heer H. J. Meertens te Batavia, bij een adres van 5 Julij 1880, concessie gevraagd voor eene lijn in de residentie Batavia, van Passar-Senin en Meester-Cornelis naar de dessa Soenter-poelo, en van daar naar Tandjong-Priok en Bekassi. Tevens werd de voorkeur gevraagd voor eenige aansluitende lijnen naar Tjibaroessa, de Chinesche wijk in de stad Batavia en kampong Lima. Aan den adressant is te kennen gegeven dat niet, althans niet voor onbepaalden tijd, voorkeur kon worden verleend voor de door hem bedoelde verlengingen, en dat de Regering het verzoek om concessie als te onbepaald en te algemeen gesteld niet kon inwilligen, doch genegen was een nader verzoek met volledige gegevens in overweging te nemen. Bij adres van 29 Julij 1880 vroegen de heeren A. C. de Meijier te Batavia c. s. concessie voor den aanleg en de exploitatie van buurtspoorwegen in de residentie Cheribon voor het vervoer van producten en goederen tusschen de hoofdplaats en het binnenland van dat gewest. Ook dit verzoek vereischte nadere toelichting alvorens het in overweging kon worden genomen. Door de heeren N. A. Ruyl en H. B. van Daalen werd, bij een adres dd. Batavia 28 April 1881, concessie verzocht voor den aanleg en de exploitatie van een spoorweg van ligte constructie in de residentie Tagal, loopende van de hoofdplaats naar Lebaksioe, en van daar langs de houtstapelplaats Balapelang en

over Djatibarang naar den bij Kemanglen gelegen passangrahan aan den grooten weg van Tagal naar Lebaksioe. Aan de adressanten zijn aanwijzingen gedaan omtrent hetgeen nog van hen verlangd wordt alvorens tot het verleenen van eene concessie kan worden overgegaan. Dezelfde adressanten verzochten nog, voor het geval geen plan bestond tot den aanleg van een staatsspoorweg langs Java's noordkust, dat hun de voorkeur mogt worden verzekerd voor eene lijn, mede van ligte constructie, langs die kust ter verbinding van Tagal met Samarang aan de eene en met Cheribon aan de andere zijde. Op dit verzoek is hun geantwoord dat het voor inwilliging niet vatbaar was, maar dat zij zich met eene afzonderlijke aanvraag om zoodanige concessie vóór of op 1 Augustus 1881 tot de Regering konden wenden, die daaraan alsdan de prioriteit zou verleenen boven verzoeken van anderen van dezelfde strekking.

Door de heeren A. baron Sloet van Oldruitenborgh en W. Ruijs is hier te lande, bij adres van 9 Februarij jl., te gelijk met eene concessie voor de ontginning van het Ombilien-steenkolenveld in de Padangsche Bovenlanden, ook eene concessie gevraagd voor den aanleg en de exploitatie van een spoorweg van de Brandewijnsbaai langs Padang en Padang-Pandjang naar dat kolenveld. Deze aanvraag is in overweging.

§ 4. *Tramwegen.*

Aan de heeren J. F. Dijkman te Patti c. s. is, naar aanleiding van hunne in het vorig verslag (blz. 122) vermelde aanvraag, door het Indisch Bestuur onder dagteekening van 18 Maart jl. vergunning verleend om, zooveel mogelijk over den gouvernements-postweg, eene stoomtramverbinding tusschen Samarang, Demak, Koedoes, Patti en Joana aan te leggen en te exploiteeren. Bij het geven van de vergunning is van het beginsel uitgegaan, dat spoorwegen en stoomtrams, evenzeer in economischen als in technischen zin, onderscheiden zijn, en dat derhalve de wetgeving voor de spoorwegen niet toepasselijk is op stoomtrams, waaraan nog niet gedacht werd tijdens de vaststelling van het Koninklijk besluit van 26 Januarij 1853 (Indisch Staatsblad n°. 4) en van het algemeen reglement op de spoorwegdiensten (Indisch Staatsblad 1866 n°. 132). De bepaling dat het vervoer met geen grootere snelheid dan van 15 K.M. per uur mag plaats hebben, geeft een der voornaamste kenmerken aan die de stoomtrams onderscheiden zoowel van de gewone als van de zoogenaamde lokaal-spoorwegen. Zonder bezwaar kon voor deze onderneming het gebruik van aan het Gouvernement behoorenden grond worden toegestaan. Waar dit noodig is, zullen gezonken sporen worden gelegd, opdat het gewone verkeer van voetgangers en voertuigen niet worde belemmerd. Daar in Indie nog geen algemeen reglement van politie voor stoomtram-verbindingen bestaat, zijn in de voorwaarden van concessie ook eenige bepalingen opgenomen welke uit haren aard beter in een algemeen reglement op hare plaats zouden zijn. Aan den directeur der burgerlijke openbare werken is opgedragen zoodanig algemeen reglement op den aanleg en de exploitatie van stoomtrams in Nederlandsch Indie te ontwerpen.

Eene soortgelijke vergunning werd kort daarop verleend aan de firma Dummler & C°. te Batavia. Nadat de paardenspoorweg aldaar in het bezit dier firma was overgegaan, herhaalde deze het vroeger namens de Bataviasche tramwaymaatschappij gedaan verzoek om de voorwaarden der concessie in dier voege te wijzigen, dat ook van stoom als beweegkracht zou kunnen worden gebruik gemaakt. Daar nu geen bezwaar meer bestond tegen inwilliging van het verzoek, is aan de genoemde firma den 30sten Maart jl. vergunning gegeven tot den aanleg en de exploitatie van een stoomtramweg door de stad Batavia en tusschen die plaats en Meester-Cornelis, op voorwaarden die in het algemeen overeenkomen met die welke verbonden werden aan de vergunning der heeren Dijkman c. s.

Eene in 1880 door de heeren J. van Gestel & C°. te Rotterdam ingediende aanvraag om concessie voor den aanleg en de exploitatie van een stoomtramweg te Soerabaija werd door het Indisch Bestuur niet voor inwilliging vatbaar geacht.

In Maart jl. werd door de heeren F. van Heumen c. s. hier te lande concessie gevraagd voor stoomtramlijnen in Cheribon, en wel 1°. van de hoofdplaats Cheribon naar Kadhipatten, 2°. van de dessa Ploembon naar de dessa Radja Galoe, en 3°. van de hoofdplaats Cheribon naar de dessa Tjiledoek bij de grens van Tagal. Voor zoover bekend, is op dit verzoek door de Indische Regering nog geen beschikking genomen.

Verschillende vergunningen aan suikerfabriekanten verleend voor het aanleggen en exploiteeren van tramlijnen, hetzij met stoom als beweegkracht, hetzij om door trekvee te worden bediend, en bepaaldelijk bestemd voor het vervoer van suikerriet, suiker en materialen naar en van hunne ondernemingen, worden nader besproken in hoofdstuk **O**, § 1, van dit verslag.

Bij Indisch Staatsblad 1881 n°. 132 zijn in de laatstelijk uitgevaardigde regelen betreffende het toezigt op de particuliere spoorwegen (Indisch Staatsblad 1879 n°. 214) eenige wijzigingen gebragt, met het doel om op Java het toezigt op stoomtramwegen (spoorwegen met stoom als beweegkracht, waarop vervoer plaats heeft met snelheden van 15 K.M. per uur of minder), van den dienst der staatsspoorwegen over te brengen op de hoofden van gewestelijk bestuur en, voor zooveel het gebruik van stoomketels betreft, op den dienst van het stoomwezen, alles onder de bevelen van den directeur der burgerlijke openbare werken.

IV. Stoomwezen.

Ten einde de bepalingen betreffende het toezigt op het gebruik van stoomtoestellen in Nederlandsch Indie niet in den weg te doen staan aan de toepassing van verbeteringen waartoe de vooruitgang der werktuigkunde aanleiding geeft, zijn in Junij 1881 (Indisch Staatsblad n°. 125) nieuwe voorschriften vastgesteld betreffende de belasting der veiligheidskleppen van stoomketels.

Het personeel voor den algemeenen dienst van het stoomwezen, bestaande uit 1 hoofdingenieur en 3 ingenieurs, was bij het einde van 1880 voltallig. De hoofdingenieur, die na zijne benoeming in October 1879 voorloopig in zijne toenmalige functien van waarnemend directeur der fabriek voor de marine en het stoomwezen te Soerabaija was gehandhaafd gebleven, kon in December 1880 zijne nieuwe betrekking aanvaarden (verg. blz. 50 hiervóór).

Het uitgeoefende regeringstoezigt gaf in 1880 weder nergens aanleiding tot klagten van de zijde der gebruikers van stoomtoestellen. De inspectien werden steeds zoodanig geregeld dat de fabriekswerkzaamheden zoo weinig mogelijk stoornis ondervonden. Ongelukken door de toepassing van stoom kwamen niet voor.

Uit de volgende opgaaf betreffende de *bij particulieren* aanwezige stoomketels kan blijken in welke mate de aanwending van stoom in Nederlandsch Indie sedert 1876 is toegenomen.

Aanwezig op 31 Dec. van de onderstaande jaren.	Stoomketels voor machinerien te land.						Stoomketels in vaartuigen.	
	Java en Madura.		Buitenbezittingen.		Te zamen.			
	Aantal.	Verwarmende oppervlakte (in M².).	Aantal.	Verwarmende oppervlakte (in M².).	Aantal.	Verwarmende oppervlakte (in M².).	Aantal.	Verwarmende oppervlakte (in M².).
1876	999	40 660	8	100	1007	40 760	102	6457
1877	1059	43 691	12	143	1071	43 834	119	7051
1878	1130	46 509	12	151	1142	46 660	124	7096
1879	1173	48 708	16	182	1189	48 890	134	7369
1880	1237	55 888	19	227	1256	56 115	143	7688

Deze cijfers doen zien dat in de laatste vier jaren het aantal stoomketels *te land* — buiten die bij gouvernements-inrigtingen of werken — is toegenomen met 249 stuks of bijna 25 pct., terwijl de verwarmende oppervlakte eene vermeerdering aanwijst van 15 355 M². of ruim 37.6 pct. Van die 249 ketels werden er 159 in suikerfabrieken geplaatst. Uitvoerige gegevens omtrent de bestemming der bij het eind van 1880 bij particulieren aanwezige stoom-

werktuigen vindt men in bijlage DD, en daaruit blijkt dat van de 1256 ketels voor gebruik *te land* er 1016 of ruim 80 pct., met eene verwarmende oppervlakte van 52 892 M²., werden aangewend bij de suikerindustrie. Van de 143 ketels in particuliere *vaartuigen* waren er 75, met eene verwarmende oppervlakte van 5173 M²., in gebruik op de vloot der Nederlandsch Indische Stoomvaartmaatschappij, waarover meer uitvoerig is gehandeld op blz. 90 hiervóór. In December 1879 is door de Indische Regering bepaald dat de periodieke keuringen van de schepen der paketvaart zooveel mogelijk zullen plaats vinden op de standplaatsen van de ingenieurs van het stoomwezen. In verband daarmede zijn in de voor Batavia en Soerabaija benoemde keuringscommissien de bedoelde ingenieurs als permanente leden opgetreden.

Het aantal in 1880 verleende definitieve vergunningsacten tot het bezigen van stoomketels betrof 143 nieuwe en 46 verplaatste of gewijzigde, in 't geheel dus 189 ketels, waarvan 115 in suikerfabrieken, 2 in arakstokerijen, 6 in rijstpellerijen, 11 op koffijondernemingen, 1 op eene indigo-onderneming, 2 bij boengkil-molens, 7 bij stoomploegen, 1 in eene meelfabriek, 3 in kunstijsfabrieken, 5 in werkplaatsen, 7 in houtzagerijen, 5 bij pompwerktuigen, 6 bij dokken, 1 in eene boekdrukkerij en 17 in vaartuigen.

Van de 1399 op 31 December 1880 voor particulier gebruik aanwezige stoomketels (te land en in vaartuigen) waren er 153 tijdelijk buiten dienst, en onder de 1246 die in gebruik waren, vond men er 47 voor welke nog geen definitieve vergunnings-acten van den directeur der burgerlijke openbare werken waren verkregen, maar slechts tijdelijke (voorwaardelijke) vergunningen, uitgereikt door de met het toezigt belaste ingenieurs.

Certificaten van bekwaamheid werden in 1880 (door den hoofdingenieur voor het stoomwezen) afgegeven aan 46 machinisten, 9 machinedrijvers en 38 stokers.

V. Post- en telegraafdienst.

§ 1. *Vereenigde dienst.*

Sedert de in 't vorig verslag (blz. 123) vermelde uitbreidingen van den post- en telegraafdienst werden in Maart 1881 weder op drie plaatsen — te Depok (Batavia) zoomede te Djombang en te Prambon (Soerabaija) — hulppostkantoren gevestigd, terwijl in April jl. twee hulppostkantoren in de residentien Krawang en Pasoeroean — te Krawang en te Bangil — tot post- en telegraafkantoren verheven werden. Dit laatste zal ook met het hulppostkantoor te Garoet in de Preanger regentschappen geschieden. Op het personeel, vereischt voor deze maatregelen en voor de definitieve vestiging van een, blijkens het vorig verslag, reeds tijdelijk geopend hulppostkantoor in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, is gerekend bij de in Januarij 1881 (Indisch Staatsblad n°. 43) vastgestelde nieuwe formatie. Deze bestaat thans, buiten de klerken en het inlandsch personeel, uit den hoofdinspecteur, chef van den vereenigden dienst, 10 inspecteerende ambtenaren, 101 kantoorchefs, 173 kommiesen en adjunctkommiesen en 60 hulppostkommiesen, een en ander ten behoeve van het navolgend aantal kantoren:

	Java.	Sumatra.	Andere eilanden.	Totaal.
post- tevens telegraafkantoren	63	18	»	81
postkantoren	3	2	14	19
telegraafkantoor	1	»	»	1
hulppostkantoren	39	10	14	63
te zamen	106	30	28	164

In deze opgaaf zijn niet begrepen: 2 tijdelijke telegraafkantoren (te Lengkong en Tjipannas) die slechts gedurende zekeren tijd van het jaar geopend worden, 1 hulptelegraafkantoor (in de stad Batavia) dat een onderdeel uitmaakt van het post- en telegraafkantoor te Weltevreden, zoomede het veldpostkantoor te Kotta Radja (Atjeh). Voor dit laatste zijn twee postkommiesen boven de formatie in dienst, terwijl op de drie andere plaatsen door personeel van de overige kantoren in den dienst wordt voorzien. Ook zijn nog twee postkommiesen boven de formatie aangesteld ten behoeve het in 't verslag van 1878 (blz. 147) bedoelde particuliere telegraafbureau van een handelshuis te Batavia. In 1880 (Indisch Staatsblad n°. 127, 162 en 202) werd, in verband met eene wijziging der standplaatsen van drie hoofden van afdeelingen, besloten tot het verplaatsen van twee hulppostkantoren en één post- tevens telegraafkantoor.

In afwachting dat de formatie van het personeel eene nieuwe uitbreiding ondergaat, zijn in Junij jl., voorloopig op tijdelijken voet, hulppostkantoren geopend te Lassem (Rembang), Paraän (Kadoe) en Singosari (Pasoeroean).

Van de hulppostkantoren op Java zijn er thans 6 gevestigd op spoorweghalten, namelijk te Waroe, Porrong, Lawang, Djombang, Prambon en Singosari, waardoor gelegenheid bestaat om op die kantoren (door middel van den spoorwegtelegraaf) telegrammen van en voor de gewone telegraafkantoren te doen ontvangen en verzenden.

Van de in 1879 (Indisch Staatsblad n°. 114) verleende magtiging om, bij gemis aan geëxamineerden voor den hoogeren rang, het getal ambtenaren van lageren rang met het ontbrekende getal te vermeerderen, moest bijna voortdurend gebruik worden gemaakt. Van de 21 plaatsen in den rang van kommies der 2de klasse waren er op 1 Januarij jl., bij gemis aan adspiranten die aan het gevorderd examen hadden voldaan, 5 onvervuld, tegen 8 op 1 Januarij 1880. Van de 134 kommiesen 3de klasse en adjunctkommiesen, waarop bij de formatie is gerekend, meldden zich in 1880 slechts 31 kandidaten voor bedoeld examen aan, en van dezen slaagden er 13. Omtrent den uitslag der in 1880 gehouden examens voor andere rangen bij den post- en telegraafdienst zijn geen opgaven ontvangen.

Het inlandsch personeel van den vereenigden dienst bestond op 1 Januarij jl. uit 1696 personen.

Volgens het te Batavia in druk verschenen afzonderlijk verslag van den gouvernements post- en telegraafdienst in Nederlandsch Indie over 1879 [1]), opgemaakt onder dagteekening van 1 October 1880, leverden de ontvangsten en uitgaven van den vereenigden dienst, met inbegrip van de paardenposterijen (zie lager § 3 dezer afdeeling) een nadeelig saldo op van f 356 695 (tegen f 399 694 in 1878). Bij deze berekening is onder de uitgaven, die op een totaal van f 2 207 248 worden berekend, eene som van f 254 461 begrepen wegens uitgaven in Nederland, zoowel wegens uitkeeringen enz. aan de postadministratie hier te lande als wegens aanschaffing en uitzending naar Indie van post- en telegraafbenoodigdheden. Voorts zijn onder de ontvangsten, die op een totaal van f 1 850 553 worden gesteld, voor een bedrag van f 567 493 fictieve posten opgenomen, namelijk de opbrengst van overgebragte regeringstelegrammen [2]), en van verstrekkingen van postpaarden aan dienstreizigers die van de paardenposterijen gebruik maken, zoomede de waarde van aan andere diensttakken afgegeven goederen.

Naar aanleiding van een voorstel der Indische Regering werd eenige maanden geleden aan twee Indische hoofdambtenaren van den post- en telegraafdienst, die met verlof in Europa aanwezig waren, opgedragen om zoowel hier te lande als in een paar aangrenzende rijken, en ook in Zwitserland, eenige post- en telegraafkantoren te bezoeken, ten einde na te gaan op welke wijze aldaar de verschillende onderdeelen van den dienst geregeld zijn, en om zich op de hoogte te stellen van nieuwe technische verbeteringen op het gebied der telegrafie, inzonderheid wat betreft den aanleg en het onderhoud van de lijnen in bergstreken. Van het na afloop der reis ontvangen rapport is mededeeling gedaan aan de Indische Regering.

§ 2. *Brievenposterij.*

Correspondentie tusschen Indie en Nederland of vreemde landen. In 1880 werden door de stoomschepen der maatschappij » Nederland ", ingevolge het bestaande postcontract, 53 reizen volbragt (namelijk 26 uit- en 27 thuisreizen). Aan de Maatschappij is voor het vervoer van de brievenmalen f 3000 per reis gewaarborgd. De vracht beliep

[1]) In April jl. bereids aan de Staten-Generaal aangeboden.

[2]) Voor dienstbrieven is onder de ontvangsten op geen port gerekend.

echter slechts f 28 603 of gemiddeld f 540 per reis, zoodat een bedrag van f 130 397 moest worden bijgepast. Verschillende boeten, voornamelijk wegens te late aankomst op eenige reizen, werden tot een bedrag van f 9348 beloopen, doch zij konden grootendeels, en wel op f 1717 na, worden teruggegeven wegens zooveel vroegere aankomst op andere reizen. Dientengevolge bedroeg het totaal cijfer der betalingen over 1880 f 157 283 (voor de eene helft ten laste van de Nederlandsche, voor de andere helft ten laste van de Indische postadministratie). Over 1878 was voor 33 reizen aan de Maatschappij uitbetaald, wegens vracht f 25 545 en wegens suppletie f 73 455, en over 1879 voor 42 reizen f 28 175 en f 97 825.

Postwisselverkeer met Nederland en met vreemde landen. Van de in 1874 opengestelde gelegenheid om door tusschenkomst van de post kleine geldsommen uit en naar Indie te verzenden, wordt een steeds toenemend gebruik gemaakt. Het totaalcijfer van dit verkeer over het afgeloopen jaar bedroeg bijna f 94 000 meer dan in 1879, terwijl het aantal postwissels bijna 1700 hooger was. In het volgend staatje zijn het aantal postwissels en de daarmede uit en naar Indie overgemaakte geldswaardige bedragen vermeld over de zeven jaren gedurende welke dit postwisselverkeer bestaan heeft.

	Aantal.	Bedrag.
1874 [1])	3 619	f 285 549
1875	13 752	1 187 628
1876	13 307	999 605
1877	15 254	1 037 774
1878	16 576	1 140 241
1879	18 656	1 255 965
1880	20 344	1 349 944
Totaal	101 508	f 7 256 706

Verreweg het grootste gedeelte (namelijk ruim 95 pct.) werd uit Indie overgemaakt, en wel:

naar Nederland	(met 90 373 postwissels)	f 6 632 602
» vreemde landen	(» 4 513 »)	293 871
te zamen *uit Indie*	(met 94 886 postwissels)	f 6 926 473

Daarentegen werden in de omgekeerde rigting slechts overgemaakt:

uit Nederland	5441 postwissels ad	f 285 467
» vreemde landen . .	1181 » »	44 766
te zamen *naar Indie* .	6622 postwissels ad	f 330 233

Gedurende de jaren 1874 en 1875 was het hierbedoelde verkeer enkel tot Nederland beperkt. In den loop van 1876 werd het echter uitgestrekt tot Duitschland, Zwitserland en Belgie, in den loop van 1877 tot Italie, Luxemburg en Groot-Brittannie, en met 1 Januarij 1878 tot Frankrijk en Algerie. De verzendingen naar genoemde vreemde landen stegen van 162 wissels ad f 9204 in 1876, tot 2221 wissels ad f 126 507 in 1880.

Meer gespecificeerde opgaven vindt men in de lager te vermelden bijlage EE. De daling die blijkens bovenstaand overzigt gedurende 1876 in de overgemaakte sommen was waar te nemen, is het gevolg geweest van eene verhooging van het regt op de verzendingen uit Indie naar Nederland, hetwelk met 1 Januarij van dat jaar van 1 op $2^1/_2$ pct. werd gebragt.

Posterij in Indie. Het in 't vorig verslag (blz. 123/124) aangekondigde nieuwe reglement voor den postdienst in Nederlandsch Indie is, ingevolge de daartoe door het Opperbestuur verleende magtiging (Koninklijk besluit dd. 11 Februarij 1881 n°. 17, Indisch Staatsblad n°. 138), sedert tot stand gekomen bij de Indische ordonnancie van 16 Junij jl. (Indisch Staatsblad n°. 139). Thans zijn nog in bewerking » algemeene bepalingen " ter uitvoering van het reglement. In afwachting daarvan is nog niet bepaald wanneer de ordonnancie in werking treedt. Volgens het nieuwe reglement zullen voortaan in het binnenlandsch verkeer — onder de verkorte benaming van *documenten* en tegen een port van 2 cent per 50 grammen, met een minimum van 10 cent per verzending, — ook zijn toegelaten de stukken, die in het internationaal verkeer sedert eenige jaren tegen verlaagd port onder den naam van » papiers d'affaires " kunnen verzonden worden, doch tot dusver in het binnenlandsch verkeer slechts tegen briefport gefrankeerd konden worden. Verder wordt, ter wegneming van de wanverhouding tegenover het lage internationale tarief, het port der *monsters* (of stalen van koopwaren) van 10 tot 2 cent per 50 grammen verlaagd, evenwel met toepassing van een minimumport van 5 cent, en het port der *drukwerken* (met uitzondering van dat der *nieuwsbladen*, hetwelk op 1 cent per 25 grammen is bepaald gebleven,) verminderd van 2 cent per 20 grammen tot 2 cent per 50 grammen. Documenten, monsters en drukwerken kunnen te zamen onder één zelfde adres worden verzonden tegen het verlaagde port van 2 cent per 50 grammen, behoudens de bovenboelde minima van 10 of 5 cent. In overeenstemming met de internationale voorschriften wordt de gelegenheid tot *aangeteekende verzending* per post, die tot dusver alleen voor brieven en briefkaarten bestond, uitgebreid tot de overige reeds hierboven vermelde soorten van stukken, en worden voor alle aangeteekende stukken, des verlangd, *berigten van ontvangst* verkrijgbaar gesteld, tegen een regt van 5 cent, dat bij vooruitbetaling moet worden voldaan boven het vaste regt (10 cent) en het frankeerloon voor de stukken zelf verschuldigd. De schadeloosstelling, bij het verloren gaan van een aangeteekend stuk aan afzender of geadresseerde uit te keeren, is op f 25 bepaald gebleven, met uitsluiting echter, even als in het internationale verkeer, van het geval van overmagt (zie het verslag van 1879 blz. 142, noot 1).

Het port der *briefkaarten* (5 cent per enkele en 10 cent per dubbele kaart) is, even als het port der » *militaire* " *brieven* (5 cent per brief van hoogstens 15 grammen) en der gewone *gefrankeerde brieven* (10 cent per 15 grammen), onveranderd gebleven. Voor *ongefrankeerde brieven* evenwel — die tot dusver onderworpen waren aan eene boete van 10 cent per brief boven het tarief van frankeering — zal voortaan het dubbele van het port der gefrankeerde brieven (dus 20 cent per 15 grammen) verschuldigd zijn; terwijl bij *ontoereikende frankeering*, zoowel voor brieven als voor alle andere soorten van stukken, een aanvullingsport van tweemalen de ontbrekende som (met afronding van de breuken van 5 cent tot het volle bedrag van 5 cent), in stede van het vroegere port der ongefrankeerde brieven, zal worden geheven.

Behalve de reeds bestaande gelegenheid tot overmaking van gelden per post door middel van *postwissels*, waarvoor het regt op 10 cent per f 10 bepaald bleef, is bij het nieuwe reglement ook de *invordering van gelden op kwitantien* geregeld, waarvoor het regt eveneens op 10 cent per f 10 is bepaald.

De gelegenheid tot verzending en ontvangst van postwissels en van aangeteekende stukken, tot dusver alleen tot de postkantoren beperkt, zal voortaan zooveel mogelijk tot de hulppostkantoren worden uitgebreid, wat ook aan het buitenlandsch verkeer zal ten goede komen, even als de bevoegdheid, den Gouverneur-Generaal gegeven, om, behalve de thans reeds bestaande gelegenheid tot verzending per *extrapost*, ook de bespoedigde of *expresse bestelling* te regelen.

Verder zijn in het nieuwe reglement bepalingen opgenomen omtrent het eigendomsregt van ter post bezorgde stukken, en is voor de opvordering van gelden op kwitantien geïnd door de postadministratie of wegens onuitbetaalde postwissels onder hare berusting gebleven, een termijn van verjaring vastgesteld.

Bij het in werking treden van het nieuwe reglement — waaraan een afzonderlijk hoofdstuk tot regeling van de grondslagen van het buitenlandsch post- en postwisselverkeer van Indie is toegevoegd — zullen, behalve het oude reglement op de brievenposterij in Nederlandsch Indie (Indisch Staatsblad 1862 n°. 103 *a*), dat herhaaldelijk gewijzigd is, o. a. vervallen de afzonderlijke ordonnancien omtrent de briefkaarten. De nog vast te stellen » algemeene bepalingen " zullen onder anderen de herhaaldelijk gewijzigde algemeene bepalingen van 1864 (Indisch Staatsblad n°. 5) vervangen. Intusschen werden de bestaande bepalingen nog onlangs uitgebreid bij het Indisch Staatsblad 1881 n°. 165, waarbij voor officieele mededeelingen tusschen de tot het verzenden van dienstbrieven bevoegde autoriteiten en ambtenaren het gebruik van open briefkaarten (*dienstbriefkaarten*) werd veroorloofd.

[1]) De verzendingen naar Indie vingen aan op 1 Mei, die uit Indie op 1 Augustus.

Behalve door de in § 1 besproken oprigting of uitbreiding van kantoren, onderging de postdienst weder eenige verbetering door vermeerdering van de gelegenheid tot brievenvervoer. Zoo werd in de residentie Bezoeki met 1 Januarij 1881 de dienst, die driemalen per week tusschen de hoofdplaats en Sitoebondo plaats vond, veranderd in een dagelijkschen dienst (Indisch Staatsblad 1880 n°. 219), en werd in de residentien Soerabaija en Kediri sedert 16 October 1880 en 1 April 1881 voor het brievenvervoer ook gebruik gemaakt van de in exploitatie gekomen gedeelten Sidoardjo-Modjokerto en Modjokerto-Sengon van den staatsspoorweg naar Madioen.

Op verschillende trajecten, te land en te water, werd in het brievenvervoer, en — waar het Gouvernement eene paardenposterij onderhield — ook in het verstrekken van voorspannen aan dienstreizigers, krachtens aannemingscontracten, door particulieren voorzien. In 1880 was dit het geval op de volgende lijnen: Cheribon-Pekalongan, Pekalongan-Rembang, Pasoeroean-Probolinggo, Probolinggo-Bezoeki, Soerabaija-Kamal (Madura), Banjoewangi-Boeleleng (Bali), en Kediri-Ngoedjang-Blitar, alsmede op enkele lijnen in de residentien Palembang, Westerafdeeling van Borneo, Menado en Amboina. Met 1 Januarij 1881 is ook de bediening van de lijn Rembang-Soerabaija aan een aannemer opgedragen, terwijl het noodige werd voorbereid om daartoe nog voor andere trajecten over te gaan. Een van de belangrijkste gevolgen van de uitbesteding van het brievenvervoer tusschen Cheribon en Rembang was het meer geregeld aankomen van de posten (zoowel van Oost- als West-Java) te Samarang, waardoor het vertrek van dáár is kunnen vervroegd worden. Sedert 1 December jl. vertrekt nu de oostpost van Samarang des avonds te 10½ en de westpost des avonds te 11½ uur, in plaats van, zoo als vroeger het geval was, 's anderen daags te 9 uur 's morgens. Ook voor den plaatselijken dienst te Soerabaija en Djokjokarta wordt sedert 1 Januarij jl. van de tusschenkomst van particulieren gebruik gemaakt. Blijkens het vorig verslag (blz. 124) is dit ook te Samarang het geval.

In October 1880 is door het Indisch Bestuur magtiging verleend om in de residentie Batavia eene proef te doen nemen met het verkrijgbaar stellen bij Europesche en andere neringdoenden van postzegels, briefomslagen en briefkaarten, en zulks zonder verhooging van prijs. De depôthouders moeten den verkoop zonder eenige vergoeding op zich nemen. Voor zooveel zij voldoenden waarborg aanbieden, kunnen hun de benoodigde postzegels enz. tot een zeker bedrag op crediet worden verstrekt.

In September 1880 werden de dagen en uren van vertrek van de brievenpost in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden geregeld, hetgeen in Januarij 1881 ook geschiedde voor de residentien Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo en Menado, en in Mei jl. voor de residentie Westerafdeeling van Borneo.

Volgens het op blz. 135 hiervóór bedoelde verslag van en postdienst over 1879 was bij het eind van dat jaar het brievenvervoer in Nederlandsch Indie, met uitzondering van die gewesten waar het vervoer te water geschiedt, geregeld over eene uitgestrektheid van 8230 K.M. [1]), en worden daarvoor dagelijks gemiddeld 9015 K.M. afgelegd. Voor Java en Madura alleen waren deze totalen 3478 en 7044 K.M. Van de bedoelde 9015 K.M. werden dagelijks afgelegd: op Java en Madura per spoortrein 1903, per kar 4196, per postiljon 889 en per postlooper 56 K.M., en in de buitenbezittingen, per kar 98, per postlooper 1655, en met heerendienstpligtigen (alleen op Banka en Billiton) 218 K.M.

Statistiek. Terwijl in de bijlage EE uitvoeriger gegevens worden verstrekt, volgt hier het gebruikelijk driejarig overzigt betreffende het binnen- en buitenlandsch verkeer, zoowel van brieven, drukwerken enz. als van postwissels. De opgaven over 1880 getuigen weder over het algemeen van toeneming, niet alleen in het binnenlandsch maar ook in het buitenlandsch verkeer. Alleen was in het buitenlandsch verkeer de verzending van » monsters " belangrijk minder dan in de twee voorafgegane jaren.

[1]) Over 383 K.M. geschiedde het vervoer per spoortrein en over 316 K.M. door aannemers.

	1878.	1879. *a*)	1880. *b*)
1°. BRIEVEN, DRUKWERKEN, ENZ.			
a. Binnenlandsch verkeer.			
Aantal gefrankeerde brieven . . .	2 206 784	2 253 170	2 482 327
„ ongefrankeerde brieven . .	319 912	289 997	292 315
„ dienstbrieven	811 921	876 757	906 450
	3 338 617	3 419 924	3 681 092
Aantal dagbladen en andere drukwerken	1 959 209	1 938 338	2 100 314
Aantal monsters en stalen van koopwaren	14 997	17 266	17 787
	1 974 206	1 955 604	2 118 101
Aantal aangeteekende stukken (reeds onder de vorige opgaven begrepen)	143 907	167 241	178 997
b. Buitenlandsch verkeer.			
Aantal ontvangen brieven	293 941	331 181	358 321
„ verzonden „	287 045	309 280	357 851
	580 986	640 461	716 172
Dagbladen en andere drukwerken (gewigt in K.G.) . (Ontvangen en verzonden te zamen.)	58 865	63 428	74 963
Aantal monsters en stalen van koopwaren . . . . . . (Ontvangen en verzonden te zamen.)	16 549	16 031	11 847
Aantal documenten (papiers d'affaires) . . . . . . (Ontvangen en verzonden te zamen.)	12	48	105
Aantal aangeteekende stukken (reeds onder de vorige opgaven begrepen) . . . . . (Ontvangen en verzonden te zamen.)	17 256	25 390	41 496
Aantal ontvangstbewijzen voor aangeteekende stukken . . (Ontvangen en verzonden te zamen.)	160	215	208
2°. POSTWISSELS.			
Aantal *binnenlandsche* postwissels. .	83 779	88 360	94 309
Aantal *buitenlandsche* postwissels uit Indie naar Europa	15 345	17 283	18 770
Aantal *buitenlandsche* postwissels „ Europa naar Indie	1 231	1 373	1 574
	16 576	18 656	20 344
3°. BRIEFKAARTEN.			
Aantal verkochte *binnenlandsche* enkele briefkaarten	294 465	349 914	448 741
Aantal verkochte *binnenlandsche* dubbele briefkaarten	31 243	27 680	19 478
Aantal verkochte *buitenlandsche* enkele briefkaarten	10 640	15 644	25 979
	336 348	393 238	494 198
4°. REBUTEN.			
Aantal brieven geadresseerd aan onbekenden of aan personen wier woonplaats niet was te vinden .	19 729	19 159	17 104
Aantal geweigerde, onafgehaalde poste-restante brieven en brieven geadresseerd aan personen die overleden of zonder achterlating van hun adres vertrokken waren . .	36 218	38 017	34 315
	55 947	57 176	51 419
5°. ONTVANGSTEN. *c*)			
Porten van ongefrankeerde en ontoereikend gefrankeerde stukken *d*).	f 61 230	f 59 967	
Regt op afgegeven binnen- en buitenlandsche postwissels	81 441	88 882	f 695 052
Verkochte frankeerzegels, briefkaarten en briefomslagen *d*)	485 420	515 390	
Passagegelden (wegens personenvervoer per brievenpostwagen) *e*) .	41 548	30 844	24 293
	f 669 639	f 695 083	f 719 345

a) De thans ingevulde cijfers over 1879 zijn ontleend aan verbeterde opgaven.

b) De cijfers over 1880 zijn nog van voorloopigen aard.

c) Namelijk de gewone ontvangsten der brievenposterij. De ontvangsten wegens opruiming van afgekeurd trekvee en materieel, wegens beboeting van het personeel en andere toevallige baten (waaronder ook de verkoopprijs van trekvee en materieel op postritten waarvan de bediening aan aannemers is opgedragen), zijn hieronder niet begrepen. Deze soort van ontvangsten leverde in 1878 f 16 811 en in 1879 f 32 482 op. Over 1880 is ter zake nog geen opgaaf ontvangen.

d) In vorige verslagen waren de geldswaardige bedragen der gebezigde *portzegels* bij die der verkochte *frankeerzegels*, enz. gevoegd; vermits de portzegels niet, zoo als de frankeerzegels, verkocht wor-

den, maar uitsluitend dienen ter aanwijzing van het port dat door de geadresseerden verschuldigd is wegens ongefrankeerde of ontoereikend gefrankeerde brieven die binnen den kring van hetzelfde postkantoor verzonden zijn (zie art. 2 van Indisch Staatsblad 1874 n°. 52), is het regelmatiger geacht de waarde der gebezigde portzegels te verantwoorden onder de geheven porten.

e) De vermindering in 1879 en 1880 is een gevolg van de intrekking van de gouvernements brievenpostwagens op sommige lijnen door overdragt van het vervoer aan particulieren (zie hooger). Ten deele is de mindere ontvangst ook toe te schrijven aan het toenemend verkeer met particuliere karretjes.

§ 3. *Paardenposterijen.*

Nadat reeds vroeger op eenige trajecten van de *gouvernements*-paardenposterij op Java de dienst bij contract aan particulieren was opgedragen, bleven blijkens Indisch Staatsblad 1879 n°. 314, te rekenen van 1 Januarij 1880, nog in eigen beheer bediend de lijnen Anjer-Batavia, Buitenzorg-Cheribon, Pekalongan-Rembang, Rembang-Soerabaija, alle langs den grooten postweg, zoomede eene lijn van Samarang over Oenarang en Ambarawa naar de grens van Kadoe. Ten gevolge van nieuwe uitbestedingen is met 1 Julij 1880 en 1 Januarij 1881 de dienst der bedoelde paardenposterij ook op de lijnen Pekalongan-Rembang en Rembang-Soerabaija aan particulieren overgedragen, terwijl bij het eind van 1880 het noodige werd voorbereid om op meerdere trajecten zoowel van de gouvernements-paardenposterij als van de *binnenlandsche* of zoogenaamde regents-paardenposterij insgelijks de tusschenkomst van aannemers te bezigen. Tusschen Probolinggo en Bezoeki kwam laatstbedoelde posterij met 1 Januarij 1880 in handen van een aannemer. De wegen waar op genoemd tijdstip de binnenlandsche paardenposterij niet was uitbesteed, vindt men genoemd in het reeds aangehaalde Indische Staatsblad 1879 n°. 314. In enkele residentien zijn sedert nieuwe lijnen ingesteld, waaromtrent nadere bijzonderheden ontbreken. Op de binnenwegen in Probolinggo is met 1 Januarij 1881 de dienst der binnenlandsche paardenposterij, zoowel op de bestaande als op eenige nieuwe trajecten, aan een aannemer opgedragen.

De niet uitbestede lijnen der beide paardenposterijen leverden in de laatste drie jaren de volgende uitkomsten op. (De cijfers over 1879 berusten op verbeterde, die over 1880 op voorloopige opgaven.)

JAREN.	Ontvangsten.			Aantal verstrekkingen.		
	Wegens verstrekkingen aan dienstreizigers. *a*)	Wegens verstrekkingen aan andere reizigers.	Te zamen.	Aan dienstreizigers.	Aan andere reizigers.	Te zamen.
	Gouvernements-paardenposterij.					
1878 . .	f 122 642	f 20 036	f 142 678	3 348	423	3 771
1879 *b*)	134 428	17 111	151 539	4 030	399	4 429
1880 *c*)	86 459	20 118	106 577	3 209	549	3 758
	Binnenlandsche paardenposterij.					
1878 . .	f 331 642	f 40 236	f 371 878	9 358	845	10 203
1879 . .	368 039	25 290	393 329	11 873	544	12 417
1880 *d*)	366 675	40 384	407 059	14 198	994	15 192

a) Dienstreizigers hebben het kosteloos gebruik der paardenposterijen. De in deze kolom uitgetrokken sommen zijn dus slechts als fictieve ontvangsten te beschouwen; zij stellen het bedrag voor, dat wegens dezelfde reizen door particulieren zou zijn betaald.

b) Onder de opgaven is niet begrepen het verkeer op de lijn Cheribon-Pekalongan, welker bediening sedert 1 Julij 1879 aan een aannemer is opgedragen.

c) Als boven, ook wat betreft de met 1 Julij 1880 uitbestede lijn Pekalongan-Rembang.

d) Onder de opgaven is niet begrepen het verkeer op de met 1 Januarij 1880 uitbestede lijn Probolinggo-Bezoeki.

§ 4. *Telegrafie.*

In het aantal telegraafkantoren (61 op Java en 18 op Sumatra), en in de lengte der telegraaflijnen (volgens nader ontvangen opgaven 5862^{02} K.M. met eene draadlengte van 7412^{63} K.M.) [1]) kwam in 1880 geen verandering. Voor 1881 is echter gerekend (zie blz. 135 hiervóór) op de oprigting van nog drie kantoren op Java, namelijk te Krawang, Bangil en Garoet. Op de beide eerstgenoemde plaatsen, in bestaande lijnen gelegen, werd de dienst reeds in April jl. geopend; voor de aansluiting met Garoet moet echter in het traject Bandong-Tjiamies over een afstand van 23 K.M. eene nieuwe lijn worden aangelegd. Ook de voorgenomen verlegging van een der kantoren in Palembang (Indisch Staatsblad 1880 n°. 202) zal eene wijziging in de lengte der lijnen te weeg brengen. Van de twee tijdelijke telegraafkantoren, bedoeld op blz. 135 hiervóór, bleef dat te Tjipannas ook in 1880 weder gesloten, terwijl dat te Lengkong eerst den 18den December geopend werd (den 30sten April jl. werd de dienst er weder opgeheven).

De kabel in straat Soenda brak den 28sten September 1880, op korten afstand van Anjer, ten gevolge van eene buitengewone omstandigheid, vermoedelijk door het slepen van een anker over den kabel. De telegrafische gemeenschap tusschen Java en Sumatra bleef dientengevolge tot 15 December gestremd, daar eerst den 10den dier maand over het herstellingsvaartuig der Engelsche telegraafmaatschappij kon worden beschikt. Zoolang de storing duurde, werden de telegrammen tusschen Anjer en Telok-Betong door een stoomschip overgebragt (eerst door de *Singkawang* van de gouvernementsmarine en later door een stoomvaartuig van de Bataviasche havenwerken). In Junij jl. openbaarde zich eene isolatiefout in den kabel, waarvan evenwel geen dadelijke storing van de gemeenschap was te duchten. De fout, veroorzaakt door een insect, dat eene opening in de getah-pertja-bekleeding had geboord, is eenige weken later hersteld geworden.

In de onderzeesche verbinding der Engelsche telegraafmaatschappij tusschen Batavia en Singapore deden zich gedurende 1880 zesmaal storingen voor, namelijk op 16/17 Januarij, 24-30 Januarij, 1-25 Julij, 19-31 October, 1-25 November en 11-23 December. De gemeenschap op de beide andere onderzeesche verbindingen welke genoemde maatschappij in Nederlandsch Indie exploiteert (Banjoewangi - Singapore en Banjoewangi - Port Darwin) werd niet verbroken.

Omtrent het verkeer van den Nederlandsch Indischen telegraafdienst gedurende 1880 en de twee voorafgegane jaren vindt men uitvoerige opgaven in bijlage EE hierachter. In 1880 nam het verkeer, vooral met het buitenland, weder toe. Daarentegen ging de opbrengst eenigszins achteruit, hetgeen ten opzigte van het *binnenlandsch* verkeer moet worden toegeschreven aan het meer in zwang komen van telegrammen in » overeengekomen taal ". (Zie Indisch Staatsblad 1880 n°. 26, art. 17). Wat het *buitenlandsch* verkeer betreft, vindt de vermindering van opbrengst hare verklaring in de met 1 Januarij 1880 tot stand gekomen verlaging (van f $0{,}12^{5}$ tot f $0{,}07^{5}$ per woord) van het transito-tarief (verg. het verslag van 1879 blz. 144/145, zoomede n°. 3485 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad). Een voorstel van de Indische Regering om ook in het binnenlandsch verkeer het woordtarief in te voeren, met inkrimping tevens van het aantal der afstandskringen (zie blz. 126 van het vorig verslag), is hier te lande in overweging.

Er wordt onderzocht in hoever ook in Indie bij den telegraafdienst een nuttig gebruik ware te maken van telefonen. Onlangs is ten behoeve van bedoelden diensttak eene kleine partij verbeterde toestellen uitgezonden, welke men wenschte te bezigen om van plaatsen, waar geen telegraafkantoor is gevestigd, met het naastbijgelegen kantoor in correspondentie te kunnen treden, hetgeen voor het onderhoud van de lijnen, vooral op Sumatra, van belang is.

[1]) Onder deze totalen zijn 103^{60} K.M. zeekabel begrepen. De landlijnen hebben eene lengte: op Java van 3760^{45} en op Sumatra van 1997^{97} K.M. met eene draadlengte van respectievelijk 5266^{66} en 2042^{37} K.M.

Eene eerste concessie voor de exploitatie van telefoonverbindingen door particulieren is onlangs (31 Julij jl.) door den Gouverneur-Generaal verleend aan twee aanvragers te Batavia. Voor den tijd van 25 jaren is hun, zonder eenig uitsluitend regt, vergunning verleend tot het aanleggen van telefoon-verbindingen te Batavia, Weltevreden, Tandjong Priok, Samarang en Soerabaija, en tusschen de drie eerstgenoemde plaatsen onderling, tegen jaarlijksche uitkeering aan het Gouvernement voor elke der drie hoofdplaatsen (voor Batavia met inbegrip van Weltevreden en Tandjong Priok) van 10 pct. der bruto-ontvangsten, mits het getal geabonneerden ter plaatse 50 of meer heeft bedragen. Deze uitkeering zal niet verschuldigd zijn wanneer het getal geabonneerden minder dan 25 is geweest, en bedraagt slechts 5 pct. als het tusschen 25 en 50 is gebleven. De plannen van aanleg en de telefoontoestellen vereischen de goedkeuring van de directie der burgerlijke openbare werken, en bij de uitvoering van de werken, voor zooveel de aanleg en het onderhoud plaats vinden langs, in en over de openbare wegen of wateren en in of over 's Gouvernements eigendommen, moeten de voorschriften en aanwijzingen worden opgevolgd van het gewestelijk bestuur. De telefoonverbindingen mogen alleen tot persoonlijk gebruik der geabonneerden dienen, zoodat mededeelingen van of aan die geabonneerden ten behoeve van derden uitdrukkelijk zijn verboden. De tarieven en voorwaarden behoeven de goedkeuring der Regering, welke ook bevoegd is om wanneer de winst der onderneming zeker maximum overschrijdt, na vijf jaren te bevelen dat de tarieven worden verlaagd tot zoodanig bedrag als billijk zal worden bevonden. De verbindingen tusschen de centraalkantoren en de lokalen der geabonneerden moeten onder den grond worden aangebragt. De directeur der burgerlijke openbare werken kan echter toestaan dat de centraalkantoren te Batavia, Weltevreden en Tandjong Priok tot wederopzeggens toe onderling worden verbonden door draden boven den grond. De drie laatstbedoelde kantoren en hunne onderlinge verbinding moeten gereed en in exploitatie zijn gebragt binnen twee jaren na den dag waarop de concessie aanvaard is (het kantoor te Batavia reeds binnen één jaar na dien dag), en de centraalkantoren te Soerabaija en Samarang respectievelijk binnen drie en vier jaren. Bij afloop van de concessie, of bij vervallenverklaring in de gevallen bij de concessie bepaald, is het Gouvernement bevoegd zich in het bezit te stellen van alle verbindingen, gebouwen, toestellen en verder materieel tot de onderneming behoorende tegen vergoeding van de waarde bij taxatie. Ook kan het Gouvernement de onderneming te allen tijde naasten tegen vergoeding van de te schatten waarde, mits van het voornemen daartoe drie maanden te voren aan de concessionarissen wordt kennis gegeven. Overigens is nog bepaald dat de Regering bevoegd is de exploitatie geheel of gedeeltelijk tijdelijk te schorsen, zonder deswege tot eenige vergoeding aan de concessionarissen of aan anderen gehouden te zijn.

Ten slotte volgt hier het gebruikelijk driejarig overzigt van het verkeer der gouvernements-telegrafen in Nederlandsch Indie.

	1878.			1879. a)			1880. b)		
	Telegrammen.		Opbrengst. c)	Telegrammen.		Opbrengst. c)	Telegrammen.		Opbrengst. c)
	Aantal.	Herleid tot *berigten* van 20 woorden.		Aantal.	Herleid tot *berigten* van 20 woorden.		Aantal.	Gezamenlijk aantal *woorden.* d)	
Binnenlandsche bijzondere berigten. . . .	291 318	343 698	f 421 986	307 514	361 152	f 446 367	309 633	?	f 425 231
Buitenlandsche berigten	42 499	31 957	61 512	51 779	35 612	66 727	58 118	697 497	e) 53 618
	333 817	375 655	f 483 498	359 293	396 764	f 513 094	367 751	?	f 478 849
Binnenlandsche regeringsberigten f) . . .	23 077	47 030	f 69 988	22 307	42 584	f 63 544	23 256	?	f 80 103
Totalen . . .	356 894	422 685	g)	381 600	439 348	g)	391 007	?	g)

a) De cijfers over 1879, die in het vorig verslag (blz. 127) nog niet met juistheid konden worden opgegeven, zijn thans verbeterd.

b) De cijfers over 1880 zijn van voorloopigen aard en zullen vermoedelijk later blijken eenige verandering te moeten ondergaan.

c) Voor het buitenlandsch verkeer wordt alleen de netto-opbrengst uitgetrokken. Van de bruto-ontvangsten ter zake van dat verkeer (in 1878 f 449 539, in 1879 f 503 119 en in 1880 f 491 325) werd als aandeel van andere staten en maatschappijen in die jaren respectievelijk uitbetaald f 388 027, f 436 392 en f 437 110.

d) Met betrekking tot het binnenlandsch verkeer zijn de opgaven over de eerste en over de tweede helft van 1880 niet eenvormig. Van daar dat deze kolom gedeeltelijk oningevuld moet blijven. Over het eerste semester is namelijk de opgaaf die betrekking heeft tot het aantal overgeseinde woorden, nog op de vroegere wijze aangeduid door herleiding van het getal overgebragte berigten tot telegrammen van 20 woorden, terwijl daarentegen over het tweede semester is vermeld uit hoeveel woorden de telegrammen gezamenlijk bestonden. Uit de evenbedoelde herleiding volgt dat de in het eerste halfjaar 1880 in het binnenlandsch verkeer overgebragte 155 374 bijzondere en 14 387 regeringstelegrammen uitmaakten 178 588 en 24 211 berigten van 20 woorden. Gedurende het tweede halfjaar werden in het binnenlandsch verkeer overgebragt 154 259 bijzondere en 8869 regeringstelegrammen, die te zamen uitmaakten 3 150 300 en 420 000 woorden of gemiddeld respectievelijk 20.42 en 47.36 woorden per telegram.

e) Volgens noot c zou hier gelezen moeten worden f 54 215. Het verschil vindt men in de Indische opgaven niet toegelicht.

f) Hieronder zijn niet begrepen de diensttelegrammen (zoogenaamde „dienst- en post-nota's"), waaromtrent zie bijlage EE. De opbrengst der regeringstelegrammen is te beschouwen als fictief.

g) De opbrengst wordt hier oningevuld gelaten, als zijnde voor een gedeelte (ter zake van de binnenlandsche regeringstelegrammen) fictief.

M. Departement van financien.

I. Financien.

§ 1. *Begrooting.*

a. Begrootingswetten.

Begrooting van 1881.

De wetten van 9 December 1880, houdende vaststelling der begrooting van Nederlandsch Indie voor 1881, werden in Nederland afgekondigd den 17den December 1880 (Nederlandsch Staatsblad n°. 228 t/m 231), in Indie den 3den Januarij 1881 (Indisch Staatsblad n°. 2 t/m 5).

De Koninklijke besluiten van 16 December 1880 n°. 21 en 22, houdende splitsing in artikelen van de beide hoofdstukken der begrooting van uitgaven, werden opgenomen in n°. 6 en 7 van het Indisch Staatsblad van 1881.

De begrootingswetten voor 1881 ramen de ontvangsten en uitgaven als volgt:

Middelen in Nederland.	f	49 282 677	
» » Indie . .		93 319 877	
			f 142 602 554
Uitgaven in Nederland.	f	24 886 872	
» » Indie . .		119 784 288	
			144 671 160
Nadeelig verschil .			f 2 068 606

Bij art. 2 der wet, houdende aanwijzing van de in Nederland te ontvangen middelen, werd weder bepaald, dat in het tekort wordt voorzien door middel van eene geldleening, krachtens eene nader vast te stellen wet aan te gaan.

De bijdragen van Nederlandsch Indie aan de middelen tot dekking van 's Rijks uitgaven zijn, even als op de drie voorgaande begrootingen, voor memorie uitgetrokken.

Boven het cijfer van het IIde hoofdstuk der begrooting van uitgaven is tot dusver (bij ordonnancie van 28 Januarij 1881, Indisch Staatsblad n°. 35,) een crediet geopend van f 200 000, ter bestrijding van de uitgaven voor de beteugeling der veeziekte.

Ten laste van de sommen voor onvoorziene uitgaven in gemeld hoofdstuk uitgetrokken, zijn bij de wet van 28 Junij 1881 (Nederlandsch Staatsblad n°. 119) credieten toegestaan ten bedrage van f 14 010,42⁵, tot voldoening van onverevend gebleven vorderingen over afgesloten dienstjaren.

Begrooting van 1878.

Aan de mededeelingen in 't vorig verslag gedaan omtrent de in deze begrooting gebragte wijzigingen en omtrent hare vermoedelijke uitkomsten, is alleen nog toe te voegen dat de dáár vermelde credieten, ten gezamenlijken bedrage van f 11 020 513, bekrachtigd werden bij de wet van 9 December 1880 (Nederlandsch Staatsblad n°. 226, Indisch Staatsblad 1881 n°. 60).

De wijzigingen door den Gouverneur-Generaal, onder nadere goedkeuring des Konings, gebragt in het besluit houdende splitsing in artikelen van hoofdstuk II der begrooting van uitgaven, werden goedgekeurd bij Koninklijk besluit van 7 Januarij 1881 n°. 9 (Indisch Staatsblad n°. 69).

Begrooting van 1879.

Bij de wet van 30 December 1880 (Nederlandsch Staatsblad n°. 256) zijn een viertal posten van het Iste hoofdstuk der begrooting van uitgaven verhoogd met f 335 500, terwijl daarentegen een andere post met gelijk bedrag is verminderd.

Het crediet van f 500 000 ter verdere voorziening in de uitgaven tot beteugeling van de veeziekte, vermeld op blz. 128 van het vorig verslag, is bekrachtigd bij de wet van 9 December 1880 (Nederlandsch Staatsblad n°. 227, Indisch Staatsblad 1881 n°. 61).

Voorts zijn bij de wet van 26 Julij 1881 (Nederlandsch Staatsblad n°. 141), — behalve de twee credieten, te zamen groot f 171 300, tot bestrijding van de buitengewone uitgaven voor de zeemagt in de wateren van Atjeh, waarvan eveneens in het vorig verslag melding werd gemaakt, — bekrachtigd de credieten, tot een gezamenlijk bedrag van f 7 240 200, welke in de maand December 1880 nog aan de begrooting van 1879 zijn toegevoegd, te weten bij ordonnancie van:

20 December 1880 (Indisch Staatsblad n°. 225)	f	1 486 000
23 » » (» » » 232)		351 450
29 » » (» » » 236)		224 000
30 » » (» » » 237)		4 150 000
30 » » (» » » 238)		88 750
30 » » (» » » 239)		336 000
30 » » (» » » 240)		604 000

Deze laatste verhoogingen strekten voornamelijk ter aanvulling van een nog ongedekt tekort op den post wegens kosten der bezetting van Atjeh, en ter verdere voorziening in de uitgaven tot bestrijding der veeziekte. Voor beide onderwerpen is de begrooting van 1879 in 't geheel verhoogd (in rond cijfer) met respectievelijk f 3 900 000 en f 2 950 000, en daar bovendien in genoemd jaar voor den inkoop van koffij, in verband met den buitengewoon grooten oogst, nagenoeg f $5^1/_4$ millioen meer werd besteed dan geraamd, zal de dienst vermoedelijk een te kort opleveren van f 12 131 658. Hadden de genoemde buitengewone omstandigheden zich niet voorgedaan, dan zou het dienstjaar 1879 nagenoeg zonder tekort zijn gesloten, niettegenstaande bij de vaststelling van de begrooting op een tekort van f 8 706 587 gerekend werd.

Begrooting van 1880.

Het in 't vorig verslag (blz. 127) vermeld crediet van f 100 000, geopend ter verdere bestrijding van de uitgaven tot beteugeling van de veeziekte, is bekrachtigd bij de wet van 9 December 1880 (Nederlandsch Staatsblad n°. 225, Indisch Staatsblad 1881 n°. 62). Voor hetzelfde doel is bij ordonnancie van 20 Junij 1881 (Indisch Staatsblad n°. 145) een tweede crediet geopend ten bedrage van f 3 900 000.

b. Begrootingsrekeningen.

Volgens de tot dusver aan de Staten-Generaal, onder dagteekening van 8 September 1880 en 5 Julij 1881 aangeboden vijf ontwerpen van wet ter vaststelling van de saldo's der algemeene rekening van ontvangsten en uitgaven voor Nederlandsch Indie over elk der dienstjaren 1867 t/m 1871 (Gedrukte stukken der Tweede Kamer; zitting 1880-1881 — **6** en **171**), hebben gemelde diensten de volgende uitkomsten opgeleverd.

	1867.	1868.	1869.	1870.	1871.
Ontvangsten in Nederland.	f 65 243 192	f 55 260 867	f 53 973 653	f 58 158 838	f 61 509 526
„ „ Indie	57 368 590	59 972 778	61 653 624	65 365 879	74 021 443
	a) 14 926 052				
Totaal der ontvangsten	f 137 537 834	f 115 233 645	f 115 627 277	f 123 524 717	f 135 530 969
Uitgaven in Nederland behalve de bijdrage aan de rijksmiddelen.	f 17 413 425	f 20 197 405	f 18 146 866	f 18 818 634	f 19 643 474
Uitgaven in Indie.	78 141 502	77 412 891	83 534 517	86 838 527	85 893 258
Totaal der uitgaven (behalve de bijdrage) . .	f 95 554 927	f 97 610 296	f 101 681 383	f 105 657 161	f 105 536 732
Voordeelig verschil	f 41 982 907	f 17 623 349	f 13 945 894	f 17 867 556	f 29 994 237
Af: hetgeen in de rekening in uitgaaf is gebragt als bijdrage aan de rijksmiddelen	14 856 335	10 771 359	10 000 000	10 107 749	10 299 287
Voordeelig saldo der rekening nog bij de wet vast te stellen *b*)	f 27 126 572	f 6 851 990	f 3 945 894	f 7 759 807	f 19 694 950

a) Bedrag der op 1 Januarij 1868 in 's lands kassen in Indie voorhanden saldo's behoorende tot dienstjaren aan 1867 voorafgaande.
b) Over deze saldo's, gezamenlijk bedragende f 65 379 213. is reeds vroeger voor een groot deel (f 53 447 190) bij de wet beschikt.

De *Indische* rekening over 1872, waaromtrent de Algemeene Rekenkamer in Nederlandsch Indie in Januarij 1880 verslag uitbragt, is bij het Departement van Kolonien in onderzoek. De aanbieding aan de Staten-Generaal van de *algemeene* rekening over genoemd dienstjaar moest nog worden uitgesteld, daar ten aanzien van sommige posten der Indische rekening van het Indisch Bestuur nadere inlichtingen zijn moeten worden gevraagd. Over het jaar 1873 is de (herziene) Indische rekening thans bij de Rekenkamer in Nederlandsch Indie in onderzoek (verg. blz. 65 hiervóór).

§ 2. *Landskassen.*

De behoorlijke voorziening van de Indische kassen eischte in het afgeloopen jaar veel zorg, doordien de saldo's in de kassen op Java en Madura bijna voortdurend betrekkelijk klein waren. Ondanks gebrek aan geld bij die kassen zijn echter in 1880 geene klagten vernomen.

Het gebruikelijk overzigt van de in 's lands kassen aanwezige betaalmiddelen bij het eind van elke maand van het afgeloopen jaar, is thans in eene der bijlagen opgenomen, en wel in bijlage FF. Daaruit blijkt dat de maandelijksche kas-saldo's in 1880 het laagst waren op 31 Julij, namelijk in rond cijfer f 14 370 000, en het hoogst op 31 December, namelijk f 22 248 000, ongerekend op laatstgenoemden datum nog f 858 000 aan » niet ingewisselde assignatien". Het genoemde bedrag van f 22 248 000, dat op den laatsten dag van het jaar aanwezig was, bestond voor f 5 789 000 uit bankpapier, voor f 14 386 000 uit zilvergeld (waaronder f 791 000 aan pasmunt), en voor f 2 073 000 uit koperen munt. De saldo's van 31 Julij bestonden voor f 2 982 000 uit bankpapier, voor f 9 918 000 uit zilver- en voor f 1 470 000 uit kopergeld. Onder de zilveren specie bevond zich toen f 440 000 aan pasmunt.

De aanvullingen die 's lands geldvoorraad in Indie in 1880 onderging door specie-aanvoer uit Nederland en door verkoop van wissels op het Departement van Kolonien, een en ander ten bedrage van f 3 000 000 en f 22 013 985, zijn reeds in 't vorig verslag opgegeven. In den loop van Augustus 1880 bleek verdere aanvulling van de kassen noodig. De Indische Regering nam toen, tegen onderpand van producten, bij de Javasche Bank in drie partijen f 1 millioen op, en in het begin van September nog f ½ millioen, welke sommen, met de verschenen rente à 2½ pct. ten beloope van f 7770,83, deels nog in laatstgenoemde maand, deels in het laatste trimester, werden afgelost. In December werd nog eene specie-aanvulling uit Nederland ontvangen van 170 000 Mexicaansche dollars, vertegenwoordigende — volgens den koers van f 2,25 waarvoor deze muntsoort ingevolge Indisch Staatsblad 1880 n°. 145 bij 's lands kassen wordt verhandeld — eene waarde van f 382 500. (De partij had werkelijk gekost f 388 010,80[5], waaronder f 3827,80[5] wegens assurantie, courtage, vracht en kleine onkosten.) Voorts werd door het Indisch Bestuur gedurende 1880 in hier te lande betaalbare wissels eene som van f 47 862 gekweten aan reederijen voor den overvoer van suppletietroepen. (In de reeds verloopen maanden van 1881 werden voor gelijk doel wissels afgegeven tot een bedrag van f 50 782.)

In het zoogenaamd Indisch tekort voor den dienst van 1881, in 't laatst van 1880 geraamd op f 28 millioen, is uitsluitend door wisseltrekking voorzien, daar de stand van de koloniale kas hier te lande de aanschaffing van specie in eenigszins belangrijke hoeveelheid niet toeliet. Uit de hierachter gevoegde bijlage FF blijkt, dat met deze wisselafgifte begonnen werd in 't laatst van December, en dat in de sedert om de veertien dagen gehouden inschrijvingen tot en met Augustus jl. een bedrag verkregen werd van f 27 933 204 Indisch Courant, waarvan f 8 260 295 tegen den limitekoers (101 pct.), en het overige tegen koersen die voor den lande gunstiger waren. Slechts eene der inschrijvingen van Maart en de beide van Junij leverden niet het gevraagde bedrag op, daar van de aangeboden f 2, f 1½ en f 1½ millioen beneden of tegen den limitekoers slechts kon geplaatst worden voor een bedrag van f 1 654 442, f 1 058 564 en f 673 638. De bedongen koersen voor al de 18 inschrijvingen te zamen waren als volgt:

Koersen.	Indisch Courant.	Ned. Courant.
100 pct.	f 405 800	f 405 800,00
100.2 „	75 000	75 150,00
100.3 „	126 000	126 378,00
100.4 „	904 930	908 549,73
100.5 „	567 525	570 362,62[5]
100.6 „	1 285 770	1 293 484,62
100.7 „	1 169 703	1 177 890,92
100.8 „	3 911 941	3 943 236,54
100.9 „	11 226 240	11 327 276,16
101 „	8 260 295	8 342 897,95
	f 27 933 204	f 28 171 026,54[5]

Gemiddeld à 100^{851} pct.

De hooger genoemde som van f 22 013 985 werd verkregen tegen een gemiddelden koers van 100^{768} pct.

§ 3. *Verkoop van producten.*

Veilingen. Omtrent den afloop van elke der in 1880 gehouden veilingen van gouvernementsproducten worden bijzonderheden aangetroffen in hoofdstuk O van dit verslag. Voor zooveel de veilingen hier te lande aangaat, vindt men verdere berekeningen in bijlage GG hierachter. De totale opbrengst der laatstbedoelde veilingen beliep f 49 986 336. Volgens de verantwoordingstukken der Nederlandsche Handelmaatschappij, aan welke de producten (koffij, tin en kinabast) geconsigneerd worden, beliepen de onkosten op den aanvoer en verkoop gevallen f 4 704 515, als: kosten van aflading in Indie f 222 616, zee-assurantie (over eene verzekerde waarde van f 20 903 581) f 588 674, kosten van zeevervoer f 1 701 504, registratieregt f 341 754, makelaars-courtage f 483 019, commissieloon der Handelmaatschappij f 979 543, pakhuishuur, veilingskosten, kassiersloon, wetenschappelijke bemoeijingen, enz. f 387 405.

Bevrachtingen. In bijlage HH vindt men als gewoonlijk een overzigt van de verschillende ladingen gouvernementsproducten die sedert 1 Januarij van het verstreken tot 1 Julij van het loopende jaar op Java en in Menado door stoom- en zeilschepen ten vervoer herwaarts zijn ingenomen. Ten vervolge op het overzigt over de jaren 1877 t/m 1879 op blz. 130 van het vorig verslag, strekt de onderstaande opgaaf over het jaar 1880.

STOOM- OF ZEILSCHEPEN.	Aantal reizen		Afgeladen hoeveelheid (in pikols):				Percentsgewijze verhouding tot het totaal der afgeladen hoeveelheden.
	onder Nederlandsche vlag.	onder vreemde vlag.	koffij.	tin.	kinabast.	te zamen.	
Stoomschepen aan welke retourbelading is verzekerd	26	„	178 349	36 111	729	215 189	21.24
Andere stoomschepen	5	3	26 803	16 601	„	43 404	4.28
Zeilschepen	47	„	730 144	24 606	„	754 750	74.48
	81		935 296	77 318	729	1 013 343	100

Van Menado werden in 1880 in twee ladingen 10 727 pikols afgehaald tegen f 75 en f 77,50 per last. De overige hierboven vermelde hoeveelheden werden alle van Java verscheept, terwijl de vracht bedroeg, mede per last, voor koffij: in stoomschepen f 85 à f 97,50, in zeilschepen f 45 à f 65; voor tin: in stoomschepen f 20 à f 40, in zeilschepen f 11,25 à f 16,25; en voor kinabast, uitsluitend in stoomschepen, f 80.

In December 1880 zijn twee maatregelen genomen in het belang van het veilig vervoer en de betere uitlevering van de gouvernements ladingen. Vooreerst is bepaald dat geen gouvernements bevrachtingen meer zouden worden gegeven aan zeilschepen welke niet een zwart certificaat van zeewaardigheid A[1], A[2] of B[1] van de Nederlandsche vereeniging van assuradeuren kunnen overleggen. In de tweede plaats is in de charterpartijen eene bepaling opgenomen, die de gezagvoerders verpligt om, wanneer hunne schepen voor ten minste $^3/_4$ met koffij of rijst (of met beide artikelen te zamen) beladen worden, in de laadruimte volgens eene aangegeven methode ventilatie-middelen aan te brengen. Door deze voorzorg zal, naar men hoopt, kunnen worden verhoed dat gouvernementskoffij met zoogenaamde stikschade wordt uitgeleverd.

Tot eerstbedoelden maatregel werd aanleiding gevonden in een besluit van assuradeuren, om voortaan alleen in verzekering te nemen de bevrachtingen in schepen welke van een der bovenbedoelde zwarte certificaten waren voorzien, en niet hetgeen afgeladen was in bodems welke door de commissie uit de genoemde vereeniging zoowel in hare registers als in hare wekelijksche opgaven met de hooger genoemde letters *in rood* waren vermeld, waardoor werd te kennen gegeven dat die schepen wel is waar de vereischten niet misten om voor de groote vaart te worden geklassificeerd, maar toch door bouw en inrigting geacht moesten worden niet volkomen geschikt te zijn voor den overvoer van zware ladingen, zoo als in den regel van Java verscheept worden. Met het oog hierop is de Regering er toe moeten overgaan om bij de inschrijvingen voor den overvoer van gouvernementsproducten niet alleen laatstbedoelde schepen niet meer toe te laten, maar ook de zoodanige van mededinging uit te sluiten die enkel voorzien zijn van certificaten van Lloyd of Veritas (verg. het verslag van 1871 blz. 135, noot 1).

Tegen dien maatregel in het algemeen, en tegen de wijze waarop in den laatsten tijd de expertise door de Nederlandsche vereeniging van assuradeuren is uitgeoefend, zijn bij de Regering klagten ingebragt door de permanente commissie uit de Amsterdamsche reederijen en door den boekhouder van het schip *Zwerver*; maar na naauwgezette overweging hunner bezwaren is hun te kennen gegeven: dat de regel om alleen de schepen welke een voldoend certificaat hebben verkregen, tot de gouvernements bevrachtingen toe te laten in het algemeen moet worden gehandhaafd, doch dat het wenschelijk kan zijn om nu en dan de expertises, die van wege de Nederlandsche vereeniging van assuradeuren verrigt worden, te toetsen aan het oordeel van andere deskundigen, en dat de Regering zich daarom voorbehoudt in bijzondere gevallen, wanneer belanghebbenden zich verongelijkt achten omdat hun een certificaat A[1], A[2] of B[1] zwart, en dientengevolge ook eene gouvernementsbevrachting is geweigerd, en zij ernstige gronden voor hun beklag aanvoeren, naar de zeewaardigheid hunner schepen, met hun goedvinden en op hunne kosten, een nader onderzoek te doen instellen door één of meer ingenieurs der marine. Van die beschikking is door de Nederlandsche Handelmaatschappij mededeeling gedaan aan assuradeuren te Amsterdam en Rotterdam, die zich bereid hebben verklaard om in de bovenomschreven gevallen zich aan de uitspraak der ingenieurs van de marine te gedragen, mits (zoo als trouwens in de bedoeling lag) het nader onderzoek geschiede ter plaatse waar een der voornoemde certificaten geweigerd is, hetzij hier te lande, hetzij in Indie.

Assurantie. De regel bleef gehandhaafd dat de verzekering tegen zeegevaar van de herwaarts over te voeren gouvernementsproducten beperkt wordt tot dat deel der lading, hetwelk in zeilschepen eene waarde van f 500 000 en in stoomschepen eene waarde van f 600 000 te boven gaat. Volgens de tot 9 September 1881 van de Nederlandsche Handelmaatschappij ingekomen berigten was sedert 9 September 1880 (zie vorig verslag blz. 131) de gestelde grens overschreden bij den afscheep van 24 ladingen in zeilschepen en van 7 ladingen in stoomschepen. Het dientengevolge verzekerd bedrag liep over eene waarde van f 11 409 500 en f 1 008 000 of te zamen f 12 417 500. De opgaven over de voorafgegane twaalf maanden hadden, volgens nader ingekomen gegevens, betrekking tot eene waarde van f 27 349 000 in 54 zeilschepen en van f 2 595 000 in 11 stoomschepen. De premien van assurantie beliepen in beide tijdvakken bij overvoer van Java: in zeilschepen, voor koffij en kinabast $2^{15}/_{16}$ pct., voor tin $1^{7}/_{16}$ pct.; in stoomschepen respectievelijk $1^{15}/_{16}$ en $1^{3}/_{16}$ pct.

§ 4. *Andere bronnen van inkomst.*

A. Verpachte middelen.

Opiumpacht.

Achter de bijlagen van dit verslag is eene kaart gevoegd van den Indischen archipel, waarop onder anderen de toestand met betrekking tot het opium-monopolie is aangegeven. Men vindt daarop ook de streken aangeduid, waar geen opium mag ingevoerd of gesleten worden (de zoogenaamde verboden kringen).

1°. Java en Madura.

Pachtregeling. Het reglement op de opiumpacht (Indisch Staatsblad 1874 n°. 228, gewijzigd bij de Indische Staatsbladen van 1876 n°. 51 en 214, en 1879 n°. 262,) bleef in het afgeloopen jaar onveranderd. De laatstgenoemde ordonnancie van Indisch Staatsblad 1879 n°. 262 had, gelijk in het vorig verslag (blz. 131) vermeld is, even als de ordonnancie van Indisch Staatsblad 1877 n°. 24 welke zij verving, de strekking om de straffen, gesteld op een aantal overtredingen van het reglement, te verligten, opdat die overtredingen, in het belang van eene spoedige beregting, voor den politieregter zouden kunnen worden vervolgd. Het onderzoek omtrent de werking van deze ordonnancie zal waarschijnlijk in 1881 afloopen, zoodat eerlang zal worden beslist of zij kan worden bestendigd.

Daar de pachtovereenkomsten met den aanvang van 1881 eindigden, moesten in den loop van 1880 in alle gewesten van Java en Madura nieuwe verpachtingen plaats hebben. Van de bij Indisch Staatsblad 1880 n°. 142 vastgestelde voorwaarden is in het vorig verslag (blz. 131) reeds een overzigt gegeven.

Uitkomsten der verpachtingen. De nieuwe verpachtingen werden gehouden in de laatste dagen van Augustus en in het begin van September 1880. Even als bij vroegere verpachtingen, gaven de gegadigden ook nu weder bijna algemeen de voorkeur aan een driejarigen termijn. Voor den termijn van één jaar werden ten aanzien van de meeste pachtperceelen geene of slechts zeer lage aanbiedingen gedaan. Alleen wat Tagal betreft werd voor den éénjarigen termijn meer geboden dan voor den driejarigen, maar toch nog belangrijk minder dan voor de loopende pacht betaald werd. Ook de geboden hoogste sommen, voor den driejarigen termijn, bleven in een tiental andere gewesten beneden de sommen waarvoor laatstelijk de pacht was afgestaan. Voor enkele perceelen evenwel was de uitslag zeer gunstig; zoo werden voor Soerabaija en Kediri, waar de pachtsom bij de verpachting voor 1878–80 reeds belangrijk gestegen was, weder hoogere sommen geboden. Ook voor Madioen werd een bijzonder hoog bod verkregen.

Ten aanzien van de 11 perceelen waarvoor de uitkomst ongunstig was, bleek het noodig tot eene herverpachting over te gaan. Waar geene sporen van zamenspanning tusschen de belanghebbenden waren ontdekt, namelijk in Cheribon, Tagal, Probolinggo en Banjoewangi, werd eene herverpachting op de gewone wijze, d. i. bij opbod, beproefd. Eene bevredigende uitkomst werd echter ook nu niet verkregen. Alleen voor Banjoewangi werd een bod gedaan dat iets hooger was dan de pachtsom van de voorgaande jaren. Voor Tagal moest genoegen worden genomen met een bod voor het jaar 1881 alléén, ten bedrage van f 433 320, terwijl in elk der jaren 1879 en 1880 aan

pacht f 456 120 werd ontvangen. Voor Cheribon en Probolinggo werd tot eene nieuwe herverpachting besloten, die nu, op den voet van de ordonnancie van 13 October 1880 (Indisch Staatsblad n°. 190), bij inschrijving werd gehouden, even als de herverpachting voor de perceelen Bagelen, Banjoemas, Soerakarta, Djokjokarta, Japara, Rembang en Pasoeroean, waarvoor bij de eerste verpachting mede geen aannemelijke aanbiedingen waren gedaan. De verpachting voor den driejarigen termijn van de perceelen Bagelen en Soerakarta bragt thans belangrijk meer op dan bij de eerste verpachting; de geboden pachtsommen waren nu zelfs hooger dan die voor den termijn 1878/80. Hetzelfde was het geval ten aanzien van den éénjarigen termijn voor Cheribon en Djokjokarta. Wat Cheribon betreft, kon echter van dat bod geen gebruik gemaakt worden, omdat de hoogste inschrijver geen voldoende soliditeit bezat. Daar van eene nadere herverpachting geen betere uitkomst te verwachten was, werd de pacht van dat perceel gegund aan den hoogsten inschrijver voor drie jaren, hoewel zijn bod minder bedroeg dan de pachtsom over 1878/80. In Japara was de uitslag, vermoedelijk ten gevolge van door den laatsten pachter geleden verliezen, zeer ongunstig; het bod voor één jaar bedroeg nog geen 60 pct., dat voor drie jaren slechts ruim de helft van de vorige pachtsom. Daar onderhandsche pogingen tot verkrijging van een hooger bod mislukten en eene nadere herverpachting geen gunstiger uitkomst beloofde, werd de pacht voor één jaar aan den hoogsten inschrijver toegewezen. Voor Rembang, Probolinggo en Banjoemas moest met de aanbiedingen voor den termijn van drie jaren, hoewel mede lager dan de pachtsommen van den vorigen termijn, genoegen worden genomen. De herverpachting mislukte voor Pasoeroean geheel. Daar het bleek dat de oorzaak te zoeken was in de omstandigheid dat de gegadigden voor dit perceel met de nieuwe wijze van verpachting, bij inschrijving, nog niet vertrouwd waren, werd besloten tot eene nadere herverpachting bij opbod. Hoewel ook deze herverpachting niet gunstig afliep en de hoogste aanbieding nog bleef beneden die welke bij de eerste verpachting was gedaan, moest toch met de uitkomst der laatste herverpachting genoegen worden genomen.

Op geheel Java en Madura is de pacht thans voor drie jaren afgestaan, met uitzondering van de perceelen Tagal, Japara en Djokjokarta. Bij Indisch Staatsblad 1881 n°. 163 is bepaald dat de verpachting van het regt tot verkoop van opium gedurende 1882 of gedurende 1882 en 1883 in deze drie perceelen zal plaats hebben op dezelfde voorwaarden welke voor de in 1880 gehouden verpachtingen waren vastgesteld bij de ordonnancie van 5 Augustus 1880 (Indisch Staatsblad n°. 142). Er wordt dus gezorgd dat de pachttermijn voor al de 20 perceelen [1]) van Java en Madura tegen den aanvang van 1884 zal zijn afgeloopen. De pachtsommen voor 1881 bedragen nu te zamen f 10 666 464 [2]), dat is f 423 192 meer dan over 1880. De vermoedelijke winst op de in 1881 te verstrekken opium wordt daarentegen, wat de Levantsche betreft, tot een veel lager bedrag berekend dan sedert eenige jaren het geval was, op grond van de aanmerkelijk hoogere prijzen die voor de uitzendingen in het najaar van 1880 en de eerste maanden van 1881 zijn moeten worden besteed. Dientengevolge wordt gerekend dat de prijs van verstrekking dit jaar slechts eene winst zal overlaten van f 6,20 per katti Levantsche opium, tegen f 16,50 in 1880, terwijl voor de Bengaalsche, die mede iets duurder is geworden, het voordeelig verschil, dat in 1880 eveneens f 16,50 bedroeg, voor 1881 geschat wordt op f 15,15 per katti. In verband met een en ander wordt de vermoedelijke winst, bij eene verstrekking van de toegestane hoeveelheid tot het volle bedrag (176 580 katti's tegen 163 620 in 1880), berekend op f 1 943 256, dat is f 756 474 minder dan de voor laatstgenoemd jaar geraamde som. De geheele opbrengst der opiumpacht op Java en Madura (de pachtsom en de winst op de opium te zamen genomen) wordt dus voor 1881 geschat op f 12 609 720 dat is f 333 282 minder dan voor 1880.

Eene berekening van de geldelijke uitkomsten der pacht voor elk perceel, zoowel over 1880 als over 1881, wordt aangetroffen in bijlage JJ.

In Junij jl. is, met medewerking van de weeskamer te Soerabaija als curatrice in het faillissement van den pachter, de overeenkomst betreffende de pacht op Madura bij notarieele acte ontbonden verklaard. Dientengevolge is, bij eene nieuwe verpachting (Indisch Staatsblad 1881 n°. 167), te rekenen van 1 September 1881 de pacht tot het einde van 1883 in andere handen overgegaan tegen eene pachtsom van f 10 400 's maands, zijnde f 2210 's maands minder dan bij het verbroken contract was bedongen. Met deze wijziging is in de bovenbedoelde opgaven nog geen rekening gehouden.

Verstrekkingen. Terwijl in de jaren 1878, 1879 en 1880 de hoeveelheid opium, waarop de pachters konden aanspraak maken, telkens 163 620 katti's beliep, werd hun in elk dier jaren uit 's lands voorraad achtereenvolgens slechts verstrekt eene hoeveelheid van 159 179, 158 461 en 142 933, te zamen dus 460 573 katti's, of gemiddeld 153 524 katti's 's jaars. Bij het einde van 1880 werd daarvan overgehouden en aan het Gouvernement terug geleverd eene hoeveelheid van 6533 katti's [3]). Het verbruik van wettige opium heeft dus in bedoelde drie jaren bedragen 454 040, dat is gemiddeld 151 347 katti's per jaar, of 12 273 katti's minder dan het voor elk der genoemde jaren toegestane maximum.

In 8 van de 21 perceelen namen de pachters in 1880 de volle toegestane hoeveelheid; in 13 perceelen bleven hunne aanvragen beneden het maximum, en wel voor de bedragen (uitgedrukt in katti's en mata's van $^{1}/_{1600}$ katti), vermeld in het volgende overzigt, dat gelijke opgaven over 1878 en 1879 bevat:

	1878.	1879.	1880.
Bantam-Batavia-Krawang . . .	2000^{275}	1500^{80}	„
Pekalongan	500	„	1000
Samarang	„	„	1885^{1420}
Japara	„	1500	5750
Rembang	„	„	5400
Soerabaija.	„	„	1500^{885}
Pasoeroean	31^{800}	903^{200}	2750
Probolinggo	197^{288}	82^{751}	423
Bezoeki	500	106^{1400}	312^{800}
Banjoewangi.	10	60	35
Kadoe	„	„	800
Kediri	„	1001^{1015}	2071^{154}
Pamakassan-Sumanap.	0^{1100}	4^{400}	21^{1200}
Madura-Sampang	1200^{1200}	„	600
	4440^{463}	5158^{646}	$20\,686^{659}$

De pachter van Japara, die in de eerste vier maanden van het jaar de volle hoeveelheid en in de vijfde maand een derde gedeelte daarvan nam, vroeg daarna geen opium meer aan, volgens zijn beweren, wegens buitengewoon gering debiet. Zelfs weigerde hij de ontvangst van aangehaalde opium, tot aanneming waarvan hij verpligt was, doch die in mindering komt van het hem te verstrekken maximum. Nadat reeds met geregtelijke maatregelen tegen dien pachter een aanvang was gemaakt, werd de aangehaalde opium, die inmiddels tot eene hoeveelheid van ruim 20 pikols gestegen was, in December 1880 afgegeven aan den pachter voor den volgenden termijn, die zich bereid had verklaard ze in ontvangst te nemen tegen dezelfde waarde waarvoor zijn voorganger ze had behooren aan te nemen. Een gelijk geval, hoewel op minder groote schaal, deed zich voor ten aanzien van het perceel Rembang, dat in dezelfde handen was als Japara.

Blijkens vorige verslagen waren er in 1878 en 1879 sommige pachters die voor den verderen duur van hun pachttermijn wijziging verlangden in de verhouding tusschen de te verstrekken hoeveelheden Levantsche en Bengaalsche opium. De toegestane wijzigingen zijn tot het einde van den pachttermijn gehandhaafd gebleven. De verhouding tusschen de beide soorten, gelijk zij ten gevolge van die wijzigingen in de jaren 1878, 1879 en 1880 heeft gegolden, zoowel ten opzigte van de toegestane als

[1]) In 1878/80 telde men 21 perceelen omdat de pacht op Madura toen in 2 perceelen was gesplitst, die voor 1881/83 vereenigd zijn afgestaan.

[2]) De pachtsom voor de Balische landschappen Boeleleng en Djembrana, ten bedrage van f 151 212, is onder bovenvermeld bedrag niet begrepen. (Hoeveel de pacht aldaar opbragt in de jaren 1876 t/m 1880 vindt men vermeld op blz. 80 hiervóór.)

[3]) In het perceel Tagal, dat eens voor één jaar en later voor twee jaren werd afgestaan, werd bij het einde van den eersten termijn geen opium overgehouden.

van de werkelijk verstrekte hoeveelheden, kan blijken uit het volgende overzigt.

SOORT DER OPIUM.	Hoeveelheden als maximum toegestaan (in katti's): bij de verpachting.	volgens later bewilligde wijzigingen: 1878.	1879.	1880.	Verstrekte hoeveelheden (in katti's): 1878.	1879.	1880.
Levantsche..	75 780	72 430	71 480	69 330	70 324	68 051	62 426
Bengaalsche.	87 840	91 190	92 140	94 290	88 855	90 410	80 507
Te zamen...	163 620	163 620	163 620	163 620	159 179	158 461	142 933

Voor elk pachtperceel in het bijzonder zijn de verstrekkingen over 1880 opgegeven in bijlage JJ, en uit dat overzigt blijkt tevens welke verhouding tusschen de beide opiumsoorten door de nieuwe pachters verlangd werden. In het geheel zijn de maxima-verstrekkingen voor 1881 bepaald op 81 780 katti's Levantsche en 94 800 katti's Bengaalsche opium.

In 1880 werden uit Nederland in Indie ontvangen 373 kisten (pikols van 100 katti's of 61,76 K.G.) Levantsche opium, welke (met inbegrip van het transport naar Batavia) gemiddeld f 1576,50 per kist gekost hebben. Van de bedoelde partijen werden 323 kisten aangebragt in de maanden Januarij t/m Augustus, en deze opium diende geheel of nagenoeg geheel voor de verstrekkingen van 1880. De prijzen daarvan liepen uiteen van f 1400 tot f 1480 per kist. Dooreengenomen was per kist betaald geworden f 1449,75 of met inbegrip van p. m. f 22,50, wegens kosten op de verpakking en verzending vallende, f 1472,25. De overige 50 kisten, aangebragt in December, en voor de verstrekkingen van 1881 bestemd, konden slechts worden verkregen tegen gemiddeld f 2225,94 per kist en kwamen dus, met inbegrip van de verdere kosten, op f 2248,44 te staan. Regtstreeks uit Smyrna werden in de laatste drie maanden des jaars in Indie aangebragt 100 kisten Levantsche opium, waarvan de kosten, met inbegrip van vracht enz., kwamen te staan op gemiddeld f 2179 per kist. De Bengaalsche opium werd weder in Indie geleverd door de factorij der Nederlandsche Handelmaatschappij, en wel ditmaal tot eene hoeveelheid van 950 kisten tegen gemiddeld f 1495 per kist. De 591 kisten Levantsche en 900 kisten Bengaalsche opium, waarmede 's lands voorraad in 1879 was aangevuld geworden, waren gemiddeld te staan gekomen op f 1331,64 en f 1333,04 per kist.

Even als in vorige verslagen volgt hier eene berekening van hetgeen de verstrekte opium den pachters der verschillende perceelen in 1880 heeft gekost, alsmede eene opgaaf van de gemiddelde prijzen waarvoor de opium gedurende de jaren 1879 en 1880 door hen zou zijn gesleten, en eene op die prijzen gegronde berekening van hetgeen elke katti gemiddeld den pachters zou hebben opgebragt. In het vorig verslag (blz. 132) werd reeds opgemerkt dat laatstbedoelde berekening slechts eene betrekkelijke waarde heeft en dat voor de juistheid niet kan worden ingestaan. Let men er op dat bij de berekening van hetgeen de opium per katti aan de pachters heeft gekost, alleen de pachtsom en de prijs der opium in aanmerking zijn gebragt, zoodat de exploitatiekosten (de gebouwen en het personeel der pacht, de onkosten der bereiding enz.) niet in de berekening zijn opgenomen, dan moet het bevreemden dat de door de pachters verkregen gemiddelde opbrengst volgens de gemaakte berekeningen in verscheidene pachtperceelen voor 1880 en ook voor voorgaande jaren geheel ontoereikend zou zijn om zelfs het bovenbedoeld minimum van kosten te dekken. Deze omstandigheid doet ernstigen twijfel rijzen niet alleen omtrent de waarde der berekening van de gemiddelde opbrengst, maar ook omtrent de opgegeven gemiddelde verkoopprijzen. Er zal een onderzoek worden ingesteld omtrent de wijze waarop de bewuste opgaven worden verkregen en gecontroleerd. De gegevens, zoo als zij ontvangen zijn, volgen hieronder.

PACHTPERCEELEN. — (De gewesten Bantam, Batavia en Krawang maken te zamen één perceel uit.)	Verstrekte hoeveelheden ruwe opium (in katti's) gedurende 1880.	Bedrag van den pachtschat over 1880, zonder bijberekening van den prijs der opium.	Wegens pachtsom en inkoopprijs (deze laatste à f 30 per katti) is de in 1880 verstrekte ruwe opium den pachters te staan gekomen per katti op: a)	Gemiddelde opbrengst door de pachters gedurende 1880 verkregen van 1 katti ruwe opium, ongeveer gelijkstaande aan 1/2 katti (8 thails) bereide opium.	Gemiddelde verkoopprijzen van bereide opium (1 thail bereide = 2 thails ruwe opium). 1879. Per thail (1/16 katti).	1879. Per matta (1/100 thail).	1880. Per thail (1/16 katti).	1880. Per matta (1/100 thail).
Bantam	720			f 125,00	f 13,50	f 0,30	f 14,00	f 0,27
Batavia	7 200	f 685 200	f 111,57	192,00	15,00	0,30^5	16,00	0,32
Krawang	480			180,00	16,00	0,32^5	16,00	0,32
Cheribon	2 400	163 200	98,00	90,16	8,64^5	0,14	10,00	0,15
Tagal	6 000	456 120	106,02	107,88	16,00	0,15	11,09	0,13^5
Pekalongan	5 000	342 600	*98,52	64,00	15,00	0,15	11,00	0,15
Samarang	22 114$^{180}/_{1600}$	1 212 000	*84,80^5	97,60	12,20	0,12	12,20	0,12
Japara	3 250	312 000	*126,00	42,15	10,00	0,12^5	8,00	0,10
Rembang	9 600	495 720	*81,63^5	55,73	8,00	0,10^5	8,50	0,10
Soerabaija	20 099$^{715}/_{1600}$	949 200	*77,22^5	80,00	11,00	0,15	12,00	0,15
Pasoeroean	3 250	415 200	*157,75^5	164,00	12,00	0,12	20,16	0,21
Probolinggo	2 577	170 400	*96,12^5	114,00	10,00	0,12	11,00	0,13
Bezoeki	1 487$^{800}/_{1600}$	91 200	*91,31	76,00	10,00	0,20	10,00	0,17^5
Banjoewangi	385	12 132	*61,51	64,00	8,00	0,20	8,00	0,08
Banjoemas	3 600	231 000	94,16^5	148,00	12,50	0,22^5	13,00	0,24
Bagelen	3 000	189 600	93,20	141,39	13,05^5	b) 0,23	12,85	0,22^5
Kadoe	4 600	444 120	*126,55	100,00	13,32	0,13	14,00	0,08^5
Djokjokarta	6 000	564 120	124,02	168,00	12,50	0,20	12,50	0,20
Soerakarta	15 000	960 000	94,00	85,92	11,25	0,11	10,74	0,13
Madioen	10 800	828 000	106,66	140,94	10,00	0,20	10,00	0,12
Kediri	11 792$^{446}/_{1600}$	1 596 000	*158,53	143,92	12,00	0,20	16,00	0,20
Pamakassan-Sumanap	578$^{400}/_{1600}$	35 340	*91,11^5	54,65	6,50	0,11	9,00	0,10^5
Madura-Sampang	3 000	90 120	*60,04	66,70	11,00	0,12^5	11,00	0,12^5
	142 933$^{941}/_{1600}$	f 10 243 272						

a) De met een * gemerkte sommen betreffen pachtperceelen waar de verstrekkingen beneden het maximum zijn gebleven. Uit de opgaaf in het verslag van 1879 (blz. 151) kan blijken hoeveel de opium aldaar aan de pachters (wegens pachtsom en inkoopprijs) gemiddeld zou hebben gekost indien zij de volle hoeveelheid genomen hadden waarop zij regt hadden.

b) Verbeterde opgaaf.

Aanzuivering der pachtpenningen. Gedurende 1880 was aan pachtsom over December 1879 tot en met November 1880 te ontvangen f 10 243 272. Betaald werd aan pachtsom en aan boeten wegens te late betaling, met inbegrip van de betalingen in mindering van den achterstand over vorige jaren, eene som van f 10 471 376,81[5], tegen f 10 256 827,30 in 1879. Bij het einde van het jaar bleef over 1880 slechts een geringe achterstand over, die in de eerste maanden van 1881 bijna geheel werd aangezuiverd. Alleen tegen den pachter van Pasoeroean was toen nog eene geregtelijke vervolging aanhangig, ter zake van een gedeelte der betalingen over November en December 1880. De in 't vorig verslag (blz. 133) bedoelde achterstand op de pacht van Cheribon over 1879 werd met goed gevolg geregtelijk ingevorderd. Blijkens vorige verslagen had het Gouvernement ook nog tweeërlei vorderingen ter zake van de pacht in Soerakarta, namelijk over 1871 en 1875. Alleen over eerstgemeld jaar kwam in 1880 nog eene som van f 17 880,01[5] binnen, welke werd afgedragen door de weeskamer te Samarang als belast met de vereffening der boedels van personen die in den achterstand betrokken waren. Overigens werden in het afgeloopen jaar nog maatregelen genomen tot invordering van het laatste gedeelte groot f 6062,63 van een ouden achterstand, over 1869, wegens de pacht in Probolinggo.

Sluikhandel. Uit het volgend overzigt blijken de uitkomsten van de tegen den sluikhandel genomen maatregelen over 1880, vergeleken met 1879.

GEWESTEN.	1879. *a*)							1880.						
	Getal aanhalingen.			Aangehaalde hoeveelheden. *b*)				Getal aanhalingen.			Aangehaalde hoeveelheden. *b*)			
	Ruwe opium.	Bereide opium.	Totaal.	Katti's.	Thails.	Tji's.	Matta's.	Ruwe opium.	Bereide opium.	Totaal.	Katti's.	Thails.	Tji's.	Matta's.
Bantam	1	1	2	1	14	4	„	„	3	3	„	2	8	„
Batavia	1	228	229	546	10	5	5	„	127	127	879	5	8	2 4/10
Krawang	„	8	8	„	5	8	5	„	19	19	92	3	3	6
Preanger regentschappen	2	10	12	„	4	7	5 1/2	2	10	12	2	6	8	1
Cheribon	„	55	55	662	4	7	7 1/2	„	74	74	13	11	9	4
Tagal	„	113	113	107	11	„	2	„	85	85	256	5	1	8
Pekalongan	„	75	75	167	3	5	„	„	85	85	60	10	5	6
Samarang	52	722	774	2 648	9	4	1	81	1 023	1 104	2 495	10	1	3
Japara	36	890	926	3 337	12	4	„	9	408	417	3 587	9	8	1
Rembang	31	995	1026	2 723	10	3	2	21	719	740	1 566	„	2	8 1/2
Soerabaija	2	284	286	3 456	11	3	„	„	293	293	1 201	12	9	8
Pasoeroean	„	125	125	44	10	5	2	„	57	57	30	6	6	„
Probolinggo	2	180	182	49	6	6	7 1/2	1	122	123	105	6	4	2
Bezoeki	*c*) 1	*c*) 94	*c*) 94	63	14	„	5	3	73	76	35	15	3	4
Banjoewangi	„	8	8	3	6	6	„	„	6	6	„	10	1	2 1/2
Banjoemas	„	45	45	4	9	4	8	„	34	34	3	16	8	5
Bagelen	„	144	144	9	2	7	2	„	124	124	5	14	1	4
Kadoe	1	92	93	23	7	„	2 1/2	1	36	37	19	2	4	5
Djokjokarta	*d*) 105	*d*) 107	*d*) 209	25	3	6	7	*e*) 153	*c*) 220	*e*) 352	18	14	4	8 1/2
Soerakarta	*f*) 931	*f*) 1059	*f*) 1949	388	4	5	6 1/2	*g*) 834	*g*) 783	*g*) 1 585	289	2	9	4 1/4
Madioen	110	136	246	107	10	5	9	29	156	185	126	15	2	2
Kediri	„	358	358	248	15	3	1 3/4	„	268	268	8	14	3	8
Madura	„	130	130	22	9	5	7	„	95	95	97	„	9	„
Totaal	1 275	5 859	7 089	*h*) 14 644	*h*) 7	*h*) „	*h*) 6 1/4	1 134	4 820	5 901	*i*) 10 898	*i*) 7	*i*) 5	*i*) 3 3/20

a) Sommige cijfers van het vorig verslag zijn verbeterd.

b) Waar bereide opium is aangehaald, is de hoeveelheid herleid tot ruwe.

c) Eene aanhaling had plaats waarbij te gelijk met ruwe ook bereide opium werd in beslag genomen.

d) Van de 209 aanhalingen hadden er 3 plaats als bedoeld onder *c*.

e) Als boven van de 352 aanhalingen 21.

f) Als boven van de 1949 aanhalingen 41.

g) Als boven van de 1585 aanhalingen 32.

h) Van deze hoeveelheden werden in ruwen staat aangehaald 2800 katti's, 7 thails, 9 tji's en 3 matta's.

i) Van deze hoeveelheden werden in ruwen staat aangehaald 1555 katti's, 9 thails, 3 tji's en 3 matta's.

Zoowel het aantal aanhalingen als de hoeveelheid aangehaalde opium waren dus in het afgeloopen jaar belangrijk minder dan in 1879. Hieruit mag echter niet worden afgeleid dat de sluikhandel zou zijn afgenomen. Integendeel

is het noodig gebleken in sommige gewesten op nieuw buitengewone maatregelen tegen het euvel te nemen. De uitbreiding van den smokkelhandel gedurende 1880 wordt vooral geweten aan het streven der smokkelaars om bij het naderend einde van den pachttermijn den pachters zooveel mogelijk afbreuk te doen, met het doel om de waarde der pacht te doen dalen en deze voor den volgenden termijn tegen lageren prijs magtig te worden. In de gewesten Samarang, Japara en Rembang, waar de opium-overtredingen in den regel het veelvuldigst voorkomen, wordt de smokkelhandel vooral gedreven door vaartuigen, die zich iets verder van de kust ophouden dan de bij Indisch Staatsblad 1879 n°. 224 bepaalde grens van 3 Engelsche zeemijlen (verg. het verslag van 1879 blz. 154), en aldaar opium afleveren, welke op afgifte van bons aan den wal verkocht is. Een Chinees, die wegens zoodanige handeling voor den raad van justitie te Samarang heeft teregtgestaan, werd vrijgesproken op grond dat de handeling buiten het bereik der strafwet zou vallen.

Ter bestrijding van den verboden aanvoer van opium uit zee werden in den oostmoesson van 1880 de kusten van Samarang, Japara en Rembang door een gouvernements-stoomschip bewaakt, en werden voor de beide eerstgenoemde gewesten nog twee recherche-schoeners aangewezen, terwijl met hetzelfde doel twee adviesbooten, één voor Samarang en één voor Rembang, werden beschikbaar gesteld. Deze maatregelen worden in den oostmoesson van dit jaar herhaald. (Het ter bewaking van de noordelijke kust van Midden-Java aangewezen stoomschip zal nu en dan ook de wateren tusschen Java en Madura bekruisen ten einde de daar vaak voorkomende zeediefstallen zooveel mogelijk afbreuk te doen.)

In Rembang, waar 8 Europesche en 12 inlandsche ambtenaren tijdelijk in dienst zijn uitsluitend voor het opsporen van opium-overtredingen, kregen deze laatsten, die den rang hebben van mantri-politie, in 1880 ieder een politie-oppasser te hunner beschikking. Het toezigt op de Chinezen in dit gewest, vooral op diegenen die als sluikers bekend stonden, werd zooveel mogelijk verscherpt. In Cheribon, Tagal en Kediri werd mede afzonderlijk personeel aangesteld voor het tegengaan van den sluikhandel, namelijk in elk der beide eerstgenoemde gewesten een Europeesch ambtenaar, en in Kediri 3 Europesche ambtenaren en 3 mantri's. In vier andere gewesten zijn voor hetzelfde doel mede uitsluitend werkzaam 5 verificateurs van den gewonen recherchedienst en 19 andere Europesche ambtenaren, als: in Samarang 1 verificateur en 9 anderen, in Japara 1 verificateur en 8 anderen, in Soerabaija 3 verificateurs, en in Batavia 2 andere Europesche ambtenaren. In de meeste der genoemde gewesten is de bevoegdheid tot het opsporen van opium-overtredingen ook aan de controleurs bij het binnenlandsch bestuur toegekend. Was zulks tot dusver alleen het geval in Samarang, Japara en Rembang, zoomede in de contrôle-afdeelingen Modjokerto en Sidoardjo (Soerabaija) en Kertosono (Kediri), in Augustus 1880 is die opdragt uitgestrekt tot alle controleurs in Kediri, en wat Tagal betreft, tot de controleurs van Tagal, Pamalang en Brebes.

Het voornemen bestaat om alle ambtenaren van den dienst der in- en uitvoerregten en accijnsen, wier werkkring zulks toelaat, met het opsporen van opium-overtredingen te belasten. Aangaande het gebruik dat gemaakt wordt van de fondsen, die, zoo als gewoonlijk, weder ter beschikking van verschillende hoofden van gewestelijk bestuur werden gesteld, voornamelijk tot uitkeering van belooningen aan spionnen, worden steeds gunstige berigten ontvangen. In Batavia verminderde het *getal* aanhalingen belangrijk. Als reden daarvan voert de resident aan dat de opium in vele gevallen niet bij de verbruikers, doch bij de clandestiene verkoopers werd in beslag genomen, hetgeen bevestigd werd door de aanzienlijke vermeerdering van de aangehaalde *hoeveelheid*. Bij twee gelegenheden legde men in dat gewest de hand op 67 en 287 katti's bereide opium. Ook in de residentien Tagal, Japara, Madioen, Madura en Probolinggo ging eene vermeerdering van de aangehaalde hoeveelheid met vermindering van het getal aanhalingen gepaard. Het omgekeerde had plaats in de gewesten Cheribon, Pekalongan, Samarang, Djokjokarta en Soerabaija. In Krawang vermeerderde zoowel het getal aanhalingen als de aangehaalde hoeveelheid; in Rembang, Kadoe, Soerakarta, Kediri, Pasoeroean en Bezoeki daarentegen ondergingen beide vermindering.

Terwijl men in Rembang van de zijde des pachters weinig, en in Probolinggo in het geheel geene medewerking verkreeg, vond het bestuur bij het tegengaan van den sluikhandel veel steun bij de pachters in Cheribon, Tagal, Banjoemas, Soerabaija en vooral in Soerakarta. In Japara had de pachter gedurende 1878 en 1879 zeer veel bijgedragen tot bestrijding van de smokkelaars. Hij had o. a. een groot aantal djoekons (inlandsche vaartuigen) met opvarenden en een paar stoombarkassen ter beschikking van het bestuur gesteld, doch hij ging daarmede in 1880 niet voort op grond van beweerde verliezen. Niettemin hadden vele aanhalingen plaats op aanwijzingen zijner spionnen, die dikwijls onder belofte van geheimhouding door de handlangers der sluikers waren ingelicht.

Het meerendeel der overtreders bestond in Batavia, Banjoemas en Kadoe uit Chinezen; daarentegen werd in Tagal, Pekalongan, Samarang, Rembang, Bagelen, Soerakarta, Kediri, Probolinggo en op Madura het grootste aantal smokkelaars aangetroffen onder de inlanders, die evenwel in vele gevallen slechts de handlangers van Chinezen waren. In Soerakarta werden 2 aanhalingen gedaan bij Europeanen. Ook in Japara werd een Europeaan betrapt.

Verboden kringen. [1]) In de districten Tengger en Kandangan der residentie Pobolinggo en op het eiland Bawean (residentie Soerabaija) zijn in 1880 geen overtredingen van de bepalingen houdende verbod van invoer, verkoop en bezit van opium, aan het licht gekomen. In de verboden kringen van Bantam, Batavia, Banjoemas, Cheribon en Bagelen werden overtredingen van weinig beteekenis geconstateerd. Over het algemeen werkten de bepalingen ten aanzien van de verboden kringen gunstig; alleen in de Preanger regentschappen, waar de inlandsche bevolking geen opium schuift, moest buitengewoon scherp toezigt worden gehouden ten gevolge van de vestiging in dat gewest van vele Chinezen uit Batavia en Buitenzorg, en wegens de aanwezigheid van veel werkvolk voor den spoorweg-aanleg, alsmede van inlandsche militairen voor de bewaking van de pagger-cordons tegen de uitbreiding van de veeziekte. In dit gewest werden, even als in 1879, 12 aanhalingen gedaan; de hoeveelheid aangehaalde opium bedroeg $2^1/_2$ katti, tegen $^1/_4$ katti in 1879.

2°. Buitenbezittingen.

In de gewesten Sumatra's Westkust, Benkoelen, Palembang en Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, waar de regeling van de opiumpacht in hoofdzaak overeenkomt met die voor Java en Madura, werden tegen het laatst van 1880 nieuwe verpachtingen gehouden, en wel tweeledig: voor één jaar en voor drie jaren. De voorwaarden (Indisch Staatsblad 1880 n°. 177 en 188) waren nagenoeg gelijk aan die welke voor de met 31 December 1880 afloopende pachttermijnen gegolden hadden. De regeling voor Palembang hield verband met de reeds op blz. 13 hiervóór vermelde overeenkomst met het inlandsch bestuur van Djambi, waarbij de sultan en zijne rijksgrooten, tegen eene schadeloosstelling van f 4000 's jaars, zich verbonden hebben om in genoemd rijk geene andere dan gouvernements opium toe te laten. Het gebied van den pachter is nu uitgebreid (Indisch Staatsblad 1880 n°. 176) met de gouvernements nederzettingen in Djambi, ter hoofdplaats en te Moeara Saba, en het maximum der aan den pachter te verstrekken hoeveelheid is van 2400 tot op 2700 katti's 's jaars gebragt. Daarentegen werd het maximum voor de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo van 1440 tot 720 katti's 's jaars verminderd, terwijl voor Sumatra's Westkust en Benkoelen de toegestane maxima bepaald bleven op 9360 en 480 katti's 's jaars. De pacht, welke bij de vorige toewijzing ter Sumatra's Westkust, in Benkoelen en in Palembang voor drie jaren, doch in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo voor één jaar was afgestaan, werd nu in elk van deze vier gewesten voor drie jaren gegund, daar de aanbiedingen voor dat tijdvak veel gunstiger waren dan voor den éénjarigen termijn. Uit het volgend overzigt, waarin tevens, naar den op blz. 143 vermelden maatstaf,

[1]) Zie de kaart achter de bijlagen.

de vermoedelijke winst op de te verstrekken opium berekend is, kan het verschil blijken tusschen de voor den nieuwen pachttermijn bedongen jaarlijksche pachtsommen en die waarvoor de met 31 December 1880 afgeloopen pacht was afgestaan.

GEWESTEN.	1880.			1881.		
	Pachtsom.	Vermoedelijke winst op de toegestane maximum-hoeveelheid opium.	Te zamen.	Pachtsom.	Vermoedelijke winst op de toegestane maximum-hoeveelheid opium.	Te zamen.
Sumatra's Westkust	f107 400	f154 440	f261 840	f270 120	f104 214	f374 334
Benkoelen. . .	28 440	7 920	36 360	33 120	7 272	40 392
Palembang . .	132 060	39 600	171 660	140 040	40 905	180 945
Zuider- en Oosterafdeel. v. Borneo	22 560	23 760	46 320	21 720	9 834	31 554
	f290 460	f225 720	f516 180	f465 000	f162 225	f627 225

Even als hunne voorgangers tijdens den laatsten pachttermijn, wenschten ook de nieuw opgetreden pachters in Benkoelen en Palembang weder uitsluitend Bengaalsche opium te ontvangen, doch verlangden die ter Sumatra's Westkust en in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo dat van de hun toegestane maxima weder 4200 en 120 katti's uit Levantsche zou bestaan.

Hoeveel door de bedoelde pachters in de twee laatstverloopen jaren werkelijk genomen werd, kan blijken uit de volgende opgaaf.

GEWESTEN.	Verstrekte hoeveelheden opium (in katti's).					
	Levantsche.	Bengaalsche.	Te zamen.	Levantsche.	Bengaalsche.	Te zamen.
	1879.			1880.		
Sumatra's Westkust .	1700	3560$^1/_5$	5260$^1/_5$	3000	3260	6260
Benkoelen	„	275	275	„	425	425
Palembang.	„	2117	2117	„	2004	2004
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo . .	110	335	445	120	446	566
Te zamen. . .	1810	6287$^1/_5$	8097	3120	6135	9255
Aantal katti's als maximum toegestaan voor de vier gewesten te zamen	4320	9360	13 680	4320	9360	13 680

In de drie eerstgenoemde gewesten waren gedurende 1878 door de pachters aangevraagd 8993 katti's, en in 1879 en 1880, blijkens bovenstaande opgaaf, achtereenvolgens 7652$^1/_5$ en 8689 katti's. Van deze hoeveelheden werden bij het einde van den driejarigen pachttermijn ruim 682 [1]) katti's teruggeleverd, zoodat het verbruik van wettig verkregen opium heeft bedragen 24 652 of gemiddeld per jaar 8217 katti's. In de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, waar eerst in 1879 het Javasche pachtstelsel in werking trad, en de pacht voor 1879 en 1880 telkens voor één jaar was afgestaan, hield de pachter achtereenvolgens bijna 3 en ruim 5 katti's over.

Het getal verkoopplaatsen onderging bij de nieuwe verpachtingen alleen wijziging ter Sumatra's Westkust, waar het van 35 tot 33 werd verminderd [2]), en in Palembang, waar het van 12 op 14 werd gebragt. (Reeds in de laatste maanden van 1880 was den pachter in laatstgemeld gewest vergund de beide nieuwe verkoopplaatsen — te Djambi en Moeara Saba — te openen, en werd hem in verband daarmede eene verstrekking van 25 katti's 's maands meer toegestaan, waarvan hij echter geen gebruik maakte.)

Omtrent de verkoopprijzen wordt berigt dat in de gewesten Sumatra's Westkust, Benkoelen, Palembang (met uitzondering van Djambi) en Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo bereide opium verkrijgbaar was: per thail gemiddeld voor f 11, f 11,50, f 13 en f 10,80, en per matta ($^1/_{100}$ thail) gemiddeld voor f 0,11, f 0,1$4^5$, f 0,15 en f 0,12. Als laagste prijs wordt opgegeven: voor Sumatra's Westkust per thail f 6 en per matta f 0,06, voor Palembang f 9 en f 0,10, terwijl de hoogste prijzen in die beide gewesten respectievelijk beliepen per thail en per matta f 16 en f 0,16, en f 17 en f 0,20. Voor Djambi en Moeara Saba was de prijs per thail f 6 en f 0,08 per matta. In het perceel Tapanoli ter Sumatra's Westkust was bereide opium verkijgbaar gemiddeld voor f 7 per thail en voor f 0,08 per matta. Ter hoofdplaats Palembang werd bereide opium in geen kleinere hoeveelheid verkocht dan van 2$^1/_2$ matta; in de afdeeling Redjang en Lebong van hetzelfde gewest waren slechts hoeveelheden verkrijgbaar van 25 matta's. Ruwe opium werd alleen verkocht in enkele streken van Palembang en Benkoelen, en, voor zooveel Sumatra's Westkust betreft, in de Zuidelijke afdeeling van Padang te Baros en te Singkel. Alleen in Palembang werd zoodanige opium gesleten in mindere hoeveelheden dan van één thail; de prijs was daar gemiddeld f 6 per thail en f 0,0$6^5$ per matta. De thail ruwe opium gold in Benkoelen f 5,75 en in de bovengemelde streken van Sumatra's Westkust f 3,50.

Sluikhandel werd in de genoemde vier gewesten niet op groote schaal gedreven. Wel is waar hadden ter Sumatra's Westkust 13 aanhalingen plaats (waarvan 5 ter hoofdplaats, 4 in de afdeeling Painan, 3 in de Padangsche Bovenlanden en 1 te Baros in Tapanoli), tegen slechts 3 in 1879, doch deze vermeerdering kan worden toegeschreven aan grootere waakzaamheid en aan den steun dien de pachter aan het bestuur verleende bij het tegengaan van overtredingen. Streng toezigt werd gehouden op Chinezen die zonder bekend middel van bestaan rondreisden. De hoeveelheid aangehaalde opium bestond uit 12 katti's ruwe en 1$^1/_2$ katti bereide. In Benkoelen werden geen overtredingen ontdekt. In Palembang kwamen 6 aanhalingen voor, waarvan 5 ter hoofdplaats, te zamen van 6 katti's, en 1 in Rawas (afdeeling Tebing Tinggi) van 1$^1/_4$ katti. De inheemsche bevolking van Palembang maakt geen gebruik van opium, behalve in de Sindangstreken (afdeeling Tebing Tinggi) waar de hoofden zelven opiumschuivers zijn en weinig medewerken tot bestrijding van den smokkelhandel, in die streken gedreven. In de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo scheen de sluikhandel af te nemen. In drie der vijf afdeelingen van dit gewest werden 6 aanhalingen gedaan van ongeveer 26 thails te zamen (de hoeveelheden tot ruwe opium herleid), tegen 10 aanhalingen van 13 katti's in 1879.

Omtrent de opiumpacht in de overige buitenbezittingen is het volgende te vermelden.

Voor Atjeh, waar de bestaande pacht eerst met 1881 afloopt, en voor Banka, Billiton, en Sumatra's Oostkust (met uitzondering van het perceel Panei-Kotta Pinang-Bila), waar zij eerst met 1882 eindigt, behoefden in 't laatst van 1880 geen nieuwe verpachtingen te worden gehouden. Waar die wel werden gehouden, hadden ze voor het meerendeel een gunstigen uitslag, zoo als uit het volgende overzigt blijkt.

[1]) Hiervan, volgens de ontvangen opgaven, ruim 57 katti's door den pachter ter Sumatra's Westkust, bijna 1 katti door dien in Benkoelen en ruim 624 door dien in Palembang.

[2]) Deze vermindering had betrekking op de Padangsche Bovenlanden. In de ordonnancie van Indisch Staatsblad 1880 n°. 177 was de vermindering ten onregte toegepast op de Padangsche Benedenlanden, maar de ordonnancie van 11 October 1880 (Indisch Staatsblad n°. 188) herstelde die vergissing.

	Pachtsom 's jaars voor den afgeloopen pachttermijn.			Pachtsom 's jaars voor den nieuwen pachttermijn.		
Perceel Panei - Kotta Pinang - Bila in Sumatra's Oostkust .	voor	1880	f 4 080	voor	1881/83	f 5 124
Riouw	„	1878/80	267 600	„	„	366 600
Westerafdeeling van Borneo	„	1880	106 200	„	1881	91 200
Celebes en onderhoorigheden	„	„	103 650	„	„	106 900
Menado { Minahassa	„	„	12 070	„	„	6 120
Menado { Gorontalo.	„	„	2 406	„	„	2 436
Amboina { Hoofdplaats, en Kajeli op Boeroe . .	„	„	15 600	„	„	16 800
Amboina { Banda-eilanden.	„	1878/80	66 000	„	1881/83	60 600
Ternate	„	1880	7 800	„	1881	8 060
Timor.	„	„	1 200	„	„	2 160
			f 586 606			f 666 000

De pacht werd tweeledig, dat is voor één jaar en voor drie jaren, aangeboden in het perceel Panei-Kotta Pinang-Bila, in Riouw, in de Westerafdeeling van Borneo en op de Banda-eilanden. Voor één jaar werd in al deze streken in evenredigheid minder geboden dan voor den langeren termijn, maar in de Westerafdeeling van Borneo was toch ook het bod voor drie jaren (f 85 200 's jaars) niet geëvenredigd aan de uitkomst in de laatste drie jaren (1878 f 87 120, 1879 f 107 400 en 1880 f 106 200), vooral niet met het oog op de in 't vorig verslag (blz. 136) vermelde bepalingen van Junij 1879 (Indisch Staatsblad n°. 201), die geacht werden de pacht in waarde te zullen doen stijgen. Daar de oorzaak van het onvoldoende bod aan zamenspanning tusschen de gegadigden moest worden toegeschreven, werd tot herverpachting overgegaan. De toen verkregen hoogere aanbiedingen (f 91 200 voor één jaar en f 94 320 's jaars voor drie jaren) voldeden slechts gedeeltelijk aan de verwachting, hetgeen de Indische Regering deed besluiten de pacht alleen voor 1881 te gunnen, in de veronderstelling dat bij eene nieuwe aanbieding in 't laatst van 1881 de pacht tegen hare werkelijke waarde zou kunnen worden afgestaan. De zeer voordeelige pachtsom, die blijkens bovenstaande opgaaf in Riouw werd verkregen, was te danken aan de herleving van welvaart in die residentie en aan mededinging van Chinezen uit Singapore. In de Minahassa, waar de pacht trouwens geen groote waarde heeft, was de daling met ruim 49 pct. (van f 12 070 tot f 6120) een gevolg van de ter hoofdplaats aangerigte schade door een brand in het Chinesche kamp (verg. blz. 19 hiervóór).

Met betrekking tot de pacht voor het afgeloopen jaar in Amboina, namelijk ter hoofdplaats en te Kajeli op Boeroe, werd in het vorig verslag (blz. 136) vermeld dat zij in 't laatst van 1879 wegens de minderjarigheid van een der borgen niet aan den hoogsten bieder had kunnen worden toegewezen, en dat bij de dientengevolge noodig geworden herverpachting f 2520 minder dan het aanvankelijk verkregen hoogste bod was geboden. Het nadeelig verschil zou, ingevolge het reglement op de verpachtingen, door den bedoelden hoogsten bieder moeten worden vergoed. De Indische Regering heeft echter van die vordering afgezien, omdat sedert gebleken is dat de als borg afgewezen persoon bij de verpachting tot mededinging was toegelaten, op grond waarvan de hoogste bieder in den waan had verkeerd dat ook met de optreding van den minderjarige als borg genoegen zou worden genomen.

De aanzuivering van de pachtpenningen in de buitenbezittingen vond in 1880 geregeld plaats, behalve in de Minahassa, waar de pachter wegens de verliezen, door den voormelden brand veroorzaakt, in het laatst van het jaar niet aan zijne verpligtingen kon voldoen. Hij zal den achterstand bij gedeelten aanzuiveren en wel door compensatie van het bedrag zijner schuld met de gelden die hem als transportaannemer door het Gouvernement verschuldigd zijn.

De inkomsten die het Gouvernement aan de opiumpacht in de buitenbezittingen ontleent, met uitzondering van de Balische landschappen Boeleleng en Djembrana, waarover zie noot 2 op blz. 143, worden voor 1880 gesteld op f 2 629 805 (f 2 467 580 aan pachtsom en f 162 225 aan winst op de te verstrekken opium), of in 't geheel f 190 439 meer dan voor 1880 en f 253 212 meer dan voor 1879 was geraamd. Gewestelijke opgaven nopens genoemde drie jaren vindt men in bijlage KK hierachter.

Andere verpachte middelen.

De verpachtingen van de zoogenaamde kleine of gewone middelen op Java en Madura voor 1881 werden krachtens Indisch Staatsblad 1880 n°. 167 in October van het afgeloopen jaar gehouden op dezelfde voorwaarden als voor 1880. Het middel der houtbosschen in Krawang, hetwelk indertijd voor de jaren 1879, 1880 en 1881 tegelijk was afgestaan, en de pacht der vogelnestklippen in de afdeelingen Grissee en Sidajoe (residentie Soerabaija) waarvan de driejarige termijn eerst op 31 December 1882 ten einde loopt, behoefden thans natuurlijk niet verpacht te worden, evenmin als die pandhuizen welke reeds, tegelijk met de overschietende maanden van 1880, voor het jaar 1881 in pacht waren afgestaan (verg. vorig verslag blz. 139).

Ook in de voorwaarden betreffende de pachten der kleine middelen in de buitenbezittingen kwamen voor 1881 geene veranderingen, behalve in die betreffende de pacht der pandhuizen ter Sumatra's Oostkust; voor welke met 1 Januarij 1881 (Indisch Staatsblad 1880 n°. 17) de nieuwe bepalingen in werking traden die elders reeds in den loop van 1880 waren in toepassing gekomen (verg. vorig verslag blz. 139 noot 1). Overigens werd, ingevolge Indisch Staatsblad 1880 n°. 209, in Groot-Atjeh en op de daaronder behoorende eilanden eene nieuwe pacht ingevoerd, en wel, op den voet der voor Sumatra's Oostkust geldende bepalingen, de pacht van het regt tot het stoken en verkoopen van sterke dranken en het heffen van belasting bij den invoer van zoodanige dranken.

Over 't algemeen waren de uitkomsten der verpachtingen op Java en Madura vrij wel gelijk aan die voor 1880. Wanneer men de belangrijke rijzing (van f 162 240 tot f 213 720) uitzondert, die voor het middel der dobbelspelen in de residentie Batavia werd verkregen, dan blijven voor de overige gewesten slechts verschillen over beneden de f 10 500. In 10 van de 23 gewesten bleven de pachtsommen te zamen f 43 038 beneden die van 1880. De sterke vermindering die in Bantam viel waar te nemen, is toe te schrijven aan den ongunstigen toestand der bevolking ten gevolge van het heerschen van koortsen en van de veeziekte. In de overige 13 gewesten, met inbegrip van de residentie Batavia, werd te zamen f 98 182 meer verkregen dan voor het afgeloopen jaar.

In de buitenbezittingen liepen de uitkomsten voor 1881, vergeleken met 1880, meer uiteen. In de gewesten Sumatra's Westkust, Benkoelen, Palembang, Menado en Amboina ondergingen de pachtsommen eene vermindering, voor die 5 gewesten gezamenlijk ten bedrage van f 15 760, maar daarentegen werd in de overige gewesten te zamen f 188 533 meer verkregen dan voor 1880. De uitslag der verpachtingen in de residentie Riouw was bijzonder gunstig. Ten gevolge van dezelfde omstandigheden die aldaar de opiumpacht deden stijgen (zie hooger), klom er het pachtcijfer der kleine middelen van f 161 376 voor 1880 tot f 276 084 voor 1881. Ook in de residentie Sumatra's Oostkust was het verschil belangrijk; de opbrengst was aldaar f 312 720, tegen f 272 484 voor 1880. Verder bragten de pachten in de gewesten Celebes en Atjeh het meest tot de hoogere opbrengst bij; in Celebes werd namelijk f 14 410, en in Atjeh f 10 920 meer dan voor 1880 verkregen. In laatstgemeld gewest moet deze uitkomst alleen worden toegeschreven aan de hooger bedoelde invoering van de pacht der sterke dranken, die f 19 320 opbragt; de overige pachten verminderden er met ruim f 8000, een gevolg van de geleidelijke inkrimping van de troepenmagt (zie ook blz. 138 van het vorig verslag).

Uitvoerige vergelijkende opgaven over de jaren 1879, 1880 en 1881 voor elk gewest en elke pacht afzonderlijk vindt men in de bijlagen LL en MM. In die bijlagen en ook in de vooraf gegane opgaven is echter de straks afzonderlijk te bespreken pacht der pandhuizen, die eerst in den loop van 1880 en hier en daar eerst in 1881 is ingevoerd, buiten rekening gelaten.

Het volgende staatje bevat eene zamentrekking van de sommen waarvoor de zoogenaamde kleine middelen, met uitzondering van de pandjespacht, voor elk der jaren 1877 t/m 1881 werden afgestaan.

JAREN.	Java en Madura.	Buiten-bezittingen.	Totaal.
1877.	f a) 1 898 896,00	f b) 932 049,00	f 2 830 945,00
1878.	a) 1 869 778,00	b) 910 045,00	2 779 823,00
1879.	a) 1 924 459,30	b) 1 103 918,00	3 028 377,30
1880.	1 666 301,00	b) 1 060 261,00	2 726 562,00
1881.	1 721 445,00	c) 1 233 034,50	2 954 479,50

a) Hieronder ter zake van met 1 Januarij 1880 afgeschafte pachten (de pacht van het hoofdgeld der Chinezen in de residentie Batavia en die der neringbelasting onder inlanders en met hen gelijkgestelden in de afdeeling Stad en voorsteden aldaar) in 1877 f 181 320, in 1878 f 180 240 en in 1879 f 189 000.

b) In de opgaven op blz. 137 van het vorig verslag was de pandjespacht *wel* begrepen; van daar de verschillen met bovenstaande cijfers. De bedoelde pacht bestond in 1877—1880 alleen in Sumatra's Oostkust en werd eerst in den loop van 1880 op Java en Madura en in de meeste buitenbezittingen ingevoerd.

c) Hieronder wegens de nieuw ingevoerde pacht der sterke dranken in Atjeh f 19 320.

Niet overal werden de in pacht aangeboden middelen dadelijk afgestaan. Zoo werd de pacht van het slagten van rundvee, buffels en paarden in de residentie Batavia, waar men verwachtte dat de veeziekte weldra zou ophouden, driemaal aangeboden. De eerste verpachting (waarbij slechts f 2400 werd geboden of ongeveer $^1/_{12}$ van de pachtsom voor 1880) mislukte, omdat de voornaamste gegadigden, waaronder de pachter over 1880, eerst kwamen opdagen toen de voorloopige toewijzing reeds had plaats gehad. De tweede verpachting, toen het hoogste bod f 19 320 of f 10 320 minder dan de pachtsom voor 1880 bedroeg, mislukte mede, ditmaal wegens zamenspanning van de gegadigden. Daarop werd eene verpachting bij inschrijving beproefd, waartoe bij de ordonnancie van 2 December 1880 (Indisch Staatsblad n°. 210) de gelegenheid geopend werd. Zij had een gunstigen uitslag, want de pacht kon thans voor iets meer dan voor 1880, namelijk voor f 30 240 worden afgestaan. Ook in Soerakarta werd voor de rundslagt eene herverpachting gehouden, doch de uitkomst leverde weinig verschil op met het aanvankelijk verkregen hoogste bod, dat f 72 240 beliep. De pacht is afgestaan voor f 73 200, dat is f 6000 minder dan de pachtsom voor 1880.

In de residentie Soerabaija werd voor de afdeeling Grissee de pacht der dobbelspelen driemaal aangeboden, de laatste maal bij inschrijving krachtens de bovengenoemde ordonnancie van 2 December 1880. Desniettemin moest met eene lagere pachtsom dan voor 1880 genoegen worden genomen, ofschoon het laatst verkregen bod toch anderhalfmaal hooger was dan bij de eerste en tweede aanbieding. Met goed gevolg werd ook eene herverpachting gehouden voor het middel der tolbruggen en overvaarten in de residentie Batavia, waarvoor aanvankelijk nog geen $^2/_3$ van de pachtsom voor 1880 geboden was, doch bij de tweede aanbieding nagenoeg evenveel als voor genoemd jaar verkregen werd.

In Banjoemas werd voor twee middelen (rundslagt en overvaarten), waarvoor bij de openbare verpachting geringer pachtsommen werden geboden dan voor 1880 waren verkregen, aan eene onderhandsche toewijzing de voorkeur gegeven boven herverpachting. De twee pachten werden nu iets voordeeliger afgestaan, namelijk voor f 24 600 en f 8400. (Voor 1880 waren die sommen f 27 612 en f 8604.) Twee overvaarten in de Preanger regentschappen moesten op nieuw worden verpacht, omdat de hoogste bieder, ook na op den voet der bepalingen van het pachtreglement (Indisch Staatsblad 1853 n°. 86) in gebreke te zijn gesteld, niet wilde overgaan tot het sluiten van de pachtovereenkomst. Bij de tweede verpachting werd nagenoeg de helft minder geboden dan de eerste maal, welk verschil door de borgen van den eersten hoogsten bieder werd bijgepast. Even als in vorige jaren bleven in genoemd gewest en in Bantam eenige overvaarten onverpacht.

In de buitenbezittingen gelukten overal de verpachtingen aanstonds, behalve in het landschap Assahan (Sumatra's Oostkust), waar eene herverpachting moest plaats hebben, en in de afdeeling Tanah Laut (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo), waar de pacht der goudmijnen ondershands werd afgestaan. Ook moesten de overvaarten in de Lampongsche districten, even als in vorige jaren, wegens gemis aan gegadigden onverpacht blijven.

De pachtpenningen over 1880 werden, op enkele uitzonderingen na, geregeld aangezuiverd.

Door sommige pachters in West-Java werd vermindering van de pachtsommen over 1880 gevraagd, op grond dat zij schade geleden hadden ten gevolge van de genomen maatregelen tot stuiting van de veeziekte. Het daartoe strekkend verzoek van den pachter der rundslagt in Bantam werd ongegrond bevonden, maar aan de pachters van de varkenslagt in Batavia en van de houtbosschen in Krawang werd eenige vermindering van pacht toegestaan. Verder werd, voor in 1879 door dezelfde oorzaak geleden schade, aan de pachters van de rundslagt en van de varkenslagt in Batavia eenige vergoeding toegekend, evenals aan den pachter der rundslagt in Benkoelen wegens een in 1880 geleden gering verlies. Van de geregtelijke vervolging van een pachter in Bantam, ter zake zijner in 't vorig verslag (blz. 138) vermelde schuld van f 2466, is afgezien moeten worden omdat hij volstrekt geene middelen bleek te bezitten. De geregtelijke vervolging van den pachter eener overvaart in de Preanger regentschappen over 1879 leidde slechts tot de inning van omtsreeks de helft van zijn achterstand.

Ten slotte is nog te vermelden dat in den aanvang van 1881 door het Opperbestuur magtiging is verleend om op Billiton en in zoodanige andere buitenbezittingen waar de varkenspacht nog niet is ingevoerd en waar die pacht, naar het oordeel van de Indische Regering, niet op overwegende bezwaren zou afstuiten, het slagten van varkens en den verkoop van varkensvleesch te verpachten. Ten aanzien van Billiton zal reeds in 1882 tot de invoering dezer pacht worden overgegaan blijkens de ordonnancie van 3 Augustus 1881 (Indisch Staatsblad n°. 172). Zij is echter niet van toepassing op de mijnwerkers, voor zooveel deze geheel voor eigen verbruik in de mijnen slagten. Eene soortgelijke vrijstelling van de mijnwerkers bestaat aldaar ook ten aanzien van de arakpacht en de bedrijfsbelasting. De wenschelijkheid dat inmenging van de Regering of van pachters in de huishoudelijke zaken der Billiton-maatschappij worde vermeden, geeft aanleiding tot deze vrijstellingen.

De op 1 Julij 1880 in de meeste gewesten weder ingevoerde pacht van het regt tot het houden van pandhuizen (Indisch Staatsblad 1880 n°. 17) is reeds in 't vorig verslag uitvoerig besproken.

De uitlegging door de Indische Regering bij circulaire gegeven aan de bepaling van art. 13 der pachtregeling, volgens welk artikel de pachter de niet tijdig geloste panden om het halfjaar moet verkoopen (zie blz. 139 van het vorig verslag), is opgenomen in de hooger vermelde ordonnancie (Indisch Staatsblad 1880 n°. 167) betreffende de voorwaarden der voor 1881 te verpachten kleine middelen. Thans is dus in wettelijken vorm uitgemaakt dat het voorschrift slechts de bedoeling heeft den uitersten termijn aan te wijzen binnen welken de pachters verpligt zijn tot den openbaren verkoop van de niet geloste panden over te gaan.

Ter uitvoering, voor zooveel de residentie Sumatra's Oostkust aangaat, van de nieuwe bepalingen omtrent de pacht der pandhuizen, die aldaar met 1 Januarij 1881 de vroegere voorwaarden der pacht (Indisch Staatsblad 1875 n°. 236) vervingen, werden bij een besluit van 2 September 1880 (Indisch Staatsblad n°. 169) door den Gouverneur-Generaal vastgesteld zoowel de maxima der door de pandnemers in dat gewest te berekenen rente als de termijnen binnen welke aldaar de aflossing der panden moet geschieden. In beide opzigten werd de voor Atjeh, Palembang, Banka en Billiton vastgestelde regeling gevolgd.

Het getal der op Java en Madura in pacht uit te geven pandhuizen, dat aanvankelijk op 433 was bepaald, is sedert verminderd tot 383, omdat gebleken is dat op 50 der aangewezen plaatsen geene pandhuizen in het belang der bevolking noodig waren. Krachtens magtiging der Indische Regering heeft een der pachters (in Soerakarta) een pandhuis geopend boven het vastgestelde aantal, doch wordt op 22 van de aangewezen plaatsen (14 in Batavia en 8 in Bagelen) geen pandhuis gehouden. Voorts kon voor

6 plaatsen (3 in Bantam, 1 in Krawang, 1 in Cheribon en 1 in Soerabaija) de pacht niet worden gegund. In het geheel bestaat dus thans op Java en Madura in 356 plaatsen gelegenheid tot verpanding van goederen. Van het in de buitenbezittingen door de gewestelijke bestuurders vastgestelde getal van 110 pandhuizen, bleven er 24 onverpacht (7 in Palembang, 5 ter Sumatra's Oostkust, 1 in Atjeh en 11 op Celebes), terwijl aan den betrokken pachter vergunning is gegeven om 1 pandhuis (te Singkel, in het gouvernement Sumatra's Westkust,) buiten werking te laten.

De uitslag van het meerendeel der gehouden verpachtingen, hetzij voor den vollen pachttermijn (1 Julij 1880–31 December 1881), hetzij alleen voor de laatste gedeelten van 1880, is reeds in 't vorig verslag medegedeeld. Uit de thans ontvangen volledige opgaven omtrent elk gewest afzonderlijk, opgenomen in bijlage NN, blijkt dat het middel voor 1881 eene opbrengst beloofde van f 265 342, namelijk op Java en Madura f 230 480 en in de buitenbezittingen f 34 862. Over 1869, het laatste jaar der vorige pacht, was verkregen f 348 920, namelijk op Java en Madura f 323 796 en in de buitenbezittingen f 25 124. Gedurende de eerste helft van 1880, toen nog het licentiestelsel overal, behalve alleen ter Sumatra's Oostkust in werking was, werden in de gewesten, waar nu de pacht werkt, 1087 licentien uitgereikt, waarvoor, aangenomen dat zij voor een geheel jaar en dus à f 50 waren afgegeven geweest, f 54 350 ontvangen zou zijn geworden.

Voor de residentie Sumatra's Oostkust, alwaar de pacht op den ouden voet over 1877 t/m 1880 achtereenvolgens had opgebragt f 2412, f 6732, f 4692 en f 5784, werd voor 1881 f 2904 verkregen. Deze vermindering moet hoofdzakelijk hieraan worden toegeschreven dat de pachters door de nieuwe regeling verpligt worden hunne boeken in 't Maleisch met Latijnsche karakters of in 't Nederlandsch te houden, hetgeen hen in dit gewest noopt om schrijvers van elders te ontbieden.

De pachters in de verschillende gewesten zijn meest allen Chinezen; slechts enkelen behooren tot de inlandsche bevolking, en nog kleiner is het getal der Europesche pandhuishouders.

De berigten omtrent de werking der nieuwe regeling luiden gunstig. In sommige gewesten kwamen renteheffingen beneden het tarief voor, en ter zake van onregtmatige heffingen werden slechts enkele klagten ingebragt. Wegens niet volledige naleving der voorschriften omtrent de aanplakking der tarieven werden twee pachters aangeklaagd. De pandhuisboeken werden bijna algemeen behoorlijk aangehouden: van tekortkomingen te dien aanzien zijn slechts drie gevallen vermeld gevonden. Aan de bewaring van de pandgoederen werd, op eene enkele uitzondering na, overal voldoende zorg besteed. Klagten over verlies of beschadiging van panden werden niet vernomen. Op een drietal plaatsen (in Probolinggo, Samarang en Banjoewangi) werden goederen uit de pandhuizen ontvreemd, doch ontvingen de pandgevers daarvoor schadeloosstelling. In den regel was het mogelijk de pandhuizen op voldoenden afstand van de opiumverkoopplaatsen te vestigen. Wegens ondoelmatige ligging werd voor 7 pandhuizen vergunning tot verplaatsing verleend. Twee aanvragen om zoodanige vergunning moesten afgewezen worden, omdat bleek dat de aanvragers daarmede geen eerlijke bedoelingen hadden. In Rembang werd een pachter voor den regter gebragt wegens overtreding van de bepalingen, welke verbieden in de pandhuizen opium of sterke dranken te gebruiken of dobbelspelen te houden.

Dit wat betreft de uitkomsten van het toezigt op de pandhuizen daar waar deze in pacht zijn afgestaan. In een zestal buitenbezittingen (de Lampongsche districten, Riouw, Menado, Amboina, Ternate en Timor) wordt het toezigt nog beheerscht door de bepalingen in Indisch Staatsblad 1869 n°. 85 en 1871 n°. 136 en 164, omdat aldaar het licentiestelsel behouden is gebleven. Ofschoon de opbrengst dezer licentien verantwoord wordt onder de zegelontvangsten, brengt het verband mede om de werking van het licentiestelsel in de genoemde gewesten te dezer plaatse te bespreken. In die zes gewesten werden in 1880 in 't geheel niet meer dan 9 licentien uitgereikt (tegen 10 in 1879), namelijk 1 in de Lampongsche districten, 1 in Riouw, 3 in Menado, geen enkele in Amboina, 3 in Ternate en 1 in Timor. In 1879 was de toestand dezelfde, behalve dat toen in Ternate 4 licentien werden afgegeven. In beide jaren waren het uitsluitend Chinezen die de pandhuizen hielden. De geheven rente bedroeg in de Lampongsche districten 150 pct., en in Menado, Ternate en Timor 48 pct. 's jaars; voor Riouw is de rente niet opgegeven. In laatstgemeld gewest werden 922 en in Menado 3058 beleeningen gesloten; voor de drie andere gewesten vindt men het cijfer niet opgegeven. Echter is nopens de Lampongsche districten en Ternate gemeld dat aan de pandgevers in 1880 werd uitgeleend f 8417 en f 21 989.

B. Onverpachte middelen en inkomsten.

In- en uitvoerregten. De in vorige verslagen besproken herziening van het algemeen reglement op de heffing en verzekering van in- en uitvoerregten en accijnsen (Indisch Staatsblad 1873 n°. 241) is thans bij de Indische Regering in behandeling. Het lid van den Raad van Indie, wien die herziening was opgedragen, heeft eene nieuwe verordening en twee reglementen met memorie van toelichting ontworpen, aan welke stukken openbaarheid is gegeven door middel van de Javasche Courant (zie het nommer van 8 Maart jl.). Naar de bedoeling van den ontwerper zullen de nieuwe verordeningen niet van toepassing zijn op het tolgebied in de residentie Sumatra's Oostkust en in het rijk Djambi, voor welke streken bijzondere regelingen bestaan, die zonder bezwaar behouden kunnen blijven. Voor Djambi dagteekent deze bijzondere regeling eerst van 2 December 1880. Er had zich in den loop van dat jaar eene omstandigheid voorgedaan welke het noodig maakte om voor genoemd deel van 's Gouvernements tolgebied, waar tot dusver het algemeen reglement van 1873 van kracht was, niet te wachten op het tot stand komen der bovenbedoelde herziening. Door het Hooggeregtshof (arrest dd. 1 April 1880) was namelijk uitgemaakt dat ingevolge art. 5 der tariefwet (Indisch Staatsblad 1873 n°. 35) alleen te Moeara Kompeh en niet in de overige havenplaatsen van het rijk Djambi in- en uitvoerregten mogten geheven worden. Bij de ordonnancie van 2 December 1880 (Indisch Staatsblad n°. 208) is nu bepaald dat de ambtenaren der in- en uitvoerregten in Djambi vergunning kunnen geven om op andere havenplaatsen (Simpang, Moeara Saba, Toengkal of Djambi) in- en uit te voeren, na betaling van de verschuldigde regten. Verder schrijft de ordonnancie de formaliteiten voor bij in- en uitvoer, en zulks, met afwijking van het tot dusver ook voor Djambi geldende algemeen reglement, op zeer eenvoudigen voet in den geest van het voor Sumatra's Oostkust bestaande afzonderlijke reglement (Indisch Staatsblad 1875 n°. 272).

Wat dit laatste gewest betreft, is onlangs (Indisch Staatsblad 1881 n°. 100) eenige wijziging gebragt in de plaatsen waar kantoren van in- en uitvoerregten zijn gevestigd. Twee kantoren, Soengei Djawi Djawi aan den linker oever der Panei-rivier, en Hamperan Perak in Deli, werden opgeheven omdat zij overbodig werden geacht, het eerste met het oog op het bestaande kantoor te Laboean Bilih aan den regter oever der Panei-rivier, en het andere omdat de verzanding der rivier van Hamperan Perak oorzaak was geworden dat de plaats van dien naam niet bereikt kon worden dan langs Laboean Deli, bij welk kantoor dus voortaan zonder eenig bezwaar tegelijk ook de aangiften voor Hamperan Perak konden geschieden. Daarentegen werd, zoo als reeds op blz. 14 hiervóór is gemeld, een nieuw kantoor ingesteld op Poeloe Kompei vóór de monding der belangrijkste rivieren die tusschen Langkat en Tamiang in zee vallen, terwijl het kantoor in het eigenlijke Siak, dat ver landwaarts in lag, van de hoofdplaats Siak werd verlegd naar Poeloe Gontong, een eiland in de monding der groote Siak-rivier.

Door het Opperbestuur is magtiging verleend tot openstelling voor den algemeenen handel van de havens Sambas, Singkawang en Soekadana in de residentie Westerafdeeling van Borneo, alsmede van de haven Olehleh in Atjeh. De openstelling van de drie eerstgenoemde havens (Indisch Staatsblad 1881 n°. 169) geschiedde ten gerieve van den handel; met die van Olehleh werd wettiging van den feitelijken toestand beoogd.

In verband met de in den laatsten tijd door particulieren op Java ondernomen verzending van ongepelde koffij — hetzij in de hoornschil (gaba), hetzij als gedroogde kers (glondongan) — viel de vraag te beslissen of dit artikel mede met f 3 uitvoerregt per 100 K.G. moest worden belast, zoo als bij de tariefwet voor » koffij " is bepaald. De Indische Regering besliste (zie Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 3528) dat, aangezien ongepelde koffij bestaat uit koffijboonen en koffijschillen, en bij het tarief alleen de bedoeling bestaat de boonen te belasten, het gewigt der schillen bij de heffing van regten moet worden afgetrokken. Daar nu 100 K.G. gaba gemiddeld 80 K.G. koffijboonen oplevert, en van 100 K.G. glondongan gemiddeld 67 K.G. boonen komt, werd het uitvoerregt voor gaba op f 2.40, en voor glondongan op f 2 gebragt. Voor gebrande koffijboonen (heel of gemalen), tot welke verzending, naar het scheen, de handel mede bij wijze van proef wenschte over te gaan, zal echter, ingevolge eene beslissing van October 1880 (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 3618), het uitvoerregt naar het werkelijk gewigt en niet naar het zooveel zwaarder gewigt van ongebrande boonen moeten worden berekend, aangezien gebrande koffij enkel koffij is en dus niet anders dan als koffij kan belast worden.

In de bepalingen omtrent den vrijdom van invoerregt voor gedistilleerd dat reeds in Nederland met houtgeest is vermengd, werd in Julij 1880 (Indisch Staatsblad n°. 135) eene wijziging gebragt om te gemoet te komen aan het bezwaar dat sommige bereidingen, zamengesteld uit met houtgeest vermengd gedistilleerd, bijv. een zeker vernis of verwstof tot bewaring van de huidbedekking van schepen, niet vrij van regten konden worden ingevoerd, daar die bereidingen niet in groote hoeveelheden tegelijk worden aangebragt, zoodat niet voldaan kon worden aan de voorwaarde, gesteld bij de ordonnancie in Indisch Staatsblad 1873 n°. 243, dat dergelijke stoffen, om vrijdom van invoerregt te genieten, in eene hoeveelheid van minstens 11½ H.L. in entrepôt moeten worden opgeslagen. Ten einde dit bezwaar uit den weg te ruimen, is nu de bepaling ingetrokken dat de vrijstelling van invoerregt slechts kan worden verleend wanneer de geëntreposeerde hoeveelheid het vermelde minimum bereikt.

Gedurende 1880 vonden 265 bekeuringen plaats wegens overtreding der bepalingen omtrent de in- en uitvoerregten en accijnsen. 217 werden bij onderhandsche schikking afgedaan, 26 aan de beslissing van den regter onderworpen, en de overige 22, als ten onregte gedaan, buiten gevolg gelaten.

Een vijfjarig overzigt van de in het gouvernements-tolgebied ontvangen in- en uitvoerregten en pakhuishuur (na aftrekking van de gewone terugbetalingen) volgt hieronder.

Jaren.	Invoer-regten.	Uitvoer-regten.	Pakhuishuur.	Te zamen.
		Java en Madura.		
1876	f 5 877 492	f 1 666 474	f 177 892	f 7 721 858
1877	5 920 105	1 715 518	159 764	7 795 387
1878	5 499 496	1 493 607	162 501	7 155 604
1879	6 026 309	1 515 708	96 211	7 638 228
1880	5 832 322	1 688 142	83 316	7 603 780
		Buitenbezittingen.		
1876	f 566 881	f 324 016	f 6 593	f 897 490
1877	630 937	355 354	3 767	990 058
1878	752 005	338 559	5 163	1 095 727
1879	749 522	338 782	5 219	1 093 523
1880	814 908	406 111	4 355	1 225 374

De ontvangst gedurende het afgeloopen jaar bij elk kantoor in het bijzonder is thans in eene bijlage vermeld, hierachter overgelegd onder letter OO.

Uit de volgende opgaaf kan blijken dat in het eerste halfjaar 1881 de ontvangsten op Java en Madura minder waren dan in hetzelfde tijdvak van 1880, en dat dit nadeelig verschil slechts ten deele werd opgewogen door eene grootere ontvangst in de buitenbezittingen.

	Java en Madura. 1880.	Java en Madura. 1881. 1ste halfjaar.	Buitenbezittingen. 1880.	Buitenbezittingen. 1881. 1ste halfjaar.
Invoerregten. . .	f 2 810 586	f 2 763 885	f 368 443	f 446 926
Uitvoerregten . .	647 919	511 150	167 606	165 342
Pakhuishuur . . .	42 369	38 163	2 184	2 564
	f 3 500 874	f 3 313 198	f 538 233	f 614 832

Accijnsen. Omtrent de beide accijns-belastingen: de accijns op het inlandsch gedistilleerd, alleen op Java en Madura in werking, en die op tabak, op Java, Madura en Borneo bestaande, is slechts te vermelden dat in 1880 de heffing op het gedistilleerd opbragt f 151 664, tegen f 146 621 in 1879, en de tabaksaccijns f 111 491, tegen f 139 759 in 1879. Hoeveel in 1880 bij elk kantoor ontvangen werd, vindt men vermeld in de reeds aangehaalde bijlage OO. Over de eerste zes maanden van 1881 werd van den accijns op het gedistilleerd eene opbrengst van slechts f 54 379, doch van den tabaksaccijns f 75 343 verkregen, terwijl in hetzelfde tijdvak van 1880 de opbrengst van de beide accijnsen f 77 785 en f 55 767 bedroeg.

Personeele belasting. Had in 1879 de aanvankelijke toepassing van deze belasting, om de in 't vorig verslag (blz. 145) vermelde redenen, in vele gewesten te wenschen overgelaten, de destijds opgedane ervaring kwam ten goede aan den aanslag van 1880, die dan ook over 't algemeen, behoudens eene nader te bespreken uitzondering te Samarang, met meer zorg en beleid en meer in overeenstemming met de voorschriften heeft plaats gevonden. Eene eenigszins belangrijke verhooging van het totaal bedrag van den aanslag werd slechts in enkele gewesten verkregen, maar er bestond nu meer waarborg voor een juisten aanslag van elken belastingschuldige. In zes gewesten op Java en in drie daarbuiten werd de aanslag vastgesteld op een lager cijfer dan in 1879; in al de overige gewesten [1]) daarentegen was de aanslag iets hooger. De belangrijkste stijging viel waar te nemen in Samarang, ter Sumatra's Oostkust, in Cheribon en in 't gouvernement Celebes, in welke gewesten de aanslag van 1880 dien van 1879 overtrof met f 37 489, f 5742, f 4678 en f 4224 [2]). Gewestelijke opgaven betreffende deze belasting over beide jaren worden aangetroffen in de reeds aangehaalde bijlage OO.

Hieronder volgen de totalen afzonderlijk voor Java en Madura en voor de buitenbezittingen. (De opgaven over 1879 verschillen eenigermate van die welke in 't vorig verslag voorkomen, deels ten gevolge van nog in de bedragen gebragte wijzigingen, deels ten gevolge van verbeteringen in enkele opgaven die aanvankelijk minder juist waren.)

	1879. Java en Madura.	1879. Buitenbezittingen.	1880. Java en Madura.	1880. Buitenbezittingen.
Aanslag	f 650 305	f 94 182	f 706 595	f 109 004
Af: wegens toegestane verminderingen. . .	36 817	6 315	41 106	8 538
Alzoo werkelijk te heffen	f 613 488	f 87 867	f 665 489	f 100 466
Geïnd bedrag [3]) . . .	596 906	85 857	661 638	98 287

[1]) In het gouvernement Atjeh en onderhoorigheden is de belasting niet ingevoerd en in de residentien Riouw, Westerafdeeling van Borneo en Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo wordt zij alleen van Europeanen en met dezen gelijkgestelden — dus niet, zoo als elders, ook van de vreemde oosterlingen — geheven.

[2]) Bij deze vergelijking is voor geen der beide jaren rekening gehouden met de verminderingen die later in den aanslag gebragt werden.

[3]) Onder het geïnd bedrag is hier en bij andere lager te vermelden belastingen niet enkel opgenomen wat op den aanslag van hetzelfde jaar is ontvangen, maar ook wat van den achterstand over vorige jaren is aangezuiverd (bij de personeele en patentbelasting geldt dit laatste alleen voor 1880, omdat beide belastingen eerst met 1 Januarij 1879 zijn ingevoerd). Voorts zijn onder de geïnde sommen ook begrepen de administratief opgelegde boeten wegens te late betaling, terwijl daarentegen ingevolge art. 20 der comptabiliteitswet in mindering is gebragt hetgeen ter zake van verkeerden aanslag over het behandelde of over eenig vorig jaar of uit anderen hoofde aan de belastingschuldigen is terugbetaald.

De kosten van schatting, in de gevallen waarin deze aan de belastingschuldigen in rekening moesten worden gebragt, waren in 1879 geweest: op Java en Madura f 3251, en in de buitenbezittingen f 2489; in 1880 bedroegen die kosten f 19 532 en f 1665. (Of de ontvangsten te dezer zake mede onder het hierboven opgegeven »geïnd bedrag" begrepen zijn, is uit de voorhanden gegevens niet met zekerheid op te maken.)

Te Samarang zijn, zoo als hierboven werd aangestipt, in 1880 onregelmatigheden bij het vaststellen van den aanslag voorgekomen. Men was er namelijk uitgegaan van de onjuiste meening dat geen genoegen kon worden genomen met eene aangegeven huurwaarde tenzij deze minstens $^1/_{10}$ bedroeg van de verpondingswaarde van het perceel. Dientengevolge waren, na de aanvankelijke vaststelling van het kohier overeenkomstig de aangiften, ambtshalve schattingen gehouden, ook van perceelen waarvoor de aangiften blijkbaar te goeder trouw waren gedaan. In verband met de uitkomsten dier schattingen waren de aanslagen van bijna alle Chinezen en ook van eenige belastingschuldigen van anderen landaard verhoogd geworden, en wel tot zoodanig bedrag dat het herziene kohier voor de vreemde oosterlingen, met inbegrip van de schattingskosten, tot het viervoud steeg van den aanslag over 1879. Een groot aantal Chinezen kwam zich dan ook in het laatst van September bij den resident over den hoogen aanslag beklagen. Na onderzoek kon de Regering aan sommige beginselen waarvan de commissie van deskundigen was uitgegaan hare goedkeuring niet hechten. Zoo hadden de deskundigen niet, gelijk de verordening dit voorschrijft, tot uitgangspunt genomen de werkelijk betaalde huurprijzen voor zoover die prijzen niet door bijzondere omstandigheden gedrukt worden. Tevens hadden zij ten onregte toko-lokalen als woonhuizen aangemerkt, alleen omdat deze, ter opvolging van eene politiekeur, des nachts binnen'shuis bewaakt werden. Vele tegen den aanslag aangevoerde bezwaren bleken dan ook niet ongegrond te zijn. Daar echter niet meer was uit te maken hoe de deskundigen in elk bijzonder geval gehandeld hadden, meende de Gouverneur-Generaal de billijkheid 't best te betrachten door *alle* aanslagen van vreemde oosterlingen, waarbij van hunne aangiften was afgeweken, te vernietigen, op grond van schending of verkeerde toepassing van de wettelijke bepalingen. Dit geschiedde bij twee besluiten van December 1880, terwijl bij een besluit van Maart 1881 om dezelfde reden ook de aanslagen werden vernietigd van de Europeanen die gedoleerd hadden. Bij die beschikkingen werden ook de vorderingen wegens schattingskosten vernietigd. Het gevolg is geweest dat de aanslagen over het algemeen werden teruggebragt tot de bedragen die volgens de aangiften verschuldigd waren. Echter werd den resident opgedragen om, in overleg met een der inspecteurs van financien, alsnog door eene nieuwe commissie de huurwaarde te doen schatten van de huizen, bewoond door eenige vreemde oosterlingen die bij hunne aangiften zich blijkbaar aan grove ontduiking hadden schuldig gemaakt.

Deze loop van zaken schijnt er toe te hebben geleid dat vele Chinezen te Samarang in 1880 lager zijn aangeslagen geworden dan bij naauwgezette aangifte het geval zou zijn geweest. Voor 1881 heeft het meerendeel hunner weder veel te lage aangiften gedaan, velen zelfs lager dan voor 1880. Met het oog hierop is den resident uitdrukkelijk voorgehouden dat de straks vermelde regeringsbeschikkingen hem in geen enkel opzigt ontheffen van zijne taak om de verordening op de personeele belasting geheel overeenkomstig den geest harer bepalingen toe te passen en alle pogingen tot ontduiking tegen te gaan. Tevens is hem aanbevolen te zorgen dat de fouten vermeden worden die de vernietiging van de aanslagen over 1880 ten gevolge hadden gehad, en het werk zóó te leiden dat noch aan de belastingschuldigen, noch aan de administratie, gegronde reden tot klagten gegeven werd.

De Indische Regering trachtte voorts de goede uitvoering van de belastingverordening in 't algemeen te bevorderen door den directeur van financien op te dragen (Januarij 1881), om hare zienswijze over de verkeerde toepassing van de verordening te Samarang mede te deelen aan de hoofden van gewestelijk bestuur en aan de inspecteurs van financien. In de dientengevolge uitgevaardigde circulaire is aangetoond dat er tusschen de verkoopwaarde en de huurwaarde van een huis geen vaste verhouding bestaat; dat de verordening onbetwistbaar bedoelt niet te laten betalen over de waarde van meubilair dat geen middel is om te *verteren*, maar wel om te *verdienen*, zoodat bij schattingen van meubilair en rijtuigen geen toko-meubilair voor de berekening van de belasting mag medetellen. Voorts werden wenken gegeven in het belang van eene goede, zooveel mogelijk met de werkelijkheid overeenstemmende, zamenstelling van de door de hoofden van gewestelijk bestuur vast te stellen tarieven, naar welke de waarde van meubilair en rijtuigen in verhouding tot de huurwaarde is aan te slaan in geval geen schatting wordt verlangd.

In de bepalingen der belastingverordening zelve is met 1 Januarij 1881 (Indisch Staatsblad n°. 44) de in 't vorig verslag (blz. 147) aangekondigde wijziging gebragt, voor zooveel betreft de afschaffing van het opklimmend tarief voor paarden van personen die van den landbouw hun bedrijf maken. Nader werd ter verduidelijking te kennen gegeven dat hiermede niet landbouwondernemers in 't algemeen bedoeld werden, onverschillig of zij al dan niet op de onderneming gevestigd zijn, maar alleen die personen welke, hetzij voor zich zelven, hetzij in dienst van anderen, het dagelijksch beheer der onderneming voeren, alsmede hunne ondergeschikten.

Ten aanzien van het bedrag der huurwaarden die tot geheele of gedeeltelijke vrijstelling van belasting naar de eerste twee grondslagen (huurwaarde der gebouwen en waarde van meubilair en rijtuigen) aanleiding geven, is voor 1881 de voor 1880 vastgestelde regeling bestendigd (Indisch Staatsblad 1881 n°. 20).

Patentregt. Bij den aanslag in het patentregt over het afgeloopen jaar werden weinig moeijelijkheden ondervonden. Ook ten aanzien van deze belasting, waaraan alleen Europeanen en met hen gelijkgestelden zijn onderworpen, werd door het geven van inlichtingen en door teregtwijzingen gestreefd naar eene billijke en gelijkmatige werking van de verordening (Indisch Staatsblad 1873 n°. 350 en 1880 n°. 15). Het aantal belastingschuldigen die gebruik maakten van hunne bevoegdheid om tegen hun aanslag op te komen, was veel geringer dan in 1879. Van zeven aanslagen te Batavia en van één aanslag te Klatten werd door den Gouverneur-Generaal, krachtens het nieuwe art. 24*a* der verordening (verg. vorig verslag blz. 147), de herziening bevolen. De nadere behandeling leidde tot vermindering van zes der aanslagen te Batavia; de beide andere werden gehandhaafd.

In 22 van de 39 gewesten op en buiten Java bleef de aanslag voor 1880 beneden dien voor 1879. Op Java en Madura beliep het nadeelig verschil voor 14 gewesten te zamen f 88 847, waarvan voor Samarang alleen f 47 706, en voor Soerabaija en Soerakarta f 10 044 en f 10 949, tegen eene vermeerdering in de residentie Batavia met f 11 099 en in 8 andere gewesten met f 3753. In de buitenbezittingen daarentegen bedroegen de nadeelige verschillen te zamen in 8 gewesten slechts f 2657, en de voordeelige f 18 507, in welk laatste totaal Atjeh en onderhoorigheden deelde voor f 9034, Sumatra's Oostkust voor f 8129, en 6 andere gewesten te zamen voor f 1344 [1]). Een en ander kan meer in bijzonderheden blijken uit de gewestelijke opgaven betreffende de beide genoemde jaren, welke zijn opgenomen in de meergemelde bijlage OO.

De totalen (voor 1879, wat Java en Madura betreft, verbeterd) waren als volgt:

	1879.		1880.	
	Java en Madura.	Buitenbezittingen.	Java en Madura.	Buitenbezittingen.
Aanslag	f 694 023	f 60 176	f 620 027	f 76 026
Af: wegens toegestane verminderingen. . .	28 270	1 668	48 682	5 755
Alzoo werkelijk te heffen	f 665 753	f 58 508	f 571 345	f 70 271
Geïnd bedrag (zie noot 3 op blz. 151)	650 361	51 793	557 147	61 042

In 't vorig verslag (blz. 148) werd aangeteekend dat het Opperbestuur bij de goedkeuring van de Indische ordon-

[1]) Ook bij deze vergelijkingen is, even als bij de personeele belasting, geen rekening gehouden met de verminderingen die later in den aanslag gebragt werden.

nancie dd. 22 Januarij 1880 (Indisch Staatsblad n°. 15), houdende herziening en aanvulling van sommige bepalingen der patentverordening, daaraan het voorbehoud had verbonden dat nog tot eenige andere wijzigingen zou worden overgegaan. Bij de Indische Regering zijn echter tegen de aanbevolen wijzigingen bedenkingen gerezen, welke het Opperbestuur er toe geleid hebben om van bedoeld voorbehoud af te zien en om de ordonnancie van 22 Januarij 1880 *voorloopig* te bestendigen. Bij de mededeeling van die beslissing werd tevens aan den nieuwen Landvoogd opgedragen om, zoodra de ter plaatse verkregen ervaring hem daartoe in staat zou stellen, voorstellen in te dienen tot eene nadere regeling van de patentbelasting. Bij die gelegenheid zal ook op nieuw onderzocht worden, of het al dan niet wenschelijk is bij de aangiftebiljetten de vraag aangaande de renten van opgenomen kapitalen te doen wegvallen.

Intusschen is in 1881, krachtens magtiging des Konings, in de patentverordening nog eene wijziging gebragt, ten einde in de lijst der vrijstellingen ook op te nemen het inkomen door kanseliers of andere consulaire beambten als zoodanig genoten ten laste van het Rijk in welks dienst zij zijn (Indisch Staatsblad 1881 n°. 114). Het inkomen door consuls of consulaire agenten als zoodanig genoten, was reeds bij de invoering der belasting van patentregt vrijgesteld.

Verponding op en buiten Java, en belasting van de specerijperken op de Banda-eilanden. De voorgenomen herziening van de bepalingen omtrent de verpondingsbelasting, waarvan sprake was op blz. 2 en 150 van het vorig verslag, is nog niet tot stand gekomen. Blijkens een in Mei jl. uit Indie ontvangen berigt zouden de voorstellen weldra bij de Indische Regering worden ingediend. In afwachting van die herziening wordt de aanslag telkens slechts voor één jaar geregeld. Bij Indisch Staatsblad 1881 n°. 77 is dit nu voor 't eerst ook bepaald ten aanzien van de verponding in het gouvernement Celebes, waar de aanslag anders voor drie jaren te gelijk plagt gehouden te worden. De voorschriften bij den aanslag op Celebes in acht te nemen, zijn thans bij ordonnancie vastgesteld; tot hiertoe was dit, in afwijking van het verordende voor andere gewesten, aan den gouverneur overgelaten.

De gebruikelijke opgaaf voor elk gewest afzonderlijk betreffende het bedrag waarop de aanslag voor het afgeloopen jaar is vastgesteld, vindt men thans in eene bijlage (zie onder lit. OO hierachter). Voor de afdeeling Buitenzorg der residentie Batavia en voor twee andere gewesten op Java is echter de definitieve aanslag voor 1880 nog niet bekend, en zijn dus voor alsnog de cijfers van 1879 ingevuld. Gemelde bijlage vermeldt ook den aanslag van 1879, omdat enkele in 't vorig verslag genoemde sommen sedert kleine veranderingen hebben ondergaan. De totalen over beide jaren, ook wat het geïnd bedrag betreft, zijn als volgt:

	Aanslag.		Geïnd bedrag (zie noot 3 op blz. 151).	
	1879.	**1880.**	**1879.**	**1880.**
Verponding op Java en Madura.	f 1 471 388	f 1 483 867	f 1 340 166	f 1 443 042
Belasting op de Bandasche specerijperken .	98 140	88 542	184 912 a)	168 002
Verponding in andere buitenbezittingen . .	86 802	89 625		
	f 1 656 330	f 1 662 034	f 1 525 078	f 1 611 044

a) Verbeterd cijfer.

In 15 gewesten op Java was de aanslag voor 1880 hooger dan voor 1879, en wel tot een gezamenlijk bedrag van f 25 494, doch slechts voor 4 daarvan was het verschil van eenige beteekenis, namelijk in Soerabaija en Batavia (buiten de afdeeling Buitenzorg) f 7001 en f 5419, en in Samarang en Pasoeroean f 3625 en f 2153. Daarentegen onderging de aanslag in Krawang eene vermindering met f 12 643, 't geen uitsluitend was toe te schrijven aan eene verlaging van den aanslag voor de Pamanoekan- en Tjiassemlanden, waarvoor, in verband met de afneming van de inkomsten over de laatste vier jaren, het voor 1880 verschuldigd bedrag bepaald werd op f 30 311, terwijl het laatstelijk had bedragen f 43 589. Elders (in Bantam, Rembang en op Madura) was de vermindering van den aanslag van weinig beteekenis.

In de 6 gewesten buiten Java en Madura waar verponding geheven wordt, waren de verschillen tusschen den aanslag van 1880 en dien van 1879 mede niet noemenswaardig. De Bandasche specerijperken, welke aan eene speciale belasting onderworpen zijn, werden in 1880 tot een veel lager bedrag aangeslagen dan in 1879, wegens de mindere productie en lagere marktprijzen.

Bedrijfsbelasting. De van inlanders en vreemde oosterlingen geheven wordende bedrijfsbelasting, die in de residentie Batavia tot dusver slechts in één district (in het tjamatschap Bloeboer der afdeeling Buitenzorg) was ingevoerd, kwam met 1 Januarij 1880, voor zooveel de vreemde oosterlingen betreft, in het geheele gewest in werking, en wat de inlanders aangaat, in een van de vier afdeelingen van het gewest, namelijk in de afdeeling Stad en voorsteden van Batavia, en zulks tegen intrekking van twee verpachte belastingen die in het laatste jaar (1879) te zamen hadden opgebragt f 189 000. Deze maatregel, die eene billijker verdeeling van lasten ten doel had, leverde voor 's lands kas een voordeelig verschil op van f 83 028, daar de aanslag in de bedrijfsbelasting in de residentie Batavia, voor zooveel zij er voor 't eerst werd toegepast, kon worden vastgesteld op f 272 028. In mindering van dit voordeelig verschil komen echter de 8 pct. collecteloon, en voorts eenige andere uitgaven, die vereischt werden voor de eerste toepassing van eene regtstreeksche belastingheffing. Ter bestrijding van die buitengewone uitgaven, voor tijdelijk personeel enz., was den resident aanvankelijk een crediet geopend van f 5285, hetwelk sedert nog tot f 11 660 is moeten worden verhoogd. (Voor 1881 is voor dit doel f 8495 beschikbaar gesteld.) In de overige deelen van Java en Madura, waar de belasting reeds vroeger werkte, onderging de aanslag in de bedrijfsbelasting voor 1880 eene vermeerdering van f 94 066 [1]), en klom het getal aangeslagenen van 678 515 tot 713 854. Er werden 33 970 inlanders, 1346 Chinezen en 23 andere vreemde oosterlingen meer dan in 1879 aangeslagen. In zes gewesten viel eene vermindering in het getal aangeslagenen op te merken, namelijk in Bantam, waar dit verschijnsel moet worden toegeschreven aan de rampen die de bevolking getroffen hebben, in Samarang en Banjoemas, in welke gewesten onderscheidene personen, die zich met landbouw bezig hielden, vroeger ten onregte bleken te zijn aangeslagen, en verder in Banjoewangi, Bagelen en Madioen. Ook de aanslag was in deze gewesten lager, behalve in Bagelen. Daarentegen was in Soerabaija de aanslag lager, hoezeer er 3400 personen meer op het kohier voorkwamen. Voor de 6 gewesten te zamen waar de aanslag minder was dan in 1879, beliep het verschil f 33 577, waarvan in Soerabaija alleen f 21 391, in Samarang f 7046 en in Bantam, Banjoemas, Banjoewangi en Madioen te zamen f 5140. In de 16 andere gewesten en in Bloeboer werd eene vermeerdering van den aanslag verkregen, ten bedrage van f 125 617, waarin de residentien Pekalongan, Cheribon, Preanger regentschappen en Tagal respectievelijk voor f 26 853, f 21 586, f 20 215 en f 11 508 deelden.

Het totaal bedrag van den aanslag voor 1880 op Java en Madura, met inbegrip van de residentie Batavia, bedroeg f 2 418 098 (inlanders f 1 861 566, Chinezen f 518 987, andere vreemde oosterlingen f 37 545). Bij het eind van het jaar was door de belastingschuldigen nog niet aangezuiverd (of door de dessahoofden nog niet gestort) een bedrag van f 131 899, tegen slechts f 62 110 op 31 December 1879. Tot den aanzienlijken achterstand in 1880 (die echter in de eerste maanden van 1881 voor een groot gedeelte werd aangezuiverd) droeg vooral, en wel voor een bedrag van f 51 984, de residentie Batavia bij, waar de aanslagbiljetten eerst zeer laat in het jaar konden worden uitgereikt ten gevolge van de moeijelijkheden die werden

[1]) De vergelijking berust op een verbeterd cijfer van den aanslag voor 1879. In 't vorig verslag (blz. 152) werd het bedrag van dien aanslag gesteld op f 2 054 030, doch volgens nader ontvangen gegevens behoort daarvoor gelezen te worden f 2 052 004. Welke verbeteringen dien ten gevolge in de *gewestelijke* opgaven moeten worden gebragt, vindt men niet vermeld. Van daar dat, waar de uitkomsten in elk gewest afzonderlijk ter sprake komen, bij de vergelijking met 1879 de *oorspronkelijke* opgaven over dat jaar gevolgd zijn moeten worden.

ondervonden, in het bijzonder bij den aanslag van de belastingschuldigen op de tot het gewest behoorende eilanden, alsmede van onderscheidene inlanders die, hoewel buiten de afdeeling Stad en voorsteden woonachtig, toch in de belasting vielen omdat zij in die afdeeling een belastingpligtig beroep of bedrijf uitoefenden.

Gewestelijke opgaven betreffende den aanslag van 1880, afzonderlijk voor inlanders, voor Chinezen en voor andere vreemde oosterlingen, vindt men in bijlage OO. Uit die bijlage blijkt o. a. dat de aangeslagenen, wat het per hoofd verschuldigde bedrag betreft, percentsgewijze in de volgende groepen te verdeelen waren:

Aangeslagenen:	Inlanders.	Chinezen.	Andere vreemde oosterlingen.	Alle aangeslagenen te zamen.
in de minimumklasse van f 1	31.61	3.63	6.61	29.51
in de klassen boven f 1 t/m f 5	61.62	52.27	63.36	60.97
in de klassen boven f 5 t/m f 10	5.15	27.04	16.48	6.75
in de klassen boven f 10	1.62	17.06	13.55	2.77
	100	100	100	100

Gemiddeld per hoofd beliep het verschuldigd bedrag:

	in de residentie waar de aanslag het hoogst was.	dooreengenomen voor alle residentien.
voor inlanders	f 5,87	f 2,67
„ Chinezen	17,77	9,93
„ andere vreemde oosterlingen . . .	15,42	7,56
„ de drie categorien te zamen genomen	6,65	3,20[5]

In de buitenbezittingen, waar alleen ter hoofdplaats Palembang ook de inlanders aan de bedrijfsbelasting zijn onderworpen, doch elders uitsluitend de vreemde oosterlingen, werd, even als op Java en Madura, voor 1880 een hooger cijfer van aanslag verkregen dan voor 1879. De aanslag, die in laatstgenoemd jaar (volgens verbeterde opgaven) bedragen had f 307 129, steeg nu tot f 329 022. Wel daalden de uitkomsten in Atjeh, waar in 1879 onderscheidene personen ten onregte waren aangeslagen geworden (verg. vorig verslag blz. 154), ditmaal met een bedrag van f 9226, en was ook in de residentien Riouw, Timor en Benkoelen de aanslag te zamen f 2639 lager; doch in al de andere gewesten overtrof de aanslag dien van 1879, namelijk ter Sumatra's Oostkust met f 18 353, in Palembang en ter Sumatra's Westkust met f 7403 en f 2660, en in tien andere buitenbezittingen te zamen met f 5342.

De toepassing van de bedrijfsbelasting in de buitenbezittingen heeft in 1880 met meer zorg en meer in overeenstemming met de bepalingen plaats gehad dan bij de eerste invoering, in 1878 of 1879, het geval was geweest. Het is echter gebleken dat in 1879 niet, zoo als in 't vorig verslag (blz. 154 noot 1) vermoed werd, in sommige gewesten aanslagen *beneden* het minimum zijn voorgekomen. Waar in de opgaven van aanslagen beneden het minimum van f 3 melding is gemaakt, werd het bedrag bedoeld, verschuldigd door personen die slechts over een gedeelte van het jaar belastingschuldig waren geweest. In alle gewesten bestond over 1880 bij het einde van dat jaar een min of meer belangrijke achterstand. Op Billiton was de belasting voor ruim 69 pct. nog onaangezuiverd, hetgeen in verband stond met het tijdstip waarop de Billiton-maatschappij hare afrekeningen met de mijn-kongsi's houdt, tengevolge waarvan de handelaren en andere Chinezen de gelden, die zij van de mijnwerkers te vorderen hebben, eerst in Mei of Junij in handen krijgen. In Palembang, waar nog bijna 67 pct. van den aanslag was in te vorderen, wordt de trage betaling toegeschreven aan onwil van vele belastingschuldigen ter hoofdplaats. Voor een gedeelte was de achterstand in dit gewest ook te wijten aan de hoofden die met de inning zijn belast. De achterstand in Menado, die bijna 66 pct. van den aanslag beliep, was grootendeels een gevolg van den brand ter hoofdplaats (zie blz. 19 hiervóór), waardoor de handel en het vertier gevoelig geknakt zijn geworden. Ter Sumatra's Westkust, waar ruim 28 pct. achterstallig was, en in de Westerafdeeling van Borneo gaat de inning met buitengewone moeijelijkheden gepaard ten gevolge van de menigvuldige verhuizingen welke in die uitgestrekte gewesten onder de aangeslagenen voorkomen.

Gewestelijke opgaven, op gelijke wijze ingerigt als die voor Java en Madura, vindt men in de reeds aangehaalde bijlage OO. Daar echter niet van alle buitenbezittingen de opgaven even volledig zijn, kunnen niet — zoo als hierboven voor Java en Madura is geschied — *totaal*-opgaven worden medegedeeld nopens het cijfer der aangeslagenen en hunne verdeeling in klassen, of nopens den gemiddelden aanslag per hoofd. Voor 13 van de 17 gewesten (de vier uitgezonderde zijn Sumatra's Oostkust, Riouw, Banka en Westerafdeeling van Borneo) wordt een totaal van 22 663 aangeslagenen opgegeven, maar men vindt niet volledig vermeld hoeveel inlanders, Chinezen of andere vreemde oosterlingen daaronder begrepen waren. De 22 663 personen waren gezamenlijk aangeslagen voor f 127 834, dat is gemiddeld per hoofd voor f 5,64. Voor elk der 13 gewesten afzonderlijk bewoog zich het gemiddeld bedrag tusschen f 4,29 op Billiton en f 10,52 in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden.

Volgens de kas-verantwoordingen werd gedurende het dienstjaar 1880 aan bedrijfsbelasting ontvangen, met inbegrip van hetgeen over vorige jaren nog werd aangezuiverd, zoomede van de opgelegde boeten, doch na aftrekking van gedane terugbetalingen: op Java en Madura f 2 290 392, en in de buitenbezittingen f 299 071, tegen f 2 017 877 en f 207 676 (volgens verbeterde opgaven) in 1879.

Belasting op paarden en rijtuigen. Ten opzigte van Europeanen en vreemde oosterlingen heeft deze belasting, zoowel op als buiten Java, sedert 1 Januarij 1879 plaats gemaakt voor de personeele belasting. Daar echter deze laatste heffing in het gouvernement Atjeh en onderhoorigheden nog in 't geheel niet is ingevoerd, en in de residentien Riouw, Westerafdeeling van Borneo en Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo alleen voor Europeanen, is voor de vreemde oosterlingen in genoemde vier gewesten de paarden- en rijtuigenbelasting behouden gebleven, evenzeer als voor de Europeanen in Atjeh. Voor inlanders hebben de bepalingen betreffende deze belasting in den laatsten tijd geen verandering ondergaan. Onder dezen werkt zij alleen in de gouvernements residentien van Java. Overigens zij herinnerd dat de Europeanen in deze belasting alleen voor paarden, de inlanders alleen voor rijtuigen worden aangeslagen.

Over 't algemeen leverde de opbrengst der paarden- en rijtuigenbelasting (waaromtrent geen gewestelijke opgaven ontvangen zijn) in 1880 weinig verschil op met de uitkomsten over 1879, zoo als uit de volgende cijfers blijken kan.

	Aanslag.		Geïnd bedrag (zie noot 3 op blz. 151).	
	1879.	**1880.**	**1879.**	**1880.**
Java	f *a*) 213 275	f 210 578	f 219 663	f 216 865
Buitenbezittingen. . .	*a*) 670	*b*) 42	1 056	*c*)
Totaal . . .	f 213 945	f 210 620	f 220 719	f 216 865

a) Verbeterde opgaaf.

b) Aan dit cijfer ontbreken de opgaven betreffende Atjeh en Riouw.

c) Niet opgegeven.

Zegel-, vendu-, overschrijvings- en successieregten. Deze belastingen gaven gedurende de dienstjaren 1879 en 1880 (wat eerstgenoemd jaar betreft ten deele volgens verbeterde opgaven) de navolgende opbrengst (verg. noot 3 op blz. 151).

	1879.		**1880.**	
	Java en Madura.	Buitenbezittingen.	Java en Madura.	Buitenbezittingen.
Kleinzegel	f 693 868	f 155 718	f 715 943	f 124 895
Regt op de openbare verkoopingen . . .	642 771	76 743	619 367	73 348
Regt van overschrijving van vaste goederen .	402 120	60 533	404 619	46 080
Regt van successie en overgang onder Europeanen en met dezen gelijkgestelden . . .	105 816	1 010	93 370	927
Idem onder vreemde oosterlingen	11 983	1 757	20 248	2 300

Omtrent de twee eerstgenoemde belastingen is nog het volgende aan te teekenen.

Op grond dat sommige kashouders verzuimden om voor betalingen boven f 100 kwitantien op *gezegeld* papier af te geven, werden in den aanvang van 1881 de hoofden van gewestelijk bestuur aangeschreven om te zorgen voor eene betere naleving van art. 53 der zegel-ordonnancie (Indisch Staatsblad 1817 n°. 50), namelijk in die gevallen dat de kwijting niet gesteld kan worden onder dokumenten die reeds gezegeld zijn, als wanneer de kwitantie vrij van zegel is. Toen dientengevolge eenige ontvangers ook zegelregt meenden te moeten vorderen voor kwitantien wegens de koopsommen van koffij uit de gouvernements-veilingen en wegens de stortingen ter zake van gegunde wisselinschrijvingen, besliste de Indische Regering dat daarvoor, even als tot hiertoe, met ongezegeld papier kon worden volstaan. De afgifte namens den Staat van ongezegelde kwitantien voor de betaling van de door hem bij overeenkomst bedongen sommen moet, volgens die beschikking, beschouwd worden als een gevolg van de erkenning bij die overeenkomst, dat het zegelregt ten laste van den lande blijft, hetgeen ingevolge Indisch Staatsblad 1820 n°. 3 medebrengt dat ongezegeld papier kan worden gebruikt. Het moest dus als eene door het gebruik bevestigde stilzwijgende voorwaarde der door den Staat aangegane overeenkomsten worden aangemerkt, dat het zegelregt niet zou komen ten laste van de koopers der gouvernements-koffij of van de nemers der wissels.

De door een der leden van den Raad van Indie ter hand genomen herziening van de zegelordonnancie (verg. vorig verslag blz. 151) was, luidens een in Mei jl. van de Indische Regering ontvangen berigt, nog bij bedoelden hoofdambtenaar in bewerking.

De nieuwe zegelstempels, tot welker invoering blijkens 't vorig verslag (blz. 151) besloten was ter voorkoming van kwade praktijken, werden in het laatst van 1880 in gebruik gesteld.

Blijkens blz. 150 van genoemd verslag werd in Indie overwogen of de bepalingen van 1879 (Indisch Staatsblad n°. 310) omtrent *vendutie* bij inschrijving bestendigd behoorden te worden. Tot dusver is het niet voorgekomen dat bij executien voor particuliere rekening van de bevoegdheid tot verkoop bij inschrijving gebruik is gemaakt. Om eventueele misbruiken bij die executien te voorkomen, scheen intrekking van de genoemde ordonnancie dus niet noodig. In het algemeen werd de intrekking ontijdig geacht, want de vraag, welke bepalingen voor de in te trekken ordonnancie in de plaats zouden moeten treden ter verzekering van de uitvoering van dwangschriften, scheen gelijktijdig behandeld te kunnen worden met de aanhangige algemeene herziening van de organieke bepalingen betreffende de vendukantoren in Nederlandsch Indie.

Volgens de verantwoordingen der verschillende vendukantoren waren de geldelijke uitkomsten voor den lande, zoomede het totaal bedrag waarover de vendutien liepen, over 1879 en 1880 te berekenen als volgt:

	Inkomsten voor het Gouvernement (onzuiver bedrag).	Traktementen, bureau- en andere onkosten. *b*)	Zuivere winst aan vendu-procenten en andere inkomsten voor het Gouvernement.	Omzet over het geheele jaar.	Onder den omzet zijn begrepen de voor gouvernements rekening verkochte goederen ter waarde van: *c*)	Achterstallige debetposten die bij het einde van het dienstjaar meer dan 12 maanden oud waren.
1879.						
Landskantoren	f 740 843	f 216 558	f 533 899	f 19 842 338	f 5 660 897	f 411 952
Bijzondere kantoren *a*) beheerd door ambtenaren	„	„	54 390	3 564 836	74 016	„
Bijzondere kantoren *a*) beheerd door notarissen	„	„	27 831	1 886 914	3 617	„
	f 740 843	f 216 558	f 616 120	f 25 294 088	f 5 738 530	f 411 952
1880.						
Landskantoren	f 670 783	f 221 752	f 457 071	f 18 127 951	f 4 999 692	f 457 888
Bijzondere kantoren *a*) beheerd door ambtenaren	„	„	48 954	3 193 983	123 465	„
Bijzondere kantoren *a*) beheerd door notarissen	„	„	33 099	2 181 593	76 761	„
	f 670 783	f 221 752	f 539 124	f 23 503 527	f 5 199 918	f 457 888

a) De bijzondere vendukantoren worden beheerd op verantwoordelijkheid en risico van de daarbij aangewezen vendumeesters, behoudens aansprakelijkheid van de Regering voor de voldoening, bij wijze van voorschot, van de niet tijdig uitbetaalde rendementen van gehouden vendutien. De vendumeesters en het verder personeel bij die kantoren genieten voor hunne bemoeijenissen geen bezoldiging van den lande, maar hebben regt op aandeelen in de venduprocenten. Het Gouvernement ontvangt van deze kantoren alleen het aandeel dat den lande volgens de bestaande bepalingen in de venduprocenten toekomt.

b) Hieronder: wegens praktizijns- en geregtskosten, niet ten laste van een bepaald kantoor uitgetrokken, in 1879 f 924 en in 1880 f 793; wegens buitengewone fondsen voor tijdelijk personeel bij de vendukantoren, in 1879 f 9615 en in 1880 f 8040. Zoodanig tijdelijk personeel is in dienst geweest bij de kantoren te Soerakarta in 1879, en te Samarang, Soerabaija en Pasoeroean in 1879 en 1880.

c) Hieronder niet begrepen de opbrengst der Padangsche koffijveilingen, omdat die opbrengst niet bij het vendukantoor maar regtstreeks bij 's lands kas wordt gestort.

Ten behoeve van slechts twee particuliere vendu-administratien werden, ter betaling van accepten die op den vervaldag onvoldaan gebleven waren, (in verband met de aansprakelijkheid van het Gouvernement voor de voldoening van vendu-accepten) gedurende 1880 voorschotten uit 's lands kas verleend tot een bedrag van f 7559. In 1879 waren ten behoeve van vijf kantoren voorschotten gegeven tot een bedrag van f 25 553. Van eerstgemelde som was op 31 December jl. f 2802 terug ontvangen, terwijl in mindering van vroeger verleende voorschotten gedurende 1880 f 8573 werd afbetaald.

Een der landsvendukantoren, dat te Pasoeroean, is uit 's lands kas aangevuld moeten worden met f 39 864, wegens een ontdekt te kort ten bedrage van f 76 186. De in 1880 tegen den kort te voren afgetreden vendumeester ingestelde geregtelijke vervolging (zie vorig verslag blz. 151) was in de eerste maanden van 1881 nog niet afgeloopen. Wegens onvoldoend toezigt op deze vendu-administratie is de betrokken inspecteur van financien uit 's lands dienst ontslagen. Ten einde het te kort zooveel mogelijk te verhalen, is voorts korting gelegd op het traktement van den gewestelijken secretaris, die met de superintendentie over het kantoor was belast, zoomede op het pensioen van den gewezen vendumeester.

Met betrekking tot de verhandelbaarheid van de accepten der vendukantoren moet nog vermeld worden dat de Ja-

vasche Bank in Junij jl. teruggekomen is op de beperking, waartoe zij in 1875 besloot (verg. het verslag van 1876 blz. 163), om namelijk slechts die vendu-accepten in disconto te nemen welke afkomstig waren van plaatsen waar zij een eigen kantoor heeft. Bij het hoofdbureau en de agentschappen der Bank is nu de gelegenheid weder opengesteld tot disconteering van de vendu-accepten ook van andere plaatsen, mits er eene landskas gevestigd is.

Bijzondere belastingen op Java en Madura. De heffingen die men hier op het oog heeft, zijn de drie volgende: 1°. de belasting van sommige passars op de particuliere landen in de residentie Batavia (Indisch Staatsblad 1829 n°. 111, art. 33, en Indisch Staatsblad 1875 n°. 82); 2°. de opbrengst van licentien tot het houden van Chinesche speel- of dobbeltafels, daar waar het middel niet is verpacht (Indisch Staatsblad 1851 n°. 25 en 1880 n°. 53), en 3°. de belasting op het slagten van buffels, runderen, paarden en veulens in de Preanger regentschappen (Indisch Staatsblad 1871 n°. 49, 1873 n°. 252, en 1879 n°. 302). Deze middelen leverden in 1880 aan 's lands kas op: respectievelijk f 3625, f 31 650, en f 120 530, tegen f 849, f 42 800 en f 52 058 (volgens verbeterde opgaven) in 1879. Wat den aard dezer opgaven betreft, valt aan te teekenen dat zij ontleend zijn aan gelijksoortige gegevens als waartoe betrekking heeft noot 3 op blz. 151. Van daar bijv. dat de opgegeven ontvangsten uit de passarbelasting weinig verband houden met den aanslag (voor 1879 f 3220 en voor 1880 f 3470), en dat zij, wat de slagtbelasting betreft, niet overeenstemmen met het te innen bedrag volgens het (door de dessahoofden) van 1 Januarij tot 31 December uitgereikte aantal slagtbriefjes, welke in 1879, toen nog vergunningen à f 1 en f 2 (voor onvolwassen beesten) werden afgegeven, eene waarde vertegenwoordigden van f 56 752, en in 1880, toen dit lagere tarief was ingetrokken (zie vorig verslag blz. 152), van f 115 673. In laatstgemeld jaar werden namelijk ter slagting aangegeven (jonge en volwassen beesten te zamen) 37 680 buffels, 163 runderen en 536 paarden en veulens. In 1879 waren in 't geheel slechts 26 996 beesten aangegeven (26 042 buffels, 116 runderen en 838 paarden en veulens). Behalve aan verscherpt toezigt van de zijde van het bestuur (in de afdeeling Bandong werden in 1880 niet minder dan 1186 personen gestraft wegens het slagten zonder vergunningsbewijs), is de vermeerdering van de aangiften in het afgeloopen jaar voornamelijk hieraan toe te schrijven dat het vervoer van vee door de maatregelen tot beteugeling van de veeziekte aan veel moeijelijkheden blootstond, hetgeen vele veebezitters, die anders hunne beesten uitvoerden, er de voorkeur aan deed geven ze te slagten en het vleesch te verkoopen.

Over de belasting op de Chinesche speelhuizen is, na het medegedeelde in 't vorig verslag (blz. 152), thans niets bijzonders te berigten.

Bijzondere belastingen in de buitenbezittingen. De belastingen, die onder dit hoofd zijn te rangschikken, werden in 1880 met twee nieuwe vermeerderd, ten einde ook in de gewesten Lampongsche districten en Billiton de inlandsche bevolking aan eene regtstreeksche heffing te onderwerpen (verg. vorig verslag blz. 156). Ook de meeste der lager te vermelden belastingen in andere buitenbezittingen hebben uitsluitend tot inlanders betrekking. Enkele der hierbedoelde speciale belastingen zijn tot hiertoe nog niet in den vereischten vorm (bij algemeene verordening) geregeld. Ten opzigte van de hassilbelasting in de Minahassa-districten der residentie Menado is daartoe onlangs overgegaan, en wel bij ordonnancie van 5 Februarij 1881 (Indisch Staatsblad n°. 47). Door deze nieuwe regeling is ook de aard dezer belasting gewijzigd. Terwijl tot dusver het bedrag voor allen gelijk was (f 5 's jaars van iederen tot de inlandsche bevolking behoorende mannelijken volwassene die in staat is zelf in zijn onderhoud te voorzien), is thans een aanslag ingevoerd naar gelang van het vermogen van den belastingschuldige, en wel naar den maatstaf van 2 pct. van het inkomen, behoudens een minimum van f 6,50 per hoofd en per jaar. Hoewel dit minimum f 1,50 hooger is dan de afgeschafte uniforme heffing, zullen de laagst geklassificeerden feitelijk toch niet zwaarder dan vroeger belast zijn, omdat — als een gevolg van de toekenning van landsbezoldiging aan de districtshoofden (verg. blz. 71 hiervóór) — tevens eene andere belasting in de Minahassa is komen te vervallen, namelijk de ten bate dier hoofden komende dapoerbelasting, welke voor elken hassilpligtige f 1,50 's jaars bedroeg. De zoogenaamde inlandsche burgers (over welke zie o. a. het vorig verslag blz. 17) zijn voor'shands, even als tot hiertoe, van de belasting vrij gebleven. Met de inning zijn, als vroeger, de negorijhoofden belast, maar zij ontvangen voortaan een hooger collecteloon. Daarentegen krijgen nu de districtshoofden en de aan de eerste districtshoofden toegevoegde schrijvers, in verband met de hun toegelegde vaste bezoldiging, geen aandeel meer in de opbrengst.

Bij dezelfde ordonnancie van 5 Februarij 1881 is tevens op de hassilbelasting toepasselijk verklaard het Koninklijk besluit van 3 Julij 1879 n°. 27 (Indisch Staatsblad n°. 267) betreffende de invordering van belastingen door middel van dwangschriften (verg. vorig verslag blz. 156).

Bijzonderheden nopens de werking van de verschillende bijzondere belastingen in de buitenbezittingen (hoofdelijke en andere) zijn ditmaal niet gemeld. De geldelijke uitkomsten die zij in het afgeloopen jaar en in 1879 opleverden, kunnen blijken uit het volgende overzigt.

	1879.		1880.	
	Aanslag.	Geïnd bedrag. a)	Aanslag.	Geïnd bedrag. a)
*b) Hoofdelijke belasting in Benkoelen (Indisch Staatsblad 1872 n°. 205 en 1878 n°. 86)	f 68 147	f 77 938	f 69 341	f 67 014
Belasting voor het aanleggen en onderhouden van wegen en bruggen ter hoofdplaats Benkoelen (Indisch Staatsblad 1874 n°. 276 en 1876 n°. 58)	2 386	1 727	2 378	2 446
* Hoofdelijke belasting in de Lampongsche districten (Indisch Staatsblad 1879 n°. 167)	. . . . . .	. . . . . .	66 615	66 264
* Id. in Palembang behalve ter hoofdplaats (Ind. Staatsbl. 1877 n°. 197)	752 436	729 062	771 529	776 770
Belasting voor het aanleggen en onderhouden van wegen en bruggen ter hoofdplaats Palembang (Indisch Staatsblad 1877 n°. 198). .	34 179	21 559	33 801	24 306
* Hassilbelasting in Atjeh en onderhoorigheden (zie vorig verslag blz. 6)	. . . . . .	c) 52 855	. . . . . .	c) 21 523
* Hoofdelijke belasting in het gewest Billiton (Indisch Staatsblad 1879 n°. 337)	. . . . . .	. . . . . .	17 017	13 600
Belasting op het rijstgewas in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo (Indisch Staatsblad 1878 n°. 300)	d) 184 079	e) 326 839	212 243	e) 352 763
* Hoofdelijke belasting in hetzelfde gewest (Indisch Staatsblad 1878 n°. 301)	d) 180 785		176 742	

	1879.		1880.	
	Aanslag.	Geïnd bedrag. a)	Aanslag.	Geïnd bedrag. a)
Regt voor de afgifte van licentien voor het graven van diamant in sommige gedeelten van dezelfde residentie (zie o. a. het verslag van 1879 blz. 169)	. . . . . .	f 1 368	. . . . . .	f 705
* Huistaks te Makasser (Indisch Staatsblad 1849 n°. 54, 1863 n°. 98, 1864 n°. 19, 1877 n°. 251 en 1878 n°. 349)	f 4 472	6 247	f 5 111	6 282
* Andere hoofdelijke belastingen in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden (Indisch Staatsblad 1863 n°. 48 en 166; 1863 n°. 76; 1864 n°. 70; 1863 n°. 165 en 1872 n°. 113) f)	69 233	65 476	71 592	56 772
* Hoofdelijke belasting in de residentie Menado voor zooveel de Minahassa betreft (zie hooger)	d) 116 735	d en g) 129 485	118 170	g) 137 664
* Idem idem voor zooveel de afdeeling Gorontalo betreft (zie het verslag van 1873 blz. 188/189)	36 335		35 830	
* Belasting op de hoofden der huisgezinnen van de negorijbevolking in de residentie Amboina, behalve in de afdeeling Banda (Indisch Staatsblad 1863 n°. 169, 1865 n°. 42, 1866 n°. 83, 1867 n°. 111 en 1876 n°. 278)	d) 28 678	26 167	29 590	31 432
Belasting op de waarde der huizen en onroerende eigendommen ter hoofdplaats Amboina (zie het verslag van 1875 blz. 167) .	4 468	4 567	5 154	5 213

a) Verg. noot 3 op blz. 151.

b) Waar bij de benaming der belasting een * is ingevuld, zijn uitsluitend inlanders aan de heffing onderworpen.

c) Dit cijfer is niet ontleend aan opgaven van het departement van financien, en daarop is dus vermoedelijk niet toepasselijk noot 3 op blz. 151. Over 1879 wordt thans f 4539 *meer* uitgetrokken dan verleden jaar (zie vorig verslag blz. 6 noot 3), omdat sedert gebleken is dat een viertal vroeger niet opgegeven landschappen ter westkust mede hassil hebben opgebragt, en dat de opgaven betreffende een drietal andere landschappen (twee ter westkust en één ter oostkust) eenige vermeerdering hebben ondergaan. Het totaal over 1879 is nu te verdeelen als volgt: westkust (met inbegrip van Groot-Atjeh) f 23 976, noordkust f 1230, oostkust f 27 649; dat over 1880 aldus: westkust nihil, noordkust f 1375, oostkust f 20 148.

d) Verbeterde opgaaf.

e) Hoeveel ter zake van elke belasting afzonderlijk is geïnd, blijkt niet.

f) De beide in de laatste plaats aangehaalde Staatsbladen hebben betrekking tot de zoogenaamde koffijbelasting in de bergregentschappen der afdeeling Noorderdistricten, van welke belasting reeds gewag is gemaakt op blz. 80 hiervóór. Vermoedelijk is voorts onder de te dezer plaatse opgegeven sommen ook begrepen de opbrengst van de zoogenaamde koffijbelasting in enkele bergstreken der Oosterdistricten waarover zie het verslag van 1862 blz. 135.

g) Men vindt niet vermeld hoeveel van het opgegeven bedrag in de afdeeling Gorontalo is geïnd.

II. MUNTSTELSEL; GELDMARKT.

§ 1. *Muntwezen.*

De werking der wettelijke bepalingen omtrent het muntwezen in Nederlandsch Indie laat over het algemeen weinig te wenschen over. De volgende mededeelingen strekken tot aanvulling van hetgeen in de laatste drie Koloniale Verslagen (1878 blz. 173, 1879 blz. 172 en 1880 blz. 156) over dit onderwerp is aangeteekend.

Bij verschillende landskassen is tot een gezamenlijk bedrag van bijna twee ton oude zilveren munt voorhanden, die, hoezeer zij ingevolge art. 14 der wet van 1 Mei 1854 (Indisch Staatsblad n°. 62) nog wettig gangbaar is, weinig wordt uitgegeven, omdat ze bij de Europesche en inlandsche bevolking niet gewild schijnt. Zij bestaat voor het meerendeel uit ducatons, drieguldenstukken, generaliteits- en Indische guldens en overigens vooral uit oude zilveren pasmunt. Aan de hoofden van gewestelijk bestuur zijn opgaven gevraagd van het oude, doch gangbaar geld, bij elke landskas voorhanden, ten einde maatregelen te beramen tot het buiten omloop stellen van die muntspecien overeenkomstig het bepaalde in art. 2 der wet van 24 December 1857 (Indisch Staatsblad 1858 n°. 47).

Meer en meer doet zich schaarschheid van zilveren pasmunt, meer bepaald van kwartguldens en tiencentstukken, gevoelen. Om in de behoefte te voorzien, heeft de Indische Regering onlangs de uitzending aangevraagd van een bedrag van f 1 500 000 aan zilveren pasmunt, voor de helft uit 25centstukken en voor de wederhelft uit 10centstukken bestaande. Hier te lande wordt het noodige voorbereid om aan deze aanvraag gevolg te geven.

In de residentien Batavia, Kadoe, Rembang en Kediri werd in het afgeloopen jaar valsche zilveren munt aangetroffen, waarvan de vervaardigers of verspreiders, ondanks de daartoe aangewende pogingen, niet zijn kunnen worden ontdekt. Bij de Javasche Bank vond men een valschen rijksdaalder onder eene uit Singapore ontvangen partij zilver.

De in 1879 tot de algemeene ontvangers van 's landskassen gerigte aanschrijving om hunne betalingen zooveel mogelijk in kopergeld te doen (verg. vorig verslag blz. 156), met het doel om de wettige koperen munt onder de inlandsche bevolking meer ingang te doen vinden en den kopervoorraad bij de kassen te doen verminderen, heeft over het algemeen niet aan de verwachting beantwoord. Ofschoon tot aanzienlijke bedragen, vooral bij den inkoop van koffij, in omloop gebragt, vloeit het kopergeld bij de inning van de landrente en den verkoop van zout weder in even groote hoeveelheden in 's lands kassen terug. Het gebrek aan zilveren pasmunt kan hiertoe hebben bijgedragen.

In strijd met de bepalingen die het aanbrengen van kopergeld uit de buitenbezittingen naar Java en Madura verbieden (verg. vorig verslag blz. 156), werd in het afgeloopen jaar weder eene groote hoeveelheid haantjes-duiten, van Padang afkomstig, via Batavia en Samarang, in de residentie Soerakarta ingevoerd. Het gelukte der politie om van deze muntstukken, welke eene waarde hebben van halve duiten maar voor heele duiten worden uitgegeven, eene hoeveelheid ter waarde van ongeveer f 6000 in beslag te nemen.

§ 2. *Geldmarkt.*

Door den heer mr. N. P. VAN DEN BERG, president der Javasche Bank, is, als naar gewoonte, een overzigt zamengesteld van den toestand der geldmarkt op Java over 1880, dat als bijlage PP hierachter is opgenomen.

In de beide volgende staten treft men eenige opgaven aan omtrent den agio te Batavia op sommige oude of vreemde munten, en omtrent den loop der wisselkoersen aldaar in 1880,

ontleend aan het blad der Handelsvereeniging te Batavia »Marktberigt en prijscourant."

Prijzen van specien te Batavia in 1880.

MAANDEN.	Nieuwe gouden dukaten.	SOVEREIGNS. Engelsche.	Australische.
Januarij . . .	f 6,50	f 12 à f 12,60	f 12 à f 12,60
Februarij . . .	6,50	12 à 12,60	12 à 12,60
Maart	6,50	12 à 12,60	12 à 12,60
April	6,50	12 à 12,60	12 à 12,60
Mei	6,50	12 à 12,60	12 à 12,60
Junij	f 6,40 à f 6,50	12 à 12,70	12 à 12,70
Julij.	f 6,40	12,40 à 12,70	12,40 à 12,70
Augustus . . .	f 6,15 à f 6,40	12,25 à 12,70	12,25 à 12,70
September. . .	6,15 à 6,40	12,25 à 12,70	12,25 à 12,70
October. . . .	6,15 à 6,40	12,25 à 12,70	12,25 à 12,70
November. . .	6,15 à 6,40	12 à 12,70	12 à 12,70
December. . .	6,15 à 6,40	12 à 12,70	12 à 12,70

Wisselkoersen te Batavia in 1880.

Maanden.	Op Amsterdam. Guldens Nederlandsch courant voor f 100 Indisch courant. Gouvernement (6 maanden na dato).	Particulieren (6 maanden na dato).	Op Londen (6 maanden zigt). Een pond sterling voor guldens en centen.	Op Singapore (zigt). Een dollar voor guldens en centen.	Op China (zigt). Een dollar voor guldens en centen.
Jan.	f100,90 à f101,50	f101$\frac{1}{2}$ à f102$\frac{1}{4}$	f 11,75 à 11,77^5	f 2,32	f 2,32
Febr.	100,90 „ 101,50	101$\frac{1}{2}$ „ 102	11,77^5 à 11,82^5	2,30 à 2,32^5	2,30 à 2,32^5
Maart	101,00 „ 101,40	100$\frac{3}{4}$ „ 101$\frac{3}{4}$	11,85 à 11,92^5	2,30 „ 2,32	2,30 „ 2,32
April	100,10 „ 100,80	100$\frac{1}{2}$ „ 101	11,95 à 11,97^5	2,32^5 „ 2,33^5	2,32^5 „ 2,33^5
Mei	100,00 „ 100,50	100$\frac{1}{8}$ „ 100$\frac{3}{4}$	11,97^5 à 12,02^5	2,35 „ 2,39	2,35 „ 2,39
Junij	100,00 „ 100,40	100$\frac{1}{4}$ „ 100$\frac{1}{2}$	12,00 à 12,05	2,35 „ 2,38	2,35 „ 2,38
Julij	100,00 „ 100,50	100 „ 100$\frac{3}{8}$	11,92^5 à 12,02^5	2,33^5 „ 2,36	2,33^5 „ 2,36
Aug.	100,10 „ 100,50	100$\frac{1}{2}$	11,92^5 à 11,95	2,32^5 „ 2,33^5	2,32^5 „ 2,33^5
Sept.	„	100$\frac{1}{8}$ à 100$\frac{1}{4}$	11,92^5 à 11,95	2,32 „ 2,32^5	2,32 „ 2,32^5
Oct.	„	100$\frac{1}{4}$ „ 100$\frac{3}{4}$	11,92^5 à 11,95	2,32	2,32
Nov.	„	100$\frac{1}{8}$ „ 100$\frac{1}{2}$	11,90 à 11,95	2,29^5 à 2,31	2,29^5 à 2,31
Dec.	„	100$\frac{1}{8}$ „ 101$\frac{1}{4}$	11,85 à 11,95	2,28	2,28

§ 3. *Javasche Bank.*

In den loop van 1881 is ten aanzien van het bankwezen eene nieuwe orde van zaken in het leven getreden, ten gevolge van de bij Koninklijk besluit van 16 October 1880 n°. 19 (Indisch Staatsblad n°. 220) tot stand gekomen regeling, houdende voorzieningen omtrent de Javasche Bank. Deze regeling is in werking gekomen na afloop van het 53ste boekjaar op 1 April jl., toen het in 1880 voorloopig voor één jaar verlengde octrooi en reglement, dat indertijd op 's Konings magtiging door den Gouverneur-Generaal bij ordonnancie was vastgesteld, ophield van kracht te zijn. Bij de nieuwe regeling heeft de wet van 22 December 1863 (Nederlandsch Staatsblad n°. 148), houdende voorzieningen omtrent de Nederlandsche Bank, tot voorbeeld gediend. De Regering heeft zich nu bepaald tot het regelen van de voorwaarden waaronder de Javasche Bank gedurende de eerstvolgende tien jaren, dus tot en met den 31sten Maart 1891, als circulatiebank zal kunnen werkzaam blijven; en heeft het aan de deelhebbers overgelaten om, met inachtneming van het bovenvermeld Koninklijk besluit en overeenkomstig de bepalingen van het Indisch Wetboek van Koophandel betreffende de naamlooze vennootschappen van koophandel, eene acte van vennootschap zamen te stellen, welke acte onder dagteekening van 22 Maart 1881 (Javasche Courant van den 29sten dier maand) in authentieken vorm tot stand is gekomen, nadat het ontwerp door den Gouverneur-Generaal was goedgekeurd bij besluit van 16 Maart 1881 n°. 16.

De voornaamste verandering in de voorschriften omtrent de operatien der Bank betreft het bedrag en de plaatsing van het gedeelte van het bankkapitaal dat aan het eigenlijk bankbedrijf kan onttrokken worden door belegging in Nederlandsche staatsschuld, schuldbrieven ten laste van Nederlandsch Indie of eerste hypotheken op onroerende goederen aldaar. Mogt tot dusver hoogstens f 2 millioen, of $\frac{1}{3}$ van het gestort kapitaal, voor dergelijke belegging bestemd worden, thans is het maximum op f 3 millioen bepaald, en is aan de Bank de bevoegdheid gegeven om voor die belegging ook pandbrieven van door den Koning of door den Gouverneur-Generaal goedgekeurde hypotheekmaatschappijen te kiezen. Op dezelfde wijze moeten ook de gelden van het reservefonds der Bank worden belegd. In hypotheken mag van het kapitaal der Bank nimmer meer dan f 2 millioen uitstaan, daaronder begrepen de waarde der vaste goederen welke bij de Bank beleend zijn geweest en, wegens het in gebreke blijven der aflossing van de schuld, door haar zijn aangekocht. Eene belangrijke wijziging bestaat voorts hierin, dat terwijl vroeger de geldschietingen op hypotheek hoogstens slechts de helft van de getaxeerde waarde van het te verbinden pand bedragen mogten, dit maximum nu is gebragt op twee derde gedeelten. Ook voor een deel van het eigenlijk bedrijf der Bank is de grens der te verstrekken sommen eenigszins ruimer gesteld. Roerende goederen zullen namelijk voortaan tot drie vierden van de getaxeerde waarde mogen worden beleend, terwijl tot hiertoe twee derden het maximum was. Onder de operatien der Bank is thans voor het eerst uitdrukkelijk genoemd het verleenen van credieten of voorschotten in rekening-courant tegen zakelijke zekerheid in dezelfde *roerende* goederen welke ook door de Bank kunnen worden beleend. Verder valt te vermelden: de bepaling dat voortaan de Gouverneur-Generaal zoowel de oprigting van nieuwe agentschappen als, na verkregen magtiging des Konings, de vergrooting van het kapitaal der Bank kan gelasten, welk een en ander tot hiertoe slechts kon plaats vinden op voorstel van het bestuur der Bank; zoomede het voorschrift dat van de zoogenaamde overwinst (boven de 6 pct.) voortaan slechts 12 pct. ten behoeve van het reservefonds zal worden afgezonderd, terwijl dit bedrag vroeger op 17 pct. was bepaald.

Ter uitvoering van verschillende bepalingen van het Koninklijk besluit dd. 16 October 1880, voor zooveel betreft de aanbieding van huishoudelijke reglementen, het model der weekbalans, enz., welk een en ander de goedkeuring van den Gouverneur-Generaal vereischt, is door het bestuur der Bank het noodige verrigt. Thans moet nog, ingevolge 's Konings magtiging, door den Landvoogd de verhouding bepaald worden waarin de dadelijk opeischbare schulden der Bank door munt en muntmateriaal behooren gedekt te zijn. In Augustus jl. is door het Opperbestuur magtiging verleend om deze verpligte metaaldekking weder, even als vroeger, op 40 pct. te bepalen.

In aansluiting aan de mededeelingen in vorige verslagen volgen hier thans eenige opgaven betreffende de verrigtingen der Bank gedurende het laatst verstreken boekjaar 1880–81.

De omvang der crediet-operatien over de verschillende maanden dooreen genomen wees slechts een *gemiddeld* cijfer van f 14 793/m. aan, tegen f 16 600/m. in 1879–80. Het opererend kapitaal was op de volgende wijze rentegevend gemaakt:

	1879/80.	1880/81.
disconteering van handelspapier (promessen, wisselbrieven en bankcredieten) . .	f 9 625/m.	f 7 731/m.
id. van vendupapier	2 245/m.	1 608/m.
beleeningen	2 372/m.	3 055/m.
hypotheken en staatsschuld	2 358/m.	2 399/m.
	f 16 600/m.	f 14 793/m.

Bij het einde der beide boekjaren waren de rentegevende uitzettingen verdeeld als volgt:

	31 Maart 1880.	31 Maart 1881.
disconteering van handelspapier	f 8 391/m. }	f 8 860/m.
id. van vendupapier	1 595/m. }	
beleeningen	1 561/m.	2 206/m.
hypotheken	[1]) { 1 661/m.	[1]) { 2 313/m.
staatsschuld	534/m.	144/m.
	f 13 742/m.	f 13 523/m.

De *gezamenlijke* disconteeringen, die in 1879–80 geklommen waren tot f 65 592/m., daalden in het jongst verloopen boekjaar, hoofdzakelijk ten gevolge van minderen discontoomzet bij het hoofdbureau, tot f 44 311/m. Deze vermindering had grootendeels hare oorzaak in het schier geheel uitblijven van disconto-aanbiedingen van buiten Nederlandsch Indie betaalbare wissels (verg. vorig verslag blz. 157), van welk papier in 1879–80 voor een exceptioneel hoog bedrag (f 18 549/m.) bij de Bank werd aangebragt, terwijl in 1880–81 uit dezen hoofde slechts voor een beloop van f 814/m. in hare portefeuille vloeide. Naar den aard der gedisconteerde stukken was het bovenvermelde gezamenlijk bedrag in elk der beide boekjaren te splitsen als volgt:

	1879/80.	1880/81.
promessen en wisselbrieven	f 49 656/m.	f 31 055/m.
bankcredieten	9 479/m.	9 185/m.
vendupapier	6 457/m.	4 071/m.
	f 65 592/m.	f 44 311/m.

De disconteering van vendu-acceptatien bepaalde zich nog steeds tot de zoodanige die afkomstig waren van vendukantoren op plaatsen waar de Bank vertegenwoordigd is. Op deze beperking is echter — zoo als reeds op blz 155/156 hiervóór is gezegd — in Junij jl. door het bestuur der Bank teruggekomen.

Ofschoon *gemiddeld over het geheele jaar* meer in beleeningen had uitgestaan dan in 1879–80 — hetgeen alleen aan den langeren duur der beleeningen was toe te schrijven — was toch het *gezamenlijk* bedrag der nieuw gesloten beleeningen niet onbelangrijk minder dan in het vorige boekjaar, zoo als uit de volgende cijfers blijken kan:

	1879/80.	1880/81.
beleeningen op effecten	f 426/m.	f 683/m.
id. op invoerartikelen	804 m.	1 029/m.
id. op uitvoerproducten	11 611/m.	10 208/m.
	f 12 841/m.	f 11 920/m.

In elk der beide opgaven is eene som van f $1\frac{1}{2}$ millioen begrepen ter zake van door het Gouvernement gesloten beleeningen op gouvernementsproducten ter dadelijke voorziening in de behoefte aan betaalmiddelen (verg. blz. 128 van het vorig verslag zoomede blz. 141 hiervóór).

De uitzettingen in hypotheken en staatsschuld, als belegging 1°. van de daartoe aangewezen f 2 millioen van het gestort kapitaal, en 2°. van het reservefonds, klommen, zoo als reeds hooger is vermeld, gedurende het afgeloopen boekjaar van f 2 195 400 tot f 2 457 600. De in 1880–81 nieuw gesloten hypotheken liepen over een totaal bedrag van f 948 000. Daarentegen verminderden de bestaande vorderingen van dien aard, door geheele of gedeeltelijke aflossing, met f 295 800. Ten einde aan de aanvragen naar hypothekaire uitzettingen te voldoen, werden voor zooveel noodig staatsschuldbrieven te gelde gemaakt.

Veranderingen in het rentetarief der Bank (zie vorig verslag blz. 158) kwamen in het afgeloopen boekjaar niet voor.

In den metaalvoorraad der Bank had betrekkelijk weinig afwisseling plaats. Bedroeg deze in 1879–80 doorengenomen f 33 284/m., in 1880–81 was dit gemiddelde f 31 842/m., met f 33 948/m. op 2 Februarij 1881 als hoogste, en f 29 634/m. op 22 September 1880 als laagste cijfer. Aan zilveren betaalmiddelen en pasmunt was namelijk *gemiddeld* in de kassen der Bank in 1879–80 f 32 009/m. en in 1880–81 f 30 535/m., en aan gouden munt, zoo Nederlandsche als vreemde, achtereenvolgens f 1 275/m. en f 1 307/m. Op het einde der beide boekjaren was de metaalvoorraad aldus:

		31 Maart 1880.	31 Maart 1881.
zilveren betaalmiddelen en pasmunt		f 31 393/m.	f 31 573/m.
goud geld	tienguldenstukken	424/m.	881/m.
	sovereigns, dukaten en 20-francsstukken	498 m.	914/m.
		f 32 315/m.	f 33 368/m.

De voorraad tienguldenstukken vermeerderde door de ontvangst uit Nederland van 50 059 stuks, die voor rekening van de Bank waren aangemunt, terwijl 1266 stuks bij de verschillende kantoren der Bank in kas vloeiden; 5675 stuks werden weder van de hand gezet. [2]) In 't geheel had de Bank tot dusver 92 659 stuks uit Nederland ontvangen en had zij op 31 Maart jl. nog 88 085 stuks in haar bezit.

De dadelijk opeischbare schulden der Bank wisselden af tusschen f 40 097/m. op 9 Junij 1880 als laagste, en f 44 789/m. op 5 Januarij 1881 als hoogste cijfer. Gedurende de laatste twee boekjaren was het gemiddeld bedrag dier schulden aldus verdeeld:

	1879/80.	1880/81.
bankbiljetten in omloop	f 40 601/m.	f 39 775/m.
bankassignatien in omloop [3])	745/m. }	2 767/m.
rekeningcourant-saldo's	2 912/m. }	
	f 44 258/m.	f 42 542/m.
Het bedrag dat hiervan door specie moest gedekt zijn (40 pct.) beliep dus	f 17 703/m.	f 17 016/m.
terwijl de gemiddelde specievoorraad bedroeg	33 284/m.	31 842/m.
zoodat een beschikbaar speciesaldo overbleef van	15 581/m.	14 826/m.

Op 31 Maart jl. bedroegen de rekeningcourant-saldo's f 1 532/m., en was aan bankassignatien en aan bankbiljetten een bedrag in omloop van respectievelijk f 1 881/m. en f 39 487/m. Dit laatste bedrag bestond voor 29.95 uit biljetten van f 50, f 25, f 10 en f 5, en voor 70.05 uit biljetten van f 1000, f 500, f 300, f 200 en f 100.

Van de gelegenheid om bij de Bank gelden, geldswaardige papieren enz. in bewaring te geven tegen een bewaarloon van $\frac{1}{2}$ per mille in het halfjaar, werd gedurende 1880/81 slechts een beperkt gebruik gemaakt. Op 31 Maart jl. liepen deze bewaringen over eene aangegeven waarde van f 452/m., op 31 Maart 1880 over f 781/m.

Voor de deelhebbers waren de uitkomsten over het boekjaar 1880–81 iets minder gunstig dan over het voorafgegane boekjaar. De behaalde winst beliep: onzuiver f 978 035,26, zuiver f 600 000. Na aftrekking van f 360 000 wegens het aan de deelhebbers toekomende gewoon dividend (6 pct.) bleef dus nog beschikbaar f 240 000. Hiervan kwam, ingevolge het op 31 Maart jl. nog geldende octrooi, 17 pct. [4]) of f 40 800 toe aan het reservefonds, dat hierdoor steeg tot f 533 633; 4 pct. aan de agenten en beambten; 4 pct. aan de commissarissen, en 75 pct. of f 180 000 als extra-dividend aan de deelhebbers. In 't geheel werd dus uitgekeerd f 45 of 9 pct. per geheel aandeel van f 500, tegen f 47,50 of $9\frac{1}{2}$ pct. over 1879/80.

[1]) Hieronder van het reservefonds op 31 Maart 1880 f 436 180, en op 31 Maart 1881 f 457 880.

[2]) Op blz. 12 der Memorie van Beantwoording op het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer betreffende de Indische begrooting voor 1882 is vermeld, dat pogingen der Javasche Bank om het gouden tienguldenstuk in Indie in omloop te brengen, niet zijn gelukt. Dit was eene dwaling, het gevolg van eene min juiste opvatting van eenige omtrent de Javasche Bank ontvangen mededeelingen. Even als vroeger (zie Koloniaal Verslag 1878 blz. 175 en 1879 blz. 174) ging de Bank voort met deze munt (nagenoeg uitsluitend aan mailreizigers) van de hand te zetten tegen een agio van $2\frac{1}{2}$ pct.

[3]) Het bedrag der afgegeven bankassignatien was f 33 751/m. in 1879/80 en f 29 472/m in 1880/81.

[4]) Zoo als hooger reeds is gezegd, zal voortaan slechts 12 pct. van de overwinst aan het reservefonds ten goede komen. Voorts is bij de nieuwe statuten der Bank het aandeel van commissarissen in de overwinst met 1 pct. verminderd. Van de 6 pct. die daardoor voortaan zullen vrijvallen, zal nu, onder de nieuwe regeling de helft bestemd worden voor de directie en de wederhelft tot aan- en stijving van een pensioen- en onderstandsfonds (voor oud-dienaren der Bank).

N. Burgerlijke en militaire landsdienaren. [1])

Examens voor ambtenaren. Ter deelneming aan het groot ambtenaarsexamen van 1880 meldden zich hier te lande 85 en in Indie 21 kandidaten aan. Het getal van hen die zich aan het examen onderwierpen beliep echter slechts 75 en 20, en van dezen voldeden er 55 en 14 aan de eischen. Alleen onder de geëxamineerden hier te lande bevonden zich doctoren in de regtswetenschap, van welke er 16 slaagden, en daaronder 1 die reeds tot den Indischen dienst behoorde en zich hier te lande met verlof bevond. Van de 14 kandidaten, allen voor den gewonen burgerlijken dienst, die in Indie het diploma behaalden, waren er 12 die met goed gevolg den vijfjarigen cursus eener hoogere burgerschool hadden doorloopen (10 in Indie en 2 in Nederland); de 2 anderen hadden indertijd hier te lande voldaan aan het vroeger voorgeschreven examen A. Ieder dezer 14 kandidaten legde examen af in één inlandsche taal (6 in het Maleisch en 8 in het Javaansch). Met uitzondering van één kandidaat, verkregen allen in dit vak een voldoend of meer dan voldoend cijfer. In 't vorig verslag (blz. 158) werd reeds vermeld tot welke categorien de hier te lande geëxamineerden behoorden, en in welke Indische talen door hen examen werd gedaan. Het verslag van de examen-commissie hier te lande vindt men in de Staatscourant van 5 Augustus 1880; dat van de Indische examen-commissie in de Javasche courant van 9 November 1880.

In dit jaar meldden zich voor het groot ambtenaarsexamen hier te lande 98 kandidaten aan, doch er trokken zich vóór of tijdens het examen 16 terug. Van de 82 overgeblevenen slaagden er 59, namelijk 3 reeds tot den Indischen dienst behoorende personen, die zich hier te lande met verlof bevonden [2]), en verder 14 doctoren en 1 doctorandus in de regten, 1 eervol ontslagen officier der marine, 1 geëxamineerde die den cursus van de rijkslandbouwschool, en 39 die den vijfjarigen cursus eener hoogere burgerschool (37 hier te lande en 2 in Indie) met goed gevolg hadden doorloopen. Onder de afgewezenen waren 8 doctoren en 1 kandidaat in de regten, benevens 13 geëxamineerden die hier te lande en 1 die in Indie het diploma van goed volbragt eindexamen eener hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus verworven hadden. Slechts 9 van de 59 toegelatenen meldden zich aan voor het afleggen van examen in drie inlandsche talen, 24 voor twee en 26 voor éénе inlandsche taal. Van de 23 afgewezenen hadden 11 zich onderworpen aan het examen in twee inlandsche talen en 12 aan dat in éénе inlandsche taal. Een voldoend of meer dan voldoend examen werd afgelegd in de Maleische taal door 56, in het Javaansch door 23, in het Soendaasch door 8, in het Madureesch door 2, en in het Makassaarsch eveneens door 2 van de geslaagde kandidaten. Van de afgewezen kandidaten hadden met goed gevolg 8 zich onderworpen aan het examen in het Maleisch en 3 aan dat in het Javaansch. Daarentegen schoten te kort: in het Maleisch 2 van de geslaagde en 11 van de afgewezen kandidaten; in het Javaansch 6 van de geslaagde en 12 van de afgewezen kandidaten, en in het Soendaasch 2 van de geslaagde kandidaten. Omtrent den uitslag der examens in Indische talen wat de geslaagde regtsgeleerden in het bijzonder betreft, is aan te teekenen dat van de toegelaten 14 doctoren en 1 doctorandus in de regtswetenschap 4 zich hadden onderworpen aan het examen in twee talen, waarvan 3 in Maleisch en Javaansch en 1 in Maleisch en Soendaasch. De 11 anderen legden alleen het examen in het Maleisch af. Slechts door één der 4 eerstbedoelde kandidaten werd een onvoldoend cijfer verkregen (in Maleisch en Javaansch beide).

Ter gedeeltelijke vervulling van de opengestelde 25 plaatsen voor regterlijk ambtenaar zijn tot dusver slechts 13 kandidaten ter beschikking van den Gouverneur-Generaal kunnen worden gesteld, daar 1 doctor in de regtswetenschap in aanmerking wenschte te komen voor den gewonen burgerlijken dienst. Voor laatstbedoelde bestemming waren 28 plaatsen opengesteld, en ter vervulling daarvan zijn aangewezen geworden, behalve bedoelde regtsgeleerde, de 27 niet-regtsgeleerde kandidaten die bij het examen de hoogste nummers in de ranglijst hadden verkregen (met voorbijgang van één die wegens ligchaamsgebreken werd afgekeurd).

Redenen aan 's lands belang ontleend deden vrijheid vinden om aan een ambtenaar op het bureau voor inlandsche zaken te Makasser, met rang van kommies, dispensatie te verleenen van het groot ambtenaars-examen (Koninklijk besluit dd. 27 April 1881 n°. 8, Indisch Staatsblad n°. 151). De Regering ging hiertoe over omdat het wenschelijk was bedoelden ambtenaar, zonder hem de kans op bevordering te ontnemen, voor den dienst op Celebes te behouden, waar hij door langdurig verblijf en ambtelijke opleiding bijzonder in aanmerking kwam voor politieke zendingen naar inlandsche rijken.

De op blz. 91 hiervóór aangekondigde vervroegde sluiting van den cursus bij de Indische inrigtingen voor middelbaar onderwijs zal ten gevolge hebben dat ook het groot ambtenaars-examen voortaan in Indie vroeger in het jaar zal worden gehouden dan tot hiertoe het geval was. Vóór dat tot deze verandering besloten werd, was reeds bepaald (zie vorig verslag blz. 158 noot 1) dat het groot ambtenaars-examen van 1881 in Indie niet in September, maar in Augustus zou worden gehouden.

De in overweging genomen algemeene herziening van de verordeningen betreffende de benoembaarheid tot Indisch ambtenaar is nog niet voldoende voorbereid. Intusschen is de onlangs ter sprake gekomen vraag, of het groot ambtenaars-examen moet behouden blijven als vereischte voor eene benoeming tot hoofdkommies en referendaris bij de verschillende takken van bestuur voorshands toestemmend beantwoord. Op blz. 65 hiervóór is reeds vermeld dat bedoeld examen niet gevorderd behoeft te worden waar het geldt de vervulling van den rang van hoofdkommies bij de Algemeene Rekenkamer.

Het zoogenaamd klein ambtenaars-examen werd in het afgeloopen jaar op verschillende tijdstippen en plaatsen in Indie afgenomen van 507 kandidaten, waarvan 267 of bijna 53 pct. aan de eischen voldeden. Deze verhouding is nagenoeg gelijk aan die van 1879, toen van 586 kandidaten 307 (of ruim 52 pct.) slaagden.

Omtrent de examens voor technische vakken is nog te vermelden, dat ingevolge eene bepaling van Maart 1881 (Indisch Staatsblad n°. 71) [3]) voortaan ook de opzieners en boormeesters bij het mijnwezen de kosten hunner reis vergoed zullen krijgen wanneer zij ter aflegging van het voor hunne bevordering vereischt examen zich naar elders moeten begeven. Even als reeds vroeger ten aanzien van de opzigters bij den waterstaat is bepaald, wordt de vergoeding slechts éénmaal toegekend, en dus niet voor herhalingen van een examen waarin men vroeger niet geslaagd is. In Julij 1880 (Indisch Staatsblad n°. 128) werd eene nadere regeling gemaakt betreffende de zamenstelling der Indische commissien voor de afneming van het landmeters-examen. Het Koninklijk besluit dd. 28 November 1880 n°. 22 (Indisch Staatsblad 1881 n°. 63), waarbij aan eenige categorien van officieren der landmagt in Indie vrijstelling van bedoeld examen werd verleend, is reeds vermeld op blz. 36 hiervóór.

Pensioenen. Eene nieuwe algemeene regeling der Indische burgerlijke pensioenen is tot stand gekomen bij Koninklijk besluit dd. 10 April 1881 n°. 11 (Indisch Staatsblad n°. 142). Het bij Koninklijk besluit dd. 10 April 1837 bekrachtigd reglement (Indisch Staatsblad 1837 n°. 50) is, met al de daarin gemaakte veranderingen en bijvoegingen, tegelijkertijd ingetrokken. De overgangsbepaling gevoegd bij het nieuwe reglement werd later nog aangevuld en verduidelijkt bij Koninklijk besluit dd. 28 September 1881 n°. 9 (Staatscourant van 6/7 November 1881).

De nieuwe regeling handhaaft het beginsel dat de eervol ontslagen ambtenaar na 20jarigen dienst regt heeft op

1) Wat de militaire landsdienaren betreft, valt ditmaal slechts te verwijzen naar de mededeelingen in hoofdstuk **D** hiervóór (zie o. a. blz. 29, 34 en 35).

2) Twee hunner waren tot het examen toegelaten, daar zij vóór 4 September 1871 (Indisch Staatsblad n°. 117) eene aanstelling hadden verkregen op eene bezoldiging van f 150 's maands of daarboven; de derde op grond van goed volbragt eindexamen eener Nederlandsche hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus.

3) Deze beschikking strekte ter vervanging van die dd. 12 September 1880 (Indisch Staatsblad n°. 175) waarin de bedoeling van den maatregel niet juist was wedergegeven.

pensioen, maar verbindt daaraan — behalve voor de ambtenaren die bij de invoering van het nieuwe reglement (1 Julij 1881) tot den Indischen burgerlijken dienst behoorden — de voorwaarde dat de ouderdom van 45 jaren moet zijn bereikt. Onaangezien diensttijd en leeftijd is thans ook regt op pensioen verzekerd aan ambtenaren die eervol ontslagen worden wegens wonden of gebreken, bekomen in of door de uitoefening van hun ambt of ter zake van die uitoefening, hetzij tengevolge van geweldadige aanranding of verzet, hetzij van met gevaar gepaarde dienstverrigtingen, mits de wonden of gebreken hen volstrekt ongeschikt maken om langer te dienen. Voorts kan, even als tot dusver, pensioen worden verleend aan ambtenaren die een eervol ontslag uit 's lands dienst hebben bekomen, na minstens 5 jaren dienst, indien zij door wèl bewezen ziels- of ligchaamsgebreken voor verderen dienst ongeschikt zijn geworden. Daarenboven kunnen voortaan ook voor pensioen in aanmerking gebragt worden eervol uit 's lands dienst ontslagen ambtenaren die wegens andere redenen niet langer voor den dienst geschikt zijn, mits zij een diensttijd van minstens 10 jaren kunnen doen gelden. Bij de berekening van het aantal voor pensioen geldige dienstjaren wordt, ingevolge de nieuwe regeling, niet meer in aanmerking genomen de verloftijd buiten Nederlandsch Indie doorgebragt, tenzij in het bijzondere geval dat den in Nederland aanwezigen ambtenaar dienstverrigtingen in het belang van den kolonialen dienst zijn opgedragen. Indien die dienstverrigtingen langer dan zes maanden geduurd hebben, komt de tijd, gedurende welken de bedoelde verrigtingen opgedragen zijn geweest, voor de helft in aanmerking. Volgens de tot dusver bestaande regeling werd de tijd, gedurende welken aan den ambtenaar met verlof dienstverrigtingen waren opgedragen, indien die langer dan zes maanden geduurd had, ten volle bij de berekening van den diensttijd in aanmerking genomen, terwijl anders de verloftijd, mits het verlof wegens ziekte verleend was, voor de helft in aanmerking kwam, doch telkens voor niet langer dan één jaar. De tijd, gedurende welken in Indie wachtgeld of nonactiviteits-traktement is genoten, komt, even als vroeger [1], bij de berekening van het pensioen in aanmerking, behoudens de thans vastgestelde beperking dat de nonactiviteit telkens voor niet langer dan één jaar is mede te tellen.

Als een hoofdpunt van verschil tusschen de nieuwe en de oude bepalingen moet ook worden vermeld de afschaffing van de klassificatie, waarin de verschillende ambten naar gelang van gewigt en bezoldiging waren gerangschikt voor de bepaling van de hoegrootheid van het pensioen. Voor elke dier klassen bevatte het oude reglement een minimum en een maximum van pensioen; het minimum werd toegekend bij 20jarigen dienst, terwijl voor ieder jaar daar beneden $^1/_{20}$ afgetrokken werd, en, voor zoover het maximum zulks toeliet, voor elk jaar daarboven $^1/_{20}$ werd bijgevoegd. Voor deze klassenverdeeling, welke tot vele onbillijkheden en ongelijkheden aanleiding gaf, is thans het stelsel in de plaats getreden om voor alle ambten het pensioen te doen regelen in vaste verhouding tot de bezoldiging. Voor een 20jarigen diensttijd wordt namelijk het jaarlijksch bedrag van het pensioen voortaan vastgesteld op driemaal de hoogste maandelijksche bezoldiging gedurende 24 maanden genoten. Wanneer de hoogste bezoldiging niet gedurende 24 maanden is genoten, bedraagt het pensioen driemaal de gemiddelde maandelijksche bezoldiging, berekend over 24 maanden waarin de hoogste en de naast daarbij komende bezoldiging zijn genoten. Waar de bedoelde maatstaf ontbreekt, wordt als grondslag van het pensioen genomen de middelsom der genoten maandelijksche bezoldiging. Voor ambtenaren die, onaangezien hun diensttijd en ouderdom, regt op pensioen kunnen doen gelden ter zake van wonden of gebreken in of door de uitoefening van hun ambt ontstaan, die hen volstrekt ongeschikt maken langer te dienen, wordt het jaarlijksch pensioen bepaald op driemaal de hoogst genoten maandelijksche bezoldiging. Voor ieder jaar beneden of boven den 20jarigen diensttijd wordt het pensioen met $^1/_{20}$ verminderd of vermeerderd. Even als onder het vroegere reglement kan deze vermeerdering hoogstens slechts de helft bedragen van het pensioen voor een 20jarigen diensttijd, met dien verstande dat het pensioen nimmer f 12 000 's jaars kan te boven gaan, welke som ook tot hiertoe als maximum gold.

In de nieuwe regeling zijn niet overgenomen: 1°. het voorschrift dat eene hoogere bezoldiging twee jaren moest zijn genoten om ze voor de berekening van het pensioen te kunnen doen gelden; en 2°. de beperking tot dusver verbonden aan het overigens behouden beginsel, dat bij de opsomming van de dienstjaren de overschietende gedeelten voor een vol jaar gerekend worden zoo zij ten minste zes volle maanden bedragen. Bedoelde beperking bestond hierin, dat de bepaling omtrent de overschietende maanden die voor een vol jaar tellen, volgens het reglement van 1837 alleen toepassing mogt vinden waar men met een minstens 20jarigen diensttijd te doen had, terwijl dan nog in aanmerking moest worden genomen of de gezondheidstoestand van den te pensioneeren ambtenaar of eenige andere overwegende reden hem verhinderde het volle jaar uit te dienen. Thans is slechts voorgeschreven dat de bepaling betreffende de toerekening van zes of meer overschietende maanden voor een vol jaar niet van toepassing is op de berekening van de in het reglement gevorderde minima van dienst, hetzij 20, 10 of 5 jaren. Eindelijk verdient nog opmerking dat de bepaling is komen te vervallen (art. 19 van het reglement van 1837) welke de bevoegdheid tot vermindering van verleende pensioenen voorbehield, indien de staat der koloniale kas zulks gebiedend mogt vorderen.

Kortingen wegens particuliere schulden. Ingevolge Koninklijk besluit dd. 1 Februarij 1881 n°. 8, Staatscourant van 1 Maart jl.) is vereenvoudiging gebragt in de regelen nopens de uitbetaling van gelden die hier te lande ten behoeve van in Indie aanwezige schuldeischers, of omgekeerd in Indie ten behoeve van crediteuren in Nederland woonachtig, krachtens toegestane kortingen worden ingehouden van Indische verlofstraktementen of pensioenen. Waren tot hiertoe de crediteuren in de bewuste gevallen verpligt om de gelden te doen ontvangen in het land waar de inhouding geschiedde, tot welke ontvangst zij, bij eene speciale acte, gemagtigden hadden aan te wijzen, sedert Februarij jl. zijn die inhoudingen begrepen geworden in de gewone verrekeningen tusschen het Departement van Kolonien en het Indisch Bestuur. De uitbetaling van de ingehouden gelden, in gevallen als de boven omschrevene, kan nu plaats vinden regtstreeks aan de schuldeischers, onverschillig of de korting hier te lande wordt bewerkstelligd ten behoeve van personen in Indie, dan wel omgekeerd.

Dienstkleeding. Omtrent de kleeding en de staatsie van het inlandsch personeel bij het kadaster (hoofdmantri's, mantri's-teekenaar en mantri's), zoomede van de inlandsche veeartsen, werd, met aanvulling van de vroeger uitgevaardigde costuum-bepalingen voor inlandsche hoofden en ambtenaren op Java en Madura (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 2308, 2410 en 2841), eene regeling vastgesteld bij de Indische besluiten dd. 22 en 25 Mei 1881 n°. 7 en 11 (Bijblad n°. 3687 en 3688).

O. Nijverheid.

I. Landbouw, boschwezen en veeteelt.

§ 1. *Java en Madura.*

a. Landbouw.

1°. Inlandsche landbouw.

De opgaven over 1880 omtrent de uitgestrektheid d[e] *voor geregelde cultuur* ontgonnen bouwvelden op Java [en] Madura — de Vorstenlanden en de particuliere landen [in]

[1]) Slechts was tot dusver uitgesloten de tijd door een ambtenaar uithoofde van onbekwaamheid of berispelijk gedrag op wachtgeld of onder suspensie doorgebragt. Bij gelegenheid dat in het afgeloopen jaar in Indie de toepassing dezer bepaling ter sprake kwam, werd door den Gouverneur-Generaal in beginsel aangenomen (besluit dd. 17 September 1880 n°. 14) dat het voorschrift geen beletsel is om bij de voor pensioen geldige dienstjaren van zoodanigen ambtenaar bedoeld tijdsverloop geheel of gedeeltelijk te doen medeberekenen, namelijk voor zoo lang tijdens den duur van het wachtgeld of den onderstand over zijne diensten beschikt mogt zijn.

medegerekend — wijzen een totaal aan van 2 974 447 bouws, tegen 2 929 644 bouws in 1879, waarvan onbeplant bleven 133 224 bouws (in 1879 122 653 bouws), terwijl voor twee oogsten gebezigd (tweemaal bebouwd) werden in 1879 780 503, en in 1880 928 425 bouws. (Onder dit laatste totaal zijn begrepen 229 bouws rietaanplant van de in contract met het Gouvernement werkende suikerfabriek Pesantren in Kediri, welke rietaanplant, op verzoek van den ondernemer, als gouvernements aanplant voor 1880 was aangehouden. (Zie het verslag van 1879 blz. 184).

Bovendien werden van de *niet geregeld beplante* velden in cultuur genomen in 1879 74 177 bouws, in 1880 slechts 51 199 bouws, van welke velden in elk dier jaren voor twee oogsten gebezigd werden respectievelijk 10 685 en 10 313 bouws.

De werkelijk bebouwde uitgestrektheid besloeg (wanneer men de voor een tweeden aanplant gebezigde velden afzonderlijk rekent) het navolgende aantal bouws:

	in **1879**.	in **1880**.
beplant met padi	2 550 624 (of 69,46 pct.)	2 525 285 (of 65,91 pct.)
„ „ andere éénjarige gewassen	1 121 732 (of 30,54 pct.)	1 305 875 (of 34,09 pct.)
	3 672 356	3 831 160

De opgaven voor elk gewest afzonderlijk zijn bijeenverzameld in bijlage QQ.

Uit den hier volgenden staat kan blijken hoe de aanplant over de verschillende soorten van bouwland verdeeld was.

SOORTEN VAN BOUWLAND.		**1879**. (Aantal bouws.) Beplant met padi.	Beplant met andere éénjarige gewassen.	Onbeplant gebleven.	Alzoo in 't geheel ontgonnen.	**1880**. (Aantal bouws.) Beplant met padi.	Beplant met andere éénjarige gewassen.	Onbeplant gebleven.	Alzoo in 't geheel ontgonnen.
Bewaterbare sawahs.	1ste aanplant	1 391 623	92 081	20 348	1 504 052	1 399 933	83 124	10 080	1 493 137
	2de aanplant	132 380	342 022	....	....	133 921	462 554	....	....
Sawahs van den regen afhankelijk.	1ste aanplant	768 148	23 072	21 933	813 153	747 343	21 484	48 506	817 333
	2de aanplant	21 766	101 914	....	....	20 176	119 822	....	....
Moeras-sawahs.	1ste aanplant	44 311	„	4 908	49 219	43 477	3	2 865	46 345
	2de aanplant	1 805	267	....	....	894	145	....	....
Tegalvelden (geregeld beplante).	1ste aanplant	143 951	343 805	75 464	563 220	144 478	401 381	71 773	617 632
	2de aanplant	819	179 530	....	....	277	190 636	....	....
Geregeld bebouwde velden.	1ste aanplant	2 348 033	458 958	122 653	2 929 644	2 335 231	505 992	133 224	2 974 447
	2de aanplant	156 770	623 733	....	....	155 268	773 157	....	....
Velden niet in geregelde cultuur.	1ste aanplant	45 821	28 356	....	....	34 748	16 451	....	....
	2de aanplant	„	10 685	....	....	38	10 275	....	....
Totaal der beplante velden.		2 550 624	1 121 732			2 525 285	1 305 875		
		3 672 356				3 831 160			

Voor de met rijst beplante velden vindt men eene nadere specificatie in bijlage RR, en voor de met andere eenjarige gewassen beteelde gronden in bijlage SS. In de bijlage betreffende de rijstcultuur is tevens het (geraamd) bedrag van den oogst (in pikols padi) vermeld.

In 1880 mislukten 78 870 bouws of 3.12 pct. van de met padi beplante, en 43 695 bouws of 3.34 pct. van de met andere éénjarige gewassen beplante velden, tegen 81 763 bouws of 3.21 pct. van de eerstbedoelde, en 58 702 bouws of 5.23 pct. van de laatstbedoelde gronden in 1879.

Welke gewassen op de niet voor de padicultuur gebezigde velden geteeld werden, blijkt — evenwel alleen wat de *geslaagde* aanplantingen betreft — uit de volgende opgaaf.

		1879.		**1880.**	
Suikerriet (vrijwillig geteeld)	1ste aanpl.	21 087		26 465	
	2de id.	2 501		2 026	
			23 588		28 491
Suikerriet (op hoog gezag geteeld)	1ste aanpl.	42 754		39 362	
	2de id.	„		229	
			a) 42 754		*a*) 39 591
Transporteeren			66 342		68 082
Per transport			66 342		68 082
Tabak	1ste aanpl.	18 950		33 860	
	2de id.	30 160		57 855	
			49 110		91 715
Indigo	1ste aanpl.	3 657		3 891	
	2de id.	10 177		13 633	
			13 834		17 524
Kapas	1ste aanpl.	3 190		2 026	
	2de id.	4 961		3 594	
			8 151		5 620
Djagong	1ste aanpl.	221 733		197 384	
	2de id.	203 891		248 578	
			425 624		445 962
Katjang	1ste aanpl.	52 329		57 160	
	2de id.	85 795		109 539	
			138 124		166 699
Diverse voedingsgewassen	1ste aanpl.	110 487		146 307	
	2de id.	251 358		320 271	
			361 845		466 578
Totalen	1ste aanpl.	474 187		506 455	
	2de id.	588 843		755 725	
			1 063 030		1 262 180

a) Even als vroeger wordt hier niet enkel opgegeven de met riet beplante oppervlakte, maar ook de uitgestrektheid ingenomen door ziegen en slooten in en om de riettuinen. In de opgaaf over 1880 is ge[illegible]ming gehouden met de in 1879 bewerkstelligde eerste trapsgewijze ve[illegible]mindering van den contractueelen aanplant met 1/13. Van den aanplant voor den oogst van 1879 zijn 113 bouws, en van dien voor den oogst van 1880 12 bouws, als mislukt, buiten aanmerking gelaten.

Met betrekking tot den landbouw der bevolking worden hieronder nog eenige algemeene opgaven over de laatste vijf jaren medegedeeld, die echter in zoover met de boven gegeven cijfers verschillen, dat in de tweede kolom niet afzonderlijk zijn in rekening gebragt de velden die voor de tweede maal met padi of met eenig ander éénjarig gewas werden beplant, en dat de velden op hoog gezag met suikerriet beplant daarbij in 't geheel niet zijn opgenomen.

JAREN.	Aantal bouws door de bevolking voor eigen cultuur beteeld.					Geschatte opbrengst der met padi beplante velden (in pikols padi).		Gemiddeld bedrag der marktprijzen van den pikol *rijst* in de verschillende gewesten. *a*)	
	In 't geheel. (Totaal der twee volgende kolommen.)	Beplant met padi als eerste gewas.	Beplant met eenig ander gewas als eerste gewas.	Beplant met padi als tweede gewas.	Beplant met eenig ander gewas als tweede gewas.	In 't geheel.	Alleen van den tweeden aanplant (op sawahs met uitzondering der moerassawahs).	Hoogste marktprijzen.	Laagste marktprijzen.
1876. . . .	2 581 807	2 247 490	334 317	98 210	870 725	56 696 065	2 162 466	f 12,00	f 5,00
1877. . . .	2 615 906	2 291 135	324 771	97 899	871 662	55 764 418	1 636 274	12,50	2,00
1878. . . .	2 840 856	2 417 480	423 376	106 253	950 372	59 149 879	2 401 230	18,00	2,50
1879. . . .	2 838 414	2 393 854	444 560	156 770	634 418	62 135 470	3 592 355	17,00	2,00
1880. . . .	2 853 060	2 369 979	483 081	155 306	783 203	61 756 226	3 665 135	16,00	2,50

a) Eene opgaaf van de hoogste en laagste marktprijzen gedurende de verschillende maanden van 1879 en 1880 en voor elk gewest afzonderlijk vindt men aan het slot der reeds aangehaalde bijlage QQ.

Omtrent sommige volkscultures in het bijzonder is nog het volgende aan te teekenen.

Rijstcultuur.

Gedurende 1880 was de weêrsgesteldheid, even als in 1879, over het algemeen regenachtig en gunstig voor de teelt van padi. Door het vroege invallen van den westmoesson 1879/80 kon met het bewerken van de sawahvelden tijdig worden begonnen. Gedurende en nà den oogst vielen slechts matige regens, zoodat de bevolking in de gelegenheid was de padi goed te droogen en op te schuren. De padi-oogst, zoowel op sawahs als op tegalvelden, leverde dan ook bijna overal zeer bevredigende uitkomsten op, en het gewas werd door geen noemenswaardige onheilen getroffen. Slechts in sommige lagere streken, waar de aanhoudende regens in den westmoesson 1879/80 een nadeeligen invloed hadden uitgeoefend op de vruchtzetting van het padigewas, viel de oogst minder gunstig uit; ook de moeras-sawahs leverden ten gevolge van het vochtige weder in 1880 schier overal een minder ruim product op.

Over het algemeen bleven in het afgeloopen jaar minder velden onbeplant dan in 1879, behalve in Bantam, Krawang, Preanger regentschappen en Cheribon. In de drie eerstgenoemde gewesten toch moesten groote uitgestrektheden braak blijven liggen, een gevolg zoowel van het door de veeziekte veroorzaakt gebrek aan ploegvee, als van ziekten onder de bevolking. In Bantam ontbraken in eenige dessa's van het onderdistrict Tjileles der afdeeling Lebak zelfs de noodige werkkrachten voor het oogsten van de padi. In evengenoemd gewest en in Krawang bleef de oogst ruim 21 en 27 pct. beneden het gemiddelde van de drie voorafgegane jaren. In de Preanger regentschappen daarentegen was het *totaal*cijfer van den oogst zelfs nog eenigszins gunstiger dan in de laatste jaren.

Ten gevolge van de bovenvermelde oorzaken ontstond in de laatste maanden van 1880 in sommige streken van Bantam, namelijk in een gedeelte der afdeelingen Serang en Lebak, schaarschheid aan voedingsmiddelen. Er was toen evenwel nog voldoende gelegenheid om door werken aan den kost te komen, en zij die daartoe buiten staat waren wegens ziekte, werden door familieleden of van gouvernementswege verzorgd. Gelijk reeds op blz. 107 is medegedeeld, is het Gouvernement ook bedacht op voorzieningen om in het te kort van den oogst van het loopende jaar te gemoet te komen.

Even als in Lebak, werd in het afgeloopen jaar ook in Samarang in sommige gedeelten van de districten Poerwodadi en Grobogan, waar de voorraad voedingsmiddelen door schralen oogst eenigszins beperkt was, voor velen de gelegenheid opengesteld om door arbeid aan landswerken geld te verdienen.

In Banjoewangi en in een gedeelte van Kediri, namelijk in de afdeelingen Ngrowo en Blitar, had de bevolking in het begin van 1880 nog te kampen met de gevolgen van den minder gunstigen oogst van 1879. Dit was vooral merkbaar in Ngrowo en Blitar, waar in 1880 de oogst der gogovelden bovendien grootendeels mislukte. Voorzieningen van bestuurswege waren echter niet noodig, daar de handel door aanvoer uit Soerabaija voldoende in de behoefte aan rijst voorzag.

Behalve in de genoemde streken waren in 1880 overal in ruime mate voedingsmiddelen voorhanden.

Omtrent de neiging der bevolking tot het toepassen van verbeteringen in de cultuurwijze luiden de ontvangen berigten niet gunstiger dan vroeger. Zooveel mogelijk tracht het bestuur zoowel eene deugdelijker grondbewerking als eene betere keuze en verzorging van bibiet te doen ingang vinden. De bewerking van den grond zal echter steeds onvoldoende blijven zoolang de gebrekkige werktuigen, welke de gewone landbouwer bezigt, niet door betere kunnen worden vervangen. Wat de wijze van planten betreft, wordt gemeld dat in vele gewesten het uitstrooijen van korrels (sebaran) reeds algemeen in zwang is, terwijl het uitleggen van aren (oeritan) tot de uitzonderingen behoort. De uitzaaijing geschiedde echter nog niet ijl genoeg, en de overplanting had in den regel te laat plaats. Vóór het uitplanten werd de bibiet meestal getopt. Over het algemeen werd nog te digt op een en niet in rijen geplant.

Met bemesting heeft de inlandsche landbouwer weinig op, niettegenstaande de ondervinding bij de suikercultuur de voordeelen daarvan duidelijk doet uitkomen. Voor zoover men niet met eigenlijke proefvelden te doen had, vond alleen op schrale sawahs en tegalans bemesting plaats en werd daarvoor veelal slechts de asch der verbrande padistoppels gebezigd.

Ten opzigte van de verzorging van het gewas vindt men aangeteekend dat herhaaldelijk aansporing van het bestuur noodig was om het onkruid tijdig te wieden. Overigens bepaalt het onderhoud zich tot het drooglegggen en bevloeijen van de velden en het verjagen van vogels en varkens.

Behalve in de door veepest geteisterde streken van West-Java werden, op aansporing van het bestuur, in de meeste gewesten weder proeven genomen met korrelsgewijze uitzaaijing van de padi op kweekbeddingen, en met betere grondbewerking, bemesting en uitplanting. Waren de inlandsche hoofden over het algemeen gewillig genoeg om tot de aanbevolen proeven mede te werken en de gegeven aanwijzingen op te volgen, de bevolking bleef nog altijd gesteld op de bij haar van ouds gebruikelijke wijze van

bewerking en beplanting van de gronden. De gewone inlander is in den regel afkeerig van het nemen van proeven met nieuwe cultuurwijzen wegens de daaraan verbonden kosten, en omdat de uitkomsten onzeker zijn. Soms ook is hij er niet toe in de gelegenheid, bijv. in streken waar men zich in den gunstigen tijd met planten haasten moet. De uitkomsten der proefnemingen waren zeer verschillend. Meestal was de verkregen opbrengst ruimer en van betere hoedanigheid, maar er werd ook wel eens minder geoogst dan bij de gebruikelijke bewerking had kunnen verwacht worden.

Bijna allerwegen werden wederom velden voor de tweede maal met padi beplant, zonder dat men ze vooraf had laten braak liggen of wisselbouw had toegepast. Hier en daar werkte dit nadeelig op de opbrengst, maar over het algemeen waren de schadelijke gevolgen weinig merkbaar.

In het bekende inlandsche tijdschrift »De vriend van den Javaanschen landman", en in de Javasche en Soendasche vertalingen van dit werk, werden weder mededeelingen opgenomen omtrent de gedane proefnemingen. Nopens de te Buitenzorg in den regenmoesson 1878/79, onder leiding van den directeur van 's lands plantentuin, wijlen dr. R. H. C. C. Scheffer, genomen padiproeven, werd in het afgeloopen jaar weder van regeringswege een rapport gepubliceerd in het tijdschrift der Nederlandsch Indische Maatschappij van nijverheid en landbouw (deel XXV). Reeds vroeger waren betreffende dit onderwerp twee rapporten van dezelfde hand in het XXIIIste deel van gemeld tijdschrift opgenomen.

Andere voedingsgewassen.

Voor de teelt van andere voedingsgewassen dan padi was het afgeloopen jaar mede gunstig. Over het algemeen was de oostmoesson regelmatiger dan in 1879, en hieraan was het te danken dat meer werd aangeplant en dat ook eene ruimere opbrengst verkregen werd. Alleen de oogst van de djagong slaagde, zoo als hieronder nader zal blijken, in vele gewesten minder goed. De omvang van den (geslaagden) [1]) aanplant wordt in de reeds aangehaalde bijlage SS opgegeven als volgt:

	1879.	1880.
	(Aantal bouws waarvan geoogst werd.)	
Beplant met djagong	425 624	445 962
„ „ katjang	138 124	166 699
„ „ andere voedingsgewassen (ketella, boled, cassave, enz.)	361 845	466 578
	925 593	1 079 239

Onder het voor 1880 opgegeven getal van 1 079 239 bouws waren 553 871 bouws sawahvelden begrepen. Van deze velden werd met de bovengenoemde gewassen de navolgende uitgestrektheid (in bouws) beplant:

	als 1ste aanplant.	als 2de aanplant.
djagong	10 802	174 981
katjang	13 646	95 556
andere voedingsgewassen (behalve padi)	19 249	239 637
	43 697	510 174
	553 871	

Voor de tegalvelden van welke genoemde gewassen werden geoogst, zijn de cijfers over 1880 als volgt;

	1ste aanplant.	2de aanplant.
djagong	186 582	73 597
katjang	43 514	13 983
andere voedingsgewassen (behalve padi)	127 058	80 634
	357 154	168 214
	525 368	

Uit deze opgaven blijkt dat op sawahs de hierbedoelde gewassen bijna algemeen als tweede aanplant voorkwamen, d. i. na de padi. Op tegalgronden kwamen zij meer als eerste dan als tweede gewas voor en zag men soms twee soorten van polowidjo na elkander verbouwen. In de meeste gevallen bragt de teelt van deze gewassen geen nadeel toe aan de productiviteit der velden, ofschoon men enkele malen de ondervinding heeft opgedaan dat zeer magere gronden een ruimer padi-beschot opleverden wanneer zij het voorafgaande jaar niet met polowidjo waren beplant geweest.

Behalve op sawah- en tegalvelden plantte men ook veelvuldig tweede gewassen op de erven.

Even als op Madura is ook in Probolinggo de djagong het voornaamste voedingsgewas der bevolking. Elders bleef de padi den voorrang behouden. ...ongen.

Zoo als reeds gezegd is, viel de djagong-oog... articulieren over het algemeen niet gunstig uit. Vooral i... en op Madura was de opbrengst zeer gering; in beide residentien vertoonde zich in het gewas eene ziekte (omo of sakit poetih geheeten), waardoor de plant wit werd, geen vrucht droeg en verkwijnde. Meestal werden jonge djagongplanten door de ziekte aangetast. Volgens de inlandsche hoofden kwam de ziekte vroeger slechts sporadisch en op magere gronden voor, en heeft zij zich eerst in de laatste tien jaren meer algemeen verspreid. Tot nog toe is het niet gelukt de oorzaak dezer ziekte te weten te komen. Zij vertoonde zich onder de meest verschillende omstandigheden.

Wat de invoering van nieuwe djagong- of katja... orten betreft, is slechts vermeld gevonden dat in de ...eling Serang (Bantam) eene van Deli afkomstige soort dja-gong perak werd uitgeplant, doch zonder het gew...chte gevolg. Veel van de bibiet was namelijk door de ...oek aangetast, en hetgeen daarvan opkwam leverde een ...raal gewas. Echter werden van eene proefaanplanting ...het particuliere land Tjikandi Oedik gunstige uitkomste... er-kregen. Van $^{1}/_{5}$ bouw die aldaar met deze djagong ...ort bezet was, oogstte men 842 groote klossen. Ten aa...n van de katjang waspada (zie vorig verslag blz. 16...) is slechts gemeld dat in de afdeeling Madjalengka (Cheribon) de pogingen tot aanplanting van dit gewas werden voortgezet en dat men aldaar bij voortduring over de uitkomsten tevreden is.

Klappercultuur.

Hoewel hier en daar in het afgeloopen jaar eenige nieuwe klapperaanplantingen werden aangelegd, breidde nogtans deze cultuur zich niet belangrijk uit.

Meestal strekten de bijplantingen slechts ter vervanging van boomen die gestorven of die om andere redenen uitgeroeid waren. Dit laatste was o. a. het geval in de afdeeling Buitenzorg, waar in 1880 wederom vele klapperboomen werden gerooid wegens onteigening van den grond voor den spoorwegaanleg of voor andere openbare werken. In Soerabaija had de bevolking vele klapperstammen omgekapt om te voldoen aan de groote navraag naar materiaal voor het maken van noodbruggen en duikers, daartoe uitgelokt door den goeden prijs die voor dit hout kon bedongen worden. Van bestuurswege zijn de eigenaars van de klapperaanplantingen aangespoord het geleden verlies zooveel mogelijk door bijplanting te herstellen.

Daar afzonderlijke klappertuinen slechts weinig voorkomen en de meeste klapperboomen ongeregeld op de erven zijn aangeplant, kunnen nopens den omvang dezer cultuur geen cijfers worden medegedeeld.

De weêrsgesteldheid was in het afgeloopen jaar, even als in 1879, voor den klapperboom vrij gunstig. Een groot aantal boomen, die door de langdurige droogte van 1877 en 1878 in kwijnenden toestand waren geraakt, kregen hunne vorige krachten terug en wierpen over het algemeen een ruimen oogst af. Ofschoon de grootere productie er toe bijdroeg dat in de prijzen zoowel der noten als der olie eenige daling viel waar te nemen, was het verschil met de vroegere prijzen toch over 't algemeen vrij onbeduidend, vooral wanneer men in aanmerking neemt dat de klapperolie als lichtstof reeds bijna geheel door de petroleum is verdrongen, zoodat zij tegenwoordig nog bijna alleen voor de bereiding van spijzen gebruikt wordt.

Tabakscultuur.

De tabak wordt alleen in den oostmoesson verbouwd, voornamelijk als tweede aanplant, op sawahs, tegalvelden,

[1]) De mislukte velden zijn niet voor elk gewas afzonderlijk opgegeven. Van de door de bevolking voor eigen cultuur met andere eenjarige gewassen dan padi beplante uitgestrektheid (daaronder dus ook de velden waarop tabak, suikerriet, indigo en kapas verbouwd werd) mislukten in 1880 3.57 pct., in 1879 5.44 pct.

erven, uiterwaarden en drooggevallen rivierbeddingen. Bij voorkeur wordt deze cultuur gedreven langs de oevers der rivieren of op gronden die jaarlijks worden overstroomd. Daarna komen de tegalvelden in aanmerking omdat deze een geuriger en dikker blad opleveren dan de sawahs. Voor fabriekstabak, waarbij het vooral op fijnheid en grootte van blad aankomt, geeft men de voorkeur aan sawahs. Op deze gronden wordt de tabak veelal na de padi, op tegalvelden gewoonlijk na de djagong verbouwd.

In 1880 waren de uitkomsten veel gunstiger dan in de laatste jaren. In schier alle gewesten werd aanzienlijk meer de [illegible]geplant dan in 1879, en ook de opbrengst was ruim, a[illegible] weêrsgesteldheid in 1880 voor deze cultuur zeer [illegible]as. Volgens de opgaven in bijlage SS werden [redacted]net tabak beplant (de mislukte velden buiten [illegible]gelaten) 35 392 bouws sawah- en 56 323 bouws tegalgronden, of in het geheel 91 715 bouws, d. i. 42 605 bouws meer dan in 1879, en 14 451 bouws meer dan in 1878. Op 33 860 dezer 91 715 bouws werd de tabak als eerste gewas geteeld, namelijk op 718 bouws sawah- en op 33 142 bouws tegalvelden. Even als vroeger was de aanplant weder het belangrijkst in Bezoeki, Rembang en Kadoe, [illegible]waar in 1880 tabak werd geoogst van 16 478, 11 764 en 10 [illegible] 725 bouws. In Banjoemas, Kediri en Bagelen was dit het [illegible] geval met 9963, 9625 en 7073 bouws. In zeven andere gewesten liep de uitgestrektheid, waarvan geoogst werd, uiteen van omstreeks 1100 tot 5500 bouws, en in vijf andere van omstreeks 200 tot 900 bouws. Alleen in Bantam schijnt geen tabak te zijn verbouwd, terwijl in Krawang slechts 7 bouws met dit gewas werden beplant.

Het product van 1880 was van goede hoedanigheid en voor den planter zeer voordeelig, omdat, wegens den geringen voorraad van vroegere jaren, de vraag naar tabak zeer groot was en zoowel de Europesche als de Chinesche en inlandsche opkoopers hooge prijzen konden besteden. Cijfers omtrent de productie zijn niet te verstrekken dan voor zooveel de aanplant geschiedde ten behoeve van Europesche ondernemers (verg. de rubriek T a b a k s o n d e r n e m i n g e n sub 3°. hierachter).

De voor de inlandsche markt bestemde tabak wordt bijna uitsluitend uit inheemsch zaad gekweekt. Deze soort wordt meestal op de plaats der productie zelve verhandeld en door Chinesche en andere handelaren opgekocht en uitgevoerd.

K a t o e n c u l t u u r.

De kapas komt in den regel voor als tweede gewas op sawahs na de padi en op tegalvelden na de djagong, maar wordt ook wel als eerste gewas op tegalvelden en erven aangetroffen.

Deze cultuur ging in het afgeloopen jaar weder merkbaar achteruit. Volgens de ontvangen opgaven (zie bijlage SS) werd slechts in 15 gewesten kapas geteeld en besloeg de gezamenlijke aanplant (ongerekend de mislukte velden) 5620 bouws (2650 bouws sawah- en 2970 bouws tegalvelden). Slechts in Bantam en Japara nam de aanplant in eenigszins beduidende mate toe (van 1017 tot 1684 bouws); in Pasoeroean en Bezoeki was nagenoeg eene gelijke uitgestrektheid als in 1879 met kapas beplant; doch in de 11 andere gewesten verminderde de aanplant van 6917 tot 3710 bouws.

De achteruitgang, die in de laatste jaren in deze cultuur valt waar te nemen, wordt hoofdzakelijk toegeschreven aan hare groote wisselvalligheid, alsook aan den grooten invoer van buitenlandsche weefgarens en van het zoo goedkoope Europesche lijnwaad.

Niettegenstaande de weêrsgesteldheid in 1880 voor de teelt van kapas niet zeer gunstig was, viel de oogst nog al mede. Gemiddeld bedroeg deze 4 à 6 pikols per bouw. Bijna nergens werden andere dan inheemsche soorten geplant. Uitvoer van kapas kwam nagenoeg niet voor; het product dat niet tot eigen gebruik werd gebezigd, werd ruw of tot draad gesponnen op de passars te koop aangeboden en aangewend voor het weven van kleedjes.

I n d i g o c u l t u u r.

De indigo werd weder verbouwd op sawahs als tweede gewas, gewoonlijk na padi of suikerriet, en op tegalvelden als eerste gewas, of wel als tweede gewas meestal na djagong. Hier en daar kwam de indigo ook weder op woonerven voor, en in een enkel gewest werd zij, hoewel meestal met minder goed gevolg, ook aan de oevers van rivieren verbouwd.

In het geheel werden in 1880 met indigo beplant 17 524 bouws (14 015 bouws sawah- en 3509 bouws tegalvelden), of 3690 bouws meer dan in 1879 (de mislukte velden weder buiten rekening gelaten). Even als in 1879 werd deze cultuur het meest gedreven in de volgende zes gewesten: Japara 3454 bouws, Soerabaija 2935, Cheribon 1836, Rembang 1603, Pekalongan 1490 en Pasoeroean 1397 bouws. Voor de gewesten Batavia, Krawang en Kadoe wordt in de bijlage SS weder in het geheel geen indigo-aanplant vermeld. In de twaalf overige werd te zamen van 4809 bouws geoogst (onder anderen in Bezoeki en Probolinggo van 893 en 866 bouws, in de Preanger regentschappen en Bantam slechts van 47 en 52 bouws). Wel is waar werd in de meeste gewesten meer indigo aangeplant dan in 1879, maar van eene blijvende uitbreiding van de cultuur kan toch geen sprake zijn, daar zij nog steeds gelijken tred houdt met de plaatselijke behoefte. In verhouding tot de moeite en den arbeid aan de teelt en bereiding verbonden, levert het verbouwen van andere gewassen meer voordeel op. In Cheribon werd de aanplanting van Guatamala-indigo voortgezet, welke proeven echter weder minder goed slaagden. De oogst was te gering om over het gehalte van het verkregen product te kunnen oordeelen, doch eene voldoende hoeveelheid zaad werd verzameld voor het nemen van verdere proeven.

De oogst was bijna allerwegen bevredigend te noemen, doch de productie per bouw liep even als in vorige jaren zeer uiteen naar mate de soort van grond en de tijd van aanplant toelieten het gewas eens of tweemalen te snijden. Het product werd op de gewone inlandsche wijze bereid en bijna geheel voor eigen gebruik bestemd. Het planten en het bereiden geschieden in den regel door denzelfden persoon. Zoowel de gesneden bladeren als de kleurstof in breivorm werden op de passars te koop aangeboden, terwijl hier en daar de indigo ook gedroogd, in den vorm van koekjes, in de dessa's werd verhandeld. De prijzen schijnen weder ongeveer gelijk te zijn geweest aan die in vorige jaren.

S u i k e r c u l t u u r.

Uit de volgende opgaaf kan blijken welk deel van de gronden der bevolking door haar voor de oogsten van 1879 en 1880 vrijwillig met suikerriet werd beplant (de mislukte velden en het op woonerven geteelde riet buiten rekening gelaten):

	1879.	1880.
	(Aantal bouws met suikerriet beplant.)	
ten behoeve van de ondernemers in contract met het Gouvernement	4 521	6 678
ten behoeve van vrije suikerfabrieken	[1] 9 993	9 977
voor eigen behoefte of voor de inlandsche markt	9 074	11 836
	23 588	28 491
Daartoe werden gebezigd:		
bewaterbare sawahs	15 093	18 138
niet bewaterbare sawahs	2 109	3 313
tegalvelden	6 386	7 040
	23 588	28 491

De uitgestrektheid van den aanplant (waaronder voor 1879 2501 en voor 1880 2026 bouws waarop het riet als tweede gewas werd geteeld) was over de verschillende gewesten verdeeld als volgt:

	1879.	1880.
	(Aantal bouws.)	
Soerabaija	4 499	4 850
Cheribon	2 858	3 514
Japara	2 597	3 017
Kediri	961	2 307
Tagal	1 909	2 209
Bantam	3 360	2 179
Rembang	1 662	2 098
Probolinggo	1 694	2 080
Pasoeroean	1 076	1 583
Preanger regentschappen	605	1 068
Pekalongan	945	1 058
9 andere gewesten	1 422	2 528
	23 588	28 491

[1] Voor het eerste dezer beide getallen werden in 't vorig verslag (blz. 163) 100 bouws meer, voor het andere 100 bouws minder opgegeven. Ter toelichting van dit verschil zie men de noot sub 3°. hierachter, onder S u i k e r o n d e r n e m i n g e n.

De eigen suikercultuur der bevolking, die ook in 1880 van weinig beteekenis was, wordt gedreven op sawahs, tegalvelden en woonerven. Uithoofde van de weinige zorg die de bevolking aan den aanplant en het onderhoud van hare rietaanplantingen besteedt, levert deze cultuur haar over het algemeen slechts zeer geringe voordeelen op. Bij de bewerking van de gronden wordt, indien het riet voor eigen gebruik bestemd is, algemeen de oude plantwijze (broedjolan) gevolgd. Zijn daarentegen met fabriekanten overeenkomsten aangegaan voor de levering van riet aan de fabriek, dan worden de gronden zonder uitzondering volgens het Reynoso-systeem bewerkt en beplant.

Voor zoover het riet niet aan de fabrieken verkocht of in buffelmolens tot suiker verwerkt wordt, verkoopt de inlander het als versnapering in stokken op de passars, in de warongs of langs de wegen. De bij den verkoop van het riet of van de suiker bedongen prijzen en de voordeelen voor den planter liepen in de verschillende gewesten zeer uiteen. De ontvangen opgaven zijn nagenoeg geheel gelijk aan die welke in het vorig verslag (blz. 163) zijn opgenomen.

2°. Gouvernements-cultures.

Koffijcultuur. [1])

In de laatste jaren is het streven geweest de gouvernements-koffijcultuur in de streken welke daarvoor minder geschikt zijn, langzamerhand in te krimpen, terwijl men daarentegen trachtte dáár waar de omstandigheden gunstig zijn, eene goede cultuurwijze toe te passen, waardoor het product, ook zonder dat groote bijplantingen bevolen worden, zoowel in hoeveelheid als in hoedanigheid kan vooruitgaan. In den loop van 1881 heeft het Indisch Bestuur het echter noodig geacht, ter voorkoming van overdrijving in het bevorderen van eene intensieve cultuur, aan de residenten de denkbeelden te doen blootleggen die in dit opzigt tot rigtsnoer moeten worden genomen. In eene, onder dagteekening van 9 April jl., aan den directeur van binnenlandsch bestuur gerigte aanschrijving werd opgemerkt, dat het eene verkeerde opvatting zou zijn van de strekking der sedert eenige jaren voor nagenoeg geheel Java geldende Preanger regeling, indien men uit het daarbij aangenomen beginsel van intensieve cultuur afleidde dat de bevolking steeds *zooveel mogelijk* tot het bezigen van hare eigene gronden voor de koffijcultuur zou moeten overgaan of daartoe aangemoedigd zou moeten worden. Daarbij behoorde met oordeel des onderscheids en met inachtneming van de plaatselijke omstandigheden te worden gehandeld. Als het gebied waar de gewenschte aanmoediging, ten bate zoowel van de schatkist als van de bevolking zelve, met vrucht kan en behoort plaats te vinden, werd gewezen op die streken, waar de koffijcultuur reeds nu een volksbedrijf is, of waar het vooruitzigt bestaat dat zij dit later worden kan. Dáár behoefden de ambtenaren er geen bezwaar in te vinden om de bevolking op de voordeelen te wijzen, welke de cultuur, ook bij gebruik van de eigene gronden der bevolking of bij aanplant in de kampongs of dessa's, voor haar zou kunnen opleveren. Doch in streken waar de omstandigheden voor de cultuur minder gunstig zijn, behoorde elke aanmoediging achterwege te blijven. Het op den voorgrond gestelde beginsel, dat naar het bevorderen van eene intensieve cultuur moet worden gestreefd, zou nimmer in dien zin mogen worden opgevat als beoogde men daarmede om uit voor koffij ongeschikte gronden door dubbel werk nog iets te halen.

Een onderzoek werd bij deze gelegenheid aanhangig gemaakt aangaande de vraag, in hoeverre de in 1873 zamengestelde handleiding voor de gouvernements-koffijcultuur herziening behoeft, ten einde meer rekening te houden met de eischen eener intensieve cultuur. Tevens werd opgemerkt dat de zwaardere arbeid, die hier en daar verrigt werd voor het maken van goten, het bemesten van koffijboomen, het toppen, enz. in de eerste plaats een tegenwigt behoorde te vinden in het beperken van de plantsoenen, op welke beperking vooral zou dienen te worden gelet bij aanplantingen van korten levensduur, daar het juist deze zijn welke in den regel aan bemesting als anderszins 't meest behoefte hebben.

Bij de vaststelling van de in den westmoesson 1880/81 te verrigten bijplantingen was reeds met veel gematigdheid te werk gegaan. Voor al de verschillende gewesten te zamen werd namelijk het getal bij te planten boomen bepaald op 12 059 739, dat is 2 528 372 minder dan voor 1879/80, en 6 644 866 minder dan voor 1878/79. In Bantam werden thans in 't geheel geen bijplantingen bevolen, met het oog op den ongunstigen gezondheidstoestand waarin zoowel de bevolking als de veestapel verkeerde, en ook in afwachting van de uitkomsten van het in 't vorig vers[illegible] (blz. 164 noot 1) bedoelde onderzoek naar de voor [illegible]ingen. bijplantingen beschikbare gronden. De terreinen, [illegible]rticulieren daartoe meent te kunnen bestemmen, zullen ee[illegible] door inlandsche opnemers worden opgemeten en in [illegible] gebragt, ten einde het vast te stellen cultuurplan op goede gegevens te kunnen doen rusten. Voor Kadoe werd, na een in Junij 1880 door den hoofdinspecteur gehouden onderzoek, besloten geen belangrijke bijplantingen uit te schrijven, maar liever de vele in de laatste jaren op minder goede gronden aangelegde plantsoenen, ook met het oog op de bladziekte (waarover straks nader), goed te doen [illegible] onderhouden en bemesten. In Banjoemas, Madioen [illegible] en Kediri moesten vele dessa's van bijplantingen worden [illegible]rijgesteld, omdat er binnen niet te verren afstand geen bruikbare gronden meer beschikbaar waren. In deze drie gewesten en in Kadoe behoefden ten gevolge van een en ander slechts te worden bijgeplant 2 921 627 boomen (tegen 5 748 033 in 1879/80). In eenige andere gewesten moesten eveneens, ofschoon in mindere mate, de bijplantingen beperkt worden uithoofde van gemis aan geschikte gronden op niet te verren afstand van de woningen der planters. Voorts werd nog vrijstelling van bijplantingen verleend omdat hetzij het maximum te onderhouden boomen reeds was bereikt, hetzij in vorige jaren meer boomen dan het voorgeschreven aantal waren aangeplant, of omdat reeds zooveel koffij werd ingeleverd dat nieuwe bijplantingen niet meer noodig voorkwamen. Op grond van een en ander werden van de 725 977 bij de koffijcultuur ingedeelde huisgezinnen slechts 387 975 met nieuwe bijplantingen belast. Elk dezer gezinnen werd alzoo bij doorslag belast met het bijplanten van 31 boomen. Vermoedelijk zal echter wel weder meer worden bijgeplant dan waartoe de bevolking verpligt is. In 1879/80 zijn — zoo als thans blijkt — 1 301 428 boomen boven het vastgestelde getal in den grond gebragt, alzoo in 't geheel 15 889 539, en daar 20 276 232 boomen afgeschreven werden, stonden in het voorjaar van 1880 de geregelde plantsoenen te boek als bestaande uit 176 809 770 boomen (113 625 380 vruchtdragende en 63 184 390 jonge). Ook in 1880/81 zullen de afschrijvingen de bijplantingen weder aanzienlijk hebben overtroffen, zoo als voor elk gewest afzonderlijk in bijzonderheden blijken kan uit bijlage TT. De af te schrijven hoeveelheid is namelijk bepaald op 16 167 038 oude en 1 976 692 jonge boomen. Wat de oude boomen betreft, zijn de afschrijvingen weder gedeeltelijk het gevolg hiervan dat op de leggers nog plantsoenen voorkwamen die reeds sedert lang hadden moeten zijn afgeschreven. De bedoelde plantsoenen rekenen nu mede onder de voor 1880/81 bepaalde afschrijvingen. Dat een niet onbelangrijk aantal jonge boomen voor afschrijving in aanmerking komt, is voornamelijk hieraan te wijten dat in Madioen, Banjoemas, Samarang en Kediri, wegens gebrek aan plaats, gronden gebezigd waren die gebleken zijn, ook zelfs bij eene meer intensieve cultuurwijze, voor de teelt van koffij niet geschikt te wezen. Ook in de Preanger regentschappen moeten, naar thans gemeld wordt, vele gronden voor deze cultuur zijn in gebruik genomen die aan den koffijboom geen lang leven kunnen schenken. De belangrijke uitbreiding, die aldaar vóór eenige jaren aan de koffijplantsoenen werd gegeven, zal dan ook niet de uitkomsten opleveren welke men zich daarvan heeft voorgesteld.

De oogst viel in het afgeloopen jaar in de meeste gewesten van Java zeer tegen, vooral in de Preanger regentschappen, Tagal, Pekalongan, Banjoemas en Bagelen. In het begin van het jaar geraamd op 761 000 pikols, en in Julij op 684 000 pikols, heeft hij in werkelijkheid slechts bedragen 558 280 pikols, d. i. niet meer dan ruim 44 pct. van den oogst van 1879, die trouwens buitengewoon groot was, en niet meer dan ruim 56 pct. van de gemiddelde

[1]) Over de aanwijzing van de streken waar geene voor den aanplant van koffij geschikte gronden door het Gouvernement aan particuliere ondernemers worden afgestaan, is reeds gehandeld op blz. 83 en 84 hiervóór.

productie in de jaren 1876, 1877 en 1878. Behalve het vrij gewone verschijnsel, dat op een bijzonder grooten oogst een kleine volgt, hebben vooral de zeer overvloedige regens gedurende het geheele jaar 1879 een nadeeligen invloed op de vruchtzetting voor den oogst van 1880 uitgeoefend.

Met het oog op het natte weder in 1880 liet het zich aanzien dat ook de oogst van 1881 slechts onder de middelmatige zou zijn te rangschikken, doch later zijn de vooruitzigten zeer verbeterd, zoodat bij den aanvang van September jl. gerekend werd op de inlevering van ruim 1 millioen pikols. Over 't algemeen kan worden gezegd dat in de laatste jaren de oogsten grooter worden; immers gedurende het tijdvak [illegible]1/75 werden verkregen 3 731 594, en in de jongst ver- [illegible] jaren 1876/80 4 798 568 pikols. Er was dus [redacted]te tijdvak eene toeneming van ruim 200 000 pikols gemiddeld per jaar. Tegenover het tijdvak 1861/65 was de vermeerdering ruim 145 000 en tegenover de daarop volgende vijf jaren 1866/70 omstreeks 50 000 pikols per jaar. Gewestelijke opgaven omtrent den oogst van 1880, met de daarop gevallen kosten, het getal boomen waarvan geoogst is, dat der bij de cultuur ingedeelde huisgezinnen, en dat der inkooppakhuizen, vindt men in de bijlage UU.

Aan eenige residenten, die van meening waren dat het bij den aanleg van monosoeko-tuinen op hellende gronden . dig was terrassen te doen maken, is medegedeeld dat de voorwaarde, bedoeld in art. 5, n°. 3, der ontginningsordonnancie (Indisch Staatsblad 1874 n°. 79) op dergelijke aanplantingen niet van toepassing is. De wijze waarop de bevolking gewoon is deze vrijwillige koffijplantsoenen aan te leggen, geeft voldoende waarborgen tegen afspoeling van de bouwkruin.

Hoewel de koffijbladziekte zich in het afgeloopen jaar op Java hier en daar op nieuw vertoonde, heeft zij tot nog toe geen belangrijk nadeel berokkend. De maatregelen, die door den hoofdinspecteur waren aanbevolen als geschikt om de ziekte tegen te gaan (zie vorig verslag blz. 165), hadden de strekking om, door goede omwerking van den bodem, het graven van goten en bemesting, aan de boomen de noodige kracht te geven om een aanval der ziekte te kunnen doorstaan. Luidens de berigten der plaatselijke ambtenaren bleven de gunstige gevolgen niet uit. Vele tuinen, waarop deze maatregelen werden toegepast, verkregen een beter aanzien dan zij vóór de bladziekte bezaten.

Ten opzigte van eenige dessa's in Bagelen, Soerabaija en Ambarawa (Samarang), die in vrij ergen graad waren aangetast, moest, uithoofde van het zwaardere werk voor het behoud van de bestaande plantsoenen, van nieuwe bijplantingen worden afgezien.

Gelijk reeds in 't vorig verslag (blz. 165, noot 1) werd aangeteekend, werd in Augustus 1880 te Samarang eene bijeenkomst van particulieren gehouden ter bespreking van de maatregelen die tot bestrijding van de ziekte zouden te nemen zijn, en liet zich de Indische Regering op die vergadering door eenige ambtenaren vertegenwoordigen. Kort daarop werd door de Handelsvereeniging te Samarang, van welke het plan tot bedoelde bijeenkomst was uitgegaan, het voorstel gedaan om één of twee met name aangeduide gouvernements-gedelegeerden, in vereeniging met een paar door haar aan te wijzen ervaren koffijplanters, in het belang der zaak naar Ceylon te zenden. Op dit voorstel werd echter bij een Indisch besluit van 15 November 1880 afwijzend beschikt, niet alleen omdat de aanbevolen ambtenaren moeijelijk gemist konden worden, maar vooral omdat reeds aan den directeur van de gouvernements-kina onderneming op Java, die voor aangelegenheden betreffende die cultuur naar Ceylon en Britsch-Indie was afgevaardigd (zie lager onder Kinacultuur), was opgedragen om zijne aandacht ook te wijden aan de koffijbladziekte. Buitendien meende deze het afvaardigen van eene commissie naar Ceylon te moeten ontraden, op grond dat men op dat eiland zelf, ondanks veeljarige onderzoekingen, nog in het onzekere verkeerde zoowel omtrent den aard der ziekte, als omtrent de middelen van bestrijding. Met belangstelling worden intusschen de berigten gevolgd die omtrent de bladziekte worden openbaar gemaakt door den cryptogamist MARSHALL WARD, die van wege het Britsch-Indisch Gouvernement met het bestudeeren van de ziekte belast is.

Andere ziekten van eenige beteekenis kwamen gedurende 1880 in de koffijplantsoenen niet voor, behalve, vooral in Samarang, de zoogenaamde djamoer oepas, eene zwamsoort die zich op stam en takken zet en deze doet afsterven. Tot nog toe is geen beter middel tegen deze kwaal bekend dan het afkappen en verbranden van het met die zwam bezette hout.

Omtrent de merdika-tuinen, zijnde gouvernements-plantsoenen die aan inlandsche ondernemers zijn overgedragen op voorwaarde dat zij het product tegen den gewonen prijs aan het Gouvernement leveren, zijn de berigten niet zeer gunstig. Van de 9 personen in Bantam, die te zamen 202 bouws in onderhoud hadden (zie vorig verslag blz. 164, noot 2), zagen 7 zich genoodzaakt hunne tuinen terug te geven, omdat zij ten gevolge van de aldaar heerschende koortsen geen vrijwilligers konden vinden om den aanplant (te zamen groot 138 bouws) te onderhouden. Ook in de Preanger regentschappen moesten enkele der overgedragen tuinen, wegens onvoldoend onderhoud, worden teruggenomen. Waar geen nieuwe gegadigden voor de teruggegeven tuinen waren te vinden, werden zij toebedeeld aan de dessa's die daarvoor het best gelegen waren. In het laatst van 1880 werd door den hoofd-inspecteur een onderzoek ingesteld naar den toestand der merdika-tuinen in laatstbedoeld gewest, vooral ook met het oog op de bepaling dat zij, die gedurende vijf jaren de tuinen ten genoegen van het bestuur hebben onderhouden, geacht worden het erfelijk individueel bezit van den grond te hebben verkregen. Vele personen waren reeds vijf jaren of langer in het bezit van die tuinen, en enkele houders hadden reeds om een bewijs van het toegezegde bezitregt gevraagd. Er diende dus uitgemaakt te worden of en zoo ja op welke wijze bedoelde bewijzen behoorden te worden opgemaakt en uitgereikt. Het bleek den hoofd-inspecteur dat de opgaven, die omtrent de merdika-tuinen in de Preanger regentschappen bij het bestuur voorhanden waren, niet als geheel juist konden worden aangemerkt. Niet overal toch waren de registers bijgehouden; ook was niet behoorlijk opgeteekend wie tuinen aan anderen overgedragen hadden, en dikwijls waren personen in het bezit van merdika-tuinen gekomen zonder dat deswege de voorgeschreven processen-verbaal waren opgemaakt of aan partijen uitgereikt. Bovendien hadden vele personen, wier merdika-plantsoenen uitgestorven waren, de exploitatie opgegeven, zonder dat daarvan aanteekening was gehouden. Voorstellen tot regeling waren bij den aanvang van 1881 bij de Indische Regering in overweging. De van den resident ontvangen opgaven, volgens welke er in zijn gewest bij het einde van 1880 935 personen als bezitters van ruim 6649 bouws merdika-tuinen te boek stonden, zullen dus worden herzien.

Op het verzoek van eenige houders van merdika-tuinen in de Preanger regentschappen, om van bestuurswege, door middel van een renteloos voorschot op het door hen in te leveren product, aan bedrijfskapitaal te worden geholpen, werd bij een Indisch besluit van 23 Maart jl. — voorloopig als proef voor één jaar — gunstig beschikt. De resident werd gemagtigd om in 1881 aan iederen inlandschen ondernemer, wiens merdika-tuinen geschat werden 20 of meer pikols koffij te zullen opleveren, f 5 per pikol in voorschot te verstrekken, in te houden door korting op den inkoopsprijs. De bedoelde personen, die, wegens de stijging der loonen in de buurt hunner ondernemingen en de hooge rente die zij voor opgenomen gelden te betalen hadden, hun bedrijf slechts met moeite konden voortzetten, zagen zich door dezen maatregel bijzonder gebaat. Te hunnen opzigte zal dus nagenoeg hetzelfde worden gedaan als in 1879 is beproefd, en ook in 1880 weder met goed gevolg heeft plaats gevonden, ten aanzien van bezitters van monosoeko-aanplantingen in Samarang (zie vorig verslag blz. 165).

In de overige gewesten vindt het stelsel van merdika-tuinen zoo goed als geen navolging, en ook in de Preanger regentschappen zal dat stelsel, na verloop van eenige jaren, hoogstwaarschijnlijk worden opgegeven. De merdika-tuinen die er thans nog in exploitatie zijn, sterven natuurlijk gaandeweg uit, en nieuwe komen er niet bij, omdat thans niet meer, zoo als vroeger, tuinen op zulke groote afstanden van de dessa's worden aangelegd dat zij, die daarop regt hebben, ze willen afstaan. Ook de stijging der arbeidsloonen, een gevolg van den aanleg van den staatsspoorweg en van het toenemend aantal erfpachtsperceelen, maken het den inlandschen ondernemers moeijelijk om, bij den geringen prijs dien zij voor het product ontvangen, koffijtuinen te onderhouden.

Algemeen legde men zich bij de gouvernements-koffij-

cultuur met veel zorg toe op het verkrijgen van krachtvolle kweekplantjes. Voor een paar districten van Banjoemas en Pasoeroean, waar, tijdens het aanleggen van de kweekbedden, geen rijpe vruchten voorhanden waren, werden die elders ingekocht. De ontginningen hadden tijdig en naar behooren plaats, op tijdstippen die den planters zoo min mogelijk in hunne andere bezigheden stoorden. Ten einde te beoordeelen in hoever bij het maken van plantkuilen met voordeel gebruik zou kunnen worden gemaakt van grondboren, werden in den aanvang van 1881 proeven genomen met een paar dezer werktuigen, op voorstel van den resident van Samarang uit Nederland ontboden. Volgens de reeds ontvangen berigten zijn de uitkomsten niet van dien aard geweest om eene verdere ontbieding der bedoelde grondboren wenschelijk te kunnen achten.

Op vele plaatsen vond bemesting plaats, in verband met de aan de planters gelaten keuze om daartoe over te gaan tegen vrijstelling van nieuwe bijplantingen. Met het toppen van koffijboomen die niet ouder beloven te worden dan 8 à 10 jaar, werd hier en daar met goed gevolg voortgegaan. Men heeft daarbij echter rekening gehouden met plaatselijke omstandigheden, daar er niet overal op valt te vertrouwen dat de boomen de bijzondere verzorging zullen genieten, die zij in de eerste maanden na het toppen noodig hebben. Hetzelfde geldt voor het op stomp kappen, waarom die bewerking slechts spaarzaam in praktijk wordt gebragt. Veel, zoo niet alles, hangt daarbij af van den ijver en de toewijding der inlandsche hoofden en ambtenaren en van de meerdere of mindere volgzaamheid der planters.

Wegens bijzondere behartiging van de belangen der koffijcultuur werd de regent van Limbangan (Preanger regentschappen) begiftigd met de gouden medaille, terwijl om dezelfde reden de districtshoofden van Bodja en Selokaton (Samarang) op andere wijze werden beloond.

Met Liberia-koffij werden hier en daar, doch op kleine schaal, nieuwe proeven genomen, die goede uitkomsten beloven. Uitbreiding van den aanplant van die koffijsoort wordt echter niet wenschelijk geacht, zoo lang de productiviteit der boomen en de waarde van het product niet voldoende bekend zijn. Aan de cultuur van Laurina-koffij zal, in dit jaar, in de afdeeling Patjitan (Madioen), waar die soort beter schijnt te slagen dan de gewone Javakoffij, eenige uitbreiding worden gegeven met zaad dat plaatselijk is gewonnen.

Wegens den geringen oogst in 1880 leverde het plukken van de vruchten geen bezwaar op, ook niet in de streken waar gewoonlijk hulpplukkers noodig zijn. Dezelfde oorzaak maakte ook de bereiding en inlevering van den oogst gemakkelijk.

Omtrent de toepassing van mechanische hulp bij het bereiden is het volgende gemeld.

Van de twee in 1877 van bestuurswege opgestelde molens in Pasoeroean voor het ontbolsteren van de in de roode schil gedroogde koffij maakte de bevolking ook in 1880 weder gretig gebruik. Nu doelmatiger pelmolens, zoo als die volgens het stelsel Walker, bekend zijn geworden, zal in den loop van dit jaar worden onderzocht of het niet in het belang van het Gouvernement en in dat van de Pasoeroeansche koffijplanters zal zijn, om op geschikte plaatsen in dat gewest eenige van die Walker-pelmolens op te rigten. De hoofd-inspecteur zal in het bijzonder zijne aandacht wijden aan al wat dienen kan om, door verbeteringen in de bereiding, aan het product eene hoogere waarde te schenken en te gelijk den arbeid te verligten.

Uit sommige gewesten zijn reeds gunstige rapporten ontvangen omtrent de werking der blijkens 't vorig verslag verstrekte handpelmolens (systeem Gordon-Holle), bestemd om de versche vruchten van de roode schil te ontdoen, en er is dan ook op eene ruimere verstrekking aangedrongen. Echter zijn hier en daar klagten vernomen over de mindere soliditeit der ontvangen werktuigen. Van het aanvankelijk aangeschafte 100tal is bovendien een gedeelte te laat ontvangen om ze nog in 1880 in gebruik te kunnen nemen. Over den uitslag van deze proef zal dientengevolge eerst na afloop van den oogst van 1881 een oordeel kunnen worden geveld.

In Bantam, waar de gouvernements-koffijcultuur alleen nog in de afdeeling Pandeglang bestaat, geschiedt bij uitzondering de eindbereiding van de koffij op kosten van den lande. De bevolking is er namelijk gewoon het product als gaba in te leveren, d. i. gedroogd in de hoornschil, zonder verdere ontbolstering en zuivering. Bij elk der vier inkooppakhuizen is eene gebrekkige pel-inrigting, waar de gaba, voor zooveel noodig na verdere drooging, van de hoornschil ontdaan en daarna uitgezocht wordt. Wegens de vrij aanzienlijke hoeveelheid die bij de opschuring van de Bantam-koffij als tweede soort moet worden afgezonderd, hetgeen hoofdzakelijk wordt toegeschreven aan het vochtige klimaat der bergstreek waarin de bereidings-établissementen gelegen zijn, wordt het wenschelijk geacht de bewerking voortaan aan de kust, namelijk bij het doorvoerpakhuis te Karang Antoe, te doen geschieden, waar het in den regel drooger en warmer is. Het voornemen is opgevat om aldaar een door stoom gedreven pelmolen op te rigten en tevens aldaar de sorteering machinaal te bewerkstelligen.

Bereiding van gouvernements-koffij door particulieren volgens de bepalingen van Indisch Staatsblad 1873 n°. 54 had in 1880 vooral in Pasoeroean plaats, waar 15 Europeanen en 18 Chinezen zich op dezen tak van nijverheid toelegden. Hoeveel product in het geheel in 1880 door hen ingeleverd werd, vindt men niet vermeld. (In 1879 beliep de hoeveelheid 6710 pikols.) Alleen wordt berigt dat in het afgeloopen jaar door 3 van deze ondernemers ruim 6500 pikols supérieure (op West-Indische wijze bereide) koffij werden ingeleverd, waarvoor aan premien (op den voet van art. 5 der aangehaalde verordening) werd uitgekeerd f 19 676, namelijk aan den ondernemer te Sisir f 18 395, aan dien te Pontjokoesoemo f 905, en aan dien te Toempang f 376. In 1879 was aan premien slechts uitbetaald f 3903, alleen aan den ondernemer van Sisir. Een der bereidings-établisssementen in Pasoeroean, Singoredjo geheeten, is in den aanvang van 1881 overgegaan op eene te Soerabaija opgerigte naamlooze vennootschap, die zich de exploitatie van meerdere pelmolens ten doel stelt. Het kapitaal dezer maatschappij, welker statuten door de Indische Regering zijn goedgekeurd (zie de Javasche Courant van 3 Mei 1881), is bepaald op f 100 000, waarvan reeds dadelijk f 85 000 geplaatst was. In de Preanger regentschappen, waar in 1879 vier personen dit bedrijf uitoefenden, was slechts één hunner (een Chinees) er in 1880 mede voortgegaan. Van de 65 pikols onbereide koffij door hem overgenomen, verkreeg hij 17 pikols drooge koffij. Daarentegen bestond bij een Europeschen ondernemer het plan om de bedoelde industrie ook te beginnen in het gebergte van Tagal en in Bezoeki. Reeds bezat deze drie inrigtingen, bij welke echter in 1880 nog slechts enkele pikols koffij verwerkt werden.

In navolging van sommige particuliere planters die in den laatsten tijd er toe zijn overgegaan hunne (op West-Indische wijze bereide) koffij als gaba, d. i. gedroogd in de hoornschil, herwaarts te zenden en ze hier te lande (machinaal) te doen pellen, heeft in 1879/80 eene eerste proefneming van dien aard plaats gehad met 1176 balen gouvernements-koffij uit de Preanger regentschappen, Tagal en Bezoeki. Ofschoon — zoo als reeds in 't vorig verslag (blz. 165) is gemeld — de geldelijke uitkomsten aanvankelijk niet aanmoedigend zijn geweest, vooral niet ten opzigte van de Preanger-koffij, wenscht men de proef op grootere schaal te herhalen. In Augustus jl. is besloten daartoe omstreeks 5000 pikols te bestemmen. Die hoeveelheid zal echter eerst uit den oogst van 1882 kunnen worden afgezonderd, vermits in Tagal en Bezoeki bijna geen koffij in de hoornschil uit den oogst van 1881 meer voorhanden was. Niettemin is hetgeen nog als gaba verkrijgbaar was (149 en 291 pikols) in dien staat ingekocht ter afzonderlijke verzending herwaarts te gelijk met gepelde koffij van dezelfde herkomst. De oorzaak van de minder gunstige uitkomst der proef met de gouvernements-koffij meent men in Indie hieraan te moeten wijten dat de bevolking de gaba minder zorgvuldig heeft behandeld dan particuliere planters gewoon zijn te doen.

Onlangs is ook eenigermate een oordeel kunnen worden geveld over de vraag, of het uit een geldelijk oogpunt voor het Gouvernement aanbeveling kon verdienen om koffij in gesorteerden staat te doen aanvoeren. In de veiling van Mei jl. zijn namelijk opgenomen geweest 1000 pikols machinaal gesorteerde Pasoeroean-koffij en 1000 pikols ongesorteerd product van gelijke herkomst; beide partijen, uit een en hetzelfde pakhuis afkomstig, waren ook met dezelfde gelegenheid verscheept. De gesorteerde partij, verdeeld in gebroken koffij, middensoort-koffij, mannetjes-

koffij en grofboonige koffij, heeft in 't geheel *onzuiver* slechts f 1100 meer opgebragt dan de andere 1000 pikols, een verschil dat onbeduidend wordt genoemd, omdat het nagenoeg wordt opgewogen door de kosten van sorteering in Indie, welke de Handelmaatschappij meent te kunnen schatten op p. m. f 1 per pikol.

De werking der in 't vorig verslag (blz. 166) vermelde nieuwe bepalingen op het vervoer en bezit van koffij (Indisch Staatsblad 1879 n°. 286 en 288) wordt over het algemeen gunstig genoemd. Echter wordt de gemaakte uitzondering voor het vervoer van hoogstens vijf katti's minder doelmatig geacht, en is de wenschelijkheid betoogd om de maatregelen ook toe te passen op het vervoer van gebrande koffij in poedervorm.

In het afgeloopen jaar werden in vijf gewesten te zamen 13 nieuwe inkooppakhuizen opgerigt. Daarentegen werden 2 pakhuizen ingetrokken, omdat er te geringe hoeveelheden koffij werden ingekocht. Het getal inkooppakhuizen steeg dientengevolge in 1880 van 377 tot 388.

Van de moeijelijkheden in sommige gewesten bij den afvoer naar de doorvoer- en afscheeppakhuizen ondervonden, is reeds melding gemaakt op blz. 89 hiervóór.

De gebruikelijke opgaven betreffende de uitkomsten der gouvernements-koffijcultuur in de laatste vijf jaren vindt men in het volgende overzigt.

JAREN.	Verkregen hoeveelheid koffij, zonder de bij het ledig vallen der pakhuizen bevonden overwigten. — Pikols.	Hoeveelheid koffij in het geheel bij de pakhuizen ontvangen. *a*) — Pikols.	Gezamenlijke kosten van de aan het Gouvernement geleverde koffij, gerekend tot aan den opslag in de afscheeppakhuizen. *b*)	Gemiddelde prijs waarop de pikol koffij aan het Gouvernement te staan kwam (berekend over de geheele hoeveelheid ontvangen koffij) tot in de afscheeppakhuizen. *c*)	Opbrengst van de in Nederland geveilde koffij per pikol. *d*)	
					Bruto.	Netto. *e*)
1876	1 264 212	1 266 196	f 20 407 336	f 16,11^{5}	f 63,88^{8}	f 57,81^{2}
1877	873 732	875 410	14 808 919	16,91	63,68^{5}	57,80^{4}
1878	829 859	831 515	13 623 041	16,38	59,54^{3}	53,61^{1}
1879	1 264 979	1 267 167	20 557 572	16,22	54,82^{9}	50,28^{5}
1880	557 649	558 280	9 723 054	17,41	50,15	45,22^{5}

a) Onder de voor 1878, 1879 en 1880 opgegeven hoeveelheden zijn begrepen 5924, 22 631 en 17 071 pikols die als inférieure soort — tegen de helft van den gewonen inkoopprijs — bij de inkooppakhuizen waren aangenomen. Over 1876 en 1877 is omtrent de ingekochte inférieure koffij geen volledige opgaaf ontvangen.

b) Sommige der in deze kolom vermelde totalen kunnen niet als volledig worden aangemerkt (zie deswege het aangeteekende in bijlage UU hierachter, zoomede in dezelfde bijlage van het vorig verslag).

c) Zie de voorgaande aanmerking.

d) De in vorige verslagen onder dit hoofd medegedeelde cijfers betroffen *al* de in de gouvernementsveilingen hier te lande verkochte koffij, dus ook de Menado-koffij. Het wordt echter regelmatiger geacht te dezer plaatse uitsluitend de opbrengst der Java-koffij in rekening te brengen, en omtrent de geveilde Menado-koffij afzonderlijke opgaven te doen in § 2 dezer afdeeling, waar gehandeld wordt over de cultures in de buitenbezittingen.

e) Ten overvloede wordt opgemerkt dat hier, even als vroeger, weder alleen in mindering zijn gebragt de kosten van afscheping, overvoer en verkoop. Het bedrag waarop de koffij het Gouvernement komt te staan, gerekend tot in de afscheeppakhuizen, vindt men in kolom 5 van het staatje.

Gedurende 1880 werden door het Gouvernement weder 100 000 pikols koffij verkocht op Java. Uit den oogst van 1880 werden daartoe 96 000 pikols afgezonderd, terwijl in de laatste veiling van 1880 bij uitzondering 4000 pikols uit den oogst van het voorafgegane jaar werden opgenomen. Aanleiding daartoe gaf de belemmering die in den aanvoer van Preanger-koffij ondervonden werd ten gevolge van de veeziekte. Voor 1881 is de in Indie te verkoopen hoeveelheid weder op 100 000 pikols bepaald. Daarvan is reeds de helft aan de markt gebragt in Julij en Augustus jl. De prijzen, zoowel in de laatstbedoelde veilingen als in die van 1880 verkregen, zoomede de herkomst der aangeboden koffij, zijn vermeld in het volgende overzigt. (De koffij uit de Preanger regentschappen wordt aan de koopers afgeleverd te Batavia, die uit Samarang, Kadoe en Soerakarta te Samarang, en het product uit Pasoeroean ter hoofdplaats van dat gewest.)

Veiling van:	Hoeveelheid (in pikols).	Herkomst of benaming der koffij.	Opbrengst	
			in 't geheel.	gemiddeld per pikol.
1880.				
22 Julij	13 200	Samarang.	f 574 154	f 43,49^{5}
	11 800	Kadoe.	523 466	44,36
	25 000		f *a*) 1 097 620	f 43,90^{4}
19 Augustus	3 000	Samarang.	f 129 570	f 43,19
	3 000	Kadoe.	131 580	43,86
	4 000	Soerakarta.	171 760	42,94
	14 000	Pasoeroean (Malang)	616 170	44,01
	800	id. (Sisir).	40 380	50,47^{5}
	200	id. (Andere). *b*)	8 770	43,85
	25 000		f 1 098 230	f 43,92^{9}
20 October	15 400	Pasoeroean (Malang)	f 645 110	f 41,89
	4 600	id. (Sisir).	204 170	44,38^{5}
	5 000	id. (Andere).	208 330	41,66^{5}
	25 000		f 1 057 610	f 42,30^{4}
18 November	*c*) 4 000	Preanger regentsch.	f 186 380	f 46,59^{5}
	6 000	id.	286 770	47,79
	10 600	Pasoeroean (Malang)	442 020	41,70
	800	id. (Sisir).	35 050	43,81
	3 600	id. (Andere).	150 390	41,77^{5}
	25 000		f 1 100 610	f 44,02^{4}
1881.				
12 Julij	13 000	Samarang.	f 466 330	f 35,87
	12 000	Kadoe.	433 700	36,14
	25 000		f 900 030	f 36,00^{1}
16 Augustus	5 000	Samarang.	f 180 570	f 36,11
	5 000	Kadoe.	181 920	36,38
	14 400	Pasoeroean (Malang)	536 290	37,24
	600	id. (Sisir).	25 980	43,28
	25 000		f 924 760	f 36,99

a) In 't vorig verslag (blz. 166) werd ten onregte opgegeven f 1 097 582.

b) Machinaal gesorteerde koffij.

c) Afkomstig uit den oogst van 1879.

De vier veilingen van 1880 bragten te zamen op f 4 354 070, en de algemeene middenprijs was derhalve f 43,54^{07} per pikol of f 0,35^{26} per half kilogram. In 1879 waren deze gemiddelden f 51,10^{45} en f 0,41^{38}. Per half kilogram was de middenprijs in de zes bovenbedoelde veilingen achter-

eenvolgens f 0,35^{55}, f 0,35^{57}, f 0,34^{25}, f 0,35^{65}, f 0,29^{15} en f 0,29^{95}.

In verband met de aanteekening hierboven betreffende het uiteenhouden van de opbrengst der Java- en die der Menado-koffij (zie noot *d* onder het vijfjarig overzigt op de vorige bladzijde), volgt hieronder een overzigt, teruggaande tot 1 Januarij 1876, aanwijzende de in de gouvernementsveilingen hier te lande verkochte hoeveelheden *Java*-koffij en de opbrengst per half kilogram. (Over het jaar 1880 en de eerste negen maanden van 1881 worden de uitkomsten voor *elke veiling* afzonderlijk medegedeeld.)

Jaar of datum der veilingen.	Verkochte hoeveelheid (in pikols).	Uitgeleverde netto hoeveelheid (in kilogrammen).	Gemiddelde opbrengst per $^{1}/_{2}$ kilogr. *a*)	
			Bruto.	Netto.
1876. (Alle veilingen te zamen.)	737 339^{36}	43 794 917	f 0,53^{78}	f 0,48^{67}
1877. (Als boven.)	887 717^{31}	52 927 573	f 0,53^{41}	f 0,48^{48}
1878. (Als boven.)	824 902^{47}	49 243 887	f 0,49^{87}	f 0,44^{90}
1879. (Als boven.)	789 380^{34}	46 972 190	f 0,46^{07}	f 0,42^{25}
1880.				
28 Januarij.	80 985	4 764 057	f 0,48^{71}	f 0,44^{67}
3 Maart.	90 107	5 327 813^{5}	0,46^{93}	0,43^{01}
7 April.	103 359^{47}	6 129 219^{5}	0,41^{50}	0,37^{75}
12 Mei.	106 175^{40}	6 266 201	0,39^{33}	0,35^{08}
16 Junij.	96 975^{40}	5 726 374	0,43^{64}	0,39^{44}
4 Augustus.	94 258^{88}	5 573 708^{5}	0,40^{94}	0,36^{51}
8 September.	102 792	6 083 682	0,41^{06}	0,36^{72}
13 October.	101 965^{96}	6 028 208^{5}	0,39^{64}	0,35^{02}
17 November.	102 376	6 113 847^{5}	0,41^{60}	0,37^{16}
Totaal. . : .	*b*) 878 995^{11}	52 013 111^{5}	f 0,42^{38}	f 0,38^{14}
1881.				
26 Januarij.	92 535^{59}	5 480 220^{5}	f 0,39^{58}	f 0,35^{29}
2 Maart.	85 413^{45}	5 056 771	0,38^{03}	0,33^{81}
6 April.	91 230^{60}	5 407 212	0,38^{59}	0,34^{25}
11 Mei.	91 878^{64}	5 454 365	0,35^{63}	0,31^{49}
15 Junij.	91 739^{56}	5 441 845^{5}	0,38^{94}	0,34^{80}
10 Augustus.	84 247	5 001 908	0,38^{16}	0,33^{90}
14 September.	90 963^{95}	5 381 373^{5}	0,38^{90}	0,34^{60}

a) Veilingsprijs, verhoogd met de aan de koopers in rekening gebragte 1 pct. veilingskosten, doch verminderd met de 1$^{1}/_{2}$ pct. rabat voor contante betaling.

b) Hiervan 723 973 en 25 475 pikols uit de oogsten van 1879 en 1880, en respectievelijk 2 141, 5 280, 371 en 121 755 pikols uit de oogsten van 1875, 1876, 1877 en 1878.

Suikercultuur.

Zoo als bekend is, hadden de op contract met het Gouvernement werkende suikerfabrieken — met uitzondering van Soerawinangon, voor welke onderneming indertijd niet tot de regeling in Indisch Staatsblad 1871 n°. 213 was toegetreden, — voor den oogst van 1880 de beschikking over een kleineren gouvernements-aanplant dan te voren, en zulks als een gevolg van de in 1879 aangevangen jaarlijksche vermindering van den gouvernements-aanplant met $^{1}/_{13}$ van de oorspronkelijke uitgestrektheid. Ten behoeve van de 94 ondernemingen welke in de termen vielen van bedoelde trapsgewijze vermindering, waren dan ook voor den oogst van 1880 van gouvernementswege slechts beplant geweest 35 282 bouws, tegen 38 205 bouws voor den oogst van 1879. Bovendien waren aan de eigenaren van Kandangdjati en Phaeton in Probolinggo, die indertijd voor een gedeelte van hun gouvernements-aanplant enkel verstrekking van gronden (zonder aanplant) hadden verlangd ten einde de velden met eigen middelen te bewerken, in stede van 26 en 37 bouws zoo als vroeger, slechts 16 en 27 bouws zonder aanplant verstrekt geworden [1]). Er waren dus van gouvernementswege voor den oogst van 1880 2923 bouws minder beplant en 20 bouws minder verstrekt geworden dan voor het oogstjaar 1879 het geval was geweest. Uit de volgende mededeelingen zal echter blijken dat deze inkrimping van 's Gouvernements hulp voor ongeveer 73 pct. werd opgewogen door particulieren aanplant of opkoop van riet door de ondernemers.

Bij 37 ondernemingen die voor den oogst van 1880 1189 bouws gouvernements aanplant en de verstrekking van 10 bouws (zonder aanplant) verloren hadden, beschikte men thans over een particulieren aanplant van 3479 bouws [2]), d. i. 1825 bouws meer dan voor den oogst van 1879, en bij 3 ondernemingen waar de gouvernements aanplant met 123 bouws was ingekrompen, hadden de eigenaren hunne particuliere aanplantingen juist in dezelfde mate uitgebreid (van 65 tot 188 bouws) [3]). Verder waren er 34 ondernemingen die de vermindering van den gouvernements aanplant met 1000 bouws, en het verlies van de 10 bouws die vroeger zonder aanplant verstrekt werden, slechts gedeeltelijk, namelijk voor 512 bouws, door eigen aanplant of door opkoop hadden goed gemaakt. (Tegen 1618 bouws in 1879, beschikten zij in 1880 over 2130 bouws [4]) particulier riet.) Van de overige 20 ondernemingen, ongerekend Soerawinangon, waren er 15 waarbij niet alleen de gouvernements-aanplant (met 467 bouws), maar ook de particuliere aanplant (met 312 bouws, namelijk van 1181 tot 869 bouws) was afgenomen; voorts 4 ondernemingen bij welke in geen der beide jaren particulier riet was verwerkt; en eindelijk 1 onderneming waar dit enkel in 1880 niet geschied was, terwijl er in 1879 3 bouws particulier riet waren vermalen. De inkrimping van den gouvernements aanplant bij laatstbedoelde 5 ondernemingen had bedragen 144 bouws.

Neemt men nu in aanmerking dat Soerawinangon in 1880 voor 't eerst mede over een particulieren aanplant beschikte, en wel over 12 bouws, dan blijkt dat het totaal van den particulieren aanplant, bestemd voor fabrieken werkende op contract met het Gouvernement, voor den oogst van 1879 (bij 78 ondernemingen) heeft bedragen 4521 bouws, en voor den oogst van 1880 (bij 90 ondernemingen) 6678 bouws, ongerekend nog de door het Gouvernement zonder aanplant verstrekte gronden die door de hooger genoemde twee ondernemers in Probolinggo met eigen middelen werden beplant, bedragende voor den oogst van 1879 63 en voor dien van 1880 43 bouws. Daar de gouvernements-aanplant voor den oogst van 1879 bedragen had 38 605 en voor dien van 1880 35 682 bouws (voor beide jaren met inbegrip van de 400 bouws gouvernements-aanplant bij Soerawinangon), beliep dus het totaal van den riet-aanplant bij al de 95 ondernemingen te zamen achtereenvolgens 43 189 en 42 403 bouws.

Gegevens over het jaar 1880 voor elke onderneming in het bijzonder, ook wat de verkregen productie, de baten en lasten voor den lande, de werkkrachten enz. betreft, vindt men in bijlage VV.

De productie was geringer dan in de voorgaande jaren. Terwijl de gemiddelde opbrengst voor alle ondernemingen te zamen in de jaren 1877, 1878 en 1879 achtereenvolgens

[1]) Voor 1881 en volgende jaren heeft ook de eigenaar van Pakkies (Japara) voor een klein gedeelte, namelijk voor 26 bouws, afgezien van zijn aanspraak op het genot van gouvernements aanplant.

[2]) Hieronder 286 bouws bij 6 ondernemingen die voor den oogst van 1879 in 't geheel geen particulieren aanplant hadden gehad. (Onder particulieren aanplant moeten, zoo wel hier als waar de woorden verder in den tekst voorkomen, ook verstaan worden de velden waarvan de ondernemers het riet opkochten zonder zich met den aanplant in te laten.)

[3]) Twee der laatstbedoelde ondernemingen, die in 1880 over 85 bouws particulier riet beschikten, hadden in 1879 in 't geheel geen particulieren aanplant verwerkt.

[4]) Hieronder 73 bouws bij 4 ondernemingen die in 1879 in 't geheel niet over een particulieren aanplant beschikten.

had bedragen 68,25, 61,14 en 62,08 pikols per bouw, beliep het middencijfer der productie van 1880 slechts 60,30 pikols per bouw. Toch viel de oogst over het algemeen nog beter uit dan de zeer natte weêrsgesteldheid gedurende den oostmoesson van het plantjaar 1879 had doen verwachten.

Hieronder volgt een overzigt van de uitkomsten die in elk gewest verkregen werden, waarbij, ter vergelijking, ook de cijfers over 1879 zijn opgenomen.

GEWESTEN.	Aantal ondernemingen.	Uitgestrektheid van den aanplant (in bouws). *a*) Voor den oogst van 1879: beplant door tusschenkomst van het Gouvernement.	1879: vrijwillig beplant. Gronden waarvan het riet door de ondernemers is opgekocht.	1879: vrijwillig beplant. Gronden door de ondernemers gehuurd.	1879: in 't geheel beplant geweest (gouv. en vrijw. aanplant te zamen).	Voor den oogst van 1880: beplant door tusschenkomst van het Gouvernement.	1880: vrijwillig beplant. Gronden waarvan het riet door de ondernemers is opgekocht.	1880: vrijwillig beplant. Gronden door de ondernemers gehuurd.	1880: in 't geheel beplant geweest (gouv. en vrijw. aanplant te zamen).	Opbrengst in pikols suiker (buiten de stroop) met inbegrip van het product van den vrijen aanplant. 1879. In 't geheel.	1879. Gemiddeld per bouw.	1880. In 't geheel.	1880. Gemiddeld per bouw.
Cheribon . .	10	4 274	*b*)	515	*c*) 4 789	3 977	5	587	4 569	278 523	*d*)	247 776	54,22
Tagal	8	2 950	„	792	3 742	2 723	3	914	3 640	248 339	66,36	259 723	*e*)72,56
Pekalongan.	3	1 600	„	59	1 659	1 477	„	184	1 661	92 219	55,58	106 596	64,17
Samarang. .	4	2 100	„	149	2 249	1 940	37	168	2 145	140 025	62,21	119 626	55,76
Japara. . . .	9	4 319	7	504	4 830	3 987	36	837	4 860	324 862	67,25	284 767	*f*)58,77
Rembang . .	1	300	„	35	335	277	37	„	314	20 617	61,54	16 500	52,54
Soerabaija .	19	7 620	8	848	8 476	7 032	„	1 411	8 443	522 203	61,60	531 321	62,93
Pasoeroean.	17	5 674	13	399	6 086	5 238	30	749	6 017	300 514	*g*)49,54	297 760	*h*)49,54
Probolinggo	10	*i*) 4 731 + 63	„	623	5 417	*i*) 4 383 + 43	95	698	5 219	357 108	*k*)66,41	316 152	*l*)60,75
Bezoeki. . .	5	1 937	„	288	2 225	1 788	„	423	2 211	179 555	80,69	187 716	*m*)86,46
Banjoemas .	1	400	„	18	418	369	„	71	440	34 591	82,75	26 900	61,13
Madioen. . .	2	800	„	„	800	738	„	83	821	64 695	80,86	61 599	75,02
Kediri. . . .	6	1 900	33	230	2 163	1 753	32	278	2 063	114 053	52,72	92 231	44,70
	95	38 605 + 63	61	4 460	43 189	35 682 + 43	275	6 403	42 403	*n*) 2 677 304	*o*) 62,08	*n*) 2 548 667	*p*) 60,30

a) Onderdeelen van den bouw zijn verwaarloosd.

b) In Cheribon is wel (bij 1 onderneming) suikerriet van de bevolking opgekocht, maar men heeft alleen opgegeven hoeveel suiker daarvan verkregen werd en niet hoeveel bouws voor den aanplant gebezigd waren.

c) Zie de voorgaande noot.

d) Niet met juistheid op te geven; zie noot *b*.

e) Berekend over den verwerkten aanplant van 3579 bouws.

f) „ „ „ „ „ „ 4845 „

g) „ „ „ „ „ „ 6066 „

h) „ „ „ „ „ „ 6011 „

i) De afzonderlijk vermelde uitgestrektheid van 63 en 43 bouws betreft de velden door het Gouvernement aan twee ondernemers zonder aanplant verstrekt (in mindering van den contractueelen aanplant).

k) Berekend over den verwerkten aanplant van 5377 bouws.

l) „ „ „ „ „ „ 5204 „

m) „ „ „ „ „ „ 2171 „

n) Slechts één der ondernemingen — Soerawinangon in Cheribon — heeft nog product aan het Gouvernement te leveren, en wel jaarlijks p. m. 10 653 pikols. Deze hoeveelheid, onder de hier opgegeven productie begrepen, wordt door het Gouvernement te Batavia verkocht, en bragt in de veilingen van 16 December 1879 en 18 November 1880 achtereenvolgens op f 177 992,11 en f 147 878,48. Voor eene berekening van de geldelijke uitkomsten, welke deze onderneming aan het Gouvernement opleverde, zie men de aangehaalde bijlage VV.

o) Berekend over een aanplant van 43 129 bouws, zijnde van 60 bouws het riet niet verwerkt. (Voor een der ondernemingen in Cheribon is de aanplant niet ten volle kunnen worden medegerekend; verg. noot *b*.)

p) Berekend over een aanplant van 42 266 bouws, zijnde van 137 bouws het riet niet verwerkt.

De voor den aanplant van het jaar 1880 (oogst van 1881) bestemde gronden kwamen overal tijdig beschikbaar, in Japara zelfs voor een gedeelte reeds in het begin van Maart. Zoodra mogelijk werd met het openleggen van de velden een aanvang gemaakt. Behalve bij een paar fabrieken in Cheribon, Pasoeroean en Probolinggo, die bibiet te kort kwamen en daarin moesten voorzien door opkoop van stekken bij andere fabrieken, leverde het verkrijgen van bibiet geen moeijelijkheden op. De aanplanting had bijna overal geregeld plaats en hield gelijken tred met den oogst van het riet. Met het planten van de bibiet werd over het algemeen in de maand Junij, in sommige gewesten reeds in Mei, een aanvang gemaakt, en de contractueel bedongen aanplanting was in de maand October voltooid.

Omtrent de bewerking van de gronden en de daarbij gevolgde methodes zijn geen nadere bijzonderheden te voegen

bij hetgeen dienaangaande reeds in vorige verslagen is medegedeeld. Even als in 1879 werd ook in 1880 bij de fabriek Pakkies in Japara, tegen uitkeering aan de bevolking van f 10 per bouw boven het gewone plantloon, afgeweken van de in 1878 vastgestelde regelen voor de Reynoso-plantwijze. (Verg. het verslag van 1878 blz. 186.)

Ter besparing van koelies bij den veldarbeid is op de fabriek Poerwodadi in Madioen eene proef genomen met een stoomploeg. De uitkomsten waren echter weinig bevredigend.

Rietdiefstallen en moedwillig aangestoken rietbranden kwamen als gewoonlijk hier en daar voor (verg. het medegedeelde op blz. 3 hiervóór).

Met den aanplant van 1880 liep het tweede vijfjarig tijdvak ten einde sedert de inwerkingtreding van de wet van 21 Julij 1870, tot nadere regeling van de op hoog gezag ingevoerde suikercultuur, en moest derhalve op nieuw eene herziening plaats hebben van de betalingen die aan de bij de gouvernements-suikercultuur ingedeelde bevolking toekomen als schadeloosstelling wegens de beschikking over haren grond en als loon voor haren arbeid. Vermits de Indische Regering, met het oog op de sedert 1875 op Java schier algemeen waargenomen stijging in de dagloonen, van oordeel was dat er alle aanleiding bestond om de jaarlijks door de ondernemers aan het Gouvernement verschuldigde vergoeding voor de kosten van den aanplant weder, even als voor de plantjaren 1876 t/m 1880 (zie het verslag van 1877 blz. 195) te verhoogen met 5 pct. van het oorspronkelijk bedongen bedrag, werd bij Indisch besluit dd. 26 November 1880 n°. 2 voor de eerstvolgende vijf plantjaren 1881 t/m 1885 op nieuw eene zoodanige verhooging aan de ondernemers opgelegd, en tevens bepaald dat het meer te ontvangen bedrag (10 ten honderd van de sommen die gedurende de eerste vijf contractsjaren waren verschuldigd geweest) geheel zal strekken tot verhooging van het arbeidsloon der bevolking. De schadeloosstelling voor de afgifte van den grond is bepaald gebleven op het vastgesteld bedrag, waaromtrent in 1876 overeenkomsten of schikkingen tusschen de commissien van taxatie en de bevolking waren tot stand gekomen, of waaromtrent op den voet van Indisch Staatsblad 1873 n°. 197 eene beslissing door den regter is genomen.

Ook bij de hierboven genoemde onderneming Soerawinangon (waarvoor het contract reeds met het oogstjaar 1882 ten einde loopt) zal, ingevolge een Indisch besluit van 12 Mei jl., het plantloon in 1881 met 5 ten honderd worden verhoogd, en zulks overeenkomstig het bepaalde bij het suppletoir contract van 1879 (verg. het verslag van genoemd jaar blz. 184).

Over het algemeen was de weêrsgesteldheid in 1880 gunstig zoowel voor het vermalen van het riet als voor den te veld staanden aanplant. Alleen in Cheribon en Banjoemas was de regen al te overvloedig, ten gevolge waarvan vooral in Banjoemas veel omgevallen riet voorkwam. Ook in het district Kaliwoengoe (Samarang) waren de onophoudelijke regens zeer nadeelig voor den rietaanplant, en zulks te meer omdat de bodem daar zeer drassig is.

Met het snijden en vervoeren van het riet werden over het algemeen weinig moeijelijkheden ondervonden, behalve dat hier en daar het vervoer belemmerd werd door den doorweekten toestand der wegen. Het transport van het riet voor de fabriek Pagongan in Tagal geschiedde in 1880 voor het eerst langs eene beweegbare (tijdelijke) spoorbaan. Ook aan de eigenaren van de fabriek Langsee in Japara is (in Februarij jl.) vergund om zulk eene spoorbaan aan te leggen. Door of namens de eigenaren van Kremboong in Soerabaija, Kadhipatten in Cheribon, Djatiwangi mede in Cheribon, en Tandjong Modjo in Japara, zijn plannen ontworpen om stoomkracht voor het transport te bezigen. Vermits voor dergelijk stoomvervoer andere regelen moeten gelden dan die in Indisch Staatsblad 1871 n°. 113 voor het bezigen van zoogenaamde beweegbare spoorbanen zijn vastgesteld, werden aan de aanvragers, achtereenvolgens onder dagteekening van 13 September 1880, 19 Januarij, 16 en 21 Mei jl., de voorwaarden medegedeeld waarop de Indische Regering bereid is hun den aanleg en de exploitatie van stoomtrams voor het vervoer van suikerriet, materialen en suiker naar en van hunne fabrieken tot wederopzeggens te vergunnen.

Als een bewijs dat het vervoer van riet en suiker het onderhoud van bruggen (en ook van wegen) veel kostbaarder maakt, kan worden medegedeeld, dat bij aanhoudend vochtig weêr een djatihouten bruggedek ter nauwernood één jaar tegen het transport bestand is. Slechts hier en daar wordt aan dat bezwaar te gemoet gekomen door het aanbrengen van stroo of sasak op de bruggedekken.

Boeten wegens te late wegruiming van het riet werden in het afgeloopen jaar alleen aan de fabriekanten van Poerwodadi en Redjosari in Madioen opgelegd.

In verscheidene fabrieken werden ook in het afgeloopen jaar de inrigtingen voor de suikerbereiding verbeterd. Djatibarang en Pagongan in Tagal, Kaliwoengoe in Samarang, Trangkil en Pakkies in Japara, Gaijam en Ardiredjo in Pasoeroean, en Djati in Kediri kregen nieuwe inrigtingen à double of triple effet, en het voornemen bestond om dergelijke machinerien na den oogst aan te brengen in Pesantren (Kediri) en Boedoean en Pandji (Bezoeki). Verder werden bij Ardjowinangon (Cheribon), Tjomal (Tagal), Djombang (Soerabaija) en Gending (Probolinggo) nieuwe defecatie-pannen in gebruik genomen, terwijl Maijong (Japara) eene nieuwe vacuumpan en Goedo (Soerabaija) een nieuwen stoomketel kreeg.

Verscheidene fabriekanten namen in het afgeloopen jaar eene proef met het chloorcalcium-procédé Eijdman, doch de uitkomsten waren zeer uiteenloopend.

Ten aanzien van den koelie-arbeid kunnen, na de mededeelingen van het vorig verslag (blz. 169), niet veel nieuwe bijzonderheden vermeld worden. De meeste gevallen van contractsbreuk kwamen weder voor in Bezoeki.

De werkloonen liepen in de verschillende gewesten, even als in 1879, uiteen. Zij bewogen zich tusschen 25 en 50 cents per dag voor mannen; voor vrouwen was het loon gewoonlijk iets minder. Zij die op taak werkten, konden echter veel meer verdienen.

Inmenging van het inlandsch bestuur bij het verkrijgen van koelies wordt zooveel mogelijk tegengegaan. Een districtshoofd in Probolinggo werd wegens ongeoorloofde handelingen ook in dit opzigt uit 's lands dienst ontslagen.

Het groot aantal koelies bij de suikerfabrieken vereischt scherper toezigt der politie dan elders, doch veel moeite veroorzaken deze lieden het bestuur toch in den regel niet. Meer is dit het geval met de karrevoerders, die zich nog al dikwerf aan overtreding van de keuren op de wegen schuldig maken. Uit Japara wordt berigt dat de politie juist het meest te doen heeft als de fabrieken niet malen, daar vele koelies dan zonder werk zijn.

Met het transport van het bereide product werden in het afgeloopen jaar over het algemeen niet zooveel moeijelijkheden ondervonden als in 1879. In Soerabaija werd het vervoer van suiker per praauw, langs de Kediri-rivier, eenigszins belemmerd door den lagen waterstand en door het sluiten van de sluis te Melirip, wegens herstellingen aan den overlaat. De lage waterstand in de Solo-rivier vertraagde ook den afvoer van de suiker uit Madioen; eerst in 1881 kon het Madioen-product van 1880 te Soerabaija worden aangebragt.

Aangaande de werkzaamheden van den hoofdingenieur belast met de regeling van de waterverstrekking aan de suikerfabrieken, kan worden aangeteekend dat deze zich ook nog gedurende een groot gedeelte van 1880 onledig hield met het onderzoek van de waterkwestien betreffende drie in het vorig verslag (blz. 169) genoemde fabrieken in Probolinggo. In het irrigatiegebied der rivieren, waaruit de bedoelde fabrieken het water verkrijgen, werden al de bronnen en irrigatieleidingen, zoowel van die rivieren als van hare zijtakken, gemeten en in kaart gebragt. De periodieke watermetingen werden verrigt en de sawahs voor elke leiding in het bijzonder opgenomen, terwijl ook de geaardheid van den grond onderzocht werd. Voorts diende gemelde hoofdingenieur een eindrapport in betreffende het in 1879 afgeloopen onderzoek van het irrigatiegebied der Goeng-rivier in Tagal; nopens bedoeld rapport wordt thans de resident gehoord. Ten einde de uitkomsten der tot dusver door den hoofdingenieur gedane onderzoekingen in ruimeren kring bekend te doen worden, maakt het een punt van overweging uit of het wenschelijk kan zijn die uitkomsten geheel of gedeeltelijk openbaar te maken, bijv. in het tijdschrift der afdeeling » Nederlandsch Indie " van het Koninklijk Instituut van ingenieurs. Het eindrapport betreffende de waterkwestie bij de hooger bedoelde drie

fabrieken in Probolinggo kan spoedig worden te gemoet gezien. Omstreeks het einde van November 1880 vertrok de hoofdingenieur naar Pasoeroean, ter voorbereiding van de vereischte onderzoekingen ten aanzien van de fabrieken Bekassi-Oost, Kloerahan, Yossowilangon, Ardiredjo en Ardjosari, het particuliere land Kedawoeng en de erfpachtsondernemingen Alkmaar en Gangsiran. Bovendien werd door hem een plaatselijk onderzoek ingesteld in Soerabaija, naar aanleiding van eene klagt over gebrek aan water bij de fabriek Balangbendo, zoomede in Kediri, tot regeling van de waterkwestie bij het erfpachtsperceel Kawedoesan.

Ten aanzien van den *vrijen aanplant* der suikerondernemingen die in contractueele betrekking staan met het Gouvernement, valt over het jaar 1880 weinig anders mede te deelen dan in het vorig verslag vermeld werd ten opzigte van het jaar 1879. Van welken omvang in dat plantjaar de vrije cultuur ten behoeve der bovenbedoelde fabrieken is geweest, werd reeds hooger in bijzonderheden medegedeeld. In het plantjaar 1880, toen op den gouvernements-aanplant de *tweede* vermindering met $^1/_{13}$ is toegepast, is het overal den ondernemers gelukt om door vrijen aanplant in het gemis van dat deel van den gouvernements-aanplant te voorzien.

In de huurprijzen van gronden en de loonen voor den veldarbeid kwam geen verandering. Bijna algemeen werd door de ondernemers geklaagd over de bezwaren die werden ondervonden in het verkrijgen van de noodige veldarbeiders op de tijdstippen dat zij het meest noodig zijn. Ook hadden vele ondernemers gebrek aan besproeijingswater voor den vrijen aanplant, welk bezwaar zich bij droogte dikwijls in hooge mate doet gevoelen. Andere ondernemers weder klaagden over het laat beschikbaar komen van den grond, omdat de bevolking bij voorkeur padi dalem plant.

Kinacultuur.

De regenachtige weêrsgesteldheid in het afgeloopen jaar was, even als in 1879, zeer gunstig voor de kinaplantsoenen. Op enkele plaatsen vertoonden zich echter verschijnselen, namelijk het geel worden der bladeren, en stilstand in den groei, die waarschijnlijk aan al te groote vochtigheid van den bodem moesten geweten worden.

Blijkens de als bijlage WW hierachter overgelegde opgaaf voor elk der gouvernements kina-établissementen afzonderlijk (alle in de Preanger regentschappen), beliep het totaal der in den vollen grond staande planten bij het eind van 1880 1 824 530, en dat der plantjes op de kweekbeddingen 560 850, tegen 1 678 670 en 397 550 op 31 December 1879. De planten in den vollen grond bestonden op laatstgemeld tijdstip voor ruim 21 pct. uit ledgeriana's, welke verhouding op 31 December 1880 gestegen was tot ruim 27 pct. Daarentegen telde men thans in de kweekerijen slechts ruim 48 pct. ledgeriana-plantjes, tegen ruim 70 pct. bij het eind van 1879.

De vele regens waren verder oorzaak dat in het afgeloopen jaar, even als in 1879, slechts eene uiterst geringe hoeveelheid zaad van de oorspronkelijke ledgeriana-boomen gewonnen werd. Ook nu weder moest bijna al het geoogste voor de gouvernementstuinen bestemd blijven, terwijl voor particuliere aanvragen slechts zaad van de beste, ongeveer zesjarige, afstammelingen der oorspronkelijke boomen kon worden afgestaan. Succirubra- en officinalis-zaden daarentegen konden op aanvrage steeds verstrekt worden. Vele particuliere kinaplanters leggen zich thans op het stekken van ledgeriana toe, en gebruiken daartoe met goed gevolg de jonge uitloopers die dikwijls aan de stammen der één- à tweejarige planten gevonden worden. Zij nemen daarbij alleen stekken van de meest typische planten en verkrijgen op die wijze zeer goede stekken voor de uitbreiding van hunne plantsoenen.

Bij de gouvernements-onderneming werd het enten van ledgeriana op succirubra-stammetjes voortgezet. Vooral legde men zich toe op het verkrijgen van de beste der onderzochte boomen, waarvan er 1000, in den vollen grond gebragt, niet alleen van de overige afgescheiden, maar ook wat de verschillende nummers betreft zorgvuldig afzonderlijk gehouden werden. Om te voorkomen dat deze met moeite verkregen en kostbare planten later zouden moeten worden uitgegraven wanneer ze, na eenige jaren, zich zóó sterk ontwikkelden dat ze elkander zouden beginnen te hinderen, werd besloten de plantwijdte van 6 op 8 voet te brengen, en tusschen de enten zaadplanten te kweeken, zoodat de boompjes dan oorspronkelijk op een onderlingen afstand van 4 voet komen te staan. Zoodra ze nu elkander beginnen te hinderen, hetgeen waarschijnlijk na 3 à 4 jaar het geval zal zijn, zullen de zaadplanten worden uitgegraven en de bast geoogst; de enten blijven dan op een onderlingen afstand van 8 voet staan, die voor vele jaren voldoende zal zijn.

Ook met het stekken en afleggen van ledgeriana werd bij de gouvernements-onderneming voortgegaan. Onder de 498 070 boomen of boompjes waaruit bij het eind van 1880 de ledgeriana-plantsoenen bestonden, telde men er 58 400 die uit stekken en enten waren opgekweekt. In de kweekhuizen bezat men toen 272 400 ledgeriana-plantjes, en daaronder 8300 stekken en enten.

Aan de officinalis-plantsoenen werd weder alleen te Kendeng Patoeha (établissement Kawah Tjiwidei) uitbreiding gegeven, en wel met een getal van 43 000 boompjes. Succirubra werd ook op vroeger met calisaya bezette terreinen aangeplant; in 't geheel werd het aantal planten dezer soort vermeerderd met 78 600 stuks.

De in 't vorig verslag (blz. 170 noot 3) bedoelde zaden, door den Nederlandschen consul te La Paz (Bolivia) beschikbaar gesteld, werden over het algemeen in goeden toestand ontvangen. Ongeveer 2000 plantjes werden er uit gewonnen, doch het was nog onmogelijk de soort er van te bepalen. De vruchten deden het meest denken aan die onzer zoogenaamde calisaya javanica. De in 1877 van genoemden consul ontvangen zaden zijn gebleken te behooren tot de c. josephiana (c. calisaya schuhkrafft). De uit dat zaad verkregen planten begonnen in 1880 reeds te bloeijen. Een in 't laatst van 1880 naar La Paz afgezonden herbarium der op Java gekweekte kinasoorten met hare basten zal den consul eene betere kennis dier soorten kunnen doen verkrijgen en hem welligt in staat stellen om zaden magtig te worden van de c. ledgeriana uit Noord-Bolivia.

Te Rioeng Goenoeng werd in het afgeloopen jaar een fraai terrein geopend van 27 bouws, dat uitsluitend voor c. ledgeriana zal bestemd worden. Met het plantklaar maken van het terrein te Tirtosari werd langzaam voortgegaan naar gelang er behoefte bestond aan plaats voor de enten en stekken. Te Tjibitoeng en Rioeng Goenoeng zijn de laagst gelegen tuinen, die met calisaya beplant waren, opgeruimd en plantklaar gemaakt voor c. succirubra.

De herbeplanting van de terreinen, waarop te Nagrak vroeger hasskarliana was gekweekt, met ledgeriana, geeft aanvankelijk zeer goede uitkomsten. De boompjes groeijen in de meeste gedeelten zelfs weelderig. Het succirubra-plantsoen te Lembang, op grond waar te voren calisaya's stonden, heeft zich in het laatste jaar niet zoo gunstig ontwikkeld als vroeger. Vooral op de volkomen vlakke stukken van dat établissement schijnen de planten geleden te hebben door het buitengewoon natte weder, hetwelk gedurende het jaar 1880 ook het onderhoud van de tuinen bemoeijelijkte, daar het onkruid telkens weder weelderig opschoot. In normale jaren, als het in de maanden Julij, Augustus en September weinig regent, vereischen de tuinen in dien tijd niet zooveel arbeid, en kan het werkvolk voor andere bezigheden benuttigd worden. In 1879 en 1880 echter was er geen enkele maand waarin dit het geval was.

In de eerste maanden van 1880 kwam er werkvolk in voldoenden getale op; tegen het midden van het jaar was het moeijelijker arbeiders te bekomen, daar de rijstoogst en het oprigten van een pagger tot het tegengaan van vee-verveer, in verband met de veeziekte, vele handen in beslag namen. Op sommige établissementen, die digt bij den pagger lagen, hebben verkeerde voorstellingen omtrent het doel van dien maatregel onder de boedjangs een zekeren angst te weeg gebragt: in Julij verdwenen o. a. al de boedjangs van Rantja Bolang (Kendeng Patoeha) en keerden zij naar hunne dessa's terug.

Te Tjibitoeng, waar de kweekhuizen bouwvallig waren geworden, waren ze niet meer noodig en werden ze afgebroken. Dit établissement voorziet nu in zijne behoefte aan succirubra-planten door opslag uit de plantsoenen, waar de jonge zaailingen bij honderd duizenden onder de boomen gevonden worden. Ook te Kawah Tjiwidei werd om dezelfde reden een der kweekhuizen opgeruimd.

Sommige der in 1879 genomen proeven met kunstmatige bevruchting zijn volkomen gelukt, namelijk die van micrantha met calisaya javanica en met calisaya schuhkrafft, en van succirubra met calisaya javanica. Bij andere kruisingen vielen de vruchtjes vóór de rijpwording af, of gingen door wind, afbreken der takken of andere toevallige omstandigheden verloren. In het afgeloopen jaar zijn andermaal proeven met kunstmatige bevruchting genomen, doch zonder resultaat. De zaden, verkregen van de geslaagde kruisingen van 1879, zijn te kiemen gelegd en hebben een voldoend aantal planten opgeleverd om daarop de verdere waarnemingen toe te passen.

De helopeltis Antonii rigtte weder in vele plantsoenen in meerdere of mindere mate schade aan. Vooral de nieuwe fraaije tuinen te Tjibeureum hadden veel van het insect te lijden, zoomede de jonge succirubra-tuinen te Rioeng Goenoeng en te Lembang. In het laatst des jaars werd ook het stekken- en enten-plantsoen te Tirtosari door deze insecten aangetast, doch daar ze terstond werden opgemerkt, gelukte het ze weder te verdrijven. Men tracht het kwaad zooveel mogelijk tegen te gaan door het opvangen van deze insecten.

Ondanks de aanhoudende vochtige weêrsgesteldheid gedurende bijna het geheele jaar 1880, waardoor het inzamelen en droogen van den bast zeer bemoeijelijkt werd, beliep de oogst toch meer dan in 1879, namelijk 110 800 Amsterdamsche ponden drooge bast, waarvan p. m. 108 950 Amsterdamsche ponden werden bestemd voor verkoop hier te lande, en het overige benuttigd werd voor den geneeskundigen dienst in Indie. Van de 106 000 Amsterdamsche ponden bast in 1879 geoogst, waren 101 919 Amsterdamsche ponden herwaarts gezonden. De herwaarts gezonden bast bestond uit de navolgende soorten (alles in Amsterdamsche ponden volgens weging bij de kina-établissementen):

	Oogst 1879.	Oogst 1880.
Calisaya ledgeriana	7 975	4 235
„ javanica	8 391	16 060
„ schuhkrafft	40 863	61 126
„ anglica	6 584	„
Hasskarliana	9 413	6 234
Succirubra	25 207	13 323
Officinalis	3 365	5 417
Lancifolia	„	2 433
Pahudiana	121	122
	101 919	108 950

Door indrooging en spillage bedroegen deze hoeveelheden, toen zij in Julij 1880 en Julij 1881 hier te lande te gelde werden gemaakt, bij aflevering aan de koopers achtereenvolgens 93 370 en 99 544 halve kilogrammen. In 1880 werden namelijk in veiling verkocht 92 868 en aan monsters verstrekt 502 halve kilogrammen, en in 1881 respectievelijk 99 007 en 537 halve kilogrammen.

De uitkomsten der veilingen van beide jaren kunnen blijken uit het volgende overzigt:

KINASOORT.	OMSCHRIJVING VAN DEN BAST.	In veiling verkochte hoeveelheid (netto gewigt in halve kilogrammen).	Alkaloïd gehalte van de te Bandong onderzochte monsters, berekend op absoluut droogen bast (pct.). Laagste en hoogste gehalte aan *chinine*.	Alkaloïd gehalte …: Laagste en hoogste gehalte aan *chinine en andere alkaloïden* te zamen.	Verkregen veilingsprijs per *half* kilogram. Laagste en hoogste prijs van het geheel aantal kavelingen der opgegeven soort.	Verkregen veilingsprijs …: Gemiddeld, berekend over al de kavelingen der opgegeven soort.
	Oogst van 1879 (veiling van 29 Julij 1880).					
Calisaya ledgeriana	Gewone bast *a*)	6 530	4.0 à 7.0	5.2 à 8.1	f 4,46 à f 9,63	
	Gesneden schilfers (stambast 1ste soort)	484	7.8	9.1	10,27 à 10,51	f 7,57^{68}
Id. javanica	Gewone bast	7 626	0.4 à 1.8	2.5 à 5.5	1,00 à 2,54	1,57^{14}
Id. schuhkrafft	Id.	37 428	0.3 à 1.3	1.7 à 4.9	0,95 à 2,32	1,41^{46}
Id. anglica	Id.	6 124	0.7 à 1.3	4.2 à 6.1	1,01 à 2,51	1,38^{47}
Hasskarliana	Id.	8 624	0.4 à 1.8	2.2 à 5.2	1,01 à 2,18	1,41^{55}
Succirubra	Id.	21 358	0.5 à 1.0	6 0 à 9.3	1,30 à 2,72	
	Gesneden schilfers (stambast 1ste soort)	302	0.9	7.7	2,71	
	Gemoste bast (stambast 1ste soort)	998	1.3	8.4	2,61	
	Vernieuwde bast (id.)	86	2.4	7.6	3,62	2,17^{10}
	Vernieuwde en gemoste bast gemengd (stamb. 1e s.)	85	1.8	7.6	3,06	
	Gemoste bast (id. gebroken pijpen)	96	0.9	7.0	2,73	
Officinalis	Gewone bast	2 934	1.2 à 5.2	3.3 à 10.1	2,74 à 5,94	
	Gesneden schilfers (stambast 1ste soort)	88	4.6	6.8	5,05	3,74^{96}
Pahudiana	Gewone bast	105	0.3	1.5	1,51	1,51
	In veiling verkochte hoeveelheid	92 868				f 2,15^{38}
	Verstrekte monsters *b*)	502	„	„	„	3,06^{20}
	Totale hoeveelheid	93 370	„	„	„	
				Totale opbrengst		f 201 559,23
	Oogst van 1880 (veiling van 12 Julij 1881).					
Calisaya ledgeriana	Gewone bast	1 979	2.3 à 7.6	4.3 à 8.6	f 3,27 à f 6,51 *c*)	
	Gesneden schilfers; vernieuwde bast (stamb. 1e s.)	94	7.5	8.7	5,76	f 5,68^{25}
	Gesneden schilfers (stambast 1ste soort)	1 695	7.9 à 8.0	8.8 à 9.0	6,94 à 7,61	
Id. javanica	Gewone bast	14 347	0.5 à 1.9	2.4 à 5.8	0,81 à 1,62	1,31^{49}
Id. schuhkrafft	Id.	55 918	0.4 à 1.2	2.2 à 5.2	0,50 à 2,41	
	Gemoste en gewone bast gemengd (stamb. 1e s.)	221	0.9	3.2	1,00	0,93^{62}
Hasskarliana	Gewone bast	5 658	0.4 à 1.8	2.2 à 5.6	*d*) 0,56 à 1,65	0,91^{98}
Succirubra	Id.	11 292	0.5 à 1.0	6.0 à 9.2	0,80 à 2,06	
	Gemoste bast (stambast 1ste soort; lange pijpen)	307	1.0	8.1	2,01	1,51
	Id. (stamb. 1ste soort; gebroken pijpen)	268	0.8	6.7	1,13	
Officinalis	Gewone bast	4 303	1.5 à 3.7	3.7 à 10.2	1,86 à 3,58	
	Gesneden schilfers (stambast 1ste soort)	620	4.2	6.5	3,35 à 3,37	2,43^{46}
Lancifolia	Gewone bast	2 198	0.8 à 2.2	3.4 à 7.6	0,70 à 1,65	1,24^{21}
Pahudiana	Id.	107	0.4	1.7	0,95	0,95
	In veiling verkochte hoeveelheid	99 007				f 1,32^{11}
	Verstrekte monsters *e*)	537	„	„	„	2,09
	Totale hoeveelheid	99 544	„	„	„	
				Totale opbrengst		f 131 921,46^{5}

a) Als „gewone bast" worden hier bedoeld alle partijen die in de te Bandong opgemaakte beschrijving der herwaarts gezonden basten niet zijn aangeduid als „gesneden schilfers" of als „gemoste of vernieuwde bast". Daaronder is dus zoowel stambast (1ste en 2de soort, gebroken pijpen en gruis of fragment) als wortelbast te verstaan.

b) Voor elke soort afzonderlijk beliep de hoeveelheid als monsters verstrekt, naar de boven opgegeven rangschikking, als volgt: 100, 61, 106, 24, 44, 102, 61 en 4 halve kilogrammen.

c) Voor twee balen *beschadigden* bast werd f 2,26 per half kilogram bedongen.

d) Voor eenige *beschadigde* partijen werd f 0,44 per half kilogram bedongen.

e) Voor elke soort afzonderlijk beliep de hoeveelheid als monsters verstrekt, naar de boven opgegeven rangschikking, als volgt: 64, 87, 152, 48, 112, 46, 26 en 2 halve kilogrammen.

Volledigheidshalve wordt hier aangeteekend, dat ook de particuliere oogsten van kinabast reeds tot een belangrijk cijfer beginnen te klimmen. [1])

Bij het oogsten van de gouvernementsplantsoenen werden in 1880 ruim 100 000 boomen uitgegraven, voornamelijk calisaya's en hasskarliana's. De proeven met de methode om den bast in schilfers van den levenden boom te schrapen, werden in 1880 voortgezet, doch om de boomen zoo weinig mogelijk te benadeelen, werd slechts aan twee zijden de bast afgesneden, terwijl de twee andere zijden onaangeroerd werden gelaten. Deze werkwijze had een zeer bevredigenden uitslag. Was het vroeger gebleken dat de boomen, nadat zij over hun geheelen omtrek van den bast waren ontdaan, een tijd lang nadeel van deze bewerking ondervonden, thans was er volstrekt geen verschil te bespeuren tusschen boomen die wèl, en andere van dezelfde plek die niet geschraapt waren. Van de 60 ledgeriana-boomen, die in 1878 voor de eerste maal op deze wijze behandeld werden, zijn in 1880 voor de tweede maal schilfers gesneden. In 1878 werden daarvan verkregen 50 K.G., bij de tweede schraping 55 K.G. drooge bast.

Ook met het gedeeltelijk schillen (MAC IVOR's methode) werd voortgegaan, en daarbij, naar aanleiding van berigten te Bandong ontvangen van den directeur der gouvernements kina-onderneming tijdens deze zich in Britsch-Indie ophield (verg. vorig verslag blz. 173), gebruik gemaakt van alang-alang als bedekkingsmiddel, en de uitkomsten (bij succirubra's verkregen) waren al aanstonds zoo bevredigend, dat tot eene toepassing in het groot besloten is, vermits alang-alang met veel minder kosten te verkrijgen is dan indjoek of mos, waarmede tot hiertoe de van bast ontdane gedeelten van den boom bedekt plagten te worden.

In 't laatst van December 1880 keerde genoemde directeur, na gedurende omstreeks een viertal maanden op Ceylon, in Madras en in Bengalen de gouvernements- en particuliere kinaplantsoenen in oogenschouw genomen en zich van alles wat daarmede in betrekking staat op de hoogte gesteld te hebben, op Java terug. Volgens het verslag dat nopens die zending aan de Indische Regering is uitgebragt, wordt de kinateelt in de door den directeur bezochte streken over 't algemeen op dezelfde wijze gedreven als op Java. De kinasoorten, die 't meest in de bezochte streken gekweekt worden, zijn c. succirubra en c. officinalis, en verder, behalve c. ledgeriana, c. pubescens, een vorm, die 't eerst in Neddiruttum is opgemerkt en waarvan de moederboom een zeer alkaloïd-rijken bast had, zoomede een c. spec. ignota of hybrida, ook genoemd c. new variety van Sikkim; beide planten schijnen het midden te houden tusschen c. succirubra en c. officinalis. Ofschoon de grond in de Preanger plantsoenen over 't geheel vruchtbaarder en beter is, groeijen toch de cinchona's in Britsch-Indie en op Ceylon op menige plaats even goed als op Java. Enkele door onze naburen toegepaste wijzigingen in de methode van het kweeken van planten worden nu ook op onze kina-établissementen beproefd, en volgens berigten van April jl. waren de uitkomsten voorloopig zeer voldoende. De methode van oogsten, waarbij de bast bij gedeelten van den levenden boom wordt gewonnen, en deze dus gespaard blijft, zal op Java voortaan meer algemeen worden toegepast, nu het blijkt dat de kinaboomen in Britsch-Indie deze bewerking reeds sedert tal van jaren zonder groote schade verdragen hebben.

Met den afvoer van het eerste product uit den oogst van 1880 werd in het tweede kwartaal van dat jaar begonnen. De afvoer ondervond echter moeijelijkheden in verband met het uitbreken in 't laatst van Mei van de veeziekte in de omstreken van Bandong, waardoor, in plaats van buffels, paarden als trekvee moesten gebezigd worden, en daar alle particuliere landbouwondernemers hunne producten op die wijze moesten verzenden, werd door de concurrentie de prijs opgedreven en ging de afvoer bovendien traag.

De kinalogisch-scheikundige onderzoekingen, die, ten gevolge van de afwezigheid van den directeur naar Britsch-Indie, gedurende de laatste vijf maanden van 1880 moesten worden gestaakt, hadden, even als in 1878 en 1879, hoofdzakelijk betrekking op het alkaloïd-gehalte der ledgeriana's. Bij het onderzoek van het stam- en wortelhout en ook van de bladeren van de in 1879 uitgegraven ledgeriana's, werd uit het hout eene betrekkelijk groote hoeveelheid zuivere chinine afgezonderd, doch werden in de bladeren slechts sporen van alkaloïden aangetroffen, waarvan de aard niet nader bepaald kon worden.

Een onderzoek naar het verschil in alkaloïdgehalte van oorspronkelijke en vernieuwde (twee jaar oude) basten van c. officinalis en c. calisaya schuhkrafft leverde de volgende uitkomsten op:

BESTANDDEELEN.	C. Officinalis. N°. 1. Tjiniroean.			C. Officinalis. N°. 2. Tjiniroean.			C. Officinalis. N°. 1. Kawah Tjiwidei.			C. Officinalis. N°. 2. Kawah Tjiwidei.			C. Officinalis. N°. 3. Kawah Tjiwidei.			C. Calisaya schuhkrafft. N°. 1.			C. Calisaya schuhkrafft. N°. 2.			C. Calisaya schuhkrafft. N°. 3.		
	Oorspronkelijke bast.	Oorspronkelijke gemoste bast.	Vernieuwde bast.	Oorspronkelijke bast.	Oorspronkelijke gemoste bast.	Vernieuwde bast.	Oorspronkelijke bast.	Oorspronkelijke gemoste bast.	Vernieuwde bast.	Oorspronkelijke bast.	Oorspronkelijke gemoste bast.	Vernieuwde bast.	Oorspronkelijke bast.	Oorspronkelijke gemoste bast.	Vernieuwde bast.	Oorspronkelijke bast.	Oorspronkelijke gemoste bast.	Vernieuwde bast.	Oorspronkelijke bast.	Oorspronkelijke gemoste bast.	Vernieuwde bast.	Oorspronkelijke bast.	Oorspronkelijke gemoste bast.	Vernieuwde bast.
Chinine	6.18	4.50	6.05	2.61	2.32	3.25	4.95	4.69	5.12	4.00	4.66	5.00	6.14	7.22	6.05	...	1.06	1.77	...	0.69	0.08	...	0.15	0.21
Cinchonidine . .	1.92	2.89	„	1.89	1.59	1.00	„	„	„	1.38	1.57	„	1.24	1.01	„	...	„	„	...	„	„	...	0.18	„
Chinidine. . . .	„	0.16	0.33	„	„	0.28	„	0.04	0.29	„	0.05	0.20	„	0.08	0.37	...	1.92	1.63	...	„	„	...	„	„
Cinchonine . . .	0.90	0.76	0.76	0.51	0.81	1.39	0.40	0.33	0.68	0.48	0.59	0.73	0.62	0.57	0.89	...	2.00	1.94	...	2.30	1.96	...	2.05	1.31
Amorph alkaloïd .	0.38	0.42	0.55	0.38	0.36	0.47	0.20	0.20	0.50	0.19	0.20	0.44	0.33	0.34	0.44	...	0.40	„	...	1.26	„	...	0.59	1.00
Totaal . .	9.38	8.73	7.69	5.39	5.08	6.39	5.55	5.26	6.59	6.05	7.07	6.37	8.33	9.22	7.75	...	5.38	5.34	...	4.25	2.04	...	2.97	2.52

Over het algemeen mag dus de bast van c. officinalis na vernieuwing wat beter heeten omdat hij gemiddeld iets meer chinine bevat dan de oorspronkelijke bast. Het merkwaardigste bij de vorming van nieuwen bast is ook hier

[1]) Het blijkt niet op hoeveel ondernemingen de plantsoenen reeds geëxploiteerd worden, maar voor zooveel ter zake opgaven zijn ontvangen (over 1878 van 4, over 1879 van 3 en over 1880 van 5 ondernemingen) werd in genoemde jaren achtereenvolgens verkregen eene productie van 36 412, 48 777 en 189 508 Amsterd. ponden. Deze belangrijke toeneming voor 1880 betreft uitsluitend de Pamanoekan- en Tjiassem-landen in Krawang, welke in 1878 en 1879 15 806 en 37 144 Amsterd. ponden produceerden, doch in het afgeloopen jaar niet minder dan 179 282 Amsterd. ponden. De hier te lande aan de markt gebragte particuliere Java-kina bestond in 1879 uit 334 en in 1880 uit 992 colli's of uit 44 556 en 142 112 halve kilogrammen bast, behalve nog 28 colli's, in 1880 bij inschrijving verkocht, waarvan het gewigt en ook de bedongen prijzen niet bekend zijn. De prijzen van 1879 liepen uiteen van f 0,25 tot f 2,95 per half kilogram, die van 1880 van f 0,25 tot f 3,55.

de sterke vermindering — gewoonlijk het verdwijnen zelfs — van de geheele hoeveelheid cinchonidine die in den oorspronkelijken bast voorkwam. Het chinidine-gehalte neemt daarentegen toe. Bij c. calisaya schuhkrafft was in den vernieuwden bast de toeneming in chinine-gehalte zeer luttel.

Het onderzoek van vernieuwde succirubra-basten leerde nog dat de aard der bedekking weinig verandering brengt in den aard der alkaloïden die in den vernieuwden bast voorkomen. De onder indjoek vernieuwde bast vertoonde dezelfde toeneming van chinine, tegen vermindering van cinchonidine, die bij onder mos herstelden bast wordt waargenomen. Dezelfde eigenaardige verandering werd zelfs aangetroffen bij basten die zonder bedekking vernieuwd waren.

Zeer rijk in chininegehalte bleek ook bij onderzoek de vernieuwde bast van een jong ledgeriana-boompje op de particuliere onderneming Djajagiri in de afdeeling Bandong (Preanger regentschappen). In 1879 werd van dat boompje een strook bast uitgesneden, die toen op een totaal van 7.44 pct. alkaloïden 5.88 pct. chinine bevatte. Na verloop van bijna een jaar werd deze boom ontworteld door storm, en in den vernieuwden, elf maanden ouden, bast werd bij onderzoek aanwezig bevonden 8.79 pct. alkaloïden, en daaronder 6.86 pct. chinine.

Wat de bereiding en het gebruik van quinetum op Java betreft, waarover het laatst gehandeld werd op blz. 173 van het vorig verslag, is het volgende mede te deelen.

Nopens de proefnemingen met de aanwending van quinetum in de militaire hospitalen hebben de verschillende officieren van gezondheid nog al uiteenloopende rapporten uitgebragt. Bevestigden die rapporten voor een deel in alle opzigten de gunstige berigten, door zoo vele deskundigen in Britsch-Indie sinds jaren nopens de bruikbaarheid van het quinetum als middel tegen malaria-koortsen gegeven, voor een ander deel bewezen zij dat bij het personeel van den militairen geneeskundigen dienst in Nederlandsch Indie nog lang niet algemeen de overtuiging gevestigd was dat quinetum in de meeste gevallen met even goed gevolg kon worden toegediend als de zooveel duurdere chinine. Daar er nu niet aan te denken valt om in Indie eene inrigting voor quinetum-bereiding op groote schaal in het leven te roepen zoolang die overtuiging niet algemeen gevestigd en daardoor het gebruik van dit geneesmiddel in de plaats van chinine verzekerd is, — en daar de proefnemingen met de bereiding van quinetum bij het geneeskundig laboratorium te Weltevreden na 1876 (toen de sedert uit 's lands dienst getreden militaire apotheker EYDMAN een zoo gunstig resultaat verkreeg) weinig bevredigende uitkomsten hebben opgeleverd, — is besloten om voorshands van alle *bereiding* van quinetum *op Java* af te zien, maar de proeven met de *aanwending* van (in Europa aan te schaffen) quinetum op Java op groote schaal te hervatten, opdat zich nopens de waarde van dit geneesmiddel eene op de praktijk gevestigde overtuiging bij den geneeskundigen dienst in Indie kon vormen.

Met het oog daarop werd in Maart 1881 hier te lande eene aanbesteding gehouden voor de levering van 300 kilogrammen quinetum, bereid uit binnen de keerkringen geoogsten succirubra-bast. Deze voorraad werd verkregen voor f 60 per kilogram, terwijl destijds de marktprijs van chinine was omstreeks f 244 per kilogram. Sedert gaf de in verschillende gewesten op Java heerschende koortsepidemie aan de Indische Regering aanleiding om bij hare aanzienlijke aanvragen om uitzending van chinine ook verscheidene aanvragen om uitzending van quinetum te voegen. Ter voldoening aan deze laatste aanvragen zijn bij den leverancier der eerste 300 kilogrammen quinetum achtereenvolgens nog 650 kilogrammen aangeschaft (voor f 60 en f 55), terwijl eerlang weder eene aanbesteding zal gehouden worden voor de levering van 600 kilogrammen.

5°. Landbouwondernemingen uitsluitend op contracten met de bevolking berustende.

Suikerfabrieken.

Van de 49 suikerfabrieken op Java en Madura die alleen door middel van contracten met de bevolking werken, waren er in het afgeloopen jaar 3 tijdelijk gesloten, namelijk Lust-en-Rust in Pasoeroean, Winonglor in Bagelen en Tjikeleng in Cheribon, terwijl nopens 1 (Nieuw-Poerwodadi in Madioen) geen opgaven werden ingezonden. In 1879 werkten ook de beide eerstgenoemde fabrieken niet, doch kwamen omtrent al de overige, ten getale van 46, opgaven in. (In 1879 beliep het getal dus slechts 48, en niet 49, zoo als het vorig verslag aangeeft. In de Indische opgaven over genoemd jaar, en ook over 1878, was namelijk onder de hierbedoelde vrije suikerfabrieken ten onregte medegeteld de onderneming Soembring in Japara. Deze fabriek, die op het particuliere land van dien naam gevestigd is, behoort echter eigenaardig sub 5° dezer afdeeling eene plaats te vinden.) Als eene nieuwe onderneming vindt men in 1880 vermeld de aan een Chinees toebehoorende fabriek Banjoepoetih in Japara, welke van een aanplant van 55 bouws eene productie verkreeg van 1600 pikols.

Van de 45 ondernemingen waaromtrent opgaven over 1880 zijn ontvangen, waren er 30, met een aanplant van 8604 bouws en eene productie van 309 341 pikols, die aan Europeanen toebehoorden, en 15, met een aanplant van 1373½ bouws en eene productie van 38 438 pikols, die in handen van Chinezen waren. De fabriek Kedjambon in Tagal, die in 1879 nog aan een Chinees toebehoorde, ging in 1880 over op de Nederlandsch-Indische Handelsbank. Bij de Europesche ondernemingen liep de aanplant uiteen van 76 tot 472 bouws, en de productie van 700 tot 33 000 pikols; bij de Chinesche ondernemingen was de aanplant van 9 tot 380 bouws groot en werd eene productie van 150 tot 11 050 pikols verkregen. Dooreengenomen werden bij de ondernemingen van Europeanen gemiddeld per bouw verkregen 35,95, bij die van Chinezen 27,99 pikols. Van de ondernemingen in handen van Europeanen produceerde Soekodono in Soerabaija gemiddeld per bouw het meest, en Kedjambon in Tagal het minst, namelijk 82,50 en 9,21 pikols; bij de fabrieken van Chinezen wisselde dit gemiddelde af tusschen 43,26 pikols bij Loewoenggadja en 7,50 pikols bij Djambar, beide in Cheribon. Verdere opgaven nopens elke onderneming in het bijzonder vindt men in bijlage XX hierachter. Een verkort (gewestelijk) overzigt, dat ook de uitkomsten van 1879 doet kennen, volgt hieronder.

GEWESTEN.	1879.					1880.				
	Aantal aanwezige ondernemingen.	Ondernemingen waarvan opgaven zijn ontvangen.				Aantal aanwezige ondernemingen.	Ondernemingen waarvan opgaven zijn ontvangen.			
		Aantal.	Verwerkte aanplant (in bouws).	Totale productie (in pikols).	Gemiddelde productie per bouw (in pikols).		Aantal.	Verwerkte aanplant (in bouws).	Totale productie (in pikols).	Gemiddelde productie per bouw (in pikols).
Cheribon	11	11	1 641	53 134	32.37	11	10	1 603^5	56 055	34.95
Tagal	5	5	1 540	67 361	43.74	5	5	1 401	54 526	38.92
Pekalongan	2	2	453	13 300	29.36	2	2	520	20 000	38.46
Japara *a*)	4	4	454	16 658	36.69	5	5	662	25 324	38.25
Rembang	3	3	861	19 574	22.73	3	3	973^5	13 600	13.97
Soerabaija	10	10	2 565	133 467	52.03	10	10	2 846	105 816	37.18
Pasoeroean	3	2	522	20 950	40.13	3	2	500	14 130	28.26
Probolinggo	4	4	1 296	76 600	59.10	4	4	1 228^5	55 300	45.01
Bagelen	3	2	63	1 180	18.73	3	2	63	830	13.17
Kadoe	1	1	8	120	15.00	1	1	14	200	14.28
Madioen	1	1	398	26 013	65.36	*b*) 1	„	„	„	„
Madura	1	1	192	2 940	15.31	1	1	166	1 998	12.04
Te zamen *a*)	48	46	9 993	431 297	43.16	49	45	9 977^5	347 779	34.85

a) Hiervóór is reeds de reden vermeld waarom de opgaven betreffende Japara over 1879 verschillen met die in 't vorig verslag medegedeeld.

b) Nopens deze onderneming is slechts opgegeven dat de aanplant voor den oogst van 1880 439 bouws bedroeg.

Hoewel over het algemeen de weêrsgesteldheid in 1880 oorzaak was van een slechten oogst bij de vrije suikerfabrieken, waren in sommige gewesten de uitkomsten evenwel nog vrij bevredigend te noemen.

Over gebrek aan irrigatiewater viel niet te klagen, niettegenstaande de ondernemers in 't algemeen slechts dan daarover konden beschikken wanneer de bevolking het voor haren eigen landbouw niet noodig had. Hier en daar, bijv. in Cheribon, laten de ondernemers binnen den kring van hun aanplant putten graven, om zich op die wijze van het onmisbare besproeijingswater te kunnen voorzien.

Even als vroeger verkregen de fabriekanten ook nu weder het riet meestal door aanplant voor eigen rekening op van de bevolking gehuurde gronden. De huurprijzen liepen uiteen van f 10 tot f 60 voor sawah's; voor tegalvelden werd doorgaans slechts f 6 à f 7 per bouw betaald. Soms kwam de landrente voor rekening van den fabriekant; in andere gevallen werd zij door den verhuurder voldaan (verg. ook hetgeen ter zake is gezegd op blz 82 hiervóór). In Pasoeroean, waar de ondernemers vroeger het riet van de bevolking opkochten, wordt het insgelijks meer en meer gebruikelijk de gronden van de bevolking te huren en voor de bewerking eigen koelies te bezigen. Het op die wijze verkregen suikerriet kwam op f 225 à f 250 per bouw te staan.

Bemesting had meer algemeen plaats dan vroeger. Het vervoer van het riet naar de fabriek gaf hier en daar, bijv. in Rembang, aanleiding tot moeijelijkheden. Een der fabriekanten aldaar, die van Ardjowinangon, heeft daarom een trambaan door de tuinen doen aanleggen.

De vaste dagloonen voor het werk bij de fabrieken bedroegen in 1880 f 0,18 à f 0,30, behalve in Madioen, waar f 0,40 à f 0,80 per dag werd betaald. Zij die bij aanneming of op taak werkten, konden per dag tot f 0,75, in Madioen zelfs tot f 2 verdienen. Voor ambachtslieden beliepen de loonen per dag: in Cheribon van f 0,40 tot f 1, in Soerabaija van f 0,60 tot f 1,50, in Pasoeroean van f 1 tot f 1,50, en in Madioen van f 1,20 tot f 3. Als maandloon werd betaald: in Tagal f 15 à f 30, in Japara f 10, in Rembang f 20 à f 30, in Bagelen f 10 à f 20 en op Madura f 20.

Tabaksondernemingen.

Over 't algemeen was de tabaks-oogst in 1880 veel ruimer dan in 1879. In 't geheel waren in 1880 105 ondernemingen in werking, en de 90 van welke daaromtrent opgaven zijn ontvangen, verkregen ruim 223 pct. van de hoeveelheid, die in 1879 in 't geheel bij 92 [1]) van de 102 [1]) werkende ondernemingen was opgekocht; de oogst van 1879 bedroeg dus slechts ruim 44 pct. van dien van 1880.

Voor elk gewest afzonderlijk vindt men de opgaven over beide jaren bijeengebragt in het volgend staatje.

GEWESTEN.	1879.				1880.			
	Aantal aanwezige ondernemingen.	Aantal ondernemingen die òf niet gewerkt hebben, òf van welke geen opgaven zijn ingekomen.	Productie.		Aantal aanwezige ondernemingen.	Aantal ondernemingen die òf niet gewerkt hebben, òf van welke geen opgaven zijn ingekomen.	Productie.	
			Aantal ondernemingen.	Hoeveelheid verkregen tabak (in K.G.).			Aantal ondernemingen.	Hoeveelheid verkregen tabak (in K.G.).
Preanger regentschappen	2	"	2	6 988	2	1	1	6 250
Pekalongan *a*)	2	1	1	5 000	1	"	1	10 000
Samarang	5	3	2	15 000	2	"	2	125 000
Rembang	5	"	5	62 453	5	"	5	326 000
Soerabaija	1	"	1	25 000	1	"	1	62 500
Pasoeroean	13	6	7	207 625	12	7	5	657 438
Probolinggo	25	10	15	*c*) 253 625	23	10	13	*e*) 556 761
Bezoeki	11	"	11	885 000	10	"	10	1 985 000
Banjoewangi	2	"	2	10 500	2	"	2	9 475
Banjoemas	10	3	7	62 150	11	1	10	396 500
Bagelen	3	1	2	10 000	3	"	3	94
Kadoe	7	1	6	150 432	7	"	7	306 00
Kediri	41	10	31	*c*) 1 233 064	34	4	30	*e*) 2 016 910
Te zamen *a*)	127	*b*) 35	92	*c*) 2 926 837	113	*d*) 23	90	*e*) 6 552 334

a) Ter toelichting van het verschil tusschen de thans gedane opgaven over 1879 met de cijfers in 't vorig verslag, zie men de noot aan den voet dezer bladzijde.

b) Hieronder 10 ondernemingen (alle in Probolinggo) van welke de productie niet is opgegeven.

c) Behalve de opgegeven hoeveelheden werden nog 80 500 K.G. krossok verkregen, namelijk 5500 K.G. bij 1 onderneming in Probolinggo en 75 000 K.G. bij 2 ondernemingen in Kediri.

d) Hieronder 15 ondernemingen (1 in de Preanger regentschappen, 10 in Probolinggo en 4 in Kediri) van welke de productie niet is opgegeven.

e) Behalve de opgegeven hoeveelheden werden nog 278 125 K.G. krossok verkregen, namelijk 50 000 K.G. bij 1 onderneming in Probolinggo en 228 125 K.G. bij 3 ondernemingen in Kediri.

Van de 127 ondernemingen welke men in 1879 telde, werden er in 1880 11 geheel opgeheven en 6 tot een onderdeel van andere ondernemingen gemaakt, zoodat zij als afzonderlijke ondernemingen ophielden te bestaan. Er bleven dus 110 oude ondernemingen over, van welke er in 1880 8 *tijdelijk* gesloten en 102 in werking waren, terwijl er 3 nieuwe bij kwamen (Klodjen in Probolinggo, Lateng in Banjoewangi en Djoemo Banjoemas in Banjoemas).

[1]) In 't vorig verslag werd ten onregte gesproken over de productie van 93 van de 103 in 1879 werkende ondernemingen. De onder die getallen begrepen onderneming Gringsing in Pekalongan behoort namelijk tot de erfpachtsperceelen te worden gerekend (zie sub 4° dezer afdeeling), omdat zij, ofschoon ook wel tabak van de bevolking opkoopende, gevestigd is op de erfpachtsgronden Lebo en Kebondalem (Gebang-anom) en voor een deel haar product van die gronden verkrijgt.

Uit de bijlage YY hierachter, waarin men al de ondernemingen vindt vermeld met aanduiding van de namen der eigenaren en administrateurs, van de productie en van het getal arbeiders daarbij in dienst geweest, kan blijken:

dat, voor zoover de opgaven over beide jaren kunnen vergeleken worden, 61 ondernemingen in 1880 meer, en slechts een 10tal minder product verkregen dan in 1879;

dat van de 11 in 1880 opgeheven en van de 8 tijdelijk gesloten ondernemingen er 7 en 6 reeds in 1879 niet meer gewerkt hadden;

dat van al de ondernemingen die in 1879 en 1880 bestonden, slechts 7 (drie in Pasoeroean, één in Probolinggo, één in Banjoewangi en twee in Kediri) in handen waren van inlanders of vreemde oosterlingen, doch al de overige aan Europeanen toebehoorden, en dat van dit zevental in 1880 één tijdelijk gesloten was, terwijl de zes overige — waarvan één in 1880 werd opgerigt — eene productie maakten van 270 625 K.G.

In de Preanger regentschappen deden de overvloedige regens afbreuk aan de kwaliteit van het product, en werd daardoor bovendien de teelt van tabak op sawah's als tweede gewas belet. Het waren dan ook voornamelijk tegalvelden, waarvan de tabak als eerste gewas werd geoogst. De ondernemers verstrekten soms zaad of plantjes; dikwerf ook lieten zij de zorg daarvoor geheel aan de planters over. Voorschotten werden niet gegeven, en te veld staand gewas werd niet opgekocht. De opkoop geschiedde bij inlevering in de schuren. De kwaliteit van de Preanger tabak wordt gezegd achteruit te gaan door de weinige zorg welke aan de zaadwinning wordt besteed.

Ook in Pekalongan waren de voordeelen, welke de tabakscultuur afwerpt, over het algemeen niet van dien aard dat in de eerste jaren eene groote uitbreiding is te verwachten.

In Samarang, waar thans nog slechts twee ondernemingen bestaan, wordt — zoo als reeds in vorige verslagen werd gemeld — de tabakscultuur uitsluitend gedreven op sawahvelden als tweede gewas. De ondernemers verstrekken het zaad aan de bevolking, maar laten zich verder met de teelt niet in. Van verbetering der kwaliteit door meerdere zorg voor de cultuur is niet veel te bespeuren. De uitkomsten van den oogst waren in dit gewest vrij gunstig.

In Rembang wordt de cultuur van tabak voor de Europesche markt uitsluitend gedreven als tweede gewas op sawahgronden, die een product van fijner blad opleveren dan de tegalans. Verreweg de meeste ondernemers onthouden zich van overeenkomsten met de planters, maar koopen eenvoudig het door de bevolking voor eigen rekening geteelde gewas. Soms echter verstrekken de ondernemers kosteloos de bibiet, in welk geval levering van het product wordt bedongen. Hier en daar laten de ondernemers de bevolking het product teelen op door hen gehuurde gronden; zij bekostigen dan de bewerking van den grond en het maken van afwateringsgoten en verstrekken kosteloos het zaad. Door enkelen werden met de bevolking overeenkomsten, onder toekenning van voorschotten, aangegaan, welke overeenkomsten niet werden geregistreerd. Gingen aanvankelijk door de vele regens verscheidene aanplantingen in Rembang achteruit, waardoor de oogst geringer was dan zich aanvankelijk liet verwachten, de kwaliteit der Rembang-tabak was niet minder dan in vorige jaren. Op de Europesche markt behaalt dit product echter doorgaans slechts matige prijzen. Van hetgeen voor de inlandsche markt geteeld wordt, komt niet veel in handen der gevestigde ondernemers, omdat er door opkoopers te veel voor wordt betaald.

In Soerabaija wordt de tabak mede als tweede gewas op sawah's geplant en door opkoop van de bevolking verkregen tegen contante betaling, zonder dat daarop voorschot wordt verleend. De eigenaar van de eenige in dit gewest bestaande onderneming verstrekt voortdurend nieuw zaad aan de bevolking; hieraan wordt het toegeschreven dat de kwaliteit van het product gaandeweg verbetert.

In Pasoeroean plant men de tabak hoofdzakelijk op tegalgronden als eerste gewas. De ondernemers verschaffen zich het product door opkoop, hetzij te velde (de zoogenaamde groene opkoop), hetzij in gedroogden staat bij inlevering in de schuren. In het laatste geval wordt de prijs per pikol berekend; bij den groenen opkoop geschiedt de betaling per 1000 plantjes, en wordt dikwerf een gedeelte van den koopprijs bij wijze van voorschot vooruitbetaald. In 1880 werden in dit gewest met gunstig gevolg op kleine schaal proeven genomen met den aanplant van Manilla-tabak. Terwijl de tabakscultuur in Pasoeroean door de weinige zorg, welke de inlandsche planter er aan besteedt, in de laatste jaren was achteruitgegaan, stond de oogst van 1880 in kwaliteit boven dien van 1879.

In Probolinggo is het voorschottenstelsel nog steeds in zwang en geeft het tot allerlei misbruiken aanleiding. Eene poging door eenige ondernemers aangewend, om het geven van voorschotten te doen ophouden, mislukte. Over 't algemeen werd door de planters meer zorg aan den aanplant besteed dan in vroegere jaren. Daarenboven was door de ondernemers voor de verstrekking van zaad gezorgd, daar de bevolking, wegens de mislukking van den vorigen oogst, anders vermoedelijk zaad van minder goede hoedanigheid zou gebruikt hebben.

In Bezoeki werd de bibiet mede door de ondernemers verstrekt, onder voorwaarde dat de planters de te oogsten tabak in de schuren zouden leveren. Daar evenwel voor bibiet gedurig zaad van den vorigen oogst wordt gebezigd, gaat de kwaliteit meer achter- dan vooruit. Dat de verbastering zich slechts langzaam openbaart, wordt toegeschreven aan het planten op goede maagdelijke gronden.

In Banjoemas was de oogst van 1880 veel overvloediger dan in vorige jaren en was het product van goede kwaliteit.

Behalve zaadplantjes werden in Bagelen ook zaden door de ondernemers kosteloos aan de bevolking verstrekt, zonder dat deze verpligt was het product uitsluitend aan de ondernemers te leveren. De grond wordt van 2 tot 4 malen omgeploegd, en eerst na die bewerking worden de beddingen aangelegd en de zaailingen geplant. Aan het onderhoud van de tuinen wordt veel zorg besteed; de afwatering laat echter over het algemeen te wenschen over. Ook de lage ligging der gronden is oorzaak dat de kwaliteit van het product niet in die mate verbetert, als de goede zorg, welke aan de bibiet wordt besteed, zou mogen doen verwachten.

In Kadoe gaan de ondernemers al meer en meer er toe over om de tabakscultuur met eigen middelen te drijven op gehuurde gronden, en getroosten zij zich in 't algemeen meer moeite en uitgaven dan vroeger om supérieure soorten te verkrijgen.

In Kediri wordt de meeste tabak op tegalvelden verbouwd, nu eens als eerste en dan weder als tweede gewas; ook op sawah's en woonerven treft men in dat gewest eenige aanplantingen van tabak aan. De meeste tabaks-ondernemers bepalen zich tot het opkoopen van het product dat de bevolking voor hare eigene rekening heeft geplant. Een enkele ondernemer huurt zelf gronden in om die in dagloon of op taak te doen bewerken. Ook nemen soms de verhuurders de bewerking op zich; zij verbinden zich dan een aantal planten tegen zekeren prijs te leveren. Bij den opkoop van tabak zijn twee soorten van overeenkomsten gebruikelijk, namelijk het opkoopen van een geheelen te velde staanden aanplant, of wel opkoop van den aanplant tegen eene bepaalde som voor de 1000 planten eerste, tweede en derde soort. In het eerste geval wordt de koopsom dadelijk uitbetaald, na aftrekking van het genoten voorschot; in het tweede geval heeft de betaling, mede na aftrekking van het voorschot, eerst plaats na levering van het product in de schuren. Deze overeenkomsten, die mondeling geschieden, worden niet altijd getrouw nagekomen. Somtijds laat de planter zich door de mededinging overhalen om zijne reeds verkochte tabak voor een' hoogeren prijs aan een ander over te geven; — ook gebeurt het dat de opkooper zich niet aan de overeengekomen prijzen per 1000 planten houdt, op grond dat de gekapte tabak van mindere kwaliteit zou zijn dan bij den koop bedoeld werd. De prijzen liepen uiteen van f 10 tot f 20 de 1000 planten. Voorschotten op te leveren product werden in 1880 nog al gegeven, vooral om de bevolking te gemoet te komen, die in den aanvang van het jaar met schaarschheid van levensmiddelen te kampen had. Ten gevolge van gunstig weêr liet de oogst der Kediri-tabak zoowel in kwaliteit als in kwantiteit weinig te wenschen over. Daar echter over het algemeen de voor den oogst van 1879 op de Europesche markt behaalde prijzen niet waren meêgevallen, was het vertrouwen der geldschieters niet groot, en als gevolg

daarvan zijn een aantal ondernemingen met beperkter kapitaal voortgezet, of hetzij tijdelijk, hetzij voor goed gesloten geworden.

Andere ondernemingen.

De rijstpelmolens in de residentie Preanger regentschappen bragten in 1880 19 365 pikols rijst ter markt, waarvan 1225 pikols geleverd werden door de molens in de afdeeling Bandong, 5255 pikols door die in de afdeeling Tjiandjoer, en 12 885 pikols door die in de afdeeling Soekaboemi. Opgaven omtrent de productie der Krawangsche rijstpelmolens werden weder niet ontvangen. De meeste der door buffels gedreven molens konden in 1880 niet werken wegens de in Krawang heerschende veeziekte. Ook de overige, waaronder twee door stoom gedreven, leden in genoemd jaar veel nadeel ten gevolge van de bezwaren die bij de transporten werden ondervonden. De goed geslaagde rijstoogsten der twee laatste jaren, vooral van 1879, waren oorzaak dat al deze ondernemingen bij het einde van 1880 nog over een ruimen voorraad padi konden beschikken. De eenige in Cheribon nog bestaande rijstpelmolen (Boedhiradja) bragt in 1880 49 963 pikols rijst aan de markt. De ondernemer, wiens inrigting door stoom gedreven wordt, vervaardigt van de zoogenaamde dedak (rijstzemelen) eene soort van platte vierkante koeken, welke een uitstekend veevoeder uitmaken, zoowel voor paarden als runderen. In vorige verslagen werd ook gewag gemaakt van een rijstpelmolen in Samarang. Deze inrigting, die in de afdeeling Salatiga werkte, heeft in 1880 opgehouden te bestaan.

Er waren in 1880 drie indigo-ondernemingen die uitsluitend werkten op contracten met de bevolking, namelijk 1 in Bagelen, toebehoorende aan de Nederlandsche Handelmaatschappij, en 2 in Pekalongan, Plelen en Masin geheeten. De beide eerstbedoelde ondernemingen, die in 1879 3000 en 2750 K.G. produceerden, maakten in 1880 slechts 1000 en 1720 K.G. De onderneming Masin, die in 1880 voor het eerst in werking kwam, verkreeg 2500 K.G. Verder zijn omtrent Plelen en Masin geen bijzonderheden gemeld. In Bagelen werd in 1880 de indigo uitsluitend verkregen van eigen aanplantingen op van de bevolking gehuurde gronden, zoowel sawah's als tegalvelden. Vroeger plagt deze onderneming ook indigo-bladeren op te koopen, maar in 1880 heeft men zich daarvan onthouden omdat de prijzen op de passars zeer hoog waren. Het product dezer onderneming wordt meerendeels op Java verkocht.

Van de drie rameh-ondernemingen in Samarang, Banjoemas en Pekalongan, waarvan in vorige verslagen sprake was, hebben er twee opgehouden te bestaan. Die in Pekalongan had in 1880 nog geen product verkregen.

De vanille-onderneming in Samarang bezat reeds een vrij groot aantal planten. Zij groeijen op tegalvelden en worden langs bamboestaken geleid, of wel langs boomen, waartoe bij voorkeur de zoodanige gekozen worden die veel sappen houden. De oogst van 1880 was niet noemenswaardig, maar voor 1881 waren de vooruitzigten gunstiger. In de Preanger regentschappen worden eene dergelijke aanplantingen op kleine schaal aangetroffen, die in 1880 een gezamenlijk product van $37\frac{1}{2}$ K.G. vanille afwierpen, dat deels te Batavia, deels in Europa werd te gelde gemaakt.

In de Preanger regentschappen bestaat voorts nog — ter hoofdplaats Bandong — eene onderneming die cassave opkoopt om deze tot meel te vermalen.

Thee-aanplantingen op gronden der bevolking vond men ook nu weder alleen in de Preanger regentschappen, waar de fabriekanten van Waspada en Tjinangran het product opkochten om het te bereiden te gelijk met dat van hunne erfpachts- en huurgronden. Bij Waspada werd van den aanplant der bevolking (200 bouws) eene productie van 30 000 K.G. verkregen (alzoo 20 000 K.G. minder dan in 1879), bij Tjinangran 6708 K.G. van ongeveer 30 bouws.

Over de établissementen van particuliere ondernemers voor de bereiding van koffij, die van de bevolking in onbereiden staat opgekocht en afgewerkt in 's lands pakhuizen ingeleverd wordt, is reeds gehandeld op blz. 168 hiervóór.

4°. Landbouw op gronden door het Gouvernement in erfpacht of in huur afgestaan.

Een uitvoerig overzigt van al wat de door particulieren in erfpacht of in huur bezeten gronden op Java betreft, vindt men in bijlage ZZ. Daarin worden alle perceelen, ook die welke slechts onderdeelen van eene en dezelfde onderneming uitmaken, afzonderlijk genoemd. Het aantal perceelen, bij het eind van 1879 373, was op 31 December 1880 geklommen tot 439, waarvan 397 *in erfpacht* uitgegeven tot eene gezamenlijke oppervlakte van 122 867 bouws, en 42 *huur*perceelen, te zamen eene oppervlakte van 15 632 bouws beslaande. Deze perceelen vormen — voor zoover uit de ontvangen opgaven is na te gaan — 313 ondernemingen, doch ten aanzien van 53 dezer ondernemingen wordt gemeld dat de gronden eerst kort geleden, of nog in 't geheel niet, in ontginning waren genomen. Van deze 53 ondernemingen zijn trouwens 30 eerst in 1880 ontstaan, en verder 10 in 1879, 8 in 1878, 2 in 1877, 2 in 1876 en 1 in 1874. Te zamen beschikten zij over 18 196 bouws, waarvan 10 110 bouws in 1880, 4312 bouws in 1879 en de overige 3774 bouws in 1874 t/m 1878 waren uitgegeven. Bovendien waren 2 oude ondernemingen (Blorok in Samarang en Pandanwangi in Probolinggo, groot 15 en 500 bouws,) reeds sedert geruimen tijd niet meer in exploitatie. Er blijven alzoo 258 ondernemingen over, — te zamen met eene oppervlakte van 119 788 bouws, — waarvan de gronden reeds geheel of gedeeltelijk in cultuur waren. Op 49 van deze werd meer dan één product verbouwd.

Het volgend overzigt bevat eene gewestelijke recapitulatie.

GEWESTEN.	Aantal ondernemingen bij het eind van 1880:				
	in 't geheel aanwezig.	waar slechts één cultuur wordt gedreven.	voor meer dan één cultuur bestemd.	welke nog geen aanplant bezaten.	welke reeds sedert geruimen tijd niet meer in exploitatie zijn.
Bantam. . . .	9	7	„	2	„
Batavia. . . .	2	2	„	„	„
Krawang. . .	4	3	1	„	„
Preanger regentschappen	81	39	26	16	„
Cheribon. . .	7	6	1	„	„
Tagal.	2	„	„	2	„
Pekalongan .	26	20	4	2	„
Samarang . .	46	40	1	4	*a*) 1
Japara	4	3	„	1	„
Soerabaija . .	4	3	„	1	„
Pasoeroean .	35	21	4	10	„
Probolinggo .	5	3	„	1	*b*) 1
Bezoeki . . .	2	2	„	„	„
Banjoewangi.	3	1	2	„	„
Banjoemas. .	1	„	1	„	„
Bagelen . . .	7	4	1	2	„
Kadoe	15	14	„	1	„
Madioen . . .	14	13	„	1	„
Kediri	46	28	8	10	„
Te zamen . .	313	209	49	53	2
		313			

a) Het hierbedoelde perceel (Blorok) dient slechts tot woonverblijf voor een opziener bij de nabij gelegen suikerfabriek Kaliwoengoe.

b) De onderneming Pandanwangi.

Van de hooger bedoelde 258 reeds in exploitatie zijnde ondernemingen was de bestemming als volgt:

GEWESTEN.	Aantal ondernemingen welke aanplantingen hadden van: koffij.	thee.	suikerriet.	tabak.	kina.	indigo.	muskaatnoten.	cacao.	inl. gewassen.
Bantam	7	„	„	„	„	„	„	„	„
Batavia	„	1	„	„	„	„	„	„	1
Krawang	a) „	„	1	1	„	„	„	„	b) 1
	1								1
Preanger regentschappen	c) 17	10	„	„	11	„	„	„	1
	23	11		1	16			3	5
Cheribon	1	1	2	„	„	„	„	„	2
	1				1				
Tagal	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Pekalongan	11	„	„	2	„	„	„	„	7
	4		1	1	2	1			
Samarang	34	„	„	1	1	„	„	„	4
	1				1				
Japara	1	„	1	„	„	„	„	„	d) 1
Soerabaija	3	„	„	„	„	„	„	„	„
Pasoeroean	17	„	1	„	1	„	„	„	2
	4				1				3
Probolinggo	3	„	„	„	„	„	„	„	„
Bezoeki	„	„	„	2	„	„	„	„	„
Banjoewangi	„	„	„	„	„	„	„	„	1
	2			1				1	1
Banjoemas	„	„	„	„	„	„	„	„	„
				1					1
Bagelen	4	„	„	„	„	„	„	„	„
	1	1			1				
Kadoe	14	„	„	„	„	„	„	„	„
Madioen	12	„	„	„	„	„	„	„	1
Kediri	24	„	„	e) 4	„	„	„	„	„
	4		4	5					6
Te zamen	148	12	5	10	13	„	„	„	21
	41	12	5	9	22	1	„	4	17

a) Waar men aldus eene tweeledige opgave vindt, wijst het onderste cijfer het getal ondernemingen aan, waar bovendien nog andere cultures worden gedreven. (De ondernemingen waar *uitsluitend* één of meer *inlandsche* gewassen worden geteeld, zijn echter alle in de laatste kolom onder het bovenste cijfer begrepen.)

b) Bij deze onderneming (Kalangsari) is in 1880 niet geplant.

c) Aan één dezer 17 koffij-ondernemingen is tevens eene veefokkerij en paardenstoeterij verbonden.

d) Deze onderneming is tevens kalkbranderij.

e) Bij twee dezer ondernemingen (Bangsri en Kaliadjar) is in 1880 niet geplant.

Voor zoover omtrent de in cultuur zijnde uitgestrektheid en de verkregen productie opgaven zijn ontvangen, vindt men die verzameld in het volgende overzigt, dat tevens voor elke cultuur in het bijzonder aanwijst het getal der ondernemingen welker aanplantingen nog geen product afwierpen, en van die omtrent welker productie niets is gemeld.

GEWESTEN.	Aantal bouws op 31 December 1880 voor de opgegeven cultuur in exploitatie.	Productie over 1880.	Aantal ondernemingen welker aanplantingen nog geen product afwierpen.	ten aanzien van welker productie niets is gemeld.
	De cijfers tusschen ( ) geplaatst wijzen het getal ondernemingen aan, tot welke de opgegeven aanplant of productie betrekking heeft.			
		Koffij.		
		Pikols.		
Bantam	2 822 (7)	1 138 (4)	2	1
Krawang	70 (1)	40 (1)	„	„
Transporteeren	2 892 (8)	1 178 (5)	2	1
		Pikols.		
Per transport	2 892 (8)	1 178 (5)	2	1
Preanger regentschappen	4 408¼ (36)	4 263½ (22)	18	„
Cheribon	575 (2)	1 048 (2)	„	„
Pekalongan	2 714¾ (14)	2 790 (11)	4	„
Samarang	11 279 (35)	29 058 (28)	3	4
Japara	?	„	1	„
Soerabaija	82 (2)	„	3	„
Pasoeroean	6 106 (21)	18 341 (13)	7	1
Probolinggo	934 (3)	273 (3)	„	„
Banjoewangi	260 (2)	„	2	„
Bagelen	740 (5)	536 (3)	2	„
Kadoe	1 635 (13)	1 256 (9)	5	„
Madioen	4 424 (12)	9 248 (10)	2	„
Kediri	5 075 (26)	2 450½ (10)	14	4
	41 125 (179)	a) 70 442 (116)	63	10
		Thee.		
		Kilogr.		
Batavia	130 (1)	20 000 (1)	„	„
Preanger regentschappen	4 207 (20)	1 167 192 (18) b)	2	1
Cheribon	300 (1)	42 149 (1)	„	„
Bagelen	700 (1)	260 000 (1)	„	„
	5 337 (23)	1 489 341 (21)	2	1
		Suiker.		
		Pikols.		
Krawang	250 (1)	5 500 (1)	„	„
Cheribon	142 (2)	24 500 (2) c)	„	„
Pekalongan	220 (1)	8 500 (1)	„	„
Japara	12 (1)	„	1	„
Pasoeroean	300 (1)	20 000 (1) d)	„	„
Kediri	89 (3)	6 872 (3)	„	1
	1 013 (9)	65 372 (8)	1	1

a) Bovendien werden nog 828 pikols geoogst van het huurland „Plantage Rotterdam" in Bezoeki, welke onderneming in deze opgaaf niet meer medeteld, omdat zij in den loop van 1880 heeft opgehouden te bestaan, daar de huur kwam te eindigen en de gronden niet op nieuw zijn uitgegeven. De aanwezige koffijplantsoenen, voor zoo ver zij de moeite van onderhoud waard waren, zijn onder de naastbij gelegen dessa's verdeeld.

b) Bij twee ondernemingen (Waspada en Tegal-Tjinangran-Tjiseda) wordt ook thee opgekocht van de eigen aanplantingen der bevolking in den omtrek (verg. de vorige bladzijde). Het op die wijze verkregen product is echter onder het hier opgegeven totaal niet begrepen.

c) Deze productie is voor een deel verkregen van aanplantingen op gronden die van de bevolking zijn ingehuurd (bij de twee ondernemingen Blender en Kadhipatten tot eene uitgestrektheid van 174 en 412 bouws).

d) Bij deze onderneming (Alkmaar) werd ook riet verwerkt van 300 bouws eigen aanplantingen van de bevolking. Hoeveel suiker daarvan verkregen is, blijkt niet, — evenmin of die productie al of niet onder de opgegeven hoeveelheid begrepen is.

GEWESTEN.	Aantal bouws op 31 December 1880 voor de opgegeven cultuur in exploitatie.	Productie over 1880.	Aantal ondernemingen. welker aanplantingen nog geen product afwierpen.	Aantal ondernemingen. ten aanzien van welker productie niets is gemeld.
	De cijfers tusschen ( ) geplaatst wijzen het getal ondernemingen aan, tot welke de opgegeven aanplant of productie betrekking heeft.			
		Tabak.		
		Kilogr.		
Krawang	7 (1)	1 114 (1)		"
Preanger regentschappen .	50 (1)	3 500 (1)	"	"
Pekalongan. . .	155 (3)	58 000 (3)	"	"
Samarang. . . .	30 (1)	" (1) *e*)	"	"
Bezoeki	120 (2)	45 200 (2)	"	"
Banjoewangi . .	20 (1)	7 000 (1)	"	"
Banjoemas . . .	?	1 000 (1) *f*)	"	"
Kediri.	249 (6)	172 375 (6) *g*)	*h*)	1
	631 (15)	288 189 (16)	*i*)	1
		Kina.		
		Kilogr.		
Preanger regentschappen. .	722 (23)	300 (1)	26	"
Cheribon	4 (1)	"	1	"
Pekalongan. . .	39 (2)	"	2	"
Samarang. . . .	21 (2)	650 (1)	1	"
Pasoeroean. . .	55 (2)	"	2	"
Bagelen	25 (1)	500 (1)	"	"
	866 (31)	1 450 (3)	32	"
		Indigo.		
		Kilogr.		
Pekalongan. . .	15 (1)	300 (1)	"	"
		Cacao.		
Preanger regentschappen. .	15 (2)	"	3	"
Banjoewangi . .	8 (1)	"	1	"
	23 (3)	"	4	"
		Inlandsche gewassen.		
Batavia	*k*) 7 (1)	"	1	"
Krawang	*l*) ?	10 000 stuks klappers (1)	"	"
Preanger regentschappen. .	*m*) 73½ (5)	250 pik. padi (1)	1	4
Cheribon	*n*) 294½ (2)	4 772 " " (1)	"	1
Pekalongan. . .	*o*) 484 (6)	1 993 " " / 30 000 klossen djagong (5)	1	1
Samarang. . . .	*p*) 167 (4)	275 pik. padi (3)	"	1
Japara.	*q*) 30 (1)	12 000 stuks klappers (1)	"	"
Pasoeroean . . .	*r*) 151 (4)	4 885 pik. padi (3)	"	2
Banjoewangi . .	*s*) 40 (2)	?	1	1
Banjoemas . . .	*t*) ?	1 200 bossen padi / 1 200 klossen djagong (1)	"	"
Madioen.	*u*) 120 (1)	?	"	1
Kediri.	*v*) 198 (4)	4 874 pik. padi (4)	"	2
	1565 (30)	17 049 pik. en 1200 bossen padi; 22 000 st. klappers en 31 200 klossen djagong (20)	4	13

e) De oogst mislukte geheel.

f) Bij deze onderneming (Tjiberem) werd bovendien nog 150 000 kilogr. tabak opgekocht, door de bevolking op hare eigene gronden (buiten het perceel) geteeld.

g) Bij de onderneming Kentjong werd 112 500 kilogr. tabak verkregen van 220 bouws eigen aanplantingen der bevolking. Deze productie is in bovenstaande opgaaf begrepen.

h) Behalve bij de opgegeven zes ondernemingen (zie de beide voorgaande kolommen) wordt ook op de erfpachts-ondernemingen Bangsri en Kaliadjar de tabakscultuur gedreven. Aldaar is echter in 1880 niet geplant.

i) Zie de voorgaande noot.

k) Op de hierbedoelde onderneming, bestemd voor de theecultuur, is voors'hands nog slechts cassave geplant (7 bouws).

l) Bij de hierbedoelde onderneming worden, behalve koffij, ook klappers geteeld. Uit het eerste overzigt op de voorgaande bladzijde blijkt dat onder de ondernemingen waar gewassen voor de inlandsche markt plagten geteeld te worden, de residentie Krawang er 2 telde, maar tevens dat bij één daarvan in 1880 niet geplant was.

m) Bij 6 ondernemingen in de Preanger regentschappen worden, behalve producten voor de Europesche markt, ook inlandsche gewassen geteeld, namelijk bij 1 padi (waarvan de aanplant niet is opgegeven), bij 1 tweede gewassen (10 bouws), bij 1 klappers en groenten (11 bouws), bij 1 groenten (2½ bouws), bij 1 bamboe en hout voor theekisten (35 bouws), en bij 1 vruchtboomen (15 bouws).

n) Bij één onderneming 294 bouws met padi en bij eene andere ½ bouw met vruchtboomen. Andere gewassen schijnen op beide ondernemingen niet te worden geteeld.

o) Hiervan waren 459 bouws met padi beplant, te zamen bij 6 ondernemingen, van welke bij 2 tevens djagong (te zamen 16 bouws) en bij 1 groenten en vruchtboomen (te zamen 9 bouws) geteeld werden. Bij eene andere onderneming werden uitsluitend klappers geteeld, maar de uitgestrektheid van den aanplant vindt men niet opgegeven. Van 1 onderneming waar uitsluitend padi werd geteeld, is de productie niet opgegeven, en bij 1 der ondernemingen waar padi en djagong geteeld werden, is de djagong-oogst mislukt. De klapperonderneming wierp nog geen product af.

p) Bij een dezer ondernemingen, die overigens alle slechts voor de padicultuur gebezigd worden, zijn 35 bouws tot vischvijvers aangelegd.

q) Deze onderneming is tevens kalkbranderij.

r) Drie dezer ondernemingen bestaan grootendeels uit koffijgronden, maar daarbij waren 141 bouws voor de padicultuur afgezonderd. Van twee ondernemingen, waar enkel groenten geteeld werden, is slechts voor één de uitgestrektheid van den aanplant (10 bouws) opgegeven.

s) Bij een dezer ondernemingen, met een padi-aanplant van 30 bouws (waarvan de productie niet is opgegeven), wordt tevens koffij en cacao geteeld. Bij de andere onderneming schijnen vooralsnog slechts 10 bouws in exploitatie voor de teelt van padi en pisang. In 1880 werd er nog niet geoogst.

t) Bij de hierbedoelde onderneming wordt, behalve padi en djagong, ook tabak geteeld.

u) Bij deze onderneming wordt enkel padi verbouwd.

v) De opgegeven aanplant heeft betrekking tot vier ondernemingen waar, behalve producten voor de Europesche markt, ook padi werd geteeld. Voorts werden nog bij één onderneming padi en tabak, en bij eene andere padi en djagong geteeld, zonder dat blijkt hoeveel bouws met deze gewassen waren bezet.

Over 't algemeen zijn geen bijzonderheden medegedeeld omtrent de bestemming der 53 perceelen (ondernemingen) [1]) met welker ontginning men eerst kort geleden of nog in 't geheel niet begonnen was. Slechts blijkt dat één daarvan (in Japara) niet voor den landbouw maar voor den aanleg van vischvijvers zal worden gebezigd, en dat het voornemen bestond om op vier andere (één in de Preanger regentschappen en drie in Pasoeroean) kina-plantsoenen aan te leggen. In 't geheel waren 12 erfpachts- en 2 huurondernemingen in handen van Chinezen, terwijl 3 erfpachtsondernemingen aan inlanders toebehoorden. Een der inlandsche, alsmede een der Chinesche ondernemingen waren nog niet ontgonnen; 1 der inlandsche en 5 der Chinesche ondernemingen waren uitsluitend bestemd voor de teelt van inlandsche gewassen; op de 9 overige werden één of meer producten voor de Europesche markt verbouwd. Deze 17 ondernemingen (1 in Bantam, 1 in Krawang, 2 in de Preanger regentschappen, 2 in Cheribon, 2 in Pekalongan, 2 in Samarang, 1 in Madioen en 6 in Kediri) besloegen gezamenlijk eene oppervlakte van 6122 bouws.

Aan de in vorige verslagen opgenomen mededeelingen is nog het volgende toe te voegen.

Over 't algemeen worden de gronden op dezelfde wijze bewerkt als bij de gouvernementscultures; veelal bepaalt men zich echter ook wel tot het eenvoudig omkappen en verbranden van het aanwezige hout- en struikgewas, waarna men zoo goed mogelijk de alang-alang en ander onkruid opruimt en den grond met den patjol diep omspit. Van het aanleggen van terrassen en van bemesting wordt in sommige gewesten veel, in andere zeer weinig werk

[1]) Welligt dat sommige dezer perceelen later zullen blijken geen afzonderlijke ondernemingen te vormen; althans een gedeelte der hier bedoelde gronden is in handen van erfpachters die in dezelfde streek reeds ondernemingen bezitten. Mogelijk zijn sommige der nieuwe perceelen bestemd om daarvan een onderdeel uit te maken.

gemaakt. Op humusrijken boschgrond wordt in 't geheel niet gemest; integendeel wordt daar wel eens voor te geilen groei der aanplantingen gevreesd. In de Preanger regentschappen had het draineeren van reeds bestaande koffij- en theeplantsoenen meer dan vroeger plaats.

Door de vele regens slaagden in 1880 de oogst van koffij en die van suikerriet op de erfpachts- en huur-ondernemingen over 't algemeen minder goed. Bij de theecultuur waren de uitkomsten verschillend; daarentegen was de productie van padi, tabak en klappers allerwegen gunstig.

Aan het ontginningswerk was de weêrsgesteldheid niet bevorderlijk. Door de aanhoudende regens moesten de werkzaamheden vaak midden op den dag gestaakt worden.

De dagloonen bedroegen f 0,20 tot f 0,60; in Kediri zelfs f 1. Zij die op taak werkten, konden soms f 1,65 per dag verdienen. Arbeiders die hunne diensten bij de maand verhuurden, ontvingen, behalve rijst en zout, in Bagelen en Kediri f 15, elders f 10 loon.

Klagten over gebrek aan werkvolk werden wederom alleen uit Bantam en de Preanger regentschappen vernomen, waar men dit voornamelijk toeschreef aan de veeziekte en aan de koortsepidemie. Ook de afvoer van het product ondervond hierdoor in beide gewesten groote bezwaren.

5°. Landbouw op landen aan particulieren in eigendom afgestaan.

Eene lijst der particuliere landerijen op Java (bewesten de Tjimanok in de residentien Bantam, Batavia, Krawang en Cheribon, en beoosten de Tjimanok in de residentien Tagal, Samarang, Japara, Soerabaija en Pasoeroean) vindt men in den Regerings-almanak voor Nederlandsch Indie over 1881 (blz. 367-378). De lijst wijst tevens de namen der eigenaren en die der huurders of administrateurs aan, zoomede den aard der geteelde producten.

Op verreweg de meeste landerijen werden geen andere dan inlandsche gewassen verbouwd. Omtrent deze gewassen zijn echter geen andere opgaven ontvangen dan voor zoover betreft het aantal bouws dat voor den aanplant van padi werd gebezigd. Dit aantal bedroeg in het afgeloopen jaar in Bantam 10 000, Batavia 127 071, Krawang 38 252, Cheribon 86 105, Tagal 1767, Samarang 12 532, Japara 1034, Soerabaija 2593 en Pasoeroean 435, of te zamen 279 789 bouws voor alle particuliere landen te zamen.

De hoeveelheid verkregen producten voor de Europesche markt vindt men in den volgenden staat opgeteekend, namelijk voor zooveel die landerijen betreft, van welke dienaangaande over een der beide jaren 1879 of 1880 gegevens verkregen werden.

Namen der landerijen.	1879.	1880.
Suiker (pikols).		
BATAVIA.		
Afd. Meester Cornelis.		
Babelan	2 000	a)
Gaboes	3 500	3 500
Karang Tjangok. . . .	3 000	3 000
Afd. Tangerang.		
Amstelveen	1 600	200
Angkee of Kapoek. . .	50	b) †
Babakan Noord	1 200	900
Batoe Tjepper	1 000	†
Bodjong Renged. . . .	1 100	600
Kamal	2 000	450
Kampong Limo	2 200	1 100
Kampong Melaijoe. . .	2 070	1 000
Kedaoeng Oost	1 352	900
Kedaoeng West	1 600	1 400
Kramat	6 800	5 800
Lengkong Oost	400	9
Pangkalan	303	100
Paroengkoeda.	2 700	3 250
Pekadjangan	2 300	2 100
Selapandjang Oost . . .	2 800	2 500
Selapandjang West. . .	1 200	1 800
Sepatan	1 170	1 500
Tangerang Oost. . . .	600	300
Tegalangoes	2 500	900
Teloeknaga	1 000	1 000
Tjikokol.	1 200	1 100
Tjioeni	1 150	1 800
Afd. Buitenzorg.		
Goenong Sindoer . . .	150	†
Tjiawi en Tjidjeroek (Pondok Gedeh).	7 000	7 000
	53 945	42 209
KRAWANG.		
Pamanoekan- en Tjiassemlanden	c)17 482	12 500
Tegalwaroelanden . .	c) 2 000	†
	19 482	12 500
TAGAL.		
Ketanggoengan West . .	21 500	3 680
JAPARA.		
Soembring	3 500	2 028
SOERABAIJA.		
Dadoengan.	700	550
Djager	7 000	6 500
Goebeng Djepit	324	324
Karah	2 172	2 796
Ketampan of Groedo Oost.	100	150
Ketintang	940	700
Koepang I of Dermo. .	2 240	1 960
Koepang II	500	†
Koepang III of Banjoeoerip	†	480
Patemon	200	†
Simo.	420	380
	14 596	13 840

Namen der landerijen.	1879.	1880.
PASOEROEAN.		
Kedawoeng	†	13 000
Totalen voor de 6 gewesten	113 023	87 257
Koffij (pikols).		
BANTAM.		
Tjikandi Oedik	†	22
BATAVIA.		
Afd. Buitenzorg.		
Janglappa	20	2
Jassinga.	418	114
Mampang Ilir.	2	†
Nambo Tjimapak en Tjipamingkis	605	350
Pondok Tjina	5	†
Sadeng Oost	300	110
Soekaradja.	86	65
Soekasari	1	1
Tjampea en Tjiboeboelan.	910	340
Tjiawi en Tjidjeroek . .	1 936	912
Tjibinong Oost en Nangiwir	1	†
Tjikoppo	1 550	300
Tjikoppo Maijak. . . .	5	†
Tjimangis	0^{5}	0^{5}
Tjiomas.	1 682	811
Tjiseroea	2 550	735
Tjitrap en Tjitjadas . .	560	350
Tjoeroek Bitoeng . . .	3 292	1 746
Afd. Meester Cornelis.		
Tandjong West	4	†
	13 927^{5}	5 836^{5}
KRAWANG.		
Pamanoekan- en Tjiassemlanden	12 735	2 394
Tegalwaroe-landen . . .	34	30
	12 769	2 424
CHERIBON.		
Kandanghauer	†	0^{5}
SAMARANG.		
Karang Modjo	†	0^{25}
Krapiak.	†	85
Pangoeng	30	100
Simongan Mlojo Pandjangan	†	40
Soesoekan	30	†
	60	225^{25}
Totalen voor de 5 gewesten	26 756^{5}	8 508^{25}
Thee (kilogr.)		
BANTAM.		
Tjikandi Oedik	3 000	10 000
BATAVIA.		
Afd. Tangerang.		
Tjikoija	9 500	9 200
Transporteeren.	9 500	9 200

Namen der landerijen.	1879.	1880.
Per transport.	9 500	9 200
Afd. Buitenzorg.		
Bolang	172 500	147 000
Dramaga	115 157^{5}	105 000
Janglappa	11 250	4 200
Jassinga.	30 000	30 000
Kampong Baroe. . . .	11 572^{5}	10 163
Kedoeng Badak	125 000	105 000
Koeripan	25 000	15 000
Roempien	12 000	7 500
Sadeng Oost	27 500	34 500
Soekaradja.	7 085	10 000
Temangoengan en Tjikoleang	72 000	77 500
Tjampean en Tjiboenboelan	35 000	42 500
Tjikoppo Maijak. . . .	50 000	23 000
Tjiloear.	18 516^{5}	17 500
Tjinere	2 100	†
Tjiomas.	23 585^{5}	20 400
Tjoeroek Bitoeng . . .	121 000	112 500
Trogong	7 500	7 300
	876 267	778 263
Totalen voor de 2 gewesten	879 267	788 263
Tabak (kilogr.)		
BATAVIA.		
Afd. Tangerang.		
Babakan Zuid	†	1^{5}
Kedaoeng West. . . .	60	93^{75}
Kramat	336	†
Selapandjang West. . .	125	93^{75}
Totalen . .	521	189
Cacao (kilogr.)		
BANTAM.		
Tjikandi Oedik	†	12^{5}
SAMARANG.		
Pangoeng	2	100
Totalen voor de 2 gewesten	2	112^{5}
Kinabast (kilogr.)		
BATAVIA.		
Afd. Buitenzorg.		
Tjiomas.	5 608^{5}	3 663
KRAWANG.		
Pamanoekan- en Tjiassemlanden	18 572	89 641
Totalen voor de 2 gewesten	24 180^{5}	93 304
Muskaatnoten (pik.)		
BATAVIA.		
Afd. Tangerang.		
Lengkong West. . . .	†	2
Tjikoja	2	†
Afd. Buitenzorg.		
Pondok Tjaba Oedik . .	1	1
Transporteeren.	3	3

a) Op Babelan wordt geen suikerriet meer geteeld.
b) De dus † geteekende kolommen zijn bij gemis aan opgaven niet kunnen worden ingevuld.
c) Verbeterde opgaaf.

Namen der landerijen.	1879.	1880.
Per transport.	3	3
Tjibinong Oost en Nangiwir	1	0^{5}
Tjimangis	1^{5}	†
Tjiomas	37	33
	42^{5}	36^{5}
KRAWANG.		
Pamanoekan- en Tjiassemlanden	31	76
SAMARANG.		
Pangoeng	18	25
Totalen voor de 3 gewesten	91^{5}	137^{5}
Foelie (pikols).		
BATAVIA.		
Afd. Tangerang.		
Lengkong West	†	0^{25}
Tjikoija	0^{5}	†
Afd. Buitenzorg.		
Tjimangis	0^{5}	†
Tjiomas	3	34
	4	34^{25}
KRAWANG.		
Pamanoekan- en Tjiassemlanden	4	19^{75}

Namen der landerijen.	1879.	1880.
SAMARANG.		
Pangoeng	3	3
Totalen voor de 3 gewesten	11	57
Kruidnagelen (kil.)		
BATAVIA.		
Afd. Tangerang.		
Tjikoija	22^{5}	†
Afd. Buitenzorg.		
Tjibinong Oost en Nangiwir	15	12^{5}
Tjiomas	3	17^{5}
Totalen	40^{5}	30
Vanille (kilogr.)		
BATAVIA.		
Afd. Tangerang.		
Soeradita	3	†
Afd. Buitenzorg.		
Jassinga	0^{5}	†
Tjikoppo	20	20
Tjikoppo Maijak	15	5
Tjiloear	20	†
	58^{5}	25

Namen der landerijen.	1879.	1880.
KRAWANG.		
Pamanoekan- en Tjiassemlanden	315	172
Totalen voor de 2 gewesten	373^{5}	197
Indigo (pikols).		
BATAVIA.		
Afd. Tangerang.		
Blaradja	†	21
Bodjong Larang	†	30
Gandoe	†	4
Karang Serang Dalem	†	10
Lengkong Oost	†	45
Radjak	†	100
Tjakoeng	†	3
Totalen	†	213

6°. Landbouw op verhuurde landen in Soerakarta en Djokjokarta.

In 't vorig verslag (blz. 182) is reeds opgemerkt dat de gegevens waarover het bestuur beschikt ten aanzien van de landhuur-ondernemingen in de Vorstenlanden niet altijd met den feitelijken toestand overeenstemmen. Herhaaldelijk komt het voor dat gronden van de eene onderneming geheel of gedeeltelijk bij die eener andere worden getrokken, of ook wel dat gronden worden bijgehuurd of voor nieuwe ondernemingen worden in huur genomen. Deze handelingen moeten aan de bekrachtiging van het bestuur onderworpen worden, en zoolang die bekrachtiging niet gevraagd of verkregen is, kan in de registers met den nieuwen toestand geen rekening worden gehouden.

Bij het eind van 1880 stonden voor Soerakarta 172 en voor Djokjokarta 53 ondernemingen te boek, die te zamen, voor zoover de overeenkomsten met de inlandsche verhuurders gewettigd waren, beschikten over 300 888 en 88 247 bouws [1]). Volgens deze opgaven, vergeleken met die over 1879, in 't vorig verslag medegedeeld, is in 1880 het getal ondernemingen in elk der beide gewesten met drie verminderd. Vier ondernemingen (Karang-Alé en Popongan in Soerakarta en Djelopo-Djelapan en Gedong-Pring in Djokjokarta), waarvan de huur verstreken was, hielden namelijk op te bestaan, omdat de gronden (1752, 822, 83 en 206 bouws) aan de verhuurders werden teruggegeven. Bovendien werden zes ondernemingen (vijf in eerstgenoemd gewest en één in Djokjokarta) met andere vereenigd. Daarentegen werden twee ondernemingen (Ngoepit-Sodjajan en Gagah-Sipat) als nieuwe erkend, en van twee de gedeeltelijke overdragt op andere huurders bekrachtigd, ten gevolge waarvan ze in 1880 als vier ondernemingen in de registers bekend stonden. Deze vier en de twee nieuwe ondernemingen zijn alle in Soerakarta gelegen.

Onder het opgegeven getal ondernemingen zijn er verder 21 in Soerakarta en 2 in Djokjokarta, welke feitelijk tot een 12tal zijn vereenigd (11 in Soerakarta en 1 in Djokjokarta), maar die alle nog als afzonderlijke ondernemingen tellen omdat de overdragten tot dusver niet bekrachtigd zijn; voorts 9 ondernemingen (alle in Soerakarta) welke gronden verloren hebben ten gevolge van overdragt aan andere huurders of van teruggave aan de verhuurders, en nu van te kleine uitgestrektheid zijn geworden om afzonderlijk te blijven bestaan, zoodat zij òf met andere gronden vereenigd, òf na afloop van den huurtijd aan de inlandsche regthebbenden teruggegeven zullen moeten worden. Overigens tellen in de opgaven betreffende Soerakarta ook nog ondernemingen mede, en wel tot de oude uitgestrektheid, niettegenstaande de huur in 1879 of 1880 reeds verstreken was, hetzij voor al de gronden, hetzij voor grootere of kleinere gedeelten. Voor de meeste zijn echter stappen gedaan tot vernieuwing van de huur, en slechts voor enkele vindt men vermeld dat de gronden aan de verhuurders zouden worden teruggegeven.

Dat dit laatste niet altijd dadelijk na afloop van den huurtijd plaats vindt, is een gevolg van het regt van den huurder op de *alip*, waarmede bedoeld wordt het regt op den oogst van het tijdens het einde der huurovereenkomst te veld staande gewas. Zoowel in Soerakarta als in Djokjokarta is namelijk aangenomen dat, indien huurder en verhuurder het eens kunnen worden omtrent eene taxatie van de waarde van dien oogst, deze dan tegen een overeen te komen prijs door den verhuurder van den huurder kan worden overgenomen. In dat geval kan de verhuurder, na betaling van dien prijs, op den dag waarop het contract afloopt weder in het bezit van de verhuurd geweest zijnde gronden treden. Geen van beide partijen is echter verpligt eene dergelijke overeenkomst aan te gaan, maar wanneer de verhuurder den prijs van den oogst te hoog vindt en dien niet wenscht te betalen, dan heeft de huurder het regt op het land te blijven totdat de oogst, daaronder begrepen de verwerking van de te veld staande gewassen, afgeloopen is.

Voor 3 van de bovenbedoelde 172 ondernemingen in Soerakarta en voor 13 van de 53 in Djokjokarta wordt de uitgestrektheid gronds, waarover zij beschikten, thans tot een lager cijfer opgegeven dan ten vorigen jare, omdat te zamen 602 en 4013 bouws aan de inlandsche verhuurders zijn teruggegeven.

Voor vele gronden is in 1880 de vroeger reeds bekrachtigde verlenging van huur ingetreden [2]); voor andere had de bekrachtiging in 1880 plaats; of werd nog slechts vergunning tot huurverlenging of weder-inhuur verleend [3]).

Daarentegen waren bij 62 van de opgegeven ondernemingen (voor zooveel blijkt alle in Soerakarta gelegen) in 1880 of vroeger, *buiten het bestuur om*, nieuwe gronden bijgehuurd, met welke uitbreidingen in het hooger vermelde totaal van 300 888 bouws geen rekening is gehouden, omdat zij nog de bekrachtiging van het bestuur behoefden. Bij twee ondernemingen hadden dergelijke uit-

[1]) Voor enkele ondernemingen, vooral in Djokjokarta, is thans de juiste uitgestrektheid volgens de meetbrieven ingevuld, hetgeen gebleken is soms een niet onbelangrijk verschil op te leveren met de tot dusver bekende gegevens volgens de schetskaarten. Hier en daar was de verbetering ook het gevolg eener hermeting.

[2]) Alleen uit Soerakarta zijn ter zake opgaven ontvangen, volgens welke in 1880 bij 39 ondernemingen de huurverlenging was ingegaan over eene uitgestrektheid van 65 812 bouws. Het schijnt echter dat nog meerdere ondernemingen hadden genoemd moeten worden, zoodat geen dezer beide getallen als volledig is aan te merken.

[3]) Dit laatste geschiedde o. a. ten opzigte van de gronden, of althans van het meerendeel der gronden, bij de onderneming Boeloes in Djokjokarta, van welke onderneming in 't vorig verslag (blz. 182 noot 7) werd verondersteld dat zij in 1880 zou ophouden te bestaan.

breidingen zelfs tot drie malen toe plaats gevonden, en bij vier tot twee malen toe, zoodat in 't geheel nog 70 gevallen van bijhuring *van nieuwe gronden* te wettigen waren. Voor 35 van deze 70 bijhuringen werden nog geenerlei stappen gedaan tot opvolging van de bestaande bepalingen; voor 3 zijn de huurovereenkomsten in de eerste maanden van 1881 bekrachtigd; voor 13 was nog alleen vergunning tot inhuring verkregen, terwijl voor 15 der bovenbedoelde bijhuringen verzoeken om vergunning tot inhuring in behandeling waren. Tegen de bekrachtiging van de 4 overige bijhuringen bestonden bedenkingen.

Van de 18 ondernemingen — alleen in Soerakarta — die volgens blz. 183 van het vorig verslag bij het einde van 1879 in haar geheel nog wettiging behoefden, waren er in 1880 drie gewettigd, namelijk: Ngoepit-Sodjajan en Gagah-Sipat, welke beide reeds hooger zijn genoemd, en Djombor, dat inmiddels vereenigd was geworden met de reeds vroeger erkende onderneming Mendjing; voor eene vierde onderneming werd door den belanghebbende van de inhuring afgezien; terwijl de gronden welke aanvankelijk voor eene vijfde nieuw te vormen onderneming waren ingehuurd, inmiddels bij eene reeds vroeger erkende onderneming (Paniron) zijn gevoegd, tot welke uitbreiding (begrepen onder het 70tal waarvan hooger sprake was) bij het eind van 1880 mede nog niet de vergunning des bestuurs was gevraagd. Er bleven alzoo 13 *in haar geheel te wettigen* ondernemingen over, waarbij in 1880 nog twee nieuwe kwamen: Manoekan, groot 158 bouws, en Kedoeng-waroe, groot 250 bouws. Voor 11 der bedoelde ondernemingen — en daaronder voor 8 die elk nog niet over de vereischte minimum-uitgestrektheid van 150 bouws beschikten — waren in de eerste maanden van 1881 nog geenerlei stappen gedaan om tot eene wettiging te geraken; voor 2 was nog alleen vergunning tot inhuurneming verkregen; voor één was het verzoek om vergunning tot inhuurneming in behandeling, en voor een ander was de vergunning tot inhuurneming reeds in het begin van 1877 aangevraagd, maar tot dusver niet verleend, dewijl de onderneming nog geen 150 bouws groot is. Van één der bedoelde 15 ondernemingen is de uitgestrektheid niet opgegeven; de overige 14 beschikten te zamen over 2920 bouws.

Ten aanzien van de 172 huurondernemingen in Soerakarta en de 53 in Djokjokarta, van welke hooger sprake was, is verder nog het volgende aan te teekenen.

De aan de inlandsche verhuurders op te brengen pachtsom bedraagt in geld: in Soerakarta f 947 570, en in Djokjokarta f 580 879 's jaars. Bovendien hebben eenige ondernemers in Soerakarta te zamen nog op te brengen 44½ pikols koffij, 143 pikols rijst, 9 pikols suiker, 4032 pikols brandhout, 288 pikols houtskolen, 3780 fleschen katjang-olie, benevens zekere hoeveelheden gras, groenten en vruchten, en een grooter aantal ondernemers in Djokjokarta 9958 pikols rijst, 10 419 pikols gras, 12 900 flesschen olie en 360 klappers. Bij een zevental ondernemingen in Soerakarta heeft de huurder de keus om de levering van zekere hoeveelheden rijst, balken, sirappen, katjang-olie en vruchten te vervangen door de betaling van eene geldsom. (In de bovenstaande opgaven is aangenomen dat zij van deze bevoegdheid gebruik maken.) Het totaal der met gewassen voor de Europesche markt beplante gronden wordt voor 161 van de 172 ondernemingen in Soerakarta opgegeven te hebben bedragen 41 932 bouws; en voor 52 van de 53 ondernemingen in Djokjokarta 16 596 bouws.

Omtrent de hoeveelheid der in 1880 verkregen producten voor de Europesche markt zijn mede niet door alle huurders opgaven ingezonden, doch, zoo als uit bijlage AAA hierachter blijken kan, is het aantal ondernemingen welker productie niet is kunnen worden ingevuld, betrekkelijk gering. Overigens zijn weder sommige der ontvangen opgaven omtrent welker juistheid twijfel bestond, na overleg met de kamer van koophandel en nijverheid te Samarang, herzien geworden. Gemelde bijlage doet voor de ondernemingen in beide gewesten over de laatstverloopen vijf jaren de navolgende totalen kennen.

JAREN.	Koffij (pikols).		Suiker (pikols).		Tabak (K.G.).		Indigo (K.G.).	
	Soerakarta.	Djokjokarta.	Soerakarta.	Djokjokarta.	Soerakarta.	Djokjokarta.	Soerakarta.	Djokjokarta.
1876	90 111	624	188 562	217 900	588 404	97 126	111 199	263 594
1877	103 156	275	235 696	258 998	992 053	a) 100 600	121 480	295 413
1878	34 339	184	249 440	272 431	1 231 997	102 078	101 120	257 128
1879	89 530	379	199 600	283 392	1 173 290	90 750	130 410	245 617
1880	84 392	217	198 178	277 049	805 123	16 713	126 328	240 329

a) Verbeterde opgaaf.

Aangaande de fabrieken en inrigtingen van landbouw op de verschillende ondernemingen aanwezig vindt men vermeld, dat in Soerakarta 71 uitsluitend koffijinrigtingen, 13 uitsluitend suikerfabrieken, 14 uitsluitend indigofabrieken en 6 uitsluitend inrigtingen voor de verwerking van tabak bezaten, terwijl voor Djokjokarta wordt opgegeven dat er op geene enkele onderneming uitsluitend inrigtingen voor de bereiding van koffij werden aangetroffen, doch wel dat er 15 uitsluitend suikerfabrieken, 27 uitsluitend indigofabrieken en 1 enkel inrigtingen voor de verwerking van tabak in werking hadden. Inrigtingen voor twee der genoemde cultures trof men in Soerakarta aan op 28 en in Djokjokarta op 8 ondernemingen, voor drie der genoemde cultures in Soerakarta op 4 ondernemingen. Voorts wordt van 17 ondernemingen in Soerakarta en van 2 in Djokjokarta berigt dat er geen fabrieken of cultuurinrigtingen aanwezig waren. Ten aanzien van 12 ondernemingen eindelijk, alle in Soerakarta, zijn nopens de aanwezige inrigtingen geen opgaven ingekomen, en ten aanzien van 7 andere, mede aldaar, zijn de opgaven te dezer zake zamengevat met die van andere ondernemingen, waarvan zij deel uitmaken. (Dit 7tal behoort namelijk tot die 20 ondernemingen waarvan hooger is gezegd dat zij feitelijk tot een 12tal zijn vereenigd.)

De ondernemingen welke geen producten voor de Europesche markt verbouwden, althans nog niet opleverden, waren 7 in getal, alle in Soerakarta.

In November 1879 werd namens een der ondernemers in Soerakarta concessie gevraagd voor het aanleggen en exploiteeren van een stoomtram ten dienste van het vervoer van suikerriet naar zijne fabriek Delanggoe. Het verzoek, zoo als het was liggende, was niet vatbaar voor inwilliging, daar het slechts betrekking had tot een gedeelte van de te maken lijn, namelijk voor zoover de ontworpen tramweg de baan van de Nederlandsch Indische Spoorwegmaatschappij zou moeten kruisen. De Indische Regering verklaarde zich echter bereid (besluit dd. 12 October 1880 n°. 13) om eene goed toegelichte aanvrage voor het geheele traject welks aanleg beoogd werd, in overweging te nemen.

Omtrent de voorgenomen herziening van de bepalingen betreffende de landverhuringen in de Vorstenlanden kan worden aangeteekend dat in de eerste helft van 1881 door de Indische Regering het ontwerp van een nieuw reglement aan het Opperbestuur is aangeboden, welk ontwerp thans hier te lande in onderzoek is.

Ten slotte is met betrekking tot de landverhuur nog te vermelden dat het bestuur in het afgeloopen jaar termen vond om terug te komen op eene beschikking van Augustus 1877, waarbij aan een landhuurder in Djokjokarta,

die zich indertijd onwillig had betoond om aan billijke eischen des bestuurs te voldoen (verg. het verslag van 1878 blz. 196), de vergunning was geweigerd om de ten behoeve zijner onderneming loopende huurcontracten te verlengen, terwijl hem tevens het in huur verkrijgen van andere gronden was ontzegd.

De in 't vorig verslag onder deze paragraaf vermelde suikerfabrieken Tjalamadoe en Tasikmadoe van (nu wijlen) prins Mangkoe Negoro van Soerakarta hadden in 1880 eene productie van 20 000 en 26 000 pikols suiker, tegen 23 200 en 21 000 pikols in 1879. Thans kan nog worden aangeteekend dat het hoofd van het Pakoe Alamsche huis in Djokjokarta in 1880 op zijne gronden eene indigo-onderneming, Soembernilo genaamd, gevestigd heeft, en zulks met medewerking van de Internationale handels- en crediet-vereeniging » Rotterdam". Het welslagen dezer onderneming, welke 600 bouws aanplant bezit, doch in 1880 nog geen product afwierp, wordt gezegd afhankelijk te zijn van het aanbrengen van het noodige besproeijingswater, waarover vooralsnog niet in genoegzame mate kan worden beschikt. Het beheer der onderneming is opgedragen aan een Europeschen administrateur, vroeger als zoodanig werkzaam op een der huurlanden in Soerakarta.

b. Boschwezen.

In het afgeloopen jaar werd weder het mogelijke gedaan om de bosschen in stand te houden en geleidelijk in beteren toestand te brengen.

In de aan particulieren ter exploitatie afgestane bosschen, met uitzondering van Parengan (zie lager), werden de leêg gekapte perceelen door de zorg van het boschpersoneel geregeld weder met djati beplant. De op deze wijze ontstane jonge djatibosschen beslaan in sommige residentien, vooral in Rembang en Samarang, reeds eene aanzienlijke uitgestrektheid. De schoonste vindt men daar, waar het gelukt met de djaticultuur de teelt van veldvruchten te vereenigen, zoo als dit thans telken jare op groote schaal in Tagal en Pekalongan geschiedt. Ook wordt geleidelijk voortgegaan met nieuwe djati-aanplantingen op terreinen, waar goede djatibosschen door roekelooze aankappingen verdwenen zijn. Op beide wijzen werden in den westmoesson van 1879/80 op Java weder 2158 bouws in cultuur gebragt.

In de zoo even genoemde gewesten vindt het stelsel om tusschen de jonge djatiplanten veldgewassen te doen teelen niet alleen toepassing op de door houtcontractanten leêg gekapte perceelen, maar ook op terreinen waar het bosch vernield is, en op vroeger ontgonnen doch weder verlaten plekken die eenmaal tot het boschgebied behoord hebben en op die wijze er weder bij worden ingelijfd. Het doen zamengaan van houtteelt en akkerbouw leverde ook hier aanvankelijk moeijelijkheden op, maar gaandeweg is het gelukt de bevolking er voor te winnen, waartoe de gunstige gesteldheid van den bodem en de aanwezigheid van genoegzame werkkrachten bijdroegen. Zoodra een terrein voor de nieuwe cultuur beschikbaar komt, worden de werkzaamheden door den houtvester en zijn personeel geregeld in overleg met de bevolking. Alles geschiedt bij aanneming. Tegen overeengekomen betaling nemen de lieden op zich om over eene uitgestrektheid van één of meer bouws den grond te bewerken, de djati te planten, de polowidjo te teelen en verder de plantsoenen te onderhouden. Het belang der planters brengt tevens mede om het djatiplantsoen, ter wille hunner eigen gewassen, te beschermen tegen de in den oostmoesson zoo vaak voorkomende boschbranden. De betaling geschiedt in termijnen, al naar mate het werk vordert en slaagt, hetgeen van wege het boschpersoneel gedurig wordt gecontroleerd. In het boschdistrict Tagal-Pekalongan zijn op bedoelde wijze sedert 1867, over eene uitgestrektheid van ruim 1250 bouws, prachtige djatituinen verrezen, doorloopend bestaande uit lijnregte stammen van reusachtige ontwikkeling. Men vindt er onder van zesjarigen leeftijd die reeds eene hoogte van meer dan 16 M. bereikt hebben.

Op kleine schaal — in de verschillende gewesten te zamen tot eene uitgestrektheid van omstreeks 353 bouws — werd in 1880 door het boschpersoneel ook voortgegaan met het planten van ander houtgewas dan djati op kale berghellingen en op schrale gronden die later voor de gouvernements-koffijcultuur zullen in aanmerking komen. In de meeste gevallen worden daarvoor zaden van inlandsche wildhoutsoorten gebezigd, daartoe ten deele door het boschpersoneel zelf verzameld, ten deele verkregen uit 's lands plantentuin. In sommige bergstreken gaat deze herwouding gepaard met de uitplanting van kinazaden, bij voorkeur van c. succirubra, welke soort zich het gemakkelijkst laat aankweeken. De in Kadoe en Bagelen door het boschpersoneel reeds tot stand gebragte kina-aanplantingen (op den Sindoro) laten zich gunstig aanzien, al zal de bast hier ook eerst op lateren leeftijd geoogst kunnen worden dan bij de gouvernements- en particuliere kina-ondernemingen op de veel vruchtbaarder gronden in de Preanger regentschappen. Opmerkelijk wordt het genoemd dat de kina over 't algemeen beter dan andere boomsoorten de bezwaren schijnt te kunnen overwinnen waarmede men bij de herwouding van kale en veelal door afspoeling schraal geworden berghellingen te kampen heeft. Zal echter de kina op de bewuste gronden duurzaam slagen, dan mogen de planten niet te spoedig aan zich zelven worden overgelaten, maar moeten ze behoorlijk worden onderhouden. De grond moet geregeld omgewerkt en de planten in de eerste jaren van ongedierte, vooral van rupsen, gezuiverd worden. Om de reeds in 't vorig verslag opgegeven redenen werd aan de eucalyptus-plantsoenen geen belangrijke uitbreiding gegeven. Omtrent den djoearboom van Sumatra, die in lage streken wordt geplant, luiden de berigten weder gunstig. Als plantsoen langs de wegen voldoet de djoear echter minder dan men aanvankelijk verwachtte, daar hij deze door zijne sterke wortelverspreiding beschadigt.

De in 't vorig verslag vermelde proef met de aanplanting van den nuttigen sadingpalm vond in 1880 op grootere schaal toepassing. Ook werden proeven genomen met het planten van den van Ceylon aangebragten kostbaren mahagonij, die aanvankelijk vrij goed slaagden.

Boschbranden deden zich ook in 1880 weder op vele plaatsen voor, maar nergens werden daardoor uitgestrekte bosschen of aanplantingen vernield.

Hier en daar werden de djatibosschen gezuiverd van dood en omverliggend hout; ook werden vele djatibosschen en djatituinen uitgedund, een en ander door aannemers of door de bevolking. In beide gevallen liet het Gouvernement het daardoor te verkrijgen hout ter beschikking van de exploitanten; aan de bevolking verbleef het hout zonder betaling; aannemers echter hadden eene bij contract bepaalde retributie per M³. te voldoen. In 1879 werden ook djati-aanplantingen uitgedund door het boschpersoneel zelf, maar in 1880 hebben die werkzaamheden niet in eigen beheer plaats gehad.

Een aantal wildhoutbosschen in de residentien Preanger regentschappen, Cheribon, Samarang en Madioen, meest hoog in de bergen gelegen, werden in 1880 (zie de ordonnancien in het Indisch Staatsblad van dat jaar n°. 37, 132, 179, 196, 206, 213 en 214) onder geregeld beheer gebragt, met het doel verdere ontwouding tegen te gaan, vooral in het belang der klimatologische toestanden.

Met de afbakening en begrenzing van de djatibosschen, waarbij daaraan tevens een meer regelmatige omtrek wordt gegeven, werd zooveel mogelijk voortgegaan.

De in 't vorig verslag (blz. 185) aangekondigde proef in de residentie Japara om voor 's lands rekening brandhout te doen verzamelen, en dit in het openbaar te doen verkoopen, inzonderheid ten dienste der suikerfabrieken, heeft geheel aan de verwachting beantwoord. Daarmede wordt geregeld voortgegaan. Klagten van de zijde der inlandsche bevolking over gemis aan brandhout doen zich het meest voor in de streken waar men djatibosschen vindt, terwijl in digt bevolkte streken die in 't geheel geen bosch bevatten, zoo als bijv. het noordelijk gedeelte van Pasoeroean en Probolinggo, daarover niet wordt geklaagd. De oorzaak van dit verschijnsel ligt eenvoudig hierin dat in de laatstbedoelde streken de bevolking zich in het gemis van bosch heeft weten te schikken door zelve brandhout te teelen. Men ziet daar overal vrijwillige aanplantingen van verschillende voor brandhout geschikte houtsoorten. Daar waar djatibosschen in den omtrek zijn, is het echter anders gesteld, omdat de bevolking er van ouds op den aanwezigen houtvoorraad heeft gesteund. Aanvankelijk werd zooveel mogelijk het doode omverliggende

hout verzameld, en waar die voorraad thans is uitgeput, zoo als op de meeste plaatsen het geval is, trachten nu velen heimelijk in de behoefte te voorzien door het kappen van levende boomen. De inspecteur van het boschwezen heeft daarom in sommige gewesten met de residenten de wenschelijkheid besproken om het teelen van brandhout voor eigen gebruik meer algemeen onder de bevolking aan te moedigen.

Zoo als bekend, is in 1875 (Indisch Staatsblad n°. 216) eene verordening uitgevaardigd, houdende aanwijzing van de misdrijven en overtredingen ten aanzien van het boschwezen, en van de daartegen bedreigde straffen. Deze verordening heeft bij Koninklijk besluit dd. 23 Junij 1881 n°. 66 (Ind. Staatsbl. n°. 186) eenige wijziging ondergaan, waarmede in de eerste plaats beoogd werd het bestuur de gelegenheid te schenken tot opruiming van de houtwerken die, als aangehaald of als onbeheerd, bij de politie in bewaring zijn, en waarvan de regtmatige bezitters niet kunnen worden aangewezen. Met het oog op de mogelijkheid dat van de zijde der regthebbenden aanspraak wordt gemaakt op de houtwerken is nu bepaald dat het hout door het bestuur kan worden opgeruimd indien het binnen drie maanden na oproeping van de regthebbenden niet wordt opgeëischt, en dat dan nog gedurende drie jaren de *zuivere* opbrengst voor de regthebbenden opvorderbaar blijft. In de tweede plaats is verklaard dat de bepalingen der verordening, waarbij het eigenmagtig ontginnen van grond binnen de onder geregeld beheer gebragte bosschen verboden is, niet gelden voor inlanders, omdat te hunnen aanzien reeds tegen het zonder vergunning ontginnen van domeingrond in het algemeen strengere verbodsbepalingen zijn opgenomen in de zoogenaamde ontginnings-ordonnancie van 1874 (Indisch Staatsblad n°. 79). Ten derde is door eene wijziging van redactie voorkomen dat de bewoordingen van art. 3 n°. 6 der verordening aanleiding geven tot de onjuiste opvatting, dat, behalve inlanders, ook Europeanen of vreemde oosterlingen op eene eenvoudige vergunning van of namens de residenten grond zouden mogen ontginnen.

Bij het eind van 1879 waren op Java (in de residentien Tagal, Pekalongan, Samarang, Japara, Rembang, Soerabaija, Pasoeroean, Probolinggo, Madioen en Kediri) 22 ondernemingen voor boschexploitatie in werking, alle met vrije beschikking over het te kappen hout. Enkele daarvan hadden uitsluitend of hoofdzakelijk het verkrijgen van brandhout ten doel. Voor 1 dezer 22 ondernemingen, namelijk voor Setjindé in Japara, liep het contract in 1880 ten einde, en werd de laatste jaarlijksche pachtsom ad f 3333,33 voldaan. De 21 andere, op 1 onderneming na voor welke het verschuldigde reeds in 1879 was afbetaald, hadden in 1880 gezamenlijk aan pacht te voldoen f 400 522. Een der ondernemers — die van Gondang in Kediri — had in 1880 de exploitatie voltooid van twee jaarperceelen te gelijk, en moest dus dubbele pacht betalen. In verband daarmede was laatstvermeld totaal te verhoogen tot f 421 447. Verder werd van den ondernemer van Keben Brassi in Probolinggo nog eene extra betaling van f 1332,50 ontvangen, als retributie voor houtwerken door hem gekapt ingevolge een suppletoir contract. In den loop van 1880 kwamen 4 nieuwe hout-ondernemingen in werking: Kedawoeng in Tagal, Terbono in Japara, Sidowajah in Pasoeroean, en Mroewak Panggoeng in Madioen. Voor dit laatste kleine perceel, waarvan de uitgestrektheid niet is opgegeven, en het contract slechts twee jaren duurt, was reeds in 1880 pacht te betalen, tot een bedrag van f 1075. Voor de 3 eerstgenoemde nieuwe kap-perceelen, groot 615, 87 en 295 bouws, en voor 10, 2 en 5 jaren uitgegeven, zal de eerste pachtsom, ten bedrage van f 26 750, f 22 250 en f 2420 's jaars, in 1881 verschuldigd zijn. Op Sidowajah is slechts brandhout te kappen. De bedoelde vier nieuwe perceelen waren alle bij uitbesteding uitgegeven, namelijk drie aan Chinezen, en alleen Terbono aan een Europeschen ondernemer. Van de 21 vroeger tot stand gekomen houtkap-ondernemingen behooren er 13 aan Europeanen en 8 aan Chinezen. De totale uitgestrektheid der oude en nieuwe perceelen (Mroewak Panggoeng alleen uitgezonderd) bedraagt 14 657 bouws. Aan een der ondernemers in Tagal, wiens contract in 1880 ten einde liep, werd eene kostelooze verlenging tot in het najaar van 1881 toegestaan om hem gelegenheid te geven de werkzaamheden ten einde te brengen. Twee ondernemers, die van Goendih en Penawangan, beiden in Samarang, werden op hun verzoek ontheven van de verpligting om de stronken te verbranden en de perceelen schoon te maken, tegen betaling aan den lande van eene schadevergoeding van f 2500 en f 3000 's jaars. De bedoelde werkzaamheden zullen nu door het boschpersoneel in eigen beheer worden uitgevoerd. Aan sommige ondernemers werd eenige meerdere tijdruimte gelaten voor de aflevering van hunne jaarperceelen; de jaarlijksche pachtsommen bleven echter op den gewonen tijd verschuldigd.

Bij de eenige onderneming (Parengan in Rembang) waar de aankap geschiedt ten behoeve van den lande, en dus de ondernemer betaling krijgt van het Gouvernement (het door hem in rekening te brengen kap-, sleep- en vervoerloon), loopt de exploitatie welhaast ten einde. In 1880 werd er — zoo als lager blijken zal — veel meer dan in 1879 aangekapt. In 1882 zal deze exploitatie door eene andere op gelijken voet worden vervangen.

Voor het uitdunnen en zuiveren van djatibosschen waren op 31 December 1879 8 en een jaar later 9 contracten in werking. Van het 8tal liepen er in 1880 2 ten einde (in Tagal en Soerabaija), maar daarentegen werden er 3 voor één jaar of langer verlengd, en voorts (bij uitbesteding) 3 nieuwe uitgegeven, elk voor twee jaren: 1 in Cheribon aan een Chinees, en 2 in Tagal, beide aan Europeanen. De retributie voor het uit te sleepen hout werd bepaald op f 0,55, f 2,27 en f 4,50 per M³. Van de 9 uitdunningsperceelen (2 in Tagal, 3 in Samarang en de 4 andere in Cheribon, Japara, Madioen en Kediri) zijn er 6 in handen van Europeanen en 3 in handen van Chinezen.

Behalve de bovenbedoelde nieuwe perceelen werden in 1880 nog 2 andere ter exploitatie en 2 ter uitdunning uitbesteed; voor de twee kap-perceelen mislukte de uitbesteding wegens te lage inschrijving, terwijl zich voor de beide uitdunningsperceelen geen inschrijvers voordeden. Daarentegen werd één kap-perceel (Marmoijo Kletek in Soerabaija), waarvan de aanbesteding vroeger, in 1878, was mislukt, met ingang van 1 Januarij 1881 onderhands aan een aannemer afgestaan.

Nadere bijzonderheden omtrent de verschillende bij het eind van 1880 op contract met het Gouvernement werkende ondernemingen voor den aankap van hout in 's lands bosschen op Java, zijn opgenomen in bijlage BBB hierachter. Men vindt daarin ook die boschperceelen vermeld, voor welke wel is waar de contracten op genoemden datum reeds verstreken waren, maar waar aan de ondernemers de gelegenheid was gelaten om den afvoer van het reeds gekapte hout ten einde te brengen.

Ten aanzien van de djatibosschen in de Vorstenlanden is slechts te vermelden dat door de Indische Regering gunstig beschikt werd op het verzoek van een landhuurder in Soerakarta om tegen billijke vergoeding het op zijne huurgronden aanwezige djatihout van den lande over te nemen. De Regering bedong deswege eene in tien jaren te betalen schadeloosstelling van f 40 000, waarvan de eerste jaartermijn zou voldaan moeten worden vóór 1 Januarij 1881. Nog aan twee andere landhuurders aldaar werd vergunning verleend om over het op hunne ondernemingen in kleine hoeveelheid aanwezige djati-timmerhout te beschikken tegen eene betaling in eens van f 350 en f 105.

De inkomsten die het Gouvernement aan de exploitatie van 's lands bosschen op Java ontleende, worden berekend zuiver te hebben bedragen: in 1879 f 757 755 en in 1880 f 681 319. Onzuiver beliepen namelijk de ontvangsten achtereenvolgens f 1 028 787 en f 987 761, terwijl de uitgaven een bedrag vertegenwoordigden van f 271 032 in 1879 en f 306 442 in 1880. Bij de bovenstaande berekening zijn echter de kosten der boschpolitie (in beide jaren telkens f 51 672) buiten aanmerking gelaten. De onzuivere inkomsten worden gesplitst opgegeven als volgt:

	1879.	1880.
a. pacht verschuldigd voor de te kappen boschperceelen . . . . f	422 615	f 427 188
b. retributie van aannemers voor het uitdunnen en zuiveren van boschperceelen (in verhouding tot de hoeveelheid hout waarover zij de beschikking verkregen)	19 093	23 625
c. opbrengst van boschperceelen welke ten behoeve van den lande worden geëxploiteerd,		
Transporteeren f	441 708	f 450 813

Per transport	f 441 708	f 450 813
met andere woorden: verschil tusschen de tariefswaarde van het geleverde hout (in 1879 f 360 823 en in 1880 f 249 971) en het aan de contractanten betaalde kap-, sleep- en vervoerloon (in 1879 f 256 599 en in 1880 f 188 034)	104 224	61 937
d. pacht der Krawangsche strandbosschen.	15 960	15 960
e. retributie voor het afstaan van houtgewas op gronden die in erfpacht zijn uitgegeven .	19 975	18 158
f. idem voor het afstaan van djatibosschen op huurlanden in de Vorstenlanden. . . .	15 618	21 030
g. vergoedingen ontvangen ter zake van hout, waarover in bijzondere gevallen aan particulieren de beschikking werd gelaten .	5 278	„
h. waarde (volgens tarief) der in eigen beheer voor 's lands dienst gekapte djati- en andere houtwerken.	365 422	344 181
i. retributie voor het door de inlandsche bevolking krachtens vergunning in 's lands bosschen gekapte djati- en ander hout. . .	9 241	7 710
k. idem, ter zake van aankappingen door particulieren	34 978	32 590
l. opbrengst bij verkoop van op verschillende wijzen verkregen en niet voor 's lands dienst te benuttigen houtwerken [1]. . . .	16 383	31 940
m. boeten van houtcontractanten geïnd .	„	3 442
	f 1 028 787	f 987 761

Voor zooveel in de bovenstaande opgaven voor de verkregen houtwerken de geldswaarde is berekend, kunnen de sommen als een minimum worden beschouwd, vermits de waarde naar de tariefsprijzen is in rekening gebragt en deze veel lager zijn dan de marktwaarde. Overigens is in de uitgetrokken totalen niet opgebragt de waarde van het vele djati- en ander hout dat door en ten behoeve van den dienst der staatsspoorwegen werd gekapt in het tracé der lijnen in Madioen en de Preanger regentschappen, noch ook de waarde van die in beslag genomen (onwettig gekapte) houtwerken welke niet publiek verkocht werden, maar voor 's lands dienst aanwending vonden.

De hooger genoemde sommen van f 271 032 en f 306 442 wegens uitgaven ter zake van het boschwezen — en waarin, behalve de kosten der boschpolitie, ook niet begrepen zijn de betalingen wegens kap-, sleep- en vervoerloon reeds hierboven onder *c* in mindering gebragt — waren zamengesteld aldus:

	1879.	1880.
1⁰. traktementen enz. van het technisch personeel	f 187 701	f 201 599
2⁰. kosten van aanleg van nieuw djati- en wildhout-plantsoen	79 211	91 529
3⁰. uitgaven voor het uitdunnen in eigen beheer van djati-aanplantingen	200	„
4⁰. idem voor het afbakenen der bosschen en het opnemen van nieuw uit te geven boschperceelen	2 393	11 769
5⁰. diverse kleine uitgaven.	1 527	1 545
	f 271 032	f 306 442

Wat de in 1880 aan 's lands bosschen ontleende houtmassa betreft, is het volgende aan te teekenen. Er werden uit de bosschen afgevoerd:

	Timmerhout.	Brandhout.
door de ondernemers bedoeld sub *a* hierboven, d. i. door hen die vrije beschikking hebben over het gekapte hout.	49 113 M³. [2]	niet opgegeven. [2]
door de aannemers van uitdunningsperceelen (zie *b* hierboven).		11 503 [3]
uit de bosschen die ten behoeve van den lande geëxploiteerd worden (zie *c* hierboven).	2 384 M³. [4] 64 500 stuks dwarsliggers.	. . . . . .
wegens in eigen beheer gekapte houtwerken, afgevoerd uit de djatibosschen (37 669 stuks, buiten het brandhout) . .	6 903 M³.	240 vadem
idem uit de wildhoutbosschen (38 461 stuks, buiten het brandhout).	7 593 M³.	8056 vadem
wegens door de inlandsche bevolking op licentie gekapt djati- en ander hout . .	3 500 M³.	niet opgegev.
idem idem door particulieren	840 M³.	id.

De uitvoer van djatihout van Java naar plaatsen buiten Nederlandsch Indie bleef gering, maar was in 1880 toch iets grooter dan in 1879. Van Batavia werden namelijk uitgevoerd naar de Kokos-eilanden 4 M³; van Samarang naar Bushire (Perzie) 322 M³; van Soerabaija naar Singapore 100 balken en kromhouten, en van Soerabaija naar Nederland 1416 balken en 300 dwarsliggers. Al het van Soerabaija uitgevoerde hout was afkomstig van de onderneming Lodojo in Kediri. De door de Regering in het werk gestelde poging om belanghebbenden aan te moedigen in Nederland aftrek te zoeken voor hun djatihout (zie vorig verslag blz. 186) heeft tot hiertoe geen gevolgen gehad.

Wat den houtafzet op Java zelf betreft, is — buiten het medegedeelde in de reeds aangehaalde bijlage BBB — alleen het volgende nopens den handel in djatihout te Batavia gemeld. Gedurende 1880 was de markt aldaar ruim voorzien, en bleven de prijzen laag, ook wegens de beperkte vraag. De publieke vendutiës werden slecht bezocht, zoodat er weinig in veiling werd verkocht. De markt werd bovendien gedrukt door de groote concurrentie tusschen de handelaren onderling, die tegen steeds lagere prijzen loslieten om slechts hun hout van de hand te kunnen zetten. Koopers, die groote hoeveelheden gebruiken konden, sloegen nu tot voordeelige prijzen in. Van f 63 daalde de prijs per M³ in den loop van het jaar tot f 55 en f 53. Bij verkoop in het klein werd 50 à 125 pct. boven gouvernementstarief bedongen, naar gelang van de kwaliteit van het hout; zeer zwaar hout van inférieure kwaliteit kon slechts tot den gouvernementstariefsprijs, hoogstens tegen 25 pct. daarboven, worden van de hand gezet.

Onder het technisch personeel van het boschwezen waren bij den aanvang van 1881 alle rangen overeenkomstig de formatie bezet, behalve dat eene der betrekkingen van houtvester 3de klasse tijdelijk werd waargenomen door een van verlof uit Nederland teruggekeerden houtvester 1ste klasse. Bovendien waren een drietal voor dezen diensttak in Pruissen opgeleide ambtenaren (van welke er twee in 1879 en één in 1880 uit Nederland waren gezonden), in afwachting van vacatures in den rang van adspirant-houtvester, met de waarneming van die betrekking belast, onder genot van eene toelage boven hun voorloopig traktement. Overigens bevond zich één houtvester 2de klasse met verlof buiten Nederlandsch Indie, en bleven nog twee jongelingen voor gouvernementsrekening in opleiding in Pruissen. In het najaar van 1881 zijn ook deze beide kandidaten, na voltooijing hunner studiën, ter beschikking van den Gouverneur-Generaal gesteld, en zijn in hunne plaats — bij vergelijkend examen onder een vijftal kandidaten — twee nieuwe élèves aangewezen, die beiden het einddiploma bezaten eener hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus, terwijl één hunner bovendien gedurende één jaar de lessen van 's Rijks landbouwschool gevolgd had. De regelen volgens welke van staatswege bijdragen kunnen worden verleend in de kosten van opleiding tot technisch ambtenaar bij het boschwezen, aanvankelijk in 1874 vastgesteld, zijn onlangs door nieuwe voorwaarden vervangen. (Zie de ministerieele beschikking van 27 Junij 1881, opgenomen in de Staatscourant van den 29sten dier maand.) De thans geldende voorwaarden houden verband met de wijzigingen die in de laatste jaren ten aanzien van bedoelde opleiding waren ingevoerd.

c. Veeteelt.

Na de uitvoerige mededeelingen welke omtrent de in West-Java heerschende veeziekte reeds gedaan zijn op blz. 113-116 hiervóór, is ten aanzien van den veestapel op Java en Madura over 1880 nog het volgende te berigten.

Gebrek aan veevoeder bestond nergens. Waar de weidegronden geen voldoend voedsel opleverden, liet men het vee, na afloop van den oogst, grazen op de sawahs en tegalvelden. Ontstond ergens tijdens het beplant zijn van

[1]) Hieronder ook verbeurd verklaarde houtwerken, die door de bevolking of door particulieren zonder vergunning in 's lands bosschen gekapt waren, zoomede houtwerken verkregen bij het zuiveren of uitdunnen van boschgedeelten in eigen beheer.

[2]) De hoeveelheid door de hierbedoelde ondernemers in 1880 *gekapt*, bedroeg alleen aan timmerhout 39 403 M³. Aanzienlijk waren ook weder de aankap en de afvoer van brandhout, doch deswege zijn van de ondernemers, behoudens een paar uitzonderingen, geen opgaven verkregen.

[3]) Hieronder ook klein timmerhout.

[4]) In 't vorig verslag (blz. 185) werd opgegeven dat de afvoer in 1879 bedragen had 9524 M³. timmerhout. Men leze daarvoor 5924 M³. De *gekapte* hoeveelheid timmerhout, in laatstgemeld jaar 4165 M³., bedroeg in 1880 4769 M³. Ten aanzien van de dwarsliggers wordt de aankap gesteld op hetzelfde getal als hier voor den afvoer wordt opgegeven. Ook over 1879 was dit het geval.

de velden en bij eenigszins aanhoudende droogte schaarschheid van veevoeder, dan werd het vee in de dessa gevoederd met gras, dat men van elders haalde, of wel met katjang, rijst, dedak enz. Ook werd hier en daar in dergelijke gevallen het vee naar hooger gelegen streken gebragt en daar uitbesteed; op Madura o. a. kwam dit uitbesteden veelvuldig voor. In enkele gewesten werden van regeringswege zaden van de reana luxurians en theosinthe onder de bevolking verdeeld ter beplanting van ongebruikte stukken grond (verg. blz. 100 hiervóór). De aanplant slaagde uitstekend.

De proeven in 's lands plantentuin genomen met de aankweeking van een ander nieuw voedergewas, door een in Pasoeroean woonachtigen gepensioneerden officier aan de hand gedaan, en waarvan in 't vorig verslag (blz. 188) reeds met een enkel woord werd melding gemaakt, hebben eene uitkomst opgeleverd die het wenschelijk deed achten ze op grooter schaal voort te zetten. Dit zal nu in Pasoeroean geschieden, waar de bedoelde oud-officier zich, onder toezigt van den resident, met de regtstreeksche leiding van de zaak zal belasten. In December 1880 is door de Indische Regering voor dit doel eene som van f 5400 toegestaan.

In de afdeeling Demak (Samarang), waar het gemis aan weidegrond ongunstig op den veestapel terugwerkt, zal met hulp van het bestuur getracht worden eenige gronden in weiden te herscheppen. Eene som van f 860 werd daartoe in Julij 1880 beschikbaar gesteld.

In vorige verslagen werd aangeteekend dat sommige landbouw-ondernemers meer werk schenen te gaan maken van veefokkerij. Thans is deswege slechts vernomen dat de veefokkerij op het huurland Lebaksioe (Bantam) ten gevolge van de veepest geheel is te niet gegaan, even als blijkens 't vorig verslag ook het geval was geweest op de erfpachts-onderneming Arggalinga in de Preanger regentschappen. In laatstgemeld gewest wenschen thans een drietal particulieren voor gezamenlijke rekening eene paardenstoeterij op te rigten en deze ook dienstbaar te maken aan de remonte voor het leger. De Indische Regering heeft hun een renteloos voorschot van f 50 000 toegezegd, waarvan de terugbetaling zou moeten aanvangen met het 6de jaar, en wel door de jaarlijksche levering van een 50tal paarden die aan de voor de remonte te stellen eischen voldoen, ieder paard berekend tegen een prijs van f 200. De houders der stoeterij zullen zich bij de te sluiten overeenkomst verder moeten verbinden om, na de geheele aanzuivering van het voorschot, nog gedurende 25 jaren aan den lande jaarlijks 25 paarden te verstrekken tegen den maximum remonte-prijs.

De uitkomsten in hetzelfde gewest verkregen met het van 's landswege beschikbaar stellen van dekhengsten bleven vooralsnog weinig aanmoedigend. Zoo als in 't vorig verslag werd medegedeeld, waren de gezonden dekhengsten over het algemeen te klein, zoodat de Soendanees, die zeer op hooge paarden gesteld is, zijne merries liever door de groote Preanger-paarden dan door de kleine overwalsche liet dekken. Ook de Battaksche paarden, op welk ras men aanvankelijk het oog had, zijn te klein van stuk, zoodat deze niet zullen worden ontboden. Men zal nu trachten overwalsche dekhengsten te krijgen van minstens 4 voet en 2 duim rijnlandsche maat. Het getal voor de bedoelde proeven te bestemmen paarden blijft in zijn geheel op hoogstens 24 bepaald.

Aan een paar vereenigingen tot veredeling van het paardenras (de Buitenzorgsche wedloopsocieteit en de te Bandong nieuw tot stand gekomen Preanger-wedloopsocieteit) verleende de Indische Regering geldelijken steun (in 1880 f 5000 en f 2000), in het belang der door die vereenigingen te organiseeren wedrennen en veemarkten. Ook voor den aankoop van prijzen en andere benoodigdheden ten dienste der op een paar plaatsen van Midden-Java (Magelang in Kadoe en Poerworedjo in Bagelen) te houden inlandsche wedrennen met volksfeesten stelde de Indische Regering in 1880 eenige gelden beschikbaar (te zamen f 2000). De uitslag voldoet aanvankelijk wel.

De laatst ontvangen gewestelijke opgaven — over 1879 — betreffende de sterkte van den veestapel op Java en Madura (ook in verhouding tot het zielental der inlandsche bevolking), en het getal voertuigen voor het transport van personen en goederen, vinden hieronder eene plaats.

GEWESTEN.	Buffels.	Runderen.	Paarden.	Te zamen.	Aantal beesten, gemiddeld per 1000 inlanders. *a*)	Voertuigen bestemd voor het vervoer:	
						van personen.	van goederen.
Bantam	103 402	926	10 094	114 422	150	389	901
Batavia	193 977	9 836	23 965	227 778	254	3 136	5 261
Krawang	106 265	4 962	6 329	117 556	396	169	2 271
Preanger regentschappen	207 719	9 662	78 255	295 636	237	917	4 198
Cheribon	193 327	2 348	36 509	232 184	187	675	3 266
Tagal	143 366	1 289	11 498	156 153	166	589	4 054
Pekalongan	59 294	4 792	8 918	73 004	143	292	1 848
Samarang *b*)	123 249	1 373	5 502	130 124	102	250	1 348
Japara	137 019	1 724	9 526	148 269	179	581	5 721
Rembang	234 292	142 111	59 555	435 958	422	701	1 386
Soerabaija	169 039	211 755	41 058	421 852	257	1 707	8 167
Pasoeroean	29 178	149 259	60 503	238 940	361	1 103	6 740
Probolinggo	21 419	152 188	39 061	212 668	486	813	10 825
Bezoeki	22 483	154 835	46 334	223 652	532	538	5 357
Banjoewangi	14 919	58 823	24 027	97 769	1576	38	1 020
Banjoemas	124 136	66 190	9 319	199 645	199	189	404
Bagelen	84 195	108 481	8 636	201 312	164	229	1 149
Kadoe	46 675	97 139	9 256	153 070	219	271	152
Djokjokarta	92 411	126 709	13 621	232 741	514	276	4 144
Soerakarta	162 425	95 761	28 893	287 079	304	580	3 956
Madioen	184 737	134 107	38 443	357 287	361	210	831
Kediri	187 364	49 727	28 641	265 732	360	459	3 295
Madura	53 412	271 357	20 105	344 874	440	543	2 223
Te zamen	2 694 303	1 855 354	618 048	5 167 705	271	14 655	78 517
Volgens het vorig verslag waren deze cijfers in 1878	2 880 811	1 921 139	632 235	5 434 185	288	14 869	81 567

a) Vermits het vee dat aan Europeanen en andere niet-inlanders toebehoort, niet afzonderlijk is opgegeven, en bovendien in elk gewest slechts een zeer klein gedeelte van de opgegeven totalen kan uitmaken, is bij deze berekening van de veronderstelling uitgegaan dat de geheele veestapel het eigendom der inlandsche bevolking is.

b) De cijfers betreffende de residentie Samarang zijn zóó aanzienlijk lager dan die over 1878, in 't vorig verslag medegedeeld, dat het er voor te houden is dat van één of meer afdeelingen de opgaven ditmaal niet zijn opgenomen. De Indische bescheiden bevatten nopens die verschillen geenerlei toelichting.

§ 2. *Buitenbezittingen.*

1°. Atjeh en onderhoorigheden.

De landbouw der bevolking in Groot-Atjeh heeft onder den langdurigen oorlogstoestand zoozeer geleden dat nog jaren zullen moeten voorbijgaan vóór dat de vroegere trap van bloei weder zal zijn bereikt. Toch valt nu reeds eenige verbetering op te merken. Allerwegen in Groot-Atjeh, niet alleen in de IV en VI Moekim maar ook in de XXII en XXVI Moekim, trof men in 1880 weder uitgestrekte sawah- en andere velden aan, die door de van lieverlede teruggekeerde bevolking in cultuur waren gebragt. In de landschappen die te zamen de Zuidelijke nederzettingen vormen, en het minst van den oorlog hebben geleden, werden de sawahs mede met ijver bewerkt, en in de laatste tijden werd er veel vee opgekocht ter uitbreiding van den veestapel in andere streken van Groot-Atjeh. De in Junij 1880 afgeloopen rijstoogst slaagde in Groot-Atjeh naar wensch. Ook de vooruitzigten voor den volgenden oogst waren gunstig, hoewel in November de aanplantingen veel geleden hadden van zware overstrooming. Door tusschenkomst van den directeur van 's lands plantentuin werden een aantal jonge Liberia-koffijplantjes ontvangen, waarmede thans in de verschillende districten proeven worden genomen. Vooral in Loöng, Lepong en Kloewang (Zuidelijke nederzettingen) schijnt de bevolking niet ongenegen om meer werk te maken van de koffijcultuur.

Tot opbeuring van de in Atjeh vrij veelvuldig gedreven, maar nog op lagen trap staande zijdecultuur werd in 1880 eene hoeveelheid eijeren, zoowel van vroege als van late zijderupsen, door tusschenkomst van onze legatie, uit Japan ontboden, alsmede een stel der aldaar bij de zijdecultuur in gebruik zijnde gereedschappen. De in eenige kampongs met bedoelde eijeren genomen proeven lieten zich aanvankelijk goed aanzien, maar latere berigten luiden minder gunstig. De naar de IV Moekim overgebragte cocons waren alle gestorven, terwijl ook in de XXII Moekim geene der eijeren van de vlinders der Japansche zijderupsen waren uitgekomen. Het is niet gebleken waaraan deze mislukking is toe te schrijven, doch waarschijnlijk is het dat deze dieren meer zorg vereischen dan de Atjeher gewoon is er aan te besteden. Eene mede uit Japan ontvangen handleiding voor de zijdecultuur, door den kanselier onzer legatie in het Engelsch vertaald, is door de Indische Regering afgestaan aan de Nederlandsch-Indische Maatschappij van nijverheid en landbouw ter openbaarmaking in haar tijdschrift.

In de onderhoorigheden is de rijstbouw, op enkele uitzonderingen na, van weinig beteekenis. De bevolking legt zich daar meer op pinang- en pepercultuur en op het inzamelen van boschproducten toe, waarvan in 1880 zeer bevredigende uitkomsten werden verkregen.

Vooral ter westkust wordt de pepercultuur door de hoofden voortdurend aangemoedigd. De peperplanters ontvangen van hen rijst, kleeding en gereedschappen, onder beding dat zij aan de hoofden ¼ dollar per pikol boven de gewone belasting zullen betalen. De staatjes ter westkust waar ook de rijstbouw niet onbelangrijk is, zijn hoofdzakelijk Kloewat, Tenom, Tripah, Soesoeh, Laboean-Hadji en Makih. De rijst werpt er op sawahs een 70 à 80-voudig product af; op ladangs het 40 à 50voud. In Kloewat, dat wegens zijne vruchtbaarheid bekend is, bedraagt de oogst veelal het 160voud van het uitgezaaide. Behalve rijst wordt in Kloewat voornamelijk tabak verbouwd en van daar naar de omliggende landschappen uitgevoerd. Koffij vindt men in Makih en Kloewat in kleine hoeveelheden, doch ten gevolge van slechte bereiding en sortering laat de kwaliteit zeer veel te wenschen over.

Ter oostkust hadden de peper-aanplantingen in het afgeloopen jaar veel te lijden van hevige stormen, die de ranken ter aarde rukten en de nog onrijpe vruchten deden verloren gaan.

In aansluiting aan de opgaven over 1878 in 't vorig verslag gedaan, volgen hier nog eenige mededeelingen betreffende den uitvoer van sommige handelsproducten uit Atjeh, ontleend aan het verslag van het Nederlandsch consulaat te Pinang over 1879, bij uittreksel opgenomen in de Staatscourant van 27/28 Maart 1881, en aan dat over 1880 (Javasche Courant van 11 November 1881), hetwelk onlangs is ontvangen.

De uitvoer van zwarte en witte peper uit Atjeh naar Pinang, welke in 1878 ongeveer 134 000 pikols bedragen had, daalde in 1879 tot 96 980 en in 1880 tot 91 997 pikols. De beide laatste hoeveelheden waren uitsluitend afkomstig van de nieuwe oogsten, voor een gedeelte zelfs van nieuw aangelegde tuinen, terwijl onder den uitvoer van 1878 nog veel product van vorige jaren begrepen was. Bij den aanvang van 1879 echter waren de oude voorraden van peper opgeruimd. De kwaliteit van het product van 1879 liet te wenschen over, ten gevolge van de bijzondere natte weêrsgesteldheid tijdens en na den oogst. Het product van 1880 was echter over het algemeen van vrij goede kwaliteit. De gemiddelde marktprijs te Pinang was per pikol in 1879 7¾ dollar en in 1880 9⅓ dollar, tegen 6¾ dollar in 1878, zoodat men de totale waarde der naar Pinang uitgevoerde peper voor 1879 kan stellen op ongeveer f 1¾ millioen en voor 1880 op bijna f 2 millioen.

Aan pinangnoten, naar welke in 1879 veel vraag was voor China en Britsch-Indie, werd — als een gevolg van den schralen oogst — in dat jaar slechts uitgevoerd eene hoeveelheid van 95 595 pikols, tegen 115 205 pikols in 1878. In deze opgaven zijn ook de voor Britsch-Indie bestemde ladingen begrepen, zoowel de regtstreeksche verschepingen als de hoeveelheden die via Pinang derwaarts gingen. Deze laatste overschepingen waren in 1879 veelvuldiger dan in 1878; van daar dat als regtstreeksche uitvoer naar de kust van Coromandel voor 1879 slechts eene hoeveelheid van 21 000 pikols wordt opgegeven, tegen 61 500 in 1878. In 1880 hadden de regtstreeksche uitvoeren van pinangnoten naar gemelde kust nagenoeg geheel opgehouden. Daarentegen steeg de uitvoer naar Pinang in dat jaar tot 100 340 pikols. Gemiddeld golden de pinangnoten gedurende 1879 te Pinang f 11,50 per pikol (16½ dollars per bhar van 321 katti's). Gedurende 1880 was de gemiddelde prijs te Pinang nog geen f 7 per pikol (9½ dollars per bhar).

De uitvoer van rotting nam in 1879 eenigzins toe; in 't geheel werden in dat jaar 745 pikols naar Pinang verscheept, tegen 605 pikols in 1878. In 1880 echter kreeg, door de bemoeijingen der te Kotta Radja gevestigde Europesche handelsfirma, de uitvoer van dit artikel eene groote vlugt, en gingen niet minder dan 5380 pikols rotting naar Pinang.

Ook de uitvoer derwaarts van matten was in 1880 niet onbelangrijk. De verscheepte hoeveelheid van dit artikel (1622 corges tegen 654 in 1879 en 154 in 1878) was veel aanzienlijker dan in eenig jaar sedert 1874.

Huiden werden slechts tot eene hoeveelheid van 643 pikols in 1879 en 676 pikols in 1880 naar Pinang uitgevoerd, terwijl in 1878 de daarheen verscheepte hoeveelheid niet minder dan 3144 pikols bedragen had. Dit aanmerkelijk verschil moet aan de in 1879 weder uitgebroken veeziekte worden toegeschreven. De prijzen bleven in 1879 nagenoeg op hetzelfde peil als in 1878, namelijk per pikol op 9 à 12 dollars voor buffelhuiden en op 12 à 12½ dollars voor ossen- en koehuiden. Gedurende 1880 waren de prijzen iets hooger. Ossen- en koehuiden werden slechts in zeer onbeduidende hoeveelheid verhandeld.

Ten gevolge van groote vraag werden in 1880 uit Atjehsche havens ook klappers naar Pinang uitgevoerd, en wel 63 800 stuks versche noten en 3554 pikols copra (de gedroogde kern der klappernoten). In de voorafgaande jaren hadden deze aanvoeren slechts zelden plaats gehad, namelijk alleen in 1876 en 1877, toen eenige weinige pikols copra en achtereenvolgens 1000 en 7000 stuks versche noten naar Pinang werden verscheept.

De uitvoer van getah pertja en gomelastiek is mede vrij belangrijk toegenomen. In de jaren 1878-1880 werden van eerstgemeld artikel achtereenvolgens 10, 5 en 117 pikols, en van het laatstgenoemde 25, 7 en 44 pikols uit Atjeh te Pinang aangebragt. De hooge prijzen welke deze boschproducten in 1880 konden behalen, schijnen de inzameling te hebben bevorderd.

2°. Sumatra's Westkust. [1])

Rijst en *tweede gewassen.* De padi-oogst was in 1880 over het algemeen bevredigend, en in de beneden-afdee-

[1]) Ter aanvulling van de hier opgenomen mededeelingen kan nog dienen het verslag van de kamer van koophandel en nijverheid te Padang over 1880, hierachter afgedrukt als bijlage LLL.

lingen, met uitzondering van Priaman, zelfs zeer gunstig. Alleen op de van regen afhankelijke velden viel de oogst wegens te veel droogte tegen, terwijl in Maart en April in het district Pau IX (Padangsche Ommelanden) eene bij den inlander weinig bekende ziekte onder het padigewas werd waargenomen, volgens de bevolking veroorzaakt door de oelar saoeh, een worm die de halmen van onderen aantast, waardoor de plant verdort en de aren ledig blijven. Het gelukte door de aanwending van het blad van zekeren heester (vitea trifolia) de ziekte binnen een beperkten kring te houden; toch veroorzaakte zij eene schade van omstreeks 3000 pikols padi.

Ten gevolge van de aanmoediging onzer ambtenaren werd aan de natte rijstcultuur weder uitbreiding gegeven. Vooral was dit het geval in de sedert kort onder regtstreeksch bestuur gebragte landschappen Silindong, Padang Lawas, Pangkallan Kotta Baroe en XII Kotta Kampar.

De uitvoer van rijst van Padang bedroeg in 1880 23 098 pikols, schier alles met bestemming naar plaatsen in Benkoelen, van waar het product veelal naar Palembang ging. De prijzen liepen uiteen van f 6,90 tot f 8,30 per pikol; de padi gold f 2,50 à f 3,90 per pikol.

Omtrent de tweede gewassen is niets bijzonders gemeld.

Klappers. Ook in 1880 werd aan de klappercultuur uitbreiding gegeven. De handel in klapperolie bleef levendig. Tegen 211 321 liters in 1879, werden in 1880 uitgevoerd 427 180, waarvan naar Batavia 393 399 liters. Klappers in gedroogden staat (copra) werden mede voor den uitvoer opgekocht, doch de hoeveelheid vindt men niet vermeld.

Koffij. Hoewel de ordonnancie van het Indisch Staatsblad 1878 n°. 309 heilzaam werkt, vereischte het onderhoud van de tuinen toch nog aanhoudend toezigt vooral van de zijde der Europesche ambtenaren, wijl van het inlandsche personeel te dien aanzien niet steeds de gewenschte medewerking werd ondervonden. Ook op den pluk en het sorteeren moest scherp worden toegezien. De in 't vorig verslag (blz. 189) besproken maatregel, om jaarlijks een zeker aantal mantri's voor eenigen tijd op Java dienst te laten doen, werd ook nu weder toegepast.

De weêrsgesteldheid was in 1880 gunstig voor den pluk. Waren in 1878 en 1879 achtereenvolgens 82 351 en 112 030 pikols verkregen, in 1880 bedroeg de koffijoogst 123 347 pikols, waarvan 103 758 uit de Padangsche Bovenlanden, 15 061 uit Tapanoli en 4528 uit de Padangsche Benedenlanden. In het geheel werden 3093 pikols als inférieure koffij ingeleverd. In de Padangsche Bovenlanden werd het getal inkooppakhuizen of hulpinkooppakhuizen weder vermeerderd, en daardoor op verschillende plaatsen den planters de inlevering gemakkelijk gemaakt. De oogst van 1881 beloofde dien van 1880 te zullen nabijkomen. Bij het eind van Julij jl. waren namelijk reeds ingeleverd 88 518 pikols, terwijl op hetzelfde tijdstip van 1880 die hoeveelheid 91 578 pikols bedroeg.

De bladziekte werd in 1880 alleen hier en daar in de onderafdeelingen Groot- en Klein-Mandheling waargenomen. Op de productie was zij van geen merkbaren invloed. Ook had men weinig last van beschadiging door rupsen. In de afdeeling L Kotta, waar in 1879 vele jonge plantsoenen door deze insecten waren aangetast, hadden de boomen zich bijna zonder uitzondering van de geleden schade kunnen herstellen en hunne bladeren terug bekomen.

Volgens de ontvangen opgaven zouden in 1880 zijn bijgeplant 5 346 853 boomen, en wel overal binnen een omtrek van 6 palen van de woningen der planters. Waar de planters, zoo als in de Padangsche Bovenlanden de bevolking van het district Saningbakar en van de negorijen Pasar Lawas en Padang Lawas Goeroen, reeds in het bezit waren van uitgebreide vruchtdragende plantsoenen, verleende het bestuur vrijstelling van verdere bijplanting.

De volgende staat geeft een overzigt van de opbrengst der koffij uit dit gewest, welke — zoo als bekend — door het Gouvernement vier malen 's jaars te Padang wordt aan de markt gebragt.

Veiling van:	Soort der koffij.	Hoeveelheid (in pikols).	Opbrengst.	Gemiddeld per pikol.
1880.				
23 Maart. . . .	1ste	26 400	f 1 562 470	f 59,18^4
„	2de	600	11 500	19,66^6
28 Junij	1ste	36 000	1 931 230	53,64^5
„	2de	400	8 420	21,05
4 October. . .	1ste	38 400	2 010 040	52,34^5
„ . . .	2de	1 200	22 150	18,45^8
28 December. .	1ste	29 200	1 328 380	45,49^2
„ . .	2de	1 200	21 060	17,55
	1ste	130 000	f 6 832 120	f 52,55^5
	2de	3 400	63 130	18,56^7
Te zamen . .	. . . . .	133 400	f 6 895 250	f 51,68^8
1881.				
21 Maart. . . .	1ste	17 200	f 806 750	f 46,90^4
„	2de	200	3 830	19,15
23 Junij	1ste	23 000	1 100 050	47,82^8
„	2de	400	7 290	18,22^5

Volgens eene opgaaf van den directeur van financien werden in 1880 van Padang uitgevoerd: in stoomschepen 7900 pikols koffij, meerendeels naar Nederland, China en Java, en in zeilschepen 126 700 pikols, meerendeels naar Amerika. Meer gedétailleerde opgaven nopens de koffijuitvoeren van Padang, ook in vorige jaren, vindt men in het reeds aangehaalde jaarverslag van de kamer van koophandel en nijverheid aldaar (zie de noot op de voorgaande bladzijde).

Muskaatnoten, gambier en *cassia.* In de Padangsche Ommelanden en Priaman werd eenige uitbreiding van de muskaatnotencultuur waargenomen. De in 't vorig verslag (blz. 189) bedoelde ziekte in sommige aanplantingen kon als geweken worden beschouwd. In 1880 werden uitgevoerd 2520 pikols noten en 445 pikols foelie, tegen 2868 en 390 in 1879. Voor noten in den dop werd te Padang f 80 à f 90, voor ontbolsterde noten f 150 à f 160, en voor foelie f 70 à f 75 per pikol betaald.

De handel in gambier bleef levendig. Van Padang werden naar havens buiten het gewest uitgevoerd 1688 pikols, tegen 1586 in 1879. Per 1000 koekjes werd, even als in 1879, f 3 à f 7,50 betaald.

De teelt van cassia kreeg geen uitbreiding, hetgeen is toe te schrijven aan de dalende prijzen van het product, waarvoor in 1880 door de planters slechts f 8 à f 10 per pikol kon worden bedongen. Te Padang werd f 10 à f 11 per pikol betaald. De uitvoer van cassia naar havens buiten het gewest bedroeg 8080 pikols, tegen 15 651 pikols in 1879.

Suiker, indigo en *tabak.* In den stand van de suikercultuur kwam in 1880 geen verandering. De planter verwerkt in den regel zijn eigen riet met molens van zeer eenvoudige constructie, en brengt het product als stroop of in den vorm van ronde schijfjes op de passars, waar voor de stroop gemeenlijk f 0,35 per vierkante flesch en voor de schijfjes suiker 2 duiten per stuk wordt betaald.

Met de teelt van indigo werd in 1880 niet veel voordeel behaald, ten gevolge van den lagen prijs der bladeren. Ter hoofdplaats Padang en in de Ommelanden kon de planter van den bereider slechts f 5 à f 6 per karrevracht van 20 groote bossen bedingen, tegen f 5 à f 15 in 1879.

De tabakscultuur, welke voornamelijk in de L Kotta en in de omstreken van het meer van Sinkarah (Padangsche Bovenlanden) wordt gedreven, onderging eenige uitbreiding. De uitvoer van tabak van Padang naar havens buiten het gewest bedroeg 1930 pikols.

Veeteelt. Over het algemeen was de toestand van den veestapel bevredigend. Uitzondering hierop maakten de onderafdeeling Silindong, waar de veestapel door groote sterfte (verg. vorig verslag blz. 190) zeer was gedund, en het eiland Nias, waar het vee schaarsch is bij gemis aan geschikt voeder.

Europesche landbouwnijverheid. Zoo als reeds op blz. 85 hiervóór is aangeteekend, vermeerderde het aantal wettig gevestigde landbouw-ondernemingen ter Sumatra's Westkust in 1880 slechts met ééne, welke geëxploiteerd wordt door eene vennootschap: de Boekit-Gompong-cultuurmaatschappij, aldus geheeten naar de streek in de Padangsche Bovenlanden waar bedoelde onderneming gelegen is. Omtrent deze en de 16 reeds vroeger opgerigte ondernemingen zijn de onderstaande opgaven ontleend aan de meer uitvoerige gegevens in bijlage CCC.

Residentie.	Naam der onderneming.	Grootte van het perceel (in bouws).	Aanplant (in bouws). *a*)	Productie (in pikols).
	Koffij-ondernemingen.			
Padangsche Benedenland.	Loeboe Gedang . . .	500	100	184
"	Rimboe Datar	35	*b*) 5	1
Pad. Bovenl.	Kotta Zuydewijn. . .	1 332	1 009	3 000
"	Gadang Batoe	2 041	500	800
"	Soerian I.	268	60	332 (Soerian I en II)
"	Soerian II	192	40	
"	Kajjoe Kaleh.	196	30	210
"	Loeboe Gedang Oost	400	160	106
"	Loeboe Soelassi . . .	1 061	800	18
"	Goegoe of Soebang.	635	50	*c*)
"	Si Berasap	320	160	290
"	Boekit Gompong. . .	670	*d*) "	"
Tapanoli.	Aik Sisoma.	771	225	*e*) ?
		8 421	3 139	4 941
	Andere ondernemingen.			
Padangsche Benedenland.	Zonder naam.	26	20	85 p. padi
"	Rimboe Pieë.	51	15	65 " "
"	Kiambang en Rimboe Bakoeng	9	*f*) 6½	38 " "
"	Kajjoe Kapoer	5	*g*) 3	22 " "
		91	44½	210 " "

a) Voor enkele ondernemingen wordt thans eene kleinere uitgestrektheid dan in 1879 als beplant opgegeven. In de cijfers over laatstgenoemd jaar was namelijk ook begrepen de oppervlakte die bij bedoelde ondernemingen reeds ontgonnen (maar nog niet beplant) was.

b) Hieronder ook eenige aanplantingen van kaneel en cacao. (De onderneming was bijna geheel verloopen.)

c) Nog geen product geoogst.

d) Met den aanplant was nog niet begonnen.

e) Productie niet opgegeven.

f) Waarvan 1 bouw met vruchtboomen beplant.

g) Gedeeltelijk met vruchtboomen beplant.

Volgens het hooger bedoelde verslag van de kamer van koophandel en nijverheid te Padang over 1880 verkeeren vier van de bovenvermelde koffij-ondernemingen in kwijnenden staat, hoofdzakelijk door gebrek aan kapitaal, en levert het verkrijgen van werkvolk over 't algemeen geen moeijelijkheden op. Waar in gemeld verslag gehandeld wordt over den uitvoer van koffij, vindt men tevens eenige bijzonderheden omtrent de bereiding van het product der particuliere ondernemingen.

3°. Benkoelen.

Rijst en tweede gewassen. De rijstcultuur verkreeg in 1880 weder uitbreiding, echter voornamelijk op ladangs (drooge velden). Slechts weinig nieuwe sawahs werden aangelegd. Behalve in eenige districten der afdeeling Seloema, waar reeds spoedig na den oogst rijst van de hoofdplaats Benkoelen moest worden aangevoerd, was de padiproductie ruimer dan in 1879. Uitvoer naar plaatsen buiten het gewest vond evenwel niet plaats. De prijzen liepen van f 8 tot f 12 per pikol.

Tweede gewassen werden overal en in ruime mate geteeld.

Peper. In de afdeelingen Kauer, Seloema, Manna en Ommelanden van Benkoelen werden in 1880 ruim 100 000 peperstekken, herkomstig uit de Lampongsche districten, geplant, waarvan gunstige verwachtingen worden gekoesterd. In de twee laatstgenoemde afdeelingen betoonde de bevolking nog weinig ingenomenheid met deze cultuur, niettegenstaande het haar bekend is dat zij thans (de verpligte teelt en levering werden in 1872 afgeschaft) de vrije beschikking over het product heeft.

Kruidnagelen. Deze cultuur neemt in de afdeelingen Kauer en Manna met elk jaar toe. Van bestuurswege werden zaden gezonden naar Kroë en Seloema, welke proef in laatstgenoemde afdeeling naar wensch, doch in Kroë minder goed geslaagd is.

Koffij. Op aansporing van het bestuur werden nieuwe koffijplantsoenen in de afdeelingen Manna en Kroë aangelegd, doch, in weerwil van de door de ambtenaren gegeven wenken, op hoogst gebrekkige wijze. Geregelde tuinen worden nergens aangetroffen. Van het laatst geoogste product, dat van inférieure kwaliteit was, en waarvoor door de opkoopers gemiddeld f 25 per pikol werd besteed, had uitvoer plaats naar Padang en over Lahat naar Palembang. In 1880 werden van Benkoelen, Kroë en Mokko-Mokko over zee uitgevoerd 2889 pikols koffij, waarvan 2163 pikols naar Padang en 726 pikols naar Java.

Veeteelt. Gelijk reeds in het vorig verslag (blz. 108) werd aangeteekend, brak de in West-Java heerschende veepest in April 1880 ook uit ter hoofdplaats en in de Ommelanden van Benkoelen. De ziekte verkreeg echter geen groote uitbreiding, zoodat zij reeds in Julij als geweken kon worden beschouwd, nadat 166 beesten waren afgemaakt. In 't laatst van April 1881 werden eenige kampongs in Mokko-Mokko besmet, te zamen met een veestapel van ruim 3300 karbouwen. Tot 1 Augustus waren aangetast 512 beesten, waarvan er 290 bezweken, 208 herstelden en 14 nog onder behandeling bleven. Het stelsel van afmaking vond thans geen toepassing, omdat een naar Mokko-Mokko gezonden veearts de ziekte voor eene inheemsche soort van runderpest hield; latere onderzoekingen van door genoemden veearts verzamelde praeparaten gaven echter grond om de ziekte als maagdarm-aandoening te beschouwen. In de afdeelingen Kauer, Laïs en Seloema bezweken in 1880 vele karbouwen en koeijen aan bloedafgang en miltvuur, terwijl ter hoofdplaats en in de Ommelanden onder het vee ook gevallen van mond- en klaauwzeer werden waargenomen, echter zonder doodelijken afloop.

Tot verbetering van den veestapel wordt door de bevolking weinig gedaan.

4°. Lampongsche districten.

Rijst. Daar de bevolking niet gewoon is meer aan te planten dan zij bepaald noodig acht om in eigen behoefte te voorzien, en de oogst, hoewel vrij bevredigend, toch niet zeer ruim was, moest ook in 1880 het te kort weder door invoer van buiten het gewest worden aangevuld. Buitengewone voorziening werd echter niet vereischt, vooral ook omdat de tweede gewassen goed slaagden. De rijstprijzen bewogen zich vóór den oogst tusschen f 9 en f 15; na den oogst tusschen f 4 en f 6 per pikol, om in het laatst van het jaar weder te stijgen tot f 8 à f 10, in sommige streken zelfs tot f 13 per pikol.

Peper. De pepercultuur, die in de Ommelanden van Telok

Betong eene volkscultuur kan genoemd worden, kreeg in 1880 weder uitbreiding. De oogst was bevredigend. Van de hoofdplaats werden uitgevoerd 11 515 pikols, die tegen 19 à f 20 per pikol werden van de hand gedaan.

Klappers. De klapperteelt gaat niet vooruit. In 1880 werden uitgevoerd 179 200 stuks klappers en 14 478 liters olie. Voor de klappers werd per 100 stuks f 2,50 à f 4, en voor de olie gemiddeld f 1 per vierkante flesch betaald.

Koffij. De wijze waarop hier de koffijcultuur gedreven wordt, laat steeds veel te wenschen over. De aanwijzingen van de besturende ambtenaren hebben daarin tot dusver geen verbetering kunnen brengen. De planters, die hun product slecht bereid en in onoogenlijken staat ter markt brengen, bedongen f 23 à f 30 per pikol. De uitvoer naar Batavia wordt door den resident opgegeven 3272 pikols te hebben bedragen.

Ter hoofdplaats en in de afdeelingen Ommelanden van Telok Betong en Katimbang werden proeven genomen met het aanplanten van Liberia-koffij.

Bosschen. Ook in 1880 had uitvoer van hout naar Java plaats; cijfers deswege zijn echter niet ontvangen. De bevolking hield zich meer dan anders bezig met de inzameling van boschproducten. Volgens de verkregen opgaven zijn uitgevoerd: 18 349 pikols dammar (tegen f 20 à f 30 per pikol), 29 644 bossen rotting (tegen f 0,80 à f 1,75 per bos van 200 stuks), 166 484 stuks semamboe-rotting (hiervan is geen prijs opgegeven omdat deze naar gelang van de kwaliteit zeer uiteenliep), en 141 pikols gomelastiek (tegen f 70 à f 100 per pikol). Was werd slechts tot eene hoeveelheid van 5 pikols uitgevoerd, omdat velen zich van de inzameling onthielden wegens de daling van den prijs. Ook van vogelnestjes werd slechts eene geringe hoeveelheid verkregen, daar het ruwe weder slechts eenmaal een togt toeliet naar het eiland Ralata (afdeeling Katimbang) waar ze worden ingezameld.

Veeteelt. De veestapel had in den aanvang van 1880 eenigszins geleden onder de runderpest. Zoo als in 't vorig verslag (blz. 108) werd medegedeeld, was echter reeds in Februarij de ziekte bedwongen. Sedert waren geen gevallen meer voorgekomen. Het gebrek aan volwassen karbouwen, dat bij de bewerking van de sawah's bleek te bestaan, was niet zoozeer een regtstreeksch gevolg van de ziekte, dan wel van de omstandigheid dat de bevolking, beducht voor grootere verliezen, veel meer beesten had geslagt dan gewoonlijk.

5°. Palembang.

Rijst. De rijstbouw op natte velden slaagde ook in 1880 vrij goed. Die op drooge velden viel minder gunstig uit, daar het gewas te lijden had van te veel regen, terwijl ook wilde varkens, veldmuizen en insecten daaraan nadeel toebragten. Veel rijst werd aangevoerd van Singapore en elders, doch deze invoeren vindt men niet onder cijfers gebragt. Even als in 1879 bleef de rijst hoog in prijs. In de afdeeling Moesi Ilir zag de bevolking zich door de duurte verpligt om de voor de volgende uitzaaijing bestemde padi te verbruiken. Het bestuur kwam te hulp door aanvoer van zaadpadi van Java.

Koffij. Behalve in de reeds in 't vorig verslag genoemde drie afdeelingen of onderafdeelingen onderging deze cultuur in 1880 ook uitbreiding in Enim en de Ranau-districten. Niettegenstaande zoowel het onderhoud als het plukken nog veel te wenschen overlieten, was het product van vrij goede hoedanigheid. Ten gevolge van aanhoudende regens bleef de oogst beneden dien van 1879. De planters bedongen f 25 à f 40 per pikol. Op de hoofdplaats Palembang werd f 43 à f 52 betaald. Behalve hetgeen over land naar Benkoelen werd verzonden, werden in 1880 van Palembang over zee uitgevoerd, schier uitsluitend met stoomschepen, 24 467 pikols, waarvan naar Java 23 156, naar Singapore 1265 en naar Banka en Djambi 46 pikols.

De Liberia-koffijplantjes, waarvan in de beide vorige verslagen sprake was, begonnen reeds vruchten te dragen.

Tabak. In de geheele residentie worden tabaksaanplantingen aangetroffen. De beste soort wordt verkregen in de Ranau-districten, waar in 1880 het product, meestal reeds tijdens het nog te velde stond, verkocht werd voor f 150 à f 200 per pikol; in andere streken konden de planters voor hunne tabak niet meer dan f 25 à f 30 per pikol bedingen.

Katoen. De teelt van kapas verkreeg in 1880 geen aanmerkelijke uitbreiding. Over 't algemeen viel ook de oogst niet gunstig uit; 't best slaagde de aanplant in Pasoemah, waar de productie ongeveer 2000 pikols beliep. Van de hoofdplaats Palembang werd kapas uitgevoerd naar Cheribon en China. Bij het einde van het jaar bedroeg de noteering te Palembang voor kapas f 13, en voor kapok f 6 per pikol.

Veeteelt. De bevolking laat zich over het algemeen weinig aan haar vee gelegen liggen. Op enkele plaatsen, waar zich gedurende de eerste helft van 1880 de veepest vertoonde (verg. vorig verslag blz. 108), is daardoor aan den veestapel een gevoelige slag toegebragt. Cijfers omtrent het verlies aan vee zijn echter niet gemeld.

Met het oog op de behoefte aan trekdieren in dit gewest deed de Indische Regering, eenige jaren geleden (zie het verslag van 1877 blz. 215), toezegging van eene premie voor het in den handel brengen in Palembang van jonge goede paarden, en wel aan een Arabier, die zich aangeboden had een paar honderd stuks aan te brengen. Toen bij den aanvang van 1880 het bewuste getal nog niet verkregen was, stelde de Indische Regering de premie (f 10 per paard) ook beschikbaar voor anderen die den invoer van de nog ontbrekende paarden mogten willen op zich nemen. Tot dusver is nopens het gevolg van dien maatregel geen berigt ontvangen.

6°. Sumatra's Oostkust.

Rijst. De rijstcultuur breidde zich alleen uit in de afdeelingen Assahan en Laboean Batoe; vooral in eerstgenoemd landschap is zij op een vrij hoogen trap van ontwikkeling gekomen. De oogst is in 1880 zeer bevredigend geweest. Het product was van goede kwaliteit en vond op de markten van Pinang, Malakka en Singapore gereeden aftrek. Alleen in de onderafdeeling Tamiang bleef de opbrengst beneden de behoefte. De hoofden in die streek werden daarom van bestuurswege aangespoord het mogelijke te doen ter bevordering van een ruimen aanplant van tweede gewassen.

Klappers. In Batoe Bara wordt van de klapperteelt veel werk gemaakt, en worden zoowel klappers als olie uitgevoerd. Ook in Assahan, Deli en Bila breidt deze cultuur zich meer en meer uit.

Peper. De pepercultuur is in de afdeelingen Deli en Langkat nagenoeg geheel verdrongen door de teelt van tabak. In de onderafdeeling Tamiang daarentegen worden in de laatste jaren de peper-aanplantingen steeds uitgebreid, en wel hoofdzakelijk door aldaar gevestigde Atjehers. In 1880 produceerde Tamiang reeds ongeveer 200 kojangs (6000 pikols) en binnen weinige jaren verwacht men eene aanzienlijke toeneming. Ongeveer 8000 peperranken gingen in November 1880 in Tamiang door overstrooming verloren.

Koffij. Enkele inlandsche hoofden in Deli en Langkat zijn in het bezit van niet onbelangrijke koffijaanplantingen. Bij sommige hoofden openbaarde zich het verlangen om eene proef te nemen met Liberia-koffij. Van bestuurswege werden, achtereenvolgens in den loop van 1880 en in het begin van 1881, een 200tal plantjes zoowel aan den sultan van Siak als aan de rijksgrooten van Langkat verstrekt.

Europesche landbouwnijverheid. Van de beide erfpachtsondernemingen op Bengkalis, Louisaburg en Bengkalis, waar, volgens het vorig verslag (blz. 191), in 1879 de tabakscultuur vervangen is geworden door de teelt van tapioca of cassave, werd laatstgenoemde onderneming in het afgeloopen jaar gesloten ten gevolge van gebrek aan fondsen. De ondernemer had zich naar Batavia begeven ten einde pogingen in het werk te stellen om nieuw kapitaal te bekomen. De onderneming Louisaburg slaagde

beter, hoewel ook daar de zaak op zeer beperkten voet gedreven werd. Gedurende 1880 werd slechts eene uitgestrektheid van 100 bouws met cassave beplant, waarvan 1100 pikols tapioca-meel werden verkregen, welke te Singapore aftrek vonden. Voor verdere bijzonderheden nopens de beide ondernemingen zie men de op blz. 191 reeds aangehaalde bijlage CCC.

Het aantal ondernemingen op gronden in de rijken Deli, Langkat en Serdang ter Sumatra's Oostkust van de inlandsche bestuurders gehuurd, werd in het vorig verslag (blz. 192) gezegd 70 te bedragen, doch daaronder was — zoo als thans blijkt — 1 onderneming begrepen, de plantage Mabar in Deli, voor welke het contract door het Europeesch bestuur niet was goedgekeurd, als niet overeenkomstig de voorschriften ingerigt. In 't geheel telde men dus in genoemde rijken bij het eind van 1879 slechts 69 door het Europeesch bestuur erkende ondernemingen. Daarvan werden er, na afloop van den oogst van dat jaar, 9 verlaten (Vesuvius in Deli, Eersteling, Tandjong Slama, Tassik Estate, New Rivers, Holland Estate, Boeroeng Merak en Agnita-plantage in Langkat, en Goenoeng Sahari in Serdang), maar daarentegen kwamen er 7 nieuwe bij, alle door het Europeesch bestuur gewettigd, namelijk in Deli: Gloegoer, Soengi Poetih, Toentoengan, Sembahee en Rimboen [1]), en in Langkat: Koeala Bergoemit en Bindjei, terwijl 1 onderneming (Padang Brarang in Langkat) in twee zelfstandige deelen werd gesplitst. In 1880 telde men derhalve in genoemde drie landschappen 68 wettig gevestigde ondernemingen. Een van deze, de plantage Perseverance, werd in 't vorig verslag ten onregte onder Deli gerekend. Als werkende op Langkat's gebied, is zij thans onder de afdeeling van dezen naam opgenomen. In verband daarmede moet dus gerekend worden dat in 1880 het aantal erkende ondernemingen in Deli vermeerderde van 37 tot 41, doch daarentegen verminderde: in Langkat van 23 tot 19, en in Serdang van 9 tot 8.

Bijzonderheden omtrent elke der bedoelde 68 ondernemingen vindt men in de bijlage DDD hierachter, waarin bovendien drie Delische ondernemingen (behalve Mabar, ook Pandahara en Seroeway) voorkomen, voor welke geen contracten in den voorgeschreven vorm bestaan daar zij gedreven worden op gronden door den sultan slechts voor 2 of 3 jaren in huur afgestaan. De ondernemers zijn intusschen aangeschreven voor de ingehuurde gronden alsnog contracten in den voorgeschreven vorm ter goedkeuring aan te bieden. Overigens bleven op 31 December 1880 nog 6 aanvragen om bekrachtiging van landbouwcontracten in behandeling, terwijl een nog grooter aantal wachtte op de definitieve sluiting van de overeenkomsten met de inlandsche verhuurders. Bovendien werd door verschillende personen bij voortduring onderzoek gedaan naar nieuwe, voor cultuur geschikte, woeste gronden. Zoodanige terreinen werden evenwel noch in Deli noch in Langkat meer gevonden, en evenmin in Serdang, alwaar de beschikbare grond óf ongeschikt is voor bebouwing, óf deel uitmaakt van het gebied waarover tusschen Deli en Serdang geschil bestaat (verg. blz. 14 hiervóór).

Voor zooveel uit de ontvangen opgaven blijkt, wordt bij nagenoeg al de 71 in de bijlage DDD vermelde ondernemingen (hieronder dus ook de 3 niet-erkende) tabak geteeld; bij 3 daarvan (Tuin Medan, Rotterdam en Kloempang, alle in Deli,) tevens muskaatnoten, bij 6 (Mariendal, Gedong Djohore, Bakala — vroeger Sipoet genaamd —, Padang Boelan, Arnhemia en Sembahee, alle in Deli,) tevens koffij, en bij 2 (St. Cyr in Deli en Tanah Abang in Serdang) tevens koffij en cacao. Van 4 ondernemingen in Deli (Nederburg, Jungle Brau en Bedagei, die in 1880 niet gewerkt hebben, zoomede de reeds genoemde nieuwe plantage Rimboen) is de bestemming niet opgegeven, terwijl de onderneming Agatha in Langkat uitsluitend hout oplevert. In 't geheel hebben dus in 1880 66 van de 70 landbouw-ondernemingen gewerkt. In 1879 was dit het geval geweest met 62 van de 69 ondernemingen. Omtrent de verkregen productie in elk der jaren 1879 en 1880 werden van twee ondernemingen geen opgaven ontvangen: over 1879 namelijk ontbreken de productiecijfers van Säntis en Si Kambing (welke ondernemingen in 1880 te zamen 440 000 Amst. ponden tabak afwierpen), en over 1880 de productiecijfers van Entreprise en van de nieuwe (niet-gewettigde) onderneming Seroeway (in 1879 had Entreprise 62 500 Amst. ponden verkregen). Hieronder volgen de opgaven die ten aanzien van de productie over beide jaren zijn ontvangen.

	1879.		1880.	
Landschap.	Aantal ondernem.	Productie (Amst. ponden).	Aantal ondernem.	Productie (Amst. ponden).
Deli . . . } a)	31	5 465 631	38 b)	7 412 428 b)
Langkat. } a)	20	1 424 016	18	2 229 625
Serdang . .	9	1 321 925	8	1 270 407
	60	8 211 572	64	10 912 460

a) De cijfers over 1879 betreffende deze twee landschappen verschillen met de opgaaf in 't vorig verslag, omdat de hooger bedoelde onderneming Perseverance thans niet meer onder Deli, maar onder Langkat is medegerekend.

b) Onder deze totalen zijn 2 nog niet erkende ondernemingen begrepen: Mabar en Pandahara, te zamen met eene productie van 164 311 Amsterdamsche ponden.

Was dus de tabaksoogst van 1880, wat kwantiteit betreft, veel beter dan die van 1879, — in pikols uitgedrukt waren de hoeveelheden respectievelijk 87 299 en 65 532, — ook de kwaliteit van het product werd over het algemeen geroemd.

Volgens makelaars-opgaven werden in 1879 en 1880 hier te lande aan de markt gebragt de volgende hoeveelheden Sumatra-tabak (in pakken van ruim 70 K.G.), respectievelijk uit de oogsten van 1878 en 1879.

	Veilingen van 1879.		Veilingen van 1880.	
	Aantal pakken.	Middenprijs per half K.G.	Aantal pakken.	Middenprijs per half K.G.
Deli-tabak.	31 895	f 1,31	43 983	f 1,19
Langkat- „	8 919	1,26	9 214	1,25
Serdang- „	7 156	1,07	3 576	0,95
	47 970		56 773	
Bengkalis-tabak . .	126	0,29	„	„
a) { Edi- „ . .	200	0,76	695	0,75
a) { Diversen.	159	0,74	76	?
	48 455	f 1,26	57 544	f 1,18
Waarde (p. m.). . .	f 9 millioen.		f 10½ millioen.	

a) De opgaven betreffende deze tabak worden hier meer ter vergelijking opgenomen, daar dit product niet afkomstig is uit de residentie Sumatra's Oostkust, tot welk gewest de overige mededeelingen te dezer plaatse uitsluitend betrekking hebben.

De lagere middenprijs van het in 1879 geoogste gewas wordt gezegd niet te kunnen worden toegeschreven aan teruggang van de kwaliteit in het algemeen, daar in 1879 slechts eenige weinige ondernemingen, ten gevolge van bijzondere omstandigheden, een minder goed gewas hadden opgeleverd. Als oorzaken worden genoemd: hoogere invoerregten in Duitschland, toeneming van productie, en minder gelijkheid van kleur dan gewoonlijk, ten gevolge van te weinig regen.

Na afloop van den oogst van 1880 werd door de Delimaatschappij de onderneming Anniedale ingesmolten bij Petersburg en Medan, alle in Deli. De onderneming Entreprise, mede in Deli, werd in den aanvang van 1881 tijdelijk gesloten, doch een gedeelte der gronden door den ondernemer voor één jaar verhuurd aan den eigenaar der (nog niet gewettigde) onderneming Mabar.

De uitgestrektheid waarover de verschillende ondernemingen beschikten, blijkt slechts voor 66 van de 68 gewettigde ondernemingen en voor 2 van de 3 nog niet erkende. Voor deze 2 was het totaal 2000 bouws; voor de 66 eerstbedoelde 106 100 bouws.

Bemesting van de tabaksvelden vond in 1880 meer dan vroeger plaats, zoowel met dierlijke als met kunst- en plantaardige mest. De uitkomsten zijn te uiteenloopend om reeds tot bepaalde gevolgtrekkingen te leiden.

De algemeene vrees der ondernemers in de afdeeling Deli, dat de herhaalde beplanting met tabak te eenigertijd schadelijk voor deze cultuur zal worden, heeft hen doen omzien naar eene tweede cultuur ten einde het voortbestaan hunner ondernemingen te verzekeren, en het schijnt dat de keuze op de koffij zal vallen. Nog bij zeer weinige ondernemingen heeft deze teelt op eenigszins groote schaal

[1]) Ten opzigte van de twee laatstgenoemde ondernemingen is echter op te merken dat Sembahee eigenlijk geen nieuwe, maar eene heropende onderneming was (zij was in 1879 tijdelijk gesloten geweest), en dat bij Rimboen eerst in 't laatst van 1880 met de exploitatie werd begonnen.

plaats; bij de meeste bleef het nog bij proeven, hoezeer het oordeel van deskundigen hier te lande omtrent de kwaliteit van het in geringe hoeveelheid verkregen en nog met weinig zorg bewerkt product van den Arabischen koffijboom reeds zeer gunstig is. Aangaande de toekomst van de Liberia-koffij valt nog weinig te zeggen; voorshands geeft de toestand der aanplantingen reden tot tevredenheid, hoezeer de plant hier en daar eenigszins spichtig opschiet en zelfs in hare eerste ontwikkeling tegen omvallen dient te worden behoed. Op sommige ondernemingen vertoonde zich de koffijbladziekte. Het eerst en het meest werd de Liberia-koffij er door aangetast. Ofschoon de ziekte door hare snelle verspreiding zich aanvankelijk zeer ernstig liet aanzien, hield zij toch na korten tijd bijna geheel op, en sedert zijn nieuwe gevallen nagenoeg niet meer waargenomen.

Aangaande de opbrengst der specerijtuinen (die bij Rotterdam en Kloempang en bij de opgeheven tabaksonderneming Vesuvius zijn door de ondernemers verpacht) vindt men alleen aangeteekend dat in 1880 bij de onderneming Tuin Medan werden ingezameld aan muskaatnoten 4375 en aan foelie 687 Amsterdamsche ponden, tegen 1265 en 238 Amsterdamsche ponden in 1879.

De cacao-aanplantingen (bij St. Cyr en Tanah Abang) waren nog niet vruchtdragend.

Ten aanzien van de behandeling van het werkvolk op de verschillende ondernemingen werden geen klagten vernomen. De uitslag van het in 't vorig verslag bedoelde strafgeding, tegen den administrateur der vroegere onderneming Rudolfsburg en diens adsistent, is geweest, dat de eerste uit gebrek aan bewijzen is moeten worden vrijgesproken, doch de tweede, die voortvlugtig was, bij verstek tot 2 jaren gevangenisstraf is veroordeeld. Opgaven nopens het aantal arbeiders bij elke onderneming vindt men in de boven aangehaalde bijlage DDD.

Omtrent de toepassing van de in het najaar van 1880 ter Sumatra's Oostkust in werking getreden nieuwe bepalingen tot regeling van de onderlinge regten en verpligtingen der werkgevers en der van elders afkomstige werklieden in dit gewest (Indisch Staatsblad 1880 n°. 133) zijn voorshands geen bijzonderheden te vermelden. Men zie overigens hetgeen nopens bedoelde ordonnancie is aangeteekend op blz. 57 hiervóór.

7°. Riouw en onderhoorigheden.

Rijst. De rijstproductie in dit gewest voorziet op verre na niet in de behoefte, zoodat steeds invoer van elders noodig is. Gelijk reeds in 't vorig verslag werd vermeld, heeft de door den onderkoning van Riouw in Noord-Bintang genomen proef met het doen aanleggen van sawah's door Boeginezen een gunstigen uitslag opgeleverd. Daar de hoedanigheid der geoogste padi nog te wenschen overliet, is het bestuur den onderkoning behulpzaam geweest in het ontbieden van goede zaadpadi van Java, die evenwel te laat aankwam om nog in 1880 te worden uitgezaaid. In de afdeeling Battam zijn, in het gedeelte onder beheer van den wakil van Soelit, rijstvelden aangelegd waarop van één pikol zaad 10 pikols padi verkregen werden. In Indragiri is het aantal ladangs, naar gezegd wordt, in 1880 meer dan verdubbeld. Over 't algemeen waren de rijstprijzen lager dan in 1879; zij bedroegen gemiddeld f 6,30 per pikol, tegen f 9 in laatstgemeld jaar.

Sago. Daar de inlander hier de sago slechts in den vorm van gebak nuttigt, wordt het grootste gedeelte van het verkregen product naar Singapore uitgevoerd. Volgens schatting zouden de afdeelingen Lingga en Karimon in 1880 omstreeks 9800 en 13 000 pikols sago hebben opgeleverd. Van de andere afdeelingen waren geen opgaven ontvangen.

Cassave. Sedert de sultan de werkzaamheden in de tinmijnen van Singkep heeft gestaakt, legt de geheele bevolking van dat eiland zich op de cassaveteelt toe. De fabriek des sultans, waar de vrucht tot meel verwerkt wordt (verg. vorig verslag blz. 193), kon in 1880 naauwelijks al de aangevoerde hoeveelheden verwerken. De geheele uitvoer van tapioca-meel in 1880 wordt geschat op 7200 pikols.

Peper en *gambier.* Omtrent deze cultures valt niets bijzonders te melden. De productie zou hebben bedragen 54 128 pikols peper en 253 690 pikols gambier, tegen 78 925 en 248 288 pikols in 1879. De gemiddelde prijs van witte peper was in 1880 f 37,50; die van zwarte peper f 21,30 per pikol. In 1879 werd voor beide soorten gemiddeld f 29,47 en f 15,27 betaald. Voor gambier 1ste en 2de soort werd in 1880 per pikol bedongen gemiddeld f 12,50 en f 9,50, in 1879 gemiddeld f 14,61 en f 10,08.

Bosschen. De in 't vorig verslag besproken houtkaponderneming van den sultan op het eiland Tjempah (Lingga-archipel) is door de arbeiders moeten worden verlaten wegens de kwaadaardige koortsen die er heerschten. Met de voortzetting der onderneming zal nu worden verwijld totdat de gesteldheid van het opengekapte terrein op den gezondheidstoestand geen nadeeligen invloed meer zal blijken uit te oefenen. Ook in 1880 werd veel hout naar Singapore uitgevoerd.

8°. Banka.

Rijst. De oogst was in 1880 niet gunstiger dan in vorige jaren en te naauwernood voldoende om gedurende een half jaar in de behoefte der bevolking te voorzien. De voorraad voedingsmiddelen werd aangevuld door den aanplant op uitgebreide schaal van tweede gewassen, en door aanvoer van rijst, meest van Bali, Singapore en Saigon, tot eene hoeveelheid van 15 490 pikols. De rijstprijzen bewogen zich, even als in 1879, tusschen f 7 en f 12 per pikol.

Andere cultures. Omtrent den aanplant van peper zijn geen mededeelingen ontvangen. In 1879 (zie vorig verslag blz. 193) werden 217 pikols peper verkregen.

De opbrengst van de gambier-aanplantingen bedroeg in 1880 150 pikols, tegen 168 in 1879. De prijs liep van f 20 tot f 60 per pikol. 72 pikols werden uitgevoerd, grootendeels naar Palembang.

De proeven met den aanplant van koffij (verg. vorig verslag blz. 193) laten zich gunstig aanzien. Waar het terrein kans van slagen aanbood, werden in 1880 nieuwe tuinen aangelegd. Enkele der in November 1878 op Banka ontvangen Liberia-koffijplanten zijn reeds vruchtdragend. De geheele koffijoogst in het district Muntok bedroeg ruim 10 pikols.

Blijkens vorige verslagen (zie laatstelijk dat van 1877 blz. 217) werd hier en daar ook van de klapperteelt werk gemaakt, en breidden zich de aanplantingen, destijds te zamen uit 157 000 boomen bestaande, gaandeweg uit. Latere opgaven omtrent den omvang der plantsoenen zijn niet ontvangen. De eilanden-groepen bij Banka, inzonderheid de Nangka- en Lepar-eilanden, worden gezegd voor deze cultuur bij uitstek geschikt te zijn. Op eene dier eilanden, namelijk op Groot-Nangka, waar geen gevestigde bevolking aanwezig is, maar eenige inlanders van Banka en Palembang vruchten komen inzamelen en sommige zelfs tuinen bezitten, heeft zich in 1875, met toestemming van den resident, een Europeesch ingezetene van Muntok nedergezet. Deze heeft aldaar, met behulp van Chinesche arbeiders, eene klapperonderneming begonnen, welke bij het eind van 1878 2000 boomen telde. Over eene aanvrage van bedoelden ondernemer om gronden op Groot-Nangka in erfpacht te erlangen, zie men blz. 86 hiervóór.

Boschproducten. In 1880 werden 420 pikols honig en 120 pikols was ingezameld, tegen 469 en 119 pikols in 1879. De prijzen van deze artikelen waren in 1880 gelijk aan die van het voorafgegane jaar.

Veeteelt. Behalve varkens, welke door de Chinezen worden gefokt, treft men op Banka geen vee aan.

9°. Billiton.

Rijst en *tweede gewassen.* Uithoofde van de zeer ongunstige weêrsgesteldheid was de padi-oogst van 1880 bijzonder gering. Volgens de opgaven der inlandsche hoofden zou het nadeelig verschil met de productie van 1879 ruim 26 000 pikols hebben bedragen. Van Java en Singapore werden 70 594 pikols rijst ingevoerd. Over 't algemeen

was de rijst niet duurder dan in 1879. De prijzen liepen uiteen van f 6 tot f 12 per pikol.

Ook de oogst der tweede gewassen viel tegen. Er was echter nog product aanwezig van de talrijke cassave-aanplantingen die in 1879 waren aangelegd, zoodat zelfs eene hoeveelheid van 680 pikols tapioca-meel naar Singapore kon worden uitgevoerd.

Klappers. Hoewel de productie in 1880 niet zoo groot was als in de twee voorafgegane jaren, had toch nog uitvoer van noten naar Palembang plaats. Ter hoofdplaats besteedde men voor de klapperolie f 23 à f 31 per pikol, en voor de noten f 4 à f 6 de 100 stuks.

Boschproducten. Het inzamelen van boschproducten was, bij den slechten rijstoogst, voor de bevolking een voornaam middel van bestaan. Opgaven omtrent uitvoer en prijzen vindt men niet vermeld.

10°. Westerafdeeling van Borneo.

Rijst en *tweede gewassen.* Over het algemeen viel de oogst van rijst en van tweede gewassen in 1880 goed uit. Alleen in de onderafdeeling Tajan en in de Begi- en Sambei-streken der onderafdeeling Landakh heerschte gebrek aan rijst, zoodat het in beide onderafdeelingen noodig was van elders rijst aan te voeren. In Mampawa was de oogst zoo gunstig, dat vele Chinezen en Maleijers te rade zijn geworden om aldaar sawah's aan te leggen op braak liggende gronden.

Cassave. De sultan van Sambas heeft voor de bereiding van tapioca-meel, uit de cassave welke hem als belasting door de Dajaks wordt geleverd, met goed gevolg gebruik gemaakt van eene uit Batavia ontboden rasp-machine. Het op die wijze verkregen meel werd naar Singapore uitgevoerd.

Suiker. De teelt van suikerriet is in Sambas nog al van beteekenis. De suiker, welke men daar nog op zeer primitieve wijze vervaardigt, bragt f 10 per pikol op, en werd ook naar Singapore en Serawak uitgevoerd.

Veeteelt. De verliezen welke de veestapel in 1878 door de veetyphus heeft geleden, hebben de bevolking er toe gebragt zich meer op de veeteelt te gaan toeleggen. Eenige gevallen van tongblaar deden zich in 1880 voor, doch zonder doodelijken afloop. Invoer van vee had plaats van Singapore en Madura.

11°. Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.

Rijst en *tweede gewassen.* De weêrsgesteldheid in 1880 was voor de padicultuur over het algemeen niet zoo ongunstig als in de drie voorafgegane jaren, en voor de tweede gewassen zelfs zeer gunstig. De productie was dan ook vrij bevredigend, behalve in de Dajaksche benedenlanden en in enkele bovenstreken, waar de oogst òf geheel mislukte, òf beneden het middelmatige bleef. Op een paar plaatsen opende het bestuur voor de bevolking de gelegenheid om aan landswerken op dagloon te arbeiden. Ter gedeeltelijke voorziening in de behoefte moest, even als vroeger, weder rijst worden ingevoerd. Te Mandoemei (Beneden-Kapoeas), waar een zendeling-leeraar onder de Dajaks arbeidt, geeft deze zich veel moeite om de bevolking van de gewoonte af te brengen om voor den rijstbouw telkens ander terrein te bewerken. Ter tegemoetkoming in de reeds gemaakte en nog te maken kosten voor het aanleggen van proef-sawah's is hem in Mei jl. door de Indische Regering eene som van f 1000 toegekend.

Kapas en *tabak.* De oogst van kapas viel gunstig uit en die van tabak was bevredigend. In de afdeeling Amoenthai werd de tabakscultuur uitgebreid.

Klappers. Ook in 1880 verrezen weder nieuwe klapper-aanplantingen. Uitvoer van klappers of olie had niet plaats, daar de geheele productie slechts even voldoende was om in de eigen behoefte der bevolking te voorzien.

12°. Celebes en onderhoorigheden.

Rijst. Daar de veestapel zich langzamerhand begint te herstellen van de gevoelige verliezen, door de in 1877 en 1878 geheerscht hebbende ziekte onder de buffels te weeg gebragt, konden in 1880 meer velden bewerkt worden dan in het voorafgegane jaar. De rijstproductie was dientengevolge, en ook wegens de gunstige weêrsgesteldheid, vrij belangrijk; ook nu echter was zij niet voldoende voor de behoefte, zoodat de invoer van Bali- en Saigon-rijst een gunstig onthaal vond.

Djagong. De djagong bekleedt onder de zoogenaamde tweede gewassen de voornaamste plaats. Men treft dit voedingsmiddel ook veel aan als tweede gewas in tuinen. De djagong is op het eiland Saleijer niet alleen het hoofdvoedsel der bevolking, maar ook een belangrijk artikel van uitvoer naar Celebes.

Klappers. Op Saleijer breidt de klapper-aanplant zich jaarlijks uit; de uitvoerhandel van noten en olie vormt daar een voornaam middel van bestaan. Behalve naar Celebes hebben ook verschepingen plaats naar Soerabaija, Grissee, Samarang en Bali. Ook werd in 1880 voor het eerst van het genoemde eiland naar Europa copra uitgevoerd. Op het eiland Tanah Djampea, tot de afdeeling Saleijer behoorende, werden de aan het Gouvernement toebehoorende klapperboomen in 1880 aan een nieuwen pachter ter exploitatie afgestaan, thans weder voor vijf jaren (1881 tot en met 1885). Daar de laatste pachter, die f 180 's jaars betaalde (verg. het verslag van 1876 blz. 200), beweerde schade te hebben geleden, kon ditmaal slechts f 80 's jaars worden bedongen.

Suiker. Suikerriet-aanplantingen van eenige beteekenis treft men alleen aan in de regentschappen Galesong en Polongbanking van de afdeeling Zuiderdistricten. Een deel van dit riet werd bij eene op kleine schaal ingerigte fabriek in Goa (verg. vorig verslag blz. 194) tot suiker verwerkt. Overigens wordt het riet in stokken, geschild, of in stukjes gesneden, ter markt gebragt.

Koffij. De aanplant van koffij breidt zich meer en meer uit. De hoedanigheid van het in 1880 geoogste product was beter dan vroeger, hetgeen wordt toegeschreven aan zorgvuldiger bereiding, vooral in Bonthain. De hoeveelheid daarentegen was aanmerkelijk minder dan in het voorafgegane jaar. Ten gevolge van ongunstig weêr tijdens het rijpen der vruchten werd slechts ruim $^1/_3$ van de productie van 1879 verkregen. Op de passars, in de nabijheid der productieplaatsen, werd de koffij tegen f 0,15 à f 0,25 per katti, d. i. tegen f 15 à f 25 per pikol, van de hand gezet. Opkoopers die vóór den oogst voorschotten hadden verleend, verkregen het product tegen f 11 à f 25 per pikol; op de strandplaatsen werd bereide koffij met f 28 à f 35 betaald. Volgens eene opgaaf van het havenkantoor te Makasser, op welke hoofdplaats het grootste gedeelte van den oogst van Celebes en naburige streken wordt opgestapeld, werden in 1880 van daar uitgevoerd: 78 240 pikols koffij, afkomstig uit 's Gouvernements regtstreeksch gebied op Celebes, en 34 932 pikols, uit andere gedeelten van Celebes of van Nederlandsch Indie aangebragt, te zamen 113 172 pikols, waarvan met bestemming naar Nederland 55 767, naar Amerika 27 095, naar Singapore 21 495 en naar verschillende plaatsen in Nederlandsch Indie zelf 8815 pikols. In 1879 werden van Makasser uitgevoerd 132 226 pikols, waarvan toen 100 305 pikols uit de gouvernementslanden van Celebes afkomstig waren.

Veeteelt. Zoowel door aanfokking als door invoer van elders, vooral van Soembawa, groeide de veestapel, die in 1877 en 1878 door ziekte onder de karbouwen zeer was gedund, weder belangrijk aan. Bij den overgang der moessons heerschte onder de paarden eene ligte, niet gevaarlijke droes.

Particuliere ondernemingen. Nopens de exploitatie van het huurperceel Laijang-Totaka, nabij Makasser, bestaande uit 49 bouws padivelden en tuingronden, zijn geen bijzonderheden gemeld. Het erfpachtsperceel Bakoengan in de afdeeling Zuiderdistricten wierp in 1880 een eersten koffij-

oogst af, ten bedrage van 120 pikols. De vooruitzigten van deze onderneming worden gunstig genoemd. De ondernemers op Baars- of Kabia-eiland verkregen omstreeks 2700 pikols guano, welke hoeveelheid regtstreeks naar Soerabaija werd verscheept. Omtrent de genoemde drie ondernemingen zie men verder de opgaven in bijlage CCC.

Ten aanzien van de particuliere landerijen in dit gewest (verg. de opgaaf op blz. 378 en 379 van den Regeringsalmanak van Nederlandsch Indie over 1881) zijn weder geen bijzonderheden vernomen.

13°. Menado.

Rijst. De rijstcultuur in dit gewest kreeg in 1880 op verschillende plaatsen uitbreiding. De oogst viel in de Minahassa en in de Gorontalosche landschappen gunstig, in een deel der Minahassa, namelijk in de afdeeling Tondano, zelfs buitengewoon gunstig uit. In Gorontalo liepen de rijstprijzen zeer uiteen, namelijk van f 6 tot f 18,50 per pikol. Hoeveel in de Minahassa werd betaald, vindt men niet vermeld; alleen is berigt dat in den aanvang van 1880 ter hoofdplaats Menado de rijst zoo goedkoop was dat eene van Singapore aangebragte lading niet eens werd gelost.

Djagong (miloe). De miloe, welke in het geheele gewest bij de volksvoeding eene voorname plaats inneemt, wordt steeds in groote hoeveelheden aangeplant. De oogst was zeer belangrijk. Te Menado was de gemiddelde prijs gedurende 1880 f 5 per duizend klossen; elders werd daarvoor soms slechts f 2,50 à f 4 gevraagd. In de Gorontalosche landschappen wisselden de prijzen af tusschen f 2 en f 12.

Klappers. Ten gevolge van den toenemenden opkoop van copra, ondergaat de klappercultuur bij voortduring uitbreiding. Bij het eind van 1880 waren volgens opgaven aanwezig: in de Minahassa 248 000 vruchtdragende en 322 000 jonge, en in Gorontalo 175 000 vruchtdragende en 119 000 jonge boomen, totaal: 864 000 boomen. In 1880 werd voor de 100 klappers f 1 à f 2 betaald; de olie gold f 12 à f 20 per pikol, terwijl per pikol copra f 5 à f 7 werd bedongen. Noten werden uitgevoerd naar de oostkust van Borneo; de olie vond haar weg naar verschillende plaatsen in Nederlandsch Indie en voorts naar Nederland, Singapore en Manilla. De copra werd, behalve naar de beide laatstgenoemde plaatsen, ook naar Hamburg uitgevoerd.

Muskaatnoten. De productie van muskaatnoten in 1880 wordt op 200 à 300 pikols geschat, waarvan het grootste gedeelte naar Singapore en Europa werd verscheept. Voor de noten in den dop werd door de opkoopers f 70 à f 80 per pikol besteed. Foelie wordt slechts in geringe hoeveelheden uitgevoerd.

Cacao. De cacao uit Menado vindt grootendeels haar weg naar Manilla. De opkoopers van dit product, meest Arabieren en Chinezen, besteedden in 1880 per pikol f 40 à f 80. Er was niet veel vooruitgang in deze cultuur te bespeuren.

Koffij. Omtrent de op hoog gezag gedreven koffijcultuur in de Minahassa, waarover reeds met een enkel woord gehandeld is op blz. 87 hiervóór, valt te dezer plaatse het volgende te vermelden.

In 1880 werden afgeschreven 571 092 vruchtdragende en 2328 jonge boomen, tegen 325 604 en 919 in 1879. Deze belangrijke afschrijving zal geen vermindering van productie ten gevolge hebben, wijl de afgekeurde boomen geen waarde meer hadden. Ook in de eerstvolgende jaren zijn groote afschrijvingen te wachten, nu door betere opneming gebleken is dat nog vele plantsoenen, wegens minder goeden aanleg en slechte verzorging, verder onderhoud niet waard zijn. De bijplanting gedurende den westmoesson van 1880/81, welke bepaald is op 402 425 boomen, komt voor een deel op rekening van eenige tot dusver bij de koffijcultuur niet-ingedeelde, doch daarvoor in de termen vallende negorijen. Aan deze is de zorg voor 10 à 15 boomen per gezin opgelegd. Bij 12 negorijen van de districten Kakaskassan en Tombariri (afdeeling Menado) werd de bijplanting tot het maximum van 50 boomen per gezin opgevoerd, bij enkele andere negorijen tot 40 boomen, maar over 't algemeen werd slechts de bijplanting van 20 à 25 boomen gevorderd. Er werden voorts 1786 gezinnen van bijplanting vrijgesteld, omdat zij reeds groote aanplantingen bezaten en deze uit eigen beweging in voldoende mate onderhielden, of wel omdat het gevorderd maximum aantal boomen per gezin reeds was bereikt. Verreweg de meeste bijplantingen hadden plaats digt bij de woningen der planters. Slechts voor sommige negorijen bedroeg de afstand 1 à 3 paal, of bij groote uitzondering 5 paal.

De oogst was over 't geheel iets gunstiger dan in 1879. Destijds 12 107 pikols, beliep hij in 1880 13 140 pikols (waaronder ruim 53 pikols inférieure soort). In de jaren 1876, 1877 en 1878 leverde de Minahassa achtereenvolgens 8024, 12 653 en 35 528 pikols. De afdeeling Tondano, die gewoonlijk $^3/_4$ à $^4/_5$ van den geheelen oogst oplevert, produceerde in 1880 iets minder dan in 1879. In de vier andere afdeelingen werd echter meer verkregen dan toen; vooral in de afdeeling Belang was de oogst van 1880 bijzonder gunstig, hetgeen wordt toegeschreven aan beter toezigt op den pluk en aan de indienststelling van personeel voor den inkoop te Ratahan en te Tombatoe. Door dezen laatsten maatregel konden vele planters in Belang hun product op korteren afstand inleveren. In hoever, ingevolge de in 't vorig verslag (blz. 195) bedoelde magtiging van April 1880, nog op meerdere plaatsen — op tijdelijken voet — gelegenheid tot inbreng van koffij gegeven is, vindt men niet vermeld.

Gedurende de laatste dagen van 1880 en het begin van 1881 werd allerwegen veel schade aan de plantsoenen toegebragt door stormachtig weêr, hetgeen vermoedelijk op de productie van 1881 niet zonder invloed zal zijn. Gedurende de maanden Januarij tot en met Junij jl. werden dan ook slechts ingeleverd 4914 pikols, terwijl de levering in de eerste helft van 1880 daarentegen bedragen had 6705 pikols.

Ten aanzien van de inkomsten der pakhuismeesters en hulppakhuismeesters in de Minahassa is onlangs (Indisch Staatsblad 1881 n°. 134) de regeling toepasselijk verklaard die, blijkens het vorig verslag (blz. 166), in Januarij 1880 voor hetzelfde personeel op Java is ingevoerd. In stede van uitsluitend hunne inkomsten te vinden in eene vaste bezoldiging, waarvan het bedrag, door veranderde omstandigheden ten opzigte van de inlevering van koffij, niet overal verband hield met de meerdere of mindere belangrijkheid van het inkooppakhuis, zullen deze ambtenaren voortaan op alle plaatsen in de Minahassa dezelfde vaste bezoldiging genieten, doch bovendien eene toelage voor elken pikol die in eenig jaar boven de 200 pikols bij hen wordt ingeleverd. Uit die toelage zullen zij voortaan zelven hunne handlangers moeten bekostigen, zoodat dus de door het Gouvernement bezoldigde pakhuisbedienden zullen komen te vervallen. De nieuwe regeling is alleen verpligtend voor de in 't vervolg aan te stellen titularissen; de reeds in dienst zijnde pakhuismeesters of hulppakhuismeesters kunnen, des verkiezende, hunne tegenwoordige inkomsten behouden.

Tot verbetering van de inkomsten der in de Minahassa bescheiden cultuur-mantri's is bij een Indisch besluit van 23 Januarij 1881 de nieuwe regeling gemaakt waarvan reeds in 't vorig verslag (blz. 195) sprake was. Terwijl zij vroeger ieder een traktement genoten van slechts f 180 's jaars, zijn zij thans verdeeld geworden in drie klassen, respectievelijk met eene bezoldiging van f 720, f 540 en f 360 's jaars.

Omtrent de van regeringswege beschikbaar gestelde handpelmolens wordt berigt, dat het gebruik daarvan, wegens de betrekkelijk geringe koffijproductie per gezin, over het algemeen niet aan de verwachting voldaan heeft, doch dat bij toeneming van productie betere uitkomsten van de aanwending dezer werktuigen kunnen worden tegemoet gezien.

Het Gouvernement brengt de Menado-koffij uitsluitend hier te lande ter markt, en wel in de gewone veilingen te gelijk met de Java-koffij. Werden in vorige verslagen — zoo als reeds hiervóór is opgemerkt (zie noot *d* op blz. 169) — de opbrengsten steeds gezamenlijk verantwoord, beter schijnt het de opgaven betreffende de Menado-koffij afgescheiden te houden. Voor elke der na 1875 gehouden veilingen van Menado-koffij waren de uitkomsten als volgt:

TIJDSTIP DER VEILING.	Verkochte hoeveelheid (in pikols).	Uitgeleverde netto hoeveelheid (in kilogrammen).	Gemidd. opbrengst per 1/2 kilogram. *a*)	
			Bruto.	Netto. *b*)
1876.				
17 Mei.	5 650	$330\,363^{5}$	f $0,65^{62}$	f $0,59^{03}$
22 November . .	7 166	$415\,748^{5}$	$0,65^{96}$	$0,58^{30}$
	12 816	746 112	f $0,65^{81}$	f $0,58^{63}$
		per pikol	f $76,62^{5}$	f $68,26^{2}$
1877.				
21 Maart	5 744	336 815	f $0,68^{47}$	f $0,60^{44}$
22 Augustus. . .	$7\,602^{08}$	$444\,709^{5}$	$0,71^{69}$	$0,64^{64}$
	$13\,346^{08}$	$781\,524^{5}$	f $0,70^{11}$	f $0,62^{83}$
		per pikol	f $82,26^{1}$	f $73,58^{6}$
1878.				
5 Junij	8 084	$473\,945^{5}$	f $0,72^{05}$	f $0,64^{65}$
27 November . .	$6\,877^{76}$	$400\,986^{5}$	$0,60^{42}$	$0,53^{82}$
	$14\,961^{76}$	874 932	f $0,66^{72}$	f $0,59^{69}$
		per pikol	f $78,03^{2}$	f $69,80^{9}$
1879.				
11 Junij	11 700	$689\,241^{5}$	f $0,54^{72}$	f $0,48^{16}$
		per pikol	f $64,46^{8}$	f $56,74^{8}$
1880.				
28 Januarij . . .	9 367	$543\,624^{5}$	f $0,66^{11}$	f $0,59^{20}$
16 Junij	4 000	235 236	$0,73^{89}$	$0,67^{42}$
4 Augustus. . .	7 656	$448\,440^{5}$	$0,66^{82}$	$0,60^{60}$
	c) 21 023	1 227 301	f $0,67^{86}$	f $0,61^{29}$
		per pikol	f $79,23^{3}$	f $71,55^{8}$
1881.				
2 Maart	*d*) 6 334	373 445	f *d*) $0,56^{76}$	f 0,52
10 Augustus. . .	$6\,999^{42}$	$406\,392^{5}$	$0,65^{75}$	$0,59^{73}$

a) Veilingsprijs, verhoogd met de aan de koopers in rekening gebragte 1 pct. veilingskosten, doch verminderd met de 1½ pct. rabat voor contante betaling.

b) De hier in mindering gebragte onkosten zijn alleen die van aflading, vervoer en te-gelde-making, dus niet de uitgaven in Indie op het product vallende, gerekend tot aan den opslag in de afscheeppakhuizen in Menado.

c) Hiervan uit den oogst van 1879 10 285, en uit dien van 1877 en 1878 100 en 10 638 pikols.

d) In de opgaven betreffende de veiling van 2 Maart 1881 zijn verantwoord 514 pikols *beschadigde* koffij, reeds in 1880 (buiten de gewone gouvernementsveilingen) verkocht, vermoedelijk voor assuradeurs-rekening. Van daar dat de opgegeven middenprijs (f $0,56^{76}$) een zoo aanzienlijk verschil met de uitkomsten van bijna al de overige veilingen oplevert.

Uit de Gorontalosche landschappen, waar de bevolking de vrije beschikking heeft over de door haar geteelde koffij, zijn in de laatste jaren nopens de bestaande aanplantingen evenmin opgaven ontvangen als nopens de productie. Volgens vroegere opgaven, over 1873 tot en met 1876, zou in dat tijdvak het getal boomen vermeerderd zijn van 800 000 tot 1 300 000, en de productie afgewisseld hebben tusschen 530 en 900 pikols.

Veeteelt. De veestapel neemt, hoewel langzaam, zoowel in de Minahassa als in Gorontalo toe. Volgens verkregen opgaven waren bij het einde van 1880 aanwezig: in de Minahassa 4828 paarden, 26 776 runderen, 214 189 varkens en 1710 geiten; in Gorontalo 8319 paarden, 557 runderen, 20 varkens, 8874 buffels en 24 420 geiten en schapen. Buffels treft men in de Minahassa niet aan, daar de bevolking op deze dieren geen prijs stelt.

Europesche landbouwnijverheid. Bij het einde van 1880 telde men in dit gewest vier erfpachts-ondernemingen, nader aangeduid op blz. 86/87 hiervóór en in bijlage CCC. Twee dezer erfpachtslanden, Bojong in het district Amoerang en Kanto in het district Tonsea, respectievelijk in 1879 en 1880 uitgegeven, waren bij het eind van laatstgemeld jaar nog niet in ontginning genomen. Voor de exploitatie van Kanto kwam te Soerabaija eene vennootschap tot stand (zie de statuten in de Javasche Courant dd. 26 November 1880), welke het voornemen heeft den grond hoofdzakelijk voor de koffijcultuur te benuttigen. Of ook het perceel Bojong, toebehoorende aan eene handelsfirma op de Banda-eilanden, voor de teelt van koffij zal gebezigd worden, blijkt voorshands niet. De twee andere perceelen: Talissé, een eilandje behoorende tot het district Menado, en Masaran in het district Toulian, waarvan de erfpacht mede respectievelijk in 1879 en 1880 werd aanvaard, zijn beide reeds gedeeltelijk in cultuur. Talissé is sedert overgegaan op eene hier te lande tot stand gekomen vennootschap, „Moluksche Handelsvennootschap" genaamd, en gevestigd te Amsterdam, welker statuten zijn opgenomen in de Staatscourant van 22 December 1881. Langs de kust van het eilandje waren bereids in aanzienlijken getale klappers geplant en in de hoogere streken waren p. m. 10 000 koffijboomen in den grond gebragt. Het bij de wegruiming der wildernis verkregen bruikbaar ebben-, linggoa- en ijzerhout werd naar Europa uitgevoerd. Op het perceel Masaran, dat reeds vóór het aanvaarden van de erfpacht door den aanvrager (het hooger bedoelde handelshuis te Banda) was geoccupeerd, werden in 1880 800 pikols koffij geoogst. Het product, op West-Indische wijze bereid, was van zeer goede kwaliteit.

Aangaande de exploitatie van enkele andere ondernemingen in de Minahassa, die nog wettiging behoeven, zijn evenmin bijzonderheden gemeld als omtrent de particuliere landerijen die men in den omtrek van Menado aantreft. Over deze laatste ondernemingen werd laatstelijk het een en ander gezegd in het verslag van 1879 blz. 207.

14°. Amboina.

Rijst en sago. Daar de sago het voornaamste volksvoedsel in deze residentie is, wordt er slechts zeer weinig rijst verbouwd. Voor zoover aan dit laatste voedingsmiddel behoefte bestaat, moet het grootendeels uit andere streken worden aangevoerd. Ter hoofdplaats Amboina, waar de pikol rijst f 8 à f 12 gold, bedroeg de invoer in 1880 28 905 pikols, en te Neira (Banda), na aftrekking van de weder uitgevoerde hoeveelheid, 46 285 pikols.

De sago, welke in overvloed van Ceram en Boeroe verkregen wordt, kostte te Amboina per toeman (p. m. 10 K.G.) f 0,90 en in de sagobosschen f 0,50. Naarmate van grootte, kwaliteit en ouderdom loopt de waarde van een sagoboom uiteen van f 5 tot f 20.

Klappers. De prijs der klappernoten was in 1880 te Amboina f 1,50 à f 2 per 100 stuks, en die der olie f 15 à f 20 per pikol. In de afdeeling Banda waren de prijzen gemiddeld f 2,50 en f 12.

Kruidnagelen. In de hier te lande ontvangen cultuurberigten over 1880 wordt ditmaal van deze teelt geen melding gemaakt. Slechts vindt men in een berigt van Februarij jl. aangeteekend dat op Noessalaut, een der vier Ambonsche eilanden waar de kruidnagelboom voornamelijk wordt aangetroffen, de oogst, die toen ten einde liep, buitengewoon gunstig was geweest. Te Nalahia op gemeld eiland kwamen zelfs handen voor de inzameling te kort. Op Haroekoe zou, volgens diezelfde mededeelingen, een onderzoek worden ingesteld naar aanleiding van eene ontvangen klagt dat een negorijhoofd aldaar de bevolking onder bedreiging van straf zou hebben gedwongen om hare kruidnagelen uitsluitend aan hem af te staan, en wel tegen slechts f 20 per pikol, niettegenstaande de handelaren daarvoor f 65 à f 90 betaalden.

Cacao. Deze cultuur gaat, ten gevolge van de sedert jaren heerschende ziekte, welke zelfs de jonge boomen aantast, steeds achteruit. De oogst bedroeg in 1880 ongeveer 142 pikols, welke tegen f 50 per pikol aan de Manillavaarders werden verkocht. Het voornemen bestond om eene proef met de cacao-cultuur te nemen op de Aroë-eilanden, waar zij tot dusver niet wordt aangetroffen.

Tabak. De tabak welke in dit gewest, voornamelijk op Boeroe en Ceram, wordt aangekweekt, is van goede hoedanigheid. De prijzen liepen van f 0,70 tot f 2,50 per katti. De in vorige verslagen besproken Europesche tabaksonderneming op Oost-Ceram is feitelijk opgeheven wegens gebrek aan werkkapitaal.

Specerijperken. Wat de specerijperken op de Banda-eilanden betreft, zijn in hoofdzaak slechts opgaven ontvangen van de verkregen productie. Het getal arbeiders, daarbij in dienst, bedroeg in 1880 2912. Over het gehalte dezer lieden, meestal op Java en Madura aangeworven uit de heffe der bevolking, worden veel klagten vernomen. Ook hunne verzorging en vooral hunne geneeskundige verpleging moeten op sommige perken, door karigheid der eigenaren, veel te wenschen overlaten. Gelijk reeds op blz. 57 hiervóór is gezegd, zijn overwegingen aanhangig betreffende de uitvaardiging van eene ordonnancie, in den trant als reeds voor Sumatra's Oostkust bestaat, tot regeling van de verhouding tusschen de werkgevers op de Banda-eilanden en hunne van elders aangevoerde werklieden. De productie door de eigenaren der specerijperken gedurende het oogstjaar 1880 verkregen, met andere woorden de inzameling van November tot en met October, blijkt uit de volgende opgaaf.

NAMEN DER SPECERIJLANDEN.	PRODUCTIE (in pikols). Muskaatnoten		
	in den dop (na alleen van de foelie te zijn ontdaan).	uit den dop (ontbolsterde noten).	Foelie.
Eiland Neira.			
Zevenbergen en Hersteller	„	164	41
Bancobatoe.	200	„	38
Lautakka	153,58	1,26	30,71
Eiland Lonthoir.			
District Lonthoir.			
Weltevreden of Lonthoir.	238,70	„	43,40
Namoeloe	385	„	70
Simonwal	538	„	103,65
Takkermoro	305	„	60,63
Keli en Noorwegen. . .	95,82	„	20,92
Lackoeij.	120,45	„	21,90
Orang Datang.	396,11	„	75,45
District Voorwal.			
Bojjauw	569,03	„	103,46
Klein-Waling	139,54	„	25,12
Groot-Waling	265,24	„	49,09
Spantjebij	„	193,47	68,59
Keizerstoren	426,79	„	81,77
Combir	342,44	22,62	59,87
Raning	„	318	79
Boerang.	218,41	„	43,72
Zoete inval.	306,05	„	52,90
District Achterwal.			
Boven-Dender.	462,63	11,25	78,32
Beneden-Dender	278	„	51
Drie Gebroeders. . . .	185,08	230,47	90,19
Babimandi	300	„	53,51
Boetong.	399,39	10,50	78,37
Laoetang	„	457,32	153,72
Everts	207,02	89,22	83,88
Lust	206,31	59,64	61,26
Toetra	240	„	41
Eiland Aij.			
Welvaren	670,18	„	110
Westklip.	„	350	100
Weltevreden	220	„	36
Matalengko.	174,07	„	25,56
Kleinzand	163,81	„	24,17
Verwachting	265,24	„	41,07
Totaal. . .	8 471,89	1 907,75	2 097,23
In 1879 was het cijfer. .	6 686,98	2 077,24	1 759,62

De noten in den dop in de verhouding van 3:2 herleidende tot noten uit den dop, kan men de totale productie aan ontbolsterde noten, dus zonder de foelie, stellen voor 1879 op 6535 en voor 1880 op 7555 pikols. In beide jaren werden van Banda uitgevoerd (het gewigt der noten op gelijke wijze berekenende) de volgende hoeveelheden (waaronder ook productie van vorige jaren).

	Noten uit den dop (in pikols). 1879.	1880.	Foelie (in pikols). 1879.	1880.
Naar Nederland	1 014	914	365	322
„ Singapore	3 196	3 007	370	607
„ Java.	6 670	5 060	1 762	1 799
„ Makasser	157	675	„	„
	11 037 *a*)	9 656 *a*)	2 497	2 728

a) De in 1879 en 1880 uitgevoerde 5944 en 5567 pikols noten *in den dop* tellen hieronder voor 3962 en 3711 pikols noten uit den dop.

De gemiddelde marktprijzen in 1880 bedroegen per pikol: voor de noten in den dop f 92,50, voor noten uit den dop f 130 en voor de foelie f 85, tegen f 85, f 127,50 en f 80 in 1879.

Erfpachts-ondernemingen. Het aantal ondernemingen op door het Gouvernement in erfpacht afgestane gronden op de Banda-eilanden bleef zich in 1880 tot vier bepalen, namelijk het eiland Pisang, het noordelijk deel van het eiland Rhun, het zuidelijk deel daarvan, en het eiland Rozengain. Op Pisang is de grond alleen geschikt voor de klappercultuur. Van de 1261 geplante klapperboomen zijn 1000 reeds vruchtdragend. De twee ondernemingen op Rhun en de onderneming op Rozengain worden hoofdzakelijk dienstbaar gemaakt aan de teelt van muskaatnoten. Bij de onderneming in het noordelijk deel van Rhun was in 1880 het verlies van boomen grooter dan de bijplantingen. Terwijl bij het eind van 1879 de plantsoenen der drie genoemde ondernemingen respectievelijk bestonden uit 16 488, 11 000 en 12 330 boomen, beliep het aantal bij het eind van 1880 10 780, 17 026 en 12 807. Alleen op noordelijk Rhun schijnen reeds enkele boomen vruchten te dragen. Men zie overigens de opgaven in bijlage CCC.

15°. Ternate.

Rijst, sago en *djagong.* De rijstoogst, die vier jaren achtereen telkens mislukt was, leverde eindelijk in 1880 weder gunstige uitkomsten op. Vooral in de districten Tobello, Soela en Tomboekoe was de productie zeer bevredigend. In het district Gani Lima Negri, waar in 1880 voor het eerst bij wijze van proef rijst werd geplant, leverde die proef zulke goede uitkomsten op, dat men besloot daarmede voort te gaan. De prijzen der rijst (1ste soort), welke in het begin van het jaar afwisselden tusschen f 18 en f 20 per pikol, daalden later tot f 10 à f 12, terwijl 2de soort rijst gemiddeld tegen f 7 à f 8 verkrijgbaar was. Omtrent de invoeren van rijst, veelal van Java, zijn geen opgaven ontvangen.

Daar de sagobosschen en de aanplantingen van vroegere jaren in ruime mate in de behoefte voorzien, werd gedurende 1880 aan de sagocultuur geen uitbreiding gegeven.

De drooge weêrsgesteldheid was oorzaak dat de djagongoogst in 1880 gedeeltelijk mislukte, vooral in de districten Gani en Patani. De prijzen ter hoofdplaats Ternate liepen van f 2,75 tot f 12,50 per duizend klossen.

Aardvruchten. De oogst der aardvruchten, vooral der zoogenaamde pataters, welke het hoofdvoedsel van de bewoners der Bangaai- en Soela-eilanden uitmaken, slaagde naar wensch. Proeven op het eiland Tidore met den aanplant van aardappelen genomen, vielen goed uit.

Tabak en *koffij.* Aan de tabakscultuur werd gedurende 1880 geen uitbreiding gegeven. Van Batjan, waar goede uitkomsten werden verkregen, werden vrij aanzienlijke hoeveelheden tabak naar Amboina en Banda uitgevoerd.

Omtrent de koffijcultuur valt weinig bijzonders te vermelden. De Alfoeren op Halmaheira blijven weinig geneigdheid aan den dag leggen voor deze cultuur. Het in 1880 geoogste product, dat geschat wordt op 200 pikols, verkregen van 100 à 140 duizend boomen, was van slechte hoedanigheid.

Specerijen en *cacao.* Volgens opgaven der sultans worden

in Ternate, Tidore en Batjan te zamen 486 600 kruidnagelboomen gevonden. De in 1878 geplante stekjes en teelnoten van Bandasche notenmuskaatboomen gedijen goed. De cacaotuinen ondergingen weder eenige uitbreiding. De oogst is in 1880 bevredigend geweest. Van de ziekte, waarvan dit gewas in 1878 zooveel te lijden had, werd sedert niets meer gehoord.

Europesche landbouwondernemingen. De drie landelijke ondernemingen in den omtrek van de hoofdplaats Ternate, die door Europeanen of met dezen gelijkgestelden beheerd worden, zijn eigenlijk slechts tuinen, en brengen, behalve koffij en cacao, ook muskaatnoten en tafelvruchten voort, doch alles in kleine hoeveelheid. Door gebrek aan werkkapitaal en geschikte arbeiders gaat de toestand dier ondernemingen niet vooruit. Over de voorgenomen exploitatie van het Batjansch gebied met Europeesch kapitaal zie men de mededeelingen op blz. 87/88 hiervóór.

16°. Timor.

Rijst en *djagong.* Ten gevolge van ongunstig weêr was de rijstoogst van 1880, behalve op Rotti, uiterst schraal. De handel voorzag in de behoefte door den invoer ter hoofdplaats Koepang van 3500 pikols rijst. De prijzen wisselden in 1880 van f 9 tot f 12 per pikol.

Ook de djagong-oogst viel niet gunstig uit; de prijzen leverden nogtans weinig verschil op met die van 1879, en liepen van f 3 tot f 6 per pikol.

Klappers. De klappercultuur, waarvoor in dit gewest in ruime mate geschikte gronden te vinden zijn, heeft in 1880 eenige uitbreiding gekregen. Te Koepang werd voor de olie f 15 à f 30 per pikol en voor de noten f 2 à f 3 per 100 stuks betaald.

Koffij. De tegenzin, dien de bevolking op Timor vroeger tegen de koffijcultuur aan den dag legde, schijnt van lieverlede te verdwijnen. In de onderafdeeling Beloe treft men thans 10 landschappen aan, waar de koffij door inlanders alleen of in vereeniging met Chinezen wordt geteeld. In het landschap Mollo (onderafdeeling Oimatan) werden de aanplantingen uitgebreid. Van bestuurswege werden 200 000 zaden van Java-koffij ontboden, die hoofdzakelijk naar de onderafdeelingen Oimatan en Amfoeang op Timor en naar Larantoeka op Oost-Flores zijn gezonden, terwijl eenige Liberia-koffijplantjes, welke soort in dit gewest goed schijnt te gedijen, werden verdeeld onder de hoofden van Timor, Rotti en Flores. Volgens de ontvangen opgaven telde men bij het begin van 1880 op Timor ruim 240 000 koffijboomen, ongerekend nog ongeveer een 6000tal plantjes op kweekbeddingen, welke sedert ook zijn uitgeplant.

Boschproducten. Gedurende het jaar 1880 werden door de bevolking groote hoeveelheden was ingezameld, welk artikel zij bij de handelaren inruilde tegen ijzerwerk, lijnwaden enz. De uitvoer van was van de hoofdplaats Koepang beliep 1114 pikols, ter waarde van f 116 970.

Veeteelt. Gelijk reeds in 't vorig verslag (blz. 198) is medegedeeld, vertoonde zich gedurende de eerste helft van 1880 in onderscheidene landschappen van Midden-Timor eene ziekte onder de karbouwen, die vermoedelijk uit Portugeesch-Timor was overgebragt (verg. blz. 116 hiervóór). Cijfers omtrent de sterfte kunnen, zelfs bij benadering, niet worden opgegeven, ook omdat de inlanders opzettelijk de ziektegevallen verzwegen, ten einde het vleesch der gestorven dieren te kunnen nuttigen. Voor zoover bekend, heeft het gebruik van bedoeld vleesch geen nadeelige gevolgen gehad.

Omtrent de vermoedelijke sterkte van den veestapel en het aantal paarden in deze residentie werden in het vorig verslag (blz. 198) eenige cijfers medegedeeld. Thans vindt men slechts vermeld dat in 1880 van Soemba 2000 paarden werden uitgevoerd, meest naar Java en Mauritius. Deze handel is voornamelijk in handen van Boeginezen en Arabieren; in 1880 besteedden zij gemiddeld f 100 per paard.

17°. Boeleleng en Djembrana (Bali).

Rijst. De rijstoogst in beide landschappen slaagde in het jaar 1880 naar wensch. In Djembrana, waar de dun gezaaide bevolking in ruime mate over irrigatie-water beschikken kan, neemt de aanleg van sawah's steeds toe. Omtrent de belangrijke uitvoeren van rijst zijn geen cijfers mede te deelen.

Koffij. In Djembrana is de teelt van koffij nog in haar begin; eerst kort geleden heeft men daar enkele tuinen aangelegd. In Boeleleng daarentegen heeft de koffijcultuur reeds een belangrijken omvang en wordt zij nog steeds uitgebreid. De pluk en bereiding van het product laten echter nog veel te wenschen over. De oogst van 1880 schijnt niet bijzonder gunstig te zijn geweest; er werden althans van Boeleleng slechts 17 995 pikols verscheept, waaronder 2255 pikols afkomstig uit de overige onder het bestuur van radja's staande Balische landschappen, tegen 34 915 pikols in 1879. De ongesorteerde koffij werd in de dessa's aan de opkoopers (meest Chinezen) gemiddeld tegen f 27 per pikol van de hand gezet. De uitvoer geschiedde in den regel regtstreeks naar Singapore; slechts enkele kleine partijen werden naar Soerabaija en Sumanap verscheept.

Hout. Het voornaamste artikel van uitvoer te Djembrana is het retangi-hout, dat zeer geschikt is voor huis- en scheepsbouw.

II. Mijnbouw.

§ 1. *Dienst van het mijnwezen.*

Personeel. Aan het korps actief dienende mijningenieurs, dat blijkens 't vorig verslag (blz. 198) in de eerste maanden van 1880 weder de volle sterkte van 15 personen had bereikt, ontviel in Junij van dat jaar tijdelijk een der hoofdingenieurs, die met verlof naar Europa vertrok. Ter aanvulling van het korps zijn bestemd de twee adspirant-ingenieurs die in 1881 hunne praktische oefening volbragten en in den aanvang van 1882 in Indie kunnen verwacht worden.

In de betrekking van scheikundige bij het laboratorium werd ook in 1880 niet voorzien. De noodzakelijkste chemische onderzoekingen werden, even als in 1879, verrigt door een te Batavia gevestigden scheikundige.

Verder bleef in 1880 een der drie plaatsen van topograaf onvervuld (in den aanvang van 1881 keerde echter de titularis van verlof uit Europa terug), doch werd daarentegen bij het hoofdbureau tijdelijk een werktuigkundige in dienst gehouden.

In het korps opzieners vonden vele mutatien plaats zoowel door overlijden als door pensioneering en ontslag; de opengevallen plaatsen werden evenwel aangevuld door de aanstelling van tijdelijke opzieners, die eerst na zekeren proeftijd in aanmerking komen voor bevordering tot opziener 3de klasse. Twee van verlof teruggekeerde boormeesters moesten als overcompleet op wachtgeld gesteld worden. Een der buitengewone (voor een bepaald aantal jaren bij contract aangenomen) opzieners keerde in Mei 1881, wegens volbragten diensttijd, naar Nederland terug en werd vervangen door een mijnwerker van beroep, tot dusver in dienst bij de Bataviasche havenwerken, maar die reeds met gunstig gevolg het examen voor den rang van opziener 1ste klasse had afgelegd.

Verordeningen en geschriften. De voorschriften die, ingevolge art. 23, al. 2, van Indisch Staatsblad 1873 n°. 217*a*, door den Gouverneur-Generaal zouden worden uitgevaardigd nopens de winning van delfstoffen die zich in groeven of aan de oppervlakte bevinden en derhalve zonder het aanleggen van mijnwerken kunnen worden verkregen, zijn nog niet tot stand gekomen. Daar men van oordeel was dat de ontworpen voorschriften niet met vrucht aan de reeds bestaande mijnverordeningen konden worden vastgeknoopt, is besloten ze gelijktijdig te behandelen met de in overweging genomen herziening van de verordeningen betreffende mijnontginningen.

In Julij 1880 werd door de Indische Regering een voorloopig reglement vastgesteld omtrent de verhouding van den eerstaanwezenden mijningenieur op Banka tot het hoofd van het gewestelijk bestuur in zake de tin-exploitatie. De werkkring van eerstgenoemden ambtenaar is hierdoor uitgebreid, en de resident zal voortaan geen toestemming meer verleenen tot het openen van particuliere mijnen, alvorens het advies van dien mijningenieur te hebben ingewonnen.

Van het jaarboek van het mijnwezen, dat hier te lande met subsidie van het Gouvernement wordt uitgegeven, verschenen sedert de in 't vorig verslag gedane mededeeling, weder twee deelen, namelijk het tweede van den negenden en het eerste van den tienden jaargang. In den negenden jaargang is eene nieuwe rubriek geopend ter opneming van alle wettelijke bepalingen betreffende het mijnwezen in Nederlandsch Indie. Het toezigt op de uitgave is onlangs voor goed aan den laatst afgetreden hoofdingenieur chef der afdeeling mijnwezen opgedragen. Verder heeft de hoogleeraar in de geologie aan 's Rijks universiteit te Leiden, dr. K. Martin, zich bereid verklaard de beschrijving op zich te nemen van de fossielen en gesteenten die door de mijningenieurs in Indie ontdekt worden en voortaan ter plaatsing in 's Rijks museum van natuurlijke historie herwaarts zullen worden gezonden. Eene bezending fossiele schelpen van Java is reeds hier te lande ontvangen.

Door genoemden hoogleeraar is voorts, in vereeniging met zijn ambtgenoot dr. A. Wichmann te Utrecht, de hand gelegd aan eene wetenschappelijke bewerking van de te Leiden reeds aanwezige, in vroegeren tijd bijeengebragte, geologische verzamelingen betreffende Nederlandsch Indie. De uitkomsten dezer onderzoekingen worden door beide palaeontologen afzonderlijk in het licht gegeven onder den titel »Beiträge zur Geologie Ost-Asiens und Australiens." Ter ondersteuning van deze uitgaaf is een matig subsidie ten laste van de Indische begrooting toegezegd, waarvoor de Regering de beschikking krijgt over een ruim getal exemplaren.

Mijnbouwkundige onderzoekingen in het algemeen. Door het te Batavia vereenigde personeel der afgeloopen mijnbouwkundig-geognostische opneming van een aanzienlijk gedeelte van Sumatra's Westkust werden in 1880 alle kaarten, verslagen en profielen betreffende bedoelde opneming afgewerkt. Zoowel wegens den omvang der stof als wegens het groot belang van het onderwerp, zal deze topografische en geologische beschrijving als eene afzonderlijke uitgaaf — buiten het jaarboek — het licht zien. De tekst wordt gedrukt bij de landsdrukkerij te Batavia, terwijl de uitvoerige kaarten (8 bladen op de schaal van 1 : 100 000) en profielen hier te lande op steen gebragt en gedrukt worden. In het kabinet van het mijnwezen te Batavia werd eene naar den ouderdom gerangschikte verzameling van gesteenten van Sumatra's Westkust aangelegd.

Betreffende den topografischen en geologische verkenningstogt, door een ingenieur en een opziener van het mijnwezen in 1876/78 in de residentien Benkoelen, Palembang en Lampongsche districten volbragt, kwamen al de stukken mede gereed. Zoowel de uitvoerige beschrijving met bijbehoorende profielen en schetsen, als eene geologische kaart in 4 bladen (schaal 1 : 500 000) hebben reeds door middel van het jaarboek (1881 deel I) het licht gezien.

Thans zijn onderzoekingen bevolen voor de zamenstelling van eene geologische kaart met beschrijving van Java, met inbegrip van Baweau en Madura en van de kleinere eilanden die gerekend kunnen worden tot het geologische gebied van Java te behooren. De voorgenomen opneming zal gelegenheid aanbieden om de talrijke mijnbouwkundige onderzoekingen van lokaal of bijzonder belang, die tot dusver hier en daar op Java hebben plaats gehad, meer in verband met elkander te brengen en voor de algemeene kennis van Java's geologische gesteldheid bruikbaarder te maken dan wegens de beperkte uitgestrektheid en verspreide ligging van de onderzochte gedeelten tot hiertoe het geval kon zijn. In het laatste kwartaal van 1880 is de met de opneming belaste ingenieur begonnen met eenige verkenningstogten die voor de vaststelling van het werkplan noodig werden geacht. Die togten hadden ten doel eene scheiding te maken tusschen de oudtertiaire of eoceene en de jong-tertiaire (mioceene en plioceene) afzettingen, inzonderheid met het oog op koollagen die de eoceene formatie kan bevatten. Men kwam daarbij tot de bevinding dat eene smalle strook eoceene gesteenten, die reeds aan de zuidkust van Bantam schijnt te beginnen, behoudens eenige afbrekingen de Preangerregentschappen doorloopt langs Soekaboemi tot bij Tjipadalarang, en welligt ook nog in Cheribon voorkomt. Eene volledige indeeling der eoceene formatie in etages kan eerst later plaats hebben. Ten zuiden van bedoelde eoceene gesteenten volgen, tot aan de zuidkust toe, gesteenten die vermoedelijk tot de mioceene formatie behooren. In 1881 zou voornamelijk de eerstbedoelde formatie onderzocht worden, en zou worden nagegaan in hoeverre zij nog in andere gedeelten van West-Java voorkomt. Het voornemen bestond om te gelijkertijd een nader onderzoek in te stellen naar de ontginbaarheid der reeds bekende koollagen nabij Soekaboemi (zie lager blz. 205).

Op Banka werd de geologische mijnbouwkundige opneming alleen in het district Koba voortgezet. Het onderzoek in het oostelijk en westelijk gedeelte van dit district leverde weinig bevredigende uitkomsten op. Daarentegen werden met goed gevolg bij reeds bestaande mijnen ontginbare terreinen opgespoord, en bij verschillende andere, welker terrein voldoende bekend was, nieuwe groeven aangewezen.

Met de in 't vorig verslag aangekondigde mijnbouwkundige geognostische opneming van het noordelijk gedeelte der residentie Westerafdeeling van Borneo werd in den loop van 1880 een aanvang gemaakt. Op een negental plaatsen werden voorloopige onderzoekingen in het werk gesteld naar het voorkomen van lood-, ijzer- en kopererts. Slechts enkele der vindplaatsen bleken voor een nader onderzoek in aanmerking te kunnen komen. Een meer uitgebreid onderzoek werd ingesteld naar het voorkomen van goud in aderen. Bij Sjoe-Tsiet, niet ver van Bengkaijang, werd eene vroeger door de Chinezen ontgonnen goud- en koperhoudende ader over eene lengte van circa 800 M. aan de oppervlakte nagegaan en daarna eene onderzoekingsgalerij in de diepte aangelegd. Bij het einde van het jaar was deze galerij 9 M. gevorderd. Het gewonnen erts zou worden onderworpen aan eene proefwassching en smelting op eenigszins groote schaal. Op den heuvel Hang Oei San nabij Montrado wordt eene goudader, vroeger eveneens door Chinezen bewerkt, door middel van afgravingen en het drijven eener galerij onderzocht, maar bij het eind van 1880 was de goudvoerende ader nog niet bereikt. Nadere gegevens werden verzameld om tot eene juiste kennis van de Chinesche ontginningen te geraken. Het verkrijgen van geschikt werkvolk voor de onderzoekingen in dit gewest leverde vrij groote bezwaren op.

In Benkoelen hield zich sedert Maart 1880 een gedeelte van het mijnpersoneel op om het nader onderzoek in te stellen, dat blijkens het vorig verslag (blz. 199) van gouvernementswege bevolen was naar de waarde van het steenkolenveld van den Boekit Soenoer, omtrent welks ontginbaarheid de gevoelens der deskundigen zeer uiteenliepen. De bijzondere gesteldheid der koollagen heeft eene zeer tijdroovende gedétailleerde topografische opneming gevorderd. Eerst in het tweede kwartaal van 1881 liep het onderzoek ten einde. In Junij jl. werden de verzamelde monsters van gesteenten, kolen en versteeningen naar Batavia gezonden, en begaf zich de met het onderzoek belaste ingenieur derwaarts tot het opmaken van het door hem uit te brengen rapport. Omtrent de uitkomsten zijn hier te lande nog geen bijzonderheden vernomen.

Op het eiland Si Maloer, behoorende tot het gouvernement Atjeh en onderhoorigheden, werden in Maart 1881 door den adsistent-resident ter westkust van Atjeh eenige onderzoekingen naar de aanwezigheid van steenkolen ingesteld, die echter, zoo als reeds op blz. 7 hiervóór is aangeteekend, niet geleid hebben tot het vinden van lagen. Op de verschillende toevallige vondsten van mineralen in genoemd gewest wordt met zorg gelet, ten einde de te verzamelen gegevens te gebruiken voor een nader onderzoek, waartoe men later hoopt te kunnen overgaan.

Diepe grondpeilingen. Ter verkrijging van drinkwater werden gedurende 1880 en het eerste kwartaal van 1881 door het personeel der grondpeilingen, behalve te Demak en te Boejaran in de residentie Samarang, waaromtrent reeds het noodige in 't vorig verslag (blz. 199) is gezegd, nog boringen verrigt te Joana (Japara), in de dessa Gadji van het district Singenkoelon (Samarang), te Soerabaija en te Bandjermasin. Omtrent de nitkomsten dier boringen is het volgende te vermelden.

Te Joana werd op de in 't vorig verslag (blz. 199) bedoelde plaats eene tweede boring volgens de Aalborgermethode beproefd. Op het einde van Februarij 1881 had men eene diepte van 225 M. bereikt en was de put over de eerste 175 M. met bekleedingsbuizen voorzien. Hoewel

de hoedanigheid der doorboorde grondsoorten niet gunstig was voor een vlug verloop der boring, sluit zij evenwel de kans niet uit om Joana artesisch drinkwater te kunnen bezorgen.

De boring te Gadji, de eerste der voorgenomen vier nieuwe boringen in de residentie Samarang, werd in het tweede kwartaal 1880 begonnen. Op het einde van Februarij 1881 was men, werkende volgens de Aalborger-methode, tot op 87 M. doorgedrongen, over welke diepte het boorgat met eene serie van verzekeringsbuizen werd voorzien.

Te Soerabaija werd de in 't vorig verslag bedoelde boring tot op 200 M. voortgezet. Vermits op die diepte de hoedanigheid der lagen gunstig bleek voor het werken volgens de Aalborger-methode, werd de boring volgens die methode voortgezet. Tusschen een zand- en steenen-houdend kleilaagje vond men op ongeveer 235 M. diepte eene zwakke bron met 0.35 M. stijghoogte, welke bron, op 3.74 M. onder den beganen grond, ongeveer 22 liters water gaf in de minuut. Op het einde van Februarij 1881 was men tot op ruim 274 M. diepte doorgedrongen en waren de doorboorde gronden tamelijk mergelhoudend, hetgeen het vermoeden bevestigt dat de waterkeerende mergellaag van Grissee ook onder Soerabaija doorloopt.

Te Bandjermasin werd, nadat de eerste boring, wegens het defect raken van de boorbuis, op 217 M. diepte gestaakt was, een tweede boorgat gezonken op het plein vóór het residentiehuis. Bij die boring werden echter, evenmin als bij eene derde op den weg naar Martapoera, de verwachte waterlagen gevonden. Na deze herhaalde mislukkingen werd van verdere proefboringen afgezien.

Behalve in Kadoe (zie vorig verslag blz. 199) en in Samarang (in dit laatste gewest in verband met de hooger bedoelde boringen) werden in 1880 ook geologische onderzoekingen gedaan naar de kansen van slagen van artesische boringen in Tagal en Rembang, ten einde de hoofdplaatsen dezer gewesten van drinkwater te voorzien. De uitkomsten der onderzoekingen waren gunstig voor de hoofdplaats Tagal, doch minder gunstig voor de hoofdplaats Rembang. In Rembang bestond echter wel eenige kans van slagen voor eene boring bij Lassem.

In 't laatst van 1880 werd door de Indische Regering bepaald dat eerlang ook artesische putten zouden moeten worden geboord te Gombong in Bagelen en te Ngawi in Madioen. In Bantam zal insgelijks daartoe worden overgegaan, zoo als reeds op blz. 107 hiervóór is gezegd. In overleg met den ingenieur, belast met het doen van opnemingen ter verbetering van de irrigatiemiddelen in de afdeeling Grobogan der residentie Samarang (zie blz. 120 hiervóór), werd door het mijnwezen onderzocht of het, in verband met de gesteldheid van den grond, mogelijk zou zijn om ten behoeve van de irrigatie reservoirs in het gebergte aan te leggen. Volgens een voorloopig rapport bestaat uit een technisch oogpunt geen bezwaar tegen den aanleg van reservoirs in het zuidelijk gebergte der Loeseivallei, maar werd een nader onderzoek naar het verloop van het contact tusschen de koraal-, kalk- en mergelgesteenten noodig geacht.

Op het terrein der kolenontginning te Pengaron in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo werden in 1880, om de ventilatie te verbeteren in twee aan de hoofdlaag evenwijdige kolenlagen (lagen D en E), twee luchtputten geboord, die respectievelijk eene diepte verkregen van 23.40 en 21.90 M. Van den boortoestel werd ook gebruik gemaakt om de hoedanigheid eener andere kolenlaag bij deze mijn (laag A) nader te onderzoeken (zie lager blz. 204). Verder werd door het personeel der grondpeilingen het noodige voorbereid tot een onderzoek van het in 't vorig verslag (blz. 203) bedoelde kolenterrein bij de heuvels Djalamadi en Djabok aan de Riam-Kanan. Dit onderzoek zal eene voortzetting zijn van dat hetwelk in April 1859 wegens het uitbreken van den opstand moest gestaakt worden. Sedert echter is de vraag gerezen of een nader onderzoek door middel van boringen nog wel noodig kon worden geacht, ook in verband met de in twijfel getrokken bevaarbaarheid van de Riam-Kanan in den droogen moesson. Omtrent dit laatste punt, dat de quaestie eener voordeelige kolenontginning grootendeels beheerscht, was omstreeks de helft van 1881 nog eene briefwisseling aanhangig met den eerstaanwezenden mijningenieur in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.

In Benkoelen werd voor de waardebepaling van het kolenterrein van Boekit Soenoer (zie de voorgaande bladzijde) eene diepe grondboring verrigt aan de rivier Simpoer. Eene enkele boring werd voldoende geacht, nadat men op 39 M. het vaste gesteente had bereikt dat aldaar de basis der kolenafzetting schijnt te zijn.

§ 2. *Tin-ontginningen.*

a. Ontginning van gouvernementswege.

De hoeveelheid tin, welke gedurende 1880 bij 's lands pakhuizen op Banka *ingeleverd* werd, bedroeg 72 684 pikols, tegen 77 616 pikols in 1879, en 72 529 pikols in 1878. Bij het begin van het jaar was geen erts van 1879 meer voorhanden, zoodat de geheele in ontvangst genomen hoeveelheid tin ook in 1880 geproduceerd was, terwijl bovendien van de in dat jaar gewonnen erts nog $17^1/_2$ » nachten " overbleven, die in 1881 vermoedelijk 525 pikols tin zouden uitleveren. De *productie* van 1880 was dus te stellen op 73 209 pikols. (De in 1878 en 1879 gewonnen erts had eene tinproductie van 67 555 en 76 755 pikols vertegenwoordigd.)

In welke verhouding gedurende genoemde drie jaren tot de levering werd bijgedragen door personen, niet tot de gouvernements- (onder contrôle werkende) mijnen behoorende, kan blijken uit de volgende opgaaf.

JAREN.	Aantal pikols geleverd door de gouvernements mijnen.	Aantal pikols geleverd door particuliere ontginners en door hen die den afval der gouvernements mijnen verwerken. *a*)	Te zamen.
1878	56 011 = 77.2 pct.	16 518 = 22.8 pct.	72 529
1879	56 360 = 72.6 „	21 256 = 27.4 „	77 616
1880	53 202 = 73.2 „	19 482 = 26.8 „	72 684

) In 't vorig verslag (blz. 200) werd afzonderlijk verantwoord hoeveel door deze laatsten („tra-smelters" en „na-wasschers") was ingeleverd. Over 1880 is slechts eene vereenigde opgaaf ontvangen. De onderscheiding is namelijk niet scherp te trekken, omdat het tin der tra-smelters en na-wasschers vaak als product van particuliere *mijnen* wordt ingeleverd.

De volgende staat geeft een overzigt van het tin in elk der districten afgeleverd, van het aantal gouvernementsmijnen, van het getal werklieden en van de gemiddelde levering per hoofd.

DISTRICTEN.	Aantal mijnen.	Gouvernementsmijnen.			Particuliere mijnen, en levering door tra-smelters en na-wasschers.		
		Aantal werklieden.	Geleverd tin (in pikols): totaal.	Geleverd tin (in pikols): gemiddeld per hoofd.	Aantal werklieden.	Geleverd tin (in pikols): totaal.	Geleverd tin (in pikols): gemiddeld per hoofd.
Djeboes . . .	17	510	4 214,10	8.26	138	1 786,28	12.96
Blinjoe . . .	13	940	8 886,09	9.45	608	5 914,33	9.72
Soengeiliat . .	31	1352	10 792,24	7.98	242	2 883,03	11.91
Merawang . .	12	875	7 336,50	8.38	200	3 204,32	16.02
Pangkalpinang	21	1040	12 361,17	11.89	125	2 111,75	16.89
Soengeislan. .	8	739	5 531,05	7.48	90	1 603,47	17.82
Koba	2	116	897,95	7.74	71	628,81	8.85
Toboali . . .	9	341	3 183,30	9.33	78	1 350,53	17.31
Totalen voor 1880	113	*a*) 5913	53 202,40	*b*) 8.99	*c*) 1552	19 482,52	12.55
In 1879 waren de totalen . .	118	*a*) 6518	56 359,65	8.65	*c*) 1440	21 255,79	14.76

a) Deze cijfers wijzen het aantal mijnwerkers aan dat *gemiddeld* gedurende 1880 en 1879 werkzaam was. Op 31 December 1880 waren ingeschreven 6036 werklieden, verdeeld in: 2048 deelhebbers, 3376 jaarlooners en 612 kolenbranders. Op 31 December 1879 waren ingeschreven: 2277 deelhebbers, 3739 jaarlooners en 612 kolenbranders, te zamen 6628 werklieden.

b) In 1880 is bij de gouvernementsmijnen in de vier eerstgenoemde districten, zoomede in Toboali, een grooter hoofdelijk product dan in 1879 verkregen. Daarentegen was in de districten Pangkalpinang, Soengeislan en Koba het verschil ten nadeele van 1880.

c) Voor de volkomen juistheid dezer totalen kan niet worden ingestaan.

De geldelijke uitkomsten der mijnen over de beide laatste jaren waren als volgt:

	1879.	1880.
Voor het geleverde tin hadden de gouvernementsmijnen te ontvangen à f 13,50 per pikol . .	f 760 856,35^{5}	f 718 232,40
De verstrekkingen (rijst, olie, zout en materialen) en voorschotten werden berekend op . . .	651 220,54^{5}	619 821,95
Dus werd minder verstrekt dan aan waarde in tin ontvangen. .	f 109 635,81	f 98 410,45
De uitkeeringen bedroegen. .	104 620,88^{5}	94 718,54^{5}
Zoodat de schuld verminderde met	f 5 014,92^{5}	f 3 691,90^{5}
Zij bedroeg op 1 Januarij. . .	1 177 534,50	1 172 519,57^{5}
en was dus op 31 Dec. gedaald tot	f 1 172 519,57^{5}	f 1 168 827,67
Aan verstrekkingen, voorschotten en uitkeeringen genoten de gouvernementsmijnen, zoo als uit het bovenstaande blijkt, te zamen	f 755 841,43	f 714 540,49^{5}
Ten einde de ongunstig werkende mijnen eene minimum uitkeering van f 5 per pikol tin te doen ontvangen, werd bijgepast	197 293,65^{5}	188 104,58
Aan premien voor ijver werd betaald	44 765,00	54 349,00
De gouvernementsmijnen ontvingen dus in het geheel . . .	f 997 900,08^{5}	f 956 994,07^{5}
De uitkeering aan particuliere mijnen bedroeg.	286 953,16^{5}	263 014,02
De productie-kosten van het tin (*voor zooveel betreft het genotene door de mijnwerkers*) hebben dus bedragen	f 1 284 853,25	f 1 220 008,09^{5}

Volgens opgaven van den resident van Banka bedroegen de overige kosten op het tin gedurende 1880:

verlies op de rijstverstrekkingen.	f 403 499,32^{5}
transport van het tin van Banka naar Java (ad f 26,75 per kojang)	64 810,72
administratiekosten en pikolgelden	102 935,46
onderhoud en waarde-vermindering der gebouwen	11 196,78^{5}
mijnbouwkundig onderzoek.	97 311,18
onvoorziene uitgaven	9 085,61^{5}
Totaal. . .	f 688 839,08^{5}
Hierbij, wegens eigenlijke productiekosten, de reeds genoemde som van	1 220 008,09^{5}
en verder de kosten van afscheep uit de depôts op Java en die van aanvoer en verkoop hier te lande, een en ander volgens de begrooting voor 1881 geraamd op f 3,31^{68} per pikol.	241 081,34
dan blijkt dan het totaal der uitgaven voor de tinlevering van 1880, met inbegrip van die voor de tegeldemaking hier te lande, te stellen is op. . .	f 2 149 928,52
of gemiddeld per pikol op bijna	29,58

Volgens de opgaaf in 't vorig verslag (blz. 201) waren voor de levering van 1879, op grond van eene gelijksoortige berekening, de kosten per pikol, met inbegrip van het in 't vorig verslag bedoelde buitengewoon voorschot ad f 30 095, gesteld op f 28,39^{8} per pikol, doch dit gemiddelde moet slechts op f 28,35 worden gesteld, vermits het bewuste voorschot thans blijkt slechts f 26 495 te hebben bedragen. Deze laatste som, ofschoon bestemd geweest om de jaarlooners uit enkele mijnen het hun nog toekomende loon over 1879 te helpen betalen, is — als zijnde eerst in 1880 uitgegeven — onder de hooger vermelde uitbetalingen voor dat jaar begrepen, hetgeen echter op de berekening van de gemiddelde productiekosten voor 1880 nagenoeg geen invloed heeft, omdat toch ongeveer een gelijk bedrag, eerst in 1881 uit te betalen, ten laste der productie van 1880 behoort te komen. Blijkens voorloopige opgaven is namelijk in 1881 tot betaling van arbeidsloonen over 1880 aan sommige mijnen buitengewoon voorgeschoten een bedrag van f 26 655.

De reden waarom de productie in 1880 minder heeft bedragen dan in 1879 wordt, behalve aan het kleiner getal werklieden, grootendeels ook hieraan toegeschreven, dat de weêrsgesteldheid voor den mijnbouw niet zoo gunstig was als in laatstgenoemd jaar. Vooral werkten nadeelig de overstelpende zware regens gedurende November en December 1880, welke in vele mijnen schade aanrigtten en veroorzaakten dat hier en daar de ertslaag niet geheel is kunnen worden opgenomen. Dat niettemin door de werklieden bij de gouvernementsmijnen per hoofd meer werd geproduceerd dan in 1879, was te danken aan de toepassing van eene meer regelmatige wijze van ontginning, waarbij, met vermijding van roofbouw, wordt zorg gedragen dat geen terreinen in bewerking komen die de kosten der ontginning niet loonen.

Aan het nog ontbreken van eene goede contrôle bij de zoogenaamde particuliere ontginningen wordt het dan ook geweten dat zich bij deze gedurende 1880 de invloed van het minder gunstige weêr ook in eene verminderde opbrengst per hoofd deed gevoelen. Nu de bemoeijenissen der gouvernements-mijningenieurs zich voortaan tot de particuliere mijnen zullen uitstrekken (zie blz. 199 hiervóór), mag men zich vleijen dat ook bij deze de gunstige gevolgen niet zullen uitblijven.

Vier gouvernementsmijnen werden in 1880 als zoodanig niet verder geëxploiteerd, omdat dit, wegens de uitputting der gronden, niet langer met voordeel scheen te kunnen geschieden. Eene andere gouvernementsmijn werd gesloten, omdat de exploitatie in de laatste jaren steeds nadeelige uitkomsten had opgeleverd.

De vermindering in het aantal werklieden, welke zich vooral in de districten Soengeislan en Merawang deed gevoelen, wordt voornamelijk toegeschreven aan de moeite bij het aanwerven van nieuwelingen ondervonden. In 1880 konden er slechts 278 worden verkregen, niettegenstaande voor kosten van overvoer eene som van 25 Mexicaansche dollars per werkman werd te goed gedaan. Als tweede oorzaak der vermindering wordt opgegeven dat vele reeds in dienst zijnde en gunstig bekend staande werklieden Banka verlieten, in de hoop elders op gunstiger voorwaarden arbeid te vinden.

Ten einde door de toepassing van technische hulpmiddelen eenigszins in het gebrek aan werkkrachten te gemoet te komen, en tevens minder afhankelijk te worden van de weêrsgesteldheid, is aan den in 1880 met verlof herwaarts gekomen hoofdingenieur van het mijnwezen de opdragt gedaan om na te gaan of onder de tegenwoordig in Europa bekende hulpmiddelen tot grondverzet en wateropvoer ook zoodanige zijn, die voor den mijnbouw op Banka, zoo als deze thans aldaar gedreven wordt, met voordeel zouden kunnen worden aangewend, zoo niet algemeen dan welligt in bijzondere gevallen.

Het getal verbeterde smeltovens, volgens het stelsel van dr. Vlaanderen, werd in 1880 met een drietal vermeerderd.

Ter voorkoming van onzuiverheid in het Banka-tin wordt zooveel mogelijk op de smelting toegezien. Ten einde te allen tijde de herkomst der blokken te kunnen nagaan, wordt daarop sedert eenigen tijd zoowel de naam van het district als het nummer der mijn gestempeld.

De nieuwe wijze van verrekening, onder de mijnwerkers in Toboali ingevoerd (zie vorig verslag blz. 201), heeft aanvankelijk tot gunstige uitkomsten geleid. De gouvernementsmijnen in dat district toch produceerden in 1880 91 pikols meer dan in 1879, niettegenstaande er met 22 man minder werd gearbeid. Bovendien kon het schuldcijfer der gezamenlijke mijnen in Toboali met f 10 801 verminderd worden.

De maatregel, blijkens 't vorig verslag ten opzigte van een der mijnen in Blinjoe genomen, om namelijk hare aanzienlijke schuld voorloopig voor den tijd van één jaar (1880) buiten rekening te laten, zal ook voor 1881 nog toepassing vinden. De in 1880 genomen proef om de halfjaarlijksche premie voor ijverige arbeiders bij maandelijksche termijnen uit te keeren, werd mede voor 1881 bestendigd. Voorts werden nog verschillende andere maatregelen genomen,

zoowel om eene vermeerdering van de tinproductie te bevorderen als om een goeden geest onder het mijnwerkerspersoneel aan te kweeken. Zoo werden belooningen uitgeloofd voor het ontdekken en aanwijzen van nieuwe tin-ertsgangen, en gelden beschikbaar gesteld voor het aankoopen van monsters van zoodanige tin-ertsgangen afkomstig (zie n°. 3607 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad). Voorts werd de resident gemagtigd: 1°. om aan verdienstelijke mijnhoofden, als blijk van tevredenheid der Regering wegens de door hen bij de tin-exploitatie gedurende tal van jaren bewezen diensten, onderscheidingsborden met toepasselijke inscriptie uit te reiken; en 2°. om eene som van f 1500 te bestemmen voor geldelijke belooningen aan mijn-mandoors en werkhoofden die zich in 1880 door bijzonderen ijver hadden onderscheiden. Eene andere voorziening — ofschoon van geheel tijdelijk karakter — strekte tot verzachting van het lot van bejaarde en gebrekkige Chinezen, die voor het mijnwerk niet meer geschikt waren, en door den achteruitgang der mijnen waartoe zij vroeger behoorden, of door het verlies van familiebetrekkingen, schier geen middelen tot levensonderhoud meer konden vinden. In Februarij jl. bepaalde de Indische Regering dat aan de meest hulpbehoevenden onder hen, voorshands gedurende 1881, een onderstand in rijst zou mogen worden verstrekt (en wel voor ieder tot eene hoeveelheid van hoogstens 40 katti's 's maands). Inmiddels zouden met de hoofden der mijnkongsi's voorzieningen moeten worden beraamd om in het vervolg in het onderhoud van de hierbedoelde personen te doen voorzien door onderlinge bijdragen van de Chinesche bevolking.

In Junij jl. is door de Indische Regering eene beslissing genomen nopens het rapport der commissie, aan welke in 1878 was opgedragen (zie het verslag van dat jaar blz. 212) om ten aanzien van de tin-ontginning op Banka en hetgeen daarmede in verband staat een onderzoek in te stellen en maatregelen aan de hand te doen die tot verbetering konden leiden. Ofschoon de voorstellen der commissie, als van te ingrijpenden aard, door de Indische Regering niet gevolgd zijn, heeft deze echter aan verscheidene der aanbevolen denkbeelden hare goedkeuring gehecht, en dan ook den resident aangeschreven om voor de geleidelijke toepassing daarvan het noodige te doen of voor te bereiden. Van hetgeen ter opvolging van deze aanschrijving wordt verrigt, zal jaarlijks aan de Indische Regering verslag moeten worden gedaan. Naar aanleiding van het rapport der commissie is o. a. tevens besloten om, in een nader aan te wijzen district, op kleine schaal eene tindelving met behulp van stoomkracht te beproeven. De opdragt, waarvan hierboven sprake was, betreffende de aanwending van betere mechanische hulpmiddelen bij de tin-ontginning, is tevens dienstbaar gemaakt aan de keuze van stoom- of heete lucht-werktuigen die voor deze proef het best geschikt zijn.

Ten slotte volgt hier het gebruikelijk overzigt van de opbrengst van het Banka-tin in de veilingen (hier te lande) van 1880 en de eerste acht maanden van 1881.

Veiling van:	Verkochte hoeveelheid (in pikols).	Aantal uitgeleverde netto kilogrammen.	Gemiddelde opbrengst per 50 kilogr. a)	
			Bruto.	Netto.
1880.				
27 Januarij . . .	10 300,07	631 566	f 58.63	f 56,08
31 Maart	7 701,76	472 381	50,90	48,51
27 Mei	10 390,38	637 602	43,10	40,77
28 Julij	10 500,37	643 144	56,83	54,00
29 September . .	10 530,58	648 785	49,18	46,72
30 November . .	10 623,40	650 295	55,89	53,26
Totaal . . .	60 046,56	3 683 773	f b) 52,49	f 49,95
1881.				
25 Januarij . . .	9 515.49	580 755	f 52,74	f 50,26
30 Maart	12 050,00	742 098	52,77	50,19
31 Mei	12 124,08	743 159	52,33	49,64
27 Julij	12 135,67	744 207	53,87	51,13

a) Veilingsprijs, verhoogd met de aan de koopers in rekening gebragte 1 pct. veilingskosten, doch verminderd met de 1½ pct. rabat voor contante betaling.

b) De gemiddelde *veilingsprys*, d. i. ongerekend de verhooging en de vermindering bedoeld in de voorgaande noot, bedroeg in 1880 voor al de veilingen dooreen genomen f $52,75^{4}$ per 50 K.G. In 1879 was dit laatste cijfer f $43,11^{96}$, en de gemiddelde bruto opbrengst, berekend als in noot *a*, f 42,90.

b. Particuliere ontginningen.

Billiton. Door den vertegenwoordiger der Billiton-maatschappij in Indie is de volgende opgaaf verstrekt omtrent de tinproductie van het eiland Billiton gedurende het boekjaar 1880/1881 (1 Mei 1880 t/m 30 April 1881).

Namen der mijndistricten.	Productie.	
	Aantal blokken.	Gewigt (in pikols).
Manggar *a*)	97 418	52 700,28
Boeding	30 417	16 216,05
Dindang	12 193	6 491,65
Tandjong Pandan	6 712	3 520,09
Totaal . . .	146 740	*b*) 78 928,07

a) Het mijndistrict Manggar is sedert, met toestemming van de Indische Regering, door de Billiton-maatschappij in twee mijndistricten gesplitst (verg. blz. 71 hiervóór).

b) Nog 107 „nachten" erts en ruim 100 „nachten" slakken bleven ongesmolten; ze zullen ruim 3400 pikols tin kunnen uitleveren.

Gedurende de twee voorafgegane boekjaren waren achtereenvolgens door de concessionarissen verkregen 93 495 en 84 712 pikols.

Het aantal in 1880/81 gebezigde werklieden is niet opgegeven.

Het in 1880 voor rekening van de Billiton-maatschappij verkochte tin bragt in de zes veilingen, elk van ruim 13 000 pikols, die te Batavia om de twee maanden werden gehouden, achtereenvolgens op: f 63,13, f 56,28, f 47,20, f 58,62, f 58,20 en f 61,49 gemiddeld per pikol.

Het als pachtschat aan den lande geleverde Billiton-tin (3 pct. van de productie) bedroeg over 1878/79 2804^{37}, over 1879/80 2541^{37} en over 1880/81 2367^{84} pikols. Bij verkoop te Amsterdam werd voor de over 1878/79 geleverde hoeveelheid bedongen, in Maart 1880, f $50,25^{4}$ per 50 K.G., en voor het over 1879/80 geleverde tin, in Januarij 1881, f 52,88 per 50 K.G. De netto opbrengst bedroeg respectievelijk f 164 339 (verbeterde opgaaf) en f 156 224, in mindering waarvan nog te brengen zijn de in Indie gemaakte kosten voor het vervoer van Billiton naar Batavia (verg. het verslag van 1875 blz. 206). Aan uitvoerregt op het Billiton-tin (f 3,50 per 100 K.G.) werd in Indie over 1880 ontvangen, volgens eene voorloopige opgaaf, f 161 609, tegen f 154 451 in 1879.

Een verzoek van de Billiton-maatschappij om verlenging van hare concessie is — zoo als reeds op blz. 57 hiervóór is medegedeeld — bij de Indische Regering aanhangig.

Siak. Aangaande de plannen tot hervatting van de werkzaamheden bij de tin-ontginning te Batoe Gadja is sedert de mededeeling in 't vorig verslag (blz. 202) bij de Regering niets naders bekend geworden.

§ 3. *Kolen-ontginningen.*

a. Ontginning van gouvernementswege.

Zoo als bekend is, heeft de gouvernements-ontginning van kolen door den dienst van het mijnwezen (over die van den dienst der staatsspoorwegen zie lager blz. 205) uitsluitend plaats in de afdeeling Tanahlaut der residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, namelijk aan den linkeroever der rivier Riam Kiwa, en wel te Pengaron waar eene mijn in de diepte wordt aangelegd, en verder te Assahan, drie uren gaans beneden Pengaron, waar sedert eenige jaren eene tijdelijke ontginning is aangevangen, namelijk in 1871, toen tevens de hand werd gelegd aan de voorbereidende werken voor de nieuwe (diepe) mijn te Pengaron. Daar de aanleg van deze laatste mijn de ontginning van de twee voornaamste kolenlagen, gewoonlijk aangeduid met de letters C en A, ten doel had, en bij het drijven van de diepe mijngangen ontdekt werd dat de laag A door verdrukking geheel vergruisd en met grond vermengd en derhalve voor ontginning niet geschikt was,

werd in 't laatst van 1879 besloten de laagjes D en E te onderzoeken ten einde deze zoo mogelijk in de ontginning op te nemen. Dienovereenkomstig onderging het plan van ontginning belangrijke wijzigingen. In verband hiermede en met de vele andere bij eene inspectie van den chef der afdeeling mijnwezen noodig bevonden supplementaire werken, werd de eigenlijke ontginning van de mijn, waarmede men blijkens het vorig verslag (blz. 202) in Maart 1880 begonnen was, in dat jaar niet verder voortgezet. Hiertegen kon trouwens geen bezwaar bestaan omdat toch de ontginning te Assahan in zoodanigen staat verkeerde dat daaruit ruimschoots in de behoefte aan kolen kon worden voorzien. Intusschen werden in 1880 te Pengaron de voorbereidings-werken uitgebreid door de drie hoofdwegen in de diepe mijn (grond-, midden- en lucht-galerij), die bij het eind van 1879 eene lengte hadden van 357, 319 en 276 M., in noord-oostelijke rigting (linkervleugel) voort te zetten tot 522, 463 en 450 M. Tevens werden maatregelen genomen tot het openen van één of meer werkplaatsen in den zuidwestelijken (regter-) vleugel van de mijn, ten einde de productie van Pengaron-kolen te kunnen verhoogen zoodra zulks in het belang van het kolenverbruik bij 's lands dienst noodig mogt zijn. Door boringen en door het drijven van dwarsgalerijen trachtte men voorts zich te vergewissen of de straks bedoelde lagen D en E in de ontginning zouden kunnen worden opgenomen. Volgens berigten over het tweede kwartaal van 1880 werd laag C goed bevonden; de kool liet zich goed schieten en gaf ongeveer $^2/_3$ zwart glanzende stukkolen. De kool van laag E was beter en leverde bijna uitsluitend stukkolen. Daarentegen was de koollaag D zeer onregelmatig en werd deze vaak gemist.

In 't laatst van 1880 en het begin van 1881 werd nog door middel van grondpeilingen getracht om een ontginbaar gedeelte van de hooger bedoelde laag A op te sporen, doch ook op dit punt bleek de laag voor exploitatie ongeschikt.

Te Assahan werden in het eerste kwartaal van 1880 boven een der twee bestaande luchtgalerijen twee nieuwe luchtwegen gemaakt, en de eerstbedoelde luchtgalerij 68 M. verlengd. Deze werken werden ondernomen met het doel om in de toekomst eene belangrijke en regelmatige productie te verzekeren. Sedert werd de afbouw van het » voorbereide veld " geregeld voortgezet.

Behalve de kolen die als gruis worden afgezonderd omdat zij de grofheid missen die voor de roosters aan boord der stoomschepen wordt vereischt, werden in 1880 te Pengaron 3658 en te Assahan 7007 ton kolen gewonnen, tegen 1301 en 4916$^1/_2$ ton in 1879, en 594$^1/_2$ en 4100 ton in 1878. In verband met het nog in Indie aanhangige onderzoek betreffende de vraag of het gruis, dat thans ongebruikt blijft, niet door vereeniging met andere bestanddeelen met voordeel als brandstof zou te benuttigen zijn (zie vorig verslag blz. 202/203), werden in de eerste maanden van 1880 maatregelen genomen om dezen afval bij de mijnen op te schuren. De hoeveelheid bedroeg te Pengaron 2184 en te Assahan 4110 ton, d. i. bijna 60 en ruim 58 pct. van de bovenvermelde productie aan stoomkolen. Maandelijksche opgaven nopens de verkregen stoomkolen en gruis vindt men in het volgende overzigt, dat tevens voor elke maand de gemiddelde sterkte doet kennen van de gebezigde werkkrachten, ook voor den afvoer van de productie naar Bandjermasin.

MAANDEN.	Productie in tonnen.				Maandelijksche gemiddelden van het aantal dwangarbeiders.					Matrozen (niet medegerekend zieken en arrestanten). a)
	Pengaron.		Assahan.		Voor den eigenlijken mijnbouw gebezigd.		Voor diverse diensten gebezigd.	Zieken.	Totaal.	
	Stoomkolen.	Gruis.	Stoomkolen.	Gruis.	Pengaron.	Assahan.				
Januarij	160	„	506	memorie	214,6	114,6	29,5	52,8	411,5	111,6
Februarij	180	70	274	id.	203	122,8	25,3	41,5	392,6	119,3
Maart	500	300	„	„	215	104,1	23,5	43,7	386,3	118
April	„	„	1 000	616	188,4	125,3	33,3	52,2	399,2	123
Mei	719	300	570	413	181,3	126,4	34,4	54	396,1	125,7
Junij	501	250	694	457	174,8	117	32	52,1	375,9	142,8
Julij	515	333	657	422	190,5	122,4	27,5	46,7	387,1	138
Augustus	233	241	666	459	183	127,6	27,5	44,7	382,8	138
September	190	180	720	476	181,6	123,4	27	45	377	137,3
October	230	210	720	465	173,1	125,8	26,8	43,6	369,3	135,3
November	200	130	630	437	174,8	122,8	24,3	54,9	376,8	142,5
December	230	170	570	365	189,2	119,8	24,9	53,6	387,5	141,9
Te zamen	3 658	2 184	7 007	4 110						
Gemiddeld aantal per maand					189,1	121	28	48,7	386,8	131,1
Pct. van de totale sterkte der aanwezige dwangarbeiders					48,88	31,28	7,24	12,60	„	„

a) Deze matrozen zijn vrijwilligers, die tegen handgeld worden aangenomen.

Uit bovenstaande tabel blijkt dat van de 387 dwangarbeiders, in 1880 doorgaans bij de mijnétablissementen aanwezig geweest (94 minder dan in 1879), gemiddeld 49 man ziek waren, zoodat slechts 338 aan het werk deelnamen. Het aantal zieken bedroeg derhalve 12.6 pct., dat is 5.6 pct. meer dan in 1879. De oorzaken van dien ongunstigen gezondheidstoestand zijn niet gemeld.

De hoeveelheid kolen op beide établissementen buiten de mijnen aanwezig, zoomede de afvoeren naar Bandjermasin, kunnen blijken uit nevenstaande opgaaf (alles in tonnen).

	Pengaron.		Assahan.	
	Stoomkolen.	Gruis.	Stoomkolen.	Gruis.
Restant op 31 Dec. 1879	71	„	1676	„
Productie in 1880	3658	2184	7007	4110
	3729	2184	8683	4110
Gedurende 1880 afgevoerd naar Bandjermasin	2519	11	5297	„
Restant op 31 Dec. 1880	1210	2173	3386	4110

Te Bandjermasin waren bij het eind van 1880 in voor-

raad 1356 ton Pengaron- en 2625 ton Assahan-kolen. Wegens het verminderd gebruik van Borneo-kolen bij de zeemagt (zie blz. 47 hiervóór) is in den aanvang van 1881 de ingenieur-directeur der ontginning aangeschreven geworden om de winning voorloopig te matigen, in afwachting van den uitslag der pogingen om de Borneo-kolen in ruimere mate bij andere takken van 's lands dienst aanwending te doen vinden. In verband met dit laatste is voorshands aan te teekenen dat er uitzigt bestaat om de kolen afzet te doen vinden ten dienste der exploitatie van de staatsspoorwegen. Eene aanvankelijke proef met eene hoeveelheid van 50 ton heeft geleerd dat de Borneo-kolen, wat den aard der brandstof betreft, in de locomotieven goed zijn te gebruiken. In 1882 zal eene hoeveelheid van 1000 ton worden afgezonderd, ter beoordeeling of ook bij voortgezet gebruik — op een gedeelte van de lijn Soerabaija-Pasoeroean-Malang — de uitkomsten gunstig blijven.

Zoolang nog geen beslissing is genomen aangaande het denkbeeld om van gouvernementswege op Java eene inrigting te vestigen waar het koleugruis tot briquetten kan worden verwerkt, zal getracht worden een deel van den voorraad gruis door verkoop op te ruimen. In 't laatst van 1880 is de resident gemagtigd om, telkens wanneer hij dit wenschelijk acht, zekere hoeveelheden, in geschikte kavelingen verdeeld, te Bandjermasin in publieke veiling te brengen.

Bij den aanleg der staatsspoorwegen in West-Java werd in 1880 voortgegaan met het ontginnen van steenkolen in de afdeeling Soekaboemi (Preanger regentschappen). De kolen werden als brandstof gebezigd bij het branden van kalk en cement en het bakken van steenen. De hoeveelheid welke in 1880 ontgonnen werd, bedroeg 4168 hectoliters (333^{44} ton) waarvan de geldswaarde — ter plaatse van ontginning gesteld op f 8 per ton — verrekend werd met het departement van onderwijs, eeredienst en nijverheid, na aftrekking der ontginningskosten. Deze kosten bedroegen in 1880 f 1875,60. Nopens de beschikking over deze steenkolen ten dienste der staatsspoorwegen is in Maart 1879 (Bijblad op het Indisch Staatsblad nº. 3391) door de Indische Regering eene regeling gemaakt.

b. Particuliere ontginningen en concessie-aanvragen.

In sommige gedeelten van Borneo, zoowel in de Wester- als in de Zuider- en Oosterafdeeling, worden door de inlandsche besturen en ook door anderen (zie o. a. hetgeen op blz. 16 hiervóór nopens de delving op Poeloe Laut is gezegd) kolen ontgonnen, waarvan, in beperkte mate, ook door de zeemagt wordt gebruik gemaakt. Van particuliere kolendelving in andere streken vindt men geen gewag gemaakt.

Concessie-aanvragen om kolenontginning werden ontvangen: in Indie van twee Fransche civiel ingenieurs, betreffende een terrein in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, en hier te lande van de heeren A. baron Sloet van Oldruitenborgh en W. Ruys, betreffende het Ombilien-kolenveld in de Padangsche Bovenlanden. Over deze laatste aanvraag is reeds het noodige gezegd op blz. 134 hiervóór; over de andere, welke in hoofdzaak het wasschen van diamanten beoogt, wordt nader gehandeld in de volgende paragraaf.

De in 1876 bij openbare mededinging verleende voorloopige concessie aan den heer J. Walland, betreffende de ontginning van het op blz. 200 hiervóór bedoelde steenkolenveld Boekit Soenoer in Benkoelen, is thans als vervallen te beschouwen, vermits de voorloopige concessionaris, wien herhaaldelijk, laatstelijk tot 1 September 1881, uitstel was verleend voor het aanvaarden van de concessie, vóór of op genoemden datum niet heeft doen blijken dat het benoodigde kapitaal was gevonden. Wel werd in Augustus jl. hier te lande door den heer Walland andermaal een jaar uitstel verzocht, doch aan de dezerzijds gestelde voorwaarde dat het verzoek slechts dan aan den Gouverneur-Generaal zou worden overgebragt wanneer de adressant kon bewijzen het uitzigt te hebben dat zijne pogingen vóór 1 September 1882 zouden slagen, is door den belanghebbende niet voldaan.

In de afdeeling Patjitan (Madioen) kreeg een Javaansche aanvrager vergunning tot ontgraving van bruinkolen.

§ 4. *Ontginning van en concessie-aanvragen betreffende andere delfstoffen.*

Bij een besluit van 5 September 1881 is door den Gouverneur-Generaal aan de in de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo — te Tjempaka in de afdeeling Tanahlaut — ter inwoning toegelaten Fransche civiel ingenieurs F. E. en L. C. J. Simonnar voor den tijd van 75 jaren concessie verleend tot ontginning van diamanten, goud, platina en steenkolen over eene uitgestrektheid van 3000 bouws. Dit terrein, reeds vroeger door inlandsche diamantgravers bewerkt, omvat een gedeelte der gronden die indertijd voor kolen-ontginning waren afgestaan aan de onderneming Julia Hermina (concessie Banjoeirang), van welke concessie echter in 1879 door de toenmalige regthebbenden (verg. vorig verslag blz. 203) is afgezien. De concessie Simonnar is verleend op den voet der organieke bepalingen nopens mijnontginning (Indisch Staatsblad 1873 nº. 217*a* en 1874 nº. 128), zoodat het jaarlijksche vaste regt (ad f 0,25 per bouw) zal bedragen f 750. De bovendien verschuldigde jaarlijksche cijns, die eerst met het vierde jaar der concessie een aanvang neemt, is bepaald op 6 pct. van de netto opbrengst, doch is niet verschuldigd over de te winnen steenkolen voor zoover deze uitsluitend dienen tot eigen gebruik bij de ontginning van de overige in de concessie genoemde delfstoffen, welker exploitatie het hoofddoel der onderneming is. Verder is het noodige bepaald omtrent de wijze van berekening der netto opbrengst. De bovenbedoelde (bijzondere) voorwaarden der concessie zijn in haar geheel opgenomen in de Javasche Courant van 9 September jl. De concessie vervalt, zoo zij niet binnen zes maanden, dus vóór 5 Maart 1882, is aanvaard. De uitkomsten der door de heeren Simonnar reeds gedane onderzoekingen, krachtens de hun in Junij 1880 door den resident aanvankelijk voor zes maanden verleende vergunning (in November 1880 alsnog met een gelijk tijdvak verlengd), zouden zich, volgens hunne mondelinge verklaring, bepaald hebben tot het vinden van enkele kleine diamantjes, eenig goud en een weinig platina. De plaatsen waar zij hun onderzoek deden, zijn door de inlanders tot op eene diepte van p. m. 8 M. grootendeels uitgewerkt.

Een in Mei jl. door dezerzijdsche tusschenkomst aan de Indische Regering overgebragt verzoek van den heer E. Vita Israël te Amsterdam, tot het erlangen van eene concessie voor het ontginnen van diamant-houdende gronden in het landschap Landakh (Westerafdeeling van Borneo), is in Indie nog in overweging.

Blijkens het vorig verslag (blz. 198 noot 1) was eenig in het rijk van Boenoet (Westerafdeeling van Borneo) gevonden kwik-erts door het Gouvernement overgenomen en hier te lande door tusschenkomst der Handelmaatschappij verkocht. Daar het oordeel van den handel over de waarde van dit erts gunstig genoeg luidde om de verdere inzameling te bevorderen, ook omdat daardoor alligt meerdere en belangrijke vindplaatsen zouden kunnen worden ontdekt, is de bestuurder van genoemd landschap gemagtigd om al de cinnaber die zijne bevolking mogt willen zoeken, voor rekening van den lande in ontvangst te nemen tegen f $0{,}33^{5}$ per katti (f $0{,}53^{5}$ per K.G.), als wanneer hij zelf zou kunnen rekenen op een half aandeel in de bij verkoop hier te lande te behalen winst. Volgens een berigt van den adsistent-resident van Sintang van April jl. had de bestuurder van Boenoet zijne medewerking ten deze toegezegd, en was de bevolking in de Boven-Boenoet wel genegen om tegen den gestelden inkoopsprijs bedoeld erts aan den vorst te leveren. Bij de levering zullen steeds de vindplaatsen moeten worden opgegeven.

In Kediri zijn door de heeren F. Walter en B. D. van Rietschoten, krachtens eene hun in December 1880 daartoe door den resident verleende vergunning, in het district Wadjak (afdeeling Ngrowo) nasporingen gedaan naar marmer. Volgens latere berigten waren deze ondernemers van plan om van het door hen gevonden marmer eene hoeveelheid van 200 M^3. te bewerken en die als proef naar eenige markten in Europa te zenden.

Omtrent de in 't vorig verslag vermelde vergunning tot het exploiteeren van eenige aardolie-bronnen in het landschap Langkat (Sumatra's Oostkust) is sedert niets naders vernomen. Een door den heer A. J. Zijlker ingezonden monster petroleum van Langkat, afkomstig uit de bronnen

aan het zijriviertje Bangkallan-Papan, werd in den loop van 1880 te Batavia bij het laboratorium van het mijnwezen onderzocht en bleek ruim 59 pct. olie te bevatten. Deze lampolie werd van uitstekende kwaliteit bevonden; zij verspreidde bij verbranding, onder gelijke omstandigheden, een helderder licht dan de Amerikaansche petroleum. (Volgens ontvangen berigten zouden in de residentie Madioen eenige vrij beduidende aardolie-bronnen zijn ontdekt.)

§ 5. *Mijnbouwkundige opsporingen door particulieren.*

Behalve de reeds in de voorgaande paragraaf vermelde twee vergunningen tot het opsporen van diamanten enz. en van marmer, werden in 1880 — en wel door den gouverneur van Sumatra's Westkust — nog de drie volgende vergunningen verleend tot het doen van mijnbouwkundige onderzoekingen, als: 1°. aan den in vorige verslagen wegens zijne nasporingen op Sumatra meermalen genoemden particulieren mijningenieur R. D. Verbeek, betreffende eene streek, begrensd ten noorden door de Batang Aijer Baijnan (van hare uitmonding in zee tot aan Poeloet Poeloet), en ten zuiden door den Batoe Dandang (bezuiden de baai van Painan), van de zee af tot aan den Goenong Segiri;

2°. aan mr. Th. A. Ruys te Batavia, voor zooveel betreft eene streek in de onderafdeeling Soepaijang (afdeeling XIII en IX Kotta); en

3°. aan de firma Tiedeman & van Kerchem, mede te Batavia, betreffende een terrein in de Padangsche Bovenlanden ten noorden begrensd door de Batang Aijer Baijnan.

Verdere bijzonderheden nopens deze onderzoekingen zijn niet gemeld. Alleen blijkt dat de heer Verbeek de verkregen vergunning heeft overgedragen op eene te Amsterdam tot stand gekomen » Mijnbouwmaatschappij Salida", met een kapitaal van f 300 000, op welker acte van oprigting in Mei jl. de Koninklijke bewilliging is verkregen (zie de Staatscourant van 19/20 Junij 1881). Deze maatschappij stelt zich ten doel de mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen waartoe de vergunning betrekking heeft, verder voort te zetten, voor de opgespoorde vindplaatsen van nuttige delfstoffen concessie aan te vragen en deze te exploiteeren.

III. Zout.

In 't vorig verslag (blz. 205) werden de redenen vermeld welke het niet wenschelijk maken om in het beginsel van het zoutmonopolie verandering te brengen. In verband met deze beslissing zijn de vroeger besproken voorstellen betreffende eene codificatie van de betrekkelijke bepalingen (zie het verslag van 1877 blz. 225) op nieuw in behandeling genomen. Intusschen kan verwezen worden naar de achter de bijlagen van dit verslag gevoegde kaart (dezelfde als die bedoeld op blz. 142 hiervóór), welke onder anderen een aanschouwelijk overzigt geeft van den bestaanden toestand met betrekking tot het gouvernements-zoutmonopolie op en buiten Java. Op die kaart zijn aangeduid:

1°. de streken waar alleen gouvernementszout mag gesleten worden, en de aanmaak en invoer van zout anders dan voor het Gouvernement verboden zijn;

2°. de streken waar de uitvoer van het aldaar aangemaakte zout aan beperkingen onderworpen is, ofschoon het gouvernementsmonopolie er niet werkt;

3°. de streken waar wel de aanmaak van zout verboden is, maar ook ander dan gouvernementszout tegen betaling van invoerregt mag ingevoerd en gesleten worden;

en 4°. de streken waar het Gouvernement het uitsluitend regt van invoer, aanmaak en verkoop aan een pachter heeft afgestaan.

Onder de streken sub 1°. behooren: de gouvernements-residentien op Java, met uitzondering van de onder 2°. vermelde afdeeling Grobogan (Samarang); het gouvernement Sumatra's Westkust, behalve de onder 3°. vermelde noordelijke havens van dat gouvernement; voorts de gewesten Benkoelen, Lampongsche districten, Banka en Westerafdeeling van Borneo, zoomede de gouvernementslanden der residentien Palembang (met uitzondering van de nederzettingen in Djambi) en Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.

In de 2de categorie zijn te rangschikken de residentien Djokjokarta en Soerakarta, zoomede de afdeeling Grobogan der residentie Samarang. In bedoelde afdeeling is, blijkens Indisch Staatsblad 1876 n°. 258, de zoutwinning geoorloofd in zeven dessa's van het district Kradenan, en is de verkoop vrijgelaten zoowel voor verbruik binnen de afdeeling als voor uitvoer naar Soerakarta. Het in Soerakarta en in Djokjokarta aangemaakte zout mag daarentegen niet buiten die gewesten gesleten worden.

Onder de 3de categorie behooren de havens Siboga, Baros en Singkel ter Sumatra's Westkust, de gouvernementsnederzettingen in Djambi, de havens ter Sumatra's Oostkust waar het Gouvernement de regtenheffing van de inlandsche bestuurders heeft overgenomen, en het gewest Billiton.

De sub 4°. bedoelde streken, waar het monopolie aan een pachter is afgestaan, zijn alleen de volgende gedeelten der residentie Sumatra's Oostkust: de kust van eigenlijk Siak, van Soengei Domei tot Tandjong Padang, het eiland Roepat en omliggende eilanden en het eiland Bengkalis, voor welke streken de zoutpacht geregeld is bij Indisch Staatsblad 1875 n°. 236.

Statistieke opgaven omtrent het zoutdebiet zijn alleen ontvangen voor zooveel de hierboven sub 1°. bedoelde streken betreft, dat zijn die waar het Gouvernement zich den aanmaak en het debiet heeft voorbehouden. Een vijfjarig overzigt, aanwijzende zoowel de in elk dier gewesten verkochte hoeveelheden als de gezamenlijke geldelijke opbrengst van dien verkoop, vindt men in bijlage EEE hierachter. In dat overzigt is echter ook begrepen het debiet ter hoofdplaats Soerakarta, omdat het Gouvernement ook dáár zout verkrijgbaar stelt, ofschoon het gouvernementsmonopolie in de Vorstenlanden niet werkt. Bij alle gouvernementspakhuizen te zamen werden in 1879 en 1880 verkocht de navolgende hoeveelheden zout (in kojangs van 30 pikols):

	1879.	**1880.**
Op Java en Madura	31 824	30 697
ter Sumatra's Westkust	2 074	2 158
in Benkoelen	265	275
„ de Lampongsche districten	228	238
„ Palembang	1 120	1 192
op Banka	222	220
in Borneo's Westerafdeeling	894	952
„ „ Zuider- en Oosterafdeeling .	1 424	1 441
	38 051	37 173
Waarvoor ontvangen werd	f 7 416 757	f 7 234 808

Het aantal plaatsen waar zout verkrijgbaar is gesteld, werd in 1880 met 1 vermeerderd door de oprigting van een tijdelijk verkooppakhuis te Ngantang in de afdeeling Malang (Pasoeroean). Voorts werd onlangs besloten tot bestendiging van de indertijd genomen proef met den verkoop van zout te Djember in de afdeeling Bondowosso (Bezoeki), en werden in de residentie Benkoelen een 8tal inlandsche zoutverkooppakhuismeesters in dienst gesteld op plaatsen, waar tot dusver door tijdelijke maatregelen in de behoefte was voorzien of aan de controleurs bij het binnenlandsch bestuur het zoutdebiet was opgedragen.

De hoeveelheid zout, die met de uit Siam ingevoerde gezouten visch medekwam, wordt voor de residentien Bantam, Batavia, Samarang, Kadoe en Kediri te zamen op 6400 pikols, voor Padang en Palembang op 500 pikols, en voor Padang Sidempoean (Tapanoli) op 30 pikols geschat. (Invoer van bedoeld zout, afgescheiden van de visch, is verboden, tenzij op plaatsen waar het gouvernementsmonopolie niet werkt.)

Bij het eind van 1880 bleef in de verschillende verkoop- en doorvoerpakhuizen in voorraad eene hoeveelheid van 27 000 kojangs, en bij de drie hoofddepôts 103 169 kojangs, namelijk te Sumanap en te Sampang op Madura 77 588 en 17 581, en te Paradessi in Rembang — welk depôt van lieverlede wordt opgeruimd — p. m. 8000 kojangs. Op 31 December 1879 had de voorraad bij genoemde hoofddepôts bedragen 83 991, 22 139 en p. m. 18 000 kojangs, te zamen 124 130 kojangs.

Aan nieuw zout werd in 1880 verkregen — uit de aanmaakplaatsen in de afdeelingen Sumanap en Sampang — 19 269 en 3574, of te zamen 22 843 kojangs, tegen 154 kojangs in 1879, toen door de vochtige weêrsgesteldheid de gouvernementsaanmaak bijna geheel mislukte, 41 347 kojangs in 1878, 66 902 in 1877 en 38 400 in 1876. De zoutmakers, die f 10 per ingeleverden kojang ontvangen, verdienden in 1880 gemiddeld per hoofd: in eerstgemelde

afdeeling f 135,33 en in laatstgemelde f 56,36. Aan het Gouvernement kwam het zout van Sumanap in 1880 te staan op f 14,61, dat van Sampang op f 15,13 per kojang. De kwaliteit was over het algemeen voldoende.

De in 1876 (Indisch Staatsblad n°. 13) bevolen uitbreiding van den gouvernementszoutaanmaak was tot dusver nog slechts gedeeltelijk — alleen in de afdeeling Sampang — tot stand gekomen. In den aanvang van 1881 (Indisch Staatsblad n°. 109) is echter het noodige verrigt om den maatregel ten volle uitvoering te doen erlangen. De te openen nieuwe aanmaakplaatsen zullen niet, zoo als aanvankelijk het voornemen was, te Grissee-poetih (afdeeling Sumanap), maar te Tjapak en Mangoenan in het district Boender (afdeeling Pamakassan) worden opgerigt, waar de omstandigheden voor de zoutwinning gunstiger zijn geoordeeld. Deze industrie is in het district Boender niet nieuw, daar er vroeger (vóór 1871) ook reeds zout werd aangemaakt.

Omtrent de eigen zoutwinning van de hooger bedoelde zeven dessa's in de afdeeling Grobogan (Samarang) is slechts te vermelden dat de productie van 1880 12 616 pikols beliep, tegen 13 433 pikols in 1879. Het Gouvernement hief daarvan als cijns (zie Indisch Staatsblad 1876 n°. 258) in laatstgemeld jaar f 5560 en in 1880 f 6308. Gegevens omtrent de zoutwinning in Djokjokarta en Soerakarta (aan het zuiderstrand) zijn in de ontvangen mededeelingen niet aangetroffen.

Evenmin zijn bijzonderheden vernomen nopens den zouthandel in de streken die hierboven werden gerangschikt in de 3de categorie. De zoutpacht, waarvan onder 4°. sprake is, heeft voor 1880 opgebragt f 12 120 en is voor 1881 afgestaan tegen f 13 320 (verg. bijlage MM).

Voor vroegere mededeelingen omtrent de voorziening in de behoefte aan zout in die buitenbezittingen welke geheel buiten het gouvernementsmonopolie vallen, zij verwezen naar het verslag van 1869 blz. 168 en 169. Men zie voorts hetgeen op blz. 17 hiervóór is gezegd omtrent de invoering van het zoutmonopolie in het landschap Boeloengan (oostkust van Borneo), door den sultan van dat landschap.

IV. Koopvaart en scheepsbouw.

§ 1. *Koopvaart.*

Ten vervolge op de in 't vorig verslag medegedeelde cijfers betreffende den handel en de scheepvaart in Nederlandsch Indie over 1878, zijn thans opgaven over 1879 ontvangen, die echter in anderen vorm zijn ingerigt, en bovendien meer havens in de buitenbezittingen omvatten dan de statistiek over 1878 of vorige jaren. Zoo zijn thans voor 't eerst opgenomen de cijfers betreffende de handels- en scheepvaartbeweging te Olehleh (Atjeh), Bengkalis (Sumatra's Oostkust), Karimon en Lingga (beide in Riouw) en Boeleleng (Bali). [1])

De wijziging in den vorm der statistiek komt hoofdzakelijk hierop neêr dat niet meer rekening gehouden wordt met de vlaggen waaronder de in- of uitvoer heeft plaats gehad, maar afzonderlijk is opgegeven hoeveel met stoom- en hoeveel met zeilschepen is in- of uitgevoerd. Deze wijziging en de lager te vermelden veranderde inrigting der opgaven betreffende de scheepvaartbeweging vinden hare oorzaak hierin, dat bij de zamenstelling van de statistiek van den handel, de scheepvaart en de in- en uitvoerregten in Nederlandsch Indie over 1879 (thans nog te Batavia ter perse) voor 't eerst de nieuwe voorschriften zijn toegepast (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 3558), waarvan sprake was in het verslag van 1879 (blz. 213 noot 3). De tot dusver ontvangen opgaven over 1879 betreffen alleen den *algemeenen* in- en uitvoer, en verstaan daaronder 1°. al wat binnen Nederlandsch Indie is gelost van hetgeen daarbuiten is ingeladen, en 2°. al wat binnen Nederlandsch Indie anders dan in doorvoer is ingeladen met bestemming om daarbuiten gelost te worden. De opgaven nopens den invoer tot verbruik en den uitvoer uit het vrij verkeer, welke in 't vorig verslag bovendien voorkwamen, zoomede die betreffende de handelsbeweging voor Java en Madura afzonderlijk, zullen worden opgenomen in het afzonderlijk uit te geven handelsverslag over 1879. Het zal wel overbodig zijn op te merken dat de gegevens voor de zamenstelling van de statistiek van den handel en de scheepvaart in Nederlandsch Indie veelal geen betrekking kunnen hebben tot die gedeelten der buitenbezittingen waar aan de inlandsche vorsten het regt van zelfbestuur en belastingheffing is gelaten. Omtrent de mate van vertrouwbaarheid der geleverde gegevens gelden overigens dezelfde opmerkingen als vroeger (verg. het verslag van 1878 blz. 214).

Gedétailleerde opgaven nopens den aard der koopmanschappen en nopens de landen van herkomst en bestemming worden aangetroffen in bijlage FFF. Hieronder volgen de totaalcijfers van den algemeenen in- en uitvoer over 1879, met afzonderlijke aanduiding van het aandeel dat de stoom- en dat de zeilvaart daarin had.

Waarde van den algemeenen in- en uitvoer (in guldens).

		Koopmanschappen. *a*)	Goud en zilver.		Totaal.
			Gemunt.	Ongemunt.	
INVOER.					
voor rekening van particulieren.	met stoomschepen	f 86 668 037	f 9 704 273	f 137 940	f 96 510 250
	„ zeilschepen	41 360 480	1 640 647	„	43 001 127
		f 128 028 517	f 11 344 920	f 137 940	f 139 511 377
voor rekening van het Gouvernement.	met stoomschepen	f 5 087 202	f 6 500 000	„	f 11 587 202
	„ zeilschepen	3 552 837	„	„	3 552 837
		f 8 640 039	f 6 500 000	„	f 15 140 039
UITVOER.					
voor rekening van particulieren.	met stoomschepen	f 54 142 205	f 3 379 832	„	f 57 522 037
	„ zeilschepen	80 234 509	490 118	f 114 820	80 839 447
		f 134 376 714	f 3 869 950	f 114 820	f 138 361 484
voor rekening van het Gouvernement.	met stoomschepen	f 10 406 631	„	„	f 10 406 631
	„ zeilschepen	26 976 151	„	„	26 976 151
		f 37 382 782	„	„	f 37 382 782

a) In de handelsverslagen over 1875 t/m 1878 — om alleen van deze te gewagen — werd onder de rubriek „Koopmanschappen" ook ongemunt goud en zilver (in staven, baren enz.) gerangschikt, en in die over de jaren 1875 en 1876 tevens het *gemunt* koper. Thans zijn de ongemunte edele metalen afzonderlijk, nevens de gemunte, genoemd, en is daarentegen het gemunt koper (dat in de handelsverslagen over 1877 en 1878 onder de „Specien" werd uitgetrokken) onder de „Koopmanschappen" opgenomen.

Uit het hooger vermelde zal reeds gebleken zijn dat de totalen van 1879 moeijelijk met die van vorige jaren kunnen vergeleken worden, tenzij men voor 1879 de cijfers aftrekke betreffende de handelsbeweging in de bovengenoemde vijf havens die in de statistiek over 1878 en vroeger niet medetelden. Uit de hier te lande beschikbare gegevens is intus-

[1]) De voornaamste vrijhavens welker handels- en scheepvaartbeweging reeds vroeger in de statistiek behandeld werden, waren: Riouw, Makasser, Menado, Kema, Gorontalo, Amboina, Saparoea, Banda, Ternate en Koepang.

schen alleen na te gaan het aandeel 't welk gemelde havens vertegenwoordigden in den boven opgegeven in- en uitvoer van koopmanschappen voor rekening van particulieren (respectievelijk f 12 441 137 en f 2 922 898).

In nevenstaande vijfjarige vergelijking van den algemeenen in- en uitvoer zijn voor 1879 de laatstgemelde sommen in mindering gebragt en is voor de voorafgegane jaren, in navolging van de statistiek over 1879, ongemunt goud en zilver niet, doch wel gemunt koper onder de koopmanschappen geteld, hetgeen ten gevolge heeft dat sommige der nu opgegeven totalen niet geheel overeenstemmen met die in vorige verslagen.

Jaren.	Waarde aan koopmanschappen voor particuliere rekening: Ingevoerd.	Uitgevoerd.
1875	f 108 173 223	f 130 768 924
1876	109 177 424	154 229 384
1877	112 472 501	161 758 424
1878	103 193 969	134 089 717
1879	115 587 380	131 453 816

Het bedrag dat de statistiek van 1879 aanwijst als in dat jaar ingevoerd van of uitgevoerd naar Nederland en van of naar andere landen kan blijken uit het volgende overzigt, waarin het bedrag aan edele metalen afzonderlijk is opgegeven.

	Voor rekening van particulieren.		Voor rekening van het Gouvernement.	
	Koopmanschappen.	Goud en zilver (gemunt en ongemunt).	Koopmanschappen.	Goud en zilver (gemunt en ongemunt).
INGEVOERD van:				
Nederland	f 44 835 307	f 147 000	f 5 332 661	f 6 500 000
andere landen (buiten den Oosterschen Archipel)	32 498 174	341 192	1 458 568	„
den Oosterschen Archipel: Singapore	37 203 102	7 112 141	1 500 773	„
den Oosterschen Archipel: Andere gedeelten (buiten Ned. Indie)	13 491 934	3 882 527	348 037	„
	f 128 028 517	f 11 482 860	f 8 640 039	f 6 500 000
UITGEVOERD naar:				
Nederland	f 45 679 891	f 2 750 350	f 37 382 782	„
het Engelsch Kanaal (om orders)	14 756 181	„	„	„
andere landen (buiten den Oosterschen Archipel)	42 287 560	40 930	„	„
den Oosterschen Archipel: Singapore	26 432 768	982 689	„	„
den Oosterschen Archipel: Andere gedeelten (buiten Ned. Indie)	5 220 314	210 801	„	„
	f 134 376 714	f 3 984 770	f 37 382 782	„

Ook wat de scheepvaartbeweging betreft, heeft de inrigting van de statistiek in 1879 verandering ondergaan. De aanduiding van de vlaggen is vervallen; in stede daarvan worden nu de schepen onderscheiden naar de landen waar zij te huis behooren. Voorts is thans uiteengehouden de scheepvaartbeweging tusschen Nederlandsch Indie en de daarbuiten gelegen landen of plaatsen, en die binnen Nederlandsch Indie zelf (kustvaart).

Bij aankomst van buiten Nederlandsch Indie werden in 1879 *ingeklaard* het navolgend aantal bodems.

WAAR TE HUIS BEHOORENDE.	Aantal bodems.			Inhoudsgrootte (in tonnen).		
	Stoomschepen.	Zeilschepen op Europesche wijze getuigd.	Zeilschepen op inlandsche wijze getuigd.	Stoomschepen.	Zeilschepen op Europesche wijze getuigd.	Zeilschepen op inlandsche wijze getuigd.
In Nederland	83	88	„	139 248	68 939	„
„ Nederlandsch Indie	308	135	462	121 452	18 341	20 939
„ den vreemde	992	488	1211	255 932	211 355	46 451
Te zamen	1383	711	1673	516 632	298 635	67 390
Voor de vijf havens thans voor 't eerst in de statistiek opgenomen (zie hooger) was het aandeel in de bovenvermelde totalen	252	38	444	126 968	13 285	19 561
Zoodat, voor eene vergelijking met de opgaven over 1878, slechts de hiernevens vermelde totalen kunnen in aanmerking komen	1131	673	1229	389 664	285 350	47 829
		3033			722 843	
In 1878 waren de totalen (na aftrekking van de cijfers betreffende de scheepvaartbeweging binnen Nederlandsch Indie zelf)	1066	670	1048	405 527	361 181	43 828
		2784			810 536	

Als *uitgeklaard* bij vertrek naar buiten Nederlandsch Indie vermeldt de statistiek het navolgend aantal bodems:

WAAR TE HUIS BEHOORENDE.	Aantal bodems. Stoom-schepen.	Zeilschepen op Europesche wijze getuigd.	Zeilschepen op inlandsche wijze getuigd.	Inhoudsgrootte (in tonnen). Stoom-schepen.	Zeilschepen op Europesche wijze getuigd.	Zeilschepen op inlandsche wijze getuigd.
In Nederland	62	91	„	100 053	82 240	„
„ Nederlandsch Indie	297	132	553	121 571	16 809	22 068
„ den vreemde	983	494	1242	240 985	212 897	47 571
	1342	717	1795	462 609	311 946	69 639
Af te trekken als aandeel der vijf meerbedoelde havens	254	44	450	128 802	14 644	18 994
	1088	673	1345	333 807	297 302	50 645
In 1878 waren de totalen (na aftrekking van de cijfers betreffende de scheepvaartbeweging binnen Nederlandsch Indie zelf)	944	629 (3106)	1192	318 031	334 888 (681 754)	46 187
		2765			699 106	

In de bijlage GGG hierachter vindt men opgaven betreffende de bovenbedoelde in- en uitklaringen van 1879 voor elke haven afzonderlijk, en verder eene specificatie van de landen waar de schepen te huis behoorden. Diezelfde bijlage bevat ook een overzigt van de landen van waar in 1879 de opgegeven schepen kwamen en waarheen zij bestemd waren. De volgende recapitulatie wordt aan dit overzigt ontleend.

	Aantal bodems. Stoom-schepen.	Zeilschepen op Europesche wijze getuigd.	Zeilschepen op inlandsche wijze getuigd.	Inhoudsgrootte (in tonnen). Stoom-schepen.	Zeilschepen op Europesche wijze getuigd.	Zeilschepen op inlandsche wijze getuigd.
AANGEKOMEN van:						
Nederland	67	64	„	125 894	52 946	„
andere landen (buiten den Oosterschen Archipel)	60	320	31	58 360	194 500	1 463
den Oosterschen Archipel { Singapore	829	261	940	188 183	35 683	42 221
den Oosterschen Archipel { Andere gedeelten (buiten Ned. Indie)	427	66	702	144 195	15 506	23 706
	1383	711	1673	516 632	298 635	67 390
VERTROKKEN naar:						
Nederland	44	75	„	83 179	70 525	„
het Engelsch Kanaal (om orders)	„	62	„	„	42 878	„
andere landen (buiten den Oosterschen Archipel)	42	241	47	40 960	147 747	1 861
den Oosterschen Archipel { Singapore	882	273	1029	252 683	37 457	44 621
den Oosterschen Archipel { Andere gedeelten (buiten Ned. Indie)	374	66	719	85 787	13 339	23 157
	1342	717	1795	462 609	311 946	69 639

De opgaven betreffende de scheepvaartbeweging binnen Nederlandsch Indie zelf zijn over 1879 naar andere beginselen bijeenverzameld dan vroeger. Reeds uit dien hoofde — nog daargelaten dat de thans ontvangen opgaven, zoo als hooger gezegd is, een grooter gebied der buitenbezittingen omvatten — kan eene vergelijking met de cijfers over 1878 of vroeger onder de rubrieken » schepen aangekomen van of vertrokken naar den Oosterschen Archipel" geen nut hebben. In de volgende opgaven betreffende de kustvaart van 1879, ontleend aan de meer uitvoerige gegevens in de reeds aangehaalde bijlage GGG, is de geheele scheepvaartbeweging binnen Nederlandsch Indie met tot de kustvaart geregtigde schepen begrepen, behalve: 1°. wat betreft de havens van Java en Madura, het verkeer met de andere havens dier eilanden, en 2°. wat betreft de havens buiten Java en Madura, het verkeer binnen hetzelfde gewest. Van de stoomschepen, die op bepaalde lijnen dienst doen, is voorts alleen melding gemaakt op de plaatsen van aanvang en einde der reis.

	Aantal bodems.			Inhoudsgrootte (in tonnen).		
	Stoom-schepen.	Zeilschepen op Europesche wijze getuigd.	Zeilschepen op inlandsche wijze getuigd.	Stoom-schepen.	Zeilschepen op Europesche wijze getuigd.	Zeilschepen op inlandsche wijze getuigd.
AANGEKOMEN:						
op Java en Madura van havens in de buitenbezittingen	222	464	1282	218 778	110 948	21 186
in eenige buitenbezitting uit een der andere gewesten van Nederlandsch Indie	299	433	1516	233 310	112 702	23 483
	521	897	2798	452 088	223 650	44 669
VERTROKKEN:						
van Java en Madura naar havens in de buitenbezittingen	232	570	2296	190 175	150 273	33 754
van eenige buitenbezitting naar een der andere gewesten van Nederlandsch Indie	403	465	1594	392 961	121 143	20 876
	635	1035	3890	583 136	271 416	54 630
Naar gelang van de landen waar zij te huis behoorden, waren de *aangekomen* schepen te verdeelen aldus:						
in Nederland te huis behoorende	2	20	„	4 194	12 788	„
„ Nederlandsch Indie te huis behoorende	469	823	2693	429 763	198 639	40 405
„ den vreemde te huis behoorende	50	54	105	18 131	12 223	4 264
	521	897	2798	452 088	223 650	44 669
En de *vertrokken* schepen als volgt:						
in Nederland te huis behoorende	21	17	„	44 754	11 950	„
„ Nederlandsch Indie te huis behoorende	571	964	3803	514 949	247 118	51 295
„ den vreemde te huis behoorende	43	54	87	23 433	12 348	3 335
	635	1035	3890	583 136	271 416	54 630

Over 1880 zijn de gegevens voor de jaarstatistiek van den handel en de scheepvaart in Nederlandsch Indie nog niet alle verzameld. Slechts beschikt men over eenige voorloopige opgaven betreffende den invoer tot verbruik op Java en Madura, en den uitvoer van daar uit het vrije verkeer, ontleend aan de overzigten die te Batavia maandelijks door middel van de Javasche Courant — en hier te lande door middel van de Staatscourant — worden openbaar gemaakt. Deze maand-overzigten betreffen intusschen alleen de voornaamste handelsartikelen, en vermelden voor sommige artikelen alleen de waarde, voor andere alleen de hoeveelheid.

Eene recapitulatie voor elk der in deze voorloopige statistieken behandelde artikelen over al de maanden van 1880, vergeleken met de gelijksoortige gegevens over 1879, vindt men in bijlage HHH hierachter. Voor enkele artikelen die onder den in- en uitvoer de voornaamste plaats innemen, doet men hier eene aan de maandstaten ontleende vijfjarige opgaaf volgen. De cijfers tusschen ( ) vermeld, doen zien welk gedeelte der opgegeven hoeveelheid van Nederland ingevoerd of derwaarts uitgevoerd werd.

JAREN.	Op Java en Madura door particulieren ingevoerd ten verbruik (zoowel regtstreeks gelost als uit entrepôt).		Van Java en Madura door particulieren uitgevoerd *uit het vrije verkeer.* (Alles in K.G.)					
	Manufacturen van katoen. (Waarde in guldens)	Petroleum. (Liters)	Suiker. *a*)	Koffij. *a*)	Tabak. *a*) (*Niet* bereid voor de inlandsche markt.) *b*)	Indigo. (*Niet* bereid voor de inlandsche markt.) *b*)	Thee. *a*)	Rijst (gepelde en ongepelde). *a*)
1876.	31 994 981 (20 399 874)	13 002 718 (1 663 164)	198 607 224 (67 087 961)	21 087 360 (19 368 401)	14 084 155 (13 582 740)	263 869 (249 390)	2 379 379 (2 245 400)	7 093 325 (4 104 418)
1877.	29 774 392 (18 341 654)	26 473 287 (1 807 200)	232 355 450 (79 763 823)	20 792 697 (19 179 902)	16 452 023 (16 403 185)	526 706 (506 010)	2 572 270 (2 333 822)	14 266 385 (5 373 582)
1878.	24 369 123 (15 218 813)	17 673 092 (4 860)	230 970 707 (57 745 412)	13 999 328 (10 007 264)	14 876 247 (14 584 371)	307 537 (254 269)	3 490 169 (3 269 243)	12 788 157 (3 339 890)
1879.	28 880 850 (niet opgegeven)	39 791 067 (niet opgegeven)	195 656 960 (35 085 806)	19 820 194 (13 432 354)	11 020 806 (10 990 741)	365 845 (316 428)	2 593 738 (2 030 865)	8 659 655 (4 654 798)
1880.	26 307 072 (niet opgegeven)	59 596 304 (niet opgegeven)	234 122 278 (23 637 925)	23 297 737 (14 776 476)	6 395 191 (6 395 091)	373 673 (303 538)	2 513 611 (2 215 840)	8 853 849 (6 023 925)

a) Naar het Engelsch Kanaal (voor orders) werden verscheept de navolgende hoeveelheden (in K.G.):
suiker: in 1876 t/m 1880 achtereenvolgens 29 868 068, 34 252 506, 48 139 935, 50 329 139 en 67 630 475;
koffij: „ „ „ „ „ 558, 1207, 390169, 460 en 7134;
tabak (niet bereid voor de inlandsche markt): alleen in 1876 500743;
thee: in 1876 20 en in 1877 2;
rijst (gepelde): in 1876 473 709, in 1878 1 879 913, in 1879 2 635 608 en in 1880 2 184 521.
Deze hoeveelheden zijn alle in de *niet* tusschen ( ) geplaatste totalen begrepen.

b) In tegenstelling met de vroegere opgaven heeft men thans de voor de *inlandsche* markt bereide tabak en indigo buiten aanmerking gelaten.

Eene tienjarige opgaaf van den *algemeenen* uitvoer van de bovengenoemde producten van Java en Madura voor rekening van particulieren, ontleend aan de tot dusver verschenen *jaarlijksche handelsverslagen* en dus betreffende het tijdvak 1869 t/m 1878, wordt aangetroffen in bijlage JJJ hierachter. Zoo als in die bijlage in bijzonderheden is vermeld, is bij de zamenstelling rekening gehouden met de omstandigheid dat de Indische handelsverslagen over 1869 t/m 1873 anders zijn ingerigt dan die over 1874 t/m 1878.

Ten einde de in de Westerafdeeling van Borneo ten handel komende schepen gelegenheid te geven om op meer plaatsen dan tot dusver alle douane-formaliteiten te vervullen, zijn onlangs in dit gedeelte van 's Gouvernements tolgebied ook Sambas, Singkawang en Soekadana als havens voor den algemeenen handel aangewezen (Indisch Staatsblad 1881 n°. 169). Ook de haven Olehleh (Atjeh) is kort geleden onder de voor den algemeenen handel opengestelde havens gerangschikt (Indisch Staatsblad 1881 n°. 202). Over een en ander werd reeds gehandeld op blz. 150 hiervóór.

§ 2. *Nederlandsch Indische koopvaardijvloot.*

Terwijl in bijlage KKK voor elk gewest afzonderlijk eene opgaaf voorkomt van het aantal, de soort en de inhoudsgrootte der aldaar in 1880 te huis behoorende schepen en vaartuigen, metende 20 ton (10 last) en daarboven, volgen hieronder de totalen van dat overzigt, vergeleken met die der vier voorafgegane jaren.

JAREN.	Stoomschepen.		Schepen.		Barken.		Brikken.		Schoeners.		Kotters.		Wangkangs, toops en andere soortgelijke vaartuigen.		TOTAAL.	
	Aantal	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.
1876	45	26 997	8	7 593	85	34 019	26	7 067	175	13 445	17	588	1028	40 557	1384	130 266
1877 . . . ,	46	29 896	11	7 893	77	30 508	24	5 953	180	14 617	17	536	1075	33 480	1430	122 883
1878	44	27 435	6	6 307	82	35 167	23	5 789	176	14 323	13	360	1188	37 065	1532	126 446
1879	44	27 754	4	4 730	83	38 201	24	5 984	172	14 323	14	398	1317	39 307	1658	130 697
1880	50	30 237	5	8 157	88	44 542	27	6 559	175	16 037	14	398	1321	40 180	1680	146 110

Wat het jaar 1879 betreft, kan nog afzonderlijk worden opgegeven hoe vele van de Nederlandsch Indische *zeil*vaartuigen op zeebrieven voeren of — met andere woorden (zie Indisch Staatsblad 1874 n°. 113) — het aantal der in Nederlandsch Indie te huis behoorende, op Europesche wijze getuigde zeilvaartuigen, onder Nederlandsche vlag, welke als zeeschepen waren aan te merken. Dit aantal bedroeg 316, gezamenlijk metende 69 677 ton. Daarvan behoorden te huis:

op Java	104	schepen,	metende 38 271	ton;
„ Madura	21	„	„ 1 850	„
ter Sumatra's Westkust . .	6	„	„ 326	„
in de Lampongsche districten	1	„	„ 50	„
„ Palembang	32	„	„ 10 327	„
„ Riouw	3	„	„ 966	„
op Banka	12	„	„ 893	„
„ Billiton	3	„	„ 207	„
in de Westerafdeeling van Borneo	19	„	„ 1 750	„
in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	45	„	„ 7 895	„
in 't gouvernement Celebes.	25	„	„ 3 336	„
„ Menado	9	„	„ 527	„
„ Amboina	20	„	„ 2 550	„
„ Ternate	10	„	„ 515	„
„ Timor	1	„	„ 48	„
„ Boeleleng (Bali)	5	„	„ 166	„
Te zamen . . .	316	schepen,	metende 69 677	ton.

Gespecificeerde opgaven omtrent deze Europeesch getuigde zeeschepen (waaronder ook zeer enkele die een minderen inhoud hadden dan 20 ton) vindt men aan het slot der aangehaalde bijlage JJJ.

Omtrent de inlandsch getuigde zeilschepen onder Nederlandsche vlag, voor zooveel zij als zeeschepen waren aan te merken en dus gezegelde jaarpassen voeren (zie mede bovenbedoeld Staatsblad), is slechts aan te teekenen dat in 1879 6710 formulieren voor dergelijke jaarpassen werden afgegeven, tegen 7116 in 1878 en 7969 in 1877. Daarvan waren bestemd:

	1877.	1878.	1879.
voor vaartuigen beneden 4 kojangs (of lasten). .	4395	5443	4910
„ id. van 4 tot beneden 10 kojangs (of lasten)	3150	1259	1443
„ „ „ 10 „ „ 20 „ „ „	296	354	252
„ „ „ 20 „ „ 40 „ „ „	97	40	80
„ „ „ 40 kojangs (of lasten) en daarboven	31	20	25
	7969	7116	6710

Uit den volgenden staat blijken het aantal en de soort der op Europesche wijze getuigde schepen en vaartuigen ten behoeve waarvan in de laatste vijf jaren *eerste* Nederlandsch Indische zeebrieven werden uitgereikt.

JAREN.	Aantal vaartuigen.	SOORT DER VAARTUIGEN. Stoomschepen.	Fregatten.	Schepen.	Barken.	Brikken.	Schoeners.	Kotters.	Andere vaartuigen.	Gezamenlijke inhoudsgrootte (in tonnen).
1876.	44	8	„	3	15	1	17	„	„	19 162
1877.	24	3	„	„	1	„	19	1	„	5 688
1878.	24	2	2	„	6	„	13	1	„	7 850
1879.	32	3	1	„	7	3	17	1	„	9 349
1880.	34	2	2	„	10	3	16	1	„	17 063

Van deze schepen en vaartuigen behoorden:

in:	aan Europeanen.	metende in tonnen.	aan vreemde oosterlingen.	metende in tonnen.	aan inlanders.	metende in tonnen.
1876	20	12 671	14	5 800	10	691
1877	6	3 961	13	1 297	5	430
1878	1	1 203	15	6 153	8	414
1879	7	3 039	21	5 959	4	351
1880	14	12 252	12	3 717	8	1 094

Bij ordonnancie van 28 Februarij 1881 (Indisch Staatsblad n°. 66) is eene herziening tot stand gekomen van de voorschriften aangaande het meten van schepen en vaartuigen in Nederlandsch Indie (Indisch Staatsblad 1873 n°. 140 en 222). Daarbij is, in plaats van de Nederlandsch Indische ton, de kubieke meter als eenheid van scheepsmaat aangenomen, en verder het noodige bepaald ten einde voor zekere schepen de meting te doen geschieden volgens de internationale regels, voor Nederland aangenomen bij de wet van 3 Junij 1875 (Nederlandsch Staatsblad n°. 101). Meting is, in navolging van de voorschriften van 1873, in Nederlandsch Indie verpligtend gebleven voor alle daar te huis behoorende schepen en vaartuigen die op zeebrieven of gezegelde jaarpassen varen, en verder voor alle andere Nederlandsch Indische schepen en vaartuigen die eene grootte hebben van 4 lasten (of kojangs) en daarboven. De schepen en vaartuigen die niet in Nederlandsch Indie te huis

behooren (zoo Nederlandsche als vreemde) worden slechts dan gemeten, indien hun inhoud bekend moet zijn en zij niet voorzien zijn van een meetbrief die, volgens de lager te vermelden bepalingen, ze van meting in Nederlandsch Indie vrijstelt. De schepen en vaartuigen, welker inhoud voortaan volgens de regels der internationale meetwijze wordt bepaald, zijn: 1°. de in Nederlandsch Indie te huis behoorende zeeschepen, varende onder Nederlandsche vlag en op Europesche wijze getuigd; en 2°. de niet in Nederlandsch Indie te huis behoorende schepen en vaartuigen (zoo Nederlandsche als vreemde). De inhoud van andere schepen en vaartuigen wordt bepaald volgens de regels der in Nederlandsch Indie reeds bestaande (oude) meetwijze, tenzij de eigenaar, reeder of schipper verzoekt de regels der internationale meetwijze toe te passen. Wanneer de inhoud van niet in Nederlandsch Indie te huis behoorende schepen en vaartuigen bekend moet zijn, wordt deze zonder meting bepaald: wat Nederlandsche bodems betreft, indien zij voorzien zijn van een meetbrief hier te lande afgegeven na 31 December 1875; en wat vreemde bodems betreft — luidens de nadere lezing, deswege vastgesteld bij ordonnancie van 25 October 1881 (Indisch Staatsblad n°. 217), — indien tusschen de Regering van het land, waar de schepen en vaartuigen te huis behooren, en de Regering van Nederland eene overeenkomst bestaat tot wederkeerige erkenning van meetbrieven, als wanneer de vrijstelling wordt verleend in de gevallen en met inachtneming van de bijzondere voorwaarden, in die overeenkomst gesteld. De inhoud in kubieke meters van deze schepen en vaartuigen, indien hij in den buitenlandschen meetbrief alleen in register-tonnen is aangewezen, wordt dan bepaald door vermenigvuldiging van het aantal register-tonnen netto inhoudsruimte met 2,83. Wanneer niet in Nederlandsch Indie te huis behoorende bodems die niet van de meting vrijgesteld zijn, van een buitenlandschen meetbrief zijn voorzien, wordt de inhoud met behulp van dien meetbrief bepaald, voor zoover de scheepsmeter dit mogelijk acht. Die bodems worden echter gemeten indien de schipper dit verlangt.

De scheepsmetingen, welke tot hiertoe voor een deel behoorden tot den werkkring van het departement der marine, zullen voortaan geheel vallen onder den werkkring van het departement van financien. Aan de hoofden van gewestelijk bestuur is opgedragen om, voor zooveel noodig, hunne gewesten in scheepsmeters-districten te verdeelen. In de districten waar een havenmeester gevestigd is, die deze betrekking als hoofdambt vervult, treedt deze als scheepsmeter op. In de overige districten wijzen de hoofden van gewestelijk bestuur fungeerende scheepsmeters aan. Wegens de bijzondere kennis en oefening die de *binnenwerksmeting* der internationale meetwijze vereischt, is bepaald (Indisch Staatsblad 1881 n°. 124) dat deze alleen plaats vindt te Batavia, Samarang, Soerabaija, Padang en Makasser. Elders kan worden volstaan met de *buitenwerksmeting*.

Het tijdstip waarop de ordonnancie van 28 Februarij 1881 in werking treedt, moet nog door den Gouverneur-Generaal worden bepaald. Daarmede is moeten worden verwijld omdat de voor de internationale meetwijze benoodigde werktuigen niet in Indie beschikbaar waren. Deze zijn echter in 't laatst van September van hier verzonden, zoodat nu eerlang de nieuwe voorschriften toepassing zullen kunnen vinden.

In den loop van 1880 zijn, even als kort te voren hier te lande was geschied (Nederlandsch Staatsblad 1880 n°. 109), in Nederlandsch Indie almede ingevoerd de nieuwe internationale bepalingen omtrent de vereischte veiligheidsmaatregelen ter voorkoming van aanvaringen op zee. Ter vervanging van de daarop betrekkelijke regelingen van 1869 en 1878 (verg. o. a. het verslag van 1878 blz. 104 noot 1) is nu voor Nederlandsch Indie dit onderwerp op nieuw geregeld bij ordonnancie van 14 October 1880 (Indisch Staatsblad n°. 192). Deze verordening wijkt van de hier te lande geldende voorschriften slechts af, voor zoover de plaatselijke Indische toestanden zulks vorderden.

§ 3. *Scheepsbouw.*

Tot aanvulling van hetgeen in vorige verslagen aangaande den inlandschen scheepsbouw werd medegedeeld, wordt hier aangeteekend, dat de scheepsbouw in het gouvernement Atjeh en onderhoorigheden een zeer belangrijken tak van inlandsche nijverheid uitmaakt. Op bijna alle kustplaatsen van dit gewest zijn scheepstimmerlieden te vinden, doch vooral op het eiland Si Maloer, zoo als reeds op blz. 7 hiervóór is vermeld.

Eene nieuwe inrigting ten dienste der scheepvaart op Java naderde in den loop van 1881 hare voltooijing, namelijk het droogdok dat de Nederlandsch Indische Droogdokmaatschappij bij de eilanden Amsterdam en Middelburg, nabij de reede van Batavia, deed gereed maken ter exploitatie krachtens de haar reeds in 1872 door de Indische Regering verleende concessie. Het dok werd nog vóór het einde van 1881 voor de scheepvaart geopend. Het andere dok van deze Maatschappij, dat in 1878, vóór het nog in gebruik was gesteld, nabij het eiland Amsterdam [1]) gezonken is, moet als verloren worden beschouwd, daar de in 't vorig verslag (blz. 211) bedoelde pogingen om het te doen ligten, met geen gunstig gevolg bekroond zijn geworden.

Uit de volgende opgaaf kan worden gezien hoevele van de schepen en vaartuigen, die voor het eerst met een Nederlandsch Indischen zeebrief in de vaart kwamen, in Nederlandsch Indie zelf waren gebouwd.

JAREN.	Aantal vaartuigen.	Waar gebouwd.					
		In Indie.		In Nederland.		In den vreemde.	
		Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.
1876 . .	44	a) 17	1575	4	1621	23	15 966
1877 . .	24	b) 12	652	„	„	12	5 036
1878 . .	24	c) 14	935	4	3294	6	3 621
1879 . .	32	d) 14	925	3	2206	15	6 218
1880 . .	34	e) 11	551	5	2895	18	13 617

a) 1 stoomschip, 1 schip, 1 bark en 14 schoeners, metende 107, 139, 614 en 715 tonnen.
b) 11 schoeners en 1 kotter, metende 632 en 20 tonnen.
c) 1 stoomschip, 12 schoeners en 1 kotter, metende 12, 899 en 24 tonnen.
d) 1 brik, 12 schoeners en 1 kotter, metende 209, 665 en 51 tonnen.
e) 1 kotter en 10 schoeners, metende 23 en 528 tonnen.

V. Andere onderwerpen.

Binnenlandsche handel; markten (passars). De handel in lijnwaden was in 1880 op Java en Madura zoo weinig levendig, dat de omzet slechts $^1/_3$ bedroeg van het gemiddelde in vorige jaren. Als onmiddellijke oorzaken worden genoemd de runderpest en de epidemische ziekten in het westen van Java; alsmede de geringe koffijoogst, ten gevolge waarvan minder geld onder de bevolking kwam. Alleen in de streken waar tabak werd geplant, welk gewas in 1880 buitengewoon goed slaagde, was toeneming van het lijnwaad-debiet te bespeuren.

In den rijsthandel ging in 1880 op Java weder veel om. Opkoop van padi en rijst had bijna overal plaats, zoowel voor den afzet in de gewesten zelven als voor den uitvoer naar naburige plaatsen. Indramaijoe-rijst vond in aanzienlijke hoeveelheid haar weg over geheel Java, alsmede naar Europa en Australie. Belangrijke invoer van rijst had weder plaats uit Singapore, Bangkok en Saigon, en daarmede werd voor een goed deel in de behoefte aan dit voedingsmiddel op Madura voorzien.

Het aantal marktplaatsen op Java onderging in 1880 weder uitbreiding. In 't geheel kwamen er 10 nieuwe bij, namelijk 3 in Soerabaija, 3 in Pasoeroean, 1 in Banjoemas, 2 in Soerakarta en 1 in Madioen. Bovendien werden in Rembang 5 veemarkten geopend, waarvan 1 ter hoofdplaats en 1 te Toeban, en werd in Kediri aan den erfpachter van Bolodewo toegestaan om op genoemd land een passar aan te leggen. Alleen op de passars van Bantam had nagenoeg geen omzet plaats. Op de markten in de overige gewesten was veel vertier.

1) In 't vorig verslag (blz. 211) werd ten onregte het eiland Onrust genoemd.

In het gouvernement Atjeh en onderhoorigheden breidden zich de marktplaatsen zoowel in omvang als in aantal uit. Men vindt ze gewoonlijk in de nabijheid van rivieren, op al die plaatsen waar eene geschikte ligplaats voor schepen en vaartuigen wordt aangetroffen. Het debiet van lijnwaden is er, ten gevolge van de vestiging van een groot aantal vreemdelingen en den terugkeer van vele uitgewekenen, zeer toegenomen. Engelsche fabriekaten zijn, als de goedkoopste, het meest gewild, doch ook meer kostbare lijnwaden van inlandsch maaksel zijn gezocht.

In het gouvernement Sumatra's Westkust vermeerderde het aantal marktplaatsen met 4 groote en eenige kleinere. Over het algemeen nam het vertier er toe. Hetzelfde geldt van het debiet van lijnwaden, waaronder ook die van inlandsch maaksel veel aftrek vonden. Opkoop van rijst had voornamelijk plaats in de Padangsche Bovenlanden, voor uitvoer naar de Benedenlanden en aangrenzende streken. Ook werd uit dit gewest rijst uitgevoerd naar Batavia, Benkoelen, Atjeh en eenige andere plaatsen.

In Benkoelen werden in de afdeeling Mokko-Mokko 2 nieuwe marktplaatsen geopend, die reeds druk bezocht werden. De vrij goed geslaagde rijstoogst werkte gunstig op het debiet van lijnwaden; kains van inlandsch fabriekaat waren in 1880 even gewild als de sarongs van Europeschen oorsprong. Opkoop en uitvoer van rijst had niet plaats; de van Padang en Batavia ingevoerde rijst vond voor het grootste gedeelte haren weg naar Palembang.

In de Lampongsche districten nam mede het debiet van lijnwaden toe. Eenige uitvoer van rijst had plaats naar Palembang.

Sedert de koffijcultuur in Palembang zich uitbreidt en dientengevolge van de rijstcultuur minder werk wordt gemaakt, worden belangrijke hoeveelheden rijst van Singapore en elders aangebragt en op de passars in genoemd gewest verhandeld. Het debiet van lijnwaden neemt er steeds toe; Engelsch en Nederlandsch fabriekaat blijven het meest gewild.

In Riouw was de invoer van lijnwaden uit Singapore weder vrij belangrijk. Gedrukt katoen van Duitsch fabriekaat en wit katoen van Engelsch maaksel vallen vooral in den smaak bij Chinezen en Klingalezen. Fransche en Hollandsche lijnwaden vinden weinig aftrek. De in dit gewest geproduceerde rijst kan op verre na niet in de behoefte voorzien. Eene groote hoeveelheid rijst werd dan ook van elders ingevoerd.

Op Banka en Billiton deed zich geen behoefte aan uitbreiding van het aantal marktplaatsen gevoelen. Op eerstgenoemd eiland neemt het debiet van lijnwaden gaandeweg toe; op Billiton daarentegen was vermindering merkbaar, vermoedelijk ten gevolge van de schaarschheid van rijst, welk voedingsmiddel van elders moest worden aangevoerd.

Ook in de Westerafdeeling van Borneo onderging het aantal marktplaatsen geen vermeerdering, en nam het debiet van lijnwaden af.

In het gouvernement Celebes en onderhoorigheden werd — in de afdeeling Oosterdistricten — eene nieuwe marktplaats opgerigt. Over het algemeen was echter in 1880 het vertier niet buitengewoon groot; vooral in de koffijstreken ging, ten gevolge van den minder gunstigen oogst, weinig om.

In de residentie Menado breidt zich het aantal marktplaatsen steeds uit, en het vertier neemt er toe; ook de handel in lijnwaden gaat vooruit.

Omtrent de residentie Amboina is slechts gemeld dat het debiet van lijnwaden op de Banda-eilanden in 1880 nog gedrukt bleef.

Op de marktplaatsen in Ternate heerschte veel levendigheid. De handel in lijnwaden nam toe; vooral het Twentsch fabriekaat vond veel aftrek. Van Java werd veel rijst in Ternate ingevoerd. Eene kleine hoeveelheid ging van Nieuw-Guinea naar Amboina.

In de residentie Timor bleef het lijnwaad-debiet van gelijken omvang als vroeger. Er werd van Makasser en Bali rijst ingevoerd.

In de afdeelingen Djembrana en Boeleleng op Bali vermeerderde het debiet van lijnwaden; het goedkoope Engelsche fabriekaat is het meest gewild. Eene beduidende hoeveelheid rijst vond uit deze streken haren weg naar alle deelen van den Archipel.

Loonen van ambachtslieden en koelies. Aan de gewestelijke algemeene verslagen over 1880 is het volgende overzigt ontleend van de gemiddelde loonen die in dat jaar aan ambachtslieden en koelies werden betaald.

GEWESTEN.	Gemiddeld loon per dag:	
	voor ambachtslieden.	voor koelies.
Bantam	f 0,50 à f 1,50	f 0,25 à ?
Batavia	0,75 „ 2,50	0,50 „ f 0,60 a)
Krawang	0,50 „ 1,00	0,25 „ 0,30
Preanger regentschappen	0,50 „ 1,00	0,20 (gemidd.) b)
Cheribon	0,50 „ 2,00	0,20 à f 0,35
Tagal	0,50 „ 1,00	0,30 (gemidd.)
Pekalongan	0,70 „ 1,50	0,30 à f 0,40
Samarang c)	0,70 „ 2,00	0,40 „ 0,75
Japara	0,50 „ 1,50	0,25 „ 0,40
Rembang	0,50 „ 1,00	0,25 „ 0,50
Soerabaija	0,80 „ 2,00	0,35 „ 0,60
Pasoeroean d)	0,60 „ 1,00	0,35 „ 0,50
Probolinggo	0,50 „ 1,50	0,25 „ 0,40
Bezoeki	1,00 „ 1,50	0,35 „ 0,50
Banjoewangi	1,00 „ 2,00	0,50 „ 0,80
Banjoemas	0,60 „ 1,50	0,25 „ 0,40
Bagelen	0,40 „ 1,00	0,20 „ 0,25
Kadoe	0,50 „ 1,25	0,25 „ 0,40
Djokjokarta	0,60 „ 1,00	0,25 „ 0,30
Soerakarta	0,60 „ 1,50	0,30 „ 0,60
Madioen	0,40 „ 1,00	0,25 „ 0,30
Kediri	0,50 „ 1,00	0,30 „ 0,50
Madura	0,60 „ 1,00	0,25 „ 0,30
Sumatra's Westkust	1,00 „ 2,00	0,25 „ 0,30
Benkoelen	1,00 „ 1,50	0,25 „ 0,40
Lampongsche districten	1,00 „ 2,00	0,50 „ 0,60
Palembang	1,00 „ 1,25	0,40 „ 0,60
Sumatra's Oostkust	2,00 „ 3,00	per maand f 8 à f 12
Atjeh	? ?	f 1,00 e) à f ?
Riouw f)	1,00 „ 1,50	0,60 à f 0,75
Banka	1,50 „ 3,00	1,00 „ 2,00
Billiton g)	0,80 „ 2,50	0,60
Westerafdeeling v. Borneo	1,00 „ 1,50	0,66½
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	0,60 „ 2,50	0,40 à 0,50
Celebes h)	1,00 „ 3,00	0,50 „ 1,00
Menado	0,75 „ 1,50	0,20 „ 0,60
Ternate	0,50 „ 1,00	0,30 i)
Amboina g)	0,75 „ 4,00	0,40 à 1,00
Id. (alleen de afd. Banda)	1,50 „ 5,00	0,80 „ 1,00
Timor	1,50 „ 3,00	0,35

a) Deze opgaaf betreft alleen de hoofdplaats Batavia; te Meester Cornelis wordt f 0,40 à f 0,50 betaald; elders in het gewest f 0,25 à f 0,40.

b) Op enkele plaatsen in de Preanger regentschappen zijn tengevolge van de groote vraag naar arbeiders bij den in aanleg zijnden staatsspoorweg geen koelies te krijgen tegen minder dan f 0,60 daags te krijgen.

c) De opgegeven loonen zijn die welke ter hoofdplaats Samarang door Europeanen betaald worden; de loonen in het binnenland en door inlanders of door vreemde oosterlingen betaald, zijn aanmerkelijk lager.

d) Op de erfpachtsondernemingen zijn de loonen iets hooger dan de opgegeven sommen.

e) Vroeger beliep het dagloon van koelies f 1,50; het toenemend aanbod van werkkrachten heeft dit bedrag echter tot f 1,00 doen dalen.

f) Op de eilanden zijn de koelieloonen iets hooger en wordt gewoonlijk kost en inwoning bedongen.

g) Het loon van handwerkslieden wisselt hier zeer af naar gelang van het ambacht dat zij uitoefenen.

h) Voor inlandsche ambachtslieden bedraagt het loon hoogstens f 1,50 per dag; aan Chinezen wordt echter f 2 à f 3 betaald.

i) Bij bijzondere gelegenheden, zoo als bij aankomst van mailbooten, zijn de koelieloonen iets hooger; men betaalt dan f 0,40 à f 0,50.

Visscherijen. Een algemeen overzigt betreffende de zeevisscherijen in Nederlandsch Indie werd bij het einde van 1880 bij de afdeeling statistiek ter algemeene secretarie zamengesteld en aan de Nederlandsch Indische Maatschappij van landbouw en nijverheid ter publiceering in haar tijdschrift afgestaan.

Uit de ontvangen opgaven blijkt dat de vischteelt op sawah's met bevredigende uitkomsten gedreven werd o. a. in de Preanger regentschappen, in de afdeelingen Galoeh en Madjalengka van de residentie Cheribon, en op eene enkele plaats in de afdeeling Bandjarnegara (Banjoemas). Ook wordt vermeld dat in Ngawi (Madioen) proeven werden

genomen, die goede uitkomsten beloofden. Overigens zij verwezen naar de op blz. 97 hiervóór gegeven cijfers van de belasting op de vischvijvers.

Verschillende takken van inlandsche nijverheid. De lust om zich op ambachten toe te leggen, scheen ook in 1880 meer en meer bij de inlandsche bevolking veld te winnen. De bekwaamheid van inlandsche ambachtslieden laat echter dikwijls te wenschen over; onder toezigt van deskundigen bewijzen zij niettemin goede diensten.

Aangaande het gouvernement Atjeh en onderhoorigheden valt hier nog op te merken, dat aldaar, behalve van huis- en scheepsbouw, veel werk wordt gemaakt van het weven van kleedjes, het vlechten van fijne matjes (vooral ter noordkust) en het vervaardigen van gouden versierselen en scherpe wapenen. Ter westkust houden de vrouwen zich met het wasschen van goud onledig, terwijl zij in sommige streken, o. a. te Kroeng Raba (Groot-Atjeh), in den zoutaanmaak een middel van bestaan vinden. Te Soengei Raja (oostkust) zoekt een groot gedeelte der bevolking haar levensonderhoud in het maken van atappen voor dakbedekking.

Uit de berigten van den resident der Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo verdient nog aanteekening dat in de afdeeling Martapoera van dat gewest tegenwoordig een groot aantal lieden een ruim middel van bestaan vinden in het diamantslijpen, welke industrie gezegd wordt eene buitengewoon groote vlugt te hebben genomen.

Kamers van koophandel en nijverheid. Van de kamer te Padang werd weder het gewone jaarverslag ontvangen betreffende den handel te dier plaatse, als vervolg op hare bij vorige Koloniale Verslagen gevoegde jaarberigten. Men vindt dit stuk in zijn geheel hierachter afgedrukt als bijlage LLL.

Maten en gewigten. In de sedert 't laatst van 1879 onvervulde betrekking van ambtenaar voor de ijking van en voor het toezigt op de in Indie in gebruik zijnde maten en gewigten is kort geleden voorzien. In Augustus jl. is als zoodanig te Batavia opgetreden een ambtenaar van het ijkwezen hier te lande, laatstelijk eerstaanwezend ijker te Amsterdam. In afwachting van diens aankomst waren de functien van ijker te Batavia, krachtens eene opdragt van den resident, voorloopig waargenomen door een werktuigkundige, in dienst van het departement van oorlog. Door den waarnemenden ijker te Batavia werd in 1880 aan ijkgelden ontvangen f 2180. Over 1879 bedroegen de ontvangen ijkgelden, volgens verbeterde opgaven, f 2676.

Tentoonstellingen. Behalve de gewone jaarlijksche tentoonstellingen van vee of voortbrengselen van land- en tuinbouw, georganiseerd door de Buitenzorgsche wedloopsocieteit en de vereeniging voor den planten- en dierentuin te Batavia, werden in 1880 in Nederlandsch Indie geen tentoonstellingen gehouden.

Op de in September 1881 te Venetie gehouden internationale tentoonstelling op aardrijkskundig gebied is Nederlandsch Indie door eene verzameling boekwerken en kaarten vertegenwoordigd geweest. Vele dier inzendingen, waaronder zoowel van het Gouvernement als van particuliere instellingen van wetenschap en nijverheid in Indie, zijn bekroond geworden (zie de Javasche Courant van 22 November 1881). Insgelijks zijn bekrooningen ten deel gevallen aan de Indische gouvernements inzendingen voor de in 1880 gehouden internationale tentoonstellingen te Berlijn (visscherij-tentoonstelling) en te Melbourne (Staatscourant van 4/5 Julij 1880 en 11 October 1881).

Loterijen. In 1880 moesten vele aanvragen om vergunning tot het houden van loterijen worden van de hand gewezen. In verband met de daaromtrent aangenomen beginselen werd alleen bewilligd in zoodanige loterijen, welke ontworpen waren ten bate van liefdadige of nuttige doeleinden, zoo als die ten voordeele van het Djati-gesticht te Batavia en tevens van het Protestantsch weeshuis te Soerabaija, van het Protestantsch weeshuis te Samarang, van de Jongens-weezeninrigting te Soerabaija en tevens van het hulpfonds van den H. Vincentius te Batavia, van de Vereeniging tot voorbereidend onderrigt aan kinderen in Nederlandsch Indie en van de Vereeniging » de meisjesschool te Soerabaija."

De Minister van Kolonien,

W. VAN GOLTSTEIN.

INHOUD

VAN HET

VERSLAG BETREFFENDE NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

Bladz.

A. Grondgebied en bevolking 1
§ 1. Grondgebied 1
§ 2. Bevolking 1

B. Opperbeheer 1

C. Mededeelingen van staatkundigen en algemeenen aard 1
§ 1. Betrekkingen met het buitenland . . . 1
§ 2. Java en Madura 2
§ 3. Atjeh en onderhoorigheden 3
§ 4. Midden-Sumatra 8
§ 5. Sumatra's Westkust 12
§ 6. Benkoelen 13
§ 7. Lampongsche districten 13
§ 8. Palembang 13
§ 9. Sumatra's Oostkust 14
§ 10. Riouw en onderhoorigheden 15
§ 11. Banka 15
§ 12. Billiton 15
§ 13. Westerafdeeling van Borneo 15
§ 14. Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo . 16
§ 15. Celebes en onderhoorigheden 18
§ 16. Menado 19
§ 17. Amboina 20
§ 18. Ternate 21
§ 19. Timor 25
§ 20. Bali en Lombok 25

D. Landmagt 26
§ 1. Levende strijdkrachten 26
§ 2. Fortificatien 35
§ 3. Topografische dienst 36
§ 4. Krijgsverrigtingen 37
§ 5. Korpsen niet regtstreeks tot het leger behoorende 39
§ 6. Koloniaal militair invalidenhuis op Bronbeek 41

E. Zeemagt 41
§ 1. Algemeen beheer 41
§ 2. Oorlogsmarine 41
§ 3. Gouvernementsmarine 47
§ 4. Maritieme inrigtingen 49
§ 5. Speciale diensten onder beheer van het departement der marine 52
§ 6. Verrigtingen der zeemagt 53

F. Regtswezen 55
§ 1. Regterlijke magt 55
§ 2. Regtswezen in het algemeen 56
§ 3. Burgerlijk regt, handelsregt en burgerlijke regtsvordering 58
§ 4. Strafregt en strafvordering 58
§ 5. Gevangeniswezen 59
§ 6. Militair regt en militaire regtspraak . . 62
§ 7. Gewestelijke en plaatselijke verordeningen. 62
§ 8. Bijzondere regten 62
§ 9. Personen en instellingen met het regtswezen in verband 63

Bladz.

G. Algemeene Rekenkamer en comptabiliteit . . 64
§ 1. Algemeene Rekenkamer 64
§ 2. Comptabiliteit 65

H. Algemeen burgerlijk beheer 66

J. Departement van binnenlandsch bestuur . . . 66
I. Gewestelijk en plaatselijk bestuur; politie . 66
§ 1. Europeesch bestuur 66
§ 2. Inlandsch bestuur en politie 68
§ 3. Bestuur over vreemde oosterlingen . . 68
§ 4. Verdere aanteekeningen betreffende het bestuur en de politie in sommige gewesten 68
§ 5. Bijzondere onderwerpen 72
II. Persoonlijke diensten 72
§ 1. Java en Madura 72
§ 2. Buitenbezittingen 75
III. Landelijke inkomsten 77
§ 1. Java en Madura 77
§ 2. Buitenbezittingen 80
IV. Agrarische aangelegenheden; afstand van grond 80
§ 1. Java en Madura 80
§ 2. Buitenbezittingen 85
V. Kadastrale en andere opnemingen . . . 88
§ 1. Kadaster 88
§ 2. Topografische gegevens betreffende de buitenbezittingen 89
VI. Transporten 89
VII. Paketvaart en andere stoomvaartdiensten. 90

K. Departement van onderwijs, eeredienst en nijverheid 91
I. Onderwijs 91
§ 1. Onderwijs voor Europeanen en met hen gelijkgestelden 91
§ 2. Onderwijs voor inlanders 95
II. Kunsten en wetenschappen 98
§ 1. Taalstudie 98
§ 2. Oudheidkunde 99
§ 3. Natuurwetenschappen 99
§ 4. Genootschappen ter bevordering van wetenschappen en nijverheid . . . 100
§ 5. Tijdschriften en nieuwsbladen 101
§ 6. Landsdrukkerij 101
III. Eeredienst 101
§ 1. Christelijke godsdienst 101
a. Protestantsche eeredienst 101
b. Roomsch-katholieke eeredienst . . 104
§ 2. Mohammedaansche godsdienst . . . 104
IV. Instellingen van liefdadigheid; uitkeeringsen spaarfondsen 105
V. Burgerlijke geneeskundige dienst en veeartsenijdienst 107
§ 1. Burgerlijke geneeskundige dienst . . 107
§ 2. Veeartsenijdienst 113

L. Departement der burgerlijke openbare werken. 116
I. Openbare werken in het algemeen . . . 116

Bladz.
II. Bijzonderheden omtrent sommige werken . 119
III. Spoorwegen 126
§ 2. Opneming, aanleg en exploitatie van spoorwegen door den Staat . . . 126
§ 2. Particuliere spoorwegen 130
§ 3. Concessie-aanvragen voor spoorwegen. 133
§ 4. Tramwegen 134
IV. Stoomwezen 134
V. Post- en telegraafdienst. 135
§ 1. Vereenigde dienst. 135
§ 2. Brievenposterij 135
§ 3. Paardenposterij 138
§ 4. Telegrafie. 138

M. Departement van financien 139
I. Financien 139
§ 1. Begrooting 139
§ 2. Landskassen. 141
§ 3. Verkoop van producten. 141
§ 4. Andere bronnen van inkomst. . . . 142
A. Verpachte middelen 142
B. Onverpachte middelen en inkomsten 150
II. Muntstelsel; geldmarkt 157
§ 1. Muntwezen 157
§ 2. Geldmarkt 157
§ 3. Javasche Bank. 158

N. Burgerlijke en militaire landsdienaren . . . 160

O. Nijverheid 161
I. Landbouw, boschwezen en veeteelt . . . 161
§ 1. Java en Madura 161
a. Landbouw 161
1°. Inlandsche landbouw 161
Rijstcultuur 163
Andere voedingsgewassen . . 164
Klappercultuur 164
Tabakscultuur 164
Katoencultuur 165
Indigocultuur. 165
Suikercultuur. 165
2°. Gouvernementscultures 166
Koffijcultuur 166
Suikercultuur. 170
Kinacultuur 173
3°. Landbouw-ondernemingen uitsluitend op contracten met de bevolking berustende. 176
Suikerfabrieken 176
Tabaksondernemingen . . . 177
Andere ondernemingen. . . 179
4°. Landbouw op gronden door het Gouvernement in erfpacht of in huur afgestaan 179

Bladz.
5°. Landbouw op landen aan particulieren in eigendom afgestaan . 182
6°. Landbouw op verhuurde landen in Soerakarta en Djokjokarta . 183
b. Boschwezen 185
c. Veeteelt. 187
§ 2. Buitenbezittingen 189
1°. Atjeh en onderhoorigheden . . . 189
2°. Sumatra's Westkust 189
3°. Benkoelen 191
4°. Lampongsche districten 191
5°. Palembang. 192
6°. Sumatra's Oostkust. 192
7°. Riouw en onderhoorigheden. . . 194
8°. Banka 194
9°. Billiton 194
10°. Westerafdeeling van Borneo. . . 195
11°. Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo 195
12°. Celebes en onderhoorigheden . . 195
13°. Menado 196
14°. Amboina 197
15°. Ternate 198
16°. Timor 199
17°. Boeleleng en Djembrana (Bali). . 199

II. Mijnbouw 199
§ 1. Dienst van het mijnwezen. 199
§ 2. Tin-ontginningen. 201
a. Ontginning van gouvernementswege 201
b. Particuliere ontginningen 203
§ 3. Kolen-ontginningen 203
a. Ontginning van gouvernementswege 203
b. Particuliere ontginningen en concessie-aanvragen 205
§ 4. Ontginning van- en concessie-aanvragen betreffende andere delfstoffen . 205
§ 5. Mijnbouwkundige opsporingen door particulieren. 206

III. Zout 206

IV. Koopvaart en scheepsbouw 207
§ 1. Koopvaart 207
§ 2. Nederlandsch Indische koopvaardijvloot. 211
§ 3. Scheepsbouw 212

V. Andere onderwerpen 212
Binnenlandsche handel; markten (passars) 212
Loonen van ambachtslieden en koelies . 213
Visscherijen 213
Verschillende takken van inlandsche nijverheid 214
Kamers van koophandel en nijverheid . 214
Maten en gewigten. 214
Tentoonstellingen 214
Loterijen 214

BIJLAGEN

BEHOORENDE BIJ HET

VERSLAG BETREFFENDE NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE

van 1881.

Lit. A. n°. I—VIII. Statistiek der bevolking van Nederlandsch Indie over 1879.

» B. Overzigt van de formatie en de sterkte van het leger aldaar op 31 December 1880.

» C. Numerieke opgave betreffende de mutatien in de onderofficierskaders van het Nederlandsch-Indisch leger gedurende de jaren 1876 t/m 1880.

» D. Overzigt betreffende de ziekenverpleging bij genoemd leger over de jaren 1879 en 1880, met aanwijzing van den aard der ziekten en van de sterfte.

» E. Recapitulatie van de sterfte- en ziektecijfers bij hetzelfde leger over de jaren 1876 t/m 1880.

» F. Overzigt van de zamenstelling der oorlogsmarine in Nederlandsch Indie over 1880.

» G. Overzigt van de zamenstelling der gouvernementsmarine aldaar over 1880.

» H. Statistiek der gevangenen in Nederlandsch Indie over 1879.

» J. Voorschriften door den Gouverneur-Generaal vastgesteld bij art. 2 van het besluit dd. 31 December 1880 n°. 48, tot uitvoering van de ordonnancie van gelijke dagteekening (*Indisch Staatsblad* 1880 n°. 241), houdende herziening van de regeling der heerendiensten op Java en Madura.

» K. Overzigt betreffende de in 1880 verrigte heerendiensten op Java en Madura (met uitzondering van de vorstenlanden).

» L. Overzigt van den aanslag en de opbrengst der landrente aldaar over 1880.

» M. Overzigt betreffende de in erfpacht aangevraagde gronden op Java, welke gedurende 1880 aan de aanvragers geweigerd werden.

» N. Overzigt van de in 1881 op Java en in de buitenbezittingen in werking getreden aannemingscontracten betreffende het vervoer van producten, goederen, enz., voor zooveel daarbij het departement van binnenlandsch bestuur is betrokken.

Lit. O. Overzigt betreffende de op 31 December 1880 in Nederlandsch Indie aanwezige openbare en bijzondere lagere scholen voor Europeanen en met dezen gelijkgestelden.

» P. Overzigt betreffende de op 31 December 1879 in Nederlandsch Indie aanwezige openbare en bijzondere inlandsche scholen, benevens eenige voorloopige opgaven omtrent hetzelfde tijdstip van 1880.

» Q. Overzigt betreffende de in Nederlandsch Indie bestaande weeshuizen en andere instellingen van liefdadigheid over 1879 en 1880.

» R. Overzigt van de standplaatsen der met de uitoefening van den burgerlijken geneeskundigen dienst in Nederlandsch Indie belaste Europesche geneesheeren, met vermelding van het aantal der door hen in 1880 behandelde lijders en van de sterfte.

» S. Overzigt van het aantal der bedoelde behandelden en overledenen, naar gelang van den aard hunner ziekte.

» T. Overzigt van de plaatsen waar doctors djawa zijn gevestigd, en van het getal lijders gedurende 1880 door hen behandeld, met vermelding van de sterfte.

» U. Overzigt van het aantal der laatstbedoelde lijders en van de sterfte onder hen, naar gelang van den aard hunner ziekte.

» V. Opgaaf van het aantal personen in 1880 in de verschillende gewesten omgekomen door bij het bestuur bekend geworden ongelukken (daaronder ook het aantal overledenen ten gevolge van moord of zelfmoord).

» W. Overzigt van de krankzinnigen-verpleging bij de gestichten te Batavia, Samarang en Soerabaija in 1880.

» X. Overzigt van de verliezen aan buffels en runderen, in West-Java door de veetyphus veroorzaakt, over 1880 en de eerste helft van 1881.

Lit. Y. Uitgewerkte berekening van de kosten van aanleg en uitrusting van den staatsspoorweg Soerabaija-Pasoeroean, met zijtak naar Malang.

» Z. Algemeen overzigt betreffende het verkeer op bovenbedoelde lijn en op de eerste sectie (Sidoardjo-Modjokerto) van den staatsspoorweg van Sidoardjo naar Madioen, over elke maand van 1880.

» AA. Specificatie van de vervoerde vrachtgoederen op den staatsspoorweg Soerabaija-Pasoeroean-Malang, over 1878 en 1879.

» BB. Overzigt aanwijzende de grondslagen van de vrachttarieven der staats- en der particuliere spoorwegen op Java.

» CC. Algemeen overzigt betreffende het verkeer op de particuliere spoorwegen Samarang-Vorstenlanden en Batavia-Buitenzorg, over elke maand van 1880.

» DD. Opgaven betreffende de op 31 December 1880 in Nederlandsch Indie aanwezige stoomketels ten dienste van particulieren.

» EE. Statistiek betreffende het verkeer bij den post- en telegraafdienst in Nederlandsch Indie over de jaren 1878, 1879 en 1880.

» FF. Overzigt van de in 's lands kassen in Nederlandsch Indie aanwezige betaalmiddelen bij het einde van elke maand van 1880, zoomede van de in 1880/81 te Batavia gehouden inschrijvingen voor de afgifte van wissels op het Departement van Kolonien, ter aanvulling van de Indische kassen voor het dienstjaar 1881.

» GG. Algemeen overzigt van de opbrengst enz. der door de Nederlandsche Handelmaatschappij gedurende 1880 hier te lande voor rekening van het Gouvernement verkochte Oost-Indische producten.

» HH. Overzigt betreffende de in 1880 en de eerste zes maanden van 1881 voor gouvernementsrekening van Java en Menado verscheepte ladingen gouvernementsproducten en van de daarvoor betaalde vrachten.

» JJ. Statistiek betreffende de opiumpacht op Java en Madura over de jaren 1880 en 1881.

» KK. Overzigt van de opbrengst der opiumpacht in de buitenbezittingen over elk der jaren 1879, 1880 en 1881.

» LL. Overzigt van de pachtsommen waarvoor de op Java en Madura verpachte zoogenaamde kleine middelen, met uitzondering van de pacht der pandhuizen, over elk der jaren 1879, 1880 en 1881 zijn afgestaan.

» MM. Overzigt als boven voor zooveel de buitenbezittingen betreft.

» NN. Overzigt betreffende de opbrengst der in den loop van 1880 weder ingevoerde pacht der pandhuizen op en buiten Java, over 1881 en over 1869.

» OO. Overzigt betreffende de opbrengst in 1880 van eenige niet-verpachte middelen onder beheer van het departement van financien (in- en uitvoerregten en accijnsen, personeele en patentbelasting, verponding en bedrijfsbelasting).

Lit. PP. Overzigt van de geldmarkt van Java in 1880, zamengesteld door den heer mr. N. P. van den Berg, president van de Javasche Bank.

» QQ. Overzigt betreffende de uitgestrektheid enz. der bouwgronden van de inlandsche bevolking op Java (met uitzondering van de gewesten Soerakarta en Djokjokarta en van de particuliere landen) en op Madura (voor zooveel de afdeeling Pamakassan betreft) over 1880, zoomede van de hoogste en laagste rijstprijzen per maand in elk gewest gedurende 1879 en 1880.

» RR. Overzigt betreffende de rijstcultuur op Java (met uitzondering als boven) en in de afdeeling Pamakassan op Madura, over 1880.

» SS. Overzigt betreffende de teelt van andere éénjarige gewassen dan padi op Java (met uitzondering als boven) en in de afdeeling Pamakassan op Madura, mede over 1880.

» TT. Statistiek betreffende de voorgenomen afschrijvingen en bijplantingen van koffijboomen in de op hoog gezag aangelegde en geregelde plantsoenen op Java, over 1880/81.

» UU. Overzigt van de uitkomsten der gouvernements-koffijcultuur op Java over 1880.

» VV. Overzigt van de uitkomsten enz. der gouvernements-suikercultuur op Java over 1880, voor elke onderneming in het bijzonder.

» WW. Statistiek betreffende de gouvernements-kinaplantsoenen op Java over elk der jaren 1878, 1879 en 1880.

» XX. Overzigt van de productie enz. in 1880 der vrije suikerfabrieken op Java en Madura, met uitzondering van die, gevestigd op gronden door het Gouvernement in erfpacht of in huur uitgegeven, van die in de Vorstenlanden en van die op particuliere landerijen.

» YY. Overzigt van de productie enz. in 1879 en 1880 der tabaksondernemingen op Java, buiten die in de Vorstenlanden en op particuliere landerijen, en met uitzondering ook van de productie, verkregen van gronden door het Gouvernement in erfpacht of in huur afgestaan.

» ZZ. Overzigt betreffende de op Java gevestigde landbouw-ondernemingen op door het Gouvernement in erfpacht of in huur afgestane woeste gronden (daaronder ook die perceelen waarvan de huur door erfpacht is vervangen) over 1880.

» AAA. Overzigt van den oogst van stapelproducten op de aan Europeanen en met dezen gelijkgestelden verhuurde landen in de residentien Soerakarta en Djokjokarta over elk der jaren 1876 tot en met 1880.

» BBB. Overzigt betreffende de op contract met het Gouvernement werkende ondernemingen voor den aankap van hout in 's lands bosschen op Java over 1880.

» CCC. Overzigt betreffende de in de buitenbezittingen gevestigde landbouw- en andere ondernemingen op door het Gouvernement in erfpacht of in huur afgestane woeste gronden over 1880.

» DDD. Overzigt betreffende de in de rijken Deli, Langkat en Serdang (residentie Sumatra's Oostkust) gevestigde landbouw-ondernemingen over 1880.

Lit. EEE. Overzigt over elk der jaren 1876 tot en met 1880 van het zoutdebiet in die gewesten op en buiten Java waar de verkoop van gouvernementswege geschiedt.

» FFF. Overzigten betreffende de handelsbeweging in Nederlandsch Indie over 1879.

» GGG. Overzigten betreffende de scheepvaartbeweging in Nederlandsch Indie over 1879.

» HHH. Opgaven betreffende den invoer ten verbruik op Java en Madura en den uitvoer van daar uit het vrije verkeer, gedurende 1879 en 1880, van de voornaamste voor particuliere rekening in- en uitgevoerde handelsartikelen, een en ander ontleend aan de maandelijksche handelsoverzigten.

» JJJ. Overzigt betreffende den algemeenen uitvoer van Java en Madura, voor particuliere rekening, van eenige der voornaamste landbouwproducten, over het tienjarig tijdvak 1869 t/m 1878, ontleend aan de jaarlijksche handelsverslagen.

Lit. KKK. Overzigt van de in Nederlandsch Indie te huis behoorende schepen en vaartuigen, groot 20 ton (of 10 last) en daarboven, over 1880, benevens eene nadere specificatie betreffende het aantal en de inhoudsgrootte der Nederlandsch Indische stoom- en zeilschepen, die in 1879 op zeebrieven voeren.

» LLL. Verslag van de kamer van koophande en nijverheid te Padang betreffende den handel te dier plaatse over 1880.

Kaart van den Indischen Archipel, aangevende den bestaanden toestand met betrekking tot de gouvernementsmonopolien van opium en zout.

NB. Op de speciaalkaart van Java en Madura is eene fout ingeslopen. Bij vergissing is namelijk de afscheiding tusschen Afd. Grobogan en (het overig gedeelte van) Samarang *wèl*, die tusschen Soerakarta en Djokjokarta *niet* gekleurd. Juist het omgekeerde lag in de bedoeling.

[5. 3.]

BIJLAGE A, n°. I—VIII.

(Zie blz. 1 van het verslag.)

STATISTIEK der bevolking van Nederlandsch Indie over 1879.

N°. I.

ALGEMEEN OVERZIGT van de sterkte der bevolking van Nederlandsch Indie (met

GEWESTEN.	EUROPEANEN.		CHINEZEN.		ARABIEREN.		ANDERE VREEMDE OOSTERLINGEN.	
	Totaal.	Waaronder van het mannelijk geslacht.	Totaal.	Waaronder van het mannelijk geslacht.	Totaal.	Waaronder van het mannelijk geslacht.	Totaal.	Waaronder van het mannelijk geslacht.
Java en Madura.								
Bantam.	355	203	1 671	937	18	15	»	»
Batavia.	6 534	3 468	72 897	38 502	866	589	127	80
Krawang	199	127	3 807	2 025	38	21	a) »	a) »
Preanger regentschappen .	970	581	1 836	1 041	50	30	5	»
Cheribon	872	478	18 096	9 290	1 202	766	91	64
Tagal	628	357	6 109	3 139	208	132	»	»
Pekalongan	522	304	4 702	2 508	726	379	37	21
Samarang.	3 973	2 081	15 196	8 117	735	382	c) 955	c) 480
Japara	540	319	10 056	5 292	65	34	d) 22	d) 12
Rembang	695	374	16 202	7 849	258	136	e) 65	e) 23
Soerabaija.	5 262	2 739	12 765	7 077	1 986	1 061	480	242
Pasoeroean	1 278	661	4 923	2 630	801	395	721	325
Probolinggo	798	493	2 314	1 251	352	205	»	»
Bezoeki.	541	340	931	532	588	316	»	»
Banjoewangi.	140	82	234	119	349	191	»	»
Banjoemas.	577	306	3 740	1 997	10	6	75	38
Bagelen	492	273	3 021	1 589	1	1	d) 84	d) 62
Kadoe	488	249	5 339	2 940	90	43	6	4
Djokjokarta	1 494	816	1 887	1 073	161	83	17	15
Soerakarta.	2 404	1 366	6 409	3 793	59	40	224	143
Madioen	591	342	3 213	1 746	10	6	8	7
Kediri	887	521	6 812	3 860	»	»	»	»
Madura.	473	240	3 891	1 948	1 454	664	162	87
Totaal . . .	30 713	16 720	206 051	109 255	10 027	5 495	3 079	1 603
Buitenbezittingen . . . (zie blz. 4 en 5 van dezen staat)	8 605	4 514	f) 102 835	g) 68 981	4 985	2 508	30 142	g) 27 630
Totaal-generaal . . .	39 318	21 234	f) 308 886	g) 178 236	15 012	8 003	33 221	g) 29 233

uitzondering van het leger) bij het eind van 1879, vergeleken met hetzelfde tijdstip van 1878.

INLANDERS.		Alzoo te zamen op 31 December 1879.	Volgens het vorig verslag bedroeg het cijfer op 31 December 1878.	Vermeerdering in 1879.
Totaal.	Waaronder van het mannelijk geslacht.			
760 463	363 806	762 507	757 707	4 800
890 694	442 706	971 118	960 736	10 382
296 168	147 075	300 212	295 240	4 972
1 243 837	583 713	1 246 698	1 251 667	*b*)
1 240 716	601 021	1 260 977	1 252 174	8 803
935 271	419 212	942 216	933 576	8 640
508 110	246 898	514 097	512 454	1 643
1 271 155	616 597	1 292 667	1 276 143	16 524
828 487	397 982	839 170	834 416	4 754
1 032 311	496 412	1 049 531	1 017 800	31 731
1 638 396	791 973	1 658 889	1 631 780	27 109
660 079	324 157	667 802	656 905	10 897
437 461	216 058	440 925	437 176	3 749
419 704	203 757	421 764	414 793	6 971
62 291	30 727	63 014	62 129	885
998 566	488 440	1 002 968	1 000 799	2 169
1 221 649	600 742	1 225 247	1 201 632	23 615
700 493	343 715	706 416	700 671	5 745
452 114	216 630	455 673	448 127	7 546
941 873	456 690	950 969	936 384	14 585
987 473	485 651	991 295	974 190	17 105
737 654	362 459	745 353	726 808	18 545
783 316	384 812	789 296	785 293	4 003
				235 173
			Af: vermindering voor de Preanger regentschappen .	4 969
19 048 281	9 221 233	19 298 804	19 068 600	230 204 = 1.21 pct.

AANMERKINGEN

a) Het cijfer, in de opgaven over 1878 in deze kolom opgebragt, was foutief, daar het Maleijers betrof uit andere gedeelten van den Indischen archipel afkomstig die onder de rubriek „Inlanders" behooren geteld te worden.

b) Bij uitzondering doet zich hier vermindering voor, welke echter niet aan afneming der bevolking moet worden toegeschreven, maar aan eene te hoog gestelde opgaaf betreffende het zielental in 1878.

c) De vermindering tegenover het cijfer van 1878 is een gevolg hiervan, dat de Maleijers enz., afkomstig uit andere gedeelten van Nederlandsch Indie, thans onder de inlanders gerangschikt zijn.

d) Allen Afrikanen.

e) In het vorig verslag waren deze abusievelijk onder de inlanders opgebragt.

f) Onvolledig cijfer door het gedeeltelijk ontbreken der opgaven betreffende de residentie Sumatra's Oostkust.

g) Onvolledig cijfer door het ontbreken der opgaven betreffende Atjeh en Sumatra's Oostkust (nopens dit laatste gewest slechts gedeeltelijk).

De bevolking der drie hoofdplaatsen van Java wordt opgegeven bij het eind van 1879 te hebben bedragen als volgt:

	Europ.	Chinez.	Arabieren.
Batavia (stad en voorsteden) . . .	4 888	23 539	795
Samarang (hoofdplaats)	2 830	9 085	653
Soerabaija (id.) .	4 293	6 577	1 176

	Andere vreemde oosterlingen.	Inlanders.	Te zamen.
Batavia (stad en voorsteden) . . .	114	73 565	102 901
Samarang (hoofdplaats)	2 199	*h*) 54 374	69 141
Soerabaija (id.) .	350	107 858	120 254

h) De opgaaf over 1878, ad 66 691, was te hoog, doordien toen abusievelijk, in stede van het getal inlanders ter hoofdplaats, dat van het geheele district Samarang was opgebragt.

GEWESTEN.	EUROPEANEN.		CHINEZEN.		ARABIEREN.		ANDERE VREEMDE OOSTERLINGEN.	
	Totaal.	Waaronder van het mannelijk geslacht.	Totaal.	Waaronder van het mannelijk geslacht.	Totaal.	Waaronder van het mannelijk geslacht.	Totaal.	Waaronder van het mannelijk geslacht.
Buitenbezittingen.								
Gouvernement Sumatra's Westkust:								
Padangsche Benedenlanden	1 331	683	3 584	2 357	112	51	682	427
Padangsche Bovenlanden	350	198	443	305	18	11	185	115
Tapanoli	197	117	699	437	»	»	114	84
Benkoelen.	138	82	549	289	10	7	2	2
Lampongsche districten . .	80	50	227	142	12	11	14	4
Palembang	227	136	4 119	2 215	1 965	800	107	51
Oostkust van Sumatra . .	522	383	*i*) 2 533	*i*) 2 186	»	»	*j*) 26 416	*j*) 25 700
Atjeh en onderhoorigheden	*l*) 515	*m*) 217	2 323	*n*) †	†	†	*o*) 433	†
Riouw » »	150	77	*r*) 20 889	*r*) 17 582	3	3	*s*) 66	*s*) 52
Banka	199	109	20 300	13 722	142	82	11	10
Billiton.	59	35	7 111	6 397	4	2	*t*) 9	*t*) 9
Westerafdeeling van Borneo	199	96	27 570	17 314	1 634	886	326	208
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.	450	249	2 773	1 517	353	174	40	27
Gouvernement Celebes en onderhoorigheden . . .	1 424	743	5 523	2 296	85	65	1	1
Menado *z*):								
afdeeling Minahassa . .	670	325	2 041	1 003	*aa*) 34	*aa*) 27	»	»
afdeeling Gorontalo. . .	71	33	85	59	16	14	»	»
Amboina	1 522	737	439	191	271	156	14	5
Ternate.	266	119	447	239	99	57	*ee*) 56	*ee*) 33
Timor en onderhoorigheden	201	101	*hh*) 777	*hh*) 398	20	10	4	4
Bali (gedeelte onder Europeesch bestuur):								
afdeeling Boeleleng. . .	31	22	395	326	138	114	1 662	898
afdeeling Djembrana . .	3	2	8	6	69	38	»	»
Totaal. . .	8 605	4 514	*jj*) 102 835	*jj*) 68 981	4 985	2 508	30 142	27 630

INLANDERS. *a*)					AANMERKINGEN.
Cijfers die als tamelijk naauwkeurig kunnen worden aangemerkt.	Cijfers bij benadering verkregen.	Cijfers berustende op loutere gissing.	Te zamen.	Volgens het vorig verslag bedroeg het cijfer der inlanders op 31 Dec. 1878.	
269 038	»	»	269 038	251 956	
»	»	*b*) 613 000	*b*) 613 000	614 500	
c) 108 980	»	»	*c*) 108 980	84 374	
d) »	*e*) 136 000	*f*) 6 000	*e*) 142 000	144 096	
121 778	»	»	121 778	119 677	
g) 519 310	»	*h*) 76 000	595 310	579 771	
»	»	*k*) 90 000	*k*) 90 000	90 000	
»	*p*) 29 300	*q*) 445 000	474 300	†	
»	»	26 000	26 000	25 900	
s) 48 473	»	»	*s*) 48 473	50 241	
23 481	»	»	23 481	23 101	
u) 58 205	*v*) 90 700	*w*) 196 000	344 905	345 910	
»	*x*) 422 700	»	*x*) 422 700	?	
»	*ij*) 375 000	»	*ij*) 375 000	*ij*) 358 142	
128 718	»	»	128 718	126 243	
»	97 800	*bb*) 197 000	294 800	294 368	
cc) 126 368	»	*dd*) 147 000	273 368	264 478	
»	*ff*) 1 870	*gg*) 98 000	99 870	99 236	
»	»	*ii*)	?	?	
»	65 300	»	65 300	64 798	
»	12 900	»	12 900	12 871	
kk)	*kk*)	*kk*)	*kk*)	*kk*)	

a) Hoe velen tot het mannelijk geslacht behooren, is niet op te geven.

b) De vermindering van het cijfer der inlandsche bevolking in de Padangsche Bovenlanden tegenover de opgaven van 1878 vindt men niet toegelicht.

c) Vermoedelijk is thans het zielental medegerekend van een deel der in 1879 onder Europeesch bestuur gebragte Battaksche landschappen. Althans de opgaaf over 1878, met uitzondering even als nu van het eiland Nias en van de niet onder geregeld bestuur staande Battaklanden, bedroeg slechts 84374.

d) Het vroeger onder deze rubriek opgegeven zielental is thans onder het cijfer der volgende kolom begrepen.

e) De geringe vermindering tegenover het cijfer van 1878 vindt men niet toegelicht.

f) Bevolking van het eiland Engano.

g) Hieronder 630 inlanders (gouvernements-onderdanen) ter hoofdplaats Djambi.

h) Bevolking van het rijk Djambi.

i) Onvolledig cijfer door het ontbreken der opgaven betreffende de afdeelingen Assahan en Deli.

j) Hieronder thans ook de opgaven betreffende de onderafdeelingen Serdang, Langkat en Tamiang, welke in 1878 ontbraken.

k) De opgaaf van 1878 (die alleen de afdeeling Deli schijnt te betreffen) is voor 1879 behouden.

l) Hieronder zijn ook de vrouwen en kinderen van militairen begrepen.

m) Deze opgaaf betreft alleen volwassenen.

n) De dus † geteekende kolommen zijn, bij gemis aan opgaven, niet kunnen worden ingevuld.

o) Hieronder welligt ook Arabieren begrepen, daar hun aantal niet afzonderlijk is vermeld gevonden.

p) Betreft enkel de afdeeling Groot-Atjeh.

q) Hiervan 75 000 voor de afdeeling Westkust en 370 000 voor de afdeeling Noord- en oostkust (noordkust 292 000, oostkust 78 000).

r) De Chinesche bevolking in Riouw nam ook in 1879 weder sterk af door verhuizing naar buiten het gewest.

s) De vermindering tegenover het cijfer van 1878 vindt men niet toegelicht.

t) Allen Afrikanen.

u) De opgaaf betreft de afdeelingen Sambas en Montrado.

v) Betreft de afdeelingen Mampawa, Tajan, Soengei-Kakap, Pontianak en Soekadana.

w) Betreft de afdeelingen Sintang en Landak.

x) De opgaaf over 1878 (ruim 640 000) was foutief.

ij) Onvolledig cijfer door het ontbreken van opgaven nopens de verschillende vorstenrijken.

z) Aan de opgaven nopens de residentie Menado ontbreken de bevolkingscijfers van de rijkjes langs de noordkust van Celebes en van de Sangi- en Talaut-eilanden.

aa) De opgaaf in 't vorig verslag schijnt onvolledig te zijn geweest.

bb) De opgaaf betreft de Tomini-landen (het cijfer over 1878 is behouden).

cc) De opgaaf betreft de afdeelingen Amboina, Hila, Boeroe, Saparoea, Elpapoetihbaai, Wahaai en Banda.

dd) Betreft de overige eilanden die (buiten de eigenlijke Banda-groep) tot de afdeeling Banda behooren. Omtrent het getal Alfoeren op Ceram kunnen geen opgaven worden gedaan.

ee) Deze waren in 1878 onder de inlanders opgebragt.

ff) Betreft alleen 's Gouvernements regtstreeksche onderdanen.

gg) Onderdanen der sultans van Ternate, Tidore en Batjan.

hh) De hoogere opgaaf van 1878 was foutief.

ii) Omtrent het zielental der inlandsche bevolking kunnen geen cijfers worden medegedeeld, behalve wat betreft het gedeelte dat het Christendom belijdt, hetwelk op ruim 22 000 wordt geschat.

jj) Onvolledig cijfer (zie de aanmerkingen *i* en *n*).

kk) Wegens de onvolledigheid der opgaven wordt hier geen totaal uitgetrokken.

N°. II.

—

VERDEELING van de Europesche en met deze gelijkgestelde bevolking naar geslacht en afkomst.

GEWESTEN.	In Nederlandsch Indie uit Nederlandsche ouders of eene Nederlandsche moeder geborenen, door een Nederlandschen vader erkenden, en kinderen van niet genaturaliseerde vreemdelingen.			Vreemdelingen, waaronder de met Europeanen gelijkgestelden uit andere werelddeelen (bijv. Amerikanen, Armenianen, enz.).			In Nederland (of buiten Nederland of Nederlandsch Indie uit Nederlandsche ouders) geborenen, zoomede genaturaliseerde vreemdelingen.			TOTAAL.		
	M. *a)*	V. *b)*	Te zamen.	M.	V.	Te zamen.	M.	V.	Te zamen.	M.	V.	Te zamen.
Java en Madura.												
Bantam	154	135	289	17	1	18	32	16	48	203	152	355
Batavia.	2 314	2 209	4 523	177	173	350	977	684	1 661	3 468	3 066	6 534
Krawang	104	67	171	6	1	7	17	4	21	127	72	199
Preanger regentschappen .	367	326	693	22	3	25	192	60	252	581	389	970
Cheribon	357	348	705	11	1	12	110	45	155	478	394	872
Tagal	266	232	498	22	13	35	69	26	95	357	271	628
Pekalongan	226	189	415	2	»	2	76	29	105	304	218	522
Samarang.	1 739	1 765	3 504	49	16	65	293	111	404	2 081	1 892	3 973
Japara	244	197	441	68	21	89	7	3	10	319	221	540
Rembang	289	286	575	»	»	»	85	35	120	374	321	695
Soerabaija *c)*	2 083	2 279	4 362	62	32	94	531	342	873	2 676	2 653	5 329
Pasoeroean	532	587	1 119	15	»	15	114	30	144	661	617	1 278
Probolinggo	343	267	610	13	4	17	137	34	171	493	305	798
Bezoeki	217	173	390	4	»	4	119	28	147	340	201	541
Banjoewangi	65	58	123	4	»	4	13	»	13	82	58	140
Banjoemas.	231	248	479	2	»	2	73	23	96	306	271	577
Bagelen	204	190	394	33	15	48	36	14	50	273	219	492
Kadoe	188	218	406	5	1	6	56	20	76	249	239	488
Djokjokarta	724	608	1 332	42	12	54	50	58	108	816	678	1 494
Soerakarta.	1 245	990	2 235	6	»	6	115	48	163	1 366	1 038	2 404
Madioen	267	221	488	14	1	15	61	27	88	342	249	591
Kediri	358	323	681	64	23	87	99	20	119	521	366	887
Madura.	205	223	428	»	»	»	35	10	45	240	233	473
Te zamen. .	12 722	12 139	24 861	638	317	955	3 297	1 667	4 964	*d)* 16 657	14 123	*d)* 30 780

a) Personen van het mannelijk geslacht (volwassenen en kinderen).

b) " " vrouwelijk " " " "

c) Over 1879 ontbreekt eene splitsing als de hier opgegevene; van daar dat in deze tabel de cijfers over 1878 behouden zijn.

d) Omtrent het verschil met de betrekkelijke opgaaf in tabel n°. I, zie men de voorgaande aanmerking.

GEWESTEN.	In Nederlandsch Indie uit Nederlandsche ouders of eene Nederlandsche moeder geborenen, door een Nederlandschen vader erkenden, en kinderen van niet genaturaliseerde vreemdelingen.			Vreemdelingen, waaronder de met Europeanen gelijkgestelden uit andere werelddeelen (bijv. Amerikanen, Armenianen, enz.).			In Nederland (of buiten Nederland of Nederlandsch Indie uit Nederlandsche ouders) geborenen, zoomede genaturaliseerde vreemdelingen.			TOTAAL.		
	M.	V.	Te zamen.	M.	V.	Te zamen.	M.	V.	Te zamen.	M.	V.	Te zamen.
Buitenbezittingen.												
Gouvernement Sumatra's Westkust:												
Padangsche Benedenlanden	533	568	1 101	10	2	12	140	78	218	683	648	1 331
Padangsche Bovenlanden .	127	112	239	8	»	8	63	40	103	198	152	350
Tapanoli	76	58	134	20	12	32	21	10	31	117	80	197
Benkoelen	71	49	120	1	»	1	10	7	17	82	56	138
Lampongsche districten . .	36	27	63	1	»	1	13	3	16	50	30	80
Palembang	100	77	177	2	»	2	34	14	48	136	91	227
Oostkust van Sumatra . .	109	76	185	165	36	201	109	27	136	383	139	522
Atjeh en onderhoorigheden.	*e*) †	†	†	†	†	†	†	†	†	217	298	515
Riouw » » .	52	59	111	1	2	3	24	12	36	77	73	150
Banka	74	75	149	2	2	4	33	13	46	109	90	199
Billiton	21	21	42	»	»	»	14	3	17	35	24	59
Westerafdeeling van Borneo	72	90	162	1	»	1	23	13	36	96	103	199
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	189	178	367	14	10	24	46	13	59	249	201	450
Gouvernement Celebes en onderhoorigheden . . .	612	615	1 227	16	»	16	115	66	181	743	681	1 424
Menado:												
afdeeling Minahassa . .	271	327	598	1	»	1	53	18	71	325	345	670
» Gorontalo . .	30	36	66	»	»	»	3	2	5	33	38	71
Amboina	672	759	1 431	»	»	»	65	26	91	737	785	1 522
Ternate	89	137	226	»	»	»	30	10	40	119	147	266
Timor en onderhoorigheden	82	88	170	»	»	»	19	12	31	101	100	201
Bali (gedeelte onder Europeesch bestuur):												
afdeeling Boeleleng. . .	12	7	19	5	»	5	5	2	7	22	9	31
» Djembrana . .	2	1	3	»	»	»	»	»	»	2	1	3
Te zamen . .	3 230	3 360	6 590	247	64	311	820	369	1 189	4 514	4 091	8 605
Totaal voor geheel Nederlandsch Indie	15 952	15 499	31 451	885	381	1 266	4 117	2 036	6 153	21 171	18 214	39 385

e) De dus † geteekende kolommen zijn, bij gemis aan opgaven, niet kunnen worden ingevuld.

N°. III.

BEROEPEN EN BEDRIJVEN, uitgeoefend door Europeanen en met dezen gelijkgestelden.

GEWESTEN.	Personen in 's lands burgerlijken dienst en door het Gouvernement bezoldigd.	Personen door het Gouvernement benoemd of toegelaten, maar niet bezoldigd (geneeskundigen, notarissen, enz.).	Handelaren.	Nijverheidsondernemers en zij die ambachten in het groot uitoefenen met inlandsche handwerkslieden.	Ambachts- en handwerkslieden.	Landbouw-industrieelen, daaronder ook hunne Europesche administrateurs en andere geëmploijeerden.	Personen die andere niet speciaal genoemde bedrijven uitoefenen.	Gepensioneerde landsdienaren (daaronder ook gegageerde militairen).
Java en Madura.								
Bantam	a) 63	2	3	2	»	24	2	18
Batavia	1 537	b) 53	c) 630	135	89	113	77	239
Krawang	18	2	1	3	»	45	1	3
Preanger regentschappen	192	d) 11	13	20	5	125	11	33
Cheribon	119	d) 10	e) 31	12	»	110	14	23
Tagal	57	f) 5	14	9	1	90	9	»
Pekalongan	30	6	10	3	»	68	2	20
Samarang	369	d) 42	g) 221	72	4	134	37	191
Japara	65	d) 10	8	12	»	79	4	7
Rembang	95	12	h) 16	11	8	44	1	8
Soerabaija i)	438	27	189	88	168	160	17	197
Pasoeroean	104	f) 19	k) 42	16	2	171	22	25
Probolinggo	50	10	13	6	9	214	»	4
Bezoeki	69	7	e) 12	4	»	71	9	»
Banjoewangi	26	4	2	1	»	1	3	»
Banjoemas	68	f) 8	15	16	2	35	10	13
Bagelen	62	4	10	7	»	25	»	35
Kadoe	50	5	2	16	1	54	2	24
Djokjokarta	33	17	8	15	1	349	l) 92	117
Soerakarta	81	20	13	m) 47	»	474	n) 53	81
Madioen	o) 104	16	5	7	»	54	8	37
Kediri	o) 97	f) 9	11	28	2	138	3	1
Madura	90	6	2	3	»	3	5	8
Te zamen	3 817	305	1 271	533	292	2 581	382	1 084

AANMERKINGEN.

a) Hieronder 13, behoorende tot het personeel der Bataviasche havenwerken.

b) Hieronder 7 zendelingen.

c) „ 475 handelsgeëmploijeerden.

d) Hieronder 2 zendelingen.

e) „ 2 geëmploijeerden.

f) „ 1 zendeling.

g) „ 133 handelsgeëmploijeerden en spoorwegbeambten.

h) Hieronder 6 geëmploijeerden.

i) Bij gemis aan volledige opgaven zijn de cijfers van 1878 behouden.

k) Hieronder 12 geëmploijeerden.

l) In dienst bij den Sultan, bij het hoofd van het Pakoe Alamsche huis of bij nijverheidsondernemers enz.

m) Hieronder 18 geëmploijeerden bij de Spoorwegmaatschappij.

n) Hieronder 47 dienstbaren bij den Soesoehoenan, den prins MANGKOE NEGORO en den rijksbestuurder.

o) Onder deze opgaaf telt thans ook mede het personeel voor den aanleg van den staatsspoorweg. Van daar dat het cijfer niet onbelangrijk hooger is dan dat over 1878.

GEWESTEN.	Personen in 's lands burgerlijken dienst en door het Gouvernement bezoldigd.	Personen door het Gouvernement benoemd of toegelaten, maar niet bezoldigd (geneeskundigen, notarissen, enz.)	Handelaren.	Nijverheidsondernemers en zij die ambachten in het groot uitoefenen met inlandsche handwerkslieden.	Ambachts- en handwerkslieden.	Landbouw-industrieelen, daaronder ook hunne Europesche administrateurs en andere geëmploijeerden.	Personen die andere niet special genoemde bedrijven uitoefenen.	Gepensioneerde landsdienaren (daaronder ook gegageerde militairen).
Buitenbezittingen.								
Gouvernement Sumatra's Westkust	300	p) 27	23	30	4	25	»	95
Benkoelen	32	»	1	1	»	»	»	»
Lampongsche districten	32	»	»	»	»	»	»	»
Palembang	71	1	5	»	1	»	5	1
Oostkust van Sumatra	43	2	q) 10	»	»	250	»	»
Atjeh en onderhoorigheden.	r) †	†	†	†	†	†	†	†
Riouw en onderhoorigheden.	35	»	s) 5	»	»	1	»	»
Banka	56	»	»	»	»	»	»	2
Billiton	8	1	»	»	»	20	»	»
Westerafdeeling van Borneo.	t) 41	»	u) 2	1	»	»	1	5
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	v) 98	b) 14	e) 8	3	4	»	1	2
Gouvernement Celebes en onderhoorigheden	160	10	w) 85	24	3	27	9	25
Menado:								
afdeeling Minahassa	54	x) 9	15	1	11	20	7	6
» Gorontalo	11	1	3	»	2	»	»	»
Amboina	81	»	ij) 28	3	»	137	»	66
Ternate	18	»	5	»	4	»	3	12
Timor en onderhoorigheden.	27	z) 4	2	»	4	17	10	»
Bali (gedeelte onder Europeesch bestuur):								
afdeeling Boeleleng	5	d) 3	6	»	»	»	1	»
» Djembrana	1	»	»	»	»	»	»	»
Te zamen	1 073	72	198	63	33	497	37	214
Totaal voor geheel Nederlandsch Indie	4 890	377	1 469	596	325	3 078	419	1 298

AANMERKINGEN.

p) Hieronder 21 zendelingen.

q) „ 4 geëmploijeerden.

r) De dus † geteekende kolommen zijn, bij gemis aan opgaven, niet kunnen worden ingevuld.

s) Hieronder 3 geëmploijeerden.

t) De opgaaf in 't vorig verslag over 1878 was minder juist.

u) Hieronder 1 geëmploijeerde.

v) „ 21 personen in dienst bij de gouvernements kolenontginning.

w) Hieronder 48 geëmploijeerden.

x) Hieronder 2 zendelingen en 1 hulpprediker.

ij) Hieronder 14 geëmploijeerden.

z) Hieronder 3 Roomsch-katholieke geestelijken.

N° IV.

BEROEPEN EN BEDRIJVEN, uitgeoefend

INLAN

GEWESTEN.	1. Hoofden van rang. bezoldigd.	1. door het Gouvernem. aangesteld maar niet bezoldigd.	1. erkende (alleen in de buitenbezittingen).	2. Aangestelde of erkende geestelijken.	3. Hoofden van dessa's of kampongs.	4. Hadji's.	5. Handelaren. in 't groot.	5. in 't klein.	6. Nijverheids-ondernemers. in 't groot.	6. in 't klein.	7. Pachters en onderpachters van 's lands middelen.	8. Landbouw-industrieelen. hoofden van ondernemingen (eigenaren of huurders).	8. vaste geëmploijeerden op particuliere landen of andere landbouwondernemingen.	9. Ambachts- en handwerkslieden.
JAVA EN MADURA.														
Bantam	203	»	»	764	2255	2715	2	5930	3	2424	31	»	30	1198
Batavia	62	221	»	1519	1518	2370	9	18635	»	667	7	»	1820	4615
Krawang.	49	12	»	141	533	131	»	2681	»	97	8	»	209	569
Preanger regentschappen	593	3	»	2363	4933	4853	37	27758	4	6268	2	»	2471	5060
Cheribon	289	8	»	2497	1356	1982	116	16757	117	4087	3	»	317	4452
Tagal	221	1	»	361	1299	1447	14	27261	»	1634	20	»	180	1285
Pekalongan	140	»	»	1229	2901	1796	32	13364	»	1504	»	»	»	2017
Samarang	293	3	»	3653	2497	6040	101	10147	»	3535	310	»	†	11272
Japara.	203	1	»	1622	1389	2408	16	5589	»	2049	19	»	125	8784
Rembang.	217	1	»	1548	3322	849	31	12610	8	3265	7	»	113	3086
Soerabaija	305	»	»	3069	4954	5241	295	23192	29	8426	19	»	459	7247
Pasoeroean	279	2	»	792	1812	1067	3	8699	2	4969	10	»	202	2165
Probolinggo.	157	»	»	664	726	159	1	3722	»	2829	»	»	381	1235
Bezoeki	196	7	»	541	1056	130	»	4350	»	1782	45	»	409	541
Banjoewangi	35	»	»	65	768	218	20	354	26	233	1	»	»	183
Banjoemas	246	7	»	665	1307	733	20	14798	2	402	31	»	78	2776
Bagelen	287	»	»	1546	2629	1299	10	55266	»	377	13	»	†	2965
Kadoe	151	»	»	1195	3186	1182	»	18245	»	8	»	»	59	1430
Djokjokarta.	†	»	»	946	†	262	260	9982	†	210	»	»	»	7842
Soerakarta	†	†	»	1876	†	1062	»	4398	»	1702	38	»	708	†
Madioen	334	96	»	1638	1589	904	6	7908	»	856	»	»	»	1642
Kediri	300	»	»	80	1372	468	4	3567	†	1383	71	»	563	2043
Madura	101	81	»	598	1185	506	680	20723	»	945	432	»	15	3724
Totaal . . .	*4661	* 443	»	29372	* 42587	37822	1657	315936	* 191	49652	1067	»	* 8139	* 76131
BUITENBEZITTINGEN.														
Gouvernement Sumatra's Westkust.	†	†	†	†	†	5869	63	10841	3	1477	1	»	2	4413
Benkoelen	†	†	†	†	†	231	19	794	»	126	5	»	»	346
Lampongsche districten.	†	†	†	†	†	778	33	1129	»	»	»	»	»	640
Palembang	†	†	†	†	†	3020	176	4255	»	620	4	»	»	†
Oostkust van Sumatra .	†	†	†	†	†	773	3	515	»	†	»	»	»	112
Atjeh en onderhoorigheden	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Riouw en onderhoorigheden	†	†	†	†	†	105	5	3909	6	332	32	»	»	261
Banka.	†	†	†	†	†	248	9	248	»	2	1	»	»	250

door inlanders en vreemde oosterlingen.

10. Personen die hun bestaan vinden in: den landbouw.	11. den scheepsbouw.	12. de scheepvaart.	13. de vischvangst.	14. de veeteelt.	15. den mijnbouw.	16. Bedrijven die niet onder eene der vorige groepen kunnen worden gebragt. bezoldigde beambten.	daglooners.	huisbedienden.	pradjoerits.	bedrijven niet tot eene bijzondere groep te brengen.	Totalen van alle rubrieken te zamen.
DERS.											
159888	16	364	1857	»	»	433	658	1004	»	123	179898
150908	23	674	a) 2228	2305	»	959	28288	9348	150	864	227190
21967	14	110	899	»	»	79	555	381	40	102	28577
214179	84	31	3295	983	»	1035	14748	7604	117	691	297112
185197	43	632	2500	35	»	618	17283	2626	126	1024	242065
115821	6	37	5646	268	»	309	1491	925	110	368	158704
46379	»	219	1172	300	»	259	5166	271	85	452	77286
191379	24	b) 1489	2935	35	»	555	13422	3006	»	571	c) * 251267
102282	78	501	d) 6117	34	»	327	387	1455	36	156	133578
169276	168	896	e) 4626	†	»	489	3778	1551	87	304	* 206232
246516	86	4216	f) 12051	195	»	979	58794	846	135	1788	378842
88480	»	17	g) 4973	425	»	414	12571	1632	97	745	129356
54402	»	431	h) 3238	139	»	235	1968	1179	»	139	71605
†	»	18	e) 975	»	»	255	†	281	»	1309	* 11895
6466	20	56	267	»	»	187	432	»	»	21	9352
b) 129923	»	197	743	417	»	589	488	560	130	180	154292
228220	»	45	3970	86	»	366	1307	1281	36	156	* 299859
133315	»	»	»	†	»	166	12339	†	94	79	* 171449
†	»	»	295	599	»	†	†	†	»	85	* 20481
†	»	»	194	1010	»	†	20031	5493	10	406	* 36928
138142	44	135	40	»	»	226	12374	619	201	331	167085
106575	»	55	209	337	»	435	1183	778	168	584	120175
108740	532	14076	i) 23701	965	»	176	7021	2528	1744	924	189397
* 2598055	1138	24199	81931	* 8133	»	* 9091	* 214284	* 43368	3366	11402	* 3562625
237212	441	1436	3308	5582	20	689	1861	857	»	221	* 274296
26702	12	63	2791	271	»	264	957	70	»	43	* 32694
30236	3	102	167	80	»	124	101	46	42	24	* 33505
†	257	901	1460	†	»	453	2618	209	14	32	* 14019
†	15	110	1867	»	»	41	»	»	»	»	* 3436
†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	† * 7323
1075	218	161	969	»	»	167	†	76	»	7	* 16055
14190	9	201	499	35	34	82	171	45	»	31	* 6560

Aanmerkingen.

De opgaven betreffende de hoofden en geestelijken (rubrieken 1—3) zijn, voor zooveel de inlanders betreft, voor de buitenbezittingen oningevuld moeten blijven wegens de weinige vertrouwbaarheid der ontvangen gegevens. Ook waar voor de invulling van andere kolommen geen of geen bruikbare gegevens voorhanden waren, heeft men zulks door een † aangeduid.

Onder de laatste kolom van rubriek 16 („Bedrijven niet tot eene bijzondere groep te brengen") zijn, waar het inlanders geldt, weder schier enkel opgenomen onderwijzers bij het particulier inlandsch onderwijs, vooral bij priesterscholen, zoomede houders van pandhuizen en hunne geëmploijeerden.

De rubriek „Vreemde oosterlingen" vermeldt in deze kolom houders van pandhuizen en hunne geëmploijeerden (Chinezen); bovendien zijn er voor sommige gewesten ook Chinesche onderwijzers onder begrepen, als: voor Batavia 49, Cheribon 18, Japara 1, Soerabaija 10, Pasoeroean 2, Bagelen 1 en Kediri 2.

Bij vergelijking van de thans ontvangen opgaven met die over 't voorafgegane jaar 1878, in 't vorig verslag vermeld, zijn wederom hier en daar opvallende verschillen op te merken. Dienaangaande vindt men geen andere toelichting aangeteekend dan dat de verschillen hoofdzakelijk te wijten zijn aan de afwisselende opvattingen waarvan bij de invulling der verschillende kolommen wordt uitgegaan ten aanzien van zoodanige inlanders en vreemde oosterlingen, die onder meer dan ééne rubriek te rangschikken zijn.

Waar zich voor enkele gewesten thans lagere cijfers voordoen met betrekking tot de vreemde oosterlingen kan tot verklaring hiervan dienen dat in de opgaven over 1878 hier en daar onder de vreemde oosterlingen ook waren gerangschikt niet inheemsche

GEWESTEN.	1. Hoofden van rang. bezoldigd.	1. door het Gouvernem. aangesteld maar niet bezoldigd.	1. erkende (alleen in de buitenbezittingen).	2. Aangestelde of erkende geestelijken.	3. Hoofden van dessa's of kampongs.	4. Hadji's.	5. Handelaren. in 't groot.	5. Handelaren. in 't klein.	6. Nijverheids-ondernemers. in 't groot.	6. Nijverheids-ondernemers. in 't klein.	7. Pachters en onderpachters van 's lands middelen.	8. Landbouw-industrieelen. hoofden van ondernemingen (eigenaren of huurders).	8. Landbouw-industrieelen. vaste geëmploijeerden op particuliere landen of andere landbouw-ondernemingen.	9. Ambachts- en handwerkslieden.
Billiton	†	†	†	†	†	59	»	333	»	76	»	»	»	254
Westerafd. van Borneo	†	†	†	†	†	1133	14	2131	»	27	31	»	»	496
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	†	†	†	†	†	2231	59	5284	90	2823	»	»	332	3994
Gouvernement Celebes en onderhoorigheden	†	†	†	†	†	577	100	7337	»	308	14	»	170	2543
Menado { Minahassa	†	†	†	†	†	1	»	176	»	191	»	»	†	438
Menado { Gorontalo	†	†	†	†	†	5	4	964	»	5963	»	»	†	214
Amboina	†	†	†	†	†	120	»	349	»	»	7	»	»	828
Ternate	†	†	†	†	†	16	»	70	»	»	4	»	»	30
Timor en onderhoorigheden	†	†	†	†	†	»	4	133	»	»	»	»	»	106
Bali (ged. onder Europeesch bestuur):														
afd. Djembrana	†	†	†	†	†	38	9	65	»	»	»	»	»	105
afd. Boeleleng	†	†	†	†	†	69	»	80	»	»	2	»	»	9

VREEMDE

GEWESTEN.	1. bezoldigd.	1. door het Gouvernem. aangesteld maar niet bezoldigd.	1. erkende.	2.	3.	4.	5. in 't groot.	5. in 't klein.	6. in 't groot.	6. in 't klein.	7.	8. hoofden van ondernemingen.	8. vaste geëmploijeerden.	9.
JAVA EN MADURA.														
Bantam	»	7	»	»	1	»	2	327	1	2	18	»	»	64
Batavia	15	42	»	8	97	4	195	6386	30	284	44	»	235	1508
Krawang	»	3	»	»	8	»	»	760	1	55	123	»	18	88
Preanger regentschapp.	»	2	»	»	1	»	48	460	29	57	33	»	35	103
Cheribon	»	16	»	7	30	10	100	2515	23	83	63	»	14	169
Tagal	»	9	»	»	18	»	60	994	3	215	29	»	1	109
Pekalongan	»	4	»	»	7	»	104	888	»	46	41	»	7	44
Samarang	»	25	»	8	36	»	110	1783	22	33	70	»	7	401
Japara	»	7	»	»	14	»	50	845	1	89	110	»	7	625
Rembang	»	11	»	4	28	»	32	1240	18	62	148	»	»	83
Soerabaija	»	14	»	»	19	»	533	2294	12	50	184	»	178	195
Pasoeroean	1	7	»	»	7	9	18	830	2	14	94	»	143	90
Probolinggo	»	2	»	»	2	»	6	238	2	4	30	»	»	9
Bezoeki	»	4	»	»	3	»	7	272	3	24	31	»	»	23
Banjoewangi	»	2	»	»	2	»	24	70	2	1	6	»	»	5
Banjoemas	»	6	»	1	11	»	64	726	1	31	78	»	»	36
Bagelen	»	9	»	»	»	»	38	556	1	14	159	»	2	8
Kadoe	»	1	»	»	12	»	39	955	»	6	71	»	53	24
Transporteeren	16	171	»	28	296	23	1430	22139	151	1070	1332	»	700	3584

10.	11.	12.	13.	14.	15.	16. Bedrijven die niet onder eene der vorige groepen kunnen worden gebragt.					Totalen van alle rubrieken te zamen.
Personen die hun bestaan vinden in:											
den landbouw.	den scheepsbouw.	de scheepvaart.	de vischvangst.	de veeteelt.	den mijnbouw.	bezoldigde beambten.	daglooners.	huisbedienden.	pradjoerits.	bedrijven niet tot eene bijzondere groep te brengen.	
4076	22	164	1388	»	»	60	100	28	»	»	* 6560
72309	257	478	551	222	»	230	467	10	»	115	* 78471
103726	538	136	2097	1829	†	202	225	1095	»	54	* 124715
85429	3094	6817	5617	1057	»	282	610	236	»	14	* 114205
30203	298	64	1030	»	3	21	300	120	»	149	* 32994
†	148	460	1197	43	105	†	704	†	»	»	* 9807
8350	165	130	11525	40	»	259	»	»	»	81	* 21854
250	»	64	190	»	»	»	30	36	»	5	* 695
7201	15	82	126	»	»	148	»	73	»	18	* 7906
17120	»	»	450	»	»	»	140	»	»	»	* 17927
380	12	50	108	»	»	»	»	18	»	38	* 766

Aanmerkingen.

inlanders, die thans onder de rubriek „Inlanders” zijn opgenomen.

a) Hieronder 231 eigenaren van vischvijvers.

b) Bij gebreke van vertrouwbare opgaven over 1879 is het cijfer van 1878 behouden.

c) De met een * geteekende totalen zijn onvolledig.

d) Hieronder 3651 eigenaren van vischvijvers.

e) Het aantal eigenaren van vischvijvers is niet opgegeven.

f) Hieronder 1195 eigenaren van vischvijvers.

g) Als boven 288.

h) Idem 270.

i) Idem 1056.

k) Idem 345.

OOSTERLINGEN.

11	»	»	19	»	»	»	50	»	»	»	502
4906	60	28	*k*) 459	199	»	»	630	274	»	277	15681
70	8	1	40	»	»	»	330	24	»	4	1533
»	1	»	»	»	»	»	»	15	»	4	788
121	»	12	8	83	»	2	911	8	»	143	4318
»	»	»	»	19	»	»	10	»	»	115	1582
»	1	28	»	»	»	»	117	»	»	23	1310
»	»	»	»	»	»	»	892	149	»	49	3585
2	»	»	»	1	»	»	171	»	»	87	2009
»	»	1	1	17	»	»	452	»	»	162	2259
»	»	20	»	5	»	1	170	25	»	219	3919
»	»	4	54	»	»	»	212	»	»	73	1558
»	»	»	2	3	»	»	210	»	»	20	528
»	»	»	»	»	»	»	22	»	»	14	403
»	»	»	»	»	»	»	27	»	»	»	139
31	»	»	2.	1	»	»	28	»	»	21	1037
»	»	»	»	»	»	»	30	29	»	106	952
»	»	»	»	»	»	»	232	»	»	24	1417
5141	70	94	585	328	»	3	4494	524	»	1341	43520

GEWESTEN.	1. Hoofden van rang.			2.	3.	4.	5. Handelaren.		6. Nijverheids-ondernemers.		7.	8. Landbouw-industrieelen.		9.
	bezoldigd.	door het Gouvernem. aangesteld maar niet bezoldigd.	erkende (alleen in de buitenbezittingen).	Aangestelde of erkende geestelijken.	Hoofden van dessa's of kampongs.	Hadji's.	in 't groot.	in 't klein.	in 't groot.	in 't klein.	Pachters en onderpachters van 's lands middelen.	hoofden van ondernemingen (eigenaren of huurders).	vaste geëmploijeerden op particuliere landen of andere landbouw-ondernemingen.	Ambachts- en handwerkslieden.
Per transport . .	16	171	»	28	296	23	1430	22139	151	1070	1332	»	700	3584
Djokjokarta	»	3	»	»	»	»	3	†	»	»	†	»	»	»
Soerakarta	»	6	»	2	8	»	68	1204	»	8	411	»	1	27
Madioen	»	6	»	»	»	»	25	233	3	55	172	»	»	58
Kediri	»	6	»	»	5	»	105	509	»	12	261	»	100	66
Madura	1	8	»	1	6	13	41	848	»	6	119	»	»	57
Totaal . .	17	200	»	31	315	36	1672	* 24933	154	1151	*2295	»	801	3792
De opgegeven totalen waren naar den landaard der personen verdeeld als volgt:														
Chinezen	12	177	»	17	293	»	1568	22316	145	1125	2270	»	772	3722
Arabieren	2	15	»	8	15	34	85	2243	2	16	21	»	14	21
Andere vreemde oosterlingen	3	8	»	6	7	2	19	374	7	10	4	»	15	49
Totaal . .	17	200	»	31	315	36	1672	24933	154	1151	2295	»	801	3792
BUITENBEZITTINGEN.														
Gouvernement Sumatra's Westkust . . .	»	10	»	4	2	»	52	595	»	681	96	»	31	186
Benkoelen	1	»	»	»	»	»	4	45	»	»	6	»	»	9
Lampongsche districten.	»	1	»	"	1	»	6	53	1	»	3	»	»	56
Palembang	1	6	»	3	19	69	112	269	»	443	17	»	»	124
Oostkust van Sumatra .	2	4	»	1	»	»	30	1563	»	†	46	»	105	1109
Atjeh en onderhoorigheden	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Riouw en onderhoorigheden	9	37	»	34	89	»	428	1116	95	587	460	»	6147	†
Banka	24	»	»	2	19	»	31	262	35	17	44	»	»	405
Billiton	2	3	1	9	6	»	»	267	»	»	46	»	»	195
Westerafd. van Borneo .	19	14	»	2	67	»	36	1928	»	149	173	»	»	936
Zuider- en Oosterafd. van Borneo	6	7	»	2	8	»	22	639	5	2	14	»	»	141
Gouvernement Celebes en onderhoorigheden . .	2	5	»	»	4	»	139	1002	»	49	392	»	9	191
Transporteeren. .	66	87	1	57	215	69	860	7739	136	1928	1297	»	6292	3352

10. Personen die hun bestaan vinden in: den landbouw.	11. den scheepsbouw.	12. de scheepvaart.	13. de vischvangst.	14. de veeteelt.	15. den mijnbouw.	16. Bedrijven die niet onder eene der vorige groepen kunnen worden gebragt. bezoldigde beambten.	dagglooners.	huisbedienden.	pradjoerits.	bedrijven niet tot eene bijzondere groep te brengen.	Totalen van alle rubrieken te zamen.	Aanmerkingen.
5141	70	94	585	328	»	3	4494	524	»	1341	43520	
»	»	»	»	»	»	»	†	»	»	53	* 59	
20	»	»	»	»	»	2	445	27	»	38	2267	
»	»	»	2	»	»	»	112	»	»	98	764	
»	»	»	»	»	»	»	273	»	»	153	1490	
83	»	20	24	»	»	»	»	10	»	64	1301	
5244	70	114	611	328	»	5	* 5324	561	»	1747	* 49401	
5183	70	88	555	307	»	2	5159	383	»	1710	45874	
1	»	20	2	12	»	2	34	137	»	29	2713	
60	»	6	54	9	»	1	131	41	»	8	814	
5244	70	114	611	328	»	5	5324	561	»	1747	49401	
142	»	1	»	»	»	»	50	83	»	22	1955	
3	»	1	»	»	»	»	»	1	»	4	74	
9	»	1	1	2	»	»	»	8	»	»	142	
243	»	60	33	»	»	24	638	25	»	22	2108	
20497	25	157	351	3	»	1	880	»	»	1	* 24775	
†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	
†	†	505	284	38	†	2	2093	53	»	56	* 12033	
297	»	77	694	253	7573	8	870	51	»	41	10703	
107	»	5	†	»	4142	9	†	38	»	10	* 4840	
3169	87	207	203	44	1076	»	862	6	»	39	9017	
79	»	24	»	4	36	1	27	5	»	6	1028	
1	»	23	11	»	»	»	†	50	»	»	* 1878	
24547	112	1061	1577	344	12827	45	5420	320	»	201	68553	

GEWESTEN.	1. Hoofden van rang. bezoldigd.	1. door het Gouvernem. aangesteld maar niet bezoldigd.	1. erkende (alleen in de buitenbezittingen).	2. Aangestelde of erkende geestelijken.	3. Hoofden van dessa's of kampongs.	4. Hadji's.	5. Handelaren. in 't groot.	5. in 't klein.	6. Nijverheids-ondernemers. in 't groot.	6. in 't klein.	7. Pachters en onderpachters van 's lands middelen.	8. Landbouw-industrieelen. hoofden van ondernemingen (eigenaren of huurders).	8. vaste geëmploijeerden op particuliere landen of andere landbouw-ondernemingen.	9. Ambachts- en handwerkslieden.
Per transport. .	66	87	1	57	215	69	860	7739	136	1928	1297	»	6292	3352
Menado { Minahassa .	1	2	»	3	4	»	38	273	5	1	7	»	17	21
Menado { Gorontalo. .	»	»	»	»	1	»	4	34	»	»	1	»	»	»
Amboina.	1	6	»	»	1	»	»	210	»	»	5	»	»	5
Ternate	»	3	»	»	2	3	»	151	»	»	3	»	»	4
Timor en onderhoorigheden	1	1	»	2	4	»	8	233	»	1	6	»	»	24
Bali (ged. onder Europeesch bestuur):														
afd. Djembrana. . .	»	4	»	1	7	35	35	160	»	»	»	»	»	32
afd. Boeleleng . . .	»	»	»	»	»	»	»	11	»	»	»	»	»	1
Totaal . .	* 69	*103	* 1	* 63	* 234	*107	*945	* 8811	*141	* 1930	*1319	»	* 6309	* 3439
De opgegeven totalen waren naar den landaard der personen verdeeld als volgt:														
Chinezen.	64	92	1	57	220	»	754	7811	135	1709	1317	»	6307	3380
Arabieren	5	6	»	4	8	65	100	660	4	179	1	»	2	4
Andere vreemde oosterlingen	»	5	«	2	6	42	91	340	2	42	1	»	»	55
Totaal . .	69	103	1	63	234	107	945	8811	141	1930	1319	»	6309	3439

10. Personen die hun bestaan vinden in: den landbouw.	11. den scheepsbouw.	12. de scheepvaart.	13. de vischvangst.	14. de veeteelt.	15. den mijnbouw.	16. Bedrijven die niet onder eene der vorige groepen kunnen worden gebragt. bezoldigde beambten.	daglooners.	huisbedienden.	pradjoerits.	bedrijven niet tot eene bijzondere groep te brengen.	Totalen van alle rubrieken te zamen.	*Aanmerkingen.*
24547	112	1061	1577	344	12827	45	5420	320	»	201	68553	
»	1	»	45	5	»	»	»	»	»	3	426	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	40	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	228	
»	»	6	»	»	»	»	»	»	»	26	198	
25	»	1	»	»	»	»	»	»	»	2	308	
181	»	24	»	»	»	»	205	»	»	»	684	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	7	19	
* 24753	* 113	* 1092	* 1622	*349	* 12827	* 45	* 5625	* 320	»	239	* 70456	
24213	113	957	1570	345	12825	35	5567	317	»	206	67995	
102	»	106	51	»	»	»	15	»	»	10	1322	
438	»	29	1	4	2	10	43	3	»	23	1139	
24753	113	1092	1622	349	12827	45	5625	320	»	239	70456	

N°. V.

VERMEERDERING en VERMINDERING gedurende 1879 van het aantal vreemde oosterlingen in elk gewest, ten gevolge van vestiging en vertrek.

GEWESTEN.	CHINEZEN.				ARABIEREN.				ANDERE VREEMDE OOSTERLINGEN.			
	Gekomen van:		Vertrokken naar:		Gekomen van:		Vertrokken naar:		Gekomen van:		Vertrokken naar:	
	andere gedeelten van Ned. Indie.	het vasteland van Azie.	andere gedeelten van Ned. Indie.	het vasteland van Azie.	andere gedeelten van Ned. Indie.	het vasteland van Azie.	andere gedeelten van Ned. Indie.	het vasteland van Azie.	andere gedeelten van Ned. Indie.	het vasteland van Azie.	andere gedeelten van Ned. Indie.	het vasteland van Azie.
Java en Madura.												
Bantam	74	»	114	13	1	»	»	»	»	»	»	»
Batavia	3600	783	2865	629	77	60	66	7	32	11	35	5
Krawang	279	»	249	4	»	»	5	»	»	»	»	»
Preanger regentschappen	265	1	211	»	»	»	20	»	2	»	»	»
Cheribon	455	125	700	52	50	12	5	5	1	»	»	»
Tagal	324	14	217	11	57	»	9	1	»	»	»	»
Pekalongan	317	35	316	35	13	3	7	3	1	»	3	»
Samarang	1687	341	1537	92	20	6	7	2	35	»	24	1
Japara	669	»	504	»	»	»	4	3	14	»	»	»
Rembang	622	»	589	»	11	»	35	»	»	»	10	»
Soerabaija	457	474	419	150	112	7	24	1	133	3	47	3
Pasoeroean	227	93	130	44	4	»	11	»	»	»	3	»
Probolinggo	212	4	123	3	47	»	9	»	»	»	»	»
Bezoeki	42	»	52	»	43	16	12	4	»	»	»	»
Banjoewangi	8	»	»	4	19	»	5	9	»	»	»	»
Banjoemas	87	4	89	8	»	»	»	»	13	»	5	»
Bagelen	502	10	181	3	»	»	3	»	»	1	1	»
Kadoe	449	53	477	24	10	»	6	»	»	»	»	»
Djokjokarta	2	12	1	1	5	»	»	2	»	»	»	»
Soerakarta	176	45	177	66	»	»	1	»	17	»	2	»
Madioen	336	16	326	6	3	»	»	»	2	»	1	»
Kediri	513	9	238	23	»	»	»	»	»	»	»	»
Madura	41	48	29	4	43	5	9	5	3	»	»	»
Te zamen	11344	2067	9544	1172	515	109	238	42	253	15	131	9

GEWESTEN.	CHINEZEN.				ARABIEREN.				ANDERE VREEMDE OOSTERLINGEN.			
	Gekomen van:		Vertrokken naar:		Gekomen van:		Vertrokken naar:		Gekomen van:		Vertrokken naar:	
	andere gedeelten van Ned. Indie.	het vasteland van Azie.	andere gedeelten van Ned. Indie.	het vasteland van Azie.	andere gedeelten van Ned. Indie.	het vasteland van Azie.	andere gedeelten van Ned. Indie.	het vasteland van Azie.	andere gedeelten van Ned. Indie.	het vasteland van Azie.	andere gedeelten van Ned. Indie.	het vasteland van Azie.
Buitenbezittingen.												
Gouvernement Sumatra's Westkust:												
Padangsche Benedenlanden	83	56	167	22	3	1	6	4	10	75	7	65
Padangsche Bovenlanden	34	1	49	7	»	»	9	»	15	3	26	3
Tapanoli	45	46	74	26	»	»	»	»	9	29	33	»
Benkoelen	19	1	9	4	»	»	»	»	»	»	»	»
Lampongsche districten	21	»	12	6	2	1	2	»	7	»	»	1
Palembang	287	202	423	402	91	172	92	145	2	»	7	7
Sumatra's Oostkust	»	835	436	168	»	»	»	»	13	105	4	61
Atjeh en onderhoorigheden	*a)* †	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Riouw » »	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Banka	576	188	668	263	15	»	2	»	65	48	208	8
Billiton	408	561	377	405	»	»	»	»	»	»	»	»
Westerafdeeling van Borneo	918	411	912	411	21	2	16	5	18	3	23	8
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	71	35	61	29	6	»	»	2	1	»	3	3
Gouvernement Celebes en onderhoorigheden	659	206	577	69	15	2	9	1	»	»	»	»
Menado:												
afd. Minahassa	»	10	15	»	7	»	»	»	»	»	»	»
» Gorontalo	»	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»	»
Amboina	3	3	29	2	18	1	31	6	»	»	»	»
Ternate	»	»	14	1	1	»	11	»	»	»	»	»
Timor en onderhoorigheden	5	»	9	4	»	»	»	1	»	»	2	»
Bali (gedeelte onder Europeesch bestuur):												
afd. Boeleleng	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
» Djembrana	2	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»
Te zamen	3131	2555	3832	1819	182	179	179	164	140	263	313	156

a) De dus † geteekende kolommen zijn, bij gemis aan opgaven, niet kunnen worden ingevuld.

N°. VI.

AANTAL Christenen onder de inlandsche en met deze gelijkgestelde bevolking bij het eind van 1879.

GEWESTEN.	M. a)	V. b)	GEWESTEN.	M. a)	V. b)
Java en Madura.			**Buitenbezittingen.**		
Bantam	6	8	Gouvernement Sumatra's Westkust:		
Batavia	608	549	Padangsche Benedenlanden	11	70
Krawang	21	20	Padangsche Bovenlanden	3	»
Preanger regentschappen	32	37	Tapanoli	2 388	2 036
Cheribon	c) 43	c) 32	Benkoelen	»	»
Tagal	37	37	Lampongsche districten	»	»
Pekalongan	»	1	Palembang	4	2
Samarang	172	159	Oostkust van Sumatra	5	»
Japara	d) 422	d) 390	Atjeh en onderhoorigheden	g) †	g) †
Rembang	»	4	Riouw » »	h) 2	h) 2
Soerabaija	1 189	1 199	Banka	i) 304	i) 100
Pasoeroean	206	226	Billiton	19	2
Probolinggo	»	»	Wester-afdeeling van Borneo	76	27
Bezoeki	3	1	Zuider- en Ooster-afd. van Borneo	312	286
Banjoewangi	4	1	Gouvernement Celebes en onderh.	20	10
Banjoemas	130	112	Menado { Minahassa	j) 44 950	j) 45 026
Bagelen	730	663	Menado { Gorontalo	120	76
Kadoe	e) 4	e) 3	Amboina	24 718	25 066
Djokjokarta	52	13	Ternate	305	302
Soerakarta	7	7	Timor en onderhoorigheden	k) †	k) †
Madioen	38	40	Bali (gedeelte onder Eur. bestuur):		
Kediri	360	296	afdeeling Boeleleng	»	»
Madura	f) 5	»	» Djembrana	1	»
Te zamen	4 069	3 798	Te zamen	73 238	73 005
	7 867			146 243	
			Bij te tellen (zie noot j)	12 092	
			» » » (» » k)	22 641	
			Totaal generaal	180 976	

a) Personen van het mannelijk geslacht, onverschillig van welken leeftijd. b) Personen van het vrouwelijk geslacht, onverschillig van welken leeftijd. c) Hieronder Chinesche Christenen (27 mannen en 21 vrouwen). d) Hieronder Amboinezen (7 mannen en 1 vrouw). e) Allen Chinesche Christenen. f) Afkomstig uit de Molukken. g) De dus † geteekende kolommen zijn, bij gemis aan opgaven, niet kunnen worden ingevuld. h) Hieronder Chinesche Christenen (2 mannen en 1 vrouw). i) Met uitzondering van 26 inlanders (14 mannen en 12 vrouwen), allen Chinezen. j) Ongerekend de kinderen ten getale van 12 092. k) Mannen en vrouwen niet afzonderlijk opgegeven. Het totaal bedroeg 22 641 personen.

N°. VII.

AANTAL inlanders en vreemde oosterlingen in elk regentschap of afdeeling van Java en Madura bij het eind van 1879.

Regentschappen enz.	Inlanders. Totaal.	Inlanders. Aantal huisgezinnen.	Vreemde oosterlingen.
Bantam.			
Serang	294 064	68 068	1 124
Pandeglang	221 744	47 508	69
Tjiringin	114 315	27 306	303
Lebak	130 340	29 222	193
	760 463	172 104	1 689
Batavia.			
Afdeelingen: Stad en voorsteden	73 565	13 589	24 448
Afdeelingen: Meester Cornelis	193 205	64 696	11 357
Afdeelingen: Tangerang	260 585	56 869	28 218
Afdeelingen: Buitenzorg	363 339	82 246	9 867
	890 694	217 400	73 890
Krawang.			
Krawang	123 541	28 739	2 816
Particul. landen *c)*: Pamanoekan- en Tjiassemlanden	145 430	31 345	462
Particul. landen *c)*: Tegalwaroe-landen	27 197	6 373	567
	296 168	66 457	3 845
Preanger regentschapp.			
Bandong	318 290	66 515	566
Tjiandjoer	332 764	73 158	1 116
Soemedang	326 834	68 483	107
Limbangan	78 587	14 517	51
Soekapoera	187 362	41 871	51
	1 243 837	264 544	1 891
Cheribon.			
Cheribon	481 298	99 914	9 438
Indramaijoe	213 251	*b)*	3 829
Madjalengka	213 872	45 675	3 300
Galoeh	160 096	33 443	304
Koeningan	172 199	44 876	2 518
	1 240 716	*b)*	19 389
Tagal.			
Tagal	296 480	68 305	3 228
Pamalang	236 138	49 765	1 031
Brebes	402 653	89 508	2 058
	935 271	207 578	6 317

Regentschappen enz.	Inlanders. Totaal.	Inlanders. Aantal huisgezinnen.	Vreemde oosterlingen.
Pekalongan.			
Pekalongan	301 862	68 019	4 087
Batang	206 248	46 018	1 378
	508 110	114 037	5 465
Samarang.			
Samarang	373 469	99 294	11 338
Demak	189 336	44 706	1 364
Kendal	298 965	75 696	727
Grobogan	159 786	30 107	1 602
Salatiga	249 599	48 728	1 855
	1 271 155	298 531	16 886
Japara.			
Patti	311 017	*b)*	2 049
Japara	209 576	49 354	2 063
Koedoes	160 149	32 644	3 569
Joana	146 954	33 996	2 448
Karimon Djawa-eilanden *a)*	791	182	14
	828 487	*b)*	10 143
Rembang.			
Rembang	235 641	41 316	7 343
Toeban	319 275	60 415	5 103
Bodjonegoro	303 938	49 524	2 628
Blora	173 457	35 737	1 451
	1 032 311	186 992	16 525
Soerabaija.			
Soerabaija	265 073	54 132	8 102
Grissee	181 502	39 362	2 238
Modjokerto	426 409	84 834	2 988
Sidoardjo	341 306	66 589	1 387
Sidaijoe	214 642	47 496	262
Lamongan	173 889	39 765	238
Bawean (eiland) *c)*	35 575	8 388	16
	1 638 396	340 566	15 231

a) Deze maken geen regentschap uit. *b)* Wegens de onbruikbaarheid der opgaven oningevuld gelaten. *c)* Mede geen regentschap.

Regentschappen enz.	Inlanders. Totaal.	Inlanders. Aantal huis-gezinnen.	Vreemde oosterlingen.
Pasoeroean.			
Pasoeroean.	202 834	47 231	3 210
Malang.	288 688	55 327	1 685
Bangil	168 557	35 519	1 550
	660 079	138 077	6 445
Probolinggo.			
Probolinggo	437 461	91 127	2 666
Bezoeki.			
Bezoeki.	75 656	15 772	802
Panaroekan	112 970	22 302	325
Bondowosso	231 078	44 005	392
	419 704	82 079	1 519
Banjoewangi.			
Banjoewangi	62 291	11 275	583
Banjoemas.			
Banjoemas.	217 843	49 408	894
Poerwokerto	193 675	42 137	772
Poerbolinggo. . . .	235 951	55 310	520
Bandjarnegara . . .	152 593	45 561	770
Tjilatjap	198 504	46 113	869
	998 566	238 529	3 825
Bagelen.			
Poerworedjo	233 313	50 957	d)
Koetoardjo.	240 012	53 854	
Keboemen.	246 209	57 144	
Karang-Anjar . . .	282 025	64 484	
Ledok	220 090	48 145	
	1 221 649	274 584	3 106
Kadoe.			
Magelang	470 498	114 978	2 991
Temanggoeng . . .	229 995	56 948	2 444
	700 493	171 926	5 435
Djokjokarta.			
Hoofdplaats	46 348	b)	d)
Kalassan	85 913		
Transporteeren	132 261	b)	d)

Regentschappen enz.	Inlanders. Totaal.	Inlanders. Aantal huis-gezinnen.	Vreemde oosterlingen.
Per transport	132 261	b)	d)
Sleeman	81 477		
Bantoel.	70 461		
Nanggoelan	31 725		
Sentolo	22 417		
Pengasih	22 247		
Kalibawang	23 470		
Goenoeng Kidoel . .	32 253		
Karang Kemoening .	35 803		
	452 114	b)	2 065
Soerakarta.			
Soerakarta.	109 000	b)	3 982
afd. Klatten	329 202		1 245
» Bojolali	194 437		763
» Sragen	100 999		323
» Wonogiri . . .	208 235		379
	941 873	b)	6 692
Madioen.			
Madioen	216 525	45 037	1 352
Magettan	158 506	36 301	249
Ngawi	131 127	26 665	802
Ponorogo	303 099	68 333	530
Patjitan	178 216	38 690	298
	987 473	215 026	3 231
Kediri.			
Kediri	216 460	41 449	3 346
Ngrowo.	193 306	34 907	973
Trengalek.	92 764	20 871	202
Berbek	158 525	32 466	1 562
Blitar	76 599	16 596	729
	737 654	146 289	6 812
Madura.			
Pamakassan	146 067	32 103	796
Madura.	274 408	b)	1 859
Sumanap	223 539		2 345
Sampang	139 302		507
	783 316	b)	5 507

d) Hoeveel in elk regentschap blijkt niet.

N°. VIII.

AANTAL geboorten en sterfgevallen onder inlanders en vreemde oosterlingen op Java en Madura gedurende 1879.

GEWESTEN.	M. a) V. b)	INLANDERS. Geboren.		INLANDERS. Gestorven.		VREEMDE OOSTERLINGEN. Geboren.		VREEMDE OOSTERLINGEN. Gestorven.	
Bantam	M.	7 886		6 650		21		54	
	V.	6 879	14 765	5 679	12 329	26	47	25	79
Batavia	M.	10 379		11 108		1 024		965	
	V.	9 677	20 056	10 959	22 067	938	1 962	668	1 633
Krawang	M.	4 094		3 459		138		82	
	V.	4 367	8 461	3 097	6 556	66	204	85	167
Preanger regentschappen	M.	19 063		15 242		71		21	
	V.	19 946	39 009	14 698	29 940	78	149	20	41
Cheribon	M.	18 394		16 289		301		338	
	V.	17 955	36 349	15 945	32 234	304	605	211	549
Tagal	M.	15 175		10 268		95		81	
	V.	15 010	30 185	9 690	19 958	65	160	50	131
Pekalongan	M.	7 213		6 168		83		61	
	V.	7 008	14 221	6 096	12 264	76	159	38	99
Samarang	M.	22 066		16 006		220		288	
	V.	20 802	42 868	16 600	32 606	195	415	177	465
Japara	M.	10 134		7 332		156		139	
	V.	9 642	19 776	6 768	14 100	150	306	114	253
Rembang	M.	14 383		4 966		213		136	
	V.	14 874	29 257	4 734	9 700	171	384	130	266
Soerabaija	M.	18 836		10 060		365		272	
	V.	19 387	38 223	10 100	20 160	349	714	192	464
Pasoeroean	M.	8 121		5 863		135		81	
	V.	7 892	16 013	6 921	12 784	122	257	62	143

a) M. beteekent personen van het mannelijk geslacht.

b) V. „ „ „ „ vrouwelijk geslacht.

GEWESTEN.	M. V.	INLANDERS.				VREEMDE OOSTERLINGEN.			
		Geboren.		Gestorven.		Geboren.		Gestorven.	
Probolinggo	M.	4 574		2 970		27		27	
	V.	4 659	9 233	2 958	5 928	33	60	21	48
Bezoeki	M.	5 065		3 346		37		38	
	V.	5 353	10 418	3 262	6 608	41	78	26	64
Banjoewangi	M.	1 337		862		15		19	
	V.	1 231	2 568	830	1 692	10	25	10	29
Banjoemas	M.	14 366		13 225		54		27	
	V.	13 820	28 186	11 433	24 658	51	105	24	51
Bagelen	M.	22 521		13 308		50		32	
	V.	22 121	44 642	13 522	26 830	56	106	32	64
Kadoe	M.	12 786		10 372		110		105	
	V.	12 964	25 750	6 384	16 756	79	189	65	170
Djokjokarta	M.	5 369		1 706		59		41	
	V.	5 199	10 568	1 542	3 248	41	100	13	54
Soerakarta	M.	9 568		4 755		131		74	
	V.	10 334	19 902	4 665	9 420	124	255	48	122
Madioen	M.	19 024		9 634		53		45	
	V.	18 667	37 691	8 824	18 458	51	104	23	68
Kediri	M.	13 777		6 838		132		81	
	V.	12 192	25 969	6 948	13 786	120	252	65	146
Madura	M.	13 419		11 545		110		70	
	V.	13 855	27 274	11 910	23 455	98	208	54	124

[5. 4.]

BIJLAGE B.

(Zie blz. 26 van het verslag.)

NEDERLANDSCH OOST-INDISCH LEGER. — FORMATIE EN STERKTE op 31 December 1880.

A. NORMALE

OFFICIEREN.

		Luitenant-generaal.	Generaals-majoor.	Kolonels.	Luitenant-kolonels.	Majoors.	Kapiteins.	1ste luitenants.	2de luitenants.	Totaal.
STAVEN EN DIENSTEN.										
Staf van den Gouverneur-Generaal		»	»	»	»	a) 1	2	1	»	b) 4
Kommandement van het leger		1	»	»	»	»	c) 1	»	»	2
Departement van oorlog.	Iste en IIde afdeeling	»	1	»	»	a) 1	3	7	»	12
	VIIde afdeeling (generale staf)	»	»	1	1	a) 1	3	»	»	6
	IIIde, IVde, Vde en VIde afdeeling d)	...	...	...	...	...	...	...	...	...
Gewestelijke en plaatselijke staven.	1ste militaire afdeeling op Java	»	»	1	1	»	e) 1	3	»	6
	2de » » » »	»	1	1	»	a) 1	e) 1	5	»	9
	3de » » » »	»	»	1	1	»	e) 1	2	»	5
	Sumatra's Westkust en onderhoorigheden	»	»	1	1	»	e) 1	2	1	6
	Palembang	»	»	»	»	»	»	1	»	1
	Wester-afdeeling van Borneo	»	»	»	1	»	»	1	»	2
	Celebes en onderhoorigheden	»	»	»	»	»	»	1	»	1
Ter beschikking van het departement van oorlog		»	»	»	»	f) 3	»	»	»	3
Materieel der artillerie		»	»	1	2	5	8	11	10	g) 37
Genie		»	»	1	2	4	14	18	17	h) 56
Topografisch bureau		»	»	»	»	1	1	2	»	4
Militaire verkenningen		»	»	»	»	»	6	6	»	12
Militaire administratie	Intendance	»	»	1	1	5	15	»	»	22
	Kwartiermeesters	»	»	»	»	»	10	36	47	93
Geneeskundige dienst.	Officieren van gezondheid	»	»	1	5	8	45	98	»	157
	Apothekers	»	»	»	1	1	5	21	11	39
	Paardenartsen	»	»	»	»	»	2	2	1	5
Militaire school		»	»	»	»	»	i) 1	6	»	7
Kader van het korps pupillen		»	»	»	»	»	1	3	3	7
» » » militair huis van arrest		»	»	»	»	»	1	1	1	3
Te zamen bij de staven en speciale diensten		1	2	9	16	31	122	227	91	499
WAPENS.										
Infanterie		»	»	»	8	k) 23	153	302	319	805
Kavalerie		»	»	»	l) 1	m) 2	8	15	14	40
Artillerie		»	»	»	1	1	20	31	28	81
Mineurs en sappeurs		»	»	»	»	1	2	4	3	10
Te zamen bij de vier hoofdwapens		»	»	»	10	27	183	352	364	936
TOTAAL OFFICIEREN		1	2	9	26	58	305	579	455	1435
		n) 1435								

FORMATIE.

ONDEROFFICIEREN EN MANSCHAPPEN.	Europeanen.	Afrikanen.	Amboinezen.	Andere inlanders.	Totaal.	Paarden.
Infanterie	8801	246	1406	12923	23376	»
Kavalerie	406	»	»	669	1075	851
Artillerie: personeel	1403	»	»	1017	2420	552
Artillerie: materieel	365	»	»	62	427	1
Mineurs en sappeurs	125	»	»	120	245	»
Genie	243	»	»	61	304	»
Topografisch bureau, lithografisch établissement, photografisch atelier en instrumentmakerswinkel	28	»	»	»	28	»
Militaire verkenningen	72	»	»	»	72	»
Korps stafmuziekanten	31	»	»	»	31	»
Onderofficieren-kwartiermeesters	66	»	»	»	66	»
Militaire school	126	»	»	2	128	»
Kader van het korps pupillen	57	»	»	»	57	»
Idem van het militair huis van arrest	27	»	»	»	27	»
Hospitaaldienst	790	»	»	549	1339	»
Schrijverspersoneel	515	»	»	»	515	»
TOTAAL ONDEROFFICIEREN EN MANSCHAPPEN	13055	246	1406	15403	30110	1404
	30110					

Verdere aanteekeningen.

a) Kan zijn luitenant-kolonel.

b) Een der officieren van den staf van den Gouverneur-Generaal kan behooren tot de Nederlandsche marine.

c) Is tevens chef der 1ste afdeeling (kabinet) van het departement van oorlog.

d) Hier slechts voor memorie uitgetrokken, als zijnde zamengesteld uit de hoofdbureaux der artillerie, genie, militaire administratie en van den geneeskundigen dienst. De officieren van deze bureaux zijn begrepen onder het aantal bij genoemde wapens en diensten lager in dezen staat aangegeven.

e) Behoort tot den generalen staf.

f) Benevens 2 majoors die lager in dezen staat bij de infanterie (gesplitste 1ste en 4de veldbataillon) zijn uitgetrokken.

g) Hieronder 7 magazijnmeesters, waarvan 1 kan zijn majoor, 4 kapiteins en de beide overigen 1ste of 2de luitenants.

h) Hieronder 4 magazijnmeesters, waarvan 2 kunnen zijn kapiteins en de beide overigen 1ste of 2de luitenants.

i) Kan ook zijn majoor.

k) De kommandant van één der vier depôtbataillons kan, tot luitenant-kolonel bevorderd wordende, in zijne betrekking gehandhaafd blijven.

l) Kan ook zijn kolonel

m) Een der majoors kan ook zijn luitenant-kolonel, wanneer de regiments-kommandant kolonel is.

n) Hieronder 100 Inlandsche officieren, volgens de oorspronkelijke legerformatie bestemd ter indeeling bij de korpsen pradjoerits, die echter, zoo als bekend is, niet opgerigt werden.

	Offic.	Onderoffic. en mansch.
De *normale* formatie bedroeg op 31 December 1879	1434	30115
De *vermeerdering* in 1880 beliep	1	2
	1435	30117
De *vermindering* in 1880 beliep	"	7
Alzoo op 31 December 1880	1435	30110

De wijzigingen die de normale formatie in 1880 onderging, waren dus zeer onbeduidend. Door het definitief daarin opnemen van een tot nu toe voor memorie uitgetrokken 1sten luitenant der artillerie, die, in de plaats van een daarvoor organiek toegestanen militair-ambtenaar, aangewezen is als directeur van de buskruitmolen te Bodjong, is het aantal officieren met één vermeerderd; terwijl het aantal militairen beneden dien rang met 3 verminderde door intrekking van het Indisch besluit dd. 7 September 1878, nº. 36, waarbij de formatie met 3 militaire opzigters der genie was uitgebreid. De overige veranderingen waren een gevolg van de gebruikelijke periodieke herziening der formatie van het personeel der militaire zieken-inrigtingen en van het kader voor de politie bij het militair huis van arrest te Samarang.

B. VERGELIJKEND OVERZIGT van de

	OFFICIEREN.																	
	TEGENWOORDIGE FORMATIE.									AANWEZIGE STERKTE.								
	Luitenant-generaals.	Generaals-majoor.	Kolonels.	Luitenant-kolonels.	Majoors.	Kapiteins.	1ste luitenants.	2de luitenants.	Totaal.	Luitenant-generaals.	Generaals-majoor.	Kolonels.	Luitenant-kolonels.	Majoors.	Kapiteins.	1ste luitenants.	2de luitenants.	Totaal.
STAVEN EN DIENSTEN.																		
Staf van den Gouverneur-Generaal	„	„	„	„	a) 1	1	1	„	3	„	„	„	„	1	1	1	„	3
Kommandement van het leger	1	„	„	„	„	1	„	„	2	1	„	„	„	„	1	„	„	2
Departement van oorlog. Iste en IIde afdeeling	„	1	„	„	b) 1	c) 3	b) 7	„	12	„	1	„	1	„	3	6	1	12
Departement van oorlog. VIIde afdeeling (generale staf)	„	„	1	1	1	3	„	„	d) 6	„	„	1	1	1	3	„	„	6
Departement van oorlog. IIIde, IVde, Vde en VIde afdeeling e)	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
Gewestelijke en plaatselijke staven. 1ste militaire afdeeling op Java	„	„	1	1	„	f) 1	3	„	6	„	„	1	1	„	1	3	„	6
2de „ „ „ „	„	1	1	„	a) 1	f) 1	5	„	9	„	1	1	1	„	„	5	„	8
3de „ „ „ „	„	„	1	1	„	f) 1	2	„	5	„	„	1	1	„	1	2	„	5
Sumatra's Westkust en onderhoorigheden	„	„	1	1	„	f) 1	2	1	6	„	„	1	1	„	1	3	„	6
Palembang	„	„	„	„	„	„	1	„	1	„	„	„	„	„	„	1	„	1
Wester-afdeeling van Borneo	„	„	„	1	„	„	1	„	2	„	„	„	1	„	„	1	„	2
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.	„	„	„	1	„	„	1	„	2	„	„	„	1	„	„	1	„	2
Celebes en onderhoorigheden	„	„	„	„	„	„	1	„	1	„	„	„	„	„	„	1	„	1
Staf der krijgsmagt in Atjeh	1	„	„	2	„	1	6	„	10	1	„	„	2	„	1	6	„	10
Ter beschikking van het departement van oorlog	„	„	„	„	g) 3	„	„	„	3	„	„	„	„	2	„	„	„	2
Materieel der artillerie	„	„	1	3	6	11	12	10	h) 43	„	„	1	2	9	6	17	5	40
Genie	„	„	1	2	5	17	21	18	i) 64	„	„	1	2	5	16	25	„	49
Topografisch bureau	„	„	„	„	k) 1	1	2	„	l) 4	„	„	„	1	„	1	2	„	4
Militaire verkenningen	„	„	„	„	„	6	6	-	l) 12	„	„	„	„	„	5	6	1	12
Militaire administratie. Intendance	„	„	1	1	6	20	„	„	28	„	„	1	1	6	20	„	„	28
Militaire administratie. Kwartiermeesters	„	„	„	„	„	15	50	54	119	-	„	„	„	„	15	49	52	116
Geneeskundige dienst. Officieren van gezondheid	„	„	1	5	9	52	117	„	184	„	„	1	5	9	50	95	„	160
Geneeskundige dienst. Apothekers	„	„	„	1	1	6	24	12	44	„	„	„	1	1	6	24	7	39
Geneeskundige dienst. Paardenartsen	„	„	„	„	„	2	2	2	6	„	„	„	„	„	1	2	4	7
Militaire school	„	„	„	„	„	m) 1	n) 6	„	7	„	„	„	„	„	1	6	„	7
Kader van het korps pupillen	„	„	-	„	„	1	3	3	7	„	„	„	„	„	1	4	„	5
„ „ „ militair huis van arrest	„	„	„	„	„	1	1	1	3	„	„	„	„	„	1	1	1	3
Te zamen bij de staven en speciale diensten	2	2	9	20	35	146	274	101	589	2	2	9	22	34	135	261	71	536
WAPENS.																		
Infanterie	„	„	„	9	o) 28	168	284	262	751	„	„	„	9	28	162	291	303	793
Kavalerie	„	„	p) 1	p) 1	p) 1	8	15	14	40	„	„	„	1	2	8	14	5	30
Artillerie	„	„	„	1	1	22	36	29	89	„	„	„	1	1	23	27	41	93
Mineurs en sappeurs	„	„	„	„	1	2	5	4	12	„	„	„	„	1	„	2	1	4
Te zamen bij de vier hoofdwapens	„	„	1	11	31	200	340	309	892	„	„	„	11	32	193	334	350	920
TOTAAL OFFICIEREN	2	2	10	31	66	346	614	410	1481	2	2	9	33	66	328	595	421	1456
	q) 1481									1456								

TEGENWOORDIGE FORMATIE en de AANWEZIGE STERKTE.

VERDERE AANTEEKENINGEN.

Formatie.

a) Kan ook zijn luitenant-kolonel.

b) De majoor bij de IIde afdeeling van het departement van oorlog kan ook zijn luitenant-kolonel en de bij die afdeeling geplaatste 1ste luitenants kunnen ook zijn 2de luitenants.

c) Hieronder is niet begrepen de chef der Iste afdeeling (kabinet), als zijnde reeds vermeld bij „Kommandement van het leger."

d) Hieronder niet begrepen 1 majoor en 7 kapiteins, die vermeld zijn bij het topografisch bureau en de militaire verkenningen, en 4 kapiteins bij de gewestelijke staven in de drie militaire afdeelingen van Java en bij dien ter Sumatra's Westkust.

e) Hier slechts voor memorie uitgetrokken, als zijnde respectievelijk zamengesteld uit de hoofdbureaux der artillerie, genie, militaire administratie en van den geneeskundigen dienst; de officieren van deze bureaux zijn begrepen onder het aantal bij genoemde wapens en diensten lager in dezen staat aangegeven.

f) Behoort tot den generalen staf.

g) Benevens 2 majoors, die lager in dezen staat bij de infanterie (gesplitste 1ste en 4de veld-bataillon) zijn uitgetrokken.

h) Onder de officieren van het materieel der artillerie zijn begrepen 9 magazijnmeesters, waarvan 5 kunnen zijn magazijnmeesters 1ste klasse (kapitein), en de overigen 2de of 3de klasse (1ste of 2de luitenant); één der magazijnmeesters 1ste klasse kan ook zijn majoor.

i) Onder de officieren der genie zijn begrepen 6 magazijnmeesters, waarvan hoogstens 3 kunnen zijn magazijnmeesters 1ste klasse (kapitein), de overigen 2de of 3de klasse (1ste of 2de luitenant).

k) Kan ook zijn luitenant-kolonel.

l) Deze dienst maakt een onderdeel uit van den generalen staf; de majoor en de 7 kapiteins zijn officieren van dien staf; de 8 luitenants, die 1ste of 2de luitenant kunnen zijn, worden gedetacheerd van de verschillende wapens en diensten.

m) Kan ook zijn majoor.

n) Kunnen ook zijn 2de luitenants. In afwijking van het reglement der school zijn de daarbij bedoelde luitenants der artillerie en kavalerie tijdelijk vervangen door luitenants der infanterie.

o) De kommandant van één der vier dépotbataillons kan, tot luitenant-kolonel bevorderd wordende, in zijne betrekking gehandhaafd blijven.

p) De kommandant van het regiment kavalerie kan zijn kolonel of luitenant-kolonel. Is hij kolonel, dan kan een der beide majoors luitenant-kolonel zijn.

q) Omtrent de wijzigingen, die de *tegenwoordige* formatie gedurende 1880 onderging, zie men de aanteekening op blz. 7 dezer bijlage.

Sterkte.

Onder de sterkte der officieren zijn begrepen:

in hunne respectieve rangen: 2 officieren van het leger in Nederland (1 kapitein der infanterie en 1 1ste luitenant der artillerie), in Indie gedetacheerd op den voet van het Koninklijk besluit dd. 18 Augustus 1871, n°. 10 (*Indisch Staatsblad* n°. 176);

onder het cijfer der 1ste of 2de luitenants:

a) 102 officieren buitengewoon gedetacheerd van het leger in Nederland, namelijk bij de infanterie 75 (4 kapiteins, 41 eerste en 30 tweede luitenants); — bij de kavalerie 2 (1 ridmeester en 1 eerste luitenant); — bij de artillerie 18 (2 kapiteins, 13 eerste en 3 tweede luitenants; van de eerste luitenants zijn er 7, en de tweede luitenants zijn allen gedetacheerd van het wapen der infanterie); — en bij de militaire administratie 7 (5 eerste en 2 tweede luitenants-kwartiermeester);

b) 1 officier van gezondheid 1ste klasse, buitengewoon gedetacheerd van de reserve der rijksmarine; —

c) 51 adjudant-onderofficieren dienstdoende als 2de luitenants (33 bij de infanterie en 18 bij de artillerie).

Onder de sterkte zijn *niet* begrepen:

a) de officieren met verlof buiten Nederlandsch-Indie, ten getale van 169 (staven en diensten 59, infanterie 99, kavalerie 3 en personeel der artillerie 8);

b) de officieren op non-activiteit of voor memorie gevoerd, ten getale van 14;

c) de officieren gedetacheerd in Nederland ten getale van 14 (infanterie 10, kavalerie 1 en artillerie 3).

Van de officieren (daaronder ook begrepen de 51 adjudant-onderofficieren dienstdoende als 2de luitenants) waren afkomstig:

uit Nederland	1210
„ Nederlandsch Indie	157
„ Belgie	2
„ Duitschland	50
„ Zwitserland	2
„ Frankrijk	1
van elders	34
Totaal	1456

B. VERGELIJKEND OVERZIGT van de

	ONDEROFFICIEREN EN MANSCHAPPEN.											
	TEGENWOORDIGE FORMATIE.						AANWEZIGE STERKTE.					
	Europeanen.	Afrikanen.	Amboinezen.	Andere inlanders.	Totaal.	Paarden.	Europeanen.	Afrikanen.	Amboinezen.	Andere inlanders.	Totaal.	Paarden.
Infanterie	9800	246	970	11770	22786	»	10909	128	1260	12302	24599	»
Kavalerie	406	»	»	669	1075	851	382	»	3	475	860	617
Artillerie personeel	1549	»	»	1110	2659	586	1608	»	»	1124	2732	a) 623
Artillerie materieel	382	»	»	62	444	1	388	»	»	42	430	»
Mineurs en sappeurs	156	»	»	150	306	»	271	»	»	176	447	»
Genie	294	»	»	71	365	»	304	»	»	49	353	»
Topografisch bureau, lithografisch établissement, photografisch atelier en instrumentmakerswinkel	28	»	»	»	28	»	24	»	»	»	24	»
Militaire verkenningen	72	»	»	»	72	»	74	»	»	»	74	»
Korps stafmuziekanten	31	»	»	»	31	»	32	»	»	»	32	»
Onderofficieren-kwartiermeesters	87	»	»	»	87	»	83	»	»	»	83	»
Militaire school	126	»	»	2	128	»	118	»	»	2	120	»
Kader van het korps pupillen	57	»	»	»	57	»	33	»	»	»	33	»
Idem van het militair huis van arrest	27	»	»	»	27	»	24	»	»	»	24	»
Hospitaaldienst	1115	»	»	728	1843	»	553	26	57	563	1199	»
Schrijverspersoneel	598	»	»	»	598	»	255	»	1	»	b) 256	»
Gedetineerden c)	»	»	»	»	»	»	300	2	1	56	359	»
Boven de formatie gevoerden	»	»	»	»	»	»	41	»	»	27	68	»
	14728	246	970	14562	30506	1438	d) 15399	156	e) 1322	f) 14816	g) 31693	1240
TOTAAL ONDEROFFICIEREN EN MANSCHAPPEN	h) 30506						i) 31693					

TEGENWOORDIGE FORMATIE en de AANWEZIGE STERKTE.

VERDERE AANTEEKENINGEN.

FORMATIE.

	Officieren.	Onderofficieren en manschappen.	Paarden.
De *tegenwoordige* formatie bedroeg op 31 December 1879	1550	32 695	1451
De *vermeerdering* in 1880 beliep	9	61	"
	1559	32 756	1451
De *vermindering* in 1880 beliep	78	2 250	13
Alzoo op 31 December 1880	1481	30 506	1438

De belangrijke wijzigingen, welke de tegenwoordige formatie in 1880 onderging, waren hoofdzakelijk het gevolg van de reeds op blz. 40 en 41 van het vorig verslag besproken reorganisatie der troepenmagt in Atjeh, en, wat de minderen betreft, bovendien nog van de klassificatie der militaire ziekeninrigtingen voor het jaar 1880.

De overige oorzaken van vermeerdering en vermindering zijn te onbeduidend om hier vermeld te worden.

STERKTE.

a) Hieronder 23 muildieren.

b) Bovendien zijn nog 323 burgerpersonen als schrijvers in dienst.

c) Ofschoon hier in de sterkte medegeteld, behoort deze categorie niet in aanmerking genomen te worden bij de beoordeeling van het aantal beschikbare manschappen.

d) Van de Europesche onderofficieren en manschappen waren afkomstig:

uit Nederland	6 656
„ Nederlandsch Indie (234 aldaar geboren uit Europesche ouders en 920 kleurlingen)	1 154
„ Belgie	3 080
„ Duitschland	1 874
„ Zwitserland	702
„ Frankrijk	1 484
van elders	449
Te zamen	15 399

e) Verdeeld aldus: 461 Amboinezen, 725 Menadonezen en 136 Alfoeren (tegen 438, 749 en 109 op 31 December 1879).

f) Hiervan 13257 Javanen, 387 Soendanezen, 199 Madurezen, 661 Boeginezen, 85 Niassers, 18 Bengalezen en 209 andere inlanders deze laatsten, meest afkomstig van Sumatra en Borneo, in 't algemeen aangeduid als Maleijers. Op 31 December 1879 waren deze cijfers aldus: 15058, 402, 228, 717, 75, 19 en 244, te zamen 16743.

g) Hieronder niet begrepen de militairen voor memorie gevoerd (71 Europeanen en 18 inlanders).

h) Het aantal pupillen (in de opgegeven specificatie niet begrepen) bedraagt volgens de formatie: bij het korps pupillen 450 Europeanen (maximum 600), en bij de korpsen 555 niet-Europeanen (15 Afrikanen, 28 Amboinezen en 512 andere inlanders).

i) De sterkte der pupillen (zie aanmerking *h*) bedroeg bij het korps pupillen 335 (Europeanen) en bij de korpsen 17 (8 Afrikanen, 2 Amboinezen en 7 andere inlanders). Onder de Europesche pupillen telde men er 12 die in Nederlandsch Indie uit Europesche ouders waren geboren en 323 kleurlingen; 276 waren zoons van militairen, 52 zoons van burgers en 7 wier vader onbekend was. Onder hen waren er 29 afkomstig uit de weeshuizen.

In den loop van 1880 werden er 27 bij het leger ingedeeld, 7 op verzoek, 2 wegens wangedrag en 1 wegens ligchamelijke ongeschiktheid ontslagen, terwijl 2 overleden en 38 nieuwe werden aangenomen (1 als betalende pupil en 37 voor 's lands rekening).

Het aantal soldatenkinderen van Europesche of daarmede gelijkgestelde afkomst bedroeg bij het einde van 1880 507 jongens (behalve die bij het pupillenkorps) en 530 meisjes.

Omtrent het aantal onderofficieren en manschappen die op 31 December 1880 in de hospitalen werden verpleegd — en op wie dus mede van toepassing is noot *c* hierboven — zie men blz. 26 van het verslag (aanmerking *h* aldaar).

[5. 5.]

BIJLAGE C.

(Zie blz. 32 van het verslag.)

NUMERIEKE OPGAVE betreffende de mutatien in de onderofficierskaders van het Nederlandsch-Indisch leger gedurende de jaren 1876—1880.

JAREN.	ONDEROFFICIEREN.																	
	UIT DE STERKTE AFGEVOERD.										IN DE STERKTE GEBRAGT.						in de sterkte gebragt dan afgevoerd.	
												In Indie aangesteld.						
													Verkregen van de kaderscholen te:					
	Overleden.	Gepasporteerd.	Gegageerd.	Tot officier bevorderd.	Gecondemneerd.	Voor memorie gebragt.	Gedegradeerd.	Geremplaceerd.	Vermist.	Totaal.	Uit Nederland aangekomen.	Verkregen uit de korpsen.	Batavia (vesting- en garnizoens-artillerie).	Banjoe-Biroe (veld- en bergbatterijen).	Willem I (genie).	Totaal.	Meer	Minder
INFAN																		
1876	131	96	99	8	6	11	32	4	3	390	145	406	»	»	»	551	161	»
1877	113	40	166	33	2	16	40	24	2	436	129	409	»	»	»	538	102	»
1878	97	59	215	35	4	20	78	21	4	533	103	312	»	»	»	415	»	118
1879	86	112	218	30	5	21	56	»	2	530	119	268	»	»	»	387	»	143
1880	57	72	150	25	1	23	77	»	1	406	100	255	»	»	»	355	»	51
																	263	312
Te zamen in vijf jaar	484	379	848	131	18	91	283	49	12	2295	596	1650	»	»	»	2246	»	49
Alzoo gemiddeld per jaar	97	76	169	26	4	18	57	10	2	459	119	330	»	»	»	449	»	10
KAVA																		
1876	4	4	6	1	»	»	»	»	»	15	12	9	»	»	»	21	6	»
1877	3	»	3	1	»	»	»	»	1	8	2	7	»	»	»	9	1	»
1878	6	2	11	1	»	»	2	»	»	22	1	20	»	»	»	21	»	1
1879	7	5	7	»	»	»	»	»	»	19	5	14	»	»	»	19	»	»
1880	1	5	9	»	»	»	2	»	»	17	»	6	»	»	»	6	»	11
																	7	12
Te zamen in vijf jaar	21	16	36	3	»	»	4	»	1	81	20	56	»	»	»	76	»	5
Alzoo gemiddeld per jaar	4	3	7	1	»	»	1	»	»	16	4	11	»	»	»	15	»	1
ARTIL																		
1876	22	8	19	2	»	1	4	»	»	56	17	45	19	21	»	102	46	»
1877	12	3	21	3	»	1	9	»	»	49	6	28	17	23	»	74	25	»
1878	13	6	29	1	»	1	11	»	»	61	12	21	13	16	»	62	1	»
1879	13	10	25	3	»	»	16	»	»	67	10	27	19	8	»	64	»	3
1880	8	13	28	4	»	»	7	»	»	60	4	23	13	9	»	49	»	11
																	72	14
Te zamen in vijf jaar	68	40	122	13	»	3	47	»	»	293	49	144	81	77	»	351	58	»
Alzoo gemiddeld per jaar	14	8	24	3	»	1	9	»	»	59	10	29	16	15	»	70	11	»
GE																		
1876	8	4	6	2	»	»	2	»	»	22	10	34	»	»	4	48	26	»
1877	9	5	12	4	»	»	1	»	1	32	1	24	»	»	6	31	»	1
1878	5	2	9	»	1	»	1	»	»	18	5	18	»	»	3	26	8	»
1879	3	3	3	»	»	»	3	»	»	12	3	12	»	»	4	19	7	»
1880	5	7	17	»	»	1	4	»	»	34	4	9	»	»	6	19	»	15
																	41	16
Te zamen in vijf jaar	30	21	47	6	1	1	11	»	1	118	23	97	»	»	23	143	25	»
Alzoo gemiddeld per jaar	6	4	9	1	»	»	2	»	»	23	4 à 5	19	»	»	4 à 5	28	5	»

JAREN.	KORPORAALS. Uit de sterkte afgevoerd. Overleden.	Gepasporteerd.	Gegageerd.	Tot officier bevorderd.	Gecondemneerd.	Voor memorie gebragt.	Gedegradeerd.	Geremplaceerd.	Vermist.	Totaal.	In de sterkte gebragt. Uit Nederland aangekomen.	In Indie aangesteld. Verkregen uit de korpsen.	Verkregen van de kaderscholen te: Batavia (vesting- en garnizoens-artillerie).	Banjoe-Biroe (veld- en bergbatterijen).	Willem I (genie).	Totaal.	In de sterkte gebragt dan afgevoerd. Meer	Minder
TERIE.																		
1876	140	61	29	406	2	»	75	»	5	718	84	712	»	»	»	796	78	»
1877	101	21	47	409	2	»	99	»	3	682	65	696	»	»	»	761	79	»
1878	65	25	82	312	5	»	87	»	1	577	34	495	»	»	»	529	»	48
1879	51	28	91	268	2	»	90	»	»	530	33	487	»	»	»	520	»	10
1880	44	33	65	255	1	»	117	»	1	516	28	435	»	»	»	463	»	53
																	157	111
Te zamen in vijf jaar	401	168	314	1650	12	»	468	»	10	3023	244	2825	»	»	»	3069	46	»
Alzoo gemiddeld per jaar	80	34	63	330	2	»	94	»	2	605	49	565	»	»	»	614	9	»
LERIE.																		
1876	5	2	2	9	»	»	1	»	»	19	1	22	»	»	»	23	4	»
1877	5	1	2	7	»	»	»	»	»	15	1	17	»	»	»	18	3	»
1878	4	4	4	20	»	»	4	»	»	36	»	36	»	»	»	36	»	»
1879	2	1	6	14	»	»	8	»	»	31	1	18	»	»	»	19	»	12
1880	3	1	5	6	»	»	9	»	»	24	»	16	»	»	»	16	»	8
																	7	20
Te zamen in vijf jaar	19	9	19	56	»	«	22	»	»	125	3	109	»	»	»	112	»	13
Alzoo gemiddeld per jaar	4	2	4	11	»	»	4	»	»	25	1	22	»	»	»	22 à 23	»	2 à 3
LERIE.																		
1876	21	2	7	85	1	2	8	»	»	126	5	25	56	42	»	128	2	»
1877	8	3	3	68	»	1	6	»	»	89	»	5	50	42	»	97	8	»
1878	5	2	5	50	»	»	18	»	»	80	1	18	19	32	»	70	»	10
1879	9	3	10	54	1	1	12	»	»	90	2	2	28	16	»	48	»	42
1880	6	4	12	45	»	1	6	»	»	74	2	6	20	27	»	55	»	19
																	10	71
Te zamen in vijf jaar	49	14	37	302	2	5	50	»	»	459	10	56	173	159	»	398	»	61
Alzoo gemiddeld per jaar	10	3	7	60	»	1	10	»	»	92	2	11	35	32	»	80	»	12
NIE.																		
1876	9	2	»	38	»	»	1	»	1	51	1	41	»	»	4	46	»	5
1877	7	»	1	30	»	»	6	»	»	44	2	35	»	»	14	51	7	»
1878	7	1	1	21	»	»	4	»	»	34	»	38	»	»	5	43	9	»
1879	3	»	1	16	»	»	3	»	»	23	1	23	»	»	10	34	11	»
1880	3	1	1	15	»	»	9	»	1	30	3	3	»	»	13	19	»	11
																	27	16
Te zamen in vijf jaar	29	4	4	120	»	»	23	»	2	182	7	140	»	»	46	193	11	»
Alzoo gemiddeld per jaar	6	1	1	24	»	»	4 à 5	»	»	36	1	28	»	»	9	38	2	»

[5. 6.]

BIJLAGE D.

(Zie blz. 34 van het verslag.)

OVERZIGT betreffende de ziekenverpleging bij het leger in Nederlandsch Indie, over de jaren 1879 en 1880, met aanwijzing van den aard der ziekten en van de sterfte.

Aard der ziekten en gebreken.		Groepen van gewesten. [1]	Behandelden. [2] 1880. Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.	Totalen voor geheel Nederl. Indie.	In 1879 waren de totaalcijfers. [3]		Overledenen. 1880. Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.	Totalen voor geheel Nederl. Indie.	In 1879 waren de totaalcijfers. [3]	
Febris intermittens,	Tusschenpoozende koorts,	I	8500	17	4852	13369		15082		55	»	50	105		90	
		II	10575	»	10331	20906		26659		31	»	54	85		207	
		III	3567	»	4376	7943		9074		8	»	17	25		38	
							42218		50815					215		335
» biliosa,	Galkoorts,	I	38	»	2	40		58		5	»	»	5		4	
		II	70	»	13	83		150		9	»	1	10		10	
		III	15	»	4	19		23		»	»	1	1		1	
							142		231					16		15
» gastrica,	Gastrische koorts,	I	192	»	55	247		292		»	»	»	»		4	
		II	335	»	239	574		1180		1	»	»	1		10	
		III	92	»	29	121		154		»	»	»	»		1	
							942		1626					1		15
» catarrhalis,	Catarrhale »	I	179	»	187	366		506		»	»	»	»		3	
		II	167	»	209	376		966		»	»	»	»		2	
		III	96	»	134	230		137		»	»	»	»		2	
							972		1609					»		7

[1]) Onder I is te verstaan: Java en Madura met inbegrip van Benkoelen, welks garnizoen behoort tot het ressort van den militairen geneeskundigen dienst op Java en Madura; — onder II: Atjeh en onderhoorigheden, en onder III: Overige buitenbezittingen (behalve Benkoelen). In de opgaven betreffende de overledenen in Atjeh en onderhoorigheden zijn weder begrepen de overledenen onder de van daar geëvacueerden (naar Padang en Batavia), voor zooveel zij stierven aan de onmiddellijke gevolgen hunner in Atjeh opgedane ziekte. Deze geëvacueerden tellen ook niet onder de behandelden elders dan in Atjeh. Slechts is dit het geval met de zoodanigen, die, na hunne evacuatie op Padang en Batavia, van daar naar reconvalescenten-gestichten of naar andere hospitalen in de binnenlanden werden gedirigeerd.

[2]) Het aantal zieken, op 31 December 1880 in verpleging gebleven, bedroeg in 't geheel 3777 (2259 Europeanen, 13 Afrikanen en 1505 inlanders). Van dit totaal waren er 2161 in behandeling in het ressort van Java en Madura (daaronder ook die in Benkoelen), 753 in Atjeh of van daar geëvacueerd en te Padang en Batavia in behandeling, en 863 in de overige buitenbezittingen (behalve Benkoelen).

[3]) Hoedanig deze totalen over het Europeesch en het niet-Europeesch gedeelte des legers waren verdeeld, kan blijken uit bijlage D van het vorig verslag.

AARD DER ZIEKTEN EN GEBREKEN.		Groepen van gewesten. [1]	BEHANDELDEN. [2] 1880. Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.	Totalen voor geheel Nederl. Indie.	In 1879 waren de totaal-cijfers. [3]		OVERLEDENEN. 1880. Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.	Totalen voor geheel Nederl. Indie.	In 1879 waren de totaal-cijfers. [3]	
Typhus,	Zenuwzinking-koorts,	I	5	»	3	8		3		2	»	»	2		1	
		II	»	»	»	»		2		»	»	»	»		1	
		III	2	»	3	5		4		»	»	2	2		4	
							13		9					4		6
Cholera,	Braakloop, bloed-bederfkoorts,	I	4	»	1	5		6		»	»	1	1		»	
		II	1	»	»	1		3		»	»	»	»		»	
		III	2	»	1	3		»		1	»	»	1		»	
							9		9					2		»
Encephalitis,	Hersen-ontste-king,	I	3	»	1	4		14		»	»	1	1		1	
		II	1	»	1	2		»		»	»	»	»		»	
		III	1	»	2	3		7		»	»	»	»		1	
							9		21					1		2
Ophthalmiae,	Oogontsteking,	I	1220	12	510	1742		2374		»	»	»	»		»	
		II	196	»	257	453		624		»	»	»	»		»	
		III	209	»	319	528		504		»	»	»	»		2	
							2723		3502					»		2
Parotitis,	Oorklier- »	I	7	»	12	19		75		»	»	»	»		»	
		II	3	»	7	10		39		»	»	»	»		»	
		III	11	»	10	21		30		1	»	2	3		»	
							50		144					3		»
Angina,	Keel- »	I	215	»	109	324		281		»	»	»	»		»	
		II	174	»	88	262		226		»	»	»	»		»	
		III	161	»	102	263		192		2	»	»	2		1	
							849		699					2		1
Pleuritis,	Borstvlies- »	I	23	1	16	40		21		»	»	1	1		3	
		II	29	»	9	38		38		1	»	1	2		5	
		III	17	»	16	33		22		»	»	»	»		2	
							111		81					3		10
Pneumonia,	Long- »	I	26	»	74	100		79		4	»	9	13		11	
		II	35	»	52	87		117		9	»	10	19		31	
		III	18	»	33	51		53		3	»	4	7		3	
							238		249					39		45
Hepatitis,	Lever- »	I	204	»	20	224		249		12	»	4	16		16	
		II	57	»	7	64		133		2	»	2	4		16	
		III	133	»	17	150		154		11	»	1	12		19	
							438		536					32		51
Enteritis,	Darm- »	I	394	1	123	518		603		13	»	2	15		14	
		II	150	»	54	204		435		4	»	4	8		24	
		III	115	»	36	151		230		2	»	4	6		9	
							873		1268					29		47
Dysenteria,	Dysenterie,	I	355	1	48	404		497		46	1	8	55		50	
		II	73	»	19	92		303		9	»	5	14		99	
		III	215	»	53	268		577		18	»	3	21		66	
							764		1377					90		215

Aard der ziekten en gebreken.		Groepen van gewesten.[1]	Behandelden.[2] 1880. Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.	Totalen voor geheel Nederl. Indie.	In 1879 waren de totaalcijfers.[3]	Overledenen. 1880. Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.	Totalen voor geheel Nederl. Indie.	In 1879 waren de totaalcijfers.[3]
Apoplexia,	Beroerte,	I	5	»	1	6		4	4	»	»	4		3
		II	1	»	»	1		2	»	»	»	»		»
		III	2	»	1	3		3	1	»	»	1		1
							10	9					5	4
Epilepsia,	Vallende ziekte,	I	55	»	3	58		48	»	»	»	»		»
		II	11	»	2	13		13	»	»	»	»		1
		III	42	»	7	49		51	»	»	»	»		»
							120	112					»	
Delirium tremens,	Dronkaardswaanzin,	I	17	»	»	17		46	1	»	»	1		3
		II	14	»	»	14		8	»	»	»	»		2
		III	25	»	»	25		38	3	»	»	3		»
							56	92					4	5
Morbi mentis,	Zielsziekte,	I	40	2	41	83		102	2	»	3	5		2
		II	26	»	6	32		15	»	»	»	»		»
		III	31	»	18	49		91	3	»	1	4		2
							164	208					9	4
Asthma,	Aamborstigheid,	I	28	»	72	100		89	»	»	»	»		1
		II	5	»	32	37		94	»	»	1	1		»
		III	33	»	111	144		100	»	»	»	»		1
							281	283					1	2
Colica,	Koliek,	I	109	1	38	148		126	»	»	»	»		2
		II	50	»	41	91		161	»	»	»	»		»
		III	66	»	44	110		172	»	»	»	»		»
							349	459					»	2
Aphthae tropicae,	Indische spruw,	I	6	»	»	6		11	1	»	»	1		3
		II	»	»	»	»		9	»	»	»	»		»
		III	3	»	»	3		2	»	»	»	»		1
							9	22					1	4
Gastricismus,	Maagstoornis,	I	562	6	115	683		694	1	1	1	3		3
		II	539	2	388	929		1327	»	»	»	»		1
		III	417	1	199	617		556	1	»	»	1		»
							2229	2577					4	4
Catarrhus bronchiorum,	Luchtpijpontsteking,	I	441	4	864	1309		1205	2	»	7	9		13
		II	497	»	1315	1812		2319	1	»	7	8		9
		III	562	»	1114	1676		1369	2	»	1	3		1
							4797	4893					20	23
Diarrhoea,	Doorloop,	I	1452	2	508	1962		1849	17	»	5	22		26
		II	933	»	796	1729		3361	»	»	1	1		34
		III	1089	»	604	1693		1793	21	»	7	28		21
							5384	7003					51	81
Helminthiasis,	Wormziekte,	I	61	»	64	125		74	»	»	»	»		»
		II	45	»	4	49		86	»	»	»	»		»
		III	42	»	8	50		28	»	»	»	»		»
							224	188					»	»

AARD DER ZIEKTEN	EN GEBREKEN.	Groepen van gewesten. [1]	BEHANDELDEN. [2] 1880. Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.	Totalen voor geheel Nederl. Indie.	In 1879 waren de totaalcijfers. [3]	OVERLEDENEN. 1880. Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.	Totalen voor geheel Nederl. Indie.	In 1879 waren de totaalcijfers. [3]
Rheumatismus acutus,	Snelverloopend rheumatisme,	I	208	»	160	368		321	»	»	1	1		»
		II	184	»	323	507		317	»	»	»	»		»
		III	182	»	213	395		367	»	»	»	»		»
							1270	1005					1	»
Rheumatismus chronicus,	Slepend rheumatisme,	I	379	5	134	518		484	»	»	1	1		2
		II	93	»	110	203		253	»	»	»	»		1
		III	232	»	252	484		367	»	»	1	1		3
							1205	1104					2	6
Haemorrhoïdes,	Aambeijen,	I	220	1	13	234		203	2	»	»	2		2
		II	174	»	15	189		243	»	»	»	»		»
		III	111	»	9	120		118	»	»	»	»		»
							543	564					2	2
Scrophulosis,	Klierziekte,	I	69	»	23	92		41	»	»	»	»		»
		II	1	»	3	4		14	»	»	»	»		»
		III	2	»	5	7		5	»	»	»	»		»
							103	60					»	»
Phthisis pulmonalis,	Longtering,	I	69	1	63	133		114	7	»	13	20		23
		II	18	»	18	36		31	1	»	6	7		4
		III	33	»	24	57		85	»	»	3	3		14
							226	230					30	41
Carcinomata,	Kankergezwellen,	I	»	»	»	»		»	»	»	»	»		»
		II	1	»	1	2		3	»	»	»	»		»
		III	5	»	1	6		5	4	»	1	5		2
							8	8					5	2
Scorbutus,	Scheurbuik,	I	10	»	1	11		18	»	»	»	»		»
		II	1	»	1	2		8	»	»	»	»		»
		III	4	»	2	6		10	»	»	»	»		»
							19	36					»	»
Hydrops,	Waterzucht,	I	18	»	20	38		24	1	»	»	1		2
		II	11	»	17	28		95	1	»	»	1		»
		III	21	»	26	47		41	»	»	2	2		»
							113	160					4	2
Vitia cordis,	Hartgebreken,	I	137	»	12	149		147	6	»	»	6		5
		II	21	»	8	29		33	»	»	»	»		8
		III	85	»	16	101		111	»	»	3	3		3
							279	291					9	16
Variolae,	Pokken,	I	2	1	15	18		36	»	»	»	»		»
		II	1	»	5	6		7	»	»	»	»		2
		III	18	»	22	40		13	»	»	2	2		»
							64	56					2	2
Morbilli,	Mazelen,	I	4	»	7	11		12	»	»	»	»		»
		II	»	»	»	»		»	»	»	»	»		»
		III	5	»	»	5		9	2	»	»	2		»
							16	21					2	»

Aard der ziekten en gebreken.		Groepen van gewesten. [1]	Behandelden. [2]) 1880. Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.	Totalen voor geheel Nederl. Indie.	In 1879 waren de totaal-cijfers. [3])	Overledenen. 1880. Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.	Totalen voor geheel Nederl. Indie.	In 1879 waren de totaal-cijfers. [3])
Framboesiae,	Framboosgezwellen,	I	4	»	15	19		14	»	»	1	1		»
		II	3	»	5	8		6	»	»	»	»		»
		III	4	»	23	27		48	»	»	»	»		»
							54	68					1	»
Scabies,	Schurft,	I	114	1	182	297		318	»	»	»	»		»
		II	40	»	200	240		196	»	»	»	»		»
		III	36	»	84	120		139	»	»	»	»		»
							657	653					»	»
Herpes,	Voortkruipende huiduitslag,	I	311	3	195	509		417	»	»	»	»		»
		II	183	»	149	332		586	»	»	»	»		»
		III	223	»	172	395		466	»	»	»	»		1
							1236	1469					»	1
Syphilis primaria,	Venusziekte,	I	4997	41	1771	6809		5202	2	»	11	13		9
		II	837	»	818	1655		1665	»	»	4	4		1
		III	652	»	534	1186		1157	»	»	»	»		2
							9650	8024					17	12
Syphilis secundaria,	Idem,	I	659	5	125	789		581	2	»	»	2		»
		II	99	»	44	143		112	»	»	»	»		1
		III	143	»	50	193		188	»	»	»	»		1
							1125	881					2	2
Vulnera,	Wonden,	I	337	8	256	601		551	4	»	8	12		2
		II	361	»	433	794		1545	8	»	6	14		21
		III	338	»	438	776		940	1	»	2	3		5
							2171	2536					29	28
Contusiones,	Kneuzingen,	I	326	7	166	499		520	»	»	1	1		1
		II	159	»	163	322		369	»	»	»	»		»
		III	202	»	189	391		440	»	»	»	»		1
							1212	1329					1	2
Abscessus,	Ettergezwellen,	I	468	6	279	753		594	»	»	2	2		1
		II	259	»	340	599		461	»	»	1	1		»
		III	271	»	413	684		634	»	»	1	1		7
							2036	1689					4	8
Ulcera,	Zweren,	I	1262	15	865	2142		2357	2	»	2	4		1
		II	923	»	2336	3259		3922	»	»	7	7		6
		III	733	»	1544	2277		2256	1	»	4	5		3
							7678	8535					16	10
Fistulae,	Pijpzweren,	I	15	»	6	21		23	»	»	»	»		»
		II	12	»	8	20		12	»	»	»	»		1
		III	14	»	14	28		33	»	»	»	»		»
							69	68					»	1
Herniae,	Ingewandsbreuken,	I	83	8	22	113		76	»	»	»	»		1
		II	31	»	5	36		16	»	»	»	»		»
		III	49	»	20	69		64	»	»	»	»		»
							218	156					»	1

Aard der ziekten en gebreken.		Groepen van gewesten. [1]	Behandelden. [2] 1880. Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.	Totalen voor geheel Nederl. Indie.	In 1879 waren de totaalcijfers. [3]	Overledenen. 1880. Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.	Totalen voor geheel Nederl. Indie.	In 1879 waren de totaalcijfers. [3]
Hydrocele,	Waterzakbreuken,	I	17	1	15	33		11	»	»	»	»		»
		II	10	»	2	12		5	»	»	»	»		»
		III	12	»	7	19		4	»	»	»	»		»
							64	20					»	»
Luxationes,	Ontwrichtingen,	I	29	»	4	33		31	»	»	»	»		»
		II	5	»	3	8		3	»	»	»	»		»
		III	16	»	8	24		15	»	»	»	»		»
							65	49					»	»
Fracturae,	Beenbreuken,	I	41	2	16	59		34	»	»	»	»		»
		II	4	»	3	7		13	»	»	»	»		»
		III	22	»	14	36		17	»	»	»	»		1
							102	64					»	1
Mors violenta,	Gewelddadige dood,	I	9	»	2	11		18	9	»	2	11		18
		II	6	»	3	9		8	6	»	3	9		8
		III	12	»	2	14		8	12	»	2	14		8
							34	34					34	34
Berri-berri,	Berri-berri,	I	31	»	1306	1337		894	»	»	57	57		31
		II	10	»	1470	1480		1572	1	»	130	131		298
		III	24	»	449	473		1136	2	»	31	33		37
							3290	3602					221	366
Morbi reliqui,	Overige ziektevormen,	I	2405	26	1515	3946		3796	13	»	13	26		35
		II	840	»	1060	1900		2052	7	»	11	18		62
		III	2146	»	1544	3690		6015	12	»	23	35		29
							9536	11863					79	126
	Totalen.	I	26365	178	14907	41450		41225	213	2	204	419		386
		II	18274	2	21413	39689		51317	91	»	254	345		865
		III	12561	1	13316	25878		30055	111	»	118	229		293
							107017	122597					993	1544

[5. 7.]

BIJLAGE E.

(Zie blz. 34 van het verslag.)

RECAPITULATIE van de sterfte- en ziektecijfers bij het leger [1]).

I. Sterfte onder de Europeanen.

JAREN.	Java en Madura.			Atjeh en onderhoorigheden.			Overige buitenbezittingen.		
	Overleden.	Sterkte.	Percentsgewijze verhouding.	Overleden.	Sterkte.	Percentsgewijze verhouding.	Overleden.	Sterkte.	Percentsgewijze verhouding.
1876	476	7512	6.33	694	3323	20.88	173	3688	4.69
1877	385	8522	4.51	386	3527	10.94	259	4055	6.38
1878	302	8531	3.54	266	4643	5.72	169	4303	3.92
1879	219	7692	2.85	315	3105	10.14	153	3983	3.84
1880	213	8932	2.38	91	3305	2.76	111	4010	2.76

II. Ethnographisch overzigt van de sterfte op Java en Madura, met het oog op de ligging der garnizoensplaatsen.

JAREN.	EUROPEANEN.						AFRIKANEN.						INLANDERS.					
	Plaatsen aan de kust.			Plaatsen binnen 's lands.			Plaatsen aan de kust.			Plaatsen binnen 's lands.			Plaatsen aan de kust.			Plaatsen binnen 's lands.		
	Overleden.	Sterkte.	Sterfte.	Overleden.	Sterkte.	Sterfte.	Overleden.	Sterkte.	Sterfte.	Overleden.	Sterkte.	Sterfte.	Overleden.	Sterkte.	Sterfte.	Overleden.	Sterkte.	Sterfte.
			pCt.			pCt.			pCt.			pCt.			pCt.			pCt.
1876	191	3006	6.35	285	4506	6.32	1	26	3.84	6	96	6.25	267	3643	7.32	96	3086	3.16
1877	214	3474	6.16	171	5048	3.38	1	16	6.25	3	59	5.08	193	3992	4.83	87	3039	2.86
1878	146	3467	4.21	156	5064	3.08	»	14	»	»	46	»	163	3564	4.57	74	3370	2.19
1879	100	3229	3.09	119	4463	2.66	2	9	22.22	1	54	1.85	95	3174	2.99	69	2979	2.31
1880	120	3702	3.24	93	5230	1.77	»	6	»	2	132	1.51	134	3198	4.19	70	3094	2.26

1) Onder de opgaven betreffende Java en Madura zijn ook de zieken en overledenen bij het garnizoen in Benkoelen begrepen, als behoorende tot het ressort van den militairen geneeskundigen dienst op Java en Madura.

III. Sterfte in de buitenbezittingen.

KOMMANDEMENTEN.	1876.			1877.			1878.			1879.			1880.		
	Overleden.	Sterkte.	Sterfte.	Overleden.	Sterkte.	Sterfte.	Overleden.	Sterkte.	Sterfte.	Overleden.	Sterkte.	Sterfte.	Overleden.	Sterkte.	Sterfte.
			pCt.			pCt.			pCt.			pCt.			pCt.
Atjeh en onderhoorigheden . .	1398	8951	15.61	944	9422	10.01	778	10454	7.44	865	7543	11.47	345	6999	4.93
Overige buitenbezittingen:															
Gouvernement Sumatra's Westkust.	163	3931	4.15	302	4332	6.97	186	4321	4.30	197	3781	5.21	127	3746	3.39
Lampongsche districten. . .	5	94	5.31	2	87	2.29	1	121	0.82	»	115	»	1	90	1.11
Palembang	24	1600	1.50	34	1559	2.18	28	1388	2.02	19	1185	1.60	20	1240	1.61
Banka.	11	561	1.96	18	536	3.35	4	656	0.60	4	329	1.21	6	291	2.06
Riouw en onderhoorigheden .	6	230	2.60	4	270	1 48	8	246	3.25	4	257	1.55	3	270	1.11
Sumatra's Oostkust	29	579	5.00	23	619	3.71	17	694	2.45	8	386	2.07	6	346	1.73
Westerafdeeling van Borneo .	8	861	0.92	10	720	1.38	6	627	0.95	7	488	1.43	9	536	1.68
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	30	859	3.49	30	1078	2.78	16	1046	1.53	16	971	1.65	18	789	2.28
Gouvernement Celebes en onderhoorigheden . . . . . / Menado	33	1232	2 67	22	1195	1.84	28	968	2.89	24	946	2.54	26	878	2.96
Amboina { Amboina . . . . / Banda. . . . . / Ternate . . . . }	31	1004	3.09	25	1040	2.40	17	977	1.74	14	866	1.61	13	892	1.46
Totaal voor de buitenbezittingen (behalve Atjeh en onderhoorigheden)	340	10951	3.10	470	11436	4.11	311	11044	2.81	293	9324	3.14	229	9078	2.52

IV. Vergelijkende statistiek der sterfte in 1879 en 1880.

	1879.						1880.					
	Overleden.	Gemiddelde leger-sterkte.	Percentsgewijze sterfteverhouding: Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Gemiddeld.	Overleden.	Gemiddelde leger-sterkte.	Percentsgewijze sterfteverhouding: Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Gemiddeld.
a. Java en Madura (met inbegrip van Benkoelen) .	Eur. 219	Eur. 7692					Eur. 213	Eur. 8932				
	Afr. 3	Afr. 63	2.85	4.76	2.66	2.77	Afr. 2	Afr. 138	2.38	1.45	3.24	2.73
	Inl. 164	Inl. 6153					Inl. 204	Inl. 6292				
Te zamen . . .	386	13908					419	15362				
b. Atjeh en onderhoorigheden	Eur. 315	Eur. 3105					Eur. 91	Eur. 3305				
	Afr. 2	Afr. 6	10.14	33.33	12.37	11.47	Afr. »	Afr. 6	2.76	»	6.88	4.93
	Inl. 548	Inl. 4432					Inl. 254	Inl. 3688				
Te zamen . . .	865	7543					345	6999				
c. Overige buitenbezittingen (behalve Benkoelen) . .	Eur. 153	Eur. 3983					Eur. 111	Eur. 4010				
	Afr. »	Afr. 3	3.84	»	2.62	3.14	Afr. »	Afr. 3	2.76	»	2.33	2.52
	Inl. 140	Inl. 5338					Inl. 118	Inl. 5065				
Te zamen . . .	293	9324					229	9078				
Totalen *a*, *b* en *c* . .	Eur. 687	Eur. 14780					Eur. 415	Eur. 16247				
	Afr. 5	Afr. 72	4.66	6.94	5.35	5.01	Afr. 2	Afr. 147	2.55	1.36	3.83	3.16
	Inl. 852	Inl. 15923					Inl. 576	Inl. 15045				
Totaal generaal . . .	1544	30775					993	31439				

V. Vergelijkende statistiek der ziekenverpleging over de jaren 1876—1880.

a. *Algemeen overzigt.*

JAREN.	JAVA EN MADURA.					ATJEH EN ONDERHOORIGHEDEN.					OVERIGE BUITENBEZITTINGEN.				
	Behandelden.	Hersteld en.	Overledenen.	Percentsgewijze verhouding der overledenen tot de behandelden.	tot de gemiddelde legersterkte.	Behandelden.	Hersteld en.	Overledenen.	Percentsgewijze verhouding der overledenen tot de behandelden.	tot de gemiddelde legersterkte.	Behandelden.	Hersteld en.	Overledenen.	Percentsgewijze verhouding der overledenen tot de behandelden.	tot de gemiddelde legersterkte.
1876	54617	51774	846	1.54	5.91	26470	23386	1398	5.28	15.61	29774	28090	340	1.14	3.10
1877	44218	41439	669	1.51	5.28	30843	28232	944	3.06	10.01	33419	31578	470	1.4	4.11
1878	45305	42267	539	1.19	3.47	41233	38738	778	1.88	7.44	31051	29516	311	1	2.81
1879	41225	38333	386	0.93	2.77	51317	48912	865	1.68	11.47	30055	28665	293	0.97	3.14
1880	41450	38870	419	1.01	2.73	39689	38591	345	0.87	4.93	25878	24786	229	0.88	2.52

b. *Specificatie ten aanzien der meest voorgekomen ziekten.*

ZIEKTEN.	1876.			1877.			1878.			1879.			1880.		
	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Europeanen	Afrikanen.	Inlanders	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.
Java en Madura.															
Koortsen	34.38	7.96	30.08	29.45	5.07	28.56	32.92	20.25	33.86	39.41	16 90	37 52	33.81	9.55	34.20
Dysenterie	2.04	1.19	1.02	1 54	2.9	0.67	1.97	»	0.97	1.53	0.70	0.61	1.35	0.56	0.32
Cholera	0.73	1.59	0.34	0.49	»	0.24	0.09	»	0.09	0.01	»	0.03	0.01	»	0.01
Leverontsteking	0.68	»	0.08	0.79	0.72	0.14	0.70	1.26	0.11	0.82	1.41	0.19	0.77	»	0.13
Longtering	0.22	0.79	0.23	0.31	0.72	0.26	0.27	»	0.29	0.28	»	0.27	0.26	0.56	0.42
Hartgebreken	0.28	0.39	0.05	0.5	»	0.07	0.50	»	0.11	0.51	»	0.08	0.52	»	0.08
Syphilis	12.28	13.94	6.40	15.59	17.39	8.67	15.04	11.40	9.07	16.14	5.63	10.23	21.45	25.84	12.72
Overige ziektevormen	49.33	74.10	61.76	51.36	73.19	61.36	48.47	67.08	55.46	41.30	75.35	51.06	41.82	63 48	52.11
Buitenbezittingen (behalve Atjeh).															
Koortsen	34.48	»	35.77	36.13	»	36.77	36.57	»	35.79	29.29	66.66	33.27	30.03	»	34.14
Dysenterie	2.93	14.28	0.74	3.31	»	0.84	3 13	»	1.26	2.99	»	0.82	1.71	»	0.39
Cholera	0.27	»	0.03	0.55	»	0.15	0.03	»	»	»	»	»	0.02	»	0.01
Leverontsteking	0.88	»	0.07	0.85	»	0.09	0.96	»	0.19	0.86	»	0.15	1.06	»	0.13
Longtering	0.20	»	0.13	0.24	»	0.14	0.34	»	0.25	0.39	»	0.17	0.26	»	0.18
Hartgebreken	0.36	»	0.03	0.40	»	0.08	0.51	»	0.13	0.67	»	0.06	0.68	»	0.12
Syphilis	6.73	14.28	4.46	4.34	»	4.34	4.40	»	3.79	4.99	»	3.93	6.32	»	4.38
Overige ziektevormen	54.11	71.42	58.74	54.15	»	57.55	54.02	»	58.57	60.80	33.33	61.59	59.92	100	60.64
Atjeh en onderhoorigheden.															
Koortsen	57.25	21.54	48.96	52.04	21.47	44.96	51.65	18.00	49.92	60.88	38.75	52.26	57.87	»	48.24
Dysenterie	2.75	1.22	1.41	2.05	1.47	0.97	0.94	0.37	0.39	0.74	0.54	0.44	0.40	»	0.09
Cholera	1.88	»	1.03	0.74	1.18	0.32	0.03	»	0.01	0.01	»	»	»	»	»
Leverontsteking	0.62	»	0 09	0.52	0.29	0.05	0.47	»	0.15	0.41	0.28	0.11	0.31	»	0.03
Longtering	0.10	»	0.08	0.05	»	0.07	0.05	»	0.07	0.07	0.28	0.05	0.10	»	0.09
Hartgebreken	0.13	»	0.007	0.15	»	0.05	0.17	0 37	0.03	0.10	»	0.03	0.11	»	0.04
Syphilis	3.68	13.41	3.71	3.83	10	3.64	4.03	7.11	2.93	3.57	3.79	3.35	5.12	»	4.03
Overige ziektevormen	33.59	63.82	44.68	40.59	65.60	49.92	42.63	74:15	46.60	34.22	56.36	43.76	36.08	100	47.48

[5. 8.]

BIJLAGE F.

(Zie blz. 41 en 45 van het verslag.)

OVERZIGT van de zamenstelling der Oorlogsmarine in Nederlandsch Indie over het jaar 1880.

NAAM EN SOORT DER SCHEPEN.	Zamenstelling.	Te water gelaten in:	Diepgang in decimeters.	Aantal vuurmonden.	Stoomvermogen in paardenkrachten (nominaal).	Grootste vaart onder stoom in geogr. mijlen (per wacht van 4 uren).	Tonneninhoud. a)
Indisch eskader.							
Schroefstoomschepen 4de *klasse.*							
Riouw	composite-bouw.	1872	35	3	80	6 à 7	322
Amboina	idem.	1872	35	3	80	6 à 7	322
Deli	idem.	1873	35	3	80	5 à 6	322
Banda	idem.	1873	35	3	80	7 à 8	322
Pontianak	idem.	1873	35	3	90	6 à 7	350
Bandjermasin	idem.	1874	35	3	90	6 à 7	350
Palembang	idem.	1874	35	3	90	6 à 7	330
Sambas	idem.	1874	35	3	90	6 à 7	330
Samarang	ijzer met hout bekleed.	1876	35	3	90	6 à 7	323
Batavia	idem.	1876	35	3	90	6 à 7	323

a) De verschillen tusschen de onderstaande cijfers en die in vorige verslagen zijn aan verbeterde opgaven toe te schrijven.
b) Het aantal Europesche vuurstokers is berekend naar de voor Indie geldende formatie, dat is op de helft van het organiek getal. Bij vervanging van Europeanen door inlanders; bij de overige is voor de Europeanen de gewone formatie aangenomen en voor de inlanders de bedraagt echter volgens de nieuwe formatie even veel als volgens de oude formatie.
c) Was zoogenaamd inlandsch bemand (gedeeltelijke vervanging van Europeanen door inlanders).

BEMANNING.						Wanneer in Nederlandsch Indie, aangekomen of aldaar in dienst gesteld.	Waar bij het einde des jaars gestationeerd.	*Verdere aanteekeningen* (die ook het 1ste kwartaal 1881 betreffen).
b) Bepaalde sterkte.		Aanwezige sterkte, volgens op onderstaand tijdstip laatst ontvangen weekrapport.						
		31 Dec. 1879.		31 Dec. 1880.				
Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.			
74	24	71	26	65	23	4 Aug. 1873.	Zuider- en Ooster-afd. van Borneo.	Heeft van 10—26 Mei 1880 te Soerabaija gedokt.
74	24	70	23	68	23	24 Aug. 1873.	Atjeh.	Is 30 Januarij 1881 aan het station Noordelijk Sumatra onttrokken en aldaar vervangen door de *Madura*. Den 10den Maart 1881 te Soerabaija tijdelijk uit de sterkte afgevoerd.
74	24	72	25	68	24	13 Febr. 1874.	Celebes en onderhoorigheden.	Verliet 12 Mei 1880 het station Noordelijk Sumatra en werd kort daarop vervangen door de *Padang*. Na te Singapore gedokt en gerepareerd te hebben, vertrok de *Deli* den 1sten Augustus via Riouw en benoorden Borneo naar het station Celebes.
....	....	77	25	....	....	19 Aug. 1873.	....	Werd 1 April 1880 uit het station Noordelijk Sumatra naar Soerabaija gezonden en aldaar den 20sten Mei wegens reparatien tijdelijk uit de sterkte afgevoerd.
74	24	70	28	69	24	7 Sept. 1874	Atjeh.	Vertrok 28 December 1879 van Padang naar Atjeh en kwam aldaar den 5den Januarij 1880 aan. Dokte van 13—27 Februarij te Pinang. Is in Mei 1881 aan de sterkte der zeemagt in het station Noordelijk Sumatra onttrokken en naar Batavia opgekomen.
74	24	73	23	73	33	7 Sept. 1874	Celebes en onderhoorigheden.	Hield zich van 1—28 Julij 1880 in de residentie Timor op tot het vertoonen van de vlag.
....	....	....	....	....	....	6 Oct. 1874	....	Was van November 1879 in herstelling te Soerabaija en werd 1 April 1881 aldaar weder in dienst gesteld, met bestemming om in het station Noordelijk Sumatra de *Padang* te vervangen.
....	....	c) 68	c) 34	....	....	8 Oct. 1874	....	Bleef tot 11 October 1880 in het station Noordelijk Sumatra en werd aldaar vervangen door de *Benkoelen*. Den 13den November werd de *Sambas* als overcompleet te Soerabaija tijdelijk uit de sterkte afgevoerd.
74	24	....	....	64	25	6 Junij 1877	....	De *Samarang*, sedert September 1879 wegens reparatien tijdelijk uit de sterkte afgevoerd, werd 15 Julij 1880 weder in dienst gesteld, en op 27 Augustus gedirigeerd naar het station van Menado en de Molukken; strandde 17 September op het rif van Nain Besar nabij Menado, kwam 17 Oct. weder vlot, doch moest toen wegens belangrijke averij naar Soerabaija worden gezonden. Den 1sten Februarij 1881 werd het schip uit dien hoofde tijdelijk buiten dienst gesteld.
c) 60	c) 37	75	21	c) 56	c) 35	3 Sept. 1877	Molukken.	Was van 24 Augustus tot 20 November 1880 te Soerabaija om gedokt en hersteld te worden.

3 stoomschepen (*Borneo*, *Soembing* en *Batavia*) en bij het opnemingsvaartuig *Hydrograaf* is bij de bepaalde sterkte gerekend op gedeeltelijke formatie die in het vorige reglement voor dat personeel was vastgesteld. De bepaalde sterkte der inlanders voor het opnemingsvaartuig

NAAM EN SOORT DER SCHEPEN.	Zamenstelling.	Te water gelaten in:	Diepgang in decimeters.	Aantal vuurmonden.	Stoomvermogen in paardenkrachten (nominaal).	Grootste vaart onder stoom in geogr. mijlen (per wacht van 4 uren).	Tonneninhoud. *a)*
Makasser	ijzer met hout bekleed.	1876	35	3	90	6 à 7	323
Padang	idem.	1878	35	4	90	6 à 7	323
Benkoelen.	idem.	1879	35	4	90	6 à 7	383
Madura.	idem.	1880	35	4	90	6 à 7	323
Raderstoomschepen 2de klasse.							
Soerabaija.	hout.	1867	43	2	220	6 à 7	1077
Bromo	ijzer met hout- en zink-bekleeding.	1874	38	6	200	8	695
Merapi.	idem.	1874	38	6	200	7	672
Raderstoomschepen 3de klasse.							
Sumatra	ijzer.	1867	35	4	200	7	672

BEMANNING.						Wanneer in Nederlandsch Indie aangekomen of aldaar in dienst gesteld.	Waar bij het einde des jaars gestationeerd.	*Verdere aanteekeningen* (die ook het 1ste kwartaal 1881 betreffen).
b) Bepaalde sterkte.		Aanwezige sterkte, volgens op onderstaand tijdstip laatst ontvangen weekrapport.						
		31 Dec. 1879.		31 Dec. 1880.				
Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.			
74	24	73	23	67	24	7 Nov. 1877	Bestemd voor militaire diensten buiten de stations.	Was bij het begin van 1880 te Onrust om te dokken en eenige voorzieningen te ondergaan; deed van 20 Januarij tot 9 April eene reis naar Siam en Saigon, dokte tot 27 April te Onrust, en maakte vervolgens van 15 Mei tot 3 October eene reis naar Noordelijk Borneo, den Solok-archipel, Noordelijk Celebes en de Molukken. Op laatstgenoemden datum ankerde de *Makasser* te Soerabaija om te dokken en herstellingen te ondergaan. In het eerste kwartaal van 1881 vertrok de *Makasser* naar den Timor-archipel om van daar tegen 1 Mei terug te keeren.
74	24	74	23	71	23	3 April 1879	Atjeh.	Tot 11 Februarij 1880 in het station Celebes aanwezig, verbleef de *Padang* van 18 Februarij tot 19 Mei te Soerabaija om reparatien aan de ketels enz. te ondergaan en gedokt te worden. Den 5den Junij kwam het schip in het station Noordelijk-Sumatra aan ter vervanging van de *Deli*.
74	24	....	....	75	24	29 Julij 1880 uit Nederland te Olehleh aangekomen.	Atjeh.	Vertrok 30 Julij 1880 van Olehleh naar Onrust; onderging van 9 Augustus tot 27 September eenige herstellingen aan de machine, en kwam 5 October in het station Noordelijk Sumatra aan ter vervanging van de *Sambas*.
74	24	....	....	83	15	29 Oct. 1880 uit Nederland te Batavia aangekomen.	Atjeh.	Heeft in de laatste twee maanden van 1880 te Onrust gerepareerd; den 1sten Januarij 1881 vertrok de *Madura* naar het station Noordelijk Sumatra ter vervanging van de *Amboina*.
100	33	90	33	94	29	In Indie in dienst gesteld op 1 Nov. 1871 (aldaar gebouwd)	....	Deed gedurende 1880 in het station Noordelijk Sumatra dienst als oorlogschip, doch was van 13 October 1880 tot 9 Februarij 1881 te Singapore in reparatie. Doet sedert Maart jl. tijdelijk dienst als wachtschip te Olehleh ter vervanging van de *Curaçao*.
100	33	90	42	92	35	3 Sept. 1875	Molukken.	Werd van 14 Januarij tot 13 Maart 1881 te Soerabaija gerepareerd en gedokt. Was dientengevolge van 24 December 1880 tot 28 Maart 1881 uit het station afwezig.
100	33	95	28	96	32	16 Aug. 1875	Sumatra's Westkust.	
91	30	79	36	80	33	22 Febr. 1868	Celebes en onderhoorigheden.	De *Sumatra*, sedert 27 December 1879 weder in dienst, verliet 7 Januarij 1880 Soerabaija, kruiste eenige dagen ter wering van zeeroof in straat Madura en kwam 15 Januarij te Makasser. Den 27sten Julij vertrok het schip naar Soerabaija om te dokken en was 10 September weder in het station terug. Den 25sten December vertrok de *Sumatra* andermaal naar Soerabaija, ter begeleiding van het beschadigde stoomschip *Samarang*, maar was 19 Januarij 1881, na gedokt te hebben, weer te Makasser terug.

NAAM EN SOORT DER SCHEPEN.	Zamenstelling.	Te water gelaten in:	Diepgang in decimeters.	Aantal vuurmonden.	Stoomvermogen in paardenkrachten (nominaal).	Grootste vaart onder stoom in geogr. mijlen (per wacht van 4 uren).	Tonneninhoud. a)
Borneo	ijzer.	1867	35	4	200	7	606
Banka	idem.	1867	35	4	200	7	606
Timor	idem.	1867	35	4	200	6 à 7	672
Raderstoomschepen 4de klasse.							
Onrust	idem.	1863	20	3	80	6	?
Oenarang	idem.	1875	24	3	100	6 à 7	211
Salak	idem.	1875	18	3	80	6 à 7	184
Soembing	idem.	1878	22	4	100	8 à 9	630

d) In Nederland vervaardigd en te Soerabaija ineengezet.

BEMANNING.						Wanneer in Nederlandsch Indie aangekomen of aldaar in dienst gesteld.	Waar bij het einde des jaars gestationeerd.	*Verdere aanteekeningen* (die ook het 1ste kwartaal 1881 betreffen).
b) Bepaalde sterkte.		Aanwezige sterkte, volgens op onderstaand tijdstip laatst ontvangen weekrapport.						
		31 Dec. 1879.		31 Dec. 1880.				
Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.			
c) 72	*c)* 54	*c)* 66	*c)* 53	*c)* 72	*c)* 53	2 Mei 1868.	Atjeh.	Dokte 10—25 Mei 1880 te Singapore en onderging eenige kleine voorzieningen. Is in Maart 1881 aan de sterkte der zeemagt in de Atjehsche wateren onttrokken en naar Java opgekomen na nog vooraf te Singapore gedokt te hebben.
....	....	....	....	....	....	27 Mei 1868	....	Sedert 27 December 1879 tijdelijk uit de sterkte afgevoerd en in herstelling te Soerabaija. Komt omstreeks medio 1881 gereed en zal dan vermoedelijk de *Bromo* in het station Menado en Molukken vervangen.
....	....	*c)* 70	*c)* 53	....	....	4 Junij 1868	....	Was tot 19 Junij 1880 te Riouw gestationeerd, en vertoonde in Maart de vlag in de residentie Sumatra's Oostkust. Naar Soerabaija opgekomen om gekeurd te worden, werd de *Timor* aldaar den 10den Julij 1880 buiten dienst gesteld. Sedert is het schip voor verderen dienst bij het eskader afgekeurd, maar is in October bestemd geworden tot loodsstationschip bij de uiterton van het oostgat te Soerabaija, in de plaats van de vroegere *Aart van Nes*, die aangevaren en gezonken is.
....	....	37	32	....	....	In Indie in dienst gesteld 1 Mei 1863 *d)*.	....	Was tot 31 Maart 1880 in de Westerafdeeling van Borneo gestationeerd. Naar Soerabaija opgekomen, werd de *Onrust* aldaar den 15 April 1880 tijdelijk buiten dienst gesteld tot het ondergaan van belangrijke herstellingen.
55	22	55	33	49	43	Idem 1 Junij 1877 *d)*.	Zuider- en Oosterafd. van Borneo.	Was van 14 Augustus tot 21 September 1880 uit het station afwezig om te Soerabaija te dokken en kleine voorzieningen te ondergaan.
49	22	48	34	57	23	Idem 27 Dec. 1877 *d)*.	....	Vertrok 3 Januarij 1880 van Bandjermasin om te Soerabaija te dokken en eenige herstellingen te ondergaan en keerde 15 Februarij weder in het station terug. Den 21sten Maart werd de *Salak* naar de Westerafdeeling van Borneo gedirigeerd ter vervanging van de *Onrust*, doch verbleef aldaar slechts tot 17 Junij, als zijnde naar Batavia opgeroepen om, ter beteugeling van de veeziekte, op Java's noordwestkust te waken tegen den in- en uitvoer van vee. Van 20 November tot 5 December deed de *Salak* eene reis naar Djambi om de vlag te vertoonen. Daarna werd het schip te Onrust gedokt en het noodige aan ketels en machine verrigt en omstreeks half Februarij 1881 keerde de *Salak* weêr naar het station Westerafdeeling van Borneo terug.
c) 54	*c)* 33	*e)* 35	*e)* 56	*c)* 49	*c)* 33	Idem 1 Aug. 1879 *d)*.	Riouw.	Heeft van December 1879 tot omstreeks half Junij 1880 als tijdelijk opnemingsvaartuig dienst gedaan en in dien tijd ook wegens een bekomen lek een paar malen te Onrust gedokt. Na van 21 Junij tot 6 September te Soerabaija verbleven te zijn en aldaar nog eenige verdere reparatien te hebben ondergaan, betrok de *Soembing* den 13den September het station Riouw.

e) De gewijzigde zamenstelling der bemanning in 't laatst van 1879 hing zamen met de toenmalige bestemming van de *Soembing* (destijds tijdelijk opnemingsvaartuig).

NAAM EN SOORT DER SCHEPEN.	Zamen-stelling.	Te water gelaten in:	Diepgang in decimeters.	Aantal vuur-monden.	Stoom-vermogen in paarden-krachten (nominaal).	Grootste vaart onder stoom in geogr. mijlen (per wacht van 4 uren).	Tonnen-inhoud. *a)*
Sindoro	ijzer.	1878	23	4	100	8	630
Opnemingsvaartuig.							
Hydrograaf	composite-bouw.	1873	36	2	80	5	322
Wachtschepen.							
Zeeland	hout.	1859	67	28	......	......	2067
Gedeh	idem.	1874	38	10	......	......	1421
Curaçao	idem.	1863	55	14	250	8	1083
Kanonneerboot n°. 14	idem.	1864	13	1	......	......	?
Auxiliair eskader.							
Ramtorenschepen.							
Koning der Nederlanden	ijzer.	1874	60	8	600	12	2971

f) Wordt bemand uit de rol van het wachtschip te Soerabaija.

BEMANNING.						Wanneer in Nederlandsch Indie aangekomen of aldaar in dienst gesteld.	Waar bij het einde des jaars gestationeerd.	*Verdere aanteekeningen* (die ook het 1ste kwartaal 1881 betreffen).
b) Bepaalde sterkte.		Aanwezige sterkte, volgens op onderstaand tijdstip laatst ontvangen weekrapport.						
		31 Dec. 1879.		31 Dec. 1880.				
Europeanen.	Inlanders.	Europeanen	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.			
49	22	....	....	55	32	In Indie in dienst gesteld 15 April 1880 *d*)	Zuider- en Oosterafd. van Borneo.	Kwam den 4den Mei 1880 ter vervanging van de *Salak* te Bandjermasin in station. Was van 1 October tot 17 December afwezig om te Soerabaija te dokken en te repareeren.
35	46	....	....	32	54	27 Sept. 1874	....	De *Hydrograaf*, wegens belangrijke herstellingen den 31sten Julij 1879 tijdelijk uit de sterkte afgevoerd, werd den 10den Julij 1880 weder in dienst gesteld en vertrok den 11den Augustus naar het terrein der opneming. Reeds omstreeks half September moest echter het werk gestaakt worden wegens toeneming van berri-berri-gevallen aan boord. Deze omstandigheid maakte het noodig omstreeks eene maand te Pontianak te verblijven. Van 16 October tot 21 November werden weder op Billiton's oostkust de opnemingen voortgezet, waarna de *Hydrograaf*, die op eene onbekende klip gestooten had, den 27sten November naar Onrust vertrok om te dokken en eenige kleine herstellingen te ondergaan. In Maart 1881 konden de opnemingen weder hervat worden.
123	35	291	89	283	118	18 Junij 1873 (wachtsch. sedert 31 Julij 1875).	Batavia.	
121	28	236	112	157	129	In Indie gebouwd en den 10 Sept. 1875 reeds terstond als wachtschip in dienst gesteld.	Soerabaija.	Zou in het tweede kwartaal 1881 tijdelijk buiten dienst gesteld worden tot het ondergaan van belangrijke herstellingen. In Maart 1881 was reeds de *Curaçao* uit Atjeh ter vervanging aangekomen.
67	53	168	55	108	75	3 Oct. 1875 (wachtsch. sedert 11 Oct. 1879).	Atjeh.	Is in Maart 1881 aan het station Noordelijk Sumatra onttrokken, om den wachtscheepsdienst te Olehleh tijdelijk met dien te Soerabaija te verwisselen.
12	18	*f*)	*f*)	*f*)	*f*)	In Indie in dienst gesteld in 1864 (ald. gebouwd).	Samarang.	
234	69	198	63	194	61	15 Junij 1878	Batavia.	Was van 20 Februarij tot 11 Maart en van 16 tot 28 Augustus 1880 van Java afwezig om te Singapore te dokken; deed in Mei en gedurende een gedeelte van Junij een togt in den Timor-archipel tot het vertoonen van de vlag; was van 28 Augustus tot begin October te Onrust in reparatie; vertoefde verder ter reede Batavia; bezocht in December de nieuwe haven van Tandjong Priok (Batavia) en werd in het eerste kwartaal 1881 gestationeerd te Cheribon, ter ondersteuning van de maatregelen door het civiel bestuur genomen om op de noordkust van Tagal den in- en uitvoer van vee tegen te gaan.

NAAM EN SOORT DER SCHEPEN.	Zamenstelling.	Te water gelaten in:	Diepgang in decimeters.	Aantal vuurmonden.	Stoomvermogen in paardenkrachten (nominaal).	Grootste vaart onder stoom in geogr. mijlen (per wacht van 4 uren).	Tonneninhoud. a)
Prins Hendrik der Nederlanden . . .	ijzer.	1866	55	8	400	11	2000
Schroefstoomschip 1ste klasse.							
Atjeh	ijzer met hout bekleed.	1876	60	10	450	14	2160
Schroefstoomschip 2de klasse.							
Watergeus.	hout.	1864	49	6	280	7	682

g) Ongerekend het personeel aan wal (25 personen).

BEMANNING.						Wanneer in Nederlandsch Indie aangekomen of aldaar in dienst gesteld.	Waar bij het einde des jaars gestationeerd.	*Verdere aanteekeningen* (die ook het 1ste kwartaal 1881 betreffen).
b) Bepaalde sterkte.		Aanwezige sterkte, volgens op onderstaand tijdstip laatst ontvangen weekrapport.						
		31 Dec. 1879.		31 Dec. 1880.				
Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.			
229	53	122	35	194	42	. . Junij 1876	Batavia.	Was van 25 November 1879 tot 24 Februarij 1880 van Java afwezig om te Singapore herstellingen aan de ketels te ondergaan en te dokken; kruiste van 25 Mei tot 13 Junij in straat Soenda; deed in de eerste helft van September met den inspecteur der bebakening en kustverlichting een togt naar Java's 1ste punt waar de vuurtoren door eene aardbeving zwaar beschadigd was; dokte in de tweede helft van September te Singapore, en was den 14den October te Batavia terug na op de terugreis van Singapore nog de vlag te hebben vertoond te Pontianak en op eenige plaatsen van Java's noordkust. In April 1881 zou weder gedokt worden en wel te Onrust.
215	57	. . . .	. . . .	195	57	27 Maart 1880	Bestemd voor militaire diensten buiten de stations.	Vertoefde, na via de Kaap de Goede Hoop in Indie te zijn aangekomen, eenigen tijd te Onrust om kleine voorzieningen te ondergaan en te dokken, en ondernam den 15den Mei eene reis naar Noordelijk Borneo, de Philippijnen en den Solok-archipel. Den 19den Augustus via Makasser te Soerabaija teruggekeerd, werd van daar op 3 September eene reis naar Australie gedaan. Den 13den Januarij 1881 was de *Atjeh*, na Timor te hebben aangedaan, te Batavia weder bij de vlag terug.
130	41	123	40	136	39	4 Junij 1873	Idem.	Maakte tot 20 Januarij 1880 deel uit van de scheepsmagt in het station Noordelijk Sumatra, en werd vervolgens te Onrust in reparatie genomen. In de eerste helft van Mei weder voor den dienst beschikbaar, verliet de *Watergeus* den 16den dier maand de reede van Batavia ten einde op verschillende plaatsen beoosten Java en in den Molukschen archipel de vlag te vertoonen. Deze verschillende togten duurden tot 21 Januarij 1881 toen de *Watergeus* weder op Java terugkeerde. Den 21sten Maart 1881 werd deze bodem te Tjilatjap gestationeerd ten einde aan de kust van Bagelen en Banjoemas den in- en uitvoer van vee tegen te gaan. Daar echter deze dienst zoowel om gezondheids- als om andere redenen niet wel aan de *Watergeus* kon opgedragen blijven, is bedoelde stationeering in 't laatst van April ingetrokken.
2636	959	2526 g)	1045	2702 h)	1161			

h) Ongerekend het personeel aan wal (21 personen).

[5. 9.]

BIJLAGE G.

(Zie blz. 48 van het verslag.)

OVERZIGT van de zamenstelling der Gouvernements-marine in Nederlandsch Indie over het jaar 1880.

NAAM EN SOORT DER VAARTUIGEN.		Te water gelaten te	Te water gelaten in	Behoort tot de gouvernements-marine sedert	Diepgang in decimeters.	Aantal vuurmonden	Aantal paardenkrachten (nomin.).	Grootste vaart onder stoom in geogr. mijlen (per wacht van 4 uren).
ZEESTOOMSCHEPEN.								
Draak a).	schroefstoomschip (ijzeren)	Soerabaija	1859	1859	29,0	6	60	7
Havik.	id. (composite-bouw)	Glasgow	1878	1878	32,0	6	50	8½
Zeemeeuw.	id. id.	id.	1878	1878	32,0	6	50	10
Valk	id. id.	Vlissingen	1880	1880 *c*)	32,0	6	50	9½
Arend.	id. id.	id.	1880	1880 *c*)	32,0	6	50	9½
Siak	raderstoomschip (houten)	Soerabaija	1872	1872	27,6	6	80	7½
Anjer.	id. id.	id.	1874	1874	27,0	6	80	7
Tagal.	id. id.	id.	1875	1875	27,0	6	80	7½
Telegraaf f)	id. id.	Dassoon	1861	1861	26,0	7	80	9
Ternate	id. id.	Soerabaija	1876	1876	25,5	6	80	7½
RIVIERSTOOMSCHEPEN.								
Sailoos g)	raderstoomschip (ijzeren)	Feijenoord Soerabaija	1860 1861	1861	12,0	3	20	5
Kapoeas II h).	id. id.	id. id.	1865 1866	1866	18,5	6	80	7
Boni	id. id.	Liverpool	1855	1859	14,5	6	60	6
Berouw	id. (houten)	Soerabaija	1878	1879	17,5	6	30	6½
Koetei.	id. id.	id.	1878	1879	17,5	6	30	6
Singkawang.	id. id.	id.	1876	1877	17,5	6	30	6½
Sampit	id. id.	id.	1878	1878	17,5	6	30	6
VOOR SPECIALE DIENSTEN. *k*)								
Argus.	schroefstoomschip (ijzeren)	Feijenoord	1869	1871	32,0	2	60	7
			Vaste korps inlandsche schepelingen					
Bebakeningsvaaatuig n). .	zeilvaartuig (houten)	Soerabaija	1873	1873	15,0	»	»	»
Bogor p).	raderstoomschip id.	id.	1873	1873	17,0	»	30	7
			Vaste korps Europesche schepelingen					
KLEINE ZEILVAARTUIGEN.								
39 gewapende booten	Ieder vaartuig bemand met 16 inlanders en bewapend met 3 ligte kanonnen							
10 adviesbooten	Als boven met 11 inlanders en bewapend met 2 ligte kanonnen							

In aanbouw of in conservatie (op 31 December 1880).

2 RIVIERSTOOMSCHEPEN. . . . . *Indragiri* en *Djambi*, **in aanbouw** te Dassoon (Rembang). Deze komen, dienen ter vervanging van de *Kapoeas II* en *Sailoos*. (In ZEESTOOMSCHIP ten dienste der gouvernementsmarine **in aanbouw** maanden moet opgeleverd worden.)

13 KLEINE ZEILVAARTUIGEN . . . . (waaronder het nieuwe bebakeningsvaartuig voor Riouw) **in con-** dienst als recherche-vaartuigen.

BEMANNING.						Waar gestationeerd op 31 December 1880.
Bepaalde sterkte.		Aanwezige sterkte volgens op onderstaande tijdstippen ingediende rapporten.				
		1 Januarij 1880.		1 Januarij 1881.		
Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	
....	....	7	27	....	....	a)
8	36	9	40	8	33	Menado en Ternate.
8	36	9	38	7	30	b)
8	36	....	....	8	35	Atjeh.
8	36	....	....	8	40	Samarang. d)
8	45	9	53	7	48	Atjeh. e)
8	45	8	42	7	41	Makasser.
8	45	8	43	8	44	Amboina.
....	....	7	36	....	....	f)
8	36	8	39	8	35	Zuider- en Oosterafd. van Borneo.
2	14	2	14	2	14	id. g)
....	....	6	34	....	....	h)
6	33	6	33	6	31	Westerafdeeling van Borneo.
4	24	4	23	3	25	Zuider- en Oosterafd. van Borneo.
4	24	5	23	4	26	Oostkust Sumatra. i)
4	24	5	24	4	17	j)
4	24	5	22	5	20	Djambi (Palembang)
7	35	7	34	6	58	l)
....	493 m)	....	525	....	497	
1	10 o)	1	10 o)	1	10 o)	Batavia.
2	11 o)	2	11 o)	2	11 o)	id.
98 q)	....	108 r)	....	94 s)	....	
....	736 t)	....	576	....	610	Voor de stationeering dezer vaartuigen zie blz. 4 van dezen staat.
....	154 u)	....	110	....	110	
	890 v)		686 v)		720 v)	

VERDERE AANTEEKENINGEN

(die ook de eerste maanden van 1881 betreffen).

a. De *Draak* werd op 1 Februarij 1880 wegens ouderdom buiten dienst gesteld en is sedert voor afbraak verkocht.

b. De *Zeemeeuw* vertrok den 14den December 1880 van Atjeh naar Java om herstellingen te ondergaan, doch keerde in Mei 1881 naar Atjeh terug.

c. De *Valk* en de *Arend* kwamen in het laatst van 1880 (October en December) in dienst.

d. De *Arend* was te Samarang gestationeerd ten einde langs een gedeelte van Java's noordkust den invoer van opium tegen te gaan. In den aanvang van 1881 heeft dit stoomschip eenige maanden in Atjeh dienst gedaan, doch is in Junij voor het bovengemeld doel van daar weder opgeroepen naar Java's noordkust.

e. De *Siak* werd in het begin van 1881 in de residentie Sumatra's Oostkust gestationeerd.

f. De *Telegraaf* werd op 1 December 1880 wegens ouderdom buiten dienst gesteld en is sedert voor afbraak verkocht.

g. In het eerste kwartaal 1881 is de *Sailoos* voor verderen dienst afgekeurd.

h. De *Kapoeas II* werd in Mei 1880 wegens ouderdom buiten dienst gesteld.

i. De *Koetei* werd in Februarij 1881 in de residentie Riouw en onderhoorigheden gestationeerd.

j. De *Singkawang* kwam in November 1880 van Telok Betong (Lampongsche districten) te Onrust om herstellingen te ondergaan, die denkelijk in Mei 1881 zouden afloopen.

k. Het getal vaartuigen voor speciale diensten zal in den loop van 1881 vermeerderd worden met een bebakeningsvaartuig voor de residentie Riouw, dat te Soerabaija is gereed gekomen, doch aldaar voorloopig is opgelegd ten einde bij het aanbreken van het gunstige saizoen voor de reis naar Riouw te worden gereed gemaakt.

l. De *Argus*, sedert Augustus 1879 in timmering geweest, kwam in September 1880 weder beschikbaar. Het schip is bestemd voor den dienst der bebakening en kustverlichting en voor het loodswezen.

m. De bepaalde sterkte is opgegeven zonder daarbij te rekenen op de toegestane 10 percent voor overcompleet.

n. Bestemd voor den dienst der bebakening in de vaarwaters nabij Batavia.

o. Deze opvarenden worden zonder bepaalde dienstverbindtenis aangenomen.

p. De *Bogor*, alhoewel bestemd voor de gemeenschap tusschen Batavia en de reede en tusschen Batavia en Onrust, werd zoo noodig ook gebezigd voor den dienst der kustverlichting.

q. Het korps Europesche schepelingen is organiek 99 man sterk, zijnde één gezaghebber bestemd om werkzaam te zijn bij het departement der marine.

r. Hierbij moet nog gerekend worden op den gezaghebber bedoeld in de voorgaande aanmerking. Van het opgegeven getal Europeanen waren 8 derde stuurlieden boven de formatie in dienst.

s. Hierbij moet nog gerekend worden op den gezaghebber gedetacheerd bij het departement der marine. Bovendien is nog één gezaghebber gedetacheerd te Dassoon bij het gereedmaken van de nieuwe stoomschepen *Djambi* en *Indragiri*.

t. Berekend over een compleete sterkte van 46 gewapende booten.

u. Berekend over eene compleete sterkte van 14 adviesbooten.

v. De opvarenden der gewapende en der adviesbooten worden niet gerekend tot het vaste korps inlandsche schepelingen der gouvernementsmarine.

nieuwe vaartuigen, die in het tweede semester 1881 zouden gereed
het tweede kwartaal 1881 is hier te lande — te Vlissingen — nog 1
genomen, dat den naam *Zwaluw* heeft gekregen en binnen twaalf

servatie te Soerabaija en Onrust. Twee dezer vaartuigen deden tijdelijk

De organieke en de aanwezige sterkte der gouvernements gewapende - en adviesbooten was op 31 December 1880 over de verschillende gewesten verdeeld als volgt:

STATIONS.	Organieke sterkte.		Aanwezige sterkte.		Ontbreken:	
	Gewapende booten.	Adviesbooten.	Gewapende booten.	Adviesbooten.	Gewapende booten.	Adviesbooten.
JAVA.						
Bantam	»	1	»	» *a*)	»	1
Batavia	1	»	»	»	1	»
Cheribon	1	»	1	»	»	»
Japara	1	»		»	»	»
Rembang	»	1		1	»	»
Soerabaija	2	»	1 *b*)	»	1	»
Pasoeroean	»	1	»	1	»	»
Banjoewangi	3	»	3	»	»	»
BUITENBEZITTINGEN.						
Atjeh (tijdelijk) *c*)	»	»	1 *d*)	»	....	....
Sumatra's Westkust	4	1	3	1	1	....
Benkoelen	1	»	» *e*)	»	1	»
Lampongsche districten	1	2	1	»	»	2
Palembang	1	»	1	»	»	»
Sumatra's Oostkust	2 *f*)	1	3 *g*)	1	»	»
Riouw	»	2	1 *h*)	2 *i*)	»	»
Banka	2 *j*)	2	1	2	1	»
Billiton	2	»	1	»	1	»
Westerafdeeling van Borneo	6	3	6 *k*)	2 *l*)	»	1
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	8	»	7	»	1	»
Celebes	5	»	3	»	2	»
Menado	2	»	»	»	2	»
Ternate (tijdelijk)	»	»	1 *m*)	»	....	....
Amboina	1	»	» *n*)	»	1	»
Timor	3	»	4 *o*)	»	»	»
					12 Af: 5 *p*)	
TOTAAL	46	14	39	10	7	4
	60		49		11	

AANMERKINGEN.

a) Tijdelijk te Riouw.

b) De andere is tijdelijk in de residentie Timor.

c) In het begin van 1881 zijn voor de wateren van Atjeh, in verband met de vermindering der oorlogsscheepsmagt aldaar, 4 gewapende booten toegestaan.

d) Tijdelijk van Benkoelen.

e) Tijdelijk in Atjeh.

f) De stationeering van eene gewapende boot te Laboean Batoe werd in 1880 ingetrokken, tegen uitbreiding van het korps gewapende politiedienaren. Dien ten gevolge is de organieke sterkte der gewapende booten ter Sumatra's Oostkust van 3 tot 2 teruggebragt.

g) De gewapende boot, onder *f* bedoeld, werd bij het eind van 1880 nog tijdelijk ter Sumatra's Oostkust aangehouden. In Januarij 1881 is evenwel het vaartuig buiten dienst gesteld.

h) Dit vaartuig deed in 1880 dienst als bebakeningsvaartuig (zie aanmerking *k* op de voorgaande blz.)

i) Eén tijdelijk van Bantam en één tijdelijk uit de Westerafdeeling van Borneo.

j) De organieke sterkte der gewapende booten in de residentie Banka is in 1880 van 4 tot 2 teruggebragt.

k) Hieronder begrepen het in 1879 afgekeurde stoomschip *Bennett*, sedert dienst doende als gewapende boot.

l) Eén tijdelijk te Riouw.

m) Tijdelijk van Amboina.

n) Tijdelijk te Ternate.

o) Hiervan tijdelijk één van Soerabaija.

p) Als zijnde *boven* de organieke sterkte gestationeerd (2 in tijdelijke stations, namelijk in Atjeh en Ternate, en 3 in gewone stations, namelijk in Sumatra's Oostkust, Riouw en Timor).

[5. 10.]

BIJLAGE H.

(Zie blz. 59 van het verslag.)

STATISTIEK der gevangenen in Nederlandsch Indie over 1879.

De opgaven betreffende de aanwezige gevangenen op 1 Januarij 1879 verschillen eenigermate met de eindcijfers der in 't vorig verslag opgenomen statistiek over 1878, doordien voor een aantal gewesten de ontvangen gegevens over laatstgemeld jaar zijn gebleken herziening te behoeven. In de wijze van zamenstelling der statistiek schijnt in Indie geen verandering te zijn gebragt. De veroordeelden der militaire marine zullen dus weder onder de burgerlijke gecondemneerden zijn verantwoord, hetgeen ook het geval is met een deel der veroordeelden bij de landmagt, namelijk met hen die bij hunne veroordeeling (tot tuchthuis- of kruiwagenstraf) van den militairen stand zijn vervallen verklaard en dientengevolge hunne straf in de burgerlijke gevangenissen ondergaan. Ten opzigte van diegenen onder de militaire veroordeelden welke, ofschoon niet van den militairen stand vervallen verklaard, nogtans niet waardig gekeurd worden om in de gelederen terug te keeren, vindt men thans vermeld dat velen eerst *na* het ondergaan hunner straf met een briefje van ontslag uit het leger worden afgevoerd. Deze zijn dus in de staten der gevangenen nog als militairen verantwoord. Afzonderlijke opgaven omtrent de gevangenen die hunne straf ondergingen ingevolge een vonnis van den militairen regter of van de zeekrijgsraden zijn nog niet ontvangen.

OORZAKEN VAN VERMEERDERING OF VERMINDERING. a)	A. Veroordeelden opgenomen in de *burgerlijke gevangenissen* of strafplaatsen,								
	I. EUROPEANEN.				Veroordeelden tot dwangarbeid				
	Veroordeelden tot tuchthuis- en kruiwagenstraf.		Veroordeelden tot gevangenisstraf.		*in* den ketting (te ondergaan elders dan ter plaatse der veroordeeling).	*buiten* den ketting, te ondergaan elders dan ter plaatse der veroordeeling.		*buiten* den ketting te ondergaan ter plaatse der veroordeeling.	
	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouw
JAVA									
Aanwezig op 1 Januarij 1879	103	1	77	2	1177	1845	410	1679	
Bijgekomen gedurende 1879:									
nieuw veroordeeld	215	2	70	11	914	3378	180	3482	307
teruggekeerd uit Atjeh	"	"	"	"	314	1007	"	"	"
van desertie teruggebragt	"	"	"	"	40	145	13	248	13
	215	2	70	11	1268	4530	193	3730	
	318	3	147	13	2445	6375	603	5409	
Verminderd gedurende 1879:									
door overlijden	6	"	"	"	347	1040	30	101	7
" strafeindiging	169	"	93	11	338	1026	160	3030	289
" opzending naar Atjeh	"	"	"	"	810	2053	"	"	"
" desertie	"	"	"	"	52	177	11	413	24
	175	"	93	11	1547	4296	201	3544	
Aanwezig op 31 December 1879	143	3	54	2	898	2079	402	1865	
	202				5412				
BUIT									
Aanwezig op 1 Januarij 1879	"	"	"	"	2467	900	21	516	
Bijgekomen gedurende 1879:									
nieuw veroordeeld	"	"	7	"	1607	492	"	872	55
teruggekeerd uit Atjeh	"	"	"	"	328	98	"	"	"
van desertie teruggebragt	"	"	"	"	52	30	"	33	2
	"	"	7	"	1987	620	"	905	
	"	"	7	"	4454	1520	21	1421	
Verminderd gedurende 1879:									
door overlijden	"	"	"	"	174	61	"	22	1
" strafeindiging	"	"	6	"	690	260	3	823	47
" opzending naar Atjeh	"	"	"	"	1364	367	"	"	"
" desertie	"	"	"	"	85	33	"	41	"
	"	"	6	"	2313	721	3	886	
Aanwezig op 31 December 1879	"	"	1	"	2141	799	18	535	
	1				3520				
GEHEEL NEDE									
Aanwezig op 1 Januarij 1879 b)	103	1	77	2	3644	2745	431	2195	
	183				9201 (+ 3261 in Atjeh)				
" " 31 December 1879 c)	143	3	55	2	3039	2878	420	2400	
	203				8932 (+ 2796 in Atjeh)				

sen, zooveel zij hunne straf reeds ter bestemder plaatse ondergingen. *d)*

INLANDERS.

	Veroordeelden tot wegzending naar een oord van ballingschap, *e)*			Op de politierol veroordeeld:				AANMERKINGEN.
ketting gaan atse deeling.	voor zooveel hunne straf in de plaats trad voor dwangarbeid *in* den ketting.	voor zooveel hunne straf in de plaats trad voor dwangarbeid *buiten* den ketting.		tot ten arbeid-stelling aan de publieke werken.		tot gevangenisstraf.		
Vrouw	Mannen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	
VA	**MADURA.**							
	„	9	6	4308	528	190	2	
307	„	5	1	69612	7424	26878	329	
„	„	„	„	„	„	„	„	
13	„	„	„	600	53	29	4	
	„	5	1	70212	7477	26907	333	
	„	14	7	74520	8005	27097	335	
7	„	„	„	149	9	2	„	
289	„	4	1	68163	7307	26848	322	
„	„	„	„	„	„	„	„	
24	„	„	„	1036	76	13	5	
	„	4	1	69348	7392	26863	327	
	„	10	6	5172	613	234	8	
	16			6027				
ITE	**BEZITTINGEN.** *f)*							
	2	10	„	817	28	37	3	
55	„	„	„	17290	678	1382	105	
„	„	„	„	„	„	„	„	
2	„	„	„	25	„	1	„	
	„	„	„	17315	678	1383	105	
	2	10	„	18132	706	1420	108	
1	„	„	„	12	„	„	„	
47	1	1	„	17246	662	1402	106	
„	„	„	„	„	„	„	„	
„	„	„	„	87	„	2	„	
	1	1	„	17345	662	1404	106	
	1	9	„	787	44	16	2	
	10			849				
EDE	**LANDSCH INDIE.**							
18	2	19	6	5125	556	227	5	
	27			5913				
19	1	19	6	5959	657	250	10	
	26			6876				

a) Ten aanzien van de *veroordeelden tot dwangarbeid* zij aangeteekend dat als „teruggekeerd uit Atjeh," in dezen staat *niet* opgenomen zijn degenen wier straftijd in Atjeh kwam te eindigen. Deze schijnen uitsluitend in de *afzonderlijke* opgaaf betreffende Atjeh te zijn verantwoord (zie noot *f*).

Dit laatste is ook het geval met de dwangarbeiders die in Atjeh stierven of deserteerden.

b) Tot toelichting van de verschillen met de eindcijfers der statistiek van 1878 zie men de aanteekening op blz. 1 dezer bijlage.

c) Hoe de totalen van 31 December 1879 over de verschillende gewesten verdeeld waren, kan gezien worden aan het slot dezer bijlage (blz. 8 en 9). In het daar opgenomen gewestelijk overzigt is echter het getal der in Atjeh gedetacheerde dwangarbeiders (dat te dezer plaatse afzonderlijk wordt vermeld) in de algemeene totalen begrepen.

d) Hieronder ook veroordeelden door den militairen regter (zie de aanteekening op blz. 1 dezer bijlage). De veroordeelden, die zich bij het begin en bij het eind van het jaar nog niet op hunne definitieve strafplaats bevonden, worden afzonderlijk vermeld onder rubriek **B** (zie blz. 6 dezer bijlage). In de hier bedoelde kolommen zijn deze veroordeelden *niet* begrepen. Hetzelfde is het geval met de gevangenen die wel reeds gevonnisd waren, maar wier zaak nog in revisie was. Deze zijn in de statistiek verantwoord onder de praeventieve gevangenen (rubriek **C**).

e) Ingevolge art. 8 van het Strafwetboek voor inlanders treedt deze straf met opzigt tot de aanzienlijke inlanders, bedoeld bij Indisch Staatsblad 1867, n°. 10, in de plaats van de straffen van dwangarbeid in of buiten den ketting.

f) Hieronder zijn, wat Atjeh betreft, alleen begrepen de aldaar gevonnisden (politioneel gestraften en militaire veroordeelden), niet dus de van elders gedeta-

A. Veroordeelden opgenomen in de *burgerlijke gevangenissen* of strafplaatsen, vo

OORZAKEN VAN VERMEERDERING OF VERMINDERING. *a*)	III. VREEMDE OOSTERLINGEN. Veroordeelden tot dwangarbeid: *in* den ketting (te ondergaan elders dan ter plaatse der veroordeeling).	*buiten* den ketting, te ondergaan elders dan ter plaatse der veroordeeling. Mannen.	*buiten* den ketting, te ondergaan elders dan ter plaatse der veroordeeling. Vrouwen.	*buiten* den ketting, te ondergaan ter plaatse der veroordeeling. Mannen.	*buiten* den ketting, te ondergaan ter plaatse der veroordeeling. Vrouwen.	Op de politierol veroordeeld: tot ten arbeid-stelling aan de publieke werken. Mannen.	tot ten arbeid-stelling aan de publieke werken. Vrouwen.	tot gevangenisstraf Mannen.	tot gevangenisstraf Vrouwen
JAVA e[n MADURA]									
Aanwezig op 1 Januarij 1879	40	151	17	85	6	319	20	6	
Bijgekomen gedurende 1879:									
nieuw veroordeeld	13	105	2	167	12	3244	152	353	8
teruggekeerd uit Atjeh	„	„	„	„	„	„	„	„	„
van desertie teruggebragt	„	„	„	6	„	14	4	6	„
	13	105	2	173	12	3258	156	359	
	53	256	19	258	18	3577	176	365	
Verminderd gedurende 1879:									
door overlijden	1	32	„	2	„	17	„	„	„
„ strafeindiging	8	96	1	151	11	3294	159	364	8
„ opzending naar Atjeh	2	„	„	„	„	„	„	„	„
„ desertie	1	3	„	8	„	27	4	„	„
	12	131	1	161	11	3338	163	364	
Aanwezig op 31 December 1879	41	125	18	97	7	239	13	1	
	288					253			
BUITEN[BEZITTINGEN]									
Aanwezig op 1 Januarij 1879	98	13	„	75	„	215	1	1	
Bijgekomen gedurende 1879:									
nieuw veroordeeld	35	14	1	106	1	2832	32	25	„
teruggekeerd uit Atjeh	„	„	„	„	„	„	„	„	5
van desertie teruggebragt	1	„	„	3	„	3	„	„	„
	36	14	1	109	1	2835	32	25	
	134	27	1	184	1	3050	33	26	
Verminderd gedurende 1879:									
door overlijden	3	„	„	3	„	34	„	„	„
„ strafeindiging	39	12	1	123	„	2714	31	22	5
„ opzending naar Atjeh	„	„	„	„	„	„	„	„	„
„ desertie	„	„	„	5	„	77	„	„	„
	42	12	1	131	„	2825	31	22	
Aanwezig op 31 December 1879	92	15	„	53	1	225	2	4	
	161					231			
GEHEEL NEDER[LANDSCH-INDIË]									
Aanwezig op 1 Januarij 1879 *b*)	138	164	17	160	6	534	21	7	
	485 (+14 in. Atjeh)					562			
„ „ 31 December 1879 *c*)	133	140	18	150	8	464	15	5	
	449 (+ 27 in Atjeh)					484			

...wel zij hunne straf reeds ter bestemder plaatse ondergingen. *d*)

RECAPITULATIE (I, II en III).

Europeanen				Inlanders				Vreemde oosterlingen			
veroordeeld tot ...thuis- en ...wagen-straf.		veroordeeld tot gevangenis-straf.		veroordeeld tot dwangarbeid of tot wegzending naar een oord van ballingschap.		op de politierol veroordeeld.		veroordeeld tot dwangarbeid.		op de politierol veroordeeld.	
MADURA.											
	104		79		5294		5028		299		345
17		81		8267		104243		299		3757	
"		"		1321		"		"		"	
"		"		459		686		6		24	
	217		81		10047		104929		305		3781
	321		160		15341		109957		604		4126
6		"		1525		160		35		47	
69		104		4848		102640		267		3825	
"		"		2863		"		2		"	
"		"		677		1130		12		31	
	175		104		9913		103930		316		3873
	146		56		5428		6027		288		253
				12198							
BEZITTINGEN. *f*)											
	"		"		3934		885		186		217
"		7		3026		19455		4		2894	
"		"		426		"		"		"	
"		"		117		26		4		3	
	"		7		3569		19481		161		2897
	"		7		7503		20366		347		3114
"		"		258		12		6		34	
"		6		1825		19416		175		2772	
"		"		1731		"		"		"	
"		"		159		89		5		77	
	"		6		3973		19517		186		2883
	"		1		3530		849		161		231
				4772							
LANDSCH INDIE.											
	104		79		9228		5913		485		562
				16371 (+ 3275 in Atjeh)							
	146		57		8958		6876		449		484
				16970 (+ 2823 in Atjeh)							

AANMERKINGEN.

cheerde veroordeelden tot dwangarbeid. Het aantal dezer laatsten wisselde gedurende 1879 af als volgt:

MUTATIEN in ATJEH gedurende 1879.	Veroordeelden tot dwangarbeid in den ketting.		Veroordeelden tot dwangarbeid buiten den ketting.	
	Inlanders.	Vreemde oosterlingen.	Inlanders.	Vreemde oosterlingen.
Aanwezig op 1 Januarij . .	748	2	2513	12
	3275			
Van Java of elders aangebragt	944	9	3950	19
Van desertie teruggebragt	11	1	25	2
Alzoo in den loop van het jaar bijgekomen . . .	4961			
Overleden.	518	2	1023	
Teruggezonden naar Java of elders	759	3	2997	
Gedeserteerd	26	1	72	
Alzoo in den loop van het jaar afgevoerd	5413			
Aanwezig op 31 December	615	6	2181	21
	2823			

Volledigheidshalve zou het getal overledenen en gedeserteerden, in 't voorafgegane overzigt vermeld, nog dienen vermeerderd te worden met het aantal der op de reis naar of van Atjeh gestorven of ontvlugte dwangarbeiders, als zijnde ook niet verantwoord in de tabellen der overige gewesten. Deswege zijn echter geen gegevens ontvangen. Ook ontbreekt eene opgaaf van het aantal dwangarbeiders die op 1 Januarij en 31 December 1879 naar of van Atjeh onderweg waren.

Nopens de burgerlijke praeventieve gevangenen in Atjeh (rubriek **C**) zijn, bij gemis aan voldoende gegevens, geen cijfers kunnen worden ingevuld. Ook zijn om dezelfde reden voor Atjeh oningevuld moeten blijven de opgaven onder rubriek **B** (zie blz. 9 dezer bijlagen).

OORZAKEN VAN VERMEERDERING OF VERMINDERING.	B. Veroordeelden aanwezig in de *burgerlijke gevangenissen*, die zich op 1 Januarij en 31 December 1879 nog niet op hunne definitieve strafplaats bevonden. *g)*						C. Praeventieve gevangenen op 1 Januarij en 31 December 1879 in de *burgerlijke gevangenissen* aanwezig, waaronder begrepen zijn degenen die reeds gevonnisd waren, maar wier zaak nog in revisie was.					
	Europeanen.		Inlanders.		Vreemde oosterlingen.		Europeanen.		Inlanders.		Vreemde oosterlingen.	
	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.
JAVA en MADURA.												
Aanwezig op 1 Januarij 1879	34	„	1609	45	43	2	12	2	3468	200	80	
	34		1654		45		14		3668		86	
	1938						3768					
Bijgekomen gedurende 1879:												
nieuw veroordeeld												
teruggekeerd uit Atjeh												
van desertie teruggebragt												
Verminderd gedurende 1879:												
door overlijden												
„ strafeindiging												
„ opzending naar Atjeh												
„ desertie												
Aanwezig op 31 December 1879	38	1	1281	42	38	2	9	„	4026	275	126	
	39		1323		40		9		4301		129	
	1402						4439					
BUITENBEZITTINGEN.												
Aanwezig op 1 Januarij 1879	„	„	183	7	19	„	1	„	777	31	116	
	„		190		19		1		808		118	
	209						927					
Bijgekomen gedurende 1879:												
nieuw veroordeeld												
teruggekeerd uit Atjeh												
van desertie teruggebragt												
Verminderd gedurende 1879:												
door overlijden												
„ strafeindiging												
„ opzending naar Atjeh												
„ desertie												
Aanwezig op 31 December 1879	„	„	300	9	35	„	3	„	737	30	105	
	„		309		35		3		767		105	
	344						875					
GEHEEL NEDERLANDSCH-INDIË.												
Aanwezig op 1 Januarij 1879 *b)*	34	„	1792	52	62	2	13	2	4245	231	196	
	1942						4695					
„ „ 31 December 1879 *c)*	38	1	1581	51	73	2	12	„	4763	305	231	
	1746						5314					

	D. Veroordeelden opgenomen in de *militaire gevangenissen* of provoosthuizen. h) Militairen veroordeeld tot gevangenisstraf en detentie, voor zooveel zij tijdens het ondergaan hunner straf tot het leger bleven behooren.					E. Praeventieve gevangenen op 1 Januarij en 31 December 1879 aanwezig in de *militaire gevangenissen* of provoosthuizen (militairen der landmagt)				F. Gegijzelden (in de *burgerlijke gevangenissen*) gedurende het geheele jaar 1879. Europeanen.		F. Inlanders.		F. Vreemde oosterlingen.	
	Europeanen.	Afrikanen.	Amboinezen.	Andere inlanders.	Te zamen.	Europeanen.	Afrikanen.	Amboinezen.	Andere inlanders.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.
MADURA.															
	328	5	3	132	468	262	„	12	57						
						331									
		„	2	116	432										
		„	„	„	„										
		„	„	2	2										
	314	„	2	118	434										
	642	5	5	250	902										
		„	„	4	13										
		3	2	104	385					5	1	45	15	137	6
										6		60		143	
		„	„	„	„										
		„	„	4	4										
	285	3	2	112	402	180	1	2	57	209					
	357	2	3	138	500	240									
BEZITTINGEN. f)															
	10	„	„	10	20	159	„	„	123						
						282									
		„	2	22	67										
		„	„	„	„										
		„	„	„	„										
	43	„	2	22	67										
	53	„	2	32	87										
		„	„	1	1					1	„	21	1	22	2
		„	1	27	71					1		22		24	
		„	„	„	„										
		„	„	„	„					47					
	43	„	1	28	72										
	10	„	1	4	15	75	„	„	40						
						115									
LANDSCH INDIE.															
	333	5	3	142		421	„	12	180						
	488					613									
	367	2	4	142		255	1	2	97	6	1	66	16	159	8
	515					355				256					

AANMERKINGEN.

g) Hieronder ook veroordeelden door den militairen regter (Europeanen) die nog tot het ondergaan hunner straf naar Nederland moesten worden opgezonden.

h) Bij deze opgaaf is niet onderscheiden of de veroordeelden zich al of niet reeds op hunne definitieve strafplaats bevonden, zooals in de rubrieken **A** en **B**. Zie overigens de aanteekening op blz. 1 dezer bijlage.

A. Veroordeelden opgenomen in de *burgerlijke gevangenissen* of strafplaatsen, voor zooveel zij hunne straf reeds ter bestemder plaatse ondergingen. *d*)

GEWESTEN.	EUROPEANEN. Veroordeelden tot tuchthuis- en kruiwagenstraf.	EUROPEANEN. Veroordeelden tot gevangenisstraf.	INLANDERS. Veroordeelden tot dwangarbeid: in den ketting (te ondergaan elders dan ter plaatse der veroordeeling).	INLANDERS. Veroordeelden tot dwangarbeid: buiten den ketting: te ondergaan elders dan ter plaatse der veroordeeling.	INLANDERS. Veroordeelden tot dwangarbeid: buiten den ketting: te ondergaan ter plaatse der veroordeeling.	INLANDERS. Veroordeelden tot wegzending naar een oord van ballingschap.	INLANDERS. Op de politierol veroordeeld: tot ten arbeidstelling aan de publieke werken.	INLANDERS. Op de politierol veroordeeld: tot gevangenisstraf.	VREEMDE OOSTERLINGEN. Veroordeelden tot dwangarbeid: in den ketting (te ondergaan elders dan ter plaatse der veroordeeling).	VREEMDE OOSTERLINGEN. Veroordeelden tot dwangarbeid: buiten den ketting: te ondergaan elders dan ter plaatse der veroordeeling.	VREEMDE OOSTERLINGEN. Veroordeelden tot dwangarbeid: buiten den ketting: te ondergaan ter plaatse der veroordeeling.	VREEMDE OOSTERLINGEN. Op de politierol veroordeeld: tot ten arbeidstelling aan de publieke werken.
JAVA												
Bantam	„	„	„	1	61 (1) *i*)	„	360 (3)	„	„	„	„	5
Batavia	33	6 (1)	457	1094	73 (8)	„	428 (9)	3	19	89	32 (1)	26
Krawang	„	„	„	9 (9)	11	10 (6)	51 (1)	„	„	1 (1)	2	2
Preanger regentschappen	„	„	„	„	110 (9)	2	238 (21)	1	„	„	„	„
Cheribon	„	„	1	1	107 (5)	„	152 (18)	17	„	„	4	13
Tagal	„	„	„	„	142 (7)	„	163 (9)	„	„	„	1	6
Pekalongan	„	„	„	„	93 (11)	„	123 (15)	6	„	„	2	4 (1)
Samarang	113 (3)	49 (1)	19	404 (1)	185 (17)	„	344 (43)	29	„	21	7 (1)	40
Japara	„	„	4	„	94 (6)	„	144 (11)	5	„	„	8	16
Rembang	„	„	„	2	82 (9)	„	329 (33)	17	„	„	17 (1)	31 (2)
Soerabaija	„	1	106	366 (1)	68 (9)	„	765 (84)	2	2	14	5	28
Pasoeroean	„	„	„	1	91 (10)	„	303 (36)	„	„	„	2	3
Probolinggo	„	„	„	„	111 (7)	„	174 (21)	„	„	„	3	1
Bezoeki	„	„	3	3	32 (2)	„	91 (2)	3	2	1	„	1 (1)
Banjoewangi	„	„	17	391 (391)	3 (1)	4	1[illegible] (2)	„	1	20 (17)	„	„
Banjoemas	„	„	25	38	131 (7)	„	407 (6)	56	2	„	„	9 (2)
Bagelen	„	„	2	„	126 (8)	„	169 (16)	„	„	„	1	11 (2)
Kadoe	„	„	„	„	29 (2)	„	162 (17)	„	„	„	4 (1)	„
Madioen	„	„	1	3	184 (12)	„	241 (24)	„	„	„	2	6
Kediri	„	„	2	4	120 (8)	„	366 (49)	59 (1)	„	„	6 (2)	17
Soerakarta	„	„	1	2	127 (19)	„	598 (152)	10 (3)	„	„	6 (1)	16 (4)
Djokjokarta	„	„	„	„	6 (2)	„	218 (18)	„	„	„	2	10 (1)
Madura	„	„	„	„	47 (8)	„	248 (23)	34 (4)	„	„	„	7
Onrust (marine-établissement)	„	„	260	1·2	„	„	„	„	15	6	„	„
Te zamen	146 (3)	56 (2)	898	2481 (402)	2033 (168)	16 (6)	5785 (613)	242 (8)	41	143 (18)	104 (7)	252 (13)
BUITENBEZITTINGEN												
Sumatra's Westkust	„	1	522	364	47 (3)	„	193 (8)	„	43	9	2	2
Benkoelen	„	„	18	5	9 (1)	„	52 (1)	1	„	„	1	„
Lampongsche districten	„	„	27	31 (1)	29 (2)	„	71 (1)	„	„	„	„	2
Palembang	„	„	24	39	317 (11)	„	169 (4)	1	„	„	„	5
Sumatra's Oostkust	„	„	92	134	14 (2)	„	28		„	„	9	95
Riouw	„	„	38	48	„	„	10	„	„	„	4	8
Banka	„	„	103	67	1	2	2	„	3	„	8	31
Billiton	„	„	3	1	7	„	13 (2)	„	„	„	12	8
Westerafdeeling van Borneo	„	„	193	29	17 (2)	„	12 (1)	„	3	1	13 (1)	19 (2)
Zuider- en Oosterafd. van Borneo	„	„	808	29	56 (3)	„	72 (3)	2 (1)	31	3	2	6
Celebes en onderhoorigheden	„	„	228	25	18	2	45 (2)	3 (1)	9	„	2	
Menado	„	„	7	2	31 (1)	1	8 (1)	11	„	„	„	1
Amboina	„	„	41	29 (17)	6 (1)	5	91 (11)	„	„	1	„	„
Ternate	„	„	17	6	4 (1)	„	„	„	3	1	„	„
Timor	„	„	20	8	6	„	12 (2)	„	„	„	„	„
Boeleleng (Bali)	„	„	„	„	„	„	3	„	„	„	1	„
Atjeh	„	„	615	2181	„	„	50 (8)	„	6	21	„	50
Te zamen	„	1	2756	2998 (18)	562 (27)	10	831 (44)	18 (2)	98	36	54 (1)	227 (2)
GEHEEL NED[ERLANDSCH-INDIË]												
Alle gewesten te zamen	146 (3)	57 (2)	3654	5479 (420)	2595 (195)		6616 (657)	260 (10)	139	179 (18)	158 (8)	479 (15)
	203 (5)		11 728 (615)			26 (6)	6876 (667)		476 (26)			484 (15)
Totalen betreffende het jaar te voren	104 (1)	79 (2)	4392	5689 (431)	2381 (186)		5681 (556)	232 (5)	140	193 (17)	166 (6)	555 (21)
	183 (3)		12 462 (617)			27 (6)	5913 (561)		499 (23)			562 (21)

i) De cijfers tusschen ( ) geplaatst duiden het getal vrouwelijke veroordeelden aan; dat aantal is onder het daarneven vermelde cijfer begrepen.

k) De met een † geteekende kolommen zijn, bij gemis aan voldoende gegevens, oningevuld moeten blijven.

l) Gevangenen van deze categorie waren in 1878 in Atjeh niet aanwezig.

m) In dit totaal zijn thans de cijfers van Atjeh weggelaten.

B. Veroordeelden aanwezig in de *burgerlijke gevangenissen*, die zich op 31 December 1879 nog niet op hunne definitieve strafplaats bevonden. *g)*			C. Praeventieve gevangenen op 31 December 1879 in de *burgerlijke gevangenissen* aanwezig, waaronder begrepen zijn degenen die reed; gevonnisd waren, maar wier zaak nog in revisie was.			D. Veroordeelden op 31 December 1879 opgenomen in de *militaire gevangenissen* of provoosthuizen. *h)* Veroordeelden tot gevangenisstraf of detentie:				E. Praeventieve gevangenen op 31 December 1879 aanwezig in de *militaire gevangenissen* of provoosthuizen (militairen der landmagt).				F. Gegijzelden (in de *burgerlijke gevangenissen*) gedurende het geheele jaar 1879.			G. Doortrekkende gevangenen gedurende het geheele jaar 1879.		
Europeanen.	Inlanders.	Vreemde oosterlingen.	Europeanen.	Inlanders.	Vreemde oosterlingen.	Europeanen.	Afrikanen.	Amboinezen.	Andere inlanders.	Europeanen.	Afrikanen.	Amboinezen.	Andere inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Vreemde oosterlingen.	Europeanen.	Inlanders.	Vreemde oosterlingen.
MADURA.																			
”	77	3	”	42 (1)	”	”	”	”	”	”	”	”	”	”	”	”	”	221 (2)	”
39 (1)	122 (3)	19 (2)	3	202 (7)	39 (3)	48	”	”	16	50	”	”	21	3 (1)	3	31	86 (2)	2935 (42)	549 (11)
”	11	1	”	11 (1)	”	”	”	”	”	”	”	”	”	”	”	”	”	”	”
”	53 (4)	”	”	120 (7)	”	”	”	”	”	”	”	”	”	”	4	”	”	297 (18)	”
”	41	”	”	186 (7)	4	”	”	”	”	”	”	”	”	”	2	4	”	219 (2)	4
”	33	”	”	78 (3)	”	”	”	”	”	”	”	”	”	”	3 (3)	”	”	650 (19)	”
”	27 (2)	2	”	142 (16)	”	”	”	”	”	”	”	”	”	”	4 (3)	7 (1)	”	112 (14)	9
”	110 (7)	1	4	254 (37)	28	306	2	3	122	111	1	2	31	1	3	39	48	2276 (132)	99 (1)
”	86 (1)	3	”	172 (3)	12	”	”	”	”	”	”	”	”	”	1 (1)	6 (1)	”	1077 (14)	25
”	36	”	”	454 (16)	13	”	”	”	”	”	”	”	”	”	”	4	”	637 (6)	14
”	86 (4)	3	2	601 (59)	14	3	”	”	”	19	”	”	5	”	8 (1)	17 (1)	11	3088 (173)	66 (1)
”	64 (1)	1	”	186 (7)	5	”	”	”	”	”	”	”	”	”	1	2	”	480 (23)	2
”	117 (2)	”	”	118 (5)	”	”	”	”	”	”	”	”	”	”	4	4 (2)	”	209 (7)	2 (1)
”	30 (3)	”	”	63 (5)	1	”	”	”	”	”	”	”	”	1	”	3	”	72 (11)	”
”	7 (1)	”	”	4 (2)	1	”	”	”	”	”	”	”	”	”	”	”	”	”	”
”	41	”	”	175 (8)	”	”	”	”	”	”	”	”	”	1	”	1 (1)	”	228 (9)	”
”	63 (5)	1	”	90 (6)	2	”	”	”	”	”	”	”	”	”	”	5	”	579 (11)	5
”	8	”	”	64 (1)	5	”	”	”	”	”	”	”	”	”	1	2	”	398 (9)	1
”	55	2	”	171 (10)	”	”	”	”	”	”	”	”	”	”	”	2	”	544 (8)	1
”	42 (3)	1	”	268 (13)	4	”	”	”	”	”	”	”	”	”	1	5	”	563 (55)	8
”	86 (5)	1	”	555 (47)	6	”	”	”	”	”	”	”	”	”	22 (6)	9	”	668 (25)	17 (1)
”	17	”	”	94 (6)	3	”	”	”	”	”	”	”	”	”	”	2	”	”	”
”	111 (1)	2	”	251 (8)	1	”	”	”	”	”	”	”	”	”	3 (1)	”	”	385 (5)	”
”	”	”	”	”	”	”	”	”	”	”	”	”	”	”	”	”	”	”	”
39 (1)	1323 (42)	40 (2)	9	4301 (275)	129 (3)	357	2	3	138	180	1	2	57	6 (1)	60 (15)	143 (6)	145 (2)	15638 (585)	802 (15)
(met ATJEH.)																			
”	45 (1)	3	3	173 (6)	9	”	”	”	”	50	”	”	21	”	3	”	11	527 (13)	37
”	2	”	”	27	”	”	”	”	”	”	”	”	”	”	”	”	”	245 (10)	”
”	8	”	”	24	”	”	”	”	”	”	”	”	”	”	4	”	”	65 (1)	”
”	57 (1)	3	”	90 (2)	”	1	”	”	”	7	”	”	7	”	”	9 (1)	”	648 (5)	3
”	2	14	”	12	24	”	”	”	”	”	”	”	”	”	”	”	”	85	”
”	”	1	”	1	32	”	”	”	”	”	”	”	”	”	”	10	3	163 (2)	33
”	”	”	”	17 (1)	13	”	”	”	”	”	”	”	”	”	”	”	”	”	”
”	”	2	”	8 (1)	1	”	”	”	”	”	”	”	”	”	”	”	”	”	”
”	18	6	”	29 (1)	21	”	”	”	”	1	”	”	4	”	2	”	”	29	9
”	27	4	”	37	”	”	”	”	”	5	”	”	2	1	6	2	”	200 (2)	4
”	76	”	”	152 (5)	3	”	”	”	”	4	”	”	”	”	3	1	”	161 (2)	”
”	12 (3)	”	”	64 (3)	”	”	”	”	”	”	”	”	”	”	”	”	”	40	”
”	51 (1)	2	”	86 (1)	”	”	”	”	”	2	”	”	5	”	1	1	”	1	”
”	4 (2)	”	”	13 (2)	”	”	”	”	”	”	”	”	”	”	”	1 (1)	”	”	”
”	3	”	”	18 (2)	”	”	”	”	”	”	”	”	”	”	1	”	”	”	”
”	4 (1)	”	”	16 (6)	2	”	”	”	”	”	”	”	”	”	2 (1)	”	”	”	”
h) †	†	†	†	†	†	9	”	1	4	6	”	”	1	”	”	”	†	†	†
”	309 (9)	35	3	767 (30)	105	10	”	1	4	75	”	”	40	1	22 (1)	24 (2)	14	2164 (35)	86
LANDSCH INDIE.																			
39 (1)	1632 (51)	75 (2)	12	5068 (305)	234 (3)	367	2	4	142	255	1	2	97	7 (1)	82 (16)	167 (8)	159 (2)	17802 (620)	888 (15)
1746 (54)			5314 (308)			515				355				256 (25)			18849 (637)		
34	1844 (52)	64 (2)	15 (2)	4476 (231)	204 (8)	338	5	3	142	421	”	12	180	21 (1)	101 (13)	132 (4)	51	19108 (601)	1138 (27)
1942 (54) l)			4695 (241) m)			488				613				254 (18)			20297 (628) l)		

[5. 11.]

BIJLAGE J.

VOORSCHRIFTEN door den Gouverneur-Generaal vastgesteld bij art. 2 van het besluit dd. 31 December 1880, n°. 48, tot uitvoering van de ordonnancie van gelijke dagteekening (Indisch Staatsblad 1880 n°. 241) betreffende de HEERENDIENSTEN op JAVA en MADURA.

Bij de regeling der verschillende diensten wordt het volgende in acht genomen:

A. ALGEMEENE DIENSTEN.

1°. Zij worden zooveel mogelijk gevorderd en uitgevoerd op vaste tijdstippen van het jaar, niet zamentreffende met de cultuurdiensten en met den tijd, waarin de heerendienstpligtigen zich aan hun eigen cultures en daarmede zamenhangende werkzaamheden moeten wijden.

2°. De diensten, waarbij overnachting volstrekt onvermijdelijk is, worden als dubbele diensten in rekening gebragt.

3°. Bij het vragen van de magtiging, bedoeld in art. 1, § 11, der in hoofde dezer genoemde ordonnancie (Staatsblad n°. 241) moet voor ieder voorkomend geval worden aangetoond dat, ook door de uitvoering van het werk over een langer tijdvak te verdeelen, het onmogelijk is zich aan de grens van acht palen te houden.

Aan de hoofden van gewestelijk bestuur wordt vrijgelaten om, wanneer in zoodanig geval geenerlei billijke regeling te treffen is, tot de uitvoering van het werk in vrijen arbeid het voorstel te doen.

4°. Onder koelie-arbeid worden in geen geval verstaan de werkzaamheden waarvoor de bijzondere ervaring van den ambachtsman vereischt wordt.

5°. In buitengewone omstandigheden, als: het bezwarende van het werk, de spoed waarmede het verrigt moet worden, het gelijktijdig zamentreffen met vele andere in het belang der eigen of der gouvernements cultures vereischte werkzaamheden, kan door den Gouverneur-Generaal, doch telkens voor elk geval in 't bijzonder, eene tegemoetkoming voor voeding worden toegekend.

6°. Het bakken van metselsteenen, het branden van kalk, het aankappen van hout en wat dies meer zij, kan, voor zooveel de plaatselijke omstandigheden dit toelaten, voor de hierbedoelde werken geschieden in heerendienst.

De bevolking mag echter niet gedwongen worden karren of trekvee te leveren voor het transport van die materialen of zulke gereedschappen ter verwerking dier materialen als zij zich daartoe opzettelijk zou moeten aanschaffen.

De werkzaamheden tot verkrijging dezer materialen en de te verrigten koelie-diensten worden tusschen de verschillende dessa's zoo billijk mogelijk verdeeld.

Zijn de materialen slechts op verre afstanden te verkrijgen, zoo zal hun transport van de eene dessa aan de andere overgedragen worden, zoodanig dat de heerendienstpligtigen in geen geval op grooter afstand dan van acht palen tot dat einde worden te werk gesteld.

7°. Geene nieuwe werken worden in heerendienst ondernomen, noch verfraaijingen aan bestaande werken aangebragt, zonder vooraf verkregen magtiging van den Gouverneur-Generaal.

Voor de vordering van diensten ten behoeve van *zware* reparatien aan- en vernieuwingen van reeds bestaande werken wordt de magtiging vereischt van het plaatselijk of gewestelijk bestuur.

Hiervan zijn uitgezonderd de dammen en waterleidingen die de bevolking gewoon is, bij onderling overleg van één of meer dessa's, tot bevordering van haar eigen landbouw aan te leggen onder toezigt maar buiten tusschenkomst van het Europeesch bestuur.

8°. Bij het regelen der verschillende diensten moet nog op het volgende gelet worden:

De aanleg, het herstel en het onderhoud van:

a. b. *Groote postwegen en binnenwegen.*

Onder de binnenwegen, welker onderhoud in heerendienst geschiedt, worden verstaan die, welke hoofdplaatsen van residentien, afdeelingen, districten en onder-districten onderling verbinden, of welke van deze leiden naar gouvernements pakhuizen of naar andere belangrijke plaatsen.

Daaronder zijn niet begrepen de kleinere wegen, die slechts de gemeenschap tusschen de dessa's onderling en tusschen deze en de groote post- en binnenwegen daarstellen, waarvan het onderhoud komt ten laste der betrokken gemeenten.

Het onderhoud der groote post- en binnenwegen wordt onder de dessa's in bepaalde aandeelen verdeeld, die in verhouding staan tot de door elke dessa verschuldigde werkkrachten en den afstand waarop het werk moet geschieden.

Waar het verhardingsmateriaal niet binnen een afstand van vier palen voorhanden is, wordt de verzameling en het brengen daarvan binnen het bereik der met het onderhoud belaste dessa's afzonderlijk aan andere daartoe geschikt gelegen dessa's opgedragen.

Alleen bij onvermijdelijke noodzakelijkheid worden, met inachtneming van het bepaalde omtrent den afstand bij art. 1, § 11, der ordonnancie in Staatsblad 1880 n°. 241, aan verder af gelegen dessa's aandeelen in dit onderhoud toegewezen.

c. *Bruggen en duikers.*

De bruggen en duikers, welke in heerendienst worden

aangelegd, hersteld en onderhouden, zijn die, welke in de groote post- en binnenwegen zijn gelegen.

Dezelfde werken, in de dessawegen gelegen, vallen zooveel mogelijk onder de zorg der betrokken gemeenten.

d. *Wachthuizen.*

In het belang der algemeene veiligheid langs de groote post- en binnenwegen geplaatst, worden de wachthuizen in heerendienst aangelegd, hersteld en onderhouden zooveel doenlijk door dessa's die reeds met hunne bezetting zijn belast. Langs de dessawegen of in de dessa's zelven gelegen en tot handhaving der gemeentelijke veiligheid gevorderd wordende, blijft hun aanleg, herstel en onderhoud voor rekening der betrokken gemeenten.

e. *Districtsgevangenissen.*

Deze dienst wordt zooveel mogelijk aan die dessa's opgedragen die reeds met de bewaking zijn belast.

f. *Passangrahans.*

Ten aanzien van de eigenlijk gezegde passangrahans wordt in acht genomen het besluit van 30 April 1874, n°. 15, (Bijblad op het Staatsblad van Nederlandsch Indie n°. 2731).

g. *Het vervoeren van gouvernements reizigers en goederen.*

Met het vervoeren van gouvernements reizigers en goederen worden belast eenige aan de groote post- en binnenwegen gelegen dessa's, doch alleen dan, wanneer daartoe voor de bij de reglementen bepaalde loonen geen vrijwillige koelies te bekomen zijn.

De verstrekking van heeren- en bedienden-rijpaarden mag niet van de bevolking gevorderd worden.

Waar geen rijpaarden vrijwillig ingehuurd kunnen worden, kunnen de gouvernements reizigers volgens n°. 9 van art. 6 sub I van Staatsblad 1862 n°. 153 *a*, in plaats van rijpaarden, dragers voor draagstoelen aanvragen.

De verstrekking van koelies voor het transport van gouvernements dienaren en hunne bagage geschiedt alleen in de bij de reglementen bepaalde gevallen en tot het daarbij vastgestelde getal.

Voor dezen dienst wordt aan de dienstpligtigen betaald hetgeen bij de reglementen is bepaald en daarvoor door den lande aan zijne dienaren wordt te goed gedaan.

Met de dessa's, aan welke het vervoer van gouvernements reizigers en goederen is opgedragen, wordt overeengekomen omtrent het voorzien in het voor dezen dienst vereischte materieel.

Voor de diensten ten behoeve van de geografische opneming mag slechts bij wèl bewezen noodddwang gebruik gemaakt worden van heerendienstpligtigen tegen ruime betaling en wijders overeenkomstig de voorschriften dienaangaande bij het besluit van 9 November 1874 n°. 3 gegeven.

Onder dezen (sub *g*. bedoelden) dienst wordt gerekend te behooren *het verleenen van hulp bij het vervoer van rijtuigen van gouvernementsreizigers langs steilten* in de groote post- en binnenwegen, waar, wegens den aard van het terrein, voor het afdalen, het voortstuwen of het optrekken van voertuigen hulp dringend noodig is.

De bedoelde dienst wordt omgeslagen over de heerendienstpligtige bevolking der naastbijgelegen dessa's.

Voor ieder weggedeelte zal een maximum, alleen in geval van behoefte op te roepen, aantal heerendienstpligtigen worden vastgesteld.

Zij die bij het overgaan van steilten zich van de hulp van heerendienstpligtigen wenschen te bedienen, betalen daarvoor 5 (vijf) cent per man.

Deze betaling is niet verschuldigd als bij overvaarten — verpachte en niet-verpachte — eene belooning voor de hulp bij het af- en opgaan van het rijtuig reeds in de overvaartgelden begrepen is.

De residenten zorgen er voor dat zulks bij elke overvaart duidelijk worde bekend gesteld.

B. Bijzondere diensten.

I. Voor de *passers* is bewaking onnoodig. De nachtpatrouilles moeten, bij het doen der ronde, langs en door de passarloodsen gaan en toezien dat zich daar geen slecht volk ophoude.

De verpligting om de passars schoon te houden rust op de dessa's waar zij gelegen zijn, doch alleen dan, wanneer daarin niet door de verkoopers wordt voorzien, zoo als nu reeds op vele plaatsen gebruikelijk is.

Op de hoofdplaatsen van residentien en afdeelingen, waar men vrij algemeen groote passarloodsen aantreft, kan het schoonhouden daarvan, zoo noodig, aan de politioneel veroordeelden worden opgedragen.

II. De bewaking van *tempels en heilige graven*, voor zooverre deze niet aan bepaalde geestelijke instellingen is opgedragen, wordt tot de gemeentediensten gerekend.

III. *Het bewaken van 's lands pakhuizen.*

Voor deze gebouwen moet slechts dan wachtvolk worden toegestaan als zij niet op andere wijs worden bewaakt, en dan nog alleen in het geval dat zulks onvermijdelijk wezen mogt.

IV. *Het bedienen der niet-verpachte overvaarten.*

Alle nog niet verpachte overvaarten op de groote post- en binnenwegen worden alsnog verpacht.

De aldaar gelegen overvaarten, waarvoor zich geen pachters voordoen, worden naar gelang der behoefte in heerendienst bediend, in welk geval dezelfde overvaartgelden, als bij het slagen der verpachting hadden mogen geheven worden, ten bate der met deze werktaak belaste dessa's komen.

De dessa, die deze voordeelen geniet, zorgt voor het materieel voor de overvaart benoodigd.

Waar overvaarten in kleine dessawegen voorkomen, is hare bediening eene taak der betrokken gemeenten.

V. *Het bezetten van wachthuizen.*

Het getal en de plaatsing der wachthuizen langs de groote post- en binnenwegen wordt zoodanig geregeld als in het belang der veiligheid noodig wordt geoordeeld, met dien verstande dat langs de wegen buiten de hoofdplaatsen, verdachte punten uitgezonderd, de wachthuizen niet nader bij elkander komen te staan dan één paal.

De wachthuizen worden in den regel alleen des nachts bezet, die op verdachte passages en waar noodig op de grenzen en kruiswegen met niet meer dan zes man, en de overigen met niet meer dan vier man.

Waar de bezetting van een wachthuis in het belang der veiligheid ook over dag niet kan worden ontbeerd, zijn twee wachters voldoende.

VI. *Het doen van diensten bij de inlandsche hoofden.*

Bij de regeling van dezen dienst wordt gelet op het bepaalde bij de ordonnancie van 26 September 1867 (Staatsblad n°. 123), op de residentie Preanger regentschappen van toepassing verklaard bij de ordonnancien van 10 September 1870 (Staatsblad n°. 122) en 13 April 1871 (Staatsblad n°. 45), en gewijzigd bij de ordonnancien van 11 Mei 1871 (Staatsblad n°. 64) en 1 Maart 1874 (Staatsblad n°. 74).

Voorts worde in acht genomen:

a. dat van iederen dienstpligtige telkens slechts kan worden gevorderd een arbeid van 12 uren, daaronder begrepen de tijd, noodig voor het afleggen van den afstand tusschen de woning van den dienstpligtige en die van den betrokken inlandschen ambtenaar heen en terug;

b. dat aan den dienstpligtige minstens 2 uren per werktijd tot rusten zullen zijn toegestaan;

c. dat hij zal worden gevoed door de inlandsche ambtenaren bij wie hij ten arbeid komt.

Het verrigten van diensten bij de dorpshoofden is een gemeentelijke dienst.

VII. *Het overbrengen van brieven.*

Als regel kan worden aangenomen dat, voor zoover de gouvernements brievenposterijen daarin niet kunnen voorzien, 's morgens van de hoofdplaats van elke afdeeling naar de verschillende daaronder behoorende districten en onderdistricten en omgekeerd een briefbesteller te voet vertrekt, die de dienstbrieven van alle ambtenaren kan medenemen,

met dien verstande dat halverwege op een aangewezen station de bestellers de brieven wederkeerig van elkander overnemen, om ze in het terugkeeren verder te brengen ter bereiking van hun adres.

Waar het tusschenstation verder dan zes paal van de plaatsen van afzending der brieven zou komen te liggen, worden, voor zooveel noodig, meerdere stations op geschikten afstand, doch niet verder dan zes paal van elkander verwijderd, aangewezen, op alle welke een briefbesteller meer wordt geposteerd, die de brieven af- en aanbrengt.

In buitengewone spoedvereischende gevallen (politiezaken enz.) moet van oppassers voor het overbrengen van brieven gebruik gemaakt worden.

VIII. *Het vervoeren van gevangenen.*

Uit de dessa naar de districts-hoofdplaats is het vervoeren van gevangenen een gemeentelijke dienst.

Het verder vervoer naar de hoofdplaats der afdeeling en, na de veroordeeling, naar de aangewezen plaats van verblijf behoort zooveel mogelijk te geschieden door militairen, pradjoerits of oppassers. Alleen waar dit geleide ontbreekt, wordt daartoe over heerendienstpligtigen beschikt.

Voor het geleide mogen geen personen aangewezen worden die als getuigen in de zaak moeten optreden.

Opdat het getal geleiders zooveel mogelijk kan worden beperkt, wordt steeds van goede handboeijen of stangen gebruik gemaakt.

Het vervoer van gewest tot gewest geschiedt op vastgestelde dagen der week en het vertrek van gevangenentransporten van de hoofdplaatsen van twee aangrenzende residentien wordt zoodanig geregeld, dat zij elkander op denzelfden dag op de grenzen ontmoeten, als wanneer de eskorten van weerszijden de gevangenen aan elkander overgegeven en, in het terugkeeren, de overgenomen gevangenen verder begeleiden in de rigting waarin zij verzonden zijn.

Waar tusschen de etappen op denzelfden dag twee gevangenen-transporten elkander te gemoet gaan, wordt halverwege op dezelfde wijze het geleide verwisseld.

De tot begeleiding der gevangenen aangewezen dienstpligtigen worden om de zes palen of daaromtrent, naar gelang zulks met den afstand der etappen uitkomt, door anderen vervangen.

Daar waar daartoe van die gelegenheid kan worden gebruik gemaakt, geschiedt het transport van gevangenen, zooveel slechts mogelijk is, met de booten der Nederlandsch Indische Stoomvaartmaatschappij en met de spoorwagens zoo van het Gouvernement als van de Nederlandsch Indische spoorwegmaatschappij.

Het vervoer van de districten naar de zetels van het regentschap en van den landraad geschiedt mede zooveel mogelijk op vaste, naar plaatselijke omstandigheden te regelen, tijdstippen.

IX. *Het bewaken der districtsgevangenissen.*

Deze dienst wordt alleen aan heerendienstpligtigen opgedragen in de districten waar de werkzaamheden zóó menigvuldig zijn, of in de gevallen dat het aantal gevangenen zóó groot is, dat daartoe, zonder nadeel voor 's lands dienst of vrees voor ontvlugting, niet of niet uitsluitend over oppassers van het districts- of onder-districtshoofd kan worden beschikt.

X. *Het bewaken van waterwerken.*

Bij waterwerken, welker gestadige bewaking in zekere tijden van het jaar noodig is, om bijvoorbeeld bij plotseling opkomenden hoogen waterstand schade of vernieling te voorkomen, worden, wanneer daartoe oogenblikkelijk de handenarbeid van eenige personen noodig is, dagelijks dienstpligtigen in voldoend aantal gereed gehouden, tot welker levering bepaalde dessa's worden aangewezen.

XI. *Het leveren van gras voor de paarden op de stations der binnenlandsche posterijen.*

Met de regeling van dezen dienst behoort op den gebruikelijken voet te worden voortgegaan.

[5. 12.]

BIJLAGE K.

OVERZIGT van de verrigte heerendiensten 1) op Java en Madura, met uitzondering van de residentien Soerakarta en Djokjokarta, gedurende 1880.

1) Voor zooveel noodig zij weder herinnerd dat deze statistiek alleen omvat de door het Gouvernement geregelde heerendiensten (*Bijblad op het Indisch Staatsblad* n°. 2879, en bijlage R van het verslag van 1876), niet dus de gemeentelijke diensten, die — behoudens toezigt dat ze binnen behoorlijke grenzen blijven — aan geen regtstreeksche regeling van bestuurswege zijn onderworpen.

GEWESTEN.	Aantal heerendienstpligtigen, van welke gedurende den loop van één jaar kunnen gevorderd worden:					Totaal, herleid tot werkkrachten van 52 dagen in het jaar.	Totaal dagdiensten, die de aanwezige heerendienstpligtigen 's jaars verschuldigd zijn.
	52	26	17	13	8		
	dagen arbeid.						
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
Bantam	102 185	»	»	»	»	102 185	5 313 620
Batavia.	159 086	»	»	»	»	159 086	8 272 472
Krawang	17 084	3 865	»	2 236	»	19 576	1 017 926
Preanger regentschappen .	107 338	48 584	»	56 446	»	145 741	7 578 558
Cheribon	113 725	60 941	»	83 432	»	165 053	8 582 783
Tagal	72 436	11 486	»	11 539	»	81 063	4 215 315
Pekalongan	57 574	1 644	»	»	»	58 396	3 036 592
Samarang	176 494	6 304	»	925	»	179 877	9 353 617
Japara	92 368	»	»	854	»	92 581	4 814 238
Rembang	123 549	»	»	»	»	123 549	6 424 548
Soerabaija	165 788	28 517	»	32 161	»	188 086	9 780 511
Pasoeroean	73 120	31 991	»	9 266	»	91 431	4 754 464
Probolinggo	45 264	15 698	»	535	»	53 246	2 769 831
Bezoeki.	56 161	4 607	»	257	»	58 528	3 043 495
Banjoewangi	8 035	»	»	»	»	8 035	417 820
Banjoemas.	80 254	18 553	2 780	3 427	5 761	92 464	4 808 235
Bagelen	133 930	20 986	»	13 165	»	147 714	7 681 143
Kadoe	77 822	11 652	»	5 743	»	85 083	4 424 355
Madioen	82 723	7 562	»	436	»	86 613	4 503 876
Kediri	66 853	22 720	»	7 387	»	80 059	4 163 107
Madura *a*).	9 925	6 082	»	4 511	»	14 093	732 875
b) Totalen voor 1880 . .	1 821 714	301 192	2 780	232 320	5 761	2 032 459	105 689 381
b) In 1879 waren de cijfers.	1 820 191	301 015	2 780	230 576	5 761	2 030 136	105 567 159

a) De cijfers voor Madura hebben alleen betrekking op het regentschap Pamakassan.

b) Bij de vergelijking van de totalen der beide jaren valt in het oog te houden dat de diensten van verschillenden aard, welke de be Bantam betreft evenwel nog slechts gedeeltelijk (voor dit gewest is alleen aanteekening gehouden van de onbetaald gebleven diensten).

BIJZONDERE DIENSTEN.

GETAL DAGDIENSTEN GEDURENDE HET JAAR 1880 BESTEED AAN:									Totaal der *bijzondere* dienste .
het bewaken van 's lands pakhuizen.	het bedienen der niet verpachte overvaarten.	het bezetten van wachthuizen.	het doen van diensten bij de inlandsche hoofden (behalve bij de dorpshoofden, behoorende deze soort pantjendiensten tot de gemeentelijke diensten).	het overbrengen van brieven, voor zoover de gouvernements-brievenposterij daarin niet voorziet.	het begeleiden van gevangenen (behalve uit de dessa naar de districts-hoofdplaats, zijnde dit een gemeentelijke dienst).	het bewaken van districts-gevangenissen.	het bewaken van waterwerken.	het leveren van gras voor de paarden op de stations der binnenlandsche posterij.	
9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.
3 660	7 620	534 366	339 394	44 319	»	»	2 928	21 066	953 353
2 190	»	1 379 587	»	1 723	117	732	»	»	1 384 349
2 807	»	179 865	74 298	6 901	2 805	7 816	366	18 300	293 158
68 543	8 727	580 672	859 744	84 284	6 588	»	11 465	47 268	1 667 290
39 162	1 464	385 461	420 754	40 601	11 116	18 280	44 230	91 576	1 052 644
13 176	3 288	288 042	257 888	34 038	3 456	14 785	23 447	21 606	659 726
11 835	»	285 510	182 602	15 583	»	»	»	28 548	524 078
37 314	»	602 065	393 538	51 810	28 343	12 076	51 240	10 235	1 186 621
16 836	»	381 458	294 045	16 470	9 350	16 104	3 660	43 554	781 477
9 737	57	565 986	319 982	40 742	29 039	19 138	»	114 116	1 098 797
24 888	»	684 300	528 910	131 548	59 634	14 685	32 566	227 200	1 703 731
17 934	»	325 374	341 573	32 574	2 439	6 939	4 026	13 176	744 035
19 722	»	197 423	208 850	15 618	3 931	2 545	»	15 862	463 951
7 084	»	188 874	274 515	23 424	5 112	23 958	3 660	39 328	565 955
4 392	»	34 846	45 750	1 464	»	»	»	5 088	91 540
16 096	»	318 652	324 976	33 006	1 137	419	3 660	62 178	760 124
9 158	2 196	174 483	344 438	29 088	»	»	36 064	93 365	688 792
34 499	1 371	362 744	188 613	13 167	1 582	6 563	24 506	61 867	694 912
28 926	2 190	619 547	393 261	51 579	22 426	23 810	19 434	53 764	1 214 937
19 644	»	256 660	372 565	29 954	8 195	9 880	7 784	51 867	756 549
1 098	»	27 816	56 364	4 026	»	»	»	8 817	98 121
388 700	26 913	8 373 731	6 222 060	701 919	195 270	177 730	269 036	1 028 781	17 384 140
406 520	31 445	7 747 236	6 209 997	631 352	123 218	218 042	485 164	968 181	16 821 155

teugeling van de in West-Java heerschende veeziekte na zich sleepte, in 1879 *niet*, doch in 1880 *wèl* in de statistiek zijn verantwoord, wat

ALGEMEENE

GETAL DAGDIENSTEN GEDURENDE

GEWESTEN.	aan onderhoud van: groote post- en binnen-wegen.	bruggen en duikers.	passan-grahans en pas-santen-huizen.	dijken, dammen en water-werken.	passar-loodsen.	wacht-huizen en mijl-palen.	districts-gevan-genis-sen.	TE ZAMEN.
	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.
Bantam	568 252	11 374	21	37 605	»	426	238	617 916
Batavia	112 210	16 357	»	6 533	»	25 683	»	160 783
Krawang	68 974	1 819	2 810	1 307	»	23	233	75 166
Preanger regentschappen	915 034	58 679	10 001	66 144	»	9 202	1 016	1 060 076
Cheribon	467 752	33 418	716	247 148	337	3 456	746	753 573
Tagal	272 013	25 876	4 309	72 500	120	879	199	375 896
Pekalongan	214 330	9 991	650	50 938	20	538	87	276 554
Samarang	1 159 275	106 677	»	445 978	2 509	2 533	310	1 717 282
Japara	233 388	23 419	410	65 066	»	922	79	323 284
Rembang	209 481	19 148	1 949	33 648	1 076	1 609	761	267 672
Soerabaija	913 577	42 318	3 603	222 117	2 534	465	346	1 184 960
Pasoeroean	590 919	24 338	938	86 578	105	1 894	202	704 974
Probolinggo	289 327	2 643	2 229	28 976	116	689	150	324 130
Bezoeki	187 048	35 457	97	52 987	157	862	53	276 661
Banjoewangi	11 424	1 795	438	2 485	»	57	»	16 199
Banjoemas	439 133	23 542	408	1 450	»	2 549	303	467 385
Bagelen	453 021	15 698	3 258	138 136	1 497	759	140	612 509
Kadoe	349 879	12 032	605	10 094	366	801	221	373 998
Madioen	548 077	32 035	632	148 958	4 793	7 533	1 172	743 200
Kediri	698 629	32 213	1 850	55 825	65	1 845	1 170	791 597
Madura *a*)	15 178	182	117	5 641	150	129	»	21 397
b) Totalen voor 1880	8 716 921	529 011	35 041	1 780 114	13 845	62 854	7 426	11 145 212
b) In 1879 waren de cijfers	9 113 711	501 917	43 961	1 692 136	12 181	26 853	6 970	11 397 729

a) De cijfers voor Madura hebben alleen betrekking op het regentschap Pamakassan.

b) Bij de vergelijking van de totalen der beide jaren valt in het oog te houden dat de diensten van verschillenden aard, welke de be-
Bantam betreft evenwel nog slechts gedeeltelijk (voor dit gewest is alleen aanteekening gehouden van de onbetaald gebleven diensten).

IENSTEN.

ET JAAR 1880 BESTEED:

aan eersten aanleg, zware herstelling of vernieuwing van:										
groote post- en binnen-wegen.	bruggen en duikers.	passan-grahans en pas-santen-huizen.	dijken, dammen en water-werken.	wacht-huizen en mijl-palen.	districts-gevan-genis-sen.	TE ZAMEN.	aan het vervoeren van landsdienaren en hunne goederen, en het verleenen van hulp bij het over-brengen van rijtuigen van zoodanige reizigers langs steilten.	Totaal der *algemeene* diensten (kolommen 26 en 33 + kolom 34).	Totaal-generaal der gepraes-teerde dag-diensten (bijzondere en algemeene diensten te zamen).	Aantal dagdiensten alzoo in 1880 ongebruikt gebleven. (zie de kolommen 36 en 8).
27.	28.	29.	30.	31.	32.	33.	34.	35.	36.	37.
4 474	30 746	59	24 059	1 235	»	60 573	856	679 345	1 632 698	3 680 922
»	»	»	»	»	»	»	»	160 783	1 545 132	6 727 340
5 833	18 638	»	»	748	2 275	27 494	511	103 171	396 329	621 597
48 329	163 411	2 855	30 394	47 314	1 269	293 572	36 302	1 389 950	3 057 240	4 521 318
13 525	148 598	294	388 874	3 502	621	555 414	3 283	1 312 270	2 364 914	6 217 869
24 042	147 559	9 773	22 692	1 661	47	205 774	924	582 594	1 242 320	2 972 995
»	46 599	2 426	13 425	»	»	62 450	130	339 134	863 212	2 173 380
38 519	111 601	8 755	52 768	»	610	212 253	5 231	1 934 766	3 121 387	6 232 230
»	95 525	3 422	20 457	2 556	80	122 040	96	445 420	1 226 897	3 587 341
22 870	127 144	902	18 076	»	436	169 428	1 561	438 661	1 537 458	4 887 090
»	133 335	400	349 271	»	»	483 006	2 993	1 670 959	3 374 690	6 405 821
2 874	29 994	7 797	53 789	185	»	94 639	24	799 637	1 543 672	3 210 792
12 550	27 196	450	58 428	122	»	98 746	106	422 982	886 933	1 882 665
3 374	197 258	»	245 763	232	»	446 627	»	723 288	1 289 243	1 754 252
250	15 503	750	1 450	»	»	17 953	»	34 152	125 692	292 128
15 191	151 507	3 505	»	»	»	170 203	2 946	640 534	1 400 658	3 392 749
6 568	64 457	6 532	432 450	»	»	510 007	11 901	1 134 417	1 823 209	5 857 932
86 151	119 646	1 182	39 954	2 648	»	249 581	7 718	631 297	1 326 209	3 096 170
720	158 470	»	5 952	52	909	166 103	1 594	910 897	2 125 834	2 378 042
13 563	96 058	2 218	25 551	30	1 280	138 700	234	930 531	1 687 080	2 476 027
»	»	»	16 675	»	»	16 675	»	38 072	136 193	544 682
298 833	1 883 245	51 320	1 800 028	60 285	7 527	4 101 238	76 410	15 322 860	32 707 000	72 913 342
569 080	1 455 286	58 557	1 825 641	2 403	16 382	3 927 349	51 328	15 376 406	32 197 561	73 369 598

teugeling van de in West-Java heerschende veeziekte na zich sleepte, in 1879 *niet*, doch in 1880 *wèl* in de statistiek zijn verantwoord, wat

[5. 13.]

BIJLAGE L.

AANSLAG en OPBRENGST van de landrente op Java en Madura in 1880.

GEWESTEN.	VOOR VAST AAN					
	Uitgestrektheid in bouws. *a*)					Bedrag van den aanslag van 1879.
	Sawahs.	Tegalvelden.	Nipabosschen.	Boomgaarden.	Woonerven (belastbare).	
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
Bantam.	86 942	86 545	1 054	6 920	67	*c*) f 891 366,63^{5}
Batavia.	879	»	»	»	54	12 370,46
Krawang	26 984	9 761	15	737	1 986	137 072,85
Preanger regentschappen.	175 481	86 152	288	24 613	4 146	1 223 433,59
Cheribon	211 008	28 291	185	4 293	9 677	1 151 665,14^{5}
Tagal	148 438	9 005	»	5	5 154	950 609,21
Pekalongan	71 010	9 835	753	93	6 556	490 757,73
Samarang	247 964	44 474	88	967	12 693	1 565 890,20
Japara	138 081	24 675	299	32	20 827	727 279,37
Rembang	164 151	27 319	»	171	8 094	786 042,82^{5}
Soerabaija	270 799	30 671	3 140	155	15 982	2 060 103,74^{5}
Pasoeroean	68 785	33 916	238	830	3 148	1 181 334,23
Probolinggo	45 377	47 083	»	»	7 342	931 172,37^{5}
Bezoeki.	60 896	36 374	»	1 071	3 516	926 005,50
Banjoewangi	12 805	3 212	»	3 809	268	145 123,57
Banjoemas.	122 983	30 673	*b*) 116	21 733	10 495	*c*) 982 583,99^{5}
Bagelen	130 660	46 820	34	10 389	13 853	1 661 862,00
Kadoe	83 983	49 202	»	416	2 263	861 678,14
Madioen	165 120	45 525	»	»	13 081	*c*) 844 205,71^{5}
Kediri	100 136	27 311	»	»	28 458	1 078 609,75
Madura (alleen de afdeeling Pamakassan) . .	12 536	18 856	»	»	4 007	145 488,70
	2 345 018	695 700	6 210	76 234	171 667	*c*) f 18 754 655,73^{5}
De uitgestrektheid bedroeg volgens de opgaven van ult. 1879 . .	2 351 259	575 526	6 407	54 774	167 324	
Alzoo in 1880 meer. .	»	120 174	»	21 460	4 343	
Alzoo in 1880 minder .	6 241	»	197	»	»	

a) Behalve aan het afvoeren hier en daar van gronden uit den legger der landrente wegens speciale oorzaken, moeten de verschillen met het overgaan van gronden tot een anderen cultuurtoestand, of wel eenvoudig aan verbeterde opgaven ten gevolge van gedane metingen.

b) De nipabosschen in Banjoemas waren in de opgaven over 1878 en 1879 ten onregte onder de boomgaarden begrepen.

c) Voor drie residentien wordt thans een ander cijfer opgegeven dan in 't vorig verslag (bijlage N kolom 13), en wel: voor Bantam de aanvankelijke opgaaf foutief was; en voor Madioen f 3377,50 *minder* ten gevolge van door de Regering toegestane verlagingen van den

d) Onder dit totaal is voor de residentien Banjoemas en Bagelen ook begrepen de verhooging die de aanslag ondergaan heeft met het oog

e) In deze kolom zijn ook opgenomen de verminderingen in het aanslagcijfer welke voortsproten uit andere oorzaken die de gronden Voorts zijn in deze kolom ook opgenomen de sommen waarmede (in Banjoemas en Bagelen) de aanslag verminderd werd in verband met

GESLAGEN GRONDEN.

Bedrag van den aanslag van 1880.						Niet voor vast aangeslagen tegalgronden.	
Bedrag van den aanslag van 1879 gewijzigd naar aanleiding van betere gegevens (art. 2 van *Indisch Staatsblad* 1878 n°. 110).	Dit bedrag is nog *vermeerderd:* door het belastbaar worden van nieuwe sawahs in het 4de oogstjaar.	*vermeerderd:* door uitbreiding van woonerven, tegalvelden, nipabosschen en boomgaarden.	*vermeerderd:* door het overbrengen van niet voor vast aangeslagen velden onder de voor vast aangeslagene.	*verminderd* door het te niet gaan van gronden (wegens bandjirs, aardstortingen of dergelijke oorzaken). *e)*	Totaal van den aanslag van 1880.	Gegiste uitgestrektheid (in bouws).	Bedrag van den aanslag van 1880.
8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.
f 891 851,78^{5}	f 671,87	f 71,00	f 78 274,20^{5}	f 524,97^{5}	f 970 343,88^{5}	»	»
12 370,46	»	»	»	204,16	12 166,30	17	f 131,05
137 344,76	557,24	265,69	»	»	138 167,69	»	»
1 223 433,59	5 387,61	4 013,99^{5}	»	14 459,65^{5}	1 218 375,54	»	»
1 243 184,72^{5}	1 289,69	12 123,04	34 486,48	1 274,73	1 289 809,20^{5}	851	2 408,50
999 032,37^{5}	6 648,13	2 182,78^{5}	17 637,68^{5}	3 822,57	1 021 678,40^{5}	»	»
537 566,38^{5}	»	487,55^{5}	»	2 733,75^{5}	535 320,18^{5}	251	502,25
1 586 732,46^{5}	63,00	65,40	»	3 145,48	1 583 715,38^{5}	»	»
723 595,60	532,75	»	1 206,45	55,00	725 279,80	675	2 757,50
836 583,06	302,02	432,92	»	1 261,50	836 056,50	»	»
2 081 064,90^{5}	1 717,35	»	»	1 124,01	2 081 658,24^{5}	»	»
1 181 334,23	1 440,00	14,60	»	1 445,53	1 181 343,30	»	»
940 106,75	1 750,52	11 219,43	640,00	8 622,47	945 094,23	»	»
933 602,19	3 798,08	8 214,90^{5}	15 047,37	1 737,36^{5}	958 925,18	6 048	25 411,50
147 455,44	1 642,24	664,18	»	311,61	149 450,25	»	»
883 338,62	20 783,56^{5}	51 681,87	»	32 985,63^{5}	922 818,42	»	»
1 568 008,29	775,02	31 549,04	»	13 232,08	1 587 100,27	»	»
851 961,28	931,46	20 414,42	»	7 520,68^{5}	865 786,47^{5}	»	»
869 771,44	»	1 548,00	»	28 606,15^{5}	842 713,28^{5}	»	»
1 175 314,87^{5}	1 642,00	6 313,25	»	2 895,25	1 180 374,87^{5}	1 658	4 216,00
141 413,37^{5}	»	8,00	»	391,37^{5}	141 030,00	»	»
f 18 965 066,60	f 49 932,54^{5} *d)*	f 151 270,08 *d)*	f 147 292,19	f 126 353,99	f 19 187 207,42^{5}	9 500	f 35 426,80

de opgaven over 1879 in hoofdzaak worden toegeschreven aan de redenen vermeld in de kolommen 9—12 van dezen staat, en verder aan

f 18,64 *meer* door latere opneming in den aanslag van gronden waarop aanvankelijk niet gerekend was; voor Banjoemas f 339,00 *meer*, omdat aanslag. Het ten vorigen jare vermelde totaal van f 18 757 675,59^{5} is derhalve met f 3019,86 te verminderen.

op de bij nameting bevonden grootere uitgestrektheid dan te boek stond.

deden ophouden landrentepligtig te zijn, zoo als het beplanten van landrentepligtigen grond met koffij, het verlaten van gronden enz. nader verkregen gegevens omtrent de juiste uitgestrektheid der aangeslagen gronden.

GEWESTEN.	Totaal bedrag van den aanslag van alle landrentepligtige gronden in het jaar 1880 (kolom 13 + kolom 15).	Het totaal bedrag van den aanslag der landrente van 1880 (kolom 16) is verminderd met				Totaal der vermindering die de aanslag der landrente in 1880 heeft ondergaan.
		het bedrag der vrijstelling wegens:			het bedrag der afschrijvingen wegens het onbeplant blijven van gronden *o)*.	
		het bezigen van gronden voor de gouvernements-suikercultuur *f)*.	deugdelijk geconstateerd misgewas *h)*	andere buitengewone en gewigtige redenen.		
	16.	17.	18.	19.	20.	21.
Bantam	f 970 343,88^5	»	f 29 383,02	*i)* f 284,35	f 142 530,72^5	f 172 198,09^5
Batavia	12 297,35	»	»	»	196,71	196,71
Krawang	138 167,69	»	4 347,00	»	48 387,94^5	52 734,94^5
Preanger regentschappen	1 218 375,54	»	3,947,34	»	23 467,35^5	27 414,69^5
Cheribon	1 292 217,70^5	*g)* f 32 612,97^5	215,70	»	632,03	33 460,70^5
Tagal	1 021 678,40^5	24 192,04	8 755,55	»	25 916,62^5	58 864,21^5
Pekalongan	535 822,43^5	16 119,68	»	»	18 255,81	34 375,49
Samarang	1 583 715,38^5	26 468,88	91 261,11	*k)* 39 317,73	33 810,14^5	190 857,86^5
Japara	728 037,30	34 049,70^5	39 206,44^5	»	23 435,12	96 691,27
Rembang	836 056,50	1 255,86	23 808,08^5	»	1 008,45^5	26 072,40
Soerabaija	2 081 658,24^5	111 072,23	104 816,53	»	7 067,78	222 956,54
Pasoeroean	1 181 343,30	91 842,43^5	1 137,34	»	190,00	93 169,77^5
Probolinggo	945 094,23	74 257,61	13 699,70	»	64 579,43^5	152 536,74^5
Bezoeki	984 336,68	29 853,59	16 931,00^5	»	2 012,43	48 797,02^5
Banjoewangi	149 450,25	»	4 955,22	»	21 441,47	26 396,69
Banjoemas	922 818,42	3 702,44	3 598,71	*l)* 828,84	7 796,96	15 926,95
Bagelen	1 587 100,27	»	11 187,70	*m)* 635,50	3 826,36^5	15 649,56^5
Kadoe	865 786,47^5	»	»	»	818,10	818,10
Madioen	842 713,28^5	3 793,50	1 001,50	»	23 159,74^5	27 954,74^5
Kediri	1 184 590,87^5	16 819,30^5	10 465,40	»	38 182,00	65 466,70^5
Madura (alleen de afdeeling Pamakassan)	141 030,00	»	12 866,62^5	*n)* 506,62	308,50	13 681,75
Totaal	f 19 222 634,22^5	f 466 040,25	f 381 583,98	f 41 573,04^5	f 487 023,70^5	f 1 376 220,98

f) De vrijstellingen in deze kolom vermeld, hebben betrekking tot den aanplant van 1879 voor den oogst van 1880, op welken aanplant verhoogd; van daar dat niet overal in deze kolom een lager cijfer dan over 1879 staat uitgetrokken.

g) Hieronder eene vrijstelling (ad f 9,00) wegens het bezigen van gronden voor kweekbedden ten dienste der gouvernementskoffijcultuur.

h) De hierbedoelde vrijstellingen, die door de residenten verleend worden onder nadere goedkeuring, waren bij de opmaking van dezen

i) Landrente van eenige velden waarvan het padigewas, wegens ziekte onder de landbouwers, niet gesneden is kunnen worden.

k) In de residentie Samarang kon de verhooging, waartoe de toepassing van betere gegevens leiden moest, niet in eens worden geheven.

l) Landrente (voor de helft) van 3 perdikandessa's, die jaarlijks slechts 50 pct. van den aanslag hebben te voldoen.

m) Deze afschrijving is verleend aan drie dessa's waarvan de sawahs ditmaal voor zoogenaamde drooge gewasssen moesten gebezigd

n) Dit cijfer betreft weder de vrijstelling verleend voor de velden der barissan.

o) In Bantam, Krawang en de Preanger regentschappen was het onbeplant blijven der velden voor een groot deel toe te schrijven aan

p) Voor vijf residentien wordt thans een ander cijfer opgegeven dan in 't vorig verslag (bijlage N kolom 22). Voor Banjoemas en Madioen aanslag; voor Bantam gedeeltelijk aan dezelfde omstandigheid (zie mede noot *c*), gedeeltelijk echter ook hieraan dat de afschrijving wegens betreft, ligt het verschil uitsluitend in verbeterde opgaven nopens de vrijstellingen of afschrijvingen. Voor de Preanger regentschappen was onbeplant blijven van gronden f 132,76^5 te weinig). In Soerabaija eindelijk zijn ter zake van misgewas nog nadere vrijstellingen verleend De slotsom is dat het algemeen totaal van de in 1879 te heffen landrente, in stede van f 17 384 704,92, bedroeg f 17 343 566,62^5, alzoo en afschrijving dan aanvankelijk was uitgetrokken.

q) Onder het hier opgegeven bedrag van den achterstand zijn ook begrepen de posten die wel van de bevolking geïnd, maar door de gewesten grootendeels, en in Banjoemas, Bagelen en Kadoe geheel aangezuiverd.

r) Op den aanslag van 1879 bleef bij het eind van dat jaar in Bantam nog aan te zuiveren (zie vorig verslag bijlage N kolom 26) f 1929,45. Over 1880 was op dat tijdstip nog slechts de kleinste helft achterstallig.

Derhalve was in 1880 werkelijk te heffen (kolom 16 min kolom 21).	Werkelijk te heffen bedrag der landrente in 1879.	Zoodat in 1880 in vergelijking met 1879 was te heffen:		Bedrag nog niet aangezuiverd op 31 December 1880 *q*).	Marktprijs der padi per pikol in 1880.	
		meer.	minder.		Hoogste.	Laagste.
22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.
f 798 145,79	*p*) f 948 377,18^{5}	»	f 150 231,39^{5}	*r*) f 116 467,58	f 6,00	f 0,75
12 100,64	12 097,95	f 2,69	»	732,98	3,30	2,50
85 432,74^{5}	117 384,79	»	31 952,04^{5}	427,17	4,00	2,00
1 190 960,84^{5}	*p*) 1 188 032,82^{5}	2 928,02	»	1 571,79	6,00	1,00
1 258 757,00	1 162 031,58	96 725,42	»	3 622,33	5,00	1,50
962 814,19	874 113,61^{5}	88 700,57^{5}	»	38 703,05	4,00	2,50
501 446.94^{5}	466 575,78	34 871,16^{5}	»	27 205,54	4,50	2,50
1 392 857,52	1 425 997,07^{5}	»	33 139,55^{5}	9 632,75^{5}	5,00	1,21
631 346,03	579 395,19	51 950,84	»	8 046,93^{5}	5,00	1,75
809 984,10	759 814,94^{5}	50 169,15^{5}	»	1 642,25	6,50	1,75
1 858 701,70^{5}	*p*) 1 837 979,21	20 722,49^{5}	»	12 231,25	4,75	1,50
1 088 173,52^{5}	1 065 578,75	22 594,77^{5}	»	6 899,58	7,00	2,00
792 557,48^{5}	767 041,22^{5}	25 516,26	»	1 777,67^{5}	5,00	2,00
935 539,65^{5}	918 203,17^{5}	17 336,48	»	42 551,55^{5}	5,25	2,00
123 053,56	102 216,21	20 837,35	»	19 223,54^{5}	3,25	2,00
906 891,47	*p*) 875 156,51^{5}	31 734,95^{5}	»	40 730,27	4,50	1,00
1 571 450,70^{5}	1 523 253,61^{5}	48 197,09	»	952,39	8,25	2,00
864 968,37^{5}	861 161,14	3 807,23^{5}	»	2 861,14^{5}	6,00	2,25
814 758,54	*p*) 753 081,76	61 676,78	»	4 662,91	7,75	1,50
1 119 124,17	993 906,07^{5}	125 218,09^{5}	»	7 762,00	8,00	1,50
127 348,25	112 168,01^{5}	15 180,23^{5}	»	3 059,50	6,00	3,00
f 17 846 413,24^{5}	f 17 343 566,62^{5} *p*)	f 718 169,61^{5}	f 215 322,99^{5}	f 350 764,20	f 8,25	f 0,75

de eerste trapsgewijze inkrimping van 1/13 is toegepast. In sommige gewesten is echter de aanslag der voor de suikercultuur gebezigde velden

staat nog niet alle door de Regering bekrachtigd. De opgegeven cijfers kunnen derhalve nog wijziging ondergaan.

Daarom is hier uitgetrokken het bedrag dat aanvankelijk niet geheven is.

worden, omdat de waterleiding wegens noodzakelijke herstellingen niet in orde was.

de veeziekte.
is dit uitsluitend hieraan toe te schrijven dat er wijziging is gekomen (zie noot *c* hiervóór) in het aanvankelijk opgegeven bedrag van den
misgewas f 21,00 te laag was opgegeven (zij bedroeg ten regte f 17 482,55^{5}). Wat de beide andere gewesten (Preanger regentschappen en Soerabaija)
daarvoor f 116,13^{5} te weinig opgegeven (onder de vrijstellingen wegens misgewas f 16,63 te veel, onder de afschrijvingen wegens het
tot een bedrag van f 37 981,30, zoodat voor de in 't vorig verslag (bijlage N kolom 18) genoemde som van f 44 179,01 te lezen is f 82 160,31.
f 41 138,29^{5} minder, waarvan f 3019,86 ter zake van herziene opgaven omtrent den aanslag en f 38 118,43^{5} ter zake van meer vrijstelling

dessahoofden niet verantwoord waren. De werkelijk achterstallige landrente over 1880 was in de eerste maanden van 1881 in de meeste

f 107 292,58^{5}. Sedert is dit bedrag nagenoeg geheel binnengekomen. Op 1 Februarij 1881 bleef over 1879 nog slechts aan te zuiveren

[5. 14.]

BIJLAGE M.

(Zie blz. 84 van het verslag.)

OVERZIGT betreffende de IN ERFPACHT AANGEVRAAGDE GRONDEN op JAVA, welke gedurende 1880 aan de aanvragers GEWEIGERD werden.

Volg-nummer.	GEWESTEN.	Districten en regentschappen.	Uitgestrektheid in bouws.	Door wien en wanneer aangevraagd.	Datum en nummer der afwijzende beschikking.	Redenen der afwijzing.
1	Preanger regentschappen.	Oedjong Broeng Koelon (regentschap Bandong).	p. m. 100 (2 perceelen).	C. H. O. M. von Winning, (10 Oct. 1878).	26 Jan. 1880, n°. 36.	De aangevraagde gronden maken een gedeelte uit van onder geregeld beheer gebragte houtbosschen en moesten uit dien hoofde ingevolge de agrarische bepalingen (zie laatstelijk Indisch Staatsblad 1877 n°. 270) van uitgifte in erfpacht uitgesloten blijven.
2	Idem.	Tjipoetri (regentschap Tjiandjoer).	p. m. 400	Dr. R. W. C. C. Scheffer, (19 Sept. 1878).	6 Mei 1880, n°. 9.	Als bij n°. 1. Daarenboven zou de uitgifte ook in strijd zijn met de belangen van de bevolking.
3	Idem.	Idem, idem.	p. m. 15	V. W. van Gogh, (20 Julij 1879).	9 Julij 1880, n°. 43.	De uitgifte zou in strijd zijn met de belangen van den lande en met die der bevolking. (De gronden waren voor het meerendeel gewezen gouvernementskoffijtuinen die als zoogenaamde merdika-tuinen aan een inlandschen ondernemer waren overgedragen.)
4	Idem.	Tjikondang (regentschap Tjiandjoer).	p. m. 500	P. Bosch, (20 Junij 1879).	13 Jan. 1880, n°. 26.	De uitgifte zou in strijd zijn met de belangen van de bevolking. (De grond wordt door de bevolking tot weideplaats voor haar vee gebruikt en moet als zoodanig worden behouden.)
5	Idem.	Djampang Wetan (regentschap Tjiandjoer).	p. m. 500	F. Schenck, (15 April 1878),	25 Aug. 1880, n°. 24.	Als bij n°. 1.
6	Idem.	Idem, idem.	p. m. 300	J. F. F. Thiem, (25 Mei 1878).	Idem.	Idem.
7	Idem.	Idem, idem.	p. m. 250	F. W. Fabius, (12 Dec. 1879).	27 Dec. 1880, n°. 13.	Idem.
8	Idem.	Tjidamar (regentschap Tjiandjoer).	p. m. 500	C. F. Ahrens, (12 Julij 1879).	20 Mei 1880, n°. 32.	Algemeene belangen verzetten zich tegen de uitgifte. (Eene ontwouding zou zeer nadeelige gevolgen voor het klimaat hebben.)
9	Idem.	Idem, idem.	p. m. 500	P. B. A. Trivelli, (16 Mei 1879).	11 Aug. 1880, n°. 73.	Eene uitgifte ter beplanting met koffij, zooals in het voornemen lag van den aanvrager, zou in strijd zijn met 's lands belangen. De ligging van het perceel is van dien aard, dat onttrekking van koffij aan de verpligte levering moeijelijk te beletten zou zijn.

Volg-nummer.	GEWESTEN.	Districten en regentschappen.	Uitgestrektheid in bouws.	Door wien en wanneer aangevraagd.	Datum en nummer der afwijzende beschikking.	Redenen der afwijzing.
10	Preanger regentschappen.	Goenoeng Parang (regentschap Tjiandjoer).	p. m. 300	N. A. Ruijl, (11 Maart 1880)	25 Junij 1880, n°. 11.	Reeds in December 1879 (zie vorig verslag bijlage O, n°. 2 aldaar) waren de hierbedoelde gronden — als zijnde wildhoutbosschen bestemd om onder geregeld beheer te worden gebragt — aan dezen aanvrager geweigerd. Thans verzocht hij dat hem zoodanig gedeelte in erfpacht mogt worden afgestaan als bij de afbakening der bosschen mogt blijken houtgewas van te weinig beteekenis te bevatten om van uitgifte in erfpacht uitgesloten te worden. Op dit verzoek werd afwijzend beschikt omdat de verlangde gronden, voor zoover zij niet reeds met aaneengesloten bosch waren begroeid, voor de te doene bijplantingen moesten beschikbaar blijven.
11	Idem.	Tjimahi (regentschap Tjiandjoer).	p. m. 7	L. J. van Beusechem, (25 Febr. 1879).	28 Maart 1880, n°. 43.	De aanvrager wenschte de gronden (die door de inlandsche ontginners waren geabandonneerd) niet om ze te beplanten, maar om daarop gebouwen (koffijpelmolens en pakhuizen) op te rigten. Uit dien hoofde had de Indische Regering bezwaar tegen uitgifte in erfpacht, maar verklaarde zich bereid eene aanvrage om uitgifte in eigendom of met regt van opstal in overweging te nemen.
12	Idem.	Idem, idem.	p. m. 500 (ten regte 130 à 140)	F. von Balluseck, (1 Oct. 1879).	10 Mei 1880.	De uitgifte zou in strijd zijn met de belangen van den lande.
13	Idem.	Idem, idem.	p. m. 500	Radhen Rangga Nata di Laga, (15 Aug. 1879).	23 Mei 1880, n°. 14	De uitgifte zou in strijd zijn met de belangen van den lande en met die der bevolking.
14	Idem.	Idem, idem.	p. m. 300	J. Kieffer, (5 Nov. 1879).	31 Oct. 1880, n°. 46.	De uitgifte zou in strijd zijn met de belangen van de bevolking.
15	Idem.	Tjitjoeroeg (regentschap Tjiandjoer).	p. m. 20	B. B. J. Crone, (16 Aug. 1879).	27 Sept. 1880, n°. 21.	De uitgifte zou in strijd zijn met de bestaande bepalingen, daar de gronden niet meer als woest konden worden aangemerkt. (Een ander gedeelte der in de aanvraag begrepen gronden werd echter in erfpacht toegezegd.)
16	Pekalongan.	Soebah (regentschap Batang).	p. m. 40	B. B. Barruch), (15 Maart 1879).	24 Junij 1880, n°. 47.	Als bij n°. 14.
17	Samarang.	Srondol (regentschap Samarang).	p. m. 12	W. P. Kok, (17 Nov. 1879).	22 Maart 1880, n°. 21.	De gronden konden niet meer als woest worden aangemerkt (verg. n° 3020 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad).
18	Idem.	Bodja (regentschap Kendal).	p. m. 150	A. Keijner, (30 Julij 1879).	15 Febr. 1880, n°. 3.	Algemeene belangen verzetten zich tegen de uitgifte.
19	Idem.	Idem, idem.	p. m. 140	K. van Gessel en J. Doornik, (26 Dec. 1879).	10 Nov. 1880, n°. 9.	De gronden moesten, ingevolge het Koninklijk besluit van 4 Maart 1880 n°. 11 (Indisch Staatsblad n°. 110), beschikbaar blijven voor de uitbreiding der op hoog gezag ingevoerde koffijcultuur.

Volg-nummer.	GEWESTEN.	Districten en regentschappen.	Uitgestrektheid in bouws.	Door wien en wanneer aangevraagd.	Datum en nummer der afwijzende beschikking.	Redenen der afwijzing.
20	Samarang.	Ambarawa.	p. m. 180	H. D. Mac Gillavrij, (13 Sept. 1879).	25 Julij 1880, n°. 39.	De uitgifte zou in strijd zijn met de belangen van den lande. (De gronden waren meerendeels hetzij reeds afgeschreven, hetzij nog in onderhoud zijnde gouvernementskoffijtuinen, en waren bovendien gelegen in eene voor de gouvernementskoffijcultuur gereserveerde streek.)
21	Idem.	Idem.	p. m. 350	R. Mac Gillavrij, (18 Dec. 1879).	21 Oct. 1880, n°. 27.	De uitgifte zou in strijd zijn met de belangen van den lande en met die van de bevolking en ten deele ook met het Koninklijk besluit van 4 Maart 1880 n°. 11 (Indisch Staatsblad n°. 110), houdende aanwijzing van de streken die o. a. in de residentie Samarang voor de uitbreiding der gouvernementskoffijcultuur moeten beschikbaar blijven.
22	Soerabaija.	Djaboeng (regentschap Modjokerto).	. . . . .	Mr. H. A. Blume, (5 Junij 1879).	22 April 1880, n°. 39.	Als bij n°. 12.
23	Pasoeroean.	Tengger (regentschap Pasoeroean).	p. m. 300	G. H. Kuneman, (29 Febr. 1880).	9 Sept. 1880, n°. 43.	De uitgifte zou zijn in strijd met de bepalingen, daar het perceel eensdeels bestond uit bouwgronden van de bevolking, anderdeels uit gronden die ingevolge het Koninklijk besluit dd. 1 October 1878 n°. 31 (Indisch (Staatsblad n°. 345) beschikbaar moeten blijven voor de uitbreiding der gouvernementskoffijcultuur.
24	Idem.	Gondanglegi (regentschap Malang).	p. m. 500	J. A. Mac Lennan en M. E. H. R. van den Kerkhoff. (14 Junij en 15 October 1879).	18 Jan. 1880, n°. 17.	De verzoeken werden afgewezen in verband met het voornemen der Regering om in het bedoelde district — buiten het voor de gouvernementskoffijcultuur gereserveerde gedeelte — eenige perceelen woeste gronden in erfpacht aan te bieden. (De gronden sub 24 en 25 bedoeld waren reeds vroeger aan dezelfde aanvragers, althans aan twee hunner, geweigerd; verg. het verslag van 1879 bijlage O, n°. 37 en 38 aldaar. Onder dagteekening van 30 April 1880 kwamen de aanvragers, sub 24 bedoeld andermaal op hun verzoek terug waarop eveneens afwijzend werd beschikt bij Indisch besluit dd. 25 Augustus 1880 n°. 27.)
25	Idem.	Idem, idem.	p. m. 500	H. A. J. van Delden, (12 Oct. 1879).	18 Jan. 1880, n°. 23.	
26	Idem.	Idem, idem.	p. m. 500	van Delden & C°, (30 April 1879).	30 April 1880, n°. 26.	
27	Idem.	Idem, idem.	p. m. 500	J. C. L. Cambier, (9 Junij 1879).	Idem.	
28	Idem.	Idem, idem.	p. m. 500	J. C. L. Cambier, (16 Julij 1879).	Idem.	
29	Idem.	Idem, idem.	p. m. 200	D. Nuijsink, (20 Oct. 1879).	22 Julij 1880, n°. 12.	Het perceel was reeds eerder door een ander aangevraagd.
30	Idem.	Idem, idem.	p. m. 500	J. W. B. van den Dungen, (22 April 1880)	18 Sept. 1880, n°. 24.	De aanvrager werd geacht geen voldoende waarborgen van soliditeit op te leveren.
31	Idem.	Idem, idem.	p. m. 500	J. W. B. van den Dungen, (22 April 1880)	Idem.	
32	Idem.	Sengoro (regentschap Malang).	p. m. 84	K. H. Abraas, (6 Oct. 1879).	13 Jan. 1880, n°. 25.	De aanvrager had zich reeds vroeger als gegadigde voor deze gronden voorgedaan (verg. vorig verslag bijlage O, n°. 21 aldaar); bij de toen genomen afwijzende beschikking werd volhard.

Volgnummer.	GEWESTEN.	Districten en regentschappen.	Uitgestrektheid in bouws.	Door wien en wanneer aangevraagd.	Datum en nummer der afwijzende beschikking.	Redenen der afwijzing.
33	Probolinggo.	Loemadjang (regentschap Loemadjang)	p. m. 850	C. Bij, (24 Mei 1878).	21 Jan. 1880, n°. 36.	De perceelen vielen gedeeltelijk met elkander zamen. Al de verzoeken zijn afgewezen, doch de Regering gaf aan belanghebbenden te kennen, dat zij voornemens was om in dezelfde streek 3 à 4 perceelen woeste gronden, elk ter grootte van 400 à 500 bouws, in erfpacht aan te bieden.
34	Idem.	Idem, idem.	p. m. 750	E. C. Groeneveldt, (30 Mei 1878).	Idem.	
35	Idem.	Idem, idem.	p. m. 500	A. W. de Rijk & C°., (20 Sept. 1878).	Idem.	
36	Idem.	Idem, idem.	p. m. 850	A. W. de Rijk & C°., (20 Sept. 1878).	Idem.	
37	Bezoeki.	Djember (regentschap Bondowosso).	p. m. 500 (ten regte p. m. 350)	W. J. Geertsema. (. . . . .)	22 Maart 1880, n°. 15.	Als bij n°. 13.
38	Idem.	Idem, idem.	p. m. 500 (ten regte p. m. 300)	Mr. J. C. Enschedé, (7 Sept. 1878).	22 Maart 1880, n°. 18.	Idem.
39	Idem.	Idem, idem.	p. m. 250	G. Birnie, (6 Oct. 1878).	22 Maart 1880, n°. 20.	Idem
40	Kadoe.	Lempoeijang (regentschap Temanggoeng).	p. m. 250	C. J. E. Brunner, (2 Jan. 1877).	7 Febr. 1880, n°. 24.	De uitgifte zou in strijd zijn met de bepalingen. De gronden waren namelijk door de bevolking voor eigen gebruik ontgonnen.
41	Idem.	Idem, idem.	p. m. 500 (ten regte p. m. 350)	H. A. Mehlbaum en F. D. J. Loze, (3 Jan. 1880).	3 Sept. 1880, n°. 54.	De gronden moesten ingevolge het Koninklijk besluit dd. 6 Junij 1880 n°. 18 (Indisch Staatsblad n°. 166) beschikbaar blijven voor de uitbreiding der gouvernementskoffijcultuur.
42	Idem.	Idem, idem.	p. m. 75	Raden Adipati Ario Holland Soemo di Logo, (27 Maart 1880).	27 Sept. 1880, n°. 19.	Als bij n°. 41.
43	Idem.	Idem, idem.	p. m. 200	H. Salm, (15 Dec. 1879).	27 Nov. 1880, n°. 23.	Idem.
44	Idem.	Soemowono (regentschap Temanggoeng)	p. m. 450 (ten regte p. m. 350)	H. A. Mehlbaum en F. D. J. Loze, (1 Junij 1880).	31 Aug. 1880, n°. 31.	De gronden moesten beschikbaar blijven voor de instandhouding en uitbreiding der gouvernementskoffijcultuur.
45	Idem.	Idem, idem.	p. m. 200	C. F. H. van Vuurden, (5 Febr. 1880).	18 Sept. 1880, n°. 13.	Als bij n°. 8.
46	Idem.	Idem, idem.	p. m. 50 (ten regte p. m. 60)	A. B. Bousquet, (4 Aug. 1879).	18 Sept. 1880, n°. 14.	Algemeene belangen verzetten zich tegen de uitgifte.
47	Idem.	Idem, idem.	p. m. 300	C. J. E. Brunner, (15 Febr. 1880).	18 Sept. 1880, n°. 22.	De gronden moesten beschikbaar blijven voor de instandhouding der gouvernementskoffijcultuur.
48	Idem.	Idem, idem.	p. m. 180 (ten regte p. m. 150)	C. J. E. en A. H. R. Brunner, (27 Jan. 1880).	18 Sept. 1880, n°. 23.	Idem.

Volg-nummer.	GEWESTEN.	Districten en regentschappen.	Uitgestrektheid in bouws.	Door wien en wanneer aangevraagd.	Datum en nummer der afwijzende beschikking.	Redenen der afwijzing.
49	Madioen.	Panggoel (regentschap Patjitan).	p. m. 500	W. H. van der Leeuw, (20 Oct. 1879).	22 Maart 1880, n°. 22.	Algemeene belangen verzetten zich tegen de uitgifte. De gronden zijn omringd door gouvernementskoffijtuinen en vrijwillige koffij-aanplantingen der bevolking, zoodat onttrekking van koffij aan de verpligte levering moeijelijk zou zijn tegen te gaan. Voor een deel behooren zij beschikbaar te blijven voor de uitbreiding zoowel van de gouvernementskoffijcultuur als van de door de bevolking vrijwillig aangelegde plantsoenen. Bovendien zou eene uitroeijing van het op de gronden aanwezige houtgewas van nadeeligen invloed op het klimaat zijn.
50	Idem.	Sinee en Djogorogo (regentschap Ngawi).	p. m. 500	E. A. Ch. Couvreur, (25 Oct. 1879).	31 Dec. 1880, n°. 38.	Daargelaten nog de vraag of niet een gedeelte der gronden geacht moest worden tot de gouvernementskoffijtuinen te behooren, was de aanvraag, zoo als zij was liggende, toch niet voor inwilliging vatbaar, omdat de in het district Sinee gelegen gronden, ingevolge het Koninklijk besluit dd. 4 Maart 1880 n°. 11 (Indisch Staatsblad n°. 110), beschikbaar moeten blijven voor de uitbreiding der op hoog gezag ingevoerde koffijcultuur.
51	Kediri.	Modjorotto (regentschap Kediri).	p. m. 500	A. Koch, (21 Aug. 1878).	30 Jan. 1880, n°. 28.	Als bij n°. 12.
52	Idem.	Wlingi (regentschap Blitar).	p. m. 2	G. Kramer en C. L. Cramer, (10 Nov. 1879).	22 Mei 1880, n°. 28.	Als bij n°. 11.

[5. 15.]

BIJLAGE N.

(Zie blz. 89 van het verslag.)

OVERZIGT van de in 1881 in werking getreden AANNEMINGSCONTRACTEN betreffende het VERVOER VAN PRODUCTEN, GOEDEREN enz., voor zooveel daarbij het departement van binnenlandsch bestuur is betrokken. *a*)

Volg-nummer.	Gewesten waar het transport is uitbesteed en aard van het transport.	Duur der aanneming.	Aannemingsprijs. Maatstaf.	Aannemingsprijs. Volgens het nieuwe contract.	Aannemingsprijs. Volgens het afgeloopen contract.	Geraamde te vervoeren hoeveelheden per jaar.
	Java en Madura.					
	Bantam.					
I.	Levering van praauwruimte voor het transport van gouvernementsproducten en goederen (zout uitgezonderd) naar de schepen ter reede Bantam en omgekeerd. . . .	1881 t/m 1883	per kojan.	f 3.50	f 2.50	100 kojans praauwruimte.
II.	Vervoer naar het strandpakhuis te Karang Antoe van koffij uit de pakhuizen te:	idem.				
	Baros		per pikol.	0.30	0.30	8 000 pik. koffij.
	Pandeglang			0.55	0.60	
	Balekombang (Tjomas) en.			0.55	0.60	
	Tjimanoek			0.65	0.70	
	Idem van zout uit de doorvoerpakhuizen te Karang Antoe naar de verkooppakhuizen te:					
	Tanara.		per kojan.	3.00	2.00	1 100 kojans zout.
	Pandeglang			16.00	20.00	
	Tjilegon			15.00	18.00	
	Laboean en			18.00	19.00	
	Rangkas Betoeng.			17.50	18.00	
	Idem van gelden van 's lands kas te Pandeglang naar de koffijinkooppakhuizen te Pandeglang, Baros, Tjimanoek en Balekombang.		voor zilveren munt per paal en per f 15 000, en voor koperen munt per paal en per f 300.	0.10	0.10	
	Batavia.					
III.	Levering van praauwruimte voor het transport van en naar de reede te Batavia, de buitenreede en omliggende eilanden van personen die voor gouvernements-rekening vervoerd worden en verder van alle niet uitdrukkelijk uitgezonderde gouvernementsgoederen.	1881 en 1882	per kojan praauwruimte.	2.00	1.81	150 kojans praauwruimte per dag.

a) Ook zonder dat zulks uitdrukkelijk wordt vermeld, heeft geen der in dit overzigt genoemde aannemingscontracten betrekking tot de goederen, materialen en gelden die ten behoeve van den dienst der staatsspoorwegen moeten worden vervoerd. In de contracten betreffende het vervoer van en naar eene reede zijn mede niet begrepen de producten, welker afscheep is overgelaten aan de factorij der Nederlandsche Handelmaatschappij.

Volg-nummer.	Gewesten waar het transport is uitbesteed en aard van het transport.	Duur der aanneming.	Aannemingsprijs. Maatstaf.	Aannemingsprijs. Volgens het nieuwe contract.	Aannemingsprijs. Volgens het afgeloopen contract.	Geraamde te vervoeren hoeveelheden per jaar.
	Cheribon.					
IV.	Vervoer naar de pakhuizen ter hoofdplaats Cheribon van koffij uit de volgende inkooppakhuizen der afdeelingen Madjalengka en Koeningan, als uit dat te:	1881 t/m 1883.	per pikol en per paal			18 000 pik. koffij.
	Ganeas				f 0.03	
	Tjidoelang				0.02^{9}	
	Bantaroedjek				0.03	
	Lemahpoetih				*a)*	
	Koeningan				0.02^{7}	
	Kadoegedeh				0.03	
	Loerahgoeng			f 0.03^{1}	0.02^{9}	
	Tjiwaroe				0.03^{3}	
	Toendagan				0.03^{5}	
	Tjibingbing				0.03^{5}	
	Soebang				*a)*	
	Mandirantjan				0.02	
	Singardjati				$0,03^{7}$	
	Sindangdjawa				*a)*	
	Poetat				*a)*	
	Idem van zout uit het verkooppakhuis ter hoofdplaats Cheribon naar dat te Koeningan en te Tjiledoek.		per kojan en per paal. *b)*	0.03^{1}	*c)* 0.96	450 kojans zout.
	Idem van gelden van de hoofdplaats Cheribon naar de bovenbedoelde koffij-inkooppakhuizen (de vier eerstgenoemde uitgezonderd) en omgekeerd, als ook van Koeningan naar Cheribon.		per pikol en per paal.	0.04	0.05	
V.	Vervoer van de reede van Cheribon naar den wal en omgekeerd van gouvernementsgoederen (zout en producten uitgezonderd), gelden, materialen en houtwerken, benevens van Europesche en inlandsche militairen, pradjoerits, hunne vrouwen en kinderen, zoomede veroordeelden.	idem.	per pikol voor goederen en gelden.	0.10	0.20	19 050 pik. koffij.
			per $2^{1}/_{2}$ M^{3}. (voor houtwerken).	6.00	6.00	500 M^{3}.
			per 5 personen.	5.00	10.00	530 personen.
	Pekalongan.					
VI.	Vervoer van koffij uit de binnenlandsche pakhuizen naar de pakhuizen ter hoofdplaats; van gelden in omgekeerde rigting; en van zout van de hoofdplaats naar de verkooppakhuizen te Goemiwang en Limpoeng.	idem.	per pikol en per paal.	0.04^{4}	0.03^{93}	32 000 pik. koffij. 7 500 pik. zout.
	Samarang.					
VII.	Levering van praauwruimte voor het vervoer van personen, goederen enz., van en naar de reede en buitenreede van Samarang en omgekeerd.	1881 t/m 1885	per kojan praauwruimte.	2.49	3.29	25 kojans per dag.
	Soerabaija.					
VIII.	Vervoer van koffij uit de binnenlandsche pakhuizen in dit gewest naar de pakhuizen ter hoofdplaats.	1881.	per pikol onverschillig uit welk pakhuis.	1.70	0.01^{35} (per pikol en per paal).	8 000 pik. koffij.

a) Toen het afgeloopen jaar contract gesloten werd, waren de hierbedoelde pakhuizen nog niet geopend.
b) Vermoedelijk zal hier moeten gelezen worden per *pikol* en per paal.
c) Deze prijs werd betaald per kojan en per paal. Per pikol en per paal was dus verschuldigd f 0.03^{2}.

Volg-nummer.	Gewesten waar het transport is uitbesteed en aard van het transport.	Duur der aanneming.	Aanneemingsprijs.			Geraamde te vervoeren hoeveelheden per jaar.
			Maatstaf.	Volgens het nieuwe contract.	Volgens het afgeloopen contract.	
	Kediri.					
IX.	Vervoer van koffij uit de koffij-inkooppakhuizen te:	1881 t/m 1883.				20 000 pikols koffij.
	Blitar				f 0.12	
	Wlingi				0.00^{1}	
	Pareh				0.06	
	Berbek				0.06	
	Sawahan . . . . naar het koffijpakhuis te Kediri.				0.01	
	Ngetas				0.01	
	Wates				0.08	
	Kandangan . . .				0.02	
	Kalimanis				0.02	
	Daroengan en . .				0.02	
	Srengat.				0.05	
	Soembring. . . .		per pikol en per paal.	f 0.03	0.00^{1}	
	Tawing.				0.08	
	Grigoe				0.05	
	Nglantjar				0.02	
	Djatie . . . . . naar het koffijpakhuis te Toeloeng Agoeng.				0.05	
	Toegoe				0.06	
	Ngoemoet				0.02	
	Tjampoerdarat . .				0.02	
	Karangtaloen en. .				0.01	
	Pabejongan . . .				0.02	
	Poetjoeng en. . . naar het koffijpakhuis te Karangredjo.				0.03	
	Sendang				0.02	
	Idem van zout uit het zoutverkooppakhuis te Kediri naar Blitar, Pareh en Ngandjoek, en uit het zoutverkooppakhuis te Toeloeng Agoeng naar Tawing.		idem.	0.02^{5}	0.00^{1}	19 000 pikols zout
	Idem van gelden en goederen van Kediri naar Blitar.		idem.	0.00^{3}	0.00^{1}	
	Idem idem van Kediri naar Wlingi en een negental andere plaatsen; van Toeloeng Agoeng naar Soembring en vijftien andere plaatsen; van Blitar, Berbek en Ngandjoek naar Kediri, en van Prigi naar Toeloeng Agoeng.		idem.	0.01		

[5. 16.]

BIJLAGE O.

OVERZIGT betreffende de in Nederlandsch Indie aanwezige LAGERE SCHOLEN voor EUROPEANEN en met dezen gelijkgestelden, bij het einde van 1880.

Openbare scholen.

GEWESTEN.	PLAATSEN.	Aantal scholen.	Onderwijzend personeel in actieven dienst.							Aantal leerlingen.			Waarvan:					Aantal inlanders en vreemde oosterlingen onder de leerlingen begrepen.
			Hoofdonderwijzers.	Hoofdonderwijzeressen.	Hulponderwijzers.	Hulponderwijzeressen.	Kweekelingen. Mannelijke.	Kweekelingen. Vrouwelijke.	Te zamen.	Betalende.	Niet betalende.	Totaal.	In de laagste klasse.	In de middelste klasse.	In de hoogste klasse.	Jongens.	Meisjes.	
Java en Madura.																		
Bantam	Serang	1	1	»	»	1	»	»	2	22	38	60	39	15	6	38	22	3
Batavia.	Batavia	8	6	2	12	17	»	4	41	633	592	1225	581	488	156	695	530	44
Id.	Meester-Cornelis .	2	1	1	1	3	»	»	6	120	84	204	81	77	46	116	88	11
Id.	Buitenzorg . . .	1	1	»	1	3	»	»	5	61	99	160	96	58	6	87	73	6
Krawang	Poerwakarta . .	1	1	»	1	»	»	»	2	16	23	39	25	12	2	24	15	7
Preanger regentschappen . . .	Bandjong . . .	1	1	»	1	1	»	»	3	40	39	79	39	27	13	41	38	3
Id.	Tjiandjoer . . .	1	1	»	»	»	»	»	1	14	6	20	17	»	3	8	12	»
Id.	Soekaboemi . . .	1	1	»	»	»	»	»	1	16	12	28	19	9	»	18	10	3
Cheribon	Cheribon	1	1	»	1	1	»	»	3	53	44	97	57	30	10	51	46	9
Id.	Indramaijoe . . .	1	1	»	1	»	»	»	2	19	10	29	17	10	2	17	12	»
Tagal	Tagal	1	1	»	2	1	»	»	4	51	58	109	52	54	3	63	46	8
Pekalongan . . .	Pekalongan . . .	1	1	»	1	1	»	»	3	26	43	69	28	30	11	45	24	»
Id.	Batang	1	1	»	»	»	»	»	1	12	2	14	2	12	»	9	5	2
Samarang	Samarang . . .	5	4	1	13	5	»	1	24	369	308	677	301	295	81	454	223	36
Id.	Ambarawa . . .	1	1	»	1	2	»	»	4	45	69	114	59	47	8	68	46	9
Id.	Salatiga	2	1	1	2	3	»	»	7	108	95	203	103	68	32	114	89	12
Id.	Kendal	1	1	»	1	»	»	»	2	25	14	39	26	12	1	30	9	11
Japara	Patti	1	1	»	1	»	»	»	2	25	17	42	20	21	1	30	12	6
Id.	Japara	1	1	»	1	»	»	»	2	10	21	31	19	11	1	19	12	5
Id.	Koedoes	1	1	»	1	»	»	»	2	22	8	30	16	9	5	15	15	8
	Transporteeren	33	28	5	41	38	»	5	117	1687	1582	3269	1597	1285	387	1942	1327	176

GEWESTEN.	PLAATSEN.	Aantal scholen.	Onderwijzend personeel in actieven dienst. Hoofdonderwijzers.	Hoofdonderwijzeressen.	Hulponderwijzers.	Hulponderwijzeressen.	Kweekelingen. Mannelijke.	Kweekelingen. Vrouwelijke.	Te zamen.	Aantal leerlingen. Betalende.	Niet betalende.	Totaal.	Waarvan: In de laagste klasse.	In de middelste klasse.	In de hoogste klasse.	Jongens.	Meisjes.	Aantal inlanders en vreemde oosterlingen onder de leerlingen begrepen.
	Per transport	33	28	5	41	38	»	5	117	1687	1582	3269	1597	1285	387	1942	1327	17
Rembang	Rembang . . .	1	1	»	2	»	1	»	4	35	38	73	36	24	13	43	30	8
Id.	Toeban	1	1	»	1	»	»	»	2	24	13	37	20	15	2	23	14	7
Id.	Bodjonegoro. . .	1	1	»	»	1	»	»	2	17	37	54	36	15	3	31	23	7
Soerabaija . . .	Soerabaija . . .	7	6	1	10	10	»	1	28	376	437	813	393	329	91	484	329	17
Id.	Grissee	1	1	»	1	»	1	»	3	13	26	39	21	17	1	14	25	3
Id.	Modjokerto . . .	1	1	»	2	»	»	»	3	33	33	66	37	24	5	40	26	15
Id.	Sidoardjo. . . .	1	1	»	1	»	»	»	2	30	18	48	29	14	5	33	15	8
Pasoeroean . . .	Pasoeroean . . .	2	1	1	1	4	»	»	7	105	101	206	89	84	33	116	90	9
Id.	Malang	1	1	»	1	1	»	»	3	33	38	71	43	24	4	43	28	10
Probolinggo . . .	Probolinggo. . .	2	1	1	3	1	»	»	6	81	62	143	82	50	11	70	73	3
Bezoeki.	Bezoeki	1	1	»	1	»	»	»	2	22	11	33	18	11	4	29	4	11
Id.	Sitoebondo . . .	1	1	»	1	»	»	»	2	18	16	34	20	8	6	28	6	2
Banjoewangi. . .	Banjoewangi . .	1	1	»	1	»	»	»	2	9	33	42	26	14	2	27	15	2
Banjoemas. . . .	Banjoemas . . .	1	1	»	»	1	»	»	2	34	16	50	26	14	10	37	13	13
Id.	Tjilatjap	1	1	»	1	»	»	»	2	19	32	51	24	27	»	21	30	2
Id.	Poerbolinggo . .	1	1	»	»	»	»	»	1	5	17	22	7	11	4	14	8	3
Bagelen	Poerworedjo. . .	1	1	»	2	1	»	»	4	40	53	93	58	26	9	63	30	21
Id.	Wonosobo . . .	1	1	»	1	»	»	»	2	23	7	30	18	10	2	23	7	17
Kadoe	Magelang . . .	2	1	1	1	3	»	»	6	52	41	93	38	39	16	49	44	2
Djokjokarta . . .	Djokjokarta. . .	3	2	1	3	5	»	»	11	216	118	334	184	111	39	206	128	49
Soerakarta . . .	Soerakarta . . .	4	3	1	5	5	»	»	14	201	165	366	198	123	45	197	169	13
Id.	Boijolali	1	1	»	1	»	»	»	2	20	22	42	29	6	7	23	19	»
Id.	Klatten	1	1	»	1	»	»	»	2	27	25	52	34	16	2	35	17	9
Madioen	Madioen	1	1	»	»	1	»	»	2	33	8	41	27	13	1	27	14	9
Id.	Ngawi	1	1	»	»	1	»	»	2	13	33	46	27	17	2	31	15	7
Kediri	Kediri.	1	1	»	2	»	»	1	4	25	40	65	39	22	4	44	21	12
Id.	Blitar	1	1	»	1	1	»	»	3	40	24	64	37	20	7	40	24	9
Id.	Toeloeng-Agoeng .	1	1	»	1	»	»	»	2	19	11	30	16	10	4	22	8	7
Madura.	Pamakassan. . .	1	1	»	»	1	»	»	2	18	17	35	23	12	»	24	11	4
Id.	Bangkallan . . .	1	1	»	»	»	»	»	1	3	21	24	18	4	2	10	14	»
Id.	Sumanap. . . .	1	1	»	1	1	»	»	3	14	58	72	36	26	10	39	33	2
	Te zamen. .	78	67	11	86	75	2	7	248	3285	3153	6438	3286	2421	731	3828	2610	457
Buitenbezittingen.																		
Sumatra's Westkust	Padang	3	2	1	5	3	»	»	11	169	130	299	140	105	54	150	149	1
Id.	Fort de Kock . .	1	1	»	1	»	»	»	2	21	30	51	17	30	4	29	22	»
Id.	Padang Pandjang.	1	1	»	1	»	»	»	2	12	19	31	18	10	3	20	11	4
Id.	Priaman	1	1	»	»	»	»	»	1	14	9	23	7	15	1	8	15	»
	Transporteeren	6	5	1	7	3	»	»	16	216	188	404	182	160	62	207	197	5

GEWESTEN.	PLAATSEN.	Aantal scholen.	Onderwijzend personeel in actieven dienst. Hoofdonderwijzers.	Hoofdonderwijzeressen.	Hulponderwijzers.	Hulponderwijzeressen.	Kweekelingen. Mannelijke.	Kweekelingen. Vrouwelijke	Te zamen.	Aantal leerlingen. Betalende.	Niet betalende.	Totaal.	Waarvan: In de laagste klasse.	In de middelste klasse.	In de hoogste klasse.	Jongens.	Meisjes	Aantal inlanders en vreemde oosterlingen onder de leerlingen begrepen.
	Per transport	6	5	1	7	3	»	»	16	216	188	404	182	160	62	207	197	5
Benkoelen. . . .	Benkoelen . . .	1	1	»	1	»	»	»	2	9	18	27	11	12	4	18	9	»
Lampongsche districten	Telok Betong . .	1	1	»	»	»	»	»	1	11	1	12	7	5	»	7	5	5
Palembang . . .	Palembang . . .	1	1	»	1	»	»	»	2	22	24	46	25	17	4	21	25	»
Atjeh	Kotta Radja . .	1	1	»	2	»	»	»	3	24	75	99	61	35	3	62	37	11
Riouw	Riouw.	1	1	»	1	»	»	»	2	19	5	24	15	9	»	12	12	»
Banka	Muntok	1	1	»	»	1	»	»	2	24	11	35	23	7	5	20	15	6
Westerafdeeling van Borneo	Pontianak . . .	1	1	»	»	»	»	»	1	15	5	20	17	3	»	12	8	2
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	Bandjermasin . .	1	1	»	2	1	»	»	4	54	59	113	62	39	12	71	42	17
Celebes en onderhoorigheden . . .	Makasser. . . .	3	2	1	4	3	»	»	10	145	100	245	120	81	44	141	104	17
Id.	Maros.	1	1	»	»	»	»	»	1	6	27	33	19	13	1	19	14	»
Id.	Bonthain. . . .	1	1	»	1	»	»	»	2	4	36	40	20	14	6	23	17	3
Id.	Boelekomba. . .	1	1	»	1	»	»	»	2	7	28	35	23	12	»	23	12	4
Id.	Bima	1	1	»	»	»	»	»	1	»	10	10	7	3	»	5	5	»
Menado.	Menado	1	1	»	3	1	»	»	5	79	91	170	103	56	11	105	65	36
Id.	Tondano	1	1	»	»	1	»	»	2	26	14	40	19	20	1	24	16	12
Amboina	Amboina. . . .	1	1	»	3	»	»	»	4	52	93	145	83	51	11	95	50	20
Id.	Neira (Banda) . .	2	1	1	3	1	»	»	6	83	7[illegible]	161	70	72	19	81	80	16
Id.	Saparoea	1	1	»	»	»	»	»	1	6	18	24	24	»	»	16	8	3
Ternate.	Ternate	1	1	»	2	»	»	»	3	20	41	61	30	26	5	37	24	23
Timor	Koepang	1	1	»	1	»	»	»	2	18	23	41	27	12	2	29	12	6
	Te zamen	29	26	3	32	11	»	»	72	840	945	1785	948	647	190	1028	757	186

RECAPITULATIE voor de openbare scholen.

Java en Madura.	78	67	11	86	75	2	7	248	3285	3153	6438	3286	2421	731	3828	2610	457
Buitenbezittingen	29	26	3	32	11	»	»	72	840	945	1785	948	647	190	1028	757	186
Totaal ult°. 1880 . .	107	93	14	118	86	2	7	320	4125	4098	8223	4234	3068	921	4856	3367	643
» » 1879 . .	102	89	13	112	66	1	11	292	3853	3873	7726	3948	3017	761	4619	3107	593
Alzoo in 1880 vermeerderd met . . .	5	4	1	6	20	1	»	28	272	225	497	286	51	160	237	260	50
» » » verminderd » . . .	»	»	»	»	»	»	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»

Bijzondere scholen.

GEWESTEN.	PLAATSEN	Aantal scholen.	Onderwijzend personeel.							Aantal leerlingen.			
			Hoofdonderwijzers.	Hoofdonderwijzeressen.	Hulponderwijzers.	Hulponderwijzeressen.	Kweekelingen. Mannelijke.	Kweekelingen. Vrouwelijke.	Te zamen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Aantal inlanders en vreemde oosterlingen onder de leerlingen begrepen.
Batavia.	Batavia	8	4	4	10	22	»	»	40	279	529	808	19
Preanger regentschappen	Garoet	1	1	»	»	»	»	»	1	14	2	16	4
Samarang	Samarang	4	2	2	1	8	1	1	15	82	319	401	»
Soerabaija	Soerabaija	4	2	2	8	8	»	»	20	236	332	568	17
Bagelen	Poerworedjo	1	»	1	1	»	»	»	2	12	4	16	5
Soerakarta.	Soerakarta	1	»	1	»	1	»	»	2	»	23	23	»
Sumatra's Westkust . .	Padang	1	»	1	»	»	»	»	1	7	6	13	»
	Totaal ult°. 1880. .	20	9	11	20	39	1	1	81	630	1215	1845	45
	» » 1879. .	21	10	13	20	41	2	10	96	690	1209	1899	35
Alzoo in 1880 vermeerderd met.		»	»	»	»	»	»	»	»	»	6	»	10
» » » verminderd »		1	1	2	»	2	1	9	15	60	»	4	»

[5. 17.]

BIJLAGE J. = P

OVERZIGT betreffende de in Nederlandsch Indie aanwezige inlandsche scholen bij het einde van 1879, benevens eenige voorloopige opgaven omtrent hetzelfde tijdstip van 1880. 1)

---

[1]) Eene lijst der *plaatsen* waar in 't laatst van 1880 gouvernements- en particuliere (ook zending-) scholen zijn gevestigd, vindt men in den Regerings-almanak van Nederlandsch Indie voor 1881, blz. 459 en volg. In bedoelde lijst zijn ook de scholen opgenomen tot welker oprigting destijds reeds besloten was, maar die nog niet in werking waren gekomen.

GEWESTEN.	AANTAL SCHOLEN OP 31 DECEMBER 1879.				AANTAL LEERLINGEN GEDURENDE HET JAAR 1879.			
	Gouvernements-scholen.	Particuliere scholen.		Totaal.	Gouvernements-scholen.	Particuliere scholen.		Totaal.
		Gesubsidieerd.	Niet gesubsidieerd.			Gesubsidieerd.	Niet gesubsidieerd.	
Java en Madura.								
Bantam	3	»	»	3	191	»	»	191
Batavia	6	»	7	13	488	»	345	833
Krawang	3	»	»	3	184	»	»	184
Preanger regentschappen	21	1	3	25	1 559	68	51	1 678
Cheribon	9	»	1	10	1 311	»	87	1 398
Tagal	4	3	»	7	658	218	»	876
Pekalongan	2	11	»	13	244	688	»	932
Samarang	8	10	1	19	1 794	1 223	338	3 355
Japara	7	12	4	23	832	699	109	1 640
Rembang	9	7	»	16	1 481	540	»	2 021
Soerabaija	13	»	2	15	1 237	»	496	1 733
Pasoeroean	7	»	5	12	661	»	263	924
Probolinggo	9	»	»	9	714	»	»	714
Bezoeki	3	1	»	4	242	64	»	306
Banjoewangi	1	»	»	1	97	»	»	97
Banjoemas	14	2	1	17	2 228	133	40	2 401
Bagelen	17	42	»	59	3 387	3 538	»	6 925
Kadoe	4	»	»	4	902	»	»	902
Djokjokarta	1	»	»	1	253	»	283	536
Soerakarta	1	»	1	2	293	»	162	455
Madioen	17	7	1	25	3 427	503	100	4 030
Kediri	7	15	1	23	1 451	1 100	35	2 586
Madura	5	5	»	10	624	278	»	902
Totaal bij het eind of in den loop van 1879	171	b) 116	27	314	c) 24 258	d) 9 052	e) 2 309	35 619
		143						
Totaal bij het eind of in den loop van 1878	162	115	27	304	23 050	f) †	2 180	g) †
		142						
In 1879 meer	a) 9	1		10	1 208	†	129	†
In 1879 minder	»	»		»	»	†	»	†

AANTAL SCHOLEN OP 31 DECEMBER 1880.		
Gouvernements-scholen.	Particuliere scholen. Gesubsidieerd.	Particuliere scholen. Niet gesubsidieerd.
3	»	†
6	»	†
3	»	†
27	»	»
9	»	»
4	2	†
2	11	†
9	11	†
7	9	*k*) 3
9	7	†
13	»	2
7	»	†
10	»	†
3	1	†
1	»	†
14	1	†
18	42	†
5	»	†
1	»	†
1	»	†
17	5	†
9	10	†
5	4	†
Ult°. 1880 183	103	†
Ult°. 1879 171	116	27
In 1880 *h*) 12	»	†
In 1880 »	*i*) 13	†

AANMERKINGEN.

(Waar men een † vindt geplaatst, ontbreken de gegevens.)

a) In het vorig verslag (bijlage R, aanm. *g*) werd reeds opgegeven welke deze 9 scholen zijn.

b) In het vorig verslag (bijlage R, aanm. *h*) is in bijzonderheden vermeld welke scholen in 1879 niet meer, en welke in dat jaar voor het eerst gesubsidieerd werden.

c) Hieronder, voor zoover opgegeven, 47 meisjes, namelijk 11 voor Batavia, 20 voor Krawang, 2 voor de Preanger regentschappen, 1 voor Tagal, 2 voor Pekalongan, 3 voor Samarang, 2 voor Soerabaija, 3 voor Pasoeroean, 1 voor Probolinggo en 2 voor Bagelen.

d) Hieronder, voor zoover opgegeven, 13 meisjes, namelijk 1 voor Samarang en 12 voor Bagelen.

e) Hieronder, voor zoover opgegeven, 221 meisjes, namelijk 24 voor Batavia, 3 voor de Preanger regentschappen, 3 voor Samarang, 5 voor Japara en 186 voor Soerabaija.

f) Over 1878 ontbreken volledige opgaven; over 1877 was het cijfer 5982.

g) Over 1878 ontbreken volledige opgaven; over 1877 was het cijfer 28 536.

h) Hiervan 6 in de Preanger regentschappen (Oedjong Broeng Wetan, Boengboelan, Pameungpeuk, Tjikadoe, Tjisande en *Madjalaija*, 1 in Samarang (3de school ter hoofdplaats), 1 in Probolinggo (2de school ter hoofdplaats), 1 in Bagelen (2de school ter hoofdplaats), 1 in Kadoe (Seleman) en 2 in Kediri (*Ngandjoek* en *Gringging*). De cursief gedrukte namen betreffen overgenomen particuliere scholen.

i) Aan 12 vroeger gesubsidieerde scholen werd in 1880 geene subsidie verleend, omdat ze geen voldoend aantal leerlingen hadden of wegens andere redenen niet meer aan de gestelde voorwaarden voldeden; deze scholen zijn die te Moga in Tagal (gesloten bij ontstentenis van een onderwijzer), Petjangahan, Prawoto en Melawat in Japara, Madjaäsem in Banjoemas, Parang, Sawo en Ringin-anom in Madioen, Pares, Tjepokko en Waroedjaijeng in Kediri en Spoeloe op Madura; 3 andere, hierboven onder *h* vermeld, werden als gouvernementsscholen overgenomen. Daarentegen werd voor het eerst subsidie toegekend aan 2 scholen, namelijk 1 te Samarang (van den zendeling HOEZOO) en 1 te Ngadiredjo in Madioen.

k) De school te Pengkol verliep in het jaar 1880 en werd gesloten.

	EILANDEN.	AANTAL SCHOLEN BIJ HET EINDE DER ONDERSTAANDE JAREN.						
		Gouvernementsscholen.			Particuliere scholen. *p*)		Totaal.	
		1878.	1879.	1880.	1878.	1879.	1878.	1879.
	Buitenbezittingen.							
Sumatra.	Padangsche Benedenlanden	*l*) 10	*l*) 11	*n*) 14	1	1	11	12
Sumatra.	Padangsche Bovenlanden	16	16	*n*) 17	2	*r*) 3	18	19
Sumatra.	Tapanoli	18	18	18	8	*s*) 15	26	33
Sumatra.	Benkoelen	9	9	9	»	»	9	9
Sumatra.	Lampongsche districten	2	3	3	»	»	2	3
Sumatra.	Palembang	*m*) 2	*m*) 3	*n*) 5	»	»	2	3
Sumatra.	Sumatra's Oostkust	»	»	*n*) 1	»	»	»	»
Sumatra.	Atjeh	2	2	2	»	»	2	2
	Nias (gouvernement Sumatra's Westkust)	»	1	1	2	*s*) 3	3	4
	Riouw en Lingga	1	2	2	»	»	1	2
	Banka	2	2	2	»	»	2	2
	Billiton	1	2	2	»	»	1	2
Borneo.	Westerafdeeling	»	»	»	1	1	1	1
Borneo.	Zuider- en Oosterafdeeling	1	1	1	5	*s*) 8	6	9
Celebes.	Gouvernement Celebes en onderhoorigheden	2	2	2	»	»	2	2
Celebes.	Menado	19	36	36	*q*) 151	*t*) †	170	†
	Sangi-eilanden Talaut-eilanden	14	14	*o*) 14	13	†	27	†
	Ternate	1	1	1	†	†	†	†
	Batjan	1	1	1	†	†	†	†
	Ceram	11	11	11	†	†	†	†
	Boeroe	1	1	1	†	†	†	†
	Manipa	1	1	1	†	†	†	†
	Boano	1	1	1	†	†	†	†
	Amboina	30	30	30	†	†	†	†
	Haroekoe	6	6	6	†	†	†	†
	Saparoea	12	12	12	†	†	†	†
	Noessalaut	6	6	6	†	†	†	†
	Banda-eilanden	4	4	4	†	†	†	†
	Aroë-eilanden	4	4	4	†	†	†	†
	Zuidwester-eilanden	6	6	6	†	†	†	†
	Timor	8	8	8	3	†	11	†
	Rotti	18	18	18	13	†	31	†
	Savoe	1	1	1	3	†	4	†
	Flores	»	»	»	1	†	1	†
	Bali	1	1	1	»	»	1	1
		211	234	241	†	†	†	†

AANTAL LEERLINGEN IN DEN LOOP DER ONDERSTAANDE JAREN.					
Gouvernements-scholen.		Particuliere scholen.		Totaal.	
1878.	1879.	1878.	1879.	1878.	1879.
859	872	42	44	901	916
1375	1306	50	93	1425	1399
820	908	*u*) 398	*x*) 955	1218	1863
346	463	»	»	346	463
75	159	»	»	75	159
182	195	»	»	182	195
»	»	»	»	»	»
37	34	»	»	37	34
»	36	12	20	12	56
46	55	»	»	46	55
70	94	»	»	70	94
51	79	»	»	51	79
»	»	17	21	17	21
238	217	*v*) 370	*ij*) 427	608	644
82	124	»	»	82	124
†	†	*w*) †	*z*) †	†	†
†	†	†	†	†	†
†	†	†	†	†	†
†	†	†	†	†	†
†	†	†	†	†	†
†	†	†	†	†	†
†	†	†	†	†	†
†	†	†	†	†	†
†	†	†	†	†	†
†	†	†	†	†	†
†	†	†	†	†	†
†	†	†	†	†	†
†	†	†	†	†	†
†	†	†	†	†	†
†	†	†	†	†	†
†	†	†	†	†	†
†	†	†	†	†	†
†	†	†	†	†	†
»	»	†	†	†	†
18	†	»	»	18	†
†	†	†	†	†	†

AANMERKINGEN.

(Waar men een † vindt geplaatst, ontbreken de gegevens.)

l) In het vorig verslag werden ten onregte twee scholen te veel opgebragt, namelijk die te Assam-Koembang en Loeboe-Sikaping, die reeds in 1878 toegestaan, maar eerst in 1880 geopend werden.

m) In het vorig verslag werd ten onregte één school te veel opgebragt, namelijk die te Tebing-Tinggi, welke eerst in 1880 geopend werd.

n) In 1880 werden 7 nieuwe scholen geopend, namelijk 3 in de Padangsche Benedenlanden (de meisjesschool te Padang en de gewone scholen te Assam-Koembang en Loeboe-Sikaping), 1 in de Padangsche Bovenlanden (de meisjesschool te Fort de Kock), 2 in Palembang (Tebing-Tinggi en Tandjong-Radja) en 1 op Bengkalis in de residentie Sumatra's Oostkust.

o) Uit gebrek aan vertrouwbare opgaven zijn voor deze en de volgende eilanden de cijfers der vorige jaren gevolgd.

p) In 1879 schijnen in de buitenbezittingen geen andere particuliere scholen te zijn gesubsidieerd geweest dan 2 of 3 in de Padangsche Bovenlanden.

q) Hieronder 123 scholen van het Nederlandsche Zendelinggenootschap; de overige 28 waren negorijscholen.

r) Vermeerderd met eene nieuwe particuliere school te Dangoen-Dangoen.

s) Deze vermeerdering betreft uitsluitend zendingscholen; de plaatsen, waar ze werden opgerigt, vindt men in de Indische opgaven niet vermeld.

t) Volgens opgaven van het Nederlandsche Zendelinggenootschap bedroeg het getal zendingscholen in de Minahassa bij het eind van 1879 127, waaronder 4 die door bijzondere giften of door onderling hulpbetoon worden in stand gehouden, en 2 die voor rekening komen van een hulpprediker en van een zendeling.

u) Hieronder 70 meisjes.

v) Hieronder 43 meisjes.

w) Voor 120 van de 123 zendingscholen wordt een totaal van 10 299 leerlingen vermeld gevonden, waarvan 4909 gezet opkwamen.

x) Hieronder 159 meisjes.

ij) Hieronder 61 meisjes.

z) Voor 124 der in aanmerking *t* bedoelde zendingscholen beliep het aantal ingeschreven leerlingen bij het eind van 1879 6018 jongens en 3587 meisjes, te zamen 9605, waarvan gezet opkwamen 4962.

[5. 18.]

BIJLAGE Q.

(Zie blz. 105 van het verslag.)

OVERZIGT betreffende de in Nederlandsch Indie bestaande WEESHUIZEN EN ANDERE INSTELLINGEN VAN LIEFDADIGHEID over 1879 en 1880.

GESTICHTEN.	Aantal verpleegden bij het einde van 1879.	Aantal verpleegden bij het einde van 1880.	VERDERE BIJZONDERHEDEN.
Parapattan weezengesticht te Batavia.	66	66	In 1880 werden opgenomen 3 jongens en 4 meisjes, terwijl 1 jongen en 6 meisjes het gesticht verlieten en verschillende betrekkingen hebben gevonden. Daarenboven genoten nog 3 jongens en 2 meisjes, die reeds in betrekking waren, huisvesting en verpleging in het gesticht, tegen afstand van $^{2}/_{3}$ hunner verdiensten. De gezondheidstoestand was gunstig. De gebouwen verkeerden in een goeden staat. In de school van het gesticht ontvingen bij het eind van 1880 53 kinderen onderwijs. De overigen waren elders werkzaam of nog te jong. Met inbegrip van het gouvernements-subsidie ad f 6000 's jaars, werd in 1879 ontvangen f 8499, doch in 1880, wegens ruimere bijdragen van buiten Batavia, f 12 895. Ter hoofdplaats zelve gingen de inkomsten van lieverlede achteruit. Bezuiniging werd bij een opzettelijk ingesteld onderzoek niet mogelijk bevonden. Het boekjaar 1880 sloot met een voordeelig saldo van f 389, tegen een nadeelig saldo van f 1277 over 1879, volgens eene verbeterde opgaaf.
Diakonie-armenhuis op Molenvliet (Batavia.)	36	33	Onder de verpleegden waren bij het einde van 1880 13 vrouwen, 6 jongens en 14 meisjes. Van deze laatsten waren twee werkzaam op eene bewaarschool. In het gesticht worden opgenomen ouden van dagen, die lid zijn van de evangelische gemeente, en weeskinderen uit protestantsche ouders geboren. Tegenover eene ontvangst van f 13 810, bedroegen de uitgaven der diakonie over 1880 f 19 825, waaronder voor het gesticht f 11 106.
Djatigesticht te Batavia.	36	?	Omtrent deze inrigting zijn over 1880 geene berigten ingekomen.
Vincentius-gesticht voor verlaten Christenkinderen te Weltevreden (Batavia).	30	26	Van de opengevallen 6 plaatsen (één der verpleegde meisjes kwam te overlijden en vijf anderen keerden naar hare familien terug) konden er in 1880, in verband met den staat der geldmiddelen, slechts 2 door nieuwe pupillen worden ingenomen. De gezondheidstoestand was bevredigend. Voor de instandhouding van het gesticht is jaarlijks gemiddeld f 180 per kind noodig. Buitengewone giften en inkomsten stellen de directie in staat de uitgaven te bestrijden en tevens voort te gaan met de kostelooze verstrekking van voeding aan de arme kinderen die de bewaarschool der geestelijke zusters bezoeken. Aan eenige bejaarde en gebrekkige lieden werd bovendien onderstand verleend.
Liefdadigheidsgesticht te Depok (Buitenzorg).	29	25	Van de 18 jongens en 11 meisjes die bij het eind van 1879 waren opgenomen (de vroegere opgaaf van 31 verpleegden blijkt niet juist te zijn geweest) werden in 1880 3 jongens en 3 meisjes wegens plaatsing in verschillende betrekkingen ontslagen. Daarentegen werden 2 knapen opgenomen. Wegens ontoereikende inkomsten — zoowel in 1879 als in 1880 sloot de rekening met een te kort — moesten vele aanvragen om opneming worden afgewezen. Ook is besloten voortaan geene kinderen aan te nemen dan tegen vergoeding. Van de 25 verpleegden genoten er 18 nog schoolonderwijs (buiten het gesticht), waren 3 nog te jong daartoe, terwijl van de oudsten onder de meisjes er 4 in de huishouding behulpzaam waren. De gezondheidstoestand liet weinig te wenschen over.

GESTICHTEN.	Aantal verpleegden bij het einde van		VERDERE BIJZONDERHEDEN.
	1879.	1880.	
Protestantsch wees- en armenhuis te Samarang.	173	167	In 1880 werden gemiddeld verpleegd 167 kinderen, namelijk 64 jongens en 103 meisjes. Er kwamen nog al veel ziektegevallen onder hen voor, waarvan 7 met doodelijken afloop. Overigens werden 16 weezen ontslagen. Een meisje namelijk verliet het gesticht wegens huwelijk; 1 jongen en 1 meisje wegens gevorderden leeftijd; 3 meisjes gingen in betrekking, terwijl 3 jongens en 7 meisjes door familieleden werden opgeëischt. De toestand der inrigting, ook wat het gegeven onderwijs betreft, kon in het algemeen voldoende worden genoemd. Eenige jongens legden met goed gevolg het klein ambtenaars-examen af. Een der meisjes bekwaamde zich voor hulponderwijzeres. De jaarlijksche bijdragen van particulieren worden steeds minder. Door eene geldloterij hoopte men in het te kort te voorzien. De ontvangsten, waaronder f 39 000 wegens subsidie uit 's lands kas, bedroegen in 1880 f 50 988; de uitgaven f 50 667.
Roomsch-katholiek wees- en armenhuis te Samarang.	236	236	Ook dit gesticht wordt grootendeels door het Gouvernement bekostigd, dat voor de verpleging van 220 weezen een subsidie betaalt van f 40 000 's jaars. Onder de verpleegden hadden in 1880 3 sterfgevallen plaats. Voorts werden 29 verpleegden (6 jongens en 23 meisjes) ontslagen, terwijl 1 der meisjes eigendunkelijk het gesticht verliet. Van de ontslagen jongens gingen er 3, van de ontslagen meisjes 14 in betrekking; 3 meisjes huwden en 6 moesten het gesticht verlaten omdat zij boven de jaren waren gekomen, maar bleven voorloopig nog ten laste van het gesticht; 33 nieuwe weezen werden opgenomen. In 1880 kwamen weinig zieken onder de verpleegden voor. De inrigting laat weinig te wenschen over; de voeding was goed. De binnenregent, tevens hoofdonderwijzer, wordt bijgestaan door een surveillant. Met de verpleging en het onderwijs der meisjes zijn meer bepaaldelijk geestelijke zusters (Ursulinen) belast, van welke er eene tevens aan het hoofd staat van eene bewaarschool en twee belast zijn met het onderwijs in de vrouwelijke handwerken. De ontvangsten, met inbegrip van het gouvernements-subsidie, bedroegen in 1880 f 43 527; de uitgaven f 43 330.
Oudemannenhuis te Samarang.	76	72	De verpleegden zijn voor het meerendeel ouden van dagen, blinden, verminkten of andere hulpbehoevenden; 13 hunner krijgen nog eenigen onderstand uit kerkelijke armenfondsen en uit het fonds van weldadigheid. Enkele meer valieden oefenden eenig bedrijf uit. In 1880 werden 22 nieuwe verpleegden in het gesticht opgenomen, terwijl er 26 uit de sterkte werden afgevoerd, waaronder 2 wegens overlijden. De gezondheidstoestand in het gesticht was zeer voldoende. Orde en tucht werden naar behooren gehandhaafd.
Bedelaarsgesticht te Patjerongan (Samarang).	120	114	Onder de verpleegden (gebrekkige of met afzigtelijke kwalen behebte Chinezen en inlanders) hadden in 1880 veel mutatien plaats: 37 hunner kwamen te overlijden en 17 verlieten de inrigting om verschillende redenen. Daarentegen vonden er weder 48 hulpbehoevenden plaatsing. Het voornemen bestond om het voedingstarief te verbeteren. Het gesticht wordt bekostigd uit de fondsen der Chinesche hospitalen.
Jongensweezen-inrigting te Soerabaija.	?	?	Volgens het in 1880 verschenen 18de en 19de jaarverslag dezer inrigting, loopende van 1 April 1876—31 Maart 1878, waren op eerstgenoemden datum aanwezig 38 jongens; welk getal door de opneming van een 7-tal jongens, tegen 2 die werden afgevoerd, op 1 April 1877 tot 43 was geklommen. In den loop van 1877/78 werden 7 jongens afgevoerd en 18 opgenomen, zoodat op 1 April 1878 het aantal 54 bedroeg. Onder de 9 afgevoerden in beide jaren te zamen waren er 3 die verwijderd waren geworden wegens wangedrag. De jongens werden opgeleid voor verschillende ambachten en ook voor lagere administratieve betrekkingen. Ofschoon volgens het reglement der inrigting het doel moet zijn de knapen zooveel mogelijk tot den ambachtstand op te leiden, wordt echter sedert de laatste jaren dit beginsel minder streng opgevat en meer met den aanleg der jongens te rade gegaan. Herhaaldelijk toch was het reeds voorgekomen dat jongens, die gedurende hun verblijf in de inrigting een of ander ambacht hadden aangeleerd, na verkregen ontslag hun handwerk voor eene administratieve betrekking lieten varen. Voor het gewone schoolonderwijs wordt van een der gouvernementsscholen gebruik gemaakt. De werkjongens ontvingen des avonds privaatles. Drie jongens woonden de lessen der burgeravondschool bij. Ook teeken-, muziek- en gymnastieklessen werden gegeven. De inrigting liet over het algemeen weinig te wenschen over. Aan vaste bijdragen van de ingezetenen te Soerabaija werd ontvangen over 1876/77 f 3594 en over 1877/78 f 3816, terwijl de inkomsten in het geheel in beide jaren achtereenvolgens beliepen f 11431 en f 9414. Ten behoeve van 16 jongens was op 1 April 1878 in de spaarbank eene som van f 8402 belegd.
Protestantsch weeshuis te Soerabaija.	31	29	Op 3 na waren de verpleegden in beide jaren allen meisjes. In 1880 verlieten 2 meisjes het gesticht: één die bij eene familie in dienst trad, en één die naar hare moeder terugkeerde. In November werden 2 zeer jeugdige weezen tijdelijk in verpleging genomen, in afwachting dat voor deze elders plaats zou zijn gevonden. Dit tweetal is niet onder de 29 begrepen. De kinderen ontvangen onderwijs op eene der gouvernementsscholen; hun gedrag was bevredigend. Wegens de bekrompen lokaliteit wordt behoefte gevoeld aan de stichting van een nieuw gebouw, waartoe door de Regering een terrein is afgestaan. Men wil trachten daarvoor de middelen te vinden door eene, gezamenlijk met het Djatigesticht, te houden geldloterij. De geldelijke omstandigheden der inrigting zijn niet gunstig. Even als in 1879 waren de uitgaven weder hooger dan de inkomsten. Het te kort over dat jaar bedroeg f 1131; dat over 1880 f 1589. Een nog te innen legaat, groot f 5000, kwam dus zeer te stade.

GESTICHTEN.	Aantal verpleegden bij het einde van 1879.	Aantal verpleegden bij het einde van 1880.	VERDERE BIJZONDERHEDEN.
Roomsch-katholiek weeshuis te Soerabaija.	25	29	Dit weeshuis ressorteert onder de St. Vincentius vereeniging, welke te Soerabaija geen afzonderlijk gesticht bezit en door beperktheid van middelen hare zorg alleen tot het weeshuis kan bepalen. Een der weesmeisjes werd in eene betrekking geplaatst en vijf nieuwelingen werden aangenomen. 21 meisjes genoten onderwijs op de school der geestelijke zusters (Ursulinen), terwijl de overige de daaraan verbonden naaischool bezochten. De ontvangsten over 1880 (contributien, collecten en giften) bedroegen f 2147; de uitgaven f 3215, dat is gemiddeld f 111 per kind. Het te kort werd gedekt door het Roomsch-katholiek armbestuur.
Bedelaarsgesticht te Soerabaija.	46	42	Het beheer dezer inrigting, van gelijken aard als het bedelaarsgesticht te Samarang en mede uit de fondsen der Chinesche hospitalen bekostigd wordende, is in 1865 op de wees- en boedelkamer te Soerabaija overgegaan. Tegen 37 verpleegden die uit de sterkte werden afgevoerd, waaronder 25 wegens overlijden, werden er in 1880 33 opgenomen. De gewone uitgaven bedroegen in het afgeloopen jaar f 6137; bovendien werd aan reparatiekosten van het gebouw enz. uitgegeven f 1834.
Verzorging-gesticht te Soerakarta.	74	77	De aanvragen tot opneming nemen toe. Bij het eind van 1880 waren aanwezig 46 jongens en 31 meisjes. Jongens werden toegelaten van 6—16 jaren en meisjes van 6—12 jaren. De opgenomen kinderen genieten tegen eene geringe betaling, berekend naar het inkomen der ouders, huisvesting, voeding, bewassching en geneeskundige verzorging. Ten gevolge van eene gehouden geldloterij en van het toenemen der bijdragen kon de geldelijke toestand geruststellend worden genoemd. Aan het nieuwe gebouw, voor de inrigting bestemd, werd bij het eind van 1880 nog voortgewerkt. De berigten omtrent de verzorging, den gezondheidstoestand en het gedrag der kinderen luiden gunstig.

[5. 19.]

BIJLAGE R.

(Zie blz. 108 van het verslag.)

OPGAAF, voor elke plaats in het bijzonder, betreffende het aantal door de Europesche geneesheeren bij den burgerlijken geneeskundigen dienst gedurende 1880 BEHANDELDE LIJDERS in Nederlandsch Indie.

GEWESTEN.	PLAATSEN waar de burgerlijke geneeskundige dienst werd uitgeoefend. (Op de met een * gemerkte plaatsen is de uitoefening opgedragen aan officieren van gezondheid.)	Behandeld.	Overleden.	*AANMERKINGEN.*
	Java en Madura.			
Bantam,	*Anjer en Tjiringin,	*a)*	*a)*	*a)* Geen opgaven ontvangen.
	*Serang,	214 993	44 479	*b)* In het ressort van den sedert November 1879 ontbrekenden geneesheer te Soekapoera werd de dienst slechts gedeeltelijk door een ander waargenomen, en wel alleen in de afdeeling Limbangan (door den geneesheer te Bandong).
Batavia,	Batavia (stadsverband),	5 149	1 375	
	Id. (Chin. hospit.),	685	200	
	*Onrust,	961	8	
	*Meester-Cornelis,	11 041	796	c) Deze plaats was in 1880 van een civiel geneesheer ontbloot.
	Tangerang,	16 011	1 660	
	*Buitenzorg,	1 937	107	*d)* Van deze plaats is berigt dat in 1880 van wege den burgerlijken geneeskundigen dienst geen lijders behandeld waren.
Krawang,	Poerwakarta.	25 489	581	
Preanger regentschappen,	Bandong,	20 533	2 380	
	Tjiandjoer,	29 896	3 334	*e)* De standplaats Grissee, waartoe ook behoort de dienst in de afdeelingen Sidaijoe en Lamongan, was bij het eind van 1880 niet bezet.
	Soekaboemi,	274	17	
	Soemedang,	211	2	
	Soekapoera, *b)*	*a)*	*a)*	
Cheribon,	Cheribon,	*a)*	*a)*	
	Madjalengka,	151	2	
	Indramaijoe, *c)*	*a)*	*a)*	
Tagal,	Tagal,	18 837	1 009	
Pekalongan,	Pekalongan,	7 302	54	
Samarang,	Samarang,	2 932	746	
	Kendal,	7 023	.37	
	*Ambarawa (Willem I), *d)*	»	»	
	*Salatiga,	383	19	
	*Oenarang,	100	2	
Japara,	Japara, Koedoes,	7 463	1 844	
	Joana, Patti,	1 168	3	
Rembang,	Rembang,	786	13	
	Toeban,	571	13	
	Bodjonegoro,	30 983	1 569	
Soerabaija,	Soerabaija,	6 496	295	
	Id. (marine-etablissement),	612	6	
	Grissee, Sidaijoe, Lamongan, *e)*	*a)*	*a)*	
	Sidoardjo,	517	14	
	Modjokerto,	1 373	53	
	Transporteeren	413 877	60 918	

GEWESTEN.	PLAATSEN waar de burgerlijke geneeskundige dienst werd uitgeoefend. (Op de met een * gemerkte plaatsen is de uitoefening opgedragen aan officieren van gezondheid.)	Behandeld.	Overleden.	AANMERKINGEN.
	Per transport	413 877	60 918	
Pasoeroean,	Pasoeroean,	815	36	f) Hier ontbrak, even als in vorige jaren, een officier van gezondheid. De dienst werd weder waargenomen door een doctor djawa.
	*Malang,	592	32	
Probolinggo,	Probolinggo,	870	4	g) Deze standplaats was sedert November 1880 onbezet.
	Kraksaän,	1 121	1	
	Loemadjang,	2 306	125	
Bezoeki,	Bezoeki,	7 437	856	
	Bondowosso,	2 412	44	
	Sitoebondo,	7 156	1 696	
Banjoewangi,	*Banjoewangi,	917	28	
Banjoemas,	Banjoemas,	2 670	203	
	*Tjilatjap,	1 593	9	
Bagelen,	*Poerworedjo,	1 660	33	
	*Gombong,	475	4	
	*Wonosobo, f)	a)	a)	
Kadoe,	Magelang,	1 255	76	
Djokjokarta,	*Djokjokarta,	122	27	
Soerakarta,	*Soerakarta,	465	173	
	Boijolali,	266	3	
	*Klatten,	173	5	
Madioen,	Madioen,	607	17	
	Patjitan,	811	1	
	*Ngawi,	53	4	
Kediri,	Kediri,	1 805	92	
	Blitar,	1 217	59	
Madura,	Pamakassan, Sampang,	7 068	185	
	Sumanap, g)	a)	a)	
	Bangkallan,	784	168	
	Totaal	458530	64 799	

Buitenbezittingen. h)

GEWESTEN.	PLAATSEN	Behandeld.	Overleden.	AANMERKINGEN.
Atjeh,	*Edi,	a)	a)	h) Van de standplaatsen Kaljoetanam en Padang Sidempoean ter Sumatra's Westkust en Sampit in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo vindt men in de voor 1880 ontvangen opgaven geen melding gemaakt. Daarentegen wordt nu voor het eerst de standplaats Toboali op Banka opgegeven.
Sumatra's Westkust,	*Padang,	a)	a)	
	*Aijer-Bangies, i)	a)	a)	
	*Padang-Pandjang,	1 345	231	
	*Solok,	61	»	
	*Fort de Kock,	181	1	i) Hier ontbrak tijdelijk een officier van gezondheid.
	*Paijakombo,	1 416	64	
	*Rau,	512	3	
	*Sipoholon,	576	1	
	*Goenoeng Sitoli (Nias),	102	5	
	*Siboga,	263	»	
	*Singkel,	73	2	
Benkoelen,	*Benkoelen,	504	3	
Lampongsche districten,	*Telok Betong,	426	12	
Palembang,	*Palembang,	293	5	
	*Kepahiang, i)	a)	a)	
	*Tebing Tinggi,	453	10	
	*Lahat,	148	»	
	*Djambi,	207	»	
	*Bandar,	116	2	
	Transporteeren	6 676	339	

GEWESTEN.	PLAATSEN waar de burgerlijke geneeskundige dienst werd uitgeoefend. (Op de met een * gemerkte plaatsen is de uitoefening opgedragen aan officieren van gezondheid.)	Behandeld.	Overleden.
	Per transport	6 676	339
Sumatra's Oostkust,	*Medan,	1 377	83
	*Bengkalis,	244	6
	*Kwalla Simpang,	124	2
Riouw,	*Tandjong Pinang,	458	26
Banka,	*Muntok,	277	7
	*Pangkal Pinang, *i*)	*a*)	*a*)
	*Toboali, *i*)	*a*)	*a*)
Billiton,	Tandjong Pandan,	234	2
Westerafdeeling van Borneo,	*Pontianak,	950	100
	*Singkawang,	70	2
	*Sambas, *j*)	*a*)	*a*)
	*Bengkaijang, *i*)	*a*)	*a*)
	*Sintang,	97	1
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo,	*Bandjermasin,	1 347	73
	*Martapoera, *i*)	*a*)	*a*)
	*Pengaron,	797	15
	*Boentok, *k*)	737	89
	*Barabei,	108	»
	*Amoenthai,	124	»
Celebes en onderhoorigheden,	*Makasser,	918	43
	*Segiri, *i*)	*a*)	*a*)
	*Pangkadjene,	*a*)	*a*)
	*Balangnipa,	*a*)	*a*)
	Bonthain, *l*)	*a*)	*a*)
	Saleijer, *m*)	*a*)	*a*)
Menado,	*Menado,	674	12
	Gorontalo, *m*)	*a*)	*a*)
Moluksche eilanden,	*Amboina,	655	3
	*Saparoea, *j*)	*a*)	*a*)
	*Banda,	2 453	51
	*Wahaai, *j*)	*a*)	*a*)
Ternate,	*Ternate,	130	3
Timor,	Koepang, *m*)	*n*) 780	*n*) 7
	Totaal	19 230	864

AANMERKINGEN.

j) Als voren. De dienst was echter opgedragen aan een doctor djawa

k) Deze standplaats is voor Moeara Teweh in de plaats getreden.

l) Hier ontbrak gedurende het geheele jaar 1880 een civiel geneesheer.

m) Als voren. In den dienst werd zooveel mogelijk door een doctor djawa voorzien.

n) Voor Koepang zijn de opgaven van den doctor djawa, waarnemend civiel geneesheer, bij uitzondering in dezen staat, in plaats van in bijlage T, vermeld.

[5. 20.]

BIJLAGE S.

(Zie blz. 108 van het verslag.)

OVERZIGT van het aantal der in 1880 door de Europesche geneesheeren bij den burgerlijken geneeskundigen dienst in Nederlandsch Indie BEHANDELDE LIJDERS, met vermelding van den aard der ZIEKTEN.

AARD DER ZIEKTEN EN GEBREKEN.		Java en Madura. Behandeld.	Java en Madura. Overleden.	Java en Madura. Verhouding van de overledenen tot de behandelden.	Buitenbezittingen. Behandeld.	Buitenbezittingen. Overleden.	Buitenbezittingen. Verhouding van de overledenen tot de behandelden.
Febris intermittens,	Tusschenpozende koorts,	16 882	621	1: 27.18	5 232	77	1: 67.94
» biliosa,	Galkoorts,	3 571	30	1: 119.03	9	»	»
» gastrica,	Gastrische koorts,	2 060	1	1: 2060	251	2	1: 125.5
» catarrhalis,	Catarrhale »	876	3	1: 292	237	»	»
Typhus,	Zenuwzinkingkoorts,	31	14	1: 2.21	6	3	1: 2
Cholera,	Braakloop, bloedbederfkoorts,	61	29	1: 2.10	13	1	1: 13
Encephalitis,	Hersen-ontsteking,	184	»	»	2	»	»
Ophthalmiae,	Oog- »	1 845	58	1: 31.8	563	1	1: 563
Parotitis,	Oorklier- »	42	»	»	7	»	»
Angina,	Keel- »	350	7	1: 50	239	1	1: 239
Pleuritis,	Borstvlies »	31	9	1: 3.44	28	»	»
Pneumonia,	Long- »	97	7	1: 13.85	83	6	1: 13.83
Hepatitis,	Lever- »	91	5	1: 18.2	38	2	1: 19
Enteritis,	Darm- »	216	21	1: 10.28	52	5	1: 10.4
Dysenteria,	Dysenterie,	1 460	520	1: 2.8	241	49	1: 4.91
Apoplexia,	Beroerte,	10	8	1: 1.25	8	2	1: 4
Epilepsia,	Vallende ziekte,	18	1	1: 18	12	»	»
Morbi mentis,	Zielsziekte,	848	117	1: 7.24	54	7	1: 7.71
Asthma,	Aamborstigheid,	365	31	1: 11.77	119	»	»
Colica,	Koliek,	261	8	1: 32.62	122	2	1: 61
Aphthae tropicae,	Indische spruw,	38	2	1: 19	30	»	»
Gastricismus,	Maagstoornis,	381	»	»	278	1	1: 278
Diarrhoea,	Doorloop,	4 325	787	1: 5.49	1 395	44	1: 31.6
Helminthiasis,	Wormziekte,	1 443	10	1: 144.3	430	»	»
Rheumatismus acutus,	Snelverloopend rheumatisme,	511	81	1: 6.30	236	2	1: 118
» chronicus,	Slepend rheumatisme,	247	6	1: 41.16	194	3	1: 64.6
	Transporteeren	36 244	2 376	......	9 879	208	......

AARD DER ZIEKTEN EN GEBREKEN.		Java en Madura. Behandeld.	Java en Madura. Overleden.	Java en Madura. Verhouding van de overledenen tot de behandelden.	Buitenbezittingen. Behandeld.	Buitenbezittingen. Overleden.	Buitenbezittingen. Verhouding van de overledenen tot de behandelden.
	Per transport	36 244	2 376	......	9 879	208	......
Scrophulosis,	Klierziekte,	197	1	1 : 197	29	»	»
Phthisis pulmonalis,	Longtering,	68	19	1 : 3.57	50	14	1 : 3.57
Carcinomata,	Kankergezwellen,	10	5	1 : 2	2	»	»
Lepra,	Melaatschheid,	73	12	1 : 6.08	42	10	1 : 4.2
Vitia cordis,	Hartgebreken,	53	4	1 : 13.25	16	1	1 : 16
Haemorrhagiae,	Verbloedingen,	49	3	1 : 16.3	15	1	1 : 15
Variolae,	Pokken,	562	73	1 : 7.69	344	74	1 : 4.64
Morbilli,	Mazelen,	153	6	1 : 25.5	49	»	»
Framboesiae,	Framboosgezwellen,	146	2	1 : 73	38	»	»
Scabies,	Schurft,	4 083	93	1 : 43.9	386	»	»
Herpes,	Voortkruipende huiduitslag,	239	»	»	108	»	»
Syphilis primaria,	Venusziekte,	7 356	27	1 : 272.4	568	»	»
» secundaria,	Idem,	1 249	27	1 : 46.25	183	1	1 : 183
Vulnera,	Wonden,	1 634	67	1 : 24.38	491	17	1 : 28.88
Contusiones,	Kneuzingen,	371	7	1 : 53	210	1	1 : 210
Abscessus,	Ettergezwellen,	444	11	1 : 40.36	365	1	1 : 365
Ulcera,	Zweren,	3 699	364	1 : 10.16	1 669	15	1 : 111.26
Fistulae,	Pijpzweren,	2	»	»	6	»	»
Herniae,	Ingewandsbreuken,	20	»	»	12	»	»
Hydrocele,	Waterzaksbreuken,	5	»	»	4	1	1 : 4
Luxationes,	Ontwrichtingen,	22	»	»	12	»	»
Fracturae,	Beenbreuken,	131	11	1 : 11.9	32	1	1 : 32
Mors violenta,	Gewelddadige dood,	403	403	1 : 1	4	4	1 : 1
Berri-berri,	Berri-berri,	2 737	516	1 : 5.30	241	76	1 : 3.17
Catarrhus bronchiorum,	Luchtpijptak-ontsteking,	315	3	1 : 105	350	1	1 : 350
Morbi reliqui,	Overige ziektevormen,	3 023	361	1 : 8.37	1 531	48	1 : 31.89
Epidemisch aangetasten:							
Febris,	Koorts,	392 829	60 280	1 : 6.51	»	»	»
Variolae,	Pokken,	2 413	128	1 : 18.85	2 044	302	1 : 6.77
Dysenteria,	Dysenterie,	»	»	»	550	88	1 : 6.25
	Totaal . .	458 530	64 799	1 : 7.07	19 230	864	1 : 22.25

[5. 21.]

BIJLAGE T.

(Zie blz. 109 van het verslag.)

OPGAAF, voor elke plaats in het bijzonder, betreffende het aantal gedurende 1880 door doctors djawa BEHANDELDE LIJDERS in Nederlandsch Indie.

Java en Madura.

GEWESTEN.	PLAATSEN.	Behandeld.	Overleden.
Bantam,	Tjiringin,	6 691	1 872
	Serang,	*a)*	*a)*
Batavia,	Onrust,	*a)*	*a)*
	Batavia,	*a)*	*a)*
	Meester-Cornelis,	10 890	795
	Buitenzorg,	520	8
Krawang,	Poerwakarta,	*b*	*b)*
Preanger regentschappen,	Bandong,	289	10
	Tassik malaija,	102	»
	Manondjaija,	369	16
	Mangoenredja,	86	3
	Tjiandjoer,	*b)*	*b)*
	Soemedang,	*b)*	*b)*
Cheribon,	Cheribon.	3 193	42
	Indramaijoe,	156	15
	Koeningan,	2 783	69
	Tjiamis,	5 066	279
Tagal,	Brebes,	859	15
	Pamalang,	1 164	194
Samarang,	Samarang,	1 956	187
	Grobogan,	387	»
	Demak,	16 616	2 623
Japara,	Japara,	562	8
	Koedoes,	*b)*	*b)*
	Joana,	519	7
Rembang,	Bodjonegoro,	311	3
	Toeban,	587	13
	Blora,	2 670	26
	Transporteeren	55 776	6 185
	Per transport	55 776	6 185
Soerabaija,	Bawean,	887	4
Pasoeroean,	Pasoeroean,	57	»
	Malang,	592	32
Probolinggo,	Loemadjang,	870	18
Bezoeki,	Panaroekan,	*b)*	*b)*
	Sitoebondo,	174	3
Banjoewangi,	Soekaradja,	115	1
	Boeleleng (Bali),	230	9
Banjoemas,	Poerbolinggo,	*a)*	*a)*
	Bandjarnegara,	*a)*	*a)*
	Madjenang,	*a)*	*a)*
	Tjilatjap,	*a)*	*a)*
Bagelen,	Poerworedjo,	*b)*	*b)*
	Keboemen,	237	1
	Sapoeran,	186	»
	Wonosobo,	475	10
	Koetoardjo,	296	2
	Karang-Anjar,	*b)*	*b)*
Djokjokarta,	Djokjokarta,	*b)*	*b)*
Madioen,	Madioen,	67	»
	Ponorogo,	307	4
Kediri,	Kediri,	*b)*	*b)*
	Blitar,	*a)*	*a)*
Madura,	Sumanap,	*a)*	*a)*
	Sampang,	*a)*	*a)*
	Totaal	60 269	6 269

a) Geen opgaven ontvangen.

b) Geen opgaven ontvangen wegens ontstentenis van een doctor djawa.

Buitenbezittingen.

GEWESTEN.	PLAATSEN.	Behandeld.	Overleden.
Sumatra's Westkust,	Padang,	2 422	340
	Aijer Bangies,	435	21
	Priaman,	1 209	157
	Painan,	2 202	431
	Moeara Laboe,	509	25
	Padang Pandjang,	1 359	231
	Siboga,	445	3
	Penjaboengan,	1 123	69
Benkoelen,	Benkoelen,	200	6
	Manna,	1 098	24
	Kroë,	524	90
Lampongsche districten,	Telok Betong	*b)*	*b)*
Palembang,	Palembang,	257	25
Banka,	Muntok,	416	»
Billiton,	Manggar,	*a)*	*a)*
Westerafdeeling van Borneo,	Sambas,	*a)*	*a)*
Celebes,	Saleijer,	*a)*	*a)*
	Transporteeren	12 199	1 422
	Per transport	12 199	1 422
Menado,	Tanawangko,	834	5
	Tondano,	656	11
	Amoerang,	268	5
	Kawangkoan,	494	8
	Kema,	506	6
	Ratahan (Belang),	226	2
	Gorontalo,	415	6
Molukken,	Amboina,	645	3
	Hila,	376	5
	Haroekoe,	1 534	19
	Saparoea,	704	8
	Noessalaut,	538	8
	Boeroe,	*a)*	*a)*
	Boano,	299	2
	Amahei,	332	»
	Wahaai,	327	3
Ternate,	Batjan,	274	8
Timor,	Koepang,	*c)*	*c)*
	Flores en Larantoeka,	*a)*	*a)*
	Solor-eilanden.	*a)*	*a)*
	Totaal	20 627	1 521

a) Geen opgaven ontvangen.

b) Geen opgaven ontvangen wegens ontstentenis van een doctor djawa.

c) Zie de opgave in bijlage R.

[5. 22.]

BIJLAGE U.

(Zie blz. 109 van het verslag.)

OVERZIGT betreffende de door doctors djawa gedurende 1880 BEHANDELDE LIJDERS, met vermelding van den aard der ZIEKTEN.

AARD DER ZIEKTEN EN GEBREKEN.		Java en Madura. Behandeld.	Java en Madura. Overleden.	Java en Madura. Verhouding van de overledenen tot de behandelden.	Buitenbezittingen. Behandeld.	Buitenbezittingen. Overleden.	Buitenbezittingen. Verhouding van de overledenen tot de behandelden.
Febris intermittens,	Tusschenpozende koorts,	14 173	1 835	1 : 7.72	5 218	106	1 : 49.22
id. biliosa,	Galkoorts,	49	1	1 : 49	43	5	1 : 8.6
id. gastrica,	Gastrische koorts,	73	1	1 : 73	145	6	1 : 24.15
id. catarrhalis,	Catarrhale koorts,	64	»	»	942	19	1 : 49.57
Typhus,	Zenuwzinkingkoorts,	12	8	1 : 1.5	2	1	1 : 2
Cholera,	Braakloop, bloedbederfkoorts,	16	7	1 : 2.28	9	1	1 : 9
Encephalitis,	Hersenontsteking,	»	»	»	1	1	1 : 1
Ophthalmiae,	Oog- id.,	308	»	»	705	»	»
Parotitis,	Oorklier- id.,	16	»	»	36	»	»
Angina,	Borstvlies- id.,	29	»	»	18	»	»
Pleuritis,	Long- id.,	3	»	»	14	1	1 : 14
Pneumonia,	Keel- id.,	38	1	1 : 38	27	5	1 : 5.4
Hepatitis,	Lever- id.,	13	3	1 : 4.30	31	6	1 : 5.16
Enteritis,	Darm- id.,	16	2	1 : 8	36	2	1 : 18
Dysenteria,	Dysenterie,	296	77	1 : 3.84	266	34	1 : 7.82
Apoplexia,	Beroerte,	»	»	»	3	2	1 : 1.5
Epilepsia,	Vallende ziekte,	9	1	1 : 9	7	»	»
Morbi mentis,	Zielsziekte,	110	17	1 : 6.47	4	1	1 : 4
Asthma,	Aamborstigheid,	99	7	1 : 14.14	107	2	1 : 53.5
Colica,	Koliek,	399	14	1 : 28.5	366	3	1 : 122
Aphthae tropicae,	Indische spruw,	9	»	»	43	2	1 : 21.5
Gastricismus,	Maagstoornis,	51	1	1 : 51	110	3	1 : 36.6
Diarrhoea,	Doorloop,	569	38	1 : 14.97	688	37	1 : 18.59
Helminthiasis,	Wormziekte,	379	41	1 : 9.24	901	1	1 : 901
Rheumatismus acutus,	Snelverloopend rheumatisme,	125	7	1 : 17.85	130	»	»
» chronicus,	Slepend idem,	14	»	»	63	»	»
	Transporteeren	16 870	2 061	. . . .	9 915	238	. . . .

AARD DER ZIEKTEN EN GEBREKEN.		Java en Madura. Behandeld.	Java en Madura. Overleden.	Java en Madura. Verhouding van de overledenen tot de behandelden.	Buitenbezittingen. Behandeld.	Buitenbezittingen. Overleden.	Buitenbezittingen. Verhouding van de overledenen tot de behandelden.
	Per transport	16 870	2 061	. . . .	9 915	238	. . . .
Scrophulosis,	Klierziekte,	6	»	»	36	»	»
Phthisis pulmonalis,	Longtering,	21	10	1 : 2.1	58	12	1 : 4.83
Carcinomata,	Kankergezwellen,	»	»	»	2	»	»
Lepra,	Melaatschheid,	12	1	1 : 12	3	»	»
Vitia cordis,	Hartgebreken,	»	»	»	9	2	1 : 4.5
Haemorrhagiae,	Verbloedingen,	10	»	»	17	1	1 : 17
Variolae,	Pokken,	565	37	1 : 15.27	375	89	1 : 4.21
Morbilli,	Mazelen,	165	»	»	17	2	1 : 8.5
Framboesiae,	Framboosgezwellen,	35	»	»	107	»	»
Scabies,	Schurft,	4 158	6	1 : 693	419	»	»
Herpes,	Voortkruipende huiduitslag,	13	»	»	58	»	»
Syphilis primaria,	Venusziekte,	2 291	»	»	103	»	»
Idem secundaria,	Idem,	133	2	1 : 66.5	18	»	»
Vulnera,	Wonden,	368	20	1 : 18.4	193	4	1 : 48.25
Contusiones,	Kneuzingen,	47	1	1 : 47	88	»	»
Abscessus,	Ettergezwellen,	37	»	»	120	»	»
Ulcera,	Zweren,	781	95	1 : 8.22	1 233	3	1 : 411
Fistulae,	Pijpzweren,	»	»	»	2	»	»
Herniae,	Ingewandsbreuken,	2	»	»	13	»	»
Hydrocele,	Waterzaksbreuken,	12	8	1 : 1.5	12	2	1 : 6
Luxationes,	Ontwrichtingen.	32	»	»	12	»	»
Fracturae,	Beenbreuken,	38	2	1 : 19	21	1	1 : 21
Mors violenta,	Geweldaddige dood,	»	»	»	3	3	1 : 1
Catarrhus bronchiorum,	Luchtpijptak-ontsteking,	177	52	1 : 3.40	292	8	1 : 36.5
Berri-berri,	Berri-berri,	10	»	»	56	6	1 : 9.3
Morbi reliqui,	Overige ziektevormen,	533	42	1 : 12.69	1 036	39	1 : 26.56
Epidemisch aangetasten:							
Febris,	Koorts,	33 675	3 860	1 : 8.72	1 206	11	1 : 109.63
Variolae,	Pokken,	278	72	1 : 3.86	5 203	1 100	1 : 4.73
	Totaal . .	60 269	6 269	1 : 9.61	20 627	1 521	1 : 13.56

[5. 23.]

BIJLAGE V.

(Zie blz. 109 van het verslag.)

OPGAAF van het AANTAL PERSONEN in 1880 OMGEKOMEN door bij het bestuur bekend geworden ONGELUKKEN (daaronder ook het aantal overledenen ten gevolge van moord of zelfmoord.)

GEWESTEN.	Verdronken.	Door den bliksem getroffen.	Gedood door				Omgekomen door		Door andere ongelukken om het leven gekomen.	Totaal.
			tijgers.	krokodillen.	slangen.	wilde varkens of andere dieren.	moord.	zelfmoord.		
Java en Madura.										
Bantam	11	1	»	4	1	»	»	»	14	31
Batavia	42	9	»	2	1	»	3	16	36	109
Krawang	18	3	»	5	»	»	»	6	50	82
Preanger regentschappen	89	12	33	3	»	»	»	5	97	239
Cheribon	86	31	»	2	6	4	»	16	151	296
Tagal	44	29	»	4	»	5	»	16	51	149
Pekalongan	17	21	1	1	1	»	»	»	23	64
Samarang	49	25	1	»	»	»	2	12	55	144
Japara	60	17	8	2	»	2	»	6	66	161
Rembang	31	27	»	»	1	»	17	1	52	129
Soerabaija	159	62	»	12	»	5	»	18	186	442
Pasoeroean	31	10	1	»	1	»	»	6	44	93
Probolinggo	8	28	4	11	»	»	»	4	50	105
Bezoeki	25	11	5	1	4	»	11	12	48	117
Banjoewangi	a) †	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Banjoemas	67	23	1	1	»	5	»	23	48	168
Bagelen	52	17	»	»	»	»	»	14	70	153
Kadoe	38	11	»	1	»	»	»	4	38	92
Djokjokarta	24	12	1	»	»	»	»	»	19	56
Soerakarta	66	30	»	1	»	»	»	»	65	162
Madioen	47	8	»	»	1	»	»	9	35	100
Kediri	25	23	10	»	1	3	4	6	101	173
Madura	40	19	»	»	»	1	64	5	41	170
Te zamen	1 029	429	65	50	17	25	101	179	1 340	3 235

a) De dus † geteekende kolommen zijn, bij gemis aan opgaven niet kunnen worden ingevuld.

GEWESTEN.	Verdronken.	Door den bliksem getroffen.	Gedood door				Omgekomen door		Door andere ongelukken om het leven gekomen.	Totaal.
			tijgers.	krokodillen.	slangen.	wilde varkens of andere dieren.	moord.	zelfmoord.		
Buitenbezittingen.										
Sumatra's Westkust . . .	27	7	22	5	»	4	4	22	23	114
Benkoelen.	6	1	»	1	»	»	»	»	6	14
Lampongsche districten . .	7	»	33	18	»	»	2	»	16	76
Palembang	23	»	19	41	»	2	»	2	38	125
Sumatra's Oostkust . . .	2	»	3	47	2	»	»	»	6	60
Riouw	4	»	»	2	»	»	3	2	»	11
Banka	5	»	»	6	»	»	»	3	6	20
Billiton.	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Westerafdeeling van Borneo	12	»	»	6	»	»	»	4	4	26
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	88	»	»	43	5	»	58	3	37	234
Celebes en onderhoorigheden	16	1	»	13	»	»	66	4	29	129
Menado.	4	1	»	2	»	2	»	5	13	27
Amboina	8	»	»	»	»	2	»	»	11	21
Ternate.	6	»	»	»	»	»	»	»	1	7
Timor	12	1	»	1	»	»	»	1	»	15
Te zamen. . .	220	11	77	185	7	10	133	46	190	879
va en Madura	1 029	429	65	50	17	25	101	179	1 340	3 235
Totaal . .	1 249	440	142	235	24	35	234	225	1 530	4 114

[5. 24.]

BIJLAGE W.

(Zie blz. 111 van het verslag.)

OVERZIGT van de KRANKZINNIGEN-VERPLEGING bij de gestichten te Batavia, Samarang en Soerabaija in 1880.

Plaatsen.	MUTATIEN.	MANNEN. Europeanen.	MANNEN. Afrikanen.	MANNEN. Inlanders.	MANNEN. Chinezen.	MANNEN. Totaal.	VROUWEN. Europeanen.	VROUWEN. Inlanders.	VROUWEN. Chinezen.	VROUWEN. Totaal.	Totaal-generaal.
Batavia.	Aantal verpleegden op 1 Januarij 1880	»	»	31	12	43	»	38	12	50	93
	In 1880 opgenomen	»	»	17	8	25	»	13	3	16	41
	Derhalve gedurende 1880 verpleegd .	»	»	48	20	68	»	51	15	66	134
	Ontslagen als hersteld	»	»	9	1	10	»	7	»	7	17
	» » verbeterd	»	»	»	»	»	»	»	1	1	1
	» » niet krankzinnig . . .	»	»	1	1	2	»	»	»	»	2
	Overleden	»	»	10	6	16	»	4	4	8	24
	Totaal afgevoerd in 1880	»	»	20	8	28	»	11	5	16	44
	Sterkte op 31 December 1880 . . .	»	»	28	12	40	»	40	10	50	90
Samarang	Aantal verpleegden op 1 Januarij 1880	34	4	39	2	79	3	26	»	29	108
	In 1880 opgenomen	3	»	6	»	9	»	2	»	2	11
	Derhalve gedurende 1880 verpleegd .	37	4	45	2	88	3	28	»	31	119
	Ontslagen als hersteld	»	»	3	»	3	»	3	»	3	6
	» » verbeterd	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	Overleden	»	»	4	»	4	»	»	»	»	4
	Totaal afgevoerd in 1880	»	»	7	»	7	»	3	»	3	10
	Sterkte op 31 December 1880. . . .	37	4	38	2	81	3	25	»	28	109
Soerabaija	Aantal verpleegden op 1 Januarij 1880	44	»	22	1	67	7	6	1	14	81
	In 1880 opgenomen	19	»	13	1	33	2	6	»	8	41
	Derhalve gedurende 1880 verpleegd .	63	»	35	2	100	9	12	1	22	122
	Ontslagen als hersteld	4	»	6	»	10	»	1	»	1	11
	» » verbeterd	1	»	»	»	1	1	»	»	1	2
	» » niet verbeterd . . .	1	»	»	»	1	»	»	»	»	1
	Overleden	4	»	3	»	7	»	1	»	1	8
	Totaal afgevoerd in 1880	10	»	9	»	19	1	2	»	3	22
	Sterkte op 31 December 1880 . . .	53	»	26	2	81	8	10	1	19	100

[5. 25.]

BIJLAGE X.

(Zie blz. 113 van het verslag.)

OVERZIGT van de verliezen aan buffels en runderen, in West-Java door de veetyphus veroorzaakt, over het jaar 1880 en de eerste helft van 1881.

GEWESTEN.	Aantal buffels en runderen die ter zake van de veepest gedurende 1880 zijn afgemaakt. *a*)														
													Totalen.		
	Januarij.	Februarij.	Maart.	April.	Mei.	Junij.	Julij.	Augustus.	September	October.	November.	December.	Januarij t/m Junij.	Julij t/m December.	Over het geheele jaar.
Bantam.															
Afd. Serang	779	417	429	433	386	525	241	111	87	81	311	333	2969	1164	4133
» Anjer	4	40	12	9	9	8	60	35	10	24	2	»	82	131	213
» Tjiringin	345	775	299	245	264	417	314	319	25	»	4	17	2345	679	3024
» Pandeglang	2012	1506	420	248	142	77	»	»	»	»	»	»	4405	»	4405
» Lebak	1435	1055	760	675	447	545	375	96	80	91	24	79	4917	745	5662
Totaal	4575	3793	1920	1610	1248	1572	990	561	202	196	341	429	14718	2719	17437
Batavia.															
Afd. Stad en Voorsteden	»	195	4	44	3	2	»	»	»	»	1	»	248	1	249
» Meester Cornelis	754	4100	3876	3107	4384	1992	1364	419	395	274	104	380	18213	2936	21149
» Tangerang	486	1439	1626	1834	722	210	78	216	174	48	20	»	6317	536	6853
» Buitenzorg	1640	1088	1609	1371	1683	1740	1518	1259	726	519	623	556	9131	5201	14332
Totaal	2880	6822	7115	6356	6792	3944	2960	1894	1295	841	748	936	33909	8674	42583
Preanger regentschappen.															
Afd. Bandong	»	»	»	»	318	1384	2857	3231	2131	919	445	38	1702	9621	11323
» Tjiandjoer	»	»	»	1304	644	126	»	»	»	»	»	1074	2074	1074	3148
» Soekaboemi	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	20	100	»	120	120
» Soemedang	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Totaal	»	»	»	1304	962	1510	2857	3231	2131	919	465	1212	3776	10815	14591
Krawang.															
Contrôle-afd. Poerwakarta	»	»	»	»	87	684	455	246	615	330	312	873	771	2831	3602
» » Krawang	946	1598	1990	799	340	620	1149	1345	1239	300	470	188	6293	4691	10984
Part. landen. Tegalwaroe-landen	389	155	30	58	»	»	»	20	178	42	4	80	632	324	956
Part. landen. Pamanoekan- en Tjiassem-landen	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	352	2614	»	2966	2966
Totaal	1335	1753	2020	857	427	1304	1604	1611	2032	672	1138	3755	7696	10812	18508
Cheribon															
Afdeeling Indramaijoe.															
Part. landen. Kandanghauer	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Part. landen. Indramaijoe-West	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Gouvernements-district Sleeman	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Totaal	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Algemeen totaal	8790	12368	11055	10127	9429	8330	8411	7297	5660	2628	2692	6332	60099	33020	93119

...n.	Aantal buffels en runderen die ter zake van veepest in de eerste helft van 1881 zijn afgemaakt en gestorven.													
	Januarij.		Februarij.		Maart.		April.		Mei.		Junij.		Te zamen in zes maanden.	
Over het geheele jaar.	Afgemaakt.	Gestorven.	Afgemaakt.	Gestorven.	Afgemaakt.	Gestorven.	Afgemaakt.	Gestorven.	Afgemaakt.	Gestorven.	Afgemaakt.	Gestorven.	Afgemaakt.	Gestorven.
4133	157	?	182	?	253	?	78	?	17	?	24	?	711	?
213	7	?	»	?	»	?	»	?	»	?	»	?	7	?
3024	»	?	»	?	»	?	»	?	»	?	»	?	»	?
4405	»	?	»	?	»	?	»	?	»	?	»	?	»	?
5662	21	?	36	?	»	?	»	?	»	?	»	?	57	?
17437	185	?	218	?	253	?	78	?	17	?	24	?	775	?
249	»	?	16	?	»	?	»	?	»	?	»	?	16	?
21149	119	?	88	?	17	?	24	?	45	?	57	?	350	?
6853	»	?	44	?	28	?	34	?	171	?	»	?	277	?
14332	244	?	116	?	47	?	139	?	69	?	11	?	626	?
42583	363	?	264	?	92	?	197	?	285	?	68	?	1 269	?
11323	177	13	16	1	62	3	13	»	3	2	»	»	271	19
3148	297	27	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	297	27
120	»	»	37	»	20	1	»	»	»	»	»	»	57	1
»	»	»	»	»	»	»	»	»	184	22	40	7	224	29
14591	474	40	53	1	82	4	13	»	187	24	40	7	849	76
3602	565	38	148	9	9	1	5	»	11	»	»	»	738	48
10984	69	»	556	»	307	»	299	39	228	11	84	8	1 543	58
956	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4	»
2966	4056	642	3572	700	1983	2231	531	1821	1228	370	1241	74	12 611	5 838
8508	4694	680	4276	709	2299	2232	835	1860	1467	381	1325	82	14 896	5 944
»	»	»	1547	b) 2147	4049	1273	3723	654	1086	111	114	11	10 519	4 196
»	»	»	298	b) 482	1261	227	2529	122	1292	17	166	12	5 546	860
»	»	»	»	»	»	»	»	»	686	5	»	»	686	5
»	»	»	1845	2629	5310	1500	6252	776	3064	133	280	23	16 751	5 061
3119	5716	720	6656	3339	8036	3736	7375	2636	5020	538	1737	112	34 540	11 081

AANMERKINGEN.

a) De opgaven omtrent de residentie Bantam over het eerste halfjaar 1880 verschillen eenigszins van de cijfers in het vorig verslag medegedeeld. De reden moet daarin gezocht worden, dat sedert naauwkeuriger opgaven ontvangen zijn en dat in sommige afdeelingen de dood gevonden dieren, voor welke geene vergoeding werd betaald, onder de afgemaakte zijn opgenomen. Deze onregelmatigheid komt hier en daar ook onder de opgaven der andere gewesten voor.

b) Voor een groot gedeelte is he cijfer der in Februarij 1881 in Cheri bon gestorven buffels en runderen ont leend aan opgaven van de inlandsche hoofden, waarin ook de aan miltvuur bezweken beesten begrepen waren. De latere opgaven hebben echter uitsluitend betrekking tot de veetyphus. Als vóór 31 Januarij gestorven ter zake van miltvuur worden opgegeven voor Kandanghauer 2064 en voor Indramaijoe-west 108 beesten.

[5. 26.]

BIJLAGE Y.

(Zie blz. 126 van het verslag.)

UITGEWERKTE BEREKENING van de KOSTEN VAN AANLEG (en uitrusting) van den STAATSSPOORWEG *Soerabaija-Pasoeroean*, met zijtak naar *Malang*. [1]) (Lengte 112^{032} KM.)

OMSCHRIJVING DER UITGAVEN.	Uitgaven in Indie		Uitgaven in Nederland.	TOTAAL.
Directie		f 215 199,55^{5}	f 109 551,59	f 324 751,14^{5}
Algemeene uitgaven		624 129,36^{5}		
1ste sectie (Soerabaija-Gempol = 35^{505} KM.)	f 2 113 514,53^{5}			
2de » (Gempol-Bangil-Pasoeroean = 27^{441} KM.)	1 403 383,14		2 562 759,97	9 283 917,36^{5}
3de » (zijtak Bangil-Malang = 49^{086} KM.)	2 068 637,54^{5}			
		5 585 535,22		
Uitrusting		511 492,81		
		f 6 936 356,95	f 2 672 311,56	f 9 608 668,51
Af: de waarde der bij de opheffing van het magazijn aan den dienst der exploitatie verstrekte goederen.		113 710,00	»	113 710,00
		f 6 822 646,95	f 2 672 311,56	[2]) f 9 494 958,51 (of f 84 752,20 per KM.)

Het totaal der uitgaven in Indie is volgens de artikelen der spoorwegbegrooting te specificeeren als volgt:

		Per transport	f 2 625 506	Per transport	f 6 360 200
Traktementen van ingenieurs en verder personeel	f 482 977	Kunstwerken	1 381 035	Signalen	11 205
Reis- en verblijfkosten	56 512	Wegen	153 537	Kranen en weegbruggen	10 950
Algemeene magazijnen	217 006	Afsluitingen	68 710	Telegraaf	4 881
Werktreinen	32 350	Wachtershuisjes	32 163	Diversen	14 975
Opmetingen	11 876	Gebouwen der stations	1 159 897	Locomotieven	12 612
Onteigeningen	334 075	Ballast	330 287	Rijtuigen	298 626
Tijdelijke gebouwen	50 124	Dwarsliggers	338 775	Kraan- en rolwagens	7 708
Gereedschappen	45 026	Spoorstaven en verdere ijzerwerken	19 073	Directie	215 200
Aardewerken	1 395 560	't Leggen van den weg	251 217	Te zamen	f 6 936 357
				Af: de waarde der aan den dienst der exploitatie verstrekte goederen (zie boven)	113 710
Transporteeren	f 2 625 506	Transporteeren	f 6 360 200		f 6 822 647

1) In Augustus 1875 werd met de uitbakening van de lijn begonnen en den 20 Julij 1879 kwam de spoorweg in zijn geheel in exploitatie.

2) De raming bedroeg oorspronkelijk f 10 000 000.

[5. 27.]

BIJLAGE Z.

(Zie blz. 128 van het verslag.)

OVERZIGT betreffende het verkeer op de oosterlijnen der Javasche Staatsspoorwegen over 1880. 1)

1) In dat jaar waren gemiddeld 118^{731} K.M. in exploitatie, namelijk gedurende het geheele jaar de lijn van Soerabaija naar Pasoeroean, met zijtak naar Malang (te zamen ruim 112 K.M.), en sedert 16 October 1880 de eerste sectie (van Sidoardjo tot Modjokerto), lang ongeveer 32 K.M., der lijn van Sidoardjo naar Madioen met zijtak naar Blitar.

MAANDEN VAN 1880.	VERVOER. [1] Aantal reizigers. 1ste klasse.	2de klasse.	3de klasse.	Totaal.	Bagage. (K.G.)	Bestelgoederen. Aantal colli's.	Gewigt in K.G.	Vrachtgoederen. (K.G.)	Rijtuigen. — Aantal.	Paarden. — Aantal.	Vee. — Aantal. Klein.
Januarij	386	2 398	54 405	57 189	12 600	5 560	123 710	5 317 900	41	33	2
Februarij. . . .	325	2 582	51 471	54 378	14 390	4 970	110 325	4 519 400	33	46	2
Maart	329	2 698	52 859	55 886	11 980	5 088	115 191	5 207 350	42	30	»
April	357	2 393	48 389	51 139	10 780	4 429	100 167	5 170 600	22	21	»
Mei.	304	2 806	52 759	55 869	18 600	4 823	112 287	3 023 800	18	20	»
Junij	279	2 125	53 467	55 871	28 480	4 175	97 006	2 378 900	25	35	31
Julij	238	2 231	54 351	56 820	40 820	4 884	116 409	5 238 200	30	38	2
Augustus . .	236	2 565	59 779	62 580	32 830	6 341	164 435	7 254 000	32	43	22
September . . .	284	3 189	70 022	73 495	23 410	5 685	139 104	5 524 600	26	87	133
October	205	2 641	57 647	60 493	21 980	5 618	118 063	4 632 530	28	27	60
November . . .	238	2 905	61 982	65 125	28 520	5 335	107 687	4 855 830	44	39	83
December . . .	213	2 874	57 688	60 775	31 410	5 175	99 323	3 505 000	33	36	21
Totaal	3 394	31 407	674 819	709 620	275 800	62 083	1 403 707	56 628 110	374	455	356
Hiervan werden vervoerd voor rekening van het Gouvernement . . .	»	10	3 261	3 271	2 510	?	3 314	[2]) 9 820 350	»	»	»
Alzoo vervoerd voor rekening van particulieren . . .	3 394	31 397	671 558	706 349	273 290	?	1 400 393	[2]) 46 807 760	374	455	356

[1]) Nopens het vervoer van goederen voor den dienst der exploitatie (waarvoor geen vracht berekend wordt) zijn geen opgaven ontvangen. 1878 en 1879 beliep het vervoer dezer dienstgoederen 302 117 en 2 217 157 K.G.

[2]) Meest materialen ten behoeve van de nog in aanleg zijnde gedeelten van den spoorweg.

OPBRENGST.

Reizigers.				Bagage.	Bestel- goederen.	Vracht- goederen.	Rijtuigen.	Paarden.	Vee.	Telegraaf- en diverse andere ontvangsten.	Totaal der ontvangsten.
[1e] klasse.	2de klasse.	3de klasse.	Totaal.								
…509,80	f 6 035,80	f31 588,62^{5}	f39 134,22^{5}	f 310,03	f 3 403,30	f 37 616,61	f 358,76	f 156,30	f 163,20	f 1 041,88	f 82 184,30^{5}
…229,40	5 979,32^{5}	29 435,57^{5}	36 644,30	324,39	3 030,30	31 133,24	280,18	245,00	96,90	1 152,12	72 906,43
…397,20	6 715,25	30 593,77^{5}	38 706,22^{5}	270,17	3 246,50	26 828,07	394,40	159,35	70,60	933,02	70 608,27^{5}
…405,90	5 525,57^{5}	27 967,02^{5}	34 898,50	252,89	2 848,10	26 420,87	203,43	142,35	101,05	1 189,15	66 056,34
…358,95	6 589,00^{5}	29 917,77	37 865,72^{5}	438,74	3 068,60	18 156,96	154,20	137,13	120,10	1 969,00	61 910,45^{5}
…091,65	5 191,16	30 760,78	37 043,59	622,64	2 845,35	16 021,18	236,38	211,55	85,10	1 636,22	58 702,01
…107,60	5 557,44	31 959,23	38 624,27	910,71	3 360,35	36 630,85	323,85	181,55	119,90	4 526,31	84 677,79
…057,05	6 315,31	36 694,63	44 066,99	756,40	4 382,65	50 413,35	290,40	273,50	175,10	2 323,31	102 681,70
…163,98	8 184,11	39 493,41	48 841,50	484,93	3 614,70	38 623,31	263,93	304,50	165,50	2 763,23	95 061,60
…031,80	6 821,39	34 608,63	42 461,82	488,43	3 308,55	23 677,70	230,53	157,00	74,60	1 355,75	71 754,38
…024,40	7 696,99	38 661,08	47 382,47	645,93	3 208,70	24 566,51	463,65	189,60	88,10	1 559,31	78 104,27
891,70	7 823,24	36 376,37	45 091,31	675,82	3 025,75	17 168,52	352,39	212,15	81,20	1 470,45	68 077,59
…4 269,43	f78 434,59^{5}	f398 056,90	f490760,92^{5}	f6181,08	f39 342,85	f347 257,11	f3552,10	f2369,98	f1341,35	f21 919,75	4) f 912 725,14^{5}

3) Hieronder ook de door aannemers vervoerde gouvernements-producten, waarvan het gewigt echter niet is opgegeven.

4) Hieronder f 34 277,40^{5} wegens het vervoer van gouvernements-reizigers en goederen, en f 120 395 wegens het vervoer van gouvernements-producten voor rekening van aannemers.

[5. 28.]

BIJLAGE **AA.**

(Zie blz. 128 van het verslag.)

AARD en GEWIGT der vervoerde VRACHTGOEDEREN op den staatsspoorweg Soerabaija-Pasoeroean met zijtak naar Malang, over 1878 en 1879. *a*)

Aard der goederen.		Gewigt (in kilogrammen).	
		1878.	1879.
Asphalt, hars, pek, teer, enz.		4 850	31 250
Boomen, heesters, planten en bloemen.		1 600	8 250
Brandstoffen.	Steenkolen	435 300	545 700
	Houtskool		30 650
Cement.		54 250	372 100
Dranken en provisien.		100 000	260 500
Droogerijen en chemicalien.		13 050	45 000
Emballage		122 750	393 900
Garens van allerlei aard.		750	1 350
Glas- en aardewerk		17 750	89 250
Hout.	Brandhout	3 850	49 200
	Bewerkt hout	1 147 700	1 566 000
	Onbewerkt hout	209 800	4 828 800
Huiden en vellen		*b*) 9 000	72 750
Kalk.		*c*)	395 500
Kramerijen		16 950	85 700
Landbouw-producten.	Aardappelen.	14 250	15 000
	Indigo.	700	18 600
	Kapok.	*c*)	11 700
	Koffij	784 600	16 002 300
	Padi	3 600	1 250
	Rijst		1 758 450
	Suiker.	352 200	4 101 050
	Suikerriettoppen	38 950	17 400
	Suikerstroop.	485 350	252 250
	Tabak.	36 050	219 600
	Thee	150	350
	Tjabé	*c*)	50 600
Leder en lederwerk		*d*)	10 350
Machinerien		*c*)	163 100
Transporteeren		3 853 450	31 397 900

Aard der goederen.		Gewigt (in kilogrammen).	
		1878.	1879.
Per transport		3 853 450	31 397 900
Manufacturen en modewaren		324 900	868 900
Meel- en grutterswaren		23 450	19 800
Meststoffen		*e*) 18 200	536 300
Metaalwerk		1 081 650	3 845 950
Metalen (edele)		38 700	18 000
Meubelen en huisraad		165 800	717 750
Olie.	Europesche	61 750	1 600
	Inlandsche		100 750
	Petroleum		1 293 200
Papier en drukwerken		*c*)	7 450
Steensoorten.	Breuk- en rolsteen	*c*)	410 350
	Grint	1 976 000	6 550 700
	Marmer	*c*)	650
	Puin	*c*)	98 300
	Tegels.	481 250	2 648 050
	Zand	*c*)	88 000
Verfwaren		25 150	89 850
Vlechtmateriaal en vlechtwerk		22 450	288 750
Vruchten (boom-, veld- en aard-)		*c*)	74 550
Wapens.		*c*)	750
Zout.		75 200	1 253 650
Diversen		144 950	1 770 000
Totaal.		8 292 900	52 081 200
Van het totaal gewigt worden opgegeven als vervoerd:			
voor rekening van particulieren *f*)		3 420 500	32 743 700
voor rekening van het Gouvernement *g*)		4 872 400	19 337 500
Te zamen als boven.		8 292 900	52 081 200

a) Over 1880 is dergelijke specificatie nog niet ontvangen. De hoofdlijn (lang 62^{946} K. M.) werd den 17den Mei 1878 opengesteld, en den 1sten November kwamen 21^{264} K. M. van den zijtak in exploitatie. Van de overige 27^{822} K. M. volgde de openstelling 1 Mei en 20 Julij 1879 (achtereenvolgens 9^{856} en 17^{966} K. M.). Gemiddeld waren dus in exploitatie gedurende 7½ maand van 1878 68^{61}, en gedurende 1879 98^{947} K. M.
b) Hieronder ook lederwerk.
c) Niet — althans niet afzonderlijk — opgegeven.
d) Begrepen onder „Huiden en vellen".
e) Hieronder ook afval (fabrieks-, dierlijke en andere).
f) Hieronder ook de door aannemers vervoerde gouvernementsproducten, waarvan het gewigt echter niet afzonderlijk is gemeld.
g) Meest materialen ten behoeve van de gedeelten van den spoorweg die nog in aanleg waren. Bovendien werden nog aan niet-betalende *dienst*goederen vervoerd: in 1878 302 117 en in 1879 2 217 157 K. G.

[5. 28.]

BIJLAGE BB.

(Zie blz. 129 van het verslag.)

GRONDSLAGEN van de vrachttarieven der spoorwegen op Java.

AARD VAN HET VERVOER.	STAATSSPOORWEGEN (OOSTERLIJNEN).
A. *Reizigers.*	
Vrachtprijzen per K. M. 1ste klasse	f 0,10
2de »	0,06
3de »	0,02
B. *Bagage* van reizigers.	
Vrachtprijs per K. M.	vast f 0,05 voor elke verzending;
Het vervoer van 30 K. G. geschiedt kosteloos.	bovendien f 0,003 per 10 K. G. of onderdeel daarvan.
C. *Bestelgoederen.*	vast f 0,30 voor elke verzending;
	bovendien f 0,05 per 5 K. G. of minder en per 35 K. M. of minder;
	in het geheel f 0,30 voor elke verzending van niet meer dan 1 K. G., onverschillig de afstand.
D. *Paarden en vee.*	
(Met gemengde of goederentreinen vervoerd.)	per wagenlading en per K. M. . f 0,20
	minimumvracht 2,50
E. *Vrachtgoederen.*	
Per 1000 K. G. en per K. M.	goederen der 1ste klasse . . . . f 0,16
	» » 2de » 0,12
	» » 3de » 0,10
	» » 4de » 0,08
	» » 5de » A . . . 0,06
	» » 5de » B . . . 0,05

Bijzondere bepalingen

Voor de eerste vier klassen wordt de vracht berekend op 50 K.G., en worden gedeelten van 50 K.G. voor 50 K.G. gerekend met een minimumvracht van f 0,50 per verzending.

Voor de 5de klasse is het tarief per wagenlading berekend met een minimumvracht van f 2,50. Voor ligte en volumineuse artikelen is, bij verzendingen van minder dan één M³., dubbele vracht verschuldigd. Bij grootere hoeveelheden wordt de vracht berekend naar de ruimte die de goederen innemen, met dien verstande dat gewone goederenwagens, met die artikelen beladen, minstens ⁴/₅ van hun ladingsvermogen aan vracht moeten opbrengen. Wanneer het laden en lossen door den dienst der staatsspoorwegen geschiedt, wordt in rekening gebragt:

voor het laden f 0,03 per 100 K.G. of onderdeel daarvan;

voor het lossen f 0,02 » » » » » »

Bij volle wagenladingen van goederen der 1ste, 2de, 3de en 4de klasse wordt 6 pct. reductie op den vrachtprijs toegestaan.

LIJN BATAVIA-BUITENZORG.	LIJN SAMARANG-DJOKJOKARTA.	LIJN KEDOENG DJATI-WILLEM I.
f 0,12 0,06 0,02	f 0,09 0,06 0,02	f 0,10 0,07 0,02
f 0,006 per K.G. en per K.M.	f 0,006 per K. G. en per K. M.	f 0,006 per K. G. en per K. M.
vast f 0,30 voor elke verzending; bovendien f 0,01 per K.G. en per 35 K.M.; in het geheel f 0,30 voor elke verzending van niet meer dan 1 K.G., onverschillig de afstand.	vast f 0,30 voor elke verzending; bovendien f 0,02 per K. G. en per 35 K. M.; in het geheel f 0,30 voor elke verzending van niet meer dan 1 K. G., onverschillig de afstand.	als voor de lijn Samarang-Djokjokarta.
als voor de staatsspoorwegen;	als voor de staatsspoorwegen;	als voor de staatsspoorwegen.
goederen der 1ste klasse . . . f 0,14 — » » 2de klasse . . . 0,10 speciaal voor rijst . . . . . . 0,09 — goederen der 3de klasse. . . . 0,07 — —	goederen der 1ste klasse . . . f 0,16 — » » 2de klasse . . . 0,10 — — — — » » 3de klasse . . . 0,05	goederen der 1ste klasse f 0,16 » » 2de » 0,12 — — » » 3de » 0,08 — — —

voor vrachtgoederen.

Voor de eerste twee klassen wordt de vracht berekend per 50 K.G. en worden gedeelten van 50 K.G. voor 50 K. G. gerekend met een minimumvracht van f 0,50 per verzending. Voor de 3de klasse is het tarief per wagenlading van 8000 K.G. berekend, met een minimumvracht van f 2,50 per verzending. Voor ligte en volumineuse artikelen gelden dezelfde bepalingen als voor de staatsspoorwegen, even als voor het laden en lossen door den spoorwegdienst. Bij volle wagenladingen van goederen der 1ste of 2de klasse wordt 5 pct. reductie op den vrachtprijs toegestaan.	Als voor de lijn Batavia-Buitenzorg, behalve dat de 3de klasse-goederen als zoodanig slechts worden aangenomen bij hoeveelheden van minstens 5000 K. G. Bij eene mindere hoeveelheid wordt het tarief der 2de klasse-goederen toegepast.	Als bij de lijn Samarang-Djokjokarta.

VERGELIJKENDE STAAT der klassificatie van de voornaamste vrachtgoederen bij de drie spoorwegdiensten.

Benaming der goederen.	Aanwijzing van de klassen waarin zij gerangschikt zijn bij den dienst der			Benaming der goederen.	Aanwijzing van de klassen waarin zij gerangschikt zijn bij den dienst der		
	staats-spoor-wegen.	lijn Batavia-Buitenzorg.	lijn Samarang-Vorsten-landen.		staats-spoor-wegen.	lijn Batavia-Buitenzorg.	lijn Samarang-Vorsten-landen.
Aarde	4	2	2	Mest (gewone)	5 B	3	3
Atap	4	2	2	Mest (kunst-)	4	2	3
Bamboe	5 B [1])	3 [1])	3 [1])	Obi	5 A	2	2
Beetwortelen	4	2	2	Opium	1	1	1
Boomen (niet levend)	4	3	3	Padi	4	2	2 [2])
Dakpannen	5 A	3	3	Petroleum	3	1	1
Dwarsliggers	4	2	2	Rijst	3	2 [3])	2
Emballage	4 [1])	1 [1])	1 [1])	Spoorstaven	4	3	3
Ertsen	5 A	3	3	Steenen (bewerkt of in tegels)	3	2	3
Gaba	4	2	2	Steenen (ruwe vierkante blokken)	4	2	3
Getah pertjah	1	1	1	Steenen (gebakken)	5 A	3	3
Granen (niet afzonderlijk genoemd)	3	2	2	Steenkolen	5 A	3	3
Graniet (in tegels of ruw in blokken)	4	3	3	Suiker	2	1	1 [4])
Grint	5 B	3	3	Suikerriettoppen (bibiet)	3	—	2
Groenten (versche)	4	2	2	Suikerstroop (in vaten)	4	—	1 [5])
Hout (bezaagd of zuiver dan wel vierkant bekapt)	3	2	2	Tabak	1	1	1 [6])
Hout (ruw, vierkant beslagen)	4	2	2	Thee	1	1	1
Hout (dolken)	5 A	3	3	Visch (gedroogde, gezouten)	2	2	2
Hout (brand-)	5 B	3	3	Visch (versche)	2	1	1
Houtskolen	4	2	2 [1])	IJzer (bewerkt)	2	2	2
Huiden	3	2	2	IJzer (onbewerkt in staven en platen)	3	2	2
Kapok (ingeperst)	4	2	2	IJzer (ruw gegoten)	4	2	2
Klappernoten	5 A	3	3	IJzer (oud en ruw)	5 A	3	3
Koffij	1	1	1	Zout	1	1	1
Manufakturen	1	1	1				

[1]) Wordt als ligt en volumineus artikel aangemerkt.
[2]) Bij vervoer met geheele wagenladingen wordt 25 pct. reductie toegestaan.
[3]) Afzonderlijk tarief (zie blz. 3 dezer bijlage).
[4]) Suiker uit arèn, klappers enz., in den vorm van tabletten, is in de 2de klasse gerangschikt.
[5]) Bij volle wagenlading wordt het tarief 2de klasse toegepast.
[6]) Gekorven tabak voor de inlandsche markt is gerangschikt in de 2de klasse.

[5. 30.]

BIJLAGE CC.

(Zie blz. 131 en 132 van het verslag.)

MAANDELIJKSCH OVERZIGT betreffende het verkeer op de particuliere spoorwegen Samarang-Vorstenlanden en Batavia-Buitenzorg, over 1880.

MAANDEN.	AANTAL REIZIGERS. 1ste klasse.	2de klasse.	3de klasse.	4de klasse.	Militairen.	Gevangenen.	TOTAAL.	Bagage. — Kilo's.	Bestelgoederen. — Kilo's.	Koopmans- en dienstgoederen. — Kilo's.
1880.										
Januarij	496	2 512	29 140	40 693	833	377	74 051	13 874	11 358	24 421 906
Februarij. . . .	462	2 721	34 308	48 333	652	260	86 736	13 027	10 403	24 526 949
Maart	539	2 502	30 817	39 976	774	422	75 030	12 124	10 714	24 611 113
April . . . . ,	423	2 347	30 446	38 915	719	437	73 287	16 965	11 459	22 575 926
Mei.	604	2 554	33 823	43 919	719	429	82 048	15 607	10 348	18 886 523
Junij	538	2 549	36 494	45 442	878	349	86 250	17 212	10 409	22 954 909
Julij	553	2 497	37 861	44 323	1 024	491	86 749	14 299	11 492	35 433 437
Augustus . . .	530	2 201	35 774	42 116	798	413	81 832	18 280	11 078	39 230 186
September . . .	502	2 505	33 755	40 691	629	444	78 526	15 134	11 996	36 884 671
October	587	2 635	32 079	36 695	571	448	73 015	14 910	12 487	30 813 639
November . . .	621	2 756	34 915	43 594	653	400	82 939	12 238	13 434	27 443 981
December . . .	489	2 801	30 579	34 543	623	425	69 460	20 216	15 994	26 296 822
Totalen over 1880	6 344	30 580	399 991	499 240	8 873	4 895	949 923	183 886	141 172	*a*) 334 080 062
» » 1879	6 377	30 368	406 479	551 831	11 103	4 577	1 010 735	136 701	136 974	184 511 466

MAANDEN.	1ste klasse.	2de klasse.	3de klasse.	4de klasse.	Militairen.	Gevangenen.	TOTAAL.	Bagage. — Kilo's.	Bestelgoederen. — Kilo's.	Koopmans- en dienstgoederen. — Kilo's.
1880.										
Januarij	1 393	12 208	54 248	. . .	1 258	105	69 212	11 289	10 253	4 497 485
Februarij. . . .	1 327	12 103	53 659	. . .	1 089	70	68 248	8 832	10 540	4 169 576
Maart	1 548	12 535	54 583	. . .	1 244	132	70 042	11 044	10 494	4 438 967
April	1 369	12 309	54 303	. . .	1 431	150	69 562	12 377	15 209	4 151 185
Mei.	1 361	12 783	56 232	. . .	1 293	37	71 706	16 275	26 165	4 203 522
Junij	1 542	12 983	59 774	. . .	1 380	58	75 737	13 362	24 579	3 576 103
Julij	1 440	12 315	61 423	. . .	1 256	44	76 478	13 339	12 832	4 665 262
Augustus . . .	1 396	12 535	54 857	. . .	1 080	137	70 005	12 391	12 911	4 170 238
September . . .	1 530	13 068	58 549	. . .	1 661	53	74 861	13 939	13 667	3 611 146
October	1 636	12 477	55 085	. . .	1 212	165	70 575	9 276	12 875	3 814 780
November . . .	1 634	12 323	52 623	. . .	1 388	107	68 075	10 254	15 108	3 899 821
December . . .	1 691	13 379	54 688	. . .	1 132	71	70 961	11 262	14 639	4 171 550
Totalen over 1880	17 867	151 018	670 024	. . .	15 424	1 129	855 462	143 640	179 272	*b*) 64 261 635
» » 1879	16 695	162 042	656 636	. . .	20 991	1 251	857 615	124 918	108 356	*c*) 50 347 159

a) Hieronder 170 360 374 K.G. (ad f 127 349,08) aan dienstgoederen, met inbegrip van ballast, enz. Daar onder het totaalcijfer der bestelgoederen nog 8369 K.G. (ad f 2 345,18) aan dienstgoederen begrepen zijn, is het geheele *dienstgoederenvervoer* over 1880 te stellen op 170 368 743 K.G. (ad f 129 694,26), tegen 8 635 358 K.G. (ad f 40 021,94) in 1879, toen de vrachten der werk- en ballasttreinen nog niet in rekening werden gebragt. Van daar het groote verschil tusschen de cijfers van 1880 en die van 1879. Zonder het dienstgoederenvervoer bedroegen in 1880 de cijfers der bestel- en koopmansgoederen 132 803 K.G. (ad f 21 470,40) en 163 719 688 K.G. (ad f 1 933 937,01), of te zamen 163 852 491 K.G. (ad f 1 955 407,41), terwijl zij in 1879 beliepen: 130 704 K.G. (ad f 21 367,68) en 175 882 378 K.G. (ad f 1 928 148,10), of te zamen 176 013 082 K.G. (ad f 1 949 515,78).

OPBRENGST.												
REIZIGERS.							Bagage.	Bestel-goederen.	Koopmans- en dienstgoederen.	Rijtuigen, paarden en vee.	Diversen.	TOTALE ONTVANGST.
1ste klasse.	2de klasse.	3de klasse.	4de klasse.	Militairen.	Gevangenen.	TOTAAL.						
SAMARANG—VORSTENLANDEN.												
f 2 471,70	f 7 298,85	f 22 756,90	f 4 196,79	f 756,53	f 415,26	f 37 896,03	f 314,97	f 1 883,55	f 140 490,58	f 979,90	f 6 058,09^5	f 187 623,12^5
2 444,75	7 587,45	26 668,18	5 069,17	647,40	262,21	42 679,16	263,50	1 780,27	104 272,68^5	1 122,90	5 752,25	155 870,76^5
3 216,55	7 068,80	23 880,30	4 120,10	786,37	358,78	39 430,90	212,85	1 908,92	103 390,57	1 297,10	6 169,38^5	152 409,72^5
2 457,60	6 848,57	23 394,92	4 027,51	630,40	390,51	37 749,51	405,16	2 011,67	105 542,68	1 116,50	5 951,72^5	152 777,24^5
3 070,85	7 752,73	25 739,62	4 535,69	704,83	485,91	42 289,63	213,27	1 923,56	90 671,69	1 479,52	6 918,20	143 495,87
2 786,30	7 550,30	28 345,22	4 700,31	883,26	325,92	44 591,31	219,43	1 812,28	110 201,44^5	2 034,16	6 645,66	165 504,28^5
2 688,80	7 117,65	30 450,84	4 607,62	792,59	540,10	46 197,60	215,17	1 999,13	228 983,28	1 056,10	9 889,17^5	288 340,45^5
3 238,60	6 407,50	27 737,20	4 389,44	794,26	475,68	43 042,68	309,86	1 904,13	362 719,03	1 147,60	8 801,32^5	417 924,62^5
2 750,55	7 339,90	26 409,52	4 237,22	709,87	490,96	41 938,02	236,53	1 914,07	326 096,53	1 441,60	8 132,62	379 759,37
3 367,70	7 639,10	26 378,98	3 782,82	581,64	494,29	42 244,53	182,82	2 043,15	240 198,18	1 837,80	6 261,76^5	292 768,24^5
3 363,10	8 254,15	27 803,52	4 572,83	686,91	486,24	45 166,75	137,59	2 222,60	134 582,93	1 194,10	5 924,20^5	189 228,17^5
3 096,50	8 181,05	24 975,94	3 518,52	696,47	497,21	40 965,69	360,67	2 412,25	114 136,49	885,10	5 000,96	163 761,16
f 34 953,00	f 89 046,05	f 314 541,14	f 51 758,02	f 8 670,53	f 5 223,07	f 504 191,81	f 3 071,82	f 23 815,58	f 2 061 286,09	f 15 592,38	f 81 505,36^5	f 2 689 463,04^5
36 006,55	88 047,70	315 118,54	57 539,52	10 394,47	4 709,03	511 815,81	3 575,23	22 559,41	1 966 978,31	15 013,38	98,758,32	2 618 700,46
BATAVIA—BUITENZORG.												
f 1 175,60	f 6 609,35	f 21 331,03	. . . .	f 298,43	f 69,71	f 29 484,12	f 404,52	f 631,67	f 21 376,81	f 886,80	f 1 890,58	f 54 674,50
1 159,40	6 564,50	22 288,83	. . . .	199,13	49,49	30 261,35	353,08	627,84	20 100,35	1 142,90	2 195,70	54 681,22
1 479,40	7 279,70	22 538,28	. . . .	250,65	90,83	31 638,86	422,08	665,73	21 684,38	676,60	2 485,67	57 573,32
1 319,45	6 643,40	21 629,50	. . . .	294,99	100,89	29 988,23	476,57	749,18	21 243,63	849,20	2 381,15	55 687,96
1 591,60	7 403,90	23 692,06	. . . .	289,49	27,10	33 004,15	606,35	1 029,41	20 166,42	831,90	2 018,87	57 657,10
1 658,00	7 214,80	26 332,05	. . . .	328,41	40,47	35 573,73	505,66	1 001,36	20 821,86	763,30	1 741,77	60 407,68
1 281,50	6 559,25	25 951,26	. . . .	287,64	31,57	34 111,22	511,91	719,49	24 020,64	939,10	2 094,75	62 397,11
1 145,45	6 715,50	21 583,80	. . . .	258,07	99,63	29 802,45	464,25	689,35	24 612,01	901,60	2 912,61	59 382,27
1 420,90	7 225,05	23 008,14	. . . .	508,32	37,31	32 199,72	504,01	710,59	22 221,77	904,10	2 080,64	58 620,83
1 361,30	6 499,65	21 450,78	. . . .	238,89	116,34	29 666,96	359,06	692,95	23 390,40	797,10	1 925,38	56 831,85
1 296,00	6 232,35	20 294,04	. . . .	365,04	71,45	28 258,88	405,15	748,29	23 983,46	986,40	2 049,57	56 431,75
1 218,10	6 941,05	20 916,82	. . . .	264,44	42,79	29 383,20	416,67	799,88	25 836,25	704,60	1 740,66	58 881,26
f 16 106,70	f 81 888,50	f 271 016,59	. . . .	f 3 583,50	f 777,58	f 373 372,87	f 5 429,31	f 9 065,74	f 269 457,98	f 10 383,60	f 25 517,35	f 693 226,85
17 170,25	86 020,55	254 865,33	. . . .	3 995,27	846,77	362 898,17	5 149,63	6 727,42	235 292,73	8 691,60	25 914,91	644 674,46

b) In de maandcijfers van deze kolom zijn niet begrepen de goederen die voor den in aanleg zijnden staatsspoorweg Buitenzorg–Preanger regentschappen (in wagens van de staatsspoorwegen) zijn vervoerd. De som dier cijfers bedraagt dan ook slechts 49 369 635 K.G. Daarbij tellende de voor den staatsspoorweg vervoerde 14 892 000 K.G., verkrijgt men het uitgetrokken cijfer van 64 261 635 K.G. (De *opbrengst* der laatstbedoelde goederen is in de maandcijfers van de opbrengsten *wel* begrepen; zij bedroeg over het geheele jaar f 33 597,60.)
Van de hooger bedoelde 49 369 635 K.G. waren 45 812 604 K.G. koopmansgoederen en 3 557 031 K.G. dienstgoederen, met inbegrip van ballast enz.

c) Dit cijfer kan worden verdeeld in: 46 390 571 K.G. voor koopmansgoederen (met inbegrip van het vervoer voor de staatsspoorwegen, waarvan het cijfer niet afzonderlijk is opgegeven,) en 3 956 588 K.G. voor dienstgoederen en ballast.

[5. 31.]

BIJLAGE DD.

(Zie blz. 134/135 van het verslag.)

OPGAVEN betreffende de bij het einde van 1880 in Nederlandsch-Indie aanwezige STOOMKETELS, ten dienste van PARTICULIEREN.

GEWESTEN.	Aantal ketels.	Verwarmende oppervlakte in M².
tam.	7	140
via.	44	734.89
wang	36	802.30
ribon	124	6 052.40
gal	93	5 541.60
alongan	37	2 863.72
marang	55	2 572.95
ara	85	3 767.90
bang	13	485.17
rabaija	228	8 592.90
oeroean	142	5 183.56
bolinggo	106	4 964.62
oeki	29	1 469.80
joemas	8	379.40
kjokarta	82	5 426.80
rakarta	88	4 379.44
dioen	20	923
diri	37	1 501.55
dura	3	106.10
matra's Westkust (Padang)	4	25.40
lembang	2	45
matra's Oostkust (Bengkalis)	2	30.13
tjeh en onderhoorigheden	1	12
uider- en Oosterafdeeling van Borneo (Bandjermasin)	2	31.20
lebes (Makasser)	6	64.86
mboina	1	14
imor	1	4
	a) 1256	56 114.69
n particuliere schepen en vaartuigen	b) 143	7 687.68
TOTAAL	1399	63 802.37

VERDERE BIJZONDERHEDEN.

a) Naar hunne bestemming waren deze stoomketels verdeeld als volgt:

Gebezigd voor:	Aantal stoomketels.	Verwarmende oppervlakte in M².
suikerfabrieken	1016	52892.06
arakstokerijen	11	166.85
rijstpelinrigtingen	19	437.60
koffijondernemingen	25	186.60
indigo-ondernemingen	6	70.50
bereiding van kapas	1	30
bereiding van opium	2	29
boengkilmolens	2	6.65
stoomploegen	7	131
meelfabrieken	2	23.63
broodbakkerij	4	80.25
waterfiltreerinrigting	1	1.90
kunstijsfabrieken	34	506.38
kalkbranderij	1	1.35
beenzwartwasscherij	2	17.25
werktuigen en gereedschappen	45	611.47
houtzagerij	21	286.35
steenbakkerij	2	13
pompwerktuigen	42	446.65
droogdokken	11	152.95
mijnontginning	1	21
boekdrukkerij	1	2.25
Totaal	1256	56114.69

b) De particuliere stoomvaartuigen, waarin de bedoelde 143 ketels waren geplaatst, waren — luidens de uitgereikte akten van vergunning — bestemd voor de navolgende doeleinden:

	Aantal stoomketels.	Verwarmende oppervlakte in M².
voor den stoompaketvaartdienst der Nederlandsch Indische stoomvaartmaatschappij	75	5172.91
voor het vervoeren van reizigers en goederen in den Nederlandsch-Indischen Archipel door andere reederijen	16	1245.59
voor het slepen van vaartuigen in den Indischen Archipel	2	120.50
voor de gemeenschap tusschen den wal en de reede van Batavia	6	205.60
voor de gemeenschap tusschen den wal van Batavia en het eiland Amsterdam	2	96.60
voor de gemeenschap tusschen den wal en de reede van Samarang	2	68
voor de vaart tusschen Soerabaija, Grissee en Madura	8	161
voor de gemeenschap tusschen den wal en de reede van Padang	3	42.32
voor diensten in de rivier van Palembang	2	40.50
voor transporten ten dienste der Billiton-maatschappij	4	275.40
voor het tegengaan van den smokkelhandel in opium	2	8.21
voor verschillende doeleinden (stoomschepen en stoombarkassen)	20	247.45
voor zouttransporten (barkschip)	1	3.60
Totaal	143	7687.68

[5. 32.]

BIJLAGE **EE.**

(Zie blz. 136, 137 en 138 van het verslag.)

GOUVERNEMENTS POST- EN TELEGRAAFDIENST.

A. STATISTIEK VAN DEN POSTDIENST OVER DE JAREN 1878, 1879 en 1880.

1°. BINNENLANDSCH POSTVERKEER. *a)*

JAREN.	AANTAL BRIEVEN. Port-betalende brieven. Gefrankeerd.	Ongefrankeerd.	Dienstbrieven.	AANTAL DRUKWERKEN. Dagbladen.	Andere drukwerken.	Aantal monsters en stalen van koopwaren.	Aantal documenten (papiers d'affaires).	Aantal aangeteekende stukken (onder de vorenstaande begrepen). Gewone brieven.	Dienstbrieven.
1878	2 206 784	319 912	811 921	1 807 695	151 514	14 997	*b)*	113 727	30 180
	2 526 696			1 959 209				143 907	
1879 *c)*. . . .	2 253 170	289 997	876 757	1 819 717	118 621	17 266	*b)*	132 016	35 225
	2 543 167			1 938 338				167 241	
1880 *d)* . .	2 482 327	292 315	906 450 *e)*	1 975 868	124 446	17 787	*b)*	140 934	38 063
	2 774 642			2 100 314				178 997	

a) Van de verzending der *briefkaarten* per post wordt geen statistiek gehouden; het debiet wordt hierachter (op blz. 4) vermeld.

b) De documenten (art. 18 van *Indisch Staatsblad* 1881 n°. 139) zijn in het binnenlandsch verkeer nog niet toegelaten.

c) De cijfers over 1879 zijn verbeterd.

d) De opgaven over 1880 zijn nog van voorloopigen aard.

e) Hoeveel *dienstbriefkaarten* hieronder begrepen zijn (zie *Indisch Staatsblad* 1880 n°. 165), is niet opgegeven gevonden. (Op blz. 136 van het verslag hiervóór is bij de aanhaling van bedoeld Staatsblad ten onregte de jaargang 1881 genoemd.)

2°. BUITENLAND…OS…

JAREN. b)	AARD DER VERZENDING.	Brievenmalen met de Nederlands… — Via *Brindisi*, *Marseille* en *Napels*. Ontvangen.	Verzonden.	Te zamen.	Per „*zeepost*”, d. i. met de stoomsche… die regtstreeks tusschen Indie en Neder… den dienst verrigten. Ontvangen.	Verzonden.	Te za…
	A. *Br…*						
1878	Gefrankeerd	129 191	156 779	285 970	42 993	12 959	55…
	Ongefrankeerd	4 725	2 352	7 077	1 755	1 787	3…
	Te zamen. . .	133 916	159 131	293 047	44 748	14 746	59…
1879	Gefrankeerd	157 237	173 620	330 857	31 676	8 919	40…
	Ongefrankeerd	5 144	3 035	8 179	1 164	1 377	2…
	Te zamen. . .	162 381	176 655	339 036	32 840	10 296	43…
1880 b) . .	Gefrankeerd	169 646	191 713	361 359	33 654	7 918	41…
	Ongefrankeerd	6 538	5 010	11 548	1 104	1 175	2…
	Te zamen. . .	176 184	196 723	372 907	34 758	9 093	43…
	B. *Drukwerken*, *mons…*						
1878	Drukwerken	22 300 kilog.	4 472 kilog.	26 772 kilog.	19 006 kilog.	305 kilog.	19 311 kil…
	Monsters	3 031 stuks	3 250 stuks	6 281 stuks	4 648 stuks	1 036 stuks	5 684 st…
	Documenten	—	11 »	11 »	—	—	—
1879	Drukwerken	35 095 kilog.	4 893 kilog.	39 988 kilog.	7 636 kilog.	224 kilog.	7 860 kil…
	Monsters	6 525 stuks	4 902 stuks	11 427 stuks	530 stuks	351 stuks	881 st…
	Documenten	33 »	12 »	45 »	—	—	—
1880 b) . .	Drukwerken	47 888 kilog.	5 002 kilog.	52 890 kilog.	1 566 kilog.	300 kilog.	1 866 kil…
	Monsters	4 534 stuks	3 870 stuks	8 404 stuks	206 stuks	1 stuks	207 st…
	Documenten	93 »	—	93 »	—	—	—
	C. *Aangeteekende stukken* (begrepen in beide bovenstaan…						
1878	Aangeteekende stukken . .	2 767	5 403	8 170	981	342	1 32…
	Ontvangstberigten	47	72	119	24	6	3…
1879	Aangeteekende stukken . .	4 135	7 620	11 755	1 032	335	1 36…
	Ontvangstberigten	74	78	152	43	4	4…
1880 b). . .	Aangeteekende stukken . .	5 112	9 551	14 663	1 230	9 962	11 19…
	Ontvangstberigten	106	72	178	20	7	27…

a) Van de in het buitenlandsch verkeer verzonden en ontvangen briefkaarten is geen aanteekening gehouden. Tot en met 31 Maart 1879 was d… verzending van briefkaarten toegelaten tegen een port van 12½ cent naar alle landen der Algemeene Postvereeniging, behalve naar de *Straits-Settlem…* en *Portugeesch-Timor*, waarvoor het port in Julij 1877 op 7½ cent was vastgesteld. Deze porten werden met ingang van 1 April 1879 teruggebra… tot respectievelijk 7½ en 5 cent. Sedert 12 September 1879 kunnen naar eenige landen der Algemeene Postvereeniging *briefkaarten met vooruitbeta… antwoord* verzonden worden.

b) De opgaven over 1880 zijn van voorloopigen aard.

OSTVERKEER. *a*)

<table>
<tr><th colspan="3">…ministratie.
Brievenmalen met de Fransche, Britsche, Duitsche en Italiaansche postadministratien. d)</th><th colspan="3">Brievenmalen met — of verzendingen van en naar — landen buiten Europa.</th><th colspan="3">TOTAAL.</th></tr>
<tr><th>Ontvangen.</th><th>Verzonden.</th><th>Te zamen.</th><th>Ontvangen.</th><th>Verzonden.</th><th>Te zamen.</th><th>Ontvangen in Indie.</th><th>Verzonden uit Indie.</th><th>Te zamen.</th></tr>
<tr><td colspan="9">Aantal).</td></tr>
<tr><td>63 604
2 089</td><td>68 994
2 302</td><td>132 598
4 391</td><td>47 279
2 305</td><td>40 316
1 556</td><td>87 595
3 861</td><td>283 067
10 874</td><td>279 048
7 997</td><td>562 115
18 871</td></tr>
<tr><td>65 693</td><td>71 296</td><td>136 989</td><td>49 584</td><td>41 872</td><td>91 456</td><td>293 941</td><td>287 045</td><td>580 986</td></tr>
<tr><td>66 952
2 621</td><td>70 737
2 954</td><td>137 689
5 575</td><td>61 239
5 148</td><td>44 653
3 985</td><td>105 892
9 133</td><td>317 104
14 077</td><td>297 929
11 351</td><td>615 033
25 428</td></tr>
<tr><td>69 573</td><td>73 691</td><td>143 264</td><td>66 387</td><td>48 638</td><td>115 025</td><td>331 181</td><td>309 280</td><td>640 461</td></tr>
<tr><td>78 154
3 936</td><td>84 862
3 035</td><td>163 016
6 971</td><td>58 501
6 788</td><td>59 191
4 947</td><td>117 692
11 735</td><td>339 955
18 366</td><td>343 684
14 167</td><td>683 639
32 533</td></tr>
<tr><td>82 090</td><td>87 897</td><td>169 987</td><td>65 289</td><td>64 138</td><td>129 427</td><td>358 321</td><td>357 851</td><td>616 172</td></tr>
<tr><td colspan="9">documenten („papiers d'affaires").</td></tr>
<tr><td>7 297 kilog.
2 629 stuks
—</td><td>1 584 kilog.
1 407 stuks
1 »</td><td>8 881 kilog.
4 036 stuks
1 »</td><td>2 892 kilog.
407 stuks
—</td><td>1 009 kilog.
141 stuks
—</td><td>3 901 kilog.
548 stuks
—</td><td>51 495 kilog.
10 715 stuks
—</td><td>7 370 kilog.
5 834 stuks
12 »</td><td>58 865 kilog.
16 549 stuks
12 »</td></tr>
<tr><td>8 661 kilog.
721 stuks
—</td><td>1 832 kilog.
2 721 stuks
2 »</td><td>10 493 kilog.
3 442 stuks
2 »</td><td>3 982 kilog.
162 stuks
—</td><td>1 105 kilog.
119 stuks
1 »</td><td>5 087 kilog.
281 stuks
1 »</td><td>55 374 kilog.
7 938 stuks
33 »</td><td>8 054 kilog.
8 093 stuks
15 »</td><td>63 428 kilog.
16 031 stuks
48 »</td></tr>
<tr><td>12 432 kilog.
1 297 stuks
—</td><td>2 033 kilog.
1 633 stuks
7 »</td><td>14 465 kilog.
2 930 stuks
7 »</td><td>3 941 kilog.
146 stuks
5 »</td><td>1 801 kilog.
160 stuks
—</td><td>5 742 kilog.
306 stuks
5 »</td><td>65 827 kilog.
6 183 stuks
98 »</td><td>9 136 kilog.
5 664 stuks
7 »</td><td>74 963 kilog.
11 847 stuks
105 »</td></tr>
<tr><td colspan="9">opgaven), benevens ontvangstberigten voor aangeteekende stukken. e).</td></tr>
<tr><td>2 433
1</td><td>2 343
7</td><td>4 776
8</td><td>1 112
3</td><td>1 875
—</td><td>2 987
3</td><td>7 293
75</td><td>9 963
85</td><td>17 256
160</td></tr>
<tr><td>3 510
3</td><td>3 574
10</td><td>7 084
13</td><td>1 987
2</td><td>3 197
1</td><td>5 184
3</td><td>10 674
122</td><td>14 726
93</td><td>25 390
215</td></tr>
<tr><td>4 741
2</td><td>4 503
—</td><td>9 244
2</td><td>2 039
—</td><td>4 358
1</td><td>6 397
1</td><td>13 122
128</td><td>28 374
80</td><td>41 496
208</td></tr>
</table>

c) De verzendingen per Fransche paketbooten via Marseille zijn sedert April 1879 door die via Napels vervangen.

d) Sedert 14 Februarij 1880 worden ook brievenmalen regtstreeks aan de Duitsche postadministratie verzonden.

e) Het regt voor de ontvangstberigten werd met 1 April 1879 verhoogd van 5 tot 10 cent.

3°. POSTWISSELS. *a)*

	1878.		1879.		1880.	
	Aantal.	Bedrag.	Aantal.	Bedrag.	Aantal.	Bedrag.
A. BINNENLANDSCH VERKEER.	83 779	f 5 089 676,09	88 360	f 5 525 757,41	94 309	f 6 072 37
B. BUITENLANDSCH VERKEER.						
Naar Nederland overgemaakt.	14 502	f 1 023 386,98	15 928	f 1 107 133,95	16 971	f 1 166 60
» andere landen in Europa overgemaakt	843	58 047,99	1 355	86 121,12⁵	1 799	111 10
Totaal uit Indie verzonden	15 345	f 1 081 434,97	17 283	f 1 193 255,07⁵	18 770	f 1 277 70
Uit Nederland verzonden	990	f 50 016,44⁵	1 028	f 48 355,15⁵	1 152	f 56 83
» andere landen in Europa verzonden.	241	8 789,72	345	14 354,58	422	15 40
Totaal naar Indie overgemaakt	1 231	f 58 806,16⁵	1 373	f 62 709,73⁵	1 574	f 72 23
TOTAAL BUITENLANDSCH VERKEER	16 576	f 1 140 241,13⁵	18 656	f 1 255 964,81	20 344	f 1 349 94

a) De cijfers van 1879 zijn verbeterd; die over 1880 zijn van voorloopigen aard.

Het postwisselverkeer met vreemde landen over het behandeld driejarig tijdvak is als volgt verdeeld:

	1878.		1879.		1880.	
Naar *Duitschland*	429	f 31 034,43	678	f 41 553,50⁵	912	f 56 882,
Uit »	81	4 578,51	104	5 009,90	136	5 809,
Naar *Zwitserland*	54	4 571,82	88	5 889,90⁵	98	6 084,
Uit »	6	76,58	16	1 595,35	6	264,
Naar *Belgie*	97	5 349,64	122	7 460,74⁵	178	14 027,
Uit »	62	1 952,98	101	3 174,76	130	5 461,
Naar *Italie*	9	573,50⁵	15	888,19	19	602,
Uit »	—	—	4	397,43	2	34,
Naar *Luxemburg*	14	2 100,00	2	300,00	17	2 700,
Uit »	25	481,16	34	561,36	36	766,
Naar *Groot-Brittannie*	62	3 151,63	104	7 642,47	114	3 939,
Uit »	10	262,85	2	80,20	4	46,
Naar *Frankrijk*.	178	11 266,96⁵	346	22 386,31	461	26 868,
Uit »	57	1 437,64	84	3 535,58	108	3 020,
Te zamen . . .	1 084	f 66 837,71	1 700	f 100 475,70⁵	2 221	f 126 507,

4°. BRIEFKAARTEN.

In de laatst verloopen drie jaren zijn de navermelde hoeveelheden briefkaarten, vertegenwoordigende de daarbij aangeduide geldswaardige bedragen, uitgegeven:

SOORT VAN BRIEFKAARTEN.	1878.		1879.		1880. *a)*	
	Aantal.	Geldswaarde.	Aantal.	Geldswaarde.	Aantal.	Geldswaarde.
Binnenlandsche:						
Enkele van 5 cent.	294 465	f 14 723,25	349 914	f 17 495,70	448 741	f 22 437,
Dubbele van 10 cent.	31 243	3 124,30	27 680	2 768,00	19 478	1 947,
Buitenlandsche: *b)*						
Enkele van $12^1/_2$ cent	10 640	1 330,00	7 247	905,87⁵	—	—
Enkele van $7^1/_2$ cent.	—	—	8 397	629 77⁵	25 979	1 948,
	336 348	f 19 177,55	393 238	f 21 799,35	494 198	f 26 333,

a) De opgaven over 1880 zijn van voorloopigen aard.
b) De uitgifte van briefkaarten van $12^1/_2$ cent is met 1 April 1879 — toen het port verlaagd werd — gestaakt; de nieuwe briefkaarten (van $7^1/_2$ cent) konden eerst in September 1879 (*Indisch Staatsblad* n°. 263) in gebruik worden gesteld.

B. STATISTIEK VAN DEN TELEGRAAFDIENST over de jaren 1878, 1879 en 1880. *a*).

VERDEELING DER TELEGRAMMEN.	1878.		1879. *b*)		1880. *c*)	
	Aantal.	Opbrengst.	Aantal.	Opbrengst.	Aantal.	Opbrengst.
bijzondere telegrammen.						
Java	278 162	f 399 176	290 057	f 416 833	291 619	f 395 926
Sumatra	13 156	22 810	17 457	29 534	18 014	29 305
Te zamen	291 318	f 421 986	307 514	f 446 367	309 633	f 425 231
(Tot berigten van 20 woorden herleid) *d*)	(343 698)	.....	(361 152)	.....	*e*)	.....
telegrammen.						
Verzonden	11 656	f 12 243	14 793	f 13 416	16 016	f 14 008
Ontvangen	12 066	12 138	14 586	13 688	15 265	13 696
Doorgezonden	18 777	37 131	22 400	39 623	26 837	25 914
Te zamen	42 499	f 61 512 *f*)	51 779	f 66 727 *f*)	58 118	f 53 618 *f*)
(Tot berigten van 20 woorden herleid)	(31 957)	.....	(35 612)	.....	(697 497) woorden.	.....
(Binnen- en *buitenlandsch* verkeer te zamen	333 817	f 483 498	359 293	f 513 094	367 751	f 478 849
(Herleid tot berigten van 20 woorden) *d*)	(375 655)	.....	(396 764)	.....	*g*)	.....
regeringstelegrammen (voor memorie).						
Java	20 188	f 58 651	19 745	f 54 749	20 572	f 70 064
Sumatra	2 889	11 337	2 562	8 795	2 684	10 039
Te zamen	23 077	f 69 988	22 307	f 63 544	23 256	f 80 103
(Tot berigten van 20 woorden herleid) *d*)	(47 030)	.....	(42 584)	.....	*h*)	....
Totaal-generaal.						
Java i)	340 352	*j*)	360 759	*j*)	369 403	*j*)
Sumatra	16 542	*j*)	20 841	*j*)	21 604	*j*)
Te zamen	356 894	*j*)	381 600	*j*)	391 007	*j*)
(Tot berigten van 20 woorden herleid) *d*)	(422 685)	.....	(439 348)	.....	*k*)	.....

a) In deze statistiek zijn niet begrepen de *dienst*telegrammen (zoogenaamde „dienst- en postnota's"). Hun aantal bedroeg:
over 1878 voor Java 10 918 en voor Sumatra 3 373, te zamen 14 291 telegrammen;
„ 1879 „ „ 10 969 „ „ „ 3 446, „ „ 14 415 „
„ 1880 „ „ 9 616 „ „ „ 2 508, „ „ 12 124 „
Verder zijn afgegeven:
in 1878 op Java 3 578 en op Sumatra 45, of te zamen 3 623 *afschriften* van telegrammen;
„ 1879 „ „ 4 432 „ „ „ 52 „ „ „ 4 484 „ „ „
„ 1880 „ „ 4 766 „ „ „ 62 „ „ „ 4 828 „ „ „

b) De cijfers over 1879 zijn verbeterd.

c) De opgaven over 1880 zijn van voorloopigen aard.

d) Wat het jaar 1880 betreft, zijn alleen de gedurende het eerste semester overgebragte binnenlandsche berigten herleid tot telegrammen van 20 woorden. Van 1 Julij 1880 af heeft die herleiding plaats gemaakt voor eene opgave van het gezamenlijk aantal woorden.

e) In het eerste halfjaar werden overgebragt 155 374 telegrammen, uitmakende 178 588 berigten van 20 woorden, en in het tweede halfjaar 154 259 telegrammen, tellende te zamen 3 150 300 woorden, of gemiddeld voor dit laatste semester 20.42 woorden per telegram.

f) Hier is alleen uitgetrokken het aandeel dat de Nederlandsch-Indische telegraafadministratie in de opbrengst had. Deze netto-opbrengst kan verdeeld worden als volgt:
over 1878 voor Java f 61 027 en voor Sumatra f 485;
„ 1879 „ „ 66 056 „ „ „ 671;
„ 1880 „ „ 57 212 „ „ „ 906. (Deze beide laatste sommen stemmen niet overeen met de in het overzigt hierboven vermelde som van f 53 618. Toelichting deswege wordt in de Indische opgaven niet aangetroffen.)

g) Zie de noten *d* en *e*.

h) In het eerste halfjaar 14 387 telegrammen, uitmakende 24 211 berigten van 20 woorden, en in het tweede halfjaar 8869 telegrammen, tellende te zamen 420 000 woorden, of gemiddeld 47.36 woorden per telegram.

i) Onder de hier opgegeven totaal-cijfers van Java zijn de doorgezonden buitenlandsche (zoogenaamde transito-) telegrammen begrepen.

j) De opbrengst wordt hier oningevuld gelaten, als voor een gedeelte (ter zake van de binnenlandsche regeringstelegrammen) fictief.

k) Zie de noten *d*, *e* en *h*.

De *binnenlandsche* bijzondere telegrammen kunnen, naar de *behandelde onderwerpen*, verdeeld worden als volgt:

Oorsprong der telegrammen.	Omschrijving der telegrammen.	1878. Aantal.	1878. Totaal.	1879. Aantal.	1879. Totaal.	1880. Aantal.	1880. Totaal.
Java	Handels- en scheepvaart-telegrammen .	103 651	278 162	110 649	290 057	118 467	a) 29
	Dagblad-telegrammen.	1 638		1 998		1 819	
	Telegrammen van gemengden aard . .	172 873		177 410		172 729	
Sumatra	Handels- en scheepvaart-telegrammen .	5 746	13 156	7 600	17 457	7 539	a) 1
	Dagblad-telegrammen.	2		2		2	
	Telegrammen van gemengden aard . .	7 408		9 855		9 077	
Java en Sumatra .	Handels- en scheepvaart-telegrammen .	109 397	291 318	118 249	307 514	126 006	30
	Dagblad-telegrammen	1 640		2 000		1 821	
	Telegrammen van gemengden aard . .	180 281		187 265		181 806	

a) Het totaal betreffende Java is 1396 hooger, dat betreffende Sumatra 1396 lager dan de bedragen van 291 619 en 18 014 op de vorige bl genoemd. Tot verbetering dezer verschillen ontbreken hier te lande de noodige gegevens.

De *buitenlandsche* telegrammen kunnen verdeeld worden als volgt:

OMSCHRIJVING DER TELEGRAMMEN.	1878. Aantal.	1878. Totaal.	1879. Aantal.	1879. Totaal.	1880. Aantal.	1880. Totaal.
Verzonden:						
Van Java naar Singapore en verder	11 076	11 656	13 904	14 793	15 175	16
» Sumatra » » » »	232		386		444	
» Java » Australie » »	347		500		397	
» Sumatra » » » »	1		3		»	
Ontvangen:						
Op Java van Singapore en verder	11 471	12 066	13 688	14 586	14 413	15
» Sumatra » » » »	264		432		462	
» Java » Australie » »	331		465		390	
» Sumatra » » » »	»		1		»	
Doorgezonden:						
Van Singapore naar Australie	10 172	18 777	12 208	22 400	14 188	26
» Australie » Singapore	8 605		10 192		12 649	
Te zamen:						
Java.	42 002	42 499	50 957	51 779	57 212	58
Sumatra	497		822		906	

[5. 33.]

BIJLAGE FF.

(Zie blz. 141 van het verslag.)

I. OVERZIGT van de in 'S LANDS KASSEN in Nederlandsch Indie aanwezige BETAALMIDDELEN bij het einde van elke maand van het jaar 1880.

Tijdstippen.	Bankpapier.	Zilveren munt.	Koperen munt.	Totaal.
31 Januarij.				
Op Java en Madura	f 5 393 820	f 8 735 931	f 1 954 804	f 16 084 555
In de buitenbezittingen	455 930	4 170 319	88 919	4 715 168
	f 5 849 750	f 12 906 250 [1]) (613 961)	f 2 043 723	f 20 799 723
Aan niet ingewisselde assignatien	»	»	»	317 000
				f 21 116 723
29 Februarij.				
Op Java en Madura	f 4 879 915	f 7 805 910	f 1 950 232	f 14 636 057
In de buitenbezittingen	447 440	3 908 971	95 552	4 451 963
	f 5 327 355	f 11 714 881 (576 276)	f 2 045 784	f 19 088 020
Aan niet ingewisselde assignatien	»	»	»	463 000
				f 19 551 020
31 Maart.				
Op Java en Madura	f 3 326 075	f 7 583 926	f 1 870 951	f 12 780 952
In de buitenbezittingen	401 785	3 667 888	91 783	4 161 456
	f 3 727 860	f 11 251 814 (544 696)	f 1 962 734	f 16 942 408
Aan niet ingewisselde assignatien	»	»	»	748 000
				f 17 690 408

[1]) Het cijfer, hier en bij de volgende maanden tusschen ( ) vermeld, wijst aan hoeveel onder de opgegeven zilveren munt aan pasmunt was begrepen.

Tijdstippen.		Bankpapier.		Zilveren munt.		Koperen munt.		Totaal.
30 April.								
Op Java en Madura	f	3 031 050	f	8 604 774	f	1 880 627	f	13 516 451
In de buitenbezittingen		486 230		3 291 236		89 133		3 866 599
	f	3 517 280	f	11 896 010 (493 198)	f	1 969 760	f	17 383 050
Aan niet ingewisselde assignatien		»		»		»		301 000
							f	17 684 050
31 Mei.								
Op Java en Madura	f	2 797 895	f	6 875 288	f	1 615 157	f	11 288 340
In de buitenbezittingen		579 745		3 724 494		97 248		4 401 487
	f	3 377 640	f	10 599 782 (434 904)	f	1 712 405	f	15 689 827
Aan niet ingewisselde assignatien		»		»		»		301 000
							f	15 990 827
30 Junij.								
Op Java en Madura	f	3 088 590	f	6 541 929	f	1 418 712	f	11 049 231
In de buitenbezittingen		625 825		3 765 682		91 810		4 483 317
	f	3 714 415	f	10 307 611 (474 247)	f	1 510 522	f	15 532 548
Aan niet ingewisselde assignatien		»		»		»		100 000
							f	15 632 548
31 Julij.								
Op Java en Madura	f	2 332 465	f	6 236 546	f	1 386 929	f	9 955 940
In de buitenbezittingen		650 115		3 681 915		82 913		4 414 943
	f	2 982 580	f	9 918 461 (440 157)	f	1 469 842	f	14 370 883
Aan niet ingewisselde assignatien		»		»		»		»
							f	14 370 883
31 Augustus.								
Op Java en Madura	f	2 497 585	f	6 675 589	f	1 475 012	f	10 648 186
In de buitenbezittingen		653 450		3 604 357		85 416		4 343 223
	f	3 151 035	f	10 279 946 (508 167)	f	1 560 428	f	14 991 409
Aan niet ingewisselde assignatien		»		»		»		»
							f	14 991 409

Tijdstippen.	Bankpapier.	Zilveren munt.	Koperen munt.	Totaal.
30 September.				
Op Java en Madura	f 2 817 990	f 6 705 658	f 1 593 401	f 11 117 049
In de buitenbezittingen	526 525	3 929 508	79 554	4 535 587
	f 3 344 515	f 10 635 166 (541 779)	f 1 672 955	f 15 652 636
Aan niet ingewisselde assignatien	»	»	»	»
				f 15 652 636
31 October.				
Op Java en Madura	f 2 734 520	f 7 090 714	f 1 733 627	f 11 558 861
In de buitenbezittingen	496 690	3 892 509	74 182	4 463 381
	f 3 231 210	f 10 983 223 (540 855)	f 1 807 809	f 16 022 242
Aan niet ingewisselde assignatien	»	»	»	66 000
				f 16 088 242
30 November.				
Op Java en Madura	f 3 471 715	f 7 520 719	f 1 813 178	f 12 805 612
In de buitenbezittingen	611 625	3 961 739	76 832	4 650 196
	f 4 083 340	f 11 482 458 (643 316)	f 1 890 010	f 17 455 808
Aan niet ingewisselde assignatien	»	»	»	66 000
				f 17 521 808
31 December.				
Op Java en Madura	f 5 114 975	f 9 529 750	f 1 981 836	f 16 626 561
In de buitenbezittingen	674 295	4 856 375	91 197	5 621 867
	f 5 789 270	f 14 386 125 (791 528)	f 2 073 033	f 22 248 428
Aan niet ingewisselde assignatien	»	»	»	858 000
				f 23 106 428

II. OVERZIGT van de te Batavia gehouden INSCHRIJVINGEN voor de afgifte v[an] WISSELS op het Departement van Kolonien [1]), ter voorziening in de behoe[ften] van 's lands kassen in Nederlandsch Indie over het dienstjaar 1881.

DATUM der gehouden inschrijving.	Aangeboden bedrag.	Limitekoers. — Pct.	INGESCHREVEN SOMMEN. Beneden den limitekoers.	Tegen den limitekoers.	Boven den limitekoers.	Alzoo in 't geheel.	WAARVAN GEGUND: tegen den limitekoers.	tegen een (voor het Gouvernement) voordeeliger koers.	alzoo in 't geh[eel]
27 December 1880	f 1 500 000	101	f 188 000	f 2 115 000	f 4 865 000	f 7 168 000	f 1 313 415	f 188 000	f 1 501 41
11 Januarij 1881	1 500 000	101	505 425	1 684 000	6 016 000	8 205 425	995 244	505 425	1 500 66
25 „ „	1 500 000	101	635 938	1 500 000	6 000 000	8 135 938	865 500	635 938	1 501 43
8 Februarij „	1 500 000	101	913 135	4 540 000	4 500 000	9 953 135	590 200	913 135	1 503 3
22 „ „	1 500 000	101	955 080	970 000	4 500 000	6 425 080	545 140	955 080	1 500 22
8 Maart „	1 500 000	101	1 440 739	270 000	9 000 000	10 710 739	59 400	1 440 739	1 500 13
22 „ „	2 000 000	101	654 442	1 000 000	12 000 000	13 654 442	1 000 000	654 442	1 654 44
5 April „	1 500 000	101	2 070 158	4 607 000	„	6 677 158	„	1 507 104	1 507 10
19 „ „	2 000 000	101	2 084 062	6 104 500	„	8 188 562	„	2 001 473	2 001 47
3 Mei „	2 000 000	101	2 058 307	6 070 000	„	8 128 307	„	2 002 287	2 002 28
17 „ „	2 000 000	101	2 257 783	5 750 000	„	8 007 783	[2]) 192 200	1 807 783	1 999 98
31 „ „	2 000 000	101	844 681	18 060 000	„	18 904 681	1 155 840	844 681	2 000 52
14 Junij „	1 500 000	101	808 564	250 000	4 500 000	5 558 564	250 000	808 564	1 058 56
28 „ „	1 500 000	101	350 538	323 100	3 300 000	3 973 638	323 100	350 538	673 63
12 Julij „	1 500 000	101	537 073	13 861 600	1 750 000	16 148 673	970 256	537 073	1 507 32
26 „ „	1 500 000	101	15 059 859	7 325 000	„	22 384 859	„	1 506 985	1 506 98
9 Augustus „	1 500 000	101	8 679 785	„	„	8 679 785	„	1 502 332	1 502 33
23 „ „	1 500 000	101	8 737 600	„	„	8 737 600	„	1 511 330	1 511 33
	f 29 500 000	„	f 48 781 169	f 74 430 200	f 56 431 000	f 179 642 369	f 8 260 295	f 19 672 909	f 27 933 20

[1]) Omtrent de jongste regeling dier afgifte zie men n°. 3526 van het *Bijblad op het Indisch Staatsblad.*

[2]) De toewijzing tegen den limitekoers was het gevolg eener vergissing, daar het volle door het Gouvernement te plaatsen bedrag teg[en] voordeeliger koers had kunnen gegund zijn (verg. kolom 4).

[5. 34.]

BIJLAGE GG.

(Zie blz. 141 van het verslag.)

ALGEMEEN OVERZIGT van de opbrengst enz. der in Nederland verkochte Oost-Indische Gouvernements producten (daaronder ook het door de Billiton-maatschappij als pachtschat geleverde Billiton-tin) over het jaar 1880.

PRODUCTEN.	*IN VEILING* VERKOCHTE HOEVEELHEDEN.			TOTALE OPBRENGST. *b)*		
	Bruto gewigt bij afscheep. *a)* — Pikols.	Bruto gewigt hier te lande. — Kilogrammen.	Uitgeleverd netto gewigt. — Kilogrammen.	Veilingsprijs met bijberekening van de door de koopers te vergoeden 1 pct. veilingskosten *c)*, doch na aftrekking van het rabat voor contante betaling (1½ pct. voor koffij en tin en 1 pct. voor kinabast).	Onkosten.	Zuiver bedrag.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
Koffij { Java- . . .	878 995^{11}	53 558 288^{5}	52 013 111^{5}	f 44 081 752,73^{5}	f 4 328 801,28^{5}	f 39 752 951,45
Koffij { Menado- . .	21 023	1 265 261	1 227 301	1 665 721,15^{5}	161 339,10^{5}	1 504 382,05
	900 018^{11}	54 823 549^{5}	53 240 412^{5}	f 45 747 473,89	f 4 490 140,39	f 41 257 333,50
Banka-tin . . .	60 046^{56}	3 683 773	3 683 773	3 867 240,67	188 653,64	3 678 587,03
Billiton-tin	2 804^{37}	173 016	173 016	173 062,07	8 723,36^{5}	164 338,70^{5}
Kinabast	49 371 (netto kilogrammen).	48 473	46 685^{15}	201 559,23	16 997,49^{5}	184 561,73^{5}
Totalen . . .	962 869^{04} pikols (bruto) en 49 371 kilogr. (netto).	58 728 811^{5}	57 143 886^{65}	f 49 989 335,86	f 4 704 514,89 *d)*	f 45 284 820,97 *b)*

a) Voor kinabast is het *netto* afscheepgewigt opgegeven.

b) Bovendien werd in 1880 aan vergoedingen enz. ter zake van in dat jaar of vroeger te min of beschadigd uitgeleverde producten ontvangen: *bruto* f 451 891,61 of na aftrekking van de onkosten waarmede bedoelde producten moesten worden bezwaard, *netto* f 235 359,00

Voegt men hierbij de zuivere opbrengst der in 1880 in veiling verkochte producten ad 45 284 820,97

dan blijkt dat door de Nederlandsche Handelmaatschappij ter zake van door het Gouvernement geconsigneerde producten over genoemd jaar in 't geheel is verantwoord eene netto ontvangst van. . . . . f 45 520 179,97

De in 1880 verantwoorde „averijen", waarvoor — zoo als gezegd — eene ontvangst was te boeken van f 451 891,61 *bruto* en f 235 359,00 *netto*, betroffen 18 421^{44} pikols koffij, 7^{37} pikols Banka-tin en 0^{50} pikol Billiton-tin. De onkosten (ad f 216 532,61) waren te splitsen als volgt: kosten van afscheep f 2 771,48, premie van zee-assurantie (over eene verzekerde waarde van f 65 820) f 1 934,97, vracht naar Nederland f 5 471,00, averijgros en particulier f 192 258,11, courtage voor afmaking van schade (¼ pct.) f 5 098,13, commissieloon f 8 998,92.

c) De vergoeding bedroeg: voor koffij f 449 901,84, voor Banka-tin f 1 966,57 en voor Billiton-tin f 23,20, te zamen f 451 891,61.

GEMIDDELDE OPBRENGST, berekend over de afgescheepte hoeveelheid (zie kolom 2). Maatstaf.	Onzuiver bedrag.	Onkosten.	Zuiver bedrag.	GEMIDDELDE OPBRENGST, berekend over de verkochte netto hoeveelheid (zie kolom 4). Maatstaf.	Onzuiver bedrag.	Onkosten.	Zuiver bedrag.	Gemiddelde veilingsprijs.	Aantal netto kilogrammen die elke afgescheepte pikol gemiddeld heeft uitgeleverd. (Zie de kolommen 2 en 4.)	Percentsgewijze berekening der spillage naar reden van 61^{75} kilogram per pikol. f)	De afgescheepte hoeveelheden (kolom 2) besloegen de navolgende scheepsruimte (in lasten):
8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.
per bruto pikol.	f 50,15	f $4,92^{5}$	f $45,22^{5}$	per $1/2$ kilogram.	f $0,42^{38}$	f $0,04^{24}$	f $0,38^{14}$	f $0,42^{59}$ per $1/2$ kilogr.	59^{17}	4^{17}	$30\,702^{782}$
id.	$79,23^{3}$	$7,67^{5}$	$71,55^{8}$	id.	$0,67^{86}$	$0,06^{57}$	$0,61^{29}$	f $0,68^{2}$ id.	58^{38}	5^{46}	767^{077}
. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .		. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . .	. . . . .	. . . . .	
id.	f 50,83	f 4,99	f 45,84	id.	f $0,42^{95}$	f $0,04^{20}$	f $0,38^{75}$	f $0,43^{3}$ per $1/2$ kilogr.	59^{15}	4^{21}	$31\,469^{859}$
id.	$64,40^{4}$	$3,14^{2}$	$61,26^{2}$	per 50 kilogram.	52,49	2,54	49,95	f $52,75^{4}$ per 50 kilogr.	61^{35}	0^{65}	$1\,842^{195}$
id.	$61,71^{1}$	3,11	$58,60^{1}$	id.	50,01	2,52	47,49	f $50,26^{4}$ per 50 kilogr.	61^{69}	0^{097}	86^{777}
per netto kilogram.	$4,08^{2}$	$0,34^{4}$	$3,73^{8}$	per $1/2$ kilogram.	$2,15^{85}$	$0,18^{20}$	$1,97^{65}$	f $2,15^{4}$ per $1/2$ kilogr.	e)	e)	52^{060}
											$33\,450^{891}$

d) De onkosten lieten zich splitsen, als volgt:

Onkosten in Indie (voornamelijk kosten van afscheep)	f	222 615,95
Premie van zee-assurantie (over eene verzekerde waarde van f 20 903 581)		588 673,67
Vracht van Java naar Nederland		1 683 320,98
Premien aan de gezagvoerders (maximum f 1 per last; voor tin f 0,25 per last). . .		18 182,66
Courtage van verkoop (1 pct. voor koffij, 1/2 pct. voor tin en 1 1/2 pct. voor kinabast).		483 019,41
Registratie en opcenten.		341 754,31
Belooning voor wetenschappelijke bemoeijingen (alleen voor het kinaproduct) 1 pct. .		1 978,98
Kosten van opslag, brandassurantie, afleveren; veilingskosten, kassiersloon, enz. . .		385 426,19
Commissieloon (2 pct. voor koffij en kinabast, 1 1/2 pct. voor tin)		979 542,74
Te zamen als boven. . . .	f	4 704 514,89

e) Het kinaproduct wordt, bij afscheep in Indie, gewogen in kilogrammen. De in 1880 verkochte bast heeft gespilleerd $5^{44}/_{100}$ pc

f) De spillage, met inbegrip van de tarra voor de fust welke aan de koopers wordt te goed gedaan, ontstaat door afscheep in Indie, lading aan boord, lossing, het steken van monsters, opslag in de pakhuizen en uitslag bij aflevering.

[5. 35.]

BIJLAGE HH.

(Zie blz. 141 van het verslag.)

OVERZIGT betreffende de in 1880 en de eerste zes maanden van 1881 voor gouvernements-rekening van Java (en Menado) verscheepte ladingen GOUVERNEMENTS PRODUCTEN en van de daarvoor betaalde VRACHTEN.

MAANDEN.	Afgeladen per		Koffij.		Tin.		Kinabast.	
	stoomschip.	zeilschip.	Pikols.	Vracht per last. a)	Pikols.	Vracht per last. b)	Kilogrammen.	Vracht per last. c)
1880.								
Januarij	d) 1*	»	10 000 604	f 85,00 90,00	1 000	f 40,00	2 104	f 80,00
	1*	»	12 000 722	97,50 90,00	1 000	40,00	»	»
	1*	»	12 000	87,50	1 450	40,00	4 218	80,00
	»	1	15 250	62,50	200	15,62^{5}	»	»
	»	1	20 000	65,00	400	16,25	»	»
	»	1	14 455	62,50	700	15,62^{5}	»	»
	»	1	13 938	60,00	500	15,00	»	»
	»	1	15 000	65,00	400	16,25	»	»
	»	1	12 671	65,00	400^{14}	16,25	»	»
	»	1	»	»	600	12,50	»	»
Februarij	1*	»	14 400	92,50	»	»	»	»
	»	1	15 000	50,00	»	»	»	»
	1*	»	2 660	87,50	»	»	»	»
	»	1	8 000	60,00	400^{07}	15,00	»	»
	»	1	21 221	55,00	750	13,75	»	»
	»	1	19 212	65,00	400	16,25	»	»
	»	1	15 000	55,00	750	13,75	»	»
	»	1	20 676	65,00	»	»	»	»
	»	1	13 523	50,00	700	12,50	»	»
Maart	1*	»	6 321^{60}	87,50	»	»	»	»
	1*	»	6 000^{60}	87,50	4 000	30,00	3 623	80,00
	»	1	»	»	2 000	15,00	»	»
	»	1	15 015	55,00	750	13,75	»	»
April	1*	»	14 420	92,50	1 600	30,00	»	»
	»	1	15 000	55,00	700	13,75	»	»
	1	»	5 000	85,00	1 000^{27}	30,00	»	»
	1*	»	6 000	87,50	1 300	30,00	5 365	80,00
	»	1	8 000	50,00	»	»	»	»
Mei	1*	»	9 000	87,50	»	»	6 599	80,00
	e) 1	»	»	»	6 000	25,00	»	»
	1*	»	8 098^{74}	85,00	1 500	30,00	»	»
	»	1	»	»	5 780	15,00	»	»
Transporteeren	13	19	349 187^{94}	. . . .	34 280^{58}	. . . .	21 909	. . . .

a) In gewigt komt het last overeen: voor koffij in balen met 1800 K.G., voor id. in vaten met 1550 en voor legkoffij (in balen) met 1600 K.G.

b) Het last tin = 2000 K.G.

c) Het last kinabast = p. m. 950 K.G.

d) De met een * geteekende stoomschepen (allen varende in den geregelden maildienst van de stoomvaartmaatschappij „Nederland") zijn die, welke lading hebben ingenomen ingevolge het met die maatschappij gesloten contract dd. 31 December 1879 (*Bijblad op het Indisch Staatsblad* n°. 3571).

e) Onder Engelsche vlag.

MAANDEN.	Afgeladen per		Koffij.		Tin.		Kinabast.	
	stoomschip.	zeilschip.	Pikols.	Vracht per last.	Pikols.	Vracht per last.	Kilogrammen.	Vracht per last.
1880.								
Per transport	13	19	349 187^{94}	. . . .	34 280^{58}	. . . .	21 909	. . . .
Junij . . . . . . , ...	1*	»	14 400	f 90,00	3 000	f 30,00	»	»
	e) 1	»	»	»	6 000^{30}	25,00	»	»
	1*	»	13 380^{60}	85,00	»	»	»	»
	»	1	12 960	50,00	474^{08}	12,50	»	»
	1	»	6 000	87,50	»	»	»	»
	»	1	5 000 18 350^{65}	50,00 55,00	1 000	12,50	»	»
Julij	1*	»	10 000	88,75	»	»	7 125	f 80,00
	»	1	15 525	50,00	»	»	»	»
	1*	»	4 000	88,75	4 200	30,00	»	»
	1*	»	»	»	1 535^{42}	25,00	»	»
Augustus	1*	»	5 000	85,00	1 000	25,00	3 859	80,00
	1*	»	11 000	87,50	»	»	»	»
	»	1	20 660	50,00	1 200	12,50	»	»
September	1	»	6 000	85,00	»	»	»	»
	»	1	22 335	55,00	»	»	»	»
	»	1	16 600	50,00	500	12,50	»	»
	1*	»	»	»	2 000	30,00	6 306	80,00
	»	1	22 000	50,00	»	»	»	»
	»	1	*f*) 6 999^{42}	77,50	»	»	»	»
October	1	»	5 000	92,50	1 000	25,00	»	»
	»	1	21 920	50,00	»	»	»	»
	1*	»	»	»	2 000	30,00	»	»
	»	1	22 000	50,00	1 000	12,50	»	»
	»	1	22 000	50,00	»	»	»	»
	»	1	22 000	50,00	»	»	»	»
	»	1	19 301	50,00	1 041^{24}	12,50	»	»
	1*	»	»	»	3 500	30,00	2 286	80,00
	»	1	22 549^{90}	50,00	»	»	»	»
	»	1	22 000	50,00	»	»	»	»
	»	1	8 000	47,50	»	»	»	»
	»	1	22 000	50,00	»	»	»	»
	»	1	22 000	50,00	260^{29}	12,50	»	»
November	1*	»	»	»	500	30,00	2 354	80,00
	»	1	14 840	55,00	»	»	»	»
	1*	»	1 483	88,75	»	»	»	»
	e) 1	»	»	»	600 2 000^{30}	20,00 25,00	» »	» »
	»	1	2 000 18 570	50,00 55,00	750	12,50	»	»
	»	1	21 500	50,00	1 000	12,50	»	»
	»	1	20 000	47,50	250	11,87^{5}	»	»
	»	1	6 000	45,00	»	»	»	»
December	1*	»	2 458	88,75	1 500	30,00	»	»
	1*	»	14 400	93,75	3 026^{25}	30,00	»	»
	»	1	*f*) 3 728	75,00	»	»	»	»
	»	1	16 000	45,00	500	11,25	»	»
	»	1	1 225	45,00	»	»	»	»
	»	1	28 699^{52}	50,00	700	12,50	»	»
	1	»	4 802^{70}	87,50	»	»	»	»
	»	1	11 420	45,00	500	11,25	»	»
	1*	»	»	»	2 000	30,00	1 192	80,00
Totaal . . .	34	47	935 295^{73}	. . . .	77 318^{46}	. . . .	45 031	. . . .

f) Afgehaald van Menado.

MAANDEN.	Afgeladen per		Koffij.		Tin.		Kinabast.	
	stoomschip.	zeilschip.	Pikols.	Vracht per last.	Pikols.	Vracht per last.	Kilogrammen.	Vracht per last.
1881.								
Januarij	»	1	»	»	2 000	f 12,50	»	»
	1*	»	13 100	f 93,75	2 424	30,00	»	»
	»	1	14 000	45,00	1 000	11,25	»	»
	1*	»	800	88,75	1 500	30,00	»	»
Februarij	1*	»	»	»	2 000	30,00	11 876	f 80,00
	1	»	2 705	87,50	»	»	»	»
	»	1	»	»	500	10,00	»	»
	1*	»	4 581	88,75	1 800	30,00	»	»
	»	1	7 864^{43}	50,00	2 000	12,50	»	»
Maart	»	1	1 131	50,00	3 000	10,00	»	»
	1*	»	»	»	3 000	30,00	»	»
	1	»	6 000	90,00	»	»	»	»
	1*	»	11 550	88,75	»	»	7 624	80,00
April	1*	»	5 464	88,75	500	30,00	11 850	80,00
	»	1	»	»	350	10,00	»	
	»	1	4 000	50,00	»	»	»	»
	1*	»	1 026	88,75	2 370	30,00	2 678	80,00
	»	1	5 813^{48}	50,00	450	12,50	»	»
Mei	1*	»	2 000	88,75	9 045^{99}	30,00	»	»
	1*	»	18 000	90,00	»	»	»	»
Junij	1*	»	12 000	90,00	1 323^{81}	30,00	6 702	80,00
	1	»	12 500	90,00	»	»	»	»
	1*	»	12 500	90,00	»	»	4 833	80,00
Verder waren nog afgeladen in:								
Julij	1*	»	12 824	90,00	»	»	»	»
	e) 1	»	»	»	3 421^{23}	12,50	»	»
	1*	»	12 000	90,00	»	»	»	»
	1*	»	6 000 3 067^{19}	92,50 90,00	»	»	»	»
Bovendien waren sedert 12 Januarij 1881, voor zooveel hier te lande reeds gebleken is, nog bevrachtingen gesloten voor de onderstaande hoeveelheden, van welker verscheping echter op 17 September 1881 bij de Nederlandsche Handelmaatschappij nog geen berigt was ontvangen:								
	»	1	21 500	55,00	2 230	13,75	»	»
	»	1	23 283	65,00	250	16,25	»	»
	1	»	10 000 5 000	95,00 90,00	»	»	»	»
	»	1	g)	70,00	»	»	»	»
	»	1	g)	65,00	1 500	16,25	»	»
	»	1	28 350	65,00	500	16,25	»	»
	»	1	g)	65,00	»	»	»	»
	»	1	g)	65,00	1 000	16,25	»	»
	»	1	»	»	4 090	15,00	»	»
	1	»	5 000 3 000^{07}	92,50 90,00	»	»	»	»
	»	1	28 040	65,00	544	16,25	»	»
	»	1	g)	65,00	500	16,25	»	»
	»	1	4 000	65,00	600	16,25	»	»
	»	1	g)	h) 70,00 i) 65,00	2 000	16,25	»	»
	»	1	g)	65,00	»	»	»	»
	»	1	26 000	65,00	400	16,25	»	»

g) Gecharterd voor eene volle lading. (De ingenomen hoeveelheid zal eerst later blijken.)

h) Voor belading op Java's zuidkust.

i) " " " " noordkust.

[5. 36.]

BIJLAGE JJ.

(Zie blz. 143 van het verslag.)

STATISTIEK betreffende de opiumpacht op Java en Madura over de jaren 1880 en 1881.

Pachtperceelen.	Soort der opium (Levantsche of Bengaalsche).	Hoeveelheden Levantsche / Bengaalsche opium (in katti's) gedurende 1880 b) als maxima toegestaan. c)		1880 b) verstrekt.		1880 b) bij het einde van den pachttermijn door de pachters overgehouden en aan den lande teruggeleverd.	1881 c) als maxima toegestaan.		Opbrengst 1880. b) Vermoedelijke winst op de te verstrekken opium, gerekend voor de Levantsche en voor de Bengaalsche op f 16,50 per katti.	
a) Bantam	Lev.	360		360					f 5 940	
	Beng.	360	720	360	720				5 940	f 11 880
a) Batavia	Lev.	3 600		3 600			4 560 Lev.		59 400	
	Beng.	3 600	7 200	3 600	7 200	870 $^{944}/_{1600}$	3 600 Beng.	8 160	59 400	118 800
a) Krawang	Lev.	240		240					3 960	
	Beng.	240	480	240	480				3 960	7 920
Cheribon	Lev.	300		300			480		4 950	
	Beng.	2 100	2 400	2 100	2 400	27 $^{186}/_{1600}$	2 520	3 000	34 650	39 600
Tagal	Lev.	960		960			960		15 840	
	Beng.	5 040	6 000	5 040	6 000	176 $^{1508}/_{1600}$	5 040	6 000	83 160	99 000
Pekalongan	Lev.	900		750			900		14 850	
	Beng.	5 100	6 000	4 250	5 000	636 $^{1200}/_{1600}$	5 700	6 600	84 150	99 000
Samarang	Lev.	8 400		7 814 $^{180}/_{1600}$			8 400		138 600	
	Beng.	15 600	24 000	14 300	22 114 $^{180}/_{1600}$	"	15 600	24 000	257 400	396 000
Japara	Lev.	3 000		1 250			4 800		49 500	
	Beng.	6 000	9 000	2 000	3 250	525	4 200	9 000	99 000	148 500
Rembang	Lev.	3 600		3 150			9 600		59 400	
	Beng.	11 400	15 000	6 450	9 600	"	8 400	18 000	188 100	247 500
Soerabaija	Lev.	9 600		8 304 $^{715}/_{1600}$			8 400		158 400	
	Beng.	12 000	21 600	11 795	20 099 $^{715}/_{1600}$	2 011 $^{1227}/_{1600}$	13 200	21 600	198 000	356 400
Pasoeroean	Lev.	3 000		750			2 400		49 500	
	Beng.	3 000	6 000	2 500	3 250	966 $^{1396}/_{1600}$	3 600	6 000	49 500	99 000
Probolinggo	Lev.	480		439 $^{800}/_{1600}$			600		7 920	
	Beng.	2 520	3 000	2 137 $^{800}/_{1600}$	2 577	88 $^{1078}/_{1600}$	3 000	3 600	41 580	49 500
Bezoeki	Lev.	360		237 $^{800}/_{1600}$			300		5 940	
	Beng.	1 440	1 800	1 250	1 487 $^{800}/_{1600}$	175 $^{484}/_{1600}$	2 100	2 400	23 760	29 700
g) Banjoewangi	Lev.	"		"			"		"	
	Beng.	420	420	385	385	"	420	420	6 930	6 930
Banjoemas	Lev.	720		720			480		11 880	
	Beng.	2 880	3 600	2 880	3 600	0 $^{31}/_{1600}$	3 120	3 600	47 520	59 400
Bagelen	Lev.	900		900			900		14 850	
	Beng.	2 100	3 000	2 100	3 000	39 $^{307}/_{1600}$	2 100	3 000	34 650	49 500
Kadoe	Lev.	750		750			1 800		12 375	
	Beng.	4 650	5 400	3 850	4 600	"	3 600	5 400	76 725	89 100
Djokjokarta	Lev.	4 200		4 200			4 200		69 300	
	Beng.	1 800	6 000	1 800	6 000	25 $^{1553.6}/_{1600}$	1 800	6 000	29 700	99 000
Soerakarta	Lev.	12 000		12 000			14 400		198 000	
	Beng.	3 000	15 000	3 000	15 000	"	3 600	18 000	49 500	247 500
Madioen	Lev.	7 200		7 200			9 000		118 800	
	Beng.	3 600	10 800	3 600	10 800	731	3 600	12 600	59 400	178 200
Kediri	Lev.	8 400		8 192 $^{446}/_{1600}$			9 000		138 600	
	Beng.	3 600	12 000	3 600	11 792 $^{446}/_{1600}$	257 $^{1391}/_{1600}$	6 000	15 000	59 400	198 000
d) Pamakassan-Sumanap.	Lev.	60		58 $^{400}/_{1600}$			600 Lev.		990	
	Beng.	540	600	520	578 $^{400}/_{1600}$	"		600	8 910	9 900
d) Madura-Sampang	Lev.	300		250			3 600 Beng.		4 950	
	Beng	3 300	3 600	2 750	3 000	"		3 600	54 450	59 400
Totaal	Lev.	69 330		62 426 $^{141}/_{1600}$			81 780		f 1 143 945	
	Beng.	94 290	163 620	80 507 $^{800}/_{1600}$	142 933 $^{941}/_{1600}$	6 533 $^{108.6}/_{1600}$	94 800	176 580	1 555 785	f 2 699 730

der pacht (na aftrekking van het kostende der opium).					Vastgesteld aantal verkoopplaatsen (kitten) in	
		1881. c)				
Pacht-som.	Te zamen.	Vermoedelijke winst op de te verstrekken opium, gerekend voor de Levantsche op f 6,20 en voor de Bengaalsche op f 15,15 per katti.	Pachtsom.	Te zamen.	1880.	1881.
					4	4
f 685 200	f 823 800	f 28 272 54 540 f 82 812	f 690 000	f 772 812	f) 23	f) 23
					9	9
163 200	202 800	2 976 38 178 41 154	151 200	192 354	11	11
456 120	555 120	5 952 76 356 82 308	433 320	515 628	21	21
342 600	441 600	5 580 86 355 91 935	348 120	440 055	33	33
1 212 000	1 608 000	52 080 236 340 288 420	1 260 000	1 548 420	52	52
312 000	460 500	29 760 63 630 93 390	181 200	274 590	47	47
495 720	743 220	59 520 127 260 186 780	434 400	621 180	32	42
949 200	1 305 600	52 080 199 980 252 060	1 080 000	1 332 060	44	44
415 200	514 200	14 880 54 540 69 420	348 000	417 420	18	20
170 400	219 900	3 720 45 450 49 170	154 320	203 490	13	13
91 200	120 900	1 860 31 815 33 675	79 440	113 115	18	18
12 132	19 062	" 6 363 6 363	12 144	18 507	3	3
231 000	290 400	2 976 47 268 50 244	196 200	246 444	8	10
189 600	239 100	5 580 31 815 37 395	195 600	232 995	28	28
444 120	533 220	11 160 54 540 65 700	444 000	509 700	31	31
564 120	663 120	26 040 27 270 53 310	571 200	624 510	93	93
960 000	1 207 500	89 280 54 540 143 820	1 054 800	1 198 620	121	146
828 000	1 006 200	55 800 54 540 110 340	1 081 200	1 191 540	47	60
1 596 000	1 794 000	55 800 90 900 146 700	1 800 000	1 946 700	79	85
35 340	45 240				14	17
		3 720 54 540 58 260	h) 151 320	h) 209 580		
90 120	149 520				15	15
f 10 243 272	f 12 943 002	f 507 036 1 436 220 f 1 943 256	h) f 10 666 464	h) f 12 609 720	764	825

AANMERKINGEN.

a) In één perceel verpacht.

b) Met het jaar 1880 eindigde voor Tagal de tweejarige pachttermijn 1879 en 1880 en voor de overige perceelen de driejarige pachttermijn 1878 t/m 1880.

c) Uitgezonderd de perceelen Tagal, Japara en Djokjokarta, welke slechts voor één jaar (1881) in pacht zijn afgestaan, zijn alle perceelen voor het driejarig tijdvak 1881 t/m 1883 verpacht.

d) De twee perceelen op Madura, die voor het driejarig tijdvak 1878 t/m 1880 elk afzonderlijk verpacht waren, zijn voor de jaren 1881, 1882 en 1883 vereenigd afgestaan.

e) De verhouding waarin de pachters in 1880 de beide soorten hadden te ontvangen, heeft sedert de opgaven in 't vorig verslag (bijlage GG) geen nadere verandering ondergaan.

f) Hieronder begrepen de verkoopplaats op het eiland Onrust.

g) Voor opgaven nopens de opiumpacht in de Balische landschappen Boeleleng en Djembrana (in dezen staat niet begrepen) zie men het verslag (blz. 80) hiervóór.

h) Bij deze opgaaf is nog geen rekening gehouden met de wijziging (vermindering) die de pachtsom voor Madura met 1 September 1881 heeft ondergaan, ten gevolge van eene tusschentijds noodig geworden nieuwe verpachting (zie blz. 143 van het verslag hiervóór).

[5. 37.]

BIJLAGE **KK.**

(Zie blz. 148 van het verslag.)

OPBRENGST van de OPIUMPACHT in de buitenbezittingen.

GEWESTEN.	Tijdvakken waarvoor de pacht werd afgestaan.	**1879.**	**1880.**	**1881.**
Sumatra's Westkust *a*). .	telkens voor 3 jaren (achtereenvolgens voor 1878 t/m 1880 en voor 1881 t/m 1883).	f 249 900,00	f 261 840,00	f 374 334,00
Benkoelen *b*)	idem.	35 640,00	36 360,00	40 392,00
Palembang *c*)	idem.	168 060,00	171 660,00	180 945,00
Sumatra's Oostkust . . .	voor de verschillende perceelen uiteenloopend (zie noot *d*).	620 880,00	617 640,00	618 684,00
Atjeh . . . . ,	voor 3 jaren (1879 t/m 1881).	417 720,00	417 720,00	417 720,00
Riouw	telkens voor 3 jaren (achtereenvolgens voor 1878 t/m 1880 en voor 1881 t/m 1883).	267 600,00	267 600,00	366 600,00
Banka.	idem (voor 1877 t/m 1879 en voor 1880 t/m 1882).	150 333,33	181 700,00	181 700,00
Billiton	idem.	123 600,00	123 600,00	123 600,00
Westerafdeeling van Borneo	telkens voor 1 jaar.	107 400,00	106 200,00	91 200,00
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo *e*)	voor 1879 en 1880 telkens voor 1 jaar, en verder voor den driejarigen termijn 1881 t/m 1883.	43 500,00	46 320,00	31 554,00
Celebes en onderhoorigheden	telkens voor 1 jaar.	86 400,00	103 650,00	106 900,00
Menado *f*)	idem.	7 920,00	14 476,00	8 556,00
Amboina *g*)	idem, behalve voor de Banda-eilanden, waar de pacht telkens voor 3 jaren (1878/1880 en 1881/1883) is afgestaan.	85 320,00	81 600,00	77 400,00
Ternate	telkens voor 1 jaar.	10 400,00	7 800,00	8 060,00
Timor.	idem.	1 920,00	1 200,00	2 160,00
		f 2 376 593,33	f 2 439 366,00	f 2 629 805,00

a) Onder de voor dit gewest opgegeven sommen is begrepen aan winst op de te verstrekken opium een geraamd bedrag over 1879 van f 142 500, over 1880 van f 154 440 en over 1881 van f 104 214.

b) Als boven achtereenvolgens f 7200, f 7920 en f 7272.

c) Idem idem f 36 000, f 39 600 en f 40 905.

d) In 1879 eindigde voor de eerste twee van de hieronder genoemde perceelen een driejarigen pachttermijn; voor elk der vier andere perceelen was 1879 het laatste jaar van een tweejarigen pachttermijn. Alle perceelen zijn sedert weder voor drie jaren te gelijk (1880 t/m 1882) afgestaan, behalve alleen het perceel Panei-Kotta Pinang-Bila, dat bij uitzondering alleen voor 1880 werd gegund en thans voor drie jaren tegelijk (1881 t/m 1883) is afgestaan.

De opbrengst der verschillende perceelen was aldus:

	1879.	**1880.**	**1881.**
Bengkalis en eigenlijk Siak (behalve Tanah Poetih)	f 34 920	f 54 360	f 54 260
Panei, Kotta Pinang en Bila	8 400	4 080	5 124
Assahan	15 960	18 600	18 600
Deli	444 000	397 800	397 800
Serdang	45 600	54 000	54 000
Langkat (behalve de onderafdeeling Tamiang)	72 000	88 800	88 800
	f 620 880	f 617 640	f 618 684

e) Onder de voor dit gewest opgegeven sommen is begrepen aan winst op de te verstrekken opium een geraamd bedrag over 1879 van f 21 660, over 1880 van f 23 760 en over 1881 van f 9834.

f) In de opgegeven sommen deelt de afdeeling Gorontalo achtereenvolgens voor f 1920, f 2406 en f 2436.

g) De opiumpacht op de Banda eilanden, onder de voor dit gewest uitgetrokken sommen begrepen, was voor 1879 en 1880 (de laatste twee jaren van een driejarigen pachttermijn) afgestaan tegen f 66 000 's jaars. Voor elk der jaren van den nieuwen driejarigen termijn (1881 t/m 1883) bedraagt de pachtschat f 60 600. Elders in het gewest (ter hoofdplaats Amboina en te Kajeli op Boeroe) bragt dus de pacht slechts op: voor 1879 f 19 320, voor 1880 f 15 600 en voor 1881 f 16 800.

De verwachte bijpassing van f 2520 boven de pachtsom over 1880, waarvan in bijlage HH van 't vorig verslag voor deze residentie werd gewag gemaakt, is achterwege gebleven (zie deswege blz. 148 van het verslag hiervóór).

[5. 38.]

BIJLAGE LL.

(Zie blz. 148 van het verslag.)

OPBRENGTT der verpachte middelen (behalve de opiumpacht en de pacht der pandhuizen) op Java en Madura, over elk der jaren 1879, 1880 en 1881.

GEWESTEN.	RUND-, BUFFEL- EN PAARDENSLAGT.			DOBBELSPELEN.			VARKENSLAGT.		
	1879.	1880.	1881.	1879.	1880.	1881.	1879.	1880.	1881.
Bantam	f 30 480	f 16 920	f 8 400	»	»	»	f 408	f 384	f [illegible]
Batavia	45 600	29 640	30 240	f 197 520	f 162 240	f 213 720	29 280	29 280	[illegible]
Krawang	4 500	4 500	2 280	»	»	»	852	816	[illegible]
Preanger regentschappen	»	»	»	»	»	»	708	384	[illegible]
Cheribon	25 800	27 060	21 984	»	»	»	3 240	2 448	[illegible]
Tagal	19 140	16 860	18 060	»	»	»	900	768	[illegible]
Pekalongan	11 400	13 260	12 252	»	»	»	336	984	[illegible]
Samarang	73 440	72 120	72 000	51 600	54 540	60 120	6 420	6 540	[illegible]
Japara	15 120	13 980	12 600	»	»	»	1 560	1 584	[illegible]
Rembang	18 120	17 280	13 320	»	»	»	1 980	1 884	[illegible]
Soerabaija	94 578	109 932	107 544	32 184	36 120	36 240	3 732	4 644	[illegible]
Pasoeroean	61 560	58 536	68 496	»	»	»	828	732	[illegible]
Probolinggo	33 708	34 152	38 436	»	»	»	264	232	[illegible]
Bezoeki	41 160	39 240	47 412	»	»	»	84	111	[illegible]
Banjoewangi	9 300	8 940	9 312	»	»	»	48	84	[illegible]
Banjoemas	25 248	27 612	24 600	»	»	»	480	612	[illegible]
Bagelen	44 760	45 060	45 000	»	»	»	444	324	[illegible]
Kadoe	57 732	57 720	56 520	»	»	»	1 572	636	[illegible]
Djokjokarta	48 000	43 200	43 320	»	»	»	120	720	[illegible]
Soerakarta	86 400	79 200	73 200	»	»	»	1 980	1 380	[illegible]
Madioen	24 240	27 720	35 520	»	»	»	96	660	[illegible]
Kediri	30 000	32 400	25 560	»	»	»	1 560	1 320	[illegible]
Madura	96 120	100 800	91 320	»	»	»	36	72	[illegible]
TOTAAL	f 896 406	f 876 132	f 857 376	f 281 304	f 252 900	f 310 080	f 56 928	f 56 619	f 50 [illegible]

a) De pacht der vogelnestklippen in de afdeelingen Grissee en Sidajoe (waarvoor de pachtsom bedraagt f 72 120) is voor 't eerst voor drie ja[…] tegelijk afgestaan (1880 t/m 1882). De klippen op Bawean zijn (tegen f 12) alleen voor 1881 afgestaan.

b) Hoofdgeld der Chinezen. Vervallen met 1 Januarij 1880 bij de toepassing der bedrijfsbelasting op de vreemde oosterlingen in de gehee[…] residentie Batavia (Indisch Staatsblad 1879 n°. 338).

c) Inlandsche neringen en bedrijven. Deze pacht is mede op 1 Januarij 1880 komen te vervallen, toen op de inlanders en met dezen gelij[…] gestelden in de afdeeling Stad en Voorsteden van Batavia de bedrijfsbelasting is toegepast (Indisch Staatsblad 1879 n°. 338).

d) Tabak (met inbegrip van de pacht in Bantam en Krawang).

TOLBRUGGEN EN OVERVAARTEN.			VOGELNESTEN.			ANDERE VERPACHTE KLEINE MIDDELEN (behalve de pacht der pandhuizen).			TOTAAL.		
1879.	1880.	1881.	1879.	1880.	1881.	1879.	1880.	1881.	1879.	1880.	1881.
f 15 444	f 14 724	f 13 344	f 720	f 1 080	f 864	»	»	»	f 47 052,00	f 33 108	f 22 740
						b) f 24 000,00	»	»			
						c) 165 000,00	»	»			
						d) 188 400,00	d) 180 120	d) 184 800			
3 480	3 780	3 600	»	»	»	e) 3 840,00	e) 5 760	e) 4 920	663 233,30	416 700	468 252
						f) 520 ,00	f) 5 160	f) 5 760			
						g) 593,30	g) 720	g) 492			
3 720	4 560	4 440	»	»	»	h) 15 960,00	h) 15 960	h) 15 960	25 032,00	25 836	23 292
7 142	6 432	8 040	»	»	»	»	»	»	7 850,00	6 806	8 439
6 060	7 320	8 832	»	»	»	»	»	»	35 100,00	36 828	33 630
4 992	3 420	2 976	»	»	»	»	»	»	25 032,00	21 048	22 236
192	228	312	»	»	»	»	»	»	11 928,00	14 472	13 368
9 660	9 660	9 840	»	»	»	g) 27 840,00	g) 24 000	g) 25 200	168 960,00	166 860	172 020
8 760	9 240	10 800	»	»	»	»	»	»	25 440,00	24 804	24 480
9 120	9 240	7 560	30 120	27 600	37 680	»	»	»	59 340,00	56 004	60 252
42 120	36 240	39 240	72 012	72 132	a) 72 132	g) 15 720,00	g) 15 360	g) 14 400	260 346,00	274 428	274 176
»	»	»	»	»	»	»	»	»	62 388,00	59 268	69 468
»	»	»	1 812	1 800	840	»	»	»	35 784,00	36 204	39 552
»	»	»	3 072	3 036	3 240	»	»	»	44 316,00	42 387	50 724
»	»	»	1 032	840	660	»	»	»	10 380,00	9 864	10 056
8 412	8 604	8 400	»	»	»	»	»	»	34 140,00	36 828	33 600
3 354	3 060	4 740	»	»	»	»	»	»	48 558,00	48 444	49 980
2 796	1 200	2 340	»	»	»	»	»	»	62 100,00	59 556	60 180
»	»	»	»	»	»	»	»	»	48 120,00	43 920	44 040
»	»	»	»	»	»	»	»	»	88 380,00	80 580	75 060
3 660	4 800	7 200	»	»	»	»	»	»	27 996,00	33 180	43 224
4 800	4 200	4 320	»	»	»	»	»	»	36 360,00	37 920	31 080
444	360	144	24	24	48	»	»	»	96 624,00	101 256	91 596
f 134 156	f 127 058	f 136 128	f 108 792	f 106 512	f 115 464	f 446 873,30	f 247 080	f 251 532	f 1 924 459,30	i) f 1 666 301	i) f 1 721 445

e) Waijang.

f) Kleine eilanden (pacht van het regt op de zeevoortbrengselen bij de Duizend-eilanden en op het aldaar groeijende hout).

g) Heffing van schutgelden aan 's lands sluizen te Tangké (Batavia), Samarang, Melirip en Gedeh (de laatste twee in Soerabaija). De heffing bij de sluis te Tangké geschiedt eerst sedert 12 Februarij 1879 door een pachter.

h) Bosschen. Deze pacht is laatstelijk voor drie jaren te gelijk afgestaan (1879 t/m 1881).

i) Zie aanmerkingen b en c.

[5. 39.]

BIJLAGE MM.

(Zie blz. 148 van het verslag.)

OPBRENGST der VERPACHTE MIDDELEN (behalve de opiumpacht en de pacht der pandhuizen) in de BUITENBEZITTINGEN.

MIDDELEN.	1879.	1880.	1881.
Sumatra's Westkust.			
Dobbelspelen	f 13 380	f 15 120	f 12 360
Arak en andere sterke dranken	39 588	46 884	42 240
Varkenslagt	1 932	2 184	2 148
Gezamenlijke kleine middelen op de Batoe-eilanden	120	360	900
Totaal	f 55 020	f 64 548	f 57 648
Benkoelen.			
Dobbelspelen	f 828	f 1 200	f 780
Arak en andere sterke dranken	1 200	852	408
Rundslagt	804	852	684
Totaal	f 2 832	f 2 904	f 1 872
Lampongsche districten.			
Overvaarten	a)	a)	a)

a) Onverpacht gebleven wegens gemis aan gegadigden.

MIDDELEN.	1879.	1880.	1881.
Palembang.			
Dobbelspelen	f 15 240	f 18 372	f 15 684
Arak en andere sterke dranken	4 740	3 960	3 360
Overvaarten	5 326	5 292	5 736
Totaal	f 25 306	f 27 624	f 24 780
Sumatra's Oostkust.			
Dobbelspelen	f 210 624	f 178 872	f 195 096
Arak en andere sterke dranken	114 636	66 528	86 640
Varkenslagt	6 096	5 364	5 844
Zout	9 840	12 120	13 320
Sago, getah en was	7 920	9 600	11 820
Totaal b)	f 349 116	f 272 484	f 312 720

b) Hieronder thans niet begrepen de pacht der pandhuizen (zie deswege het verslag blz. 149 en 150 hiervóór).
Voor de verschillende landschappen, voor zoover ze afzonderlijk zijn genoemd, was de opbrengst der opgegeven pachtmiddelen als volgt:

Bengkalis, Siak en Assahan	f 37 104	f 58 704	f 61 200
Deli	228 720	168 000	213 660
Serdang	24 240	13 896	11 628
Langkat (behalve Tamiang)	59 052	31 884	26 232
	f 349 116	f 272 484	f 312 720

MIDDELEN.	1879.	1880.	1881.
Atjeh.			
Dobbelspelen	f 147 600	f 126 840	f 120 240
Varkenslagt	4 140	4 020	2 220
Arak en andere sterke dranken c)	.....	.....	19 320
Totaal	f 151 740	f 130 860	f 141 780

c) Eerst met 1 Januarij 1881 ingevoerd (Indisch Staatsblad 1880 nº. 209).

MIDDELEN.	1879.	1880.	1881.
Riouw.			
Dobbelspelen	f 42 252	f 46 164	f 79 860
Arak en andere sterke dranken	20 940	25 440	55 800
Varkenslagt	18 180	24 792	47 100
Peper	53 076	64 980	93 324
Totaal	f 134 448	f 161 376	f 276 084
Banka.			
Dobbelspelen	f 11 010	f 10 690	f 11 880
Arak en andere sterke dranken	7 700	9 768	10 332
Totaal	f 18 710	f 20 458	f 22 212
Billiton.			
Dobbelspelen	f 13 080	f 13 080	f 12 120
Arak en andere sterke dranken	3 756	4 812	6 060
Totaal.	f 16 836	f 17 892	f 18 180

Westerafdeeling van Borneo.

MIDDELEN.	1879.	1880.	1881.
Dobbelspelen *d*) . . .	f 19 908	f 22 980	f 20 784
Arak en andere sterke dranken *d*). . . .	17 688	17 484	19 308
Varkenslagt *d*) . . .	35 196	29 304	29 460
Goudmijnen *e*) . . .	11 964	11 088	9 504
Gezamenlijke kleine middelen *f*) . . .	35 832	42 228	46 692
Totaal *g*)	f 120 588	f 123 084	f 125 748

d) Dit middel werd over 1879 en 1880 alleen voor de afdeelingen Pontianak en Montrado afzonderlijk verpacht. Over 1881 geschiedde hetzelfde, behalve voor zoover het tot de afdeeling Montrado behoorende district Loemar betreft, waar voor 1881 de gezamenlijke kleine middelen te gelijk zijn afgestaan voor f 1560.

e) Dit middel wordt alleen verpacht in de afdeelingen Pontianak, Montrado en Sambas.

f) Voor zooveel die middelen niet afzonderlijk zijn verpacht.

g) Over de verschillende afdeelingen waren de pachtsommen verdeeld als volgt:

Pontianak en onderhoorigheden .	f 49 500	f 55 440	f 55 488
Sambas	11 232	13 272	11 436
Montrado	48 024	37 212	40 044
Sintang	11 832	17 160	18 780
Totaal	f 120 588	f 123 084	f 125 748

Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.

MIDDELEN.	1879.	1880.	1881.
Goudmijnen *h*) . . .	f 540	f 540	f 495
Overvaarten *i*)		2 256	2 256
Gezamenlijke kleine middelen *k*) . . .	6 180	7 800	8 940
Totaal	f 6 720	f 10 596	f 11 691

h) Deze pacht betreft het regt tot het afgeven van licentien voor het graven en wasschen van goud in het landschap Tanahlaut en het heffen eener belasting van $^{1}/_{10}$ der verkregen hoeveelheid. In de opgegeven jaren is de pacht achtereenvolgens onderhands afgestaan tegen 6, 6 en $5^{1}/_{2}$ thail zuiver Pleiarisch stofgoud, te stellen op f 90 per thail.

i) Ingevoerd met 1 Januarij 1880 (Indisch Staatsblad 1879 n°. 273), en afgestaan voor drie jaren te gelijk (1880 t/m 1882).

k) De middelen welke niet afzonderlijk zijn verpacht, namelijk de dobbelspelen, de sterke dranken en de varkenslagt.

Celebes en onderhoorigheden.

MIDDELEN.	1879.	1880.	1881.
Dobbelspelen *l*) . . .	f 36 700	f 36 750	f 36 950
Arak en andere sterke dranken *l*). . . .	8 000	6 500	10 380
Rundslagt *l*). . . .	2 500	2 050	3 070
Varkenslagt *l*) . . .	3 200	3 380	3 150
Vischmarkten . . .	7 800	8 120	8 410
Vischvijvers *m*). . .	1 845	1 855	1 855
Siri	10 825	10 720	12 210
Gezamenlijke kleine middelen *n*) . . .	105 500	120 550	128 310
Totaal	f 176 370	f 189 925	f 204 335

l) De middelen dobbelspelen, sterke dranken, rundslagt en varkenslagt worden, uitgezonderd voor Makasser en Tello, gezamenlijk verpacht.

m) Deze pacht (betreffende de vischvijvers te Sambong Djawa en Tello) wordt telkens voor twee jaren te gelijk afgestaan (zie art. 2 der voorwaarden in Indisch Staatsblad 1857 n°. 105, blz. 191).

n) Voor zooveel die middelen niet afzonderlijk zijn verpacht.

Menado.

MIDDELEN.	1879.	1880.	1881.
Dobbelspelen. . . .	f 6 510	f 6 700	f 4 200
Arak en andere sterke dranken *o*). . . . } Saguweer *o*) . . . . }	2 790	2 920	1 120
Totaal	f 9 300	f 9 620	f 5 320

o) Gezamenlijk verpacht.

Amboina.

MIDDELEN.	1879.	1880.	1881.
Arak en andere sterke dranken.	f 2 460	f 1 932	f 1 680
Saguweer	15 600	12 312	14 400
Totaal	f 18 060	f 14 244	f 16 080

Banda (residentie **Amboina**).

MIDDELEN.	1879.	1880.	1881.
Arak en saguweer .	f 11 460	f 9 240	f 6 720

Ternate.

MIDDELEN.	1879.	1880.	1881.
Arak en andere sterke dranken.	f 1 610	f 1 000	f 1 030,00
Rundslagt *p*). . . } Varkenslagt *p*) . . }	1 502	862	935,50
Saguweer	1 000	700	1 015,00
Totaal	f 4 112	f 2 562	f 2 980,50

p) Gezamenlijk verpacht.

Timor.

MIDDELEN.	1879.	1880.	1881.
Dobbelspelen. . . .	f 780	f 420	f 792
Arak en andere sterke dranken. . . .	1 560	1 800	3 000
Rundslagt *q*). . . . } Varkenslagt *q*) . . }	960	624	1 092
Totaal	f 3 300	f 2 844	f 4 884

q) Gezamenlijk verpacht.

MIDDELEN.	1879.	1880.	1881.
TOTAAL VAN ELK MIDDEL.			
Dobbelspelen	f 517 912	f 477 188	f 510 746,00
Arak en andere sterke dranken *r*).	238 128	199 120	267 398,00
Saguweer	16 600	13 012	15 415,00
Peper	53 076	64 980	93 324,00
Rundslagt *s*)	5 766	4 388	5 781,50
Varkenslagt	68 744	69 044	89 922,00
Vischmarkten	7 800	8 120	8 410,00
Vischvijvers	1 845	1 855	1 855,00
Siri	10 825	10 720	12 210,00
Overvaarten	5 326	7 548	7 992,00
Goudmijnen	12 504	11 628	9 999,00
Zout	9 840	12 120	13 320,00
Sago, getah en was	7 920	9 600	11 820,00
Gezamenlijke kleine middelen *t*)	147 632	170 938	184 842,00
Totaal *u*)	f 1 103 918	f 1 060 261	f 1 233 034,50

r) Hieronder de pacht der saguweer op Banda en in Menado, die aldaar gezamenlijk met de arakpacht wordt afgestaan.

s) Hieronder voor Ternate en Timor ook de pacht der varkenslagt, die aldaar vereenigd met de pacht der rundslagt wordt afgestaan.

t) Voor zooveel die middelen niet afzonderlijk zijn verpacht.

u) Het totaal voor 1879 en 1880 verschilt met de opgaaf in 't vorig verslag (bijlage KK) uithoofde thans uit het overzigt is weggelaten de pacht der pandhuizen (zie aanmerking *b*).

[5. 40.]

BIJLAGE NN.

(Zie blz. 150 van het verslag.)

OPBRENGST van de pacht der pandhuizen op en buiten Java en Madura.

GEWESTEN.	Aantal pandhuizen		Pachtsom over het jaar 1881		Ingang van den loopenden (op 31 December 1881 eindigenden) pachttermijn.
	in pacht af te staan.	onverpacht gebleven.	per maand.	voor het geheele jaar.	
Java en Madura.					
Bantam	3	3	—	—	—
Batavia	*a)* 24	*b)* »	f 450,00	f 5 400,00	Voor 5 pandhuizen in de afdeeling Stad en voorsteden 1 September 1880; voor 2 in de afdeeling Tangerang 1 Julij 1880; voor 1 in de afdeeling Meester Cornelis 1 November 1880; en voor 2 in de afdeeling Buitenzorg 1 Augustus 1880.
Krawang	1	1	—	—	—
Preanger regentschappen	5	»	216,50	2 598,00	1 Julij 1880.
Cheribon	*a)* 16	1	512,66[5]	6 152,00	Voor 1 pandhuis in de afdeeling Cheribon 1 Januarij 1881 (over het tweede halfjaar 1880 was dit pandhuis onderhands afgestaan); voor 1 ter hoofdplaats van de afdeeling Indramayoe 1 September 1880; voor 1 in de laatstgenoemde afdeeling 1 Januarij 1881; en voor de 12 overige 1 Julij 1880.
Tagal	*a)* 25	»	3 379,00	40 548,00	Voor 1 pandhuis in de afdeeling Pamalang 1 Januarij 1881; voor de 24 overige 1 Julij 1880.
Pekalongan	10	»	1 512,00	18 144,00	Voor 2 pandhuizen in de afdeeling Batang 1 Januarij 1881; voor de 8 overige 1 Julij 1880.
Samarang	30	»	1 250,00	15 000,00	1 Julij 1880.
Japara	31	»	921,00	11 052,00	Voor 1 pandhuis ter hoofdplaats van de afdeeling Joana 1 Januarij 1881; voor de 30 overige 1 Julij 1880 (eerstbedoeld pandhuis was over het tweede halfjaar 1880 onderhands afgestaan).
Rembang	33	»	2 500,00	30 000,00	1 Julij 1880.
Soerabaija	*a)* 27	1	3 060,00	36 720,00	Voor 1 pandhuis ter hoofdplaats van het gewest en 2 in de afdeeling Sidoardjo 1 September 1880; voor 3 pandhuizen ter hoofdplaats van het gewest, 2 in de afdeeling Sidoardjo en 2 in de afdeeling Lamongan 1 Januarij 1881; voor de 16 overige 1 Augustus 1880.
Pasoeroean	*a)* 14	»	200,00	2 400,00	1 Julij 1880.
Probolinggo	*a)* 11	»	478,00	5 736,00	1 Januarij 1881. *f)*
Bezoeki	*a)* 6	»	100,00	1 200,00	1 Julij 1880.
Banjoewangi	1	»	2,00	24,00	1 Julij 1880.
Banjoemas	14	»	200,00	2 400,00	1 Julij 1880.
Bagelen	*g)* 19	*g)* »	655,00	7 860,00	1 Januarij 1881. *h)*
Kadoe	21	»	1 300,00	15 600,00	1 Augustus 1880.
Djokjokarta *i)*	14	»	280,00	3 360,00	1 Julij 1880.
Soerakarta *i)*	*k)* 12	»	280,00	*l)* 3 810,00	Voor 2 pandhuizen ter hoofdplaats van het gewest en 1 in de afdeeling Klatten 1 Julij 1880; voor de 9 overige 1 Januarij 1881. *m)*
Madioen	19	»	325,00	3 900,00	Voor 5 pandhuizen in de afdeeling Patjitan 1 Januarij 1881; voor de 14 overige 1 Julij 1880.
Kediri	34	»	1 140,00	13 680,00	Voor 3 pandhuizen in de afdeeling Berbek 1 Januarij 1881; voor de 31 overige 1 Julij 1880.
Madura	*a)* 13	»	410,50	*n)* 4 896,00	Voor 2 pandhuizen in de afdeeling Madura 1 Augustus 1880, 2 in diezelfde afdeeling 1 Maart 1881 en 1 in die afdeeling 1 September 1880; voor 1 pandhuis in de afdeeling Pamakassan 1 Januarij 1881; voor de 7 overige 1 Julij 1880.
Totaal	383	6	f 19 171,66[5]	f 230 480,00	

Pachtsom voor 1869 (het laatste jaar van de vorige pacht.)	Aantal pandhuizen onder de werking van het licentiestelsel, gedurende					Opbrengst over het eerste halfjaar 1880 (à f 25 zegelregt per licentie).
	1876	1877.	1878.	1879.	het eerste halfjaar 1880.	
f 72	2	1	1	1	1	f 25
3 540	65	70	85	83	83	2 075
c) »	»	»	»	»	1	25
d) »	8	10	9	7	7	175
9 360	42	43	46	52	53	1 325
21 120	62	59	59	71	66	1 650
9 792	22	19	19	23	23	575
18 120	53	58	56	47	45	1 125
38 400	66	65	72	66	61	1 525
18 120	114	115	116	124	115	2 875
107 820	109	111	106	104	e) 104	2 600
37 500	59	59	59	63	e) 63	1 575
3 000	21	21	22	22	e) 22	550
3 120	14	13	12	11	e) 11	275
48	2	1	1	1	1	25
6 000	20	23	24	25	25	625
360	32	41	32	29	25	625
8 400	33	27	31	32	e) 32	800
d) »	46	48	51	52	e) 52	1 300
d) »	30	38	39	37	37	925
18 180	34	37	28	38	39	975
8 640	58	39	59	62	53	1 325
12 204	40	48	54	55	51	1 275
f 323 796	932	946	981	1005	970	f 24 250

AANMERKINGEN.

a) Aanvankelijk was het getal bepaald voor Batavia op 31, voor Cheribon op 23, voor Tagal op 27, voor Soerabaija op 31, voor Pasoeroean op 37, voor Probolinggo op 13, voor Bezoeki op 8 en voor Madura op 16.

b) Bij het afstaan van de pacht in de afdeeling Stad en voorsteden van Batavia is als voorwaarde gesteld, dat de pachter van het vastgestelde aantal van 18 pandhuizen er slechts 5 zoude openen, met vergunning om één of meer der 13 overige open te stellen tegen betaling van f 50 voor elk pandhuis. In de afdeeling Buitenzorg houdt de pachter volgens verkregen vergunning slechts 2 pandhuizen, in stede van 3, waarop het aantal voor die afdeeling was gesteld. Met inbegrip van de 3 pandhuizen in de afdeelingen Tangerang en Meester-Cornelis zijn er dus vooralsnog in de residentie Batavia slechts 10 geopend.

c) In 1869 onverpacht.

d) Hier werkte de vroegere pacht niet.

e) Bij gemis aan opgaven nopens de in het eerste halfjaar 1880 uitgereikte licentien is hier het cijfer van 1879 ingevuld.

f) Gedurende de maanden Julij en Augustus bleef een pandhuis ter hoofdplaats van de afdeeling Kraksaän onverpacht; voor de laatste vier maanden van 1880 werd dat pandhuis onderhands in pacht afgestaan, hetwelk mede voor het geheele tweede halfjaar 1880 geschiedde met de 10 overige pandhuizen.

g) Aan den pachter is vergund slechts 11 pandhuizen te houden.

h) Gedurende 1880 waren onderhands in pacht afgestaan: 1 pandhuis in de afdeeling Koetoardjo van 1 Julij—31 December; 2 ter hoofdplaats van het gewest; 1 in de afdeeling Keboemen en 3 in de afdeeling Karang-anjar van 1 Augustus—31 December; en 1 in de afdeeling Ledok van 24 Augustus—31 December.

i) In de residentien Soerakarta en Djokjokarta is, in verband met art. 27, 2de lid van het Regeringsreglement, de pacht alleen toepasselijk op Europeanen en vreemde oosterlingen, als zijnde regtstreeksche onderdanen van het Gouvernement. Inlanders mogen er het bedrijf van pandhuishouder vrij uitoefenen, zonder pachtschat of iets anders te betalen.

k) Het voor de hoofdplaats Soerakarta vastgestelde aantal pandhuizen bedraagt 2. Door den pachter dezer beide pandhuizen is op 1 April 1881 krachtens magtiging der Indische Regering een 3de pandhuis geopend, waarvoor hij aan pachtschat f 50 's maands betaalt.

l) Hieronder ook de pachtsom over 9 maanden voor het sub *k* bedoelde 3de pandhuis.

m) Van de 12 pandhuizen zijn er, gedurende het 2de halfjaar 1880, 5 onverpacht gebleven; 4 pandhuizen werden alleen voor dat tijdvak verpacht en 3 voor het tijdvak van 1 Julij 1880 t/m 31 December 1881.

n) Hieronder voor 2 pandhuizen, die gedurende Januarij en Februarij 1881 onverpacht waren gebleven, slechts 10 maanden pacht, voor beide pandhuizen te zamen à f 15 's maands.

GEWESTEN.	Aantal pandhuizen		Pachtsom over het jaar 1881		Ingang van den loopenden (op 31 December 1881 eindigenden) pachttermijn.
	in pacht af te staan.	onverpacht gebleven.	per maand.	voor het geheele jaar.	
Buitenbezittingen.					
Sumatra's Westkust. . .	18	o) »	f 305,55[5]	f 3 666,66[5]	1 Julij 1880.
Benkoelen	7	»	21,00	252,00	1 Julij 1880.
Palembang (met Djambi) .	15	7	354,17[5]	4 250,00	1 Augustus 1880.
Sumatra's Oostkust . . .	14	5	242,00	2 904,00	1 Januarij 1881. p)
Atjeh	4	1	225,00	2 700,00	1 October 1880.
Banka.	10	»	575,00	6 900,00	1 Januarij 1881. r)
Billiton	6	»	388,00	4 656,00	1 Julij 1880.
Westerafdeeling van Borneo	6	»	378,00	4 536,00	Voor 1 pandhuis in de afdeeling Sambas 1 Januarij 1881; voor de 5 overige 1 Julij 1880.
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	11	»	304,00	3 648,00	1 Julij 1880.
Celebes en onderhoorigheden	19	11	112,50	1 350,00	Voor 2 pandhuizen t) ter hoofdplaats Makasser 1 Januarij 1881; voor 2 in de afdeeling Oosterdistricten 1 November 1880; voor de 4 overige 1 October 1880.
Totaal	110	24	f 2 905,23	f 34 862,66[5]	

Pachtsom voor 1869 (het laatste jaar van de vorige pacht).	Aantal pandhuizen onder de werking van het licentiestelsel, gedurende					Opbrengst over het eerste halfjaar 1880 (à f 25 zegelregt per licentie).
	1876.	1877.	1878.	1879.	het eerste halfjaar 1880.	
f 3 612	25	32	26	25	25	f 625
1 404	5	5	4	3	3	75
6 240	27	20	15	16	18	450
d) »	*q*) »	*q*) 1	*q*) »	*q*) »	*q*) »	*q*) »
d) »	»	5	5	11	10	250
8 360	13	16	16	18	15	375
1 308	8	5	6	6	6	150
2 700	11	10	11	12	11	275
s) »	4	7	14	25	*e*) 25	625
1 500	5	6	8	6	4	100
f 25 124	98	107	105	122	117	f 2 925

AANMERKINGEN.

o) Aan den pachter is vergund op één der 18 aangewezen plaatsen (te Singkel in de residentie Tapanoli) geen pandhuis te houden.

p) In de residentie Sumatra's Oostkust, waar het licentiestelsel alleen werkte op het eiland Bengkalis, waren de pandhuizen in het overige gedeelte van het gewest tot 1 Januarij 1881 verpacht geweest volgens eene bijzondere regeling (*Indisch Staatsblad* 1875, nº. 236).

q) Deze opgaaf betreft alleen het eiland Bengkalis.

r) Gedurende 1880 werden 2 pandhuizen ter hoofdplaats onderhands in pacht afgestaan voor de laatste vijf, en de overige 8 pandhuizen voor de laatste vier maanden.

s) In der tijd met andere middelen gezamenlijk verpacht.

t) Deze 2 pandhuizen bleven gedurende 1880 onverpacht.

[5. 41.]

BIJLAGE OO.

(Zie blz. 151, 152, 153 en 154 van het verslag.)

OVERZIGT betreffende de opbrengst in 1880 van eenige NIET VERPACHTE MIDDELEN onder beheer van het DEPARTEMENT VAN FINANCIEN.

I. IN- EN UITVOERREGTEN EN ACCIJNSEN.

GEWESTEN.	KANTOREN VAN ONTVANGST.	Zuivere ontvangst (na aftrekking van de gewone terugbetalingen).
1°. *In- en uitvoerregten en pakhuishuur.*		
JAVA EN MADURA.		
Bantam	Tjiringin	»
	Anjer	f 85
	Bantam	62
	Tanara	25
Batavia	Batavia	2 339 760
Krawang	Pamanoekan	»
Cheribon	Cheribon	350 093
	Indramaijoe	505
Tagal	Tagal	70 281
Pekalongan	Pekalongan	38 780
Samarang	Samarang	2 223 601
Japara	Japara	2 536
	Joana	24 556
Rembang	Rembang	2 460
	Toeban	1
Soerabaija	Soerabaija	2 098 977
	Grissee	33 421
	Bedanten	1
	Bawean	190
	Transporteeren	f 7 185 334
	Per transport	f 7 185 334
Pasoeroean	Pasoeroean	242 044
Probolinggo	Probolinggo	91 809
Bezoeki	Bezoeki	19 047
	Panaroekan	39 296
Banjoewangi	Banjoewangi	1 277
Banjoemas	Tjilatjap	19 646
Madioen	Patjitan	»
	Pangool	»
Madura	Branta [1])	706
	Sumanap	1 215
	Bangkallan	25
	Sampang	3 381
	Te zamen	f 7 603 780
BUITENBEZITTINGEN.		
Sumatra's Westkust	Padang	f 568 779
	Priaman	»
	Aijer Bangies	19
	Natal	440
	Transporteeren	f 569 238

[1]) In Julij 1881 (*Indisch Staatsblad* n°. 169) is dit kantoor opgeheven en in stede daarvan een ontvanger te Boender geplaatst.

GEWESTEN.	KANTOREN VAN ONTVANGST.	Zuivere ontvangst (na aftrekking van de gewone terugbetalingen).
	Per transport	f 569 238
Sumatra's Westkust. (*Vervolg.*)	Siboga . . .	7 404
	Baros.	5 825
	Singkel	7 266
Benkoelen	Benkoelen	516
	Kroë	»
	Mokko-Mokko. . .	»
Lampongsche districten.	Telok Betong. . .	813
	Katimbang. . . .	»
	Mengala.	1 162
Palembang	Palembang. . . .	84 530
	Moeara-Kompeh . .	55 397
Sumatra's Oostkust .	Siak	18 535
	Laboean Bilih (Panei)	6 238
	Soengei Djawi Djawi (Bila)	10 247
	Tandjong Balei (Asahan)	43 324
	Pebao[illegible]g (Serdang).	1 473
	Rantau Pandjang (id.)	14 859
	Pertjoet (Deli) . .	1 103
	Laboean Deli (id.) .	131 252
	Hamperan Perak (id.)	8 286
	Tandjong Poera (Langkat) . . .	43 771
	Sroewe (Tamiang) .	7 624
Banka.	Muntok	26 212
Billiton	Tandjong Pandan .	25 192
Westerafdeeling van Borneo.	Pontianak	78 636
	Pamangkat . . .	20 005
	Singkawang . . .	»
	Soekadana	40
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo .	Bandjermasin . . .	56 161
	Sampit	265
	Te zamen . .	f 1 225 374

2°. *Accijns op inlandsch gedistilleerd.*

GEWESTEN.	KANTOREN VAN ONTVANGST.	Zuivere ontvangst (na aftrekking van de gewone terugbetalingen).
Batavia	Batavia	f 70 398
	Buitenzorg. . . .	4 200
Cheribon	Cheribon	14 388
	Transporteeren	f 88 986
	Per transport	f 88 986
Tagal	Tagal	17 888
Pekalongan . . .	Pekalongan . . .	16 071
Samarang	Samarang	2 021
Japara	Koedoes.	1 000
Soerabaija	Soerabaija	22 035
Pasoeroean. . . .	Pasoeroean. . . .	38
Bagelen.	Poerworedjo . . .	823
	Keboemen	588
Soerakarta	Soerakarta	2 123
Niet afzonderlijk genoemde kantoren . .		91
	Te zamen . .	f 151 664

3°. *Accijns op tabak.*

JAVA EN MADURA.

GEWESTEN.	KANTOREN VAN ONTVANGST.	Zuivere ontvangst (na aftrekking van de gewone terugbetalingen).
Cheribon	Cheribon	f 1 504
Pekalongan . . .	Pekalongan . . .	50 194
Samarang	Samarang	5 208
Rembang	Toeban	10 107
Soerabaija	Soerabaija	12 867
	Grissee	1 005
	Bedanten	9 015
Bezoeki	Bezoeki	2 129
Banjoewangi . . .	Banjoewangi . . .	630
Madura	Branta	986
	Sumanap	220
Niet afzonderlijk genoemde kantoren . .		527
	Te zamen . .	f 94 392

BUITENBEZITTINGEN.

GEWESTEN.	KANTOREN VAN ONTVANGST.	Zuivere ontvangst (na aftrekking van de gewone terugbetalingen).
Westerafdeeling van Borneo	Pontianak	f 9 433
	Pamangkat . . .	7 093
	Soekadana	1
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.	Bandjermasin . . .	380
	Sampit	192
	Te zamen . .	f 17 099

II. PERSONEELE BELASTING (voor Europeanen en met dezen gelijkgestelden en voor vreemde oosterlingen).

GEWESTEN.	1879. *a*)			1880.		
	Aanslag.	Te verhalen kosten van schatting.	Vermindering in den aanslag ontstaan.	Aanslag.	Te verhalen kosten van schatting.	Vermindering in den aanslag ontstaan.
JAVA EN MADURA.						
Bantam	f 4 382,79^{5}	»	f 241,95	f 4 163,02	»	f 271,52
Batavia	220 613,72	f 1 349,51^{5}	17 877,90	223 289,05^{5}	f 1 581,75	20 315,89^{5}
Krawang.	6 864,41	7,70	708,00	5 380,61	»	111,19
Preanger regentschappen . . .	11 763,74^{5}	»	759,58^{5}	13 533,51^{5}	322,50	835,02^{5}
Cheribon.	20 710,90^{5}	»	337,79^{5}	25 389,21^{5}	»	464,34^{5}
Tagal.	12 211,56	»	264,45^{5}	12 840,34^{5}	30,40	308,37^{5}
Pekalongan	8 999,18^{5}	4,01	177,22^{5}	11 929,87	»	278,15
Samarang	68 366,76	198,13	5 077,98	105 855,86^{5}	13 251,50^{5}	7 723,78^{5}
Japara	14 116,21	46,50	319,76^{5}	14 556,58^{5}	»	200,62^{5}
Rembang	16 716,45	78,70	538,79^{5}	16 724,66^{5}	»	385,28^{5}
Soerabaija	113 657,34	502,87	6 052,26	115 888,26^{5}	3 219,88^{5}	5 055,52^{5}
Pasoeroean	23 526,74	361,99	826,17	24 509,76	256,65	1 113,41^{5}
Probolinggo.	14 297,43	18,00	236,30^{5}	14 922,36^{5}	90,94	680,04^{5}
Bezoeki	8 293,23^{5}	17,95	359,33	8 685,92^{5}	165,84	185,39^{5}
Banjoewangi	3 803,75	15,44	205,15	4 265,07	103,56	121,12
Banjoemas	8 530,63	»	428,97^{5}	9 574,75	»	874,59^{5}
Bagelen	7 536,54	296,48	538,25	7 288,01^{5}	21,03	378,14
Kadoe.	6 163,05	»	107,60	8 173,31	»	408,65
Djokjokarta.	15 532,96^{5}	»	50,40	17 146,66	37,16^{5}	288,02
Soerakarta	26 650,04	»	288,25^{5}	25 486,57	6,51	»
Madioen	9 228,04	258,00	292,59	9 085,10	255,06	265,81
Kediri.	20 121,92	96,00	988,94	19 537,43	189,00	627,34
Madura	8 217,34^{5}	»	139,80	8 369,47^{5}	»	214,04^{5}
Te zamen	f 650 304,76^{5}	f 3 251,28^{5}	f 36 817,47^{5}	f 706 595,44	f 19 531,79^{5}	f 41 106,29^{5}
Af: wegens toegestane verminderingen	36 817,47^{5}	»	»	41 106,29^{5}	»	»
Werkelijk te heffen bedrag (ongerekend de te verhalen kosten van schatting)	f 613 487,29	»	»	f 665 489,14^{5}	»	»

a) In de opgaven over 1879 hebben enkele der tot dusver bekende cijfers (zie het vorig verslag blz. 146) verbetering ondergaan.

GEWESTEN.	1879. Aanslag.	1879. Te verhalen kosten van schatting.	1879. Vermindering in den aanslag ontstaan.	1880. Aanslag.	1880. Te verhalen kosten van schatting.	1880. Vermindering in den aanslag ontstaan.
BUITENBEZITTINGEN *b)*						
Sumatra's Westkust. Padangsche benedenlanden	f 17 642,58[5]	f 49,42[5]	f 1 848,93[5]	f 17 361,98	f 176,37	f 2 413,73
Sumatra's Westkust. » bovenlanden	5 887,47	»	727,19	5 771,59	»	679,48
Sumatra's Westkust. Tapanoli	2 238,97	»	79,22	2 620,40	»	162,87
Benkoelen	1 717,54[5]	»	201,07[5]	1 545,02	»	90,60
Lampongsche districten	1 113,57	»	44,45	1 423,11	»	167,64[5]
Palembang	6 859,63	1 768,91	1 107,43	7 281,68[5]	131,51	629,42
Sumatra's Oostkust	7 235,94[5]	473,01	29,30[5]	12 977,82	348,69	404,64
Riouw *b)*	1 499,74	35,00	77,70	1 814,23[5]	»	433,95
Banka	3 537,77	57,74	121,28	4 852,34[5]	135,21	329,45
Billiton	3 335,72	»	7,20	2 059,87	»	7,20
Westerafdeeling van Borneo *b)*	2 321,22	»	204,43	2 352,17[5]	»	288,78[5]
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo *b)*	3 151,08[5]	»	396,39[5]	3 590,47	»	616,12
Celebes	18 085,68[5]	»	672,47	22 309,70[5]	41,20	1 192,86[5]
Menado	5 473,28[5]	»	241,34	5 805,38	»	219,82
Amboina	10 035,17[5]	90,40	512,80	12 946,32	705,84	798,07[5]
Ternate	1 771,60	14,82	44,10	1 900,61	126,10	30,52
Timor	2 255,18	»	»	2 391,00	»	73,20
Te zamen	f 94 182,17[5]	f 2 489,30[5]	f 6 315,32	f 109 003,71[5]	f 1 664,92	f 8 538,37
Af: wegens toegestane verminderingen	6 315,32	»	»	8 538,37	»	»
Werkelijk te heffen bedrag (ongerekend de te verhalen kosten van schatting)	f 87 866,85[5]	»	»	f 100 465,34[5]	»	»

b) In de residentien Riouw, Westerafdeeling van Borneo en Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo zijn, bij uitzondering, de vreemde oosterlingen niet aan de personeele belasting onderworpen. In het gouvernement Atjeh is deze belasting nog in 't geheel niet ingevoerd.

III. PATENTBELASTING (voor Europeanen en met dezen gelijkgestelden).

Gewesten.	1879. *a)* Aanslag.	1879. *a)* Verminde-ring in den aanslag.	1880. Aanslag.	1880. Verminde-ring in den aanslag.
JAVA EN MADURA.				
Bantam. . . .	f 1 187,18	f 26,35	f 1 281,40	f 90,58
Batavia. . . .	227 565,37	9 339,69^{5}	238 664,49^{5}	34 708,27^{5}
Krawang . . .	2 496,45	63,70	2 591,49	195,24^{5}
Preanger regentschappen . .	9 814,52^{5}	1 006,61	7 875,38^{5}	388,16
Cheribon . . .	28 608,02	449,78^{5}	18 978,76	422,14
Tagal	13 086,70^{5}	222,45^{5}	13 693,20	3 092,65^{5}
Pekalongan . .	5 634,89	287,90	7 059,30	747,86^{5}
Samarang . . .	107 573,52	1 763,20	59 867,60	2 072,68
Japara	24 822,37^{5}	1 274,31	22 946,30	818,53
Rembang . . .	5 489,73	287,83	5 493,63^{5}	111,03^{5}
Soerabaija . . .	85 611,60	9 128,90	75 567,66	2 506,59
Pasoeroean . .	16 233,47	492,11	16 980,74	704,83^{5}
Probolinggo . .	30 867,86^{5}	315,43	28 761,16	949,43
Bezoeki. . . .	15 706,08	1 204,41	12 821,78^{5}	195,52
Banjoewangi . .	811,67	48,47	775,16	1,52
Banjoemas. . .	7 091,36	331,60	6 055,56	528,62
Bagelen . . .	1 806,86^{5}	52,73	1 580,50	85,18
Kadoe	2 503,51	304,10	2 657,08	107,66^{5}
Djokjokarta .	34 611,68	149,32	34 438,72	354,07
Soerakarta. . .	58 768,88	775,30	47 819,06	»
Madioen . . .	4 261,73	167,80	4 030,92	130,99^{5}
Kediri	8 521,91^{5}	513,51	9 148,68^{5}	385,55^{5}
Madura. . . .	948,24^{5}	64,99^{5}	938,87	85,28
Te zamen. .	f694 023,64	f 28 270,51	f620 027,46^{5}	f 48 682,42^{5}
Af: wegens toegestane verminderingen . . .	28 270,51	»	48 682,42^{5}	»
Werkelijk te heffen bedrag . .	f665 753,13	»	f571 345,04	»

Gewesten.	1879. Aanslag.	1879. Verminde-ring in den aanslag.	1880. Aanslag.	1880. Verminde-ring in den aanslag.
BUITENBEZITTINGEN.				
Sumatra's Westkust. Padangsche benedenlanden .	f 8 946,17	f 206,12^{5}	f 8 410,34	f 339,89^{5}
Sumatra's Westkust. Padangsche bovenlanden . .	1 512,65^{5}	56,93	1 576,57^{5}	147,71
Sumatra's Westkust. Tapanoli .	211,11^{5}	0,10	263,51	9,32
Benkoelen. . .	188,30	11,90	186,33	5,32
Lampongsche districten . .	107,97	»	145,00	12,58^{5}
Palembang . .	764,40	9,25	1 322,68^{5}	145,04
Sumatra's Oostkust. . . .	20 714,62	58,38^{5}	28 843,76^{5}	4 149,26
Atjeh	1 674,00	»	10 708,25	122,09
Riouw	285,65^{5}	22,73^{5}	258,00	1,00
Banka	268,93	10,98	250,33^{5}	4,33
Billiton. . . .	2 362,17	30,50	2 766,16	»
Westerafdeeling van Borneo .	256,98	»	331,32^{5}	21,75
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo. . . .	810,76^{5}	30,50	1 010,24	21,45
Celebes. . . .	10 673,05	875,00	9 959,11	318,40^{5}
Menado . . .	1 608,78	83,67	1 678,90	10,20^{5}
Amboina . . .	8 836,92	272,12	7 507,62	444,86^{5}
Ternate . . .	627,89	»	560,28	1,40
Timor	325,60	»	247,40	»
Te zamen. .	f60 175,97	f 1 668,19^{5}	f76 025,82^{5}	f 5 754,62^{5}
Af: wegens toegestane verminderingen. . .	1 668,19^{5}	»	5 754,62^{5}	»
Werkelijk te heffen bedrag . .	f58 507,77^{5}	»	f70 271,20	»

a) In de opgaven over 1879 hebben enkele der tot dusver bekende cijfers betreffende gewesten op Java en Madura (zie vorig verslag blz. 148) verbetering ondergaan.

IV. VERPONDINGSBELASTING op en buiten Java en BELASTING VAN DE SPECERIJPERKEN op de Banda-eilanden.

GEWESTEN.	1879 *a)* Aanslag wegens onroerende goederen bezeten in eigendom.	1879 *a)* Aanslag wegens onroerende goederen bezeten met regt van opstal.	1879 *a)* Aanslag wegens onroerende goederen bezeten in erfpacht of vrucht-gebruik.	1879 *a)* Te zamen.	1880. Aanslag wegens onroerende goederen bezeten in eigendom.	1880. Aanslag wegens onroerende goederen bezeten met regt van opstal.	1880. Aanslag wegens onroerende goederen bezeten in erfpacht of vrucht-gebruik.	1880. Te zamen.
JAVA EN MADURA.								
Bantam	f 11 521,27^5	f 158,25	f 4 500,00	f 16 179,52^5	f 11 481,52^5	f 158,25	f 4 500,00	f 16 139,
Batavia { afdeeling Buitenzorg	*b)* †	†	†	170 139,92	†	†	†	*c)* 170 139,
Batavia { overige afdeelingen	†	†	†	390 250,09	†	†	†	395 669,
Krawang	55 513,72^5	127,12^5	462,00	56 102,85	42 847,80	149,62^5	462,00	43 459,
Preanger regentschappen	4 453,68^5	1 389,00	2 901,15	8 743,83^5	4 854,11	1 265,25	2 901,15	9 020,
Cheribon	73 401,05^5	6 193,50	390,00	79 984,55^5	77 041,18	4 187,25	739,50	81 967,
Tagal	35 132,44^5	2 112,00	»	37 244,44^5	38 884,69^5	213,75	»	39 098,
Pekalongan	17 087,85	112,65	2 049,75	19 250,25	*c)* 17 087,85	*c)* 112,65	*c)* 2 049,75	*c)* 19 250,
Samarang	142 929,04^5	8 206,02	26 936,05	178 071,11^5	145 061,92^5	7 908,22^5	28 726,29	181 696,
Japara	29 807,32^5	757,50	»	30 564,82^5	29 958,07^5	760,50	»	30 718,
Rembang	16 800,00	2 418,00	»	19 218,00	16 571,25	2 318,06	»	18 889,
Soerabaija	235 539,75	9 427,50	1 305,00	246 272,25	242 375,25	9 593,25	1 305,00	253 273,
Pasoeroean	69 363,75	3 820,50	28 279,50	101 463,75	70 032,00	3 805,50	29 779,50	103 617,
Probolinggo	19 740,96^5	2 902,47^5	»	22 643,44	20 550,21^5	2 987,60	»	23 537,
Bezoeki	15 664,69	4 473,82^5	»	20 138,51^5	15 901,54	4 440,60	»	20 342,
Banjoewangi	788,25	48,75	»	837,00	912,37^5	63,75	»	976,
Banjoemas	4 480,99	537,79	52,50	5 071,28	4 613,26	537,79	52,50	5 203,
Bagelen	4,087,50	533,90^5	816,30	5 437,70^5	4 545,37^5	658,15^5	1 312,50	6 516,
Kadoe	†	†	†	11 696,43	7 843,68	4 000,50	»	11 844,
Madioen	10 091,12	282,75	7 500,00	17 873,87	10 362,24^5	309,00	7 635,00	18 306,
Kediri	†	†	†	32 072,75^5	†	†	†	*c)* 32 072,
Madura	2 116,50	15,00	»	2 131,50	2 113,50	15,00	»	2 128,
Te zamen	*d)* f 748 519,92	*d)* f 43 516,54	*d)* f 75 192,25	f 1 471 387,90^5	*e)* f 763 037,85	*e)* f 43 484,70^5	*e)* f 79 463,19	f 1 483 867,
BUITENBEZITTINGEN.								
Sumatra's Westkust { Padang	†	†	†	f 31 372,95	†	†	†	f 31 537,
Sumatra's Westkust { Priaman	†	†	†	534,00	†	†	†	534,
Sumatra's Oostkust (alleen het eiland Bengkalis)	†	†	†	600,29	†	†	†	726,
Celebes (alleen de afdeelingen Makasser en Noorderdistricten)	†	†	†	34 352,62^5	†	†	†	34 352,
Menado (residentie)	†	†	†	7 963,00	†	†	†	8 083,
Amboina (alleen de Banda-eilanden, uitgezonderd de specerijperken aldaar, voor welker aanslag zie lager)	†	†	†	10 053,46	†	†	†	11 865,
Ternate (voor zooveel het gouvernements grondgebied betreft)	†	†	†	1 925,70	†	†	†	2 526,
Te zamen	†	†	†	f 86 802,02^5	†	†	†	f 89 625,
Belasting van de specerijperken op de Banda-eilanden	....	....	....	f 98 140,04^5	....	....	....	f 88 541,

a) In de opgaven over 1879 hebben enkele der in 't vorig verslag (blz. 149 en 150) genoemde sommen ten gevolge van nader ingekomen opgaven verandering ondergaan.

b) Waar een † is ingevuld, ontbreken de gegevens.

c) Voor de afdeeling Buitenzorg der residentie Batavia en de gewesten Pekalongan en Kediri was, tijdens de afsluiting der opgaven voor verslag, de aanslag over 1880 nog niet definitief vastgesteld en zijn daarom voor dat jaar dezelfde cijfers opgegeven als voor 1879.

d) In dit cijfer zijn de opgaven van drie gewesten niet begrepen.

e) „ „ „ „ „ „ twee „ „ „

f) De verponding is toepasselijk op het geheele gewest, maar alleen te Padang en te Priaman zijn belastbare perceelen.

V. BEDRIJFSBELASTING.

a. Getal aangeslagenen, bedrag van den aanslag en achterstand.

GEWESTEN.	Getal aangeslagenen.				Bedrag van den aanslag.				Gemiddelde aanslag per hoofd				Bedrag van den achterstand op 31 Dec. 1880. *a)*
	Inlanders.	Chinezen.	Andere vreemde Oosterl.	Te zamen.	Inlanders.	Chinezen.	Andere vreemde Oosterlingen.	Te zamen.	Inlanders.	Chinezen.	Andere vreemde Oosterl.	Te zamen.	
JAVA EN MADURA.													
Bantam. . . .	12 023	503	5	12 531	f 44 871,00	f 4 605,50	f 47,00	f 49 523,50	f 3,73	f 9,15^{5}	f 9,40	f 3,95	f 3 408,75
Batavia. . . .	25 174	17 167	487	42 828	117 243,40	159 980,85	7 482,10	284 706,35	4,66	9,32	15,36	6,65	51 983,85
Krawang . . .	5 834	1 104	14	6 952	9 788,95	6 589,25	63,50	16 441,70	1,68	5,97	4,54	2,36^{5}	109,00
Preanger regentschappen . .	53 123	787	60	53 970	92 656,48^{5}	7 966,35	521,50	101 144,33^{5}	1,74	10,12	8,69	1,87	490,31
Cheribon . . .	53 612	4 405	446	58 463	135 163,23	45 303,80	5 165,00	185 632,03	2,52	10,28	11,58	3,18	5 448,50
Tegal	40 213	1 593	466	42 272	90 793,00	16 789,75	2 312,00	109 894,75	2,26	10,54	4,96	2,60	8 670,30
Pekalongan . .	39 881	1 246	184	41 311	95 514,60	15 253,50	2 314,00	113 082,10	2,39^{5}	12,24	12,57^{5}	2,74	7 474,90
Samarang . . .	44 180	4 290	302	48 772	94 429,47	42 073,00	2 375,00	138 877,47	2,14	9,81	7,86	2,85	8 611,30
Japara	24 911	1 913	180	27 004	44 699,00	13 978,75	414,75	59 092,50	1,79	7,31	2,30	2,19	919,00
Rembang . . .	33 862	2 684	65	36 611	75 110,55	26 694,75	336,00	102 141,30	2,22	9,95	5,17	2,79	4 026,90
Soerabaija. . .	117 667	4 362	487	122 516	366 734,81	64 314,37^{5}	7 509,00	438 558,18^{5}	3,12	14,74	15,42	3,58	3 802,00
Pasoeroean . .	38 980	1 117	201	40 298	144 508,14	19 847,75	1 934,00	166 289,89	3,70^{5}	17,77	9,62	4,12^{5}	4 446,01
Probolinggo . .	29 929	729	84	30 742	90 254,71	5 734,50	370,00	96 359,21	3,01^{5}	7,86^{5}	4,40	3,13	727,00
Besoeki. . . .	15 464	278	170	15 912	63 935,00	2 730,75	1 064,00	67 729,75	4,13	9,82	6,26	4,26	1 965,50
Banjoewangi. .	1 411	51	68	1 530	3 320,50	307,00	411,00	4 038,50	2,35	6,02	6,04	2,64	83,00
Banjoemas . .	19 681	917	15	20 613	26 300,02	7 287,54	69,50	33 657,06	1,34	7,95	4,63	1,63	1 726,40
Bagelen . . .	58 523	749	9	59 281	80 862,91	6 808,50	32,00	87 703,41	1,38	9,09	3,55^{5}	1,48	585,40
Kadoe	20 068	1 485	21	21 574	30 255,87^{5}	13 389,00	119,50	43 734,37^{5}	1,50^{5}	9,02	5,69	2,03	617,10
Djokjokarta *b)* .	. . .	782	44	826	. . . . . .	5 648,11	201,78	5 849,89	. . .	7,22	4,58^{5}	7,08	2 453,51
Soerakarta *b)*. .	. . .	2 310	90	2 400	. . . . . .	11 422,59	348,50	11 771,09	. . .	4,94	3,87	4,90	2 115,32
Madioen . . .	14 486	775	”	15 261	28 358,50	10 094,00	”	38 452,50	1,96	13,02^{5}	”	2,52	376,00
Kediri	17 347	2 016	”	19 363	48 393,50	22 113,50	”	70 507,00	2,79	10,97	”	3,64	4 445,40
Madura *c)*. . .	30 377	990	1 567	32 934	*d)* 178 402,50	10 054,25	4 454,25	192 911,00	5,87	10,15^{5}	2,84	5,85	17 414,30
Te zamen	696 746	52 253	4 965	753 964	f 1 861 566,15	f 518 987,36^{5}	f 37 544,38	f 2 418 097,89^{5}	f 2,67^{2}	f 9,93^{2}	f 7.56^{2}	f 3,20^{7}	*e)* f 131 899,75
In 1879 waren de cijfers *f)* . .	639 516	34 522	4 477	678 515	1 666 826,52^{5}	356 311,61	28 865,59	2 052 003,72^{5}	2,60^{9}	10,31^{4}	6,54	3,02^{7}	62 110,65

a) Van dezen achterstand werd in de eerste maanden van 1881 een groot gedeelte aangezuiverd.

b) In Djokjokarta en Soerakarta is de bedrijfsbelasting alleen van toepassing op de vreemde Oosterlingen.

c) In de regentschappen Madura en Sumanap zijn van de personen, behoorende tot de inheemsche bevolking van het eiland Madura, alleen de visschers en zoutzetters aan de bedrijfsbelasting onderworpen.

d) Hieronder als aanslag wegens het visschersbedrijf f 139 368,50, tegen f 135 492 (verbeterde opgaaf) in 1879.

e) Voor de residentie Batavia is niet opgegeven in welke mate de niet-inlanders bij den achterstand betrokken waren. Van den achterstand elders, te zamen f 79 915,90, waren verschuldigd: inlanders f 48 573,92, Chinezen f 28 649,30, en andere vreemde Oosterlingen f 2 692,68.

f) Tengevolge van nader ingekomen opgaven betreffende sommige gewesten (welke deze waren vindt men niet vermeld), hebben de totaalcijfers van den aanslag over 1879 eenige verandering moeten ondergaan. De verschillen met de sommen in 't vorig verslag genoemd, zijn echter weinig beduidend, en daar niet blijkt of de bedoelde nadere opgaven ook wijziging behooren te brengen in de overige gegevens, zijn zoowel met betrekking tot het cijfer der aangeslagenen als voor de sommen betreffende den gemiddelden aanslag per hoofd de opgaven van het vorig verslag behouden.

GEWESTEN.	Getal aangeslagenen.				Bedrag van den aanslag.				Gemiddelde aanslag per hoofd.				Bedr[illegible] van [illegible] achters[illegible] op 31 D[illegible] 188[illegible]
	Inlanders.	Chinezen.	Andere vreemde Oosterl.	Te zamen.	Inlanders.	Chinezen.	Andere vreemde Oosterlingen	Te zamen.	Inlanders.	Chinezen.	Andere vreemde Oosterl.	Te zamen.	
BUITENBEZITTINGEN. *g)*													
Sumatra's Westkust	. . .	1 867	529	2 396	. . . . . .	f 11 865,42	f 3 006,90	f 14 872,32	. .	f 6,35^{5}	f 5,68	f 6,21	f 41[illegible]
Benkoelen. . .	. . .	123	7	130	. . . . . .	917,00	64,00	981,00	. .	7,45^{5}	9,14	7.55	
Lampongsche districten . .	. . .	*h)* †	†	138	. . . . . .	764,00	143,00	907,00	. .	†	†	6,57	
Palembang . .	†	†	†	12 191	†	†	†	58 621,80	†	†	†	4,81	
Sumatra's Oostkust	. . .	†	†	†	. . . . . .	†	†	101 033,28	. .	†	†	†	
Atjeh	. . .	1 795	119	1 914	. . . . . .	9 669,00	548,50	10 217,50	. .	5,39	4,61	5,34	
Riouw	. . .	†	†	†	. . . . . .	†	†	50 629,24	. .	†	†	†	
Banka	. . .	†	†	†	. . . . . .	†	†	9 466,70	. .	†	†	†	
Billiton. . . .	. . .	†	†	1 700	. . . . . .	†	†	7 293,40	. .	†	†	4,29	
Westerafdeeling van Borneo. .	. . .	†	. . .	†	. . . . . .	†	†	40 059,10	. .	†	. . .	†	
Zuider-en Oosterafdeeling van Borneo . . .	. . .	754	159	913	. . . . . .	5 821,25	831,00	6 652,25	. .	7,72	5,23	7,28^{5}	
Celebes en onderhoorigheden .	. . .	1 458	54	1 512	. . . . . .	†	†	15 913,30	. .	†	†	10,52	
Menado . . .	. . .	523	40	563	. . . . . .	2 743,00	633,00	3 376,00	. .	5,24	15,82^{5}	5,99^{5}	
Amboina . . .	. . .	233	123	356	. . . . . .	1 745,00	1 182,50	2 927,50	. .	7,49	9,61	8,22	
Ternate. . . .	. . .	110	42	152	. . . . . .	1 025,66	328,85	1 354,51	. .	9,32	7,83	8,91	
Timor	. . .	301	20	321	. . . . . .	1 897,20	271,00	2 168,20	. .	6,30	13,55	6,75	
Bali (Boeleleng en Djembrana)	. . .	276	101	377	. . . . . .	1 878,50	670,50	2 549,00	. .	6,80^{5}	6,64	6,76	
Te zamen	†	*i)*	*i)*	*k)* 22 663	†	*i)*	*i)*	f 329 022,10	†	*i)*	*i)*	*l)* f 5,64	*k)* f 53 51[illegible]
In 1879 waren de cijfers . .	11 644	*m)* 38 365	*m)* 2 204	*n)* 52 365	f 37 002,00	*i)*	*i)*	*o)* 307 129,16	f 3,177	*i)*	*i)*	*p)* 4,28^{6}	*q)* 68 4[illegible]

g) In de buitenbezittingen werkt de bedrijfsbelasting (behalve alleen ter hoofdplaats Palembang, waar zij ook op inlanders toepasselijk is,) uitsluitend o[illegible] de vreemde oosterlingen, slechts met deze uitzonderingen, dat in de Westerafdeeling van Borneo en in de residentie Sumatra's Oostkust buiten het e[illegible] Bengkalis, alleen de Chinezen daaraan onderworpen zijn. Overigens zijn op Banka en Billiton de mijnwerkers van de belasting vrijgesteld.

h) Waar een † is ingevuld, ontbreken de opgaven.

i) Wegens de onvolledigheid der opgaven, wordt hier geen totaal ingevuld.

k) Aan dit totaal ontbreken de opgaven betreffende Sumatra's Oostkust, Riouw, Banka en Westerafdeeling van Borneo.

l) Dit gemiddelde, betreffende 13 van de 17 gewesten (zie de voorgaande noot), is berekend over een aanslag van f 127 834.

m) Aan dit totaal ontbreken de opgaven betreffende de Lampongsche districten en Sumatra's Oostkust.

n) Ongerekend de aangeslagenen in de residentie Sumatra's Oostkust.

o) In 't vorig verslag werd opgegeven f 307 481,38. Het verschil is toe te schrijven aan nader ingekomen opgaven betreffende sommige gewesten. [illegible] verbeterde cijfers zijn aldus: Sumatra's Westkust f 12 212,75, Palembang f 51 218,40, Riouw f 52 919,27, Banka f 8 702,05, Westerafdeeling van Bo[illegible] f 40 009,50, Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo f 5 410,50, Menado f 2 531,40, Amboina f 2 855,00, Ternate f 939,00.

p) Dit gemiddelde, betreffende 16 van de 17 gewesten (zie noot *n)*), is berekend over een aanslag van f 224 448,81.

q) Van de residentie Sumatra's Oostkust is de achterstand niet opgegeven.

b. Verdeeling der aangeslagenen in klassen van betaling.

GEWESTEN.	Landaard der aangeslagenen.	GETAL PERSONEN, aangeslagen in de bedrijfsbelasting met een jaarlijksch bedrag van: f 1.	boven f 1 t/m f 2.	boven f 2 t/m f 3.	boven f 3 t/m f 4.	boven f 4 t/m f 5.	boven f 5 t/m f 10.	boven f10 t/m f 15.	boven f15 t/m f 25.	boven f25 t/m f 50.	boven f50 t/m f 75.	boven f75 t/m f100.	boven f100 t/m f150.	boven f150 t/m f200.	boven f200 t/m f300.	boven f300 t/m f400.	boven f400 t/m f500.	boven f500
JAVA EN MADURA.																		
Bantam	Inlanders	3 815	4 343	1 302	788	627	569	131	145	276	10	14	3	"	"	"	"	"
	Chinezen	5	42	215	35	53	71	16	27	24	10	2	3	"	"	"	"	"
	Andere vreemde oosterl.	"	"	1	1	"	1	"	2	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Batavia	Inlanders	828	2 609	11 997	4 501	1 582	2 728	594	237	81	11	3	1	"	1	"	1	"
	Chinezen	393	1 068	2 209	1 722	2 119	6 944	1244	762	422	77	70	35	28	28	17	14	15
	Andere vreemde oosterl.	8	16	47	29	56	234	26	37	15	3	9	3	1	2	"	"	1
Krawang	Inlanders	3 028	2 097	436	114	49	88	17	4	1	"	"	"	"	"	"	"	"
	Chinezen	66	156	227	224	118	207	48	36	15	4	3	"	"	"	"	"	"
	Andere vreemde oosterl.	"	1	3	1	7	2	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Preanger regentschappen	Inlanders	17 003	27 310	5 503	1 573	665	815	133	90	21	5	4	1	"	"	"	"	"
	Chinezen	5	40	257	93	75	151	54	49	38	18	4	3	"	"	"	"	"
	Andere vreemde oosterl.	1	2	10	8	11	20	2	4	1	"	1	"	"	"	"	"	"
Cheribon	Inlanders	11 192	21 383	10 186	4 887	3 134	2 316	330	133	45	4	"	1	1	"	"	"	"
	Chinezen	27	196	644	700	559	1 281	360	286	219	86	20	14	4	6	1	"	2
	Andere vreemde oosterl.	2	30	72	41	57	125	57	29	21	7	3	"	"	2	"	"	"
Tegal	Inlanders	8 798	19 387	5 781	2 883	1 911	1 218	129	89	14	"	3	"	"	"	"	"	"
	Chinezen	58	271	399	184	92	319	92	75	53	17	8	12	6	5	1	1	"
	Andere vreemde oosterl.	24	212	35	88	24	50	16	2	13	2	"	"	"	"	"	"	"
Pekalongan	Inlanders	6 631	14 703	13 835	1 783	1 332	1 345	91	121	31	6	3	"	"	"	"	"	"
	Chinezen	4	25	451	224	107	214	56	63	50	15	14	12	6	3	1	"	1
	Andere vreemde oosterl.	14	49	39	12	17	19	12	4	12	"	3	1	"	"	2	"	"
Semarang	Inlanders	17 753	14 327	7 561	2 016	910	1 357	170	63	20	3	"	"	"	"	"	"	"
	Chinezen	109	467	1 557	553	260	675	229	154	150	65	25	22	14	6	1	"	3
	Andere vreemde oosterl.	4	42	122	17	30	38	18	15	11	3	2	"	"	"	"	"	"
Japara	Inlanders	12 407	8 334	2 235	1 005	319	496	59	44	12	"	"	"	"	"	"	"	"
	Chinezen	381	475	261	149	100	326	58	54	74	13	13	7	2	"	"	"	"
	Andere vreemde oosterl.	92	46	12	13	4	8	4	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Rembang	Inlanders	15 676	10 587	3 428	1 883	627	1 249	229	113	54	5	8	1	"	"	1	1	"
	Chinezen	135	570	513	192	215	550	155	176	113	16	27	10	7	4	1	"	"
	Andere vreemde oosterl.	7	14	7	13	5	14	3	1	1	"	"	"	"	"	"	"	"
Soerabaija	Inlanders	22 749	41 214	19 929	17 626	6 148	7 741	1176	757	239	56	12	12	5	2	1	"	"
	Chinezen	212	854	364	779	400	890	266	241	161	56	57	38	29	20	10	4	11
	Andere vreemde oosterl.	4	27	46	96	51	122	45	37	32	9	9	4	3	2	"	"	"
Pasoeroean	Inlanders	2 407	13 034	9 811	4 764	3 680	4 642	326	108	61	63	45	29	8	2	"	"	"
	Chinezen	"	21	146	175	152	311	106	88	67	21	6	10	6	1	"	3	4
	Andere vreemde oosterl.	"	12	38	49	15	44	14	19	5	2	2	"	1	"	"	"	"
Probolinggo	Inlanders	5 387	8 654	7 379	5 251	1 623	1 220	214	188	11	"	"	"	"	"	"	"	2
	Chinezen	1	71	190	135	72	154	30	29	36	6	3	2	"	"	"	"	"
	Andere vreemde oosterl.	4	25	20	12	6	14	"	1	2	"	"	"	"	"	"	"	"
Besoeki	Inlanders	331	2 735	3 175	4 133	2 994	1 840	142	102	11	1	"	"	"	"	"	"	"
	Chinezen	3	35	59	39	47	52	19	14	3	3	1	3	"	"	"	"	"
	Andere vreemde oosterl.	1	34	45	23	15	32	6	9	4	1	"	"	"	"	"	"	"
Banjoewangi	Inlanders	274	635	347	100	36	16	2	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"
	Chinezen	1	20	5	7	2	10	3	1	2	"	"	"	"	"	"	"	"
	Andere vreemde oosterl.	3	6	28	6	3	15	3	3	1	"	"	"	"	"	"	"	"
Banjoemas	Inlanders	13 959	4 183	862	353	112	164	20	23	5	"	"	"	"	"	"	"	"
	Chinezen	119	218	171	80	63	137	42	39	29	6	6	5	"	1	"	1	"
	Andere vreemde oosterl.	1	"	5	2	3	4	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Bagelen	Inlanders	45 259	8 857	2 094	1 250	440	514	62	36	10	"	1	"	"	"	"	"	"
	Chinezen	73	201	144	77	51	104	25	23	29	8	8	4	1	1	"	"	"
	Andere vreemde oosterl.	"	2	3	1	3	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Kedoe	Inlanders	13 019	5 256	983	336	139	265	53	11	6	"	"	"	"	"	"	"	"
	Chinezen	12	536	197	166	82	244	85	64	58	14	16	5	4	1	1	"	"
	Andere vreemde oosterl.	1	8	6	1	2	1	"	1	1	"	"	"	"	"	"	"	"
Djokjokarta	Chinezen	4	60	86	90	77	260	113	50	32	3	3	3	"	"	1	"	"
	Andere vreemde oosterl.	4	20	6	5	1	5	1	1	1	"	"	"	"	"	"	"	"
Soerakarta	Chinezen	140	800	426	273	158	321	94	54	34	6	3	"	1	"	"	"	"
	Andere vreemde oosterl.	11	28	25	10	4	9	2	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"

GEWESTEN.	Landaard der aangeslagenen.	GETAL PERSONEN, aangeslagen in de bedrijfsbelasting met een jaarlijksch bedrag van: f 1.	boven f t/m f 2.	boven f 2 t/m f 3.	boven f 3 t/m f 4.	boven f 4 t/m f 5.	boven f 5 t/m f 10.	boven f10 t/m f 15.	boven f15 t/m f 25.	boven f25 t/m f 50.	boven f50 t/m f 75.	boven f75 t/m f100.	boven f100 t/m f150.	boven f150 t/m f200.	boven f200 t/m f300.	boven f300 t/m f400.	boven f400 t/m f500.
Madioen	Inlanders	6 873	4 141	2 003	859	309	247	36	16	2	"	"	"	"	"	"	"
	Chinezen	3	83	53	54	73	288	80	64	47	14	10	4	"	2	"	"
Kediri	Inlanders	6 087	3 020	3 373	1 114	2 543	1 133	53	21	1	"	2	"	"	"	"	"
	Chinezen	58	180	418	398	233	418	84	91	65	30	13	12	5	6	4	"
Madura	Inlanders	6 781	6 603	3 246	2 858	1 150	5 953	1 662	807	807	363	20	91	32	2	2	"
	Chinezen	89	98	176	89	109	206	49	57	68	26	12	9	"	1	1	"
	Andere vreemde oosterl.	147	898	213	111	38	61	32	18	28	10	6	2	1	1	1	"
Te zamen	Inlanders	220 257	223 412	115 466	60 077	30 330	35 916	5 629	3 109	1 708	527	115	139	46	7	4	2
	Chinezen	1 898	6 487	9 168	6 438	5 217	14 133	3 308	2 467	1 789	514	324	213	113	85	39	23
	Andere vreemde oosterl.	328	1 472	783	539	352	818	241	184	149	37	35	10	6	7	3	"
Totaal-generaal		222 483	231 371	125 417	67 054	35 899	50 867	9 178	5 760	3 646	1 078	474	362	165	99	46	25
In 1879 waren de cijfers	Inlanders	242 248	184 753	87 338	56 642	25 749	32 474	4 946	2 634	1 652	725	142	165	32	11	3	"
	Chinezen	1 611	5 923	7 048	4 294	2 961	6 907	1 899	1 608	1 289	414	214	169	59	68	26	13
	Andere vreemde oosterl.	261	1 425	905	405	300	603	220	155	136	29	24	6	2	4	2	"
		244 120	192 101	95 291	61 341	29 010	39 984	7 065	4 397	3 077	1 168	380	340	93	83	31	13

BUITENBEZITTINGEN. a)

GEWESTEN.	Landaard der aangeslagenen.	f 1.	boven f t/m f 2.	boven f 2 t/m f 3.	boven f 3 t/m f 4.	boven f 4 t/m f 5.	boven f 5 t/m f 10.	boven f10 t/m f 15.	boven f15 t/m f 25.	boven f25 t/m f 50.	boven f50 t/m f 75.	boven f75 t/m f100.	boven f100 t/m f150.	boven f150 t/m f200.	boven f200 t/m f300.	boven f300 t/m f400.	boven f400 t/m f500.
Sumatra's Westkust	Chinezen	....	....	807	328	223	346	75	50	22	3	3	7	1	2	"	"
	Andere vreemde oosterl.	....	....	153	105	99	130	24	17	"	1	"	"	"	"	"	"
Benkoelen	Chinezen	....	....	46	25	16	21	7	1	7	"	"	"	"	"	"	"
	Andere vreemde oosterl.	....	....	"	2	2	2	"	"	1	"	"	"	"	"	"	"
Lampongsche districten	Niet afzonderlijk opgegeven	....	....	66	28	6	20	9	6	2	"	1	"	"	"	"	"
Palembang	Idem	655	880	2 912	4 754	360	2 259	169	115	48	7	20	5	4	1	1	"
Sumatra's Oostkust	....	....	....	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Atjeh	Chinezen	....	....	1 394	136	97	76	43	19	23	"	3	"	"	"	4	"
	Andere vreemde oosterl.	....	....	94	5	6	7	4	1	2	"	"	"	"	"	"	"
Riouw	....	....	....	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Banka	....	....	....	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Billiton	Niet afzonderlijk opgegeven	....	....	1 347	88	78	113	28	24	19	"	3	"	"	"	"	"
Wester-afdeeling van Borneo	....	....	....	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo	Chinezen	....	....	337	185	81	96	19	16	7	2	2	4	2	2	1	"
	Andere vreemde oosterl.	....	....	87	29	16	16	6	3	1	1	"	"	"	"	"	"
Celebes en onderhoorigheden	Chinezen	....	....	492	298	78	351	97	56	51	14	6	9	1	2	2	"
	Andere vreemde oosterl.	....	....	9	2	2	12	18	3	5	"	1	"	"	2	"	"
Menado	Chinezen	....	....	391	14	15	63	18	10	7	4	1	"	"	"	"	"
	Andere vreemde oosterl.	....	....	18	1	"	3	3	6	6	3	"	"	"	"	"	"
Amboina	Chinezen	....	....	117	6	2	71	13	13	9	1	1	"	"	"	"	"
	Andere vreemde oosterl.	....	....	51	4	1	40	13	7	5	1	1	"	"	"	"	"
Ternate	Chinezen	....	....	37	18	6	32	6	5	3	1	1	1	"	"	"	"
	Andere vreemde oosterl.	....	....	16	4	1	12	4	3	2	"	"	"	"	"	"	"
Timor	Chinezen	....	....	115	12	9	143	4	16	2	"	"	"	"	"	"	"
	Andere vreemde oosterl.	....	....	2	2	"	9	2	3	2	"	"	"	"	"	"	"
Bali (Boeleleng en Djembrana)	Chinezen	....	....	195	12	16	34	10	5	1	"	1	1	"	"	1	"
	Andere vreemde oosterl.	....	....	51	5	16	13	3	12	1	"	"	"	"	"	"	"
Totaal-generaal		(Wegens de onvolledigheid der opgaven worden hier geen totalen ingevuld.)															
In 1879 waren de cijfers	Niet afzonderlijk opgegeven	1473	2704	30311	8097	3930	4081	787	541	272	71	39	26	11	13	2	6

a) In de buitenbezittingen is het minimum van den aanslag f 3 's jaars, behalve alleen wat de inlanders (ter hoofdplaats Palembang) betreft

[5. 42.]

BIJLAGE PP.

(Zie blz. 157 van het verslag.)

OVERZIGT van de GELDMARKT van JAVA in 1880, zamengesteld door den heer mr. N. P. VAN DEN BERG, president van de Javasche Bank.

Er valt omtrent den loop van zaken op de geldmarkt gedurende het jaar 1880 weinig bijzonders mede te deelen. Over het algemeen was dat jaar, zoo voor den handel als voor de landbouw-nijverheid, een weinig voordeelig jaar, want terwijl meer bijzonder de invoerhandel op nieuw gevoelige slagen had te lijden ten gevolge van de aanhoudende stagnatien van de voor zijn bedrijf onmisbare tweedehandshandelaren, ondervond de landbouw-nijverheid de voor hare belangen zoo nadeelige gevolgen van een ongunstig oogstjaar voor schier alle producten van uitvoer, eene omstandigheid die natuurlijk ook niet zonder invloed bleef op het vertier van den uitvoerhandel.

In verband met een en ander kenmerkte de credietvraag zich door weinig levendigheid. Bij de verschillende credietinstellingen was het disconto-bedrijf nog beperkter dan ten vorigen jare, toen op de gaandeweg waar te nemen inkrimping er van reeds de aandacht gevestigd werd, en het aan de markt komend quantum producten was op zijne beurt niet belangrijk genoeg om op de credietvraag een beslissenden invloed uit te oefenen. Dientengevolge bleef de rentestand het geheele jaar door onveranderd, en onder den invloed van diezelfde omstandigheden kenmerkte ook de loop der wisselkoersen zich weder door eene groote mate van stabiliteit, want voor particulier papier op Nederland, zes maanden na dato betaalbaar, was

	de hoogste noteering	de laagste noteering
in het 1ste kwartaal	101	102
» » 2de »	100 1/8	101
» » 3de »	100 1/8	100 1/2
» » 4de »	100 1/8	101 1/4

De wisselkoers op Londen, voor particulier papier op *vier* maanden zigt getrokken, fluctueerde tusschen f 12,12[5] als hoogste en f 11,82[5] als laagste noteering, terwijl papier op zes maanden na zigt getrokken in den regel 10 cent per pond sterling lager genoteerd werd. Voor bankwissels, die tegenwoordig alleen op vier maanden zigt aan de markt komen, was de hoogste noteering, in de maand Junij, f 12,17[5], en de laagste, in de maand Januarij, f 11,90.

De koersen voor papier op Singapore en China bleven, in tegenstelling met het vorige jaar, bijzonder stabiel. Op Singapore was de noteering bij den aanvang van het jaar f 2,32 per dollar; sedert steeg zij tot f 2,39 (in Mei), om in de laatste helft van het jaar geleidelijk tot f 2,28 terug te loopen.

Voor gouvernementsrekening werd in den loop van 1880 een bedrag van f 23 515 400 aan wissels op het Ministerie van Kolonien verkocht tegen een gemiddelden koers van 100 781/1000 op zes maanden na dato, en bovendien werd 's lands kas nog versterkt door een aanvoer van f 3 000 000 aan zilvergeld uit Nederland, ongerekend de waarde van de voor gouvernementsrekening aangevoerde 170/m. stuks Mexicaansche dollars ten behoeve hoofdzakelijk van de mijnwerkers op Banka.

Voor rekening van particulieren werd in zeven zendingen een bedrag van f 2 750 000 aan zilveren standpenningen naar Nederland uitgevoerd, zoodat de zich in Indie bevindende zilvervoorraad nagenoeg op hetzelfde peil gebleven is.

Zeer waarschijnlijk zou die uitvoer geheel achterwege zijn gebleven, indien de Regeering zich van het aanvoeren van zilver onthouden hadde, en in plaats daarvan met een gelijk bedrag van f 3 000 000 wissels meer aan de markt ware gekomen, want de meerdere of mindere behoefte aan remise van den kant van den particulieren handel is de eenige factor, waarvan de uitvoer van zilveren standpenningen van Java naar Nederland afhangt.

Het schijnt in den laatsten tijd vooral meer bijzonder de aandacht van sommigen in Nederland te hebben getrokken, dat meermalen vrij belangrijke hoeveelheden Nederlandsch zilvergeld via Londen naar Nederland terugvloeijen; doch ook dit verschijnsel laat zich zeer gemakkelijk verklaren. Hoe het in den Indischen Archipel circuleerende zilvergeld steeds langs talrijker kanalen naar Singapore vloeit, en in handen komt van de daar en te Penang gevestigde vertakkingen van de Engelsche wisselbanken, die ook te Batavia hare eigene kantoren of hare relatien hebben, is eene bekende zaak, waarbij in vorige overzigten meermalen werd stilgestaan. In den regel nu wordt dit zilver door bedoelde banken naar Batavia teruggezonden; maar soms biedt zich met de eene of andere van China komende vrachtboot de gelegenheid aan om van Singapore of Penang op zeer voordeelige voorwaarden specie naar Londen af te schepen, en het is alleen eene kwestie van koers of van zoodanige gelegenheden al dan niet gebruik zal worden gemaakt.

Volledige gegevens omtrent deze zilververzendingen van Singapore en Penang naar Londen zijn nog niet kunnen worden bijeengezameld, maar volgens de van één bankinstelling verkregen opgaven bedroegen die zendingen voor hare rekening alleen: in 1876 f 2 489 000, in 1877 en 1878 nihil, in 1879 f 300 000, en in 1880 f 1 170 000.

Voor het overige kan, met betrekking tot den geldsomloop in Nederlandsch Indie, slechts worden herhaald wat dienaangaande in vorige overzigten met meer of minder uitvoerigheid werd aangeteekend. Gouden standpenningen worden in den omloop nimmer gezien, en van pogingen om de in de nabijgelegen Engelsche bezittingen circuleerende dollars binnen het gebied van den Nederlandsch-Indischen Archipel in circulatie te brengen, werd ook in het afgeloopen jaar weder geen spoor ontdekt.

De eenige opmerking, die met betrekking tot den geldsomloop dan ook te maken valt, is, dat uit sommige gewesten herhaalde klagten werden vernomen over gebrek aan zilveren pasmunt, en het verkrijgen daarvan min of meer belangrijke opofferingen kost, die voornamelijk op den kleinen man drukken.

De handel in effecten geeft geen aanleiding tot opmerkingen van eenig bijzonder belang, en leverde weinig verschil op met voorgaande jaren; de meeste aandeelen in maatschappijen, die voor soliede geldbelegging in de gunst van het publiek deelen, bleven zich nagenoeg op hun zelfde standpunt handhaven en ondergingen weinig andere fluctuatien dan die afhankelijk zijn van het tijdstip van vaststelling der dividenden. Bij sommige fondsen deden zich bijzondere omstandigheden gelden die op de noteering van invloed waren, doch van het geheel mag gezegd worden dat er doorgaans voldoende kooplust voor aandeelen bestond. Omzettingen op speculatie behooren tot de uitzonderingen, en zoolang er aan den eenen kant op Java niet meer kapitaal voor tijdelijke belegging beschikbaar komt, en aan den anderen kant de keus van soliede effecten, die zich niet meestal voortdurend in vaste handen bevinden, ruimer wordt, kan van een fondsenhandel op Java van eenige beteekenis geen sprake zijn.

In den loop van 1880 werden de navolgende naamlooze vennootschappen opgerigt:

Probolinggo'sch praauwenveer .	kapitaal	f	100 000
Samarangsche IJs-maatschappij .	»		170 000
Maatschappij ter exploitatie van het logement » Bellevue " te Malang	»		55 000
Soerabaija-Courant en Drukkerijen	»		130 000
Fabriek » de Volharding " te Soerabaija	»		400 000
Tjidamar-Cultuurmaatschappij te Batavia	»		250 000
Maatschappij ter exploitatie van het land Kanto in Menado . . .	»		200 000
Bagelen-thee- en kina-maatschappij	»		650 000
Te zamen . .		f	1 955 000

In sommige opzigten zou het interessant zijn om uit de statuten dezer maatschappijen, en ook van die in vroegere jaren opgerigt, na te gaan voor welk bedrag daarbij Indische kapitalen betrokken zijn; bij vele toch komen ook aandeelhouders in Europa gevestigd voor, — doch de omstandigheid dat het kapitaal hetwelk heden als Indisch wordt beschouwd, morgen, door vertrek of overlijden van den eigenaar, in Europa thuis behoort, maakt alle bespiegelingen uit dien hoofde geheel onvruchtbaar.

Uit bovenstaande opgave blijkt, dat een belangrijk deel der bijeengebragte kapitalen bestemd is tot exploitatie van landelijke ondernemingen (voornamelijk door den overgang van eene bestaande onderneming tot eene maatschappij op aandeelen), welk veld, gelijk reeds meermalen is opgemerkt, nog zooveel gelegenheid tot uitbreiding oplevert.

Het kapitaal, dat bij de spaarbanken in Nederlandsch-Indie beheerd werd, bedroeg op ultimo December 1880 voor: [1])

Batavia	f 1 737 436,42
Samarang	2 475 898,26
Soerabaija	1 838 038,80
Padang	90 330,96
Makasser	95 121,75
te zamen . .	f 6 236 826,19

tegen f 5 568 562,27⁵ voor de drie eerstgenoemde inrigtingen op ultimo December 1879. Het reservefonds van elk dier inrigtingen, onder de voorgaande cijfers begrepen, bedroeg te Batavia f 100 000, te Samarang f 142 000, te Soerabaija f 59 363,27, te Padang f 1 331,92⁵ en te Makasser f 3 795,14.

De rentegevende uitzettingen waren als volgt:

op hypotheek	f 3 679 924,26
in disconto	1 320 316,29⁵
in beleening van effecten enz. . . .	485 547,42⁵
in obligatien met persoonlijken borgtogt (alleen te Samarang gebruikelijk) .	263 059,70

De disconto's hebben alleen betrekking op vendupapier, met uitzondering van Soerabaija, alwaar ook gewoon handelspapier door de spaarbank wordt aangenomen, en wel tot een bedrag van f 278 240,88 op ultimo December 1880, hetgeen eene belangrijke vermindering tegenover vroegere jaren aanwijst.

Ofschoon in mindere mate dan zijn voorganger heeft het jaar 1880 zich op Midden-Java weder gekenmerkt door talrijke stagnatien van tweedehandshandelaren, waardoor aan importeurs op nieuw groote verliezen berokkend werden, al waren de betrokken bedragen in elk geval op zich zelf genomen veel minder belangrijk dan vroeger. Even als reeds vroeger te Batavia en te Soerabaija, heeft ook te Samarang, zoowel door inkrimping van den verkoop als door beperking van den crediet-termijn, het disconto-bedrijf zeer veel van zijn belang verloren.

Batavia, 27 Mei 1881.

[1]) De hier voorkomende opgaven stemmen niet alle overeen met de cijfers, vermeld in hoofdstuk K, afd. IV, van het Koloniaal verslag (zie blz. 106 hiervóór). De verschillen zijn evenwel van weinig beteekenis.

I. STAAT van door het GOUVERNEMENT aangeboden en verkochte WISSELS op het DEPARTEMENT VAN KOLONIEN, loopende over het jaar 1880.

Datum der inschrijving.	Aangeboden bedrag.	Ingeschreven bedrag.	GEGUNDE BEDRAGEN. 100 pct.	100 1/10 pct.	100 2/10 pct.	100 3/10 pct.	100 4/10 pct.	100 5/10 pct.	100 6/10 pct.	100 7/10 pct.	100 8/10 pct.	100 9/10 pct.	101 pct.	101 1/10 pct.	101 2/10 pct.	101 3/10 pct.	101 4/10 pct.	101 5/10 pct.	Totaal gegund.	Gemiddelde koers.
1880.																				
12 Jan...	f 2 000 000	f 9 304 382	f 3 000	"	"	"	"	"	"	"	"	"	f 9 335	"	"	"	"	"	f 12 335	100 757/1000
24 " ..	2 000 000	9 608 110	"	"	"	"	"	"	"	"	"	f 87 000	216 360	"	f 10 140	f 75 000	f 785 000	f 830 558	2 004 058	101 372/1000
7 Febr..	2 000 000	21 077 005	"	"	"	"	"	"	"	"	"	105	70 000	"	19 700	51 500	375 700	1 486 250	2 003 255	101 456/1000
21 " ..	2 000 000	20 293 332	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	46 490	"	20 000	52 500	1 888 166	"	2 007 156	101 386/1000
6 Maart.	2 000 000	20 640 173	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	36 400	"	185 773	368 000	1 423 550	"	2 013 723	101 356/1000
20 "	2 000 000	26 505 150	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1 000	"	"	"	"	"	1 000	101
3 April..	2 000 000	20 242 575	"	f 107 275	"	"	20 000	f 69 000	f 1 500 000	f 145 000	f 158 700	"	"	"	"	"	"	"	1 999 975	100 591/1000
17 " .	2 000 000	18 627 260	"	90 000	f 4 500	f 1 050	1 750	48 160	40 000	100 000	235 000	"	"	"	"	"	"	"	520 460	100 609/1000
1 Mei ..	2 000 000	13 154 862	700	15 000	10 212	1 000	304 600	1 675 283	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	2 006 795	100 480/1000
18 " ..	2 000 000	18 935 623	50 000	80 000	600 100	190 523	1 080 900	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	2 001 523	100 309/1000
1 Junij .	1 500 000	14 149 400	271 300	195 000	181 100	877 630	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1 525 030	100 209/1000
15 " .	1 500 000	13 822 600	116 050	30 350	101 200	75.000	1 215 000	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1 537 600	100 345/1000
29 " .	1 500 000	5 727 609	25 934	30.000	242 175	354 500	325 000	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	977 609	100 294/1000
13 Julij..	1 500 000	3 019 421	3 500	"	81 000	75 000	92 721	1 147 200	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1 399 421	100 464/1000
27 " ..	1 000 000	4 794 750	10 100	108.000	19 000	33 500	172 150	658 940	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1 001 690	100 422/1000
10 Aug. .	1 000 000	2 665 000	"	112.000	4 500	10 000	264 000	611 855	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1 002 355	100 426/1000
27 Dec...	1 500 000	7 168 000	"	"	"	"	"	45 000	"	"	82 000	61 000	1 313 415	"	"	"	"	"	1 501 415	100 970/1000
Totaal	f 29 500 000	f 229 735 252	f 480 584	f 767 625	f 1 243 787	f 1 618 203	f 3 476 121	f 4 255 438	f 1 540 000	f 245 000	f 475 700	f 148 105	f 1 693 000	"	f 235 613	f 547 000	f 4 472 416	f 2 316 808	f 23 515 400	100 781/1000

II. KOERSNOTEERINGEN van de voornaamste der te Batavia verhandeld wordende EFFECTEN.

BENAMING DER AANDEELEN.	NOTEERINGEN.		
	April 1880. Pct.	Augustus 1880. Pct.	December 1880. Pct.
Javasche Bank	185 à 190	175 à 185	180 à 185
Nederlandsch-Indische Escompto-maatschappij	122½ à 125	122½ à 125	125
Nederlandsch-Indische Handelsbank	125 à 127	121 à 125	125 à 130
Nederlandsch-Indische Levensverzekering- en lijfrentemaatschappij	220	220 à 225	225
Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij	127½ à 135	135 à 137½	140
Nederlandsch-Indische Stoomvaartmaatschappij	165	165	165 à 170
Internationale Crediet- en handelsvereeniging »Rotterdam"	140	132½	125 à 130
Handelsvereeniging »Amsterdam"	—	100	105
Deli-Batavia-maatschappij	100	80	90 à 100
Nederlandsch-Indische Droogdokmaatschappij	—	—	—
Samarangsch stoombootveer	105	100	100
Bataviaasch praauwenveer	120 à 112½	100	100
Bataviaasch tjuniaveer	127½	100	112 à 125
Praauwmaatschappij van het eiland Amsterdam	—	—	—
Samarangsch praauwenveer	100	100	100 à 105
Nieuw Samarangsch praauwenveer	150	130	130
Soerabaijasche Praauwmaatschappij	—	—	95
Particulier praauwenveer te Soerabaija	—	100	100
Oost-Java Praauwmaatschappij	135	135	138
Tagalsch praauwenveer	115	115	115
Nieuw Cheribonsch praauwenveer	—	—	—
Oost-Indische Zee- en brand-assurantiemaatschappij	—	—	—
Bataviasche » » »	—	—	100
Nederlandsch-Indische » » »	200	200	200
Tweede Ned.-Indische » » »	150	150	150
Javasche » » »	—	40 à 50	60
Koloniale » » »	80	85	95 à 100
Tweede Koloniale » » »	70	70	70 à 80
Samarangsche » » »	106½	110	100
Nederlandsche Lloyd	—	40	—
Brandwaarborgmaatschappij »Nederlandsch-Indie"	225	225	230
Brandverzekeringmaatschappij »Mercurius"	160	170	170 à 175
Brandassurantiemaatschappij »de Oosterling"	120 à 121	—	112½
» »Insulinde"	155	—	125
» »de Oosthoek"	175	175	175
» »de Westhoek"	—	—	130
» »Kalimaas"	—	—	50
» »Oost-Java"	—	100	—
» »Veritas"	—	100	—
» »Noordhoek"	—	—	—
Brandwaarborg-societeit »Securitas"	90 à 95	100	100

[5. 43.]

BIJLAGE **QQ**.

(Zie blz. 162 van het verslag.)

OVERZIGT betreffende de bouwgronden der inlandsche bevolking op Java (met uitzondering van de gewesten Soerakarta en Djokjokarta en van de particuliere landen) en op Madura (voor zooveel de afdeeling Pamakassan betreft) over 1880.

GEWESTEN.	Uitgestrektheid (in bouws van 500 vierk. Rijnlandsche roeden) der voor geregelde cultuur ontgonnen bouwvelden.					Uitgestrektheid bovendien in cultuur geweest maar niet tot de geregeld beplante bouwgronden behoorende (niet geregeld bebouwde tegalvelden).	Totaal van kolommen 6 en 7.
	Sawahs van levend water voorzien.	Sawahs van regen afhankelijk.	Sawahs op rawahgronden (moeras-sawahs).	Tegalvelden.	Te zamen.		
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
Bantam	43 434	41 385	2 581	25 410	112 810	30 944	143 754
Batavia (alléén het domein Bloeboer) . .	880	»	»	»	880	11	891
Krawang	10 537	16 446	»	10 597	37 580	»	37 580
Preanger regentschappen	121 156	46 134	5 898	88 474	261 662	454	262 116
Cheribon	178 868	27 178	5 868	10 727	222 641	6 146	228 787
Tagal	94 420	55 310	612	9 382	159 724	1 245	160 969
Pekalongan	65 010	5 950	242	9 838	81 040	547	81 587
Samarang	109 079	136 422	3 552	35 373	284 426	2 061	286 487
Japara	92 174	45 329	1 084	25 782	164 369	»	164 369
Rembang	38 875	124 610	642	33 135	197 262	848	198 110
Soerabaija	115 853	140 783	14 625	30 688	301 949	»	301 949
Pasoeroean	66 217	948	1 621	33 002	101 788	920	102 708
Probolinggo	40 482	4 684	324	47 984	92 574	»	92 574
Bezoeki.	61 334	1 334	113	36 375	99 156	6 049	105 205
Banjoewangi	12 805	»	»	3 213	16 018	»	16 018
Banjoemas.	79 796	43 938	1 006	30 693	155 433	»	155 433
Bagelen	76 836	47 951	6 482	46 869	178 138	»	178 138
Kadoe	70 359	13 603	19	49 561	133 542	»	133 542
Madioen	133 635	33 571	120	47 021	214 347	610	214 957
Kediri	78 403	21 080	2 450	21 445	123 378	1 402	124 780
Madura (alléén de afdeeling Pamakassan)	2 984	10 677	»	23 240	36 901	»	36 901
			47 239	617 909	2 975 618	51 237	3 026 855
Af: *a*)			894	277	1 171	38	1 209
Totaal . . .	1 493 137	817 333	46 345	617 632	2 974 447	51 199	3 025 646
			51 024	564 039	2 932 268		3 006 445
Af: *a*)			1 805	819	2 624		2 624
In 1879 was het cijfer	1 504 052	813 153	49 219	563 220	2 929 644	74 177	3 003 821

a) Voor zoover in de kolommen 4, 5, 7 en 9 enkele velden die tweemalen met rijst beplant waren geweest dubbel zijn geteld, worden deze hier in mindering gebragt. In 1880 had deze dubbele opgaaf, voor zoover de geslaagde velden betreft, betrekking tot de volgende gewesten:

	Sawahs op rawahgronden.	Tegalvelden in geregelde cultuur.	Tegalvelden niet in geregelde cultuur.
Preanger regentschappen.	31	86	"
Samarang	424	"	"
Japara	"	74	"
Pasoeroean.	"	6	"
Banjoemas	272	56	"
Bagelen.	160	17	"
Madioen	"	"	12
Kediri.	"	4	"
Te zamen . . .	887	243	12

b) In 1879 werden van de in kolom 7 bedoelde velden voor de teelt van rijst gebezigd 45 821 bouws (enkel voor eersten aanplant), en in 1880 34 786 bouws (waaronder 38 bouws voor tweeden aanplant).

c) In deze opgaaf is ook begrepen de oppervlakte ingenomen door wegen en slooten door en om de riettuinen. Daarentegen zijn hier niet

Uitgestrektheid voor den oogst van 1880 beplant geweest, waarop als 1ste aanplant werd geteeld: rijst.	andere gewassen. Voor het Gouvernement (suikerriet).	andere gewassen. Voor eigen cultuur.	Uitgestrektheid alzoo onbeplant gebleven (zie kolommen 17 t/m 21).	Van de in kolommen 9 en 11 bedoelde velden zijn bovendien voor een tweeden oogst beplant geweest: met rijst.	met andere gewassen.	Alzoo in 't geheel beplant geweest het navolgend aantal bouws: voor het Gouvernement.	voor eigen cultuur.	Specificatie der voor geregelde cultuur ontgonnen bouwvelden die onbeplant gebleven zijn (aantal bouws). Sawahs van levend water voorzien.	Sawahs van regen afhankelijk.	Moerassawahs.	Tegalvelden (in geregelde cultuur).	Te zamen (zie kolom 12).
9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.
106 786	»	11 521	25 447	»	6 957	»	125 264	3 351	14 889	504	6 703	25 447
776	»	100	15	»	»	»	876	15	»	»	»	15
20 808	»	645	16 127	»	148	»	21 601	896	7 371	»	7 860	16 127
217 426	»	31 896	12 794	11 470	20 783	»	281 575	222	1 069	38	11 465	12 794
203 602	4 602	14 684	5 899	100	41 915	4 602	260 301	136	13	278	5 472	5 899
140 269	3 028	12 453	5 219	224	17 843	3 028	170 789	1 092	2 120	93	1 914	5 219
62 394	1 694	14 515	2 984	2 239	20 371	1 694	99 519	»	417	»	2 567	2 984
234 32[illegible]	2 133	28 363	21 668	17 388	61 149	2 133	341 223	271	10 055	718	10 624	21 668
125 475	4 385	23 928	10 581	8 762	40 249	4 385	198 414	1 520	1 783	»	7 278	10 581
170 248	305	26 970	587	1 777	52 231	305	251 226	»	478	»	109	587
262 851	7 860	29 715	1 523	676	95 203	7 860	388 445	308	113	244	858	1 523
66 871	5 761	30 023	53	9 638	54 040	5 761	160 572	42	»	»	11	53
45 088	4 763	33 611	9 112	662	48 742	4 763	128 104	360	»	265	8 487	9 112
63 953	1 919	38 946	387	2 133	77 609	1 919	182 641	31	»	»	356	387
11 729	»	508	3 781	34	136	»	12 407	893	»	»	2 888	3 781
127 297	399	25 250	2 487	12 983	31 199	399	196 729	71	1 319	248	849	2 487
141 370	»	34 945	1 823	48 554	48 041	»	272 910	»	»	227	1 596	1 823
84 334	»	48 999	209	32 900	28 617	»	194 850	»	49	»	160	209
169 354	812	33 695	11 096	3 483	66 947	812	273 479	215	8 198	120	2 563	11 096
103 478	1 701	18 256	1 345	1 074	50 374	1 701	173 182	657	545	130	13	1 345
12 756	»	24 058	87	»	20 648	»	57 462	»	87	»	»	87
2 371 188				154 097		39 362						
1 209				Bij: e) 1 209		Bij: h) 229						
b) 2 369 979	c) 39 362	d) 483 081	133 224	155 306	f) 783 203	39 591	3 791 569	10 080	48 506	2 865	71 773	133 224
3 025 646						3 831 160						
2 396 478				154 146								
2 624				Bij: e) 2 624								
b) 2 393 854	c) 42 754	d) 444 560	122 653	156 770	g) 634 418	42 754	3 629 602	20 348	21 933	4 908	75 464	122 653
3 003 821						3 672 356						

in rekening gebragt de mislukte velden (voor 1880 12 bouws in Bezoeki en voor 1879 ruim 113 bouws in Tagal, Japara en Kediri). Dat het totaal voor 1880 niettemin veel lager is dan voor 1879 is hoofdzakelijk hieraan toe te schrijven, dat voor het oogstjaar 1880 bij alle ondernemingen, met uitzondering van Soerawinangon in Cheribon dat op een contract volgens den ouden grondslag werkt, voor het eerst is toegepast de overeengekomen jaarlijksche vermindering van den gouvernements aanplant met 1/13. Voorts waren bij de opgaven betreffende Kediri voor het oogstjaar 1880 nog 229 bouws minder in rekening te brengen, doordien bij de fabriek Pesantren ruim 207 bouws van den vorigen aanplant (met inbegrip van wegen en slooten 229 bouws) op verzoek van den ondernemer als gouvernements-aanplant voor den oogst van 1880 zijn beschouwd.

d) Met andere gewassen dan rijst werden van de in kolom 7 bedoelde velden (voor eersten aanplant) bebouwd: in 1879 28 356 en in 1880 16 413 bouws.

e) Zie aanmerking a.

f) Hiervan 772 928 bouws behoorende tot de voor geregelde cultuur ontgonnen bouwvelden en 10 275 bouws niet geregeld beplante tegalvelden.

g) Als voren 623 733 en 10 685 bouws.

h) Gouvernements aanplant voor de onderneming Pesantren als tweede gewas aangehouden, met inbegrip van 10 pct. voor wegen en slooten (zie aanmerking c).

HOOGSTE / LAAGSTE MARKTPRIJZEN

GEWESTEN.	In de verschillende maanden van 1879.											
	Januarij.	Februarij.	Maart.	April.	Mei.	Junij.	Julij.	Augustus.	September.	October.	November.	December.
Bantam	f 13,00 5,50	f 13,00 5,50	f 13,00 4,00	f 11,00 3,00	f 10,00 2,50	f 8,00 2,50	f 8,00 2,00	f 8,50 2,00	f 10,00 2,50	f 10,00 3,50	f 10,00 3,00	f 10,00 3,00
Batavia	11,00 7,00	11,50 6,50	11,00 6,50	10,40 6,50	10,00 5,50	9,50 5,00	9,00 5,00	9,00 4,50	9,25 5,50	9,50 5,50	10,00 6,00	10,00 6,00
Krawang	10,00 6,50	10,00 6,50	8,50 6,00	8,50 6,00	8,00 5,00	8,00 5,00	8,00 5,00	8,00 5,00	8,00 6,50	8,00 5,00	7,50 5,00	9,00 5,50
Preanger regentschappen	17,00 5,00	15,00 5,00	14,00 5,00	13,00 5,00	12,50 4,00	12,50 4,00	10,00 3,50	10,00 4,00	10,00 4,00	9,50 4,00	9,50 4,00	9,00 4,00
Cheribon	12,00 6,50	12,00 7,25	12,00 8,50	11,50 6,00	10,00 4,50	9,00 4,50	8,00 4,50	8,00 4,50	8,00 5,00	8,00 5,50	8,00 5,50	8,25 6,25
Tagal	11,00 7,50	11,00 7,50	13,50 8,00	10,00 7,25	9,00 6,00	9,00 6,50	9,00 6,00	8,00 6,25	9,00 6,00	9,00 6,50	9,00 6,50	9,00 5,00
Pekalongan	10,50 6,50	10,50 6,00	12,50 6,00	11,50 4,00	10,00 6,00	10,50 7,50	10,00 7,00	9,00 6,00	10,00 5,50	9,00 6,00	9,00 6,00	10,00 7,50
Samarang	11,00 5,75	11,00 6,00	10,00 5,00	11,00 3,75	10,00 3,50	10,00 3,50	10,00 4,00	10,00 4,25	10,00 4,50	9,00 5,75	11,00 5,75	11,50 6,25
Japara	9,00 5,75	9,25 5,75	9,00 6,50	9,00 4,50	8,00 4,00	7,00 4,50	8,00 5,00	8,25 5,00	8,75 5,25	8,50 6,00	9,00 6,50	9,00 6,50
Rembang	7,50 4,25	7,50 4,25	7,50 5,50	7,50 3,90	6,50 2,50	5,25 3,60	6,50 4,00	7,50 4,00	7,50 5,00	8,00 5,00	9,00 6,25	9,00 6,00
Soerabaija	9,50 6,00	10,00 5,50	10,00 5,50	9 50 5,50	10,00 4,50	8,00 4,00	8,00 4,50	8,00 4,25	9,60 5,00	10,00 5,00	10,00 6,00	12,00 6,00
Pasoeroean	11,50 9,00	11,00 8,50	11,00 8,50	10,00 8,00	9,50 7,00	8,50 6,00	9,00 7,00	11,00 7,50	12,00 7,00	12,00 8,00	12,00 7,50	12,50 9,00
Probolinggo	10,00 7,50	10,00 8,50	12,00 8,50	11,00 7,00	10,00 7,50	10,00 5,50	10,00 6,25	10,00 6,00	10,00 6,50	12,00 8,00	12,00 8,00	13,00 9,00
Bezoeki	10,00 6,00	10,00 6,00	10,00 6,00	9,50 6,00	8,50 6,00	8,50 5,00	8,00 5,50	8,00 6,00	8,00 6,00	9,00 6,00	10,00 8,50	12,00 8,50
Banjoewangi	8,00 7,00	8,00 7,00	8,00 7,00	9,00 8,00	9,00 7,50	6,50 5,00	6,25 4,75	6,20 4,75	6,25 5,50	6,00 5,50	6,25 5,75	10,00 8,00
Banjoemas	12,50 5,25	12,50 6,00	11,80 5,50	11,00 5,50	9,25 4,50	9,00 4,50	9,00 4,50	9,00 4,50	7,50 4,50	8,50 5,00	9,00 4,25	9,00 4,25
Bagelen	13,00 6,25	13,00 6,30	12,00 5,00	11,50 4,50	10,00 5,00	11,00 4,80	11,00 5,00	12,00 5,00	12,00 4,90	11,75 5,10	12,00 5,00	12,00 5,15
Kadoe	11,50 8,00	13,00 7,75	11,50 8,00	10,00 7,50	10,00 7,00	10,00 7,80	10,00 6,25	10,50 6,00	10,00 5,50	10,50 7,00	12,00 7,50	12,00 7,00
Madioen	7,50 4,50	7,50 4,50	7,50 5,00	7,50 4,25	7,50 3,00	6,50 3,75	7,50 4,00	7,50 4,00	8,00 4,50	7,75 4,00	9,50 4,75	11,50 5,00
Kediri	8,00 4,80	8,00 5,00	8,00 5,50	8,00 3,50	7,50 3,50	7,00 3,00	6,50 3,75	6,50 3,50	7,50 3,50	8,50 4,50	10,00 4,50	10,00 4,50
Madura	10,50 8,00	10,50 8,00	12,00 8,00	10,00 7,00	9,00 7,00	9,00 7,00	10,00 6,50	10,00 7,75	10,00 7,75	10,00 7,00	10,00 7,25	11,00 8,00

i) De opgaven betreffende Batavia en Madura hebben betrekking tot het geheele gewest.

PER PIKOL WITTE RIJST. *i)*

In de verschillende maanden van 1880.											
Januarij.	Februarij.	Maart.	April.	Mei.	Junij.	Julij.	Augustus.	September.	October.	November.	December.
f 11,00 3,00	f 11,00 3,00	f 11,00 3,00	f 9,00 3,00	f 8,00 2,50	f 9,00 2,50	f 9,00 4,00	f 9,00 3,00	f 10,00 3,00	f 10,00 3,00	f 10,00 4,50	f 10,00 5,00
10,00 7,00	10,00 6,00	10,00 5,00	9,60 4,50	9,00 4,40	10,00 5,50	10,00 5,50	10,00 5,50	9,00 5,50	9,25 6,20	9,50 6,50	9,50 5,50
10,00 5,50	10,00 5,00	7,50 5,00	7.50 5,00	7,50 5,00	7,25 5,00	7,25 5,50	7,50 5,50	7,50 5,50	7,50 5,50	8,00 6,00	8,00 6,50
10,00 4,00	9,00 4,00	9,00 4,00	8,00 3,00	7,50 3,50	8,00 3,00	8,00 3,00	8,00 3,50	8,00 3,00	8,00 3,00	8,00 3,00	9,00 3,75
8,75 5,50	9,00 5,50	8,50 5,50	8,00 5,50	7,50 4,25	7,50 4,00	8,50 4,50	8,00 4,50	8,00 4,50	8,00 4,50	8,00 4,50	8,00 4,50
8,95 5,00	9,00 5,00	9,50 5,00	9,00 5,00	8,10 5,00	8,50 4,50	8,50 4,75	8,50 4,50	8,60 5,00	9,00 6,00	8,75 5,00	8,50 6,50
10,50 7,50	10,00 7,00	10,00 7,00	10,00 6,50	10,00 6,00	9,50 7,00	10,00 7,00	10,00 5,00	9,00 6,00	9,50 6,00	9,00 6,50	10,00 7,20
12,00 6,25	11,50 6,25	10,50 5,50	10,50 4,00	10,50 5,00	10,25 5,00	10,25 5,50	10,00 5,75	10,00 6,00	10,00 5,85	10,00 6,50	10,00 7,00
9,50 6,50	10,00 6,50	10,00 6,50	10,50 5,75	9,60 5,50	8,25 5,00	9,50 4,75	10,00 6,50	9,75 7,00	10.00 7,25	9,50 6,00	10,00 7,00
9,75 6,80	10,00 7,90	10,40 7,65	9,50 4,40	7,00 4,00	7,00 4,00	7,50 4,25	8,00 4,75	8,25 4,90	8,00 5,60	9,00 6,75	8,50 6,10
11,20 6,00	11,00 8,50	11,00 8,00	10,00 5,50	8,25 5,75	8.00 4,50	8,00 5,00	9,00 5,75	9,50 6,40	10,00 6,50	10,20 6,50	10,20 6,75
12,00 9,00	12,00 9,00	12,50 9,00	10,50 8,00	9,00 7,00	8,50 6,50	9,00 7,00	10,00 7,00	11,00 8,00	11,00 7.50	11,00 7,50	10,00 7,00
14,00 9,00	14,00 9,00	13,00 9,00	12,00 8,00	12,00 7,50	11,00 7,00	11,00 7,00	10,00 7,00	10,00 7,50	11,00 8,00	11 00 8,00	11,00 8,50
13,00 7,00	16,00 10,00	16,00 9,00	15,00 9,50	13,00 7,00	10,00 6,00	10,00 6,00	10,00 6,00	10,00 6,50	11,00 6,50	11,00 7,00	11,00 8,00
8,00 7.00	8,75 8,00	8,00 7,50	8,00 7,25	7,75 7,25	5,25 4,25	4,75 4,00	5,00 4,50	5,50 4,75	5,50 4,50	6,00 5,25	7,00 6,00
8,50 4,50	8,75 4,50	8,50 3,50	8,50 3,25	9,00 2,50	8,00 3,00	8,00 3,00	7,50 3,25	8,00 3,75	9,00 4,00	9,00 4,00	9,00 4,00
13,00 5,00	13,50 5,93	13,50 5,10	12,50 4,25	12,00 5,05	10,00 5,28	11,52 5,38	10,00 4,97	10,00 4,25	11,00 5,30	11,00 5,40	11,00 5,70
11,50 7,25	10,50 7,10	10,50 7,25	11,50 7,00	9,00 6,25	10,00 6,50	8,50 6,00	12,00 6,00	9,75 6,00	10,00 6,50	10,00 7,00	11,00 6,00
12,25 6,00	13,50 7,00	12,50 7,00	9,50 4,00	7,50 4,00	8,00 4,00	8,00 4,25	8,50 4,50	8,50 4,25	8,50 4,00	9,00 4,00	9,00 5,00
12,00 5,25	14,00 7,00	14,00 9,00	12,00 6,00	9,00 5,00	6,50 3,75	7,75 3,50	8,25 4,00	8,50 4,50	9,00 5,00	9,00 5,50	9,00 5,75
11,00 7,50	11,00 7,50	12,50 8,50	10,00 7,00	9,00 6,00	10,00 6,50	9,00 6,75	10,00 7,00	10,00 7,00	10,00 7,00	11,00 6,70	10,00 7,00

[5. 44.]

BIJLAGE RR.

(Zie blz. 162 van het verslag.)

OVERZIGT betreffende de rijstcultuur op Java (met uitzondering van de gewesten Soerakarta en Djokjokarta en van de particuliere landen) en op Madura (voor zooveel de afdeeling Pamakassan betreft) over 1880.

GEWESTEN.	SAWAHS waarvan GEOOGST is (aantal bouws).					TEGALVELDEN waarvan GEOOGST is (aantal bouws).		Totaal der GESLAAGDE velden (aantal bouws).
	Sawahs van levend water voorzien.		Sawahs van regen afhankelijk.		Sawahs op rawah-gronden (moeras-sawahs).	Tegalvelden in geregelde cultuur.	Tegalvelden niet in geregelde cultuur.	
	1ste aanplant.	2de aanplant.	1ste aanplant.	2de aanplant.				
Bantam	38 243	»	23 687	»	2 009	11 490	27 618	103 047
Batavia (alleen het domein Bloeboer)	774	»	»	»	»	»	2	776
Krawang	9 492	»	8 193	»	»	2 036	»	19 721
Preanger regentschappen	120 127	8 637	44 603	2 827	5 849	45 917	10	227 970
Cheribon	166 252	100	25 722	»	5 590	2 626	3 346	203 636
Tagal	85 747	224	50 131	»	498	894	300	137 794
Pekalongan	55 266	2 239	4 470	»	242	2 416	»	64 633
Samarang	99 070	16 743	113 083	594	2 441	2 445	»	234 376
Japara	74 004	8 148	33 512	52	1 084	5 730	»	122 530
Rembang	38 008	962	117 909	»	642	8 581	76	166 178
Soerabaija	102 981	596	124 578	»	10 935	3 506	»	242 596
Pasoeroean	59 158	9 633	840	5	1 621	4 393	859	76 509
Probolinggo	33 711	662	3 692	»	32	7 387	»	45 484
Bezoeki	58 130	2 133	1 165	»	113	1 910	935	64 386
Banjoewangi	11 193	34	»	»	»	»	»	11 227
Banjoemas	77 424	11 267	40 822	1 612	751	7 257	»	139 133
Bagelen	74 555	38 324	43 662	7 318	5 128	14 596	»	183 583
Kadoe	68 785	27 400	12 630	5 500	19	2 900	»	117 234
Madioen	132 713	3 438	24 959	»	»	11 115	228	172 453
Kediri	75 060	883	19 983	»	2 222	3 689	1 298	103 135
Madura (alleen de afdeeling Pamakassan)	876	»	7 437	»	»	1 701	»	10 014
Totaal	1 381 569	131 423	701 078	17 908	a) 39 176	c) 140 589	e) 34 672	2 446 415
	1 512 992		718 986			175 261		
In 1879 was het cijfer	1 361 793	130 609	731 648	21 698	b) 41 164	d) 139 238	42 711	2 468 861
	1 492 402		753 346			181 949		

a) Hieronder 887 bouws tweede aanplant. b) Hieronder 989 bouws tweede aanplant. c) Hieronder 243 bouws tweede aanplant. tweede aanplant. h) Hieronder 816 bouws tweede aanplant. i) Hieronder 34 bouws tweede aanplant. k) Hieronder 14 bouws

SAWAHS waarop de aanplant MISLUKT is (aantal bouws).					TEGALVELDEN waarop de aanplant MISLUKT is (aantal bouws).		Totaal der MISLUKTE velden (aantal bouws).
Sawahs van levend water voorzien.		Sawahs van regen afhankelijk.		Sawahs op rawahgronden (moeras-sawahs).	Tegalvelden in geregelde cultuur.	Tegalvelden niet in geregelde cultuur.	
1ste aanplant.	2de aanplant.	1ste aanplant.	2de aanplant.				
1 422	»	1 822	»	68	427	»	3 739
»	»	»	»	»	»	»	»
149	»	882	»	»	56	»	1 087
689	6	218	»	11	2	»	926
66	»	»	»	»	»	»	66
293	»	2 385	»	21	»	»	2 699
»	»	»	»	»	»	»	»
5 730	51	11 130	»	393	31	»	17 335
6 035	476	5 004	86	»	106	»	11 707
236	815	4 796	»	»	»	»	5 847
1	»	15 599	80	3 446	i) 1 805	»	20 931
»	»	»	»	»	»	»	»
108	»	131	»	27	»	»	266
491	»	»	»	»	1 209	»	1 700
536	»	»	»	»	»	»	536
870	»	166	104	f) 7	»	»	1 147
200	914	2 105	1 998	1 124	»	»	6 341
»	»	»	»	»	»	»	»
138	45	65	»	»	110	l) 26	384
687	191	84	»	98	269	88	1 417
713	»	1 878	»	»	151	»	2 742
18 364	2 498	46 265	2 268	g) 5 195	i) 4 166	m) 114	78 870
20 862		48 533			4 280		
29 830	1 771	36 500	68	h) 4 952	k) 5 532	3 110	81 763
31 601		36 568			8 642		

d) Hieronder 805 bouws tweede aanplant. *e)* Hieronder 12 bouws tweede aanplant. *f)* Tweede aanplant. *g)* Hieronder 7 bouws tweede aanplant. *l)* Tweede aanplant. *m)* Hieronder 26 bouws tweede aanplant.

GEWESTEN.	VERMOEDELIJKE OPBRENGST DER MET RIJST BEPLANTE (GESLAAGDE) VELDEN (IN PIKOLS PADI).							
	SAWAHS:					TEGALVELDEN:		Totaal der productie.
	van eve d water voorzien.		van regen afhankelijk.		op rawah-gronden.	in geregelde cultuur.	niet in geregelde cultuur.	
	1ste aanplant.	2de aanplant.	1ste aanplant.	2de aanplant.				
Bantam	983 543	»	477 261	»	32 196	173 463	332 165	1 998 628
Batavia (alleen het domein Bloeboer)	28 000	»	»	»	»	»	»	28 000
Krawang	308 700	»	145 000	»	»	28 300	»	482 000
Preanger regentschappen	3 640 814	251 165	1 203 490	76 137	207 907	890 825	»	6 270 338
Cheribon	4 312 851	1 400	491 031	»	328 503	20 314	34 871	5 188 970
Tagal	2 909 488	4 460	1 091 169	»	19 984	13 410	6 000	4 044 511
Pekalongan	1 820 669	47 592	173 661	»	1 002	29 685	»	2 072 609
Samarang	2 124 967	248 837	2 343 021	15 980	76 022	30 421	»	4 839 248
Japara	1 307 131	146 170	350 286	208	17 170	31 916	»	1 852 881
Rembang	645 065	11 826	1 665 291	»	6 514	5 832	12 296	2 346 824
Soerabaija	3 176 317	14 879	2 377 749	»	312 376	26 112	»	5 907 433
Pasoeroean	2 301 011	341 334	27 830	150	42 970	130 750	21 520	2 865 565
Probolinggo	931 232	15 466	78 128	»	840	167 447	»	1 193 113
Bezoeki	2 124 793	43 430	28 428	»	2 771	37 579	18 266	2 255 267
Banjoewangi	401 948	1 039	»	»	»	»	»	402 987
Banjoemas	1 687 099	212 017	876 324	33 988	12 785	94 400	»	2 916 613
Bagelen	2 473 213	1 038 828	1 068 055	142 965	156 166	198 072	»	5 077 299
Kadoe	2 240 000	822 000	360 000	111 000	600	56 000	»	3 589 600
Madioen	3 354 098	66 906	816 343	»	»	393 338	31 406	4 662 091
Kediri	2 728 266	17 358	646 130	»	59 910	120 659	29 270	3 601 593
Madura (alleen de afdeeling Pamakassan)	21 900	»	111 540	»	»	27 216	»	160 656
Totaal	39 521 105	3 284 707	14 330 737	380 428	1 277 716	2 475 739	485 794	61 756 226
	42 805 812		14 711 165			2 961 533		
In 1879 was het cijfer	39 838 210	3 164 996	14 727 649	427 359		2 412 002	591 168	
	43 003 206		15 155 008		974 086	3 003 170		62 135 470

[5. 45.]

BIJLAGE SS.

(Zie blz. 162 van het verslag.)

OVERZIGT betreffende de teelt van eenjarige gewassen (de padicultuur daaronder niet begrepen) op Java (met uitzondering van de gewesten Soerakarta en Djokjokarta en van de particuliere landen) en op Madura (voor zooveel de afdeeling Pamakassan betreft) over 1880.

GEWESTEN.	Eerste of tweede aanplant.	Geslaagde velden (in bouws van								
		Sawahs van levend water voorzien, beplant met:								
		suikerriet.		djagong.	indigo.	kapas.	tabak.	katjang.	diverse (voedings-) gewassen.	TE ZAMEN.
		Vrij-willig geteeld.	Op hoog gezag geteeld. a)							
Bantam.	1ste gewas.	19	»	»	»	»	»	123	276	418
	2de »	»	»	281	11	»	»	305	2 048	2 645
Batavia (alleen het domein Bloeboer)	1ste »	21	»	10	»	»	»	3	57	91
	2de »	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Krawang.	1ste »	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	2de »	»	»	57	»	»	2	15	74	148
Preanger regentschappen . . .	1ste »	8	»	1	9	»	7	41	52	118
	2de »	»	»	193	5	»	119	416	3 066	3 799
Cheribon	1ste »	2 218	b) 4 602	7	94	»	»	2 115	3 378	12 414
	2de »	393	»	2 664	1 720	308	329	12 710	20 248	38 372
Tagal	1ste »	2 196	3 028	124	161	»	»	840	939	7 288
	2de »	»	»	4 728	58	23	59	2 115	7 231	14 214
Pekalongan . . .	1ste »	640	1 694	1 690	652	»	70	3 297	1 701	9 744
	2de »	122	»	14 509	485	»	»	562	2 957	18 635
Samarang	1ste »	282	2 133	637	23	»	102	392	399	3 968
	2de »	4	»	13 368	342	»	3 356	3 067	10 129	30 266
Japara	1ste »	2 146	3 805	607	168	»	»	1 743	2 031	10 500
	2de »	310	»	9 428	2 990	560	740	5 207	8 449	27 684
Rembang	1ste »	326	305	»	»	»	»	»	»	631
	2de »	13	»	2 542	184	153	958	874	3 028	7 752
Soerabaija	1ste »	4 690	c) 7 860	»	»	»	»	»	13	12 563
	2de »	»	»	6 476	2 335	20	943	23 494	29 702	62 970
Pasoeroean. . . .	1ste »	1 209	5 658	57	»	»	»	3	90	7 017
	2de »	206	»	9 903	1 354	»	531	4 131	21 546	37 671
Probolinggo . . .	1ste »	1 861	4 390	10	5	»	32	5	»	6 303
	2de »	»	»	13 126	762	9	85	1 268	3 658	18 908
Bezoeki.	1ste »	430	d) 1 919	4	»	»	»	317	»	2 670
	2de »	»	»	33 405	494	35	5 030	3 556	3 499	46 019
Banjoewangi . . .	1ste »	»	»	41	35	»	28	»	79	183
	2de »	»	»	18	17	»	19	15	31	100
Banjoemas. . . .	1ste »	82	399	571	75	»	8	78	218	1 431
	2de »	»	»	7 239	149	»	5 061	1 267	10 573	24 289
Bagelen	1ste »	103	»	1 178	40	»	258	223	279	2 081
	2de »	10	»	11 315	70	15	722	2 773	4 098	19 003
Kadoe	1ste »	»	»	»	»	»	»	1 500	74	1 574
	2de »	»	»	1 445	»	»	4 041	3 716	4 900	14 102
Madioen	1ste »	190	82	»	»	»	»	151	146	569
	2de »	»	»	2 250	84	694	508	11 225	34 001	48 762
Kediri	1ste »	428	e) 1 567	»	»	»	»	»	4	1 999
	2de »	f) 34	g) 229	9 070	323	5	1 219	4 538	20 278	35 696
Madura (alleen de afd. Pamakassan)	1ste »	197	»	839	5	»	»	91	80	1 212
	2de »	»	»	619	»	»	37	110	94	860
TOTAAL . . .	1ste »	17 046	37 442	5 776	1 267	»	505	10 922	9 816	82 774
	2de »	1 092	229	142 636	11 383	1 822	23 759	81 364	189 610	451 895
In 1879 was het cijfer	1ste »	13 293	40 687	17 382	894	8	347	10 317	8 265	91 193
	2de »	1 800	»	98 305	8 500	2 696	13 246	56 935	140 695	322 177

a) Onder de cijfers betreffende de voor de gouvernementssuikercultuur in gebruik zijnde velden is ook begrepen de uitgestrektheid, ingenomen door wegen en slooten door en om de riettuinen. Overigens heeft deze opgaaf betrekking tot hetgeen voor den oogst van 1880 was aangeplant, zoodat thans in rekening is gebragt de in 1879 bewerkstelligde eerste trapsgewijze vermindering van den aanplant met 1/13.

b) De onderneming „Soerawinangoen" werkt op een contract volgens den ouden grondslag en deelt alzoo niet in de sub a bedoelde vermindering.

c) De contractueele aanplant der fabrieken in Soerabaija bedroeg, met inbegrip van wegen en slooten, oorspronkelijk 8514¾ bouws en niet 8518 bouws zoo als in de twee laatste jaren is opgegeven. Dit verschil is veroorzaakt doordat voor den gedeeltelijken aanplant der suikeronderneming Krian in het district Djenggolo IV (afdeeling Sidoardjo) abusievelijk 12 pct. in plaats van 10 pct. voor wegen en slooten is gebezigd.

d) De totale aanplant voor alle fabrieken in Bezoeki bedraagt na de eerste trapsgewijze vermindering 1788 bouws of met inbegrip van 8 pct. oor wegen en slooten 1931 bouws. Hiervan zijn echter p. m. 12 bouws wegens brand als mislukt afgeschreven.

500 vierkante Rijnlandsche roeden).

Sawahs van regen afhankelijk, beplant met:									Sawahs op rawahgronden, beplant met:				
suikerriet.													
Vrij-willig geteeld.	Op hoog gezag geteeld. *a*)	djagong.	indigo.	kapas.	tabak.	katjang.	diverse (voedings-) gewassen.	TE ZAMEN.	suikerriet (vrijwillig geteeld).	djagong.	kapas.	diverse (voedings-) gewassen.	TE ZAMEN.
302	»	1	9	193	»	339	143	987	»	»	»	»	»
»	»	103	2	77	»	248	1 176	1 606	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
9	»	8	2	»	14	44	167	244	»	»	»	»	»
»	»	60	2	»	116	320	1 357	1 855	»	»	»	»	»
393	»	113	»	»	»	258	679	1 443	»	»	»	»	»
362	»	164	3	3	34	300	778	1 644	»	»	»	8	8
13	»	49	»	»	»	»	612	674	»	»	»	»	»
»	»	1 117	»	2	7	20	747	1 893	»	»	»	»	»
173	»	220	142	»	60	247	221	1 063	»	»	»	»	»
123	»	104	200	»	»	61	1 126	1 614	»	»	»	»	»
2	»	189	15	»	10	95	1 833	2 144	»	»	»	»	»
»	»	5 544	9	86	120	515	11 993	18 267	»	»	»	»	»
156	»	350	»	»	»	230	4 207	4 943	»	»	»	»	»
1	»	2 115	4	285	278	815	3 039	6 577	»	»	»	»	»
950	»	127	»	»	»	38	226	1 341	»	»	»	»	»
5	»	8 087	579	78	5 641	966	8 891	24 247	»	»	»	»	»
13	»	42	»	»	»	»	422	477	»	»	»	»	»
»	»	6 568	114	20	1 950	3 709	6 112	18 473	»	11	»	126	137
37	30	41	»	»	»	»	»	108	»	»	»	»	»
6	»	329	»	»	63	35	212	645	»	»	»	»	»
180	373	244	»	»	»	»	»	797	»	»	»	»	»
»	»	1 604	35	»	5	320	259	2 223	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	169	»	169	»	»	»	»	»
»	»	208	41	»	2	»	»	251	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	1 422	1	»	123	61	24	1 631	»	»	»	»	»
»	»	276	2	»	64	3	544	889	»	»	»	»	»
109	»	1 101	28	3	6	433	504	2 184	»	»	»	3	3
18	»	3 076	120	29	1 562	5 018	3 459	13 282	»	»	»	»	»
»	»	50	»	»	»	600	274	924	»	»	»	»	»
»	»	740	»	»	859	409	1 400	3 408	»	»	»	»	»
102	54	»	»	»	»	127	66	349	»	»	»	»	»
»	»	353	7	50	90	270	3 463	4 233	»	»	»	»	»
309	*e*) 134	16	3	»	»	»	6	468	»	»	»	»	»
32	»	627	»	»	104	1 088	4 153	6 004	»	»	»	»	»
18	»	1 053	2	»	»	83	46	1 202	»	»	»	»	»
»	»	1 259	5	2	20	95	1 184	2 565	»	»	»	»	»
2 766	591	5 026	202	196	213	2 724	9 430	21 148	»	»	»	3	3
547	»	32 334	1 163	632	10 915	14 192	49 893	109 676	»	11	»	134	145
1 965	548	7 834	233	83	619	3 441	8 078	22 801	»	»	»	»	»
137	»	30 559	667	534	3 855	12 660	35 844	84 256	7	50	»	143	200

e) De totale aanplant voor alle fabrieken in Kediri bedraagt na de eerste trapsgewijze vermindering 1754 bouws of met inbegrip van 10 pct. voor wegen en slooten 1930 bouws. Hiervan zijn echter $228^{131}/_{260}$ bouws van den vorigen aanplant bij Pesantren, op verzoek van den ondernemer, als gouvernementsaanplant voor het oogstjaar 1880 beschouwd.

f) Gouvernementsaanplant vrijgekomen door het $^{1}/_{13}$ van 400 bouws bij Pesantren voor tweeden snit aangehouden, met inbegrip van 10 pct. voor wegen en slooten.

g) Gouvernementsaanplant bij Pesantren, op verzoek van den fabriekant voor tweeden snit aangehouden, met inbegrip van 10 pct. voor wegen en slooten.

GEWESTEN.	Eerste of tweede aanplant.	Geslaagde velden (in bouws van								
		Tegalvelden in geregelde cultuur, waarop verbouwd:								
		suikerriet.								
		Vrij-willig geteeld.	Op hoog gezag geteeld. *a*)	djagong.	indigo.	kapas.	tabak.	katjang.	diverse (voedings-) gewassen.	TE ZAMEN.
Bantam.	1ste gewas	1 835	»	582	27	279	»	2 683	1 384	6 790
	2de »	»	»	560	3	279	»	691	1 173	2 706
Batavia (alleen het domein Bloeboer).	1ste »	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	2de »	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Krawang	1ste »	5	»	50	»	»	5	135	450	645
	2de »	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Preanger regentschappen . . .	1ste »	1 051	»	3 326	29	242	3 289	5 464	17 680	31 081
	2de »	»	»	1 341	»	»	207	1 309	7 200	10 057
Cheribon	1ste »	138	»	16	15	4	6	1 126	1 324	2 629
	2de »	»	»	16	3	»	1	»	202	222
Tagal	1ste »	»	»	2 110	25	141	249	545	3 270	6 340
	2de »	»	»	436	16	4	9	10	213	688
Pekalongan . . .	1ste »	»	»	2 982	11	»	320	437	1 105	4 855
	2de »	»	»	122	»	»	»	»	»	122
Samarang	1ste »	244	»	8 657	115	205	1 082	1 636	9 791	21 730
	2de »	»	»	1 943	22	»	772	101	2 063	4 901
Japara	1ste »	353	580	4 273	181	10	7	1 389	4 941	11 734
	2de »	51	»	815	71	1	48	»	801	1 787
Rembang	1ste »	560	»	10 119	741	385	1 737	1 306	8 898	23 746
	2de »	244	»	5 758	99	373	3 428	1 135	5 873	16 910
Soerabaija	1ste »	128	»	8 384	337	227	321	3 317	9 006	21 720
	2de »	19	»	1 896	149	273	715	1 151	6 051	10 254
Pasoeroean. . . .	1ste »	112	73	17 105	43	120	3 057	2 757	5 265	28 532
	2de »	13	»	8 757	»	»	661	1 040	5 253	15 724
Probolinggo . . .	1ste »	»	»	25 394	43	»	1 648	412	1 041	28 538
	2de »	39	»	17 338	21	2	1 286	567	8 359	27 612
Bezoeki.	1ste »	»	»	27 465	80	»	24	3 767	266	31 602
	2de »	»	»	6 596	278	71	11 013	638	7 493	26 089
Banjoewangi . . .	1ste »	»	»	74	28	»	134	»	89	325
	2de »	»	»	10	5	»	»	»	21	36
Banjoemas. . . .	1ste »	»	»	13 460	20	»	4 486	984	3 629	22 579
	2de »	»	»	1 582	7	»	221	109	2 649	4 568
Bagelen	1ste »	115	»	10 705	218	11	3 676	4 696	11 256	30 677
	2de »	17	»	4 332	113	34	849	1 845	7 620	14 810
Kadoe	1ste »	250	»	23 000	»	»	5 825	5 000	12 426	46 501
	2de »	»	»	»	»	»	»	3 021	8 086	11 107
Madioen	1ste »	300	676	5 752	262	85	420	3 795	21 578	32 868
	2de »	4	»	1 835	176	93	1 056	682	8 622	12 468
Kediri	1ste »	1 504	»	1 358	230	115	5 876	722	7 115	16 920
	2de »	»	»	1 442	86	3	2 419	603	3 410	7 963
Madura (alleen de afd. Pamakassan).	1ste »	21	»	12 968	16	»	»	1 021	2 708	16 734
	2de »	»	»	13 454	38	»	222	626	1 526	15 866
TOTAAL . . .	1ste »	6 616	1 329	177 780	2 421	1 824	32 162	41 192	123 222	386 546
	2de »	387	»	68 233	1 087	1 133	22 907	13 528	76 615	183 890
In 1879 was het cijfer	1ste »	4 047	1 519	186 313	2 449	2 748	17 504	34 336	84 687	333 603
	2de »	557	»	73 427	1 010	1 714	12 862	15 563	66 629	171 762

500 vierkante Rijnlandsche roeden). Mislukte velden (in bouws):

Tegalvelden niet in geregelde cultuur, waarop verbouwd:								Sawahs			Tegalvelden		
suikerriet (vrijwillig geteeld).	djagong.	indigo.	kapas.	tabak.	katjang.	diverse (voedings-) gewassen.	TE ZAMEN.	van levend water voorzien.	van regen afhankelijk.	op rawahgronden.	in geregelde cultuur.	niet in geregelde cultuur.	TOTAAL.
23	1 398	»	»	»	174	1 731	3 326	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
4	1	»	»	»	»	4	9	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	5	»	»	13	6	420	444	»	»	»	9	»	9
»	5 033	»	»	»	6	21	5 060	12	»	»	»	»	12
10	466	1	»	8	1 728	587	2 800	»	»	»	»	»	»
»	236	»	»	4	20	1 409	1 669	»	»	»	»	»	»
»	229	»	»	543	»	3	775	»	»	»	234	170	404
»	»	»	»	»	»	»	»	1 032	16	»	»	»	1 048
»	»	»	»	»	»	547	547	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	1 388	»	»	»	358	114	1 860	40	10	»	543	201	794
»	»	»	»	»	»	»	»	2 015	4 926	»	774	»	7 715
»	»	»	»	»	»	»	»	115	87	»	934	»	1 136
»	»	»	»	»	»	»	»	3 036	1 165	»	»	»	4 201
»	447	»	6	»	28	195	676	»	86	»	699	96	881
»	85	»	»	»	346	28	459	156	1 212	»	1 463	32	2 863
»	»	»	»	»	»	»	»	»	16	»	2 799	»	2 815
»	»	»	»	»	»	»	»	»	2 398	»	971	»	3369
»	61	»	»	»	»	»	61	»	»	»	66	»	66
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	64	»	2 672	»	2 736
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	4 705	»	»	409	»	»	5 114	12	»	»	1 298	»	1 310
»	»	»	»	»	»	2 330	2 330	1 520	»	»	1 400	»	2 920
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	8	»	8
»	»	»	»	»	»	»	»	927	126	»	400	»	1 453
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	734	112	»	100	»	946
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	97	»	»	»	28	231	356	»	»	»	365	»	365
»	10	»	7	270	83	2 1	601	549	»	»	210	124	883
»	5	»	»	7	»	4	16	»	»	»	554	»	554
»	»	»	»	»	»	»	»	607	»	»	333	»	940
»	»	»	»	»	»	»	»	183	73	»	4 654	»	4 910
»	»	»	»	»	»	»	»	71	191	»	1 095	»	1 357
37	8 802	1	6	980	2 322	3 836	15 984	350	336	»	14 835	467	15 988
»	5 364	»	7	274	455	4 019	10 119	10 659	10 146	»	6 746	156	27 707
1 782	10 204	81	351	480	4 235	9 457	26 590	888	271	»	10 202	1 766	13 127
»	1 550	»	17	197	637	8 047	10 448	19 845	17 658	67	7 768	237	45 575

GEWESTEN.	Van de geslaagde velden *h*) waren door de bevolking voor EIGEN CULTUUR beplant met: suikerriet.		djagong.		indigo.		kapas.		tabak.		katjang.		diverse voedingsgewassen.		Totaal.	
	Als eerste gewas.	Als tweede gewas.	Als eerste gewas.	Als tweede gewas.	Als eerste gewas.	Als tweede gewas.	Als eerste gewas.	Als tweede gewas.	Als eerste gewas.	Als tweede gewas.	Als eerste gewas.	Als tweede gewas.	Als eerste gewas.	Als tweede gewas.	Als eerste gewas.	Als tweede gewas.
Bantam	2 179	„	1 981	944	36	16	472	356	„	„	3 319	1 244	3 534	4 397	11 521	6 95[illegible]
			2 925		52		828				4 563		7 931		18 478	
Batavia (alleen het domein Bloeboer) . .	25	„	11	„	„	„	„	„	„	„	3	„	61	„	100	[illegible]
Krawang . . .	5	„	50	57	„	„	„	„	5	2	135	15	450	74	645	14[illegible]
			107						7		150		524		793	
Preanger regentschappen . .	1 068	„	3 340	6 627	40	7	242	„	3 323	442	5 555	2 051	18 319	11 644	31 887	20 77[illegible]
			9 967		47				3 765		7 606		29 963		52 658	
Cheribon . . .	2 759	755	602	3 080	110	1 726	4	311	14	368	5 227	13 030	5 968	22 645	14 684	41 91[illegible]
	3 514		3 682		1 836		315		382		18 257		28 613		56 599	
Tagal	2 209	„	2 512	6 281	186	74	141	29	792	75	1 385	2 145	4 824	8 191	12 049	16 7[illegible]
			8 793		260		170		867		3 530		13 015		28 844	
Pekalongan . .	813	245	4 892	14 735	805	685	„	„	450	„	3 981	623	3 574	4 083	14 515	20 3[illegible]
	1 058		19 627		1 490						4 604		7 657		34 886	
Samarang . . .	528	4	10 871	20 855	153	373	205	86	1 194	4 248	2 481	3 683	12 137	24 185	27 569	53 4[illegible]
	532		31 726		526		291		5 442		6 1		36 322		81 003	
Japara	2 655	362	5 230	12 358	349	3 105	10	846	7	1 066	3 362	6 022	11 179	12 289	22 792	36 0[illegible]
	3 017		17 588		3 454		856		1 073		9 384		23 468		58 840	
Rembang . . .	1 836	262	10 693	16 472	741	862	391	604	1 737	10 027	1 372	3 321	9 319	17 820	26 089	49 [illegible]
	2 098		27 165		1 603		995		11 764		4 693		27 139		75 457	
Soerabaija . . .	4 831	19	8 426	14 951	337	2 598	227	313	321	3 608	3 317	28 354	9 441	41 991	26 900	91 [illegible]
	4 850		23 377		2 935		540		3 929		31 671		51 432		118 734	
Pasoeroean . .	1 358	225	17 264	18 989	43	1 354	120	„	3 057	1 255	2 760	5 206	5 355	27 011	29 957	54 0[illegible]
	1 583		36 253		1 39				4 312		7 966		32 366		83 997	
Probolinggo . .	2 041	39	25 648	32 068	48	818	„	11	1 680	1 376	417	2 155	1 041	12 276	30 875	48 7[illegible]
	2 080		57 716		866				3056		2 572		13 317		79 618	
Bezoeki. . . .	430	„	32 174	40 209	80	813	„	106	433	16 045	4 253	4 194	266	13 322	37 636	74 6[illegible]
			72 383		893				16 478		8 447		13 588		112 325	
Banjoewangi . .	„	„	115	28	63	22	„	„	162	19	„	15	168	52	508	1[illegible]
			143		85				181				220		644	
Banjoemas . .	82	„	15 453	9 097	96	158	„	„	4 617	5 346	1 123	1 379	3 871	13 766	25 242	29 7[illegible]
			24 550		254				9 963		2 502		17 637		54 988	
Bagelen. . . .	327	45	12 984	18 723	286	303	14	78	3 940	3 133	5 352	9 636	12 042	15 177	34 945	47 0[illegible]
	372		31 707		589		92		7 073		14 988		27 219		82 040	
Kadoe	250	„	23 050	2 185	„	„	„	„	5 825	4 900	7 100	7 146	12 774	14 386	48 999	28 6[illegible]
			25 235						10 725		14 246		27 160		77 616	
Madioen . . .	592	4	5 849	4 448	262	267	85	844	420	1 924	4 101	12 260	22 021	46 317	33 330	66 0[illegible]
	596		10 297		529		929		2 344		16 361		68 338		99 394	
Kediri . . .	2 241	66	1 379	11 139	233	409	115	8	5 883	3 742	722	6 229	7 129	27 841	17 702	49 4[illegible]
	2 307		12 518		642		123		9 625		6 951		34 970		67 136	
Madura (alleen de afdeeling Pamakassan) . . .	236	„	14 860	15 332	23	43	„	2	„	279	1 195	831	2 834	2 804	19 148	19 9[illegible]
			30 192		66						2 026		5 638		38 439	
TOTAAL . .	26 465	2 026	197 384	248 578	3 891	13 633	2 026	3 594	33 860	57 855	57 160	109 539	146 307	320 271	467 093	755 4[illegible]
	28 491		445 962		17 524		56 20		91 715		166 699		466 578		1 222 589	
In 1879 was het cijfer	21 087	2 501	221 733	203 891	3 657	10 177	3 190	4 961	18 950	30 160	52 329	85 795	110 487	251 358	431 433	588 8[illegible]
	23 588		425 624		13 834		8 151		49 110		138 124		361 845		1 020 276	

h) Van de MISLUKTE velden is de cultuur, waarvoor zij gebezigd werden, niet afzonderlijk aangeduid.

[5. 46.]

BIJLAGE TT.

(Zie blz. 166 van het verslag.)

STATISTIEK betreffende de voorgenomen AFSCHRIJVINGEN en BIJPLANTINGEN in de op hoog gezag aangelegde en geregelde KOFFIJPLANTSOENEN op Java, over 1880/81.

GEWESTEN.	Aanwezig getal koffijboomen in geregelde plantsoenen *a*) in den aanvang van 1880.		Aantal koffijboomen in 1880 af te schrijven.		Aantal koffijboomen in den westmoesson van 1880/81 bij te planten.		Alzoo in den aanvang van 1881 vermoedelijk aanwezig (vruchtdragende en jonge boomen te zamen).	
	Vruchtdragende.	Jonge.	Vruchtdragende.	Jonge.	Getal boomen.	Afstand van de dessa's (in palen).	*meer* dan het jaar te voren.	*minder* dan het jaar te voren.
Bantam	2 871 377	682 879	»	»	»	»	»	»
Krawang	276 769	156 480	40 807	»	81 750	1/2—2	40 943	»
Preanger regentschappen	24 426 031	15 785 555	3 538 856	15 011	2 614 287	0—12	»	939 580
Cheribon	14 082 749	5 593 658	2 402 291	1 554	1 513 596	1/4—6	»	890 249
Tagal	3 723 931	2 800 091	742 768	46 015	799 239	1/4—7	10 456	»
Pekalongan	4 224 816	1 606 020	503 772	33 309	398 579	1/8—6	»	138 502
Samarang	7 306 133	5 936 840	569 457	211 511	628 858	0—4 1/4	»	152 110
Japara	1 880 313	1 122 170	299 212	1 320	277 696	1/8—6	»	22 836
Soerabaija	450 728	590 017	»	»	158 045	0—4 1/2	158 045	»
Pasoeroean	1 978 025	1 397 955	193 937	29 243	328 580	0—6	105 400	»
Probolinggo	3 246 720	1 671 070	102 107	3 785	388 230	1/4—10	282 338	»
Bezoeki	7 527 069	2 029 018	197 280	3 815	987 020	1/4—12	785 925	»
Banjoewangi	1 383 571	244 101	204 959	»	232 500	1/4—6	27 541	»
Banjoemas	5 320 786	5 861 592	1 161 917	596 807	844 505	0—10	»	914 219
Bagelen	3 899 907	3 351 917	561 615	24 374	729 732	0—5 1/2	143 743	»
Kadoe	10 269 161	3 592 604	2 428 396	60 260	103 985	0—6	»	2 384 671
Madioen	13 119 443	6 305 761	1 681 538	768 490	1 121 112	0—11 *b*)	»	1 328 916
Kediri	7 637 851	4 456 662	1 538 126	181 198	852 025	0—7 1/2	»	867 299
Totaal	*a*) 113 625 380	63 184 390	16 167 038	1 976 692		0—12	1 554 391	7 638 382
	176 809 770		18 143 730		12 059 739		6 083 991 *minder*.	

a) Blijkens de opgaven in bijlage UU werd, behalve van de hier opgegeven plantsoenen, in 1880 nog geoogst van ruim 108 millioen boomen, die als bosch-, pagger- en kampongkoffij te boek staan.

b) Eéne dessa onder Patjitan plantte, op eigen verzoek, op 15 paal afstand.

[5. 47.]

BIJLAGE UU.

(Zie blz. 167 van het verslag.)

GOUVERNEMENTS-KOFFIJCULTUUR op Java. — Uitkomsten over het jaar 1880.

GEWESTEN.	Aantal huisgezinnen ingedeeld bij de koffijcultuur.	GETAL VRUCHTDRAGENDE BOOMEN, WAARVAN IN 1880 GEOOGST IS.			Verkregen hoeveelheid koffij (in pikols van 100 katti's of van 61,76 kilogram).
		Geregelde tuinen.	Bosch-, pagger- en kampongkoffij.	Te zamen.	
Bantam	17 012	2 871 377	962 024	3 833 401	2 860,60
Krawang	2 509	276 769	79 800	356 569	230,22
Preanger regentschappen . . .	118 515	24 426 031	12 714 625	37 140 656	87 431,06$^{8}/_{10}$
Cheribon	65 287	14 082 749	3 118 709	17 201 458	15 396,63$^{6}/_{10}$
Tagal	24 421	3 723 931	7 440 278	11 164 209	20 584,06
Pekalongan	18 085	4 224 816	3 843 259	8 068 075	10 560,97$^{6}/_{10}$
Samarang.	44 922	7 306 133	6 283 531	13 589 664	36 453,37$^{2}/_{10}$
Japara	12 328	1 880 313	198 973	2 079 286	1 669,90$^{6}/_{10}$
Soerabaija.	5 841	450 728	636 245	1 086 973	4 788,20
Pasoeroean	42 505	1 978 025	30 753 220	32 731 245	160 386,38$^{2}/_{10}$
Probolinggo	18 762	3 246 720	4 790 384	8 037 104	26 700,47$^{6}/_{10}$
Bezoeki.	36 492	7 527 069	2 147 143	9 674 212	42 883,23$^{4}/_{10}$
Banjoewangi.	4 663	1 383 571	3 984	1 387 555	984,44$^{8}/_{10}$
Banjoemas	84 679	5 320 786	3 839,325	9 160 111	3 534,03$^{2}/_{10}$
Bagelen	53 700	3 899 907	7 282 061	11 181 968	8 788,85$^{4}/_{10}$
Kadoe	62 316	10 269 161	16 126 597	26 395 758	31 076,95$^{2}/_{10}$
Madioen	65 763	13 119 443	3 789 048	16 908 491	37 420,28
Kediri	48 177	7 637 851	4 384 925	12 022 776	6 918,62$^{4}/_{10}$
Te zamen. . .	725 977	113 625 380	108 394 131	222 019 511	498 668,32
Soerakarta	. . . . . .	. . . . . .	. . . . . .	. . . . . .	58 491,50
Djokjokarta.	. . . . . .	. . . . . .	. . . . . .	. . . . . .	489,92
Totaal	725 977	113 625 380	108 394 131	222 019 511	557 649,74
In 1879 was het cijfer. . .	a) 719 970	a) 116 583 096	a) 103 730 832	a) 220 313 928	1 264 979,10$^{7}/_{10}$
» 1878 » » » . . .	726 804	114 174 013	112 759 586	226 933 599	829 859,33$^{7}/_{10}$

Overwigten (meer bevonden bij de pakhuizen). *b*) — Pikols.	Minder bevonden in de kleine pakhuizen. *b*) — Pikols.	Alzoo bij de pakhuizen in ontvangst genomen. *c*) — Pikols.	Getal vruchtdragende boomen, waarvan gemiddeld één pikol koffij is verkregen.
9,46	»	2 870,06	1 335
»	»	230,22	1 548
32,94$^{4}/_{10}$	7,44$^{8}/_{10}$	87 456,56$^{4}/_{10}$	424
108,59	»	15 505,22$^{6}/_{10}$	1 109
35,18$^{4}/_{10}$	14,73$^{6}/_{10}$	20 604,50$^{8}/_{10}$	541
51,10$^{4}/_{10}$	»	10 612,08	760
22,81	»	36 476,18$^{2}/_{10}$	372
2,44$^{2}/_{10}$	2,43$^{4}/_{10}$	1 669,91$^{4}/_{10}$	1 245
»	»	4 788,20	227
238,04$^{4}/_{10}$	»	160 624,42$^{6}/_{10}$	203
41,24$^{8}/_{10}$	»	26 741,72$^{4}/_{10}$	300
148,30$^{4}/_{10}$	0,01$^{6}/_{10}$	43 031,52$^{2}/_{10}$	225
5,10$^{8}/_{10}$	»	989,55$^{6}/_{10}$	1 402
4,67$^{2}/_{10}$	»	3 538,70$^{4}/_{10}$	2 588
21,50$^{2}/_{10}$	1,79$^{8}/_{10}$	8 808,55$^{8}/_{10}$	1 269
10,37$^{2}/_{10}$	146,45	30 940,87$^{4}/_{10}$	853
17,38$^{4}/_{10}$	3,05$^{6}/_{10}$	37 434,60$^{8}/_{10}$	452
10,61	3,66$^{4}/_{10}$	6 925,57	1 737
759,77$^{8}/_{10}$	179,60$^{2}/_{10}$	499 248,49$^{6}/_{10}$	444
51,00	»	58 542,50	»
»	»	489,92	»
810,77$^{8}/_{10}$	179,60$^{2}/_{10}$	558 280,91$^{6}/_{10}$ *d*)	»
2 932,29$^{5}/_{10}$	743,74	1 267 167,66$^{2}/_{10}$	*a*) 182
1 962,33$^{1}/_{10}$	316,00$^{2}/_{10}$	831 515,66$^{6}/_{10}$	*a*) 278

AANMERKINGEN.

a) In deze opgaven zijn de residentien Soerakarta en Djokjokarta niet begrepen.

b) Over- en onderwigten zijn slechts dáár opgegeven waar de afvoer op 31 December 1880 was afgeloopen.

c) Ongerekend de bij sommige pakhuizen ingenomen verbeurd verklaarde koffij.

d) Hieronder 17071 pikols koffij als inférieure soort (tegen lageren prijs) bij de pakhuizen ingenomen. Over de verschillende gewesten was die hoeveelheid verdeeld als volgt:

Bantam	658	pikols.
Preanger regentschappen	1054	„
Cheribon	103	„
Tagal	134	„
Pekalongan	26	„
Samarang	152	„
Japara	28	„
Soerabaija	61	„
Pasoeroean	7307	„
Probolinggo	432	„
Bezoeki	30	„
Banjoewangi	4	„
Banjoemas	5	„
Bagelen	18	„
Kadoe	22	„
Madioen	568	„
Kediri	149	„
Soerakarta	6320	„
Te zamen	17071	pikols.

GEWESTEN.	GEZAMENLIJKE KOSTEN VAN DE KOFFIJ UIT DEN OOGST VAN 1880				
	Inkoopprijs aan de bevolking betaald à f 14 per pikol, (voor inférieure koffij à f 7 per pikol). *e*)	Kosten van personeel, koelies enz. bij de pakhuizen.	Kosten van inlandsch personeel bij de koffijcultuur, als mantri's, enz.	Bijzondere meerdere kosten van bewerking der koffij naar de West-Indische bereidingswijze.	Kosten van afpakking en vervoer naar de strandpakhuizen. *h*)
Bantam	f 40 048,40	f 4 029,13	f 3 240,00	f 3 199,92	f 1 733,70
Krawang	3 221,54	345,00	540,00	»	743,60
Preanger regentschappen	1 016 580,13	36 377,69	»	*f*) 48,63	448 227,09^5
Cheribon	214 782,21^5	11 976,49^5	7 020,00	»	13 930,41
Tagal	296 239,12	5 920,67	6 840,00	»	24 874,89
Pekalongan	147 441,41	5 035,47	6 270,00	»	15 900,41
Samarang	509 290,31^5	18 479,39^5	4 860,00	»	42 643,44
Japara	23 187,48	3 535,71	6 480,00	»	4 107,91
Soerabaija	66 610,38	3 855,73	3 780,00	»	5 093,38
Pasoeroean	2 194 231,05	35 526,20^5	21 305,00	*g*) 19 676,76	202 763,78
Probolinggo	370 785,85	13 069,91	5 400,00	»	23 399,67
Bezoeki	600 157,26^5	11 507,86^5	7 560,00	»	53 703,89^5
Banjoewangi	13 751,58	114,25^5	2 645,00	»	306,39^5
Banjoemas	49 439,22	5 988,16	2 950,00	»	8 558,69^5
Bagelen	122 927,08	9 458,15	7 020,00	»	19 963,25
Kadoe	434 930,44^5	14 948,20^5	8 100,00	»	53 206,16
Madioen	519 947,27	19 923,14	10 065,00	»	82 189,17
Kediri	95 864,06	10 434,15	7 560,00	»	2 087,00
Te zamen	f 6 719 434,81	f 210 525,33	f 111 635,00	f 22 925,31	f 1 003 432,85
Soerakarta	1 383 512,50	2 208,00	»	»	2 702,39
Djokjokarta	12 248,00	»	»	»	1 171,86
Totaal	f 8 115 195,31	f 212 733,33	f 111 635,00	f 22 925,31	f 1 007 307,10
In 1879 was het cijfer	18 157 047,52	274 055,42^5	103 130,00	14 577,52	1 458 897,32^5
» 1878 » » »	11 707 127,81	239 186,95^5	111 585,00	28 297,80	1 099 050,51^5

AAN HET GOUVERNEMENT GELEVERD.			Gemiddelde prijs waarop de pikol koffij aan het Gouvernement te staan kwam, gerekend tot in de strandpakhuizen. *k*)	Getal inkooppakhuizen bij het eind van het jaar.
Percentsgewijze belooning aan de inlandsche ambtenaren, enz.	Alle andere uitgaven, onder geen bepaald hoofd te brengen. *i*)	Te zamen.		
f 809,20	f 51,00	f 53 111,35	f 18,50	4
84,33	»	4 934,47	21,43	1
76 490,82^5	»	1 577 724,37	18,04	82
5 608,41^5	»	253 317,53^5	16,34	25
7 456,06	50,00	341 380,74	16,57	12
3 732,37^5	»	178 379,66^5	16,80	16
11 813,17	1 253,79	588 340,11	16,13	32
602,25^5	588,85	38 502,20^5	23,06	10
1 733,43^5	»	81 072,92^5	16,93	7
56 128,96^5	19 475,51^5	2 549 107,27^5	15,87	26
9 631,91	2 170,00	424 457,34	15,87	22
15 713,14^5	»	688 642,17	16,00	15
359,35	287,28	17 463,86	17,65	4
1 293,64	5 170,49^5	73 400,21	20,74	15
2 586,65	9,21	161 964,34	18,38	20
11 386,58	»	522 571,39	16,88	23
13 268,84	»	645 393,42	17,23	44
2 502,81	3 000,00	121 448,02	17,52	29
f 221 201,95^5	f 32 056,14	f 8 321 211,39^5	f 16,66	387
»	»	1 388 422,89	23,71	1
»	»	13 419,86	27,39	»
f 221 201,95^5	f 32 056,14	f 9 723 054,14^5	f 17,41	388
524 104,61^5	25 759,86^5	20 557 572,27	16,22	377
376 079,12	61 713,33^5	13 623 040,53^5	16,38	367

AANMERKINGEN.

e) Voor de koffij uit Soerakarta en Djokjokarta wordt bovendien f 11 per pikol als belasting aan de vorsten te goed gedaan. De hoofden van het Mangkoe Negorosche en van het Pakoe Alamsche huis, die zelf het product leveren en geen belasting aan de vorsten verschuldigd zijn, ontvangen de volle f 25 per pikol (Indisch Staatsblad 1873 n°. 273).

Hoeveel koffij als inférieure soort in de verschillende gewesten bij de pakhuizen is ingenomen, blijkt uit aanmerking *d* op blz. 3 van dezen staat.

f) Deze som is verstrekt aan den pakhuismeester te Tjitjalengka wegens gemaakte onkosten voor de afpakking van op West-Indische wijze bereide koffij.

g) Premien aan particuliere ondernemers wegens door hen ingeleverde supérieure (op West-Indische wijze bereide) gouvernementskoffij (zie Indisch Staatsblad 1873 n°. 54).

h) De in deze kolom vermelde sommen duiden niet het volledig bedrag der transportkosten aan. Op 31 December 1880 was nog niet alle koffij afgevoerd, zoodat de opgegeven betalingen alleen betrekking hebben op de toen reeds afgevoerde hoeveelheden; voor een gedeelte dier afvoeren was bovendien nog slechts 80 pct. op de rekeningen der transportaannemers voldaan.

i) De in deze kolom vermelde uitgaven zijn zeer onvolledig. Sommige residenten brengen onder deze rubriek enkel de kosten van gewoon onderhoud in rekening, andere ook de kosten van oprigting van nieuwe gebouwen, enz. Velen laten in hunne opgaven deze kolom geheel oningevuld, terwijl er toch zeker wel uitgaven van den hierbedoelden aard gedaan zullen zijn.

k) In verband met het voorkomende in de twee voorafgegane aanmerkingen laat de juistheid dezer gemiddelden te wenschen over.

[5. 48.]

BIJLAGE VV.

(Zie blz. 170 van het verslag.)

GOUVERNEMENTS-SUIKERCULTUUR op Java. — Overzigt betreffende den aanplant voor den oogst van 1880, de werkkrachten en productie, verschillende betalingen enz.; een en ander voor elke onderneming in het bijzonder.

NAMEN DER		Aantal bouws voor den oogst van 1880			Hoeveelheid verkregen rietsap (in liters).	Gemiddeld gehalte van het rietsap volgens Beaumé.	Opbrengst (in pikols) met inbegrip ook van het product van den vrijen aanplant.							
AFDEELINGEN.	ONDERNEMINGEN.	beplant door tusschenkomst van het Gouvernement.	vrijwillig beplant: gronden waarvan het riet door de ondernemers is opgekocht. (Geraamde uitgestrektheid.)	vrijwillig beplant: gronden door de ondernemers gehuurd. *a)*			Supérieure nummers (geschikt voor dadelijk gebruik).	Hooge nummers (20 t/m 15).	Middelnummers (14 t/m 9).	Lage nummers (8 en lager).	Stroopsuiker. *b)*	Stroop. *c)*	Totaal der kolommen 8 t/m 12 (dus zonder de stroop).	Gemiddelde suikeropbrengst per bouw.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.
CHERIBON.														
Sindanglaut.	Sindanglaut.	462	»	34	14 394 717	7°	»	842	21 522	9 398	*d)* †	†	31 762	64.03
Idem.	Karang Sambong.	277	»	96	8 714 000	9½°	»	4 101	17 103	2 140	»	†	23 344	62.58
Idem.	Tjiledoek.	462	»	129	16 149 080	7° à 9°	»	8 500	16 300	10 460	»	†	35 260	59.66
Idem.	Tersana.	369	»	120	13 525 500	7° à 9°	»	7 350	11 200	10 123	»	†	28 673	58.63
Ploembon.	Soerawinangon.	400	»	12	9 067 500	8°	»	10 653	1 650	8 550	»	†	20 853	50.61
Idem.	Gempol.	369	»	37	7 581 350	8°	»	6 868	4 504	6 563	150	†	18 085	44.54
Idem.	Glagamidang.	299	»	26	6 913 500	9½°	»	1 775	11 986	4 260	»	†	18 021	55.44
Idem.	Ardjowinangon.	415	»	»	9 107 050	8½°	»	2 035	14 862	4 850	»	†	21 747	52.40
Madjalengka.	Paroengdjaija.	462	»	»	10 042 000	7½°	212	2 391	20 680	1 750	†	†	25 033	54.18
Idem.	Djatiwangi.	462	5	133	9 788 103	8.97°	1 287	9 014	13 054	1 643	»	†	24 998	41.66
	Totaal	3 977	5	587	105 282 800	»	1 499	53 529	132 861	59 737	150	†	247 776	54.22
TAGAL.														
Tagal.	Pagongan.	139	»	*g)* 185	5 324 000	9½°	»	3 000	9 500	»	500	†	13 000	*h)* 44.36
Idem.	Adhiwerna.	369	»	76	13 358 000	10°	»	7 197	30 896	1 421	1 717	†	41 231	92.65
Idem.	Pangka.	462	»	168	18 784 000	9½°	11 000	13 000	25 800	»	600	†	50 400	80.00
Idem.	Kemanglen	369	»	*i)* 180	12 057 000	9°	1 775	24 100	6 405	»	1 220	†	33 500	*j)* 64.54
Idem.	Doekoewringin.	369	»	122	13 460 000	8°	250	»	29 300	1 765	»	†	31 315	63.77
Brebes.	Djatibarang.	369	»	94	8 480 000	11½°	»	3 435	20 112	1 306	1 000	†	25 853	55.83
Pamalang.	Bandjardawa.	369	»	31	11 823 000	10½°	»	13 089	15 337	2 698	600	†	31 724	79.31
Idem.	Tjomal.	277	3	58	15 040 000	9½°	300	»	32 400	»	»	†	32 700	96.74
	Totaal	2 723	3	914	98 326 000	»	13 325	63 821	169 750	7 190	5 637	†	259 723	*k)* 72,56
PEKALONGAN.														
Pekalongan.	Wonopringo.	646	»	54	18 874 400	9°	40	134	36 946	4 474	2 836	†	44 430	63.47
Bandar.	Seragi.	369	»	48	9 612 000	8°	»	»	25 323	»	2 609	†	27 932	66.98
Batang.	Kalimati.	462	»	82	14 155 750	8°	214	4 349	23 782	5 889	»	†	34 234	62.93
	Totaal	1 477	»	184	42 642 150	»	254	4 483	86 051	10 363	5 445	†	106 596	64.17

a) Waar gedeelten van een bouw werden ingehuurd, zijn die in kolom 5 als een geheele bouw gerekend.

b) In de meeste der van de ondernemers ontvangen opgaven is de stroopsuiker (kolom 12) niet afzonderlijk vermeld, maar begrepen onder de lage nummers (8 en daarbeneden). Daar waar dus kolom 12 niet is ingevuld, kan dit niet als bewijs gelden dat stroopsuiker niet werd gefabriceerd.

c) De stroop werd in de gewestelijke verslagen opgegeven gedeeltelijk in pikols en gedeeltelijk in leggers of ook wel werd slechts de waarde vermeld. Van daar dat kolom 13 moeijelijk is in te vullen.

d) De met een † geteekende kolommen zijn, bij gemis aan opgaven of aan voldoende opgaven, niet kunnen worden ingevuld.

e) De geldelijke verrekening betreffende de onderneming Soerawinangon is hier mede opgenomen. Door die onderneming werd uit den oogst van 1880 aan het Gouvernement geleverd:

37,66 pikols suiker van n°. 15 tegen betaling van	f	282,45
338,26 „ „ „ „ 16 „ „ „		2 706,08
939,27 „ „ „ „ 17 „ „ „		7 983,79[5]
3 264,15 „ „ „ „ 18 „ „ „		29 377,35
6 074,21 „ „ „ „ 19 „ „ „		57 704,99[5]
10 653,55 pikols te zamen tegen betaling van	f	98 054,67
Bij verkoop te Batavia bragt die suiker op		147 878,48
Alzoo een voordeelig verschil overlatende van . . .	f	49 823,81
Af: de cultuurprocenten van de inlandsche ambtenaren, welke geheel ten laste van het Gouvernement komen, ad		6 167,23
Zoodat deze onderneming aan het Gouvernement (behalve de cijns voor den vrijen aanplant) een zuiver voordeel heeft opgeleverd van. . . . . (behoudens de kosten van toezigt op den aanplant).	f	43 656,58

Uitgaven die het Gouvernement voor den aanplant heeft te doen.								Van de fabriekanten heeft het Gouvernement daarentegen te ontvangen:				Aantal vaste arbeiders.		Aantal daglooners gemiddeld gebezigd:	
Schadeloosstelling aan de bevolking voor het tijdelijk afstaan van haren grond.	Loon voor den aanplant, het onderhoud en de bewaking.	Belooning aan de dessahoofden.	Cultuurprocenten aan de inlandsche ambtenaren.	Te zamen.	Uitkeering aan de desssahoofden bij wijze van tegemoetkoming in de derving van een deel van het collecteloon der landrente.	Kosten van toezigt op den aanplant.	Algemeen totaal.	Cijns wegens den gouvernementsaanplant.	Cijns wegens den vrijen aanplant.	Plantloon ingevolge art. 6 van het contract met de 5 pct. verhooging.	Totaal.	Ambachtslieden en mandoors.	Gewone arbeiders.	gedurende den maal-tijd.	bij het afwerken van het product.
16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.
f 15 923,04	f 61 892,24	f 1 038,46	f 6 722,31	f 85 576,05	f 530,77			f 56 922,09	f 850,00	f 88 233,92	f 146 006,01	22	50	320	80
9 553,85	38 691,68	623,07	6 079,85	54 948,45	318,46			56 316,18	2 400,00	56 542,98	115 259,16	27	350	60	»
15 923,04	60 521,47	999,23	6 782,33	84 226,07	530,76			57 300,00	3 225,00	88 471,38	148 996,38	42	589	175	240
12 738,42	50 372,20	830,76	5 732,67	69 674,05	424,61		Niet gesplitst opgegeven.	50 768,86	3 000,00	73 072,24	126 841,10	30	458	165	160
14 000,00	58 000,00	900,00	6 167,23	79 067,23	»	f 7 560		»	300,00	72 900,00	73 200,00	6	100	300	100
14 861,54	49 656,00	830,77	6 068,31	71 416,62	424,61			43 208,30	925,00	73 539,42	117 672,72	16	109	195	25
10 318,16	40 115,18	648,99	4 535,51	55 617,84	343,93			29 207,10	650,00	57 337,30	87 194,40	5	209	80	»
14 953,85	51 337,38	934,61	5 186,08	72 411,92	498,46			40 179,11	»	74 905,06	115 084,17	18	»	186	33
16 061,53	57 023,02	923,07	6 154,61	80 162,23	535,44	1 080		43 337,30	»	82 837,73	126 175,03	20	150	200	»
13 384,61	57 064,53	1 001,53	6 964,61	78 415,28	535,44	1 080		40 435,38	3 450,00	83 770,61	127 655,99	80	140	190	40
f 137 718,04	f 524 673,70	f 8 730,49	f 60 393,51	f 731 515,74	f 4 142,48	f 9 720	e) f 745 378,22	f 417 674,32	f 14 800,00	f 751 610,64	f) f 1 184 084,96	266	2 155	1 871	678
f 5 330,71	f 16 283,25	f 257,54	f 992,08	f 22 863,58	f 152,37	f 540		f 12 828,46	f 4 625,00	f 22 102,09	f 39 555,55	25	»	250	50
17 744,65	47 122,85	830,77	4 360,62	70 058,89	406,23	630		41 576,30	1 900,00	69 753,60	113 229,90	25	30	200	100
17 769,22	59 336,65	1 038,47	6 549,24	84 693,58	507,72	765		44 432,30	4 200,00	82 992,80	131 625,10	†	†	†	†
14 215,39	47 490,93	738,47	4 403,08	66 847,87	406,23	1 080	Niet gesplitst opgegeven.	38 552,30	4 500,00	66 847.84	109 900,14	»	»	300	100
12 996,98	45 429,35	738,47	3 971,08	63 135,88	406,23	1 080		32 032,98	3 050,00	62 325,41	97 408,39	»	»	400	»
14 039,17	50 637,23	830,77	5 628,93	71 136,10	406,23	1 080		53 060,67	2 350,00	70 893,41	126 304,08	70	»	300	125
14 012,31	47 388,76	738,47	3 834,47	65 974,01	424,65	540		33 075,69	775,00	64 701,97	98 552,66	20	180	178	60
10 509,23	34 824,76	553,85	2 738,77	48 626,61	318,51	540		21 032 30	1 525,00	48 494,49	71 051,79	14	65	385	130
106 617,66	f 348 513,78	f 5 726,81	f 32 478,27	f 493 336,52	f 3 028,17	l) f 6 255	f 502 619,69	f 276 591,00	f 22 925,00	f 488 111,61	f 787 627,61	†	†	†	†
25 463,91	f 86 545,86	f 1 382,77	f 7 395,24	f 120 787,78	f 743,16	f 1 080	Niet gesplitst opgegeven.	f 71 198,07	f 1 350,00	f 121 330,93	f 193 879,00	57	30	650	200
13 586,06	49 355,71	769,85	3 825,24	67 536,86	443,16	540		27 782,40	1 200,00	67 243,29	96 225,69	33	»	220	113
18 428,77	64 256,87	962,31	6 406,93	90 054,88	507,72	540		45 643,84	2 050,00	89 394,57	137 088,41	»	»	460	80
57 478,74	f 200 158,44	f 3 114,93	f 17 627,41	f 278 379,52	f 1 694,04	m) f 2 160	f 282 233,56	f 144 624,31	f 4 600,00	f 277 968,79	f 427 193,10	90	30	1 330	393

f) Zie de voorgaande noot.

g) Hiervan zijn 31 bouws niet verwerkt.

h) Berekend over den verwerkten aanplant van 293 bouws.

i) Hiervan zijn 30 bouws niet verwerkt.

j) Berekend over den verwerkten aanplant van 519 bouws.

k) Idem over 3579 bouws.

l) In 1880 is het aantal mantri's met 2 verminderd; van daar dat de opgaaf lager is dan over 1879.

m) Als boven wat betreft de vermindering met 1 mantri.

NAMEN DER AFDEELINGEN.	NAMEN DER ONDERNEMINGEN.	Aantal bouws voor den oogst van 1880: beplant door tusschenkomst van het Gouvernement.	Aantal bouws voor den oogst van 1880, vrijwillig beplant: waarvan het riet door de ondernemers is opgekocht. (Geraamde uitgestrektheid.)	Aantal bouws voor den oogst van 1880, vrijwillig beplant: gronden door de ondernemers gehuurd. (Zie noot a op blz. 2.)	Hoeveelheid verkregen rietsap (in liters).	Gemiddeld gehalte van het rietsap volgens Beaumé.	Opbrengst (in pikols) met inbegrip ook van het product van den vrijen aanplant: Supérieure nummers (geschikt voor dadelijk gebruik).	Hooge nummers (20 t/m 15).	Middel-nummers (14 t/m 9).	Lage nummers (8 en lager).	Stroop-suiker. (Zie noot b op blz. 2.)	Stroop. (Zie noot c op blz. 2.)	Tota der kolommen 8 t/m 12 (dus zonder de stroop).	Gemiddelde suiker-opbrengst per bouw.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.
SAMARANG.														
Kendal.	Tjipiring.	554	»	62	15 602 400	8° à 10°	»	»	40 977	»	»	†	40 977	66.52
Idem.	Poegoe.	462	»	47	11 528 500	11°	»	13 480	4 811	8 953	»	†	27 244	53.52
Idem.	Gemoe.	462	»	45	13 590 000	9°	»	16 586	6 367	10	13 442	4 169	36 405	71.80
Idem.	Kaliwoengoe.	462	37	14	7 075 000	9°	»	11 000	2 500	1 500	»	†	15 000	29.24
	Totaal	1 940	37	168	47 795 900	»	»	41 066	54 655	10 463	13 442	†	119 626	55.76
JAPARA.														
Patti I.	Langsee.	554	»	47	11 778 500	10°	»	205	21 132	»	8 562	†	29 899	49.74
Idem.	Trangkil.	369	21	144	12 132 200	9°	»	28 300	4 700	»	700	»	33 700	63.11
Patti II.	Tandjong Modjo.	428	»	83	10 692 000	7½°	»	»	20 885	»	4 299	»	25 184	49.28
Idem.	Klaling.	369	»	n) 118	8 636 070	8½°	»	813	18 533	2 289	»	124	21 635	o) 45.83
Japara.	Petjangaän.	369	»	156	17 984 000	8°	»	10 254	28 093	750	3 250	†	44 347	84.47
Idem.	de Hoop (Maijong).	508	15	83	16 894 000	8° à 9°	»	1 777	35 694	2 889	†	†	40 360	66.60
Kedoes.	Rendeng	374	»	50	7 585 600	7°	»	»	17 840	»	»	»	17 840	42.07
idem.	Besito.	462	»	103	16 231 900	7½°	»	6 058	33 052	»	1 460	†	40 570	71.80
Jana.	Pakkies.	554	»	53	13 756 340	8°	200	3 400	22 668	»	4 964	»	31 232	51,45
	Totaal	3 987	36	837	115 690 610	»	200	50 807	202 597	5 928	25 235	†	284 767	p) 58.77
REMBANG.														
Toeban.	Waringin-Agong.	277	37	»	6 719 950	8°	»	»	14 500	»	2 000	†	16 500	52.54
SOERABAIJA.														
Soerabaija.	Waroe.	142												
Sidoardjo.		228	»	42	9 381 900	10°	»	9 316	6 050	6 134	»	†	21 500	52.18
Sidoardjo.	Sroeni	406	»	84	10 669 200	9°	»	»	28 650	»	»	†	28 650	58.47
Idem.	Boedoeran.	443	»	33	10 659 600	8¾°	»	»	25 900	»	»	†	25 900	54 41
Idem.	Tjandi.	369	»	127	12 024 000	9°	»	»	31 788	»	»	†	31 788	64.09
Idem.	Balongbendo.	369	»	96	12 168 000	10°	»	4 400	23 000	3 000	1 500	†	31 900	68.60
Idem.	Krian.	369	»	134	12 558 000	9°	»	»	27 300	»	»	†	27 300	54.27
Idem.	Ketegan.	443	»	104	11 877 200	9°	»	»	31 407	»	»	†	31 407	57.42
	Transporteeren	2 769	»	520	79 337 900	»	»	13 716	174 095	9 134	1 500	†	198 445	

n) Hiervan zijn 15 bouws niet verwerkt.

o) Berekend over den verwerkten aanplant van 472 bouws.

Uitgaven die het Gouvernement voor den aanplant heeft te doen.								Van de fabriekanten heeft het Gouvernement daarentegen te ontvangen:				Aantal vaste arbeiders.		Aantal daglooners gemiddeld gebezigd:	
Schadeloosstelling aan de bevolking voor het tijdelijk afstaan van haren grond.	Loon voor den aanplant, het onderhoud en de bewaking.	Belooning aan de dessahoofden.	Cultuurprocenten aan de inlandsche ambtenaren.	Te zamen.	Uitkeering aan de dessahoofden bij wijze van tegemoetkoming in de derving van een deel van het collecteloon der landrente.	Kosten van toezigt op den aanplant.	Algemeen totaal.	Cijns wegens den gouvernementsaanplant.	Cijns wegens den vrijen aanplant.	Plantloon ingevolge art. 6 van het contract met de 5 pct. verhooging.	Totaal.	Ambachtslieden en mandoors.	Gewone arbeiders.	gedurende den maal-tijd.	bij het afwerken van het product.
16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.
f 25 846,59	f 70 636,48	f 1 060,62	f 5 197,85	f 102 741,54	f 609,30	f 1 080,00	Niet gesplitst opgegeven.	f 43 700,67	f 1 550,00	f 101 772,14	f 147 022,81	3	30	350	100
19 866,34	59 512,27	1 038,47	7 133,08	87 550,16	507,72	1 080,00		54 576,92	1 175,00	87 548,04	143 299,96	43	100	300	100
18 657,69	61 759,61	923,08	4 961,54	86 301,92	507,72	1 080,00		35 558,76	1 125,00	85 413,46	122 097,22	15	60	420	50
22 535,83	59 019,89	1 038,47	6 133,85	88 728,04	507,72	1,080,00		51 876 92	1 275,00	87 364,04	140 515,96	25	100	150	»
f 86 906,45	f 250 928,25	f 4 060,64	f 23 426,32	f 365 321,66	f 2 132,46	f 4 320,00	f 371 774,12	f 185 713,27	f 5 125,00	f 362 097,68	f 552 935,95	86	290	1 220	250
f 20 059,56	f 68 882,26	f 1 199,07	f 7 184,62	f 97 325,51	f 609,23	f 1 620,00	Niet gesplitst opgegeven.	f 61 249,84	f 1 175,00	f 94 741,33	f 157 166,17	30	20	400	100
12 760,02	45 736,10	830,77	5 548,32	64 875,21	406,15	1 080,00		38 708,80	4 125,00	62 490,18	105 323,98		†	480	100
16 238,54	48 779,10	963,70	6 313,55	72 294,89	471,13	1 080,00		46 809,79	2 075,00	70 948,31	119 833,10	26	22	400	300
13 114,41	46 773,86	830,75	5 799,96	66 518,98	406,15	1 080,00		39 960,00	2 575,00	65 851,47	108 386,47	22	»	400	240
14 830,12	44 300,69	830,77	5 434,62	65 396,20	406,15	1 080,00		42 367,38	3 900,00	64 754,30	111 021,68	20	»	492	80
21 008,31	54 971,75	1 142,31	6 643,43	83 765,80	558,46	1 080,00		49 498,73	2 450,00	83 397,22	135 345,95	17	»	500	100
16 588,29	43 844,74	841,15	5 455,82	66 730,00	411,23	540,00		47 499,02	1 250,00	66 969,02	115 718,04	15	4	320	40
21 980,79	51 396,80	1 038,46	7 922,28	82 338,33	507,69	1 080,00		64 855,38	2 575,00	81 025,27	148 455,65	32	»	510	245
25 809,28	68 937,79	1 246,15	8 135,54	104 128,76	609,23	1 035,00		66 627,69	1 325,00	100 341,55	168 294,24	30	150	600	200
f 162 389,32	f 473 623,09	f 8 923,13	f 58 438,14	f 703 373,68	f 4 385,42	q) f 9 675,00	f 717 434,10	f 457 576,63	f 21 450,00	f 690 518,65	f 1 169 545,28	†	†	4 102	1 405
f 12 980,46	f 25 373,00	f 530,77	f 2 534,35	f 41 418,58	f 304,62	f 540	f 42 263,20	f 21 853,38	f 925,00	f 39 547,52	f 62 325,90	25	»	†	†
f 20 242,84	f 51 683,11	f 800,01	f 4 494,64	f 77 220,60	f 413,58	»	Niet gesplitst opgegeven.	f 33 038,77	f 1 050,00	f 75 652,34	f 109 741,11	»	40	300	80
21 344,40	46 336,60	904,70	6 323,02	74 908,72	454,90	»		53 610,27	2 100,00	74 065,70	129 775,97	8	40	350	80
22 145,59	50 661,12	996,93	5 463,29	79 266,93	487,44	»		46 297,10	825,00	78 212,27	125 334,37	10	»	380	60
18 209,16	41 441,64	738,47	4 112,45	64 501,72	406,23	»		36 175,38	3 175,00	63 726,92	103 077,30	10	50	350	70
16 331,81	36 065,86	769,23	4 015,77	57 182,67	406,23	»		38 167,38	2 400,00	56 341,38	96 908,76	60	200	500	†
18 227,69	38 341,10	830,77	6 697,22	64 096,78	408,93	»		44 377,84	3 350,00	61 241,81	108 969,65	12	20	200	80
22 771,04	46 803,91	996,93	4 690,15	75 262,03	496,25	»		55 849,84	2 600,00	76 135,01	134 584,85	21	112	325	†
f 139 272,53	f 311 333,34	f 6 037,04	f 35 796,54	f 492 439,45	f 3 073,56	»	»	f 307 516,58	f 15 500,00	f 485 375,43	f 808 392,01	121	462	2 405	370

p) Berekend over den verwerkten aanplant van 4845 bouws.

q) Door mutatie onder de mantri's is in 1880 f 45 vrijgevallen.

NAMEN DER AFDEELINGEN.	ONDERNEMINGEN.	Aantal bouws voor den oogst van 1880: beplant door tusschenkomst van het Gouvernement.	vrijwillig beplant: gronden waarvan het riet door de ondernemers is opgekocht. (Geraamde uitgestrektheid.)	vrijwillig beplant: gronden door de ondernemers gehuurd (zie noot a).	Hoeveelheid verkregen rietsap (in liters).	Gemiddeld gehalte van het rietsap volgens Beaumé.	Opbrengst (in pikols) met inbegrip ook van het product van den vrijen aanplant: Supérieure nummers (geschikt voor dadelijk gebruik).	Hooge nummers (20 t/m 15).	Middel-nummers (14 t/m 9).	Lage nummers (8 en lager).	Stroop-suiker (zie noot b).	Stroop (zie noot c).	Totaal der kolommen 8 t/m 12 (dus zonder de stroop).	Gemiddelde suiker-opbrengst per bouw.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.
	Per transport	2 769	»	520	79 387 900	»	»	13 716	174 095	9 134	1 500	†	198 445	»
Sidoardjo.	Tangoelangin.	443	»	26	†	»	»	992	20 111	1 388	584	†	23 075	49.20
Idem.	Porrong.	369	»	12	9 072 000	10°	»	»	22 920	»	»	†	22 920	60.15
Idem.	Kremboong.	415	»	34	10 104 582	10°	»	»	33 731	»	»	†	33 731	75.12
Idem.	Watoetoelis.	443	»	28	10 270 800	10°	»	4 940	16 672	7 113	»	†	28 725	60.98
Modjokerto.	Sentanen-lor.	369	»	62	13 168 000	10°	»	12 716	19 688	1 054	2 000	†	35 458	82.26
Idem.	Brangkal.	277	»	186	†	8½°	500	6 524	26 145	»	4 000	2 000	37 169	80.28
Idem.	Gempolkrep.	369	»	119	12 603 750	9°	»	7 017	21 627	2 248	»	†	30 892	63.30
Idem.	Djombang.	369	»	97	12 249 600	8½°	»	»	26 500	»	3 500	†	30 000	64.38
Idem.	Goedo.	194	»	18	5 740 700	†	»	»	8 300	3 700	†	†	12 000	56.60
Idem.	Koning Willem II.	452	»	41	11 551 500	10°	»	194	33 194	9	»	†	33 397	67.74
Idem.	Bangsal.	286	»	103	9 492 000	9° à 10°	»	6 457	12 747	4 294	200	†	23 698	60.92
Idem.	Ketanen.	277	»	65	10 354 000	10°	381	10 000	10 000	430	1 000	†	21 811	63.77
	Totaal	7 032	»	1 311	†	»	881	62 556	425 730	29 370	12 784	†	531 321	62.93
PASOEROEAN.														
Pasoeroean.	Djakatra-Oost.	437	»	42	5 934 000	8°	»	601	12 257	2 372	2 800	†	18 030	37.64
Idem.	de Onderneming.	392	10	32	10 577 000	9°	»	6 722	15 929	3 914	»	500	26 565	61.21
Idem.	Wonoredjo.	391	»	35	6 333 600	†	»	»	15 501	»	»	†	15 501	36.38
Idem.	Kloerahan.	340	»	22	6 534 080	6°	»	751	11 154	2 660	254	†	14 819	40.93
Idem.	de Goede Hoop.	212	»	r) 52	7 191 000	10°	1 073	2 251	10 599	4 257	410	700	18 590	s) 72.05
Idem.	Gajam.	326	»	84	9 745 200	8°	»	»	21 148	2 128	»	†	23 276	56.77
Idem.	Bekassi-Oost.	231	»	42	8 862 000	10°	»	»	16 723	4 721	»	†	21 444	78.55
Idem.	Dankbaarheid.	271	»	21	7 466 000	8°	»	1 584	15 003	258	841	1 000	17 686	60.56
Idem.	Soekoredjo.	239	»	50	6 000 700	8°	»	1 114	9 827	2 971	1 086	300	14 998	51.89
Idem.	Kawisredjo.	239	»	19	5 861 100	9°	»	1 475	11 771	512	658	1 450	14 416	55.87
Idem.	Sariredjo.	194	18	2	4 690 800	9°	500	2 695	6 206	968	1 000	2 229	11 369	53.12
Idem.	Pleret.	268	»	18	4 923 280	6°	»	2 260	8 325	1 942	580	†	13 107	45.83
Bangil.	Wangoenredjo.	314	»	»	5 146 000	†	»	»	14 723	»	»	†	14 723	46.88
Idem.	Ardjosari.	406	»	126	7 826 000	8°	»	1 500	16 500	»	2 500	†	20 500	38.53
Idem.	Ardiredjo.	326	»	177	8 551 375	10½°	»	1 973	16 310	1 045	»	†	19 328	38.42
Idem.	Yossowilangon.	283	»	27	6 862 000	9°	»	»	15 795	»	3 000	†	18 795	60.62
Idem.	de Hoop.	369	2	»	12 810 000	†	»	»	9 465	5 148	»	†	14 613	39.38
	Totaal	5 238	30	749	125 314 135	»	1 573	22 926	227 236	32 896	13 129	†	297 760	t) 49.54

r) Hiervan zijn 6 bouws niet verwerkt.

s) Berekend over den verwerkten aanplant van 258 bouws.

	Uitgaven die het Gouvernement voor den aanplant heeft te doen.								Van de fabriekanten heeft het Gouvernement daarentegen te ontvangen:				Aantal vaste arbeiders.		Aantal daglooners gemiddeld gebezigd:	
									Cijns wegens							
	Schadeloosstelling aan de bevolking voor het tijdelijk afstaan van haren grond.	Loon voor den aanplant, het onderhoud en de bewaking.	Belooning aan de dessahoofden.	Cultuurprocenten aan de inlandsche ambtenaren.	Te zamen.	Uitkeering aan de desssahoofden bij wijze van tegemoetkoming in de derving van een deel van het collecteloon der landrente.	Kosten van toezigt op den aanplant.	Algemeen totaal.	den gouvernements-aanplant.	den vrijen aanplant.	Plantloon ingevolge art. 6 van het contract met de 5 pct. verhooging.	Totaal.	Ambachtslieden en mandoors.	Gewone arbeiders.	gedurende den maal-tijd.	bij het afwerken van het product.
	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.
	f 139 272,53	f 311 333,34	f 6 037,04	f 35 796,54	f 492 439,45	f 3 073,56	»	»	f 307 516,58	f 15 500,00	f 485 375,43	f 808 392,01	121	462	2 405	370
20	21 367,85	51 826,41	886,16	4 537,69	78 618,11	487,44	»		39 937,62	650,00	77 956,39	118 544,01	7	5	285	60
15	17 484,93	41 666,54	738,47	3 785,59	63 675,53	406,23	»		31 676,30	300,00	62 943,78	94 920,08	10	50	400	50
12	18 471,07	41 983,54	934,62	5 146,62	66 535,85	456,93	»		45 131,54	850,00	65 481,95	111 463,49	10	38	200	38
98	19 628,11	43 782,92	886,16	4 663,85	68 961,04	487,44	»		37 694,32	700,00	67 953,92	106 348,24	20	70	270	90
26	13 477,55	43 579,89	830,77	6 896,89	64 785,10	424,65	»		61 427,07	1 550,00	64 864,80	127 841,87	6	36	380	110
28	9 737,36	32 098,15	623,08	4 744,91	47 203,50	311,54	»	Niet gesplitst opgegeven.	43 216,61	4 650,00	47 299,43	95 166,04	20	†	10	†
30	12 738,46	47 209,01	738,47	3 572,43	64 258,37	424,65	»		34 013,53	2 975,00	64 250,30	101 238,83	10	60	300	50
38	12 080,64	44 031,07	830,77	4 306,07	61 248,55	415,44	»		36 036,92	2 425,00	61 173,97	99 635,89	12	»	400	75
60	6 374,63	23 150,38	420,00	2 213,29	32 158,30	218,08	»		20 751,23	450,00	32 098,01	53 299,24	6	50	270	90
74	16 644,99	52 358,64	886,92	4 829,40	74 719,95	520,16	»		40 015,66	1 025,00	74 705,40	115 746,06	30	170	300	»
92	10 530,43	32 266,89	643,85	3 602,62	47 043,79	329,08	»		27 420,69	2 575,00	47 110,87	77 106,56	14	49	406	90
77	9 521,89	32 610,35	600,00	3 325,22	46 057,46	304,62	»		28 804,84	1 625,00	46 053,48	76 483,32	10	30	282	100
93	f 307 330,44	f 797 897,13	f 15 056,31	f 87 421,12	f 1 207 705,00	f 7 859,82	»	f 1 215 564,82	f 753 642,91	f 35 275,00	f 1 197 267,73	f 1 986 185,64	276	†	5 908	†
64	21 541,10	f 43 347,85	f 836,11	f 4 363,97	f 70 089,03	f 480,27			f 33 549,52	f 1 050,00	f 68 961,76	f 103 561,28	13	38	276	60
21	22 199,54	38 661,94	882,69	5 217,70	66 961,87	431,54			45 115,38	1 050,00	65 938,58	112 103,96	13	22	350	42
38	19 971,32	38 757,80	845,34	4 834,69	64 409,15	429,72			37 429,64	875,00	63 512,77	101 817,41	13	38	360	»
93	18 850,93	33 075,51	735,43	4 154,44	56 816,31	373,66			35 029,07	550,00	55 843,12	91 422,19	»	»	340	30
05	12 260,78	20 838,92	477,69	3 184,62	36 762,01	233,54			29 583,80	1 150,00	36 174,84	66 908,64	7	25	166	12
77	18 817,61	31 448,76	705,45	4 014,43	54 986,25	358,43			37 518,71	2 100,00	54 134,86	93 753,57	16	25	324	60
55	13 326,97	22 573,08	499,61	2 914,62	39 314,28	253,85	f 6 390,00	Niet gesplitst opgegeven.	29 236,14	1 050,00	38 718,34	69 004,48	15	68	250	100
56	12 276,65	26 660,85	542,77	2 966,24	42 446,51	298,52			26 877,39	525,00	41 788,48	69 190,87	13	55	225	147
89	13 806,69	23 217,44	537,91	3 274,16	40 836,20	262,98			30 797,88	1 250,00	40 188,77	72 236,65	8	60	204	25
87	13 806,69	24 069,94	517,60	2 756,56	41 150,79	262,98			24 332,05	475,00	40 459,88	65 266,93	8	40	210	90
12	11 194,61	18 957,23	371,22	1 866,74	32 389,80	213,24			16 599,04	500,00	31 865,98	48 965,02	17	70	200	40
83	15 459,23	26 413,96	602,30	3 991,30	46 466,79	294,46			34 508,21	450,00	45 732,72	80 690,93	8	16	265	90
88	15 396,23	31 184,90	627,69	2 540,54	49 749,36	345,23			28 246,15	»	49 724,06	77 970,21	»	»	258	114
53	19 782,15	40 281,89	846,83	4 707,33	65 618,20	446,77			91 384,62	3 150,00	64 606,89	159 141,51	16	60	220	40
42	15 963,70	32 267,28	733,15	4 712,11	53 676,24	358,43	5 400,00		45 519,08	4 425,00	52 981,85	102 925,93	12	60	300	40
62	13 438,85	27 852,03	520,00	3 295,39	45 106,27	312,32			21 933,97	675,00	43 344,67	65 953,64	7	26	200	50
38	16 687,84	36 279,79	707,07	3 461,54	57 136,24	406,15			29 234,21	50,00	56 275,47	85 559,68	10	230	200	70
54	274 780,89	f 515 889,17	f 10 988,86	f 62 256,38	f 863 915,30	f 5 762,09	f 11 790,00 u)	f 881 467,39	f 596 894,86	f 19 325,00	f 850 253,04	f 1 466 472,90	176	833	4 348	1 010

†) Berekend over den verwerkten aanplant van 6011 bouws.

u) Door mutatie onder de mantri's is in 1880 f 90 vrijgevallen.

NAMEN DER AFDEELINGEN.	NAMEN DER ONDERNEMINGEN.	Aantal bouws voor den oogst van 1880: beplant door tusschenkomst van het Gouvernement.	vrijwillig beplant: gronden waarvan het riet door de ondernemers is opgekocht. (Geraamde uitgestrektheid.)	vrijwillig beplant: gronden door de ondernemers gehuurd (zie noot *a*).	Hoeveelheid verkregen rietsap (in liters).	Gemiddeld gehalte van het rietsap volgens Beaumé.	Opbrengst (in pikols) met inbegrip ook van het product van den vrijen aanplant: Supérieure nummers (geschikt voor dadelijk gebruik).	Hooge nummers (20 t/m 15).	Middel-nummers (14 t/m 9).	Lage nummers (8 en lager).	Stroop-suiker (zie noot *b*).	Stroop (zie noot *c*).	Totaal der kolommen 8 t/m 12 (dus zonder de stroop).	Gemiddelde suiker-opbrengst per bouw.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.
PROBOLINGGO.														
Probolinggo.	Oembool.	487	»	*v*) 65	14 848 500	9°	»	»	28 813	»	»	†	28 813	*w*) 53.67
Idem.	Soemberkareng.	438	1	100	20 190 800	6°	»	5 260	31 281	3 500	»	†	40 041	74.29
Idem.	Bajoeman.	462	»	133	12 096 810	$7\frac{1}{2}$°	»	»	33 000	»	»	†	33 000	55.46
Idem.	Wonolangan.	439	50	»	9 462 000	9°	»	1 582	20 045	2 482	»	†	24 109	49.30
Kraksaän.	Kandangdjati.	*x*) 478	»	90	15 080 000	$9\frac{2}{5}$°	»	»	33 190	»	»	†	33 190	58.43
Idem.	Djaboong.	245	»	60	12 200 000	10°	»	3 575	21 683	2 133	2 203	†	29 594	97.03
Idem.	Phaeton.	*ij*) 547	»	74	24 716 400	8°	»	9 406	30 947	10 262	»	†	50 615	81.50
Idem.	Padjarakan.	595	44	51	20 024 000	$9\frac{1}{2}$°	»	4 200	35 900	7 900	»	†	48 000	69.56
Idem.	Gending.	504	»	117	15 974 400	9°	»	1 102	16 989	4 678	»	†	22 769	36.66
Loemadjang.	Soekodono.	231	»	8	2 569 020	$7\frac{1}{2}$°	»	282	5 147	»	592	†	6 021	25.19
	Totaal	4 426	95	698	147 161 930		»	25 407	256 995	30 955	2 795	†	316 152	*z*) 60.75
BEZOEKI.														
Bezoeki.	de Maas.	*cc*) 311	»	61	13 262 400	8°	»	»	34 660	»	2 000	†	36 660	*dd*) 99.75
Idem.	Boedoean.	369	»	63	12 198 750	$8\frac{1}{2}$°	»	2 762	24 115	2 659	5 098	†	34 634	80.17
Panaroekan.	Waringin Anom.	369	»	*ee*) 101	12 168 800	8°	»	»	32 088	»	2 912	†	35 000	*ff*) 77.76
Idem.	Olean.	277	»	*gg*) 118	13 915 500	$8\frac{1}{2}$°	»	»	36 590	»	»	†	36 590	*hh*) 94.54
Idem.	Pandji.	*ii*) 462	»	80	19 170 000	$7\frac{3}{4}$°	»	»	36 832	»	8 000	†	44 832	*kk*) 83.79
	Totaal	1 788	»	423	70 715 450		»	2 762	164 285	2 659	18 010	†	187 716	*ll*) 86.46
BANJOEMAS.														
Banjoemas.	Kalibagor.	369	»	71	12 342 850	6° à 8°	433	15 462	10 106	»	899	†	26 900	61.13
MADIOEN.														
Madioen. Magettan.	Poerwodadi.	369	»	»	10 286 566	9°	»	1 713	16 111	4 975	»	†	22 799	61.78
Madioen. Magettan.	Redjosari.	369	»	83	†	9°	»	»	32 400	6 400	»	1 500	38 800	85.9[illegible]
	Totaal	738	»	83	†		»	1 713	48 511	11 375	»	†	61 599	75.0[illegible]

v) Hiervan zijn 15 bouws niet verwerkt.

w) Berekend over den verwerkten aanplant van 537 bouws.

x) Hieronder zijn begrepen 16 bouws, zonder aanplant door het Gouvernement verstrekt.

ij) Idem 27 bouws als boven.

z) Berekend over den verwerkten aanplant van 5204 bouws.

aa) Tengevolge van mutatien onder de inlandsche ambtenaren is een bedrag van f 4 664,72 onuitbetaald gebleven.

bb) Door mutatien onder de mantri's is over 1880 f 180 vrijgevallen.

cc) Hiervan zijn verbrand (dus onverwerkt gebleven) $4\frac{3}{4}$ bouws riet.

Uitgaven die het Gouvernement voor den aanplant heeft te doen.								Van de fabriekanten heeft het Gouvernement daarentegen te ontvangen:				Aantal vaste arbeiders.		Aantal daglooners gemiddeld gebezigd:	
chadeloos- lling aan de olking voor et tijdelijk taan van en grond.	Loon voor den aanplant, het onderhoud en de bewaking.	Belooning aan de dessahoofden.	Cultuurprocenten aan de inlandsche ambtenaren.	Te zamen.	Uitkeering aan de dessahoofden bij wijze van tegemoetkoming in de derving van een deel van het collecteloon der landrente.	Kosten van toezigt op den aanplant.	Algemeen totaal.	Cijns wegens den gouvernements-aanplant.	Cijns wegens den vrijen aanplant.	Plantloon ingevolge art. 6 van het contract met de 5 pct. verhooging.	Totaal.	Ambachtslieden en mandoors.	Gewone arbeiders.	gedurende den maal-tijd.	bij het afwerken van het product.
16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.
27 929,16	f 47 128,62	f 1 055,19	f 5 692,30	f 81 805,27	f 536,13	f 1 035,00		f 47 311,64	f 1 250,00	f 79 408,84	f 127 970,48	19	68	550	180
21 658,16	43 272,56	875,08	4 594,16	70 399,96	481,30	1 035,00		38 755,40	2 525,00	69 739,26	111 019,66	†	†	300	100
22 914,93	47 054,43	1 038,47	6 090,00	77 097,83	507,72	1 035,00		45 304,61	3 325,00	76 125,81	124 755,42	60	17	380	70
21 882,02	43 182,81	980,54	5 852,86	71 898,23	482,31	1 035,00	Niet	59 315,95	1 250,00	71 935,09	132 501,04	33	†	450	200
23 792,12	44 571,23	908,31	4 448,23	73 719,89	502,07	1 080,00	gesplitst	40 511,26	2 250,00	71 565,02	114 326,28	20	»	550	90
11 816,61	23 907,26	530,15	2 656,53	38 910,55	256,85	540,00	opgegeven.	24 624,20	1 500,00	37 163,07	63 287,27	†	†	†	†
26 637,18	51 280,00	1 111,15	5 671,47	84 699,80	574,76	1 080,00		48 307,09	1 850,00	81 227,93	131 385,02	26	41	685	†
29 212,72	58 056,58	1 339,62	5 799,30	94 408,22	625,16	1 080,00		71 571,18	2 375,00	91 872,61	165 818,79	75	»	375	100
24 579,96	50 060,11	1 091,22	4 187,14	79 918,43	529,20	1 080,00		49 151,34	2 925,00	77 935,28	130 011,62	40	»	452	116
8 030,76	21 387,92	375,00	1 407,70	31 201,38	267,72	540,00		12 192,00	200,00	31 263,75	43 655,75	15	50	140	30
218 453,62	f 429 901,52	f 9 304,73	*aa)* f 46 399,69	f 704 059,56	f 4 763,22	f 9 540,00 *bb)*	f 718 362,78	f 437 044,67	f 19 450,00	f 688 236,66	f 1 144 731,33	†	†	†	†
16 798,15	f 30 466,73	f 699,92	f 4 684,82	f 52 649,62	f 335,96	f 1 080,00		f 35 203,29	f 1 525,00	f 52 613,68	f 89 341,97	30	30	200	60
19 938,45	35 694,54	668,31	4 528,62	60 829,92	398,77	1 080,00	Niet	34 178,77	1 575,00	60 912,27	96 666,04	15	50	300	100
19 938,57	35 676,23	769,84	4 356,93	60 741,57	398,77	1 035,00	gesplitst	34 689,23	2 025,00	60 757,20	97 471,43	8	30	370	160
14 953,81	27 097,75	577,38	3 238,62	45 867,56	299,07	540,90	opgegeven.	27 513,00	2 750,00	45 835,41	76 098,41	25	15	400	150
24 923,08	44 424,30	999,23	6 133,85	76 480,46	498,46	1 035,00		59 859,60	2 000,00	76 469,88	138 329,48	24	37	600	100
96 552,06	f 173 359,55	f 3 714,68	f 22 942,84	f 296 569,13	f 1 931,03	f 4 770,00	f 303 270,16	f 191 443,89	f 9 875,00	f 296 588,44	f 497 907,33	102	162	1 870	570
11 963,07	f 47 284,34	f 456,00	f 2 806,15	f 62 509,56	f 398,79	f 540,00	f 63 448,35	f 24 561,23	f 1 775,00	f 62 509,57	f 88 845,80	25	20	400	120
10 428,85	f 46 294,40	f 646,15	f 3 011,08	f 60 380,48	f 406,07	f 1 080,00	Niet gesplitst	f 25 113,23	»	f 60 369,50	f 85 482,73	†	†	†	†
12 184,62	45 398,76	646,15	3 446,77	61 676,30	406,23	1 080,00	opgegeven.	29 538,46	f 2 075,00	61 676,03	93 289,49	20	»	340	130
22 613,47	f 91 693,16	f 1 292,30	f 6 457,85	f 122 056,78	f 812,30	f 2 160,00	f 125 029,08	f 54 651,69	f 2 075,00	f 122 045,53	f 178 772,22	†	†	†	†

dd) Berekend over den verwerkten aanplant 367¼ bouws.

ee) Hiervan zijn 20 bouws niet verwerkt.

ff) Berekend over den verwerkten aanplant van 450 bouws.

gg) Hiervan zijn 8 bouws niet verwerkt.

hh) Berekend over den verwerkten aanplant van 387 bouws.

ii) Hiervan zijn verbrand (dus onverwerkt gebleven) 7¼ bouws.

kk) Berekend over den verwerkten aanplant van 534¾ bouws.

ll) Idem over 2171 bouws.

NAMEN DER		Aantal bouws voor den oogst van 1880			Hoeveelheid verkregen rietsap (in liters).	Gemiddeld gehalte van het rietsap volgens Beaumé.	Opbrengst (in pikols) met inbegrip ook van het product van den vrijen aanplant.							
		beplant door tusschenkomst van het Gouvernement.	vrijwillig beplant:											
AFDEELINGEN.	ONDERNEMINGEN.		gronden waarvan het riet door de ondernemers is opgekocht. (Geraamde uitgestrektheid.)	gronden door de ondernemers gehuurd (zie noot *a*).			Supérieure nummers (geschikt voor dadelijk gebruik).	Hooge nummers (20 t/m 15).	Middelnummers (14 t/m 9).	Lage nummers (8 en lager).	Stroopsuiker (zie noot *b*).	Stroop (zie noot *c*).	Totaal der kolommen 8 t/m 12 (dus zonder de stroop).	Gemiddelde suikeropbrengst per bouw.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.
KEDIRI.														
Kediri.	Pesantren.	*mm*) 369	»	37	†	†	1 873	8 453	3 720	876	598	†	15 520	38.22
Idem.	Minggiran.	217	»	51	5 821 200	5°	»	886	9 635	206	1 390	†	12 117	45.21
Idem.	Poerwoasri.	217	»	22	†	†	»	2 289	6 238	1 448	250	†	10 225	42.96
Idem.	Menang.	166	»	»	2 691 840	6°	»	525	9 283	»	2 113	†	11 921	71.81
Ngrowo.	Modjopangoeng.	369	32	91	†	8°	»	»	16 300	»	»	†	16 300	33.13
Berbek.	Djati.	415	»	77	11 778 000	11°	»	»	26 148	»	»	†	26 148	53.14
	Totaal	1 753	32	278	†		1 873	12 153	71 324	2 530	4 351	†	92 231	44.70
RECAPITULATIE.														
Cheribon	10	3 977	5	587	105 282 800	......	1 499	53 529	132 861	59 737	150	†	247 776	54.22
Tagal	8	2 723	3	914	98 326 000	......	13 325	63 821	169 750	7 190	5 637	†	259 723	72.56
Pekalongan	3	1 477	»	184	42 642 150	......	254	4 483	86 051	10 363	5 445	†	106 596	64.17
Samarang	4	1 940	37	168	47 795 900	......	»	41 066	54 655	10 463	13 442	†	119 626	55.76
Japara	9	3 987	36	837	115 690 610	......	200	50 807	202 597	5 928	25 235	†	284 767	58.77
Rembang	1	277	37	»	6 719 950	......	»	»	14 500	»	2 000	†	16 500	52.54
Soerabaija	19	7 032	»	*oo*) 1 411	†	......	881	62 556	425 730	29 370	12 784	†	531 321	62.93
Pasoeroean	17	5 238	30	749	125 314 135	......	1 573	22 926	227 236	32 896	13 129	†	297 760	49.54
Probolinggo	10	*pp*) 4 426	95	698	147 161 930	......	»	25 407	256 995	30 955	2 795	†	316 152	60.75
Bezoeki	5	1 788	»	423	70 715 450	......	»	2 762	164 285	2 659	18 010	†	187 716	86.46
Banjoemas	1	369	»	71	12 342 850	......	433	15 462	10 106	»	899	†	26 900	61.13
Madioen	2	738	»	83	†	......	»	1 713	48 511	11 375	»	†	61 599	75.02
Kediri	6	1 753	32	278	†	......	1 873	12 153	71 324	2 530	4 351	†	92 231	44.70
Totalen voor 1880	95	*qq*) 35 725	275	6 403	†		20 038	356 685	1 864 601	203 466	103 877	†	2 548 667	*rr*) 60.30
In 1879 was het cijfer	95	*qq*) 38 668	61	4 460	†		42 439	291 676	1 928 615	248 167	166 407	†	2 677 304	*ss*) 62.08

mm) Hiervan is op 207 19/26 bouws 2de snit aangehouden en daarvan geoogst.

nn) Voor 1 van de 10 ondernemingen in Cheribon, welke op bijzondere voorwaarden werkt (verg. noot *e* van deze bijlage) wordt voor den gouvernements aanplant geen cijns betaald. Het totaal in deze kolom voor Cheribon vermeld, betreft dus slechts 9 ondernemingen; dat voor al de gewesten te zamen (ook wat de opgaaf over 1879 aangaat) 94 ondernemingen.

oo) In de optelling der specificatie op blz. 4 en 6 dezer bijlaag is eene fout ingeslopen, waardoor op laatstgenoemde bladzijde als totaal vermeld staat 1311. Men leze daarvoor 1411.

pp) Zie de noten *x* en *ij*

qq) In de opgaaf over 1880 zijn begrepen 43, en in die over 1879 63 bouws welke door het Gouvernement zonder aanplant verstrekt werden. De uitgestrektheid van den gouvernements-aanplant bedroeg dus eigenlijk voor den oogst van 1880 35 682, en voor dien van 1879 38 605 bouws.

Uitgaven die het Gouvernement voor den aanplant heeft te doen.								Van de fabriekanten heeft het Gouvernement daarentegen te ontvangen:				Aantal vaste arbeiders.		Aantal daglooners gemiddeld gebezigd:	
								Cijns wegens							
Schadeloosstelling aan de bevolking voor het tijdelijk afstaan van haren grond.	Loon voor den aanplant, het onderhoud en de bewaking.	Belooning aan de dessahoofden.	Cultuurprocenten aan de inlandsche ambtenaren.	Te zamen.	Uitkeering aan de dessahoofden bij wijze van tegemoetkoming in de derving van een deel van het collecteloon der landrente.	Kosten van toezigt op den aanplant.	Algemeen totaal.	den gouvernements-aanplant.	den vrijen aanplant.	Plantloon ingevolge art. 6 van het contract met de 5 pct. verhooging.	Totaal.	Ambachtslieden en mandoors.	Gewone arbeiders.	gedurende den maal-tijd.	bij het afwerken van het product.
16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.
12 853,92	f 36 308,96	f 742,16	f 3 657,24	f 53 562,28	f 406,23	f 1 080,00	Niet gesplitst opgegeven.	f 29 280,74	f 925,00	f 52 893,84	f 83 099,58	15	440	425	105
7 158,45	27 805,20	398,05	1 898,09	37 259,79	238,62	540,00		15 831,04	1 275,00	37 259,63	54 365,67	13	250	250	50
7 816,82	27 805,20	398,05	1 898,09	37 918,16	238,62	540,00		15 831,04	550,00	37 259,63	53 640,67	25	250	»	»
5 483,08	21 297,60	212,03	1 453,85	28 446,56	182,79	540,00		12 125,91	»	28 539,29	40 665,20	»	»	120	20
14 215,35	46 623,71	770,00	4 089,24	65 698,30	406,23	1 080,00		26 496,00	3 075,00	65 566,52	95 137,52	8	80	266	150
13 707,70	55 531,18	934,62	5 595,24	75 768,74	456,93	1 080,00		47 634,23	1 925,00	75 770,82	125 330,05	10	†	220	†
61 235,32	f 215 371,85	f 3 454,91	f 18 591,75	f 298 653,83	f 1 929,42	f 4 860,00	f 305 443,25	f 147 198,96	f 7 750,00	f 297 289,73	f 452 238,69	71	†	1 281	†
137 718,04	f 524 673,70	f 8 730,49	f 60 393,51	f 731 515,74	f 4 142,48	f 9 720,00	f 745 378,22	nn) f 417 674,32	f 14 800,00	f 751 610,64	f 1 184 084,96	266	2 155	1 871	678
106 617,66	348 513,78	5 726,81	32 478,27	493 336,52	3 028,17	6 255,00	502 619,69	276 591,00	22 925,00	488 111,61	787 627,61	†	†	†	†
57 478,74	200 158,44	3 114,93	17 627,41	278 379,52	1 694,04	2 160,00	282 233,56	144 624,31	4 600,00	277 968,79	427 193,10	90	30	1 330	393
86 906,45	250 928,25	4 060,64	23 426,32	365 321,66	2 132,46	4 320,00	371 774,12	185 713,27	5 125,00	362 097,68	552 935,95	86	290	1 220	250
162 389,32	473 623,09	8 923,13	58 438,14	703 373,68	4 385,42	9 675,00	717 434,10	457 576,63	21 450,00	690 518,65	1 169 545,28	†	†	4 102	1 405
12 980,46	25 373,00	530,77	2 534,35	41 418,58	304,62	540,00	42 263,20	21 853,38	925,00	39 547,52	62 325,90	25	»	†	†
307 330,44	797 897,13	15 056,31	87 421,12	1 207 705,00	7 859,82	»	1 215 564,82	753 642,91	35 275,00	1 197 267,73	1 986 185,64	276	†	5 908	†
274 780,89	515 889,17	10 988,86	62 256,38	863 915,30	5 762,09	11 790,00	881 467,39	596 894,86	19 325,00	850 253,04	1 466 472,90	176	833	4 348	1 010
218 453,62	429 901,52	9 304,73	46 399,69	704 059,56	4 763,22	9 540,00	718 362,78	437 044,67	19 450,00	688 236,66	1 144 731,33	†	†	†	†
96 552,06	173 359,55	3 714,68	22 942,84	296 569,13	1 931,03	4 770,00	303 270,16	191 443,89	9 875,00	296 588,44	497 907,33	102	162	1 870	570
11 963,07	47 284,34	456,00	2 806,15	62 509,56	398,79	540,00	63 448,35	24 561,23	1 775,00	62 509,57	88 845,80	25	20	400	120
22 613,47	91 693,16	1 292,30	6 457,85	122 056,78	812,30	2 160,00	125 029,08	54 651,69	2 075,00	122 045,53	178 772,22	†	†	†	†
61 235,32	215 371,85	3 454,91	18 591,75	298 653,83	1 929,42	4 860,00	305 443,25	147 198,96	7 750,00	297 289,73	452 238,69	71	†	1 281	†
1 557 019,54	f 4 094 666,98	f 75 354,56	f 441 773,78	f 6 168 814,86	f 39 143,86	f 66 330,00	f 6 274 288,72	nn) f 3 709 471,12	f 165 350,00	f 6 124 045,59	f 9 998 866,71	†	†	†	†
tt)	tt)	tt)	tt)	tt)	tt)	tt)	tt)	nn) f 4 019 749,74	f 112 925,00	tt)	tt)	†	†	†	†

rr) Berekend over 42 266 bouws, zijnde van 137 bouws (12 bouws gouvernementsriet en 125 bouws vrijwillig geteeld riet) de aanplant niet verwerkt.

tt) Hier is geen cijfer ingevuld omdat het in 't vorig verslag vermelde totaal slechts betrekking had tot 94 ondernemingen, terwijl het voor 1880 uitgetrokken totaal al de 95 ondernemingen omvat.

[5. 49.]

BIJLAG

(Zie blz.

Kina-établisse

lle in de resid

nger-regents

Lemba
gebergte Ta
Praho

Nagra
gebergte Ta
Praho

Tjibitoe
gebergte V

Tjibeur
gebergte M

Tjiniro
gebergte M

Rioeng G
(gebergte

Kawah T
(gebergte
Patoe

Tirto
(gebergte N

Totaal der
lijke soo

Totaal-ge
alle soor

a) Onder
8300 stekken
b) Onder
planten ware
c) Hieron
d) Hieron

Handelinge

[5. 49.]

BIJLAGE **WW**.

(Zie blz. 173 van het verslag.)

STATISTIEK der gouvernements-KINAPLANTSOENEN op Java, over de jaren 1878, 1879 en 1880.

Kina-établissementen (alle in de residentie Preanger-regentschappen).	Gemiddelde hoogte boven de zee, waarop de plantsoenen zijn aangelegd (in Meters).	Aanwezig op ultimo	PLANTEN IN DE KWEEKERIJEN.				PLANTEN IN DEN VOLLEN GROND.						Totaal generaal der planten.
			Ledgeriana.	Succirubra.	Officinalis.	Lancifolia.	Ledgeriana.	Calisaya en hasskarliana.	Succirubra en caloptera.	Officinalis.	Lancifolia.	Micrantha.	
Lembang (gebergte Tangkoeban Prahoe).	1251	1878	2 950	4 690	»	»	121 541		30 847	»	»	200	160 228
		1879	2 050	650	»	»	3 870	105 000	43 500	»	»	200	155 270
		1880	»	19 950	»	»	5 920	80 400	50 000	»	»	200	156 470
Nagrak (gebergte Tangkoeban Prahoe).	1625	1878	25 000	500	»	»	187 040		39 415	79 225	3 827	62	335 069
		1879	17 000	250	»	»	76 000	122 000	35 700	76 400	3 700	60	331 110
		1880	18 500	»	»	»	110 950	115 000	36 700	76 400	3 700	60	361 310
Tjibitoeng (gebergte Wajang).	1527	1878	30 000	4 500	»	»	161 995		24 200	43 400	2 140	»	266 235
		1879	25 000	15 000	»	»	42 000	93 000	43 500	39 600	2 140	»	260 240
		1880	29 800	70 000	»	»	46 800	76 000	75 000	39 600	1 000	»	338 200
Tjibeureum (gebergte Malawar).	1560	1878	89 890	3 000	»	»	233 983		15 075	41 230	1 328	»	384 506
		1879	84 600	»	»	»	106 500	112 500	13 500	5 000	1 200	»	323 300
		1880	67 400	12 000	»	»	122 300	96 000	17 500	5 000	1 000	»	321 200
Tjiniroean (gebergte Malawar).	1566	1878	49 800	2 000	»	»	322 500		38 725	54 460	9 411	250	477 146
		1879	110 000	50 000	»	»	80 000	130 000	42 000	10 000	9 400	»	431 600
		1880	81 000	58 000	»	»	127 000	122 800	51 800	4 000	9 000	»	453 600
Rioeng Goenoeng (gebergte Tiloe).	1625	1878	56 950	500	»	»	269 500		25 000	25 000	17 500	»	394 450
		1879	40 000	2 500	»	»	42 500	135 500	37 500	16 000	12 200	»	286 200
		1880	33 700	31 000	»	»	69 000	120 000	61 800	3 000	2 000	»	320 500
Kawah Tjiwidei (gebergte Kendeng Patoeha).	1950	1878	»	3 070	62 300	»	»	»	3 832	291 856	»	»	361 058
		1879	»	3 800	46 700	»	»	»	4 000	230 000	»	»	284 500
		1880	»	17 500	80 000	»	»	»	5 500	273 000	»	»	376 000
Tirtosari (gebergte Malawar).	?	1878	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
		1879	»	»	»	»	4 200	»	»	»	»	»	4 200
		1880	42 000	»	»	»	16 100	»	»	»	»	»	58 100
Totaal der afzonderlijke soorten . .	»	1878	a) 254 590	18 260	62 300	»	b) 1 296 559		177 094	535 171	34 206	512	2 378 692
		1879	a) 278 650	72 200	46 700	»	c) 355 070	698 000	219 700	377 000	28 640	260	2 076 220
		1880	a) 272 400	208450	80 000	»	d) 498 070	610 200	298 300	401 000	16 700	260	2 385 380
Totaal-generaal van alle soorten. . .	»	1878	335 150				2 043 542						
		1879	397 550				1 678 670						
		1880	560 850				1 824 530						

a) Onder de ledgeriana-plantjes in de kweekerijen waren bij het eind van 1878 en 1879 begrepen 5500 en 7460 stekken en bij het eind van 1880 8800 stekken en enten.

b) Onder dit totaal waren begrepen 347 490 ledgeriana-planten (behalve de 6300 à 6700 oorspronkelijke ledgeriana's). Van de genoemde 347 490 planten waren er 36 120 verkregen door kunstmatige vermenigvuldiging (uit stekken).

c) Hieronder 44 100 stekken.

d) Hieronder 58 400 stekken en enten.

[5. 50.]

BIJLAG[illegible]

(Zie blz [illegible]

Volg-nummer.	Gev[illegible]
1	Che[illegible]
2	Id[illegible]
3	Id[illegible]
4	Id[illegible]
5	Id[illegible]
6	Id[illegible]
7	Id[illegible]
8	I[illegible]
9	Id[illegible]
10	Id[illegible]
11	Id[illegible]
12	Tag[illegible]
13	I[illegible]
14	I[illegible]
15	I[illegible]
16	I[illegible]
17	Pel[illegible]
18	I[illegible]
19	Jap[illegible]
20	I[illegible]
21	I[illegible]
22	I[illegible]
23	I[illegible]

a) Deze[illegible]
b) Waa[illegible]
c) In d[illegible]
tot de ond[illegible]

[5. 50.]

BIJLAGE XX.

(Zie blz 176 van het verslag.)

OVERZIGT van de productie enz. in 1880 der VRIJE SUIKERFABRIEKEN op Java en Madura, met uitzondering van die, gevestigd op gronden door het Gouvernement in erfpacht of in huur uitgegeven, van die in de Vorstenlanden en van die op particuliere landerijen.

Volgnummer.	Gewesten.	Afdeelingen.	Namen der ondernemingen.	Namen der ondernemers.	Namen der administrateurs.	Aanplant (in bouws).	Productie (in pikols).		Gemiddelde productie per bouw (in pikols)	Aantal vaste arbeiders bij de onderneming.	Aantal arbeiders bovendien gemiddeld daags gebezigd.
1	Cheribon.	Cheribon.	Kalitandjoeng.	J. E. Court.	J. H. Mulder.	200	8 000		40	34	20 à 500
2	Id.	Id.	Samoedralaija.	E. Poirié.	E. Poirié.	100	1 000		10	90	5 à 20
3	Id.	Id.	Tjikeleng.	L. Chauvin.	L. Chauvin.	a)	a)		a)	a)	a)
4	Id	Sindanglaut.	Tjigobang,	Erven J. M. Gonsalves.	A. Gonsalves.	353	14 400		40.79	216	125 à 295
5	Id.	Id.	Waled.	Id.	Th. Gonsalves.	281	10 500		37.36	150	100 à 185
6	Id.	Id.	Kalimaro.	Id.	J. J. Kroon.	305	8 656		28.38	190	0 à 100
7	Id.	Id.	Loewoenggadja.	Tan Tiang Keng.	To Tiong Tay.	245	10 600		43.26	337	30 à 70
8	I .	Id.	Pangang.	Oeij Giok Lan.	Oeij Giok Lan.	57	2 280		40	40	12 à 70
9	Id.	Koeningan.	Djambar.	Tan Long Seng.	Tan Long Seng.	20	150		7.50	17	60 à 90
10	Id.	Id.	Pagoendan.	Tjioe Tauw Kwan.	Tjioe Tauw Kwan.	18	200		11.11	10	7 à 25
11	Id.	Id.	Doekoegaboek of Tjinembeij.	Gow Sam Tjiang.	Oeij Lang Tjiang.	24.5	269.5	$56\,055^{5}$	11	8	15 à 30
12	Tagal.	Tagal.	Kedjambon.	Ned. Ind. Handelsbank.	E. J. Tuynman.	76	700		9.21	13	13 à 70
13	Id.	Id.	Kemantren.	Factorij Ned. Handelmaatschappij	G. A. IJssel de Schepper.	438	21 120		48.22	b) †	30 à 400
14	Id.	Id.	Maribaija.	Id.	J. E. v. d. Linden.	207	12 006		58	10	200 à 1200
15	Id.	Brebes.	Lemahabang.	L. F. Gonsalves.	A. S. Rompies.	380	11 400		30	155	50 à 180
16	Id.	Id.	Balapoelang.	Mevr. Wiselius, geb. Lagerweij en Y. Gatsonides.	Y. Gatsonides.	300	9 300	54 526	31	2	30 à 150
17	Pekalongan.	Bandar.	Tirto.	Factorij N. H. M.	L. J. J. Caron.	320	7 000		21.87	†	25 à 200
18	Id.	Batang.	Klidang.	Id.	E. Bédier de la Prairie.	200	13 000	20 000	65	†	†
19	Japara. c)	Patti I.	Tlogowoengoe.	Teng Tjong Tho.	Teng Tjong Tho.	23	920		40	28	10 à 40
20	Id.	Koedoes.	Bendokerep.	D. A. Pereira.	A. J. Pereira.	170	6 000		35.29	6	50 à 200
21	Id.	Japara.	Djeroekwangi.	W. C. van de Ven en R. S. Thal Larsen.	L. C. van de Ven.	370	15 000		40.54	„	† à 280
22	Id.	Id.	Senennan.	Tio Ging Siang.	H. Beer.	44	1 804		41	„	5 à 40
23	Id.	Id.	Bangoepoetih.	Tan Tiauw Hien.	Tan Tiauw Hien.	55	1 600	25 324	29.09	5	5 à 90
					Transporteeren	. . .		$155\,905^{5}$			

a) Deze onderneming heeft in 1880 niet gewerkt.
b) Waar men een † vindt ingevuld, ontbreken de opgaven.
c) In de opgaven over 1879 werd onder de hierbedoelde ondernemingen in Japara ten onregte ook genoemd de fabriek Soembring. Deze behoort tot de ondernemingen op de particuliere landerijen (verg. blz. 176 van het verslag hiervóór).

Volgnummer.	Gewesten.	Afdeelingen.	Namen der ondernemingen.	Namen der ondernemers.	Namen der administrateurs.	Aanplant (in bouws).	Productie (in pikols).		Gemiddelde productie per bouw (in pikols).	Aantal vaste arbeiders bij de onderneming.	Aantal arbeiders bovendien gemiddeld daags gebezigd.
					Per transport	. . .		155 905^{5}			
24	Rembang.	Rembang.	Toelies.	J. Dunlop en C. van Casand.	C. van Casand.	472.5	8 000		16.93	4	200 à 600
25	Id.	Id.	Ardjowinangon.	Id.	Dr. C. W. F. Dekema.	441	5 000		11.33	„	200 à 400
26	Id.	I	Karangredjo.	Tjoa Sing Tjoan.	Tjoa Sing Tjoan.	60	600	13 600	10	10	8 à 60
27	Soerabaija.	Soerabaija.	Poerworedjo.	v. Bultzingslöwen & Co.	C. Jeltes.	280	10 080		36	6	150
28	Id.	Sidoardjo.	Pandjoenan.	Han Tian Hien.	J. F. L. Reijnaert.	183	2 965		16.20	3	0 à 150
29	Id.	Id.	Tawangsari.	Tjoa Sien Hie.	Kwee King Liang.	187	4 970		26.57	47	25 à 150
30	Id.	Id.	Papoh.	Erven Loth.	A. F. Eilbracht.	330	10 000		30.30	37	†
31	Id.	Id.	Toelangan.	G. F. C. Rose.	J. Sonius.	158	5 785		36.61	15	10 à 150
32	Id.	Modjokerto.	Soekodono.	D. J. Jut en de Factorij N. H. M.	E. J. F. Tack.	400	33 000		82.50	16	0 à 330
33	Id.	Id.	Poeloegedang.	Nering Bögel en Raat.	N. Raat.	350	3 750		10.71	43	30 à 150
34	Id.	Id.	Petjerongan.	M. E. R. T. Dieffenbach.	Dieffenbach.	330	16 216		49.14	38	15 à 220
35	Id.	Id.	Ngoro.	Lebret en Dieffenbach.	Oeij Tik Gwan.	250	6 450		25.80	66	0 à 275
36	Id.	Id.	Tangoenan.	Mr. T. de Wetstein Pfister, W. H. Meijer en P. A. de Vries.	P. A. de Vries.	378	12 600	105 816	33.33	44	50 à 200
37	Pasoeroean.	Pasoeroean.	Lust en Rust.	Kwee Liang To.	—	*a*)	*a*)		*a*)	*a*)	*a*)
38	Id.	Bangil.	Taloen.	M. E. Dieffenbach.	Kwee Liang To.	120	3 080		25.66	†	†
39	Id.	Id.	Soekoredjo.	Hang Tiong Hien.	Lim Wie Liong.	380	11 050	14 130	29.08	†	†
40	Probolinggo.	Probolinggo.	Wonosaleh.	C. G. Hardeij.	R. H. Tolson.	340	15 300		45	12	30 à 200
41	Id.	Kraksaän.	Bagoe.	G. von Bultzingslöwen.	A. H. Benjamins.	337	19 000		56.38	12	10 à 300
42	Id.	Id.	Seboroh.	C. Maarschalk.	J. Neujean.	225.5	7 000		31.04	11	0 à 150
43	Id.	Id.	Maron.	D. J. K. Pietermaas.	H. J. Nidelstein Walter.	326	14 000	55 300	42.91	10	60 à 250
44	Bagelen.	Poerworedjo.	Tegalsari.	Tan Taij San.	Tan Taij San.	9	180		20	16	2[illegible]
45	Id.	Id.	Winonglor.	Tjoa Tjai Ong.	Tjoa Tjai Ong.	*a*)	*a*)		*a*)	*a*)	*a*)
46	Id.	Keboemen.	Kebasekan.	Ko Tiang To.	Ko Tiang To.	54	650	830	12.04	7	25 à 10[illegible]
47	Kadoe.	Magelang.	Bandoeng.	Lim Kong Gowé.	Lim Kong Gowé.	14	200	200	14.28	7	2[illegible]
48	Madioen.	Magettan.	Nieuw Poerwodadi.	A. baron Sloet van Oldruitenborgh.	E. F. E. Berrettij.	439	†		†	„	100 à 50[illegible]
49	Madura.	Pamakassan.	Teedja.	J. F. Mentel.	P. van Aalst.	166	1 998	1 998	12.04	17	40 à 20[illegible]
								347 779^{5}			

[5. 51.]

BIJLAGE YY.

(Zie blz. 177 van het verslag.)

OVERZIGT van de productie enz. in 1879 en 1880 der TABAKSONDERNEMINGEN op Java, buiten die in de Vorstenlanden en op particuliere landerijen, en met uitzondering ook van de productie, verkregen van gronden door het Gouvernement in erfpacht of in huur afgestaan.

Gewesten.	Afdeelingen.	Namen der ondernemingen.	Namen der ondernemers.	Namen der administrateurs.	Productie (in K.G.) 1879.		Productie (in K.G.) 1880.		Aantal vaste arbeiders bij de ondernemingen.	Aantal arbeiders bovendien gemiddeld daags gebezigd.
Preanger regentschappen.	Tassikmalaya.	Tjiawi.	A. Mohr.	S. S. Ballot.	4 988		6 250		4	15 à 20
Id.	Limbangan.	Garoet.	K. F. Holle en J. J. F. Valkenhoff.	J. J. F. Valkenhoff	2 000	6 988	a) †	6 250	†	†
Pekalongan. b)	Pekalongan.	Kadjen. c)	E. Moormann & C°.	"	"		. . . . . .		. . .	. . .
Id.	Batang.	Soebah.	M. H. A. de Lyon en A. M. Engelken.	M. H. A. de Lyon.	5 000	5 000	10 000	10 000	30	"
Samarang.	Kendal.	Weliri.	Dorrepaal & C°. en W. J. C. Veenstra.	W. J. C. Veenstra.	10 000		100 000		"	230
Id.	Id.	T. O. M.	mr. B. R. bar. Sloet van Hagensdorp, Hoogenhuyzen en van der Worp.	A. F. Hornung.	5 000		25 000		4	10 à 100
Id.	Id.	Boeloesan. c)	J. Brands.	J. Brands.	"		. . . . . .		. . .	. . .
Id.	Grobogan.	Redjosari. c)	G. H. Clifford.	G. H. Clifford.	"		. . . . . .		. . .	. . .
Id.	Id.	Geger. c)	Busselaar.	Busselaar.	"	15 000	. . . . . .	125 000	. . .	. . .
Rembang.	Rembang.	Meraijoen.	F. J. C. Strüben.	H. J. Strüben.	12 443		6 000		10	25 à 50
Id.	Toeban.	Nicot.	L. Ankersmit.	W. F. Köhler.	18 459		150 000		"	50 " 300
Id.	Bodjonegoro.	Padangan.	Anemaet & C°.	J. F. G. L. Kaulbach.	24 801		82 500		43	20 " 100
Id.	Id.	Malo.	W. H. Strüben.	F. Strüben.	3 750		50 000		"	15 " 150
Id.	Blora.	Djepon. d)	Internat. crediet- en handelsvereeniging „ Rotterdam".	F. H. Bodeman (huurder).	3 000	62 453	37 500	326 000	"	3 " 70
Soerabaija.	Modjokerto.	Ngembeh.	J. J. van Leeuwen.	L. Reinking.	25 000	25 000	62 500	62 500	†	†
Pasoeroean.	Malang.	Urnestein.	B. Bleckman.	B. Bleckman.	9 375		125 000		"	16 à 1100
Id.	Id.	Elmirador.	D. Utermark.	D. Utermark.	50 875		201 188		12	10 " 80
Id.	Id.	(Zonder naam.)	Kho Kam Jo.	Kho Kam Jo.	e) "		e) "		"	"
Id.	Id.	Id.	E. ten Brink & C°.	—	e) "		e) "		"	"
Id.	Id.	Id.	A. W. de Rijk & C°.	van Langen.	37 500		f) "		"	"
Id.	Id.	Id.	Abraas & C°.	—	e) "		e) "		"	"
				Transporteeren	97 750		326 188			

a) Waar men een † vindt ingevuld, ontbreken de opgaven.
b) In vroegere opgaven werd onder de hierbedoelde ondernemingen ten onregte ook Gringsing genoemd; bedoelde onderneming behoort namelijk te worden gerekend tot die op de erfpachtsperceelen gevestigd (zie het verslag hiervóór blz. 177, noot 1).
c) Deze onderneming, die in 1879 niet werkte, hield in 1880 op te bestaan.
d) De in de afdeeling Rembang werkende onderneming Glentingan maakt een onderdeel uit van Djepon, en wordt daarom niet als afzonderlijke onderneming vermeld.
e) Deze onderneming heeft in 1879 en 1880 niet gewerkt.
f) Deze onderneming heeft in 1880 niet gewerkt.

Gewesten.	Afdeelingen.	Namen der ondernemingen.	Namen der ondernemers.	Namen der administrateurs.	Productie (in K.G.). 1879.		Productie (in K.G.). 1880.		Aantal vaste arbeiders bij de ondernemingen.	Aant[al] arbeid[ers] bovendi[en] gemidd[eld] daag[s] gebezi[gd]
				Per transport	97 750		326 188			
Pasoeroean.	Malang.	(Zonder naam.)	van de Ven, Larsen & C°.	—	e) ,,		e) ,,		,,	,,
Id.	Id.	Malang.	Tanahwangi-maatschappij.	—	e) ,,		e) ,,		,,	,,
Id.	Id.	Gondanglegi.	Id.	J. Leegstra.	28 125		212 500		,,	†
Id.	Id.	Kendalpaijah. g)	D. Nuijsink.	D. Nuijsink.	71 250		. . . . . .		. . .	. . .
Id.	Id.	Wates Beloeng.	A. C. de Beus.	—	e) ,,		e) ,,		,,	,,
Id.	Id.	(Zonder naam.)	Kwee Han Sian.	Kwee Han Sian.	4 250		87 500		10	,,
Id.	Id.	Id.	Pa Djaija.	Pa Djaija.	6 250	207 625	31 250	657 438	†	†
Probolinggo.	Loemadjang	Tempeh.	Java-tabakmaatschappij.	Spaan.	12 500		100 000		17	90
Id.	Id.	Koelon.	J. en H. Stap en J. B. Swens.	J. B. Swens.	30 000		†		†	†
Id.	Id	Djarit.	Erven Versteegh en van Leeuwen.	van Leeuwen.	†		100 000		†	†
Id.	Id.	Kalipantjing.	C. Maarschalk & C°.	Schrader.	†		†		†	†
Id.	Id.	Tjengkok.	van de Ven, Larsen & C°.	Tjoa Ing Djoe.	25 000		21 500		,,	30
Id.	Id.	Kaweden. h)	Erven baron Baud.	Wessels.	20 000		h) ,,		. . .	. . .
Id.	Id.	Pasirian.	F. H. J. von Bihl.	Haagmans.	†		†		5	†
Id.	Id.	Kidoel. i)	van Leeuwen.	—	j) ,,		i) ,,		. . .	. . .
Id.	Id.	Toempang.	van de Ven, Larsen & C°.	Thesingh.	†		†		†	†
Id.	Id.	Boeloh Gempol.	Id.	Nohr.	†		†		†	†
Id.	Id.	Koenir.	Fraser Eaton & C°.	J. H. Diederiksz.	3 500		16 500		,,	4
Id.	Id.	Djeroek Kidoel en Broock.	E. Moormann & C°.	Beer.	k) 15 625		k) 100 000		6	6 à 7
Id.	Id.	Tempehler.	Abraas & C°.	Huijser.	10 000		20 358		,,	†
Id.	Id.	Smeroe.	L. J. Stoerhaan.	L. J. Stoerhaan.	4 500		†		†	†
Id.	Id.	Omboelan.	C. Maarschalk & C°.	J. J. Tönjes.	l) 15 000		30 000		3	2 à 2
Id.	Id.	Kloemprit.	A. W. de Rijk & C°.	J. H. Groskamp.	†		†		†	†
Id.	Id.	Kedoeng Wringin.	Geo Wehry & C°.	Carp.	†		50 000		†	†
Id.	Id.	Klakah.	C. Maarschalk & C°.	Leuring.	5 000		20 000		,,	25 à 5
Id.	Id.	Limpini.	F. Jacometti.	F. Jacometti.	m) 22 500		†		†	†
Id.	Id.	Djokarto.	Abraas & C°.	Huijser.	†		†		†	†
Id.	Id.	Tempeh.	Hadji Abdul Wahab.	Hadji Oemar.	†		17 500		,,	2 à 1
Id.	Id.	Toekoen.	van de Ven, Larsen & C°.	Tjoa Ing Djoe.	7 500		†		†	†
Id.	Id.	Tamboeh.	Phefferkorn.	Phefferkorn.	7 500		14 500		2	2 à 8
Id.	Id.	Bedok. n)	Jansen.	—	†		n) ,,		. . .	. . .
Id.	Id.	Soemberdjati.	J. Eckman.	J. Eckman.	75 000		o) 50 000		10	10 à 30
				Transporteeren	253 625		540 358			

g) Deze onderneming hield in 1880 op te bestaan.

h) Deze onderneming is in 1880 een onderdeel van Koelon geworden.

i) Deze onderneming is in 1880 een onderdeel van Djarit geworden.

j) De gronden dezer onderneming werden in 1879 ingehuurd door de onderneming Limpini, zoodat de productie begrepen is in de opgaaf, lager voor laatstgenoemde onderneming te vermelden.

k) Broock bleef in 1879 en 1880 als onderdeel van Djeroek Kidoel werken.

l) Bovendien werden nog 5500 K.G. krossok verkregen.

m) Hieronder ook de productie van Kidoel (zie noot j).

n) Deze onderneming is in 1880 een onderdeel van Klodjen geworden.

o) Bovendien werden nog 50 000 K.G. krossok verkregen.

Gewesten.	Afdeelingen.	Namen der ondernemingen.	Namen der ondernemers.	Namen der administrateurs.	Productie (in K.G.) 1879.		Productie (in K.G.) 1880.		Aantal vaste arbeiders bij de ondernemingen.	Aantal arbeiders bovendien gemiddeld daags gebezigd.
				Per transport	253 625		540 358			
Probolinggo.	Loemadjang.	Klodjen. p)	A. M. Arends.	A. M. Arends.	p)	253 625	16 403	556 761	„	†
Bezoeki.	Bondowosso.	Lodjadar.	Intern. crediet- en handelsvereeniging „Rotterdam"	M. W. baron van Reede van Oudtshoorn.	125 000		175 000		30	100
Id.	Id.	Soekokerto.	Erven baron Baud.	W. J. Geertsema (huurder).	110 000		400 000		„	30 à 150
Id.	Id.	Soekowono.	J. A. A. Fransen van de Putte.	P. Marinissen.	150 000		135 000		„	20 „ 300
Id.	Id.	Djeleboek.	G. du Rij van Beest Holle en W. J. Geertsema.	J. D. Douw van der Krap.	125 000		265 000		71	†
Id.	Id.	Djember.	G. Birnie.	A. R. F. Birnie.	200 000		550 000		115	300 à 4000
Id.	Id.	Nieuw Djarit.	Erven C. B. E. Versteegh en W. J. Muller.	W. J. Muller.	50 000		150 000		40	30 „ 100
Id.	Id.	Gambirono.	M. W. baron van Reede van Oudtshoorn en Intern. cred.- en handelsv. „Rotterdam".	M. W. baron van Reede van Oudtshoorn.	17 500		50 000		„	40
Id.	Id.	Kalisat.	Erven C. B. E. Versteegh.	J. F. W. Feldmann.	32 500		60 000		„	3 à 500
Id.	Id.	Wates.	van de Ven, Larsen & C°.	W. L. A. van Schaik.	55 000		150 000		„	40 „ 180
Id.	Id.	Djember Kidoel. q)	A. Leegstra.	A. Leegstra.	10 000		q) „		. . .	. . .
Id.	Id.	Rambi.	Id.	Id.	10 000	885 000	50 000	1 985 000	„	10 à 40
Banjoewangi.	Banjoewangi.	Tembakoan. q)	H. J. Coert.	—	10 000		. . . . . .		. . .	. . .
Id.	Id.	Soekawidi.	Jhr. de Meij van Gerwen.	Jhr. de Meij van Gerwen.	500		100		†	†
Id.	Id.	Lateng. p)	Hadji Abdoerahim bin Djamoedin.	Hadji Mohamad Aripin.	p)	10 500	9 375	9 475	†	†
Banjoemas.	Banjoemas.	Mandiradja.	Factorij N. H. M.	J. E. Tofield (huurder).	12 500		15 000		†	†
Id.	Id.	Tambah.	K. A. Rauwenhorst, Mulder & C°.	van der Weide.	r) „		13 500		8	4 à 30
Id.	Id.	Soekaradja.	P. J. Tulleken.	P. J. Tulleken.	5 000		4 000		6	†
Id.	Poerwokerto.	Poerwokerto.	Java-tabakmaatschappij.	C. L. Bense.	6 500		50 000		24	25 à 75
Id.	Id.	Patih Radja.	H. Helder & C°.	S. Pastoors.	12 000		f) „		„	„
Id.	Id.	Poerbolinggo Slamat	E. Moormann & C°.	G. Göring (huurder).	r) „		18 500		„	100
Id.	Id.	Djatisari.	Cooke.	Cooke.	r) „		12 000		4	10
Id.	Id.	Djoemo Banjoemas. p)	H. J. Camphuis.	H. J. Camphuis.	p)		15 000		„	3 à 80
Id.	Poerbolinggo.	Poerbolinggo.	Erven wed. J. van Nelle.	H. Brugmans.	18 150		150 000		†	†
Id.	Id.	Poerbolinggo Kidoel.	Geo Wehry & C°.	W. C. van Barneveld.	6 000		62 500		†	†
Id.	Id.	Bobotsari.	Rauwenhorst Mulder & C°.	J. W. J. Verburgh	2 000	62 150	56 000	396 500	18	12
Bagelen.	Poerworedjo.	Maron.	E. Moormann & C°.	P. H. Persijn.	2 500		22 500		10	10 à 40
Id.	Karang Anjer.	Kretek.	Intern. crediet- en handelsvereeniging „Rotterdam".	J. C. Heijer.	r) „		5 000		„	13 „ 50
Id.	Koeto ardjo.	N. H. M.	Factorij der Ned. Handelmaatschappij.	J. H. F. Beer.	7 500	10 000	67 000	94 500	40	20 „ 120

p) Deze onderneming is in 1880 voor het eerst in werking gekomen.

q) Deze onderneming is in 1880 een onderdeel van Rambi geworden.

r) Deze onderneming heeft in 1879 niet gewerkt.

Gewesten.	Afdeelingen.	Namen der ondernemingen.	Namen der ondernemers.	Namen der administrateurs.	Productie (in K.G.). 1879.	Productie (in K.G.). 1880.	Aantal vaste arbeiders bij de ondernemingen.	Aantal arbeiders bovendien gemiddeld daags gebezigd.
Kadoe.	Magelang.	Balak.	H. Helder & C°.	Dijkstra.	39 282	34 500	†	†
Id.	Id.	Djoemoijo.	Java-tabakmaatschappij.	G. A. von Ende.	45 000	75 000	†	†
Id,	Id.	Sawangan.	't Hooft & Bousquet.	E. M. H. Bousquet.	35 150	100 000	†	†
Id.	Id.	Soetjen.	C. S. Hein.	C. S. Hein.	r) „	17 500	†	†
Id.	Id.	Blambangan.	Horrocks.	Horrocks.	4 000	7 500	..	†
Id.	Temanggoeng.	Djoemo en Temanggoeng. s)	Loze.	Mehlbaum.	20 000	50 000	†	†
Id.	Id.	Paraän.	van den Broek & Veeckens.	J. H. Veeckens.	7 000	21 500	†	†
					150 432	306 000		
Kediri.	Kediri.	Eppo Djambean.	Handelsvereeniging „Amsterdam" te Soerabaija.	J. Th. Hagedoorn en Bontjes Sr.	r) „	112 500	†	25
Id.	Id.	Kendaldjajong.	Lisnet en de Bruijn.	C. T. Wardenaar.	50 000	100 000	30	0 à 20
Id.	Id.	Depok.	J. W. Ketjen.	J. W. Ketjen.	31 250	56 250	10	80
Id.	Id.	Tjangkring.	W. Beckeringh & C°. te Amsterdam.	W. A. J. Bätz.	r) „	56 000	15	5 à 100
Id.	Id.	Poerwodadi.	G. Parijs.	G. Parijs.	t) 21 875	100 000	5	0 „ 80
Id	Id.	Balawerti.	Wachman.	Wachman.	69 565	93 750	10	0 „ 70
Id.	Id.	Kras.	Lisnet & de Bruijn.	C. T. Wardenaar.	61 000	150 000	40	0 „ 90
Id.	Id.	Djambean.	Amsterdamsche vennootschap.	A. F. C. Buckman.	30 000	150 188	11	6 „ 150
Id.	Id.	Tales.	van Eeghen & C°.	H. A. Nicolaij.	87 500	150 000	†	†
Id.	Id.	Ngadiloewih.	J. A. Cramer.	J. A. Cramer.	40 000	105 000	†	†
Id.	Id.	Brendjoek.	J. A. Schreijner.	J. A. Schreijner.	r) „	29 687	„	10
Id.	Id.	Bangsri (Kandat).	F. Stephan en F. L. J. van de Pol.	F. L. J. van de Pol.	20 000	46 000	„	30 à 120
Id.	Id.	Pelem.	Farensbach c. s.	J. D. de Joode.	43 750	u) 84 375	1	†
Id.	Ngrowo.	Ngoenoet.	A. W. de Rijk & C°.	L. van Velthoven.	40 625	v) 1 800	„	15
Id.	Id.	Brantas. g)	E. Moormann & C°.	H. A. Voet (huurder).	18 750	. . . . . .	. . .	. . .
Id.	Id.	Soekoredjo (Podjok).	J. D. Critee.	J. D. Critee.	37 500	26 415	6	10 à 100
Id.	Id.	Kaliwoengoe (Epo).	P. W. Roeters van Lennep.	P. W. Roeters van Lennep.	12 500	13 125	3	2 „ 25
Id.	Id	Tales.	van Eeghen & C°.	S. F. C. Raket.	r) „	37 500	†	†
Id.	Id.	Karangwaroe.	Wachman.	Wardjidin.	r) „	31 250	„	10 à 50
Id.	Id.	V. D. L.	Erven wed. J. van Nelle.	H. H. T. v. Lennep.	100 000	w) 90 000	3	10 „ 350
Id.	Id.	Pinggir Sari. g)	J. Fabius.	J. Fabius.	15 000	. . . . . .	. . .	. . .
Id.	Id.	Maijangan. g)	J. J. de Graaff.	J. J. de Graaff.	r) „	. . . . . .	. . .	. . .
Id.	Blitar.	Garoem.	P. H. L. Lisnet.	J. H. Vijsma.	35 000	50 000	„	15 à 200
Id.	Id.	H. en A. (Blitar).	W. Lehman c. s.	C. L. Cramer.	62 500	100 000	†	†
Id.	Id.	Dandong.	E. Moormann & C°.	Merens.	31 250	29 320	150	10 à 150
Id.	Id.	H. S. en D. B.	C. H. de Blij.	C. H. de Blij.	43 750	†	†	†
Id.	Id.	Srengat. x)	Java-tabakmaatschappij.	van Enschut.	ij) „	. . . . . .	. . .	. . .
				Transporteeren	851 815	1 613 160		

s) Temanggoeng bleef in 1879 en 1880 als onderdeel van Djoemo werken.

t) Bovendien werden nog 37 500 K.G. krossok verkregen.

u) Bovendien werden nog 15 625 K.G. krossok verkregen.

v) Bovendien werden nog 150 000 K.G. krossok verkregen.

w) Bovendien werden nog 62 500 K.G. krossok verkregen.

x) Deze onderneming is in 1880 een onderdeel van Sawaän geworden.

ij) Srengat werkte in 1879 zamen met Plosso Kerep.

Gewesten.	Afdeelingen.	Namen der			Productie (in K.G.)				Aantal vaste arbeiders bij de ondernemingen.	Aantal arbeiders bovendien gemiddeld daags gebezigd.
		ondernemingen.	ondernemers.	administrateurs.	1879.		1880.			
				Per transport	851 815		1 613 160			
Kediri.	Blitar.	Soerabaija-tabak-maatschappij.	Soerabaija-tabak-maatschappij.	A. Greve.	12 500		50 000		12	20
Id.	Id.	Bendogrit.	P. H. L. Lisnet.	M. G. Vijsma.	40 000		50 000		„	100 à 150
Id.	Id.	K. S. C.	König & C°.	A. T. v. d. Heijden.	r) „		50 000		„	1 „ 50
Id.	Id.	Bendo.	O. Muller.	O. Muller.	z) 50 000		62 500		47	5 „ 200
Id.	Id.	Sawaän.	P. J. Slors.	H. Reuvekamp Gille.	aa) „		62 500		†	†
Id.	Id.	Varzin.	H. C. 's Grauwen.	H. C. 's Grauwen.	r) „		10 000		„	†
Id.	Id.	Kaoeman Boro.	E. Moormann & C°.	H. A. Voet (huurder).	29 687		68 750		30	25
Id.	Id.	Kepandjen. g)	H. J. Velzink.	H. Reuvekamp Gille.	5 000		. . . .		. . .	. . . .
Id.	Id.	Plosso Kerep.	Java-tabakmaatschappij.	A. Taunay.	bb) 168 750		†		†	†
Id.	Id.	Kepandjen. g)	H. W. Walbeehm.	H. W. Walbeehm.	r) „		. . . .		. . .	. . .
Id.	Id.	V. D. L.	Erven wed. J. van Nelle.	W. H. v. d. Leeuw.	62 500		†		†	†
Id.	Id.	Blitar-maatschappij.	Blitar-maatschappij.	B. D. v. Rietschoten.	r) „		†		†	†
Id.	Id.	Kepandjen. x)	P. J. Slors.	H. Reuvekamp Gille.	cc) 7 812		. . . .		. . .	. . . .
Id.	Id.	Gebang.	A. W. de Rijk & C°.	A. T. v. d. Heijden.	5 000	1 233 064	50 000	2 016 910	„	„
				Te zamen voor alle gewesten . .		dd) 2 926 837		ee) 6 552 334		

z) Bovendien werden nog 37 500 K.G. krossok verkregen.

aa) Deze onderneming werkte in 1879 vereenigd met Kepandjen.

bb) Hieronder ook de productie van Srengat (zie noot ij).

cc) Hieronder ook de productie van Sawaän (zie noot aa).

dd) Bovendien werd (bij drie ondernemingen) nog eene hoeveelheid van 80 500 K.G. krossok verkregen.

ee) Bovendien werd (bij vier ondernemingen) nog eene hoeveelheid van 278 125 K.G. krossok verkregen.

[5. 52.]

BIJLAGE ZZ.

(Zie blz. 179 van het verslag.)

OVERZIGT betreffende de op Java gevestigde landbouw-ondernemingen op door het gouvernement in huur of in erfpacht afgestane woeste gronden (daaronder ook die perceelen waarvan de huur door erfpacht is vervangen) over 1880. 1)

1) Alleen die erfpachtsperceelen zijn opgenomen. welke op 31 December 1880 bereids in de openbare registers waren ingeschreven.

De met een * geteekende perceelen zijn die, welke vroeger in huur werden bezeten, doch waarvan de huur vervangen is door erfpacht.

De met een § geteekende perceelen zijn in erfpacht afgestaan ingevolge aanbieding van gouvernementswege.

Op de dubbel onderstreepte perceelen is de teelt van koffij verboden.

Voor de ééns onderstreepte perceelen geldt het beding dat, zoo er koffij wordt geteeld, de bereiding niet buiten het perceel mag geschieden, of wel daartoe niet mag worden overgegaan tenzij met nader verkregen toestemming van den resident.

Ten opzigte der ééns onderstreepte perceelen welke door eene accolade zijn verbonden, geldt het beding dat, zoo koffij mogt worden geteeld, het product binnen de grenzen der vereenigde onderneming moet worden bereid.

Waar men in kolom 9 vindt aangeteekend dat de erfpacht „niet voor de volle 75 jaren" is verleend, wordt met die bijvoeging bedoeld dat de erfpacht eindigt op hetzelfde tijdstip als die voor het perceel waarvan de gronden eene uitbreiding uitmaken.

Bijzondere vergunningen aan de ondernemers verleend, met het waterbeheer of den aanleg van wegen in verband staande, worden — ter vermijding van herhaling — slechts vermeld voor zooveel die vergunningen zijn verleend in 1880 (het jaar waartoe dit overzigt betrekking heeft).

De met een † geteekende kolommen zijn, bij gemis aan opgaven, niet kunnen worden ingevuld.

Volgnummer der huurperceelen.	Volgnummer der erfpachtsperceelen.	Regentschap en afdeeling.	Districten.	Namen der perceelen.	Namen der ondernemers.	Uitgestrektheid der perceelen (in bouws). — Waar onderdeelen van een bouw voorkwamen, is het cijfe afgerond.	Begin van den huurtijd (20 jaren).	Begin van het erfpacht regt (75 jaren)	Bedrag p… 's jaar… den huurschat.
									BA TAM
—	—	Lebak.	Waroeng Goenoeng.	Tjisolear.	V. C. Coster v. Voorhout.	300	27 Febr. 1865	—	f 0,50
—	1	Id.	Id.	Tjikadoe.	P. Parucci.	75	—	13 Julij 18	—
—	2	Id.	Sadjira.	* Tjisella I en II en Tjilaki.	Wed. G. R. van de Poll, geb. Couperus.	1500	—	1 Jan. 18	—
—	3	Id.	Id.	* Tjioepit of Lebakparei.	C. G. Kolff en B. A. Suermondt.	504	—	10 Sept. 18	—
—	4	Id.	Id.	Lebakparei.	Id.	28	—	id.	—
—	5	Id.	Id.	Tjiparei.	Id.	62	—	20 Nov. 18	—
1	—	Id.	Id.	Goenoeng Poentang.	A. J. W. van Delden.	530	20 Dec. 1873.	—	2,51
—	6	Id.	Id.	Genteng.	W. E. Kimball.	437	—	7 Junij 18	—
—	7	Id.	Id.	* Kosala I.	H. Lash.	508	—	26 Febr. 18	—
—	8	Id.	Id.	Kosala II.	Id.	100	—	7 Febr. 18	—
—	9	Id.	Id.	Kosala III.	Id.	315	—	19 Aug. 18	—
—	10	Id.	Sadjira en Lebak.	Lebakmodja.	Id.	638	—	20 Oct. 18	—
—	11	Id.	Lebak.	Pasir Pepetek.	Wed. G. R. van de Poll, geb. Couperus.	597	—	22 Maart 18	—
—	12	Id.	Id.	Pasir Moendjoel.	Tan Tjie Djoei.	390	—	14 Jan. 18	—
2	—	Id.	Parong Koedjang.	Lebaksioe.	A. Huydekoper en de firma Cramerus en C°.	532	27 Maart 1873	—	2,50
									BAT VIA
3	—	Buitenzorg.	Buitenzorg.	Tjogrek.	Factorij der Nederl. Handelmaatschappij.	296	15 Nov. 1865 (tot afloop oogst 1885)	—	f 1,00
4	—	Id.	Id.	Id.	Id.	118	28 Maart 1874 (tot afloop oogst 1885)	—	1,00
5	—	Id.	Id.	Id.	P. W. L. de Munnick.	30	4 Sept. 1879	—	5,00
									KR WA
6	—	Krawang.	Sindangkassi en Adiarsa.	Parakantroes.	W. Suermondt Wz.	1198	1 Jan. 1868	—	f 6,00
—	13	Id.	Sindangkassi.	Tjibening.	C. J. Watson.	209	—	20 Oct. 18	—
—	14	Id.	Id.	Id.	Id.	2	—	1 Aug. 18 (niet voor de volle 75 jaren)	—

a) Bij onderhandsche acte dd°. Batavia 25 November 1880 is het huurcontract betreffende Tjisolear, met wederzijdsch goedvinden van partijen, gereke[nd] van 27 Februarij 1880 af ontbonden. Over 1880/81 is derhalve geen huurschat verschuldigd. Zie overigens over deze onderneming blz. 84/85 van [h]et verslag hiervóór.

b Hieronder begrepen de opgaven voor het perceel Pasir Pepetek (onder n°. **11** genoemd), hetwelk nog in ontginning is.

c) Zie

d) D… aanteeke…

e) De

…erfpacht regt …5 jaren)	Bedrag per bouw 's jaars van: den huurschat.	Bedrag per bouw 's jaars van: de erfpachtsom.	Over 1880/81 verschuldigd aan: huurschat.	Over 1880/81 verschuldigd aan: erfpachtsom.	Aantal bouws bij het eind van 1880 beplant.	Productie in 1880.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, gebezigd: voor arbeid op het veld.	voor bereiding van het product: ambachtslieden.	voor bereiding van het product: gewone arbeiders.	Gemiddeld aantal arbeiders bovendien dagelijks gebezigd.
B A … T A M.										
—	f 0,50	—	—	a)	a)	a)	—	—	—	—
…ulij 18…	—	f 1,50	—	nog niet ingegaan.	35 met koffij	nog geen product	8	—	—	—
…an. 18…	—	1,00	—	f 1 500,00	1312 id.	300 pik. koffij	90 b)	6 b)	24 b)	—
…ept. 18…	—	1,50	—	756,00	} 300 id.	300 id.	†	†	†	†
id.	—	1,50	—	41,80⁵						
…ov. 18…	—	1,50	—	nog niet ingegaan.						
—	2,51	—	f 1 330,20	—	300 id.	350 id.	100	10	40	—
…nij 18…	—	1,50	—	nog niet ingegaan.	25 id.	nog geen product	—	—	—	30 à 40
…ebr. 18…	—	1,00	—	f 507,60	} 400 id.	188 pik. koffij	†	†	†	†
…br. 18…	—	1,10	—	nog niet ingegaan.						
…ug. 18…	—	1,10	—	id.						
…ct. 18…	—	1,10	—	id.						
…aart 18…	—	1,10	—	id.	nog in ontginning	—	c)	c)	c)	—
…an. 18…	—	3,00	—	id.	id.	—	—	—	—	†
—	2,50	—	1 330,00	—	450 met koffij	†	2	—	3	15 à 30
A T … V I A.										
—	f 1,00	—	f 296,00	—	} 130 met thee	20 000 K.G. thee	75	—	25	20
—	1,00	—	d) 94,40 (4/5)	—						
—	5,00	—	153,60	—	7 met cassave e)	nog geen product	†	†	†	†
K R … W A N G.										
—	f 6,00	—	f 7 185,00	—	250 met suikerriet.	5 500 pik. suiker	—	—	—	†
…ct. 18…	—	f 2,50	—	f 522,90	} 70 met koffij † » klappers	40 pik. koffij 10 000 klappers	—	—	—	15 à 40
…ug. 18… voor de …75 jaren	—	2,50	—	nog niet ingegaan.						

…, gerekend … …5 van he…

c) Zie de voorgaande noot.

d) De bedoeling is, dat over 1880/81 van de volle huur 4/5 verschuldigd was. Hetzelfde geldt voor andere huurperceelen waarbij eene gelijksoortige aanteekening voorkomt.

e) De gronden zijn bestemd voor de theecultuu

Volgnummer der huurperceelen.	Volgnummer der erfpachtsperceelen.	Regentschap en afdeeling.	Districten.	Namen der perceelen.	Namen der ondernemers.	Uitgestrektheid der perceelen (in bouws). — Waar onderdeelen van een bouw voorkwamen, is het cijfer afgerond.	Begin van den huurtijd (20 jaren).	Begin van het erfpachtregt (75 jaren
—	15	Krawang.	Krawang.	* Kalangsari.	P. A. Anthonijs.	427	—	18 Mei 18
7	—	Id.	Id.	Wanasepi.	Tjoe Haij.	774	1 Jan. 1873	—
								PREANGE
8	—	Bandong.	Oedjoeng Broeng Koelon.	Tjioemboeloeit.	Erven G. P. Servatius.	325	1 Jan. 1864	—
—	16	Id.	Id.	Djajagiri.	Naamlooze vennootschap Djajagiri te Bandong.	174	—	30 Jan. 18
—	17	Id.	Id.	Soeka Tingih.	C. Scheepmaker en A. Steudeman c. s.	74	—	24 Mei 18
—	18	Id.	Id.	Lembang.	A. Trivelli.	41	—	14 Febr. 18
9	—	Reg. Bandong (afd. Tjitjalengka).	Bandjaran en Tjipeudjeuh.	Ardjosari I.	Mr. R. A. Kerkhoven.	408	15 Febr. 1869	—
—	19	Id.	Id.	Ardjosari II.	Id.	110	—	23 Nov. 18
—	20	Reg. en afd. Bandong.	Bandjaran.	Ardjosari III.	Id.	35	—	2 Nov. 18
—	21	Id.	Id.	Ardjosari IV.	Id.	24	—	2 Nov. 18
—	22	Id.	Id.	Kertamanah.	A. C. de Meijier c. s.	305	—	30 Mei 18
—	23	Id.	Id.	Saketiperak. (Goenoeng Waringin).	Maatschappij Goenoeng Waringin te Batavia.	356	—	30 Sept. 18
—	24	Id.	Bandjaran en Tjisondari.	Gombong.	R. E. Kerkhoven.	409	—	10 Sept. 18
—	25	Id.	Tjilokotot.	Soekawana I.	W. F. Hoogeveen c. s.	317	—	4 Aug. 18
—	26	Id.	Id.	Soekawana II.	Id.	229	—	6 Jan. 18
—	27	Reg. Bandong (afd. Tjitjalengka).	Tjikemboelan en Tjitjalengka.	Sitiardja.	J. Sas, Ch. O. van der Plas, W. G. Wiederhold en A. C. Suijck.	350	—	6 Dec. 18
—	28	Id.	Tjitjalengka.	Id.	Id.	204	—	20 Nov. 18
—	29	Id.	Tjitjalengka en Madjalaija.	Id.	Id.	447	—	6 Dec. 18
—	30	Id.	Tjitjalengka.	Sindangwangi, Tegalmawoek en Tjideres.	A. F. van der Ven en E. K. G. Rose.	253	—	22 Junij 18
—	31	Id.	Id.	Id.	Id.	78	—	27 Julij 18

a) Het perceel is buiten exploitatie gebleven, daar de geheerscht hebbende veepest de sawahbewerking belette.

…n	…edrag per bouw 's jaars van		Over 1880/81 verschuldigd aan		Aantal bouws bij het eind van 1880 beplant.	Productie in 1880.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, gebezigd:			Gemiddeld aantal arbeiders bovendien dagelijks gebezigd.
…erfpac… regt …5 jare…	…den huurschat.	de erfpachtsom.	huurschat.	erfpachtsom.			voor arbeid op het veld.	voor bereiding van het product: am-bachtslieden.	voor bereiding van het product: gewone arbeiders.	
Mei 18…	—	f 2,00	—	f 854,06	*a*)	—	—	—	—	—
—	…f 1,00	—	f 773,98	—	7 met tabak	1114 K.G. tabak	—	—	7	—
…G E…	…EGENTSCHAPPEN.									
—	…24,00	—	f 7800,00	—	325 met thee	17 500 K.G. thee	251	33	37	50 à 300
…Jan. 18…	—	f 4,10	—	nog niet ingegaan.	100 met kina	nog geen product	25	—	—	10 à 200
Mei 18…	—	4,10	—	id.	60 id.	id.	7	—	—	10 à 50
…ebr. 18…	—	5,10	—	id.	4 met kina 12 » koffij	id.	—	—	—	†
—	8,00	—	3261,50	—	375 met thee	86 350 K.G. thee	120	—	—	†
…ov. 18…	—	4,10	—	f 450,89	15 met bamboe	*b*)	—	—	—	—
…ov. 18…	—	3,10	—	nog niet ingegaan.	20 met waroe- en ander hout	*b*)	6	—	—	—
…ov. 18…	—	3,10	—	id.	—	*b*)	5	—	—	—
…ei 18…	—	4,50	—	id.	125 met kina	nog geen product	30	—	—	50 à 200
…ept. 18…	—	6,00	—	id.	in ontginning (voor de kina-cultuur.)	—	8	—	—	—
…ept. 18…	—	3,10	—	f 1267,59	58 met thee 40 » koffij 1 » kina	5750 K.G. thee 10 pik. koffij nog geen product	4	1	9	0 à 50
…g. 18…	—	5,10	—	nog niet ingegaan.	145 met kina	nog geen product	57	—	—	100 à 400
…n. 18…	—	5,10	—	id.						
…c. 18…	—	5,00	—	f 1750,00	450 met koffij	1250 pik. koffij	57	—	—	150
…v. 18…	—	5,10	—	1038,43						
…c. 18…	—	5,00	—	nog niet ingegaan.						
…nij 18…	—	4,60	—	f 1163,11	100 met koffij 6 » kina	110 pik. koffij nog geen product	85	—	—	25 à 150
…lij 18…	—	4,60	—	nog niet ingegaan.						

b) De perceelen Ardjosari II, III en IV zijn hoofdzakelijk bestemd tot den aanplant van hout voor theekisten.

Volgnummer der huurperceelen.	Volgnummer der erfpachtsperceelen.	Regentschap en afdeeling.	Districten.	Namen der perceelen.	Namen der ondernemers.	Uitgestrektheid der perceelen (in bouws). — Waar onderdeelen van een bouw voorkwamen, is het cijfer afgerond.	Begin van den huurtijd (20 jaren).	Begin van het erfpachtsregt (75 jaren).	Bedrag 's jaar… den huurschat.
—	32	Reg. Bandong (afd. Tjitjalengka).	Madjalaija.	Tegal Monteng.	J. S. Bowles.	262	—	16 Oct. 18	—
—	33	Id.	Id.	Tegal Padoeng.	Id.	235	—	id.	—
—	34	Id.	Bloeboer Limbangan.	Daoelat.	K. F. Holle.	259	—	30 Dec. 187 (voor 30 jaren)	—
10	—	Id.	Timbanganten.	Tjiboeloe.	Erven mr. W. A. baron Baud.	149	16 Jan. 1877	—	f 6,00
—	35	Id.	Id.	Daradjat.	Kinacultuur-maatsch. » Cinchona " te Amsterdam.	294	—	30 Aug. 187	—
—	36	Id.	Id.	Toeranggan.	W. P. Bakhoven.	337	—	2 Jan. 188	—
—	37	Id.	Tjipeudjeuh.	Argosari.	Kinacultuur-maatsch. te Amsterdam.	106	—	5 Junij 187	—
—	38	Id.	Id.	Id.	Id.	51	—	29 Nov. 187 (niet voor de volle 75 jaren)	—
—	39	Reg. en afd. Tjiandjoer.	Tjipoetri.	Tjipoetri (Tjigentoer).	J. F. Bik.	236	—	16 Julij 187	—
—	40	Id.	Id.	Id.	Id.	10	—	12 Oct. 187	—
—	41	Id.	Id.	Tjipantjoe.	R. H. Belle.	498	—	15 Maart 187	—
—	42	Id.	Id.	Tjisawer (Tjipantjoe).	Id.	140	—	28 Oct. 187	—
—	43	Id.	Id.	Tjikoedjang.	Id.	305	—	27 Maart 187	—
—	44	Id.	Id.	Tjisawer.	Id.	42	—	15 Maart 187	—
—	45	Id.	Id.	Maleber.	J. F. Bik en W. H. Senn van Basel.	179	—	1 Mei 1876	—
—	46	Id.	Id.	Rarahan.	Tan Goan Pouw.	103	—	3 Julij 1877	—
—	47	Id.	Id.	Tjikoleh.	V. W. v. Gogh.	500	—	1 Oct. 1877	—
—	48	Id.	Id.	Id.	Id.	11	—	23 Dec. 188 (niet voor de volle 75 jaren)	—
—	49	Id.	Id.	Sindanglaka.	Id.	202	—	28 April 1879	—
—	50	Id.	Bajabang.	Mangoendjaija.	J. Bosch en C. W. Walbeehm.	116	—	26 Sept. 1876	—
—	51	Id.	Id.	Tjoelamega.	Id.	73	—	13 Julij 1878	—
—	52	Id.	Tjikondang.	Panjairan.	P. Bosch en C. W. Walbeehm.	233	—	17 Mei 1879	—

a) Het product wordt verwerkt te Tjikadjang (zie n°. 22 der huurperceelen) en is onder de dáár opgegeven productie begrepen.

b) In

…erfpacht regt …jaren)	Bedrag per bouw 's jaars van den huurschat.	de erfpachtsom.	Over 1880/81 verschuldigd aan huurschat.	erfpachtsom.	Aantal bouws bij het eind van 1880 beplant.	Productie in 1880.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, gebezigd: voor arbeid op het veld.	voor bereiding van het product: ambachtslieden.	gewone arbeiders.	Gemiddeld aantal arbeiders bovendien dagelijks gebezigd.
Oct. 18…	—	f 5,00	—	nog niet ingegaan.	nog niet in ontginning.	—	—	—	—	—
…l.	—	4,00	—	id.	id.	—	—	—	—	—
Dec. 187… 30 jare…	—	4,00	—	id.	230 met koffij 50 » tabak 15 » vruchtboomen.	269 pik. koffij 3500 K.G. tabak	20	2	3	50 à 100
—	f 6,00	—	f 178,455 (1/5)	—	30 met thee	a)	†	—	—	†
…ug. 187…	—	4,50	—	nog niet ingegaan.	2 met kina	nog geen product	30	10	—	10 à 500
…an. 1880	—	1,10	—	id.	nog niet in ontginning.	—	—	—	—	—
…nij 187…	—	5,00	—	id.	45 met kina	nog geen product	25	—	—	30
…ov. 187… voor d… 75 jare…	—	5,00	—	id.						
…ulij 187…	—	1,75	—	f 413,785	6 met koffij	id.	—	—	—	3 à 10
…ct. 187…	—	1,75	—	nog niet ingegaan.						
…aart 187…	—	1,80	—	id.	200 met koffij 3 » kina	165 pik. koffij 300 K.G. kina	35	—	—	30 à 40
…ct. 187…	—	3,50	—	id.						
…aart 187…	—	2,00	—	id.	50 met koffij 10 » kina	nog geen product id.	20	—	—	10 à 30
…aart 187…	—	1,50	—	id.						
…ei 1876	—	2,00	—	id.	100 met thee	28 000 K.G. thee	—	—	50	30 à 50
…lij 1877	—	1,65	—	id.	10½ met kina ¼ » koffij 2½ » groenten	nog geen product id. †	51	—	—	—
…ct. 1877	—	3,50	—	id.	b) 180 met koffij 6 » kina	100 pik. koffij nog geen product	55	—	5	50 à 75
…ec. 1880 voor de 75 jaren…	—	3,50	—	id.						
…pril 1879	—	3,50	—	id.	nog niet in ontginning.	—	—	—	—	—
…pt. 1876	—	1,10	—	id.	140 met koffij 12 » kina	nog geen product id.	21	—	—	60
…ulij 1878	—	3,00	—	id.						
…ei 1879	—	3,00	—	id.	† met koffij † » kina	id. id.	25	—	—	10 à 50

b) In Junij 1880 is den ondernemer door de Indische Regering tot wederopzeggens vergund om voor de bereiding der koffij van Tjikoleh het water te nabijgelegen bron.

Volgnummer der huurperceelen.	Volgnummer der erfpachtsperceelen.	Regentschap en afdeeling.	Districten.	Namen der perceelen.	Namen der ondernemers.	Uitgestrektheid der perceelen (in bouws). — Waar onderdeelen van een bouw voorkwamen, is het cijfer afgerond.	Begin van den huurtijd (20 jaren).	Begin van het erfpacht regt (75 jaren).	Bedrag p. 's jaar den huurschat.
—	53	Reg. en afd. Tjiandjoer.	Tjikondang.	Tjidadap.	Mevr. Ahrens, geb. Belle.	368	—	15 Febr. 18	—
—	54	Id.	Id.	Tjirankong.	C. F. Ahrens.	319	—	24 Aug. 187	—
—	55	Id.	Id.	Tjidadap.	Id.	164	—	31 Dec. 187	—
—	56	Id.	Id.	Id.	Id.	255	—	6 Dec. 188	—
—	57	Id.	Djampang Wetan.	Belapoelang of Soekanegara.	Vrouwe M. A. S. Steenstra Toussaint, geb. de Pauly, en J. S. Bowles.	482	—	19 Dec. 187	—
—	58	Id.	Id.	Id.	Id.	515	—	18 Mei 187	—
—	59	Id.	Id.	Tjimapag.	H. W. L. Steenstra Toussaint.	464	—	16 Mei 187	—
—	60	Id.	Id.	Id.	Id.	103	—	25 Dec. 188 (niet voor d volle 75 jare	—
—	61	Id.	Id.	Boengameloer.	J. A. Droop.	152	—	30 April 187	—
—	62	Id.	Id.	Telaga Patengan.	E. Fabius, mr. H. M. J. Francken en E. J. F. Taek.	145	—	8 Jan. 187	—
—	63	Id.	Id.	Id.	Id.	143	—	10 Mei 188 (niet voor d volle 75 jare	—
—	64	Id.	Id.	Tjiwangi.	J. Krausé.	282	—	23 Julij 187	—
—	65	Id.	Id.	Id.	Id.	408	—	25 Sept. 187	—
—	66	Id.	Id.	Tjipopohon.	C. J. Almerood.	185	—	24 April 187	—
—	67	Id.	Id.	Rantjak Baleh.	F. W. Overbeek.	177	—	24 Jan. 188	—
—	68	Id.	Id.	Pasir Nongko.	J. H. Droop.	110	—	24 Maart 18	—
—	69	Id.	Tjidamar.	Tjilaki.	Tjidamar-cultuurmaatsch. te Batavia.	233	—	3 Jan. 188	—
—	70	Id.	Id.	Pasir Halang.	H. L. v. Romunde.	248	—	16 Junij 188	—
—	71	Id.	Pesser.	Goenoeng Melatti.	H. van Son.	218	—	2 April 188	—
11	—	Reg. Tjiandjoer (afd. Soekaboemi).	Tjimahi.	Tegal Tjikembang.	Erven mr. W. A. baron Baud.	442	19 Maart 1868	—	6,66²/
12	—	Id.	Id.	Argalinga.	G. F. van Polanen Petel en A. C. de Meijier.	268	15 Julij 1872	—	0,80
—	72	Id.	Id.	Argalinga.	G. F. van Polanen Petel en A. C. de Meijier.	411	—	20 Jan. 187	—
—	73	Id.	Id.	Argalinga.	G. F. van Polanen Petel en A. C. de Meijier.	184	—	1 Nov. 187	—
—	74	Id.	Id.	Argalinga.	G. F. van Polanen Petel en A. C. de Meijier.	157	—	id.	—

a) De ondernemers bezitten eene veefokkerij en paardenstoeterij; de erfpachtsgronden dienen tot weideplaats.

…erfpacht …regt …(75 jaren).	Bedrag per bouw 's jaars van: den huurschat.	Bedrag per bouw 's jaars van: de erfpachtsom.	Over 1880/81 verschuldigd aan: huurschat.	Over 1880/81 verschuldigd aan: erfpachtsom.	Aantal bouws bij het eind van 1880 beplant.	Productie in 1880.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, gebezigd: voor arbeid op het veld.	Aantal werklieden, voor bereiding van het product: ambachtslieden.	Aantal werklieden, voor bereiding van het product: gewone arbeiders.	Gemiddeld aantal arbeiders bovendien dagelijks gebezigd.
…ebr. 18…	—	f 3,00	—	nog niet ingegaan.	40 met koffij † » kina.	nog geen product id.	—	—	—	8
…ug. 18…	—	3,00	—	id.						
…Dec. 18…	—	3,00	—	id.	30 met kina.	id.	3	—	—	—
…ec. 188…	—	3,00	—	id.						
…Dec. 18…	—	2,00	—	id.						
					307 met koffij en kina.	30 pik. koffij (nog geen kina-product)	75	—	—	25 à 100
…Mei 18…	—	2,00	—	id.						
…Mei 18…	—	2,50	—	id.						
					100 met koffij	nog geen product	40	—	—	25 à 200
…Dec. 18… …voor… 75 jar…	—	2,50	—	id.						
…pril 18…	—	2,00	—	id.	† met koffij † » thee	nog geen product 1500 K.G. thee	40	—	3	—
…an. 18…	—	3,00	—	id.						
					75 met kina	nog geen product	32	—	—	10 à 200
…Mei 188… …voor… 75 jar…	—	3,00	—	id.						
…ulij 18…	—	3,50	—	id.						
					70 met koffij en kina	2 pik. koffij (nog geen kina-product)	50	—	4	30 à 200
…ept. 18…	—	3,50	—	id.						
…pril 18…	—	3,00	—	id.	20 met koffij 15 » kina	nog geen product id.	10	—	—	80
…an. 18…	—	3,00	—	id.	nog in ontginning	—	4	—	—	80
…aart 18…	—	3,50	—	id.	nog niet in ontginning	—	—	—	—	—
…an. 188…	—	6,00	—	id.	$9^{1}/_{2}$ met kina	nog geen product	†	—	—	50
…unij 18…	—	6,00	—	id.	1 id.	id.	12	11	—	10
…pril 18…	—	3,50	—	id.	4 met koffij	id.	—	—	—	2 à 8
—	f $6,66^{2}/_{3}$	—	f 2946,67	—	74 met thee	11500 K.G. thee	†	†	†	†
—	0,80	—	214,34	—	100 met koffij	290 pik. koffij*	80	—	—	—
…an. 18…	—	1,10	—	f 452,10						
…ov. 18…	—	1,30	—	nog niet ingegaan	*a)*	—	—	—	—	—
…	—	1,35	—	id.						

Volgnummer der huurperceelen.	Volgnummer der erfpachtsperceelen.	Regentschap en afdeeling.	Districten.	Namen der perceelen.	Namen der ondernemers.	Uitgestrektheid der perceelen (in bouws). — Waar onderdeelen van een bouw voorkwamen, is het cijfer afgerond.	Begin van den huurtijd (20 jaren).	Begin van het erfpachtregt (75 jaren)	Bedrag … 's ja… den huurschat.
13	—	Reg. Tjandjoer (afd. Soekaboemi)	Tjimahi.	Panglesiran.	A. Piroeli.	100	17 Dec. 1875	—	f 5,00
—	75	Id.	Id.	Id.	J. Ligtvoet.	308	—	8 Mei 18	—
—	76	Id.	Id.	Id.	Id.	125	—	8 Febr. 18	—
—	77	Id.	Tjiheulang.	* Sinagar en Tjirohani.	A. Holle, E. J. Kerkhoven en mr. N. P. van den Berg.	a) 1235	—	1 Jan. 18	—
—	78	Id.	Id.	Tanisari.	Oeij Seng Gin.	491	—	2 Oct. 18	—
—	79	Id.	Tjitjoeroeg.	* Parankansalak.	Erven A. W. Holle.	b) 860	—	1 Jan. 18	—
—	80	Id.	Id.	Calorama.	Id.	500	—	31 Mei 18	—
—	81	Id.	Id.	Id.	Id.	387	—	15 Jan. 18	—
—	82	Id.	Id.	Tendjo Aijoe.	B. B. J. Crone.	260	—	17 Jan. 18	—
—	83	Id.	Id.	Pamatoetan.	J. Pattché.	35	—	1 Sept. 18	—
—	84	Id.	Id.	Tjibaregbeg.	Erven A. W. Holle en F. C. Phlippeau.	146	—	13 Jan. 18	—
—	85	Id.	Plaboean.	* Tjisalak.	Id.	1025	—	23 Maart 18	—
14	—	Id.	Id.	Tjiboengoer.	C. F. P. Bauer en vrouwe C. Dormitzer, geb. Aub.	173	19 Aug. 1865 d)	—	5,0
15	—	Id.	Id.	Id.	Id.	327	26 Maart 1875 d)	—	5,0
—	86	Id.	Id.	Ongkrak.	J. F. den Dekker.	200	—	27 Julij 18	—
—	87	Id.	Id.	Id.	Id.	122	—	18 Dec. 18	—
—	88	Id.	Id.	Ardenburg.	P. Zeper Jhzn. en firma Cramerus & C°.	214	—	12 Mei 18	—
—	89	Id.	Id.	Id.	Id.	175	—	2 Nov. 18	—
—	90	Id.	Id.	Plaboean of Pasir Tjilandak.	C. F. P. Bauer en vrouwe C. Dormitzer, geb. Aub.	498	—	15 Oct. 18	—
—	91	Id.	Id.	Malingoet.	J. H. Haak Bastiaanse.	385	—	7 Jan. 18	—

a) Zoo als reeds in 't vorig verslag (bijlage ZZ, blz. 8 en 9) werd aangekondigd, zijn de beide huurperceelen Sinagar en Tjirohani, te zamen g… 600 bouws, met toevoeging van circa 51 bouws, tot dusver met regt van opstal bezeten, en van ruim 584 bouws nieuwe gronden, tot éene erfpac… onderneming vereenigd, en zulks gerekend van 1 Januarij 1880 af. Voor de in de laatste plaats bedoelde gronden is als jaarlijksche erfpachtsom bedo… f 2,82 per bouw, in te gaan 1 Januarij 1885; voor de overige gronden f 4,61⁵ per bouw, in te gaan 1 Januarij 1880.

b) Ook voor de gronden dezer onderneming is, om de in het overzigt over 1879 vermelde reden, niet een en dezelfde erfpachtsom bedongen. Voor… 342 bouws huur- en opstalgronden, welke van 1 Januarij 1880 af in erfpacht zijn afgestaan, is te rekenen van dien datum eene jaarlijksche pacht… verschuldigd van f 4,46⁵ per bouw; voor de aan Parakansalak, mede met 1 Januarij 1880, toegevoegde 518 bouws nieuwe gronden is eerst na vijf j… betaling verschuldigd, en wel f 2,69⁵ per bouw 's jaars.

...an ... erfpa[cht] ... regt ... 75 jare[n]	Bedrag per bouw 's jaars van: den huurschat.	Bedrag per bouw 's jaars van: de erfpachtsom.	Over 1880/81 verschuldigd aan: huurschat.	Over 1880/81 verschuldigd aan: erfpachtsom.	Aantal bouws bij het eind van 1880 beplant.	Productie in 1880.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, gebezigd: voor arbeid op het veld.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, gebezigd: voor bereiding van het product: ambachtslieden.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, gebezigd: voor bereiding van het product: gewone arbeiders.	Gemiddeld aantal arbeiders bovendien dagelijks gebezigd.
—	f 5,00	—	f 300,00 (3/5)	—	4 met koffij	nog geen product	4	—	—	12
Mei 18..	—	f 1,60	—	nog niet ingegaan.	72 id.	58 pik. koffij	32	—	3	—
Febr. 18..	—	1,60	—	id.						
Jan. 18..	—	4,61^5 2,82	—	a) f 3002,64^5	633 met thee 55 » koffij 2 » cacao	300 000 K.G. thee nog geen product id.	636	39	159	0 à 600
Oct. 18..	—	2,50	—	nog niet ingegaan.	80 met thee, cacao en padi	nog geen product id. 250 pik. padi	25	1	35	35
Jan. 18..	—	4,46^5 2,69^5	—	b) f 1527,03	452 met thee	160 000 K.G. thee	362	51	104	—
1 Mei 18..	—	1,10	—	550,00	451 met koffij 6 » thee 13 » cacao	650 pik. koffij nog geen product id.	264	—	—	—
5 Jan. 18..	—	1,10	—	nog niet ingegaan.						
7 Jan. 18..	—	7,50	—	id.	240 met thee	65 000 K.G thee	160	3	50	—
Sept. 18..	—	2,50	—	id.	10 met tweede gewassen.	†	8	—	—	—
3 Jan. 18..	—	1,10	—	f 160,30	500 met thee 150 » koffij	155 410 K.G. thee 133 pik. koffij	137	3	60	20
Maart 18..	—	1,01	—	c) 303,83						
—	5,00	—	866,25	—	420 met koffij	200 pik. koffij	50	—	2	—
—	5,00	—	980,85 (3/5)	—						
7 Julij 18..	—	2,10	—	420,00	220 id.	250 id.	45	15	15	—
3 Dec. 18..	—	2,10	—	nog niet ingegaan.						
2 Mei 18..	—	1,25	—	id.	300 id.	400 id.	180	—	—	30
Nov. 18..	—	1,25	—	id.						
5 Oct. 18..	—	1,25	—	id.	e)	—	8	—	—	—
Jan. 18..	—	2,00	—	id.	120 met koffij	nog geen product	50	—	—	†

c) Pachtsom is nog alleen verschuldigd over dat gedeelte van Tjisalak (ruim 300 bouws) hetwelk vroeger in huur bezeten werd. Van de overige 725 bouws gaat de pachtsom eerst in den 23sten Maart 1881. Tjisalak en Tjibaregbeg moeten als één onderneming worden beschouwd.

d) In Februarij 1881 heeft de Indische Regering toegestemd in de vervanging der huur door erfpacht. De erfpacht zou gerekend moeten worden te zijn ingegaan met 1 Januarij 1881 en de pachtsom zou moeten bedragen f 3 per bouw 's jaars. Uit het volgend verslag zal eerst kunnen blijken of de erfpacht aanvaard is.

e) Dit perceel ligt nog braak. De opgezetenen planten er padi voor eigen rekening.

Volgnummer der huurperceelen.	Volgnummer der erfpachtsperceelen.	Regentschap en afdeeling.	Districten.	Namen der perceelen.	Namen der ondernemers.	Uitgestrektheid der perceelen (in bouws). — Waar onderdeelen van een bouw voorkwamen, is het cijfer afgerond.	Begin van den huurtijd (20 jaren).	Begin van het erfpachtsregt (75 jaren).	...drag per ...'s jaars ...den huurschat.	e...
—	92	Reg. Tjiandjoer (afd. Soekaboemi).	Plaboean.	Soekamadjoe I.	A. F. Herrmann.	264	—	20 Maart 18..	—	
—	93	Id.	Id.	Soekamadjoe II.	Id.	82	—	8 Mei 188.. (niet voor de volle 75 jaren)	—	
—	94	Id.	Djampang Tengah.	* Tjitjalobak.	W. J. Geertsema en W. P. de Greve.	15	—	10 Febr. 18..	—	
—	95	Id.	Id.	Sindangsari.	Id.	406	—	id.	—	
—	96	Id.	Id.	Tjiringin.	Id.	141	—	27 Sept. 18..	—	
16	—	Id.	Id.	Panoembangan.	E. J. Kerkhoven.	498	17 Aug. 1877	—	2,75	
—	97	Id.	Id.	Goenoengsari.	J. A. Huguenin.	251	—	23 Aug. 18..	—	
—	98	Id.	Id.	Goenoeng Malang.	C. W. Walbeehm, Ch. W. Walbeehm en G. F. de Bruyn Kops.	471	—	28 Julij 18..	—	
—	99	Id.	Id.	Arstralina.	G. F. van Polanen Petel en A. C. de Meijier.	459	—	12 Sept. 18..	—	
—	100	Id.	Goenoeng Parang.	Soekabrenti.	J. V. Kriesfeld.	84	—	18 Nov. 188..	—	
17	—	Reg. en afd. Soemedang.	Tandjongsari.	Djatinangor.	Erven mr. W. A. baron Baud.	281	1 Jan. 1864	—	50,00	
18	—	Id.	Id.	Id.	Idem.	500	26 Mei 1870 (voor 14 jaren)	—	8,00	
19	—	Id.	Id.	Tjimoeloe.	Jhr. L. P. K. Baud.	199	21 Aug. 1872	—	8,00	
—	101	Id.	Id.	Tjidjeroek.	A. Mohr.	291	—	28 Aug. 18..	—	
—	102	Id.	Id.	Id.	Id.	13	—	15 Febr. 187.. (niet voor de volle 75 jaren)	—	
—	103	Id.	Id.	Id.	Id.	50	—	16 Dec. 188.. (niet voor de volle 75 jaren)	—	
20	—	Id.	Soemedang.	Tegal, Tjinangran en Tjiseda.	J. Revius en P. op de Laeij.	225	16 Dec. 1867	—	3,00	
—	104	Id.	Id.	* Tjioehoet en Margapala.	J. Greefkes en de Ned. Handelmaatsch.	188	—	30 Maart 18..	—	
—	105	Id.	Id.	Sarang Halimoen.	J. C. Westenenk.	150	—	29 Aug. 188..	—	
—	106	Id.	Tjiberem.	Tjibengkoeng.	Erven H. J. Coster.	122	—	25 Sept. 187..	—	
—	107	Id.	Dermaradja.	Tjiboegel.	J. K. H. Phitzinger.	313	—	16 Junij 188..	—	

a) Bovendien werden 6708 K.G. thee verkregen van gronden buiten het huurperceel gelegen, en wel van 30 bouws aanplantingen der bevolking.

...andelin...

...erfpacht ...regt ...jaren).	...drag per bouw 's jaars van		Over 1880/81 verschuldigd aan		Aantal bouws bij het eind van 1880 beplant.	Productie in 1880.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, gebezigd:			Gemiddeld aantal arbeiders bovendien dagelijks gebezigd.
	...den huur-schat.	de erfpacht-som.	huurschat.	erfpachtsom.			voor arbeid op het veld.	voor bereiding van het product: ambachts-lieden.	gewone arbeiders.	
...aart 18..	—	f 2,00	—	nog niet ingegaan.	100 met koffij	20 pik. koffij	30	—	—	—
...ei 188.. ...s voor de 75 jaren	—	3,00	—	id.						
...ebr. 18..	—	1,25	—	f 18,81^5	160 met thee 60 » koffij	35 000 K.G. thee 45 pik. koffij	248	7	37	30
.	—	1,25	—	nog niet ingegaan.						
...pt. 187..	—	1,25	—	id.						
—	2,75	—	f 274,40^5 (1/5)	—	21 met koffij	40 pik. koffij	27	—	2	5
...ug. 187..	—	1,25	—	nog niet ingegaan.	50 id.	86½ id.	32	4	4	10 à 100
...ulij 187..	—	4,00	—	id.	15 met koffij ½ » kina	nog geen product id.	14	—	—	5 à 30
...pt. 187..	—	3,00	—	id.	nog niet in ontginning.	—	—	—	—	—
...ov. 188..	—	2,00	—	id.	10 met klappers 1 » koffij 1 » groenten	nog geen product id id.	5	—	—	—
—	50,00	—	14 050,00	—	225 met thee 20 » koffij	78 260 K.G. thee 20 pik. koffij	200	30	70	20 à 300
—	8,00	—	4 000,64	—						
—	8,00	—	1 606,16	—	40 met thee	5 400 K.G. thee	10	—	2	10 à 40
...g. 187..	—	4,10	—	nog niet ingegaan.	290 » koffij	70 pik. koffij	40	—	—	30 à 40
...br. 187.. voor de 75 jaren	—	4,10	—	id.						
...c. 188.. voor de 75 jaren	—	4,10	—	id.						
—	3,00	—	675,00	—	160 » thee 10 » kina	*a*) 68550 K.G. thee nog geen product	110	6	50	50
...art 187..	—	5,00	—	f 941,66^5	188 » thee	17 500 K.G. thee	65	2	23	100 à 300
...g. 188..	—	3,00	—	nog niet ingeg.	125 » koffij	nog geen product	26	—	—	10 à 400
...t. 187..	—	2,60	—	f 316,46^5	nog niet in ontginning.	—	—	—	—	—
...ij 188..	—	3,00	—	nog niet ingegaan.	id.	—	—	—	—	—

g.

Volgnummer der huurperceelen.	Volgnummer der erfpachtsperceelen.	Regentschap en afdeeling.	Districten.	Namen der perceelen.	Namen der ondernemers.	Uitgestrektheid der perceelen (in bouws). — Waar onderdeelen van een bouw voorkwamen, is het cijfer afgerond.	Begin van den huurtijd (20 jaren).	Begin van het erfpachtregt (75 jaren).	Bedrag ... 's jaa[rs] ... den huurschat.
21	—	Reg. Soemedang (afd. Tassikmalaija).	Melambong.	Tjimoengkalbelah.	Erven mr. W. A. baron Baud.	200	7 Julij 1874 *a)*	—	f 3,50
—	108	Id.	Id.	Tendjolaut.	W. J. van Hoogenhuize en H. G. Vaupel.	338	—	10 Julij 18	—
—	109	Id.	Id.	id.	Id.	160	—	18 Febr. 18 (niet voor volle 75 jar	—
—	110	Reg. en afd. Limbangan.	Panembong.	* Waspada I.	K. F. Holle.	148	—	*c)* 1 Maart 18 (als boven	—
—	111	Id.	Id.	* Waspada II.	Id.	50	—	*c)* 1 Maart 18 (als boven	—
—	112	Id.	Id.	Waspada III.	Id.	36	—	9 Junij 18	—
—	113	Id.	Id.	Waspada IV.	Id.	28	—	22 Maart 18	—
—	114	Id.	Id.	Tjigedoeg.	Erven mr. W. A. baron Baud.	406	—	19 Febr. 18 (voor 50 jar	—
—	115	Id.	Id.	Tjikorai.	Kinacultuur-maatsch. Garoet te Amsterdam.	131	—	7 Sept. 18	—
—	116	Id.	Id.	Tjigentoer.	D. A. J. Kessler.	246	—	id.	—
22	—	Reg. Soekapoera (afd. Soekapoera Kollot).	Negara.	Tjikadjang.	Erven mr. W. A. baron Baud.	358	1 Jan. 1865	—	50,00
—	117	Id.	Kandangwesi.	Tjisondaän.	A. F. van der Ven.	185	—	6 Maart 18	—
—	118	Id.	Batoewangi.	Tjiharoes.	A. Knoote.	323	—	29 Aug. 18	—
—	119	Id.	Id.	Tjisaroeni.	G. A. Malga.	306	—	11 Aug. 18	—
								CHERIBON	
—	120	Cheribon.	Sindanglaut.	* Djatipiring of Blender.	Kwee Boen Pien.	300	—	31 Dec. 18 *f)*	—
23	—	Indramaijoe.	Karang-ampel.	Tanah Lajapan.	Reijnst & Vinju.	798	10 Jan. 1877	—	f 2,01
—	121	Madjalengka.	Madjalengka.	* Kadhipatten.	J. G. C. A. de Vogel en J. S. Bowles.	400	—	31 Dec. 18	—

a) In Februarij 1881 heeft de Indische Regering toegestemd in de vervanging der huur door erfpacht, en tevens, ter uitbreiding en afronding van het perceel, circa 80 bouws nieuwe gronden in erfpacht toegezegd, een en ander gerekend te zijn ingegaan 1 Januarij 1881. Uit het volgend verslag eerst kunnen blijken of de erfpacht voor de 280 bouws is aanvaard. Als erfpachtsom zou jaarlijks per bouw moeten betaald worden f 5 (voor de toe te voegen nieuwe gronden eerst van 1 Januarij 1886 af).

b) Het theeproduct wordt bereid op Tjarennang (zie n°. 24 der huurperceelen).

c) Het erfpachtsregt op de perceelen Waspada I en II, zoomede op twee aangrenzende stukjes grond, elk groot 184/500 bouws, is afgestaan voor de verderen duur van het erfpachtsregt op de onderneming Waspada III.

d) Van aanplantingen der bevolking buiten het erfpachtsperceel (200 bouws) werd 30000 K.G. thee verkregen.

…n erfpachtregt …75 jaren	Bedrag per bouw 's jaars van den huurschat.	Bedrag per bouw 's jaars van de erfpachtsom.	Over 1880/81 verschuldigd aan huurschat.	Over 1880/81 verschuldigd aan erfpachtsom.	Aantal bouws bij het eind van 1880 beplant.	Productie in 1880.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, gebezigd: voor arbeid op het veld.	Aantal werklieden voor bereiding van het product: ambachtslieden.	Aantal werklieden voor bereiding van het product: gewone arbeiders.	Gemiddeld aantal arbeiders bovendien dagelijks gebezigd.
—	f 3,50	—	f 560,00 (4/5)	—	90 met thee	23 972 K.G. thee b)	51	—	—	50 à 100
Julij 18…	—	f 3,10	—	f 1047,62	260 met koffij	65 pik. koffij	28	—	4	100 à 200
Febr. 18… …et voor… …e 75 jar…	—	3,10	—	nog niet ingegaan.						
Maart 18… …s boven…	—	5,01	—	f 740,28	193 met thee 2 » koffij	d) † nog geen product	30	14	56	100 à 140
Maart 18… …s boven…	—	5,01	—	249,40						
…unij 18…	—	5,01	—	182,07	20 met kina	id.				
…Iaart 18…	—	4,85	—	nog niet ingegaan.	20 id.	id.				
…Febr. 18… …r 50 jar…	—	3,25	—	id.	12 id.	id.	1	—	—	20
…ept. 18…	—	5,00	—	id.	nog niet in ontginning	—	—	—	—	—
…l.	—	5,00	—	id.	id.	—	—	—	—	—
—	50,00	—	17 900,00	—	358 met thee	e) 107 500 K.G. thee	—	—	—	50 à 650
…aart 18…	—	4,00	—	nog niet ingegaan.	nog niet in ontginning.	—	—	—	—	—
…ug. 18…	—	5,00	—	id.	id.	—	—	—	—	—
…ug. 18…	—	5,00	—	id.	id.	—	—	—	—	—
…IEB…RON.										
…Dec. 18… f)	—	f 13,15	—	f 3945,00	96 met suikerriet.	11 600 pik. suiker g)	130	5	150	40 à 400
—	f 2,01	—	f 320,77 (1/5)	—	294 met padi	4772 pik. padi	—	—	—	100 à 200
…ec. 187…	—	15,00	—	6000,00	46 met suikerriet.	12 900 pik. suiker h)	325	40	155	500 à 3000

…g van h… …erslag … …e te voeg…

e) Onder de opgegeven productie is die van Tjiboeloe begrepen (zie n°. 10 der huurperceelen).

f) Even als voor de twee thee-ondernemingen Sinagar-Tjirohani en Parakansalak in de Preanger regentschappen (zie n°. 77 en 79 hiervóór) is ook voor …eze onderneming de vervanging der huur door erfpacht in 1880 tot stand gekomen. Terwijl de huursom f 15 per bouw 's jaars bedroeg, is nu de erfpacht…om bepaald op f 13,15. Toch zal de conversie voor den lande voordeelig zijn, omdat de onderneming nu in de verponding is kunnen worden aangeslagen, …n wel voor eene waarde van f 75 000, zoodat, naar die taxatie, jaarlijks aan verpondingsbelasting nog zal moeten worden opgebragt f 562,50.

…n voor de…

g) De opgegeven suikerproductie is niet enkel verkregen van de erfpachtsgronden, maar ook van gronden, tot eene uitgestrektheid van 174 bouws, van …de bevolking ingehuurd.

h) Als bij Djatipiring of Blender (zie de voorgaande aanmerking). Bij Kadhipatten waren echter 412 bouws van de bevolking ingehuurd.

Volgnummer der huurperceelen.	Volgnummer der erfpachtsperceelen.	Regentschap en afdeeling.	Districten.	Namen der perceelen.	Namen der ondernemers.	Uitgestrektheid der perceelen (in bouws). — Waar onderdeelen van een bouw voorkwamen, is het cijfer afgerond.	Begin van den huurtijd (20 jaren).	Begin van het erfpachtregt (75 jaren).
24	—	Madjalengka.	Telaga.	Tjarennang.	Erven mr. W. A. baron Baud.	300	1 Jan. 1863 a)	—
—	122	Id.	Radja Galoe.	Pajoeng.	D. J. K. Pietermaat.	436	—	5 Mei 187
—	123	Id.	Id.	Teedja.	G. M. W. Zuur.	365	—	18 Jan. 18
—	124	Id.	Id.	Id.	Id.	7	—	1 April 18 (niet voor d volle 75 jar
—	125	Galoeh.	Rantja.	Hokkean Tjiang Tjioe Hoe.	Oeij Kelok.	266	—	27 Jan. 18
								T
—	126	Brebes.	Boemiaijoe.	Proepoek.	H. C. Stennekes.	515	—	18 Sept. 18
—	127	Id.	Brebes.	Randoesanga.	D. F. W.; - Th. R. N.; - en P. Lucassen.	132	—	11 Aug. 18
—	128	Id.	Id.	Id.	Id.	80	—	8 Dec. 18 (niet voor d volle 75 jar
								PEK
—	129	Pekalongan.	Sawangan.	* Djampangan en Sidosoekmo.	H. J. Rauws.	498	—	18 Oct. 18
—	130	Id.	Id.	Proempang.	Id.	306	—	12 Julij 18
—	131	Id.	Id.	Id.	Id.	10	—	21 Maart 18 (niet voor d volle 75 jar
—	132	Id.	Id.	Djolotigo I.	Factorij der Nederl. Handelmaatschappij.	302	—	18 Aug. 18
—	133	Id.	Id.	Id.	Id.	5	—	4 Julij 18 (niet voor d volle 75 jar
—	134	Id.	Id.	Djolotigo II.	Id.	176	—	2 Febr. 18
—	135	Id.	Id.	Id.	Id.	23	—	4 Julij 18 (niet voor d volle 75 jar
—	136	Id.	Sragi.	Tandjoeng.	J. C. Simonet.	489	—	3 Julij 18
—	137	Id.	Bandar Goemiwang.	* Loetoeng Linggo.	M. C. Verloop.	367	—	24 Dec. 18

a) In October 1880 zijn door de Indische Regering voorloopig de voorwaarden vastgesteld, waarop in 1881 de huur door erfpacht zou kunnen wor vervangen. Het perceel zou echter nog moeten hermeten worden. Tevens zouden dan in de af te stane uitgestrektheid begrepen worden de gronden, eene uitgestrektheid van ruim 14 bouws, tot dusver met regt van opstal bezeten.

b) In December 1880 is aan den erfpachter van Proepoek door de Indische Regering tot wederopzeggens vergund om, deels met benuttiging v bestaande of te veranderen dammen en leidingen der bevolking, deels door middel van nieuwe werken van dien aard, ten behoeve van de irrigatie zij gronden onder zekere voorwaarden gebruik te maken van het water uit de rivieren Pedes en Moelé of Proepoek.

…erfpacht regt …jaren).	…drag per bouw …'s jaars van den huurschat.	de erfpachtsom.	Over 1880/81 verschuldigd aan huurschat.	erfpachtsom.	Aantal bouws bij het eind van 1880 beplant.	Productie in 1880.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, gebezigd: voor arbeid op het veld.	voor bereiding van het product: ambachtslieden.	gewone arbeiders.	Gemiddeld aantal arbeiders bovendien dagelijks gebezigd.
—	24,00	—	f 7200,00	—	300 met thee	42149 K.G. thee	186	10	40	50 à 100
…ei 187…	—	f 3,10	—	f 1351,60	235 met koffij 4 » kina	572 pik. koffij nog geen product	52	—	12	30 à 300
…an. 18…	—	3,10	—	1132,57	340 met koffij	476 pik. koffij	97	3	10	150 à 500
…pril 187… …voor d… 75 jar…	—	3,10	—	nog niet ingegaan.						
…an. 18…	—	5,00	—	id.	½ bouw met pisangboomen	—	—	—	—	1
T…AL.										
…ept. 18…	—	f 5,00	—	nog niet ingegaan.	b) nog in ontginning.	—	—	—	—	30 à 200
…ug. 18…	—	3,00	—	id.	c)	—	—	—	—	†
…ec. 18… …t voor d… 75 jar…	—	3,00	—	id.						
EK…ONGAN.										
…ct. 18…	—	f 1,00	—	f 497,78	343 met koffij	260 pik koffij	—	—	15	150 à 300
…ulij 18…	—	1,00	—	nog niet ingegaan.	192 id.	103 id.	—	—	8	150 à 300
…aart 18… …t voor d… 75 jar…	—	1,00	—	f 9,72						
…ug. 18…	—	4,00	—	nog niet ingegaan.	220 id.	463 id.	18	—	—	25 à 100
…ulij 18… …t voor d… 75 jar…	—	4,00	—	id.						
…br. 18…	—	4,00	—	id.						
…ulij 18… …t voor d… 75 jar…	—	4,00	—	id.						
…ulij 18…	—	2,60	—	f 1270,33	200 met padi	†	2	—	—	8
…ec. 18…	—	3,00	—	1100,40	300 met koffij	d) 410 pik. koffij	30	1	5	200

c) Op deze gronden zal geen landbouw worden gedreven; zij zijn bestemd voor den aanleg van vischvijvers.

d) Met wijziging eener beschikking van 1877, waarbij aan den erfpachter van Loetoeng Linggo de verpligting was opgelegd om, te rekenen van Julij 1880, een bereidings-etablissement buiten het perceel te sluiten en de koffij binnen de grenzen zijner erfpachtsgronden te bereiden, is in Julij 1880 toegestaan dat met de bereiding buiten het perceel worde voortgegaan indien de resident daartegen geen bezwaar heeft, wiens eventueele vergunning echter geacht zal moeten worden slechts te zijn verleend tot wederopzeggens.

Volgnummer der huurperceelen.	Volgnummer der erfpachtsperceelen.	Regentschap en afdeeling.	Districten.	Namen der perceelen.	Namen der ondernemers.	Uitgestrektheid der perceelen (in bouws). Waar onderdeelen van een bouw voorkwamen, is het cijfer afgerond.	Begin van den huurtijd (20 jaren).	Begin van het erfpachtregt (75 jaren)	Bedrag 's jaa[rlijks] den huurschat.
—	**138**	Pekalongan.	Bandar Goemiwang.	Brengkolang.	M. C. Verloop.	228	—	16 Julij 18	—
—	**139**	Id.	Id.	Panoembangan.	L. J. Launay.	500	—	24 April 18	—
—	**140**	Id.	Pekalongan.	Tanah Nora.	J. M. Bloemhard.	141	—	10 Febr. 18	—
—	**141**	Pekalongan en Batang.	Pekalongan en Batang.	Slama-aram.	Id.	44	—	10 Maart 18	—
—	**142**	Batang.	Batang.	§ Sikepjer (Si-Amboe).	A. Toorop.	150	—	20 Junij 18	—
—	**143**	Id.	Id.	Si-Gandoe.	Souw Ban An.	158	—	22 Oct. 18	—
—	**144**	Id.	Bandar Sidaijoe.	Wonodadi.	G. C. de Burlet.	*b)* 186	—	5 Julij 18	—
—	**145**	Id.	Id.	Id.	Id.	8	—	21 Sept. 18 (niet voor volle 75 jar[en])	—
—	**146**	Id.	Id.	Tombo.	E. Moormann & C°.	205	—	1 Nov. 18	—
—	**147**	Id.	Id.	Id.	Id.	80	—	24 Nov. 18 (niet voor volle 75 jar[en])	—
—	**148**	Id.	Id.	Trattak.	Id.	19	—	13 Aug. 18	—
—	**149**	Id.	Id.	Pagilaran.	H. J. Prins.	360	—	26 Nov. 18	—
—	**150**	Id.	Id.	Id.	Id.	24	—	22 Maart 18 (niet voor volle 75 jar[en])	—
—	**151**	Id.	Id.	Karang Mego.	J. B. Scharff c. s.	83	—	16 Aug. 18	—
—	**152**	Id.	Id.	Id.	Id.	71	—	24 April 18 (niet voor volle 75 jar[en])	—
25	—	Id.	Soebah.	Simbang.	Erven W. Castens.	642	1 Jan. 1872	—	f 2,00
26	—	Id.	Id.	Segaijoeng.	Id.	925	id.	—	2,00
—	**153**	Id.	Id.	Segan.	J. W. Launay.	500	—	7 Maart 18	—
—	**154**	Id.	Id.	Id.	Id.	239	—	id.	—
—	**155**	Id.	Id.	Ketanggan.	C. M. Ham.	237	—	7 Dec. 18	—

a) De djagong-oogst mislukte in 1880.

b) De vroeger opgegeven oppervlakte van 155 bouws is bij hermeting gebleken onjuist te zijn.

...n erfpacht regt 75 jaren	Bedrag per bouw 's jaars van den huurschat.	Bedrag per bouw 's jaars van de erfpachtsom.	Over 1880/81 verschuldigd aan huurschat.	Over 1880/81 verschuldigd aan erfpachtsom.	Aantal bouws bij het eind van 1880 beplant.	Productie in 1880.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, gebezigd: voor arbeid op het veld.	voor bereiding van het product: ambachtslieden.	voor bereiding van het product: gewone arbeiders.	Gemiddeld aantal arbeiders bovendien dagelijks gebezigd.
Julij 18..	—	f 3,00	—	nog niet ingegaan.	70 met koffij	nog geen product	—	—	—	50
April 18..	—	3,60	—	f 1800,00	400 id.	229 pik. koffij	59	—	—	200
Febr. 18..	—	2,50	—	nog niet ingegaan.	51 met padi 8 » uijen 1 » pisang	75 pik. padi † †	—	—	—	6
Maart 18..	—	2,00	—	f 87,80^5	† met klappers	nog geen product	—	—	—	3
Junij 18..	—	7,00	—	1050,00	65 met padi 10 » djajong	150 pik. padi a)	6	—	—	22
Oct. 18..	—	3,00	—	473,88	100 met padi	1000 pik. padi	3	—	—	80
Julij 18..	—	3,50	—	f 652,19	150 met koffij	160 pik. koffij	—	—	—	†
Sept. 18.. ...t voor ...e 75 jar...	—	3,50	—	nog niet ingegaan.						
Nov. 18..	—	3,00	—	f 617,02	200 id.	186 id.	15	—	—	150
Nov. 18.. ...t voor ...e 75 jar...	—	5,00	—	nog niet ingegaan.						
Aug. 18..	—	3,00	—	id.	18 id.	nog geen product	4	—	—	20
Nov. 18..	—	3,00	—	1078,69^5	350 met koffij 10 » kina	c) 165 pik. koffij nog geen product	30	—	—	50 à 250
Maart 18.. ...t voor ...e 75 jar...	—	3,10	—	nog niet ingegaan.						
Aug. 18..	—	3,50	—	id.	61 met koffij 29 » kina	nog geen product id.	20	—	—	41
April 18.. ...t voor ...e 75 jar...	—	3,50	—	id.						
—	f 2,00	—	f 1283,50	—	† met koffij 220 » suikerriet	254 pik. koffij 8500 » suiker	—	—	—	300
—	2,00	—	1849,20	—						
Maart 18..	—	3,10	—	f 1550,00	³/₄ met Liberia koffij 25 met tabak 15 » indigo	nog geen product 8000 K.G. tabak 300 » indigo	20	—	—	80
id.	—	3,10	—	742,14						
Dec. 18..	—	3,10	—	733,86	3 met padi	18 pik. padi	—	—	—	20

c) Ingevolge een Indisch besluit dd. 24 November 1880 moet de in 1878 gestelde voorwaarde dat de koffij van Pagilaran niet anders dan binnen de grenzen van het vereenigd perceel mag worden bereid, in dien zin als uitgebreid worden beschouwd dat aan den resident is overgelaten om tot wederopzeggens toe te staan dat het product elders worde bereid. (Zie ook de aanteekening in 't vorig verslag bijlage ZZ, blz. 16/17.)

Volgnummer der huurperceelen.	Volgnummer der erfpachtsperceelen.	Regentschap en afdeeling.	Districten.	Namen der perceelen.	Namen der ondernemers.	Uitgestrektheid der perceelen (in bouws). — Waar onderdeelen van een bouw voorkwamen, is het cijfer afgerond.	Begin van den huurtijd (20 jaren).	Begin van het erfpachtsregt (75 jaren).	Bedrag p... 's jaar... den huurschat.
—	**156**	Batang.	Soebah.	Gesing.	M. H. de Lijon en A. M. Engelken.	126	—	9 Maart 187	—
—	**157**	Id.	Id.	Id. (Ketjoeboeng).	Id.	85	—	6 Aug. 187	—
—	**158**	Id.	Id.	Gloegak.	Id.	140	—	*a)* 24 Junij 18 (niet voor d volle 75 jare	—
—	**159**	Id.	Id.	Djoerang Assem.	Id.	194	—	*a)* 24 Junij 18 (als boven)	—
—	**160**	Id.	Id.	Kedongdong.	B. B. Barruch.	167	—	15 Mei 187	—
—	**161**	Id.	Id.	Id. (Banjoe poetih).	Id.	48	—	15 Aug. 187	—
—	**162**	Id.	Id.	Bangoen Ardjo.	Raden Soeradirdjo.	158	—	8 Jan. 187	—
27	—	Id.	Keboemen.	Gebang Anom.	W. J. C. Veenstra.	399	22 Oct. 1873	—	f 3,00
—	**163**	Id.	Keboemen en Soebah.	Id.	Id.	450	—	18 April 187	—
								SAMARAN	
—	**164**	Reg. Salatiga (afd. Ambarawa).	Oenarang.	* Kedawong.	F. J. Piller.	402	—	6 Nov. 187	—
—	**165**	Id.	Id.	* Lerep.	D. J. K. Pietermaat.	317	—	24 Oct. 187	—
—	**166**	Id.	Id.	* Terwidi.	J. v. d. Laan en M. A. Ch. M. Ottenhoff.	190	—	26 Oct. 187	—
—	**167**	Id.	Id.	* Kalisidi.	Firma Dorrepaal & C°. c. s.	401	—	id.	—
—	**168**	Id.	Id.	Id.	Id.	27	—	11 Febr. 18 (niet voor d volle 75 jare	—
—	**169**	Id.	Id.	* Geboegan.	A. Bounin en de erven mr. R. W. J. C. de Menton Bake.	800	—	12 Oct. 187	—
—	**170**	Id.	Ambarawa.	* Banaran.	Mac Neill & C°.	400	—	17 April 187	—
—	**171**	Id.	Id.	* Pringapoes-Nobo.	Van Dommelen & C°.	1090	—	18 April 187	—
—	**172**	Id.	Id.	* Stomi.	O.-I. maatschappij van administratie en lijfrente (in liq.).	33	—	20 Nov. 187	—

a) De erfpacht komt te eindigen tegelijk met die voor het perceel onder n°. **156** genoemd.

b) Va...

Handeli...

…erfpacht-regt (… jaren).	Bedrag per bouw 's jaars van		Over 1880/81 verschuldigd aan		Aantal bouws bij het eind van 1880 beplant.	Productie in 1880.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, gebezigd:			Gemiddeld aantal arbeiders bovendien dagelijks gebezigd.
	den huurschat.	de erfpachtsom.	huurschat.	erfpachtsom.			voor arbeid op het veld.	voor bereiding van het product: ambachtslieden.	voor bereiding van het product: gewone arbeiders.	
…art 187…	—	f 3,10	—	f 390,94	200 met koffij	60 pik. koffij	15	5	—	150
…ug. 187…	—	3,10	—	nog niet ingegaan.						
a) …unij 188… voor d… 75 jare…	—	3,10	—	id.	nog niet in ontginning.	—	—	—	—	—
…Junij 188… boven)	—	3,10	—	id.	id.	—	—	—	—	—
…Iei 187…	—	3,50	—	f 583,82^5	210 met koffij	500 pik. koffij	12	14	—	60
…ug. 187…	—	3,50	—	nog niet ingegaan.						
…n. 187…	—	3,00	—	id.	40 met padi 6 » djagong	60 pik. padi 30 000 st. djagong	9	—	—	150
—	f 3,00	—	f 1198,20	—	60 met tabak	20000 K.G. tabak	—	—	15	60
…pril 187…	—	3,10	—	f 1395,00	70 id.	30000 id. b)	—	—	21	70
…AMARANG.										
…ov. 187…	—	f 5,00	—	f 2009,00	250 met koffij	380 pik. koffij	40	—	—	40 à 100
…ct. 187…	—	4,50	—	1425,00	150 met koffij 5 » kina	460 pik. koffij 650 K.G. kina	50	—	—	20 à 150
…ct. 187…	—	4,50	—	856,20	140 met koffij	295 pik. koffij	6	—	—	40 à 80
	—	4,50	—	1804,50	250 id.	675 id.	—	—	43	50 à 300
…ebr. 187… voor d… 75 jare…	—	4,50	—	nog niet ingegaan.						
…ct. 187…	—	4,50	—	f 3600,00	400 id.	†	—	—	—	†
…pril 187…	—	3,00	—	1200,00	200 id.	610 pik. koffij	48	—	—	†
…ril 187…	—	5,00	—	5448,21	700 id.	†	60	—	—	100 à 200
…ov. 187…	—	3,50	—	116,20	25 id.	68 pik. koffij	2	—	—	20 à 40

b) Van de bevolking werd bovendien nog 7500 K.G. tabak opgekocht.

Volg-nummer der huurperceelen.	Volg-nummer der erfpachtsperceelen.	Regentschap en afdeeling.	Districten.	Namen der perceelen.	Namen der ondernemers.	Uitgestrektheid der perceelen (in bouws). — Waar onderdeelen van een bouw voorkwamen, is het cijfer afgerond.	Begin van den huurtijd (20 jaren).	Begin van het erfpachtregt (75 jaren)	Bedrag [...] 's jaar[...] den huurschat.
—	173	Reg. Salatiga (afd. Ambarawa)	Ambarawa.	* Klepoe.	Mac Neill & C°.	400	—	28 Nov. 18[...]	—
—	174	Id.	Id.	* Djatirongo.	Factorij der Nederl. Handelmaatschappij.	1084	—	12 Febr. 18[...]	—
—	175	Id.	Id.	Langenardjo.	E. Th. v. Bronckhorst.	219	—	6 Junij 18[...]	—
—	176	Id.	Id.	Kalidodol.	H. D. Mac Gillavry.	20	—	4 Mei 188[...]	—
—	177	Reg. en afd. Salatiga.	Salatiga.	* Tlogo.	H. G. Lorch, F. H. van Dommelen en wed. J. N. Schmidt, geb. van Dommelen.	416	—	5 Oct. 18[...]	—
—	178	Id.	Id.	Id.	Id.	9	—	14 Junij 18[...] (niet voor de volle 75 jaren)	—
—	179	Id.	Id.	* Samirono.	J. D. de Bruijn.	159	—	5 Junij 187[...]	—
—	180	Id.	Id.	* Moedjo.	Internationale crediet- en handelsvereeniging » Rotterdam".	121	—	id.	—
—	181	Id.	Id.	* Kedaijon.	Id.	56	—	31 Julij 18[...]	—
—	182	Id.	Tengaran.	* Golli.	J. B. F. Weghake. en H. H. Haase.	587	—	5 Febr. 18[...]	—
—	183	Reg. en afd. Kendal.	Bodja.	* Djatikalangan.	J. H. von Franquemont, wed. J. J. G. Ottenhoff.	892	—	18 April 18[...]	—
—	184	Id.	Id.	Id.	Id.	21	—	8 Junij 188[...] (niet voor de volle 75 jaren)	—
—	185	Id.	Id.	* Getas.	J. A. Neijs.	577	—	8 Mei 187[...]	—
28	—	Id.	Id.	Id.	Id.	209	30 Mei 1873	—	f 8,71
—	186	Id.	Id.	* Seringin.	F. van Heel.	439	—	5 Dec. 187[...]	—
29	—	Id.	Id.	Kliwat Soengi.	J. J. Nolthenius jr.	381	b) 1 Jan. 1867 (voor 19 jaren)	—	6,00
30	—	Id.	Id.	Id.	Id.	110	b) 8 Dec. 1870 (voor 15 jaren)	—	8,00
—	187	Id.	Id.	* Ngarianak.	Mr. A. M. C. van Oosterzee, G. N. A. Volkert en mr. B. R. W. A. baron Sloet van Hagensdorp.	801	—	12 Febr. 18[...]	—
—	188	Id.	Id.	* Kalimas.	Mac Neill & C°.	1089	—	15 Julij 187[...]	—

a) Om de in 't vorig verslag (bijlage ZZ, blz. 18) vermelde reden is de erfpachtsom voor deze 9 bouws reeds dadelijk ingegaan.

b) In Januarij 1881 zijn door de Indische Regering de voorwaarden vastgesteld waarop de beide huurperceelen Kliwat Soengi als ééne erfpachtsonderneming zouden kunnen worden afgestaan, en wel tegen eene jaarlijksche pachtsom van f 3,50 per bouw. Vermits aan verponding in den eersten tijd jaarlijks

f 1500 zal [...] huurperceel[...]

c) In [...] van het w[...]

Bedrag per bouw 's jaars van den huurschat.	de erfpachtsom.	Over 1880/81 verschuldigd aan huurschat.	erfpachtsom.	Aantal bouws bij het eind van 1880 beplant.	Productie in 1880.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, gebezigd: voor arbeid op het veld.	voor bereiding van het product: ambachtslieden.	gewone arbeiders.	Gemiddeld aantal arbeiders bovendien dagelijks gebezigd.
—	f 4,00	—	f 1600,00	125 met koffij	441 pik. koffij	30	—	—	†
—	5,00	—	5420,00	600 id.	†	190	—	60	150 à 200
—	2,10	—	nog niet ingegaan.	16 met kina	nog geen product	—	—	—	4 à 50
—	8,00	—	id.	20 met koffij	id.	—	—	—	6 à 30
—	3,25	—	f 1352,17	400 id.	1107 pik. koffij	30	—	10	150 à 250
—	3,25	—	a) 29,25						
—	5,50	—	874,50	108 id.	80 id.	—	—	—	20 à 100
—	5,50	—	665,50	75 id.	32 id.	8	—	†	†
—	3,75	—	210,00	30 id.	20 id.	18	—	†	†
—	5,00	—	2935,85	350 id.	1157 id.	48	—	48	200 à 300
—	5,00	—	4461,15	700 id.	895 id.	68	1	80	150 à 400
—	5,00	—	nog niet ingegaan.						
—	3,50	—	f 2019,50	400 id.	970 id.	73	2	40	50 à 100
8,71	—	f 1823,35	—						
—	4,50	—	1976,02	400 id.	2096 id.	65	4	55	25 à 100
6,00	—	2287,46^5	—	420 id.	1600 id.	60	2	34	80 à 200
8,00	—	876,25	—						
—	5,00	—	4005,00	650 id.	1012 id.	60	—	40	150 à 400
—	6,50	—	7076,55	800 id.	3939 id.	112	12	40	70 à 270

...500 zal worden ontvangen, zal de erfpacht — indien zij aanvaard is geworden — den lande toch nog eenig meer voordeel opleveren dan de gronden als ...perceelen voor 's lands kas afwierpen.

a) In October 1880 is door de Indische Regering tot wederopzeggens vergunning verleend om voor de bereiding van het koffijproduct gebruik te maken van het water uit de kali Wesi.

Volgnummer der huurperceelen.	Volgnummer der erfpachtsperceelen.	Regentschap en afdeeling.	Districten.	Namen der perceelen.	Namen der ondernemers.	Uitgestrektheid der perceelen (in bouws). — Waar onderdeelen van een bouw voorkwamen, is het cijfer afgerond.	Begin van den huurtijd (20 jaren).	Begin van het erfpachtregt (75 jaren)
—	**189**	Reg. en afd. Kendal.	Bodja.	* Trisobo.	K. van Gessel en J. Doornik jr.	205	—	9 Jan. 18
—	**190**	Id.	Id.	Id.	Id.	1	—	30 Julij 18 (niet voor d volle 75 jar
—	**191**	Id.	Id.	Rembes.	Id.	180	—	5 Oct. 18
—	**192**	Id.	Id.	Id.	Id.	6	—	30 Julij 18 (niet voor d volle 75 jar
—	**193**	Id.	Id.	Id.	Id.	44	—	16 Maart 18 (als boven
—	**194**	Id.	Id.	Ngarianak (Redjosari).	W. A. M. Sauveur.	233	—	16 Mei 18
—	**195**	Id.	Id.	Kaliwaroe.	C. F. H. van Vuurden.	281	—	12 Sept. 18
—	**196**	Id.	Id.	Id.	Id.	13	—	18 Maart 18 (niet voor d volle 75 jar
—	**197**	Id.	Id.	Glagah Ombo.	J. D. Ebling.	195	—	22 Junij 18
—	**198**	Id.	Id.	Blanten en Selerang.	G. L. d'Abo, J. C. C. Henckel en K. B. Henckel.	48	—	28 Sept. 18
—	**199**	Id.	Id.	Id.	Id.	173	—	id.
—	**200**	Id.	Id.	Id.	Id.	373	—	id.
—	**201**	Id.	Id.	Id.	Id.	146	—	id.
—	**202**	Id.	Kaliwoengoe.	Blorok.	C. A. Reijers c. s.	15	—	1 April 18
—	**203**	Id.	Id.	Pasebettan.	P. C. Sineck.	549	—	13 Julij 18
—	**204**	Id.	Id.	Padolengan.	Oeij Tiang Hoeij.	418	—	id.
—	**205**	Id.	Troeko.	Boeloesan.	J. B. M. Brandts.	58	—	8 Aug. 18
—	**206**	Id.	Id.	Sidomoekti.	G. A. W. Wermuth c. s.	149	—	6 Febr. 18
—	**207**	Id.	Id.	Sindang Koelon, Boelak en Gebang Anom.	W. J. C. Veenstra.	968	—	9 Jan. 18
—	**208**	Id.	Id.	Sindang Kertoredjo.	Oeij Tiang Hoeij.	149	—	7 Mei 18

a) Een gedeelte van het perceel is afgestaan tegen f 5 per bouw 's jaars, een ander gedeelte tegen f 3,10. Hier is de gemiddelde erfpachtsom genoem berekend over de volle 373 bouws.

b) In Julij 1880 is door de Indische Regering tot wederopzeggens toegestaan dat voor de bereiding van het van deze perceelen te verkrijgen koffijprod gebruik worde gemaakt van het water uit eene over de gronden loopende leiding, afkomstig uit eene benoorden de dessa Getas ontspringende beek.

...	Bedrag per bouw 's jaars van		Over 1880/81 verschuldigd aan		Aantal bouws bij het eind van 1880 beplant.	Productie in 1880.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, gebezigd:			Gemiddeld aantal arbeiders bovendien dagelijks gebezigd.
... erfpacht regt 5 jaren)	den huurschat.	de erfpachtsom.	huurschat.	erfpachtsom.			voor arbeid op het veld.	voor bereiding van het product: ambachtslieden.	voor bereiding van het product: gewone arbeiders.	
Jan. 18..	—	f 6,00	—	f 1227,00						
Julij 18.. et voor .. e 75 jar..	—	6,00	—	nog niet ingegaan.	108 met koffij	355 pik. koffij	†	†	†	15 à 30
Oct. 18..	—	5,10	—	f 916,01						
Julij 18.. et voor .. e 75 jar..	—	5,10	—	nog niet ingegaan.	186 id.	718 id.	†	†	†	30 à 60
Maart 18.. s bove..	—	5,10	—	id.						
Mei 18..	—	3,10	—	id.	60 id.	22 id.	9	—	2	20 à 80
Sept. 18..	—	2,10	—	id.	70 id.	nog geen product	10	—	—	50 à 200
Maart 18.. et voor .. e 75 jar..	—	2,10	—	id.						
Junij 18..	—	3,00	—	id.	85 id.	id.	15	—	—	35
Sept. 18..	—	3,10	—	id.						
d.	—	3,10	—	id.	600 id.	b) 1500 pik. koffij	100	†	†	†
d.	—	a) ± 3,40	—	id.						
d.	—	3,10	—	id.						
.pril 18..	—	6,00	—	f 90,00	c)	—	—	—	—	—
Julij 18..	—	1,10	—	603,90	50 met padi	200 pik. padi	16	—	—	—
id.	—	1,10	—	459,80	10 id. 35 aangelegd voor vischvijvers	20 id.	6	—	2	4 à 12
.ug. 18..	—	3,10	—	nog niet ingegaan.	30 met tabak	d)	7	1	—	5 à 20
.ebr. 18..	—	4,10	—	id.	nog niet in ontginning.	—	—	—	—	—
.an. 18..	—	3,10	—	id.	72 met padi	†	36	—	—	—
Mei 18..	—	3,10	—	id.	35 id.	55 pik. padi	5	—	5	8 à 30

c) Dit perceel wordt niet beplant. Het dient tot woonverblijf van een opziener bij de op contract met het Gouvernement werkende suikerfabriek Kaliwoengoe.

d) De oogst mislukte in 1880 geheel.

Volgnummer der huurperceelen.	Volgnummer der erfpachtsperceelen.	Regentschap en afdeeling.	Districten.	Namen der perceelen.	Namen der ondernemers.	Uitgestrektheid der perceelen (in bouws). Waar onderdeelen van een bouw voorkwamen, is het cijfer afgerond.	Begin van den huurtijd (20 jaren).	Begin van het erfpachtregt (75 jaren	Bedrag 's ja… den huurschat.
—	209	Reg. en afd. Kendal.	Selokaton.	* Tjoeroek.	L. J. en erven A. H. Heidenreich.	802	—	30 April 18	—
—	210	Id.	Id.	Id.	Id.	36	—	19 Oct. 18 (niet voor volle 75 ja	—
—	211	Id.	Id.	* Sidomoekti.	Mac Neill & C°.	682	—	16 Oct. 18	—
—	212	Id.	Id.	Id.	Id.	135	—	25 Mei 18 (niet voor volle 75 ja	—
—	213	Id.	Id.	* Seketjer.	Factorij der Nederl. Handelmaatschappij.	184	—	23 Nov. 18	—
—	214	Id.	Id.	Pagger Goenoeng (Soemoer Pitoe).	Id.	132	—	13 Oct. 18	—
—	215	Id.	Id.	* Dandang Bodeh Widoro.	P. H. Soeters.	196	—	31 Aug. 18	—
—	216	Id.	Id.	Id.	Id.	2	—	15 Jan. 18 (niet voor volle 75 ja	—
—	217	Id.	Id.	Soeroekonto en Loban.	Id.	65	—	19 Sept. 18	—
—	218	Id.	Id.	Wanakalisoeren.	Id.	298	—	28 Aug. 18	—
—	219	Id.	Id.	Pablengan	Id.	377	—	id.	—
—	220	Id.	Id.	Goenoeng Salendah.	Id.	72	—	id.	—
—	221	Id.	Id.	* Poetjoeng-Selokaton.	Mac Neill & C°. en A. v. d. Leeuw.	914	—	25 Aug. 18	—
—	222	Id.	Id.	Id.	Id.	82	—	21 Nov. 18	—
—	223	Id.	Id.	Id.	Id.	18	—	id.	—
—	224	Id.	Id.	Plalar Goenoeng Djambean Pesaren.	Id.	$8^{251}/_{500}$	—	a) 4 Dec. 18 (niet voor volle 75 ja	—
—	225	Id.	Id.	* Genting Goenoeng.	Id.	493	—	30 Nov. 18	—
—	226	Id.	Id.	Dawoean.	Id.	5	—	4 Dec. 187 (niet voor volle 75 ja	—
—	227	Id.	Id.	Kalibarang en Gebangan (Stingo).	G. N. A. Volkert.	170	—	19 Maart 18	—
—	228	Id.	Id.	Gebangan.	C. B. Versteegh.	299	—	17 Junij 18	—
—	229	Reg. en afd. Grobogan.	Wirosari.	Redjowinangoen.	F. Th. Marcks.	204	—	27 Julij 18	—

a) De erfpacht komt te eindigen te gelijk met die voor het perceel onder n°. **221** genoemd.

b) Deze uitbreiding van de onderneming Poetjoeng-Selokaton bestaat uit drie stukken grond, waarvan er twee (te zamen $8^{73}/_{500}$ bouws) reeds met re… van opstal bezeten werden en waarvoor dus de erfpachtsom al dadelijk is ingegaan. Voor het derde stuk, groot $^{178}/_{500}$ bouw, gaat de erfpachtsom eerst… op 4 December 1882.

c) V… erfpach…

Bedrag per bouw 's jaars van		Over 1880/81 verschuldigd aan		Aantal bouws bij het eind van 1880 beplant.	Productie in 1880.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, gebezigd:			Gemiddeld aantal arbeiders bovendien dagelijks gebezigd.
						voor arbeid op het veld.	voor bereiding van het product:		
den huurschat.	de erfpachtsom.	huurschat.	erfpachtsom.				ambachtslieden.	gewone arbeiders.	
—	f 6,00	—	f 4810,95^{5}						
—	6,00	—	nog niet ingegaan.	637 met koffij	1300 pik. koffij	104	—	—	60 à 80
—	4,00	—	f 2727,20						
—	4,00	—	nog niet ingegaan.	600 id.	3370 id.	—	—	85	†
—	6,00	—	f 1104,00	300 id.	1745 id.	—	—	50	50 à 250
—	3,10	—	410,44						
—	4,00	—	782,80						
—	4,00	—	6,93	225 id.	1100 id.	18	—	—	50 à 250
—	3,60	—	nog niet ingegaan.						
—	3,10	—	id.						
—	3,10	—	id.	nog niet in ontginning	—	—	—	—	—
—	3,10	—	id.						
—	2,50	—	f 2285,39						
—	3,60	—	nog niet ingegaan.	800 met koffij	2896 pik. koffij	—	—	160	†
—	3,60	—	id.						
—	2,50	—	b) f 20,36^{5}						
—	5,50	—	2708,75	400 id.	215 id.	—	—	45	†
—	5,50	—	c) 27,04						
—	3,60	—	nog niet ingegaan.	15 id.	nog geen product	6	—	—	†
—	3,10	—	id.	nog niet beplant	—	—	—	—	—
—	2,25	—	id.	id.	—	—	—	—	—

c) Voor deze uitbreiding van het perceel Genting Goenoeng is de erfpachtsom reeds dadelijk ingegaan omdat de gronden tijdens de inschrijving de erfpacht bereids met regt van opstal bezeten werden.

Volgnummer der huurperceelen.	Volgnummer der erfpachtsperceelen.	Regentschap en afdeeling.	Districten.	Namen der perceelen.	Namen der ondernemers.	Uitgestrektheid der perceelen (in bouws). — Waar onderdeelen van een bouw voorkwamen, is het cijfer afgerond.	Begin van den huurtijd (20 jaren).	Begin van het erfpachtregt (75 jaren).	Bedrag 's jaa[rs] den huurschat.
				JAPAR					
31	—	Japara.	Japara.	Poeloe Pandjang.	J. A. v. d. Linde.	31	19 Dec. 1866	—	f 6,00
—	230	Id.	Bandjaran.	Pandansili.	Van de Ven, Larsen & C°.	392	—	20 April 187	—
—	231	Id.	Id.	Temon.	Id.	325	—	id.	—
—	232	Patti.	Selowessi.	Djolong.	J. F. Dijkman.	500	—	1 Dec. 187	—
				SOERABA					
—	233	Modjokerto.	Modjosari Lor en Modjosari Kidoel.	Sarikerto.	O. W. A. Varkevisser en G. A. Hoogenstraaten.	68	—	3 Dec. 187	—
—	234	Id.	Id.	Id.	Id.	173	—	id.	—
—	235	Id.	Modjokerto.	Dampak.	W. Lange.	530	—	20 Jan. 18	—
—	236	Id.	Modjoagoeng.	Banjon-Gondang.	Id.	570	—	id.	—
—	237	Id.	Id.	Pengadjaran.	Mevr. J. W. M. Mac Neill, W. L. Mac Neill en P. Cambier.	533	—	6 Jan. 188	—
				PASOEROE					
—	238	Pasoeroean.	Poerworedjo.	* Alkmaar.	Erven A. M. Anthonijs.	1768	—	27 Sept. 18	—
—	239	Id.	Id.	Geboeg.	A. graaf van Limburg Stirum.	496	—	14 Dec. 18	—
—	240	Id.	Id.	Id.	Id.	2	—	23 Julij 18 (niet voor de volle 75 jare	—
—	241	Id.	Id.	Geboeg.	Id.	91	—	4 Julij 187	—
—	242	Id.	Tengger.	Mangon-andjero.	A. v. Rijckevorsel.	143	—	18 Mei 187	—
—	243	Id.	Id.	Watoe Gedek.	M. Plate.	165	—	27 April 18	—
—	244	Id.	Id.	Bendo.	G. H. Kuneman.	246	—	27 Junij 18	—
—	245	Id.	Id.	Poesoengsari.	Th. Ettij.	173	—	14 Sept. 18	—
—	246	Id.	Id.	Ledok Lepitan.	D. J. W. Molijn.	143	—	2 Julij 1880	—

a) Het perceel levert overigens koraal op, waarvan de ondernemer kalk brandt. In 1880 verkreeg hij 60 kojangs kalk, welke te Samarang aftre[k] vonden.

b) S
c) O
Handel

Bedrag per bouw 's jaars van: den huurschat.	Bedrag per bouw 's jaars van: de erfpachtsom.	Over 1880/81 verschuldigd aan: huurschat.	Over 1880/81 verschuldigd aan: erfpachtsom.	Aantal bouws bij het eind van 1880 beplant.	Productie in 1880.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, gebezigd: voor arbeid op het veld.	voor bereiding van het product: ambachtslieden.	voor bereiding van het product: gewone arbeiders.	Gemiddeld aantal arbeiders bovendien dagelijks gebezigd.
J PARA.									
f 6,00	—	f 184,14	—	30 met klappers	a) 12000 klappers	—	—	—	9 à 17
—	f 5,00	—	nog niet ingegaan.	12 met suikerriet.	nog geen product	—	—	—	†
—	5,00	—	id.	nog niet in ontginning	—	—	—	—	—
—	2,50	—	id.	† met koffij	nog geen product	10	—	—	30 à 100
E R RAIJA.									
—	f 2,10	—	nog niet ingegaan.	† met Liberia-koffij	nog geen product	10	—	—	4 à 30
—	3,10	—	id.						
—	6,00	—	id.	60 met koffij	id.	40	—	—	50 à 150
—	6,00	—	id.	nog niet ontgonnen.	—	35	—	—	3 à 200
—	6,00	—	id.	22 met koffij	nog geen product	30	—	—	60 à 200
S O ROEAN.									
—	f 4,00	—	f 7073,66	b) 300 met suikerriet.	20 000 pik. suiker	568	7	33	15 à 700
—	5,10	—	2531,62	496 met koffij	2080 pik. koffij	46	14	20	65
—	5,10	—	nog niet ingegaan.						
—	5,10	—	id.	nog niet in ontginning.	—	—	—	—	—
—	4,10	—	f 586,63	10 met groenten	†	16	—	—	10 à 50
—	5,00	—	nog niet ingegaan.	nog in ontginning (voor de kinacultuur).	—	15	—	—	10
—	3,00	—	id.	15 met kina	nog geen product	9	—	—	5 à 10
—	2,00	—	id.	nog in ontginning (voor de kinacultuur).	—	—	—	—	†
—	5,00	—	id.	c) †	†	—	—	—	†

b) Suikerriet werd mede verkregen van aanplantingen der bevolking buiten het perceel (te zamen 300 bouws).

c) Op dit perceel, ongeveer 7000 voet boven den zeespiegel gelegen, worden aardappelen en enkele groenten verbouwd.

Koloniaal verslag van 1881. [Nederl. (Oost-) Indie. Bijlage ZZ.]

Volgnummer der: huurperceelen.	Volgnummer der: erfpachtsperceelen.	Regentschap en afdeeling.	Districten.	Namen der perceelen.	Namen der ondernemers.	Uitgestrektheid der perceelen (in bouws). — Waar onderdeelen van een bouw voorkwamen, is het cijfer afgerond.	Begin van den huurtijd (20 jaren).	Begin van het erfpachtregt (75 jaren)	Bedrag 's ja… den huurschat.
—	**247**	Pasoeroean.	Tengger.	Pawon Sewoe.	H. G. Klunder.	414	—	18 Aug. 18	—
—	**248**	Malang.	Gondanglegi.	* Tanahwangi.	Tanahwangi-maatsch. te Amsterdam.	739	—	9 Maart 18	—
—	**249**	Id.	Id.	* Limburg.	Maatschappij Limburg te Soerabaija.	1112	—	8 Dec. 18	—
—	**250**	Id.	Id.	Ampel Gading.	Reiss & C°.	504	—	2 Aug. 18	—
—	**251**	Id.	Id.	*a*) Petoeng Ombo.	A. H. J. Bloijs van Treslong Prins.	523	—	21 Junij 18	—
—	**252**	Id.	Id.	Moelio Ardjo.	W. baron van Voorst tot Voorst.	540	—	24 April 18	—
—	**253**	Id.	Id.	Id.	Id.	465	—	id.	—
—	**254**	Id.	Id.	Id.	Id.	521	—	id.	—
—	**255**	Id.	Id.	Gelderland (Soember Soeko).	C. L. Lagerweij.	526	—	30 April 18	—
—	**256**	Id.	Id.	Soekoramé.	B. A. Barkey.	672	—	14 Mei 188	—
—	**257**	Id.	Id.	Soember Mangis.	J. E. Wiederhold.	477	—	21 Mei 188	—
—	**258**	Id.	Id.	Soember Gesing.	D. Utermark.	549	—	20 Sept. 18	—
—	**259**	Id.	Id.	Polaman.	W. baron van Voorst tot Voorst.	239	—	13 Dec. 188	—
—	**260**	Id.	Sengoro.	* Boemiaijoe.	A. F. A. van Scherpenberg.	109	—	14 Jan. 187	—
—	**261**	Id.	Id.	Soekoredjo.	W. Thieme en J. C. L. Cambier.	146	—	11 Febr. 18	—
—	**262**	Id.	Id.	Id.	Id.	334	—	6 Maart 187	—
—	**263**	Id.	Id.	Soember Sobra.	Id.	495	—	30 Julij 1880	—
—	**264**	Id.	Id.	Madoe Ardjo.	P. L. H. Stennekes.	499	—	12 April 1875	—
—	**265**	Id.	Id.	Bandoeroto.	J. C. Leuring.	549	—	16 Julij 1880	—
—	**266**	Id.	Id.	Boemiredjo.	J. E. en A. F. Wiederhold.	427	—	3 Junij 1875	—
—	**267**	Id.	Id.	Id.	Id.	104	—	12 Febr. 1877	—
—	**268**	Id.	Id.	Id.	Id.	4	—	*c*) 12 Nov. 187 (niet voor de volle 75 jaren	—

a) In April 1880 is aan den ondernemer vergund om van Soember Nongko naar het erfpachtsperceel Petoeng Ombo een weg aan te leggen ter breedte van 8 M., mits de weg tevens voor het publiek verkeer zij opengesteld en het onderhoud geheel ten laste van den erfpachter kome.

b) In October 1880 is door de Indische Regering tot wederopzeggens vergunning verleend om voor het drijven van een nabij de onderneming Soekoredjo

te rigt
…ggevo

c) De

Bedrag per bouw 's jaars van		Over 1880/81 verschuldigd aan		Aantal bouws bij het eind van 1880 beplant.	Productie in 1880.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, gebezigd:			Gemiddeld aantal arbeiders bovendien dagelijks gebezigd.
den huurschat.	de erfpachtsom.	huurschat.	erfpachtsom.			voor arbeid op het veld.	voor bereiding van het product: am-bachtslieden.	gewone arbeiders.	
—	f 5,00	—	nog niet ingegaan.	nog in ontginning (voor de kinacultuur).	—	—	—	—	†
—	5,00	—	f 3694,88⁵	350 met koffij 28 » padi	1200 pik. koffij 1280 » padi	77	7	6	50 à 700
—	4,00	—	4448,00	625 met koffij 90 » padi	3944 pik. koffij 3375 » padi	55	3	60	120 à 1300
—	2,60	—	1309,20	230 met koffij	512 pik. koffij	12	—	12	60
—	6,00	—	nog niet ingegaan.	50 id.	nog geen product	6	—	—	30 à 200
—	6,00	—	id.						
—	6,00	—	id.	200 id.	id.	—	—	—	30 à 300
—	6,00	—	id.						
—	6,00	—	id.	125 id.	id.	—	—	—	30
—	6,00	—	id.	150 id.	id.	—	—	—	†
—	6,00	—	id.	nog niet in ontginning.	—	—	—	—	—
—	6,00	—	id.	id.	—	—	—	—	—
—	6,00	—	id.	id.	—	—	—	—	—
—	4,00	—	f 437,97	80 met koffij 23 » padi	107 pik. koffij 230 » padi	6	—	—	5 à 135
—	2,01	—	292,77⁵						
—	2,01	—	nog niet ingegaan.	250 met koffij	b) 200 pik. koffij	20	—	6	100 à 250
—	4,00	—	id.	nog niet in ontginning.	—	—	—	—	—
—	4,01	—	f 1999,28	348 met koffij	2100 pik. koffij	58	5	1	15 à 80
—	4,00	—	nog niet ingegaan.	nog niet in ontginning.	—	—	—	—	—
—	3,10	—	f 1324,32						
—	3,10	—	nog niet ingegaan.	374 met koffij	2666 pik. koffij	61	1	—	50 à 100
—	3,10	—	id.						

b) ... te rigten koffijpelmolen gebruik te maken van het water uit eene over de gronden loopende leiding, mits het, na gebruik, weder in de leiding worde ingevoerd.

c) De erfpacht eindigt te gelijk met die voor het onder n°. **266** genoemde perceel.

Volgnummer der huurperceelen.	Volgnummer der erfpachtsperceelen.	Regentschap en afdeeling.	Districten.	Namen der perceelen.	Namen der ondernemers.	Uitgestrektheid der perceelen (in bouws). — Waar onderdeelen van een bouw voorkwamen, is het cijfer afgerond.	Begin van den huurtijd (20 jaren).	Begin van het erfpachtregt (75 jaren).	…drag p… 's jaar… den huurschat.
—	269	Malang.	Sengoro.	Gendogo Ardjosari.	K. H. Abraas.	416	—	29 Mei 18	—
—	270	Id.	Id.	Soember Nongko.	A. F. A. v. Scherpenberg.	445	—	20 Sept. 18	—
—	271	Id.	Id.	Bandoe Ardjo.	J. van Schooten.	619	—	id.	—
—	272	Id.	Penanggoengan.	* Gangsiran.	M. F. Reijnst.	495	—	9 Oct. 18	—
32	—	Id.	Id.	Djoengo.	Maatsch. » Djoengo" te Soerabaija.	500	12 Mei 1868	—	f 8,00
—	273	Id.	Karanglo.	* Soembool.	S. L. W. v. d. Elst.	499	—	31 Aug. 18	—
—	274	Id.	Id.	Kembar.	Id.	521	—	12 Julij 18	—
—	275	Id.	Id.	Kembar inggil.	Id.	278	—	7 Sept 18	—
—	276	Id.	Id.	Wonosari.	J. M. Verheij.	472	—	27 Nov. 18	—
—	277	Id.	Id.	Wonoagoeng.	Id.	178	—	26 Junij 18	—
								PROB	LIN
33	—	Reg. Probolinggo (afd. Loemadjang).	Loemadjang.	Pandanwangi	Firma Arnold & Zn. (sedert ontbonden).	500	13 Febr. 1864	—	f 6,00
—	278	Id.	Kandangan.	§ Kaijoe Anak.	J. A. Ament.	400	—	23 Julij 18	—
—	279	Id.	Id.	§ Alas Petoeng.	Jhr. M. F. Reijnst.	400	—	21 Sept. 18	—
—	280	Id.	Id.	Id.	Id.	182	—	24 Nov. 18 (niet voor volle 75 jaren)	—
—	281	Id.	Id.	Kepoenden.	J. H. Groskamp.	300	—	26 Oct. 18	—
—	282	Reg. Probolinggo (afd. Kraksaän).	Kraksaän.	Aijer Dingin.	C. Hill.	503	—	24 Nov. 18	—
								BEZO	KI.
—	—	Bondowosso.	Bondowosso.	Plantage Rotterdam.	Jhr. C. J. P. von Mühlen.	100	27 April 1860 *d)*	—	f 6,00
—	283	Id.	Djember.	Soekoredjo.	G. Birnie.	500	—	5 Febr. 18	—
—	284	Id.	Tanggoel.	Klatakan.	M. W. bar. van Reede van Oudtshoorn.	500	—	18 Maart 18	—

a) In Februarij 1880 is door de Indische Regering tot wederopzeggens vergunning verleend om voor het drijven van een koffijpelmolen op Gangsi… gebruik te maken van het water uit eene door het perceel stroomende leiding afkomstig uit een zijtak van de kali Ampo.

b) In Mei 1880 is aan den erfpachter van Soembool vergund om voor het drijven van een koffijpelmolen, staande op grond met regt van opstal bezet… gebruik te maken van het water uit eene over dien grond loopende leiding, mits het water, na gebruik, weder in de leiding worde teruggevoerd.

…n erfpacht regt 75 jaren	Bedrag per bouw 's jaars van den huurschat	de erfpachtsom.	Over 1880/81 verschuldigd aan huurschat.	erfpachtsom.	Aantal bouws bij het eind van 1880 beplant.	Productie in 1880.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, gebezigd: voor arbeid op het veld.	voor bereiding van het product: ambachtslieden.	gewone arbeiders.	Gemiddeld aantal arbeiders bovendien dagelijks gebezigd.
Mei 18…	—	f 4,10	—	nog niet ingegaan.	350 met koffij	488 pik. koffij	6	—	9	35 à 80
Sept. 18…	—	4,00	—	id.	115 id.	nog geen product	—	—	—	30 à 250
id.	—	4,00	—	id.	23 id.	id.	2	—	—	—
Oct. 18…	—	6,00	—	f 2972,00	495 id.	a) 2590 pik. koffij	55	—	16	75 à 700
—	f 8,00	—	f 4000,00	—	400 met koffij 40 » kina	1250 id. nog geen product	—	—	—	50 à 800
Aug. 18…	—	4,25	—	2120,37	498 met koffij	b) 1008 pik. koffij	9	—	—	—
Julij 18…	—	4,25	—	nog niet ingegaan.	507 id.	196 id.	2	—	—	20 à 400
Sept 188…	—	4,25	—	id.	nog niet in ontginning.	—	—	—	—	—
Nov. 18…	—	5,10	—	f 2409,58	400 met koffij	†	22	—	—	100 à 300
Junij 18…	—	5,10	—	nog niet ingegaan.	40 id.	nog geen product	9	—	—	20 à 30
…ROBOLINGGO.										
—	f 6,00	—	f 3000,00	—	c)	—	—	—	—	—
Julij 18…	—	f 1,30	—	f 520,10	200 met koffij	15 pik. koffij	34	—	—	70
Sept. 18…	—	5,00	—	2003,80	} 400 id.	7 id.	38	—	—	100 à 162
Nov. 18… …t voor … …e 75 jaren	—	6,00	—	nog niet ingegaan.						
Oct. 18…	—	6,00	—	id.	nog in ontginning.	—	—	—	—	—
Nov. 18…	—	3,10	—	f 1560,66	334 met koffij	251 pik. koffij	2	1	—	15 à 120
…EZOEKI.										
—	f 6,00	—	—	—	d)	828 pik. koffij	—	—	—	—
Febr. 18…	—	f 5,00	—	nog niet ingegaan.	90 met tabak	30200 K.G. tabak	130	—	—	†
Maart 18…	—	4,00	—	id.	e) 30 id.	15000 id.	45	—	—	†

c) Door de huurders wordt dit perceel niet geëxploiteerd. De weinige opgezetenen verbouwen er voor eigen rekening rijst en tabak.

d) In den loop van 1880 kwam het huurcontract te verstrijken. Na afloop van den oogst zijn de gronden onder de bevolking verdeeld.

e) Tot wederopzeggens is door de Indische Regering vergund dat door den erfpachter onder zekere voorwaarden gebruik worde gemaakt van het water uit de door het perceel stroomende riviertjes.

Volgnummer der huurperceelen.	Volgnummer der erfpachtsperceelen.	Regentschap en afdeeling.	Districten.	Namen der perceelen.	Namen der ondernemers.	Uitgestrektheid der perceelen (in bouws). Waar onderdeelen van een bouw voorkwamen, is het cijfer afgerond.	Begin van den huurtijd (20 jaren).	Begin van het erfpachtsregt (75 jaren).	Bedrag 's jaa[rs] den huurschat.
				BANJOEWA					
34	—	Banjoewangi.	Rogodjampi.	Ardjo Blambangan.	Jhr. H. J. A. S. de Meij van Gerwen.	300	21 Aug. 1865	—	f 2,00
—	285	Id.	Banjoewangi.	Bendo.	H. J. Coert.	420	—	27 Julij 187	—
—	286	Id.	Id.	Id.	Id.	326	—	22 Sept. 188 (niet voor de volle 75 jaren)	—
—	287	Id.	Id.	Wangkal.	Jhr. H. J. A. S. de Meij van Gerwen.	226	—	21 Aug. 188	—
				BANJOEMAS					
—	288	Banjoemas.	Soekaradja.	* Tjiberem.	Erven wed. J. van Nelle.	100	—	31 Jan. 187	—
—	289	Id.	Id.	Id.	Id.	197	—	17 Maart 187	—
				BAGELEN.					
—	290	Ledok.	Sapoeran, Kalialang en Wonosobo.	* Thee-onderneming Bagelen.	Bagelen thee- en kinamaatschappij te Batavia.	869	—	1 Maart 1879 (ingeschrev. op 7 Aug. 1879)	—
—	291	Id.	Sapoeran.	Kali Tengkek.	A. W. C. Flohr.	390	—	26 Maart 187	—
—	292	Id.	Id.	Kali Tengkek-lor	Id.	100	—	14 Dec. 1878 (niet voor de volle 75 jaren)	—
—	293	Id.	Id.	Tangoelangin.	C. J. W. de Tourton Bruijns.	239	—	28 Dec. 1878	—
—	294	Id.	Wonosobo.	* Boerat.	Id.	457	—	13 Dec. 1876	—
—	295	Karanganjar.	Gombong.	§ Kalisadang.	A. J. C. Hazenberg.	170	—	7 Dec. 1377	—
—	296	Id.	Id.	§ Lemahroto.	G. N. Verloop.	94	—	19 April 1878	—
—	297	Id.	Id.	§ Wagirkoppo.	B. B. Barruch.	206	—	31 Aug. 1878	—

a) Bovendien werd bij deze onderneming, door opkoop van de bevolking, 150 000 K.G. tabak verkregen van aanplantingen buiten de erfpachtsgronden.

…erfpacht regt …5 jaren).	Bedrag per bouw 's jaars van den huurschat.	Bedrag per bouw 's jaars van de erfpachtsom.	Over 1880/81 verschuldigd aan huurschat.	Over 1880/81 verschuldigd aan erfpachtsom.	Aantal bouws bij het eind van 1880 beplant.	Productie in 1880.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, gebezigd: voor arbeid op het veld.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, gebezigd: voor bereiding van het product: ambachtslieden.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, gebezigd: voor bereiding van het product: gewone arbeiders.	Gemiddeld aantal arbeiders bovendien dagelijks gebezigd.
…IJOWANGI.										
—	f 2,00	—	f 600,00	—	10 met koffij 30 » padi 8 » cacao	nog geen product † nog geen product	13	—	—	5 à 20
Julij 187	—	f 3,00	—	nog niet ingegaan.	250 met koffij 20 » tabak	nog geen product 7000 K.G. tabak	10	—	—	100
Sept. 188 … voor de 75 jaren	—	3,00	—	id.						
…ug. 188	—	2,00	—	id.	10 met padi en pisang	nog geen product	—	—	—	10
…JOAS.										
…an. 187	—	f 6,00	—	f 600,00	50 met tabak, padi en djagong	*a)* 1000 K.G. tabak 1200 bossen padi 1200 klossen djagong	36	—	—	—
…aart 187	—	3,10	—	nog niet ingegaan.						
…AGEN.										
…art 1879 …schrev. … …g. 1879	—	f 5,14^5	—	f 4472,22	700 met thee 25 » kina 10 » koffij 10 » wildhout	260 000 K.G. thee 500 » kina 29 pik. koffij	349	—	30	100 à 600
…aart 187	—	2,10	—	nog niet ingegaan.	300 met koffij	200 pik koffij	3	—	—	100
…ec. 1878 voor de 75 jaren	—	5,00	—	id.						
…ec. 1878	—	5,00	—	id.	15 id.	nog geen product	3	—	—	†
…ec. 1876	—	7,20	—	f 3290,40	400 id.	307 pik. koffij	34	—	—	40
…c. 1377	—	2,50	—	nog niet ingegaan.	15 id.	nog geen product	4	—	—	15 à 40
…ril 1878	—	6,50	—	id.	nog niet in ontginning.	—	—	—	—	—
…g. 1878	—	2,10	—	id.	id.	—	—	—	—	—

…gronden.

Volgnummer der huurperceelen.	Volgnummer der erfpachtsperceelen.	Regentschap en afdeeling.	Districten.	Namen der perceelen.	Namen der ondernemers.	Uitgestrektheid der perceelen (in bouws). — Waar onderdeelen van een bouw voorkwamen, is het cijfer afgerond.	Begin van den huurtijd (20 jaren).	Begin van het erfpachtsregt (75 jaren).
—	298	Magelang.	Ngasinan.	a) * Ngrantjak.	E. Jacobson.	373	—	11 Sept. 18
—	299	Id.	Id.	Dadapan (Pandéan).	F. D. R. baron van Asbeck.	66	—	30 Oct. 18
—	300	Id.	Remameh.	Ngori Kembangan.	W. E. L. F. von Ende en W. Humme.	151	—	14 Jan. 18
35	—	Temanggoeng.	Lempoeijang.	Kebon Dalem.	G. F. v. Maanen.	142	14 Dec. 1872	—
—	301	Id.	Id.	Kamiredjo.	G. C. d'Abo.	200	—	11 Jan. 18
—	302	Id.	Id.	Ngrempak.	Id.	123	—	21 Dec. 18
36	—	Id.	Id.	Bandjarsari.	A. M. Odenthal.	390	18 April 1874	—
—	303	Id.	Id.	Djerokoh Paijoeng.	Id.	268	—	9 Oct. 18
—	304	Id.	Id.	Goenoeng Besser.	J. A. Thomas.	367	—	16 Dec. 18
—	305	Id.	Id.	Goenoeng Paijoeng.	J. F. C. G. Giltay Heinson.	324	—	22 Jan. 18
—	306	Id.	Id.	Petoeng.	Firma van den Broek en Veeckens.	145	—	28 Jan. 18
—	307	Id.	Id.	Bodjong.	Id.	334	—	27 Dec. 18
—	308	Id.	Id.	Id.	Id.	41	—	28 Febr. 18 (niet voor de volle 75 jaren)
—	309	Id.	Id.	Kebon Dalem.	E. A. de Braconnier.	130	—	7 Maart 18
—	310	Id.	Soemowono.	Took Bandoeng.	H. N. Esche.	412	—	4 Maart 18
—	311	Id.	Id.	Ngrowo, Mergolilo en Tlogo Passang.	H. A. Mehlbaum en Th. J. D. Loze.	316	—	15 Oct. 18
—	312	Id.	Id.	Id.	Id.	111	—	8 Dec. 18 (niet voor de volle 75 jaren)
—	313	Id.	Id.	Gombang Waloh.	Wed. Berends, geb. Karthaus.	284	—	25 Oct. 18
—	314	Id.	Id.	Ngoko.	A. M. Bousquet.	279	—	22 Dec. 18
—	315	Id.	Id.	Id. (Kaligentong).	Id.	10	—	14 Febr. 18

a) Bij het verleenen van erfpacht heeft de Regering zich de bevoegdheid voorbehouden om, des geraden, te vorderen dat het koffijproduct bij de onderneming zelve wordt bereid.

Bedrag per bouw 's jaars van		Over 1880/81 verschuldigd aan		Aantal bouws bij het eind van 1880 beplant.	Productie in 1880.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, gebezigd:			Gemiddeld aantal arbeiders bovendien dagelijks gebezigd.
						voor arbeid op het veld.	voor bereiding van het product:		
den huurschat.	de erfpachtsom.	huurschat.	erfpachtsom.				ambachtslieden.	gewone arbeiders.	
OE.									
—	f 7,30	—	f 2722,53^{5}	372 met koffij	180 pik. koffij	—	—	80	†
—	2,50	—	166,00	66 id.	55 id.	4	—	—	5 à 60
—	2,00	—	nog niet ingegaan.	65 id.	nog geen product	6	—	—	60 à 100
f 6,00	—	f 852,00	—	40 id.	38 pik. koffij	—	—	1	3
—	2,60	—	nog niet ingegaan.	21 id.	30 id.	7	—	7	10 à 50
—	3,10	—	id.	16 id.	nog geen product	5	—	5	10 à 50
2,50	—	780,00 (4/5)	—						
—	2,60	—	nog niet ingegaan.	250 id.	310 pik. koffij	22	—	22	40 à 50
—	2,10	—	id.	nog niet beplant	—	—	—	—	—
—	2,60	—	id.	75 met koffij	nog geen product	12	—	—	15
—	3,00	—	id.						
—	3,10	—	id.	150 id.	id.	17	—	—	50
—	3,10	—	id.						
—	2,60	—	id.	80 id.	id.	9	—	—	6 à 25
—	3,10	—	f 1276,89	200 id.	442 pik. koffij	—	—	—	30 à 40
—	3,10	—	978,67						
				150 id.	150 id.	8	—	—	†
—	6,00	—	nog niet ingegaan.						
—	3,10	—	f 880,74^{5}	150 id.	31 id.	—	—	—	25 à 250
—	2,60	—	nog niet ingegaan.	† id.	20 id.	†	†	†	†
—	2,60	—	id.						

Volgnummer der huurperceelen.	Volgnummer der erfpachtsperceelen.	Regentschap en afdeeling.	Districten.	Namen der perceelen.	Namen der ondernemers.	Uitgestrektheid der perceelen (in bouws). Waar onderdeelen van een bouw voorkwamen, is het cijfer afgerond.	Begin van den huurtijd (20 jaren).	Begin van het erfpachtsregt (75 jaren).
				MAD				
—	316	Madioen.	Kanigoro.	* Waliran.	W. Butin Bik c. s.	500	—	20 Junij 18
—	317	Id.	Id.	* Kandangan.	Id.	885	—	5 Aug. 18
—	318	Id.	Id.	Pangoengsari.	Ch. Voûte.	500	—	21 Julij 18
—	319	Id.	Id.	Sokoliman.	Id.	180	—	19 Jan. 18
—	320	Id.	Id.	Wilhelmina.	Id.	281	—	14 Jan. 18
—	321	Id.	Id.	Id.	Id.	67	—	15 Mei 18
—	322	Id.	Id.	Pangoeng agoeng.	Id.	366	—	10 Jan. 18
—	323	Id.	Id.	§ Sekaloes.	Id.	503	—	id.
—	324	Id.	Id.	Id.	Id.	116	—	30 Jan. 18
—	325	Id.	Id.	Id.	Id.	47	—	20 Aug. 18 (niet voor de volle 75 j.)
—	326	Id.	Id.	Soember agoeng.	F. W. Schreijner.	166	—	21 Julij 18
—	327	Id.	Id.	Soember agoeng-wetan.	Id.	416	—	20 Junij 18
—	328	Ngawi.	Sinee.	* Blaboer.	A. Rutering.	120	—	18 Febr. 18
—	329	Id.	Id.	Djamoes.	Id.	516	—	id.
—	330	Id.	Id.	Ampé.	Id.	187	—	28 April 18 (niet voor de volle 75 jaren)
—	331	Id.	Id.	Gondang.	C. van Straten.	227	—	8 Febr. 18
—	332	Id.	Id.	Gidoro.	J. G. Koker.	498	—	2 Maart 18
—	333	Id.	Gendingan.	Ngadiredjo.	Oeij Tiang Tjoan.	488	—	1 Aug. 18
—	334	Ponorogo.	Poeloeng.	h) * Soekaradja.	Vrouwe K. F. van Delden Laerne, eerder wed. J. W. G. P. Harloff.	578	—	11 Junij 18
—	335	Id.	Id.	Krandan.	Aquasie Boachie c. s.	231	—	2 Aug. 187

a) Deze pachtsom heeft alleen betrekking tot dat gedeelte der onderneming (500 bouws), hetwelk vroeger in huur bezeten werd en waarvoor de erfpachtsom f 4,50 bedraagt. Voor de overige 385 bouws gaat de erfpachtsom (ad f 3,10 per bouw) eerst op 5 Augustus 1881 in.

b) Zie noot d.

c) Zie noot e.

d) Deze opgaaf betreft ook de perceelen Pangoengsari en Sokoliman (zie n°. **318** en **319**).

...an ... t erfpacht regt 75 jaren	Bedrag per bouw 's jaars van: den huurschat.	Bedrag per bouw 's jaars van: de erfpachtsom.	Over 1880/81 verschuldigd aan: huurschat.	Over 1880/81 verschuldigd aan: erfpachtsom.	Aantal bouws bij het eind van 1880 beplant.	Productie in 1880.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, gebezigd: voor arbeid op het veld.	voor bereiding van het product: ambachtslieden.	voor bereiding van het product: gewone arbeiders.	Gemiddeld aantal arbeiders bovendien dagelijks gebezigd.
MAPOEN.										
Junij 18..	—	f 3,00	—	f 1500,00	350 met koffij	1750 pik. koffij	17	—	—	120 à 250
Aug. 18..	—	4,50 3,10	—	a) 2250,00	350 id.	1040 id.	12	—	—	100 à 250
Julij 18..	—	3,10	—	1550,00	b)	b)	b)	—	b)	b)
Jan. 18..	—	3,10	—	nog niet ingegaan.	b)	b)	b)	—	b)	b)
Jan. 18..	—	3,10	—	id.	c)	c)	c)	—	c)	c)
Mei 18..	—	3,10	—	id.						
Jan. 18..	—	4,10	—	id.	d) 650 met koffij	d) 1700 pik. koffij	d) 11	—	d) 11	d) 300 à 500
id.	—	10,00	—	id.						
Jan. 18..	—	3,10	—	id.	e) 450 id.	e) 500 id.	e) 4	—	e) 4	e) 250 à 350
Aug. 18.. et voor de 75 j.	—	10,00	—	id.						
Julij 18..	—	3,10	—	f 514,60	220 id.	396 id.	15	—	—	40 à 200
Junij 18..	—	3,10	—	nog niet ingegaan.						
Febr. 18..	—	2,10	—	f 252,00						
d.	—	2,10	—	1083,60	500 id.	1050 id.	20	6	4	100 à 300
April 18.. et voor de 75 jaren	—	5,00	—	nog niet ingegaan.						
Febr. 18..	—	6,00	—	id.	40 id.	nog geen product	3	—	—	18 à 80
Maart 18..	—	2,10	—	id.	260 id.	g) 412 pik. koffij	5	—	—	98 à 355
Aug. 18..	—	2,00	—	id.	120 met padi	†	19	2	—	10 à 51
Junij 18..	—	3,00	—	f 1733,78	526 met koffij	800 pik. koffij	34	—	34	300 à 400
Aug. 1877	—	5,00	—	nog niet ingegaan.	170 id.	nog geen product	—	—	—	60

...le erfpacht...

e) Deze opgaaf betreft ook de beide perceelen Wilhelmina (zie n°. **320** en **321**).

f) De erfpacht komt te eindigen te gelijk met die voor het perceel onder n°. **323** genoemd.

g) In December 1880 is door de Indische Regering tot wederopzeggens vergund dat voor de bereiding der koffij van Gidoro gebruik worde gemaakt van het water uit de zich in de Mangleng uitstortende rivier Kedoeng Boetak, mits het, na gebruik, in de Mangleng worde geleid.

h) Bij het verleenen van erfpacht heeft de Regering zich de bevoegdheid voorbehouden om, des geraden, te vorderen dat het koffijproduct uitsluitend op de onderneming zelve wordt bereid.

Volgnummer der huurperceelen.	Volgnummer der erfpachtsperceelen.	Regentschap en afdeeling.	Districten.	Namen der perceelen.	Namen der ondernemers.	Uitgestrektheid der perceelen (in bouws). — Waar onderdeelen van een bouw voorkwamen, is het cijfer afgerond.	Begin van den huurtijd (20 jaren).	Begin van het erfpachtsregt (75 jaren).
37	—	Ponorogo.	Poeloeng.	Bonowati en Goeloeh-Woeloeh.	Aquasie Boachie c. s.	434	2 Febr. 1873	—
38	—	Id.	Id.	Soemberwangi.	P. Suermondt c. s.	500	20 Maart 1873	—
—	**336**	Patjitan.	Pangool.	Soengo.	J. H. B. Hogewoning.	459	—	8 Nov. 1878
—	**337**	Kediri.	Soekoredjo.	* Brengolo.	Tan Kok Tong.	282	—	4 Febr. 1875
—	**338**	Id.	Id.	Id.	Id.	50	—	15 Nov. 1878 (niet voor de volle 75 jaren)
—	**339**	Id.	Id.	* Kentjong.	P. H. L. Lisnet.	512	—	23 April 1878
—	**340**	Id.	Id.	Kentjong II.	Id.	584	—	8 Jan. 1877
—	**341**	Id.	Id.	Kentjong III.	Id.	100	—	8 Jan. 1879
—	**342**	Id.	Id.	Djengkol (Plosso).	van Eeghen & C°.	500	—	26 Maart 1875
—	**343**	Id.	Id.	Seloatap II.	Mr. D. Mounier.	496	—	10 Jan. 1880
—	**344**	Id.	Modjoroto.	* Petoengroto I.	J. G. Huijser c. s.	353	—	24 Febr. 1877
—	**345**	Id.	Id.	Petoengroto II.	Id.	127	—	9 Nov. 1876
—	**346**	Id.	Id.	Petoengsewoe.	Maatsch. Petoengsewoe te Soerabaija.	565	—	31 Maart 1875
—	**347**	Id.	Papar.	Bagendoel.	Han Kong Sing, Han Kong Tji & Han Kong Je.	500	—	21 Junij 1875
—	**348**	Id.	Djambean.	Kaliadjar.	E. Moormann & C°. (in liquidatie).	310	—	27 Aug. 1875
—	**349**	Id.	Id.	Bangsri.	C. F. Stephan.	499	—	12 April 1877
—	**350**	Id.	Id.	Kalilawang.	C. Th. Wardenaar.	407	—	id.
—	**351**	Id.	Id.	Bolodewo.	Wachman.	456	—	16 Maart 1880
—	**352**	Ngrowo.	Pakoentjen.	* Sidhoredjo.	Tan Kok Tong.	168	—	16 Jan. 1875
—	**353**	Id.	Id.	* Mringin.	A. W. de Rijk c. s.	500	—	29 April 1878

a) Hieronder eene productie van 112 500 K. G. tabak, verkregen door opkoop van de bevolking, en wel van 220 bouws aanplantingen buiten de erfpachtsgronden.

…erfpachts-regt …jaren).	Bedrag per bouw 's jaars van den huurschat.	Bedrag per bouw 's jaars van de erfpachtsom.	Over 1880/81 verschuldigd aan huurschat.	Over 1880/81 verschuldigd aan erfpachtsom.	Aantal bouws bij het eind van 1880 beplant.	Productie in 1880.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, gebezigd: voor arbeid op het veld.	voor bereiding van het product: ambachtslieden.	voor bereiding van het product: gewone arbeiders.	Gemiddeld aantal arbeiders bovendien dagelijks gebezigd.
—	f 6,00	—	f 2 604,00	—	433 met koffij	800 pik. koffij	—	—	—	150
—	20,00	—	10 000,00	—	475 id.	800 id.	—	—	—	200
…ov. 187	—	f 5,00	—	nog niet ingegaan.	nog niet in ontginning	—	—	—	—	—
KEDIRI.										
…ebr. 1875	—	f 4,00	—	f 1128,00	† met suikerriet † » padi † » koffij † » djagong	5400 pik. suiker † † †	20	—	20	120
…Nov. 1878 …t voor de 75 jaren	—	4,00	—	nog niet ingegaan.						
…pril 1878	—	6,00	—	f 3073,62	430 met padi en tabak	4000 pik. padi 125000 K.G. tabak a)	75	2	20	40 à 300
…an. 1877	—	4,50	—	nog niet ingegaan.						
…an. 1879	—	6,00	—	id.						
…aart 187	—	4,50	—	id.	36 met tabak	3750 id.	14	—	—	—
…Jan. 1880	—	6,00	—	id.	nog niet in ontginning.	—	—	—	—	—
…ebr. 1877	—	4,50	—	f 1589,175	353 met koffij	500½ pik. koffij	151	—	—	150
…ov. 1876	—	4,50	—	nog niet ingegaan.						
…aart 187	—	6,00	—	id.	nog niet in ontginning.	—	—	—	—	—
…unij 1875	—	4,60	—	f 2299,905	60 met padi 10 » tabak	620 pik. padi 1875 K.G. tabak	28	—	—	10
…ug. 1875	—	3,60	—	1117,08	b)	—	—	—	—	—
…pril 1877	—	3,75	—	nog niet ingegaan.	b)	—	—	—	—	—
…	—	3,75	—	id.	2 met koffij 100 » tabak 40 » padi	nog geen product 20 000 K.G. tabak 224 pik. padi	30	—	—	30
…aart 188	—	6,00	—	id.	50 met tabak 35 » suikerriet	12 500 K.G. tabak 800 pik. suiker	20	—	20	10 à 30
…an. 1875	—	6,00	—	f 1006,80	2 met koffij 2 » suikerriet 18 » padi	† † 30 pik. padi	10	—	—	—
…pril 1878	—	6,00	—	3000,00	450 met koffij	320 pik. koffij	30	—	30	50 à 350

…erfpachts-

b) Op dit perceel is in 1880 niet geplant.

Volgnummer der huurperceelen.	Volgnummer der erfpachtsperceelen.	Regentschap en afdeeling.	Districten.	Namen der perceelen.	Namen der ondernemers.	Uitgestrektheid der perceelen (in bouws). — Waar onderdeelen van een bouw voorkwamen, is het cijfer afgerond.	Begin van den huurtijd (20 jaren).	Begin van het erfpachtregt (75 jaren).
—	354	Ngrowo.	Pakoentjen.	* Penampian.	E. M. v. d. Kaa c. s.	503	—	26 Dec. 18
39	—	Id.	Id.	Sapoeangin.	Tan Kok Tong.	571	15 Sept. 1874	—
—	355	Id.	id.	§ Besmo.	A. W. de Rijk c. s.	507	—	5 Febr. 18
—	356	Id.	Pakoentjen en Kalangbret.	* Bringin (Soegihwaras).	E. M. v. d. Kaa c. s.	497	—	13 Maart 18
—	357	Trengalek.	Kampak.	Ngrantjak.	Pa Djaija.	400	—	1 Nov. 18
—	358	Id.	Id.	Boeloroto.	G. E. C. Guffroy c. s.	515	—	5 Febr. 18
40	—	Berbek.	Waroedjaijeng.	Koedjonmanis.	F. J. H. Baijer jr. en C. G. H. Baijer.	400	7 Dec. 1863	—
—	359	Blitar.	Blitar.	* Tawangredjo.	Tawangredjo-cultuurmaatschappij te Rotterdam.	148	—	12 Dec. 18
—	360	Id.	Id.	Id.	Id.	121	—	13 Maart 18
—	361	Id.	Id.	Id.	Id.	69	—	25 Jan. 18
—	362	Id.	Id.	Id.	Id.	158	—	4 Jan. 18
—	363	Id.	Id.	Kemloko (Garoem).	M. A. Bik c. s.	492	—	31 Jan. 18
—	364	Id.	Id.	Maria Anna Charlotta.	F. Marcus en P. C. Huijser.	212	—	27 Febr. 18
—	365	Id.	Id.	Karang Nongko.	F. L. v. d. Vinne.	311	—	15 Julij 18
—	366	Id.	Id.	Karang Anjar.	H. J. Velsink.	497	—	23 Maart 18
41	—	Id.	Wlingi.	Papoh II.	R. W. Besier.	88	15 Sept. 1871	—
42	—	Id.	Id.	Papoh III.	Id.	81	id.	—
—	367	Id.	Id.	* Papoh I.	Id.	500	—	12 Febr. 18
—	368	Id.	Id.	Siwalan.	Id.	500	—	14 Mei 18
—	369	Id.	Id.	Daroengan.	Id.	123	—	5 Sept. 18

a) In Januarij 1880 is den ondernemer vergund om de koffij van Sapoeangin te bereiden op het erfpachtsperceel Sidhoredjo (zie n°. **352**).

b) De erfpachter van Bringin heeft verzocht ontheven te worden van de verpligting om het koffijproduct op het perceel zelf te moeten bereiden. Indische Regering heeft de beslissing deswege aan den resident overgelaten.

...an	Bedrag per bouw 's jaars van		Over 1880/81 verschuldigd aan		Aantal bouws bij het eind van 1880 beplant.	Productie in 1880.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, gebezigd:			Gemiddeld aantal arbeiders bovendien dagelijks gebezigd.
...t erfpac... regt ...75 jaren	den huurschat.	de erfpachtsom.	huurschat.	erfpachtsom.			voor arbeid op het veld.	voor bereiding van het product: am-bachtslieden.	gewone arbeiders.	
... Dec. 18..	—	f 4,50	—	f 2264,40	250 met koffij	350 pik. koffij	46	—	—	40
—	f 3,50	—	f 1598,80 (4/5)	—	260 id.	a) 39 id.	11	—	—	15 à 60
Febr. 18..	—	8,12	—	nog niet ingegaan.	350 id.	nog geen product	16	—	—	100 à 250
Maart 18..	—	6,00	—	f 2980,50	250 id.	b) id.	48	—	—	100
Nov. 18..	—	4,00	—	nog niet ingegaan.	nog in ontginning.	—	—	—	—	15 à 20
Febr. 18..	—	4,00	—	id.	80 met koffij	nog geen product	35	—	—	150 à 400
—	5,00	—	2000,00	—	52 met suikerriet 80 » padi	672 pik. suiker †	50	9	11	30 à 150
... Dec. 18..	—	5,00	—	f 742,36						
Maart 18..	—	3,15	—	382,15⁵	300 met koffij	720 pik. koffij	30	—	—	100 à 150
... Jan. 18..	—	4,10	—	284,95						
Jan. 18..	—	4,10	—	nog niet ingegaan.						
... Jan. 18..	—	4,10	—	id.	180 id.	nog geen product	4	—	4	100
... Febr. 18..	—	6,00	—	id.	153 id.	c) id.	—	—	—	†
... Julij 18..	—	6,00	—	id.	80 id.	id.	—	—	—	100 à 200
Maart 18..	—	6,00	—	id.	nog niet in ontginning.	—	—	—	—	—
—	5,00	—	440,05	—						
—	5,00	—	403,80	—						
Febr. 18..	—	3,10	—	f 1550,00	d) † met koffij	†	†	†	†	†
... Mei 18..	—	3,00	—	1500,00						
Sept. 18..	—	3,10	—	nog niet ingegaan.						

...bereiden.

c) In Februarij 1880 is door de Indische Regering tot wederopzeggens vergunning verleend om voor de bereiding van het op dit perceel te oogsten koffijproduct onder zekere voorwaarden gebruik te maken van het water uit de rivier Patjok.

d) De drie perceelen Papoh vormen met Siwalan en Daroengan ééne koffijonderneming.

Volgnummer der huurperceelen.	Volgnummer der erfpachtsperceelen.	Regentschap en afdeeling.	Districten.	Namen der perceelen.	Namen der ondernemers.	Uitgestrektheid der perceelen (in bouws). Waar onderdeelen van een bouw voorkwamen, is het cijfer afgerond.	Begin van den huurtijd (20 jaren).	Begin van het erfpachtregt (75 jaren).
—	**370**	Blitar.	Wlingi.	* Djoeleg.	Ned. Ind. Handelsbank.	530	—	13 Jan. 187
—	**371**	Id.	Id.	Id.	Id.	37	—	12 Oct. 187 (niet voor de volle 75 jaren)
—	**372**	Id.	Id.	*b)* * Gabroe.	Id.	531	—	13 Jan. 187
—	**373**	Id.	Id.	*c)* Gogoniti (Boro).	Maatschappij Gogoniti te Samarang.	499	—	11 Maart 187
—	**374**	Id.	Id.	Id.	Id.	497	—	id.
—	**375**	Id.	Id.	Karangredjo I (Karangtengah).	Erven wed. van Nelle.	446	—	12 Nov. 187
—	**376**	Id.	Id.	*d)* Karang Tendjang.	Id.	386	—	6 Oct. 187
—	**377**	Id.	Id.	*d)* Soemina.	Id.	84	—	id.
—	**378**	Id.	Id.	Djarangan (Boroh).	B. A. de Quaij en M. J. P. E. de Quaij.	534	—	26 Mei 187
—	**379**	Id.	Id.	Id.	Id.	300	—	id.
—	**380**	Id.	Id.	*e)* Soemberwader.	J. G. F. E. van den Bossche.	200	—	id.
—	**381**	Id.	Id.	Kenongo.	C. L. Cramer en G. Kramer.	185	—	12 April 187
—	**382**	Id.	Id.	*g)* Baraän.	O. M. van den Dungen.	533	—	1 April 187
—	**383**	Id.	Id.	Kalimanis.	Maatschappij Kalimanis te Soerabaija.	564	—	29 Junij 187
—	**384**	Id.	Id.	Id.	Id.	564	—	id.
—	**385**	Id.	Id.	Semen (Tjeleng).	G. F. W. Kehrer.	528	—	29 April 187
—	**386**	Id.	Id.	Rini.	Maatschappij Rini te Soerabaija.	223	—	4 Dec. 187
—	**387**	Id.	Id.	Rini II.	Id.	500	—	17 Nov. 187

a) Van p. m. 27 bouws gaat de erfpachtsom eerst in op 12 October 1883.

b) Bij het verleenen van erfpacht heeft de Regering zich de bevoegdheid voorbehouden om, des geraden, te verbieden dat het koffijproduct buiten de grenzen van het perceel worde bereid.

c) In September 1880 is aan de ondernemers onder zekere voorwaarden vergunning verleend om te hunnen koste verbetering te brengen in den bestaanden weg tusschen het gehucht Doko en de dessa Papoh. Tevens is hun eene voorwaardelijke vergunning toegezegd voor het maken van aansluitingswegen tusschen de onderneming Gogoniti en de erfpachtsperceelen Branggah en Kemiri Gedé (zie n°. **392** en **393**).

d) De perceelen Karang Tendjang en Soemina stonden tot hiertoe als één perceel bekend onder den naam Karangredjo II en III. In 1880 zijn er echter twee afzonderlijke perceelen van gemaakt, hoewel zij met Karangredjo I te zamen ééne onderneming zijn blijven vormen.

e) In November 1880 is aan den ondernemer vergunning verleend om tusschen zijne erfpachtsgronden en de dessa Holobalen een 10 M. breeden weg aan te leggen. De weg zal, ook waar hij over de erfpachtsgronden loopt, voor publiek verkeer moeten dienen en geheel door en op kosten van den ondernemer in goeden staat moeten worden gehouden.

[Be]drag per bouw 's jaars van: den huurschat.	[Be]drag per bouw 's jaars van: de erfpachtsom.	Over 1880/81 verschuldigd aan: huurschat.	Over 1880/81 verschuldigd aan: erfpachtsom.	Aantal bouws bij het eind van 1880 beplant.	Productie in 1880.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, gebezigd: voor arbeid op het veld.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, gebezigd: voor bereiding van het product: ambachtslieden.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, gebezigd: voor bereiding van het product: gewone arbeiders.	Gemiddeld aantal arbeiders bovendien dagelijks gebezigd.
—	f 3,50	—	f 1855,00						
—	3,50	—	a) 34,93	800 met koffij	†	52	5	15	300
—	8,00	—	4248,00						
—	2,10	—	1047,96	200 id.	nog geen product	108	—	—	25
—	2,10	—	1044,36						
—	4,10	—	1830,15[5]						
—	6,00	—	nog niet ingegaan.	225 met koffij 25 » tabak	300 pik. koffij †	10	2	8	100 à 250
—	6,00	—	id.						
—	2,10	—	id.	70 met koffij	30 pik. koffij	10	—	—	50
—	2,10	—	id.						
—	2,10	—	id.	75 id.	nog geen product	—	—	—	20 à 80
—	4,10	—	id.	100 id.	f) 161 pik. koffij	10	—	—	20 à 100
—	5,00	—	id.	75 id.	nog geen product	—	—	—	70 à 100
—	5,00	—	id.	h) 300 id.	h) 25 pik. koffij	—	—	—	200 à 300
—	5,00	—	id.						
—	5,00	—	id.	nog niet in ontginning.	—	—	—	—	—
—	5,00	—	id.	i) 120 met koffij	i) nog geen product	—	—	—	60 à 350
—	5,00	—	id.						

[f)] In October 1880 werd door de Indische Regering aan de erfpachters van Kenongo tot wederopzeggens vergunning verleend om voor de bereiding van koffijproduct gebruik te maken van het water uit de rivier Ngambek, mits het, na gebruik, weder in die rivier worde teruggeleid.

[g)] In November 1880 is aan den ondernemer — op gelijke voorwaarden als voor Soemberwader bepaald (zie n°. **380**) — vergund om tusschen zijne [erf]pachtsgronden en het gehucht Baraan een 10 M. breeden weg aan te leggen.

[h)] In Februarij 1880 is aan de ondernemers van Kalimanis tot wederopzeggens vergund om voor de bereiding van koffij en voor de besproeijing van [koff]ijkweekbedden gebruik te maken van het water uit de rivier Lekso, mits het, na gebruik, boven eenige bestaande dammen in genoemde rivier [word]e teruggeleid.

[i)] In Augustus 1880 is aan de ondernemers van Rini tot wederopzeggens toegestaan om voor de bereiding van koffij en de besproeijing van koffij[kwe]ekbedden gebruik te maken van het water uit de rivier Rini, mits het, na gebruik, weder in die rivier worde teruggeleid.

Volg-nummer der huurperceelen.	Volg-nummer der erfpachtsperceelen.	Regentschap en afdeeling.	Districten.	Namen der perceelen.	Namen der ondernemers.	Uitgestrektheid der perceelen (in bouws). Waar onderdeelen van een bouw voorkwamen, is het cijfer afgerond.	Begin van den huurtijd (20 jaren).	Begin van het erfpachtregt (75 jaren).	Bedrag 's ja… den huur schat…
—	388	Blitar.	Wlingi.	Sengon.	Vrouwe Parizot.	520	—	29 Aug. 1	—
—	389	Id.	Id.	Kedawoeng.	J. H. Vijsma.	505	—	8 Jan. 1	—
—	390	Id.	Id.	Ngaesri.	M. G. Vijsma.	584	—	28 Febr. 1	—
—	391	Id.	Id.	Djabon.	A. H. Hilling.	514	—	25 Aug. 1	—
—	392	Id.	Id.	Branggah.	A. de Jager.	507	—	7 Junij 1	—
—	393	Id.	Id.	Kemiri Gedé.	F. van West en Th. C. Etty.	494	—	14 Junij 1	—
—	394	Id.	Id.	Djerak.	C. H. de Blij.	563	—	25 Mei 1	—
—	395	Id.	Id.	Bantaran.	J. F. P. A. Abbema.	501	—	9 Aug. 1	—
—	396	Id.	Id.	Kebo.	H. A. Voet.	312	—	14 Oct. 1	—
—	397	Id.	Id.	Djerok.	L. M. Tijl.	290	—	29 Sept. 1	—

a) In September 1880 is door de Indische Regering tot wederopzeggens vergund dat voor het besproeijen van de op Kedawoeng aan te leggen sa… gebruik worde gemaakt van het water uit de rivier Kroewoek, mits het water, na gemaakt gebruik, weder in die rivier worde teruggeleid.

b) Voor het besproeijen der op Ngaesri aan te leggen sawah's zal, ingevolge eene tot wederopzeggens verleende vergunning van September 1880, ge… mogen worden gemaakt van het water uit de zich in de Djari uitstortende rivier Seng, mits het water na gebruik in de Djari worde teruggeleid.

c) I… voor d…

d) … Kemiri…

van … et erfpa… regt (75 jar…	Bedrag per bouw 's jaars van: den huurschat.	Bedrag per bouw 's jaars van: de erfpachtsom.	Over 1880/81 verschuldigd aan: huurschat.	Over 1880/81 verschuldigd aan: erfpachtsom.	Aantal bouws bij het eind van 1880 beplant.	Productie in 1880.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, gebezigd: voor arbeid op het veld.	voor bereiding van het product: ambachtslieden.	voor bereiding van het product: gewone arbeiders.	Gemiddeld aantal arbeiders bovendien dagelijks gebezigd.
9 Aug. 1…	—	f 5,00	—	nog niet ingegaan.	200 met koffij	5 pik. koffij	8	—	—	50 à 200
Jan. 1…	—	5,00	—	id.	a) 28 met tabak	9250 K.G. tabak	17	—	—	—
Febr. 1…	—	5,00	—	id.	b) nog niet in ontginning	—	—	—	—	—
Aug. 1…	—	5,00	—	id.	60 met koffij	nog geen product	—	—	—	100 à 200
Junij 1…	—	5,00	—	id.	60 id.	c) id.	3	—	—	30 à 100
Junij 1…	—	5,00	—	id.	d) 80 id.	d) id.	100	—	—	—
5 Mei 1…	—	5,00	—	id.	nog niet in ontginning.	—	—	—	—	—
Aug. 1…	—	5,00	—	id.	id.	—	—	—	—	—
4 Oct. 1…	—	5,00	—	id.	id.	—	—	—	—	—
Sept. 1…	—	5,00	—	id.	id.	—	—	—	—	—

…ggen s…
…880, ge…
id.

c) In Junij 1880 is door de Indische Regering aan den erfpachter van Branggah tot wederopzeggens vergund om, voor huishoudelijke doeleinden en voor de bereiding der van het perceel te verkrijgen koffij, onder zekere voorwaarden, gebruik te maken van het water uit de rivier Bamban.

d) In Junij 1880 is door de Indische Regering tot wederopzeggens en onder zekere voorwaarden toegestaan dat, voor het bereiden van de koffij van Kemiri Gedé en voor het besproeijen van koffijkweekbedden, gebruik worde gemaakt van het water uit de rivier Samboeng.

[5. 53.]

BIJLAGE **AAA**.

(Zie blz. 184 van het verslag.)

OVERZIGT van den oogst van STAPELPRODUCTEN op de aan Europeanen en met dezen gelijkgestelden VERHUURDE LANDEN in de residentien SOERAKARTA en DJOKJO-KARTA, over de jaren 1876 tot en met 1880.

Verklaring der in het overzigt voorkomende teekens.

† In het geheel geen productie-opgaven ontvangen.
†† Wel productie-opgaven, doch niet betreffende de cultuur waarbij het teeken geplaatst is.
§ Nog geen product verkregen.
§§ De oogst geheel mislukt.
..... De onderneming had nog geen wettig bestaan gekregen.

KOFFIJ (*pikols*).

ONDERNEMINGEN.	1876.	1877.	1878.	1879.	1880.
RESIDENTIE SOERAKARTA.					
Afdeeling Klatten.					
Regentschap Klatten.					
Brengosan	†	†	2	§	†
Gantiwarna	....	....	††	††	10
Gemampir	5 800	5 630	2 510	5 080	1 700
Goenoengan	....	1	1	†	†
Keboetoeh	15	15	4	50	45
Kepitoe en Djetis	462	300	140	335	70
Logedé	895	1 120	651	1 116	270
Ngoepit-Poelowatoe	850	850	190	1 500	650 (Ngoepit-Poelowatoe and Ngoepit Sodjajan together)
Ngoepit Sodjajan *a*)	....	....	....	....	
Papringan en Sepoeloeh Mipitan *b*)	340	50	35	222	111
Prambonan	182	205	90	280	100
Redjosari	....	2	†	4	††
Remeng	95	76	97	55	21
Regentschap Kartasoera.					
Kaliwingko	†	»	»	30	2
Kretjek	†	16	6	20	15
Modinan	*c*)	*c*)	*c*)	*c*)	2
Transporteeren	8 639	8 265	3 726	8 692	2 996

a) Ngoepit Sodjajan, welke onderneming eerst in 1880 gewettigd werd, is toen vereenigd met Ngoepit-Poelowatoe.

b) Deze onderneming is thans vereenigd met de tabaks- en indigo-onderneming Kebon-Aroem.

c) Modinan leverde vóór 1880 enkel producten voor de inlandsche markt.

ONDERNEMINGEN.	1876.	1877.	1878.	1879.	1880.
Per transport	8 639	8 265	3 726	8 692	2 996
Onderregentschap Soekoardjo.					
Kadjoeman of Prigi Namengan	....	....	....	§	5
Kategoean Djetis	48	72	11	52	340
Kradjan of Djatimalang	29	60	10	41	130
Kradjegan	§	§	§	§	§
Madjosto *d*)	....	§	4	8	*e*) 250
Manggis	80	200	83	270	504
Masaran Kidoel *f*)	....	††	††	††	§
Mendjing en Djombor *g*)	10	6	§§	3	30
Modjo Larangan of Tegalsari	....	§	10	23	18
Paniron	95	120	60	55	150
Prigi	40	40	25	60	180
Trenjeng	5	40	2	20	63
Weroedalem	163	191	40	90	137
Weroe Ngentak	†	§	§	†	5
Afdeeling Boijolali.					
Regentschap Boijolali.					
Baros-Tampir	6 430	4 340	3 733	5 668	3 918
Bradjan en Kalitjebong of Bredoeg	4 052	2 785	1 200	1 700	2 490
Djati (Paras)	1 524	1 613	1 505	2 645	2 032
Gawar	447	221	233	700	363
Gedaren	75	40	30	20	††
Gendoelan en Soerowono	1 100	480	370	504	214
Kajoemaas en Bodeh	*h*) 1 517	1 224	682	*i*) 500	*i*) 750
Karang	1 145	560	400	940	740
Karang Gondang	714	427	290	610	412
Kiringan	846	615	309	403	146
Manggis Slembi en Tompé	*j*) 500	800	600	2 588	1 352
Moedal en Bimo	1 882	1 454	823	1 381	735
Ngares Kopen	†	18	12	95	124
Penggoeng	2 179	1 247	842	2 055	1 334
Poetjang	998	630	300	933	403
Satrijan en Selap	2 050	1 300	450	1 800	650
Tambak	663	867	351	1 250	384
Tjokro Toeloeng	††	††	††	45	††
Watoe Pengantèn	1 623	895	810	1 100	607
Transporteeren	36 854	28 510	16 911	34 251	21 462

d) Eerst in 1877 gewettigd, ofschoon toen reeds in werking.

e) Hieronder de productie van het vroeger met Mendjing vereenigd opgegeven perceel Kedoeng-Djambol.

f) Op deze onderneming is eerst in 1880 met den aanplant van koffij begonnen.

g) Het in 't vorig verslag met Mendjing vereenigd opgegeven perceel Kedoeng Djambol wordt thans als eene afzonderlijke onderneming vermeld, waarvan de productie-opgaven onder die van Madjosto zijn begrepen. Djombor, welke onderneming eerst in 1880 gewettigd werd, is thans vereenigd met Mendjing.

h) Deze opgaaf betreft Kajoemaas en Tompé.

i) Deze opgaaf betreft Bodeh, dat vroeger deel uitmaakte van de suikeronderneming Djongkaré of Karang Anom, doch in 1879 vereenigd is met Kajoemaas.

j) Deze opgaaf betreft alleen Manggis-Slembi.

ONDERNEMINGEN.		1876.	1877.	1878.	1879.	1880.
Per transport		36 854	28 510	16 911	34 251	21 462
Regentschap Ampel.						
Ampel		3 126	2 361	1 155	3 100	1 882
Asinan		1 221	1 552	502	1 710	995
Boeloeh		†	291	59	204	186
Brodjol Gondang Manis		12	112	§§	132	613
Broemboeng Gading		....	....	....	15	75
Dampak		....	§	§	§	2
Gagatan		1 369	2 322	562	500	1 545
Gesangan		1 316	1 291	510	1 104	742
Getas		2 195	3 431	865	933	3 632
Glonggong		....	§	§	††	16
Gondang Wedelan		1 736	1 164	263	333	258
Kedoengdowo (Wonolelo)		65	98	14	28	160
Manggen Ardjo of Ketitang Bendo		50	120	13	80	435
Mlambong		888	574	261	†	820
Plaoer		550	910	340	770	595
Ploembon Patewan		1 351	1 531	500	900	432
Pringapoes		†	750	175	630	800
Repaking		117	260	27	56	430
Simo		900	1 500	400	1 586	2 500
Soekaboemi of Tjepogo		1 871	1 015	1 030	2 600	1 925
Soember en Kedongdowo		†	120	5	26	30
Sokodjengkiloeng		†	†	§	§	14
Stoegoer		905	487	419	760	618
Trantang Wonosido		....	§	17	22	223
Wonosari		110	402	102	118	1 052
Afdeeling Sragen.						
Regentschap Sragen.						
Bangsri		652	472	93	468	417
Batoe Djamoes		3 700	4 481	680	2 041	2 500
Gebang Winong		27	87	2	6	8
Gemantar		†	4	§§	4	4
Kedoeng Banteng en Gorekan		††	††	††	††	10
Kedoeng Wedoes		156	290	26	102	60
Kemoesoek en Kakoem		1 602	1 807	446	786	915
Madjenang en Majah Gonggangan		6	2	††	††	»
Masaran		65	66	2	30	68
Modjo Sragen (vroeger Modjo Kaponan en Tepoero)	*k*)	290	1 209	32	300	1 054
Moenggoer Pering		3 574	3 610	532	1 233	2 578
Moetian		*l*)	225	151	215	225
Ngaroem		1 222	1 556	200	1 436	1 420
Transporteeren		65 930	62 610	26 294	56 479	50 701

k) De productie van Tepoero is niet opgegeven.

l) Begrepen in de opgaaf betreffende Tegal-Kenongo.

ONDERNEMINGEN.	1876.	1877.	1878.	1879.	1880.
Per transport	65 930	62 610	26 294	56 479	50 701
Pantjoeran en Tjanden	27	m) ††	m) ††	m) ††	m) †
Singgé	47	150	57	43	89
Tarik	6 064	5 538	994	6 000	4 351
Tegal Kenongo	426	359	151	335	†
Tegalroekmi n)	....	....	....	§	15
Toendoengan	5	2	§§	†	7
Traijon o)	††	87	m) ††	m) ††	m) ††
Wonolopo	4	m) ††	m) ††	m) ††	m) ††
Afdeeling Wonogiri.					
Onderregentschap Karang Anjar.					
Begadjah	†	388	52	269	500
Blorong	422	496	67	†	665
Djeroekwangi	2 400	1 665	p) 440	p) 1 500	p) 1 530
Gadoengan	1 448	1 286	526	2 400	1 694
Goemawang	†	691	105	930	500
Kaliboto	378	304	20	128	327
Karang Alé	400	100	††	6	q)
Kemoening	3 947	2 520	2 400	5 000	3 000
Koentjen en Koewanjangan	1 360	2 000	240	532	982
Kredjo	†	12 090	1 235	7 251	7 800
Pakem	†	1 060	329	1 220	600
Popongan	†	504	80	†	q)
Tawang	420	309	80	269	322
Tengklik	733	958	189	1 000	430
Tiris	†	2 254	157	1 553	2 243
Enclaves in het gebied van pangeran Mangkoe Negoro.					
Onderregentschap Soekoardjo.					
Bretjak Wilatoeng	6 100	7 722	919	4 460	8 000
Menta Toelakan	†	63	4	155	636
Totaal der opgegeven koffijproductie (in pikols)	90 111	103 156	34 339	89 530	84 392

RESIDENTIE DJOKJOKARTA.

Regentschap Sleeman.					
Sempoe en Pakem	††	††	6	*nihil*	††
Wringin	††	††	††	30	††
Regentschap Kalassan.					
Bandjar Ardjo	624	221	166	305	200
Bedoijo	††	††	††	35	6
Kradjan	†	52	10	r) 5	s) 4
Redjosari	§	2	2	4	7
Totaal der opgegeven koffijproductie (in pikols)	624	275	184	379	217

m) Op Pantjoeran-Tjanden, Traijon en Wonolopo schijnt de koffijcultuur opgeheven te zijn.

n) Deze onderneming heeft eerst in 1879 regt van bestaan gekregen.

o) Dit perceel maakt sedert 1878 deel uit van de onderneming Trijagan waarop geen koffij wordt verbouwd.

p) Hieronder begrepen de productie van Begaden en Gempol, waarvan in vorige jaren geen productie-opgaven zijn ontvangen.

q) Deze onderneming heeft in 1880 opgehouden te bestaan.

r) Pagger koffij.

s) Dessa koffij.

SUIKER (*pikols*).

ONDERNEMINGEN.	1876.	1877.	1878.	1879.	1880.
RESIDENTIE SOERAKARTA.					
Afdeeling Klatten.					
Regentschap Klatten.					
Gondang Winangon en Djetis	24 000	26 000	32 000	25 000	23 000
Prambonan	9 500	16 200	16 187	10 000	11 000
Tjandisewoe *a*)	16 500	19 620	16 980	9 250	10 000
Regentschap Kartasoera.					
Delanggoe	19 947	13 200	15 000	19 000 *b*)	12 000
Djetis Koenden *c*)	330	300	270	230	240
Kartasoera	†	20 000	20 000	19 000	14 000
Koedoesan *c*)	†	»	110	70	120
Soekoredjo *c*)	†	†	255	100	48
Tjepper	20 000	18 080	22 000	16 000	12 000
Wonosari	6 200	10 000	8 000	8 000	10 000
Afdeeling Boijolali.					
Regentschap Boijolali.					
Bangak en Pengging		22 000	27 000	24 200	22 870
Djongkaré of Karanganom	23 900	25 600	24 900	15 000	19 000
Gedaren	5 000	7 000	5 000	1 300	5 000
Ponggok en Ketitan	12 000	12 400	12 800	8 000	8 000
Tjokro Toeloeng	20 000	20 000	20 000	17 750	21 000
Afdeeling Sragen.					
Regentschap Sragen.					
Djetis *d*)	†	†	1 533	1 200	1 300
Kemiri Larangan	5 500	7 200	7 300	7 000	4 000
Modjo Sragen	14 000	13 000	15 000	11 000	15 000
Pantjoeran en Tjanden	490	480	475	†† *e*)	†
Trijagan *f*)	6 570	3 431	3 160	5 000	8 300
Wonolopo	925	1 185	1 470	2 500	1 300
	184 862	235 696	249 440	199 600	198 178
Andere hierboven niet genoemde ondernemingen *g*)	3 700	»	»	»	»
Totaal der opgegeven suikerproductie (in pikols)	188 562	235 696	249 440	199 600	198 178

a) In 1879 werd het riet van Tjandisewoe verwerkt bij Randoe-Goenting in Djokjokarta. Of dit ook in 1880 het geval is geweest, vindt men niet vermeld.

b) Hieronder ook de suiker verkregen van 65 000 pikols riet ten behoeve van Delanggoe aangeplant bij de tabaks- en indigo-onderneming Oud- en Nieuw-Djoewiring.

c) Djetis Koenden, Koedoesan en Soekoredjo werken op kleine schaal, en bezitten slechts suikermolens.

d) Het riet van Djetis wordt, naar thans gemeld is, verwerkt bij Wonolopo.

e) In de over 1880 ontvangen opgaven wordt vermeld dat de gronden van Pantjoeran en Tjanden, op 92 bouws na, bij Trijagan zijn getrokken. Of bij eerstgemelde onderneming de suikercultuur is voortgezet, blijkt niet.

f) Bij Trijagan zijn reeds vroeger de ondernemingen Traijon en Dongeng ingesmolten.

g) Productie van de ondernemingen Drono en Soeroeh-Temanggoeng

ONDERNEMINGEN.	1876.	1877.	1878.	1879.	1880.
RESIDENTIE DJOKJOKARTA.					
Regentschap Sleeman.					
Beran *h*)	20 000	21 500	20 000	20 000	16 000
Klatji *i*)	††	††	††	††	*i*) 6 800
Melati *i*)	††	††	††	††	*i*) 3 380
Ngemplak	8 000	10 000	10 000	7 142	4 153
Padokan *j*)	32 000	30 000	30 000	30 000	20 000
Rewoeloe	26 700	31 098	28 310	28 300	24 000
Sedaijoe	4 600	9 000	8 000	7 000	4 350
Tegalweroe *i*)	††	††	††	††	*i*) 13 600
Tjebongan *i*)	††	††	††	††	*i*) 8 320
Regentschap Kalassan.					
Barongan	34 000	40 000	38 000	38 000	30 000
Gedong Pring *k*)	†	240	†	2 800	*k*)
Plered en Kenalan	25 800	25 660	26 348	25 400	30 400
Randoe Goenting	2 300	8 000	12 213	9 250	11 000
Tandjong Tirto	11 500	8 000	15 000	18 000	18 700
Regentschap Bantoel.					
Bantoel	18 000	23 000	23 000	25 000	30 051
Gesiekan *l*)	*m*) 16 500	*m*) 18 000	*m*) 19 200	32 000	28 190
Kadiresso *n*)	†	†	360	7 500	1 500
Lipoero	18 500	18 500	22 000	19 000	13 358
Poendong en Belan Kidoel *o*)	†	*p*) 16 000	*p*) 20 000	*q*) 14 000	12 947
Regentschap Adhikarto (Brossot).					
Sewoe Galoor	*r*)	*r*)	§	§	300
Totaal der opgegeven suikerproductie (in pikols)	217 900	258 998	272 431	283 392	277 049

h) Vóór 1879 Pisangan en Mantjassan geheeten.

i) Bij de indigo-ondernemingen Klatji, Melati, Tegalweroe en Tjebongan schijnt in 1880 voor 't eerst suikerriet te zijn verwerkt. Bij de twee laatstgenoemde ondernemingen en bij Klatji is in dat jaar de indigocultuur gestaakt.

j) Vóór 1877 Soemberan geheeten.

k) Deze onderneming, welke in 1880 opgehouden heeft te bestaan, werd vóór 1879 vereenigd opgegeven met de indigo-onderneming Djelopo-Djelapan. Het riet van Gedong Pring werd verwerkt op Plered en Kenalan.

l) Bij Gesiekan zijn ingesmolten de vroegere ondernemingen Korowelang en Siarong.

m) Productie van Gesiekan-Slarong.

n) Het riet van Kadiresso wordt op Sedaijoe verwerkt.

o) Poendong, dat thans met Belan-Kidoel vereenigd is, werd vroeger abusievelijk onder het regentschap Kalassan genoemd.

p) Productie van Poendong.

q) Hiervan 12 000 pikols van Poendong en 2000 pikols van Belan Kidoel.

r) De onderneming Sewoe-Galoor is eerst in 1878 tot stand gekomen.

TABAK (*K.G.*)

ONDERNEMINGEN.	1876.	1877.	1878.	1879.	1880
RESIDENTIE SOERAKARTA.					
Afdeeling Klatten.					
Regentschap Klatten.					
Bogor	»	§§	5 000	§§	4 000
Brengosan	†	†	125	†	†
Transporteeren	»	»	5 125	»	4 000

ONDERNEMINGEN.	1876.	1877.	1878.	1879.	1880.
Per transport	»	»	5 125	»	4 000
Demangan	40 000	50 000	50 000	52 950	40 000
Djiwo	»	15 500	37 500	25 000	40 000
Djonggrangan en Sekarsoeli	a)	†	21 500	33 500	30 000
Gantiwarna	....	....	8 833	††	††
Goemoel Djogonalan	††	12 000	30 000	60 000	35 000
Groedo en Djomboran	†	34 640	43 000	10 000	10 000
Kebon Aroem en } b)	††	40 000	42 500	35 000	45 000
Papringan of Sepoeloeh Mipitan } b)	6 500	20 000	22 500	20 000	
Kemoedo	††	††	5 000	18 371	11 798
Kepitoe en Djetis	12 500	2 000	30 000	††	††
Ketandan	c) 52 500	74 171	37 500	50 000	25 000
Ngoepit en Poelowatoe en Ngoepit Sodjajan d)	65 000	70 000	60 000	56 250	26 000
Pandan en } b)	....	40 000	††	11 500	10 000
Simping } b)	....	....	....	33 500	
Redjosari	....	10 000	3 375	11 100	2 500
Troetjoek	25 000	75 000	90 000	73 500	85 000
Wedi Birit	††	12 500	12 500	154 250	72 500
Widoro Ardjo of Gatak	††	1 500	15 000	§§	††
Regentschap Kartasoera.					
Baki Pandejan	....	....	23 500	5 500	3 750
Bedji	†	8 500	e)	e)	e)
Bendoengan Ngreden f)	†	7 500	10 000	5 000	10 000
Djoewiring (Oud- en Nieuw-)	g) 75 000	70 000	45 000	54 300	††
Gagah Sipat	....	....	....	....	1 200
Gawok	25 000	41 000	50 000	60 000	28 000
Kaliwingko	†	»	»	3 000	††
Kedawoeng of Baron	†	17 500	37 000	14 000	4 500
Klodran	†	10 000	15 477	††	††
Lemoeroe (Djaten)	25 000	30 000	40 000	22 500	6 000
Manang	†	47 100	40 000	38 500	20 000
Mandjoeng	....	51 000	51 000	46 000	50 000
Plagan Kiringan	....	....	h) 40 000	h) 37 100	h) 40 000
Temoeloes	65 000	40 000	65 000	30 000	30 000
Terban	....	....	....	5 000	12 000
Tjepper en	20 000	15 000	32 500	i) 25 500	21 000
Bendo	7 000	8 000	8 500		
Transporteeren	418 500	802 911	972 810	991 321	663 248

a) Sekarsoeli werd vóór 1877 vereenigd met Ketandan opgegeven, en Djonggrangan produceerde geen tabak.

b) Deze twee ondernemingen zijn in 1880 vereenigd geworden.

c) Hieronder de productie van Sekarsoeli.

d) Ngoepit-Sodjajan, welke onderneming in 1880 gewettigd werd, is toen vereenigd met Ngoepit en Poelowatoe.

e) Begrepen onder de productie van Plagan-Kiringan waarmede Bedji vereenigd is geworden.

f) Vroeger Bendoengan of Kingkang geheeten.

g) Alleen de productie van Oud-Djoewiring of Kalipoesoer. Nieuw-Djoewiring is eerst in 1877 tot stand gekomen.

h) Hieronder ook de productie van Bedji.

i) Hieronder 8000 kilo's als productie van Bendo, n 1879 met Tjepper vereenigd.

ONDERNEMINGEN.	1876.	1877.	1878.	1879.	1880.
Per transport	418 500	802 911	972 810	991 321	663 248
Onderregentschap Soekoardjo.					
Atassadi	....	....	....	9 607	1 650
Masaran Kidoel	....	§	10 000	§§	*j)*
Mendjing en Djombor *k)*	7 500	2 000	§§	††	††
Afdeeling Boijolali.					
Regentschap Boijolali.					
Drono	10 000	32 500	25 000	39 000	25 000
Ngares Kopen	»	26 900	25 875	20 000	13 650
Satrijan en Selap	35 000	25 000	28 000	2 800	††
Regentschap Ampel.					
Gagatan	††	1 300	2 493	††	††
Getas	††	††	††	2 362	††
Glonggong	§	§	§	20 000	12 500
Manggen Ardjo	13 500	9 500	††	15 000	††
Mlambong	††	††	1 150	†	1 575
Soember en Kedongdowo (Lawang)	††	††	††	††	††
Afdeeling Sragen.					
Regentschap Sragen.					
Karangdowo	1 379	§§	2 434	§§	»
Kedoeng Banteng en Gorekan	†	25 000	75 000	15 000	62 500
Madjenang en Majah Gonggangan	50 000	25 000	25 000	16 950	»
Modjo Sragen (vroeger Modjo Kaponan en Tepoero)	*l)* 47 500	35 000	50 000	41 250	25 000
Tarik	5 025	6 942	3 735	††	††
Afdeeling Wonogiri.					
Onderregentschap Karang-Anjar.					
Karang Alé	††	††	10 500	††	*m)*
Totaal der opgegeven tabaksproductie (in K.G.)	588 404	992 053	1 231 997	1 173 290	805 123

RESIDENTIE DJOKJOKARTA.

Regentschap Sleeman.					
Randoe Banteng	20 000	*n)* 5 600	17 500	9 500	5 000
Sempoe en Pakem	24 500	27 000	22 500	12 000	9 000
Regentschap Kalassan.					
Bandjar Ardjo	45 126	40 000	37 000	39 650	††
Transporteeren	89 626	72 600	77 000	61 150	14 000

j) Op Masaran-Kidoel is de tabakscultuur in 1880 opgegeven. De ondernemer is overgegaan tot den aanplant van koffij.

k) Het in 't vorig verslag met Mendjing vereenigd opgegeven perceel Kedoeng-Djambol wordt thans als eene afzonderlijke onderneming vermeld (zie noot *g* op blz. 2 dezer bijlage). Daarentegen is nu de in 1880 gewettigde onderneming Djombor met Mendjing vereenigd geworden.

l) De productie van Tepoero is niet opgegeven.

m) Deze onderneming heeft opgehouden te bestaan.

n) Tot dusver was deze hoeveelheid niet opgegeven.

ONDERNEMINGEN.	1876.	1877.	1878.	1879.	1880.
Per transport	89 626	72 600	77 000	61 150	14 000
Kenaijan	††	15 000	19 000	10 000	††
Kradjan	†	3 000	††	††	††
Ngredhi	*o)*	*o)*	*o)*	8 500	*p)*
Redjosari	§	10 000	2 625	11 100	*nihil*
Silook Lanteng	7 500	§§	3 453	*nihil*	*q)* 2 713
Totaal der opgegeven tabaksproductie (in K.G.)	97 126	100 600	102 078	90 750	16 713

o) Ngredhi maakte vóór 1879 een onderdeel uit van Kenaijan.

p) Op deze onderneming wordt sedert 1880 indigo in plaats van tabak geplant.

q) 3/4 gedeelte van den tabaksoogst wordt gezegd mislukt te zijn.

INDIGO (*K.G.*)

ONDERNEMINGEN.	1876.	1877.	1878.	1879.	1880.
RESIDENTIE SOERAKARTA.					
Afdeeling Klatten.					
Regentschap Klatten.					
Demangan	5 000	2 500	2 000	2 500	3 000
Djiwo	1 500	1 500	1 050	††	††
Djonggrangan en Sekarsoeli	*a)* 10 000	†	4 000	3 000	2 000
Gajamprit	18 000	18 500	17 500	16 000	12 500
Gantiwarna	....	....	80	1 750	2 250
Gemampir	6 750	6 700	6 250	5 000	4 750
Goemoel Djogonalan	7 500	10 000	4 000	6 000	6 000
Gondang Winangon en Djetis	*b)* 10 779	9 000	7 400	8 366	6 137
Groedo en Djomboran	†	††	††	3 200	3 500
Kebon Aroem en *c)*	8 000	8 000	5 500	3 000	5 000
Papringan en Sepoeloeh Mipitan *c)*	5 000	3 000	2 000	2 000	
Kemoedo	4 500	4 900	3 500	2 562	2 487
Kepitoe en Djetis	750	1 000	2 000	6 000	4 750
Ketandan	*d)* 6 000	7 480	6 000	5 300	6 000
Ngoepit-Poelowatoe en Ngoepit Sodjajan *e)*	6 000	600	3 500	5 141	4 500
Pandan en *c)*	....	11 500	5 500	6 000	6 000
Simping *c)*	....	....	....	6 500	
Prambonan *f)*	4 005	1 000	††	††	2 000
Taroemanom *g)*	....	....	....	900	750
Transporteeren	93 784	85 680	70 280	83 219	71 624

a) Zonder Sekarsoeli, als zijnde de productie van dat perceel vóór 1877 vereenigd opgegeven met die van Ketandan.

b) Hieronder ook het product van de onderneming Pandan, welke eerst in 1877 een wettig bestaan kreeg en gedeeltelijk gevormd is uit gronden, vroeger tot Gondang Winangon behoorende.

c) Deze twee ondernemingen zijn in 1880 vereenigd geworden.

d) Deze opgaaf betreft Ketandan en Sekarsoeli.

e) Ngoepit-Sodjajan, welke onderneming eerst in 1880 gewettigd werd, is toen vereenigd met Ngoepit-Poelowatoe.

f) In 't vorig verslag (zie bijlage AAA, blz. 10, noten *k* en *l*) niet afzonderlijk genoemd, maar toch in het toen opgegeven totaal begrepen.

g) Vóór 1880 Grogolan geheeten.

ONDERNEMINGEN.	1876.	1877.	1878.	1879.	1880.
Per transport	93 784	85 680	70 280	83 219	71 624
Troetjoek	3 500	5 000	5 000	6 070	10 000
Wedi-Birit	*h*)	1 150	1 250	1 900	2 000
Widoro Ardjo of Gatak	2 250	750	750	†	1 000
Regentschap Kartasoera.					
Baki Pandejan	....	....	††	††	750
Djaten (Lemoeroe)	2 000	2 500	2 500	750	2 000
Djoewiring (Oud- en Nieuw-) *i*)	††	††	††	650	650
Kedawoeng of Baron	††	††	††	††	3 000
Klodran	†	††	††	1 100	1 906
Manang	†	††	††	2 000	2 500
Mandjoeng	....	††	††	††	3 000
Ngranjoe	2 500	2 500	2 150	1 176	1 468
Pangkalan	....	9 000	6 500	6 500	6 500
Plagan Kiringan en Bedji	*j*)	*j*)	††	2 500	1 500
Temoeloes	††	450	1 500	13 000	4 000
Tlogo	†	»	»	700	1 500
Wonosari	††	††	††	††	250
Afdeeling Boijolali.					
Regentschap Boijolali.					
Bangak en Pengging	....	8 000	9 000	5 000	5 500
Bradjan en Kalitjebong of Bredoeg	††	††	††	††	††
Gedaren	2 250	600	††	††	650
Polan	....	1 000	1 000	1 500	1 000
Satrijan en Selap	2 000	2 500	200	2 750	3 500
Regentschap Ampel.					
Gagatan	††	††	††	††	††
Getas	††	††	††	100	††
Glonggong	§	§	§	††	††
Afdeeling Sragen.					
Regentschap Sragen.					
Djetis	†	†	††	††	††
Pantjoeran en Tjanden	320	320	380	390	†
Soeroeh / Temanggoeng } *k*)	2 400	2 030	610	1 105	1 250 / 780
	111 004	121 480	101 120	130 410	126 328
Andere hierboven niet genoemde ondernemingen *l*)	195	»	»	»	»
Totaal der opgegeven indigo-productie (in K.G.)	111 199	121 480	101 120	130 410	126 328

h) De productie is begrepen in de opgaaf betreffende Gondang Winangon, van welke gronden een gedeelte aan Wedi werd toegevoegd.

i) Nieuw-Djoewiring is eerst in 1877 tot stand gekomen.

j) Van Plagan Kiringan zijn over 1876 en 1877 geen opgaven ontvangen, omdat de onderneming eerst in 1878 gewettigd werd. Bedji, in 1878 bij Plagan Kiringan getrokken, heeft in de twee eerstgenoemde jaren geen indigo geproduceerd.

k) Vóór 1880 waren beide ondernemingen vereenigd.

l) Productie der onderneming Pelemwoeleeng.

ONDERNEMINGEN.	1876.	1877.	1878.	1879.	1880.
RESIDENTIE DJOKJOKARTA.					
Regentschap Sleeman.					
Boeloes	†	†	12 500	13 000	14 250
Demak Idjo	18 114	19 493	14 175	12 050	16 342
Doekoe en Pisangan	24 000	25 000	14 300	12 500	15 000
Djelopo Djelapan *m*)	†	1 100	†	400	*m*)
Kebon Agoeng en Soesoekan	11 000	5 500	5 850	7 776	8 680
Kenaroean	†	†	5 930	6 100	7 100
Klatji	10 000	†	9 900	4 879	*n*) ††
Klelen *o*)	6 500	5 000	4 955	5 500	5 500
Medari	4 500	6 200	3 100	4 250	3 500
Melati	10 000	†	9 000	4 377	5 145
Mendiro	6 500	8 474	5 000	6 000	6 430
Padokan (vóór 1877 Soemberan)	*p*)	9 490	4 491	4 491	4 375
Patoekan	†	13 350	12 995	7 623	10 183
Pendoelan	1 400	1 850	1 650	850	800
Plemboeran	3 250	4 800	2 250	1 800	2 762
Randoe Banteng	††	††	††	94	623
Rewo	††	1 800	††	††	††
Sempoe en Pakem	6 800	5 850	3 529	4 000	3 150
Sonosewoe	*q*) 15 500	7 000	5 801	5 801	5 424
Tegalweroe	18 000	25 000	15 000	13 000	*n*) ††
Tempel	800	6 150	3 250	7 000	6 221
Tjebongan	10 000	†	9 400	4 314	*n*) ††
Wringin	9 250	8 000	8 563	7 396	7 000
Regentschap Kalassan.					
Bandjar Ardjo	1 060	2 000	2 344	1 000	6 000
Bedoijo	†	†	2 000	2 000	3 000
Djati	3 250	5 600	3 204	4 766	4 573
Gedjajan	†	†	5 310	6 000	6 050
Kadirodjo	9 500	10 000	8 408	8 193	10 150
Kenaijan	7 500	7 500	3 500	6 000	6 000
Magoewo	15 400	18 175	12 583	12 458	12 429
Moedja Moedjoe en Wioro	17 000	21 400	18 051	18 869	13 488
Ngoto	6 840	6 890	2 650	5 999	6 200
Ngredhi	*r*)	*r*)	*r*)	††	§
Randoe Goenting	5 858	7 791	††	††	††
Salakanlor	7 000	8 500	7 000	7 600	8 450
Salakan Potrono	4 500	6 000	5 688	4 856	4896
Sorogedoog	12 000	16 000	11 500	11 761	14 500
Transporteeren	245 522	263 913	233 877	222 703	218 221

m) Deze onderneming, welke in 1880 heeft opgehouden te bestaan, werd vóór 1879 vereenigd opgegeven met de suikeronderneming Gedong Pring.

n) Op de ondernemingen Klatji, Tegalweroe en Tjebongan is in 1880 de indigocultuur gestaakt.

o) Vóór 1880 Klelen en Karangwoeni geheeten.

p) Vereenigd opgegeven met de productie van Sonosewoe.

q) Hieronder ook de productie van Padokan.

r) Op Ngredhi, dat vóór 1879 een onderdeel van Kenaijan uitmaakte, wordt sedert 1880 indigo geplant, in stede van tabak.

ONDERNEMINGEN.	1876.	1877.	1878.	1879.	1880.
Per transport	245 522	263 913	233 877	222 703	218 221
Tandjong Tirto	2 800	2 500	††	††	††
Wanoedjoijo	6 000	10 500	7 199	8 750	10 150
Regentschap Bantoel.					
Bantoel	††	5 000	5 000	††	††
Korowelang *s*)	8 000	11 500	9 332	††	††
Mengkangredjo *t*)	1 272	2 000	1 720	2 090	2 521
Regentschap Adhikarto (*Brossot*).					
Sewoe Galoor	*u*)	*u*)	§	12 074	9 437
Totaal der opgegeven indigo-productie (in K.G.)	263 594	295 413	257 128	245 617	240 329

s) Korowelang maakt sedert 1878 deel uit van Gesiekan, waarop suikerriet wordt verbouwd.

t) Vroeger Mengkangredjo en Sribit geheeten.

u) De onderneming Sewoe Galoor is eerst in 1878 tot stand gekomen.

[5. 54.]

BIJLAGE **BBB**.

(Zie blz. 186 van het verslag.)

OVERZIGT van de op contract met het gouvernement werkende ondernemingen voor den aankap van hout in 's lands bosschen op Java over 1880.

Volgnummer.	Residentie.	Regentschap.	District.	Namen der ondernemingen.	Namen der contractanten.	Uitgestrektheid (in bouws).	Duur van het contract.	Verschuldigde pachtsom aan den lande.
								A. Ondernemingen met vrije
1	Tagal	Brebes	Boemiaijoe en Lebaksioe	Kedawoeng	Lim Tiang Keng	615	16 Sept. 1880 tot 15 Sept. 1890	f 26 750 's jaars (nog niet in 1880)
2	Id.	Id.	Brebes	Rawapandjang (wildhoutperceel, bevattende meerendeels brandhout)	The Liang Wee	100	1 Junij 1879 tot 31 Mei 1880 (twee malen verlengd, laatstelijk tot 30 Sept. 1881.)	f 8010 (voor één jaar)
3	Pekalongan	Batang	Soebah	Banjoepoetih	G. Mullemeister	500	1 Dec. 1877 tot 30 Nov. 1884	f 25 343 's jaars
4	Samarang	Demak	Manggar	Gedangan	Dorrepaal & C°.	1528	1 Julij 1866 tot 30 Junij 1878 (verlengd tot 31 Dec. 1882)	f 40 000 's jaars (alleen voor zooveel de jaren 1879 t/m 1881 betreft, daargelaten dus de betalingen over 1878 en vroeger)
5	Id.	Kendal	Bodja	Trisobo	Lim Goan Sioe	745	1 Junij 1875 tot 31 Mei 1885	f 50 100 's jaars

Jaarlijks te kappen hoeveelheid hout (in M³).	Gekapte hoeveelheid timmerhout (in M³.) gedurende 1880.	*VERDERE AANTEEKENINGEN.*
	beschikking over het gekapte hout.	
niet opgegeven	Gedurende de laatste maanden van 1880 werden gekapt 380 M³. timmerhout, benevens eenig brandhout. Met den afvoer was echter op 31 December nog niet begonnen.	Deze onderneming bestaat eerst sedert het laatst van 1880. De werkzaamheden zijn er nog niet behoorlijk geregeld. Over hare werking en inrigting zal eerst in het volgende jaarverslag het een en ander zijn mede te deelen.
—	Bij het einde van 1879 lagen in het bosch en op de verzamelplaats nabij het perceel nog onafgevoerd: *timmerhout.* *brandhout.* » M³. 300 vad. Gekapt in 1880 . 32 » 700 » 32 » 1000 » Afgevoerd in 1880 » 168 » Restant onafgevoerd ult. 1880 32 » 832 »	Omtrent deze onderneming valt weinig anders te vermelden dan hetgeen reeds in 't vorig verslag is gezegd. Zij werkt op zeer eenvoudigen voet. Voor het ten einde brengen der exploitatie is in November 1880 een tweede uitstel verleend en wel tot 30 September 1881.
p. m. 1250	Bij het einde van 1879 lagen in het bosch en op de verzamelplaats nabij het bosch nog onafgevoerd . . . . . 647 M³. Gekapt in 1880 . . . . . 695 » 1342 » Afgevoerd in 1880 . . . . 697 » Restant onafgevoerd ult. 1880 } 645 » benevens veel brandhout.	Aangaande de inrigting en werking dezer onderneming zie men het verslag van 1879, bijlage BBB. Bij het eind van 1880 moest het 3de jaarperceel ontruimd zijn, doch de Regering verleende uitstel tot 30 September 1881. Het jonge djatiplantsoen op het eerste jaarperceel staat buitengewoon gunstig, vooral ten gevolge van het teelen van veldvruchten tusschen de rijen (verg. blz. 185 van het verslag hiervóór).
p. m. 3593	Bij het einde van 1879 lagen in het bosch en op de verzamelplaats nabij het perceel nog onafgevoerd. . . . 795 M³. Gekapt in 1880 . . . . . 1391 » 2186 Afgevoerd in 1880 . . . . 1614 » Restant onafgevoerd ult. 1880 } 572 » benevens veel brandhout.	Omtrent dit contract valt niets anders te vermelden dan in vorige verslagen is aangeteekend (zie o. a. dat van 1878, bijlage ZZ). Het timmerhout wordt meer en meer schaarsch, zoodat de onderneming allengs slechts brandhout zal gaan opleveren. Door de hier nog gevolgde ongeregelde aankappingen, is tot hiertoe aan nieuwe aanplantingen weinig kunnen worden gedaan. De beschikbaar komende plekken worden echter dadelijk weder met djati beplant.
niet opgegeven	Bij het einde van 1879 lagen in het bosch en op de verzamelplaats nabij het perceel nog onafgevoerd. . . . 2179 M³. Gekapt in 1880 . . . . . 1332 » 3511 » Afgevoerd in 1880 . . . . 2760 » Restant onafgevoerd ult. 1880 } 751 » benevens veel brandhout.	Door gebrek aan kapitaal en moeijelijken afvoer werd met weinig voortvarendheid gewerkt. De tramweg, waarvan in 't vorig verslag werd gewag gemaakt, is nu van het bosch tot de hoofdplaats Samarang geheel voltooid. De hier en daar voorkomende hellingen leveren echter nog veel bezwaar op. Ten einde het vervoer met stoom te doen geschieden, zijn twee locomotieven aangeschaft, maar deze kwamen in 1880 nog niet in gebruik. De stoomzaagmolen is steeds in werking. Daar de leêggekapte perceelen voor de gouvernements-koffijcultuur zijn bestemd, hebben er geen nieuwe djati-aanplantingen plaats.

Volgnummer.	Residentie.	Regentschap.	District.	Namen der		Uitgestrektheid (in bouws).	Duur van het contract.	Verschuldigde pachtsom aan den lande.
				ondernemingen.	contractanten.			
6	Samarang	Grobogan	Poerwodadi	Goendih	Lim Liong Hien	1356¾	1 Jan. 1876 tot 31 Dec. 1885 (verlengd tot 31 Oct. 1886)	f 42 190 's jaars (voor 10 jaren, d. i. tot 31 Dec. 1885)
7	Id.	Samarang	Singenlor	Penawangan	Ho Tjiauw Soen	1200	1 Nov. 1876 tot 31 Oct. 1884	f 42 100 's jaars
8	Japara	Japara	Bandjaran	Padang	P. L. H. Stennekes	817	1 Oct. 1877 tot 30 Sept. 1887	f 18 649 's jaars
—	Id.	Id.	Id.	Setjinde	J. Black	140	1 Dec. 1877 tot 30 Nov. 1880	f 3333,33[3] 's jaars
9	Id.	Patti	Glonggong	Goedo	J. F. Dijkman	235	1 Nov. 1878 tot 31 Oct. 1882.	f 7500 's jaars
10	Id.	Joana	Mergotoeho	Terbono	P. Dunlop	87	Mei 1880 tot Mei 1882	f 22 250 's jaars (nog niet in 1880)

Jaarlijks te kappen hoeveelheid hout (in M³).	Gekapte hoeveelheid timmerhout (in M³.) gedurende 1880.	*VERDERE AANTEEKENINGEN.*
niet opgegeven	Bij het einde van 1879 lagen op de verzamelplaats nabij het perceel nog onafgevoerd . . . . 36 M³. Gekapt in 1880 . . . . . 640 » 676 » Afgevoerd in 1880 . . . . 664 » Restant onafgevoerd ult. 1880 } 12 » benevens veel brandhout.	Deze onderneming werkte geregeld voort, maar leverde, bij den hoogen pachtschat, den aannemer weder verlies op, daar de jaarperceelen slechts eene geringe hoeveelheid hout bevatten. De reeds vroeger aangelegde tramweg en stoomzagerij werden geregeld gebruikt. In September 1880 werd de aannemer, op zijn verzoek, ontheven van het schoonmaken van het toen in exploitatie zijnde derde en van de verder leêg te kappen jaarperceelen tegen vergoeding aan den lande van f 2500 voor elk perceel, telkens gelijktijdig met de verschuldigde pachtsom te voldoen. Dit werk geschiedt nu door het boschpersoneel, waarna de gronden dadelijk weder met djati worden beplant. Veel inspanning en kosten worden echter gevorderd om op den uiterst schralen steenachtigen grond weder een goed djatiplantsoen in het leven te roepen.
id.	Bij het einde van 1879 lagen in het bosch en op de verzamelplaats nabij het perceel nog onafgevoerd. . . . 2253 M³. Gekapt in 1880 . . . . . 2656 » 4909 » Afgevoerd in 1880 . . . . 4581 » Restant onafgevoerd ult. 1880 } 328 » benevens veel brandhout.	De exploitatie leverde goede uitkomsten. De reeds vroeger aangelegde tramweg werd in het bosch met ongeveer één paal verlengd. Den ondernemer werd f 2000 boete opgelegd, omdat hij het 3de jaarperceel, ondanks het in 't vorig verslag bedoelde uitstel van één jaar, niet op den bepaalden tijd behoorlijk schoongemaakt kon afleveren. Voor de exploitatie van het 4de jaarperceel is hem sedert een gelijk uitstel verleend (nu tot 31 October 1881), maar dit en de verdere jaarperceelen zullen voortaan van 's landswege worden schoongemaakt, waarvoor de ondernemer, te rekenen van 1881 af, jaarlijks f 3000 boven de pachtsom zal verschuldigd zijn. De uitgekapte perceelen worden door het boschpersoneel met goed gevolg weder met djati beplant. Aan den ondernemer is de vrije beschikking toegezegd over eenige buiten de grenzen der onderneming staande djatiboomen, die bij vergissing van zijnentwege geringd waren, mits daarvoor eene nader vast te stellen schadevergoeding betalende, berekend naar den prijs dien hij voor het hout van het contractsgebied kan geacht worden verschuldigd te zijn, verhoogd met 10 pct.
p. m. 1676	Bij het einde van 1879 lagen in het bosch en op de verzamelplaats nabij het perceel nog onafgevoerd . . . 797 M³. Gekapt in 1880 . . . . . 2734 » 3531 Afgevoerd in 1880 . . . . 3277 » Restant onafgevoerd ult. 1880 } 254 » benevens veel brandhout.	In 1880 deden zich op deze onderneming geen bijzonderheden voor, zoodat weder naar vorige verslagen kan worden verwezen. In Mei 1880 werd den ondernemer vergund om, in plaats van met 1 October van dat jaar, reeds dadelijk aan de exploitatie van het 4de jaarperceel te beginnen, mits vooraf de pacht over het 3de jaarperceel gestort werd. Aan het weder beplanten der uitgekapte perceelen wordt alle zorg besteed. De nieuwe plantsoenen beloven schoone bosschen voor de toekomst.
niet opgegeven	Bij het einde van 1879 lagen in het bosch en op de verzamelplaats nabij het perceel nog onafgevoerd 80 M³. Gedurende 1880 werd dit hout voor ³/₄ gedeelten afgevoerd, zoodat in 1881 nog bleef op te ruimen eene hoeveelheid van 20 M³.	Op deze onderneming werd reeds in 1879 het laatste hout gekapt. Met den afvoer van het hout werd in 1880 nog voortgegaan. Het contract is intusschen afgeloopen en de laatste pachtsom betaald. Al de drie jaarperceelen zijn weder met djati beplant.
p. m. 2010	Bij het einde van 1879 lagen in het bosch en op de verzamelplaats nabij het perceel nog onafgevoerd. . . . 613 M³. Gekapt in 1880 . . . . . 1605 » 2218 » Afgevoerd in 1880 . . . . 2032 » Restant onafgevoerd ult. 1880 . 186 »	De eerste twee jaarperceelen zijn geheel leêggekapt en schoongemaakt, en grootendeels reeds weder met djati beplant. Voor bijzonderheden omtrent de werkzaamheden bij Goedo zie men bijlage BBB van 't vorig verslag.
niet opgegeven	Gedurende 1880 werden gekapt 400 M³. timmerhout benevens een weinig brandhout. Met den afvoer werd echter in 1880 nog niet begonnen.	Deze onderneming, die slechts twee jaren zal duren, kwam eerst in 1880 in werking. Zij werkt op gelijken voet als de andere boschexploitatie's in Japara. De ondernemer slaagt niet geheel naar wensch in het verkrijgen van werkvolk; van daar ook dat in 1880 nog slechts weinig hout is geveld. Machinerien zijn op Terbono niet aanwezig.

Volgnummer.	Residentie.	Regentschap.	District.	Namen der ondernemingen.	Namen der contractanten.	Uitgestrektheid (in bouws).	Duur van het contract.	Verschuldigde pachtsom aan den lande.
11	Rembang	Rembang	Sedan	Sedan	J. Muijsken	832 en 320 1152	1 Jan. 1866 tot 31 Dec. 1875 (twee malen verlengd, eerst tot ult. 1878 en laatstelijk tot ult. 1883)	f 15 425 's jaars
12	Id.	Blora	Panolan	Djatilawang	Tan Wat Sing	400	1 Junij 1875 tot 31 Mei 1883 (verlengd tot 31 Oct. 1883)	f 27 600 's jaars (voor 8 jaren, d. i. tot 31 Mei 1883)
13	Id.	Id.	Randoeblatoeng	Kesoemo	Liem Tjan Yang	472	1 Dec. 1877 tot 30 Nov. 1885	f 11 062,50 's jaars
14	Id.	Id.	Ngawen	Gadé Bradak	J. F. Dijkman	454 (af bakeningsperceel)	9 April 1878 tot 8 April 1882	f 2500 's jaars
15	Id.	Rembang en Blora	Soelang en Ngawen	Lowanoh	W. J. L. C. Fruys	325	1 Sept. 1878 tot 31 Aug. 1883	f 19 157,40 's jaars

Jaarlijks te kappen hoeveelheid hout (in M³).	Gekapte hoeveelheid timmerhout (in M³.) gedurende 1880.	VERDERE AANTEEKENINGEN.
p m. 2905	Bij het einde van 1879 lagen in het bosch en op de verzamelplaats nabij het perceel nog onafgevoerd. . . . 412 M³. Gekapt in 1880 . . . . . 2488 » 2900 » Afgevoerd in 1880 . . . . 2050 » Restant onafgevoerd ult. 1880 . 850 »	Ten opzigte van deze onderneming deden zich, wat hare werking of inrigting betreft, in 1880 geen bijzonderheden voor. Wegens ziekte onder het werkvolk kon de ondernemer met de werkzaamheden op het in 1880 onder handen genomen 2de jaarperceel der nieuwe exploitatie (zie vorig verslag bijlage BBB) niet tijdig gereed komen. Voor de oplevering is tien maanden uitstel verleend, alzoo tot 30 September 1881. De nieuwe plantsoenen op de vóór 1879 uitgekapte jaarperceelen gaan voort zich tot fraaije kostbare djatibosschen te ontwikkelen. Een gedeelte werd in 1880 reeds uitgedund.
niet opgegeven	Bij het einde van 1879 lagen in het bosch en op de verzamelplaats nabij het perceel nog onafgevoerd. . . . 3592 M³. Gekapt in 1880 . . . . . 4562 » 8154 » Afgevoerd in 1880 . . . . 3339 » Restant onafgevoerd ult. 1880 . 4815 »	Het vijfde jaarperceel werd op den bepaalden tijd (31 October 1880) behoorlijk schoongemaakt van den aannemer overgenomen, gelijktijdig met het vierde perceel, waarvoor hem in 1879 een jaar uitstel was verleend. Met het weder beplanten der afgeleverde perceelen werd geregeld voortgegaan.
p. m. 2420	Bij het einde van 1879 lagen in het bosch en op de verzamelplaats nabij het perceel nog onafgevoerd. . . . 2412 M³. Gekapt in 1880 . . . . . 1966 » 4378 » Afgevoerd in 1880 . . . . 2814 » Restant onafgevoerd ult. 1880 . 1564 »	Gelijktijdig met het tweede jaarperceel, waarvoor den aannemer in 1879 een jaar uitstel was verleend, werd in 't laatst van 1880 ook het derde jaarperceel van hem overgenomen. Het weder beplanten der uitgekapte perceelen werd geregeld voortgezet.
—	Bij het einde van 1879 lagen in het bosch en op de verzamelplaats nabij het perceel nog onafgevoerd. . . . 2385 M³. Gekapt in 1880 . . . . . 1140 » 3525 » Afgevoerd in 1880 . . . . 2711 » Restant onafgevoerd ult. 1880 . 814 »	Bij deze onderneming behoeft niet perceelsgewijze te worden gekapt, omdat het hier slechts de exploitatie geldt van met hout begroeide gedeelten die bij de afbakening der djatibosschen niet in het boschgebied zijn opgenomen. Ook werden de leêggekapte terreinen niet op nieuw voor de djaticultuur bestemd.
niet opgegeven	Bij het einde van 1879 lagen in het bosch en op de verzamelplaats nabij het perceel nog onafgevoerd . . . 799 M³. Gekapt in 1880 . . . . . 2263 » 3062 » Afgevoerd in 1880 . . . . 1648 » Restant onafgevoerd ult. 1880 . 1414 »	Het eerste jaarperceel, dât reeds in het najaar van 1879 had moeten zijn leêggekapt, werd, ingevolge verkregen vergunning, eerst op 31 October 1880 door den ondernemer schoongemaakt opgeleverd. Bij het eind van 1880 was uit dien hoofde aan de wederbeplanting met djati nog niet begonnen. Op een tot het 2de jaarperceel behoorend gedeelte, ter grootte van ongeveer 3 bouws, zal het hout blijven staan omdat bedoelde plek gebleken is door de bevolking als gewijde grond te worden beschouwd. Eene som van f 1860 is den ondernemer als schadeloosstelling toegedacht, waarmede hij genoegen heeft genomen. In het belang van den afvoer van het hout is door hem eene brug geslagen over de Krikilanrivier (verg. vorig verslag bijlage BBB).

Volgnummer.	Residentie.	Regentschap.	District.	Namen der ondernemingen.	Namen der contractanten.	Uitgestrektheid (in bouws).	Duur van het contract.	Verschuldigde pachtsom aan den lande.
—	Soerabaija	Lamongan	Lengkir	Bloeloek	Tan Tong Haij	261	1 Julij 1872 tot 30 Junij 1876 (nader verlengd tot 31 Aug. 1877)	(pachtsom reeds in 1876 afbetaald)
16	Id.	Modjokerto	Modjoagoeng	Modjoagoeng	Factorij der Ned. Handelmaatschappij	367 (af bakeningsperceel)	22 Febr. 1874 tot 21 Febr. 1879 (nader verlengd tot 28 Febr. 1881)	(pachtsom reeds in 1879 afbetaald)
-	Id.	Id.	Modjosari-lor	Djedong (brandhoutperceel)	Han Oen Djien	400	1 Oct. 1876 tot 30 Sept. 1879	(als boven)
17	Id.	Lamongan	Mantoep	Brondjong	J. B. Kaijser	438	1 Nov. 1876 tot 31 Oct. 1886	f 6666,60 's jaars
18	Pasoeroean	Malang	Sengoro	Tegaron	Kwee Lian Hong	208	1 Nov. 1879 tot 31 Oct. 1885	f 5754,67 's jaars
19	Id.	Pasoeroean	Wangkal	Sidowajah (brandhoutperceel)	Poea Soebi	295	1 Junij 1880 tot 31 Mei 1885	f 2420 's jaars nog niet in 1880)
20	Probolinggo	Probolinggo	Kraksaän	Keben Brassi c. a.	C. Maarschalk (borgen van wijlen)	353 161 514	1 April 1875 tot 31 Maart 1880 (verlengd tot 30 Nov. 1881)	f 14 001,50 's jaars (voor 5 jaren) en verder: zie de laatste kolom

Jaarlijks te kappen hoeveelheid hout (in M³).	Gekapte hoeveelheid timmerhout (in M³.) gedurende 1880.	*VERDERE AANTEEKENINGEN.*
—	Bij het einde van 1879 lagen in het bosch en op de verzamelplaats nabij het bosch nog onafgevoerd . . . . . 7098 M³. Afgevoerd in 1880 . . . . 4758 » Restant onafgevoerd ult. 1880 2340 »	Deze onderneming, waarvoor het contract reeds in 1877 is geëindigd, voert nog steeds achtergebleven hout af naar Soerabaija. Het jonge plantsoen blijft zich gunstig ontwikkelen, maar een klein gedeelte werd in 1880 door brand geteisterd.
-	Bij het einde van 1879 lagen in het bosch en op de verzamelplaats nabij het perceel nog onafgevoerd. . . . 1831 M³. Gekapt in 1880 . . . . . 286 » 2117 » Afgevoerd in 1880 . . . . 1370 » Restant onafgevoerd ult. 1880 747 » benevens eenig brandhout.	Sedert 1 Maart 1881 is ook voor deze onderneming het contract als geëindigd te beschouwen. De leêggekapte terreinen worden, als niet binnen de grenzen der djatibosschen gelegen, niet weder met djati beplant.
—	Bij het einde van 1879 lagen in het bosch en op de verzamelplaats nabij het perceel nog onafgevoerd 3186 vadem brandhout. In 1880 werden 988 vadem afgevoerd, zoodat bij het eind van dat jaar nog aanwezig bleef eene hoeveelheid van 2198 vadem.	De leêggekapte gronden dezer reeds in 1879 geëindigde exploitatie waren bij het begin van 1881 geheel met nieuw djatiplantsoen bezet. Aan den ondernemer bleef in 1880 nog vergund om met den afvoer van het achtergebleven hout (brandhout) voort te gaan.
niet opgegeven	Bij het einde van 1879 lagen in het bosch en op de verzamelplaats nabij het perceel nog onafgevoerd. . . . 1048 M³. Gekapt in 1880 . . . . . 1742 » 2790 » welke hoeveelheden in 1880 geheel werden afgevoerd.	Zoowel met den aankap als met het weder beplanten der vrijgekomen gronden werd in 1880 geregeld voortgegaan. Verdere bijzonderheden zijn ditmaal niet gemeld.
p. m. 1618	Gedurende 1880 werden gekapt 1199 M³. Afgevoerd in 1880 . . . . 139 » Restant onafgevoerd ult. 1880 1060 » benevens eenig brandhout.	Op deze onderneming, waar in 1880 met den aankap is begonnen, werken gemiddeld 50 koelies, gedeeltelijk op taak, gedeeltelijk in daghuur; hunne dagelijksche verdiensten loopen uiteen van f 0,40 tot f 1,50. De ondernemer bezit ongeveer 20 span trekdieren om het hout uit het bosch naar den oever der rivier Metro te doen slepen. Aan de overzijde van die rivier geschiedt het vervoer, over een afstand van 100 M., langs rails tot aan de stapelplaats Genengwaroe, van waar het hout verder met karren naar Malang wordt gebragt. Op de stapelplaats wordt het hout ook uit de hand gezaagd. Voor de oplevering van het 1ste jaarperceel, dat reeds vóór of op 30 November 1880 had moeten zijn leêggekapt en schoongemaakt, heeft de ondernemer uitstel verkregen tot 30 September 1881.
—	Gedurende 1880 werden gekapt (alleen brandhout). . . . . 700 vadem. Afgevoerd in 1880. . . . 5 » Restant onafgevoerd ult. 1880 695 »	Deze nieuwe exploitatie heeft slechts het verkrijgen van brandhout ten doel. Doorgaans zijn 200 man te werk, die f 0,40 daags verdienen. De ondernemer bezigt overigens 3 span trekdieren om het hout, nadat dit eerst een tijdlang heeft liggen te droogen, uit het bosch naar de stapelplaats te Krikil te vervoeren.
niet opgegeven	Bij het einde van 1879 lagen in het bosch en op de verzamelplaats nabij het perceel nog onafgevoerd. . . . 535 M³. Gekapt in 1880 . . . . . 1437 » 1972 » Afgevoerd in 1880 . . . . 1832 » Restant onafgevoerd ult. 1880 140 » benevens veel brandhout.	Het 5de (laatste) jaarperceel der oorspronkelijk afgestane uitgestrektheid werd op den bepaalden tijd (31 Maart 1880) afgeleverd. Daarop is een aanvang gemaakt met de bij suppletoir contract — tot 30 November 1881 — toegestane nieuwe aankappingen (verg. vorig verslag, bijlage BBB), waarvoor uiterlijk op 31 Maart 1881 eene retributie van p. m. f 33 000 zal moeten worden betaald. In mindering daarvan werd in 1880 gestort f 1332,50 wegens het verkrijgen van 133 ¼ M³. timmerhout uit de in het nieuwe contractsgebied verspreid staande djatiboomen. Met het weder beplanten der uitgekapte perceelen werd geregeld voortgegaan.

Volgnummer.	Residentie.	Regentschap.	District.	Namen der ondernemingen.	Namen der contractanten.	Uitgestrektheid (in bouws).	Duur van het contract.	Verschuldigde pachtsom aan den lande.
21	Probolinggo	Probolinggo	Gending	Soemberpoh c. a. (bevattende deze bosschen meerendeels slechts brandhout)	Tan Koen Ing	604	1 Oct. 1879 tot 30 Sept. 1887	f 7013 's jaars
22	Madioen	Madioen	Tjaroeban	Pépé	J. M. van der Valk Cz.	493	1 Dec. 1877 tot 30 Nov. 1885	f 4525 's jaars
23	Id.	Id.	Oeteran	Mroewak-Panggoeng	Kwee Djoen Yong	niet opgegeven (afbakenings-perceel)	14 Jan. 1880 tot 13 Jan. 1882	f 1075 's jaars (te voldoen in 1880 en 1881)
24	Kediri	Blitar	Wlingi en Lodoijo.	Lodoijo	J. Canters	874	1 Oct. 1876 tot 30 Sept. 1886	f 32 000 's jaars
25	Id.	Berbek	Lengkong	Gondang	Mr. J. J. C. Enschedé	878	1 Sept. 1878 tot 31 Aug. 1890	f 20 925 's jaars (zie echter de laatste kolom)

Jaarlijks te kappen hoeveelheid hout (in M^3).	Gekapte hoeveelheid timmerhout (in M^3.) gedurende 1880.	*VERDERE AANTEEKENINGEN.*
niet opgegeven	Bij het einde van 1879 lagen in het bosch en op de verzamelplaats nabij het perceel nog onafgevoerd (alleen aan timmerhout) . . . . 16 M^3. Gekapt in 1880 (behalve veel brandhout) . . . . . . 248 » 264 » Afgevoerd in 1880 al het brandhout en aan timmerhout . 200 » Restant onafgevoerd ult. 1880 (aan timmerhout) . . . . 64 »	Over dit eerst op het laatst van 1879 in exploitatie gekomen perceel is reeds in het vorig verslag (bijlage BBB) het een en ander medegedeeld. De aankap bepaalt zich grootendeels tot brandhout, hetwelk aan de omliggende suikerfabrieken wordt van de hand gezet.
p. m. 1390	Bij het einde van 1879 lagen in het bosch en op de verzamelplaats nabij het perceel nog onafgevoerd. . . . 200 M^3. Gekapt in 1880 . . . . . 2976 » 3176 » Afgevoerd in 1880 . . . . 2616 » Restant onafgevoerd ult. 1880 560 »	In 1880 is op deze onderneming een stoomhoutzaagmolen in werking gekomen. In Junij van dat jaar is door de Indische Regering er in bewilligd dat reeds dadelijk, in plaats van met 1 December 1880, een aanvang werd gemaakt met de exploitatie van het aan de beurt komende jaarperceel. Het hout dezer exploitatie wordt meestal naar Soerabaija afgevoerd. De contractant voor Pépé heeft eene belangrijke levering van dwarsliggers voor de staatsspoorwegen aangenomen en wel voor f 1 per stuk, terwijl eene vroegere levering slechts was gegund kunnen worden tegen f 1,90 per stuk.
—	Gedurende 1880 werden gekapt 185 M^3. Afgevoerd in 1880 . . . . 101 » Restant onafgevoerd ult. 1880 84 »	Deze exploitatie betreft een zoogenaamd afbakeningsperceel, namelijk de opruiming van het houtgewas, zoomede van het omver liggende en gedeeltelijk reeds gevelde hout, aanwezig op eenige aan de djatibosschen Mroewak en Panggoeng grenzende terreinen. De ondernemer, die in Februarij 1880 de werkzaamheden heeft aangevangen, bezigt geen vaste arbeiders, maar betaalt een bepaalden prijs voor de verschillende soorten van houtwerken die op de verzamelplaats worden aangebragt. Ook bedient hij zich niet van eigen trekvee. Het groote timmerhout wordt per kar en het overige te water (in kleine vlotten) naar Madioen afgevoerd, alwaar het in den regel ruim 30 pct. boven tariefsprijs opbrengt. Op de verzamelplaats Kaboh-Tjatjah wordt ook brandhout van de hand gezet tegen f 13 à f 14 per vadem.
niet opgegeven	Bij het einde van 1879 lagen in het bosch en op de verzamelplaats nabij het perceel nog onafgevoerd. . . . 1025 M^3. Gekapt in 1880 . . . . . 4809 » 5834 » Afgevoerd in 1880 . . . . 4451 » Restant onafgevoerd ult. 1880 } 1383 » benevens veel brandhout.	Het vierde jaarperceel werd door den ondernemer tijdig afgewerkt, en van regeringswege werd er in bewilligd om de exploitatie van het vijfde en zesde jaarperceel respectievelijk zes en zeven maanden vóór den bepaalden tijd onderhanden te nemen, alzoo op 1 April 1880 en 1 Maart 1881. Met het weder beplanten der uitgekapte perceelen wordt geregeld voortgegaan.
id.	Bij het einde van 1879 lagen in het bosch en op de verzamelplaats nabij het perceel nog onafgevoerd. . . . 600 M^3. Gekapt in 1880 . . . . . 2237 » 2837 » Afgevoerd in 1880 . . . . 2609 » Restant onafgevoerd ult. 1880 } 228 » benevens veel brandhout.	In het vorig verslag is de gang van zaken op deze onderneming uitvoerig vermeld, waarnaar thans kan worden verwezen. Bijzondere veranderingen deden zich daarin niet voor. De ondernemer tracht de exploitatie zooveel mogelijk te bespoedigen, ook met het oog op den onderhanden zijnden aanleg van den staatsspoorweg Soerabaija-Madioen, waarbij nog al veel hout van Gondang aftrek vindt. In 1880 werden zoowel het 2de als het 3de jaarperceel leêggekapt en werd met toestemming van de Indische Regering ook aan de exploitatie van het 4de en 5de perceel reeds begonnen, die anders eerst in het najaar van 1881 en 1882 aan de beurt zouden komen. De tijdstippen waarop de bedoelde perceelen schoongemaakt moeten worden opgeleverd, ondergaan door dezen vervroegden aankap geen verandering. In 1880 werd dus alleen nog het 2de jaarperceel opgeleverd. Over de gelijktijdig in behandeling genomen jaarperceelen is ook gelijktijdig de jaarlijksche pachtsom verschuldigd. In Julij 1880 werd magtiging verleend om, tegen nader overeen te komen retributie per M^3., aan den ondernemer onder 's hands af te staan eenige in de nabijheid van Gondang verspreid staande djatiboomen. De retributie zou zich moeten regelen naar den prijs dien het op Gondang staande hout, door middel van de pachtsom, geacht kan worden den lande op te brengen.

Volgnummer.	Residentie.	Regentschap.	District.	Namen der ondernemingen.	Namen der contractanten.	Uitgestrektheid (in bouws).	Duur van het contract.	Door den lande aan den ondernemer betaald wegens kap-, sleep- en vervoerloon voor de in 1880 afgevoerde houtwerken.
						B. Ondernemingen voor aankap		
1	Rembang	Toeban	Singahan	Parengan	H. L. Jansen en P. Breeman	1440 830 2270	1 Oct. 1865 tot 30 Sept. 1876 (verlengd eerst tot 30 Sept. 1881 en later tot 30 Sept. 1882)	f 188 034,57 (met inbegrip van f 94 918,20 voor 64 500 stuks dwarsliggers)

Jaarlijks te kappen hoeveelheid hout (in M^3).	Gekapte hoeveelheid timmerhout (in M^3.) gedurende 1880.	*VERDERE AANTEEKENINGEN.*
ten behoeve van den lande.		
4000 tot 6500	Bij het einde van 1879 lagen in het bosch en op de verzamelplaats nabij het perceel nog onafgevoerd. . . . 3694 M^3. Gekapt in 1880 . . . . . 4769 » 8463 » Afgevoerd in 1880 . . . . 2384 » Restant onafgevoerd ult. 1880 6079 » Bovendien werden in 1880 gekapt (en ook nog verzonden) 64 500 dwarsliggers ten dienste der staatsspoorwegen.	Deze onderneming is thans nog de eenige, welke het gekapte hout aan het Gouvernement heeft te leveren, dat daarvan hoofdzakelijk gebruik maakt ten dienste der marine (verg. o. a. de uitvoerige mededeelingen in het verslag van 1879, bijlage BBB). In 1880 werd door de ondernemers meer dan de bepaalde minimum-hoeveelheid op de verzamelplaats aan de Keneng-rivier aangevoerd. In 1879 echter waren zij eene hoeveelheid van ruim 1793 M^3. ten achteren gebleven, waarvoor hun boete was opgelegd. De Indische Regering vond echter termen tot kwijtschelding op grond van de buitengewoon ongunstige weêrsgesteldheid gedurende dat jaar. Afgescheiden van de exploitatie ten dienste der marine, leveren de ondernemers, ingevolge een afzonderlijk contract, ook dwarsliggers voor de staatsspoorwegen. In Januarij 1881 werd bepaald dat met den aankap en uitsleep uit het laatste jaarperceel ook na 30 September 1881, en wel tot 30 September 1882, zou mogen worden voortgegaan, en met het vervoer naar de verzamelplaats aan de Keneng-rivier tot 31 Maart 1883. De ondernemers zijn gehouden de uitgekapte jaarperceelen, niet alleen schoongemaakt, maar ook op nieuw beplant, op te leveren. Daarmede wordt geregeld voortgegaan. De jonge bosschen blijven zich zeer gunstig ontwikkelen. Een klein gedeelte zou in 1881 reeds worden uitgedund.

C. Ondernemingen voor het uitdunnen van djatibosschen of djatituinen, en het daaruit wegruimen van dood en omgevallen hout, alle met vrije beschikking over het dus verkregen hout.

Volgnummer.	Residentie.	Regentschap.	Districten.	Namen der uit te dunnen of te zuiveren djatibosschen of djatituinen.	Naam van den ondernemer.	Verschuldigde retributie aan den lande voor elken te verkrijgen 3 M³. hout.	Datum der gehouden uitbesteding of heruitbesteding naar aanleiding waarvan de toewijzing heeft plaats gehad.	Duur van het contract.	Verdere aanteekeningen.
I.	Cheribon	Cheribon	Lossari	Ambit, Goenoeng Sari en Koembang	Tan Gwa Tek	f 0,55	16 Aug. 1880	Twee jaren (tot 31 Dec. 1882)	In 1880 was met de werkzaamheden nog niet aangevangen.
—	Tagal	Brebes	Lossari	Kasoeb, Langoban enz.	A. S. Rompies	2,00	6 Aug. 1877	25 Oct. 1877 t/m 24 Oct. 1880 (verlengd tot 31 Dec. 1880)	In 1880 werd niets meer gekapt, maar eene hoeveelheid van 1029 M³. timmer- en brandhout werd nog afgevoerd.
II.	Id.	Tagal Brebes	Maribaija, Pangka en Gantoengan Lebaksioe	Lemahbang, Pilang, Gegermoending, enz.	A. van Viegen	2,27	15 Maart 1880	Twee jaren (te rekenen van de eerste aanwijzing af)	Als bij n°. I.
III.	Id.	Id.	Brebes	Djatirokeh, Loewoeng-Malang, enz.	E. C. Isaak	4,50	Id.	Id.	Id.
IV.	Samarang	Kendal	Troeko en Selokaton	Sodjomerto en Rembes-Tjiplo	Maclaine Watson & C°. c. s.	[1]) 1,00	20 Oct. 1873	Tot 31 Dec. 1882 [1])	In 1880 werden 3356 M³. timmer- en brandhout verkregen.
V.	Id.	Id.	Kaliwoengoe	Kedoeng-Soeren	Lim Liong Hien	5,25	30 Julij 1877	11 Dec. 1877 t/m 10 Dec. 1879 (sedert verlengd: eerst tot 10 Dec. 1880 en later tot 12 Junij 1881)	Als boven 731 M³.
VI.	Id.	Samarang	Singen Kidoel	Kedoeng-Boender, enz.	J. C. David	1,75	18 Nov. 1878	16 Febr. 1879 t/m 15 Febr. 1881 (verlengd tot 28 Febr. 1882)	Als boven 4560 M³.
VII.	Japara	Japara	Bandjaran	Djatisari	P. H. Stoll	0,30	11 Jan. 1875	Geen tijdstip van voltooijing bepaald.	In 1880 is niet meer gekapt. Bij het eind van dat jaar bleef nog eenig hout af te voeren.
—	Soerabaija	Modjokerto	Modjokasri	Mermoyo	Hang Kong Sin	2,55	26 Jan. 1872	Id.	In 1880 werden verkregen 922 M³. timmer- en brandhout. De werkzaamheden waren hiermede afgeloopen.
VIII.	Madioen	Madioen	Kanigoro	Tambak	J. B. Davidson	3,50	4 Aug. 1873	Id.	In 1880 werden verkregen 669 M³. timmer- en brandhout.
IX.	Kediri	Blitar	Blitar	Tjermeh, enz.	Tan Kok Tiauw	8,80	13 Jan. 1874	Id.	Als boven 236 M³.

[1]) Bij een Indisch besluit van 24 Julij 1880 zijn eenige door de ondernemers verzochte wijzigingen in de voorwaarden dezer exploitatie toegestaan. In verband daarmede is bepaald dat de werkzaamheden, omtrent welker voltooijing aanvankelijk niets was bepaald, bij het einde van 1882 moeten zijn afgeloopen, en dat als retributie, in plaats van f 0,55 per M³. timmer- en brandhout, zoo als tot hiertoe was bedongen, gedurende den verderen duur der overeenkomst verschuldigd zou zijn f 1 per M³. timmerhout en f 3,50 per vadem brandhout.

[5. 55.]

BIJLAGE CCC.

(Zie blz. 191, 193, 196, 197 en 198 van het verslag.)

OVERZIGT betreffende de in de buitenbezittingen gevestigde landbouw-ondernemingen op door het gouvernement in erfpacht of in huur afgestane woeste gronden over 1880. 1)

1) Alleen die erfpachtsperceelen zijn opgenomen, welke op 31 December 1880 bereids in de openbare registers waren ingeschreven.

Volgnummer.	Afdeeling.	Onderafdeeling.	NAMEN DER perceelen.	NAMEN DER ondernemers.	Uitgestrektheid der perceelen (in bouws). — Waar onderdeelen van een bouw voorkwamen, is het cijfer afgerond.
					SUMATRA'S
					Residentie Padangsche
1	Padangsche Ommelanden (onderafd.)	Loeboe Kilangan (district).	—	Lim Siau Ho.	26
2	Idem.	Idem.	Rimboe Datar.	J. A. W. van Ophuijsen.	35 *e)*
3	Idem.	Idem.	Rimboe Pieë.	Rangkiang galar Radja Mage.	51
4	Painan.	Troessan (district).	Loeboe Gedang.	H. A. Mess.	500 *f)*
5	Priaman.	Kajoetanam.	Kiambang en Rimboe Bakoeng.	A. A. P. van Alphen.	9
6	Idem.	Idem.	Kaijoe Kapoer.	F. Vogel.	5
					Residentie Padangsche
7	Tanah Datar.	XX Kotta.	Gadang Batoe (of Gadang Beo).	G. F. C. Rose.	2041
8	Idem.	Idem.	Kotta Zuijdewijn (of Kotta Sani).	Maatschappij Soemaniet.	1332
9	XIII en IX Kotta.	Lolo en Soengei Pagoe.	Soerian I.	A. van Gils.	268
10	Idem.	Idem.	Idem II.	Idem.	192
11	Idem.	Goegoe (district).	Kaijoe Kaleh.	F. K. Krijgsman.	196
12	Idem.	Idem.	Loeboe Gedang Oost.	Mr. P. Maclaine Pont en Baginda Mertjaija.	400
13	Idem.	Idem.	Loeboe Soelassi.	S. Stibbe en de te Amsterdam gevestigde firma's Deichmann & vom Rath en Becker & Fuld.	1061
14	Idem.	Idem.	Soebang (Goegoe).	P. Th. Couperus en Lie Saai.	635 *g)*
15	Idem.	Idem.	Boekit Gompong.	Boekit Gompong-maatschappij.	670 *i)*
16	Agam.	Danau-districten.	Si Berasap.	J. R. Lange.	320
					Residentie
17	Mandheling en Ankola.	Ankola en Sipirok.	Aik Sisoma.	Firma van Overzee & C°. te Rotterdam. *k)*	771

a) Alleen het perceel Laijang en Totaka (Celebes en onderhoorigheden) is in huur uitgegeven (voor den tijd van 99 jaren). De overige in dezen staat genoemde ondernemingen zijn alle op erfpachtsgronden gevestigd en voor den tijd van 75 jaren afgestaan, met uitzondering van het eiland Kabia of Baars dat voor den tijd van 10 jaren is uitgegeven.

b) Waar in deze kolom voor de beplante uitgestrektheid een veel lager cijfer dan in 't vorig verslag is ingevuld, moet dit zeer waarschijnlijk hieraan worden toegeschreven, dat vroeger, in stede van de *beplante* uitgestrektheid, de oppervlakte van het *ontgonnen* gedeelte werd opgegeven.

c) Van de 17 ter Sumatra's Westkust uitgegeven erfpachtsperceelen waren er 15 op het tijdstip der inschrijving van de erfpacht reeds geruimen tijd in het feitelijk bezit der aanvragers, die zich indertijd, toen er nog geen erfpachtsverordening voor Sumatra was uitgevaardigd, van de tusschenkomst der inlandsche hoofden hadden bediend om de gronden magtig te worden. Alleen de sub n°. 13 en 14 genoemde perceelen Loeboe Soelassi en Soebang (Goegoe) zijn regtstreeks van het Gouvernement verkregen.

d) De klapperaanplantingen wierpen nog geen product af.

e) Met het oog op de mogelijke verlegging van den door het perceel loopenden transportweg van Padang naar Solok heeft de Regering zich de kostelooze beschikking bedongen over zoodanig gedeelte der erfpachtsgronden als daartoe mogt vereischt worden. Echter zal den erfpachter schadevergoeding worden verleend bijaldien zich op de aftestane strook gebouwen of aanplantingen mogten bevinden.

f) De ondernemer heeft in December 1879 vergunning verkregen om, van de grens van zijn perceel af, een afvoerweg aan te leggen naar den bestaanden transportweg tusschen Padang en Solok, mits later op zijne kosten ook in het onderhoud voorziende. Van haren kant heeft de

Begin van het erfpachtsregt of van den huurtijd. *a)*	Bedrag per bouw 's jaars van de erfpachtsom of van den huurschat.	Over 1880/81 verschuldigd aan erfpachtsom of huurschat.	Aantal bouws bij het eind van 1880 beplant. *b)*	Productie in 1880.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, gebezigd voor: arbeid op het veld.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, gebezigd voor: bereiding van het product: ambachtslieden.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, gebezigd voor: bereiding van het product: gewone arbeiders.	Gemiddeld aantal arbeiders bovendien dagelijks gebezigd.
WESTKUST. *c)*								
Benedenlanden.								
24 Sept. 1877	f 1,00	f 26,22	10 met padi 10 » klappers *d)*	85 pikols padi	1	»	»	»
14 Julij 1879	1,00	34,55	5 met koffij, kaneel en cacao.	1 pikol koffij	5	»	»	»
24 Dec. 1877	1,00	50,68	15 met padi	65 pikols padi	4	»	»	»
7 Jan. 1878	1,00	500,02⁵	100 met koffij	184 pikols koffij	»	»	»	42
12 Sept. 1878	1,00	8,83	5½ met padi 1 met vruchtboomen	38 » padi	1	»	»	»
27 Mei 1879	1,00	4,98	3 met padi en vruchtboomen	22½ » »	»	»	»	»
Bovenlanden.								
2 Aug. 1877	f 1,00	f 2 040,67	500 met koffij	800 pikols koffij	»	»	»	209
18 Mei 1877	1,00	1 331,68	1009 idem	3000 idem	»	»	»	520
25 Junij 1877	1,00	268,00	60 idem	} 332½ idem	80	6	3	»
25 Junij 1878	1,00	191,34	40 idem					
27 Nov. 1877	1,00	196,42	30 idem	210 idem	100	1	11	»
3 Dec. 1877	1,00	400,14	160 idem	106 idem	»	»	onbepaald	69
7 Mei 1878	1,00	1 060,81	800 idem	18 idem	»	»	»	450
2 Junij 1879	1,00	635,13	50 idem	*h)*	3	»	»	10
16 Julij 1880	1,00	670,37	*j)*	»	»	»	»	50 à 10
6 Dec. 1878	1,00	320,00	160 idem	290½ pik. koffij	»	»	»	45
Tapanoli.								
29 Dec. 1876	f 1,00	f 771,20	225 met koffij	? *l)*	»	6	»	150

Indische Regering het benoodigde terrein kosteloos ter beschikking van den ondernemer gesteld. Gebruik makende van het in 't vorig verslag (bijlage CCC noot *e*) bedoelde voorbehoud is sedert (in April 1880) door den Gouverneur-Generaal bepaald dat de te maken weg voor het publiek verkeer moet zijn opengesteld.

g) Aan de erfpacht is de voorwaarde verbonden, dat van de afgestane gronden, zonder eenige vergoeding en ook zonder vermindering van pacht, zoodanige strook gronds zal kunnen teruggenomen worden als de Regering te eeniger tijd voor den aanleg van spoorwegen mogt noodig oordeelen. Voor het aanwezig houtgewas is aan de erfpachters eene in vijf jaarlijksche termijnen te betalen retributie opgelegd naar reden van f 5 per bouw.

h) Nog geen product verkregen.

i) Voor het op de gronden aanwezige houtgewas moet aan den lande eene retributie worden voldaan van f 3750, te betalen in vijf jaarlijksche termijnen.

j) Nog in ontginning.

k) In 1881 is Aïk Sisoma overgegaan op de te Rotterdam opgerigte „Cultuurmaatschappij Loeboe Raija", van welke naamlooze vennootschap de statuten zijn goedgekeurd bij Koninklijk besluit dd. 30 Maart 1881, n°. 14 (*Staatscourant* van 15 Junij 1881).

l) Over 1880 is, evenmin als over 1879, de productie opgegeven.

Volg-nummer.	Afdeeling.	Onderafdeeling.	NAMEN DER perceelen.	NAMEN DER ondernemers.	Uitgestrektheid der perceelen (in bouws). — Waar onderdeelen van een bouw voorkwamen, is het cijfer afgerond.
					OOSTKUST VAN
18	Eiland Bengkalis.	Soengei Alam.	Louisaburg.	H. C. van Akkere.	528
19	Idem.	—	Bengkalis.	J. S. S. C. Césard.	2500
					CELEBES EN
20	Zuiderdistricten.	Bonthain.	Bakoengan.	Factorij der Ned. Handelmaatschappij.	457 *n*)
21	—	—	Eiland Kabia of Baars.	S. H. de Siso en Th. C. Drysdale.	59 *o*)
—	Makasser.	Makasser.	Laijang en Totaka.	L. Kolman.	49
					ME
22	Minahassa.	Menado (district en afdeeling).	Eiland Talissé.	Moluksche Handelsvereeniging. *r*)	2470 *r*)
23	Idem.	Amoerang (district en afdeeling).	Bojong.	Firma de Bordes.	2413 *t*)
24	Idem.	District Toelian (afdeeling Tondano).	Masaran.	Idem.	418 *v*)
25	Idem.	District Tonsea (afdeeling Kema).	Kanto.	W. D. van Baak. *w*)	727 *t*)
					AM
26	Banda.	Eiland Pisang.	Pisang.	P. C. L. Hartog.	29
27	Idem.	Eiland Rozengain.	Rozengain.	P. C. Lans.	400
28	Idem.	Eiland Rhun (noordelijk gedeelte).	de Hoop.	W. v. d. Sluis, H. P. de Vries en A. E. Bruinier.	287
29	Idem.	Eiland Rhun (zuidelijk gedeelte).	Zuidelijk gedeelte van het eiland Rhun.	Mr. H. O. v. d. Linden, S. L. A. Hartog en L. F. Hartog.	180

m) Onbekend. Wegens vertrek van den eigenaar is de onderneming in den loop van 1880 gesloten geworden.

n) Aan de erfpacht zijn o. a. deze voorwaarden verbonden: 1°. dat het terrein, naar gelang het in cultuur wordt gebragt, zoodanig worde afgesloten, dat de volgens landsgewoonte aldaar in het wild loopende paarden en karbouwen daarin niet kunnen binnendringen, en 2°. dat de op de gronden aanwezige graven ongeschonden en steeds voor een ieder toegankelijk blijven.

o) Van deze onderneming werd verzuimd in het overzigt van 1879 gewag te maken. De erfpacht is, zoo als reeds in noot *a* is vermeld, slechts voor 10 jaren verleend. Voor zooveel den aanvoer van werklieden betreft, is den erfpachters de verpligting opgelegd om met de inboorlingen van den Nederlandsch Indischen archipel die zij ten behoeve hunner onderneming zullen wenschen in te huren, schriftelijke werkovereenkomsten te sluiten, welke niet van kracht zullen zijn alvorens door het hoofd van het gewest, waaruit de werklieden afkomstig zijn, te zijn goedgekeurd en geregistreerd. Binnen drie maanden na afloop van hun contract moeten de werklieden, voor rekening van de ondernemers, op de plaats van registratie zijn teruggebragt. Ingeval van niet-nakoming dezer verpligting, verbeuren de ondernemers eene boete van f 200 voor elken niet tijdig teruggevoerden werkman.

p) Zie aanmerking *a*.

q) Het perceel bestaat uit tuingronden en padivelden. Opgaven omtrent de productie zijn niet ontvangen.

r) In Maart 1880 is deze onderneming van de erven van den oorspronkelijken erfpachter overgegaan op de „Moluksche Handelsvereeniging", zijnde eene te Amsterdam gevestigde handelszaak met een hoofdagentschap te Menado. Sedert is de onderneming ingebragt in eene naamlooze vennootschap: „Moluksche Handelsvennootschap" geheeten, welker statuten zijn goedgekeurd bij Koninklijk besluit dd. 8 October 1881, n°. 28 (*Staatscourant* van 22 December 1881). De erfpacht betreft uitsluitend de niet ontgonnen gedeelten van het eiland Talissé. Ook zijn in de afgestane gronden niet begrepen twee op het eiland aanwezige vogelnestklippen, waarvan den hoekoem besar van Menado het vruchtgebruik toekomt.

Begin van het erfpachtsregt of van den huurtijd. *a*)	Bedrag per bouw 's jaars van de erfpachtsom of van den huurschat.	Over 1880/81 verschuldigd aan erfpachtsom of huurschat.	Aantal bouws bij het eind van 1880 beplant. *b*)	Productie in 1880.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, gebezigd voor:			Gemiddeld aantal arbeiders bovendien dagelijks gebezigd.
					arbeid op het veld.	bereiding van het product:		
						ambachtslieden.	gewone arbeiders.	
SUMATRA.								
1 Junij 1878	f 1,00	f 528,12^5	100 met cassave	1100 pikols meel	50	38	9	10
3 Junij 1878	1,00	2 500,00	*m*)	»	»	»	»	»
ONDERHOORIGHEDEN.								
6 Maart 1878	f 1,00	f 456,54^5	200 met koffij	120 pikols koffij	»	»	15	100
3 Dec. 1879 *o*)	1,00	59,15	—	2700 pik. guano	»	»	»	»
23 Jan. 1865 *p*)	15,00	730,92^5	*q*)	*q*)	»	»	»	»
NADO.								
6 Aug. 1879	f 1,00	f 2 469,88	*s*)	*h*)	»	»	»	»
10 Mei 1879	1,00	2 413,36	*u*)	*u*)	»	»	»	»
14 Febr. 1880	1,00	418,02	150 met koffij	800 pikols koffij	»	»	»	»
6 Jan. 1880	1,00	727,26	*x*)	*x*)	»	»	»	»
BOINA.								
12 Maart 1874	f 1,00	f 29,00	*ij*)	800 stuks klappernoten	4	»	»	»
21 Maart 1874	1,00	400,00	201 met muskaatnoten *z*)	*h*)	40	»	»	»
30 Maart 1874	1,00	287,00	100 idem	*h*)	75	1	»	»
28 Nov. 1877	1,00	179,68	*aa*)	*h*)	29	»	»	»

s) Langs de kust zijn reeds een aanzienlijk aantal klappers en in hooger streken ongeveer 10 000 koffijboomen geplant.

t) Aan de uitgifte is o. a. de voorwaarde verbonden dat, bijaldien koffij wordt geteeld, de bereiding binnen de grenzen van het percee moet plaats vinden.

u) De exploitatie van dit perceel was bij het einde van 1880 nog niet begonnen. Ten onregte werd in 't vorig verslag gezegd dat daarmede reeds in 1879 een aanvang was gemaakt.

v) Dit perceel bevond zich reeds vóór het aanvaarden van de erfpacht in het feitelijk bezit van den aanvrager (verg. het verslag van 1879, blz. 97, en dat van 1880, blz. 84).

w) Deze onderneming is overgedragen op eene te Soerabaija opgerigte naamlooze vennootschap: „Maatschappij ter exploitatie van het land Kanto" (zie de statuten in de *Javasche courant* dd. 26 November 1880).

x) Nog niet in ontginning. Bestemd voor de koffijcultuur.

ij) Niet op te geven, omdat geen geregelde aanplantingen zijn aangelegd. Van de aanwezige 1261 klapperboomen waren er in 1880 1000 reeds vruchtdragend.

z) Het is niet duidelijk of men bij deze opgaaf aan de beplante dan wel aan de ontgonnen uitgestrektheid heeft te denken.

aa) De beplante uitgestrektheid is niet opgegeven. Alleen is gemeld dat bij het eind van 1880 17 026 muskaatnotenboomen aanwe waren.

56.]

LAGE

blz. 1

ond

Petersb

Annied

Medan.

Tuin M

Marien

Timbar

Banda

Deli T

Mabar.

Pandah

Danma

Säntis.

Helvet

Rottere

De in
1879 ges
rektheid
De in bo
ningen in

Na den
ernemingen

Hiervan

Behalve
De k
eld.

Waar

De uitg

In 't v
elijk doc
reven vor
door hen

In het
hikt. Se
opgege

De mu

delingen

56.]

LAGE DDD.

blz. 193 van het verslag.

OVERZIGT betreffende de PARTICULIERE LANDBOUW-ONDERNEMINGEN in de rijken DELI, LANGKAT en SERDANG (residentie SUMATRA'S OOSTKUST) over 1880.

Namen der onderneming.	Namen der ondernemers.	Namen der erkende administrateurs.	Uitgestrektheid (in bouws).	Tijdstip waarop het contract eindigt.	Aard der geteelde producten.	Tabaksproductie (in Amst. ponden).	Aantal vaste arbeiders.	Aantal arbeiders bovendien gebezigd.
AFDEELING DELI. *a)*								
Petersburg.	Deli-maatschappij (hoofdadministrateuren: J. J. Cremer. J. Krol en H. Herrings).	S. A. van Someren.	12 000	11 Jan. 1970	Tabak.	443 500	622	*c)* p. m. 1 800
Anniedale. *b)*		F. J. Terbeek.			Id.	356 250	506	
Medan.		H. C. van den Honert.			Id.	428 375	482	
Tuin Medan.		F. Hertzberg.			Tabak en muskaatnoten. *d)*	114 375	292	
Mariendal.		G. E. Haarsma.			Tabak en koffi. *d)*	362 500	530	
Timbang Deli.		H. Hermann.			Tabak.	308 375	447	
Banda Klippa.		B. Droste.	2 000	12 Febr. 1953	Id.	224 750	344	
Deli Toea.		H. F. Bovenkerk.	2 500	15 April 1954	Id.	220 250	474	
Mabar.	O. Eckels.	O. Eckels.	*f)* 2 000	*g)*	Id.	47 000	65	*e)* †
Pandahara.	W. Weber.	W. Weber.				117 311	180	26
Danmark.	C. Gamborg.	C. Gamborg.	*h)* 1 000	13 Maart 1949	Id.	65 790	90	†
Säntis.	J. Köng Mösly.	J. Köng Mösly.	*h)* 1 000	13 Maart 1949	Id.	200 000	389	80
Helvetia.	A. Breker.	T. W. Jambroes Wortman.	1 000	10 Jan. 1949	Id.	209 461	295	†
Rotterdam.	Ritgen en Cramer.	J. Cramer.	1 800	17 Aug. 1944	Tabak en muskaatnoten. *i)*	207 000	300	50
		Transporteeren	23 300		Transporteeren	3 304 937	5016	1950

De in bijlage DDD van 't vorig verslag sub n°. 1 genoemde onderneming Vesuvius komt in dit overzigt niet meer voor. Zij werd dadelijk na den oogst 1879 gesloten. De muskaatnoot-aanplantingen werden, zooals reeds in 't vorig verslag is vermeld, ondershands verpacht. (De opgaaf betreffende de uitgestrektheid der gronden waarover de Deli-maatschappij beschikt, heeft echter door de opheffing der onderneming Vesuvius geen verandering ondergaan.) De in bovenbedoelde bijlage onder n°. 32 voorkomende onderneming Perseverance is, als werkende op Langkat's gebied, thans genoemd onder de ondernemingen in laatstgenoemd rijk.

Na den oogst van 1880 werd deze onderneming wegens gebrek aan voldoende gronden gesloten. De overblijvende bouwgronden werden gevoegd bij de ondernemingen Petersburg en Medan.

Hiervan omstreeks 1000 Battaks en omstreeks 800 Maleijers, Mandhelingers en inlanders van Bawean.

Behalve de opgegeven tabaksproductie werden bij de onderneming Tuin Medan nog verkregen 4375 Amst. ponden muskaatnoten en 687½ Amst. ponden ... De koffij-aanplantingen bij Mariendal waren nog te jong om reeds product af te werpen. Ook Liberia-koffij wordt op laatstgenoemde onderneming ...eld.

Waar men een † vindt ingevuld, ontbreken de opgaven.

De uitgestrektheid van elk dezer beide ondernemingen afzonderlijk is niet met juistheid op te geven.

In 't vorig verslag (bijlage DDD) is ten onregte opgegeven dat het contract betreffende Mabar tot 1949 duurt. De gronden dier onderneming zijn ...lijk door den sultan van Deli slechts voor 2 en 3 jaren in huur afgestaan. Naast Mabar verrees op gelijke wijs (d. i. zonder contract in den voorge...ven vorm) de onderneming Pandahara, die alzoo mede slechts een 2 à 3jarig bestaan heeft. Intusschen zijn de ondernemers aangeschreven ter zake van ... door hen ingehuurde gronden alsnog contracten ter goedkeuring aan te bieden, die aan de door het Europeesch bestuur gestelde vereischten voldoen.

In het overzigt over 1879, bij het vorig verslag gevoegd, werd opgegeven dat de ondernemer van Danmark over 2500 en die van Säntis over 500 bouws ...ikt. Sedert is gebleken dat deze cijfers onjuist waren, en dat de uitgestrektheid van elk dezer ondernemingen — zoo als ook in het overzigt over 1878 ... opgegeven — 1000 bouws bedraagt.

De muskaatnoot-aanplantingen worden verpacht. Opgaven omtrent hare productie zijn niet ontvangen.

Volgnummer.	Namen der onderneming.	Namen der ondernemers.	Namen der erkende administrateurs.	Uitgestrektheid (in bouws).	Tijdstip waarop het contract eindigt.	Aard der geteelde producten.	Tabaksproductie (in Amst. ponden).	Aantal vaste arbeiders.
			Per transport	23 300		Per transport	3 304 937	
15	Entreprise.	N. Thomson.	O. Eckels.	1 800	27 Febr. 1945	Tabak.	j) †	†
16	Si Kambing.	G. P. de Guigné.	G. P. de Guigné.	1 000	14 Aug. 1947	Id.	240 000	300
17	Charlottenburg.	Charlottenburg-associatie. k)	Th. Schlatter.	1 000	13 Maart 1949	Id.	163 000	249
18	Sint Cyr.	Geo Wehry & C°. te Batavia.	J. van der Sluis.	2 000	18 Maart 1947	Tabak, koffij en cacao. l)	194 601	347
19	Gedong Djohore	Deli-Batavia-maatschappij.	Jhr. H. J. L. Leyssius sr.	2 000	6 Aug. 1946	Tabak en koffij. m)	311 625	614
20	Two Rivers.	Erven mr. W. A. bar. Baud.	G. Meijer.	2 000	18 Maart 1947	Tabak.	15 000	290
21	Polonia.	Michalsky & C°.	C. Black.	1 000	4 Dec. 1944	Id.	16 000	296
22	Amplas.	J. Huber.	S. Huber.	500	1 Sept. 1945	Id.	248 000	288
23	Bakala. n)	Deli-maatschappij.	B. Blumenthal.	1 000	17 Aug. 1945	Tabak en koffij. m)	283 250	374
24	Soengei Diskey.	J. Lühmann.	J. Lühmann.	500	25 Nov. 1950	Tabak.	102 400	170
25	Nederburg.	A. van Lee & C°. o)	—	500	5 Mei 1948	—	o)	—
26	Jungle Brau.	Société des colons explorateurs.	—	3 000	5 Mei 1948	—	o)	—
27	Bedagei.	G. Diemont.	—	†	†	—	o)	—
28	Petoembah.	Näher en Grob.	E. Ruegg.	p)	3 Febr. 1947	Tabak.	235 746	375
29	Padang Boelan.	Amsterdam-Deli-compagnie (hoofdadministrateuren: E. Böck en D. E. J. Boulet).	H. C. C. J. Meijer.	2 000	6 Aug. 1944	Tabak en koffij. m)	210 729	335
30	Timbang Langkat.	Deli-Batavia-maatschappij.	C. C. F. Hirschmann.	500	3 Junij 1952	Tabak.	438 125	586
31	Boeloe Tjina.	Peijer en von Gülich.	O. Peijer.	1 000	15 Sept. 1954	Id.	175 000	230
32	Soengei Diskey.		T. Täh.			Id.	170 430	260
33	Soengei Kriaw.	Maatschappij Arendsburg (hoofdadministrateur M. J. Tiele).	L. Luijten.	5 000	8 April 1966	Id.	202 860	270
34	Klambir Lima.		L. Kaufmann.			Id.	172 040	426
35	Soengei Mentjirim.		D. Haagmans.			Id.	258 405	317
36	Kloempang.		G. J. van Gendt.	1 000	3 Aug. 1947	Id. en muskaatnoten. i)	247 825	422
37	Arnhemia.	Bleckman & C°.	C. A. J. van Duisburg.	1 500	15 Maart 1951	Id. en koffij. q)	90 000	160
38	Tandem.	Deli-Batavia-maatschappij.	M. Woortman Spandaw.	2 000	2 Junij 1952	Tabak.	64 250	169
39	Gloegoer. r)	Amsterdam-Deli-compagnie.	T. H. van Steeden.	2 000	3 Nov. 1954	Id.	71 205	70
			Transporteeren	54 600			7 215 428	

j) De onderneming Entreprise werd wegens vertrek van den eigenaar, tevens administrateur, vóór den aanvang van 1881 tijdelijk gesloten. omtrent de productie enz. in 1880 zijn uit dien hoofde niet kunnen worden verkregen. Een gedeelte der gronden werd voor één jaar verhuurd aan den der onderneming Mabar, die ze voor eigen rekening exploiteert.

k) De overdragt van deze onderneming op naam van de firma Friederichs & C°. te Pinang werd gevraagd, doch voor alsnog niet verkregen.

l) De aanplantingen van koffij (waaronder ook Liberia-koffij) en van cacao leverden in 1880 nog geen product op.

m) Koffij werd in 1880 nog niet geoogst. Op Bakala (vroeger Sipoet) en Padang Boelan (zie lager de n°. 23 en 29) vindt men ook aanplantin Liberia-koffij.

n) Deze onderneming stond vroeger onder den naam van Sipoet bekend.

o) De ondernemingen Nederburg, Jungle Brau en Bedagei werden in 1880 niet geëxploiteerd. De onderneming Nederburg staat hier nog vermeld van A. van Lee & C°., ofschoon zij, blijkens 't vorig verslag (bijlage DDD, noot l) in 1879 is overgegaan op de te Amsterdam gevestigde Amster Compagnie (zie lager n°. 29 en 39).

p) Onder Petoembah ressorteert de onderneming Maryland, met J. Fürchtenicht als administrateur. Deze beide ondernemingen werken te zamen onderneming Tandjong Merawa in Serdang (zie lager n°. 6 op blz. 4 dezer bijlage). Onder de aldaar opgegeven uitgestrektheid is ook die van P begrepen.

q) De koffijaanplant, waartoe nog slechts bij wijze van proef is overgegaan, kwam eerst in 1880 in den grond.

r) Deze onderneming werkte in 1880 voor 't eerst. In 't vorig verslag (bijlage DDD, noot l), waarin van de oprigting der Amsterdam-Deli-Compag melding gemaakt, is de concessie Gloegoer niet genoemd; daarentegen wel twee andere, elk mede groot 2000 bouws, namelijk de in 1877 uitgeg cessie's Kalahoen-Penang en Mentjirim. Nopens deze wordt evenwel in de van het bestuur van Sumatra's Oostkust ontvangen opgaven — en dus ook bijlage — geen gewag gemaakt.

Volgnummer.	Namen der onderneming.	Namen der ondernemers.	Namen der erkende administrateurs.	Uitgestrektheid (in bouws).	Tijdstip waarop het contract eindigt.	Aard der geteelde producten.	Tabaksproductie (in Amst. ponden).	Aantal vaste arbeiders.	Aantal arbeiders bovendien gebezigd.
			Per transport	54 600		Per transport	7 21 428		
40	Soengei Poetih. s)	J. de Floris.	J. de Floris.	500	21 Febr. 1951	Tabak.	72 000	100	16
41	Toentoengan. s)	J. Tait.	J. Tait.	1 000	28 Julij 1954	Id.	50 000	52	37
42	Sembahee. t)	A. van Lee & C°.	A. van Lee.	500	13 Maart 1949	Id. en koffij. q)	75 000	154	35
43	Rimboen. u)	Wijnen en van Steeden.	H. P. Wijnen.	1 000	23 Oct. 1955	—	—	—	—
44	Seroeway. v)	E. Börring.	E. Börring.	v)	v)	Tabak.	†	†	†
			Te zamen.	57 600		Te zamen	7 412 428		

AFDEELING LANGKAT. w)

Volgnummer.	Namen der onderneming.	Namen der ondernemers.	Namen der erkende administrateurs.	Uitgestrektheid (in bouws).	Tijdstip waarop het contract eindigt.	Aard der geteelde producten.	Tabaksproductie (in Amst. ponden).	Aantal vaste arbeiders.	Aantal arbeiders bovendien gebezigd.
1	Pessilam.	Th. Schlatter.	—	1 000	28 Oct. 1947	Tabak.	110 000	160	†
2	Tjinta Radja.	Sumatra-Tabakmaatschappij.	J. Deen.	4 000	19 Julij 1951	Id.	170 000	238	70
3	Idem.	Idem.	Idem.	x) 2 000	8 Nov. 1947	Id.			
4	Kotta Lama.	J. A. Westerveld.	J. A. Westerveld.	1 000	21 Oct. 1950	Id.	80 000	191	†
5	Hibernia.	L. Christiansen.	J. A. Stephens.	1 000	20 Jan. 1950	Id.	52 500	120	40
6	Koeala Bingey.	Langkat association. ij)	J. von Czarnowsky.	1 000	9 Nov. 1947	Id.	224 000	450	50
7	Perseverance.	Peijer en von Gülich. z)	B. von Gülich. z)	500	15 Febr. 1946	Id.	250 000	400	120
8	Idem.	Idem. z)	Idem. z)	500	11 Nov. 1949				
9	Idem. aa)	Idem.	Idem.	1 000	10 Oct. 1948				
10	Tandjong Djati.	Deli-maatschappij.	T. Shaw.	2 500	11 Nov. 1949	Id.	199 375	300	60
11	Androng Estate.	Erven mr. W. A. bar. Baud.	J. J. Baaij.	1 000	20 Jan. 1950	Id.	75 000	126	25
12	Padang Brarang. bb)	Langkat plantation company.	J. Wilson.	8 000	28 Dec. 1951	Id.	337 500	332	170
13	Padang Djermin. bb)	Idem.	A. Menzies.					390	
14	Paya Djamboe.	Paya Djamboe company.	R. H. J. Waller.	1 000	26 Jan. 1954	Id.	150 000	250	100
15	Koeala Mentjirim.	Langkat association. ij)	A. Schwalky.	2 000	28 Nov. 1952	Id.	275 000	550	150
16	Agatha.	Kali Anam-maatschappij.	J. E. Gribling.	cc)	23 Jan. 1952	Houtaankap.	—	†	†
17	Namoe Trassi.	F. Meijer. dd)	F. Meijer.	4 000	10 Jan. 1954	Tabak.	125 000	120	60
18	Koeala Bergoemit. ee)	Deli-maatschappij.	M. H. Velge.	1 000	8 Nov. 1947	Id.	81 250	250	40
19	Bindjei. ee)	G. Engelbrecht.	G. Engelbrecht.	2 000	12 Julij 1954	Id.	100 000	111	40
			Te zamen	33 500		Te zamen	2 229 625		

s) Ook deze onderneming werkte in 1880 voor 't eerst.

t) De onderneming Sembahee, blijkens het vorig verslag in 1879 gesloten geweest, werd in 1880 heropend. Zij staat hier vermeld ten name van A. van Lee & C°. Blijkens de statuten der in December 1879 te Amsterdam opgerigte Amsterdam-Deli-Compagnie zou zij in 1880 op deze moeten zijn overgegaan.

u) Rimboen werd eerst tegen het einde van 1880 geopend.

v) Seroeway, voor 1880 als eene nieuwe onderneming vermeld, bezit echter geen contract in den voorgeschreven vorm. Zij werkt op uiterst geringe schaal op gronden, voor 1 en 2 jaren gedeeltelijk van den eigenaar der onderneming Danmark (zie n°. 11 hiervóór) en gedeeltelijk van den sultan van Deli gehuurd. De onderneming zou alzoo met den oogst van 1881 moeten worden opgeheven, tenzij alsnog eene concessie in behoorlijken vorm ter goedkeuring werd aangeboden (verg. het slot van noot g).

w) De contracten, staande ten name van de Munnick en Wiget, bedoeld in 't vorig verslag (bijlage DDD noot u) schijnen ook in 1880 nog niet in werking zijn getreden.

x) Tot dusver was ten onregte 1000 bouws opgegeven.

ij) De vroegere ondernemers gingen onder dezen naam met elkander eene maatschap aan.

z) In 't vorig verslag (bijlage DDD) werd ten onregte opgegeven dat elk dezer ondernemingen slechts aan één der genoemde eigenaars toebehoorde. Daarentegen voerde slechts één hunner het beheer over beide ondernemingen.

aa) In het overzigt over 1879 werd deze onderneming verkeerdelijk onder die in Deli gerangschikt, zoo als reeds in noot a dezer bijlage is opgemerkt.

bb) Padang Brarang is in 1880 in twee zelfstandige ondernemingen gesplitst, waarvan de eene den naam van Padang Brarang heeft behouden en de andere dien van Padang Djermin heeft gekregen.

cc) De uitgestrektheid is in het contract niet bepaald.

dd) Het contract, in 1879 vermeld als ten ame van Meijer en Klünder, behoort thans alleen aan eerstgenoemden ondernemer.

ee) Deze onderneming werkte in 1880 voor 't eerst.

Volg-num-mer.	Namen der onderneming.	Namen der ondernemers.	Namen der erkende administrateurs.	Uitgestrektheid (in bouws).	Tijdstip waarop het contract eindigt.	Aard der geteelde producten.	Tabaksproductie (in Amst. ponden).	Aantal vaste arbeiders.	Aan… arbei… boven… gebe…
	AFDEELING SERDANG.								
1	Glonorchy.	A. A. Mac Intyre.	A. A. Mac Intyre.	1 000	8 Sept. 1949	Tabak.	62 500	146	1…
2	Reliance.	Wed. Otzen.	C. A. Mac Intyre.	*ff*) 2 000	14 Febr. 1948	Id.	116 250	165	2…
3	Kotozan.	Mac Evan.	Mac Evan.	2 000	9 Dec. 1951	Id.	93 750	240	8…
4	Timbang Deli.	N. M. Elvin.	N. M. Elvin.	2 000	16 Aug. 1951	Id.	12 250	24	1…
5	Kemoening.	C. Krummes.	C. Krummes.	2 500	9 Oct. 1952	Id.	36 000	70	1…
6	Tandjong Merawa.	Näher en Grob.	R. von Seutter.	*gg*) 4 000	14 Febr. 1947	Id.	715 782	922	*hh*) 35…
7	Tanah Abang.	Galang Tabak-maatschappij.	A. B. Smith.	2 500	9 Oct. 1952	Id., koffij en cacao. *ii*)	206 250	283	…
8	Tawang.	F. Stewart.	F. Stewart.	1 000	16 Julij 1951	Tabak.	27 625	66	1…
			Te zamen	17 000		Te zamen	1 270 407		

ff) Tot dusver was ten onregte 1000 bouws opgegeven.

gg) Onder deze uitgestrektheid is die van de onderneming Petoembah in Deli begrepen (zie noot *p*).

hh) Hieronder ook de werklieden op de onderneming Petoembah (zie n°. 28 op blz. 2 dezer bijlage).

ii) De aanplantingen van koffij en cacao leverden in 1880 nog geen product op.

[5. 57.]

BIJLAGE **EEE**.

(Zie blz. 206 van het verslag.)

OVERZIGT van het ZOUTDEBIET (in kojangs van 30 pikols, in pikols en in onderdeelen van den pikol) in die gewesten van Nederlandsch Indie waar de verkoop van gouvernementswege geschiedt, over het tijdvak 1876 tot en met 1880.

GEWESTEN.	1876.	1877.	1878.			1879.			1880.		
JAVA EN MADURA.											
Bantam	1 024	1 212	1 198	7	0	1 364	22	28/32	1 139	5	20/32
Batavia	1 744	2 115	2 191	2	4/32	2 284	7	7/32	1 994	26	10/32
Krawang	399	452	483	16	12/32	552	27	3/32	508	15	9/32
Preanger regentschappen	2 290	2 313	2 189	29	6/32	2 529	1	17/32	2 372	4	22/32
Cheribon	1 730	1 809	1 874	18	8/32	2 012	23	28/32	1 924	23	15/32
Tagal	1 162	1 122	1 155	7	11/32	1 316	29	5/32	1 276	0	30/32
Pekalongan	782	770	748	23	18/32	803	14	27/32	822	23	0
Samarang	1 537	1 530	1 492	24	3/32	1 605	6	25/32	1 616	8	0
Japara	1 192	1 060	1 020	10	30/32	1 345	9	0	1 276	26	17/32
Rembang	803	804	808	29	30/32	1 157	20	14/32	1 153	1	30/32
Soerabaija	2 497	2 266	2 129	21	18/32	2 968	27	11/32	2 953	4	7/32
Pasoeroean	1 168	1 140	1 079	12	3/32	1 194	3	17/32	1 193	3	29/32
Probolinggo	577	674	660	20	19/32	750	27	27/32	661	3	21/32
Bezoeki	618	653	669	22	19/32	731	13	2/32	746	20	29/32
Banjoewangi	114	116	123	19	3/32	133	5	8/32	129	10	11/32
Banjoemas	1 445	1 487	1 603	12	2/32	1 577	20	7/32	1 549	6	5/32
Bagelen	1 804	1 754	1 873	29	9/32	1 998	15	19/32	1 969	16	28/32
Kadoe	1 270	1 209	1 231	4	20/32	1 317	1	9/32	1 248	15	15/32
Soerakarta	1 479	1 430	1 518	13	16/32	1 724	27	0	1 629	15	0
Madioen	1 821	1 731	1 896	20	25/32	2 020	0	31/32	2 091	29	30/32
Kediri	1 381	1 413	1 424	28	10/32	1 448	20	4/32	1 655	1	12/32
Madura	397	579	535	14	3/32	986	21	24/32	785	2	14/32
Totaal	*a)* 27 234	*a)* 27 639	27 910	27	13/32	31 824	16	25/32	30 696	26	2/32

a) Deze totalen zijn, even als de gewestelijke opgaven, in kojangs afgerond.

	1876.	1877.	1878.	1879.	1880.
Van de hiervóór opgegeven hoeveelheden werden verkocht:					
à f 6,72 per pikol (normaalprijs) . .	24 650 7 8/32	25 125 11 1/32	25 218 19 30/32	28 796 20 2/32	27 820 24 19/32
à f 5,92 per pikol (aan Java's zuidkust)	1 062 19 29/32	1 081 23 4/32	1 156 23 31/32	1 302 29 23/32	1 237 16 15/32
à f 6 per pikol (te Soerakarta) . . .	1 478 17 16/32	1 430 3 16/32	1 518 13 16/32	1 724 27 0	1 629 15 0
à f 2 per pikol (op meerdere plaatsen voor industrieel gebruik)	20 0 0	14 0 0	17	»	9 0 0
Totaal . .	b) 27 211 14 21/32	b) 27 651 7 21/32	27 910 27 13/32	31 824 16 25/32	30 696 26 2/32
Opbrengst in geld	f 5 425 562	f 5 514 377	f 5 553 871,27^5	f 6 347 301,55^5	f 6 122 315,96^5
BUITENBEZITTINGEN.					
Sumatra's Westkust.	2 080	2 100	2 064 20 0	2 073 19 20/32	2 158 5 16/32
Benkoelen	301	271	281 14 4/32	265 8 19/32	274 22 25/32
Lampongsche districten	221	234	200 3 0	228 6 16/32	238 12 16/32
Palembang	1 207	1 188	1 239 20 0	1 120 1 24/32	1 191 25 0
Banka.	212	218	229 3 10/32	222 2 16/32	219 21 16/32
Westerafdeeling van Borneo. . . .	894	854	810 1 20/32	893 17 24/32	952 6 0
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	1 340	1 448	1 374 12 14/32	1 424 7 30/32	1 441 13 31/32
Totaal	c) 6 255	c) 6 313	6 199 14 16/32	6 227 4 21/32	6476 17 8/32
Van de boven opgegeven hoeveelheden werden verkocht:					
à f 6,72 per pikol (op Banka aan anderen dan mijnwerkers)	83	88	88 19 18/32	88 10 26/32	100 1 10/32
à f 4 per pikol op Banka (aan de mijnwerkers)	129	130	140 13 24/32	133 21 22/32	119 20 6/32
à f 6,66^5 per pikol (in Benkoelen en de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo)	1 641	1 719	1 655 26 18/32	1 689 16 17/32	1 716 6 24/32
à f 5,83^5 per pikol (in Palembang en de Westerafdeeling van Borneo). . .	2 101	2 042	2 049 21 20/32	2 013 19 16/32	2 144 1 0
à f 5 per pikol (ter Sumatra's Westkust en in de Lampongsche districten) .	2 301	2 334	2 264 23 0	2 301 26 4/32	2 396 18 0
Totaal . .	6 255	6 313	6 199 14 16/32	6 227 4 21/32	6 476 17 8/32
Opbrengst in geld . .	f 1 073 393	f 1 085 158	f 1 064 225	f 1 069 455,96^5	f 1 112 491,78^5
RECAPITULATIE.					
Hoeveelheid verkocht zout (*in kojangs en onderdeelen*).					
Java en Madura	27 211 14 21/32	27 651 7 21/32	27 910 27 13/32	31 824 16 25/32	30 696 26 2/32
Buitenbezittingen.	6 255	6 313	6 199 14 16/32	6 227 4 21/32	6 476 17 8/32
Totaal . .	33 466 14 21/32	33 964 7 21/32	34 110 11 29/32	38 051 21 14/32	37 173 13 10/32
Opbrengst in geld.					
Java en Madura	f 5 425 562	f 5 514 377	f 5 553 871	f 6 347 301,55^5	f 6 122 315,96^5
Buitenbezittingen.	1 073 393	1 085 158	1 064 225	1 069 455,96^5	1 112 491,78^5
Totaal . .	f 6 498 955	f 6 599 535	f 6 618 096	f 7 416 757,52	f 7 234 807,75

b) De gewestelijke opgaven waaruit deze totalen zijn zamengesteld, zijn *niet* in kojangs afgerond. Van daar het verschil met de totalen waartoe noot *a* betrekking heeft.

c) Ook deze opgaven zijn in kojangs afgerond.

[5. 58.]

BIJLAGE **FFF**.

(Zie blz. 207 van het verslag.)

OVERZIGTEN betreffende de HANDELSBEWEGING in Nederlandsch Indie over het jaar 1879

I. Herkomst en bestemming der in- en uitgevoerde goederen.

LANDEN VAN HERKOMST OF BESTEMMING.	WAARDE VAN DEN ALGEMEENEN INVOER.		WAARDE VAN DEN ALGEMEENEN UITVOER.	
	Koopmanschappen.	Goud en zilver, gemunt en ongemunt.	Koopmanschappen.	Goud en zilver, gemunt en ongemunt.
VOOR REKENING VAN PARTICULIEREN.				
Nederland	f 44 835 307	f 147 000	f 45 679 891	f 2 750 350
Engelsch Kanaal (om orders)	»	»	14 756 181	»
Engeland	14 836 382	314 000	19 179 367	»
Frankrijk	1 272 024	»	2 333 779	»
Duitschland	139 144	»	5 964	»
Denemarken	»	»	50	»
Rusland	»	»	101 259	»
Zweden	5 898	»	168 644	»
Oostenrijk	»	»	622 615	»
Turkije	»	»	163 045	»
Italie	104 300	»	115 791	»
Spanje	»	»	166	»
Amerika	6 689 131	»	12 502 697	»
Afrika	3 637	»	227 197	»
Arabie	20 998	»	19 263	160
Perzie	61 006	»	581 010	»
Bengalen	1 773 057	»	15 566	»
Siam	1 300 938	»	203 135	»
Assam	»	»	210	»
Poeloe Pinang	12 508 753	3 245 655	4 550 982	36 326
Malakka	142 325	268 083	367 657	16 225
Singapore	37 203 102	7 466 228	26 432 768	982 689
Transporteeren	f 120 896 002	f 11 440 966	f 128 027 237	f 3 785 750

LANDEN VAN HERKOMST OF BESTEMMING.	WAARDE VAN DEN ALGEMEENEN INVOER.		WAARDE VAN DEN ALGEMEENEN UITVOER.	
	Koopmanschappen.	Goud en zilver, gemunt en ongemunt.	Koopmanschappen.	Goud en zilver, gemunt en ongemunt.
Per transport	f 120 896 002	f 11 440 966	f 128 027 237	f 3 785 750
Saigon	1 694 323	»	4 615	»
China	2 555 134	»	492 240	6 500
Hongkong	156 715	»	162 330	»
Japan	»	»	2 631	»
Manilla	645 031	»	373 351	34 270
Serawak	3 086	»	»	»
Timor Dilly	729 507	14 702	292 671	158 250
Australie	1 240 456	27 192	5 012 635	»
Kokos-eilanden	108 263	»	9 004	»
Totaal	f 128 028 517	f 11 482 860	f 134 376 714	f 3 984 770

VOOR REKENING VAN HET GOUVERNEMENT.

Nederland	f 5 332 661	f 6 500 000	f 37 382 782	»
Engeland	292 073	»	»	»
Frankrijk	72 193	»	»	»
Duitschland	389 836	»	»	»
Belgie	87 893	»	»	»
Amerika	408 245	»	»	»
Afrika	1 845	»	»	»
Bengalen	5	»	»	»
Poeloe Pinang	348 037	»	»	»
Singapore	1 500 773	»	»	»
Australie	206 478	»	»	»
Totaal	f 8 640 039	f 6 500 000	f 37 382 782	»

II. Hoeveelheid en waarde der *ingevoerde* koopmanschappen.

VOOR REKENING VAN PARTICULIEREN.

BENAMING DER GOEDEREN.	INGEVOERD VAN: Nederland.		INGEVOERD VAN: Andere landen.		TOTAAL.	
Aardewerk van alle soorten		f 992 055		f 797 574		f 1 789 629
Bieren	(980 585 L.)	490 292	(625 391 L.)	312 695	(1 605 976 L.)	802 987
Boeken, land- en zeekaarten		170 822		68 346		239 168
Droogerijen en medicijnen		285 539		453 755		739 294
Eetwaren van alle soorten		2 765 350		6 586 236		9 351 586
Gambier		»	(4 466 316 K. G.)	1 161 242	(4 466 316 K.G.)	1 161 242
Garens		2 527 802		850 610		3 378 412
Gedistilleerd. Brandewijn en cognac	(97 308 L.)	130 395	(232 459 L.)	314 146	(329 767 L.)	444 541
Gedistilleerd. Jenever	(1 317 767 L.)	627 107	(846 890 L.)	238 757	(2 164 657 L.)	865 864
Gedistilleerd. Alle andere soorten	(213 520 L.)	693 014	(161 692 L.)	287 676	(375 212 L.)	980 690
Gereedschappen en machinerien		1 754 299		805 591		2 559 890
Glas en glaswerk		373 771		48 479		422 250
Goud- en zilverwerk		353 491		255 042		608 533
IJzer en staal en dito werk		1 297 952		742 130		2 040 082
Kleederen		503 461		960 133		1 463 594
Kolen (steen-) en cokes	(6 198 ton)	154 950	(93 000 ton)	2 325 000	(99 198 ton.)	2 479 950
Koper en koperwerk (daaronder ook pleet- en bronswerk)		511 693		1 149 790		1 661 483
Kramerij		1 632 938		1 538 827		3 171 765
Leder en lederwerk		285 964		293 094		579 058
Manufacturen van katoen		20 154 422		13 800 656		33 955 078
Id. van wol en halfwol		1 911 585		147 275		2 058 860
Id. van zijde en half-zijde		399 188		1 424 558		1 823 746
Id. (alle andere)		490 533		1 026 175		1 516 708
Meel	(810 301 K. G.)	324 120	(4 898 866 K.G.)	1 959 545	(5 709 167 K. G.)	2 283 665
Meubelen		431 022		83 432		514 454
Modewaren		317 421		468 965		786 386
Opium	(27 K. G.)	729	(246 264 K. G.)	6 649 128	(246 291 K. G.)	6 649 857
Papier		436 574		439 557		876 131
Petroleum	(1 672 L.)	268	(43 689 000 L.)	6 990 240	(43 690 672 L.)	6 990 508
Rijst, gepelde		»	(101 063 979 K.G.)	13 138 316	(101 063 979 K.G.)	13 138 316
Rijtuigen		163 596		69 436		233 032
Schrijf- en teekenbehoeften		156 674		44 589		201 263
Sigaren	(25 358 K. G.)	169 398	(87 213 K. G.)	2 718 699	(112 571 K. G.)	2 888 097
Speelkaarten		87 748		18 618		106 366
Steen van alle soorten		27 761		89 091		116 852
Tabak en snuif	(63 281 K. G.)	63 276	(540 315 K. G.)	540 552	(603 596 K. G.)	603 828
Thee	(110 K. G.)	220	(1 099 498 K. G.)	2 198 996	(1 099 608 K. G.)	2 199 216
Touwwerk		96 372		110 776		207 148
Transporteeren		f 40 781 802		f 71 107 727		f 111 889 529

BENAMING DER GOEDEREN.	INGEVOERD VAN: Nederland.		INGEVOERD VAN: Andere landen.		TOTAAL.	
Per transport		f 40 781 802		f 71 107 727		f 111 889 529
Vaat- en kuipwerk		104 577		15 676		120 253
Verfwaren en lijnolie		386 562		203 436		589 998
Vuurwerk		1 500		381 496		382 996
Was	(733 122 K. G.)	733 122	(872 376 K. G.)	872 376	(1 605 498 K. G.)	1 605 498
Wijnen		1 571 812		1 029 901		2 601 713
Zeep		143 926		301 017		444 943
Diversen		1 112 006		9 281 581		10 393 587
Totaal		f 44 835 307		f 83 193 210		f 128 028 517

VOOR REKENING VAN HET GOUVERNEMENT.

BENAMING DER GOEDEREN.	Nederland.		Andere landen.		TOTAAL.	
Aardewerk van alle soorten		f 22 088		f 8 172		f 30 260
Blik en blikwerk		11 257		»		11 257
Brandspuiten en dito benoodigdheden		54 970		4 388		59 358
Cement		35 641		»		35 641
Droogerijen en medecijnen		194 571		»		194 571
Dynamiet		»		52 819		52 819
Eetwaren van alle soorten		43 607		143 385		186 992
Gedistilleerd		37 125		»		37 125
Gereedschappen en machinerien		520 013		251 268		771 281
Hout en houtwerk		1 951		681 557		683 508
IJzer en staal en dito werk		691 767		397 122		1 088 889
Instrumenten		214 933		5 740		220 673
Kalfaat- en breeuwwerk		20 918		»		20 918
Kleederen		189 780		»		189 780
Koper en koperwerk		255 055		360		255 415
Kramerij		11 475		»		11 475
Kustverlichtingsbehoeften		11 065		»		11 065
Leder en lederwerk		182 056		64 938		246 994
Lood en loodwerk		17 373		»		17 373
Manufacturen van katoen		420 397		»		420 397
Id. van wol en halfwol		142 587		»		142 587
Id. (zakken, zeildoek, enz.)		289 500		»		289 500
Meubelen		38 751		»		38 751
Olie		24 509		1 584		26 093
Oorlogsbehoeften en militaire benoodigdheden		264 308		»		264 308
Opium		848 768		1 500 768		2 349 536
Papier	(31 436 K. G.)	48 725	(55 584 K. G.)	»	(87 020 K. G.)	48 725
Transporteeren		f 4 593 190		f 3 112 101		f 7 705 291

BENAMING DER GOEDEREN.	INGEVOERD VAN: Nederland.	Andere landen.	TOTAAL.
Per transport	f 4 593 190	f 3 112 101	f 7 705 291
Scheepsbenoodigdheden	48 867	54	48 921
Schrijf- en teekenbehoeften	7 709	4 200	11 909
Steen van alle soorten	158 482	496	158 978
Touwwerk	49 567	1 317	50 884
Vaartuigen	311 404	154 954	466 358
Verfwaren	55 729	»	55 729
Weegwerktuigen en gewigten	10 049	»	10 049
Zink	17 990	»	17 990
Diversen	79 674	34 256	113 930
Totaal	f 5 332 661	f 3 307 378	f 8 640 039

III. Hoeveelheid en waarde der *uitgevoerde* koopmanschappen.

BENAMING DER GOEDEREN.	UITGEVOERD NAAR: Nederland.		Andere landen.		TOTAAL.	
VOOR REKENING VAN PARTICULIEREN.						
Aardewerk van alle soorten		f 1 387		f 12 971		f 14 358
Droogerijen en medicijnen		67 099		241 100		308 199
Eetwaren van alle soorten		59 276		925 066		984 342
Foelie	(158 892 K.G.)	216 093	(111 037 K.G.)	151 010	(269 929 K.G.)	367 103
Gambier		»	(14 987 913 K.G.)	3 297 341	(14 987 913 K.G.)	3 297 341
Gedistilleerd. Arak	(2 613 677 L.)	522 735	(2 157 273 L.)	431 456	(4 770 950 L.)	954 191
Gedistilleerd. Jenever	(24 614 L.)	11 066	(32 244 L.)	14 501	(56 858 L.)	25 567
Gedistilleerd. Alle andere soorten	(658 L.)	1 067	(5 028 L.)	8 716	(5 686 L.)	9 783
Getah pertja	(59 026 K.G.)	118 052	(2 164 253 K.G.)	4 328 506	(2 223 279 K.G.)	4 446 558
Gom benzoïn	(44 516 K.G.)	71 226	(508 171 K.G.)	813 074	(552 687 K.G.)	884 300
Gom dammar	(551 968 K.G.)	386 378	(2 761 475 K.G.)	1 933 032	(3 313 443 K.G.)	2 319 410
Gom-elastiek	(1 406 K.G.)	2 109	(45 108 K.G.)	67 661	(46 514 K.G.)	69 770
Hout (scheepsbouw- en timmer-)		3 700		7 420		11 120
» (ander)		7 680		1 155		8 835
Huiden	(2 503 806 K.G.)	1 502 284	(654 701 K.G.)	392 820	(3 158 507 K.G.)	1 895 104
IJzer en staal en dito werk		4 912		50 398		55 310
Indigo (voor de Europesche markt)	(317 176 K.G.)	2 537 408	(48 669 K.G.)	389 352	(365 845 K.G.)	2 926 760
» » » inlandsche »)	(600 K.G.)	150	(137 122 K.G.)	34 280	(137 722 K.G.)	34 430
Transporteeren		f 5 512 622		f 13 099 859		f 18 612 481

BENAMING DER GOEDEREN.	UITGEVOERD NAAR:				TOTAAL.	
	Nederland.		Andere landen.			
Per transport		f 5 512 622		f 13 099 859		f 18 612 481
Kakao		»	(123 954 K.G.)	109 080	(123 954 K.G.)	109 080
Kamfer		120		12		132
Kaneel	(87 784 K.G.)	35 114	(585 602 K.G.)	234 241	(673 386 K.G.)	269 355
Kapok	(590 358 K.G.)	212 529	(422 806 K.G.)	152 211	(1 013 164 K.G.)	364 740
Kleederen en modewaren		76 239		69 404		145 643
Koffij	(16 576 286 K.G.)	13 261 029	(23 745 869 K.G.)	18 996 694	(40 322 155 K.G.)	32 257 723
Koper en koperwerk, benevens pleet- en bronswerk		7 658		76 921		84 579
Kramerij		7 875		84 568		92 443
Manufacturen (van katoen)		1 057		712 914		713 971
» (andere)		16 788		57 485		74 273
Matten en matwerk		815		147 679		148 494
Nagelen	(105 315 K.G.)	143 228	(170 026 K.G.)	231 235	(275 341 K.G.)	374 463
Notenmuskaat	(849 491 K.G.)	1 274 236	(573 772 K.G.)	860 656	(1 423 263 K.G.)	2 134 892
Noten (wilde)	(3 435 K.G.)	1 374	(74 901 K.G.)	29 961	(78 336 K.G.)	31 335
Olie (klapper-)	(3 200 L.)	2 560	(973 103 L.)	778 482	(976 303 L.)	781 042
Paarlemoer		78 829		9 120		87 949
Peper (staart-)	(3 520 K. G.)	739	(55 146 K.G.)	11 581	(58 666 K.G.)	12 320
» (witte)	(53 456 K.G.)	26 728	(2 121 493 K.G.)	1 060 746	(2 174 949 K.G.)	1 087 474
» (zwarte)	(1 034 272 K.G.)	258 568	(4 831 073 K.G.)	1 207 766	(5 865 345 K.G.)	1 466 334
Rijst (gepelde)	(5 396 809 K.G.)	701 585	(4 120 831 K.G.)	535 706	(9 517 640 K.G.)	1 237 291
» (ongepelde)	(2 368 K.G.)	118	(7 725 216 K.G.)	386 261	(7 727 584 K.G.)	386 379
Rotting	(1 456 162 K.G.)	291 232	(9 638 972 K.G.)	1 927 793	(11 095 134 K.G.)	2 219 025
Rottingstokken		»		19 091		19 091
Schildpad	(430 K.G.)	6 020	(16 101 K.G.)	225 414	(16 531 K.G.)	231 434
Sigaren (Manilla-, Havannah- enz.)	(35 K.G.)	525	(1 235 K.G.)	18 525	(1 270 K.G.)	19 050
Suiker	(33 362 978 K.G.)	8 340 744	(158 106 635 K.G.)	39 526 658	(191 469 613 K.G.)	47 867 402
Tabak (voor de Europesche markt)	(10 878 076 K.G.)	10 878 076	(3 601 152 K.G.)	3 601 152	(14 479 228 K.G.)	14 479 228
» » » inlandsche »)	(381 K.G.)	229	(221 494 K.G.)	132 897	(221 875 K.G.)	133 126
Thee	(2 034 858 K.G.)	1 424 401	(567 837 K.G.)	397 485	(2 602 695 K.G.)	1 821 886
Tin	(3 602 847 K.G.)	2 882 278	(812 061 K.G.)	649 650	(4 414 908 K.G.)	3 531 928
Vogelnestjes		»		216 436		216 436
Was		»	(22 013 K.G.)	33 019	(22 013 K.G.)	33 019
Diversen		236 575		3 096 121		3 332 696
Totaal		f 45 679 891		f 88 696 823		f 134 376 714
VOOR REKENING VAN HET GOUVERNEMENT.						
Kinabast	(39 337 K.G.)	f 78 674		»	(39 337 K.G.)	f 78 674
Koffij	(41 873 972 K.G.)	33 499 178		»	(41 873 972 K.G.)	33 499 178
Oorlogsbehoeften en militaire goederen		32 086		»		32 086
Tin	(4 716 055 K.G.)	3 772 844		»	(4 716 055 K.G.)	3 772 844
Totaal		f 37 382 782		»		f 37 382 782

[5. 59.]

BIJLAGE GGG.

(Zie blz 209 van het verslag.)

OVERZIGTEN betreffende de SCHEEPVAARTBEWEGING in Nederlandsch Indie over het jaar 1879.

I. Scheepvaartbeweging in de verschillende havens.

a. AANGEKOMEN SCHEPEN *van buiten Nederlandsch Indie.*

Havens waarop is ingeklaard.		Stoomschepen.		Zeilschepen op Europesche wijze getuigd.		Zeilschepen op inlandsche wijze getuigd.	
Gewesten.	Havens.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.
			Java en Madura.				
Bantam.	Anjer.	»	»	2	1 589	»	»
»	Bantam.	»	»	»	»	2	30
Batavia.	Batavia.	118	135 668	[1] 157 6	103 325 3 278	3	101
Cheribon.	Cheribon.	40	18 352	16 5	8 403 4 855	2	83
Tagal.	Tagal.	»	»	» 2	» 1 362	»	»
Pekalongan.	Pekalongan.	»	»	3	1 815	»	»
Samarang.	Samarang.	31	16 211	62 2	35 951 726	11	828
Soerabaija.	Soerabaija.	59	38 630	77 3	54 196 2 211	1	50
»	Bawean.	»	»	»	»	1	12
Pasoeroean.	Pasoeroean.	»	»	» 5	» 3 872	»	»
Probolinggo.	Probolinggo.	»	»	» 4	» 3 897	»	»
Bezoeki.	Bezoeki.	»	»	» 1	» 1 454	»	»
»	Panaroekan.	»	»	1 3	743 2 547	»	»
Banjoewangi.	Banjoewangi.	2	2 104	1	1 424	»	»
Banjoemas.	Tjilatjap.	1	985	» 1	» 632	»	»
Te zamen voor Java en Madura		251	211 950	319 32	207 446 24 834	20	1 104

[1]) Wanneer men aldus twee opgaven bij elkaâr geplaatst vindt, heeft de eerste opgaaf betrekking tot de met lading, de tweede tot de in ballast aangekomen schepen.

Havens waarop is ingeklaard.		Stoomschepen.		Zeilschepen op Europesche wijze getuigd.		Zeilschepen op inlandsche wijze getuigd.	
Gewesten.	Havens.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.
	Buitenbezittingen.						
Sumatra's Westkust.	Padang.	30	52 841	21	13 922	»	»
		1	1 400				
»	Natal.	7	5 492	»	»	»	»
»	Baros.	»	»	1	416	»	»
Lampongsche districten.	Semangka.	»	»	»	»	1	10
»	Menggala.	»	»	»	»	2	42
Palembang.	Palembang.	57	11 731	1	69	10	458
»	Moeara Kompeh.	6	203	»	»	24	985
Sumatra's Oostkust.	Siak.	45	1 213	»	»	51	740
		2	44				
»	Laboean Bili.	»	»	»	»	27	505
»	Soengei Djawi Djawi	»	»	»	»	23	876
»	Tandjong Balei.	»	»	»	»	146	7 975
						3	170
»	Pebaoengan.	»	»	»	»	5	180
»	Rantau Pandjang.	»	»	»	»	78	2 644
»	Pertjoet.	»	»	6	222	»	»
»	Laboean Deli.	177	27 857	»	»	299	9 540
»	Tandjong Poera.	97	6 548	»	»	7	316
»	Sroewe.	»	»	»	»	21	215
Atjeh.	Olehleh.	169	124 401	38	13 285	55	2 524
		2	967				
Riouw.	Riouw.	254	19 423	116	8 993	300	17 179
		76	5 125	8	923	4	118
»	Karimon.	»	»	»	»	311	14 701
		81	1 600			57	1 719
»	Lingga.	»	»	»	»	15	444
Banka.	Muntok.	35	5 329	14	677	10	219
				1	31		
Billiton.	Tandjong Pandan.	29	2 871	2	152	34	1 444
Westerafd. van Borneo.	Pontianak.	»	»	77	9 366	15	384
				1	122	1	27
»	Pamangkat.	1	99	15	1 276	101	1 692
						18	225
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.	Bandjermasin.	6	1 586	6	1 142	»	»
»	Sampit.	»	»	»	»	2	73
Celebes.	Makasser.	46	25 627	25	5 938	17	589
»	Bonerate.	»	»	»	»	3	65
Menado.	Menado.	»	»	4	1 193	»	»
Amboina.	Amboina.	»	»	6	1 399	»	»
						1	1
»	Banda.	7	8 389	4	916	»	»
				1	87		
Ternate.	Ternate.	»	»	7	2 231	»	»
	Transporteren.	966	293 610	343	61 197	1 557	63 800
		162	9 136	11	1 163	84	2 260

Havens waarop is ingeklaard.		Stoomschepen.		Zeilschepen op Europesche wijze getuigd.		Zeilschepen op inlandsche wijze getuigd.	
Gewesten.	Havens.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.
	Per transport	966 162	293 610 9 136	343 11	61 197 1 163	1 557 84	63 800 2 260
Timor.	Koepang.	» 4	» 1 936	1 4	1 094 2 841	» 1	» 18
»	Larantoeka.	»	»	» 1	» 60	» 1	» 15
»	Allor.	»	»	»	»	4	20
Bali.	Boeleleng.	»	»	»	»	6	173
Te zamen voor de Buitenbezittingen . .		966 166	293 610 11 072	344 16	62 291 4 064	1 567 86	63 993 2 293
Totalen (voor Java en Madura en de Buitenbezittingen te zamen)		1 217 166	505 560 11 072	663 48	269 737 28 898	1 587 86	65 097 2 293
	Totaal-generaal. . .	1 383	516 632	711	298 635	1 673	67 390

b. VERTROKKEN SCHEPEN *naar buiten Nederlandsch Indie.*

Havens van waar is uitgeklaard.		Stoomschepen.		Zeilschepen op Europesche wijze getuigd.		Zeilschepen op inlandsche wijze getuigd.	
Gewesten.	Havens.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.
	Java en Madura.						
Bantam.	Bantam.	»	»	»	»	1	26
Batavia.	Batavia.	85	107 212	80	40 418	»	»
Cheribon.	Cheribon.	28	16 561	33 2	20 350 1 209	2	191
Tagal.	Tagal.	»	»	12	10 652	»	»
Pekalongan.	Pekalongan.	1	1 150	8	5 398	»	»
Samarang.	Samarang.	55	29 172	57	37 878	8	272
Japara.	Japara.	»	»	1	455	»	»
»	Joana.	»	»	2 1	1 983 122	»	»
Soerabaija.	Soerabaija.	71 7	46 622 4 817	75 6	47 466 3 508	8	379
Madura.	Sumanap.	»	»	3	199	2	75
Pasoeroean.	Pasoeroean.	»	»	34	28 730	»	»
Probolinggo.	Probolinggo.	»	»	37	31 386	»	»
Bezoeki.	Bezoeki.	»	»	1	618	»	»
»	Panaroekan.	»	»	8	6 448	»	»
Banjoewangi.	Banjoewangi.	2	2 104	1	1 424	»	»
Madioen.	Patjitan.	»	»	3	1 689	»	»
Banjoemas.	Tjilatjap.	»	»	9	8 229	»	»
Te zamen voor Java en Madura. . .		242 7	202 821 4 817	364 9	243 323 4 839	21	943

Havens van waar is uitgeklaard.		Stoomschepen.		Zeilschepen op Europesche wijze getuigd.		Zeilschepen op inlandsche wijze getuigd.	
Gewesten.	Havens.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.
		Buitenbezittingen.					
Sumatra's Westkust.	Padang.	8 1	10 823 1 400	15 2	8 308 2 153	»	»
»	Natal.	8	6 274	1	332	»	»
»	Siboga.	»	»	2	1 125	»	»
»	Baros.	»	»	1	793	»	»
Lampongsche districten.	Menggala.	»	»	»	»	4	96
Palembang.	Palembang.	58	11 898	2	374	21	1 120
»	Moeara Kompeh.	6	203	» 1	» 614	24	1 011
Sumatra's Oostkust.	Siak.	47 5	1 221 122	»	»	62 5	655 47
»	Laboean Bili.	»	»	»	»	28	609
»	Soengei Djawi Djawi	»	»	»	»	22 3	801 17
»	Tandjong Balei.	»	»	»	»	169	9 265
»	Pebaoengan.	»	»	»	»	11	454
»	Rantau Pandjang.	»	»	»	»	34 26	1 237 884
»	Pertjoet.	»	»	» 6	» 222	»	»
»	Laboean Deli.	177	27 857	1	190	300	9 596
»	Tandjong Poera.	98	6 260	»	»	6	271
»	Sroewe.	»	»	»	»	33	304
Atjeh.	Olehleh.	110 64	63 492 63 730	37 7	12 660 1 984	25 28	1 305 1 230
Riouw.	Riouw.	254 79	19 493 5 198	83 25	3 863 1 670	292 7	16 903 217
»	Karimon.	» 80	» 1 580	»	»	382	16 015
»	Lingga.	»	»	»	»	15	444
Banka.	Muntok.	3	1 224	8 1	1 533 298	14 5	512 124
Billiton.	Tandjong Pandan.	»	»	»	»	15 19	652 790
Westerafd. van Borneo.	Pontianak.	29 1	2 871 7	76	9 192	26	606
»	Pamangkat.	»	»	12 2	712 216	92 32	1 775 540
»	Soekadana.	»	»	»	»	3	84
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.	Bandjermasin.	14	3 193	6	1 169	»	»
»	Sampit.	»	»	»	»	2	73
Celebes.	Makasser.	49	27 157	30 1	7 437 400	4 19	138 584
»	Balangnipa.	»	»	»	»	2	76
»	Bonerate.	»	»	»	»	4	89
	Transporteeren	861 230	181 966 72 037	274 45	47 688 7 557	1 590 144	64 091 4 433

Havens van waar is uitgeklaard.		Stoomschepen.		Zeilschepen op Europesche wijze getuigd.		Zeilschepen op inlandsche wijze getuigd.	
Gewesten.	Havens.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.
	Per transport	861 230	181 966 72 037	274 45	47 688 7 557	1 590 144	64 091 4 433
Menado.	Menado.	»	»	6	2 309	»	»
Amboina.	Amboina.	»	»	3 3	749 482	»	»
»	Banda.	»	»	1 1	251 87	»	»
Ternate.	Ternate.	»	»	6	1 885	»	»
Timor.	Koepang.	» 2	» 968	1 3	1 094 1 637	» 1	» 18
»	Larantoeka.	»	»	» 1	» 45	»	»
»	Allor.	»	»	»	»	39	154
Te zamen voor de Buitenbezittingen. .		861 232	181 966 73 005	291 53	53 976 9 808	1 629 145	64 245 4 451
Totalen (voor Java en Madura en de Buitenbezittingen te zamen)		1103 239	384 787 77 822	655 62	297 299 14 647	1 650 145	65 188 4 451
Totaal-generaal. . .		1342	462 609	717	311 946	1 795	69 639

II. Scheepvaart met de verschillende landen en plaatsen buiten Nederlandsch Indie.

a. Aangekomen schepen.

LANDEN OF PLAATSEN VAN HERKOMST.	Stoomschepen.		Zeilschepen op Europesche wijze getuigd.		Zeilschepen op inlandsche wijze getuigd.	
	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.
Nederland	67	125 894	64	52 946	»	»
Engeland	4	2 059	86	65 054	»	»
Frankrijk	»	»	7	3 387	»	»
Duitschland.	»	»	7 1	5 043 431	»	»
Italie	2	2 311	»	»	»	»
Amerika.	»	»	48 4	41 841 3 935	»	»
Afrika	»	»	1 11	460 5 152	»	»
Arabie	» 1	» 1 400	»	»	»	»
Perzie.	»	»	4	1 622	»	»
Bengalen	»	»	8 6	4 777 6 451	1	165
Siam	23	21 920	39	13 398	4	172
Transporteeren	96 1	152 184 1 400	264 22	188 528 15 969	5	337

LANDEN OF PLAATSEN VAN HERKOMST.	Stoomschepen.		Zeilschepen op Europesche wijze getuigd.		Zeilschepen op inlandsche wijze getuigd.	
	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.
Per transport	96	152 184	264	188 528	5	337
	1	1 400	22	15 969		
Poeloe Pinang	418	134 839	40	11 317	265	9 390
	2	967			2	80
Malakka	»	»	1	121	351	13 199
					1	90
Singapore	670	181 414	249	31 807	878	40 369
	159	6 769	12	3 876	62	1 852
Saigon	13	10 034	23	10 781	1	27
					1	27
China	2	1 596	33	8 177	7	491
			1	31		
Japan	»	»	1	251	»	»
Manilla	»	»	5	1 802	»	»
Serawak	»	»	2	116	60	701
			1	122	18	225
Timor Dilly	7	8 389	15	1 685	4	20
			1	60	1	1
Australie	11	17 104	24	13 067	16	563
	4	1 936	11	8 840	1	18
Kokos-eilanden	»	»	6	2 085	»	»
Te zamen { geladen	1 217	505 560	663	269 737	1 587	65 097
Te zamen { in ballast	166	11 072	48	28 898	86	2 293
Van de bovenbedoelde schepen behoorden te huis in:						
Nederland	83	139 248	88	68 939	»	»
Engeland	105	63 172	167	89 982	»	»
Frankrijk	26	18 902	17	8 358	»	»
Belgie	»	»	1	742	»	»
Duitschland	4	3 470	58	27 584	»	»
Denemarken	6	4 668	7	3 815	»	»
Zweden	»	»	11	6 268	»	»
Noorwegen	»	»	3	1 788	»	»
Rusland	»	»	3	3 463	»	»
Italie	2	2 311	5	3 991	»	»
Spanje	»	»	1	602	»	»
Amerika	»	»	42	36 259	»	»
Bengalen	84	7 388	18	4 805	100	2 275
Siam	»	»	20	6 074	1	25
Poeloe Pinang	384	107 079	20	5 106	327	14 083
Malakka	»	»	3	395	233	7 130
Singapore	380	48 790	86	6 891	466	19 637
China	»	»	9	373	72	3 192
Transporteeren	1 074	395 028	559	275 435	1 199	46 342

Van de bovenbedoelde schepen behoorden te huis in:	Stoomschepen.		Zeilschepen op Europesche wijze getuigd.		Zeilschepen op inlandsche wijze getuigd.	
	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.
Per transport	1 074	395 028	559	275 435	1 199	46 342
Manilla	»	»	4	1 042	»	»
Serawak	1	152	6	481	11	91
Timor Dilly	»	»	1	60	»	»
Australie.	»	»	6	3 276	1	18
Nederlandsch Indie	308	121 452	135	18 341	462	20 939
Te zamen	1 383	516 632	711	298 635	1 673	67 390

b. Vertrokken schepen.

LANDEN OF PLAATSEN VAN BESTEMMING.	Stoomschepen.		Zeilschepen op Europesche wijze getuigd.		Zeilschepen op inlandsche wijze getuigd.	
	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.
Nederland	44	83 179	75	70 525	»	»
Engelsch Kanaal.	»	»	62	42 878	»	»
Engeland	1	325	63	49 327	»	»
Frankrijk	2	1 658	5 1	5 871 1 223	»	»
Zweden	»	»	1	650	»	»
Spanje	»	»	1	261	»	»
Portugal	»	»	1	941	»	»
Amerika.	»	»	30	18 936	»	»
Afrika	»	»	2	1 557	»	»
Perzie.	»	»	4	2 297	»	»
Bengalen.	1	808	8	5 300	»	»
Siam	7 12	7 259 11 391	35 2	13 742 1 452	3	123
Birmah	» 1	» 1 400	4 1	3 518 1 145	»	»
Poeloe Pinang	374	85 787	28 13	9 038 2 206	205 24	6 328 809
Malakka.	»	»	»	»	361 11	14 614 332
Singapore	664 218	193 194 59 489	238 35	30 453 7 004	962 67	42 112 2 509
Saigon	4 6	3 345 4 574	9 1	4 791 390	7	184
China.	»	»	25	9 974	16 2	923 43
Japan.	»	»	1	1 094	»	»
Manilla	»	»	11	7 927	»	»
Transporteeren	1 097 237	375 555 76 854	603 53	279 080 13 420	1 554 104	64 284 3 693

LANDEN OF PLAATSEN VAN BESTEMMING.	Stoomschepen.		Zeilschepen op Europesche wijze getuigd.		Zeilschepen op inlandsche wijze getuigd.	
	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.
Per transport	1 097 237	375 555 76 854	603 53	279 080 13 420	1 554 104	64 284 3 693
Serawak	»	»	4 1	192 84	55 22	672 170
Timor-Dilly	»	»	13 3	1 020 181	41	232
Australie	6 2	9 232 968	31 5	16 389 962	» 19	» 588
Kokos-eilanden	»	»	4	618	»	»
Te zamen { geladen	1 103	384 787	655	297 299	1 650	65 188
Te zamen { in ballast	239	77 822	62	14 647	145	4 451
Van de bovenbedoelde schepen behoorden te huis in:						
Nederland	62	100 053	91	82 240	»	»
Engeland	146	64 175	160	90 317	»	»
Frankrijk	25	18 175	23	10 831	»	»
Belgie	»	»	1	742	»	»
Duitschland	4	3 470	59	29 415	»	»
Denemarken	6	4 668	3	748	»	»
Zweden	»	»	12	6 850	»	»
Noorwegen	»	»	7	4 076	»	»
Rusland	»	»	3	3 392	»	»
Italie	3	3 335	6	4 444	»	»
Spanje	»	»	1	301	»	»
Amerika	»	»	36	31 203	»	»
Arabie	»	»	2	1 586	»	»
Bengalen	90	7 641	18	4 816	120	2 269
Siam	»	»	24	8 268	1	25
Poeloe Pinang	271	33 334	»	»	126	4 443
Malakka	»	»	3	396	237	7 309
Singapore	437	106 035	102	10 813	652	29 232
China	»	»	11	571	97	4 199
Manilla	»	»	4	1 042	»	»
Serawak	1	152	9	560	8	76
Timor Dilly	»	»	3	165	»	»
Australie	»	»	7	2 361	1	18
Nederlandsch Indie	297	121 571	132	16 809	553	22 068
Te zamen	1 342	462 609	717	311 946	1 795	69 639

III. Kustvaart.

a. Aangekomen schepen.

Plaatsen van aankomst.		Stoomschepen.		Zeilschepen op Europesche wijze getuigd.		Zeilschepen op inlandsche wijze getuigd.	
Gewesten.	Plaatsen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.
			Java en Madura.				
Bantam.	Bantam.	»	»	1	129	25	260
Batavia.	Batavia.	112	144 917	53	18 345	256	3 499
Cheribon.	Cheribon.	»	»	71	20 877	11	411
Tagal.	Tagal.	»	»	2	644	»	»
Pekalongan.	Pekalongan.	»	»	3	945	1	15
Samarang.	Samarang.	5	1 674	37	8 706	60	1 621
Japara.	Joana.	»	»	3 1	507 970	23 53	553 522
Soerabaija.	Grissee.	»	»	32 1	3 918 1 775	240	4 028
»	Soerabaija.	104 1	71 829 358	151	34 744	104 27	3 435 422
»	Bawean.	»	»	»	»	49 4	1 275 141
Madura.	Sumanap.	»	»	43 4	4 233 4 461	168	2 513
»	Branta.	»	»	1	42	26 1	460 5
»	Sampang.	»	»	7 1	350 52	»	»
Pasoeroean.	Pasoeroean.	»	»	22	3 499	66	610
Probolinggo.	Probolinggo.	»	»	3 7	506 2 408	25	487
Bezoeki.	Bezoeki.	»	»	12	1 657	»	»
»	Panaroekan.	»	»	6	1 698	»	»
Banjoewangi.	Banjoewangi.	»	»	3	482	143	929
Te zamen voor Java en Madura . . .		221 1	218 420 358	450 14	101 282 9 666	1 197 85	20 096 1 090
			Buitenbezittingen.				
Sumatra's Westkust.	Padang.	24	20 323	2 8	1 582 4 712	4	76
»	Priaman.	»	»	1	1 333	»	»
»	Aijer Bangies.	»	»	1	1 069	»	»
»	Natal.	»	»	1	487	»	»
Benkoelen.	Benkoelen.	»	»	2	1 821	»	»
»	Kroë.	»	»	1	14	»	»
»	Mokko Mokko.	»	»	»	»	22	176
Lampongsche districten.	Telok Betong.	»	»	6	1 164	5	178
	Transporteeren	24	20 323	14 8	7 470 4 712	31	430

Plaatsen van aankomst.		Stoomschepen.		Zeilschepen op Europesche wijze getuigd.		Zeilschepen op inlandsche wijze getuigd.	
Gewesten.	Plaatsen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.
	Per transport	24	20 323	14 8	7 470 4 712	31	430
Lampongsche districten.	Katimbang.	»	»	»	»	172 1	1 039 7
»	Menggala.	»	»	»	»	18	317
»	Semangka.	»	»	»	»	34	380
»	Soekadana.	»	»	»	»	98	1 035
Palembang.	Palembang.	14	13 646	57	14 127	54	2 048
»	Moeara Kompeh.	»	»	1	614	»	»
Sumatra's Oostkust.	Laboean Deli.	26	12 090	1	190	3	141
Atjeh.	Olehleh.	75	97 966	2	796	2	53
Riouw.	Riouw.	26	12 090	5	1 892	1	24
Banka.	Muntok.	»	»	19	3 562	177 6	1 944 7
»	Djeboes.	»	»	4	2 392	18	198
»	Blinjoe.	»	»	5	3 800	19	650
»	Soengeiliat.	»	»	5	1 917	»	»
»	Merawang.	»	»	6	1 184	»	»
»	Pangkalpinang.	»	»	5	1 409	»	»
»	Soengeislan.	»	»	4	2 048	12	102
»	Koba.	»	»	1	2 003	4	3 030
»	Toboali.	»	»	13	1 130	»	»
Billiton.	Tandjong Pandan.	33	9 718	1	970	18	300
Wester-afdeeling van Borneo.	Pontianak.	»	»	13	2 662	78 8	980 300
»	Pamangkat.	»	»	»	»	60 18	665 64
»	Singkawang.	12	9 422	»	»	»	»
»	Soekadana.	»	»	1	845	11	235
Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo.	Bandjermasin.	32	13 880	136	33 262	9	518
»	Sampit.	»	»	7	514	13	245
Celebes.	Makasser.	40	25 905	52 4	9 711 1 012	99 4	3 314 112
»	Balangnipa.	»	»	»	»	1	8
»	Segeri.	»	»	»	»	1	6
»	Kadjang.	»	»	»	»	17	277
»	Bonthain.	»	»	7	584	12	166
»	Saleijer.	»	»	»	»	55 4	612 86
»	Bonerate.	»	»	»	»	1	15
Menado.	Menado.	2	274	3	271	19 7	94 20
»	Kema.	»	»	5 1	1 862 68	2 2	38 46
	Transporteeren	284	215 314	367 13	95 215 5 792	1 039 50	18 864 642

Plaatsen van aankomst.		Stoomschepen.		Zeilschepen op Europesche wijze getuigd.		Zeilschepen op inlandsche wijze getuigd.	
Gewesten.	Plaatsen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.
	Per transport	284	215 314	367	95 215	1 039	18 864
				13	5 792	50	642
Amboina.	Amboina	6	6 540	15	3 931	24	515
						5	39
»	Banda.	»	»	7	2 764	261	2 349
						20	80
Ternate.	Ternate.	»	»	15	1 879	7	117
Timor.	Koepang.	9	11 456	1	48	10	160
						1	22
»	Larantoeka.	»	»	»	»	»	»
				2	151	18	128
»	Savoe.	»	»	»	»	6	68
»	Rotti.	»	»	»	»	»	»
				3	1 298		
»	Allor.	»	»	»	»	24	148
Bali.	Boeleleng.	»	»	7	1 021	24	152
				3	603	26	177
»	Djembrana.	»	»	»	»	1	22
Te zamen voor de Buitenbezittingen .		299	233 310	412	104 858	1 396	22 395
				21	7 844	120	1 088
Totalen (voor Java en Madura en de Buitenbezittingen te zamen)		520	451 730	862	206 140	2 593	42 491
		1	358	35	17 510	205	2 178
TOTAAL-GENERAAL. . . .		521	452 088	897	223 650	2 798	44 669

Van de bovenbedoelde schepen behoorden te huis in:

	Stoomschepen Aantal.	Stoomschepen Tonnen.	Zeilschepen Europ. Aantal.	Zeilschepen Europ. Tonnen.	Zeilschepen inl. Aantal.	Zeilschepen inl. Tonnen.
Nederland	2	4 194	20	12 788	»	»
Engeland . . . . , ...	38	15 048	8	3 788	»	»
Frankrijk	»		2	726	»	»
Duitschland.	»	»	2	584	»	»
Zweden	»	»	1	374	»	»
Noorwegen.	»	»	1	300	»	»
Amerika.	»	»	2	1 831	»	»
Bengalen	»	»	1	48	»	»
Siam	»	»	3	923	»	»
Poeloe Pinang.	1	202	»	»	2	109
Singapore	11	2 881	2	682	»	»
China.	»	»	»	»	103	4 155
Manilla	»	»	1	273	»	»
Timor Dilly	»	»	3	165	»	»
Australie.	»	»	28	2 529	»	»
Nederlandsch Indie	469	429 763	823	198 639	2 693	40 405
Te zamen . .	521	452 088	897	223 650	2 798	44 669

b. Vertrokken schepen

Plaatsen van vertrek.		Stoomschepen.		Zeilschepen op Europesche wijze getuigd.		Zeilschepen op inlandsche wijze getuigd.	
Gewesten.	Plaatsen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.
	Java en Madura.						
Bantam.	Anjer.	»	»	»	»	1	20
»	Bantam.	»	»	»	»	76	674
Batavia.	Batavia.	121	115 400	156	58 483	1 124	14 776
Krawang.	Pamanoekan.	»	»	» 1	» 374	»	»
Cheribon.	Cheribon.	»	»	36 3	9 313 880	5 1	125 11
Tagal.	Tagal.	»	»	5	2 133	»	»
Pekalongan.	Pekalongan.	»	»	9	3 465	»	»
Samarang.	Samarang.	5	2 523	32	8 047	76	1 696
Japara.	Joana.	»	»	2 2	143 262	18 1	443 14
Rembang.	Rembang.	»	»	»	»	1	20
Soerabaija.	Grissee.	»	»	33 7	5 560 2 200	165 57	2 824 1 048
»	Soerabaija.	106	72 252	165 2	35 841 1 035	221 29	4 904 286
»	Bawean.	»	»	1	65	30 62	610 1 937
Madura.	Sumanap.	»	»	40 31	11 591 4 653	133 19	2 051 334
»	Branta.	»	»	1	42	2	63
»	Sampang.	»	»	9	415	»	»
Pasoeroean.	Pasoeroean.	»	»	4 13	352 2 105	38 19	331 126
Probolinggo.	Probolinggo.	»	»	» 3	» 879	28	348
Bezoeki.	Bezoeki.	»	»	2 3	214 341	»	»
»	Panaroekan.	»	»	5	1 452	»	»
Banjoewangi.	Banjoewangi.	»	»	5	428	189	1 113
Te zamen voor Java en Madura . .		232	190 175	505 65	137 544 12 729	2 108 188	29 998 3 756
	Buitenbezittingen.						
Sumatra's Westkust.	Padang.	105 27	142 661 36 310	8 6	6 251 4 167	6	113
»	Priaman.	»	»	1	1 069	»	»
»	Natal.	»	»	1	487	»	»
Benkoelen.	Benkoelen.	»	»	2 1	1 821 200	»	»
»	Kroë.	»	»	2	28	»	»
»	Mokko Mokko.	»	»	»	»	34	283
Transporteeren.		105 27	142 661 36 310	14 7	9 656 4 367	40	396

Plaatsen van vertrek.		Stoomschepen.		Zeilschepen op Europesche wijze getuigd.		Zeilschepen op inlandsche wijze getuigd.	
Gewesten.	Havens.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.
	Per transport	105 27	142 661 36 310	14 7	9 656 4 367	40	396
Lampongsche districten.	Telok Betong.	»	»	4	1 569	2	51
»	Katimbang.	»	»	»	»	173 2	1 066 10
»	Menggala.	»	»	»		16	264
»	Semangka.	»	»	»	»	35	354
»	Soekadana.	»	»	»	»	101	1 154
Palembang.	Palembang.	14	13 646	57	14 169	46	1 578
»	Moeara Kompeh.	»	»	»		2	40
Sumatra's Oostkust.	Tandjong Balei.	»	»	»	»	8	40
»	Laboean Deli.	27	12 555	»	»	3	141
Atjeh.	Olehleh.	68 5	88 273 6 984	1	90	»	»
Riouw.	Riouw.	26	12 090	22	6 642	7	442
Banka.	Muntok.	»	»	30 4	4 284 976	188 10	2 143 194
»	Djeboes.	»	»	4	2 392	12 5	110 75
»	Blinjoe.	»	»	4 1	3 273 527	23 2	692 84
»	Soengeiliat.	»	»	2	636	»	»
»	Merawang.	»	»	6	594	»	»
»	Pangkalpinang.	»	»	4	794	»	»
»	Soengeislan.	»	»	4	2 451	24	220
»	Koba.	»	»	»	»	30	75
»	Toboali.	»	»	11	803	»	»
Billiton.	Tandjong Pandan.	33	9 718	» 1	» 970	» 19	» 426
Wester-afd. van Borneo.	Pontianak.	»	»	16	1 184	57	769
»	Pamangkat.	»	»	» 2	» 1 790	72 37	1 152 192
»	Singkawang.	12	10 064	»	»	»	»
»	Soekadana.	»	»	1	845	9	245
Zuider- en Ooster-afd. van Borneo.	Bandjermasin.	25	12 220	136	34 431	10	561
»	Sampit.	»	»	4	206	16	302
Celebes.	Makasser.	34 2	23 093 381	49 6	8 186 1 416	155 24	3 773 628
»	Boelekomba.	»	»	»	»	1	10
»	Kadjang.	»	»	»	»	9	67
»	Bonthain.	»	»	» 3	» 164	4 1	44 8
»	Saleijer.	»	»	»	»	50	503
»	Bonerate.	»	»	»	»	91	434
	Transporteeren	344 34	324 320 43 675	369 24	92 205 10 210	1 184 100	16 626 1 617

Plaatsen van vertrek.		Stoomschepen.		Zeilschepen op Europesche wijze getuigd.		Zeilschepen op inlandsche wijze getuigd.	
Gewesten.	Havens.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.
	Per transport	344 34	324 320 43 675	369 24	92 205 10 210	1 184 100	16 626 1 617
Menado.	Menado.	3	411	» 1	» 60	19	77
»	Kema.	»	»	5 1	516 1 534	» 4	» 77
Amboina.	Amboina.	7	9 049	15 5	3 401 1 944	14 10	163 47
»	Banda.	»	»	6 2	1 644 565	7 1	41 2
Ternate.	Ternate.	»	»	6 6	1 814 1 480	5 2	88 29
Timor.	Koepang.	12 1	14 730 484	2 4	453 1 953	7 7	122 93
»	Larantoeka.	»	»	» 2	» 166	» 19	» 143
»	Savoe.	»	»	1 1	366 122	16	131
»	Rotti.	»	»	3	1 298	17	99
»	Allor.	»	»	»	»	21	153
Bali.	Boeleleng.	2	292	8 4	948 464	139 18	1 146 143
»	Djembrana.	»	»	»	»	4	79
Te zamen voor de Buitenbezittingen. .		368 35	348 802 44 159	415 50	102 645 18 498	1 433 161	18 725 2 151
Totalen (voor Java en Madura en de Buitenbezittingen te zamen). . . .		600 35	538 977 44 159	920 115	240 189 31 227	3 541 349	48 723 5 907
Totaal-generaal. . .		635	583 136	1 035	271 416	3 890	54 630

Van de bovenbedoelde schepen behoorden te huis in:	Stoomschepen. Aantal.	Tonnen.	Zeilschepen Europ. Aantal.	Tonnen.	Zeilschepen inl. Aantal.	Tonnen.
Nederland	21	44 754	17	11 950	»	»
Engeland	43	23 433	9	4 119	»	»
Frankrijk	»	»	2	726	»	»
Duitschland	»	»	4	1 823	»	»
Amerika	»	»	1	1 282	»	»
Bengalen	»	»	1	48	»	»
Siam	»	»	2	254	»	»
Poeloe Pinang	»	»	1	90	2	109
Singapore	»	»	5	1 157	»	»
Malakka	»	»	1	131	»	»
China	»	»	»	»	85	3 226
Manilla	»	»	2	521	»	»
Timor Dilly	»	»	1	60	»	»
Australie	»	»	25	2 137	»	»
Nederlandsch Indie	571	514 949	964	247 118	3 803	51 295
Te zamen. . .	635	583 136	1 035	271 416	3 890	54 630

[5. 60.]

BIJLAGE HHH.

(Zie blz. 210 van het verslag.)

OVERZIGT betreffende den PARTICULIEREN IN- EN UITVOER op en van JAVA en MADURA der VOORNAAMSTE HANDELSARTIKELEN over de jaren 1879 en 1880.

INVOER.

BENAMING DER GOEDEREN.	Maatstaf.	In 1879 aangegeven tot verbruik door particulieren. Bij dadelijken invoer. Uit Nederland.	Bij dadelijken invoer. Uit vreemde landen.	Bij uitslag uit entrepôt.	Totaal.	In 1880 aangegeven tot verbruik door particulieren. Bij dadelijken invoer. Uit Nederland.	Bij dadelijken invoer. Uit vreemde landen.	Bij uitslag uit entrepôt.	Totaal.
Aardewerk.	Waarde.	f 610 847	f 373 003	f 1 004	f 984 854	f 773 474	f 413 040	f 4 445	f 1 190 959
Bier (afgetapt)	Liters.	682 734	229 466	35 326	947 526	528 216	347 985	44 439	920 640
Id. (op fust).	Id.	19 247	4 252	„	23 499	19 992	5 311	„	25 303
Boter (in dubbel fust)	Kilogr.	318 810	392	5 314	324 516	304 584	72	7 218	311 874
Brandewijn en cognac (afgetapt) . .	Liters.	106 796	117 957	49 291	274 044	36 360	98 546	65 699	200 605
Champagne- en andere mousseerende wijnen.	Flesschen.	60 407	9 563	8 370	78 340	53 430	6 217	9 778	69 425
Eetwaren (niet afzonderlijk genoemd)	Waarde.	f 836 078	f 1 715 977	f 55 956	f 2 608 011	f 843 242	f 2 284 350	f 46 668	f 3 174 260
Glas en glaswerk	Id.	f 405 810	f 21 158	f 7 616	f 434 584	f 310 484	f 32 303	f 25 086	f 367 873
Goud (gemunt)	Id.	f 147 000	f 415 155	„	f 562 155	f 1 087 625	f 1 001 815	f 10	f 2 089 450
Hammen.	Id.	f 140 161	f 24 407	f 5 399	f 169 967	f 153 838	f 30 193	f 2 175	f 186 206
IJs.	Tonnen.	„	1 613	„	1 613	„	„	„	„
IJzer (in staven en bundels). . . .	Waarde.	f 255 533	f 122 336	„	f 377 869	f 301 383	f 227 343	„	f 528 726
IJzer- en staalwerk (niet afzonderlijk genoemd).	Id.	f 454 167	f 139 333	f 18 407	f 611 907	f 394 536	f 146 351	f 16 317	f 557 204
Jenever (afgetapt)	Liters.	398 873	9 440	636 562	1 044 875	412 102	2 020	598 303	1 012 625
Kaas	Waarde.	f 91 382	f 4 671	f 425	f 96 478	f 85 603	f 2 090	f 364	f 88 057
Kolen (steen-) en cokes	Tonnen.	„	88 213	„	88 213	9 990	108 505	„	118 495
Koolteer.	Waarde.	f 26 971	f 2 583	„	f 29 554	f 12 321	f 7 590	„	f 19 011
Koper (in bladen en platen). . . .	Id.	f 204 677	f 156 578	„	f 361 255	f 289 188	f 99 514	„	f 388 702
Leggers.	Id.	f 93 698	f 10 723	„	f 104 421	f 29 656	f 9 538	„	f 39 194
Lijnolie	Id.	f 169 860	f 19 184	f 3 775	f 192 819	f 99 933	f 11 542	f 2 338	f 113 813
Likeuren.	Liters.	41 645	51 086	9 214	101 945	46 973	42 497	11 929	101 399
Lood (in blokken)	Waarde.	f 5 170	f 7 449	„	f 12 619	f 1 607	f 1 050	„	f 2 657
Id. (in rollen)	Id.	f 14 538	f 48 410	„	f 62 948	f 1 871	f 4 209	„	f 6 080
Manufacturen (katoenen).	Id.	f 15 300 472	f 8 898 458	f 4 681 920	f 28 880 850	f 12 736 396	f 8 368 387	f 5 202 289	f 26 307 072
Id. (wollen en half wollen) . .	Id.	f 1 420 610	f 237 040	f 253 551	f 1 911 201	f 1 245 081	f 291 100	f 218 181	f 1 754 062

BENAMING DER GOEDEREN.	Maatstaf.	In 1879 aangegeven tot verbruik door particulieren.				In 1880 aangegeven tot verbruik door particulieren.			
		Bij dadelijken invoer.		Bij uitslag uit entrepôt	Totaal.	Bij dadelijken invoer.		Bij uitslag uit entrepôt.	Totaal.
		Uit Nederland.	Uit vreemde landen.			Uit Nederland.	Uit vreemde landen.		
Meel	Kilogr.	527 820	4 341 464	77 535	4 946 819	467 140	3 703 929	48 018	4 219 087
Mineraal-, bron- en kunstwater	Flesschen of kruiken.	362 455	15 254	20 167	397 876	374 471	11 408	16 206	402 085
Petroleum	Liters.	„	39 613 942	177 125	39 791 067	383	57 085 929	2 509 992	59 596 304
Spijkers (ijzeren)	Waarde.	f 100 498	f 13 851	f 650	f 114 999	f 74 236	f 15 120	f 80	f 89 436
Id. (koperen)	Id.	f 14 814	f 2 810	f 400	f 18 024	f 15 792	f 7 758	f 140	f 23 690
Staal (in staven, bladen en platen)	Id.	f 18 046	f 5 364	„	f 23 410	f 17 875	f 4 342	f 120	f 22 337
Tarwe	Liters.	2 442	1 137 090	„	1 139 532	„	552 454	„	552 454
Teer (Zweedsche)	Waarde.	f 46 182	f 2 620	„	f 48 802	f 45 971	f 5 390	„	f 51 361
Verfwaren (niet afzonderlijk genoemd)	Id.	f 173 359	f 129 719	f 6 522	f 309 600	f 198 784	f 130 266	f 8 205	f 337 255
Wijn (niet afzonderlijk genoemd) (afgetapt)	Liters.	724 965	305 647	181 145	1 211 757	714 479	306 907	168 034	1 189 420
Wijn (op fust)	Id.	255 225	452 811	9 897	717 933	180 919	499 612	13 459	693 990
Zakken	Waarde.	f 17 761	f 301 298	f 9 840	f 328 899	f 4 587	f 199 268	f 5 410	f 209 265
Zeep	Id.	f 132 782	f 227 989	f 9 926	f 370 697	f 167 177	f 371 372	f 18 306	f 556 855
Zink (in bladen en platen)	Id.	f 20 266	f 2 396	„	f 22 662	f 21 054	f 6040	„	f 27 094
Id. (in blokken)	Id.	f 4 600	„	„	f 4 600	f 10 217	„	„	f 10 217
Zilver (gemunt)	Id.	„	f 6 755 887	„	f 6 755 887	f 1 000 684	f 5 734 301	„	f 6 734 985

UITVOER.

BENAMING DER GOEDEREN.	Maatstaf.	In 1879 uitgevoerd door particulieren.				In 1880 uitgevoerd door particulieren.			
		Uit het vrije verkeer.			Totaal.	Uit het vrije verkeer.			Totaal.
		Naar Nederland.	Naar vreemde landen.	Naar het Engelsch Kanaal (om orders).		Naar Nederland.	Naar vreemde landen.	Naar het Engelsch Kanaal (om orders).	
Arak	Liters.	2 085 620	2 566 271	1 582	4 653 473	2 753 654	753 724	1 550	3 508 928
Foelie	Kilogr.	111 304	11 717	„	123 021	112 864	2 468	„	115 332
Getah pertja	Id.	3 350	29 833	„	33 183	74 867	46 259	„	121 126
Gom dammar	Id.	308 297	496 965	„	805 262	321 974	743 649	„	1 065 623
Gom elastiek	Id.	573	1 768	„	2 341	11 274	4 628	„	15 902
Huiden	Id.	2 427 616	249 094	„	2 676 710	3 250 589	329 072	„	3 579 661
Indigo (niet bereid voor de inlandsche markt)	Id.	316 428	49 417	„	365 845	303 538	70 135	„	373 673
Indigo (andere)	Id.	„	137 122	„	137 122	90	203 105	„	203 195
Kaneel	Id.	5 536	9 459	„	14 995	3 174	1 002	„	4 176
Kapok	Id.	403 911	96 764	„	500 675	494 006	71 637	„	565 643
Koffij	Id.	13 432 354	6 387 380	460	19 820 194	14 776 476	8 514 127	7 134	23 297 737
Kruidnagelen	Id.	105 315	88 114	„	193 429	„	8 827	„	8 827
Muskaatnoten	Id.	488 438	81 745	„	570 183	354 149	69 416	„	423 565
Oliekoeken	Id.	„	6 559 034	„	6 559 034	„	8 086 577	„	8 086 577
Peper (staart-)	Id.	3 520	146 062	„	149 582	1 085	58 090	„	59 175

BENAMING DER GOEDEREN.	Maatstaf.	In 1879 uitgevoerd door particulieren. Uit het vrije verkeer.				In 1880 uitgevoerd door particulieren. Uit het vrije verkeer.			
		Naar Nederland.	Naar vreemde landen.	Naar het Engelsch Kanaal (om orders).	Totaal.	Naar Nederland.	Naar vreemde landen.	Naar het Engelsch Kanaal (om orders).	Totaal.
Peper (witte)	Kilogr.	53 456	47 250	„	100 706	„	13 349	„	13 349
Id. (zwarte)	Id.	1 031 237	789 408	„	1 820 645	459 259	350 215	„	809 474
Rijst (gepelde)	Id.	4 654 798	1 353 661	2 635 608	8 644 067	6 023 925	646 814	2 182 521	8 853 260
Id. (ongepelde)	Id.	„	15 588	„	15 588	„	589	„	589
Rotting	Id.	1 143 725	1 194 712	20 996	2 359 433	1 921 630	1 535 321	167 484	3 624 435
Suiker	Id.	35 085 806	110 242 015	50 329 139	195 656 960	23 637 925	142 853 878	67 630 475	234 122 278
Tabak (niet bereid voor de inlandsche markt)	Id.	10 990 741	30 065	„	11 020 806	6 395 091	100	„	6 395 191
Id. (bereid voor de inlandsche markt)	Id.	„	599 364	„	599 364	„	514 094	„	514 094
Thee	Id.	2 030 865	562 873	„	2 593 738	2 215 840	297 771	„	2 513 611
Tin	Id.	3 602 847	812 030	„	4 414 877	3 854 819	762 579	„	4 617 398
Zilver (gemunt)	Waarde.	f 2 250 000	„	„	f 2 250 000	f 2 750 000	f 114 755	„	f 2 864 755

[5. 61.]

BIJLAGE JJJ.

(Zie blz. 211 van het verslag.)

OVERZIGT betreffende den algemeenen uitvoer van Java en Madura voor particuliere rekening van eenige der voornaamste landbouwproducten over de jaren 1869 t/m 1878.

Algemeene uitvoer van Java en Madura voor particuliere rekening

Jaren.	SUIKER (poeder-, kandij-, bruine en stroop-).				KOFFIJ.			TABAK (niet bereid voor de inlandsche markt).		
	Naar Nederland.	Naar het Engelsch Kanaal (voor orders). *b*)	Naar andere landen.	Totaal.	Naar Nederland.	Naar andere landen. *c*)	Totaal.	Naar Nederland.	Naar andere landen. *c*)	Totaal.
								d)	*d*)	*d*)
1869	114 707 555	»	26 992 962	141 700 517	10 010 219	967 050	10 977 269	8 594 187	100	8 594 287
1870	88 706 861	»	25 376 979	114 083 840	13 823 221	330 602	14 153 823	8 524 272	100	8 524 372
1871	108 350 974	»	33 186 283	141 537 257	15 028 606	2 080 634	17 109 240	9 384 192	25 034	9 409 226
1872	175 627 175	»	20 178 734	195 805 909	18 748 824	1 349 177	20 098 001	12 724 152	121 965	12 846 117
1873	177 232 156	»	18 470 392	195 702 548	20 582 307	1 670 635	22 252 942	12 891 390	9 749	12 901 139
1874	74 617 760	»	124 491 808	199 109 568	15 671 001	5 760 418	21 431 419	19 116 900	50	19 116 950
1875	95 989 942	26 519 220	87 210 326	209 719 488	17 489 332	2 360 774	19 850 106	13 859 451	4 138	13 863 589
1876	73 281 469	31 228 891	116 654 115	221 164 475	19 381 550	2 244 949	21 626 499	14 772 748	6 607	14 779 355
1877	79 763 884	27 330 180	116 374 215	223 468 279	19 867 678	8 271 194	28 138 872	16 471 135	35 411	16 506 546
1878	57 713 600	49 703 371	128 875 871	236 292 842	10 098 644	3 605 893	13 704 537	14 609 393	214 505	14 823 898

a) Dit overzigt is ontleend aan de jaarlijksche handelsverslagen, waarvan die over 1869 t/m 1873 enkel Java en Madura, de latere Nederlandsch Indie betreffen (d. i. Java en Madura en de behandelde gedeelten der buitenbezittingen als een geheel beschouwd). Uit eene aanvullingsopgaaf, gedrukt als bijlage K bij de handelsverslagen van 1877 en 1878, kan men intusschen voor het tijdvak 1874 t/m 1878 de cijfers van Java en Madura afzonderlijk leeren kennen. Aan deze aanvullingsopgaaf zijn dan ook de cijfers der laatste vijf jaren van dit overzigt ontleend.

Nog enkele andere wijzigingen zijn na 1873 in de inrigting der handelsverslagen gekomen, waarmede bij het opmaken van dit overzigt is rekening gehouden. Zoo zijn bij het overnemen der cijfers van 1869 t/m 1873: 1°. afgetrokken de uitvoeren naar de buitenbezittingen, omdat deze in de handelsverslagen *na* 1873 niet meer zijn opgenomen; en 2°. de rubrieken „Algemeene uitvoer" en „Uitgevoerd uit de entrepôts" bij elkander geteld, omdat de handelsverslagen *na* 1873, in tegenstelling met de vroegere, onder „Algemeene uitvoer" ook den „Uitvoer uit entrepôt" begrijpen. (Ook omvatten de uitvoercijfers *na* 1873 de in doorvoer uitgevoerde goederen, d. w. z. de goederen welke dadelijk na lossing weder werden uitgevoerd. In de handelsverslagen van 1873 en vroeger is van deze doorvoeren geen sprake. In dit opzigt is dus eene vergelijking van de tijdvakken 1869/73 en 1874/78 niet geheel zuiver. Veel zal dit echter bij zoodanige vergelijking niet afdoen, vermits de „doorvoer" luttel is en dan nog slechts die „doorvoeren" in de handelsstatistiek der laatstbedoelde vijf jaren zijn opgenomen welke naar havens buiten Nederlandsch Indie plaats vinden. De doorgevoerde goederen gaan echter meestal naar Nederlandsch Indische havens.)

Bij de vergelijking van de in dit overzigt vermelde totalen met de uitvoercijfers volgens de maandstaten (zie het verslag hiervóór blz. 210) houde men in het oog dat de dáár voorkomende totalen evenmin de uitvoeren uit entrepôt als de doorvoeren omvatten, maar enkel den uitvoer uit het vrije verkeer. Waar de maandstaten desniettemin hier en daar een hooger cijfer vermelden, is dit welligt toe te schrijven aan vergissingen, die bij de opmaking der jaarlijksche statistiek zijn verbeterd.

b) Van deze verschepingen wordt voor het eerst afzonderlijk gewag gemaakt in het handelsverslag van 1875. Trouwens in de voorafgegane jaren zullen de uitklaringen naar het Kanaal niet beduidend zijn geweest, omdat de maatregel die de afladers van suiker tot deze verschepingen

van eenige der voornaamste landbouwproducten (in kilogrammen). *a*)

INDIGO (niet bereid voor de inlandsche markt).			THEE (Javasche en Chinesche).			RIJST (gepelde en ongepelde).			
Naar Nederland.	Naar andere landen.	Totaal.	Naar Nederland.	Naar andere landen. *c*)	Totaal.	Naar Nederland.	Naar het Engelsch Kanaal (voor orders). *c*)	Naar andere landen.	Totaal.
355 489	6 012	361 501	*e*) 930 429	*e*) 10 200	*e*) 940 629	17 934 077	»	5 123 095	23 057 172
369 429	10 349	379 778	2 322 511	2 292	2 324 803	6 416 863	»	4 932 508	11 349 371
295 214	29 985	325 199	1 736 998	143 492	1 880 490	10 737 827	»	13 315 213	24 053 040
294 107	38 931	333 038	2 086 987	27 220	2 114 207	4 134 209	»	5 729 526	9 863 735
330 661	15 614	346 275	2 031 419	44 328	2 075 747	8 070 620	»	2 109 098	10 179 718
353 840	32 860	386 700	1 845 960	396 085	2 242 045	8 596 100	»	4 353 960	12 950 060
304 771	19 201	323 972	2 099 994	79 797	2 179 791	4 727 386	450 045	2 792 112	7 969 543
479 017	15 351	494 368	2 251 983	153 598	2 405 581	3 671 721	»	2 924 451	6 596 172
506 010	20 696	526 706	2 314 959	238 896	2 553 855	5 373 582	150	9 424 311	14 798 043
292 623	53 269	345 892	2 569 284	221 273	2 790 557	3 349 456	1 879 913	7 643 887	12 873 256

voornamelijk aanleiding gaf, te weten de afschaffing van den suikeraccijns in Engeland, eerst in 1874 tot stand is gekomen. Van de overige in dit overzigt genoemde producten betreffen de verschepingen naar het Engelsch Kanaal (voor orders) in den regel zulke onbeduidende hoeveelheden — alleen het artikel „Rijst" uitgezonderd — dat het niet van belang kon zijn er hier eene afzonderlijke kolom voor in te ruimen. De bedoelde hoeveelheden — in dit overzigt onder den uitvoer naar andere landen dan Nederland gerangschikt — bedroegen namelijk: voor koffij in 1875 t/m 1878 achtereenvolgens 519, 684, 1827 en 828 K. G.; voor tabak, alleen in 1878, 63 K. G.; en voor thee in 1876 t/m 1878 achtereenvolgens 20, 132 en 24 K. G.

c) Zie het laatste gedeelte der voorgaande aanmerking.

d) Voor het jaar 1869 kan de uitvoer van de in deze rubriek bedoelde tabak niet met juistheid worden opgegeven, omdat in het handelsverslag het voor de Europesche en het voor de inlandsche markt bereide product niet is uiteengehouden. De uitvoer van beide soorten wordt in gemeld handelsverslag gesteld op 8 814 841 K. G., waarvan naar Nederland 8 594 187 en naar andere landen (Singapore, Malakka, China en Timor Dilly) 220 654 K. G. Vermits deze laatste hoeveelheid wel nagenoeg uitsluitend voor de inlandsche markt bereide tabak zal hebben vertegenwoordigd, is daarvoor te dezer plaatse slechts 100 K. G. uitgetrokken, dezelfde hoeveelheid die in 1870 aan niet voor de inlandsche markt bereide tabak naar vreemde landen is uitgevoerd.

e) De uitvoerstatistiek van 1869 vermeldt alleen de *waarde* der uitgevoerde Chinesche thee en niet — zoo als de latere handelsverslagen — de hoeveelheid. Vermits het bedrag van bedoelden uitvoer in 1869 zeer gering was (f 2535), heeft men hier gemakshalve hetzelfde getal als kilogrammen aangenomen.

[5. 62.]

BIJLAGE KKK.

(Zie blz. 211 van het verslag.)

OVERZIGT van de in NEDERLANDSCH INDIE te huis behoorende SCHEPEN EN VAARTUIGEN, groot 20 ton (of 10 last) en daarboven, over 1880.

GEWESTEN.	Stoomschepen.		Schepen.		Barken.		Brikken.		Schoeners.		Kotters.		Wangkangs, toops en andere vaartuigen.		Totaal.	
	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.
Java en Madura.																
Bantam	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	42	2	42
Batavia	34	26652	2	4562	11	10493	3	976	5	1821	»	»	169	5430	224	49934
Krawang	»	»	»	»	»	»	»	»	2	189	»	»	11	431	13	620
Preanger regentschappen	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	40	922	40	922
Cheribon	»	»	»	»	2	757	»	»	1	436	»	»	60	1633	63	2826
Tagal	»	»	»	»	1	234	»	»	»	»	»	»	22	556	23	790
Pekalongan	»	»	»	»	3	1671	1	131	»	»	»	»	12	310	16	2112
Samarang	3	133	»	»	2	468	1	363	»	»	»	»	32	1036	38	2000
Japara	»	»	»	»	»	»	»	»	1	48	»	»	24	675	25	723
Rembang	»	»	»	»	1	313	»	»	»	»	»	»	17	591	18	904
Soerabaija	1	71	2	2422	26	14637	10	2377	29	2456	3	84	81	2484	152	24531
Pasoeroean	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	46	1160	46	1160
Probolinggo	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	37	913	37	913
Bezoeki	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	24	1	24
Banjoewangi	»	»	»	»	»	»	»	»	4	185	1	23	7	276	12	484
Banjoemas	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	23	640	23	640
Bagelen	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Soerakarta	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Madioen	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	17	395	17	395
Kediri	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Madura	»	»	»	»	1	501	»	»	14	1142	»	»	149	3887	164	5530
Te zamen	38	26856	4	6984	47	29074	15	3847	56	6277	4	107	750	21405	914	94550
Buitenbezittingen.																
Sumatra's Westkust	2	86	»	»	»	»	»	»	5	245	»	»	51	1376	58	1707
Benkoelen	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4	97	4	97
Lampongsche districten	»	»	»	»	»	»	»	»	1	44	»	»	21	547	22	591
Palembang	1	322	»	»	19	7419	2	475	6	766	»	»	11	310	39	9292
Sumatra's Oostkust	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4	139	4	139
Atjeh en onderhoorigheden	2	741	»	»	»	»	»	»	1	95	»	»	16	659	19	1495
Riouw	1	104	»	»	2	824	»	»	»	»	1	24	42	1990	46	2942
Banka	»	»	»	»	1	298	»	»	11	633	»	»	23	633	35	1564
Billiton	»	»	»	»	»	»	»	»	3	195	»	»	3	116	6	311
Westerafdeeling van Borneo	»	»	»	»	»	»	1	209	17	1456	2	81	69	2105	89	3851
Z. en O. afdeeling van Borneo	3	737	»	»	15	5381	7	1542	35	3690	»	»	25	999	85	12349
Celebes en onderhoorigheden	1	137	»	»	3	1036	1	132	10	834	2	62	294	9546	311	11747
Menado	»	»	»	»	»	»	»	»	6	301	»	»	2	40	8	341
Amboina	2	1254	1	1173	1	510	1	354	12	820	1	20	6	218	24	4349
Ternate	»	»	»	»	»	»	»	»	10	594	»	»	»	»	10	594
Timor	»	»	»	»	»	»	»	»	2	87	4	104	»	»	6	191
Te zamen	12	3381	1	1173	41	15468	12	2712	119	9760	10	291	571	18775	766	51560
Totaal	50	30237	5	8157	88	44542	27	6559	175	16037	14	398	1321	40180	1680	146110
In 1879 waren de totalen	44	27754	4	4730	83	38201	24	5984	172	14323	14	398	1317	39307	1658	130697

De op ZEEBRIEVEN varende schepen en vaartuigen, onder de totalen van 1879 begrepen [1]), waren verdeeld als volgt:

Waar de bodems te huis behoorden.		Aantal bodems ter inhoudsgrootte van:													Gezamenlijk aantal bodems.	Gezamenlijke inhoud in tonnen.
Gewest.	Plaats.	100 ton en daarbeneden.	boven 100 t/m 200 ton.	boven 200 t/m 300 ton.	boven 300 t/m 400 ton.	boven 400 t/m 500 ton.	boven 500 t/m 600 ton.	boven 600 t/m 700 ton.	boven 700 t/m 800 ton.	boven 800 t/m 900 ton.	boven 900 t/m 1000 ton.	boven 1000 t/m 1500 ton.	boven 1500 t/m 2000 ton.	boven 2000 ton.		
		STOOMSCHEPEN.														
Batavia.	Batavia	3	1	2	1	2	1	2	2	4	2	11	2	»	33	26222
Soerabaija.	Soerabaija . . .	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	42
Sumatra's Westk.	Padang	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	60
Atjeh.	Olehleh	1	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	2	741
Riouw.	Riouw	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	104
Billiton.	Tandjong Pandan	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	326
Z. en O. afdeeling van Borneo.	Bandjermasin . .	»	1	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	2	537
Celebes.	Makasser . . .	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	137
Menado.	Menado	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	1	759
Amboina.	Banda	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	1	551
	Te zamen . .	6	4	2	2	3	2	2	4	4	2	11	2	»	44	29879
		ZEILVAARTUIGEN.														
Batavia.	Batavia	3	2	»	2	1	2	2	»	2	1	4	»	2	21	15730
Krawang.	Soebang. . . .	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	189
Cheribon.	Cheribon . . .	»	»	»	2	1	»	»	»	»	»	»	»	»	3	1193
Tagal.	Tagal	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	234
Pekalongan.	Pekalongan . .	2	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4	791
Samarang.	Samarang . . .	»	1	»	2	1	»	1	»	»	»	1	»	»	6	2922
Japara.	Joana	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	48
Rembang.	Rembang . . .	1	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	721
»	Dassoon. . . .	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	79
Soerabaija.	Soerabaija . . .	14	4	4	4	3	3	2	3	4	3	2	»	»	46	13690
»	Grissee	3	2	2	»	2	1	»	»	»	»	»	»	»	10	2337
»	Bawean. . . .	2	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	230
Banjoewangi.	Banjoewangi . .	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	107
Madura.	Pamakassan . .	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	52
»	Tjandi	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	39
»	Branta	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	42
»	Sumanap . . .	5	1	2	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	9	1301
»	Sampang . . .	8	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	9	416
Sumatra's Westk.	Padang	5	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	5	286
»	Baros.	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	40
Lampongsche distr.	Menggala . . .	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	50
Palembang.	Palembang. . .	2	6	6	9	5	1	2	1	»	»	»	»	»	32	10327
Riouw.	Riouw	»	1	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	3	966
Banka.	Muntok. . . .	7	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	8	681
»	Blinjoe	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	99
»	Pangkalpinang .	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	70
»	Djeboes	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	43
Billiton. / »	Tandjong Pandan / Dindang . . .	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	207
Wester afdeeling van Borneo.	Pontianak . . .	8	5	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	15	1480
»	Soekadana . . .	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	125
»	Djelei	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	145
Z. en O. afdeeling van Borneo.	Bandjermasin . .	11	9	6	3	1	1	1	»	»	»	»	»	»	32	6164
»	Kottawaringin .	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	50
»	Sampit	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	45
»	Pasir.	»	4	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	8	1452
»	Poeloe Laut . .	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	41
	Transporteeren	96	38	28	26	16	9	8	4	6	4	7	»	2	244	62392

1) Over 1880 zijn ter zake geen gegevens ontvangen.

Waar de bodems te huis behoorden.		Aantal bodems ter inhoudsgrootte van:													Gezamenlijk aantal bodems.	Gezamenlijke inhoud in tonnen.
Gewest.	Plaats.	100 ton en daarbeneden.	boven 100 t/m 200 ton.	boven 200 t/m 300 ton.	boven 300 t/m 400 ton.	boven 400 t/m 500 ton.	boven 500 t/m 600 ton.	boven 600 t/m 700 ton.	boven 700 t/m 800 ton.	boven 800 t/m 900 ton.	boven 900 t/m 1000 ton.	boven 1000 t/m 1500 ton.	boven 1500 t/m 2000 ton.	boven 2000 ton.		
	Per transport	96	38	28	26	16	9	8	4	6	4	7	»	2	244	62392
Z. en O. afdeeling van Borneo.	Koetei . . .	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	143
Celebes en onderh.	Makasser . . .	5	2	2	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	10	1353
»	Biering Ere (afd. Oosterdistricten)	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	165
»	Bima.	2	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	5	516
»	Soembawa . . .	1	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	380
»	Wadjo	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	281
»	Pamana. . . .	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	348
»	Boni	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	152
»	Donggala (Palos).	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	141
Menado.	Menado	8	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	9	527
Amboina.	Amboina . . .	8	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	9	1564
»	Kajeli	2	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	267
»	Banda	6	1	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	8	719
Ternate.	Ternate	10	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	10	515
Timor.	Seba (Savoe) . .	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	48
Boeleleng.	Bali	5	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	5	166
	Te zamen . .	149	51	30	29	16	9	8	4	6	4	8	»	2	316	69677

[5. 63.]

BIJLAGE LLL.

(Zie blz. 214 van het verslag.)

VERSLAG betreffende den HANDEL van PADANG over 1880, opgemaakt door de kamer van koophandel en nijverheid aldaar.

Invoerartikelen.

De algemeene toestand van den importhandel was gedurende het onder beschouwing liggend tijdvak niet ongunstig, ofschoon de markt bijna doorloopend te overvoerd was om importeurs in staat te stellen tot het behalen van aanzienlijke winsten. De meeste aanvoeren vonden plaats uit Europa met de booten der maatschappijen »Nederland" en »Rotterdamsche Lloyd", die geregeld eenmaal per maand op onze reede ankeren. Zeilschepen uit Europa vielen in geringer aantal binnen dan vroeger, indien men de geregelde kolenaanvoeren van het Gouvernement en de Nederlandsch Indische Stoomvaartmaatschappij buiten rekening laat. Zulks vindt in de eerste plaats zijne oorzaak in het minder ruim aanbod van gouvernements goed. De schepen moeten daardoor langer in lading liggen en eischen hooger vrachten, waardoor voor dat goed aan de vluggere stoombootverzending, die betrekkelijk weinig duurder komt, de voorkeur wordt gegeven.

De aanvoer van Europesche artikelen van uit Java is betrekkelijk zeer gering, indien men er die artikelen van uitzondert die hier voor directen invoer eene te geringe consumptie hebben. Verplaatsing van manufacturen, aardewerk enz. vond evenwel toch nu en dan plaats. Daarentegen bestaat er een vrij belangrijke handel tusschen onze plaats en Java in suiker en tabak van ginds en benzoë van hier.

De aanvoeren van diverse handelsartikelen uit Singapore en Pinang namen in omvang belangrijk toe. Voor het grootste gedeelte uit kramerijen, Chinesche artikelen en gedroogden of gezouten visch bestaande, komen daaronder echter ook Manilla-sigaren, goeniezakken, Zweedsche lucifers en nu en dan manufacturen voor. Van hier gaan daarvoor terug, in hoofdzaak, rotting, Payakombo-tabak, getah-pertja, gom-elastiek, benzoë en muskaatnoten. De handel tusschen Singapore en Pinang aan den eenen en de noordelijke havens (Baros, Siboga en Singkel) aan den anderen kant is door de geregelde directe stoombootverbinding dier plaatsen zeer in omvang toegenomen, ten nadeele van Padang. Dat Padang uit dien handel zoo geheel is verdreven, moet mede geweten worden aan het feit dat de vrachten van Pinang en Singapore naar de noordelijke havens in verhouding veel goedkooper zijn dan die van Padang derwaarts en omgekeerd. De dringende vertoogen indertijd door onze kamer aan de Regering gerigt om deze voor Padang zoo nadeelige wanverhouding te voorkomen, schijnen daarop dus van weinig invloed te zijn geweest. Over het algemeen gaat de directe handel met Singapore en Pinang aan eene overdrijving mank, die op den duur alleen op financieele rampen voor de daarbij betrokken partijen schijnt te kunnen uitloopen.

Handel met Atjehsche havens, vroeger wel eens door Padang gehoopt en verwacht, blijkt meer en meer tot de illusien te behooren. Singapore en Pinang zijn daarvoor veel gunstiger gelegen en hebben ook als vrijhavens te groote voordeelen boven het door de wetten en bepalingen van een in- en uitvoerregt beknelde Padang.

Aan welvaart ontbrak het de dun gezaaide bevolking van Sumatra's Westkust gedurende 1880 weder niet. De oogst van gouvernements-koffij, welke een aanzienlijken factor ter beoordeeling daarvan oplevert, was, ofschoon niet groot, toch minder ongunstig dan in 1879, daar geveild werden: 130 000 pikols eerste en 3400 pikols tweede soort, tegen 103 600 en 2600 pikols in 1879, en 84 400 en 2600 pikols in 1878.

Het aantal particuliere koffij-ondernemingen werd in den loop van 1880, tegen de verwachtingen, niet vermeerderd [1]). Van het elftal dat in exploitatie is (wij rekenen hierbij de beide perceelen die Soerian heeten voor één, als hebbende één eigenaar en één administrateur,) leiden vier een kwijnend bestaan, voornamelijk wegens gebrek aan werkkapitaal. De overige gaan echter ijverig met ontginning of met onderhoud en oogst voort en brengen zoodoende vrij wat geld onder de bevolking. Nog eenige aanvragen om woeste gronden in erfpacht te erlangen, moeten bij de Regering in behandeling zijn; terwijl, indien ze een gunstig onthaal vinden, het benoodigd werkkapitaal voor de exploitatie gereed is. Tot nu toe heeft de altijd bestaan hebbende vrees voor gebrek aan werkvolk zich niet bewaarheid, en het is te voorzien dat, zonder dolzinnige concurrentie tusschen de ondernemers onderling, ook in 't vervolg de noodige koelies tegen billijk loon wel zullen te vinden zijn.

De voordeelen welke vroeger door de bevolking genoten werden uit den oorlogstoestand op Atjeh, en welke voortsproten uit belangrijke troepenbewegingen op de kust, uit overal overvulde hospitalen en eene vrij aanzienlijke verplaatsing van levensmiddelen, hebben thans geheel opgehouden, omdat bij de afkondiging van den vredestoestand daar ginds ook de stoomvaart tusschen Padang en Atjeh eene belangrijke vermindering onderging.

De rijst-oogst was alleszins voldoende met doorloopend lage en weinig fluctueerende prijzen. De uitvoer naar de noordelijke havens hield, ten gevolge van de directe stoomverbinding met Singapore en Pinang en de op die lijn vigeerende vrachttarieven, hierboven reeds behandeld, geheel en al op, wordende die plaatsen thans van uit de Straits Settlements voorzien. Het groote kapitaal dat die lieden telken jare aan de productiviteit van dit gouvernement onttrekken, blijft een van de wormen die aan deszelfs meerdere ontwikkeling knagen.

De pokziekte, welke gedurende een goed gedeelte van het jaar eerst in de Bovenlanden, en later ook ter hoofdplaats en in de zuidelijke afdeelingen in vrij hevige mate

[1]) Hierbij schijnt te zijn voorbijgezien dat in Julij 1880 ten behoeve van eene nieuwe koffijonderneming de erfpacht aanvaard werd van het perceel Boekit Gompong in de Padangsche Bovenlanden groot 670 bouws (verg. het verslag hiervóór blz. 191).

heerschte, had slechts tijdelijk een merkbaren invloed op den gang van den handel en op den omvang van den omzet. Het aantal bijproducten dat ter markt kwam, stond in doorsneê met dat van vorige jaren gelijk.

Van de veeziekte, die op Java heerscht en, ofschoon in omvang afnemende, nog niet heeft opgehouden haar scepter te zwaaijen, bleef Sumatra's Westkust gelukkig verschoond, ofschoon meermalen voor het overslaan van die plaag werd gevreesd. In Benkoelen en Mokko Mokko kwamen gevallen van miltvuur voor, echter tot nog toe gelukkig niet epidemisch.

Waren dus bijna alle factoren voor eene goede en geregelde plaatsing van import-artikelen voorhanden, reeds in den aanhef hebben wij aangestipt dat die handel voor de daarbij betrokken belangen toch niet zeer voordeelig was. Eene groote reden daarvoor moet gezocht worden in de belangrijke voorraden van bijna alle artikelen, waaronder de markt gedrukt ging, en de steeds ruime aanvoeren, die elke opruiming welke er plaats vond terstond ruimschoot aanvulden. De concurrentie werd daardoor tot eene bijna onnatuurlijke hoogte opgevoerd.

Stapels. Het meest hadden stapels onder dien grooten overvoer te lijden. Bij den aanvang van het jaar waren de berigten van Liverpool en Manchester vast en hooger, waarvan een ieder profiteerde door de eerste hands-vraagprijzen een weinig te verhoogen. De tweede hand echter was te wantrouwend om aanstonds in die gunstige stemming te deelen, en toen er een paar maanden voorbijgingen gedurende welke zij zich tevreden stelde met de plaatsing van haar grooten ouden voorraad tot een klein avans, toen had intusschen ook de vaste stemming op de productieplaatsen voor daling plaats gemaakt en waren houders meer dan ooit geneigd om hun intusschen aangegroeiden voorraad tot steeds lager gaande prijzen te realiseeren. De flaauwe stemming te Manchester en Liverpool hield sedert bijna onafgebroken aan; de aanvoeren bleven, niettegenstaande lage afdoeningen, rijkelijk vloeijen, en de markt volgde dus, om zoo te zeggen, het geheele jaar door eene dalende beweging, waarvan bij de sluiting van het jaar, onder lage noteeringen uit Europa en drukkend groote voorraden, het einde nog niet te voorzien was. Van eenigszins langdurige schaarschte in een of ander artikel was onder de bestaande omstandigheden geen sprake.

Bijlage I geeft, behalve een overzigt van den loop der prijzen, tevens de voornaamste hier gangbare artikelen onder dit hoofd aan. Bovendien bestaat er een vrij belangrijk débouché voor elefantes en enkele andere fijne witte en ruwe goederen, die echter in zoo groote verscheidenheid en dientengevolge in zoozeer uiteenloopende prijzen voorkomen, dat een overzigt als dit daarvan niet in détails treden kan. Bij ruwe, witte en geverfde katoenen doet Engeland zich meer en meer als een ernstig concurrent kennen, die, niet tevreden met den voorrang welken hij altijd in de fijnere doeksoorten gehad heeft, ook calicots, madapollams, drills en andere artikelen, die vroeger het bijna uitsluitend eigendom van den Hollandschen fabriekant waren, entameert, en daarin, bij den grooten drang naar *goedkoop goed*, vrij veel succes heeft door vermindering van de standaard-kwaliteiten.

Prints. Onder de artikelen in welker fabriekage Engeland door geen ander rijk geëvenaard wordt, nemen zeker prints eene eerste plaats in. Dit artikel in zijne veelvuldige variatien en patronen schijnt zich bij de bevolking van Sumatra's Westkust zeer bemind te hebben gemaakt en geroepen te zijn om bij haar de van ouds bestaan hebbende voorliefde voor indigo blaauw geverfd en gedrukt katoen meer en meer uit te roeijen. De consumptie van prints neemt dan ook meer en meer toe, terwijl de blaauwverwerijen nog maar een schaduw vertoonen van haren vroegeren bloei, daar ook de veelvuldig aangevoerde, in Europa indigo-blaauw geverfde en gedrukte katoenen, als: lemenai's, salempore's, blaauwe drills en dito cambrics in allerlei nuances, door goedkoopen kostprijs er het hunne toe bijdragen om de inheemsche industrie ten onder te brengen.

Batiks, bijna uitsluitend van Hollandsch en Zwitsersch fabrikaat, mogten zich in een vrij geregelden, maar zeer kalmen en weinig winst opleverenden handel verheugen.

Weefgoederen, die onder niet ongunstige omstandigheden het jaar begonnen, waren spoedig dermate overvoerd, dat tot achtereenvolgend lager en lager gaande prijzen dringend werd aangeboden, en het jaar voor dit artikel sluit met eene sterk overvoerde markt en met ruïneus lage prijzen.

Adrianopel rood katoen, dat geregeld een vrij groot debouché op onze markt vindt in $^{9}/_{8}$, $^{5}/_{4}$ en $^{6}/_{4}$ breedte, werd doorloopend tot zeer lage prijzen aangeboden. De Engelsche en eenige groote Hollandsche fabriekanten voeren in dit artikel eene uiterst scherpe concurrentie.

Zijde en *satijn* vinden alleen in effen zwart nog een eenigszins beteekenenden afzet. De gekleurde, gebloemde en met gouddraad doorwerkte soorten, die vroeger eene vrij belangrijke plaats onder de import-artikelen dezer kust innamen, zijn daaruit voor een groot gedeelte verdwenen, terwijl in de nog bestaande behoefte grootendeels wordt voorzien door aanvoeren van de tweede hand uit Batavia en van Singapore.

Laken blijft in de inférieure soorten van dit artikel een vrij grooten afzet vinden.

Gouddraad met nog steeds vrij groote consumptie. De lage prijzen, reeds jaren achtereen voor dit artikel betaald, zijn echter oorzaak dat de kwaliteit van het aangevoerde zeer inférieur is.

Ruwe zijde werd weinig omgezet.

Adrianopel rood garen. De binnenlandsche consumptie voor dit artikel is nog steeds zeer onbeduidend, daar de weverij meer en meer schijnt te kwijnen. Ook de Boeginezen, die geregeld ieder jaar met hunne praauwen ter plaatsing hunner *fijne geweven sarongs* onze markt blijven bezoeken, en dan ruwe zijde en Adrianopel rood garen als grondstoffen voor hun bedrijf inkoopen en als retourlading medenemen, traden dit jaar slechts op kleine schaal als koopers op. Tegenwind belette een gedeelte hunner met hunne praauwen hier te komen, zoodat ze die te Telok Betong moesten laten om hunne reis herwaarts per stoomboot te vervolgen, en dezulken doen liever Batavia aan ter volvoering hunner inkoopen. Anderen, die met hunne praauwen hier kwamen, waren door den langzamen en onbevredigenden verkoop van hun sarongs niet erg kooplustig, en boden prijzen die door sommige houders als te onéreus van de hand werden gewezen. Onder den druk der minder gunstige resultaten in de laatste jaren met hun handel bereikt, en toegevende aan den algemeenen drang tot goedkoop goed, zijn de Boeginezen de vroeger zoo uiterst voortreffelijke kwaliteit hunner sarongs successievelijk gaan verminderen, hetgeen op den duur de totale vernietiging van dit hun bedrijf moet ten gevolge hebben.

Sovereigns met beperkten handel. Het meest werd verkocht aan Boeginezen en Mekkagangers.

Metalen. De markt was voortdurend ruim voorzien, en daar de Europesche noteeringen nog al fluctueerden, was de handel van weinig beteekenis.

Petroleum. De détailprijs liep van f 6 tot f 7,50 per kist. De consumptie blijft, niettegenstaande deze lage prijzen, stationair, en men mag aannemen dat ze haar toppunt heeft bereikt. Twee schepen met eene volle lading petroleum kwamen in den loop van het jaar hier aan; het eene, dat 42 000 kisten in had, loste hier geheel leêg; het andere, met 33 000 kisten aan boord, ging met 23 000 naar Java door. De voorraden kunnen nog in de behoefte van minstens zes à zeven maanden voorzien.

Uitvoerartikelen.

Onze gewone staat van uitvoeren, thans loopende over de jongste 23 jaren, gaat als naar gewoonte onder n°. II hierbij.

Koffij. De uitvoer van dit artikel komt daarop voor met 134 612 pikols, hetgeen wel eene vermeerdering aantoont boven de beide voorgaande jaren, maar toch nog blijft beneden het doorsneêcijfer over de jongste 23 jaren, hetwelk 142 770 pikols beloopt. Onder dat uitvoercijfer is zoowel begrepen de koffij die uit de onafhankelijke Korintji-landen

en Benkoelen hier ter markt komt, als die welke door de particuliere landen ter Sumatra's Westkust geproduceerd wordt. Deze laatste komt daaronder echter met geen aanzienlijk bedrag voor en zal hoogstens ongeveer 4000 pikols beloopen.

Naar welke landen deze uitvoer plaats vond, zoomede hoe die zich in vroegere jaren verdeelde, wordt in staat n°. III opgegeven. Onder den uitvoer naar Holland, in die tabel opgenomen, komen mogelijk eenige honderde pikols voor, die hun weg vonden naar de Middellandsche zeehavens. Dergelijke koffij toch wordt afgescheept met de naar Holland bestemde booten der lijnen van de Maatschappij »Nederland" en de »Rotterdamsche Lloyd", en onze statistiek daalt niet genoeg in bijzonderheden af om eventueel afwijkende bestemmingen na te gaan.

Daar 1879 eindigde met eene gouvernements December-veiling van 22 800 pikols, die dus komen ten voordeele van de uitvoer-statistiek over 1880, doch dat jaar zelf 30 400 pikols uit de jongste December-veiling in de statistiek over 1881 heeft aan te wijzen, is het door onzen staat aangetoonde uitvoercijfer van 134 612 pikols niet geflatteerd; op een ruimen koffij-oogst wijst het echter nog niet, en met het oog op de statistiek zouden wij dien hoogstens bevredigend durven noemen.

De volgende optelling voert tot eene vergelijking tusschen de gouvernements koffij-veilingen over 1879 en 1880 (alles in pikols):

	1879	1880
	(1ste en 2de soort te zamen.)	
Maart veiling.	21 600	27 000
Junij »	33 200	36 400
September »	28 600	39 600
December »	22 800	30 400
	106 200	133 400

Het blijkt daaruit dat de productie van gouvernements koffij sedert 1878 weder eene voorwaartsche beweging heeft aangenomen en wij willen hopen dat zulks ook in de naaste toekomst het geval zal zijn. De officieele rapporten blijven in gunstigen zin over de koffijtuinen en hunne productie spreken.

Over de particuliere koffij-ondernemingen in dit gouvernement hadden wij reeds aanleiding in den aanhef dezes te spreken. Ook de kwestie van werkvolk werd daar voldoende aangeroerd. Het is mogelijk hier de plaats om aan te stippen dat bijna alle particuliere landen zich voorstellen hun product op West-Indische wijze te bereiden, dat is groene koffij te produceeren die op de Europesche markten tot hooge prijzen zeer gewild is. Zij zullen met hun product dus weinig in concurrentie komen met de koffij die het Gouvernement aan de markt brengt, en welke, door de fraaije kleur-nuance van geel tot bruin die ze bij langdurigen opslag of bij zee-transport verkrijgt, zoo bijzonder gewild is op de Amerikaansche markten, en voor die bestemming betaald wordt met prijzen die nergens terug te vinden zijn. De bereiding van hun product heeft echter voor de meeste particuliere landen nog al voeten in de aarde. De op West-Indische wijze te bereiden koffij moet tot behoud van kleur zoo snel mogelijk worden afgewerkt, terwijl ze, alvorens tot pellen geschikt te wezen, kurkdroog moet zijn. Het zijn juist die snelle bereidingswijze en groote droogtegraad, welke hoofdvereischten zijn, die de grootste moeijelijkheden opleveren. Alle ondernemingen liggen op vrij groote hoogte in bergachtige streken, alwaar in dit gewest, hetwelk geen moesson kent, bijna dagelijks regen valt, terwijl de oogst met een paar periodes van ruime opbrengst het geheele jaar duurt. Van behoorlijke drooging en afwerking van het product op de ondernemingen zelf schijnt dan ook geen kwestie te zijn. Een der oudste en zeker de grootste onderneming in dit gewest, Kotta Zuydewijn (van de factorij der Nederlandsche Handelmaatschappij) heeft dan ook ter hoofdplaats Padang een bereidings-établissement met droogpleinen enz. opgerigt, en doet hare zooveel mogelijk herwaarts afgevoerde hoornschil-koffij hier verder droogen en afwerken. Het is te verwachten dat alle andere ondernemingen deze zeer goed voldoende methode zullen moeten volgen, willen ze een fraai en prijswaardig product afleveren, want alle koffij tot dusver door andere ondernemers ter plaatse zelf afgewerkt, heeft, wat kleur betreft, niet aan de verwachting voldaan.

In den laatsten tijd worden echter mede proeven genomen met verzending van koffij in de hoornschil naar Holland, welke dan daar de eindbewerking ondergaat. Ook wat men daarvan tot dusver ondervond, was alleszins bevredigend, zoodat het nog twijfelachtig is naar welke zijde bij verdere proefneming de weegschaal zal overslaan.

De koffij-aanvoer van Benkoelen en de onafhankelijke Korintji-landen was dit jaar minder belangrijk dan vroeger. Over de kwaliteit dier koffij valt nog altijd niet te roemen, niet wegens de soort zelve, maar wegens de uiterst weinige zorg die de bevolking aan pluk, bereiding en sorteering wijdt, en die natuurlijk in den vorm van lage prijzen weder te haren laste komt.

Staat IV vermeldt het resultaat der gouvernements veilingen gedurende het afgeloopen jaar. De in doorsneê door de koopers betaalde prijzen toonen bij iedere veiling een achteruitgang aan, die tusschen die van de Maart- en de December-veiling van hetzelfde jaar niet minder dan circa f 14 prijsverlaging aantoont. Deze voor het Gouvernement zoo ongunstige loop van prijzen moet in hoofdzaak geweten worden aan eene overproductie van koffij, door alle hoofdmarkten der wereld in hare statistieken geconstateerd. Niet het minst lijden daaronder de Amerikaansche markten, welke daarenboven tegen de sluiting des jaars door omvangrijke faillissementen werden geteisterd. Padang's handel was daarbij echter gelukkig niet direct betrokken, en even als vroeger bleef ook thans bijna alle gouvernements Padang-koffij 1ste soort geregeld haar weg naar New-York vinden. De 2de soort had zich onder de blootgelegde omstandigheden eveneens bij eene successieve prijsverlaging neder te leggen. Zij vond deels op Java, deels in Holland een debouché.

Korintji- en Benkoelen-koffij volgden als altijd op eenigen afstand den loop der prijzen voor gouvernementskoffij.

Rijst. Het jaar 1879 had schaarschte en hooge prijzen gekend, die zelfs aanvoer van buiten het tolgebied ten gevolge hadden, doch eindigde met betere vooruitzigten en lager gaande prijzen. 1880 bragt een zeer voldoenden oogst, en de prijzen konden dientengevolge voortdurend eene dalende rigting volgen (zie staat n°. V hierachter). De door ons gecontroleerde verschepingen per stoomboot van uit Padang naar andere binnen het tolgebied gelegen plaatsen (in hoofdzaak Benkoelen) hadden betrekking tot de vrij aanzienlijke hoeveelheid van 17 722 pikols. De door ons in onze statistiek nimmer gecontroleerde vervoeren naar de noordelijke havens, die vroeger in zeer aanzienlijke hoeveelheden, in hoofdzaak van uit Priaman, plaats vonden, hebben thans geheel opgehouden, uithoofde van de lage vrachten door de Nederlandsch Indische Stoomvaartmaatschappij genoteerd voor het traject van Pinang naar de noordelijke havens, hetgeen ten gevolge heeft dat de aanvoer uitsluitend van die plaats uit geschiedt.

Gom-elastiek en *getah pertja.* De uitvoer van deze artikelen toonde in het afgeloopen jaar eindelijk eens weder eene merkbare verbetering aan, die daarenboven mag geacht worden nog aanzienlijker te zijn dan door onze statistiek wordt aangetoond, daar vele partijtjes van uit de noordelijke havens direct naar Singapore zijn gegaan, welke wij niet in staat zijn behoorlijk onder cijfers te brengen en dus verwaarloosd hebben. De oorzaak voor die vermeerdering van uitvoer en productie moet gezocht worden in de hooge prijzen welke exporteurs genegen waren aan te leggen ook voor getah pertja, maar toch hoofdzakelijk voor gom-elastiek. Groote vraag op de consumptie-markten ontstaan, stelde hen daartoe in de gelegenheid, maar zij zagen zich vaak teleurgesteld in hunne ondernemingen, doordien de inlander als altijd er zich niet op toelegde een goed product te leveren, maar er zijn werk van maakte de dure artikelen met allerlei afval en water zooveel mogelijk te verzwaren en te vervalschen. Op den duur kan het dan ook niet uitblijven of deze praktijken moeten den uitvoer van beide boschproducten van hier uit geheel te gronde rigten.

Gom benzoïn. De uitvoer van dit artikel nam kwantitatief weder een weinig af, althans onze statistiek geeft dit aan met 5203 pikols voor 1880 tegen 5891 pikols voor 1879, maar daar zij — zoo als reeds aangestipt — geen melding maakt van uitvoer uit de noordelijke havens naar Singa-

pore, is het wel mogelijk, ja waarschijnlijk dat deze factor het deficit geheel aanvult. In ieder geval blijft het uitvoercijfer, tegenover 4498 pikols gemiddeld over 23 jaren, van toenemend vertier spreken, hetgeen niet te verwonderen is bij de goede zaken die zoowel de inlandsche verzamelaars (Battaks) als de opkoopers (Chinezen) bij dezen handel doorgaans maken. Toch waren de resultaten voor alle partijen dit jaar minder schitterend dan te voren. Europa was door al te groote aanvoeren van supérieure en prima soorten gedrukt en kon de bezwarende groote voorraden alleen tot ruïneus lage prijzen opruimen. Natuurlijk viel daardoor de algemeene attentie weder meer op de prima-secunda en ordinaire soorten, welke op Java en elders in dezen Archipel te plaatsen zijn, maar nu de algemeene productie-kracht zich weder in eens naar dat terrein wendde, waren ook daar overvoer en ongunstige resultaten de gevolgen. Minder hooge prijzen werden dus achtereenvolgens aan de Battaks betaald, waardoor hun animo in het verzamelen verminderde, de uitvoer afnam en dus langzamerhand het evenwigt hersteld zal worden. Reeds bij het einde des jaars werd dit merkbaar door eene in Midden-Java opkomende levendige vraag naar inférieure soorten tot alleszins voldoende prijzen. De prijzen van benzoïn varieërden al naar kwantiteit tusschen f 180 en f 225 per pikol.

Gom dammar ontmoette het geheele jaar weder levendige vraag. Voor mooije prima partijtjes werd bijna doorloopend gaarne f 50 per pikol aangelegd. Desniettegenstaande bleef de uitvoer weder stationair en bedroeg 1344 pikols tegen 1335 pikols in 1879. De uitvoer van beide jaren steekt echter gunstig af tegen het doorsneêcijfer over de laatste 23 jaren, dat 631 pikols bedraagt.

Peper. Het afgeloopen jaar levert op nieuw het bewijs dat voor onze plaats geen zweem van kans bestaat op eene geregelde handelsbeweging met Atjeh en onderhoorigheden. Singapore en Pinang zijn daarvoor veel te gunstig gelegen, afgezien nog van het voordeel dat ze in geen keurslijf van handel belemmerende in- en uitvoerregten zijn gedrongen. De kleine peper-uitvoer van dit jaar (1350 pikols), tegen het gemiddelde over de laatste 23 jaren (5480 pikols), was nog alleen met groote moeite door vast contract en groot voorschot herwaarts te lokken. Te bedroevender is dat feit indien men nagaat dat in vroegere jaren de handelsbeweging in dit artikel soms 10 000, 12 000 en 13 000 pikols beliep.

Cassia. Ofschoon er wel eenige reactie viel op te merken na den verbazenden uitvoer van dit artikel in 1879, ad 12 633 pikols, zoo vond daarin toch ook in het afgeloopen jaar een levendige handel plaats, getuige een uitvoer van 8099 pikols, tegen dooreen 5215 pikols als doorsneêcijfer van de laatste 23 jaren. Waaraan die groote afvoer uit de binnenlanden moet worden toegeschreven, is nog niet regt duidelijk. Men spreekt wel van een regeringsmaatregel om de cassia-boomen als tusschen- en schaduwplant uit de gouvernements-koffijtuinen te verwijderen, maar die maatregel schijnt òf niet geheel algemeen te zijn, òf in sommige streken geen merkbare verandering in de actueele toestanden in het leven te roepen, daar de aanplant der cassia-boomen, als op zich zelf staand gewas, in verschillende negorijen op groote perceelen plaats vindt. Wat de bevolking dan noopt tot het vellen dier boomen, het afnemen, schoonmaken en afvoeren van den bast in een tijd dat daarvoor slechts f 9 à f 10 per pikol te bedingen is, blijft eene openstaande vraag, tenzij die arbeid uitsluitend in ledige tijden, voor een groot gedeelte door vrouwen, wordt verrigt en men daarom tevreden is met een rendement, dat, na aftrekking van transportkosten, hoogstens p. m. f 3 als betaling voor verrigten arbeid zal laten.

De voornaamste consumptie vindt het artikel in de Vereenigde Staten van Noord-Amerika, werwaarts het groote meerendeel der uitvoeren bestemd was. De rest ging naar Holland, met uitzondering van eene kleinigheid, welke voor locale consumptie naar Java werd gedirigeerd.

Rotting. De goede vraag tot vaste prijzen, waarmede 1879 bij levendiger handel sloot, bleef ook in dit jaar aanhouden en meermalen werden prijzen van f 9,50 à f 11,50 per pikol voor mooije soorten aangelegd. De aanvoeren waren het geheele jaar door bevredigend, maar daar de voorraad rotting in andere streken van den Indischen Archipel waar dit artikel voorkomt, schaars schijnt te gaan worden, concentreerde de vraag zich meer op onze markt en werden daardoor de noteeringen in de hoogte gedreven. Ofschoon het jaar iets flaauwer sluit, wordt toch voor goede tot mooije soorten ongewasschen riet nog gaarne f 9,50 à f 10 betaald, terwijl eene enkele supérieure soort, die voor Amerika zeer gezocht is, bij aanbod zeker nog hoogeren prijs zou bedingen. In Amerika vinden de supérieure soorten lange gewasschen Padang-rotting steeds goeden aftrek en ze worden derwaarts dan ook veel afgescheept zoo voor garneering van hier ladende schepen als in den vorm van bijlading. Holland neemt met iets mindere soorten genoegen en eischt die ook gewasschen doch liefst gebogen. De hier geregeld eens per maand langs komende booten der Rotterdamsche Lloyd nemen telkens al hun garneering in den vorm van rotting hier in, terwijl meerdere partijen via Java per zeilschip of als vrachtgoed per boot hare bestemming naar Nederland volgden. Java consumeert de inférieure rottingsoorten welke hier voorkomen, en daaronder in hoofdzaak die welke op de Pageh-eilanden groeijen, ten behoeve der inlandsche visscherij, terwijl in het afgeloopen jaar ook Singapore als groote koopster van de betere soorten op onze plaats optrad.

Buffelhoorns genoten geregeld goede vraag tot zeer hooge prijzen, zegge f 20 à f 23 per pikol. Het meeste werd naar Singapore uitgevoerd, maar ook naar Noord-Amerika vonden kleinigheden haar weg.

Runderhoorns vormen hier geen handels-artikel. De bij het vee van inlandsch en gekruist ras voorkomende hoorns zijn dan ook te klein om voor de industrie waarde te hebben.

Buffelhuiden. Bij het afnemen der consumptie voor de inlandsche blaauw-verwerijen, wegens de inkrimping van dat bedrijf, ziet men hier en daar weder wat meer werk maken van eene zorgvuldige bereiding welke het artikel voor de Europesche markten geschikt maakt. Ofschoon het resultaat daarvan doorloopend nog te wenschen overlaat, werd de handel voor export derwaarts en naar Singapore toch hervat. De aangelegde prijzen liepen van f 20 tot f 25 per pikol.

Runderhuiden. Die, afkomstig uit de slagterijen van de hier en daar gevestigde aannemers voor de vleeschleverantie aan het garnizoen, zijn bijna de eenige die met behoorlijke zorg zijn gedroogd en bereid, en dan ook een zeer goed product vormen, dat bijna altijd tot vaste prijzen door langjarige contracten met een successievelijk verminderend voorschot aan vaste afnemers is verbonden. Wat buitendien voorkomt, afkomstig van in de kampongs gedoode beesten, is van zeer uiteenloopende kwaliteit en wordt, naar mate van hoeveelheid en gehalte, verhandeld tot f 35 à f 50 per pikol. De productie blijft ongeveer stationair.

Sagomeel. Dit artikel zal wel nimmer zijn oude belangrijkheid herkrijgen. Het wordt in hoofdzaak gefabriceerd op de naburige Batoe-eilanden, maar de prôductiekosten, plus transport herwaarts, schijnen hooger te zijn dan waartoe in de Straits kan geleverd worden.

Notenmuskaat en *foelie* zijn artikelen die voor export naar Amerika, Holland en de Straits steeds geregeld vraag genieten. Naar Singapore gaan bijna uitsluitend de inférieure soorten, terwijl Amerika en Holland de betere betrekken. De productie en uitvoer blijven vrij wel stationair met kleine fluctuatien, die in hoofdzaak aan ruime of minder ruime oogsten te wijten zijn. Aanplant op geregelde of groote schaal vindt niet plaats. De kwaliteit verbetert daardoor niet, omdat, bij eene intensieve cultuur zoo als thans, de inlander, wanneer hij behoefte aan geld heeft, rijp en groen plukt en verkoopt. Het blijft in zoodanige gevallen altijd ook twijfelachtig of de cultuur niet geheel zal te gronde gaan door onvoldoende bijplanting ter vervanging van wegens te hoogen leeftijd niet meer producerende boomen. De stemming, die in het begin des jaars eene zeer vaste was, verflaauwde successievelijk in navolging der overzeesche markten en volgde bij het einde des jaars die rigting nog. Als noteeringen kunnen wij opgeven

f 175 à f 160 per pikol voor goede gepelde noten (f 1,20 per Amsterdamsch pond), f 80 à f 70 per pikol voor foelie.

Kruidnagelen. De productie is, ten gevolge van geringen aanplant, hoogst onbeduidend, en is naauwelijks voldoende om in de plaatselijke consumptie te voorzien.

Idjoe. De handel in het van idjoe vervaardigde touw is bijna geheel verloopen door de grove wijze waarop het artikel werd vervalscht. Hollandsch touw neemt meer en meer de plaats van tali idjoe in. Ruwe idjoe wordt in de bovenlanden tot dakbedekking gebruikt.

Natte indigo. Wat in ons vorig verslag als waarschijnlijk werd voorgesteld, is gebeurd. De aanplant, vroeger door lage prijzen gestaakt, werd, nadat zeer hooge prijzen het licht zagen en aanvoeren uit de Straits Settlements plaats vonden, weder begonnen. De productie was daardoor spoedig weder voldoende om in de bestaande behoefte te voorzien, waardoor de prijzen langzamerhand tot hun normaal standpunt terugkeerden en de betere soorten tot f 17 per pikol te koop waren. Het artikel sluit flaauw met lager gaande prijzen.

Klapperolie bleef ten gevolge van den strijd met petroleum het geheele jaar door laag in prijs. Als brandstof in lampen wordt ze bijna niet meer gebruikt, en is zelfs in afgelegen kampongs door de petroleum verdrongen. Ter toebereiding van spijzen wordt nog altijd eene groote hoeveelheid zoete olie (minjak manies) gebruikt, maar de grovere soorten (minjak boesoek) vinden alleen in de plaatselijke zeepziederijen, die op kleine schaal werken, een debouché. Tot dat doel wordt ook naar Java uitgevoerd, terwijl eenige export van zoete olie naar Atjeh bestaat. De uitvoer van olie was grooter dan vroeger, maar schijnt aan de oliefabriekanten geen voordeel gegeven te hebben, waarschijnlijk wegens de hooge transportkosten. De oliefabriekage althans nam zoowel hier als op de eilanden af, en daar toen voor de klappers geen andere plaatsing overbleef, verwerkte men ze tot *copra.* Zoo doende belooft de copra een nieuw artikel voor onze plaats te worden ter vervanging van de klapperolie. In den beginne ging dit artikel alleen naar de Straits. Exporteurs hier durfden er namelijk niet aan. En te regt. Zij wisten toch niet of binnen redelijken tijd genoeg te verzamelen zou zijn om eene scheepslading bijeen te brengen, hetgeen voor hen een hoofdvereischte was, daar een zoo goedkoop artikel geen stoombootvracht kan lijden en gelegenheid tot bijlading per zeilschip naar Europa hier niet bestaat. Toen zij echter dienaangaande gerustgesteld waren, en de Singapore- en Pinangmarkten wat kalmer werden, derhalve de prijzen daalden, werd ook hier voor export opgekocht en bij het sluiten des jaars was eene kleine scheepslading bijna verzameld. De prijzen, die op f 6,50 per pikol openden, liepen successievelijk tot f 5,50 terug.

Gambier mag zich in een vrij stabielen handel verheugen, die bijna geheel in handen van inlanders en Chinezen wordt gehouden. Java en de Straits zijn de plaatsen van consumptie.

Payakombo-tabak is een artikel dat in het afgeloopen jaar tot eene ongekende hoogte in den export-handel voorkwam. Meer dan 1500 pikols gingen, volgens onze voor dit artikel niet zeer nauwkeurige statistiek, naar Pinang en Singapore en vonden daar tot winstgevende prijzen gereeden aftrek. Wat de reden is van deze eensklaps zoo verbazend toegenomen consumptie, zoomede of die van blijvenden aard zal zijn, hebben wij nog niet met zekerheid kunnen ontdekken. De prijzen verschillen natuurlijk zeer bij een artikel dat zoo vele variatien aantoont als tabak. De handel in het artikel is bijna uitsluitend in handen van Chinezen en inlanders.

Stofgoud. Wij releveerden reeds vroeger dat het belang van dit artikel sterk afneemt naar mate het overal voor den inlander te diep verscholen is om het met gemak op te graven. Wat voor hem bereikbaar was, heeft hij reeds grootendeels verzameld.

De bij den heer Reinier D. Verbeek bestaande plannen die wij in ons vorig verslag bespraken, schijnen een begin van uitvoering gekregen te hebben. Na vele vergeefsche pogingen binnen Nederlandsch Indie te hebben aangewend, om de noodige gelden bijeen te krijgen ten einde volgens de regelen der kunst die goud- en zilvermijnen ter Sumatra's Westkust te ontginnen welke volgens hem de moeite en kosten voldoende zouden loonen, vertrok genoemde ingenieur naar Europa en schijnt daar kans te hebben op de vorming van twee Maatschappijen, de eene in Holland [1]), ter ontginning van de zilvermijnen te Salida (Painan), die men reeds in vroeger jaren heeft trachten te exploiteeren, maar toen heeft verlaten; de tweede te Parijs, ter ontginning van eenige goud-vindplaatsen in de omstreken van Soengei Pagoeh (XII Kotta) in de Padangsche Bovenlanden. Wij herhalen wat wij omtrent deze plannen vroeger gezegd hebben, namelijk dat zij ook in het voor belanghebbenden onaangename geval van niet slagen, toch eene bron van toenemende welvaart voor dit gouvernement zullen zijn.

Wisselkoers. De mutatien welke daarin gedurende het afgeloopen jaar plaats vonden zijn in bijlage VI vermeld. Onze markt mist te dien opzigte alle zelfstandigheid en volgt uitsluitend de Batavia-noteeringen op eenigen afstand. Wisseltrekking vindt hier alleen bij uitzondering plaats, wordende bijna alle afscheep door Javasche huizen gefinanceerd, terwijl agenturen van Javasche geld-instituten in de bestaande behoefte aan papier voorzien.

Vrachten. In 1880 kwamen, met uitzondering van kustvaarders, beladen hier ter reede: 11 zeilschepen, waaronder 5 onder Hollandsche vlag. Vijf daarvan (3 onder Hollandsche vlag) bragten gemengde ladingen uit Holland, vier (2 onder Hollandsche vlag) steenkolen uit Engeland, en twee petroleum uit Amerika. Van deze schepen werd slechts één enkel (onder Hollandsche vlag) hier voor New-York beladen; de andere verzeilden alle in ballast naar elders.

Van Java kwamen herwaarts, om geheel of gedeeltelijk hier voor New-York te laden: 11 schepen (waarvan 3 onder Hollandsche vlag). Naar andere plaatsen werd geen enkel schip beladen. Amerika trouwens blijft niet alleen bijna de eenige afneemster der hier geproduceerde gouvernementskoffij, maar ook verreweg het grootste gedeelte der vrije koffij (Benkoelen, Mokko Mokko en Indrapoera) vindt derwaarts haren weg, terwijl van de productie der particuliere landen het meerendeel, als zijnde op West-Indische wijze bereid, per stoomboot naar Holland gaat.

De andere producten van onze markt (rotting, cassia, noten en foelie) vinden mede in Amerika goeden aftrek en worden veel als garneering of bijlading gebruikt. Wat van die artikelen naar Holland gaat, is betrekkelijk weinig en wordt doorgaans verzonden met de booten der » Rotterdamsche Lloyd" of van de maatschappij » Nederland", die op de uitreis ieder eens per maand onze plaats aandoen. Te huis varende doen de booten der laatstbedoelde Maatschappij gedurende de maanden Mei/Augustus ook eens per maand Padang aan om er passagiers of Mekkagangers op te nemen. Het is te betreuren dat de maatschappij » Nederland" nog geen aanleiding heeft gevonden om gedurende het geheele jaar maandelijks een harer booten op de tehuis-reis Padang te laten aandoen, daar in den regel hiervoor wel lading zou te vinden zijn, getuige de herhaalde malen dat de booten die in Mei/Augustus onze plaats aanloopen, lading voor Holland moeten achterlaten.

Vrachten voor New-York openden op f 50 voor koffij en f 60 voor ligt goed en bleven zich het geheele jaar door op ongeveer deze hoogte handhaven. Ook stoombootvrachten bleven stationair op f 90 voor koffij, f 100 voor benzoïn en huiden en f 120 voor cassia.

De kamer van koophandel en nijverheid te Padang,

(*get.*) de Bruyn, *president.*

» van Dorp, *secretaris.*

[1]) Zie nader het medegedeelde op blz. 206 van het Koloniaal Verslag hiervóór.

I. OVERZIGT van den loop der prijzen van eenige der voornaamste te PADANG verhandeld wordende LIJNWADEN in 1880.

	Breedte der goederen.	Januarij	Februarij.	Maart.	April.	Mei.	Junij.	Julij.	August.	Septemb.	October.	Novemb.	Decemb.
Madapollams	5/4	f 3,10 à f 3,20	f 3,20	f 3,30	f 3,30	f 3,35	f 3,35	f 3,30	f 3,20	f 3,30	f 3,20	f 3,15	f 3,15
Idem	6/4	3,90	4,00	4,25	4,15	4,20	4,30	4,20	4,20	4,10	4,10	4,10	4,00
Idem	7/4	4,65	4,70	4,60	4,75	5,00	5,10	5,15	5,00	4,95	4,90	5,10	5,10
Calicots	5/4	3,40	3,50	3,50	3,50	3,65	3,65	3,55	3,35	3,35	3,35	3,35	3,35
Idem	6/4	4,05	4,20	4,25	4,25	4,40	4,50	4,35	4,25	4,20	4,10	4,10	4,00
Idem	7/4	5,05	5,15	5,15	5,10	5,10	5,30	5,15	5,10	5,00	5,00	5,00	5,00
Gebleekte shirtings	5/4	5.20	5,50	5,60	5,60	5,70	5,65	5,65	5,55	5,55	5,35	5,35	5,35
Idem	6/4	6,30	6,40	6,65	6,70	6,90	6,70	6,70	6,60	6,50	6,35	6,35	6,20
Idem	7/4	7,25	7,50	—	—	8,00	8,00	8,00	8,00	7,90	7,60	7,50	7,50
Ruwe shirtings	5/4	5,30	5,40	5,80	5,70	5,80	5,70	5,60	5,55	5,55	5,50	5,40	5,35
Idem	6/4	6,45	6,40	6,75	6,75	6,90	6,90	6,75	6,70	6,65	6,40	6,40	6,35
Idem	7/4	7,75	8,15	8,15	7,90	7,90	7,90	7,75	7,75	7,70	7,55	7,55	7,50
Drills	27"	5,20	5,40	5,40	5,40	5,75	5,60	5,50	5,45	5,35	5,30	5,20	5,20
Salempores	5/4	7,90	8,15	8,15	8,40	8,75	8,50	8,50	8,35	8,10	8,00	8,10	8,10
Idem	6/4	9,75	9,40	10,00	10.25	10,50	10,50	10,50	10,35	10,10	10,00	10,00	10,00
Lemenia's	5/4	7,40	8.15	8,15	8,40	8,75	8,50	8,50	8,35	8,10	8,00	8,10	7,90
Idem	6/4	9,25	9,40	9,40	10 25	10,50	10,50	10,50	10,35	10,10	10,00	10,00	9,75
Fijne cambrics	„	3,40	3,55	3,70	3,70	3,70	3,70	3,60	3,50	3,50	3,45	3,45	3,45

II. OVERZIGT van den UITVOER te PADANG, voor zooveel de VOORNAAMSTE ARTIKELEN betreft, over elk der jaren 1858 t/m 1880.

Jaren.	Koffij.	Rotting.	Cassia.	Gom-benzoïn.	Gom-dammar.	Gom-elastiek.	Getahpertja.	Was.	Peper.	Betelnoot.	Huiden.	Rijst.	Sagomeel.	Buffelhoorns.	Notenmuskaat.	Foelie.	Tabak.	Gambier.	Klapperolie.	Natte indigo.
	Pikols.	Pikols.	Pikols.	Pikols.	Pikols.	Pikols.	Pikols.	Pik.	Pikols.	Pikols.	Stuks.	Pikols.	Pikols.	Pik.	Pikols.	Pik.	Pik.	Pikols.	Vat.	Pikols.
1858	192 347	17 655	1 379	2 525	271	2 623	98	191	3 983	2 600	8 689	34 615	7 398	„	„	64	„	„	„	„
1859	119 777	22 013	674	4 266	55	413	103	72	7 386	3 682	7 423	22 304	8 801	„	„	88	„	„	„	„
1860	124 199	12 942	2 816	2 102	744	5 031	193	128	8 367	692	7 064	33 393	6 807	„	„	147	„	„	„	„
1861	169 928	13 879	8 557	3 040	629	1 866	156	50	12 625	1 977	14 235	65 800	6 299	„	„	145	„	„	„	„
1862	149 633	8 860	3 912	2 919	590	1 067	377	74	10 466	900	8 945	133 451	6 000	„	„	103	„	„	„	„
1863	129 357	20 931	6 022	4 828	545	1 413	304	69	13 684	28	10 182	65 286	2 090	„	„	136	„	„	„	„
1864	161 058	18 897	5 322	2 423	633	598	2 342	93	7 972	37	11 190	43 547	1 565	„	„	54	„	„	„	„
1865	154 170	31 404	6 626	3 087	453	360	1 197	35	7 948	„	10 880	93 774	625	544	„	42	„	„	„	„
1866	146 574	24 662	7 597	3 026	387	428	495	175	4 940	1 275	9 825	29 403	1 430	„	850	36	144	„	„	„
1867	112 609	9 522	5 509	5 140	679	676	699	313	8 114	782	22 405	5 639	3 314	16	843	84	278	16	22	„
1868	189 891	10 310	8 656	6 395	588	1 232	1 561	182	9 169	123	52 808	25	4 834	255	1 408	342	408	100	221	„
1869	168 320	17 067	6 399	5 071	1 986	665	1 374	127	4 378	20	7 552	„	2 731	69	2 976	477	320	301	326	1 856
1870	121 099	13 752	4 942	3 319	803	218	4 772	164	2 294	„	7 624	„	833	49	2 219	389	184	635	„	1 532
1871	202 978	14 913	6 220	4 405	343	298	2 158	144	1 514	15	7 120	„	36	38	2 778	725	„	639	44	3 727
1872	110 839	14 645	4 133	5 506	206	566	2 646	30	623	„	8 678	4 165	183	19	1 953	403	134	678	184	6 018
1873	97 805	17 221	2 770	4 719	373	503	4 061	128	275	„	11 018	7 531	900	75	2 254	572	17	777	245	2 153
1874	128 557	19 376	2 314	6 148	481	155	378	78	4 850	1 031	10 798	6 860	128	66	1 939	452	1	926	274	479
1875	160 844	24 762	3 314	6 604	317	25	355	61	7 301	34	8 579	4 731	80	54	2 569	549	30	1 682	35	58
1876	141 780	16 981	2 197	5 818	531	46	136	58	2 125	„	12 138	1 959	133	50	2 111	452	„	535	„	283
1877	140 923	21 632	5 019	4 091	506	12	109	112	2 904	9	8 629	2 020	73	82	1 462	318	682	938	„	124
1878	121 795	18 848	4 834	6 886	726	186	157	49	2 748	„	9 767	19 536	11	41	3 214	628	„	1 782	84	„
1879	104 633	21 821	12 633	5 891	1 335	93	331	„	1 029	„	11 481	10 363	„	16	2 766	393	„	1 587	„	„
1880	134 612	28 657	8 099	5 203	1 344	346	523	57	1 350	„	10 511	17 722	136	263	2 359	438	1539	1 088	250	„
Totaal	3 283 728	420 750	119 953	103 412	14 525	18 820	24 525	2390	126 045	13 205	277 541	602 124	54 407	1637	31 701	7037	3737	11 684	1685	16 230
Gem. over 23 jaren.	142 770	18 293	5 215	4 496	631	818	1 066	104	5 480	574	12 067	26 179	2 365	71	1 378	306	162	508	73	705

III. OVERZIGT van den UITVOER van KOFFIJ te PADANG in elk der jaren 1860 t/m 1880, gerangschikt naar de LANDEN OF PLAATSEN VAN BESTEMMING.

Jaren.	Holland.	Amerika.	Havens aan de Middellandsche zee.	Frankrijk.	Java.	Coromandel (Madras).	Californie.	Engeland.	Pinang.	Totaal.
	Pikols.	Pikols.	Pikols.	Pikols.	Pikols.	Pikols.	Pikols.	Pikols.	Pikols.	Pikols.
1860	103 125	12 297	»	5 232	3 345	200	»	»	»	124 199
1861	135 759	25 934	»	6 892	1 343	»	»	»	»	169 928
1862	121 335	15 921	»	9 861	2 516	»	»	»	»	149 633
1863	102 590	23 745	»	»	622	»	2 400	»	»	129 357
1864	108 128	48 543	»	»	2 087	»	2 300	»	»	161 058
1865	150 782	»	»	»	2 188	»	1 200	»	»	154 170
1866	76 359	63 495	»	»	3 705	15	3 000	»	»	146 574
1867	48 418	57 147	»	»	3 550	»	3 494	»	»	112 609
1868	108 807	72 761	»	»	8 041	»	»	282	»	189 891
1869	56 166	102 781	»	»	9 169	»	»	204	»	168 320
1870	22 656	92 002	»	»	6 441	»	»	»	»	121 099
1871	59 358	137 214	»	»	6 406	»	»	»	»	202 978
1872	9 725	88 380	»	»	11 174	»	1 460	»	100	110 839
1873	35 003	53 436	»	»	9 366	»	»	»	»	97 805
1874	24 842	99 376	»	»	4 339	»	»	»	»	128 557
1875	4 590	150 586	»	»	5 668	»	»	»	»	160 844
1876	33 593	98 823	»	»	9 364	»	»	»	»	141 780
1877	23 556	106 354	1 600	»	7 127	»	2 286	»	»	140 923
1878	19 794	94 890	100	»	5 711	»	1 300	»	»	121 795
1879	2 230	99 457	»	»	782	»	2 164	»	»	104 633
1880	3 956	126 276	»	»	1 463	»	2 915	»	2	134 612

IV. OVERZIGT van de uitkomsten der in 1880 te PADANG gehouden VEILINGEN van GOUVERNEMENTS-KOFFIJ.

Datums.	KOOPERS.	Pikols.	Gemiddeld per pikol.	Totaal pikols.	Middenprijs der veiling per pikol.
1880.	**1ste soort.**				
Maart 23	Dummler & C⁰.	12 800	f 59,04		
	J. F. van Leeuwen & C⁰.	5 400	58,58		
	C. J. van Bueren	1 400	59,77		
	Factorij der Ned. Handelmaatschappij	6 400	59,91		
	The Borneo Company (limited)	200	67,60		
	van Houten Steffan & C⁰.	200	48,90		
				26 400	f 59,18
Junij 28	Factorij der Ned. Handelmaatschappij	10 000	f 53,87		
	J. F. van Leeuwen & C⁰.	8 600	53,00		
	Dummler & C⁰.	8 400	54,18		
	van Houten Steffan & C⁰.	7 200	53,72		
	C. J. van Bueren	1 200	52,39		
	Lie Saaij	600	53,22		
				36 000	53,65
October 4	Dummler & C⁰.	11 800	f 52,45		
	J. F. van Leeuwen & C⁰.	10 600	52,40		
	Factorij der Ned. Handelmaatschappij	6 800	52,29		
	van Houten Steffan & C⁰.	5 600	52,15		
	Transporteeren	34 800		62 400	

Datums.	KOOPERS.	Pikols.	Gemiddeld per pikol.	Totaal pikols.	Middenprijs der veiling per pikol.
	Per transport	34 800		62 400	
October 4	C. J. van Bueren	1 200	f 51,26		
	Lie Saaij	1 200	51,03		
	Tidman Balfour & Co.	800	51,20		
	Houghton & Co.	400	60,88		
				38 400	f 52,35
December 28	Dummler & Co.	7 000	f 44,48		
	J. F. van Leeuwen & Co.	8 200	45,46		
	Factorij der Ned. Handelmaatschappij	1 000	51,40		
	C. J. van Bueren	3 400	46,69		
	C. Bahre & G. Kinder te Batavia	4 800	44,96		
	J. Peet & Co. te Batavia	2 400	45,58		
	Martin Dijce & Co. te Batavia	2 000	45,82		
	Mac Thong	400	43,18		
				29 200	45,49
				130 000	f 52,55
	Totaal bedrag 1ste soort			f 6 832 300	
1880.	**2de soort.**				
Maart 23	J. F. van Leeuwen & Co.	600	f 19,17	600	f 19,17
Junij 28	J. F. van Leeuwen & Co.	400	f 21,05	400	21,05
October 4	J. F. van Leeuwen & Co.	200	f 18,65		
	van Houten Steffan & Co.	1 000	18,42		
				1 200	18,46
December 28	J. F. van Leeuwen & Co.	400	f 17,58		
	van Houten Steffan & Co.	800	17,54		
				1 200	17,55
				3 400	f 18,56
	Totaal bedrag 2de soort			f 63 134	

V. OVERZIGT van de RIJSTPRIJZEN te PADANG in 1880.

MAANDEN.	Rijst no. 1 per pikol.	Rijst no. 2 per pikol.
Januarij	f 7,25 à f 7,50	f 6,50 à f 6,75
Februarij	7,50	6,50 „ 6,75
Maart	7,50	6,75 „ 7,00
April	7,25 „ 7,00	6,25 „ 6,00
Mei	7,00	6,00
Junij	6,50 „ 6,00	5,00
Julij	6,25 „ 6,00	4,75 „ 4,00
Augustus	6,25 „ 6,00	4,75 „ 4,00
September	6,25 „ 6,00	4,75 „ 5,00
October	6,25 „ 6,00	4,75 „ 5,00
November	6,25 „ 6,00	4,75 „ 5,00
December	6,25	5,00

VI. OVERZIGT van de WISSELKOERSEN te PADANG in 1880.

MAANDEN.	Op Amsterdam (guldens Ned. courant voor f 100 Ind. cour.).		Op Londen (een pond sterling voor guld. en centen).	
	6/m.	Zigt.	4/m.	Zigt.
Januarij	f 100½ à f 100¾	f 98½	f 11,97½	f 12,17½
Februarij	100½	98½	12,05	12,25
Maart	100¼	98¼	12,12½	12,30
April	100	98	12,15	12,37½
Mei	99½	97½	12,20	12,40
Junij	99	97	12,22	12,38
Julij	100	97¾	12,17½	12,35
Augustus	100	98	12,12½	12,27½
September	99½	97½	12,17	12,35
October	99½	97½	12,12	12,28
November	99¾	97¾	12,10	12,30
December	100	98	12,05	12,25

BIJLAGEN

BEHOORENDE BIJ HET

VERSLAG BETREFFENDE SURINAME, VAN 1881.

Lit. A. Verslag loopende van 1°. Januarij tot ultimo December 1880, omtrent de uitvoering gegeven aan de wet van 8 Augustus 1862 (*Staatsblad* n°. 164), houdende opheffing van de slavernij in de kolonie Suriname.

» B. Staat van de bevolking in de districten op ultimo December der jaren 1863, 1872, 1873, 1879 en 1880.

» C. Staat, aantoonende de bekleed wordende betrekkingen of uitgeoefend wordende beroepen en ambachten, gedurende het jaar 1880.

» D. Staat, houdende opgaaf der zaken, volgens de strafverordening van 1874 behandeld, van 1 Januarij tot ultimo December 1878.

» E¹. Verslag omtrent het politiewezen over 1880.

» E². Sterkte en emplacement der politie in de kolonie Suriname op 1 Januarij 1882.

» F. Verslag der commissie van administratie over het burgerlijk en militair huis van verzekering in het fort Zeelandia over het jaar 1880.

» G¹. Verslag der commissie van administratie over de gevangenis in het fort Nieuw-Amsterdam, van den toestand dier gevangenis over het jaar 1880.

» G². Gevangenis in het fort Nieuw-Amsterdam.

» H¹. Verslag van het onderwijs in de kolonie Suriname over 1880.

» H². Staat van de scholen in de kolonie Suriname op ultimo December 1880.

» H³. Staat der op ultimo December 1880 in de kolonie Suriname schoolgaande kinderen. Paramaribo en districten te zamen.

» H⁴. Staat der op ultimo December 1880 in de kolonie Suriname schoolgaande kinderen. Paramaribo en districten afzonderlijk.

» H⁵. Staat der op ultimo December 1880 in de kolonie Suriname schoolgaande kinderen. De districten elk afzonderlijk.

» H⁶. Staat aantoonende het getal scholen, geëxamineerde onderwijzers, schoolgaande kinderen en de verhouding van het getal geëxamineerde onderwijzers tot het getal schoolgaande kinderen op ultimo December 1880, verder het gemiddeld getal schoolgaande kinderen, de gemiddelde opkomst per dag en per 100 van 1°. Julij tot ultimo December 1880.

Lit. H⁷. Staat aantoonende het geheel aantal schoolpligtige kinderen en het aantal schoolgaande schoolpligtige kinderen op ultimo December 1879, te Paramaribo en in de districten (opgenomen ter vergelijking met 1880).

» H⁸. Staat aantoonende het geheel aantal schoolpligtige kinderen en het aantal schoolgaande schoolpligtige kinderen op ultimo December 1880, te Paramaribo en in de districten.

» H⁹. Staat aantoonende het getal schoolgaande kinderen, het getal schoolgaande weezen en het getal niet-weezen op school, niet inwonende bij ouders, vader of moeder op ultimo December 1880.

» H¹⁰. Vergelijkende staat van het getal in de kolonie Suriname schoolgaande kinderen op ultimo December 1876, 1877, 1878, 1879 en 1880.

» H¹¹. Staat der bewaarscholen in de kolonie Suriname op ultimo December 1880.

» I. Verslag van den geneeskundigen inspecteur omtrent de geneeskundige handeling en verpleging op de plantages en gronden in de kolonie Suriname over 1880.

» J. Raming der ontvangsten en uitgaven voor de kolonie Suriname, voor het dienstjaar 1881.

» K. Staat van reeds gedane of nog te doene ontvangsten voor de kolonie Suriname, over het dienstjaar 1880, vergeleken met de raming.

» L. Staat van reeds gedane of nog te doene uitgaven voor de kolonie Suriname, over het dienstjaar 1880, vergeleken met de raming.

» M. Verslag van de immigratie en kolonisatie over het jaar 1880.

» N. Staat aantoonende de aankomst en verdeeling van immigranten gedurende het jaar 1880.

» O. Staat aantoonende de mutatien voorgevallen onder de immigranten gedurende het jaar 1880.

» P. Staat aantoonende het aantal immigranten in de districten en op iedere plantage aanwezig op ultimo December 1880.

Lit. Q. 1—15. Algemeene tabellen betreffende alle plantages. (1)

» R. Staat aantoonende het aantal plantages en gronden, de voortbrengselen en het aantal hektaren in cultuur, gedurende de jaren 1876—1880.

» S. Staat van de voortbrengselen over de jaren 1876—1880.

» T. Staat aantoonende den in het jaar 1880 verrigten arbeid en het verdiende loon der kreolen en andere vrije arbeiders, op de plantages alwaar geen immigranten gevestigd zijn.

» U. Staat van den veestapel op ultimo December 1880.

» V[1]. Staat van den invoer der kolonie Suriname in 1880.

Lit. V[2]. Staat van den uitvoer der kolonie Suriname in 1880.

» V[3]. Staat van de te Paramaribo in 's Landswaag gewogen en gemeten producten in 1880.

» V[4]. Aangekomen schepen in de kolonie Suriname in 1880.

» V[5]. Vertrokken schepen uit de kolonie Suriname in 1880.

» V[6]. Staat van den in- en doorvoer door het Entrepôt te Paramaribo in 1880.

» W. Staat van ontvangen en verzonden brieven, drukwerken en monsters gedurende het jaar 1880.

---

(1) Ter inzage voor de leden der kamer ter griffie nedergelegd.

[5. 22.]

BIJLAGE I der Memorie van Toelichting.

VERSLAG van den geneeskundigen inspecteur omtrent de geneeskundige behandeling en verpleging op de plantages en gronden in de kolonie Suriname over 1880.

§ 1. *Organisatie.*

De maatregelen, genomen ter invoering van de op 1° Julij 1879 in werking getreden verordening, waarbij nader worden geregeld de geneeskundige behandeling en verpleging op de plantages en gronden (Gouvernementsblad van 1879, n°. 8), in het verslag over 1879 vermeld, bleken over het algemeen doeltreffend te zijn.

In enkele werd echter wijziging vereischt, ten gevolge van localiteiten en veranderde omstandigheden, maar vooral om het gebrek aan voldoende geneeskundigen, waarover hieronder meer.

Zóó bijv. was in de opgedragen practijk, voorloopig verdeeld onder de hier aanwezige districtsgeneesheeren, waarbij gebruik werd gemaakt van de diensten van de officieren van gezondheid, dienstdoende in het militair hospitaal en in Nickerie, eene andere regeling noodig.

Ten gevolge hiervan is (volgens Gouvernementsresolutie dd. 30 December 1880, lit. A, n°. 2) de geneeskundige dienst opgedragen aan:

1°. dr. S. Arrias, gevestigd op plantage Johan en Margaretha, in het 1ste geneeskundig district, met uitzondering van plantage de Resolutie en in het 2de van plantage Johan en Margaretha tot plantage Killenstein;

2°. D. Hartogh, op den post Sommelsdijk, in het 4de geneeskundig district en in het 2de van plantage Mon Sousi tot den verlaten grond Saphir;

3°. A. N. Monsanto, op plantage Alkmaar, in een gedeelte van het 3de geneeskundig district van plantage Marienburg tot plantage Spieringshoek;

4°. M. P. Heilbron, waarnemend officier van gezondheid op fort Nieuw-Amsterdam, voor zooveel betreft plantage de Resolutie in het 1ste geneeskundig district; de plantages Zoelen en Geertruidenberg in het 3de geneeskundig district en de landbouwers op- en in de nabijheid van het fort Nieuw-Amsterdam;

5°. D. de la Parra, op plantage Brunswijk, in het 5de geneeskundig district;

6°. A. da Silva Pereira, op plantage Jagtlust, in het 6de geneeskundig district en in het 7de voor zooveel aangaat plantage Meerzorg;

7°. J. J. Halfhide, op plantage La Rencontre, in het 7de geneeskundig district, met uitzondering van plantage Meerzorg;

8°. H. Groot, op het etablissement Batavia, in het 8ste geneeskundig district;

9°. J. Kosterman, op plantage Catharina Sophia, in het 9de geneeskundig district;

10°. H. K. Kenswil, op den militairen post in Coronie, in het 10de geneeskundig district;

11°. R. J. Coronel, officier van gezondheid in Nickerie, in het 11de geneeskundig district;

12°. J. B. P. L. Seiler, op plantage Hazard, in het 12de geneeskundig district;

13°. de officieren van gezondheid, dienst doende in het militair hospitaal te Paramaribo, in het 13de geneeskundig district.

Thans zal in de vier voornaamste districten (Beneden Cottica voor een groot deel, — Beneden Commewijne, Beneden Suriname — voor het belangrijkste deel, — en Beneden Para, grootendeels), de standplaats van den geneesheer, zoowel te land als te water, bereikbaar zijn. Het groote convenient daarvan, èn voor planters, èn voor arbeiders, èn voor de betrokken geneesheeren springt dadelijk in het oog.

De regeling ten aanzien van plantage de Resolutie, medebrengende dat de practijk daar door den districtsgeneesheer van Fort Nieuw Amsterdam wordt uitgeoefend, is hierop gegrond, dat wanneer tusschen tijds hulp mogt noodig zijn, op gemakkelijke wijze van plantage de Resolutie uit kan geseind worden om den geneesheer, hetgeen voor zoo een belangrijke plantage als de Resolutie aanbeveling verdient.

De bezoldiging der districtsgeneesheeren onderging, altijd binnen de grenzen van art. 2 der verordening van 1879 n°. 8, hier en daar eene wijziging, even zoo het abonnement voor de bemanning van hun vaartuig.

Die bezoldiging, op die van dr. Arrias na, die f 6000 bedraagt, varieert tusschen de f 2000 en f 5000; het abonnement hiervoren vermeld, tusschen de f 600 en f 1000 's jaars.

Waar communicatie te land bestaat, wordt fouragegeld toegekend voor een of twee paarden à f 240 's jaars per paard.

Die geen woning van gouvernementswege erlangden, kregen f 600 's jaars voor huishuur, terwijl zij die eigen vaartuig gebruikten f 150 's jaars voor huur daarvan ontvingen.

§ 2. *Werking der verordening.*

Met genoegen kan worden medegedeeld dat hoe langer zoo meer wordt bereikt het tweeledig doel der verordening: 1°. het verzekeren van góede en voldoende geneeskundige behandeling en verpleging der immigranten, en 2°. creolen- en andere arbeiders (niet immigranten), door de verkrijging van *kostelooze* geneeskundige behandeling zoo gemakkelijk mogelijk te maken, er toe te bewegen, zich daaraan toe te vertrouwen en tevens vertrouwen te leeren tellen in geneesheeren.

Werden aan de eene zijde over het algemeen de wettelijke voorschriften gaandeweg beter en beter in acht genomen, aan den anderen kant luiden de rapporten der districtsgeneesheeren eenstemmig: dat de creolenarbeiders, gevestigd binnen de grenzen van geneeskundige districten, in veel grooteren getale en in veel ruimeren mate dan nog kortelings geleden, in het bijzonder voor hunne kinderen, de diensten van den geneesheer inroepen; zelfs zou kunnen worden gewezen op meerdere voorbeelden, dat zij die zich neergezet hebben buiten de kom van het bewoonde gedeelte der kolonie, hunne zieken, zoodra de kwaal hun voorkomt van ernstigen aard te zijn, naar een geneesheer vervoeren. Dat dit het juiste middel niet is, zal ieder ligt beseffen. Maar evenzeer ligt het voor de hand, dat het overwinnen van den afkeer van vele creolen om zich in de omgeving der beschaafde maatschappij te vestigen, het werk van jaren is.

Veel is intusschen reeds gewonnen, wanneer, zoo als het geval is, het getal dergenen, die vroeger uitsluitend overhelden naar kwakzalvers, die in alle ziekten booze geesten in den mensch zien, afnemend is.

Wordt nu van de zijde der geneesheeren alles gedaan om toenadering te bevorderen, waartoe mijnerzijds de meest dringende aanbeveling geschiedt, dan zal, na verloop van tijd, zoetjes aan verkregen worden wat door *dadelijke hevige maatregelen* te vergeefs zou worden beproefd.

Welligt is niet gewaagd de veronderstelling dat het verminderende getal sterften onder de creolen kinderen aan het *tijdig* inroepen van de hulp der geneesheeren is te danken.

Overigens moet ik herhalen wat ik in het vorig jaar schreef: dat om de in de geneeskundige districten zelven soms vrij ver afliggende plantages en gronden in verband met het beperkt getal geneeskundigen, onze communicatiewegen te land die op vele plaatsen in minder goeden toestand verkeeren en onze over het algemeen gebrekkige vervoermiddelen, niet *volkomen* kan worden voorzien in geneeskundige behandeling der creolen.

Verklaarbaar is het dus dat, al had men over veel meer geneeskundigen te beschikken dan nu, hunne behandeling onmogelijk wordt, waar zij zich verscholen of teruggetrokken hebben in haast ontoegankelijke oorden.

Overal en ten allen tijde, dus ook zeer zeker IN DEZE KOLONIE, zal er toch rekening moeten gehouden worden *met de beschikbare middelen en den lokalen toestand.*

Ter zake van overtreding der geneeskundige verordening werden ingesteld de vervolgingen met het daarnevens vermeld resultaat, opgenomen in den hierachter volgenden staat (Bijlage A).

Omtrent de punten waarop de verordening mij gebleken is onvolledig of niet regt duidelijk te zijn, heb ik, voor zoover de bezwaren niet langs administratieven weg konden opgelost worden, niet nagelaten voorstellen tot wetsverandering, verduidelijking en aanvulling aan Uwe Excellentie in te dienen. (*)

I. Maatregelen om ten allen tijde gelegenheid te hebben tot berging van regenwater in voldoende hoeveelheid op de plantages en gronden, kwamen mij zeer noodzakelijk voor. Levert het ontbreken van gelegenheid hiertoe in het regensaisoen volstrekt geen bezwaar op, bij aanhoudende langdurige droogte zou echter het verwaarloozen van de zorg hiervoor schromelijke gevolgen kunnen na zich slepen.

Over het algemeen behelpt men zich met water uit trenzen of uit zoogenaamde watergaten, en in de bovenlanden met rivierwater, welk laatste echter modderig en ook bij aanhoudende droogte niet te gebruiken is wegens de zich daarin bevindende zoutdeelen. Daargelaten dat de eerstbedoelde bronnen in den grooten droogen tijd veelal opdroogen, moet aan regenwater in ieder geval de voorkeur worden gegeven, daar het meermalen is waargenomen dat zoodanige trensen of watergaten niet vrij blijven van plantaardige en allerlei andere rottende bestanddeelen, waarin bacteriën in menigte wemelen, die storend op de gezondheid moeten inwerken.

Aan put- of welwater werd aanvankelijk gedacht, doch een naauwkeurig onderzoek heeft tot uitkomst gehad, dat op weinige uitzonderingen na, door de gesteldheid van den grond, die uit kleiaarde bestaat, het put- of welwater dat op de plantages zou kunnen worden verkregen, niet drinkbaar zou zijn. (*)

II. Tijdens een mijner inspectiën in vereeniging met den waarnemenden agent-generaal, werd door ons geconstateerd dat de loozing der terreinen van de woningen der immigranten op een plantage in zeer slechten en geheel onvoldoenden toestand verkeerde, hetgeen schadelijk werd geacht voor de gezondheid der bewoners.

Een vervolging van den gezagvoerder te dier zake voor den ommegaanden regter heeft tot ontslag van regtsvervolging geleid, op grond dat bij de wet geen straf tegen het geconstateerde feit is bedreigd.

Door den procureur-generaal die de beslissing, en, mijns inziens te regt, juist vond, is daarin berust.

Ik achtte het dien ten gevolge pligt een maatregel te provoceren, waardoor dergelijk verzuim in het vervolg niet *straffeloos* zal blijven.

Daartoe strekte de door mij onder dagteekening van den 25sten November 1880, n°. 150, aan Uwe Excellentie ingediende voordragt, waarnaar ik zoo vrij ben hier te verwijzen. *

III. Alinea 1 van art. 25 draagt aan den gezagvoerder op de zorg dat bij elk ziekenbezoek van den inspecteur of den districtsgeneesheer, deze in de gelegenheid worden gesteld alle immigranten of leden van hun gezin te zien, die ziek zijn, aan wonden lijden of in eenig ander opzigt geneeskundige hulp behoeven, *voor zooveel een en ander te zijner kennis is gekomen.* Deze reserve maakt de bepaling echter voor een goed gedeelte illusoir.

Mijns inziens moet de bepaling dan ook meer absoluut zijn.

Krachtens art. 61 van het Koninklijk besluit van 22 Maart 1872, n°. 27 (Gouvernementsblad e a. n°. 8) moet de gezagvoerder of iemand van zijnentwege elken morgen de immigranten monsteren.

Hij heeft dus daardoor de gelegenheid naar de gezondheid der immigranten en hunne gezinnen te informeren. Blijkt later dat zij hem daaromtrent misleid hebben, dan zal hij natuurlijk niet vervolgd worden.

IV. Het bedrag van de toelage, die, ingevolge art. 23 in fine, de Gouverneur bevoegd is aan geadmitteerde vroedvrouwen in de districten te verleenen, is gebleken ontoereikend te zijn en maakte die zoozeer noodzakelijke bepaling tot eene doode letter, vooral omdat daarbij geene kostelooze inwoning verstrekt of daarvoor geldelijke vergoeding gegeven wordt.

Verhooging van dat bedrag is noodig, zullen de pogingen om geadmitteerde vroedvrouwen in de dristricten te krijgen, niet vruchteloos blijven.

V. Ten gevolge van eene vergissing, naar het mij althans voorkomt, zijn verzuimen van de verpligtingen van art. 17, alin. 1 en 2, wel strafbaar gesteld (vgl. artt. 41 en 42) doch wordt nergens straf bedreigd tegen verzuim der in de laatste alinea van art. 17 op elken huurder van arbeiders, die geen immigranten zijn, opgelegde verpligtingen om de geneesmiddelen en benoodigdheden voor de apotheek ter behandeling der zieken kosteloos ter beschikking van den districtsgeneesheer ten behoeve der zieken te stellen.

Overigens vereischt m. i. wettelijke sanctie de verduidelijking van vermeld artikel in den zin als geschied is bij de Gouvernementsresolutie dd. 22 Mei 1880, n°. 8, namelijk dat ook, wanneer minder dan 10 arbeiders op eene plan-

---

(*) Van al deze voorstellen en van andere in de verordening gebleken leemten wordt aanteekening gehouden, ten einde daarvan bij eene eventuele herziening gebruik te maken. Daar de verordening eerst anderhalf jaar in werking is, kan thans nog van die wijziging geen sprake zijn, te meer daar aan bijna alle bezwaren door administrative voorschriften is te gemoet gekomen.
(*Aanteekening van den Gouverneur.*)

(*) Eene regeling van dit belangrijk onderwerp is in behandeling.
(*Aanteekening van den Gouverneur.*)

(†) Dit onderwerp is in overweging.
(*Aanteekening van den Gouverneur.*)

tage gevestigd zijn, de huurder verpligt is te zorgen voor de geneesmiddelen enz. vermeld in het slot der bij het besluit van 16 April 1880, Gouvernementsbesluit n°. 18, gevoegde lijst.

VI. Eene bepaling komt absoluut noodig voor dat een arbeider (niet immigrant) eenmaal in een ziekenhuis of ziekenvertrek verpleegd wordende, daaruit niet anders mag ontslagen worden dan door den districts-geneesheer, uitgezonderd in het geval van art. 27, alin. 2, door den gezagvoerder, op diens verantwoordelijkheid, alleen echter (en met deze bijvoeging zou vermelde alinea van art. 27 ook moeten worden aangevuld) *wanneer de lijder zich als hersteld heeft aangemeld.*

De ondervinding, getuige daarvan de administratieve regeling bij Gouvernementsresolutie, dd. 21 December 1879, litt. A, n°. 5, heeft de noodzakelijkheid van de bedoelde wijziging helder aan het licht gebragt.

VII. Wettelijke sanctie acht ik ook verkieslijk op de administratieve interpretatie van art. 8 op dezerzijdsch voorstel, bij Gouvernementsresolutie, dd. 29 October 1879, litt. A, n°. 13, gegeven.

Het zij mij veroorloofd omtrent dit onderwerp te verwijzen naar mijn verslag van het vorige jaar.

Eene tot hiertoe in de verordening ontbrekende strafbepaling in die materie mag m. i. ook niet langer worden gemist. Zoo als het bedoelde artikel van de verordening nu luidt, zou de gezagvoerder die weigerachtig bleef aan het bevel tot evacuatie te voldoen, buiten bereik van de strafwet blijven.

VIII. Nog zij het mij vergund hier te vermelden, dat ik gemeend heb de aandacht van het Bestuur er op te moeten vestigen dat er twijfel gerezen is of overtredingen van de voorschriften, betreffende de goede orde en de zindelijkheid in de ziekenhuizen en ziekenvertrekken, vervat in het besluit van 20 Februarij 1880 (Gouvernementsblad e. a. n°. 10), strekkende ter uitvoering van art. 16, alin. 1, der geneeskundige verordening van 1879 (Gouvernementsblad e. a. n°. 8), strafbaar gesteld zijn? Of wel de straf bij art. 42 van de vermelde verordening, *anterieur* aan het besluit van Februarij 1880, op overtredingen van dat besluit van toepassing kunnen zijn, vooral daar waar in vermeld artikel gesproken wordt van het in art. 16 bepaalde?

§ 3. *Gezondheidstoestand.*

De gezondheidstoestand op de plantages en gronden was gedurende het jaar 1880 niet ongunstig.

Over het algemeen bepaalden zich de daar voorgekomen ziektegevallen in de eerste maanden van het jaar tot catharale ongesteldheden en zweren. In Maart en April kwamen eerst onder de creolenarbeiders, en later onder de immigranten (vooral onder de kinderen van beiden) *mazelen met een epidemisch karakter*, voorts gevallen van *varioloïdes* en enkele van *variolae* ons verontrusten.

Deze laatsten werden *dadelijk* afgezonderd; verder werd op ernstige wijze namens mij door commissarissen en gezagvoerders van plantages aan de creolenbevolking het raadzame van afzondering der mazelenlijders onder het oog gebragt; terwijl de districtsgeneesheeren werden aangeschreven om immigrantenlijders in een afzonderlijk vertrek te doen opnemen en behandelen.

Dit geschiedde in opvolging van de slotalinea van art. 25, waarbij hun de bevoegdheid is gegeven om, wanneer de algemeene gezondheidstoestand op de plantage of grond dit wenschelijk maakt, de afzondering van een of meer lijders te bevelen.

Een vijfhonderdtal kinderen werden gevaccineerd; drie honderd en dertig met goed gevolg.

Dit gunstig resultaat hadden wij te danken aan de zorgvuldige verzending van door tusschenkomst van het Ministerie van Koloniën uit Nederland ontvangen koepokstof.

Het niet steeds voorhanden hebben van animale koepokstof, weêrhoudt de bevolking om zich aan de vaccinatie, die voor schoolkinderen ook niet verpligtend is, te onderwerpen.

Van gehumaniseerde stof toch wil de bevolking in het algemeen, om ligt te bevroeden en niet te wraken reden, niets afweten; ze is dan ook in de meeste gevallen er niet toe te bewegen zich aan de inenting hiermeê te onderwerpen.

Tot afzondering werden ook door mij voorschriften gegeven waar het jawslijders geldt.

Gelukkig week de mazelen-epidemie in korten tijd, zonder slagtoffers te hebben gemaakt; terwijl de pokken zich bleven bepalen tot de enkelen hiervoren medegedeelde gevallen, die ook gunstig afliepen.

Het aantal geboorten overtrof, even als in 1879, ook in 1880 dat der sterfgevallen blijkens nevenstaande specificatie.

DISTRICTEN.	Geboorte.			Sterfte.			Levenloos aangegevenen.			Meer geboren dan overleden.	Meer overleden dan geboren.	Verschil tusschen (*)		*Aanmerkingen.*
	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.			Geboorte.	Sterfte.	
Beneden Cottica . .	45	42	87	21	27	48	2	3	5	39	»	39	»	(*) De levenloos geborenen zijn buiten aanmerking gelaten.
Beneden Commewijne	50	34	84	38	40	78	3	2	5	6	»	6	»	
Boven Cottica . . .	26	23	49	14	16	30	»	1	1	19	»	19	»	
Perica	9	16	25	9	7	16	2	»	2	9	»	9	»	
Matappica	19	18	37	13	12	25	5	1	6	12	»	12	»	
Commetewane . . .	7	12	19	9	10	19	1	»	1	»	»	»	»	
Boven Commewijne .	17	13	30	11	8	19	»	»	»	11	»	11	»	
Boven Para	52	66	118	30	35	65	3	2	5	53	»	53	»	
Boven Suriname . .	29	27	56	33	33	66	2	2	4	»	10	»	10	
Beneden Para . . .	10	15	25	12	19	31	»	1	1	»	6	»	6	
Beneden Suriname .	43	39	82	31	26	57	3	2	5	25	»	25	»	
Beneden Saramacca .	49	32	81	36	21	57	2	2	4	24	»	24	»	
Boven Saramacca . .	4	6	10	6	4	10	»	»	»	»	»	»	»	
Nickerie	90	95	185	44	36	80	5	1	6	105	»	105	»	
Coronie	64	69	133	28	23	51	2	2	4	82	»	82	»	
	514	507	1021	335	317	652	30	19	49	385	16	385	16	

Meer geboren dan overleden 369.

§ 4. *Ziekenhuizen en ziekenvertrekken.*

Op verreweg de meeste der plantages, waar immigranten gevestigd zijn en ziekenhuizen aanwezig waren, ingerigt ingevolge de vroegere voorschriften, zijn in 1880 nieuwe ziekenhuizen opgerigt, die in alle opzigten aan de later daaromtrent gestelde wettelijke eischen voldoen; aan eenige moet nog de laatste hand worden gelegd.

Zelfs in enkele gevallen waaromtrent de wet geene voorziening heeft gemaakt, werden wenken, mijnerzijds gegeven, dadelijk opgevolgd.

§ 5 *Voorschriften betreffende de goede orde en de zindelijkheid in de ziekenhuizen en ziekenvertrekken.*

Het besluit waarbij deze voorschriften zijn gegeven (van den 20sten Februarij 1880 Gouvernementsblad n°. 10) werkt gunstig.

Onregelmatigheden, die vroeger werden waargenomen, zijn sedert voor een goed gedeelte verdwenen.

Overigens wordt hier gerefereerd ad § 2, sub VIII.

§ 6. *Geneesmiddelen, benoodigdheden voor de apotheek, hospitaalfournitures en kleedingstukken.*

Volgens art 13, in verband tot de 4de alinea van art. 22 der geneeskundige verordening werden aan regeling bij besluit van den Gouverneur overgelaten de lijsten van geneesmiddelen, benoodigdheden voor de apotheek en hospitaalfournitures, waarvan de hoeveelheid steeds voorradig moet zijn; voorts de lijst van dieeten, eindelijk van geneeskundige voorschriften.

Die regeling vond plaats bij besluit van 16 April 1880, Gouvernementsblad n°. 18.

Het verschil tusschen de tegenwoordige en de vervallen regeling, vastgesteld bij besluit van 1873, Gouvernements blad n°. 12, 1874, Gouvernementsblad n°. 38, 1875, Gouvenementsblad n°. 10 en 11, allen ter uitvoering van de vroegere geneeskundige verordening van 1872 (Gouvernementsblad 1873 n°. 4), in verband tot die van 1875, Gouvernementsblad n°. 13, laat zich kortelijk aldus zamenvatten.

Terwijl er vroeger was bepaald dat bij elke krib en bij elken veldezel 2 stellen hospitaalkleeding behoorden, werd er nu *drie* stellen voorgeschreven.

Daarentegen werd bepaald dat op plantages en gronden, waarop zich minder dan *twintig* arbeiders bevinden, slechts de *helft* van de bij de nieuwe regeling voorgeschreven hoeveelheid geneesmiddelen behoeft aanwezig te zijn.

Eindelijk onderging de zamenstelling der dieeten die wijzigingen, welke de ondervinding als noodzakelijk had aangetoond.

Op enkele uitzonderingen na, en wel op kleine plantages, waar het een en ander aan den voorraad ontbreekt, valt waarlijk te roemen over de stiptheid waarmede de wettelijke verpligting wordt nageleefd.

Op de belangrijke plantages is zelfs de voorraad ruimer dan waartoe de wet verpligt.

§ 7. *Drinkwater.*

Met referte aan hetgeen hieromtrent is medegedeeld in het vorig verslag, meen ik te kunnen volstaan met eene verwijzing wat betreft het jaar 1880, aan het bij § 2 sub I hiervoren aangeteekende.

§ 8. *Dienstpersoneel in de ziekenhuizen.*

Terwijl Nickerie zich gunstig bleef onderscheiden, heeft de ongunstige toestand in de andere gedeelten der kolonie, vermeld in het vorig jaarverslag, helaas voor geen gunstigen plaats gemaakt. Nog altijd doen daar oppassers in de ziekenhuizen dienst, die voor het vak niet de minste opleiding hebben gehad.

De vroeger gedane aanbeveling meen ik dan ook nu wederom met nadruk te moeten herhalen.

De betreurenswaardige toestand waarin de plantages en gronden in de oude kolonie in dit opzigt verkeeren, heeft mij naar maatregelen doen omzien om het toedienen, *eigener autoriteit*, van geneesmiddelen door de ziekenoppassers te voorkomen.

Van daar dan ook dat de districtsgeneesheeren door mij zijn uitgenoodigd om te zorgen voor schriftelijke algemeene voorschriften, zoowel wat betreft de toe te dienen geneesmiddelen als de dieeten, die behooren opgevolgd te worden, in de gevallen, dat zieken in het ziekenhuis worden opgenomen en wier toestand niet van dien aard is dat dadelijke tegenwoordigheid van den geneesheer gevorderd wordt.

Die geneesmiddelen en dieeten zullen, ingevolge art. 23 alin. 3 van de geneeskundige verordening, onder de verantwoordelijkheid van den gezagvoerder (of die hem vervangt) worden gereed gemaakt.

Op dit laatste is zeer speciaal de aandacht gevestigd, daar onder de bestanddeelen dier voorschriften vergiften kunnen zijn.

Absoluut is door mij eindelijk bepaald, dat de sleutel van de vergiftkast steeds onder den gezagvoerder, of die hem vervangt, moet verblijven; echter zoodanig dat die ten allen tijde ter beschikking van den geneesheer ligt.

Strenge opvolging van de voorgeschreven regeling zal tot gevolg hebben dat *altijd*, *zelfs bij zeer ligte ongesteldheden*, *gehandeld zal worden volgens de voorschriften van den bevoegden geneesheer.*

§ 9. *Vroedvrouwen.*

Het gemis aan vroedvrouwen in de districten (slechts in Nickerie is er eene) wordt hoe langer hoe klemmender. Het geringe bedrag van de toelage voor deze beschikbaar gesteld (vgl het aangeteekende bij § 2 sub IV hiervoren) maakt het onmogelijk ze te erlangen, terwijl tot hiertoe, wegens gebrek aan geschikt personeel in de districten, geen gebruik is gemaakt van de bevoegdheid aan den inspecteur gegeven tot het uitreiken van vergunningen aan niet geadmitteerde vroedvrouwen, om verloskundigen bijstand te verleenen (art. 23 alin. 3).

Nu meer dan ooit te voren moet in het gemis aan vroedvrouwen worden voorzien. Langzamerhand toch wordt de zeer sterke afkeer, die de koelievrouwen, om meerdere redenen hadden, om in het hospitaal te bevallen, overwonnen. Om der wille van hare godsdienstige begrippen, laten zij zich niet dan in den uitersten nood door een mannelijken verloskundige bijstaan. Dit, haar grootste bezwaar, zal wijken als er gelegenheid bestaat tot het erlangen van vrouwelijke verloskundige hulp.

Overigens is het voor den districtsgeneesheer niet mogelijk bij alle bevallingen bijstand te verleenen.

De geneeskundige verordening heeft intusschen *geneeskundige hulp in den meest uitgestrekten zin* aan immigranten gewaarborgd, waaronder ook zeer zeker verstaan moet worden *verloskundige hulp in het plantage hospitaal*, met welk bepaald voorschrift op den duur niet getransigeerd mag worden.

§ 10. *Geneeskundig personeel.*

Van den ijver en de belangstelling, waardoor de meeste der districtsgeneesheeren zich onderscheiden, kan wederom met lof melding worden gemaakt. Zij moeten zeker aangemerkt worden als een der voornaamste factoren voor een goeden gang van zaken op medisch gebied. Het bijna dagelijksch oog dat zij over de zaken kunnen laten gaan, moet hen uit den aard der zaak meer vertrouwd maken met toestanden en personen, dan den districtscommissarissen en den geneeskundigen inspecteur mogelijk is, vermits deze onmogelijk zoo dikwijls als zij zouden wenschen, de plantages kunnen bezoeken.

Het getal geneesheeren is echter bij lange na niet voldoende om ten allen tijde behoorlijk in de dienst te kunnen voorzien, maar van meer klemmenden aard wordt het bezwaar bij eenigzins aanhoudende ongesteldheid van een hunner. De hun toevertrouwde geneeskundige districten zijn toch in den regel zóó uitgebreid, dat er veelal niet aan te denken valt de dienst alsdan te laten waarnemen door de het digtsbij gevestigde districtsgeneesheeren, zoo als art. 20 alin. 1 voorschrijft. Zóó is het wel eens

gebeurd, dat de dienst bij de bedoelde gelegenheid moest worden opgedragen aan een officier van gezondheid te Paramaribo gevestigd, die zich tot dat einde op *vaste* dagen op reis begaf.

Die regeling leverde, gelijk in den aard van de zaak ligt, voor *urgente* gevallen, moeijelijbheden op.

Herhaaldelijk gaf ik in overweging te trachten uit Nederland twee geneeskundigen voor de dienst in de districten alhier te verkrijgen.

Eene oproeping daartoe mogt ik uit de *Staatscourant* lezen, tot nog toe echter zonder gevolg.

Eene minder juiste opvatting bleek mij hier en daar bij gezagvoerders van plantages te bestaan, ten opzigte van het voorschrift van art. 19 der geneeskundige verordening, namelijk het ziekenbezoek van den geneesheer. Die onjuiste opvatting dreigde de positie van den geneesheer onhoudbaar te maken. Er waren er die meenden dat deze ontboden moest worden, zoodra er zich maar een ziek aanmeldde, zelfs dan, wanneer de ongesteldheid van zeer ligten aard is.

Ik heb daarom gemeend de wetsbepaling in dit opzigt te moeten verduidelijken door eene voor *alle* gezagvoerders verstaanbare reproductie er van in populairen vorm. Ik deed in eene daartoe strekkende circulaire uitkomen dat, hoe wenschelijk geregeld dagelijksch bezoek van een zieke door een geneeskundige zijn moge, de wetgever, die hier, even als overal elders, rekening had te houden met localiteiten en beschikbare krachten, bij het tot stand brengen van de geneeskundige verordening, de *wenschelijkheid* ondergeschikt heeft moeten maken aan de *mogelijkheid*, en dien ten gevolge in art. 19 heeft voorgeschreven:

in alin. 1 *als regel*, of in gewone gevallen, het ziekenbezoek van den geneesheer slechts tweemaal in de week; *als uitzondering*, zoo vele malen meer als de toestand van de zieken, *volgens den geneesheer*, dit vordert en den geneesheer mogelijk is;

en in alin. 5 in spoed vereischende gevallen; terwijl van den geneesheer verwacht wordt dat daar, waar tijd en omstandigheden dit toelaten, hij uit eigen beweging meerdere bezoeken dan tweemaal 's weeks zal brengen.

Ten einde nu te voorkomen dat gezagvoerders en opzigters bij tusschentijds voorkomende zieken van ligten aard, zelven zouden docteren, heb ik voorts de maatregelen voorgeschreven, te vinden in § 8, in fine hiervoren.

§ 11. *Woningen, waterlozing en terreinen rondom de woningen; keukens en latrines.*

Verbetering aan immigrantenwoningen is overal duidelijk blijkbaar. Het nut der aan die woningen aangebragte keukens, laat zich reeds duidelijk waarnemen; de zindelijkheid toch in die woningen wordt in niet geringe mate bevorderd, doordien nu elders gekookt wordt.

Van de latrines schijnen de koelies minder gediend te willen zijn; zoo min mogelijk maken zij daarvan gebruik.

Dat de woningen der creolen-arbeiders niet *overal* zijn als men zou wenschen, is, bij hunne onverschilligheid, om bij het maken van speciale bedingen hierop te letten, een gevolg van gemis aan wettelijke voorschriften deswege.

Op *vele plaatsen* laten zij echter niets te wenschen over.

Het blijft mijn onveranderd gevoelen dat wijziging van het Koninklijk besluit van 22 Maart 1872, n°. 27 (Publicatie van 3/17 Mei e. a. Gouvernementsblad n°. 8), namelijk dat zich onder de vloeren geene ledige ruimte mag bevinden en dat eene immigrantenwoning niet uit meer dan twee rijen vertrekken mag bestaan, — om de door mij daarvoor in het Verslag van 1879 aangevoerde redenen, waaraan kortheidshalve wordt gerefereerd, buiten twijfel er toe zal bijdragen om de immigrantenwoningen gezonder te maken.

Worden over het algemeen de waterlozingen rondom de woningen, zoowel als het terrein daarom heen onderhouden, niet te ontkennen is het dat velen, zoowel onder de gezagvoerders als onder de immigranten en andere arbeiders, nog niet doordrongen zijn van den grooten invloed, dien het in acht nemen van een en ander op de gezondheid moet uitoefenen. Aan wenken hiertoe mijnerzijds ontbreekt het niet.

§ 12. *Winkels op de plantages en gronden in de districten.*

Telkens bij mijne inspectien wordt door mij een onderzoek ingesteld naar de voorradige voedingsmiddelen, zonder dat dit, anders dan op ééne enkele plantage, tot aanmerkingen mijnerzijds heeft geleid.

De Geneeskundige Inspecteur,
Dr. A. Salomons.

BIJLAGE A VAN HET VERSLAG VAN DEN GENEESKUNDIGEN INSPECTEUR.

STAAT van ingestelde vervolgingen wegens overtreding der geneeskundige verordening met vermelding van het resultaat daarvan.

Districten.	Volgnommer.	Overtreders.	Aard der overtreding.	Uitslag der vervolging.	*Aanmerkingen.*
Beneden-Cottica en Beneden-Commewijne.	1	Een huurder van immigranten.	Een vrouwelijke ziekenoppasser niet aangesteld.	Vrijgesproken.	
	2	Een gezagvoerder.	Een zieken immigrant niet door den districtsgeneesheer laten zien.	Als voren.	
	3	A n.	Als voren.	Als voren.	
	4	Als voren.	1°. Eene immigrante, wier opname in het ziekenhuis door den districtsgeneesheer was goedgekeurd, ontslagen, niettegenstaande zij nog niet hersteld was; 2°. Niet gezorgd dat de geneesheer bij zijn bezoek de bedoelde immigrante kon zien.	Veroordeeld tot f 10 boete en f 2,10 kosten of subsidiaire gevangenisstraf, voor de boete 3 dagen en voor de kosten 1 dag.	
	5	Als voren.	De voor zieken voorgeschreven voeding niet vestrekt.	Vrijgesproken.	Van dit vonnis was appel aangeteekend, waarvan echter later op last van den procureur-generaal is gedesisteerd.
	6	Een districtsgeneesheer.	Verzuim van kennisgeving aan den districts-commissaris van gedane aanteekening in een ziekenregister; voorts het niet bekend mak-n aan de zieken van voorgeschreven diëeten.	Veroordeeld tot 3 boeten à f 10 en in de kosten ad f 4,14, bij wanbetaling te vervangen door subsidiaire gevangenisstraf, voor de boeten 9 dagen en voor de kosten 1 dag.	
	7	Een Britsch-Indisch immigrant.	Onwil om de vuile kleederen waarmede hij in het ziekenhuis is gekomen, uit- en hospitaalkleederen aan te trekken.	Veroordeeld tot f 3 boete en f 3 kosten of subsidiaire gevangenisstraf, met gedwongen tewerkstelling, voor de boete 1 dag en voor de kosten mede 1 dag.	
	8 9	Als voren. Als voren.	Willekeurig verlaten van het ziekenhuis waarin zij werden verpleegd.	Veroordeeld ieder tot f 3 boete en hoofdelijk in de kosten ad f 4,03 of subsidiaire gevangenisstraf met gedwongen tewerkstelling, voor de boete 1 dag en voor de kosten mede 1 dag.	

Districten.	Volgnommer.	Overtreders.	Aard der overtreding.	Uitslag der vervolging.	*Aanmerkingen.*
	10	Een Britsch-Indisch immigrant.	Weigering om de door den districtsgeneesheer voorgeschreven geneesmiddelen aan te wenden en willekeurig verlaten van het ziekenhuis.	Veroordeeld tot f 5 boete en f 4,40 kosten of subsidiaire gevangenisstraf met gedwongen tewerkstelling, voor de boete 2 dagen en voor de kosten 1 dag.	
	11	Als voren.	Willekeurig verlaten van het ziekenhuis, waarin hij ter verpleging was opgenomen.	Veroordeeld tot f 3 boete en f 2,87 kosten of subsidiaire gevangenisstraf met gedwongen tewerkstelling, voor de boete 1 dag en voor de kosten mede 1 dag.	
Boven - Cottica en Boven-Commewijne.	12	Een plantage-arbeider.	Willekeurig verlaten van het ziekenhuis waarin hij werd verpleegd.	Veroordeeld tot f 3 boete en f 5,30 kosten of subsidiaire gevangenisstraf met gedwongen tewerkstelling, voor de boete 1 dag en voor de kosten mede 1 dag.	
	13	Een gezagvoerder.	Verzuim om aan meerdere zieke immigranten de voorgeschrevene hoeveelheid levensmiddelen te verstrekken.	Veroordeeld in eene boete van f 50 en in de kosten ad f 18,50 of subsidiaire gevangenisstraf, voor de boete 7 dagen en voor de kosten 1 dag.	
	14	Als voren.	Als voren.	Veroordeeld in eene boete van f 10 en in de kosten ad f 0,50 of subsidiaire gevangenisstraf, voor de boete 3 dagen en voor de kosten 1 dag.	
	15	Als voren.	Ontslag uit het ziekenhuis van een immigrant.	Veroordeeld tot f 25 boete en in de kosten ad f 0,50 of subsidiaire gevangenisstraf, voor de boete 6 dagen en voor de kosten 1 dag.	
	16	Een Britsch-Indisch immigrant.	Dronkenschap en rustverstoring in het ziekenhuis, alwaar hij als lijder was opgenomen.	Veroordeeld tot gevangenisstraf met gedwongen tewerkstelling, voor den tijd van 7 dagen en in de kosten ad f 2,60 bij wanbetaling te vervangen door gevangenisstraf met gedwongen tewerkstelling van 1 dag.	
	17	Als voren.	Weigering om zich naar het ziekenhuis te begeven, niettegenstaande aanzegging van den gezagvoerder namens den districtsgeneesheer.	Veroordeeld in eene boete van f 3 en in de kosten ad f 2 of subsidiaire gevangenisstraf, voor de boete 1 dag en voor de kosten mede 1 dag.	
Nickerie.	18	Twee Britsch-Indische immigranten.	Wanordelijk gedrag in het ziekenhuis, waarin zij verpleegd werden.	Veroordeeld ieder in eene boete van f 3 en in de kosten ad f 3,30 of subsidiaire gevangenisstaf met gedwongen tewerkstelling voor elk der boeten van 2 dagen en 1 dag voor de kosten.	
	19	Als voren.	Na zich ziek te hebben aangemeld, zich niet onmiddellijk na aanzegging van den gezagvoerder, begeven naar het ziekenhuis.	Veroordeeld ieder tot 14 dagen gevangenisstraf met gedwongen tewerkstelling en in de kosten ad f 2 of subsidiaire gevangenisstraf als voren van 3 dagen.	

Districten.	Volg-nommer.	Overtreders.	Aard der overtreding.	Uitslag der vervolging.	*Aanmerkingen.*
	20	Een plantage-arbeider.	Uitoefening van geneeskundige practijk zonder daartoe bevoegd te zijn.	Veroordeeld tot 3 maanden gevangenisstraf met gedwongen tewerkstelling en eene boete van f 10 en in de kosten ad f 9 of subsidiaire gevangenisstraf als voren van 3 dagen voor de boete en mede van 3 dagen voor de kosten.	Beklaagde stond tegelijk teregt voor het moedwillig toebrengen van slagen, volgens art. 79 der Herziene Strafverordening van 1874 en is voor beide overtredingen te gelijk gestraft.

[5. 23.]

BIJLAGE J.

RAMING der ontvangsten en uitgaven voor de kolonie Suriname, voor het dienstjaar 1881.

ONTVANGSTEN.

		BENAMING DER ONDERWERPEN VAN ONTVANGST.	Geraamd bedrag.
A.		*Directe en indirecte belastingen.*	
	a.	Personeel	f 80 000,00
	b.	Grondbelasting	*Memorie*
	c.	Patentregt	66 000,00
	d.	Belasting op de huurwaarde van huizen	21 000,00
	e.	Belasting voor straatverlichting	*Memorie*
	f.	Paardengeld	800,00
	g.	Accijns op het binnenlandsch gedistilleerd	75 000,00
	h.	Invoerregten	390 000,00
	i.	Uitvoerregten	185 000,00
	k.	Tonnegeld der schepen	27 000,00
	l.	Baak-, los- en steigergelden	6 000,00
	m.	Waag- en rooigelden en pakhuishuur	8 000,00
	n.	Zegelregt	28 000,00
	o.	Geneeskundige belasting	30 000,00
	p.	Successie- en overgangsregten	7 000,00
	q.	Begraafplaatsregt	1 000,00
	r.	Regt op verlotingen	300,00
B.		*Inkomsten van onderscheiden aard.*	
	a.	Passagegelden	30 000,00
	b.	Opbrengst der posterij	6 000,00
	c.	Erf- en grondpacht	60 000,00
	d.	Landtaxen of akkergelden	8 000,00
	e.	Inhouding op de tractementen der ambtenaren voor pensioen	65 000,00
		Transporteren	f 1 094 100,00

		BENAMING DER ONDERWERPEN VAN ONTVANGST.	Geraamd bedrag.
B.		Per transport	f 1 094 100,00
	f.	Renten van kapitalen, afkomstig van het opgeheven West-Indisch pensioenfonds . .	10 843,33
	g.	Terugbetaling van voorschotten	1 000,00
	h.	Boeten, opbrengst van verbeurdverklaringen en terugbetaling van voorloopig betaalde justitie- en proceskosten	5 000,00
	i.	Griffieregten, te verantwoorden aan de koloniale kas.	1 500,00
	k.	Salarissen van den hypotheekbewaarder, te verantwoorden aan de koloniale kas. . .	1 000,00
	l.	Emolumenten van den gouvernements-secretaris te verantwoorden aan de koloniale kas	6 000,00
	m.	Verschillende ontvangsten	15 000,00
C.		*Bijdrage uit 's Rijks schatkist tot aanvulling der koloniale geldmiddelen*	195 646,42
			f 1 330 089,75

UITGAVEN.

	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.	Geraamd bedrag.
I.	Gouvernements-secretarie, Koloniale Staten en algemeene dienst	f 122 899,75
II.	Justitie en politie	347 678,10
III.	Administratie van financien	102 530,00
IV.	Immigratie en kolonisatie	48 350,00
V.	Eeredienst, onderwijs, armenzorg en burgerlijke geneeskundige dienst	307 105,00
VI.	Bouwdepartement	97 635,00
VII.	Koloniale vaartuigen, betonning, bebakening en seinwezen	103 528,75
VIII.	Pensioenen, wachtgelden, toelagen en onderstanden	165 363,15
IX.	Onvoorziene uitgaven	35 000,00
		f 1 330 089,75

[5. 24.]

BIJLAGE K.

STAAT van reeds gedane of nog te doene ontvangsten voor de kolonie Suriname, over het dienstjaar 1880, vergeleken met de raming.

		BENAMING DER ONDERWERPEN VAN ONTVANGST.	Raming voor 1880.	Ontvangsten gedaan of nog te doen voor 1880.
A.		*Directe- en indirecte belastingen*		
	a.	Personeel	f 80 000,00	f 82 358,50
	b.	Grondbelasting	*Memorie*	»
	c.	Patentregt	65 000,00	64 240,08⁵
	d.	Belasting op de huurwaarde van huizen	20 000,00	21 818,55
	e.	Belasting voor straatverlichting	*Memorie*	260,86
	f.	Paardengeld	800,00	653,00
	g.	Accijns op het binnenlandsch gedistilleerd	72 000,00	84 336,15
	h.	Invoerregten	320 000,00	359 378,44
	i.	Uitvoerregten	165 000,00	174 511,65
	k.	Tonnegeld der schepen	25 000,00	27 481,50
	l.	Baak-, los- en steigergelden	5 500,00	6 022,80
	m.	Waag- en rooigelden en pakhuishuur	10 000,00	9 500,13
	n.	Zegelregt	27 000,00	29 338,29
	o.	Geneeskundige belasting	32 000,00	19 708,00
	p.	Successie- en overgangsregten	7 000,00	8 362,72
	q.	Begraafplaatsregt	1 000,00	1 564,00
	r.	Regt op de verlotingen	300,00	116,70
B.		*Inkomsten van onderscheiden aard.*		
	a.	Leges- en provisiegelden	*Memorie*	»
	b.	Passagegelden	30 000,00	33 373,56⁵
	c.	Opbrengst der posterij	6 000,00	6 633,74
	d.	Erf- en grondpacht	50 000,00	46 628,83
	e.	Landtaxen of akkergelden	10 000,00	7 430,66⁵
	f.	Inhouding op de tractementen der ambtenaren voor pensioen	65 000,00	66 147,74⁵
	g.	Renten van de kapitalen, afkomstig van het opgeheven West-Indisch pensioenfonds	10 800,00	10 843,33
		Transporteren	f 1 002 400,00	f 1 060 709,25

		BENAMING DER ONDERWERPEN VAN ONTVANGST.	Raming voor 1880.	Ontvangsten gedaan of nog te doen voor 1880.
		Per transport	f 1 002 400,00	f 1 060 709,25
	h.	Terugbetaling van voorschotten	500,00	990,00
	i.	Boeten, opbrengst van verbeurdverklaringen en terugbetaling van voorloopig betaalde justitie- en proceskosten	5 000,00	7 910,85
	k.	Griffierregten, te verantwoorden aan de koloniale kas	1 600,00	1 064,34
	l.	Salarissen van den hypotheekbewaarder, te verantwoorden aan de koloniale kas	1 200,00	1 116,83
	m.	Emolumenten van den gouvernements-secretaris, te verantwoorden aan de koloniale kas	5 000,00	6 111,46
	n.	Verschillende ontvangsten	15 000,00	20 914,51
C.		*Ontvangsten betreffende de immigratie.*		
	a.	Opbrengst der geldleening tot bevordering der immigratie	300 000,00	»
	b.	Alle andere ontvangsten	*Memorie*	»
D.		*Bijdrage uit 's Rijks schatkist tot aanvulling der koloniale geldmiddelen.*	356 968,14	283 726,89
			f 1 687 668,14	f 1 382 544,13

[5. 25.]

BIJLAGE L.

STAAT van reeds gedane of nog te doene uitgaven voor de kolonie Suriname over het dienstjaar 1880 vergeleken met de raming.

	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.	Raming van 1880.	Uitgaven gedaan of nog te doen voor 1880.
I.	Gouvernements-secretarie, koloniale staten en algemeene dienst . . .	f 125 900,10	f 138 399,40^{5}
II.	Justitie en politie	352 531,24	346 056,11^{5}
III.	Administratie van financien.	104 482,00	130 601,86^{5}
IV.	Immigratie en kolonisatie	364 100,00	51 052,11^{5}
V.	Eeredienst, onderwijs, armenzorg en burgerlijke geneeskundige dienst	307 066,00	308 699,02^{5}
VI.	Bouwdepartement	110 356.00	120 632,49^{5}
VII.	Koloniale vaartuigen, betonning, bebakening en seinwezen	105 016,90	113 358,50^{5}
VIII.	Pensioenen, wachtgelden en onderstanden	168 215,90	165 345,01
IX.	Onvoorziene uitgaven	50 000,00	8 399,59^{5}
		f 1 687 668,14	f 1 382 544,13

[5. 26.]

BIJLAGE M.

VERSLAG van de immigratie en kolonisatie over het jaar 1880.

I. IMMIGRATIE.

Nadat in het laatst des vorigen jaars het voor de gansche kolonie verblijdend berigt was ontvangen, dat de wet van den 14den November 1879 (*Staatsblad* n°. 202), — de strekking hebbende om de kapitalen voortgesproten uit overgewonnen renten van gelden, herkomstig van de reservekas der kolonie, ten bate van het Immigratiefonds te brengen, — door de beide Kamers der Staten-Generaal aangenomen en door Zijne Majesteit den Koning bekrachtigd was, kon op den 1sten Januarij 1880 aan den sedert lang gekoesterden wensch tot het oprigten van een immigratiefonds worden gevolg gegeven.

Te gelijk met de afkondiging van deze wet en hare opneming in het *Gouvernementsblad* van den 1sten Januarij 1880, n°. 1, werd opgenomen:

in het *Gouvernementsblad* n°. 2, de verordening van den 16den Februarij 1877, houdende wijziging van de verordening van 18 Februarij 1874 (*Gouvernementsblad* 1875, n°. 2), goedgekeurd bij de wet van 29 November 1874 (*Staatsblad* n°. 157, *Gouvernementsblad* 1875, n°. 1), en de strekking hebbende om het nog overig bedrag der koloniale geldleening bij het immigratiefonds te voegen;

in het *Gouvernementsblad* n°. 3, de verordening van den 21sten Augustus 1878, de oprigting van een immigratiefonds betreffende,

en in *Gouvernementsblad* n°. 4, de verordening van den 21sten Augustus 1878, tot invoering van een hoofdgeld voor onder contract verbonden immigranten, hetwelk jaarlijks ten bedrage van f 5 voor iederen mannelijken en f 2,50 voor iedere vrouwelijke immigrant van 15 jaren en daarboven door de huurders aan het immigratiefonds zal verschuldigd zijn.

Vervolgens werden opgenomen:

in het *Gouvernementsblad* n°. 5, de publicatie van den 28sten Januarij 1880, waarbij wordt afgekondigd het Koninklijk besluit van 29 December 1879, n°. 33, strekkende tot wijziging en intrekking van eenige bepalingen op het stuk van immigratie, in verband met het tot stand komen van het immigratiefonds;

in *Gouvernementsblad* n°. 7, het besluit van den 30sten Januarij 1880, ter uitvoering van art. 48 der verordening van den 21sten Augustus 1878 (*Gouvernementsblad* 1880, n°. 3) betreffende de oprigting van een immigratiefonds, en de strekking hebbende om premien toe te kennen voor den aanvoer door particulieren van arbeiders op de voorwaarden daarin vermeld. Dit besluit is slechts op 3 arbeiders toegepast geworden, die in den loop des jaars uit Barbados werden aangevoerd;

in *Gouvernementsbladen* n°. 8 en n°. 13, de besluiten van den 9den Februarij en den 1sten Maart 1880, ter uitvoering van de laatste alinea van art. 53 der verordening van den 21sten Augustus 1878 (*Gouvernementsblad* 1880, n°. 3) betreffende de oprigting van een immigratiefonds.

Volgens deze besluiten zouden de bepalingen der verordening betreffende de oprigting van een immigratiefonds, alléén voor zooveel zij betreffen den terugvoer der immigranten en het sluiten van nieuwe contracten, op de bestellers van immigranten die door tusschenkomst van het Gouvernement van het jaar 1876 af zijn aangevoerd, van toepassing zijn, indien die bestellers vóór den 1sten April 1880 ten behoeve van het immigratiefonds stortten de som van f 40 voor ieder volwassen immigrant, die uit den aanvoer van af 1876, op den 1sten Januarij 1880 nog tot de plantage behoorde.

Onder deze bepalingen konden gebragt worden de immigranten aangevoerd in 1877 met de *Clive*, in 1878 met de *Zanzibar* en in 1880 met de *Ailsa*; doch er is door de huurders geen gebruik van gemaakt.

In *Gouvernementsblad* n°. 25 werd opgenomen het besluit van den 8sten October 1880, ter uitvoering van art. 48 der verordening van den 21sten Augustus 1878 (*Gouvernementsblad* 1880, n°. 3) betreffende de oprigting van een immigratiefonds.

Dit besluit verving dat van 30 Januarij 1880 (*Gouvernementsblad* n°. 7) en had hoofdzakelijk ten doel om de voorwaarden waarop premien voor den aanvoer van immigranten uit Nederland waren uitgeloofd aan te vullen met de bepaling, dat de aanvoerder zekerheid moet stellen voor hunnen terugvoer wanneer zij niet mogten voldoen aan de gestelde vereischten.

In *Gouvernementsblad* n°. 27 werd opgenomen het besluit van den 1sten November 1880, houdende bepaling dat de ontvangst en de uitbetaling van alle gelden buiten de kolonie het immigratiefonds betreffende, zullen loopen over de Surinaamsche Bank.

In *Gouvernementsblad* n°. 37, de verordening van den 15den December 1880, houdende wijziging van de verordening van den 21sten Augustus 1878 tot invoering van een hoofdgeld voor onder contract verbonden immigranten, ten gevolge waarvan van deze belasting uitgezonderd worden zij, die twaalf achtereenvolgende maanden gevangenisstraf hebben ondergaan;

en in *Gouvernementsblad* n°. 38, de verordening van den 15den December 1880, houdende eene gelijke uitzondering van de belasting ter gemoetkoming in de kosten voor de geneeskundige behandeling.

Het jaar 1880 was dus voor de immigratie buitengewoon belangrijk op wetgevend gebied, alles het gevolg van het tot stand komen van het immigratiefonds, waarvan de voordeelen boven de vroegere regeling reeds in het verslag over 1877 zijn uiteengezet geworden.

Ingevolge art. 6 der verordening tot oprigting van een immigratiefonds werden in de maand Januarij belanghebbenden opgeroepen om hunne aanvragen voor arbeiders in te leveren.

De kosten van aanvoer voor immigranten uit Britsch-Indie waren door den Gouverneur vastgesteld op f 325 voor elken als volwassen berekenden arbeider per zeilschepen en op f 375 als de aanvoer met een stoomschip plaats had. Van die kosten werden ³/₅ gedeelte, dus respectivelijk f 195 en f 225 door den aanvrager gedragen.

Binnen den tijd van drie maanden werden op deze voorwaarden 874 koelies aangevraagd voor 31 plantages. Een trok zijne aanvraag later in; voor de overigen werd eene bestelling aan den emigratie agent te Calcutta opgezonden.

Naarmate de aangehuurde koelies in het depôt te Calcutta inkwamen, werden de schepen *Ailsa* en *British Statesman*, respectivelijk tegen £ 9 — 6 en £ 10 — per hoofd boven den leeftijd van 10 jaren, voor minderen leeftijd de helft en voor kinderen beneden twee jaren niets, bevracht om de arbeiders en hunne gezinnen naar Suriname over te brengen. Het laatste schip was voorzien van een »Thiers-automatic ventilator", die kort geleden door het Britsch gouvernement voor koelie-schepen tot het verkrijgen van eene betere luchtverversching was voorgeschreven.

Eerstgenoemd schip kwam in 1880 twee malen en wel den 6den Februarij en den 26sten November met immigranten alhier aan. De eerste aankomst werd reeds in het vorige jaarverslag met groote uitvoerigheid vermeld en zal dus alleen hier worden aangestipt om rekening met de getalsterkte der immigranten te houden. De tweede keer vertrok de *Ailsa* van Calcutta op den 11den September met 489 koelies, en werd op den 16den December gevolgd door de *British Statesman* met 475 immigranten aan boord. Op beide schepen die respectivelijk den 26sten November 1880 en den 14den Maart 1881 ter reede van Paramaribo aankwamen, had gedurende de reis eene groote sterfte plaats, die op de *Ailsa* voornamelijk veroorzaakt was door het uitbreken der mazelen en op de *British Statesman* door dysenterie.

Daar laatstgenoemde aanvoer in 1881 plaats had, zullen de bijzonderheden van dit schip in het volgend jaarverslag worden medegedeeld; die der *Ailsa* zullen vermeld worden in het daarvoor bestemde hoofd van dit verslag.

Eindelijk verdient nog vermelding het sluiten van een contract op den 18den December tusschen het Koloniaal Gouvernement en de firma Sandbach Tinne & C°., van Liverpool, voor het overvoeren van immigranten van Calcutta naar Suriname tegen £ 10—15 per hoofd boven den leeftijd van 10 jaren, de helft van die som voor kinderen van 2—10 jaren en niets voor hen die beneden 2 jaren zijn. Dit contract werd gesloten voor den tijd van 5 achtereenvolgende jaren.

In het beheer van dit departement kwam geen andere verandering als dat de heer N. van den Brandhof, districts-commissaris van Nickerie, die gedurende mijn verloftijd met de waarneming van de betrekking van agent-generaal belast was, op den 24sten December 1880 deze functie weder in mijne handen nederlegde. Hem werd bij Gouvernementsresolutie, dd. 23 December 1880, litt. A, n°. 10, des Gouverneurs bijzondere tevredenheid betuigd voor de wijze waarop hij de functien van agent-generaal heeft waargenomen.

De inspectiereizen van den waarnemenden agent-generaal hadden op de gewone wijze plaats. Van zijne bevinding op elke plantage werden weder breedvoerige rapporten aan den Gouverneur ingezonden, terwijl van de ergste tekortkomingen in de behandeling der immigranten door huurders en gezagvoerders proces-verbaal opgemaakt en ter vervolging werd ingezonden.

Dit had plaats:

tegen den eigenaar der cacao plantage Vriendsbeleid en Ouderszorg ter zake van het niet aanstellen van een vrouwelijke ziekenoppasser. Bij vonnis van den ommegaanden regter werd de beklaagde echter vrijgesproken uit overweging dat de aanstelling door den geneesheer niet gevorderd was (er waren slechts 22 immigranten op deze plantage waarvan slechts eene ziek was), en dat gelijk de getuigen en ook de zieke zelve (eene vrouw, die liever bij haren man en hare kinderen te huis dan in het ziekenhuis lag) verklaarde, er toch in elk geval door den eigenaar eene vrouwelijke bediende ten dienste van het ziekenhuis was aangewezen.

Ook tegen den gezagvoerder van evengemelde plantage werd eene regtsvervolging ingesteld, omdat hij een in het ziekenhuis van die plantage verpleegd wordenden immigrant had ontslagen zonder geheel hersteld te zijn en vervolgens verzuimd had den districts-geneesheer bij diens bezoek op de plantage in de gelegenheid te stellen dien zieke te zien. Voor het eerste misdrijf werd hij veroordeeld in eene geldboete van f 10 en in de kosten van het geding; van het tweede werd hij vrijgesproken, op grond dat de geneesheer wel in de gelegenheid was geweest bij zijn bezoek den zieke te zien, maar daartoe door eigen ongesteldheid niet in staat was geweest.

Op plantage de Eendragt werd bevonden dat aan eenige zieke immigranten niet het volle rantsoen rijst en bakkeljaauw was uitgereikt, dat volgens Gouvernementsbesluit voorgeschreven was. De gezagvoerder werd te dier zake veroordeeld in eene geldboete van f 50 en de kosten, om bij wanbetaling door gevangenisstraf van 8 dagen te worden vervangen.

Tegen den gezagvoerder der suikerplantage Zorg en Hoop werd eene regtsvervolging ingesteld wegens: 1°. de terreinen van de woningen der immigranten in zeer slechten en geheel onvoldoenden toestand, schadelijk voor de gezondheid, te hebben bevonden, en 2°. geen zorg te hebben gedragen om den districts-geneesheer bij zijn ziekenbezoek in de gelegenheid te stellen eene zieke koelievrouw, lijdende aan koorts en ontsteking der borsten, en haar kind, benevens een koeliejongen, lijdende aan yaws, te zien. Van beide hem ten laste gelegde feiten werd hij door den regter vrijgesproken; van het eerste op grond dat, ofschoon bedoeld terrein nog geen drie maanden geleden door en op kosten van den eigenaar der plantage was schoongemaakt en de lozing opgehaald, thans wel de kanten der trenzen of slooten door de koeijen en geiten van de immigranten zelven ingetrapt en beschadigd waren en het vuilnis er alsmede door henzelven ingeworpen was — dit feit nogtans geen overtreding van den huurder of den gezagvoerder daarstelde waartegen straf was bedreigd; — en van het tweede feit, omdat de gezagvoerder van de ziekten dezer immigranten geen kennis droeg en er dus ook niet voor kon zorgen dat zij den geneesheer bij diens bezoek vertoond werden.

Eindelijk werd nog eene vervolging ingesteld tegen den gezagvoerder van de plantage Meerzorg, wegens in strijd met de overeenkomst aan eenige nieuw aangekomen koelies in het veld taakwerk te hebben opgelegd en deze en anderen te min loon te hebben uitbetaald.

In deze zaak, tot beregting waarvan in Julij 1880 niet minder dan 50 koelie-arbeiders en 2 andere als getuigen waren gedagvaard geworden, is door den regter nog geene uitspraak gedaan.

Ook op de inspectiereizen van de districts-commissarissen, die, behalve op buitengewone tijden, geregeld twee keeren 's jaars plaats hebben, werden eenige tekortkomingen zijdens de planters ontdekt. De belangrijkste tegen huurders en gezagvoerders ingestelde regtsvervolgingen waren de volgende:

Op plantage Waterloo was aan drie immigranten minder loon uitbetaald dan voor hetzelfde werk aan niet-gecontracteerde creolen-arbeiders was gegeven. De gezagvoerder werd dien ten gevolge veroordeeld in eene geldboete van f 50 en in de kosten, om bij wanbetaling te worden vervangen door eene gevangenisstraf van 8 dagen, met toekenning van schadeloosstelling aan de immigranten, ieder ten bedrage van f 4,80.

Tegen den gezagvoerder van plantage Alkmaar werd eene vervolging ingesteld, ter zake geen zorg te hebben gedragen den districts-geneesheer bij zijn ziekenbezoek in de gelegenheid te stellen, den immigrant Ramshaha, lijdende aan zweren aan de hand, voet en knie, die welligt acht dagen te voren waren ontstaan, te zien.

De regter, overwegende dat deze koelie, wegens ongeschiktheid voor den arbeid, als nachtwachter in de fabriek

gebezigd wordende, over dag te huis blijft, en zijne ziekte had verzwegen, zoodat de gezagvoerder er geheel onkundig van was, sprak den beklaagde vrij van de hem ten laste gelegde beschuldiging.

De gezagvoerder van plantage Waterloo werd vervolgd wegens de gerecontracteerde immigranten voor wieden en trassen per taak of dagwerk minder te hebben betaald dan het minimum-loon door hen bij overeenkomst bedongen zoude bedragen.

Door den regter ter eerste instantie veroordeeld, diende de zaak in hooger beroep voor het Hof ven Justitie, dat het den beklaagde ten laste gelegde niet bewezen vond, hem vrijsprak en den eisch der immigranten tot schadeloosstelling niet ontvankelijk verklaarde.

De gemagtigde van den eigenaar van plantage Waterloo werd gedagvaard om te regt te staan wegens te weinig loon te hebben uitbetaald aan 5 koelies; hij werd evenwel vrijgesproken op grond dat het werk, hetwelk hun was opgedragen, steeds door 4 man was en kon worden verrigt, en dat zij eigenmagtig hetzelfde werk nu met 5 gedaan hebbende, slechts regt hadden op het loon voor 4, dat hun ook was uitbetaald, zoodat het hem ten laste gelegde feit niet bewezen was.

Van dit vonnis kwam het openbaar ministerie in hooger beroep, als wanneer het Hof van Justitie, ofschoon zich vereenigende met de motieven van het vonnis door den eersten regter gewezen, den beklaagde nogtans schuldig verklaarde aan het niet voldoen aan de voorwaarden der werkovereenkomsten of aan de wettig hem opgelegde verpligtingen, dewijl hij den vijfden arbeider uit het loon der vier overige had betaald, en veroordeelde hem te dier zake in eene geldboete van 50 cents en in de kosten van beide instantien, om bij wanbetaling door gevangenisstraf van een dag te worden vervangen.

Op de cacaoplantage Montrésor, van de Nederlandsche Handelmaatschappij, werd proces-verbaal opgemaakt tegen den gezagvoerder, op grond dat hij te min loon zou hebben uitbetaald aan 15 immigranten.

Uit overweging: dat het werk, bestaande uit wieden in bananen- en cacaostukken, die nog geen drie maanden geleden waren gewied geworden, zeer ligt was en volgens verklaring van deskundigen gemakkelijk voltooid had kunnen worden, indien zij slechts 7 uren hadden gewerkt; dat de arbeiders wel van $7\frac{1}{2}$ tot $2\frac{1}{2}$ à 3 uren in het veld zijn geweest, maar het werk dikwijls hadden verlaten om te gaan zitten, te rooken en te eten, sommigen zelfs om te gaan visschen, zoodat zij nog geen 5 uren in plaats van 7 hadden gewerkt; dat zij betaald zijn geworden niet voor 7 uren arbeid, maar wel naar evenredigheid van hetgeen zij hadden uitgevoerd volgens het tarief; en dat de immigranten dus niet aan hunne verpligting hadden voldaan, werd de beklaagde vrijgesproken, welk vonnis, door het openbaar ministerie in hooger beroep vervolgd, door het Hof van Justitie, wat de uitspraak betreft, volkomen bevestigd werd.

Op de plantage Waterloo werd bevonden dat aan drie immigranten minder loon was uitbetaald dan aan andere niet-gecontracteerde arbeiders voor hetzelfde werk was gegeven. De gezagvoerder werd dien ten gevolge veroordeeld in eene geldboete van f 50 en in de kosten, om bij wanbetaling te worden vervangen door gevangenisstraf van 8 dagen, met toekenning aan de immigranten van schadeloosstelling ieder ten bedrage van f 4,80.

Tegen den gezagvoerder der plantage de Maasstroom werd eene regtsvervolging ingesteld, omdat hij aan een niet-gecontracteerden koeliejongen in plaats van het volle loon slechts 40 cents per dag, om cacao te helpen droogen, had uitbetaald.

De regter vond termen tot vrijspraak, aangezien de jongen niet gecontracteerd was en er dus geen sprake van konde zijn, dat de overeenkomst niet was nagekomen.

Voorts werd er eene vervolging ingesteld tegen den gemagtigde van den eigenaar der plantage Waterloo, op grond dat hij aan 15 immigranten geen vol dagwerk had verschaft en geweigerd had hun het volle dagloon uit te betalen.

De regter nam echter in overweging, dat de immigranten bij de malingen tusschentijds regt op niet meer dan $1\frac{1}{2}$ uur rust hebben, en dat zij, door zich 3 uren van de fabriek, die in volle werking was, te verwijderen, hun regt hadden verbeurd om weder aan het werk gesteld te worden; dat de fabriek niet zonder nadeel voor den eigenaar heeft kunnen stilstaan en er niet kon worden gewacht tot de arbeiders weêr aan het werk geliefden te komen; dat de huurder hun een vol dagwerk in de fabriek had aangewezen en hij dus aan zijne overeenkomst had voldaan, maar dat de arbeiders door het wederregtelijk wegblijven van het werk, het aan zich zelven hadden te wijten, dat zij de gelegenheid misten om dat dagwerk te voltooijen. Zij hadden dus geen regt op het volle loon van dien dag en de beklaagde werd vrijgesproken.

Nog andere vervolgingen maar van minder belang en veelal naar aanleiding van klagten der koelies zelven, werden ingesteld, doch meestal ongegrond bevonden en met vrijspraak door den regter beëindigd. Zij zullen hierachter kortelijk worden medegedeeld.

Ingevolge eene circulaire van den waarnemenden agent-generaal, dd. 17 Januarij 1880, werd bevolen het bouwen van nieuwe keukens aan de bestaande en later te bouwen immigranten-woningen volgens een door den Gouverneur goedgekeurd model.

Deze keukens, lang 2 M. en breed of diep 1.25 M., rondom met planken beslagen, zullen vervangen de vroeger bestaan hebbende keukens, die afzonderlijk tot voorkoming van brand bij de koelie-woningen aanwezig waren, maar door den tijd en door de koelies zelven, die er toch geen gebruik van maakten, zijn gesloopt. Men stelde zich voor dat de koelies deze keukens zouden benuttigen en het kooken in hunne woonvertrekken zouden nalaten. Ofschoon er eene tijdruimte van zes maanden werd vastgesteld voor het daarstellen dezer gebouwen, die later nog werd verlengd, onderwierpen vele pachters er zich slechts met weerzin aan.

Het is nu te hopen dat de nieuwe keukens aan het doel zullen beantwoorden. Hunne zeer beknopte binnenruimte evenwel en de omstandigheid dat zij rondom met planken beslagen en onmiddellijk aan de almede van hout opgetrokken woningen belendend zijn, doen de naar het schijnt niet ongegronde vrees ontstaan, dat zij het gevaar van brand niet weinig vermeerderen, te meer daar vele koelies de gewoonte hebben om de binnenruimte van die keukentjes tot aan het dak met brandhout vol te stouwen en daaronder te stoken.

Het bestaan van keukens en latrines bij de immigranten-woningen wordt gevorderd door het Koninklijk besluit van 22 Maart 1872, n°. 27, zoodat dan ook overal in 1873 dergelijke gebouwen bij de immigranten-woningen afzonderlijk waren daargesteld.

In Britsch Guyana en in Trinidad worden op de plantages nergens dergelijke gebouwen bij de koelie-woningen aangetroffen, zelfs zijn de meeste woningen daar zonder galerijen. Het is daar regel dat de koelies in hunne woonvertrekken het eten kooken. Dit gaf den »Commissioners appointed to enquire into the treatment of immigrants in British Guiana" in 1870 en 1871 aanleiding om als de beste inrigting voor het kooken overdekte galerijen aan te bevelen, waarin de koelie zijn kleine haard of oventje van klei kan maken en, tegen den regen beschut, van uit zijn woonvertrek of buiten'shuis zijn op het vuur stand potje kan gadeslaan, voor welke inrigting slechts een paar stijlen met een dak van palmbladen werd vereischt, terwijl die galerij spoedig een geliefkoosd verblijf, speelplaats der kinderen en keuken, alles in één zoude worden. Zoodanig waren volgens genoemde »Commissioners" de koelie-woningen op Schoonoord (in Britsch Guyana) de beste modellen die zij zagen. (Zie hun rapport van 23 Febr. 1871, blz. 129, § 544)

Nu verdient opmerking dat in Suriname geen enkele immigranten-woning zonder zulk eene overdekte galerij is, terwijl er bovendien afzonderlijke keukens waren, die ingevolge genoemde circulaire nu weder door anderen moeten vervangen worden. Over het algemeen zijn de koelie-woningen in Suriname beter, althans even goed als de woningen op de plantage Schoonoord in Britsch Guyana, zoo als mij nog onlangs bij eigen aanschouwing is gebleken.

In de Britsche kolonien zijn het nog slechts enkele woningen die eene overdekte galerij bezitten, en, zoo als boven is gezegd, zijn keukens en latrines voor de koelies daar geheel onbekend.

Voorts mag, wat de inlandsche bevolking betreft, in aanmerking worden genomen, dat zoowel Boschnegers en

Indianen als vele Creolen, doorgaans een brandend vuurtje in hunne woningen hebben, hetzij als gezondheidsmaatregel in een zoo vochtig klimaat als dat van Suriname is, hetzij tot wering van de moskieten en andere schadelijke insecten. Wel verminderen, naar men zegt, de Indianen van jaar tot jaar in getal, maar het zal wel geen betoog behoeven dat dit meer zal zijn toe te schrijven aan hunne ongeregelde levenswijze ten gevolge van het overmatig gebruik van sterken drank, dan aan de nadeelige gevolgen, die zulk een vuurtje op hunne gezondheid zoude uitoefenen.

Als een uitstekende maatregel dient vermeld te worden de bij Gouvernements resolutie, dd. 7 Mei 1880, voorgeschreven bepaling, dat de districts-commissarissen voortaan in de maand December van elk jaar op de plantages de immigranten zullen monsteren en eene lijst daarvan zullen inzenden aan den agent-generaal. Bij het aanslaan der huurders van immigranten voor het hoofdgeld ten behoeve van het immigratiefonds en de geneeskundige belasting was namelijk gebleken, dat het aantal immigranten niet altijd met de registers overeen kwam, tengevolge van geboorten, sterfgevallen en desertien, die soms verzuimd waren op te geven. De voorgeschreven monstering gaf het middel aan de hand om die verzuimen te controleren.

Eindelijk werd nog bij Gouvernements resolutie van den 2den September 1880 bepaald, dat overeenkomstig het voorstel van den waarnemenden agent-generaal de tot dusverre door de huurders aan de districts-commissarissen maandelijks ingezonden wordende volledige extracten uit de werkregisters, volgens model, vastgesteld bij Gouvernements resolutie van den 3den October 1873, zullen vervangen worden door het inzenden maandelijks van afschriften dier registers zelve. De voorgeschreven maatregel had ten doel om daar de extracten alleen behelsden opgaven betreffende de hoeveelheid van het door ieder in de maand verrigte werk en het loon dat daarvoor is uitbetaald, het werkverzuim, het aantal ziektedagen, de geschiktheid voor den arbeid en of hij al dan niet levensmiddelen ontvangt, in een woord, de geheele positie van den arbeider overeenkomstig de artt. 55 en 66 van het Koninklijk besluit van 22 Maart 1872, n°. 27, deze te vermeerderen met opgaven van de hoeveelheid en de soort van werk door ieder in het bijzonder op *elken dag* der week verrigt, benevens opgave van het loon dat *dagelijks* daarvoor wordt te goed gemaakt. Men stelde zich voor dat de districts-commissarissen daardoor in de gelegenheid zouden komen om elke maand van iedere plantage de verschillende werkzaamheden van de immigranten en het daarvoor betaalde loon op hunne kantoren *à tête reposée* na te gaan, hetgeen zij wegens hunne vele andere werkzaamheden en bemoeijingen op de plantages anders moeijelijk konden doen.

Ook deze maatregel veroorzaakte nog al ontevredenheid. De planters meenden dat het vorenbedoeld extract 7 jaren lang had voldaan en dat het inzenden maandelijks van geheele afschriften der betalings- en werkregisters tot groote omslagtigheid in hunne administratie aanleiding zoude geven, dat te minder noodig was, omdat art. 55 van meergemeld Koninklijk besluit dit niet voorschreef en de agent-generaal en de districts-commissarissen ten allen tijde volgens de bepalingen der wet de bevoegdheid hebben om de door hen noodig geoordeelde inlichtingen, hetzij mondeling hetzij schriftelijk van de huurders te vorderen en inzage van de plantageboeken en registers te nemen.

Het afschrift werkregister dat sommige plantages nu iedere maand hadden in te zenden, bedroeg niet minder dan 31 vellen groot mediaan voor het veldwerk en 8 geheele vellen voor het fabriekwerk der immigranten, te zamen dus 39 vellen schrift van eene plantage over eene maand alleen.

Omslagtig, zoowel voor den planter, als voor den districts-commissaris, schijnt die nieuwe maatregel dus wel te zijn. Of het ook tot eene betere contrôle aanleiding geeft, wensch ik in het midden te laten, omdat het werkdadig onderzoek op de plantages zelven daardoor geenszins is toegenomen, terwijl het voorschrift evenmin dienen kan om zich te vergewissen of de koelies het loon genieten, dat voor hetzelfde werk aan de niet gecontracteerde arbeiders is uitbetaald, ja, of het loon op het papier vermeld, inderdaad is uitbetaald geworden.

Het onderscheid dat ten deze tusschen de Britsche kolonien en Suriname bestaat is nog al opvallend. Immers, terwijl dáár ongeveer 76 000 immigranten, waarvan 25 000 onder hun eerste contract beheerd worden door 1 agent-generaal bijgestaan door 6 sub-agenten, en de huurders niets anders hebben in te zenden dan de halfjaarlijksche numerieke opgave van het aantal gecontracteerde en niet gecontracteerde immigranten op de plantages aanwezig met de mutatien, die gedurende het laatste semester onder hen zijn voorgevallen, wordt het beheer hier over nog geen 4000 immigranten gevoerd daar 1 agent-generaal bijgestaan door 7 districts-commissarissen, terwijl stapels papier velerlei opgaven behelzende van de huurders worden opgevraagd. Bij de bekende zorg, die de Britsche regering voor hare Indische onderdanen heeft, is het niet onwaarschijnlijk dat het verschil aan meerderen eenvoud en minderen omslag in de vormen van haar beheer toe te schrijven is.

Nog dient te worden aangestipt, dat in het begin van 1880 33 immigranten van Chineschen landaard uit Nederlandsch Indie en 30 uit China als immigranten werden afgeschreven, ofschoon hunne werkovereenkomsten niet geeindigd waren. Zij hadden op verschillende tijdstippen ten overstaan van de in art. 50 van het Koninklijk besluit van den 1sten Maart 1878, n°. 32 (*Gouvernementsblad*, n°. 11), aangewezen ambtenaren nieuwe werkovereenkomsten gesloten, tot het verrigten van veld- of fabriekarbeid, in te gaan onmiddellijk na de expiratie van de voorafgaande verbindtenis, en waren dus, ingevolge art. 51 van genoemd besluit, immigranten gebleven. Hunne contracten werden wel niet vernietigd, maar zij werden daardoor aan het toezigt van het immigratie-departement onttrokken en moesten nu jaarlijks personele belasting betalen, waarvan zij vroeger als immigranten vrij waren. Hunne huurders werden daarentegen door dien maatregel nu ontheven van de betaling van het hoofdgeld aan het immigratiefonds en van de geneeskundige belasting aan de koloniale kas.

Buitenlandsche agenten en depôts.

Ter voldoening aan de in April 1880 van hier gezonden bestelling van 860 koelies, werd door den agent te Calcutta de werving van arbeiders opengesteld en toen er op een voldoend aantal kon gerekend worden, twee schepen, de *Ailsa* tegen £ 9—10 en de *British Statesman* tegen £ 10 per adult gecharterd.

De werving was dit jaar kostbaar, vooral gedurende het laatste gedeelte van het verschepingssaizoen, hetwelk veroorzaakt werd door de goedkoopte van de levensmiddelen in de landelijke districten van Hindostan en de buitengewoon hooge premien, die door alle agentschappen aan de vrouwen betaald werden. Ook moest een groot aantal koelies in het depôt te Calcutta worden afgekeurd, hetwelk de kosten almede belangrijk heeft doen stijgen. Om dit nadeel, zoo schrijft de agent, de heer E. VAN CUTSEM, dd. 21 Februarij 1881, zooveel mogelijk te verminderen, is aan de magistraten van de voornaamste districten het verzoek gedaan om geen koelies voor Suriname te doen inschrijven, tenzij zij vooraf onderzocht en door den geneesheer geschikt zijn verklaard om te emigreren. De mededeeling ter zake, in het vorig verslag vermeld, schijnt zonder uitwerking te zijn gebleven, immers toen werden slechts 15 koelies, waarvan de wervings- en reiskosten betaald waren, te Calcutta afgekeurd, welk getal thans tot 90 geklommen is.

Ofschoon de emigratie-agent opgeeft dat er van de koelies in het depôt weinig desertien hebben plaats gehad, komt mij dit getal, namelijk 32, in vergelijk van 3 in het vorige jaar, almede niet onbelangrijk voor. Voorts waren er 19, die, na eerst aan den districts-magistraat te hebben verklaard om te willen emigreren, later weigerden aan boord te gaan, terwijl 10 personen uit het depôt door hunne betrekkingen werden opgevraagd. Deze laatsten bestonden uit jong volk, dat ten gevolge van familietwisten besloten had te vertrekken. De agent vermeldt dat dit alles veel werk gaf, daar de monsterrol en de contracten gedurig moesten veranderd worden.

De meerderheid der koelies, die met de *Ailsa* en *British Statesman* werden verscheept, waren afkomstig uit de noordwestelijke provincien; toch was het aantal koelies uit de benedenprovincien, waar het volk betere landbouwarbeiders zijn, boven het gemiddelde van andere jaren.

In het depôt heerschte in den regentijd veel koorts en dysenterie. De sterfte was dan ook grooter dan gewoonlijk,

bedragende 6 mannen, 1 vrouw en 3 kinderen. Slechts een enkel geval van cholera en 2 van pokken waren voorgekomen, die echter gelukkig herstelden.

Van de 964 koelies waren er weder:

49 die vroeger in Suriname en per *Philosopher* en *St. Kilda* naar Indie waren teruggekeerd;

5 herkomstig van Demerary;

4 » » Jamaïca;

5 » » Mauritius, en

2 » » Bourbon.

Om te emigreren waren in het depôt te Calcutta bijeengekomen		1140 personen.
geboren in het depôt	3	»
	1143	»
afgewezen als ongeschikt	90	
gedeserteerd	32	
geweigerd om scheep te gaan	19	
door hunne betrekkingen opgevraagd	10	
in de gevangenis geraakt	3	
het contract verbroken	5	
overleden	10	
minderjarigen teruggezonden	7	
idem te Calcutta ontslagen	2	
weeskind teruggezonden	1	
	179	
scheep gegaan	964	
		1143 »

Het gemiddeld verblijf der koelies in het depôt had geduurd $45\frac{1}{2}$ dag; het langst was geweest 189 dagen en het minst 1 dag.

Het vertrek der koelies van Calcutta in het jaar 1880 had plaats op den 11den September met het schip *Aïlsa* en op den 16den December met het schip *British Statesman*.

Aankomst van immigranten in de kolonie.

Het Engelsche schip *Aïlsa*, gevoerd door J. Allen, kwam in 1880 twee malen met koelies uit Britsch Indie aan; de eerste keer op den 6den Februarij met 315 koelies en het laatst op den 26sten November met 460.

Alleen de laatste aanvoer zal hier het onderwerp mijner beschouwing uitmaken; die van de eerste keer is toch al in het vorige verslag vermeld, en de aanvoer per *British Statesman* zal in het volgende jaarverslag worden beschreven, naardien dat schip eerst 14 Maart 1881 ter reede van Paramaribo aankwam.

Op Vrijdag den 26sten November kwam de *Aïlsa*, na eene reis van 76 dagen, alhier aan. Zij had den 5den November St. Helena aangedaan om versche provisien in te nemen. Van de 489 passagiers waren gedurende de reis overleden 31, te weten 13 mannen, 4 vrouwen, 4 jongens, 1 meisje en 9 kinderen beneden 2 jaren, terwijl geboren zijn 2 kinderen die echter spoedig zijn gestorven.

Bij het onderzoek aan boord werd bevonden, dat de inrigting van het schip, de hoedanigheid der levensmiddelen, van de medicijnen en der verdere benoodigdheden geen enkele reden tot klagen hebben kunnen geven en er zijdens den schipper en diens onderhebbenden alles is gedaan wat eene goede behandeling der immigranten heeft kunnen verzekeren.

Volgens opgave van den scheepsgeneesheer dr. A. J. Meijer, waren op reis de mazelen uitgebroken en zijn aan de gevolgen daarvan 12, meest volwassen koelies overleden. Overigens zou de groote sterfte gedurende de reis alleen hieraan zijn toe te schrijven, dat er personen zijn aan boord gezonden die niet konden leven en die door hem in het depôt te Calcutta waren afgekeurd.

Als ziek werden onmiddellijk van boord naar het militair hospitaal gezonden 65 koelies.

Den 30sten November had de ontscheping plaats. Met inbegrip der zieken werden geland 460 immigranten, te weten: 321 mannen, 95 vrouwen, 14 jongens en 10 meisjes van 2 tot 10 jaren en 8 jongens en 12 meisjes beneden 2 jaren, benevens de vrouw van een koelie, die haar eigen passage had betaald en geen contract had gesloten.

Van 2 tot 4 December had het geneeskundig onderzoek in het depôt plaats door den geneeskundigen inspecteur en dr. J. Delmonte Lijon, tengevolge waarvan het aantal verpleegden in het militair hospitaal tot 95 klom, te weten:

23 wegens syphilis,
3 » bronchitis,
7 » dysenterie,
10 » koorts,
1 » geelzucht,
1 » keelontsteking,
4 » abces,
3 » diarrhae,
18 » oogziekte,
3 » waterpokken,
6 » ringvorm,
2 » anaemie,
11 » uitslag,
2 » verwonding, en
1 » een fistel aan den hals,

terwijl al dadelijk als geheel ongeschikt werden afgekeur 2 immigranten.

Van de 416 immigranten boven den leeftijd van 15 jaren, waren er, die vroeger het beroep hadden uitgeoefend van

veldarbeider	339,	barbier	5,
huisbediende	14,	blikslager	1,
kleermaker	1,	politie agent	4,
wachter	1,	stijler	2,
opzigter	1	winkelbediende	4,
stratenmaker	1,	soldaat	3,
veehoeder	2,	pottenbakker	2,
zakkenmaker	1.	koekenbakker	1,
sjouwer	2,	molenaar	1,
wever	2,	zonder beroep	18,
tuinman	4,	en onbekend	7.

Over het algemeen waren vooral de mannen jong en sterk, zoodat van hen verwacht mogt worden, dat zij onder eene goede en menschkundige leiding binnen korten tijd tot geschikte arbeiders zouden worden gevormd. Het gering aantal vrouwen, dat onder deze bezending aanwezig was, zal bij de volgende bezendingen moeten worden opgemaakt.

De indeeling had plaats naar de bepalingen van het Koninklijk besluit van 22 Maart 1872, n°. 27, en de nieuwe voorschriften van de verordening betreffende het immigratiefonds. Voor nadere bijzonderheden dienaangaande wordt naar den staat aantoonende de mutatien gedurende 1880 verwezen.

Op den 2den Januarij 1881 zijn de laatste koelies uit het depôt naar de voor hen bestemde plantages vertrokken.

Behalve deze immigranten uit Britsch Indie werden nog door particulieren van Barbados aangevoerd 3 mannelijke arbeiders, waarvoor uit de kas van het immigratiefonds de vastgestelde premien werden uitbetaald.

Getalsterkte, huwelijk, geboorte en sterfte onder de immigranten, hun algemeene toestand en andere bijzonderheden.

I. Uit West-Indie.

	AANTAL.				Totaal.
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	
Op den 1sten Januarij 1880 bevonden zich in de kolonie	62	16	3	12	93
Vermeerderd door:					
aankomst	3	»	»	»	3
geboorte	»	»	2	2	4
terugkeer van desertie	1	»	»	»	1
	66	16	5	14	101
Verminderd door:					
geëindigden dienstijd	23	14	2	8	47
overlijden.	1	»	»	1	2
desertie	8	»	»	»	8
	32	14	2	9	57
Blijft op 31 December 1880.	34	2	3	5	44

Huwelijken hadden niet plaats onder hen.
De geboorten bedroegen 4, dat is 25 ten honderd op het aantal vrouwen.
Het sterftecijfer bedroeg 2,92 ten honderd van de gemiddelde bevolking.

II. Uit Nederlandsch-Indie van Chineschen landaard.

Op den 1sten Januarij 1880 bevonden zich in de kolonie. . . . . 51 mannen.
Verminderd door:
geëindigden dienstijd . . . . 3 »
Transporteren 48 mannen.

Per transport 48 mannen.
afschrijving . . . . 33 »
overlijden . . . . 1 man.
desertie . . . . 10 mannen.
47

Blijft op 31 December 1880 . . . . . . 4 »

Het sterftecijfer bedroeg van de gemiddelde bevolking 3.64.

III. Uit Britsch-Indie.

	AANTAL.				Totaal.
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	
Op den 1sten Januarij 1880 bevonden zich in de kolonie .	1657	602	345	269	2873
Vermeerderd door:					
aankomst.	523	172	44	36	775
terugkeer van desertie	6	3	3	»	12
overschrijving van jongens en meisjes die den leeftijd van 15 jaren hebben bereikt	21	5	»	»	26
vroeger verkeerdelijk onder de meisjes gebragt. . . .	1	»	1	»	2
geboorte	»	»	84	63	147
	2208	782	477	368	3835
Verminderd door:					
overlijden	22	14	14	9	59
geëindigden dienstijd	5	2	1	3	11
ontbinding van het contract.	1	1	»	»	2
desertie	5	»	»	2	7
overschrijving van jongens en meisjes die den leeftijd van 15 jaren hebben bereikt	»	»	21	5	26
verbetering van een abuis.	»	»	»	2	2
	33	17	36	21	107
Blijft op 31 December 1880.	2175	765	441	347	3728

Drie huwelijken werden onder hen gesloten, namelijk de districten Beneden-Commewijne en Beneden-Suriname, tengevolge waarvan de vrouwen, die op andere plantages gevestigd waren dan de mannen, deze zijn gevolgd.

Het geboortecijfer bedroeg 21,51 op de honderd vrouwen.

Het sterftecijfer was ongeveer 1,79 van de gemiddelde bevolking, dus nog iets beneden dat van 1879, toen het 1,99 en van 1878, toen het 2,75 bedroeg.

Onder het sterftecijfer zijn begrepen: 1 vrouw van plantage Catharina Sophia, die uit minnenijd door haren man met 25 houwen verwond en dien ten gevolge den 20sten dag overleden is; voorts 1 man van plantage Waterloo, die door een anderen koelie, vermoedelijk uit haat, verslagen is; benevens 1 man en 1 jongen van plantage Caledonia, die verdronken zijn.

Tengevolge van ziekte zijn dus overleden 55 Britsch Indische immigranten, waardoor het eigenlijk sterftecijfer daalt tot 1,66 ten honderd van de gemiddelde bevolking.

Er zijn geboren 147 kinderen en in het geheel overleden 59 personen. Er zijn dus $2^1/_2$ maal meer geboren dan gestorven, dat als een buitengewoon verschijnsel moet worden beschouwd, naardien het aantal vrouwen slechts iets meer dan $^1/_3$ van het aantal mannen bedraagt. Dit feit in verband met de opgaven van vorige jaren, bewijst tevens dat het klimaat van Suriname en de instellingen waaronder de immigranten uit Britsch-Indie hier leven, volkomen voor hen geschikt zijn, terwijl uit de omstandigheid, dat zooveel koelies, na bij expiratie hunner contracten naar hun vaderland te zijn teruggekeerd, dit zoo spoedig weder hebben verlaten om zich andermaal voor den tijd van vijf jaren voor de Surinaamsche plantages voor den veld- en fabriekarbeid te verbinden, veilig mag worden afgeleid, dat zij zoowel door de planters als door de autoriteiten goed worden behandeld, ja, dat zij het veel beter hebben dan in hun eigen vaderland.

De koelies leggen zich over het algemeen ijverig toe om van hun loon zooveel mogelijk over te sparen, dat zij vroeger toevertrouwden aan den agent-generaal, maar sedert de oprigting eener koloniale spaarbank in deze inrigting wordt belegd. Sommigen onder hen zijn ook veehouders geworden, dat alle aanmoediging verdient, mits zij ook voor geschikt weiland zorgen, hetgeen echter niet altijd het geval schijnt te zijn.

De geboorte en sterfte onder de immigranten ex *Clive* waren in het derde jaar van hun verblijf in de kolonie als volgt:

3de jaar ex Clive.		AANTAL.				
		Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Aanwezig bij de intrede van het derde jaar op den 29sten Augustus 1879.		194	75	21	21	311
in het derde jaar	geboren.	»	»	8	5	13
		194	75	29	26	324
	overleden.	4	1	1	»	6

De sterfte ten honderd bedroeg dus van deze bezending:

in het 3de jaar van haar verblijf 1,89,

» » 2de » » » » 3,34 en

» » 1ste » » » » 5,06; terwijl er ruim twee malen meer geboren dan overleden zijn.

De geboorte en sterfte onder de immigranten ex *Zanzibar* waren in het tweede jaar van hun verblijf in de kolonie als volgt:

2de jaar ex Zanzibar.		AANTAL.				
		Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Aanwezig bij de intrede van het 2de jaar op den 16den Augustus 1879.		415	165	68	47	695
in het tweede jaar	geboren.	»	»	40	24	64
		415	165	108	71	759
	overleden.	4	5	4	2	15

De sterfte ten honderd bedroeg dus van deze bezending:

in het 2de jaar van haar verblijf 2,06 en

» » 1ste » » » » 1,40.

Het aantal geborenen was ruim vier malen dat der overledenen.

De geboorte en sterfte onder de immigranten ex *Aïlsa*, waren in het eerste jaar van hun verblijf in de kolonie als volgt:

1ste jaar ex Aïlsa.		AANTAL.				
		Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Bij aankomst op den 6den Februarij 1880.		202	78	21	14	315
in het eerste jaar	geboren.	»	»	4	3	7
		202	78	25	17	322
	overleden.	9	3	»	1	13

De sterfte ten honderd bedroeg dus van deze bezending in het 1ste jaar 4,08 en overtrof de geboorten bijna met het dubbele.

De sterfte onder de immigranten uit Britsch Indie was in 1880 op de verschillende plantages als volgt:

A. Namen der plantages zonder sterfte in 1880.

*** 1.	Vriendsbeleid en Ouderszorg	cacaoplantage	in Ben.-Commewijne
*** 2.	Lust en Rust	idem	» Ben.-Surinamen
** 3.	Leliendaal	idem	» Ben.-Commewijne
** 4.	Sorgvliet	idem	» idem
** 5.	Frederiksdorp	idem	» Ben.-Cottica
** 6.	Goudmijn	suikerplant.	» Bov.-Commewijne
* 7.	Katwijk	cacaoplantage	» Ben.-Commewijne
* 8.	Elisabetshoop	idem	» Ben.-Cottica
* 9.	de Eendragt	suikerplant.	» Perica
10.	Jagtlust	cacaoplantage	» Ben.-Suriname

11. Zoelen suikerplant. in Ben.-Commewijne
12. Geertruidenberg cacaoplant. » idem
13. Montrésor idem » idem
14. Wederzorg idem » idem
15. Spieringshoek idem » idem
16. Marienbosch idem » Ben.-Cottica
17. Brouwerslust idem » idem
18. Killenstein idem » idem
19. Monsouci idem » idem
20. Zorg en Hoop suikerplant. » idem
21. la Paix idem » Bov.-Cottica
22. Nieuw Clarenbeek cacaoplant. » Perica
23. Kent suikerplant. » Ben.-Saramacca
24. Concordia cacaoplantage » idem
25. Johanna Catharina idem » idem
26. de Morgenster idem » idem
27. Hazard suikerplant. » Nickerie
28. Leasowes & Sarah katoenpl. » Coronie

De plantages met *** geteekend zijn ook in 1876, 1877, 1878 en 1879 zonder sterfte geweest; die met ** geteekend zijn in 1878 en 1879 en en die met * geteekend ook in 1879 zonder sterfte geweest.

De plantages Geertruidenberg, Spieringshoek, Marienbosch, Brouwerslust, Killenstein, Monsouci, Nieuw Clarenbeek en de Morgenster, allen cacaostaten, die vroeger alleen met creolen werden bewerkt, zijn verpligt geweest om tengevolge van het verminderen van diens arbeid, immigranten te bezigen, die aldaar echter eerst den 26sten November 1880 zijn aangekomen. Ofschoon daaronder geen sterfte is voorgevallen, moet in aanmerking worden genomen dat ook hun verblijf zeer kort nog is. Ook zal het duidelijk zijn dat plantages met een groote bevolking, zooals de Resolutie, Alliance, Waterloo, Rust en Werk, zeer zelden zonder sterfgevallen zullen zijn.

B. Beneden het vroeger opgegeven gemiddelde sterftecijfer waren:

				Sterfte ten honderd.
1. Voorburg	suikerpl.	in	Ben.-Suriname	0.57
2. Burnside	»	»	Coronie	0,58
3. Waterloo	»	»	Nickerie	1,58
4. Rust en Werk	»	»	Ben.-Cottica	1,61

C. Boven het gemiddelde sterftecijfer waren:

1. Caledonia	cacaopl.	in	Ben.-Saramacca	2,00
2. Alliance	suikerpl.	»	Matappica	2,05
3. Meerzorg	idem	»	Ben.-Suriname	2,07
4 Alkmaar	idem	»	Ben.-Commewijne	2,12
5. de Resolutie	idem	»	Ben.-Suriname	3,02
* 6. Vreeland	idem	»	Bov.-Suriname	3,17
* 7. Visserszorg	idem	»	Ben.-Commewijne	3,23
8. Catharina Sophia	idem	»	Ben.-Saramacca	3.36
9. Hamptoncourt	idem	»	Nickerie	3,77
** 10. Berlijn	cacaopl.	»	Ben.-Cottica	4,55
11. St. Barbara	suikerpl.	»	Bov.-Suriname	4,65
* 12. Kwatta	cacaopl.	»	Ben.-Para	5,00
** 13. Breukelerwaard	suikerpl.	»	Commetewane	5,40
* 14. Margarethenburg	cacaopl.	»	Nickerie	5,40
** 15. de Maasstroom	»	»	Ben.-Cottica	5,55

Onder de sterftecijfers in B en C zijn niet begrepen de sterften tengevolge van moord of verdrinking, welke op de plantages Waterloo, Catharina Sophia en Caledonia hebben plaats gehad, dewijl die niet met den plaatselijken gezondheidstoestand in betrekking staan.

Op de plantages met * geteekend heeft het vorige jaar en op die met ** in 1878 en 1879 geen sterfte onder de koelies plaats gehad.

Op de volgende plantages is de sterfte door de geboorte overtroffen, te weten op:

*** 1. Frederiksdorp.
** 2. Alkmaar.
** 3. Wederzorg.
** 4. Vriendsbeleid en Ouderszorg.
** 5. Elisabethshoop.
** 6. de Eendragt.
** 7. Leasowes & Sarah.
* 8. de Resolutie.
* 9. Rust en Werk.
* 10. Zorg en Hoop.
* 11. Breukelerwaard.
* 12. Alliance.
* 13. Catharina Sophia.
* 14. Margarethenburg.
* 15. Waterloo.
* 16. Burnside.
17. Voorburg.
18. Jagtlust.
19. Meerzorg.
20. Zoelen.
21. Leliendaal.
22. Goudmijn.
23. Concordia.
24. Johanna Catharina.
25. Hazard.

Het bovenstaande heeft almede plaats gehad in 1877, 1878 en 1879 op de plantage geteekend met ***, in 1878 en 1879 op de plantages geteekend met ** en in 1879 op die geteekend met *.

IV. Uit China.

	Aantal. Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Op den 1sten Januarij 1880 bevonden zich in de kolonie	117	»	1	1	119
Verminderd door:					
overlijden	1	»	»	»	1
geëindigden diensttijd	25	»	»	»	25
afschrijving	30	»	»	»	30
desertie	22	»	»	»	22
	78				78
Blijft op 31 December 1880.	39	»	1	1	41

Het sterftecijfer bedroeg 1,25 ten honderd van de gemiddelde bevolking.

Verbreking en wijziging der werkovereenkomsten, overplaatsing naar- en tijdelijke tewerkstelling op andere plantages (artt. 46, 48, 53 en 62 Koninklijk besluit van 22 Maart 1872, n°. 27).

Op aanzoek van partijen en met toestemming van den Gouverneur werden de contracten ontbonden van 2 immi-

granten uit Britsch-Indie, van de plantage Voorburg; voorts werden op andere plantages overgeplaatst 2 immigranten, ten gevolge van een aangegaan huwelijk, terwijl 16 immigranten uit Britsch-Indie tijdelijk op andere plantages zijn te werk gesteld geworden. Dit laatste had plaats ten gevolhe van onderlinge oneenigheid en steeds op eigen verzoek.

Certificaten wegens geëindigden diensttijd (art. 49).

In 1880 zijn uitgereikt wegens volbragteu diensttijd:

27	certificaten aan immigranten			uit	West-Indie;
6	»	»	»	»	Britsch-Indie;
16	»	»	»	»	China, en
1	certificaat	»	een immigrant	»	Nederl.-Indie.

Van dezen hebben afstand gedaan van hun regt op vrijen terugvoer: 2 immigranten uit Britsch-Indie en 22 uit West-Indie, terwijl aan de Chinezen, die geen regt daarop hadden, de bedongen premie van $ 60 = f 150 door den huurder is uitbetaald.

Nieuwe werkovereenkomsten (artt. 51 en 52.)

Geene.

Huisvesting en geneeskundige verpleging (art. 56.)

In de algemeene beschouwingen is hierover reeds een en ander gezegd.

De geneeskundige behandeling en verpleging bepaalde zich tot het navolgend aantal immigranten:

	IMMIGRANTEN UIT:				
	West-Indie.	Nederl.-Indie van Chin. landaard	Britsch-Indie.	China.	Totaal.
Op den 1sten Januarij 1880 waren onder behandeling	1	2	164	3	170
Gedurende het jaar 1880 onder behandeling gekomen.	226	38	11009	108	11381
	227	40	11173	111	11551
Hiervan zijn hersteld .	226	38	10873	109	11246
Hiervan zijn overleden .	1	1	48	1	51
Blijft op den 31sten Dec. 1880 onder behandeling	»	1	252	1	254
Het aantal ziektedagen in 1880 bedroeg	996	958	83386	1260	86600

Deze tafel vergeleken met de gemiddelde sterkte geeft het resultaat, dat in 1880 op elk honderdtal immigranten uit:

Nederlandsch-Indie van Chineschen landaard voorkwamen	58	ziektegevallen
China.	139	»
West-Indie.	166	»
Britsch-Indie	399	»
en gemiddeld	332	»

Voorts dat ieder immigrant uit:

West-Indie	gemiddeld	had	14,5	dagen van verpleging in het hospitaal in het jaar,
China	»	»	15,7	»
Britsch-Indie	»	»	25,3	»
Nederl.-Indie	»	»	34,8	»
en gemiddeld. . . .			24,9	»

Bij de immigranten van Chineschen landaard uit Nederlandsch-Indie is dus wel het minste aantal ziektegevallen voorgekomen, maar zij hebben toch de langdurigste verpleging in het hospitaal genoten.

Wanneer men deze cijfers vergelijkt met die van het jaar 1879, dan blijkt, dat de gezondheidstoestand in beide jaren zeer gunstig was en weinig van elkander verschilde.

In 1880 kwamen op elke honderd immigranten uit:

Nederl.-Indie	6	ziektegevallen	meer	dan	in	1879;
China	17	»	»	»	»	»
West-Indie	210	»	minder	»	»	»
Britsch-Indie	33	»	»	»	»	»

Het gemiddeld cijfer was in 1880 ook 5 minder.

Het aantal dagen dat ieder immigrant gemiddeld in het hospitaal had gelegen, bedroeg in 1880 voor die uit:

West-Indie	5,6	dag	minder	dan	in	1879;
Britsch-Indie	0,1	»	meer	»	»	»
China.	4,8	»	»	»	»	»
Nederlandsch-Indie . .	31,5	»	»	»	»	»
en gemiddeld . . .	0,8	»	»	»	»	»

Districtsgewijs was het bedrag der ziektedagen van alle immigranten als volgt:

		ziektedagen.	gemiddeld van iederen immigrant in het jaar.
1.	Boven-Cottica . . .	5	0,8
2.	Beneden-Para . . .	209	10,4
3.	Coronie	3 183	13,9
4.	Nickerie	8 156	20,5
5.	Beneden-Suriname. .	23 679	22,6
6.	Matappica	4 749	23,0
7.	Beneden-Cottica . .	10 954	24,0
8.	Boven-Commewijne .	1 026	25,6
9.	Beneden-Commewijne	13 948	29,2
10.	Commetewane . . .	542	29,3
11.	Perica	3 909	34,1
12.	Boven-Suriname . .	2 026	37,9
13.	Beneden-Saramacca .	14 214	44,3

Eene vergelijking van dezen staat met dien van het vorige jaar, toont voor de districten Boven-Cottica, Beneden-Para, Coronie, Nickerie en Matappica eenige vermindering van het aantal ziektedagen, terwijl in de overige districten vermeerdering valt aan te wijzen.

De volgende staat toont aan de naaste oorzaken van het overlijden der immigranten en de voornaamste ziekten, welke in 1880 onder hen geheerscht hebben.

Immigranten uit: West-Indie.	Nederl.-Indie van Chin. landaard.	Britsch-Indie.	China.	Totaal.	Oorzaak van het overlijden.
»	»	10	»	10	Kwaadaardige koorts (febris perniciosa).
»	»	4	»	4	Uitputting (marusmus).
1	»	8	»	9	Zwakte (debilitas).
»	»	4	»	4	Longtering (phthisis).
»	»	1	»	1	Borstvliesontsteking (pleuritis).
»	»	1	»	1	Aamborstigheid (asthma).
»	»	1	»	1	Bezetting (bronchitis capilaris).
»	»	1	»	1	Longverlamming (paralysis pulmonum).
»	»	2	»	2	Bloedarmoede (anaemia).
»	»	2	»	2	Waterzucht (hydrops).
»	»	1	»	1	Geelzucht (icterus).
»	»	1	1	2	Bloedloop (dysenteria).
»	»	1	»	1	Buikloop (diarrhaea).
»	»	1	»	1	Scheurbuik (scorbut).
»	»	1	»	1	Maagontsteking (catharus ventriculorum).
»	»	1	»	1	Darmontsteking (enteritis chron:).
»	»	1	»	1	Buikvliesontsteking (peritonitis).
»	»	1	»	1	Ontsteking van de baarmoeder (metritis).
»	»	1	»	1	Longwaterzucht (oedema pulmonum).
»	»	6	»	6	Stuipen (convulsionus).
»	»	3	»	3	Beroerte (apoplexia).
»	»	2	»	2	Verslagen.
»	»	2	»	2	Doodgevonden op den weg.
»	»	2	»	2	Verdronken.
1	1	1	»	3	Onbekend.
2	1	59	1	63	

De sterfte onder de verschillende immigranten was op verschillende plantages in het jaar 1880 als volgt:

A. Namen der plantages, waar geen sterfte onder de immigranten is voorgekomen:

*** 1. Vriendsbeleid en Ouderzorg, cacaoplantage in Ben.-Commewijne;
*** 2. Lust en Rust, » » Ben.-Suriname;
** 3. Leliendaal, » » Ben.-Commewijne;
** 4. Sorgvliet, cacaoplantage in Ben.-Commewijne;
** 5. Frederiksdorp, » » Ben.-Cottica;
** 6. Goudmijn, suikerplantage » Bov.-Commewijne;
* 7. Dordrecht, » » Ben.-Suriname;
* 8. Katwijk, cacaoplantage » Ben.-Commewijne;
* 9. Elisabethshoop, » » Ben.-Cottica;
* 10. de Eendragt, suikerplantage » Perica;
11. Jagtlust, cacaoplantage » Ben.-Suriname;
12. Zoelen, suikerplantage » Ben.-Commewijne;
13. Geertruidenberg, cacaoplantage » idem;
14. Montresor, » » idem;
15. Wederzorg, » » idem;
16. Spieringshoek, » » idem;
17. Marienbosch, » » Ben.-Cottica;
18. Brouwerslust, » » idem;
19. Killenstein, » » idem;
20. Monsouci, » » idem;
21. Zorg en Hoop, suikerplantage » idem;
22. la Paix, » » Boven-Cottica;
23. Nieuw Clarenbeek, cacaopl. » Perica;
24. Kent, suikerpl. » Ben.-Saramacca;
25. Concordia, cacaopl. » idem;
26. Johanna Catharina, » » idem;
27. de Morgenster, » » idem;
28. Hazard, suikerpl. » Nickerie;
29. Leasowes en Sarah, katoenpl. » Coronie.

De gemiddelde sterfte onder alle immigranten was 1,81 ten honderd, tegen 2,08 in 1879.

B. Beneden het gemiddeld sterftecijfer bleven:

			pct.
1. Voorburg,	suikerpl.	in Ben.-Suriname	0,57
2. Burnside,	»	» Coronie	0,58
3. Rust en Werk,	»	» Ben.-Cottica	1,61

C. Boven het gemiddeld sterftecijfer waren:

1. Alliance,	suikerpl.	in Matappica	1,93
2. Meerzorg,	»	» Ben.-Suriname	1,96
3. Alkmaar,	»	» Ben.-Commewijne	2,05
4. Waterloo,	»	» Nickerie	2,10
5. de Resolutie,	»	» Ben.-Suriname	2,91
6. Caledonia,	cacaopl.	» Ben.-Saramacca	3,06
* 7. Vreeland,	suikerpl.	» Bov.-Suriname	3,17
8. Visserszorg,	»	» Ben.-Commewijne	3,55
9. Hamptoncourt,	»	» Nickerie	3,77
10. Catharina Sophia,	»	» Ben.-Saramacca	3,83
** 11. Berlijn,	cacaopl.	» Ben.-Cottica	4,55
12. St. Barbara,	suikerpl.	» Bov.-Suriname	4,65
* 13. Kwatta,	cacaopl.	» Ben.-Para	5,00
** 14. Breukelerwaard,	suikerpl.	» Commetewane	5,40
* 15. Margarethenburg,	cacaopl.	» Nickerie	5,40
* 16. de Maasstroom,	»	» Ben.-Cottica	5,55

Op de plantages met *** gemerkt is in 1877, 1878 en 1879, op die met ** gemerkt in 1878 en 1879, en op die met * gemerkt in 1879 geen sterfte geweest.

Districtsgewijs was de sterfte onder de immigranten als volgt:

I. Zonder sterfte.

Boven-Commewijne, Boven-Cottica en Perica.

II. Beneden het gemiddeld sterftecijfer van 1,81:

1. Coronie. . . . . met 0,43 pct.
2. Beneden-Cottica . . . . » 1,10 »
3. Beneden-Commewijne . . . . . . » 1,72 »

III. Boven het gemiddelde sterftecijfer:

1. Matappica . . . . met 1,93 pct.
2. Nickerie. . . . . » 2,01 »
3. Beneden-Suriname . . . . » 2,20 »
4. Beneden-Saramacca. . . . . . . » 2,49 »
5. Boven-Suriname . . . . » 3,74 »
6. Beneden-Para. . . . . » 5,00 »
7. Commetewane . . . . » 5,40 »

De sterfte onder de creolen en andere arbeiders, geen immigranten zijnde, op de plantages waar immigranten gevestigd zijn, was districtsgewijs als volgt:

1. Boven-Commewijne . . . . geen sterfte.
2. Beneden-Para. . . . . »
3. Nickerie. . . . . 1,21 pct.
4. Beneden-Cottica . . . . 2,82 »
5. Boven-Cottica. . . . . 2,90 pct.
6. Matappica . . . . 3,14 »
7. Perica . . . . 3,92 »
8. Beneden-Saramacca. . . . . . . 3,95 »
9. Beneden-Suriname . . . . 4,11 »
10. Coronie . . . . 4,31 »
11. Beneden-Commewijne . . . . . . 5,14 »
12. Boven-Suriname . . . . 5,14 »
13. Commetewane. . . . . 6,67 »

Gemiddeld was de sterfte onder hen 3.59 ten honderd.

De arbeiders in het district Beneden-Para wonen meest allen in de stad Paramaribo. Om die reden had ook in dat district geen sterfte plaats.

Uit de bovenstaande opgaven, vergeleken met die van de voorgaande jaren, blijkt:

1°. dat de sterfteverhouding van de immigranten tot de creolen en andere arbeiders (niet immigranten) op dezelfde plantages was: in 1877 als 3,73 : 6,16; in 1878 als 2,71 : 4,07; in 1879 als 2,08 ; 3,32, en in 1880 als 1,81 : 3,59;

2°. dat de gezondheidstoestand in 1880 voor de immigranten iets beter, voor de creolen iets minder goed schijnt te zijn geweest dan het jaar te voren;

3°. dat alleen in het district Nickerie de sterfte onder de creolen en andere arbeiders iets minder was dan onder de immigranten, terwijl in al de overige districten het tegenovergestelde heeft plaats gehad.

Arbeid, loon en werkverzuim.

Het aantal immigranten, dat in 1880 aan den veld- en fabriekarbeid op de plantages heeft deelgenomen, de hoeveelheid van het verrigte werk, in dagen of werktaken uitgedrukt, en het verdiende loon, bedroegen als volgt:

IMMIGRANTEN UIT:	Aantal.			Aantal werkdagen of taken en bedrag van het uitbetaalde loon.					
				Mannen.		Vrouwen.		Jongens en meisjes.	
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	Werkdagen.	Loon.	Werkdagen.	Loon.	Werkdagen.	Loon.
West-Indie	34	10	2	6 111½	f 4 188,30	521¾	f 219,49	»	»
Nederlandsch-Indie van Chineschen landaard	1	»	»	200	180,60	»	»	»	»
Britsch-Indie	1839	625	116	372 635¾	258 427,18	86 438½	51 070,01	5 860¾	f 3 263,91
China	45	»	»	7 549¾	5 631,67	»	»	»	»
Totaal . . .	1919	635	118	386 497	f268 427,75	86 960¼	f 51 289,50	5 860¾	f 3 263,91

In dezen staat zijn niet begrepen, omdat zij niet als werkdagen kunnen gelden, de dagen van het jaar doorgebragt in ziekte, met verlof, in afwezigheid ten gevolge van dagvaarding voor den regter, in straf en in opzettelijk verzuim, en evenmin de zon- en feestdagen, zijnde behalve de gewone, voor Hindoes 32 en voor Mahomedanen 16 's jaars.

In den volgenden staat vindt men opgeteekend het aantal creolen en andere arbeiders, dat gedurende het jaar werkzaam is geweest op plantages waar immigranten gevestigd zijn, het aantal door hen geleverde werktaken en het verdiende loon:

ARBEIDERS.	Aantal.			Aantal werkdagen of taken en bedrag van het uitbetaalde loon.					
				Mannen.		Vrouwen.		Jongens en meisjes.	
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	Werkdagen.	Loon.	Werkdagen.	Loon.	Werkdagen.	Loon.
Creolen	1515	1266	171	359 876	f309 844,77	230 709¾	f150 095,08	18 924½	f 6 991,70
Anderen (niet immigranten).	959	248	31	211 674½	190 285,67	47 422¼	33 072,45	4 095	1 451,51

Deze staat toont eene vermeerdering aan boven verleden jaar, hoofdzakelijk ontstaande doordien het aantal plantages, waar thans immigranten arbeiden, met 8 is vermeerderd.

Door de gegevens der beide bovenstaande staten komt men tot het resultaat, dat de hoeveelheid werk en het dagloon van iederen arbeider gemiddeld zijn geweest als volgt:

SOORT VAN ARBEIDERS.	Voor iederen man.		Voor iedere vrouw.		Voor een jongen of meisje.	
	Aantal werkdagen of taken.	Gemiddeld dagloon.	Aantal werkdagen of taken.	Gemiddeld dagloon.	Aantal werkdagen of taken.	Gemiddeld dagloon.
Immigranten uit:						
West-Indie	179,7	f $0,68^5$	52,2	f $0,42^1$	»	»
China	167,8	$0,74^6$	»	»	»	»
Britsch-Indie	202,6	$0,69^4$	138,3	$0,59^8$	50,5	f $0,55^7$
Nederl.-Indie van Chin. landaard.	200	0.90^3	»	»	»	»
Gemiddeld.	201,4	f $0,69^5$	136,9	f 0,59	49,7	f 0.55^7
Creolen.	237,5	$0,86^1$	182,2	$0,65^1$	110,7	0,37
Anderen (niet immigranten) .	220,7	$0,89^9$	191,2	$0,69^7$	132,1	$0,35^4$

Van de immigranten is dus de meeste arbeid geleverd door die uit Britsch-Indie. Omtrent den arbeid van de creolen wordt verwezen naar hetgeen daarvan in het verslag over 1877 is aangeteekend. Wat de andere arbeiders (niet immigranten) betreft, moet worden opgemerkt, dat deze lieden grootendeels bestaan uit gewezen immigranten en de overigen vreemden zijn, die tot het verrigten van arbeid op de plantages van de Engelsche kolonien overkomen. Hunne arbeid benevens die der immigranten zou dus onder één hoofd: » Vreemden arbeid " gebragt kunnen worden, om hem met dien der creolen te kunnen vergelijken.

Even als in het vorige jaarverslag volgen hieronder weder twee staten opgaven behelzende van den arbeid en het loon van creolen en andere arbeiders op plantages, waar geene immigranten gevestigd zijn:

SOORT VAN ARBEIDERS.	Aantal.			Aantal werkdagen of taken en bedrag van het uitbetaalde loon.					
				Mannen.		Vrouwen.		Jongens en Meisjes.	
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	Werkdagen.	Loon.	Werkdagen.	Loon.	Werkdagen.	Loon.
Creolen	1210	1131	162	261 590$^1/_4$	f211 888,97	207 838	f136 274,92	17 713$^3/_4$	f 9 348,89
Anderen (niet immigranten) .	442	131	24	70 844$^1/_4$	88 212,97	13 442	11 324,89	1 171$^1/_2$	544,45

Aantal werktaken gemiddeld per hoofd in het jaar verrigt en het gemiddelde dagloon voor ieder.

SOORT DER ARBEIDERS.	Voor iederen man.		Voor iedere vrouw.		Voor een jongen of meisje.	
	Aantal werkdagen of taken.	Gemiddeld dagloon.	Aantal werkdagen of taken.	Gemiddeld dagloon.	Aantal werkdagen of taken.	Gemiddeld dagloon.
Creolen.	216,2	f 0,81	183,8	f $0,65^5$	109,3	f $0,52^8$
Anderen (niet immigranten) .	160,3	$1,24^5$	102,6	$0,84^2$	48,8	$0,46^5$

Door de vorenstaande gegevens zaâm te trekken, verkrijgt men voor *alle* plantages in de kolonie het volgende resultaat voor den arbeid in 1880 tot het verbouwen van stapelproducten verrigt:

SOORT DER ARBEIDERS.	Aantal.			Aantal werkdagen of taken van de		
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.
Immigranten.	1919	635	118	386 497	86 960$^1/_4$	5 860$^3/_4$
Gewezen immigranten en vreemde arbeiders	1401	379	55	282 518$^3/_4$	60 864$^1/_4$	5 266$^1/_2$
Totaal van vreemden. . .	3320	1014	173	669 015$^3/_4$	147 824$^1/_2$	11 127$^1/_4$
Idem van de creolen. . .	2725	2397	333	621 466$^1/_4$	438 547$^3/_4$	36 638$^1/_4$
Totaal-generaal in 1880. . .	6045	3411	506	1 290 482	586 372$^1/_4$	47 765$^1/_2$

Handelt men evenzoo met de soortgelijke gegevens uit het vorige jaarverslag, dan bekomt men voor den arbeid in 1879:

SOORT DER ARBEIDERS.	Aantal.			Aantal werkdagen of taken van de		
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.
Immigranten.	1822	579	111	347 396$^3/_4$	78 213	4 314$^1/_4$
Gewezen immigranten en vreemde arbeiders	1582	439	53	258 250$^3/_4$	52 183$^1/_4$	6 137
Totaal van vreemden. . .	3404	1018	164	605 647	130 396$^1/_4$	10 451$^1/_4$
Idem van de creolen. . .	3352	2401	324	697 221$^1/_3$	431 511$^5/_{12}$	34 050$^1/_2$
Totaal-generaal in 1879. . .	6756	3419	488	1 302 868	561 907$^2/_3$	44 501$^3/_4$

Uit deze opgaven blijkt:

1°. dat de creolen-arbeid sedert 1879 verminderd is met 631 mannen en vrouwen en met 68 718$^3/_4$ werkdagen of taken;

2°. dat het aantal vreemde arbeiders eveneens is verminderd met 98 mannen en vrouwen, maar dat hunne arbeid daarentegen vermeerderd is met 80 797 werkdagen of taken;

3°. dat de creolen-arbeid, die in 1879 nog bedroeg meer dan de helft van den voor het verbouwen van stapelproducten verrigten arbeid, in 1880 is gedaald tot beneden die helft.

Het maximum loon, dat voor eene week arbeids aan enkele arbeiders is uitbetaald, bedroeg bij de:

Immigranten uit:	Aan een man.	Aan eene vrouw.
West-Indie . . .	f 9,60 op de suikerplantage Visserszorg.	f 5 op de suikerplantage Catharina Sophia.
Britsch-Indie. . .	f 14,13 op de suikerplantage Catharina Sophia.	f 7,65 op de suikerplant. Waterloo.
China	f 9,40 op de suikerplantage Zorg en Hoop.	Van deze zijn geen vrouwen.
Nederl.-Indie van Chin. landaard.	f 6 op de suikerplantage de Resolutie.	

Districts-gewijs was de hoofdelijk geleverde arbeid door de immigranten uit Britsch-Indie en hun gemiddeld dagloon als volgt:

DISTRICTEN.	Werkdagen of taken per man.
Boven het gemiddeld bedrag van .	202,6
1. Beneden-Para.	266,1
2. Commetewane	263,6
3. Coronie	246,3
4. Beneden-Saramacca	241,9
5. Boven-Commewijne	232,8
6. Nickerie	213,6
7. Beneden-Cottica.	204,1
Beneden het gemiddeld bedrag:	
1. Beneden-Commewijne	196,1
2. Beneden-Suriname	194,6
3. Boven-Cottica	188,3
4. Perica	172,6
5. Matappica	163,8
6. Boven-Suriname.	123,3

DISTRICTEN.	Gemiddeld bedrag van het dagloon.
Boven het gemiddeld bedrag van .	f $0,69^4$
1. Boven-Suriname	0,91
2. Nickerie	$0,85^8$
3. Perica	$0,75^8$
4. Coronie	$0,74^1$
5. Boven-Commewijne	$0,73^4$
6. Beneden-Suriname	$0,72^6$
7. Commetewane	$0,69^6$
Beneden het gemiddeld bedrag:	
1. Matappica	$0,67^8$
2. Boven-Cottica	0,64
3. Beneden-Para	$0,63^2$
4. Beneden-Commewijne	$0,62^9$
5. Beneden-Cottica	$0,62^3$
6. Beneden-Saramacca	$0,55^6$

Het door districts-commissarissen geconstateerd opzettelijke werkverzuim, waarmede de werkovereenkomsten krachtens artt. 68 en 69 van het Koninklijk besluit van den 22sten Maart 1872, n°. 27, kunnen worden verlengd, bedroeg voor de immigranten uit:

1. West-Indie	751¼	dag,	of gemidd. per volwassene 13,2 dag.
2. Nederl.-Indie van Chin. landaard	486	»	» » 17,7 »
3. Britsch-Indie	52 472	»	» » 20,3 »
4. China	1 690½	»	» » 21,6 »
te zamen	55 399¾	dag,	» » 19,5 dag.

Deze opgave vergelijkende met die van het vorige jaar, zal men bevinden, dat het werkverzuim van de immigranten uit Britsch-Indie is toegenomen, van de andere daarentegen verminderd is.

Districts-gewijs bedroeg het geconstateerde opzettelijk werkverzuim van alle immigranten te zamen gemiddeld als volgt:

DISTRICTEN.	Per volwassen immigrant in: 1880.	1879.	1878.
Beneden het gemiddeld bedrag van 19,5:			
1. Commetewane	0	0	0
2. Boven-Cottica	0	0	0
Transporteren	0	0	0

DISTRICTEN.	Per volwassen immigrant in; 1880.	1879.	1878.
Per transport . . .	0	0	0
3. Coronie.	0,6	0,3	0,5
4. Boven-Suriname	1,6	0	3,4
5. Nickerie	3,9	6,0	11,6
6. Beneden-Cottica.	4,7	9,9	7,5
7. Beneden-Saramacca	6,2	10,0	10,2
8. Beneden-Commewijne.	9,0	15,9	19,7
9. Matappica	15,4	7,6	0,7
10. Boven-Commewijne	18,2	10,1	7,5
11. Perica	18,8	12,1	0,5
Boven het gemiddeld bedrag 19,5:			
12. Beneden-Para	24,3	27,8	0
13. Beneden-Suriname	43,5	38,4	28,4
Gemiddeld. . .	19,5	18,1	14,7

Klagten en misdrijven.

In 1880 zijn door de immigranten tegen hunne huurders of werkgevers de volgende klagten ingebragt:

Ingebragte klagten van immigranten tegen huurders, gezagvoerders, geneeskundigen of opzigters. Getal.	Aard.	Ongegrond bevonden.	Door den klager ingetrokken.	De beklaagden door den eersten regter vrijgesproken.	De beklaagden door den eersten regter veroordeeld.	In hooger beroep vrijgesproken.	In hooger beroep veroordeeld.	*Aanmerkingen.*
Geene.	I. Beneden-Para.							
	II. Beneden-Saramacca.							
	III. Boven-Cottica.							
	IV. Commetewane.							
	V. Matappica.							
	VI. Boven-Commewijne.							
	VII. Coronie.							
	VIII. Perica.							
2	het niet verstrekken der voorgeschreven voeding aan zieken .	»	»	»	2	»	»	
	IX. Boven-Suriname.							
1	te min betaald loon	»	»	»	1	»	»	
1	te zwaar werk	»	»	»	1	»	»	
1	toebrengen van een stoot . . .	»	»	»	1	»	»	
	X. Beneden-Suriname.							
1	te min betaald loon	»	»	»	»	»	»	Nog in behandeling.
	XI. Beneden-Cottica.							
6	het toebrengen van slagen . . .	6	»	»	»	»	»	
1	het geïsoleerd laten werken . .	1	»	»	»	»	»	
2	te zwaar werk	2	»	»	»	»	»	
4	te min betaald loon	4	»	»	»	»	»	
1	het inhouden van loon	1	»	»	»	»	»	
	XII. Beneden-Commewijne.							
6	het niet verstrekken der voorgeschreven voeding aan zieken .	6	»	»	»	»	»	
13	het niet uitbetalen van loon . .	13	»	»	»	»	»	
11	te zwaar werk	9	»	2	»	1	»	
3	het weigeren van een pas . . .	2	»	»	1	»	»	
3	het toebrengen van slagen . . .	»	»	2	1	»	»	
1	gedreigd om te slaan	1	»	»	»	»	»	
1	het niet doen houden van toezigt over de kinderen wier moeders aan het werk gaan	1	»	»	»	»	»	
1	het toebrengen van een stoot . .	1	»	»	»	»	»	
4	het ontslaan van personen uit het ziekenhuis, die beweerden nog ziek te zijn	4	»	„	»	»	»	
1	slechten staat der woning . . .	1	»	»	»	»	»	
64	Transporteren	52	»	4	7	1	»	

Ingebragte klagten van immigranten tegen huurders, gezagvoerders, geneeskundigen of opzigters.		Ongegrond bevonden.	Door den klager ingetrokken.	De beklaagden door den eersten regter		In hooger beroep		*Aanmerkingen.*
Getal.	Aard.			vrijgesproken.	veroordeeld.	vrijgesproken.	veroordeeld.	
64	Per transport	52	»	4	7	1	»	
1	het niet bekend maken aan de zieken van het voorgeschreven dieet.	»	»	»	1	»	»	
1	beleedigende woorden	»	»	1	»	»	»	
1	slechte behandeling	1	»	»	»	»	»	
	XIII. Nickerie.							
1	te zwaar werk	1	»	»	»	»	»	
3	het weigeren van een pas . . .	2	»	1	»	»	»	
5	beleedigende uitdrukkingen. . .	1	1	2	1	»	»	
10	te min betaald loon	4	3	1	2	1	»	
6	toebrengen van slagen	1	1	4	»	»	»	
4	het inhouden van loon	1	2	1	»	»	»	
1	het niet geven van een vol dagwerk	»	»	1	»	»	»	
1	geen vrije passage naar plantage te hebben willen geven en hem te hebben weggestooten . . .	1	»	»	»	»	»	
98	Totaal . . .	64	7	15	11	2	»	

Van de 98 ingebragte klagten zijn er dus bij het voorloopig onderzoek 64 ongegrond bevonden, 7 werden door de klagers zelven ingetrokken, terwijl van de 26 vervolgingen 15 werden vrijgesproken en 11 veroordeeld.

Het aantal tegen immigranten ingebragte klagten, ter zake van overtredingen, wanbedrijven en misdaden, is in den volgenden staat vermeld:

IMMIGRANTEN UIT:	Overtredingen ter zake van pligterzuim (artt. 151—156 der herziene strafverordening van 1874).			Andere overtredingen.			Wanbedrijven.			Misdaden.		
	Aangebragt.	Schuldig bevonden.	Niet bewezen of ingetrokken.	Aangebragt.	Schuldig bevonden.	Niet bewezen of ingetrokken.	Aangebragt.	Schuldig bevonden.	Niet bewezen of ingetrokken.	Aangebragt.	Schuldig bevonden.	Niet bewezen of ingetrokken.
West-Indie	10	9	1	9	6	3	1	1	»	»	»	»
Nederlandsch-Indie van Chineschen landaard	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Britsch-Indie.	290	195	90	456	244	211	16	11	3	8	4	3
China	5	5	»	4	3	1	»	»	»	»	»	»
Totaal. . . .	305	209	91	469	253	215	17	12	3	8	4	3

Districts-gewijs laten deze klagten zich rangschikken als volgt:

DISTRICTEN.	Overtredingen ter zake van pligtverzuim (artt. 151—156 der herziene strafverordening van 1874).			Andere overtredingen.			Wanbedrijven.			Misdaden.		
	Aangebragt.	Schuldig bevonden.	Niet bewezen of ingetrokken.	Aangebragt.	Schuldig bevonden.	Niet bewezen of ingetrokken.	Aangebragt.	Schuldig bevonden.	Niet bewezen of ingetrokken.	Aangebragt.	Schuldig bevonden.	Niet bewezen of ingetrokken.
Beneden-Suriname	29	22	7	88	59	28	9	7	»	2	»	1
Boven-Suriname	5	3	2	1	1	»	»	»	»	»	»	»
Beneden-Para	»	»	»	2	1	1	»	»	»	»	»	»
Boven-Commewijne	6	6	»	5	4	1	»	»	»	»	»	»
Commetewane	»	»	»	2	2	»	»	»	»	»	»	»
Perica	5	5	»	1	»	1	»	»	»	»	»	»
Boven-Cottica	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Matappica	20	20	»	13	13	»	»	»	»	»	»	»
Beneden-Commewijne	85	59	26	59	41	20	2	2	»	»	»	»
Beneden-Cottica	33	22	11	138	35	103	3	1	2	»	»	»
Beneden-Saramacca	29	27	2	64	52	12	1	1	»	1	1	»
Nickerie	92	45	42	91	41	48	2	1	1	5	3	2
Coronie	1	»	1	5	4	1	»	»	»	»	»	»
Totaal . . .	305	209	91	469	253	215	17	12	3	8	4	3

Percentsgewijze berekend komen de bovenvermelde klagten op elke honderd immigranten gemiddeld als volgt:

Voor die uit:	Overtredingen ter zake van pligtverzuim.	Andere overtredingen.	Wanbedrijven.	Misdaden.
West-Indie	17,54	15,79	1,75	»
Nederl.-Indie van Chineschen landaard	»	»	»	»
Britsch-Indie	11,23	17,66	0,62	0,31
China	6,41	5,13	»	»
Gemiddeld voor alle immigranten te zamen	10,72	16,49	0,60	0,28

Uit deze opgaven blijkt dat de immigranten uit West-Indie weder de meeste overtredingen en wanbedrijven hebben gepleegd en dat het aantal overtredingen ter zake van pligtverzuim, vallende onder de bepalingen van artt. 151—156 der herziene strafvordering van 1874, sedert het jaar 1878 aanmerkelijk is toegenomen.

Districts-gewijs zijn op elke honderdtal immigranten in 1880 gemiddeld aangebragt:

DISTRICTEN.	Overtredingen ter zake van pligtverzuim.	Andere overtredingen.	Wanbedrijven.	Misdaden.
Beneden-Suriname	3,04	9,21	0,94	0,21
Boven-Suriname	11,36	2,27	»	»
Beneden Para	»	13,33	»	»
Boven-Commewijne	16,44	13,70	»	»
Commetewane	»	13,33	»	»
Perica	5,46	1,09	»	»
Boven-Cottica	»	»	»	»
Matappica	11,66	7,58	»	»
Beneden-Commewijne	21,55	14,95	0,51	»
Beneden-Cottica	9,13	38,17	0,89	»
Beneden-Saramacca	10,60	23,40	0,36	0,36
Nickerie	29,16	28,84	0,63	1,58
Coronie	0,61	3,05	»	»
Gemiddeld . . .	10,72	16,49	0,60	0,28

Deze opgave toont aan dat naar evenredigheid de meeste

overtredingen ter zake van pligtverzuim even als in 1879 in de districten Nickerie en Beneden-Commewijne, de meeste andere overtredingen in Beneden-Cottica, de meeste wanbedrijven in Beneden-Suriname, en de meeste misdaden in Nickerie zijn begaan.

Overigens deden zich in de kolonie geen belangrijke gebeurtenissen onder de immigranten voor.

Bij dit verslag worden weder drie staten gevoegd: de eerste lett. A, toont aan de aankomst en indeeling der immigranten in 1880; de tweede lett. B geeft de mutatien op, welke onder de immigranten hebben plaats gehad, en de derde lett. C, bevat het aantal mannen, vrouwen, jongens en meisjes, dat op 31 December 1880 op alle plantages aanwezig was.

II. Kolonisatie.

Volgens de opgaven verkregen aan ne huizen der Europesche kolonisten, afkomstig van de in 1854 opgeheven kolonisatie te Groningen aan de Saramacca, die thans in den omtrek van Paramaribo gevestigd zijn, bedroeg hunne getalsterkte:

	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Op den 31sten December 1880	34	33	26	18	111
In 1880 zijn overleden . .	1	»	1	1	3
En geboren.	»	»	1	1	2
Zoodat het cijfer dezer bevolking op den 1sten Januarij 1880 zou hebben moeten zijn	35	33	26	18	112

hetwelk, dewijl er geen kolonisten vertrokken of bijgekomen zijn, eenigzins verschilt met het vorige verslag.

Welligt dat daaronder waren gerekend een inlandsche man, eene Duitsche en eene Portugesche vrouw, die ofschoon met kolonisten gehuwd, nogtans niet daaronder geteld kunnen worden.

Hun landbezit onderging in het afgeloopen jaar geen verandering.

Aan 3 kolonisten werd op hun verzoek een renteloos voorschot uit de koloniale kas verstrekt van f 500 ieder.

Hunne veestapel bestond op 31 December 1880 uit:

545 runderen,

4 paarden,

1 muilezel,

33 steenezels,

benevens eenige varkens en pluimveé.

Er is overigens niets belangrijks van hen te vermelden.

Paramaribo, den 21sten April 1881.

De Agent-Generaal,

J. F. A. Cateau van Rosevelt.

[5. 27.]

BIJLAGE N.

STAAT aantoonende de aankomst en verdeeling van immigranten gedurende het jaar 1880.

Volgnummer.	NAMEN DER SCHEPEN.	Tonnenmaat.	Dagteekening van aankomst.		Van waar gekomen.	Getal aangevoerde immigranten.						
						Mannen.	Vrouwen.	Van 10–15 jaren. Jongens.	Van 10–15 jaren. Meisjes.	Beneden de 10 jaren. Jongens.	Beneden de 10 jaren. Meisjes.	Totaal.
1	Despatch (Engelsche schoener)	56	Januarij	10	Barbados (West-Indie).	3	»	»	»	»	»	3
2	Aïlsa (Engelsch schip) . . .	1061	Februarij	6	Calcutta (Britsch-Indie).	202	78	»	1	21	13	315
3	Aïlsa (Engelsch schip) . . .	1061	November	26	Calcutta (Britsch-Indie).	321	94	4	2	19	20	460
	Totaal . .	»	»	»	»	526	172	4	3	40	33	778

Aan welke plantage toegewezen.	Getal aan elke plantage toegewezen.							*AANMERKINGEN.*
			Van 10-15 jaren.		Beneden de 10 jaren.			
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	
Goudmijn	3	»	»	»	»	»	3	
Jagtlust	8	3	»	»	1	»	12	
Meerzorg	34	13	»	1	5	2	55	
Rust en Werk	25	9	»	»	3	1	38	
Visserszorg	21	8	»	»	1	2	32	
de Eendragt	14	5	»	»	1	2	22	
de Resolutie	71	28	»	»	7	4	110	
Mon Trésor	12	5	»	»	1	1	19	
Catharina Sophia	17	7	»	»	2	1	27	
de Resolutie	43	3	»	»	1	1	48	
Mon Trésor	8	2	»	»	»	»	10	
Rust en Werk	8	2	»	»	»	1	11	
de Eendragt	7	2	»	»	»	»	9	
Meerzorg	8	2	»	»	»	1	11	
Johanna Catharina	10	3	»	»	»	»	13	
Zoelen	15	4	»	»	»	»	19	
Geertruidenberg	10	4	»	»	»	1	15	
Monsouci	7	2	»	»	»	»	9	
la Paix	8	2	»	1	2	»	13	
Brouwerslust	7	3	»	»	1	»	11	
Nieuw Clarenbeek	8	3	»	»	»	»	11	
Voorburg	7	3	1	»	1	»	12	
Zorg en Hoop	10	3	»	»	3	2	18	
Leliendaal en Ellen	6	1	»	»	»	»	7	
Katwijk	2	1	»	»	»	»	3	
Spieringshoek	8	2	»	»	»	»	10	
Marienbosch	8	2	1	»	»	1	12	
de Morgenster	5	2	1	»	1	»	9	
Hamptoncourt	13	5	»	»	1	2	21	
Margarethenburg	5	1	»	»	»	1	7	
Killenstein	7	2	»	»	»	»	9	
St. Barbara	3	1	»	»	1	»	5	
Waterloo	22	5	»	»	2	»	29	
Hazard	19	7	»	1	1	3	31	
Kent	17	4	»	»	1	1	23	
Wederzorg	8	1	»	»	»	1	10	
Vriendsbeleid en ouderzorg	4	1	»	»	»	»	5	
Visserszorg	14	3	»	»	»	1	18	
Sorgvliet	11	3	»	»	2	1	17	
Overleden voor de toewijzing	»	»	»	»	1	»	1	
Wegens ziekte nog niet toegewezen	13	15	1	»	1	3	33	
	526	172	4	3	40	33	778	

RECAPI

PLAATS VAN HERKOMST.	Van waar gekomen.	Toegewezen aan plantages in de oude kolonie. Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Nickerie. Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Coronie. Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
West-Indie . .	Barbados	3	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Britsch-Indie .	Calcutta	451	139	37	26	653	59	18	4	7	88	»	»	»	»	»
		454	139	37	26	656	59	18	4	7	88	»	»	»	»	»

STAAT aantoonende het aantal immigranten aangevoerd in

PLAATS VAN HERKOMST.	1853.	1854.	1855.	1856.	1857.	1858.	1859.	1860.	1861.	1862.	1863.	1864.	1865.	1866.
Nederlandsch-Indie	18	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Madera	120	»	155	»	»	»	»	»	»	»	36	169	»	»
China	»	»	»	»	»	487	»	»	»	»	»	»	286	807
West-Indie	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	61	526	»	»
Nederland	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Britsch-Indie	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Totaal . . .	138	»	155	»	»	487	»	»	»	»	97	695	286	807

TULATIE.

Niet toegewezen en de reden waarom.						Totaal aangevoerd.					Aanmerkingen.
Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Aanmerkingen.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	
»	»	»	»	»		3	»	»	»	3	
»	»	1	»	1	Overleden vóór de toewijzing.	523	172	44	36	775	
13	15	2	3	33	Wegens ziekte nog niet toegewezen.						
13	15	3	3	34		526	172	44	36	778	

de kolonie Suriname van af 1° Januarij 1853 tot ultimo December 1880.

1867.	1868.	1869.	1870.	1871.	1872.	1873.	1874.	1875.	1876.	1877.	1878.	1879.	1880.	Totaal.	Aanmerkingen.
»	»	»	»	»	21	81	13	»	»	»	»	»	»	133	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	480	
»	517	405	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2 502	
10	174	87	637	337	550	111	»	43	43	14	»	»	3	2596	
»	»	»	»	»	2	79	8	»	»	»	»	»	»	89	
»	»	»	»	»	»	2449	1384	»	»	327	700	»	775	5 635	
10	691	492	637	337	573	2720	1405	43	43	341	700	»	778	11 435	

De Agent-Generaal,

J. F. A. CATEAU VAN ROSEVELT.

[5. 28.]

BIJLAGE O.

STAAT aantoonende de mutatien voorgevallen onder de immigranten gedurende het jaar 1880.

OMSCHRIJVING DER MUTATIE.	Stad Paramaribo.	Beneden-Suriname. de Resolutie.	Voorburg.	Lust en Rust.	Dordrecht.	Jagtlust.	Meerzorg.	Boven-Suriname Vreeland.	St. Barbara.	de Drie Gebroeders.	Beneden-Para. Kwatta.	Boven-Para. Boxel.
Immigranten uit West-Indie.												
Aanwezig op 1°. Januarij 1880	»	2	»	»	»	3	10	»	»	»	»	»
Aangevoerd.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Geboren	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Teruggekeerd van desertie	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	»	2	»	»	»	3	10	»	»	»	»	»
Overleden	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Ontslagen na geëindigden diensttijd	»	2	»	»	»	1	5	»	»	»	»	»
Afgeschreven als gedeserteerd	»	»	»	»	»	»	5	»	»	»	»	»
Aanwezig op 31 December 1880	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»
Immigranten uit Nederlandsch-Indie.												
Aanwezig op 1°. Januarij 1880	»	51	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Overleden	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Ontslagen na geëindigden diensttijd	»	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Afgeschreven als immigranten	»	33	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
» » gedeserteerd	»	10	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Aanwezig op 31 December 1880	»	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Immigranten uit China.												
Aanwezig op 1°. Januarij 1880.	»	58	2	»	12	»	1	»	»	1	»	»
Besmet verklaard en naar Batavia gezonden	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	»	58	2	»	12	»	1	»	»	1	»	»
Overleden	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Ontslagen na geëindigden diensttijd	»	6	2	»	8	»	1	»	»	1	»	»
Afgeschreven als immigranten	»	30	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
» » gedeserteerd	»	18	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»
Besmet verklaard en naar Batavia gezonden	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Aanwezig op 31 December 1880	»	4	»	»	3	»	»	»	»	»	»	»
Immigranten uit Britsch-Indie.												
Aanwezig op 1°. Januarij 1880	»	551	165	22	1	44	62	32	19	»	21	2
Aangevoerd.	34	158	12	»	»	12	66	»	5	»	»	»
Geboren	»	28	5	»	»	2	5	»	1	»	»	»
Teruggekeerd van desertie	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Overgeplaatst van plantage Kwatta	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»
» » » Voorburg	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»
» » » Johanna Catharina . . .	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
» » » Rust en Werk	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
» » » Wederzorg.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Transporteren	34	737	184	22	1	58	133	32	25	»	22	2

Beneden-Commewijne.										Beneden-Cottica.										Boven-Commewijne.	Commetewane.	Boven-Cottica.	Perica.		Matappica.	Beneden-Saramacca.						Nickerie.				Coronie.					
Geertruidenberg.	Leliendaal.	Visserszorg.	Sorgvliet.	Alkmaar.	Mon Tresor.	Katwijk.	Wederzorg.	Vriendsbeleid en Ouderzorg.	Spieringshoek.	Rust en Werk.	Elisabethshoop.	de Maasstroom.	Berlijn.	Frederiksdorp.	Marienbosch.	Brouwerslust.	Killenstein.	Monsouci.	Zorg en Hoop.	Goudmijn.	Breukelerwaard.	la Paix.	de Eendragt.	Nieuw Clarenbeek.	Alliance.	Kent.	Caledonia.	Concordia.	Catharina Sophia.	Johanna Catharina.	de Morgenster.	Margarethenburg	Waterloo.	Hazard.	Hamptoncourt.	Burnside.	Leasowes en Sarah.	Lepreuzen Etablissement.	Weezen bij particulieren uitbesteed.	Totaal.	*Aanmerkingen.*
»	»	25	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	14	20	»	»	11	»	»	»	»	»	»	»	»	»	7	93	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	
»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
»	»	27	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	»	»	»	»	14	22	»	»	12	»	»	»	»	»	»	»	»	»	7	101	
»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	
»	»	21	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	5	9	»	»	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	47	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	8	
»	»	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	»	»	»	»	9	10	»	»	8	»	»	»	»	»	»	»	»	»	7	44	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	51	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	33	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	10	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4	
»	»	11	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	12	4	»	»	»	»	»	14	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	119	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	1	
»	»	11	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	12	4	»	»	»	»	»	14	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	1	2	120	
»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
»	»	5	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	25	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	30	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	22	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
»	»	5	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	10	3	»	»	»	»	»	11	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	1	2	41	
»	18	37	25	143	»	17	51	22	»	155	16	18	21	32	»	»	»	»	143	35	18	»	89	»	193	40	50	32	106	20	»	14	170	93	69	167	54	»	58	2873	
15	7	50	17	»	29	3	10	5	10	49	»	»	»	»	12	11	9	9	18	»	»	13	31	11	»	23	»	»	27	13	9	7	29	31	21	»	»	»	»	775	
»	1	2	»	6	»	»	4	1	»	8	1	»	1	1	»	»	»	»	7	1	2	»	9	»	9	»	1	1	6	1	»	2	14	8	2	13	4	»	»	147	
»	4	»	»	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	1	»	»	»	»	»	»	12	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	
»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	
15	30	89	43	154	29	20	65	28	10	212	17	18	24	33	12	11	9	9	168	36	20	13	130	11	202	63	51	33	139	34	9	26	214	132	92	180	58	»	58	3818	

OMSCHRIJVING DER MUTATIE.		Beneden-Suriname.						Boven Suriname.			Beneden-Para.	Boven-Para.	Beneden-Commewijne.											Beneden-Cottica.										Boven-Commewijne.	Commetewane.	Boven-C…
	Stad Paramaribo.	de Resolutie.	Voorburg.	Lust en Rust.	Dordrecht.	Jagtlust.	Meerzorg.	Vreeland.	St. Barbara.	de Drie Gebroeders.	Kwatta.	Boxel.	Zoelen.	Geertruidenberg.	Leliendaal.	Visserszorg.	Sorgvliet.	Alkmaar.	Mon Tresor.	Katwijk.	Wederzorg.	Vriendsbeleid en Ouderzorg.	Spieringshoek.	Rust en Werk.	Elisabethshoop.	de Maasstroom.	Berlijn.	Frederiksdorp.	Marienbosch.	Brouwerslust.	Killenstein.	Monsouci.	Zorg en Hoop.	Goudmijn.	Breukelerwaard.	la Paix.
Per transport	34	737	184	22	1	58	133	32	25	»	22	2	71	15	30	89	43	154	29	20	65	28	10	212	17	18	24	33	12	11	9	9	168	36	20	[illegible]
Overgeplaatst van plantage Elisabethshoop	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
» » » de Eendragt	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
» » » Hazard	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
» » » Waterloo	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Besmet verklaard en naar Batavia gezonden	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
In het krankzinnigengesticht opgenomen	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Weezen bij particulieren uitbesteed	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	35	737	184	22	1	58	133	32	25	»	22	2	71	15	30	89	43	154	29	20	66	28	10	213	17	18	24	33	12	11	9	9	168	36	20	[illegible]
Overleden	1	19	1	»	»	»	2	1	1	»	1	»	»	»	»	2	»	3	»	»	»	»	»	3	»	1	1	»	»	»	»	»	»	»	1	»
Ontslagen na geëindigen diensttijd	»	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»
Het contract ontbonden	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Afgeschreven als gedeserteerd	»	5	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Overgeplaatst naar plantage Kwatta	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
» » » Voorburg	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
» » » Alkmaar	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
» » » Berlijn	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
» » » Sorgvliet	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
» » » de Eendragt	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
» » » Wederzorg	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
» » » Rust en Werk	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
» » » Zoelen	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
» » » Hamptoncourt	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
» » » Waterloo	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
» » » Catharina Sophia	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Besmet verklaard en naar Batavia gezonden	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
In het krankzinnigengesticht opgenomen	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Weezen bij particulieren uitbesteed	»	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Aanwezig op 31 December 1880	34	705	180	22	1	58	131	31	24	»	19	2	71	15	30	87	43	150	29	20	63	28	10	206	16	17	23	33	12	11	9	9	168	35	19	[illegible]
RECAPITULATIE.																																				
Aanwezig op 31 December 1880:																																				
Uit West-Indie	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»	1	»	»	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	»	»
» Nederlandsch-Indie	»	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
» China	»	4	»	»	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	5	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	10	3	»	»
» Britsch-Indie	34	705	180	22	1	58	131	31	24	»	19	2	71	15	30	87	43	150	29	20	63	28	10	206	16	17	23	33	12	11	9	9	168	35	19	[illegible]
Totaal	34	713	180	22	4	60	131	31	24	»	19	2	72	15	30	96	43	150	29	20	63	28	10	206	16	17	23	33	12	11	9	9	178	41	19	[illegible]

Perica.		Matappica.	Beneden-Saramacca.						Nickerie.				Coronie.					
de Eendragt.	Nieuw Clarenbeek.	Alliance.	Kent.	Caledonia.	Concordia.	Catharina Sophia.	Johanna Catharina.	de Morgenster.	Margarethenburg.	Waterloo.	Hazard.	Hamptoncourt.	Burnside.	Leasowes en Sarah.	Lepreuzen Etablissement.	Weezen bij particulieren uitbesteed.	Totaal.	*Aanmerkingen.*
130	11	202	63	51	33	139	34	9	26	214	132	92	180	58	»	58	3818	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	»	2	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»	4	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	»	2	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	5	5	
130	11	202	63	51	33	141	34	9	26	216	132	93	180	58	2	63	3833	
»	»	4	»	3	»	5	»	»	1	4	»	3	1	»	»	1	59	
»	»	1	»	»	»	2	»	»	1	»	»	»	1	»	»	»	11	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	1	»	»	»	»	»	»	7	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	
»	»		»	"	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	2	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	2	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	
»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	5	
129	11	197	63	48	33	132	31	9	23	210	128	90	178	58	2	62	3728	
»	»	9	10	»	»	8	»	»	»	»	»	»	»	»	»	7	44	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4	
»	»	»	11	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	1	2	41	
129	11	197	63	48	33	132	31	9	23	210	128	90	178	58	2	62	3728	
129	11	206	84	48	33	142	31	9	23	210	128	90	178	58	3	71	3817	

De Agent-Generaal,

J. F. A CATEAU VAN ROSEVELT.

[5. 29.]

BIJLAGE P.

STAAT aantoonende het aantal immigranten in de districten en op iedere plantage aanwezig op ultimo December 1880.

NAMEN DER PLANTAGES.	UIT WEST-INDIE.					UIT NEDERLANDSCH-INDIE.				
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
District Beneden-Suriname.										
de Resolutie	»	»	»	»	»	4	»	»	»	4
Voorburg	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Lust en Rust	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Dordrecht	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Jagtlust	2	»	»	»	2	»	»	»	»	»
Meerzorg	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	2	»	»	»	2	4	»	»	»	4
District Boven-Suriname.										
Vreeland	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
St. Barbara	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
District Beneden-Para.										
Kwatta	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
District Boven-Para.										
Boxel	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
District Beneden-Commewijne.										
Zoelen	1	»	»	»	1	»	»	»	»	»
Geertruidenberg.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Leliendaal en Ellen	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Visserszorg	4	»	»	»	4	»	»	»	»	»
Sorgvliet	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Alkmaar	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Mon Trésor	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Katwijk	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Wederzorg	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Vriendsbeleid en Ouderzorg . .	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Spieringshoek		»	»	»	»	»	»	»	»	»
	5	»	»	»	5	»	»	»	»	»
District Beneden-Cottica										
Rust en Werk	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Elisabethshoop	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
de Maasstroom	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Berlijn	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Prederiksdorp	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Marienbosch	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Brouwerslust.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Killenstein	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Monsouci	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Zorg en Hoop	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»

UIT BRITSCH-INDIE.					UIT CHINA.					Generaal totaal.	*Aanmerkingen.*
Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.		
415	136	87	67	705	4	»	»	»	4	713	
110	42	15	13	180	»	»	»	»	»	180	
18	2	1	1	22	»	»	»	»	»	22	
1	»	»	»	1	3	»	»	»	3	4	
38	12	5	3	58	»	»	»	»	»	60	
83	30	11	7	131	»	»	»	»	»	131	
665	222	119	91	1097	7	»	»	»	7	1110	
18	7	5	1	31	»	»	»	»	»	31	
16	5	1	2	24	»	»	»	»	»	24	
34	12	6	3	55	»	»	»	»	»	55	
10	4	5	»	19	»	»	»	»	»	19	
2	»	»	»	2	»	»	»	»	»	2	
47	16	4	4	71	»	»	»	»	»	72	
10	4	»	1	15	»	»	»	»	»	15	
20	6	3	1	30	»	»	»	»	»	30	
56	18	7	6	87	5	»	»	»	5	96	
25	8	5	5	43	»	»	»	»	»	43	
87	31	20	12	150	»	»	»	»	»	150	
20	7	1	1	29	»	»	»	»	»	29	
14	5	1	»	20	»	»	»	»	»	20	
30	13	15	5	63	»	»	»	»	»	63	
17	7	3	1	28	»	»	»	»	»	28	
8	2	»	»	10	»	»	»	»	»	10	
334	117	59	36	546	5	»	»	»	5	556	
127	37	24	18	206	»	»	»	»	»	206	
6	3	3	4	16	»	»	»	»	»	16	
12	2	1	2	17	»	»	»	»	»	17	
9	7	4	3	23	»	»	»	»	»	23	
15	6	7	5	33	»	»	»	»	»	33	
8	2	1	1	12	»	»	»	»	»	12	
7	3	1	»	11	»	»	»	»	»	11	
7	2	»	»	9	»	»	»	»	»	9	
7	2	»	»	9	»	»	»	»	»	9	
98	37	20	13	168	10	»	»	»	10	178	
296	101	61	46	504	10	»	»	»	10	514	

NAMEN DER PLANTAGES.	UIT WEST-INDIE.					UIT NEDERLANDSCH-INDIE.				
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
District Boven-Commewijne.										
Goudmijn	3	»	»	»	3	»	»	»	»	»
District Commetewane										
Breukelerwaard	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
District Boven-Cottica.										
La Paix	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
District Perica.										
de Eendragt	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Nieuw Clarenbeek	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
District Matappica.										
Alliance	9	»	»	»	9	»	»	»	»	»
District Beneden-Saramacca.										
Kent	7	2	»	1	10	»	»	»	»	»
Caledonia	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Concordia	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Catharina Sophia	8	»	»	»	8	»	»	»	»	»
Johanna Catharina	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
de Morgenster	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	15	2	»	1	18	»	»	»	»	»
District Nickerie										
Margarethenburg	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Waterloo	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Hazard	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Hamptoncourt	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
District Coronie										
Burnside	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Leasowes en Sarah	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Stad Paramaribo	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Lepreuzen Etablissement Batavia	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Weezen bij particulieren uitbesteed	»	»	3	4	7	»	»	»	»	»

UIT BRITSCH-INDIE.					UIT CHINA.					Generaal totaal.	*Aanmerkingen.*
Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.		
24	7	2	2	35	3	»	»	»	3	41	
11	4	1	3	19	»	»	»	»	»	19	
8	2	2	1	13	»	»	»	»	»	13	
76	25	12	16	129	»	»	»	»	»	129	
8	3	»	»	11	»	»	»	»	»	11	
84	28	12	16	140	»	»	»	»	»	140	
120	39	21	17	197	»	»	»	»	»	206	
49	11	1	2	63	11	»	»	»	11	84	
27	9	8	4	48	»	»	»	»	»	48	
20	7	3	3	33	»	»	»	»	»	33	
81	30	12	9	132	2	»	»	»	2	142	
21	6	1	3	31	»	»	»	»	»	31	
5	2	2	»	9	»	»	»	»	»	9	
203	65	27	21	316	13	»	»	»	13	347	
14	4	2	3	23	»	»	»	»	»	23	
112	52	28	18	210	»	»	»	»	»	210	
71	27	16	14	128	»	»	»	»	»	128	
54	18	8	10	90	»	»	»	»	»	90	
251	101	54	45	451	»	»	»	»	»	451	
86	36	33	23	178	»	»	»	»	»	178	
29	12	7	10	58	»	»	»	»	»	58	
115	48	40	33	236	»	»	»	»	»	236	
14	15	2	3	34	»	»	»	»	»	34	
2	»	»	»	2	1	»	»	»	1	3	
2	»	30	30	62	»	»	1	1	2	71	

RECAPI

DISTRICTEN.	UIT WEST-INDIE.					UIT NEDERLANDSCH-INDIE.				
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Beneden-Suriname	2	»	»	»	2	4	»	»	»	4
Boven-Suriname	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Beneden-Para	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Boven-Para	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Beneden-Commewijne	5	»	»	»	5	»	»	»	»	»
Beneden-Cottica	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Boven-Commewijne	3	»	»	»	3	»	»	»	»	»
Commetewane	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Boven-Cottica	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Perica	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Matappica	9	»	»	»	9	»	»	»	»	»
Beneden-Saramacca	15	2	»	1	18	»	»	»	»	»
Nickerie	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Coronie	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Stad Paramaribo	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Lepreuzen Etablissement Batavia	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Weezen bij particulieren uitbesteed	»	»	3	4	7	»	»	»	»	»
Totaal	34	2	3	5	44	4	»	»	»	4

TULATIE.

UIT BRITSCH-INDIE.					UIT CHINA.					Generaal totaal.	*Aanmerkingen.*
Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.		
665	222	119	91	1097	7	»	»	»	7	1110	
34	12	6	3	55	»	»	»	»	»	55	
10	4	5	»	19	»	»	»	»	»	19	
2	»	»	»	2	»	»	»	»	»	2	
334	117	59	36	546	5	»	»	»	5	556	
296	101	61	46	504	10	»	»	»	10	514	
24	7	2	2	35	3	»	»	»	3	41	
11	4	1	3	19	»	»	»	»	»	19	
8	2	2	1	13	»	»	»	»	»	13	
84	28	12	16	140	»	»	»	»	»	140	
120	39	21	17	197	»	»	»	»	»	206	
203	65	27	21	316	13	»	»	»	13	347	
251	101	54	45	451	»	»	»	»	»	451	
115	48	40	33	236	»	»	»	»	»	236	
14	15	2	3	34	»	»	»	»	»	34	
2	»	»	»	2	1	»	»	»	1	3	
2	»	30	30	62	»	»	1	1	2	71	
2175	765	441	347	3728	39	»	1	1	41	3817	

De Agent-Generaal,
J. F. A. Cateau van Rosevelt.

[5. 30.]

BIJLAGE R.

STAAT aantoonende het aantal plantages en gronden, de voortbrengselen en het aantal hektaren in cultuur, gedurende de jaren 1876—1880.

AANTAL plantages en gronden n cul

DISTRICTEN.	Suiker.					Koffij en Cacao.					
	1876.	1877.	1878.	1879.	1880.	1876.	1877.	1878.	1879.	1880.	1876
Boven-Cottica	4	4	4	4	3	»	»	»	»	»	1
Perica	1	1	1	1	1	»	»	»	»	»	»
Boven-Commewijne	2	1	1	1	1	»	»	»	»	»	»
Commetewane	4	3	2	1	1	»	»	»	»	»	»
Beneden-Commewijne	3	3	3	3	3	»	»	»	»	»	»
Beneden-Cottica	8	8	6	6	3	»	»	»	»	2	»
Matappica	1	1	1	1	1	»	»	»	2	1	»
Boven-Suriname	9	9	8	7	7	»	»	»	»	1	»
Beneden-Suriname	5	5	5	5	5	»	»	»	»	»	»
Boven-Para	3	3	3	3	3	»	»	»	»	»	»
Beneden-Para	1	1	»	»	»	»	1	»	»	4	»
Boven-Saramacca	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Beneden-Saramacca	2	2	2	2	2	»	»	»	»	»	»
Nickerie	5	5	5	5	5	»	»	»	»	»	»
Coronie	1	1	1	1	1	»	»	»	»	»	»
Totaal.	49	47	42	40	36	»	1	»	2	8	1

Getal hektaren in cul

DISTRICTEN.	Suiker.					Koffij en Cacao.					
	1876.	1877.	1878.	1879.	1880.	1876.	1877.	1878.	1879.	1880.	1876.
Boven-Cottica	238	177,9	199	192.8	145,7	»	0,5	0,5	12	»	11
Perica	96	104	109	140,4	132,7	»	»	»	»	»	»
Boven-Commewijne	66,7	61	73	73	88	»	»	»	»	»	»
Commetewane	103,9	63,2	63,5	36	35,7	»	»	»	0,8	»	»
Beneden-Commewijne	285,3	302,6	331,8	334,1	315,5	12,5	16,4	13,3	20,3	23,3	4,2
Beneden-Cottica	530,2	444,2	431,6	397.6	360,5	46,3	»	25,7	»	»	34,3
Matappica	199	214	220	220	210	39,6	21,7	0,5	»	7,4	15
Boven-Suriname	417,7	389	467,6	413,4	241,6	1	3	»	4	4	2
Beneden-Suriname	830,7	861	927	933,2	907	»	»	»	»	»	»
Boven-Para	109,8	94	155,5	123,6	109,8	0,5	»	2,5	»	0,5	»
Beneden-Para	10	»	»	»	»	»	»	2	»	11,5	27
Boven-Saramacca	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Beneden-Saramacca	313,9	305,5	296	296	280,5	22	11,5	9	18,8	12,8	»
Nickerie	931,2	887,8	891,8	985,5	968,5	29,7	39,7	29,7	»	»	»
Coronie	238	238	243,4	243,4	243	»	»	»	»	0,4	»
	4370,4	4132,2	4369,2	4389	4038,5	151,3	92,8	83,2	45,9	59,9	93,5

onden in cultuur en derzelver voortbrengselen.

	Koffij en kost.					Cacao en kost.					Cacao.					Banannen.					Katoen.					Hout.					Kostgronden.					Totaal.				
1880.	1876	1877.	1878.	1879.	1880.	1876	1877.	1878.	1879.	1880	1876.	1877	1878	1789.	188 0	1876.	1877.	1878.	1879	1880.	1876.	1877.	1878.	1879.	1880.	1876.	1877.	1878.	1879.	1880.	1876.	1877.	1878.	1879.	1880.	1876.	1877.	1878.	1879.	1880.
»	1	»	»	»	1	»	1	1	1	2	»	»	»	»	1	3	»	1	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	12	13	9	28	25	20	18	15	33	34
»	»	»	»	»	»	1	1	1	2	3	»	»	»	»	»	»	»	1	1	1	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	2	2	7	8	2	5	5	11	13
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	1	1	1	19	15	11	19	20	22	16	13	21	22
»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	1	»	»	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	7	7	9	14	14	14	10	11	16	16
»	»	»	»	»	1	3	7	10	6	8	7	2	2	4	4	5	1	1	1	2	»	»	»	»	»	»	»	»	5	»	17	11	14	22	13	35	24	30	36	31
2	»	»	»	»	»	1	6	1	5	6	5	2	6	4	3	3	»	1	1	5	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	»	»	»	4	20	16	14	16	23
1	»	2	1	»	1	»	»	1	1	1	1	»	1	1	»	3	»	1	»	1	1	1	1	1	»	»	»	»	»	»	10	10	6	10	1	16	14	12	16	6
1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	5	3	1	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	9	14	10	14	3	23	26	19	21	13
»	»	»	»	»	»	»	»	2	3	4	4	4	2	1	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	9	9	9	9	13
»	»	»	»	»	»	»	»	2	2	3	2	3	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	12	14	11	14	29	14	16	25	15	36	32	35	41	35
4	»	2	»	»	1	1	10	12	12	16	12	7	2	4	9	1	»	2	»	6	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	14	11	15	17	4	29	32	31	33	40
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	»	»	1	»	6	11	40	36	»	8	11	40	37
»	»	»	»	»	»	2	1	10	10	12	16	18	8	8	7	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	6	7	4	58	184	26	28	24	78	205
»	»	»	»	»	»	1	»	1	2	2	4	5	4	4	6	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	48	80	97	98	10	58	90	108	111
»	»	»	»	»	»	2	»	2	2	2	»	»	»	»	1	3	5	1	1	5	5	5	4	3	3	»	»	»	»	»	3	3	7	6	1	14	14	14	13	13
8	1	4	1	»	4	11	26	43	47	62	51	41	25	26	35	28	9	9	4	23	6	6	5	4	3	1	15	15	12	16	129	161	194	357	426	276	310	333	492	613

taren in cultuur.

	Koffij en kost.					Cacao en kost.					Cacao.					Banannen.					Katoen.					Kostgronden.					Totaal.				
880.	1876.	1877.	1878.	1879.	1880.	1876.	1877.	1878.	1879.	1880.	1876.	1877.	1878.	1879.	1880.	1876.	1877.	1878.	1879.	1880.	1876.	1877.	1878.	1879	1880.	1876.	1877.	1878.	1879.	1880.	1876.	1877	1878.	1879.	1880.
»	11	17,7	11	10	10,7	»	7,5	21,8	22,4	11,7	6	40,6	2,6	31,3	17,4	65	60,2	51,1	86,2	86,1	»	»	»	»	»	56	38,6	38,6	63,1	79,3	376	337	224,6	417,8	350,9
»	»	»	»	»	»	14,5	18	13	30,4	27	6	6	5	9,6	24,6	17	13,5	20	49,2	61,3	»	»	»	»	»	22	2	2	11,4	10,4	155.5	143,5	149	240	256
»	»	»	»	»	»	»	1	»	0,2	»	2,5	»	»	2,6	2,6	31,2	49	41	53,1	53,1	»	»	»	»	»	59,9	98,6	49,5	35,4	34,6	160,3	209,6	163,5	164,3	179,3
»	»	»	3,5	3	1,8	»	»	13	44,4	65,6	»	»	»	3	10,7	87,1	120,8	64	54,1	48,7	»	»	»	»	»	23	2,7	3,5	23,9	20	214	186,7	147,5	162,2	182,5
23,3	4,2	10	5	15,1	8,5	237,4	162,1	194,5	166,4	182,9	696,8	771,6	723,4	866	834,4	251,9	181,2	270,9	268,2	174,7	»	»	»	0,5	»	22,3	30	22,7	44,5	32,5	1510,1	1473,9	1561,6	1709,1	1571,8
»	34,3	48,5	13	76,2	6,5	»	126,6	63,4	»	132	385	383,5	446,5	485,7	493,6	320,4	268,8	225,8	263,9	225,1	»	»	»	»	»	2,4	»	10,7	15,3	2,6	1318,6	1271,6	1216,7	1238,7	1220,3
7,4	15	105,5	72,4	40,5	23,2	15	25	69	91	116,1	59	76	77	48	63	84,1	112,7	127,2	102,7	56	111,1	124,5	132	144,5	»	19	33	65,9	18,9	29,7	641,8	712,4	764	665,6	505,4
4	2	»	»	0,5	»	»	2,2	10,1	21,5	31,7	»	3,9	2	1,7	2,5	82,9	73,5	50	29,2	26,3	»	»	»	»	»	31,6	72	25,3	20,6	29,5	535,2	543,6	555	490,9	335,6
»	»	»	»	»	»	64	50	29	6,8	14	233	514	303	331,8	356	8,8	33,5	54,5	31,2	20	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1136,5	1458,5	1373,5	1303	1297
0,5	»	»	»	0,4	0,4	1	»	1	16,2	19	33,6	29,3	32,1	26,5	36,8	113,8	30,5	45,2	140,2	85,7	»	»	»	»	»	816,1	588,8	646,7	611,9	729,5	1074,8	742,6	845	918,8	981,7
11,5	27	23,8	21,8	23,8	20,3	79,3	71,3	103,5	167,2	161,5	517,4	566,5	533,5	617,4	565	175	193,5	186,1	141	156,3	»	»	»	»	»	92	89,5	60,6	25	71,9	900,7	944,5	907,5	974,4	986,5
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1,6	»	»	»	»	»	»	»	»	»	20,4	43,4	80	410	»	22	43,4	80	410
12,8	»	8,5	»	»	»	54	38,6	102,3	96,2	93,7	631	666,2	659,7	633,1	719	57	57,2	58	56,2	31,2	»	»	»	»	»	252,3	259,5	322	344,5	424,7	1331,2	1347	1447	1444,8	1561,9
»	»	»	»	7	5	104,6	128,5	141,2	132,4	123	142	155,6	146	220,1	282,4	5	137,3	10	87,1	87	»	»	»	»	»	»	4,3	123,4	»	»	1212,5	1343,2	1342,1	1432,1	1415,9
0,4	»	3	2	2,2	»	8,7	25	150,6	114,1	117,3	39,4	19,7	20,5	51	93,8	»	120	61,4	59,1	41,5	624,2	606,5	358,5	371	55	265,2	83,2	104,3	79,4	75	1175,5	1094	940,7	900,2	626
59,9	93,5	211	128,7	178,7	76,4	578,5	655,8	912,4	909,2	1095,5	2751,7	3232,9	2951,3	3327,8	3451,8	1299,2	1453,2	1265,2	1421,4	1153	735,3	731	490,5	516	55	1661,8	1322,6	1518,6	1373,9	1949,7	11741,7	11831,5	11719,1	12161,9	11879,8

[5. 31.]

BIJLAGE S.

STAAT van de voortbrengselen over de jaren 1876—1880.

DISTRICTEN.	S E…						
	HOEVEELHEID KILOGRAMMEN.					HECTA…	
	1876.	1877.	1878.	1879.	1880.	1876.	1877.
Boven-Cottica	516 836,5	385 837	331 497	432 183	287 761	190	170,…
Perica.	253 057	209 755	223 817	271 876	315 900	65	65,…
Boven-Commewijne . . .	187 090	119 789	123 476	202 570	169 042	58	43
Commetewane	370 325,5	263 050,5	102 439	115 315	80 855	132	96,…
Beneden-Commewijne . .	813,190	801 270,5	787 663,5	1 011 096	807 955	289,5	259,…
Beneden-Cottica	1 236 284	1 191 447	980 603	1 250 300	831 508	441,7	507,…
Matappica	383 582	555 077	303 375	400 861	397 187	151	170
Boven-Suriname	869 830	830 063	626 100	660 868	566 797	327,8	328,…
Boven-Para.	301 711	231 916	189 595	243 907	229 185	97	63,…
Beneden-Suriname . . .	2 192 347,5	2 243 967	1 807 921	2 739 771	2 206 370	737,5	722,…
Beneden-Para	132 914	29 017	»	»	»	54	96,…
Boven-Samaracca. . . .	»	»	»	»	»	»	»
Beneden-Samaracca . . .	718 864	678 950	726 189,5	938 184	789 251,5	246	217,…
Nickerie	2 244 750	2 521 338	1 844 744	2 365 149	3 181 719	589,5	644,…
Coronie	848 700	705 600	423 900	391 050	583 200	»	195
	11 069 481,5	10 767 577	8 471 320	11 023 130	10 446 730,5	»	3 580,…

DISTRICTEN.	RUM EN DRAM.					K… IJ…		
	HOEVEELHEID LITERS.					HOEVEEL…		
	1876.	1877.	1878.	1879.	1880.	1876.	1877.	1878.
Boven-Cottica	»	»	»	»	»	3 800	1 533	5 45…
Perica.	2 916	2 340	1 715	»	»	»	»	»
Boven-Commewijne	»	»	8 560	26 040	20 885	»	»	»
Commetewane	»	»	»	»	»	»	»	»
Beneden-Commewijne . . .	58 326	35 214	84 833	95 395	99 987	900,5	587	28…
Beneden-Cottica	52 129	39 310	24 578	43 188	19 783	1 305	109,5	»
Matappica	»	»	»	»	»	5 647,25	3 335,5	1 73…
Boven-Suriname	22 261,4	9 437	8 142	14 158	1 581	»	»	25…
Beneden-Suriname	98 291	173 812	49 674	69 187	58 822	»	»	»
Boven-Para	8 745	11 324	9 184	24 027	22 607	7	362,5	»
Beneden-Para	16 970	2 650	»	»	»	360	»	21…
Boven-Samaracca.	»	»	»	»	»	»	»	»
Beneden-Samaracca	125 721	117 947	134 705	151 000	118 075	49,5	247	69…
Nickerie	343 903	702 828	259 935	282 004	222 700	343	»	53…
Coronie	123 944	81 291	431 609	53 136	504 288	»	»	»
	853 206,4	1 176 153	1 012 935	758 135	1 068 728	12 412,25	6 179,5	9 15…

S…E R.									MELASSE.				
…HECTA…T GEMALEN.				KILOGRAM PER HECTARE.					HOEVEELHEID LITERS.				
…1877.	1878.	1879.	1880.	1876.	1877.	1878.	1879.	1880.	1876.	1877.	1878.	1879.	1880.
170,…	131,6	144,7	129,1	2 720	2 258	2 419	2 601	2 150	144 504	100 552	99 169	116 573	59 664
65,…	271,2	78,5	97,3	3 893	3 190	825	3 463	3 246	78 305	55 830	76 585	58 980	80 660
43	51	55	62	3 226	2 786	2 421	3 683	2 726	5 760	32 632	45 118	53 439	41 018
96,…	45	33	28,5	2 805,5	2 726	2 302	3 494	3 837	106 537	61 752	24 578	29 127	20 365
259…	210	253,1	253,9	2 927	3 091	3 749	3 994	3 181	78 208	141 634	116 904	345 625	327 809
507,…	313,9	339.8	301,8	2 373	2 347	3 123	3 231	2 753	387 245	293 553	272 379	429 598	281 150
170	133	193,6	210	2 540	3 265	2 356	2 070	1 891	146 422	99 579	95 450	87 931	26 000
328,…	333,5	141,5	236	2 514	2 527	1 883,5	2 903	2 465	181 665,8	201 801	150 037	181 914	153 104
63,…	78	87,3	97,5	3 212	3 658	2 414,4	2 898	2 430	50 122	50 122	34 536	50 007	41 805
722,…	708	848,2	909	2 730	3 106	2 445	3 138	2 604	575 064	620 601	223 375	934 175,2	561 605
96,…	»	»	»	2 461	3 007	»	»	»	20 265	2 840	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
217,…	223,8	202,2	276	2 917	3 120	3 272	4 166	2 898	11 942	9 715	15 860,6	9 889	»
644,…	893,2	801,8	985	4 051	3 913	2 177,2	3 351	3 192	»	»	186 277	204 670	320 800
195	198	243	195	»	3 615	2 141	1 609	3 000	»	»	»	»	»
…3 580,…	…590,2	3 421,8	3 781,1	»	3 043,5	»	3 123	35 373	1 778 927,8	1 670 611	1 330 268,6	2 501 928,2	1 913 980

K…IJ.			CACAO.					KATOEN.				
…VEEL…LOGRAMMEN.			HOEVEELHEID KILOGRAMMEN.					HOEVEELHEID KILOGRAMMEN.				
…1878.	1879.	1880.	1876.	1877.	1878.	1879.	1880.	1876.	1877.	1878.	1879.	1880.
5 45…	2 863,5	5 160,5	125	319	240	»	675	»	»	»	»	»
»	»	»	1 425	1 913,5	823	1 467,5	949,5	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	200	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	285	729	»	»	»	»	»
28…	510	1,368	274 942	287 631,5	138 048,5	311 996,5	277 382	»	»	»	»	»
»	207	298,5	155 449	104 757	49 900,5	85 001	58 354,5	»	»	»	»	»
1 73…	1 577	1 054,5	103 675	12 087,5	7 114,5	14 151,5	9 968	29 366	17 110	55 433	7 491	2 000
25…	150	650	»	»	100	100	150	»	»	»	»	»
»	»	»	104 700	121 915	60 329	123 101,5	80 427	»	»	»	»	»
»	20	13	3 646	7 125	2 512	3 800	4 750	»	»	»	»	»
21…	255	890	250 344	292 039,5	102 474	228 228,5	209 439,5	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
69…	444,5	602	418 881,5	397 031	130 088,5	247 640	275 479,5	»	»	»	»	»
53…	»	»	141 874	142 613	75 979	101 093	108 302	»	»	»	»	»
»	»	37	920	1 967,5	979	6 125	12 993,5	164 065	185 549	121 135	38 187	23 611
9 15…	7 027	10 073,5	1 322 674	1 369 399,5	568 588	1 122 990	1 039 799,5	193 431	202 659	176 568	45 678	25 611

[5. 32.]

BIJLAGE T.

STAAT aantoonende den in het jaar 1880 verrigten arbeid en het verdiende loon der kreolen en andere vrije arbeiders, op de plantages alwaar geen immigranten gevestigd zijn.

DISTRICTEN.	NAMEN DER PLANTAGES.	AANTAL ARBEIDERS.								AANTAL VER		
		Kreolen.				Andere vrije arbeiders.				Kreolen.		
		Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes
Nickerie	Waldeck	2	1	»	3	11	1	2	14	572	24	»
	Nursery.	89	51	6	146	92	32	5	129	15772	4999	669
	Paradise.	36	35	8	79	199	55	15	269	5843	5174	379
	Crappahoek	16	8	2	26	5	3	1	9	3576	1806	284
	't Lot n°. 36	23	22	5	50	14	3	»	17	3397	2354	504
	Botany Bay	3	3	»	6	3	»	»	3	1400	840	»
		169	120	21	310	324	94	23	441	30560	15197	1836

RIGTE TAKEN. Andere vrije arbeiders. Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	BEDRAG VAN HET VERDIENDE LOON. Kreolen. Mannen.	Kreolen. Vrouwen.	Kreolen. Jongens en meisjes.	Andere vrije arbeiders. Mannen.	Andere vrije arbeiders. Vrouwen.	Andere vrije arbeiders. Jongens en meisjes.	Loon gedurende een volle week uitbetaald aan 1 man, 1 vrouw, 1 jongen en 1 meisje. Kreolen (e) Andere vrije arbeiders (a)		Maximum.	Minimum.
			Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.			Gld.	Gld.
2255	64½	63½	585,45	2590,00	»	2198,31	35,70	25,85	c	Man	17,25	1,00
										Vrouw	3,60	0,50
									a	Man	12,00	3,60
										Vrouw	3,00	0,50
										Jongen	3,00	1,60
										Meisje	2,00	1,20
15641	3205	570	15272,25	4214,70	228,50	22512,40	3216,75	221,90	c	Man	12,55	4,80
										Vrouw	7,20	3,00
										Jongen	3,60	1,20
										Meisje	2,10	1,20
									a	Man	13,80	1,80
										Vrouw	9,00	3,00
										Jongen	3,60	2,00
										Meisje	2,90	1,20
26214	3708	293	5903,00	5131,00	221,90	41674,95	3670,90	217,25	c	Man	16,50	6,00
										Vrouw	8,00	3,60
										Jongen	6,00	2,40
										Meisje	6,00	2,40
									a	Man	16,00	5,00
										Vrouw	9,00	3,60
										Jongen	6,00	2,40
										Meisje	6,00	2,40
1023	453	77	3576,00	1806,00	147,40	1023,00	453,00	24,00	c	Man	6,00	2,00
										Vrouw	5,00	1,50
										Jongen	3,00	1,50
										Meisje	2,00	1,00
									a	Man	5,00	2,00
										Vrouw	5,00	1,50
										Jongen	1,50	0,60
1682	295	»	3414,85	2440,10	227,10	1731,00	310,00	»	e	Man	14,05	0,45
										Vrouw	13,25	0,30
										Jongen	1,50	0,25
										Meisje	1,50	0,25
									a	Man	11,50	0,40
										Vrouw	16,00	1,00
336	»	»	1400,00	840,00	»	336,00	»	»	c	Man	14,00	2,50
										Vrouw	10,50	1,25
47151	7725½	1003½	30151,55	14457,70	824,90	69475,66	7686,35	489,00	a	Man	7,50	2,50

DISTRICTEN.	NAMEN DER PLANTAGES.	AANTAL ARBEIDERS.								AANTAL VER		
		Kreolen.				Andere vrije arbeiders.				Kreolen.		
		Mannen	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.
Coronie	John	22	18	7	47	5	»	»	5	3671	2817	2101
	Maryshope	11	11	6	28	4	1	»	5	1788	2526	1314
	Bellevue	13	7	4	24	3	»	»	3	2261	2643	1000
	Perseverance	8	14	7	29	»	»	»	»	1440	2028	861
	Welgelegen	22	21	4	47	2	1	»	3	3795	3688	428
		76	71	28	175	14	2	»	16	12955	13702	5704
Beneden-Cottica . .	Pieterszorg	16	21	2	39	1	1	»	2	2395	2881	130
	Johannesburg	9	7	»	16	»	»	»	»	2553	1475	»
	Guadeloupe	4	1	»	5	»	»	»	»	645	244	»
	Kroonenburg	25	17	1	43	»	»	»	»	4405	2230	89
	Hecht en Sterk	2	2	1	5	»	»	»	»	300	246	10
		56	48	4	108	1	1	»	2	10298	7076	229

RIGTE TAKEN.			BEDRAG VAN HET VERDIENDE LOON.						Loon gedurende een volle week uitbetaald aan 1 man, 1 vrouw, 1 jongen en 1 meisje.			
Andere vrije arbeiders.			Kreolen.			Andere vrije arbeiders.						
Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	Kreolen (*c*) Andere vrije arbeiders (*a*)		Maximum.	Minimum.
			Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.			Guld.	Guld.
1290	»	»	2221,85	1415,36	563,00	754,85	»	»	*c*	Man	6,00	1,75
										Vrouw	3,50	1,25
										Jongen	1,75	1,25
									a	Man	4,00	1,50
1422	28	»	1047,72	1320,63	403,10	710,55	14,00	»	*c*	Man	5,00	1,50
										Vrouw	3,50	0,70
										Jongen	1,75	0,30
									a	Man	4,50	1,50
										Vrouw	2,50	0,25
893	»	»	1667,14	1335,92	244,10	679,50	»	»	*c*	Man	6,00	2,50
										Vrouw	3,50	1,25
										Jongen	2,00	0,60
»	»	»	1288,55	1434,54	394,39	»	»	»	*c*	Man	6,50	1,80
										Vrouw	4,00	1,50
										Jongen	1,75	0,60
204	5	»	3447,27	2330,20	210,15	202,75	420,00	»	*c*	Man	7,00	0,70
										Vrouw	4,00	0,50
3809	33	»	9672,53	7836,65	1814,74	2347,65	434,00	»		Jongen	2,50	0,25
									a	Man	7,00	0,80
44	91	»	1802,04	1832,68	46,36	26,60	60,08	»	*c*	Man	10,15	1.20
										Vrouw	8,96	0,80
										Jongen	1,50	0,45
									a	Man	8,00	2,00
										Vrouw	4,00	0,80
»	»	»	1843,32	843,62	»	»	»	»	*c*	Man	5,00	1,20
										Vrouw	5,50	0,80
»	»	»	374,30	132,50	»	»	»	»	*c*	Man	4,40	0,80
										Vrouw	2,80	0,60
»	»	»	2973,78	1280,79	57,95	»	»	»	*c*	Man	12,50	1,40
										Vrouw	6,50	3,00
										Jongen	1,40	0,40
»	»	»	228,80	154.00	5,00	»	»	»	*c*	Man	5,60	0,80
										Vrouw	4,20	0,60
44	91	»	7222,24	4243,59	109,31	26,60	60,08	»		Jongen	1,00	0,20

DISTRICTEN.	NAMEN DER PLANTAGES.	AANTAL ARBEIDERS.								AANTAL VER		
		Kreolen.				Andere vrije arbeiders.				Kreolen.		
		Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.
Beneden-Commewijne	Nijd en Spijt	27	18	1	46	1	1	»	2	5525	3417	52
	Nieuw-Grond	5	4	»	9	»	»	»	»	1228	946	»
		32	22	1	55	1	1	»	2	6753	4363	52
Beneden-Para	Leonsberg	19	20	10	49	»	»	»	»	6424	7178	982
	Clevia	28	23	»	51	»	»	»	»	6020	4650	»
	De Morgenstond	45	49	»	94	»	»	»	»	11495	10471	»
	Geijersvlijt	28	39	»	67	»	»	»	»	6974	8951	»
	Mon Plaisir	7	6	»	13	»	»	»	»	2185	2777	»
	Rainville	39	57	»	96	»	»	»	»	2398	2915	»
	Ma Retraite	35	43	»	78	»	»	»	»	9043	8531	»
	Tourtonne	29	59	»	88	»	»	»	»	5617	8263	»
	Beekhuyzen	7	8	10	25	»	»	»	»	1505	1782	1850
	Tout lui faut	21	21	»	42	»	»	»	»	3500	3335	»
	De twee kinderen	3	6	»	9	»	»	»	»	789	400	»
		261	331	20	612	»	»	»	»	55950	59259	2832

R	RIGTE TAKEN.			BEDRAG VAN HET VERDIENDE LOON.						Loon gedurende een volle week uitbetaald aan 1 man, 1 vrouw, 1 jongen en 1 meisje.			
	Andere vrije arbeiders.			Kreolen.			Andere vrije arbeiders.						
meisjes.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	Kreolen (*c*) Andere vrije arbeiders (*a*)		Maximum.	Minimum.
				Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.			Gld.	Gld.
2	130	54	»	4175,41	2130,17	32,80	94,10	32,40	»	*c*	Man	8,50	0,50
											Vrouw	7,90	0,60
											Jongen	1,50	0,25
											Meisje	1,50	0,15
										a	Man	4,80	3,20
											Vrouw	3,80	1,50
	»	»	»	1132,00	587,60	»	»	»	»	*c*	Man	5,00	0,40
											Vrouw	4,90	0,30
2	130	54	»	5307,41	2717,77	32,80	94,10	32,40	»				
2	»	»	»	4975,80	4258,70	229,35	»	»	»	*c*	Man	5,00	4,00
											Vrouw	3,60	3,00
											Jongen	2,00	1,50
											Meisje	2,00	1,50
	»	»	»	4784,01	2801,92	»	»	»	»	*c*	Man	5,00	4,00
											Vrouw	4,00	3,60
	»	»	»	8281,54	6558,40	»	»	»	»	*c*	Man	4,80	4,00
											Vrouw	4,00	3,60
	»	»	»	5694,52	6232,52	»	»	»	»	*c*	Man	5,00	4,80
											Vrouw	4,00	3,60
	»	»	»	1250,15	1396,66	»	»	»	»	*c*	Man	4,80	3,60
											Vrouw	3,60	3,00
	»	»	»	1918,40	1457,80	»	»	»	»	*c*	Man	4,00	3,60
											Vrouw	3,60	3,00
	»	»	»	7957,02	4979,49	»	»	»	»	*c*	Man	5,00	4,80
											Vrouw	4,00	3,60
	»	»	»	4483,63	4149,85	»	»	»	»	*c*	Man	4,80	4,00
											Vrouw	3,60	3,00
60	»	»	»	1072,89	962,95	699,32	»	»	»	*c*	Man	4,80	4,00
											Vrouw	3,60	3,00
											Jongen	2,40	1,50
											Meisje	2,40	1,50
	»	»	»	3272,93	2346,00	»	»	»	»	*c*	Man	5,00	4,80
											Vrouw	4,00	3,60
	»	»	»	730,65	220,30	»	»	»	»	*c*	Man	6,00	4,80
											Vrouw	3,60	3,20
32	»	»	»	44421,54	35364,59	928,67	»	»	»				

DISTRICTEN.	NAMEN DER PLANTAGES.	AANTAL ARBEIDERS								AANTAL VER		
		Kreolen.				Andere vrije arbeiders.				Kreolen.		
		Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.
Beneden-Suriname .	Susannasdaal	40	33	»	73	»	»	»	»	10094	7765	»
	Belwaarde	8	11	»	19	»	»	»	»	1131	1833	»
	Peperpot	17	16	1	34	»	»	»	»	4733	4415	214
		65	60	1	126	»	»	»	»	15958	14013	214
Boven-Suriname . .	Blijendaal	24	25	8	57	8	»	»	8	10543	5668	909
	Petersburg.	14	9	4	27	2	1	»	3	2748	2376	348
	de Hoop	22	25	2	49	2	3	»	5	3592	3267	70
	Maagdenburg.	4	1	»	5	1	»	»	1	771	122	»
	de drie Gebroeders . . .	7	8	3	18	15	3	»	18	1043	852	229
	de Guin. Vriendschap. .	12	9	6	27	5	3	»	8	3159	1585	146
		83	77	23	183	33	10	»	43	21856	13870	1702

RIGTE TAKEN.			BEDRAG VAN HET VERDIENDE LOON.						Loon gedurende een volle week uitbetaald aan 1 man, 1 vrouw, 1 jongen en 1 meisje.			
Andere vrije arbeiders.			Kreolen.			Andere vrije arbeiders.						
Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	Kreolen (*c*) Andere vrije arbeiders (*a*)		Maximum.	Minimum.
			Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.			Gld.	Gld.
»	»	»	8624,99	5541,22	»	»	»	»	*c*	Man	5,00	4,80
										Vrouw	4,00	3,60
»	»	»	947,00	1139,91	»	»	»	»	*c*	Man	5,00	4,80
										Vrouw	4,00	3,60
»	»	»	3671,45	2622,85	92,85	»	»	»	*c*	Man	4,80	4,00
										Vrouw	3,60	3,00
»	»	»	13243,44	9303,98	92,85	»	»	»		Jongen	3,00	2,40
										Meisje	3,00	2,40
607	»	»	10451,46	4631,30	726,46	607,25	»	»	*c*	Man	10,00	8,00
										Vrouw	7,50	5,00
										Jongen	5,00	3,50
										Meisje	5,00	3,50
									a	Man	10,00	8,00
330	99	»	2748,00	1900,80	168,00	330,00	79,20	»	*c*	Man	6,00	2,00
										Vrouw	4,80	1,20
										Jongen	2,50	0,50
										Meisje	1,50	0,25
									a	Man	6,00	1,50
										Vrouw	4,80	0,80
259	320	»	3152,74	2582,66	17,50	221,35	244,35	»	*c*	Man	10,50	4,80
										Vrouw	7,00	4,80
										Jongen	2,40	1,50
									a	Man	10,50	4,80
										Vrouw	6,00	4,80
147	»	»	584,16	76,85	»	121,15	»	»	*c*	Man	4,00	0,60
										Vrouw	3,75	0,60
									a	Man	4,00	0,60
4039	220	»	823,96	575,56	126,31	3460,95	168,69	»	*c*	Man	8,60	0,75
										Vrouw	6,25	1,80
										Meisje	1,80	0,60
									a	Man	9,10	1,30
										Vrouw	5,10	1,47
429	203	»	3081,08	1322,30	106,24	389,00	172,30	»	*c*	Man	12,40	2,40
										Vrouw	5,20	2,00
5811	842	»	20841,48	11089,47	1144,51	5129,70	664,54	»		Meisje	2,50	0,75
									a	Man	8,00	4,80
										Vrouw	4,80	2,00

DISTRICTEN.	NAMEN DER PLANTAGES.	AANTAL ARBEIDERS.								AANTAL VER		
		Kreolen.				Andere vrije arbeiders.				Kreolen.		
		Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes
Boven-Para	Accaribo	27	21	5	53	1	»	»	1	5668	4748	1078
	Waterland	4	4	7	15	4	»	»	4	1260	820	»
	la Rencontre	30	15	»	45	23	»	»	23	6067	2993	»
	Boxel	25	23	1	49	5	1	»	6	6043	4746	149
		86	63	13	162	33	1	»	34	19038	13307	1227
	Huwelijkszorg	$11^{2}/_{3}$	10	»	$21^{2}/_{3}$	»	»	»	»	3400	2038	»
	Dankbaarheid.	$16^{3}/_{4}$	$15^{1}/_{3}$	»	$32^{1}/_{12}$	»	»	»	»	3871	$3499^{1}/_{2}$	»
	Broederschap	17	$11^{1}/_{2}$	$1^{1}/_{3}$	$29^{5}/_{6}$	»	»	»	»	$3665^{1}/_{2}$	1373	110
	de Herstelling	$6^{1}/_{4}$	$4^{1}/_{2}$	»	$10^{3}/_{4}$	»	»	»	»	1972	1392	»
	Margarethasgift	7	6	$3^{1}/_{3}$	$16^{1}/_{3}$	»	»	»	»	1897	1483	778
	de Goede Hoop	7	$3^{2}/_{3}$	$1^{1}/_{4}$	$11^{11}/_{12}$	»	»	»	»	1778	$784^{1}/_{2}$	85
	Monitor	15	$12^{1}/_{4}$	$^{1}/_{2}$	$27^{3}/_{4}$	»	»	»	»	2510	2868	117
		$80^{2}/_{2}$	$63^{1}/_{4}$	$5^{1}/_{3}$	$138^{11}/_{12}$	»	»	»	»	$19093^{1}/_{2}$	13438	1090

R	RIGTE TAKEN.			BEDRAG VAN HET VERDIENDE LOON.						Loon gedurende een volle week uitbetaald aan 1 man, 1 vrouw, 1 jongen en 1 meisje.			
	Andere vrije arbeiders.			Kreolen.			Andere vrije arbeiders.						
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	Kreolen (c) Andere vrije arbeiders (a)		Maximum.	Minimum.
				Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.			Guld.	Guld.
8	227	»	»	4178,74	3359,96	236,40	193,54	»	»	c	Man	8,16	1,80
										c	Vrouw	6,08	1,50
										c	Jongen	0,30	0,16
										a	Man	7,20	3,60
	843	»	»	1006,00	658,00	»	674,50	»	»	c	Man	6,00	3,60
										c	Vrouw	3,90	2,80
										a	Man	6,00	4,80
	3527	»	»	8453,60	2394,40	»	2821,60	»	»	c	Man	10,40	4,80
										c	Vrouw	4,80	2,40
										a	Man	10,40	4,80
9	990	189	»	5052,26	3852,92	63,60	986,03	185,20	»	c	Man	12,00	2,40
										c	Vrouw	7,50	2,40
										c	Jongen	0,60	0,25
										c	Meisje	0,25	0,25
										a	Man	10,00	4,80
										a	Vrouw	7,50	4,80
27	5587	189	»	15090,60	10265,28	299,00	4675,67	185,20	»				
	»	»	»	2579,67	1202,04	»	»	»	»	c	Man	9,60	4,20
										c	Vrouw	3,80	2,60
	»	»	»	2912,17	2167,39	»	»	»	»	c	Man	6,80	4,80
										c	Vrouw	6,72	3,84
10	»	»	»	2463,45	1187,00	60,02	»	»	»	c	Man	10,80	3,60
										c	Vrouw	6,00	3,60
										c	Jongen	1,80	0,90
										c	Meisje	1,20	0,60
	»	»	»	1212,90	784,60	»	»	»	»	c	Man	6,00	4,80
										c	Vrouw	3,60	3,00
78	»	»	»	1229,35	879,91	198,67	»	»	»	c	Man	5,60	3,60
										c	Vrouw	4,20	3,60
										c	Jongen	1,75	1,20
										c	Meisje	2,10	1,50
35	»	»	»	1262,30	509,20	42,70	»	»	»	c	Man	5,30	3,60
										c	Vrouw	4,90	3,60
										c	Jongen	1,80	1,80
7	»	»	»	1753,30	1631,45	22,80	»	»	»	c	Man	8,05	3,60
										c	Vrouw	4,20	1,80
										c	Jongen	1,20	1,20
										c	Meisje	0,60	0,60
90	»	»	»	13413,14	8361,59	324,19	»	»	»				

DISTRICTEN.	NAMEN DER PLANTAGES.	AANTAL ARBEIDERS.								AANTAL VER		
		Kreolen.				Andere vrije arbeiders.				Kreolen.		
		Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.
	Per transport	80 2/3	63 1/4	5 1/3	138 11/12	»	»	»	»	1909 2/3	13438	1090
Beneden-Saramacca .	Johannishoop	4 3/4	3 1/4	»	8	»	»	»	»	712	449	»
	la Poule	9 2/3	8	»	17 2/3	»	»	»	»	2168	1713	»
	Fredericisgift	10 2/4	7	»	17 3/4	»	»	»	»	2968 1/2	1812	»
		105 5/6	81 7/12	6 5/12	193 7/12	»	»	»	»	24942	17412	1090
Boven-Cottica . . .	La Paix.	35	38	15	98	»	»	»	»	8540	7672	2521
	Monsort.	23	20	7	50	»	»	»	»	5036 1/2	3562	1049
	Lunenburg	27	24	2	53	9	1	»	10	2703	2296	275
	Groot Marseille . . .	4	3	»	7	»	»	»	»	965	757	»
	Kleinhoop	21	20	3	44	5	5	1	11	6253	4797	583
		110	105	27	252	14	6	1	21	23497 1/2	19084	4428

RIGTE TAKEN.			BEDRAG VAN HET VERDIENDE LOON.						Loon gedurende een volle week uitbetaald aan 1 man, 1 vrouw, 1 jongen en 1 meisje.		
Andere vrije arbeiders.			Kreolen.			Andere vrije arbeiders.					
Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	Kreolen (*c*) Andere vrije arbeiders (*a*)	Maximum.	Minimum.
			Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.		Gld.	Gld.
»	»	»	13143,14	8361,59	324,19	»	»	»			
»	»	»	507,80	289,30	»	»	»	»	*c* Man	4,80	2,40
									Vrouw	3,60	1,50
»	»	»	1308,94	857,31	»	»	»	»	*c* Man	4,80	2,40
									Vrouw	3,60	1,50
»	»	»	1966,31	1028,30	»	»	»	»	*c* Man	4,80	2,40
									Vrouw	3,60	1,50
»	»	»	17196,19	10536,50	324,19	»	»	»			
»	»	»	6658,86	5165,04	902,74	»	»	»	*c* Man	7,40	3,84
									Vrouw	5,40	2,50
									Jongen	2,00	1,20
									Meisje	2,00	1,20
»	»	»	3965,36	2300,39	552,77	»	»	»	*c* Man	6,00	3,84
									Vrouw	4,48	1,92
									Jongen	1,50	0,60
									Meisje	1,50	0,75
1354	50	»	2163,60	1513,34	78,27	1132,92	23,30	»	*c* Man	7,50	2,10
									Vrouw	4,80	1,50
									Jongen	1,50	0,75
									Meisje	1,50	0,75
									a Man	9,00	4,80
									Vrouw	2,50	1,00
									Jongen	»	»
									Meisje.	»	»
»	»	»	644,15	305,84	»	»	»	»	*c* Man	6,00	3,60
									Vrouw	3,60	1,50
1467	1175	168	4300,10	3034,70	230,57	911,50	690,04	55,45	*c* Man	5,40	3,60
									Vrouw	4,80	3,60
									Jongen	2,10	1,50
									Meisje	2,10	1,50
									a Man	5,40	3,60
									Vrouw	4,80	3,60
									Jongen	2,10	1,50
									Meisje	2,10	1,50
2821	1225	168	17732,07	12319,31	1764,35	2044,42	642,34	55,45			

DISTRICTEN.	NAMEN DER PLANTAGES.	AANTAL ARBEIDERS.								AANTAL VER			RIG-
		Kreolen.				Andere vrije arbeiders.				Kreolen.			Ar
		Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	
Perica	Nieuw Clarenbeek	22	14	»	36	19	15	»	34	598 1/2	3084 1/2	»	4
		22	14	»	36	19	15	»	34	598 1/2	3084 1/2	»	4
Matappica	Constantia	22	20	2	44	»	»	»	»	5419	4443 1/2	274 1/2	
	Nieuw Meerzorg	59	63	13	135	»	»	»	»	15097	15254	2876 1/2	
	Reijnsdorp	9	6	»	15	»	»	»	»	2182	1165	»	
	Estherslust	4	2	1	7	»	»	»	»	343 1/2	449	58 1/2	
		94	91	16	201	»	»	»	»	23041 1/2	21311 1/2	3209 1/2	
Commetewane	Vossenburg	5	7	1	13	»	»	»	»	1143 1/4	989 1/4	190	
	Schoonoord	21	14	»	35	3	»	»	3	4654	2070	»	
	Slootwijk	15	11	»	26	»	»	»	»	2719	1794	»	
	Bergerac	8	5	»	13	»	»	»	»	2242	1304	»	
		49	37	1	87	3	»	»	3	10758 1/4	6157 1/4	190	

...RIGTE TAKEN.			BEDRAG VAN HET VERDIENDE LOON.						Loon gedurende een volle week uitbetaald aan 1 man, 1 vrouw, 1 jongen en 1 meisje.		
Andere vrije arbeiders.			Kreolen.			Andere vrije arbeiders.					
Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	Kreolen (c) Andere vrije arbeiders (a)	Maximum.	Minimum.
			Guld	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.		Guld.	Guld.
4600	3282	»	5226,32	1795,33	»	3809,17	2035,78	»	c Man	10,43	4,80
									c Vrouw	5,85	1,80
4600	3282	»	5226,32	1795,33	»	3809,17	2035,78	»			
»	»	»	3961,80	2659,17	85,57	»	»	»	a Man	10,83	3,00
									a Vrouw	6,90	3,60
									c Man	5,50	3,60
									c Vrouw	3,60	1,80
									c Jongen	1,08	0,90
»	»	»	12992,75	8976,05	809,55	»	»	»	c Man	10,50	3,60
									c Vrouw	7,20	1,50
									c Jongen	2,00	1,20
									c Meisje	1,20	0,90
»	»	»	1498,89	721,98	»	»	»	»	c Man	6,72	2,65
									c Vrouw	5,19	1,28
»	»	»	220,64	217,02	19,86	»	»	»	c Man	3,90	1,50
									c Vrouw	3,50	0,54
»	»	»	18674,08	12574,22	914,98	»	»	»	c Jongen	»	»
									c Meisje	1,60	0,20
»	»	»	776,79	534,85	97,95	»	»	»	c Man	5,60	4,80
									c Vrouw	4,20	3,60
									c Jongen	1,00	0,90
898	»	»	3039,39	1384,90	»	610,00	»	»	c Man	4,80	4,00
									c Vrouw	3,60	3,00
									a Man	5,00	4,00
									a Vrouw	»	»
»	»	»	2002,27	1067,90	»	»	»	»	c Man	4,00	2,40
									c Vrouw	3,20	1,92
»	»	»	1791,15	783,60	»	»	»	»	c Man	5,60	4,80
									c Vrouw	4,20	3,60
898	»	»	7609,60	3771.33	97,95	610,10	»	»			

[5. 33.]

BIJLAGE U.

STAAT van den veestapel op ultimo December 1880.

DISTRICTEN.	Rundvee.	Paarden.	Muilezels.	Ezels.	Schapen.	Geiten.	Varkens.
De stad Paramaribo en hare buitenwijken	827	47	14	80	4	41	17
Beneden-Para	316	5	5	17	»	»	37
Beneden-Suriname	150	20	4	»	»	10	9
Beneden-Cottica	249	20	3	3	13	49	86
Beneden-Commewijne	137	14	9	2	34	62	21
Boven-Cottica	262	10	»	»	25	35	46
Perica	8	»	»	»	»	»	»
Matappica	351	17	2	»	44	95	103
Boven-Commewijne	9	»	»	»	»	31	34
Commetewane	13	»	»	»	9	17	4
Boven-Para	232	»	»	3	28	31	720
Boven-Suriname	109	3	»	1	21	31	62
Beneden-Saramacca	105	3	5	1	59	34	45
Boven-Saramacca	»	»	»	»	»	»	»
Coronie	626	50	17	101	312	229	510
Nickerie	150	13	12	12	106	53	295
Marowijne	11	»	»	»	»	»	3
	3555	202	71	220	655	718	1992
Minder dan in 1879	397	6	17	»	52	52	542
Meer » » »	»	»	»	3	»	»	»

[5. 34.]

BIJLAGE V[1].

STAAT van den invoer der kolonie Suriname in 1880.

ARTIKELEN.	NEDERLAND.		ENGELAND.		NOORD-AMERIKA.		DEMERARY.		BARBADOS.		ST
	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde	Hoev
Aardappelen	3 258 H.L.	f 26 064	1 H.L.	f 8	63 H.L.	f 504	298 H.L.	f 2 384	20 H.L.	f 160	
Aarde- en glaswerk van 5 % 1ste en 2de halfjaar	”	27 697	”	2 933	”	217	”	491	”	”	
Porceleinwerk van 8 % 1ste halfjaar	”	1 839	”	242	”	370	”	150	”	”	
Aardewerk 10 % 2de halfjaar	”	2 568	”	21	”	10	”	165	”	”	
Ammunitie:											
Geweren etc.	193 loopen	2 895	16 loopen	240	”	”	22 loopen	330	”	”	
Revolvers etc.	31 stuks	775	”	”	”	”	7 stuks	175	”	”	
Gedeelten van-	”	”	”	”	”	”	”	”	”	”	
Andere van 10 % en vuurwerken.	”	309	”	781	”	11	”	363	”	”	
Patronen voor achterlaadgeweren.	1 500 ”	113	”	”	”	”	100 ”	7	”	”	
Patronen voor revolvers	”	”	”	”	”	”	”	”	”	”	
Percussiedopjes en slaghoedjes.	5 865 ”	17	10 000 stuks	30	”	”	4 000 ”	12	”	”	
Ledige hulzen met percussies.	4 650 ”	116	”	”	”	”	200 ”	5	”	”	
Buskruid	541 K.G.	1 623	2 201 K.G.	6 603	”	”	9 K.G.	27	”	”	
Appelen, ongedroogd.	”	”	”	”	63 H.L.	630	4 H.L.	40	”	”	
Arrowroot	”	”	”	”	”	”	”	”	”	”	
Azijn van 2° of minder	23 848 L.	3 816	”	”		”	634 L.	102	,	”	
Beschuit en hardbrood	2 609 K.G.	652	1 488 K.G.	371	33 679 K.G.	8 420	18 156 K..G	4 539	64 K.G.	1	
Bier, in fust of vat en gebotteld, van alle soorten	150 225 L.	50 967	25 772 L.	10 873	3 866 L.	1 698	5 393 L.	2 451	525 L.	26	
Bieten etc.	16 H.L.	160	”	”	”	”	”	”	”	”	
Bijouterien	”	1 778	”	75	”	”	”	448	”	”	
Blik in bladen	500 K.G.	180	”	”	”	”	”	”	”	”	
Idem, bewerkt	”	218	”	582	”	”	”	327	”	”	
Blom.	388 ”	78	209 K.G.	42	692 422 K.G.	138 484	889 043 K.G.	177 808	95 778 K.G.	19 15	
Bodems, deugens etc. voor rumpuncheons	”	”	374 pakken	4 675	8 pakken	100	”	”	”	”	
Voor suiker- en melassevaten	”	”	12 ”	54	2 305 ”	10 372	34 pakken	153	200 pakken	90	
Deugens zonder bodems	653 pakken	2 285	”	”	1 230 ”	4 305	1 537 ”	5 380	”	”	
Bodems alleen	”	”	”	”	”	”	265 ”	132	”	”	
Boeken en andere drukwerken	”	600	”	”	”	”	”	”	”	”	
Boter	47 128 K.G.	75 405	140 K.G.	224	15 715 K.G.	17 287	9 272 K.G.	10 277	45 K.G.	5	
Breeuwwerk	1 768 ”	880	1 137 ”	568	2 805 ”	1 403	260 ”	130	150 ”	7	
Bron- en mineraalwater in flesschen en kruiken	12 625	2 525	1 600	160	”	”	3 858	386	”	”	
Chemicalien	”	16 862	”	6 379	”	2 740	”	8 633	”	1	
Cingels	”	”	”	”	”	”	”	”	”	”	
Eetwaren in blik van 8 % 1ste halfjaar	”	9 060	”	4 320	”	913	”	2 480	”	”	
Eetwaren van 8 % per K.G. 2de halfjaar	10 253 K.G.	30 759	8 363 K.G.	10 454	1 274 K.G.	1 592	3 313 K.G.	4 141	”	”	1 0
Eetwaren van 10 % 2de halfjaar	”	8 830	”	1 741	”	326	”	1 856	”		
Eetwaren niet afzonderlijk belast, 1ste halfjaar	”	3 654	”	1 021	”	212	”	1 316	”	”	
Ezels, muil-.	”	”	”	”	”	”	2 stuks	400	”	”	
Idem, steen-.	”	”	”	”	”	”	1 ”	40	”	”	
Fabriek- en stoomwerktuigen.	”	3 400	”	40 911	”	903	”	86	”	”	
Transporteren	”	f 276 125		f 93 308		f 190 497		f 225 234		f 20	

ST. NAZAIRE.		MARTINIQUE.		CAYENNE.		ST. MARTIN.		PORTUGAL.		TOTAAL.	
Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
„	„	„	„	„	„	„	„	400 H.L.	f 3 200	4 040 H.L.	f 32 320
„	„	„	„	„	f 28	„	„	„	30	„	31 396
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2 601
„	„	„	„	„	7	„	„	„	„	„	2 771
40 L.	f 600	„	„	„	„	„	„	„	„	271 L.	4 065
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	38 stuks	950
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
„	„	„	„	„	42	„	„	„	„	„	1 506
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1 600 „	120
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
„	„	„	„	823 stuks	3	„	„	„	„	20 688 „	62
„	„	„	„	2 000 „	50	„	„	„	„	6 850 „	171
„	„	„	„	500 K.G.	2	„		„	„	2 751⁵ K.G	8 255
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	67 H.L.	670
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	24 482 L.	3 918
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	55 996 K.G.	13 998
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	185 781 L.	66 251
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	16 H.L.	160
„	491	„	„	„	1	„	„	„	„	„	2 793
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	500 K.G.	180
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1 127
„	„	„	„	126 K.G.	25	„	„	„	„	1 677 966 „	335 592
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	382 pakken	4 775
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2 551 „	11 479
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	3 420 „	11 970
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	265 „	132
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	600
„	„	„	„	45 K.G.	50	„	„	„	„	72 225 K.G.	103 293
„	„	„	„	10 „	5	„	„	„	„	6 130 „	3 061
50	10	„	„	„	„	„	„	„	„	18 133 L.	3 081
„	5 608	„	f 200	„	„	„	„	„	„	„	40 440
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
„	100	„	„	„	611	„	„	„	„	„	17 484
1 000 K.G.	1 250	8 K.G.	10	189 K.G.	236	„	„	„	„	24 400 K.G.	48 442
„	1 840	„	„	„	„	„	„	„	„	„	14 595
„	411	„	„	„	351	„	„	„	„	„	6 965
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2 stuks	400
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1 „	40
„	30 000	„	„	„	„	„	„	„	„	„	75 300
„	f 40 310	„	f 210	„	f 1 411	„	„	„	f 3 200	„	f 850 963

ARTIKELEN.	NEDERLAND.		ENGELAND.		NOORD-AMERIKA.		DEMERARY.		BARBADOS.	
	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
Per transport	„	f 277 125	„	f 93 308	„	f 190 497	„	f 225 234	„	f 20 638
Flesschen, ledige	„	495	„	„	„	„	„	20	„	„
Galanterien en kramerijen, onder welke benaming ook	„	47 655	„	10 109	„	3 304	„	9 952	„	27
Garens	„	5 039	„	1 943	„	„	„	234	„	„
Gedistilleerd:										
Genever, in fust of vat	2 714 L.	1 628	„	„	„	„	„	„	„	„
Idem, gebotteld	63 847 „	51 078	„	„	„	„	384 L.	307	„	„
Van 50 %	47 253 „	37 802	650 L.	1 625	91 L.	137	1 449 „	3 623	1 L.	3
Brandewijn	1 081 „	2 703	160 „	400	„	„	3 454 „	8 638	„	„
Likeuren	273 „	546	„	„	„	„	„	„	„	„
Bitter	80 „	240	„	„	„	„	183[5] „	551	„	„
Rum en dram	3 212 „	2 248	„	„	„	„	„	„	„	„
Houtgeest	4 „	12	„	„	„	„	„	„	„	„
Van 1,25 per liter, namelijk aethers enz.	4 „	12	„	„	„	„	„	„	„	„
Granen en peulvruchten	68 829 K.G.	13 766	1 690 K.G.	338	32 493 K.G.	6 499	107 227 K.G.	21 446	4 500 K.G.	900
Gereedschappen etc.	„	6 926	„	4 393	„	4 773	„	418	„	„
Groenten	„	2 829	„	„	„	„	„	226	„	„
Haar, bewerkt	„	56	„	9	„	„	„	108	„	„
Idem, onbewerkt	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Hagels	225 „	203	725 „	653	14 „	13	58 „	52	„	„
Harpuis	386 „	116	„	„	„	„	„	„	„	„
Hoeden, petten en mutsen	„	2 077	„	2 793	„	„	„	1 690	„	„
Hoepels, houten	„	„	40 850 stuks	3 268	„	„	4 690 stuks	375	„	„
Houtwaren:										
P. P. planken	„	„	„	„	307 M³.	982	20 M³. 353 M².	68 353	2 M³.	6
W. P. idem	„	„	„	„	14 000 M².	9 100	7 880 M². 3 480 M³.	5 122 7 239	200 M². 4 M³.	130 8
Greenen deelen, etc.	„	„	„	„	„	„	„	161	„	„
Overige soorten	„	„	„	„	„	„	„	78	„	„
Huiden	„	12 278	„	79	„	„	„	59	„	„
IJzer K.G. 1½ halfjaar	400 „	120	„	„	1 210 K.G.	363	471 K.G.	141	450 K.G.	135
Idem bewerkt, 1ste halfjaar	„	5 525	„	8 261	„	1 118	„	1 151	„	„
Idem, waarde 5 %, 2de halfjaar	„	4 171	„	2 929	„	75	„	663	„	45
Idem, vrij	„	„	677 K.G.	203	„	„	„	„	„	„
Kaarsen:										
Was-	193 „	309	„	„	„	„	„	„	„	„
Compositie-	5 473 „	4 378	„	„	370 „	296	105 „	84	„	„
Smeer-	„	„	„	„	460 „	315	„	„	„	„
Idem, 4 d. per K.G., 2de halfjaar	8 106 „	4 685	„	„	893 „	625	830 „	684	„	„
Kaas, K.G.	61 295 „	57 557	192 „	164	„	„	51 „	47	„	„
Idem, waarde	„	227	„	„	„	„	„	„	„	„
Kalk en cement	2 607 vaten	15 642	145 vaten	870	„	„	35 vaten	210	225 vaten	1 350
Idem, suiker	„	„	108 „	3 780	„	„	61 „	2 135	„	„
Koffers en valiezen	„	„	„	25	„	770	„	929	„	„
Transporteren	„	f 556 448	„	f 135 150	„	f 218 867	„	f 291 992	„	f 23 242

Koloniaal verslag van 1881. [Suriname. Bijlage V[1].]

ST. NAZAIRE.		MARTINIQUE.		CAYENNE.		ST. MARTIN.		PORTUGAL.		TOTAAL.	
Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
„	f 40 310	„	f 210	„	f 1 411	„	„	„	f 3 230	„	f 850 963
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	515
„	4 988	„	286	„	191	„	„	„	„	„	76 512
„	464	„	„	„	„	„	„	„	„	„	7 680
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2 714 L.	1 628
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	64 231 „	51 385
3 062 L.	7 655	722 L.	1 805	406 L.	1 015	„	„	„	„	53 634 „	53 665
815 „	2 038	„	„	45 „	113	„	„	„	„	5 555 „	13 889
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	273 „	546
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2 63^5 „	791
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	3 212 „	2 248
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	4 „	12
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	4 „	12
28 K.G.	5	„	„	400 K.G.	80	„	„	„	„	215 167 K.G.	43 034
„	„	„	„	„	466	„	„	„	„	„	16 976
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	3 055
„	3	„	„	„	„	„	„	„	„	„	176
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1 022 K.G.	921
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	386 „	116
„	1 704	„	15	„	15	„	„	„	„	„	8 294
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	45 540 stuks	3 643
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	329 M³. 353 M².	1 053 353
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	22 080 M². 3 484 M³.	14 352 7 247
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	161
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	78
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	12 416
„	„	„	„	100 K.G.	30	„	„	„	„	2 631 K.G.	789
„	„	„	„	„	5	„	„	„	„	„	16 060
„	12	„	„	„	„	„	„	„	„	„	7 895
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	677 „	203
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	193 „	309
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	5 948 „	4 758
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	460 „	315
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	9 829 „	5 894
40 K.G.	32	„	„	372 K.G.	298	„	„	„	„	61 950 „	58 098
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„ „	227
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	3 012 vaten	18 072
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	169 „	5 915
„	260	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1 984
„	f 571 471	„	„	„	f 3 624	„	„	„	f 3 230	„	f 1 287 340

ARTIKELEN.	NEDERLAND.		ENGELAND.		NOORD-AMERIKA.		DEMERARY.		BARBADOS.	
	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
Per transport	„	f 26 064	„	f 8	„	f 504	„	f 2 384	„	f 160
Koffij	9 841 K.G.	11 809	„	„	804 K.G.	965	17 568 K.G.	21 082	4 512 K.G.	5 414
Kolen, versche	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Koper, in bladen of staven:										
Rood-	102 „	306	„	„	„	„	400 „	1 200	„	„
Geel-	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Idem, 2de halfjaar	388 „	970	11 K.G.	28	„	„	5 „	12	„	„
Idem, bewerkt	„	595	„	105	„	„	„	12	„	„
Kruidenierswaren	„	10 347	„	673	„	215	„	1 314	„	„
Kuipwerk etc., van 10 %	„	15	„	455	„	326	„	6 618	„	6
Kurk, gesneden	391 „	3 910	12 K.G.	120	„	„	4 „	40	„	„
Idem, ongesneden	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Lederwerk etc.	„	9 723	„	7 176	„	1 629	„	7 125	„	„
Leder:										
Marokijn-	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Bazaan-	210 vellen	420	„	„	2 vellen	4	2 vellen	4	„	„
Gewast-	412 „	2 884	„	„	„	„	3 „	21	„	„
Gelakt-	288 „	1 152	24 vellen	96	„	„	3 „	12	„	„
Schapen-	369 „	369	„	„	„	„	6 „	6	„	„
Zool- en pomp-	3 804 K.G.	8 368	3 K.G.	7	„	„	49 K.G.	108	„	„
Andere soorten	„	798	„	„	„	„	„	„	„	„
Leijen, dak-	„	„	„	„	13 000 stuks	1 950	31 584 stuks	4 738	„	„
Limonade gazeuse	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Lood, plat	492 K.G.	172	„	„	„	„	1 384 K.G.	485	„	„
Lucifers	369 gros	1 318	„	„	4 416 gros	15 456	179 gros	626	„	„
Maïs en maïsmeel	2 590 K.G.	311	50 K.G.	6	3 810 K.G.	457	64 836 K.G.	7 780	2 250 K.G.	270
Machinerien	„	„	„	53 000	„	„	„	„	„	„
Mandenwerk	„	362	„	„	„	„	„	„	„	„
Matten	„	11	„	20	„	„	„	232	„	„
Melasse en stroop	30 L.	6	„	„	„	„	33 L.	7	„	„
Meubelen	„	4 020	„	67	„	7 045	„	832	„	„
Muzijkinstrumenten	„	2 506	„	333	„	„	„	1 589	„	„
Olien:										
Olijf-	1 380 L.	2 070	10 L.	15	„	„	18 L.	27	„	„
Machine-	1 643 „	1 479	1 054 „	949	„	„	36 „	32	„	„
Lijn-	18 117 „	8 153	747 „	336	144 L.	72	18 „	8	„	„
Patent-	5 022 „	2 762	„	„	„	„	„	„	„	„
Raap-	2 684 „	1 342	403 „	202	„	„	„	„	„	„
Kerosine-	1 251 „	225	558 „	100	116 044 „	20 877	45 277 „	8 151	„	„
Andere soorten	35 210 „	17 398	3 672 „	2 823	122 980 „	22 136	42 999 „	13 147	„	„
Manufacturen, 1ste halfjaar	„	111 174	„	61 889	„	376	„	46 411	„	60
Idem van 6 %, 2de halfjaar	„	101 232	„	68 729	„	577	„	70 807	„	231
Idem van 10 %, 2de halfjaar	„	3 678	„	4 952	„	116	„	7 368	„	5
Transporteren	„	f 2 76 125		f 93 308		f 190 497		f 225 234		f 20 638

S.	ST. NAZAIRE.		MARTINIQUE.		CAYENNE.		ST. MARTIN.		PORTUGAL.		TOTAAL.	
Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
160	"	f 600	"	f 200	"	f 28	"	"	"	f 3 200	"	f 32 32
5 414	556 K.G.	667	226 K.G.	271	7 K.G.	9	"	"	"	"	33 514 K.G.	40 217
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"		"	"	"	"	"	"	"	"	"	502 "	1 506
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	404 "	1 010
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	712
"	"	56	"	"	"	"	"	"	"	"	"	12 605
6	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	7 420
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	407 "	4 070
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	10 359	"	"	"	82	"	"	"	"	"	36 904
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	214 vellen	428
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	415 "	2 905
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	315 "	1 260
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	375 "	375
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	3 856 K.G.	8 483
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	798
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	44 584 stuks	6 688
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1 876 K.G.	657
"	9 gros	32	"	"	"	"	"	"	"	"	4 973 gros	17 432
270	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	73 536 K.G.	8 824
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	53 000
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	362
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	263
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	63 L.	13
"	"	840	"	"	"	40	"	"	"	"	"	12 844
"	"	107	"	"	"	"	"	"	"	"	"	4 535
"	28 L.	42	584 L.	876	1 032 L.	1 548	"	"	"	"	3 052 L.	4 578
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	2 733 "	2 460
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	19 026 "	8 569
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	5 022 "	2 762
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	3 087 "	1 544
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	163 130 "	29 363
"	"	"	47 L.	23	288 L.	144	"	"	"	"	205 196 "	55 671
60	"	74 393	"	40	"	473	"	"	"	"	"	294 816
231	"	63 122	"	430	"	61	"	"	"	"	"	305 189
5	"	3 756	"	200	"	300	"	"	"	"	"	20 375
20 638		f 40 310		f 210		f 1 411		"		f 3 200		f 850 963

ARTIKELEN.	NEDERLAND.		ENGELAND.		NOORD-AMERIKA.		DEMERARY.		BARBADOS.	
	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde	Hoeveelheid.	Waarde
Per transport	„	f 277 125	„	f 93 308	„	f 190 497	„	f 225 234	„	f 20 638
Opium	250 gr.	12	„	„	„	„	45 gr.	2	„	„
Ossen, koeijen	„	„	„	„	11 stuks	2 880	738 stuks	55 350	„	„
Paarden en veulens	„	„	„	„	„	„	1 „	200	„	„
Parapluies etc.	„	5 424	„	780	„	3	„	1 561	„	„
Papier van 6 %.	„	6 370	„	478	„	1	„	326	„	30
Idem van 10 %.	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Parfumerien	„	5 104	„	600	„	1 329	„	2 246	„	„
Pendules en klokken etc.	„	669	„	„	„	1 233	„	15	„	„
Pennen:										
Stalen-	485 gros	485	16 gros	16	„	„	„	„	„	„
Veeren-	16 bossen	8	„	„	„	„	„	„	„	„
Pik en teer	69 H.L.	1 035	40 H.L.	600	110 H.L.	1 650	70 H.L.	1 050	„	„
Pinda	„	„	„	„	„	„	18 „	180	„	„
Pijpen etc.	„	1 083	„	104	„	„	„	228	„	„
Reuzel	307 K.G.	184	„	„	8 845 K.G.	5 307	12 697 K.G.	7 613	„	„
Rijst	1 094 639 „	218 928	16 329 K.G.	3 268	„	„	666 180 „	133 236	35 000 K.G.	7 000
Rijtuigen	„	„	„	„	„	„	„	650	„	„
Schoenen. Zie lederwerk etc.	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Sigaren	10 282 „	41 128	18 „	72	„	„	25 „	100	„	„
Smeer, molen- en talk-	2 689 „	1 613	2 975 „	1 785	2 545 „	1 527	641	385	200 „	120
Snuif	18 „	72	„	„	„	„	„	„	„	„
Staal	„		„	278	„	„	„	9	„	„
Speelkaarten	648 spellen	216	„	„	„	„	82 spellen	28	„	„
Spek:										
Gezouten	143 „	72	80 „	40	312 570 „	156 285	132 446 K.G.	66 223	4 350 „	2 175
Gerookt	7 038 „	5 980	„	„	„	„	4 „	3	„	„
Koppen	„	„	„	„	17 153 „	3 088	„	„	„	„
Spijkers, ijzeren klinknagels enz.	81 595 „	23 585	14 911 „	4 301	329 „	93	3 617 „	1 080	179 „	54
Compositie	17 „	12	100 „	70	„	„	67 „	47	„	„
Koperen	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Spiegels met lijstwerk	„	701	„	„	„	„	„	25	„	„
Steenen:										
Fire Bricks	6 000 stuks	600	29 550 stuks	2 955	„	„	„	„	„	„
Engelsche	„	„	25 000 „	1 250	„	„	400 stuks	20	„	„
Amerikaansche	85 550 „	2 395	„	„	„	„	„	„	„	„
Hollandsche	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Andere soorten	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Steenen, vrij	132 196 „	3 701	8 000 „	500	„	„	17 300 „	1 010	„	„
Steenen van 6 %	„	720	„	„	„	280	„	„	„	„
Steenkolen	11 000 K.G.	198	3 709 000 K.G.	66 762	„	„	116 471 K.G.	2 096	„	„
Suikerwerk	„	2 497	„	2 932	„	30	„	725	„	„
Suiker, geraffineerd	73 779 „	36 889	494 „	247	6 464 „	3 232	75 „	37	„	„
„ vacuumpan	„	„	75 „	30	„	„	78 452 „	31 381	„	„
„ ruwere soorten	„	„	„	„	„	„	671 „	139	„	„
Transporteren	„	f 556 448	„	f 135 150	„	f 218 867	„	f 291 992	„	f 38 607

ST. NAZAIRE.		MARTINIQUE.		CAYENNE.		ST. MARTIN.		PORTUGAL.		TOTAAL.	
Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
"	f 210 845	"	f 4156	"	f 6 281	"	"	"	f 3 230	"	f 2 240 168
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	295 gr.	14
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	749 stuks	58 230
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1 "	200
"	511	"	"	"	30	"	"	"	"	"	8 309
"	16	"	"	"	"	"	"	"	"	"	7 221
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	678	"	"	"	80	"	"	"	"	"	10 037
"	385	"	"	"	"	"	"	"	"	"	2
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	501 gros	501
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	16 bossen	8
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	289 H.L.	4 335
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	18 "	180
"	75	"	5	"	5	"	"	"	"	"	1 500
"	"	"	"	150 K.G.	90	"	"	"	"	21 990 K.G.	13 199
"	"	"	"	300 "	60	"	"	"	"	1 812 448 "	362 492
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	650
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
6 K.G.	24	"	"	"	"	"	"	"	"	10 331 "	41 324
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	9 050 "	5 430
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	18 "	72
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	287
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	730 spellen	244
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	449 589 K.G.	224 795
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	7 042 "	5 983
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	17 153 "	3 088
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	100 631 "	29 113
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	184 "	129
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	726
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	35 550 stuks	3 555
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	25 400 "	1 270
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	85 550 "	2 395
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	157 496 "	5 211
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1 000
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	3 836 471 K.G.	69 056
"	29	"	"	"	"	"	"	"	"	"	6 213
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	80 812 "	40 405
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	78 527 "	31 411
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	671 "	139
"	f 212 563	"	f 4161	"	f 6 546	"	"	"	f 3 230	"	f 3 181 192

ARTIKELEN.	NEDERLAND.		ENGELAND.		NOORD-AMERIKA.		DEMERARY.		BARBADOS.		ST…
	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Wa e.	Hoeveelheid.	Waarde	Hoev…
Per transport	„	f1 226 014	„	f 424 299	„	f 468 016	„	f 797 756	„	f 38 607	
Schrijfbehoeften.	„	7 389	„	316	„	27	„	187	„	11	
Tabak, in rollen en in bladen . .	„	„	„	„	32 080 K.G.	39 288	4 906 K.G.	5 397	7 227 K.G.	7 950	
„ gekorven	912 K.G.	2 471	90 K.G.	270	„	„	28 „	72	„	„	
„ pruim-.	„	„	„	„	64 „	256	„	„	„	„	
Terpentijn.	231 L.	231	88 L.	88	442 L.	442	21 L.	21	„	„	
Thee.	3 184 K.G.	7 960	332 K.G.	830	36 K.G.	90	456 K.G.	1 140	„	„	2
Touwwerk, 2de halfjaar.	7 616 „	6 093	504 „	403	„	„	701 „	561	„	„	
„ waarde, 1ste halfjaar .	„	6 797	„	376	„	104	„	211	„	„	
Uijen	29 789 „	5 958	„	„	„	„	47 485 „	9 498	„	„	
Vaatwerk	„	548	„	14 818	„	23 971	„	25 458	„	390	
Varkens en schapen, etc.	„	„	„	„	50 schapen	750	11 schapen 55 varkens 7 geiten	125 550 70	69 schapen	1 035	
Verfwaren K.G., 2de halfjaar . .	28 248 „	8 474	3 365 „	1 009	121 K.G.	36	372 K.G.	112	168 K.G.	51	
„ waarde, 1ste halfjaar .	„	13 434	„	562	„	543	„	266	„	„	
Vernissen	50 L.	100	161 L.	322	„	„	„	„	„	„	
Vermouth	8 609 „	10 332	24 „	29	„	„	2 864 L.	3 436	„	„	3 81
Visch, Bakkeljaauw etc.	893 K.G.	223	306 K.G.	77	527 276 „	131 819	157 055 K.G.	39 264	15 514 „	3 879	
Haring, 1ste halfjaar.	670 „	105	28 „	5	7 650 „	2 025	12 060 „	2 010	„	„	
Mackreel, 1ste halfjaar	„	„	„	„	8 100 „	1 350	1 440 „	202	„	„	
Slivers, 2de halfjaar	„	„	„	„	20 708 „	3 450	3 844 „	645	„	„	
Zalm.	„	„	„	„	2 800 „	981	1 188 „	416	„	„	
Gedroogd en gerookt	3 733 „	1 493	50 „	20	2 967 „	1 187	970 „	388	„	„	
Vleesch, in pekel	2 847 „	1 139	1 011 „	404	172 099 „	68 840	83 707 „	33 483	12 235 „	4 894	
Hammen en shoulders uit Europa.	5 336 „	6 937	769 „	999	„	„	845 „	1 099	„	„	
Idem uit Amerika	„	„	„	„	80 248 „	35 050	15 444 „	6 795	„	„	
Rolpens.	3 540 „	5 310	23 „	34	„	„	46 „	69	„	„	
Worst en saucijsen.	1 754 „	1 754	„	„	„	„	„	„	„	„	
Gerookt en gedroogd K.G., 2de halfjaar	490 „	980	33 „	66	„	„	„	„	„	„	
Idem idem waarde, 1ste halfjaar.	„	219	„	„	„	„	„	„	„	„	
Vruchten	1 413 „	141	„	„	4 656 „	466	878 „	88	„	„	2
Wijnen in vaten	24 883 L.	12 794	1 041 L.	833	„	„	14 455 L.	10 864	„	„	4 5
Idem gebotteld	9 799 „	13 969	1 644 „	2 445	„	„	723 „	1 084	„	„	6
Zakken	„	3 993	„	3 093	„	„	„	360	„	„	
Zeep, geparfumeerde.	159 K.G.	239	53 K.G.	79	6 „	9	74 K.G.	111	167 „	250	4
Idem 5 %, 1ste halfjaar.	18 829 „	5 649	21 353 „	6 406	1 666 „	500	1 528 „	458	„	„	
Idem, vrij.	1 103 kisten	8 824	550 kisten	4 400	55 kisten	440	139 kisten	1 112	300 kisten	2 400	
Zeildoek	993 M.	993	„	„	„	„	„	„	„	„	
Zink, in bladen.	1 265 K.G.	632	„	„	„	„	73 K.G.	37	„	„	
Idem, vrij.	125 bladen	375	„	„	„	„	„	„	„	„	
Zout, ruw.	„	„	„	„	50 000 K.G.	1 500	90 034 „	2 707	„		
Geraffineerd K.G., 2de halfjaar .	100 K.G.	40	462 K.G.	185	„	„	2 693 „	1 177	„	„	
Idem waarde, 1ste halfjaar. . .	„	8	„	35	„	„	„	24	„	„	
Diverse andere artikelen, waarvan 5 % van de waarde wordt geheven.	„	28 958	„	9 321	„	5 287	„	8 308	„	86	
Totaal	„	f1 390 576	„	f 471 724	„	f 786 427	„	f 955 561	„	f 59 553	

ST. NAZAIRE.		MARTINIQUE.		CAYENNE.		ST. MARTIN.		PORTUGAL.		TOTAAL.	
Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
,,	f 212 563	,,	f 4 161	,,	f 6 546	,,	,,	,,	f 3 230	,,	f 3 181 192
,,	190	,,	,,	,,	10	,,	,,	,,	,,	,,	8 130
,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	44 213 K.G.	52 635
,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	1 030 ,,	2 813
,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	64 ,,	256
,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	782 L.	782
26 K.G.	65	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	4 034 K.G.	10 085
,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	8 821 ,,	7 057
,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	7 488
,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	2 732 K.G.	546	80 006 ,,	16 002
,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	65 185
,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	130 schapen 55 varkens 7 geiten	1 910 550 70
,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	32 274 K.G.	9 682
,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	14 805
6 L.	12	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	217 L.	434
3 819 ,,	4 583	1 394 L.	1 673	2 512 L.	3 014	,,	,,	,,	,,	19 222 ,,	23 067
,,	,,	,,	,,	1 355 K.G.	339	,,	,,	,,	,,	702 399 K.G.	175 601
,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	20 408 ,,	4 145
,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	9 540 ,,	1 552
,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	24 552 ,,	4 095
,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	3 988 ,,	1 397
,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	7 720 ,,	3 088
,,	,,	,,	,,	13 ,,	5	,,	,,	,,	,,	271 912 ,,	108 765
,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	6 950 ,,	9 035
,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	95 692 ,,	41 845
,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	3 609 ,,	5 413
,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	1 754 ,,	1 754
,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	523 ,,	1 046
,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	219
90 K.G.	9	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	7 037 ,,	704
4 576 L.	2 679	2 542 L.	1 271	6 537 L.	3 246	,,	,,	,,	,,	54 034 L.	31 687
633 ,,	949	72 ,,	108	1 184 ,,	1 775	,,	,,	,,	,,	14 055 ,,	20 330
,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	7 446
42 K.G.	63	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	501 K.G.	751
,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	43 376 ,,	13 013
,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	2 147 kisten	17 176
,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	993 M.	993
,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	1 338 K.G.	669
,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	125 bladen	375
,,	,,	,,	,,	,,	,,	95 000 K.G.	f 2 850	,,	,,	235 034 K.G.	7 057
,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	3 255 ,,	1 402
,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	67
,,	373	,,	,,	,,	357	,,	,,	,,	,,	,,	52 690
,,	f 221 486	,,	f 7 213	,,	f 15 292	,,	f 2 850	,,	f 3 776	,,	f 3 914 458

[5. 35.]

BIJLAGE V².

STAAT van den uitvoer der kolonie Suriname in 1880.

ARTIKELEN.	NEDERLAND.		ENGELAND.		NOORD-AMERIKA.		DEMERARY.	
	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
Arrowroot	782 K.G.	f 470	»	»	»	»	»	»
Awarapitten.	»	»	»	»	»	»	»	»
Bananen	»	»	»	»	»	»	75 bossen	f 75
Bijlhoutvet	»	»	»	»	»	»	»	»
Confituren	270 »	540	15 K.G.	f 30	»	»	15 K.G.	30
Gomma	658 »	131	»	»	»	»	349 »	70
Goud	479 498^{5} gr.	647 757	75 768 gr.	102 939	35 279 gr.	f 47 459	»	»
Hout, rond of vierkant. . .	3 215 M^{3}.	16 075	22 M^{3}.	110	219 M^{3}.	1 095	»	»
» planken	4 300 □ dm.	9	»	»	»	»	11 000 □ dm.	22
Huiden	50 K.G.	10	3 850 K.G.	770	»	»	4 560 K.G.	912
Kakao.	36 111 »	24 386	97 739 »	66 330	365 378 K.G.	245 533	344 483 »	230 570
Katoen, schoone	»	»	1 842^{5} »	1 106	»	»	15 576 »	9 346
» vuile	»	»	177^{5} »	64	»	»	»	»
» pitten.	»	»	3 384 »	68	»	»	22 973 »	460
Koffij, heele	133 »	187	»	»	163 »	228	»	»
» gebroken	»	»	»	»	»	»	»	»
Kokosnooten	72 773 stuks	2 911	78 396 stuks	3 136	»	»	7 700 stuks	3 080
Koren, gepeld.	»	»	»	»	»	»	»	»
» ongepeld	»	»	»	»	»	»	»	»
Kwassiehout	10 926 K.G.	219	»	»	»	»	»	»
Lemmetjes	»	»	»	»	»	»	»	»
» gezouten. . . .	3 H.L.	12	»	»	85 H.L.	340	»	»
» sap.	2 135 L.	214	56 440 L.	5 644	200 L.	20	»	»
Melasse (musc.)	120 126 »	4 805	27 449 »	1 098	951 220 »	47 015	383 023 L.	18 567
» (vacuumpan) . . .	17 926 »	359	»	»	3 135 »	63	6 073 »	121
Rijst en rijstmeel.	76 K.G.	15	»	»	»	»	»	»
Roucou	»	»	»	»	»	»	»	»
Rum en dram van 50 °/₀ . .	219 025 L.	35 044	419 473 »	67 118	»	»	31 398 »	5 023
Rundvee	»	»	»	»	»	»	»	»
Suiker, ongewassen	808 458 K.G.	173 373	1 218 240 K.G.	255 847	106 458 K.G.	20 227	260 934 K.G.	54 791
» ordinaire	204 745 »	38 828	2 146 250 »	396 303	2 359 991 »	416 839	2 784 991 »	502 550
Tamarinde in stroop. . . .	»	»	»	»	»	»	»	»
Tonkaboonen	»	»	161 »	161	»	»	»	»
Vischlijm	61 »	122	1 724 »	3 448	»	»	1 182 »	2 364
Diversen, ter waarde van . .	»	111	»	15	»	»	»	40
		f 945 578		f 904 187		f 778 819		f 828 021

BARBADOS.		FRANKRIJK.		CAYENNE.		ST. THOMAS		TOTAAL.	
Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
»	»	»	»	»	»	»	»	782 K.G.	f 470
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	75 bossen	75
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	300 K.G.	600
»	»	»	»	3 192 K.G.	f 639	»	»	4 199 »	840
»	»	1 264 gr.	f 1 682	88 346 gr.	118 835	»	»	680 155^{5} gr.	918 672
396 M^{3}.	f 1 930	»	»	5 M^{3}.	25	»	»	3 857 M^{3}.	19 285
»	»	»	»	81 176 □ dm.	305	»	»	96 476 □ dm.	336
»	»	»	»	»	»	»	»	8 460 K.G.	1 692
»	»	13 851 K.G.	9 419	»	»	»	»	857 562 »	576 238
»	»	»	»	»	»	»	»	17 418^{5} »	10 452
»	»	»	»	»	»	»	»	177^{5} »	64
»	»	»	»	»	»	»	»	26 357 »	528
»	»	»	»	»	»	»	»	296 »	415
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	500 stuks	f 20	228 669 stuks	9 147
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	10 926 K.G.	219
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	88 H.L.	352
»	»	»	»	»	»	»	»	58 775 L.	5 878
62 506 L.	3 125	»	»	»	»	»	»	1 544 324 »	74 610
45 956 »	919	»	»	»	»	»	»	73 090 »	1 462
»	»	»	»	»	»	»	»	76 K.G.	15
»	»	517 K.G.	207	»	»	»	»	517 »	207
»	»	»	»	38 290 L.	6 127	»	»	708 186 L.	113 312
»	»	»	»	3 stuks	360	»	»	3 stuks	360
»	»	»	»	»	»	»	»	2 394 090 K.G.	504 238
»	»	»	»	1 765 K.G.	287	»	»	7 497 742 »	1 354 807
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	161 »	161
»	»	»	»	»	»	»	»	2 967 »	5 934
»	»	»	»	»	»	»	»	»	166
	f 6 024		f 11 308		f 126 578		f 20		f 3 600 535

[5. 36.]

BIJLAGE V^3.

STAAT van de te Paramaribo in Landswaag gewogen en gemeten producten in 1880.

PRODUCTEN.	HOEVEELHEID.
Suiker	6 351 373 Kilogram
Kakao	796 450^5 »
Melasse	1 321 301 Liters
Rum en dram	542 519 »
Koffij.	2 122^5 Kilogram
Katoen	2 010 »

[5. 37.]

BIJLAGE V^4.

AANGEKOMEN SCHEPEN in de kolonie Suriname in 1880.

Volg-nommer.	Datum.	NAMEN DER SCHEPEN.	NAMEN DER GEZAGVOERDERS.	Grootte in tonnen.
				UIT
1	6 Januarij	Piet Hein,	R. H. Vil,	162
2	8 »	Lida,	J. W. C. Vinckemuller,	196
3	16 Maart	Cornelia Geertruida,	G. G. A. Wielema,	226
4	14 April	Cardenas Packet.	E. van Assen.	126
5	14 »	Anna en Bertha,	K. Wijtsma,	404
6	20 Mei	Adriana Johanna,	P. D. Mulder,	197
7	24 »	Catherine,	H. Sap,	172
8	25 »	Zeehond,	W. Botje,	169
9	29 »	Maria Anna Catharina Elisabeth,	H. Reeders,	199
10	15 Junij	Suriname,	C. Ouwehand,	337
11	3 Julij	Sympathie,	J. U. Harken,	200
12	5 »	Resolutie,	C. L. van der Veen,	266
13	5 »	Cornelia en Maria,	J. van Deest,	177
14	3 Augustus	Piet Hein.	R. Vil,	162
15	7 »	Charm,	M. Hoedemaker,	196
16	3 September	Caspar de Robles,	P. Bos qq.	319
17	23 »	Cardenas Packet,	E. van Assen,	126
18	25 »	Albatros,	H. H. Koch,	222
19	28 »	Lida,	J. W. C. Vinckemuller,	196
20	28 October	Anna en Bertha,	K. Wijtsma,	404
21	24 November	Cornelia en Geertruida,	G. G. A. Wielema,	226
22	30 »	Jacob,	J. H. B. Freie,	178
23	9 December	Alida,	H. E. Nagel,	216
			Totaal	5076 tonnen.

				UIT
1	2 Januarij	Alpha,	Th. Ball,	243
2	15 »	Barends Krans,	B. Koek,	157
3	23 Februarij	Alliance,	J. Lang,	300
4	13 Maart	Western Belle,	P. Playel,	229
5	1 April	Golden sheaf,	Th. Rigden,	226
6	15 »	Flying Scud,	W. Brooks,	172
7	16 »	Celestial,	J. P. le Blanq,	227
8	22 »	Commewijne,	W. Scott,	314
9	30 »	Cottica,	R. Plage,	320
10	8 Junij	Coppename,	J. Buchan,	316
11	16 »	Gottfried,	J. G. Roeke,	199
12	11 Augustus	Kate,	J. Oats,	192
			Transporteren	2895 tonnen.

NATIEN.	HERKOMST.	LADING.	AANMERKINGEN.
NEDERLAND.			
Nederland.	Nederland.	Diversen.	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	"	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	a	»	
»	»	»	
ENGELAND.			
Engeland.	Engeland.	Diversen.	
Nederland.	Nederland.	»	Te Nickerie ingeklaard.
Engeland.	Engeland.	»	
»	»	»	Idem.
»	»	»	Idem.
»	»	»	
Nederland.	»	»	Idem.
Engeland.	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
Duitschland.	»	»	Idem.
Engeland.	»	»	Idem.

Volg-nommer.	Datum.	NAMEN DER SCHEPEN.	NAMEN DER GEZAGVOERDERS.	Grootte in tonnen.
			Per transport	2895 tonnen.
13	27 September	Alliance	J. Lang,	300
14	11 October	Ceredig	J. Evans,	193
15	22 »	Commewijne	W. Scott,	314
16	27 November	Felix	E. E. Behrens,	261
17	12 December	Cottica	R. Plage,	320
			Totaal	4283 tonnen.

UIT

Volg-nommer.	Datum.	Schepen.	Gezagvoerders.	Grootte in tonnen.
1	20 Januarij	Aristos,	W. Tucker,	132
2	2 Februarij	William Cobb,	O. D. Chase,	425
3	23 »	Erie,	J. T. Sparks,	230
4	10 Maart	Nellie Husted,	Z. F. Brewster,	341
5	9 April	Ida L.,	W. Crocker,	243
6	13 Mei	Rabboni,	L. Coombs,	295
7	28 »	Aristos,	W. Tucker,	132
8	10 Junij	Erie,	J. T. Sparks,	230
9	10 »	Hope,	Ths. Wood,	182
10	28 »	Olustee,	S. W. Nikkerson,	470
11	21 Julij	Ida L.,	W. H. Nickerson,	243
12	7 Augustus	Nellie Scott,	J. C. Catharin,	297
13	20 September	Nellie Husted,	Z. F. Brewster,	341
14	25 »	Erie,	J. T. Sparks,	230
15	4 October	Zeehond,	W. Botje,	169
16	14 »	Eliza Thomson,	C. E. Drayton,	134
17	3 November	Aristos,	W. Tucker,	132
18	13 »	Cecile,	E. Lee,	174
19	20 »	H. A. Holmes,	C. Eldridge,	329
			Totaal	4729 tonnen.

UIT

Volg-nommer.	Datum.	Schepen.	Gezagvoerders.	Grootte in tonnen.
	6 Januarij	Bonaparte II,	J. Henry,	1
	8 »	Hilda,	J. Simmons,	68
3	10 »	Eleonora Dessé,	A. Mac Intosh,	29
4	10 »	O. P. Barnes,	O. P. Barnes,	59
5	13 »	Johanna,	H. F. Stenar,	1
6	14 »	Mathilda,	J. Swarts,	49
			Transporteren	207 tonnen.

NATIEN.	HERKOMST.	LADING.	AANMERKINGEN.
Engeland.	Engeland.	Diversen.	
»	»	»	Te Nickerie ingeklaard.
»	»	»	
Duitschland.	»		Idem.
Engeland.	»	»	

NOORD-AMERIKA.

NATIEN.	HERKOMST.	LADING.	AANMERKINGEN.
Engeland.	Noord-Amerika.	Diversen.	
Noord-Amerika.	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
Engeland.	»	»	
Noord-Amerika.	»	»	
»	»	Planken.	
»	»	Diversen.	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
Nederland.	»	»	
Noord-Amerika.	»	»	
Engeland.	»	»	
Noord-Amerika.	»	»	
»	»	»	

DEMERARY.

NATIEN.	HERKOMST.	LADING.	AANMERKINGEN.
Engeland.	Demerary.	Diversen.	Te Nickerie ingeklaard.
»	»	»	
Nederland.	»	»	Idem.
Engeland.	»	»	Idem.
Nederland.	»	Ballast.	Idem.
»	»	Diversen.	Idem.

Volg-nommer.	Datum.	NAMEN DER SCHEPEN.	NAMEN DER GEZAGVOERDERS.	Grootte in tonnen.
			Per transport	207 tonnen.
7	14 Januarij	Ida,	J. D. Shepperd,	73
8	20 »	Bonaparte II,	J. Henry,	1
9	22 »	Coronilla,	J. Lewis,	60
10	23 »	Bride of Lorne,	A. Simon,	18
11	23 »	Misty Morn,	H. W. Waakhuyzen,	42
12	24 »	Eleonora Dessé,	A. Mac Intosh,	29
13	24 »	Western Star,	A. Pryme,	16
14	26 »	Pioneer,	E. R. Agard,	49
15	26 »	Mathilda,	J. Swarts,	49
16	30 »	H. M. Foster,	A. Y. Walker,	64
17	3 Februarij	Coronilla,	J. Lewis.	60
18	5 »	Bravo,	J. Hatton,	56
19	6 »	H. M. Foster,	A. Y. Walker,	64
20	9 »	Western Star,	A. Simmons,	16
21	9 »	Eleonora Dessé,	A. Mac Intosh,	29
22	16 »	Hilda,	J. Simmons,	68
23	17 »	Pioneer,	E. R. Agard,	49
24	20 »	Coronilla,	J. Lewis,	60
25	21 »	Western Star,	A. Simmons,	16
26	28 »	H. M. Foster,	A. Y. Walker,	64
27	1 Maart	Mathilda,	J. Swarts,	49
28	4 »	Coronilla,	J. Lewis,	60
29	8 »	Hilda,	J. Simmons,	68
30	8 »	Eleonara Dessé,	A. Mac Intosh,	29
31	11 »	H. M. Foster,	A. Y. Walker,	64
32	11 »	Quick Step,	J. Farley,	42
33	11 »	Misty Morn,	H. W. Waakhuyzen,	42
34	12 »	May Flower,	E. Abendanon,	34
35	13 »	Nettie,	J. L. Johnson,	49
36	22 »	Hilda,	J. Simmons,	68
37	22 »	May Flower,	E. Abendanon,	34
38	22 »	H. M. Foster,	A. Y. Walker,	64
39	22 »	Mathilda,	J. Swarts,	49
40	22 »	Eleonora Dessé,	A. Mac Intosh,	29
41	27 »	H. M. Foster,	A. Y. Walker,	64
42	30 »	Quick Step,	J. Farley,	42
43	1 April	Coronilla,	J. Lewis,	60
44	6 »	Hilda,	J. Simmons,	68
45	8 »	May Flower,	E. A. Abendanon,	34
46	8 »	Hermina,	R. White,	36
			Transporteren	2075 tonnen.

NATIEN.	HERKOMST.	LADING.	AANMERKINGEN.
Engeland.	Demerary.	Diversen.	
»	»	Ballast.	Te Nickerie ingeklaard.
»	»	Diversen.	
»	»	Ballast.	Idem.
»	»	Diversen.	Idem.
Nederland.	»	»	Idem.
Engeland.	»	»	
»	»	»	
Nederland.	»	»	Idem.
Engeland.	»	»	Idem.
»	»	Vee.	
»	»	Diversen.	
»	»	»	
»	»	»	
Nederland.	»	»	Idem.
Engeland.	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	IJs.	
»	»	Diversen.	Idem.
Nederland.	»	»	Idem.
Engeland.	»	Vee.	
»	»	Diversen.	
Nederland.	»	»	Idem.
Engeland.	»	»	Idem.
»	»	»	
»	»	»	
Nederland.	»	»	
»	»	»	
Engeland.	»	»	
Nederland.	»	»	Idem.
Engeland.	»	»	Idem.
Nederland.	»	»	Idem.
»	»	»	Idem.
Engeland.	»	»	
»	»	»	
»	»	Vee.	
»	»	Diversen.	
Nederland.	»	»	Idem.
»	»	»	Idem.

Volg-nommer.	Datum.	NAMEN DER SCHEPEN.	NAMEN DER GEZAGVOERDERS.	Grootte in tonnen.
			Transporteren	2075 tonnen.
47	14 April	Annie Lawrie,	J. W. Cox,	74
48	15 »	Mathilda,	A. Wallace,	49
49	23 »	Coronilla,	J. Lewis,	60
50	23 »	Eleonora Dessé,	A. Mac Intosh,	29
51	28 »	Hilda,	J. Simmons,	68
52	1 Mei	Quick Step,	J. Farley,	42
53	1 »	Misty Morn,	H. W. Waakhuysen,	42
54	7 »	Sisters,	S. J. Bruining,	13
55	7 »	Hermina,	R. S. White,	36
56	7 »	Eleonora Dessé,	A. Mac Intosh,	29
57	7 »	Coronilla,	J. Lewis,	60
58	8 »	Yo. Semite,	J. T. Cumming,	57
59	18 »	Bonaparte II,	J. Henry,	1
60	19 »	Hilda,	J. Simmons,	68
61	20 »	Quick Step,	J. Farley,	42
62	21 »	Eleonara Dessé,	A. Mac Intosh,	29
63	24 »	Nieuwe Onderneming,	D. C. Benschop,	15
64	25 »	Mathilda,	J. Swarts,	49
65	26 »	Coronilla,	J. Lewis,	60
66	28 »	Hermina,	R. S. White,	36
67	29 »	Seaman's Bride,	J. Junes,	7
68	2 Junij	May Flower,	E. Abendanon,	34
69	2 »	Eleonora Dessé.	A. Mac Intosh,	29
70	3 »	H. M. Foster,	A. Y. Walker,	64
71	7 »	Quick Step,	J. Farley,	42
72	10 »	Isabel,	A. Johnson,	42
73	11 »	Coronilla,	J. Lewis,	60
74	12 »	Mathilda,	J. Swarts,	49
75	14 »	Blanche,	J. S. Ameo,	70
76	15 »	Western Star,	A. Simmons,	16
77	19 »	H. M. Foster,	A. Y. Walker,	64
78	22 »	Corsair,	S. B. Shepperd,	56
79	24 »	Bullion,	A. Pryme,	25
80	28 »	Western Star,	A. Simmons,	16
81	28 »	Beta,	E. Agard,	49
82	28 »	May Flower,	E. Abendanon,	34
83	29 »	Mathilda,	J. Swarts,	49
84	29 »	Nieuwe Onderneming,	D C. Benschop	15
85	7 Julij	Seaman's Bride,	J. Junes,	7
86	10 »	Eleonora Dessé.	A. Mac Intosh,	29
			Per transport	3691 tonnen.

NATIEN.	HERKOMST.	LADING.	*AANMERKINGEN.*
Engeland.	Demerary.	Diversen.	
Nederland.	»	»	Te Nickerie ingeklaard.
Engeland.	»	Vee.	
Nederland.	»	Diversen.	Idem.
Engeland.	»	»	
»	»	»	
»	»	»	Idem.
»	»	»	Idem.
»	»	»	Idem.
Nederland.	»	»	Idem.
Engeland.	»	»	
»	»	»	
»	»	Ballast.	Idem.
»	»	Diversen.	
»	»	Vee.	
Nederland.	»	Diversen.	Idem.
»	»	»	Idem.
»	»	»	Idem.
Engeland.	»	Vee.	
Nederland.	»	Diversen.	Idem.
Engeland.	»	Vee	Idem.
Nederland.	»	Diversen.	Idem.
»	»	»	
Engeland.	»	»	Idem.
»	»	»	
Nederland.	»	»	
Engeland.	»	Vee.	
Nederland.	»	Diversen.	Idem.
Engeland.	»	»	
»	»	»	
»	»	»	Idem.
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
Nederland.	»	»	
»	»	»	
»	»	»	Idem.
»	»	»	
Engeland.	»	Vee.	Idem.
Nederland.	»	Diversen.	Idem.

Volg-nommer.	Datum.	NAMEN DER SCHEPEN.	NAMEN DER GEZAGVOERDERS.	Grootte in tonnen.
			Per transport	3691 tonnen.
87	12 Julij	Mathilda,	J. Swarts,	49
88	12 »	Misty Morn,	H. W. Waakhuysen,	42
89	12 »	Hermina,	R. S. White,	36
90	13 »	Isabel,	M. Huybrechts,	42
91	16 »	H. M. Foster,	A. Y. Walker,	64
92	16 »	Bullion,	A. Pryme,	25
93	16 »	Western Star,	A. Simmons,	16
94	19 »	Yo-Semite,	J. T. Cumming,	57
95	21 »	Eleonora Dessé,	A. Mac Intosh,	29
96	26 »	Hermina,	R. S. White.	36
97	27 »	Misty Morn,	H. W. Waakhuysen,	42
98	29 »	H. M. Foster,	A. Y. Walker,	64
99	30 »	Elizabeth,	H. Cameron,	1
100	30 »	Isabel,	M. Huybrechts,	41
101	30 »	Beta,	E. Agard,	49
102	31 »	Lilian Bugle,	R. Garret,	41
103	2 Augustus	Delma C,	J. W. O'Dell,	236
104	3 »	Eleonora Dessé,	A. Mac Intosh,	29
105	3 »	Western Star,	A. Simmons,	16
106	4 »	Rescue,	R. Boston,	14
107	9 »	Bullion,	A. Pryme,	25
108	10 »	H. M. Foster,	A. Y. Walker,	64
109	13 »	Alvin,	J. Webster,	16
110	14 »	Eve,	J. Haywood,	19
111	14 »	Seaman's Bride,	J. Innes,	7
112	16 »	Eleonora Dessé,	A. Mac Intosh,	29
113	16 »	Sisters,	J. Sack,	13
114	16 »	Western Star,	A. Simmons,	16
115	17 »	Mathilda,	J. Swarts,	49
116	19 »	Lilian Bugle,	R. Gawadt,	41
117	23 »	Misty Morn,	J. F. Waakhuyzen,	42
118	23 »	Ring Dove,	J. Rhodius,	17
119	30 »	Beta,	E. Agard,	49
120	30 »	Yo-Semite,	J. T. Cumming,	57
121	30 »	Eleonora Dessé,	A. Mac Intosh,	29
122	31 »	Mathilda,	J. Swarts,	49
123	31 »	Charlotte,	A. Wallace,	32
124	1 September	Quick Step,	J. Farly,	42
125	2 »	Hermina,	R. S. White,	36
126	11 »	Ring Dove,	J. Rhodius,	17
			Transporteren	5269 tonnen.

NATIEN.	HERKOMST.	LADING.	*AANMERKINGEN.*
Nederland.	Demerary.	Diversen.	Te Nickerie ingeklaard.
Engeland.	»	»	Idem.
Nederland.	»	»	Idem.
»	»	»	Idem.
Engeland.	»	»	Idem.
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
Nederland.	»	»	Idem.
»	»	»	Idem.
Engeland.	»	»	Idem.
»	»	»	Idem.
»	»	Vee.	Idem.
Nederland.	»	Diversen.	
»	»	»	
Engeland.	»	»	Idem.
»	»	»	
Nederland.	»	»	Idem.
Engeland.	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	Idem.
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	Idem.
Nederland.	»	»	Idem.
Engeland.	»	»	Idem.
»	»	»	
Nederland.	»	»	Idem.
Engeland.	»	Vee.	
»	»	Diversen.	
»	»	»	
Nederland.	»	»	
Engeland.	»	»	
Nederland.	»	»	Idem.
»	»	»	Idem.
„	»	»	Idem.
Engeland.	»	»	
Nederland.	»	»	Idem.
Engeland.	»	»	

Volg-nommer.	Datum.	NAMEN DER SCHEPEN.	NAMEN DER GEZAGVOERDERS.	Grootte in tonnen.
			Per transport	5269 tonnen.
127	11 September	Mathilda,	J. Swarts,	49
128	11 »	Eleonora Dessé,	A. Mac Intosh,	29
129	18 »	Beta,	E. Agard,	49
130	20 »	Quick Step,	J. Farley,	42
131	20 »	H. M. Foster,	A. IJ. Walker,	64
132	20 »	Isabel,	M. Huybrechts,	42
133	20 »	Hermina,	R. S. White,	36
134	21 »	Eleonora Dessé,	A. Mac Intosh,	29
135	22 »	Charlotte,	A. Wallace,	32
136	23 »	Mathilda,	J. Swarts,	49
137	1 October	Misty Morn,	J. Philips,	42
138	4 »	Bullion,	A. Pryme,	25
139	4 »	Eleonora Dessé,	A. Mac Intosh,	29
140	4 »	Isabel,	A. Huybrechts,	42
141	5 »	Eve,	J. Haywood,	18
142	6 »	Transfer,	J. Shepperd,	34
143	7 »	Ida,	J. D. Shepperd,	73
144	14 »	Mathilda,	J. Swart,	49
145	18 »	Hermina,	R. S. White,	36
146	20 »	Eleonora Dessé,	A. Mac Intosh,	29
147	25 »	Misty Morn,	J. Philip,	42
148	28 »	Mathilda,	J. Swarts,	49
149	28 »	Annie Lawrie,	J. W. Cox,	74
150	30 »	Eleonora Dessé,	A. Mac Intosh,	29
151	1 November	H. M. Foster,	A. Y. Walker,	64
152	4 »	Bullion,	A. Pryme,	25
153	5 »	Beta,	E. Agard,	49
154	8 »	Western Star,	A. Simmons,	16
155	8 »	Isabel,	M. Huybrechts,	42
156	8 »	Eleonora Dessé,	A. Mac Intosh,	29
157	9 »	Mathilda,	J. Swarts,	49
158	12 »	Hermina,	R. S. White,	36
159	12 »	H. M. Foster,	A. Y. Walker,	64
160	15 »	Transfer,	R. Lane,	34
161	17 »	Coronilla,	J. Lewis,	60
162	17 »	Eleonora Dessé,	A. Mac Intosh,	29
163	20 »	Western Star,	A. Simmons,	16
164	22 »	Ramdas,	A. Wallace,	9
165	25 »	Mathilda,	J. Swarts,	49
166	29 »	Misty Morn:	J. Philip,	42
			Transporteren	6874 tonnen.

NATIEN.	HERKOMST.	LADING.	AANMERKINGEN.
Nederland.	Demerary.	Diversen.	Te Nickerie ingeklaard.
»	»	»	Idem.
»	»	»	
Engeland.	»	»	
»	»	»	Idem.
Nederland.	»	»	Idem.
»	»	»	Idem.
»	»	»	Idem.
»	»	»	Idem.
»	»	»	Idem.
Engeland.	»	»	
»	»	»	
Nederland.	»	»	Idem.
»	»	»	Idem.
Engeland.	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
Nederland.	»	»	Idem.
»	»	»	Idem.
»	»	»	Idem.
Engeland.	»	»	Idem.
Nederland.	»	»	Idem.
Engeland.	»	»	
Nederland.	»	»	
Engeland.	»	»	Idem.
»	»	»	
Nederland.	»	»	
Engeland.	»	»	
Nederland.	»	»	Idem.
»	»	»	Idem.
»	»	»	Idem.
»	»	»	Idem.
Engeland.	»	»	Idem.
»	»	»	
»	»	Vee.	
Nederland.	»	Diversen.	Idem.
Engeland.	»	»	
»	»	Vee.	Idem.
Nederland.	»	Diversen.	Idem.
Engeland.	»	»	Idem.

Volg-nommer.	Datum.	NAMEN DER SCHEPEN.	NAMEN DER GEZAGVOERDERS.	Grootte in tonnen.
			Per transport	6874 tonnen.
167	29 November	Isabel,	M. Huybrechts,	42
168	30 »	Eleonora Dessé,	A. Mac Intosh,	29
169	30 »	Eve,	J. Haywood,	19
170	1 December	Bullion,	A. Pryme,	25
171	2 »	Hermina,	R. S. White,	36
172	3 »	Transfer,	R. Lane,	35
173	4 »	H. M. Foster,	A. Y. Walker,	64
174	6 »	Beta,	E. Agard,	49
175	11 »	Mathilda,	J. Swarts,	49
176	11 »	Misty Morn,	John Philip,	42
177	13 »	Bullion,	A. Pryme,	25
178	16 »	Coronilla,	J. Lewis,	60
179	16 »	Western Star,	A. Simmons,	16
180	17 »	Eleonora Dessé,	A. Mac Intosh,	29
181	21 »	Bullion,	A. Pryme,	25
182	28 »	Mathilda,	J. Swarts,	49
183	28 »	Quick Step,	J. Farley,	42
184	29 »	Yo-Semite,	J. T. Cumming,	57
185	30 »	Eleonora Dessé,	A. Mac Intosh,	29
186	31 »	Hermina,	R. S. White,	36
			Totaal	7632 tonnen.

UIT

1	12 Januarij	Despatch,	J. Sylvester,	56
2	10 Februarij	Yo-Semite,	J. T. Cumming,	57
3	13 Maart	Yo-Semite,	J. T. Cumming,	57
4	19 April	Lucille Curtis,	J. H. Henville,	41
5	13 Julij	Hero,	H. Nash,	59
6	5 November	Yo-Semite,	J. T. Cumming,	57
			Totaal	327 tonnen.

UIT

1	18 December	Ramdas,	A. Wallace,	9
2	28 »	Maroni Packet,	A. Becker,	27
			Totaal	36 tonnen.

NATIEN.	HERKOMST.	LADING.	*AANMERKINGEN.*
Nederland.	Demerary.	Diversen.	Te Nickerie ingeklaard.
»	»	»	Idem.
Engeland.	»	»	Idem.
»	»	»	Idem.
Nederland.	»	»	Idem.
Engeland.	»	»	Idem.
»	»	»	Idem.
Nederland.	»	»	
»	»	»	Idem.
Engeland.	»	»	Idem.
»	»	»	Idem.
»	»	Vee.	
»	»	Diversen.	
»	»	»	Idem.
»	»	»	Idem.
Nederland.	»	»	Idem.
Engeland.	»	»	
»	»	»	
Nederland.	»	»	Idem.
»	»	»	Idem.

BARBADOS.

Engeland.	Barbados.	Diversen.	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	

BERBICE.

Engeland.	Berbice.	Vee.	
Nederland.	»	»	

Volg-nommer.	Datum.	NAMEN DER SCHEPEN.	NAMEN DER GEZAGVOERDERS.	Grootte in tonnen.
				UIT
1	5 Februarij	May Flower,	E. Abendanon,	34 tonnen.
2	10 Maart	Tropic Bird,	L. B. Jansen,	25
3	26 April	H. M. Foster,	A. Y. Walker,	64
4	27 Jnlij	May Flower.	E. Abendanon,	34
5	5 October	Novo Recreio,	F. S. Simao,	26
6	12 »	Esther,	A. Ardisson,	12
7	12 November	Maroni Packet,	A. Becker,	27
			Totaal	222 tonnen.
				UIT
1	15 Junij	Hilda,	J. Simmons,	68
				UIT
1	13 Julij	L'Audadieux,	G. P. E. Martin,	149
				UIT
1	27 Julij	Pensamento,	D. dos Santos,	21
				UIT
1	7 Februarij	Aïlsa,	J. Allen,	1061
2	27 November	Aïlsa,	J. Allen,	1061
			Totaal	2122 tonnen.

NATIEN.	HERKOMST.	LADING.	*AANMERKINGEN.*
CAYENNE.			
Nederland.	Cayenne.	Diversen.	
Engeland.	»	»	
»	»	»	
Nederland.	»	»	
Portugal.	»	Ballast.	
Frankrijk.	»	Diversen.	
Nederland.	»	»	
ST. MARTIN.			
Engeland.	St. Martin.	Diversen.	
ST. VINCENT.			
Frankrijk.	St. Vincent.	Ballast.	In nood binnengeloopen.
LISSABON.			
Portugal.	Lissabon.	Diversen.	
CALCUTTA.			
Engeland.	Calcutta.	Ballast.	Koelie-immigranten aangebragt.
»	»	»	Idem.

RECAPITULATIE.

							Totaal.			
Uit Nederland	23	schepen onder	Nederlandsche	vlag, metende	5 076	tonnen.	23	schepen.	5 076	tonnen.
» Engeland	13	» »	Engelsche	» »	3 439	»				
	2	» »	Nederlandsche	» »	384	»				
	2	» »	Duitsche	» »	460	»				
							17	»	4 283	»
» Noord-Amerika	15	» »	Noord-Amerikaansche	» »	4 164	»				
	3	» »	Engelsche	» »	396	»				
	1	» »	Nederlandsche	» »	169	»				
							19	»	4 729	»
» Demerary	76	» »	»	» »	2 859	»				
	110	» »	Engelsche	» »	4 773	»				
							186	»	7 632	»
» Barbados	6	» »	»	» »	327	»				
							6	»	327	»
» Berbice	1	» »	»	» »	9	»				
	1	» »	Nederlandsche	» »	27	»				
							2	»	36	»
» Cayenne	3	» »	»	» »	95	»				
	2	» »	Engelsche	» »	89	»				
	1	» »	Portugesche	» »	26	»				
	1	» »	Fransche	» »	12	»				
							7	»	222	»
» St. Martin	1	» »	Engelsche	» »	68	»				
							1	»	68	»
» St. Vincent	1	» »	Fransche	» »	149	»				
							1	»	149	»
» Lissabon	1	» »	Portugesche	» »	21	»				
							1	»	21	»
» Calcutta	2	» »	Engelsche	» »	2 122	»				
							2	»	2 122	»
							265	schepen.	24 665	tonnen.

[5. 38.]

BIJLAGE V5.

VERTROKKEN SCHEPEN uit de kolonie Suriname in 1880.

Volgnommer.	Datum.	NAMEN DER SCHEPEN.	NAMEN DER GEZAGVOERDERS.	Grootte in tonnen.
				NAAR
1	24 Januarij,	Resolutie,	C. L. van der Veen,	266
2	3 Februarij,	Albatros,	H. H. Koch,	222
3	2 Maart,	Lida,	J. W. C. Vinckemuller,	196
4	7 Mei,	Cardenas Packet,	E. van Assen,	126
5	5 Junij,	Cornelia en Geertruida,	G. G. A. Wielema,	226
6	12 »	Anna en Bertha,	K. Wijtsma,	404
7	28 Augustus,	Charm,	M. Hoedemaker,	196
8	15 September,	Adriana Johanna,	P. D. Mulder,	187
9	22 »	Catherine,	H. Sap,	172
10	15 October,	Maria Anna Catharina Elisabeth,	H. Reeders,	199
11	16 »	Suriname,	C. Ouwehand,	332
12	22 »	Resolutie,	C. L. van der Veen,	266
13	9 November,	Cardenas Packet,	E. van Assen,	126
14	26 »	Piet Hein,	R. Vil,	162
15	30 »	Lida,	J. W. C. Vinckemuller,	196
16	7 December,	Zeehond,	W. Botje,	169
17	ult. »	Piet Hein,	R. Vil,	162
			Totaal	3607 tonn.
				NAAR
1	30 Januarij,	Felix,	E. E. Behrens,	261
2	10 Februarij,	Alpha,	Ths. Ball,	243
3	12 Maart,	Barend Krans,	B. Koek,	165
4	17 April,	Alliance,	J. Lang,	300
5	27 »	Golden Sheaf,	Ths. Rigden,	226
6	22 Junij,	Flijing Scud,	W. Brooks,	172
7	26 »	Celestial,	J. P. Le Blancq,	227
8	30 »	Commewijne,	W. Scott,	314
9	29 Julij,	Gottfried,	J. G. Rieke,	199
10	16 Augustus,	Cottica,	R. Plage,	320
11	11 October,	Coppename,	J. Buchan,	316
12	13 November,	Ceredig,	J. Evans,	193
13	8 December,	Alliance,	J. Lang,	300
			Totaal	3236 tonn.
				NAAR
1	3 Januarij,	Ida L.,	W. Crocker,	243
2	20 »	W. J. Crossby,	E. R. Atwood,	114
3	25 Februarij,	Aristos,	W. Tucker,	132
4	15 Maart,	William Cobb,	O. D. Chase,	425
5	11 April,	Erie,	J. T. Sparks,	230
			Transporteren	1144 tonn.

NATIEN.	Bestemming.	LADING.	AANMERKINGEN.
NEDERLAND.			
Nederlandsche.	Nederland.	Hout.	
»	»	Diversen.	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	Hout.	
»	»	Diversen.	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	Hout.	
»	»	Diversen.	
»	»	»	Vertrokken op 20 Februarij dj.
ENGELAND.			
Duitsche.	Engeland.	Diversen.	Te Nicrerie uitgeklaard.
Engelsche.	»	»	
Nederlandsche.	»	»	
Engelsche.	»	»	
»	»	»	Idem.
»	»	»	
Nederlandsche.	»	»	Idem.
Engelsche.	»	»	
Duitsche.	»	»	Idem.
Engelsche.	»	»	
»	»	»	
»	»	»	Idem.
»	»	»	
NOORD-AMERIKA.			
Noord-Amerikaansche.	Noord-Amerika.	Diversen.	
»	»	»	
Engelsche.	»	»	
Noord-Amerikaansche.	»	»	
»	»	»	

Volgnommer.	Datum.	NAMEN DER SCHEPEN.	NAMEN DER GEZAGVOERDERS.	Grootte in tonnen.
			Per transport	1144
6	4 Mei,	Nellie Husted,	Z. F. Brewster,	341
7	22 »	Ida L.,	W. Crocker,	243
8	2 Julij	Rabboni,	L. Coombs,	195
9	5 »	Zee hond	W. Botje,	168
10	17 »	Erie,	J. T. Sparks,	230
11	24 »	Hope,	T. Woods,	182
12	24 Augustus,	Aristos,	W. Tucker,	132
13	2 September,	Delma C.,	J. W. O'Dell,	236
14	23 »	Olustee,	S. W. Nickerson,	470
15	28 »	Ida L.,	W. H. Nickerson,	230
16	6 November,	Elize Thomson,	C. Dayton,	134
17	6 »	Nellie Husted,	Z. F. Brewster,	341
18	10 »	Erie,	J. T. Sparks,	230
19	10 December,	Cecilie,	E. Eee,	174
20	16 »	Nellie Scott,	J. D. Catharin,	297
21	23 »	Aristos,	W. Tucker,	132
			Totaal	4879 tonn.

NAAR

Volgnommer.	Datum.	Schepen.	Gezagvoerders.	Grootte in tonnen.
1	6 Januarij,	Mathilda,	J. Swarts,	49
2	8 »	Bonaparte II,	J. Henry,	1
3	9 »	Johanna,	H. F. Henar,	1
4	9 »	Clara E. Mc. Gilvery,	J. Walnutt,	403
5	11 »	Hilda,	J. Simmons,	68
6	13 »	Misty Morn,	H. W. Waakhuijzen,	42
7	14 »	Eleonora Dessé,	A. Mac Jntosh,	29
8	17 »	Mathilda,	J. Swarts,	49
9	20 »	O. P. Barnes,	O. P. Barnes,	59
10	22 »	Coronilla,	J. Lewis,	60
11	24 »	Bride of Lorne,	A. Simon,	18
12	26 »	Eleonora Dessé,	A. Mac Intosh,	29
13	26 »	Western Star,	A. Pryme,	16
14	31 »	Pioneer,	E. R. Agard,	49
15	5 Februarij,	Coronilla,	J. Lewis,	60
16	10 »	Western Star,	A. Simmons,	16
17	10 »	Aïlsa,	J. Allen,	1061
18	11 »	Bravo,	S. Hatton,	56
19	13 »	Mathilda,	J. Swarts,	49
			Transporteren	2115 tonn.

NATIEN.	Bestemming.	LADING.	AANMERKINGEN.
Noord-Amerikaansche.	Noord-Amerika.	Diversen.	
»	»	»	
»	»	»	
Nederlandsche.	»	»	
Noord-Amerikaansche.	»	»	
Engelsche.	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
Noord-Amerikaansche.	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
Engelsche.	»	»	
Noord-Amerikaansche.	»	»	
Engelsche.	»	»	

DEMERARY.

NATIEN.	Bestemming.	LADING.	AANMERKINGEN.
Nederlandsche.	Demerary.	Diversen.	te Nickerie uitgeklaard.
Engelsche.	»	»	idem.
Nederlandsche.	»	Ballast.	idem.
Noord-Amerikaansche.	»	Diversen.	
Engelsche.	»	»	
»	»	»	idem.
Nederlandsche.	»	»	idem.
»	»	»	idem.
Engelsche.	»	»	idem
»	»	Ballast.	
»	»	»	idem.
Nederlandsche.	»	Diversen.	idem.
Engelsche.	»	Ballast.	
»	»	Diversen.	
»	»	Ballast.	
»	»	Diversen.	
»	»	Ballast.	
»	»	Diversen.	
Nederlandsche.	»	»	idem.

Volg-nommer.	Datum.	NAMEN DER SCHEPEN.	NAMEN DER GEZAGVOERDERS.	Grootte in tonnen.
			Per transport	2215
20	21 Februarij,	H. M. Forster,	A. Y. Walker,	64
21	23 »	Western Star,	A Simmons,	16
22	24 »	Coronilla,	J. Lewis,	60
23	24 »	Misty Morn,	H. W. Waakhuyzen,	42
24	26 »	Eleonora Dessé,	A. Mac Intosh,	29
25	26 »	Hilda,	J. Simmons,	68
26	28 »	May Flower,	E. Abendanon,	34
27	5 Maart,	Coronilla,	J. Lewis,	60
28	5 »	H. M. Forster,	A. Y. Walker,	64
29	9 »	Mathilda,	J. Swarts,	49
30	10 »	Hilda,	S. Simmons,	68
31	13 »	Quick Step,	J. Farley,	42
32	15 »	Eleonora Dessé,	A. Mac Intosh,	29
33	16 »	H. M. Forster,	A. Y. Walker,	64
34	19 »	Nettie,	J. L. Johnson,	49
35	26 »	Hilda,	J. Simmons,	68
36	27 »	May Flower,	E. Abendanon,	34
37	30 »	Hermina,	R. S. White,	36
38	2 April,	Coronilla,	J. Lewis,	60
39	2 »	Quick Step,	J. Farley,	42
40	13 »	Eleonora Dessé,	A. Mac Intosh,	29
41	13 »	Nieuwe onderneming,	D. C. Benschop,	15
42	13 »	Sisters,	S. J. Bruining,	13
43	14 »	Hilda,	J. Simmons,	68
44	22 »	Hermina,	R. S. White,	36
45	23 »	Misty Morn,	H. W. Waakhuysen,	42
46	24 »	Lucille Curtis,	H. Henville,	41
47	26 »	Coronilla,	J. Lewis,	60
48	27 »	May Flower,	E. Abendanon,	34
49	28 »	Eleonora Dessé,	A. Mac Intosh,	29
50	3 Mei,	Hilda,	J. Simmons,	68
51	4 »	Quick Step,	J. Farley,	42
52	11 »	Coronilla,	J. Lewis,	60
53	12 »	Eleonora Dessé,	A. Mac Intosh,	29
54	13 »	Mathilda,	J. Swarts,	49
55	14 »	H. M. Foster,	A. Y. Walker,	64
56	18 »	Hermina,	R. S. White,	36
57	19 »	Bonaparte II,	J. H e n,	1
58	22 »	Quick Step,	J. Farley,	42
59	25 »	Hilda,	J. Simmons,	68
			Transporteren	3920 tonn.

NATIEN.	Bestemming.	LADING.	*AANMERKINGEN.*
Engelsche.	Demerary.	Diversen.	te Nickerie uitgeklaard.
»	»	Ballast.	
»	»	»	
»	»	Diversen.	Idem.
Nederlandsche.	»	»	Idem.
Engelsche.	»	»	
Nederlandsche.	»	»	Idem.
Engelsche.	»	Ballast.	
»	»	Diversen.	Idem.
Nederlandsche.	»	»	Idem.
Engelsche.	»	»	
»	»	Ballast.	
Nederlandsche.	»	Diversen.	Idem.
Engelsche.	»	»	Idem.
Nederlandsche.	»	»	
Engelsche.	»	»	
Nederlandsche.	»	»	Idem.
»	»	»	Idem.
Engelsche.	»	»	
»	»	»	
Nederlandsche.	»	»	Idem.
»	»	Ballast.	Idem.
Engelsche.	»	Diversen.	Idem.
»	»	»	
Nederlandsche.	»	»	Idem.
Engelsche.	»	»	Idem.
»	»	»	
»	»	»	
Nederlandsche.	»	»	Idem.
»	»	»	Idem.
Engelsche.	»	»	
»	»	Ballast.	
»	»	Diversen.	
Nederlandsche.	»	»	Idem.
»	»	»	Idem.
Engelsche.	»	»	Idem.
Nederlandsche.	»	»	Idem.
Engelsche.	»	Ballast.	Idem.
»	»	Diversen.	
»	»	»	

Volg-nommer.	Datum.	NAMEN DER SCHEPEN.	NAMEN DER GEZAGVOERDERS.	Grootte in tonnen.
			Per transport	3920 tonn.
60	28 Mei,	Coronilla,	J. Lewis,	60
61	28 »	Eleonora Dessé,	A. Mac Intosh,	29
62	1 Junij,	Seamans Bride,	J. Innes,	7
63	2 »	Mathilda,	J. Swarts,	49
64	11 »	H. M. Foster,	A. Y. Walker,	64
65	12 »	Quick Step,	J. Farley,	42
66	12 »	Coronilla,	J. Lewis,	60
67	16 »	Blanche,	J. S. Ameo,	70
68	16 »	Isabel,	A. Johnson,	42
69	17 »	Western Star,	A. Simons,	16
70	17 »	Beta,	E. Agard,	49
71	19 »	May Flower,	E. Abendanon,	34
72	22 »	Mathilda,	J. Swarts,	49
73	25 »	Corsair,	S. B. Shepperd,	56
74	26 »	Bullion,	A. Pryme,	25
75	29 »	Misty Morn,	H. W. Waakhuysen,	42
76	30 »	Isabel,	M. Huijbrechts,	42
77	1 Julij,	Western Star,	A. Simmons,	16
78	2 »	Eleonora Dessé,	A. Mac Intosh,	29
79	5 »	Mathilda,	J. Swarts,	49
80	7 »	Hilda,	J. Simmons,	68
81	10 »	H. M. Foster,	A. Y. Walker,	64
82	13 »	Seamans Bride,	J. Innes,	7
83	15 »	Eleonora Dessé,	A. Mac Intosh,	29
84	19 »	Misty Morn,	H. W. Waakhuyzen,	42
85	19 »	Isabel,	M. Huijbrechts,	42
86	19 »	Hermina,	R. S. White,	36
87	21 »	H. M. Foster,	A. Y. Walker,	64
88	21 »	Bullion,	A. Prijme,	25
89	22 »	Western Star,	J. Simmons,	16
90	22 »	Beta,	E. Agard,	49
91	26 »	Eleonora Dessé,	A. Mac Intosh,	29
92	29 »	Sisters,	J. Sack,	13
93	3 Augustus,	May Flower,	E. Abendanon,	34
94	3 »	Lilian Bugle,	R. Ganet,	41
95	4 »	H. M. Foster,	A. Y. Walker,	64
96	5 »	Western Star,	J. Simmons,	16
97	5 »	Bensamento,	D. dos Santos,	21
98	6 »	Rescue,	R. Boston,	14
99	6 »	Misty Morn,	H. W. Waakhuyzen,	42
			Transporteren	5465 tonn.

NATIEN.	Bestemming.	LADING.	AANMERKINGEN.
Engelsche.	Demerary.	Ballast.	
Nederlandsche.	»	Diversen.	te Nickerie uitgeklaard.
Engelsche.	»	Ballast.	Idem.
Nederlandsche.	»	Diversen.	Idem.
Engelsche.	»	»	Idem.
»	»	»	
»	»	Ballast.	
»	»	»	
Nederlandsche.	»	»	Idem.
Engelsche.	»	»	
Nederlandsche.	»	»	Idem.
»	»	»	Idem.
»	»	»	Idem.
Engelsche.	»	»	
»	»	Diversen.	
»	»	»	Idem.
Nederlandsche.	»	»	Idem.
Engelsche.	»	»	
Nederlandsche.	»	»	Idem.
»	»	»	Idem.
Engelsche.	»	»	
»	»	»	Idem.
»	»	Ballast.	Idem.
Nederlandsche.	»	Diversen.	Idem.
Engelsche.	»	»	Idem.
Nederlandsche.	»	»	Idem.
»	»	»	Idem.
Engelsche.	»	Ballast.	Idem.
»	»	»	
»	»	Diversen.	
Nederlandsche.	»	Ballast.	
»	»	Diversen.	Idem.
Engelsche.	»	»	Idem.
Nederlandsche.	»	»	Idem.
Engelsche.	»	Ballast.	Idem.
»	»	Diversen.	Idem.
»	»	Ballast.	
Portugesche.	»	»	
Engelsche.	»	»	
»	»	Diversen.	Idem.

Volgnommer.	Datum.	NAMEN DER SCHEPEN.	NAMEN DER GEZAGVOERDERS.	Grootte in tonnen.
			Per transport	5465 tonn.
100	7 Augustus,	Eleonora Dessé,	A. Mac Intosh,	29
101	10 »	Mathilda,	J. Swarts,	49
102	10 »	Bullion,	A. Prime,	25
103	13 »	Beta,	E. Agard,	49
104	14 »	Alvin,	J. Webster,	16
105	16 »	Eve,	J. Haywood,	18
106	20 »	Western Star,	A. Simmons,	16
107	23 »	Charlotte,	A. Wallace,	32
108	23 »	Mathilda,	J. Swarts,	49
109	23 »	Eleonora Dessé,	A. Mac Intosh,	29
110	24 »	Ring Dove,	J. Rhodius,	17
111	24 »	Lilian Bugle,	R. Garret,	41
112	25 »	Hermina,	R. S. White,	36
113	3 September,	Beta,	E. Agard,	49
114	3 »	Eleonore Dessé,	A. Mac Intosh,	29
115	4 »	Mathilda,	J. Swarts,	49
116	6 »	Quick Step,	J. Farley,	42
117	8 »	Isabel,	M. Huijbrechts,	42
118	8 »	H. M. Foster,	A. Y. Walker,	64
119	11 »	Hermina,	R. S. White,	36
120	11 »	Ring Dove,	J. Rhodius,	17
121	13 »	Charlotte,	A. Wallace,	32
122	13 »	Eleonora Dessé,	A. Mac Intosh,	29
123	15 »	Mathilda,	J. Swarts,	49
124	18 »	Misty Morn,	J. H. Philip,	42
125	23 »	Quick Step,	J. Farley,	42
126	25 »	Isabel,	M. Huijbrechts,	45
127	27 »	Eleonora Dessé,	A. Mac Intosh,	29
128	5 October,	Mathilda,	J. Swarts,	49
129	7 »	Beta,	E. Agard,	49
130	7 »	Bullion,	A. Pryme,	25
131	8 »	Eve,	J. Haywood,	19
132	8 »	Transfer,	A. Shepperd,	34
133	11 »	Hermina,	R. S. White,	36
134	12 »	Eleonora Dessé,	A. Mac Intosh,	29
135	16 »	Misty Morn,	J. Philip,	42
136	18 »	Beta,	E. Agard,	45
137	21 »	Mathilda,	J. Swarts,	49
138	23 »	H. M. Foster,	A. Y. Walker,	64
139	23 »	Eleonora Dessé,	A. Mac Intosh,	29
			Transporteren	6937 tonn.

NATIEN.	Bestemming.	LADING.	*AANMERKINGEN.*
Nederlandsche.	Demerary.	Diversen.	te Nickerie uitgeklaard.
»	»	»	Idem.
Engelsche.	»	Ballast.	
Nederlandsche.	»	Diversen.	
Engelsche.	»	Ballast.	
»	»	»	
»	»	Diversen.	
Nederlandsche.	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
Engelsche.	»	Ballast.	Idem.
»	»	Diversen.	Idem.
Nederlandsche.	»	»	Idem.
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	Idem.
»	»	Ballast.	
»	»	Diversen.	Idem.
Engelsche.	»	»	Idem.
Nederlandsche.	»	»	Idem.
Engelsche.	»	Ballast.	
Nederlandsche.	»	Diversen.	Idem
»	»	»	Idem.
»	»	»	Idem.
Engelsche.	»	»	Idem.
»	»	Ballast.	
Nederlandsche.	»	Diversen.	Idem.
»	»	»	Idem.
»	»	»	Idem.
»	»	Ballast.	
Engelsche.	»	Diversen.	
»	»	Ballast.	
»	»	Diversen.	
Nederlandsche.	»	»	Idem.
»	»	»	Idem.
Engelsche.	»	»	Idem.
Nederlandsche.	»	Ballast.	Idem.
»	»	Diversen.	Idem.
Engelsche.	»	»	Idem.
Nederlandsche.	»	»	Idem.

Volgnommer.	Datum.	NAMEN DER SCHEPEN.	NAMEN DER GEZAGVOERDERS.	Grootte in tonnen.
			Per transport	6937 tonn.
140	25 October,	Isabel,	M. Huijbrechts,	45
141	1 November,	Mathilda,	J. Swarts,	49
142	3 »	Eleonora Dessé,	A. Mac Intosh,	29
143	4 »	Transfer,	R. Lane,	34
144	5 »	H. M. Foster,	A. Y. Walker,	64
145	5 »	Hermina,	R. S. White,	36
146	9 »	Western Star,	A. Simmons,	16
147	12 »	Misty Morn,	J. Philip,	42
148	15 »	Mathilda,	S. Swarts,	49
149	16 »	Isabel,	M. Huijbrechts,	45
150	18 »	Beta,	E. Agard,	49
151	19 »	Coronilla,	J. Lewis,	60
152	20 »	Eleonora Dessé,	A. Mac Intosh,	29
153	23 »	Hermina,	R. S. White,	36
154	25 »	H. M. Foster,	A. Y. Walker,	64
155	26 »	Ramdas,	A. Wellace,	9
156	26 »	Western Star,	A. Simmons,	16
157	1 December,	Aïlsa,	J. Allen,	1061
158	1 »	Western Star,	A. Simmons,	16
159	2 »	Mathilda,	J. Swarts,	49
160	3 »	Misty Morn,	J. Philip,	42
161	4 »	Eve,	J. Haywood,	19
162	6 »	Bullion,	A. Pryme,	25
163	9 »	Transfer,	R. Lane,	35
164	10 »	Eleonora Dessé,	A. Mac Intosh,	29
165	11 »	Maroni Packet,	A. Becker,	27
166	14 »	Beta,	E. Agard,	49
167	17 »	Bullion,	A. Pryme,	25
168	18 »	Coronilla,	J. Lewis,	60
169	20 »	Hermina,	R. S. White,	36
170	21 »	Isabel,	M. Huijbrechts,	45
171	22 »	Eleonora Dessé,	A. Mac Intosh,	29
172	22 »	Mathilda,	J. Jwarts,	49
173	23 »	Western Star,	A. Simmons,	16
174	24 »	Bullion,	A. Pryme,	25
175	27 »	Misty Morn,	J. Philip,	42
176	30 »	H. M. Foster,	A. Y. Walker,	64
177	31 »	Quick Step,	J. Farley,	42
178	31 »	Maroni Packet,	A. Becker,	27
179	31 »	Bullion,	A. Pryme,	25
			Totaal	9446 tonn.

NATIEN.	Bestemming.	LADING.	AANMERKINGEN.
Nederlandsche.	Demerary.	Diversen.	te Nickerie uitgeklaard.
»	»	»	Idem.
»	»	»	Idem.
Engelsche.	»	Ballast.	
»	»	Diversen.	Idem.
Nederlandsche.	»	»	Idem.
Engelsche.	»	Ballast.	
»	»	Diversen.	Idem.
Nederlandsche.	»	»	Idem.
»	»	»	Idem.
»	»	»	
Engelsche.	»	Ballast.	
Nederlandsche.	»	Diversen.	Idem.
»	»	»	Idem.
Engelsche.	»	»	Idem.
»	»	Ballast.	Idem.
»	»	»	
»	»	»	
»	»	Diversen.	Idem.
Nederlandsche.	»	»	Idem.
Engelsche.	»	»	Idem.
»	»	»	Idem.
»	»	»	Idem.
»	»	»	Idem.
Nederlandsche.	»	»	Idem.
»	»	Ballast.	
»	»	Diversen.	
Engelsche.	»	»	Idem.
»	»	»	
Nederlandsche.	»	»	Idem.
»	»	»	Idem.
»	»	»	Idem.
»	»	»	Idem.
Engelsche.	»	»	Idem.
»	»	»	Idem.
»	»	»	Idem.
»	»	»	Idem.
»	»	Ballast.	
Nederlandsche.	»	Diversen.	
Engelsche.	»	Ballast.	Uitgeklaard den 17den November dj.

Volg-nommer.	Datum.	NAMEN DER SCHEPEN.	NAMEN DER GEZAGVOERDERS.		Grootte in tonnen.
					NAAR
1	13 Januarij,	Despatch,	J. Sylvester,		56
2	19 »	Ida,	J. D. Shepperd,		73
3	10 Februarij,	Yo-Semite,	J. T. Cumming,		57
4	15 Maart,	Yo-Semite,	J. T. Cumming,		57
5	19 April,	Annie Lawrie,	J. W. Cox,		74
6	5 Mei,	Western Belle,	Ph. Playel,		229
7	18 »	Yo-Semite,	J. T. Cumming,		57
8	22 Junij,	Hero,	H. Nash,		59
9	21 Julij,	Yo-Semite,	J. T. Cumming,		57
10	4 September,	Yo-Semite,	J. T. Cumming,		57
11	11 October,	Ida,	J. D. Shepperd		73
12	29 »	Annie Lawrie,	J. W. Cox,		74
13	9 November,	Yo-Semite,	J. T. Cumming,		57
				Totaal	980 tonn.
					NAAR
1	14 Februarij,	Tropic Bird,	L. B. Janssen,		25
2	8 April,	H. M. Foster,	A. Y. Walker,		64
3	12 Julij,	Nieuwe onderneming,	G. Baat,		15
4	14 »	May Flower,	E. Abendanon,		34
5	14 October,	Maroni Packet,	A. Becker,		24
6	12 November,	Esther,			15
				Totaal	162 tonn. 15 »
					NAAR
1	31 Augustus,	Cornelia Maria,	J. van Deest,		177
2	1 September,	Sympathie,	J. U. Harken,		199
3	6 »	Kate,	J. Oats,		192
				Totaal	568 tonn.
					NAAR
1	4 December,	Darling,	C. Peneux,		2
2	18 »	Maroni Packet,	A. Becker,		27
3	22 »	Ramdas,	A. Wallace,		9
				Totaal	38 tonn.
					NAAR
1	8 October,	Novo Recreio,	F. S. Simao,		26 tonn.

NATIEN.	Bestemming.	LADING.	AANMERKINGEN.
BARBADOS.			
Engelsche.	Barbados.	Ballast.	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	uitgeklaard te Nickerie
»	»	»	
»	»	Diversen.	
»	»	Ballast.	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
CAYENNE.			
Engelsche	Cayenne.	Diversen.	
»	»	»	
Nederlandsche.	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
Fransche.	»	»	
St. THOMAS.			
Nederlandsche.	St. Thomas.	Ballast.	
»	»	»	
Engelsche.	»	»	
BERBICE.			
Nederlandsche.	Berbice.	Diversen.	te Nickerie uitgeklaard.
»	»	Ballast.	Idem.
Engelsche.	»	»	Idem.
MADEIRA.			
Portugesche.	Madeira.	Ballast.	

RECAPITULATIE.

Naar Nederland	17	schepen onder	Nederlandsche	vlag, ...	3 607 tonnen.	17 schepen,	3 607 tonnen.
» Engeland	9	» »	Engelsche	»	2 384 »		
	2	» »	Nederlandsche	»	392 »		
	2	» »	Duitsche	»	460 »		
						13 »	3 236 »
» Noord-Amerika	14	» »	Noord-Amerik.	»	3 723 »		
	6	» »	Engelsche	»	988 »		
	1	» »	Nederlandsche	»	168 »		
						21 »	4 879 »
» Demerary	98	» »	Engelsche	»	6 011 »		
	79	» »	Nederlandsche	»	3 011 »		
	1	» »	Portugeesche	»	21 »		
	1	» »	Noord-Amerik.	»	403 »		
						179 »	9 446 »
» Barbados	13	» »	Engelsche	»	980 »		
						13 »	980 »
» Cayenne	3	» »	Nederlandsche	»	73 »		
	2	» »	Engelsche	»	89 »		
	1	» »	Fransche	»	15 »		
						6 »	177 »
» St. Thomas	2	» »	Nederlandsche	»	376 »		
	1	» »	Engelsche	»	192 »		
						3 »	568 »
» Berbice	2	» »	Nederlandsche	»	29 »		
	1	» »	Engelsche	»	9 »		
						3 »	38 »
» Madeira	1	» »	Portugeesche	»	26 »	1 »	26 »
					Totaal	256 schepen,	22 957 tonnen.

[5. 39.]

BIJLAGE V^e.

STAAT van den in- en doorvoer van het Entrepôt te Paramaribo in 1880.

ARTIKELEN.	AANVOER IN HET ENTREPÔT UIT				
	NEDERLAND.	ENGELAND.	NOORD-AMERIKA.	ANDERE VREEMDE PLAATSEN.	TOTAAL.
	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.
Azijn	2 vaten,	»	»	»	2 vaten,
Aardappelen	»	»	»	100 vaten,	100 vaten,
Aardewerk	28 kisten,	»	»	»	28 kisten,
Boter	1 kist,	»	10 kisten,	7 kisten,	18 kisten,
Bier	2689 manden, 63 vaten en 312 kisten,	265 vaten,	90 vaten,	»	2689 manden, 418 vaten en 312 kisten,
Beschuit	»	»	1 kist,	25 vaten,	1 kist en 25 vaten,
Chemicalien	3 kisten,	»	10 kisten,	12 kisten,	25 kisten,
Chirurg. instrumenten.	»	»	1 kist,	»	1 kist,
Eetwaren, bereid in blik	14 kisten,	1 kist,	7 kisten,	7 kisten,	29 kisten,
Gedistilleerd.					
Genever	10230 gr. kelders,	»	»	125 groene kelders,	10355 groene kelders,
	4380 roode »	»	»		4380 roode »
	725 witte »	»	»	»	725 witte »
	1/2 pijp,	»	»	»	1/2 pijp,
Brandewijn	695 kisten en 1 vat,	154 kisten,	»	530 kisten en 3 vaten,	1379 kisten en 4 vaten,
Likeur	41 kisten,	»	»	120 kisten,	161 kisten
Bitter	»	»	»	5 kisten,	5 kisten,
Goud	»	»	428 gram,	4295 gram,	4723 gram,
Grutterswaren . . .	89 vaten,	»	»	»	89 vaten,
Geweren	3 kisten,	»	»	»	3 kisten,
Glaswerk	7 kisten,	»	»	»	7 kisten,
Hammen	10 stuks,	»	»	»	10 stuks,
Hagels	»	4 vaten,	»	»	4 vaten,
Houwers	14 kisten,	»	»	»	14 kisten,
Kwik	»	»	4 bussen,	»	4 bussen,
Koffij	11 vaten,		»	»	11 vaten,
Kooktoestellen . . .	4 vaten en kisten,	»	»	»	4 vaten en kisten,
Klokken	2 kisten,	»	»	»	2 kisten,
Kramerijen	5 kisten,	»	»	»	5 kisten,
Kaarsen	8 kisten,	»	»	»	8 kisten,
Kazen	2 kisten,	»	»	»	2 kisten,
Lucifers (Zweedsche) .	3 kisten,	»	»	»	3 kisten,
» (gewone) . .	»	»	149 kisten,	20 kisten,	169 kisten,
Lampen	4 kisten,	»	»	»	4 kisten,
Lood.	1 rol,	»	»	»	1 rol,
Manufacturen . . .	45 kisten,	10 kisten,	»	23 kisten,	78 kisten,
Mosterd.	»	4 kisten,	»	»	4 kisten,
Muzijkinstrumenten .	2 kisten,	»	»	»	2 kisten,

DOORVOER UIT HET ENTREPÔT NAAR

NEDERLAND.	ENGELAND.	NOORD-AMERIKA.	ANDERE VREEMDE PLAATSEN.	TOTAAL.
Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	1 kist,	1 kist.
»	»	»	29 manden,	29 manden.
6 vaten,	»	»	16 kisten,	16 kisten,
»	»	»	»	6 vaten.
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	25 groene kelders,	2585 groene kelders,	2610 groene kelders.
»	»	30 roode »	1614 roode »	1644 roode »
»	»	»	114 witte »	114 witte »
»	»	»	1/4 pijp,	1/4 pijp »
»	»	1 kist,	»	1 kist.
»	»	»	7 kisten,	7 kisten.
»	»	2 kisten,	5 kisten,	7 kisten.
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	3 kisten,	3 kisten.
»	»	»	10 stuks,	10 stuks.
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	1 kist,	1 kist.
»	»	»	»	»
»	»	»	1 kist,	1 kist.
»	»	»	10 kisten,	10 kisten.
»	»	»	2 kisten,	2 kisten.
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	2 kisten en 4 balen,	2 kisten en 4 balen.
»	»	»	3 kisten,	3 kisten.
»	»	»	2 kisten,	3 kisten.

ARTIKELEN.	AANVOER IN HET ENTREPÔT UIT				
	NEDERLAND.	ENGELAND.	NOORD-AMERIKA.	ANDERE VREEMDE PLAATSEN.	TOTAAL.
	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.
Meubelen	5 kisten,	»	»	»	5 kisten,
Naaimachines. . . .	5 kisten,	»	»	»	5 kisten,
Oliën.					
Castor	»	»	»	10 kisten,	10 kisten,
Cocosnoot	»	»	»	30 kisten,	30 kisten,
Zoete	»	»	»	30 manden,	30 manden,
Lijn	9 vaten,	»	»	»	9 vaten,
Kerosine	8 vaten,	»	160 vaten en 2950 kisten,	480 kisten,	168 vaten en 3430 kisten,
Platen (ijzeren) . . .	24 stuks,	»	»	»	24 stuks,
Potten (ijzeren) . . .	100 stuks,	»	»	»	100 stuks,
Pijpen	15 manden,	»	»	»	15 manden,
Parfurmeriën	3 kisten,	»	130 kisten,	40 kisten,	173 kisten,
Pik	»	»	»	10 vaten,	10 vaten,
Pleetwerk	»	1 kist,	»	»	1 kist,
Rijst	420 balen,	»	»	1700 balen,	2120 balen,
Reuzel	»	»	»	5 kisten en 20 blikken,	5 kisten en 20 blikken,
Sigaren	93 kisten,	»	»	»	93 kisten,
Schoensmeer	»	»	3 vaten,	»	3 vaten,
Spek (gerookte) . . .	90 vaten,	»	»	»	90 vaten,
Slijpsteenen	»	5 stuks,	»	»	5 stuks,
Schoenen	1 kist,	2 kisten,	»	»	3 kisten,
Strooboeden	»	5 balen,	»	»	5 balen,
Spiegels	3 kisten,	»	»	»	3 kisten,
Sodawater	»	20 vaten,	»	»	20 vaten,
Suiker (geraffineerd) .	28 vaten,	»	»	»	28 vaten,
Suikerwerk	»	2 kisten,	»	»	2 kisten,
Tabak, gekorven . .	11 kisten,	»	»	»	11 kisten,
» in bladen of rollen	»	»	99 halve oksh.	$17/_2$ okshoofden, $6/_1$ » en 9 kisten,	$116/_2$ okshoofden, 6. okshoofden en 9 kisten,
Thee	1 kist,	»	»	»	1 kist,
Uijen	»	»	»	60 kisten,	60 kisten,
Verfwaren	100 vaatjes,	»	»	»	100 vaatjes,
Vermouth	438 kisten,	»	»	169 kisten,	607 kisten,
Visch, gezouten . .	»	»	»	7 vaten,	7 vaten,
Vleesch	20 vaatjes,	»	»	34 vaten,	20 vaatjes en 34 vaten,
Visschersgaren . . .	5 kisten,	»	»	»	5 kisten,
Wijnvaten	39 vaten,	»	»	»	39 vaten

DOORVOER UIT HET ENTREPÔT NAAR

NEDERLAND.	ENGELAND.	NOORD-AMERIKA.	ANDERE VREEMDE PLAATSEN.	TOTAAL.
Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.
»	»	»	»	»
»	»	»	5 kisten,	5 kisten.
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	60 kisten,	60 kisten.
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
1 kist,	»	2 kisten,	»	3 kisten.
»	»	»	»	»
»	»	»	1 kist,	1 kist.
»	»	»	525 balen,	525 balen.
»	»	»	2 kisten en 20 blikken,	2 kisten en 20 blikken.
»	3630 stuks sigaren,	3640 stuks sigaren,	7 kisten en 14930 stuks sigaren,	7 kisten en 22200 stuks sigaren.
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	1 kist,	1 kist.
»	»	»	»	»
»	»	»	2 kisten,	2 kisten.
»	»	»	»	»
»	»	»	20 vaten,	20 vaten.
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	2/2 okshoofden,	2/2 okshoofden.
»	»	»	1 kist,	1 kist.
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	2 kisten,	20 kisten,	22 kisten.
»	»	»	»	»
»	»	»	44 vaatjes,	44 vaatjes.
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»

ARTIKELEN.	AANVOER IN HET ENTREPÔT UIT				
	NEDERLAND.	ENGELAND.	NOORD-AMERIKA.	ANDERE VREEMDE PLAATSEN.	TOTAAL.
	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.
Wijnvaten en vaatjes .	»	4 vaatjes,	»	86 vaten en vaatjes,	90 vaten en vaatjes,
» kisten	330 kisten,	270 kisten,	»	20 kisten,	620 kisten,
» manden	»	»	»	12 manden,	12 manden,
IJzerwaren	4 kisten,	12 kisten en 3 vaten,	»	»	16 kisten en 3 vaten,
Zakken-cacao . . .	4 balen,	»	»	1 baal,	5 balen,
Zeep	286 kisten,	425 kisten,	»	»	711 kisten,
Zink.	2 vaten,	»	»	»	2 vaten,
Zuurkool	25 vaatjes,	»	»	»	25 vaatjes,
Diverse andere koopmanschappen . . .	17 kisten,	48 kisten,	»	3 vaten,	3 vaten en 65 kisten,

DOORVOER UIT HET ENTREPÔT NAAR

NEDERLAND.	ENGELAND.	NOORD-AMERIKA.	ANDERE VREEMDE PLAATSEN.	TOTAAL.
Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	1 kist,	1 kist.
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	20 vaatjes,	20 vaatjes.
»	»	»	»	»

[5. 40.]

BIJLAGE W.

STAAT van ontvangen en verzonden brieven, drukwerken en monters, gedurende het jaar 1880.

ONTVANGEN:

VAN:	PER ENGELSCHE (1) en FRANSCHE MAIL. (2)						PER GEWONE SCHEEPSGELEGENHEID.				Totaal-generaal brieven.	Totaal-generaal briefkaarten.	Totaal-generaal drukwerken.	Totaal-generaal monsters.
	Ongefrankeerde brieven.	Gefrankeerde brieven.	Totaal.	Briefkaarten.	Porto's drukwerken.	Porto's monsters.	Ongefrankeerde brieven.	Gefrankeerde brieven.	Totaal.	Drukwerken.				
Nederland (1)	82	6130	6212	122	11080	382	»	12	12	»	11837	171	16910	498
Idem (2)	31	3582	3613	49	5830	116								
Frankrijk en den agent der Fransche mailboot	68	2431	2499	18	436	39	»	»	»	»	2499	18	436	39
Engeland en landen der Algemeene Postvereeniging, via Engeland .	116	4236	4352	20	4108	189	»	»	»	»	4352	20	4108	189
Curaçao	»	»	122	3	116	1	»	»	»	»	122	3	116	1
Nickerie, Coronie en Demerary en andere nabij gelegen landen . .	»	»	5391	»	468	»	»	»	»	»	5391	»	468	»
											24201	212	22038	727

VERZONDEN:

NAAR:	Per Engelsche (1) en Fransche mail. (2)						Per gewone scheepsgelegenheid.				Totaal-generaal brieven.	Totaal-generaal briefkaarten.	Totaal-generaal drukwerken.	Totaal-generaal monsters.
	Ongefrankeerde brieven.	Gefrankeerde brieven.	Totaal.	Briefkaarten.	Porto's drukwerken.	Porto's monsters.	Ongefrankeerde brieven.	Gefrankeerde brieven.	Totaal.	Drukwerken.				
Nederland (1)	83	5410	5493	161	1642	162	»	4	4	»	9509	238	3024	277
Idem (2)	32	3980	4012	77	1382	115								
Frankrijk en den agent der Fransche mailboot	92	1632	1724	23	162	39	»	»	»	»	1724	23	162	39
Engeland en landen der Algemeene Postvereeniging, via Engeland .	49	2160	2209	42	182	61	»	»	»	»	2209	42	182	61
Curaçao	»	»	132	»	324	»	»	»	»	»	132	»	324	»
Nickerie, Coronie en Demerary en andere nabij gelegen landen . .	»	»	4930	»	1340	»	»	»	»	»	4930	»	1340	»
											18504	303	5032	377

INHOUD

VAN HET

VERSLAG BETREFFENDE SURINAME, VAN 1881.

Bladz.

A. Grondgebied 1

B. Bevolking 1

C. Mededeelingen van algemeenen aard 4

D. Algemeen en gewestelijk beheer 4

E. Militair beheer 4
§ 1. Landmagt 4
Inrigting van en verdere bijzonderheden betreffende de landmagt 5
§ 2. Zeemagt 5

F. Regtswezen en politie 5
§ 1. Wetgeving 5
§ 2. Regterlijke magt en regtspraak 6
§ 3. Politie 6
§ 4. Middelen van beheer met het regtswezen in verband 6
I. Departement der onbeheerde boedels en weezen 6
II. Kantoor van den hypotheekbewaarder 6
III. Gevangeniswezen en gevangenen . . 6

G. Eeredienst 6
I. Nederlandsch Hervormde gemeente . . . 6
a. Paramaribo 6
b. Nickerie 6
II. Evangelisch Luthersche gemeente . . . 7
III. Moravische Broedergemeente 7
IV. Roomsch-katholieke gemeente 7
V. Israëlitische gemeente 7
a. Nederlandsch-Israëlitische 7
b. Portugeesch-Israëlitische 7

H. Instellingen van liefdadigheid 7
a. Surinaamsche maatschappij van weldadigheid 7
b. Gesticht van weldadigheid op 's lands grond Boniface 7
I. Ouden en gebrekkigen 7
II. Weezen 7
c. Roomsch-katholieke weesinrigting Livorno . 8
d. Het comité Dorcas 8

Bladz.

I. Onderwijs 8
a. Gouvernementsscholen 8
b. Scholen der Moravische broeders 8
c. Scholen der Roomsch-katholieke geestelijken 9

J. Burgerlijke geneeskundige dienst 9

K. Bouwdepartement 9

L. Wegen en vervoermiddelen 9
Koloniale vaartuigen 10

M. Geldelijk beheer 10
Muntwezen 10
Begrooting 10
Belastingen en andere inkomsten 10
Koloniale spaarbank . . . . (*) 10

N. Personele verordeningen omtrent alle landsdienaren 11

O. Immigratie en kolonisatie 11
§ 1. Immigratie 11
Immigranten uit China 11
» » West-Indie 11
» » Nederland 11
» van Chineschen landaard uit Nederlandsch-Indië . . . 11
Immigratie uit Britsch-Indië 11
§ 2. Kolonisatie 12

P. Nijverheid 12
§ 1. Goudindustrie 12
§ 2. Landbezit, landbouw en andere ondernemingen 13
§ 3. Veeteelt 13
§ 4. Kleine neringen 13
§ 5. Handel en scheepvaart 13
§ 6. Zeebrieven 14
§ 7. Passen voor vaartuigen 14
§ 8. Betonning, bebakening en loodswezen . . 14

Q. Posterij 14

(*) Voor »aandeelen Amsterdamsche Kanaalmaatschappij", in dit onderdeel voorkomende leze men: obligatiën Amsterdamsche Kanaalmaatschappij.

[5. 1.]

VERSLAG.

II. SURINAME.

De statistieke opgaven, in dit verslag voorkomende, loopen over het jaar 1880; de andere mededeelingen sluiten zich aan bij het vorig verslag en omvatten de berigten tot 1 Junij 1881, bij het Departement van Kolonien ingekomen.

A. Grondgebied.

Het grondgebied van Suriname onderging geene verandering.

B. Bevolking. (1)

Zooals uit den hier volgenden staat blijkt, is de bevolking in 1880 toegenomen met 959 zielen. (Als gewoonlijk zijn in de opgaven niet begrepen de bewoners van het leprozen-etablissement Batavia, noch ook de Indianen en boschnegers.)

	Mannen.		Vrouwen.		Totaal.	
Bij het einde van 1879 aanwezig	»	25 784	»	25 723	»	51 507
In 1880 geboren	»	922	»	927	»	1 849
» » aangekomen	»	669	»	219	»	888
		27 375		26 869		54 244
In 1880 overleden	832	»	772	»	1 604	»
» » vertrokken	137	»	27	»	164	»
		969		799		1 768
Blijft op ultimo December 1880.	»	26 406	»	26 070	»	52 476

(1) In § II van het verslag der Commissie van Rapporteurs uit de Tweede Kamer der Staten-Generaal omtrent het Surinaamsch verslag van 1880, is de wensch uitgesproken dat zooveel mogelijk in de staten van het verslag een vergelijkend overzigt, betreffende de laatste jaren, gegeven zou worden. Die wensch zal in volgende jaren in acht genomen worden. Ditmaal kan er nog geen gevolg aan worden gegeven zonder de indiening van het verslag van 1881 te vertragen.
Bij de staten behoorende tot de meest belangrijke hoofdstukken wordt trouwens reeds sedert jaren eene zoodanige vergelijking over een tijdvak van 3 of 5 jaren aangetroffen.

Het aantal Europeanen was 584, ongerekend het garnizoen, de zeemagt en de koopvaardijvloot. Op het leprozen-etablissement Batavia bevonden zich bij het einde van 1880 101 verpleegden en 76 andere personen, te weten: de directeur en de geneesheer met hunne gezinnen, de Roomsch-Katholieke priester, de huisbedienden, de ziekenoppassers en de gehuurde arbeiders.

De volgende tabel wijst, voor zooveel mogelijk, aan de verdeeling der bevolking op ultimo December 1880.

	Personen niet behoorende tot de immigranten.			Immigranten.			Totaal generaal.	*Aanmerkingen.*
	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.		
Stad Paramaribo en buitenwijken	9 375	13 143	22 518	16	18	34	22 552	(2) Waaronder 530 civile personen, van welke 267 gedetineerd in de gevangenissen.
De forten Zeelandia, Nieuw-Amsterdam en de onderscheidene posten in de districten . . .	711	163	(2) 874	»	»	»	874	
De zeemagt en koopvaardijvloot, gemiddeld berekend op. . .	400	»	400	»	»	»	400	(3) Waarvan 571 op den grond Totness.
Beneden-Para	574	488	1 062	15	4	19	1 081	
Beneden-Suriname	809	523	1 332	797	313	1 110	2 442	
Boven-Para	1 294	1 196	2 490	2	»	2	2 492	(4) Benevens 71 weezen (36 jongegs en 35 meisjes) bij particulieren uitbesteed.
Boven-Suriname	1 419	757	2 176	40	15	55	2 231	
Beneden-Cottica	849	712	1 561	367	147	514	2 075	
Beneden-Commewijne	926	816	1 742	403	153	556	2 298	
Boven-Cottica	652	637	1 289	10	3	13	1 302	(5) Onder dit getal zijn begrepen 584 Europeanen, behalve het garnizoen, de zeemagt en de koopvaardijvloot.
Perica.	223	205	428	96	44	140	568	
Matappica	445	397	842	150	56	206	1 048	
Commetewane	281	236	517	12	7	19	536	
Boven-Commewijne	308	287	595	32	9	41	636	
Beneden-Saramacca	1 080	872	1 952	259	89	348	2 300	
Boven-Saramacca	166	172	338	»	»	»	338	
Nickerie	1 683	1 309	2 992	305	146	451	3 443	
Coronie	1 067	1 170	2 237	155	81	236	(3) 2 473	
Albina en linkeroever der Marowijne	186	34	220	»	»	»	220	
	22 448	23 117	45 565	2 659	1 085	(4) 3 744	(5) 49 309	

Deze tabel, getrokken uit de opgaven van wijkmeesters en van districts-commissarissen, geeft, even als in vorige jaren, een ander eindcijfer dan bij de algemeene opgaven nopens den aanwas en de vermindering der bevolking was vermeld. Vermoedelijk is ook thans het verschil hieraan te wijten, dat de arbeiders dikwijls verhuizen zonder van hun vertrek uit eenig district of wel van hunne vestiging in een ander terstond mededeeling aan de betrokken districts-commissarissen te doen.

Volgens de van laatstgemelde ambtenaren ingekomen staten, bedroeg de bevolking in de buitendistricten op ultimo December 1880: 24 898 zielen, tegen 24 621 op hetzelfde tijdstip in 1879.

De hierbij sub lit. B (6) overgelegde staat bevat eene vergelijking van de bevolking in de districten over de jaren 1863, 1872, 1873, 1879 en 1880.

Naar de godsdienstige gezindheden laat zich de bevolking verdeelen als volgt:

Hervormde Christelijke gemeente. . .	7 643	zielen.
Evangelisch-Luthersche » . . .	2 563	»
Roomsch-Katholieke » . . .	7 264	»
Moravische Broeder » . . .	22 383	»
Transporteren	39 853	zielen.
Per transport	39 853	zielen.
Israëlitische gemeente. . .	1 291	»
Waalsche » . . .	9	»
Episcopaalsche kerk » . . .	244	»
Remonstrantsche » . . .	1	»
Voorts:		
Mahomedanen . . . . 660 zielen,		
Hindoes . . . . 3 266 »		
	3 926	»
terwijl de godsdienstige gezindheid niet is vermeld van	3 585	»
Totaal . (7)	48 909	zielen.

De hierbij sub lit. C gevoegde tabel wijst de verdeeling der bevolking aan naar de onderscheidene betrekkingen, beroepen en ambachten.

De twee volgende staten toonen aan de geboorten, huwelijken en sterfgevallen in 1880.

(6) Bijlage A is het bij de wet van 8 Augustus 1862 (*Staatsblad* n°. 164) voorgeschreven emancipatie-verslag.

(7) Hieronder niet begrepen de 400 man, gemiddeld berekend voor zeemagt en koopvaardijvloot.

GESLACHTEN.	Doodgeboren.	GEBOORTEN. In echt.	Buiten echt.	Totaal.	Op Batavia.	Totaal-generaal	Huwelijken.	*Aanmerkingen.*
Mannelijk	67	171	750	921	1	922	(9) 148	(8) Hieronder zijn niet begrepen de 116 levenloos aangegevenen.
Vrouwelijk	49	191	733	924	3	927		(9) Bij 25 van deze huwelijken zijn 58 kinderen gewettigd.
	116	362	1483	1845	4	(8) 1849		

GESLACHTEN.	STERFGEVALLEN. Levenloos aangegeven.	Beneden 1 jaar.	Van 1 tot beneden 3 jaar.	Van 3 tot beneden 10 jaar.	Van 10 tot beneden 20 jaar.	Van 20 tot beneden 30 jaar.	Van 30 tot beneden 40 jaar.	Van 40 tot beneden 50 jaar.	Van 50 tot beneden 60 jaar.	Van 60 tot beneden 70 jaar.	Van 70 jaar en daarboven.	Van onbekenden ouderdom.	Totaal.	Op Batavia.	Totaal-Generaal. (10)
Mannelijk	67	150	106	73	53	81	93	106	79	55	30	6	832	5	837
Vrouwelijk	49	161	102	64	48	76	66	42	57	73	78	5	772	5	777
	116	311	208	137	101	157	159	148	136	128	108	11	1604	10	1614

(10) Hieronder zijn niet begrepen de 116 levenloos aangegevenen.

Even als in 1879, ofschoon in mindere mate overtrof het aantal geboorten dat der sterfgevallen en wel ditmaal met 235, hetgeen een zeer gunstig verschijnsel mag genoemd worden, wanneer men bedenkt dat in vroegere jaren steeds het aantal geboorten geringer was dan dat der sterfgevallen.

In de laatste *tien* jaren was de verhouding als volgt:

Jaar.	Geboren.	Overleden.	Meer geboren.	Meer overleden.
1871	1834	1997	»	163
1872	1708	2089	»	381
1873	1457	2433	»	666
1874	1548	3364	»	1818
1875	1659	2193	»	534
1876	1823	1893	»	70
1877	1601	2114	»	513
1878	1563	1659	»	96
1879	1779	1343	436	»
1880	1849	1614	235	»

Blijkens de rapporten over 1880 van de districts-commissarissen verdeelden zich de geboorten en sterfgevallen over de districten als volgt:

	Boven-Cottica, Perica, Matappica, Boven-Commewijne en Commetewane.	Beneden-Cottica en Beneden-Commewijne.	Beneden-Para en Beneden-Suriname.	Boven-Para en Boven-Suriname.	Beneden- en Boven-Saramacca.	Coronie.	Nickerie.
Geboren .	160	171	107	174	75	133	185
Overleden	112	125	94	131	46	49	80

De geboorten en sterfgevallen onder de immigranten, in vorenstaande tabellen begrepen, worden afzonderlijk vermeld onder hoofdstuk **O**.

Het burgerregt werd in 1880 aan één persoon verleend.

De getalsterkte der Indianen en boschnegers kan niet

met zekerheid worden opgegeven. Zij wordt geschat op 12 000. (11)

C. Mededeelingen van algemeenen aard.

Rust en orde bleven ongestoord. De gezondheidstoestand was over het algemeen gunstig.

Gedurende de maanden Maart en April 1880 heerschte eene mazelen-epidemie, welke echter geen kwaadaardig karakter droeg.

Sedert de mededeelingen in het vorig verslag deed de Gouverneur de navolgende inspectiereizen.

Op den 15den Mei 1880 vertrok hij naar het district Boven-Cottica en keerde, na het station Ephrata en eenige plantages te hebben bezocht, in den avond van den 17den daaraanvolgende op de hoofdplaats terug.

Van den 13den tot den 18den Augustus werden de districten Beneden-Cottica en Beneden-Commewijne bezocht. De Gouverneur nam de wegen in oogenschouw en vertoefde op onderscheidene plantages.

Op den 11den October 1880 vertrok de Gouverneur naar het district Boven-Cottica, voornamelijk met het doel om de in de kleine Cottica gelegen dorpen der boschnegers te bezoeken.

Het is opmerkelijk dat de boschnegers, vooral gedurende de laatste 3 jaren, meer en meer geneigdheid betoonen om met het beschaafde deel der bevolking in betrekking te komen. Niet alleen toch is de hoeveelheid hout, welke zij op bestelling afleveren, of aan de markt brengen, aanzienlijk toegenomen, maar zij treden ten behoeve van de goud-exploitatie, vooral aan de Marowijne en de Saramacca, als gidsen en lastdragers in dienst, terwijl zij zich overal genegen toonen om aan de goudzoekers, die zich met prospecteeren bezig houden, hulp te verleenen.

Hunne bezoeken aan Paramaribo zijn ook veel talrijker dan vroeger, en het wantrouwen, dat hen vroeger steeds dieper in de bosschen dreef, wijkt hoe langer zoo meer. Telkens doen zij bij het bestuur aanzoek om geneeskundige behandeling en opneming in het militair hospitaal. Meermalen ook hebben enkele hunner hoofden of kapiteins den wensch uitgesproken dat scholen onder hen mogen worden opgerigt.

Al die omstandigheden deden den Gouverneur besluiten tot de gemelde reis. Vergezeld van den administrateur van financien, verliet hij in den vroegen morgen van den 11den October de hoofdplaats en stoomde met de barkas regelregt naar het station Ephrata alwaar de districts-commissaris van Boven-Cottica enz. werd opgenomen; de Boven-Cottica werd dien dag verder opgestoomd en den nacht op het dorp Tamarin doorgebragt, alwaar de twee hoofdkapiteins, die den Gouverneur op de geheele reis hebben vergezeld, reeds wachtten. Den volgenden dag moest de barkas verlaten worden en de reis in open corjalen worden voortgezet, ten einde in de kleine Cottica te kunnen komen. Op den weg derwaarts werden verscheidene groote, nagenoeg geheel onbekende kreeken bezocht: de Likanow en de Patamacca waren de voornaamste. Beiden werden, even als de kleine Cottica zoo hoog mogelijk opgevaren ten einde de voornaamste vestigingsplaatsen of dorpen der boschnegers in die streken te bezoeken. Voor zoover bekend, was tot dus ver nog geen Europeaan — met uitzondering mogelijk van een enkelen goudzoeker — aldaar zoo diep in de binnenlanden doorgedrongen.

De bezochte streken zijn overrijk aan timmer- en meubelhout en hier en daar bergachtig. Het volk woont op uitstekend goed gekozen hoogten, die bijna zonder lozing droog vallen.

Ten onregte is vroeger wel eens beweerd dat de boschnegerstammen zich aan luiheid overgeven. Zij verrigten zeer zwaar werk; hunne houtvellingen zijn talrijk en sommige zeer uitgebreid, en er wordt groote inspanning vereischt om de gevelde houtblokken uit de bosschen op groote afstanden naar de oevers der kreeken te slepen, en dan verder in groote vlotten afwaarts te voeren.

Overal werd de Gouverneur met de grootste geestdrift ontvangen. Op al de tot zijne ontvangst in gereedheid gebragte huizen wapperde de Nederlandsche vlag.

Dit bezoek zal naar men mag verwachten, zelfs in de meest afgelegen dorpen, de zucht der boschnegers tot meer toenadering en hun vertrouwen op het bestuur in niet geringe mate versterkt hebben.

Tegen den middag van den 17den October keerde de Gouverneur ter hoofdplaats terug.

Op den 5den Januarij 1881 bezocht hij in gezelschap van den kommandant van het toen ter reede liggende Nederlandsch eskader en van den kommandanten van Zr. Ms. stoomschepen *van Galen*, *Leeuwaarden* en *Marnix*, andermaal het district Beneden-Commewijne en de Boven-Commewijne.

Op eene inspectiereis den 11den Maart ll. in Beneden-Commewijne gedaan, nam de Gouverneur verscheidene plantages in oogenschouw, waaronder Sorgvliet en de in aanbouw zijnde centraalfabriek.

Den 20sten April begaf hij zich naar het fort Nieuw-Amsterdam waar de gevangenissen en verdere gebouwen werden geïnspecteerd, alsmede naar station Frederiksdorp.

Op de bezochte plantages werden alle hospitalen en immigranten-woningen in orde bevonden.

Over den arbeid der immigranten was men over het algemeen tevreden.

Ook de bevindingen der districts-commissarissen bij hunne inspectiereizen waren over het algemeen gunstig.

D. Algemeen en gewestelijk beheer.

Tusschen het bestuur van Suriname en de gouvernementen der naburige Fransche en Engelsche kolonien heerschte voortdurend eene goede verstandhouding.

Bij resolutie van 26 April 1881, n°. 1, zijn voor het zittingjaar 1881/1882 door den Gouverneur tot leden der Koloniale Staten benoemd de heeren: mr. D. Juda, J. F. Saile Vanier, mr. J. B. Vos en mr. A. H. A. M. H. Borret.

In het personeel van het districts-bestuur hadden in 1880 enkele mutatien plaats.

De agent-generaal voor de immigratie de heer J. F. A. Cateau van Rosevelt, keerde in November 1880 van verlof uit Nederland terug, en hervatte op den 24sten December daaraanvolgende zijne functien.

E. Militair beheer.

§ 1. *Landmagt.*

Bij het einde van 1880 bedroeg de sterkte van *de schutterij te Paramaribo* 27 officieren en 556 onderofficieren en manschappen (verdeeld in vijf compagnien) en die van *de gewapende burgermagt* in de districten 70 officieren en 1255 onderofficieren en manschappen, terwijl de sterkte van het garnizoen was als volgt:

	Officieren.	Onder-officieren en man-schappen.
Staf	2	4
2 compagnien infanterie	8	(*) 311
1 detachement artillerie	1	38
Personeel van het materieel der artillerie	»	1
Geneeskundige dienst. officieren van gezondheid.	4	»
Geneeskundige dienst. apothekers	2	»
	17	354

(*) Bovendien 1 gedetacheerd bij het Instructie-bataillon.

(11) Naar aanleiding van het in noot 1 bedoelde verslag der Commissie van Rapporteurs (§ III) zij hier aangeteekend, dat de vermindering der bevolking in de districten is ontstaan zoowel door den terugkeer naar Calcutta van Britsch-Indische immigranten, als door het overlijden van ouden en gebrekkigen.

Daarbij komt, dat steeds arbeiders hun district verlaten en zich in een ander district of wel te Paramaribo vestigen, zonder daarvan aan den betrokken districts-commissaris of wijkmeester kennis te geven. Dien ten gevolge wordt, zoo als meermalen in hoofdstuk B van vorige verslagen is vermeld, de telling zeer belemmerd.

Voor memorie werden gevoerd 19 onderofficieren en manschappen der infanterie, als dienstdoende bij het corps maréchaussée en 6 militairen wegens detentie.

Aan de formatie ontbraken 1 officier van gezondheid der 1ste klasse, 1 officier van gezondheid der 2de klasse, 1 tweede luitenant der infanterie en 116 onderofficieren en manschappen der infanterie.

Een kapitein der infanterie was met buitenlandsch verlof afwezig; terwijl een ander tijdelijk in civiele dienst werkzaam was.

Het emplacement der troepen op ultimo December 1880 was als volgt:

	Officieren.	Onder-officieren en man-schappen.
Paramaribo	8	188
Fort Nieuw-Amsterdam	2	96
Quarantaine-etablissement Leijden	»	2
Post Jagtlust	»	2
» Republiek	»	2
» Nassau	»	2
» Coronie	»	6
» Nickerie	2 (12)	40
» Sommelsdijk	»	6
Personeel der geneeskundige dienst te Paramaribo	5 (13)	»
	17	344

Voorts waren 6 manschappen in het militair hospitaal; 3 voor den krijgsraad en 1 met binnenlandsch verlof.

Op den 31sten December 1880 bevonden zich in de klasse van discipline 6 man (waarvan 2 in de eerste en 4 in de tweede categorie); alzoo 2 minder dan op ult. December 1879.

Inrigting van en verdere bijzonderheden betreffende de landmagt.

Gedurende het jaar 1880 was de gezondheidstoestand der troepen, even als in 1879, gunstig. Ook in eerstgemeld jaar was het ziektekarakter nu eens katarrhaal, dan weder gastrisch of bilieus, naar gelang van de meerdere of mindere vochtigheid van lucht en bodem.

In en buiten de verschillende ziekeninrigtingen werden in 1880 behandeld 4584 zieken, zijnde 824 minder dan in 1879.

Van dezen waren 1373 militairen en 3211 civielen.

Over de verschillende garnizoenen verdeelt zich het cijfer als volgt:

Paramaribo, in het militair hospitaal	1866
in de buitendienst	1138
fort Nieuw-Amsterdam	1068
post Nickerie	158
» Coronie	354
	4584

(12) Hieronder 1 officier van gezondheid.

(13) Zijnde 3 officieren van gezondheid en 2 apothekers.

In de garnizoens-apotheek werden, zoowel voor de binnen- als voor de buitendienst 48 842 recepten gereed gemaakt, alzoo 2590 minder dan in het jaar te voren.

De vaccinatien en revaccinatien met koepokstof in buisjes uit Nederland ontvangen, zijn in 1880 weder herhaaldelijk verrigt. De uitkomst was over het algemeen niet beter dan in het vorige jaar.

§ 2. *Zeemagt.*

Zr. Ms. schroefstoomschip *Aruba*, deed geregeld maandelijks oefenings- en kruistogten. Den 7den April 1880 vertrok dit stationschip naar Barbados om de noodige observatien te doen betreffende de geographische lengte van Paramaribo en vervolgde daarna de reis tot Martinique, alwaar het gedokt en van nieuw huidkoper voorzien werd, en keerde den 17den Mei daaraanvolgende ter reede van Paramaribo terug.

Den 9den September ll. zette de *Aruba* koers naar Demerary, om aldaar de vlag te vertoonen, en den 22sten December verliet zij andermaal de reede, met het doel om na de gewone exercitien naar buiten te stoomen, en de Nederlandsche oefeningsdivisie af te wachten. Zij keerde met die divisie, bestaande uit Zr. Ms. stoomschepen *van Galen*, *Leeuwarden* en *Marnix*, ter reede terug.

In den namiddag van den 15den Januarij 1881 vertrok het eskader.

F. Regtswezen en politie.

§ 1. *Wetgeving.*

Behalve de verordeningen die vermeld zijn onder de hoofdstukken waartoe zij meer eigenaardig behooren, werden in 1880 in het *Gouvernementsblad* opgenomen:

onder n°. 23, de publicatie van den 13den Augustus 1880, strekkende tot afkondiging van de wet van 25 Julij 1871 (*Staatsblad* n°. 91), houdende regeling van de bevoegdheid der consulaire ambtenaren tot het opmaken van burgerlijke acten, en van de consulaire regtsmagt;

onder n°. 26, de verordening van den 27sten October 1880, houdende verlenging van den termijn vastgesteld voor de herziening der verordening van 30 April 1872 (*Gouvernementsblad* n°. 25), waarbij wordt vastgesteld een reglement betreffende de strafinrigtingen voor dwangarbeid, den dwangarbeid aan openbare werken, de inrigting en het inwendig bestuur der gevangenissen, de tucht der veroordeelden en de bestemming der opbrengst van hunnen arbeid;

onder n°. 28, het besluit van den 22sten November 1880, waarbij art. 3 van dat van den 9den Junij 1879 (*Gouvernementsblad* n°. 19), wordt gewijzigd.

Bij dit besluit werden de zittingdagen van den kantonregter van Coronie anders geregeld;

onder n°. 29, de resolutie van den 22sten November 1880, lit. A, n°. 2, waarbij gewijzigd worden art. 5 van het reglement voor het kantongeregt van Coronie en art. 5 van dat voor het ommegaand geregt, gevestigd te Paramaribo, beiden geplaatst in het *Gouvernementsblad* van 1879, n°. 33;

onder n°s. 30—35, zes publicatien van 1 December 1880, strekkende respectivelijk tot afkondiging van de in het *Nederlandsch Staatsblad* van 1872, n°s. 92 en 93, 1873, n°. 74, 1876, n°. 50, 1878, n°. 42 en 1875, n°. 201, opgenomen bepalingen betreffende de consulaire regtsmagt en de bevoegdheid der consulaire ambtenaren tot het opmaken van burgerlijke acten.

Nog werden in 1881 in het *Gouvernementsblad* opgenomen:

onder n°. 4, het besluit van den 28sten Februarij 1881, houdende wijziging van het besluit van 1 Maart 1869 (*Gouvernementsblad* n°. 6), en intrekking der besluiten van 9 Junij 1873 (*Gouvernementsblad* n°. 17), en 19 Junij 1874 (*Gouvernementsblad* n°. 25), betreffende het notarisambt;

onder n°. 5, de verordening regelende de wijze waarop zegels, stempels en merken als bedoeld in art. 98 van het Wetboek van Strafregt voor de kolonie Suriname kunnen worden openbaar gemaakt.

§ 2. *Regterlijke magt en regtspraak.*

Door het Hof van justitie werden in 1880 behandeld: 58 burgerlijke zaken (waarvan 21 bij verstek en 2 bij roijement), 118 strafzaken (waarvan 115 bij vonnis en 3 bij roijement) en 66 requesten.

Ter generale rolle werden 90 zaken aangebragt.

Het Hof diende den Gouverneur van advies in 35 zaken.

Op ultimo December 1879 waren bij het kantongeregt te Paramaribo 8 burgerlijke zaken aanhangig gebleven. Gedurende 1880 werden 111 zaken aangebragt.

In dat jaar werden 119 civiele vonnissen gewezen, waarvan 42 bij verstek, 34 bij contradictie, 12 op consent en 2 op exceptie, terwijl van de rol werden geroijeerd 29 zaken. Bovendien zijn nog 4 interlocutoire vonnissen gewezen.

Voorts hebben plaats gehad 52 voorzieningen in voogdijen en toeziende voogdijen, 5 benoemingen van curators en toeziende curators, 1 verzegeling en 1 ontzegeling, 22 beëedigingen van deskundige schatters, 24 processen-verbaal van afgelegde verklaringen door gezagvoerders van Nederlandsche koopvaardijschepen en 16 processen-verbaal van ter griffie overgebragte boedelbeschrijvingen.

Nog werden 171 requesten behandeld.

Door den griffier zijn in verschillende zaken 27 acten verleden.

In de daartoe bestemde openbare registers werden ingeschreven 25 acten van huwelijksche voorwaarden en 1 acte van vennootschap.

In den loop van 1880 werden aangebragt en afgedaan 295 strafzaken, waarin 2087 beklaagden, verdeeld als volgt:

1°. volgens de wijze voorgeschreven bij het Wetboek van Strafvordering 141 zaken, waarin 142 beklaagden. Hiervan werden 59 bij verstek en 53 na ingebragte verdediging veroordeeld, terwijl 30 zaken werden geroijeerd;

2°. volgens de wijze voorgeschreven bij de herziene strafverordening van 1874, 154 zaken, waarin 1945 beklaagden. Van deze werden 978 bij verstek en 385 na ingebragte verdediging veroordeeld, terwijl 11 werden vrijgesproken. Van 569 beklaagden werd de aangebragte zaak geroijeerd, terwijl de regter zich in 1 zaak onbevoegd heeft verklaard.

Tegen afwezige getuigen werden 8 vonnissen gewezen.

Nog werden 230 adviezen aan den Gouverneur uitgebragt.

Bij het kantongeregt in Nickerie werden in 1880 aangebragt 25 burgerlijke zaken, waarvan 9 bij roijement, 4 bij contradictie en 6 bij verstek werden afgedaan. In 4 zaken werd de dagvaarding nietig verklaard, terwijl 2 aanhangig bleven.

Voorts werden aangebragt 436 strafzaken met 1262 beklaagden, welke in de termen vielen van de herziene strafverordening van 1874.

Ook werden aldaar 2 interlocutoire vonnissen gewezen en in 3 strafzaken 16 getuigen gehoord ten verzoeke van den regter-commissaris bij het Hof van Justitie.

Bovendien werd 1 toeziende voogd benoemd, terwijl 1 verzegeling, 2 ontzegelingen, 3 beëedigingen van afgelegde scheepsverklaringen en 2 beëedigingen van deskundigen plaats vonden.

1 acte van huwelijksche voorwaarden werd ter griffie overgeschreven.

Nog werd 1 gesloten uitersten wil ter opening aangeboden, 1 nalatenschap onder het voorregt van boedelbeschrijving aanvaard, terwijl 1 acte van beraad en 1 van verwerping werden opgemaakt.

Bij het kantongeregt in Coronie werden in 1880 aangebragt 3 burgerlijke zaken. Daarin werden gewezen 1 vonnis bij verstek en 1 op consent, 1 zaak werd op verzoek van partijen geroijeerd.

Ter generale rolle werden 3 zaken aangebragt; 2 requesten werden behandeld.

Bij dat kantongeregt werden voorts in het jaar 1880 behandeld 173 strafzaken, waarvan 1 ingevolge het Wetboek van Strafregt en 172 ingevolge de herziene strafverordening van 1874.

Bij den ommegaanden regter, gevestigd op de plantage Marienburg, werden in 1880 aangebragt 337 strafzaken, waarin 729 beklaagden en gedaagden waren betrokken.

6 adviezen werden aan den Gouverneur uitgebragt.

In 1880 werden bij den ommegaanden regter te Paramaribo 167 strafzaken aangebragt en afgedaan. Hierin werden 18 vonnissen bij verstek en 149 na ingebragte verdediging gewezen.

Onder lit. D wordt hierbij overgelegd een staat van de in 1878, volgens de strafverordening van 1874 behandelde strafzaken.

Het aantal practizijns op ultimo December 1880 beliep 5, waaronder 2 gegradueerden, en het aantal notarissen 2, behalve de distrits-secretarissen, welke met uitzondering van dien van Nickerie, als zoodanig in de buitendistricten met de uitoefening van het notarisambt belast zijn, en de districts-klerken van Nickerie en van Coronie, die, ieder in zijn district, geregtigd zijn de notariele praktijk uit te oefenen. (Zie *Gouvernementsblad* 1879, n°. 23 en 1881, n°. 4.)

Er waren 2 candidaten-notaris; 5 deurwaarders waren bij het Hof van justitie en de kantongeregten werkzaam.

Te Paramaribo waren geadmitteerd 7 translateurs voor het Neger-Engelsch, 3 voor de Engelsche, 3 voor de Fransche en 1 voor de Portugesche taal.

Bovendien bevonden zich zoowel te Paramaribo als in de districten tolken in de Chinesche, de Bengalesche en de Koelie-taal.

§ 3. *Politie.*

Het corps maréchaussée bestond op ultimo December 1880 uit: 1 opperwachtmeester, 2 wachtmeesters, 19 brigadiers 1 brigadier-titulair, 47 maréchaussées der 1ste en 49 der 2de klasse; het corps inlandsche politie uit 8 hoofdlieden, 1 hoofdman-titulair, 26 agenten der 1ste en 33 der 2de klasse.

De door de beide corpsen verrigte diensten zijn vermeld in het sub litt. E[1-2] overgelegde verslag omtrent het politiewezen in 1880.

De leden van de gewapende burgermagt in de districten kweten zich naar behooren van hunnen pligt.

Admissie van inwoning werd in 1880 niet verleend.

§ 4. *Middelen van beheer met het regtswezen in verband.*

I. Departement der onbeheerde boedels en weezen.

De liquidatie van dit departement bleef opgedragen aan den administrateur van financien. (Zie het verslag van 1879.)

II. Kantoor van den hypotheekbewaarder.

Het salaris, in 1880 in de koloniale kas gestort, bedroeg f 1095,40.

III. Gevangeniswezen en gevangenen.

In het burgerlijk en militair huis van verzekering in het fort Zeelandia werden in 1880 in verzekerde bewaring genomen 403 personen, van welke weder ontslagen zijn 307. Op ultimo December 1880 bleven dus aldaar over 96 personen. Het aantal gevangenen op het fort Nieuw-Amsterdam op den 1sten Januarij 1880 179, was op ultimo December van dat jaar tot 171 gedaald.

Het onderwijs voor de correctioneel veroordeelden heeft in 1880 weder geregeld plaats gehad.

Gedurende dat jaar werden in het huis van bewaring te Nieuw Rotterdam 392 en in dat in Coronie 23 personen opgenomen.

Bijzonderheden betreffende de beide eerstvermelde gevangenissen worden aangetroffen in de hierbij sub lit. F en G 1—2 gevoegde rapporten van de commissien van administratie over die inrigtingen.

G. Eeredienst.

I. Nederlandsche Hervormde gemeente.

a. Paramaribo.

Het aantal in 1880 gedoopten bedroeg 193, waarvan 63 uit echt en 130 buiten echt geboren waren.

Tot leden der gemeente werden aangenomen 93 personen.

Het getal zielen bedraagt ruim 6000 en dat der lidmaten bijna 2500.

6 huwelijken werden kerkelijk ingezegend.

b. Nickerie.

Het aantal gedoopten in 1880 was 29.
Het zielental bedraagt 1419.

II. Evangelisch-Luthersche gemeente.

In 1880 werden 174 personen gedoopt, te weten 82 van het mannelijk en 92 van het vrouwelijk geslacht.

Tot lidmaten der gemeente werden aangenomen 46 personen.

Er werden 9 huwelijken kerkelijk ingezegend.

III. Moravische Broedergemeente.

Volgens opgave van deze gemeente was op ultimo December 1880 haar zielental 21 683, waarvan te Paramaribo 7589, in de districten 13 484, bij de boschnegers 610.

In 1880 werden 194 volwassenen en 683 kinderen gedoopt en 311 personen als lidmaten aangenomen.

76 huwelijken werden kerkelijk ingezegend.

De verschillende nederzettingen van de boschnegers in de Boven-Suriname, Boven-Cottica, Boven-Commewijne en Boven-Saramacca werden ook in 1880 zooveel doenlijk door de zendelingen bezocht.

Op het boschnegerdorp Gansé in Boven-Suriname is thans een zendeling gevestigd.

IV. Roomsch-Katholieke gemeente.

In 1880 werden 722 personen gedoopt en 25 huwelijken kerkelijk ingezegend.

In den loop van het jaar werden 70 plantages en verschillende kampen van boschnegers en Indianen door de geestelijken bezocht.

Het zielental der gemeente wordt op nagenoeg 13 000 geschat (met inbegrip van de boschnegers en Indianen).

V. Israëlitische gemeente.

a Nederlandsch Israëlitische.

Op ultimo December 1880 was het zielental 624, waarvan 287 van het mannelijk en 337 van het vrouwelijk geslacht.

1 huwelijk werd kerkelijk ingezegend.

12 behoeftige personen en 3 huisgezinnen werden door het armbestuur verpleegd, terwijl aan 3 personen onderstand gegeven werd.

b. Portugeesch Israëlitische.

Het zielental dezer gemeente was op ultimo December 1880: 672, waarvan 325 van het mannelijk en 347 van het vrouwelijk geslacht.

Door het armbestuur werd aan 23 behoeftige huisgezinnen onderstand verleend.

H. Instellingen van liefdadigheid.

a. Surinaamsche maatschappij van weldadigheid.

Het aantal leden en begunstigers was op ultimo December 1880: 78, te weten: 28 leden, 37 donateurs en 13 donatrices.

Het fonds der maatschappij bedroeg op dien datum f 15 115,03.

Gedurende 1880 werd aan alimentatie eene som van f 320 besteed.

In het onderwijs van de kweekelingen der maatschappij, 70 in getal, werd door het koloniaal bestuur voorzien.

De verpleegden en kweekelingen werden even als in vroegere jaren, in geval van ziekte, kosteloos geneeskundig behandeld.

De uitgaven voor medicijnen beliepen f 12,90.

Voor schoenen, ten behoeve der kweekelingen, werd f 341,65 besteed.

Vijf behoeftigen genoten verpleging.

b. Gesticht van weldadigheid op 's lands grond Boniface.

I. *Ouden en gebrekkigen.*

De volgende staat wijst aan hoeveel oude en gekrekkige personen er in 1880 verpleegd werden onder toezigt der commissie van regenten van voornoemd gesticht.

	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Op ultimo December 1879 werden verpleegd . . .	72	94	8	7	181
Bijgekomen	41	35	5	4	85
	113	129	13	11	266
Overleden	25	18	1	1	45
	88	111	12	10	221
Ontslagen	10	5	2	2	19
	78	106	10	8	202
Naar het militair hospitaal opgezonden	10	4	3	»	17
Aantal verpleegden op ult. December 1880. . . .	68	102	7	8	185

Van deze 185 personen werden 175 binnen en 10 buiten het gesticht verpleegd.

II. *Weezen.*

Het gedurende 1880 onder het oppertoezigt der commissie van regenten verpleegde aantal weezen van de verschillende gezindheden, blijkt uit het hier volgend overzigt.

	Hervormde gemeente.		Evangelisch-Luthersche gemeente.		Roomsch-katholieke gemeente.		Moravische-Broeder-gemeente.		Totaal.		Totaal generaal.
	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	
Op ult°. Decemb. 1879 waren onder het oppertoezigt van regenten van het gesticht.	57	55	34	29	76	67	66	97	233	248	481
In 1880 bijgekomen .	6	5	2	4	7	11	25	9	40	29	69
	63	60	36	33	83	78	91	106	273	277	550
In 1880 afgeschreven.	7	4	6	4	10	7	13	14	36	29	65
Aanwezig op ult°. December 1880 . .	56	56	30	29	73	71	78	92	237	248	485

Behalve deze weezen werden nog op evengemeld tijdstip buiten het gesticht, onder toezigt van den agent-generaal 71 weezen van immigranten verpleegd, namelijk 36 jongens en 35 meisjes.

De gouvernementsschool in de nabijheid van 's lands grond Boniface werd, zoowel door de daar gevestigde weezen als door kinderen van in den omtrek wonende behoeftige ouders, bij voortduring druk bezocht.

Het weldadigheidsgesticht blijft aan de verwachting beantwoorden.

c. Roomsch-katholieke weezeninrigting Livorno.

Deze inrigting, waarvoor omstreeks vijf jaren geleden de plantage Livorno werd aangekocht, beantwoordt steeds volkomen aan haar doel: de opleiding van hulpbehoevende weezen der Roomsch-katholieke gemeente tot degelijk ontwikkelde praktische landbouwers. Er worden 46 jongens verpleegd, die op het veld zich bezig houden met het aanplanten van cacao.

d. Het comité Dorcas.

Op ultimo December 1880 waren 44 kinderen door het comité van kleeding en schoeisel voorzien en tevens onder de bijzondere hoede van het bestuur geplaatst.

Nog verscheidene andere maatschappijen en genootschappen gaan voort tegen maandelijksche of jaarlijksche bijdragen, aan de leden bij ziekte, geneeskundige hulp, geneesmiddelen, verzorging en verpleging te verschaffen; bij ouderdom of ligchaamsgebreken wekelijks onderstand te verleenen en bij overlijden in de kosten van begrafenis te voorzien.

I. Onderwijs.

Ook in 1880 is het niet noodig geweest veranderingen van ingrijpenden aard te brengen in de regeling van 1877 (*Gouvernementsblad* n°. 10), ter invoering van de nieuwe onderwijsverordening.

In de plaats van het naar Nederland vertrokken lid mr. C. J. W. N. VAN HENGST, werd de heer mr. A. H. A. M. H. BORRET benoemd tot lid der commissie van onderwijs.

De met ingang van 1°. Junij 1880 voorloopig bij wijze van proef geopende openbare school voor jongens voldoet zeer goed.

Het ligt in de bedoeling om nog twee openbare scholen op te rigten en aldus de subsidiën aan particuliere scholen geleidelijk op te heffen.

Op ultimo December 1880 telde men op elke 1000 inwoners:

in de geheele kolonie, 110 schoolgaande kinderen of 1 schoolgaand kind op 9 inwoners;

in Paramaribo, 166 schoolgaande kinderen of 1 schoolgaand kind op 6 inwoners;

in de districten, 62 schoolgaande kinderen of 1 schoolgaand kind op 16 inwoners.

Het laat zich aanzien, dat deze verhoudingen, die, vergeleken met de in het vorig verslag vermelde, gunstig mogen worden genoemd, langzamerhand onder de verdere werking van de nieuwe onderwijsverordening nog beter zullen worden.

Bij het einde van 1880 namen aan de normaallessen 49 kweekelingen deel, van welke 17 reeds een onderwijzersrang hadden.

In 1880 werden te Paramaribo behalve de reeds genoemde openbare school, drie nieuwe scholen geopend, waarvan éene voor meer uitgebreid lager onderwijs. Vijf scholen werden opgeheven.

Op ultimo December 1880 waren te Paramaribo 25 particuliere scholen, nevens de 2 openbare scholen voor meisjes met 263 leerlingen, de openbare school voor jongens met 264 leerlingen op ultimo December 1880 en de gouvernementsschool in de nabijheid van 's lands grond Boniface, welke werd bezocht door 80 jongens en 22 meisjes.

Op deze 29 scholen te zamen werd onderwijs gegeven aan 1893 jongens en 1758 meisjes.

Op de scholen te Paramaribo der Moravische Broedergemeente bevonden zich 1219 en op die der Roomsch-katholieke gemeente 583 leerlingen.

Bovendien telden de bewaarscholen der Roomsch-katholieken 364, de bewaarschool der Moravische Broeder-gemeente 123 en de verschillende particuliere scholen 14 kinderen beneden 7 jaar.

Op ultimo December 1880 genoten 1161 leerlingen voor gouvernementsrekening te Paramaribo onderwijs, waarvan 721 jongens en 440 meisjes. Onder dit aantal zijn niet begrepen de leerlingen, die op de gesubsidieerde scholen der Moravische Broeders en der Roomsch-katholieke geestelijken gratis worden onderwezen.

In 1880 werden door de commissie van onderwijs 16 onderwijzersacten uitgereikt, en wel 9 voor den 4den en 7 voor den 3den rang.

Het onderwijzend personeel te Paramaribo in de scholen werkzaam, bestond op ultimo December 1880 uit 5 onderwijzers en onderwijzeressen van den 1sten rang, 5 onderwijzers van den 2den, 23 onderwijzers en onderwijzeressen van den 3den en 31 onderwijzers en onderwijzeressen van den 4den rang; benevens 1 onderwijzeres met acte alleen voor het Fransch en 1 met acte alleen voor het Engelsch.

Het hulppersoneel op de scholen te Paramaribo bestond op ultimo December 1880 uit 9 ondermeesters en ondermeesteressen van den 3den, 20 van den 4den rang en 69 kweekelingen.

Op ultimo December 1880 waren aan het hoofd der 29 scholen in de districten geplaatst 1 onderwijzer van den 2den, 8 van den 3den, 20 van den 4den rang en 4 ongeëxamineerden.

In de districten wordt onderwijs gegeven op:

a. Gouvernementsscholen.

Deze scholen, bij het einde van 1880 ten getale van 14, waren gevestigd en bevolkt als volgt:

te Nieuw-Rotterdam	met	137 (14)	leerlingen,
op Frederiksdorp	»	32	»
» de plantage Nieuw-Meerzorg	»	70	»
» » » de Reslutie	»	19	»
» » » Hecht en Sterk	»	28	»
» » » Munnickendam	»	22	»
» den grond Phedra	»	32	»
» » » Totness	»	35	»
» » post Nassau	»	55	»
» » houtgrond Overtoom	»	31	»
» de plantage Paradise	»	40	»
» » » Berlijn	»	61	»
» » » la Recontre	»	74	»
» het fort Nieuw-Amsterdam	»	21	»
	Totaal	657	leerlingen.

Op ultimo December 1879 was het aantal leerlingen op de voormelde scholen 504.

b. Scholen der Moravische Broeders.

Deze scholen, 12 in getal, zijn gevestigd:

op het etablissement Beekhuizen	met	28	leerlingen.
» » » Berg en Dal	»	68	»
» » » Berseba	»	38	»
» » » Charlottenburg	»	79	»
» » » Clevia	»	57	»
» » » Heerendijk	»	40	»

(14) Meest allen voor rekening van het Gouvernement.

op het etablissement Leliendaal	met	59 leerlingen.
» » » Wederzorg	»	46 »
» » » Rust en Werk	»	32 »
» » » Salem	»	188 »
» de plantage Waterloo	»	81 »
» » » Morgenstond	»	37 »
Totaal		753 leerlingen.

Voorts zijn nog scholen gevestigd bij de boschnegers op Maripaston in Boven-Saramacca en op Gansé in Boven-Suriname.

c. Scholen der Roomsch-Katholieke geestelijken.

Deze scholen 2 in getal, zijn gevestigd:

op de plantage Mary'shope	met	71 leerlingen,
» » » Livorno	»	37 »
Totaal		108 leerlingen.

Onder lit. H 1-11 wordt het verslag over 1880 van den inspecteur voor het onderwijs overgelegd.

J. Burgerlijke geneeskundige dienst.

Naar aanleiding van het rapport der bij de Gouvernements-resolutie van 6 Maart 1880, lit. A, n°. 1, benoemde commissie, tot nadere regeling van de armenpraktijk, waarvan in het vorig verslag werd melding gemaakt, is het toezigt daarover tijdelijk opgedragen aan den geneeskundigen inspecteur.

De kraaminrigting te Paramaribo beantwoordt bij voortduring aan de verwachting.

Het aantal verlossingen aldaar bedroeg in de jaren 1874 tot en met 1880 achtereenvolgens 25, 28, 41, 47, 58, 52 en 69.

Op 1°. April 1881 is eene nieuwe kraaminrigting buiten het militair hospitaal, in een landsgebouw in de Gravenstraat geopend.

Op ultimo December 1880 waren werkzaam:

te Paramaribo: 2 med. chir. et art. obst. doctoren; 1 med. doctor, tevens heel- en vroedmeester; 1 med. doctor en arts; 1 arts; 9 apothekers (waarvan 1 zich niet heeft gevestigd en 1 naar Nederland vertrokken is) en 8 vroedvrouwen;

in de districten: 1 med. et art. obst. doctor; 8 districts heel- en vroedmeesters, tevens stedelijk heel- en vroedmeesters; 2 districtsheelmeesters (waarvan 1 stedelijk heelmeester); 2 vroedvrouwen; benevens een aantal vrouwen, die, volgens art. 23 der verordening van 21 Januarij 1879 (*Gouvernementsblad* n°. 8), bevoegd zijn om verloskundigen bijstand te verleenen.

Met de in 1880 ontvangen koepokstof werden onderscheiden vaccinatien en revaccinatien gedaan.

In het district Beneden-Suriname hadden enkele vaccinatien een gunstig gevolg; alle overigen mislukten.

Voor meer bijzonderheden wordt verwezen naar het sub litt. I hierbij overgelegd verslag over het jaar 1880 van den geneeskundigen inspecteur.

K. Bouwdepartement.

Het openbaar aanbesteden van nieuwe werken en herstellingen leverde ook in 1880 zeer goede uitkomsten op. Er werden in dat jaar 13 contracten voor belangrijke aannemingen door het bestuur goedgekeurd. De uitvoering van twee dezer werken werd verschoven tot 1881, terwijl aan één geen gevolg werd gegeven.

Voorts werd in 1880 uitvoering gegeven aan één bestek waarvan de uitvoering in 1879 uitgesteld was.

De in 1880 uitgevoerde werken bestonden hoofdzakelijk in:

aanzienlijke herstellingen aan het gebouw voor de recherche-dienst, de entrepôts, enz.;

eenige veranderingen en belangrijke herstellingen aan het gebouw en de nevengebouwen op het station Groningen, bestemd tot woning voor den griffier en den klerk aldaar;

het vernieuwen van de overdekte wachtplaats bij den aanlegsteiger, ten behoeve der marine;

belangrijke herstellingen aan de gebouwen op het station Domburg;

onderscheidene herstellingen aan de gebouwen op het fort Zeelandia;

herstellingen aan een der officierswoningen in het fort Nieuw-Amsterdam;

het bouwen van eene nieuwe woning voor den districtsklerk op het station Ephrata;

belangrijke herstellingen aan het kerkgebouw der Roomsch-Katholieken op het etablissement Batavia;

het aanbrengen van eene nieuwe galerij aan het zijgebouw op het erf van het gouvernementshuis, en het herstellen van het zijgebouw;

het vernieuwen en schilderen van het brandspuithuis in de Wagewegstraat.

Wijders werden twee nieuwe vierriemsvaartuigen, waarvan 1 met zeiltuig, en een nieuwe vlet gebouwd en ondergingen 15 vaartuigen herstellingen.

In Nickerie werden de gewone werken tot onderhoud der communicatien verrigt.

De afspoeling van de kust was minder dan in 1879, doordien de zee over het algemeen zeer kalm was.

De in 1879 op de nieuwe vestigingsplaats aangevangen werken zijn bijna voltooid, en met het opwerken van de afsluitingsdammen, ten behoeve van het zoetwaterkanaal werd een begin gemaakt. Deze dammen zullen tevens dienen tot het onderhouden van de gemeenschap.

L. Wegen en vervoermiddelen.

De wegen werden in alle districten ook in 1880 zooveel mogelijk onderhouden. Tot dit einde werden, evenals in vorige jaren, voor zoover het aantal veroordeelden tot gedwongen tewerkstelling onvoldoende was, gehuurde arbeiders gebezigd.

Omtrent het in 1880 verrigte aan de communicatie-middelen kunnen de volgende bijzonderheden worden medegedeeld.

De weg van het station Ephrata naar de nederzetting op den grond Geertruidenberg en van daar naar Beekvliet, werd in orde gebragt en de bruggen werden hersteld. De Craskreek werd, evenals in het vorige jaar, opengekapt en uitgebaggerd. Dit zoude eveneens geschied zijn met de Motkreek, doch door gebrek aan handen moest dit werk tot 1881 worden uitgesteld.

De weg tusschen de plantages Caledonia en Kent in Beneden-Saramacca, werd in orde gebragt en de bruggen over de Blakkamamakreek en de twee kleinere kreeken zijn door nieuwe vervangen.

De vaart tusschen de Suriname en de Para is weder in bruikbaren staat gebragt.

De boorden van de Orleanskreek werden opengekapt. Voorts werd een koker in die kreek gelegd om het overtollige water te kunnen lozen.

De pogingen om bij openbare inschrijving verbetering te brengen in de communicatie tusschen de plantages Mon Trésor, langs de verlaten plantage Welgelegen en de plantage Katwijk zijn in 1880 niet gelukt. Thans hoopt men spoedig met dat werk een aanvang te kunnen maken.

De weg van Beekhuizen naar Livorno werd in orde gebragt.

Het verkeer op de rivier Suriname tot Brokopondo wordt met eene particuliere stoomboot, de *Eldorado*, éénmaal 's weeks onderhouden. Met den eigenaar van dat vaartuig is sedert 1878 door den administrateur van financien een contract gesloten (bij Gouvernements-resolutie van 29 Junij 1878, lit. A, n°. 4, goedgekeurd), waarbij de eigenaar zich verbonden heeft om met de *Eldorado*, tegen een jaar-

lijksch subsidie van f 1200 zoowel Gouvernements-passagiers als brieven te vervoeren. Het contract is op den 5den Januarij 1879 vernieuwd.

Koloniale vaartuigen.

De gebouwen voor de dienst der koloniale vaartuigen, waarvan in vorige verslagen werd melding gemaakt, bleven bij voortduring voldoen.

Het raderstoomschip *Curaçao* werd gedurende 1880 geregeld tweemaal 's maands voor de maildienst gebezigd.

De *Curaçao* werd in dat jaar driemaal bij de plantage Toevlugt op eene zandbank gehaald om te worden schoongeschrapt en geschilderd.

Behalve voor de gemelde halfmaandelijksche mailreizen werd de *Curaçao* nog gebezigd tot:

het leggen van de tonnenboeijen, zoowel bij Braamspunt als voor Nickerie;

het uitslepen van het koopvaardijschip *Anna en Bertha* en van het Engelsche schip *Aïlsa*;

het binnenslepen van het op de kust lek geworden Engelsche schip *Nelly Scott*;

het van de bank, vóór de plantage Meerzorg, afhalen van het Nederlandsche schip *Suriname*;

het binnen- en weder uitslepen van het lichtschip.

De stoomboot *Commewijne* deed nagenoeg geregeld de rivierdienst tweemalen 's weeks.

In de maand Junij 1880 werden alle metalen vernieuwd en de cylinderzuiger voorzien van een behoorlijken lap.

De stoombarkas werd, ook in 1880, behalve voor inspectiereizen van ambtenaren, enkele malen voor de gewone rivierdienst gebezigd.

De kotter *Saramacca* is steeds in conservatie en deed gedurende zes weken dienst als lichtschip.

Om stremming in de dienst te voorkomen werd van 1 Januarij tot 30 September 1880 de Nederlandsche schoener *Maroni Packet* en daarna de kotter *Tropic Bird* gehuurd.

De zeilbarkas onderhield gedurende 1880 in Coronie de gemeenschap tusschen den wal en het mailvaartuig. Het vaartuig werd ééns te Paramaribo gebreeuwd.

M Geldelijk beheer.

Muntwezen.

De geldsomloop bleef ongestoord. Even als in het vorige jaar waren de in 1880 in de kolonie aanwezige specien, gesteund door den omloop van het papier der Surinaamsche bank, voldoende om in de behoefte aan circulerend medium te voorzien.

Begrooting.

Onder lit. J wordt hierbij overgelegd de raming der ontvangsten voor 1881 en die der uitgaven voor zooveel betreft de totaalcijfers der verschillende afdeelingen van de begrooting.

In het *Gouvernementsblad* van 1880 werden afgekondigd:

a. onder n°. 20, de verordening van den 21sten Mei 1880, houdende wijziging in de bepalingen, regelende de wijze waarop de belastingschuldigen in de districten Nickerie en Coronie bevoegd zijn hunne belastingen door middel van aanwijzingen op te Paramaribo wonende personen te voldoen;

b. onder n°. 21, de publicatie van den 28sten Mei 1880, waarbij wordt afgekondigd de wet van den 21sten April 1880 (*Staatsblad* n°. 49), houdende vaststelling van het slot der rekening van de koloniale uitgaven en ontvangsten voor Suriname over het dienstjaar 1876;

c. onder n°. 22, de verordening van den 20sten Julij 1880, waarbij voorloopig wordt vastgesteld de Koloniale huishoudelijke begrooting voor het dienstjaar 1881;

d. onder n°. 24, de publicatie van den 29sten September 1880, waarbij wordt afgekondigd de wet van den 1sten Augustus 1880 (*Staatsblad* n°. 129), tot verhooging van de koloniale huishoudelijke begrooting van Suriname voor het dienstjaar 1880;

e. onder n°. 36, de resolutie van den 8sten December 1880, litt. A, n°. 1, houdende wijziging van art. 13 van het reglement eener spaarbank in Suriname (*Gouvernementsblad* 1879, n°. 29).

Door opneming in het *Gouvernementsblad* van 1881 werden voorts afgekondigd:

a. onder n°. 1, de wet van den 5den December 1880 (*Staatsblad* n°. 197) tot wijziging en verhooging der koloniale huishoudelijke begrooting van Suriname voor het dienstjaar 1879; en

b. onder n°. 3, de wet van den 22sten Januarij 1881 (*Staatsblad* n°: 19), houdende definitieve vaststelling der koloniale huishoudelijke begrooting van Suriname voor het dienstjaar 1881.

Blijkens de twee hierbij onder litt. K en L overgelegde staten van reeds gedane en nog te doene ontvangsten en uitgaven over 1880, vergeleken met de raming, hebben de uitgaven f 305 123,97 *minder* en de inkomsten f 231 882,76 *minder* beloopen dan geraamd was.

Even als vroeger moet echter de onder de ontvangsten voorkomende post van f 300 000 wegens opbrengst der geldleening, buiten rekening worden gelaten, zoodat de koloniale middelen, niettegenstaande den minder goeden oogst, in werkelijkheid in 1880 hebben opgebragt f 1 098 817,24 of f 68 117,24 *meer* dan het geraamde cijfer.

Van het toegestaan subsidie, ad f 356 968,14 is slechts f 283 726,89 noodig geweest, zoodat een bedrag van f 73 241,25 ongebruikt blijft.

Hierbij mag niet onvermeld worden gelaten, dat onder de uitgaven begrepen is een post van f 24 000, tot aankoop van het eigendomsregt van eene nieuwe kaart van Suriname — toegestaan zonder aanwijzing van middelen tot dekking, bij de wet van 1 Augustus 1880, *Staatsblad* n°. 129 (*Gouvernementsblad* n°. 24). Op deze uitgave was dus bij de vaststelling der begrooting voor 1880 niet gerekend. Laat men haar buiten rekening, dan is voor subsidie f 97 241,25 minder noodig geweest dan aanvankelijk was geraamd.

Wat den staat der uitgaven betreft, moet herinnerd worden dat het dienstjaar 1880 eerst op ultimo Junij 1881 wordt afgesloten, zoodat het op den staat voorkomende cijfer, evenmin als in vorige jaren, als het definitive totaalcijfer der uitgaven kan worden aangenomen.

Belastingen en andere inkomsten.

De opbrengst van de belasting op het personeel, ingevoerd bij koloniale verordening van 1874 (*Gouvernementsblad* n°. 3), was ook in 1880 zeer bevredigend en steeds stijgende.

De pachtgelden van de ten behoeve der goudindustrie afgestane terreinen bragten in dat jaar aan de koloniale kas op f 30 922,30 en in de vier eerste maanden van 1881 f 9 466,25.

Het op 1°. Julij 1880 in werking getreden nieuwe tarief van regten op den in- en uitvoer (*Gouvernementsblad* 1880 n°. 19) werkt aanvankelijk zeer goed.

Koloniale spaarbank.

De met 1°. Januarij 1880 in werking getreden koloniale spaarbank voldoet uitmuntend. (15)

In 1880 werd door 538 inleggers een gezamenlijk bedrag

(15) Met betrekking tot de opmerking in § VI van het bij noot 1 bedoelde Verslag, dat de bedragen van terugbetalingen van ingelegde gelden niet uitkomen, zij aangeteekend, dat de daarbij bedoelde 112 naar Britsch-Indie teruggekeerde immigranten vertrokken in 1879, dus vóór de oprigting van de koloniale spaarbank, tot welk tijdstip zij hunne spaarpenningen bij den agent-generaal in bewaring gaven, die deze gelden wederom bij de Surinaamsche bank deponeerde. De som van f 22 712, waarvan sprake is in het verslag, was dus niet in de spaarbank ingebragt geweest.

van f 136 106,46 gedeponeerd, waarvan gedurende dat jaar f 14 249,31 weder werd teruggeëischt.

Van het gedeponeerde bedrag behoorde f 64 939,27⁵ aan de Britsch-Indische immigranten.

Op ultimo December werd een bedrag van f 1 387,18⁵ aan renten als inleg bijgeschreven.

De onkosten, waaronder het salaris van den boekhouder, beliepen f 1 310,05,

Van de gedeponeerde gelden zijn in Nederland belegd:

in 4 percent Nationale Werkelijke Schuld .	f	69 400
» aandeelen geldleening ten laste der kolonie Suriname ter bevordering der emigratie .		26 500
» aand. Amsterdamsche kanaalmaatschappij		3 000

Voorts was ter belegging in Nederland in handen van de Surinaamsche Bank een bedrag van f 17 100.

Het saldo der kas te Paramaribo bedroeg op ultimo December 1880 f 4 417,79.

N. Personele verordeningen omtrent alle landsdienaren.

In 1880 werden geen nieuwe verordeningen omtrent dit onderwerp vastgesteld.

O. Immigratie en kolonisatie.

§ 1. *Immigratie.*

Voor het aantal van de op ultimo December 1880 in Suriname aanwezige immigranten wordt verwezen naar de bevolkingstabel, voorkomende onder hoofdstuk B.

Behalve het sub lit. M. hierbij overgelegde verslag van den agent-generaal omtrent de immigratie en kolonisatie, waarin wederom belangrijke statistieke opgaven voorkomen, worden onder de bijlagen nog aangetroffen:

sub lit. N een staat aantoonende de verdeeling van immigranten;

sub lit. O een staat betreffende de onder hen plaats gehad hebbende mutatien; en

sub lit. P een staat aantoonende het aantal immigranten op elke plantage aanwezig; een en ander over het jaar 1880.

Zooals reeds in het vorig verslag gemeld is, kwam na de aanneming door de beide Kamers der Staten-Generaal van de wet tot bevordering van den aanvoer van vrije arbeiders in de kolonie Suriname (*Staatsblad* 1879, n°. 202), met den 1sten Januarij 1880 het immigratiefonds tot stand.

In December 1880 werd voor den tijd van 5 achtereenvolgende jaren tusschen het koloniaal gouvernement en de firma Sandbach Tinne en C°. een contract gesloten voor het overvoeren van immigranten van Calcutta naar Suriname tegen £ 10-15 per hoofd boven den leeftijd van tien jaren, en de helft van die som voor kinderen van 2 tot 10 jaren, terwijl kinderen beneden 2 jaar gratis worden overgevoerd.

In het *Gouvernementsblad* van 1880 werden opgenomen:

a. onder n°. 25, het besluit van den 8sten October 1880, tot uitvoering van art. 48 der verordening van den 21sten Augustus 1878 (*Gouvernementsblad* 1880, n°. 3), betreffende de oprigting van een immigratiefonds.

Bij dit besluit zijn, onder meer, voorschriften betreffende de premien bij aanvoer van immigranten vastgesteld.

b. onder n°. 27, het besluit van den 1sten November 1880, ter uitvoering van de 2de alinea van art. 2 der verordening van den 21sten Augustus 1878, betreffende de oprigting van een immigratiefonds (*Gouvernementsblad* 1880, n°. 3).

c. onder n°. 37, de verordening van den 15den December 1880, houdende wijziging van de verordening van den 21sten Augustus 1878 tot invoering van een hoofdgeld voor onder contract verbonden immigranten (*Gouvernementsblad* 1880, n°. 4);

d. onder n°. 38, de verordening van den 15den December 1880, houdende wijziging van de verordening van den 21sten Januarij 1879, tot invoering van eene belasting ter tegemoetkoming in de kosten voor de geneeskundige behandeling van de immigranten en hunne gezinnen op de plantages en gronden (*Gouvernementsblad* n°. 9).

In 1881 werd nog in het *Gouvernementsblad* onder n°. 2, het besluit genomen van den 28sten Februarij 1881, tot wijziging van kolom 9 (overwerk in taken) van het bij besluit van 13 Junij 1872 (*Gouvernementsblad* n°. 16) onder litt. B vastgestelde model van het werkregister bedoeld bij art. 55 van het Koninklijk besluit van 22 Maart 1872 (*Gouvernementsblad* n°. 8).

Immigranten uit China.

Op ultimo December 1880 bevonden zich in de kolonie 41 Chinesche immigranten; te weten 39 mannen, 1 jongen en 1 meisje.

Nagenoeg alle Chinezen wier contracten in 1879 geëindigd waren, hebben zich als winkelier of kolenbrander in Suriname gevestigd; één kwam te sterven; de overigen zijn weder bij landbouw- of wel bij goudondernemingen in dienst getreden.

Sedert het laatste verslag hadden geene nieuwe aanvoeren plaats.

Het aantal Chinezen, wier contracten in 1880 verstreken, bedroeg 25; 22 deserteerden.

Aan 16 werden certificaten van geëindigden diensttijd uitgereikt.

Het sterftecijfer bedroeg 1.25 ten honderd van het gemiddeld aantal in de kolonie aanwezig.

Immigranten uit West-Indië.

Op ultimo December 1880 bevonden zich in de kolonie 44 immigranten uit West-Indië; te weten 34 mannen, 2 vrouwen, 3 jongens en 5 meisjes.

Het getal geboorten in 1880 bedroeg 4; (2 jongens en 2 meisjes); het getal sterfgevallen 2, (1 man en 1 vrouw).

Huwelijken werden door hen niet aangegaan.

Van desertie keerde 1 terug, terwijl 8 deserteerden.

Aan 27 immigranten uit West-Indië werden certificaten van geëindigden diensttijd uitgereikt.

Gedurende 1880 werden 3 immigranten aangevoerd.

Evenals in het vorige jaar gaven de in de districten Beneden-Cottica en Beneden-Commewijn gevestigde immigranten van deze categorie over het algemeen minder reden tot tevredenheid.

Immigranten uit Nederland.

Deze worden als onder contract staande immigranten niet meer in de kolonie aangetroffen.

Immigranten van Chineschen landaard uit Nederlandsch-Indië.

Op ultimo December 1880 bevonden zich nog 4 van deze immigranten in Suriname.

Gedurende dat jaar deserteerden 10.

Van 33 was het contract verstreken. 1 is overleden.

Aan 1 werd een certificaat van geëindigden diensttijd uitgereikt.

Immigratie uit Britsch-Indië.

Nadat de voorwaarden voor het verschepingssaizoen 1880—1881 waren vastgesteld, en eene som van f 325 was bepaald voor elken per zeilschip en van f 375 voor elken per stoomschip aangevoerden als volwassen beschouwden arbeider (van welke bedragen volgens de immigratiefonds verordening, *Gouvernementsblad* 1880, n°. 3, ³/₅ gedeelte dus respectievelijk f 195 en f 225, door den aanvrager worden gedragen), werden voor 31 plantages 874 immigranten aangevraagd.

Van de bestelde immigranten vertrokken 489 den 11den September 1880 per *Ailsa* en 475 den 16den December 1880 per *British Statesman*, uit Calcutta.

Die schepen kwamen respectievelijk den 26sten November 1880 en den 14den Maart 1881 ter reede van Paramaribo aan.

Op ultimo December 1880 waren in de kolonie 3728 Britsch-Indische immigranten, te weten: 2175 mannen, 765 vrouwen, 441 jongens en 347 meisjes.

In 1880 werden aangevoerd 523 mannen, 172 vrouwen, 44 jongens en 36 meisjes, te zamen 775.

In 1880 werden 84 jongens en 63 meisjes geboren. Het geboortecijfer bedroeg 21.51 op de 100 vrouwen, tegen 17.39 in 1879.

In 1880 stierven 22 mannen, 14 vrouwen, 14 jongens en 9 meisjes.

De percentsgewijze sterfte bedroeg 1.79 ten honderd tegen 1.99 in 1879.

Gedurende 1880 deserteerden 5 mannen en 2 meisjes.

Er werden 2 contracten ontbonden.

Van 11 personen was de diensttijd geëindigd.

Aan 6 werden certificaten van geëindigden diensttijd uitgereikt.

Gedurende het jaar 1880 gaven de Britsch-Indische immigranten over het algemeen reden tot tevredenheid wat betreft de waarde en de hoeveelheid van het geleverde werk.

Steeds is verbetering waar te nemen in de wijze, waarop zij in hunne kleeding en voeding voorzien.

De spaarpenningen in de koloniale spaarbank gedeponeerd, bedroegen op 30 April 1881 f 64 939,27^5.

Wat betreft de kosten van aanvoer, heeft het koloniaal bestuur in de eerste plaats rekening moeten houden met de belangen van het immigratiefonds; doch daarbij werd geenszins de wenschelijkheid voorbijgezien dat het verkrijgen van immigranten voor den huurder zoo gemakkelijk mogelijk worde gemaakt. De sommen waarvoor immigranten uit Britsch-Indië door tusschenkomst van het bestuur in 1881 verkregen konden worden, werden vastgesteld op f 260 voor elken per zeilschip en op f 310 voor elken per stoomschip aangevoerden als volwassen beschouwden arbeider. Van die bijdragen heeft de aanvrager $^3/_5$ gedeelte of respectievelijk f 156 of f 186 te voldoen.

Deze lagere raming der kosten van aanvoer is het gevolg van het hiervoren vermeld contract met de firma Sandbach Tinne & C°., waarbij een lagere vrachtprijs is vastgesteld dan tot dusver betaald werd.

In April 1881 waren weder 450 immigranten uit Britsch-Indië besteld.

Met betrekking tot de behandeling van de immigranten verdient te worden vermeld dat overal verbetering is te bespeuren, en dat zoowel door den agent-generaal als door de districts-commissarissen slechts zeer weinige bemerkingen behoefden gemaakt te worden.

Een paar vervolgingen omtrent de betaling der loonen moesten worden ingesteld.

§ 2. *Kolonisatie.*

Op ultimo December 1880 bestond het zielental van de Europesche landbouwende kolonisten afkomstig van de opgeheven kolonisatie te Groningen aan de Saramacca uit 112 hoofden, te weten: 35 mannen, 33 vrouwen, 26 jongens en 18 meisjes.

In 1880 werden 1 jongen en 1 meisje geboren en hadden 3 sterfgevallen plaats.

De kolonisten bezaten op den 31sten December 1880 1228 hectaren land in eigendom, waarvan 221 voor weiland en 41 voor landbouw waren bestemd.

De laatste waren beplant met bananen, aardvruchten en groenten; hier en daar werden cacao en koffij in geringe hoeveelheid aangetroffen.

De veestapel bestond uit 4 paarden, 545 runderen, 1 muilezel en 33 ezels. Het aantal runderen is met 46 stuks vermeerderd.

F Nijverheid.

§ 1. *Goudindustrie.*

Ten vervolge op hetgeen omtrent deze industrie in het verslag is vermeld, strekke het volgende:

Steeds werden, vooral aan de Boven-Saramacca en in den laatsten tijd aan de Marowijne, door sommige ondernemers zeer aanzienlijke hoeveelheden goud gevonden.

In 1880 werden geen vergunningen tot het doen van onderzoek naar de aanwezigheid van goud verleend.

Het voor de goudindustrie gebezigde aantal arbeiders beliep op ultimo December 1880 ruim 1400, waaronder de opzigters. Daarvan bevonden zich op dat tijdstip ruim 700 ter hoofdplaats tot viering van de Kerst- en Nieuwjaarsdagen. Dit aantal is echter zeer wisselvallig. Zware regens of droogte, gelukkige of ongelukkige uitkomsten, vooral ook ziekten onder de arbeiders, zijn omstandigheden die op het cijfer grooten invloed uitoefenen.

Op ultimo December 1880 waren voor goudontginning in pacht uitgegeven 309 223 hektaren, verdeeld als volgt:

in Boven-Suriname.	84 598 hektaren;
» » Marowijne	97 610 »
» » Saramacca	112 815 »
» » Commewijne.	200 »
» » Kabalebo.	14 000 »

Hiervan waren 165 972.5 hektaren voor nieuwe concessien, als:

in Boven-Suriname.	37 802.5 hektaren,
» » Marowijne	61 510 »
» » Saramacca	52 460 »
» » Commewijne.	200 »
» » Kabalebo.	14 000 »

en 143 250.5 hektaren voor verlenging, als:

in Boven-Suriname.	46 795.5 hektaren;
» » Marowijne	36 100 »
» » Saramacca	60 355 »

Tot ultimo April 1881 werden nog uitgegeven 94 662.5 hektaren, en wel:

in Boven-Suriname.	32 732.5 hektaren;
» » Marowijne	21 280 »
» » Saramacca	40 650 »

Hiervan waren 51 427.5 hektaren voor nieuwe concessien, als:

in Boven-Suriname.	25 517.5 hektaren;
» » Marowijne	18 780 »
» » Saramacca	7 130 »

en 43 235 hektaren voor verlenging, als:

in Boven-Suriname	7 215 hektaren;
» » Marowijne	2 500 »
» » Saramacca	33 520 »

Uit de door belanghebbenden gedane aangiften bij de districts-commissarissen van Boven-Saramacca en Boven-Suriname en bij den ambtenaar aan de Marowijne blijkt, dat de navolgende hoeveelheden goud in 1880 gevonden zijn:

in Boven-Saramacca . . .	371,2165 KG.;
» » Suriname . . .	165,9560 »
» » Marowijne . . .	144,1830 »
Totaal . .	681,3555 KG.

hetgeen, berekend naar de waarde voor den uitvoer voor 1881 vastgesteld, ad f 1360 per kilogram, eene waarde vertegenwoordigt van ongeveer f 926 643,48.

Men mag de verwachting koesteren, dat deze tak van nijverheid zich meer en meer zal uitbreiden.

De uitvoer met de stoombooten van de Compagnie Générale Transatlantique bedroeg volgens de aangegeven waarde:

in 1876	f 49 900
» 1877	293 380
» 1878	407 059
» 1879	679 914
» 1880	917 870

terwijl van 1°. Januarij 1881 tot ultimo April 1881, zoowel met de Fransche mailbooten als met gewone scheepsgelegenheden, voor eene waarde van f 256 344 naar Nederland en Noord-Amerika is uitgevoerd, en wel:

in Januarij 1881	f 74 889
» Februarij »	59 067
» Maart »	71 245
» April »	51 143
	f 256 344

§ 2. *Landbezit, landbouw en andere ondernemingen.*

Gedurende 1880 zijn afgestaan in allodialen eigendom en erfelijk bezit:

820,8939 hektaren; in pacht of in gebruik (in de buitendistricten) 90 hektaren.

In de buitenwijken der stad werden twee perceelen in pacht uitgegeven, terwijl vroeger verleende pachten vernieuwd of wel aan anderen overgedragen werden.

In 1880 zijn 3 784,5868 hektaren in het domein teruggenomen.

Aan 21 personen werd vergunning verleend om in 's lands bosschen in Saramacca, Boven-Suriname, Boven-Para en Nickerie hout te kappen en te bewerken.

Rentelooze voorschotten werden, krachtens art. 7 der publicatie van 1863 (*Gouvernementsblad* n°. 23), tot een gezamenlijk bedrag van f 2350 uit de koloniale kas verstrekt. Nadere regeling van dit onderwerp is in overweging.

Het aantal kreolen, die op ultimo December 1880 op de plantages als veld- en fabriekarbeiders werkzaam waren, bedroeg blijkens den sub litt. B overgelegden staat 6476, tegen 7119 bij het einde van 1879, en het aantal immigranten 3718, of 649 meer dan op laatstgemeld tijdstip.

Volgens berigten van de districts-commissarissen was men ook in 1880 over den arbeid in het algemeen zeer tevreden.

Op de stukjes grond van hen, die den kleinen landbouw uitoefenen, worden voornamelijk banannen, koren- en aardvruchten verbouwd.

De productie kan niet worden vermeld, omdat door die arbeiders geen aanteekening daarvan wordt gehouden.

Op de in 1880 door de Nederlandsche Handelmaatschappij aangekochte plantage Marienburg wordt thans een centraal suikerfabriek opgerigt.

Eenige in den omtrek daarvan gelegen plantages hebben zich bij contract verbonden tot de levering van riet.

Behalve de algemeene tabellen van de districten (lit. Q 1—15) worden hierbij gevoegd:

sub lit. R een staat betreffende de jaren 1876—1880, aanwijzende het aantal plantages, de voortbrengselen en het aantal hektaren in cultuur;

sub lit. S een staat van de voortbrengselen over de jaren 1876—1880;

sub lit. T een staat aantoonende den arbeid en het verdiend loon der arbeiders op de plantages, alwaar geen immigranten gevestigd zijn.

§ 3. *Veeteelt.*

Blijkens den hiernevens gevoegden staat lit. U heeft de veestapel in 1880 eene vermindering ondergaan van 397 runderen, 6 paarden, 17 muilezels, 52 schapen, 52 geiten, en 542 varkens, terwijl het aantal ezels met 3 is vermeerderd.

§ 4. *Kleine neringen.*

In 1880 waren in de districten 107 winkels, 14 bakkerijen, 3 slagterijen, 28 slijters van gedistilleerd en 3 geadmitteerde kruid- en geweerverkoopers.

Onder de 107 winkeliers zijn er 18 die tevens het beroep van slijter en 11 die tevens de beroepen van bakker en slijter uitoefenen.

§ 5. *Handel en scheepvaart.*

Naar aanleiding van berigten omtrent het heerschen van gele koorts en pokken werden bij onderscheidene gouvernements-resolutien bepalingen gemaakt ten opzigte van de quarantaine op schepen komende van Braziliё, Curaçao, Bonaire, Aruba, Guadeloupe, Martinique, St. Thomas, Antigua en St. Kitts.

Op ultimo April 1881 was de quarantaine nog niet opgeheven, vermits de schepen van die havens komende nog niet van schoone gezondheidspassen waren voorzien.

Hiernevens worden sub lit. V een zestal staten overgelegd, aanwijzende:

a. den invoer, *b.* den uitvoer, *c.* de ter 's landswaag gewogen en gemeten producten; *d.* de aangekomen schepen; *e.* de vertrokken schepen; *f* den aanvoer en den in- en uitvoer van entrepôt in 1880.

Uit die staten blijkt dat in genoemd jaar:

a. 265 schepen, te zamen metende 24665 ton, in de kolonie zijn aangekomen, waarvan:

uit Nederland	23,	metende	5 076 ton;
» Egeland.	17,	»	4 283 »
» Noord Amerika	19,	»	4 729 »
» Demerary	186,	»	7 632 »
van elders	20,	»	2 945 »

b. 256 schepen te zamen metende 22 957 ton, zijn vertrokken, waarvan:

naar Nederland.	17,	metende	3 607 ton;
» Engeland.	13,	»	3 236 »
» Noord Amerika. . . .	21,	»	4 879 »
» Demerary.	179,	»	9 446 »
» elders	26,	»	1 789 »

c. de aangegeven waarde van den invoer heeft bedragen:

uit Nederland.	f 1 390 576
» Noord Amerika	786 427
» Engeland.	471 724
» Demerary	955 561
» Barbados	59 553
» St. Nazaire	221 486
» Cayenne	15 292
» St. Martin	2 850
» Martinique	7 213
» Portugal	3 776
Totaal . . .	f 3 914 458

d. de aangegeven waarde van den uitvoer heeft bedragen:

naar Nederland	f	945 578
» Noord Amerika		778 819
» Engeland		904 187
» Demerary		828 021
» Barbados		6 024
» Frankrijk		11 308
» Cayenne		126 578
» St. Thomas		20
Totaal	f	3 600 535

De waarde van den invoer bedroeg in 1880 f 272,158 en die van den uitvoer f 518 763 meer dan in 1879. De invoer van de laatste 5 jaren wees de navolgende cijfers aan:

in 1876	f	3 183 252
» 1877		3 453 837
in 1878	f	3 629 927
» 1879		3 642 300
» 1880		3 914 458

of gemiddeld f 3 564 755, dat is f 349 703 minder dan de waarde van den invoer in 1880.

De uitvoer bedroeg in geldswaarde:

in 1876	f	2 762 568
» 1877		3 780 529
» 1878		2 026 876
» 1879		3 081 722
» 1880		3 600 535

of gemiddeld f 3 050 456, dat is f 550 079 minder dan de waarde van den uitvoer in 1880.

In de laatste drie jaren werden van de voornaamste producten uitgevoerd de hoeveelheden, welke met de gemiddelde waarde in de volgende tabel zijn opgenomen:

	1878.		1879.		1880.		
	Hoeveelheid.	Gemiddelde prijs.	Hoeveelheid.	Gemiddelde prijs.	Hoeveelheid.	Gemiddelde prijs.	
Suiker	7 823 342 K.G.	f 16,88	11 633 892 K.G.	f 15,84	9 891 832 K.G.	f 18,79	per 100 K.G.
Katoen	84 600 »	69,80	102 918^5 »	59,90	17 596 »	59,40	
Koffij	53^5 »	140,00	688^5 »	140,00	296 »	140,00	
Cacao	556 187 »	70,74	1 113 344^5 »	86,60	857 562 »	67,12	
Rum	718 748 L.	0,16	920 119 L.	0,16	708 186 L.	0.16	per L.
Melasse	1 311 472 »	0,07	1 936 802 »	0,05	1 617 414 »	0,05	
Goud	»	»	»	»	680 672 gr.	f 1.36 per gr.	

§ 6. *Zeebrieven.*

In 1880 werden 7 zeebrieven afgegeven.

§ 7. *Passen voor vaartuigen.*

Het aantal in 1880 afgegeven passen is 223, waaronder 68 voor Nickerie en Coronie.

§ 8. *Betonning, bebakening en loodswezen.*

De tonnenboeijen werden ook in 1880 geregeld nagezien en verwisseld en de ligging van enkelen, voor zooveel noodig, gewijzigd.

Het vuurschip werd den 7den Julij 1880 door de *Curaçao* binnengesleept om te worden gerepareerd. Het vaartuig werd voorzien van twee nieuwe kraanbalken, een nieuw houten dak, voorts van binnen en van buiten gebreeuwd en geklamaaid en ter versterking van een planken bekleeding buiten boord voorzien.

De lantaarns van den lichttoren op Galibi aan de Marowijne zijn in goeden staat. De wachterswoningen ondergingen in het begin van 1881 herstellingen.

Q. Posterij.

De zuivere opbrengst der posterij beliep in 1880, na aftrekking van f 552, wegens porto's op de gouvernements-dienstbrieven en drukwerken, de teruggezonden ongefrankeerde brieven met nader adres en de rebuten f 6520,51, zijnde f 102.36 minder dan in 1879.

De sub lit. W hierbij gevoegde staat toont aan het getal der gedurende 1880 ontvangen en verzonden brieven, drukwerken en monsters per mail en per gewone scheepsgelegenheden.

De Minister van Kolonien

W. VAN GOLTSTEIN.

[5. 2.]

BIJLAGE A.

VERSLAG loopende van 1°. Januarij tot ultimo December 1880, omtrent de uitvoering gegeven aan de wet van 8 Augustus 1862 (*Staatsblad* n°. 164), houdende opheffing van de slavernij in de kolonie Suriname.

Artt. 5—7 der wet. Van de tegemoetkoming.

In 1880 werd geene tegemoetkoming uitbetaald voor de vrijverklaring der slaven.

Er bleven op ultimo December 1880, even als in het daaraan voorafgaande jaar, onbetaald vijf staten wegens plantage- en zes wegens privé-slaven.

Bedrag der tegemoetkoming.

Even als op ultimo December 1879 was op datzelfde tijdstip in 1880 het totaal bedrag der uitbetaalde tegemoetkoming f 9 842 725,21, terwijl nog onvoldaan was de som van f 21 113,61[5], waarvan een bedrag van f 9833,09[5] opgevorderd en van f 11 280,52 nog niet opgevorderd is.

School- en godsdienstig onderwijs. Alin. 3 van art. 19 en art. 25 der wet.

De uitkomsten van de in 1877 ingevoerde nieuwe verordening betreffende het lager onderwijs zijn bevredigend.

De wegen in de districten werden, ook ter bevordering van het school- en het kerkbezoek, overal verbeterd voor zooveel de financien der kolonie het maar toelieten.

Ondersteuning aan hulpbehoevenden. Verpleging van zieken en begrafeniskosten. Betaalde onderstandsgelden.

Het weldadigheidsgesticht 's landsgrond Boniface blijft onder het beheer van de commissie van regenten op uitnemende wijze aan zijne bestemming voldoen.

Op ultimo December 1880 stonden onder het toezigt van de voormelde regenten 185 ouden en gebrekkigen en 485 weezen, onder welken 71 van immigranten.

Binnen het gesticht genoten 175 personen huisvesting en verpleging. Deze zijn, behalve eenige kinderen, die te jong zijn om van hunne aldaar inwonende moeders te worden gescheiden, allen ouden en gebrekkigen.

De school, die op weinige minuten afstands van het gesticht is overgeplaatst, telde op ultimo December 1880 102 leerlingen.

De kosten van het gesticht hebben in 1880, met inbegrip van de kleeding van de ouden en gebrekkigen en van de weezen en van het salaris van den directeur-armverzorger, f 53 668,41 bedragen.

De nieuwe regeling der geneeskundige dienst op de plantages en gronden schijnt aanvankelijk zeer goed te werken.

Wegens begrafeniskosten voor onvermogenden, waaronder ook immigranten, werd in 1880 de som van f 4371,65 uitgegeven.

Verpligting tot arbeid. Sluiten van werkovereenkomsten. Art. 24 der wet.

De toestand is in dit opzigt onveranderd gebleven.

De kreolen-arbeiders betoonen steeds een zeer grooten afkeer van het sluiten van overeenkomsten tot *geregelden* arbeid. Zij beoefenen bij voorkeur den kleinen landbouw geheel op zich zelven. Bij den arbeid op hunne grondjes, verhuren zij hunne diensten veelal op de naburige plantages.

Ook zijn eenige kreolen bij de goudindustrie werkzaam.

Oproeping van arbeiders tot gouvernementsdiensten.

Dergelijke oproepingen worden sedert lang niet meer gedaan.

Lediggang en zwerverij. Art. 29 der wet.

De bepalingen tegen lediggang en zwerverij, opgenomen in de herziene strafverordening van 1874 (*Gouvernementsblad* 1879, n°. 12), werken aanvankelijk goed.

Jaarlijksche belasting der vrijgemaakten.

De opbrengst van de belasting op het personeel, ingevoerd bij de verordening van den 3den Februarij 1874 (*Gouvernementsblad* n°. 3), was ook weder in 1880, voor zooveel de kreolen-arbeiders betreft, boven verwachting hoog.

Overzigt van den tegenwoordigen toestand.

Volgens de ingekomen staten der districtscommissarissen waren op ultimo December 1880 6476 geëmancipeerden op de onderscheidene plantages werkzaam, tegen 7119 op ultimo December 1879. Hoewel zij zich onderwerpen aan de wettelijke bepalingen, blijft bij hen een blijkbaar sterke afkeer bestaan tegen het sluiten van overeenkomsten tot geregelden arbeid.

Echter is de door hen verrigte arbeid vrij belangrijk en blijft er bij voortduring een zeer goede geest onder hen heerschen. Zij onderscheiden zich nagenoeg algemeen door een rustig gedrag. (Zie bijlage **B** van het algemeen verslag van 1881.)

In het schoolbezoek en de vorderingen der leerlingen is weder eenige verbetering te bespeuren.

De ijverige pogingen van de godsdienstleeraars om de geëmancipeerde bevolking te beschaven, blijven niet onbeloond.

Bij voortduring blijft het mijn streven om het belang der geheele kolonie, vooral ook van dat deel der bevolking, zooveel maar doenlijk te bevorderen.

De kleine landbouw is ook in 1880 merkbaar vooruitgegaan. Bij het bezoeken der gronden, alwaar hij wordt uitgeoefend, wordt de bevolking steeds tot het verrigten van geregelden arbeid aangespoord.

Het blijft steeds mijn gevoelen, dat de pogingen, die door mij, zoowel als door de districtscommissarissen, worden aangewend om het hierbedoelde deel der bevolking te beschaven, langzamerhand tot het beoogde doel zullen leiden.

De Gouverneur der kolonie Suriname,

C. A. van Sypesteyn.

[5. 3.]

BIJLAGE B.

STAAT van de bevolking in de districten op ultimo December der jaren 1863, 1872, 1873, 1879 en 1880.

DISTRICTEN.	VELD- EN FABRIEKARBEIDERS.									
	IMMIGRANTEN.					NIET-IMMIGRANTEN.				
	1863.	1872.	1873.	1879.	1880.	1863.	1872.	1873.	1879.	1880.
Boven-Cottica	»	»	»	»	13	1 120	674	580	409	336
Perica.	15	38	125	89	140	664	285	192	104	111
Boven-Commewijne	»	103	180	39	41	470	358	184	83	77
Commetewane	33	122	190	18	19	921	624	515	160	137
Beneden-Cottica	4	496	1 078	397	514	2 685	1 902	1 328	849	782
Beneden-Commewijne	4	171	534	398	556	1 549	1 756	1 345	835	788
Matappica	5	234	342	207	198	1 383	846	664	404	363
Boven-Suriname	27	68	308	52	55	628	571	884	368	336
Beneden-Suriname	44	155	318	984	1 111	1 693	1 662	643	476	415
Boven-Para	»	»	49	2	2	845	798	589	186	144
Beneden-Para	57	3	120	21	29	1 650	742	694	338	283
Boven-Saramacca	»	»	»	»	»	67	49	61	»	»
Beneden-Saramacca	47	217	423	295	349	1 012	946	847	655	630
Nickerie	61	607	563	346	451	1 075	1 134	1 177	1 484	1 385
Coronie	»	»	69	221	240	1 062	1 043	1 057	701	495
Albina en linkeroever der Marowijne	»	»	»	»	»	»	»	»	67	194
	297	2 214	4 299	3 069	3 718	16 824	13 390	10 604	7 119	6 476

OVERIGE BEVOLKING.										TOTAAL.				
OUDEN, GEBREKKIGEN EN KINDEREN					EIGENAREN, GEZAGVOERDERS EN OPZIGTERS.									
1 3.	1872.	1873.	1879.	1880.	1863.	1872.	1873.	1879.	1880.	1863.	1872.	1873.	1879.	1880.
506	446	396	335	265	69	104	129	631	688	1 695	1 244	1 105	1 375	1 302
398	191	158	122	131	39	42	37	202	186	1 116	556	512	517	568
228	255	170	114	71	27	32	57	423	447	725	748	591	659	636
463	407	305	168	114	43	58	70	280	266	1 460	1 211	1 080	626	536
1 334	1 335	1 099	529	553	118	214	256	222	226	4 131	3 947	3 761	1 997	2 075
883	1 112	786	563	548	76	230	332	418	406	2 512	3 269	2 997	2 214	2 298
810	640	422	350	307	77	82	175	180	172	2 275	1 802	1 603	1 141	1 040
348	387	381	175	136	39	165	1 040	1 667	1 704	1 042	1 191	2 577	2 262	2 231
965	980	378	329	380	90	267	109	423	537	2 792	3 064	1 448	2 212	2 443
664	799	492	62	81	63	107	1 336	2 237	2 265	1 572	1 704	2 466	2 487	2 492
693	447	429	162	129	208	258	227	604	650	2 608	1 450	1 470	1 125	1 091
39	57	26	»	»	10	133	215	402	338	116	239	302	402	338
482	655	574	396	436	85	371	568	819	886	1 626	2 189	2 412	2 165	2 301
412	500	403	421	553	59	105	121	528	461	1 607	2 346	2 264	2 779	2 850
786	887	868	653	537	211	330	352	992	1 205	2 059	2 260	2 346	2 567	2 477
»	»	»	»	»	»	»	»	26	26	»	»	»	93	220
9 001	9 118	6 887	4 379	4 241	1 214	2 498	5 024	10 054	10 463	27 336	27 220	26 934	24 621	24 898

[5. 4.]

BIJLAGE C.

STAAT aantoonende de bekleed wordende betrekkingen of uitgeoefend wordende beroepen en ambachten, gedurende het jaar 1880.

BETREKKINGEN, BEROEPEN EN AMBACHTEN.	Paramaribo.	Beneden-Cottica.	Beneden-Commewijne.	Boven-Cottica.	Perica.
Ambtenaren	184	3	2	3	»
Apothekers	8	»	»	»	»
Beambten van politie	99	8	6	6	»
Candidaat-notarissen	1	»	»	»	»
Drogisten	6	»	»	»	»
Geestelijken	37	2	1	1	»
Geneeskundigen	6	1	1	1	»
Goudindustrie (Belanghebbenden bij de) alsmede opzigters en arbeiders	772	»	»	»	»
Grondeigenaren, administrateurs en directeurs van plantages, alsmede blankofficieren	61	79	180	5	5
Houthakkers	26	»	»	»	»
Huisbedienden	1 667	36	32	»	»
Ingenieurs	5	3	1	»	»
Karrelieden	65	»	»	»	»
Kooplieden	86	»	»	»	»
Kuipers	42	»	»	»	»
Landbouwers (eigenaren en pachters van perceelen land ter uitoefening van den kleinen landbouw)	894	»	15	316	84
Landmeters	3	»	»	»	»
Machinisten	7	1	»	»	1
Marktvrouwen	157	»	»	»	»
Militairen	201	»	»	»	»
Metselaars	27	»	»	»	»
Notarissen	2	»	»	»	»
Onderwijzers en onderwijzeressen, alsmede hulponderwijzers en hulponderwijzeressen	66	4	2	2	»
Photographisten	2	»	»	»	»
Practizijns	5	»	»	»	»
Schilders	46	»	»	»	»
Sjouwers	95	»	»	»	»
Smeden	76	»	»	»	»
Slijters	7	»	»	2	»
Timmerlieden	505	»	»	»	»
Veldarbeiders	828	1 182	1 215	614	382
Visschers	250	»	»	»	»
Vroedvrouwen	7	»	»	»	»
Waschvrouwen	890	»	»	»	»
Winkeliers	151	8	7	8	4
Winkel- en kantoorbedienden	138	14	16	5	»
Zeelieden	63	»	»	»	»
Personen die eene betrekking bekleeden of een beroep of ambacht uitoefenen, niet afzonderlijk in deze opgave vermeld	1 134	34	47	16	3
Zonder beroep (hieronder gehuwde vrouwen, ouden, gebrekkigen en kinderen)	14 613	700	773	323	89
	23 232	2 075	2 298	1 302	568

Matappica.	Boven-Commewijne.	Commetewane	Beneden-Para.	Beneden-Suriname.	Poven-Para.	Boven-Suriname.	Beneden-Saramacca.	Boven-Saramacca.	Nickerie.	Coronie.	Marowijne.	Totaal.
»	»	»	1	3	12	3	6	»	19	3	1	240
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	8
4	»	5	3	14	10	3	7	»	14	4	3	186
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	6
»	»	»	7	»	1	1	1	»	2	4	»	57
»	»	1	»	2	»	1	2	»	2	1	»	18
»	»	»	»	»	»	462	»	»	»	»	182	1 416
15	4	5	29	38	3	81	34	»	36	37	»	612
»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	27
»	»	»	9	23	»	»	»	»	40	6	4	1 817
»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	»	»	11
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	65
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	86
»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	42
49	227	123	235	138	1 011	309	168	69	211	338	»	4 188
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3
»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	10
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	157
»	»	6	»	102	2	»	2	»	42	6	»	361
»	»	»	1	1	»	»	»	»	»	»	»	29
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2
1	»	»	3	3	4	2	1	»	»	3	»	91
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	5
»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	1	»	48
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	95
»	»	»	»	5	»	»	»	»	»	»	»	81
3	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	14
»	»	»	2	7	»	»	»	»	»	4	»	518
168	189	270	441	1 906	205	527	1 776	»	2 531	1 272	»	13 506
»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	2	»	254
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	7
»	»	»	7	2	»	»	»	»	36	»	»	935
»	1	3	2	»	11	15	»	»	24	5	1	240
4	3	»	11	»	»	»	»	»	30	3	»	224
»	3	»	»	»	»	»	»	»	»	2	»	65
6	7	3	16	28	6	14	19	»	123	57	»	1 513
790	203	125	323	272	1 229	813	287	269	370	735	29	21 943
1 040	636	542	1 091	2 545	2 494	2 231	2 303	338	3 485	2 483	220	48 883

[5. 5.]

BIJLAGE D.

STAAT, houdende opgaaf der zaken volgens de strafverordening van 1874 behandeld, van 1 Januarij tot ultimo December 1878.

Plaats waar de regter gevestigd is.	Kanton- of ommegaande regter.	Aard der overtredingen.	Overtreden artikelen der Strafverordening.	Aantal zaken.	Behandeld: Na schriftelijke dagvaarding.	Behandeld: Na mondelinge dagvaarding.	Behandeld: Zonder dagvaarding. Art. 146.	Aantal zaken bij verstek behandeld.	Aantal beklaagden.	Van de beklaagden sub N°. [9 bedoeld]: werden veroordeeld.	werden vrijgesproken of ontsla-	… komen. Art. 153.	werden niet vervolgd doordien de regter
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	7a.	8.	9.	10.	11	12.	13
Coronie.	Kantonregter.	B. Het als ingezetenen van een district, gehouden om dienst te doen bij de gewapende burgermagt, verzuimen aangifte te doen bij den burger-kapitein van de vestiging in het district.	27	1	1	»	»	»	1	1	»		»
Paramaribo.	Ommeg. regter.	E. Het niet voldoen aan eene aanschrijving van den districts-commissaris om binnen 14 dagen de communicatie langs eene plantage in orde te brengen.	36	1	1	»	»	»	1	1	»		»
Nieuw-Rotterdam.	Kantonregter.	F. Het als beheerder van eene plantage niet tijdig indienen van statistieke tabellen.	44 en 45	1	1	»	»	»	1	1	»		»
Paramaribo.	Idem.	G. Beleedigingen van bedienende beambten in de waarneming hunner bediening.	46	1	1	1	»	»	1	1	»		»
Nieuw-Rotterdam.	Idem.	Idem.	»	1	1	»	»	»	1	1	»		»
Paramaribo.	Ommeg. regter.	Idem.	»	3	»	2	1	»	3	3	»		»
Marienburg.	Idem.	Idem.	»	1	1	»	»	»	1	1	»		»
Paramaribo.	Kantonregter.	J. Moedwillige mishandeling (toebrengen van slagen, kwetsuren enz.).	59	47	12	35	»	1	(1) 51	50	1		»
Nieuw-Rotterdam.	Idem.	Idem.	»	202	191	9	2	16	(2)259	191	67		1
Coronie.	Idem.	Idem.	»	14	2	7	5	»	18	16	2		»
Paramaribo.	Ommeg. regter.	Idem.	»	59	33	21	5	»	87	58	29		»
Marienburg.	Idem.	Idem.	»	89	38	50	1	1	(3)142	118	23		1
Groningen.	Idem.	Idem.	»	36	19	7	10	1	47	38	9		»
Coronie.	Kantonregter.	K. Het niet doen van aangifte bij overlijden.	61	1	»	1	»	»	1	1	»		»
Paramaribo.	Idem.	L. Hoon.	63 en 64	14	3	11	»	1	15	12	3		»
Nieuw-Rotterdam.	Idem.	Idem.	»	31	30	1	»	3	34	(4)26	7		1
Coronie.	Idem.	Idem.	»	7	1	5	1	»	7	7	»		»
Paramaribo.	Ommeg. regter.	Idem.	»	5	3	2	»	1	5	4	1		»
Groningen.	Idem.	Idem.	»	5	5	»	»	1	5	5	»		»
Nieuw-Rotterdam.	Kantonregter.	M. Eenvoudige beleediging.	65	34	32	2	»	3	34	(5)28	6		»
Coronie.	Idem.	Idem.	»	1	»	1	»	»	1	1	»		»
Paramaribo.	Ommeg. regter.	Idem.	»	8	7	1	»	»	8	4	4		»
Marienburg.	Idem.	Idem.	»	17	8	8	1	1	25	17	6		2
Groningen.	Idem.	Idem.	»	13	8	»	5	»	13	12	1		»
		Transporteren	. . . .	592	397	164	31	29	761	597	159		5

VAN D… B N°. …	…KLAAGDEN …DOELD:		VAN DE PERSONEN SUB N°. 10 BEDOELD ZIJN VEROORDEELD:																	
				Tot gevangenisstraf met gedwongen tewerkstelling.				Tot gevangenisstraf alleen.												
werden vrijgesproken of ontsla-…	… komen. Art. 153.	werden niet vervolgd doordien de regter zich onbevoegd verklaarde.	Aantal zaken waarbij de commissaris van politie of districts-commissarissen de zittingen bijwoonden.	Van 1 tot 2 maanden.	Van 14 dagen tot 1 maand.	Van 7 tot 14 dagen.	Van minder dan 7 dagen.	Van 1 tot 2 maanden.	Van 14 dagen tot 1 maand.	Van 7 tot 14 dagen.	Van minder dan 7 dagen.	Tot enkele geldboeten.	Tot geldboete en gevangenisstraf zonder gedwongen tewerkstelling.	Aantal uitgesproken subsidiaire gevangenisstraffen.	Toegepast de artt. 171 en 230.	Toegepast verzachtende omstandigheden.	Toegepast verbeurdverklaring van voorwerpen, enz.	Aantal zaken, waarvan is geappelleerd.	Aantal recidivisten.	*Aanmerkingen*
11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.
»		»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	1	»	»	»	»	»	(1) 2 personen stonden tevens teregt voor eenvoudige beleediging.
»		»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	1	»	»	»	»	»	(2) 2 idem wegens eenvoudige beleediging, 2 wegens diefstal en 5 wegens hoon. (3) 5 idem wegens eenvoudige beleediging, 1 wegens willekeurig verlaten van het ziekenhuis en 1 wegens niet voldoen aan de voorwaarden bij overeenkomst bedongen.
»		»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	1	»	»	»	»	»	
»		»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	(4) 3 idem wegens eenvoudige beleediging, 1 wegens het in het openbaar uiten van voor de zedelijkheid kwetsende taal.
»		»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	(5) 1 persoon stond tevens teregt wegens het in het openbaar uiten van voor de zedelijkheid kwetsende taal.
»		»	»	»	»	»	2	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	
»		»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
1		»	»	1	1	1	2	1	»	3	7	34	16	50	2	7	1	»	4	
67		1	»	10	37	36	29	1	9	2	1	66	9	75	7	»	4	7	19	
9		»	»	4	1	3	8	»	»	»	»	»	10	10	5	»	»	»	2	
29		»	»	9	9	5	3	»	»	»	1	31	2	33	»	5	»	»	»	
23		1	1	5	15	41	14	»	»	1	»	42	10	52	»	4	»	4	4	
9		»	»	11	12	6	»	»	»	»	»	9	»	9	»	2	»	»	6	
»		»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	1	»	»	»	»	»	
3		»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	12	»	12	1	3	»	»	»	
7		1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	26	»	26	»	»	»	1	2	
»		»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	7	»	7	»	»	»	»	1	
1		»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4	»	4	»	»	»	»	»	
»		»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	5	»	5	»	»	»	»	»	
6		»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	28	»	28	»	»	2	1	3	
»		»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	1	»	»	»	»	»	
4		»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4	»	4	»	»	»	»	»	
6		2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	17	»	17	»	»	»	»	»	
1		»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	12	»	12	»	»	»	»	»	
159		5	2	40	75	93	59	2	9	6	11	302	47	349	15	21	7	13	38	

Plaats waar de regter gevestigd is.	Kanton- of ommegaande regter.	AARD DER OVERTREDINGEN.	Overtreden artikelen der Strafverordening.	Aantal zaken.	BEHANDELD: Na schriftelijke dagvaarding.	Na mondelinge dagvaarding.	Zonder dagvaarding. Art. 146.	Aantal zaken bij verstek behandeld.	Aantal beklaagden.	werden veroordeeld.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	7a.	8.	9.	10.
		Per transport	. . . . .	592	397	164	31	29	761	597
Paramaribo.	Kantonregter.	N. Eenvoudige diefstal van voorwerpen beneden de waarde van f 25 en poging daartoe.	66	48	5	43	»	9	55	54
Nieuw-Rotterdam.	Idem.	Idem.	»	44	41	2	1	10	50	36
Coronie.	Idem.	Idem.	»	12	4	7	1	»	12	12
Paramaribo.	Ommeg. regter.	Idem.	»	24	16	7	1	»	30	21
Marienburg.	Idem.	Idem.	»	27	9	16	2	5	32	28
Groningen.	Idem.	Idem.	»	7	3	»	4	1	7	7
Nieuw-Rotterdam.	Kantonregter.	O. Idem op eene plantage of grond door aldaar arbeidende personen en poging daartoe.	67	19	19	»	»	2	23	(1)21
Coronie.	Idem.	Idem.	»	6	4	»	2	»	6	5
Paramaribo.	Ommeg. regter.	Idem.	»	22	14	5	3	1	31	29
Marienburg.	Idem.	Idem.	»	46	17	22	7	1	62	57
Groningen.	Idem.	Idem.	»	11	7	»	4	»	11	11
Paramaribo.	Kantonregter.	Q. Dooden en verwonden van dieren.	78/81	1	»	1	»	»	1	1
Nieuw-Rotterdam.	Idem.	Idem.	»	1	1	»	»	»	1	1
Paramaribo.	Ommeg. regter.	Idem.	»	1	»	1	»	»	2	1
Marienburg.	Idem.	Idem.	»	1	»	1	»	1	1	1
Nieuw-Rotterdam.	Kantonregter.	U. Overtreding van art. 26 der verordening betreffende de geneeskundige regeling voor plantages en gronden.	102	1	1	»	»	»	2	2
Paramaribo.	Ommeg. regter.	Idem.	»	3	»	2	1	»	3	3
Marienburg.	Idem.	Idem.	»	14	8	6	»	»	(2)20	20
Paramaribo.	Kantonregter.	V. Lediggang en zwerverij.	103	5	4	1	»	1	17	17
Coronie.	Idem.	Idem.	»	1	»	1	»	»	1	1
Paramaribo.	Idem.	W. 's Nachts zich bevinden op eens anders eigendom zonder vergunning.	105	4	»	4	»	»	13	13
Marienburg.	Ommeg. regter.	IJ. Verlaten van eene plantage, zonder kennisgeving.	112	6	5	1	»	»	22	20
Paramaribo.	Kantonregter.	Z. Uiten van voor de zedelijkheid kwetsende taal in het openbaar.	115	1	»	1	»	»	2	2
Nieuw-Rotterdam.	Idem.	Idem.	»	13	13	»	»	»	14	14
Coronie.	Idem.	Idem.	»	4	»	4	»	»	6	6
Paramaribo.	Ommeg. regter.	Idem.	»	3	1	1	1	»	6	5
		Tranporteren	. . . . .	917	569	290	58	60	1191	985

…AAGDEN SUB …ELD:		VAN DE PERSONEN SUB N°. 10 BEDOELD ZIJN VEROORDEELD:																	
werden veroordeeld.	werden niet vervolgd doordien de regter zich onbevoegd verklaarde.	Aantal zaken waarbij de commissaris van politie of districts-commissarissen de zittingen bijwoonden.	Tot gevangenisstraf met gedwongen tewerkstelling. Van 1 tot 2 maanden.	Van 14 dagen tot 1 maand.	Van 7 tot 14 dagen.	Van minder dan 7 dagen.	Tot gevangenisstraf alleen. Van 1 tot 2 maanden.	Van 14 dagen tot 1 maand.	Van 7 tot 14 dagen.	Van minder dan 7 dagen.	Tot enkele geldboeten.	Tot geldboete en gevangenisstraf zonder gedwongen tewerkstelling.	Aantal uitgesproken subsidiaire gevangenisstraffen.	Toegepast de artt. 171 en 230.	Toegepast verzachtende omstandigheden.	Toegepast verbeurdverklaring van voorwerpen, enz.	Aantal zaken, waarvan is geappelleerd.	Aantal recidivisten.	*Aanmerkingen.*
10.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.
597	5	2	40	75	93	59	2	9	6	11	302	47	349	15	21	7	13	41	(1) 1 persoon stond tevens teregt wegens onwil om te werken.
54	»	»	28	6	2	»	2	9	5	»	2	14	16	13	»	»	»	3	(2) 1 idem als voren.
36	»	»	19	8	4	»	1	»	»	»	4	7	11	3	»	1	1	2	
12	»	»	5	4	3	»	»	»	»	»	»	10	10	7	»	»	»	»	
21	»	2	7	9	2	»	»	»	»	»	3	8	11	»	»	»	»	1	
28	»	»	6	16	6	»	»	»	»	»	»	15	15	»	»	»	»	1	
7	»	»	5	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
(1)21	»	»	10	7	1	»	»	»	»	»	3	17	20	1	3	»	»	1	
5	»	»	4	1	»	»	»	»	»	»	»	5	5	4	»	»	»	1	
29	»	»	14	12	»	1	»	»	»	»	2	26	28	»	1	»	»	»	
57	»	»	13	30	9	4	»	»	»	»	1	50	51	»	1	»	»	2	
11	»	»	5	5	»	»	»	»	»	»	1	10	11	»	1	»	»	»	
1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	1	»	»	»	»	»	
1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	1	»	»	»	»	»	
1	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	1	»	»	»	»	»	
2	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
3	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	1	»	1	»	»	»	»	»	
20	»	»	»	»	7	1	»	»	»	»	12	1	13	»	»	»	1	2	
17	»	»	12	»	1	»	4	»	»	»	»	»	»	17	»	»	»	»	
1	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	
13	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	13	»	13	1	»	»	»	»	
20	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	20	»	20	»	»	»	»	»	
2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	»	2	»	»	»	»	»	
14	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	14	»	14	»	»	»	»	2	
6	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	6	»	6	»	»	»	»	1	
5	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	5	»	5	»	»	»	»	»	
985	5	4	170	175	132	65	9	18	11	11	394	210	604	62	27	8	15	57	

Plaats waar de regter gevestigd is.	Kanton- of ommegaande regter.		AARD DER OVERTREDINGEN.	Overtreden artikelen der Strafverordening.	Aantal zaken.	BEHANDELD: Na schriftelijke dagvaarding.	Na mondelinge dagvaarding.	Zonder dagvaarding. Art. 146.	Aantal zaken bij verstek behandeld.	Aantal beklaagden.	V… SUB… werden veroordeeld.	BEKLA… BEDOE… *hebben de regtsvervolging voorkomen. Art. 153.*
1.	2.		3.	4.	5.	6.	7.	*7a.*	8.	9.	10.	12.
			Per transport	. . . .	917	569	290	58	60	1191	985	»
Paramaribo.	Kantonregter.	*aa.*	Verwekken van burengerucht en rustverstoring.	116	10	»	10	»	3	14	14	»
Nieuw-Rotterdam.	Idem.		Idem.	»	4	4	»	»	»	5	4	»
Coronie.	Idem.		Idem.	»	1	»	1	»	»	4	4	»
Paramaribo.	Ommeg. regter.		Idem.	»	2	2	»	»	»	3	3	»
Marienburg.	Idem.		Idem.	»	1	1	»	»	»	(1) 2	2	»
Groningen.	Idem.		Idem.	»	2	2	»	»	»	3	3	»
Nieuw-Rotterdam.	Kantonregter.	*bb.*	Afsnijden van veldvruchten om ze op de plaats zelve te gebruiken.	117	1	1	»	»	»	1	1	»
Marienburg.	Ommeg. regter.		Idem.	»	2	»	2	»	»	2	2	»
Nieuw-Rotterdam.	Kantonregter.	*cc.*	Jagen en visschen, enz. op eigendom van het Gouvernement of van een ander, zonder vergunning.	118	6	6	»	»	1	18	17	»
Paramaribo.	Ommeg. regter.		Idem.	»	11	9	»	2	»	25	25	»
Marienburg.	Idem.		Idem.	»	2	2	»	»	»	4	4	»
Groningen.	Idem.		Idem.	»	1	1	»	»	»	1	1	»
Nieuw-Rotterdam.	Kantonregter.	*dd.*	Bezitten van vuurwapenen zonder port d'armes.	120	8	8	»	»	3	9	8	»
Coronie.	Idem.		Idem.	»	3	2	1	»	2	3	3	»
Paramaribo.	Ommeg. regter.		Idem.	»	5	5	»	»	1	7	7	»
Marienburg.	Idem.		Idem.	»	1	1	»	»	»	1	1	»
Nieuw-Rotterdam.	Kantonregter.	*ff.*	In het bezit hebben van een open corjaal zonder vergunning.	123	1	1	»	»	»	1	1	»
Paramaribo.	Ommeg. regter.		Idem.	»	9	8	1	»	»	17	17	»
Marienburg.	Idem.		Idem.	»	3	3	»	»	2	3	3	»
Groningen.	Idem.		Idem.	»	4	1	2	1	1	4	4	»
Nieuw-Rotterdam.	Kantonregter.	*ii.*	Als huurder of gezagvoerder niet voldoen aan de voorwaarden bij overeenkomst bedongen.	131	8	8	»	»	1	8	3	»
Nieuw-Rotterdam.	Kantonregter.	*jj.*	Onwil om te werken.	132	52	52	»	»	4	(2)106	99	»
Coronie.	Idem.		Idem.	»	1	1	»	»	»	1	1	»
Paramaribo.	Ommeg. regter.		Idem.	»	21	12	4	5	»	63	53	»
Marienburg.	Idem.		Idem.	»	17	12	5	»	»	32	21	»
Groningen.	Idem.		Idem.	»	3	2	»	1	»	4	4	»
			Transporteren	. . . .	1096	713	316	67	78	1532	1290	»

V… SUB…	BEKLAAGDEN BEDOELD:			VAN DE PERSONEN SUB N°. 10 BEDOELD ZIJN VEROORDEELD:																
				Tot gevangenisstraf met gedwongen tewerkstelling.				Tot gevangenisstraf alleen.												
werden veroordeeld.	*hebben de regtsvervolging voorkomen. Art. 153.*	werden niet vervolgd doordien de regter zich onbevoegd verklaarde.	Aantal zaken waarbij de commissaris van politie of districts-commissarissen de zittingen bijwoonden.	Van 1 tot 2 maanden.	Van 14 dagen tot 1 maand.	Van 7 tot 14 dagen.	Van minder dan 7 dagen.	Van 1 tot 2 maanden.	Van 14 dagen tot 1 maand.	Van 7 tot 14 dagen.	Van minder dan 7 dagen.	Tot enkele geldboeten.	Tot geldboete en gevangenisstraf zonder gedwongen tewerkstelling.	Aantal uitgesproken subsidiaire gevangenisstraffen.	Toegepast de artt. 171 en 230.	Toegepast verzachtende omstandigheden.	Toegepast verbeurdverklaring van voorwerpen, enz.	Aantal zaken, waarvan is geappelleerd.	Aantal recidivisten.	*Aanmerkingen*
10.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.
985	»	5	4	170	175	132	65	9	18	11	11	384	210	594	62	27	8	15	57	(1) 2 personen stonden tevens teregt wegens eenvoudige beleediging.
14	»	»	»	1	»	»	»	1	»	»	»	12	»	12	1	»	»	»	»	
4	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	2	»	2	»	»	»	»	»	(2) 2 idem als voren.
4	»	»	»	»	»	»	4	»	»	»	»	»	4	4	»	»	»	»	»	
3	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	2	»	2	»	»	»	»	»	
2	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»	2	2	»	»	»	»	»	
3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	»	3	»	»	»	»	»	
1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	1	»	»	»	»	»	
2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	»	2	»	»	»	»	»	
17	»	»	»	»	»	4	2	»	»	»	»	11	2	13	»	3	»	»	»	
25	»	»	»	»	»	2	2	»	»	»	»	21	»	21	»	2	14	1	1	
4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4	»	4	»	»	2	»	»	
1	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	1	»	»	1	»	»	
8	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	8	»	8	»	7	»	»	»	
3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	»	3	»	»	3	»	»	
7	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	7	»	7	»	»	6	»	»	
1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	1	»	»	1	»	»	
1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	1	»	»	1	»	»	
17	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	17	»	17	»	»	14	»	»	
3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	»	3	»	»	3	»	»	
4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4	»	4	»	»	4	»	»	
3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	»	3	»	»	»	»	»	
99	»	»	»	»	»	35	30	»	»	8	»	26	39	65	12	2	»	3	9	
1	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
53	»	»	»	»	24	7	2	»	»	»	»	20	10	30	»	»	»	1	3	
21	»	»	»	»	»	2	9	4	»	»	»	6	4	10	»	»	»	»	4	
4	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	3	»	3	»	»	»	»	»	
290	»	5	5	171	199	188	115	14	18	19	11	555	271	826	75	41	37	20	74	

Plaats waar de regter gevestigd is.	Kanton- of ommegaande regter.		AARD DER OVERTREDINGEN.	Overtreden artikelen der Strafverordening.	Aantal zaken.	BEHANDELD: Na schriftelijke dagvaarding.	Na mondelinge dagvaarding.	Zonder dagvaarding. Art. 146.	Aantal zaken bij verstek behandeld.	Aantal beklaagden.	VAN DE ... SUB N°. werden veroordeeld.	werden vrijgesproken of ontsla[gen] ...
1.	2.		3.	4.	5.	6.	7.	7a.	8.	9.	10.	11.
			Per transport	. . . . .	1096	713	316	67	78	1532	1290	237
Paramaribo.	Kantonregter.	*ll.*	Willekeurig verlaten van de dienst, het werk, enz., of niet voldoen aan de voorwaarden.	133	3	»	3	»	»	7	4	3
Nieuw-Rotterdam.	Idem.		Idem.	»	59	59	»	»	16	(1) 108	80	28
Coronie.	Idem.		Idem.	»	3	1	2	»	»	4	4	»
Paramaribo.	Ommeg. regter.		Idem.	»	18	5	4	9	»	31	31	»
Marienburg.	Idem.		Idem.	»	35	25	7	3	2	56	51	5
Groningen.	Idem.		Idem.	»	25	8	1	16	1	43	39	4
Coronie.	Kantonregter.	*mm.*	Dronkenschap of luiheid.	134	2	»	2	»	»	2	2	»
Marienburg.	Ommeg. regter.	*nn.*	Zonder pas verlaten van de plantage	134	2	1	1	»	»	21	21	»
Groningen.	Idem.	*oo.*	Verlaten van de kolonie door gehuurde arbeiders of poging daartoe.	135	1	1	»	»	»	4	4	»
Nieuw-Rotterdam.	Kantonregter.	*pp.*	Moedwillig beschadigen of vernielen van gereedschappen, enz.	136	3	3	»	»	»	5	»	5
Paramaribo.	Ommeg. regter.		Idem.	»	1	»	»	1	»	3	3	»
Marienburg.	Idem.		Idem.	»	6	3	3	»	»	8	7	1
Groningen.	Idem.		Idem.	»	4	1	»	3	»	(2) 5	4	1
Paramaribo.	Kantonregter.	*qq.*	Niet verschijnen als getuige en als deskundige.	188/199	3	»	3	»	»	4	4	»
Marienburg.	Ommeg. regter.		Idem.	»	6	6	»	»	»	10	8	2
Nieuw-Rotterdam.	Kantonregter.	*rr.*	Misdrijven niet vallende onder de strafverordening van 1874 (3).	—	1	1	»	»	»	1	»	»
Paramaribo.	Idem.	*vv.*	Het niet binnen den wettelijken termijn doen van aangifte en voldoen van personele belasting.	Art. 1 verorden. 3 Aug. 1875 (G. B. n°. 17).	14	14	»	»	930	1358	1278	8
Nieuw-Rotterdam.	Idem.		Idem.	»	33	33	»	»	11	508	466	42
Coronie.	Idem.		Idem.	»	8	8	»	»	2	32	31	1
Paramaribo.	Ommeg. regter.		Idem.	»	27	27	»	»	15	321	310	11
Marienburg.	Idem.		Idem.	»	13	13	»	»	»	506	506	»
Groningen.	Idem.		Idem.	»	8	8	»	»	2	93	93	»
Marienburg.	Idem.	*ww.*	Vellen of schenden van een boom of van gezette enten.	72 en 73	1	»	1	»	»	1	»	1
			Tranporteren	. . . . .	1372	930	343	99	1057	4663	4236	42[illegible]

Koloniaal verslag van 1881. [Suriname. Bijlage D.]

...KLAAGDEN ...BEDOELD:			VAN DE PERSONEN SUB N°. 10 BEDOELD ZIJN VEROORDEELD:																
			Tot gevangenisstraf met gedwongen tewerkstelling.				Tot gevangenisstraf alleen.												
... hebben de regtsvervolging voorkomen. Art. 153.	werden niet vervolgd doordien de regter zich onbevoegd verklaarde.	Aantal zaken waarbij de commissaris van politie of districts-commissarissen de zittingen bijwoonden.	Van 1 tot 2 maanden.	Van 14 dagen tot 1 maand.	Van 7 tot 14 dagen.	Van minder dan 7 dagen.	Van 1 tot 2 maanden.	Van 14 dagen tot 1 maand.	Van 7 tot 14 dagen.	Van minder dan 7 dagen.	Tot enkele geldboeten.	Tot geldboete en gevangenisstraf zonder gedwongen tewerkstelling.	Aantal uitgesproken subsidiaire gevangenisstraffen.	Toegepast de artt. 171 en 230.	Toegepast verzachtende omstandigheden.	Toegepast verbeurdverklaring van voorwerpen, enz.	Aantal zaken, waarvan is geappelleerd.	Aantal recidivisten.	*Aanmerkingen.*
12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.
»	5	5	171	199	188	115	14	18	19	11	555	271	826	75	41	57	20	74	(1) 1 persoon stond tevens teregt wegens visschen zonder vergunning van den eigenaar.
»	»	»	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4	»	»	1	»	
»	»	»	32	25	13	»	»	»	»	»	10	70	80	11	»	4	4	7	(2) 3 idem wegens het willekeurig verlaten van het ziekenhuis.
»	»	»	»	4	»	»	»	»	»	»	»	4	4	2	»	»	»	2	(3) Hier zijn niet vermeld de gevallen reeds behandeld kolom 13.
»	»	»	»	23	8	»	»	»	»	»	»	31	31	»	»	»	»	2	
»	»	»	»	29	20	»	»	»	»	1	1	47	48	»	1	»	»	6	
»	»	»	»	17	3	19	»	»	»	»	»	39	39	»	»	»	»	4	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	»	2	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	21	»	21	»	»	»	»	»	
»	»	»	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	1	1	»	»	»	»	»	5	»	5	»	»	»	»	»	
»	»	»	2	1	1	»	»	»	»	»	»	2	2	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4	»	4	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	8	»	8	»	»	»	»	»	
»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1278	»	1278	»	»	»	»	253	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	466	»	466	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	31	»	31	»	3	»	»	4	
»	»	5	»	»	»	»	»	»	»	»	310	»	310	»	»	»	»	»	
»	»	9	»	»	»	»	»	»	»	»	506	»	506	»	»	»	»	103	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	93	»	93	»	»	»	»	4	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	6	19	213	299	237	134	14	18	19	12	3290	464	3754	92	45	61	25	460	

Plaats waar de regter gevestigd is.	Kanton- of ommegaande regter.		Aard der overtredingen.	Overtreden artikelen der Strafverordening.	Aantal zaken.	Behandeld: Na schriftelijke dagvaarding.	Na mondelinge dagvaarding.	Zonder dagvaarding. Art. 146.	Aantal zaken bij verstek behandeld.	Aantal beklaagden.	Van [illegible]klaagd[illegible] sub n°. [illegible]doeld: werden veroordeeld.	werden vrijgesproken of ontsla-[illegible] komen. Art. 153.	[illegible]	werden niet vervolgd doordien de regter [illegible]
1.	2.		3.	4.	5.	6.	7.	7*a*.	8.	9.	10.	1[illegible]	[illegible]2.	1[illegible]
			Per transport	....	1372	930	343	99	1057	4663	4236	42[illegible]	[illegible]	
Coronie.	Kantonregter.	*xx.*	Het niet bijhouden van het bevolkingsregister op een plantage of grond en het niet tijdig opgaven doen van de mutatien onder de bevolking.	110 en 111	1	1	»	»	»	1	1	»	»	»
Paramaribo.	Ommeg. regter.	*ijij.*	Ongekleed in het openbaar verschijnen.	113	1	1	»	»	»	2	»	[illegible]	»	»
Nieuw-Rotterdam.	Kantonregter.	*zz.*	Overtredingen van huurders van immigranten en van andere arbeiders en van gezagvoerders, niet strafbaar gesteld bij de strafverordening van 1874.	Verorden. van 16 Mei 1877 (G. B. n°. 9).	1	1	»	»	»	1	1	»	»	»
Coronie.	Idem.		Idem.	»	1	1	»	»	»	1	1	»	»	»
Paramaribo.	Ommeg. regter.		Idem.	»	2	2	»	»	»	7	5	[illegible]	[illegible]	»
Marienburg.	Idem.		Idem.	»	4	3	1	»	2	4	4	»	»	»
Nieuw-Rotterdam.	Kantonregter.	*ddd.*	Overtreding van art. 20 der verordening houdende voorzieningen betrekkelijk het lager onderwijs (schoolverzuim).	Verorden. van 8 Dec. 1876 (G. B. van 1877 n°. 10).	2	2	»	»	»	8	8	»	»	»
Coronie.	Idem.		Idem.	»	3	»	3	»	1	5	5	»	»	»
Nieuw-Rotterdam.	Idem.	*ggg.*	Het gaan over eens anders in den oogst staanden grond.	70	1	1	»	»	»	4	4	»	»	»
			Totaal-Generaal.	....	1388	942	347	99	1060	4696	4265	42[illegible]	[illegible]	6[illegible]

…VAN …B N°.	…KLAAGDEN …DOELD:			VAN DE PERSONEN SUB N°. 10 BEDOELD ZIJN VEROORDEELD:																
				Tot gevangenisstraf met gedwongen tewerkstelling.				Tot gevangenisstraf alleen.												
…	werden vrijgesproken of ontsla…	…komen. Art. 153.	werden niet vervolgd doordien de regter zich onbevoegd verklaarde.	Aantal zaken waarbij de commissaris van politie of districts-commissarissen de zittingen bijwoonden.	Van 1 tot 2 maanden.	Van 14 dagen tot 1 maand.	Van 7 tot 14 dagen.	Van minder dan 7 dagen.	Van 1 tot 2 maanden.	Van 14 dagen tot 1 maand.	Van 7 tot 14 dagen.	Van minder dan 7 dagen.	Tot enkele geldboeten.	Tot geldboete en gevangenisstraf zonder gedwongen tewerkstelling.	Aantal uitgesproken subsidiaire gevangenisstraffen.	Toegepast de artt. 171 en 230.	Toegepast verzachtende omstandigheden.	Toegepast verbeurdverklaring van voorwerpen, enz.	Aantal zaken, waarvan is geappelleerd.	Aantal recidivisten.	*Aanmerkingen*
…	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.
6	42	»	6	19	213	299	237	134	14	18	19	12	3290	464	3754	92	45	61	25	460	
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	1	»	»	»	»	»	
		»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	1	»	»	»	»	»	
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	1	»	»	»	»	»	
		»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	5	»	5	»	»	»	2	»	
	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	4	»	4	»	»	»	2	1	
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	8	»	8	»	»	»	»	»	
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	5	»	5	»	»	»	»	»	
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4	»	4	»	»	»	»	»	
…	42	»	6	21	213	299	237	134	14	18	19	12	3319	464	3783	92	45	61	29	461	

RECAPITULATIESTAAT der overtreding

Paramaribo. Kantonregter.	Aantal zaken.	Aantal beklaag-den.	Nieuw-Rotterdam. Kantonregter.	Aantal zaken.	Aantal beklaag-den.	Coronie. Kantonregter.	Aantal zaken.	Aantal beklaag-den.
Overtr. sub G.	1	1	Overtr. sub F.	1	1	Overtr. sub B.	1	1
» » J.	47	51	» » G.	1	1	» » J.	14	18
» » L.	14	15	» » J.	202	259	» » K.	1	1
» » N.	48	55	» » L.	31	34	» » L.	7	7
» » Q.	1	1	» » M.	34	34	» » M.	1	1
» » V.	5	17	» » N.	44	50	» » N.	12	12
» » W.	4	13	» » O.	19	23	» » O.	6	6
» » Z.	1	2	» » Q.	1	1	» » V.	1	1
» » *aa.*	10	14	» » U.	1	2	» » Z.	4	6
» » *ll.*	3	7	» » Z.	13	14	» » *aa.*	1	4
» » *qq.*	3	4	» » *aa.*	4	5	» » *dd.*	3	3
» » *vv.*	14	1358	» » *bb.*	1	1	» » *jj.*	1	1
			» » *cc.*	6	18	» » *ll.*	3	4
			» » *dd.*	8	9	» » *mm.*	2	2
			» » *ff.*	1	1	» » *vv.*	8	32
			» » *ii.*	8	8	» » *xx.*	1	1
			» » *jj.*	52	106	» » *zz.*	1	1
			» » *ll.*	59	108	» » *ddd.*	3	5
			» » *pp.*	3	5			
			» » *rr.*	1	1			
			» » *vv.*	33	508			
			» » *zz.*	1	1			
			» » *ddd.*	2	8			
			» » *ggg.*	1	4			
Totaal	151	1538		527	1202		70	106

beh

O

C

behandeld bij de verschillende geregten.

Paramaribo. Ommeg. regter.	Aantal zaken.	Aantal beklaagden.	Marienburg. Ommeg. regter.	Aantal zaken.	Aantal beklaagden.	Groningen. Ommeg. regter.	Aantal zaken.	Aantal beklaagden.
Overtr. sub E.	1	1	Overtr. sub G.	1	1	Overtr. sub J.	36	47
» » G.	3	3	» » J.	89	142	» » L.	5	5
» » J.	59	87	» » M.	17	25	» » M.	13	13
» » L.	5	5	» » N.	27	32	» » N.	7	7
» » M.	8	8	» » O.	46	62	» » O.	11	11
» » N.	24	30	» » Q.	1	1	» » *aa.*	2	3
» » O.	22	31	» » U.	14	20	» » *cc.*	1	1
» » Q.	1	2	» » Y.	6	22	» » *ff.*	4	4
» » U.	3	3	» » *aa.*	1	2	» » *jj.*	3	4
» » Z.	3	6	» » *bb.*	2	2	» » *ll.*	25	43
» » *aa.*	2	3	» » *cc.*	2	4	» » *oo.*	1	4
» » *cc.*	11	25	» » *dd.*	1	1	» » *pp.*	4	5
» » *dd.*	5	7	» » *ff.*	3	3	» » *vv.*	8	93
» » *ff.*	9	17	» » *jj.*	17	32			
» » *jj.*	21	63	» » *ll.*	35	56			
» » *ll.*	18	31	» » *nn.*	2	21			
» » *pp.*	1	3	» » *pp.*	6	8			
» » *vv.*	27	321	» » *qq.*	6	10			
» » *ijij.*	1	2	» » *vv.*	13	506			
» » *zz.*	2	7	» » *ww.*	1	1			
			» » *zz.*	4	4			
	226	655		294	955		120	240

[5. 6.]

BIJLAGE E[1].

VERSLAG omtrent het politiewezen over 1880.

PARAMARIBO, *den 7den Februarij* 1881.

Ik heb de eer Uwer Excellentie bij deze aan te bieden onderstaand verslag van het politiewezen in het afgeloopen jaar.

De sterkte van het corps maréchaussée bedroeg op 1 Januarij 1880 120 man, als:

1 opperwachtmeester,

2 wachtmeesters,

19 brigadiers,

48 maréchaussées der 1ste klasse, waarvan 1 den titulairen rang van brigadier heeft, en

50 maréchaussées der 2de klasse;

terwijl die van het corps inlandsche politieagenten bestond uit 68 man, als:

8 hoofdlieden,

27 agenten der 1ste klasse, en

33 » » 2de » .

De organisatie der politie heeft in het afgeloopen jaar geene verandering ondergaan.

Gedurende 1880 werden bij het corps maréchaussée:

a. eervol ontslagen:

2 brigadiers,

2 maréchaussées der 1ste klasse, en

4 » » 2de » ;

b. gepensioneerd:

2 brigadiers, en

2 maréchaussées der 1ste klasse;

c. op zijn verzoek naar zijn corps teruggezonden:

1 als maréchaussée der 1ste klasse dienende militair;

d. wegens wangedrag teruggesteld:

1 brigadier tot maréchaussée der 2de klasse,

1 » titulair » » » 1ste » en

5 maréchaussées der 1ste klasse tot maréchaussées der 2de klasse;

e. bevorderd:

tot brigadiers:

3 brigadiers-titulair;

tot brigadiers-titulair:

4 maréchaussées der 1ste klasse, en

tot maréchassées der 1ste klasse:

13 maréchaussées der 2de klasse;

terwijl 1 maréchaussée der 1ste klasse werd overgeplaatst bij het corps inlandsche politie met den titulairen rang van hoofdman;

f. definitief benoemd:

2 maréchaussées der 1ste klasse, en

5 » » 2de » , waarvan sommigen tijdelijk in dienst waren aangesteld (op de proef);

g. voorloopig op de proef aangesteld:

14 maréchaussées der 2de klasse;

h. buitenlandsch verlof verleend aan:

1 brigadier, en

1 maréchaussée der 1ste klasse.

Gedurende 1880 zijn overleden:

1 maréchaussée der 1ste klasse, en

2 maréchaussées » 2de » .

22 leden van het corps maréchaussée zijn gestraft met:

kazerne-arrest voor	1	dag		2
»	»	2	dagen	7
»	»	4	»	12
»	»	6	»	1
»	»	7	»	1
»	»	8	»	2
»	»	14	»	2

(drie maréchaussées zijn meer dan eens gestraft).

In den loop van 1880 zijn bij het cops der inlandsche politieagenten:

a. eervol ontslagen:

2 agenten der 1ste klasse;

b. gepensioneerd:

1 agent der 1ste klasse;

c. wegens ongeschiktheid naar hun corps teruggezonden:

2 als agenten van politie der 2de klasse dienende militairen;

Aan Zijne Excellentie

den Heer Gouverneur van Suriname.

d. wegens berispelijk gedrag ontslagen:

1 hoofdman, en

1 agent der 2de klasse;

e. wegens wangedrag teruggesteld:

3 agenten der 1ste klasse tot agenten der 2de klasse;

f. bevorderd:

tot hoofdman:

1 agent der 1ste klasse;

tot hoofdman-titulair:

1 maréchaussée der 1ste klasse;

tot agenten der 1ste klasse:

5 agenten der 2de klasse;

g. definitief benoemd:

7 agenten der 2de klasse,

waarvan 1 voorloopig op de proef was aangesteld;

h. voorloopig op de proef aangesteld:

4 agenten der 2de klasse.

Dit corps heeft in 1880 geen lid door den dood verloren.

Aan 20 agenten van politie werden de navolgende straffen opgelegd:

kazerne-arrest voor	1 dag	2
» »	2 dagen	6
» »	4 »	16
» »	7 »	3
» »	8 »	3
» »	14 »	1

(negen agenten van politie zijn meer dan eens gestraft).

Op 31 December 1880 bedroeg de sterkte:

1°. van het corps maréchaussée 119 man, als:

1 opperwachtmeester,

2 wachtmeesters,

19 brigadiers,

48 maréchaussées der 1ste klasse, waarvan 1 den titulairen rang van brigadier heeft, en 49 maréchaussées der 2de klasse; en

2°. van het corps inlandsche politieagenten 67 man, als:

8 hoofdlieden,

26 agenten der 1ste klasse, waarvan 1 den titulairen rang van hoofdman heeft, en 33 agenten der 2de klasse.

Aan het compleet der organieke sterkte ontbreken derhalve 1 maréchaussée der 2de klasse en 1 inlandsche politieagent der 2de klasse.

Het corps buitengewone politieagenten bestond op 1 Januarij 1880 uit 47 man.

In den loop van dat jaar werd de benoeming ingetrokken van 13 man:

a. wegens vertrek uit het district . . . . 6 man;

b. wegens wangedrag . . . . 6 »

c. op verzoek van den belanghebbende . . 1 » .

Een man stierf in dat tijdsverloop, terwijl 3 man werden aangesteld, zoodat op 31 December 1880 de sterkte bedroeg 36 man.

Het sedert eenige jaren op de plantage Waterloo in Nickerie gevestigde politie-station is in het afgeloopen jaar verplaatst naar de plantage Nursery, waartoe de eigenaar van het effect welwillend zijne toestemming heeft verleend, omdat de beheerder van de eerstgenoemde plantage de verdere vestiging van politie-beambten aldaar niet meer wilde toestaan.

Nursery is thans gebleken geschikter te zijn voor een politie-station, omdat die plantage, als het ware in het midden van de andere gelegen, betere en spoediger gelegenheid aanbiedt van dat punt uit de omliggende plantages te bereiken.

Ter bescherming van personen en eigendommen zijn er in de tweede helft van 1880 één brigadier en twee maréchaussées naar de Marowijne gedetacheerd, omdat vele van uit Cayenne ontvlugte veroordeelden zich in de onmiddellijke nabijheid van het etablissement Albina ophielden, zich des nachts vertoonden, diefstal pleegden en de streek aldaar onveilig maakten.

De groote ongerustheid, waarin de bevolking van dat etablissement verkeerde, is sedert voor een groot deel opgeheven, dewijl de misdadigers, uit vrees voor aanhouding en uitlevering, dat gedeelte van de kolonie hebben verlaten, verder op zijn gegaan en òf bij de boschnegers òf op de plantages te regt kwamen, aangehouden werden en aan de districts-commissarissen overgegeven; zoodat gevoegelijk mag worden aangenomen, dat de vestigingsplaats aan de Marowijne (Nederlandsch gedeelte) van deze gevaarlijke individuen zoo goed als geheel gezuiverd is.

Of daar voortdurend een detachement politie-beambten gevestigd zal blijven in 't belang der aldaar en aan de rivier de Marowijne aan de Nederlandsche zijde uitgeoefend wordende goudindustrie kan nog niet met zekerheid worden opgegeven en maakt een punt van overweging uit.

Bij de groote uitbreiding, welke de goudindustrie in het district Saramacca erlangt, en met het oog op de goede door het Bestuur en de goudontginners zeer gewaardeerde diensten, welke het politie-station op Brokopondo in het district Boven-Suriname bewijst, bestaat het voornemen ook in het district Boven-Saramacca een politie-station op te rigten.

Tot dat einde ben ik dan ook ter zake met de betrokken autoriteiten in bespreking en briefwisseling getreden en hoop ik eerlang daaromtrent Uwer Excellentie een voorstel aan te bieden.

Ook de administratieve politie is in dat tijdvak wederom nuttig werkzaam geweest en vele verbeteringen gebragt aan straten, wegen, pleinen en waterloozingen, welke veel hebben bijgedragen tot bevordering van den algemeenen gezondheidstoestand en tot verfraaijing der stad; terwijl in de districten onder het toezigt der politie mede belangrijke werken aan communicatien zijn verrigt.

Behalve de opsporing en het constateren van gepleegde misdrijven, het opsporen van misdadigers, de handhaving van algemeene verordeningen, welke nog al veel en velerlei zijn, wordt nog een tal van andere diensten van de politie gevorderd, welke ik kortheidshalve niet andermaal zal opsommen, maar de eer heb te verwijzen naar mijn verslag omtrent het politiewezen over 1879, vervat in dezerzijdsche missive van den 21sten Februarij 1880 n°. 183, waarin hare zoo zeer uiteenloopende en moeijelijke werkzaamheden in het bijzonder zijn vermeld.

Aan haar beleid en hare waakzaamheid is het voor een groot deel te danken, dat rust en orde, zoowel in de stad als in de districten niet zijn verstoord geworden.

Het is mij derhalve een aangename taak Uwe Excellentie te kunnen berigten, dat de politie in het afgeloopen jaar onder mijn oppertoezigt, doch onder de goede leiding van den commissaris van politie, van wien meermalen reeds met lof in mijne verslagen werd gesproken op eene wijze, welke ook thans ten volle van toepassing is, in het stadsdistrict en in de buitendistricten onder het ijverig toezigt van de hoofden van die districten goede diensten heeft bewezen en wederom nuttig werkzaam is geweest.

De dienstijver en het gedrag van den inspecteur van politie, den opperwachtmeester, de onderofficieren en de overige leden van het corps maréchaussée, alsook van de hoofdlieden en beambten van de inlandsche politie hebben over het algemeen redenen van tevredenheid gegeven.

De Procureur-Generaal,

A. Looijen.

[5. 7.]

BIJLAGE E².

STERKTE EN EMPLACEMENT der politie in de kolonie Suriname op 1°. Januarij 1881.

GRADEN.	STERKTE.									Beneden-Para en Beneden-Suriname.				Boven-Para en Boven-Suriname.				Ben… Cott… Ben… Cor… w…
	Opperwachtmeester.	Wachtmeesters.	Brigadiers.	Maréchaussées 1ste klasse.	Maréchaussées 2de klasse.	Hoofdlieden.	Agenten van politie 1ste klasse.	Agenten van politie 2de klasse.	In garnizoen te Paramaribo.	Poelepantje.	Jagtlust.	Fort Nieuw-Amsterdam.	Resolutie.	Onoribo.	Domburg.	Brokopondo.	Post Republiek.	Frederiksdorp.
Opperwachtmeester . .	1	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Wachtmeesters. . . .	»	2	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Brigadiers	»	»	19	»	»	»	»	»	4	1	1	1	»	1	1	1	»	1
Maréchaussées 1ste klasse	»	»	»	48	»	»	»	»	19	1	2	2	1	2	1	1	1	1
Maréchaussées 2de klasse	»	»	»	»	49	»	»	»	11	1	1	3	1	2	2	1	»	6
Hoofdlieden	»	»	»	»	»	8	»	»	8	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Agenten van politie 1ste klasse	»	»	»	»	»	»	26	»	25	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Agenten van politie 2de klasse	»	»	»	»	»	»	»	33	30	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Totaal . .	1	2	19	48	49	8	26	33	99	3	4	8	2	5	4	3	1	8
Mankeert tot compleet .	»	»	»	»	1	»	»	1										
Organieke sterkte. . .	1	2	19	48	50	8	26	34										

	EMPLACEMENT.																	
	Beneden-Cottica en Beneden-Commewijne.		Boven-Cottica, Matappica en Commetewane.			Beneden- en Boven-Saramacca.				Nickerie.								
Post Republiek.	Frederiksdorp.	Marienburg.	Ephrata.	Nieuw-Meerzorg.	Sommelsdijk.	Groningen.	Catharina-Sophia.	Kent.	Coronie.	Nieuw-Rotterdam.	Nursery.	Paradise.	Crappahoek.	Marowijne.	Met verlof in Nederland.	Totaal gedetacheerden.	Totaal-generaal.	*Aanmerkingen.*
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	
»	1	1	1	1	1	1	»	»	1	1	1	»	»	»	»	»	»	
1	1	2	3	»	1	1	1	1	2	2	1	1	1	1	»	»	»	
»	6	3	2	3	3	2	1	»	1	3	1	»	1	1	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	
1	8	6	6	4	5	4	2	1	4	8	3	1	2	3	»	87	186	

[5. 8.]

BIJLAGE F.

VERSLAG van de Commissie van administratie over het burgerlijk en militair huis van verzekering in het fort Zeelandia, over het jaar 1880.

Omtrent den algemeenen toestand dezer inrigting kan vermeld worden dat de goede gang der zaken alsmede het inwendig bestuur niets te wenschen heeft overgelaten.

Zoo als nader zal blijken zijn de uitgaven beneden de raming gebleven.

A. *Gebouwen en meubilair*

Hoewel een der daken in het afgeloopen jaar werd hersteld, acht de commissie zich verpligt te blijven wijzen op den slechten toestand waarin de overige daken verkeeren.

Ook met de muren in het algemeen is het zeer slecht gesteld, daar de kalk geheel verteerd is en de muren de vereischte sterkte missen.

De noodzakelijkste kleine reparatien hebben door de zorg van het bouwdepartement plaats gehad.

B. *Bevolking*

Op ultimo December 1879 bedroeg de sterkte 55 gevangenen die onder de volgende categorien vielen.

	Inlanders.		Immigranten.				Gegijzelden.	Militairen.	Fransche vlugtelingen.	Totaal.		Totaal-generaal.
			Chinezen.		Koelies.							
	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.				Mannen.	Vrouwen.	
Preventieve gevangenen:												
Die te regt moeten staan wegens:												
Misdaad	3	»	»	»	2	»	»	»	»	5	»	5
Wanbedrijf	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	1
Veroordeelden:												
Door het hof van justitie	16	»	4	»	11	»	»	»	»	31	»	31
» » kantongeregt of de ommegaande regters	4	»	»	»	»	»	»	»	»	4	»	4
» den krijgsraad	»	»	»	»	»	»	»	1	»	1	»	1
Gedetineerden:												
Om andere redenen	»	»	1	»	»	»	1	2	9	13	»	13
Totaal. . .	24	»	5	»	13	»	1	3	9	55	»	55

In den loop van het jaar 1880 zijn opgenomen 403 personen, dus 57 meer dan gedurende het jaar 1879, welke vermeerdering aan de omstandigheid moet worden toegeschreven van het groot aantal fransche vlugtelingen die in den loop des jaars gecustodieerd werden.

In den volgenden staat worden de gevangenen specifiek volgens hunnen landaard opgegeven.

	Europeanen.		Inlanders.		Immigranten. Portugezen.		Immigranten. Engelschen.		Immigranten. Chinezen.		Immigranten. Koelies.		Gegijzelden.	Militairen.	Matrozen.	Schutters.	Fransche vlugtelingen.	Totaal.		Totaal-generaal.
	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.						Mannen.	Vrouwen.	
Januarij	1	»	11	1	»	»	»	»	1	»	2	»	»	»	»	1	1	17	1	18
Februarij	»	»	6	1	»	»	1	»	»	»	2	»	»	»	2	4	»	15	1	16
Maart	»	»	8	12	»	»	»	»	1	»	12	»	»	3	»	4	»	28	12	40
April	»	»	18	»	»	»	»	»	2	»	3	»	»	»	»	1	»	24	»	24
Mei	»	»	11	»	»	»	1	»	4	»	7	1	»	»	»	»	3	26	1	27
Junij	»	»	17	1	»	»	1	»	»	»	5	»	»	»	»	»	»	23	1	24
Julij	2	»	7	3	»	»	2	»	2	»	»	»	»	1	4	»	»	18	3	21
Augustus	»	»	10	3	»	»	2	1	2	»	14	»	1	»	»	»	9	38	4	42
September . . .	»	»	18	2	»	»	4	»	»	»	9	»	»	»	2	»	6	39	2	41
October	»	»	32	2	»	1	3	»	2	»	4	»	»	»	1	»	19	61	3	64
November	»	»	16	3	»	»	2	»	1	»	1	»	»	1	»	»	24	45	3	48
December	3	»	4	1	»	»	4	1	3	»	9	2	»	3	»	»	8	34	4	38
Totaal . .	6	»	158	29	»	1	20	2	18	»	68	3	1	8	9	10	70	368	35	403

STAAT van de dagelijksche bevolking van het burgerlijk en militaire huis van verzekering in het fort Zeelandia, gedurende het jaar 1880.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	Totaal.	Gemiddeld per dag.
Januarij. .	55	55	54	54	54	55	54	51	51	46	47	47	45	44	44	45	45	44	44	45	47	49	49	47	49	47	48	49	49	48	47	1 508	49
Februarij.	47	47	47	47	47	47	50	46	45	45	44	44	44	45	45	45	46	46	46	42	42	42	42	44	43	44	42	42	45	—	—	1 301	46
Maart. . .	45	47	47	44	47	46	46	46	48	48	59	60	60	57	57	58	58	59	59	62	63	63	63	70	70	70	70	70	70	70	68	1 808	58
April . . .	69	69	70	72	72	70	71	72	72	72	73	71	70	70	74	75	75	76	76	75	75	76	75	75	74	75	74	76	74	74	—	2 192	73
Mei	74	74	74	77	80	79	79	78	78	78	78	78	78	78	77	73	73	73	74	73	76	75	77	76	75	77	—	77	78	72	72	2 361	76
Junij . . .	72	73	69	70	70	67	65	67	66	66	67	66	66	65	65	67	66	66	65	65	62	63	65	66	67	68	74	74	72	72	—	2 027	68
Julij . . .	72	69	66	64	64	64	62	61	62	63	64	64	64	66	66	66	66	67	67	67	66	64	64	67	68	68	70	71	70	71	71	2 054	66
Augustus.	68	68	68	68	69	72	71	68	68	68	68	68	70	73	69	68	68	68	70	70	74	70	70	69	69	71	71	73	75	74	73	2 169	70
September	79	83	90	91	87	88	89	85	86	88	89	85	83	88	86	86	86	85	81	79	80	79	78	78	78	79	79	77	74	84	—	2 505	83
October . .	82	82	75	75	74	73	74	72	65	65	67	68	66	69	71	86	79	76	84	85	85	77	81	82	80	84	80	80	79	79	79	2 374	77
November	78	77	77	80	79	83	82	82	74	75	76	75	79	75	75	75	77	78	77	76	78	77	77	77	84	85	86	86	85	88	—	2 373	79
December.	93	93	92	91	89	89	89	90	88	86	88	87	85	84	83	83	82	83	86	85	84	83	86	86	87	86	89	90	90	93	96	2 715	88
Totaal . .	741	746	737	742	743	744	744	728	715	714	732	726	725	730	729	744	739	738	743	739	748	733	741	751	757	768	774	775	774	732	410	25 379	69

Op ultimo December 1880 bleven gecustodieerd 96 personen, zoo als in onderstaanden staat wordt opgegeven:

Verdeeling.	Europeanen.		Inlanders.		Engelschen.		Chinezen.		Koelies.		Militairen.	Fransche vlugtelingen.	Totaal.		Totaal-generaal.
	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.			Mannen.	Vrouwen.	
Veroordeeld tot gevangenisstraf aan openbare werken met gedwongen tewerkstelling	»	»	11	»	2	1	1	»	8	»	»	»	22	1	23
Veroordeeld tot dwangarbeid, moetende worden opgezonden naar het fort Nieuw-Amsterdam . .	»	»	»	»	»	»	1	»	1	»	»	»	2	»	2
Veroordeeld tot gevangenisstraf door het Militaire Hof.	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	»	3
Preventieve gevangenen .	3	»	12	2	2	»	»	»	4	1	3	»	24	3	27
Gedetineerd om andere redenen	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	41	41	»	41
Totaal . .	6	»	23	2	4	1	2	»	13	1	3	41	92	4	96

Onder dit totaal zijn begrepen 3 gevangenen die te huis behooren op het fort Nieuw-Amsterdam en tot het opdelven der grachten alhier zijn overgebragt.

De gemiddelde sterkte per dag was als volgt:

1ste kwartaal	51
2de »	72
3de »	73
4de »	81

Een gegijzelde werd in den loop des jaars ontslagen.

In de pistole werd niemand opgenomen.

C. *Inwendig bestuur.*

Aan het lid der commissie van administratie mr. C. J. W. N. van Hengst werd, ten gevolge van zijn vertrek naar Nederland, eervol ontslag verleend en in zijne plaats tot lid benoemd de heer mr. A. H. A. M. H. Borret.

In het personeel der beambten hadden geene mutatien plaats.

De commissie neemt gaarne deze gelegenheid te baat om op nieuw te wijzen op den ijver en de naauwgezetheid waarmede de tegenwoordige directeur zijne betrekking waarneemt.

Ook over den dienstijver der beamten is men te vreden.

D. *Onderhoud en verdere aangelegenheden betreffende de gevangenis.*

Door gebrek aan bananen moest dit artikel gedurende eenigen tijd vervangen worden door rijst. Overigens hadden de leverantien van voedingsmiddelen en andere behoeften geregeld plaats.

De volgende staat toont aan de kosten van onderhoud en bewaking der gevangenen in vergelijking met de raming.

	Raming van 1880.	Werkelijke uitgaaf in 1880.
1. Gezamenlijke tractementen, toelagen en bureaukosten. .	f 4 000,00	f 4 000,00
2. *a.* Voeding	9 000,00	7 147,31
b. Kleeding	550,00	312,36
c. Ligging	100,00	»
d. Bewassching	75,00	69,00
e. Genees- en heelkundige verpleging	1 400,00	1 009,35
f. Verschillende bijkomende artikelen	100,00	73,50
g. Gereedschappen, werktuigen en verlichting . . .	400,00	324,70
h. Bureaukosten, schrijfloonen en schrijfbehoeften der commissie van administratie	100,00	100,00
	f 15 725,00	f 13 036,22
Minder uitgegeven	f 2 688,78	

De kosten van onderhoud en bewaking bedroegen alzoo per hoofd plus minus 51⅓ cent per dag.

Gedurende het jaar 1880 zijn in de ziekenzaal verpleegd 63 zieken.

Op ultimo December bleef 1 gevangene verpleegd in de ziekenzaal en 3 in het militair hospitaal.

Godsdienstoefeningen hebben geregeld wekelijks plaats gehad door de Moravische broeders, terwijl de R. K. priesters eens in de maand dienst deden.

E. *Orde en tucht.*

De orde en tucht wordt met gestrengheid gehandhaafd.

De opgelegde disciplinaire straffen bedroegen 45, te weten: door de commissie 2, door den commissaris der maand 16, door den directeur 27.

Onderstaande staat wijst aan het aantal en de soort der begane overtredingen.

Aard der overtreding.	Inlanders.		Engelschen.		Chinezen.		Koelies.		Franschen.		Totaal.		Totaal-generaal.
	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	
Poging om verboden voorwerpen binnen te brengen	4	»	»	»	1	»	1	»	»	»	6	»	6
Luiheid bij het werken en ongehoorzaamheid tegen de opzigters . . .	7	»	1	»	»	»	5	»	1	»	14	»	14
Twisten en poging om te vechten . .	4	»	»	»	»	»	2	»	2	»	8	»	8
Ongehoorzaamheid tegen beambten van het huis	5	»	»	»	»	»	»	»	»	»	5	»	5
Onwelvoegelijk gedrag	2	»	»	1	»	»	1	»	»	»	3	1	4
In strijd met de orde van het huis gehandeld	8	»	»	»	»	»	»	»	»	»	8	»	8
	30	»	1	1	1	»	9	»	3	»	44	1	45

Gedurende het afgeloopen jaar heeft geen gevangene aanleiding gegeven tot plaatsing in de klasse van discipline.

Over het algemeen heerschte er onder hen een goede geest.

F. *Arbeid.*

Al de tot gedwongen tewerkstelling veroordeelde personen werden zonder uitzondering gebezigd aan het onderhoud der straten en wegen en het delven van grachten van Paramaribo.

Het reinhouden der gebouwen en lokalen werd verrigt door de gevangenen die niet buiten de gevangenis konden werken. De tot gedwongen tewerkstelling aan openbare werken veroordeelden hebben in het afgeloopen jaar 11 470 dagen gewerkt aan straten, kanalen en pleinen te Paramaribo.

De 11 470 dagen berekend à 50 centen per dag vertegenwoordigen eene som van f 9 376,00, die anders ten laste der koloniale kas zou komen. De commissie vermeent dat op deze wijze van de productieve kracht der gevangenen het meeste nut is getrokken.

De Commissie voornoemd,

A. Looijen, *Voorzitter.*

van Genderen, *Secretaris.*

[5. 9.]

BIJLAGE G¹.

VERSLAG der Commissie van administratie over de gevangenis in het fort Nieuw-Amsterdam van den toestand dier gevangenis over het jaar 1880.

De commissie van administratie over de gevangenis in het fort Nieuw-Amsterdam heeft de eer Uwe Excellentie hierbij aan te bieden het elfde jaarverslag behelzende de lotgevallen dezer inrigting gedurende het jaar 1880.

Dit verslag sluit zich aan het vorige aan en geeft een getrouw overzigt van de aangelegenheden, die het onderwerp van de bemoeijingen der commissie hebben uitgemaakt.

Bij de vergelijking van de in het vorige jaar verkregen uitkomsten mogen ook die van het jaar 1880 van ontwikkeling getuigen.

I. DE GEBOUWEN, HET MOBILAIR EN DE BEVOLKING.

a. *De gebouwen.*

Het nieuwe gevangenisgebouw, de magazijnen van levensmiddelen, kleeding, gereedschappen, enz. werden in den loop des jaars geschilderd, waartoe de materialen door het bouwdepartement zijn verstrekt en de arbeid door de gevangenen verrigt is geworden.

De twee oude gevangenissen verkeeren nog in denzelfden toestand, waarvan in vroegere verslagen melding gemaakt is; zij werden met behulp van de gevangenen en met de van het bouwdepartement verstrekte materialen in een bruikbaren staat gehouden.

De keuken beantwoordt vrij wel aan het doel, behalve dat aanhoudend scheuren in het metselwerk ontstaan, wat op het oogenblik wederom het geval is; de noodige maatregelen tot herstelling zijn reeds genomen.

De herstelling en het behoorlijk vergrooten van de woning van den directeur is in dit jaar voltooid en beantwoordt dit gebouw goed aan het doel.

De daarbij behoorende keuken en zijgebouw, die vlak achter de hoofdwoning geplaatst waren en voor de luchtverversching der hoofdwoning hinderlijk waren, zijn door de gevangenen kosteloos verplaatst, waartoe eenige vaten schelpkalk en cement door het bouwdepartement verstrekt zijn geworden.

Het zoogenaamde paviljoen, bestemd voor de woning van den onderwijzer en drie opzigters, verkeert in een zeer slechten staat en vereischt dringend reparatie of vernieuwing.

De ijzeren regenbak werd ook in den loop des jaars met de van het bouwdepartement verstrekte menie en lijnolie twee malen kosteloos door de gevangenen geverwd.

b. *Het mobilair.*

Het mobilair is in het afgeloopen jaar met eenige voorwerpen vermeerderd door het aankoopen (uit de gevangeniskas) van zes stoelen voor de regentenkamer en een vrachtboot ten dienste der gevangenis en door het aanmaken van een boekenkast en een tafel door de gevangenen.

Eenige nieuwe voorwerpen en de voorkomende reparatien werden door de gevangenen gemaakt en verrigt, terwijl de aankoop der verdere behoeften geschiedde door de administratie der gevangenis, uitgezonderd de verlichting, die bij inschrijving aanbesteed werd.

De overige veranderingen zal Uwe Excellentie uit den hierbij gevoegden staat ontwaren.

De sloep werd gerepareerd en zijn de kosten daarvan uit de gevangeniskas bestreden.

c. *De bevolking.*

In bijlage **B** biedt de commissie Uwe Excellentie de resultaten aan van eene bevolkingsstatistiek der gevangenis in 1880.

Daaruit blijkt dat de bevolking, die op ultimo December 1879 179 bedroeg, waarvan 4 in het militair huis van verzekering te fort Zeelandia om te Paramaribo te werk te worden gesteld, op ultimo December 1880 171 hoofden telde, namelijk 169 mannen en 2 vrouwen, van welke zich nog 4 in het burgerlijk en militair huis te fort Zeelandia en 1 in het militaire hospitaal te Paramaribo bevinden.

De afwisselende bevolking bedroeg in 1880 240 hoofden.

Opgenomen zijn 61.

Ontslagen of op andere wijze afgegaan 69, waarvan 5 wegens verleende gratie en 3 ten gevolge van overlijden.

Van de afwisselende bevolking zijn naar het hospitaal te Paramaribo geëvacueerd 5, waarvan 4 daaruit teruggezonden zijn en 1 op ultimo December dezes jaars zich aldaar nog bevindt.

De afwisselende bevolking heeft gedurende korter of langer tijd in 1880 te zamen 60 276 dagen in de gevangenis doorgebragt, waaronder zijn begrepen 631 dagen in het hospitaal te Paramaribo en 56 dagen in de garnizoensinfirmerie alhier.

II. INWENDIG BESTUUR DER GEVANGENIS.

a. *De commissie van administratie.*

De zamenstelling der commissie heeft in 1880 geene verandering ondergaan.

Het commissariaat werd beurtelings waargenomen door een der leden.

De commissie hield gedurende dit jaar 12 gewone vergaderingen.

b. *Het personeel der beambten.*

Op ultimo December 1879 bestond het personeel der beambten uit 1 directeur, 1 adsistent-cipier, 1 eersten, 3 tweede gevangenbewaarders en 4 opzigters.

Een tweede gevangenbewaarder werd in Februarij dezes jaars op verzoek ontslagen en een opzigter bij het korps inlandsche politie overgeplaatst; beide opengevallen plaatsen werden spoedig weder aangevuld.

In de maand November dezes jaars werd een tweede gevangenbewaarder tot opzigter teruggesteld en een opzigter ontslagen wegens pligtverzuim en dronkenschap.

In de plaats van tweeden gevangenbewaarder werd benoemd een opzigter, die in aanmerking kwam voor bevordering. De tot opzigter teruggestelde tweede gevangenbewaarder vroeg daarna zijn eervol ontslag, dat hem met ultimo November dezes jaars verleend is.

In 1880 hebben de kosten van inwendig bestuur bedragen:

Gezamenlijke tractementen der beambten, met inbegrip van de toelagen van den dienstdoenden geneesheer en onderwijzer	f 7 422,33
Bureaukosten	100,00
Reiskosten voor de commissie van administratie	250,00
Bureaukosten van den secretaris	150,00
Totaal . .	f 7 922,33

III. ONDERHOUD DER GEVANGENEN.

a. *De voeding.*

De voeding der gevangenen heeft in dit jaar eenige verandering ondergaan, gedeeltelijk om redenen van gezondheid en gedeeltelijk wegens groote schaarschte aan banannen.

Op voorstel van den dienstdoenden geneesheer bij de gevangenis is in het belang der gezondheid van medio Mei tot ultimo December dezes jaars aan de gevangenen verstrekt ½ ration gezouten vleesch, in stede van ½ ration gezouten visch.

Aan den leverancier der banannen is wegens groote schaarschte van dit artikel door de commissie toegestaan voor een tijd van 6 weken de banannen gedeeltelijk te vervangen door rijst of korenmeel, van welke toestemming hij gebruik gemaakt heeft.

De verstrekking der overige voedingsmiddelen heeft plaats gevonden ingevolge den voedingsstaat, behoorende bij de verordening van 30 April 1872 (*Gouvernementsblad* n°. 25).

De hoeveelheid, alsmede de hoedanigheid en de toebereiding der spijzen gaven geene aanleiding tot klagten van de zijde der veroordeelden.

In het afgeloopen jaar hebben de kosten voor voeding bedragen f 15 314,67¾, daarin is de voeding der zieken begrepen.

b. *De kleeding.*

De bij de vermelde verordening behoorende staat voor het uitreiken van kleeding aan de gevangenen werd in 1880 toegepast en gaf geene aanleiding tot bemerkingen.

Door het aanschaffen van soliede grondstoffen gaan de gevangenen behoorlijk gekleed.

De voorradige kleeding op ultimo December 1879 had eene waarde van	f 381,58
Aangekocht en door de gevangenen aangemaakt tot een bedrag van	1 755,25
Terwijl de ingenomen kleedingstukken eene waarde bezaten van	31,19
Totaal . .	f 2 168,02

Daarentegen ontvingen de gevangenen voor eene waarde van	f 1 739,59
Aan de ziekeninrigting werd verstrekt voor eene waarde van	171,00
en aan het burgerlijk en militair huis van verzekering te fort Zeelandia afgegeven voor eene waarde van	96,80
Op ultimo December 1880 bleef dus in voorraad voor eene waarde van	160,63
Totaal . .	f 2 168,02

c. *De ligging.*

Ook voor de ligging werden de des betreffende voorschriften in acht genomen.

Op ultimo December 1879 bleef op dien post voor geene waarde in voorraad.

Aangekocht voor eene waarde van . . .	f 216,50
Ingenomen van ontslagen en overleden gevangenen voor eene waarde van	38,26
Totaal . .	f 254,76

d. *De bewassching.*

Met zorg wordt aan het wasschen der kleedingstukken, enz. de hand gehouden.

Eene hoeveelheid van 489,75 kgr. zeep ter waarde van f 171,41 werd daartoe verbruikt en aan de gevangenen uitgereikt.

e. *Verzorging der zieken.*

De verzorging der zieken heeft in het jaar 1880 voornamelijk plaats gevonden in de ziekenzalen der gevangenis; slechts 2 gevangenen zijn in de garnizoens-infirmerie alhier en 5 in het militaire hospitaal te Paramaribo verpleegd, waarvan zich nog een op ultimo December aldaar bevond, en 3 naar de gevangenis alhier en 1 naar het burgerlijk en militair huis van verzekering te fort Zeelandia tot verder herstel hunner gezondheid terug gezonden zijn.

In de maand Maart dezes jaars is onder de gevangenen eene ziekte uitgebroken die door sommige geneesheeren scorbut, door anderen beri beri genoemd werd en zich binnen een korten tijd tot ruim een vijftigtal lijders uitbreidde.

Op voorstel van den dienstdoenden geneesheer in de gevangenis en den waarnemenden chef van de militaire geneeskundige dienst heeft de commissie zich verpligt geacht de algemeene voeding te herzien en aan de lijders der bovengenoemde ziekte versch vleesch, verschen visch, groenten, aardvruchten, limoensap, enz. uit te reiken.

De kosten daarvan zijn op den post voeding gebragt, behalve voor den visch, welke door de gevangenen zelve uit de openbare wateren in de nabijheid der gevangenis met de daartoe verstrekte netten onder behoorlijk toezigt van tijd tot tijd is gehaald.

De verdere voorzorgsmaatregelen door de geneesheeren tot stuiting der ziekte aanbevolen zijn met zorg en gestrengheid nagekomen.

Bij al de door de geneesheeren voorgestelde en door de commissie genomen maatregelen is zij nog niet geslaagd de hoofdoorzaak der plaats gehad hebbende ziekte op te sporen, maar men vermeent dat de aanhoudende regens en het vochtige weêr in dit jaar voorkomende als hoofdoorzaken genoemd mogen worden, daar bij het invallen van den zoogenaamden droogen tijd de ziekte verminderd en verdwenen is.

Sterfgevallen tengevolge der geheerscht hebbende boven omschreven ziekte hebben niet plaats gehad.

In 1880 bedroeg het getal verpleegdagen in de ziekenzaal der gevangenis 6 279

In de garnizoens-infirmerie 56

en in het hospitaal te Paramaribo 631

Totaal . . 6 966

waarvan de kosten voor de verpleegdagen in de garnizoens-infirmerie en in het hospitaal te Paramaribo bedragen f 274,80; terwijl de kosten voor voeding en kleeding ten behoeve der ziekeninrigting in de gevangenis op de posten kleeding en voeding gebragt zijn.

In 1880 zijn in de ziekenzaal 2 en in de garnizoens-infirmerie 1, te zamen 3 gevangenen overleden.

f. *Verschillende bijkomende artikelen.*

Even als in het voorgaande jaar had het scheren en haarsnijden der gevangenen geregeld plaats.

De mannelijke veroordeelden werden onder behoorlijk oezigt tweemaal 's weeks naar eene geschikte plaats in de rivier gebragt om zich te reinigen, voor de vrouwelijke veroordeelden is eene badplaats binnen de omheining der gevangenis ingerigt.

De kosten voor scheren en haarsnijden hebben in 1880 bedragen f 72.

g. *Aanbestedingen en leverantien.*

De levensmiddelen en verdere behoeften werden voor het meerendeel bij aanbesteding geleverd. Andere benoodigdheden werden ingevolge bekomen magtiging aangekocht.

Deze aanbesteding der behoeften had even als vroeger 2 maal plaats. Voor de behoeften van het 1ste halfjaar geschiedde zulks in December 1879 en voor die van het 2de halfjaar in Junij 1880.

De leverantien die daarop volgden gaven reden tot tevredenheid.

Berekening van de kosten per hoofd en per dag.

In 1880 zijn de uitgaven ten laste van het budget dezer gevangenis geweest:

Gezamenlijke tractementen, toelagen en bureaukosten	f	7 922,33
Voeding		15 314,67¾
Kleeding		1 755,25
Ligging		216,50
Bewassching		171,41
Onderwijs		14,10
Genees- en heelkundige verpleging		274,80
Verschillende uitgaven		72,00
Gereedschappen, werktuigen en verlichting, enz.		652,07
Huisdienst		37,70
Totaal	f	26 430,83¾

Daarentegen bedragen de baten der koloniale kas of halve arbeidsloonen voor 2481 werkdagen ad f 0,10 per dag f 124,05.

Blijft uitgegeven in 1880 f 26 306,78¾.

In het afgeloopen jaar hebben de sterktedagen bedragen 60 276, zoodat de kosten per hoofd en per dag komen op ongeveer f 0,44½.

IV. Orde en tucht.

Niettegenstaande de moeijelijkheid van het verkrijgen van geschikte mindere beambten werd de orde en tucht gehandhaafd en de dienst der gevangenen naar behooren verrigt.

De dagelijksche diensten hebben regelmatig plaats gehad, de voorschriften worden nageleefd, de orde en tucht gehandhaafd, de zindelijkheid betracht en de voorgeschreven arbeid van de gevangenen behoorlijk vervuld.

De straffen.

In het afgeloopen jaar werden aan 54 gevangenen 93 straffen opgelegd. 31 werden eenmaal, 15 tweemaal, 4 driemaal, 2 viermaal, 1 vijfmaal en 1 zesmaal gestraft.

De hierbij overgelegde strafregisters toonen aan de begane vergrijpen alsmede de binnen de grenzen der respectivelijke bevoegdheden opgelegde straffen.

De straf van ligchamelijke kastijding werd in 1880 niet toegepast.

Op ultimo December 1879 waren in de klasse van discipline geplaatst 14 crimineel en 2 correctioneel veroordeelden.

Gedurende het afgeloopen jaar is daarbij gekomen 1 correctioneel veroordeelde, terwijl wegens het eindigen van straftijd 5 crimineel veroordeelden afgegaan zijn, zoodat op ultimo December 1880 daarin bleven 9 crimineel en 3 correctioneel veroordeelden.

Ontvluchting uit de gevangenis of van de werkzaamheden heeft gedurende het afgeloopen jaar niet plaats gehad.

De bezoeken.

Met inachtneming van de desbetreffende voorschriften hebben zich in 1880 155 personen aangemeld tot het bezoeken van 108 gevangenen.

De bezoeken gaven geene aanleiding tot bemerkingen.

V. Arbeid der gevangenen.

De tot dwangarbeid en gevangenisstraf met gedwongen te werk stelling veroordeelden zijn geregeld binnen en buiten het fort te werk gesteld, uitgezonderd eenige die aan het onderwijs deelnemen of een ambacht verstaan en ten dienste der gevangenis gebezigd zijn.

Onder de voornaamste werkzaamheden die door hen verrigt zijn kan worden gerekend:

het verbeteren en schoonhouden der wegen binnen en buiten het fort, ophalen van steenen aan de rivierzijde om afspoeling tegen te gaan, verbeteren en onderhouden der communicatien naar de plantages Zoelen en Voorburg, delven der kreeken binnen en buiten 't fort, brandhout kappen en transporteren daarvan.

De tot enkele gevangenisstraf veroordeelde gevangenen genieten onderwijs en verrigten productieven arbeid en huisdienst binnen de gevangenis.

Wegens het geringe getal der veroordeelden die volgens het bestaande reglement tot productieven arbeid gebezigd worden, zijn de resultaten van dien arbeid zeer gering.

De productieve arbeid heeft in 1880 opgeleverd (2481 werkdagen à f 0,10) f 248,10, van welk bedrag de helft of f 124,05 in de koloniale kas wordt gestort; de andere helft blijft als uitgaanskas onder berusting der commissie.

Godsdienstoefening en onderwijs.

Gedurende het afgeloopen jaar werden de godsdienstoefeningen gehouden in de militaire cantine buiten het fort.

Onder behoorlijk toezigt woonden de gevangenen de godsdienstoefeningen bij. Deze werden in 1880 gehouden door den leeraar der Moravische Broedergemeente Menze, 10 malen en door den Roomsch-katholieken geestelijke Oldhoven 6 malen.

Het onderwijs heeft in het afgeloopen jaar geregeld plaats gehad.

Op ultimo December 1879 namen aan het onderwijs deel 6, gedurende 1880 bijgekomen 10, en door ontslag uit de gevangenis afgegaan 2 leerlingen, zoodat er op ultimo December 1880 nog 14 leerlingen waren.

De commissie blijft bij haar gevoelen in vroegere verslagen geuit en verwacht voor de toekomst weinig van dit onderwijs.

Met het vorenstaande vermeent de commissie Uwe Excellentie een getrouw overzigt te hebben gegeven van alles wat de gevangenis alhier betreft.

Overtuigd dat waar het noodig mogt zijn het der commissie aan de medewerking van Uwe Excellentie niet zal ontbreken, zal zij met ijver en opgewektheid hare moeijelijke taak blijven vervolgen, in de hoop dat hare pogingen met een gewenschten uitslag zullen bekroond worden.

Fort Nieuw-Amsterdam, den Januarij 1881.

De Commissie van Administratie ver de gevangenis te voornoemd fort,

A. LOOIJEN, *Voorzitter*.

F. ALMEROOD, *Secretaris*.

[5. 10.]

BIJLAGE G².

GEVANGENIS IN HET FORT NIEUW-AMSTERDAM.

Bevolkingsstatistiek over het jaar 1880.

A. *Overzigt van het effectief der bevolking.*

	Bevolking.			Memorie.	
	M.	V.	Totaal.	M.	V.
Effectief op 1°. Januarij 1880	176	3	179	17	»
Bijgekomen	57	4	61	»	»
Afwisselende bevolking te zamen	233	7	240	17	»
Afgegaan	64	5	69	1	»
Effectief op ult°. December 1880	169	2	171	16	»

B. *Overzigt van de plaats gehad hebbende bewegingen.*

	Mutatien der bevolking.						
	In de gevangenis te fort Nieuw-Amsterdam.		Geëvacueerd naar Paramaribo.		Totaal.	Voor memorie gevoerd.	
	M.	V.	M.	V.		M.	V.
Aanwezig op 1°. Januarij 1880	176	3	»	»	179	17	»
A. In 1880 bijgekomen:							
Opgenomen of teruggekeerd	56	4	»	»	60	1	»
Evacuatien naar Paramaribo	»	»	5	»	5	»	»
Terug van idem naar idem	»	»	4	»	4	»	»
Van ontvlugt terug	1	»	»	»	1	»	»
Komt b . . .	57	4	9	»	70	1	»

	Mutatien der bevolking.						
	In de gevangenis te fort Nieuw-Amsterdam.		Geëvacueerd naar Paramaribo.		Totaal.	Voor memorie gevoerd.	
	M.	V.	M.	V.		M.	V.
B. In 1880 afgegaan:							
Ontslagen bij eindiging van straf of afgevoerd . . .	57	4	»	»	61	»	»
Idem wegens gratie	4	1	»	»	5	»	»
Naar Nederland opgezonden	»	»	»	»	»	»	»
Overleden	3	»	»	»	3	»	»
Evacuatien naar Paramaribo	»	»	5	»	5	»	»
Terug van idem naar idem	»	»	4	»	4	»	»
Ontvlugt	»	»	»	»	»	»	»
Gaat af	64	5	9	»	78	»	»
Aanwezig op ult°. December 1880	169	2	»	»	171	»	»
Waarvan te Paramaribo	5	»	»	»	5	»	»
Op ult°. December 1880 in de gevangenis te fort Nieuw-Amsterdam	164	2	»	»	166	»	»

C. *Statistieke opgaven van onderscheidene kategorien.*

			Bevolking in 1880.				
			Op 1°. Januarij.	Bij.	Afwisselend.	Af.	Op ult°. December.
1°. Van de administrative indeeling.			179	61	240	69	171
Europeanen en met hen gelijkstaanden		Mannen. .	10	6	16	5	11
		Vrouwen.	»	»	»	»	»
Inlanders » » » »		Mannen. ,	166	51	217	59	158
		Vrouwen.	3	4	7	5	2
2°. Van de straffen.							
Veroordeeld tot: Dwangarbeid	Mannen.	van 5 tot 10 jaren	42	»	42	19	23
		» 10 » 15 » . . .	1	1	2	»	2
		» 15 » 20 » . . .	»	»	»	»	»
		in boeijen van 1 tot 20 jaren.	61	2	63	10	53
	Vrouwen.	van 5 tot 10 jaren	1	»	1	1	»
		» 10 » 15 » . . .	1	»	1	»	1
Kruiwagen	Mannen.	» 1 jaar	1	»	1	1	»
		» 3 jaren	1	»	1	1	»

				Bevolking in 1880.				
				Op 1°. Januarij.	Bij.	Afwisseleud.	Af.	Op ultimo December.
				179	61	240	69	171
Veroordeeld tot:	Gevangenis	Mannen	van 3 maanden tot 2 jaren	3	»	3	2	1
			» 2 tot 5 jaren	5	1	6	1	5
			» 5 » 10 »	1	»	1	»	1
			» 10 »	»	»	»	»	»
		Vrouwen	» 3 maanden tot 2 jaren	1	1	2	2	»
			» 2 tot 5 jaren	»	»	»	»	»
			» 5 » 10 »	»	»	»	»	»
	Gevangenis met gedwongen tewerkstelling	Mannen	» 3 maanden tot 2 jaren	36	34	70	20	50
			» 2 tot 5 jaren	22	14	36	7	29
			» 5 » 10 »	»	»	»	»	»
		Vrouwen	» 3 maanden tot 2 jaren	»	3	3	2	1
			» 2 tot 5 jaren	»	»	»	»	»
			» 5 » 10 »	»	»	»	»	»
	Detentie	Mannen	» 3 maanden tot 2 jaren	2	4	6	3	3
			» 2 tot 5 jaren	1	1	2	»	2
			» 5 » 10 »	»	»	»	»	»
3°. Van de geboorteplaats.								
Europa			Mannen	8	4	12	5	7
			Vrouwen	»	»	»	»	»
De Nederlandsche West-Indische bezittingen			Mannen	67	22	89	32	57
			Vrouwen	3	3	6	4	2
De Engelsche » »			Mannen	19	7	26	3	23
			Vrouwen	»	»	»	»	»
De Oost-Indische bezittingen			Mannen	39	24	63	8	55
			Vrouwen	»	1	1	1	»
China			Mannen	43	»	43	16	27
			Vrouwen	»	»	»	»	»
Andere landen of plaatsen			Mannen	»	»	»	»	»
			Vrouwen	»	»	»	»	»
4°. Van de verhouding in deze kolonie.								
a. Vrijgeboren			Mannen	23	15	38	20	18
			Vrouwen	2	2	4	2	2
b. Immigranten			Mannen	93	24	117	20	97
			Vrouwen	»	1	1	1	»
c. Van Staatstoezigt ontslagen			Mannen	60	18	78	24	54
			Vrouwen	1	1	2	2	»
5°. Van den Staat.								
a. Gehuwd			Mannen	28	5	33	4	29
			Vrouwen	1	»	1	»	1
b. Ongehuwd			Mannen	146	51	197	59	138
			Vrouwen	2	4	6	5	1
c. In weduwenstaat			Mannen	2	1	3	1	2

			Bevolking in 1880.				
			Op 1°. Januarij.	Bij.	Afwisselend.	Af.	Op ultimo December.
			179	61	240	69	171
6°. Van de ontwikkeling.							
Kunnen lezen of schrijven		Mannen.	34	13	47	13	34
		Vrouwen.	1	»	1	»	1
Idem niet idem idem		Mannen.	142	44	186	52	134
		Vrouwen.	2	4	6	4	2
7°. Van de misdaden.							
a. Tegen de algemeene zaak	Valschheid in geschriften	Mannen.	10	2	12	5	7
		Vrouwen.	»	»	»	»	»
	Feitelijke wederspannigheid	Mannen.	20	3	23	1	22
		Vrouwen.	»	»	»	»	»
	Plegen van afgoderij	Mannen.	8	2	10	8	2
		Vrouwen.	1	3	4	3	1
b. Tegen personen	Moord, doodslag, enz.	Mannen.	16	3	19	3	16
		Vrouwen.	1	»	1	»	1
	Poging tot idem	Mannen.	3	»	3	»	3
		Vrouwen.	»	»	»	»	»
	Moedwillige verwonding, enz.	Mannen.	17	17	34	2	32
		Vrouwen.	»	1	1	1	4
	Aantasting van zeden.	Mannen.	4	2	6	2	»
		Vrouwen.	»	»	»	»	»
c. Tegen eigendommen	Diefstal of poging	Mannen.	88	23	111	38	73
		Vrouwen.	1	»	1	1	»
	Brandstichting, schade, enz.		5	»	5	»	5
	Oplichterij		»	»	»	»	»
d. Tegen de militaire wetten	Diefstal in de chambrée		2	»	2	2	»
	Insubordinatie		3	5	8	3	5
	Verkoop van kleeding		»	»	»	»	»
8°. Van de herhaling van misdaden, enz.							
Voor de 1ste maal		Mannen.	132	49	181	53	128
		Vrouwen.	3	4	7	5	2
» » 1ste herhaling		Mannen.	38	8	46	10	36
		Vrouwen.	»	»	»	»	»
» » 2de »		Mannen.	4	»	4	1	3
		Vrouwen.	»	»	»	»	»
» » 3de »		Mannen.	2	»	2	»	2
9°. Van den ouderdom.							
Van 10 tot 20 jaren		Mannen.	18	4	22	7	15
		Vrouwen.	»	»	»	»	»
» 20 » 30 »		Mannen.	110	30	140	29	111
		Vrouwen.	1	2	3	3	»

		Bevolking in 1880.				
		Op 1°. Januarij.	Bij.	Afwisselend.	Af.	Op ultimo December.
		179	61	240	69	171
Van 30 tot 40 jaar	Mannen.	36	15	51	16	35
	Vrouwen.	1	2	3	1	2
» 40 » 50 »	Mannen.	10	6	16	9	7
	Vrouwen.	»	»	»	»	»
» 50 » 60 »	Mannen.	2	2	4	3	1
	Vrouwen.	1	»	1	1	»
» 60 » 70 » en onbekend	»	»	»	»	»	»
10. Van de godsdienst.						
Protestant	Mannen.	12	1	13	3	10
	Vrouwen.	1	»	1	1	»
Roomsch-katholiek	Mannen.	22	11	33	19	14
	Vrouwen.	1	»	1	»	1
Moravische broedergemeente	Mannen.	53	16	69	19	50
	Vrouwen.	1	3	4	3	1
Anglicaansche of eene andere	Mannen.	89	29	118	23	95
	Vrouwen.	»	1	1	1	»

Fort Nieuw-Amsterdam, den 1sten Januarij 1881.

De commissie van administratie over de gevangenis voornoemd,

A. LOOIJEN, *Voorzitter.*

T. ALMEROOD, *Secretaris.*

[5. 11.]

BIJLAGE H¹.

VERSLAG van het onderwijs in de kolonie Suriname over 1880.

§ 1. *Organisatie.*

Aan het plan tot hervorming van het schoolwezen, in het vorige verslag in korte trekken geschetst, werd in den loop van 1880 een begin van uitvoering gegeven door de oprigting eener openbare school voor jongens in het gebouw der voormalige weeskamer. Door eene opstapeling van allerlei kleine vertragingen, hoofdzakelijk ondervonden bij de aanschaffing der schoolmeubelen, kon de school niet vóór den 1sten Junij worden geopend. Een goede keus van onderwijzend personeel was hoofdvoorwaarde voor het welslagen der nieuwe school, en zeker werd de keus niet gemakkelijker door de omstandigheid dat men daarin niet geheel vrij was.

Gelijk namelijk uit het vorige verslag blijkt, had de voorgenomen hervorming ook ten doel het getal scholen te Paramaribo te verminderen door combinatie van een zeker aantal kleine tot enkele groote scholen. Ook de keus der scholen, die voor deze combinatie in aanmerking konden komen, was niet geheel vrij, maar onder meer afhankelijk aan den eenen kant van het getal leerlingen, dat is van het inkomen der onderwijzers, wier scholen zouden worden opgeheven, aan den anderen kant van de vastgestelde bezoldigingen der onderwijzers aan de op te rigten school.

Waar te gelijker tijd aan zoo vele voorwaarden moest voldaan worden, kon het niet anders of men zou in den aanvang vele en velerlei bezwaren te overwinnen hebben. Na veel wikken en wegen werden door mij 4 onderwijzers en 2 onderwijzeressen voorgedragen. Het onderwijs van de jongste kinderen wenschte ik namelijk liefst aan vrouwelijke onderwijskracht toe te vertrouwen. Overeenkomstig die voordragt werd ik bij de Gouvernements-resolutien van den 12den April 1880, lit. A, n°. 11, en den 15den Mei 1880, lit. A, n°. 12, gemagtigd tot de aanstelling van de navolgende onderwijzers en onderwijzeressen:

den heer J. B. Bibaz, bezitter van den 2den rang; den heer J. M. M. de Vries, bezitter van den 3den rang; den heer F. C. Curiel, bezitter van den 4den rang; de dames H. C. Heerenberg en L. A. E. Labadie, bezitsters respectivelijk van den 3den en 4den rang, en den heer G. Petzoldt, bezitter van den 3den onderwijzersrang. Deze keus maakte het mogelijk 4 scholen op te heffen, namelijk die van de heeren Bibaz en de Vries en die van de beide dames.

De heer Petzoldt was gedurende eenige jaren op eene groote meisjesschool als ondermeester werkzaam geweest; de overige onderwijzers en onderwijzeressen hadden allen gedurende korteren of langeren tijd zelf aan het hoofd van scholen gestaan.

Voor zoover betreft de leerkracht werd de nieuwe school dus onder bijzondere gunstige voorwaarden geopend. Van de schoolbevolking kan niet hetzelfde gezegd worden. Neemt op eene groote school het getal leerlingen regelmatig toe, dan voegen zich de nieuwkomers als van zelf naar de bestaande regelen van orde en tucht. Wanneer evenwel — gelijk hier het geval was — met een groot getal kinderen, die van verschillende scholen komen of nooit op eenige school geweest zijn, op eens een nieuwe school moet worden aangevangen, dan kan het niet anders of het handhaven van orde en tucht moet in den beginne met moeijelijkheden gepaard gaan en niet zelden groote gestrengheid eischen.

De onderwijzers aanvaardden met lust en ijver hunne taak en aan hun beleid is het te danken, dat deze moeijelijke aanvangsperiode niet langer dan eenige weken duurde en dat gestrengheid spoedig kon plaats maken voor eene zachtere leiding.

De commissie van onderwijs, die krachtens art. 30 der verordening van 8 December 1876 (Gouvernementsblad 1877, n°. 10) belast is met de plaatsing van kinderen voor welke te Paramaribo kosteloos onderwijs gevraagd wordt, had een zeer lastig en omslagtig werk. Waren de opgeheven scholen allen jongensscholen, dan ware niets eenvoudiger dan de leerlingen, die onder de termen vielen, af te schrijven en de overigen op de nieuwe school te plaatsen. Op de school van mejufvrouw Heerenberg waren echter voor rekening van het Gouvernement alleen meisjes, op die van den heer de Vries zoowel jongens als meisjes geplaatst. Om op de nieuwe school het getal leerlingen waarvoor zij bestemd was — namelijk 300 als minimum — zoo spoedig mogelijk compleet te krijgen, was het dus noodzakelijk de meisjes, die de op te heffen scholen bezochten, te verwisselen tegen jongens van de andere gesubsidieerde scholen. De kinderen, die voor rekening van particulieren de op te heffen scholen bezochten, werden bij andere onderwijzers geplaats, die daardoor hunne schoolbevolking zagen toenemen.

Op den 1sten Junij werd de school geopend met 220 leerlingen — welk cijfer op ultimo December was aangegroeid tot 264 — waaronder niet weinigen die voor het eerst of nog slechts korten tijd op school gingen. De twee laagste klassen onder de leiding der beide dames, werden daardoor te talrijk, en vermits in deze klassen het onderwijs het minst klassikaal kon plaats hebben, moest worden overgegaan tot het verschaffen van eenige meerdere hulp. Te dien einde werden bij Gouvernements resolutie van den 13den Augustus 1880, lit. A, n°. 16, J. J. K. Barra en J. E. Abarbanel — leerlingen der normaalschool — aangesteld tot kweekelingen aan de openbare school.

De onderwijsverordening schrijft voor, dat kinderen van af hun 7de jaar de school moeten bezoeken. Na eenige jaren zal het dus — bijaldien de wet krachtig wordt gehandhaafd — eene uitzondering wezen als een kind eerst lang nà zijn 7de jaar voor het eerst op school geplaatst wordt. Tot dusverre is deze gewenschte toestand evenwel niet verwezenlijkt; van daar dan ook dat het doel, de dames met de leiding van de jongste kinderen te belasten,

vooralsnog niet bereikt is, en men in de twee laagste klassen zelfs kinderen van 12 jaar vindt. Door herhaalde opschuivingen werd langzamerhand eenige meerdere gelijkheid gebragt in de getalsterkte der klassen.

Op ultimo December 1880 was de formatie als volgt:

	6de klasse.	5de klasse.	4de klasse.	3de klasse.	2de klasse.	1ste klasse.	Totaal.	*Aanmerkingen.*
7 jaar . . .	19	3	1	2	»	»	25	De 1ste klasse is de hoogste.
8 » . . .	18	9	6	2	1	»	36	
9 » . . .	7	12	12	6	4	»	41	
10 » . . .	5	7	12	14	6	2	46	
11 » . . .	6	5	8	7	5	7	38	
12 » . . .	3	9	5	6	10	5	38	
13 » . . .	»	»	5	5	5	9	24	
14 » . . .	»	»	1	3	6	5	15	
15 » . . .	»	»	1	»	»	»	1	
Totaal. .	58	45	51	45	37	28	264	

De gemiddelde leeftijd der leerlingen was:

in de 6de klasse ruim 8 jaar;
» » 5de » » 9 »
» » 4de » » 10 »
» » 3de » » 10 »
» » 2de » » 11 »
» » 1ste » » 12 »

zoodat de klassenformatie vrij onregelmatig was.

Aanvankelijk liet de harmonie tusschen de onderwijzers, gelijk eenigszins te verwachten was, wel wat te wenschen over. Men scheen niet te kunnen vatten dat het hoofd der school met de algemeene leiding belast kon wezen en dat toch ieder onderwijzer aansprakelijk bleef voor de hem toevertrouwde klasse. Aan de kleine oneenigheden — ook met betrekking tot de leermethode in de verschillende klassen — kwam een einde na de vaststelling van een reglement en een rooster van werkzaamheden voor de nieuwe school. Alles bij elkander genomen kan ik met vertrouwen verklaren, dat de oprigting dezer school een stap is in de goede rigting. Het is dan ook aan een zamenloop van omstandigheden te wijten, dat tot dusverre niet op den ingeslagen weg kon worden voortgegaan. Doen zich geene bijzondere moeijelijkheden voor, dan hoop ik tegen het najaar of in het begin van het volgend jaar het voorstel te kunnen doen tot de opening eener tweede openbare school.

Het zal alsdan een punt van overweging uitmaken of die tweede school alleen voor jongens, dan wel voor jongens en meisjes zal dienen ingerigt te worden.

Naar mijne meening verdienen in deze kolonie afzonderlijke scholen voor de beide geslachten om verschillende redenen de voorkeur boven gemengde, natuurlijk voor zoover dit stelsel kan worden volgehouden. Men ontgaat hierdoor tevens de moeijelijkheid, die de regeling van het onderwijs in vrouwelijke handwerken op gemengde scholen noodzakelijk met zich medebrengt.

Gelijk reeds hierboven vermeld is, had de oprigting der openbare school ook ten doel het getal scholen — voor gewoon lager onderwijs — te Paramaribo te verminderen. Dit nu is niet bereikt. Te gelijk met de openbare school opende de onderwijzer van den 4den rang, de heer R. B. Bibaz, eene school voor gewoon lager onderwijs, welk voorbeeld in den aanvang van dit jaar gevolgd werd door mejufvrouw A. Ruhmann, bezitster van den 4den, en door den heer K. H. Bergen, bezitter van den 3den onderwijzersrang.

Het schijnt mij toe, dat alleen bij eene eventuele wijziging der onderwijsverordening zal kunnen voorkomen worden, dat die kleine scholen als paddestoelen oprijzen, bijv. door de opneming eener bepaling, dat men, om te Paramaribo eene school te mogen oprigten, een 1sten of 2den rang moet bezitten.

Een vraagstuk dat reeds dikwijls mijne aandacht heeft getrokken, is de plaatsing van kinderen op school. De particuliere onderwijzers nemen ten allen tijde leerlingen aan, evenzoo de Moravische Broeders en Roomsch-Katholieke geestelijken, die in zekeren zin daartoe gehouden zijn, vermits de ouders enz. strafbaar zijn, wanneer de kinderen nà hun 7de jaar niet geregeld onderwijs genieten. Op de districtsscholen worden de kinderen toegelaten zoodra ze onder de termen vallen, en als zij zich vroeger aanmelden ook.

Te Paramaribo geschiedt de plaatsing van kinderen door de commissie van onderwijs 2 maal 's maands.

Dat dit op alle tijden toestroomen van nieuwe leerlingen, die veelal niet in eene klasse kunnen ingedeeld worden, vooral daar waar het personeel ontoereikend is, op den goeden gang van het onderwijs storend werkt, zal wel geen betoog behoeven. Door eene plaatsing op bepaalde tijden, bijv. om de 3 of 6 maanden in te voeren, zou men dezen storenden invloed kunnen tegengaan, maar dan in een ander euvel vervallen, dat mijns inziens nog bedenkelijker is: men zou namelijk zoodoende den kinderen de gelegenheid laten tot vagebonderen.

Men moet dus van twee kwaden het minste kiezen en de kinderen op alle tijden toelaten.

En hieruit volgt dan van zelf dat men berusten moet in het stelsel van kweekelingen zoolang er gebrek bestaat aan geëxamineerd personeel. Deze toestand wordt overal, waar het personeel ontoereikend is, aangetroffen. Men heeft dan groote scholen met een gering aantal onderwijzers, die voornamelijk in de hoogere klassen werkzaam zijn, terwijl de lagere klassen, die gewoonlijk het sterkst bevolkt zijn en waarin men bij het onderwijs met de meeste moeijelijkheden te kampen heeft, aan de jongste onderwijzers en aan kweekelingen worden toevertrouwd.

De volgende plaats in een werkje van G. Salicis, getiteld »*Enseignement primaire et apprentissage*" blz. 33, 2de uitgave, Parijs 1878, moge tot bewijs strekken, dat die gewraakte toestand niet alleen in Suriname bestaat.

Na een treurig tafereel te hebben opgehangen van het waarlijk niet benijdenswaardig lot van vele jonge onderwijzers en onderwijzeressen in de aanvangsklassen van de

volksscholen in Frankrijk, gaat hij aldus voort: » Nous avons visité avec un intérêt singulier des écoles primaires de Bretagne, et nous y avons vu à l'oeuvre de jeunes maîtresses, s'épuisant dans des classes de plus de cent enfants, arrivés d'une grande lieue à la ronde et dont aucun ne parlait français; il faillait d'abord leur apprendre à lire en Celte, première et rude besogne! Le cathéchisme, breton d'un côté, français de l'autre, servait de pont, si je puis dire, de la langue maternelle à celle de la patrie, et tout le reste à l'avenant".

Men denke zich het cijfer kleiner, leze voor Celte, Negerengelsch, voor français, Hollandsch, en de schildering past ook voor sommige van onze scholen.

De in het vorige verslag bedoelde registers en extracten werden in de maand Julij algemeen ingevoerd. Niettegenstaande de zeer gedetailleerde toelichting, die gedrukt en aan alle onderwijzers toegezonden werd, kostte het veel geschrijf voor dat alle onderwijzers de op zich zelf reeds zeer eenvoudige wijze van invulling begrepen. Niet zelden was het letterlijk om er verdrietig onder te worden. Zoo was bij de invulling de eene fout vermeden of men verviel in eene andere, en vermits dit vooral bij districts-onderwijzers het geval was, moest meestal per brief op de begane fouten worden gewezen. Dezelfde moeijelijkheid werd ondervonden bij de invulling der zoo mogelijk nog eenvoudiger mutatiestaten, waarvan een model als bijlage bij het vorige verslag is gevoegd. Daardoor ging voor mij veel kostbare tijd verloren, dien ik nuttig had kunnen besteden, en, gelijk het veelal gaat, juist de onderwijzers, die het meest toezigt en leiding noodig hadden, waren oorzaak dat de tijd om hunne scholen bij herhaling te bezoeken, mij ontbrak.

Eene nuttige wijziging werd gebragt in de inrigting der tabellen, die door de wijkmeesters worden ingezonden. Door de opneming eener rubriek, waarin vermeld wordt waar de kinderen schoolgaan, is de contrôle op de naleving van art. 18 der onderwijsverordening zeer vereenvoudigd.

Op den 1sten November werd de school nabij Domburg geopend met 73 leerlingen. De pogingen door mij aangewend om het schoolgebouw midden in het dorp te plaatsen zijn afgestuit op de voorkeur van den eigenaar, om het gebouw dat op plantage Dijkveld stond op het terrein zijner eigene plantage La Rencontre te zetten. Eene school midden in het zich ontwikkelende dorp zou ongetwijfeld het hare er toe hebben bijgedragen om eene zekere stabiliteit, een maatschappelijken band onder de bevolking in het leven te roepen; ook omdat het schoollocaal zou kunnen dienen voor godsdienstoefeningen op zon- en feestdagen.

Het schoolgebouw — vlak naast het station Domburg aan den oever der rivier gelegen — heeft een net, lief uiterlijk en beantwoordt in alle opzigten. Men behoeft hier niet naar de school te *zoeken*, zoo als het geval is met enkele gouvernementsscholen in de districten.

De school der Moravische Broeders op plantage Catharina Sophia in Beneden-Saramacca, in November 1879 geopend, moest reeds in het begin van 1880, wegens gebrek aan een onderwijzer, worden gesloten. Dit is werkelijk jammer, vermits de school reeds door een 40tal kinderen bezocht werd, die thans van onderwijs verstoken zijn.

In den loop van het jaar werden maatregelen genomen om de kinderen van plantage Alliance en den grond Onoribo in de gelegenheid te stellen onderwijs te genieten. De kinderen van eerstgenoemde plaats worden per veerpont naar de school op Nieuw Meerzorg aan de overzijde der kreek, die van Onoribo per korjaal naar Overtoom gebragt. Hoe vreemd het ook moge schijnen kinderen per vaartuig naar school te brengen, zoo is dit toch geheel in overeenstemming met de plaatselijke gesteldheid van verschillende gedeelten der kolonie. Waar, bij eene schrale bevolking, aan de boorden van rivieren en kreeken gevestigd, het verkeer te water van zelf is aangewezen, zou het zeker niet aan te bevelen zijn, de bevolking tot andere en kostbaarder middelen van gemeenschap als het ware te noodzaken. Zoowel op Alliance als op Onoribo is het getal kinderen te groot dan dat men ze van onderwijs verstoken zou mogen laten. Van den anderen kant gaat het niet aan op elk punt waar een zeker minimum van kinderen bijeen is, eene school op te rigten. Waar de aard van het terrein dit toelaat, slaat men dus een meer economischen weg in dan het brengen van de school bij de kinderen: men brengt de kinderen naar de school.

Behalve om het nog steeds bestaande gebrek aan onderwijzend personeel is deze wijze van doen nog daarom verkieslijk, omdat zij tot zekere hoogte ook in de districten het bestaan van groote scholen mogelijk maakt. Zoolang bovendien de bevolking niet meer stabiel is, maar heen en weer blijft trekken, is het zeker aan te bevelen voorzigtig te zijn met het oprigten van scholen in de districten, en verdienen maatregelen als de bovengenoemde, waar ze uitvoerbaar zijn, verreweg de voorkeur. Onze locale toestanden zijn nu eenmaal van dien aard, dat daaruit van zelf zeer eigenaardige verhoudingen moeten voortvloeijen. Tot dusver hebben zoowel de kinderen van Alliance als die van Onoribo geregeld de school bezocht.

Ik deel te dezer plaatse de volgende curiositeit mede, waarvan ik getuige was tijdens mijne inspectie van de school op Berseba in de Coropinakreek.

In den namiddag met den heer K. Gerhardt, zendeling der Moravische Broedergemeente, in een korjaaltje de kreek opvarende, zag ik eenige kinderen, die van school kwamen en op plantage de Vier Kinderen, aan de overzijde der kreek te huis behoorden, naar huis zwemmen. Op het hoofd hadden zij de leijen en daarop de boeken en het twee of drietal kleedingstukken dat hun eenvoudig toilet uitmaakt. Op dezelfde wijze begeven zij zich naar school. Aan de overzijde gekomen, laten ze zich door den wind droogwaaijen, kleeden zich aan en gaan verfrischt door het bad naar school. In het drooge saizoen valt de kreek droog en dan loopen ze er over; in den regentijd *zwemmen* ze naar school zoo ze geen korjaal tot hunne beschikking hebben.

In de maand November sloot mejufvrouw A. C. H. A. Zaalberg hare school voor meer uitgebreid lager onderwijs voor meisjes. De dames E. E. van Meerten, die eene acte van den 3den rang en eene voor het Fransch, en G. de Mesquita, die acten voor het Fransch en Engelsch bezit, vatten toen het plan op eene meisjesschool voor meer uitgebreid lager onderwijs te openen. Ter bevordering van het onderwijs op deze school werd door Uwe Excellentie, op mijn voorstel, krachtens het bepaalde in de 2de alinea van art. 27 der onderwijsverordening, bij Gouvernements-resolutie van den 30sten December 1880, lit. A, n°. 5, met ingang op 1° Januarij dezes jaars, een bedrag naar reden van f 1000 jaarlijks, tot wederopzeggens toe, beschikbaar gesteld.

Bij Gouvernements-resolutie van den 14den Mei 1880, lit. A, n°, 10, werd aan mr. C. J. W. N. van Hengst, op zijn verzoek, wegens vertrek uit de kolonie, eervol ontslag verleend als lid der commissie van onderwijs en in diens plaats — Gouvernements-resolutie van den 14den December 1880, lit. A, n°. 7 — benoemd mr. A. H. A. M. H. Borret.

Ter voorziening in de vacatures ontstaan door het vertrek van den heer A. W. S. Schut en het overlijden van den heer J. J. Hewitt werden — respectievelijk bij Gouvernements-resolutie van den 2den September 1880, lit. A, n°. 1 en den 2den December 1880, lit. A, n°. 11 — tot leden der sub-commissie van onderwijs in Nickerie benoemd de heeren J. H. van der Pol, 2de luitenant der infanterie, en J. F. H. Voet, ontvanger der belastingen aldaar.

Bij Gouvernements-resolutie van den 20sten December 1880, lit. A, n°. 9, werden de toelagen van A. A. Heckers, A. W. P. Rhenardus en W. J. de Miranda, ondermeesters in dienst van het Gouvernement, — nadat zij een 3den onderwijzersrang hadden verkregen — tot f 50 's maands verhoogd.

Ik juich het zeer toe dat Uwe Excellentie het thans als stelsel heeft aangenomen aan ondermeesters, die den 3den rang hebben verkregen, eene toelage tot genoemd bedrag toe te kennen.

» Even of we could get men at starvation wages, we must consider that our teachers must be able to live tidely

and decently if they are to be respected by the parents of the children."

Deze woorden van E. Lyulph Stanley (»Fortnightly review" October 1879, bladz. 536) bevatten een beginsel dat niet door het Gouvernement alleen, maar door allen, die de bezoldiging van onderwijzers in handen hebben, moest gehuldigd worden.

§ 2. *Examens ter verkrijging van acten van bekwaamheid tot het geven van onderwijs.*

Deze examens werden in 1880 tweemaal afgenomen. Aan het eerste examen — in April — namen 4 candidaten deel, waarvan 1 voor den 3den en 3 voor den 4den rang. Na afloop van het schriftelijk werk werden 3 candidaten afgewezen. Slechts 1 candidaat, A. F. Olivieira, werd tot het mondeling examen toegelaten en verkreeg eene acte als onderwijzer van den 4den rang. Voorts werd door 1 candidaat examen afgelegd in de Fransche taal; deze werd na afloop van het schriftelijk werk afgewezen.

Voor het tweede examen, dat in September en October plaats had, hadden zich 20 candidaten aangemeld, waarvan 12 voor den 4den en 8 voor den 3den rang. Na het schriftelijk examen werden 4 van de eersten en 1 van de laatsten afgewezen; de overigen werden tot het mondeling examen toegelaten en verkregen allen den verlangden rang. Er werden dus toegekend:

1°. 8 acten voor den 4den rang, namelijk aan: J. Burside, J. L. Dahle, M. J. Jessurun, C. A. Moll, D. J. Samuels, mejufvrouw W. M. Knoch, mejufvr. P. M. A. Sanches en mejufvr. E. White, allen leerlingen der normaalschool;

2°. 7 acten voor den 3den rang, namelijk aan: G. A. Bergen, K. H. Bergen, A. Heckers, W. J. de Miranda, A. W. P. Rhenardus, J. S. Samuels en mejufvr. M. H. van Lammeren.

In 1880 zijn dus in het geheel toegekend 9 acten voor den 4den rang en 7 voor den 3den rang, terwijl 9 candidaten werden afgewezen.

In den volgenden staat wordt een overzigt gegeven van den uitslag der examens in de jaren 1878, 1879 en 1880.

CANDIDATEN.	Geëxamineerd.			Toegelaten.			*Aanmerkingen.*
	1878.	1879.	1880.	1878.	1879.	1880.	
Voor den 4den rang	7	22	15	5	8	9	(1) Van deze verkregen 3 een 4den rang.
» » 3den »	(1) 16	7	9	1	2	7	
» de Fransche taal	1	2	1	1	2	»	
» » Engelsche »	»	1	»	»	1	»	
Totaal . . .	24	32	25	7	13	16	

De gunstiger afloop der in 1880 gehouden examens moet grootendeels worden toegeschreven aan het in Mei 1879 vastgestelde nieuwe reglement voor de normaalschool, waardoor een eind werd gemaakt aan het ligtvaardig examen doen, dat vóór dien tijd gebruikelijk was.

De heeren N. van Meerten en J. J. Heilbron, onderwijzers van den 1sten rang, hebben, even als vroeger, als deskundigen de commissie bijgestaan.

In de wijze waarop het examen wordt afgenomen, werd in 1880 eene wijziging gebragt; terwijl in 1879 de candidaten reeds dadelijk werden afgewezen, wanneer het schriftelijk werk in de Nederlandsche taal en het rekenen volstrekt onvoldoende was, liet men hen dit jaar het geheele schriftelijke examen doen, ten einde te weten te komen in welke vakken zij te zwak waren en hoe het stond met hunne algemeene ontwikkeling. De eenmaal aangenomen regel om de candidaten af te wijzen, wanneer zij in de Nederlandsche taal en het rekenen te zwak bevonden worden, werd evenwel gehandhaafd.

Een enkele opmerking over de openbaarheid van het mondeling examen voor onderwijzers. Ingevolge art. 23 der onderwijsverordening heeft het publiek altijd toegang gehad tot de examens. De ondervinding heeft echter geleerd, dat behalve vele belanghebbenden en belangstellenden, die het examen bijwonen, tal van personen die het volstrekt niet kunnen volgen, maar met hun tijd geen raad weten, de op zich zelf reeds warme zaal, waarin de examens gehouden worden, komen opvullen. Daar zij de orde niet verstoren, zou tegen hun aanwezigheid in de zaal niets in te brengen zijn, ware het niet, dat zij later allerlei scheeve verhalen uitstrooijen en niet zelden de candidaten tot last verstrekken.

Behalve deze leegloopers wonen nog tal van jongens, die op dat uur in bed moesten wezen, de examens bij, met het eenige oogmerk stof op te doen om later hunne ondermeesters te kwellen.

Het voornaamste gedeelte van het examen heeft schriftelijk plaats; het publiek wordt hierbij niet toegelaten; zelfs voor hen die het examen kunnen volgen is het dus moeijelijk het gehalte der candidaten te beoordeelen, daar zij slechts het mondeling, dat is het kleinste gedeelte van het examen kunnen bijwonen.

Dit alles behoeft evenwel geen reden te wezen om de openbaarheid bij de examens geheel te doen ophouden. Er is slechts eenige beperking noodig, bijv. eene bepaling, dat men om het examen te mogen bijwonen, voorzien moet wezen van een bewijs van toegang, af te geven door de commissie die het examen afneemt. Hierop kan bij eene eventuele wijziging der verordening worden gelet.

De candidaten zouden met deze bepaling zeker zeer ingenomen wezen. Door enkele onderwijzers van den 4den rang, die aan het hoofd van scholen staan, en die ik aanspoorde om naar een hoogeren rang te dingen, werd mij geantwoord, dat zij zich niet gaarne aan een examen wenschen te onderwerpen zoolang iedereen, zelfs hun eigen leerlingen, het mogen bijwonen.

§ 3. *Getal en aard der scholen.*

Blijkens bijlage II bedroeg op ultimo December 1880 het getal scholen 58, waarvan 29 te Paramaribo en 29 in de districten. Voorts nog 2 scholen bij de boschnegers, namelijk op Gansee en op Maripaston.

Te Paramaribo (zie bijlage VI):

10 niet gesubsidieerde particuliere scholen,

12 gesubsidieerde » » ,

2 Gouvernementsscholen,

2 gesubsidieerde scholen der Moravische Broeders,

3 » » » Roomsch-Katholijke geestelijken.

In de districten:

1 gesubsidieerde particuliere school,

14 Gouvernementsscholen,

12 gesubsidieerde scholen der Moravische Broeders,

2 » » » Roomsch-Katholijke geestelijken.

Het plan tot combinatie van twee of meer scholen voor meer uitgebreid lager onderwijs, in mijn vorig verslag bedoeld, kwam door allerlei omstandigheden niet tot gereedheid. Vermits er vooreerst geen uitzigt op eene inrigting voor middelbaar onderwijs schijnt te bestaan, is die combinatie in het belang van het onderwijs wenschelijk. Voorstellen, die daartoe kunnen leiden, zullen zoo spoedig mij zulks mogelijk is, Uwe Excellentie worden aangeboden.

Uit bijlage II blijkt, dat er te Paramaribo verscheidene particuliere scholen bestaan met eene schoolbevolking van tusschen de 20 en 30 leerlingen; verder eene met 13 en eene slechts 8 leerlingen. Ik heb mijzelven dikwijls afgevraagd waarom de onderwijzers of onderwijzeressen dier scholen zich niet met elkander associeren. Behalve dat dit voor het onderwijs nuttig zou wezen, zouden de onderwijzers er ook financieel voordeel bij hebben, daar zij, bij gelijke inkomsten, minder zouden hebben uit te geven voor huur van schoollocalen, voor den aankoop van schoolmeubelen, enz., enz.

Ik beaam ten volle de woorden van Fitch, voorkomende in de »Reports issued by the schools Enquiry commission on the education of Girls", aangehaald in een artikel, getiteld: »The Englishwoman at school", voorkomende in *The quarterly review* van Julij 1878, bladz. 46:

»Nothing can be more extravagant than the waste of money and of educational resources in these small schools. There is little life, no collective instruction, and nothing to call forth the best powers either of theacher or learner, where each class consists of two or three pupils only."

Met veel talent is dit onderwerp behandeld in een klein artikel in *Harpers New Monthly Magazine*", September 1877, bladz. 541-544, getiteld: »Large schools *versus* small." De lezing van die weinige bladzijden wordt den onderwijzers zeer aanbevolen.

§ 4. *Centraalschool.*

Voor zoover betreft het onderwijzend personeel heeft deze school in 1880 eene aanmerkelijke verbetering ondergaan. In plaats van een onderwijzer van den 4den rang, zoo als in het jaar te voren, waren onder toezigt van den heer Renkewitz daaraan werkzaam, de heer G. W. Stolz, onderwijzer van den 1sten rang — in het voorjaar van 1880 uit Nederland hier aangekomen — en de heer J. J. Lorgion Stellingwerff, onderwijzer van den 3den rang.

De heer Renkewitz onderwijst gewijde geschiedenis, kerkgeschiedenis, teekenen en gymnastiek; de heer Stolz rekenen, aardrijkskunde, vormleer, natuurkunde, natuurlijke historie en geschiedenis der broederkerk; de heer Stellingwerff geschiedenis en aardrijkskunde van Suriname, algemeene geschiedenis en geschiedenis van Nederland, Hollandsche taal en schrijven.

Op ultimo December 1880 bedroeg het getal leerlingen 13, tegen 10 in 1879 en 14 in 1878. De oudste leerling was 16, de jongste 10 jaar oud, de gemiddelde leeftijd der leerlingen 13 jaar.

In 1879 waren deze cijfers respectievelijk 19, 11 en 15, in 1878: 18, 12 en 15.

Het komt mij voor, dat deze school met haar 13 leerlingen veel verlies van onderwijskracht veroorzaakt. Zoo als uit eene volgende paragraaph blijken zal, hebben de Moravische Broeders ook op hunne scholen te Paramaribo groot gebrek aan onderwijzers.

De heer Renkewitz houdt het toezigt op die scholen, maar geeft zelf geen onderwijs, althans geen maatschappelijk onderwijs. Evenmin de heer H. L. Maasdamme, die aan het hoofd der jongensschool staat.

Werd de centraalschool opgeheven, dan konden de heeren Renkewitz, Stolz en Stellingwerf elk als hoofd van een der scholen optreden. Met grond mag verwacht worden, dat de scholen daardoor in gehalte zeer zouden verbeteren. Er komt nog bij, dat deze verandering de Moravische Broeders in staat zou stellen te voldoen aan de verpligting hun bij de wet opgelegd, namelijk om na 30 Junij 1879 ook aan het hoofd hunner districtsscholen geëxamineerde onderwijzers te hebben. Voor een land als het onze is één school tot opleiding van onderwijzers voldoende; de normaalschool is thans zoodanig ingerigt, dat zij zeer goed alleen in die behoefte kan voorzien en de Moravische Broeders hebben geen bezwaar tegen de opleiding op deze school, vermits zij hunne kweekelingen en onderwijzers toestaan de lessen te volgen.

In den aanvang van dit jaar (1881) hebben de Moravische Broeders een stap gedaan in de goede rigting, door de oprigting eener gemengde tusschenschool, aansluitende aan de eene zijde aan de bewaarschool, aan de andere zijde aan de jongens- en meisjesschool. Een twee honderdtal kinderen van laatstgenoemde scholen zijn daar overgebragt, waardoor de ophooping van kinderen in de lagere klassen aanzienlijk verminderd is. Daarmede is gepaard gegaan de plaatsing van twee geëxamineerde personen. De verbetering zal evenwel half werk blijven, zoo er niet meer geschikte onderwijzers worden aangesteld, want nog altijd is de wanverhouding in het oogloopend. Men verlieze niet uit het oog, dat het hier geldt het belang van ruim 1100 kinderen en dat de onzekere poging een 13tal jongelieden tot onderwijzers op te leiden daartegen niet kan opwegen, vooral daar die opleiding ook elders geschieden kan en de Moravische Broeders door hunne laatste plaatsingen getoond hebben ook van de diensten van onderwijzers, die uitsluitend op de normaalschool zijn opgeleid, te willen gebruik maken.

De bestemming van de centraalschool wordt vooral niet duidelijker, wanneer men let op den leeftijd der leerlingen in de jaren 1878, 1879 en 1880, zoo als die boven is aangegeven.

De tweede stap in de goede rigting zou wezen: de opheffing der centraalschool, bijv. door eene zamensmelting met de hoogste klasse der jongensschool. Het regtzinnig godsdienstig element dat de Moravische Broeders in hunne onderwijzers verlangen, zal mijns inziens ook wel zonder de centraalschool te verkrijgen wezen.

Hebben de Moravische Broeders, die geen ander doel hebben dan het heil der creolenbevolking, eenmaal de overtuiging gekregen van het gewigt van den hier bedoelden maatregel, dan twijfel ik niet of ze zullen er gaarne toe overgaan.

§ 5. *Normaalschool.*

De heeren N. van Meerten en J. J. Heilbron bleven gedurende 1880 dezelfde leervakken onderwijzen als het jaar te voren.

Bij den aanvang van het jaar waren:

op den 1sten cursus	19	mannel. en	6	vrouwel.	kweekel.
» » 2den	11	» »	4	»	»
te zamen	30	» »	10	»	»

Van deze werden wegens herhaald verzuim 4 afgeschreven, terwijl 1 van het verder bijwonen der lessen afzag.

Aan het toelatingsexamen, dat op den 3den November plaats vond, namen 14, namelijk 3 mannelijk en 11 vrouwelijke candidaten deel, die allen tot den 1sten cursus werden toegelaten. De algemeene indruk van dit examen was gunstiger dan de beide vorige jaren, hetgeen grootendeels hieraan moet worden toegeschreven, dat velen der candidaten — uit een anderen maatschappelijken stand zijnde dan het gros der candidaten bij vorige toelatingsexamens — goed voorbereidend onderwijs hebben genoten.

Ook de leeftijd der candidaten leverde het bewijs dat de normaalschool een betere toekomst te gemoet gaat. Terwijl de gemiddelde leeftijd der toegelaten kweekelingen in 1878: 17 en in 1879: 18 jaar was, daalde dit cijfer in 1800 tot 16.

Opmerking verdient het ook dat het getal vrouwelijke kweekelingen, in tegenstelling met de beide vorige jaren, zooveel grooter was dan het getal mannelijke.

Na het overgangsexamen, dat op den 8sten, 9den en

10den September plaats had, werden 5 mannelijke en 2 vrouwelijke kweekelingen tot den 2den cursus bevorderd, terwijl 4 mannelijke kweekelingen van dezen cursus met goed gevolg het eindexamen aflegden. Twee onderwijzers van den 4den rang, die vroeger leerlingen der normaalschool waren, maar wegens vertrek uit de stad zich hadden laten afschrijven, werden op hun verzoek in den 2den cursus opgenomen.

Op ultimo December 1880 waren:

op den 1sten cursus 16 mannel. en 16 vrouwel. kweekel.
» » 2den » 12 » » 5 » »
te zamen 28 » » 21 » »

in het geheel dus 49 — waaronder 17 die reeds een rang bezaten — tegen 40 op gelijk tijdstip van 1879.

In hun rapport over het afgeloopen jaar verklaarden de onderwijzers »dat er eene gunstige verandering was te bespeuren wat betreft den ijver en leerlust der kweekelingen."

De opkomst, ofschoon beter dan in vorige jaren, liet in sommige maanden veel te wenschen over en was over het algemeen onregelmatig.

Het volgend staatje geeft een overzigt van de gemiddelde opkomst per 100 daags in de verschillende maanden, voor iederen cursus en voor de beide geslachten afzonderlijk.

MAANDEN.	Gemiddelde opkomst per 100 daags.				*Aanmerkingen.*
	1sten cursus.		2den cursus.		
	M.	V.	M.	V.	
Januarij	71	70	42	64	In Maart, April en Mei heerschten de mazelen, waardoor verscheidene leerlingen werden aangetast.
Februarij	62	81	57	52	
Maart	47	63	37	50	
April	76	50	45	23	
Mei	62	81	50	50	
Junij	77	87	74	67	
Julij	72	78	71	71	
Augustus	74	77	66	75	
September	81	78	73	88	
November	68	83	68	72	
December	66	83	64	43	
Gemiddeld	69	76	59	62	

In de volgende tabel zijn ter vergelijking eenige cijfers over 1878, 1879 en 1880 naast elkander geplaatst.

	1878.	1879.	1880.	*Aanmerkingen.*
Getal kweekelingen op ultimo December	43	40	49	(¹) Een van dezen dadelijk op den 2den cursus toegelaten.
Op den 1sten cursus { mannelijke	17	19	16	
Op den 1sten cursus { vrouwelijke	10	6	16	
» » 2den » { mannelijke	14	11	12	
» » 2den » { vrouwelijke	2	4	5	
Van deze bezaten reeds een rang	13	12	17	
Gemiddelde leeftijd der kweekelingen op ultimo December	19	19	19	
Getal candidaten bij het toelatingsexamen	22	17	14	
Van het mannelijk geslacht	17	14	3	
» » vrouwelijk »	5	3	11	
Getal toegelaten kweekelingen	10	12	14	
Van het mannelijk geslacht	8	(¹) 9	3	
» » vrouwelijk »	2	3	11	
Gemiddelde leeftijd der toegelaten kweekelingen	17	18	16	

Voor den cursus 1880—1881 werd de navolgende lijst van leerboeken in overleg met de onderwijzers vastgesteld.

TITELS DER BOEKEN, ENZ.	CURSUS.
Nederlandsche taal.	
Dr. W. L. van Helten, Kleine Nederlandsche spraakkunst:	
1ste deeltje. Rededeelen en spelling. .	1 en 2
2de » Leer van den zin . . .	2
Boogaerts en Koenen. Woorden en uitdrukkingen der Nederlandsche taal. .	1 en 2
Dezelfde. Taal en taalstudie	2
A. W. Stellwagen. Denken en stellen 1ste—3de stuk	1
Stijloefeningen 1ste en 2de stuk . . .	2
L. Th. Zeegers. Nederl. Chrestomathie .	1
J. van Beers. Keur van dicht- en prozastukken	2
De Vries en te Winkel. Woordenlijst der Nederlandsche taal	1 en 2
Rekenkunde.	
J. Versluys. Leerboek der rekenkunde, 1ste deel	1 en 2
2de deel	2
A. L. Boeser. Nieuw Rekenboek 3de en 4de stuk	1
5de stuk	2
Vormleer.	
J. Versluys. Handleiding bij het onderwijs in de vormleer	1 en 2
Aardrijkskunde.	
P. R. Bos. Beknopt leerboek der aardrijkskunde	1 en 2
D. Page. Leiddraad tot de kennis der natuurkundige aardrijkskunde, door E. Zuidema	1 en 2
P. R. Bos. Atlas voor de volksschool . .	1 en 2
(of F. Bruins. Het beeld der aarde)	
Geschiedenis.	
Dr. J. A. Wijnne. Beknopte geschiedenis van het vaderland	1 en 2
Dezelfde. Overzigt der algemeene geschiedenis.	1
L. Mulder. Handleiding tot de kennis der algemeene geschiedenis 1ste en 2de deel.	2
Onderwijs en opvoedkunde.	
J. W. Regt. Allereerste beginselen der practische onderwijskunde	1
H. Bouman. Handleiding tot de kennis van opvoeding en onderwijs.	2

De leesbibliotheek der normaalschool bestond op ultimo December 1880 uit slechts 30 boekwerken, uitmakende 42 boekdeelen. Met graagte werd door de kweekelingen gebruik gemaakt van de hun aangeboden gelegenheid om kennis te maken met enkele voortbrengselen der hedendaagsche letterkunde. In onze kleine, afgesloten maatschappij hebben de jongelieden nog meer dan elders, behoefte aan het lezen van goede boeken tot ontwikkeling van hun smaak en tot uitbreiding van den kring hunner denkbeelden en van hunne kennis van taalvormen.

Daar tot dusverre op de normaalschool de vreemde talen niet onderwezen worden, bestaat de bibliotheek alleen uit werken in de Nederlandsche taal, zoo oorspronkelijke als vertaalde.

De circulatie van boeken begon op 1° Julij. Van dien tijd tot ultimo December werden door 43 kweekelingen 275 boekdeelen aangevraagd, zijnde ruim 6 per hoofd. Naar gelang van den omvang mogen de kweekelingen de boeken 8 of 14 dagen houden.

Uitbreiding der bibliotheek is zeer wenschelijk.

§ 6. *Onderwijzend personeel.*

In bijlage II wordt een overzigt gegeven van het onderwijzend personeel op ultimo December 1880, waaruit blijkt dat onderscheidene mutaties hebben plaats gehad.

Rekent men de scholen bij de Boschnegers wèl, de normaal- en centraalschool niet mede, dan was het personeel zamengesteld als volgt:

Te Paramaribo:

3 onderwijzers en 2 onderwijzeressen van den 1sten rang,
5 » » » 2den » ,
15 » » 8 » » » 3den » ,
21 » » 10 » » » 4den » ,
1 onderwijzeres met acte alleen voor het Fransch,
1 » » » » » » Engelsch,

voorts nog 18 mannelijke en 35 vrouwelijke personen zonder rang, die in de scholen hulp verleenden; van de eersten bezochten 11, van de laatsten 9 de normaalschool.

In de districten:

1 onderwijzer van den 2den rang,
8 onderwijzers » » 3den » ,
20 » » » 4den » ,
4 » zonder rang,

voorts nog 3 kweekelingen van het mannelijk en 1 van het vrouwelijk geslacht.

In de geheele kolonie derhalve:

73 geëxamineerde onderwijzers,
20 » onderwijzeressen,

te zamen 93 tegen 87 op gelijk tijdstip van 1879, voorts 2 onderwijzeressen met acten alleen voor het Fransch en Engelsch, 4 onderwijzers zonder rang aan het hoofd van scholen en 57 personen zonder rang, die in de scholen hulp verleenden.

De overige personen op bijlage II voorkomende en tusschen accolades geplaatst, zijn niet geregeld in de school werkzaam, maar geven alleen onderrigt in vrouwelijke handwerken; die tusschen boogjes geplaatst geven, behalve in vrouwelijke handwerken, nog in andere vakken onderrigt.

De onderwijzers en onderwijzeressen van den 1sten rang zijn, met uitzondering van den heer Renkewitz, werkzaam aan scholen voor meer uitgebreid lager onderwijs. Op de scholen der Moravische Broeders, zoowel te Paramaribo als in de districten, zijn al de onderwijzers, behalve de heer Renkewitz, van den 4den rang.

Op de gesubsidieerde particuliere en op de Gouvernementsscholen heeft men onderwijzers van den 2den, 3den

en 4den rang, op de gesubsidieerde scholen der Roomsch-Katholijke geestelijken onderwijzers van den 3den en 4den rang.

Beschouwt men de verhouding van 1 geëxamineerden onderwijzer op 50 leerlingen — zeker geen te hooge eisch — als de normale, dan kwamen op ultimo December 1880 de Moravische Broeders te Paramaribo nog minstens 14, de Roomsch-Katholijke geestelijken 7 geëxamineerde onderwijzers te kort. Al de niet-gesubsidieerde scholen op 1 na, al de gesubsidieerde particuliere scholen op 4 na, en de nieuwe openbare school bleven beneden het normaalcijfer. In de districten komen de Moravische Broeders nog minstens 4 geëxamineerde onderwijzers te kort.

Het behoeft naauwelijks gezegd te worden, dat het tekort over de geheele kolonie in de eerste jaren niet zal kunnen aangevuld worden, indien de verdeeling der onderwijskracht niet beter wordt.

In de volgende tabel wordt ter vergelijking de zamenstelling van het onderwijzend personeel op ultimo December 1878, 1879 en 1880 naast elkander geplaatst, Paramaribo en de districten afzonderlijk, de centraalschool der Moravische Broeders en de normaalschool niet mede gerekend. De verschillen zijn zeker niet in het oog loopend.

ONDERWIJZEND PERSONEEL.	1878.	1879.	1880.
Paramaribo.			
Onderwijzers van den 1sten rang . .	3	3	3
» » » 2den » . .	5	5	5
» » » 3den » . .	8	10	15
» » » 4den » . .	18	20	21
Onderwijzeressen van den 1sten rang.	3	2	2
» » » 3den »	8	8	8
» » » 4den »	8	11	10
Onderwijzeres met acte alleen voor het Fransch.	1	1	1
Onderwijzeres met acte alleen voor het Engelsch	1	1	1
Personen zonder rang in de scholen werkzaam	54	55	53
a. van het mannelijk geslacht. . .	25	23	18
b. » » vrouwelijk » . .	29	32	35
Van deze bezochten de normaalschool .	25	22	20
a. van het mannelijk geslacht. . .	16	16	11
b. » » vrouwelijk » . . .	9	6	9
Districten.			
Onderwijzers van den 2den rang. . .	1	1	1
» » » 3den » . . .	6	6	8
» » » 4den » . . .	18	21	20
Personen zonder rang aan het hoofd van scholen	5	4	4
Personen zonder rang in de scholen werkzaam	3	3	4
a. van het mannelijk geslacht. . .	2	2	3
b. » » vrouwelijk » . . .	1	1	1

De bevolking der kolonie was op ultimo December 1880 ruim 47 000 (Indianen en Boschnegers niet medegerekend), die van Paramaribo ruim 22 000. Op dien datum was dus werkzaam:

in de geheele kolonie 1 geëx. onderwijzer op 500 inwoners,
te Paramaribo 1 » » » 335 » ,
in de districten 1 » » » 900 » .

De volgende staat geeft een vergelijkend overzigt van de cijfers op ultimo December 1878, 1879 en 1880:

		1878.	1879.	1880.
In de geheele kolonie	1 geëxamineerd onderwijzer op	620	540	500
Te Paramaribo. . . .	1 geëxamineerd onderwijzer op	400	360	335
In de districten . . .	1 geëxamineerd onderwijzer op	1125	930	900

De mutaties in het onderwijzend personeel in 1880, voor zooverre deze niet reeds vermeld zijn, waren als volgt:

Ter voorziening in de vacature ontstaan door de overplaatsing van den heer F. C. Curiel naar de openbare school, werd bij Gouvernementsresolutie van den 4den Mei 1880, lit. A, n°. 4, de heer E. Tama tot onderwijzer aan de school op Frederiksdorp, en in zijne plaats de heer J. F. de Miranda tot onderwijzer aan de school op Hecht en Sterk benoemd.

Voorts werd:

1°. bij Gouvernementsresolutie van den 15den Mei 1880, lit. A, n°. 12, ter vervanging van den heer G. Petzoldt, aangesteld de heer J. R. Goedman, bezitter van den 4den rang, tot ondermeester op de school van mejufvrouw Vlier;

2°. bij Gouvernementsresolutie van den 19den Mei 1880, lit. A, n°. 16, ingevolge zijn verzoek, aan den heer R. B. Bibaz ontslag verleend als ondermeester in dienst van het Gouvernement;

3°. bij Gouvernementsresolutie van den 19den October 1880, lit. A, n°. 9, de heer H. F. van 't Kruijs tot onderwijzer aan de school nabij Domburg en in zijne plaats tot onderwijzer aan de school op Overtoom de heer C. P. van der Leuv benoemd;

4°. bij Gouvernementsresolutie van den 25sten November 1880, lit. A, n°. 1, de heer J. C. Hofker tot onderwijzer aan de school op Berlijn, de heer R. F. Sordam tot onderwijzer aan de school op Paradise en ter vervanging van dezen, tot ondermeester op de Gouvernementsschool aan de Drambrandersgracht de heer W. J. de Miranda benoemd;

5°. bij Gouvernementsresolutie van den 20sten December 1880, lit. A, n°. 9, met ingang op 1°. Januarij 1881, op hun verzoek, aan C. H. Bergen als ondermeester en aan mejufvrouw H. de Vries als kweekeling, beiden op de stadsschool te Nieuw-Rotterdam, ontslag verleend en in hunne plaats benoemd de heer W. L. Vervuurt, bezitter van den 4den rang — die voor de benoeming bedankt heeft — en mejufvrouw J. E. F. Wilson.

Op de scholen der Moravische Broeders hadden verschillende mutaties plaats, zoo als blijkt uit eene vergelijking met den staat der scholen in 1879.

Door den dood werden aan het onderwijs ontrukt de heer A. F. Wirht, onderwijzer aan de school der Moravische Broeders op Combé, en de heer A. W. van Eyck, onderwijzer aan de Gouvernementsschool op Berlijn.

§ 7. *Getal en aard der schoolgaande kinderen.*

Bijlage II geeft een overzigt van het getal kinderen op elke school afzonderlijk.

Daaruit blijkt dat op ultimo December 1880 ter school gingen:

in de geheele kolonie

2851 jongens

2359 meisjes

te zamen 5210 leerlingen, tegen 5107 op gelijk tijdstip van 1879; de vermeerdering bedroeg dus 103; te weten 52 jongens en 51 meisjes;

te Paramaribo

1893 jongens

1758 meisjes

te zamen 3651 leerlingen, zijnde ruim 70 °/₀ van het getal schoolgaande kinderen in de kolonie tegen 3636 of ruim 71 °/₀ op gelijk tijdstip van 1879; de vermeerdering bedroeg dus slechts 15 en wel meisjes;

in de districten

958 jongens

601 meisjes

te zamen 1559 leerlingen, zijnde nagenoeg 30 °/₀ van het getal schoolgaande kinderen in de kolonie, tegen 1471 of nagenoeg 29 °/₀ op gelijk tijdstip van 1879; de vermeerdering betrof dus hoofdzakelijk de districten en bedroeg 88, te weten 52 jongens en 36 meisjes.

Beschouwt men de vermeerdering in verband met de verschillende leeftijden, dan ziet men, dat op ultimo December 1880

het getal schoolgaande kinderen beneden 7 jaar 112

» » » » van 7—12 » 4245

» » » » boven 12 » 853

bedroeg, tegen 129, 4093 en 885 op ultimo December 1879 en 129, 3881 en 848 op ultimo December 1878.

Het is dus het getal schoolpligtige kinderen dat toegenomen is; een bewijs dat de invloed der onderwijsverordening zich steeds uitbreidt.

In den volgenden staat wordt een vergelijkend overzigt gegeven van de leerlingen, naar de verschillende leeftijden op ultimo December 1878, 1879 en 1880.

	Getal schoolgaande kinderen op ultimo December.			Per 100 op ultimo December.		
	1878.	1879.	1880.	1878.	1879.	1880.
Beneden 7 jaar	129	129	112	2,66	2,53	2,13
7 »	519	548	550	10,68	10,73	10.56
8 »	754	752	725	15,52	14,72	13,92
9 »	690	788	795	14,20	15,43	15,26
10 »	746	751	787	15,36	14,70	15,11
11 »	592	655	705	12,19	12,83	13,53
12 »	580	599	673	11,94	11,53	12,92
13 »	475	448	456	9,78	8,77	8,75
14 »	251	278	275	5,17	5,44	5,28
15 »	89	129	101	1,83	2,53	1,94
Boven 15 »	33	30	21	0,68	0,59	0,40

Op den volgenden staat zijn de kinderen van 7-12 jaar bij elkander genomen; evenzoo de kinderen beneden de 7 en die boven de 12 jaar.

	1878.	1879.	1880.	1878.	1879.	1880.
Beneden 7 jaar	129	129	112	2,66	2,53	2,13
Van 7-12 »	3881	4093	4245	79,88	80,14	81,48
Boven 12 »	848	885	853	17,46	17,33	16,37

Percentsgewijze is dus in de drie jaren het getal schoolgaande kinderen beneden 7 en boven 12 jaar langzaam afgenomen, van 7-12 jaar toegenomen.

In bijlage VI is opgegeven het gemiddeld getal schoolgaande kinderen van Julij tot December voor Paramaribo en de districten elk afzonderlijk en voorts naar den aard der scholen. Van het geheele jaar kunnen de cijfers niet worden opgegeven, omdat, zoo als in § 1 vermeld is, de mutatiestaten in den aanvang dikwijls verkeerd werden ingevuld.

Het vergelijkend overzigt in bijlage X gegeven van de schoolbevolking in de verschillende jaren sedert de invoering der leerpligt, leert dat het getal schoolgaande kinderen van ultimo December 1876—ultimo December 1880 van 4109 tot 5210 geklommen is, dat is in 4 jaren eene vermeerdering van 1101 of bijna 27 °/₀.

Op ultimo December 1880 had men op 1000 inwoners

in de geheele kolonie 110 schoolgaande kinderen of 1 schoolgaand kind op 9 inwoners;

te Paramaribo 166 schoolgaande kinderen of 1 schoolgaand kind op 6 inwoners;

in de districten 62 schoolgaande kinderen of 1 schoolgaand kind op 16 inwoners.

In den volgenden staat zijn ter vergelijking de cijfers voor 1878, 1879 en 1880 naast elkander geplaatst.

		1878.	1879.	1880.
Op 1000 inwoners	in de geheele kolonie	99	106	110
	te Paramaribo.	155	165	166
	in de districten	53	57	62

De cijfers die — met het oog op de onzekerheid onzer bevolkingsstatistiek — slechts benaderend zijn, wijzen eene langzame verbetering aan.

Met uitzondering van de scholen bij de Boschnegers, werd op ultimo December 1880 in de geheele kolonie door 94 geëxamineerde onderwijzers en onderwijzeressen onderrigt gegeven aan 5210 kinderen, zijnde gemiddeld 1 onderwijzer op 55.4 kinderen tegen 57.3 in het jaar te voren.

Te Paramaribo had men:

66 geëxamineerde onderwijzers op 3651 leerlingen, of

1 » onderwijzer » 55.3 » tegen

1 » » » 59.6 » in 1879;

in de districten

28 geëxamineerde onderwijzers op 1559 leerlingen, of

1 » onderwijzer » 55.7 » tegen

1 » » » 52.5 » in 1879.

In afwijking van de beide vorige jaren was de verhouding te Paramaribo iets gunstiger dan in de districten,

alwaar het getal leerlingen toenam, terwijl het getal onderwijzers hetzelfde bleef.

Uit bijlage VI blijkt hoe de verhoudingen waren voor Paramaribo en voor de districten elk afzonderlijk en naar den aard der scholen.

Terwijl in 1879 nog enkele groote gesubsidieerde particuliere scholen geen geëxamineerde ondermeesters hadden, blijkt uit bijlage II dat dit niet meer het geval is.

Op de scholen der Moravische Broeders te Paramaribo was de verhouding op ultimo December 1880, 1 op 122 tegen 1 op 132 in 1879. De heeren Renkewitz en Maasdamme, die geen maatschappelijk onderwijs geven, zijn medegeteld. Doet men dit niet, dan was de verhouding 1 op 152 dus nog ongunstiger dan op de gesubsidieerde scholen der Roomsch-Katholijke geestelijken te Paramaribo. Bij de oprigting der gemengde tusschenschool (zie § 4) in Februarij 1881, hebben de Moravische Broeders 2 geëxamineerde personen aangesteld. Hoe zij verbetering in den toestand hunner scholen kunnen brengen is aangestipt in de paragraaf over de centraalschool.

De talrijke kweekelingen, die op hunne scholen werkzaam zijn, hebben te weinig kennis en ontwikkeling dan dat zij zelfstandig onderwijs zouden kunnen geven. Hunne gebrekkige kennis van het Hollandsch zou hun daarbij in de eerste plaats in den weg staan. Op de scholen der Roomsch-Katholijke geestelijken zijn ook niet-geëxamineerde personen werkzaam, namelijk geestelijke zusters, maar deze zijn ten minste de Hollandsche taal magtig en hebben veelal een bijzonderen tact om met kinderen om te gaan.

Rekent men de bewaarscholen en de scholen bij de Boschnegers niet mede, dan waren op ultimo December 1880, op elke 100 schoolgaande kinderen:

in de geheele kolonie	54.7 jongens	en 45.3	meisjes
te Paramaribo	51.8 »	» 48.2	»
in de districten	61.4 »	» 38.6	».

Deze verhoudingen verschillen zeer weinig van die in de beide voorgaande jaren; de overmaat van jongens was in de districten wederom niet alleen relatief maar ook absoluut grooter dan te Paramaribo, namelijk 357 tegen 135.

Neemt men alleen de schoolgaande kinderen van 7—12 jaar, dan waren op elke 100 kinderen:

in de geheele kolonie	52.6 jongens	en 47.4	meisjes
te Paramaribo	49.7 »	» 50.3	»
in de districten	59.1 »	» 40.9	».

De verhoudingen zijn alsdan iets beter, en ook iets gunstiger dan het jaar te voren.

Uit den navolgenden staat blijkt hoe de verhoudingen waren van de verschillende soorten van scholieren. Ter vergelijking zijn de cijfers van 1878 en 1879 mede opgegeven.

		Getal schoolgaande kinderen op ultimo December.			Per 100 op ultimo December.		
		1878.	1879.	1880.	1878.	1879.	1880.
Paramaribo en districten.							
Voor rekening van	particulieren . . .	706	706	692	14.5	13.8	13.3
	het Gouvernement.	1631	1738	1855	33.6	34.0	35.6
Op de gesubsid. scholen der	Morav. Broeders. .	1926	2008	1972	39.6	39.3	37.9
	R.-K. geestelijken.	595	655	691	12.2	12.8	13.3
Paramaribo.							
Voor rekening van	particulieren . . .	697	702	688	20.5	19.3	18.8
	het Gouvernement.	1038	1188	1161	30.5	32.7	31.8
Op de gesubsid. scholen der	Morav. Broeders. .	1142	1187	1219	33.5	32.6	33.4
	R.-K. geestelijken.	527	559	583	15.5	15.4	16.0
Districten.							
Voor rekening van	particulieren . . .	9	4	4	0.6	0.3	0.3
	het Gouvernement.	593	550	694	40.8	37.4	44.5
Op de gesubsid. scholen der	Morav. Broeders. .	784	821	753	53.9	55.8	48.3
	R.-K. geestelijken.	68	96	108	4.7	6.5	6.9

Het getal leerlingen voor rekening van particulieren is verminderd, terwijl eene langzame stijging is waar te nemen in het getal kinderen voor rekening van het Gouvernement op school geplaatst. Dit laatste is vooral toe te schrijven aan de oprigting der school nabij Domburg. Op de scholen der Moravische Broeders is — ook door de sluiting der school op Catharina-Sophia — het getal kinderen iets minder, op die der Roomsch-Katholijke geestelijken iets meer dan op ultimo December 1879.

Beschouwt men Paramaribo afzonderlijk, dan ziet men dat het het getal kinderen voor rekening van particulieren en van het Gouvernement verminderd is, terwijl op de scholen der Moravische Broeders en Roomsch-Katholijke geestelijken eenige vermeerdering is waar te nemen.

De verschillen, over de 3 jaren beschouwd, zijn evenwel te gering en te afwisselend om tot eenige gevolgtrekking aanleiding te geven.

In den loop van 1880 zijn van de scholen afgeschreven 27 leerlingen, namelijk 16 jongens en 11 meisjes, die tot verdere opleiding naar Nederland vertrokken zijn.

Uit de nominatieve opgaven der districts-commissarissen en wijkmeesters is in bijlage VIII een overzigt gegeven van het geheel aantal *schoolpligtige* kinderen in de kolonie op ultimo December 1880 naar de verschillende leeftijden. Ter vergelijking is daarnaast geplaatst een staat van de *schoolgaande* kinderen van 7—12 jaar, getrokken uit de nominatieve opgaven der onderwijzers.

Ter vervanging van bijlage C[9] van het vorige verslag wordt hier bijlage VII opgenomen.

Op eerstgenoemde bijlage waren de kinderen van 12 jaar in Coronie woonachtig niet medegeteld. De opmerking naar aanleiding van dat district gemaakt in het vorige verslag was derhalve gedeeltelijk onjuist.

De tegenwoordige vorm der staten doet het daar bedoelde gebrek aan overeenstemming tusschen de cijfers zeer goed in het oog vallen; deze is — zoo als vooral uit eene vergelijking der onderstreepte cijfers blijkt — al bijzonder gering, waardoor de staten bijna alle waarde verliezen. Ik zou ze dan ook niet hebben opgenomen, ware het niet dat de *totaalcijfers*, niettegenstaande de fouten in de details, toch eenig vertrouwen verdienen en althans eenig denkbeeld kunnen geven van het getal aanwezige schoolpligtige kinderen.

De opgaven van gezagvoerders en hoofdbewoners van plantages en gronden en evenzoo de opgaven te Paramaribo, zijn niet zelden geheel verkeerd, en zullen dit, naar mijn gevoelen, blijven, zoo lang er geen strenge maatregelen genomen worden. Zulke verregaande onverschilligheid als uit de opgaven van gezagvoerders enz. niet zelden blijkt, moest niet ongestraft blijven. Al is de moeite om de opgaven meer overeenkomstig de waarheid te maken, gelijk in het vorige verslag werd aangeteekend, niet gering, de cijfers *kunnen*, met een weinig goeden wil, juister zijn. Onze bevolking is zóó klein, dat de eisch, hare zamenstelling in alle détails naauwkeurig te kennen, zeker niet buitensporig zal geacht worden.

De onderwijzers hebben zich over het algemeen veel moeite gegeven den waren naam en den juisten ouderdom hunner leerlingen uit te vorschen. Dit schijnbaar zoo eenvoudige onderzoek eischte niet zelden veel tijd en moeite. Verscheidene malen heb ik zelf te vergeefs getracht bewijzen van aangifte van geboorte te ontcijferen. Dikwijls op slecht papier en met slechten inkt geschreven zijn ze niet zelden na korten tijd gehavend en geheel onleesbaar. Bleef dit nog eenige jaren zoo voortgaan, dan zou eene namelooze verwarring daarvan het gevolg kunnen zijn. In het algemeen belang zou het wenschelijk wezen genoemde stukken in het vervolg op karton te schrijven en met duurzamer inkt dan tot dusverre veelal gebruikt wordt.

De cijfers nemende voor hetgeen ze zijn, zoo zou uit bijlage VIII volgen, dat van de 4900 schoolpligtige kinderen in de geheele kolonie — de Indianen en Boschnegers niet meêgerekend — 4245 school gingen, zijnde 86.6 %. Neemt men de beide geslachten afzonderlijk dan gingen van de jongens 88.5, van de meisjes 84.6 % ter school.

Onder het getal 4900 zijn ook de kinderen van immigranten uit Britsch-Indië begrepen, ten getale van 124, namelijk 79 jongens en 45 meisjes.

Op Livorno gingen 7 koelieweezen school.

Jaarlijks wordt in de koloniale verslagen de bevolkingsstatistiek opgenomen, getrokken uit de opgaven van wijkmeesters en districts-commissarissen. Voor de kennis van den bouw onzer maatschappij en in het bijzonder voor de volksopvoeding, zou het van groot nut wezen, wanneer die statistiek zoo werd ingerigt dat zij tot zekere hoogte de bevolking naar de verschillende leeftijden aangaf, zoodat men bijv. met een enkelen blik kon weten hoeveel jongens en meisjes van elken leeftijd in de kolonie aanwezig zijn.

Op bladz. 43 van zijn in een vorige paragraaf aangehaald boekje beschrijft Salicis de periode van 13-16 jaar voor de kinderen van de arbeidende klasse in Frankrijk aldus: »*période confuse, anxiété des familles, tâtonnements, demi vagabondage.*"

Wat *hier* van de kinderen wordt, wanneer zij op 13 of 14jarigen leeftijd de school verlaten, kan niemand met zekerheid zeggen, wel kan men conjecturen maken, maar deze zullen verschillend uitvallen naar de verschillende ervaring. Alleen een degelijke statistiek zou een voldoende oplossing kunnen geven van dit probleem, dat vroeg of laat van invloed zal moeten zijn op de organisatie van ons schoolwezen.

De gegevens te verzamelen, welke tot de gewenschte kennis zullen leiden, acht ik ten zeerste noodig. In het Koloniaal Verslag over 1879 is een staat opgenomen van de beroepen en ambachten; een tabel waaruit men zien kan hoe de kinderen zich bezig houden, nadat zij de school verlaten hebben, bijv. van het 13de tot het 16de jaar — voor elk jaar en voor elk geslacht afzonderlijk — zou een zeer te waarderen toevoegsel wezen tot het Koloniaal Verslag.

In de ordonnantie op het regt van patent (Publicatie van den 16den Februarij 1856. Gouvernementsblad 1856, n°. 1) is bepaald dat voor ambachtslieden en werkbazen voor wie de belasting geregeld wordt naar het getal hunner werklieden, tot maatstaf der belasting genomen wordt het hoogste aantal werklieden, te zamen door hen in dienst wordende gehouden om het even of zij zijn gewone werklieden of meesterknechts, kinderen of leerlingen, loontrekkende of niet loontrekkende. Alleen zijn daarvan uitgezonderd de kinderen der werklieden en ambachtslieden of hunne vrouwen. Deze bepaling moet de vagebondage onder de kinderen, die de school verlaten hebben, in de hand werken, en zal dit doen ook al ziet de fiscus bij de handhaving door de vingers.

Eene uitbreiding van de uitzondering tot *alle* personen beneden 16 jaar acht ik in het belang van het opkomend geslacht zeer gewenscht.

De handhaving van het besluit van den 28sten Maart 1878 (Gouvernementsblad 1878, n°. 7) betreffende de uitbreiding van den leerpligt tot kinderen van immigranten uit Britsch-Indië ging, even als in de beide vorige jaren, met velerlei moeijelijkheden gepaard. Zullen echter de koelies, die hier wenschen te blijven, niet altijd als vreemdelingen in ons midden zijn, dan moet hunne assimilatie met de overige bevolking bevorderd worden door middel van de scholen. Reeds heeft de ondervinding geleerd, dat de koeliekinderen zonder veel moeite het Hollandsch aanleeren en het onderwijs volgen.

Omtrent dit onderwerp schreef de waarnemende agent-generaal in zijn verslag over 1879: . . . . »Op de plantages de Resolutie en Alliance trof ik verscheidene koeliekinderen aan van tusschen de 7 en 12 jaren, die op de plantage rondloopen en zich bezig houden met allerlei kattekwaad uit te voeren. Op mijne vraag aan de betrokken gezagvoerders waarom die kinderen niet school gaan, kreeg ik ten antwoord, *dat zij alleen willen gaan als zij er voor betaald worden.*

» Op de Resolutie zond ik het troepje jongens, dat mij bij de inspectie der woningen trouw volgde, naar school en ging er toen zelf om met den onderwijzer te spreken en van hem te hooren of het schoolgaan van deze kinderen niet bevorderd kan worden. Een paar van die koeliekinderen was vroeger eenige maanden bij hem school geweest. Zij hadden, zoo als mij bleek, in dien korten tijd vrij wel leeren lezen. Hierbij trok het mijne aandacht, dat de koeliekinderen de Hollandsche taal met meer gemak en zuiverder uitspreken dan de negerkinderen zulks doen. Voor de kinderen kan het niet anders dan nadeelig wezen dat zij, als hunne ouders aan den arbeid zijn, den ganschen dag rondloopen zonder iets uit te voeren, en voor de kolonie acht ik het nuttig eene poging aan te wenden om, door de koeliekinderen onze taal te leeren spreken, hunnen ouders eene reden meer te geven, om zich in dit gewest blijvend te vestigen."

Uit den aard der zaak beteekent het onderwijs bij de Boschnegers nog zeer weinig. Aan het hoofd der school op Gansee staat de heer D. P. IJveraar, onderwijzer van den 4den rang, op Maripaston de heer A. L. Muringen, die geen rang bezit. De eerste school telde op ultimo December 1880, 50 leerlingen, namelijk 22 jongens en 28

meisjes, de gemiddelde opkomst per dag was 46. De school op Maripaston telde slechts 16 leerlingen, namelijk 8 jongens en 8 meisjes; de gemiddelde opkomst per dag was 12.

Blijkens bijlage XI werden op ultimo December 1880 de *bewaarscholen* bezocht door 233 jongens en 268 meisjes, te zamen 501 kinderen, zijnde 37 minder dan op gelijk tijdstip van 1879.

Op het einde van 1880 had men op deze scholen op elke 100 kinderen

46.5 jongens en 53.5 meisjes, tegen
42 » » 58 » in 1879 en
48.8 » » 51.2 » » 1878.

§ 8. *Schoolbezoek en schoolverzuim.*

Bijlage VI geeft onder meer een overzigt van de gemiddelde opkomst per dag en per 100 voor Paramaribo en de districten afzonderlijk en naar den aard der scholen.

Aangezien de nieuwe modellen registers en extracten eerst in de maand Julij ingevoerd werden, kon slechts over het laatste halfjaar de opkomst worden opgegeven.

Onder gewone omstandigheden is het schoolverzuim in de tweede helft van het jaar grooter dan gedurende de eerste zes maanden. Als een eisch van ons klimaat, begint namelijk de groote vacantie op den laatsten Zaturdag in September en duurt tot den eersten Maandag in November; daardoor wordt het jaar in twee zeer ongelijke deelen verdeeld. Het schoolverzuim begint reeds in Augustus toe te nemen en is tegen het einde van September zeer aanzienlijk; vele kinderen — en niet het minst die uit de volksklasse — gaan dan met hunne ouders of verzorgers »naar plantage" om er den droogen tijd door te brengen. Dit verblijf wordt dikwijls zeer gerekt, zoodat het schoolbezoek in de eerste dagen na het einde der vacantie schraal is. Naauwelijks hebben de scholen weer het gewone contingent bezoekers of Kerstdagen en Nieuwjaar staan voor de deur. Dagen van te voren beginnen de kinderen dan reeds weg te blijven. Het zou dus onder gewone omstandigheden verkeerd wezen het schoolbezoek gedurende de tweede helft van het jaar te vergelijken met het schoolbezoek in het geheele vorige jaar. De fout, die men daardoor zou maken, kan in dit geval evenwel niet groot wezen, omdat de epidemie van mazelen, die gedurende de maanden Maart, April en Mei te Paramaribo — en iets later in de districten — heerschte, veel schoolverzuim veroorzaakte en zelfs de tijdelijke sluiting van enkele scholen tengevolge had.

In het volgend verslag zal een vergelijkend overzigt gegeven worden van het schoolbezoek in de verschillende maanden. De poging om reeds nù de gepleegde verzuimen te groepeeren naar de verschillende oorzaken, is afgestuit op de moeijelijkheid dat niet alle scholen twee schooltijden hebben, waardoor bedoelde berekening hoogst omslagtig en tijdroovend, en de uitkomst slechts een zeer ruwe benadering zou wezen. Hierbij komt nog dat tallooze malen de oorzaak van het verzuim verkeerd wordt opgegeven.

Eene zoodanige vergelijkende statistiek zal, hoe nuttig ook, niet kunnen gegeven worden, zoo lang er niet meer eenheid bestaat in de regeling der schooluren en het schoolverzuim niet tot een minimum is gereduceerd.

De fout, die in de beide vorige verslagen bij de berekening van de gemiddelde percentsgewijze opkomst moest gemaakt worden is thans vermeden. Bij de berekening is nu gebruik gemaakt van de gemiddelde cijfers, die eenigzins verschillen van de cijfers op ultimo December 1880. Bij vergelijking met het vorige jaar, moet dus ook in aanmerking genomen worden of die gemiddelden meer of minder bedragen dan de cijfers op ultimo December.

Volgens bovengenoemde bijlage VI bedroeg de gemiddelde dagelijksche opkomst van Julij-December 1880 per 100:

in de geheele kolonie ruim 75,
te Paramaribo » 54
in de districten » 78, tegen 75, 74, 77 in 1879 en 75, 73 en 80 in 1878.

Van de districten vertoont Coronie de beste opkomst, namelijk 84 °/₀, hetgeen voor een deel is toe te schrijven aan de goede communicatien in dit district.

De slechte opkomst in Saramacca werd nog verergerd door de instorting der brug over de Brakamamakreek, waardoor de jongere kinderen gedurende eenigen tijd de school niet konden bezoeken.

Worden de cijfers gegroepeerd naar den aard der scholen, dan was de gemiddelde opkomst per 100:

	in de geheele kolonie	te Paramaribo	in de districten
op de niet-gesubsidieerde particuliere scholen	85	85	»
op de gesubsidieerde particuliere scholen	73	72	89
op de Gouvernements-scholen	75	72	78
op de gesubsidieerde scholen der Moravische Broeders	73	71	77
op de gesubsidieerde scholen der R.-K. geestelijken	80	76	89

Vergelijkt men deze cijfers met die van het vorige jaar, dan ziet men, dat te Paramaribo alleen op de scholen der Moravische Broeders het schoolbezoek verbeterd is. In 1878 was de opkomst slechts 54, in 1879 klom zij tot 64 en in 1880 bereikte zij het cijfer van 71 °/₀.

Bij vergelijking van de cijfers naar den aard der scholen houde men in het oog, dat de Moravische Broeders des Zaturdags geen school houden en dat juist op dien dag het verzuim het sterkst is. Liet men bij de berekening van de opkomst op de andere scholen de Zaturdagen buiten beschouwing, dan zou men overal een aanzienlijk hooger cijfer verkrijgen. Ook schijnt het dat een goede opkomst op Zaturdag een slechte op Maandag ten gevolge heeft. De verklaring van dit verschijnsel is, althans voor de natte saizoenen, niet moeijelijk. Om vele redenen schijnt het mij beter toe op Zaturdag in het geheel geen school te houden; dit is een van de veranderingen in ons schoolwezen, die spoedig aan de orde zal wezen.

In den regel is de opkomst des morgens beter dan des namiddags. Op de meisjesschool der Moravische Broeders te Paramaribo en op enkele districtsscholen heeft men, in plaats van een morgen- en een middagschooltijd, één langeren schooltijd met een tweetal pauzen.

Voor een land waar verpligt schoolgaan is ingevoerd zijn over het algemeen de cijfers van het schoolbezoek nog verre van bevredigend. Na te hebben vermeld dat de gemiddelde opkomst op al de dagscholen te Boston 92.8 °/₀ bedroeg, zegt John D. Philbrick in het 32ste halfjaarlijksch verslag, 1877, bladz. 137....

»This percentage of attendance is so high that I am inclined to think it is not desirable to try to raise it much higher. Probably it could be pushed up to 94 or even 95, but the cost of doing it would probably outweigh the advantage gained."

Niettegenstaande in 1878, 1879 en 1880 de opkomst voor de geheele kolonie telkens 75 °/₀ bedroeg, heeft men geen regt dit cijfer als de grens van het bereikbare te beschouwen. Integendeel leert reeds een vlugtige blik op de cijfers, die de détails over de drie jaren aanwijzen, dat dit cijfer aanzienlijk kan stijgen. De verbeterde opkomst op de scholen der Moravische Broeders te Paramaribo verdient alle aandacht als een sprekend bewijs hoezeer door krachtige maatregelen het schoolbezoek verbeterd kan worden. Eerst wanneer het cijfer van 90 °/₀ bereikt is, mag men beginnen te denken aan een mogelijke grens, en dit is geen bloote gissing maar eene benadering waartoe ik gekomen ben door vergelijking van de cijfers over de 3 genoemde jaren, in verband met de oorzaken van verzuim, zoo als deze vermeld zijn op de extracten uit de schoolregisters over de laatste zes maanden van het afgeloopen jaar.

Aan de in de beide vorige verslagen beschreven maatregelen betreffende het onderzoek naar de redenen van schoolverzuim te Paramaribo werd geregeld de hand gehouden.

De hoofdlieden van politie M. J. Oostvriesland en J. W. Veendijk en de beambten F. C. Repman en Ch. E. Camtel

hebben zich met ijver en bijzonderen tact van de hun opgedragen taak gekweten. Naar aanleiding van dit onderzoek werden in 1880 te Paramaribo 49 personen veroordeeld wegens het van school houden hunner kinderen of pupillen zonder geldige redenen.

In 29 van deze gevallen was het de vader of moeder, in 20 de verzorger of verzorgster die veroordeeld werd. De gevallen waren verdeeld als volgt:

19 op de gesubsidieerde scholen der Moravische Broeders;

19 » » » » » R.-K. geestelijken;

11 » » Gouvernements- en gesubsidieerde particuliere scholen.

Nog altijd ben ik van gevoelen, dat het wenschelijk is een twee- of drietal beambten speciaal te belasten met het onderzoek naar de redenen van schoolverzuim. Bestaan er bezwaren beambten van politie daarvoor aan te wijzen, dan zou het aanbeveling verdienen een paar speciale beambten te benoemen. Vergelijkt men het actuele cijfer van schoolbezoek met het bereikbare, dan springt het in het oog, dat de te verkrijgen verbetering de weinige honderde guldens verhooging van het budget van onderwijs, die het gevolg zou zijn van dezen maatregel, ruim waard is. Het geldt toch niet meer of minder dan de vermeerdering van het dagelijksch schoolbezoek met ruim 300.

Behalve dezen maatregel acht ik het nog wenschelijk de *instructie voor de beambten van politie* (Gouvernementsblad 1879, n°. 31) aan te vullen met een artikel betreffende het ophalen van schoolpligtige kinderen, die zich gedurende de schooluren op straat mogten bevinden. Dit uitsluitend op te dragen aan speciale beambten is, zooals de ervaring reeds geleerd heeft, niet aan te bevelen. De kinderen moeten weten, dat ieder politiebeambte bevoegd is hen van straat op te halen en naar school te brengen.

De 2de alinea van art. 21 der onderwijsverordening laat het geheel aan Uwe Excellentie over de wijze voor te schrijven, waarop de politie zal medewerken tot handhaving van art. 18 der verordening. Maar ook al zweeg de wet op dit punt, dan nog zou ik het voor eene noodzakelijke consequentie van het beginsel der wet houden, dat kinderen, die onder de termen van leerpligt vallen, zich — zonder geldige redenen — gedurende de schooluren niet op straat mogen bevinden.

Niet zelden worden de kinderen gebruikt tot het doen van allerhande boodschappen, die zeer goed vóór, tusschen of nà de schooluren konden verrigt worden. Is de instructie voor de beambten van politie aangevuld, in den door mij bedoelden zin, dan wordt dit zoo goed als onmogelijk gemaakt en vervalt dus een der voornaamste motieven voor ouders enz. om de kinderen van school te houden.

In 1880 vonden in de districten weinige vervolgingen plaats, in den zin van de 2de alinea van art. 20 der onderwijsverordening. Veroordeeld werden in Boven-Para en Boven-Suriname 3, in Saramacca 1 persoon.

Een blik op bijlage VI leert, dat het schoolverzuim over het geheel genomen voor de beide geslachten slechts weinig verschilde. Het aanzienlijk verschil dat ik echter op de ssholen der Moravische Broeders te Paramaribo vond, gaf mij aanleiding tot een onderzoek, welks uitkomsten zijn neêrgelegd in bijlage IX.

Ik verzocht namelijk alle onderwijzers in de kolonie om bij de nominatieve opgaven, die zij mij bij het einde van het jaar toezenden, twee rubrieken op te nemen, de 1ste om de weezen, de 2de om de kinderen, die geen weezen zijn en toch niet bij ouders, vader of moeder inwonen, aan te duiden.

De onderwijzers verdienen allen lof voor de nauwgezetheid, waarmede zij het werkelijk niet gemakkelijk onderzoek, dat de invulling moest voorafgaan, hebben verrigt. Dat in enkele gevallen — gelijk later bleek — onnauwkeurigheden voorkwamen, moest daaraan worden geweten, dat vele kinderen uit de volksklasse de gewoonte hebben hunne verzorgster moeder te noemen, terwijl zelfs gevallen voorkomen, dat zij hunne moeder tante noemen.

Ik moet bekennen dat de uitkomst mij in de hoogste mate verrast heeft. Wel was het mij bekend, dat vele kinderen door de ouders en vooral door de moeders uit de volksklasse aan vreemden worden »*gegeven*" maar ik vermoedde geenszins dat dit maatschappelijk euvel een zoo bedenkelijke uitbreiding had verkregen.

Gaat men de cijfers na, dan ziet men dat van de 5210 kinderen, die op ultimo December de scholen bezochten, 1133 of bijna 22 pct., ofschoon geen weezen, toch niet bij ouders, vader of moeder inwoonden. Voor Paramaribo was dit cijfer bijna 23 pct., voor de districten bijna 20 pct.

Beschouwt men de scholen der Moravische Broeders en Roomsch-Katholieke geestelijken te Paramaribo, die hoofdzakelijk door kinderen uit de volksklasse bezocht worden, dan blijken de cijfers nog hooger te zijn.

Eene vergelijking van de beide geslachten leert dat, met uitzondering van Coronie, Boven-Cottica en Saramacca, de cijfers percentsgewijze voor de meisjes aanzienlijk hooger waren dan voor de jongens. Zondert men voor Paramaribo de Gouvernementsscholen uit, die door slechts 22 meisjes bezocht werden, dan ziet men, dat op al de categorien van scholen hetzelfde verschijnsel is waar te nemen.

Voor de meisjes op de scholen der Roomsch-Katholieke geestelijken stijgt het cijfer tot 28.5 en voor die op de scholen der Moravische Broeders zelfs tot 41 pct.

Op den volgenden staat zijn de cijfers berekend voor de schoolpligtige kinderen alleen.

	Op school op ultimo December 1880.			Niet-weezen, niet inwonende bij ouders, vader of moeder.			Per honderd.		
	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Paramaribo	1461	1481	2942	286	419	705	19.6	28.3	24.0
Nickerie	114	101	215	28	32	60	24.6	31.7	27.9
Coronie	166	149	315	24	19	43	14.5	12.8	13.7
Boven-Cottica enz.	81	59	140	19	7	26	23.5	11.9	18.9
Beneden-Cottica enz.	118	80	198	26	22	48	22.0	27.5	24.2
Beneden-Para enz.	120	41	161	23	9	32	19.2	22.0	19.9
Boven-Para enz.	141	84	225	27	20	47	19.1	23.8	20.9
Saramacca	30	19	49	2	»	2	6.4	»	4.1
Totaal. .	2231	2014	4245	435	528	963	19.5	26.2	22.7

	Op school op ultimo December 1880.			Niet-weezen, niet inwonende bij ouders, vader of moeder.			Per honderd.		
	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Paramaribo.									
Niet gesubsidieerde particuliere scholen.	147	158	305	18	18	36	12.2	11.4	11.8
Gesubsidieerde particuliere scholen. .	383	423	806	66	66	132	17.2	15.6	16.4
Gouvernementsscholen	283	19	302	60	1	61	21.2	5.3	20.2
Gesubsidieerde scholen der Moravische Broeders	438	598	1036	98	250	348	22.4	41.8	33.6
Gesubsidieerde scholen der Roomsch-Katholieke geestelijken.	210	283	493	44	84	128	21.0	29.7	26.0
Totaal. .	1461	1481	2942	286	419	705	19.6	28.3	24.0

Hieruit blijkt, dat met enkele uitzonderingen, de percentcijfers juist voor de kinderen, die onder de termen van leerpligt vallen, het hoogst zijn.

Onderzoekt men het verschijnsel nader, dan blijkt het, dat vele kinderen van ambtenaren, gezagvoerders enz. in de districten naar Paramaribo gezonden worden om meer uitgebreid lager onderwijs te ontvangen. Verder zijn er tal van gevallen, waarin kinderen die geen moeder hebben bij familiebetrekkingen besteed worden door den vader, die welligt wegens den aard van zijn werkkring, buiten staat is hen behoorlijk te verzorgen.

Tot zoover is de zaak gezond. Maar deze gevallen maken slechts eene kleine minderheid uit. Om zich van de verontrustend hooge cijfers rekenschap te geven, zou men een speciaal onderzoek moeten instellen en daartoe ontbreken mij thans de gegevens. Intusschen is dit zeker dat men ter verklaring van het feit dat zoo vele ouders en vooral moeders er toe kunnen overgaan hunne kinderen aan anderen toe te vertrouwen, en zoo doende den natuurlijken pligt der verzorging van zich af te schuiven, aan een algemeen maatschappelijke oorzaak moet denken, en het is niet onwaarschijnlijk, dat men, om den wortel van het kwaad op te sporen, moet teruggaan tot de tijden van slavernij, toen er voor de talrijkste klasse der Surinaamsche maatschappij van familieleven geen sprake kon zijn, en de moeders — om productiever te kunnen wezen — ontheven werden van de zorg voor hare kinderen.

Ik wil niet ontkennen, dat het voor de kinderen in vele vele gevallen beter is bij een goede verzorger of verzorgster te wezen dan bij eene vagebonderende moeder; maar van den anderen kant werkt dit ontheven zijn van de zorg voor de kinderen de vagebondage der moeders in de hand, en . . . . . goede verzorgers of verzorgsters zijn niet de regel, maar uitzondering. Met de ervaring, die ik in mijne betrekking nu reeds heb opgedaan, kost het mij moeite te gelooven in de zoo hooggeroemde goedhartigheid en menschlievendheid onzer Creolenbevolking. De kinderen en — omdat ze op dien leeftijd in huis van meer nut zijn — vooral de meisjes worden van de moeders genomen om geexploiteerd te worden. En men heeft hierbij uitersten: nu eens zijn de verzorgers menschen uit den gegoeden stand, die de kinderen aannemen om de huur van eene meid uit te winnen, dan weer zijn het dodarme lieden, die onbekwaam om te werken en zelf niet te eten hebbende, de kinderen aannemen met het doel ze op de eene of andere wijze iets te doen verdienen. Het is verwonderlijk van hoe weinig geld sommige menschen hier kans zien te leven. Tusschen de genoemde uitersten allerlei categorien, maar de gevallen waarin men met zuivere philantropie te doen heeft blijven uitzondering.

De moeders die de kinderen » weggeven " moet men intusschen niet over één kam scheren. Niet weinigen — in streken wonende waar geen scholen zijn — gaan er toe over, juist met het doel om de kinderen in de gelegenheid te stellen de eene of andere school te bezoeken; de overgroote meerderheid echter om van den last der verpleging af te zijn. Dat die last voor vele moeders werkelijk zwaar moet zijn, wordt duidelijk, wanneer men het cijfer der geboorten in echt vergelijkt met dat der geboorten buiten echt.

Van 1870—1879 was het gemiddeld jaarlijksch geboortecijfer 1715, waarvan 342 of 20 pct. in echt en 1373 of 80 pct. buiten echt. Kinderen buiten echt geboren nu komen veelal geheel ten laste der moeders.

Een onmiddellijk verband tusschen de cijfers op den thans besproken staat en het schoolverzuim is voor'shands niet waar te nemen. Ik vestig daarom de aandacht op hetgeen ik in de 1ste paragraaf gezegd heb omtrent de invulling der registers en extracten, omdat ik redenen heb aan te nemen, dat dit verband — te Paramaribo altans — wèl bestaat.

De nadeelige gevolgen van het hier besproken euvel zijn velerlei:

1°. De bevolking van Paramaribo neemt toe ten koste der districten; vooral opmerkelijk is de overmaat van vrouwen in de stad en van mannen in de districten ook al rekent men de immigranten niet mede. Suriname is eene landbouwende kolonie en dan is het zeker eene ongezonde toestand dat pl. m. 45 pct. van de geheele bevolking in de hoofdstad geconcentreerd is.

2°. Er is alls reden om aan te nemen dat plantagekinderen — en in het bijzonder meisjes — die door de moeders in de stad gezonden worden, grootendeels verloren gaan voor den landbouw. De invloed van Paramaribo in dien zin is van algemeene bekendheid. Uit stadsbevolkingen worden geen landbouwers gerecruteerd.

3°. Het onderwijs wordt duur. Op de scholen der Moravische Broeders te Paramaribo bevonden zich 397 kinderen, die, ofschoon geen weezen, niet bij ouders, vader of moeder inwoonden. Van 230 dezer kinderen woonden de ouders enz. in de districten. Van de kinderen op de andere scholen kan ik de cijfers niet opgeven. Velen dier ouders, enz. zullen wel buiten het bereik eener school wonen, maar men kan veilig aannemen, dat een groot deel der bedoelde kinderen districtsscholen zou kunnen bezoeken, wanneer zij bij de ouders bleven. Eene districtsschool nu kost niets meer wanneer het getal leerlingen iets grooter wordt. De ophooping van kinderen in de stad doet daarentegen de uitgaven voor onderwijs stijgen.

Ik zal thans niet langer bij dit onderwerp stilstaan. Alleen dit nog: zonder aan panaceën te gelooven, of mij illusien te maken, durf ik toch de meening koesteren, dat strenge toepassing van art. 20 der onderwijsverordening er veel toe kan bijdragen om dezen abnormalen toestand te doen plaats maken voor gezonde sociale verhou-

dingen. Reeds heeft in enkele gevallen de ondervinding geleerd, dat verzorgers, na wegens het niet naar school zenden der kinderen tot eene geldboete veroordeeld, en zoodoende tot het inzigt gekomen te zijn, dat zij de kinderen niet naar willekeur kunnen exploiteren, deze aan de moeders terugzenden.

Zal het intusschen mogelijk zijn de wet krachtig te handhaven, dan moet de bewijslast op de ouders, voogden of verzorgers gelegd worden. Dit is naar mijne opvatting ook de bedoeling der wet; het is hier evenwel de plaats niet dit aan te toonen. Alleen zij opgemerkt, dat de voorschriften der wet geheel illusoir worden, wanneer deze opvatting niet aangenomen wordt.

Tot staving van dit gevoelen een voorbeeld, aangehaald in eene onlangs bij VAN KAMPEN EN ZOON te Amsterdam verschenen brocure, getiteld: »*De wet op den kinderarbeid. Voorstellen tot hare verbetering*" door eene gemengde commissie, waarvan mr. N. G. PIERSON rapporteur was. Op bladz. 34 en 35 lees ik: »Het is gebeurd, dat men kinderen onder de 12 jaren in werkplaatsen aantrof, en als men hun vroeg wat zij er deden, ten antwoord ontving, dat zij er voor hun genoegen waren of om eens rond te zien!" De Engelsche wetgever van 1878 heeft hiertegen een uitnemend geneesmiddel toegepast: »Wordt een persoon" zoo luidt art. 92 [van »*the factory and werkshaft Act*"] »in een fabriek aangetroffen, tenzij op schofttijden of wanneer de machines stilstaan of met het eenige doel om voedsel te brengen aan degenen die er tusschen 4 en 5 uren des middags arbeiden, zoo zal die persoon voor de doeleinden dezer wet, geacht worden in de fabriek werkzaam te zijn geweest, behoudens tegenbewijs" behoudens ook eenige nadere bepalingen slaande op wachtkamers en andere localiteiten, behoorende tot de fabiek. De bewijslast wordt hierdoor verschoven; de inpecteur moet niet aantoonen, dat het kind in de fabriek werkzaam was: de patroon moet het tegenovergestelde bewijzen, zoodra het kind behalve in de voorziene gevallen in de fabriek is aangetroffen. De doelmatigheid van dit wetsartikel zal wel geen nadere toelichting vereischen.

In mijn vorig verslag noemde ik het eene leemte in de wet, dat er geen straf bedreigd is tegen personen, die kinderen op den leeftijd van schoolpligt, gedurende de schooluren tewerkstellen.

In »*het Schoolblad*" van 21 September 1880 trof ik eene concept-verordening aan, door de vereeniging van burgemeesters in de provincie Groningen aan de raden der onderscheidene gemeenten in die provincie ter overweging en vaststelling verzonden. Dat ontwerp is van den volgenden inhoud:

Art. 1. Het is verboden tuin-, veld- of huisarbeid of persoonlijke diensten te laten verrigten door kinderen, die den ouderdom van twaalf jaren nog niet bereikt hebben.

Art. 2. Aansprakelijk strafbaar wegens overtreding van art. 1 zijn zij door wie het kind met arbeid of eenige dienstverrigting is belast, of zij voor wie het die heeft verrigt.

Art. 3. Wanneer de overtreding is begaan door iemand die aan het kind arbeid of dienstverrigting gelast heeft, buiten voorkennis van hem ten wiens bate de arbeid verrigt zou moeten worden of verrigt is, dan is deze laatste aansprakelijk en strafbaar, tenzij terstond na eene waarschuwing de lastgeving is ingetrokken of het opgedragen werk gestaakt.

Art. 4. Het verbod in art. 1 vermeld is niet toepasselijk op kinderen, die getrouw de dagschool bezoeken.

Art. 5. Overtreding van art. 1 wordt gestraft met eene geldboete van 1 tot 25 gulden en met gevangenisstraf van 1 tot 3 dagen, te zamen of afzonderlijk. Bij herhaling van overtreding binnen zes maanden, wordt altijd gevangenisstraf toegepast.

Art. 6. (Overgangsbepaling.) Het verbod van art. 1 is gedurende het eerste jaar na het in werking treden dezer verordening slechts van toepassing op kinderen beneden 10 jaar en gedurende het daaropvolgende jaar slechts op kinderen beneden 11 jaar.

Laat men art. 4 weg en de overgangsbepaling die niet zou passen op onze onderwijsverordening; voegt men verder in art. 1 tusschen »*is*" en »*verboden*" de woorden: »*waar zich eene school bevindt*" en tusschen »*verboden*" en »*tuin*" de woorden: »*gedurende de schooluren*" en brengt men de strafbepaling in overeenstemming met die in onze onderwijsverordening, dan heeft men een ontwerp, dat, zooals het daar ligt, wet kan worden.

Een bedenkelijk verschijnsel van niet minder beteekenis dan het zich ontdoen van de zorg voor de kinderen is de zwerverij onder de volksklasse. In de meeste landen moge de toeneming van welvaart regt evenredig wezen met de toeneming van het verkeer, naar mijne overtuiging is die evenredigheid hier eene omgekeerde, zoo men dat veelal doelloos heen en weêr trekken al met den naam van verkeer mag bestempelen.

Stond de zwerverij niet in verband met het onderwijs, ik zou er van gezwegen hebben; dat verband bestaat echter wel degelijk. Het behoeft naauwelijks betoog hoezeer het onderwijs er onder moet lijden, wanneer de kinderen onophoudelijk van de eene school naar de andere overgaan, wanneer zij van de eene plaats waar eene school is naar afgelegen streken trekken, om na korteren of langeren tijd — misschien weer voor een korte poos — eene school te bezoeken.

Een staat op te maken van al de mutaties die in den loop van 1880 op al de scholen hebben plaats gehad is mij niet mogelijk geweest. Ik heb evenwel uit de maandelijksche mutatiestaten de navolgende tabel zamengesteld, waarop zijn opgenomen de kinderen die van de schoollijsten geschrapt werden, omdat zij wegens verhuizing uit de stad of uit de nabijheid der districtsschool ophielden leerlingen te zijn. Dit wil niet zeggen, dat zij ophielden eene school te bezoeken; met enkelen kan dit het geval geweest zijn, maar de meesten zullen op eene andere school op of bij hunne nieuwe — welligt weer tijdelijke — woonplaats als leerlingen zijn opgenomen.

Verder moet ik opmerken dat op den staat niet alleen de kinderen van 7—12 jaar zijn opgenomen, maar allen beneden den gemiddelden leeftijd waarop gewoonlijk de school verlaten wordt.

STAD EN DISTRICTEN.	Gemidd. getal schoolg. kinderen in 1880.	Afgeschreven wegens verhuizing.	Afgeschreven per 100.
Paramaribo	3667	104	2.8
Nickerie	272	31	11.4
Coronie	336	33	9.8
Boven-Cottica enz.	158	57	36.1
Beneden-Cottica enz. . . .	236	92	39.0
Beneden-Para enz.	188	59	31.4
Boven-Para enz.	264	35	13.3
Saramacca	57	19	33.3
Totaal. . .	5178	430	8.3

Het cijfer is voor Paramaribo laag; eensdeels omdat »de stad" werkelijk het centrum van attractie is, anderdeels omdat het voor de onderwijzers te Paramaribo moeijelijk is de reden, waarom de kinderen de school verlaten, naauwkeurig na te gaan, en dus vele kinderen die de stad hebben verlaten op de mutatiestaten voorkomen als: »*afgeschreven wegens verplaatsing naar eene andere school*", of: »*wegens onbekende redenen.*" Kon men het juiste cijfer aangeven, dan zou dit zeker aanzienlijk hooger wezen.

Naar verhouding schijnt Coronie het minst, Beneden-Cottica en Beneden-Commewijne het meest voor zwerverij

open te staan. Eerstgenoemd district is dan ook moeijelijk te bereiken en te verlaten, terwijl het verkeer met Cottica en Commewijne geregeld tweemaal per week per rivierboot onderhouden wordt. Men zij intusschen voorzigtig met het maken van gevolgtrekkingen uit deze cijfers; immers zou men daartoe de bevolking, het getal kinderen die geen school kunnen bezoeken, het getal scholen en nog tal van andere factoren in rekening moeten brengen. Maar wèl geven de cijfers de overtuiging dat de zwerverij erg moet wezen; de kinderen trekken toch niet zelfstandig heen en weer, maar met ouders, verzorgers, enz. Op dit oogenblik is het niet te voorzien waarheen de stroom zich rigten zal. Thans schijnt het een chaotisch heen en weer trekken, waarbij alleen valt op te merken, dat de bevolking van Paramaribo langzamerhand toeneemt.

Tot dusverre is gesproken van het verhuizen uit Paramaribo en uit de districten. Een even nadeeligen invloed op het schoolbezoek, dus op het onderwijs, heeft het onophoudelijk veranderen van woonplaats onder de volksklasse te Paramaribo.

Over het algemeen is ook de ligging der scholen te Paramaribo niet bevorderlijk aan een getrouw schoolbezoek. Het staat vast dat groote afstand van de school — vooral in de natte saizoenen — schoolverzuim veroorzaakt. Legt men nu een schets van Paramaribo voor zich, dan ziet men, dat met uitzondering van de school op Combé, van die op de Drambrandersgracht en die in de Burenstraat, de scholen te zeer geconcentreerd zijn in het midden der stad. Met de scholen der Moravische Broeders gaat de centralisatie zoover, dat op één punt in de stad ruim 1100 kinderen schoolgaan; de pas opgerigte school bevindt zich vlak naast de andere scholen. Nu begrijp ik zeer goed dat het voor de Moravische Broeders zeer moeijelijk moet wezen anders te handelen; doch dit neemt niet weg dat het voor het schoolbezoek verkieslijk zou wezen die scholen op 3 à 4 punten in de stad te hebben; zij bleven dan nog groot genoeg om eene indeeling in flinke klassen mogelijk te maken.

Dat schoolverzuim zelf weer oorzaak wordt van meer schoolverzuim is duidelijk. Kinderen die ongeregeld de school bezoeken leeren weinig of niets. Dit nu wijten ouders of verzorgers dikwijls niet aan het verzuim maar aan gebrekkig onderwijs op de scholen. »Waarom zou ik het kind naar school zenden" werd mij bij onderzoek naar de redenen van verzuim bij herhaling gezegd, »het is reeds zoo lang op school en leert toch niets."

Het kan niet genoeg herhaald worden dat schoolverzuim de grootste vijand is van het onderwijs. Hoeveel er voor dit groote volksbelang ook worde uitgegeven, hoe degelijk het onderwijs ook zij, de resultaten kunnen niet bevredigend wezen, wanneer de kinderen dat onderwijs niet geregeld volgen.

§ 9. *Omvang, aard en toestand van het onderwijs.*

Schooltucht.

Bij het onderzoek naar den algemeenen toestand en naar de resultaten van het onderwijs kan men onderscheidene wegen inslaan, die tot zeer uiteenloopende beoordeeling zullen leiden.

Men kan den bestaanden toestand vergelijken met den toestand dien men gaarne wenschen zou, al is deze dan ook geen ideale. Volgt men dezen weg, dan zal ongetwijfeld het oordeel over den bestaanden toestand ongunstig luiden.

Neemt men daarentegen een meer objectieven maatstaf ter hand — de vergelijking met andere landen — dan zal de bevinding een geheel andere wezen, en komt men tot de ervaring dat de algemeene toestand van het volksonderwijs in deze kolonie, waar 18 jaar geleden nog slavernij heerschte, niet achterstaat bij dien van zeer beschaafde landen van Europa.

Een derde en betere weg is: den actueelen toestand toetsen aan hetgeen onder de gegeven omstandigheden bereikbaar mag geacht worden en tevens aan hetgeen elders reeds bereikt is.

Van zeer veel nut zoude het zijn, wanneer men daarbij kon wijzen op cijfers. Een goede statistiek is de meest betrouwbare bron voor eene juiste kennis van sommige maatschappelijke toestanden. Werd bijv. jaarlijks bij de vermelding van het getal huwelijken opgegeven hoeveel van de personen kunnen lezen en schrijven, dan zou men na eenige jaren een goeden maatstaf hebben ter beoordeeling of het onderwijs zich uitbreidt. Een soortgelijke statistiek van de personen die jaarlijks bij de schutterij en bij het brandwezen worden ingelijfd, alsook van hen die tot gevangenisstraf worden veroordeeld, zou aan hetzelfde doel ten goede komen.

Reeds is in het Koloniaal verslag over 1879 een staat opgenomen »van de ontwikkeling der gevangenen in het fort Nieuw Amsterdam."

Welke zijn de resultaten wanneer de kinderen na een leertijd van 6—9 jaren de school verlaten? Het antwoord op deze vraag moet verschillend luiden naar mate men het oog heeft op Paramaribo of de districten, verschillend ook voor de onderscheidene categorien van scholen. In het vorige verslag is er op gewezen, dat enkele der scholen voor meer uitgebreid lager onderwijs niet behoeven onder te doen voor de beste in Nederland; bij herhaling is dit gebleken wanneer leerlingen van die scholen tot verdere opvoeding naar Nederland gingen en zich daar met kinderen van denzelfden leeftijd moesten meten.

Op de meeste gesubsidieerde particuliere scholen te Paramaribo zijn de resultaten vrij bevredigend.

Van de nieuw opgerigte openbare school zal ik thans niet spreken, omdat zij nog te kort bestaat om op eindresultaten te kunnen wijzen.

Het onderwijs op de armenscholen der Roomsch-Katholieke geestelijken laat in menig opzigt te wenschen over, en men kan niet zeggen dat de kinderen na de school te hebben doorloopen eene voldoende ontwikkeling hebben verkregen. De gevallen zijn zelfs niet zeldzaam, dat kinderen die jaren lang deze scholen bezocht hebben niet eens dragelijk kunnen lezen en rekenen. Niet weinigen verstaan aan het einde hunner schooljaren weinig of niets van het Hollandsch.

Als het waar is dat de schoolmeester de school maakt, — en wie zal dit betwijfelen? — dan kan men a priori reeds zeggen, dat de resultaten op de scholen der Moravische Broeders te Paramaribo onvoldoende moeten wezen. Het onderwijs is er geheel in handen van kweekelingen en onderwijzers van den 4den rang, van welke de meesten hun rang verkregen hebben onder de publicatie van 1834, toen de eischen voor de examens aanzienlijk lager waren dan thans.

Intusschen mag men van de armenscholen der Roomsch-Katholieke geestelijken en Moravische Broeders niet dezelfde resultaten verwachten als van de overige scholen. Zij worden bezocht door kinderen uit de minst ontwikkelde klassen. Zoo de opvoeding te huis voor deze kinderen niet nul is, heeft zij eene negatieve waarde.

In de vorige paragrafen, in het vorige verslag en elders heb ik er op gewezen hoezeer het onderwijs hier te kampen heeft met talllooze bezwaren, voortvloeijende uit onze sociale toestanden, uit de verscheidenheid van ras en taal, uit ons klimaat — allen bezwaren van zoo gewigtigen en ingrijpenden aard, dat ze niet dan uiterst langzaam kunnen overwonnen worden. Al die belemmeringen nu doen zich op de scholen der Roomsch-Katholieke geestelijken en Moravische Broeders in veel sterkere mate gelden dan op de overige scholen.

Dit wat betreft Paramaribo. Tracht men zich rekenschap te geven van het feit dat in de districten de resultaten — hoewel met eene enkele uitzondering minder dan te Paramaribo — op de Gouvernementsscholen over het algemeen gunstiger zijn dan op de scholen der Moravische Broeders, dan mist men hier het verschil in maatschappelijken stand der schoolbevolking en moet men de oorzaak elders zoeken. Deze nu ligt in het gehalte der onderwijzers. De scholen — onder welke verscheidene met een flink getal leerlingen — zijn in handen van onderwijzers van den 4den rang of zonder rang, terwijl van de 14 gouvernementsscholen 5 een onderwijzer van den 3den rang aan het hoofd hebben en 1 onder de leiding staat van een onderwijzer van den 2den rang.

Tot dusverre is een factor, die van grooten invloed moet wezen op het verschil in resultaten, namelijk het verschil in vatbaarheid der leerlingen, onbesproken gebleven. Het verschil bestaat ontegenzeggelijk; ik zal evenwel alle be-

schouwingen daaromtrent uitstellen tot ik door een genoegzaam aantal waarnemingen in staat zal zijn over den aard van het verschil te oordeelen.

Eene omstandigheid, waarop ik echter — omdat zij het onderwijs zeer belemmert — reeds terstond de aandacht moet vestigen is het groote verschil in de leerboeken, die op de verschillende categorien van scholen gebruikt worden. Dat in dit opzigt eenheid dringend noodzakelijk is, zal door ieder toegegeven worden, die rekening houdt met de talrijke mutaties welke dagelijks van de eene school naar de andere plaats hebben.

Er is in den laatsten tijd eene waarlijk schrikbarende menigte van schoolboeken uitgegeven; de verscheidenheid is zoo overstelpend, dat het niet mogelijk is van alles kennis te nemen; en nu is het toch niet aan te nemen, dat er uit dien ganschen schat niet eene keus zou kunnen gedaan worden, die allen bevredigt.

Ik twijfel er dan ook geenszins aan of de Moravische Broeders en Roomsch-Katholieke geestelijken zullen bereid bevonden worden met mij in de gewenschte rigting zamen te werken.

Eenheid in leerboeken zou van zelf leiden tot meer eenheid in leermethode. En gebruikten alle scholen dezelfde boeken, dan zou de benoodigde hoeveelheid groot genoeg wezen om mij aanleiding te geven met eenige kans op welslagen, in overleg te treden met schrijvers en uitgevers, ten einde speciale uitgaven te verkrijgen waarbij rekening gehouden wordt met ons klimaat en onze locale toestanden. Op de gouvernements- en de gesubsidieerde particuliere scholen is de bedoelde eenheid in leerboeken reeds tot stand gebragt.

Een grief, die ik nog steeds tegen het onderwijs op vele scholen heb, is het gebrek aan aanschouwelijkheid.

De akelige dorheid van vroegere leerwijzen is, trots het streven van het schooltoezigt, nog niet verdrongen. Van wat men zou kunnen noemen de moderne vakken van lager onderwijs wordt nog te weinig werk gemaakt. Een weinig lezen, schrijven en reken schijnt einddoel te wezen; op de ontwikkeling van het verstand wordt weinig gelet. Als de kinderen zulke scholen verlaten, nemen zij niets dan noodeloozen ballast mede, dien zij spoedig over boord werpen. De vorming van het karakter staat geheel op den achtergrond. En toch, zullen onze scholen zijn wat zij naar de bedoeling der wet behooren te wezen, dan moeten de onderwijzers beseffen dat op hen de verantwoordelijkheid rust de aan hunne zorg toevertrouwde kinderen zóó op te leiden, dat deze bij het verlaten der school gewend zijn aan stiptheid, orde en arbeidzaamheid en doordrongen van de verpligtingen die later op hen zullen rusten.

Men stelle zich den niet benijdenswaardigen toestand van een kind voor, dat voor het eerst op eene school komt, als ik boven bedoelde: hij krijgt eene lei voor zich, een griffel in de hand en moet dan, zoo lang de onderwijzer met andere kinderen bezig is, wanhopige pogingen aanwenden om streepjes te trekken. Komt hij eindelijk aan de beurt, dan wordt een blaadje voor hem neergelegd, waarop de klinkers, tweeklanken, verlengde tweeklanken, medeklinkers en de cijfers van 1—10 staan, te zamen 52 raadsels voor het ongelukkige slachtoffer. Met een griffel of potlood gewapend neemt de onderwijzer naast hem plaats. Heeft de man een medelijdend hart, dan bepaalt hij zich dien eersten dag tot het aanwijzen en vóórzeggen van de klanken op den eersten regel, die hem zoo goed en zoo kwaad als het gaat nagezegd worden. Is dit eenige malen herhaald dan kan de nieuweling weer tot adem en tot bezinning komen en zich verder, tot de school uit is, vermaken met streepjes trekken. Het behoeft niet gezegd te worden, dat er maanden mede heengaan, voordat het gelukt den leerling te brengen tot het associeeren van een zoo groot aantal klanken aan een even groot aantal teekens. Dat sommigen het nooit zoover brengen en na jaren op school te zijn geweest zelfs het eenvoudigste woord niet kunnen lezen, zal niemand verwonderen. De afkeer dien vele kinderen van de school hebben, ontstaat zonder twijfel in deze eerste periode van hun schoolleven. De associatie van de begrippen »school" en »doodelijke verveling" komt in dat tijdperk tot stand, lang voor die andere associatie en is zoo innig en blijvend, dat de leerling vaak gedurende zijn geheelen schooltijd en nog lang daarna de school blijft beschouwen als eene plaats van onmenschelijke kinderkwelling waar hij tegen zijn wil wordt heengedreven door eene onverbiddelijke magt. Het verder onderwijs is er dan ook geenszins op ingerigt om dien indruk uit te wisschen en den leerling met de school te verzoenen; tot het einde toe blijft dit werktuigelijk, vervelend, geestdoodend, zonder iets hoegenaamd te geven dat den leerling vermag te boeijen.

Kan men verwachten dat zulke slachtoffers van den ouden sleur, wanneer zij zelf kinderen hebben, deze uit eigen beweging naar school zullen zenden?

In onzen tijd behoeft de school niet langer een oord der verschrikking te wezen voor de jeugd. Er zijn zoo vele hulpmiddelen om de kinderen aangenaam bezig te houden en tevens hun geest te ontwikkelen, dat geen leerling zich op school behoeft te vervelen, wanneer de onderwijzer voor zijne taak berekend is. Dit laatste nu is juist het bezwaar. Er zijn nog te veel personen bij het onderwijs werkzaam, die op eene school volstrekt niet op hunne plaats zijn; op menig onderwijzer zijn de woorden van FONTENELLE aan den kardinaal DUBOIS: »*il travaille à se rendre inutile*" van toepassing . . . . in anderen zin dan FONTENELLE er aan hechtte.

Een enkel staaltje uit mijne aanteekeningen bij inspectien van districtsscholen:

Eene school van tusschen de 40 en 50 leerlingen, in vier klassen ingedeeld, vond ik op de volgende wijze bezig: een drietal leerlingen van de hoogste klasse waren op de lei bezig aan eene deeling, die op het bord opgegeven stond; de deeler bestond uit 7, het deeltal uit 16 cijfers; de overige leerlingen van de klasse beproefden hunne krachten aan eene vermenigvuldiging van soortgelijke afmetingen. Dit was de taak voor den namiddagschooltijd.

De tweede klasse (9 leerlingen) was onder de handen van den onderwijzer, die de kinderen uit een aardrijkskundig boekje de namen voorlas van steden, dorpen, enz. in Nederland, die zij dan met den vinger op de kaart moesten aanwijzen. Verschillende malen wanneer de kinderen vruchteloos zochten, bleek het voor den onderwijzer eene ware uitkomst te wezen, dat de kaart geen blinde was, maar eene waarop de namen met lofwaardige duidelijkheid voluit gedrukt stonden. Intusschen wist geen der 9 kinderen mij te zeggen in welke zee de rivier, die van uit de school zigtbaar was, uitliep. Blijkbaar had de onderwijzer er nooit hunne aandacht op gevestigd waar het water bij eb heenstroomt. Een der jongens van de hoogste klasse loste het raadsel op en riep »de Atlantische" met een geduchten klemtoon op de voorlaatste lettergreep.

De derde klasse (12 leerlingen) werd door den 1sten leerling van de school bezig gehouden; deze had een bordpapieren wijzerplaat van beweegbare wijzers voorzien, met een lus aan den knoop van zijn hemdsboord hangen. Als een automaat bewoog hij de wijzers langs de geheele wijzerplaat, bij elk cijfer den kinderen, die in een boog voor hem geschaard stonden, toeroepende hoe laat het was. Op mijne opmerking dat de korte wijzer niet op hetzelfde cijfer moest blijven staan, tot de lange de geheele wijzerplaat was rond geweest, maar dat wanneer hij bijv. half drie wilde aanwijzen, de korte wijzer in het midden tusschen 2 en 3 moest staan, keek het kereltje eerst mij en toen den onderwijzer met een ongeloovigen glimlach aan, die duidelijk uitdrukte dat hij mijne opmerking bespottelijk vond.

De laagste klasse (15 leerlingen van zeer verschillende vorderingen) was bezig de leijen vol te maken met streepjes en haakjes; enkele leerlingen met letters en woorden.

Op alle gezichten, en niet het minst op dat van den onderwijzer, stonden verveling en verlangen naar het uiteinde van den schooltijd te lezen. Slechts één ventje in de laagste klasse zag er opgewekt uit, en toen ik zijne lei in de hand nam, zag ik dat hij de eene zijde met streepjes volgekrabbeld, maar er verder den brui van gegeven had en bezig was op de andere zijde een huisje — van zeer primitieve constructie — te teekenen.

Dat het onderzoek op deze school niet veel reden tot tevredenheid gaf, behoeft geene verzekering.

Op eene andere veel grootere school, vond ik bij het binnenkomen de hoogste klasse lezende uit »de Schoolladder" een leesboek voor huis en school door H. J. VAN LUMMEL, 6de stukje.

Men las over den »broodvruchtboom". Er was weinig belangstelling, geen opgewektheid bij de leerlingen waar

te nemen. Vlak bij de school stond een drietal van de boomen waarover de leesles liep. Toen ik den onderwijzer daarop wees en hem vroeg of hij, wanneer de gelegenheid zoo gunstig was de kinderen niet naar buiten bragt om ze het voorwerp zelf te laten aanschouwen, en of het niet veel tot opwekking der leerlingen zou bijdragen, wanneer hij bijv. een vrucht voor de klasse bragt, doorsneed en besprak, zag hij mij aan alsof ik eene groote ketterij gezegd had en ik moest de vraag herhalen voor hij tot de overtuiging kwam dat ik geen loopje met hem nam.

Het lezen was hier een werktuigelijk opdreunen van slecht uitgesproken en half begrepen klanken. De kinderen wisten met verwonderlijke juistheid de definities uit hun spraakkunst op te zeggen zonder een woord daarvan te begrijpen; zij konden geen drie regels schrijven zonder grove fouten.

Met verrassende radheid gaven zij de hun ingestampte antwoorden terug toen de meester hun vroeg: wat is een breuk, wat is een oneigenlijke breuk enz., maar het eenvoudigste rekenkundig vraagstuk uit het dagelijksch leven konden zij niet oplossen. Zij dreunden de hybridische namen van de maten en gewigten van het metrieke stelsel zoo goed en zoo kwaad als het ging op, maar hadden geen flaauwe voorstelling van de oppervlakte of den kubieken inhoud der school. En de onderwijzer was niet weinig verbaasd toen ik hem bij het einde der inspectie mijne ontevredenheid over de resultaten betuigde.

Bij deze twee staaltjes zal ik het laten.

Op enkele gouvernementsscholen in de districten en enkele gesubsidieerde scholen te Paramaribo was mijne bevinding niet veel beter. Daar herhaalde opmerkingen en aanwijzingen niets vermogten tegen den sleur der onderwijzers, zag ik mij verpligt den knoop door te hakken en eenvoudig den onderwijzer geen spraakkunsten voor de kinderen meer te verstrekken of andere boekjes die het werktuigelijk van buiten leeren in de hand kunnen werken. De taalboekjes thans ingevoerd (waaronder die van Ykema) vorderen eenige voorbereiding en meer activiteit van den onderwijzer dan waar hij tot dusverre aan gewoon was. Verder is er een begin gemaakt om de boekjes naar de leerwijze van Prinsen te vervangen door andere voor het aanvankelijk leesonderwijs. De daarbij behoorende wandplaten zullen er veel toe bijdragen om de schoollocalen een opwekkender aanzien te geven.

Door dit alles verkeeren vele scholen in een stadium van proefneming en, zoo als het veelal gaat, tegen den zin van enkele onderwijzers, die er de voorkeur aan zouden geven — al ware het ten koste der leerlingen — den ouden sleur te blijven volgen.

Een soortgelijke proefneming vind ik beschreven in een boekje van Charles F. Adams jr., getiteld: »*The new departure in the common schools of Quincy*", Boston 1879. De lagere scholen van Quincy, een stadje in Massachusetts, schenen al evenzeer te kwijnen onder den ouden sleur als vele onzer scholen.

Het onderzoek leverde de treurigste resultaten op; het onderwijs was machinaal en onvruchtbaar; een algeheele hervorming was dringend noodzakelijk. Men deinsde daarvoor niet terug, en drie jaren na *the new departure* kon een lid van het schooltoezigt, na het onderzoek van eene klasse getuigen, dat hij twijfelde »if one scholar in ten knew what a noun, a pronoun, or an adjective was, or could have parsed a sentence, or explained the difference between its subject and its predicate. They could however put their ideas into sentesces on paper with correctness and facility and though they could not define what they were, they showed that they could use nouns, pronouns and adjectives, in writing just as well as they could in speech." (Bladz. 44.)

Na het vorenstaande schijnt het mij niet noodig in dit verslag te spreken over het onderwijs in de verschillende vakken. Alleen zij aangeteekend, dat in den loop van 1880 bij J. W. Eversz te Zeist, van de hand van H. B. van Lummel, een boek verscheen, getiteld: »De kolonie Suriname. Kort overzicht van hare geschiedenis voor de scholen.", met vier gekleurde plaatjes of ook zonder deze verkrijgbaar.

Blijkens enkele plaatsen in het boekje — o. a. bladz. 17, 50 en 76 — is het geschreven voor de scholen in Suriname. Er had op den titel evenwel moeten staan: »voor de scholen der Moravische Broeders." Zoo als het boekje daar ligt, is het niet geschikt voor algemeen gebruik en zullen bijv. de Roomsch-Katholieke geestelijken het vermoedelijk niet op hunne scholen invoeren. En dit is jammer, want het boekje heeft — voor een eerste poging en als men enkele onnaauwkeurigheden en overbodige epitheta wegdenkt — veel goeds; het is niet te groot en de grepen zijn vrij gelukkig. Mogt er een tweede druk noodig wezen, dan hoop ik dat men niet zal verzuimen de noodige wijzigingen aan te brengen.

In de laatste jaren is door de ijverige pogingen van den heer Clauson Kaas, van Kopenhagen, in vele landen een beweging ontstaan ten gunste van de invoering van het onderwijs in handenarbeid op de volksscholen.

Van wege het hoofdbestuur der Nederlandsche vereeniging »Volksonderwijs" werd mij eenigen tijd geleden een geschrift toegezonden, getiteld: »*Het onderwijs in handenarbeid in Denemarken en Zweden.*", van de hand des heeren H. Bouman, die door genoemde vereeniging was afgevaardigd om in de beide landen een onderzoek in te stellen naar de inrigting en de werking van het onderwijs, dat daar in »*handenarbeid tot bevordering van huiselijke vlijt*" wordt gegeven, vooral met het oog op de mogelijkheid om dat onderwijs op eenigerhande wijze met de lagere school te verbinden of met het schoolonderwijs in verband te brengen.

Sedert de lezing van dit geschrift heeft het onderwerp voortdurend mijne aandacht bezig gehouden en heb ik nagedacht over de vraag of, en zoo ja, in hoeverre en op welke wijze een dergelijk onderwijs op de volksscholen in deze kolonie zou kunnen worden ingevoerd. Het is hier de plaats niet om over dit hoogst belangrijke onderwerp uit te weiden. Te gelegener tijd zal ik de uitkomsten van mijn onderzoek aan Uwe Excellentie ter overweging aanbieden.

Op de meeste scholen lieten orde en tucht veel te wenschen over; en ook daar waar dit niet het geval was, waren de middelen, waarmede men het doel bereikte, veelal van twijfelachtig gehalte. Tal van klagten werden in den loop van het jaar door ouders en verzorgers bij mij ingebragt tegen onderwijzers, wegens het slaan van kinderen op de scholen. In de meeste gevallen bleken de klagten ongegrond of overdreven; enkele malen evenwel leidde het onderzoek tot eene ernstige waarschuwing aan den onderwijzer.

Dat het voor een onderwijzer uiterst moeijelijk kan zijn een groot getal kinderen die te huis » met slagen geregeerd" worden, alleen door zachte middelen te leiden, wil ik gaarne aannemen; maar tegen die moeite behoeft men niet op te zien. De vraag of het slaan als onzedelijk moet beschouwd worden voor het oogenblik in het midden latende, verdient deze wijze van straffen om vele redenen afkeuring.

Een vader, die zijn kind slaat, heeft in de meeste gevallen in zijn natuurlijk gevoel voor het kind een dwang tot matiging. Niet gaarne zou ik evenwel de hypothese willen onderschrijven, dat alle onderwijzers bezield zijn met vaderlijk gevoel voor hunne leerlingen en reeds daarin een waarborg hebben dat de kastijding niet meer zal wezen dan eene matige vaderlijke tuchtiging.

Ik kan mij voorstellen dat een onderwijzer op een gegeven oogenblik zijn geduld verliezende, — »in the only way to make him take a message to his brain" — de ooren van een ongezeggelijken deugniet aanspreekt; doch het blijft dan altijd de vraag of deze prikkeling der huid een prikkel wordt voor den leerling om zich beter te gedragen, en of de aldus aangesprokene in den ontvangen klap niet veeleer een uiting van des meesters wrevel dan een regtvaardige straf ziet. Bovendien kan de tik, die voor een der ooren bestemd was, elders teregtkomen en gevolgen hebben, die de onderwijzer in zijn drift niet had voorzien. Deze mogelijkheid is op zich zelf voldoende om het slaan in overijling of drift te veroordeelen. Blijft nog over het slaan in koelen bloede. dus eene kastijding, die het karakter van eene strafoefening heeft.

Het geval dat de onderwijzer de in drift voorgenomen tuchtiging uitstelt tot hij bedaard is, bijv. tot na den schooltijd, laat ik buiten beschouwing, omdat ik niet wil aannemen, dat één onderwijzer de hardvochtigheid zal

hebben, wanneer de tijd daar is, werkelijk tot de uitvoering over te gaan.

Heeft de onderwijzer zelfbeheersching genoeg om op het eigen oogenblik waarop de straf verdiend is, die zonder hartstogt toe te dienen, dan rijst de vraag: is de straf doeltreffend? Reeds de ervaring dat dezelfde leerling zoo dikwijls dezelfde straf moet ondergaan pleit er tegen. Maar gestelt eens dat men het gewenschte doel bereikt, dan nog staat het te bezien of men niet meer bederft dan goed maakt, of het — misschien ook op andere wijze te verkrijgen — resultaat opweegt tegen de nadeelige gevolgen die men verwachten moet van de tijdelijke wanorde in de school of van de beleediging door de strafoefening het gevoel der betere leerlingen, welke daarvan ooggetuigen zijn of de kreeten hooren, zonder twijfel aangedaan. En is het telkens terugkeeren tot deze wijze van handhaving der tucht in zekeren zin niet eene erkenning van gebrek aan zedelijken invloed op de leerlingen? En moet dit ten slotte niet nadeelig terugwerken ook op de betere leerlingen en hen de school doen beschouwen als eene strafplaats? De meerderheid onzer onderwijzers is — de praktijk bewijst dit — de meening toegedaan, dat men voor alsnog het slaan op de volksscholen niet kan vervangen door doeltreffender middelen om orde en tucht te bewaren. Waar men nu ziet dat een Herbert Spencer — men zie zijn boek over opvoeding door Joh. A. Leopold vertaald, 3de druk, in het bijzonder pag. 133 — zich niet dan weifelend uitlaat, ik zeg niet over de doelmatigheid, maar over het regt van bestaan van ligchamelijke straffen ter handhaving van de huisselijke tucht in onbeschaafde klassen, daar zal men zeker aarzelen, zonder deugdelijke ervaring de bewering uit te spreken, dat die straffen kunnen gemist worden in scholen waar vele kinderen uit die klassen der maatschappij bijeen zijn. Vraagt men zich af wat de ervaring is in andere landen, dan luidt het antwoord zeer verschillend.

Om bij Amerika te blijven.

In het verslag van de »board of education of the city and country of New York" over 1879 leest men — bladz. 42 en 43 — dat »corporal punishment" bij wet verboden is, en dat de voorbeeldige orde in de scholen verkregen wordt »almost solely by moral suasion with the inherent difficulty of the task imposed of controlling 120 000 children who daily attend the schools of the city."

De waarde dezer verklaring wordt echter weêr verzwakt door de opmerking, dat »in the case of incorrigible pupils recourse has been had to suspension and even expulsion from the schools." Te Boston daarentegen is het slaan op de scholen niet alleen verboden, maar uitvoerig gereglementeerd. In zijn 31ste verslag — 1877 — vermeldt de meergenoemde John D. Philbrick de aanteekeningen, door hem gemaakt op eene reis naar verschillende groote steden in het Westen, ondernomen met het doel het schoolwezen te bestuderen. Na kortelijk te hebben gehandeld over de discipline op de verschillende door hem bezochte scholen zegt hij: »Expulsion is the only practicable substitute for corporal punishment yet devised. But this substitute is very objectionable, expecially in its application to elementary schools". (Bladz. 115.)

In zijn 42ste jaarverslag (1877-1878) zegt de secretaris van de »board of education" in Massachusetts, John W. Dickenson, een man, die in Amerika groot gezag heeft in de schoolwereld ...... »The young act largely from impulse, with their thoughts on what they judge to be a present good. During this period of their lives, they are to be controlled in a measure bij the hope and fear of those rewards and punishments which affect the mind through the body." (Bladz. 115.) »At first the mind must be led to do what is best from the hope of immediate good or from the fear of immediate harm. The teacher should see to it that proper rewards always accompany good conduct, and proper punishments bad conduct, so that thoughts of well and ill doing may be early associated in the child's mind with thoughts of their own legitimate consequences. Then, as the child has a desire for pleasure and an aversion to pain, bij association he may be led to love that which produced the one, and hate that which produced the other." (Bladz. 116.)

En dan op bladz. 117 .... »The end that school-government should always aim to secure is self-government."

Deze weinige voorbeelden zijn voldoende om te doen zien dat de ervaringen en meeningen in de verschillende deelen van hetzelfde land zeer uiteenloopen. Hetzelfde zou men opmerken bij eene vergelijking van de verschillende landen van Europa.

Opgelost is derhalve de quaestie op verre na niet. Ik bepaal mij hier dan ook tot het uitspreken van den wensch, dat de onderwijzers met het toepassen van eene straf, die aan ernstige bedenkingen onderhevig en waarvan het doeltreffende niet bewezen is, zeer spaarzaam en ouders en verzorgers — gedachtig aan de moeite die het hun dikwijls kost één woesten knaap in toom te houden en vertrouwende dat onderwijzers zeker niet »voor plezier" een kind slaan — met het aanbrengen van klagten minder ligtvaardig zullen wezen.

§ 10. *Schoolgebouwen, onderwijzerswoningen, schoolmeubelen en leermiddelen.*

Na hetgeen in de beide vorige verslagen en in de vorige paragraphen van dit verslag over deze onderwerpen gezegd is, heb ik slechts enkele bijzonderheden aan te teekenen:

1°. het locaal der gouvernementsschool aan de Drambrandersgracht werd vergroot, zoodat het huis thans ruimte bevat voor 110 leerlingen;

2°. voor den onderwijzer op den houtgrond Berlijn werd een gedeelte van de directeurswoning aangehuurd, aangezien de vroegere onderwijzerswoning in zeer bouwvalligen staat verkeerde;

3°. bij Gouvernementsresolutie van den 20sten December 1880, lit. A, n°. 11, werd magtiging verleend tot het aanhuren van een beter gelegen en ruimer gebouw voor de gouvernementsschool op het dorp Totness in Coronie.

Op de meeste districtsscholen der Moravische Broeders is een soort tafels in gebruik die afkeuring verdienen om den vorm. Het zijn namelijk breede platte tafels op schragen met banken aan weerszijden. Deze inrigting is niet bevorderlijk aan orde en tucht, vooral wanneer een groot getal leerlingen voor rekening van een onderwijzer komt, is het noodzakelijk ze zoo te plaatsen, dat de onderwijzer ze allen in het gelaat kan zien. Bovendien is de vorm dier tafels en banken ook uit een hygienisch oogpunt af te keuren. Ik meen de tafels en banken, die ik voor de openbare school heb laten vervaardigen, zoowel om het model als om den vrij lagen prijs, gerust te kunnen aanbevelen.

Paramaribo, den 12den April 1881.

De Inspecteur voor het Onderwijs,

H. D. Benjamins.

[illegible]

government, should always aim to secure its self-govern-ment." [illegible]

[illegible]

§ 10. [illegible]

[illegible]

[illegible]

BIJLAGE H².

STAAT van de scholen in de kolonie Suriname op ultimo December 1880.

Volgnummer.	Plaats van vestiging.	Namen der onderwijzers en onderwijzeressen.	Onder-wijzers-rang.	Namen der ondermeesters en ondermeesteressen.	Onder-wijzers-rang.
I.	*Paramaribo.*				
1	Gravenstraat.	N. van Meerten.	1ste	Mej. E. E. van Meerten.	3de
				J. J. Samuels.	3de
				Mej. P. G. J. May.	4de
2	Keizerstraat.	J. J. Heilbron.	1ste	G. A. Bergen.	3de
				A. T. Oliviera.	4de
				[Mej. M. P. Sanches.]	4de
3	Gravestraat.	Mej. F. B. Steyvers en	1ste		
		» C. W. Stoffers.	1ste		
4	»	» A. P. Ooninckx.	3de	Mej. M. H. van Lammeren.	3de
5	»	F. L. Peulen.	3de		
6	Oranjestraat.	T. E. Juda.	2de		
7	Gravestraat.	R. A. P. C. O'Ferrall.	3de		
8	Watermolenstraat.	Mej. M. E. Brandon.	4de	Mej. E. C. White.	4de
9	Maagdenstraat. (3)	R. B. Bibaz.	4de		
10	»	Mej. E. A. Wilmans.	4de		
11	Zwartenhovenbrugstraat.	J. A. Muller.	2de	J. G. D. Stolting. G.	3de
				D. A. Jessurun.	4de
12	Steenbakkerijstraat.	W. L. Cramer Az.	2de	C. Faverey. G.	4de
13	Gravestraat.	L. T. Sevenoaks.	2de	H. G. Wildeboer. G.	3de
14	Heerenstraat.	E. O. S. Stuger.	3de	A. W. P. Rhenardus. G.	3de
15	Zwartenhovenbrugstraat.	Mej. C. P. M. J. Vlier.	3de	J. R. Goedman. G.	4de
16	Maagdenstraat.	Wed. C. W. Oehlers.	3de	A. A. Heckers. G.	3de
17	Jodenbreedestraat.	A. S. Gomperts.	3de	W. L. Vervuurt.	4de

Namen der overige personen in de school werkzaam.	Getal leerlingen. Jongens.	Meisjes.	Totaal.	*AANMERKINGEN.*
Mej. E. C. Engelbrecht. †	88	31	119	NB. De met een G aangeteekende ondermeesters en kweekelingen zijn voor rekening van het Gouvernement geplaatst. De met een † aangeteekende kweekelingen bezoeken de normaalschool. De personen tusschen [ ] geven alleen onderwijs in vrouwelijke handwerken, die tusschen ( ) tevens in andere vakken.
» L. J. Lionarons. †				
» C. H. de Granada. †				
» E. H. de Granada. †				
[» J. L. Pauw.]				
(Mej. E. de la Parra.)	40	33	73	
» O. Engelbrecht. †				
Mej. A. M. Sauter. (1)	»	54	54	(1) Bezit alleen akte voor Fransche taal.
» M. A. A. Morgand. (2)				(2) Bezit alleen acte voor Engelsche taal.
» A. von Konigslöw.				
[M. P. Rijhen.]				
Mej. M. P. Rijhen.	»	60	60	NB. De scholen aangewezen door de volgnummers 1, 2, 6, 7, 8, 9 en 10 zijn niet gesubsidieerde particuliere scholen, die aangewezen door 3, 4 en 5 zijn niet gesubsidieerde particuliere scholen der Roomsch-katholieke geestelijken. De volgnummers 11 tot en met 14 en 17 tot en met 22 zijn gesubsidieerde particuliere scholen, 15 en 16 stadsscholen voor meisjes, 23 en 24 Gouvernementsscholen, 25 en 26 gesubsidieerde scholen der Moravische broeders, 27, 28 en 29 gesubsidieerde scholen der Roomsch-katholieke geestelijken.
» T. J. Asdot. †				
A. E. L. Bartoccini. †				
[E. Raats.]				
	22	»	22	
J. J. Genmil. †	42	18	60	
L. H. Heilbron.				
(Mej. S. Samson.)				
(Mej. A. Slengarde.)	15	5	20	
	17	9	26	
	14	9	23	(3) Geopend 1e. Junij 1880.
	3	5	8	
J. W. Butner. †	80	4	84	
M. Betting. †	75	»	75	
Mej. A. L. Sevenoaks.	88	3	91	
Mej. M. E. S. Stuger. †	99	»	99	
(Mej. H. B. Emanuels.)	»	144	144	
(» L. M. Alberga.)				
(» H. L. de Leon.)				
(Mej. H. Wilmans.)	»	119	119	
(» C. Guicherit.)				
J. Brandon. †	47	68	115	
[Mej. H. de Leon.]				
Transporteren	630	562	1192	

Volgnummer.	Plaats van vestiging.	Namen der onderwijzers en onderwijzeressen.	Onderwijzersrang.	Namen der ondermeesters en ondermeesteressen.	Onderwijzersrang.
18	Zwartenhovenbrugstraat.	B. Jessurun.	3de	M. J. Jessurun.	4de
				J. Burside.	4de
19	Dominéstraat.	J. R. Thomson.	3de	C. A. Moll.	4de
20	Keizerstraat.	Wed. E. C. Wesenhagen.	4de		
21	»	» E. J. Halfhide.	3de		
22	Zwartenhovenbrugstraat.	Mevr. E. M. Gongrijp.	3de		
23	Wagewegstraat. (4)	J. B. Bibaz.	2de		
		J. M. M. de Vries.	3de		
		F. C. Curiel.	4de		
		Mej. H. C. Heerenberg.	3de		
		» L. A. E. Labadie.	4de		
		G. Petzoldt.	3de		
24	Drambrandersgracht.	J. Dahlberg.	4de	W. J. de Miranda. G.	3de
25	Dominéstraat.	E. A. Renkewitz.	1ste	H. L. Maasdamme.	4de
				J. F. Omzigtig.	4de
				A. F. Pigdom.	4de
				D. Abercrombie.	4de
				A. R. Einaar.	4de
				M. H. van Epse.	4de
				G. J. Halve	4de
				Mej. W. Lehée.	4de
26	Groote Combéweg.	G. Durfort.	4de		
27	Gravestraat.	J. Hanrath.	4de	J. L. Dahle.	4de

Namen der overige personen in de school werkzaam.	Getal leerlingen. Jongens.	Meisjes.	Totaal.	AANMERKINGEN.
Per transport	630	562	1192	
(Mej. A. J. Bothe.)	45	63	108	
A. de Miranda. †	62	61	123	
E. R. Zschuschen. †				
M. A. P. Rhenardus. †				
[Wed. L. J. Rens.]				
[E. C. Harten.]	»	23	23	
(Mej. A. S. Halfhide.)	6	18	24	
	»	13	13	
J. J. K. Barra. G. †	264	»	264	(4) Gouvernementsschool geopend 1 Junij 1880.
J. E. Abarbanel. G. †				
	80	22	102	
M. A. P. Emanuels. †	492	646	1138	
C. W. Blijd.				
Th. van Hetten.				
H. F. Assen. †				
A. Blufpand.				
C. Hong-Afat.				
D. T. Tompig.				
E. Byron.				
Mej. A. Treurniet.				
» E. Meijerhof.				
» L. Homoet.				
» H. L. Kenswil.				
» C. Kenswil.				
» F. Blufpand.				
[Mevr. Peper.]				
[» Langerveld.]				
[Mej. P. Meijer.]				
[» G. Meye.]				
[» A. Stellert.]				
[» M. Bolieu.]				
	54	27	81	
	76	»	76	
Transporteren	1709	1435	3144	

Volgnummer.	Plaats van vestiging.	Namen der onderwijzers en onderwijzeressen.	Onder-wijzers-rang.	Namen der ondermeesters en ondermeesteressen.	Onder-wijzers-rang.
28	Gravestraat.	Mej. M. C. van der Hoeven	4de		
29	Burenstraat.	Mej. C. C. E. Versigny.	4de		
II.	*Nickerie.*				
30	Nieuw-Rotterdam.	G. J. J. Karg.	2de	K. H. Bergen. G.	3de
31	Paradise.	R. F. Sordam.	4de		
32	Waterloo.	F. J. Ritfeld.	4de		
III.	*Coronie.*				
33	Totness.	J. C. Marcus.	3de		
34	Mary'shope.	J. Paardekooper.	3de		
35	Welgelegen.	M. G. Elstak.	4de		
36	Salem.	B. E. Jacott.	geen	R. W. Cameron.	4de
IV.	*Boven-Cottica.*				
37	Munnikendam.	E. J. Arlem.	4de		
38	Charlottenburg.	H. N. Latour.	4de		
	Matappica.				
39	Nieuw Meerzorg.	A. J. Demarchi.	4de		
V.	*Beneden-Cottica.*				
40	Rust en Werk.	R. C. Elstak.	geen		
41	Frederiksdorp.	E. Tama.	3de		
42	Heerendijk.	J. L. Redan.	4de		
43	Hecht en Sterk.	J. F. de Miranda.	3de		
	Beneden-Commewijne.				
44	Leliendaal.	M. Wehl.	4de		
45	Wederzorg.	J. J. van Klein.	4de		

Namen der overige personen in de school werkzaam.	Getal leerlingen. Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Per transport	1709	1435	3144
Mej. A. M. IJsveld.	46	160	206
» M. P. van Ginneken.			
» J. M. Versluis.			
[» A. M. Beisens.]			
[» J. B. Meester.]			
Mej. M. C. Abraas.	138	163	301
(» E. N. Raats.)			
» B. Nijenhuis.			
» M. Kerstens.			
» R. Letatee. †			
Totaal	1893	1758	3651
J. Cruickshank. G.	75	62	137
Mej. H. de Vries. G.	22	18	40
[Mevr. M. Lehmann.]	41	40	81
Totaal	138	120	258
	19	16	35
	38	33	71
	28	15	43
F. P. Pekeling.	98	90	188
Totaal	183	154	337
	19	3	22
C. M. Waak.	45	34	79
	41	29	70
Totaal	105	66	171
	22	10	32
	20	10	30
[Mevr. P. Wied.]	24	16	40
	21	7	28
	36	23	59
	26	20	46
Totaal	149	86	235

AANMERKINGEN.

NB. De volgnummers 30, 31, 33, 37, 39, 41, 43, 50, 51, 52, 53, 54, 56 en 58 zijn Gouvernementsscholen. 32, 36, 38, 40, 42, 44, 45, 46, 48, 49, 55 en 57 gesubsidieerde scholen der Moravische broeders, 34 en 47 gesubsidieerde scholen der Roomsch-katholieke geestelijken, 35 gesubsidieerde particuliere school.

Volgnummer.	Plaats van vestiging.	Namen der onderwijzers en onderwijzeressen.	Onderwijzers-rang.	Namen der ondermeesters en ondermeesteressen.	Onderwijzers-rang.
VI.	*Beneden-Para.*				
46	Beekhuizen.	R. Noorde.	4de		
47	Livorno.	J. H. Maartens.	3de		
48	Morgenstond.	S. C. Mare.	4de		
	Beneden-Suriname.				
49	Clevia.	D. H. Meije.	4de		
50	Fort Nieuw Amsterdam.	T. J. Hiemcke.	4de		
51	de Resolutie.	W. N. Ringeling.	3de		
VII.	*Boven-Para.*				
52	La Rencontre (5).	H. F. van 't Kruijs.	4de		
53	Overtoom.	C. G. van de Leuv.	4de		
54	Berlijn.	J. C. Hofker.	3de		
55	Berseba.	J. G. Wagenaars.	4de		
	Boven-Suriname.				
56	Phedra. (5)	G. A. Kuster.	4de		
57	Berg en Dal.	C. H. Spalburg.	geen		
VIII.	*Saramacca.*				
58	Post Nassau.	A. C. Cotino.	4de		

RECAPI

I.	Paramaribo . . . .
II.	Nickerie . . . .
III.	Coronie . . . .
IV.	Boven-Cottica en Matappica. . . . .
V.	Beneden-Cotttica en Beneden-Commewijne
VI.	Beneden-Para en Beneden-Suriname. . .
VII.	Boven-Para en Boven-Suriname . . . .
VIII.	Saramacca . . . .
	Totaal . . .
	1879. . . .

Namen der overige personen in de school werkzaam.	Getal leerlingen. Jongens.	Meisjes.	Totaal.	AANMERKINGEN.
	21	7	28	
	37	»	37	
	24	13	37	
[Mevr. J. Menze.]	43	14	57	
	8	13	21	
	15	4	19	
Totaal	148	51	199	
	46	28	74	(5) Geopend 1 November 1880.
	23	8	31	
	44	17	61	
[Mevr. S. W. Tempel.]	26	12	38	
	19	13	32	
[Mevr. Raatz.]	41	27	68	
Totaal	199	105	304	
	36	19	55	

TULATIE.

Getal leerlingen. Jongens.	Meisjes.	Totaal.
1893	1758	3651
138	120	258
183	154	337
105	66	171
149	86	235
148	51	199
199	105	304
36	19	55
2851	2359	5210
2799	2308	5107

Paramaribo, den 12den April 1881.

De Inspecteur voor het Onderwijs,
H. D. BENJAMINS.

[5. 13.]

BIJLAGE H³.

STAAT der op ultimo December 1880 in de kolonie Suriname schoolgaande kinderen. — Paramaribo en districten te zamen.

PARAMARIBO EN DISTRICTEN.	Beneden 7 jaar.		7 jaar.		8 jaar.		9 jaar.		10 jaar.		11 jaar.	
	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.
A. Kinderen op niet gesubsidiëerde particuliere scholen.	14	9	17	9	30	29	28	30	28	27	22	30
B¹. Particuliere kinderen op gesubsidiëerde particuliere scholen	3	3	25	12	21	16	18	16	14	10	15	15
C. Particuliere kinderen op gouvernementsscholen.	»	»	1	»	1	1	2	»	»	1	»	»
Totaal . . .	17	12	43	21	52	46	48	46	42	38	37	45
B². Kinderen geplaatst van gouvernementswege op gesubsidiëerde particuliere scholen. . .	2	3	18	54	47	63	63	74	51	73	59	40
C². Overige kinderen op gouvernementsscholen.	19	8	86	55	108	34	104	31	121	46	83	33
Totaal . . .	21	11	104	109	155	97	167	105	172	119	142	73
D. Kinderen op gesubsidiëerde scholen der Moravische Broeders	21	12	100	99	146	144	164	146	149	154	129	173
E. Kinderen op gesubsidiëerde scholen der Roomsch-Katholieke geestelijken	12	6	39	35	45	40	52	67	52	61	49	57
Totaal . . .	33	18	139	134	191	184	216	213	201	215	178	230
Totaal-generaal . . .	71	41	286	264	398	327	431	364	415	372	357	348
1879 . . .	84	45	307	241	427	325	397	391	403	348	309	346

12 jaar.		13 jaar.		14 jaar.		15 jaar.		Boven 15 jaar.		Totaal.		Totaal-generaal.	AANMERKINGEN.
Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.		
	23	24	26	31	14	16	14	9	3	241	224	465	
10	11	13	7	3	2	1	4	»	»	123	96	219	
1	»	»	»	»	1	»	»	»	»	5	3	8	
33	34	37	33	34	17	17	18	9	3	369	323	692	
63	54	55	47	38	23	11	4	»	»	407	435	842	
78	27	72	16	53	11	19	4	4	1	747	266	1013	
141	81	127	63	91	34	30	8	4	1	1154	701	1855	
133	160	76	68	54	19	17	4	4	»	993	979	1972	
37	54	29	23	14	12	6	1	»	»	335	356	691	
170	214	105	91	68	31	23	5	4	»	1328	1335	2663	
344	329	269	187	193	82	70	31	17	4	2851	2359	5210	
324	275	280	168	164	114	82	47	22	8	2799	2308	5107	

Paramaribo, den 12den April 1881.

De Inspecteur voor het onderwijs,
H. D. Benjamins.

[5. 14.]

BIJLAGE H⁴.

STAAT der op ultimo December 1880 in de kolonie Suriname schoolgaande kinderen. — Paramaribo en districten afzonderlijk.

PARAMARIBO EN DISTRICTEN.	Beneden 7 jaar.		7 jaar.		8 jaar.		9 jaar.		10 jaar.		11 jaar.	
	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.
Paramaribo.												
A. Kinderen op niet gesubsidieerde particuliere scholen.	14	9	17	9	30	29	28	30	28	27	22	30
B¹. Particuliere kinderen op gesubsidieerde particuliere scholen	3	3	25	12	21	16	18	16	14	10	15	15
C¹. Particuliere kinderen op gouvernementsscholen.	»	»	1	»	1	1	»	»	»	»	»	»
Totaal. . . .	17	12	43	21	52	46	46	46	42	37	37	45
B². Kinderen geplaatst van gouvernementswege op gesubsidieerde particuliere scholen . . .	»	3	14	51	43	57	60	71	49	73	58	40
C². Overige kinderen op gouvernementsscholen.	1	»	30	1	48	2	54	2	51	3	52	4
Totaal. . . .	1	3	44	52	91	59	114	73	100	76	110	44
D. Kinderen op gesubsidieerde scholen der Moravische Broeders	7	5	53	53	66	97	97	91	73	108	68	129
E. Kinderen op gesubsidieerde scholen der Roomsch-katholieke geestelijken.	8	4	27	31	37	36	38	61	41	56	37	52
Totaal. . . .	15	9	80	84	103	133	135	152	114	164	105	181
Totaal-generaal.	33	24	167	167	246	238	295	271	256	277	252	270
1879. . . .	40	27	183	161	293	230	257	295	267	261	215	276
Districten.												
B¹. Particuliere kinderen op gesubsidieerde particuliere scholen	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
C¹. Particuliere kinderen op gouvernementsscholen.	»	»	»	»	»	»	2	»	»	1	»	»
Totaal. . . .	»	»	»	»	»	»	2	»	»	1	»	»
B². Kinderen geplaatst van gouvernementswege op gesubsidieerde particuliere scholen . . .	2	»	4	3	4	6	3	3	2	»	1	»
C². Overige kinderen op gouvernementsscholen.	18	8	56	54	60	32	50	29	70	43	31	29
Totaal. . . .	20	8	60	57	64	38	53	32	72	43	32	29
D. Kinderen op gesubsidieerde scholen der Moravische Broeders	14	7	47	46	80	47	67	55	76	46	61	44
E. Kinderen op gesubsidieerde scholen der Roomsch-katholieke geestelijken.	4	2	12	4	8	4	14	6	11	5	12	5
Totaal. . . .	18	9	59	50	88	57	81	61	87	51	73	49
Totaal-generaal. . . .	38	17	119	107	152	89	136	93	159	95	105	78
1879. . . .	44	18	124	80	134	95	140	96	136	87	94	70

12 jaar.		13 jaar.		14 jaar.		15 jaar.		Boven 15 jaar.		Totaal.		Totaal-generaal.	AANMERKINGEN.
Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.		
22	23	24	26	31	14	16	14	9	3	241	224	465	
10	11	13	7	3	2	1	4	»	»	123	96	219	
»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	2	2	4	
32	34	37	33	34	17	17	18	9	3	366	322	688	
56	51	50	47	38	23	11	4	»	»	379	420	799	
46	6	31	»	23	2	6	»	»	»	342	20	362	
102	57	81	47	61	25	17	4	»	»	721	440	1161	
81	120	46	50	39	16	12	4	4	»	546	673	1219	
30	41	23	23	13	12	6	1	»	»	260	323	583	
111	161	69	73	52	28	18	5	4	»	806	996	1802	
245	258	187	153	147	70	52	27	13	3	1893	1758	3651	
224	219	200	123	122	97	75	47	17	7	1893	1743	3636	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	1	4	
1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	1	4	
7	3	5	»	»	»	»	»	»	»	28	15	43	
32	21	41	16	30	9	13	4	4	1	405	246	651	
39	24	46	16	30	9	13	4	4	1	433	261	694	
52	40	30	18	15	3	5	»	»	»	447	306	753	
7	7	6	»	1	»	»	»	»	»	75	33	108	
59	47	36	18	16	3	5	»	»	»	522	339	861	
99	71	82	34	46	12	18	4	4	1	958	601	1559	
100	56	80	45	42	17	7	»	5	1	906	565	1471	

Paramaribo, den 12den April 1881.
De Inspecteur voor het Onderwijs,
H. D. BENJAMINS.

[5. 15.]

BIJLAGE H⁵.

STAAT der op ultimo December 1880 in de kolonie Suriname schoolgaande kinderen. — De districten elk afzonderlijk.

DISTRICTEN.	Beneden 7 jaar.		7 jaar.		8 jaar.		9 jaar.		10 jaar.		11 jaar.	
	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.
Nickerie.												
C¹. Particuliere kinderen op gouvernementsscholen.	»	»	»	»	»	»	2	»	»	1	»	»
C². Overige kinderen op gouvernementsscholen.	»	1	14	13	16	8	11	10	20	7	4	16
D. Kinderen op gesubsidieerde scholen der Moravische Broeders	1	»	2	9	8	4	9	8	6	4	4	4
Totaal. . . .	1	1	16	22	24	12	22	18	26	12	8	20
1879. . . .	2	1	21	13	12	19	24	23	33	22	15	11
Coronie.												
B¹. Particuliere kinderen op gesubsidieerde particuliere scholen	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
B². Kinderen van gouvernementswege op gesubsidieerde particuliere scholen	2	»	4	3	4	6	3	3	2	»	1	»
C. Kinderen op gouvernementsscholen	1	»	1	1	5	2	3	4	5	5	1	2
D. Kinderen op gesubsidieerde scholen der Moravische Broeders	1	»	13	17	20	13	13	20	21	14	13	16
E. Kinderen op gesubsidieerde scholen der Roomsch-katholieke geestelijken.	4	2	9	4	2	4	5	6	5	5	9	5
Totaal. . . .	8	2	27	25	31	25	24	33	33	24	24	23
1879. . . .	16	10	25	21	25	27	29	29	29	26	24	21
Boven-Cottica en Matappica.												
C. Kinderen op gouvernementsscholen	4	3	9	7	8	6	8	4	13	4	8	4
D. Kinderen op gesubsidieerde scholen der Moravische Broeders . . , ...	»	»	»	3	12	5	5	5	5	5	7	7
Totaal. . . .	4	3	9	10	20	11	13	9	18	9	15	11
1879. . . .	»	»	8	8	20	11	14	4	13	7	13	9
Beneden-Cottica en Beneden-Commewijne.												
C. Kinderen op gouvernementsscholen	2	»	4	3	2	4	7	2	10	5	2	»
D. Kinderen op gesubsidieerde scholen der Moravische Broeders	4	»	12	7	15	16	20	10	15	16	17	6
Totaal. . . .	6	»	16	10	17	20	27	12	25	21	19	6
1879. . . .	7	3	24	11	33	18	21	15	28	10	15	11
Beneden-Para en Beneden-Suriname.												
C. Kinderen op gouvernementsscholen	»	»	1	10	5	3	4	2	3	1	2	»
D. Kinderen op gesubsidieerde scholen der Moravische Broeders	8	7	12	4	13	4	14	6	12	3	10	3
E. Kinderen op gesubsidieerde scholen der Roomsch-katholieke geestelijken.	»	»	3	»	6	»	9	»	6	»	3	»
Totaal. . . .	8	7	16	14	24	7	27	8	21	4	15	3
1879. . . .	13	2	16	10	26	6	22	6	9	8	13	5

12 jaar.		13 jaar.		14 jaar.		15 jaar.		Boven 15 jaar.		Totaal.		Totaal-generaal.	AANMERKINGEN.
Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.		
1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	1	4	
11	9	11	10	5	4	2	1	»	»	94	79	173	
6	8	3	3	2	»	»	»	»	»	41	40	81	
18	17	14	13	7	4	2	1	»	»	138	120	258	
13	13	13	17	9	6	»	»	1	»	143	125	268	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
7	3	5	»	»	»	»	»	»	»	28	15	43	
2	1	1	»	»	1	»	»	»	»	19	16	35	
16	8	1	2	»	»	»	»	»	»	98	90	188	
2	7	1	»	1	»	»	»	»	»	38	33	71	
27	19	8	2	1	1	»	»	»	»	183	154	337	
22	12	7	6	4	1	1	»	»	»	182	153	335	
1	4	4	»	2	»	3	»	»	»	60	32	92	
5	5	8	4	2	»	1	»	»	»	45	34	79	
6	9	12	4	4	»	4	»	»	»	105	66	171	
11	5	15	2	7	3	1	»	»	»	102	49	151	
4	1	6	1	1	1	3	»	»	»	41	17	58	
10	10	9	3	5	1	1	»	»	»	108	69	177	
14	11	15	4	6	2	4	»	»	»	149	86	235	
12	6	17	5	5	2	1	»	3	»	166	81	247	
2	1	5	»	1	»	»	»	»	»	23	17	40	
10	4	4	3	4	»	1	»	»	»	88	34	122	
5	»	5	»	»	»	»	»	»	»	37	»	37	
17	5	14	3	5	»	1	»	»	»	148	51	199	
18	8	7	3	2	»	1	»	»	»	127	48	175	

DISTRICTEN.	Beneden 7 jaar		7 jaar.		8 jaar.		9 jaar.		10 jaar.		11 jaar.	
	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.
Boven-Para en Boven-Suriname.												
C. Kinderen op gouvernementsscholen	11	4	22	13	12	8	12	6	13	16	14	6
D. Kinderen op gesubsidieerde scholen der Moravische Broeders	»	»	8	6	12	5	6	6	17	4	10	8
Totaal. . . .	11	4	30	19	24	13	18	12	30	20	24	14
1879. . . .	5	1	20	12	6	8	27	14	16	10	12	6
Saramacca.												
C. Kinderen op gouvernementsscholen. . . .	»	»	5	7	12	1	5	1	6	5	»	1
1879. . . .	1	1	10	5	12	6	3	5	8	4	2	7

RECAPI

Nickerie	1	1	16	22	24	12	22	18	26	12	8	20
Coronie	8	2	27	25	31	25	24	33	33	24	24	23
Boven-Cottica enz.	4	3	9	10	20	11	13	9	18	9	15	11
Beneden-Cottica enz.	6	»	16	10	17	20	27	12	25	21	19	6
Beneden-Para enz.	8	7	16	14	24	7	27	8	21	4	15	3
Boven-Para enz.	11	4	30	19	24	13	18	12	30	20	24	14
Saramacca	»	»	5	7	12	1	5	1	6	5	»	1
Totaal. . . .	38	17	119	107	152	89	136	93	159	95	105	78
1879. . . .	44	18	124	80	134	95	140	96	136	87	94	70

12 jaar.		13 jaar.		14 jaar.		15 jaar.		Boven 15 jaar.		Totaal.		Totaal-generaal.	AANMERKINGEN.
Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.		
10	1	13	5	16	3	5	3	4	1	132	66	198	
5	5	5	3	2	2	2	»	»	»	67	39	106	
15	6	18	8	18	5	7	3	4	1	199	105	304	
18	5	19	11	10	2	3	»	»	»	136	69	205	
2	4	1	»	5	»	»	»	»	»	36	19	55	
6	7	2	1	5	3	»	»	1	1	50	40	90	

TULATIE.

18	17	14	13	7	4	2	1	»	»	138	120	258
27	19	8	2	1	1	»	»	»	»	183	154	337
6	9	12	4	4	»	4	»	»	»	105	66	171
14	11	15	4	6	2	4	»	»	»	149	86	235
17	5	14	3	5	»	1	»	»	»	148	51	199
1	6	18	8	18	5	7	3	4	1	199	105	304
2	4	1	»	5	»	»	»	»	»	36	19	55
99	71	82	34	46	12	18	4	4	1	958	601	1559
100	56	80	45	42	17	7	»	5	1	906	565	1471

Paramaribo, den 12den April 1881.

De Inspecteur voor het Onderwijs,

H. D. BENJAMINS.

[5. 16.]

BIJLAGE H⁶.

STAAT aantoonende het getal scholen, geëxamineerde onderwijzers, schoolgaande kinderen en de verhouding van het getal geëxamineerde onderwijzers tot het getal schoolgaande kinderen op ultimo December 1880, verder het gemiddeld getal schoolgaande kinderen, de gemiddelde opkomst per dag en per 100 van 1°. Julij tot ult. December 1880.

	Getal scholen op ult December 1880.	Getal geëxamineerde onderwijzers en onderwijzeressen.	Getal schoolgaande kinderen op ult. December 1880.	Getal leerlingen op 1 geëxam. onderwijzer op ult. Dec. 1880.	Gemiddeld getal schoolgaande kinderen van 1°. Julij tot ult. December 1880. Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Paramaribo	29	[1]) 66	3651	55	1953	1714	3667
Nickerie	3	4	258	65	144	128	272
Coronie	4	4	337	84	181	155	336
Boven-Cottica en Matappica	3	3	171	57	101	57	158
Beneden-Cottica en Beneden-Commewijne	6	5	235	47	155	81	236
Beneden-Para en Beneden-Suriname	6	6	199	33	136	52	188
Boven-Para en Boven-Suriname [2])	6	5	304	61	172	92	264
Saramacca [2])	1	1	55	55	40	17	57
Totaal	58	94	5210	55	2882	2296	5178
1879	61	89	5107	57	»	»	»
Paramaribo en districten.							
Niet gesubsidieerde particuliere scholen	10	[3]) 21	465	22	238	213	451
Gesubsidieerde particuliere scholen	13	24	1061	44	598	509	1107
Gouvernementsscholen	16	23	1021	44	694	243	937
Gesubsidieerde scholen der Moravische broeders	14	20	1972	99	1028	991	2019
Gesubsidieerde scholen der Roomsch-katholieke geestelijken	5	6	691	115	324	340	664
Totaal	58	94	5210	55	2882	2296	5178
1879	61	89	5107	57	»	»	»
Paramaribo.							
Niet gesubsidieerde particuliere scholen	10	[4]) 21	465	22	238	213	451
Gesubsidieerde particuliere scholen	12	23	1018	44	574	495	1069
Gouvernementsscholen	2	8	366	46	326	25	351
Gesubsidieerde scholen der Moravische Broeders	2	10	1219	122	560	671	1231
Gesubsidieerde scholen der Roomsch-katholieke geestelijken	3	4	583	146	255	310	565
Totaal	29	66	3651	55	1953	1714	3667
1879	32	61	3636	60	»	»	»
Districten.							
Gesubsidieerde particuliere scholen	1	1	43	43	24	14	38
Gouvernementsscholen	14	15	655	44	368	218	586
Gesubsidieerde scholen der Moravische Broeders	12	10	753	75	468	320	788
Gesubsidieerde scholen der Roomsch-katholieke geestelijken	2	2	108	54	69	30	99
Totaal	29	28	1559	56	929	582	1511
1879	29	28	1471	53	»	»	»

Gemiddelde opkomst per dag van 1°. Julij tot ult. December 1880.			Gemiddelde opkomst per 100 daags van 1°. Julij tot ult. December 1880.			*AANMERKINGEN.*
Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	
1470	1254	2724	75	73	74	1) Hieronder begrepen een onderwijzeres met akte alleen voor het Fransch en eene met akte alleen voor Engelsch, beide werkzaam op de particuliere meisjesschool der Roomsch-Katholieke geestelijken.
112	100	212	78	78	78	
151	130	281	83	84	84	
81	45	126	80	79	80	
118	60	178	76	74	75	
116	40	156	85	77	83	
128	69	197	74	75	75	2) Hieronder niet gerekend de scholen bij de Boschnegers.
23	9	32	58	53	56	
2199	1707	3906	76	74	75	
»	»	»	»	»	»	
204	180	384	86	85	85	3) Zie noot 1).
418	387	805	70	76	73	
527	180	707	76	74	75	
794	688	1482	77	69	73	
256	272	528	79	80	80	
2199	1707	3906	76	74	75	
»	»	»	»	»	»	
204	180	384	86	85	85	4) Zie noot 1)
396	375	771	69	76	72	
237	15	252	73	60	72	
439	438	877	78	65	71	
194	246	440	76	79	76	
1470	1254	2724	75	73	74	
»	»	»	»	»	»	
22	12	34	92	86	89	
290	165	455	79	76	78	
355	250	605	76	78	77	
62	26	88	90	87	89	
729	453	1182	78	78	78	
»	»	»	»	»	»	

Paramaribo, den 12den April 1881.

De Inspecteur voor het onderwijs,

H. D. BENJAMINS.

[5. 17.]

BIJLAGE H[7].

STAAT aantoonende het geheel aantal schoolpligtige kinderen en het aantal schoolgaande schoolpligtige kinderen op ultimo December 1879, te Paramaribo en in de districten. (Opgenomen ter vergelijking met 1880).

	AANTAL KINDEREN VAN 7–12 JAAR														
	Aanwezig volgens nominatieve opgave van wijkmeesters en district-commissarissen.														
	7 jaar.		8 jaar.		9 jaar.		10 jaar.		11 jaar.		12 jaar.		Totaal.		Totaal-generaal.
	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	
I. Paramaribo	265	253	245	260	242	212	258	269	221	223	233	232	1464	1449	2913
II. Nickerie	39	32	31	19	23	21	33	19	21	18	15	24	162	133	295
III. Coronie	37	26	24	24	34	37	28	26	12	13	22	12	157	138	(1)295
IV. Boven-Cottica enz. . .	24	29	40	23	39	24	34	24	26	17	26	17	189	134	323
V. Beneden-Cottica enz. .	29	25	32	31	33	16	32	16	18	13	26	12	170	113	283
VI. Beneden-Para enz. . .	21	13	22	15	35	13	24	22	20	15	13	11	135	89	224
VII. Boven-Para enz. . .	54	47	26	37	33	31	37	33	34	23	15	11	199	182	381
VIII. Saramacca.	26	13	27	10	13	21	18	9	11	14	12	15	107	82	189
Totaal. .	495	438	447	419	452	375	464	418	363	336	362	334	2583	2320	4903

op ultimo December 1879.

Op school volgens nominatieve opgave der ouders.

7 jaar.		8 jaar.		9 jaar.		10 jaar.		11 jaar.		12 jaar.		Totaal.		Totaal-generaal.
Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	
183	161	293	230	257	295	267	261	215	276	224	219	1439	1442	2881
21	13	12	19	24	23	33	22	15	11	13	13	118	101	219
25	21	25	27	29	29	29	26	24	21	22	12	154	136	290
8	8	20	11	14	4	13	7	13	9	11	5	79	44	123
24	11	33	18	21	15	28	10	15	11	12	6	133	71	204
16	10	26	6	22	6	9	8	13	5	18	8	104	43	147
20	12	6	8	27	14	16	10	12	6	18	5	99	55	154
10	5	12	6	3	5	8	4	2	7	6	7	41	34	75
307	241	427	325	397	391	403	348	309	346	324	275	2167	1926	4093

Aanmerkingen.

N.B. Omtrent de onderstreepte cijfers zie tekst.

(1) In het verslag over 1879 was het cijfer 261. Gelijk later bleek waren de kinderen van 12 jaar niet medegeteld.

Paramaribo, den 12den April 1881.

De Inspecteur voor het Onderwijs,

H. D. Benjamins.

[5. 18.]

BIJLAGE H³.

STAAT aantoonende het geheel aantal schoolpligtige kinderen en het aantal schoolgaande schoolpligtige kinderen op ultimo December 1880, te Paramaribo en in de districten.

	AANTAL KINDEREN VAN 7-12 JAAR														
	Aanwezig volgens nominatieve opgave van wijkmeesters en districts-commissarissen.														
	7 jaar.		8 jaar.		9 jaar.		10 jaar.		11 jaar.		12 jaar.		Totaal.		Totaal-generaal.
	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	
I. Paramaribo	222	258	247	251	251	232	243	266	215	218	270	282	1448	1507	2955
II. Nickerie	24	22	28	21	17	10	27	21	17	17	25	26	138	117	255
III. Coronie.	25	38	37	24	34	21	36	32	22	20	12	15	166	150	316
IV. Boven-Cottica enz. . .	30	26	34	80	23	19	29	16	20	21	31	27	167	139	306
V. Beneden-Cottica enz. .	25	17	29	21	26	21	20	27	23	12	19	12	142	110	252
VI. Beneden-Para enz.. .	25	26	20	10	28	18	32	16	20	15	16	5	141	90	231
VII. Boven-Para enz. . .	56	48	32	33	40	32	43	39	39	31	29	29	239	212	451
VIII. Saramacca.	17	16	16	14	18	6	10	9	9	2	9	8	79	55	134
Totaal. .	424	451	443	404	437	359	440	426	365	336	411	404	2520	2380	4900
1879. .	495	438	447	419	452	375	464	418	363	336	362	334	2583	2320	4903

op ultimo December 1880.

Op school volgens nominatieve opgave der onderwijzers.

7 jaar.		8 jaar.		9 jaar.		10 jaar.		11 jaar.		12 jaar.		Totaal.		Totaal-generaal	Aanmerkingen.
Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.		
167	167	246	238	295	271	256	277	252	270	245	258	1461	1481	2942	N.B. Omtrent de onderstreepte cijfers zie tekst.
16	22	24	12	22	18	26	12	8	20	18	17	114	101	215	
27	25	31	25	24	33	33	24	24	23	27	19	166	149	315	
9	10	20	11	13	9	18	9	15	11	6	9	81	59	140	
16	10	17	20	27	12	25	21	19	6	14	11	118	80	198	
16	14	24	7	27	8	21	4	15	3	17	5	120	41	161	
30	19	24	13	18	12	30	20	24	14	15	6	141	84	225	
5	7	12	1	5	1	6	5	»	1	2	4	30	19	49	
286	274	398	327	431	364	415	372	357	348	344	329	2231	2014	4245	
307	241	427	325	397	391	403	343	309	346	324	275	2167	1926	4093	

Paramaribo, den 12den April 1881.

De Inspecteur voor het Onderwijs,

H. D. Benjamins.

[5. 19.]

BIJLAGE H³.

STAAT aantoonende het getal schoolgaande kinderen, het getal schoolgaande weezen en het getal niet-weezen op school, niet inwonende bij ouders, vader of moeder, op ultimo December 1880.

	Getal schoolgaande kinderen op ultimo December 1880.			Getal weezen op school op ultimo December 1880.											
				Beneden 7 jaar.			Van 7–12 jaar.			Boven 12 jaar.			Totaal.		Totaal-generaal.
	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	
Paramaribo	1893	1758	3651	2	»	2	109	165	274	45	34	79	156	199	355
Nickerie	138	120	258	»	»	»	5	10	15	1	2	3	6	12	18
Coronie	183	154	337	»	»	»	5	6	11	»	1	1	5	7	12
Boven-Cottica, enz.	105	66	171	»	»	»	8	8	16	2	»	2	10	8	18
Beneden-Cottica, enz.	149	86	235	»	»	»	8	5	13	»	2	2	8	7	15
Beneden-Para, enz. (¹)	148	51	199	»	1	1	34	1	35	7	»	7	41	2	43
Boven-Para, enz.	199	105	304	»	»	»	»	1	1	1	»	1	1	1	2
Saramacca	36	19	55	»	»	»	3	4	7	1	»	1	4	4	8
Totaal . . .	2851	2359	5210	2	1	3	172	200	372	57	39	96	231	240	471
Paramaribo:															
Niet gesubsidieerde particuliere scholen	241	224	465	1	»	1	1	3	4	3	4	7	5	7	12
Gesubsidieerde particuliere scholen	502	516	1018	»	»	»	25	28	53	18	10	28	43	38	81
Gouvernementsscholen	344	22	366	»	»	»	17	4	21	7	3	10	24	7	31
Gesubsidieerde scholen der Moravische Broeders	546	673	1219	»	»	»	38	92	130	13	14	27	51	106	157
Gesubsidieerde scholen der R.-K. geestelijken	260	323	583	1	»	1	28	38	66	4	3	7	33	41	74
Totaal . . .	1893	1758	3651	2	»	2	109	165	274	45	34	79	156	199	355

880.	Getal kinderen op school op ultimo December 1880 niet inwonende bij ouders, vader of moeder.																			
	Per 100.			Beneden 7 jaar.			Van 7-12 jaar.			Boven 12 jaar.			Totaal.				Per 100.			Aanmerkingen.
Totaal-generaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes	Totaal-generaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	
55	8.2	11.3	9.7	3	5	8	286	419	705	60	52	112	349	476	825	17.9	27.1	22.6	(1) Hieronder begrepen de kinderen in het gesticht op Livorno.
18	4.3	10	7	»	1	1	28	32	60	5	4	9	34	36	70	24.6	30	27.1	
12	2.7	4.5	3.6	»	»	»	24	19	43	3	»	3	27	19	46	14.8	12.3	13.6	
18	9.5	12.1	10.5	2	1	3	19	7	26	4	»	4	25	8	33	23.8	12.1	19.3	
15	11	8.1	6.4	1	»	1	26	22	48	9	2	11	36	24	60	24.2	27.9	25.5	
43	27.7	3.9	2.2	2	1	3	23	9	32	3	1	4	28	11	39	18.9	21.6	19.6	
2	0.5	1	0.7	»	»	»	27	20	47	8	3	11	35	23	58	17.6	21.6	19.1	
8	11.1	21.1	14.5	»	»	»	2	»	2	»	»	»	2	»	2	5.6	»	3.6	
71	8.1	10.2	9	8	8	16	435	528	963	92	62	154	536	597	1133	18.8	25.3	21.7	
2	2.1	3.1	2.6	»	1	1	18	18	36	11	8	19	29	27	56	12	12.1	12	
1	8.6	7.4	8	»	2	2	66	66	132	9	12	21	75	80	155	14.9	15.5	15.2	
1	7	31.8	18.5	1	»	1	60	1	61	11	»	11	72	1	73	20.9	4.5	19.9	
7	9.3	15.8	12.9	1	2	3	98	250	348	22	24	46	121	276	397	22.2	41	32.6	
4	12.7	12.7	12.7	1	»	1	44	84	128	7	8	15	52	92	144	20	28.5	24.7	
5	8.2	11.3	9.7	3	5	8	286	419	705	60	52	112	349	476	825	17.9	27.1	22.6	

Paramaribo, den 12den April 1881.

De Inspecteur voor het Onderwijs

H. D. BENJAMINS.

[5. 20 en 21.]

BIJLAGE H[10] en [11].

X. VERGELIJKENDE STAAT van het getal in de kolonie Suriname schoolgaande kinderen op ultimo December 1876, 1877, 1878, 1879 en 1880.

XI. STAAT der bewaarscholen in de kolonie Suriname op ultimo December 1880.

	Getal leerlingen op ultimo December.				
	1876.	1877.	1878.	1879.	1880.
Paramaribo	3023	3201	3404	3636	3651
Nickerie	195	261	268	268	258
Coronie	260	326	328	335	337
Boven-Cottica, enz.	150	161	190	151	171
Beneden-Cottica, enz.	199	210	252	247	235
Beneden-Para, enz.	134	122	172	175	199
Boven-Para, enz.	111	164	201	205	304
Saramacca	37	39	43	90	55
Totaal	4109	4484	4858	5107	5210
Vermindering	»	375	374	249	103

BEWAARSCHOLEN VAN:	Getal kinderen.			Totaal op ultimo December 1879.
	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	
de Moravische Broeders voor kinderen van onvermogenden	55	68	123	158
de Roomsch-Katholieke geestelijken voor kinderen van onvermogenden	115	135	250	254
Totaal. . . .	170	203	373	412
de Roomsch-Katholieke geestelijken voor andere kinderen	60	54	114	106
verschillende particulieren	3	11	14	20
Totaal. . . .	63	65	128	126
Totaal-generaal. . . .	233	268	501	538

Paramaribo, den 12den April 1881.

De Inspecteur voor het Onderwijs,

H. D. Benjamins.

[5. 1.]

VERSLAG.

De statistieke opgaven, in dit verslag voorkomende, loopen over het jaar 1880; de andere mededeelingen sluiten zich aan bij het vorig verslag en omvatten de berigten tot 1 Junij 1881 bij het Departement van Kolonien ingekomen.

A. Bevolking (1).

De hier volgende opgaven omtrent de bevolking bij het einde van 1880 en de geboorten en sterfgevallen in dat jaar zijn getrokken uit de registers van den burgerlijken stand, alsmede uit de verslagen, door de gezaghebbers der eilanden Bonaire, Aruba, St. Martin (Ned. ged.), St. Eustatius en Saba aan den gouverneur ingezonden.

Op ultimo December 1880 bedroeg de bevolking:

OP	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.
Curaçao	10 629	13 517	24 146
Bonaire	2 407	2 579	4 986
Aruba	2 947	3 257	6 204
St. Martin (Ned. ged.)	1 374	1 768	3 142
St. Eustatius	955	1 142	2 097
Saba	906	1 049	1 955
	19 218	23 312	42 530

Het garnizoen is onder de bevolking van het eiland Curaçao niet begrepen.

De verdeeling der bevolking op de verschillende eilanden was als volgt:

a. naar de kerkgenootschappen:

OP	Hervormden.	Methodisten.	Roomsch-katholieken.	Israëlieten.	Totaal.
Curaçao	1718	»	21 840	820	24378 (*)
Bonaire	141	»	4 843	2	4986
Aruba	445	»	5 756	3	6204
St. Martin (Ned. ged.)	2093	314	735	»	3142
St. Eustatius	1116	730	250	1	2097
Saba	1425	»	530	»	1955
	6938	1034	33 954	826	42762

(*) Met inbegrip van het garnizoen.

b. naar de geboorteplaats:

WOONPLAATS.	GEBOREN op het eiland.	elders in West-Indië.	in Nederland.	in andere oorden.	Totaal.
Curaçao	23192	300	180	706	24378 (*)
Bonaire	4971	»	10	5	4986
Aruba	5724	381	13	86	6204
St. Martin (Ned. ged.)	3018	97	14	13	3142
St. Eustatius	1990	94	9	4	2097
Saba	?	?	?	?	1955
	?	?	?	?	42762

Het aantal gehuwden, weduwnaars en weduwen bedroeg bij het eind van 1880, op Curaçao 2884, Bonaire 1171, Aruba 908, St. Martin (Ned. ged.) 446, St. Eustatius 287. Van Saba is geen opgaaf ontvangen.

In 1880 werden geboren:

OP	Van het mannelijk geslacht.	Van het vrouwelijk geslacht.	Totaal.	Hiervan buiten echt.
Curaçao	507	485	992	763
Bonaire	80	96	176	94
Aruba	105	122	227	136
St. Martin (Ned. ged.)	65	69	134	96
St. Eustatius	34	25	59	45
Saba	28	34	64	10
	819	831	1650	1144

(1) In § 1 van het Verslag der Commissie van Rapporteurs uit de Tweede Kamer der Staten-Generaal omtrent het Curaçaosch verslag van 1880, is de wensch uitgesproken dat, voor zooveel mogelijk, in de staten van het verslag een vergelijkend overzigt, betreffende de laatste jaren gegeven zou worden. Die wensch zal in volgende jaren in acht genomen worden. Dit maal kan er nog geen gevolg aan worden gegeven zonder de indiening van het verslag van 1881 te vertragen.

In hetzelfde jaar overleden:

OP	Van het mannelijk geslacht.	Van het vrouwelijk geslacht.	Totaal.
Curaçao	227	264	491 (*)
Bonaire	38	50	88
Aruba	38	28	66
St. Martin (Ned. ged.) .	21	27	48
St. Eustatius	19	13	32
Saba	9	15	24
	352	397	749

(*) Hieronder 20 als levenloos aangegeven.

Het aantal huwelijken bedroeg in 1880 op Curaçao 134, Bonaire 25, Aruba 45, St. Martin (Ned. ged.) 25, St. Eustatius 1. Door opvolgend huwelijk werden op de genoemde eilanden respectivelijk 27, 20, 71, 64 en 0 kinderen gewettigd. Omtrent Saba zijn geen opgaven ontvangen.

Als ingezetenen werden, ter voldoening aan art. 1 der verordening van 1874 (*Publicatieblad* n°. 22) ingeschreven: op Curaçao 11 en op Bonaire 534 personen.

B. Mededeelingen van algemeenen aard.

Orde en rust werden niet gestoord.

Door het laat invallen van het regensaizoen verviel het uitzigt op een goeden oogst voor de eilanden Curaçao, Bonaire en Aruba. Op de bovenwindsche eilanden, tot de kolonie behoorende, zijn de vooruitzigten beter.

De verhouding tot de republiek Venezuela onderging sedert het laatste verslag geene verandering.

In de maand Augustus 1880 kreeg het bestuur van Curaçao door eigenhandige brieven van Venezolaansche uitgewekenen de bewijzen in handen, dat zij van de hun op dat eiland verleende gastvrijheid misbruik maakten door er vijandige plannen tegen de regering van Venezuela op te zetten.

Naar aanleiding hiervan werd hun het verder verblijf in de kolonie ontzegd. Zij vertrokken in October daaraanvolgende naar St. Domingo.

De haven van Curaçao werd in 1880 bezocht door een Duitsch en een Amerikaansch oorlogsstoomschip (de *Medusa* en de *Kearsarge*), en in het begin van 1881 door een Duitsch, een Amerikaansch, een Fransch en een Oostenrijksch oorlogsstoomschip (de *Nymphe*, de *Vandalia*, de *Chateau Renaud* en de *Fasana*.

De reede van St. Eustatius werd bezocht door het Engelsch oorlogsstoomschip *Tenedos*.

C. Algemeen en gewestelijk beheer.

Bij Koninklijk besluit van den 31sten Mei 1880, n°. 23, werd de heer H. B. Kip op zijn verzoek als gouverneur van Curaçao ontslagen, terwijl bij besluit van denzelfden dag, n°. 24, tot die betrekking benoemd werd de heer I. H. A. W. baron van Heerdt tot Eversberg, die haar den 1sten October aanvaardde (*Publicatieblad* van 1880, n°. 11).

In de maand Mei overleed de gezaghebber van Saba, de heer J. J. B. Quast. In diens plaats werd bij Koninklijk besluit van 17 Augustus 1880, n°. 7, benoemd de heer J. H. W. Gravenhorst, waarnemend gezaghebber van Bonaire.

In afwachting van de aankomst van den heer Gravenhorst op Saba, werd het bestuur over dat eiland tijdelijk door den oudsten landraad waargenomen.

Tot leden van den kolonialen raad werden in het jaar 1880 benoemd: de heeren E. S. L. Maduro, mr. Sol, C. Henriques en J. P. E. Gorsira.

De procureur-generaal, mr. J. P. Smeele, vertrok in de maand Julij wegens ziekte met verlof naar Nederland. Aan het lid van het hof van justitie jhr. mr. D. M. Rammelman Elsevier werd, op zijn verzoek, eervol ontslag uit 's lands dienst verleend. Een ander lid van dat hof, mr. G. R. Palm, overleed den 14den Mei 1880, terwijl hij zich wegens ziekte met verlof in Nederland bevond.

In de daardoor ontstane vacatures werd voorzien door de benoeming van mr. C. A. H. Barge, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, bij Koninklijk besluit van den 25sten April 1880, n°. 22, en van mr. J. A. Baëza, plaatsvervanger van den kantonregter in het district Coronie (Suriname) en praktizijn bij het hof van justitie in die kolonie, bij Koninklijk besluit van den 20sten Junij 1880, n°. 24.

De onderstand, krachtens art. 23 der wet van 8 Augustus 1862 (*Staatsblad* n°. 165) in 1880 aan hulpbehoevende vrijgemaakten verleend, bedroeg op Curaçao f 2299,70, Bonaire f 351, Aruba f 200, St. Martin (Ned. ged.) f 798,49, St. Eustatius f 1006,01⁵, Saba f 565, totaal f 5220,20⁵.

D. Militair beheer.

§ 1. *Landmagt.*

De stedelijke schutterij op Curaçao bestond op ult°. December 1880 uit:

1 majoor, tevens kommandant der landelijke schutterij;

7 kapiteins, waaronder 1 kwartiermeester en 1 adjudant;

9 eerste en 5 tweede luitenants, waaronder 1 officier van wapening en kleeding;

en 378 onderofficieren en manschappen;

De landelijke schutterij op dat eiland telde 13 officieren en 120 onderofficieren en manschappen.

De sterkte der schutterijen op de andere eilanden was op ult°. December 1880, als volgt:

Bonaire:

1 kapitein kommandant;

1 luitenant en ongeveer 250 onderofficieren en manschappen.

Aruba:

1 kapitein kommandant;

2 luitenants en 648 onderofficieren en manschappen.

St. Martin (Ned. ged.):

1 kapitien en 50 onderofficieren en manschappen.

St. Eustatius:

1 luitenant en 27 onderofficieren en manschappen.

De sterkte van het garnizoen was op ult°. December 1880 als volgt:

5 officieren der infanterie;

1 luitenant der artillerie (instructeur);

225 onderofficieren en manschappen.

Geneeskundige dienst:

3 officieren van gezondheid, (waarvan 2 met verlof in Nederland) en 1 apotheker 3de klasse.

De volgende mutatien hadden in het jaar 1880 bij het garnizoen plaats:

aangenomen: 1 man;

gereëngageerd: 2 onderofficieren en 4 manschappen;

overleden: 2 man;

gepasporteerd: 5 man;

naar Nederland teruggekeerd, om daar te worden gepasporteerd: 2 man;

naar Nederland opgezonden, ter opleiding voor het officiers-examen: 1 onderofficier;

met gagement de dienst verlaten: 1 onderofficier en 4 man; met een briefje van ontslag weggezonden: 4 man;

als deserteur afgevoerd: 3 man;

bij de brigade maréchaussée gedetacheerd: 4 man

voor den krijgsraad gebragt: 5 man;

van voor den krijgsraad bij het corps terug: 8 man;

door den burgerlijken regter veroordeeld: 1 man.

Op ult°. December 1880 waren er, buiten de opgegeven sterkte van het garnizoen, nog 19 militairen bij de brigade maréchausée gedetacheerd.

In 1880 werden 1 gouden, 2 zilveren en 2 bronzen medailles voor trouwe dienst uitgereikt.

Op ult°. December 1880 bevonden zich 4 man in de 2de klasse van krijgstucht, waarvan 3 in de eerste en 1 in de tweede kategorie.

Van de militaire boekerij wordt voortdurend door den soldaat veel gebruik gemaakt.

De cantine beantwoordt steeds aan het doel.

De kleeding, voeding en het nachtleger der troepen zijn goed.

De militaire magazijnen, werkplaatsen en arrestlocalen worden naar behooren onderhouden.

De vestingwerken en de toegangsweg tot het fort Nassau zijn weder in goeden staat.

In het *Publicatieblad* van 1880, n°. 3, werd het Koninklijk besluit opgenomen van den 17den Februarij 1880, n°. 19, tot verhooging der pensioenen voor de officieren bij de West-Indische landmagt.

§ 2. *Inrigting van- en verdere bijzonderheden betreffende de landmagt.*

Omtrent de in het jaar 1880 in het landshospitaal verpleegden werden de volgende opgaven ontvangen:

	Kompagnie infanterie.	Zr. Ms. zeemagt.	Brigade maréchaussée.	Veldwachters.	Gegageerden.	Onvermogenden.	Totaal.
Op ultimo December 1879 in behandeling . . .	22	7	2	»	»	»	31
Bijgekomen .	253	129	16	2	1	1	402
Totaal . . .	275	136	18	2	1	1	433
Hersteld of uitgegaan . .	254	124	17	2	»	1	398
Bleven . . .	21	12	1	»	1	»	35
Overleden . .	1	10	»	»	1	»	12
Bleven in behandeling op ultimo December 1880.	20	2	1	»	»	»	23

De gezondheidstoestand van het garnizoen was gedurende het jaar 1880 gunstig (2).

Onder de in 's lands hospitaal opgenomen schepelingen van Zr. Ms. stoomschip *Alkmaar* deden zich 18 gevallen van gele koorts voor, waarvan 10 met doodelijken afloop.

Het *Publicatieblad* van 1880, n°. 12, bevat een besluit, waarbij, ter uitvoering van art. 16 der verordening van den 2den Augustus 1877/16 April 1878, *Publicatieblad* van 1878, n°. 7, gewijzigd bij die van 31 December 1877/16 April 1878, *Publicatieblad* van 1878, n°. 8, geregeld is de voet, waarop veldwachters in 's lands hospitaal worden verpleegd.

§ 3. *Zeemagt.*

Zr. Ms. stoomschip 3de klasse *Cornelis Dirks* bleef tot in de maand Mei 1880 gestationeerd in de wateren van Curaçao en keerde toen naar Nederland terug.

De haven van Curaçao werd in 1880 bezocht door de Nederlandsche oefeningsdivisie, bestaande uit Zr. Ms. stoomschepen *van Galen*, *Zilveren Kruis* en *Alkmaar*, onder bevel van den kapitein ter zee J. W. Binkes. Na een verblijf van eenige weken vertrok de divisie, met achterlating van Zr. Ms. stoomschip 3de klasse *Alkmaar*, hetwelk bestemd was om, in afwachting van de aankomst van Zr. Ms. stoomschip 4de klasse *Bonaire*, tijdelijk het station te bezetten.

Ten gevolge van het uitbreken der gele koorts aan boord van de *Alkmaar*, waarvan bereids in § 2 van dit hoofdstuk is melding gemaakt, moest het vertrek naar Nederland, bij de aankomst van de *Bonaire* op den 30sten Julij 1880, worden uitgesteld.

De *Bonaire* begaf zich bij aankomst in de kolonie naar de reede van het eiland Bonaire, ten einde aldaar te vertoeven tot dat alle gevaar voor besmetting in de haven van Curaçao zou zijn geweken. Op den 5den Januarij 1881 kwam dit vaartuig in het Schottegat ten anker.

Eerst op den 10den November 1880 vertrok de *Alkmaar*, met bestemming naar Nederland, doch keerde reeds den 27sten dier maand, ten gevolge van het overlijden van den officier van gezondheid terug, om weinige dagen later, na den officier van gezondheid van de *Bonaire* te hebben aan boord genomen, de reis op nieuw te aanvaarden.

E. Regtswezen en politie.

1. Wetgeving.

Behalve de verordeningen vermeld onder de hoofdstukken waartoe zij meer eigenaardig betrekking hebben, werden in het *Publicatieblad* afgekondigd:

in n°. 4, het besluit van 14 April 1880, ter uitvoering der bepalingen van art. 35 van het Koninklijk besluit van 17 October 1875, n°. 27, betreffende de maten, gewigten en weegwerktuigen in de kolonie Curaçao;

in n°. 9, de publicatie van 3/23 Augustus 1880, strekkende tot afkondiging van de wet van 25 Julij 1871 (*Staatsblad* n° 91), houdende regeling van de bevoegdheid der consulaire ambtenaren tot het opmaken van burgerlijke acten en van de consulaire regtsmagt;

in n°. 14-19, zes publicatien van 1/15 December 1880, strekkende tot afkondiging van de in het Nederlandsch *Staatsblad* van 1872, n°. 92 en 93, 1873 n°. 74, 1875 n°. 201, 1876 n°. 50 en 1878 n°. 42, opgenomen bepalingen, betreffende de consulaire regtsmagt en de bevoegdheid der consulaire ambtenaren tot het opmaken van burgerlijke acten.

2. Regterlijke magt en regtspraak.

In het jaar 1880 werden als maatregel van vereenvou-

(2) Naar aanleiding van het in noot 1 bedoelde Verslag der Commissie van Rapporteurs, zij hier aangeteekend, dat door de politie zooveel mogelijk gezorgd wordt, dat vrouwen, die aan syphilitische ziekten lijden, naar het gasthuis worden overgebragt, zoodra zij door de besmette militairen worden aangewezen.

diging en in overeenstemming met den op Aruba en Saba reeds sinds lang bestaanden toestand, de gezaghebbers van Bonaire, St. Martin (Ned. ged.) en St. Eustatius, belast met de functien van kantonregter en (wat de beide laatstgenoemde eilanden betreft), van president van den raad van justitie.

Het hof van justitie in de kolonie Curaçao behandelde in 1880 26 burgerlijke en 22 strafzaken.

Het getal beschikkingen op verzoekschriften als anderszins bedroeg 37; dat der bevelschriften in strafzaken, op requisitoir van het openbaar ministerie 25.

Het hof nam voorts ambtshalve één besluit en diende den Gouverneur van consideratie en berigt op 3 vonnissen door militaire krijgsraden gewezen en op 21 requesten ter erlanging van kwijtschelding of vermindering van straf.

Op ult°. December 1880 waren nog aanhandig 4 criminele en 4 correctionele zaken.

Het aantal vonnissen in burgerlijke zaken bij het kantongeregt op Curaçao bedroeg in 1880, 59.

Van de rol werden 21 zaken geroijeerd.

In ééne zaak deed de eischer afstand van de instantie.

4 zaken bleven onafgedaan.

Op 10 verzoekschriften werd door den kantonregter beschikt.

In 8 voogdijen en 21 toeziende voogdijen hadden voorzieningen plaats.

Behalve de acten wegens de benoeming van voogden en toeziende voogden, zijn door den kantonregter 52 acten in verschillende zaken verleden.

Ter griffie van het kantongeregt werden in de daartoe bestemde registers ingeschreven 12 acten betreffende burgerlijk regt.

In strafzaken bedroeg het getal vonnissen 23.

Van 2 door den kantonregter uitgesproken vonnissen is hooger beroep aangeteekend.

Aan den Gouverneur werd door den kantonregter van consideratie en berigt gediend op 6 verzoekschriften ter erlanging van gratie.

Op Bonaire werden in 1880 bij het kantongeregt 12 burgerlijke en 8 strafzaken behandeld en 16 beschikkingen genomen.

In gemeld jaar behandelde het kantongeregt op Aruba 3 strafzaken, 4burgerlijke zaken en 9 verzoekschriften, terwijl 6 voorzieningen in voogdijen plaats hadden.

De veroordeelingen in strafzaken bepaalden zich tot geldboeten.

In burgerlijke zaken werden in 1880 door den raad van justitie op St. Martin (Ned. ged.) geen vonnissen gewezen. Het aantal vonnissen in strafzaken bedroeg in dat jaar 5.

Op requisitoir van het openbaar ministerie werden 2 bevelschriften verleend.

De raad diende den Gouverneur van Curaçao van consideratie en advies op één verzoekschrift om gratie.

Bij het kantongeregt op St. Martin (Ned. ged.) werden in 1880 8 burgerlijke en 8 strafzaken behandeld.

1 voogd en 2 toeziende voogden werden benoemd.

1 memorie van aangifte voor het successieregt en 1 verklaring van eigendom tot het verkrijgen van een zeebrief werden voor den kantonregter beëedigd.

1 acte van huwelijksche voorwaarden werd in het daartoe bestemde register ingeschreven.

Op St. Eustatius werden in 1880 bij den raad van justitie 9 vonnissen in burgerlijke zaken uitgesproken, waarvan 3 op tegenspraak en 6 bij verstek.

Het aantal beschikkingen op verzoekschriften bedroeg 8.

In strafzaken werden 4 vonnissen uitgesproken. Tegen 1 kwam de officier van justitie in appel.

Het aantal vonnissen, bevelschriften, enz. in strafzaken, in raadkamer op requisitoir van den officier van justitie, bedroeg 4.

Op 2 requesten werd aan den Gouverneur gediend van consideratie en berigt.

Door het kantongeregt werden in burgerlijke zaken 3 vonnissen uitgesproken; 3 beschikkingen op verzoekschriften genomen en 1 ontzegeling gedaan.

In strafzaken werden 5 vonnissen uitgesproken.

De in 1880 bij het kantongeregt op Saba behandelde zaken waren van weinig beteekenis; zoo ook de opgelegde straffen.

3. Politie.

De organieke sterkte der brigade was op ult°. December 1880: 1 brigadier-majoor, 5 brigadiers, 17 maréchaussées 1ste en 33 maréchaussées 2de klasse. Op den 31sten December 1880 ontbraken hieraan 2 maréchaussées 2de klasse.

Het valt moeijelijk op den duur door geschikt personeel in de vacatures te voorzien. De maréchaussées gaven over het algemeen wat gedrag en dienstijver betreft, reden tot tevredenheid.

In het jaar 1880 werden op daartoe gedaan aanzoek, 4 buitenlandsche paspoorten uitgereikt.

4. Middelen van beheer met het regtswezen in verband.

§ 1. *Hypotheekbewaarder.*

Op ult°. December 1879 bleven bestaan de volgende inschrijvingen:

tegen	5	percent	3	f 8 300,00
»	6	»	373	2 104 264,28
»	$6^1/_2$	»	1	14 000,00
»	6	» }	1	{ 4 000,00
»	7	» }		{ 2 000,00
»	7	»	140	264 873,67
»	$7^1/_2$	»	1	2 000,00
»	8	»	30	41 110,00
»	$8^1/_2$	»	1	20 000,00
»	9	»	14	23 225,00
»	10	»	4	3 200,00
»	12	»	19	22 663,00
»	7	» }	1	{ 800,00
»	9	» }		{ 500,00
zonder rente			1	55 040,00
			589	f 2 565 975,95

Doorgehaald in 1873 we- het stellen van meerdere zekerheid 1

588

Bijgekomen tot ultimo December 1880:

tegen	6	percent	39	287 725,00
»	7	»	16	22 800,00
»	8	»	4	5 500,00
»	12	»	3	1 000,00
zonder rente			2	150 146,00
tot het stellen van meerdere zekerheid			1	
			65	467 171,00

Transportere 653 . . . f 3 033 146,95

	Overdragt	653		f 3 033 146,95
Doorgehaald:				
tegen 6	percent	42	247 900,00	
» 7	»	17	66,450.00	
» 8	»	5	3 570,00	
» 9	»	1	500,00	
» 12	»	5	5 300,00	
» 7 } » 9 }	» } » }	1	1 300,00	
zonder renten		1	55 040,00	
		72		380 060,00
Blijft op ultimo December 1880		581		f 2 653 086,95

In het jaar 1880 werden overgeschreven 122 acten van eigendomsovergang of tot andere zaken betrekkelijk.

§ 2. *Weeskamers.*

Het saldo in kas bij de weeskamer op St. Martin (Ned. ged.) bedroeg op ultimo December 1879.		f 1 495,22[5]
Ontvangen interest van uitstaande gelden		51,00
Te zamen		f 1 546,22[5]
In 1880 uitbetaald:		
aan regthebbenden	f 778,82	
» diverse uitgaven	5,05	
		783,87
Saldo in kas op ultimo December 1880		f 762,35
Nog uitstaande gelden		1 011,90
Te zamen		f 1 774,25

Het totaal bedrag der bij de weeskamer op St. Eustatius in administratie zijnde gelden, was op ult°. December 1880 f 3649,15[5], waarvan f 1341,56 op rente is uitgezet en f 2307,59[5] in de reservekas zijn gedeponeerd.

§ 3. *Gevangeniswezen.*

Uit het door de commissie van administratie der gevangenissen op Curaçao ingediend verslag blijkt het volgende:

De gevangenissen onder en achter het raadhuis beantwoordden aan het doel.

Wegens de afwezigheid met verlof van den voorzitter der commissie van administraie werden zijne functien tijdelijk opgedragen aan den waarnemenden procureur-generaal. Het gedrag der beambten belast met het toezigt en de handhaving van orde en tucht in de gevangenissen, gaf reden tot tevredenheid.

	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.
Het aantal gevangenen bedroeg op 1 Januarij 1880	38	5	43
In 1880 werden opgenomen	41	7	48
Te zamen	79	12	91
In den loop van dat jaar werden ontslagen	36	6	42
Op ultimo December 1880 bedroeg het aantal gevangenen	43	6	49

De getalsterkte was derhalve op het eind van het jaar 1880 met 6 personen vermeerderd. Gevallen van overlijden of ontvlugting kwamen niet voor.

Van de pistole werd voor twee mannelijke gevangenen gebruik gemaakt.

De vergrijpen tegen de tucht waren in 1880 weder minder dan het jaar te voren. Het aantal disciplinaire straffen, hetwelk in 1879 28 bedroeg, was in 1880 slechts 23, waarvan 18 door mannen en 5 door vrouwen zijn ondergaan. Al deze straffen werden door den voorzitter der commissie opgelegd.

In de voeding van de burgerlijke gevangenen werd door den cipier en in die van de militaire door de menage van het garnizoen voorzien.

Het kostgeld der burgerlijke gevangenen bedroeg dagelijks f 0,43 per hoofd.

Er kwamen in 1880 slechts 8 ziektegevallen onder de gevangenen voor. Een der lijders moest in het gasthuis worden verpleegd.

De Roomsch-katholieke geestelijken bleven zich gedurende het jaar 1880 toewijden aan de behartiging van de godsdienstige belangen der gevangenen, tot hunne kerk behoorende.

Ook de onlangs uitgezonden predikanten der vereenigde Protestantsche gemeente gaven al dadelijk bij de aanvaarding hunner bediening blijken van hun ernstig streven om den godsdienstzin onder hunne geloofsgenooten in de gevangenis te bevorderen.

De opbrengst van den arbeid der gevangenen, die een handwerk hebben uitgeoefend, bedroeg over 1880 f 378,61.

De gevangenis in de Willemstad onderging geene verandering. In 1880 werden in deze gevangenis opgenomen 78 wegens desertie uit de scheepsdienst of wegens het plegen van ongeregeldheden aangehouden personen; te weten 68 mannen en 10 vrouwen, benevens één voor schulden gegijzelde.

Op Bonaire werden in 1880 3 veroordeelden en 3 preventief aangehoudenen in de gevangenis opgenomen.

Behalve voorloopige gevangenen zijn in 1880 op Aruba geene personen in de gevangenis opgenomen.

Op ult°. December 1879 bevonden zich in de gevangenis op St. Martin (Ned. ged.)	3	personen.
In 1880 opgenomen	28	»
Te zamen	31	»
In 1880 ontslagen	30	»
Op ultimo December 1880 bleef in de gevangenis	1	persoon.

Het totaal der door die personen in de gevangenis doorgebragte dagen bedroeg 755.

De gezondheidstoestand der gevangenen was goed.

Disciplinaire straffen behoefden niet te worden toegepast.

Op St. Eustatius bedroeg het aantal gevangenen over 1880 in het geheel 12; namelijk: 3 mannen en 9 vrouwen. Op ult°. December bevond zich echter niemand meer in de gevangenis.

De voeding, kleeding en behandeling der gevangenen waren goed. De voorschriften omtrent tucht en zindelijkheid werden gehandhaafd zonder dat disciplinaire straffen behoefden te worden toegepast.

F. Eeredienst.

1. Protestantsche gemeenten.

In verband met de mededeelingen in het vorig verslag zij hier aangeteekend dat, ter voorziening in de bestaande vacatures, opvolgelijk tot predikanten bij de vereenigde Protestantsche gemeente op het eiland Curaçao zijn benoemd de heeren H. F. Hamelberg, predikant te Harich (provincie Friesland) en J. A. Tydeman, predikant bij de Waalsche gemeente te Maastricht.

Op den 28sten November 1880 is de predikant Hamelberg voor het eerst voor de gemeente opgetreden en sedert heeft hij elken Zondag, op het Kerstfeest en den Oudejaarsavond, de godsdienstoefeningen geleid, waarbij de

gemeente door eene talrijke opkomst van hare belangstelling deed blijken.

Door hem werden in 1880 6 kinderen gedoopt, 5 huwelijken ingezegend, 1 lidmaat bevestigd, 1 attestatie afgegeven en 1 ontvangen; alsmede 72 leerlingen, waaronder 2 militairen, voor het godsdienstig onderwijs ingeschreven.

Ds. TYDEMAN aanvaardde zijn dienstwerk op den 27sten Februarij 1881. Ook de godsdienstoefeningen door hem geleid, werden door eene talrijke schare bijgewoond.

Vóór het ontstaan der vacature door toekenning van wachtgeld aan ds. SONSTRAL, waren volgens de aanteekening in de kerkelijke registers 4 kinderen gedoopt, 3 huwelijken kerkelijk ingezegend, 1 attestatie ontvangen en 4 afgegeven. Tijdens de vacature zijn ingediend 2 en afgegeven 4 attestatien.

Het kapitaal der Protestantsche kerk op Curaçao bedroeg op ult°. December 1880 f 56 550,48.

De uitgaven van het weezenfonds beliepen in dat jaar voor maandelijkschen onderstand en kleeding f 1661,15. Even als in vorige jaren genoot het fonds van gouvernementswege een subsidie van f 1500.

Aan de armen werd uitgedeeld f 2120,50, waartoe uit de algemeene armengelden f 603,98[5] werd bijgedragen.

De Protestantsche gemeente op Bonaire bestond op ult°. December 1880 uit 138 leden. Er werden in dat jaar aldaar geene ledematen aangenomen noch kinderen gedoopt.

Het aantal catechisanten was 7.

Op Aruba hadden de voorlezingen door den godsdienstonderwijzer op Zon- en feestdagen geregeld plaats.

Het eiland werd gedurende het jaar 1880 niet door een predikant bezocht.

Op St. Martin (Ned. ged.) werden, bij de Methodistengemeente, gedoopt: 83 kinderen, kerkelijk ingezegend 24 huwelijken en tot lidmaat aangenomen 43 personen.

Het getal catechisanten bedroeg 18 en dat van de leerlingen der Zondagschool 283.

Gebrek aan middelen was oorzaak, dat de herstelling van de kapel in Cole-baai werd vertraagd.

Door den Methodisten-zendeling op St. Eustatius werden in 1880 41 kinderen gedoopt. Er werden geene huwelijken kerkelijk ingezegend.

De Zondagschool dezer gemeente werd bezocht door 266 leerlingen. De kapel der Methodisten werd hersteld en bevond zich op het einde van het jaar 1880 in goeden toestand.

De predikdienst op Saba werd in 1880 door den aldaar gevestigden leeraar van de Anglikaansche kerk beurtelings in de hoofdplaats en te Windwardside verrigt.

43 kinderen werden gedoopt en 10 huwelijken kerkelijk ingezegend.

Door 220 personen werd deelgenomen aan het Heilig Avondmaal.

De gemeente werd in 1881 ééns door den Anglikaanschen bisschop van het eiland Barbados bezocht.

2. ROOMSCH-KATHOLIEKE GEMEENTEN.

Er bevinden zich in de kolonie Curaçao 16 bezoldigde Roomsch-katholieke geestelijken van den tweeden rang, die door den op het eiland Curaçao gevestigden Apostolischen vicaris, naar mate van de behoefte, op de onderscheidene eilanden der kolonie worden geplaatst.

Op ult°. December 1880 waren er van deze geestelijken gevestigd: op Curaçao 9, Bonaire 2, Aruba 3, Saba 1 en St. Martin (Ned. ged.) 1. Bovendien zijn er nog 5 onbezoldigde geestelijken werkzaam.

Op Curaçao werden in 1880 bij deze gemeente 1356 kinderen gedoopt en 179 huwelijken kerkelijk ingezegend; terwijl het aantal catechisanten 1687 bedroeg.

Ook deze gemeente ontving in 1880 een subsidie van f 1500 ten behoeve der weezen.

26 zusters van liefdadigheid zijn werkzaam op de armenscholen in de buitendistricten. Ook de verpleging van de lijders in het krankzinnigen- en leprozengesticht geschiedt door deze zusters.

Van de Roomsch-katholieke gemeenten op Bonaire en Aruba zijn geene opgaven ontvangen.

Bij de Roomsch-katholieke gemeente op St. Martin (Ned. ged.) werden in 1880 38 kinderen gedoopt en 3 huwelijken kerkelijk ingezegend.

Het getal der catechisanten, die ook de Zondagschool bezochten, bedroeg 119.

De gebouwen en de begraafplaats dezer gemeente zijn in goeden staat.

Van de Roomsch-katholieke gemeente op St. Eustatius zijn mede geene opgaven ontvangen.

De aldaar gevestigde Roomsch-katholieke geestelijke overleed in het midden van het jaar 1880. In de daardoor ontstane vacature was op ult°. December van dat jaar nog niet voorzien.

Op Saba werden bij de Roomsch-katholieke gemeente 19 kinderen gedoopt. 112 kinderen deden hunne eerste communie en 1 huwelijk werd kerkelijk ingezegend.

3. ISRAELITISCHE GEMEENTEN.

a. Nederlandsch-Portugeesch Israëlitische.

Aan de armen werd in 1880 uit de algemeene armengelden door het Gouvernement verstrekt eene som van f 301,99. Het kapitaal, aan deze gemeente behoorende, bedroeg op ult°. December 1880 f 74 031,14.

b. Nederlandsch-Hervormd Israëlitische.

Deze gemeente telde op ult°. December 1880 337 zielen; 2 huwelijken werden kerkelijk ingezegend.

De uitgaven, die voor 1880 geraamd waren op f 4555, hebben beloopen f 4647,16.

De inkomsten, met inbegrip van een subsidie uit de koloniale kas, hebben beloopen f 4935,25.

Het armenfonds bedroeg op ult°. December 1880 f 1768,30.

De begraafplaats was voortdurend in goeden staat.

G. Instellingen van liefdadigheid.

1. HET KRANKZINNIGENGESTICHT.

De toestand der krankzinnigen was in 1880 bevredigend; 3 personen hebben het gesticht hersteld verlaten.

De directie zegt in haar verslag, dat zij de overtuiging heeft, dat èn wat de geneeskundige behandeling èn wat de huisselijke verzorging betreft, alles wordt in het werk gesteld om het gesticht steeds aan zijne bestemming te laten voldoen.

Op 1° Januarij 1880 was het getal lijders . . .		12
In 1880 bijgekomen		6
		18
Uitgegaan	6	
Overleden	2	
		8
Zoodat op 1°. Januarij 1881 aanwezig waren . . lijders.		10

De uitgaven bedroegen in 1880 f 3170,55.

2. LEPROZENGESTICHTEN.

Eerlang zal op Curaçao een aanvang worden gemaakt met den aanbouw van een nieuw leprozengesticht. In afwachting daarvan worden de leprozen nog tijdelijk in hetzelfde gebouw met de krankzinnigen verpleegd.

Op 1°. Januarij 1880 was het aantal verpleegden 12; welk getal in dat jaar met 1 is vermeerderd.

De uitgaven bedroegen, met inbegrip van het onderhoud van een pontvoerder en 4 geestelijke zusters, f 2752,80.

Op St. Martin (Ned. ged.) bevonden zich op ult°. December 1879 17 lijders in het leprozengesticht; te weten 8 mannen en 9 vrouwen.

Het aantal lijders onderging in 1880 geene verandering. De gebouwen hebben eenige herstellingen ondergaan en waren op ult°. December 1880 in goeden staat.

Op dat tijdstip bevonden zich 22 lijders in het leprozengesticht op St. Eustatius.

De dagelijksche onderstand beliep gemiddeld 20 centen per hoofd.

De uitgaven van het gesticht bedroegen in 1880 f 1869,41.

3. Het gasthuis en hospitaal voor de armen.

Op 1°. Januarij 1880 waren in het gasthuis aanwezig		48 personen;
in 1880 bijgekomen		95 »
		143 »
In 1880 hersteld	52	
» » overleden	45	
		97 »
Op 1° Januarij 1881 aanwezig		46 personen.

De uitgaven bedroegen in 1880 f 10 569,94[5].

De directie heeft, aanvangende met het jaar 1882, bedankt voor het tot dusver genoten gouvernements-subsidie van f 1000 's jaars, aangezien het gesticht voortaan zijne uitgaven zelf zal kunnen bestrijden.

4. Spaarbank en bank van leening.

Blijkens het openbaar gemaakt verslag van de spaar- en beleenbank over het 30ste huishoudelijke jaar, van 1 Julij 1879 tot 1 Julij 1880, sloot de balans op laatstgemelden datum met een eindcijfer van f 376 923,86.

De kosten van administratie en kleine benoodigdheden beliepen f 4668,47.

Het aantal aandeelhouders bleef 130.

Het bedrag der gestorte gelden beliep f 103 982,53[5] in 5660 stortingen.

Het kapitaal der spaar- en beleenbank op Bonaire vermeerderde in 1880 met f 127 en bedroeg op ult°. December van dat jaar f 2669,02[5].

De stortingen beliepen f 5750,70[5]; op panden werd uitgezet f 374; obligatiën f 2450 en op hypotheken f 2950.

5. Andere instellingen van liefdadigheid.

Hiertoe behooren de Protestantsche maatschappij van weldadigheid, de Israëlitische maatschappij van hulpbetoon aan vlijtige armoede, de verschillende begrafenis-vereenigingen en de armenkassen.

De stand dier kassen was als volgt:

	Bonaire.	Aruba.	St. Martin. (Ned. ged.)	St. Eustatius.
Op 1 Januarij 1880 in kas	f 71,66[5]	f 1,83	—	f 41,20[5]
nadeelig saldo . .	—	—	f 43 18	—
Inkomsten in 1880 .	192,70[5]	399,40[5]	369,10	45,05
Totaal . .	f 264,37	f 401,23[5]	f 325,92	f 86,25[5]
Uitgaven in 1880 . .	121,06	395,48	355,04	7,02
Saldo in kas op ultimo December 1880 . .	f 143,31	f 5,75[5]	—	f 79,23[5]
Nadeelig saldo op ult. December 1880 . .	—	—	f 29,12	—

H. Burgerlijke geneeskundige dienst.

Ten gevolge van de hiervoren vermelde gevallen van gele koorts aan boord van het stationsschip *Alkmaar*, werden in Julij 1880 maatregelen genomen om de uitbreiding dier ziekte te voorkomen. In het burgergasthuis kwam dan ook slechts één geval voor, en wel bij een schepeling van een der in de haven liggende koopvaardijschepen.

Bij het einde van het jaar 1880 was de ziekte geheel geweken.

Een aan de hoogeschool te Göttingen in de genees-heel- en verloskunde gepromoveerd persoon verkreeg na afgelegd examen eene acte van bevoegdheid tot de uitoefening dier vakken in Curaçao.

Twee vrouwen erlangden vergunning om als vroedvrouw werkzaam te zijn.

De bestaande apotheken zijn in 1880 door den stadsgeneesheer en de leden van den geneeskundigen raad onderzocht en bevonden aan de vereischten te beantwoorden.

Wegens het bestaan van besmettelijke ziekten werd in 1880 voor schepen komende van Guadeloupe, St. Kitts, Antigua, Rio-Janeiro, Havana, Cuba en Bahia, quarantaine bepaald voor den tijd van 14 dagen; met inbegrip van de reis of van minstens 24 uren, bijaldien de reis 14 dagen of langer had geduurd. Naar mate het later bleek, dat de besmettelijke ziekten op die plaatsen geweken waren, werd de quarantaine, na ingewonnen advies van den geneeskundigen raad, opgeheven.

Ter voldoening aan de bepaling van art. 14 der verordening van 1874, *Publicatieblad* n°. 10, vergezelde een der leden van den geneeskundigen raad den procureur-generaal bij zijne periodieke bezoeken in het krankzinnigengesticht.

Gedurende de eerste helft van het jaar 1880 was de gezondheidstoestand op Bonaire gunstig.

Later vertoonden zich daar kinkhoest en mazelen.

Ook deden zich catarrhale buik- en keelaandoeningen voor.

De gezondheidstoestand op Aruba was in 1880 niet ongunstig, doch ook daar deden zich de mazelen vrij algemeen voor.

De gezondheidstoestand op St. Martin (Ned. ged.) zoowel als op St. Eustatius was in 1880 bevredigend.

De op laatstgenoemd eiland gevestigde gouvernements-geneeskundige vertrok in den loop van het jaar met verlof naar Nederland tot herstel van gezondheid. Gedurende zijne afwezigheid werd het eiland van tijd tot tijd bezocht door den gouvernements-geneeskundige van St. Martin (Ned. ged.).

Op Saba was de gezondheidstoestand over het algemeen gunstig.

Quarantaine-maatregelen werden genomen voor schepen komende van St. Christoffel, Antigua en Guadeloupe, wegens daar voorkomende gevallen van gele koorts en pokken.

In het *Publicatieblad* n°. 2, van 1880, is opgenomen het besluit betreffende de inrigting en het beheer der quarantaine-etablissementen en de berekening der verpleegkosten.

I. Onderwijs.

Het aantal scholen op het eiland Curaçao onderging in het jaar 1880 geene verandering.

Het aantal schoolgaande kinderen was in dat jaar 2503, verdeeld als volgt:

		jongens.	meisjes.
op 4 landsscholen	614, als:	538	76
op de scholen van de zusters van liefdadigheid (waaronder 1 in de stad)	1544, »	446	1098
op de 10 bijzondere scholen (waaronder 3 voor meisjes) . .	345, »	239	106
Totaal . .	2503, »	1223	1280

Volgens het verslag van de schoolcommissie is de toestand

van het onderwijs ongeveer dezelfde gebleven als in vorige jaren. Zij is er nog niet in geslaagd om het schoolverzuim te doen ophouden.

De scholen in het stadsdistrict werden in 1880 twee malen door subcommissien uit de schoolcommissie bezocht.

Aan 3 personen werden, na afgelegd examen acten van bekwaamheid als schoolonderwijzer uitgereikt.

De toestand van het onderwijs op Bonaire was in 1880 bevredigend.

De 4 op dat eiland aanwezige scholen werden bezocht door 219 jongens en 235 meisjes, waaronder 111 jongens en 25 meisjes van de landsschool.

Het getal schoolgaande kinderen op Aruba bedroeg 256, waarvan 110 op de landsschool, 114 op de school onder de leiding van de zusters van liefdadigheid in de hoofdplaats en 32 op die aan de Kommandeursbaai.

Op St. Martin (Ned. ged.) nam het aantal leerlingen op de landsschool in 1880 toe; in December van dat jaar was het tot 106 gestegen. De school in Cul de Sac werd gemiddeld door 55 en die in Prinsenkwartier door 39 leerlingen bezocht.

Er werd op alle scholen nog veel over schoolverzuim geklaagd.

De landsschool op St. Eustatius werd in 1880 bezocht door 180 leerlingen, meest allen kinderen van onvermogende ouders.

Zoowel de onderwijzers als de leerlingen gaven reden tot tevredenheid.

Op Saba genoten in 1880 149 kinderen van onvermogende ouders kosteloos onderwijs, en wel, 65 ter hoofdplaats en 84 in de twee scholen te Windwardside.

J. Landsgebouwen en eigendommen.

Van de werken gedurende het jaar 1880 op Curaçao voor het bouwdepartement uitgevoerd, verdienen de navolgende meer bepaald genoemd te worden:

Nieuwe bestrating, leidende van de breedestraat (Willemstad) naar Pietermaai en naar de Ooststraat.

Voltooijing van de vleeschhal, de slagtplaatsen en de veekralen.

Verschillende voorzieningen aan het hoofdgebouw van het krankzinnigengesticht en eenige andere landsgebouwen.

Herstellingen aan het gouvernementshuis en aan de Protestantsche kerk en de consistoriekamer.

Verdere herstelling van de batterij.

Plaatsing van een nieuwen vlaggestok.

Inrigting van twee open kazematten tot onderofficierswoning en uitvoering van verschillende vernieuwingen aan de kommandantswoning.

Op Bonaire werden gedurende het jaar 1880 aan de landsgebouwen en eigendommen, waaronder de landsschool, de woning van den gouvernements-geneesheer en de Willemstoren, de noodige herstellingen aangebragt.

Op Aruba werden de landsgebouwen, zooveel de middelen toelieten, onderhouden.

Op St. Martin (Ned. ged.) werden, behalve de jaarlijks voorkomende herstellingen van meer ondergeschikten aard aan de landsgebouwen, een nieuwe vlaggestok en seinpost geplaatst.

Het wachthuis in het fort Amsterdam werd van nieuwe cingels voorzien en de muren van dat fort ondergingen herstellingen.

De landsgebouwen op St. Eustatius werden behoorlijk onderhouden. Het leprozengesticht onderging belangrijke herstellingen. Ook werden het raadhuis en de woningen van de maréchausées in het fort Oranje hersteld.

K. Waterstaat en communicatiemiddelen.

In verband met de gerezen vraag, of de toestand van den havenmond op Curaçao wel van dien aard was, dat op den duur het binnenkomen voor stoomschepen van groot charter geenerlei bezwaar zou opleveren, werden door het bestuur maatregelen genomen om, door periodieke opnemingen, te verrigten door officieren van Zr. Ms. zeemagt, de veranderingen te constateren, welke zich in het vaarwater mogten voordoen.

Uit het rapport van de met deze taak belaste zee-officieren blijkt, dat hoewel het vaarwater sedert de laatste opneming geen beduidende verandering ten nadeele heeft ondergaan, de ondiepte, welke zich heeft gevormd aan de oostzijde van den ingang, op ruim 25 meters Z.Z.W. van de boei, wel eenige reden tot bezorgdheid kan geven. Het binnenloopen wordt daardoor voorzeker bemoeijelijkt voor de groote schepen van 5 meters diepgang en daarboven. Hoe verder men bewesten de boei moet blijven bij het binnenloopen, hoe grooter de kans om, met heerschende winden en stroom, op het lijrif te geraken.

Vermoedelijk is deze ondiepte ontstaan door een door den storm van 1877 derwaarts gevoerd rotsblok, op en om hetwelk zich thans door den stroom medegevoerde koraalsteenen en zand vastzetten en eene steeds aangroeijende massa vormen.

Intusschen kan de haven nog steeds, zoo als ook door de ondervinding van het laatste jaar bewezen is, door de grootste schepen, welke in de Caraïbische Zee varen, bij dag binnengeloopen en te allen tijde verlaten worden, mits dit met beleid en behoedzaamheid geschiede.

Ten einde echter alle reden tot bezorgdheid weg te nemen, zal de hiervoren bedoelde ondiepte zoodra mogelijk opgeruimd worden, hetgeen, naar men hoopt, bij tijdige ontvangst van het uit Europa te verzenden materieel, nog vóór het einde dezes jaars zal kunnen geschieden.

De haven, het Waaigat en het Rifwater werden in 1880 uitgebaggerd.

Twee riolen werden aangelegd tot het afvoeren van water van de Breedestraat naar het Waaigat.

Eene kade werd aangelegd aan de westzijde van het ontworpen plein bewesten de Roomsch-katholieke kerk op Pietermaai, zoomede een riool tusschen Scharlo en de straat, leidende naar het Pietermaaiplein.

Behalve de gewone herstellingen van de wegen in de buitendistricten, werden in het 4de en 5de district eene steenen waterleiding gemetseld en onderscheiden steunmuren opgetrokken.

Op Bonaire is met de herstelling van den weg langs Kralendijk, die door den storm van 1877 verwoest werd, voortgegaan en zijn de andere wegen naar behooren onderhouden.

Op Aruba werden de wegen in het dorp en in de buitendistricten gedeeltelijk hersteld en bevonden zich op ult°. December ll. in vrij goeden staat.

De straten en wegen in het bovendorp en in de buitendistricten op St. Eustatius werden in goeden staat gehouden. Met de herstelling aan de straat bij Class Gut kon wegens het ontbreken van de noodige materialen geen aanvang worden gemaakt.

Op St. Martin (Ned. ged.) werden de dekplanken en palen van den gouvernementssteiger gedeeltelijk vernieuwd.

De publieke wegen werden, voor zoo ver de middelen strekten, in voldoenden staat gehouden.

Op Saba werden de wegen naar de baaijen en naar de districten, voor zoover de beschikbare middelen toelieten, hersteld.

Het schoonmaken der wegen ter hoofdplaats geschiedde als vroeger door de ingezetenen.

L. Posterij.

Ten gevolge van de in het laatst van 1879 plaats gehad hebbende verandering in de vaarten der Engelsche Royal mailbooten, werden de vertrekdagen naar St. Thomas van den Curaçaoschen pakketschoener in stede van op den 7den en 21sten, bepaald op den 2den en 17den van iedere maand, in verbinding met de stoombooten, die den 15den en den 25sten (de laatste via Barbados) van daar naar Engeland vertrekken. De reizen van dezen schoener worden

tevens dienstbaar gemaakt aan het onderhouden der gemeenschap met de bovenwindsche eilanden.

Er bestaat maandelijks ééns gelegenheid om brieven met de Duitsche pakketbooten te verzenden. De tweede maandelijksche gelegenheid met Duitsche booten, die vroeger bestond, heeft opgehouden, vermits de booten van den 6den uit Hamburg het eiland Curaçao niet meer aandoen.

Op Saba werd als vroeger de maildienst verrigt door eene kleine zeilboot, die eenmaal 's maands naar St. Kitts vertrok tot het onderhouden der gemeenschap met Europa per mail.

De meeste verzendingen van brieven van Saba naar het eiland Curaçao hadden in 1880 plaats over St. Thomas of met eene regtstreeksche gelegenheid.

De volgende staat bevat eenige bijzonderheden nopens het postwezen in 1880.

ONTVANGEN STUKKEN.

VAN	Per mail.		Per scheepsgelegenheid.		Totaal brieven.	Totaal drukwerk.
	Brieven.	Drukwerk.	Brieven.	Drukwerk.		
Nederland	4319	10746	100	1	4419	10747
Suriname	197	231	»	»	197	231
Groot-Brittanje en via Groot-Brittanje van andere plaatsen . .	15444	20858	»	»	15444	20858
Frankrijk en via Frankijk van andere plaatsen.	1398	2044	»	»	1398	2044
St. Thomas en andere plaatsen.	5755	5194	»	»	5755	5194
Duitschland en via Duitschland van andere plaatsen . . .	3451	3202	»	»	3451	3202
New-York en via New-York van andere Staten	7075	5492	»	»	7075	5492
Venezuela.	5089	5852	»	»	5089	5852
St. Domingo	609	527	»	»	609	527
Diverse plaatsen . .	»	»	10815	»	»	»
	43337	54146	10915	1	43437	54147

VERZONDEN STUKKEN.

NAAR	Per mail.		Per scheepsgelegenheid.		Totaal brieven.	Totaal drukwerk.
	Brieven.	Drukwerk.	Brieven.	Drukwerk.		
Nederland	3600	670	8	5	3608	675
Suriname	150	204	»	»	150	204
Groot-Brittanje en via Groot-Brittanje naar andere plaatsen . .	8974	997	»	»	8974	997
Frankrijk en via Frankrijk naar andere plaatsen . . .	10020	1279	»	»	10020	1279
St. Thomas en andere plaatsen	3045	1155	»	»	3045	1155
Duitschland en via Duitschland naar andere plaatsen . . .	»	»	»	»	»	»
New-York en via New-York naar andere Staten	7894	939	»	»	7894	939
Venezuela.	6516	6542	»	»	6516	6542
St. Domingo	515	96	»	»	515	96
Diverse plaatsen. . .	»	»	»	»	»	»
	40714	11882	8	5	40722	11887

De cijfers, vermeld in de rubrieken van de per mail ontvangen en verzonden drukwerken toonen aan het getal porto's of vellen druks.

De in het jaar 1880 aan het postkantoor op Curaçao ontvangen porto's bedragen f 2976,52^5; de ontvangsten wegens verkochte postzegels en briefkaarten respectievelijk f 10 449,27 en f 97,27^5.

M. Geldelijk beheer.

§ 1. *Begrooting.*

In het *Publicatieblad* 1880, n°. 8 is opgenomen de voorloopig vastgestelde begrooting voor het dienstjaar 1881. Zij werd definitief vastgesteld bij de wet van 22 Januarij 1881 (*Staatsblad* n°. 20).

Onder litt. A en B zijn bij dit verslag gevoegd de raming der middelen en inkomsten en die der uitgaven voor gemeld dienstjaar, beiden voor zooveel betreft de totaalcijfers der verschillende afdeelingen van de begrooting.

§ 2. *Belastingen en andere inkomsten.*

In het *Publicatieblad* van 1880 werden opgenomen:

in n°. 5, de koloniale verordening dd. 24 September 1879/10 Mei 1880, houdende wijziging en aanvulling van de verordening, dd. 16 September/15 December 1875, *Publicatieblad* n°. 25, betreffende de opheffing der hypotheekbank van Curaçao;

in n°. 6, de koloniale verordening dd. 17/19 Junij 1880, houdende wijziging van het tarief van in- en uitvoerregten op St. Martin (Ned. ged.), vastgesteld bij verordening van 3 Junij/8 Augustus 1872, *Publicatieblad* n°. 18;

in n°. 7, de keur van 17/19 Junij 1880, houdende bepalingen nopens het slagten en verkoopen van vleesch op Curaçao;

in n°. 20, de koloniale verordening van 22 Julij/28 December 1880, houdende wijziging van het tweede lid van art. 10 der verordening van 13/15 December 1876, *Publicatieblad* n°. 16, betreffende de heffing van den accijns op binnenlandsch gedistilleerd;

in n°. 21, de koloniale verordening van 22 Julij/30 December 1880, houdende wijziging van eenige artikelen der publicatie van 9/17 Mei 1861, *Publicatieblad* n°. 5, waarbij de bestaande verordeningen op de heffing van het regt van zegel door nieuwe worden vervangen;

in n°. 22, de koloniale verordening van 22 Julij/30

December 1880, houdende wijziging van die, betreffende de belastingen op het eiland St. Eustatius;

in n°. 23, de koloniale verordening van 20 Julij/30 December 1880, houdende wijziging van de verordeningen betreffende de belastingen op het eiland St. Martin (Ned. ged.);

in n°. 24, de koloniale verordening van 22 Julij/30 December 1880, houdende wijziging van die, betreffende de belastingen op het eiland Aruba;

in n°. 25, de koloniale verordening van 22 Julij/30 December 1880, houdende wijziging van de verordeningen betreffende de belastingen op het eiland Bonaire.

De regten wegens uitvoer van phosphorzure kalk, afkomstig van de plantage St. Barbara, op Curaçao, bedroegen in 1880, met inbegrip van de scheepsongelden, f 7609,03.

Voor de phosphorzure kalk, in dat jaar van Klein-Curaçao uitgevoerd, werd betaald, met inbegrip van de scheepsongelden, f 18 538,15.

Van Aruba was de opbrengst f 118,88.

De opbrengsten van St. Martin (Ned. ged.) bleven door het op nieuw mislukken van den zoutoogst weder aanmerkelijk beneden de raming.

De handel en scheepvaart aldaar werden daardoor zeer gedrukt.

§ 3. *Bank.*

Omtrent den staat der bank op ult°. December 1880 en de operatien dezer instelling gedurende dat jaar worden de volgende bijzonderheden in het verslag der directie aangetroffen.

Op ultimo December 1880 was het bedrag der bankbiljetten, even als op 1° Januarij van dat jaar:

3173 stuks, ad f 5	f 15 865,00	
3491 » » 10	34 910,00	
1725 » » 25	43 125,00	
1096 » » 50	54 800,00	
		f 148 700,00

Het kapitaal van de instelling, voortspruitende uit de gepercipieerde interessen en disconto's, bedroeg op 1 Januarij 1880			f 281 171,20	
Gedurende het jaar 1880 werd ontvangen . . .	f 19 479,57^5			
en voor administratiekosten betaald	3 291,08^5			
zoodat de winst over 1880 was		f 16 188,49		
Daarvan is voor de kolonie beschikbaar gesteld 50 percent . . .		8 094,24^5		
Derhalve is het kapitaal in 1880 vermeerderd met			8 094,24^5	
en bedroeg het op ultimo December 1880				289 265,44^5
Totaal bedrag van het kapitaal der instelling, bestemd voor hare operatien, op ult. December 1880				f 437 965,44^5

Daarvan was op dien datum uitstaande:

Op gedisconteerde wisselbrieven, volgens art. 9 van het reglement voor de Bank, voorzien van endossementen, tegen een disconto van 5 percent 's jaars.	f 375 850,00	
Op gedeponeerde specien, rentende 1 percent 's jaars	4 800,00	
Op gedeponeerde gouvernementswissels, mede rentende 1 percent 's jaars	8 425,00	
		389 075,00
Tot voortzetting van de operatien bevond zich op ultimo December 1880 in de kassen eene som van		f 48 890,44^5

Daarbij gevoegd:

1°. de gelden in deposito voor rekening van anderen, op 1 Januarij 1880	f 4 898,36^5			
In den loop van het jaar 1880 vermeerderd met verschillende ontvangsten, ad	3 698,89^5			
		f 8 597,26		
en verminderd met de uitkeeringen aan de koloniale kas van gedeponeerde gelden, wegens den verkoop van geschut vee f 8,67^5				
In 1879 ontvangen van H. Evertsz als waarborg betreffende de verleende concessie tot het inzamelen van phosphorzure kalk op Aruba	1 750,00			
		1 758,67^5		
Alzoo op ultimo December 1880			f 6 838,58^5	
2°. het hiervoren vermelde bedrag van 50 percent van de winst over 1880 voor de kolonie beschikbaar			8 094,24^5	
Te zamen. . .				14 932,83
Totaal bedrag in de kassen op ultimo December 1880.				f 63 823,27^5

Te weten:

Onder den voorzitter der Bank, ten einde bij aanvragen van kleine beleeningen daaraan te kunnen voldoen (bankbiljetten)	f	1 000,00
In de reservekas tot het doen van beleeningen (bankbiljetten en specien)		62 823,275
	f	63 823,275

N. Personele verordeningen omtrent landsdienaren.

Zoodanige verordeningen werden sedert de laatste mededeelingen niet vastgesteld.

O. Nijverheid.

§ 1 *Mijnwezen.*

De ontginning der phosphorzure kalklagen op Klein-Curaçao waarvoor het bestuur in 1871 concessie verleende, die in 1877 gestaakt en in 1879 hervat werd, is in 1880 met kracht voortgezet. Daarentegen werd van de plantage St. Barbara, eene particuliere onderneming op het eiland Curaçao, waarvan bereids in vorige verslagen is melding gemaakt, slechts weinig uitgevoerd.

Ofschoon de onderzoekingen naar metaalertsen, welke sedert lang op het eiland Curaçao plaats hadden, nog tot geen bevredigende uitkomsten hebben geleid, schijnen echter de kostbare werken, welke in het westelijk gedeelte des eilands worden aangelegd, het vermoeden te wettigen, dat een beter resultaat zal verkregen worden.

De Aruba-Island-Goldmining Company heeft in 1880 hare goudexploitatie op Aruba voortgezet, doch had gebrek aan voldoende arbeidskrachten, omdat de inlandsche werklieden de voorkeur gaven aan het inzamelen van den oogst, het bewerken van aloë en den arbeid bij de Aruba phosphaatmaatschappij, waardoor zij in hunne behoeften konden voorzien. De company heeft dientengevolge 16 Italianen en 40 Bonairianen ingevoerd, doch deze laatsten zijn voor het mijnwerk niet geschikt. Het oordeel van den gezaghebber omtrent de goudmijnen luidt gunstig.

De in December 1879 op dat eiland opgerigte Aruba-phosphaat-maatschappij ontmoette grooten tegenspoed, vooral door het oponthoud van een vaartuig met machineriën geladen, hetwelk, ten gevolge van bekomen zeeschade, in Ferrol moest binnenloopen.

Vermits over de vorming dezer maatschappij en hare verrigtingen in vorige verslagen zeer weinig is gezegd, moge hier daaromtrent alsnog het navolgende worden aangeteekend.

Na de overdragt der concessie Sewell aan de »Aruba-phosphaat-maatschappij", waarvan bereids in het vorig verslag werd melding gemaakt, is door deze de vereischte borgtogt gesteld tot zekerheid voor de nakoming harer verpligtingen jegens het bestuur.

Sedert dien tijd heeft de maatschappij hare werkzaamheden aangevangen en langzaam voortgezet. Ten gevolge van den omvang der voorloopige werkzaamheden en van ondervonden vertragingen werd haar, op daartoe gedaan verzoek, bij besluit van den 24sten Mei 1880, n°. 219, eene verlenging verleend voor ruim 5 maanden van den termijn na verloop waarvan de uitvoer van phosphorzure kalk, volgens het contract betreffende de concessie, een aanvang zou moeten nemen.

Het vaartuig met de machineriën enz. uit Europa kwam, zoo als gezegd, wegens bekomen zeeschade, eerst in de maand Maart ll. ter reede van Aruba. Van toen af konden eerst de werkzaamheden met kracht worden voortgezet. Thans zijn reeds vaartuigen uit Europa ontboden om de voor uitvoer gereed liggende phosphorzure kalk af te halen en vermoedelijk zal de uitvoer op ruime schaal binnen kort kunnen aanvangen.

De werkzaamheden aan de zwavelmijnen op Saba zijn in 1880 niet aangevangen. De eigenaar bevindt zich in Noord-Amerika om de vereischte fondsen bij elkander te brengen. (3)

In het *Publicatieblad* van 1880, n°. 13 is eene koloniale verordening opgenomen, waarbij eene zekere hoeveelheid metaalertsen enz., bij uitvoer, van de betaling van regten wordt vrijgesteld.

§ 2. *Steenbakkerij.*

Deze particuliere onderneming blijft goede uitkomsten opleveren.

§ 3. *Landbouw.*

Zoo als bereids onder hoofdstuk B is vermeld, ging het vooruitzigt op een goeden oogst van veldvruchten in 1881 geheel verloren, ten gevolge van felle droogte.

Op de bovenwindsche eilanden der kolonie viel daarentegen overvloedig regen, hetgeen den kleinen landbouw zeer te stade kwam.

De uitslag van de genomen proef met het op nieuw aanplanten van suikerriet op St. Martin (Ned. ged.), waarvan in het vorig verslag werd melding gemaakt, is tot nu toe weinig bevredigend; slechts 60 hektaren zijn met dat gewas beplant. De kleine landbouw werd daar met vrij goed gevolg uitgeoefend. De voortbrengselen waren bestemd voor eigen consumtie.

Op St. Eustatius was in 1880 de oogst van yams en zoete aardappelen, hoewel gunstig, toch minder ruim dan in het jaar te voren. De verkoop van deze artikelen in den vreemde wierp geen winsten af.

De landbouw op Saba leverde in 1880 niet onbeduidende voordeelen op. De prijzen van naar St. Thomas uitgevoerde producten waren evenwel afwisselend en niet altijd bevredigend.

§ 4. *Veeteelt.*

De volgende staat geeft een overzigt van den veestapel, op het einde van het jaar 1880.

(3) Volgens later ontvangen berigten zou de eigenaar in Amerika zijn overleden, hetgeen vermoedelijk een nadeeligen invloed op de verdere exploitatie zal uitoefenen.

OP	Paarden.	Ezels.	Muilezels.	Hoornvee.	Geiten.	Schapen.	Varkens.
Curaçao	254	1995	232	2294	31340	23452	475
Bonaire.	111	886	»	403	15020	1503	935
Aruba	174	1259	18	254	30518	13406	1433
St. Martin (Ned. ged.)	205	65	16	950	500	600	556
St. Eustatius	50	200	1	710	900	550	715

Omtrent den uitvoer van vee op de gemelde eilanden worden opgaven aangetroffen onder § 8 van dit hoofdstuk.

De uitkomsten van de veeteelt op Saba, waaromtrent geene cijfers zijn medegedeeld, waren bevredigend. Nu en dan werden eenige runderen, schapen en geiten naar St. Thomas uitgevoerd.

§ 5. *Uitgifte van gronden.*

Op Curaçao werd slechts een stukje grond, gelegen in de Willemstad, ter grootte van 87 M²., tegen vergoeding aan de koloniale kas, tot het bouwen van een huis, in eigendom afgestaan.

Op Bonaire werden in 1880 7 stukjes landsgrond in eigendom afgestaan, waarvan 1 tot uitoefening van den landbouw en 6 tot het bouwen van hutten.

In het jaar 1880 zijn op Aruba 129 stukken gronds, gezamenlijk groot 537 hektaren tot wederopzeggens toe in huur afgestaan, tot het uitoefenen van den landbouw. Hiervan zijn 117 stukken, metende 515 hektaren bestemd voor de uitbreiding van de aloëcultuur.

Tot het bouwen van huizen werden in het dorp 7 stukjes grond, metende 0.2130 hektaren, tegen vergoeding aan de koloniale kas, in eigendom afgestaan.

§ 6. *Zoutpannen.*

Het groote zoutmeer op St. Martin (Ned. ged.) leverde in 1880, ten gevolge van veelvuldigen regen, geen oogst op. Uit de kleine zoutpannen werden 16 901 vaten zout gegaard. Op ult°. December 1880 was de sterkte van het water in het groote zoutmeer gestegen tot 22°. Op Bonaire was in dat jaar de zoutoogst niet onvoordeelig. De uitvoer is vermeld in § 8 van dit hoofdstuk.

§ 7. *Scheepsbouw.*

Op Curaçao werden in 1880 twee kleine vaartuigen gebouwd, te zamen metende 171 M³.; op Bonaire 5, metende te zamen 168.19 M³.

Op Aruba werden 3 vaartuigjes gebouwd, metende te zamen 64.99 M³.

Op St. Eustatius werden twee booten gebouwd.

§ 8. *Handel en scheepvaart.*

In den handel van het eiland Curaçao was sedert het vorig verslag weinig verandering merkbaar.

De bijlage C geeft een overzigt van den in- en doorvoer op dat eiland gedurende het jaar 1880.

De handel van Bonaire leverde goede uitkomsten op. Die tusschen Aruba en het eiland Curaçao bleef in levendigheid toenemen.

Die van St. Martin (Ned. ged.) was in 1880 van geringe beteekenis.

De achteruitgang is het gevolg van het herhaaldelijk mislukken van den zoutoogst. Zonder zoutoogst is er op dat eiland, waar de consumtie gering is, geene scheepvaart denkbaar, omdat er geene andere producten in genoegzame hoeveelheid voorhanden zijn om aan schepen eene retourlading te verzekeren.

Onder litt. D en E worden hierbij aangetroffen opgaven van goederen, in 1880 op St. Martin (Ned. ged.) voor consumtie ingevoerd en van die in entrepôt opgeslagen.

De handel op Saba bleef onbeduidend.

In het jaar 1880 werden uitgevoerd:

Van Curaçao:

26 412 kub. meter phosphorzure kalk in 28 vaartuigen (waaronder 7679 kub. meter phosphorzure kalk in 12 vaartuigen, afkomstig van Klein-Curaçao). Zout bleef ook in 1880 een schaarsch artikel in de vreemde Antillen. De uitvoer van Curaçao bedroeg 37 363 vaten.

Van Bonaire:

61 760 hektoliter zout; 197 565 kilogram dividivi; 234 625 kilogram rood verwhout; 19 835 kilogram aloëharst; 6646 hektoliter kalk; 3146 kilogram geitenvellen; 131 150 stuks klinkers; 50 kilogram wol; 2 paarden, 39 runderen; 194 ezels; 421 schapen; 1823 geiten; 3 varkens; 15 093 zakken houtskolen; 83 salons (geconserveerd vleesch); 300 plavuizen; 250 dekaliter boonen; 675 dekaliter maïs; 97 350 kilogram brandhout.

Van Aruba:

311½ dozijn geitenvellen; 1265 dozijn stroohoeden; 95 dozijn gezouten visschen; 22 dozijn gevlochten mandjes; 1733 dekaliter boonen; 700 vaten zout; 3420 vaten pinda's; 130 vaten kalk; 64 750 kilogram dividivi; 1575 kilogram wol; 46 519 kilogram aloëharst; 3500 kilogram beenderen; 9 stuks runderen; 1 paard; 121 schapen; 82 ezels; 86 varkens; 500 kokosnoten; 14.86 kub. meter phosphorzure kalk.

Van St. Martin (Ned. ged.):

11 317 vaten zout; 7 paarden; 17 muilezels; 105 runderen; 69 schapen; 4 dozijn schapenvellen; 2500 kilogram bruine suiker; 480 kilogram oranjeschillen; 8 vaten houtskool; 187 geiten; 77 varkens; 89 vaten tamarinde.

Van St. Eustatius:

3453 vaten yams; 1835 vaten zoete aardappelen; 2 vaten cassavestijfsel; 29 vaten pinda's; 20 vaten maïs; 28 vaten houtskool; 108 geitenvellen; 200 vaten tras; 700 klinkers; 2 paarden; 3 ezels; 87 runderen; 121 schapen; 81 geiten; 64 varkens.

De haven van Curaçao bleef gedurende 1880 opgenomen in de stoombootlijnen van Hamburg, Liverpool, Hâvre, New-York en Maracaïbo. De lijn van Bordeaux heeft echter hare bezoeken aan dat eiland gestaakt.

In 1880 kwamen binnen 1152 schepen, metende 649 591 M³., waaronder 80 vaartuigen, metende 247 531 M³., die binnen 3 etmalen met hunne geheele of gedeeltelijke lading vertrokken.

Het aantal schepen, die de haven van het eiland Curaçao binnenvielen was in 1880 77 *minder* dan in het jaar 1879. Daarentegen was de inhoud der schepen in 1880 5553 M³. *meer* dan in 1879.

Onder de van Europesche havens aangekomen schepen bevonden zich 8 van Amsterdam, metende gezamenlijk 3470 M³.

De koopvaardijvloot van het eiland Curaçao bestond op ult°. December 1880 uit 12 schoeners en 3 barken.

Onder lit. F wordt hierbij overgelegd eene opgave betreffende de vaartuigen, in het jaar 1879 in de haven van Curaçao binnengevallen.

Op Bonaire werden in 1880 ingeklaard 516 schepen, metende te zamen 27 050 M³.

Deze schepen waren, volgens hunne vlaggen, verdeeld als volgt:

346 Nederlandsche,	metende	7415	M³.
14 Amerikaansche,	»	11567	»
20 Engelsche,	»	1960	»
8 Spaansche,	»	1423	»
128 Venezolaansche,	»	4685	»

Op Aruba werden in 1880 ingeklaard 231 vaartuigen, metende 12 401 M³., als: 122 Nederlandsche, 101 Vene-

zolaansche, 4 Engelsche, 2 Spaansche en 2 Columbiaansche.

Het eiland St. Martin (Ned. ged.) werd in 1880 bezocht door 220 vaartuigen, metende te zamen 21 850,32 M³., als:

155 Nederlandsche,	metende	10 689,53	M³.
45 Engelsche,	»	7 068,17	»
10 Amerikaansche,	»	3 748,25	»
9 Fransche,	»	315,59	»
1 Venezolaansch,	»	28,78	»

De reede van St. Eustatius werd in 1880 bezocht door 309 vaartuigen, metende 11 725 M³., waarvan:

196 Nederlandsche, 98 Engelsche, 14 Amerikaansche en 1 Fransch.

Ter reede van Saba kwamen in 1880 148 vaartuigen, als: 54 Nederlandsche, 64 Engelsche, 4 Fransche, 2 Deensche, 6 Venezolaansche en 18 open booten, gezamenlijk metende ongeveer 10 480 M³.

§ 9. *Zeebrieven en zeepassen.*

In 1880 werden op Curaçao verleend 15 nieuwe zeebrieven, te weten 4 wegens verandering van eigenaar; 3 wegens het verstrijken van den termijn; 6 wegens overgang van vreemde onder Nederlandsche vlag en 2 aan nieuw gebouwde vaartuigen.

Er werden 107 vergunningen verleend om met vaartuigen de buitenbaaijen te mogen aandoen.

Op Bonaire werden in 1880 8 zeebrieven afgegeven; op Aruba 3 en op St. Martin (Ned. ged.) 1; 2 zeebrieven werden ingetrokken op laatstgenoemd eiland, namelijk één wegens overgang van het schip in handen van een buiten 's lands gevestigd eigenaar en één wegens het verongelukken van het vaartuig.

Op Saba werden in 1880 7 zeebrieven uitgereikt; als: wegens het aannemen van vreemde vlag 5; wegens verandering van eigenaar 1, en wegens het verstrijken van den termijn, waarvoor verleend, 1.

De Minister van Kolonien,

W. VAN GOLTSTEIN.

INHOUD

VAN HET

VERSLAG BETREFFENDE CURAÇAO, VAN 1881.

Bladz.

A. Bevolking 1

B. Mededeelingen van algemeenen aard. . . . 2

C. Algemeen en gewestelijk beheer 2

D. Militair beheer:

§ 1. Landmagt 2
§ 2. Inrigting van- en verdere bijzonderheden betreffende de landmagt 3
§ 3. Zeemagt 3

E. Regtswezen en politie:

1. Wetgeving 3
2. Regterlijke magt en regtspraak 3
3. Politie 4
4. Middelen van beheer met het regtswezen in verband 4
§ 1. Hypotheekbewaarder. 4
§ 2. Weeskamers. 5
§ 3. Gevangeniswezen 5

F. Eeredienst:

1. Protestantsche gemeenten. 5
2. Roomsch-katholieke gemeenten. 6
3. Israëlitische gemeenten:
a. Nederl. Port. Israëlitische 6
b. Nederl. Herv. » 6

G. Instellingen van liefdadigheid:

1. Het krankzinnigen gesticht 6
2. Leprozen gestichten 6
3. Het gasthuis en hospitaal voor de armen . 7
4. Spaarbank en bank van leening. . . . 7
5. Andere instellingen van liefdadigheid . . 7

H. Burgerlijke geneeskundige dienst. . . . .

I. Onderwijs 7

J. Landsgebouwen en eigendommen. . . 8

K. Waterstaat en communicatiemiddelen . . . 8

L. Posterij 8

M. Geldelijk beheer:

§ 1. Begrooting. 9
§ 2. Belastingen en andere inkomsten. . . 9
§ 3. Bank. 10

N. Personele verordeningen omtrent landsdienaren 11

O. Nijverheid:

§ 1. Mijnwezen 11
§ 2. Steenbakkerij 11
§ 3. Landbouw 11
§ 4. Veeteelt. 11
§ 5. Uitgifte van gronden 12
§ 6. Zoutpannen 12
§ 7. Scheepsbouw 12
§ 8. Handel en scheepvaart 12
§ 9. Zeebrieven en zeepassen 13

[5. 2.]

BIJLAGE **A.**

III. CURAÇAO.

RAMING der middelen en inkomsten van de kolonie Curaçao, dienstjaar 1881.

	BENAMING DER MIDDELEN EN INKOMSTEN.	Beloop per middel of inkomst.
	A. Belastingen.	
	Curaçao.	
a.	Belasting op grondeigendommen en hypotheken	f 57 000,00
b.	Zegelregt	14 000,00
c.	Haven- en veiligheidsregt	14 000,00
d.	Licht- en bakengeld	6 000,00
e.	Patentregt op ingevoerde goederen	50 000,00
f.	Accijnsregt op sterken drank	30 000,00
g.	Patentregt op neringen en bedrijven	12 500,00
h.	Venduregten	4 500,00
i.	Belasting voor de weerbaarheid	6 000,00
k.	Belasting op de erfopvolging of collaterale successie	1 500,00
l.	De 100ste penning op den verkoop van vaste goederen	4 000,00
m.	Uitvoerregten op metaalertsen en alle soorten van phosphorzure kalk, gewonnen op de eilanden Curaçao en Klein-Curaçao	30 000,00
	Bonaire.	
a.	Invoerregten	6 500,00
b.	Uitvoerregt op stapelproducten	6 000,00
c.	Ankergeld	1 300,00
d.	Zegelregt	900,00
e.	Belasting op publieke verkoopingen.	100,00
f.	Licht- en bakengeld	1 400,00
g.	Patent op de uitoefening van het bedrijf van slijter of tapper en het aanhouden van koffijhuizen, logementen en societeiten	100,00
h.	Accijnsregt op sterken drank	3 000,00
i.	Belasting op de erfopvolging	50,00
k.	Contributie tot instandhouding der schutterij	*Memorie*
l.	2 percent van den koopschat bij overdragt van onroerende goederen en vaartuigen. . . .	300,00
	Transporteren	f 259 150,00

	BENAMING DER MIDDELEN EN INKOMSTEN.	Beloop per middel of inkomst.
	Per transport	f 259 150,00
m.	2 percent van de waarde bij overdragt van gedonateerde onroerende goederen en vaartuigen	50,00
n.	Bundergeld van gouvernementsgronden in concessie afgestaan	1 000,00
	Aruba.	
a.	Grondbelasting	2 400,00
b.	Invoerregten	3 000,00
c.	Uitvoerregt op stapelproducten (met inbegrip van phosphaat)	5 500,00
d.	Anker- en tonnengeld	1 000,00
e.	Zegelregt	600,00
f.	Belasting op publieke verkoopingen.	50,00
g.	Licht- en bakengeld	100,00
h.	Patent op de uitoefening van het bedrijf van tapper of slijter en het aanhouden van koffijhuizen, logementen en societeiten	100,00
i.	Accijnsregt op sterken drank	4 000,00
k.	Belasting op de erfopvolging	50,00
l.	Contributie tot instandhouding der schutterij	*Memorie.*
m.	2 percent van den koopschat bij overdragt van onroerende goederen en vaartuigen. . . .	100,00
n.	2 percent van de waarde bij overdragt van gedonateerde onroerende goederen en vaartuigen	25,00
	St. Martin (Nederlandsch gedeelte).	
a.	Invoerregten	5 000,00
b.	Uitvoerregt op stapelproducten.	15 000,00
c.	Havengeld	5 000,00
d.	Zegelregt	1 500,00
e.	Belasting op publieke verkoopingen.	500,00
f.	Licht- en bakengeld	900,00
g.	Patent op de uitoefening van het bedrijf van tapper of slijter en het aanhouden van koffijhuizen, logementen en societeiten	1 400,00
h.	Accijnsregt op sterken drank	1 000,00
i.	Belasting op de erfopvolging	200,00
k.	Contributie tot instandhouding der schutterij	*Memorie.*
l.	2 percent van den koopschat bij overdragt van onroerende goederen	250,00
	St Eustatius.	
a.	Invoerregten	2 500,00
b.	Uitvoerregt op stapelproducten	1 800,00
c.	Ankergeld	200,00
d.	Zegelregt	400,00
e.	Belasting op publieke verkoopingen.	100,00
f.	Licht- en bakengeld	100,00
g.	Patent op de uitoefening van het bedrijf van tapper of slijter en het aanhouden van koffijhuizen, logementen en societeiten.	500,00
h.	Accijnsregt op sterken drank	750,00
	Transporteren	f 304 025,00

	BENAMING DER MIDDELEN EN INKOMSTEN.	Beloop per middel of inkomst.
	Per transport	f 304 025,00
i.	Belasting op de erfopvolging	150,00
k.	Contributie tot instandhouding der schutterij	*Memorie.*
l.	2 percent van den koopschat bij overdragt van onroerende goederen	40,00
m.	2 percent van de waarde bij overdragt van gedonateerde onroerende goederen	25,00
n.	Grondregten (huur van gouvernementserven)	100,00
	Saba.	
a.	Invoerregten	1 800,00
b.	Uitvoerregt op stapelproducten	500,00
c.	Ankergeld	450,00
d	Zegelregt	200,00
e.	Belasting op publieke verkoopingen	25,00
f.	Patent op de uitoefening van bedrijf van tapper of slijter en het aanhouden van koffijhuizen, logementen en societeiten	300,00
g.	Accijnsregt op sterken drank	1 200,00
h.	Belasting op de erfopvolging	25,00
i.	2 percent van den koopschat bij overdragt van onroerende goederen en schepen	50,00
k.	2 percent van de waarde bij overdragt van gedonateerde onroerende goederen en schepen	25,00
	B. Inkomsten van onderscheiden aard.	
	Curaçao.	
a.	Leges	2 500,00
b.	Verkoop van havenreglementen	50,00
c.	Boeten	500,00
d.	Inkomsten van de posterij	10 000,00
e.	Kortingen op de inkomsten van ambtenaren wegens pensioen	17 000,00
f.	Inkomsten van de vleeschhal	6 000,00
g.	Agio van verkochte wissels	12 000,00
h.	Inkomsten van de bakkerij	2 300,00
i.	Pakhuishuur van in entrepôt aanwezige sterke dranken	1 200,00
k.	Renten van het kapitaal, vroeger op het grootboek der nationale schuld ingeschreven ten name van het West-Indisch pensioenfonds	5 381,00
l.	Inkomsten van de gouvernementsbank	7 500,00
m.	Aandeel in de huurpenningen van de markt voor groenten, enz.	150,00
n.	Opbrengst van arbeidsloonen van gevangenen	100,00
o.	Emolumenten ter griffie van het hof van justitie en van het kantongeregt, te verantwoorden aan de koloniale kas	600,00
p.	Salaris van den hypotheekbewaarder, te verantwoorden aan de koloniale kas	600,00
q.	Renten en pachtgelden van domaniale gronden in de buitendistricten	300,00
r.	Bergloon van petroleum en andere ligt ontvlambare olieën	500,00
s.	Terugbetaling van voorschotten aan ambtenaren	500,00
t.	Alle andere ontvangsten	2 000,00
	Transporteren	f 378 076,00

	BENAMING DER MIDDELEN EN INKOMSTEN.	Beloop per middel of inkomst.
	Per transport	f 378 076,00
	Bonaire.	
a.	Leges	150,00
b.	Kortingen op de inkomsten van ambtenaren wegens pensioen	2 000,00
c.	Opbrengst wegens den verkoop van domaniale gronden	2 000,00
d.	Boeten	50,00
e.	Emolumenten ter griffie van het kantongeregt, te verantwoorden aan de koloniale kas	50,00
f.	Bergloon van petroleum en andere ligt ontvlambare olieën	25,00
g.	Inhouding van de jaarwedde van den gezaghebber, wegens het gebruik van een landsgebouw als woning	400,00
h.	Inhouding van de jaarwedde van den onderwijzer, wegens het gebruik van een landsgebouw als woning	200,00
i.	Pakhuishuur van in entrepôt aanwezige sterke dranken, enz.	25,00
k.	Alle andere ontvangsten	400,00
	Aruba.	
a.	Leges	200,00
b.	Kortingen op de inkomsten van ambtenaren wegens pensioen	1 400,00
c.	Opbrengst wegens den verkoop van domaniale gronden	120,00
d.	Vergunning om goud te delven	2 500,00
e.	Boeten	25,00
f.	Emolumenten ter griffie van het kantongeregt, te verantwoorden aan de koloniale kas	25,00
g.	Inhouding van de jaarwedde van den gezaghebber, wegens het gebruik van een landsgebouw als woning	400,00
h.	Bergloon van petroleum en andere ligt ontvlambare olieën	25,00
i.	Inhouding van de jaarwedde van den onderwijzer, wegens het gebruik van een landsgebouw als woning	200,00
k.	Vergunning tot het ontginnen van phosphorzure kalk	*Memorie.*
l.	Alle andere ontvangsten	100,00
	St. Martin (Nederlandsch gedeelte).	
a.	Leges	250,00
b.	Kortingen op de inkomsten van ambtenaren wegens pensioen	2 200,00
c.	Boeten	100,00
d.	Inkomsten van de posterij	*Memorie.*
e.	Emolumenten ter griffie van den raad van justitie en van het kantongeregt, te verantwoorden aan de koloniale kas	100,00
f.	Steigergelden	800,00
g.	Inhouding van de jaarwedde van den onderwijzer, wegens het gebruik van een landsgebouw als woning	200,00
h.	Bergloon van petroleum en andere ligt ontvlambare olieën	25,00
i.	Alle andere ontvangsten	100,00
	St. Eustatius.	
a.	Leges	25,00
b.	Kortingen op de inkomsten van ambtenaren wegens pensioen	1 500,00
	Transporteren	f 390 841,00

	BENAMING DER MIDDELEN EN INKOMSTEN.	Beloop per middel of inkomst.
	Per transport	f 390 841,00
c.	Boeten	50,00
d.	Emolumenten ter griffie van den raad van justitie en van het kantongeregt, te verantwoorden aan de koloniale kas	50,00
e.	Bergloon van petroleum en andere ligt ontvlambare olieën	25,00
f.	Alle andere ontvangsten	100,00
	Saba.	
a.	Leges	100,00
b.	Kortingen op de inkomsten van ambtenaren wegens pensioen	725,00
c.	Boeten	50,00
d.	Emolumenten ter griffie van het kantongeregt, te verantwoorden aan de koloniale kas	25,00
e.	Bergloon van petroleum en andere ligt ontvlambare olieën	25,00
f.	Alle andere ontvangsten	50,00
	C. Bijdrage uit 's Rijks schatkist.	
	Bijdrage uit 's Rijks schatkist tot aanvulling der koloniale middelen	177 131,17⁵
		f 572 222,17⁵

[5. 3.]

BIJLAGE B.

RAMING DER UITGAVEN van de kolonie Curaçao, dienstjaar 1881.

Afdeelingen.	BENAMING DER AFDEELINGEN.	Geraamd bedrag.
I.	Gewestelijk bestuur	f 55 168,00
II.	Justitie en politie	124 968,75
III.	Geldelijk beheer	39 806,00
IV.	Eeredienst en onderwijs	70 114,00
V.	Plaatselijke kosten	99 672,75
VI.	Landsgebouwen en eigendommen	58 760,00
VII.	Pensioenen, wachtgelden, onderstanden en andere uitgaven van algemeenen aard	108 732,675
VIII.	Onvoorziene uitgaven	15 000,00
		f 572 222,175

[5. 4.]

BIJLAGE C.

STAAT van den in- en doorvoer op Curaçao gedurende het jaar 1880.

BENAMING DER GOEDEREN.	INVOER.	DOORVOER.
Ossenhuiden, stuks	13 855	»
Geitenvellen, pakken	10 411	»
Koffij, vaten, zakken	139 925	»
Cacao, zakken	574	»
Indigo, ceroenen	»	»
Tabak, okshoofden, vaten, pakken	3 271	»
Suiker, » » » , kisten	11 462	»
Rum, » » , pijpen	1 643	»
Verwhout, kilogram	1 297 450	»
Stuksgoederen, kisten, balen, pakken, vaten enz.	»	»
Koopmanschappen, » » » »	205 454	567 780
Drooge goederen, » » » »	17 483	»
Natte provisiën, » » » »	15 388	»
Jenever, okshoofden, vaten, pijpen, kelders, damej.	3 925	»
Wijn (in soorten), » » » » »	2 152	2 875
Mahonij- en ander hardhout, blokken, stuks	4 067	»
Timmerhout, meters	17 101	»
Scheepsrondhout, stuks	»	»
Sparren, stuks	»	»
Harpuis, pek, teer enz., vaten	228	»
Maïs, zakken	12 737	»
Meel enz., okshoofden, vaten	26 239	»
Kaas, kisten, kistjes, stuks	564	»
IJzer (staaf-, band-, blad-), kilogram	»	»
Koper (idem), »	»	»
Hoedenstroo, pakken	263	»
Buskruid, vaatjes	335	»
Katoen, vaten, balen, zakken	»	»
Wol, » » »	252	»
Zout, vaten	»	»
Watapanapeul, kilogram	318 450	»
IJs, »	368 200	»
Sigaren, kisten	36	»
Balen, vaten, pakken, enz. met onbekenden inhoud	107	»

[5. 6.]

BIJLAGE D.

OPGAVE van gedurende het jaar 1881 op het eiland St. Martin (Nederl. gedeelte) voor consumtie ingevoerde goederen.

NAMEN DER GOEDEREN.	HOEVEELHEID.	TARIEFSWAARDE.
Tarwemeel	34 vaten, ad f 18,00	f 612,00
Koornmeel	17 » » 10,00	170,00
Aardappelen (Amerik.)	11½ » » 6,00	69,00
Idem (zoete)	278 » » 2,00	556,00
Haring (gepekelde)	12 » » 10,00	120,00
Makreel	3 » » 7,50	22,50
Roode wijn	1 » » 60,00	60,00
Brood	1 » » 10,00	10,00
Crackers	5 » » 12,00	60,00
Krijt	1 » » 7,00	7,00
Oker, rood	1 » » 10,00	10,00
Pinda's	1 » » 5,00	5,00
Yams	15 » » 4,00	60,00
Suiker (bruine)	3200 kilogr. » 0,20	640,00
Rijst	570 » » 0,20	114,00
Tabak (in bladen)	250 » » 0,80	200,00
Zeep	750 » » 0,25	187,50
Kogelblaauw	35 » » »	17,56
Hammen	30 » » 0,75	22,50
IJzer	286½ » » 0,20	57,30
Spijkers	150 » » 0,30	45,00
Koffij	375 » » 0,60	225,00
Bakeljaauw	1707½ » » 0.20	341,50
Boter	87½ » » 1,00	87,50
Reuzel	12½ » » 0,50	6,25
Kaas	24½ » » 0,60	14,70
Uijen	762½ » » 0,20	152,50
	Transportere	f 3 793,81

NAMEN DER GOEDEREN.	HOEVEELHEID.	TARIEFSWAARDE.
	Per transport	f 3 793,81
Thee	31 kilogr. ad f 3,00	93,00
Kaarsen (smeer-)	10 » » 0,50	5,00
Macaroni	9½ » » 0,60	5,70
Cacao	22 » » 0,50	11,00
Verwlood	31¼ » 0,50	15,625
Houtskolen	169 vaten 0,80	135,20
Melasse	1797 decal. 1,40	2 515,80
Azijn	135 liters » 0,20	27,00
Olie (kerosine)	135 » » 0,20	27,00
Id. (lijn-)	182 » » 0.60	109,20
Rum	544 » » 0,42	228,48
Koren	179 decal. » 0,50	89,50
Haver	7 [illegible] » [illegible] 0,50	3,50
Aardewerk	Volgens facturen	199,20
Vruchten (gepreparеerde)	2 kisten	30,00
Stroohoeden	48 dozijn ad f 2,00	96,00
Saleratus	4 kisten	19,375
Haringen (gerookte)	13 » » 1,00	13,00
Cherry cordial	3 » » 7,50	22,50
Bier	192 liters » 0,30	57,60
Limonade	16 manden » 3,00	48,00
Pijpen	18 gros » 2,00	36,00
Kazen (Stolksche)	7 stuks » 3,00	21,00
Olie (zoete)	84 flesschen » 0,60	50,40
Vermouth	24 » » 1,00	24,00
Lucifers	25 gros » 1,00	25,00
Poten (ceder)	30 stuks » 1,00	30,00
Sigaren	2 mille » 10,00	20,00
Hout (w. pine)	185 □ meter » 0,36	66,60
Idem (p. pine)	594 » » 0,54	320,76
Singels (wallaba)	7 mille » 12,50	87,50
Drooge goederen	Volgens facturen	925,275
Machinerien	Idem idem	2 066,60
	TOTAAL	f 11 297,625

[5. 7.]

BIJLAGE E.

STAAT der in de entrepôts op het eiland St. Martin (Ned. gedeelte) gedurende het jaar 1880 ingeklaarde goederen.

ARTIKELEN.	Ingevoerd in de entrepôts.	Tariefswaarde.	Ingeklaard voor consumtie.	Tariefswaarde.
Tarwemeel	4 028 vaten	f 72 504,00	658 vaten.	f 11 844,00
Roggemeel	270 »	3 240,00	136 »	1 632,00
Korenmeel	969 »	9 690,00	245 »	2 450,00
Brood	38½ »	385,00	6 »	60,00
Spek	138 »	5 520,00	9 »	360,00
Teer en pik	30 »	300,00	2 »	20,00
Oranjeschillen	6 »	120,00	—	—
Aardappelen	50 »	300,00	6 »	36,00
Cement	13 »	97,50	—	—
Appelen	1 »	10,00	1 »	10,00
Glaswaren	6 »	54,00	1 »	9,00
Tongen	1 »	25,00	1 »	25,00
Zalm	1 »	30,00	½ »	15,00
Haring	1 »	10,00	—	—
Makreel	1 »	7,50	1 »	7,50
Wijn	5 »	300,00	—	—
Krijt	1 »	15,00	1 »	15,00
Vleesch gezouten	136 »	4 080,00	1 »	30,00
Beschuit	57 kisten	228,00	10 kisten.	40,00
Florida	75 »	562,50	4 »	30,00
Stoelen	7 »	122,50	2 »	35,00
Saleratus	2 »	10,00	2 »	10,00
Cherry cordial	6 »	45,00	—	—
Kogelblaauw	11 »	110,00	—	—
Suiker, witte losse	1 700 K G.	680,00	—	—
Transporteren	»	f 96 776,00	»	f 16 628,50

ARTIKELEN.	Ingevoerd in de entrepôts.	Tariefswaarde.	Ingeklaard voor consumtie.	Tariefswaarde.
Per transport	»	f 96 776,00	»	f 16 628,50
Suiker, bruine	4 900 K G.	980,00	200 K G.	80,00
Tabak	9 900 »	7 920,00	2000 »	1 600,00
Zeep	2 700 »	675,00	420 »	105,00
Hammen	600 »	450,00	190 »	142,50
Spijkers	3 650 »	1 095,00	475 »	142,50
Koffij	1 980 »	1 188,00	90 »	54,00
Boter	987½ »	987,50	177½ »	177,50
Reuzel	1 775 »	887,50	297½ »	148,75
Kaas	348 »	208,80	97½ »	58,50
Uijen	420 »	84,00	135 »	27,00
Kaarsen	315 »	157,50	209 »	104,50
Bakeljaauw	1 650 »	330,00	185 »	37,00
Rijst	1 100 »	220,00	150 »	30,00
Touwwerk	1 600 »	960,00	40 »	24,00
Zoolleder	240 »	360,00	50 »	75,00
Peper	100 »	50,00	30 »	15,00
Verwlood	731 »	365,50	—	—
Pruimen	6 »	3,60	—	—
Cacao	720 »	360,00	—	—
Thee	21 »	63,00	—	—
Melasse	1 598 D L.	2 237,20	292 D L.	408,00
Koren	6 682 »	3 341,00	1278 »	639,00
Haver	155 »	77,50	53 »	26,50
Boonen	275 »	137,50	28 »	14,00
Rum	17 796 L.	7 474,32	984 L.	413,28
Azijn	849 »	169,80	659 »	131,80
Jenever	10 995 »	4 947,75	45 »	20,25
Brandewijn	136 »	204,00	—	—
Bier	768 »	230,40	—	—
Olie, lijn	136 »	81,60	—	—
Id. kerosine	9 443 »	1 888,60	1066 »	213,20
Id. zoete	60 flessch.	36,00	— flessch.	—
Vermouth	264 »	264,00	— »	—
Hout (w. p.)	5 474 □ M.	1 970,64	1162 □ M.	418,32
Id. (p. p.)	6 872 »	3 710,88	649 »	350,46
Singels, pine	150 mille	900,00	11 mille	66,00
Id. cypres	282½ »	2 825,00	19 »	190,00
Id. wallaba	75 »	937,50	3 »	37,50
Limonade	15 manden	45,00	5 manden	15,00
Lucifers	100 gros	100,00	6 gros	6,00
Transporteren	»	f 147 370,09	»	f 22 399,06

ARTIKELEN.	Ingevoerd in de entrepôts.	Tariefswaarde.	Ingeklaard voor consumtie.	Tariefswaarde.
Per transport	»	f 147 370,09	»	f 22 399,06
Schoppen	— dozijn	—	½ dozijn	7,50
Houweelen	10 »	90,00	4 »	36,00
Vleesch, gerookt.	15 stuks	45,00	9 stuks	27,00
Aardappelen	40 manden	120,00	—	—
Stroo	4 000 stuks	400,00	—	—
Sigaren	2 000 »	60,00	—	—
Riemen	24 »	40,00	—	—
Buskruid	287½ K G.	575,00	—	—
Kisten, balen en pakken koopmanschappen . .	»	4 550,00	volgens facturen	325,22⁵
TOTAAL . . .	»	f 153 250,09	»	f 22 794,78⁵

[5. 8.]

BIJLAGE F.

STAAT aantoonende het aantal vaartuigen gedurende het jaar 1880 in de haven van Curaçao binnengevallen, en hunne tonnenmaat.

	Uit Europesche havens.							Uit Noord-Amerikaansche havens.		Uit havens va Zuid			
										Venezolaansche.			
	Amsterdam.	Liverpool.	Plymouth.	Hamburg.	Hâvre en Bordeaux.	Malaga.	Dakar (Afrika).	New-York en Philadelphia.	New-Orleans, Bangor, Brisgetown en Machias.	La Guaira en Porto Cabello.	Maracaibo en Vela de Coro.	Cumana en Barcelona.	
Nederlandsche. .	7-2872	»	»	»	1- 463	»	»	»	»	7- 527	11- 803	4-398	40
Engelsche	»	2-7067	3-1995	»	»	1- 300	7-4238	12-12813	1- 784	48-167284	11- 16189	»	12
Fransche.		»	»	»	»	»	»	»	»	15- 55021	»	»	2
Duitsche	1- 598	»	»	2- 772	1- 699	»	»	22-55748	»	33-101401	»	»	8
Deensche.	»	»	»	7-2910	1- 660	»	»	»	»	»	»	»	
Spaansche	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
Italiaansche . . .	»	»	»	»	»	3-1501	»	»	»	»	1- 731	»	
Noord-Amerikaansche. . . .	»	»	»	»	»	»	»	7- 5521	12-8773	1- 1255	17- 23371	»	
Haïtiaansche. . .	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
Columbiaansche.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
Venezolaansche .	»	»	»	»	»	»	»	»	»	121- 5089	160- 17107	5-447	
	8-3470	2-7067	3-1995	9-3682	3-1822	4-1801	7-4238	41-74087	13-9557	225-330577	200- 58201	9-845	7
	29 vaartuigen. 19 837 M³.						7 V. 4238 M³.	54 vaartuigen. 83 644 M³.		434 vaartuigen. 389 623 M³.			
										553 vaartuigen. 491 621 M³.			

Vaartuigen binnen de 3 etmalen met hunne geheele of gedeeltelijke lading vertrokken: 80, metende 247 531 M³.
In 1880 kwamen er 77 vaartuigen minder dan in 1879.

s va	Zuid-Amerikaansche Staten.			Uit West-Indische koloniale havens.								Totaal.	
				Nederlandsche.									
Cumana en Barcelona.	Vereenigde Staten van Columbia.	Haïti en St. Domingo.	Brazilië.	St. Martin, St. Eustatius en Saba.	Bonaire.	Aruba.	Engelsche.	Fransche.	Spaansche.	Deensche.	Van zee.		
-398	40- 6345	29-5415	»	4- 586	301-6191	92-3761	6- 929	»	3- 354	25- 3181	»	530	31 825
»	12-41704	»	»	7- 822	7- 703	1- 110	1- 165	2-1456	»	5- 1891	1-110	121	257 636
»	2-11398	»	»	»	»	»	»	»	»	1- 153	»	18	66 572
»	8-31568	»	»	»	»	»	»	»	»	8-16600	»	75	207 386
»	»	1- 197	»	»	»	»	»	»	»	1- 172	»	10	3 939
»	»	»	»	»	1- 272	»	»	»	14-3753	»	1-204	16	4 229
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1- 160	»	5	2 392
»	»	»	1-1341	»	»	»	6-6611	»	1- 328	2- 1030	»	47	48 230
»	»	10-1758	»	»	»	»	»	»	»	»	»	10	1 758
»	7- 1278	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	7	1 27
447	6- 721	3- 273	»	»	12- 527	3- 87	»	»	»	»	3- 95	313	24 346
845	75-93014	43-7643	1-1341	11-1408	321-7693	96-3958	13-7705	2-1456	18-4435	43-23187	5-409	1152	649 591
	119 vaartuigen. 101 998 M³.			428 vaartuigen. 13 059 M³.			76 vaartuigen. 36 783 M³.						
				504 vaartuigen. 49 842 M³.							5-409	1152	649 591
										Totaal in 1879.		1229	644 038

BIJLAGEN

BEHOORENDE BIJ HET

VERSLAG BETREFFENDE CURAÇAO, VAN 1881.

Lit. A. Raming der ontvangsten, dienstjaar 1881.

» B. Raming der uitgaven, dienstjaar 1881.

» C. Staat van den in- en doorvoer op Curaçao.

» D. Opgave van goederen op St. Martin (Nederlandsch gedeelte) voor consumtie ingevoerd.

Lit. E. Opgave van goederen in entrepôt op St. Martin (Nederlandsch gedeelte) opgeslagen.

» F. Staat aantoonende het aantal vaartuigen en derzelver tonnemaat, gedurende het jaar 1880 in de haven van Curaçao binnengevallen.

